רשומות ההיסטוריון הגדול

מהדורת עבודה סינית־עברית של שה־ג'י

סימה צ'יין

טיוטה ראשונה לכל 130 הפרקים; הביקורת העברית והמדעית טרם הושלמה.

מקור

Sima Qian, Shiji, 130 chapters; Chinese Wikisource revision-pinned transcription, reviewed batchwise against the 1921–1934 Sibu beiyao Wuying Hall-based typesetting; direct collation of the 1739 impression remains pending.

מהדורה

פרויקט אבן תיבון

תאריך

2026-09-28

זכויות

הטקסט העתיק בנחלת הכלל; תרומות ויקיטקסט ברישיון CC BY-SA 4.0; התרגום העברי © פרויקט אבן תיבון, ברישיון CC BY 4.0.

מזהה

urn:uuid:046930e6-091e-5cd3-bddf-a87a6b142c0e

לשפוט את העבר: מבוא למהדורה העברית של ״רשומות ההיסטוריון הגדול״

מורד מובס בלב דברי הימים

שְׁיַאנְג יוּ לא ייסד שושלת. הוא הביס את צבאות צְ'ין, חילק ממלכות והכתיר מלכים, אך בתוך שנים מעטות איבד את צבאו, את ארצו ואת חייו. רגע לפני שהתאבד על גדת נהר וו, התעקש כי השמים הם שהפילו אותו, ולא שגיאותיו כמפקד. אף על פי כן העניק לו סִימָה צְ'יֶן מקום בין שנים־עשר ״דברי הימים היסודיים״ — החטיבה שנועדה לכאורה לשליטים ולשושלות — ומיד לאחר סיפור מותו דחה את תירוצו: מי שבטח בכוחו בלבד, סירב ללמוד מן העבר ולבסוף האשים את השמים, טעה לא רק במלחמה אלא גם בהבנת גורלו.

הבחירה להציב מורד מובס בלב הרצף השושלתי מלמדת כיצד יש לקרוא את *רְשׁוּמוֹת הַהִיסְטוֹרְיוֹן הַגָּדוֹל* — *שִׁה־גִ'י* 史記. אין זה מאגר ניטרלי של ידיעות, אף לא כרוניקה אחידה. עצם הסידור הוא טענה: כוח ממשי עשוי לגבור על תואר חוקי; כישלון עשוי לחשוף אופי בבהירות רבה משחושפת הצלחה; ואדם שהמדינה דנה למוות עשוי לזכות מידי ההיסטוריון בחיים ארוכים משל שופטיו. גם הקיסרית האלמנה לוּ, ששלטה למעשה אף שלא נשאה בתואר קיסר, זוכה לדברי ימים משלה. לעומת זאת, שליטים ששמם עמד בראש המדינה אך לא אחזו בהגה המאורעות נדחקים אל הרקע. הספר ממיין את העבר, ובכל מיון כזה טמונה הכרעה: מי פעל, מי שלט, מי נכשל ואת מי ראוי לזכור.

ספר בחמש צורות

החיבור משתרע מימי הקיסר הצהוב, הניצב על הגבול שבין מיתוס, זיכרון פוליטי והיסטוריה, ועד ימי הקיסר וּ משושלת הָאן, בן זמנו של המחבר. הספר אינו מגולל את מרחב הזמן העצום הזה כסיפור יחיד מן הראשית ועד האחרית. הוא מעצב אותו בחמש צורות המשלימות זו את זו: שנים־עשר דברי ימים יסודיים (בֶּן־גִ'י 紀本), עשר טבלאות (בְּיָאוֹ 表), שמונה חיבורים נושאיים (שׁוּ 書), שלושים בתים יורשים (שְׁה־גִ'יָה 家世) ושבעים סיפורי חיים ומסורות (לִיֶה־גְ'וּאַן 傳列). מאה ושלושים הפרקים הללו אינם חמישה מדפים נפרדים אלא חמש דרכים לראות עולם היסטורי אחד.

דברי הימים מעניקים שלד כרונולוגי לעלייתן ולנפילתן של שושלות ולפעולתם של מחזיקי השלטון. הטבלאות מציבות זו לצד זו שושלות יוחסין ומאורעות שהתרחשו בעת ובעונה אחת במדינות שונות; הן הופכות את הזמן למרחב שבו אפשר להשוות מסלולים מקבילים. החיבורים הנושאיים עוקבים אחר מוסדות וכוחות שאינם נכנסים בנקל לחיי אדם יחיד: טקס ומוזיקה, מערכות צליל, לוח השנה, גרמי השמים, קורבנות, נהרות ותעלות ומדיניות כלכלית. הבתים היורשים מספרים את תולדותיהן של מדינות ומשפחות שלטון, אך כוללים גם דמויות כגון קוֹנְג דְזִה — קונפוציוס — וצָ'ן שֶׁה, המורד האיכר שלא הוריש בית של ממש. סיפורי החיים עוסקים לא רק בשרים ובמצביאים אלא גם בהוגים, מתנקשים, רופאים, שליחים, אבירים נודדים, ליצני חצר, חוזים, סוחרים ועמים שמחוץ למרכז המדיני של הָאן.

החזרה היא אפוא אחת משיטותיו של הספר. אותו אדם עשוי להופיע בדברי ימיו של שליט, בתולדותיו של בית יריב ובסיפור חייו שלו; אותו נאום או קרב

עשויים להופיע בכל פעם במסגרת אחרת. הגרסאות אינן תמיד מתיישבות, ואין למהר וליישב את ההבדלים כאילו היו רק שגיאות העתקה. לעיתים דווקא הפער מגלה מה רואה מלך, מה רואה יריבו ומה בוחר המספר להראות לקורא. את *שֶׁה־גִ'י* קוראים אפוא גם לרוחב: פרק מפנה לפרק, דמות משתקפת בדמות אחרת, והשלם נוצר מן המתח בין נקודות המבט.

אב, בן ותפקיד שאינו רק "היסטוריון"

הספר נושא את שמו של סִימָה צְ'יֶן, אך הוא מציג את עצמו כמפעל של שני דורות. אביו, סִימָה טָאן, כיהן בחצר הָאן בתפקיד *טָאי־שֶׁה לִינְג*. התרגומים "היסטוריון גדול", "סופר גדול" ו"אסטרולוג גדול" תופסים כל אחד רק חלק מן התפקיד, שכלל רישום מאורעות, עיסוק בלוח השנה, תצפיות שמימיות, פרשנות אותות וטקסים. הכינוי *טָאי־שֶׁה גוֹנְג* 太史公, החוזר בספר ומונח גם ביסוד כותרתו העברית, מצרף לשם התפקיד תואר כבוד; אין זה ההיסטוריון כבעל מקצוע במובן המודרני.

בפרק 130, "דִּבְרֵי הַמְחַבֵּר עַל עַצְמוֹ", מובא חיבורו של האב על "עִקְרֵי שֵׁשׁ הָאַסְכּוֹלוֹת". סִימָה טָאן בוחן את אנשי היין והיאנג, הקונפוציאנים, המוֹהיסטים, אסכולת השמות, אנשי החוק והדאואיסטים; הוא מבקר כל דרך אך גם מבקש לברור ממנה את המועיל. סמוך למותו, משנבצר ממנו להשתתף בטקסי הקורבן הגדולים של הקיסר וו, הטיל על בנו להמשיך את המלאכה. הבן הבטיח לערוך את המסורות העתיקות שכינס אביו ולהשלים את החסר. כך מוצגת כתיבת ההיסטוריה בעת ובעונה אחת כחובה משפחתית, כחובה כלפי המתים וכמעשה המבקש להעמיד את העבר לפני הדורות הבאים.

סִימָה צָ'יֶן נולד כנראה סביב שנת 145 לפנה״ס. על פי עדותו, כבר בנעוריו קרא כתבים עתיקים, ובשנות העשרים לחייו נסע ברחבי הממלכה: הוא ביקר במקומות שנקשרו במסורות קדומות, בחן דרכים ונהרות ושמע סיפורים מקומיים. לאחר מות אביו ירש את משרתו והורשה לעיין בספרי ארכיון החצר. הוא השתתף גם ברפורמה בלוח השנה. השקפתו ההיסטורית התעצבה אפוא במפגש בין מסמך למסע, בין חישוב שמימי לזיכרון מקומי ובין חצר הקיסר לסיפורים שהחצר לא שלטה בהם.

בשנת 99 לפנה״ס הגן סִימָה צָ'יֶן על המצביא לִי לִינְג, שנכנע לשְׁיוֹנְג־נוּ, איגוד עמי ערבות מצפון לממלכת הָאן, לאחר שצבאו נותר מבודד. הקיסר ראה בדבריו פגיעה בכבודו, וסימה נידון לעונש חמור; הוא בחר לשאת את עונש הסירוס ואת הקלון, ולא למות בטרם השלים את מפעלו. ״הַמִּכְתָּב לְזֶן אָן״, שנשמר בתוך סֵפֶר הָאן, קושר בין ההחלטה לחיות ובין הרצון לחקור את ״הגבול שבין השמים לאדם״, להבין את השינויים מן העת העתיקה ועד ההווה ולהעמיד ״דבריה של אסכולה אחת״. המכתב נעשה מפתח מרכזי להבנת דמותו. עם זאת, זמן חיבורו, נוסחו ואף עצם ייחוסו לסימה נדונו מחדש במחקר; ראוי לקרוא אותו כעדות קדומה ורבת־עוצמה על האופן שבו עוצבה דמות המחבר, ולא כחלון שקוף שדרכו אפשר להסביר כל משפט בספר.

העונש אינו הופך את שְׁה־גִ'י ליומן נקמה מוצפן. הוא מעמיק את השאלות שכבר שזורות במבנה הספר: האם כישלון מבטל את ערכו של אדם; מה נותר מן הנאמנות כאשר השליט טועה; האם חרפה בחיים יכולה להיות המחיר שנדרש אדם לשלם כדי ששמו יישמר לאחר מותו; ומי מוסמך לומר את המילה האחרונה על מי שכבר נדון בידי המדינה. שאלות אלה נשאלות באמצעות מעשיהם של מאות בני אדם, ולא רק באמצעות חייו של המחבר.

מן המקורות אל הסיפור

סִימָה צְ'יֶין לא התחיל מן הדף הריק. לרשותו עמדו קלאסיקות, כרוניקות של מדינות, יוחסין, חיבורים פילוסופיים ומדיניים, מסמכי חצר ומסורות בעל פה. מפרשים קדומים ציינו במיוחד את *מָסֹרֶת דָּזוֹן*, *אִמְרוֹת הַמְּדִינוֹת*, *סִפְרֵי הַיּוּחֲסִין*, *תַּחְבּוּלוֹת הַמְּדִינוֹת הַלּוֹחֲמוֹת* ו*דִּבְרֵי מִלְחֶמֶת צ'ו וְהָאן*. לעיתים הביא חומר קדום כמעט כלשונו; לעיתים קיצר, צירף מקורות, העביר סיפור להקשר חדש או מסר מסורות מתחרות זו בצד זו. ביקוריו באתרים היסטוריים ושיחותיו עם אנשים שהכירו עדויות ומסורות מקומיות העניקו לספר סוג אחר של סמכות — לא רק סמכות הארכיון, אלא גם סמכות הבדיקה בשטח.

אין פירוש הדבר שכל נאום הוא תמליל וכל סיפור פלאים הוא דיווח במובן המודרני. דיבור ישיר הוא אחת מצורות החשיבה של הספר: הוא מאפשר לדמות הפועלת להשמיע טענה, חושף את האופן שבו אדם מבין את מצבו, ולעיתים נותן למאורעות להפריך את דבריו. גם מסמכים עתיקים המשובצים בסיפור הגיעו לידיו דרך מסורות טקסטואליות מורכבות. בפרקים הקדומים ביותר אין גבול חד בין מיתוס, גנאלוגיה, זיכרון פולחני וטענה היסטורית. סימה מארגן את החומרים האלה לכדי עבר רציף, אך אין בכך כדי להפוך את כולם לעדויות שוות ערך.

הספר עצמו מודע לקושי. סימה מספר שהוא בחן מסורות שונות על חמשת הקיסרים ובחר במה שנראה לו מבוסס יותר; במקומות אחרים הוא מציין כי שמע דבר מפי אדם מסוים, דוחה סיפור נפוץ או מותיר את הספק בעינו. לעיתים הוא נוהג בביקורת חריפה, ולעיתים מקבל מסורת שקורא בן זמננו יראה בה אגדה. התוצאה אינה "מדע היסטורי" מודרני שהקדים את זמנו, אך

גם לא ליקוט תמים. זהו ניסיון רחב להעמיד מקורות שונים זה מול זה ולשאול מה הם מגלים על התנהגותם של בני אדם ועל מחזורי הכוח.

סיפור, שיפוט ואירוניה

כוחו של *שֶׁה־גִּ'י* אינו נפרד ממלאכת הסיפור שבו. משפטים קצרים מאיצים מרד או קרב; שיחה אחת משנה את גורלה של מדינה; פרט גופני, מחווה בשעת משתה או שתיקה לפני הוצאה להורג מזקקים חיים שלמים לרגע אחד. פרקי חיים רבים בנויים כצמדים או כסדרות: הדמויות מאירות זו את זו, ולעיתים האדם ששמו עומד בכותרת מתבהר רק על רקע בן בריתו, יריבו או מי שבחר בדרך ההפוכה. הסיפור אינו קישוט המתווסף לעובדות. הוא האמצעי שחושף מניעים, אפשרויות שהוחמצו ותוצאות בלתי צפויות.

בסוף יחידות רבות מופיעה הנוסחה "ההיסטוריון הגדול אומר" — *טָאי־שֶׁה גוֹנְג יוּאָה* 太史公曰. לעיתים בא אחריה פסק דין חד, ולעיתים אנקדוטה, השוואה או שאלה שאין לה תשובה סופית. אין להניח שהקול הזה זהה בפשטות לסִימָה צְ'יֶן ההיסטורי: כבר המסורת קשרה את האב ואת הבן באותו כינוי, והנוסח שהגיע לידינו עבר ידיים רבות. ואולם מבחינה ספרותית זו נקודת המפגש בין הסיפור לבין המחשבה עליו. היא מזמינה את הקורא לשוב אל מה שאירע ולבדוק אם ההצלחה הייתה מוצדקת, אם אפשר היה למנוע את הכישלון ואם דברי הדמויות על עצמן עמדו במבחן מעשיהן.

מכאן גם האירוניה העמוקה של הספר. צדק אינו מבטיח ניצחון, וניצחון אינו מוכיח צדק. השמים מופיעים לעיתים ככוח המעניק את צו השלטון, כאות שיש לקרוא בכוכבים או כשם שבני אדם נותנים למה שאינם רוצים לייחס לעצמם. סימה מתעניין בהצטלבות שבין נסיבות לבין אופי: אדם פועל בתוך

זמן שלא בחר, אך האופן שבו הוא מבין את זמנו נעשה חלק מגורלו. שְׁיָאנְג יוּ היה בעל עוצמה נדירה, אולם אמונתו בעוצמתו מנעה ממנו ללמוד. לְיוּ בָּאנְג, מייסד הָאן, לא תמיד היה הנעלה מבין האנשים שסביבו, אך ידע להכיר בכישרונותיהם ולהיעזר בהם. המתח בין מידה טובה, כושר פעולה, מזל ותוצאה אינו מתכנס לנוסחה אחת — והוא שמעניק לפרקים רבים את חיותם.

המרכז, השוליים ומבטה של האימפריה

החיבור נכתב בשעה שממלכת הָאן שלחה את צבאותיה ושליחיה אל קוריאה, דרום סין, מרכז אסיה וערבות הצפון, והרחיבה את ידיעותיה עליהם. הספר מקדיש פרקים לשְׁיוֹנְג־נוּ, איגוד עמי ערבות הצפון; לדָה־יוּאֶן, ממלכה במרכז אסיה, באזור עמק פֶּרְגָּנָה; ולנָאן־יוּאֶה, ממלכה בדרום סין ובצפון וייטנאם של ימינו. פרקים נוספים עוסקים בממלכות קוריאה ובעמי הדרום־מערב, הקבוצות שחיו באזורי הספר שמדרום־מערב לממלכת הָאן. פרקים אלה מכילים מידע שאין לו תחליף על מגעים מדיניים, מסחר, מלחמה ודרכי מסע. עם זאת, הם מדברים מתוך עולם מושגים המעמיד את "הממלכה המרכזית" מול קבוצות שסומנו בשמות קולקטיביים ולעיתים מזלזלים. אין למחוק את המבט הזה בתרגום, אך גם אין לקבל את קטגוריותיו כתיאור טבעי ונצחי של העמים המתוארים. הן מלמדות בעת ובעונה אחת על מושאי התיאור ועל המדינה שהביטה בהם.

כך גם באשר לשוליים שבתוך החברה. הכללת מתנקשים, משוטטים, ליצנים, חוזים וסוחרים אינה הופכת את המחבר לשוויוני במובן מודרני. היא מראה שהיסטוריה של שלטון אינה נכתבת מן הארמון בלבד. פרק הסוחרים, למשל, מתייחס לצבירת הון, לייצור ולמסחר כאל כוחות בעלי חוקיות משלהם; פרק

המתנקשים שואל מה ערכה של נאמנות המובילה אדם למסור את נפשו גם כשמעשהו נכשל. כאשר סימה מציב אנשים כאלה בספר אחד עם קיסרים וטקסים, הוא מרחיב את השאלה מי עושה היסטוריה.

מן ״סֵפֶר הַהִיסְטוֹרְיוֹן הַגָּדוֹל״ אל ״רְשׁוּמוֹת הַהִיסְטוֹרְיוֹן״

שמו הקדום של המפעל היה ככל הנראה *טַאי־שִׁה גוֹנְג שׁוּ* 太史公書, ״סֵפֶר הַהִיסְטוֹרְיוֹן הַגָּדוֹל״ או ״סֵפֶר הַסוֹפֵר הַגָּדוֹל״. הצירוף *שִׁה־גִ׳י*, ״רְשׁוּמוֹת הִיסְטוֹרְיוֹת״, היה תחילה שם כללי יותר, ורק בהדרגה נעשה שמו המיוחד של החיבור. כבר השינוי בשם מזכיר שהספר המוכר לנו לא הגיע אלינו כמות שהוא משולחנו של מחבר יחיד.

לא שרד כתב־יד מימי סִימָה צְ׳יֶין. בסֵפֶר הָאַן נאמר כי מעשרה פרקים נותר רישום אך לא נוסח שלם. רק מקורות מאוחרים יותר ניסו לזהות במדויק את עשרת הפרקים, ואין הסכמה אם אבדו לאחר השלמתם, נותרו בלתי גמורים או הושלמו מחומרים חלקיים. במקומות אחדים משולבות בנוסח שהגיע לידינו תוספות של צ׳וּ שָׁאוֹ־סוּן, מלומד בן המאה הראשונה לפנה״ס, וקולו מובחן בהן במפורש; מקומות אחרים מזכירים מאורעות המאוחרים בבירור לימי סימה. משום כך אין לייחס את כל מאה ושלושים הפרקים למחבר אחד ולתקופה אחת. לפנינו מסורת טקסטואלית שביסודה מפעלם של האב והבן סימה, אך ניכרים בה גם אבדות, השלמות, עריכות והעברות מאוחרות.

גם הפירושים נעשו חלק מתולדות הטקסט. פֵּיי יִין חיבר במאה החמישית את *הַפֵּרוּשׁ הַמְקֻבָּץ — שִׁה־גִ׳י גִ׳י־גְ׳יֶה* 史記集解. סִימָה צֶ׳ן חיבר בתקופת טַאנְג את *חִפּוּשׂ הַנִּסְתָּר — שִׁה־גִ׳י סוֹאוֹ־יִין* 史記索隱. נָ׳אנְג שׁוּאוּ־גְ׳יֶה השלים

בשנת 736 את *בֵּרוּר הַמַּשְׁמָעוּת הַנְּכוֹנָה — שִׁה־גִ׳י וֶ׳נְג־יִי* 史記正義. שלושתם הסבירו שמות ומילים, הביאו גרסאות אחרות, השלימו הקשרים גאוגרפיים והיסטוריים ולעיתים חלקו זה על זה. בדפוסי סוֹנְג צורפו הפירושים בהדרגה לגוף החיבור: דפוס צָאי מָנְג־בִּי משנת 1171 כלל את שני הראשונים, ודפוס חְוָאנְג שָׁאן־פוּ מסוף המאה השתים־עשרה כלל את שלושתם. קרבתם הטיפוגרפית לטקסט סייעה לשמר ידע רב, אך שוב ושוב גם הקשתה להבחין בין דברי סימה עצמו לבין פירוש, תוספת או דברי שבח מאוחרים.

השפעת החיבור הייתה עצומה. סֵפֶר הָאָן של בָּאן גוּ תחם את סיפורו לתולדותיה של שושלת אחת, אך אימץ ושינה את המבנה המשלב דברי ימים, טבלאות, חיבורים וסיפורי חיים. בדרך זו נעשה *שִׁה־גִ׳י* לאביהן של ההיסטוריות השושלתיות, אף שטווח הזמנים שלו רחב משלהן ואין הוא חיבורה הרשמי של ועדה מטעם שושלת יורשת. סגנונו נעשה גם אבן בוחן לפרוזה סיפורית. יורשיו קראו בו בעת ובעונה אחת מקור להכרת העבר, דגם לכתיבה ומעשה נועז של שיפוט.

נוסח המהדורה והתרגום העברי

נוסח הבסיס הדיגיטלי של מהדורה זו לקוח מוויקיטקסט הסיני ומקיף את מאה ושלושים הפרקים באותיות סיניות מסורתיות. המהדורה נשענת על גרסה מוגדרת וקבועה של כל דף, כך ששינויים עתידיים באתר לא ישנו בדיעבד את נוסח המקור שממנו נעשה התרגום. כך אפשר לשחזר את נוסח הבסיס ולעקוב אחריו, אך אין בכך תחליף לביקורת נוסח: ויקיטקסט אינו מהדורה ביקורתית אחידה, הפיסוק בו מודרני, ודפיו אינם אחידים בהפרדה שבין גוף החיבור לבין כותרות, הערות ופירושים.

לכן נוסח ויקיטקסט משמש נקודת מוצא ולא סמכות יחידה. הבדיקה המייצגת נעשית מול צילום דפוס ״סְהֵ־בּוּ בֵּייִ־יְאוֹ״ מן השנים 1921–1934, המבוסס על נוסח ״עֶשְׂרִים וְאַרְבַּע הַהִיסְטוֹרְיוֹת״ של היכל ווּיְנְג משנת 1739, שבו נדפס שְׁהֵ־גִ׳י עם שלושת הפירושים. הצילום המאוחר משמש עד־ביקורת משני; בדיקה ישירה של דפוס 1739 וקולציה רצופה של כל תו עודן ממתינות. שני הדפוסים מצויים בנחלת הכלל, אך אינם מהדורות ביקורתיות מודרניות וגם הם ירשו שגיאות והשמטות מקודמיהם. דפוס צָאי מָנְג־בִּי משנת 1171 משמש עד קדום נוסף בחלק מן הפרקים. מהדורות ומחקרים מודרניים עשויים לסייע בהכרעה, אך אין המהדורה מעתיקה את פיסוקם ואת האפרט שלהם. כל הבדל המחייב שינוי בנוסח מתועד כהכרעת מערכת ואינו נטמע בו בלי ציון.

התרגום מבחין בין תוספות שנמסרו כחלק מגוף הפרקים, כגון ההמשכים המיוחסים במפורש לצ׳וּ שָׁאוֹ־סוּן, לבין שכבות הפירוש והעריכה שסביבם. ההמשכים הללו נשמרים תוך ציון ייחוסם, ואינם מוצגים כדברי סִימָה צָ׳יֶין. לעומתם, שלושת הפירושים, שירי השבח המסכמים של סִימָה גָ׳ן (述隱索贊) ומדורי הקולציה המאוחרים (考證) אינם נכללים בגוף התרגום. גם כותרות פנימיות ותוספות עריכה מזוהות של ויקיטקסט אינן מתורגמות כחלק מן החיבור. הפירושים משמשים עדים וכלי עזר להבנת הטקסט, אך הסתייעות בהם אינה מכניסה את דבריהם לגוף התרגום.

מאחר שבחלק מדפי ויקיטקסט משולב פירוש בתוך גוף הדף, אין די בקיבוע הגרסה כדי להפוך אותה לנוסח הראוי לתרגום: יש לזהות את גבולות גוף הפרק ולהבחין בינו לבין פירוש, השלמה קדומה ואפרט מאוחר. הכרעות בדבר הכללה והשמטה מוסברות בהערות המהדורה. הכללת קטע בגוף הפרק אינה כשלעצמה הוכחה שחיבר אותו סִימָה צָ׳יֶין. המהדורה אינה מתיימרת להעמיד

מהדורה ביקורתית חדשה של הנוסח הסיני, אלא נוסח עבודה מתועד של המסורת המקובלת.

התרגום נעשה ישירות מן הסינית הקלאסית. הוא מבקש עברית ספרותית בת זמננו, גבוהה במידת מה אך לא מקראית רק מפני שהמקור עתיק. תקבולות קצביות, חזרה מכוונת, תפנית חדה ודיבור קצר נשמרים ככל שהעברית מאפשרת; *משפט* ארוך נחלק כאשר שמירת המבנה הסיני הייתה יוצרת ערפול בעברית, אך לא כדי להחליק קושי ממלא תפקיד בטקסט. אין התרגום כופה משלב אחיד על נאומים, שירים, מסמכים, רשימות וטבלאות.

שמות נמסרים בתעתיק עברי על פי הקריאה המנדרינית המקובלת, כדי לאפשר זיהוי עקבי, ולא כניסיון לשחזר את הגיית תקופת הָאן. *שמות* ותארים חלופיים נשמרים כאשר הם מסמנים מעמד, שלב בחיים או נקודת מבט אחרת. *שמות* משרות מתורגמים לפי תפקידם בהקשר; אין להניח שלכל משרה סינית קדומה יש מקבילה קבועה אחת בעברית. גם מונחים מרכזיים מוכרעים בכל הקשר לגופו: 下天 הוא בדרך כלל ״כל אשר תחת השמים״ ולא פשוט ״העולם״; 天子 הוא ״בן השמים״; 德 עשוי להיות מידה מוסרית, כוח מוסרי או הסגולה שבאמצעותה שליט מושל. העקיבות חשובה, אך עקיבות העיוורת להקשר עלולה להסתיר את מחשבת הטקסט.

הכותרת *רְשׁוּמוֹת הַהִיסְטוֹרְיוֹן הַגָּדוֹל* היא השם העברי שנבחר למהדורה, והיא משמרת את הקשר בין הספר לבין דמות *ההיסטוריון הגדול*. היא אינה מבטלת חלופות כגון ״רשומות הסופר הגדול״, המדגישות צד אחר של המשרה. המקור הסיני מוצג לצד העברית כדי שהקורא יוכל לבחון את חלוקת הקטעים ואת הכרעות התרגום. הצגת המקור אינה מקנה לתרגום מעמד של סמכות

אחרונה; תכליתה להראות היכן התרגום מפרש, היכן הוא משמר עמימות והיכן נדרשת עוד בדיקה.

לא רק מן ההתחלה ועד הסוף

אפשר לקרוא את *שְׁה־גִ'* מראשית חמשת הקיסרים ועד דברי המחבר על עצמו, אך אין זו הדרך היחידה ואף לא תמיד הטובה ביותר. אפשר לעקוב אחר נפילתה של צִ'ין בכמה חטיבות, להשוות בין שְׁיָאנְג יוּ לבין לִיוּ בָּאנְג, לעבור מסיפורי פקידים ישרים אל סיפורי פקידים אכזריים, או לקרוא זה לצד זה את פרקי המתנקשים, המשוטטים והסוחרים. לפי מסלול הקריאה משתנה השאלה שבמוקד: פעם כיצד קמה מדינה, פעם כיצד אדם מפרש את שעתו, ופעם כיצד המערכת מעניקה שם לאחד ומשכיחה אחר.

הקורא אינו נדרש לבחור בין "היסטוריה" ל"ספרות". הספר חוקר את העבר באמצעות צורה ספרותית, והעיצוב הספרותי משמש בו כלי לחקירה ולביקורת. אין גם צורך לקבל כל פסק דין של המספר. די לשאול בעקבות הספר מדוע אותו מעשה מצטייר אחרת מנקודות מבט שונות, מדוע אדם מוכשר נכשל, כיצד מוסד משנה את חייהם של יחידים, ומי עוד נותר מחוץ למסגרת. כך נעשית הקריאה המשך לפעולת הכינוס והבחינה שסִימָה צִ'יֶן ייחס למפעלו: להתחקות אחר הראשית, לבחון את הקץ, לראות את השגשוג ולהביט בשקיעה.

פרויקט אבן תיבון

מקורות וקריאה נוספת

Sima Qian. *Shiji* 史記, especially chapters 7, 61, 86, 129, and 130.

Ban Gu. *Hanshu* 漢書, chapter 62.

Durrant, Stephen W. *The Cloudy Mirror: Tension and Conflict in the Writings of Sima Qian*. Albany: State University of New York Press, 1995.

Durrant, Stephen, Wai-yee Li, Michael Nylan, and Hans van Ess. *The Letter to Ren An and Sima Qian's Legacy*. Seattle: University of Washington Press, 2018.

Hardy, Grant. *Worlds of Bronze and Bamboo: Sima Qian's Conquest of History*. New York: Columbia University Press, 1999.

Loewe, Michael, ed. *Early Chinese Texts: A Bibliographical Guide.* Berkeley: Society for the Study of Early China and Institute of East Asian Studies, University of California, 1993, s.v. "Shih chi."

Watanabe, Yoshihiro. "On the Characteristics of the Three Traditional Commentaries on the Shiji." *Journal of Waseda RILAS* 9 (2021): 321–330.

Wu, Shu-hui. "Story of the Missing Texts: Is Table Ten Authentic?" *Journal of Chinese Studies* 59 (2014): 121–162.

Library of Congress and National Library of China. *Shi ji: yi bai san shi juan*, Cai Mengbi printing, 1171.

תוכן העניינים

לשפוט את העבר: מבוא למהדורה העברית של "רשומות ההיסטוריון הגדול" 3

דברי הימים היסודיים של חמשת הקיסרים 24

דברי הימים היסודיים של סִיָה 40

דברי הימים היסודיים של יין 57

דברי הימים היסודיים של ג'ואו 71

דברי הימים היסודיים של צ'ין 107

דברי הימים היסודיים של הקיסר הראשון לצ'ין 139

דברי הימים היסודיים של שיאנג יו 191

דברי הימים היסודיים של גאו־דזו 224

דברי הימים היסודיים של הקיסרית האלמנה לו 262

דברי הימים היסודיים של שיאו־וון 279

דברי הימים היסודיים של שיאו־ג'ינג 301

דברי הימים היסודיים של שיאו־וו 307

טבלת היוחסין של שלוש השושלות 333

הטבלה השנתית של שנים־עשר אדוני המדינות 351

הטבלה השנתית של שש המדינות 666

הטבלה החודשית של תקופת המעבר בין צ'ין לצ'ו 795

הטבלה השנתית של מלכי המדינות מאז עליית האן 856

הטבלה השנתית של המרקיזים אנשי־הזכות של גאו־דזו 978
הטבלה השנתית של המרקיזים מימי שיאו־חווי עד ימי שיאו־ג׳ינג..... 1082
הטבלה השנתית של המרקיזים מאז תקופת ג׳יין־יואן..... 1118
הטבלה השנתית של בני המלכים שהוכתרו למרקיזים מאז תקופת ג׳יין־יואן 1165
הטבלה השנתית של המצביאים, ראשי הממשלה והשרים הנודעים מאז עליית האן..... 1230
ספר הטקסים 1276
ספר המוזיקה..... 1286
ספר קני הכיוון 1313
ספר לוח השנה 1324
ספר משרות השמים 1350
ספר טקסי פֶּנְג וּשָׁאן 1386
ספר הנהרות והתעלות 1428
ספר ויסות המחירים..... 1435
בית הירושה של טָאי־בּוֹ מוּ..... 1457
בית הירושה של הדוכס הגדול מצ׳י..... 1471
בית הירושה של הדוכס ג׳ואו מלוּ 1500
בית הירושה של הדוכס שָׁאוֹ מִין..... 1525
בית הירושה של גוּאן וצַאי..... 1535

בית הירושה של צָ׳ן וצִ׳י 1546
בית הירושה של קָאנְג־שׁוּ מווֵיי 1556
בית הירושה של וֵיי־דְזֶה מסוֹנְג 1570
בית הירושה של ג׳ין 1588
בית הירושה של צ׳ו 1636
בית הירושה של גוֹאוּ־ג׳יין מלך יוּאֶה 1675
בית הירושה של ג׳נג 1689
בית הירושה של ג׳או 1708
בית הירושה של וֵיי 1751
בית הירושה של הָאן 1773
בית הירושה של טָיֵאן ג׳ינג־ג׳ונג וָאן 1784
בית הירושה של קונפוציוס 1807
בית הירושה של צ׳ן שֶׁה 1836
בית הירושה של קרובי המשפחה מצד הנשים 1849
בית הירושה של המלך יואן מצ׳ו 1866
בתי הירושה של ג׳ינג ויֵן 1870
בית הירושה של המלך דָאוֹ־חְווֵי מצ׳י 1875
בית הירושה של שיאו חה, ראש־המדינה 1890
בית הירושה של צאו צאן, ראש־המדינה 1899
בית הירושה של ג׳אנג ליאנג, מרקיז לְיוֹאוּ 1908

בית הירושה של צ׳ן פינג, ראש הממשלה 1923
בית הירושה של ג׳ואו בו, מרקיז ג׳יאנג 1937
בית הירושה של המלך שיאו מליאנג 1949
בתי הירושה של חמשת בתי־האב 1962
בתי הירושה של שלושת המלכים 1973
הביוגרפיה של בּוֹ־יִי 1987
הביוגרפיות של גְּוָאן ויֶן 1991
הביוגרפיות של לָאוֹ דְזֶה והָאן פֵיי 1996
הביוגרפיה של סָה־מָה רָאנְג־ג׳וּ 2006
הביוגרפיות של סוּן דְזֶה ושל וּ צְ׳י 2010
הביוגרפיה של וּ דְזֶה־שׁוּ 2019
הביוגרפיות של תלמידי קונפוציוס 2031
הביוגרפיה של האדון שאנג 2056
הביוגרפיה של סוּ צ׳ין 2067
הביוגרפיה של ג׳אנג יי 2093
הביוגרפיות של צ׳וּ־לִי־דזה וגאן מאו 2119
הביוגרפיה של המרקיז ז׳אנג 2131
הביוגרפיות של באי צ׳י וואנג ג׳יין 2138
הביוגרפיות של מנג דזה ושׁוּן צ׳ינג 2148
הביוגרפיה של האדון מנג־צ׳אנג 2154

הביוגרפיות של האדון פינג־יואן ויו צ׳ינג 2168
הביוגרפיה של נסיך ויי 2181
הביוגרפיה של האדון צ׳ון־שן 2191
הביוגרפיות של פאן ג׳וּי וצאי דזה 2202
הביוגרפיה של יֶוֶ׳ה יִי 2228
הביוגרפיות של לְיֶן פּוֹ ולִין שְׂיָאנְג־ז׳וּ 2237
הביוגרפיה של טְיֶאן דָאן 2252
הביוגרפיות של לוּ ג׳וֹנְג־לְיֶן וְדְזוֹאוּ יאנג 2257
הביוגרפיות של צ׳ו יואן והחכם ג׳יה 2272
הביוגרפיה של לוּ בוּ־וֶיי 2291
הביוגרפיות של המתנקשים 2298
הביוגרפיה של לי סה 2317
הביוגרפיה של מנג טיין 2344
הביוגרפיות של ג׳אנג אר וצ׳ן יוּ 2351
הביוגרפיות של וו באו ופנג יווה 2366
הביוגרפיה של בו המקועקע 2372
הביוגרפיה של המרקיז של חוואי־יין 2383
הביוגרפיות של המלך שין של האן ולוּ וואן 2406
הביוגרפיה של טיין דאן 2417
הביוגרפיות של פאן קוואי, לי שאנג, אדון טנג וגוואן יינג 2424

הביוגרפיה של השר ג׳אנג 2443
הביוגרפיות של המלומד לי ושל לוּ ג׳יה..... 2459
הביוגרפיות של פוּ קוואן, ג׳ין שי ומרקיז קוואי־צ׳נג 2474
הביוגרפיות של ליוּ ג׳ינג ושוּ־סוּן טונג..... 2480
הביוגרפיות של ג׳י בוּ ולוואן בוּ..... 2493
הביוגרפיות של יוּאָן אָנג וצ׳או צואו 2500
הביוגרפיות של ג׳אנג שה־ג׳ה ופָנג טאנג..... 2513
הביוגרפיות של אדון עשרת אלפים השה וג׳אנג שוּ..... 2522
הביוגרפיה של טיין שוּ 2534
הביוגרפיות של ביין צ׳ווה ואדון האסם 2544
הביוגרפיה של פי, מלך וּ..... 2577
הביוגרפיות של המרקיזים וויִ־צ׳י וּ־אָן 2596
הביוגרפיה של האן צ׳אנג־רוּ 2613
הביוגרפיה של המצביא לי..... 2624
תולדות שׁיונג־נוּ 2638
הביוגרפיות של המצביא ווי ושל מצביא הפרשים הדוהרים 2680
הביוגרפיות של מרקיז פינג־ג׳ין ושל ג׳וּ־פוּ..... 2708
תולדות נאן־יוּאֶה..... 2732
תולדות דונג־יוּאֶה..... 2744
תולדות צ׳או־שׁיָן..... 2751

תולדות העמים שמדרום־מערב 2758
תולדות סימה שיאנג־רו 2766
תולדות מלכי חואי־נאן וחֶנג־שאן 2811
תולדות הפקידים ההגונים 2841
תולדות ג׳י אן וג׳נג דאנג־שה 2846
תולדות חוג המלומדים הקונפוציאנים 2859
תולדות הפקידים האכזריים 2875
תולדות דא־יואן 2905
תולדות האבירים הנודדים 2930
תולדות המקורבים החנפנים 2940
תולדות אנשי החידוד 2945
תולדות מגידי העתידות 2965
תולדות החיזוי בשריון ובמקלות 2977
תולדות צבירת העושר 3018
הקדמתו העצמית של ההיסטוריון הגדול 3042

דברי הימים היסודיים של חמשת הקיסרים

הקיסר הצהוב היה בנו של שאו־דְיֵין. שם משפחתו היה גוֹנְגְסוּן ושמו שֵׁוְ'אן־יֶוְאן. כבר בלידתו ניכרה בו רוח אלוהית; בעודו רך בשנים כבר ידע לדבר; בילדותו היה מהיר תפיסה; כשגדל היה כן וחד הבחנה; וכשהגיע לפרקו היה נבון ובהיר דעת.

בימיו של שֵׁוְ'אן־יֶוְאן דעך כוחה של שושלת שָׁנְנוֹנְג. נסיכים תקפו זה את זה והתעמרו במאה המשפחות, ושושלת שננונג לא יכלה להכניעם. אז למד שֵׁוְ'אן־יֶוְאן להשתמש במגן וברומח כדי לצאת נגד מי שלא העלה מנחה, וכל הנסיכים באו כאורחים ונעשו בני לווייתו. אך צָ'ה־יוֹאוּ היה האלים מכולם, ואיש לא יכול לו. קיסר הלהבה ביקש לפלוש לנחלות הנסיכים, וכל הנסיכים פנו אל שֵׁוְ'אן־יֶוְאן. שֵׁוְ'אן־יֶוְאן טיפח אפוא את מידתו והכין את חילותיו; הסדיר את חמשת הכוחות, גידל את חמשת מיני הדגן, הרגיע את רבבות העם ומדד את ארבע רוחות הארץ. הוא אימן דובים, דובים חומים, פִּי, שְׁיוֹ, צ'וּ וטיגריסים, כדי להילחם בקיסר הלהבה במישורי בָּאן־צָ'וְ'אן. לאחר שלושה קרבות השיג את מבוקשו. צ'ה־יואו חולל מרד ולא נשמע לצו הקיסר. הקיסר הצהוב גייס אפוא את צבאות הנסיכים, נלחם בצ'ה־יואו במישורי ג'וּאוֹ־לוּ ולבסוף לכד אותו והרגו. כל הנסיכים כיבדו את שֵׁוְ'אן־יֶוְאן כבן השמים תחת שושלת שננונג: הוא היה לקיסר הצהוב. בכל מקום תחת השמים שלא נשמע לו יצא הקיסר הצהוב לכבשו; ומשהשכין בו שלום המשיך הלאה. הוא ביתר הרים ופרץ דרכים, ומעולם לא נח במושב קבע.[א]

א. [享不 מציין כאן אי־העלאת מנחה או אי־התייצבות לטקסי החצר, לפי פירוש סו־יין; אין לצמצמו לאי־כניעה כללית. הטקסט הסיני אינו משתנה. פ' א.ת.]

במזרח הגיע עד הים, עלה להר וָאן ולהר דָאי הנכבד; במערב הגיע עד קוֹנְג־טוֹנְג ועלה אל פסגת התרנגול; בדרום הגיע עד נהר יאנגצה ועלה אל הרי סיונג ושיאנג; בצפון גירש את שבטי הסוּ־יוּ, כינס את אותות הנסיכים בהר פּוּ והקים עיר למרגלות ג'וּאוֹ־לוּ. הוא נדד הלוך ושוב בלי מקום קבוע, ומחנה צבאו שימש לו משכן. שמות כל משרותיו נגזרו מן העננים, ולפיכך נקראו בעלי המשרות 'שרי העננים'. הוא מינה מפקחים גדולים לימין ולשמאל לפקח על רבבות המדינות. רבבות המדינות חיו בשלום, וטקסי הפֶּנְג והשֶׁאן שהקריב לרוחות, להרים ולנהרות היו רבים. הוא השיג את קלחת האוצר, עקב אחר מהלך השמש וחישב בעזרת לוחות־הספירה. הוא רומם את פֶּנְג־הוֹאוּ, לִי־מוּ, צֶ'אנְג־סְיֵין וְדָה־הוֹנְג כדי שינהיגו את העם. הוא הלך בעקבות סדרי השמים והארץ, אותות הנסתר והגלוי, תורת המוות והחיים וקשיי הקיום והאבדון. בעתם זרע את מאה הדגנים, העשבים והעצים; ריכך ואילף את הציפורים, החיות והרמשים; והשגחתו הקיפה את השמש, הירח והכוכבים, את המים, האדמה והסלעים, את המתכות ואבני הירקן. הוא העמיס עמל על לבו, כוחו, אוזניו ועיניו, ונהג חיסכון במים, באש, בעצים ובשאר החומרים. הופיע סימן מבשר של מידת האדמה, ועל כן נקרא הקיסר הצהוב.[ב]

לקיסר הצהוב היו עשרים וחמישה בנים; ארבעה־עשר מהם זכו לשמות משפחה נבדלים.

הקיסר הצהוב ישב בגבעת שׁוֵ'אן־יֻוַאן ונשא לאישה את בת ארץ סִי־לִינְג, היא לֵיי־דְזוּ. ליי־דזו הייתה רעייתו הראשית של הקיסר הצהוב, וילדה שני בנים

ב. [במשפט על טקסי הפנג והשאן אין בסיס מפורש להשוואה לכל תקופה קודמת; "מאי פעם" הוסר מן התרגום. פירושו המדויק של 與 עדיין טעון בירור, ואין שינוי בנוסח הסיני. פ' א.ת.]

שצאצאי שניהם שלטו לימים בכל אשר תחת השמים. הראשון נקרא שַׁוֵּי־אַן־שָׁיָאו, הוא צָ'ינְג־יָאנְג; צ'ינג־יאנג ירד להתיישב על נהר ג'יאנג. השני נקרא צָ'אנְג־יִי, והוא ירד להתיישב על נהר ז'ו. צ'אנג־יי נשא לאישה בת לשושלת שוּ־שָׁאן ושמה צָ'אנְג־פּוּ; היא ילדה את גָאו־יָאנְג, ומידות קדושות היו בגאו־יאנג. הקיסר הצהוב מת ונקבר בהר צָ'יָאו. גאו־יאנג, נכדו ובן צ'אנג־יי, עלה לשלטון; הוא היה הקיסר גְ'וָאנְשׁוּ.

הקיסר גְ'וָאנְשׁוּ גָאו־יָאנְג היה נכדו של הקיסר הצהוב ובנו של צָ'אנְג־יִי. הוא היה שקט ועמוק ובעל תבונה, רחב אופקים ובקי בענייניים. הוא טיפח את תנובת הארץ בהתאם לטיבה; קבע את העיתים על פי מראה השמים; נשען על הרוחות והאלים כדי לכונן את הראוי; והסדיר את כוחות הטבע כדי לחנך ולשנות. בטוהר ובכנות הקריב קורבנות. בצפון הגיע עד יוּאוּ־לִינְג, בדרום עד גְ'יָאו־גְ'ה, במערב עד החולות הנודדים ובמזרח עד עץ פָּאן. מכל החי והדומם, ומכל הרוחות הגדולות והקטנות, בכל מקום שאור השמש והירח הגיע אליו — לא היה מי שלא נשמע לו.

לקיסר ג'ואנשו נולד בן ושמו צ'יוֹנְג־צָ'אן. ג'ואנשו מת, וגָאו־סִין, נכדו של שַׁוֵּי־אַן־שָׁיָאו, עלה לשלטון; הוא היה הקיסר קוּ.

הקיסר קוּ גָאו־סִין היה נינו של הקיסר הצהוב. אביו של גאו־סין נקרא צָ'יָאו־גְ'י; אביו של צ'יאו־ג'י היה שַׁוֵּי־אַן־שָׁיָאו, ואביו של שַׁוֵּי־אַן־שָׁיָאו היה הקיסר הצהוב. לא שַׁוֵּי־אַן־שָׁיָאו ולא צ'יאו־ג'י החזיקו בשלטון; רק גאו־סין הגיע לכס הקיסר. ביחס לג'ואנשו היה גאו־סין בן לענף אחר של אותה משפחה.

גאו־סין נולד בעל רוח אלוהית, ומעצמו אמר את שמו. הוא השפיע טובה על הבריות כולן ולא ביקש דבר לעצמו. בתבונתו ידע את הרחוק, ובבהירותו הבחין

בדק. הוא הלך בעקבות צדקת השמים והכיר את צורכי העם הדחופים. הוא היה אנושי ובעל מורא, מיטיב ונאמן; טיפח את עצמו וכל אשר תחת השמים נשמע לו. הוא נטל מאוצרות הארץ אך השתמש בהם במידה; טיפח ולימד את רבבות העם, הועיל להם והדריכם; מנה את מהלכי השמש והירח וקיבל את פניהם בצאתם ובבואם; הכיר את הרוחות והאלים ועבד אותם ביראה. הדר היה במראהו ורוממות במידותיו. תנועותיו נעשו בעיתן, ולבושו היה כלבוש איש המעלה. הקיסר קוּ אחז ללא סטייה בדרך האמצע והנהיג אותה בכל הארץ; בכל מקום שאליו הגיעו אור השמש והירח, הרוח והגשם, לא היה מי שלא נשמע לו.[ג]

הקיסר קוּ נשא בת לשושלת צָ'ן־פָּנְג, והיא ילדה את פָּאנְג־שׁוּ'ן. הוא נשא בת לשושלת דְזוֹאוּ־דְזֶה, והיא ילדה את גְ'ה. לאחר מות הקיסר קוּ עלה ג'ה במקומו. שלטונו של הקיסר ג'ה לא היה טוב, והוא מת; אחיו הצעיר פאנג־שׁוּ'ן עלה לשלטון, והוא היה הקיסר יָאו.

הקיסר יאו הוא פָּאנְג־שׁוּ'ן. אנושיותו הייתה כשמים וחוכמתו כאלוהות. הקרב אליו היה כאילו קרב אל השמש; הנשקף אליו היה כאילו צפה בענן. הוא היה עשיר אך לא גבה לב, רם מעלה אך לא מפונק. כובעו היה צהוב, בגדיו שחורים, מרכבתו אדומה וסוסיו לבנים. הוא ידע להבהיר ולטפח את המידות הטובות ובכך קירב את תשעת מעגלי המשפחה. משררה אחווה בתשעת המעגלים, הבחין והאיר את מאה המשפחות. מאה המשפחות נעשו צלולות ומוארות, ורבבות המדינות התאחדו בהרמוניה.[ד]

ג. [服 כאן הוא לבוש: סו־יין מפרש שהקיסר לבש בגדי איש המעלה. אין זה תיאור כללי של מנהגו. אין מוסיפים פרטי לבוש שאינם בגוף המקור. פ' א.ת.]

אז ציווה על סִי וֶה לנהוג בירֵאת כבוד על פי השמים הנשגבים, לחשב ולתקן את מהלכי השמש, הירח והכוכבים, ולהורות לעם ביראה את עונות עבודתו. בנפרד ציווה על סִי־ג'וֹנְג לשבת ביוּ־יִי, הנקרא עמק יָאנְג. עליו לקבל בירֵאה את זריחת השמש ולסדר כהלכה את עבודות המזרח. ביום השוויון, כאשר הכוכב ציפור מופיע, ייקבע אמצע האביב; העם יתפזר לעבודתו והציפורים והחיות יתחילו להתרבות. עוד ציווה על סִי־שוּ לשבת באזור הדרומי, לסדר כהלכה את עבודות הדרום ולהשלימן בירֵאה. ביום הארוך, כאשר הכוכב אש מופיע, ייקבע אמצע הקיץ; העם יתמיד בעבודתו ופרוות החיות תידלדל. עוד ציווה על הֶה־ג'וֹנְג לשבת בארץ המערב, הנקראת עמק מֵיי. עליו לקבל בירֵאה את שקיעת השמש ולסדר כהלכה את קציר המערב. בלילה השווה, כאשר הכוכב שׁוּ מופיע, ייקבע אמצע הסתיו; העם ישוב למנוחתו והחיות יחדשו את פרוותן. עוד ציווה על הֶה־שוּ לשבת בצפון, במקום הנקרא הבירה האפלה, ולפקח על אגירת הדברים. ביום הקצר, כאשר צביר מָאו מופיע, ייקבע אמצע החורף; העם יישב בחמימות ולחיות תהיה פרווה עבה. השנה מנתה שלוש מאות שישים ושישה ימים; באמצעות חודש מעובר הותאמו ארבע העונות. הוא הזהיר בנאמנות את מאה נושאי המשרות, וכל המלאכות פרחו.

יאו אמר: "מי יוכל להמשיך במלאכה הזאת?" פָּאנְג־צִ'י אמר: "בנך היורש דָאן־ג'וּ רחב בינה." יאו אמר: "לא! הוא עקשן ורשע; אין להשתמש בו." יאו שב ואמר: "ומי ראוי?" הוּאן־דוֹאוּ אמר: "גוֹנְג־גוֹנְג מרכז סביבו אנשים ומפיץ את הישגיו; אפשר להשתמש בו." יאו אמר: "גונג־גונג מיטיב לדבר, אך מעשיו עקלקלים. הוא נראה רוחש כבוד, אך מתריס נגד השמים; אי אפשר." יאו שב

ד. [衣純 פורש כאן כלבוש שחור, לפי סו־יין הקורא 純 כ־緇; "פשוטים" אינו משמר את הצבע. זו הכרעה בתרגום לפי פירוש עתיק, לא החלפת האות 純 בגוף המקור. פ' א.ת.]

ואמר: "הוי, ארבעת המושלים! מי השיטפון הגואים מגיעים עד השמים; גליהם העצומים חובקים הרים ומציפים גבעות, והעם אשר למטה שרוי בצרה. היש מי שמסוגל לרסן אותם?" כולם אמרו שגוּן מסוגל. יאו אמר: "גון מפר את הפקודות ומחריב את בני סוגו; אי אפשר." המושלים אמרו: "הבה ננסה אותו; אם לא יצלח, נחדל להשתמש בו." יאו שמע בקולם והטיל את המלאכה על גון. תשע שנים עברו והמלאכה לא הושלמה.

יאו אמר: "הוי, ארבעת המושלים! שבעים שנה אני יושב בשלטון. האם תוכלו אתם למלא את הצו ולעלות אל מקומי?" המושלים השיבו: "מידתנו הדלה תחלל את כס הקיסר." יאו אמר: "הציעו את כולם: נכבדים וקרובים, רחוקים ונחבאים." הכול אמרו ליאו: "בקרב העם יש רווק ושמו יוּ שוּן." יאו אמר: "אכן, שמעתי עליו. מה טיבו?" המושלים אמרו: "הוא בנו של עיוור. אביו עקשן, אמו עיקשת ואחיו יהיר; ובכל זאת הוא מסוגל, בחסידות הבן, להביאם לידי הרמוניה, לתקנם בהדרגה ולא להביאם לידי פשע." יאו אמר: "אנסה אותו." הוא השיא לשון את שתי בנותיו כדי לבחון את מידתו בהתנהגותו כלפיהן. שון הדריך את שתי הנשים בעיקול נהר גֻּוֵי לנהוג בענווה, על פי כללי הרעיה. הדבר מצא חן בעיני יאו. הוא הורה לשון להסדיר בזהירות ובהרמוניה את חמשת היחסים, וחמשת היחסים אכן נשמרו. אחר כך שילב אותו בכל מאה המשרות, ומאה המשרות התנהלו בעיתן. הוא קיבל אורחים בארבעת השערים; בארבעת השערים שרר כבוד מופתי, והנסיכים ואורחי הארצות הרחוקות נהגו כולם ביראה. יאו שלח את שון אל ההרים, היערות, הנהרות והביצות; גם ברוח עזה, ברעם ובגשם לא איבד שון את דרכו. יאו ראה בו חכם קדוש, קרא לו ואמר: "תכניותיך, משעה שהצעת אותן, הבשילו למעשים זה שלוש שנים. עלה לכס הקיסר." שון הסתייג מפני שלא ראה את מידתו כראויה

לכך, ולא היה שלם עם ההצעה. ביום הראשון של החודש הראשון קיבל שון את השלמת השלטון במקדש האב הנערץ, הוא אביו הקדמון הגדול של יאו.[ה]

אז הזדקן הקיסר יאו וציווה על שון לנהל במקומו את שלטונו של בן השמים, כדי לבחון את צו השמים. שון בחן את מפת הכוכבים ואת צינור הירקן כדי לתאם את שבעת גרמי השמים. לאחר מכן הקריב לקיסר העליון, הקריב בטוהרה לששת הנכבדים, נשא קורבנות מרחוק להרים ולנהרות, וחלק כבוד לרוחות כולן. הוא אסף את חמשת אותות הירקן, בחר חודש ויום מבורכים, קיבל את ארבעת המושלים ואת רועי המחוזות והשיב להם את האותות. בחודש השני של השנה יצא למסע פיקוח במזרח. כשהגיע להר דָאי הנכבד הקריב קורבן אש, והקריב מרחוק להרים ולנהרות לפי מעלתם. אז קיבל את מנהיגי המזרח, תיאם את העונות והחודשים ותיקן את מניין הימים; האחיד את הצלילים, המידות, הנפחים והמשקלים; והסדיר את חמשת הטקסים, חמשת אותות הירקן, שלושת סוגי המשי, שתי החיות החיות והחיה המתה ששימשו מנחות קבלה. את חמשת כלי הירקן החזיר לבעליהם לאחר הטקס. בחודש החמישי יצא למסע פיקוח בדרום, בחודש השמיני במערב ובחודש האחד־עשר בצפון, ובכולם נהג כבמסעו הראשון. בשובו הגיע למקדש אבותיו והקריב פר יחיד. אחת לחמש שנים יצא בן השמים למסע פיקוח, ונסיכי הארצות הופיעו לפניו בארבע השנים האחרות. הוא מסר להם את דבריו במלואם, בחן בגלוי את הישגיהם והעניק מרכבות ובגדים לפי זכויותיהם. הוא ייסד שנים־עשר מחוזות ופתח את אפיקי הנהרות. הוא הציג בציורים את

ה. [下 במשפט על שתי הנשים פורש כהכנעת גאוותן, לא כירידה גאוגרפית אל הנהר, לפי ג׳נג־יי. הוויתור במשפט 舜讓於德 נוגע למידתו של שון עצמו, כפי שמפרש סו־יין, ולא ליתרון מידתו של יאו. פירושים אלה אינם משנים את הנוסח הסיני. פ' א.ת.]

העונשים הקבועים; הגליה שימשה מחילה על חמשת העונשים, שוט היה עונשם של פקידי הממשל, מקל היה עונשם של מוסדות ההוראה, ומתכת שימשה לפדיון עונש. עבירות שנעשו בשגגה או באסון נסלחו; המתמיד בזדון נענש. היראו, הירא! היו שקולים בהטלת עונשים!

הואן־דואו המליץ על גונג־גונג. יאו אמר שאין הוא ראוי, אך ניסה אותו כממונה על המלאכות; ואכן, גונג־גונג נהג בהפקרות ובעקלקלות. ארבעת המושלים הציעו את גון לריסון השיטפון הגדול. יאו סבר שאין הוא ראוי, אך המושלים הפצירו בו לנסותו. הוא ניסה אותו, אך גון לא הצליח, ולכן סבל העם. שלושת המָיָאו שבאזור היאנגצה, נהר חוואי וג'ינג־ג'ואו מרדו פעמים רבות. שון שב ודיווח לקיסר. הוא ביקש להגלות את גונג־גונג ליואו־לִינְג כדי לשנות את שבטי דִי שבצפון; לגרש את הואן־דואו להר צ'ונְג כדי לשנות את המָאן שבדרום; להעביר את שלושת המיאו לסָאן־וֵיי כדי לשנות את הרוֹנְג שבמערב; ולהמית את גון בהר יו כדי לשנות את בני יי שבמזרח. לאחר שנענשו ארבעת הפושעים נכנע כל אשר תחת השמים.

לאחר שבעים שנות שלטון מצא יאו את שון. כעבור עשרים שנה הזדקן והורה לשון לנהל במקומו את שלטון בן השמים, והציג אותו לפני השמים. יאו פרש מן השלטון, ולאחר עשרים ושמונה שנים מת. מאה המשפחות התאבלו עליו כאילו איבדו אב ואם. במשך שלוש שנים לא נוגנה מוזיקה בארבע רוחות הארץ, מתוך געגועים ליאו. יאו ידע שבנו דָאן־ג'ו אינו ראוי ושאין למסור לו את כל אשר תחת השמים, ולכן החליט להעבירו לשון. אם ימסור לשון, כל הארץ תפיק תועלת ודאן־ג'ו יסבול; אם ימסור לדאן־ג'ו, כל הארץ תסבול ודאן־ג'ו לבדו יפיק תועלת. יאו אמר: "לעולם לא אביא סבל על כל הארץ כדי להיטיב עם אדם אחד." ולבסוף מסר לשון את כל אשר תחת השמים. לאחר מות יאו

ותום שלוש שנות האבל, ויתר שון לדאן־ג'ו ופרש אל מדרום לנהר הדרומי. ואולם הנסיכים שבאו לחצר לא פנו אל דאן־ג'ו אלא אל שון; בעלי הדין לא פנו אל דאן־ג'ו אלא אל שון; והשרים לא שרו לדאן־ג'ו אלא לשון. שון אמר: "מן השמים הדבר!" רק אז בא אל הממלכה המרכזית ועלה לכס בן השמים; הוא היה הקיסר שון.

יוּ שוּן נקרא בשם צ'וֹנְג־חְוָה. אביו של צ'ונג־חווה נקרא גוּ־סוֹאוּ; אביו של גו־סואו היה צָ'יַאו־נְיוֹ; אביו של צ'יאו־ניו היה גוֹאוּ־וָאנְג; אביו של גואו־ואנג היה גְ'ינְג־קָאנְג; אביו של ג'ינג־קאנג היה צ'יוֹנְג־צָ'אן; אביו של צ'יונג־צ'אן היה הקיסר וָ'אנְשׁוּ; ואביו של ג'ואנשו היה צָ'אנְג־יִי. משם ועד שון היו שבעה דורות. מצ'יונג־צ'אן ועד הקיסר שון היו כולם דלי מעמד ופשוטי עם.

גוּ־סוֹאוּ, אביו של שון, היה עיוור. אמו של שון מתה, וגו־סואו נשא אישה אחרת והיא ילדה את שְׁיַאנְג. שיאנג היה יהיר. גו־סואו אהב את אשתו השנייה ואת בנה וביקש תמיד להרוג את שון; שון היה נמלט מפניו, אך כאשר חטא חטא קל היה מקבל עליו את העונש. הוא שירת בצייתנות את אביו, את אמו החורגת ואת אחיו, ומיום ליום נעשה מסור וזהיר יותר, בלי להתרשל.[1]

שון היה איש מחוז גְ'י. הוא חרש בהר לִי, דג בביצת לֵיי, יצר כלי חרס על גדת הנהר, עשה כלי בית בגבעת שׁוֹאוּ וסחר בפוּ־סָיְה. אביו גו־סואו היה עקשן, אמו הייתה נרגנת ואחיו שיאנג יהיר; כולם ביקשו להרגו. שון ציית להם בלי לסטות מדרכו של בן, וביחסו לאחיו נהג חסידות וחיבה. כשביקשו להרגו לא הצליחו להשיגו; וכאשר נזקקו לו, תמיד נמצא לצדם.

---

1. [子妻後 נקרא כאן "האישה השנייה ובנה"; שני המושאים מובחנים, ולא רק בנה של האישה. ההקשר ממשיך להבחין בין אביו של שון, אמו החורגת ואחיו. פ' א.ת.]

בהיות שון בן עשרים נודע בחסידות הבן שלו. כשהיה בן שלושים שאל הקיסר יאו מי ראוי לשמשו; ארבעת המושלים המליצו כולם על יוּ שוּן ואמרו שהוא ראוי. יאו השיא אפוא לשון את שתי בנותיו כדי לבחון את התנהגותו בבית, ושלח תשעה מבניו לחיות עמו כדי לבחון את התנהגותו בחוץ. שון ישב בעיקול נהר גְּוֵי, ובתוך ביתו נעשה זהיר יותר ויותר. שתי בנות יאו לא העזו להתנשא בגלל מעמדן כששירתו את קרובי שון, ונהגו כיאות לרעיות. תשעת בני יאו נעשו כולם מסורים יותר. כאשר שון חרש בהר לי, אנשי ההר ויתרו זה לזה על גבולות שדותיהם; כאשר דג בביצת לֵיי, האנשים שעל שפת הביצה ויתרו זה לזה על מקומותיהם; כאשר יצר כלי חרס על גדת הנהר, הכלים שנעשו שם לא היו עוד פגומים ושבירים. בתוך שנה נעשה מקום מגוריו יישוב; בתוך שנתיים — עיירה; ובתוך שלוש — עיר גדולה. יאו העניק לשון בגדי פשתן דק וקתרוס, בנה לו אסמים ונתן לו בקר וצאן. גו־סואו עדיין ביקש להרגו. הוא שלח את שון לעלות ולטייח אסם, ואז הצית את האסם מלמטה. שון הגן על עצמו בשני כובעי קש, ירד ונמלט מן המוות. אחר כך ציווה עליו גו־סואו לחפור באר. בעודו חופר התקין שון מעבר נסתר שיצא הצדה. כשירד לעומק, שפכו גו־סואו ושיאנג עפר ומילאו את הבאר, אך שון יצא דרך המעבר הנסתר ונמלט. גו־סואו ושיאנג שמחו, כי חשבו ששון מת. שיאנג אמר: "אני הייתי הוגה התכנית." הוא חילק את רכוש שון עם אביו ואמו ואמר: "אני אקח את שתי בנות יאו, נשות שון, ואת הקתרוס; הבקר, הצאן והאסמים יהיו לאבי ולאמי." שיאנג עבר אפוא לביתו של שון וישב לנגן בקתרוס שלו. שון בא לראותו. שיאנג נבהל ולא היה שבע רצון. הוא אמר: "חשבתי עליך, שון, עד שנמלאתי דכדוך!" שון אמר: "אכן, מי ייתן שתנהג בחיבת אחים." שון שב לשרת את גו־סואו ולאהוב את אחיו, בזהירות רבה עוד יותר. אז בחן אותו יאו בחמשת היחסים ובמאה המשרות, וכולם התנהלו כראוי.[1]

בימי קדם היו לשושלת נָאוֹ־יָאנְג שמונה בנים מוכשרים, שבני הדורות הפיקו מהם תועלת; הם נקראו 'שמונת הנדיבים'. לשושלת נָאוֹ־סִין היו שמונה בנים מוכשרים, ובני הדורות קראו להם 'שמונת המעולים'. שישה־עשר בתי האב האלה המשיכו מדור לדור את מעלתם ולא הניחו לשמם להישכח. עד ימי יאו לא היה יאו מסוגל לרומם אותם. שון רומם את שמונת הנדיבים והפקיד בידיהם את ענייני האדמה, כדי שיסדירו את מאה המלאכות; לא היה דבר שלא התנהל בעתו ובסדרו. הוא רומם את שמונת המעולים ושלח אותם להפיץ את חמש ההוראות בארבע רוחות הארץ: צדקת האב, חסד האם, ידידות האח הבכור, כבוד האח הצעיר וחסידות הבן. בתוך הבית שרר שלום, והמעשה בחוץ הושלם.

בימי קדם היה לשושלת דִי־הוּנְג בן חסר כישרון: הוא הסתיר את הצודק וחיפה על המרושע, ואהב לעשות מעשי אכזריות ורשע. כל אשר תחת השמים קראו לו חוּן־דוּן, 'תוהו'. לשושלת שָׁאוֹ־הָאו היה בן חסר כישרון: הוא פגע באמינות, תיעב נאמנות ורומם דברי כזב מקושטים. כל אשר תחת השמים קראו לו צ'יוֹנְג־צִ'י, 'המוזר עד תום'. לשושלת גְ'וָאנְשׁוּ היה בן חסר כישרון: אי אפשר היה ללמדו או להוכיחו, והוא לא הבין דברי טוב טעם. כל אשר תחת השמים קראו לו טָאו־וּ, 'הגדם'. שלושת בתי האב האלה היו לצרה לבני דורותיהם. עד ימי יאו לא היה יאו מסוגל לסלקם. לשושלת גְ'ין־יוּ היה בן חסר כישרון, חמדן במאכל ובמשתה ולהוט אחר סחורות ושוחד. כל אשר תחת השמים קראו לו טָאו־טִיֶה, 'הזללן'. כל הארץ תיעבה אותו והשוותה אותו לשלושת הרשעים.

ז. [都 כאן הוא יישוב גדול, ואין הכרח שמדובר בבירה מלכותית; 宮 הוא ביתו של שון, כפי שמבהיר ג׳נג־זי. תשובת שון לשיאנג פורשה, בעקבות סו־יין, כמשאלה לחיבת אחים ולא כשבח לעזרה שכבר נעשתה. אין מוסיפים מעשי עזרה לסיפור ניסיון הרצח. פ' א.ת.]

כאשר קיבל שון אורחים בארבעת השערים, הוא הגלה את ארבעת בתי האב הרשעים והעבירם אל ארבעת הקצוות, כדי שיבלמו את השדים והמזיקים. אז נפתחו ארבעת השערים, ונאמר שאין עוד בהם אנשי רשע.

שון נכנס אל מרגלות ההר הגדול; ברוח עזה, ברעם ובגשם לא איבד את דרכו. אז ידע יאו ששון ראוי שיימסר לו כל אשר תחת השמים. כאשר הזדקן יאו, הורה לשון לנהל במקומו את שלטון בן השמים ולצאת למסעות הפיקוח. מאז רומם שון ועד שנמסרה לו העשייה עברו עשרים שנה; אז ציווה עליו יאו לשמש עוצר. שמונה שנים שימש עוצר ויאו מת. בתום שלוש שנות האבל ויתר לדאן־ג'ו, אך כל אשר תחת השמים פנה אל שון. יוּ, נָאו־יָאו, שְׂיֵה, הוֹאוּ־גִ'י, בּוֹ־יִי, קְוֵוי, לוֹנְג, צָ'וֵי, יִי וּפְנְג־דְזוּ — כולם כבר רוממו ושימשו בימי יאו, אך טרם חולקו להם תפקידים קבועים. שון בא אפוא אל מקדש האב הנערץ, נועץ בארבעת המושלים, פתח את ארבעת השערים והאיר את העיניים והאוזניים לארבע רוחות הארץ. הוא ציווה על שנים־עשר רועי המחוזות לדון במידת הקיסר, לנהוג במידה רחבה ולהרחיק אנשי חנופה; ואז נכנעו המָאן והיִי. שון אמר לארבעת המושלים: "היש מי שמסוגל לעורר את כישרונו ולהשביח את מפעלו של יאו, כדי שאושיבו במשרה ויעזור בענייניים?" כולם אמרו: "האדון יוּ הוא שר העבודות; הוא יכול להשביח את מפעל הקיסר." שון אמר: "אה, אכן! יוּ, אתה הסדרת את המים והאדמה; התאמץ אפוא במלאכה הזאת." יוּ השתחווה עד הארץ והציע במקומו את ג'י, שְׂיֵה ונָאו־יָאו. שון אמר: "אף על פי כן, לך." שון אמר: "צָ'י, פשוטי העם החלו לרעוב. אתה תהיה הוֹאוּ־גִ'י; זרע בעתם את מאה הדגנים." שון אמר: "שְׂיֵה, מאה המשפחות אינן קרובות זו לזו וחמש דרגות היחסים אינן נשמרות. היה שר העם והפץ ביראה את חמש ההוראות, במתינות." שון אמר: "נָאו־יָאו, המאן והיי מטרידים את ארצות סיה,

והשודדים והפושעים בוגדים וסוטים. היה שר המשפט. לחמשת העונשים יהיו דרגות יישום, ולחמש הדרגות — שלושה מקומות ביצוע; לחמש הגלויות יהיו גבולות, ולחמשת הגבולות — שלושה מקומות ישיבה. רק בהירותך תוכל לעורר אמון." שון אמר: "מי יוכל לנהל למעני את בעלי המלאכה?" כולם אמרו שצ'וֵי מתאים. הוא מינה אפוא את צ'ווי לשר המלאכות. שון אמר: "מי יוכל לנהל למעני את העצים והעשבים, הציפורים והחיות, בהרים ובעמקים?" כולם אמרו שיִי מתאים. הוא מינה אפוא את יי לממונה על היערות והביצות. יי השתחווה עד הארץ והציע את השרים ג'וֹ־הוּ וסְיוֹנְג־פִּי. שון אמר: "לכו; פעלו בהרמוניה." וכך מינה את ג'ו־הו וסיונג־פי לעוזריו. שון אמר: "הוי, ארבעת המושלים! היש מי שיכול להיות מופקד על שלושת טקסיי?" כולם אמרו שבוֹ־יִי מתאים. שון אמר: "הוי, בו־יי! אני ממנה אותך לשר הטקסים. בוקר וערב נהג ביראה; היה ישר, שקט וטהור." בו־יי הציע במקומו את קְוֵוי ואת לוֹנְג. שון אמר: "אף על פי כן, אני ממנה את קווי לממונה על המוזיקה. למד את בני האצולה להיות ישרים אך עדינים, רחבי לב אך קפדנים, איתנים אך לא אכזריים, פשוטים אך לא יהירים. השיר מבטא את הכוונה; הזמרה מאריכה את המילים; הצלילים נמשכים לפי ההארכה והסולמות מתאמים את הצלילים. אם שמונת כלי הנגינה יהיו בהרמוניה ולא יגזלו זה את מקומו של זה, הרוחות ובני האדם יחיו בהרמוניה." קווי אמר: "אה! כאשר אני מכה באבני הצליל ומלטף אותן, מאה החיות יוצאות כולן במחול." שון אמר: "לוֹנְג, אני חושש מדברי דיבה המחריבים את האמת ומרעידים את עמי. אני ממנה אותך למוסר הדברים. בוקר וערב, בצאתך ובבואך עם פקודותיי, היה נאמן בלבד." שון אמר: "הוי, אתם העשרים ושניים! נהגו ביראה וסייעו תמיד לענייני השמים." אחת לשלוש שנים נבחנו הישגיהם; לאחר שלוש בחינות הודחו

הבלתי־ראויים וקודמו הראויים. המפעלים כולם, קרובים ורחוקים, פרחו. את שלושת המיאו הפריד והגלה.[ח]

כל עשרים ושניים האנשים האלה השלימו את מפעלם. גָאו־יַאו שימש השופט הגדול ונהג ביושר, והעם הודה כל איש בעובדות לאשורן. בּוֹ־יי היה מופקד על הטקסים, והעליונים והתחתונים ויתרו זה לזה. צָ'וֵי היה ממונה על בעלי המלאכה, ומאה בעלי המלאכה הביאו את עבודתם לידי גמר. יי היה ממונה על היערות והביצות, וההרים והביצות נפתחו. צָ'י היה ממונה על הדגן, ומאה הדגנים צמחו בעתם. שְׁיֵה היה שר העם, ומאה המשפחות התקרבו וחיו בהרמוניה. לוֹנְג היה ממונה על האורחים, ואנשים מארצות רחוקות הגיעו. שנים־עשר רועי המחוזות יצאו לפעול, ובתשעת המחוזות לא העז איש לסטות או למרוד. מכל ההישגים היה הישגו של יו הגדול ביותר: הוא ביתר תשעה הרים, חיבר תשע ביצות, פתח תשעה נהרות וקבע את תשעת המחוזות. כל אזור העלה מנחה לפי תפקידו בלי לסטות מן הראוי לו. התחום השתרע חמשת אלפים לי לכל עבר והגיע עד אזורי הפרא. בדרום הרגיעו את גְ'יַאו־גְ'ה ואת בֵּיי־פָה; במערב את הרוֹנְג, סִי־גְ'ה, צ'וּ־סוֹאוּ, דִי וצְ'יַאנְג; בצפון את שָׁאן־רוֹנְג, פָה וסִי־שֶׁן; ובמזרח את צָ'אנְג ואת יי־הציפורים. בכל אשר בין ארבעת הימים נשאו על נס את מפעלו של הקיסר שון. אז יצר יו את מוזיקת 'תשע ההזמנות'; יצורים מופלאים הובאו לחצר, ועוף החול בא ועופף מעליה. כל גילויה של המידה המוארת תחת השמים החל בקיסר שון מיו.[ט]

ח. [空司爲禹伯 מציג את יו כשר העבודות, לא רק כמועמד למשרה; כך גם המשפט המקביל בפרק 2. היכולת להשביח את המפעל נאמרת בנפרד. פ' א.ת.]

ט. [帝虞 הוא שון, הקיסר של יו, ולא יו המסומן באות 禹. ההבחנה נשמרת אף ששני השמות דומים בתעתיק העברי. פ' א.ת.]

בהיות שון בן עשרים נודע בחסידות הבן שלו. בגיל שלושים רומם אותו יאו; בגיל חמישים ניהל את ענייניו של בן השמים; בגיל חמישים ושמונה מת יאו; ובגיל שישים ואחת ירש את יאו ועלה לכס הקיסר. לאחר שישב על כס הקיסר שלושים ותשע שנים, יצא למסע פיקוח בדרום ומת בערבות צָאנְג־וּ. הוא נקבר בגְ'יוֹ־יִי שמדרום ליאנגצה, במקום הנקרא לִינְג־לִינְג. לאחר שעלה לכס הקיסר נשא שון את דגל בן השמים והלך להשתחוות לפני אביו גוּ־סוֹאוּ. ביראה וברעדה נהג בזהירות על פי דרכו של בן. את אחיו שְׂיַאנְג הפך לנסיך. גם שָׂאנְג־ג'וּן, בנו של שון, לא היה ראוי, ולכן הציג שון מראש את יו לפני השמים. שבע־עשרה שנים לאחר מכן מת. בתום שלוש שנות האבל ויתר גם יו לבנו של שון, כשם ששון ויתר לבנו של יאו. הנסיכים פנו אל יו, ורק אז עלה יו לכס בן השמים. לדאן־ג'ו, בנו של יאו, ולשאנג־ג'ון, בנו של שון, ניתנו נחלות כדי שיוכלו להקריב לאבותיהם. הם לבשו את בגדיהם ושמרו את טקסיהם ואת המוזיקה שלהם כמקודם. הם הופיעו לפני בן השמים במעמד אורחים, ובן השמים לא נהג בהם כנתינים — להראות שאין הוא מעז לנכס את השלטון לעצמו.

מן הקיסר הצהוב ועד שון ויו השתייכו כולם לאותו שם משפחה, אך שמות מדינותיהם היו שונים כדי להבליט את מידתם המואצת. לפיכך נקרא הקיסר הצהוב יוּ־סְיוֹנְג; הקיסר גְ'וַאנְשׁוּ — נָאוּ־יָאנְג; הקיסר קוּ — נָאוּ־סִין; הקיסר יאו — טָאוּ־טָאנְג; והקיסר שון — יוּ־יוּ. הקיסר יו נקרא סָיְהּ־הוֹאוּ וקיבל שם משפחה נבדל, סָה. שְׂיֵה היה אביה של שושלת שאנג ושם משפחתה דְזֶה; צְ'י היה אביה של שושלת ג'ואו ושם משפחתה גְ'י.

האדון ההיסטוריון הגדול אומר: המלומדים מרבים לדבר על חמשת הקיסרים, וימיהם רחוקים עד מאוד. ואולם 'ספר המסמכים' מתעד רק את התקופה

שמיאו ואילך; ואשר לדברי מאה האסכולות על הקיסר הצהוב — ניסוחם אינו מהוגן ומיושב, ואדונים מלומדים מתקשים לדבר עליהם. מן המסורות שהעביר קונפוציוס, 'שאלות דְזַאי־יוּ על מידות חמשת הקיסרים' ו'שמות המשפחה בשושלות הקיסרים', יש מלומדים קונפוציאנים שאינם מוסרים אותן. אני עצמי הגעתי במערב עד קוּנְג־טוּנְג, עברתי בצפון בג'וּאוֹ־לוּ, במזרח הגעתי עד הים ובדרום שטתי ביאנגצה ובנהר חוואי. הזקנים במקומות האלה הצביעו לא פעם על מקומות הקשורים בקיסר הצהוב, ביאו ובשון. מנהגיהם ותורותיהם אכן שונים, אך ככלל הדברים שאינם סוטים מן הכתבים העתיקים קרובים יותר לאמת. עיינתי ב'רשומות האביבים והסתווים' וב'מאמרי המדינות'; הבהרותיהם על מידות חמשת הקיסרים ועל שמות המשפחה בשושלות הקיסרים ברורות. אלא שאנשים אינם מעמיקים לבחון אותן, אף כי כל מה שהן מגלות אינו כוזב. במסמכים יש חסרים ופערים, אך הדברים שאבדו מהם מופיעים מזמן לזמן במסורות אחרות. מי שאינו אוהב ללמוד, להעמיק במחשבה ולהבין בלבו את משמעות הדברים — קשה לו בהכרח לספרם לבעלי ידיעה מועטה וראייה שטחית. אני צירפתי את הדברים, בחנתי וסידרתי אותם, בחרתי את הנוסחים המהוגנים ביותר, ועל כן כתבתי את 'דברי הימים היסודיים' האלה בראש הספר.

דברי הימים היסודיים של סְיָה

יוּ איש סְיָה נקרא וָן־מִינְג. אביו של יו נקרא גוּן; אביו של גון היה הקיסר גְ'וַאנְשׁוֹ; אביו של ג'ואנשו היה צָ'אנְג־יי; ואביו של צ'אנג־יי היה הקיסר הצהוב. יו היה בן־נינו של הקיסר הצהוב ונכדו של הקיסר ג'ואנשו. לא אבי־סבו צ'אנג־יי ולא אביו גון ישבו על כס הקיסר; שניהם היו נתינים.

בימי הקיסר יָאו הגיע המבול הגדול עד השמים; מימיו העצומים הקיפו הרים והציפו גבעות, והעם אשר למטה היה שרוי בצרה. יאו ביקש אדם המסוגל לרסן את המים. השרים וארבעת המושלים אמרו כולם: "גוּן מסוגל." יאו אמר: "גון מפר פקודות ומחריב את בני סוגו; אי אפשר." ארבעת המושלים אמרו: "בין בני מעמדו אין ראוי ממנו. אנא, ינסה אותו הקיסר." יאו שמע אפוא בקולם והעסיק את גון בריסון המים. תשע שנים עברו, אך המים לא שככו והמלאכה לא הושלמה. אז חיפש הקיסר יאו אדם אחר ומצא את שוּן. שון רומם לשירות, ניהל כממלא מקום את שלטונו של בן השמים ויצא למסעות פיקוח. כשראה כי ריסון המים בידי גון נכשל, המית את גון בהר יוּ. כל אשר תחת השמים הצדיקו את ההוצאה להורג שעליה הורה שון. אז רומם שון את יו, בנו של גון, וציווה עליו להמשיך במלאכת אביו.[א]

לאחר מות יאו שאל הקיסר שון את ארבעת המושלים: "היש מי שיוכל להשלים ולהשביח את מפעלו של יאו, כדי שאושיבו במשרה?" כולם אמרו: "האדון יו הוא שר העבודות; הוא יוכל להשלים ולהשביח את מפעלו של יאו."

א. [舜之誅 מציין כאן את ההוצאה להורג ששון הורה עליה, וגון הוא שהומת; אין מדובר בעונש שהוטל על שון. זו הבהרת מבצע הפעולה בתרגום, לא שינוי בנוסח. פ' א.ת.]

שון אמר: "הוי, אכן!" וציווה על יו: "עליך להסדיר את המים והאדמה; התאמץ בזאת." יו השתחווה עד הארץ וביקש למסור את התפקיד לשְׂיֵה, לממונה על הדגן ולגָאוֹיָאו. שון אמר: "לך ופקח על מלאכתך."

יו היה מהיר תפיסה ומענה, וידע להתמיד בעמלו. מידתו לא סטתה, אנושיותו קירבה אליו את הבריות ודבריו היו מהימנים. קולו שימש אמת מידה לצלילים וגופו — אמת מידה למידות; כל ששקל יצא מכוון. בלא הרף וביראת כבוד היה לעיקר ולסדר.

אז קיימו יו, יי והממונה על הדגן את צו הקיסר. יו הורה לנסיכים ולמאה המשפחות לגייס המוני פועלים לעבודת האדמה; הוא עבר בהרים, סימן את העצים וקבע את מקומם של ההרים הגבוהים והנהרות הגדולים. יו כאב את כישלון מפעלו של גון אביו ואת עונש המוות שנגזר עליו. לפיכך ייגע את גופו והוגיע את מחשבותיו; שלוש־עשרה שנה ישב מחוץ לבית, וגם כשעבר בפתח ביתו לא העז להיכנס. הוא הסתפק בבגדים ובמזון דלים, אך כיבד בכל מאודו את הרוחות והאלים; השפיל את מעונו, אך הוציא את כל הדרוש על תעלות וניקוז. ביבשה נסע בעגלה, במים בסירה, בבוץ במזחלת ובהרים בנעלי טיפוס. ביד שמאל נשא חבל־מדידה ופלס, ובימין מחוגה וזוויתן; עמו נשא את כלי ארבע העונות. כך פתח את תשעת המחוזות, חיבר את תשע הדרכים, סכר את תשעת האגמים ומדד את תשעת רכסי ההרים. הוא הורה ליי לתת לפשוטי העם אורז שאפשר לגדלו במקומות נמוכים ולחים, וציווה על הממונה על הדגן לתת להם מזון במקום שהשגתו הייתה קשה. במקום שהיה מחסור במזון העביר עודפים ממקום למקום כדי להשלים את החסר, וכך איזן בין הנסיכים. אז סייר יו בארץ, בחן מה מצוי וראוי בכל מקום להעלות כמנחה, ומהם נתיביהם הנוחים של ההרים והנהרות.[ב]

יו החל את מסעו במחוז גִ'י. במחוז ג'י: משהחלה העבודה בהוּ־קוֹאוּ, הוסדרו לְיָאנְג וצִ'י. משקמה טָאי־יְוֵאן הגיעה העבודה עד מדרום להר יוּאֶה. בחבל טָאן־חְוָאי הושלם המפעל עד הֶנְג־גָ'אנְג. אדמתו לבנה ורכה. מסו היה מן הדרגה העליונה ביותר, אך לעתים ירד ממנה; שדותיו מן הדרגה החמישית.

ב. [土傅 פורש כאן כהטלת עבודת הקרקע על הפועלים, בעקבות סו־יין; אין במילים אלה לבדן קביעה שמטרת הגיוס הייתה מדידה. כלי המדידה שבהמשך נשמרים בנפרד. האות 傅 אינה מוחלפת ב־敷. פ' א.ת.]

הנהרות צָ'אנְג וֵיי שבו לאפיקיהם, וְדָה־לוּ הוכשר. בני יִי־הציפורים העלו בגדי עור. הדרך נמשכה לאורך הצד הימני של גְ'יֶה־שֶׁה ומשם אל הים.

בין נהר גִ'י לנהר הצהוב שכן מחוז יֶן. תשעת ערוצי הנהר הותוו; לְיֵי־סְיָה נעשה אגם; הנהרות יוֹנְג וג'וּ חברו יחד. באדמת התות כבר גידלו תולעי משי, ואז יכלו בני העם לרדת מן הגבעות ולשבת על האדמה. אדמתו שחורה ודשנה; עשביו שופעים ועציו מתנשאים. שדותיו מן הדרגה השישית ומסו מן התשיעית; שלוש־עשרה שנות עבודה נדרשו עד שהשתווה לשאר. מנחתו הייתה לכה ומשי, ובסליו אריגים מעוטרים. המשלוחים צפו בנהרות ג'י וטָה והגיעו אל הנהר הצהוב.

בין הים להר דָאי שכן מחוז צִ'ינְג. ארץ יוּ־יִי כבר הוסדרה, והנהרות וֵיי וְזָה הותוו. אדמתו לבנה ודשנה; לאורך החוף השתרעו מרחבי מלחה, ושדותיו היו מליחים. שדותיו מן הדרגה השלישית ומסו מן הרביעית. מנחתו הייתה מלח, בד דק ומבחר מתנובת הים; מעמקי הר דאי באו משי, קנבוס, עופרת, עץ אורן ואבנים משונות. בני לָאי־יִי רעו את עדריהם, ובסליהם הביאו משי מתולעי־בר. המשלוחים צפו בנהר וָן והגיעו אל ג'י.

בין הים, הר דָאי ונהר חְוַאי שכן מחוז שׂוּ. הנהרות חוואי ויִי הוסדרו, ובהרים מָנְג ויוּ עובדה הקרקע. דָה־יֶה נעשה אגם והַמישור המזרחי הובא לידי איזון. אדמתו חרסית אדומה ודשנה; עשביו ועציו הלכו והתעבו. שדותיו מן הדרגה השנייה ומסו מן החמישית. מנחתו הייתה אדמה בחמישה צבעים, פסיוני־הקיץ מעמקי הר יו, גזעי טוֹנְג בודדים מצדו הדרומי של הר יִי, ואבני תהודה צפות מגדות נהר סָה; בני יִי של נהר חוואי העלו פנינים וגם דגים, ובסליהם

משי שחור, משי דק ומשי לבן. המשלוחים צפו בחוואי ובסה והגיעו אל הנהר הצהוב.[ג]

בין נהר חְוָאי לים שכן מחוז יָאנְג. פָּנְג־לִי נעשה אגם, ובו שכנו העופות הנודדים בעקבות החום. שלושת הנהרות זרמו אל יעדם ואגם גָ'ן הושב למנוחתו. חזרן וקני־חץ נפוצו בכל עבר. עשביו היו צעירים ועציו רמים; אדמתו בוצית. שדותיו מן הדרגה התשיעית, ומסו מן השביעית ולעתים מן השישית. מנחתו הייתה שלושת מיני המתכת, אבני יָאוּ וקוּן, חזרן וקני־חץ, שנהב, עורות, נוצות וזנבות יאק. בני יי שבאיים לבשו בגדי סיבים; בסליהם הביאו אריגים בדוגמת קונכיות, ובחבילות — תפוזים ופומלות כמנחה מיוחדת. המשלוחים נעו בנהר ובים והגיעו אל חוואי וסָה.[ד]

מדרום להר גִ'ינְג ועד להר הֶנְג שכן מחוז ג'ינג. היאנגצה והָאן פנו אל הים כנסיכים הבאים אל חצר ריבונם. תשעת ערוצי היאנגצה זרמו כסדרם; הנהרות טוֹ וצָן הותוו; אדמות יוּ ומָנְג הוסדרו. אדמתו בוצית. שדותיו מן הדרגה השמינית ומסו מן השלישית. מנחתו הייתה נוצות, זנבות יאק, שנהב, עורות, שלושת מיני המתכת; עצי צ'וּן, גאן, גְוֶוה וברוש; אבני משחזת גסות ועדינות, אבני ראש־חץ וכינובר; וכן החזרנים ג'וּן ולוּ ועץ הקוּ. שלוש הארצות העלו את תוצרתן המפורסמת. בחבילות ובתיבות הביאו עשב־מָאו ריחני, ובסליהם משי שחור ואדום כהה ושרשרות פנינים. מתשעת הנהרות הובא כמנחה צב גדול.

ג. [珠蠙 מציין פנינים; אין הוא מונה גם צדפות כמנחה נפרדת. הדגים שב־魚鼈 נשמרים. זיהויו המדויק של הפסיון 狄夏 עדיין טעון בירור נפרד. פ' א.ת.]

ד. [鳥陽 הם, לפי פירוש קונג אן־גואו שבג'י־ג'יה, עופות הנודדים בעקבות החום, כגון אווזי בר השוהים באגם בחורף; "עופות השמש" אינו שם של מין ציפור. אין מוסיפים זיהוי של מין מסוים בגוף התרגום. 夭 מתאר את צעירות העשבים, בניגוד לגובה העצים, ולא את גובה העשבים. פ' א.ת.]

המשלוחים צפו ביאנגצה, בטו, בצן ובהאן, חצו אל נהר לוּאוֹ והגיעו אל הנהר הצהוב הדרומי.

בין הר גִ'ינְג לנהר הצהוב שכן מחוז יוּ. הנהרות יִי, לוּאוֹ, צָ'אן וגְ'יֵין זרמו אל הנהר הצהוב; מימי יִינְג המתפשטים נאספו לאגם; הותווה ניקוזו של אגם הֶה, ומימיו הגיעו אל אגם מִינְג. אדמתו הייתה רכה, ובשפלות — דשנה וכהה. שדותיו מן הדרגה הרביעית, ומסו בדרך כלל מן הדרגה השנייה אך השתנה. מנחתו הייתה לכה, משי, בד דק ופשתן; בסליו באו משי עדין וגושי משי, וכמנחה מיוחדת — אבני תהודה מלוטשות. המשלוחים צפו בנהר לואו והגיעו אל הנהר הצהוב.

בין מדרום להר חְוָה לנהר השחור שכן מחוז לְיָאנְג. בהרי מִין ובוֹ עובדה הקרקע; הנהרות טו וצן הותוו; ההרים צָאי ומָנְג הוקרבו והושבו לסדרם, ובארץ הֶה־יִי הושלם המפעל. אדמתו כחולה־שחורה. שדותיו מן הדרגה השביעית, ומסו מן השמינית, בשלושה שיעורים משתנים. מנחתו הייתה אבני ירקן צָ'יוּ, ברזל, כסף, מתכת חרוטה, אבני ראש־חץ ואבני תהודה, וכן עורות ארוגים של דובים, דובים חומים, שועלים ודלקים. מן ההר סִי־צִ'ינְג באו לאורך נהר חְוָאן; המשלוחים צפו בנהר צָ'יֵן, חצו אל נהר מְיֵן, נכנסו לנהר וֵיי וחצו את הנהר הצהוב.

בין הנהר השחור לנהר הצהוב המערבי שכן מחוז יוֹנְג. הנהר ז'וּאוֹ פנה מערבה; גִ'ינְג הצטרף אל וֵיי בנקודת מפגש מימיו; הנהרות צִ'י וג'וּ שבו לאפיקיהם ומימי פֶּנְג חברו אליהם. ההרים ג'ינג וצִ'י הוקרבו; רכס ג'וֹנְג־נָאן והר דְוּן־וּ עד הר נְיָאוֹ־שוּ הוסדרו. ברמות ובשפלות הושלם המפעל עד דוּ־יֶה. אזור סָאן־וֵיי הוסדר ושלושת המְיָאוֹ הושבו היטב לסדרם. אדמתו צהובה ורכה. שדותיו מן

הדרגה הראשונה ומסו מן השישית. מנחתו הייתה אבני הירקן צְ׳יוּ וּלִין ואבן לָאנְג־נָאן. המשלוחים צפו מִצְ׳י־שָׁה והגיעו אל לוֹנְג־מֶן שבנהר הצהוב המערבי, ושם חברו אל ויי. קוּן־לוּן, סִי־גְ׳ה וצְ׳וּ־סוֹאוּ, בני הארצות העוטות עורות ארוגים, וכן בני רוֹנְג שבמערב, הושבו לסדרם.[ה]

כך הותוו תשעת רכסי ההרים: מִצְ׳יֶן וצְ׳י אל הר גְ׳ינְג, ומשם בחציית הנהר הצהוב; מהוּ־קוֹאוּ ולֵיי־שׁוֹאוּ אל טָאי־יוּאָה; מִדִי־גְ׳וּ וסִי־צָ׳נְג אל וָאנְג־וּ; מִטָאי־הָאנְג וצָ׳אנְג־שָׁאן אל גְ׳יֶה־שָׁה ומשם אל הים; מִסִי־צְ׳ינְג, גְ׳וּ־יוּ ונְיָאוֹ־שׁוּ אל טָאי־חְוָה; מִסְיוֹנְג־אֶר, וָאי־פָאנְג וטוֹנְג־בָּאי אל פוּ־וֵיי; הותווה הר בּוֹ־גְ׳וֹנְג עד הר ג׳ינג; מִנֵיי־פָאנְג אל דָה־בְּיֶה; ומצדו הדרומי של הר מִין אל הר הֶנְג, דרך תשעת הנהרות ועד פוּ־צָ׳יֵין־יֶוֵאן.

כך הותוו תשעת הנהרות. הנהר זְ׳וּאוֹ הגיע עד הֶה־לִי, ועודפי מימיו נכנסו אל החולות הנודדים. הנהר השחור הותווה עד סָאן־וֵיי ונכנס אל הים הדרומי. הנהר הצהוב הותווה מִצְ׳י־שָׁה אל לוֹנְג־מֶן, המשיך דרומה עד מצפון להר חְוָה, מזרחה עד דִי־גְ׳וּ, ושוב מזרחה עד מֶנְג־גְ׳ין; הוא המשיך מזרחה ועבר את מפגש נהר לואו, הגיע לדָה־פֵיי, המשיך צפונה ועבר את נהר גְ׳יָאנְג והגיע לדָה־לוּ; בצפון התפצל לתשעה נהרות, התאחד לנהר נִי־חֶה ונכנס אל הים. מהר בּוֹ־גְ׳וֹנְג הותווה נהר יָאנְג; בזרימתו מזרחה נעשה לנהר הָאן, ועוד מזרחה למי צָאנְג־לָאנְג; הוא עבר את סָאן־שָׁה, נכנס לדָה־בְּיֶה, זרם דרומה אל היאנגצה, ובמזרח נאסף לאגם פֶּנְג־לִי; משם נעשה לנהר הצפוני ונכנס אל הים. מהר מִין הותווה היאנגצה; במזרח הסתעף ממנו נהר טוֹ, ועוד מזרחה הגיע עד לִי; הוא

ה. [隰原 מבחין בין הקרקע הגבוהה לנמוכה; ״ברמות ובשפלות״ משמר הבחנה זו במקום ״במישורים וברמות״. אין מכאן זיהוי עם יחידות נוף מודרניות. פ׳ א.ת.]

עבר את תשעת הנהרות והגיע לדוֹנְג־לִינְג, נמשך מזרחה ואז צפונה ונפגש עם הנהר הנאסף; משם נעשה לנהר האמצעי ונכנס אל הים. נהר יֶן הותווה, ובמזרח נעשה לנהר גְ'י; הוא נכנס לנהר הצהוב, גלש החוצה ונעשה לאגם יינְג, יצא מזרחה מצפון לצָאו־צְ'יוֹ, המשיך מזרחה להֶה, בצפון־מזרח נפגש עם וֶן, ועוד צפונה־מזרחה נכנס אל הים. נהר חְוַאי הותווה מהר טוֹנְג־בָּאי, נפגש במזרח עם סָה ויי ונכנס אל הים. נהר וֵיי הותווה מהר נָיְאוֹ־שׁוּ־טוֹנְג־סְוֵי'ה, נפגש במזרח עם פֶּנְג, בצפון־מזרח עם גְ'ינְג, המשיך מזרחה ועבר את צְ'י וג'וּ ונכנס לנהר הצהוב. נהר לוּאוֹ הותווה מהר סְיוֹנְג־אָר, נפגש בצפון־מזרח עם גְ'יין וצָ'אן, במזרח עם יי, ובצפון־מזרח נכנס לנהר הצהוב.[1]

אז הגיעו תשעת המחוזות לכלל סדר אחד; ארבעת חבלי הספר היו מיושבים; תשעת רכסי ההרים נוקו והוקרבו; מקורות תשעת הנהרות טוהרו; תשעת האגמים נסכרו; וארבעת הימים חברו יחד. ששת אוצרות הטבע הוסדרו היטב, סוגי הקרקע נבדקו ונקבעו זה כנגד זה, והקפדה יתרה הונהגה ברכוש ובמסים. הכול נקבע לפי שלוש דרגות הקרקע, ועל פיהן הושלם מסה של הממלכה המרכזית. לשליטים העניק אדמות ושמות משפחה ואמר: "כבדו בראש ובראשונה את המידה; אל תתנגדו לדרכי."

מחוץ לנחלת בן השמים נקבעו חמש מאות לי של תחום השדות: במאה הלי הראשונים העלו אלומות שלמות; במאתיים — שיבולים; בשלוש מאות — קש, נוסף על עבודת השירות; בארבע מאות — גרעינים; ובחמש מאות —

---

1. [陰華 נמצא מצפון להר חווה, כפי שמפרש קונג אן־גואו, אף שמגיעים אליו בתנועה דרומה. מילות הכיוון שלפני 過 מציינות כאן את כיוון ההמשך, לא רק את הצד שממנו חולפים. 陶出東北丘 משמר גם את התנועה מזרחה וגם את המיקום מצפון לצאו־צ׳יו. אין יישוב של המסלול העתיק עם ההידרוגרפיה המודרנית. פ' א.ת.]

אורז קלוף. מחוץ לתחום השדות נקבעו חמש מאות לי של תחום הנסיכים: במאה הלי הראשונים היו אחוזות בעלי המשרות; במאתיים — המדינות המשרתות; ובשלוש מאות — נחלות הנסיכים. מחוץ לתחום הנסיכים נקבעו חמש מאות לי של תחום ההרגעה: בשלוש מאות הלי הראשונים טיפחו את החינוך והתרבות, ובמאתיים האחרונים חיזקו את ההגנה הצבאית. מחוץ לתחום ההרגעה נקבעו חמש מאות לי של תחום הכפיפות: בשלוש מאות הלי הראשונים ישבו בני יי, ובמאתיים האחרונים — המוגלים. מחוץ לתחום הכפיפות נקבעו חמש מאות לי של תחום הפרא: בשלוש מאות הלי הראשונים ישבו בני מָאן, ובמאתיים האחרונים — הגולים.

במזרח הגיעה השפעתו עד הים, במערב התפשטה עד החולות הנודדים, ובצפון ובדרום הגיעה עד הקצוות: תהילת החינוך השתרעה עד ארבעת הימים. אז העניק הקיסר ליו לוח ירקן שחור, כדי להכריז לפני כל אשר תחת השמים כי מפעלו הושלם. הארץ כולה באה אז לידי שלום וסדר גדולים.

גָאו־יָאו נעשה שר המשפט כדי להסדיר את העם. בחצר הקיסר שון שוחחו יו, בּוֹ־יי וגאו־יאו לפני הקיסר. גאו־יאו הציג את עצתו ואמר: "היה נאמן לדרך ולמידה; תכנן בבהירות ועזור להרמוניה." יו שאל: "אכן, אך כיצד?" גאו־יאו אמר: "הוי! היזהר בטיפוח עצמך; הארך במחשבה; חזק וסדר את תשעת מעגלי המשפחה. אם תיעזר באנשים נבונים רבים, יוכל ממשלך להגיע מן הקרוב אל הרחוק — והדבר תלוי בך." יו השתחווה לדברים הטובים ואמר: "אכן." גאו־יאו אמר: "הוי! העיקר הוא לדעת בני אדם ולהרגיע את העם." יו אמר: "הו! אפילו הקיסר יתקשה בשניהם. היודע בני אדם הוא חכם ויכול למנותם למשרות; המסוגל להרגיע את העם הוא מיטיב, ופשוטי העם דבקים בו. מי שיודע ומיטיב — מדוע ידאג מפני חֻוָאן־דוֹאו, מדוע יגלה את אנשי

מְיָאוֹ, ומדוע יחשוש מן האדם החנף, המיטיב בדיבור ומסביר פנים?" גאו־יאו אמר: "אכן. הוי! במעשים ניכרות תשע מידות, ובדיבור מציינים את המידות המצויות באדם." ואז אמר: "בחנו את ראשית מעשיו בכל עניין: רחב לב אך ירא; רך אך עומד על שלו; תם אך מכבד; בעל כישרון אך זהיר; נוח אך נחוש; ישר אך מתון; פשוט אך מבחין; תקיף אך כן; חזק אך צודק. מי שמגלה בהתמדה את המידות האלה — ברכה בו. המבליט מדי יום שלוש מידות יוכל מבוקר עד ערב לסייע בנאורות ולנהל בית. המקיים ביראה ובהקפדה שש מידות יוכל לשרת בנאמנות ולנהל מדינה. אם יקבלו את כולם ויפיצו אותם ברבים, כל בעלי תשע המידות יועסקו; המוכשרים יישבו במשרות, ומאה הפקידים יהיו יראים וזהירים. אל תלמדו אותם תכניות עקלקלות, פרוצות ומשונות. כאשר אדם שאינו ראוי יושב במשרה, הדבר נקרא שיבוש ענייני השמים. השמים מענישים את האשמים; חמשת העונשים משמשים בחמש דרכים. האם דבריי יכולים לצאת אל הפועל?" יו אמר: "דבריך יכולים בהחלט להיעשות ולהשיג תוצאות." גאו־יאו אמר: "אין בי ידיעה; אך אני מבקש לסייע לדרך."[ז]

הקיסר שון אמר ליו: "גם אתה אמור דברים טובים." יו השתחווה ואמר: "הוי, מה יש לי לומר? אני חושב רק כיצד לעמול מדי יום בלא מנוח." גאו־יאו הקשה עליו: "למה כוונתך בעמל בלא מנוח?" יו אמר: "מי המבול הגדול הגיעו עד השמים; מימיהם העצומים הקיפו הרים והציפו גבעות, וכל העם אשר למטה שקע במים. ביבשה נסעתי בעגלה, במים בסירה, בבוץ במזחלת ובהרים בנעלי

ז. [翼高明眾 ו־遠可近 פורשו, בעקבות ג׳נג שוואן שבג׳י־ג׳יה, כהסתייעות בחכמים והפצת הממשל מן הקרוב לרחוק, לא כהשוואת מעלתם של אנשים קרובים ורחוקים. הכתיב 已 נשאר במקור. פ' א.ת.]

טיפוס, ובעברי בהרים כרתתי וסימנתי עצים. יחד עם יי נתתי לפשוטי העם אורז ומזון טרי. ניקזתי את תשעת הנהרות והולכתי אותם אל ארבעת הימים; העמקתי תעלות שדה ותעלות ניקוז והולכתי אותן אל הנהרות. יחד עם הממונה על הדגן נתתי לפשוטי העם מזון במקומות שהשגתו הייתה קשה. במקום שהיה מחסור העברתי עודפים כדי להשלים את החסר, והעברתי את התושבים למקומות אחרים. אז התיישב המון העם ורבבות המדינות באו לידי סדר." גאו־יאו אמר: "אכן, דבריך יפים."

יו אמר: "הוי, הקיסר! היזהר במקומך על הכס וקבע היטב את מנוחתך. סייע למידה, וכל אשר תחת השמים ייענה לך במידה רבה. טהר את מחשבתך, ובבהירות המתן לצו הקיסר העליון; אז ישובו השמים ויצוו עליך את ברכתם." הקיסר אמר: "הוי, השרים! השרים! השרים הם ירכיי וזרועותיי, אוזניי ועיניי. אני מבקש לסייע לעם — עזרו לי בכך. אני מבקש לראות את הדמויות שעיצבו הקדמונים — השמש, הירח והכוכבים — ולתתן בצבעי הרקמה שעל הבגדים; אתם תבהירו אותן. אני מבקש לשמוע את ששת צינורות הצליל, חמשת הקולות ושמונת כלי הנגינה, כדי לבחון אם הממשל בראשיתו משתבש, וכדי שדברי חמשת הסוגים יֵצאו וייכנסו; אתם תקשיבו להם. אם אסטה מן הדרך, תקנו אותי ותעצרו בעדי. אל תחניפו לי בפניי ואז תשמיצוני מאחורי גבי. כבדו את ארבעת השרים המסייעים. אם יורחקו השרים החנפים והאהובים שבקרב ההמון, מידת השליט תתפשט באמת והכול יהיה צלול." יו אמר: "אכן. אם הקיסר לא ינהג בעתו, ואם ינהג בטובים וברעים באותה מידה, לא יהיה כל הישג."

הקיסר אמר: "אל תהיה כדַאן־ג'וּ היהיר, שאהב רק בטלה ושעשועים, השיט סירות במקום שאין בו מים והתהולל בחבורות בתוך ביתו — ובכך כרת את

שושלתו. אני לא יכולתי ללכת בדרך הזאת." יו אמר: "נשאתי אישה מטוּ־שָׁאן. עברו הימים סִין, זָ'ן, גְוֵוי וגְ'יָה; היא ילדה את צִ'י, אך לא נהגתי בו כאב, וכך יכולתי להשלים את מפעל המים והאדמה. סייעתי לכונן את חמשת התחומים עד מרחק חמשת אלפים לי. בשנים־עשר המחוזות היו מפקדים; ובחוץ, עד ארבעת הימים, מונו בכל מקום ראשי החמישה, וכל אחד הוביל את אנשיו להישגים. אך בני מָיָאוֹ העקשנים אינם ניגשים למלאכה; ייתן הקיסר דעתו עליהם." הקיסר אמר: "הדרך שבה מידתי נודעת ברבים — הישגך הוא שסידר זאת."

נָאו־יָאו כיבד אפוא את מידתו של יו, וציווה שכל העם ייקח את יו למופת. מי שלא נהג על פי הדברים נענש בהתאם. מידתו של שון זרחה באור גדול.

אז ביצע קְוֵוי את המוזיקה. האבות הקדמונים באו; שליטי המדינות ויתרו זה לזה; הציפורים והחיות עופפו ורקדו. משבוצעה מוזיקת החלילים "שָׁאוֹ" תשע פעמים, בא עוף החול והציג את עצמו; מאה החיות רקדו יחד ומאה נושאי המשרות פעלו בהרמוניה נאמנה. בעקבות זאת חיבר הקיסר שיר ואמר: "נעלה צו השמים — העת מכרעת ודקה." ואז שר: "הירכיים והזרועות שמחות — הראש מתרומם, ומאה המלאכות פורחות!" נָאוֹ־יָאוֹ קד קידה והשתחווה עד הארץ, ובקול רם אמר: "תן דעתך! כאשר המנהיגים כולם מרוממים את המעשה, היזהר בחוקיך וכבד אותם!" אז חיבר שיר אחר: "הראש נאור — הירכיים והזרועות טובות, וכל העניינים שלווים!" ועוד שר: "הראש טרוד בזוטות — הירכיים והזרועות עצלות, ורבבות העניינים קורסים!" הקיסר השתחווה ואמר: "אכן. לכו ונהגו ביראה!" אז כיבדו כל אשר תחת השמים את תבונתו של יו בענייני מידות, מספרים, צלילים ומוזיקה, וראו בו אדון לרוחות ההרים והנהרות.[ח]

הקיסר שון הציג את יו לפני השמים כיורשו. שבע־עשרה שנים לאחר מכן מת הקיסר שון. בתום שלוש שנות האבל ויתר יו על הכס לטובת שָׁאנְג־ג'וּן, בנו של שון, ופרש ליאנג־צ'נג. אולם נסיכי הארץ עזבו כולם את שאנג־ג'ון ובאו לחצרו של יו. אז עלה יו לכס בן השמים, פנה דרומה וקיבל את פני כל אשר תחת השמים. שם ממלכתו היה סְיָה־הוֹאוּ, ושם משפחתו סָה.

ח. [諧百官信] מתאר את ההרמוניה בין נושאי המשרות; אין במשפט זה קביעה שכולם שרו. השירים המובאים בהמשך מיוחסים לדובריהם ונשמרים בנפרד. גבולות השירה, העימוד והניקוד עדיין טעונים ביקורת משלהם. פ' א.ת.]

משעלה הקיסר יו לכס, רומם את גָאו־יָאו והציגו כיורשו, והתכוון למסור לו את השלטון; אך גאו־יאו מת. העניק לצאצאיו נחלות באִינְג ובלְיוֹ, ויש אומרים בסוּ. אחר כך רומם את יי והפקיד בידיו את ענייני השלטון.[ט]

בשנתו העשירית יצא הקיסר יו למסע פיקוח במזרח. כשהגיע לקְוֵי־גְ'י מת, ואת כל אשר תחת השמים מסר ליי. בתום שלוש שנות האבל ויתר יי על השלטון לצַ'י, בנו של הקיסר יו, ופרש לשבת מדרום להר גְ'י. צ'י בן יו היה ראוי, ולב כל אשר תחת השמים היה נתון לו. כשמת יו, אף שמסר את השלטון ליי, היו הימים שבהם סייע יי ליו מעטים והארץ עדיין לא דבקה בו. לפיכך עזבו הנסיכים כולם את יי ובאו לחצרו של צ'י, באומרם: "שליטנו הוא בנו של הקיסר יו." אז עלה צ'י לכס בן השמים; הוא היה הקיסר צ'י מסיה־האו.

הקיסר צ'י מסְיָה־הוֹאוּ היה בנו של יו; אמו הייתה בת לשושלת טוּ־שָאן.

שושלת יוּ־הוּ לא נכנעה, וצ'י יצא להילחם בה. קרב גדול נערך בנָאן. לפני הקרב חיבר את "שבועת גאן", כינס את ששת השרים והבהיר להם את דבריו. צ'י אמר: "הוי, אנשי שש החטיבות! אני נשבע ומודיע לכם: שושלת יו־הו מתנשאת ומבזה את חמשת הכוחות, ומתרשלת וזונחת את שלושת הסדרים. משום כך מתכוונים השמים להכחיד את צו שלטונה, ועתה אני יוצא ביראה לבצע את עונש השמים. אם הלוחמים שמשמאל במרכבה לא ימלאו את תפקידם בשמאל, ואם הלוחמים שמימין במרכבה לא ימלאו את תפקידם בימין — לא קיימתם את פקודתי. אם הרכבים לא ינהגו בסוסים כהלכה — לא קיימתם את פקודתי. המקיימים את הפקודה יקבלו שכר במקדש האבות; את

ט. [הצאצאים הם מקבלי הנחלות ב־後之陶皋封, לא הנחלות עצמן. ההסתייגות "יש אומרים" לגבי המקום הנוסף נשמרת. פ' א.ת.]

שאינם מקיימים אותה אמית לפני מזבח האדמה, ואטיל את העונש גם על נשותיכם וילדיכם." אז השמיד את שושלת יו־הו, וכל אשר תחת השמים באו לחצרו.[י]

הקיסר צ'י מִסְיָה־הוֹאוּ מת, ובנו הקיסר טָאי־קָאנְג עלה לשלטון. הקיסר טאי־קאנג איבד את ממלכתו; חמשת אחיו המתינו לו במפגש נהר לוּאוֹ וחיברו את "שירת חמשת הבנים".

טָאי־קָאנְג מת ואחיו ג'וֹנְג־קָאנְג עלה לשלטון; הוא היה הקיסר ג'ונג־קאנג. בימי הקיסר ג'ונג־קאנג שקעו סְי והָה בשתייה ובהוללות, הזניחו את קביעת העיתים ושיבשו את מניין הימים. יין יצא למסע עונשין נגדם, וחיבר את "מסע העונשין של יין".

ג'וֹנְג־קָאנְג מת ובנו הקיסר שְׁיָאנְג עלה לשלטון. הקיסר שיאנג מת ובנו הקיסר שָׁאו־קָאנְג עלה לשלטון. הקיסר שאו־קאנג מת ובנו הקיסר ג'וּ עלה לשלטון. הקיסר ג'ו מת ובנו הקיסר חְוָאי עלה לשלטון. הקיסר חוואי מת ובנו הקיסר מָאנְג עלה לשלטון. הקיסר מאנג מת ובנו הקיסר סְיֶה עלה לשלטון. הקיסר סיה מת ובנו הקיסר בּוּ־גְ'יָאנְג עלה לשלטון. הקיסר בו־ג'יאנג מת ואחיו הקיסר גְ'יוֹנְג עלה לשלטון. הקיסר ג'יונג מת ובנו הקיסר גְ'ין עלה לשלטון. הקיסר ג'ין מת, וקוֹנְג־גְ'יָה, בנו של הקיסר בו־ג'יאנג, הומלך; הוא היה הקיסר קונג־ג'יה. לאחר שעלה לשלטון אהב הקיסר קונג־ג'יה את דרכי הרוחות והאלים ונהג בהפקרות ובאי־סדר. מידתה של שושלת סיה־האו דעכה, והנסיכים מרדו בה. השמים

י. [״שמאל״ ו״ימין״ בשבועה הם מקומות הלוחמים במרכבה, לפי ג׳נג שוואן, לא אגפי הצבא. האיום שב־繆 אינו מוגבל לילדים: פירוש קונג אן־גואו מחיל את החרפה והעונש גם על המשפחה. אין לפרט בגוף התרגום צורת עונש משפחתית שהמשפט אינו מגדיר בבירור. פ' א.ת.]

הורידו שני דרקונים, נקבה וזכר, אך קונג־ג'יה לא ידע להאכילם ולא מצא איש משושלת מגדלי הדרקונים. לאחר דעיכתה של שושלת טָאו־טָאנְג היה בין צאצאיה לְיוּ־לֵיי, שלמד לאלף דרקונים אצל שושלת מגדלי הדרקונים, ובאמצעות מיומנות זו שירת את קונג־ג'יה. קונג־ג'יה העניק לו את שם השושלת "מושלי הדרקונים" ואת נחלת יורשיה של שִׁה־וֵיי. אחת הדרקוניות מתה, וליו־ליי הגיש את בשרה למלך סיה־האו. כשציווה עליו מלך סיה־האו למצוא אותה, נבהל ליו־ליי, עקר ממקומו ונמלט.

קוֹנְג־גְ'יָה מת ובנו הקיסר נָאוֹ עלה לשלטון. הקיסר גאו מת ובנו הקיסר פָּה עלה לשלטון. הקיסר פה מת ובנו הקיסר לְיוּ־גְוֵוי עלה לשלטון; הוא היה גְ'יֵה. בימיו של הקיסר ג'יה, לאחר שמימי קונג־ג'יה כבר מרדו נסיכים רבים בסיה, לא עסק ג'יה בטיפוח המידה אלא פגע בכוח הזרוע במאה המשפחות, והעם לא יכול לשאת זאת. הוא זימן את טָאנְג וכלא אותו במגדל סיה, אך לאחר זמן שחררו. טאנג טיפח את מידתו, וכל הנסיכים פנו אליו. אז הנהיג טאנג את הצבא ויצא לתקוף את ג'יה מסיה. ג'יה נמלט לְמִינְג־טְיָאוֹ; הוא הוגלה ומת. ג'יה אמר לאנשיו: "אני מתחרט שלא הרגתי את טאנג במגדל סיה; משום כך הגעתי עד הלום." אז דרך טאנג על כס בן השמים, החליף את סיה וקיבל את פני כל אשר תחת השמים. טאנג העניק נחלה לצאצאי סיה; בימי ג'ואו הוענקה להם נחלת צִ'י.

האדון ההיסטוריון הגדול אומר: שם משפחתו של יו היה סָה. צאצאיו חולקו לנחלות וקיבלו את שמות מדינותיהם כשמות משפחה; מכאן שושלות סָיְה־הוֹאו, יוּ־הוּ, יוּ־נָאן, גָ'ן־שׁוּ'ן, טוֹנְג־צָ'נְג, בָּאוֹ, פֵּיי, צִ'י, דְזֶנְג, סִין, מִינְג וגָ'ן־גָה. קונפוציוס תיקן את לוח סיה, ולומדים רבים מוסרים את "התקן הזעיר של סיה". כבר מימי יוּ וסיה היו המנחות והמסים מוסדרים בשלמות. יש אומרים

שיו כינס את הנסיכים מדרום ליאנגצה, חישב את הישגיהם ומת, ולפיכך נקבר שם והמקום נקרא קְוֵי־גִ'י: "כינוס וחישוב".

דברי הימים היסודיים של יִין

שִׁיֵה איש יִין היה בנה של גְ'יִין־דִי, בת לשושלת יוּ־סוֹנְג ורעייתו השנייה של הקיסר קוּ. שלוש נשים יצאו לרחוץ וראו ציפור שחורה שהפילה את ביצתה. ג'יין־די נטלה את הביצה ובלעה אותה; כך הרתה וילדה את שִׁיֵה. כשגדל שִׁיֵה סייע ליו בריסון המים וזכה להישגים. אז ציווה עליו הקיסר שון: "מאה המשפחות אינן קרובות זו לזו, וחמשת היחסים אינם זוכים להדרכה. היה אתה שר העם והפץ ביראה את חמש התורות; את חמש התורות יש להנהיג ברוחב לב." הוא העניק לו את שאנג כנחלה ואת שם המשפחה דְזוּה. שִׁיֵה עלה לגדולה בימי טָאו־טָאנְג, יוּ־יוּ ויו הגדול; מפעלו נודע בקרב מאה המשפחות, ומאה המשפחות באו לידי שלום.א

שִׁיֵה מת ובנו גָ'או־מִינְג עלה לשלטון. ג'או־מינג מת ובנו שְׁיַאנְג־טוּ עלה לשלטון. שיאנג־טו מת ובנו צָ'אנְג־ז'וּאוֹ עלה לשלטון. צ'אנג־ז'ואו מת ובנו צָאו־יוּ עלה לשלטון. צאו־יו מת ובנו מִינְג עלה לשלטון. מינג מת ובנו גָ'ן עלה לשלטון. ג'ן מת ובנו וֵיי עלה לשלטון. ויי מת ובנו בָּאוֹ־דִינְג עלה לשלטון. באו־דינג מת ובנו בָּאוֹ־יִי עלה לשלטון. באו־יי מת ובנו בָּאוֹ־בִּינְג עלה לשלטון. באו־בינג מת ובנו ג'וּ־זָ'ן עלה לשלטון. ג'ו־ז'ן מת ובנו ג'וּ־גְוֵוי עלה לשלטון. ג'ו־גווי מת ובנו טְיֵן־יִי עלה לשלטון; הוא היה צָ'נְג־טָאנְג.

א. [次妃 מציין כאן את הרעיה השנייה. התרגום אינו מסתפק במעמד כללי של רעיה משנית ואינו משנה את סיפור הלידה המופלאה. פ' א.ת.]

מימי שִׁיֵה ועד צָ'נְג־טָאנְג העתיקו בני השושלת את מושבם שמונה פעמים. טאנג ישב בתחילה בבּוֹ, בעקבות מושב המלכים הקדומים, וחיבר את "הכרזת הקיסר".[ב]

טָאנְג יצא למסעות עונשין נגד הנסיכים. אדון גֶה לא הקריב קורבנות, וטאנג תקף אותו ראשון. טאנג אמר: "יש בפי דבר: אדם מביט במים ורואה את דמותו; מביטים בעם ויודעים אם השלטון תקין אם לאו." יי־יין אמר: "דברים מאירים! כאשר מסוגלים להקשיב לדברים, הדרך מתקדמת. שלוט במדינה ונהג בעם כבבניך; כל עושי הטוב יהיו בין פקידי המלך. התאמץ, התאמץ!" טאנג אמר: "אם לא תוכלו לכבד את הפקודה, אעניש אתכם עונש כבד ואמיתכם, ולא תהיה לכם מחילה." הוא חיבר את "מסע העונשין של טאנג".

יי־יין נקרא אָ־הֶנְג. אהנג ביקש להגיע אל טאנג, אך לא מצא דרך לעשות זאת. לכן נעשה משרת בפמליית הכלה משושלת יו־שָׁן; על גבו נשא קלחת וקרש חיתוך, ובאמצעות טעמי המזון הסביר לטאנג עד שהגיע אל דרך המלך. ויש אומרים כי יי־יין היה מלומד מתבודד. טאנג שלח אנשים להזמינו ולקבל את פניו; רק לאחר שחזרו אליו חמש פעמים ניאות ללכת בעקבות טאנג. הוא דיבר על המלך שאין לו כתר ועל ענייני תשעת השליטים. טאנג רומם אותו והפקיד בידיו את שלטון המדינה. יי־יין עזב את טאנג והלך לסיה; משמאס בשושלת סיה שב לבוֹ. הוא נכנס בשער הצפוני, פגש את נְיוּ־ג'יוֹ ואת נְיוּ־פָאנְג, וחיבר את "ניו־ג'יו" ואת "ניו־פאנג".

כשיצא טאנג ראה אדם בשדה שפרש רשת מארבעה צדדים והתפלל: "כל הבאים מארבע רוחות הארץ ייכנסו לרשתי." טאנג אמר: "הו! כך תכלה את

כולם." הוא הסיר אפוא את הרשת משלושה צדדים והתפלל: "המבקש שמאלה ילך שמאלה, והמבקש ימינה ילך ימינה; רק מי שאינו נשמע לפקודה ייכנס לרשתי." כששמעו הנסיכים על כך אמרו: "מידתו של טאנג הגיעה לשלמות; אפילו הציפורים והחיות כלולות בה."

באותה עת הנהיג ג'יֵה מסיה שלטון עריץ ופרוץ, ושושלת קוֹן־וּ שבקרב הנסיכים חוללה מרד. טאנג גייס את הצבא, הנהיג את הנסיכים, ויי־ין הלך בעקבותיו. טאנג אחז בעצמו בגרזן הקרב כדי לתקוף את קוֹן־וּ, ולאחר מכן תקף את ג'יה. טאנג אמר: "קרבו, המוני העם! בואו והקשיבו כולכם לדבריי. לא אני, האדם הקטן הזה, מעז לקום ולחולל מרד; לשושלת סיה חטאים רבים, ואני שומע את דברי ההמון כי שושלת סיה אשמה. אני ירא את הקיסר העליון ואיני מעז שלא להענישה. עתה רבים חטאיה של סיה, וצו השמים הוא להמיתה. אתם, אנשי ההמון, אומרים: 'שליטנו אינו חס עלינו; הוא משבית את עבודתנו החקלאית ונוהג בנו שלטון עושק.' ועוד תאמרו: 'אם יש לה חטא, מה לנו ולכך?' מלך סיה ממצה את כוחו של ההמון וגוזל את ממלכת סיה. ההמון כולו רפה ואינו מאוחד, ואומר: 'מתי תאבד השמש הזאת? אנו ואתה נאבד יחד!' מידתה של סיה הגיעה לידי כך, ולכן אלך עתה בלא ספק. מי ייתן ותצטרפו אליי, האדם האחד, להביא את עונש השמים; אז אגמול לכם בנדיבות. אל תפקפקו בי: איני בולע את דבריי. אם לא תישמעו לדבריי השבועה, אעניש אתכם וגם את נשותיכם וילדיכם, ולא תהיה לכם מחילה." כך הודיע את הפקודות לצבא וחיבר את "שבועת טאנג". אז אמר טאנג: "גדולה עוצמתי הצבאית", ועל כן נקרא המלך הלוחם.[ב]

ב. [始居 מתאר את תחילת מושבו של טאנג, לא טענה שהיה האדם הראשון שישב בבו. המושב הקודם של המלכים נשמר במשפט עצמו. פ' א.ת.]

גְ'יֵה הובס בחורבות יוּ־סוֹנְג ונמלט למִינְג־טְיָאוֹ; צבא סיה נחל תבוסה גמורה. טאנג תקף אז את סָאן־דְזוֹנְג ושבה את אבני הירקן היקרות שלה. יי־בּוֹ וג'וֹנְג־בּוֹ חיברו את "קנון האוצרות". לאחר שניצח את סיה ביקש טאנג להעביר ממקומו את מזבח האדמה שלה, אך לא יכול; הוא חיבר את "מזבח סיה". יי־יין מסר את הדין וחשבון. אז נכנעו כל הנסיכים, וטאנג דרך על כס בן השמים והשכין שלום בכל אשר בתוך הימים.

בשובו הגיע טאנג לטָאי־גְ'וֵאן־טָאוֹ, וג'וֹנְג־חְוֵי חיבר הכרזה. לאחר שהדיח את צו השלטון של סיה חזר לבוֹ וחיבר את "הכרזת טאנג": "בחודש השלישי הגיע המלך עצמו אל הפרוור המזרחי." הוא הודיע לנסיכים ולשליטי המדינות: "אל יהיה ביניכם מי שאינו מועיל לעם; עמלו במרץ במלאכתכם. אם לא, אעניש אתכם עונש כבד ואמיתכם — ואל תתרעמו עליי." ועוד אמר: "בימי קדם עמלו יו וְגָאוֹ־יָאוֹ זמן רב מחוץ לביתם, ומפעלם הועיל לעם; רק אז מצא העם מנוחה. במזרח הותווה היאנגצה, בצפון נהר ג'י, במערב הנהר הצהוב ובדרום נהר חְוָאי. משושקמו ארבעת הנהרות הגדולים יכלו רבבות העם לשבת במקומם. הממונה על הדגן הוריד וזרע את הזרעים, ועובדי האדמה גידלו את מאה הדגנים. כל שלושת השרים הגדולים הועילו לעם, ולפיכך כוננו להם שליטים את נחלותיהם. לפנים חוללו צָ'ה־יוֹאוּ ואנשיו מרד נגד מאה המשפחות; השמים לא הגנו עליהם, והדבר ניכר בגורלם. אי אפשר שלא להתאמץ בדברי המלכים הקדומים." ועוד אמר: "מי שאינו הולך בדרך — אל

ג. [政割 תואר, בעקבות פירוש קונג אן־גואו, כשלטון עושק המשבית את העבודה החקלאית, לא כעבודת עונשין מסוימת. האיום שב־務怒 חל גם על המשפחה; אין מצמצמים אותו לילדים ואין מפרטים הוצאה להורג שלהם שהמשפט אינו קובע בבירור. פ' א.ת.]

יישאר במדינה; ואל תתרעמו עליי." כך ציווה על הנסיכים. יי־יין חיבר את "לכולם מידה אחת", וּג'יוֹ־דָאן חיבר את "הבהרת המגורים".[ד]

אז שינה טאנג את ראשית השנה והחודש, והחליף את צבעי הלבוש. הוא העמיד את הלבן בראש, ואספות החצר נערכו בשעות היום.

טאנג מת. יורש העצר טָאי־דִינְג מת בטרם עלה לשלטון, ולכן הומלך וַאי־בִּינְג, אחיו הצעיר של טאי־דינג; הוא היה הקיסר ואי־בינג. הקיסר ואי־בינג מת שלוש שנים לאחר עלייתו לכס, ואז הומלך ג'וֹנְג־זָן, אחיו הצעיר; הוא היה הקיסר ג'ונג־זן. הקיסר ג'ונג־זן מת ארבע שנים לאחר עלייתו לכס, ויי־יין המליך את טָאי־גָ'יָה, בנו של טאי־דינג. טאי־ג'יה היה נכדו הבכור של צ'נג־טאנג מן הענף הראשי; הוא היה הקיסר טאי־ג'יה. בשנתו הראשונה של הקיסר טאי־ג'יה חיבר יי־יין את "הדרכת יי", את "פרישת הפקודות" ואת "השליט שהלך לעולמו".[ה]

לאחר שלוש שנים בשלטון לא נהג הקיסר טָאי־גָ'יָה בנאורות. הוא היה אלים ועריץ, לא הלך בחוקיו של טאנג ושיבש את המידה. משום כך הגלה אותו יי־יין לארמון טוֹנְג. במשך שלוש שנים שימש יי־יין עוצר, ניהל את השלטון ועמד בראש המדינה, והנסיכים באו לחצרו.

הקיסר טָאי־גָ'יָה ישב בארמון טוֹנְג שלוש שנים; הוא התחרט על חטאיו, האשים את עצמו ושב אל הטוב. אז קיבל יי־יין את פני הקיסר טאי־ג'יה והשיב

ד. [帝 במשפט על מרד צ׳ה־יואו הובן, בעקבות סו־יין, כשמים שאינם מסייעים למורדים; אין מייחסים את הפעולה לקיסר אנושי שאינו נקוב כאן. פ' א.ת.]

ה. [肆 בשם החיבור אינו המספר ארבע; ג׳נג שוואן מפרשו כפרישת הוראות השלטון. שם החיבור תורגם בהתאם, בלי לשחזר חיבור שאבד. פ' א.ת.]

לידיו את השלטון. הקיסר טאי־ג'יה טיפח את מידתו; כל הנסיכים פנו אל יין, ומאה המשפחות חיו בשלווה. יי־ין שיבח אותו וחיבר שלושה פרקים של "הדרכת טאי־ג'יה"; הוא הילל את הקיסר טאי־ג'יה וכינה אותו האב הנערץ הגדול.

האב הנערץ הגדול מת, ובנו וָו־דִינְג עלה לשלטון. בימי הקיסר וו־דינג מת יי־יין. לאחר שקברו את יי־ין בבּוֹ, הדריך גְ'יוֹ־דָאן את המלך בענייניו של יי־ין וחיבר את "וו־דינג".

וָו־דִינְג מת ואחיו הצעיר טָאי־צֻנְג עלה לשלטון; הוא היה הקיסר טאי־גנג. הקיסר טאי־גנג מת ובנו הקיסר סְיָאוֹ־גְ'יָה עלה לשלטון. הקיסר סיאו־ג'יה מת ואחיו הצעיר יוֹנְג־גְ'י עלה לשלטון; הוא היה הקיסר יונג־ג'י. דרכה של יין דעכה, ומקצת הנסיכים חדלו לבוא לחצר.

הקיסר יוֹנְג־גְ'י מת ואחיו הצעיר טָאי־וּ עלה לשלטון; הוא היה הקיסר טאי־וו. הקיסר טאי־וו מינה את יי־גְ'ה לראש השרים. בבּוֹ הופיע אות: עץ תות ועץ קוּ צמחו יחד בחצר, ובתוך לילה אחד הגיע עובי גזעיהם למידת חיבוק בשתי ידיים. הקיסר טאי־וו נבהל ושאל את יי־ג'ה. יי־ג'ה אמר: "שמעתי כי אות מבשר רעה אינו יכול לגבור על המידה. שמא יש פגם בשלטונו של הקיסר? יטפח הקיסר את מידתו." טאי־וו שמע בקולו, ועצי האות קמלו ומתו. יי־ג'ה הודיע לוּ־סְיֶין על הדברים. וו־סיין ניהל את בית המלך בהצלחה וחיבר את "סיין מסדיר" ואת "טאי־וו". הקיסר טאי־וו שיבח את יי־ג'ה במקדש ואמר שאין לנהוג בו כנתין; יי־ג'ה סירב לכבוד וחיבר את "הצו המקורי". יין שבה ופרחה והנסיכים פנו אליה; לפיכך כונה טאי־וו האב הנערץ האמצעי.[1]

האב הנערץ האמצעי מת ובנו הקיסר ג׳וֹנְג־דִינְג עלה לשלטון. הקיסר ג׳ונג־דינג העתיק את מושבו ל אָאוֹ; חֶה־דָאן־גְ׳יָה ישב בשְׁיָאנְג, וְדזוּ־יי העתיק את המושב לסִינְג. הקיסר ג׳ונג־דינג מת ואחיו הצעיר וַאי־זֶן עלה לשלטון; הוא היה הקיסר וַאי־ז׳ן. הרשומות על ג׳ונג־דינג חסרות ואינן שלמות. הקיסר וַאי־ז׳ן מת ואחיו הצעיר חה־דאן־ג׳יה עלה לשלטון; הוא היה הקיסר חה־דאן־ג׳יה. בימיו שבה יין ודעכה. חה־דאן־ג׳יה מת ובנו הקיסר דְזוּ־יי עלה לשלטון; עם עלייתו שבה יין ופרחה, וּוּ־סְיֶן מילא משרה. דזו־יי מת ובנו הקיסר דְזוּ־סִין עלה לשלטון. הקיסר דזו־סין מת ואחיו הצעיר וָוֹ־גְ׳יָה עלה לשלטון; הוא היה הקיסר וו־ג׳יה. הקיסר וו־ג׳יה מת, ודְזוּ־דִינְג, בנו של אחיו דזו־סין, הומלך; הוא היה הקיסר דזו־דינג. הקיסר דזו־דינג מת, ונָאן־גָנְג, בנו של וו־ג׳יה, אחיו הצעיר של דזו־סין, הומלך; הוא היה הקיסר נאן־גנג. הקיסר נאן־גנג מת, ויָאנְג־גְ׳יָה, בנו של הקיסר דזו־דינג, הומלך; הוא היה הקיסר יאנג־ג׳יה. בימיו של הקיסר יאנג־ג׳יה דעכה יין.[1]

מימי ג׳וֹנְג־דִינְג ואילך הניחו ליורש מן הענף הראשי והמליכו במקומו אחים צעירים ובניהם. מקצת האחים והבנים נאבקו זה בזה ועלו חליפות לשלטון; אי־הסדר נמשך תשעה דורות, ואז חדלו הנסיכים כולם לבוא לחצר.

הקיסר יָאנְג־גְ׳יָה מת ואחיו הצעיר פָּאן־גָנְג עלה לשלטון; הוא היה הקיסר פאן־גנג. בימי הקיסר פאן־גנג כבר שכנה בירת יין מצפון לנהר הצהוב. פאן־גנג חצה אל מדרום לנהר ושב לשבת במקום מושבו הישן של צָ׳נְג־טָאנְג. בכך הגיעה

ו. [贊言 הובן כהודעה לוו־סיין, לא כדברי שבח עליו, לפי פירוש קונג אן־גואו. 艾 בשם החיבור הובן כהסדרה, לפי מא ז׳ונג. משמעות 原 בשם החיבור הבא עדיין טעונה בירור נפרד. פ' א.ת.]

ז. [וו־ג׳יה הוא אחיו הצעיר של דזו־סין, כפי שנאמר קודם ברצף, ולא אחיו של דזו־דינג. הקשר המשפחתי הובהר בלי לשנות את סדר הירושה שבמקור. פ' א.ת.]

השושלת לחמש העתקות מושב, בלי מקום קבוע. אנשי יין נאנחו יחד וכולם התרעמו; הם לא רצו לעקור. פאן־גנג הודיע והסביר לנסיכים ולשרים הגדולים: "לפנים כוננו השליט העליון צ'נג־טאנג ואבותיכם יחדיו את כל אשר תחת השמים. אפשר לשוב ולנהוג לפי חוקיהם. אם נניח להם ולא נתאמץ, כיצד נשלים את המידה?" אז חצה לבסוף אל מדרום לנהר הצהוב, הסדיר את בּוֹ והנהיג את שלטונו של טאנג. רק לאחר מכן חיו מאה המשפחות בשלווה ודרכה של יין שבה ופרחה. הנסיכים באו לחצר, מפני שהלך בעקבות מידתו של צ'נג־טאנג.

הקיסר פָּאן־גֶנְג מת ואחיו הצעיר סְיָאוֹ־סִין עלה לשלטון; הוא היה הקיסר סיאו־סין. משעלה הקיסר סיאו־סין לשלטון שבה יין ודעכה. מאה המשפחות התגעגעו לפאן־גנג, ולכן חוברו שלושת פרקי "פאן־גנג". הקיסר סיאו־סין מת ואחיו הצעיר סְיָאוֹ־יִי עלה לשלטון; הוא היה הקיסר סיאו־יי.

הקיסר סְיָאוֹ־יִי מת ובנו הקיסר וּ־דִינְג עלה לשלטון. משעלה הקיסר וו־דינג לכס ביקש להפריח מחדש את יין, אך טרם מצא אדם שיסייע לו. שלוש שנים לא דיבר, והכרעות השלטון נמסרו לשר הראשי, כדי שיוכל להתבונן ברוח המדינה. בלילה חלם וו־דינג כי מצא איש קדוש ושמו יוּאֶה. הוא השווה את האיש שראה בחלום לשרים ולמאה הפקידים, אך איש מהם לא היה הוא. אז שלח את הפקידים לחפש אותו בשדות, והם מצאו את יואה בין צוקי פּוּ. באותה עת היה יואה אסיר עובד ועסק בבנייה בצוקי פו. כשהובא לפני וו־דינג אמר וו־דינג: "זה האיש." הוא שוחח עמו, ואכן היה איש קדוש. וו־דינג רומם אותו לראש השרים וממלכת יין באה לידי סדר רב. משום כך קיבל יואה את שם צוקי פו כשם משפחתו ונקרא פּוּ־יוּאֶה.[ח]

הקיסר וו־דִינְג הקריב לצֶ'נְג־טָאנְג. למחרת עף פסיון, נעמד על אוזן הקלחת וקרא, וּוּ־דינג נבהל. דְזוּ־גִ'י אמר: "אל ידאג המלך; תחילה יסדיר את ענייני השלטון." אז הדריך דזו־ג'י את המלך ואמר: "השמים משגיחים למטה ומעמידים את הצדק כעיקרם. השנים שהם מעניקים — יש שהן ארוכות ויש שאינן ארוכות. לא השמים הם המקצרים את חיי העם; בני האדם קוטעים באמצע את צו חייהם. כאשר העם אינו הולך בעקבות המידה ואינו מקשיב לאשמתו, השמים כבר מצמידים אליו צו לתקן את מידתו — ואז עוד יאמרו: 'מה אפשר לעשות?' הוי! יוסיף המלך לנהוג ביראה בעם; אין ענייני העם שאינם המשך לסדר השמים. לקורבנות יש סדר קבוע; אל תשנה את מידתם ובכך תזנח את הדרך." וו־דינג הסדיר את השלטון והנהיג את המידה; כל אשר תחת השמים שמחו ודרכה של יין שבה ופרחה.ט

הקיסר וּו־דִינְג מת ובנו הקיסר דְזוּ־נֶנְג עלה לשלטון. דְזוּ־גִ'י שיבח את וו־דינג על שהפך את אות הפסיון להזדמנות לטיפוח המידה; הוא כונן את מקדשו בשם האב הנערץ העליון וחיבר את "יום קורבן רוֹנְג של האב הנערץ העליון" ואת "ההדרכה".

הקיסר דְזוּ־נֶנְג מת ואחיו הצעיר דְזוּ־גְ'יָה עלה לשלטון; הוא היה הקיסר ג'יה. הקיסר ג'יה נהג בהפקרות ובאי־סדר, ויין שבה ודעכה.

ח. [工百 מציין כאן את ציבור הפקידים, לא משלחת של בעלי מלאכה. 筑 תורגם כבנייה בלי להוסיף ביצורים; פירוש קונג אן־גואו מזכיר תיקון של דרך, אך פרט זה אינו נוסף לגוף התרגום. פ' א.ת.]

ט. [הסיום הובן לפי סו־יין כאזהרה שלא לשנות את מידת הקורבנות ולזנוח את הסדר הקבוע, ולא כאיסור על מתן קורבן לאדם שזנח את הדרך. האמירה הקודמת מתייחסת לענייני העם שבסדר השמים. נוסח המקור לא הוחלף בנוסח ״המסמכים״. פ' א.ת.]

הקיסר ג'יה מת ובנו הקיסר לִין־סִין עלה לשלטון. הקיסר לין־סין מת ואחיו הצעיר גֶנג־דִינג עלה לשלטון; הוא היה הקיסר גנג־דינג. הקיסר גנג־דינג מת ובנו הקיסר וו־יי עלה לשלטון. יין עזבה שוב את בּוֹ ועקרה אל מצפון לנהר הצהוב.

הקיסר וו־יי לא הלך בדרך. הוא עשה בובת אדם וקרא לה "אל השמים". הוא שיחק עמה במשחק לוח והורה לאדם אחר לבצע את מהלכיה. כשאל השמים הפסיד, ביזה והשפיל אותו. אחר כך עשה נאד עור, מילא אותו בדם, תלה אותו גבוה וירה בו; למעשה קרא "ירי בשמים". כשיצא וו־יי לציד בין הנהר הצהוב לנהר וֵיי, פרץ רעם עז והוא מת מפגיעת ברק. בנו הקיסר טַאי־דִינג עלה לשלטון. הקיסר טאי־דינג מת ובנו הקיסר יי עלה לשלטון. עם עליית הקיסר יי הוסיפה יין לדעוך.

בנו הבכור של הקיסר יי נקרא וֵיי־דְזֶה צִ'י. אמו של צ'י הייתה ממעמד נמוך, ולכן לא יכול לרשת את הכס. הבן הצעיר היה סִין; אמו של סין הייתה המלכה הראשית, ולכן נעשה סין ליורש. הקיסר יי מת ובנו סין עלה לשלטון; הוא היה הקיסר סין, וכל אשר תחת השמים כינו אותו ג'וֹאוּ.

הקיסר ג'וֹאוּ ניחן בכושר הבחנה ובתגובה מהירה, והיה חד מאוד בשמיעה ובראייה. כישרונו וכוחו עלו על של אחרים, ובידיו הכניע חיות טרף. ידיעתו הספיקה לדחות תוכחה ודבריו הספיקו לייפות את שגיאותיו. הוא התפאר בכישוריו בפני נתיניו והתנשא בקול תהילתו על כל אשר תחת השמים; הוא חשב שהכול נופלים ממנו. הוא אהב יין ושעשועים פרוצים והיה כרוך אחר נשים. הוא אהב את דָה־גִ'י ונשמע לכל דבריה. אז הורה לרב־האמן ג'וּאֶן ליצור צלילים חדשים ופרוצים, את מחולות בֵּיי־לִי ומוזיקה רפה ומפתה. הוא הכביד

את המסים כדי למלא בכסף את מגדל לוּ־טָאי ובדגן את מחסני ג'וּ־צָ'יָאוֹ. הוא אסף עוד ועוד כלבים, סוסים וחפצי פלא עד שמילא בהם את הארמונות; הרחיב עוד את הגנים והמגדלים בשֶׁה־צָ'יוֹ והכניס לתוכם חיות בר ועופות מעופפים רבים. הוא נהג ברוחות ובאלים בזלזול. בשה־צ'יו כינס המון לחגיגות ולמשחקים, עשה אגם של יין ותלה בשר כיער, וציווה על גברים ונשים עירומים לרדוף אלה את אלה ביניהם; המשתאות נמשכו כל הלילה.

מאה המשפחות רטנו, ומקצת הנסיכים מרדו. ג'וֹאוּ החמיר אפוא את חוקי העונשין והנהיג את עונש פָּאוֹ־גֶה. הוא מינה את הרוזן המערבי צָ'אנְג, את המרקיז גְ'יוֹ ואת המרקיז אֶה לשלושת השרים הגדולים. למרקיז ג'יו הייתה בת יפה והוא הגיש אותה לג'ואו. בתו של המרקיז ג'יו לא אהבה פריצות; ג'ואו כעס, הרג אותה ואת המרקיז ג'יו קצץ והפך לממרח בשר. המרקיז אה מחה בתקיפות וטען במהירות, וג'ואו גם ייבש את בשרו. כששמע הרוזן המערבי צ'אנג על כך נאנח בחשאי. המרקיז צ'וֹנְג־חוּ הוּ נודע לו הדבר והוא סיפר לג'ואו; ג'ואו כלא את הרוזן המערבי ביוֹאוּ־לִי. הוֹנְג־יָאוֹ ואחרים משרי הרוזן המערבי חיפשו נשים יפות, חפצי פלא וסוסים משובחים והגישו אותם לג'ואו; אז חנן ג'ואו את הרוזן המערבי. משיצא הרוזן המערבי מסר לג'ואו את הארץ שממערב לנהר לואו וביקש לבטל את עונש פאו־גה. ג'ואו הסכים, העניק לו קשת וחצים, גרזן וגרזן־קרב, והרשה לו לצאת למסעות עונשין; כך היה לרוזן המערבי. ג'ואו הפקיד את השלטון בידי פֵּיי־ג'וֹנְג. פיי־ג'ונג היטיב להחניף ואהב רווח, ואנשי יין לא חשו כלפיו קרבה. ג'ואו העסיק גם את אֶה־לַאי. אה־לאי היטיב להשמיץ ולהלשין, ובשל כך התרחקו הנסיכים עוד יותר.

הרוזן המערבי שב למקומו, טיפח את מידתו בחשאי ועשה מעשים טובים. נסיכים רבים מרדו בג'וֹאוּ ופנו אל הרוזן המערבי. כוחו של הרוזן המערבי הלך

וגדל, ומשום כך איבד ג'ואו בהדרגה את סמכותו ואת משקלו. הנסיך בִּי־נָאן הוכיח אותו, אך הוא לא שמע בקולו. שָׁאנְג־זוֹנְג היה איש ראוי ומאה המשפחות אהבו אותו, אך ג'ואו הדיחו. כשהרוזן המערבי תקף את מדינת צָ'י והשמיד אותה, שמע על כך דְזוּ־יִי, שרו של ג'ואו, גינה את בית ג'ואו ונבהל. הוא מיהר אל ג'ואו ואמר: "השמים כבר הביאו לקצה את צו שלטונה של יין. גם החכמים והצב הגדול אינם מוצאים אות מבשר טוב. אין זאת שהמלכים הקדומים אינם מסייעים לנו, צאצאיהם; המלך הוא שנוהג בפריצות ובעריצות וכורת את עצמו. משום כך זונחים אותנו השמים: אין לנו מזון בשלווה, איננו מבינים את טבע השמים ואיננו הולכים בעקבות החוקים. עתה אין איש בעמנו שאינו מבקש כי נאבד ואומר: 'מדוע אין השמים מורידים את אימתם? מדוע אין הצו הגדול מגיע?' מה יעשה עתה המלך?" ג'ואו אמר: "האין חיי תלויים בצו השמים?" דזו־יי הסתובב ואמר: "אי אפשר להוכיח את ג'ואו." לאחר מות הרוזן המערבי יצא המלך הלוחם של ג'ואו למסע מזרחה והגיע לְמָנְג־גִ'ין. שמונה מאות נסיכים שמרדו ביין נאספו אל ג'ואו. כולם אמרו: "אפשר לתקוף את ג'ואו." המלך הלוחם אמר: "עדיין אינכם יודעים את צו השמים", ושב על עקבותיו.[י]

פריצותו ואי־הסדר של ג'וֹאוּ גברו ולא פסקו. וֵיי־דְזֶה הוכיחו פעמים רבות והוא לא שמע בקולו; אז התייעץ ויי־דזה עם רב־הנגנים ועם משנהו ועזב. בִּי־נָאן אמר: "מי שהוא נתין אינו יכול שלא להיאבק עד מוות", והוכיח את ג'ואו בתקיפות. ג'ואו כעס ואמר: "שמעתי כי בלבו של איש קדוש יש שבעה

י. [周 שב־周爸 הוא בית ג׳ואו, לא המלך ג׳ואו משאנג שנכתב 紂. המשפט על החכמים והצב הובן לפי קונג אן־גואו כשתי דרכי בחינה שאין בהן אות מבשר טוב, לא כהצגת דברי המנחשים לצב. פ' א.ת.]

פתחים." הוא ביתר את בי־גאן והתבונן בלבו. גִ'י־דְזֶה נבהל, העמיד פני משוגע ונעשה לעבד, אך ג'ואו כלא גם אותו. רב־הנגנים של יין ומשנהו נטלו את כלי המוזיקה של הקורבנות וברחו לג'ואו. אז הנהיג המלך הלוחם של ג'ואו את הנסיכים ויצא לתקוף את ג'ואו. גם ג'ואו גייס צבא לעמוד נגדו במוּ־יֶה. ביום גְ'יָה־דְזֶה הובס צבאו של ג'ואו. ג'ואו נמלט, עלה למגדל לוּ־טָאי, לבש את גלימת אבני הירקן היקרות שלו, השליך עצמו אל האש ומת. המלך הלוחם של ג'ואו כרת את ראשו של ג'ואו ותלה אותו על הדגל הלבן הגדול, והרג את דָה־גִ'י. הוא שחרר את ג'י־דזה מכלאו, הקים תל על קברו של בי־גאן והציב אות כבוד בשער שכונתו של שאנג־ז'ונג. הוא העניק נחלה לווּ־גָנְג לוּ־פוּ, בנו של ג'ואו, כדי שימשיך את קורבנות יין, וציווה עליו לטפח ולהנהיג את שלטונו של פאן־גנג. אנשי יין שמחו מאוד. אז נעשה המלך הלוחם של ג'ואו לבן השמים. בדורות המאוחרים הופחת התואר "קיסר" והם נקראו "מלכים". צאצאי יין קיבלו נחלות כנסיכים והיו כפופים לג'ואו.[יא]

המלך הלוחם של ג'ואו מת, ווּ־גָנְג מרד יחד עם הדוד גְוָאן והדוד צָאי. המלך צֶ'נְג ציווה על הדוכס מג'ואו להמיתם, והעמיד את וֵיי־דְזֶה בארץ סוֹנְג כדי שימשיך בה את שושלת יין.

האדון ההיסטוריון הגדול אומר: סידרתי את ענייניו של שְׁיֶה על פי מזמורי השבח, ומימי צֶ'נְג־טָאנְג ואילך ליקטתי אותם מתוך "המסמכים" ו"השירים". שם משפחתו של שְׁיֶה היה דְזֶה. צאצאיו חולקו לנחלות וקיבלו את שמות מדינותיהם כשמות משפחה; מכאן שושלות יין, לָאי, סוֹנְג, קוֹנְג־טוֹנְג, גְ'ה, בֵּיי־

יא. [אין מצמצמים את האמירה על הפחתת התואר לשליטי יין בלבד. סו־יין קושר אותה להבחנה בין חמשת הקיסרים לשלושת בתי המלוכה; עמימות הכינוי שבמקור נשמרת בגוף התרגום. פ' א.ת.]

יין ומוּ־יי. קונפוציוס אמר: מרכבת השרד של יין הייתה טובה, והצבע שרוממה היה הלבן.

דברי הימים היסודיים של ג׳ואו

הוֹאוּ־גְ׳י איש ג׳וֹאוּ נקרא צְ׳י. אמו הייתה גְ׳יָאנְג־יְוֶאן, בת לשושלת יוּ־טָאי ורעייתו הראשית של הקיסר קוּ. כשיצאה ג׳יאנג־יואן אל השדה ראתה עקבת רגל של ענק. לבה שמח והיא ביקשה לדרוך בה; משדרכה בה נע גופה כגוף הרה. בתום תקופת ההיריון ילדה בן. היא חשבה זאת לאות רע והשליכה אותו בסמטה צרה, אך הסוסים והבקר שעברו שם סטו ממנו ולא דרכו עליו. היא העבירה אותו אל היער, אלא שבדיוק רבו האנשים בהרים וביער, ולכן העבירה אותו משם; אז הניחה את צ׳י על הקרח שבתעלה, וציפורים מעופפות כיסו אותו בכנפיהן וריפדו לו מצע. ג׳יאנג־יואן ראתה בכך דבר אלוהי, ולבסוף אספה אותו, גידלה אותו עד שבגר. מפני שבתחילה ביקשה להשליכו, קראה לו צְ׳י — "הנטוש".

בילדותו כבר ניכרה בצְ׳י איתנות של אדם גדול. במשחקיו אהב לזרוע קנבוס ושעועית, והקנבוס והשעועית עלו יפה. משהיה לאיש הוסיף לאהוב את עבודת האדמה; הוא בחן מה יאה לכל קרקע, ובמקום שהתאים לדגן זרע וקצר, וכל העם למד ממנו. הקיסר יָאו שמע עליו והעלה את צ׳י למשרת שר החקלאות. כל אשר תחת השמים נהנה מכך, והוא קנה לו זכויות. הקיסר שוּן אמר: "צ׳י, בראשונה רעבו המוני העם; אתה, הוֹאוּ־גְ׳י, זרע בעתן את מאה התבואות." הוא העניק לצ׳י את טָאי כנחלה, כינהו הוֹאוּ־גְ׳י, וייחד לו את שם המשפחה גְ׳י. עלייתו של הוֹאוּ־גְ׳י הייתה בתקופה שבין טָאוֹ־טָאנְג, יוּ־יוּ וסָיָה; בכולן נודע במידתו הטובה.א

א. [דברי שון הם הוראה להוֹאוֹ־גְ׳י לזרוע בעיתו, לא דיווח בעבר על זריעה שכבר הושלמה. פ' א.ת.]

הואו־גְי מת ובנו בו־ג'ו עלה לשלטון. בשנותיו האחרונות של בו־ג'ו נחלש שלטון בית סיה, נטש את משרת שר הדגן ולא טיפח אותה; משאיבד בו־ג'ו את משרתו נמלט אל בין בני ז'וֹנְג ודִי. בו־ג'ו מת ובנו ג'ו עלה לשלטון. ג'ו מת ובנו גוֹנְג־לְיוֹ עלה לשלטון. אף שגונג־ליו חי בין בני ז'ונג ודי, הוא חידש את מפעלו של הואו־ג'י, שקד על חריש וזריעה וסייר בארץ לראות מה יאה לה. הוא חצה את נהר וֵיי מן הנהרות צִ'י וג'ו כדי להשיג חומרי גלם; להולכים בדרכים היו צידה ואמצעים, וליושבים במקומם היו מקנה ומאגרים. העם נשען על ברכתו. מאה המשפחות דבקו בו, ורבים העתיקו את מושבם ושבו לחסותו. מכאן החלה דרך ג'ואו לעלות, ועל כן שרו המשוררים בשמחה וזכרו את מידתו. גונג־ליו מת ובנו צִ'ינְג־גְיֵה עלה לשלטון והקים את מדינתו בבִּין.

צִ'ינְג־גְיֵה מת ובנו חְוַאנְג־פּוּ עלה לשלטון. חוואנג־פו מת ובנו צָ'ה־פּוּ עלה לשלטון. צ'ה־פו מת ובנו חְווֵי־יוּ עלה לשלטון. חווי־יו מת ובנו גוֹנְג־פֵּיי עלה לשלטון. גונג־פיי מת ובנו גָאו־יוּ עלה לשלטון. גאו־יו מת ובנו יָה־יוּ עלה לשלטון. יה־יו מת ובנו גוֹנְג־שׁוּ דְזוּ־לֵיי עלה לשלטון. גונג־שו דזו־ליי מת ובנו גוּגוֹנְג דָאן־פּוּ עלה לשלטון. גוגונג דאן־פו חידש את מפעלם של הואו־ג'י וגונג־ליו, הרבה סגולה ונהג בצדק, וכל בני המדינה נשאוהו על כפיים. בני שׁוּן־יוּ וז'ונג־די תקפו אותו וביקשו רכוש; הוא נתן להם. אחר כך חזרו ותקפו וביקשו את הארץ ואת העם. העם כולו זעם וביקש להילחם. גוגונג אמר: "העם מעמיד לו שליט כדי שיביא לו תועלת. עתה תוקפים בני ז'ונג ודי למען ארצי ועמי. אם יהיה העם עמי או עמם — מה ההבדל? העם מבקש להילחם למעני, אך איני יכול לשאת שאבות ובנים ייהרגו כדי שאמשול בהם." לפיכך עזב את בין עם בני ביתו, חצה את צ'י ואת ג'ו, עבר את הר לְיָאנְג ועצר למרגלות צִ'י. כל בני בין סייעו לזקנים, נשאו את החלשים ושבו בעקבות גוגונג אל מרגלות צ'י. כששמעו

מדינות סמוכות אחרות על אנושיותו של גוגונג, באו גם רבים מהן לחסותו. אז זנח גוגונג את מנהגי ז'ונג ודי, התווה ובנה חומות, בתים ומעונות, והושיב את האנשים ביישובים נפרדים. הוא הקים את חמשת הפקידים ואת הלשכות הממונות. העם כולו שר ושמח בו ושיבח את מידתו.

לגוגונג היה בן בכור ושמו טָאי־בּוֹ, ואחריו יוּ־ג'וֹנְג. טָאי־גְ'יָאנְג ילדה את הבן הצעיר גְ'י־לִי; ג'י־לי נשא לאישה את טָאי־זָ'ן, ושתיהן היו נשים ראויות. טאי־ז'ן ילדה את צָ'אנְג, ולידתו לוותה באותות קדושה. גוגונג אמר: "אם עתיד לקום משושלתי מי שישגשג, שמא יהיה זה צ'אנג?" הבנים הבכורים טאי־בו ויו־ג'ונג הבינו כי גוגונג מבקש להעמיד את ג'י־לי כדי שיורישׁ את השלטון לצ'אנג. שניהם נמלטו אפוא אל שבטי גְ'ינְג וּמָאן, קעקעו את גופם וגזזו את שיערם, ובכך פינו את מקומם לג'י־לי.

גוגונג מת וגְ'י־לִי עלה לשלטון; הוא נודע כגוֹנְג־גְ'י. גונג־ג'י טיפח את הדרך שהורישׁ גוגונג ודבק בעשיית הצדק, והנסיכים נשמעו לו.

גונג־ג'י מת ובנו צָ'אנְג עלה לשלטון; הוא היה רוזן המערב, המלך וָן. רוזן המערב הלך בעקבות מפעלם של הואו־ג'י וגונג־ליו, נהג לפי חוקיהם של גוגונג וגונג־ג'י, ודבק באנושיות: כיבד את הזקנים וחמל על הצעירים. הוא נהג דרך־ארץ בחכמים והנמיך עצמו לפניהם; עד אמצע היום לא מצא פנאי לאכול מרוב המתנתו לבעלי הכישרון, ולכן באו אליו רבים מהם. בּוֹ־יִי וּשוּ־צָ'י חיו בגוּ־ג'וּ; משׁשמעו כי רוזן המערב מיטיב לכלכל זקנים אמרו: "מדוע לא נלך ונחסה בו?" טָאי־דְיֵן, הוֹנְג־יָאוּ, סָאן יִי־שֶׁנְג, יוּ־דְזֶה והדאיפוּ סִין־גְ'יָה — כל אלה הלכו ובאו לחסותו.

המרקיז חוּ מצ'וֹנְג השמיץ את רוזן המערב לפני ג'וֹאוּ מלך יין ואמר: "רוזן המערב צובר מעשים טובים ומרבה סגולה, וכל הנסיכים פונים אליו; הדבר עתיד לפגוע בקיסר." הקיסר ג'ואו כלא אפוא את רוזן המערב ביוּאוּ־לִי. הוֹנְג־יָאו וחבריו דאגו לו. הם השיגו אישה יפה משושלת יוּ־שֶׁן, סוסים מפוארים מלִי־ז'וֹנְג, תשעה צוותי סוסים מארץ יוּ־שִׁיוֹנְג ועוד חפצים נדירים ומשונים, ובאמצעות פֵּיי־ג'וֹנְג, שרו החביב של מלך יין, הגישו אותם לג'ואו. ג'ואו שמח מאוד ואמר: "די היה בחפץ אחד כזה כדי לשחרר את רוזן המערב — קל וחומר בכל אלה!" הוא חנן את רוזן המערב, העניק לו קשת וחצים, גרזן וגרזן־קרב, והתיר לו לצאת למסעות עונשין. עוד אמר: "מי שהשמיץ את רוזן המערב היה המרקיז חו מצ'ונג." רוזן המערב הגיש אז לג'ואו את הארץ שממערב לנהר לוֹאוּ, וביקש ממנו לבטל את עונש עמוד הצלייה. ג'ואו נעתר.

רוזן המערב עשה טוב בצנעה, והנסיכים כולם באו אליו כדי שיכריע בסכסוכיהם. באותה עת היה לאנשי יוּ וז'וֵיי משפט שלא הצליחו להכריע בו, ולכן יצאו אל ג'ואו. כשנכנסו לגבולה ראו כי החורשים מוותרים איש לרעהו על תלמי הגבול, וכי במנהגי העם הכול מפנים דרך למבוגרים מהם. עוד בטרם ראו את רוזן המערב התמלאו אנשי יו וז'ווי בושה ואמרו איש לרעהו: "מה שאנו רבים עליו הוא דבר שאנשי ג'ואו מתביישים בו. למה נלך לשם? רק נביא על עצמנו חרפה." הם שבו אפוא על עקבותיהם, וכל צד ויתר לרעהו והלך. כששמעו על כך הנסיכים אמרו: "רוזן המערב הוא בוודאי השליט שקיבל את צו השמים."

בשנה שלאחר מכן תקף את בני צָ'וַאן־ז'וֹנְג. בשנה הבאה תקף את מִי־שׁוּ. בשנה הבאה הביס את מדינת צָ'י. דְזוּ־יִי איש יין שמע על כך, נבהל והודיע לקיסר ג'ואו. ג'ואו אמר: "האין צו השמים עמי? מה יוכל הלה לעשות?" בשנה

הבאה תקף רוזן המערב את יוּ. בשנה הבאה תקף את המרקיז חו מצ'ונג. הוא בנה את העיר פָּנְג והעתיק את בירתו ממרגלות צ'י לפנג. בשנה הבאה מת רוזן המערב, ויורש העצר פָּה עלה לשלטון; הוא היה המלך וּוּ.

רוזן המערב ישב, ככל הנראה, חמישים שנה על כסאו. בעת שנכלא ביוּאוּ־לִי הרחיב, כנראה, את שמונת הטריגרמות של "ספר התמורות" לשישים וארבע הקסגרמות. כשהמשוררים מספרים על רוזן המערב, מסתבר שבשנה שבה קיבל את הצו כינה עצמו מלך והכריע במשפט יו וז'ווי. כעבור עשר שנים מת, וקיבל את שם הכבוד המלך וֶן. הוא שינה את החוקים והמידות וקבע את ראשית השנה והחודש. בדיעבד כיבד את גוגונג בתואר המלך הגדול ואת גונג־ג'י בתואר המלך ג'י; אותות המלוכה החלו, כנראה, בימי המלך הגדול.

כשעלה המלך וו לשלטון היה טָאי־גוֹנְג וָאנְג מורו, הדוכס דָאן מג'ואו היה עוזרו, והדוכס שָׁאו, הדוכס בִּי וחבריהם עמדו לימינו ולשמאלו. הוא המשיך והשלים את המפעל שהחל המלך ון.

בשנה התשיעית העלה המלך וו קורבן לאבותיו בבִּי. הוא יצא מזרחה לסקור את כוחותיו והגיע למעברת מָנְג. הוא הכין לוח רוח מעץ למלך ון, הניחו במרכבה והציבו במרכז הצבא. המלך וו כינה את עצמו "יורש העצר פָּה", ואמר כי הוא יוצא למסע העונשין בשליחות המלך ון ואינו מעז לפעול על דעת עצמו. אז הכריז לפני שר הצבא, שר האדמות, שר העבודות וכל נושאי הסמלים: "היו יראים וזהירים, והאמינו! אין בי ידיעה, אך לאבותיי היו שרים בעלי סגולה. אני, הבן הקטן, קיבלתי את מפעל הראשונים; אעמיד במלואם שכר ועונש כדי לקבע את הישגיהם." אז גייס את הצבא. שָׁה שָׁאנְג־פוּ הכריז: "כנסו את אנשיכם ואת סירותיכם ומשוטיכם; המאחר להגיע יוצא להורג."

המלך וו חצה את הנהר. באמצע הזרם זינק דג לבן אל סירת המלך; המלך וו התכופף, לקחו והקריבו. לאחר שחצה ירדה אש מלמעלה למטה, הגיעה אל בית המלך, זרמה ולבשה צורת עורב; צבעה היה אדום וקולה נשמע כ"פּוֹ". בעת ההיא התאספו במעברת מנג, בלי שנקבע מועד, שמונה מאות נסיכים. כולם אמרו: "אפשר לתקוף את ג'ואו." המלך וו אמר: "עדיין אינכם יודעים את צו השמים; טרם הגיעה השעה." הוא השיב אפוא את הצבא לארצו.[ב]

כעבור שנתיים שמע כי טירופו, הפקרותו ועריצותו של ג'ואו החמירו: הוא הרג את הנסיך בִּי־גָן וכלא את גִ'י־דְזֶה; הממונה הבכיר על המוזיקה צָה והממונה הזוטר צָ'יאָנְג נטלו את כלי הנגינה שלהם ונמלטו אל ג'ואו. אז הודיע המלך וו לכל הנסיכים: "לשושלת יין פשעים כבדים, ואי אפשר שלא להשלים את מסע העונשין נגדה." הוא ציית לדרכו של המלך ון והוביל מזרחה, נגד ג'ואו, שלוש מאות מרכבות מלחמה, שלושת אלפים לוחמי־נמר וארבעים וחמישה אלף חיילים משוריינים. ביום וּ־וּ, בחודש השנים עשר של השנה האחת עשרה, השלים הצבא את מעבר מנג, וכל הנסיכים התאספו. הוא אמר: "שקדו ושקדו, אל תתרשלו!" המלך וו חיבר אז את "השבועה הגדולה" והכריז לפני ההמון: "עתה ג'ואו מלך יין נשמע לדברי אשתו בלבד, ניתק עצמו מן השמים, החריב את שלושת היסודות, הרחיק והגלה את קרובי בית אבותיו, ובהם אחיו בני אותה אם, זנח את המוזיקה של אבותיו ובמקומה יצר צלילים פרוצים, שהשחיתו את המוזיקה הנכונה ושימחו את האישה. לכן אני, פָּה, יוצא עתה ביראה לבצע את עונש השמים. התאמצו, אנשים! הזדמנות זו לא תשוב שנית או שלישית."[ג]

ב. [תיאור האש אינו מוסיף עלייה חוזרת מלמטה: המקור מתאר את בואה מלמעלה למטה. הזיהוי המדויק של 魄 והפולחן בִּי נותרים לבירור נפרד. פ' א.ת.]

עם אור ראשון ביום גְ'יַה־דְזָה בחודש השני הגיע המלך וו בבוקר אל מוּ־יֶה שבפרוורי שאנג, ושם נשבע. ביד שמאל נשען על גרזן־קרב צהוב, ובימין אחז נס לבן והניפו. הוא אמר: "אנשי ארצות המערב, דרך ארוכה עברתם!" ועוד אמר: "הו, שליטיהן הגדולים של המדינות שעמי, שרי האדמות, שרי הצבא ושרי העבודות, סגני המפקדים, מורי הצבא, מפקדי האלפים ומפקדי המאות, ואנשי יוֹנְג, שׂוּ, צְ'יַאנְג, מָאו, וֵיי, לוּ, פָּנְג ופוּ — הרימו את חניתותיכם, הצמידו את מגיניכם, העמידו את רומחיכם; אני עומד להשביע אתכם." המלך אמר: "בפי הקדמונים היה פתגם: 'תרנגולת אינה מבשרת את השחר; כאשר התרנגולת מבשרת את השחר, הבית נחרב.' עתה ג'ואו מלך יין נשמע רק לדברי אישה. הוא זנח את הפולחן הרצוף לאבותיו ואינו משיב להם קורבן, באיוולתו זנח את ביתו ומדינתו, הותיר בצד את קרובי בית אבותיו, ובהם אחיו בני אותה אם, ואינו מעסיקם; ואילו את הפושעים והנמלטים הרבים מארבע רוחות הארץ הוא מכבד, מרומם, נותן בהם אמון וממנה לשירות, כדי שיעשקו את מאה המשפחות ויפשעו במדינת שאנג. עתה אני, פָּה, יוצא ביראה לבצע את עונש השמים. במעשה היום אל תעברו שש או שבע פסיעות בלא לעצור וליישר את השורות — התאמצו, אנשים! אל תניפו את נשקכם יותר מארבע, חמש, שש או שבע פעמים בלא לעצור וליישר את השורות — התאמצו, אנשים! היו חסונים־חסונים, כנמרים, כדובים, כזאבי־יער וכדרקונים, בפרוורי שאנג. אל תעצרו את מי שיכול לערוק אלינו, כדי שנשתמש בהם בארצות המערב — התאמצו, אנשים! אם לא תתאמצו, העונש יבוא על גופכם." בתום

ג. [弟母父王 אינו "אחי אביו ואמו". ג'נג שוואן מסביר שהכוונה למשפחת האבות ושנזכרים האחים בני אותה אם כדי לציין את הקרובים במיוחד. כך הובחן הצירוף בלי להוסיף שמות של קרובים שאינם נקובים במקור. פ' א.ת.]

השבועה התאחדו צבאות הנסיכים — ארבעת אלפים מרכבות — וערכו את המערך במו־יה.[ד]

כששמע הקיסר ג'ואו שהמלך וו בא, גייס אף הוא שבע מאות אלף איש לעמוד נגדו. המלך וו שלח את שֶׁה שָׁאנְג־פוּ עם מאה לוחמים לפתוח בקרב, ואחר כך הסתער עם הכוח העיקרי על צבא הקיסר ג'ואו. אף שצבאו של ג'ואו היה רב, לא היה לאנשיו כל רצון להילחם; בלבם ביקשו שהמלך וו ייכנס במהרה. כולם הפכו את נשקם כדי להילחם באנשי ג'ואו ופתחו דרך למלך וו. המלך וו הסתער עליהם; צבאו של ג'ואו התמוטט כולו ומרד בו. ג'ואו נמלט, שב לעיר ועלה אל ראש מגדל לוּ־טָאי. הוא עטה את בגדיו המשובצים באבני ירקן יקרות, הצית את עצמו באש ומת. המלך וו הניף דגל לבן גדול והורה לנסיכים; כולם השתחוו לפניו, והוא קד להם, ואז הלכו כולם בעקבותיו. כשהגיע המלך וו למדינת שאנג חיכו לו כל בני העם בפרוורים. המלך שלח את שריו להכריז לפניהם: "השמים העליונים הורידו עליכם ברכה!" אנשי שאנג השתחוו כולם פעמיים ונגעו במצחם בקרקע, והמלך וו השיב להם בהשתחוויה. אחר כך נכנס והגיע למקום מותו של ג'ואו. הוא ירה בו בעצמו שלושה חצים, ירד מן המרכבה, הכה אותו בחרב קלה, כרת את ראשו בגרזן־הקרב הצהוב ותלה אותו על הדגל הלבן הגדול. משם הלך אל שתי פילגשיו האהובות של ג'ואו; שתיהן כבר תלו את עצמן. המלך וו ירה גם בהן שלושה חצים, הכה אותן בחרבו, כרת את ראשיהן בגרזן־קרב שחור ותלה אותם על הדגל הלבן הקטן. לאחר מכן יצא ושב אל הצבא.

ד. [國家其棄昏 הוא משפט על הזנחת הבית והמדינה ואינו חלק מתיאור הקרובים; ההשמטה הושבה. קרבת המשפחה תורגמה כמו בשבועה הקודמת. 豭 הובחן מן הנמר; אין בכך זיהוי זואולוגי מדויק לפי מיון מודרני. הקריאה של 奔克御不 עדיין טעונה הכרעה. פ' א.ת.]

למחרת פינו את הדרך ותיקנו את מזבח האדמה ואת ארמונו של ג'ואו משאנג. כשהגיעה השעה צעדו בראש מאה לוחמים נושאי דגלים גדולים. שׁוּ גְ'ן־דָוו, אחיו של המלך וו, נשא את מרכבת הטקס; הדוכס דָאן מג'ואו אחז בגרזן הגדול והדוכס בִּי בגרזן הקטן, ועמדו משני צדי המלך. סָאן יִי־שֶׁנְג, טָאי־דְיֵן והוֹנְג־יָאו אחזו כולם חרבות ושמרו עליו. לאחר שנכנס עמד מדרום למזבח האדמה, לשמאל הכוח העיקרי, וכל אנשיו ניצבו לימינו ולשמאלו. מָאוֹ־שׁוּ גְ'נְג נשא את מי הטוהרה, קָאנְג־שׁוּ פֶּנְג איש ויי פרש את המחצלת, הדוכס שָׁאו שְׁה סייע בטקס, ושְׁה שָׁאנְג־פּוּ הוביל את בהמת הקורבן. יין יִי החזיק בלוחות ונשא את תפילת הברכה: "אחרון צאצאי יין, ג'ואו, כילה וזנח את מידתם הזוהרת של המלכים הראשונים, ביזה את הרוחות והאלים ולא הקריב להם, ובאיוולתו ובעריצותו פגע בבני העם בעיר שאנג. הדבר נודע בבירור לקיסר העליון שבשמים." אז השתחווה המלך וו פעמיים ונגע במצחו בקרקע ואמר: "קיבלתי את הצו הגדול המחודש: להחליף את יין ולקבל את צו השמים המזהיר." המלך וו השתחווה שוב פעמיים ונגע במצחו בקרקע, ואז יצא.

המלך וו העניק ללוּ־פוּ, בנו של ג'ואו משאנג, נחלה ובה שרידי עם יין. כיוון ששלטון יין אך זה הוכרע וטרם התייצב, שלח את אחיו גוּאַן־שׁוּ סִין וצַאי־שׁוּ דוּ לסייע ללוּ־פו בממשל יין. אחר כך ציווה על הדוכס שאו לשחרר את ג'י־דזה מכלאו; ציווה על הדוכס בי לשחרר את האסירים מבני העם ולסמן לשבח את שער שכונתו של שָׁאנְג־ז'וֹנְג; ציווה על נָאן־גוֹנְג קוּאוֹ לחלק את אוצרות לוֹ־טאי ולפתוח את אסמי ג'וּ־צְ'יָאוֹ כדי לסייע לעניים, לחלשים, לאיכרים ולמשרתים; ציווה על נאנגונג קואו ועל ההיסטוריון יי להציג את תשע הקדֵרות ואת אבני הירקן השמורות; ציווה על הונג־יאו להקים תל על קברו של בי־גאן; וציווה על כוהני האבות להקריב בצבא. אז פירק את הצבא ושב מערבה. במסעו סקר את

הארץ, רשם את ענייני השלטון וחיבר את "השלמת המלחמה". הוא העניק נחלות לנסיכים וחילק להם כלי פולחן מן המקדש, וחיבר את "חלוקת כלי יין". המלך וו זכר את המלכים החכמים הקדומים: הוא כיבד והעניק נחלה לצאצא שֶׁנְנוֹנְג בְּגִ'יאוֹ, לצאצא הקיסר הצהוב בג'וּ, לצאצא הקיסר יאו בְּגִ'י, לצאצא הקיסר שון בְּצֶ'ן ולצאצא יו הגדול בְּצִ'י. אז העניק נחלות לבעלי הזכויות וליועצים, ובראש המקבלים עמד שֶׁאנְג־פוּ המורה: לו העניק את יִינְג־צֶ'יוֹ, שנקראה צֶ'י. לאחיו הדוכס דאן מג'ואו העניק את צ'וּ־פוּ, שנקראה לוּ. לדוכס שאו שִׁה העניק את יֶן; לאחיו שׁוּ סְיֶן את גוּאָן, ולאחיו שו דו את צָאי. השאר קיבלו נחלות לפי סדרם.ה

המלך וו זימן את שליטי תשעת המחוזות, עלה על גבעות בין והשקיף על עיר שאנג. כשהגיע לג'ואו לא עצם עין כל הלילה. הדוכס דאן מג'ואו ניגש אליו ואמר: "מדוע אינך ישן?" המלך אמר: "אומר לך: השמים לא קיבלו עוד את מנחת יין. מתקופה שקדמה ללידתי ועד עתה, שישים שנה, רעו האיילים במרעה וציפורי הבר מילאו את השדות. השמים לא קיבלו את יין, ורק עתה הושג הדבר. כשהשמים הקימו את יין, שלוש מאות ושישים אנשים ידועי־שם עלו בה; היא לא האירה אותם אך גם לא הרחיקה והשמידה אותם, וכך הגיעה עד היום. טרם קיבעתי את חסות השמים — כיצד אמצא פנאי לישון?" ועוד אמר: "משאקבע את חסות השמים, אשען על בית השמים, אחפש את כל הרשעים ואענישם יחד עם שו, מלך יין. יומם ולילה אעמול להרגיע ולקבע את ארצות המערב; אז יתגלה שירותי ומידתי תאיר לכל עבר. מן שפך הנהר לוֹאוּ עד שפך הנהר יִי — מקום המגורים נוח ואין בו מעוזים; זה היה מושב אנשי סיה. אני מביט דרומה אל שלושת טוּ, צפונה אל תחומי ההרים, מסב פניי

ה. [תוקנה התאמת המספר למילה "קדֵרות"; מספר כלי הפולחן שבמקור נשמר. פ' א.ת.]

ורואה את הנהר הצהוב, ומביט אל לואו ויי — בית השמים אינו רחוק." הוא התווה את מושב ג'ואו בלואו־יי ואחר כך עזבו. הוא שילח את הסוסים במדרונות הדרומיים של הר חְווָה ואת הבקר בשממת יער טָאו; השכיב את המגינים והחניתות, פירק את הכוחות ושחרר את החיילים, כדי להראות לכל אשר תחת השמים שלא ישתמש בהם עוד.[1]

שנתיים לאחר שהמלך וו הכניע את יין שאל את גִ'י־דְזֶה מה גרם לנפילתה. ג'י־דזה לא היה מסוגל לדבר על רשעת יין, ולכן השיב בדברים הראויים לקיומן ולנפילתן של מדינות. גם המלך וו חש אי־נוחות, ולפיכך שאל אותו על דרך השמים.

המלך וו חלה. כל אשר תחת השמים טרם התייצב, והדוכסים נבהלו. הם ערכו ניחוש ביראה, והדוכס מג'ואו טיהר עצמו וצם, הציע את עצמו כעֵרב וביקש לבוא במקום המלך וו. המלך וו החלים, אך לאחר זמן מת. יורש העצר סוֹנְג עלה לשלטון במקומו; הוא היה המלך צָ'נְג.[2]

המלך צ'נג היה צעיר, וג'ואו אך זה ייצבה את כל אשר תחת השמים. הדוכס מג'ואו חשש שהנסיכים ימרדו בג'ואו, ולכן נטל לידיו את ניהול השלטון ועמד בראש המדינה. גוּאַן־שׁוּ, צָאי־שׁוּ ושאר אחיו חשדו בדוכס מג'ואו; יחד עם וּ־עֶנְג חוללו מרד והתקוממו נגד ג'ואו. הדוכס מג'ואו קיבל את פקודת המלך צ'נג,

---

1. [生未 פירושו לפני לידתו של הדובר; אין הופכים אותו לציון יום הולדתו או לגילו. 受 כאן הוא שמו של שו, מלך יין, לא פועל של קבלה; סו־יין מפרש את הרשעים כשותפים לאשמתו. מספר שישים השנים נשמר בלי ליישבו עם הכרונולוגיות האחרות. פירוש אותות החיות והמשפט על שלוש מאות ושישים האנשים עדיין פתוח. פ' א.ת.]

2. [穆 הובן כאן כיראה וכבוד, לפי קונג אן־גואו; טקס הטיהור של הדוכס מג'ואו נזכר בנפרד בהמשך ואינו מועתק אל הניחוש. פ' א.ת.]

יצא נגדם והוציא להורג את וו־גנג ואת גואן־שו, ואילו את צאי־שו הגלה. הוא מינה את וֵיי־דְזֶה קָאי ליורש יין והקים את מדינתו בסוּנְג. חלק גדול משרידי עם יין נאסף, ובו הוענקה נחלה לפֶנְג, אחיו הצעיר של המלך וו, הוא קָאנְג־שׁוּ איש ויי. טָאנְג־שׁוּ מגִ'ין קיבל שיבולי דגן מבורכות והגיש אותן למלך צ'נג; המלך צ'נג שלח אותן לדוכס מג'ואו במקום שירותו הצבאי. הדוכס קיבל את הדגן בארץ המזרח, ופרש את פקודת בן השמים. בראשית מרדם של גואן וצאי יצא הדוכס מג'ואו נגדם, ובתום שלוש שנים השלים את ייצוב הארץ. לכן חיבר תחילה את "ההכרזה הגדולה", אחריה את "צו וייִ־דזה", את "השבת הדגן", את "הדגן המבורך", את "הכרזת קאנג", את "הכרזת היין" ואת "עצי החומר"; עניינים אלה מצויים בפרק על הדוכס מג'ואו. הדוכס ניהל את השלטון שבע שנים. משבגר המלך צ'נג השיב לו הדוכס את השלטון, פנה צפונה ותפס את מקומו בין השרים.[ח]

המלך צ'נג ישב בפֶנְג ושלח את הדוכס שאו להתוות מחדש את העיר לוֹאוּ־יי, לפי כוונתו של המלך וו. הדוכס מג'ואו שב, ניחש ובדק אותה פעם נוספת, ולבסוף התווה ובנה אותה והציב בה את תשעת הקְדֵרות. הוא אמר: "זה מרכזו של כל אשר תחת השמים; הדרכים שמארבע רוחות הארץ שוות באורכן בבואן להביא מנחה." הוא חיבר את "הכרזת שאו" ואת "הכרזת לואו". לאחר שהעביר המלך צ'נג את שרידי עם יין, הודיע להם הדוכס מג'ואו את צו המלך וחיבר את "ריבוי האצילים" ואת "אל תהיה שאנן". הדוכס שאו היה המגן, והדוכס מג'ואו היה המורה. הם יצאו מזרחה נגד בני חְוָאי, החריבו את יֵן והגלו

ח. [פנג הוא אחיו הצעיר של המלך וו, לא אחיו של המלך צ׳נג. 魯 במשפט הבא אינו מלך מדינת לו; הקריאה קשורה לפרישת פקודת בן השמים. שו גוואנג מביא את הכתיב המקביל 旅, אך הכתיב 魯 נשמר במקור המהדורה. פ' א.ת.]

את שליטה לבָּאוֹ־גוּ. המלך צ'נג שב בעצמו מין אל ג'ואו האבותית וחיבר את "ריבוי הארצות". לאחר שדחה את צו יין והכה בבני חוואי שב לפנג וחיבר את "פקידי ג'ואו". הוא רומם והסדיר את הטקסים והמוזיקה; המידות והתקנות השתנו אז, העם חי בהרמוניה ושירי שבח נשמעו. לאחר שיצא המלך צ'נג נגד עמי המזרח באו אנשי סִי־שֶׁן לברכו; המלך העניק מתנה לרוזן ז'וֹנְג וחיבר את "צו מתנת סי־שן".

כשהמלך צ'נג עמד למות חשש שיורש העצר גָ'או לא יהיה ראוי למשאו, ולכן ציווה על הדוכס שאו ועל הדוכס בי להנהיג את הנסיכים, לסייע ליורש העצר ולהעמידו. לאחר מות המלך צ'נג הובילו שני הדוכסים את הנסיכים, הציגו את יורש העצר ג'או במקדש המלכים הקדומים, ושבו והסבירו לו עד כמה קשה היה מפעל המלוכה של המלכים ון וּוּו: עליו לשקוד על מתינות וחיסכון, לא להרבות תשוקות, ולנהוג בכול מתוך אמון עמוק. כך חובר "צו הפרדה". יורש העצר ג'או עלה לשלטון; הוא היה המלך קָאנְג. עם עלייתו הכריז לפני כל הנסיכים, חזר והציג את מפעלם של ון וּוּו וחיבר את "הכרזת קאנג". לכן בימי צ'נג וקאנג שרר שלום בכל אשר תחת השמים, וכלי הענישה הונחו בצד ולא שימשו יותר מארבעים שנה. המלך קאנג הורה לכתוב כתב מינוי לדוכס בי, לחלק את בתי המגורים בפרוורי צ'נג־ג'ואו, וחיבר את "צו בי".

המלך קאנג מת ובנו שִׂיָה עלה לשלטון; הוא היה המלך גָ'או. בימי המלך ג'או נפגמה מעט דרך המלוכה. המלך ג'או יצא למסע פיקוח בדרום ולא שב; הוא מת על גדת הנהר. לא נשלחה הודעת אבל על מותו, מפני שהתביישו בו. בנו מָאן הועלה לשלטון; הוא היה המלך מוּ.

כשעלה המלך מו לשלטון כבר היה בן חמישים שנה. דרך המלוכה הלכה ונחלשה. המלך מו הצטער על הפגמים שנפלו בדרכם של ון וּוו, ולכן ציווה על הרוזן גְ'יוֹנְג לחזור ולהזהיר את השר הראשי למרכבות בענייני ממשלת המדינה, וחיבר את "צו ג'יונג". השקט שב על כנו.

המלך מו עמד לצאת נגד בני צְ'וּאן־ז'וֹנְג. הדוכס מוּ־פוּ מג'אי הזהירו: "אי אפשר. המלכים הראשונים האירו בסגולתם ולא הציגו לראווה את צבאם. נשק מוחזק בנדן ומונע רק בעתו; כשהוא מונע הוא מטיל מורא, וכשהוא מוצג לראווה מתרגלים אליו; משהתרגלו אליו שוב אינו מרתיע. משום כך נאמר בשיר השבח של הדוכס ון מג'ואו: 'הוא אוסף את המגינים והחניתות, הוא מחזיר לנרתיקן את הקשתות והחצים; אבקש את המידה היפה ואפיץ אותה ברחבי סיה — אכן המלך ישמור עליה.' ביחסם לעם טיפחו המלכים הראשונים היטב את מידתו, העמיקו את טבעו, הרבו את רכושו ומבוקשו, השביחו את כליו ושימושיו, והבהירו לו את הכיוון של תועלת ונזק. הם עיצבוהו בתרבות, כדי שישקוד על המועיל ויימנע מן המזיק, יוקיר את הסגולה ויירא מן העוצמה; לכן יכלו לשמור על שושלתם ולהגדילה. לפנים מילאו אבותינו את משרת הוּאו־ג'י מדור לדור ושירתו את יו ואת סיה. כשסיה שקעה, נזנחה משרת שר הדגן ולא טופחה; אבינו בו־ג'ו איבד משום כך את משרתו והגלה את עצמו אל בין בני ז'ונג ודי. הוא לא העז להתרשל במפעלו, אלא סידר בעתן את מידותיו, הלך בעקבות ההתחלות וטיפחן, תיקן את ההוראות והתקדימים, שקד בירא מבוקר עד ערב, שמר עליהם בכנות עמוקה וקיים אותם בנאמנות. דור אחר דור נשאו אבותינו את הסגולה ולא ביישו את קודמיהם. כשהגיעו המלכים ון וּוו, הבליטו את אורם של הראשונים והוסיפו עליו חסד והרמוניה; הם שירתו את הרוחות והגנו על העם, ולא היה מי שלא שמח. דִי־סִין מלך

שאנג עשה רעה גדולה לעם; פשוטי העם לא יכלו לשאתה, נשאו בשמחה את המלך וו והביאו את המלחמה אל מו שבשאנג. מכאן שהמלכים הראשונים לא שקדו על מלחמה: הם עודדו את העם, ריחמו על סבלו והסירו את המזיק לו. לפי סדרם של המלכים הראשונים, התחום שבתוך הבירה היה אזור השירות הישיר; מחוצה לו אזור נסיכי החסות; מעבר לחסויות אזור האורחים; בני יי ומאן היו באזור הכפיפות; ובני ז'ונג ודי באזור הספר. אנשי השירות הישיר הביאו קורבנות יומיים, בני החסות הקריבו בפולחן החודשי, האורחים הביאו מנחות עונתיות, אנשי הכפיפות מס שנתי, ואנשי הספר באו פעם בדור להכיר במלך. כאשר הקורבנות באו כסדרם, אם לא הגיע הקורבן היומי — המלך תיקן את מחשבתו; אם לא הגיע החודשי — תיקן את דבריו; אם לא הגיעה המנחה העונתית — תיקן את תרבותו; אם לא הגיע המס — תיקן את שמות המשרות; ואם לא באו להכיר בו — תיקן את מידתו. אם כל הסדר הושלם ובכל זאת לא באו, רק אז תיקן באמצעות עונש. לפיכך העניש את מי שלא הקריב יומית, תקף את מי שלא הקריב חודשית, יצא במסע עונשין נגד מי שלא הביא מנחה, נזף במי שלא שילם מס, ושלח הודעת אזהרה למי שלא בא להכיר במלך. מכאן באו חוקי העונשים, צבאות התקיפה, ההכנות למסעות העונשין, צווי האיום והנזיפה ונוסחי ההכרזה. אם הפיצו פקודות והציגו את הדברים ובכל זאת לא באו — הוסיפו לתקן את המידה ולא הטריחו את העם במסעות רחוקים. לכן לא היה קרוב שלא שמע, ולא היה רחוק שלא נכנע. עתה, מאז מות דָה־בִּי וּבוֹ־שֶׁה, באו בני צ'וואן־ז'ונג למלא את תפקידם ולהכיר במלך; אך בן השמים אומר: 'אתקוף אותם מפני שאינם מביאים מנחה עונתית, וגם אציג בפניהם את הצבא.' האין בכך ביטול הוראת המלכים הראשונים, והאין המלך קרוב למפלה? שמעתי שבני צ'וואן־ז'ונג נטעו בקרבם כנות עמוקה, הולכים לפי המידה הישנה ושומרים עליה עד תום בטוהר

ובתקיפות; יהיה בידם לעמוד נגדנו." המלך יצא בכל זאת נגדם וחזר עם ארבעה זאבים לבנים וארבעה איילים לבנים. מאז חדלו אנשי אזור הספר לבוא לחצר.[ט]

משלא שררה אחדות בין הנסיכים דיבר המרקיז פו אל המלך, והמלך חיבר את "תיקון דיני העונשין". המלך אמר: "הו, קרבו! אתם בעלי המדינות והנחלות, אודיע לכם את דרך העונש המיטיב. עתה, בבקשכם להשקיט את מאה המשפחות — את מי תמנו אם לא את האדם הראוי? איזה עונש תכבדו אם לא את הצודק? ואיזו דרגת חומרה תקבעו אם לא את הראויה לזמן? כאשר שני בעלי הדין ניצבים לפניכם, על השופטים להקשיב לחמש דרכי העדות. אם חמש העדויות נבדקו ונמצאו אמינות, הכריעו לפי חמשת העונשים. אם אין בהן די לחמשת העונשים, הכריעו לפי חמשת הקנסות. אם גם חמשת הקנסות אינם מתאימים למקרה, הכריעו לפי חמשת סוגי הטעות. בין הפגמים שבחמשת סוגי הטעות: הטיה במשפט בשל המשרה או בשל קרבת משפחה; בדקו את אשמתו לאמיתה והשוו את טעותו לעונש. במקום שיש ספק בעונש מחמשת העונשים — העניקו חנינה; במקום שיש ספק בקנס מחמשת הקנסות — העניקו חנינה. בחנו היטב והיו מסוגלים לכך. לבדיקה האמינה יהיו עדים רבים, והחקירה תהיה מבוססת. כשאין בדיקה מספקת, אל תבטלו את הספק; כבדו יחד ביראה את מורא השמים. במקום שיש ספק בעונש הקעקוע, חננו והטילו קנס של מאה חְוָאן; בדקו את האשמה לאמיתה. במקום שיש ספק בכריתת האף, הקנס כפול מזה; בדקו את האשמה לאמיתה. במקום שיש ספק

ט. [הדוכס ון מג׳ואו הוא הדוכס דאן; השיר מיוחס לו, לא מתואר כשיר לכבודו. 世后稷 מתאר את ההחזקה במשרת הדגן מדור לדור, לא את שירותו של אדם יחיד לאורך דורות. גבולות השירה והניקוד טעונים ביקורת נפרדת. פ' א.ת.]

בכריתת הרגליים, הקנס מחושב בכפל ובהפרש; בדקו את האשמה לאמיתה. במקום *שיש* ספק בסירוס, הקנס חמש מאות חוואן; בדקו את האשמה לאמיתה. במקום *שיש* ספק בעונש המוות, הקנס אלף חוואן; בדקו את האשמה לאמיתה. לעונשים מסוג הקעקוע אלף מקרים; לעונשים מסוג כריתת האף אלף; מסוג כריתת הרגליים חמש מאות; מסוג הסירוס שלוש מאות; ולעונש המוות מאתיים: סוגי חמשת העונשים הם *שלושת* אלפים." הצו נקרא "עונשי פו".[י]

המלך מו ישב חמישים וחמש שנה על הכס ומת. בנו יי־חוּ עלה לשלטון; הוא היה המלך גוֹנְג. המלך גונג טייל על גדת נהר גְ'ינְג, והדוכס קאנג ממִי ליווה אותו. שלוש נשים באו מרצונן אל הדוכס. אמו אמרה לו: "עליך למסור אותן למלך. שלוש חיות הן להקה, שלושה אנשים הם קהל, ושלוש נשים הן הדר יופי. בציד אין המלך נוטל להקה שלמה; במסעו אין דוכס יורד מן המרכבה לפני קהל; ובהרמונו אין המלך נוטל שלוש מבנות משפחה אחת. הדר יופי הוא דבר נאה. הקהל מסר לך דבר נאה — איזו מידה יש בך שתוכל לשאתו? אפילו מלך לא יוכל לשאתו, קל וחומר אדם קטן כמוך! כשאדם קטן אוסף לעצמו דבר שלם, סופו בהכרח אבדון." הדוכס קאנג לא מסר אותן. כעבור שנה השמיד המלך גונג את מי. המלך גונג מת ובנו גְ'יֵן עלה לשלטון; הוא היה המלך יי.[יא]

י. [הקטע עוסק בהתאמת חומרת הענישה ובטעות השיפוטית, לא במקום ישיבה, בסירוב הנידון לשלם או ב"בית האסירים". הנוסח המקוצר 官狱內狱 אינו מורחב בשקט לרשימת חמש ההטיות שב"המסמכים". על חשבון 差倍 נחלקו המפרשים; אין קובעים סכום מספרי שאינו כתוב כאן. שאר הסכומים ומניין *שלושת* אלפי סוגי העבירות נשמרים. פ' א.ת.]

יא. [醜小 מתאר כאן את קטנות מעמדו של הדוכס כנגד המלך; אין מוסיפים קביעה על כיעור גופו. המשפט על התנהגות הדוכס בפני הקהל עדיין טעון בירור בפני עצמו. פ' א.ת.]

בימי המלך יי הוסיף בית המלוכה לשקוע, והמשוררים חיברו שירי תוכחה.

המלך יי מת, ובְּי־פָאנְג, אחיו הצעיר של המלך גונג, עלה לשלטון; הוא היה המלך שְׁיָאו.

המלך שיאו מת, והנסיכים שבו והעמידו את שְׁיֵה, יורש העצר של המלך יי; הוא היה המלך יי.

המלך יי מת ובנו חוּ עלה לשלטון; הוא היה המלך לִי. בשנתו השלושים אהב המלך לי רווח פרטי וקירב אליו את הדוכס יי מז'וֹנְג. הדאיפוּ ז'וֵיי לְיָאנְג־פוּ הזהיר את המלך: "בית המלוכה עומד בוודאי להישפל! הדוכס מז'ונג אוהב לרכז את הרווח בידיו ואינו מבין את האסון הגדול. הרווח הוא הדבר שממנו נוצרים מאה הדברים ושאותו נושאים השמים והארץ. מי שמרכז אותו ביד אחת גורם נזק רב. השמים, הארץ ומאה הדברים כולם עתידים לבקש ממנו את חלקם — כיצד אפשר לרכזו? הוא יעורר עליו כעס רב בלי להיות מוכן לאסון הגדול. אם בזה הוא מלמד את המלך, כיצד יאריך המלך ימים? מי שמולך על בני האדם צריך להנחות את הרווח ולחלקו למעלה ולמטה, כדי שהרווחות, בני האדם ומאה הדברים יגיעו כולם למלואם; ואף אז עליו לחשוש מדי יום שמא תבוא עליו תרעומת. לכן נאמר ב'שירי השבח': 'רב־הדר הוא הואו־ג'י, אשר יכול להשתוות לשמים; הוא העמיד את המוני עמנו, ואין מי שאינך קנה המידה שלו.' וב'יא הגדולה' נאמר: 'הוא פרש את מתנותיו ונשא את ג'ואו.' האין זאת חלוקת הרווח מתוך חשש לאסון? כך יכלה ג'ואו להינשא ולהגיע עד היום. עתה לומד המלך לרכז את הרווח — הייתכן? כשאדם פשוט מרכז רווח בידו הוא נקרא שודד; אם מלך יעשה כן, מעטים ישובו אליו. אם

הדוכס מז'ונג ימונה, ג'ואו תובס בוודאי." המלך לי לא שמע לו ולבסוף מינה את הדוכס מז'ונג לשר בכיר והפקיד בידיו את ענייני המדינה.

המלך נהג באלימות, בעריצות, בפזרנות ובגאווה, ובני הבירה דיברו בגנותו. הדוכס שאו הזהירו: "העם אינו יכול עוד לשאת את פקודותיך." המלך כעס, השיג שמאן מארץ ויי והורה לו לעקוב אחר המשמיצים; כל מי שעליו דיווח הוצא להורג. דברי הגנאי פחתו, אך הנסיכים חדלו לבוא לחצר. בשנה השלושים וארבע החמיר המלך עוד יותר; איש מבני הבירה לא העז לדבר, ובדרכים רק הביטו זה בזה בעיניהם. המלך לי שמח ואמר לדוכס שאו: "הצלחתי לשים קץ לדברי הגנאי — עתה אינם מעזים לדבר." הדוכס שאו אמר: "רק חסמת אותם. חסימת פי העם מסוכנת מחסימת מים. מים שנעצרים פורצים את הסכר, ואז רבים בהכרח נפגעים; כך גם העם. לכן מי שמטפל במים פותח להם מעבר ומניח להם לזרום, ומי שמטפל בעם פותח לו דרך ומניח לו לדבר. משום כך, כשבן השמים שומע בענייני השלטון, הדוכסים והשרים ועד האצילים מן השורה מגישים שירים; העיוורים מגישים מנגינות, ההיסטוריונים כתבים, מורי המוזיקה דברי אזהרה, חסרי האישונים מדקלמים שירה, העיוורים משננים, הפקידים מזהירים, פשוטי העם מעבירים את דבריהם, השרים הקרובים ממצים את תוכחתם, קרובי המשפחה מתקנים ובוחנים, העיוורים וההיסטוריונים מלמדים ומוכיחים, והזקנים מתקנים את הכול. רק אז שוקל המלך את הדברים; לכן העניינים מתבצעים בלי לסטות. פי העם הוא כאילו היו לארץ הרים ונהרות, שמהם יוצאים העושר והשימושים; הוא כאילו היו לה רמות ושפלות, מישורים ושדות פוריים, שמהם נוצרים הלבוש והמזון. כאשר הפה מבטא את דבריו, הטוב והכישלון נגלים ממנו. לעשות את הטוב ולהיערך לכישלון — כך נוצרים העושר, הכלים, הלבוש

והמזון. העם מהרהר בלבו ומביע בפיו; כשהדבר בשל הוא מוציאו לפועל. אם תחסום את פיו, כמה זמן תוכל להחזיק מעמד?" המלך לא שמע לו. אז חדלה כל המדינה לדבר. כעבור שלוש שנים התאחדו בני הבירה, מרדו ותקפו את המלך לי; המלך לי נמלט לגָ'ה.[יב]

יורש העצר גִ'ינְג, בנו של המלך לי, הסתתר בבית הדוכס שאו. משמעו על כך בני הבירה הקיפו את הבית. הדוכס שאו אמר: "לפנים הזהרתי את המלך פעמים רבות, אך הוא לא שמע לי, עד שבא עליו האסון הזה. אם נהרוג עתה את יורש העצר, שמא יראה בי המלך אויב ויחוש כלפיי טינה וכעס? המשרת שליט אינו נוטר איבה גם בסכנה ואינו כועס גם כשהוא נטרד — קל וחומר כשמשרתים מלך." הוא נתן אפוא את בנו במקום יורש העצר, וכך הצליח יורש העצר להימלט.

הדוכס שאו והדוכס מג'ואו, שני העוצרים, ניהלו את השלטון; התקופה נקראה "גוֹנְג־חֶה". בשנתה הארבע עשרה מת המלך לי בג'ה. יורש העצר ג'ינג גדל בבית הדוכס שאו, ושני העוצרים העמידו אותו יחד למלך; הוא היה המלך שוּ'אן. עם עלייתו סייעו לו שני העוצרים. הוא תיקן את השלטון, הלך לפי המסורת שהותירו ון, וו, צ'נג וקאנג, והנסיכים שבו לכבד את ג'ואו. בשנתו השתים עשרה בא הדוכס וו מלו לחצר.

יב. [原隰 משמר את ההבחנה בין קרקע גבוהה לנמוכה, כמו בפרק 2; אין לאחד את שתי יחידות הנוף ל"מישורים רטובים". 工百 הובן כציבור הפקידים המוכיחים את המלך, ולא כבעלי מלאכה בלבד, כמו בהקשר המנהלי בפרק 3. יתר משל הדיבור והמים נשמר. פ' א.ת.]

המלך שׂוּ׳אן לא קיים את חריש שדה המלך הטקסי באלף המו. הדוכס ון מגוו הזהירו שאסור לעשות כן, אך המלך לא שמע לו. בשנתו השלושים ותשע נלחם בצָ׳ין־מו, וצבא המלך נחל תבוסה מידי בני ז'ונג משבט ג'יאנג.[יג]

לאחר שאיבד המלך שׂוּ׳אן את הצבא שבדרום החל למנות את העם בטָאי־יֶוּאן. ג'וֹנְג שָׁאן־פו הזהירו: "אין למנות את העם." המלך שׂוּ׳אן לא שמע לו ולבסוף מנה אותו.

בשנה הארבעים ושש מת המלך שׂוּ׳אן ובנו גוֹנְג־נְיֶה — הנכתב גם שֶׂנְג — עלה לשלטון; הוא היה המלך יו. בשנתו השנייה רעדו כל שלושת הנהרות של מערב ג'ואו. בּוֹ־יָאנְג־פו אמר: "ג'ואו עומדת ליפול. נשימות השמים והארץ אינן מאבדות את סדרן; אם הן חורגות מן הסדר, בני האדם מערערים אותו. כאשר היאנג חבוי ואינו יכול לצאת, והיין לוחץ עליו ואינו יכול לעלות כאדים, באה רעידת אדמה. עתה רעדו שלושת הנהרות מפני שהיאנג איבד את מקומו ונלחץ תחת היין. כשהיאנג מאבד את מקומו ונמצא תחת היין, מקורות המים נחסמים בהכרח; כשהמקורות נחסמים, המדינה נופלת בהכרח. מן המים והאדמה נובעים שימושי העם. אם לאדמה אין מוצא, יחסרו לעם העושר והאמצעים — למה עוד תחכה המדינה בטרם תיפול? לפנים יבשו הנהרות יי ולוֹאוּ וסיה נפלה; הנהר הצהוב יבש ושאנג נפלה. עתה מידתה של ג'ואו היא כמידת שתי השושלות בסופן, וגם מקורות נהרותיה נחסמו; משנחסמו, יבשו בהכרח. מדינה נשענת בהכרח על הרים ונהרות. קריסת הרים והתייבשות נהרות הן סימן לנפילת מדינה. אם הנהרות יתייבשו, ההרים יקרסו בהכרח. אם

יג. [籍 מתייחס לחריש הטקסי בשדה המלך, לא לחריש של שדה מס רגיל. שם המקום "אלף המו" נשמר, וכן שם הקרב בהמשך; אין מכריעים מכאן ששניהם אותו אתר. פ' א.ת.]

המדינה תיפול, לא יעברו עשר שנים — זו יחידת המספרים. מי שהשמים נוטשים אינו עובר את היחידה הזאת." באותה שנה יבשו שלושת הנהרות והר צִ'י קרס.

בשנה השלישית אהב המלך יו במיוחד את בָּאו־סָה. באו־סה ילדה את בּוֹ־פוּ, והמלך יו ביקש להדיח את יורש העצר. אמו של יורש העצר הייתה בתו של המרקיז שֶׁן ושימשה מלכה. לאחר שהשיג המלך יו את באו־סה ואהבה, ביקש להדיח את המלכה שן וגם לסלק את יורש העצר יִי־גְ'יוֹ; הוא ביקש להעמיד את באו־סה למלכה ואת בו־פו ליורש העצר. בּוֹ־יָאנְג, ההיסטוריון הגדול של ג'ואו, קרא ברשומות ההיסטוריות ואמר: "ג'ואו אבודה." לפנים, כשבית סיה החל לשקוע, עצרו שתי רוחות־דרקון בחצר קיסר סיה ואמרו: "אנו שני שליטיה של בָּאו." קיסר סיה שאל בניחוש אם להורגן, לגרשן או להשאירן, ואף אפשרות לא הייתה מבורכת. הוא שאל אם לבקש את רירן ולאצור אותו, ואז באה תשובה מבורכת. לפיכך פרש מנחות משי, הודיע להן בכתב הניחוש, והדרקונים נעלמו אך הריר נשאר; הוא סגר אותו בתיבה ושמרה. כשסיה נפלה הועבר הכלי ליין, וכשיין נפלה הועבר הכלי לג'ואו. במשך שלוש השושלות לא העז איש לפתוח אותו. בסוף ימי המלך לי פתחו אותו והביטו בו. הריר זרם בחצר ואי אפשר היה לסלקו. המלך לי הורה לנשים עירומות לצעוק עליו. הריר הפך לצב שחור ונכנס אל הארמון האחורי של המלך. שפחה ילדה בארמון, ששיני החלב שלה זה עתה נשרו, נתקלה בו; כשהגיעה לגיל סיכת השיער הרתה ובלי שהיה לה בעל ילדה בת. מפחדה נטשה אותה. בימי המלך שׁוּ'אן שרו ילדות: 'קשת מעץ תות ואשפת חצים מקנה — הן שיחריבו את מדינת ג'ואו.' המלך שׁוּ'אן שמע על כך. היו איש ואישה שמכרו כלים כאלה, והמלך ציווה לתפוס ולהוציאם להורג. הם נמלטו בדרך וראו את הילדה

המפלצתית שנטשה שפחת הארמון כשהיא מונחת בדרך. הם שמעו אותה בוכה בלילה, ריחמו עליה ואספו אותה; בני הזוג נמלטו לבאו. אנשי באו חטאו וביקשו לכפר על חטאם בהגשת הילדה הנטושה למלך. כיוון שיצאה מבאו, נקראה בָּאו־סָה. בשנתו השלישית של המלך יו ראה אותה המלך בארמונו ואהבה; היא ילדה את בו־פו, ולבסוף הדיח את המלכה שן ואת יורש העצר, העמיד את באו־סה למלכה ואת בו־פו ליורש העצר. ההיסטוריון הגדול בו־יאנג אמר: "האסון הושלם; אין עוד מה לעשות!"

בָּאו־סָה לא אהבה לחייך. המלך יו ניסה רבבות דרכים להצחיקה, אך היא לא חייכה. המלך התקין משואות ותופי מלחמה גדולים: אם יבוא אויב ידליקו את המשואות. הנסיכים כולם הגיעו, אך בבואם לא היה אויב; אז פרצה באו־סה בצחוק גדול. המלך יו שמח, ומאז הדליק את המשואות פעמים רבות. אחר כך שוב לא האמינו לו, והנסיכים חדלו יותר ויותר לבוא.

המלך יו מינה את שֶׁה־פוּ מגֻוו לשר בכיר והפקיד בידיו את ענייני המדינה, וכל בני הבירה רחשו טינה. שֶׁה־פו היה אדם חלקלק וערמומי, מיטיב להחניף ואוהב רווח, ובכל זאת העסיקו המלך. נוסף על כך הדיח את המלכה שן וסילק את יורש העצר. המרקיז שן כעס, וביחד עם דֶנָג ובני צ'וואן־ז'ונג מן המערב תקף את המלך יו. המלך הדליק את המשואות כדי לגייס כוחות, אך שום כוח לא בא. הם הרגו את המלך יו למרגלות הר לִי, שבו את באו־סה, נטלו את כל אוצרות ג'ואו והסתלקו. אז פנו הנסיכים אל המרקיז שן והעמידו יחד את יי־ג'יוֹ, מי שהיה יורש העצר של המלך יו; הוא היה המלך פִּינְג, שקיים את פולחן ג'ואו.

עם עליית המלך פינג עבר מזרחה ללוֹאוּ־יִי כדי להתרחק מפשיטות בני ז'ונג. בימיו נחלש בית ג'ואו; הנסיכים החזקים בלעו את החלשים, צְ'י, צ'וּ, צְ'ין וּג'ין החלו לגדול, והשלטון עבר לידי ראשי המחוזות.

בשנה הארבעים ותשע עלה הדוכס יין מלו לשלטון.

בשנה החמישים ואחת מת המלך פינג. יורש העצר שְׁיֵה־פוּ מת לפניו, ולכן העמידו את בנו לִין; הוא היה המלך חְוָאן ונכדו של המלך פינג.

בשנתו השלישית של המלך חוואן בא הדוכס ג'וּאַנְג מְג'נְג לחצר, אך המלך חוואן לא נהג בו כבוד. בשנה החמישית נטרה ג'נג טינה והחליפה עם לו את שדות שׁוּ'. שדות שו' היו השדות שבהם ערך בן השמים את הטקסים בהר טָאי. בשנה השמינית הרגה לו את הדוכס יין והעמידה את הדוכס חוואן. בשנה השלוש עשרה תקף המלך את ג'נג; איש ג'נג ירה במלך חוואן ופצעו, והמלך נסוג ושב.

בשנה העשרים ושלוש מת המלך חוואן ובנו טָה עלה לשלטון; הוא היה המלך ג'וּאַנְג. בשנתו הרביעית ביקש הדוכס חֵיי־ג'ְיִן מג'ואו להרוג את המלך ג'ואנג ולהעמיד תחתיו את הנסיך קָה. הרוזן סִין הודיע למלך, והמלך הרג את הדוכס מג'ואו. הנסיך קה נמלט לִיֵן.

בשנה החמש עשרה מת המלך ג'ואנג ובנו חוּ־צְ'י עלה לשלטון; הוא היה המלך סִי. בשנתו השלישית החל הדוכס חוואן מצ'י לשמש הגמון.[7]

בשנה החמישית מת המלך סי ובנו לָאנְג עלה לשלטון; הוא היה המלך חְוֵי. בשנתו השנייה של המלך חווי — לפנים אהב המלך ג'ואנג פילגש משבט יָאוּ,

והיא ילדה את הנסיך טָווֵי, שהיה חביב עליו. כשעלה המלך חווי לשלטון לקח את גני שריו הגדולים ועשה אותם פארק ציד לעצמו. לפיכך חוללו הדאיפוּ בְּיֵן־בּוֹ וארבעה אחרים מרד, וקשרו להזעיק את צבאות ין וויי כדי לתקוף את המלך חווי. המלך חווי נמלט לוֶן ואחר כך ישב בלִי שבג'נג. המורדים העמידו למלך את טווי, אחיו הצעיר של המלך סי. טווי אהב מוזיקה וריקודים מכל הסוגים, ושליטי ג'נג וגוו כעסו. בשנה הרביעית תקפו שליטי ג'נג וגוו והרגו את המלך טווי, והשיבו את המלך חווי לבירה. בשנתו העשירית העניק המלך חווי לדוכס חוואן מצ'י את מעמד ההגמון.

בשנה העשרים וחמש מת המלך חווי ובנו גֶ'נְג עלה לשלטון; הוא היה המלך שְׂיָאנְג. אמו של המלך שיאנג מתה בצעירותו, ואמו החורגת נקראה המלכה חווי. המלכה חווי ילדה את שוּ־דָאי, שהיה חביב על המלך חווי, והמלך שיאנג פחד ממנו. בשנה השלישית קשר שו־דאי עם בני ז'ונג ודי לתקוף את המלך שיאנג. המלך ביקש להמיתו, ושו־דאי נמלט לצ'י. הדוכס חוואן מצ'י שלח את גוּאָן ג'וֹנְג להסדיר את היחסים בין בני ז'ונג ובין ג'ואו, ואת סִי־פֶּנְג להסדירם בג'ין. המלך ביקש לנהוג בגואן ג'ונג בטקס הראוי לשר עליון. גואן ג'ונג סירב ואמר: "אני פקיד נחות. לבן השמים יש שני מגינים בצ'י, גוּאוֹ וּנָאו. אם יבואו בחילופי האביב והסתיו לקבל את פקודת המלך, באיזה טקס תנהג בהם? אני שר־לוואי ואיני מעז לקבל." המלך אמר: "דודי מצד האם, אני מוקיר את פועלך; אל תמרה את פי." לבסוף קיבל גואן ג'ונג את הטקס הראוי לשר זוטר ושב. בשנה התשיעית מת הדוכס חוואן מצ'י. בשנה השתים עשרה שב שו־דאי לג'ואו.[טו]

יד. [始霸 מציין את תחילת ההגמוניה של הדוכס חוואן, לא קביעה שהיה ההגמון הראשון בהיסטוריה. פ' א.ת.]

בשנה השלוש עשרה תקפה ג'נג את חְוָוה. המלך שלח את יו־סוּן ואת בּוֹ־פוּ לבקש בעד חווה, ואנשי ג'נג כלאו אותם. הדוכס ון מג'נג נטר למלך חווי על שלא נתן לדוכס לי גביע בעת ששב לבירה, ונטר למלך שיאנג על שתמך בוויי ובחווה; משום כך כלא את בו־פו. המלך כעס ועמד להשתמש בבני די כדי לתקוף את ג'נג. פּוּ צָ'ן הזהירו: "כאשר עברנו מזרחה נשענו על ג'ין ועל ג'נג. גם מהומת הנסיך טווי הוכרעה הודות לג'נג. עתה תנטוש אותה בגלל טינה קטנה!" המלך לא שמע לו. בשנה החמש עשרה הוריד המלך את צבא די ותקף את ג'נג. מתוך הכרת טובה לבני די ביקש לקחת את בתם למלכה. פו צ'ן הזהירו: "המלכים פינג, חוואן, ג'ואנג וחווי קיבלו כולם את עמלה של ג'נג; אם המלך ינטוש את קרוביו ויקרב את בני די, אי אפשר להסכים לכך." המלך לא שמע לו. בשנה השש עשרה הדיח המלך את המלכה מבני די. אנשי די באו להענישו והרגו את הרוזן טָאן. פו צ'ן אמר: "הזהרתי שוב ושוב ולא שמעו לי. אם במצב כזה לא אצא, יחשוב המלך שאני נוטר לו טינה." הוא יצא אפוא עם אנשיו ומת בקרב.[טז]

מלכתחילה ביקשה המלכה חווי להעמיד את הנסיך דאי; לכן פתחו בני סיעתה את הדרך לבני די, ואלה נכנסו לג'ואו. המלך שיאנג נמלט לג'נג, ושליט ג'נג הושיבו בפָאן. הנסיך דאי העמיד עצמו למלך, לקח את המלכה מבני די שהדיח המלך שיאנג וישב עמה בוֶן. בשנה השבע עשרה הודיע המלך שיאנג לג'ין על מצוקתו. הדוכס ון מג'ין השיב את המלך והמית את שו־דאי. המלך שיאנג

טו. [גואו וגאו הם שני בעלי המשרה בצ״י המוכרים לבן השמים; אין מעבירים את מושבם למדינתו של בן השמים. מעמד גואן ג׳ונג כשר של נסיך ולא כשר ישיר של המלך נשמר. פ' א.ת.]

טז. [爵 הובן כאן כגביע, לפי פירוש פו צ״ין והמקבילה ב״דברי הימים של דזואו״, ולא כהענקת מעמד מדיני. 衛 ו־滑 הם שני צדדים שהמלך תמך בהם; אין להפוך את חווה לירִיבה של ויי. פ' א.ת.]

העניק לדוכס ון מג'ין שרביט ירקן, יין מבושם, קשת וחצים; עשהו להגמון ומסר לג'ין את ארץ חֶה־נֵיי. בשנה העשרים זימן הדוכס ון מג'ין את המלך שיאנג. המלך נפגש עמו בחֶה־יָאנְג ובְּיֵין־טוּ, וכל הנסיכים באו לחצר. הרשומה נמנעה מלציין שבן השמים זומן, ולכן כתבה: "המלך השמימי יצא לציד בחה־יאנג."

בשנה העשרים וארבע מת הדוכס ון מג'ין.

בשנה השלושים ואחת מת הדוכס מוּ מצ'ין.

בשנה השלושים ושתיים מת המלך שיאנג ובנו זָ'ן־צָ'ן עלה לשלטון; הוא היה המלך צִ'ינְג. המלך צ'ינג מת בשנתו השישית ובנו בָּאן עלה לשלטון; הוא היה המלך קוּאַנְג. המלך קואנג מת בשנתו השישית ואחיו הצעיר יוּ עלה לשלטון; הוא היה המלך דִּינְג.

בשנתו הראשונה של המלך דינג תקף המלך ג'ואנג מצ'ו את בני ז'ונג של לוֹ־חוּן וחנה ליד לוֹאוּ. הוא שלח איש לשאול על תשע הקְדֵרות. המלך שלח את וָאנְג־סוּן מָאן להשיב לו, והוא דחה את השאלה בדבריו; צבא צ'ו הסתלק. בשנה העשירית צר המלך ג'ואנג מצ'ו על ג'נג. רוזן ג'נג נכנע, ולאחר מכן השיב לו מלך צ'ו את מדינתו. בשנה השש עשרה מת המלך ג'ואנג מצ'ו.

בשנה העשרים ואחת מת המלך דינג ובנו יי עלה לשלטון; הוא היה המלך גְ'יֵן. בשנתו השלוש עשרה הרגה ג'ין את שליטה, הדוכס לי; אנשיה הביאו מג'ואו את הנסיך ג'וֹאוּ והעמידוהו כדוכס דָאוּ.

בשנה הארבע עשרה מת המלך ג'יין ובנו שִׁיֵה־סִין עלה לשלטון; הוא היה המלך לִינְג. בשנתו העשרים וארבע רצח צָווֵי ג'וּ מצ'י את שליטו, הדוכס ג'ואנג.

בשנה העשרים ושבע מת המלך לינג ובנו וֻווֵי עלה לשלטון; הוא היה המלך גִ'ינְג. בשנתו השמונה עשרה מת קודם זמנו יורש העצר שֶׁנְג, בנה של המלכה. בשנתו העשרים אהב המלך ג'ינג את בנו צָ'או וביקש להעמידו כיורש, אך בדיוק אז מת. סיעתו של בנו גָאי נאבקה על הירושה, ובני הבירה העמידו את הבן הבכור מֶנְג למלך; הנסיך צ'או תקף והרג את מנג. מנג היה המלך דָאו. אנשי ג'ין תקפו את הנסיך צ'או והעמידו את גאי; הוא היה המלך גִ'ינְג.

בשנתו הראשונה של המלך ג'ינג הכניסו אותו אנשי ג'ין לארץ, אך הנסיך צ'או המליך את עצמו והמלך ג'ינג לא יכול היה להיכנס לבירה; הוא ישב בדָזֶה. בשנה הרביעית הנהיגה ג'ין את הנסיכים והכניסה את המלך ג'ינג לג'ואו. הנסיך צ'או נעשה נתין, והנסיכים ביצרו את ג'ואו. בשנה השש עשרה חזרו אנשי סיעתו של הנסיך צ'או וחוללו מרד, והמלך ג'ינג נמלט לג'ין. בשנה השבע עשרה השיב הדוכס דינג מג'ין את המלך ג'ינג לג'ואו.

בשנה השלושים ותשע הרג טֶיִן צָ'אנְג מצ'י את שליטו, הדוכס ג'יין.

בשנה הארבעים ואחת השמידה צ'ו את צָ'ן. קוֹנְג־דְזֶה מת.

בשנה הארבעים ושתיים מת המלך ג'ינג ובנו זָ'ן עלה לשלטון; הוא היה המלך יְוֵאן. המלך יואן מת בשנתו השמינית ובנו גְ'יֵה עלה לשלטון; הוא היה המלך דִינְג.

בשנתו השש עשרה של המלך דינג השמידו שלושת בתי ג'ין את הרוזן גְ'ה וחילקו ביניהם את אדמתו.

בשנה העשרים ושמונה מת המלך דינג ובנו הבכור צ'ו־גִ'י עלה לשלטון; הוא היה המלך אַי. שלושה חודשים לאחר שעלה המלך אַי לשלטון תקף אותו

אחיו הצעיר שׁוּ, הרגו והמליך את עצמו; הוא היה המלך סָה. חמישה חודשים לאחר שעלה המלך סה לשלטון תקף אותו אחיו הצעיר וַיי, הרגו והמליך את עצמו; הוא היה המלך קָאו. שלושת המלכים האלה היו בניו של המלך דינג.

המלך קאו מת בשנתו החמש עשרה ובנו וּ עלה לשלטון; הוא היה המלך וַיי־לִיֵה.

המלך קאו העניק לאחיו הצעיר נחלה בחֶה־נָאן; הוא היה הדוכס חוואן, שהמשיך את משרת הדוכס מג'ואו. הדוכס חוואן מת ובנו הדוכס ויי עלה במקומו. הדוכס ויי מת ובנו הדוכס חווי עלה במקומו. הדוכס חווי העניק לבנו הצעיר נחלה בגוֹנְג כדי שישרת את המלך, והוא נודע כדוכס חווי של ג'ואו המזרחית.

בשנתו העשרים ושלוש של המלך וייִ־ליה רעדו תשע הקדֵרות. המלך ציווה להכיר בחָאן, וַיי וְנָ'או כנסיכויות.

בשנה העשרים וארבע מת המלך וייִ־ליה ובנו גְ'יָאו עלה לשלטון; הוא היה המלך אָן. באותה שנה הרגו שודדים את המלך שָׁנְג מצ'ו.

המלך אן מת לאחר עשרים ושש שנות שלטון ובנו סִי עלה לשלטון; הוא היה המלך לִיֵה. בשנתו השנייה פגש דָאן, ההיסטוריון הגדול של ג'ואו, את הדוכס סִיֵן מצ'ין ואמר: "בראשיתן היו ג'ואו וצ'ין מאוחדות ואחר כך נפרדו; חמש מאות שנה לאחר הפרידה ישובו ויתאחדו, ושבע עשרה שנה לאחר האיחוד יקום מלך הגמון."

בשנה העשירית מת המלך ליה ואחיו הצעיר בְּיֵן עלה לשלטון; הוא היה המלך שִׁיֵן. בשנתו החמישית בירך את הדוכס סיין מצ'ין, והדוכס סיין כינה עצמו

הגמון. בשנה התשיעית שלח לדוכס שיאו מצ'ין בשר מקורבנות המלכים ון ווו. בשנה העשרים וחמש כינסה צ'ין את הנסיכים בג'ואו. בשנה העשרים ושש העניקה ג'ואו לדוכס שיאו מצ'ין את מעמד ההגמון. בשנה השלושים ושלוש בירך המלך את המלך חווי מצ'ין, ובשנה השלושים וחמש שלח לו בשר מקורבנות ון ווו. בשנתו הארבעים וארבע כינה עצמו המלך חווי מצ'ין מלך; לאחר מכן כינו עצמם כל הנסיכים מלכים.

בשנה הארבעים ושמונה מת המלך שיין ובנו דִינְג עלה לשלטון; הוא היה המלך שֶׁן־גִ'ינְג.

המלך שן־ג'ינג מת לאחר שש שנות שלטון ובנו יִן עלה לשלטון; הוא היה המלך נָאן. בימי המלך נאן נשלטו ג'ואו המזרחית וג'ואו המערבית בנפרד. המלך נאן העתיק את בירתו לג'ואו המערבית.

יורש העצר גוֹנְג של הדוכס וו מג'ואו המערבית מת. לדוכס וו היו חמישה בנים מפילגשים ולא היה בן מן הענף הראשי שאפשר להעמידו. סָה־מָה גְ'יֵן אמר למלך צ'ו: "מוטב שתסייע לנסיך גְ'יוֹ באדמה ותבקש להעמידו ליורש העצר." דְזוֹוֹ צָ'נְג אמר: "לא. אם ג'ואו לא תשמע לך, יתברר שכושרך מוגבל ויחסיך עם ג'ואו יתרחקו. מוטב לשאול את שליט ג'ואו את מי הוא רוצה להעמיד, להודיע על כך בחשאי לג'יין, ואז יבקש ג'יין להורות לצ'ו לסייע לו באדמה." ואכן העמידו את הנסיך ג'יו ליורש העצר.[17]

בשנה השמינית תקפה צ'ין את יִי־יָאנְג וצ'ו יצאה לעזרתה. אולם צ'ו האשימה את ג'ואו בקשריה עם צ'ין ועמדה לתקוף אותה. סוּ דָאי דיבר בשם ג'ואו אל

מלך צ'ו: "מדוע להביא אסון על ג'ואו בגלל צ'ין? מי שאומר שג'ואו משרתת את צ'ין יותר משהיא משרתת את צ'ו מבקש לגרום לג'ואו להיכנס לברית עם צ'ין; משום כך הוא מצרף את השמות 'ג'ואו וצ'ין'. אם תדע ג'ואו שאין ביכולתה להתיר את הסבך, תיכנס בהכרח לברית עם צ'ין, וזהו תכסיס מצוין להשגת ג'ואו בשביל צ'ין. לפי התוכנית הראויה למלך, אם ג'ואו מקורבת לצ'ין — נהג עמה בידידות; ואם אינה מקורבת — אמור בכל זאת שתנהג עמה בידידות, כדי להרחיקה מצ'ין. משג'ואו תינתק מצ'ין, היא תבוא בהכרח ליינְג."[יח]

צ'ין ביקשה לשאול דרך במעבר שבין שתי מדינות ג'ואו כדי לתקוף את חאן. ג'ואו פחדה: אם תשאיל את הדרך — תירא מחאן, ואם לא תשאיל — תירא מצ'ין. ההיסטוריון יֶן אמר לשליט ג'ואו: "מדוע לא תשלח אדם שיאמר לגוֹנְגְ־שׁוּ מחאן: 'צ'ין מעזה לנתק את ג'ואו ולתקוף את חאן מפני שהיא בוטחת בג'ואו המזרחית. מדוע לא תיתן לג'ואו אדמה ותשלח בן ערובה כדי שתלך אל צ'ו?' צ'ין תחשוד בוודאי בצ'ו ולא תבטח בג'ואו, וכך חאן לא תותקף. ועוד אמור לצ'ין: 'חאן כפתה על ג'ואו לקבל אדמה כדי לעורר את חשדה של צ'ין כלפיה; ג'ואו אינה מעזה שלא לקבלה.' לצ'ין לא יהיה מה להשיב והיא תורה לג'ואו שלא לקבל; כך תקבל ג'ואו את האדמה מחאן אך תישמע לצ'ין."[יט]

צ'ין זימנה את שליט ג'ואו המערבית, והוא לא רצה ללכת. לכן שלח אדם לומר למלך חאן: "צ'ין מזמנת את שליט ג'ואו המערבית כדי להורות לו לתקוף את

יז. [חמשת הבנים מתייחסים לדוכס וו לאחר מות יורש העצר שלו, ולא בהכרח לבניו של יורש העצר המת. "הענף הראשי" מבחין במעמד הירושה בלי להגדיר את הבנים האחרים כבלתי חוקיים. פ' א.ת.]

יח. [之善 מתייחס ליחס הידידות של צ'ו לג'ואו, לא להכרזה שג'ואו מקורבת לצ'ין. גם 精 מתאר כאן את טיב התכסיס להשגת ג'ואו בשביל צ'ין, לא את מיטב רכושה. הבחנות אלה נשענות על ג'נג־יי ומשמרות את מהלך העצה הדיפלומטית. פ' א.ת.]

נָאן־יָאנְג שלך. מדוע לא תוציא כוחות לנאניאנג? שליט ג'ואו יוכל להשתמש בכך כתירוץ לפני צ'ין. אם לא ייכנס שליט ג'ואו לצ'ין, לא תעז צ'ין לחצות את הנהר ולתקוף את נאניאנג."

ג'ואו המזרחית וג'ואו המערבית נלחמו, וחאן באה לעזרת ג'ואו המערבית. אדם אחד דיבר בשם ג'ואו המזרחית אל מלך חאן: "ג'ואו המערבית היא מדינתו הקדומה של בן השמים ויש בה כלי מעמד ואוצרות כבדים רבים. אם המלך יעכב את צבאו ולא יוציאו, יוכל לרכוש את תודתה של ג'ואו המזרחית, ואילו אוצרות ג'ואו המערבית יוכלו לעבור כולם לידיו."

המלך נאן פנה אל האדון צ'נג. כשצרה צ'ו על יוּנְג־שִׁה דרשה חאן מג'ואו המזרחית חיילים ודגן. שליט ג'ואו המזרחית פחד, זימן את סוּ דָאי וסיפר לו. סו דאי אמר: "מדוע אתה מודאג? אוכל לגרום לחאן שלא לדרוש מג'ואו חיילים ודגן, ועוד להשיג למענך את גָאו־דוּ." שליט ג'ואו אמר: "אם אכן תוכל, אעמיד את המדינה לרשותך." סו דאי נפגש עם ראש ממשלת חאן ואמר: "צ'ו הקציבה שלושה חודשים למצור על יונג־שה, וכעת עברו חמישה חודשים והיא לא הצליחה לכבשה; פירוש הדבר שצ'ו מותשת. עתה דורש ראש הממשלה חיילים ודגן מג'ואו, ובכך הוא מודיע לצ'ו שהיא מותשת." ראש ממשלת חאן אמר: "נכון. השליח כבר נעצר." סו דאי אמר: "מדוע לא תיתן לג'ואו את גאו־דו?" ראש הממשלה כעס מאוד ואמר: "כבר ויתרתי על דרישת חיילים ודגן מג'ואו, וזה הרבה; מדוע עליי לתת לה גם את גאו־דו?" סו דאי

יט. [楚疑ו־周信不 הובחנו כשתי תגובות של צ׳ין, ו־強 ככפייה מצד חאן. המשפט 周令而辭無受不 נותר בתרגומו הזמני: הוא סותר לכאורה את סיום העצה. ג׳נג־יי מביא נוסח מסביר אחר; בלי בירור עדי הנוסח אין מתקנים את השלילה במקור ואין מאמצים את ההצעה לעקוף אותה בתרגום. פ' א.ת.]

אמר: "אם תיתן את גאו־דו לג'ואו, ג'ואו תישבר ותיכנס לברית עם חאן. כשצ'ין תשמע על כך היא תכעס מאוד על ג'ואו ותנתק את מעבר שליחיה; כך תוותר על גאו־דו ותזכה בג'ואו בשלמותה. מדוע לא לתת אותה?" ראש הממשלה אמר: "נכון." ואכן נתן לג'ואו את גאו־דו.[כ]

בשנה השלושים וארבע אמר סוּ לִי לשליט ג'ואו: "מי שהביס את חאן ואת ויי, מחץ את המצביא וו, ובצפון כבש מידי ג'או את לִין ואת לִי־שֶׁה — בכל המקרים היה זה בָּאי צִ'י. הוא מיטיב להשתמש בצבא וגם צו השמים עמו. עתה הוא עומד שוב להוציא צבא דרך המעברים ולתקוף את לְיָאנְג; אם ליאנג תובס, ג'ואו תהיה בסכנה. מדוע לא תשלח אדם לדבר אל באי צ'י? אמור לו: 'בצ'ו היה אדם בשם יָאנְג יוֹאוּ־גִ'י, קשת מעולה. ממרחק מאה צעדים ירה בעלה ערבה ופגע מאה פעמים מתוך מאה. כמה אלפי אנשים צפו בו מכל עבר וכולם אמרו שהוא קשת מעולה. איש אחד שעמד לצדו אמר: "יפה; אפשר ללמד אותך לירות." יאנג יואו־ג'י כעס, הניח את קשתו, לפת את חרבו ואמר: "כיצד יכול האורח ללמד אותי לירות?" האורח אמר: "איני מסוגל ללמדך כיצד להחזיק את יד שמאל ולכופף את הימין. אבל אתה יורה בעלה ערבה ממרחק מאה צעדים ופוגע מאה פעמים מתוך מאה, ואינך עוצר בשיא הצלחתך. עוד מעט ייחלש האוויר שבך, כוחך יתעייף, הקשת תתעקם והחץ יסטה; החטאה אחת תמחק את כל מאה הפגיעות." עתה, בהבסת חאן ויי, במחיצת המצביא וו ובכיבוש לין ולי־שה מידי ג'או בצפון — זכויותיך רבות. אם תוציא שוב צבא דרך המעברים, תעבור את שתי מדינות ג'ואו, תפנה עורף

כ. [ב הובן כאן כעצירה, לפי סו־יין, לא כ"כבר": השליח שנשלח לגבות את הדרישה נעצר. בסיום גאו־דו היא המחיר שחאן מוותרת עליו כדי לזכות בג'ואו, לא עיר שמוצע להתישה. המשפט על הודעת החולשה לצ'ו נותר לבירור נפרד. פ' א.ת.]

לחאן ותתקוף את ליאנג, ופעם אחת לא תצליח — כל הישגיך הקודמים ייזרקו. מוטב שתטען שאתה חולה ולא תצא.'"[כא]

בשנה הארבעים ושתיים הפרה צ'ין את הברית בחְווֶה־יָאנְג. מָה פָּאן אמר לשליט ג'ואו: "אנא, הנח לי לגרום לליאנג לבצר את ג'ואו." הוא אמר למלך ליאנג: "מלך ג'ואו חולה; אם ימות, אני, פאן, אמות בוודאי. אבקש להביא בעצמי אל המלך את תשע הקדֵרות. המלך יקבל את תשע הקדֵרות וימצא לי מוצא." מלך ליאנג אמר: "טוב." הוא נתן לו חיילים בטענה שישמרו על ג'ואו. אז אמר מה פאן למלך צ'ין: "ליאנג אינה שומרת על ג'ואו; היא עומדת לתקוף אותה. נסה להוציא כוח אל גבולך וצפה בה." צ'ין אכן הוציאה כוחות. הוא חזר ואמר למלך ליאנג: "מלך ג'ואו חולה מאוד. אבקש לדחות את הדבר ואחר כך לשוב אליו. עתה, משלח המלך חיילים לג'ואו, התעוררו כוונות בלב כל הנסיכים; אם תפעל אחר כך, לא יאמינו לך. מוטב להורות לחיילים לבצר את ג'ואו, ובכך להסתיר את ראשית המעשה." מלך ליאנג אמר: "טוב." והוא הורה להם לבצר את ג'ואו.

בשנה הארבעים וחמש אמר אורח מצ'ין שהיה אצל שליט ג'ואו לג'וֹאוּ ג'וּ: "מוטב שתשבח את כיבוד ההורים של מלך צ'ין, ובאותה הזדמנות תציע את יינְג כאדמה לכלכלת המלכה האם. מלך צ'ין ישמח בוודאי, וכך יהיו לך קשרים עם צ'ין. אם היחסים יהיו טובים, יזקוף שליט ג'ואו את הדבר לזכותך; אם היחסים יהיו רעים, מי שייעץ לשליט ג'ואו להיכנס לצ'ין יימצא אשם." צ'ין תקפה את ג'ואו, וג'ואו ג'ו אמר למלך צ'ין: "לפי התוכנית הראויה למלך, אין

כא. [武帥 הובן כמפקד וו ולא כמקום בשם וו; שו גוואנג משווה למסורת על המצביא סי־וו שנוצח. שתי ההופעות באותו נאום תוקנו יחד, בלי להוסיף את השם המלא לגוף המקור. פ' א.ת.]

לתקוף את ג'ואו. תקיפת ג'ואו לא תביא תועלת ממשית, אך שמה בלבד יטיל פחד בכל אשר תחת השמים. אם הכול יפחדו מצ'ין בגלל שמה, יתאחדו בהכרח במזרח עם צ'י. הצבא יתבלה בג'ואו, וכל אשר תחת השמים יתאחד עם צ'י; אז לא תוכל צ'ין למלוך. כל אשר תחת השמים מבקש להתיש את צ'ין ולכן מייעץ למלך לתקוף את ג'ואו. אם צ'ין וכל אשר תחת השמים יתישו זה את זה, פקודות המלך לא יבוצעו."

בשנה החמישים ושמונה עמדו שלוש מדינות ג'ין נגד צ'ין. ג'ואו שלחה את ראש ממשלתה לצ'ין, אך מפני שצ'ין זלזלה בו הוא פנה לשוב. אורח אמר לראש הממשלה: "עדיין אין לדעת אם תקל צ'ין בכבודך או תכבדך. צ'ין מבקשת לדעת מה נעשה בשלוש המדינות. מוטב שתמהר לראות את מלך צ'ין ותאמר: 'אבקש להקשיב למען המלך להתפתחויות במזרח.' מלך צ'ין יכבד אותך בוודאי. אם יכבד אותך, הרי צ'ין מכבדת את ג'ואו, וג'ואו תשיג בכך את צ'ין. אם צ'י תהיה המדינה המכובדת, ממילא יש לנו את ג'ואו ג'ו כדי להשיג את צ'י; כך לא תאבד ג'ואו לעולם את קשריה עם המדינה המכובדת." צ'ין נתנה אמון בג'ואו והוציאה צבא לתקוף את שלוש מדינות ג'ין.

בשנה החמישים ותשע כבשה צ'ין מידי חאן את יָאנְג־צָ'נְג ואת פוּ־שוּ. ג'ואו המערבית פחדה, פנתה עורף לצ'ין וכרתה עם הנסיכים ברית אנכית. היא עמדה להוציא את מיטב צבאות כל אשר תחת השמים דרך יי־צְ'וֶה כדי לתקוף את צ'ין ולמנוע ממנה קשר עם יאנג־צ'נג. המלך ג'או מצ'ין כעס ושלח את המצביא גָ'יוֹ לתקוף את ג'ואו המערבית. שליט ג'ואו המערבית נמלט לצ'ין, נגע במצחו בקרקע וקיבל עליו את האשמה; הוא מסר את כל שלושים ושש עריו ואת שלושים אלף תושביהן. צ'ין קיבלה את מנחתו והשיבה אותו לג'ואו.

שליט ג'ואו והמלך נאן מתו, ובני ג'ואו נמלטו מזרחה. צ'ין לקחה את תשע הקדֵרות ואת כלי האוצר והעבירה את הדוכס של ג'ואו המערבית לדָאן־חוּ. שבע שנים אחר כך השמיד המלך ג'ואנג־שיאנג מצ'ין את ג'ואו המזרחית. ג'ואו המזרחית וג'ואו המערבית נכנסו שתיהן תחת שלטון צ'ין, ופולחן ג'ואו חדל להתקיים.

ההיסטוריון הגדול אומר: המלומדים כולם טוענים שלאחר שג'ואו תקפה את ג'ואו משאנג ישבה בלוֹאוּ־יי, אך כשמסכמים את העובדות אין הדבר כך. המלך וו התווה את העיר, והמלך צ'נג שלח את הדוכס שאו לנחש את מקום המושב והציב שם את תשע הקדֵרות; אך ג'ואו שבה וקבעה את בירתה בפֶנְג ובְּהָאו. רק לאחר שבני צ'וואן־ז'ונג הביסו את המלך יו עברה ג'ואו מזרחה ללוֹאו־יי. המקום שעליו נאמר "הדוכס מג'ואו נקבר בבִּי" נמצא בדוּ, מדרום־מזרח להאו. צ'ין השמידה את ג'ואו. יותר מתשעים שנה לאחר עליית חאן עמד בן השמים לערוך את טקס הפֶנְג בהר טאי. במסע הפיקוח שלו מזרחה הגיע לחה־נאן, חיפש צאצאים לבית ג'ואו והעניק לצאצאם גְ'יֶה נחלה בת שלושים לי. הוא כינהו אדון ג'וֹאוּ דְזֶה־נָאן, השווה את מעמדו למרקיזים, כדי שיקיים את הקורבנות לאבותיו.

דברי הימים היסודיים של צ׳ין

אבותיו של צ׳ין היו מצאצאי הקיסר ג׳וואן־שׁוּ. אחת מנכדותיו נקראה נְיוּ־שְׁיוֹ. בשעה שניו־שיו ארגה, הפילה הציפור השחורה ביצה; ניו־שיו בלעה אותה וילדה את דָה־יֶה. דה־יה נשא את בתו של שאו־דיין, ושמה נְיוּ־חְווָה. ניו־חווה ילדה את דָה־פֵּיי, והוא סייע ליוּ להסדיר את המים והארץ. כשהמפעל הושלם העניק הקיסר ליו לוח ירקן שחור. יו קיבלו ואמר: "לא אני לבדי יכולתי להשלים זאת; גם דה־פיי היה לי לעזר." הקיסר שון אמר: "הוי פיי, סייעת להישגו של יו; הריני מעניק לך נס שחור. צאצאיך עתידים לפרוח מאוד." אז נתן לו לאישה נערה בת לשם המשפחה יאו. דה־פיי השתחווה וקיבל אותה, וסייע לשון לאלף את העופות והחיות; רבים מהם אולפו ונכנעו. הוא הוא בּוֹ־יי. שון העניק לו את שם המשפחה יינְג.

לדה־פיי נולדו שני בנים: האחד נקרא דָה־לְיֶאן, והוא היה אביו של בית ניאו־סו; השני נקרא זְ׳וֹ־מוּ, והוא היה אביו של בית פיי. בן נינו של ז׳וו־מו נקרא פיי־צ׳אנג. מצאצאיו חיו אחדים בממלכות המרכז ואחדים בקרב בני יי ודי. פיי־צ׳אנג חי בימי גְ׳יֶה משושלת סיה; הוא עזב את סיה ודבק בשאנג, נהג את מרכבתו של טאנג וסייע להביס את ג׳יה במִינְג־טָיָאו. בני ניניו של דה־ליין היו מָנְג־שִׁי וג׳וֹנְג־יֶן, שגופם גוף עוף ודיבורם דיבור אדם. הקיסר טאי־וו שמע עליהם, שאל באורקל אם למנותם לרַכָּביו, והאות היה מבשר טובות; לפיכך הביא את ג׳ונג־ין לשמש רכבו ונתן לו אישה. מימי טאי־וו ואילך הצטיינו צאצאי ג׳ונג־ין דור אחר דור בשירות ממלכת יין. משום כך עלו רבים מבני משפחת יינג לגדולה ונעשו נסיכים.

בן נינו נקרא ג'וֹנְג־ג'וּאָה; הוא ישב בקרב בני ז'ונג המערביים והגן על גבול המערב. הוא הוליד את פֵּיי־לִיאַן, ופיי־ליין הוליד את אֶה־לַאי. אה־לאי ניחן בכוח ופיי־ליין היטיב לרוץ; האב והבן שירתו בכישוריהם ובכוחם את ג'ואו מלך יין. כשמלך וו מג'ואו תקף את ג'ואו, הרג גם את אה־לאי. באותה עת חצב פיי־ליין אבן למען ג'ואו בצפון. כששב ולא היה עוד למי לדווח, הקים מזבח בהר חְוּוֹ־טָאי ומסר שם את דיווחו. הוא מצא ארון אבן ועליו כתובת: "הקיסר ציווה שצ'וּ־פוּ לא ייטול חלק במהומות יין, והעניק לך ארון אבן לתפארת ביתך." כשמת נקבר בהר חוו־טאי. לפיי־ליין היה עוד בן, ג'י־שנג; ג'י־שנג הוליד את מנג־דזנג, שהיה חביב על המלך צ'נג מג'ואו ונודע כאדון גָאו־לָאנְג. גאו־לאנג הוליד את חנג־פו, וחנג־פו הוליד את דְזָאו־פו. דזאו־פו זכה בחסדו של המלך מו מג'ואו בזכות מומחיותו בנהיגת מרכבה. הוא השיג רביעיית סוסים מן הגזעים ג'י, ון־לי, חווה־ליו ולוּ־אר. המלך יצא למסע ביקורת מערבה, נהנה ושכח לשוב. מלך סוּ יֶן מרד; דזאו־פו נהג את מרכבת המלך מו בדהרה ארוכה חזרה לג'ואו, אלף לי ביום, וכך הושיע את הממלכה מן המרד. המלך מו העניק לדזאו־פו את העיר ג'או כנחלה, ומכאן נקרא ביתו בשם המשפחה ג'או. במשך חמישה דורות מג'י־שנג בן פיי־ליין ועד דזאו־פו ישב ענף זה בנפרד בג'או; ג'או שוואי היה מצאצאיו. אה־לאי גֶה, בנו של פיי־ליין, מת בצעירותו. בנו היה ניו־פאנג; ניו־פאנג הוליד את פאנג־גאו, פאנג־גאו הוליד את טאי־ג'י, טאי־ג'י הוליד את דה־לוֹו, ודה־לוו הוליד את פֵּיי־דְזֶה. בזכות חסדו של דזאו־פו נהנו כולם מנחלת ג'או ונשאו את שם המשפחה ג'או.

פיי־דזה ישב בצָ'וֶואן־צָ'יוֹ, אהב סוסים ומקנה והיטיב לגדלם ולהרבותם. אנשי צ'וואן־צ'יו סיפרו עליו למלך סיאו מג'ואו. המלך זימנו והפקיד בידו את סוסיו באזור שבין הנהרות צ'יין וּוֵי, והסוסים פרו ורבו מאוד. המלך סיאו ביקש

לעשותו ליורשו העיקרי של דה־לוו. בתו של רוזן שֶן הייתה אשת דה־לוו וילדה את צ'נג, הבן העיקרי. רוזן שן אמר אפוא למלך סיאו: "לפנים נישאה בת אבותיי מהר לי לז'ונג־שׁוּ־שׁוֵ'אן וילדה את ג'ונג־ג'ואה. בזכות קרבה זו שב ג'ונג־ג'ואה אל ג'ואו והגן על גבול המערב, ובגללו שרר שם שלום. עתה נתתי שוב אישה לדה־לוו והיא ילדה את צ'נג, הבן העיקרי. קשר הנישואים הכפול בין שן ללוו מכניע את כל בני ז'ונג המערביים, ובכך אנו משרתים את המלך. שקול זאת, אדוני המלך." המלך סיאו אמר: "לפנים הופקד בו־יי בידי שון על המקנה, והמקנה התרבה; משום כך קיבל אדמה ואת שם המשפחה יינג. עתה מרבה צאצאו את סוסיי; אחלק לו אפוא חלקת ארץ ואעשהו בן־חסות." הוא הקים לו נחלה בצ'ין כדי שיחדש את פולחן בית יינג, וכינהו צ'ין־יינג. עם זאת לא הדיח את הבן העיקרי שילדה בת רוזן שן לדה־לוו, כדי לשמור על שלום בני ז'ונג המערביים.

צ'ין־יינג הוליד את רוזן צ'ין. רוזן צ'ין מלך עשר שנים ומת. הוא הוליד את גונג־בו.

גונג־בו מלך שלוש שנים ומת. הוא הוליד את צ'ין ג'ונג.

בשנה השלישית למלכות צ'ין ג'ונג נהג המלך לי מג'ואו בלא דרך, וכמה מן הנסיכים מרדו בו. בני ז'ונג המערביים התקוממו נגד בית המלוכה והשמידו בצ'וואן־צ'יו את בית דה־לוו. כשהמלך שׁוּ'אן מג'ואו עלה לכס, מינה את צ'ין ג'ונג לשר בכיר ושלחו להעניש את בני ז'ונג המערביים, אך הם הרגו אותו. צ'ין ג'ונג מלך עשרים ושלוש שנים ומת בקרב נגדם. היו לו חמישה בנים, והבכור נקרא הדוכס ג'ואנג. המלך שׁוּ'אן זימן את הדוכס ג'ואנג ואת ארבעת אחיו, נתן להם שבעת אלפים חיילים ושלחם לתקוף את בני ז'ונג המערביים. הם הביסו

אותם. אז השיב המלך לצאצאי צ'ין ג'ונג את אדמתם ואף נתן להם את אדמת צ'וואן־צ'יו של אביהם דה־לוו, ומינה את הדוכס ג'ואנג לשר הבכיר של גבול המערב.

הדוכס ג'ואנג ישב בנחלתו הישנה, צ'וואן־צ'יו המערבית. היו לו שלושה בנים, והבכור היה שֶׁה־פו. שה־פו אמר: "בני ז'ונג הרגו את סבי ג'ונג; אם לא אהרוג את מלכם לא אעז להיכנס לעיר." לכן יצא בראש צבא להילחם בהם וויתר על הירושה לטובת אחיו הצעיר, הדוכס שיאנג. הדוכס שיאנג נעשה יורש העצר. הדוכס ג'ואנג מלך ארבעים וארבע שנים ומת, ויורש העצר שיאנג עלה במקומו.

בשנה הראשונה לדוכס שיאנג השיא את אחותו הצעירה מו־יינְג למלך פנג. בשנה השנייה צרו בני ז'ונג על צ'וואן־צ'יו. שה־פו נלחם בהם ונשבה בידיהם; לאחר יותר משנה הושב. באביב השנה השביעית הדיח המלך יו מג'ואו את יורש העצר למען באו־סה, והעמיד את בנה כיורש העיקרי. שוב ושוב הוליך את הנסיכים שולל, והם מרדו בו. בני צ'וואן־ז'ונג המערביים ורוזן שן תקפו את ג'ואו והרגו את המלך יו למרגלות הר לי. הדוכס שיאנג מצ'ין הוביל חיילים לעזרת ג'ואו, לחם בעוז וזכה להישגים. ג'ואו נמלטה מפני פורענות צ'וואן־ז'ונג והעתיקה את מושבה מזרחה ללואו־יי; שיאנג ליווה בצבאו את המלך פינג מג'ואו. המלך פינג העלה אותו למעמד נסיך והעניק לו את הארץ שממערב לצ'י. הוא אמר: "בני ז'ונג, שאין בהם דרך, גזלו את אדמותינו בצ'י ובפנג. אם צ'ין תתקוף ותגרש אותם, תהיה הארץ שלה." הוא נשבע לו והעניק לו תואר ונחלה. מכאן ואילך הייתה לשיאנג מדינה, והוא החליף עם הנסיכים שליחים ומתנות על פי כללי הטקס. הוא הקריב שלושה מכל אחד — סייחים

אדמדמים, שוורים צהובים ואילים — לקיסר העליון במזבח המערבי. בשנה השתים־עשרה תקף את בני ז'ונג והגיע עד צ'י, ושם מת. בנו היה הדוכס ון.

בשנה הראשונה לדוכס ון ישב בארמון גבול המערב. בשנה השלישית יצא מזרחה לציד בראש שבע מאות איש. בשנה הרביעית הגיע למפגש הנהרות צ'יין וּוֵי. הוא אמר: "לפנים הקימה ג'ואו כאן נחלה לאבי צ'ין־יינג, ולבסוף אכן זכינו להימנות עם הנסיכים." הוא שאל באורקל אם להתיישב שם; התשובה הייתה מבשרת טובות, והוא בנה מיד עיר. בשנה העשירית הקים לראשונה את מזבח פו והקריב בו שלוש מערכות של בהמות קורבן. בשנה השלוש־עשרה מונה לראשונה כותב רשומות לתעד מאורעות, ורבים מן העם השתנו לטובה. בשנה השש־עשרה תקף הדוכס ון את בני ז'ונג; הם הובסו ונמלטו. אז סיפח אליו את שרידי אנשי ג'ואו, הרחיב את ארצו עד צ'י, ואת הארץ שממזרח לצ'י החזיר לג'ואו. בשנה התשע־עשרה השיג את צָ'ן־בָּאו. בשנה העשרים קבע החוק לראשונה את עונש השמדת שלוש משפחות. בשנה העשרים ושבע כרת את עץ הקטלפה הגדול בהר הדרומי, וממנו יצא שור עצום. בשנה הארבעים ושמונה מת יורש העצר שלו וקיבל לאחר מותו את הכינוי הדוכס ג'ינג. בנו הבכור של הדוכס ג'ינג, נכד הדוכס ון, נעשה יורש העצר. בשנה החמישים מת הדוכס ון ונקבר בהר המערבי. בנו של הדוכס ג'ינג עלה לשלטון; הוא הדוכס נינג.

בשנה השנייה לדוכס נינג העתיק את מושבו לפינג־יאנג ושלח צבא לתקוף את דאנג־שה. בשנה השלישית נלחם בבו; מלך בו נמלט אל בני ז'ונג, ודאנג־שה הושמדה. בשנה הרביעית רצח חְווֵי, נסיך לו, את אדונו הדוכס יין. בשנה השתים־עשרה תקף נינג את בית דאנג וכבש אותו. הדוכס נינג עלה לשלטון בן עשר, מלך שתים־עשרה שנים ומת, ונקבר בהר המערבי. היו לו שלושה בנים.

הבכור, הדוכס וו, היה יורש העצר; אחיו הצעיר היה הדוכס דה. שניהם היו בניה של לוּ־ג'י מאותה אם. לו־ג'י ילדה גם את צ'וּ־דזה. במות הדוכס נינג הדיחו השרים הבכירים פו־ג'י, ויי־לייי וסאן־פו את יורש העצר והעמידו את צ'ו־דזה לשליט.

בשנה השישית לצ'ו־דזה שבו סאן־פו וחבריו וקשרו יחד לשלוח איש שירצח אותו. צ'ו־דזה עלה לשלטון בן חמש, מלך שש שנים ומת. אז שבו סאן־פו וחבריו והעלו לכס את יורש העצר לשעבר, הדוכס וו.

בשנה הראשונה לדוכס וו תקף את בית פנג־שי, הגיע למרגלות הר חווה וישב בארמון פנג שבפינג־יאנג. בשנה השלישית הוציא להורג את סאן־פו וחבריו והשמיד את שלוש משפחותיהם, מפני שהרגו את צ'ו־דזה. גאו־צ'ו־מי איש ג'נג רצח את אדונו, הדוכס ג'או. בשנה העשירית תקף הדוכס וו את בני ז'ונג בגְווֵי ובג'י והפך את המקומות לראשונה למחוזות. בשנה האחת־עשרה הפך גם את דו ואת ג'נג למחוזות והשמיד את גְווֹ הקטנה.

בשנה השלוש־עשרה רצחו גואן ג'ה־פו, ליין צ'נג ואחרים מצ'י את אדונם הדוכס שיאנג והעלו לשלטון את נכד הדוכס וו־ג'ה. ג'ין השמידה את חוֹ, ויי וגנג. יונג־לין איש צ'י הרג את וו־ג'ה ואת גואן ג'ה־פו וחבריו והעלה לשלטון את הדוכס חוואן מצ'י. צ'י וג'ין נעשו מדינות חזקות.

בשנה התשע־עשרה נעשה שליט צ'וּ־וֹו לראשונה לרוזן ג'ין. הדוכס חוואן מצ'י נעשה להגמון בג'וּאן.

בשנה העשרים מת הדוכס וו ונקבר בפינג־יאנג שביוֹנְג. לראשונה הומתו אנשים כדי להתלוות אליו בקבר; שישים ושישה איש מתו כך. היה לו בן אחד

ושמו בָּאי, אך הוא לא הומלך וקיבל את פינג־יאנג כנחלה. אחיו הצעיר של הדוכס וו, הדוכס דה, עלה לשלטון.

בשנה הראשונה לדוכס דה ישב לראשונה בעיר יונג, בארמון דה־ג'נג. הוא הקריב שלוש מאות מערכות בהמות במזבח פו, ושאל באורקל על ישיבתו ביונג. נאמר כי לימים ישקו צאצאיו את סוסיהם בנהר הצהוב. רוזני ליאנג וז'ווי באו לחצרו. בשנה השנייה הנהיג לראשונה את קורבן אמצע הקיץ, והקריב כלבים נגד רוחות מזיקות. הדוכס דה היה בן שלושים ושלוש בעלותו לשלטון; הוא מלך שנתיים ומת. היו לו שלושה בנים: הבכור הדוכס שוֵּ'אן, האמצעי הדוכס צ'נג והצעיר הדוכס מו. הבכור, הדוכס שוֵּ'אן, עלה לשלטון.

בשנה הראשונה לדוכס שוֵּ'אן תקפו ויי ויין את ג'ואו, גירשו את המלך חווי והעלו את בן המלך טְווֵי. בשנה השלישית הרגו רוזן ג'נג ודודו שליט גוֹ את דזה־טווי והשיבו את המלך חווי. בשנה הרביעית הקים הדוכס שוֵּ'אן את מזבח מי. הוא נלחם בג'ין בחה־יאנג וניצח. בשנה השתים־עשרה מת. היו לו תשעה בנים, אך איש מהם לא הומלך; אחיו הצעיר, הדוכס צ'נג, עלה לשלטון.

בשנה הראשונה לדוכס צ'נג באו רוזני ליאנג וז'ווי לחצרו. הדוכס חוואן מצ'י תקף את בני שָׁאן־ז'וֹנְג וחנה בגוּ־ג'וּ.

הדוכס צ'נג מלך ארבע שנים ומת. היו לו שבעה בנים, אך איש מהם לא הומלך; אחיו הצעיר, הדוכס מו, עלה לשלטון.

בשנה הראשונה לדוכס מו, ששמו הפרטי זָן־הָאו, יצא בעצמו לתקוף את מָאו־גִ'ין וניצח. בשנה הרביעית קיבל אישה מג'ין; היא הייתה אחות יורש העצר שן־שנג. באותה שנה תקף הדוכס חוואן מצ'י את צ'ו והגיע עד שאו־לינג.

בשנה החמישית השמיד הדוכס סיין מג'ין את יוּ ואת גְוו. הוא שבה את שליט יו ואת שרו בָּאי־לִי סִי; קודם לכן שיחד את יו בלוח ירקן ובסוסים. לאחר שלכד את באי־לי סי שלחו לצ'ין כמלווה לכלתו של הדוכס מו. באי־לי סי נמלט מצ'ין לְוָאן, ושומרי הגבול של צ'ו תפסוהו. הדוכס מו שמע שהוא איש מוכשר ורצה לפדותו במחיר רב, אך חשש שאנשי צ'ו לא ימסרוהו. לכן שלח לומר להם: "אחד מעבדי נדווניתי, באי־לי סי, נמצא אצלכם; אבקש לפדותו בחמישה עורות של אילים שחורים." אנשי צ'ו הסכימו ומסרוהו. באותה עת כבר היה באי־לי סי בן יותר משבעים. הדוכס מו שחרר אותו מכבליו ושוחח עמו בענייני המדינה. באי־לי סי התנצל: "אני שר של מדינה שאבדה; במה ראוי לשאול אותי?" הדוכס מו אמר: "שליט יו אבד מפני שלא השתמש בעצתך; אין זו אשמתך." הוא הוסיף ושאלו בתקיפות, והשניים שוחחו שלושה ימים. הדוכס מו שמח מאוד, מסר בידו את ממשל המדינה וכינהו "השר של חמשת האילים". באי־לי סי אמר בענווה: "איני משתווה לידידי גְ'יֵן־שוּ. ג'יין־שו אדם ראוי, והעולם אינו מכירו. פעם נדדתי בצ'י בחוסר כול וקיבצתי אוכל מאנשי ג'ה; ג'יין־שו אסף אותי אליו. אחר כך ביקשתי לשרת את וּ־ג'ה שליט צ'י, אך ג'יין־שו עצר בעדי, וכך ניצלתי מאסון צ'י והלכתי לג'ואו. דזה־טווי, בן מלך ג'ואו, אהב בקר, ואני ביקשתי להתקרב אליו בגידול בקר. כשהתכוון להשתמש בי, עצר בי ג'יין־שו; עזבתי ולא הוצאתי להורג. כשביקשתי לשרת את שליט יו, ג'יין־שו שוב עצר בעדי. ידעתי ששליט יו לא ישתמש בי כראוי, אך חמדתי בסתר משכורת ודרגה ונשארתי. פעמיים שמעתי בקולו וניצלתי, ופעם אחת לא שמעתי ונפלתי באסונו של שליט יו; מכאן אני יודע את ערכו." הדוכס מו שלח אפוא שליחים ומתנות עשירות להביא את ג'יין־שו ומינהו לשר בכיר.

בסתיו יצא הדוכס מו בעצמו לתקוף את ג'ין ונלחם בה בחה־צ'ו. לי־ג'י חוללה מהומות בג'ין; יורש העצר שן־שנג מת בשין־צ'נג, וג'וֹנְג־אָר ויי־וו נמלטו מן הארץ.

בשנה התשיעית כינס הדוכס חוואן מצ'י את הנסיכים בקְווֵי־צְ'יוֹ.

הדוכס סיין מג'ין מת. לי־ג'י העמידה את בנה סי־צ'י, אך שרו לי קה הרג את סי־צ'י. שׁוּ'ן סי העמיד את ג'וֹ־דזה, ולי קה הרג גם אותו ואת שון סי. יי־וו שלח איש לבקש את עזרת צ'ין כדי לשוב לג'ין. הדוכס מו נעתר ושלח את באי־לי סי בראש צבא ללוותו. יי־וו אמר: "אם אכן אעלה לשלטון, אעביר לצ'ין שמונה ערים ממערב לנהר." כשהגיע והומלך, שלח את פִּי ג'נג להתנצל לפני צ'ין, הפר את הבטחתו ולא מסר את ערי מערב הנהר, ואף הרג את לי קה. פי ג'נג שמע על כך ופחד. הוא נועץ בדוכס מו ואמר: "אנשי ג'ין אינם רוצים ביי־וו אלא בג'ונג־אר. הפרת הברית עם צ'ין והריגת לי קה היו כולן עצת לו־שנג ושִׁי ז'ווי. מוטב שתפתה בדחיפות את לו ושי ברווח; כשיבואו, יהיה נוח להשיב את ג'ונג־אר לג'ין." הדוכס מו הסכים ושלח אנשים עם פי ג'נג להזמין את לו ושי. הם חשדו שפי ג'נג חותר נגדם, ולכן שכנעו את יי־וו להרוג אותו. בנו פי באו נמלט לצ'ין ואמר לדוכס מו: "שליט ג'ין חסר דרך והעם אינו דבק בו; אפשר לתקוף אותו." הדוכס מו השיב: "אם לעם אכן רע, כיצד הצליח השליט להרוג את שרו הגדול? אם הצליח בכך, סימן שהארץ מסודרת." הוא לא שמע לעצתו, אך השתמש בפי באו בחשאי.

בשנה השתים־עשרה מתו גואן ג'ונג ושי פנג מצ'י.

בג'ין היה רעב והיא באה לבקש תבואה. פי באו יעץ לדוכס מו שלא לתת לה, אלא לנצל את רעבה ולתקוף אותה. הדוכס מו שאל את גונגסון ג'ה. הלה אמר:

"רעב ושפע מתחלפים זה בזה; אין לסרב לתת." הוא שאל את באי־לי סי, וזה אמר: "יי־וו חטא כלפיך, אך במה חטא עמו?" הדוכס מו קיבל את דברי באי־לי סי וגונגסון ג'ה ולבסוף נתן תבואה. סירות נושאות תבואה ועגלות משא נראו ברצף מיוֹנְג ועד גְ'יָאנְג.

בשנה הארבע־עשרה היה רעב בצ'ין, והיא ביקשה תבואה מג'ין. שליט ג'ין נועץ בשריו. גוֹ שֶׂה אמר: "ננצל את רעבונה ונתקוף אותה; נוכל לזכות בהישג גדול." השליט שמע בקולו. בשנה החמש־עשרה גייס צבא כדי לתקוף את צ'ין. הדוכס מו גייס אף הוא חיילים, מינה את פי באו למפקד ויצא בעצמו להילחם. ביום ז'ן־שׁוּ בחודש התשיעי התנגשו צבאו וצבא הדוכס חווי מג'ין, יי־וו, בארץ האן. שליט ג'ין עזב את מערך צבאו והתחרה עם צ'ין על השלל; בשובו שקע סוסו. הדוכס מו ואנשי משמרו דהרו אחריו ולא הצליחו ללכדו, ובמקום זאת כיתר אותם צבא ג'ין. אנשי ג'ין תקפו את הדוכס מו ופצעוהו. אז הסתערו שלוש מאות האנשים שלמרגלות צ'י שאכלו את סוסיו המשובחים לתוך צבא ג'ין; הם פרצו את הכיתור, חילצו את הדוכס מו ואף לכדו את שליט ג'ין חי. קודם לכן אבדו לדוכס מו סוסים משובחים, ויותר משלוש מאות אנשי הכפר למרגלות צ'י מצאו אותם ואכלום יחד. הפקידים רדפו אחריהם ותפסום וביקשו להענישם על פי החוק. הדוכס מו אמר: "איש המעלה אינו פוגע בבני אדם בגלל בהמות. שמעתי שמי שאוכל בשר סוס משובח ואינו שותה יין ניזוק." לכן העניק לכולם יין וחנן אותם. כששמעו השלוש מאות כי צ'ין נלחמת בג'ין ביקשו כולם להצטרף. כשראו את הדוכס מו בצרה הסתערו אל חודי הנשק והתחרו מי ימות למענו, כדי לגמול לו על חסד הסוסים שאכלו. הדוכס מו לקח את שליט ג'ין בשבי ושב. הוא ציווה בכל הארץ להיטהר בצום: "אקריב את שליט ג'ין לקיסר העליון." בן השמים של ג'ואו שמע ואמר: "ג'ין היא בת לשם

משפחתנו", וביקש בשבילו. גם אחותו של יי־וו הייתה אשת הדוכס מו. כששמעה על כך לבשה בגדי אבל וחגורות קש, הלכה יחפה ואמרה: "אחיי אינם מסוגלים להציל זה את זה, ובכך מבזים את מצוות אדוני." הדוכס מו אמר: "חשבתי את לכידת שליט ג'ין להישג, והנה בן השמים מבקש עליו ורעייתי דואגת." הוא כרת ברית עם שליט ג'ין, הבטיח להשיבו, העבירו למעון עליון והגיש לו שבע מערכות בהמות קורבן. בחודש האחד־עשר החזיר את יי־וו לג'ין. יי־וו מסר לצ'ין את אדמות מערב הנהר ושלח את יורש העצר יו כבן ערובה. צ'ין השיאה ליו אישה מבנות בית השליט. באותה עת הגיע גבול צ'ין במזרח עד הנהר הצהוב.

בשנה השמונה־עשרה מת הדוכס חוואן מצ'י. בשנה העשרים השמידה צ'ין את ליאנג ואת ז'ווי.

בשנה העשרים ושתיים שמע יו, נסיך ג'ין, כי שליט ג'ין חולה. הוא אמר: "ליאנג היא משפחת אמי, וצ'ין השמידה אותה. אחיי רבים; אם ימות השליט, ודאי תעכב אותי צ'ין, ובג'ין יזלזלו בי ויעמידו בן אחר." יו נמלט אפוא ושב לג'ין. בשנה העשרים ושלוש מת הדוכס חווי מג'ין ויו עלה לשלטון. צ'ין כעסה על בריחתו; היא הביאה מצ'ו את ג'ונג־אר, נסיך ג'ין, והשיאה לו את אשתו לשעבר של יו. תחילה סירב ג'ונג־אר, אך לבסוף קיבל אותה. הדוכס מו הוסיף לחלוק לו כבוד ולהיטיב עמו. באביב השנה העשרים וארבע הודיעה צ'ין לשרי ג'ין כי ברצונה להכניס את ג'ונג־אר לארצם. ג'ין הסכימה, וצ'ין שלחה אנשים ללוותו. בחודש השני עלה ג'ונג־אר לשלטון כשליט ג'ין; הוא הדוכס ון. הדוכס ון שלח אנשים להרוג את יו, הוא הדוכס חוואי.

בסתיו אותה שנה תקף דאי, אחיו הצעיר של המלך שיאנג מג'ואו, את המלך בעזרת בני די, והמלך יצא לשבת בג'נג. בשנה העשרים וחמש שלח מלך ג'ואו להודיע על מצוקתו לג'ין ולצ'ין. הדוכס מו מצ'ין הוביל צבא וסייע לדוכס ון מג'ין להחזיר את המלך שיאנג; הם הרגו את אח המלך דאי. בשנה העשרים ושמונה הביס הדוכס ון מג'ין את צ'ו בצ'נג־פו. בשנה השלושים סייע הדוכס מו לדוכס ון לצור על ג'נג. אנשי ג'נג אמרו לדוכס מו: "אם ג'נג תאבד, ג'ין תתחזק ותצא נשכרת; לצ'ין לא יהיה כל רווח. כוחה של ג'ין הוא דאגתה של צ'ין." הדוכס מו הסיג אפוא את צבאו ושב, וגם ג'ין נסוגה. בחורף השנה השלושים ושתיים מת הדוכס ון מג'ין.

איש מג'נג הציע למכור את ג'נג לצ'ין ואמר: "אני מופקד על שער העיר; אפשר לתקוף אותה בהפתעה." הדוכס מו שאל את ג'יין־שו ואת באי־לי סי. הם השיבו: "מי שחוצה כמה מדינות ואלף לי כדי להפתיע עם אחר רק לעיתים נדירות יוצא נשכר. ועוד, אם אדם מג'נג מוכר לנו את ארצו, מניין שאיש מארצנו לא יודיע לג'נג על מצבנו? אין לעשות זאת." הדוכס מו אמר: "אינכם מבינים; כבר החלטתי." הוא שלח צבא ומינה למפקדים את מָנְג־מִינְג־שֶׁה, בנו של באי־לי סי, ואת שִׁי־צִ'י־שוּ ובָּאי־זִי־בִּינְג, בני ג'יין־שו. ביום צאתם בכו באי־לי סי וג'יין־שו. הדוכס מו שמע וכעס: "אני מוציא צבא ואתם מקוננים ומרפים את ידיו; מדוע?" שני הזקנים אמרו: "אין אנו מעיזים לרפות את ידי צבא אדוננו. בנינו יוצאים עמו; זקנים אנחנו וחוששים שיאחרו לשוב ולא נראה אותם, ולכן בכינו." לאחר שיצאו אמרו לבניהם: "אם צבאכם יובס, ודאי יהיה הדבר במעבר הצר של יאו." באביב השנה השלושים ושלוש יצא צבא צ'ין מזרחה, חצה את אדמת ג'ין ועבר בשער הצפוני של ג'ואו. ואנגסון מאן מג'ואו אמר: "צבא צ'ין חסר טקס; כיצד לא יובס?" בהגיע הצבא לחָוָה ראה אותו

סְיֵן־נָאו, סוחר מג'נג, שהוליך שנים־עשר שוורים למכירה בג'ואו. הוא חשש שיהרגו או ישבו אותו, ולכן הגיש להם את השוורים ואמר: "שמעתי שהמדינה הגדולה עומדת להעניש את ג'נג. שליט ג'נג הכין במשנה זהירות את ביצורי ההגנה ושלח אותי להגיש שנים־עשר שוורים כשי לחייליכם." שלושת מפקדי צ'ין אמרו זה לזה: "התכוונו להפתיע את ג'נג, אך עתה כבר נודע לה. אם נמשיך לא נשיג דבר." הם השמידו את חווה, עיר גבול של ג'ין.

באותה עת טרם נקבר הדוכס ון מג'ין. יורש העצר, הדוכס שיאנג, כעס ואמר: "צ'ין מבזה אותנו היתומים ומנצלת את אבלנו להשמיד את חווה." הוא השחיר את בגדי האבל, גייס צבא וחסם את צבא צ'ין ביאו. הוא תקף והנחיל לו תבוסה גדולה; איש לא נמלט. שלושת מפקדי צ'ין נשבו והובאו לג'ין. רעיית הדוכס ון הייתה בת צ'ין. היא ביקשה על שלושת המפקדים האסורים ואמרה: "טינתו של הדוכס מו לשלושה חודרת עד לשד עצמותיו. אנא השב אותם, כדי ששליטי יוכל לבשלם במו ידיו ולהשביע את זעמו." שליט ג'ין הסכים והשיבם לצ'ין. כשהגיעו יצא הדוכס מו לקראתם אל הפרוורים בבגדי פשתן לבנים, בכה אליהם ואמר: "מפני שלא שמעתי לדברי באי־לי סי וג'יין־שו הבאתי על שלושתכם השפלה. במה אשמתכם? אמצו את כל לבכם למחות את החרפה ואל תתרשלו." הוא השיב לשלושתם את דרגותיהם כמקודם ואף הרבה להיטיב עמם.

בשנה השלושים וארבע רצח שאנג־צ'ן, יורש העצר של צ'ו, את אביו המלך צ'נג ועלה במקומו.

הדוכס מו שב ושלח את מנג־מינג־שה וחבריו בראש צבא לתקוף את ג'ין. הם נלחמו בפנג־יא; צ'ין לא הצליחה והחזירה את צבאה.

מלך בני ז'ונג שלח את יו־יו לצ'ין. אבותיו של יו־יו היו אנשי ג'ין; הם נמלטו אל בני ז'ונג, והוא ידע לדבר בלשון ג'ין. מלך ז'ונג שמע שהדוכס מו ראוי ולכן שלח את יו־יו לבחון את צ'ין. הדוכס מו הראה לו את ארמונותיו ואת אוצרותיו. יו־יו אמר: "אם רוחות בנו אותם, הרי התישו את הרוחות; ואם בני אדם בנו אותם, הרי מיררו את חיי העם." הדוכס מו השתומם ושאל: "ממלכות המרכז מושלות באמצעות השירים, הכתבים, הטקסים, המוזיקה, החוקים והמידות, ואף על פי כן הן נתונות לעיתים קרובות במהומות. לבני ז'ונג ויי אין כל אלה; כיצד אפשר למשול בהם? האין הדבר קשה?" יו־יו צחק ואמר: "דווקא אלה הסיבה למהומות בממלכות המרכז. מאז שהחכם העליון הקיסר הצהוב קבע טקסים, מוזיקה, חוקים ומידות והנהיגם תחילה בגופו, אך בקושי השיג מעט סדר. בדורות שאחריו נעשו השליטים מיום ליום גאוותנים ופרוצים. הם נשענו על אימת החוקים כדי לתבוע וללחוץ את הנתינים; כשהנתינים תשו עד קצה גבולם, שנאו את השליטים בשם החסד והצדק. העליונים והתחתונים התחרו זה בזה בכעס ובטינה, הדיחו ורצחו זה את זה עד שהשמידו בתי אבות — וכל זאת מאותו סוג. אצל בני ז'ונג ויי אין הדבר כך. השליט נושא מידה פשוטה וטהורה כלפי נתיניו, והנתינים משרתים אותו בנאמנות ובאמון. ממשל המדינה דומה להנהגת גוף אחד, ואיש אינו יודע כיצד נעשה הסדר; זהו באמת שלטון החכמים." הדוכס מו נסוג ונועץ ברשם הפנים לְיָאו: "שמעתי שחכם במדינה שכנה הוא דאגה לאויבתה. עתה יו־יו חכם והוא סכנה לי; מה אעשה?" ליאו אמר: "מלך ז'ונג יושב במקום מרוחק ומבודד ולא שמע את צלילי ממלכות המרכז. נסה לשלוח לו מנגנות כדי להסיח את לבו; בקש להשאיר את יו־יו והרחיק ביניהם; עכב אותו ואל תשלחהו במועד. מלך ז'ונג יתמה ויחשוד ביו־יו. כשייפער פער בין השליט לשר נוכל ללכדם. ועוד, אם מלך ז'ונג אוהב מוזיקה, ודאי יתרשל בממשל." הדוכס מו אמר: "טוב." הוא ישב עם יו־יו על אותו

מחצלת, אכל עמו מאותו כלי ושאלו עד שלמד היטב את פני הארץ ואת מצב צבאה. אחר כך שלח ביד הרשם ליאו שתי קבוצות של שמונה מנגנות למלך ז'ונג. המלך קיבלן בשמחה ולא העתיק את מחנהו במשך שנה שלמה. צ'ין שלחה אז את יו־יו חזרה. הוא שב והוכיח את מלכו, אך הלה לא שמע לו; הדוכס מו גם שלח שוב ושוב אנשים לפתות את יו־יו בסתר. לבסוף עזב יו־יו ונכנע לצ'ין. הדוכס מו נהג בו בטקסי אורח ושאלו כיצד לתקוף את בני ז'ונג.

בשנה השלושים ושש הוסיף הדוכס מו לכבד את מנג־מינג וחבריו ושלחם בראש צבא לתקוף את ג'ין. הם חצו את הנהר ושרפו את הספינות, הביסו את אנשי ג'ין תבוסה גדולה וכבשו את ואנג־גואן ואת גְ'יָאו, ובכך נקמו על מערכת יאו. אנשי ג'ין הסתגרו כולם בעריהם ולא העזו לצאת. הדוכס מו חצה בעצמו את הנהר במאו־ג'ין, הקים גלי אבנים על גופות המתים ביאו, ערך להם אבל ובכה שלושה ימים. אחר כך נשבע לפני הצבא: "הוי, חיילים! הקשיבו ואל תרעישו; אשמיע לכם את שבועתי. הקדמונים נועצו בזקנים לבני השיער, ולכן לא שגו." בכך שב והרהר כיצד לא שמע לעצת ג'יין־שו ובאי־לי סי. הוא חיבר את השבועה הזאת כדי שהדורות הבאים יזכרו את טעותו. כשאנשי המעלה שמעו עליה זלגו דמעותיהם ואמרו: "אבוי! הדוכס מו מצ'ין נהג באנשים בשלמות, ולבסוף זכה בברכת מנג־מינג."

בשנה השלושים ושבע השתמשה צ'ין בעצת יו־יו ותקפה את מלך ז'ונג. היא סיפחה שתים־עשרה מדינות, פתחה אלף לי של ארץ ונעשתה להגמון על בני ז'ונג המערביים. בן השמים שלח את הדוכס גוּאוֹ משאו לברך את הדוכס מו בתופי ארד.

בשנה השלושים ותשע מת הדוכס מו ונקבר ביונג. מאה שבעים ושבעה איש הומתו להתלוות אליו בקבר; גם שלושת השרים הטובים מבית דזה־יו — יֶן־שִׁי, ג'וֹנְג־הָאנְג וְן־חוּ — היו בין המתים עמו. אנשי צ'ין התאבלו עליהם וחיברו את שיר "הציפור הצהובה". אנשי המעלה אמרו: "הדוכס מו מצ'ין הרחיב את ארצו וריבה את מדינותיו, הכניע במזרח את ג'ין החזקה ונעשה במערב להגמון על בני ז'ונג ויי; ואף על פי כן לא נעשה מנהיג ברית הנסיכים — ובצדק. במותו הפקיר את עמו ואסף את שריו הטובים אל המוות עמו. כשמלך קדום מת, עדיין הוא מותיר אחריו מידות וחוקים; קל וחומר שאין ליטול מן העם אנשים טובים ושרים ראויים שהמוני העם מתאבלים עליהם. מכאן ידענו שצ'ין לא תוכל עוד לצאת למסע מזרחה." לדוכס מו היו ארבעים בנים. יורש העצר יִנְג עלה לשלטון; הוא הדוכס קאנג.

בשנה הראשונה לדוכס קאנג: בשנה הקודמת, שבה מת הדוכס מו, מת גם הדוכס שיאנג מג'ין. אחיו הצעיר יוֹנְג, בן לאם מצ'ין, שהה בצ'ין. ג'או דון מג'ין ביקש להמליכו ושלח את סווי חווי לקבל את פניו. צ'ין ליוותה אותו בצבא עד לינג־חו, אך ג'ין המליכה את בן הדוכס שיאנג, שבה ותקפה את צבא צ'ין והביסה אותו. סווי חווי נמלט לצ'ין. בשנה השנייה תקפה צ'ין את ג'ין וכבשה את וו־צ'נג, נקמה על מערכת לינג־חו. בשנה הרביעית תקפה ג'ין את צ'ין וכבשה את שאו־ליאנג. בשנה השישית תקפה צ'ין את ג'ין וכבשה את ג'י־מה. בקרב בחה־צ'ו הביסה את צבא ג'ין תבוסה גדולה. אנשי ג'ין חששו שסווי חווי יעורר צרות מתוך צ'ין. הם שלחו את ויי צ'ו־יו להעמיד פני מורד, לקשור קשר עם חווי ולרמותו עד שנתפס; כך חזר חווי לג'ין. הדוכס קאנג מלך שתים־עשרה שנים ומת, ובנו הדוכס גונג עלה לשלטון.

בשנה השנייה לדוכס גונג רצח ג'או צ'ואן מג'ין את אדונו, הדוכס לינג. בשנה השלישית התחזק המלך ג'ואנג מצ'ו; צבאו הגיע צפונה ללואו והוא שאל על קדרות ג'ואו. הדוכס גונג מלך חמש שנים ומת, ובנו הדוכס חוואן עלה לשלטון.

בשנה השלישית לדוכס חוואן הביסה ג'ין אחד ממפקדינו. בשנה העשירית הכניע המלך ג'ואנג מצ'ו את ג'נג והביס בצפון את צבא ג'ין על גדת הנהר. באותה עת הייתה צ'ו ההגמון וכינסה את הנסיכים לבריתות. בשנה העשרים וארבע עלה הדוכס לי לשלטון בג'ין וכרת ברית עם הדוכס חוואן מצ'ין משני עברי הנהר. לאחר ששב הפרה צ'ין את הברית וקשרה עם בני די לתקוף את ג'ין. בשנה העשרים ושש הובילה ג'ין את הנסיכים לתקוף את צ'ין. צבא צ'ין הובס ונמלט, והמרדף הגיע עד נהר ג'ינג לפני ששבו. הדוכס חוואן מלך עשרים ושבע שנים ומת, ובנו הדוכס ג'ינג עלה לשלטון.

בשנה הרביעית לדוכס ג'ינג רצח לואן שו מג'ין את אדונו, הדוכס לי. בשנה החמש־עשרה יצאה צ'ין לעזרת ג'נג והביסה את צבא ג'ין בלִי. באותה עת היה הדוכס דאו מג'ין מנהיג הברית. בשנה השמונה־עשרה התחזק הדוכס דאו, כינס שוב ושוב את הנסיכים והובילם לתקוף את צ'ין. צבא צ'ין הובס ונמלט; צבא ג'ין רדף אחריו, חצה את נהר ג'ינג והגיע עד יו־לין לפני ששב. בשנה העשרים ושבע נסע הדוכס ג'ינג לג'ין וכרת ברית עם הדוכס פינג, אך אחר כך הפר אותה. בשנה השלושים ושש רצח ויי, נסיך צ'ו, את שליטו והמליך את עצמו; הוא המלך לינג. אחיו הצעיר של הדוכס ג'ינג מצד אמו, חוֹאוּ־דזה ג̣'ן, היה אהוב ועשיר. אנשים הלשינו עליו; הוא חשש שיוצא להורג ונמלט לג'ין, ושיירת מטענו מנתה אלף מרכבות. הדוכס פינג מג'ין אמר: "אם חואו־דזה עשיר כל כך, מדוע גלה מרצונו?" הוא השיב: "דוכס צ'ין חסר דרך. חששתי שיוציאני להורג; אבקש להמתין ליורשו ואז לשוב." בשנה השלושים ותשע

התחזק המלך לינג מצ'ו, כינס את הנסיכים בשן, נעשה מנהיג הברית והרג את צ'ינג פנג מצ'י. הדוכס ג'ינג מלך ארבעים שנה ומת, ובנו הדוכס איי עלה לשלטון. חואו־דזה שב לצ'ין.

בשנה השמינית לדוכס איי רצח צ'י־ג'י, נסיך צ'ו, את המלך לינג והמליך את עצמו; הוא המלך פינג. בשנה האחת־עשרה ביקש המלך פינג מצ'ו בת צ'ין לאישה ליורש העצר ג'יין. כשהגיעה לארצו ראה כי יפה היא ונשא אותה בעצמו. בשנה החמש־עשרה ביקש המלך פינג להוציא את ג'יין להורג; ג'יין נמלט, וּ דזה־שׂוּ ברח לוו. בית הדוכס בג'ין נחלש וששת השרים התחזקו וביקשו לתקוף זה את זה בתוך הארץ; לכן לא נלחמו צ'ין וג'ין זמן רב. בשנה השלושים ואחת תקפו חֶה־לִיוּ מלך וו וּוו דזה־שו את צ'ו. מלך צ'ו נמלט לסווי, וצבא וו נכנס ליינְג. שֶׂן בָּאו־שׂוּ, שר מצ'ו, בא לצ'ין להודיע על המצוקה; שבעה ימים לא אכל ובכה יומם ולילה. צ'ין הוציאה חמש מאות מרכבות לעזרת צ'ו והביסה את צבא וו. צבא וו שב, והמלך ג'או מצ'ו יכול היה לחזור ליינג. הדוכס איי מלך שלושים ושש שנים ומת. יורש העצר שלו, הדוכס יי, מת מוקדם ולא מלך; בנו של הדוכס יי עלה לשלטון, הוא הדוכס חווי.

בשנה הראשונה לדוכס חווי שימש קונפוציוס בתפקיד ראש הממשלה של לו. בשנה החמישית מרדו בג'ין השרים מבתי ג'ונג־האנג ופאן. ג'ין שלחה את בית ג'ה ואת ג'או ג'יין־דזה לתקוף אותם, ובתי פאן וג'ונג־האנג נמלטו לצ'י. הדוכס חווי מלך עשר שנים ומת, ובנו הדוכס דאו עלה לשלטון.

בשנה השנייה לדוכס דאו רצח טֶיִן צְ'י, שר צ'י, את אדונו זִ'־דזה והעמיד את אחיו הבכור יאנג־שנג, הוא הדוכס דאו. בשנה השישית הביסה וו את צבא צ'י. אנשי צ'י רצחו את הדוכס דאו והעמידו את בנו, הדוכס ג'יין. בשנה התשיעית

כרתו הדוכס דינג מג'ין ופוּ־צָ'אי מלך וו ברית בחוואנג־צ'י והתווכחו על הבכורה; לבסוף הקדימה וו את ג'ין. וו הייתה חזקה והשפילה את ממלכות המרכז. בשנה השתים־עשרה רצח טיין צ'אנג מצ'י את הדוכס ג'יין, העמיד את אחיו הצעיר הדוכס פינג ונעשה שרו הראשי. בשנה השלוש־עשרה השמידה צ'ו את צ'ן. הדוכס דאו מצ'ין מלך ארבע־עשרה שנים ומת, ובנו הדוכס לי־גונג עלה לשלטון. קונפוציוס מת בשנה השתים־עשרה לדוכס דאו.

בשנה השנייה לדוכס לי־גונג באו אנשי שוּ והביאו מתנות. בשנה השש־עשרה נחפר חפיר לאורך הנהר. צבא בן עשרים אלף יצא לתקוף את דה־לי וכבש את עיר מלכם. בשנה העשרים ואחת נעשתה פין־יאנג לראשונה למחוז. ג'ין כבשה את וו־צ'נג. בשנה העשרים וארבע פרצו מהומות בג'ין; ג'ה־בו נהרג וארצו חולקה בין ג'או, האן וויי. בשנה העשרים וחמש נמלטו ג'ה קאי ואנשי נחלתו לצ'ין. בשנה השלושים ושלוש תקפה צ'ין את יי־צ'ו ושבתה את מלכה. בשנה השלושים וארבע היה ליקוי חמה. הדוכס לי־גונג מת ובנו הדוכס דזאו עלה לשלטון.

בשנה השנייה לדוכס דזאו מרדה נָאן־גָ'נְג. בשנה השלוש־עשרה תקפה יי־צ'ו והגיעה מדרום לנהר ויי. בשנה הארבע־עשרה מת הדוכס דזאו, ואחיו הצעיר הדוכס חוואי עלה לשלטון.

בשנה הרביעית לדוכס חוואי צרו השר הבכיר צ'או והשרים הגדולים על הדוכס, והוא התאבד. יורש העצר שלו נקרא ג'או־דזה ומת מוקדם; השרים העלו אפוא לשלטון את בנו של ג'או־דזה, הוא הדוכס לינג. הדוכס לינג היה נכדו של הדוכס חוואי.

בשנה השישית לדוכס לינג ביצרה ג'ין את שאו־ליאנג, וצ'ין תקפה אותה. בשנה השלוש־עשרה בוצרה ג'י־גו. הדוכס לינג מת; בנו, הדוכס סיין, לא זכה למלוך, ובמקומו הועלה דודו הצעיר של הדוכס לינג, דאו־דזה, הוא הדוכס ג'יין. הדוכס ג'יין היה אחיו הצעיר של ג'או־דזה ובנו של הדוכס חוואי.

בשנה השישית לדוכס ג'יין ציווה לראשונה שהפקידים יחגרו חרבות. הוא חפר חפיר לאורך נהר לואו וביצר את ג'ונג־צ'וואן. בשנה השש־עשרה מת, ובנו הדוכס חווי עלה לשלטון.

בשנה השתים־עשרה לדוכס חווי נולד בנו צ'ו־דזה. בשנה השלוש־עשרה תקף את שו וכבש את נאן־ג'נג. הדוכס חווי מת וצ'ו־דזה עלה לשלטון.

בשנה השנייה לצ'ו־דזה הביא השר הבכיר וָאי את הדוכס סיין, בנו של הדוכס לינג, ממערב לנהר והמליכו. הוא הרג את צ'ו־דזה ואת אמו והשליכם לתהום. מפני שבעבר החליפה צ'ין שליטים פעמים רבות והשליטים והשרים היו מפולגים ושרויים במהומה, שבה ג'ין להתחזק וגזלה מצ'ין את אדמות מערב הנהר.

בשנה הראשונה לדוכס סיין שם קץ להמתת המלווים בקבר. בשנה השנייה ביצר את לִי־יָאנְג. ביום גנג־יין בחודש הראשון של השנה הרביעית נולד הדוכס סיאו. בשנה האחת־עשרה בא ההיסטוריון הגדול דָאן מג'ואו לראות את הדוכס סיין ואמר: "לפנים התאחדו מדינות ג'ואו וצ'ין ואחר כך נפרדו. חמש מאות שנה לאחר הפירוד ישובו ויתאחדו; שבעים ושבע שנים לאחר איחודן יצא מלך־הגמון." בשנה השש־עשרה פרחו עצי האפרסק בחורף. בשנה השמונה־עשרה ירד גשם של זהב בלִי־יָאנְג. בשנה העשרים ואחת נלחם הדוכס בג'ין בשה־מן וערף שישים אלף ראשים; בן השמים בירכו והעניק לו בגד טקס

רקום. בשנה העשרים ושלוש נלחם בוי־ג'ין בשאו־ליאנג ושבה את מפקדם גונגסון דזוו. בשנה העשרים וארבע מת הדוכס סיין. בנו, הדוכס סיאו, עלה לשלטון כשהיה בן עשרים ואחת.

בשנה הראשונה לדוכס סיאו היו שש מדינות חזקות ממזרח לנהר ולהרים: צ'י של המלך ויי, צ'ו של המלך שוּ'אן, ויי של המלך חווי, יֶן של הרוזן דאו, האן של הרוזן איי וג'או של הרוזן צ'נג. באזור הנהרות חוואי וסה היו יותר מעשר מדינות קטנות. צ'ו וויי גבלו בצ'ין. ויי בנתה חומה ארוכה מג'נג צפונה לאורך נהר לואו והחזיקה בשאנג־ג'ון; צ'ו החזיקה מחאן־ג'ונג דרומה בבָּה ובצָ'יֶן־ג'וֹנְג. בית ג'ואו נחלש, והנסיכים שלטו בכוח והתחרו בסיפוח זה את זה. צ'ין שכנה בדוחק בחבל יונג, לא השתתפה בכינוסי הברית של נסיכי ממלכות המרכז, והם נהגו בה כבאחד מעמי יי ודי. הדוכס סיאו פיזר אפוא חסדים, תמך ביתומים ובאלמנות, הזמין לוחמים והבהיר את הגמול על הישגים. הוא פרסם צו במדינה: "לפנים תיקן הדוכס מו שלנו את מידותיו והפעיל כוח צבאי בין צ'י ליונג. במזרח יישב את מהומות ג'ין והציב את הנהר כגבול; במערב נעשה להגמון על בני ז'ונג ודי והרחיב את הארץ אלף לי. בן השמים הכתירו להגמון וכל הנסיכים בירכוהו; כך פתח מפעל לדורות הבאים, זוהר ויפה מאוד. אחר כך באו אי־השקט בימי הדוכסים לי, דזאו וג'יין ובימי צ'ו־דזה. המדינה הייתה טרודה בצרות מבית ולא התפנתה לענייני חוץ. שלוש מדינות ג'ין תקפו וגזלו את אדמת מערב הנהר של שליטינו הקודמים, והנסיכים בזו לצ'ין; אין חרפה גדולה מזו. הדוכס סיין עלה לשלטון, ייצב את הגבולות, העתיק את הבירה לְלִי־יָאנְג וביקש לצאת מזרחה למלחמה, להשיב את נחלת הדוכס מו ולחדש את חוקיו. כשאני הוגה בכוונת שליטי הקודם, לבי כואב תמיד. כל אורח או שר שיוכל להציע תחבולה יוצאת דופן לחיזוק צ'ין — אעניק לו משרה רמה

ואחלוק עמו אדמה." אז הוציא צבא מזרחה, צר על העיר שָׁאן, ובמערב ערף את ראש מלך הואן מבני ז'ונג.

וֵיי יָאנְג שמע שהצו פורסם, בא מערבה לצ'ין ובאמצעות ג'ינג ג'יין ביקש להתקבל אצל הדוכס סיאו.

בשנה השנייה העניק בן השמים לדוכס מבשר הקורבן.

בשנה השלישית שכנע ויי יאנג את הדוכס סיאו לשנות את החוקים ולתקן את העונשים: בפנים לשקוד על חריש וזריעה, ובחוץ לעודד לחימה עד מוות באמצעות שכר ועונש. הדוכס סיאו קיבל את דבריו. גאן לונג, דו ג'ה ואחרים חלקו עליו והתווכחו עמו. לבסוף הנהיגו את חוקי יאנג. תחילה סבל מהם העם; כעבור שלוש שנים מצא בהם תועלת. אז מונה יאנג לשר הבכיר של השמאל. הדברים מסופרים ב"אמרות האדון שאנג".

בשנה השביעית נפגש הדוכס עם המלך חווי מויי בדו־פינג. בשנה השמינית נלחם בויי ביואן־לי וזכה בהישג. בשנה העשירית היה ויי יאנג דה־ליאנג־דזאו; הוא הוביל צבא, צר על אן־יי של ויי והכניעה. בשנה השתים־עשרה בנה את שִׁיֵן־יָאנְג, הקים את שערי הארמון המבוצרים והעתיק לשם את בירת צ'ין. הוא איחד כפרים ויישובים קטנים למחוזות גדולים, שלכל אחד מהם נציב אחד — ארבעים ואחד מחוזות. הוא פתח בשדות דרכי אורך ורוחב, ושטחי צ'ין במזרח חצו את נהר לואו. בשנה הארבע־עשרה הונהג לראשונה מס. בשנה התשע־עשרה העניק בן השמים לדוכס מעמד הגמון. בשנה העשרים באו כל הנסיכים לברכו. צ'ין שלחה את הנסיך שאו־גואן בראש צבא להצטרף לנסיכים בפנג־דזה ולהתייצב בחצר בן השמים.

בשנה העשרים ואחת הביסה צ'י את ויי במָה־לִינָג.

בשנה העשרים ושתיים תקף ויי יאנג את ויי ושבה את הנסיך אַנָג מויי. יאנג קיבל נחלה במעמד רוזן ונקרא האדון שאנג.

בשנה העשרים וארבע נלחמה צ'ין בג'ין בִּין־מָן ושבתה את מפקדה ויי צָוו.

הדוכס סיאו מת ובנו, האדון חווי־ון, עלה לשלטון. באותה שנה הוציא להורג את ויי יאנג. כשיאנג הנהיג לראשונה את חוקיו בצ'ין, לא נאכפו החוקים ויורש העצר עבר על האיסורים. יאנג אמר: "אם החוק אינו נאכף, הדבר מתחיל בקרובים ובנכבדים. אם השליט אכן רוצה להפעיל את החוק, עליו להתחיל ביורש העצר. את יורש העצר אי אפשר לקעקע בעונש; יקועקעו מחנכיו." מכאן ואילך נאכף החוק במלואו ואנשי צ'ין היו מסודרים. כשמת הדוכס סיאו ויורש העצר עלה לשלטון, רבים מבית המלוכה שנאו את יאנג. יאנג נמלט, והאשימו אותו במרד; לבסוף קרעו את גופו במרכבות והציגוהו לראווה בכל ארץ צ'ין.

בשנה הראשונה לאדון חווי־ון באו אנשי צ'ו, האן, ג'או ושו לחצרו. בשנה השנייה בירכו בן השמים. בשנה השלישית נערך טקס בגרותו של המלך. בשנה הרביעית העניק לו בן השמים מבשר קורבנות המלכים ון וּוו. שליטי צ'י וויי נשאו את התואר מלך.

בשנה החמישית מונה סִי־שׂוּאוּ, איש יין־ג'ין, לדה־ליאנג־דזאו. בשנה השישית מסרה ויי את יין־ג'ין, ושמה הוחלף לנינג־צ'ין. בשנה השביעית נלחם הנסיך אנג בויי, שבה את מפקדה לונג ג'יה וערף שמונים אלף ראשים. בשנה השמינית מסרה ויי את ארץ מערב הנהר. בשנה התשיעית חצה צבא צ'ין את הנהר

וכבש את פן־יין ואת פי־שה. המלך נפגש עם מלך ויי ביינְג. הוא צר על גְ'יָאו והכניעה. בשנה העשירית נעשה ג'אנג יי ראש ממשלת צ'ין. ויי מסרה חמישה־עשר מחוזות בשאנג־ג'ון. בשנה האחת־עשרה הפכה יי־צ'ו למחוז. צ'ין החזירה לויי את ג'יאו ואת צ'ו־וו. שליט יי־צ'ו נעשה נתין. שמה של שאו־ליאנג הוחלף לסיה־יאנג. בשנה השתים־עשרה הונהג לראשונה קורבן סוף השנה. ביום וו־וו בחודש הרביעי של השנה השלוש־עשרה נשא שליט ויי את התואר מלך, וגם שליט האן נעשה מלך. צ'ין שלחה את ג'אנג יי לתקוף ולכבוש את שאן; הוא גירש את תושביה ומסר אותה לויי.

בשנה הארבע־עשרה פתח המלך מניין שנים חדש. בשנה השנייה נפגש ג'אנג יי עם שרי צ'י וצ'ו בנְיֶה־סָאנְג. בשנה השלישית באו יורשי העצר של האן ווייי לחצר. ג'אנג יי נעשה ראש ממשלת ויי. בשנה החמישית סייר המלך והגיע לנהר הצפוני. בשנה השביעית נעשה יֶוֶה צָ'ה ראש ממשלת צ'ין. האן, ג'או, ויי, יֶן וצ'י, יחד עם השיונגנו, תקפו כולן את צ'ין. צ'ין שלחה את השר הבכיר ג'י להילחם בהן בשְׁיוֹ־יוּ; הוא שבה את מפקדן שן צ'אי, הביס את הנסיך קֶה מג'או ואת יורש העצר חוואן מהאן וערף שמונים ושניים אלף ראשים. בשנה השמינית שב ג'אנג יי לכהן כראש ממשלת צ'ין. בשנה התשיעית תקף סה־מה צָוו את שו והשמידה. צ'ין תקפה וכבשה את ג'ונג־דו ואת שי־יאנג של ג'או. בשנה העשירית בא צאנג, יורש העצר של האן, כבן ערובה. צ'ין תקפה וכבשה את שה־ג'אנג של האן, הביסה את מפקד ג'או ני, ותקפה וכבשה עשרים וחמש ערים של יי־צ'ו. בשנה האחת־עשרה תקף שוּ־לי ג'י את ג'יאו של ויי והכניעה. הוא הביס את האן באן־מן, ערף עשרת אלפים ראשים ומפקדה סי־שואו נמלט. הנסיך טונג קיבל נחלה בשו. שליט יֶן ויתר על השלטון לטובת שרו דזה־ג'ה. בשנה השתים־עשרה נפגש המלך עם מלך ליאנג בלין־ג'ין. השר הבכיר ג'י

תקף את ג'או ושבה את מפקדה ג'ואנג. ג'אנג יי נעשה ראש ממשלת צ'ו. בשנה השלוש־עשרה תקף השר הבכיר ג'אנג את צ'ו בדאן־יאנג, שבה את מפקדה צ'ו יי וערף שמונים אלף ראשים; אחר כך תקף את חאן־ג'ונג של צ'ו, כבש שש מאות לי של ארץ והקים את נציבות חאן־ג'ונג. צ'ו צרה על יונג־שה. צ'ין שלחה את השר הבכיר ג'י לעזרת האן; במזרח תקף את צ'י, הגיע למאן וסייע לויי לתקוף את יֶן. בשנה הארבע־עשרה תקפה צ'ין את צ'ו וכבשה את שאו־לינג. דאן ולי נעשו לנתינים. ג'ואנג, ראש ממשלת שו, הרג את רוזן שו ובא להיכנע.

המלך חווי מת ובנו המלך וו עלה לשלטון. האן, ויי, צ'י, צ'ו ויֶוֶה כולן באו כאורחות ונכנעו.

בשנה הראשונה למלך וו נפגש עם המלך חווי מויי בלין־ג'ין והוציא להורג את ג'ואנג, ראש ממשלת שו. ג'אנג יי ויי ג'אנג יצאו שניהם מזרחה אל ויי. הוא תקף את יי־צ'ו, דאן ולי. בשנה השנייה הונהגה לראשונה משרת ראש הממשלה; שו־לי ג'י וגאן מאו מונו לראשי הממשלה מימין ומשמאל. ג'אנג יי מת בויי. בשנה השלישית נפגש המלך עם המלך שיאנג מהאן מחוץ ללין־ג'ין. נָאן־גוֹנְג ג'יה מת, ושו־לי ג'י נעשה ראש ממשלת האן. המלך וו אמר לגאן מאו: "מבקש אני לפתוח דרך למרכבות דרך שלושת הנהרות ולהציץ אל בית ג'ואו; אם אמות, לא אתחרט." בסתיו שלח את גאן מאו ואת השר הבכיר פנג לתקוף את יי־יאנג. בשנה הרביעית כבשו את יי־יאנג וערפו שישים אלף ראשים. הם חצו את הנהר וביצרו את וו־סווי. יורש העצר של ויי בא לחצר. המלך וו היה חזק ואהב תחרויות כוח; אנשי הכוח ז'ן בי, וו חוו ומנג שואו זכו כולם למשרות בכירות. המלך הרים קדרה עם מנג שואו ושבר את עצם השוק. בחודש השמיני מת. משפחת מנג שואו הושמדה. המלך וו נשא אישה מויי למלכה ולא היו לו בנים. אחיו הצעיר מצד אביו עלה לשלטון, הוא המלך ג'או־שיאנג. אמו

של ג'או־שיאנג הייתה בת צ'ו, משם המשפחה מי, ונקראה המלכה האלמנה שׁוֵּי־אן. כשמת המלך וו היה ג'או־שיאנג בן ערובה בין; אנשי ין ליוו אותו בשובו והוא הומלך.

בשנה הראשונה למלך ג'או־שיאנג היה יֵן־ג'וּן ג'י ראש הממשלה. גאן מאו יצא אל ויי. בשנה השנייה נראה כוכב שביט. השר הבכיר ג'ואנג מרד יחד עם שרים גדולים, נסיכים ובני בית המלוכה; כולם הוצאו להורג, וגם המלכה חווי־ון לא מתה מיתה טובה. אלמנתו האבלה של המלך וו חזרה לויי. בשנה השלישית נערך טקס בגרות המלך. הוא נפגש עם מלך צ'ו בחוואנג־ג'י ומסר לצ'ו את שאנג־יונג. בשנה הרביעית כבש את פו־באן, וכוכב שביט נראה. בשנה החמישית בא מלך ויי לחצר בביתן יינג, והמלך השיב לויי את פו־באן. בשנה השישית מרד חווי, רוזן שו; סה־מה צָווֹ השיב את הסדר לשו. השר הבכיר חוואן תקף את צ'ו וערף עשרים אלף ראשים. אדון ג'ינג־יאנג נשלח כבן ערובה לצ'י. היה ליקוי חמה והיום החשיך. בשנה השביעית נכבשה שין־צ'נג. שו־לי־דזה מת. בשנה השמינית שלח המלך את המצביא מי ז'ונג לתקוף את צ'ו ולכבוש את שין־שה. צ'י שלחה את ג'אנג־דזה, ויי את גונגסון סי והאן את באו יואן; יחד תקפו את חומת פאנג של צ'ו ולכדו את טאנג מו. ג'או השמידה את ג'ונג־שאן; מלכה נמלט ולבסוף מת בצ'י. הנסיך ג'ין מויי והנסיך צ'אנג מהאן נעשו נסיכים בעלי נחלה. בשנה התשיעית בא שׁוֵּי־ה ון, האדון מנג־צ'אנג, לכהן כראש ממשלת צ'ין. חוואן תקף את צ'ו, כבש שמונה ערים והרג את מפקדה ג'ינג קוואי. בשנה העשירית בא המלך חוואי מצ'ו לחצר צ'ין, וצ'ין עיכבה אותו. שׁוֵּי־ה ון הודח לאחר שקיבל זהב. לוֹאוּ חְוָאן נעשה ראש הממשלה. בשנה האחת־עשרה תקפו צ'י, האן, ויי, ג'או, סונג וג'ונג־שאן יחד את צ'ין; הם הגיעו עד יֵן־שה ושבו. צ'ין מסרה להאן ולויי אדמות מצפון לנהר ואת פנג־לינג כדי

לעשות שלום. כוכב שביט נראה. המלך חוואי מצ'ו נמלט אל ג'או; ג'או לא קיבלה אותו, והוא חזר לצ'ין, מת שם וגופתו הוחזרה לקבורה. בשנה השתים־עשרה הודח לואו חוואן, ווי זָ'אן, רוזן זָ'אנְג, נעשה ראש הממשלה. צ'ין נתנה לצ'ו חמישים אלף שה של תבואה.

בשנה השלוש־עשרה תקף שיאנג שו את האן וכבש את וו־שה. באי צ'י, שר בדרגת דָזוֹו־גָנְג, תקף את שין־צ'נג. השר וו־דה־פו לי נמלט לוויי. ז'ן בי מונה למושל חאן־ג'ונג. בשנה הארבע־עשרה תקף באי צ'י, דזוו־גנג, את האן ואת ויי ביי־צ'ווה, ערף מאתיים וארבעים אלף ראשים, שבה את גונגסון סי וכבש חמש ערים. בשנה החמש־עשרה תקף באי צ'י, עתה דה־ליאנג־דזאו, את ויי וכבש את יואן, ואחר כך החזירה; הוא תקף את צ'ו וכבש את וָאן. בשנה השש־עשרה כבש דזוו־גנג צָוו את ג'ה ואת דנג. ויי ז'אן הודח. הנסיך שה קיבל את ואן כנחלה, הנסיך חווי את דנג, ווי ז'אן את טאו; כולם נעשו נסיכים בעלי נחלה. בשנה השבע־עשרה בא אדון צ'נג־יאנג לחצר, וגם אדון ג'ואו המזרחית בא. צ'ין איחדה את יואן עם פו־באן ועם פי־שה. המלך נסע לייִ־יאנג. בשנה השמונה־עשרה תקף צָוו את יואן ואת חה־יונג, פרץ את הגשר וכבשם. בשנה התשע־עשרה קרא המלך לעצמו קיסר המערב וצ'י קראה לשליטה קיסר המזרח; שניהם חזרו בהם מן התארים. לו לי בא ונכנע מרצונו. צ'י השמידה את סונג; מלך סונג היה בויי ומת בוון. ז'ן בי מת. בשנה העשרים נסע המלך לחאן־ג'ונג ואחר כך לשאנג־ג'ון ולנהר הצפוני. בשנה העשרים ואחת תקף צָוו את חה־נָיי של ויי. ויי מסרה את אן־יי; צ'ין הוציאה את תושביה, גייסה מתיישבים לחה־דונג, העניקה להם דרגות וחננה פושעים כדי להעבירם לשם. אדון ג'ינג־יאנג קיבל את ואן כנחלה. בשנה העשרים ושתיים תקף מנג וו את צ'י. חה־דונג חולקה לתשעה מחוזות. המלך נפגש עם מלך צ'ו בוואן ועם מלך ג'או בג'ונג־

יאנג. בשנה העשרים ושלוש תקף מפקד המשמר סה־לי את צ'י עם שלוש מדינות ג'ין ויֵן והביס אותה ממערב לנהר ג'י. המלך נפגש עם מלך ויי ביי־יאנג ועם מלך האן בשין־צ'נג. בשנה העשרים וארבע נפגש עם מלך צ'ו ביֵן ושוב בז'אנְג. צ'ין כבשה את אן־צ'נג מויי והגיעה עד דה־ליאנג; ין וג'או באו לעזרתה וצבא צ'ין נסוג. ויי ז'אן הודח מראשות הממשלה. בשנה העשרים וחמש נכבשו שתי ערים מג'או. המלך נפגש עם מלך האן בשין־צ'נג ועם מלך ויי בשין־מינג־יי. בשנה העשרים ושש חנן פושעים והעבירם לז'אנג; הרוזן ז'אן שב לראשות הממשלה. בשנה העשרים ושבע תקף צָוו את צ'ו. פושעים נחננו והועברו לנאן־יאנג. באי צ'י תקף את ג'או וכבש את עיר גוֹאנְג־לָאנְג שבדאי. הוא שלח גם את סה־מה צָוו לגייס את לונג־שי, לעבור דרך שו ולתקוף את צָ'יִן־ג'וֹנְג של צ'ו; המקום נכבש. בשנה העשרים ושמונה תקף באי צ'י, דה־ליאנג־דזאו, את צ'ו וכבש את ין ואת דנג; פושעים נחננו והועברו לשם. בשנה העשרים ותשע תקף באי צ'י את צ'ו, כבש את יינג והפכה לנציבות הדרום; מלך צ'ו נמלט. אדון ג'ואו בא. המלך נפגש עם מלך צ'ו בשיאנג־לינג. באי צ'י נעשה האדון וו־אן. בשנה השלושים תקף ז'וֹו, מושל שו, את צ'ו, כבש את נציבות וּ והפך אותה ואת הארץ שמדרום לנהר לנציבות צ'יין־ג'ונג. בשנה השלושים ואחת תקף באי צ'י את ויי וכבש שתי ערים. אנשי צ'ו מרדו בשלטוננו מדרום לנהר. בשנה השלושים ושתיים תקף ראש הממשלה, רוזן ז'אנג, את ויי, הגיע לדה־ליאנג, הביס את באו יואן, ערף ארבעים אלף ראשים והבריחו; ויי מסרה שלושה מחוזות וביקשה שלום. בשנה השלושים ושלוש תקף שר־האורח חו יאנג את גְ'וֵאן, צאי־יאנג וצ'אנג־שה של ויי וכבשן. הוא תקף את מאנג מאו בחווה־יאנג, הביסו וערף מאה וחמישים אלף ראשים. ויי מסרה את נאן־יאנג כדי לעשות שלום. בשנה השלושים וארבע איחדה צ'ין את אדמות שאנג־יונג שקיבלה מויי ומהאן לנציבות אחת; בני נאן־יאנג ששוחררו מעבדות הועברו להתיישב בה.

בשנה השלושים וחמש סייעה להאן, ויי וצ'ו לתקוף את יֶן. נציבות נאן־יאנג הוקמה לראשונה. בשנה השלושים ושש תקף שר־האורח דזאו את צ'י, כבש את נָאנְג ואת שו והעניקן לרוזן ז'אנג. בשנה השלושים ושמונה תקף חו יאנג, עתה ג'ונג־גנג, את אֶ־יוּ של ג'או ולא הצליח לכבשה. בשנה הארבעים מת יורש העצר דאו בויי וגופתו הוחזרה לקבורה בג'ה־יאנג. בקיץ השנה הארבעים ואחת תקפה צ'ין את ויי וכבשה את שינג־צ'יו ואת חוואי. בשנה הארבעים ושתיים נעשה אדון אן־גוֹ ליורש העצר. בחודש העשירי מתה המלכה האלמנה שוֶּ'אן ונקברה בג'ה־יאנג שבהר לי. בחודש התשיעי יצא רוזן ז'אנג לטאו. בשנה הארבעים ושלוש תקף האדון וו־אן באי צ'י את האן, כבש תשע ערים וערף חמישים אלף ראשים. בשנה הארבעים וארבע תקפה צ'ין את נאן־יאנג של האן וכבשה אותה. בשנה הארבעים וחמש תקף וו־דה־פו בֶּן את האן וכבש עשר ערים. אדון יֶה־יאנג חווי יצא לנחלתו ומת בדרך. בשנה הארבעים ושבע תקפה צ'ין את שאנג־דאנג של האן. שאנג־דאנג נכנעה לג'או; צ'ין תקפה משום כך את ג'או, וג'או הוציאה צבא נגדה. צ'ין שלחה את האדון וו־אן באי צ'י. הוא הביס את ג'או תבוסה גדולה בצ'אנג־פינג והרג את כל למעלה מארבע מאות אלף אנשיה. בחודש העשירי של השנה הארבעים ושמונה מסרה האן את יואן־יונג. צבא צ'ין נחלק לשלושה צבאות. האדון וו־אן שב. ואנג חֶה תקף את פי־לאו של ג'או וכבשה. סה־מה גנג הכניע בצפון את טאי־יואן, וכל שאנג־דאנג של האן הייתה בידי צ'ין. בחודש הראשון פסקה הלחימה והכוחות שבו להגן על שאנג־דאנג. בחודש העשירי תקף וו־דה־פו לינג את האנדאן של ג'או. בחודש הראשון של השנה הארבעים ותשע נשלחו חיילים נוספים לסייע ללינג. הוא לא היטיב להילחם והודח; ואנג חה החליפו כמפקד. בחודש העשירי תקף המצביא ג'אנג טאנג את ויי. מפקד צאי נטש את עמדתו; כששב נערף ראשו. בחודש העשירי של השנה החמישים הורשע האדון וו־אן באי צ'י, הורד

לדרגת חייל פשוט והוגלה ליין־מי. ג'אנג טאנג תקף את ג'נג וכבשה. בחודש השנים־עשר נשלחו עוד חיילים לחנות סמוך לפן־צ'נג. באי צ'י נמצא אשם והומת. ואנג חה תקף את האנדאן ולא כבשה; הוא נסוג ושב אל צבא פן. מעט יותר מחודשיים תקף את צבא ג'ין, ערף ששת אלפים ראשים ועשרים אלף מאנשי ג'ין וצ'ו נסחפו למוות בנהר. הוא תקף את פן־צ'נג, אחר כך הצטרף לג'אנג טאנג וכבש את נינג־שין־ג'ונג; שם המקום הוחלף לאן־יאנג. לראשונה נבנה גשר על הנהר.

בשנה החמישים ואחת תקף המצביא ג'יו את האן, כבש את יאנג־צ'נג ואת פו־שו וערף ארבעים אלף ראשים. הוא תקף את ג'או, כבש יותר מעשרים מחוזות ונטל תשעים אלף ראשים ושבויים. אדון ג'ואו המערבית בגד בצ'ין וכרת עם הנסיכים ברית אנכית. הוא ביקש להוציא את מיטב חיילי כל אשר תחת השמים דרך מעבר יי־צ'ווה לתקוף את צ'ין ולמנוע ממנה מעבר ליאנג־צ'נג. צ'ין שלחה את המצביא ג'יו לתקוף את ג'ואו המערבית. אדון ג'ואו רץ לצ'ין ונכנע מרצונו, השתחווה עד הקרקע וקיבל עליו את אשמתו; הוא מסר את כל שלושים ושש עריו ושלושים אלף תושביו. מלך צ'ין קיבל את המנחה והשיב את השליט לג'ואו. בשנה החמישים ושתיים נמלטו אנשי ג'ואו מזרחה, וכלי הפולחן שלהם, תשע הקדרות, עברו לצ'ין. כך אבדה ג'ואו לראשונה.

בשנה החמישים ושלוש בא כל העולם כאורח לחצר. ויי איחרה; צ'ין שלחה את ג'יו לתקוף אותה וכבשה את וו־צ'נג. מלך האן בא לחצר, ויי מסרה את מדינתה לציות לפקודות. בשנה החמישים וארבע ערך המלך בפרוורי יונג טקס לפני הקיסר העליון. בסתיו השנה החמישים ושש מת המלך ג'או־שיאנג ובנו המלך סיאו־ון עלה לשלטון. הוא העלה את טאנג בא־דזה למעמד המלכה האלמנה טאנג וצירף את קבורתה לקבר המלך הקודם. מלך האן בא בבגדי

אבל להשתתף בטקסי האבל והקורבן, וכל הנסיכים שלחו מצביאים וראשי ממשלה להשתתף בטקסי האבל ולפקח על ענייני הקבורה.

בשנה הראשונה למלך סיאו־ון חנן פושעים, כיבד מחדש את השרים בעלי ההישגים של המלכים הקודמים, הרבה להוקיר את קרוביו והקל את ההגבלות על גנים ושמורות. בתום האבל עלה המלך סיאו־ון רשמית לכס ביום ג'י־חאי בחודש העשירי; כעבור שלושה ימים, ביום שין־צ'ו, מת. בנו המלך ג'ואנג־שיאנג עלה לשלטון.

בשנה הראשונה למלך ג'ואנג־שיאנג העניק חנינה גדולה לפושעים, כיבד מחדש את השרים בעלי ההישגים של המלכים הקודמים, עשה חסד רב עם קרובי דמו והפיץ חסד בעם. אדון ג'ואו המזרחית קשר עם הנסיכים נגד צ'ין; צ'ין שלחה את ראש הממשלה לוּ בּוּ־וֵיי להשמידו וסיפחה את כל ארצו. צ'ין לא קטעה את פולחנו, אלא העניקה לאדון ג'ואו את אדמת יאנג־ז'ן כדי שיקיים את קורבנותיו. מָנְג אַאוֹ נשלח לתקוף את האן; האן מסרה את צ'נג־גאו ואת גונג. גבול צ'ין הגיע עד דה־ליאנג, ולראשונה הוקמה נציבות שלושת הנהרות. בשנה השנייה נשלח מנג אאו לתקוף את ג'או והוא הכניע את טאי־יואן. בשנה השלישית תקף מנג אאו את גאו־דו ואת ג'י של ויי וכבשן. הוא תקף את יו־צה, שין־צ'נג ולאנג־מנג של ג'או וכבש שלושים ושבע ערים. בחודש הרביעי היה ליקוי חמה. בשנה הרביעית תקף ואנג חה את שאנג־דאנג. נציבות טאי־יואן הוקמה לראשונה. וו־ג'י, מצביא ויי, הוביל את צבאות חמש המדינות לתקוף את צ'ין, והיא נהדפה אל מעבר לנהר. מנג אאו הובס, התיר את מערכו ונסוג. ביום בינג־וו בחודש החמישי מת המלך ג'ואנג־שיאנג. בנו ג'נג עלה לשלטון; הוא הקיסר הראשון של צ'ין.

בשנתו העשרים ושש של צ'ין המלך ג'נג איחד לראשונה את כל אשר תחת השמים לשלושים ושש נציבויות ונשא את התואר הקיסר הראשון. הקיסר הראשון מלך אחת־עשרה שנים ומת. בנו חוּ־הַאי עלה לשלטון; הוא הקיסר השני.

בשנה השלישית קמו הנסיכים כולם ומרדו בצ'ין. ג'או גאו הרג את הקיסר השני והעמיד את דזה־יינג. דזה־יינג מלך מעט יותר מחודש, והנסיכים הרגוהו; בכך אבדה צ'ין. הדברים מסופרים ב"רשומות היסוד של הקיסר הראשון".

ההיסטוריון הגדול אומר: אבותיה של צ'ין נשאו את שם המשפחה יינג. לאחר מכן, כשפוצלו ונחלו מדינות, אימצו את שמות המדינות כשמות משפחה: שׁוּ, טאן, ג'ו, ג'ונג־לי, יוּן־יֶן, טוּ־צָ'יוֹ, ג'יאנג־ליאנג, חוואנג, ג'יאנג, שיו־יו, באי־מינג, פיי־ליין וצ'ין. ואולם מפני שאביהם דזאו־פו קיבל את העיר ג'או כנחלה, נקראו בני צ'ין בשם המשפחה ג'או.

דברי הימים היסודיים של הקיסר הראשון לצ׳ין

הקיסר הראשון של צ'ין היה בנו של המלך ג'ואנג־שיאנג. כשג'ואנג־שיאנג היה נסיך בן ערובה של צ'ין בג'או, ראה את פילגשו של לוּ בּוּ־וֵיי, חשק בה ונשאה לאישה; היא ילדה את הקיסר הראשון. הוא נולד בהאנדאן בחודש הראשון של השנה הארבעים ושמונה למלך ג'או מצ'ין. בלידתו נקרא ג'נג ונשא את שם המשפחה ג'או. כשהיה בן שלוש־עשרה מת המלך ג'ואנג־שיאנג, וג'נג עלה במקומו למלוך על צ'ין. באותה עת כבר סיפחה צ'ין את בה, שו וחאן־ג'ונג; היא חצתה את ואן, החזיקה ביינג והקימה את נציבות הדרום. בצפון סיפחה את שאנג־ג'ון ואת הארץ שממזרח לה והחזיקה בנציבויות חה־דונג, טאי־יואן ושאנג־דאנג; במזרח הגיעה עד יינג־יאנג, השמידה את שתי מדינות ג'ואו והקימה את נציבות שלושת הנהרות. לו בו־ווי היה ראש הממשלה, קיבל נחלה בת מאה אלף בתי אב ונקרא רוזן ון־שין. הוא אסף אורחים ואנשי רוח נודדים וביקש בעזרתם לאחד את כל אשר תחת השמים. לי סה היה מאנשי ביתו. מנג אאו, ואנג י, הדוכס ביאו ואחרים היו מצביאים. המלך היה צעיר ורק עלה לכס, ולכן הפקיד את ענייני המדינה בידי השרים הגדולים. ג'ין־יאנג מרדה.

בשנה הראשונה לקיסר הראשון שלח המצביא מנג אאו כוח שהכניע את המרד.

בשנה השנייה הוביל הדוכס ביאו חיילים לתקוף את גְ'וַאן וערף שלושים אלף ראשים.

בשנה השלישית תקף מנג אאו את האן וכבש שלוש־עשרה ערים. ואנג יי מת. בחודש העשירי תקף המצביא מנג אאו את צ'אנג ואת יו־גווי של ויי. באותה שנה היה רעב גדול.

בשנה הרביעית נכבשו צ'אנג ויו־גווי. בחודש השלישי פוזרו הצבאות. בן הערובה של צ'ין חזר מג'או, ויורש העצר של ג'או יצא ושב לארצו. ביום גנג־יין בחודש העשירי הגיעו חגבים מן המזרח וכיסו את השמים. מגפה פשטה בכל אשר תחת השמים. מי מבני העם שהכניס לאוצר אלף שה תבואה קיבל דרגת אצולה אחת.

בשנה החמישית תקף המצביא אאו את ויי והכניע את סואן־דזאו, יֵן, סוּ, צ'אנג־פינג, יונג־צ'יו ואת עיר שאן־יאנג. כולן נכבשו; בסך הכול כבש עשרים ערים. לראשונה הוקמה נציבות המזרח. בחורף נשמע רעם.

בשנה השישית תקפו האן, ויי, ג'או, ויי וצ'ו יחד את צ'ין וכבשו את שו־לינג. צ'ין הוציאה צבא וחיילי חמש המדינות נסוגו. צ'ין כבשה את ויי ולחצה עליה מכיוון נציבות המזרח. שליטה ג'יאו הוביל את בני ענפו ועבר לשבת בִּיֵה־ואנג; הוא הסתמך על ההרים כדי להגן על חה־נֵיי של ויי.

בשנה השביעית הופיע כוכב שביט תחילה במזרח, אחר כך נראה בצפון, ובחודש החמישי נראה במערב. המצביא אאו מת. צבא צ'ין תקף את לונג, גוּ וצ'ינג־דו, ובשובו תקף את ג'י. כוכב השביט נראה שוב במערב במשך שישה־עשר יום. המלכה האלמנה סיה מתה.

בשנה השמינית יצא אח המלך צ'נג־ג'יאו, אדון צ'אנג־אן, בראש צבא לתקוף את ג'או. הוא מרד ומת בטוּ־לִיוֹ. כל קציני צבאו נערפו, והתושבים הועברו

ללין־טאו. המצביא המוצב בחומה מת; חיילי טון־ליו ופו־חה מרדו, וגופתו חוללה. דגים רבים עלו מן הנהר; עגלות קלות וסוסים כבדים יצאו מזרחה לחפש מזון.

לָאו אַי קיבל נחלה ונקרא רוזן צ'אנג־שין. ארץ שאן־יאנג ניתנה לו והוא נצטווה לשבת בה. הארמונות, המרכבות, הסוסים, הבגדים, הגנים והשמורות והציד הפתוח עמדו לרשותו כרצונו; כל עניין, קטן כגדול, הוכרע בידו. גם נציבות טאי־יואן שממערב לנהר הוסבה למדינתו. בשנה התשיעית נראה כוכב שביט, ולעיתים השתרע מקצה השמים עד קצהם. צ'ין תקפה את יואן ואת פו־יאנג של ויי. בחודש הרביעי לן המלך ביונג. ביום ג'י־יו נערך טקס בגרותו והוא חגר חרב. רוזן צ'אנג־שין לאו אי חולל מרד, ומשנתגלה זייף את חותם המלך ואת חותם המלכה האלמנה כדי לגייס את חיילי המחוזות והמשמר, את פרשי הארמון, את אדוני ז'ונג ודי ואת אנשי ביתו; הוא ביקש לתקוף את ארמון צ'י־ניין ולחולל מהומה. המלך שמע על כך וציווה על ראש הממשלה, אדון צ'אנג־פינג, ועל אדון צ'אנג־ון לגייס חיילים ולתקוף את לאו אי. הם נלחמו בשיין־יאנג וערפו כמה מאות ראשים. כל הלוחמים קיבלו דרגות אצולה; גם הסריסים שלחמו קיבלו דרגה אחת. לאו אי ואנשיו הובסו ונמלטו. מיד פורסם צו בכל הארץ: מי שילכוד את לאו אי חי יקבל מיליון מטבעות, ומי שיהרגו יקבל חצי מיליון. לבסוף נתפסו כולם. מפקד המשמר ג'יה, רשם הפנים סה, עוזר ראש הקשתים ג'יה, מנהל השרים הבכירים צ'י ועוד עשרים איש נערפו וראשיהם הוצגו. לאו אי נקרע במרכבות וגופתו הוצגה לראווה, וביתו הושמד. מאנשי ביתו נידונו הקלים יותר לעבודת איסוף עצים למקדשים. יותר מארבעת אלפים בתי אב איבדו את דרגותיהם והוגלו לשו, לביתם החדש בפאנג־לינג. באותו חודש שרר קור מקפיא ואנשים מתו. יאנג דואן־חה תקף את בית ין. כוכב

שביט נראה במערב ואחר כך בצפון, ונמשך מדרום לקבוצת הדובה במשך שמונים יום. בשנה העשירית הודח ראש הממשלה לו בו־ווי בשל פרשת לאו אי. חוואן יי מונה למצביא. צ'י וג'או באו למשתה. מאו ג'יאו איש צ'י אמר למלך צ'ין: "צ'ין מבקשת עתה לעסוק בכל אשר תחת השמים, אך למלך יצא שם של מי שהגלה את אמו המלכה האלמנה. חושש אני שהנסיכים ישמעו זאת ובשל כך יבגדו בצ'ין." מלך צ'ין הביא אפוא את המלכה האלמנה מיונג לשׁיין־יאנג והשיבה להתגורר בארמון גאן־צ'וואן.

נערך חיפוש גדול והאורחים הזרים גורשו. לי סה הגיש איגרת שכנוע, וצו גירוש האורחים בוטל. אז שכנע לי סה את מלך צ'ין לכבוש תחילה את האן כדי להפחיד את יתר המדינות, והמלך שלחו להכניע את האן. מלך האן דאג ונועץ בחאן פיי כיצד להחליש את צ'ין. ויי ליאו, איש דה־ליאנג, בא ואמר למלך צ'ין: "בעוצמתה של צ'ין דומים שליטי הנסיכים למושלי נציבויות ומחוזות בלבד. אני חושש רק שהנסיכים יכרתו ברית אנכית ויצאו יחד בהפתעה; בכך אבדו ג'ה־בו, פו־צ'אי והמלך מין. אבקש מן המלך שלא יחוס על רכושו אלא ישחד את שריהם רבי־ההשפעה ויבלבל את עצתם. לא יאבדו יותר משלוש מאות אלף יחידות זהב, וכך אפשר יהיה לכלות את הנסיכים." מלך צ'ין קיבל את עצתו, נהג בו טקס כשווה במעמד ולבש ואכל כמוהו. ויי ליאו אמר: "מלך צ'ין — אפו כשל צרעה, עיניו ארוכות, חזהו כשל עוף דורס וקולו כשל תן. חסד מועט בו ולב נמר וזאב. כשהוא נתון במצוקה קל לו להשפיל עצמו לפני אנשים, אך כשישיג את רצונו יקל בעיניו לטרפם. אני אדם פשוט, ואף על פי כן בכל פעם שהוא רואה אותי הוא משפיל עצמו לפניי. אם אכן ישיג מלך צ'ין את רצונו בכל אשר תחת השמים, יהיו הכול שבויים בידו. אי אפשר להתרועע עמו

זמן רב." הוא נמלט. המלך הבחין בדבר, עצרו בתקיפות ומינהו למפקד העליון של צ'ין; לבסוף השתמש בעצותיו. לי סה נעשה בעל הכוח בממשל.

בשנה האחת־עשרה תקפו ואנג ג'יין, חוואן יי ויאנג דואן־חה את יֶה וכבשו תשע ערים. ואנג ג'יין תקף את אֶ־יוּ ואת ליאו־יאנג ואיחד את הכוחות לצבא אחד. שמונה־עשר יום לאחר שקיבל את הפיקוד השיב הביתה את החיילים שדרגת מזונם נמוכה מדוֹאוּ; מכל עשרה בחר שניים שיצאו עמו לכבוש את יֶה ואת אן־יאנג. חוואן יי פיקד עליהם. בשנה השתים־עשרה מת לו בו־ווי, רוזן ון־שין, ונקבר בחשאי. מאנשי ביתו שבאו להתאבל עליו גורשו אנשי ג'ין; מאנשי צ'ין, בעלי משכורת של שש מאות שה ומעלה איבדו את דרגותיהם והוגלו, ובעלי חמש מאות שה ומטה שלא באו להתאבל הוגלו בלי לאבד את דרגותיהם. נקבע כי מכאן ואילך כל מי שינהל את ענייני המדינה בלא דרך, כלאו אי וכלו בו־ווי, יירשם ביתו להחרמה ויטופל כמותם. בסתיו הוחזרו אנשי בית לאו אי שהוגלו לשו. באותה עת שררה בצורת גדולה בכל הארץ, ורק בין החודש השישי לשמיני ירד גשם.

בשנה השלוש־עשרה תקף חוואן יי את פינג־יאנג של ג'או, הרג את מפקד ג'או חו ג'ה וערף מאה אלף ראשים. המלך נסע לחה־נאן. בחודש הראשון נראה כוכב שביט במזרח. בחודש העשירי תקף חוואן יי את ג'או. בשנה הארבע־עשרה תקף צבא צ'ין את צבא ג'או בפינג־יאנג, כבש את יי־אן, הביס את האויב והרג את מפקדו. חוואן יי הכניע את פינג־יאנג ואת וו־צ'נג. חאן פיי נשלח לצ'ין; צ'ין השתמשה בעצת לי סה, עיכבה את פיי והוא מת ביונ־יאנג. מלך האן ביקש להיות לנתין.

בשנה החמש־עשרה גויס צבא גדול: צבא אחד הגיע ליֶה ואחד לטאי־יואן וכבש את לאנג־מנג. הייתה רעידת אדמה. בחודש התשיעי של השנה השש־עשרה גויסו חיילים לקבל את ארץ נאן־יאנג של האן מידי המושל הזמני טנג. לראשונה נצטוו הגברים לרשום את גילם. ויי מסרה ארץ לצ'ין, וצ'ין הקימה את לי־יי. בשנה השבע־עשרה תקף רשם הפנים טנג את האן, תפס את מלכה אן וסיפח את כל ארצו. הארץ נעשתה נציבות ושמה יינג־צ'וואן. הייתה רעידת אדמה. המלכה האלמנה חווה־יאנג מתה. העם סבל רעב גדול.

בשנה השמונה־עשרה גויס צבא גדול לתקוף את ג'או. ואנג ג'יין פיקד על כוחות שאנג־די וירד דרך ג'ינג־שינג; דואן־חה פיקד על כוחות חה־נֵיי, וצ'יאנג חווי תקף את ג'או. דואן־חה צר על העיר האנדאן. בשנה התשע־עשרה הכניעו ואנג ג'יין וצ'יאנג חווי את כל חבל דונג־יאנג של ג'או ותפסו את מלך ג'או. הם משכו את הצבא צפונה כדי לתקוף את יֶן וחַנו בג'ונג־שאן. מלך צ'ין נסע להאנדאן. את כל מי שנטר טינה למשפחת אמו בימי הולדתו וגידולו בג'או קבר חיים. מלך צ'ין שב דרך טאי־יואן ושאנג־ג'ון. אמו המלכה האלמנה מתה. ג'יה, נסיך ג'או, הוביל כמה מאות מבני ביתו לדאי, הכריז על עצמו כמלך דאי, חבר במזרח לצבא ין וחנה בשאנג־גו. היה רעב גדול.

בשנה העשרים חשש דאן, יורש העצר של יֶן, שצבא צ'ין יגיע לארצו ושלח את ג'ינג קה להתנקש במלך צ'ין. המלך גילה את המזימה, ביתר את גופו של קה והציגו לראווה, ושלח את ואנג ג'יין ושין שנג לתקוף את ין. ין ודאי הוציאו צבא נגד צ'ין, אך צבא צ'ין הביסם ממערב לנהר יי. בשנה העשרים ואחת תקף ואנג בֶּן את ג'י. חיילים נוספים נשלחו לצבאו של ואנג ג'יין, והוא הביס את צבא יורש העצר של ין, כבש את עיר ג'י והשיג את ראשו של דאן. מלך ין נסוג מזרחה, סיפח את ליאו־דונג ומלך שם. ואנג ג'יין התנצל בשל זקנתו ומחלתו ושב לביתו.

שין־ג'נג מרדה. אדון צ'אנג־פינג הועבר ליינג. שלג כבד ירד לעומק שני רגל וחצי.

בשנה העשרים ושתיים תקף ואנג בן את ויי, הטה את מי הנהר לתעלה והציף את דה־ליאנג. חומת העיר התמוטטה, מלכה ביקש להיכנע, וכל ארצו נכבשה.

בשנה העשרים ושלוש זימן מלך צ'ין שוב את ואנג ג'יין, אילצו לקום ממחלתו ושלחו בראש צבא לתקוף את ג'ינג. הוא כבש את הארץ שמדרום לצ'ן ועד פינג־יו ושבה את מלך ג'ינג. מלך צ'ין סייר עד יינג וצ'ן. שיאנג ין, מצביא ג'ינג, העמיד את אדון צ'אנג־פינג כמלך ג'ינג ומרד בצ'ין מדרום לנהר חוואי. בשנה העשרים וארבע תקפו ואנג ג'יין ומנג וו את ג'ינג והביסו את צבאה; אדון צ'אנג־פינג מת ושיאנג ין התאבד.

בשנה העשרים וחמש גויס צבא גדול בפיקוד ואנג בן. הוא תקף את ליאו־דונג של ין ותפס את מלך ין סי; אחר כך שב לתקוף את דאי ושבה את מלכה ג'יה. ואנג ג'יין הכניע את הארץ שמדרום ליאנגצה בג'ינג; הוא קיבל את כניעת שליט יֶוֶה והקים את נציבות קוי־ג'י. בחודש החמישי נערכה חגיגה כללית בכל הארץ.

בשנה העשרים ושש גייסו מלך צ'י ג'יין וראש ממשלתו חואו שנג צבא להגן על גבולם המערבי וחסמו את המעבר לצ'ין. צ'ין שלחה את המצביא ואנג בן דרומה מין לתקוף את צ'י, והוא תפס את מלך צ'י ג'יין.

לאחר שמלך צ'ין איחד לראשונה את כל אשר תחת השמים ציווה על ראש הממשלה ועל המבקר הראשי: "לפנים מסר מלך האן את ארצו ואת חותמו וביקש להיות בן־חסות; אחר כך הפר את הברית, כרת ברית אנכית עם ג'או ווי

ומרד בצ'ין. לכן גייסנו צבא להענישו ושבינו את מלכו. חשבתי שהדבר טוב וקיוויתי להשבית את כלי המלחמה. מלך ג'או שלח את ראש ממשלתו לי מו לכרות ברית, ולכן החזרנו לו את בנו שהיה בן ערובה. אחר כך הפר את הברית ומרד בנו בטאי־יואן; לכן גייסנו צבא להענישו ותפסנו את מלכו. ג'יה, נסיך ג'או, הכתיר עצמו למלך דאי, ולכן שלחנו צבא והשמדנוהו. מלך ויי התחייב תחילה להיכנע ולבוא לצ'ין; אחר כך קשר עם האן וג'או להפתיע את צ'ין, וצבאותינו הענישוהו והשמידו את ארצו. מלך ג'ינג מסר את הארץ שממערב לצ'ינג־יאנג, ואחר כך הפר את הברית ותקף את נציבות הדרום שלנו; לכן שלחנו צבא להענישו, תפסנו את מלכו והכנענו את ארץ ג'ינג. מלך ין היה חשוך דעת ומבולבל, ויורש העצר דאן שלח בחשאי את ג'ינג קה כפושע; צבאותינו הענישוהו והשמידו את ארצו. מלך צ'י קיבל את עצת חואו שנג, ניתק את מעבר שליחי צ'ין וביקש לחולל מהומה; צבאותינו הענישוהו, שבו את מלכו והשקיטו את ארץ צ'י. אני, בגופי הזעיר, גייסתי צבא להעניש את האלימים והמורדים; בזכות רוח אבותינו נכנעו ששת המלכים לאשמתם וכל אשר תחת השמים הושב לסדר. אם לא נשנה עתה את השם והתואר, לא יהלמו את ההישג ולא יימסרו לדורות הבאים. דונו בתואר הקיסרי." ראש הממשלה וַאן, המבקר הגדול ג'יה, שר המשפטים סה ואחרים אמרו כולם: "לפנים שלטו חמשת הקיסרים בארץ בת אלף לי. מחוץ לה היו אזורי הנסיכים והעמים הזרים, ונסיכיהם באו לחצר או לא באו; בן השמים לא יכול היה לשלוט בהם. עתה יצא הוד מלכותו בצבא צדק, העניש את הרוצחים והפושעים, השכין סדר בכל אשר תחת השמים והפך את כל הארץ שבתוך הימים לנציבויות ולמחוזות. החוקים והצווים באים ממקור אחד. דבר כזה לא היה מאז העת העתיקה ואף חמשת הקיסרים לא הגיעו אליו. אנו התייעצנו בענווה עם המלומדים: בעת העתיקה היה שליט השמים, שליט הארץ ושליט הטאי,

ושליט הטאי היה הנכבד מכולם. במחיר חיינו אנו מגישים למלך את תואר הכבוד 'שליט הטאי'. פקודה תיקרא 'תקנה', צו ייקרא 'צו קיסרי', ובן השמים יכנה עצמו 'ג'ן'." המלך אמר: "הסירו את 'טאי', השאירו 'חוואנג', וצרפו אליו את התואר הקדום 'די'; התואר יהיה 'חוואנג־די' — קיסר. כל השאר כדבריכם." התקנה אמרה: "מאושר." לאחר מותו הועלה המלך ג'ואנג־שיאנג למעמד הקיסר העליון. התקנה אמרה: "שמעתי שבעת העתיקה הרחוקה היו תארים אך לא כינויי־לאחר־המוות; בעת העתיקה האמצעית היו תארים, ולאחר המוות קבעו כינוי לפי המעשים. כך בן שופט את אביו ושר שופט את אדונו. אין בכך כל טעם, ואיני מקבל זאת. מעתה תבוטל שיטת הכינויים שלאחר המוות. אני הקיסר הראשון; הדורות הבאים יימנו במספר — הקיסר השני, הקיסר השלישי ועד הקיסר הרבבה — והשלשלת תימסר בלי קץ."

הקיסר הראשון יישם את מחזור חמש המידות. הוא סבר שג'ואו זכתה במידת האש ושצ'ין, שהחליפה את מידת ג'ואו, הולכת אחר מה שהאש אינה יכולה לגבור עליו. זו הייתה ראשיתה של מידת המים. ראש השנה שונה וברכות החצר החלו ביום הראשון של החודש העשירי. בבגדים, בציציות, בניסים ובדגלים הועלה השחור מעל שאר הצבעים. המספר שש נעשה בסיס המידות: לוחות הרשאה וכובעי חוק היו בני שש צון; המרכבות ברוחב שש רגל, שש רגל היו צעד, ובמרכבה רתמו שישה סוסים. שם הנהר הצהוב הוחלף ל"מי המידה", לציון ראשית מידת המים. תקיפות, קשיחות, חומרה ועומק נעשו רצויים; כל עניין הוכרע על פי החוק, בחיתוך אכזרי שאין בו חסד, אנושיות, הרמוניה או צדק — ורק אז נמצא הדבר תואם למספרה של מידת חמשת היסודות. החוקים הוחמרו, ומי שנידון לזמן רב לא זכה לחנינה.

ראש הממשלה ואן ואחרים אמרו: "הנסיכים הובסו זה עתה. ארצות ין, צ'י וג'ינג רחוקות; אם לא יוצבו בהן מלכים אין מי שייצבן. אנו מבקשים להמליך את בני הקיסר, ורק מבקשים את חסדו ואישורו." הקיסר הראשון העביר את ההצעה לדיון השרים, וכולם חשבוה למועילה. שר המשפטים לי סה טען: "המלכים ון וו מג'ואו העניקו נחלות לרבים מבניהם, מאחיהם ומבני משפחתם; אך בדורות הבאים התרחקה הקרבה, והם תקפו זה את זה כאויבים. הנסיכים הרגו זה את זה, ובן השמים של ג'ואו לא יכול היה לעצור בעדם. עתה, בזכות רוחו האלוהית של הוד מלכותו, אוחדה הארץ שבתוך הימים והיא כולה נציבויות ומחוזות. די להעניק לבני הקיסר ולשרים בעלי ההישגים גמול רב מן המסים הציבוריים; כך קל מאוד לשלוט בהם. אם אין בכל אשר תחת השמים מחשבה אחרת, זו הדרך לשלום. אין תועלת בהקמת נסיכויות." הקיסר הראשון אמר: "כל אשר תחת השמים סבל מלחימה ומאבק בלי הפסק מפני שהיו בו רוזנים ומלכים. בזכות אבותינו הושב עתה הסדר; אם נקים שוב מדינות, הרי ניטע כלי מלחמה. וכיצד נבקש אחר כך מנוחה? עצת שר המשפטים נכונה."

הארץ חולקה לשלושים ושש נציבויות, ובכל נציבות מונו מושל, מפקד ומפקח. שם העם הוחלף ל"שחורי הראש". נערכה חגיגה כללית. כלי הנשק של כל הארץ נאספו לשיין־יאנג, הותכו ונעשו מהם פעמונים ומעמדים ושנים־עשר אנשי מתכת, שכל אחד שקל אלף שה; הם הוצבו בחצר הארמון. החוקים, המידות, המשקלות והאורכים אוחדו. רוחב צירי המרכבות נעשה אחיד, והכתב נעשה אחיד. במזרח הגיעה הארץ עד הים וקוריאה; במערב עד לין־טאו וארץ צ'יאנג; בדרום עד המקום שבו הבתים פונים צפונה; ובצפון נשענה על הנהר כחומה, הקיפה את הרי יין והגיעה עד ליאו־דונג. מאה ועשרים אלף

בתי אב מן החזקים והעשירים בכל הארץ הועברו לשׁיין־יאנג. מקדשי האבות, ג'אנג־טאי ושאנג־לין היו כולם מדרום לנהר ויי. בכל פעם שצ'ין הביסה מדינת נסיכים, העתיקה את תבנית ארמונה ובנתה כמותה על המדרון שמצפון לשׁיין־יאנג, פונה דרומה אל ויי. מארמון יונג מזרחה עד הנהרות ג'ינג ווי היו אולמות, בתים, דרכים עיליות ומסדרונות מקיפים מחוברים זה לזה. את הנשים היפות, הפעמונים והתופים שנלקחו מן הנסיכים הכניסו למלא אותם.

בשנה העשרים ושבע סייר הקיסר הראשון בלונג־שי ובביי־די, יצא דרך הר ג'י־טואו ועבר בחווי־ג'ונג. הוא בנה את ארמון שין מדרום לנהר ויי, ואחר כך שינה את שמו למקדש הקוטב, בדמות קוטב השמים. דרך נמתחה ממקדש הקוטב עד הר לי, ונבנה האולם הקדמי בגאן־צ'וואן. נבנה מעבר מקורה שחיבר אותו לשׁיין־יאנג. באותה שנה הוענקה דרגת אצולה אחת לכל אדם, ונסללו דרכים קיסריות.

בשנה העשרים ושמונה נסע הקיסר הראשון מזרחה דרך הנציבויות והמחוזות ועלה להר יי של דְזוֹאוּ. הוא הקים אבן, נועץ במלומדי לו והורה לחקוק עליה שבח למידת צ'ין; עמם דן בטקסי פנג ושאן ובקורבנות ההשקפה להרים ולנהרות. אחר כך עלה להר טאי, הקים אבן, ערך את טקס פנג והקריב. בירידתו פרצה לפתע רוח עם גשם והוא נח תחת עץ; משום כך העניק לעץ את דרגת וו־דה־פו. הוא ערך את טקס שאן בליאנג־פו. על האבן שהקים חקק את הדברים האלה:

הקיסר עלה לכס, קבע תקנות והבהיר את החוק, ושריו תיקנו את דרכיהם. בשנה העשרים ושש איחד לראשונה את כל אשר תחת השמים, ולא היה מי שלא בא כאורח ונכנע. הוא סייר בעצמו בקרב העם הרחוק, עלה אל הר טאי

הזה והשקיף סביב על קצה המזרח. השרים המלווים בחנו את עקבות המעשה, ירדו לשורשי המפעל ושיננו ביראה את הישגיו ומידותיו. דרך הממשל נעה כסדרה, כל התוצרים מצאו את הראוי להם ולכולם היו כללים ודפוסים. הצדק הגדול זוהר ומשובח ויימסר לדורות הבאים; יקבלוהו בציות ולא ישנוהו. הקיסר חכם בגופו; לאחר שהשכין שלום בכל הארץ לא התרשל בממשל. הוא קם השכם וישן מאוחר, ייסד תועלת לדורות והרבה בייחוד בהוראה. הכללים וההדרכה הופצו והגיעו לכול; קרובים ורחוקים הוסדרו בשלמות וכולם נשמעו לרצונו הקדוש. הנכבדים והשפלים הובחנו בבירור, גברים ונשים נהגו לפי הטקס, וכל אחד שמר בזהירות על תפקידו. הפנים והחוץ הופרדו בגלוי ולא היה מקום שלא נטהר. הדבר יוחל על הדורות הבאים. ההשפעה משנה בלי קץ; יקיימו את צוואתו ויישאו לעד את אזהרתו הכבדה.

אז המשיך לאורך החוף ממזרח למפרץ בוהאי, עבר בחוואנג ובג'וי, הגיע עד קצה צ'נג־שאן ועלה על הר ג'ה־פו. הוא הקים אבן, שיבח עליה את מידת צ'ין והלך משם.

בדרום עלה לְאַנְג־יֶה ושמח במקום מאוד; הוא נשאר שם שלושה חודשים. שלושים אלף בתי אב משחורי הראש הועברו אל מתחת לבימת לאנג־יה וקיבלו פטור ממסים ומעבודה לשתים־עשרה שנה. בימת לאנג־יה נבנתה, ועליה הוקמה אבן חקוקה ששיבחה את מידת צ'ין והבהירה את סיפוקו של הקיסר. נאמר בה:

> בשנה העשרים ושמונה חולל הקיסר התחלה חדשה. הוא יישר את החוקים והמידות והעמיד סדר לכל הדברים. כדי להבהיר את יחסי האדם איחד את אמות המידה שבין אבות לבנים. חוכמה קדושה, אנושיות וצדק

גילו והבהירו את עקרונות הדרך. הוא יצא מזרחה להרגיע את ארצות המזרח ולסקור את החיילים. משהושלמו כל המעשים בא אל הים. הישגו של הקיסר היה לעודד עמל בענפי היסוד: הוא רומם את החקלאות והסיר את העיסוקים השוליים, וכך העשיר את שחורי הראש. בכל אשר תחת השמים איחדו לבבות וכופפו רצונות. לכלים ולמכשירים מידה אחת, ולכתב סימנים אחידים. בכל מקום שהשמש והירח מאירים ושספינות ומרכבות נושאות אליו, הכול משלימים את חייהם ואין מי שאינו משיג את רצונו. הוא פועל לפי העת והמעשה — הוא הקיסר. הוא תיקן מנהגים שונים, חצה מים ועבר ביבשה, דאג לשחורי הראש ולא התרשל בוקר וערב. הוא הסיר ספק וקבע חוק, וכולם יודעים ממה להימנע. מושלי החבלים חילקו את תפקידיהם, וכל ענייני הממשל קלים וסדורים. כל פעולה והימנעות הולמות, וכל הדברים כמו שורטטו. תבונת הקיסר משגיחה על ארבעת הכיוונים. הנכבדים והשפלים, היקרים והפשוטים, אינם חורגים מדרגתם ומהתנהגותם. בלאנג־יה אין סובלנות לעוול; הכול שוקדים על יושר וטוב. קטנים כגדולים נותנים את מלוא כוחם ואין מעיז להתרשל. קרובים ורחוקים, גלויים ונסתרים, מתמסרים לחומרה ולכובד ראש. הם ישרים, נאמנים ודבקים, ומפעליהם קבועים. מידת הקיסר ייצבה את ארבעת הקצוות. הוא העניש את המורדים, הסיר את המזיקים, קידם תועלת והביא ברכה. הוא קצב את המעשים לפי העונות וכל התוצרים התרבו. שחורי הראש שקטים ואינם משתמשים בכלי מלחמה. ששת הקרובים מגינים זה על זה ולעולם אין שודדים. בשמחה הם מקיימים את ההוראה וכולם יודעים את כללי החוק. בתוך ששת הכיוונים הכול אדמת הקיסר: במערב הוא חוצה את החולות הנודדים, בדרום מגיע עד הבתים הפונים צפונה, במזרח יש הים המזרחי ובצפון הוא עובר את דה־סיה. בכל מקום שרגל אדם מגיעה אליו אין מי שאינו נתין. הישגו מכסה את חמשת

הקיסרים וחסדו מגיע לבקר ולסוסים. כולם זוכים במידתו וכל אחד שקט במעונו.

לאחר שמלך צ'ין החזיק בכל אשר תחת השמים וקבע לעצמו את התואר קיסר, הוא יצא להרגיע את ארצות המזרח והגיע ללאנג־יה. ליוו אותו הרוזן ואנג לי, רוזן וו־צ'נג; הרוזן ואנג בן, רוזן טונג־וו; הרוזן מן הדרגה המשנית ג'או חאי, רוזן ג'יין־צ'נג; הרוזן מן הדרגה המשנית צ'נג, רוזן צ'אנג־וו; הרוזן מן הדרגה המשנית פנג וו־דזה, רוזן וו־שין; ראש הממשלה קווי לין; ראש הממשלה ואנג ואן; השר לי סה; השר ואנג וו; וו־דה־פו ג'או יינג; וו־דה־פו יאנג ג'יו. הם נועצו יחד על שפת הים ואמרו: "לקיסרים הקדומים הייתה ארץ בת לא יותר מאלף לי. הנסיכים שמרו כל אחד על תחום נחלתו, באו לחצר או לא באו, פלשו זה לזה וחוללו אלימות ומהומות; ההרג והמלחמה לא חדלו, ואף על פי כן חקקו מתכת ואבן כדי להנציח את עצמם. חמשת הקיסרים ושלושת המלכים הקדומים החזיקו בתורות שונות, חוקיהם ומידותיהם לא היו ברורים, והם שאלו את סמכותם מרוחות ומשדים כדי לרמות את הרחוקים. מעשיהם לא התאימו לשמותיהם ולכן לא האריכו ימים. עוד בחייהם בגדו הנסיכים ומרדו בהם, והחוקים והצווים לא נאכפו. עתה איחד הקיסר את כל אשר בתוך הימים, עשהו נציבויות ומחוזות והשכין שלום בכל הארץ. הוא האיר את מקדשי האבות, גילם את הדרך והפעיל את המידה, ותואר הכבוד הושלם במלואו. השרים משננים יחד את הישגיו ומידותיו של הקיסר וחוקקים אותם במתכת ובאבן כדי שיהיו אות ומופת."

לאחר מכן הגישו שׁוּ שֶׁה ואחרים מצ'י איגרת ובה אמרו כי בים יש שלושה הרים אלוהיים, הנקראים פנג־לאי, פאנג־ג'אנג ויינג־ג'ואו, ובהם חיים בני אלמוות. הם ביקשו לצום ולהיטהר ולצאת עם נערים ונערות לחפשם. הקיסר

שלח את שו שה לגייס כמה אלפי נערים ונערות ולצאת לים לחפש את בני האלמוות.

בשובו עבר הקיסר הראשון בפנג־צ'נג. הוא צם, נטהר, התפלל והקריב וביקש להעלות את קדרת ג'ואו מנהר סה. אלף איש נשלחו לצלול ולחפש אותה ולא מצאוה. הוא חצה את נהר חוואי לדרום־מערב ונסע להר חנג ולנציבות הדרום. הוא שט ביאנגצה והגיע למקדש שבהר שיאנג. רוח עזה פגעה בו וכמעט לא הצליח לחצות. הקיסר שאל מלומד: "מי היא רוח אדון שיאנג?" המלומד השיב: "שמעתי שהיא בתו של יאו ואשת שון, והיא קבורה כאן." הקיסר הראשון כעס מאוד ושלח שלושת אלפים אסירים לכרות את כל עצי הר שיאנג ולהותיר את ההר אדום וחשוף. הוא שב מנציבות הדרום דרך מעבר וו.

בשנה העשרים ותשע יצא הקיסר הראשון שוב מזרחה. כשהגיע לבו־לאנג־שה שביאנג־וו החרידו אותו שודדים. הם לא נתפסו, ולכן ציווה לערוך חיפוש גדול בכל הארץ במשך עשרה ימים.

הוא עלה לג'ה־פו וחקק אבן. נאמר בה:

> בשנה העשרים ותשע, באמצע האביב, כשהחום הנעים רק החל, יצא הקיסר למסע מזרחה, עלה בסיורו לג'ה־פו והביט אל הים. השרים המלווים שמחו במראה, חקרו את ההישגים המפוארים ושיננו לאחור את ראשית המפעל. החכם הגדול ייסד ממשל, קבע חוקים ומידות והבהיר את עקרונות הסדר. כלפי חוץ לימד את הנסיכים והפיץ בנדיבות השכלה וחסד, מוארים בצדק ובעיקרון. שש המדינות היו עקומות וסוטות, חמדניות ואכזריות בלי שובעה, ולא חדלו להתאכזר ולהרוג. הקיסר ריחם על ההמונים ושלח צבא עונשין, הניף והאדיר את מידתו הצבאית. עונש הצדק

קוים בנאמנות, מוראו בער לכל עבר ולא היה מי שלא בא כאורח ונכנע. הוא כילה את החזקים והאלימים, הציל את שחורי הראש וייצב את ארבעת הקצוות. הוא הפיץ חוק מואר בכול, ארג את הארץ לאורכה ולרוחבה והעמיד מופת לעד. גדול הוא! בכל הארץ הנרחבת נשמעים לרצונו הקדוש. השרים שיננו את הישגיו וביקשו לחקקם באבן, כאות שיימסר בדפוס הקבוע.

בכתובת שבצד המזרחי נאמר:

בשנה העשרים ותשע יצא הקיסר למסע באביב וסקר את המקומות הרחוקים. כשהגיע לקצה הים עלה לג'ה־פו והאיר מלמעלה על השמש העולה. הנוף היה רחב ויפה. כל השרים המלווים חשבו והעמיקו בדרך הבהירה ביותר. החוק הקדוש קם לראשונה, טיהר וסידר את גבולות הפנים והעניש בחוץ את האלימים והחזקים. העוצמה הצבאית התפשטה לכל עבר, הרעידה את ארבעת הקצוות, לכדה והשמידה את ששת המלכים. הוא גילה ואיחד את כל אשר תחת השמים; האסונות והמזיקים חדלו וכלי המלחמה הונחו לעד. במידתו המוארת הסדיר הקיסר את הארץ ואינו מתרשל במה שהוא רואה ושומע. הוא קבע את הצדק הגדול, הבהיר את הכלים והמתקנים ולכולם נתן סימנים ודגלים. השרים הממונים שומרים על חלוקתם וכל אחד יודע כיצד לפעול; אין עניין מסופק. שחורי הראש השתנו, קרובים ורחוקים משתמשים באותן מידות, ואין לו אח ורע מאז ימי קדם. משנקבעו התפקידים הקבועים ימשיכו צאצאיו במפעל ויישאו לאורך ימים את הממשל הקדוש. השרים משבחים את מידתו, משננים ביראה את הישגיו הקדושים ומבקשים לחקקם בג'ה־פו.

הוא פנה לאחור, המשיך ללאנג־יה ושב דרך שאנג־דאנג.

בשנה השלושים לא אירע דבר.

בחודש השנים־עשר של השנה השלושים ואחת הוחלף שם חג לָה ל"ג'יה־פינג". לכל שכונה של שחורי הראש ניתנו שש אבנים של אורז ושני כבשים. הקיסר הראשון יצא בסתר בשַיין־יאנג בלוויית ארבעה לוחמים. בלילה נתקל בשודדים בבריכת לאן ונקלע למצוקה; הלוחמים הרגו את השודדים. נערך חיפוש גדול באזור המעברים במשך עשרים יום. מחיר שה אורז היה אלף ושש מאות מטבעות.

בשנה השלושים ושתיים נסע הקיסר הראשון לג'יה־שה ושלח את לוּ שנג איש ין לחפש את סיין־מן ואת גאו שה. הוא חקק את שער ג'יה־שה, הרס את חומות הערים ופתח את הסכרים למעבר המים. בכתובת נאמר:

> אז הוקמו צבאות, חסרי הדרך נענשו והומתו והמורדים נשמדו. בכוח צבאי כילו את האלימים והסוררים, ובהשכלה השיבו את החפים מפשע; לב ההמונים נכנע כולו. בחסד נשקלו ההישגים והעמל, והגמול הגיע עד הבקר והסוסים; הטובה דישנה את הארץ. הקיסר הפעיל את מוראו, מידתו איחדה את הנסיכים ולראשונה נעשה שלום גדול אחד. הוא הפיל את חומות הערים, פתח נהרות וסכרים והסיר את המעברים המסוכנים. לאחר שהארץ הוסדרה לא הוטלה על העם עבודת כפייה, וכל אשר תחת השמים הורגע. הגברים שמחים בשדותיהם והנשים מטפחות את מלאכתן; לכל מעשה סדר. החסד מכסה את כל התוצרים; מי שנעדרו זמן רב שבו לעבד את האדמה ואין מי שאינו שקט במקומו. השרים משננים את ההישגים ומבקשים לחקוק אבן זו כדי למסור לעד את הכללים והמופת.

הוא שלח את חאן ג'ונג, חואו גונג ושה שנג לחפש בני אלמוות וסם אלמוות. הקיסר הראשון סייר בגבול הצפוני ושב דרך שאנג־ג'ון. לו שנג איש ין, שנשלח לים, חזר; בענייני רוחות ואלים הגיש רשומה וספר מפות שבהם נאמר: "מי שיאבד את צ'ין הוא חו." הקיסר הראשון שלח אפוא את המצביא מנג טיין לגייס שלוש מאות אלף חיילים, לתקוף את חו בצפון ולכבוש את הארץ שמדרום לנהר.

בשנה השלושים ושלוש גויסו כל הנמלטים בעבר, החתנים המתגוררים בבית נשותיהם והסוחרים לכבוש את ארץ לו־ליאנג. שם הוקמו נציבויות גוו־לין, שיאנג ונאן־האי, והנידונים נשלחו כחילות מצב. בצפון־מערב גורשו השיונגנו. מיו־ג'ונג מזרחה לאורך הנהר ועד הרי יין הוקמו שלושים וארבעה מחוזות, ועל גדת הנהר נבנו ערים כחומת גבול. מנג טיין נשלח גם לחצות את הנהר ולכבוש את גאו־צ'ווה, הר יאנג ואזור בייי־ג'יה; הוא בנה תחנות ומבצרים כדי לגרש את בני ז'ונג. גולים הועברו למלא את המחוזות החדשים. נאסר עליהם להקריב. כוכב בהיר הופיע במערב.

בשנה השלושים וארבע נשלחו לגלות פקידי בתי דין ששפטו שלא ביושר; הם בנו את החומה הארוכה ועבדו בארץ יֵוֵה הדרומית.

הקיסר הראשון ערך משתה בארמון שיין־יאנג, ושבעים מלומדים ניגשו לאחל לו אריכות ימים. מנהל הפקידים ג'ואו צ'ינג־צ'ן אמר בשבחו: "לפנים לא השתרעה ארץ צ'ין על יותר מאלף לי. בזכות רוחו האלוהית, תבונתו וקדושתו של הוד מלכותו הושב הסדר לארץ שבתוך הימים והברברים גורשו. בכל מקום שהשמש והירח מאירים אין מי שאינו בא כאורח ונכנע. הנסיכויות נעשו נציבויות ומחוזות; כל אדם שקט ושמח במקומו ואין אסון מלחמה. הדבר יימסר

לרבבת דורות. מאז העת העתיקה לא היה מי שהגיע למורא ולמידה של הוד מלכותו." הקיסר הראשון שמח. המלומד צ'וֹן־יוּ יֶוֶה איש צ'י ניגש ואמר: "שמעתי שמלכי יין וג'ואו שלטו יותר מאלף שנה מפני שהעניקו נחלות לבניהם, לאחיהם ולשרים בעלי הישגים, והם היו להם ענפים ותומכים. עתה מחזיק הוד מלכותו בארץ שבתוך הימים, אך בניו ואחיו הם אנשים פשוטים. אם יקומו פתאום שרים כטיין צ'אנג או ששת השרים, כיצד יוכלו להציל זה את זה בלי מסייעים ומוכיחים? מעולם לא שמעתי שמי שאינו נוטל את העת העתיקה למופת יכול להאריך ימים. ועתה צ'ינג־צ'ן אף מחניף בפניך ומכביד את טעותך; אין זה שר נאמן." הקיסר הראשון העביר את הדברים לדיון. ראש הממשלה לי סה אמר: "חמשת הקיסרים לא חזרו זה על דרכי זה, ושלוש השושלות לא חיקו זו את זו. כל אחת משלה בדרכה, לא מפני שסתרו זו את זו אלא מפני שהזמנים השתנו. עתה יצר הוד מלכותו מפעל גדול ויסד הישג לרבבת דורות; ודאי שאין הדבר בהשגת המלומדים הטיפשים. דברי יווה עוסקים בשלוש השושלות, ואין בהן מופת ראוי. לפנים התחרו הנסיכים ונלחמו, ולכן הזמינו בנדיבות מלומדים נודדים. עתה כל אשר תחת השמים מיושב והחוקים והצווים יוצאים ממקור אחד. בביתם חייבים בני העם להשקיע כוח בחקלאות ובמלאכה; המלומדים חייבים ללמוד את החוקים, הצווים, האיסורים והסייגים. ואילו עתה התלמידים אינם לומדים מן ההווה אלא מן העתיק, כדי לגנות את זמנם ולבלבל את שחורי הראש. אני, ראש הממשלה סה, אומר במחיר חיי: בעת העתיקה הייתה הארץ מפוזרת ומבולבלת ואיש לא יכול היה לאחדה; לכן קמו הנסיכים יחד. בכל דבריהם העלו את העתיק כדי לפגוע בהווה, קישטו דברים כוזבים כדי לבלבל את הממשי, וכל אחד שיבח את תורתו הפרטית כדי לגנות את מה שהקים השליט. עתה מחזיק הקיסר בכל אשר תחת השמים, מבדיל שחור מלבן ומבסס סמכות אחת. בעלי תורה

פרטית מגנים יחד את החוקים וההוראות; כשהם שומעים שצו יצא, כל אחד דן בו על פי תורתו. בפנים הם מגנים אותו בלבם, ובחוץ משוחחים עליו בסמטאות; הם מתפארים בפני השליט כדי לקנות שם, רואים בשונות מעלה ומנהיגים את ההמונים ביצירת דיבה. אם לא ייאסר הדבר, תיחלש סמכות השליט מלמעלה ויתגבשו סיעות למטה. מוטב לאסור זאת. אבקש שכל רישומי ההיסטוריונים שאינם רשומות צ'ין יישרפו. מלבד הספרים שבאחריות המלומדים הרשמיים, כל מי בארץ שמעז להחזיק ב"שירים", ב"מסמכים" או בדברי מאה האסכולות יביאם אל המושל ואל המפקד לשריפה יחד. מי שמעז לשוחח עם אחר על "השירים" או "המסמכים" יוצא להורג בשוק; מי שמשתמש בעתיק לגנות את ההווה — משפחתו תושמד. פקיד שיודע ואינו מדווח ייענש כמותו. מי שלא ישרוף בתוך שלושים יום מחקיקת הצו יקועקע ויישלח לעבודת בוקר בבניית החומות. לא יושמדו ספרי רפואה, תרופות, ניחוש וגידול עצים. מי שמבקש ללמוד חוקים וצווים ילמד מן הפקידים." התקנה אמרה: "מאושר."

בשנה השלושים וחמש נסללה דרך מג'יו־יואן עד יונ־יאנג. הרים נחצבו, עמקים מולאו והדרך נמתחה בקו ישר. הקיסר הראשון חשב שאוכלוסיית שיין־יאנג רבה וארמונות המלכים הקודמים קטנים. הוא אמר: "שמעתי שהמלך ון מג'ואו קבע את בירתו בפנג והמלך וו בהאו; בין פנג להאו נמצא מושב הקיסרים והמלכים." לכן החל לבנות ארמון לחצר מדרום לנהר ויי, בתוך גן שאנג־לין. תחילה נבנה האולם הקדמי בא־פאנג, חמש מאות צעדים ממזרח למערב וחמישים ג'אנג מצפון לדרום. למעלה יכלו לשבת עשרת אלפים איש, ולמטה אפשר היה להעמיד דגל בגובה חמישה ג'אנג. מסביב נמתחו דרכים מקורות מוגבהות; דרך אחת יצאה מתחת לאולם והגיעה היישר להר הדרומי. פסגת

ההר הדרומי סומנה כשער מגדלים. דרך כפולה נבנתה מא־פאנג, חצתה את נהר ויי והתחברה לשיין־יאנג, בדמות הדרך מקוטב השמים החוצה את נהר השמים ומגיעה לקבוצת יינג־שה. ארמון א־פאנג טרם הושלם; לאחר שיושלם ביקש הקיסר לבחור לו שם טוב. מפני שנבנה לפי שעה במקום שנקרא א־פאנג, כינה אותו העולם ארמון א־פאנג. יותר משבע מאות אלף אסירים מסורסים ונידונים לעבודת כפייה חולקו בין בניית ארמון א־פאנג לעבודות בהר לי. ארונות אבן הובאו מן ההר הצפוני, ועצים משו ומג'ינג הועברו כולם לשם. באזור המעברים נמנו שלוש מאות ארמונות ומחוץ לו יותר מארבע מאות. אבן הוקמה על שפת הים המזרחי בתחומי צ'ו והייתה לשער המזרחי של צ'ין. שלושים אלף משפחות הועברו לעיר לי וחמישים אלף ליונ־יאנג; כולן קיבלו פטור ממסים ומעבודה לעשר שנים.

לו שנג אמר לקיסר הראשון: "אנו מחפשים את עשב האלמוות, תרופות פלא ובני אלמוות, אך תמיד איננו פוגשים בהם; נראה שיש דבר שמזיק ומרחיק אותם. לפי שיטות החכמים, שליט האדם צריך לעיתים לצאת בסתר כדי לחמוק מרוחות רעות. כשהרוחות הרעות מסתלקות מגיע האדם האמיתי. אם השרים יודעים היכן שוהה שליט האדם, הדבר פוגע בכוחו הרוחני. האדם האמיתי נכנס למים ואינו נרטב, נכנס לאש ואינו נשרף, עולה על עננים ואויר וחי כימי השמים והארץ. עתה מושל הקיסר בכל הארץ אך עדיין אינו שלֵו ופשוט. אבקש שלא ייוודע לאיש באיזה ארמון הוא שוהה; אז אולי יהיה אפשר להשיג את סם האלמוות." הקיסר הראשון אמר: "אני משתוקק להיות אדם אמיתי", והחל לכנות את עצמו "האדם האמיתי" ולא "ג'ן". הוא ציווה לחבר בדרכים כפולות ובמעברים מקורים מאתיים ושבעים ארמונות ומגדלים בטווח מאתיים לי סביב שיין־יאנג. כולם מולאו וילונות, פעמונים ותופים ונשים יפות,

וכל דבר נשאר במקומו הרשום ולא הועבר. מי שסיפר היכן שהה הקיסר במסעותיו נידון למוות. כשהקיסר הראשון שהה בארמון ליאנג־שאן ראה מראש ההר שהמרכבות והפרשים של ראש הממשלה רבים והדבר לא מצא חן בעיניו. אחד מאנשי הפנים סיפר זאת לראש הממשלה, ובפעם הבאה הפחית ראש הממשלה את מספר מרכבותיו ופרשיו. הקיסר הראשון כעס ואמר: "אחד מאנשי הפנים הדליף את דבריי." הוא חקר, אך איש לא הודה. אז ציווה לעצור את כל מי שהיה בסביבה ולהרגם. מכאן ואילך איש לא ידע היכן הוא נמצא במסעותיו. השרים שמעו את הכרעותיו בענייני המדינה כולם בארמון שיין־יאנג.

חואו שנג ולו שנג נועצו זה בזה: "אופיו הטבעי של הקיסר הראשון קשה, אכזרי ודבק בדעתו. הוא קם מקרב הנסיכים ואיחד את כל אשר תחת השמים; משהשיג את מבוקשו הוא נענה לכל תשוקותיו וסבור שמאז העתיקה אין מי שהשתווה לו. הוא נשען אך ורק על פקידי בתי הדין, והם זוכים בקרבתו ובחסדו. אף שיש שבעים מלומדים, הם רק ממלאים תקנים ואין משתמשים בהם. ראש הממשלה והשרים הגדולים מקבלים עניינים שכבר הוכרעו וסומכים על הכרעתו מלמעלה. הקיסר אוהב להטיל מורא בהוצאות להורג. כל הארץ פוחדת מעונש ונאחזת במשכורת, ואיש אינו מעז למסור את מלוא נאמנותו. הקיסר אינו שומע על טעויותיו ומתגאה מיום ליום; הכפופים מאוימים, משקרים ומרמים כדי למצוא חן. חוק צ'ין קובע שמי שעוסק ביותר משיטה אחת או ששיטתו אינה מתאמתת מוצא מיד להורג. אף שיש שלוש מאות צופי כוכבים ואדים וכולם אנשי מקצוע טובים, הם מפחדים מן האיסורים, מחניפים ואינם מעזים לומר בגלוי במה טעה. כל עניין בארץ, קטן כגדול, מוכרע בידי הקיסר. הוא אף שוקל את מסמכי הבמבוק באבן משקל

וקובע לעצמו מכסה ליום ולילה; כל עוד לא מילא את המכסה אינו נח. חמדתו לכוח ולסמכות הגיעה עד כאן; אין לחפש למענו סם אלמוות." השניים נמלטו. כששמע הקיסר הראשון שנמלטו כעס מאוד ואמר: "לפנים אספתי את ספרי הארץ וסילקתי את כל שאינו מועיל. זימנתי המוני אנשי ספר ובעלי שיטות כדי לקדם את השלום הגדול; בעלי השיטות אמורים להתאמן ולחפש תרופות פלא. עתה שמעתי שחאן ג'ונג עזב בלי לדווח, ושו שה וחבריו בזבזו סכומים הנמנים ברבבות ולא השיגו תרופה; מדי יום אני שומע רק כיצד הם מדווחים זה על זה על רמאות ורווח. את לו שנג וחבריו כיבדתי והענקתי להם בנדיבות רבה, ועתה הם מגנים אותי ומכבידים את חוסר מידתי. שלחתי אנשים לבדוק את המלומדים שבשׁיין־יאנג, ואחדים מהם מפיצים דברי כזב כדי לבלבל את שחורי הראש." הוא ציווה על המבקרים לחקור את כל המלומדים. הם הלשינו זה על זה, וכך סימנו בעצמם יותר מארבע מאות ושישים איש שעברו על האיסור. כולם נקברו חיים בשׁיין־יאנג; הדבר פורסם בכל הארץ כדי להזהיר את הבאים אחריהם. גולים נוספים נשלחו לגבול. פו־סו, בנו הבכור של הקיסר הראשון, הוכיחו: "כל הארץ הושב זה עתה לסדר, ושחורי הראש במקומות הרחוקים טרם נקבצו ונקשרו אלינו. המלומדים כולם משננים את תורת קונפוציוס, והנה הוד מלכותו כובל אותם בחוק כבד. חושש אני שכל אשר תחת השמים לא יהיה שקט. אבקש מהוד מלכותו לבחון זאת." הקיסר הראשון כעס ושלח את פו־סו צפונה לפקח על מנג טיין בשאנג־ג'ון.

בשנה השלושים ושש עמד מאדים בקבוצת הלב. כוכב נפל בנציבות המזרח והפך לאבן כשהגיע לקרקע. מישהו משחורי הראש חקק עליה: "הקיסר הראשון ימות והארץ תחולק." הקיסר שמע, שלח מבקר לחקור בזה אחר זה, ואיש לא הודה. הוא תפס את כל היושבים ליד האבן והוציאם להורג, ואת

האבן שרף והמיס. הקיסר הראשון לא היה שמח; הוא הורה למלומדים לחבר שירים על בני האלמוות והאנשים האמיתיים ועל המקומות שבהם סייר בכל הארץ, וציווה למוזיקאים לשיר ולנגן אותם. בסתיו עבר שליח בלילה בדרך פינג־שו שבחווה־יין. אדם אחד החזיק לוח ירקן, עצר אותו ואמר: "מסור זאת למעני לאדון אגם האו." אחר כך אמר: "השנה ימות הדרקון הקדמון." השליח שאל לפשר הדבר, והאיש נעלם פתאום לאחר שהניח את הירקן. השליח הביא את הירקן ודיווח הכול. הקיסר הראשון שתק זמן רב ואמר: "רוח הרים אינה מסוגלת לדעת אלא את עניניה של שנה אחת." לאחר שפרש אמר: "הדרקון הקדמון הוא אבי בני האדם." הוא ציווה על אוצר הארמון לבחון את הירקן; היה זה הלוח שהושלך למים בחציית היאנגצה בשנת עשרים ושמונה. הקיסר שאל באורקל, והסימן קבע כי נדודים ומעבר מקום מבשרים טובות. שלושים אלף בתי אב הועברו ליוג'ונג שעל הנהר הצפוני, וכל אחד קיבל דרגת אצולה אחת.

ביום גווי־צ'ו בחודש העשירי של השנה השלושים ושבע יצא הקיסר הראשון למסע. ראש הממשלה משמאל, סה, התלווה אליו; ראש הממשלה מימין, צ'ו־ג'י, נשאר לשמור על הבירה. בנו הצעיר חו־הַאי, שאהב את הקיסר והתגעגע אליו, ביקש להצטרף, והקיסר הסכים. בחודש האחד־עשר הגיע ליונ־מנג והקריב מרחוק ליו שון בהר ג'יו־יי. הוא שט במורד היאנגצה, צפה בג'י־קה וחצה את איי הים. הוא עבר בדאן־יאנג והגיע לצ'יין־טאנג. משהגיע לנהר ג'ה היו הגלים קשים, ולכן נסע מאה ועשרים לי מערבה וחצה במקום צר. הוא עלה לקווי־ג'י, הקריב ליו הגדול, ערך קורבן השקפה אל הים הדרומי והקים אבן חקוקה ששיבחה את מידת צ'ין. זה נוסחה:

הישגי הקיסר מפוארים; הוא השכין שלום ואחדות בארץ ומידתו וחסדו ארוכים ומתוקנים. בשנה השלושים ושבע סייר בעצמו בכל הארץ והקיף במבטו את הרחוקים. הוא עלה לקווי־ג'י, הכריז על בדיקת המנהגים ושחורי הראש נעשו טהורים וחגיגיים. השרים שיננו את הישגיו, ירדו לשורשי מעשיו ושבו אל ראשית בהירותו הנשגבת. החכם מצ'ין הגיע למלכות וקבע לראשונה את שמות העבירות והעונשים; הוא הציג בבירור את התקנות הישנות. הוא השכין סדר בדפוסי החוק, בחן והבדיל תפקידים וכך קבע סדר קבוע. ששת המלכים היו מרדנים ובוגדניים, חמדנים, אכזריים, יהירים ועזים; הם הובילו את המוניהם, סמכו על כוחם, נהגו באלימות וברודנות, התגאו בעוצמתם ושוב ושוב הניעו שריון וחיילים. בחשאי החליפו שליחים וקשרו ברית אנכית, ומעשיהם היו עקומים וסוטים. בפנים קישטו מזימות כוזבות ובחוץ באו לפלוש לגבולות; כך הקימו אסון. מורא הצדק הענישם, האלימים והמורדים כבו, והרוצחים והפושעים נכחדו. המידה הקדושה רחבה ודקה, ובתוך ששת הכיוונים חסדה מכסה בלי גבול. הקיסר איחד את הארץ ומקשיב לכל רבבת העניינים; קרובים ורחוקים טוהרו כולם. הוא מסדיר את כל הדברים, בוחן את העובדות ורושם כל אחד בשמו. היקרים והשפלים נשמעים כאחד; טוב ורע מוצגים לפניו ואין דבר נסתר. הוא תיקן, בחן והכריז על צדק: אישה שיש לה בן ונישאת שוב בוגדת במת ואינה צנועה. הפנים והחוץ הופרדו ונאסרה פריצות; גברים ונשים טהורים וכנים. בעל המשמש כחזיר הרבעה בבית זר — אין אשמה בהריגתו, והגברים אוחזים בכלל הצדק. אישה הבורחת להינשא לאחר — בניה אינם רשאים לראות בה אם; כולם השתנו לניקיון ולטוהר. הממשל הגדול רחץ את המנהגים; כל הארץ קיבלה את רוחו וכוסתה בכלל הטוב. הכול מצייתים למידות ולמסילות, חיים בהרמוניה ובשלום ומתאמצים בכובד ראש; אין מי שאינו נשמע לצו. שחורי הראש מטפחים טוהר; העם שמח בכללים

האחידים ומגן באושר על השלום הגדול. הדורות הבאים יקיימו ביראה את החוק, והממשל הקבוע יהיה בלי קץ; מרכבות וספינות לא יתהפכו. השרים המלווים שיננו את הישגיו וביקשו לחקק אבן זו כדי למסור את הכתובת המפוארת והטובה.

בשובו עבר הקיסר בוו וחצה מג'יאנג־שנג. הוא המשיך צפונה לאורך החוף עד לאנג־יה. שו שה ובעלי השיטות האחרים יצאו לים לחפש את התרופה האלוהית. משלא מצאוה במשך שנים ובזבזו רכוש רב, חששו מעונש ושיקרו: "אפשר להשיג את תרופת פנג־לאי, אך כרישים ענקיים מציקים לנו תמיד ולכן איננו מגיעים לשם. נבקש קלעים טובים שיבואו עמנו, וכשייראה הדג יירו בו בקשתות מוצלבות." הקיסר הראשון חלם שהוא נלחם באל הים בדמות אדם. הוא שאל פותר חלומות, והמלומד אמר: "אי אפשר לראות את אל המים עצמו; דגים גדולים ודרקונים הם אותותיו. עתה הקפיד הוד מלכותו בתפילות ובקורבנות, ובכל זאת יש רוח רעה זו. יש לסלקה, ואז יהיה אפשר להביא את הרוח הטובה." הוא ציווה שהיוצאים לים יישאו ציוד ללכידת דגים ענקיים, והוא עצמו המתין לדג גדול כדי לירות בו בקשת מוצלבת. מלאנג־יה צפונה עד הר ז'ונג־צ'נג לא ראה דבר. כשהגיע לג'ה־פו ראה דג ענקי והרג דג אחד בירייה. אחר כך המשיך מערבה לאורך החוף.

כשהגיע למעברת פינג־יואן חלה. הקיסר הראשון שנא שדיברו על מוות, ואיש מן השרים לא העז לדבר בענייני מיתה. מחלתו החמירה, והוא כתב מכתב חתום לבנו פו־סו: "בוא לפגוש את מסע האבל בשיין־יאנג והשתתף בקבורה." המכתב נחתם והונח בידי ג'או גאו, מנהל לשכת המרכבות המרכזית שהיה מופקד על החותמות ולוחות ההרשאה, אך טרם נמסר לשליח. ביום בינג־יין בחודש השביעי מת הקיסר הראשון בבימת שא־צ'יו. ראש הממשלה סה חשש

שמא מות הקיסר מחוץ לבירה יגרום שינוי בקרב הנסיכים ובכל הארץ, ולכן הסתיר את הדבר ולא הכריז על האבל. הארון הובל במרכבה סגורה ומאוררת; הסריס החביב שנהג ללוות את הקיסר ישב לצדו, ובכל תחנה הוגש לקיסר מזון. מאה הפקידים הגישו עניינים כמקודם, והסריס אישר את בקשותיהם מתוך המרכבה. רק חו האי, ג'או גאו וחמישה או שישה סריסים חביבים ידעו שהקיסר מת. ג'או גאו לימד בעבר את חו האי כתב ואת חוקי המשפט והצווים, וחו האי חיבבו בסתר. גאו קשר בחשאי עם הנסיך חו האי ועם ראש הממשלה סה: הם השמידו את המכתב החתום ששלח הקיסר הראשון לפו־סו וזייפו צוואה שלפיה קיבל ראש הממשלה סה בשא־צ'יו צו למנות את חו האי ליורש העצר. הם ניסחו מכתב אחר לפו־סו ולמנג טיין, מנו בו את פשעיהם וציוו עליהם להתאבד. הדברים במלואם מצויים ב"ביוגרפיה של לי סה". המסע המשיך דרך ג'ינג־שינג לג'יו־יואן. היה קיץ חם וגופת הקיסר במרכבה החלה להסריח; לכן ציוו על המלווים לשאת במרכבה שה אחד של דגים מלוחים כדי לטשטש את הריח.

המסע הגיע בדרך הישרה לשֵׁיין־יאנג, ושם הוכרז האבל. יורש העצר חו האי ירש את הכס ונעשה הקיסר השני. בחודש התשיעי נקבר הקיסר הראשון בהר לי. מיד כשעלה לשלטון החל לחפור ולהכשיר את הר לי; לאחר שאיחד את כל הארץ נשלחו לשם יותר משבע מאות אלף עובדי כפייה. הם חפרו עד שלוש שכבות מי התהום, יצקו ברונזה והביאו את ארון העץ. ארמונות, מגדלים, מאה הפקידים, כלים מופלאים וחפצי ערך נדירים הועברו פנימה עד שמילאו את הקבר. בעלי מלאכה נצטוו להתקין קשתות מכניות וחצים, שיירו מיד בכל מי שיחפור ויתקרב. מכספית נעשו מאה הנהרות, היאנגצה, הנהר הצהוב והימים הגדולים, ומכונות הזרימו אותה מזה לזה. למעלה הוצגו מערכות השמים

ולמטה תבנית הארץ. שמן דג־אדם שימש לנרות, וחישבו שיבערו זמן רב בלי לכבות. הקיסר השני אמר: "אין ראוי שנשות ההרמון של הקיסר הקודם שלא ילדו בנים יצאו מכאן." כולן נצטוו להתלוות אליו במוות, והמתות היו רבות מאוד. לאחר שהקבורה הושלמה אמר מישהו: "בעלי המלאכה שבנו את המכונות יודעים את כל האוצרות; האוצר גדול, והסוד ידלוף." כשהמפעל הגדול הושלם והאוצרות הוכנסו, נסגר השער הפנימי של המעבר, השער החיצוני הורד, וכל בעלי המלאכה והקברנים נכלאו בפנים ולא יצאו עוד. עצים ועשבים ניטעו כדי לדמות להר טבעי.

בשנה הראשונה לקיסר השני היה בן עשרים ואחת. ג'או גאו היה מנהל השרים הבכירים והחזיק בענייני המדינה. הקיסר השני פרסם צו להגדיל את בהמות הקורבן במקדש הקבורה של הקיסר הראשון ואת טקסי מאה הקורבנות להרים ולנהרות. הוא ציווה על השרים לדון כיצד לרומם את מקדש הקיסר הראשון. כולם השתחוו עד הקרקע ואמרו: "בעת העתיקה היו לבן השמים שבעה מקדשים, לנסיך חמישה ולשר גדול שלושה, והם לא הוחלפו ולא נהרסו אף לאחר רבבת דורות. עתה מקדש הקיסר הראשון הוא מקדש הקוטב; כל הארץ שבתוך ארבעת הימים מגישה לו מנחות וחובות, ובהמות הקורבן נוספו והטקסים שלמים — אי אפשר להוסיף עליהם. מקדשי המלכים הקודמים נמצאים מקצתם ביונג שבמערב ומקצתם בשׁיין־יאנג. לפי טקס בן השמים, רק הקיסר יגיש בעצמו נסך ויקריב במקדש הקיסר הראשון. מן הדוכס שיאנג ומטה יוחלפו המקדשים וייהרסו. בסך הכול יישארו שבעה מקדשים. השרים יגישו קורבנות לפי הטקס, ומקדש הקיסר הראשון ירומם כמקדש אב השושלת הקיסרית." הקיסר שב וכינה את עצמו "ג'ן".

הקיסר השני נועץ בג'או גאו: "צעיר אני ורק עליתי לכס; שחורי הראש טרם נקבצו ודבקו בי. הקיסר הקודם סייר בנציבויות ובמחוזות כדי להפגין עוצמה, ובמוראו הכניע את הארץ שבתוך הימים. אם אשב בשקט ולא אסייר, איראה חלש ולא אוכל להחזיק את כל הארץ כנתיניי." באביב יצא הקיסר השני מזרחה דרך הנציבויות והמחוזות, ולי סה התלווה אליו. הוא הגיע לג'יה־שה, המשיך לאורך הים דרומה עד קוי־ג'י, ובכל האבנים שהקים הקיסר הראשון חקק מחדש. לצד הכתובות הוסיף את שמות השרים המלווים כדי להבהיר את הישגיו ואת מידתו הגדולה של הקיסר הקודם:

> הקיסר אמר: "כל הכתובות במתכת ובאבן הן מעשה הקיסר הראשון. עתה ירשתי את תוארו, אך אם נוסחי האבן והמתכת אינם מכנים אותו 'הקיסר הראשון', בדורות הרחוקים ייראה כאילו צאצאיו עשו זאת, והדבר לא יהלום את הישגיו ואת מידתו הגדולה." ראש הממשלה, עבדך סה, עבדך צ'ו־ג'י והמבקר הגדול, עבדך דה, אמרו במחיר חייהם: "אנו מבקשים לחקוק את הצו במלואו על האבנים וכך להבהיר את הדבר. במחיר חיינו אנו מבקשים זאת." התקנה אמרה: "מאושר."

הוא המשיך עד ליאו־דונג ושב.

הקיסר השני הלך אפוא אחר ג'או גאו והחמיר את החוקים והצווים. בחשאי נועץ בו: "השרים הגדולים אינם נכנעים, הפקידים עודם חזקים, ובני הקיסר ודאי יתחרו בי. מה אעשה?" גאו אמר: "זה זמן רב רציתי לדבר ולא העזתי. שרי הקיסר הקודם הם כולם אנשים נכבדים ומפורסמים מדורי דורות, והישגיהם ומעלותיהם נצברו ונמסרו במשך זמן רב. אני, גאו, הייתי מאז ומעולם קטן ושפל; הוד מלכותו היטיב עמי, רומם אותי, העמידני במשרה

גבוהה והפקיד בידי את ענייני הפנים. השרים הגדולים ממורמרים; הם נשמעים לי רק למראית עין, אך בלבם אינם נכנעים. עתה יצא הוד מלכותו למסע. מוטב לנצל את העת הזאת לחקור את מושלי הנציבויות ומפקדי המחוזות שיש בהם אשמה ולהוציאם להורג: מלמעלה ירעיד הוד מלכותו את הארץ במוראו, ומלמטה יסלק את מי שתמיד לא חיבב. בזמננו אין הולכים אחר השכלה אלא מכריעים בכוח צבאי. אבקש מהוד מלכותו ללכת עם הזמן בלי להסס; אז לא יספיקו השרים לתכנן דבר. שליט מואר אוסף ומרומם את שרידי העם: את השפלים הוא עושה נכבדים, את העניים עשירים ואת הרחוקים קרובים; כך העליונים והתחתונים נקבצים והמדינה יציבה." הקיסר השני אמר: "טוב." הוא החל להרוג את השרים הגדולים ואת בני הקיסר. באשמות שונות נאסרו אף פקידים זוטרים וקרובים, שלוש דרגות של שרי חצר, עד שלא נותר אדם במשרתו. שישה מבני הקיסר הוצאו להורג בדו. הנסיך ג'יאנג־לו ושני אחיו נכלאו בארמון הפנימי, והדיון באשמתם בלבד נדחה. הקיסר השני שלח שליח לומר לג'יאנג־לו: "הנסיך לא נהג כנתין, ועוונו מוות. הפקידים באו להפעיל את החוק." ג'יאנג־לו אמר: "בטקסי שערי החצר מעולם לא העזתי שלא לשמוע לסדרני הטקס; במעמדי היכל האבות מעולם לא העזתי לאבד את כללי; כשקיבלתי פקודה והשבתי מעולם לא העזתי לטעות במילותיי. מה פירוש שלא נהגתי כנתין? אבקש לשמוע את אשמתי ואז למות." השליח אמר: "איני שותף לדיון; קיבלתי כתב ואני מבצע אותו." ג'יאנג־לו נשא את פניו לשמים וקרא שלוש פעמים: "שמים! אין בי אשמה!" שלושת האחים בכו, שלפו חרבות והתאבדו. בית המלוכה רעד מפחד. דברי השרים המוכיחים נחשבו לדיבה, הפקידים הבכירים נאחזו במשכורותיהם וביקשו למצוא חן, ושחורי הראש רעדו מפחד.

בחודש הרביעי שב הקיסר השני לשׁיין־יאנג ואמר: "הקיסר הקודם חשב שחצר שׁיין־יאנג קטנה, ולכן החל לבנות את ארמון א־פאנג כאולם מגורים. הוא לא הושלם לפני שמת הקיסר; הבנאים פוזרו והועברו לכסות בעפר את הר לי. עתה הושלם המפעל הגדול בהר לי. אם נניח את ארמון א־פאנג ולא נשלים אותו, נפרסם ברבים שהקיסר הקודם טעה כשהחל במפעל." העבודה בארמון א־פאנג חודשה. בחוץ הורגעו ארבעת העמים הזרים לפי תוכנית הקיסר הראשון. כל החיילים המוכשרים, חמישים אלף איש, גויסו לשמש חיל מצב בשׁיין־יאנג ולהתאמן בירי, בכלבים, בסוסים ובחיות ציד. מספר האוכלים היה רב והמזון לא הספיק; הנציבויות והמחוזות נצטוו להעביר שעועית, דגן, מספוא וקש. כולם נדרשו להביא בעצמם את מזונם, וברדיוס של שלוש מאות לי סביב שׁיין־יאנג נאסר לאכול מן הדגן המקומי. הפעלת החוק נעשתה אכזרית ועמוקה עוד יותר.

בחודש השביעי מרדו חיילי חיל המצב צ'ן שנג ואחרים בארץ ג'ינג לשעבר והקימו את "ג'אנג־צ'ו". שנג הכריז על עצמו מלך צ'ו, ישב בצ'ן ושלח מפקדים לכבוש את הארץ. צעירי הנציבויות והמחוזות שממזרח להרים סבלו מפקידי צ'ין; כולם הרגו את מושליהם, מפקדיהם, נציביהם וסגניהם ומרדו כדי להיענות לצ'ן שה. הם המליכו זה את זה כרוזנים וכמלכים, כרתו ברית אנכית ופנו מערבה בשם המלחמה בצ'ין; לא היה אפשר למנותם. שליח חצר שב מן המזרח ודיווח לקיסר השני על המורדים. הקיסר כעס והשליכו לידי הפקידים. כשהגיע שליח אחר שאלו הקיסר, והוא השיב: "אלה חבורות שודדים בלבד. מושלי הנציבויות ומפקדי המחוזות רודפים אחריהם ולוכדים אותם; עתה נתפסו כולם ואין מקום לדאגה." הקיסר שמח. וו צ'ן הכריז על עצמו מלך ג'או,

ויי ג'יו מלך ויי וטיין דן מלך צ'י. הדוכס מפיי קם בפיי. שיאנג ליאנג גייס צבא בנציבות קווי־ג'י.

בחורף השנה השנייה הגיעו ג'ואו ג'אנג ואחרים, שנשלחו בידי צ'ן שה, מערבה עד סי בראש כמה מאות אלפי חיילים. הקיסר השני נבהל מאוד ונועץ בשריו: "מה נעשה?" ג'אנג האן, מנהל האוצר הזוטר, אמר: "השודדים כבר הגיעו והם רבים וחזקים; לא נספיק לגייס את המחוזות הקרובים. בהר לי אסירים רבים. אבקש לחון אותם, לתת להם נשק ולשלחם להילחם." הקיסר השני העניק חנינה גדולה בכל הארץ ושלח את ג'אנג האן לפקד עליהם. הוא הביס את צבא ג'ואו ג'אנג והניסו, ואחר כך הרג את ג'אנג בצאו־יאנג. הקיסר השני שלח גם את המזכיר הבכיר סה־מה סין ואת דונג יי לסייע לג'אנג האן נגד השודדים. הם הרגו את צ'ן שנג בצ'נג־פו, הביסו את שיאנג ליאנג בדינג־טאו והשמידו את ויי ג'יו בלין־ג'י. לאחר שמתו המפקדים המפורסמים של שודדי צ'ו חצה ג'אנג האן צפונה את הנהר ותקף את מלך ג'או סי ואחרים בג'ו־לו.

ג'או גאו אמר לקיסר השני: "הקיסר הקודם שלט בכל הארץ זמן רב, ולכן השרים לא העזו לעשות רע או להגיש עצה סוטה. עתה הוד מלכותו צעיר בשנים ורק עלה לכס; מדוע להכריע עניינים עם הדוכסים והשרים בחצר? אם תיפול טעות, תיחשף חולשתך לפני השרים. בן השמים מכנה עצמו ג'ן — מלכתחילה אין שומעים את קולו." מכאן ואילך ישב הקיסר השני תמיד בארמון האסור והכריע עם גאו בכל העניינים. אחר כך כמעט לא זכו הדוכסים והשרים להיכנס לחצר. מספר השודדים גדל, וחיילים מאזור המעברים נשלחו בלי הרף מזרחה להילחם בהם. ראש הממשלה מימין פנג צ'ו־ג'י, ראש הממשלה משמאל לי סה והמצביא פנג ג'יה הוכיחו: "חבורות שודדים קמו יחד ממזרח למעברים. צ'ין שולחת צבאות להענישם והורגת מהם רבים, אך הם

אינם חדלים. השודדים רבים מפני שעבודת חילות המצב, הובלת האספקה והמפעלים קשה והמסים כבדים. נבקש לעצור לפי שעה את העבודה בארמון א־פאנג ולהפחית את חילות המצב וההובלות בארבעת הגבולות." הקיסר השני אמר: "שמעתי שחאן פיי אמר: 'קורותיו של יאו ושון לא הוקצעו וגגות הקש שלהם לא נגזמו; הם אכלו מכלי חרס ושתו מכלי חרס, ואפילו מזונו של שומר שער אינו דל מזה. יו חצב את שער הדרקון, פתח את דה־סיה, ניקז את הנהר וסילק את המים אל הים; הוא עצמו אחז במעדר ובאת ורגליו איבדו את שערן, ואף עמל עבד ושבוי אינו קשה מזה.' כל הטעם שבבעלות על כל אשר תחת השמים הוא שאפשר לתת דרור לרצון ולהביא את התשוקה עד קצה, בעוד השליט מבהיר בכובד ראש את החוק והכפופים אינם מעזים לעשות רע; כך שולטים בארץ שבתוך הימים. שליטי יו וסיה היו נכבדים כבני שמים ובכל זאת חיו בפועל בעוני ובקושי כדי ללכת אחר העם — ומה נותר שם מן החוק? אני נכבד כשליט רבבת מרכבות אך חסר את ממשותו; מבקש אני ליצור מרכבות באלפים ופמליה של רבבת מרכבות כדי למלא את שמי ותוארי. ועוד, הקיסר הקודם קם מקרב הנסיכים ואיחד את כל הארץ. לאחר שהושב הסדר הוא הדף בחוץ את ארבעת העמים הזרים כדי להרגיע את הגבולות, ובנה ארמונות כדי להבהיר את הישגו; ואתם ראיתם שמפעליו כבר מסודרים. עתה, בתוך שנתיים לעלייתי, קמו השודדים יחד. לא הצלחתם לעצור אותם, ועוד אתם מבקשים לבטל את מעשי הקיסר הקודם. כך למעלה אין לכם במה לגמול לקיסר הקודם, ולמטה אינכם נותנים לי את מלוא נאמנותכם וכוחכם. כיצד תישארו במשרותיכם?" הוא מסר את צ'ו־ג'י, סה וג'יה לפקידים כדי שיחקרו ויאשימו אותם בעבירות אחרות. צ'ו־ג'י וג'יה אמרו: "מצביאים וראשי ממשלה אינם סובלים השפלה", והתאבדו. סה נכלא לבסוף והופעלו עליו חמשת העונשים.

בשנה השלישית צרו ג'אנג האן וחבריו עם חייליהם על ג'ו־לו. שיאנג יו, המצביא העליון של צ'ו, הוביל חיילי צ'ו לעזרתה. בחורף נעשה ג'או גאו ראש הממשלה, השלים את חקירת לי סה והרגו. בקיץ נהדפו ג'אנג האן וחבריו שוב ושוב. הקיסר השני שלח אדם לנזוף בהאן. האן פחד ושלח את המזכיר הבכיר סין לבקש הוראות. ג'או גאו לא קיבל אותו ולא בטח בו. סין פחד ונמלט; גאו שלח אנשים אחריו אך לא השיגוהו. סין אמר להאן: "ג'או גאו מחזיק בכוח בארמון. אם יהיו למצביא הישגים יוצא להורג, ואם לא יהיו לו הישגים יוצא להורג." שיאנג יו לחץ על צבא צ'ין, שבה את ואנג לי, והאן וחבריו נכנעו עם צבאם לנסיכים. ביום ג'י־חאי בחודש השמיני ביקש ג'או גאו לחולל מרד אך חשש שהשרים לא ישמעו לו. תחילה ערך ניסיון: הוא הביא אייל לקיסר השני ואמר, "זה סוס." הקיסר השני צחק: "האם ראש הממשלה טועה? אתה מכנה אייל סוס." הוא שאל את הסובבים; אחדים שתקו ואחדים אמרו שזה סוס כדי להחניף ולהישמע לג'או גאו. אחרים אמרו שזה אייל; גאו הכשיל בחשאי באמצעות החוק את כל מי שאמר אייל. מכאן ואילך פחדו ממנו כל השרים.

גאו אמר פעמים רבות קודם לכן כי "השודדים ממזרח למעברים אינם מסוגלים לדבר". אך שיאנג יו שבה את ואנג לי ומפקדי צ'ין האחרים ליד ג'ו־לו והתקדם, צבא ג'אנג האן נהדף שוב ושוב והגיש בקשות לתגבורת. ין, ג'או, צ'י, צ'ו, האן ווי הקימו כולן מלכים. כמעט כל הארץ שממזרח למעברים מרדה בפקידי צ'ין ונענתה לנסיכים, והנסיכים כולם הובילו את אנשיהם מערבה. הדוכס מפיי, בראש כמה רבבות, כבר טבח את מעבר וו ושלח אדם בחשאי אל גאו. גאו חשש שהקיסר השני יכעס ושההריגה תגיע אליו, ולכן העמיד פני חולה ולא בא לחצר. הקיסר השני חלם שנמר לבן נשך את סוסו השמאלי והרגו. לבו לא היה שמח והוא שאל פותר חלומות לפשר הדבר. המנחש אמר:

"מי נהר ג'ינג הם המזיקים." הקיסר השני צם אפוא בארמון ואנג־יי וביקש להקריב לנהר ג'ינג ולהטביע ארבעה סוסים לבנים. הוא שלח שליח לנזוף בגאו על עניין השודדים. גאו פחד וקשר בחשאי עם חתנו ין יֶוֶה, נציב שׁיין־יאנג, ועם אחיו ג'או צ'נג: "הקיסר אינו שומע לתוכחה. עתה העניינים דחופים והוא מבקש להטיל את האסון על ביתי. אני רוצה להחליפו ולהעמיד את הנסיך יינג. דזה־יינג אנושי וחסכן וכל העם נושא את דבריו." הוא מינה את מנהל השרים הבכירים לסייע מבפנים, העמיד פנים ששודדים גדולים באו וציווה על יֶוֶה לזמן פקידים ולגייס חיילים. הוא תפס את אמו של יווה והחזיקה בביתו כבת ערובה. יווה נשלח בראש יותר מאלף פקידים וחיילים אל שער אולם ארמון ואנג־יי. הוא קשר את מפקד המשמר ואת מנהל הפקידים ואמר: "שודדים נכנסו לכאן; מדוע לא עצרתם אותם?" מפקד המשמר אמר: "החיילים סביב הארמון מוצבים בזהירות רבה. כיצד יכלו שודדים להעז להיכנס?" יווה ערף את ראשו והוביל את אנשיו היישר פנימה. הם ירו בדרכם. שרי החצר והסריסים נבהלו מאוד; אחדים נמלטו ואחדים נלחמו, וכל מי שנלחם נהרג — כמה עשרות אנשים. מנהל השרים הבכירים ויווה נכנסו יחד וירו אל מושב הקיסר מאחורי מסכי האוהל. הקיסר השני כעס וקרא לאנשיו; כולם היו מבוהלים ומבולבלים ולא נלחמו. רק סריס אחד נשאר לצדו ולא העז לעזוב. הקיסר נכנס לחדר הפנימי ואמר לו: "מדוע לא הודעת לי קודם? כיצד הגענו לכך?" הסריס אמר: "לא העזתי לדבר ולכן נשארתי בחיים. אילו דיברתי קודם כבר הייתי מוצא להורג; כיצד יכולתי להגיע עד היום?" ין יווה ניגש, מנה את פשעי הקיסר השני ואמר: "נהגת בגאווה ובשרירות, הרגת בלי דרך וכל הארץ מרדה בך. חשב את צעדיך." הקיסר השני אמר: "אוכל לראות את ראש הממשלה?" יווה אמר: "לא." הקיסר אמר: "אבקש לקבל נציבות אחת ולמלוך בה." יווה סירב. הוא אמר: "אבקש להיות רוזן של עשרת אלפים בתי אב." יווה סירב. הוא אמר:

"אבקש להיות אחד משחורי הראש עם אשתי וילדיי, כמעמד בני הקיסר." ין יווה אמר: "קיבלתי פקודה מראש הממשלה להעניש אותך בשם כל אשר תחת השמים. גם אם תרבה דברים, איני מעז להשיב." הוא סימן לחייליו להתקדם, והקיסר השני התאבד.

ין יווה שב ודיווח לג'או גאו. גאו זימן את כל השרים הגדולים ואת בני הקיסר והודיע להם כיצד הוציא את הקיסר השני להורג. הוא אמר: "צ'ין הייתה במקורה ממלכה; הקיסר הראשון שלט בכל הארץ ולכן נקרא קיסר. עתה קמו שש המדינות מחדש וארץ צ'ין הולכת וקטנה. אי אפשר לשאת תואר ריק של קיסר; מוטב לשוב להיות מלך כבעבר." הוא המליך את הנסיך יינג, בן אחיו של הקיסר השני, למלך צ'ין. הקיסר השני נקבר כאחד משחורי הראש מדרום לדו, בתוך גן יי־צ'ון. דזה־יינג נצטווה לצום ולהיטהר לפני שיתייצב במקדש ויקבל את חותם המלך. לאחר חמישה ימי צום נועץ דזה־יינג עם שני בניו: "ראש הממשלה גאו הרג את הקיסר השני בארמון ואנג־יי. הוא חשש שהשרים יהרגוהו ולכן העמיד פנים שמכוח הצדק הוא ממליך אותי. שמעתי שג'או גאו כרת ברית עם צ'ו להשמיד את בית המלוכה של צ'ין ולמלוך באזור המעברים. עתה הוא שולח אותי בצום אל המקדש; הוא מבקש להרוג אותי שם. אעמיד פני חולה ולא אלך. ראש הממשלה יבוא בעצמו; כשיבוא נהרגהו." גאו שלח אנשים להזמין את דזה־יינג פעמים אחדות, אך הוא לא בא. לבסוף בא גאו בעצמו ואמר: "ענייני מקדש האבות כבדי משקל; מדוע המלך אינו בא?" דזה־יינג דקר אותו למוות בארמון הצום, השמיד את שלוש משפחות בית גאו והציג את גופותיהן בשׁיין־יאנג. ארבעים ושישה ימים היה דזה־יינג מלך צ'ין. הדוכס מפיי, מצביא צ'ו, הביס את צבא צ'ין, נכנס במעבר וו והגיע לבה־שאנג. הוא שלח אדם להסדיר את כניעת דזה־יינג. דזה־יינג קשר לצווארו סרט משי, ישב

במרכבה פשוטה רתומה לסוסים לבנים, נשא את חותם בן השמים ואת לוחות ההרשאה ונכנע לצד דרך ג'ה. הדוכס מפיי נכנס לשיין־יאנג, חתם את הארמונות, המחסנים והאוצרות ושב לחנות בבה־שאנג. כעבור יותר מחודש הגיעו צבאות הנסיכים. שיאנג ג'י היה מנהיג הברית; הוא הרג את דזה־יינג ואת כל הנסיכים ובני בית המלוכה של צ'ין, טבח את שיין־יאנג, שרף את ארמונותיה, שבה את בניה ובנותיה ולקח את חפצי הערך, הסחורות והרכוש. הנסיכים חילקו הכול ביניהם. לאחר השמדת צ'ין חילקו את ארצה לשלוש מדינות שנקראו ממלכת יונג, ממלכת סאי וממלכת די — "שלוש צ'ין". שיאנג יו נעשה ההגמון־המלך של צ'ו המערבית, חילק בפקודתו את כל הארץ והמליך בה נסיכים. כך אבדה צ'ין לבסוף. חמש שנים לאחר מכן התייצב כל אשר תחת השמים בידי חאן.

ההיסטוריון הגדול אומר: בּוֹ־יי, מאבות צ'ין, זכה פעם להישגים בימי טאנג ויו, קיבל אדמה ואת שם משפחתו. בתקופה שבין סיה ליין נחלש ביתו והתפזר. בשקיעת ג'ואו עלתה צ'ין והקימה את נחלתה בגבול המערב. מימי הדוכס מו ואילך נגסה מעט מעט בנסיכים, עד שלבסוף קם הקיסר הראשון. הקיסר הראשון סבר שהישגו עולה על חמשת הקיסרים, שארצו רחבה משל שלושת המלכים, והתבייש להיחשב שווה להם. יפים דברי המלומד ג'יה שהסביר זאת! הוא אמר:

> צ'ין סיפחה את הנסיכים ואת יותר משלושים הנציבויות שממזרח להרים. היא תיקנה את המעברות והמחסומים, החזיקה במעברים המסוכנים, הכינה שריון ונשק והציבה בהם משמר. ואולם צ'ן שה, עם כמה מאות חיילי מצב מפוזרים וחסרי סדר, הניף את זרועו וקרא בקול. הוא לא השתמש בקשתות וברמחים; במעדרים, במוטות עץ לבנים ובמזון שביקשו

בכל בית עברו אנשיו בלי מעצור בכל הארץ. אנשי צ'ין נשענו על המעברים המסוכנים אך לא הגנו עליהם; השערים והגשרים לא נסגרו, הרמחים הארוכים לא דקרו והקשתות החזקות לא ירו. צבא צ'ו חדר עמוק ונלחם בחונג־מן בלי להיתקל אפילו בקושי של גדר. אז סער מאוד כל המזרח, הנסיכים קמו יחד והגיבורים המליכו זה את זה. צ'ין שלחה את ג'אנג האן לפקד ולצאת מזרחה; ג'אנג האן השתמש בשלושת צבאותיו כדי להתמקח בחוץ על תנאי כניעה ולזמום נגד אדונו. מכאן ניכר שהשרים לא נתנו אמון. דזה־יינג עלה לשלטון אך לא התעורר. אילו היה לדזה־יינג כישרונו של שליט בינוני ולו מסייעים מן המדרגה האמצעית, גם אם המזרח היה שרוי במהומה היה אפשר לשמור את ארץ צ'ין ולהחזיק בה, ופולחן מקדשי האבות לא היה חייב להיפסק.

ארץ צ'ין עטופה הרים וחגורה בנהר כחומה; היא מדינה הסגורה בארבעה מעברים. מימי הדוכס מו ועד מלך צ'ין היו בה יותר מעשרים שליטים, והיא תמיד הייתה מן החזקות בין הנסיכים. האם כולם היו ראויים דור אחר דור? מצבה עשה אותה כך. כל אשר תחת השמים כבר התאחד פעם בלב ובכוח לתקוף את צ'ין. באותה עת ניצבו יחד אנשים ראויים ונבונים; מצביאים טובים הובילו את הצבאות וראשי ממשלה ראויים החליפו תוכניות. ובכל זאת נעצרו במעברים המסוכנים ולא יכלו להתקדם. צ'ין הזמינה אותם פנימה לקרב ופתחה להם את השערים; מיליון חיילים נמלטו בתבוסה והתמוטטו. האם חסרו להם אומץ, כוח, חוכמה ותבונה? צורת הארץ לא היטיבה עמם והמצב לא היה נוח. צ'ין סיפחה עיירות קטנות לערים גדולות, שמרה על המעברים המסוכנים וחנתה בהם. היא הגביהה את חומותיה ולא נלחמה, סגרה את השערים, החזיקה במעברים הצרים ונשענה על רמחיה להגנה. הנסיכים החדשים קמו מקרב אנשים

פשוטים והתאחדו לשם רווח; לא הייתה להם דרך של מלך בלתי מוכתר. קשריהם טרם התקרבו ונתיניהם טרם דבקו בהם. בשם ביקשו להשמיד את צ'ין, אך למעשה ביקשו רווח. אילו ראו שקשה לפלוש למחסומי צ'ין היו ודאי מסיגים את צבאותיהם. אילו ייצבו את ארצם, הניחו לעמם והמתינו להתשתה, אספו את החלשים ותמכו בעייפים כדי לפקד על שליטי המדינות הגדולות, לא היה עליהם לחשוש שלא ישיגו את רצונם בארץ שבתוך הימים. מי שנכבד כבן השמים ועשיר בכל הארץ אך גופו נשבה — דרכו להציל את הכישלון הייתה שגויה.

מלך צ'ין הסתפק בעצמו ולא שאל עצה; הוא המשיך בטעות ולא השתנה. הקיסר השני קיבל אותה לידיו, הלך בעקבותיה ולא שינה, והכביד את האסון באכזריות וברודנות. דזה־יינג עמד לבדו בלי קרובים, מסוכן וחלש בלי מסייעים. שלושת השליטים היו מבולבלים ולא התעוררו עד סוף חייהם. האם לא היה ראוי שיאבדו? באותה עת לא חסרו בעולם אנשים בעלי מחשבה עמוקה והבנה בשינוי; אך לא העזו למסור את מלוא נאמנותם ולבלום את הטעות, מפני שמנהגי צ'ין הרבו איסורים וטאבו. לפני שדבר נאמנות הושלם בפה כבר הומת אומרו וגופתו נעלמה. לכן אנשי העולם היטו אוזן והקשיבו, עמדו זהירים כשרגליהם זו על זו, סגרו את פיהם ולא דיברו. כך איבדו שלושת השליטים את הדרך; השרים הנאמנים לא העזו להוכיח, והחכמים לא העזו לתכנן. הארץ כבר הייתה מבולבלת, אך דברי הזדון לא הגיעו למעלה. האין זה מצער! המלכים הקדומים ידעו שחסימה ובידוד פוגעים במדינה, ולכן מינו דוכסים, שרים בכירים, שרים ואנשי שירות כדי לתקן את החוק ולקבוע עונשים, וכך הוסדר העולם. כשהיו חזקים אסרו אלימות, העניקו מרד וכל הארץ נכנעה. כשהיו חלשים יצאו חמשת ההגמונים למסעות והנסיכים הלכו אחריהם.

כשהצטמצמו שמרו מבפנים ונאחזו בבריתות בחוץ, והמזבחות נשמרו. לכן בשגשוגה הרבתה צ'ין חוקים והחמירה בעונשים, וכל הארץ רעדה; בשקיעתה התרעם העם וכל הארץ שבתוך הימים מרדה. חמש דרגות ג'ואו השיגו את הדרך ולכן לא נפסק ביתה יותר מאלף שנה. צ'ין איבדה הן את השורש הן את הענפים, ולכן לא האריכה ימים. מכאן רואים עד כמה רחוקים זה מזה עקרונות הביטחון והסכנה. פתגם כפרי אומר: "מי שאינו שוכח את מאורעות העבר עושה אותם למורה לעתיד." לכן איש המעלה המנהל מדינה מתבונן בעת העתיקה, בוחן את זמנו ומשווה את עניני האדם; הוא חוקר את עקרונות העלייה והשקיעה, בוחן מה הולם את הכוח והמצב, קובע סדר לדחייה ולקבלה ועת לשינוי. כך חולפים ימים רבים וזמן ארוך והמזבחות בטוחים.

הדוכס סיאו מצ'ין החזיק בחוסנם של מעברי יאו וחאן ובאדמת חבל יונג. השליט ושריו שמרו עליהם בחוזקה והשקיפו אל בית ג'ואו. הייתה בו כוונה לגלול כמחצלת את כל אשר תחת השמים, לאסוף את הארץ, להכניס את ארבעת הימים לשק ולבלוע את שמונת השממות. באותה עת סייע לו האדון שאנג. בפנים קבע חוקים ומידות, השקיע בחקלאות ובאריגה והכין את אמצעי ההגנה והמלחמה; בחוץ קשר ברית אופקית והסית את הנסיכים זה בזה. כך שילבו אנשי צ'ין את ידיהם ולקחו את הארץ שממערב לנהר.

לאחר מות הדוכס סיאו ירשו המלך חווי והמלך וו את מפעלו הקודם והלכו אחר התוכנית שהותיר. בדרום סיפחו את חאן־ג'ונג, במערב כבשו את בה ושו, במזרח חתכו לעצמם אדמות פוריות ואספו נציבויות במקומות מפתח. הנסיכים פחדו; הם התכנסו, כרתו ברית וזממו להחליש את צ'ין. הם לא

חסו על כלים יקרים, אוצרות כבדים וארצות שמנות ויפות כדי להזמין אליהם את אנשי כל הארץ; הם כרתו ברית אנכית והיו לאחד. באותה עת היה לצ'י האדון מנג־צ'אנג, לג'או האדון פינג־יואן, לצ'ו האדון צ'ון־שן ולויי האדון שין־לינג. ארבעת האדונים היו כולם מוארים ונבונים, נאמנים ואמינים, נדיבים ואוהבי אדם; הם כיבדו ראויים והוקירו אנשי כישרון, קשרו ברית אנכית והפרידו את הברית האופקית, ואיחדו את המוני האן, ויי, ין, צ'ו, צ'י, ג'או, סונג, ויי וג'ונג־שאן. בין אנשי שש המדינות תכננו למענם נינג יווה, שו שאנג, סו צ'ין, דו חה ודומיהם; צ'י מינג, ג'או דזוו, צ'ן ג'ן, ג'או חווה, לואו חוואן, די ג'ינג, סו לי, יֱהֹוֶה יי ואחרים תיאמו את כוונותיהם; וו צ'י, סון בין, דאי טואו, אר ליאנג, ואנג ליאו, טיין ג'י, ליין פו, ג'או שה וחבריהם ניהלו את צבאותיהם. שוב ושוב הקישו על מעברי צ'ין ותקפוה בארץ גדולה פי עשרה ובצבא בן מיליון. אנשי צ'ין פתחו את השערים והזמינו את האויב, אך צבאות תשע המדינות נסוגו בהיסוס ונמלטו בלי להעז להתקדם. צ'ין לא הוציאה אפילו חץ ולא איבדה ראש חץ, ואילו נסיכי הארץ כבר תשו. הברית האנכית התפזרה וההסכם התפרק; הם התחרו מי יחתוך אדמה ויגישנה לצ'ין. לצ'ין נותר כוח לנצל את חולשתם; היא רדפה אחר הנמלטים והביסה את הנסוגים. מיליון גופות כיסו את הארץ והדם הזורם הציף מגינים. מתוך יתרונה והזדמנותה ביתרה צ'ין את כל הארץ וחילקה את ההרים והנהרות. המדינות החזקות ביקשו להיכנע והחלשות באו לחצר. כך נמשך הדבר עד המלך סיאו־ון והמלך ג'ואנג־שיאנג; הם שלטו זמן קצר ובמדינה לא אירע דבר.

כשהגיע מלך צ'ין ירש את הישגיהם של שישה דורות. הוא הניף את השוט הארוך ורדה בארץ, בלע את שתי מדינות ג'ואו והשמיד את הנסיכים, דרך על המעמד העליון ושלט בששת הכיוונים; בידו שבט ושוט להלקות את כל

הארץ, ומוראו הרעיד את ארבעת הימים. בדרום כבש את ארצות מאה שבטי יְוֵה ועשה מהן את נציבויות גווי־לין ושיאנג. שליטי מאה יווה הרכינו ראש, כרכו חבל לצוואר ומסרו את חייהם לפקידים הזוטרים. בצפון שלח את מנג טיין לבנות את החומה הארוכה ולהגן על הגבול; הוא הדף את השיונגנו יותר משבע מאות לי, ואנשי חו לא העזו לרדת דרומה לרעות סוסים ולוחמיהם לא העזו למתוח קשת להשיב על השפלה. אז ביטל את דרכם של המלכים הקודמים, שרף את דברי מאה האסכולות כדי לטמטם את שחורי הראש, הפיל ערים מפורסמות, הרג גיבורים, אסף את כלי הנשק של הארץ בשיין־יאנג, המיס את הלהבים ויצק מעמדים ושנים־עשר אנשי מתכת כדי להחליש את העם. אחר כך חתך את הר חווה כחומה, הסתמך על הנהר כחפיר, החזיק בחומה שגובהה לאין שיעור והשקיף על עמק שאין למדוד את עומקו — הכול לביצור. מצביאים טובים וקשתות חזקות שמרו על המקומות החיוניים; שרים נאמנים וחיילים מובחרים הציבו נשק חד וחקרו את העוברים. כל הארץ הושב לסדר. בלבו סבר מלך צ'ין כי חוסנו של אזור המעברים, חומת מתכת בת אלף לי, הוא מפעל שבניו ונכדיו יהיו בו קיסרים ומלכים לרבבת דורות.

לאחר שמת מלך צ'ין עדיין הרעיד מוראו מנהגים רחוקים. צ'ן שה היה בן לבית שחלונותיו כדי חרס וציריו חבלים, אחד מפשוטי העם והעובדים, אדם שהוגלה לנדודים. כישרונו לא הגיע אפילו לאדם בינוני; לא היו בו מעלותיהם של ג'ונג־ני או מו די ולא עושרם של טאו ג'ו או יי דון. הוא הצטרף אל שורות החיילים, קם מתוך עשרות ומאות, הוביל חיילים עייפים ומפוזרים וכמה מאות איש ויצא לתקוף את צ'ין. הם כרתו עצים לנשק, הרימו מוטות כדגלים, וכל הארץ התכנסה כעננים ונענתה כהד.

אנשים נשאו מזון על כתפיהם והלכו אחריו כצל. אז קמו יחד גיבורי המזרח והשמידו את בית צ'ין.

והרי כל אשר תחת השמים לא נעשה קטן וחלש יותר: אדמת חבל יונג וחוסנם של מעברי יאו וחאן נשארו כשהיו. מעמדו של צ'ן שה לא היה נכבד ממעמדם של שליטי צ'י, צ'ו, ין, ג'או, האן, ויי, סונג, ויי וג'ונג־שאן; מעדרים, ידיות קוצים ומוטות לא היו חדים מרמחים מעוקלים וחניתות ארוכות; המוני הגולים לחיל המצב לא השתוו לצבאות תשע המדינות; ותכנון עמוק וראייה למרחוק, דרך ניהול הצבא והשימוש בחיילים, לא הגיעו לדרגת אנשי הימים ההם. ואף על פי כן ההצלחה והכישלון התחלפו והמפעלים היו הפוכים. אילו ביקשנו להשוות את מדינות המזרח לצ'ן שה באורך ובגודל, במשקל הסמכות ובמידת הכוח, אי אפשר היה לדבר עליהם באותה שנה. ובכל זאת, מארץ קטנה כל כך ובסמכות של אלף מרכבות משכה צ'ין אליה שמונה חבלים והביאה את בני מעמדה לחצר במשך יותר ממאה שנה. אחר כך עשתה את ששת הכיוונים לביתה ואת מעברי יאו וחאן לארמונה; איש אחד חולל מרד ושבעת המקדשים נפלו, השליט מת בידי אדם ונעשה לצחוק בכל הארץ. מדוע? מפני שלא הפעילה אנושיות וצדק, ומפני שמצב הכיבוש שונה ממצב השמירה.

צ'ין איחדה את הארץ שבתוך הימים, סיפחה את הנסיכים, פנתה דרומה ונשאה את תואר הקיסר כדי לטפח את ארבעת הימים. כל אנשי הארץ פנו ברצון אל רוחה. מדוע? מפני שעבר זמן רב מאז היה מלך בדורות האחרונים. בית ג'ואו היה שפל וחלש, חמשת ההגמונים כבר מתו ופקודות לא נאכפו בכל הארץ. משום כך שלטו הנסיכים בכוח; החזק פלש לחלש, הרבים פגעו במעטים, כלי המלחמה לא נחו והחיילים והעם תשו. עתה

פנתה צ'ין דרומה ומלכה בכל הארץ — משמע שוב היה בן שמים למעלה. העם הפשוט כולו קיווה לזכות בשלוות חייו, וכולם רוקנו את לבם והביטו כלפי השליט. באותה עת היה יסוד הביטחון והסכנה בשמירה על המורא ובייצוב ההישג.

מלך צ'ין נשא בלבו חמדנות ושפלות ופעל מתוך חוכמה המתרברבת בעצמה. הוא לא נתן אמון בשרים בעלי הישגים ולא התקרב לחיילים ולעם; ביטל את דרך המלכים, הקים סמכות פרטית, אסר כתבים והחמיר בחוקים ובעונשים, הקדים מרמה וכוח לאנושיות ולצדק, והעמיד את האכזריות והרודנות בראש כל הארץ. בעת הסיפוח מרוממים מרמה וכוח; בעת הייצוב מכבדים ציות לסמכות. פירוש הדבר שדרכי הכיבוש והשמירה אינן זהות. צ'ין יצאה מתקופת המדינות הלוחמות ומלכה בכל הארץ, אך דרכה לא השתנתה וממשלה לא תוקן; היא השתמשה באותה דרך לכבוש ולשמור. היא החזיקה בארץ לבדה ומבודדת, ולכן אפשר היה לעמוד ולחכות לאובדנה. אילו בחן מלך צ'ין את ענייני הדורות הקודמים והשווה את עקבות יין וג'ואו כדי למשול בממשלו, גם אילו באו אחריו שליטים פרוצים ויהירים לא הייתה סכנת התמוטטות. משום כך, כששלושת המלכים הקימו את כל הארץ, שמותיהם ותואריהם היו זוהרים ויפים ומפעליהם האריכו ימים.

כשעלה הקיסר השני הביטו הכול בכל הארץ במתח אל ממשלו. מי שקופא מוצא תועלת אפילו בבגד גס וקצר, והרעב מוצא טעם בסובין ובשמרים; זעקת הארץ הייתה משאב ביד השליט החדש. כלומר, קל לנהוג באנושיות כלפי עם עייף. אילו נהג הקיסר השני כשליט בינוני, מינה נאמנים וראויים, והשליט ושריו היו מאוחדים בדאגתם לאסון הארץ; אילו לבש בגדי אבל

ותיקן את טעויות הקיסר הקודם, חילק אדמה ועם כנחלות לצאצאי בעלי ההישגים, הקים מדינות ומינה שליטים וכיבד כך את הארץ; אילו רוקן את בתי הכלא ופטר מעונשים והוצאות להורג, ביטל את הפשע המטמא של תפיסת נשים וילדים והניח לכל לשוב לכפרו; אילו פתח את האסמים, פיזר רכוש ומטבעות כדי לתמוך ביתומים, בבודדים, בעניים ובחסרי הכול; אילו הקל את המסים ומיעט את השירותים כדי לסייע למצוקת העם, צמצם את החוקים והפחית את העונשים כדי להחזיק בדורות הבאים; אילו אפשר לכל אנשי הארץ לפתוח דף חדש, לשנות את מידותיהם ולתקן את מעשיהם, וכל אחד היה נזהר בגופו; אילו מילא את תקוות רבבות העם ונהג בכל הארץ במורא ובמידה — הייתה הארץ נקבצת אליו. אילו בתוך ארבעת הימים שמחו כולם ושקטו במקומם וחששו רק משינוי, גם אנשים ערמומיים לא היו מבקשים לעזוב את השליט; לשרים פורעי חוק לא היה במה לקשט את חוכמתם, והרשעות האלימה הייתה נעצרת. הקיסר השני לא השתמש בדרך זו אלא הוסיף חוסר דרך: הוא הרס את מקדשי האבות ופגע בעם, שב והחל לבנות את ארמון א־פאנג, ריבה עונשים והחמיר בהוצאות להורג. שלטון הפקידים היה חותך ועמוק, השכר והעונש לא הלמו, המסים וההיטלים היו בלי מידה. כל הארץ הייתה עמוסת עניינים והפקידים לא יכלו לסדרם; העם היה עני ונואש והשליט לא אספו ולא ריחם עליו. אז קמו יחד מרמה וכזב, העליונים והתחתונים התחמקו זה מזה, רבים נלכדו באשמה, והנידונים וההרוגים נראו זה אחר זה בדרכים. כל הארץ סבלה. מן השליט והשרים ועד המוני העם נשא כל אדם בלבו פחד לעצמו, חי למעשה בעוני ובקושי ולא היה בטוח במקומו; לכן קל היה להניעם. משום כך, אף שלצ'ן שה לא היו מעלותיהם של טאנג וו ולא נשען על מעמד דוכס או רוזן, כשהניף את זרועו ביצת דה־דזה נענתה כל הארץ — מפני שהעם היה בסכנה. המלכים הקודמים ראו את שינויי

הראשית והאחרית והבינו את מנגנון הקיום והאובדן; לכן בדרך רעיית העם השקיעו רק בהרגעתו. גם אם יהיו בארץ שרים שמעשיהם מרדניים, לא יימצא להם סיוע שיענה להם. משום כך נאמר: "עם בטוח אפשר להוביל בצדק; עם הנתון בסכנה קל להוביל לרע." לכך הכוונה. מי שנכבד כבן השמים ועשיר בכל הארץ אך גופו אינו ניצל מהוצאה להורג — דרך הצלתו מן המפלה הייתה שגויה. זו הייתה טעות הקיסר השני.

הדוכס שיאנג עלה לשלטון והחזיק במדינה שתים־עשרה שנים. הוא הקים לראשונה את המזבח המערבי, נקבר בגבול המערב והוליד את הדוכס ון.

הדוכס ון עלה לשלטון וישב בארמון גבול המערב. לאחר חמישים שנה מת, נקבר בגבול המערב והוליד את הדוכס ג'ינג.

הדוכס ג'ינג מת בלי להחזיק במדינה. הוא הוליד את הדוכס סיין.

הדוכס סיין החזיק במדינה שתים־עשרה שנים וישב בעיר החדשה המערבית. במותו נקבר ביא והוליד את הדוכס וו, הדוכס דה וצ'ו־דזה.

צ'ו־דזה החזיק במדינה שש שנים וישב בשי־לינג. שלושת השרים הבכירים פו־ג'י, וויי־ליי וסאן־פו הובילו מתנקשים שרצחו אותו בבִּי־יִן. הוא נקבר ביא, והדוכס וו עלה לשלטון.

הדוכס וו החזיק במדינה עשרים שנה. הוא ישב בארמון פנג שבפינג־יאנג ונקבר מדרום־מזרח ליישוב שוֹ'אן־יאנג. שלושת השרים הבכירים נשאו את עונשם. הדוכס דה עלה לשלטון.

הדוכס דה החזיק במדינה *שנתיים*. הוא ישב בארמון דה־ג'נג *שביונג*, הוליד את הדוכס *שוּ*ֵי'אן, הדוכס צ'נג והדוכס מו ונקבר ביאנג. הוא הנהיג לראשונה את קורבן אמצע הקיץ כדי להדוף מזיקים.

הדוכס *שוּ*ֵי'אן החזיק במדינה *שתים*־עשרה *שנים*. הוא ישב בארמון יאנג ונקבר ביאנג. לראשונה נרשם חודש מעובר.

הדוכס צ'נג החזיק במדינה *ארבע שנים*, ישב בארמון ביונג ונקבר ביאנג. צ'י תקפה את בני שאן־ז'ונג ואת גו־ג'ו.

הדוכס מו החזיק במדינה *שלושים ותשע שנים*. בן השמים העניק לו מעמד הגמון. הוא נקבר ביונג. הדוכס מו היה מלומד ונודע בין אנשים. הוא הוליד את הדוכס קאנג.

הדוכס קאנג החזיק במדינה *שתים*־עשרה *שנים*, ישב במעון העליון ביונג, נקבר בצ'ו־שה והוליד את הדוכס גונג.

הדוכס גונג החזיק במדינה *חמש שנים*, ישב במעון העליון ביונג, נקבר מדרום לדוכס קאנג והוליד את הדוכס חוואן.

הדוכס חוואן החזיק במדינה *עשרים ושבע שנים*. הוא ישב במעון הגדול ביונג, נקבר מצפון לגבעת יי־לי והוליד את הדוכס ג'ינג.

הדוכס ג'ינג החזיק במדינה *ארבעים שנה*. הוא ישב במעון העליון ביונג, נקבר מדרום לצ'יו־לי והוליד את הדוכס בִּי.

הדוכס בי החזיק במדינה *שלושים ושש שנים*, נקבר מצפון לצ'ה־לי והוליד את הדוכס יי.

הדוכס יי לא החזיק במדינה. הוא מת, נקבר בארמון השמאלי והוליד את הדוכס חווי.

הדוכס חווי החזיק במדינה עשר שנים, נקבר בצ'ה־לי והוליד את הדוכס דאו.

הדוכס דאו החזיק במדינה חמש־עשרה שנים, נקבר ממערב לדוכס סי, ביצר את יונג והוליד את הדוכס לי־גונג.

הדוכס לי־גונג החזיק במדינה שלושים וארבע שנים, נקבר בז'ו־לי והוליד את הדוכס דזאו ואת הדוכס חוואי. בשנתו העשירית נראה כוכב שביט.

הדוכס דזאו החזיק במדינה ארבע־עשרה שנים, ישב במעון שו ונקבר מדרום לדוכס דאו. בשנתו הראשונה נראה כוכב שביט.

הדוכס חוואי בא מג'ין. הוא החזיק במדינה ארבע שנים, נקבר בלִי־יוּ והוליד את הדוכס לינג. השרים צרו עליו והוא התאבד.

הדוכס סו־לינג היה בנו של ג'או־דזה. הוא ישב בג'ינג־יאנג, החזיק במדינה עשר שנים, נקבר ממערב לדוכס דאו והוליד את הדוכס ג'יין.

הדוכס ג'יין בא מג'ין. הוא החזיק במדינה חמש־עשרה שנים, נקבר ממערב לדוכס סי והוליד את הדוכס חווי. בשנתו השביעית חגרו בני העם חרבות לראשונה.

הדוכס חווי החזיק במדינה שלוש־עשרה שנים, נקבר בלינג־יו והוליד את הדוכס צ'ו.

הדוכס צ'ו החזיק במדינה שנתיים. הוא התאבד ונקבר ביונג.

הדוכס סיין החזיק במדינה עשרים ושלוש שנים, נקבר בסיאו־יו והוליד את הדוכס סיאו.

הדוכס סיאו החזיק במדינה עשרים וארבע שנים, נקבר בדי־יו והוליד את המלך חווי־ון. בשנתו השלוש־עשרה נקבעה הבירה לראשונה בשיין־יאנג.

המלך חווי־ון החזיק במדינה עשרים ושבע שנים, נקבר בגונג־לינג והוליד את המלך דאו־וו.

המלך דאו־וו החזיק במדינה ארבע שנים ונקבר ביונג־לינג.

המלך ג'או־שיאנג החזיק במדינה חמישים ושש שנים, נקבר בג'ה־יאנג והוליד את המלך סיאו־ון.

המלך סיאו־ון החזיק במדינה שנה אחת, נקבר בשו־לינג והוליד את המלך ג'ואנג־שיאנג.

המלך ג'ואנג־שיאנג החזיק במדינה שלוש שנים, נקבר בג'ה־יאנג והוליד את הקיסר הראשון. לו בו־ווי היה ראש ממשלתו.

בשנה השביעית לדוכס סיין הוקמו לראשונה שווקים. בשנה העשירית אורגנו מרשמי בתי האב בקבוצות של חמישה.

בשנה השש־עשרה לדוכס סיאו פרחו עצי האפרסק והשזיף בחורף.

המלך חווי־ון היה בן תשע־עשרה כשעלה לשלטון. בשנתו השנייה הונהגו לראשונה מטבעות. תינוק שזה עתה נולד אמר: "צ'ין עתידה למלוך."

המלך דאו־וו היה בן תשע־עשרה כשעלה לשלטון. בשנתו השלישית היו מי נהר ויי אדומים במשך שלושה ימים.

המלך ג'או־שיאנג היה בן תשע־עשרה כשעלה לשלטון. בשנתו הרביעית נפתחו לראשונה בשדות דרכי אורך ורוחב.

המלך סיאו־ון היה בן חמישים ושלוש כשעלה לשלטון.

המלך ג'ואנג־שיאנג היה בן שלושים ושתיים כשעלה לשלטון. בשנתו השנייה כבש את ארץ טאי־יואן. בשנה הראשונה למלך ג'ואנג־שיאנג העניק חנינה גדולה, כיבד את השרים בעלי ההישגים של המלכים הקודמים, עשה חסד רב עם קרובי דמו והפיץ חסד בעם. ג'ואו המזרחית קשרה עם הנסיכים נגד צ'ין; צ'ין שלחה את ראש הממשלה בו־ווי להשמידה וסיפחה את כל ארצה. צ'ין לא קטעה את פולחנה, אלא העניקה לאדון ג'ואו את אדמת יאנג־ז'ן כדי שיקיים את קורבנותיו.

הקיסר הראשון החזיק במדינה שלושים ושבע שנים, נקבר בעיר לי והוליד את הקיסר השני. הקיסר הראשון היה בן שלוש־עשרה כשעלה לשלטון.

הקיסר השני החזיק במדינה שלוש שנים ונקבר בגן יי־צ'ון. ג'או גאו היה ראש הממשלה ורוזן אן־וו. הקיסר השני היה בן שתים־עשרה כשעלה לשלטון.

מן הדוכס שיאנג מצ'ין ועד הקיסר השני עברו שש מאות ועשר שנים.

באן גו רשם אחרי "רשומות היסוד של הקיסר הראשון של צ'ין":

ביום יי־צ'ואו, החמישה־עשר בחודש העשירי של השנה השבע־עשרה לקיסר סיאו־מינג, נאמר:

מחזורה של ג'ואו כבר עבר, ועל פי סדר האנושיות אין הבן יורש את מקומה של אמו; צ'ין נדחקה לעמדה שביניהם, ולו ג'נג נהג באכזריות. ואף על פי כן, כנסיך בן שלוש־עשרה הוא איחד וסיפח את כל הארץ; הוא נתן דרור לרגשותיו ולתאוותיו, אך טיפח את קרובי ביתו. בשלושים ושבע שנותיו לא היה מקום שצבאו לא הגיע אליו, ואת המוסדות, החוקים והצווים שכונן החילו גם המלכים שבאו אחריו. נראה כי ניחן במוראו של חכם: אל הנהר העניק לו מפה, הוא אחז בכוכבי הזאב והשועל ודרך על שֵׁן וּפָה; מסייעיו בשלטון פינו לפניו את הדרך, ומשום כך נטל לעצמו את הכינוי "הקיסר הראשון".

לאחר מות הקיסר הראשון היה חוּ־חאי שוטה גמור. אף שמפעל לי־שאן טרם הושלם, הוא חידש את בניית א־פאנג כדי לממש את התוכנית הקודמת. הוא אמר: "כל מעלתו של מי שמחזיק בכל הארץ היא שיוכל לתת דרור לרצונו ולמצות את תאוותיו; והנה השרים הגדולים מבקשים אפילו לבטל את מעשי השליט הקודם." הוא הוציא להורג את לי סה ואת פנג צ'וּ־ג'י והפקיד את השלטון בידי ג'או גאו. כמה מכאיבים הדברים האלה! ראשו ראש אדם, וקולו קול בהמה. אלמלא הטיל אימה לא היו תוקפים את רשעתו; אלמלא העמיקה רשעתו לא היה אובד לשווא. משלא יכול עוד להחזיק בשלטון, אכזריותו רק קירבה את קצו; ואף שישב במדינה שתנאי השטח שלה נוחים להגנה, לא יכול היה לקיימה.

דְזוּה־יִנְג קיבל את הירושה לפי סדרה, חבש כתר אבן ירקן, ענד את סרט החותם המפואר, נסע במרכבה בעלת החופה הצהובה, וכל משרדי הפקידות הלכו אחריו כשהשתחווה בשבעת מקדשי האבות. אדם קטן העולה לעמדה שאינה ראויה לו מאבד את עשתונותיו ואת אחיזתו ומבקש רק ביטחון מיום ליום; ואילו הוא לבדו היטיב לחשוב לטווח רחוק ולהסיר דאגה. האב ושני בניו

שקלו תחבולה, ובתוך חדרי הבית עצמם הצליחו לבסוף להרוג את השר הערום ולנקום את נקמת אדונם. אחרי מות גאו עדיין לא הספיקו האורחים ובני המשפחה לברך זה את זה, המזון טרם ירד בגרונם והיין טרם הרטיב את שפתיהם, וכבר טבח צבא צ'ו באנשי גוואן־ג'ונג, האיש האמיתי התנשא בבה־שאנג, ודזה־יינג בא במרכבה לבנה וחבל כרוך בצווארו, והגיש את סמלי הסמכות ואת חותם הקיסר כדי להיכנע למי שעתיד להיות קיסר. כשאדון ג'נג יצא ובידיו נס הדוחן וסכין הפעמונים, נסוג המלך ג'ואנג את מחנהו; אולם נהר שפרץ את סכרו אי אפשר עוד לחסום, ודג שנרקב מבפנים אי אפשר להשיב לשלמותו. ג'יה יי וסָה־מָה צ'יין אמרו: "אילו ניחן יינג בכישרונו של שליט בינוני וזכה ולו במסייעים מדרגה בינונית, כי אז, אף שהמזרח מרד, אפשר היה לשמור את ארץ צ'ין, וקורבנות מקדשי אבותיה לא היו צריכים להיפסק." אך שקיעתה המצטברת של צ'ין הביאה להתפוררות הארץ כעפר וכרעפים; גם אדם בעל כישרונו של הדוכס דן מג'ואו לא היה יכול עוד להפגין את תחבולותיו. טעות היא לתבוע זאת מיתום שניתן לו יום אחד בלבד. המסורת הרווחת, שלפיה הקיסר הראשון של צ'ין החל את הפשעים וחו־חאי הביאם לשיאם, תופסת את העיקר; אבל לשוב ולהאשים את הצעיר, ולומר שאפשר היה להציל את ארץ צ'ין, פירושו לא להבין את שינויי העתים. כאשר ג'י איש ג'י מסר את סווי לצ'י כדי לשמר את פולחן אבותיו, לא נקב "רשומות האביב והסתיו" בשמו, מתוך שבח. כשאני קורא את "רשומות צ'ין" ומגיע לכך שדזה־יינג ביתר במרכבות את ג'או גאו, איני יכול שלא להעריץ את החלטיותו ולחמול על שאיפתו. דזה־יינג השלים את חובת הצדק בחייו ובמותו.

דברי הימים היסודיים של שיאנג יו

שיאנג ג'י היה איש שְׂיָה־שְׂיָאנְג, ושמו הספרותי היה יוּ. כשפתח במרד היה בן עשרים וארבע. דודו הצעיר מצד אביו היה שיאנג ליאנג; אביו של ליאנג היה שיאנג ין, מצביא צ'ו שהומת בידי מצביא צ'ין ואנג ג'יין. בני שיאנג שימשו מצביאי צ'ו דור אחר דור והוענקה להם נחלת שיאנג, ועל כן נקראו בשם המשפחה שיאנג.

בנעוריו למד שיאנג ג'י כתיבה ולא השלים את לימודיו; הוא זנח אותה, למד סיף, ושוב לא השלים. שיאנג ליאנג כעס עליו. ג'י אמר: "די בכתיבה כדי לרשום שם ושם משפחה. בסיף אפשר להתמודד עם איש אחד בלבד, ואין הוא ראוי ללימוד; אלמד כיצד להתמודד עם רבבות!" אז לימד אותו שיאנג ליאנג את תורת המלחמה. ג'י שמח מאוד, אך לאחר שתפס בקווים כלליים את משמעותה שוב סירב ללמוד עד תום. פעם הוצא צו מעצר נגד שיאנג ליאנג בְּיֶוֶּה־יָאנְג. הוא ביקש מקאו ג'יו, סגן מנהל הכלא בצ'י, לכתוב אל סְה־מָה שין, סגן מנהל הכלא בְּיֶוֶּה־יָאנְג, ובזכות קשר ישן נסגר העניין. לאחר ששיאנג ליאנג הרג אדם, נמלט עם ג'י מפני נקמת דם אל אזור וּ. כל המלומדים ונכבדי האזור ראו עצמם נחותים משיאנג ליאנג. בכל פעם שנערך בּוּ מפעל עבודת כפייה גדול או טקס אבל, היה שיאנג ליאנג ממונה על סידורו; בחשאי ארגן את אורחיו ואת הצעירים ביחידות על פי תורת המלחמה, וכך עמד על יכולותיהם. כשהקיסר הראשון של צ'ין סייר בקְוָאי־ג'י וחצה את נהר ג'ג'יאנג, צפו בו ליאנג וג'י יחד. ג'י אמר: "אפשר לקחת את מקומו של האיש הזה." ליאנג כיסה את פיו ואמר: "אל תדבר בפראות — אתה עלול להביא כליה על כל השבט!" אך מאז החשיב ליאנג את ג'י ליוצא דופן. ג'י התנשא לגובה של יותר משמונה רגל,

היה חזק דיו להרים קדירה על כתפיו, ובכישרונו ובעוז רוחו עלה על הבריות; אפילו צעירי וּ כבר יראו מפניו.

בחודש השביעי של השנה הראשונה לקיסר השני של צ'ין קמו צ'ן שה ואנשיו בדָה־דָוָה. בחודש התשיעי אמר מושל קוואי־ג'י, טונג, לליאנג: "כל שממערב לנהר מרד; גם כאן הגיעה השעה שבה השמים ממיטים את קצה של צ'ין. שמעתי שהמקדים שולט באחרים, והמאחר נשלט בידיהם. ברצוני לגייס צבא ולהעמיד אותך ואת חואן צ'ו בראשו." באותה שעה היה חואן צ'ו נמלט ומסתתר בביצות. ליאנג אמר: "חואן צ'ו נמלט, ואיש אינו יודע היכן הוא; רק ג'י יודע." ליאנג יצא אפוא, והורה לג'י להחזיק את חרבו ולהמתין בחוץ. הוא שב ונכנס, ישב עם המושל ואמר: "אבקש לקרוא לג'י ולקבל ממנו הוראה לזמן את חואן צ'ו." המושל אמר: "יהי כן." ליאנג קרא לג'י להיכנס. כעבור רגע קרץ לו ואמר: "אפשר לפעול!" ג'י שלף מיד את חרבו וכרת את ראש המושל. שיאנג ליאנג אחז בראשו וענד את חותמו וסרטו. אנשי הלשכה נבהלו ונפוצו לכל עבר; ג'י הכה והרג עשרות ואף מאות מהם. כל אנשי המפקדה נפלו אפיים ארצה מרוב פחד, ואיש לא העז לקום. אז זימן ליאנג את הפקידים התקיפים שהכיר מכבר, הסביר להם לשם מה פתח במפעל הגדול וגייס את חילות אזור וּ. הוא שלח אנשים לאסוף את המחוזות הכפופים וקיבל שמונת אלפים חיילי עילית. ליאנג מינה את גיבורי וּ למפקדי גדודים, לקצינים ולמפקדי פרשים. איש אחד שלא קיבל תפקיד בא להתלונן לפניו. ליאנג אמר: "בהלוויה פלונית הטלתי עליך עניין פלוני ולא הצלחת להסדירו; משום כך איני ממנה אותך." אז נכנעו כולם לסמכותו. ליאנג נעשה מושל קוואי־ג'י, ג'י נעשה סגן המצביא, והם הכניעו את המחוזות הכפופים.

ג'או פינג איש גוֹאנְג־לִינְג פעל אז בשם מלך צ'ן להכניע את גוואנג־לינג, אך לא הצליח. משמע כי מלך צ'ן הובס ונמלט וכי צבא צ'ין עומד להגיע, חצה את הנהר, זייף צו של מלך צ'ן ומינה את ליאנג ל"עמוד העליון של המדינה" של מלך צ'ו. הוא אמר: "מזרח הנהר כבר הוכרע; מהר והולך את הצבא מערבה להכות בצ'ין." שיאנג ליאנג חצה מערבה את הנהר עם שמונת אלפים אנשיו. משמע כי צ'ן יינג כבר הכניע את דוּנְג־יַאנְג, שלח אליו שליח וביקש לכרות ברית ולצעוד יחד מערבה. צ'ן יינג היה לפנים מזכירו של מושל דונג־יאנג. הוא התגורר במחוז ונודע מאז ומתמיד כאמין וזהיר וכאיש מכובד. צעירי דונג־יאנג הרגו את מושלם והתאספו באלפיהם. הם רצו להעמיד להם מנהיג, ולא מצאו איש מתאים, ולבסוף פנו אל צ'ן יינג. יינג התנצל שאינו מסוגל, אך הם אילצו אותו להיות מנהיגם, ומספר ההולכים אחריו במחוז הגיע לעשרים אלף. הצעירים רצו להמליך אותו מיד ולהקים צבא מיוחד, שכיסוי ראש כחול לסימנו. אמו של צ'ן יינג אמרה לו: "מאז נעשיתי כלה בביתכם לא שמעתי כי היה בין אבותיך אדם רם מעלה. אם זכית לפתע בשם גדול, אין זה אות מבשר טובות. מוטב שתספח את עצמך לאחר: אם המפעל יצליח, עוד תוכל לקבל נחלה כרוזן; ואם ייכשל, יהיה קל להיעלם, שכן לא בך יצביע העולם." יינג לא העז אפוא להיות מלך. הוא אמר לקציני צבאו: "משפחת שיאנג היא בית מצביאים מדורי דורות ושמה נודע בצ'ו. אם מבקשים עתה לפתוח במפעל גדול, אי אפשר להפקיד את הפיקוד בידי מי שאינו האיש הראוי. אם נישען על בית נודע, אין ספק שנביא לאובדן צ'ין." הכול קיבלו את דבריו והעמידו את צבאם לרשות שיאנג ליאנג. שיאנג ליאנג חצה את נהר חואי; צ'ינג בו והגנרל פּוּ צירפו אף הם את צבאותיהם אליו. בסך הכול היו בידיו שישים או שבעים אלף איש, והוא חנה בשִׁיַה־פִּי.

באותה שעה כבר הכתיר צ'ין ג'יה את ג'ינג ג'ו למלך צ'ו. הוא חנה ממזרח לפנג־צ'נג וביקש לחסום את שיאנג ליאנג. שיאנג ליאנג אמר לקציני צבאו: "מלך צ'ן היה הראשון שפתח במעשה; הקרב לא עלה יפה ועדיין לא נודע היכן הוא. ועתה בגד צ'ין ג'יה במלך צ'ן והכתיר את ג'ינג ג'ו — מעשה מרי חסר דרך." הוא התקדם והכה בצ'ין ג'יה. צבאו של ג'יה הובס ונמלט, וליאנג רדף אחריו עד חוּ־לִינְג. ג'יה שב ונלחם יום שלם, נהרג וצבאו נכנע. ג'ינג ג'ו נמלט ומת בארץ ליאנג. לאחר שסיפח את צבאו של צ'ין ג'יה, חנה שיאנג ליאנג בחו־לינג והתכונן להוליך את הצבא מערבה. צבאו של ג'אנג האן הגיע לְלִי. שיאנג ליאנג שלח נגדו את המצביאים ג'וּ ג'י־שה ואת אדון יוּ־פאן. אדון יו־פאן נהרג; צבאו של ג'ו ג'י־שה הובס והוא נמלט לחו־לינג. שיאנג ליאנג הכניס את צבאו לשוֹוֵ'ה והוציא את ג'י־שה להורג. קודם לכן שלח את שיאנג יוּ בנפרד לתקוף את שיאנג־צ'נג. שיאנג־צ'נג התגוננה בעקשנות ולא נפלה; וכשנכבשה לבסוף, קבר את כולם חיים. הוא חזר ודיווח לשיאנג ליאנג. משנודע לשיאנג ליאנג בוודאות כי מלך צ'ן מת, זימן את כל המצביאים העצמאיים להתכנס בשוֹוֵ'ה ולדון במצב. באותו זמן קם גם דוכס פיי בפיי ובא לשם.

פאן דְזֶנְג איש ג'וּ־צַ'אוֹ היה בן שבעים. הוא חי בדרך כלל בביתו ואהב תחבולות יוצאות דופן. הוא בא לשכנע את שיאנג ליאנג ואמר: "תבוסת צ'ן שנג הייתה צפויה. כשצ'ין השמידה את שש המדינות, צ'ו הייתה החפה ביותר מפשע. מאז נכנס המלך חואי לצ'ין ולא חזר, מרחמים עליו אנשי צ'ו עד היום. משום כך אמר נָאן־גוּנְג איש צ'ו: 'גם אם ייוותרו בצ'ו רק שלושה בתי אב, מי שימיט את קצה של צ'ין יהיה בלי ספק צ'ו.' צ'ן שנג פתח עתה ראשון במעשה, אך לא הכתיר צאצא של צ'ו אלא הכתיר את עצמו; לפיכך אין למעמדו קיום ממושך. כשקמת אתה במזרח הנהר, כל המצביאים שקמו כנחיל דבורים בצ'ו התחרו

להסתפח אליך, מפני שמשפחתך הייתה משפחת מצביאי צ'ו מדורי דורות והם סברו שתוכל להעמיד מחדש צאצא של צ'ו." שיאנג ליאנג קיבל את דבריו. הוא חיפש בקרב העם את שין, נכדו של המלך חואי מצ'ו, שהיה רועה צאן, והכתיר אותו למלך חואי מצ'ו כדי להיענות למשאלת העם. צ'ן יינג נעשה "עמוד העליון של המדינה" של צ'ו וקיבל חמש נפות בנחלה; הוא והמלך חואי קבעו את בירתם בשׁוֹ־טָאי. שיאנג ליאנג כינה את עצמו "אדון האמון הצבאי".

כעבור חודשים אחדים הוליך את צבאו להתקיף את קָאנְג־פוּ, וחבר אל צבאותיהם של טיין ז'ונג מצ'י ושל סה־מה לונג ג'יה כדי להציל את דונג־אה. בדונג־אה הנחילו תבוסה גדולה לצבא צ'ין. טיין ז'ונג החזיר מיד את צבאו ורדף אחרי מלכו ג'יה. ג'יה נמלט לצ'ו. טיין ג'יאו, ראש ממשלתו של ג'יה, נמלט לג'או; טיין גְ'יִן, אחיו הצעיר של ג'יאו ומצביא צ'י לשעבר, שהה בג'או ולא העז לחזור. טיין ז'ונג הכתיר את שה, בנו של טיין דן, למלך צ'י. לאחר שהביס את צבא צ'ין ליד דונג־אה, רדף אחריו שיאנג ליאנג. פעמים אחדות שלח שליחים לזרז את צבא צ'י, כי רצה לצעוד עמו מערבה. טיין ז'ונג אמר: "אם צ'ו תהרוג את טיין ג'יה וג'או תהרוג את טיין ג'יאו ואת טיין ג'יין, אוציא את צבאי." שיאנג ליאנג אמר: "טיין ג'יה הוא מלך של מדינה בעלת ברית; הוא בא לחסות אצלי בשעת מצוקה, ואיני יכול לשאת את הריגתו." גם ג'או לא הייתה מוכנה להרוג את טיין ג'יאו ואת טיין ג'יין כדי לקנות את רצון צ'י. על כן סירבה צ'י להוציא צבא לעזרת צ'ו. שיאנג ליאנג שלח את דוכס פיי ואת שיאנג יו בנפרד לתקוף את צ'נג־יאנג, והם טבחו את תושביה. מערבה משם הביסו את צבא צ'ין ממזרח לפוּ־יָאנְג, וחיילי צ'ין הסתגרו בתוך פו־יאנג. דוכס פיי ושיאנג יו תקפו אז את דינג־טאו. משלא נפלה דינג־טאו, עזבו אותה, פשטו מערבה עד יוּנְג־צ'יוּ,

הנחילו תבוסה גדולה לצבא צ'ין וערפו את לי יו. הם חזרו לתקוף את וַאי־חְוָאנְג, אך גם היא לא נפלה.

משיצא שיאנג ליאנג מדונג־אה והתקדם מערבה עד דינג־טאו, הביס פעמיים את צבא צ'ין; שיאנג יו ואנשיו אף ערפו את לי יו. משום כך זלזל יותר ויותר בצ'ין וגילה יהירות. סונג יי הזהיר אותו ואמר: "כאשר המצביא מתגאה בניצחונו והחיילים נעשים עצלים, באה תבוסה. עתה כבר החלו החיילים להתעצל, ואילו צבא צ'ין גדל מיום ליום. אני חושש לך." שיאנג ליאנג לא שמע לו, ושלח את סונג יי בשליחות לצ'י. בדרך פגש סונג יי את שליח צ'י, האדון שֶׂין מְנָאו־לִינְג, ושאל: "האם אתה עומד לפגוש את אדון האמון הצבאי?" הלה השיב: "אכן." סונג יי אמר: "לפי שיקולי עתיד צבאו של אדון האמון הצבאי להיות מובס. אם תלך לאט תינצל מן המוות; אם תמהר, תבוא עליך הפורענות." צ'ין אכן גייסה את כל כוחותיה לתגבר את ג'אנג האן; הוא תקף את צבא צ'ו, הנחיל לו תבוסה גדולה בדינג־טאו, ושיאנג ליאנג נהרג. דוכס פיי ושיאנג יו עזבו את וַאי־חוואנג ותקפו את צ'ן־ליו, אך צ'ן־ליו עמדה בעוז ולא עלה בידיהם לכובשה. דוכס פיי ושיאנג יו נועצו זה בזה ואמרו: "עתה הובס צבאו של שיאנג ליאנג והחיילים פוחדים." לפיכך נסוגו מזרחה יחד עם צבאו של לוּ צ'ן. לו צ'ן חנה ממזרח לפנג־צ'נג, שיאנג יו חנה ממערב לה, ודוכס פיי חנה בדָאנְג.

לאחר שג'אנג האן הביס את צבאו של שיאנג ליאנג, סבר שאין עוד לחשוש מכוחות צ'ו. הוא חצה אפוא את הנהר ותקף את ג'או, והנחיל לה תבוסה גדולה. באותה שעה היה ג'או שֶׂיֵה המלך, צ'ן יו היה המצביא וג'אנג אר היה ראש הממשלה. שלושתם נמלטו אל תוך העיר ג'ו־לוּ. ג'אנג האן ציווה על ואנג לי ועל שה גְ'ייֵן לצור על ג'ו־לו, וחנה מדרום להּ; הוא בנה דרך תחומה והעביר

בה תבואה אל הצרים. צ'ן יו, כמפקד, הוליך רבבות חיילים וחנה מצפון לג'ו־לו. זהו הצבא שכונה "הצבא שמצפון לנהר".

לאחר שצבא צ'ו הובס בדינג־טאו נבהל המלך חואי, עבר משׁוּ־טָאי לפנג־צ'נג, איחד את צבאות שיאנג יו ולו צ'ן ונטל בעצמו את הפיקוד עליהם. את לו צ'ן מינה לשר החינוך ואת אביו לוּ צ'ינג לראש השרים. את דוכס פיי מינה למושל נפת דאנג, העניק לו את התואר רוזן וּ־אן והפקיד בידיו את צבא הנפה.

בתחילה היה שֶׁיִן, שליח צ'י והאדון מגאו־לינג שאותו פגש סונג יי, במחנה צ'ו. הוא נפגש עם מלך צ'ו ואמר: "סונג יי חזה שצבאו של אדון האמון הצבאי עתיד להיות מובס, וכעבור ימים אחדים אכן הובס הצבא. לראות את אות התבוסה לפני שהצבאות נלחמו — לכך אפשר לקרוא הבנת המלחמה." המלך זימן את סונג יי לדון בעניינים ושמח בו מאוד. הוא מינה אותו מיד למצביא העליון; שיאנג יו, דוכס לוּ, נעשה המשנה למצביא, ופאן דזנג — המצביא האחרון בדרגה. הם נשלחו להציל את ג'או, וכל המצביאים הנפרדים הוכפפו לסונג יי, שכונה "האלוף הראשון במעלה, בן השרים". כשהגיע לאן־יאנג עצר ולא התקדם ארבעים ושישה יום. שיאנג יו אמר: "שמעתי כי צבא צ'ין צר על מלך ג'או בג'ו־לו. נוליך במהירות את הצבא ונחצה את הנהר: צ'ו תתקוף מבחוץ וג'או תשיב מבפנים, ובוודאי נביס את צבא צ'ין." סונג יי אמר: "לא כך. זבוב העוקץ את הפר אינו מסוגל להשמיד את הכינים הזעירות. אם תנצח עתה צ'ין את ג'או, צבאה יהיה מותש ואנו ננצל את חולשתו; ואם לא תנצח, נוליך את הצבא בתופים מערבה ובוודאי נכבוש את צ'ין. לפיכך מוטב תחילה לתת לצ'ין ולג'או להילחם זו בזו. בלבישת שריון קשה ובאחיזת נשק חד איני משתווה לך; בישיבה ותכנון אסטרטגיה אינך משתווה לי." אז פרסם פקודה בצבא: "את כל מי שעז כנמר, עקשן כאיל, חמדן כזאב וחזק מכדי לציית — יש לערוף." אחר

כך שלח את בנו סונג שיאנג לשמש ראש ממשלת צ'י, ליווה אותו בעצמו עד וּ־יֵן וערך משתה גדול. מזג האוויר היה קר וגשם כבד ירד, והחיילים קפאו ורעבו. שיאנג יו אמר: "עלינו לאחד כוח ולתקוף את צ'ין, אך הוא משתהה זמן רב ואינו מתקדם. השנה יש רעב והעם עני, החיילים אוכלים פקעות ושעועית ובצבא אין מלאי גלוי של מזון; והוא עורך משתה גדול ואינו מוליך את הצבא מעבר לנהר כדי להיזון מתבואת ג'או ולתקוף את צ'ין בכוחות משותפים, אלא מדבר על 'ניצול חולשתה'. בכוחה של צ'ין היא תתקוף את ג'או שזה מקרוב קמה, ובהכרח תכבוש אותה. לאחר שג'או תיכבש וצ'ין תתחזק, איזו חולשה נוכל לנצל? יתרה מזו, צבא המדינה זה עתה הובס והמלך אינו יושב בשלום על מחצלתו; הוא טאטא את כל תחומי המדינה והפקידם בידי המצביא, ובמערכה האחת הזאת תלויים הביטחון והסכנה של המדינה. עתה אין הוא חס על החיילים אלא רודף את ענייניו הפרטיים — אין הוא שר של מזבחות המדינה." בבוקר בא שיאנג יו אל המצביא העליון סונג יי וערף את ראשו בתוך אוהלו. הוא יצא ופקד על הצבא: "סונג יי קשר עם צ'י למרוד בצ'ו; מלך צ'ו ציווה עליי בחשאי להוציאו להורג." באותה שעה נחרדו כל המצביאים ונכנעו, ואיש לא העז להתנגד. כולם אמרו: "בית המצביא הוא שהעמיד לראשונה את צ'ו; עתה השמיד המצביא את המורד." יחד העמידו את יו כממלא מקום המצביא העליון. הוא שלח אנשים לרדוף אחר בנו של סונג יי; הם השיגוהו בצ'י והרגוהו. את חואן צ'ו שלח לדווח למלך חואי. בעקבות זאת מינה המלך חואי את שיאנג יו למצביא העליון, ואדון דאנג־יאנג והגנרל פו הוכפפו לו.

לאחר שהרג שיאנג יו את האלוף בן השרים זעזע מוראו את מדינת צ'ו ושמו נודע בקרב הנסיכים. הוא שלח את אדון דאנג־יאנג ואת הגנרל פו בראש עשרים אלף חיילים לחצות את הנהר ולהציל את ג'ו־לו. הם זכו להצלחה

מועטה בקרב, וצ'ן יו ביקש שוב תגבורת. אז הוליך שיאנג יו את כל הצבא מעבר לנהר. אנשיו הטביעו את כל הסירות, שברו את הקדירות ואת כלי הבישול, שרפו את הבקתות ונשאו מזון לשלושה ימים בלבד, כדי להראות לחיילים שעליהם למות ושלא יעלה על דעת איש לחזור. בהגיעם הקיפו מיד את ואנג לי; הם התנגשו בצבא צ'ין בתשעה קרבות, ניתקו את דרך האספקה, הנחילו לו תבוסה גדולה, הרגו את סו ג'יאו ושבו את ואנג לי. שה ג'יין סירב להיכנע לצ'ו והמית את עצמו באש. באותה שעה עלה צבא צ'ו על צבאות כל הנסיכים. יותר מעשרה מחנות של צבאות נסיכים באו להציל את ג'ו־לו, אך איש לא העז לשחרר את חייליו לקרב. כשצ'ו תקפה את צ'ין צפו כל המצביאים מעל סוללות מחנותיהם. כל לוחם מצ'ו היה שקול לעשרה, וקריאות הקרב של צבא צ'ו הרעידו את השמים; כל אנשי צבאות הנסיכים רעדו מפחד. לאחר שהובס צבא צ'ין זימן שיאנג יו את מצביאי הנסיכים. כשנכנסו בשער המחנה התקדמו כולם על ברכיהם ואיש לא העז להרים אליו את מבטו. מכאן ואילך נעשה שיאנג יו למצביא העליון של הנסיכים וכולם הוכפפו לו.

ג'אנג האן חנה בג'י־יואן ושיאנג יו חנה מדרום לנהר ג'אנג; הם עמדו זה מול זה וטרם נלחמו. צבא צ'ין נסוג פעמים אחדות והקיסר השני שלח אדם לנזוף בג'אנג האן. ג'אנג האן פחד ושלח את המזכיר הראשי שין לבקש הוראות. שין הגיע לשיאן־יאנג והמתין בשער סה־מה שלושה ימים, אך ג'או גאו לא קיבל אותו וגילה כלפיו חשדנות. המזכיר הראשי שין נבהל, חזר במרוצה לצבאו ולא העז לצאת בדרך שבה בא. ג'או גאו אכן שלח אנשים לרדוף אחריו, אך לא השיגוהו. כשהגיע שין למחנה דיווח: "ג'או גאו מחזיק בשלטון בחצר, ואין בידי הכפופים לעשות דבר. אם ננצח בקרב, גאו בוודאי יקנא בהצלחתנו; אם לא

ננצח, לא נימלט ממוות. אבקש מן המצביא לשקול זאת היטב." גם צ'ן יו שלח לג'אנג האן מכתב ובו נאמר: "באי צ'י היה מצביא צ'ין. בדרום כבש את ין ואת יינג, בצפון קבר חיים את צבאו של אדון מא־פו; אין למנות את הערים שתקף ואת הארצות שהכניע, ובסופו של דבר ציווה עליו המלך למות. מנג טיין היה מצביא צ'ין. בצפון גירש את אנשי ז'ונג, פתח אלפי לי של אדמה ביו־ג'ונג, ולבסוף נערף ביאנג־ג'ואו. מדוע? הישגיהם היו רבים וצ'ין לא הייתה יכולה להעניק להם נחלות במלואם, ועל כן המיתה אותם באמתלה של חוק. זה שלוש שנים שאתה מצביא צ'ין, ואבדותיך נמנות במאות אלפים, ואילו הנסיכים הקמים יחד מתרבים יותר ויותר. ג'או גאו מחניף זה זמן רב; עתה, כשהמצב דחוק, הוא חושש שהקיסר השני יהרוג אותו, ולכן הוא מבקש להמית אותך באמתלה של חוק כדי להסיר מעצמו את האשמה, ולהעמיד אחר במקומך כדי להיחלץ מן האסון. אתה שוהה זמן רב מחוץ לחצר והכשלותיך בתוכה רבות; אם תצליח יוציאוך להורג, ואם לא תצליח יוציאוך להורג. יתרה מזו, השמים ממיטים את קצה של צ'ין — טיפש וחכם כאחד יודעים זאת. בבית אינך יכול להוכיח את השליט ביושר, ובחוץ אתה מצביא של מדינה אובדת; אתה עומד בדד ומבקש להתקיים לעד — האין זה מצער? מדוע לא תשיב את צבאך, תכרות ברית עם הנסיכים, תתחייבו לתקוף יחד את צ'ין, תחלקו את ארצה ותמלוך על חלקך כשפניך דרומה? במה גרוע הדבר מהנחת גופך על סדן הגרזן ומהפיכת אשתך וילדיך לעבדים?" ג'אנג האן היסס וחשד. בחשאי שלח את הקצין שה־צ'נג בשליחות לשיאנג יו, כדי לנסות להגיע להסכם. ההסכם טרם הושלם כאשר שלח שיאנג יו את הגנרל פו להוליך חיילים יומם ולילה במעבר סאן־חו, לחנות מדרום לג'אנג ולהילחם בצ'ין; הוא הביס אותה פעמיים. אז הוליך שיאנג יו את כל צבאו נגד צבא צ'ין על נהר וּ והנחיל לו תבוסה גדולה.

ג'אנג האן שלח אדם לפגוש את שיאנג יו וביקש להגיע להסכם. שיאנג יו כינס את קציני צבאו להתייעצות ואמר: "מזוננו מועט; אני מבקש לקבל את הצעתו." כל הקצינים אמרו: "טוב." שיאנג יו קבע להיפגש עמו בחורבות יין, מדרום לנהר יואן. לאחר שכרתו ברית בא ג'אנג האן לפני שיאנג יו, הזיל דמעות וסיפר לו על ג'או גאו. שיאנג יו הכתיר את ג'אנג האן למלך יוּנְג והשאיר אותו במחנה צ'ו. את המזכיר הראשי שין מינה למצביא עליון, והלה הוליך את צבא צ'ין כחלוץ.

כשהגיעו לשין־אן, נזכרו הקצינים והחיילים מצבאות הנסיכים כיצד בעבר, בשעה שנשלחו לעבודות כפייה או לשירות משמר ועברו בארץ צ'ין, נהגו בהם הקצינים והחיילים המקומיים פעמים רבות באכזריות. עתה, לאחר שצבא צ'ין נכנע לנסיכים, ניצלו אנשי הנסיכים את ניצחונם, העבידו את אנשי צ'ין כשבויים והתעללו בהם בבוז. קציני צ'ין וחייליה אמרו זה לזה בחשאי: "הגנרל ג'אנג והאחרים הוליכו אותנו במרמה להיכנע לנסיכים. אם נוכל עתה להיכנס למעברים ולהביס את צ'ין — מה טוב; אך אם לא, יוליכו אותנו הנסיכים בשבי מזרחה, וצ'ין ודאי תשמיד את אבותינו, אמותינו, נשינו וילדינו." הנסיכים שמעו שמץ מתוכניתם והודיעו לשיאנג יו. שיאנג יו זימן את צ'ינג בו ואת הגנרל פו להתייעצות ואמר: "קציני צ'ין וחייליה עדיין רבים ולבם אינו שלם עם הכניעה. אם נגיע לגוואן־ג'ונג והם לא יצייתו, עניינו יהיה נתון בסכנה. מוטב להכותם ולהרגם, ולהיכנס לצ'ין רק עם ג'אנג האן, המזכיר הראשי שין ומפקד המחוזות י'." באותו לילה תקף אפוא צבא צ'ו וקבר חיים יותר ממאתיים אלף חיילי צ'ין מדרום לעיר שין־אן.

בדרכו התקדם והכניע את ארץ צ'ין. במעבר חאן־גו עמד חיל ששמר על המעבר, והוא לא יכול היה להיכנס. עוד שמע כי דוכס פיי כבר הביס את שיאן־

יאנג. שיאנג יו זעם ושלח את אדון דאנג־יאנג ואחרים לתקוף את המעבר. שיאנג יו נכנס והגיע ממערב לשִׁי. דוכס פיי חנה בבּה־שאנג ועדיין לא נפגש עם שיאנג יו. סה־מה השמאלי של דוכס פיי, קאו וּ־שאנג, שלח אדם לומר לשיאנג יו: "דוכס פיי מבקש למלוך בגוואן־ג'ונג, למנות את דזה־יינג לראש ממשלתו ולקחת לעצמו את כל האוצרות." שיאנג יו זעם ואמר: "מחר בבוקר השקו והאכילו את החיילים; נכה ונשמיד את צבאו של דוכס פיי!" באותה עת היו לשיאנג יו ארבע מאות אלף חיילים בחונג־מן שליד שין־פנג, ולדוכס פיי מאה אלף חיילים בבּה־שאנג. פאן דזנג אמר לשיאנג יו: "כשדוכס פיי היה ממזרח להרים היה חמדן לעושר ולסחורות ואהב נשים יפות. עתה, משנכנס למעברים, לא לקח רכוש ולא קירב אליו אישה — משמע ששאיפתו אינה קטנה. שלחתי אדם לצפות בהילת כוחו: כולה דרקונים ונמרים והיא נעשית חמישה צבעים. זו הילתו של בן השמים. תקוף אותו במהירות ואל תחמיץ את השעה."

שיאנג בו, המפקח השמאלי של צ'ו, היה דודו הצעיר מצד אביו של שיאנג יו ומיודד זה מכבר עם ג'אנג ליאנג, רוזן ליו. באותה שעה התלווה ג'אנג ליאנג לדוכס פיי. שיאנג בו רכב אפוא בלילה אל מחנהו של דוכס פיי, נפגש ביחידות עם ג'אנג ליאנג וסיפר לו את כל העניין, מתוך רצון לקרוא לו לצאת עמו. הוא אמר: "אל תלך אחריו למות יחד עמו." ג'אנג ליאנג אמר: "אני ליוויתי את דוכס פיי בשליחות מלך האן. עתה נתון דוכס פיי בצרה; יהיה זה עוול לברוח ולעזבו, ואיני יכול שלא להודיע לו." ליאנג נכנס וסיפר לדוכס פיי הכול. דוכס פיי נבהל מאוד ושאל: "מה נעשה?" ג'אנג ליאנג שאל: "מי הגה למענך את התוכנית הזאת?" הוא השיב: "איש קטן אמר לי: 'חסום את המעבר ואל תכניס את הנסיכים; כך תוכל למלוך על כל ארץ צ'ין.' משום כך שמעתי לו." ליאנג שאל:

"האם לדעתך די בחייליך לעמוד נגד מלך שיאנג?" דוכס פיי החריש ואמר: "ודאי שלא. אך מה נעשה?" ג'אנג ליאנג אמר: "אבקש ללכת ולומר לשיאנג בו כי דוכס פיי אינו מעז לבגוד במלך שיאנג." דוכס פיי שאל: "כיצד נקשרה ידידות בינך לבין שיאנג בו?" ג'אנג ליאנג השיב: "בימי צ'ין התרועע עמי. שיאנג בו הרג אדם ואני הצלתי את חייו. עתה, בשעת חירום, הואיל בטובו לבוא ולהודיע לי." דוכס פיי שאל: "מי מכם מבוגר?" ליאנג השיב: "הוא מבוגר ממני." דוכס פיי אמר: "קרא לו להיכנס למעני, ואנהג בו כאח בכור." ג'אנג ליאנג יצא והזמין את שיאנג בו. שיאנג בו נכנס מיד לפגוש את דוכס פיי. דוכס פיי הגיש לו גביע יין ובירך אותו לאריכות ימים, ואף כרת עמו ברית נישואים בין המשפחות. הוא אמר: "מאז נכנסתי למעברים לא העזתי לקרב אליי אף לא שערה בסתיו. ערכתי רשימות של הפקידים ושל העם, חתמתי את בתי האוצר והמתנתי למצביא. הסיבה ששלחתי מצביא לשמור על המעבר הייתה להישמר מפני כניסתם ויציאתם של שודדים אחרים ומפני מאורעות חריגים. יומם ולילה ציפיתי לבוא המצביא; כיצד אעז למרוד? אבקש ממך להסביר בשלמות כי איני מעז להשיב רעה תחת חסדו." שיאנג בו הבטיח. הוא אמר לדוכס פיי: "מחר בבוקר עליך לבוא מוקדם בעצמך ולהתנצל לפני מלך שיאנג." דוכס פיי אמר: "יהי כן." שיאנג בו עזב שוב בלילה, הגיע למחנה וסיפר למלך שיאנג את כל דברי דוכס פיי. אחר כך הוסיף: "אלמלא הביס דוכס פיי את גוואן־ג'ונג תחילה, כיצד היית מעז להיכנס? עתה אדם השיג הישג גדול ואתה תוקף אותו — אין זה צודק. מוטב לנצל את ההזדמנות ולנהוג בו היטב." מלך שיאנג הסכים.

למחרת בא דוכס פיי עם יותר ממאה פרשים לפגוש את מלך שיאנג. כשהגיע לחונג־מן התנצל ואמר: "אני והמצביא השקענו את כוחנו יחד במלחמה בצ'ין.

המצביא לחם מצפון לנהר ואני לחמתי מדרומו; ובכל זאת לא שיערתי שאוכל להיכנס ראשון למעברים, להביס את צ'ין ולשוב ולפגוש כאן את המצביא. עתה גרמו דברי אדם שפל לכך שיש בינינו טינה." מלך שיאנג אמר: "קאו וו־שאנג, הסה־מה השמאלי שלך, הוא שאמר זאת; שאם לא כן, כיצד הייתי אני, ג'י, מגיע לידי כך?" באותו יום השאיר מלך שיאנג את דוכס פיי לשתות עמו. מלך שיאנג ושיאנג בו ישבו ופניהם מזרחה. "האב השני" ישב ופניו דרומה — האב השני היה פאן דזנג. דוכס פיי ישב ופניו צפונה, וג'אנג ליאנג עמד לשירותו ופניו מערבה. פאן דזנג נעץ פעם אחר פעם מבט במלך שיאנג והרים שלוש פעמים את לוח הירקן שחגר כדי לאותת לו; מלך שיאנג החריש ולא השיב. פאן דזנג קם, יצא וקרא לשיאנג ג'ואנג. הוא אמר לו: "אופיו של מלכנו רחמן מדי. היכנס, ברך אותו לאריכות ימים, וכשתסיים בקש לרקוד בחרב. בתוך כך הכה את דוכס פיי במושבו והרוג אותו. אם לא תעשה כן, כולכם עתידים להיות שבוייו." ג'ואנג נכנס ובירך לאריכות ימים. כשסיים אמר: "המלך ודוכס פיי שותים יחד, ואין בצבא במה לבדרם; אבקש לרקוד בחרב." מלך שיאנג אמר: "יהי כן." שיאנג ג'ואנג שלף את חרבו וקם לרקוד; גם שיאנג בו שלף את חרבו וקם לרקוד, ובגופו סוכך תמיד על דוכס פיי ככנף, כך שג'ואנג לא יכול היה להכותו. אז יצא ג'אנג ליאנג אל שער המחנה ופגש את פאן קָוַאי. פאן קוואי שאל: "מה מצב העניינים היום?" ליאנג השיב: "דחוק מאוד. ברגע זה רוקד שיאנג ג'ואנג בחרב, אך כוונתו מופנית כל העת אל דוכס פיי." קוואי אמר: "הסכנה קרובה; אבקש להיכנס ולחלוק עמו גורל אחד." הוא חגר חרב, אחז במגן ונכנס בשער המחנה. השומרים שצלבו את רמחיהם ביקשו לעצרו ולא להכניסו, אך פאן קוואי הטה את מגנו והלם בהם; השומרים נפלו ארצה והוא נכנס. הוא הסיט את הווילון, עמד ופניו מערבה ונעץ עיניים זועמות במלך שיאנג; שערות ראשו סמרו וזויות עיניו נבקעו. מלך שיאנג אחז בחרבו,

התרומם על ברכיו ושאל: "מיהו האורח הזה?" ג'אנג ליאנג אמר: "זה פאן קוואי, מלווה מרכבתו של דוכס פיי." מלך שיאנג אמר: "איש חיל! תנו לו גביע יין." נתנו לו אפוא גביע בן דואו של יין. קוואי כרע והודה, קם ושתה אותו בעמידה. מלך שיאנג אמר: "תנו לו כתף חזיר." נתנו לו כתף חזיר לא מבושלת. פאן קוואי הפך את מגנו על הארץ, הניח עליו את הכתף, שלף את חרבו, חתך ואכל ממנה. מלך שיאנג שאל: "איש חיל, תוכל לשתות עוד?" פאן קוואי אמר: "איני נמנע אפילו מן המוות; מדוע אסרב לגביע יין? למלך צ'ין היה לב של נמר וזאב: כשהרג אנשים חשש שלא השלים את מניינם, וכשעינה אנשים חשש שלא מיצה את כולם; לפיכך מרדה בו הארץ כולה. המלך חואי קבע עם המצביאים: 'הראשון שיביס את צ'ין וייכנס לשיאן־יאנג ימלוך בה.' עתה דוכס פיי היה הראשון שהביס את צ'ין ונכנס לשיאן־יאנג; הוא לא העז לקרב אליו אף לא שערה דקה, חתם וסגר את ארמונותיה וחזר לחנות בבה־שאנג כדי להמתין לבוא המלך הגדול. הסיבה ששלח מצביא לשמור על המעבר הייתה להישמר מפני כניסתם ויציאתם של שודדים אחרים ומפני מאורעות חריגים. לאחר עמל כה רב והישג כה גדול לא זכה בפרס של נחלת רוזן; ואתה שומע לדברי רכילות ומבקש להמית איש רב הישגים. בכך אתה ממשיך את דרכה של צ'ין האובדת. ברשותך, איני סבור שעל המלך הגדול לבחור בכך." למלך שיאנג לא הייתה תשובה. הוא אמר: "שב." פאן קוואי ישב לצד ג'אנג ליאנג. כעבור רגע קם דוכס פיי ללכת לבית הכיסא, ובתוך כך סימן לפאן קוואי לצאת עמו.

לאחר שיצא דוכס פיי שלח מלך שיאנג את מפקד המחוזות צ'ן פינג לקרוא לו. דוכס פיי אמר: "יצאתי זה עתה בלי להיפרד; מה נעשה?" פאן קוואי אמר: "מעשה גדול אינו מתחשב בזהירות קטנה, וטקס גדול אינו מסרב בגלל נימוס

פעוט. עתה הם הסכין וקרש הקצבים ואנו הדגים והבשר — לשם מה להיפרד?" הם יצאו אפוא לדרכם. דוכס פיי הורה לג'אנג ליאנג להישאר ולהתנצל. ליאנג שאל: "מה הביא עמו המלך הגדול?" דוכס פיי אמר: "הבאתי זוג דיסקות ירקן לבנות שרציתי להגיש למלך שיאנג וזוג גביעי ירקן שרציתי לתת לאב השני. אך פגשתי בכעסם ולא העזתי להגישם. הגש אותם אתה למעני." ג'אנג ליאנג אמר: "אעשה כדבריך." באותה שעה היה מחנה מלך שיאנג מתחת לחונג־מן ומחנה דוכס פיי בבה־שאנג, מרחק ארבעים לי זה מזה. דוכס פיי השאיר את המרכבות ואת הפרשים, חמק ורכב לבדו; פאן קוואי, שְׂיָה־חוֹאוּ יינג, ג'ין צ'יאנג וג'י שין — ארבעתם — הלכו ברגל, חרבות ומגנים בידיהם. הם עברו למרגלות הר לי־שאן והלכו בדרך צדדית דרך ג'ה־יאנג. דוכס פיי אמר לג'אנג ליאנג: "מכאן עד מחני בדרך הזאת אין יותר מעשרים לי. אמוד מתי הגעתי למחנה ורק אז היכנס." דוכס פיי הלך והגיע בחשאי למחנה. ג'אנג ליאנג נכנס להתנצל ואמר: "דוכס פיי לא עמד בכוח היין ואינו יכול להיפרד בעצמו. הוא שלח אותי, ליאנג, להגיש בענווה זוג דיסקות ירקן לבנות; בהשתחוויה כפולה אני מגישן לרגלי המלך הגדול. וזוג גביעי ירקן — בהשתחוויה כפולה אני מגישם לרגלי המצביא הגדול." מלך שיאנג שאל: "היכן דוכס פיי?" ליאנג השיב: "הוא שמע כי המלך הגדול מתכוון להטיל עליו אשמה; הוא חמק ויצא לבדו וכבר הגיע למחנהו." מלך שיאנג קיבל את הדיסקות והניחן ליד מושבו. האב השני קיבל את גביעי הירקן, הניחם על הארץ, שלף את חרבו, הלם בהם ושברם. הוא אמר: "אבוי! אין הילד הזה ראוי לשתפו בתכנון. מי שיגזול את הארץ ממלך שיאנג יהיה בוודאי דוכס פיי. כולנו נהיה עתה שבוייו!" בהגיע דוכס פיי למחנהו הוציא מיד את קאו וו־שאנג להורג.

כעבור ימים אחדים הוליך שיאנג יו את צבאו מערבה, טבח בשיאן־יאנג, הרג את דזה־יינג מלך צ'ין שנכנע ושרף את ארמונות צ'ין; האש לא כבתה שלושה חודשים. הוא אסף את אוצרותיה, את סחורותיה ואת נשותיה ופנה מזרחה. אדם אחד אמר למלך שיאנג: "גוואן־ג'ונג מוקפת הרים ונהרות ומוגנת בארבעה עבריה. אדמתה פורייה ושופעת; תוכל לקבוע כאן בירה ולבסס את שלטונך." מלך שיאנג ראה שכל ארמונות צ'ין נשרפו ונהרסו, ובלבו נכסף לחזור מזרחה. הוא אמר: "להיות עשיר ונכבד ולא לחזור למולדת דומה ללבישת רקמה בהליכה בלילה — מי ידע על כך?" היועץ אמר: "אומרים שאנשי צ'ו הם רק קופי מקוק החובשים כובע; הנה אמת הדבר." מלך שיאנג שמע זאת ובישל את היועץ למוות.

מלך שיאנג שלח אדם למסור הודעה למלך חואי. המלך חואי אמר: "פעלו כפי שהוסכם." אז העלו את המלך חואי למעלת "קיסר הצדק". מלך שיאנג ביקש למלוך בעצמו, אך תחילה המליך את המצביאים ואת ראשי הממשל. הוא אמר: "כשפרצה לראשונה המערכה בארץ העמדנו לפי שעה את צאצאי הנסיכים כדי לתקוף את צ'ין. ואולם מי שלבשו בעצמם שריון קשה, אחזו נשק חד, פתחו במעשה ונחשפו בשדה שלוש שנים; מי שהשמידו את צ'ין והשכינו סדר בארץ — כל אלה היו אתם, המצביאים וראשי הממשל, ואני, ג'י, בכוחנו. אף שקיסר הצדק לא השיג דבר, ראוי עדיין לחלק לו אדמה ולהמליכו עליה." כל המצביאים אמרו: "טוב." הוא חילק אפוא את הארץ והעמיד את המצביאים כמלכים וכרוזנים. מלך שיאנג ופאן דזנג חשדו שדוכס פיי עתיד לזכות בארץ. אך כבר השלימו עמו, ומאחר ששנאו להפר את ההסכם וחששו שמא ימרדו הנסיכים, זממו בחשאי ואמרו: "הדרכים לבה ולשו קשות, וכל המוגלים מצ'ין יושבים בשו." אחר כך אמרו: "גם בה ושו הן מארצות גוואן־

ג'ונג." לפיכך הכתירו את דוכס פיי למלך האן, שימלוך בבּה, בשו ובחאן־ג'ונג ובירתו בנאן־ג'נג. את גוואן־ג'ונג חילקו לשלושה והמליכו עליה מצביאי צ'ין שנכנעו, כדי לחסום את מלך האן. מלך שיאנג הכתיר את ג'אנג האן למלך יוּנָּן, שימלוך ממערב לשיאן־יאנג ובירתו בפיי־צ'יו. המזכיר הראשי שין היה לפנים סגן מנהל הכלא בְיֶוֶּה־יָאנָּג והיטיב פעם עם שיאנג ליאנג; מפקד המחוזות דונג יי היה האיש ששכנע מלכתחילה את ג'אנג האן להיכנע לצ'ו. משום כך הכתיר את סה־מה שין למלך סָאי, שימלוך ממזרח לשיאן־יאנג עד הנהר ובירתו בְיֶוֶּה־יָאנָּג; ואת דונג יי הכתיר למלך דִי, שימלוך בשאנג־ג'ון ובירתו בגאו־נו. הוא העביר את באו מלך ויי והכתירו למלך ויי המערבית, שימלוך ממזרח לנהר ובירתו בפינג־יאנג. שן יאנג משְׁיָה־צ'יו היה מקורבו של ג'אנג אר; הוא הכניע תחילה את נפת חה־נאן וקיבל את פני צ'ו על שפת הנהר, ועל כן הכתירו למלך חה־נאן ובירתו בלוֹ־יָאנָּג. צ'נג מלך האן נשאר בבירתו הישנה, יאנג־די. מצביא ג'או סה־מה אנג הכניע את חה־נֶיי והשיג פעמים רבות הישגים, ולכן הכתירו למלך יין, שימלוך בחה־ני־ניי ובירתו בצ'או־גה. את שְׁיֶה מלך ג'או העביר והכתיר למלך דאי. ג'אנג אר, ראש ממשלת ג'או, נודע זה מכבר כאדם ראוי ואף הצטרף לכניסה למעברים; על כן הכתירו למלך צ'אנג־שאן, שימלוך בארץ ג'או ובירתו בשיאנג־גוו. אדון דאנג־יאנג, צ'ינג בו, היה מצביא צ'ו ותמיד היה הראשון בצבא; על כן הכתירו למלך ג'יו־ג'יאנג ובירתו בליו. אדון פּוֹ, וו זְ'וֶי, הוליך את מאה שבטי יוּאֶה לעזרת הנסיכים ואף הצטרף לכניסה למעברים; על כן הכתירו למלך חנג־שאן ובירתו בג'ו. גונג אָאו, עמוד המדינה של קיסר הצדק, הוליך צבא נגד נפת נאן והשיג הישגים רבים; משום כך הכתירו למלך לין־ג'יאנג ובירתו בג'יאנג־לינג. את חאן גוואנג מלך ין העביר והכתיר למלך ליאו־דונג. מצביא ין דְזָאנָּג טוּ הצטרף לצ'ו בהצלת ג'או ומשם לכניסה למעברים; על כן הכתירו למלך ין ובירתו בג'י. את טיין שה מלך צ'י העביר

והכתיר למלך ג'יאו־דונג. מצביא צ'י טיין דו הצטרף להצלת ג'או ואחר כך לכניסה למעברים; על כן הכתירו למלך צ'י ובירתו בלין־דזה. טיין אן היה נכדו של ג'יין, מלך צ'י שצ'ין השמידה. כאשר חצה שיאנג יו את הנהר להציל את ג'או, הכניע טיין אן כמה ערים בג'י־ביי והוליך את צבאו להיכנע לשיאנג יו; על כן הכתירו למלך ג'י־ביי ובירתו בפּוֹ־יאנג. טיין ז'ונג בגד פעמים אחדות בשיאנג ליאנג ואף סירב להוליך צבא עם צ'ו נגד צ'ין, ולכן לא קיבל נחלה. אדון צ'נג־אן, צ'ן יו, השליך את חותם המצביא והלך ולא השתתף בכניסה למעברים; אולם מאחר שכבר יצא שמו כאדם ראוי ובעל הישגים בג'או, ומשנודע כי הוא בנאן־פי, העניקו לו שלוש נפות סביב מקום מושבו. מיי ג'וּאָן, מצביאו של אדון פאן, השיג הישגים רבים ולכן הוענקה לו נחלת רוזן בת מאה אלף בתי אב. מלך שיאנג הכתיר את עצמו למלך־ההגמון של צ'ו המערבית, מלך על תשע נפות וקבע את בירתו בפנג־צ'נג.

בחודש הרביעי של השנה הראשונה להאן עזבו הנסיכים את המחנה בשֵׁי וכל אחד יצא אל מדינתו. מלך שיאנג יצא למדינתו ושלח אנשים להעביר את קיסר הצדק ממקומו. הוא אמר: "לקיסרים מימי קדם היו אלף לי של אדמה, והם ישבו תמיד במעלה הנהרות." הוא שלח אפוא שליחים להעביר את קיסר הצדק למחוז צ'ן שבצ'אנג־שה. הם זירזו את הקיסר לצאת, ושריו נטשו אותו בהדרגה. אז ציווה מלך שיאנג בחשאי על מלכי חנג־שאן ולין־ג'יאנג לתקוף אותו ולהרגו בנהר. צ'נג מלך האן לא השיג הישגים צבאיים, ולכן לא הרשה לו מלך שיאנג לצאת למדינתו אלא לקח אותו עמו לפנג־צ'נג; שם הדיח אותו לרוזן ואחר כך הרג אותו. כשיצא דזאנג טו אל מדינתו, גירש את חאן גוואנג לליאו־דונג. גוואנג סירב לציית; טו תקף והרג אותו בוּ־ג'ונג, וסיפח את ארצו לממלכתו.

טיין ז'ונג שמע כי שיאנג יו העביר את שה מלך צ'י לג'יאו־דונג והכתיר את טיין דו, מצביא צ'י, למלך צ'י. הוא זעם, סירב לשלוח את מלך צ'י לג'יאו־דונג, מרד בצ'ו ויצא לקראת טיין דו והתקיפו. טיין דו נמלט לצ'ו. שה מלך צ'י פחד ממלך שיאנג, ולכן נמלט לג'יאו־דונג כדי לקבל את מדינתו. טיין ז'ונג זעם, רדף אחריו והרגו בג'י־מו. אחר כך הכתיר את עצמו למלך צ'י, פנה מערבה, תקף והרג את טיין אן מלך ג'י־בי, ומלך על שלושת חבלי צ'י. ז'ונג נתן לפנג יואה חותם של מצביא והורה לו למרוד בארץ ליאנג. צ'ן יו שלח בחשאי את ג'אנג טונג ואת שְׂיָה יְוֵה לומר לטיין ז'ונג מלך צ'י: "שיאנג יו מחלק את הארץ בחוסר צדק. את כל המלכים הקודמים המליך בארצות רעות, ואילו את שריו ואת מצביאיו המליך בארצות הטובות. הוא גירש את אדונו הקודם, מלך ג'או, והושיבו צפונה בדאי — הדבר אינו מקובל עליי. שמעתי כי המלך הגדול גייס צבא וכי לא ישלים עם העוול. אבקש שייתן לי צבא; אתקוף את צ'אנג־שאן, אשיב את מלך ג'או, ואבקש שממלכתו תהיה לכם מגן." מלך צ'י הסכים ושלח צבא לג'או. צ'ן יו גייס את כל חיילי שלוש נפותיו, איחד כוח עם צ'י ותקף את צ'אנג־שאן. הוא הביס אותה תבוסה גדולה וג'אנג אר נמלט והצטרף להאן. צ'ן יו קיבל את פני שְׂיָה, מלך ג'או לשעבר, בדאי והשיבו לג'או. מלך ג'או הכתיר בתמורה את צ'ן יו למלך דאי.

באותה שעה חזר האן והכניע את שלוש ממלכות צ'ין. שיאנג יו שמע שמלך האן כבר סיפח את כל גוואן־ג'ונג והוא עומד לפנות מזרחה, וכי צ'י וג'או מרדו בו; הוא זעם מאוד. הוא הכתיר את ג'נג צ'אנג, מושל וו לשעבר, למלך האן כדי לחסום את האן, וציווה על הדוכס שיאו ג'יאו ואחרים לתקוף את פנג יואה. פנג יואה הביס את הדוכס שיאו ג'יאו ואת אנשיו. האן שלחה את ג'אנג ליאנג להכניע את האן, והוא שלח למלך שיאנג מכתב: "מלך האן איבד את הנחלה

המגיעה לו. הוא מבקש לקבל את גוואן־ג'ונג; אם ייעשה כפי שהוסכם, יעצור ולא יעז לפנות מזרחה." הוא אף שלח למלך שיאנג את מכתבי המרד של צ'י וליאנג ובהם נאמר: "צ'י מבקשת להשמיד את צ'ו יחד עם ג'או." משום כך לא התכוונה צ'ו עוד לפנות מערבה אלא תקפה את צ'י בצפון. מלך שיאנג גייס את צבאו של בו מלך ג'יו־ג'יאנג. בו טען שהוא חולה ולא בא, ושלח מצביא עם כמה אלפי חיילים. מכאן ואילך נטר לו מלך שיאנג טינה. בחורף השנה השנייה להאן הגיע שיאנג יו צפונה לצ'נג־יאנג, וטיין ז'ונג הוליך אף הוא צבא לפגשו בקרב. טיין ז'ונג הובס ונמלט לפינג־יואן, ותושבי פינג־יואן הרגוהו. שיאנג יו המשיך צפונה, שרף והחריב את חומות ערי צ'י ואת בתיהן, קבר חיים את כל חיילי טיין ז'ונג שנכנעו וכבל בשבי את הזקנים, החלשים, הנשים והילדים. במסעו להכנעת צ'י עד הים הצפוני הרס והשמיד רבים. אנשי צ'י נאספו ומרדו בו. אז אסף טיין חנג, אחיו הצעיר של טיין ז'ונג, את חיילי צ'י הנמלטים — רבבות אנשים — ומרד בצ'נג־יאנג. מלך שיאנג נשאר שם, אך גם אחרי קרבות רצופים לא הצליח לכובשה.

באביב ארגן מלך האן את צבאותיהם של חמישה נסיכים, בסך הכול חמש מאות ושישים אלף איש, ופנה מזרחה נגד צ'ו. כששמע זאת מלך שיאנג, הורה מיד למצביאיו לתקוף את צ'י, ואילו הוא עצמו הוליך שלושים אלף חיילי עילית דרומה, יצא מלוּ דרך חו־לינג. בחודש הרביעי כבר נכנסו כל צבאות האן לפנג־צ'נג. הם אספו את אוצרותיה ואת נשותיה היפות וערכו מדי יום משתאות גדולים. מלך שיאנג יצא אז מערבה משיאו, תקף את צבא האן עם שחר ודחק אותו מזרחה. כשהגיע לפנג־צ'נג בצוהרי היום, כבר הנחיל לצבא האן תבוסה גדולה. כל חיילי האן נמלטו ונפלו בזה אחר זה אל נהרות גוּ וסְה; יותר ממאה אלף מהם נהרגו. כולם נמלטו דרומה אל ההרים, וצ'ו הוסיפה לרדוף אחריהם

עד נהר סְווֵי שממזרח ללינג־בי. צבא האן נסוג, צ'ו דחקה בו והרגה רבים; יותר ממאה אלף חיילי האן נכנסו למי הסווי, עד שהנהר חדל לזרום. מלך האן הוקף בשלוש טבעות. אז קמה רוח עזה מצפון־מערב: היא שברה עצים, עקרה גגות, העיפה חול ואבנים, החשיכה את היום ופגעה היישר בצבא צ'ו. צבא צ'ו נקלע למהומה והתפזר, ומלך האן הצליח להימלט עם כמה עשרות פרשים. הוא ביקש לעבור בפיי, לאסוף את בני ביתו ולפנות מערבה. גם צ'ו שלחה אנשים לפיי לקחת את משפחתו של מלך האן; כל בני הבית נמלטו ולא נפגשו עמו. בדרך מצא מלך האן את סיאו־חווי ואת לו־יואן והעלה אותם למרכבה. פרשי צ'ו רדפו אחריו. כשהסכנה גברה דחף מלך האן את סיאו־חווי ואת לו־יואן והפילם מן המרכבה. דוכס טנג היה יורד בכל פעם, אוסף אותם ומעלה אותם שוב. כך אירע שלוש פעמים. הוא אמר: "גם כשדחוק אין אפשרות לנהוג מהר יותר; כיצד אפשר להשליכם?" וכך הצליחו להיחלץ. מלך האן חיפש את האדון הגדול, אביו, ואת הקיסרית לו, אך לא פגשם. שן יי־ג'י ליווה את האדון הגדול ואת הקיסרית לו בדרכים צדדיות בחיפוש אחר מלך האן, אך במקום זאת נתקלו בצבא צ'ו. צבא צ'ו לקח אותם עמו, דיווח למלך שיאנג, והוא החזיקם מאז במחנהו.

באותה שעה היה אחיה הבכור של הקיסרית לו, רוזן ג'ואו־לו, מצביא האן וחנה בשְׁיָה־יי. מלך האן הגיע אליו בחשאי ואסף בהדרגה את חייליו. בהגיעו ליִינְג־יָאנְג התכנסו שם כל הצבאות המובסים. שיאו חה גייס בגוואן־ג'ונג את כל הזקנים והצעירים שטרם נרשמו לשירות ושלחם ליינג־יאנג; וכך שב צבא האן והתעצם מאוד. צ'ו יצאה מפנג־צ'נג, ניצלה שוב ושוב את ניצחונותיה ורדפה אחרי הנסוגים. היא נלחמה בהאן מדרום ליינג־יאנג, בין ג'ינג לסוֹ. האן הביסה את צ'ו, ומשום כך לא יכלה צ'ו לעבור מערבה ליינג־יאנג.

כשבא מלך שיאנג להציל את פנג־צ'נג ורדף אחרי מלך האן עד יינג־יאנג, הצליח גם טיין חנג להשיב לידיו את צ'י והכתיר את גוואנג, בנו של טיין ז'ונג, למלך צ'י. לאחר תבוסת מלך האן בפנג־צ'נג שבו כל הנסיכים אל צ'ו ובגדו בהאן. צבא האן חנה ביינג־יאנג ובנה דרך תחומה שחיברה אותו אל הנהר, כדי להביא תבואה ממחסני אָאוֹ. בשנה השלישית להאן תקף מלך שיאנג פעמים אחדות את דרך האספקה של האן וכבש אותה. מזונו של מלך האן אזל; הוא פחד וביקש שלום, בהציעו שכל שממערב ליינג־יאנג יהיה להאן.

מלך שיאנג נטה לקבל את ההצעה. פאן דזנג, רוזן לי־יאנג, אמר: "קל לטפל בהאן. אם תניח לה עתה ולא תיקחנה, ודאי תתחרט אחר כך." מלך שיאנג ופאן דזנג הידקו אפוא את המצור על יינג־יאנג. מלך האן היה מוטרד והשתמש בתחבולתו של צ'ן פינג כדי לזרוע פירוד אצל מלך שיאנג. כשהגיע שליחו של מלך שיאנג הכינו לכבודו קורבן שלם של שור, כבש וחזיר, הרימו אותו ועמדו להגישו. כשראו את השליח העמידו פני נדהמים ואמרו: "חשבנו שזה שליחו של האב השני, והנה זה שליחו של מלך שיאנג." הם לקחו את המאכלים והחליפו אותם במזון גרוע, ובו האכילו את שליח מלך שיאנג. השליח חזר ודיווח, ומלך שיאנג החל לחשוד שפאן דזנג מקיים קשרים פרטיים עם האן ושלל ממנו בהדרגה את סמכויותיו. פאן דזנג זעם מאוד ואמר: "ענייני הארץ כבר הוכרעו בעיקרם. יעשה המלך את השאר בעצמו. אבקש שתעניק לי את עצמותיי ואשוב להיות אדם מן השורה." מלך שיאנג נעתר לו. בדרכו, עוד לפני שהגיע לפנג־צ'נג, פרחה מורסה בגבו והוא מת.

מצביא האן ג'י שין אמר למלך האן: "המצב כבר דחוק. אבקש להתחזות למלך ולהוליך שולל את צ'ו במקומך, וכך תוכל לצאת בחשאי." בלילה הוציא מלך האן מן השער המזרחי של יינג־יאנג אלפיים נשים עטויות שריון; צבא צ'ו תקף

אותן מכל ארבעת העברים. ג'י שין נסע במרכבה בעלת חופה צהובה שנשאה משמאלה את דגל היאק, והכריז: "המזון בעיר אזל; מלך האן נכנע." כל צבא צ'ו קרא: "עשרת אלפים שנה!" בתוך כך יצא גם מלך האן עם כמה עשרות פרשים מן השער המערבי של העיר ונמלט לצ'נג־גאו. מלך שיאנג ראה את ג'י שין ושאל: "היכן מלך האן?" הוא השיב: "מלך האן כבר יצא." מלך שיאנג שרף את ג'י שין למוות.

מלך האן הורה לצ'וֹאוּ קָה, הצנזור הגדול, לגונג דְזונְג ולבאו מלך ויי להגן על יינג־יאנג. צ'ואו קה וגונג דזונג נועצו ואמרו: "קשה להגן על עיר יחד עם מלך של מדינה מורדת." הם הרגו אפוא יחד את ויי באו. צ'ו הכניעה את העיר יינג־יאנג ותפסה את צ'ואו קה חי. מלך שיאנג אמר לצ'ואו קה: "היה מצביא שלי; אמנה אותך למצביא עליון ואעניק לך נחלה בת שלושים אלף בתי אב." צ'ואו קה קילל אותו: "אם לא תמהר להיכנע להאן, האן תשבה אותך עתה. אינך יריבה להאן." מלך שיאנג זעם, בישל את צ'ואו קה למוות והרג גם את גונג דזונג.

כשיצא מלך האן מיינג־יאנג נמלט דרומה לוַאן ולִיֵה, השיג את בו מלך ג'יו־ג'יאנג ואסף חיילים בדרכו. אחר כך נכנס שוב והתבצר בצ'נג־גאו. בשנה הרביעית להאן התקדם מלך שיאנג וצר על צ'נג־גאו. מלך האן נמלט; הוא יצא לבדו עם דוכס טנג בשער הצפוני של צ'נג־גאו, חצה את הנהר, נמלט לשיו־וּ והצטרף לצבאות ג'אנג אר וחאן שין. בהדרגה הצליחו גם המצביאים האחרים לצאת מצ'נג־גאו ולהצטרף למלך האן. צ'ו כבשה את צ'נג־גאו וביקשה להתקדם מערבה, אך האן העמידה צבא לחסום אותה בגונג ולא הניחה לה לעבור מערבה.

באותה שעה חצה פנג יואה את הנהר ותקף את צ'ו בדונג־אה; הוא הרג את הגנרל שֶׁוֵ'ה מצ'ו. מלך שיאנג פנה בעצמו מזרחה לתקוף את פנג יואה. מלך האן קיבל את צבאו של רוזן חואי־יין וביקש לחצות את הנהר דרומה. ג'נג ג'ונג יעץ לו, והוא עצר והתבצר בחה־ניי. הוא שלח את ליו ג'יה בראש צבא לסייע לפנג יואה ולשרוף את מלאי האספקה של צ'ו. מלך שיאנג התקדם מזרחה, הביס אותם והבריח את פנג יואה. אז הוליך מלך האן את צבאו מעבר לנהר, כבש שוב את צ'נג־גאו, חנה בגוואנג־וּ וניזון ממחסני אָאוֹ. מלך שיאנג, לאחר שהשכין סדר במזרח הארץ, בא מערבה. הוא והאן חנו משני עברי גוואנג־וּ ועמדו זה מול זה חודשים אחדים.

באותה שעה מרד פנג יואה פעמים אחדות בארץ ליאנג וניתק את אספקת המזון של צ'ו. מלך שיאנג היה מוטרד. הוא הקים קרש שחיטה גבוה, העמיד עליו את האדון הגדול, אביו של מלך האן, והודיע למלך האן: "אם לא תיכנע מיד, אבשל את האדון הגדול." מלך האן אמר: "אני ושיאנג יו עמדנו יחד ופנינו צפונה כשקיבלנו את מצוות המלך חואי, והוא אמר לנו 'כרתו ברית אחים'. אבי הוא אפוא אביך. אם אתה מוכרח לבשל את אביך, הואל לחלוק עמי גביע מן המרק." מלך שיאנג זעם וביקש להרגו. שיאנג בו אמר: "עדיין אין לדעת כיצד יתפתחו ענייני הארץ. יתרה מזו, מי שנאבק על הארץ אינו דואג לביתו; גם אם תהרגנו לא תפיק תועלת, אלא רק תוסיף אסון." מלך שיאנג שמע לו.

צ'ו והאן עמדו זו מול זו זמן רב בלי הכרעה. הצעירים והחזקים סבלו בשירות הצבאי, והזקנים והחלשים התייגעו בהובלת אספקה במים וביבשה. מלך שיאנג אמר למלך האן: "זה כמה שנים שכל הארץ נסערת אך ורק בגלל שנינו. אני מבקש להזמין את מלך האן לדו־קרב שיכריע מי הזכר ומי הנקבה, ולא להוסיף לענות לשווא את אבות הארץ ואת בניה." מלך האן צחק ודחה אותו באומרו:

"אני מעדיף להילחם בתבונה ואיני מסוגל להילחם בכוח." מלך שיאנג שלח איש חיל לקרוא לדו־קרב. בצבא האן היה איש לוֹאוּ־פאן שהיטיב לרכוב ולירות. שלוש פעמים יצאו אנשי צ'ו לקרוא תיגר, ובכל פעם ירה בהם איש לואו־פאן והרגם. מלך שיאנג זעם מאוד, לבש בעצמו שריון, אחז ברומח ויצא לקרוא תיגר. איש לואו־פאן ביקש לירות בו, אך מלך שיאנג נעץ בו מבט זועם ושאג. איש לואו־פאן לא העז להביט בעיניו ולא העז לשחרר את ידו; הוא הסתובב, נמלט אל הביצורים ולא העז לצאת שוב. מלך האן שלח אדם לברר בחשאי מיהו, ונודע לו שזה מלך שיאנג. מלך האן נבהל מאוד. לאחר מכן התקרבו מלך שיאנג ומלך האן אל הערוץ שבין ביצורי גוואנג־וּ ודיברו זה עם זה. מלך האן מנה את פשעיו; מלך שיאנג זעם וביקש להכריע בקרב יחיד. מלך האן לא הסכים. מלך שיאנג הציב קשת מוצלבת במארב ופגע במלך האן בירייה. מלך האן נפצע ונמלט אל תוך צ'נג־גאו.

מלך שיאנג שמע שרוזן חואי־יין כבר כבש את כל שמצפון לנהר, הביס את צ'י ואת ג'או ועמד לתקוף את צ'ו; הוא שלח את לונג ג'יה להילחם בו. רוזן חואי־יין נלחם עמו, ומפקד הפרשים גוואן יינג תקף אותו. הם הנחילו לצבא צ'ו תבוסה גדולה והרגו את לונג ג'יה. חאן שין הכתיר אז את עצמו למלך צ'י. כששמע מלך שיאנג שצבאו של לונג ג'יה הובס, נבהל ושלח את וּ שה איש שוּ־טָאי לשכנע את רוזן חואי־יין. רוזן חואי־יין לא שמע לו. באותה שעה שוב מרד פנג יואה, הכניע את ארץ ליאנג וניתק את אספקת צ'ו. מלך שיאנג אמר לקאו ג'יו, רוזן חאי־צ'ון והסה־מה הגדול, ולאחרים: "שמרו היטב על צ'נג־גאו. גם אם האן מבקשת לגרור אתכם לקרב, הישמרו ואל תילחמו בה; רק אל תניחו לה להגיע מזרחה. בתוך חמישה־עשר יום ודאי אהרוג את פנג יואה, אשכין סדר

בארץ ליאנג ואשוב אליכם." הוא יצא מזרחה, ובדרכו תקף את צ'ן־ליו ואת ואי־חוואנג.

ואי־חוואנג לא נכנעה. כעבור ימים אחדים נכנעה לבסוף, אך מלך שיאנג זעם וציווה על כל הגברים בני חמש־עשרה ומעלה להתייצב ממזרח לעיר, כי ביקש לקבור אותם חיים. בנו בן השלוש־עשרה של אחד מבני חסותו של מושל ואי־חוואנג בא לשכנע את מלך שיאנג ואמר: "פנג יואה אילץ בכוח את ואי־חוואנג; אנשי העיר פחדו ולכן נכנעו לו לפי שעה והמתינו למלך הגדול. אם בבוא המלך הגדול יקבור את כולם חיים, כיצד יפנו אליו לבבות העם? ממזרח לכאן יש יותר מעשר ערים בארץ ליאנג; כולן יפחדו ואיש לא ירצה להיכנע." מלך שיאנג קיבל את דבריו וחנן את אנשי ואי־חוואנג שנועדו לקבורה. כשהתקדם מזרחה עד סווי־יאנג, שמעו הערים על כך וכולן התחרו להיכנע למלך שיאנג.

האן אכן קראה פעמים אחדות לצבא צ'ו לצאת לקרב, וצבא צ'ו לא יצא. היא שלחה אנשים להשפילו; כעבור חמישה או שישה ימים זעם הסה־מה הגדול והעביר את צבאו את נהר סָה. כשמחצית החיילים עדיין הייתה במים תקפה אותם האן והנחילה לצבא צ'ו תבוסה גדולה. היא תפסה את כל הרכוש והמתנות שבידי צ'ו. הסה־מה הגדול ג'יו, המזכיר הראשי יי ושין מלך סאי שיספו כולם את גרונם על שפת נהר סה. הסה־מה הגדול ג'יו היה לפנים סגן מנהל הכלא בצ'י, והמזכיר הראשי שין היה לפנים פקיד הכלא בִּיְוֵה־יָאנְג. שניהם היטיבו פעם עם שיאנג ליאנג, ומשום כך נתן בהם מלך שיאנג אמון והפקיד בידיהם סמכות. באותה שעה היה מלך שיאנג בסווי־יאנג. משמע כי צבאו של רוזן חאי־צ'ון הובס, הוליך את הצבא בחזרה. צבא האן צר אז על ג'ונג־לי מו ממזרח ליינג־יאנג; כשבא מלך שיאנג פחד צבא האן מצ'ו ונמלט כולו אל המקומות הקשים למעבר.

באותה עת היה צבא האן חזק ומזונו רב, ואילו צבא מלך שיאנג היה מותש ואספקתו נותקה. האן שלחה את לוּ ג'יה לשכנע את מלך שיאנג ולהשיב את האדון הגדול, אך מלך שיאנג לא שמע לו. מלך האן שלח שוב את הדוכס חוֹאוּ לשכנע את מלך שיאנג, ואז כרת מלך שיאנג ברית עם האן: הם חילקו את הארץ באמצע; כל שממערב לתעלת חונג יהיה להאן וכל שממזרח לה יהיה לצ'ו. מלך שיאנג הסכים והשיב מיד את אביו, אמו, אשתו וילדיו של מלך האן. כל הצבא קרא: "עשרת אלפים שנה!" מלך האן העניק לדוכס חואו את התואר "אדון המשכין שלום במדינה", אך הסתיר אותו ולא הסכים לראותו שוב. הוא אמר: "זהו וכחן שכל מקום מושבו מביא מדינה לידי מפלה; משום כך כיניתי אותו 'האדון המשכין שלום במדינה'." לאחר שכרת את הברית משך מלך שיאנג את צבאו, הסיר את המצור ופנה מזרחה לשוב.

האן ביקשה לחזור מערבה. ג'אנג ליאנג וצ'ן פינג אמרו: "בידי האן רוב הארץ וכל הנסיכים דבקים בה. צבא צ'ו מותש ומזונו אזל; זו השעה שבה השמים ממיטים את קצה של צ'ו. מוטב לנצל את ההזדמנות ולהשלים את כיבושה. אם תניח לה עתה ולא תתקוף, הרי זה מה שמכנים 'לגדל נמר ולהותיר לעצמך אסון'." מלך האן שמע להם. בשנה החמישית להאן רדף מלך האן אחרי מלך שיאנג עד מדרום ליאנג־שִׁיָה ושם עצר את צבאו. הוא קבע עם חאן שין, רוזן חואי־יין, ועם פנג יואה, רוזן ג'יין־צ'נג, להיפגש ולתקוף את צבא צ'ו. כשהגיע לגוּ־לינג לא באו צבאותיהם של שין ושל יואה. צ'ו תקפה את צבא האן והנחילה לו תבוסה גדולה. מלך האן שב אל הביצורים, העמיק את החפיר והתגונן. הוא אמר לג'אנג דזה־פאנג: "הנסיכים אינם עומדים בהסכם; מה נעשה?" הלה השיב: "צבא צ'ו עומד להישבר, אך לשין וליואה עדיין לא הוקצו אדמות; טבעי אפוא שלא באו. אם המלך יוכל לחלוק עמם את הארץ, אפשר

להביאם מיד. אם לא יוכל, אין לדעת כיצד יתפתח העניין. אם יוכל המלך לתת לחאן שין את כל אשר ממזרח לצ'ן ומשתרע עד הים, ולפנג יואה את כל אשר מצפון לסווי־יאנג ועד גו־צ'נג, וכל אחד מהם יילחם למען עצמו — יהיה קל להביס את צ'ו." מלך האן אמר: "טוב." הוא שלח מיד שליחים לומר לחאן שין ולפנג יואה: "אחדו כוח והכו בצ'ו. לאחר שתובס צ'ו, אתן למלך צ'י את כל אשר ממזרח לצ'ן ומשתרע עד הים, ולראש הממשלה פנג את כל אשר מצפון לסווי־יאנג ועד גו־צ'נג." כשהגיעו השליחים השיבו חאן שין ופנג יואה: "נצא עתה." חאן שין יצא מצ'י; צבאו של ליו ג'יה התקדם יחד עמו משוֹאוּ־צ'וּן, טבח בצ'נג־פו והגיע לנָאי־שִׁיָה. הסה־מה הגדול ג'ואו יין מרד בצ'ו; הוא יצא משוּ, טבח בליוּ, גייס את צבא ג'יו־ג'יאנג, הלך בעקבות ליו ג'יה ופנג יואה, וכולם התכנסו בגאי־שיה נגד מלך שיאנג.

צבאו של מלך שיאנג התבצר בגאי־שיה. החיילים היו מעטים והמזון אזל; צבא האן וצבאות הנסיכים הקיפו אותו בכמה טבעות. בלילה שמע מלך שיאנג את צבא האן שר שירי צ'ו מכל ארבעת העברים. הוא נבהל מאוד ואמר: "האם האן כבר כבשה את כל צ'ו? כיצד יש בה אנשים כה רבים מצ'ו?" בלילה קם מלך שיאנג ושתה באוהלו. הייתה עמו אישה יפה ושמה יוּ, שזכתה תמיד בחסדו וליוותה אותו; והיה לו סוס משובח ושמו גְ'וֵי, שעליו רכב תמיד. אז שר מלך שיאנג בעצב ובהתלהבות שיר שחיבר בעצמו: "בכוחי עקרתי הרים, רוחי כיסתה את העולם; אך הזמן אינו לצדי, וג'ווי אינו דוהר. אם ג'ווי אינו דוהר, מה אוכל לעשות? יו, הו יו — מה אעשה בך?" הוא שר כמה בתים והיפה השיבה לשירתו. דמעות זלגו בכמה שורות מעיני מלך שיאנג; כל הסובבים אותו בכו גם הם ואיש לא יכול היה להרים אליו את מבטו.

אז עלה מלך שיאנג על סוסו. יותר משמונה מאות פרשים, אנשי חיל שתחת דגלו, יצאו אחריו. בחסות הלילה פרצו היישר דרך טבעת המצור, יצאו דרומה ודהרו משם. עם אור הבוקר הבחין בכך צבא האן, ומפקד הפרשים גוואן יינג נשלח לרדוף אחריו בחמשת אלפים פרשים. כשחצה מלך שיאנג את נהר חואי נותרו רק מעט יותר ממאה פרשים שיכלו להדביקו. בהגיעו ליין־לינג איבד את דרכו ושאל איכר אחד. האיכר הוליכו שולל ואמר: "שמאלה." הוא פנה שמאלה ונלכד בביצה גדולה; משום כך השיג אותו צבא האן. מלך שיאנג הוליך שוב את אנשיו מזרחה, ובהגיעו לדונג־צ'נג נותרו לו עשרים ושמונה פרשים בלבד. הרודפים מהאן היו כמה אלפים. מלך שיאנג הבין שלא יוכל להיחלץ. הוא אמר לפרשיו: "שמונה שנים עברו מאז קמתי למלחמה. נלחמתי בעצמי ביותר משבעים קרבות; כל מי שעמד נגדי נשבר וכל מי שתקפתי נכנע. מעולם לא נחלתי תבוסה, וכך נעשיתי להגמון הארץ כולה. אך עתה נלכדתי כאן בסופו של דבר. השמים הם שמאבדים אותי; אין זה כישלון במלחמה. היום ודאי נילחם עד מוות. למענכם אבקש לערוך קרב מזהיר: אנצח בוודאי שלוש פעמים, אפרוץ למענכם את המצור, אערוף מצביא ואגדע דגל, כדי שתדעו שהשמים הם שמאבדים אותי ושאין זה כישלון במלחמה." הוא חילק את פרשיו לארבע יחידות שפנו לארבעת העברים. צבא האן הקיף אותם בכמה טבעות. מלך שיאנג אמר לפרשיו: "אקח למענכם אחד ממצביאיהם." הוא הורה לארבע יחידות הפרשים לדהור במורד וקבע שייפגשו בשלושה מקומות ממזרח להר. אז שאג מלך שיאנג ודהר למטה; כל צבא האן נסוג לפניו והוא ערף מצביא האן אחד. באותה שעה היה רוזן צ'י־צ'ואן מפקד פרשים ורדף אחרי מלך שיאנג. מלך שיאנג נעץ בו מבט זועם ושאג; רוזן צ'י־צ'ואן וסוסו נבהלו כאחד, נסוגו כמה לי, והפרשים נפגשו בשלושת המקומות. צבא האן לא ידע היכן מלך שיאנג וחילק את כוחותיו לשלושה ושב להקיפו. מלך שיאנג

דהר, ערף שוב מפקד מחוזות של האן והרג עשרות ואף מאות אנשים. כשכינס מחדש את פרשיו חסרו לו שניים בלבד. הוא שאל אותם: "מה דעתכם?" כל הפרשים השתחוו ואמרו: "כדברי המלך הגדול."

אז ביקש מלך שיאנג לחצות מזרחה את נהר וּ. ראש תחנת וּ־ג'יאנג הצמיד סירה לגדה והמתין לו. הוא אמר למלך שיאנג: "אף שמזרח הנהר קטן, שטחו אלף לי ומספר אנשיו מאות אלפים; די בכך כדי למלוך. אבקש מן המלך הגדול למהר ולחצות. עתה רק לי יש סירה; כשיגיע צבא האן לא יהיה לו במה לחצות." מלך שיאנג חייך ואמר: "השמים מאבדים אותי; לשם מה אחצה? יתרה מזו, אני, ג'י, חציתי מערבה את הנהר עם שמונת אלפים צעירים ממזרחו, ועתה לא שב מהם איש. גם אילו ירחמו עליי האבות והאחים ממזרח לנהר וימליכוני, באילו פנים אראה אותם? ואף אם לא יאמרו דבר, האם אני, ג'י, לא אתביית בלבי?" הוא אמר לראש התחנה: "אני יודע שאתה אדם מכובד. חמש שנים רכבתי על הסוס הזה; כל מי שעמד נגדו נוצח, ופעם גמא אלף לי ביום. איני יכול לשאת את הריגתו, ולכן אתננו לך." אחר כך הורה לכל הפרשים לרדת מסוסיהם, ללכת ברגל ולהילחם בנשק קצר. ג'י לבדו הרג כמה מאות חיילי האן, וגם גופו של מלך שיאנג נפצע ביותר מעשרה מקומות. הוא הסתובב וראה את לוּ מא־טונג, סה־מה בפרשי האן, ואמר: "האם אינך מכר ותיק שלי?" מא־טונג הפנה את פניו אליו והצביע עליו לוואנג יי: "זה מלך שיאנג." מלך שיאנג אמר: "שמעתי שהאן הציעה על ראשי אלף מטילי זהב ונחלה בת רבבת בתי אב; אעשה עמך חסד." הוא שיסף את גרונו ומת. ואנג יי לקח את ראשו; שאר הפרשים רמסו זה את זה במאבק על גופת מלך שיאנג, וכמה עשרות מהם הרגו זה את זה. לבסוף קיבלו יאנג שִׁי, פרש משמר הארמון, לו מא־טונג, סה־מה של הפרשים, ולו שנג ויאנג וּ, אנשי משמר הארמון, כל

אחד איבר אחד. החמישה קירבו את האיברים זה לזה וכולם התאימו. לכן חולקה הנחלה לחמישה: לו מא־טונג נעשה רוזן ג'ונג־שוויי; ואנג יי — רוזן דו־יין; יאנג שי — רוזן צ'י־צ'ואן; יאנג וו — רוזן וו־פאנג; ולו שנג — רוזן ניה־יאנג.

לאחר מות מלך שיאנג נכנעה כל ארץ צ'ו להאן; רק לוּ לא נכנעה. האן הוליכה את צבאות הארץ כולה וביקשה לטבוח אותה. אך מכיוון שאנשיה שמרו על הטקס ועל הצדק ונכונו למות בנאמנות לאדונם, הביאו להם את ראש מלך שיאנג והראו אותו בלו; אז נכנעו האבות והאחים של לו. בתחילה, כשהכתיר המלך חואי מצ'ו את שיאנג ג'י, העניק לו את התואר דוכס לו; וכשמת הייתה לו האחרונה להיכנע. לכן קברו את מלך שיאנג בגוּ־צ'נג לפי טקסיו של דוכס לו. מלך האן ערך לו אבל, בכה עליו והלך.

מלך האן לא הוציא להורג איש מענפיה של משפחת שיאנג. את שיאנג בו הכתיר לרוזן שה־יאנג. רוזן טאו, רוזן פינג־גאו ורוזן שֵׁ'אן־וּ היו כולם מבני שיאנג, והוא העניק להם את שם המשפחה ליו.

ההיסטוריון הגדול אומר: שמעתי מפי המלומד ג'ואו כי "לאישוניו של שון היו כנראה שני רבדים"; ושמעתי כי גם לשיאנג יו היו אישונים כפולים. האם אפשר שיו היה מצאצאיו? מה פתאומית הייתה עלייתו! כאשר איבדה צ'ין את דרך השלטון היה צ'ן שה הראשון שפתח במרד. גיבורים ואנשי חיל קמו כנחילי דבורים והתחרו זה בזה — רבים מכדי למנותם. אולם ליוּ לא הייתה אף שעל אדמה. הוא ניצל את הנסיבות וקם מתוך שורות האיכרים; בתוך שלוש שנים הוליך את חמשת הנסיכים והשמיד את צ'ין, חילק את הארץ והעניק מלוכה ורוזנות. השלטון יצא מפיו והוא כונה "המלך־ההגמון". אף שמעמדו לא התקיים עד הסוף, לא היה כדבר הזה מאז העת העתיקה הקרובה. אך כאשר

הפנה יו עורף לארץ המעברים וכָּמַה לצ'ו, גירש את קיסר הצדק והעמיד את עצמו, ואז התרעם על המלכים והנסיכים שמרדו בו — היה קשה להצדיקו. הוא התפאר בהישגיו, סמך על תבונתו הפרטית ולא למד מן הקדמונים. הוא סבר כי מפעל ההגמון והמלך פירושו להסדיר את הארץ בכוח הכיבוש. בתוך חמש שנים איבד לבסוף את מדינתו וגופו מת בדונג־צ'נג; ואף אז לא התעורר ולא האשים את עצמו — גדולה הייתה טעותו. הוא עוד טען: "השמים הם שאיבדו אותי; אין זו אשמת ניהול המלחמה." האין זו שגיאה גמורה?

דברי הימים היסודיים של גאו־דזו

הקיסר גָאו־דְזוּ היה איש רובע ג'ונג־יאנג שבעיר פנג שבפיי. שם משפחתו היה ליו ושמו הספרותי ג'י. אביו נקרא האדון הגדול ואמו — הגברת הזקנה ליו. קודם ללידתו נחה פעם הגברת ליו על גדת ביצה גדולה וחלמה שהיא נפגשת עם אל. באותה שעה רעמו רעמים, הבזיקו ברקים והכול החשיך. האדון הגדול בא לראות ומצא דרקון מתפתל מעליה. כעבור זמן הרתה, וכך ילדה את גאו־דזו.

במראהו היה גאו־דזו בעל אף גבוה ופני דרקון, זקן ושפם נאים, ועל ירכו השמאלית שבעים ושתיים נקודות שחורות. הוא היה אנושי ואהב את הבריות, שמח לתת ורוחו הייתה פתוחה ורחבה. תמיד ניחן בשאיפות גדולות ולא עסק בעבודות הייצור והפרנסה של בני בית רגילים. כשהיה לגבר נבחן לשירות כפקיד והתמנה לראש התחנה של נהר סְה. לא היה פקיד בלשכה שלא התלוצץ עמו והתגרה בו, והוא אהב יין ונשים. לעיתים קרובות שתה בהקפה אצל הגברת ואנג ואצל האלמנה וו. כשהשתכר ושכב לישון ראו האלמנה וו והגברת ואנג שתמיד הופיע מעליו דרקון, והדבר הפליא אותן. בכל פעם שגאו־דזו בא לקנות יין ונשאר לשתות, נמכר להן יין פי כמה מן הרגיל. לאחר שראו את הפלא נהגו שתי המשפחות, בסוף כל שנה, לקרוע את שטרי החוב ולוותר על החוב.

פעם, כשהיה גאו־דזו מגויס לעבודת כפייה בשיאן־יאנג, הרשו לו לצפות בתהלוכה. הוא ראה את קיסר צ'ין, נאנח עמוקות ואמר: "אהה! כך ראוי לו לגבר גדול להיות!"

האדון לוּ, איש שָׁאן־פּוּ, היה מיודד עם מושל פיי. הוא נמלט מנקמת דם, התארח אצלו ולבסוף השתקע בפיי. הגיבורים והפקידים בפיי שמעו כי למושל יש אורח נכבד ובאו כולם לברכו. שיאו חה, ששימש המזכיר הראשי והיה ממונה על המתנות, הורה לנכבדים: "מי שמתנתו אינה מגיעה לאלף מטבעות יֵשב למרגלות האולם." גאו־דזו היה אז ראש תחנה ומאז ומתמיד זלזל בפקידים. הוא כתב אפוא בכזב על כרטיס הביקור: "מתנת ברכה — עשרת אלפים מטבעות", אף שלמעשה לא נשא עמו אפילו מטבע אחד. כשהוכנס הכרטיס נדהם האדון לו, קם וקיבל את פניו בשער. האדון לו אהב לקרוא תווי פנים. כשראה את דמותו ואת מראהו של גאו־דזו רחש לו מיד כבוד רב והוליכו פנימה לשבת. שיאו חה אמר: "ליו ג'י מרבה תמיד בדברים גדולים וממעט להשלים מעשים." גאו־דזו הוסיף להתלוצץ עם האורחים ולהתגרות בהם, התיישב לבסוף במושב העליון ולא גילה כל כניעה. כשהמשתה קרב לסופו רמז לו האדון לו שוב ושוב בעיניו להישאר. גאו־דזו סיים לשתות ונשאר מאחור. האדון לו אמר: "מנעוריי אהבתי לקרוא תווי פנים וקראתי את פניהם של אנשים רבים, אך לא ראיתי איש שתוויו כתווייך, ג'י. אבקש ממך לשמור על עצמך. יש לי בת בשר מבשרי; אבקש לתת אותה לג'י לשמש לו אישה המטאטאת את ביתו." בתום המשתה כעסה הגברת לו על האדון לו ואמרה: "תמיד ביקשת לייחד את הבת הזאת ולתתה לאדם רם מעלה. מושל פיי, ידידך, ביקש אותה ולא נתת לו; כיצד הבטחת אותה עתה בפזיזות לליו ג'י?" האדון לו אמר: "אין זה דבר שילדים ונשים יכולים להבין." בסופו של דבר נתן אותה לליו ג'י. בתו של האדון לו הייתה לימים הקיסרית לו; היא ילדה את הקיסר סיאו־חווי ואת הנסיכה לוּ־יואן.

כששימש גאו־דזו ראש תחנה היה לעיתים נוטל חופשה ושב אל השדות. הקיסרית לו ושני ילדיה גרו בשדה וניכשו עשבים. זקן אחד עבר וביקש לשתות, והקיסרית לו נתנה לו גם לאכול. הזקן קרא את תווי פניה ואמר: "גבירתי עתידה להיות אדם נכבד מכל אשר תחת השמים." היא ביקשה ממנו לקרוא את תווי שני הילדים. כשראה את סיאו־חווי אמר: "בזכות הבן הזה תהיה הגברת נכבדה." הוא קרא גם את תווי לו־יואן ואמר שאף היא תהיה רמת מעלה. לאחר שהלך הזקן הגיע במקרה גאו־דזו מבית סמוך. הקיסרית לו סיפרה לו בפרוטרוט שאורח עבר וקרא את תווי פניה ואת תווי הילדים ואמר שכולם יהיו רמי מעלה מאוד. גאו־דזו שאל היכן הוא והיא אמרה: "עדיין לא הרחיק." הוא רדף אחריו, השיגו ושאל אותו. הזקן אמר: "הגברת והילדים שראיתי זה עתה דומים כולם לך. רום מעלתך, כפי שהוא ניכר בתוויך, הוא מעבר למילים." גאו־דזו הודה לו ואמר: "אם אכן יתקיימו דבריך, לא אעז לשכוח את חסדך." לאחר שעלה גאו־דזו לגדולה שוב לא נודע היכן הזקן.

כששימש גאו־דזו ראש תחנה הכין כובע מקליפת במבוק. הוא שלח את הפקיד האחראי לתפיסת גנבים לשִׁוְ'ה כדי שיעבד אותו, ומפעם לפעם חבש אותו. גם לאחר שעלה לגדולה המשיך לחבשו. זהו הכובע המכונה "כובע בית ליו".

בתפקידו כראש התחנה ליווה גאו־דזו מטעם המחוז קבוצת אסירים להר לי־שאן. רבים מהם נמלטו בדרך. הוא העריך שעד שיגיעו יימלטו כולם. כשהגיעו לביצות שממערב לפנג עצר לשתות, ובלילה התיר ושחרר את האסירים שליווה. הוא אמר: "לכו כולכם; גם אני אסתלק מכאן!" יותר מעשרה אנשי חיל מקרב האסירים ביקשו ללכת אחריו. גאו־דזו היה שתוי. בלילה חצה היישר את הביצות ושלח אדם אחד לפניו. החלוץ חזר ודיווח: "נחש גדול חוסם את השביל לפנים; אבקש לחזור." גאו־דזו, בשכרותו, אמר: "כשאיש חיל הולך

קדימה, ממה יפחד?" הוא התקדם, שלף את חרבו והכה בנחש וכרתו. הנחש נחלק לשניים והדרך נפתחה. לאחר שהלך כמה לי גברה עליו השכרות והוא שכב לישון. האנשים שמאחור הגיעו אל המקום שבו היה הנחש ומצאו זקנה בוכה בלילה. הם שאלו מדוע היא בוכה. הזקנה אמרה: "אדם הרג את בני, ולכן אני בוכה עליו." הם שאלו: "מדוע נהרג בנך?" הזקנה אמרה: "אני אמו של בן הקיסר הלבן. הוא לבש צורת נחש ושכב על הדרך, ועתה כרת אותו בן הקיסר האדום; משום כך אני בוכה." האנשים סברו שאין היא דוברת אמת ורצו להענישה, אך הזקנה נעלמה לפתע. כשהגיעו המאחרים התעורר גאו־דזו. הם סיפרו לו את הדבר, וגאו־דזו שמח בסתר לבו והתגאה בעצמו. ההולכים אחריו יראו מפניו יותר ויותר מיום ליום.

הקיסר הראשון של צ'ין נהג לומר: "בדרום־מזרח יש הילה של בן השמים", ולכן יצא לסיור במזרח כדי לדכאה. גאו־דזו חשד מיד שהדבר נוגע בו, נמלט והסתתר בין הסלעים שבהרים ובביצות של מָאנָג וְדאנָג. הקיסרית לו חיפשה אותו עם אחרים ותמיד הצליחה למצוא אותו. גאו־דזו התפלא ושאל כיצד. הקיסרית לו אמרה: "מעל המקום שבו ג'י נמצא יש תמיד הילה של ענן; לכן, כשאני הולכת בעקבותיה, אני תמיד מוצאת אותך." גאו־דזו שמח בלבו. אחדים מצעירי פיי שמעו על כך, ורבים מהם ביקשו להסתפח אליו.

בסתיו השנה הראשונה לקיסר השני של צ'ין קמו צ'ן שנג ואנשיו בצ'י. כשהגיע צ'ן שנג לצ'ן הכתיר את עצמו למלך וכינה את משטרו "צ'ו המתרחבת". בנפות ובמחוזות רבים הרגו את הממונים ואת הפקידים הבכירים כדי להיענות לצ'ן שה. מושל פיי פחד וביקש לצרף גם את פיי למרד. סגנו ושיאו חה, המזכיר הראשי, אמרו לו: "אתה פקיד של צ'ין, ועתה אתה מבקש לבגוד בה ולהוליך את צעירי פיי; אנו חוששים שלא יצייתו. מוטב שתזמן את הנמלטים הנמצאים

מחוץ לעיר. תוכל להשיג כמה מאות אנשים, ובעזרתם לאלץ את ההמון; אז איש לא יעז שלא לציית." הוא הורה אפוא לפאן קוואי לזמן את ליו ג'י. בידי ליו ג'י כבר היו עשרות ואף מאות אנשים.

פאן קוואי בא אפוא עם ליו ג'י. מושל פיי התחרט, חשש שיחולל הפיכה, סגר את שערי העיר, הציב הגנה על החומות וביקש להרוג את שיאו ואת קאו. שיאו וקאו פחדו, עברו את החומה וחסו אצל ליו ג'י. ליו ג'י כתב על פיסת משי וירה אותה אל ראש החומה. הוא אמר לזקני פיי: "כל אשר תחת השמים סובל מצ'ין זה זמן רב. עתה, גם אם תמשיכו לשמור על העיר למען מושל פיי, הנסיכים קמים יחד ועוד מעט יטבחו את פיי. אם תהרגו יחד את המושל ותבחרו באחד מבני המקום הראוי לעמוד בראשכם כדי להיענות לנסיכים, יישמרו משפחותיכם שלמות. אם לא — אבות ובנים ייטבחו יחד, ולא תצמח כל תועלת." הזקנים הנהיגו את הצעירים, הרגו יחד את מושל פיי, פתחו את שערי העיר וקיבלו את פני ליו ג'י. הם ביקשו למנותו למושל פיי. ליו ג'י אמר: "הארץ כולה נסערת עתה והנסיכים קמים יחד. אם יעמידו מצביא שאינו טוב, די בתבוסה אחת כדי להימרח בעפר. איני מעז לחוס על עצמי, אלא חושש שכישרוני מועט ולא אוכל לשמור על האבות, האחים והצעירים בשלמותם. זה עניין גדול; אבקש שתשובו ותבחרו ביניכם אדם ראוי." שיאו, קאו והאחרים היו כולם פקידי כתב. הם חסו על עצמם וחששו שאם המפעל לא יצליח, תשמיד צ'ין לאחר מכן את משפחותיהם עד כלות; לכן דחו כולם את המשרה לטובת ליו ג'י. כל הזקנים אמרו: "כל ימינו שמענו על האותות הנדירים והפלאיים הנוגעים לליו ג'י, והוא עתיד לעלות לגדולה. יתרה מזו, הטלנו גורלות וחזינו, ואין סימן מבשר טוב יותר מזה של ליו ג'י." ליו ג'י סירב פעמים אחדות. איש מן ההמון לא העז לקבל את התפקיד, ולכן העמידו את ג'י כדוכס פיי. הם

ערכו פולחן לקיסר הצהוב, הקריבו לצ'ה־יואו בחצר פיי ומשחו בדם את התופים ואת הדגלים. כל הנסים היו אדומים: הנחש שנהרג היה בן הקיסר הלבן, והורגו בן הקיסר האדום, ולכן רוממו את האדום. אז אספו הפקידים הצעירים ואנשי החיל, ובהם שיאו, קאו ופאן קוואי, אלפיים או שלושת אלפים מבני פיי. הם תקפו את חו־לינג ואת פאנג־יו, ואחר כך חזרו לשמור על פנג.

בשנה השנייה לקיסר השני של צ'ין הגיע צבאו של ג'ואו ג'אנג, מצביאו של צ'ן שה, מערבה עד שִׁי ונסוג משם. ין, ג'או, צ'י ווי העמידו כל אחת מלך לעצמה, ובני שיאנג קמו בוּ. פינג, המפקח מטעם צ'ין בסה־צ'ואן, הוליך צבא וצר על פנג. כעבור יומיים יצא דוכס פיי להילחם בו והביסו. הוא ציווה על יוּנְג צָ'ה לשמור על פנג והוליך את הצבא לשׁוֵּי'ה. ג'ואנג, מושל סָה־ג'ואו, הובס בשׁוֵּי'ה ונמלט עד צ'י. הסה־מה השמאלי של דוכס פיי לכד את ג'ואנג, מושל סה־צ'ואן, והרגו. דוכס פיי החזיר את צבאו לקאנג־פו, הגיע לפאנג־יו, ולפני שנלחם בא ג'ואו שה לתקוף את המקום. מלך צ'ן שלח את ג'ואו שה איש ויי להכניע ארצות. ג'ואו שה שלח אדם לומר ליונג צ'ה: "פנג היא מקום מושבם לשעבר של מהגרים מליאנג. עתה כבר הוכרעו עשרות ערים בארץ ויי. אם תיכנע עתה לויי, תמנה אותך ויי לרוזן השומר על פנג. אם לא תיכנע — נטבח את פנג." יונג צ'ה לא רצה מעולם להיות כפוף לדוכס פיי; וכאשר קראה לו ויי, בגד מיד ושמר על פנג למענה. דוכס פיי הוליך צבא לתקוף את פנג אך לא יכול היה לכובשה. הוא חלה וחזר לפיי. דוכס פיי נטר טינה ליונג צ'ה ולצעירי פנג שבגדו בו. משמע שאדון נינג מדונג־יאנג וצ'ין ג'יה העמידו את ג'ינג ג'ו כממלא מקום המלך ושהוא נמצא בליו, הלך להצטרף אליו וביקש לקבל צבא לתקיפת פנג. באותה שעה התקדם מצביא צ'ין ג'אנג האן מצ'ן. סה־מה יי, מצביא עצמאי, הוליך צבא צפונה להכניע את ארץ צ'ו, טבח בשיאנג והגיע לדאנג. אדון נינג

מדונג־יאנג ודוכס פיי הוליכו צבא מערבה ונלחמו בו ממערב לשיאו, אך לא הצליחו. הם חזרו ואספו חיילים בליו, הוליכו את הצבא לתקוף את דאנג וכבשוה לאחר שלושה ימים. שם אספו את חיילי דאנג וקיבלו עוד חמשת אלפים או ששת אלפים איש. הם תקפו את שָׂיָה־יי וכבשוה, ואחר כך החזירו את הצבא לפנג. כששמע דוכס פיי ששיאנג ליאנג נמצא בשוֵּ־ה, יצא עם יותר ממאה פרשים לפוגשו. שיאנג ליאנג הוסיף לדוכס פיי חמשת אלפים חיילים ועשרה מפקדים בדרגת "חמשת הנכבדים". דוכס פיי חזר והוליך את הצבא לתקוף את פנג.

כחודש לאחר שהצטרף לשיאנג ליאנג כבר כבש שיאנג יו את שיאנג־צ'נג וחזר. שיאנג ליאנג זימן את כל המצביאים העצמאיים להתכנס בשוֵּ־ה. משנודע בוודאות כי מלך צ'ן מת, העמיד את שין, נכדו של המלך חואי וצאצא בית צ'ו, למלך צ'ו; מושבו נקבע בשוֹ־טָאי. שיאנג ליאנג כינה את עצמו "אדון האמון הצבאי". כעבור חודשים אחדים תקף צפונה את קאנג־פו, הציל את דונג־אה והביס את צבא צ'ין. צבא צ'י שב לארצו, וצ'ו לבדה רדפה אחרי הנסוגים. שיאנג ליאנג שלח את דוכס פיי ואת שיאנג יו בנפרד לתקוף את צ'נג־יאנג, והם טבחו את תושביה. אחר כך חנו ממזרח לפו־יאנג, נלחמו בצבא צ'ין והביסוהו.

צבא צ'ין התאושש ושמר על פו־יאנג, מוקפת מים. צבא צ'ו עזב ותקף את דינג־טאו, אך דינג־טאו לא נפלה. דוכס פיי ושיאנג יו פשטו מערבה עד מתחת ליונג־צ'יו, נלחמו בצבא צ'ין, הנחילו לו תבוסה גדולה וערפו את לי יו. הם חזרו לתקוף את ואי־חוואנג, אך היא לא נפלה.

לאחר ששיאנג ליאנג הביס פעמיים את צבא צ'ין גילה יהירות. סונג יי הזהיר אותו, אך הוא לא שמע לו. צ'ין תגברה את צבאו של ג'אנג האן. בלילה נשאו

חייליו מקלות בפיהם לשמור על דממה, תקפו את שיאנג ליאנג, הנחילו לו תבוסה גדולה בדינג־טאו ושיאנג ליאנג נהרג. דוכס פיי ושיאנג יו תקפו אז את צ'ן־ליו. משמעו כי שיאנג ליאנג מת, הוליכו את צבאותיהם מזרחה יחד עם הגנרל לוּ. לו צ'ן חנה ממזרח לפנג־צ'נג, שיאנג יו חנה ממערב לה ודוכס פיי חנה בדאנג.

לאחר שג'אנג האן הביס את צבאו של שיאנג ליאנג, סבר שאין עוד לחשוש מכוחות צ'ו. הוא חצה אפוא את הנהר, תקף את ג'או בצפון והנחיל לה תבוסה גדולה. באותה שעה היה ג'או שְׂיֵה המלך, ומצביא צ'ין ואנג לי צר עליו בעיר ג'ו־לו. זהו הצבא שכונה "הצבא שמצפון לנהר".

בשנה השלישית לקיסר השני של צ'ין ראה המלך חואי מצ'ו שצבאו של שיאנג ליאנג הובס ונבהל. הוא העביר את בירתו משׂוּ־טָאי לפנג־צ'נג, איחד את צבאות לו צ'ן ושיאנג יו ונטל בעצמו את הפיקוד עליהם. את דוכס פיי מינה למושל נפת דאנג, העניק לו את התואר רוזן וּ־אן והפקיד בידיו את צבא הנפה. את שיאנג יו הכתיר לרוזן צ'אנג־אן והעניק לו את התואר דוכס לו. לו צ'ן נעשה שר החינוך ואביו לו צ'ינג — ראש השרים.

ג'או ביקשה הצלה פעמים אחדות. המלך חואי מינה את סונג יי למצביא העליון, את שיאנג יו למשנה למצביא ואת פאן דזנג למצביא האחרון בדרגה ושלחם צפונה להציל את ג'או. לדוכס פיי הורה לפשוט מערבה ולהיכנס למעברים. הוא קבע עם המצביאים כי הראשון שייכנס ויכניע את גוואן־ג'ונג ימלוך בה.

באותה שעה היה צבא צ'ין חזק. הוא ניצל תמיד את ניצחונותיו ורדף אחרי הנסוגים, ולכן שום מצביא לא ראה יתרון בכניסה ראשון למעברים. רק שיאנג

יו נטר לצ'ין על שהביסה את צבאו של שיאנג ליאנג. הוא התלהב וביקש להיכנס מערבה למעברים יחד עם דוכס פיי. המצביאים הוותיקים של המלך חואי אמרו כולם: "שיאנג יו הוא אדם עז, קשוח, ערמומי ואכזר. פעם תקף את שיאנג־צ'נג, לא הותיר בה שריד וקבר את כולם חיים; אין מקום שעבר בו בלי להחריב ולהשמיד. יתרה מזו, צ'ו ניסתה להתקדם כמה פעמים, ולפניה נכשלו גם מלך צ'ן וגם שיאנג ליאנג. מוטב לשלוח אדם מכובד שיישען על הצדק ויפנה מערבה, יסביר את כוונותיו לאבות ולאחים בארץ צ'ין. הם סובלים משליטיהם זה זמן רב. אם יבוא אליהם עתה אדם מכובד שלא יפלוש ולא יתעלל, מן הראוי שיוכלו להיכנע. שיאנג יו עז וקשוח ואין לשלוח אותו. רק דוכס פיי ידוע מאז ומתמיד כרחב לב וכאדם מכובד; אותו אפשר לשלוח." לבסוף לא הרשו לשיאנג יו לצאת, ושלחו את דוכס פיי לפשוט מערבה ולאסוף את החיילים שהתפזרו מצבאות מלך צ'ן ושיאנג ליאנג. הוא יצא מדאנג והגיע לצ'נג־יאנג. שם חנו צבאות צ'ו וצ'ין משני עברי צבא צ'ין שבגאנג־לי והביסו את שני צבאות צ'ין. צבא צ'ו יצא לתקוף את ואנג לי והנחיל לו תבוסה גדולה.

דוכס פיי הוליך את צבאו מערבה ופגש את פנג יואה בצ'אנג־יי. הם תקפו יחד את צבא צ'ין, אך הקרב לא עלה יפה. הוא חזר לִלְי ופגש את רוזן גאנג־וו; הוא נטל את צבאו, יותר מארבעת אלפים איש, וסיפח אותו. יחד עם צבאותיהם של חואנג שין, מצביא ויי, ושל וו פוּ, הסָה־טוּ של ויי, תקף את צ'אנג־יי, אך צ'אנג־יי לא נפלה. הוא עבר מערבה דרך גאו־יאנג. לי יי־ג'י שימש שם שומר שער ואמר: "מצביאים רבים עברו כאן, אך דוכס פיי הוא בעיניי איש גדול ומכובד." הוא ביקש אפוא לפגוש את דוכס פיי ולשכנעו. דוכס פיי ישב אז על מיטה ורגליו פשוטות, ושתי נשים רחצו את רגליו. המלומד לי לא כרע אלא קד קידה עמוקה בעמידה ואמר: "אם אמנם מבקש אדוני להשמיד את צ'ין חסרת

הדרך, לא ראוי שיקבל אדם מכובד כשרגליו פשוטות." דוכס פיי קם, סידר את בגדיו והתנצל. הוא הזמין את לי למושב העליון. יי־ג'י שכנע את דוכס פיי להתקיף בהפתעה את צ'ן־ליו, ושם השיגו את מצבורי התבואה של צ'ין. הוא העניק ללי יי־ג'י את התואר אדון גוואנג־יה ומינה את לי שאנג למצביא. לי שאנג הוליך את צבא צ'ן־ליו, וביחד תקפו את קאי־פנג, אך קאי־פנג לא נפלה. מערבה משם נלחמו במצביא צ'ין יאנג סיונג בבאי־מה, ושוב נלחמו ממזרח לצ'וּ־יוּ והנחילו לו תבוסה גדולה. יאנג סיונג נמלט ליינג־יאנג. הקיסר השני שלח שליח לערוף את ראשו ולהציגו לראווה. הם פנו דרומה, תקפו את יינג־יאנג וטבחו את תושביה. בעזרת ג'אנג ליאנג המשיכו והכניעו את ארץ האן עד מעבר חואן־יואן.

באותה שעה עמד סה־מה אנג, מצביא עצמאי של ג'או, לחצות את הנהר ולהיכנס למעברים. דוכס פיי פנה צפונה ותקף את פינג־יין, וכך ניתק את מעבורות הנהר. הוא פנה דרומה ונלחם ממזרח ללוֹ־יאנג, אך צבאו לא הצליח. הוא חזר ליאנג־צ'נג, אסף את הסוסים ואת הפרשים שבצבא ונלחם עם צ'י, מושל נאן־יאנג, ממזרח לצ'וֹאוּ. הוא הביסו והכניע את נפת נאן־יאנג. המושל צ'י נמלט, חסה בעיר ואן והגן עליה. דוכס פיי הוליך את צבאו על פניה מערבה. ג'אנג ליאנג הזהירו: "אף שדוכס פיי מבקש למהר ולהיכנס למעברים, צבא צ'ין עדיין רב והוא מחזיק במעברים הקשים. אם לא תכניע עתה את ואן, היא תתקוף מאחור בעוד צ'ין החזקה לפנים; זו דרך מסוכנת." דוכס פיי החזיר אפוא בלילה את צבאו בדרך אחרת, החליף את הדגלים ובעלות השחר הקיף את העיר ואן בשלוש טבעות. מושל נאן־יאנג ביקש לשסף את גרונו. בן חסותו צ'ן חווי אמר: "עוד לא מאוחר למות." הוא עבר את החומה ופגש את דוכס פיי. הוא אמר: "שמעתי על ההסכם של אדוני: הראשון שייכנס לשיאן־יאנג ימלוך

בה. עתה אדוני מתעכב ומחזיק את ואן במצור. ואן היא בירת נפה גדולה, מחוברות אליה עשרות ערים, תושביה רבים ומאגריה גדולים. הפקידים והעם סבורים שאם ייכנעו ודאי ימותו, ועל כן כולם עומדים בעקשנות על החומות. אם תעצור כאן ותתקוף יום אחר יום, רבים מחייליך ייהרגו וייפצעו; אם תוליך את הצבא ותעזוב את ואן, היא ודאי תרדוף אחריך. לפנים תאבד את הזכות על שיאן־יאנג לפי ההסכם ומאחור תעמוד לך סכנת ואן החזקה. לפי חישובי, אין טוב מלכרות הסכם על כניעתה, להעניק נחלה למושלה ולהותירו לשמור עליה, בעוד אתה מוליך את חייליו המשוריינים מערבה. כשישמעו הערים שטרם נכנעו את הדבר, יתחרו לפתוח את שעריהן ולהמתין לאדוני, ותוכל לעבור בלי מכשול." דוכס פיי אמר: "טוב." הוא העניק למושל ואן את התואר רוזן יין ולצ'ן חווי נחלה בת אלף בתי אב. הוא הוליך את הצבא מערבה, ולא הייתה עיר שלא נכנעה. בהגיעו לדאן־שווי נכנעו לפניו רוזן גאו־וּ סאי ורוזן שיאנג ואנג לינג בסי־לינג. הוא חזר ותקף את חו־יאנג, פגש את מיי ג'וּאָן, מצביא עצמאי של אדון פאן, ויחד הכניעו את שִׁי ואת לי. הוא שלח את נינג צ'אנג איש ויי בשליחות לצ'ין, אך השליח טרם שב. באותה שעה כבר נכנע ג'אנג האן עם צבאו לשיאנג יו בג'או.

בתחילה יצאו שיאנג יו וסונג יי צפונה להציל את ג'או. לאחר ששיאנג יו הרג את סונג יי ותפס את מקומו כמצביא העליון, הוכפפו לו כל המצביאים ובהם צ'ינג בו. הוא הביס את צבאו של ואנג לי והכניע את ג'אנג האן, וכל הנסיכים הסתפחו אליו. לאחר שג'או גאו הרג את הקיסר השני שלח אדם לדוכס פיי וביקש לכרות הסכם ולחלק ביניהם את המלוכה בגוואן־ג'ונג. דוכס פיי סבר שזו מרמה. הוא השתמש בתוכניתו של ג'אנג ליאנג ושלח את המלומד לי ואת לו ג'יה לשכנע את מצביאי צ'ין ולפתותם ברווח. בתוך כך תקף בהפתעה את

מעבר וו והביסו. אחר כך נלחם בצבא צ'ין מדרום ללן־טיין. הוא הרבה בדגלים של חיילי דמה והורה שבכל מקום שיעברו לא ישדדו ולא ייקחו שבויים. אנשי צ'ין שמחו, צבא צ'ין התרופף, והוא הנחיל לו תבוסה גדולה. הוא נלחם בו שוב מצפון ושוב הביסו תבוסה גדולה. הוא ניצל את הניצחון והכריע אותו לחלוטין.

בחודש העשירי של השנה הראשונה להאן היה צבאו של דוכס פיי הראשון מצבאות הנסיכים שהגיע לבֵּה־שאנג. דזה־יינג מלך צ'ין בא במרכבה לבנה רתומה לסוסים לבנים, סרט כרוך סביב צווארו, וחותם הקיסר, הסמלים ולוחות הפקודה חתומים בידיו. הוא נכנע לצד דרך ג'ה. אחדים מן המצביאים הציעו להרוג את מלך צ'ין. דוכס פיי אמר: "מלכתחילה שלח אותי המלך חואי דווקא מפני שאני מסוגל לנהוג בסובלנות. יתרה מזו, אדם כבר נכנע; להרגו יהיה סימן רע." הוא מסר את מלך צ'ין למשמר הפקידים ונכנס מערבה לשיאן־יאנג. הוא ביקש להישאר בארמונות ולנוח בהם, אך פאן קוואי וג'אנג ליאנג הזהירוהו. לכן חתם את בתי האוצר של צ'ין, את אוצרותיה הכבדים ואת רכושה, והחזיר את צבאו לבֵּה־שאנג. הוא זימן את זקני המחוזות ואת גיבוריהם ואמר: "זה זמן רב אתם סובלים מחוקיה הקשים של צ'ין: מי שהשמיץ הושמדה כל משפחתו ומי ששוחח עם אחר הוצא להורג בשוק. קבעתי עם הנסיכים כי הראשון שייכנס למעברים ימלוך בהם, ולכן ראוי שאמלוך בגוואן־ג'ונג. אני קובע עמכם ברית בת שלושה חוקים בלבד: ההורג אדם יומת; הפוצע אדם או גונב ייענש לפי פשעו. את כל שאר חוקי צ'ין אני מבטל. כל הפקידים והעם יישארו בשלום במקומם כבתחילה. כל הסיבה שבאתי היא להסיר את המזיק לכם; לא באתי לפלוש או להתעלל, ואל תפחדו. הסיבה שהחזרתי את צבאי לבה־שאנג היא רק להמתין לבוא הנסיכים ולקבוע עמם את ההסדרים." הוא שלח אנשים לעבור עם פקידי צ'ין במחוזות, בכפרים ובערים ולהודיע זאת. אנשי צ'ין שמחו

מאוד והתחרו להביא בקר, כבשים, יין ומזון ולהציעם לחיילים. דוכס פיי סירב שוב ולא קיבל. הוא אמר: "במחסנים יש תבואה רבה ואין מחסור; איני רוצה להכביד על העם." האנשים שמחו עוד יותר וחששו רק שמא דוכס פיי לא יהיה למלך צ'ין.

אדם אחד אמר לדוכס פיי: "עושרה של צ'ין גדול פי עשרה מכל אשר תחת השמים, ותנאי השטח שלה חזקים. עתה שמעתי כי ג'אנג האן נכנע לשיאנג יו וכי שיאנג יו הכתירו למלך יוּנְג שימלוך בגוואן־ג'ונג. אם יבוא עתה, אני חושש שדוכס פיי לא יוכל להחזיק בארץ הזאת. מוטב לשלוח מיד חיילים לשמור על מעבר חאן־גו, לא להכניס את צבאות הנסיכים ולגייס בהדרגה את חיילי גוואן־ג'ונג כדי לחזק את עצמך ולעמוד נגדם." דוכס פיי קיבל את התוכנית ופעל לפיה. באמצע החודש האחד־עשר אכן הוליך שיאנג יו את צבאות הנסיכים מערבה וביקש להיכנס למעברים, אך שערי המעבר היו סגורים. משמע שדוכס פיי כבר הכניע את גוואן־ג'ונג, זעם ושלח את צ'ינג בו ואחרים לתקוף ולפרוץ את מעבר חאן־גו. באמצע החודש השנים־עשר הגיע לשְׁי. קאו וו־שאנג, הסה־מה השמאלי של דוכס פיי, שמע שמלך שיאנג זועם ורוצה לתקוף את דוכס פיי. הוא שלח אדם לומר לשיאנג יו: "דוכס פיי מבקש למלוך בגוואן־ג'ונג, למנות את דזה־יינג לראש ממשלתו ולקחת לעצמו את כל האוצרות." בכך ביקש לעצמו נחלה. האב השני יעץ לשיאנג יו לתקוף את דוכס פיי. הם עמדו להשקות ולהאכיל את החיילים ולהתנגש בקרב למחרת. באותה שעה היו לשיאנג יו ארבע מאות אלף חיילים שכונו מיליון, ולדוכס פיי מאה אלף חיילים שכונו מאתיים אלף; כוחו לא השתווה לזה של שיאנג יו. אז ביקש שיאנג בו להציל את ג'אנג ליאנג. הוא בא בלילה לפגוש את ליאנג, ובעקבות זאת הסביר לשיאנג יו את הצדק שבדבר ושיאנג יו עצר. דוכס פיי יצא עם יותר

ממאה פרשים, דהר לחונג־מן, נפגש עם שיאנג יו והתנצל. שיאנג יו אמר: "קאו וו־שאנג, הסה־מה השמאלי שלך, הוא שאמר זאת. שאם לא כן, כיצד היה עולה דבר כזה בדעתי, ג'י?" בזכות פאן קוואי וג'אנג ליאנג הצליח דוכס פיי להיחלץ ולחזור. בשובו הוציא מיד את קאו וו־שאנג להורג.

שיאנג יו המשיך מערבה, טבח בשיאן־יאנג ושרף את ארמונות צ'ין; לא היה מקום שעבר בו בלי להחריב ולהרוס. אנשי צ'ין התאכזבו עמוקות, אך פחדו ולא העזו שלא לציית.

שיאנג יו שלח אדם בחזרה לדווח למלך חואי. המלך חואי אמר: "פעלו כפי שהוסכם." שיאנג יו נטר למלך חואי על שלא הרשה לו לצאת מערבה אל המעברים עם דוכס פיי אלא שלחו צפונה להציל את ג'או, ולכן איחר להסכם על הארץ. הוא אמר: "המלך חואי הוא רק אדם ששיאנג ליאנג מביתנו העמיד. אין לו כל הישג; כיצד יוכל להיות אדון ההסכם? מי שהכריעו למעשה את הארץ היו המצביאים ואני, ג'י." הוא העמיד פנים שהוא מרומם את המלך חואי לדרגת קיסר הצדק, אך למעשה לא נשמע לצוויו.

בחודש הראשון הכתיר שיאנג יו את עצמו למלך־ההגמון של צ'ו המערבית. הוא מלך על תשע נפות בארץ ליאנג ובארץ צ'ו וקבע את בירתו בפנג־צ'נג. הוא הפר את ההסכם והכתיר במקום זאת את דוכס פיי למלך האן, שימלוך בבה, בשו ובחאן־ג'ונג ובירתו בנאן־ג'נג. את גוואן־ג'ונג חילק לשלושה והעמיד עליה את שלושת מצביאי צ'ין: ג'אנג האן נעשה מלך יוּנְג ובירתו בפיי־צ'יו; סה־מה שין נעשה מלך סָאי ובירתו בִיוֶה־יַאנְג; דונג יי נעשה מלך דִי ובירתו בגאו־נו. שן יאנג משֶׁיָה־צ'יו, מצביא צ'ו, נעשה מלך חה־נאן ובירתו בלוֹ־יאנג. סה־מה אנג, מצביא ג'או, נעשה מלך יין ובירתו בצ'או־גה. שֶׁיָה מלך ג'או הועבר למלוך

בדאי. ג'אנג אר, ראש ממשלת ג'או, נעשה מלך צ'אנג־שאן ובירתו בשיאנג־גוֹ. אדון דאנג־יאנג צ'ינג בו נעשה מלך ג'יו־ג'יאנג ובירתו בליוּ. גונג אָאו, עמוד המדינה של המלך חואי, נעשה מלך לין־ג'יאנג ובירתו בג'יאנג־לינג. אדון פאן, וּ זְ'וֵי, נעשה מלך חנג־שאן ובירתו בג'וּ. דזאנג טו, מצביא ין, נעשה מלך ין ובירתו בג'י. חאן גוואנג, מלך ין הקודם, הועבר למלוך בליאו־דונג. גוואנג סירב לציית, וְדָזָאנְג טו תקף והרג אותו בוּ־ג'ונג. לאדון צ'נג־אן צ'ן יו העניק שלוש נפות בחה־ג'יין, והוא התיישב בנאן־פי. למיי ג'וּאָן העניק נחלה בת מאה אלף בתי אב.

בחודש הרביעי פורקו הצבאות במחנה שִׁי וכל אחד מן הנסיכים יצא אל מדינתו. כשיצא מלך האן למדינתו נתן לו מלך שיאנג שלושים אלף חיילים שילוו אותו. עוד רבבות מאנשי צ'ו ומצבאות הנסיכים שהשתוקקו ללכת אחריו יצאו מדרום לדוּ ונכנסו למעבר שָׂה. בכל פעם שהתרחק שרף וניתק מאחוריו את דרכי הלוחות, כדי להישמר מפשיטות של צבאות הנסיכים וגם להראות לשיאנג יו שאין בדעתו לפנות מזרחה. בהגיעם לנאן־ג'נג נמלטו מצביאים וחיילים רבים בדרך ושבו לבתיהם, וכל החיילים שרו מרוב געגועים למזרח. חאן שין אמר למלך האן: "שיאנג יו המליך את המצביאים בעלי ההישגים, ואילו המלך לבדו יושב בנאן־ג'נג — הרי זו הגליה. הקצינים והחיילים כולם אנשים שממזרח להרים. יומם ולילה הם עומדים על קצות האצבעות ומביטים הביתה. אם תנצל את חודם עתה, אפשר להשיג הישג גדול. לאחר שהארץ תשקוט וכל אדם יחיה במנוחה, לא יהיה אפשר להשתמש בהם שוב. מוטב להחליט לפנות מזרחה ולהיאבק על השלטון בארץ."

לאחר שיצא שיאנג יו מן המעברים שלח אנשים להעביר את קיסר הצדק ממקומו. הוא אמר: "לקיסרים מימי קדם היו אלף לי של אדמה והם ישבו

תמיד במעלה הנהרות." הוא שלח אפוא שליחים להעביר את קיסר הצדק למחוז צ'ן שבצ'אנג־שה. הם זירזו אותו לצאת ושריו נטשו אותו בהדרגה. אז ציווה שיאנג יו בחשאי על מלכי חנג־שאן ולין־ג'יאנג לתקוף אותו, והם הרגו את קיסר הצדק מדרום לנהר. שיאנג יו נטר טינה לטיין ז'ונג והכתיר את טיין דו, מצביא צ'י, למלך צ'י. טיין ז'ונג זעם, הכתיר את עצמו למלך צ'י, הרג את טיין דו ומרד בצ'ו. הוא נתן לפנג יואה חותם של מצביא והורה לו למרוד בארץ ליאנג. צ'ו הורתה לדוכס שיאו ג'יאו לתקוף את פנג יואה, ופנג יואה הנחיל לו תבוסה גדולה. צ'ן יו נטר לשיאנג יו על שלא המליכו. הוא שלח את שְׂיָה יֶוֶה לשכנע את טיין ז'ונג וביקש צבא כדי לתקוף את ג'אנג אר. צ'י נתנה לצ'ן יו צבא; הוא תקף את ג'אנג אר מלך צ'אנג־שאן והביסו, וג'אנג אר נמלט והצטרף להאן. צ'ן יו קיבל את פני שְׂיֶה מלך ג'או בדאי והשיבו לכס מלך ג'או. בתמורה הכתיר אותו מלך ג'או למלך דאי. שיאנג יו זעם מאוד ופנה צפונה לתקוף את צ'י.

בחודש השמיני השתמש מלך האן בתוכניתו של חאן שין, חזר בדרך הישנה ותקף בהפתעה את ג'אנג האן מלך יוּנג. האן קיבל את פניו בקרב בצ'ן־צאנג. צבא יונג הובס ונסוג; הוא עצר להילחם בהאו־ג'ה, הובס שוב ונמלט לפיי־צ'יו. מלך האן הכניע את ארץ יונג, התקדם מזרחה עד שיאן־יאנג והוליך את צבאו לצור על מלך יונג בפיי־צ'יו. הוא שלח את המצביאים להכניע את לונג־סי, בִּיי־די ושאנג־ג'ון. הוא ציווה על הגנרלים שִׂוֵּ'ה אוֹאוּ וּואנג שְׂי לצאת ממעבר וּו, לחבור לצבאו של ואנג לינג בנאן־יאנג ולקבל את פני האדון הגדול והקיסרית לו בפיי. צ'ו שמעה על כך ושלחה צבא לחסום אותם ביאנג־שיה, ולא עלה בידם להתקדם. שיאנג יו מינה את ג'נג צ'אנג, מושל וּו לשעבר, למלך האן כדי לחסום את צבא האן.

בשנה השנייה פשט מלך האן מזרחה. שין מלך סאי, יי מלך די ושן יאנג מלך חה־נאן נכנעו כולם. צ'אנג מלך האן סירב לציית, ולכן שלח נגדו מלך האן את חאן שין והלה הביסו. אז הוקמו נפות לונג־סי, בּיי־די, שאנג, ויי־נאן, חה־שאנג וג'ונג־די; מחוץ למעברים הוקמה נפת חה־נאן. שין, מפקד הצבא הראשי של האן, הוכתר מחדש למלך האן. מצביאים שנכנעו בראש עשרת אלפים איש או נפה אחת קיבלו נחלה בת עשרת אלפים בתי אב. הביצורים שעל הנהר תוקנו. כל גני החיות, הגנים והבריכות שהיו שייכים לצ'ין נפתחו לעם לעיבוד. בחודש הראשון נשבה ג'אנג פינג, אחיו הצעיר של מלך יונג. חנינה גדולה הוענקה לעבריינים.

מלך האן יצא מן המעברים והגיע עד שָׁאן. הוא הרגיע את הזקנים שמחוץ למעברים וחזר. ג'אנג אר בא לפוגשו ומלך האן נהג בו בנדיבות רבה.

בחודש השני ציווה לבטל את מזבחות המדינה של צ'ין ולהקים במקומם את מזבחות המדינה של האן.

בחודש השלישי חצה מלך האן דרך לין־ג'ין, ובאו מלך ויי הוליך צבא והצטרף אליו. הם הכניעו את חה־נֵיי, שבו את מלך יין והקימו את נפת חה־ניי. מלך האן חצה דרומה במעבורת פינג־יין והגיע ללוֹ־יאנג. דונג, אחד משלושת הזקנים של שין־צ'נג, חסם את דרכו וסיפר לו על מות קיסר הצדק. כששמע זאת מלך האן חשף את כתפו ובכה בקול גדול. הוא ערך לקיסר הצדק טקסי אבל והתאבל עליו שלושה ימים. הוא שלח שליחים להודיע לנסיכים: "כל אשר תחת השמים העמיד יחד את קיסר הצדק, וכולנו פנינו צפונה ושירתנו אותו. עתה גירש שיאנג יו את קיסר הצדק ורצחו מדרום לנהר — מרד גדול וחסר דרך. אני ערכתי בעצמי את אבלו, וכל הנסיכים לבשו לבן. אגייס את כל

חיילי פנים המעברים, אאסוף את הלוחמים משלושת חבלי הנהר, אשוט דרומה במורד היאנגצה והחאן, ואבקש ללכת בעקבות מלכי הנסיכים לתקוף את צ'ו, שרצחה את קיסר הצדק."

באותה שעה תקף מלך שיאנג את צ'י בצפון, וטיין ז'ונג נלחם בו בצ'נג־יאנג. טיין ז'ונג הובס ונמלט לפינג־יואן, ותושבי פינג־יואן הרגוהו. כל צ'י נכנעה לצ'ו, אך צ'ו שרפה את חומות עריה וכבלה בשבי את בניה ובנותיה. אנשי צ'י מרדו בה. טיין חנג, אחיו הצעיר של טיין ז'ונג, הכתיר את גוואנג, בנו של ז'ונג, למלך צ'י, ומלך צ'י מרד בצ'ו בצ'נג־יאנג. אף ששיאנג יו שמע כי האן מתקדמת מזרחה, כבר הסתבך בקרבות עם צ'י ורצה להשלים את הבסתה לפני שיתקוף את האן. משום כך הצליח מלך האן לגייס בכוח את צבאותיהם של חמישה נסיכים ונכנס לפנג־צ'נג. כששמע זאת שיאנג יו, משך את צבאו מצ'י, יצא מלוּ דרך חו־לינג והגיע לשיאו. הוא נלחם קרב גדול עם האן ליד נהר סְווֵי, ממזרח ללינג־בי שבפנג־צ'נג, והנחיל לצבא האן תבוסה גדולה. חיילים רבים נהרגו, עד שמי הסווי חדלו לזרום. אחר כך לקח בפיי את אביו, אמו, אשתו וילדיו של מלך האן והחזיקם כבני ערובה במחנהו. באותה שעה ראו הנסיכים שצ'ו חזקה והאן מובסת; כולם נטשו שוב את האן וחזרו לצ'ו. שין מלך סאי נמלט אף הוא אל צ'ו.

רוזן ג'ואו־לו, אחיה הבכור של הקיסרית לו, היה מצביא האן וחנה בשְׁיַה־יי. מלך האן הצטרף אליו ואסף בהדרגה חיילים; אחר כך חנה בדאנג. מלך האן עבר מערבה בארץ ליאנג והגיע ליוּ. הוא שלח את איש הקבלה סווי חה אל בו מלך ג'יו־ג'יאנג ואמר: "אם תוכל לגרום לבו לגייס צבא ולמרוד בצ'ו, שיאנג יו ודאי יתעכב לתקוף אותו. אם יעוכב חודשים אחדים, ודאי אכבוש את הארץ."

סווי חה הלך ושכנע את בו מלך ג'יו־ג'יאנג, ובו אכן בגד בצ'ו. צ'ו שלחה את לונג ג'יה לתקוף אותו.

לאחר שהובס בפנג־צ'נג ופנה מערבה שלח מלך האן אנשים לחפש את משפחתו, אך גם בני הבית נמלטו והם לא מצאו זה את זה. לאחר התבוסה מצא רק את סיאו־חווי. בחודש השישי העמידו כיורש העצר והעניק חנינה גדולה לעבריינים. הוא הורה ליורש העצר לשמור על יְוֶה־יַאנְג, וכל בני הנסיכים שישבו בגוואן־ג'ונג נאספו ליְוֶה־יַאנְג לשמש משמרו. הוא הטה מים להציף את פיי־צ'יו. פיי־צ'יו נכנעה וג'אנג האן התאבד. שם פיי־צ'יו שונה לחוואי־לי. הוא ציווה על פקידי הפולחן להקריב לשמים ולארץ, לארבע רוחות השמים, לקיסרים העליונים, להרים ולנהרות, ולהקריב להם בעיתם. הוא גייס את חיילי פנים המעברים ואייש בהם את המבצרים.

באותה שעה נלחם בו מלך ג'יו־ג'יאנג בלונג ג'יה ולא הצליח. הוא וסווי חה הלכו בחשאי בדרכים צדדיות והצטרפו להאן. מלך האן אסף בהדרגה חיילים, ועם המצביאים ועם חיילים נוספים שיצאו מגוואן־ג'ונג שב כוחו והתעצם מאוד ביינג־יאנג; בין ג'ינג לסוֹ הביס את צ'ו.

בשנה השלישית ביקש באו מלך ויי רשות לחזור ולבקר קרוב משפחה חולה. בהגיעו ניתק מיד את מעבורות הנהר ומרד למען צ'ו. מלך האן שלח את המלומד לי לשכנע את באו, אך באו לא שמע לו. מלך האן שלח נגדו את הגנרל חאן שין, והוא הנחיל לו תבוסה גדולה ושבה אותו. כך הוכנעה ארץ ויי והוקמו בה שלוש נפות: חה־דונג, טאי־יואן ושאנג־דאנג. אז הורה מלך האן לג'אנג אר ולחאן שין להמשיך מזרחה, לרדת במעבר ג'ינג־שינג ולתקוף את

ג'או. הם ערפו את צ'ן יו ואת שְׂיֵה מלך ג'או. בשנה שלאחר מכן הכתיר את ג'אנג אר למלך ג'או.

מלך האן חנה מדרום ליינג־יאנג ובנה דרך תחומה שחיברה אותו אל הנהר, כדי להביא תבואה ממחסני אָאוֹ. הוא ושיאנג יו עמדו זה מול זה יותר משנה. שיאנג יו תקף פעמים אחדות את דרך האספקה של האן וכבש אותה; המזון בצבא האן אזל והוא צר על מלך האן. מלך האן ביקש שלום והציע שכל שממערב ליינג־יאנג יהיה להאן. מלך שיאנג לא הסכים. מלך האן היה מוטרד והשתמש בתוכניתו של צ'ן פינג. הוא נתן לצ'ן פינג ארבעים אלף ג'ין זהב כדי שיזרע פירוד בין שליט צ'ו לשריו. שיאנג יו החל אפוא לחשוד באב השני. באותה שעה יעץ האב השני לשיאנג יו לכבוש את יינג־יאנג עד תום. משהוטל בו חשד, זעם, ביקש לפרוש מחמת זקנה ולהשיב לו את עצמותיו כדי לחזור להיות אדם מן השורה. הוא מת לפני שהגיע לפנג־צ'נג.

אספקת צבא האן נותקה. בלילה הוציאו מן השער המזרחי יותר מאלפיים נשים עטויות שריון, וצבא צ'ו תקף אותן מכל ארבעת העברים. הגנרל ג'י שין נסע אז במרכבת המלך, התחזה למלך האן והוליך את צ'ו שולל. כל אנשי צ'ו קראו "עשרת אלפים שנה!" והלכו למזרח העיר לצפות בו. בזכות זאת הצליח מלך האן לצאת מן השער המערבי ולהימלט עם כמה עשרות פרשים. הוא הורה לצ'וֹאוּ קֶה, הצנזור הגדול, לבאו מלך ויי ולגונג דְזוּנְג לשמור על יינג־יאנג. כל המצביאים והחיילים שלא יכלו לצאת נשארו בעיר. צ'ואו קה וגונג דזונג אמרו זה לזה: "קשה להגן על עיר יחד עם מלך של מדינה מורדת." הם הרגו אפוא את ויי באו.

לאחר שיצא מלך האן מיינג־יאנג ונכנס למעברים, אסף חיילים וביקש לפנות שוב מזרחה. המלומד יואן אמר לו: "האן וצ'ו עמדו זו מול זו ביינג־יאנג כמה שנים, והאן הייתה תמיד במצוקה. אבקש מן המלך לצאת במעבר וו; שיאנג יו ודאי יוליך את צבאו דרומה. המלך יתבצר בעומק ויניח לאזור שבין יינג־יאנג לצ'נג־גאו לנוח לפי שעה. חאן שין ואחרים יכניעו בינתיים את ארץ ג'או שמצפון לנהר ויצרפו אליהם את ין ואת צ'י. לאחר מכן יוכל המלך לשוב במהירות ליינג־יאנג, ולא יהיה מאוחר. כך יצטרך צ'ו להתגונן במקומות רבים, כוחה יתפצל והאן תוכל לנוח. כשתשוב להילחם בה, ודאי תביס את צ'ו." מלך האן קיבל את תוכניתו, הוציא את הצבא לאזור שבין ואן ליֵה ואסף חיילים בדרכו עם צ'ינג בו.

כששמע שיאנג יו כי מלך האן נמצא בוואן, אכן הוליך את צבאו דרומה. מלך האן התבצר בעוז ולא נלחם בו. באותה שעה חצה פנג יואה את נהר סווי ונלחם בשיאנג שנג ובגנרל שֵׁוֵּה בשֵׁיָה־פִּי. פנג יואה הנחיל לצבא צ'ו תבוסה גדולה, ולכן הוליך שיאנג יו את צבאו מזרחה לתקוף את פנג יואה. גם מלך האן הוליך את צבאו צפונה וחנה בצ'נג־גאו. לאחר שהביס והבריח את פנג יואה שמע שיאנג יו כי מלך האן חזר לחנות בצ'נג־גאו. הוא הוליך שוב את צבאו מערבה, כבש את יינג־יאנג, הוציא להורג את צ'ואו קה ואת גונג דזונג ושבה את שין מלך האן; אחר כך צר על צ'נג־גאו.

מלך האן חמק. הוא יצא מצ'נג־גאו בשער הירקן לבדו עם דוכס טנג באותה מרכבה, חצה צפונה את הנהר ודהר ללון בשיו־וו. הוא התחזה לשליח, ובבוקר דהר אל מחנות ג'אנג אר וחאן שין ונטל מהם את צבאותיהם. אחר כך שלח את ג'אנג אר צפונה להוסיף ולאסוף חיילים בארץ ג'או, ואת חאן שין שלח מזרחה לתקוף את צ'י. לאחר שקיבל את צבאו של חאן שין שב מלך האן

והתעצם. הוא הוליך את הצבא אל גדת הנהר, האכילו מדרום לשיו־וו הקטנה וביקש לשוב להילחם. איש משמר הארמון ג'נג ג'ונג שכנע את מלך האן לעצור, להגביה את הסוללות, להעמיק את החפירים ולא לצאת לקרב. מלך האן קיבל את תוכניתו ושלח את לוּ וָאן ואת ליו ג'יה בראש עשרים אלף רגלים וכמה מאות פרשים לחצות במעבורת באי־מה ולהיכנס לארץ צ'ו. יחד עם פנג יואה שבו והביסו את צבא צ'ו ממערב לין־גוו, ואחר כך הכניעו שוב יותר מעשר ערים בארץ ליאנג.

רוזן חואי־יין כבר קיבל את הפקודה לפנות מזרחה, אך טרם חצה את פינג־יואן. מלך האן שלח את המלומד לי לשכנע את טיין גוואנג מלך צ'י. גוואנג בגד בצ'ו, כרת שלום עם האן והתכונן לתקוף עמה את שיאנג יו. חאן שין השתמש בתוכניתו של קוואי טונג ובכל זאת תקף את צ'י בהפתעה והביסה. מלך צ'י בישל את המלומד לי למוות ונמלט מזרחה לגאו־מי. שיאנג יו שמע שחאן שין כבר גייס את חיילי כל שמצפון לנהר, הביס את צ'י ואת ג'או ועמד לתקוף את צ'ו. הוא שלח את לונג ג'יה ואת ג'ואו לאן להילחם בו. חאן שין נלחם בהם, ומפקד הפרשים גוואן יינג תקף והנחיל לצבא צ'ו תבוסה גדולה; לונג ג'יה נהרג. טיין גוואנג מלך צ'י נמלט אל פנג יואה. באותה שעה הוליך פנג יואה צבא בארץ ליאנג, פשט הלוך ושוב, הטריד את צבא צ'ו וניתק את אספקת מזונו.

בשנה הרביעית אמר שיאנג יו לקאו ג'יו, רוזן חאי־צ'ון והסה־מה הגדול: "שמור היטב על צ'נג־גאו. אם האן קוראת לך לקרב, הישמר ואל תילחם בה; רק אל תניח לה להגיע מזרחה. בתוך חמישה־עשר יום ודאי אכניע את ארץ ליאנג ואשוב אליך." הוא יצא לתקוף את צ'ן־ליו, את ואי־חוואנג ואת סוי־יאנג והכניען. האן אכן קראה פעמים אחדות לצבא צ'ו לצאת לקרב, וצבא צ'ו לא יצא. היא שלחה אנשים להשפילו חמישה או שישה ימים. הסה־מה הגדול

זעם והעביר את הצבא את נהר סָה. כשמחצית החיילים עדיין הייתה במים תקפה אותם האן והנחילה לצבא צ'ו תבוסה גדולה. היא תפסה את כל הזהב, אבני הירקן, הרכוש והמתנות שבידי צ'ו. הסה־מה הגדול ג'יו והמזכיר הראשי שין שיספו את גרונם על שפת נהר סה. כשהגיע שיאנג יו לסווי־יאנג שמע כי רוזן חאי־צ'ון הובס והוליך את צבאו בחזרה. צבא האן צר אז על ג'ונג־לי מוֹ ממזרח ליינג־יאנג; כשבא שיאנג יו נמלט כולו אל המקומות הקשים למעבר.

לאחר שחאן שין הביס את צ'י שלח אדם לומר: "צ'י גובלת בצ'ו וסמכות השלטון בה קלה. אם לא אהיה ממלא מקום המלך, אני חושש שלא אוכל להרגיעה." מלך האן ביקש לתקוף אותו. רוזן ליו אמר: "מוטב לנצל את המצב ולהמליכו, כדי שישמור על הארץ בעצמו." הוא שלח אפוא את ג'אנג ליאנג עם החותם והסרט להכתיר את חאן שין למלך צ'י.

שיאנג יו שמע שצבאו של לונג ג'יה הובס ונבהל. הוא שלח את וּ שה איש שׂוּ־טָאי לשכנע את חאן שין, אך חאן שין לא שמע לו.

צ'ו והאן עמדו זו מול זו זמן רב בלי הכרעה. הצעירים והחזקים סבלו בשירות הצבאי, והזקנים והחלשים התייגעו בהובלת אספקה. מלך האן ושיאנג יו התקרבו אל הערוץ שבין ביצורי גוואנג־וּ ודיברו זה עם זה. שיאנג יו ביקש להזמין את מלך האן לדו־קרב. מלך האן מנה את פשעיו ואמר: "בתחילה קיבלנו אני ושיאנג יו יחד את מצוות המלך חואי: הראשון שייכנס ויכניע את גוואן־ג'ונג ימלוך בה. שיאנג יו הפר את ההסכם והמליך אותי בשו ובחאן — זה הפשע הראשון. שיאנג יו רצח בזיוף צו את האלוף בן השרים ורומם את עצמו — זה הפשע השני. לאחר שהציל את ג'או היה עליו לחזור ולדווח, אך הוא נטל בכוח את צבאות הנסיכים ונכנס למעברים על דעת עצמו — זה הפשע

השלישי. המלך חואי קבע שהנכנס לצ'ין לא ינהג באלימות ולא יבזוז, אך שיאנג יו שרף את ארמונות צ'ין, חפר בקבר הקיסר הראשון ואסף את רכושו לעצמו — זה הפשע הרביעי. עוד הרג בכוח את דזה־יינג, מלך צ'ין שנכנע — זה הפשע החמישי. הוא רימה וקבר חיים בשין־אן מאתיים אלף מבני צ'ין, ואילו את מצביאם המליך — זה הפשע השישי. שיאנג יו המליך את מצביאיו בכל הארצות הטובות, והעביר וגירש את השליטים הקודמים, עד שגרם לשרים ולכפופים להתחרות במרד ובבגידה — זה הפשע השביעי. שיאנג יו גירש את קיסר הצדק מפנג־צ'נג וקבע שם את בירתו; הוא גזל את ארץ מלך האן, סיפח את ליאנג ואת צ'ו לממלכתו והעניק לעצמו יותר מן הכול — זה הפשע השמיני. שיאנג יו שלח אדם לרצוח בחשאי את קיסר הצדק מדרום לנהר — זה הפשע התשיעי. שר שרוצח את אדונו, הורג את מי שכבר נכנע, מחלק את השלטון בחוסר צדק ומפר את ההסכם שהוא עומד בראשו — כל אשר תחת השמים אינו יכול לשאתו. זהו מרד גדול חסר דרך, וזה הפשע העשירי. אני עומד בראש צבא של צדק והולך בעקבות הנסיכים להשמיד את הפושע האכזר. אוכל לשלוח מורשעים ששרדו את עונשם לתקוף ולהרוג את שיאנג יו; מדוע שאטרח להילחם עמך בדו־קרב?" שיאנג יו זעם מאוד והציב קשת מוצלבת במארב; הירייה פגעה במלך האן בחזה. מלך האן נפצע אך אחז בכף רגלו ואמר: "העבד פגע בבוהן שלי!" מלך האן שכב חולה מפצעו. ג'אנג ליאנג הפציר בו לקום ולעבור בין מחנות הצבא כדי להרגיע את החיילים ולא להניח לצ'ו לנצל את הצלחתה נגד האן. מלך האן יצא ועבר בצבא, אך מחלתו החמירה והוא דהר אל צ'נג־גאו.

לאחר שהחלים נכנס מערבה למעברים והגיע ליֶוֶּה־יָאנְג. הוא שאל לשלום הזקנים, ערך משתה ותלה בשוק של יֶוֶּה־יָאנְג את ראשו של שין, מלך סאי

לשעבר. הוא נשאר ארבעה ימים, שב אל הצבא וחנה בגוואנג־וּ. חיילים נוספים יצאו מגוואן־ג'ונג.

באותה שעה הוליך פנג יואה צבא בארץ ליאנג, פשט הלוך ושוב, הטריד את צבא צ'ו וניתק את אספקתו. טיין חנג בא להצטרף אליו. שיאנג יו תקף פעמים אחדות את פנג יואה ואת אנשיו, וגם שין מלך צ'י התקדם לתקוף את צ'ו. שיאנג יו פחד וכרת ברית עם מלך האן: הם חילקו את הארץ באמצע; כל שממערב לתעלת חונג יהיה להאן וכל שממזרח לה יהיה לצ'ו. מלך שיאנג השיב את אביו, אמו, אשתו וילדיו של מלך האן. כל אנשי הצבא קראו "עשרת אלפים שנה!" ואז חזרו שני הצדדים ונפרדו.

שיאנג יו הסיר את המצור ופנה מזרחה לשוב. מלך האן ביקש להוליך את צבאו מערבה, אך קיבל את תוכניתם של רוזן ליו וצ'ן פינג, התקדם ורדף אחרי שיאנג יו. הוא הגיע מדרום ליאנג־שִׁיָה ושם עצר את צבאו; הוא קבע עם שין מלך צ'י ועם פנג יואה, רוזן ג'יין־צ'נג, להיפגש ולתקוף את צבא צ'ו. כשהגיע לגוּ־לינג הם לא באו, וצ'ו תקפה את צבא האן והנחילה לו תבוסה גדולה. מלך האן שב אל הביצורים, העמיק את החפיר והתגונן. הוא השתמש בתוכניתו של ג'אנג ליאנג, ואז באו חאן שין ופנג יואה. ליו ג'יה נכנס לארץ צ'ו וצר על שׁוֹאוּ־צ'וּן. לאחר שמלך האן הובס בגֵי־לינג שלח שליח לזמן את הסה־מה הגדול ג'ואו יין, שגייס את צבא ג'יו־ג'יאנג וקיבל את פני המלך וּ. בדרך טבח בצ'נג־פו. ליו ג'יה, נסיכי צ'י וליאנג ושאר הכוחות התכנסו כולם בנָאי־שִׁיָה. בו, המלך וּ, הוכתר למלך חואי־נאן.

בשנה החמישית תקפו גאו־דזו וצבאות הנסיכים יחד את צבא צ'ו והכריעו את הקרב נגד שיאנג יו בגאי־שיה. רוזן חואי־יין פיקד על שלוש מאות אלף איש

ועמד מולו; הגנרל קונג עמד משמאל והגנרל פיי מימין; הקיסר היה מאחור, ורוזן ג'יאנג והגנרל צ'אי מאחורי הקיסר. לשיאנג יו היו כמאה אלף חיילים. רוזן חואי־יין היה הראשון שהתנגש עמו, לא הצליח ונסוג. הגנרלים קונג ופיי הסתערו, צבא צ'ו נקלע למצוקה, ורוזן חואי־יין ניצל שוב את ההזדמנות והנחיל לו תבוסה גדולה בגאי־שיה. חיילי שיאנג יו שמעו את שירי צ'ו של צבא האן וסברו שהאן כבר כבשה את כל ארץ צ'ו. שיאנג יו הובס ונמלט, וצבאו התמוטט. מפקד הפרשים גוואן יינג נשלח לרדוף אחר שיאנג יו והרגו בדונג־צ'נג. שמונים אלף ראשים נערפו, ואחר כך הוכנעה ארץ צ'ו. לוּ לבדה הגנה על צ'ו בעקשנות ולא נכנעה. מלך האן הוליך את צבאות הנסיכים צפונה והראה לזקני לו את ראש שיאנג יו; אז נכנעה לו. הוא קבר את שיאנג יו בגו־צ'נג לפי תוארו כדוכס לו. כשחזר לדינג־טאו דהר אל מחנה מלך צ'י ונטל את צבאו.

בחודש הראשון ביקשו הנסיכים, המצביאים וראשי הממשל פה אחד לרומם את מלך האן לקיסר. מלך האן אמר: "שמעתי שרק אדם ראוי רשאי להיות קיסר. מילים ריקות ודיבורי שווא אינם דבר שאפשר להחזיק בו; איני מעז לקבל את מעמד הקיסר." כל השרים אמרו: "המלך הגדול קם ממעמד שפל וזעיר, השמיד את העריצים והמורדים והשכין סדר בארבעת הימים. לכל בעל הישגים חילקת אדמה והענקת מלוכה ורוזנות. אם המלך הגדול לא יקבל את התואר הרם, כולם יחשדו ולא יאמינו. אנו נשמור על בקשתנו עד מוות." מלך האן סירב שלוש פעמים ולבסוף אמר באין ברירה: "אם כולכם סבורים כי הדבר מועיל, יהא זה לטובת המדינה." ביום ג'יה־וּ עלה לכס הקיסר מצפון לנהר סָה.

הקיסר אמר שלקיסר הצדק אין צאצא. חאן שין מלך צ'י הכיר את מנהגי צ'ו, ולכן העבירו להיות מלך צ'ו ובירתו בשָׁיְה־פִּי. פנג יואה, רוזן ג'יין־צ'נג, הוכתר

למלך ליאנג ובירתו בדינג־טאו. שין, מלך האן לשעבר, נשאר מלך האן ובירתו ביאנג־די. וו ז'ווי מלך חנג־שאן הועבר להיות מלך צ'אנג־שה ובירתו בלין־שיאנג. מיי ג'וּאָן, מצביאו של אדון פאן, היה בעל הישגים והצטרף לכניסה במעבר וו; משום כך גמל הקיסר חסד לאדון פאן. בו מלך חואי־נאן, דזאנג טו מלך ין ואו מלך ג'או נשארו כולם במעמדם.

הארץ כולה שקטה והוכרעה. גאו־דזו קבע את בירתו בלו־יאנג וכל הנסיכים נעשו נתיניו. חוּאָן, מלך לין־ג'יאנג לשעבר, בגד בהאן למען שיאנג יו. הקיסר הורה ללוּ וָאן וללִיו ג'יה לצור עליו, אך הוא לא נכנע. כעבור חודשים אחדים נכנע והומת בלו־יאנג.

בחודש החמישי פורקו כל הצבאות והחיילים שבו לבתיהם. בני הנסיכים שישבו בגוואן־ג'ונג קיבלו פטור ממסים ומעבודה לשתים־עשרה שנה; השבים לבתיהם קיבלו פטור לשש שנים ומזון לשנה אחת.

גאו־דזו ערך משתה בארמון הדרומי בלו־יאנג. הוא אמר: "רוזנים ומצביאים, אל יעז איש להסתיר ממני דבר; אמרו כולכם את אשר בלבכם. כיצד זכיתי אני בכל אשר תחת השמים, וכיצד איבד בית שיאנג את הארץ?" גאו צ'י וואנג לינג השיבו: "הוד מלכותו גס ומזלזל באנשים, ואילו שיאנג יו היה אנושי ואהב את הבריות. אולם כשהוד מלכותו שלח אנשים לתקוף ערים ולהכניע ארצות, נתן להם את המקומות שהכניעו וחלק עם כל הארץ את הרווח. שיאנג יו קינא בראויים ושנא את המוכשרים: בבעל הישג פגע, ובאדם ראוי חשד; כשניצח בקרב לא העניק לאחרים את ההישג, וכשקיבל אדמה לא נתן לאחרים ליהנות ממנה. משום כך איבד את הארץ." גאו־דזו אמר: "אתם יודעים את האחד ואינכם יודעים את השני. בתכנון אסטרטגיה בתוך האוהל ובהכרעת ניצחון

ממרחק אלף לי איני משתווה לדזה־פאנג. בהרגעת המדינה, בהשקטת העם, באספקת מזון ובשמירת דרכי התבואה פתוחות איני משתווה לשיאו חה. באיחוד צבא בן מיליון איש, בניצחון בכל קרב ובכיבוש בכל התקפה איני משתווה לחאן שין. שלושת אלה כולם מצטייני האנושות. אני ידעתי להשתמש בהם, ומשום כך כבשתי את הארץ. לשיאנג יו היה פאן דזנג אחד והוא לא ידע להשתמש בו; משום כך נעשה שבוי בידי."

גאו־דזו ביקש לקבוע את בירתו בלוֹ־יאנג לזמן רב. ליו ג'ינג איש צ'י שכנעו, ואחר כך יעץ רוזן ליו לקיסר להיכנס ולקבוע את בירתו בגוואן־ג'ונג. עוד באותו יום רתם גאו־דזו את מרכבתו ונכנס לקבוע את בירתו בגוואן־ג'ונג. בחודש השישי העניק חנינה גדולה לכל הארץ.

בחודש העשירי מרד דזאנג טו מלך ין ותקף והכניע שטחים בדאי. גאו־דזו פיקד בעצמו על המערכה נגדו ולכד את דזאנג טו מלך ין. מיד הכתיר את לוּ וָאן, מפקד הצבא הראשי, למלך ין, ושלח את ראש הממשלה קוואי בראש צבא לתקוף את דאי.

באותו סתיו מרד לי ג'י. גאו־דזו פיקד בעצמו על הצבא ותקף אותו, ולי ג'י נמלט. לי ג'י היה מצביא של בית שיאנג. לאחר תבוסת בני שיאנג היה לי ג'י דוכס צ'ן. הוא לא הלך בעקבות שיאנג יו, נמלט ונכנע לגאו־דזו, וגאו־דזו העניק לו נחלת רוזן ביינג־צ'ואן. כשהגיע גאו־דזו ללוֹ־יאנג זימן את הרוזנים מן המניין על פי הרשימה. לי ג'י פחד, ולכן מרד.

בשנה השישית בא גאו־דזו פעם בחמישה ימים להשתחוות לפני האדון הגדול, לפי טקסי אב ובן במשפחה רגילה. מנהל ביתו של האדון הגדול אמר לו: "בשמים אין שתי שמשות ובארץ אין שני מלכים. אף שגאו־דזו הוא בנך, הוא

שליט האדם; אף שאתה אביו, אתה נתין. כיצד אפשר לגרום לשליט האדם להשתחוות לפני נתין? אם יימשך הדבר, לא יהיה תוקף למוראו ולכבודו." בפעם הבאה שבא גאו־דזו להשתחוות יצא האדון הגדול לקראתו בשער, נשען על מטאטא ופסע לאחור. גאו־דזו נבהל מאוד, ירד מן המרכבה ותמך בו. האדון הגדול אמר: "הקיסר הוא שליט האדם; כיצד אוכל לשבש בגללי את חוקי הארץ?" גאו־דזו רומם אז את האדון הגדול לתואר הקיסר העליון בדימוס. בלבו העריך את דברי מנהל הבית והעניק לו חמש מאות ג'ין זהב.

בחודש השנים־עשר הגיש אדם כתב על מזימה ודיווח כי שין מלך צ'ו מתכנן מרד. הקיסר שאל את הסובבים אותו וכולם התחרו להציע לתקוף אותו. הוא השתמש בתוכניתו של צ'ן פינג, העמיד פנים שהוא יוצא לסיור ביונמנג וכינס את הנסיכים בצ'ן. שין מלך צ'ו בא לקבל את פניו, ואז עצר אותו הקיסר. באותו יום העניק חנינה גדולה לכל הארץ. טיין קן בא לברך את גאו־דזו ובתוך כך אמר: "הוד מלכותו לכד את חאן שין וגם שולט במרכז צ'ין. צ'ין היא ארץ שתנאי שטחה מעניקים יתרון: היא חגורה בסכנות הנהר וההרים, תלויה ומנותקת מן החוץ לאורך אלף לי, ויכולה להעמיד מיליון נושאי רומח. כך זוכה צ'ין ביתרון של שניים מול מאה. בגלל נוחות תוואי הארץ, שילוח צבא ממנה נגד הנסיכים דומה לשפיכת מים מכד מראש גג גבוה. ואילו לצ'י יש במזרח את עושר לאנג־יה וג'י־מו, בדרום את חוזק הר טאי, במערב את גבול הנהר העכור ובצפון את משאבי ים בוהאי. שטחה אלפיים לי והיא יכולה להעמיד מיליון נושאי רומח; היא תלויה ומנותקת מן החוץ לאורך אלף לי, ולכן זוכה צ'י ביתרון של שניים מול עשרה. אלה אפוא שתי הצ'ין, במזרח ובמערב. אין להמליך על צ'י איש שאינו בן קרוב מבית הקיסר." גאו־דזו אמר: "טוב." והעניק לו חמש מאות ג'ין זהב.

יותר מעשרה ימים אחר כך העניק לחאן שין את התואר רוזן חואי־יין וחילק את ארצו לשתי ממלכות. גאו־דזו אמר כי הגנרל ליו ג'יה השיג פעמים רבות הישגים, ולכן הכתירו למלך ג'ינג שימלוך ממזרח לחואי. את אחיו הצעיר ג'יאו הכתיר למלך צ'ו שימלוך ממערב לחואי. את בנו פיי הכתיר למלך צ'י שימלוך ביותר משבעים ערים; כל אדם שדיבר בלשון צ'י הוכפף לצ'י. אחר כך העריך את ההישגים, חילק עם הרוזנים את לוחות הסמכות והעניק להם נחלות. את שין מלך האן העביר לטאי־יואן.

בשנה השביעית תקפו השיונגנו את מא־יי של שין מלך האן, ושין קשר עמם למרוד בטאי־יואן. מָאן־צ'יו צ'ן וואנג חואנג מבאי־טו העמידו את ג'או לי, מצביא ג'או לשעבר, למלך ומרדו. גאו־דזו יצא בעצמו לתקוף אותם. מזג האוויר היה קר, ושתיים או שלוש עשיריות מן החיילים איבדו אצבעות בקור. לבסוף הגיע לפינג־צ'נג. השיונגנו הקיפו אותנו בפינג־צ'נג ורק כעבור שבעה ימים הסירו את המצור והלכו. הקיסר הורה לפאן קוואי להישאר ולהשכין סדר בארץ דאי, והכתיר את אחיו הבכור ליו ג'ונג למלך דאי.

בחודש השני יצא גאו־דזו מפינג־צ'נג, עבר בג'או ובלו־יאנג והגיע לצ'אנג־אן. ארמון צ'אנג־לה הושלם, וראש הממשלה וכל הכפופים לו העתיקו את משרדיהם לצ'אנג־אן.

בשנה השמינית פנה גאו־דזו מזרחה ותקף בדונג־יואן את שארית המורדים של שין מלך האן.

ראש הממשלה שיאו תכנן ובנה את ארמון ויי־יאנג: הוא הקים את שערי הארמון המזרחי והצפוני, את האולם הקדמי, את מחסן הנשק ואת האסם הגדול. כשחזר גאו־דזו וראה שבנייני הארמון מפוארים מאוד, כעס ואמר

לשיאו חה: "הארץ כולה נסערת וסובלת מן המלחמה זה כמה שנים, ועדיין אין לדעת אם נצליח או ניכשל; מדוע בנית את הארמונות במידה מופרזת כל כך?" שיאו חה אמר: "דווקא מפני שהארץ עדיין אינה יציבה אפשר לנצל את הזמן ולהשלים את הארמונות. יתרה מזו, לבן השמים ארבעת הימים הם ביתו; בלי הדר ופאר אין במה להכביד את מוראו. ואין להניח לדורות הבאים אפשרות להוסיף עליהם." אז שמח גאו־דזו.

בדרכו לדונג־יואן עבר גאו־דזו בבאי־ז'ן. גוואן גאו, ראש ממשלת ג'או, ואחרים זממו לרצוח את גאו־דזו. לבו של גאו־דזו זע ולכן לא נשאר שם. ליו ג'ונג מלך דאי נטש את מדינתו, נמלט ושב מעצמו ללו־יאנג. הוא הודח והפך לרוזן חה־יאנג.

בשנה התשיעית נחשפה פרשת גוואן גאו, ראש ממשלת ג'או, ואנשיו, ושלוש משפחותיהם הושמדו. או מלך ג'או הודח והפך לרוזן שוֵ'אן־פינג. באותה שנה העביר הקיסר לגוואן־ג'ונג את משפחות האצולה של צ'ו — ג'או, צ'ו, ג'ינג וחואי — ואת בית טיין מצ'י.

ארמון וי־יאנג הושלם. גאו־דזו ערך קבלת פנים גדולה לנסיכים ולשרים וערך משתה באולם הקדמי של וי־יאנג. הוא נשא גביע ירקן, קם ובירך את הקיסר העליון בדימוס לאריכות ימים. הוא אמר: "בראשית היה אבי אומר תמיד שאני חדל אישים, שאיני יכול לנהל רכוש ועסקים ושאיני שקדן כאחי ג'ונג. עתה, ההישגים שהשגתי — האם הם רבים או מעטים מאלה של ג'ונג?" כל השרים באולם קראו "עשרת אלפים שנה!", צחקו מאוד ושמחו.

בחודש העשירי של השנה העשירית באו לחצר בארמון צ'אנג־לה צ'ינג בו מלך חואי־נאן, פנג יואה מלך ליאנג, לוּ וָאן מלך ין, ליו ג'יה מלך ג'ינג, ליו ג'יאו מלך צ'ו, ליו פיי מלך צ'י וּוּ זוּוי מלך צ'אנג־שה. באביב ובקיץ לא אירע דבר.

בחודש השביעי מת הקיסר העליון בדימוס בארמון יְוֶּה־יָאנְג. מלכי צ'ו וליאנג באו שניהם להשתתף בהלוויה. האסירים בְיְוֶּה־יָאנְג קיבלו חנינה. שמה של העיר לי שונה לשין־פנג.

בחודש השמיני מרד צ'ן שִׁי, ראש ממשלת ג'או, בארץ דאי. הקיסר אמר: "שִׁי שירת פעם כשליחי וגילה אמינות רבה. ארץ דאי חשובה לי, ולכן הענקתי לו נחלת רוזן והצבתי אותו כראש ממשלה לשמור עליה. ועתה הוא וּואנג חואנג ואחרים בוזזים את ארץ דאי בכוח! הפקידים והעם בדאי אינם אשמים; יש לחון אותם." בחודש התשיעי יצא הקיסר בעצמו מזרחה לתקוף אותו. בהגיעו לחאן־דאן שמח ואמר: "שִׁי לא השתלט בדרום על חאן־דאן ולא חסם את נהר ג'אנג; אני יודע שלא יוכל לעשות דבר." כששמע שכל מצביאיו של שִׁי היו סוחרים לשעבר, אמר: "אני יודע מה לתת להם." הוא פיתה בזהב רב את מצביאי שִׁי, ורבים מהם נכנעו.

בשנה האחת־עשרה היה גאו־דזו בחאן־דאן וטרם השלים את השמדת שִׁי ואנשיו. חואו צ'אנג, מצביאו של שִׁי, נדד בראש יותר מעשרת אלפים איש; ואנג חואנג חנה בצ'וּ־נְי; ג'אנג צ'ון חצה את הנהר ותקף את ליאו־צ'נג. האן שלחה את הגנרל גוֹ מנג וצבא צ'י לתקוף אותם, והם הנחילו להם תבוסה גדולה. מפקד הצבא הראשי ג'ואו בו נכנס בדרך טאי־יואן והשכין סדר בארץ דאי. כשהגיע למא־יי לא נכנעה העיר, ולכן תקף והחריב אותה.

ג'או לי, מצביאו של שִׁי, שמר על דונג־יואן. גאו־דזו תקף אותה אך היא לא נפלה. כעבור יותר מחודש קיללו החיילים בעיר את גאו־דזו והוא זעם. כשהעיר נכנעה הורה להוציא את המקללים ולערוף את ראשיהם, ואת מי שלא קילל חנן. אז הפריד מצפון להרי ג'או ארץ חדשה, העמיד את בנו חנג למלך דאי וקבע את בירתו בג'ין־יאנג.

באביב קשר חאן שין, רוזן חואי־יין, למרוד בגוואן־ג'ונג, ושלוש משפחותיו הושמדו.

בקיץ קשר פנג יואה מלך ליאנג למרוד. הוא הודח והוגלה לשו; אחר כך ביקש שוב למרוד, ולכן שלוש משפחותיו הושמדו. הקיסר העמיד את בנו חווי למלך ליאנג ואת בנו יו למלך חואי־יאנג.

בסתיו, בחודש השביעי, מרד צ'ינג בו מלך חואי־נאן. במזרח סיפח את ארצו של ליו ג'יה מלך ג'ינג, ובצפון חצה את נהר חואי. ג'יאו מלך צ'ו נמלט ונכנס לשׁוֵ'ה. גאו־דזו יצא בעצמו לתקוף את המורד, והעמיד את בנו צ'אנג למלך חואי־נאן.

בשנה השתים־עשרה, בחודש העשירי, כבר הביס גאו־דזו את צבאו של בו בחווי־ג'ווי. בו נמלט, והקיסר שלח מצביא עצמאי לרדוף אחריו.

בדרכו חזרה עבר גאו־דזו בפיי ונשאר שם. הוא ערך משתה בארמון פיי, זימן את כל מכריו הוותיקים ואת הזקנים והצעירים והשקה אותם בנדיבות. הוא גייס בפיי מאה ועשרים ילדים ולימדם לשיר. כשהיין היטיב את לבו הכה גאו־דזו בכלי הג'ו וחיבר ושר שיר: "רוח גדולה קמה, העננים עפים למרום; / מרותי חלה בין הימים, ושבתי למולדתי. / היכן אמצא אנשי חיל שישמרו על ארבע

הרוחות?" הוא הורה לכל הילדים להשיב אחריו וללמוד את השיר. אז קם גאו־דזו ורקד, אך התרגשות ועצב מילאו את לבו וכמה שורות דמעות זלגו מעיניו. הוא אמר לאבות ולאחים של פיי: "האיש הנודד מתעצב על מולדתו. אף שקבעתי את בירתי בגוואן־ג'ונג, אחרי עשרת אלפים שנה עוד יאהבו רוחי ונשמתי את פיי ויתגעגעו אליה. יתרה מזו, אני קמתי כדוכס פיי להשמיד את העריצים והמורדים, וכך זכיתי בארץ כולה. לכן תהא פיי נחלת הרחצה שלי; אני פוטר את אנשיה ממסים ומעבודה, ומדור לדור לא יוטל עליהם דבר." האבות, האחים, האימהות והמכרים הוותיקים של פיי שתו עמו ושמחו עד תום מדי יום. הם סיפרו זיכרונות מן העבר, צחקו ושמחו. כעבור יותר מעשרה ימים ביקש גאו־דזו לצאת, אך האבות והאחים של פיי הפצירו בו להישאר. גאו־דזו אמר: "אנשיי רבים ואתם, אבותיי ואחיי, אינכם יכולים לספק להם מזון." הוא יצא אפוא. כל אנשי מחוז פיי רוקנו את העיר ובאו למערבה להביא מנחות. גאו־דזו עצר שוב, פרש אוהל ושתה שלושה ימים. האבות והאחים של פיי השתחוו כולם ואמרו: "פיי זכתה למרבה המזל בפטור, אך פנג לא זכתה בו. רק יואיל הוד מלכותו לרחם עליה." גאו־דזו אמר: "פנג היא המקום שבו נולדתי וגדלתי; ודאי איני שוכח אותה. נמנעתי מכך רק מפני שבגלל יונג צ'ה היא בגדה בי למען ויי." האבות והאחים של פיי הפצירו בו, ואז העניק גם לפנג פטור זהה לזה של פיי. באותה שעה מינה את ליו בי, רוזן פיי, למלך וו.

מצביאי האן העצמאיים תקפו את צבאו של בו מצפון ומדרום לנהר טאו והנחילו לו תבוסות גדולות. הם רדפו אחריו, לכדו אותו וערפו את ראשו בפו־יאנג.

פאן קוואי הוליך בנפרד צבא והשכין סדר בדאי; הוא ערף את ראשו של צ'ן שִׁי בדאנג־צ'נג.

בחודש האחד־עשר שב גאו־דזו מצבאו של בו לצ'אנג־אן. בחודש השנים־עשר אמר: "לקיסר הראשון של צ'ין, למלך יין של צ'ו צ'ן שה, למלך אן־שי של ויי, למלך מין של צ'י ולמלך דָאו־שיאנג של ג'או נותקה השושלת ואין להם צאצאים. אתן לכל אחד עשר בתי אב לשמור על קברו; לקיסר צ'ין עשרים בתי אב, ולנסיך וו־ג'י מויי חמישה." הפקידים והעם בארץ דאי שנבזזו בכוח בידי צ'ן שִׁי וג'או לי קיבלו כולם חנינה. מצביא שנכנע מצבא צ'ן שִׁי סיפר כי בזמן מרדו שלח לו לוּ וָאן מלך ין אדם וקשר עמו בחשאי. הקיסר שלח את רוזן פי־יאנג להזמין את וָאן, אך ואן טען שהוא חולה. רוזן פי־יאנג חזר וסיפר את כל הדברים; כעת כבר היו סימנים למרדו של ואן. בחודש השני שלח הקיסר את פאן קוואי ואת ג'ואו בו בראש צבא לתקוף את ואן מלך ין, והעניק חנינה לפקידי ין, לעמה ולמי שהשתתף במרד. הוא העמיד את בנו הנסיך ג'יין למלך ין.

כשנלחם גאו־דזו בבו פגע בו חץ תועה והוא חלה בדרך. כשחלתו החמירה הזמינה הקיסרית לו רופא טוב. הרופא נכנס לראותו וגאו־דזו שאל אותו על המחלה. הרופא אמר: "אפשר לרפא אותה." גאו־דזו קילל אותו בגסות ואמר: "אני, אדם בבגדי בד, נשאתי חרב בת שלוש רגל וכבשתי את הארץ; האין זה צו השמים? גורלי נמצא בידי השמים — איזו תועלת יביא אפילו ביאן צ'וּאֶה?" הוא סירב אפוא לקבל טיפול, העניק לרופא חמישים ג'ין זהב ושלחו לדרכו. אחר כך שאלה הקיסרית לו: "לאחר שיחיה הוד מלכותו מאה שנה, אם ימות ראש הממשלה שיאו — את מי יש למנות במקומו?" הקיסר אמר: "קאו שן מתאים." היא שאלה מי אחריו, והקיסר אמר: "ואנג לינג מתאים. אבל לינג מעט פזיז; צ'ן פינג יוכל לסייע לו. לצ'ן פינג יש עודף תבונה, אך קשה להפקיד בידיו את התפקיד לבדו. ג'ואו בו כבד, ישר ואינו מלומד הרבה, אך מי שירגיע

את בית ליו יהיה בוודאי בו; אפשר למנותו למפקד הצבא הראשי." הקיסרית לו שאלה שוב מי אחריו, והקיסר אמר: "מה שאחרי אלה כבר אינו דבר שאת יכולה לדעת."

לוּ וָאן נשאר עם כמה אלפי פרשים סמוך למעברים והמתין, בתקווה שהקיסר יחלים ממחלתו ואז ייכנס בעצמו להתנצל.

ביום ג'יה־צ'ן בחודש הרביעי מת גאו־דזו בארמון צ'אנג־לה. ארבעה ימים לא הוכרז האבל. הקיסרית לו ושן יי־ג'י נועצו ואמרו: "המצביאים היו עם הקיסר משקי בית פשוטים מן השורה, ועתה הם פונים צפונה ומשמשים נתיניו. תמיד התמרמרו על כך; ועתה יצטרכו לשרת שליט צעיר. אם לא נשמיד את משפחותיהם כולם, הארץ לא תשקוט." אדם אחד שמע זאת וסיפר לגנרל לי. הגנרל לי בא לפגוש את שן יי־ג'י ואמר: "שמעתי שהקיסר כבר מת, שזה ארבעה ימים אין מכריזים על האבל ושאתם מבקשים להשמיד את המצביאים. אם אכן כך, הארץ בסכנה. צ'ן פינג וגוואן יינג עומדים בראש מאה אלף איש ושומרים על יינג־יאנג; פאן קוואי וג'ואו בו עומדים בראש מאתיים אלף איש ומשכינים סדר בין ין לדאי. אם ישמעו שהקיסר מת ושכל המצביאים הושמדו, ודאי יאחדו את צבאותיהם, ישובו מן החזית ויתקפו את גוואן־ג'ונג. השרים הגדולים ימרדו מבפנים והנסיכים מבחוץ; את האבדון אפשר יהיה לצפות בעמידה על קצות האצבעות." שן יי־ג'י נכנס ומסר את הדברים. ביום דינג־ווי הוכרז אפוא האבל וחנינה גדולה ניתנה לכל הארץ.

כששמע לוּ וָאן כי גאו־דזו מת, נמלט אל השיונגנו.

ביום בינג־יין נקבר. ביום ג'י־סה הועמד יורש העצר והוא בא אל מקדש הקיסר העליון בדימוס. כל השרים אמרו: "גאו־דזו קם ממעמד שפל וזעיר, סילק את

תוהו התקופה והשיבה אל הישר, והשכין סדר בארץ כולה. הוא האב המייסד של האן והישגו הוא העליון." הם רוממו את תוארו ל"קיסר גָאוֹ". יורש העצר ירש את תואר הקיסר; זה היה הקיסר סיאו־חווי. הוא ציווה על כל הנפות, המדינות והנסיכים להקים מקדש לגאו־דזו ולהקריב בו לפי עונות השנה.

בשנה החמישית לסיאו־חווי, מתוך מחשבה על העצב ועל השמחה שחש גאו־דזו בפיי, הפך את ארמון פיי למקדש המקומי של גאו־דזו. מאה ועשרים הילדים שגאו־דזו לימד לשיר מונו כולם לנגני כלי נשיפה; בכל פעם שחסר אחד מהם מינו אחר במקומו.

לקיסר גאו היו שמונה בנים. הבכור, שנולד מפילגש, היה פיי, מלך דַאו־חווי של צ'י; אחריו סיאו־חווי, בנה של הקיסרית לו; אחריו ז'וּ־אי, מלך יין של ג'או ובנה של הגברת צ'י; אחריו חנג, מלך דאי, בנה של הקיסרית האלמנה בּוֹ, שכבר הועמד לקיסר סיאו־ון; אחריו חווי, מלך ליאנג, שבימי הקיסרית האלמנה לו הועבר להיות מלך גונג של ג'או; אחריו יו, מלך חואי־יאנג, שבימי הקיסרית האלמנה לו הועבר להיות מלך יוּ של ג'או; אחריו צ'אנג, מלך לי של חואי־נאן; ואחריו ג'יין, מלך ין.

ההיסטוריון הגדול אומר: שלטונה של שְׁזִי התבסס על כנות. כשנשחתה הכנות נעשו בני האדם הפשוטים גסים, ולכן ירשו אנשי יין את השלטון באמצעות יראת כבוד. כשנשחתה יראת הכבוד נעשו בני האדם הפשוטים רדופי רוחות, ולכן ירשו אנשי ג'ואו את השלטון באמצעות עידון תרבותי. כשנשחת העידון התרבותי נעשו בני האדם הפשוטים צרי אופק, ואין דרך טובה מן הכנות לתקן את צרות האופק. דרכם של שלושת המלכים דומה למעגל: היא מגיעה לקצה ושבה לראשיתה. בתקופה שבין ג'ואו לצ'ין אפשר

לומר שהעידון התרבותי נשחת. ממשל צ'ין לא שינה את הדרך אלא החמיר באכזריות את העונשים ואת החוקים — האין זו טעות? לכן, כשקמה האן, היא ירשה את השחיתות ושינתה את הסדר, לא הלאתה את העם וזכתה ברצף השמים. שנת החצר נפתחת בחודש העשירי. סימני מרכבתו היו חופה צהובה ונס זנב־יאק משמאל. הקיסר נקבר בצ'אנג־לינג.

דברי הימים היסודיים של הקיסרית האלמנה לוּ

הקיסרית האלמנה לו הייתה אשתו של גאוֹ־דזו עוד בימי שפלותו, וילדה את הקיסר שיאוֹ־חווי ואת בתו, הקיסרית האלמנה לוּ־יֶוֶאן. לאחר שנעשה גאוֹ־דזו מלך האן לקח את הגבירה צ'י מדינג־טאו לאישה אהובה, והיא ילדה את ז'וּ־יי, לימים המלך יין מג'או. שיאוֹ־חווי היה נדיב אך חלש, וגאוֹ־דזו סבר שאינו דומה לו; פעמים רבות ביקש להדיחו מירושת העצר ולהעמיד תחתיו את ז'ו־יי, בנה של הגבירה צ'י, שכן ז'ו־יי דמה לו. הגבירה צ'י הייתה חביבה עליו וליוותה אותו תדיר מזרחה למעברים; יומם ולילה בכתה וביקשה שבנה יחליף את יורש העצר. הקיסרית לו כבר הייתה מבוגרת, נשארה בדרך כלל לשמור על הבית, מיעטה לראות את הקיסר והתרחקה ממנו יותר ויותר. לאחר שהועמד ז'ו־יי למלך ג'או כמעט החליף את יורש העצר פעמים אחדות; בזכות התנגדותם של השרים הגדולים ותוכניתו של רוזן ליו לא הודח יורש העצר.

הקיסרית לו הייתה תקיפה ונחושה וסייעה לגאוֹ־דזו להשכין סדר בארץ כולה; רבים מן השרים הגדולים שהוצאו להורג נפלו מכוחה. שני אחיה של הקיסרית לו היו מצביאים. אחיה הבכור, רוזן ג'ואוֹ־לו, מת בשירות; בנו לו טאי קיבל את התואר רוזן לי, ובנו לו צ'אן — רוזן ג'יאו. אחיה הצעיר, לו שֶׁה־גָ'ה, היה רוזן ג'יין־צ'נג.

ביום ג'יה־צ'ן בחודש הרביעי של שנתו השתים־עשרה מת גאוֹ־דזו בארמון צ'אנג־לה, ויורש העצר ירש את התואר הקיסרי. באותה עת היו לגאוֹ־דזו שמונה בנים. הבכור, פיי, היה אחיו הגדול של שיאוֹ־חווי מאם אחרת ושימש מלך צ'י. כל השאר היו אחיו הצעירים של שיאוֹ־חווי: ז'ו־יי, בן הגבירה צ'י, היה מלך ג'או; חֶנְג, בן הגבירה בּוֹ, היה מלך דאי; חווי, בן אחת הגבירות, היה מלך

ליאנג; יו היה מלך חְוַאי־יאנג; צ'אנג היה מלך חְוַאי־נאן; וג'יין היה מלך ין. ג'יאו, אחיו הצעיר של גאו־דזו, היה מלך צ'ו; בי, בן אחיו הבכור, היה מלך וּ. צ'ן, בנו של וּ ז'ווי אדון פו, שלא היה מבית ליו אך נמנה עם בעלי הזכויות, היה מלך צ'אנג־שה.

הקיסרית לו שנאה יותר מכול את הגבירה צ'י ואת בנה, מלך ג'או. היא ציוותה לכלוא את הגבירה צ'י בסמטת הארמון וזימנה את מלך ג'או. השליח שב שלוש פעמים. ג'ואו צ'אנג, ראש ממשלת ג'או ורוזן ג'יין־פינג, אמר לו: "הקיסר העליון הפקיד בידי את מלך ג'או, ומלך ג'או עודנו צעיר. שמעתי בסתר כי הקיסרית האלמנה נוטרת לגבירה צ'י ומבקשת לזמן את מלך ג'או ולהרוג גם אותו. איני מעז לשלוח את המלך. יתרה מזו, המלך חולה ואינו יכול לציית לצו." הקיסרית לו כעסה מאוד ושלחה אדם לזמן את ראש ממשלת ג'או. כשהגיע ראש הממשלה לג'אנג־אן שלחה שוב אדם לזמן את מלך ג'או. המלך יצא לדרך אך טרם הגיע. הקיסר שיאו־חווי היה רחום ונדיב; הוא ידע כי הקיסרית האלמנה כועסת, יצא בעצמו לקראת מלך ג'או בבה־שאנג, נכנס עמו לארמון והחזיקו לצדו בקומו, בשבתו, בשתייתו ובאכילתו. הקיסרית האלמנה ביקשה להורגו אך לא מצאה שעת כושר. בחודש השנים־עשר של השנה הראשונה לשיאו־חווי יצא הקיסר בבוקר לציד. מלך ג'או היה צעיר ולא יכול היה להשכים. משמעה הקיסרית האלמנה שהוא לבדו שלחה אדם להשקותו יין מורעל. עם עלות השחר שב שיאו־חווי, אך מלך ג'או כבר מת. בעקבות זאת הועבר יו, מלך חוואי־יאנג, להיות מלך ג'או. בקיץ ציווה הקיסר להעניק לאחר מותו לאביו של רוזן לי את התואר רוזן לינג־וּ. הקיסרית האלמנה כרתה אז את ידיה ורגליה של הגבירה צ'י, עקרה את עיניה, צרבה את אוזניה, השקתה אותה סם מאלם והשליכה אותה לבית הכיסא; היא כינתה אותה "חזירת אדם". כעבור ימים

אחדים זימנה את הקיסר שיאו־חווי לראות את חזירת האדם. שיאו־חווי ראה אותה, שאל מי היא, ומשנודע לו כי זו הגבירה צ'י פרץ בבכי גדול. הוא חלה ולא יכול היה לקום יותר משנה. הוא שלח אדם לומר לקיסרית האלמנה: "אין אלה מעשים שבני אדם עושים. אני בנך, הקיסרית האלמנה, ולעולם לא אוכל עוד למשול בארץ." מאותו יום שקע שיאו־חווי בשתייה ובתענוגות, לא שמע לעניניי השלטון, ומשום כך נשאר חולה.

בשנה השנייה באו מלך יואן מצ'ו והמלך דאו־חווי מצ'י לחצר. בחודש העשירי שתו שיאו־חווי ומלך צ'י במשתה לפני הקיסרית האלמנה. שיאו־חווי ראה במלך צ'י את אחיו הבכור והושיבו במושב העליון, לפי מנהג בני משפחה. הקיסרית האלמנה כעסה. היא ציוותה למזוג שתי כוסות יין מורעל, להציבן לפניהם ולהורות למלך צ'י לקום ולברכה. מלך צ'י קם; גם שיאו־חווי קם, נטל כוס וביקש לברך עמו. הקיסרית האלמנה נבהלה, קמה בעצמה ושפכה את כוסו של שיאו־חווי. מלך צ'י חשד בדבר, לא העז לשתות והעמיד פני שיכור כדי לצאת. כששאל ונודע לו כי היה זה רעל, פחד וחשש שלא יוכל להימלט מג'אנג־אן. מזכיר הממלכה של צ'י, שֶׂה, אמר למלך: "לקיסרית האלמנה יש רק שיאו־חווי והנסיכה לו־יואן. עתה יש למלך יותר משבעים ערים, ואילו הנסיכה ניזונה מהכנסותיהן של ערים אחדות בלבד. אם יגיש המלך לקיסרית האלמנה נפה אחת ויעשנה נחלת רחצה לנסיכה, ודאי תשמח הקיסרית האלמנה ולמלך לא תהיה עוד דאגה." מלך צ'י הגיש אפוא את נפת צ'נג־יאנג ורומם את הנסיכה למעמד מלכה אלמנה. הקיסרית לו שמחה והסכימה. היא ערכה משתה במעונו של מלך צ'י; הם שתו בשמחה, וכשנסתיים המשתה התירה למלך צ'י לשוב לארצו. בשנה השלישית החלו לבנות את חומת ג'אנג־

אן; בשנה הרביעית הושלמה מחציתה, ובשנים החמישית והשישית הושלמה החומה. הנסיכים באו להתכנס, ובחודש העשירי הופיעו בחצר לברכה.

ביום וּ־יין בחודש השמיני, בסתיו השנה השביעית, מת הקיסר שיאו־חווי. כשהוכרז האבל בכתה הקיסרית האלמנה אך דמעות לא זלגו. ג'אנג פי־צ'יאנג, בנו בן החמש־עשרה של רוזן ליו, היה משרת החצר ואמר לראש הממשלה: "לקיסרית האלמנה היה רק שיאו־חווי; עתה מת, והיא בוכה בלי צער. האם יודע אדוני את פתרון הדבר?" ראש הממשלה שאל: "מה פתרונו?" פי־צ'יאנג אמר: "לקיסר אין בן בוגר, והקיסרית האלמנה חוששת מפניכם. בקש עתה למנות את לו טאי, לו צ'אן ולו לו למצביאים, להעמידם בראש הצבא הדרומי והצבא הצפוני ולהכניס את כל בני לו לארמון כדי שיחזיקו בשלטון מבפנים. כך יירגע לבה של הקיסרית האלמנה, ואתם אולי תיחלצו מאסון." ראש הממשלה נהג לפי תוכניתו של פי־צ'יאנג. הקיסרית האלמנה שמחה, ורק אז נעשה בכיה מר. מכאן צמח כוחו של בית לו. לאחר מכן ניתנה חנינה גדולה לכל הארץ. ביום שין־צ'ואו בחודש התשיעי נקבר הקיסר. יורש העצר עלה לכס והשתחווה במקדש גאו־דזו. מן השנה הראשונה ואילך יצאו כל הצווים והפקודות מפי הקיסרית האלמנה.

כשהחלה הקיסרית האלמנה למשול בשם הקיסר ביקשה להמליך את בני לו ושאלה את ואנג לינג, ראש הממשלה הימני. ואנג לינג אמר: "הקיסר העליון הקריב סוס לבן ונשבע: 'מי שאינו מבית ליו ויומלך — הארץ כולה תתקוף אותו יחד.' עתה מבקשת הקיסרית להמליך את בני לו; הדבר מנוגד לברית." הקיסרית האלמנה לא שמחה. היא שאלה את צ'ן פינג, ראש הממשלה השמאלי, ואת ג'ואו בו, רוזן ג'יאנג. בו וחבריו השיבו: "הקיסר העליון השכין סדר בארץ והמליך את בניו ואת אחיו. עתה מושלת הקיסרית האלמנה בשם

הקיסר; אין כל מניעה שתמליך את אחיה ואת שאר בני לו." הקיסרית האלמנה שמחה ופיזרה את החצר. ואנג לינג נזף בצ'ן פינג וברוזן ג'יאנג: "כשהקזנו דם ונשבענו בראשונה עם הקיסר העליון, האם לא הייתם שם? עתה מת הקיסר העליון והקיסרית האלמנה היא השליטה. היא מבקשת להמליך את בני לו, ואתם נענים לרצונה, מחניפים לה ומפירים את הברית. באילו פנים תפגשו את הקיסר העליון מתחת לאדמה?" צ'ן פינג ורוזן ג'יאנג אמרו: "בעימות גלוי ובהתנגדות בחצר אין אנו שווים לאדוני; אך בשמירת מזבחות המדינה ובהבטחת צאצאי בית ליו גם אדוני אינו שווה לנו." לוואנג לינג לא הייתה תשובה. בחודש האחד־עשר ביקשה הקיסרית האלמנה לסלקו; היא מינתה אותו למורה הגדול של הקיסר ושללה ממנו את סמכות ראש הממשלה. ואנג לינג טען אפוא למחלה, פרש ושב לביתו. היא מינתה את פינג, ראש הממשלה השמאלי, לראש הממשלה הימני ואת שן יי־ג'י, רוזן פי־יאנג, לראש הממשלה השמאלי. ראש הממשלה השמאלי לא ניהל את ענייני המדינה, אלא הופקד על הארמון כאילו היה ראש משמר הארמון. יי־ג'י היה חביב על הקיסרית האלמנה ולכן החזיק תמיד בשלטון, וכל השרים והנכבדים נזקקו לו כדי להכריע בעניינים. לאחר מכן הועלה אביו של רוזן לי לאחר מותו למעמד המלך דאו־וו, כצעד ראשון לקראת המלכת בני לו.

בחודש הרביעי ביקשה הקיסרית האלמנה להעניק תוארי רוזן לבני לו. תחילה העניקה לוו־דזה, ראש משמר הארמון ואחד מבעלי הזכויות של גאו־דזו, את התואר רוזן בו־צ'נג. הנסיכה לו־יואן מתה וקיבלה לאחר מותה את התואר הקיסרית האלמנה לו־יואן. בנה יֵן נעשה מלך לו. אביו של מלך לו היה ג'אנג אָאוֹ, רוזן שוֵ'אן־פינג. ג'אנג, בנו של המלך דאו־חווי מצ'י, קיבל את התואר רוזן ג'ו־שוּ' והושאה לו בתו של לו לו. שוֹאוּ, ראש ממשלת צ'י, נעשה רוזן פינג־דינג,

וין, השר הממונה על אוצר הארמון, נעשה רוזן וו. לאחר מכן העניקה ללו ג'ונג את התואר רוזן פיי, ללו פינג — רוזן פּוּ־לִיוּ, ולג'אנג מאי — רוזן נאן־גונג.

הקיסרית האלמנה ביקשה להמליך את בני לו. תחילה העמידה את צ'יאנג, בן מנשות הארמון של שיאו־חווי, למלך חוואי־יאנג; את בּוּ־יִי למלך צ'אנג־שאן; את שאן לרוזן שיאנג־צ'נג; את צ'או לרוזן גְ'ה; ואת וו לרוזן חוּ־גוואן. היא רמזה לשרים הגדולים על רצונה, והם ביקשו להעמיד את לו טאי, רוזן לי, למלך לו. הקיסרית האלמנה הסכימה. שֶׁה־גְ'ה, הרוזן קאנג מג'יין־צ'נג, מת; בנו היורש חטא והודח, ואחיו הצעיר לו לו הועמד לרוזן חו־לינג כדי להמשיך את שושלת הרוזן קאנג. בשנה השנייה מת מלך צ'אנג־שאן; אחיו הצעיר שאן, רוזן שיאנג־צ'נג, נעשה מלך צ'אנג־שאן ושמו שונה ליִי. בחודש האחד־עשר מת טאי, מלך לו, וקיבל לאחר מותו את התואר המלך סוּ. יורש העצר ג'יה עלה תחתיו למלוכה. בשנה השלישית לא אירע דבר. בשנה הרביעית הוענקו התארים רוזן לין־גוואנג ללו שׁוּ', רוזן יוּ ללו טָה, רוזן גְ'וֵי־צ'י ללו גֶנְג־שֶׁה ורוזן לו־צ'נג ללו פָן; כן קיבלו תוארי רוזן חמישה ראשי ממשלה של הנסיכויות.

בתו של רוזן שׁוֵ'אן־פינג הייתה קיסריתו של שיאו־חווי, אך לא היה לה בן. היא העמידה פנים שהרתה, לקחה את בנה של אחת הנשים היפות, טענה שהוא בנה והרגה את אמו; את הילד שטענה כי הוא בנה העמידה ליורש העצר. כשמת שיאו־חווי עלה יורש העצר לשלטון כקיסר. משגדל שמע מפי מישהו כי אמו מתה וכי אין הוא באמת בנה של הקיסרית, ואמר בגלוי: "כיצד יכלה הקיסרית להרוג את אמי ולטעון שאני בנה? עדיין איני בוגר; כשאגדל אחולל שינוי." הקיסרית האלמנה שמעה זאת ודאגה. מחשש שיחולל מרד כלאה אותו בסמטה הפנימית של הארמון והודיעה כי הקיסר חולה מאוד; איש מן הסובבים אותו לא הורשה לראותו. הקיסרית האלמנה אמרה: "מי שמחזיק

בארץ ומושל בחיי רבבות בני העם מכסה אותם כשמים ומכיל אותם כארץ. כשבלבו של השליט שמחה הוא משכין ביטחון בעם, והעם משרת את שליטו בלב שמח; כשהשמחה זורמת ביניהם הארץ נשלטת. עתה חולה הקיסר זה זמן רב ואינו מחלים; הוא אבד בדרכו, נטרפה דעתו, ואין הוא מסוגל להמשיך את השושלת ולקיים את קורבנות מקדשי האבות. אי אפשר להפקיד בידיו את הארץ; יש להחליפו." השרים השתחוו כולם עד הארץ ואמרו: "הקיסרית האלמנה דואגת עמוקות לעם הארץ ולדרך שבה יעמדו מקדשי האבות ומזבחות המדינה בשלום. אנו, השרים, משתחווים ומקבלים את הצו." הקיסר הודח, והקיסרית האלמנה כלאה אותו והרגתו. ביום בינג־צ'ן בחודש החמישי העמידה את יי, מלך צ'אנג־שאן, לקיסר ושינתה את שמו לחוֹנְג. לא הכריזו על שנה ראשונה חדשה, מפני שהקיסרית האלמנה שלטה בענייני הארץ. צ'או, רוזן ג'ה, נעשה מלך צ'אנג־שאן. משרת המפקד העליון הונהג מחדש, וג'ואו בו, רוזן ג'יאנג, מונה למפקד העליון. בחודש השמיני של השנה החמישית מת מלך חוואי־יאנג, ואחיו הצעיר וו, רוזן חו־גוואן, נעשה מלך חוואי־יאנג. בחודש העשירי של השנה השישית אמרה הקיסרית האלמנה כי ג'יה מלך לו מתנהג ביהירות ובהפקרות; היא הדיחה אותו והעמידה במקומו למלך לו את לו צ'אן, אחיו הצעיר של טאי המלך סו. בקיץ ניתנה חנינה לכל הארץ. שינג־ג'ו, בנו של המלך דאו־חווי מצ'י, קיבל את התואר רוזן דונג־מוֹאוּ.

בחודש הראשון של השנה השביעית זימנה הקיסרית האלמנה את יו, מלך ג'או. יו קיבל לאישה בת מבנות לו אך לא אהב אותה, ואהב פילגש אחרת. בת לו קינאה, עזבה בכעס והשמיצה אותו לפני הקיסרית האלמנה. היא העלילה עליו ואמרה כי הכריז: 'באיזו זכות נעשו בני לו מלכים? לאחר שתחיה הקיסרית האלמנה מאה שנה, ודאי אתקוף אותם.' הקיסרית האלמנה כעסה

וזימנה משום כך את מלך ג'או. כשהגיע, הושם במעונו אך לא הורשה לראותה; היא ציוותה על שומרים להקיפו ולא לתת לו מזון. כמה משריו ניסו להאכילו בסתר, אך כל אחד מהם נתפס ונשפט. מלך ג'או רעב ושר: "בני לו מחזיקים בשלטון — בית ליו בסכנה; / הם כופים את הנסיכים והשליטים ונתנו לי אישה בכוח. / אשתי קינאה והעלילה עליי רעה; / אישה משמיצה משבשת את הארץ, והשליטה אינה מתעוררת. / אין לי שר נאמן — מדוע נטשתי את ארצי? / אכריע את גורלי בשדה הפתוח; שמים כחולים, רוממו את הישר! / אבוי, אין להשיב את הנעשה; מוטב היה לשלוח יד בנפשי מוקדם. / מלך אני ובכל זאת מת ברעב — מי יחמול עליי? / בית לו השחית את הצדק; בידי השמים אפקיד את נקמתי." ביום דינג־צ'ואו מת מלך ג'או בכלא, ונקבר כמנהג פשוטי העם לצד קברי העם בג'אנג־אן.

ביום ג'י־צ'ואו לקה השמש והיום החשיך. הקיסרית האלמנה ראתה בכך אות רע, לבה לא שמח, והיא אמרה לסובבים אותה: "זה בגללי."

בחודש השני הועבר חווי, מלך ליאנג, להיות מלך ג'או. צ'אן מלך לו הועבר להיות מלך ליאנג, אך לא יצא לממלכתו ונעשה המורה הגדול של הקיסר. טאי, בנו של הקיסר ורוזן פינג־צ'אנג, הועמד למלך לו. שמה של ליאנג שונה ללו, ושמה של לו שונה לג'י־צ'ואן. ללו שוּ, אחותה הצעירה של הקיסרית האלמנה, הייתה בת שנישאה לליו דזה, רוזן יינג־לינג; דזה היה המצביא הגדול. הקיסרית האלמנה המליכה את בני לו וחששה כי לאחר מותה יפגע בהם המצביא ליו. לכן העמידה את ליו דזה למלך לאנג־יה כדי לפייסו.

מאז שהועבר חווי, מלך ליאנג, למלוך בג'או היה לבו כבד עליו. הקיסרית האלמנה נתנה לו את בתו של לו צ'אן למלכה. כל פקידי המלכה היו מבני לו;

הם נטלו לעצמם את הסמכות, עקבו בחשאי אחרי מלך ג'או ולא הניחו לו לפעול כרצונו. למלך הייתה פילגש אהובה, והמלכה שלחה אדם להשקותה רעל ולהורגה. המלך חיבר ארבעה בתי שיר וציווה על הנגנים לשיר אותם. בצערו התאבד בחודש השישי. משמעה זאת הקיסרית האלמנה טענה כי זנח את חובות מקדש האבות למען אישה, וביטלה את זכות יורשיו.

ג'אנג אָאוֹ, רוזן שׁוֵ־אן־פינג, מת. בנו יֵן נעשה מלך לו, ולאו הוענק לאחר מותו התואר המלך לוֹ־יואן.

בסתיו שלחה הקיסרית האלמנה שליח להודיע למלך דאי כי היא מבקשת להעבירו למלכות ג'או. מלך דאי הודה לה וסירב, וביקש לשמור על גבול דאי.

המורה הגדול צ'אן, ראש הממשלה פינג ואחרים אמרו: "לו לו, רוזן וּ־שין, הוא הבכיר ברוזנים ומעמדו ראשון; אנו מבקשים להעמידו למלך ג'או." הקיסרית האלמנה הסכימה, ורוממה לאחר מותו את אביו של לו, הרוזן קאנג, לתואר המלך ג'או־ג'או. בחודש התשיעי מת ג'יין, המלך לינג של ין. היה לו בן מאחת הנשים היפות, אך הקיסרית האלמנה שלחה אדם להורגו. לא נותר לו יורש וממלכתו בוטלה. בחודש העשירי של השנה השמינית העמידה את לו טונג, רוזן דונג־פינג ובנו של לו טאי המלך סו, למלך ין, והעניקה לאחיו הצעיר לו ג'ואנג את התואר רוזן דונג־פינג.

באמצע החודש השלישי קיימה הקיסרית לו טקס טיהור. בדרכה חזרה, כשעברה בדרך גְ'ה, ראתה יצור הדומה לכלב כחול. הוא נאחז בבית שחיה של הקיסרית גאו ונעלם לפתע. כששאלה במגידי עתידות אמרו כי רוחו של ז'ו־יי מלך ג'או רודפת אותה. הקיסרית גאו חלתה אפוא מן הפגיעה בבית השחי.

נכדה של הקיסרית גאו, יֶן מלך לו־יואן, היה צעיר, איבד מוקדם את אביו ואת אמו ונשאר יתום וחסר כוח. משום כך העניקה לשני בניו של ג'אנג או מפילגש קודמת תוארי רוזן: צ'י נעשה רוזן שין־דו ושׂואוּ — רוזן לה־צ'אנג, כדי שיסייעו לין מלך לו־יואן. עוד העניקה לג'אנג שֶׂה, השליח הגדול של הארמון, את התואר רוזן ג'יין־לינג וללו ז'ונג — רוזן ג'וּ־דזה. כל הממונים וסגניהם מבין סריסי הארמון נעשו רוזנים בתוך המעברים וקיבלו נחלות בנות חמש מאות בתי אב.

באמצע החודש השביעי החמירה מחלתה של הקיסרית גאו. היא ציוותה שלו לו מלך ג'או יתמנה למצביא העליון ויפקד על הצבא הצפוני, ולו צ'אן מלך לו יחזיק בצבא הדרומי. הקיסרית האלמנה לו הזהירה את צ'אן ואת לו: "הקיסר העליון כבר השכין סדר בארץ וכרת ברית עם השרים הגדולים: 'מי שאינו מבית ליו ויומלך — הארץ כולה תתקוף אותו יחד.' עתה בני לו הם מלכים והשרים הגדולים אינם מרוצים. כאשר אמות יהיה הקיסר צעיר, והשרים הגדולים עלולים לחולל שינוי. עליכם להחזיק בנשק ולשמור על הארמון; היזהרו שלא לצאת וללוות את מסע ההלוויה ושלא לתת לאחרים לשלוט בכם." ביום שין־סה מתה הקיסרית גאו. בצוואתה העניקה לכל אחד ממלכי הנסיכויות אלף ג'ין זהב, וגם למצביאים, לראשי הממשלה, לרוזנים, למשרתי החצר ולפקידים הוענק זהב לפי דרגתם. חנינה גדולה ניתנה לכל הארץ. לו צ'אן מלך לו מונה לראש המדינה, ובתו של לו לו נעשתה קיסריתו של הקיסר.

לאחר שנקברה הקיסרית גאו מונה שן יי־ג'י, ראש הממשלה השמאלי, למורה הגדול של הקיסר.

ליו ג'אנג, רוזן ג'ו־שׂוּ, היה איש בעל עוז וכוח; ליו שינג־ג'ו, רוזן דונג־מאו, היה אחיו הצעיר. שניהם היו אחיו הצעירים של מלך צ'י, בנו של המלך אַי מצ'י,

והתגוררו בג'אנג־אן. באותה שעה החזיקו בני לו בשלטון ונטלו לעצמם את הסמכות. הם ביקשו למרוד, אך חששו מן השרים הוותיקים של הקיסר העליון, ובהם הרוזנים ג'יאנג וגוואן, ולא העזו לפתוח במעשה. אשתו של רוזן ג'ו־שו' הייתה בתו של לו ולו וידעה בסתר על מזימתם. מחשש שיוציאוה להורג שלחה בחשאי אדם להודיע לאחיה, מלך צ'י, וביקשה שיקים צבא במערב, ישמיד את בני לו ויומלך. רוזן ג'ו־שו' ביקש לפעול מבפנים בתיאום עם השרים הגדולים. מלך צ'י ביקש להקים צבא, אך ראש ממשלתו לא שמע לו. ביום בינג־וו בחודש השמיני ביקש מלך צ'י לשלוח אדם להרוג את ראש הממשלה. ראש הממשלה, ג'או פינג, מרד, הקים צבא וביקש לצור על המלך. המלך הרג אפוא את ראש ממשלתו, הוציא צבא מזרחה, ובמרמה נטל את צבאו של מלך לאנג־יה; הוא איחד את הפיקוד עליו והתקדם מערבה. הפרשה מסופרת בדברי מלך צ'י.

מלך צ'י שלח למלכי הנסיכויות איגרת ובה נאמר: "הקיסר העליון השכין סדר בארץ והמליך את בניו ואת אחיו; המלך דאו־חווי מלך בצ'י. לאחר שמת המלך דאו־חווי שלח הקיסר שיאו־חווי את ליאנג, רוזן ליו, להמליך אותי למלך צ'י. שיאו־חווי מת, הקיסרית גאו תפסה את השלטון, ובזקנתה שמעה בקול בני לו. היא הדיחה קיסר כרצונה והעמידה אחר תחתיו; בזה אחר זה הרגה שלושה מלכי ג'או; החריבה את ליאנג, ג'או וין כדי להמליך בהן את בני לו; ואת צ'י חילקה לארבעה. שרים נאמנים נכנסו להוכיח אותה, אך השליטה הייתה מבולבלת ולא שמעה להם. עתה מתה הקיסרית גאו, והקיסר צעיר מכדי למשול בארץ, ולכן הוא נשען בהכרח על השרים הגדולים ועל הנסיכים. ואולם בני לו מוסיפים ומרוממים את משרותיהם על דעת עצמם, מרכזים צבא ומטילים אימה, כופים את הרוזנים ואת השרים הנאמנים ומזייפים צווים כדי

לפקוד על הארץ; משום כך נתונים מקדשי האבות בסכנה. אוליך את צבאי פנימה כדי להשמיד את מי שאינם ראויים להיות מלכים." משמעה חצר האן על כך שלחו ראש המדינה לו צ'אן וחבריו את גוואן יינג, רוזן יינג־יין, בראש צבא לתקוף אותו. כשהגיע גוואן יינג לייינג־יאנג אמר בלבו: "בני לו שולטים בצבא שבגוואן־ג'ונג ומבקשים לסכן את בית ליו ולהמליך את עצמם. אם אביס עתה את צ'י ואשוב לדווח, רק אחזק את משאביהם של בני לו." הוא נשאר אפוא במחנה ביינג־יאנג ושלח שליח להסביר את הדבר למלך צ'י ולנסיכים. הוא כרת עמם ברית והמתין שבני לו יחוללו שינוי, כדי להשמידם יחד. כששמע זאת מלך צ'י החזיר את צבאו לגבול המערבי והמתין להסכם.

לו לו ולו צ'אן ביקשו לפתוח במרד בגוואן־ג'ונג. בפנים חששו מרוזן ג'יאנג, מרוזן ג'ו־שו' ומחבריהם, ובחוץ מצבאות צ'י וצ'ו; עוד חששו שגוואן יינג יבגוד בהם. הם ביקשו להמתין עד שצבאו של גוואן יינג יתאחד עם צ'י ואז לפעול, והיססו בלי להכריע. באותה שעה נשאו טאי מלך ג'י־צ'ואן, וו מלך חוואי־יאנג וצ'או מלך צ'אנג־שאן את התואר אחיו הצעירים של הקיסר הילד; גם מלך לו־יואן, נכדה של הקיסרית לו, היה צעיר. איש מהם טרם יצא לממלכתו וכולם ישבו בג'אנג־אן. לו מלך ג'או וצ'אן מלך ליאנג פיקדו איש על הצבא הצפוני והצבא הדרומי, ושניהם היו מבית לו. הרוזנים והשרים כולם חששו לחייהם.

ג'ואו בו, רוזן ג'יאנג והמפקד העליון, לא יכול היה להיכנס למחנה וליטול את הפיקוד. לי שאנג, רוזן צ'ו־ג'ואו, היה זקן וחולה, ובנו ג'י היה ידידו הטוב של לו לו. רוזן ג'יאנג נועץ אפוא בראש הממשלה צ'ן פינג, ושלח אדם לתפוס את לי שאנג ולהכריח את בנו ג'י ללכת ולהוליך שולל את לו לו. ג'י אמר לו: "הקיסר העליון והקיסרית לו השכינו יחד סדר בארץ. בית ליו העמיד תשעה מלכים ובית לו העמיד שלושה; הכול נעשה בעצת השרים הגדולים, הדבר כבר הוכרז

לנסיכים והם כולם ראוהו כראוי. עתה מתה הקיסרית האלמנה והקיסר צעיר. אתה נושא את חותם מלך ג'או, אך במקום למהר לממלכתך ולשמור על גבולה התמנית למצביא עליון, אתה מפקד על צבא ונשאר כאן; משום כך חושדים בך השרים הגדולים והנסיכים. מדוע לא תחזיר את חותם המצביא ותמסור את הצבא למפקד העליון? בקש ממלך ליאנג להחזיר את חותם ראש המדינה, כרות ברית עם השרים הגדולים וצא לממלכתך. צבא צ'י ודאי יתפזר, השרים הגדולים יירגעו, ואתה תשכב על כר גבוה ותמלוך על אלף לי; זהו רווח לעשרת אלפים דורות." לו לו האמין לתוכניתו וביקש להחזיר את חותם המצביא ולמסור את הצבא למפקד העליון. הוא שלח אדם לדווח ללו צ'אן ולזקני בית לו. מקצתם ראו בכך תועלת ואחרים אמרו שאין בכך תועלת, והוא הוסיף להסס בלי להחליט. לו לו בטח בלי ג'י ונהג לצאת עמו לציד. כשעבר אצל דודתו לו שׁוּ כעסה מאוד ואמרה: "אתה מצביא ובכל זאת נוטש את צבאך; מעתה אין לבני לו מקום בעולם!" היא הוציאה את כל הפנינים, אבני החן וכלי היקר שלה ופיזרה אותם באולם, ואמרה: "אין טעם לשמור אותם למען אחרים."

שן יי־ג'י, ראש הממשלה השמאלי, הודח מתפקידו.

עם שחר יום גנג־שן בחודש השמיני נפגש ג'ו, רוזן פינג־יאנג שמילא את תפקיד הצנזור הגדול, עם ראש המדינה לו צ'אן כדי לדון בעניינים. ג'יה שׁוּאוּ, ראש משמר הארמון, בא בשליחות מצ'י והוכיח את צ'אן שוב ושוב: "המלך לא יצא מוקדם לממלכתו; האם יוכל לצאת עתה, גם אם ירצה?" הוא סיפר לצ'אן בפרוטרוט שגוואן יינג כרת ברית עם צ'י וצ'ו ושבדעתם להשמיד את בני לו, והאיץ בו למהר ולהיכנס לארמון. רוזן פינג־יאנג שמע מקצת דבריו, דהר להודיע לראש הממשלה ולמפקד העליון. המפקד העליון ביקש להיכנס לצבא

הצפוני אך לא הורשה. טונג, רוזן שיאנג־פינג, היה ממונה על סמלי הפיקוד; המפקד העליון ציווה עליו לשאת סמל ולזייף צו המכניס אותו לצבא הצפוני. אחר כך שלח שוב את לי ג'י ואת ליו גְ'יֵה, הממונה על האורחים, להקדים ולומר ללו לו: "הקיסר ציווה על המפקד העליון לשמור על הצבא הצפוני ומבקש שתצא לממלכתך. החזר מיד את חותם המצביא ופרוש; אם לא, האסון עומד לפרוץ." לו לו סבר כי אחיו לי לא ירמה אותו. הוא הסיר אפוא את החותם, מסרו לממונה על האורחים והפקיד את הצבא בידי המפקד העליון. המפקד העליון קיבל את הפיקוד ונכנס בשער המחנה. הוא העביר פקודה בצבא: "מי שתומך בבית לו יחשוף כתף ימין; מי שתומך בבית ליו יחשוף כתף שמאל." כל אנשי הצבא חשפו את כתפם השמאלית למען בית ליו. כשהגיע המפקד העליון כבר הסיר המצביא לו לו את חותם המצביא העליון ויצא, והמפקד העליון קיבל כך את הפיקוד על הצבא הצפוני.

ואולם הצבא הדרומי עוד נותר. משמע רוזן פינג־יאנג על שאירע הודיע לראש הממשלה פינג על מזימתו של לו צ'אן. ראש הממשלה פינג זימן את רוזן ג'ו־שו' לסייע למפקד העליון, והמפקד העליון ציווה עליו לפקח על שערי המחנה. רוזן פינג־יאנג נשלח לומר למפקד משמר הארמון: "אל תכניס את ראש המדינה צ'אן בשערי ההיכל." לו צ'אן לא ידע שלו לו כבר עזב את הצבא הצפוני. הוא בא לארמון וויי־יאנג וביקש לחולל מרד, אך לא הורשה להיכנס בשערי ההיכל והסתובב הלוך ושוב. רוזן פינג־יאנג חשש שלא יגברו עליו ודהר להודיע למפקד העליון. המפקד העליון עדיין חשש שלא יגבר על בני לו ולא העז להכריז בגלוי שיש להשמידם. הוא שלח את רוזן ג'ו־שו' ואמר לו: "מהר והיכנס לארמון כדי לשמור על הקיסר." רוזן ג'ו־שו' ביקש חיילים, והמפקד העליון נתן לו יותר מאלף איש. הוא נכנס בשערי ארמון וויי־יאנג ומצא את צ'אן

בחצר. בשעת ארוחת הערב תקף אותו. צ'אן נמלט; רוח שמים עזה קמה, פמלייתו התפזרה בשל כך ואיש לא העז להילחם. הם רדפו אחרי צ'אן והרגוהו בבית הכיסא של משרד משרתי הארמון.

לאחר שרוזן ג'ו־שו' הרג את צ'אן ציווה הקיסר על שליח לשאת סמל פיקוד ולברכו על עמלו. רוזן ג'ו־שו' ביקש לקחת ממנו את הסמל כהוכחה לסמכותו, אך השליח סירב. רוזן ג'ו־שו' עלה אפוא עמו למרכבה, ובעזרת סמל הפיקוד דהר ממקום למקום וערף את ראשו של לו גנג־שה, מפקד משמר ארמון צ'אנג־לה. הוא שב, דהר אל הצבא הצפוני ודיווח למפקד העליון. המפקד העליון קם, השתחווה ובירך את רוזן ג'ו־שו: "רק לו צ'אן הדאיג אותנו. עתה שהוצא להורג, הארץ הוכרעה." הוא שלח מיד אנשים לכל האזורים לתפוס את כל בני לו, גברים ונשים כאחד; צעיר וזקן — כולם נערפו. ביום שין־יו נתפס לו לו ונערף, ולו שׂוּ' הומתה במלקות. הוא שלח אדם להרוג את לו טונג מלך ין והדיח את ין מלך לו. ביום זן־שׂוּ הושב שן יי־ג'י, המורה הגדול של הקיסר, לתפקיד ראש הממשלה השמאלי. ביום וו־צ'ן הועבר מלך ג'י־צ'ואן למלוך בליאנג, וסווי, בנו של יו המלך יוּ מג'או, הועמד למלך ג'או. רוזן ג'ו־שו' ג'אנג נשלח להודיע למלך צ'י על השמדת בני לו ולהורות לו לפזר את צבאו. גם צבאו של גוואן יינג עזב את יינג־יאנג ושב.

השרים הגדולים נועצו יחד בסתר ואמרו: "הקיסר הילד ומלכי ליאנג, חוואי־יאנג וצ'אנג־שאן אינם באמת בניו של שיאו־חווי. הקיסרית לו השתמשה בתחבולה: היא טענה כי בני אחרים הם בניה, הרגה את אמותיהם, גידלה אותם בארמון האחורי, הורתה לשיאו־חווי לטעון כי הם בניו והעמידה אותם ליורשים ולמלכים, כדי לחזק את בית לו. עתה השמדנו את כל בני לו; אם נותיר על כנם את מי שהיא העמידה והם יגדלו ויחזיקו בשלטון, לא יישאר

מאתנו שריד. מוטב שנבחן מי מן המלכים הראוי ביותר ונעמיד אותו." היו שאמרו: "המלך דאו־חווי מצ'י היה בנו הבכור של הקיסר העליון. עתה בנו הראשי הוא מלך צ'י; לפי סדר הייחוס הוא נכדו הראשי והבכור של הקיסר העליון, ואפשר להעמידו." השרים הגדולים אמרו כולם: "בית לו, כמשפחת האם, היה רע וכמעט סיכן את מקדשי האבות ושיבש את בעלי הזכויות. משפחת אמו של מלך צ'י היא משפחת סָה, וסָה ג'וּן אדם רע הוא. אם נעמיד את מלך צ'י, נשוב וניצור בית לו נוסף." הם ביקשו להעמיד את מלך חוואי־נאן, אך סברו שהוא צעיר ושגם משפחת אמו רעה. לבסוף אמרו: "מלך דאי הוא עתה הבכור בבניו החיים של הקיסר העליון, והוא נדיב, מסור להוריו, רחב לב וסובלני. בית בו, משפחת אמו, זהיר וטוב. יתרה מזו, העמדת הבכור הולמת את הסדר, ושמו כבן מסור ורחום נודע בארץ כולה. הדבר ראוי." הם שלחו אפוא יחד ובסתר אדם לזמן את מלך דאי. מלך דאי שלח אדם לדחות את ההזמנה. השליחים שבו אליו פעמיים, ורק אז עלה על מרכבת דואר רתומה לשישה סוסים. ביום ג'י־יו, היום האחרון של החודש התשיעי הנוסף, הגיע לג'אנג־אן ושהה במעון דאי. כל השרים הגדולים באו לפוגשו, הגישו למלך דאי את חותם הקיסר ורוממוהו יחד לקיסר. מלך דאי סירב פעמים אחדות; השרים הפצירו בו בתוקף ורק אז נענה.

ליו שינג־ג'ו, רוזן דונג־מאו, אמר: "לא היה לי חלק בהשמדת בית לו; אבקש לטהר את הארמון." הוא וטנג, רוזן ז'ו־יין והממונה על אורוות הקיסר, נכנסו לארמון. הם ניגשו אל הקיסר הילד ואמרו: "אדוני אינו מבית ליו ואינו ראוי לעמוד בשלטון." הוא פנה וסימן לנושאי הרמחים שמאחוריו להניח את נשקם ולצאת. אחדים מהם סירבו להניח את נשקם, אך ג'אנג דזה, הממונה על הסריסים, דיבר אליהם והם הניחוהו. אדון טנג זימן אז את מרכבת הקיסר,

העלה עליה את הקיסר הילד והוציאו. הקיסר הילד שאל: "לאן אתם מוליכים אותי?" אדון טנג השיב: "החוצה, אל מקום מגורים." הוא שיכן אותו במשרד אוצר הארמון. אחר כך העמיד את מרכבת הטקס הקיסרית ובא לקבל את פני מלך דאי במעונו. הוא דיווח: "הארמון טוהר בקפידה." מלך דאי נכנס עוד באותו ערב לארמון וי־יאנג. עשרה שליחים נושאי רמחים שמרו על השער הקיצוני ואמרו: "הקיסר נמצא כאן; מי אתה שתיכנס?" מלך דאי פנה אל המפקד העליון. המפקד העליון בא להסביר להם, ועשרת השליחים הניחו כולם את נשקם והלכו. מלך דאי נכנס וקיבל לידיו את השלטון. בלילה חילקו בעלי התפקידים את המשימות והשמידו במעונותיהם את מלכי ליאנג, חוואי־יאנג וצ'אנג־שאן ואת הקיסר הילד. מלך דאי עלה לכס הקיסר. הוא מת כעבור עשרים ושלוש שנים וקיבל לאחר מותו את התואר הקיסר שיאו־וון.

ההיסטוריון הגדול אומר: בימי הקיסר שיאו־חווי והקיסרית גאו יכלו פשוטי העם להיחלץ מסבלן של המדינות הלוחמות, והשליט והשרים ביקשו כאחד לנוח באי־עשייה. משום כך ישב הקיסר חווי בידיים שלובות, והקיסרית גאו, שליטה אישה, משלה בשם הקיסר; השלטון לא יצא מחדרי הארמון, והארץ כולה שרתה בשלווה. בעונשים נעשה שימוש מועט והחוטאים היו נדירים. העם עסק בחריש ובקציר, והמזון והלבוש הלכו ורבו.

דברי הימים היסודיים של שיאו־וון

הקיסר שיאו־וון היה אחד מבניו האמצעיים של גאו־דזו. באביב השנה האחת־עשרה לגאו־דזו, לאחר שכבר הביס את צבאו של צ'ן שי והשכין סדר בארץ דאי, העמידו למלך דאי וקבע את בירתו בג'ונג־דו. הוא היה בנה של המלכה האלמנה מבית בּוֹ. בשנה השבע־עשרה מאז עלה למלכות בדאי, היא השנה השמינית לקיסרית גאו, מתה הקיסרית גאו בחודש השביעי. בחודש התשיעי ביקשו בני לו, ובראשם לו צ'אן, לחולל מרד ולסכן את בית ליו. השרים הגדולים השמידו אותם יחד, ונועצו לזמן את מלך דאי ולהעמידו לקיסר. הפרשה מסופרת בדברי הקיסרית לו.

ראש הממשלה צ'ן פינג, המפקד העליון ג'ואו בו ואחרים שלחו אנשים לקבל את פני מלך דאי. מלך דאי שאל את אנשי פמלייתו, ובהם ראש משמר הארמון ג'אנג וו. ג'אנג וו וחבריו נועצו ואמרו: "השרים הגדולים של האן היו כולם מצביאים ותיקים מימי הקיסר גאו. הם מורגלים במלחמה ומרבים תחבולות וכזבים. כוונתם אינה מסתכמת בזאת; רק מפני שפחדו מעוצמתם של הקיסר גאו ושל הקיסרית האלמנה לו נמנעו מלפעול. עתה כבר השמידו את כל בני לו, וזה עתה הקיזו דם בבירה. קבלת פני הוד מלכותך אינה אלא אמתלה, ולמעשה אין לבטוח בהם. נבקש מהוד מלכותך לטעון למחלה ולא ללכת, ולהמתין לראות מה יתפתח." מפקד הבירה סונג צ'אנג ניגש ואמר: "דעת השרים כולה מוטעית. כאשר איבדה צ'ין את שלטונה קמו יחד הנסיכים וגיבורי הכוח; רבבות אנשים סברו איש איש שיוכל לזכות בו, אך לבסוף היה זה בית ליו שעלה לכס בן השמים, והעולם כולו איבד כל תקווה אחרת — זו הסיבה הראשונה. הקיסר גאו העניק ממלכות לבניו ולאחיו, וארצותיהם

השתלבו זו בזו כשיני כלב והגבילו זו את זו; לכך קוראים בית אבות איתן כסלע, והעולם נכנע לעוצמתו — זו הסיבה השנייה. מאז קמה האן ביטלה את הממשל האכזרי של צ'ין, פישטה את החוקים והצווים, והשפיעה חסד וטובה; כל אדם חי בבטחה וקשה לערערו — זו הסיבה השלישית. אף שהקיסרית האלמנה לו הייתה תקיפה והעמידה שלושה מבני לו למלכים, והם גזלו את הסמכות ומשלו כרצונם, נכנס המפקד העליון לצבא הצפוני בעזרת סמל פיקוד אחד; בקריאתו האחת חשפו כל החיילים את כתפם השמאלית למען בית ליו, מרדו בבני לו ולבסוף השמידום. הדבר ניתן מן השמים ולא נעשה בכוח אדם. גם אם יבקשו עתה השרים הגדולים לחולל שינוי, העם לא יישמע להם; כיצד יוכלו בני סיעתם לשלוט לבדם? בתוך הבירה עומדים קרוביך, רוזני ג'ו־שו' ודונג־מאו; ומחוצה לה חוששים השרים מעוצמת וו, צ'ו, חוואי־נאן, לאנג־יה, צ'י ודאי. מבני הקיסר גאו נותרו עתה רק מלך חוואי־נאן והוד מלכותך. הוד מלכותך הוא גם הבכור, ושמו כאדם ראוי, חכם, רחום ומסור להוריו נודע בכל הארץ. משום כך נשענים השרים הגדולים על רצון העולם ומבקשים לקבל את פניך ולהעמידך לקיסר. אל יחשוד הוד מלכותך." מלך דאי דיווח למלכה האלמנה ונועץ עמה, אך עדיין היסס ולא הכריע. הוא שאל את הצב באורקל, והסימן שהתקבל היה "הרוחב הגדול". פתרונו אמר: "הרוחב הגדול איתן איתן; אני אהיה מלך השמים, וצ'י משיה יזרח." מלך דאי אמר: "הרי כבר מלך אני; איזה מלך נוסף אוכל להיות?" פותר האורקל אמר: "מלך השמים האמור כאן הוא בן השמים." אז שלח מלך דאי את בו ג'או, אחיה הצעיר של המלכה האלמנה, לפגוש את רוזן ג'יאנג. רוזן ג'יאנג וחבריו הסבירו לג'או בפרוטרוט מדוע ביקשו לקבל את פני המלך ולהעמידו לקיסר. בו ג'או שב ודיווח: "הדבר מהימן ואין עוד מקום לספק." מלך דאי חייך ואמר לסונג צ'אנג: "אכן כדבריך." הוא ציווה על סונג צ'אנג לנסוע לצדו במרכבה, ועל ג'אנג וו וחמישה אחרים

לנסוע במרכבות הדואר לג'אנג־אן. בהגיעם לגאו־לינג עצרו לנוח, ושלחו את סונג צ'אנג לדהור לפניהם לג'אנג־אן ולבחון את המצב.

כשהגיע צ'אנג לגשר ויי באו לקראתו ראש הממשלה וכל הכפופים לו. סונג צ'אנג שב ודיווח. מלך דאי דהר אל גשר ויי; השרים השתחוו לפניו והכריזו שהם נתיניו. מלך דאי ירד מן המרכבה והשתחווה להם. המפקד העליון בו ניגש ואמר: "אבקש לדבר עמך ביחידות." סונג צ'אנג אמר: "אם דבריך ענייני ציבור, אמור אותם בפומבי; אם הם עניין פרטי, מלך אינו מקבל דברים פרטיים." המפקד העליון כרע אז על ברכיו והגיש את חותם בן השמים ואת אותות סמכותו. מלך דאי סירב ואמר: "נגיע למעון דאי ושם ניוועץ בדבר." הוא דהר אפוא אל מעון דאי והשרים הלכו אחריו. ראש הממשלה צ'ן פינג, המפקד העליון ג'ואו בו, המצביא הגדול צ'ן וּ, הצנזור הגדול ג'אנג צאנג, השר לענייני בית המלוכה ליו יינג, רוזן ג'ו־שו' ליו ג'אנג, רוזן דונג־מאו ליו שינג־ג'ו והממונה על האורחים ליו ג'יה השתחוו כולם פעמיים ואמרו: "הבנים חונג וחבריו אינם בניו האמיתיים של הקיסר שיאו־חווי ואינם ראויים לשרת את מקדשי האבות. אנו נועצנו בענווה עם רוזנת יין־אן, אלמנת המלך צ'ינג, וכן עם מלך לאנג־יה, בני בית המלוכה, השרים הגדולים, הרוזנים והפקידים בני אלפיים שה. כולנו אמרנו: 'הוד מלכותך הוא בנו הבכור של הקיסר גאו וראוי להיות יורשו.' נבקש מהוד מלכותך לעלות לכס בן השמים." מלך דאי אמר: "לשרת את מקדשי האבות של הקיסר גאו הוא עניין כבד. אני חסר כישרון ואיני ראוי להם. אבקש להיוועץ במלך צ'ו בדבר האדם הראוי; איני מעז לקבל זאת." כל השרים השתטחו והוסיפו להפציר בו. מלך דאי פנה מערבה וסירב שלוש פעמים, ופנה דרומה וסירב עוד פעמיים. ראש הממשלה פינג וחבריו אמרו כולם: "שקלנו זאת בענווה: הוד מלכותך הוא המתאים ביותר לשרת את מקדשי האבות של

הקיסר גאו, וגם כל נסיכי הארץ ורבבות העם רואים זאת כראוי. אנו דואגים למקדשי האבות ולמזבחות המדינה ואיננו מעזים להקל ראש. נבקש מהוד מלכותך להואיל ולשמוע לנו. אנו מגישים בענווה את חותם בן השמים ואת אותות סמכותו ומשתחווים פעמיים בהעלותנו אותם." מלך דאי אמר: "אם בני בית המלוכה, המצביאים, ראשי הממשלה, המלכים והרוזנים סבורים שאין איש מתאים ממני, לא אעז לסרב." אז עלה לכס בן השמים.

השרים שירתו אותו לפי סדר דרגתם וטקסיהם. הוא שלח את יינג, הממונה על אורוות הקיסר, ואת ליו שינג־ג'ו, רוזן דונג־מאו, לטהר את הארמון. הם הכינו את מרכבת הטקס של בן השמים ובאו לקבלו במעון דאי. עוד באותו ערב נכנס הקיסר לארמון וויי־יאנג. בלילה מינה את סונג צ'אנג למצביא המשמר, להשקיט ולשמור על הצבא הדרומי והצבא הצפוני. את ג'אנג וו מינה לראש משמר הארמון, כדי שיסייר בתוך ההיכל. הוא שב וישב באולם הקדמי, ובאותו לילה פרסם צו: "לאחרונה תפסו בני לו את השלטון וגזלו את הסמכות. הם קשרו מרד גדול וביקשו לסכן את מקדשי האבות של בית ליו. בזכות המצביאים, ראשי הממשלה, הרוזנים, בני בית המלוכה והשרים הגדולים הושמדו, וכולם נשאו בעונשם. זה עתה עליתי לכס; תינתן אפוא חנינה לכל הארץ. לכל איש מן העם תוענק דרגת אצולה אחת; לכל מאה בתי אב יינתנו לנשים שור ויין, ויערכו משתאות חמישה ימים."

ביום גנג־שו בחודש העשירי של השנה הראשונה לקיסר שיאו־וון הועבר דזה, לשעבר מלך לאנג־יה, והועמד למלך ין.

ביום שין־האי עלה הקיסר אל מדרגות הכס והשתחווה במקדש גאו־דזו. פינג, ראש הממשלה הימני, הועבר לתפקיד ראש הממשלה השמאלי; המפקד

העליון בו נעשה ראש הממשלה הימני; והמצביא הגדול גוואן יינג נעשה למפקד העליון. כל האדמות שבני לו נטלו בעבר מצ'י ומצ'ו הושבו להן.

ביום ז'ן־דזה נשלח בו ג'או, מצביא המרכבות והפרשים, לקבל את פני המלכה האלמנה בדאי. הקיסר אמר: "לו צ'אן מינה את עצמו לראש המדינה, ולו לו נעשה מצביא עליון. הם זייפו צו ושלחו את המצביא גוואן יינג בראש צבא לתקוף את צ'י, וביקשו לתפוס את מקום בית ליו. יינג נשאר ביינג־יאנג ולא תקף, אלא קשר עם הנסיכים להשמיד את בית לו. כאשר ביקש לו צ'אן לעשות רעה, נועצו ראש הממשלה צ'ן פינג והמפקד העליון ג'ואו בו כיצד ליטול את הצבא מידי לו צ'אן וחבריו. ליו ג'אנג, רוזן ג'ו־שו', היה הראשון ללכוד את לו צ'אן וחבריו. המפקד העליון עצמו הנהיג את טונג, רוזן שיאנג־פינג, שנשא סמל פיקוד וקיבל את הצו, ונכנס לצבא הצפוני. ליו ג'יה, הממונה על האורחים, נטל בעצמו את חותמו של לו לו מלך ג'או. תוגדל נחלתו של המפקד העליון בו בעשרת אלפים בתי אב ויינתנו לו חמשת אלפים ג'ין זהב. לנחלותיהם של ראש הממשלה צ'ן פינג ושל המצביא גוואן יינג יתווספו שלושת אלפים בתי אב לכל אחד, ויינתנו לכל אחד אלפיים ג'ין זהב. לנחלותיהם של ליו ג'אנג רוזן ג'ו־שו', טונג רוזן שיאנג־פינג וליו שינג־ג'ו רוזן דונג־מאו יתווספו אלפיים בתי אב לכל אחד, ויינתנו לכל אחד אלף ג'ין זהב. ליו ג'יה, הממונה על האורחים, יוכתר כרוזן יאנג־שין ויינתנו לו אלף ג'ין זהב."

בחודש השנים־עשר אמר הקיסר: "החוק הוא אמת המידה של הממשל; בעזרתו עוצרים את האלימים ומכוונים את הטובים. עתה, לאחר שמי שעבר על החוק כבר נשפט, גורמים גם להוריו, לאשתו, לילדיו ולאחיו החפים מפשע לשאת באשמה, ומחרימים אותם לעבדות. הדבר אינו מקובל עליי כלל. דונו בו." כל הפקידים אמרו: "העם אינו יכול למשול בעצמו, ולכן מתקינים חוקים

כדי לרסנו. ענישה הדדית והחרמה נועדו להכביד על לבו ולהרתיעו מעבירה על החוק, ומקורן בימי קדם. מוטב להשאיר את הדבר כשהיה." הקיסר אמר: "שמעתי שכשהחוק ישר העם כן, וכשהעונש מתאים העם מציית. יתרה מזו, הפקידים הם שרועי העם ומכוונים אותו אל הטוב. אם כבר אינם מצליחים לכוונו, ועוד מענישים אותו בחוק שאינו ישר, הרי הם שבים ופוגעים בעם ונעשים אלימים כלפיו. כיצד יעצרו כך את האלימות? איני רואה בכך תועלת. שקלו זאת היטב." כל הפקידים אמרו: "הוד מלכותך מוסיף חסד גדול ומידתו נשגבה מאוד; אין אנו יכולים להגיע לכך. נבקש לקיים את הצו ולבטל את החוקים המחרימים חפים מפשע ומענישים אותם עם קרוביהם."

בחודש הראשון אמרו הפקידים: "הקמת יורש עצר בשלב מוקדם מרוממת את מקדשי האבות. נבקש להעמיד יורש עצר." הקיסר אמר: "מאחר שאין בי מידה, הקיסר העליון והרוחות המוארות טרם קיבלו ברצון את קורבנותיי, ואנשי הארץ טרם שבעו רצון. גם אם איני מסוגל לחפש ברחבי הארץ אנשים ראויים, חכמים ובעלי מידה ולהעביר להם את השלטון, כיצד אוכל לומר שאקדים ואעמיד יורש עצר? בכך רק אכביד את חוסר מידתי. מה אומר לעולם? הניחו לדבר." הפקידים אמרו: "הקמת יורש עצר מראש נועדה להעניק משקל למקדשי האבות ולמזבחות המדינה ולא לשכוח את הארץ." הקיסר אמר: "מלך צ'ו הוא דודי הצעיר; הוא מתקדם בשנים, ראה הרבה מעקרונות הצדק שבעולם ומבין את העניינים הגדולים של המדינה. מלך וּ הוא אחי הבכור; הוא נדיב, רחום ואוהב מידה. מלך חוּאי־נאן הוא אחי הצעיר ומחזיק במידה כדי לסייע לי. וכי אין אלה אנשים שאפשר להעמידם מראש? בין מלכי הנסיכויות, בני בית המלוכה והאחים, וכן בין השרים בעלי הזכויות, רבים הראויים ובעלי המידה והצדק. אם יבחרו באדם בעל מידה שיסייע

במקום שבו לא אצליח להשלים את דרכי, תהיה זו ברכת מזבחות המדינה ואושרה של הארץ. אם לא נבחר בהם ונאמר כי היורש חייב להיות בני, יחשבו האנשים ששכחתי את הראויים ובעלי המידה ושאני דואג רק לבני. אין זו הדרך לדאוג לארץ, והדבר אינו מקובל עליי כלל." כל הפקידים הוסיפו להפציר ואמרו: "בימי קדם החזיקו יין וג'ואו במדינה, ושלטונן הבטוח נמשך יותר מאלף שנה; מכל מי שהחזיקו בעולם בימי קדם לא האריך איש ימים כמותן, מפני שנהגו בדרך זו. יורש מעמידים בהכרח מן הבנים, וכך נהגו מאז ומקדם. הקיסר גאו הנהיג בעצמו את אנשי המעלה והפקידים, השכין לראשונה סדר בארץ והקים את הנסיכויות; לקיסרים הוא האב הקדמון הגדול. גם מלכי הנסיכויות והרוזנים שקיבלו ראשונים את מדינותיהם נעשו אבות לבתיהם. בנים ונכדים יורשים אותם מדור לדור בלא הפסק; זהו העיקרון הגדול של הארץ. משום כך קבע אותו הקיסר גאו כדי להרגיע את כל אשר בין הימים. אם נניח עתה למי שראוי להעמידו ונשוב לבחור מבין הנסיכים ובני בית המלוכה, יהיה הדבר מנוגד לכוונת הקיסר גאו. אין ראוי לדון שוב. בן פלוני הוא הבכור, טהור, נדיב, רחום ואנושי; נבקש להעמידו ליורש העצר." הקיסר הסכים. בעקבות זאת העניק לכל אנשי הארץ העתידים לרשת את אבותיהם דרגת אצולה אחת, והכתיר את המצביא בו ג'או כרוזן גְ'ה.

בחודש השלישי ביקשו הפקידים להעמיד קיסרית. המלכה האלמנה בו אמרה: "כל הנסיכים נושאים אותו שם משפחה; העמידו לקיסרית את אמו של יורש העצר." שם משפחתה של הקיסרית היה דוֹאוּ. לרגל הכתרת הקיסרית נתן הקיסר ברחבי הארץ כמויות קבועות של אריגים, אורז ובשר לאלמנים, אלמנות, יתומים, עריריים ועניים במצוקה, וכן לזקנים בני שמונים ומעלה ולילדים יתומים בני תשע ומטה. הקיסר בא מדאי, וכשעלה לראשונה לכס

השפיע חסד וטובה על הארץ כולה; הוא הרגיע את הנסיכים ואת עמי ארבעת הכיוונים וכולם חיו בהרמוניה ובשמחה. אז פנה לגמול לשרים בעלי הזכויות שבאו עמו מדאי. הקיסר אמר: "כאשר השמידו השרים הגדולים את בני לו וקיבלו את פניי, היססתי וחשדתי, וכולם ניסו לעצור בעדי. רק מפקד הבירה סונג צ'אנג עודד אותי, וכך זכיתי לשמור על מקדשי האבות ולשרתם. כבר רוממתי את צ'אנג למצביא המשמר; עתה יוכתר כרוזן ג'ואנג־וּ. ששת האנשים שבאו עמי יקודמו כולם עד למשרות תשעת השרים."

הקיסר אמר: "לשישים ושמונה הרוזנים שנכנסו עם הקיסר גאו לשו ולהאן־ג'ונג יתווספו שלוש מאות בתי אב לנחלת כל אחד. עשרה מן הפקידים הוותיקים בדרגת אלפיים שה ומעלה שהלכו עם הקיסר גאו, ובהם דזון מושל יינג־צ'ואן, יקבלו נחלות בנות שש מאות בתי אב; עשרה ובהם שן־טו ג'יה מושל חוואי־יאנג — חמש מאות בתי אב; ועשרה ובהם דינג, מפקד משמר הארמון — ארבע מאות בתי אב. ג'או ג'יין, דודו מצד אמו של מלך חוואי־נאן, יוכתר כרוזן ג'ואו־יאנג; וסה ג'וּן, דודו מצד אמו של מלך צ'י — כרוזן צ'ינג־גוו." בסתיו הוכתר צאי ג'יין, לשעבר ראש ממשלת צ'אנג־שאן, כרוזן פאן.

אדם אחד אמר לראש הממשלה הימני: "מלכתחילה השמדת את בני לו וקיבלת את פני מלך דאי; עתה אתה גם מתגאה בהישגך, מקבל את הפרס העליון ויושב במשרה נכבדה. האסון עתיד להגיע אליך." ראש הממשלה הימני בו טען אפוא למחלה, ביקש לפרוש והודח מתפקידו. פינג, ראש הממשלה השמאלי, נעשה ראש הממשלה היחיד.

בחודש העשירי של השנה השנייה מת ראש הממשלה פינג, ורוזן ג'יאנג בו שב ומונה לראש הממשלה. הקיסר אמר: "שמעתי שבימי קדם הקימו הנסיכים

מדינות שהתקיימו יותר מאלף שנה. כל אחד שמר על ארצו ובא להעלות מנחה במועדה; העם לא נשחק בעמל, העליונים והתחתונים שמחו ולא נותר חסד שלא נעשה. עתה יושבים רוזנים רבים בג'אנג־אן ונחלותיהם רחוקות. הפקידים והחיילים סובלים מן ההוצאות שבהובלת האספקה, וגם לרוזנים אין דרך ללמד ולהדריך את עמם. יצטוו אפוא הרוזנים לצאת למדינותיהם. מי שמשמש פקיד או שנצטווה להישאר — ישלח את יורש העצר שלו."

ביום האחרון של החודש האחד־עשר לקתה השמש. ביום החמישה־עשר של החודש השנים־עשר לקתה השמש שוב. הקיסר אמר: "שמעתי שהשמים מולידים את המוני העם ומעמידים להם שליט שיזין אותם וימשול בהם. אם אין בשליט האדם מידה ומדיניותו אינה מאוזנת, מראים לו השמים אסון כדי להזהירו על ממשלו הלקוי. ביום האחרון של החודש האחד־עשר לקתה השמש והסימן נראה בשמים; איזה אסון גדול מזה! זכיתי לשמור על מקדשי האבות, ובגופי הזעיר והדל הופקדתי מעל רבבות העם והמלכים. הסדר והמהומה בארץ תלויים בי לבדי; רק שניים־שלושה המופקדים על השלטון הם כידיי וכרגליי. למטה איני מסוגל להסדיר ולכלכל את כל היצורים, ולמעלה אני מכביד על אורם של שלושת המאורות. גדול חוסר מידתי. כאשר יגיע הצו הזה, חשבו כולכם על טעויותיי ועל מה שידיעתי ומחשבתי אינן משיגות, ובקשו להודיע לי. כמו כן הציעו אנשים ראויים, ישרים והגונים, היכולים לדבר בגלוי ולהוכיח עד הקצה, כדי שיתקנו את מה שאיני מגיע אליו. כל אחד ייזהר במילוי תפקידו וישתדל לצמצם את עבודות הכפייה וההוצאות לטובת העם. מאחר שאיני מסוגל להפיץ את מידתי למרחקים, אני דואג בחרדה שמא בני עמים זרים עושים רע; משום כך לא חדלו הכנות הצבא. גם אם איננו יכולים לבטל את חילות הגבול והמשמרות, אין צורך להוסיף חימוש ומשמר כבד. יבוטל

אפוא צבאו של מצביא המשמר. מן הסוסים המצויים בידי הממונה על אורוות הקיסר יישארו רק הנחוצים; כל השאר יינתנו לתחנות הדואר."

בחודש הראשון אמר הקיסר: "החקלאות היא יסוד הארץ. ייפתח שדה הטקס, ואני עצמי אוליך את החריש כדי לספק את הדגן הטהור למקדשי האבות."

בחודש השלישי ביקשו הפקידים להעמיד את בני הקיסר למלכי נסיכויות. הקיסר אמר: "המלך יו מג'או מת מוות מר, ואני מרחם עליו מאוד. כבר העמדתי את בנו הבכור סווי למלך ג'או. אחיו הצעיר של סווי, פי־צ'יאנג, וכן ליו ג'אנג רוזן ג'ו־שו' וליו שינג־ג'ו רוזן דונג־מאו, בניו של המלך דאו־חווי מצ'י, זכו בהישגים וראויים למלוכה." הוא העמיד אפוא את פי־צ'יאנג, בנו הצעיר של המלך יו מג'או, למלך חה־ג'יין; הקים מנפת ג'ו שבצ'י ממלכה לליו ג'אנג רוזן ג'ו־שו' והעמידו למלך צ'נג־יאנג; העמיד את ליו שינג־ג'ו רוזן דונג־מאו למלך ג'י־ביי; את בנו הקיסרי וו למלך דאי; את בנו צאן למלך טאי־יואן; ואת בנו יי למלך ליאנג.

הקיסר אמר: "בימי קדם, כאשר משלו בארץ, היו בחצר דגל לקבלת עצה טובה ועץ להטחת ביקורת, כדי לפתוח דרכים לממשל ולהביא את הבאים להוכיח. עתה יש בחוק עבירות של השמצה ושל דברי שווא מבשרי רעות; משום כך אין השרים הרבים מעזים לומר את כל אשר בלבם, ולעליון אין דרך לשמוע על טעויותיו. כיצד נמשוך כך אנשים ראויים והגונים מן המרחקים? יש לבטל עבירות אלה. לעיתים מקללים אנשים את השליט כדי לכרות ברית זה עם זה, ואחר כך מרמים איש את רעהו. הפקידים רואים בכך מרד גדול; ואם יש בדבריהם משהו נוסף, שוב רואים בו השמצה. כך מגיעים פשוטי העם

הטיפשים וחסרי הדעת עד עונש מוות. הדבר אינו מקובל עליי כלל. מעתה ואילך, אם יעבור אדם עבירה כזאת, אל תקבלו אותה למשפט."

בחודש התשיעי הותקנו לראשונה למושלי הנציבויות והממלכות סמלי נמר מנחושת וסמלי שליח מבמבוק.

ביום דינג־יו, היום האחרון של החודש העשירי בשנה השלישית, לקתה השמש. בחודש האחד־עשר אמר הקיסר: "לאחרונה ציוויתי על הרוזנים לצאת למדינותיהם, אך אחדים מצאו תירוצים וטרם יצאו. ראש הממשלה הוא האיש שאני מכבד; יוליך הוא למעני את הרוזנים למדינותיהם." רוזן ג'יאנג בו הודח מתפקיד ראש הממשלה ויצא למדינתו, ויינג, רוזן יינג־יין והמפקד העליון, נעשה ראש הממשלה. משרת המפקד העליון בוטלה וסופחה לראש הממשלה. בחודש הרביעי מת ליו ג'אנג מלך צ'נג־יאנג. צ'אנג מלך חוואי־נאן ומלווהו ויי ג'ינג הרגו את שן יי־ג'י, רוזן פי־יאנג.

בחודש החמישי פלשו השׁיונגנו לביי־די וישבו מדרום לנהר הצהוב כשהם פושטים על הארץ. הקיסר ביקר לראשונה בגאן־צ'וואן. בחודש השישי אמר: "האן והשׁיונגנו כרתו ברית אחים שלא לפגוע באזורי הגבול, והמתנות שאנו מעבירים לשׁיונגנו נדיבות מאוד. עתה עזב המלך הראוי של הימין את ארצו, הנהיג את אנשיו והתיישב בארץ הכנועה שמדרום לנהר. אין זה מנהג רגיל. הם נעים סמוך לגבול, לוכדים והורגים פקידים וחיילים, מגרשים את עמי מאן ויי המגינים על הגבול ואינם מניחים להם לשבת במקומם הישן, פוגעים בפקידי הגבול ונכנסים לבזוז. הם יהירים מאוד וחסרי דרך; הדבר מנוגד לברית. יגויסו אפוא שמונים וחמישה אלף פרשי פקידי הגבול וילכו לגאו־נו; ראש הממשלה גוואן יינג, רוזן יינג־יין, יישלח לתקוף את השׁיונגנו." השׁיונגנו נסוגו. חיילי

הרגלים המאומנים של מפקד הבירה גויסו ונמסרו לפיקוד מצביא המשמר, שחנה בג'אנג־אן.

ביום שין־מאו יצא הקיסר מגאן־צ'וואן לגאו־נו, ומשם ביקר בטאי־יואן. הוא פגש את שריו הוותיקים והעניק לכולם מתנות. הוא ציין הישגים והעניק פרסים, ולתושבי כל כפר נתן שור ויין. תושבי ג'ין־יאנג וג'ונג־דו קיבלו פטור ממסים ומעבודות כפייה לשלוש שנים. הקיסר נשאר לטייל בטאי־יואן יותר מעשרה ימים.

ליו שינג־ג'ו מלך ג'י־ביי שמע שהקיסר נסע לדאי וביקש לצאת לתקוף את בני חו, אך אז מרד וגייס צבא כדי לתקוף במפתיע את יינג־יאנג. הקיסר ציווה אפוא לפרק את צבאו של ראש הממשלה ושלח את צ'ן וו, רוזן ג'י־פו, כמצביא גדול בראש מאה אלף איש לתקוף אותו. חֶה, רוזן צ'י, נעשה מצביא וחנה ביינג־יאנג. ביום שין־האי בחודש השביעי הגיע הקיסר מטאי־יואן לג'אנג־אן. אז ציווה על הפקידים: "מלך ג'י־ביי הפנה עורף למידה ומרד בשליטו. הוא הטעה את הפקידים ואת העם וסיבכם במרד גדול. פקידי ג'י־ביי ותושביה שיחזרו לנאמנותם לפני שהצבא יגיע, וכן מי שייכנע עם צבאו, אדמתו או עירו, יקבלו כולם חנינה ומשרותיהם ודרגותיהם יושבו להם. גם מי שהלכו ובאו עם המלך שינג־ג'ו יקבלו חנינה." בחודש השמיני הובס צבא ג'י־ביי ומלכו נשבה. כל פקידי ג'י־ביי ותושביה שמרדו עם המלך קיבלו חנינה.

בשנה השישית אמרו הפקידים כי צ'אנג מלך חוואי־נאן ביטל את חוקי הקיסר הקודם, לא ציית לצווי בן השמים, לא שמר כל מידה במגוריו ובהליכותיו, ויציאותיו וכניסותיו דמו לאלו של בן השמים. הוא התקין חוקים וצווים על דעת עצמו, קשר מרד עם צ'י יורשו של רוזן ג'י־פו, ושלח אנשים בשליחות למין־

יואה ולשיונגנו כדי לגייס את צבאותיהם ולסכן את מקדשי האבות ואת מזבחות המדינה. השרים נועצו וכולם אמרו: "צ'אנג ראוי שיוצא להורג בשוק." הקיסר לא יכול היה לשאת להחיל את החוק על המלך; הוא מחל על אשמתו, הדיחו מן המלוכה ולא הניח לו עוד להיות מלך. השרים ביקשו להושיבו ביין־דאו או בצ'יונג־דו שבשו, והקיסר הסכים. לפני שהגיע צ'אנג למקום מושבו חלה בדרך ומת, והקיסר ריחם עליו. כעבור שש־עשרה שנה העניק לו לאחר מותו את התואר המלך לי מחוואי־נאן, והעמיד את שלושת בניו למלכי חוואי־נאן, חנג־שאן ולו־ג'יאנג.

בקיץ השנה השלוש־עשרה אמר הקיסר: "שמעתי שעל פי דרך השמים האסון קם מן המרירות והברכה צומחת מן המידה. האחריות לחסרונותיהם של מאה הפקידים ראוי שתוטל עליי. עתה מעבירים פקידי התפילות החשאיות את אשמתי אל הכפופים לי, ובכך הם מבליטים את חוסר מידתי. הדבר אינו מקובל עליי כלל. יש לבטל את המשרה."

בחודש החמישי נמצא צ'ון־יו גונג, מנהל האסמים של צ'י, אשם וראוי לעונש. בצו נעצר, הועבר ונכלא בג'אנג־אן. למנהל האסמים לא היו בנים אלא חמש בנות. כשעמד לצאת עם העצורים געה בבנותיו: "ילדתי ילדים אך לא בנים; בשעת חירום אין בכן כל תועלת!" בתו הצעירה טי־יינג הצטערה ובכתה, והלכה בעקבות אביה עד ג'אנג־אן. היא הגישה איגרת ובה אמרה: "אבי היה פקיד, ובכל צ'י שיבחוהו על ניקיון כפיו ועל משפטו המאוזן. עתה נמצא אשם על פי החוק וראוי לעונש גוף. כואב לי שהמת אינו יכול לשוב לחיים ושאיבר שנכרת אינו יכול להתחבר מחדש; גם אם יבקש הנענש לתקן את דרכו ולפתוח בחיים חדשים, אין לו דרך לעשות זאת. אני מבקשת להימסר כשפחת מדינה ולכפר בכך על עונשו של אבי, כדי שיוכל לפתוח בחיים חדשים." האיגרת

הוגשה לבן השמים, והוא ריחם על כוונתה ונעצב עליה. הוא פרסם צו: "שמעתי שבימי שושלת יוּ ציירו סימנים על הבגדים והכובעים ושינו את מלבושו של העבריין כדי לביישו, והעם לא עבר עבירות. מדוע? מפני שהשלטון הגיע לשלמות. עתה יש בחוק שלושה עונשי גוף, ובכל זאת אין הפשיעה פוסקת. היכן האשמה? האין זה מפני שמידתי דלה והוראותיי אינן ברורות? אני מתבייש בכך מאוד. ההדרכה בדרך אינה שלמה, והעם הנבער נופל בפח. ספר השירים אומר: 'איש המעלה, הנוח והמיטיב, הוא אב ואם לעם.' האם מטילים עונש על אדם שחטא בטרם ניתנה לו הדרכה? יש המבקשים לתקן את התנהגותם ולעשות טוב, אך אין להם דרך. אני מרחם עליהם מאוד. העונש מגיע עד כריתת איברים וחריטת העור, ואינו פוסק כל החיים. כמה מכאיב ואכזרי הוא, וכמה חסר מידה! האם הוא הולם את הכוונה להיות אב ואם לעם? יש לבטל את עונשי הגוף."

הקיסר אמר: "החקלאות היא יסוד הארץ, ואין מלאכה גדולה ממנה. עתה העמלים בגופם ועוסקים בה עדיין נושאים במס האדמה; כך אין הבדל בין העוסקים בעיקר לעוסקים בטפל, והדרך לעודד חקלאות אינה שלמה. יש לבטל את מס האדמה."

בחורף השנה הארבע־עשרה זממו השׁיונגנו לפלוש לגבול ולבזוז אותו. הם תקפו את מבצר צ'או־נה והרגו את אנג, מפקד בייִ־די. הקיסר שלח שלושה מצביאים לחנות בלונג־שי, בבייִ־די ובשאנג־ג'ון. מפקד הבירה ג'ואו שה נעשה מצביא המשמר, וראש משמר הארמון ג'אנג וּ נעשה מצביא המרכבות והפרשים. הם חנו מצפון לנהר ויי עם אלף מרכבות ומאה אלף פרשים וחיילים. הקיסר בא בעצמו לעודד את הצבא, סקר את החיילים, חזר על הפקודות והעניק מתנות לקצינים ולחיילים. הוא ביקש לפקד בעצמו על

המערכה נגד השׁיונגנו. כל השרים הוכיחוהו, אך הוא לא שמע להם. המלכה האלמנה עמדה בתוקף על כך שיעצור, ורק אז ויתר. הוא מינה אפוא את ג'אנג שיאנג־ז'ו רוזן דונג־יאנג למצביא הגדול, את צ'י רוזן צ'נג לממונה על הבירה ואת לוואן בו למצביא, ושלחם לתקוף את השׁיונגנו. השׁיונגנו נמלטו.

באביב אמר הקיסר: "זכיתי להחזיק בבהמות הקורבן, בלוחות הירקן ובאריגי המשי ולשרת בהם את הקיסר העליון ואת מקדשי האבות. ארבע־עשרה שנה חלפו עד עתה; ימים רבים וארוכים פיקחתי על הארץ אף שאיני מוכשר ואיני נאור, ואני מתבייש מאוד. יש להרחיב ולהרבות את מקומות הקורבן, את המזבחות, את לוחות הירקן ואת אריגי המשי. מלכי העבר הרחיקו להעניק ולא ביקשו גמול; הקריבו למרחוק ולא התפללו לברכה לעצמם; העדיפו את הראויים על פני קרוביהם ואת העם על פני עצמם. זו הייתה פסגת הבהירות. עתה שמעתי שכאשר פקידי הקורבנות מתפללים לברכה, הם מייחסים את כולה לי עצמי ולא לעם. אני מתבייש בכך מאוד. אם אני חסר מידה ונהנה לבדי מטוּב הברכה בלי שהעם חולק בה, אני רק מכביד את חוסר מידתי. יצטוו אפוא פקידי הקורבנות להביע כבוד בלבד ולא להתפלל על דבר."

באותה שעה היה ג'אנג צאנג, רוזן בייי־פינג, ראש הממשלה, ועסק בבירור החוקים, לוח השנה והחישובים. גונגסון צ'ן איש לו הגיש איגרת שבה הציג את תורת מחזור חמש המידות. הוא אמר כי הזמן הנוכחי הוא עת מידת האדמה, וכי אות למידת האדמה יהיה הופעת דרקון צהוב; לכן יש לשנות את ראשית השנה, את צבעי הלבוש ואת סדרי המוסדות. בן השמים העביר את העניין לדיון אצל ראש הממשלה. ראש הממשלה הסיק כי העת הנוכחית שייכת למידת המים, משום שבתחילה נקבע החודש העשירי כראש השנה והצבע השחור הועדף. הוא פסק שדברי גונגסון צ'ן אינם נכונים וביקש לדחותם.

בשנה החמש־עשרה נראה דרקון צהוב בצ'נג־ג'י. בן השמים זימן שוב את גונגסון צ'ן איש לו, מינה אותו למלומד והורה לו לבאר את עניין מידת האדמה. אז פרסם הקיסר צו: "ישות פלאית ורוחנית נראתה בצ'נג־ג'י. היא לא פגעה בעם והשנה הניבה יבול טוב. אצא בעצמי לפרברים ואקריב לקיסר העליון ולכל הרוחות. פקידי הטקס ידונו בדבר ואל יימנעו מחשש להוגיע אותי." כל הפקידים ופקידי הטקס אמרו: "בימי קדם יצא בן השמים בעצמו בקיץ לערוך את טקסי הקורבן לקיסר העליון בפרברים; משום כך נקרא הדבר 'קורבן הפרברים'." אז ביקר בן השמים לראשונה ביונג, הקריב בפרברים לחמשת הקיסרים, והשיב להם בטקס בחודש הרביעי, ראשית הקיץ. שין־יואן פינג איש ג'או זכה לראות את הקיסר בזכות מומחיותו בהתבוננות בהילות האוויר. הוא שכנע אותו להקים חמישה מקדשים בוויי־יאנג; הוא ביקש להעלות את קלחת ג'וא, ואמר כי צפויה להופיע אבן ירקן יקרה.

בשנה השש־עשרה הקריב הקיסר בעצמו במקדשי חמשת הקיסרים בוויי־יאנג. גם הפעם השיב להם בטקס בקיץ, והעדיף את הצבע האדום.

בשנה השבע־עשרה נמצא גביע ירקן ועליו חרות: "יאריכו חיי שליט האדם." אז קבע בן השמים לראשונה מניין חדש של השנים וציווה לערוך משתאות גדולים בכל הארץ. באותה שנה נחשפה פרשת שין־יואן פינג ושלוש משפחותיו הושמדו.

כעבור שנתיים אמר הקיסר: "מאחר שאיני נאור ואיני מסוגל להפיץ את מידתי למרחוק, יש ארצות שמעבר לתחומנו שאינן חיות בשקט. מחוץ לארבעת הישימונים אין הבריות בטוחות בחייהן, ובתוך גבולות הבירה הן עמֵלות ואינן מוצאות מנוחה. אשמת שני הדברים מוטלת כולה על מידתי הדלה, שאינה

מסוגלת להגיע למרחקים. בשנים האחרונות שבו השיונגנו והטילו אימה בגבולות, והרגו פקידים ותושבים רבים. השרים, החיילים ופקידי הגבול לא ידעו לבאר להם את כוונתי הפנימית, ובכך הכבידו את חוסר מידתי. כאשר סכסוך נמשך זמן רב והצבאות נשארים מחוברים למלחמה, כיצד יוכלו הארצות שבפנים ובחוץ לחיות בשלווה? עתה אני משכים וקם עם שחר וישן רק בלילה, עמל למען הארץ ודואג וסובל למען רבבות העם. בשל כך אני חרד וחסר מנוחה, ומעולם לא שכחתי אותם מלבי ולו ליום אחד. לכן שלחתי שליחים שמרכבותיהם וכובעיהם נראים זה אחר זה ושעקבות גלגליהם רצופים בדרך, כדי להסביר לשאן־יו את כוונתי. עתה שב השאן־יו אל דרך ימי קדם; הוא דואג לביטחון מזבחות המדינה ולתועלת רבבות העם, ויחד עמי הוא מניח לטעויות הקטנות והולך בדרך הגדולה. אנו קושרים ברית אחים כדי לשמור בשלמות על פשוטי העם בכל הארץ. השלום וברית הנישואים נקבעו, וראשיתם בשנה הזאת."

כעבור שש שנים, בחורף, פלשו שלושים אלף שיונגנו לשאנג־ג'ון ושלושים אלף ליוּן־ג'ונג. לינג מֵיִן, שר החצר, מונה למצביא המרכבות והפרשים וחנה בפיי־חוּ; סוּ יי, לשעבר ראש ממשלת צ'ו, מונה למצביא וחנה בגוֹאוּ־ג'וּ; המצביא ג'אנג וּ חנה בביי־די; ג'ואו יא־פו, מושל חה־נֵיי, מונה למצביא וישב בסי־ליוּ; ליו לי, השר לענייני בית המלוכה, מונה למצביא וישב בפּה־שאנג; ורוזן ג'וּ־דזה חנה בג'י־מן. כך נערכו נגד בני חו. כעבור חודשים אחדים הסתלקו בני חו, וגם הצבאות פורקו.

בארץ שררו בצורת וארבה. הקיסר הוסיף חסד: הוא ציווה על הנסיכים שלא להעלות מנחות, פתח לשימוש הציבור את ההרים והביצות, צמצם את בגדי השרד, החפצים, הכלבים והסוסים ששימשו אותו, הפחית את מספר אנשי

החצר והפקידים, ופתח את האסמים כדי לסייע לעניים. הותר לעם למכור דרגות אצולה.

מאז שבא הקיסר שיאו־וון מדאי עלה לכס ומלך עשרים ושלוש שנים, לא הוסיף דבר לארמונות, לבתים, לגנים, לשמורות, לכלבים, לסוסים, לבגדי השרד או לחפצים. כל דבר שלא היה נוח לעם ביטל מיד לטובתו. פעם ביקש לבנות מרפסת חשופה והזמין אומנים להעריך את מחירה. ערכה היה מאה ג'ין. הקיסר אמר: "מאה ג'ין הם רכושן של עשר משפחות בינוניות. אני מחזיק בארמונותיו של הקיסר הקודם ותמיד חושש לביישו; לשם מה לי מרפסת?" הקיסר לבש תמיד בגדי משי גס. הוא ציווה שגם הגבירה שן, שהייתה חביבה עליו, לא תלבש בגד הנגרר על הארץ ושווילונותיה לא יהיו רקומים, כדי להפגין פשטות וחסכנות ולהיות מופת לארץ. כאשר הכינו את קבר בה־לינג ציווה להשתמש כולו בכלי חרס ולא לעטרו בזהב, בכסף, בנחושת או בבדיל; הוא לא הקים תל קבורה, מפני שביקש לחסוך ולא להטריח את העם. ג'או טואו מלך נאן־יואה הכתיר את עצמו לקיסר הלוחם. ואולם הקיסר זימן את אחיו של טואו, רומם אותם והשיב לו במידה טובה; לבסוף ויתר טואו על תואר הקיסר והכריז על עצמו נתין. הקיסר כרת ברית שלום ונישואים עם השיונגנו. כאשר הפרו השיונגנו את הברית ונכנסו לבזוז, ציווה רק לשמור ולהגן על הגבול ולא שלח צבא עמוק לארצם, מפני ששנא להטריח ולענות את העם. מלך וו העמיד פני חולה ולא בא לחצר; הקיסר שלח אליו בכל זאת הדום ומקל. כאשר שרים כגון יואן אנג שיבחוהו או הציעו לו דברים, אפילו היו דבריהם חריפים, נהג תמיד בסובלנות והשתמש בעצתם. כאשר קיבלו שרים כגון ג'אנג וו שוחד ומתנות כסף והדבר נחשף, הוציא הקיסר כסף מאוצר הארמון והעניק להם כדי לעורר בהם בושה, ולא מסרם לפקידי המשפט. הוא הקדיש עצמו במיוחד

לשינוי העם באמצעות המידה; משום כך נעשה כל אשר בין הימים עשיר ומשגשג, והטקס והצדק פרחו.

ביום ג'י־האי בחודש השישי של השנה השביעית למניין המאוחר מת הקיסר בארמון ויי־יאנג. בצוואתו אמר: "שמעתי כי מכל הדברים הנולדים וצומחים בין השמים והארץ אין אחד שאינו מת. המוות הוא עקרון השמים והארץ וטבעם של הדברים; מדוע להתאבל עליו יתר על המידה? בימינו הכול משבחים את החיים וסולדים מן המוות; בקבורה מפוארת מרוששים את המשפחה, ובאבל כבד פוגעים בחיים. הדבר אינו מקובל עליי כלל. יתרה מזו, מאחר שאין בי מידה, לא יכולתי לסייע לעם. אם לאחר מותי אחייב אותו ללבוש בגדי אבל כבדים ולהתאבל זמן רב, לעבור את מחזורי הקור והחום, להצטער על אבות ובנים, לפגוע ברצונם של זקנים וצעירים, להפחית את מזונם ומשקם ולהפסיק את הקורבנות לרוחות ולאלים — הרי רק אכביד את חוסר מידתי. מה אומר לארץ? זכיתי לשמור על מקדשי האבות, ובגופי הזעיר והדל הופקדתי יותר מעשרים שנה מעל שליטי הארץ ומלכיה. בזכות כוחם של השמים והארץ וברכת מזבחות המדינה שרר שלום בתוך הגבולות ולא הייתה מלחמה. מאחר שאיני מוכשר, חששתי תמיד שמא אטעה במעשיי ואבייש את המידה שהותיר הקיסר הקודם; ככל שחלפו השנים פחדתי שלא אזכה להשלים את דרכי. עתה זכיתי למות בתום שנות חיי ולשוב לשרת במקדש הקיסר גאו. האם חוסר נאורותי ראוי לשמחה או לצער? יצטוו אפוא כל הפקידים והתושבים בארץ: עם הגעת הצו יתאבלו שלושה ימים בלבד, ואז יסירו את בגדי האבל. אין לאסור על איש לשאת אישה או להשיא בת, להקריב, לשתות יין או לאכול בשר. מי שחייב להשתתף בטקסי האבל לא ילך יחף. רוחב סרטי האבל והחגורות לא יעלה על שלושה צון. אין לעטוף בבד מרכבות וכלי נשק, ואין

לגייס גברים ונשים מן העם לבכות בארמון. מי שחייבים להתאבל בתוך הארמון ירימו את קולם חמש־עשרה פעמים בבוקר וחמש־עשרה פעמים בערב, ויחדלו עם תום הטקס. שלא בשעת אבל הבוקר והערב אסור לבכות על דעת עצמם. לאחר הורדת הארון ילבשו דה־גונג חמישה־עשר יום, שיאו־גונג ארבעה־עשר יום ושָׁיין שבעה ימים, ואז יסירו את בגדי האבל. כל עניין אחר שאינו נזכר בצו יבוצע בהשוואה לכללים אלה. פרסמו זאת בארץ כולה והבהירו לכול את כוונתי. ההרים והנהרות של בה־לינג יישארו כשהיו ולא ישונה בהם דבר. הגבירות וכל נשות הארמון שמתחתיהן, עד הדרגה הנמוכה ביותר, יישלחו לבתיהן." הוא ציווה שיא־פו, מפקד הבירה, יהיה מצביא המרכבות והפרשים; שהאן, הממונה על המדינות הכפופות, יהיה מצביא חיל המצב; ושוו, ראש משמר הארמון, יהיה מצביא עבודות הקבורה. שישה־עשר אלף חיילים בשירות פעיל מן המחוזות הסמוכים וחמישה־עשר אלף חיילים מנציבות הבירה גויסו כדי לשמור על מתחם הקבורה, לחצוב את הקבר ולכסותו בעפר, בפיקודו של המצביא וּ.

ביום יי־סה כרעו כל השרים בראשם עד הארץ והעלו לו את תואר הכבוד הקיסר שיאו־וון.

יורש העצר עלה לכס במקדש גאו־דזו. ביום דינג־ווי ירש את התואר "קיסר".

בחודש העשירי של השנה הראשונה לקיסר שיאו־ג'ינג הוציא הקיסר צו לצנזור הגדול: "שמעתי כי בימי קדם קיבל אב קדמון פולחן בזכות הישגיו, ואב בית קיבל פולחן בזכות מידתו, וכי לכל התקנה של טקס ומוזיקה היה יסוד. שמעתי שהשירה נועדה לבטא את המידה והריקוד להמחיש הישגים. בטקס היין במקדש הקיסר גאו מנגנים את ריקודי 'המידה הלוחמת', 'ראשית התרבות'

ו'חמשת היסודות'; בטקס היין במקדש שיאו־חווי מנגנים את ריקודי 'ראשית התרבות' ו'חמשת היסודות'. כאשר משל הקיסר שיאו־וון בארץ פתח את המעברים ואת הגשרים ולא הפלה את הארצות הרחוקות. הוא ביטל את עבירת ההשמצה, הסיר את עונשי הגוף, העניק פרסים לזקנים, קלט יתומים ועריריים ודאג להם כדי לכלכל את כל היצורים. הוא צמצם את תשוקותיו, לא קיבל מנחות ולא הפך את טובת הציבור לרווח פרטי. הוא לא החרים את בני משפחותיהם של חוטאים ולא הוציא להורג חפים מפשע. הוא ביטל את עונש הסירוס ושחרר נשים יפות מן הארמון, מפני שייחס חשיבות לכך שלא לקטוע את שושלות האנשים. מאחר שאיני מוכשר, איני מסוגל להביא את כל הדברים האלה לכלל הכרה. אפילו בני העת העתיקה לא הגיעו אליהם, והקיסר שיאו־וון ביצעם בעצמו. מידתו הייתה עמוקה כמידת השמים והארץ, וטובתו נשפכה על ארבעת הימים ואין מי שלא זכה בברכה. היא בהירה כשמש וכירח, אך מוזיקת מקדשו אינה הולמת אותה. אני חושש מאוד. יש לחבר למקדש הקיסר שיאו־וון את ריקוד 'המידה המזהירה', כדי להמחיש את מידתו היפה. כך יירשמו הישגיהם ומידותיהם של האבות הקדמונים ואבות הבית על במבוק ומשי, יימסרו לרבבות דורות ויימשכו לנצח בלי קץ. הדבר משמח אותי מאוד. דון עם ראש הממשלה, הרוזנים, פקידי אלפיים שה שבמרכז ופקידי הטקס, והגישו לי את סדרי הטקס במלואם." ראש הממשלה, השר ג'יה, וחבריו אמרו: "הוד מלכותך הוגה לעומק במסירות הבן והקים את ריקוד 'המידה המזהירה' כדי להמחיש את מידתו הנשגבה של הקיסר שיאו־וון. הדבר למעלה מהשגתנו הטיפשה. נועצנו בענווה: אין הישג גדול מזה של הקיסר גאו, ואין מידה נשגבה מזו של הקיסר שיאו־וון. מקדש הקיסר גאו ראוי להיות מקדש האב הקדמון הגדול של הקיסרים, ומקדש הקיסר שיאו־וון ראוי להיות מקדש האב הגדול של הקיסרים. בן השמים יקריב מדור לדור במקדשי

אבותיו, ובכל הנציבויות והמדינות יקימו הנסיכים מקדש אב גדול לקיסר שיאו־ וון. שליחיהם של מלכי הנסיכויות והרוזנים ישתתפו בקורבנות בן השמים, ובכל שנה יעלו מנחה למקדשי האבות. נבקש לרשום זאת על במבוק ומשי ולפרסם בכל הארץ." צו הקיסר אמר: "מאושר."

ההיסטוריון הגדול אומר: קונפוציוס אמר: "דרוש דור שלם, ורק אחר כך תשרור אנושיות. אם אנשים טובים ימשלו במדינה מאה שנה, יהיה אפשר לגבור על האכזריות ולבטל את ההרג." אמת הם הדברים האלה! מאז קמה האן ועד הקיסר שיאו־וון חלפו יותר מארבעים שנה, והמידה הגיעה לשיאה. כבר כמעט עמדו לשנות את ראשית השנה ואת צבעי הלבוש ולערוך את קורבנות הפנג והשאן, אך ענוותו מנעה את השלמת הדבר עד היום. אהה! האין זו אנושיות?

דברי הימים היסודיים של שיאו־ג׳ינג

הקיסר שיאו־ג'ינג היה אחד מבניו האמצעיים של הקיסר שיאו־וון. אמו הייתה הקיסרית האלמנה דואו. כאשר ישב שיאו־וון בדאי, ילדה לו המלכה שקדמה לה שלושה בנים. לאחר שזכתה הקיסרית האלמנה דואו בחסדו, מתה המלכה הקודמת וגם שלושת בניה מתו בזה אחר זה; משום כך יכול היה שיאו־ג'ינג לעלות לכס.

בשנה הראשונה, ביום יי־מאו בחודש הרביעי, ניתנה חנינה לכל הארץ. ביום יי־סה הוענקה לכל איש מן העם דרגת אצולה אחת. בחודש החמישי הופחת מס האדמה למחצית, ולכבוד שיאו־וון הוקם מקדש האב הגדול. הקיסר הורה לכל השרים שלא לבוא לחצר לברכו. השיונגנו פלשו לדאי, והקיסר כרת עמם הסכם שלום ונישואים.

באביב השנה השנייה הוכתר שי, נכדו של שיאו חה ראש המדינה לשעבר, כרוזן וּ־לינג. גברים נרשמו לשירות מגיל עשרים. ביום ז'ן־וּ בחודש הרביעי מתה אמו של שיאו־וון, הקיסרית האלמנה. מלכי גוואנג־צ'וואן וצ'אנג־שה יצאו שניהם למדינותיהם. ראש הממשלה שן־טו ג'יה מת. בחודש השמיני מונה טאו צ'ינג, רוזן קאי־פנג והצנזור הגדול, לראש הממשלה. כוכב שביט הופיע בצפון־מזרח. בסתיו ירד ברד בחנג־שאן; האבנים הגדולות היו בנות חמישה צון והברד נערם לעומק שני צ'ה. מאדים נסוג במסלולו ונעצר אצל כוכב הצפון; הירח הופיע בין כוכבי הצפון; צדק נסוג במסלולו בתוך חצר השמים. נפת נאן־לינג הוקמה, וכן נפת דוואי־יוּ שבנציבות הבירה.

ביום יי־סה בחודש הראשון של השנה השלישית ניתנה חנינה לכל הארץ. כוכב שביט ארוך הופיע במערב. אש מן השמים שרפה את החומות והמבנים סביב האולם הגדול של הארמון המזרחי בלוֹ־יאנג. פי מלך וו, וו מלך צ'ו, סווי מלך ג'או, אנג מלך ג'יאו־שי, פי־גוואנג מלך ג'י־נאן, שיין מלך דזה־צ'וואן ושיונג־צ'ו מלך ג'יאו־דונג מרדו והניעו את צבאותיהם מערבה. בשל כך הוציא בן השמים להורג את צ'או צואו ושלח את יואן אנג להכריז על צו ולשכנע את המורדים; אך הם לא עצרו והמשיכו מערבה לצור על ליאנג. הקיסר שלח אפוא את דואו יינג, המצביא הגדול, ואת ג'ואו יא־פו, המפקד העליון, בראש צבא להשמידם. ביום יי־האי בחודש השישי ניתנה חנינה לחיילים שערקו ולייי, בנו של מלך יואן מצ'ו, ולאחרים שקשרו להצטרף למרד. דואו יינג המצביא הגדול הוכתר כרוזן ויי־צ'י. לי, בנו של מלך יואן מצ'ו ורוזן פינג־לוּ, הועמד למלך צ'ו. דוואן בן הקיסר הועמד למלך ג'יאו־שי, ושנג בן הקיסר למלך ג'ונג־שאן. ג'י מלך ג'י־בייי הועבר והועמד למלך דזה־צ'וואן; יוּ מלך חוואי־יאנג הועבר למלכות לוּ; ופיי מלך רוּ־נאן הועבר למלכות ג'יאנג־דוּ. ג'יאנג־לוּ מלך צ'י וג'יה מלך ין מתו שניהם.

בקיץ השנה הרביעית העמיד הקיסר יורש עצר, ואת בנו צ'ה העמיד למלך ג'יאו־דונג. ביום ג'יה־שוּ בחודש השישי ניתנה חנינה לכל הארץ. בחודש התשיעי הנוסף שונה שמה של יי־יאנג ליאנג־לינג. מעברות הנהר ומעברי הגבול הוקמו מחדש, ונדרש כתב מעבר ליציאה ולכניסה. בחורף הפכה ממלכת ג'או לנציבות חאן־דאן.

בחודש השלישי של השנה החמישית נבנו יאנג־לינג וגשר ויי. בחודש החמישי גויסו מתיישבים לעבור ליאנג־לינג, וניתנו להם מאתיים אלף מטבעות. סופה עזה מאוד באה ממערב בג'יאנג־דוּ והפילה שנים־עשר ג'אנג מחומת העיר.

ביום דינג־מאו הוכתר ג'יאו, בנה של הנסיכה הבכירה, כרוזן לונג־לו. מלך גוואנג־צ'וואן הועבר והועמד למלך ג'או.

באביב השנה השישית הוכתר וואן, מפקד הבירה, כרוזן ג'יין־לינג; ג'יה, ראש ממשלת ג'יאנג־דו, כרוזן ג'יין־פינג; חון־יה, מושל לונג־שי, כרוזן פינג־צ'ו; ג'יה, ראש ממשלת ג'או, כרוזן ג'יאנג־לינג; ובו, המצביא לשעבר, כרוזן שו. מלכי ליאנג וצ'ו מתו שניהם. בחודש התשיעי הנוסף נכרתו העצים לאורך הדרך הקיסרית וברכת לאן מולאה בעפר.

בחורף השנה השביעית הודח יורש העצר לי והועמד למלך לין־ג'יאנג. ביום האחרון של החודש האחד־עשר לקתה השמש. באביב שוחררו האסירים שעבדו ביאנג־לינג. ראש הממשלה צ'ינג הודח. ביום יי־סה בחודש השני מונה ג'ואו יא־פו, המפקד העליון ורוזן טיאו, לראש הממשלה. ביום יי־סה בחודש הרביעי הועמדה אמו של מלך ג'יאו־דונג לקיסרית. ביום דינג־סה הועמד מלך ג'יאו־דונג ליורש העצר; שמו היה צ'ה.

בשנה הראשונה למניין האמצעי הוכתר פינג, נכדו של ג'ואו קה הצנזור הגדול לשעבר, כרוזן שנג; ודזוֹ־צ'ה, נכדו של ג'ואו צ'אנג הצנזור הגדול לשעבר, הוכתר כרוזן אן־יאנג. ביום יי־סה בחודש הרביעי ניתנה חנינה לכל הארץ ולכל איש הוענקה דרגת אצולה אחת. בוטלו המגבלות על קבלת משרות. הייתה רעידת אדמה. ביואן־דו שבחנג־שאן ירד ברד שאבניו הגדולות הגיעו למידה של צ'ה ושמונה צון.

בחודש השני של השנה השנייה למניין האמצעי פלשו השיונגנו לין, ומאז לא התקיימה עוד ברית השלום והנישואים. בחודש השלישי זומן מלך לין־ג'יאנג לבוא לבירה, ושם מת בבית מפקד הבירה. בקיץ הועמד יואה בן הקיסר למלך

גוואנג־צ'וואן, וג'י בן הקיסר למלך ג'יאו־דונג. ארבעה אנשים הוכתרו כרוזנים. ביום ג'יה־שו בחודש התשיעי לקתה השמש.

בחורף השנה השלישית למניין האמצעי בוטלה בחצרות הנסיכים משרת סגן הצנזור. באביב באו שני מלכי השיונגנו בראש אנשיהם ונכנעו; שניהם הוכתרו כרוזנים.

בחודש השלישי של השנה הרביעית למניין האמצעי הוקם ארמון דה־יאנג. הייתה מכת ארבה גדולה. בסתיו שוחררו האסירים שעבדו ביאנג־לינג.

בקיץ השנה החמישית למניין האמצעי הועמד שון בן הקיסר למלך צ'אנג־שאן, ועשרה אנשים הוכתרו כרוזנים. ביום דינג־סה בחודש השישי ניתנה חנינה לכל הארץ ולכל איש הוענקה דרגת אצולה אחת. בכל הארץ היו הצפות גדולות. תוארם של ראשי ממשלות הנסיכים שונה ל'שרים'. בסתיו הייתה רעידת אדמה.

ביום ג'י־מאו בחודש השני של השנה השישית למניין האמצעי ביקר הקיסר ביונג והקריב בפרברים לחמשת הקיסרים. בחודש השלישי ירד ברד. בחודש הרביעי מתו מלך שיאו מליאנג, מלך גונג מצ'נג־יאנג ומלך רו־נאן. מינג, בנו של מלך שיאו מליאנג, הועמד למלך ג'י־צ'וואן; בנו פנג־לי למלך ג'י־דונג; בנו דינג למלך שאן־יאנג; ובנו בו־שה למלך ג'י־יין. ליאנג חולקה לחמש ממלכות. ארבעה אנשים הוכתרו כרוזנים. שמה של משרת מפקד המשפט שונה ל'ראש המשפט'; שמו של הממונה הזוטר על עבודות הבנייה שונה ל'אומן הגדול לעבודות הבנייה'; שמו של מפקד הבירה הממונה על דרגות האצולה שונה ל'מפקד'; שמו של מנהל משק צ'אנג־שין שונה ל'הממונה הזוטר על צ'אנג־שין'; שמו של הממונה על מסעות הקיסרית שונה ל'הממונה הגדול על משק

הקיסרית'; שמו של הממונה הגדול על קבלת שליחים שונה ל'ממונה על השליחים'; שמו של הממונה על הטקסים שונה ל'הממונה הגדול על הטקסים'; שמו של הממונה על האורחים שונה ל'הממונה הגדול על קבלת שליחים'; ושמו של נציב הבירה לענייני הדגן שונה ל'הממונה הגדול על החקלאות'. דרגת הממונה על האוצר הקיסרי הועלתה לאלפיים שה, והוקמו משרדי הארמון השמאלי והימני שהוכפפו לו. ביום שין־האי בחודש השביעי לקתה השמש. בחודש השמיני פלשו השׂיונגנו לשאנג־ג'ון.

בחורף השנה הראשונה למניין המאוחר שונה שמה של משרת שר החצר ל'מפקד המשמר'. ביום דינג־יואו בחודש השלישי ניתנה חנינה לכל הארץ ולכל איש הוענקה דרגת אצולה אחת; לפקידים בדרגת אלפיים שה מן הדרגה האמצעית ולשרי הנסיכים הוענקה דרגת האצולה 'היועץ הבכיר מימין'. בחודש הרביעי נערכו משתאות גדולים. ביום בינג־שו בחודש החמישי הייתה רעידת אדמה, ובשעת ארוחת הבוקר המוקדמת שבה האדמה לרעוד. בשאנג־יונג נמשכו הרעידות עשרים ושניים יום והפילו את חומות העיר. ביום יי־סה בחודש השביעי לקתה השמש. ראש הממשלה ליו שה הודח. ביום ז'ן־צ'ן בחודש השמיני מונה וואן, הצנזור הגדול, לראש הממשלה והוכתר כרוזן ג'יין־לינג.

בחודש הראשון של השנה השנייה למניין המאוחר רעדה האדמה שלוש פעמים ביום אחד. המצביא ג'י תקף את השׂיונגנו. נערכו משתאות חמישה ימים. נאסר בנציבות הבירה ובנציבויות להאכיל סוסים בדוחן, והוא הוחרם לטובת השלטון. נצטווה שהאסירים והעבדים ילבשו אריג גס בן שבעה זונג, שהם חמש מאות ושישים חוטי שתי. נאסר להפעיל סוסים בכתישת דגן. בשל היבול הדל נאסרה בכל הארץ אכילת התבואה קודם שהבשילה. נבדק אם

הרוזנים נשלחו למדינותיהם. בחודש השלישי פלשו השיונגנו ליין־מן. בחודש העשירי נגבה מס משדות צ'אנג־לינג. הייתה בצורת גדולה. מגפה פגעה בתושבי ממלכת חנג־שאן ובנציבויות חה־דונג ויוּן־ג'ונג.

בחודש העשירי של השנה השלישית למניין המאוחר היו השמש והירח אדומים במשך חמישה ימים. ביום האחרון של החודש השנים־עשר נשמע רעם, והשמש הייתה סגולה. חמשת כוכבי הלכת נסוגו במסלולם ונעצרו בטאי־וויי, והירח חצה את מרכז חצר השמים. ביום ג'יה־יין בחודש הראשון נערך ליורש העצר טקס הבגרות. ביום ג'יה־דזה מת הקיסר שיאו־ג'ינג. בצוואתו העניק דרגת אצולה אחת לכל מי שעתיד לרשת את אביו, ממלכי הנסיכויות ועד פשוטי העם, וכן מאה מטבעות לכל בית אב בארץ. הוא שילח את נשות הארמון לבתיהן ושחרר אותן מכל חובה. יורש העצר עלה לכס; הוא היה לקיסר שיאו־וּ. בחודש השלישי הוכתר פן, אחיה הצעיר של הקיסרית האלמנה, כרוזן וּ־אן, ואחיה הצעיר שנג הוכתר כרוזן ג'ואו־יאנג. הקיסר נקבר ביאנג־לינג.

ההיסטוריון הגדול אומר: לאחר שקמה האן השפיע הקיסר שיאו־וון חסד גדול, והארץ חשה ביטחון ושלווה. בימי שיאו־ג'ינג שוב לא היה צורך לחשוש ממלכים שאינם בני שם המשפחה הקיסרי, אך צ'או צואו קיצץ בחומרה את נחלות הנסיכים, וכך גרם לשבע המדינות לקום כולן יחד, לכרות ברית מצפון לדרום ולנוע מערבה. הוא עשה זאת מפני שהנסיכים היו חזקים מדי, אך לא פעל בהדרגה. כאשר העלה ג'וּ־פו ין את ההצעה, נחלשו הנסיכים ולבסוף שרר ביטחון. האם המפתח לביטחון ולסכנה אינו מצוי בתכנון?

דברי הימים היסודיים של שיאו־וו

הקיסר שיאו־וו היה אחד מבניו האמצעיים של שיאו־ג'ינג. אמו הייתה הקיסרית האלמנה ואנג. בשנתו הרביעית של שיאו־ג'ינג הועמד, בהיותו בן הקיסר, למלך ג'יאו־דונג. בשנתו השביעית של שיאו־ג'ינג הודח יורש העצר לי והועמד למלך לין־ג'יאנג, ומלך ג'יאו־דונג הועמד ליורש העצר. בשנתו השש־עשרה של שיאו־ג'ינג מת הקיסר, ויורש העצר עלה לכס והיה לקיסר שיאו־וו. מיד עם עלותו לכס רחש הקיסר שיאו־וו כבוד מיוחד לפולחנות הרוחות והאלים.

בשנה הראשונה כבר עברו למעלה משישים שנה מאז קמה האן. הארץ הייתה מסודרת ושלווה, וכל בני מעמד בעלי אבנט הטקס ציפו שבן השמים יערוך את טקסי הפנג והשאן וישנה את לוח השנה ואת אמות המידה. ואולם הקיסר נטה אל תורת המלומדים וזימן אנשים ראויים ומוכשרים. ג'או וואן, ואנג דזאנג ואחרים עלו בזכות למדנותם למשרות דוכסים ושרים, וביקשו לדון בדגמים העתיקים ולהקים מדרום לעיר את אולם האור, כדי לקבל שם את פני הנסיכים. הם ניסחו תוכניות למסעות הביקורת, לטקסי הפנג והשאן, לשינוי הלוח ולצבעי הבגדים, אך טרם השלימו אותן. אז אירע שהקיסרית האלמנה דואו, שנהגה לפי תורת הקיסר הצהוב ולאו דזה ולא חיבבה את תורת המלומדים, שלחה אנשים לחקור בחשאי ומצאה מעשי מרמה ותאוות בצע של ג'או וואן וחבריו. היא זימנה את וואן ואת דזאנג לחקירה; שניהם התאבדו, וכל המפעלים שיזמו בוטלו.

כעבור שש שנים מתה הקיסרית האלמנה דואו.

בשנה שלאחר מכן זימן הקיסר אנשי ספרות ולימוד ובהם גונגסון חונג.

בשנה שלאחר מכן בא הקיסר לראשונה ליונג והקריב בפרברים לחמשת המזבחות. מאז נהג להקריב בפרברים אחת לשלוש שנים. בעת ההיא ביקש הקיסר אחר אדון הרוחות, ושיכן אותו בביתן משפחת טי שבפארק שאנג־לין. אדון הרוחות היה אישה מצ'אנג־לינג, שמת בנה ומרוב צער הופיעה רוח אצל גיסתה, וואן־ז'ו. וואן־ז'ו הקריבה לה בחדרה, ורבים מבני העם באו להקריב. גבירת פינג־יואן באה להקריב, ובעקבות זאת זכו צאצאיה לכבוד ולמעמד רם. כשעלה הקיסר וּ לכס העניק לפולחן כבוד רב והציבו בתוך הארמון. הוא שמע את דבריה של הרוח אך לא ראה את דמותה, כך מספרים.

בעת ההיא הופיע גם לי שאו־ג'ון לפני הקיסר עם שיטות להקרבה לאח, להימנעות מדגנים ולהדיפת הזִקנה, והקיסר חלק לו כבוד. בעבר הביא אותו רוזן שן־דזה לחצר כדי לעסוק בשיטות מאגיות. הוא הסתיר את גילו ואת מקום הולדתו וגידולו, ותמיד טען שהוא בן שבעים, שהוא מסוגל לצוות על ישויות ולהדוף את הזִקנה. במסעותיו עבר עם שיטותיו בכל חצרות הנסיכים. לא היו לו אישה או ילדים. כששמעו בני אדם שביכולתו לצוות על ישויות ושאינו מת, הרבו לתת לו מתנות; וכך היו לו תמיד עודפי כסף, משי, בגדים ומזון. הכול ראו שאינו מנהל משק ואף על פי כן הוא אמיד ומסופק, וגם לא ידעו מאין בא; על כן האמינו בו יותר והתחרו לשרתו. מטבעו אהב שאו־ג'ון שיטות מאגיות והיטיב בתחבולות מחוכמות שקלעו באורח מופלא. פעם השתתף במשתה אצל רוזן וּ־אן. בין היושבים היה זקן בן למעלה מתשעים, ושאו־ג'ון סיפר על מקום שבו היה יוצא לציד עם סבו של האיש. כשהיה הזקן ילד הלך לשם בעקבות סבו והכיר את המקום; כל היושבים נדהמו. כשבא שאו־ג'ון לפני הקיסר, הראה לו הקיסר כלי נחושת עתיק ושאל עליו. שאו־ג'ון אמר: 'כלי זה

הוצב בבו־צ'ין בשנתו העשירית של הדוכס חוואן מצ'י.' לאחר מכן בדקו את הכתובת החרותה, ואכן היה זה כלי מימי הדוכס חוואן מצ'י. כל אנשי הארמון נחרדו וחשבו ששאו־ג'ון הוא בן אלמוות שגילו מאות שנים.

שאו־ג'ון אמר לקיסר: 'אם תקריב לאח, יגיעו ישויות; כשיגיעו ישויות יהיה אפשר להפוך חול כינובר לזהב; כאשר ייווצר הזהב ותעשה ממנו כלי אכילה ושתייה, יאריכו חייך; כאשר יאריכו חייך יהיה אפשר לראות את בני האלמוות מפנג־לאי אשר בים; וכשתראה אותם ותערוך את טקסי הפנג והשאן, לא תמות. כך עשה הקיסר הצהוב. פעם נדדתי לחוף הים וראיתי את אן־צ'י שנג. הוא נתן לי לאכול תמרים שגודלם כדלועים. אן־צ'י שנג הוא בן אלמוות הנע ונד בפנג־לאי; כשהנסיבות מתאימות הוא נראה לבני אדם, וכשאינן מתאימות הוא נסתר.' אז החל בן השמים להקריב בעצמו לאח, ושלח מומחי שיטות אל הים לחפש את פנג־לאי, את אן־צ'י שנג ואת הדומים להם; וכן החל לעסוק בהפיכת כינובר וחומרים מעורבים אחרים לזהב.

כעבור זמן רב חלה לי שאו־ג'ון ומת. בן השמים סבר שהשתנה ונסתלק ולא מת, ושלח את שי קוואן־שו מחוואנג־צ'ווי לקבל את שיטותיו. איש לא הצליח למצוא את פנג־לאי ואת אן־צ'י שנג, אך לאורך החוף קמו בזה אחר זה מומחי שיטות מוזרים ומרחיקי לכת מארצות ין וצ'י, ורבו לדבר על ענייני האלים.

בו יואו־ג'י, איש בּוּ, הגיש שיטה להקרבת קורבן לטאי־יי ואמר: 'הנכבד באלי השמים הוא טאי־יי, ועוזריו של טאי־יי נקראים חמשת הקיסרים. בימי קדם הקריב בן השמים לטאי־יי באביב ובסתיו בפרבר הדרום־מזרחי, בכלי קורבן גדול מלאים; במשך שבעה ימים הקים מזבח ופתח שמונה דרכי רוחות.' בן השמים הורה אפוא לממונה הגדול על הברכות להקים את מקדשו בפרבר

הדרום־מזרחי של צ'אנג־אן ולהקריב בו תמיד לפי שיטתו של יואו־ג'י. אחר כך הגיש אדם אחד עצומה ובה נאמר: 'בימי קדם הקריב בן השמים אחת לשלוש שנים, בכלי קורבן גדול מלאים, לשלוש האחדויות האלוהיות: אחדות השמים, אחדות הארץ וטאי־יי.' בן השמים אישר זאת והורה לממונה הגדול על הברכות להקריב להן על מזבח טאי־יי של יואו־ג'י לפי שיטתו. לאחר מכן הגיש אדם אחר עצומה ובה נאמר: 'בימי קדם נהג בן השמים לערוך באביב ובסתיו קורבנות הסרת אסון: לקיסר הצהוב הקריב ינשוף אחד וחיית פו־ג'ינג; לכבש האפל — כבש; למהלך הסוסים — סוס זכר כחול; לטאי־יי, לאדון ההר גאו־שאן ולמאריך הארץ — שור; לאדון וו־יי — דג מיובש; ולשליחי היין והיאנג — שור אחד.' הקיסר הורה לפקידי הפולחן לטפל בכך לפי השיטה ולהקריב לצד מזבח טאי־יי של ג'י.

לאחר מכן היה בפארק הקיסרי אייל לבן. מעורו עשו מטבעות, כדי לפרסם את האות המבשר טובה, וכן יצרו את 'המתכת הלבנה'.

בשנה שלאחר מכן הקריב הקיסר בפרברי יונג ולכד חיה בעלת קרן אחת שנראתה כצבי. הפקידים הממונים אמרו: 'הוד מלכותך הקריב בפרברים ביראה ובכובד ראש, והקיסר העליון השיב בקבלת המנחה והעניק חיה בעלת קרן אחת; נראה שזהו צ'ילין.' לכן הקריבו אותה לחמשת המזבחות, והוסיפו בכל מזבח שור אחד לקורבן האש. הקיסר העניק לנסיכים מתכת לבנה כדי לעוררם להתאים עצמם לאותות השמים והארץ. מלך ג'י־ביי חשב שבן השמים עומד לערוך את טקסי הפנג והשאן, ולכן הגיש עצומה והעניק לו את הר טאי ואת הערים הסמוכות לו. בן השמים קיבל אותן ופיצה אותו במחוזות אחרים. מלך צ'אנג־שאן נמצא אשם והוגלה; בן השמים הכתיר את אחיו הצעיר בג'ן־דינג כדי שימשיך את קורבנות המלך הקודם, ואת צ'אנג־שאן הפך

לנציבות. מעתה היו כל חמשת ההרים הקדושים בתחומי נציבויותיו של בן השמים.

בשנה שלאחר מכן בא שאו־וונג, איש צ'י, לפני הקיסר עם שיטה הנוגעת לרוחות ולאלים. אחת הנשים שחיבב הקיסר, הגבירה ואנג, מתה; ובלילה, באמצעות שיטותיו, העלה כביכול שאו־וונג את דמות הגבירה ואנג ואת רוח האח. בן השמים הביט בהן מתוך פרגוד. בעקבות זאת מינה את שאו־וונג למצביא וון־צ'נג, העניק לו מתנות רבות ונהג בו בכבוד הראוי לאורח. וון־צ'נג אמר: 'אם הוד מלכותו רוצה לתקשר עם האלים, הרי בניני הארמון והבגדים אינם דומים לאלה של האלים, ועל כן הישויות האלוהיות אינן באות.' הוא עשה מרכבות מצוירות בעננים ובאדי שמים, ובימים שבהם גבר יסוד מסוים רתם כל אחת מהן כדי להרחיק רוחות רעות. כן הקים את ארמון גאן־צ'וואן, ובתוכו בנה חדרי במה שעליהם צייר את אלי השמים והארץ, את טאי־יי ואלים אחרים, והניח כלי פולחן כדי להביא את אלי השמים. כעבור למעלה משנה הלכו שיטותיו ונחלשו, והאלים לא באו. אז כתב דבר־מה על משי והאכיל בו שור; אחר כך העמיד פנים שאינו יודע דבר ואמר שיש דבר מוזר בבטן השור. השור נשחט ונבדק, והמכתב נמצא; תוכנו סיפר דבר פלא. בן השמים חשד בו. אדם שהכיר את כתב ידו זיהה אותו, וכשחקרו אנשים התברר שהמכתב מזויף. על כן הוציא הקיסר להורג את המצביא וון־צ'נג, אך הסתיר את הדבר.

לאחר מכן נבנו גם אולם בּוֹ־ליאנג, עמודי הנחושת ופסלי בני האלמוות שכפותיהם אוספות טל, וכיוצא באלה.

בשנה שלאחר מות וון־צ'נג חלה בן השמים קשה בדינג־חו. מכשפים ורופאים עשו כל שיכלו, אך הוא לא החלים. יו־שווי פא־גן אמר אז: 'בשאנג־ג'ון יש מכשפה שכאשר היא חולה יורדת לתוכה רוח.' הקיסר זימן אותה ושיכן אותה במקדש בגאן־צ'וואן. בזמן מחלתו שלח אדם לשאול את אדון הרוחות. אדון הרוחות אמר: 'אל לו לבן השמים לדאוג למחלתו. כשיחלים מעט, יכריח את עצמו וייפגש עמי בגאן־צ'וואן.' אז השתפר מצבו, והוא נסע לגאן־צ'וואן והבריא כליל. הוא חנן את כל הארץ והקים בהיכל אריכות הימים מקדש לאדון הרוחות. הנכבד שבאדוני הרוחות היה טאי־יי, ועוזריו נקראו האיסור הגדול, הממונה על הגורל וכיוצא בהם; כולם באו עמו. אי אפשר היה לראותם, אך נשמע קולם, כדיבורם של בני אדם. לעתים הלכו ולעתים באו, וכשבאו נשבה רוח חרישית. הם שהו מאחורי פרגוד בחדר. לפעמים דיברו ביום, אך בדרך כלל בלילה. בן השמים טיהר את עצמו ואז נכנס. באמצעות המכשפה, ששימשה בעלת הבית, הוגשו להם מזון ומשקה. את רצונותיהם אמרו, ופקודותיהם הועברו למטה. עוד הוקמו היכל אריכות הימים והארמון הצפוני; נפרשו דגלי נוצות והוצבו מנחות, כדי לכבד את אדון הרוחות. כל שאמר אדון הרוחות נרשם בידי אנשים ששלח הקיסר, והדברים נקראו 'השיטות הכתובות'. הדברים שאמר היו ידועים לכל ולא היה בהם שום דבר מיוחד, אך בן השמים לבדו שמח בהם. העניין נשמר בסוד ואיש בעולם לא ידע עליו.

כעבור שלוש שנים אמרו הפקידים הממונים כי ראוי לקרוא לתקופות השלטון על שם אותות מן השמים, ולא למנותן במספרים אחת ושתיים. התקופה הראשונה נקראה ג'יין־יואן; השנייה, על שם כוכב השביט הארוך, נקראה יואן־גוואנג; והשלישית, על שם החיה בעלת הקרן האחת שנלכדה בקורבן הפרברי, נקראה יואן־שואו.

בחורף השנה שלאחר מכן הקריב בן השמים בפרברי יונג ואמר בדיון: 'עתה אני מקריב בעצמי לקיסר העליון, אך לאם האדמה אין קורבן; אם כן אין הדדיות בטקס.' הפקידים הממונים דנו עם ההיסטוריון הגדול ועם קוואן־שו ושאר פקידי הפולחן ואמרו: 'קרני הבהמות לשמים ולארץ צריכות להיות בגודל פקעת ערמון. עתה, כשהוד מלכותך מקריב בעצמו לאם האדמה, ראוי להקים לה חמשה מזבחות על תל עגול בתוך ביצה. על כל מזבח יוקרב עגל צהוב אחד בכלי קורבן גדול מלאים; בתום הפולחן ייקבר הכול, והמשרתים בפולחן ילבשו צהוב בחלקם העליון.' בן השמים יצא אפוא מזרחה והקים לראשונה מקדש לאם האדמה על תל פן־יין, לפי הצעתם של קוואן־שו וחבריו. הקיסר עצמו השתחווה מרחוק, לפי הטקס לקיסר העליון. לאחר תום הטקס הגיע בן השמים ליינג־יאנג ושב. בעברו בלוֹ־יאנג פרסם צו: 'שלוש השושלות רחוקות ושרידיהן קשים לשימור. יוקצו שלושים לי אדמה לצאצא בית ג'ואו, שיוכתר כאדון ג'ואו דזה־נאן, כדי שימשיך את הקורבנות למלכים הקדומים.' באותה שנה החל בן השמים לערוך מסעות ביקורת בנציבויות ובמחוזות, ובהדרגה התקרב להר טאי.

באביב אותה שנה הגיש רוזן לה־צ'נג עצומה על לואן דה. לואן דה היה בן־ארמון בג'יאו־דונג; בעבר למד אצל אותו מורה של המצביא וון־צ'נג, ואחר כך היה ממונה על בתי המלאכה בחצר מלך ג'יאו־דונג. אחותו הגדולה של רוזן לה־צ'נג הייתה מלכתו של המלך קאנג ולא היו לה ילדים. כשמת המלך קאנג עלה למלוכה בן של פילגש אחרת. המלכה קאנג נהגה בפריצות, היא והמלך לא הסתדרו וכל אחד מהם ביקש לסכן את האחר באמצעות החוק. כששמעה שוון־צ'נג כבר מת וביקשה לשאת חן בעיני הקיסר, שלחה את לואן דה באמצעות רוזן לה־צ'נג לבקש ריאיון ולהציג את שיטותיו. בן השמים התחרט

לאחר שהוציא את וון־צ'נג להורג והצטער שמת מוקדם וששיטותיו לא נמסרו בשלמותן; לכן שמח מאוד כשפגש את לואן דה. דה היה גבוה ונאה; דיבורו היה מלא תוכניות ושיטות, והוא העז להצהיר הצהרות גדולות ונשא את עצמו ללא ספק. דה אמר: 'פעם נסעתי ובאתי בין איי הים וראיתי את אן־צ'י, שיין־מן והדומים להם. אלא שהם חשבו אותי לשפל ולא האמינו בי; גם חשבו שמלך קאנג אינו אלא נסיך ולא היה ראוי למסור לו את השיטות. פעמים רבות דיברתי אל מלך קאנג, אך גם הוא לא השתמש בי. מורי אמר: "אפשר ליצור זהב, אפשר לסתום את פרצות הנהר, אפשר להשיג את סם האלמוות ואפשר להביא בני אלמוות." חושש אני שאם יהיה גורלי כגורל וון־צ'נג, יסגרו כל מומחי השיטות את פיהם; כיצד יעזו עוד לדבר על שיטותיהם?' הקיסר אמר: 'וון־צ'נג פשוט מת מאכילת כבד סוס. אם באמת ביכולתך לתרגל את שיטותיו, מה אחסוך ממך?' דה אמר: 'מורי אינו מבקש בני אדם; בני האדם הם שמבקשים אותו. אם הוד מלכותך אכן רוצה להביאו, עליו לרומם את שליחיו, להעניק להם קרובי משפחה, לנהוג בהם בכבוד הראוי לאורחים ולא להשפילם, ולתת לכל אחד מהם חותם אמון לשאת; רק אז יהיה אפשר לשלוח אותם לדבר עם אנשי הרוח. ועדיין לא ידוע אם אנשי הרוח יסכימו. יש לרומם תחילה את שליחיהם, ורק אז יהיה אפשר להביאם.' אז הורה הקיסר לבדוק תחילה שיטה קטנה: שני דגלים נאבקו ונגעו זה בזה מאליהם.

בעת ההיא דאג הקיסר מפרצות הנהר, והזהב לא נוצר; לכן מינה את דה למצביא חמש התועליות. בתוך מעט יותר מחודש קיבל ארבעה חותמות זהב ונשא את חותמות מצביא אנשי השמים, מצביא אנשי הארץ, המצביא המתקשר הגדול ומצביא דרך השמים. הקיסר הוציא צו לצנזור: 'בימי קדם פתח יו את תשעת הנהרות והסדיר את ארבעת הנהרות הגדולים. לאחרונה

עלה הנהר על גדותיו והציף את הרמות, ועבודת הסוללות אינה פוסקת. זה עשרים ושמונה שנים שאני שולט בארץ, ונדמה כי השמים העניקו לי איש שבאמצעותו אוכל לקיים תקשורת גדולה. בספר התמורות נאמר "הדרקון המעופף" ו"אווז הבר מתקדם אל הסלע"; אולי הכוונה אליו. יוכתר אפוא דה, מצביא אנשי הארץ, ברוזן לה־טונג בנחלה בת אלפיים בתי אב.' הוענק לו מעון מן המעלה הראשונה כשל רוזן ואלף משרתים. המרכבה הקיסרית הוציאה מרכבות, סוסים, פרגודים, אוהלים וכלים כדי למלא את ביתו. הקיסר גם השיא לו את הנסיכה הבכירה ויי ונתן לה עשרת אלפים ג'ין זהב; שם נחלתה שונה לנסיכה דאנג־לי. בן השמים בא בעצמו למעונו של מצביא חמש התועליות. שליחים שדרשו בשלומו ושאלו מה חסר לו נמשכו בזה אחר זה לאורך הדרך. מן הנסיכה הבכירה ומטה, המצביאים וראשי הממשלה ערכו כולם משתה בביתו והגישו לו מתנות. עוד חרת בן השמים חותם ירקן שעליו 'מצביא דרך השמים'. הוא שלח שליח לבוש בגדי נוצות לעמוד בלילה על עשב מאו לבן; גם מצביא חמש התועליות לבש בגדי נוצות, עמד על העשב הלבן וקיבל את החותם, להראות שאינו נתין. מי שנשא את החותם 'דרך השמים' עתיד היה לתווך לבן השמים אצל אלי השמים. מאז הקריב מצביא חמש התועליות מדי לילה בביתו וביקש להוריד את האלים. האלים טרם באו, אך מאה רוחות נאספו, והוא הצליח במידת־מה לצוות עליהן. אחר כך הכין ציוד למסע ויצא מזרחה אל הים, כביכול לחפש את מורו. חודשים ספורים לאחר שהופיע לפני הקיסר כבר נשא שש חותמות, וכבודו הרעיש את הארץ. בכל האזור החופי שבין ין לצ'י לא היה מי שלא נשך את פרק ידו וטען כי בידיו שיטות סודיות וביכולתו להיעשות בן אלמוות.

באמצע החודש השישי באותו קיץ הקריבה המכשפה ג'ין מפון־יין למען העם ליד מתחם אם האדמה שעל תל ויי. היא ראתה באדמה דבר שצורתו כקרס; כשחפרה ובדקה מצאה קדרה תלת־רגלית. הקדרה נבדלה מאוד מכל הקדרות האחרות: היו בה דגמים חרוטים אך לא כתובת. הדבר הפליא אותה והיא דיווחה לפקידים. הפקידים הודיעו לשנג, מושל חה־דונג, ושנג דיווח לקיסר. בן השמים שלח שליח לבדוק ולחקור, ומשנמצא כי המכשפה ג'ין לא רימתה בקבלת הקדרה, הקריבו לה כטקס והביאוה אל גאן־צ'וואן. הקיסר ליווה אותה והגיש לה מנחה. כשהגיעו לג'ונג־שאן היה מזג האוויר שקט וחמים, וענן צהוב חיפה עליה. צבי עבר שם, והקיסר ירה בו בעצמו והקריב אותו לענן. כשהגיעה הקדרה לצ'אנג־אן דנו הדוכסים, השרים והנכבדים וביקשו לכבד את קדרת האוצר. בן השמים אמר: 'לאחרונה עלה הנהר על גדותיו, ובמשך כמה שנים לא הבשילו היבולים; משום כך ערכתי מסע והקרבתי לאם האדמה והתפללתי שתצמיח דגן למען העם. השנה היבול שופע, אך טרם השבתי בקורבן תודה; מדוע אפוא הופיעה הקדרה?' כל הפקידים הממונים אמרו: 'שמענו כי בעבר, כשקם הקיסר הגדול, הופיעה קדרה אלוהית אחת: האחת מסמלת את האחדות שבה כרוכים השמים, הארץ וריבוא הדברים מראשיתם ועד סופם. הקיסר הצהוב עשה שלוש קדרות אוצר בדמות השמים, הארץ והאדם. יו אסף את מתכות תשעת חבלי הארץ ויצק תשע קדרות, ובכולן נהגו לבשל קורבנות לקיסר העליון, לרוחות ולאלים. כשהופיע חכם הן עלו; אחר כך עברו לשושלות שיה ושאנג. כשדעכה סגולת ג'ואו ואבד מזבח האדמה של סונג, שקעו הקדרות ונסתתרו ולא נראו. בשיר התהילה נאמר: "מן האולם ועד היסוד, מן הכבש ועד השור; הקדרה הגדולה וגם הקטנה, בלי מהומה ובלי רעש — ברכת אריכות ימים." עתה הגיעה הקדרה לגאן־צ'וואן; היא זוהרת וחלקה, ודגם הדרקון שבה משתנה, והיא נושאת ברכה בלי גבול. עם בואה לג'ונג־שאן

ירדו עננים צהובים ולבנים וחיפו עליה; חיית בר הופיעה כאות, ובקשת גדולה ובארבעה חצים נלכדה למרגלות המזבח, כדי להשיב בקורבן ובמשתה הגדול. רק מי שקיבל את המנדט והיה לקיסר מבין בלבו את משמעותה ומתאים את סגולתו אליה. ראוי להציג את הקדרה לפני אבות המקדש ולשמרה בחצר הקיסר, כדי להתאים לאות הברור.' הצו אמר: 'מאושר.'

האנשים שיצאו לים לחפש את פנג־לאי אמרו שאינו רחוק, אך מי שאינם מצליחים להגיע אליו כנראה אינם רואים את אדיו. לכן שלח הקיסר מומחים לצפייה באדים לסייע להמתין להופעתם.

באותו סתיו נסע הקיסר ליונג ועמד להקריב בפרברים. מישהו אמר: 'חמשת הקיסרים הם עוזריו של טאי־יי. ראוי להקים מקדש לטאי־יי ושהקיסר יקריב לו בעצמו בפרברים.' הקיסר היסס ולא החליט. גונגסון צ'ינג איש צ'י אמר: 'השנה נמצאה קדרת האוצר, ובחורף יחול מפנה החורף בשחר הראשון של החודש, ביום שין־סה, כפי שהיה בימי הקיסר הצהוב.' בידי צ'ינג היה מסמך על לוח עץ, ובו נאמר: 'הקיסר הצהוב מצא קדרת אוצר בוואן־צ'ו ושאל את גווי־יו צ'ו. צ'ו השיב: "הקיסר קיבל את קדרת האוצר ואת מקלות החיזוי האלוהיים. באותה שנה, ביום ג'י־יואו, חל מפנה החורף בשחר הראשון של החודש; כך התקבלה תקופת השמים, שהגיעה אל סופה והחלה מחדש." אז קידם הקיסר הצהוב את השמש וחישב במקלות; אחר כך, בדרך כלל אחת לעשרים שנה, חל מפנה החורף בשחר הראשון של החודש. הדבר חושב עשרים פעם, בסך הכול שלוש מאות ושמונים שנה, ואז עלה הקיסר הצהוב כבן אלמוות לשמים.' צ'ינג ביקש להגיש את הדברים באמצעות סואו ג'ונג. סואו ג'ונג ראה שהכתוב אינו מן המקורות המקובלים וחשד שהוא בדוי; הוא דחה אותו ואמר: 'עניין קדרת האוצר כבר הוכרע; לשם מה עוד זאת?' צ'ינג הגיש אותו אפוא

באמצעות אחד מאנשי החסד. הקיסר שמח מאוד, זימן את צ'ינג ושאלו. הוא השיב: 'קיבלתי את הכתוב הזה משן גונג, ושן גונג כבר מת.' הקיסר שאל: 'מי היה שן גונג?' צ'ינג אמר: 'שן גונג היה איש צ'י. הוא קיים קשר עם אן־צ'י שנג וקיבל את דברי הקיסר הצהוב. לא היה ספר, אלא כתב הקדרה הזה בלבד. נאמר בו: "כאשר תקום האן, ישוב זמנו של הקיסר הצהוב. החכם של האן יהיה בנכדו או בנינו של גאו־דזו. כשתופיע קדרת האוצר הוא יתקשר עם האלים ויערוך את טקסי הפנג והשאן. שבעים ושניים מלכים ערכו אותם, אך רק הקיסר הצהוב הצליח לעלות להר טאי ולערוך את הפנג." שן גונג אמר: "גם שליט האן עתיד לעלות ולערוך את הפנג; אם יעלה ויערוך אותו יוכל לעלות כבן אלמוות לשמים. בימי הקיסר הצהוב היו רבבה נסיכים, ובשבעת אלפים מתחומיהם המקודשים שכנו ישויות אלוהיות. היו בארץ שמונה הרים מפורסמים; שלושה בארצות המאן והיי וחמישה בממלכה התיכונה. בממלכה התיכונה היו הר חווא, הר שוֹאוּ, טאי־שה, הר טאי ודונג־לאי. בחמשת ההרים האלה נדד הקיסר הצהוב תמיד ונפגש עם האלים. הוא נלחם ובה בעת למד להיעשות בן אלמוות. כיוון שחשש שהעם אינו הולך בדרכו, כרת והשמיד את הפולחנות שלא היו לרוחות ולאלים הראויים. רק כעבור יותר ממאה שנה הצליח לתקשר עם האלים. הקיסר הצהוב הקריב לקיסר העליון בפרברי יונג ושהה שם שלושה חודשים. גווי־יוּ צ'וּ נקרא דה־חונג; כשמת נקבר ביונג, ולכן זהו קבר חונג. אחר כך פגש הקיסר הצהוב את רבבת הישויות בחצר האור. חצר האור היא גאן־צ'וואן, וזה המכונה שער הקור הוא גוּ־קואו. הקיסר הצהוב כרה נחושת מהר שוֹאוּ ויצק קדרה למרגלות הר ג'ינג. כשהושלמה הקדרה ירד דרקון ושפמו התלוי מושט מטה כדי לקבל את הקיסר הצהוב. הקיסר הצהוב עלה ורכב עליו; יותר משבעים מאנשי חצרו ונשות ארמונו עלו בעקבותיו על הדרקון, ואז עלה והסתלק. שאר הפקידים הזוטרים לא יכלו לעלות, ולכן אחזו

כולם בשפם הדרקון. השפם נתלש וקשתו של הקיסר הצהוב נפלה. העם הביט מעלה לאחר שהקיסר הצהוב עלה לשמים; הם חיבקו את קשתו ואת שערות שפם הדרקון ובכו. לכן קראו הדורות המאוחרים למקום דינג־חו, ולקשת קראו וו־חאו.'" אז אמר בן השמים: 'אהה! אילו באמת יכולתי להיות כקיסר הצהוב, הייתי רואה את עזיבת אשתי וילדיי כהשלכת נעליים בלויות.' הוא מינה את צ'ינג לפקיד בחצר ושלחו מזרחה להמתין לאלים בטאי־שה.

הקיסר הקריב בפרברי יונג, הגיע ללונג־שי, עלה מערבה לקונג־טונג וביקר בגאן־צ'וואן. הוא הורה לפקיד הפולחן קוואן־שו ולאחרים להכין מזבח לטאי־יי. המזבח חיקה את מזבח טאי־יי של בו יואו־ג'י והיו לו שלוש מדרגות. מזבחות חמשת הקיסרים עמדו במעגל תחתיו, כל אחד בכיוון המתאים לו, ומזבח הקיסר הצהוב בדרום־מערב; שמונה דרכי רוחות נוקו. המנחות לטאי־יי היו כאותן מנחות במזבח האחד ביונג, ונוספו להן יין מתוק, תמרים ובשר מיובש. יאק אחד נשחט כדי למלא את כלי הקורבן. לחמשת הקיסרים לבדם הוגשו כלי קורבן ויין מתוק. בארבעת הצדדים מתחת להם היו סעודות מנחה לאלים המלווים ולדובה הצפונית. לאחר הפולחן נשרפו כל שיירי הבשר המקודש. השור היה לבן, בתוכו היה איל, בתוך האייל חזיר, ומים נוצקו עליהם. לשמש הקריבו שור; לירח הקריבו כבש וחזיר, כל אחד בפני עצמו. המברך והטבח של טאי־יי לבשו ארגמן ורקמה; משרתי חמשת הקיסרים לבשו כל אחד לפי צבעו, השמש אדום והירח לבן.

ביום שין־סה בחודש האחד־עשר, בשחר הראשון של החודש, חל מפנה החורף. עם אור ראשון הקריב בן השמים לראשונה לטאי־יי בפרברים והשתחווה לו. בבוקר פנה אל שמש הבוקר ובערב אל ירח הערב והחווה בידיו; ואילו לטאי־יי בא לפניו לפי הטקס הנהוג ביונג. דברי ההזמנה למשתה אמרו:

'השמים העניקו בראשית לקיסר את קדרת האוצר ואת מקלות החיזוי האלוהיים; חודש חדש אחר חודש חדש, הסוף שב אל הראשית; הקיסר בא ביראה להשתחוות ולהיראות.' לבושו העליון היה צהוב. אש הפולחן הוצבה בשורות ומילאה את המזבח, ולצדו היו כלי בישול. הפקידים הממונים אמרו: 'מעל הפולחן היה אור.' הדוכסים והשרים אמרו: 'הקיסר הקריב לראשונה לטאי־יי בפרברי יון־יאנג; הפקידים הממונים הגישו טבעת ירקן ובהמה מובחרת והזמינו אותו למשתה. באותו לילה היה אור יפה, וביום עלו אדים צהובים ונגעו בשמים.' ההיסטוריון הגדול, קוואן־שו ויתר פקידי הפולחן אמרו: 'ברכת הישויות האלוהיות מבשרת עזרה, מזל ואות טוב. ראוי להקים במקום שדה־אור זה את מזבח טאי, כדי להבהיר את המענה.' הממונה הגדול על הברכות נצטווה לנהל את הפולחן בסתיו ובחודש הקורבן; ואחת לשלוש שנים יבוא בן השמים בעצמו להקריב בפרברים.

באותו סתיו, לקראת המלחמה בנאן־יואה, הודיעו על כך לטאי־יי והתפללו אליו. מענפי שיחים נעשו נס שעליו צוירו השמש, הירח, הדובה הצפונית ודרקון עולה, בדמות שלושת כוכבי טיין־יי. הנס שימש חוד החלוץ של טאי־יי ונקרא 'הדגל האלוהי'. כאשר התפללו למען הצבא נשא אותו ההיסטוריון הגדול והפנה אותו אל הארץ שעמדו לתקוף. ואולם השליח מצביא חמש התועליות לא העז להיכנס לים, אלא הלך להר טאי להקריב. הקיסר שלח אנשים לעקוב אחריו בחשאי ולבדוק, ולמעשה לא ראה דבר. מצביא חמש התועליות טען בכזב שראה את מורו; כל שיטותיו נחשפו ורובן לא אומתו. הקיסר הוציא אותו להורג.

באותו חורף המתין גונגסון צ'ינג לאלים בחה־נאן. הוא ראה על חומת העיר גוו־שה עקבות של בן אלמוות ודבר־מה דמוי פסיון שנע הלוך ושוב על החומה. בן

השמים נסע בעצמו לעיר גוֹ־שה כדי לראות את העקבות. הוא שאל את צ'ינג: 'האם אין אתה מחקה את וון־צ'נג ואת מצביא חמש התועליות?' צ'ינג אמר: 'בני האלמוות אינם מבקשים את שליט האדם; שליט האדם הוא שמבקש אותם. אם לא מרחיבים מעט את הדרך ונותנים לה זמן, האלים אינם באים. הדיבור בענייני האלים נראה מוזר ומופרך; רק אם צוברים שנים אפשר להביאם.' בעקבות זאת פינו הנציבויות והמדינות דרכים ושיפצו ארמונות, מגדלים ומקדשי אלים בהרים מפורסמים, בתקווה לביקור הקיסר.

באותה שנה, לאחר שהושמדה נאן־יואה, זכה לי ין־ניין בחסד הקיסר בשל כישרונו המוזיקלי. הקיסר היטיב עמו והעביר לדוכסים ולשרים שאלה לדיון: 'אפילו בפולחנות העממיים יש מוזיקה של תופים וריקודים; עתה, כשמקריבים בפרברים בלי מוזיקה, האם הדבר יאה?' הדוכסים והשרים אמרו: 'בימי קדם הקריבו לשמים ולארץ תמיד בליווי מוזיקה, וכך אפשר לכבד את הרוחות והאלים.' אחרים אמרו: 'הקיסר טאי ציווה על הנערה הלבנה לנגן בקתרוס בן חמישים מיתרים. הצליל היה עצוב; הקיסר אסר עליה להמשיך, אך היא לא חדלה, ולכן שבר את הקתרוס ועשה ממנו שניים בני עשרים וחמישה מיתרים.' לאחר הכנעת נאן־יואה, בעת התפילה והפולחן לטאי־יי ולאם האדמה, השתמשו לראשונה במוזיקה ובריקודים. עוד זומנו נערים שרים, ומאז החלו לעשות קתרוסים בני עשרים וחמישה מיתרים ונבלי קונג־חואו.

בחורף השנה שלאחר מכן אמר הקיסר בדיון: 'בימי קדם היו מניפים תחילה את כלי הנשק ומטהרים את הצבא, ורק אחר כך עורכים את טקסי הפנג והשאן.' הוא יצא אפוא למסע צפונה לשוֹאוּ־פאנג, סקר צבא שמנה למעלה ממאה אלף איש, ובדרכו חזרה הקריב בקבר הקיסר הצהוב שבהר צ'יאו. את הצבא טיהר ושילח בסוּ־ז'וּ. הקיסר אמר: 'שמעתי שהקיסר הצהוב לא מת;

מדוע יש לו עתה קבר?' מישהו השיב: 'הקיסר הצהוב עלה כבן אלמוות לשמים; שריו קברו את בגדיו וכובעו.' הוא הגיע מיד לגאן־צ'וואן, וכיוון שעמד לערוך טקסים בהר טאי, הקריב תחילה לטאי־יי את קורבן הדגם.

מאז שנמצאה קדרת האוצר דן הקיסר עם הדוכסים, השרים והמלומדים בטקסי הפנג והשאן. טקסים אלה נערכו לעתים נדירות ובמרווחים ארוכים, ואיש לא ידע את סדריהם; המלומדים ליקטו מספר המסמכים, משרי ג'ואו ומתקנות המלך פרטים על טקסי הפנג והשאן, על הקרבה מרחוק ועל ירי בשור. דינג גונג איש צ'י, שהיה בן למעלה מתשעים, אמר: 'הפנג הוא מה שמצרף לשמו של אדם את האלמוות. קיסר צ'ין לא הצליח לעלות ולערוך את הפנג. אם הוד מלכותך אכן רוצה לעלות, עליו לעלות מעט־מעט; אז לא יהיו רוח וגשם, והוא יוכל להשלים את העלייה ואת הפנג.' הקיסר הורה אפוא למלומדים לתרגל ירי בשור ולנסח את טקסי הפנג והשאן. חלפו כמה שנים ומועד הביצוע קרב. בן השמים שמע את דברי גונגסון צ'ינג ומומחי השיטות, שלפיהם כל הקיסרים מן הקיסר הצהוב ומעלה, כשערכו פנג ושאן, הביאו הופעת פלאים וקיימו קשר עם האלים. הוא ביקש לחקות את הקיסר הצהוב ולנסות לפגוש אלים, בני אלמוות ואנשי פנג־לאי, להתעלות מעל בני דורו ולהשוות את סגולתו לתשעת הקיסרים; ובמידת־מה אימץ את תורת המלומדים כדי לעטר את המעשה. אלא שקבוצת המלומדים לא הצליחה להסביר בבהירות את ענייני הפנג והשאן, והייתה כבולה לכתבים העתיקים של ספר השירים וספר המסמכים ולא העזה לפרוש את רעיונותיה. הקיסר עשה כלי פולחן לפנג והראה אותם למלומדים; אחדים אמרו: 'אין הם זהים לכלים העתיקים.' שו ין אמר עוד: 'המלומדים של הממונה הגדול על הטקסים אינם מיטיבים לערוך את הטקסים כמו אנשי לו.' ג'ואו בה ואחרים שרטטו תרשים

של טקס הפנג. אז הדיח הקיסר את ין ואת בה, פיטר את כל המלומדים ולא השתמש בהם.

בחודש השלישי נסע הקיסר מזרחה לגוֹ־שה וערך טקס בעלותו אל טאי־שה, הפסגה האמצעית. הפקידים המלווים שנשארו למרגלות ההר שמעו כביכול קול האומר 'רבבת שנים!' כששאלו את הקיסר, אמר שלא דיבר; וכששאלו את אנשי הפמליה, אמרו שלא דיברו. בעקבות זאת הוקצו שלוש מאות בתי אב לקיום פולחן טאי־שה, והנחלה נקראה מחוז צ'ונג־גאו. הקיסר המשיך מזרחה ועלה להר טאי. העלים טרם צמחו על העצים והעשבים בהר, ולכן שלח אנשים להעלות אבן ולהציבה בפסגתו.

הקיסר המשיך במסע מזרחה לאורך החוף וערך את טקסי שמונת האלים. אנשי צ'י שהגישו עצומות על אלים, פלאים ושיטות משונות נמנו ברבבות, אך דבריהם לא אומתו. הקיסר הוסיף אפוא ספינות ושלח אלפי אנשים שאמרו כי הם מכירים את הרי האלים שבים לחפש את פנג־לאי ואת אנשי הרוח. גונגסון צ'ינג נשא את שרביט השליח ותמיד הלך לפניו להמתין באתרים של ההרים המפורסמים. בהגיעו לדונג־לאי אמר שבלילה ראה אדם שגובהו כמה ג'אנג; כשהתקרב נעלם האיש, אך הוא ראה עקבות גדולים מאוד, דומים לעקבות חיה. אחד השרים אמר שראה זקן מוליך כלב ואומר: 'אני רוצה לראות את האדון הגדול'; ומיד נעלם. לאחר שראה הקיסר את העקבות הגדולים עדיין לא האמין, אך כשגם השרים סיפרו על הזקן, חשב מאוד שהוא בן אלמוות. הוא השתהה לאורך החוף, ומספר מרכבות השליחים והשליחים החשאיים ששלח עם מומחי השיטות לחפש בני אלמוות הגיע לאלפים.

בחודש הרביעי שב הקיסר והגיע לפנג־גאו. הוא חשב על דברי המלומדים ומומחי השיטות בדבר הפנג והשאן: כל אדם אמר דבר שונה, הדברים לא עלו בקנה אחד עם המקורות וקשה היה לבצעם. בן השמים הגיע לליאנג־פו והקריב בטקס לאדון הארץ. ביום יי־מאו חבשו המלומדים משרתי הארמון מצנפות עור והתהדרו באבנטים טקסיים, ירו בשור וערכו את הטקס. הפנג נערך ממזרח למרגלות הר טאי, לפי טקס הקורבן הפרברי לטאי־יי. מתחם הפנג היה רחב שנים־עשר צ'ה וגובהו תשעה צ'ה, ובתחתיתו הונח לוח ירקן ועליו כתב סודי. לאחר תום הטקס עלה בן השמים לבדו להר טאי עם דזה־חאו, משרת הארמון והממונה על המרכבה. גם שם נערך פנג, וכל פרטי המעשה נשמרו בסוד. למחרת ירדו בצדו הצפוני של ההר. ביום בינג־צ'ן נערך טקס השאן בהר סו־ז'אן, מצפון־מזרח למרגלות הר טאי, לפי טקס הקורבן לאם האדמה. בן השמים השתחווה בעצמו בכל הטקסים; לבושו העליון היה צהוב ובכולם נוגנה מוזיקה. מאזור ג'יאנג וחוואי הובא עשב מאו בעל שלושה עורקים לשמש מצע לאלים. במתחם הפנג נוספה אדמה מחמשת הצבעים ונתערבה בו. שוחררו חיות נדירות ועופות מעופפים מארצות רחוקות, ובכללם פסיונים לבנים, ורבים מהם נוספו לקורבן; ואילו קרנפים, יאקים, פילים וכיוצא בהם לא שימשו. כולם הובאו להר טאי ורק אז שוחררו. בליל קורבנות הפנג והשאן נראה כאילו היה אור, וביום עלה ענן לבן מתוך מתחם הפנג.

כששב בן השמים מטקסי הפנג והשאן ישב באולם האור, והשרים באו בזה אחר זה לאחל לו אריכות ימים. אז פרסם צו לצנזור: 'בגופי הקטן נשאתי את הריבונות העליונה, וביראה וברעדה חששתי שלא אוכל לשאתה. סגולתי דלה והבנתי בטקס ובמוזיקה מועטה. תיקנתי את הפולחן לטאי־יי, וכמדומה הופיע מראה של אור וצל; בחוסר מנוחה דומה היה שיש למה לקוות, ונרעדתי מן

הפלאים. ביקשתי לעצור אך לא העזתי; לכן עליתי לערוך פנג בהר טאי והגעתי לליאנג־פו, ואחר כך ערכתי שאן בסוּ־ז'אן. אני מחדש את עצמי ושמח לפתוח התחלה חדשה עם המלומדים והנכבדים. יינתנו לכל מאה בתי אב בקר אחד ועשרה שה יין; לבני שמונים, ליתומים ולאלמנות יינתנו שתי ירִיעות בד ומשי. בו, פנג־גאו, שה־צ'יו ולי־צ'נג יהיו פטורות ממסי השנה. תינתן חנינה לכל הארץ, כדין החנינה של יום יי־מאו. במקומות שעבר בהם המסע לא יוטלו עוד עבודות כפייה. תיקים שמקורם קודם לשנתיים לא יישמעו ולא יידונו.' עוד פרסם צו: 'בימי קדם יצא בן השמים למסע ביקורת אחת לחמש שנים וערך טקסים בהר טאי; לנסיכים היו מקומות לינה כאשר באו לחצר. יצטווה אפוא כל נסיך להקים מעון למרגלות הר טאי.'

לאחר שכבר ערך בן השמים את טקסי הפנג והשאן בהר טאי ולא אירעו רוח, גשם או אסון, שבו מומחי השיטות ואמרו כי הרי האלים ובהם פנג־לאי כאילו עומדים להימצא. הקיסר קיווה בשמחה לפוגשם, ושב מזרחה אל החוף להביט ולצפות שמא יפגוש את פנג־לאי. דזה־חאו, הממונה על המרכבה, לקה לפתע במחלה ומת בתוך יום. הקיסר יצא משם, נע לאורך החוף, הגיע בצפון לג'יה־שה, ערך מסע ביקורת מליאו־שי, עבר לאורך הגבול הצפוני והגיע לג'יו־יואן. בחודש החמישי שב לגאן־צ'וואן. הפקידים הממונים אמרו כי קדרת האוצר הופיעה בתקופת יואן־דינג, ולכן השנה תהיה השנה הראשונה לתקופת יואן־פנג.

באותו סתיו הופיע כוכב שביט באזור דונג־ג'ינג. כעבור יותר מעשרה ימים הופיע כוכב שביט באזור סאן־טאי. ואנג שוֹאוּ, הצופה באדים, אמר: 'רק בעת התצפית נראה הכוכב יוצא כדלעת, וכעבור משך ארוחה שב ונכנס.' הפקידים

הממונים אמרו: 'הוד מלכותך כונן את טקסי הפנג והשאן של בית האן, והשמים משיבים לו בכוכב הסגולה.'

בחורף השנה שלאחר מכן הקריב הקיסר לחמשת הקיסרים בפרברי יונג. בשובו השתחווה והתפלל בפולחן טאי־יי. דברי ההזמנה למשתה אמרו: 'כוכב הסגולה זוהר ומתפשט, הוא אות המבשר טובה. כוכב אריכות הימים שב ומופיע, מזהיר באור עמוק. כוכב האמון נראה בבירור; הקיסר משתחווה ביראה ומזמין את טאי־ג'ו למשתה.'

באביב אותה שנה אמר גונגסון צ'ינג שראה איש רוח בהר דונג־לאי, שכאילו אמר: 'אבקש לראות את בן השמים.' בן השמים נסע אפוא לעיר גוּ־שה ומינה את צ'ינג לנכבד הארמון. משם המשיך לדונג־לאי והתעכב כמה ימים, אך לא ראה דבר; רק עקבות של אדם גדול נראו. הוא שב ושלח אלפי מומחי שיטות לחפש פלאים אלוהיים ולקט פטריות אלמוות וצמחי מרפא. באותה שנה הייתה בצורת. מאחר שבן השמים יצא למסע ללא מטרה מוצהרת, התפלל בוואן־לי־שה ובדרכו הקריב בהר טאי. בשובו הגיע לחוּ־דזה, התייצב בעצמו במקום כדי לסתום את פרצת הנהר, נשאר יומיים, הטביע מנחה במים והלך. הוא שלח שני שרים בראש חיילים לסתום את הפרצה; הנהר הוסט לשתי תעלות ושב אל נתיביו העתיקים מימי יו.

בעת ההיא, לאחר שנאן־יואה הושמדה, אמר יונג ג'י איש יואה: 'במנהגי אנשי יואה יש אמונה ברוחות, ובפולחנותיהם כולם נראות רוחות ולעתים קרובות יש תוצאות. בעבר כיבד מלך דונג־או את הרוחות וחי עד גיל מאה ושישים. בדורות שאחריו היו האנשים רמאים ורשלנים, ולכן הידלדלו.' הקיסר הורה אפוא למכשפי יואה להקים תפילות ופולחנות של יואה. הוצבה במה אך לא

מזבח, והם הקריבו גם לאלי השמים, לקיסר העליון ולמאה הרוחות, וניחשו בעופות. הקיסר האמין בכך, ומאז שימשו פולחנות יואה וניחוש בעופות.

גונגסון צ'ינג אמר: 'אפשר לראות את בני האלמוות, אך הוד מלכותך מגיע תמיד בחיפזון, ולכן אינו רואה אותם. עתה יכול הוד מלכותך לבנות מגדל כדוגמת זה שבעיר גוֹ־שה ולהניח בו בשר מיובש ותמרים; אז יהיה אפשר להביא את אנשי הרוח. יתרה מזו, בני האלמוות אוהבים לגור במגדלים.' הקיסר הורה אפוא לבנות בצ'אנג־אן את מגדלי פיי־ליאן וגוויי, ובגאן־צ'וואן את מגדל יי־יין־שוֹאוּ. צ'ינג נשלח עם שרביט השליח להכין את הציוד ולהמתין לאנשי הרוח. אז נבנתה במת טונג־טיין וכלי פולחן הוצבו תחתיה כדי לזמן את בני האלמוות. בגאן־צ'וואן הוקם מחדש האולם הקדמי והחלו להרחיב את הארמונות. בקיץ צמחה פטריית אלמוות בתוך חדר השער של הארמון. מאחר שבן השמים סתם את הנהר והקים את במת טונג־טיין, וכמדומה הופיע ענן זוהר, פרסם צו: 'בחדר השער בגאן־צ'וואן צמחה פטרייה בעלת תשעה גבעולים. תינתן חנינה לכל הארץ ולא יוטלו עוד עבודות כפייה.'

בשנה שלאחר מכן יצאו למלחמה בצ'או־שיין. בקיץ הייתה בצורת. גונגסון צ'ינג אמר: 'בימי הקיסר הצהוב, כשערך את הפנג, הייתה בצורת מן השמים, וייבוש אתר הפנג נמשך שלוש שנים.' הקיסר פרסם אפוא צו: 'יש בצורת בשמים; שמא זהו ייבוש הפנג? יצטוו אנשי הארץ כולה לכבד את פולחן לינג־שינג.'

בשנה שלאחר מכן הקריב הקיסר בפרברי יונג, פתח את הדרך לחווי־ג'ונג וערך בה מסע ביקורת. באביב הגיע למינג־דזה ושב דרך שי־חה.

בחורף השנה שלאחר מכן ערך הקיסר מסע ביקורת בנאן־ג'ון, הגיע לג'יאנג־לינג ופנה מזרחה. הוא עלה אל הר טיין־ג'ו שבצ'יין וערך בו טקס, וכינה אותו

ההר הקדוש הדרומי. הוא הפליג בנהר, יצא משון־יאנג אל צונג־יאנג, עבר בפנג־לי והקריב להרים ולנהרות המפורסמים שבדרך. הוא הגיע צפונה ללאנג־יה והמשיך לאורך החוף. באמצע החודש הרביעי הגיע לפנג־גאו וחידש את טקס הפנג.

בתחילה, כשערך בן השמים את הפנג בהר טאי, היה מצפון־מזרח למרגלות ההר אתר שבו עמד אולם אור בימי קדם, אך המקום היה תלול ולא מרווח. הקיסר ביקש לבנות אולם אור ליד פנג־גאו, אך לא ידע בבירור מה מתכונתו. גונג־יו דאי איש ג'י־נאן הגיש תרשים של אולם האור מימי הקיסר הצהוב. במרכז התרשים היה אולם אחד, פתוח מארבעת צדדיו וללא קירות, מכוסה סכך ומוקף תעלת מים. חומת ארמון עגולה יצרה דרך כפולה ועליה מגדל. נכנסו מדרום־מערב; הפתח נקרא קון־לון, ודרכו נכנס בן השמים כדי להשתחוות ולהקריב לקיסר העליון. הקיסר הורה אפוא לבנות בפנג־גאו, על גדת נהר ון, אולם אור לפי תרשימו של דאי. כשהגיע מועד חידוש הפנג בשנה החמישית הוקרבו טאי־יי וחמשת הקיסרים במושבים העליונים של אולם האור, ומושב פולחן לקיסר גאו הוצב מולם. לאם האדמה הקריבו בחדר התחתון, בעשרים מערכות של קורבן גדול. בן השמים נכנס בדרך קון־לון והשתחווה לראשונה באולם האור לפי טקס הקורבן הפרברי. לאחר תום הטקס הועלה קורבן אש מתחת לאולם. הקיסר שב ועלה להר טאי וערך בפסגתו פולחן סודי. למרגלות הר טאי הקריבו לחמשת הקיסרים, כל אחד בכיוון המתאים לו; הקיסר הצהוב והקיסר האדום הוצבו יחד, והפקידים הממונים שירתו בפולחן. כשהדליקו אש על הר טאי השיבו לה כל האורות שלמטה.

כעבור שנתיים, ביום ג'יה־דזה בחודש האחד־עשר, חל מפנה החורף בשחר הראשון של החודש, ומחשבי הלוח ראו בו את ראשית המחזור. בן השמים בא בעצמו להר טאי, וביום ג'יה־דזה שבו חל מפנה החורף בשחר הראשון של החודש האחד־עשר הקריב לקיסר העליון באולם האור ובכל פעם חידש את טקסי הפנג והשאן. דברי ההזמנה למשתה אמרו: 'השמים הוסיפו והעניקו לקיסר את מקלות החיזוי האלוהיים של הראשית הגדולה; המחזור שב אל ראשיתו. הקיסר משתחווה ביראה לטאי־יי.' הוא המשיך מזרחה אל החוף ובדק את מי שנכנסו לים ואת מומחי השיטות שחיפשו אלים. דבריהם לא אומתו, ואף על פי כן שלח עוד מהם בתקווה לפגוש אלים.

ביום יי־יואו בחודש האחד־עשר נשרף אולם בו־ליאנג. ביום הראשון בחודש השנים־עשר, יום ג'יה־וו, ערך הקיסר בעצמו את טקס השאן בגאו־לי והקריב לאם האדמה. הוא הגיע לחוף ים בּוֹ, כדי להביט מרחוק ולהקריב לפנג־לאי ולדומים לו, בתקווה להגיע לחצרות המופלאות.

בשוב הקיסר, בגלל השרפה באולם בו־ליאנג, קיבל את דוחות הנסיכים בגאן־צ'וואן. גונגסון צ'ינג אמר: 'הקיסר הצהוב הקים את מגדל צ'ינג־לינג, וכעבור שנים־עשר יום נשרף; אז בנה הקיסר הצהוב את חצר האור. חצר האור היא גאן־צ'וואן.' מומחי שיטות רבים אמרו שקיסרים ומלכים קדומים קבעו את בירתם בגאן־צ'וואן. לאחר מכן שב בן השמים לקבל את פני הנסיכים בגאן־צ'וואן, ושם נבנו מעונות לנסיכים. יונג ג'י אמר: 'במנהגי יואה, לאחר דלֶקה יש להקים מחדש את הבית גדול יותר, כדי לגבור עליה ולרסנה.' לכן נבנה ארמון ג'יין־ג'אנג, שתוכנן ובו אלף שערים ורבבת חדרים. האולם הקדמי עלה בגובהו על ארמון ויי־יאנג. במזרחו עמד שער פנג, שגובהו למעלה מעשרים ג'אנג. במערבו היה טאנג־ג'ונג, ומכלאת הנמרים השתרעה כמה עשרות לי. מצפונו

נחפרה ברכה גדולה, ובמת ג'יין שבלבה הייתה גבוהה למעלה מעשרים ג'אנג. היא נקראה ברכת טאי־יה; בתוכה היו פנג־לאי, פאנג־ג'אנג, יינג־ג'ואו וחוּ־ליאנג, בדמות הרי האלים שבים, צבי הים, הדגים וכיוצא בהם. מדרומה היו אולם הירקן, שער דיסקת הירקן ופסל הציפור הגדולה וכיוצא באלה. אז הוקמו במת שן־מינג ומגדל ג'ינג־גאן, שגובהם למעלה מחמישים ג'אנג, ודרכי מרכבות מוגבהות חיברו ביניהם.

בקיץ שינתה האן את לוח השנה, קבעה את החודש הראשון כראש השנה, העדיפה את הצבע הצהוב ושינתה את שמות המשרות ואת החותמות כך שיישאו חמישה סימנים. בשל כך נקבעה השנה הראשונה לתקופת טאי־צ'ו. באותה שנה יצאו מערבה למלחמה בדא־יואן. הארבה התרבה מאוד. הגבירה דינג, יוּ צ'וּ מלווֹ־יאנג ואחרים השתמשו בשיטות פולחן כדי לקלל את השיונגנו ואת דא־יואן.

בשנה שלאחר מכן אמרו הפקידים הממונים כי בחמשת המזבחות ביונג אין בשר מבושל של קורבן גדול וכי הניחוחות אינם שלמים. לכן נצטוו פקידי הפולחן להגיש למזבחות עגלים וכלי קורבן גדולים מלאים. הקורבנות היו בחמשת הצבעים, כל צבע לפי היסוד שעליו הוא גובר, וסוסי עץ מזווגים החליפו את הסייחים. לחמשת הקיסרים לבדם השתמשו בסייחים, וכשהקיסר הקריב בעצמו בפרברים השתמש בסייח. בכל ההרים והנהרות המפורסמים שבהם השתמשו בסייחים הוחלפו הללו בסוסי עץ מזווגים; ורק כשהקיסר עבר במקום השתמשו בסייח. שאר הטקסים נותרו כשהיו.

בשנה שלאחר מכן יצא הקיסר מזרחה למסע לאורך החוף ובדק את ענייני האלים ובני האלמוות, אך עדיין לא היה דבר מאומת. אחד ממומחי השיטות

אמר: 'בימי הקיסר הצהוב נבנו חמש ערים ושנים־עשר מגדלים כדי להמתין לאנשי הרוח בג'ה־צ'י, והם נקראו יינג־ניין.' הקיסר אישר לבנותם לפי השיטה וקרא להם מינג־ניין. הוא עצמו ערך טקס והקריב לקיסר העליון, ולבושו העליון היה צהוב.

גונג־יו דאי אמר: 'בימי הקיסר הצהוב הוא אמנם ערך פנג בהר טאי, אך פנג חואו, פנג ג'ו וצ'י בו הורו לו לערוך פנג גם בהר טאי המזרחי ושאן בהר פאן, לצרף את אותות ההתאמה; רק אז לא ימות.' בן השמים הורה להכין את כלי הפולחן והגיע להר טאי המזרחי, אך ההר היה נמוך וקטן ולא הלם את שמו. הוא הורה לפקידי הפולחן לערוך בו טקס, אך לא ערך שם פנג ושאן. אחר כך הורה לדאי לקיים את הפולחן ולהמתין לישויות אלוהיות. בקיץ שב להר טאי וחידש את טקס השנה החמישית כקודם, והוסיף טקס שאן בשה־לוו. שה־לוו נמצא מדרום למרגלות הר טאי, ומומחי שיטות רבים אמרו שזהו שערם של בני האלמוות; לכן ערך שם הקיסר עצמו את השאן.

כעבור חמש שנים שב הקיסר להר טאי וחידש את הפנג. בדרכו חזרה עבר בצ'אנג־שאן והקריב שם.

מבין הפולחנות שכונן הקיסר הנוכחי, לטאי־יי ולאם האדמה הוא מקריב בעצמו בפרברים אחת לשלוש שנים; את טקסי הפנג והשאן של בית האן כונן, ואחת לחמש שנים הוא מחדש את הפנג. לפולחנות טאי־יי של בו יואו־ג'י, שלוש האחדויות, הכבש האפל, מהלך הסוסים והכוכב האדום — חמישה פולחנות — וכן לפולחן שקבע פקיד הפולחן קוואן־שו, מוגשות מנחות במועדיהן מדי שנה. בכל ששת הפולחנות מטפל הממונה הגדול על הברכות. אשר לשמונת האלים ולשאר האלים, למינג־ניין, להר פאן ולמקדשים

מפורסמים אחרים: כשהמסע עובר במקום מקריבים להם, וכשהוא עוזב חדלים. בכל פולחן שכונן מומחה שיטות מטפל האיש עצמו; כשמת האיש חדל הפולחן, ופקידי הפולחן אינם מקבלים אותו לאחריותם. שאר הפולחנות נותרו כשהיו. בשתים־עשרה השנים שלאחר שערך הקיסר הנוכחי את טקסי הפנג והשאן עבר בכל חמשת ההרים הקדושים ובארבעת הנהרות הגדולים. אולם מומחי השיטות שהמתינו והקריבו לאנשי הרוח, נכנסו לים וחיפשו את פנג־לאי, לא השיגו לבסוף שום תוצאה. גונגסון צ'ינג, שהמתין לאלים, עוד תירץ את הדבר בעקבות האדם הגדול, אך לא הייתה לכך הוכחה. בן השמים הלך והתעייף מדבריהם המוזרים ומרחיקי הלכת של מומחי השיטות; ואף על פי כן החזיקם קשורים אליו ולא ניתק מהם, בתקווה לפגוש את האמיתיים שבהם. מאז רבו עוד יותר מומחי השיטות שדיברו על הקרבה לאלים — ואולם תוצאותיהם ניתנות לראייה.

ההיסטוריון הגדול אומר: התלוויתי למסעות שבהם הקריב הקיסר לשמים ולארץ, לאלים, להרים ולנהרות המפורסמים, וערך את טקסי הפנג והשאן. נכנסתי להיכל אריכות הימים, נכחתי בפולחן ושמעתי את דברי הרוחות; בחנתי לעומק את דבריהם של מומחי השיטות ופקידי הפולחן, ואחר כך חזרתי וסידרתי את הדברים לדיון. כל אשר נעשה לרוחות ולאלים מימי קדם ועד היום נראה כאן מבפנים ומבחוץ. אם יקום בעתיד אדם מעולה, יוכל לעיין בכך. אשר לפרטי כלי הקורבן, לוחות הירקן והמשי, ולטקסי הגשת המנחות והחזרת הכוס — אלה מצויים בידי הפקידים הממונים.

טבלת היוחסין של שלוש השושלות

ההיסטוריון הגדול אומר: הרשומות על חמשת הקיסרים ועל שלוש השושלות עתיקות מאוד. לפני יין אי אפשר לערוך טבלאות יוחסין של הנסיכים; רק מתקופת ג'ואו ואילך אפשר במידת־מה להעלותן על הכתב. קונפוציוס הסתמך על כתבי ההיסטוריונים וסידר את דברי ימי האביבים והסתווים: הוא ציין את השנה הראשונה ודייק בזמנים, בימים ובחודשים; אכן מפורט הדבר. ואילו כשסידר את ספר המסמכים נהג בקיצור, ואין בו שנים וחודשים; לעתים הם מצויים, אך חסרים רבים ואי אפשר לרשום אותם. לכן במקום של ספק מסר את הספק — כה רבה הייתה זהירותו.

קראתי רשומות יוחסין, ובכולן נמנו שנים מאז הקיסר הצהוב. בדקתי את לוחות השנים והיוחסין ואת המסורות על מחזור חמש המידות מראשיתן ועד סופן, אך כל הכתבים העתיקים שונים זה מזה וסותרים זה את זה. האם לחינם נמנע המורה מלסדר את שנותיהם וחודשיהם? לכן ליקטתי מן היוחסין של חמשת הקיסרים ומספר המסמכים את סדר הדורות מן הקיסר הצהוב ועד העוצרות המשותפת, ועשיתי ממנו טבלת דורות.

דורות הקיסרים ושמות המדינות

ענף ג'ואנשו

ענף הקיסר קו

ענף יאו

ענף שון

ענף סיה

ענף יין

ענף ג'ואו

כינויו של הקיסר הצהוב היה יו־שׁיונג.

הקיסר הצהוב הוליד את צ'אנג־יי.

הקיסר הצהוב הוליד את שׁוֵ'אן־שיאו.

הקיסר הצהוב הוליד את שׁוֵ'אן־שיאו.

הקיסר הצהוב הוליד את צ'אנג־יי.

הקיסר הצהוב הוליד את צ'אנג־יי.

הקיסר הצהוב הוליד את שׁוֵ'אן־שיאו.

הקיסר הצהוב הוליד את שׁוֵ'אן־שיאו.

הקיסר ג'וואנשו היה נכדו של הקיסר הצהוב. מן הקיסר הצהוב ועד ג'וואנשו היו שלושה דורות. [כינויו היה גאו־יאנג.]

צ'אנג־יי הוליד את ג'וואנשו. הוא היה ראש בית גאו־יאנג.

שׁוֵ'אן־שיאו הוליד את צ'יאו־ג'י.

שׁוֵ'אן־שיאו הוליד את צ'יאו־ג'י.

צ'אנג־יי הוליד את ג'וואנשו. ג'וואנשו הוליד את צ'יונג־צ'אן.

צ'אנג־יי הוליד את ג'וואנשו.

שֵׁוַ'אן־שיאו הוליד את צ'יאו־ג'י. צ'יאו־ג'י הוליד את גאו־סין.

שֵׁוַ'אן־שיאו הוליד את צ'יאו־ג'י. צ'יאו־ג'י הוליד את גאו־סין.

הקיסר קו היה נינו של הקיסר הצהוב. מן הקיסר הצהוב ועד הקיסר קו היו ארבעה דורות. כינויו היה גאו־סין.

צ'יאו־ג'י הוליד את גאו־סין, הוא הקיסר קו.

צ'יאו־ג'י הוליד את גאו־סין. גאו־סין הוליד את פאנג־שון.

צ'יונג־צ'אן הוליד את ג'ינג־קאנג. ג'ינג־קאנג הוליד את גו־וואנג.

גאו־סין הוליד את שְׁיֵה, אבי בית יין.

גאו־סין הוליד את הממונה על הדגן, אבי בית ג'ואו.

הקיסר יאו. מן הקיסר הצהוב ועד בנו של קו היו חמישה דורות. כינויו היה טאנג.

פאנג־שון היה יאו.

גו־וואנג הוליד את צ'יאו־ניו. צ'יאו־ניו הוליד את גו־סוֹאו.

שְׁיֵה הוליד את ג'או־מינג.

הממונה על הדגן הוליד את בו־ג'ו.

הקיסר שון היה נכד־נכדו של נכד־נכדו של הקיסר הצהוב. כינויו היה יוּ.

גו־סואו הוליד את צ'ונג־חוואַ, הוא הקיסר שון.

ג'וואנשו הוליד את גוּן. גון הוליד את ון־מינג.

ג'או־מינג הוליד את שיאנג־טו.

בו־ג'ו הוליד את ג'וּ.

הקיסר יו היה צאצא בדור השמיני של הקיסר הצהוב. כינויו היה סיה.

ון־מינג היה יו.

שיאנג־טו הוליד את צ'אנג־ז'וֹ.

ג'ו הוליד את גונג־ליו.

הקיסר צ'י תקף את בית יוּ־חוּ וחיבר את שבועת גאן.

צ'אנג־ז'ואו הוליד את צאו־יו.

גונג־ליו הוליד את צ'ינג־ג'יה.

הקיסר טאי־קאנג

צאו־יו הוליד את מינג.

צ'ינג־ג'יה הוליד את חוואנג־פוּ.

הקיסר ג'ונג־קאנג, אחיו הצעיר של טאי־קאנג.

מינג הוליד את ג'ן.

חוואנג־פו הוליד את צאי־פו.

הקיסר שיאנג

ג'ן הוליד את ויי.

צאי־פו הוליד את חווי־יו.

הקיסר שאו־קאנג

ויי הוליד את באו־דינג.

חווי־יו הוליד את גונג־פיי.

הקיסר יו

באו־דינג הוליד את באו־יי.

גונג־פיי הוליד את גאו־יו.

הקיסר חוואי

באו־יי הוליד את באו־בינג.

גאו־יו הוליד את יא־יו.

הקיסר מאנג

באו־בינג הוליד את ג'ו־ז'ן.

יא־יו הוליד את גונג־דזו ליי.

הקיסר סיה

ג'ו־ז'ן הוליד את ג'וּ־גוויי.

גונג־דזו ליי הוליד את המלך הגדול דן־פו.

הקיסר בו־ג'יאנג

ג'ו־גווי הוליד את טיין־יי, הוא טאנג משושלת יין.

דן־פו הוליד את ג'י־לי.

הקיסר ג'יונג, אחיו הצעיר של בו־ג'יאנג.

ג'י־לי הוליד את המלך ון, צ'אנג. הוא הרחיב את ההקסגרמות של ספר התמורות.

הקיסר ג'ין

המלך ון, צ'אנג, הוליד את המלך וו, פא.

הקיסר קונג־ג'יה, בנו של בו־ג'יאנג. הוא אהב רוחות ואלים, נהג בהפקרות ובאי־סדר ולא חיבב את המידה; שני הדרקונים הסתלקו.

הקיסר גאו

הקיסר פא

הקיסר לי־גווי, הוא ג'יה.

מיו ועד ג'יה היו שבעה־עשר דורות; מן הקיסר הצהוב ועד ג'יה היו עשרים דורות.

טאנג משושלת יין החליף את בית סיה. מן הקיסר הצהוב ועד טאנג היו שבעה־עשר דורות.

הקיסר ואי־בינג, בנו השני של טאנג. טאי־דינג, יורש העצר, מת מוקדם; לכן הועמד ואי־בינג, האח הבא אחריו.

הקיסר ג'ונג־ז'ן, אחיו הצעיר של ואי־בינג.

הקיסר טאי־ג'יה, בנו של טאי־דינג, יורש העצר שמת. הוא נהג בהפקרות, ויי־יין הגלה אותו לארמון טונג. כעבור שלוש שנים התחרט על טעויותיו והאשים את עצמו; אז קיבל יי־יין את פניו והשיבו לכס.

הקיסר וו־דינג. יי־יין מת.

הקיסר טאי־גנג, אחיו הצעיר של וו־דינג.

הקיסר סיאו־ג'יה, אחיו הצעיר של טאי־גנג. דרכה של יין דעכה ומקצת הנסיכים לא באו לחצר.

הקיסר יונג־ג'י, אחיו הצעיר של סיאו־ג'יה.

הקיסר טאי־וו, אחיו הצעיר של יונג־ג'י. בעקבות צמיחת התות ועץ הגו כונה האב הנערץ האמצעי.

הקיסר ג'ונג־דינג

הקיסר ואי־ז'ן, אחיו הצעיר של ג'ונג־דינג.

הקיסר חה־דן־ג'יה, אחיו הצעיר של ואי־ז'ן.

הקיסר דזו־יי

הקיסר דזו־סין

הקיסר וו־ג'יה, אחיו הצעיר של דזו־סין.

הקיסר דזו־דינג, בנו של דזו־סין.

הקיסר נאן־גנג, בנו של וו־ג'יה.

הקיסר יאנג־ג'יה, בנו של דזו־דינג.

הקיסר פאן־גנג, אחיו הצעיר של יאנג־ג'יה. הוא העביר את המושב מדרום לנהר הצהוב.

הקיסר סיאו־סין, אחיו הצעיר של פאן־גנג.

הקיסר סיאו־יי, אחיו הצעיר של סיאו־סין.

הקיסר וו־דינג. פסיון עלה על אוזן הקדרה וקרא. הוא מצא את פו־יואה וכונה האב הנערץ העליון.

הקיסר דזו־גנג

הקיסר ג'יה, אחיו הצעיר של דזו־גנג. הוא נהג בהפקרות.

הקיסר לין־סין

הקיסר גנג־דינג, אחיו הצעיר של לין־סין. יין העתיקה את מושבה מצפון לנהר הצהוב.

הקיסר וּ־יי. הוא זלזל באלים ומת מפגיעת ברק.

הקיסר טאי־דינג

הקיסר יי. יין הוסיפה לדעוך.

הקיסר סין, הוא ג'ואו. הוא הומת.

מטאנג ועד ג'ואו היו עשרים ותשעה דורות; מן הקיסר הצהוב ועד ג'ואו היו ארבעים ושישה דורות.

המלך וּ מג'ואו החליף את יין. מן הקיסר הצהוב ועד המלך וו היו תשעה־עשר דורות.

המלך צ'נג, סונג.

דאן, הדוכס מג'ואו שבלוּ, אחיו הצעיר של המלך וו. נחלתו הראשונה.

שאנג, הדוכס הגדול של צ'י, מורם של המלכים ון וּוּ. נחלתו הראשונה.

טאנג־שוּ יוּ מג'ין, בנו של המלך וו. נחלתו הראשונה.

אה־לאי מצ'ין סייע לג'ואו. אביו פיי־ליאן היה בעל כוח.

שׁיונג־יי מצ'ו. אביו יוּ־שׁיונג שירת את המלך ון. נחלתו הראשונה.

ויי־דזה צ'י מסונג, אחיו הבכור של ג'ואו מצד אביו. נחלתו הראשונה.

קאנג־שוּ מוויי, אחיו הצעיר של המלך וו. נחלתו הראשונה.

מאן, הדוכס חוּ מצ'ן, מצאצאי שון. נחלתו הראשונה.

צאי־שוּ דוּ, אחיו הצעיר של המלך וו. נחלתו הראשונה.

ג'ן־דוֹ, הדוכס שוּ מצאו, אחיו הצעיר של המלך וו. נחלתו הראשונה.

שה, הדוכס שאו מין, בן שם המשפחה של ג'ואו. נחלתו הראשונה.

המלך קאנג, ג'או. כלי הענישה הונחו בצד למעלה מארבעים שנה.

הדוכס בו־צ'ין מלוּ

הדוכס דינג, לוּ ג'י

המרקיז סיה מג'ין

ניוּ־פאנג

שִׁיונג־יי

ויי־ג'ונג, אחיו הצעיר של צ'י.

הרוזן קאנג

הדוכס שן

צאי־ג'ונג

לאחר תשעה דורות הגיעו עד המרקיז חווי.

המלך ג'או, שִׂיָה, יצא למסע ביקורת בדרום ולא שב. לא פורסמה הודעת אבל; הסתירו זאת מפני הבושה.

הדוכס קאו

הדוכס יי

המרקיז וּ

פאנג־גאו

שׂיונג־שן

הדוכס מסונג

הרוזן שיאו

הדוכס שיאנג

הרוזן צאי

הרוזן הגדול

המלך מוּ, מאן. הוא חיבר את עונשי פוּ, וארצות הספר לא באו לחצר.

הדוכס יאנג, אחיו הצעיר של הדוכס קאו.

הדוכס גוויי

המרקיז צ'נג

דה־ג'י

שיונג־שנג

הדוכס דינג

הרוזן סה

הדוכס שיאו

המרקיז גונג

האדון ג'ונג

המלך גונג, יי־חו

הדוכס יו

הדוכס אי

המרקיז לי

דה־לוו

שיונג־יאנג

הדוכס מין, אחיו הצעיר של הדוכס דינג.

הרוזן ג'יה

הדוכס שן

המרקיז לי

הרוזן גונג

המלך יי, ג'יין. דרך ג'ואו דעכה והמשוררים חיברו שירי תוכחה.

הדוכס ויי

הדוכס חו

המרקיז ג'ינג

פיי־דזה

שיונג־צ'ו

הדוכס יאנג, אחיו הצעיר של הדוכס מין.

הרוזן ג'ינג

הדוכס יו

המרקיז וו

הרוזן שיאו

המלך שיאו, פאנג, אחיו הצעיר של המלך יי.

הדוכס לי

הדוכס סיין רצח את הדוכס חו.

רוזן צ'ין

שׂיונג וּ־קאנג

הדוכס לי

הרוזן ג'ן

הדוכס סי

הרוזן יי

המלך יי, סיה, בנו של המלך יי.

הדוכס סיין, אחיו הצעיר של הדוכס לי.

הדוכס וּ

גונג־בו

שׂיונג ג'ה־חונג

הדוכס סי

המרקיז צ'ינג

המלך לי, חוּ, נודע לשמצה; כשפרצה מהומה נמלט ולבסוף מת בג'ה.

הדוכס ג'ן

צ'ין ג'ונג

שׁיונג ין, אחיו הצעיר של חונג.

המרקיז סי

העוצרות המשותפת; שני הרוזנים ניהלו את השלטון.

הדוכס וּ, אחיו הצעיר של הדוכס ג'ן.

שׁיונג יונג

המלומד ג'אנג שאל את האדון צ'ו: "בספר השירים נאמר כי שְׁיֵה והממונה על הדגן נולדו שניהם בלי אב. עתה, כשבודקים את כל המסורות והרשומות, נאמר בכולן שהיה להם אב, ושאבותיהם היו בני הקיסר הצהוב. האם אין בכך סתירה לספר השירים?"[א]

האדון צ'ו אמר: "לא כן. כשספר השירים אומר שׁשְׁיֵה נולד מביצה ושהממונה על הדגן נולד מטביעת רגל אדם, כוונתו להראות שהיה בהם צו שמים וכוונה טהורה ואמיתית. רוחות ואלים אינם יכולים להיווצר מעצמם; עליהם להיוולד באמצעות בני אדם. כיצד אפוא ייוולדו בלי אב? מקור אחד אומר שהיה אב ומקור אחר אומר שלא היה אב: את האמין מוסרים כאמין ואת המסופק כמסופק, ולכן נמסרו שתי הגרסאות. יאו ידע שׁשְׁיֵה והממונה על הדגן אנשים ראויים, ילידי השמים. לכן העניק לשְׁיֵה נחלה בת שבעים לי; כעבור יותר מעשרה דורות הגיע טאנג ושלט בכל אשר תחת השמים. יאו ידע שצאצאי הממונה על הדגן עתידים למלוך, ולכן הוסיף והעניק לו נחלה בת מאה לי. קרוב לאלף שנים אחר כך הגיע המלך ון וזכה בכל אשר

א. [מכאן ואילך מובאת תוספת המיוחסת לאדון צ'ו, ולא דברי סימה צ'יין — פ' א.ת.]

תחת השמים. במסורת ספר השירים נאמר: 'אביו הקדמון של טאנג היה שְׁיֵה, והוא נולד בלי אב. אמו של שְׁיֵה רחצה עם אחיותיה במימי שַׁוְ'אן־צ'יו. סנונית נשאה ביצה במקורה והפילה אותה; אמו של שְׁיֵה לקחה אותה והחזיקה בפיה, בלעה אותה בשוגג ומיד ילדה את שְׁיֵה. שְׁיֵה גדל והיה ראוי; יאו מינה אותו לשר העם והעניק לו את שם המשפחה דזה. דזה פירושו דזה — התרבות וגדילה. המשורר שיבח אותו ואמר: "רחבים מזבחות יין; השמים ציוו על הציפור השחורה לרדת ולהוליד את שאנג." שאנג היא המהות, ויין הוא כינויו. אביו הקדמון של המלך ון היה הממונה על הדגן, ואף הוא נולד בלי אב. אמו, ג'יאנג יואן, יצאה, ראתה עקבת אדם גדול ודרכה עליה; היא חשה תנועה בגופה ואז ילדה את הממונה על הדגן. ג'יאנג יואן חשבה שהוא חסר אב, בזתה לו והשליכה אותו בדרך, אך הבקר והצאן סטו ממנו ולא דרכו עליו. היא נשאה אותו אל בין ההרים, ואנשי ההרים גידלוהו. שוב השליכה אותו בביצה גדולה, אך ציפורים כיסו אותו בכנפיהן והאכילוהו. הדבר הפליא את ג'יאנג יואן; אז הבינה שהוא בן השמים, לקחה אותו וגידלה אותו. יאו הכיר בכישרונו הראוי, מינה אותו לשר החקלאות והעניק לו את שם המשפחה ג'י. ג'י פירושו שורש. המשורר שיבח אותו ואמר: "בראשית הולדת העם"; הוא הרחיב את הטיפוח עד שהושלם, וסיפר על ראשיתו של הממונה על הדגן.' קונפוציוס אמר: 'לפנים קבע יאו לשְׁיֵה את שם המשפחה דזה, מפני שטאנג עתיד היה לצאת ממנו. לממונה על הדגן קבע את שם המשפחה ג'י, מפני שהמלך ון עתיד היה לצאת ממנו. המלך הגדול מינה את ג'י־לי והבהיר בכך את האות המבשר מן השמים. טאי־בו הלך לוּ וכך נבע ממנו מקור חדש.' קשה לדבר על צו השמים; רק חכם יכול לראותו. שון, יו, שְׁיֵה והממונה על הדגן היו כולם מצאצאי הקיסר הצהוב. הקיסר הצהוב חזה את צו השמים ושלט בכל אשר תחת השמים; חסד מידתו העמיק אל הדורות הבאים. לכן

שבו צאצאיו ועלו לכס בן השמים — זהו גמול השמים לבעל המידה. בני אדם אינם יודעים זאת וחושבים שקמו סתם מתוך פשוטי העם. כיצד יוכל אדם פשוט לקום בלי סיבה ולמלוך על כל אשר תחת השמים? אכן היה להם צו שמים."

"מדוע מלכו צאצאי הקיסר הצהוב בכל אשר תחת השמים זמן רב כל כך?"

הוא אמר: "במסורת נאמר: שליט כל אשר תחת השמים המבקש לפדות את חייהם של רבבות שחורי הראש נקרא קיסר, וברכתו עומדת לרבבת דורות. כך היה הקיסר הצהוב. מי שמבהיר את חמשת ענייני הממשל, מטפח את הטקס והצדק, ובהתאם לעונות השמים מניע צבא למסע עונשין ומביא תועלת, נקרא מלך, וברכתו עומדת לאלף דורות. מלך שוּ הוא מצאצאי הקיסר הצהוב. עד היום, במרחק חמשת אלפים לי מדרום־מערב להאן, הוא בא דרך קבע לחצר, נכנע ומעלה מס ומנחות להאן. האין זה משום שלאביו הקדמון הייתה מידה וחסדו זרם אל הדורות הבאים? כיצד אפשר להזניח את ההליכה בדרך ובמידה! שליטים ומלכים צריכים להעלות זאת על דעתם ולעיין בכך. גם חוֹו דזה־מנג, המצביא הגדול של האן ששמו גוואנג, היה מצאצאי הקיסר הצהוב. אפשר לומר זאת לבעלי ידיעה רחבה וראייה למרחוק, אך קשה להסביר זאת לבעלי ידיעה רדודה. מניין הדבר? בימי קדם נטלו הנסיכים את שם מדינתם כשם משפחתם. חוֹו היה שמה של מדינה. המלך וּ העניק לאחיו הצעיר שוּ־צ'וּ נחלה בחוֹו. בדורות הבאים השמיד הדוכס סיין מג'ין את אדון חוֹו; צאצאיו נעשו פשוטי עם ונדדו עד שהתיישבו בפינג־יאנג. פינג־יאנג נמצאת בחה־דונג; חה־דונג הייתה ארץ ג'ין, וכשחולקה נעשתה חלק ממדינת ויי. לפי דברי ספר השירים אפשר אפוא לראות בהם גם צאצאי בית ג'ואו. ג'ואו החלה

בממונה על הדגן, שנולד בלי אב. ואולם לפי מסורת הדורות של שלוש השושלות היה לממונה על הדגן אב ושמו גאו־סין; גאו־סין היה נינו של הקיסר הצהוב. במסורת ראשיתו ואחריתו של הקיסר הצהוב נאמר: 'יותר ממאה שנה לאחר שתקום האן יופיע אדם שאינו נמוך ואינו גבוה, יצא מכפר באי־ין ויחזיק בשלטון על כל אשר תחת השמים; בעת ההיא יהיה השליט תינוק ויבקש לנוע במרכבה.' המצביא חוו ישב במקור בבאי־ין שבפינג־יאנג. כשהייתי פקיד בחצר נפגשתי עם מומחה השיטות קאו־גונג תחת ביתן הדגל, והוא סיפר לי זאת. האין הדבר נפלא!"

הטבלה השנתית של שנים־עשר אדוני המדינות

ההיסטוריון הגדול, בקוראו את דברי ימי האביבים והסתווים ואת הלוחות הכרונולוגיים והיוחסין, כשהגיע אל המלך לי מג׳ואו מעולם לא הניח את הספר מידו בלי להיאנח. הוא אמר: ״אבוי! רב־המנגנים ג׳ה ראה זאת. כשג׳ואו הכין מקלות אכילה משנהב נאנח ג׳י־דזה. דרכה של ג׳ואו נפגמה; המשוררים ירדו עד שורש הדברים שבחדר המיטות, ו׳קריאת השלכים׳ חוברה. החסד והצדק שקעו בהדרגה, ו׳קריאת האיילים׳ הוכיחה על כך. כשהגיע הדבר אל המלך לי, הוא שנא לשמוע על שגיאותיו; הדוכסים והשרים פחדו שיומתו, והאסון פרץ. המלך לי נמלט לבסוף לג׳ה; המהומה החלה בבירה והממשלה המשותפת ניהלה את השלטון. לאחר מכן היו שהשליטו את כוחם: החזק רמס את החלש, וצבאות יצאו בלי לבקש רשות מבן השמים. ואף על פי כן נאחזו בצדקת בית המלוכה, ובאמצעות מסעות עונשין נעשו מנהיגי הכינוסים והבריתות. השלטון עבר לידי חמשת ההגמונים; הנסיכים עשו כרצונם, חרגו מן המידה במותרותיהם ולא שמרו חוק, ושרים בוגדים ובנים חומסי־שלטון התרבו. צ׳י, ג׳ין, צ׳ין וצ׳ו היו חלשות מאוד בראשית ג׳ואו המזרחית, ונחלותיהן היו לעיתים מאה לי ולעיתים חמישים. ג׳ין נשענה על מחסומי שלושת הנהרות, צ׳י גבתה אל הים המזרחי, צ׳ו שכנה בין היאנגצה לחוואי, וצ׳ין ניצלה את מבצרי מחוז יונג. ארבע הארצות קמו חליפות ונעשו בזו אחר זו למנהיגות ההגמוניות; כל הנחלות הגדולות שהמלכים ון ווּ שיבחו והרחיבו נכנעו לעוצמתן. משום כך הבהיר קונפוציוס את דרך המלכים ופנה ליותר משבעים שליטים, אך איש לא יכול היה להשתמש בו. לפיכך פנה מערבה לבחון את בית ג׳ואו, דן במסורות העתיקות של רשומות ההיסטוריונים, ומתוך לוּ סידר את דברי ימי האביבים והסתווים. בראשם רשם את הדוכס יין ובסופם את לכידת החד־קרן בימי

הדוכס איי; הוא צמצם את לשונם, הסיר את החזרות המכבידות וקבע בהם עקרונות של צדק וחוק. דרך המלכים נשלמה בהם ועניינו האדם הוקפו כולם. תלמידי השבעים קיבלו בעל פה את פירושם ומגמתם, מפני שדברי הביקורת, הגינוי, השבח, ההסתרה, ההמעטה וההפחתה אינם יכולים להיראות בכתב. דזוו צ׳יו־מינג, איש המעלה מלוּ, חשש שכל תלמיד ייטה לדעה אחרת, יסתפק בהבנתו ויאבד את האמת. לכן הסתמך על רשומות קונפוציוס, ביאר את דבריהן במלואם וחיבר את ׳דברי ימי האביבים והסתווים של דזוו׳. דואו ג׳יאו היה מורהו של המלך וֵיי מצ׳ו; מפני שהמלך לא יכול היה לעיין בכל ׳האביבים והסתווים׳, בחר מתוכם הצלחות וכישלונות והשלים ארבעים פרקים שנקראו ׳הסמוי של בית דואו׳. בימי המלך שיאו־צ׳נג מג׳או ליקט ראש ממשלתו יוּ צ׳ינג חומר מן ׳האביבים והסתווים׳ מלמעלה ובחן את המאורעות הקרובים מלמטה; גם הוא כתב שמונה פרקים, ׳האביבים והסתווים של בית יוּ׳. לוּ בּוּ־וֵיי, ראש ממשלתו של המלך ג׳ואנג־שיאנג מצ׳ין, בחן גם הוא את הקדמונים, ערך וליקט מן ׳האביבים והסתווים׳ וכינס את מאורעות תקופת שש המדינות לשמונה סקירות, שישה דיונים ושנים־עשר דברי ימים, הם ׳האביבים והסתווים של מר לוּ׳. גם שׂוּן צ׳ינג, מנג דזה, גונגסון גוּ, חאן פיי ודומיהם ליקטו במקומות רבים מלשון ׳האביבים והסתווים׳ כדי לכתוב את ספריהם; רבים ושונים הם מכדי למנותם. ג׳אנג צאנג, ראש ממשלת האן, ערך את הלוחות הכרונולוגיים של חמש המידות; דונג ג׳ונג־שוּ, האדון הבכיר, פיתח את עקרונות ׳האביבים והסתווים׳ וכתב עליהם לא מעט.״

שנה

ג׳ואו

לוּ

צ׳י

ג׳ין

צ׳ין

צ׳ו

סונג

וֵיי

צ׳ן

צאי

צאו

ג׳נג

יֶן

וּ

גנג־שן

השנה הראשונה לממשלה המשותפת. בנו של המלך לי שכן בארמונו של הדוכס שאו; הוא עתיד להיות המלך שׁוֵאן. המלך היה צעיר, והשרים הגדולים ניהלו יחד את השלטון.

השנה ה־15 לדוכס ג׳ן, בִּי; לפי גרסה אחרת השנה ה־14.

השנה ה־10 לדוכס וּ, שׂוֹאוּ.

השנה ה־18 למרקיז ג׳ינג, יי־ג׳יוּ.

השנה הרביעית לצ׳ין ג׳ונג.

השנה השביעית לשְׁיונג יונג.

השנה ה־18 לדוכס סי.

השנה ה־14 למרקיז סי.

השנה ה־14 לדוכס יוּ, נינג.

השנה ה־23 למרקיז וּ.

השנה ה־24 לרוזן יי.

השנה ה־24 למרקיז חווי.

2

16

11

השנה הראשונה לסָה־טוּ, מרקיז סי מג׳ין.

5

8

19

15

15

24

25

25

3

17

12

2

6

9

20

16

16

25

26

26

4

18

13

3

7

10

21

17

17

26

27

27

ג׳יה־דזה

5

19

14

4

8

השנה הראשונה לשְׁיונג יֶן מצ׳ו.

22

18

18

השנה הראשונה למרקיז יי מצאי.

28

28

6

20

15

5

9

2

23

19

19

2

29

29

7

21

16

6

10

3

24

20

20

3

30

30

8

22

17

7

11

4

25

21

21

4

השנה הראשונה לרוזן יו מצאו, צ׳יאנג.

31

9

23

18

8

12

5

26

22

22

5

2

32

10

24

19

9

13

6

27

23

23

6

3

33

11

25

20

10

14

7

28

24

השנה הראשונה לדוכס סי מצ׳ן, שיאו.

7

4

34

12

26

21

11

15

8

השנה הראשונה לדוכס חווי מסונג, ג׳יה.

25

2

8

5

35

13

27

22

12

16

9

2

26

3

9

6

36

14. המלך שׁוֵאן עלה לכס; הממשלה המשותפת הסתיימה.

28

23

13

17

10

3

27

4

10

7

37

ג׳יה־שׁוּ

השנה הראשונה למלך שׁוֶאן.

29

24

14

18

השנה הראשונה לשְׁיונג שוואנג מצ׳ו.

4

28

5

11

8

38

2

30

25

15

19

2

5

29

6

12

9

השנה הראשונה למרקיז סי מיֶן, ג׳ואנג.

3

השנה הראשונה לדוכס וו מלו, אָאוֹ.

26

16

20

3

6

30

7

13

השנה הראשונה לרוזן דאי מצאו, שְׁיֶין.

2

4

2

השנה הראשונה לדוכס לי מצ׳י, וו־ג׳י.

17

21

4

7

31

8

14

2

3

5

3

2

18

22

5

8

32

9

15

3

4

6

4

3

השנה הראשונה למרקיז סיין מג׳ין, ג׳י.

23

6

9

33

10

16

4

5

7

5

4

2

השנה הראשונה לדוכס ג׳ואנג מצ״ין, צ״.

השנה הראשונה לשְׁיונג שׁוּן מצ״ו.

10

34

11

17

5

6

8

6

5

3

2

2

11

35

12

18

6

7

9

7

6

4

3

3

12

36

13

19

7

8

10

8

7

5

4

4

13

37

14

20

8

9

ג׳יה־שן

11

9

8

6

5

5

14

38

15

21

9

10

12

10

9

7

6

6

15

39

16

22

10

11

13

השנה הראשונה לדוכס יי מלו, שִׁי.

השנה הראשונה לדוכס ון מצ״י, צ״ה.

8

7

7

16

40

17

23

11

12

14

2

2

9

8

8

17

41

18

24

12

13

15

3

3

10

9

9

18

42

19

25

13

14

16

4

4

11

10

10

19

השנה הראשונה לדוכס וו מוֶויי, חה.

20

26

14

15

17

5

5

השנה הראשונה למרקיז מו, פו־שנג.

11

11

20

2

21

27

15

16

18

6

6

2

12

12

21

3

22

28

16

17

19

7

7

3

13

13

22

4

23

השנה הראשונה למרקיז סי מצאי, סו־שֶׁה.

17

18

20

8

8

4. הוא לקח אישה מצ״י לרעיה.

14

14

23

5

24

2

18

19

ג׳יה־וּ

21

9

9

5

15

15

24

6

25

3

19

20

22

השנה הראשונה לדוכס שיאו מלו, צ׳נג. בו־יו הועמד לשליט ונאמר כי היה אחד מבני הדוכסים. בו־יו היה נכדו של הדוכס וו.

10

6

16

16

25

7

26

4

20

השנה הראשונה לדוכס חוואן מג׳נג, יואו; אז הוענקה לו נחלתו לראשונה. הוא היה אחיו הצעיר מאם של המלך שׂוֵאן מג׳ואו.

21

23

2

11

7. בעקבות המסע נגד טיאו נולד יורש העצר צ׳ואו.

17

17

26

8

27

5

21

2

22

24

3

12

8

18

18

27

9

28

6

22

3

23

25

4

השנה הראשונה לדוכס צ׳נג מצ׳י, שְׁווֵי.

9

19

19

28

10

29

7

23

4

24

26

5

2

10. הוא נלחם בצ׳יין־מוּ. נולד צ׳נג־שֶׁה, אחיו הצעיר של צ׳וֹאוּ. שמות שני הבנים היו היפוכם של גורלותיהם, ואנשי המעלה גינו זאת. לימים פרצה מהומה.

20

20

29

11

30

8

24

5

25

27

6

3

11

21

21

30

12

31

9

25

6

26

28

7

4

12

22

22

31. הדוכס חווי מסונג מת.

13

32

10

26

7

27

29

8

5

13

23

השנה הראשונה לשִׂיונג אֶה מצ׳ו.

הדוכס דאי מסונג הועמד לשליט; שנתו הראשונה.

14

33

11

27

8

28

30

9

6

14

24

2

2

15

34

12

28

9

29

ג׳יה־צ׳ן

31

10

7

15

25

3

3

16

35

13

29

10

30

32

11. המלך שׁוֶאן מג׳ואו המית את בו־יו והעמיד את אחיו הצעיר צ׳נג, הוא הדוכס שיאו.

8

16

26

4

4

17

36

14

30

11

31

33

12

9

17

27

5

5

18

השנה הראשונה לדוכס וו מצ׳ן, לינג.

15

השנה הראשונה לרוזן חווי מצאו, ג׳ה.

12

32

34

13

השנה הראשונה לדוכס ג׳ואנג מצ׳י, שו.

18

28

6

6

19

2

16

2

13

33

35

14

2

19

29

7

7

20

3

17

3

14

34

36

15

3

20

30

8

8

21

4

18

4

15

35

37

16

4

21

31

9

9

22

5

19

5

16

36

38

17

5

22

32

השנה הראשונה לז׳וֹ־אָאוּ מצ׳ו.

10

23

6

20

6

17

השנה הראשונה למרקיז צ׳ינג מיֶן.

39

18

6

23

33

2

11

24

7

21

7

18

2

40

19

7

24

34

3

12

25

8

22

8

19

3

ג׳יה־יין

41

20

8

25

35

4

13

26

9

23

9

20

4

42

21

9

26

36

5

14

27

10

24

10

21

5

43

22

10

27. המרקיז מוּ מת. אחיו הצעיר, הדוד שאנג, העמיד עצמו לשליט; יורש העצר צ׳וֹאוּ נמלט.

37

6

15

28

11

25

11

22

6

44

23

11

השנה הראשונה לדוד שאנג מג׳ין.

38

7

16

29

12

26

12

23

7

45

24

12

2

39

8

17

30

13

27

13

24

8

46

25

13

3

40

9

18

31

14

28

14

25

9

השנה הראשונה למלך יוּ.

26

14

4. צ׳וֹאוּ תקף והרג את הדוד שאנג והועמד כמרקיז ון.

41

10

19

32

15

29

15

26

10

2. שלושת הנהרות רעשו.

27

15

השנה הראשונה למרקיז ון מג׳ין, צ׳וֹאוּ.

42

11

20

33

השנה הראשונה לדוכס יי מצ׳ן, שְׁווֵי.

30

16

27

11

3. המלך לקח את בּאוֹ־סָה.

28

16

2

43

12

21

34

2

31

17

28

12

4

29

17

3

44

13

22

35

3

32

18

29

13

ג׳יה־דזה

5

30

18

4

השנה הראשונה לדוכס שיאנג מצ׳ין.

14

23

36

השנה הראשונה לדוכס פינג מצ׳ן, סְיֵה.

33

19

30

14

6

31

19

5

2

15

24

37

2

34

20

31

15

7

32

20

6

3

16

25

38

3

35

21

32

16

8

33

21

7

4

17

26

39

4

36

22

33

17

9

34

22

8

5

18

27

40

5

37

23

34

18

10

35

23

9

6

19

28

41

6

38

24

35

19

11. המלך יוּ נהרג בידי אנשי צ׳וּאן־ז׳וֹנְג.

36

24

10

7. לראשונה נמנה בין הנסיכים.

20

29

42

7

39

25

36. בגלל המלך יוּ נהרג בידי אנשי צ׳ואן־ז׳ונג.

20

השנה הראשונה למלך פינג; הוא העתיק את הבירה מזרחה ללוֹ־יי.

37

25

11

8. הוא הקים לראשונה את מזבח שִׁי והקריב לקיסר הלבן.

21

30

43

8

40

26

השנה הראשונה לדוכס וּ מג׳נג, חְוָה־טוּ.

21

2

38

26

12

9

22

31

44

9

41

27

2

22

3

השנה הראשונה לדוכס חווי מלוֹ, פוֹ־שֶׁנְג.

27

13

10

23

32

45

10

42

28

3

23

ג׳יה־שׁוּ

4

2

28

14

11

24

33

46

11

43

29

4

24

5

3

29

15

12. הוא תקף את בני ז׳ונג, הגיע עד צ׳י ומת.

25

34

47

12

44

30

5

השנה הראשונה למרקיז איי מיֶן.

6

4

30

16

השנה הראשונה לדוכס ון מצ׳ין.

26

השנה הראשונה לדוכס וו מסונג, סָה־קוֹנְג.

48

13

45

31

6

2

7

5

31

17

2

27

2

49

14

46

32

7

השנה הראשונה למרקיז ג׳נג מיֵן.

8

6

32

18

3

השנה הראשונה לשְׁיָאוֹ־אָאוּ מצ׳ו.

3

50

15

47

33

8

2

9

7

33

19

4

2

4

51

16

48

34

9

3

10

8

34

20

5

3

5

52

17

השנה הראשונה למרקיז גונג מצאי, שִׁינְג.

35

10. הוא נשא את בתו של המרקיז משן, וּ־ג׳יאנג.

4

11

9

35

21

6

4

6

53

18

2

36

11

5

12

10

36

22

7

5

7

54

19

השנה הראשונה למרקיז דאי מצאי.

השנה הראשונה לדוכס מו מצאו.

12

6

13

11

37

23

8

6

8

55

20

2

2

13

7

ג׳יה־שן

14

12

38

24

9

השנה הראשונה לפָּן־מָאוֹ מצ׳ו.

9

השנה הראשונה לדוכס ג׳ואנג מוֶויי, יאנג.

21

3

3

14. נולד וו־שנג, לימים הדוכס ג׳ואנג.

8

15

13

39

25

10. הוא הקים את מזבח פו.

2

10

2

22

4

השנה הראשונה לדוכס חוואן מצאו, ג׳ונג־שנג.

15

9

16

14

40

26

11

3

11

3

23

5

2

16

10

17

15

41

27

12

4

12

4

השנה הראשונה לדוכס ון מצ׳ן, יו. נולדו באו, לימים הדוכס חוואן, וטו, לימים הדוכס לי. אמו של טו הייתה אישה מצאי.

6

3

17. נולד דְוָאן, הדוד הגדול. אמו ביקשה להעמיד את דוואן לשליט, אך הדוכס לא שמע לה.

11

18

16

42

28

13

5

13

5

2

7

4

18

12

19

17

43

29

14

6

14

6

3

8

5

19

13

20

18

44

30

15

7

15

7

4

9

6

20

14

21

19

45

31

16

8

16

8

5

10

7

21

15

22

20

46

32

17

9

17

9

6

השנה הראשונה למרקיז שׂוֶאן מצאי, קָאי־לוּן.

8

22

16

23

21

47

33

18

10

18. נולדה אמו של הדוכס חוואן מלוּ.

10

7

2

9

23

17

ג׳יה־וו

24

22

48

34

19. הוא הקים מקדש לחפץ הקדוש של צ׳ן.

11

השנה הראשונה לדוכס שׁוֵאן מסונג, לי.

11

8

3

10

24

18

25

23

49

35

20

12

2

12

9

4

11

25

19

26

24

50

השנה הראשונה למרקיז ג׳או מג׳ין. הוא העניק לדודו הצעיר צ׳נג־שֶׁה נחלה בצ׳ו־וֹו. צ׳ו־וו היה גדולה מן המדינה, ואנשי המעלה גינו זאת ואמרו: ״מהומתם של אנשי ג׳ין תתחיל בצ׳ו־וֹו.״

21

13

3

13

10. הדוכס ון מת.

5

12

26

20

27

25

51

2

22

14

4

14

השנה הראשונה לדוכס חוואן מצ׳ן.

6

13

27

21

28

26

52

3

23

15

5

15

2

7

14

השנה הראשונה לדוכס ג׳ואנג מג׳נג, וו־שנג; ג׳אי ג׳ונג היה ראש ממשלתו.

22

29

27

53

4

24

16

6

16

3

8

15

2

23

30

28

54

5

25

17

7

17. הוא אהב את בנה של פילגשו, ג׳וֹאוֹ־שׁוֹ; ג׳וֹאוֹ־שׁוֹ אהב מלחמה.

4

9

16

3

24

31

29

55

6

26

המלך וו הועמד לשליט.

8

18

5

10

17

4

25

32

30

56

פאן־פו הרג את המרקיז ג׳או וניסה להכניס את צ׳נג־שֶׁה, אך לא הצליח. בנו של המרקיז ג׳או הועמד לשליט; הוא המרקיז שיאו.

27

2

9

19

6

11

18

5

26

33

31

57

2

28

3

10

20

7

12

19

6

27

ג׳יה־צ׳ן

34

32

58

3

29

4

11

21

8

13

20

7

28

35

33

59

4

30

5

12

22

9

14

21

8

29

36

34

60

5

31

6

13

23. לגבירה לא היה בן, והדוכס חוואן הועמד לשליט.

10

15

22

9

30

37

35

61

6

32

7

14

השנה הראשונה לדוכס חוואן מוֶויי, וַאן.

11

16

23

10

31

38

36

62

7

33

8

15

2. אחיו הצעיר ג׳וֹאוּ־שׁוּ היה יהיר; הדוכס חוואן הדיחו והוא נמלט.

12

17

24

11

32

39

37

63

8

34

9

16

3

13

18

25

12

33

40

38

64

9. חוואן, הדוד מצ׳וֹ־וֹן, צ׳נג־שָׁה, מת; בנו עלה תחתיו ונעשה הרוזן ג׳ואנג.

35

10

17

4

14

19

26

13

34

41

39

השנה הראשונה לדוכס סי מצ״י, לו־פו.

10

36

11

18

5

15

20

27

14

35

42

40

2. אחיו הצעיר מאותה אם, יי־ג׳ונג ניין, הוליד את גונגסון וו־ג׳ה.

11

37

12

19. הדוכס מת וציווה להעמיד את אחיו הצעיר חה, הוא הדוכס מו.

6

16

21

28

15

36

43

41

3

12

38

13

השנה הראשונה לדוכס מוּ מסונג, חה.

7

17

22

29

16

השנה הראשונה למרקיז מוּ מיֶן.

ג׳יה־יין

44

42

4

13

39

14

2

8

18

23

30

17

2

45

43

5

14

40

15

3

9

19

24

31

18

3

46

44

6

15

41

16

4

10

20

25

32

19

4

47

45

7

16. הרוזן ג׳ואנג מצ׳ו־וו הרג את המרקיז שיאו; אנשי ג׳ין העמידו את צ׳יה, בנו של המרקיז שיאו, למרקיז אָה.

42

17

5

11

21

26

33

20

5

48

46

8

השנה הראשונה למרקיז אֶה מג׳ין, צ׳יה. צ׳ו־וו הייתה חזקה מג׳ין.

43

18

6

12

22

27

34

21

6

49

השנה הראשונה לדוכס יין מלוֹ, שִׁי־גוּ; אמו הייתה שֶׁנְג־דְזֶה.

9

2

44

19

7

13

23

28

35

22. דְוָאן מרד ונמלט.

7

50

2

10

3

45

20

8

14

24

29

36

23. הדוכס התחרט והתגעגע לאמו, שלא ראה; הוא חפר באדמה כדי להיפגש עמה.

8

51

3. בחודש השני היה ליקוי חמה.

11

4

46

21

9. הדוכס הטיל על קונג־פו להעמיד את הדוכס שאנג. פֶּנְג נמלט לג׳נג.

15

25

30

37

24. הוא פלש לג׳ואו ולקח תבואה.

9

השנה הראשונה למלך חוואן.

4

12

5

47

22

השנה הראשונה לדוכס שאנג מסונג, יוּ־יי.

16. ג׳ואו־שׁוֹ רצח את הדוכס והעמיד עצמו לשליט.

26. שְׁה צ׳וּה מוֵויי בא לדווח, ולכן נאסר ג׳ואו־שׁוֹ.

31

38

25

10

2. הוא שלח את דוכס גוֹ לתקוף את צ׳ו־וו של ג׳ין.

5. הדוכס צפה בדיג בטאנג, ואנשי המעלה גינו זאת.

13

6. המרקיז אָה מת. הרוזן ג׳ואנג מצ׳ו־וו שב ותקף את ג׳ין. גוואנג, בנו של המרקיז אָה, הועמד כמרקיז איי.

48

23

2. ג׳נג תקפה אותנו; אנו תקפנו את ג׳נג.

השנה הראשונה לדוכס שׂוַאן מוֵויי, ג׳ין. הכול העמידוהו יחד, והוא הגיש את ג׳ואו־שׂוֹ.

27

32

39

26

11

ג׳יה־דזה

3

6. אנשי ג׳נג באו לחדש את השלום.

14

השנה הראשונה למרקיז איי מג׳ין, גוואנג.

49

24

3

2

28

33

40

27. לראשונה בא לחצר המלך, אך המלך לא נהג בו בכבוד.

12

4

7

15

2. הרוזן ג׳ואנג מת; בנו צ׳נג הועמד לשליט ונעשה הדוכס וו.

50

25

4

3

29

34

41

28

13

5

8. הוא החליף את שדה שׁוּ, ואנשי המעלה גינו זאת.

16

3

השנה הראשונה לדוכס נינג מצ׳ין.

26

5

4

30

35

42

29. הוא נתן ללוּ את פאנג תמורת שדה שׁוּ.

14

6

9. בחודש השלישי ירדו ברד כבד וברקים.

17

4

2

27

6

5

31

השנה הראשונה למרקיז חוואן מצאי, פֶּנְג־זֶ׳ן.

43

30

15

7

10

18

5

3

28

7. הנסיכים הביסו אותנו. צבאנו ואנשי וֶויי תקפו את ג׳נג.

6

32

2

44

31

16

8

11. השר חווי ביקש להרוג את הדוכס חוואן ודרש להתמנות לראש הממשלה. הדוכס לא שמע לו, והוא הרג את הדוכס.

19

6

4

29

8

7

33

3

45

32

17

9

השנה הראשונה לדוכס חוואן מלוּ, יוּן. אמו הייתה בתו של הדוכס וו מסונג; הוא נולד כשסימן כתב היה בכף ידו ונעשה בעלה של נסיכת לוּ.

20

7

5

30

9

8

34

4

46

33. הוא הוסיף דיסקת ירקן ללוּ והחליף את שדה שוּ.

18

10

2. סונג שיחדה בדוד ברונזה; הוא הוכנס למקדש האבות הגדול, ואנשי המעלה גינו זאת.

21

8

6

31

חווא דוּ ראה שאשת קונג־פו יפה וחשק בה. הוא הרג את קונג־פו ואחר כך את הדוכס שאנג. השנה הראשונה לדוכס פֶּנְג מסונג; חווא דו היה ראש ממשלתו.

9

35

5

47

34

השנה הראשונה למרקיז שׁוֵאן מיֶן.

11

3. חווי קיבל את פני הכלה, ומרקיז צ׳י ליווה אותה; אנשי המעלה גינו זאת.

22

השנה הראשונה לשליט הצעיר של ג׳ין.

7

32

2

10

36

6

48

35

12

4

23

2

8

33

3

11

37

7

49

36

3

ג׳יה־שׁוּ

13. הוא תקף את ג׳נג.

5

24

3

9

34

4

12

38. אחיו הצעיר טו הרג את יורש העצר מיין ועלה תחתיו. המדינה הייתה שרויה במהומה והודעת האבל נמסרה פעמיים.

8

50

37. הוא תקף את ג׳ואו ופצע את המלך.

4

14

6

25. בני ז׳ונג ההרריים תקפו אותנו.

הדוכס וּ מצ׳וֹוו הרג את השליט הצעיר. ג׳ואו תקפה את צ׳וֹוו והעמידה את מין, אחיו הצעיר של המרקיז איי מג׳ין, למרקיז ג׳ין. השנה הראשונה למרקיז מין מג׳ין.

10

35. הוא פלש לסווי; סווי הנהיגה ממשל טוב, ולכן נעצר.

5

13

השנה הראשונה לדוכס לי מצ׳ן, טו.

9

51

38. יורש העצר חוּ הציל את צ״י; צ״י ביקשה להשיא לו אישה.

5

15

7

26

2

11

36

6

14

2. נולד וָאן, לימים ג׳ינג־ג׳ונג. היסטוריון ג׳ואו ניבא כי צאצאיו של ואן ימלכו בצ״י.

10

52

39

6

16

8

27

3

12

37. הוא תקף את סווי אך לא כבשה; הוא רק כרת ברית והסיג את הצבא.

7

15

3

11

53

40

7

17

9

28

4

השנה הראשונה לְדָזוּ־דָזָה מצ׳ין.

38

8

16

4

12

54

41

8

18

10

29

5

2

39

9

17

5

13

55

42

9

19

11

30

6

3

40

10. הוא אסר את ג׳אי ג׳ונג.

18. יורש העצר ג׳י ואחיו הצעיר שואו התחרו ביניהם מי ימות במקום האחר.

6

14

השנה הראשונה לדוכס ג׳ואנג מצאו, שֶׁה־גו.

43

10

20

12

31

7

4

41

11

19

7. הדוכס נאף בצאי, ואנשי צאי הרגוהו.

15

2

השנה הראשונה לדוכס לי מג׳נג, טו.

11

21

13

32. הדוכס סי הורה שמעמדו ומלבושו של וו־ג׳ה יהיו כשל יורש העצר.

8

5

42

12

השנה הראשונה לדוכס חווי מֵוֵויי, שואו.

השנה הראשונה לדוכס ג׳ואנג מצ׳ן, לין, בנו של הדוכס חוואן.

16

3

2

12

22

14

33

9

6. סאן־פו הרג את דְזוּ־דְזֶה והעמיד את אחיו הבכור, הדוכס וּ.

43

13

2

2

17

4

3. הנסיכים תקפו אותנו כגמול על פרשת סונג.

13

ג׳יה־שן

23

15. בן השמים ביקש מרכבות; הדבר לא היה כטקס.

השנה הראשונה לדוכס שיאנג מצ׳י, ג׳וּ־אָר. הוא הפחית את מעמדו ומלבושו של וו־ג׳ה, וו־ג׳ה נטר לו.

10

השנה הראשונה לדוכס וו מצ׳ין. הוא תקף את פנג והגיע להר חווא.

44

14

3. שואו נמלט לצ׳י, וצ׳יין־מו הועמד לשליט.

3

18

5

4. ג׳אי ג׳ונג העמיד את חו; הדוכס יצא לשבת בלִי.

השנה הראשונה למרקיז חוואן מִין.

השנה הראשונה למלך ג׳ואנג; נולד בנו טוּי.

16. הדוכס נפגש עם צאו כדי לתכנן מתקפה על ג׳נג.

2

11

2

45

15

השנה הראשונה לצ׳יין־מוּ מוֵויי.

4

19

6

השנה הראשונה לדוכס ג׳או מג׳נג, חוּ. אמו של חו הייתה אישה מדנג; ג׳אי ג׳ונג לקח אותו תחת חסותו.

2

2. היה לו אח צעיר, קָה.

17. היה ליקוי חמה, אך היום לא נרשם מפני שהפקידים החמיצוהו.

3

12

3

46

16

2

5

20

7

2. צ׳וֹ־מי הרג את הדוכס ג׳או.

3

3

18. הדוכס ורעייתו נסעו לצ׳י. מרקיז צ׳י נאף עמה ושלח את פנג־שנג להרוג את הדוכס במרכבתו.

4. הוא הרג את הדוכס חוואן מלוּ ואחר כך הוציא את פנג־שנג להורג.

13

4

47

17

3

6

השנה הראשונה למרקיז איי מצאי, סיין־וו.

8

השנה הראשונה לְדָזֶה־וַיי מג׳נג. צ׳י הרגה את דזה־ויי, אחיו הצעיר של הדוכס ג׳או.

4

4. הדוכס מג׳ואו ביקש להרוג את המלך ולהעמיד את דָזֶה קָה; המלך הוציא את הדוכס להורג וקָה נמלט ליֶן.

השנה הראשונה לדוכס ג׳ואנג מלוּ, טוֹנְג.

5

14

5

48

18

4

7

2

9

השנה הראשונה לְדָזָה־יִינְג מג׳נג, אחיו הצעיר של דזה־ויי.

5

5

2

6

15

6

49

19

5

השנה הראשונה לדוכס שׁוֵאן מצ׳ן, צ׳ו־ג׳יו. צ׳ו־ג׳יו היה אחיו הצעיר של הדוכס ג׳ואנג.

3

10

2

6

6

3

7

16

7

50

השנה הראשונה לדוכס מין מסונג, ג׳יה.

6

2

4

11

3

7

7

4

8. הוא תקף את ג׳י וסילק את עיר בירתה.

17

8

51. המלך יצא למתקפה; שליט סווי הודיע שאשתו חשה חרדה בלבה, והמלך מת במחנה.

2

7

3

5

12

4

השנה הראשונה לדוכס ג׳ואנג מִין.

8

5. הוא תקף עם צ׳י את וֵיי והשיב את הדוכס חווי לשלטון.

9

18

9

השנה הראשונה למלך ון מצ׳ו, דְזֶה. הוא קבע לראשונה את בירתו ביִינְג.

3

8

4

6

13

5

2

9

6

10

19

10

2. הוא תקף את שן ועבר בדנג. אחייני דנג אמרו שאפשר לכבוש את צ׳ו, אך מרקיז דנג לא הסכים.

4

9

5

7

14

6

3

ג׳יה־וּ

10

7. כוכבים נפלו כגשם, יחד עם הגשם.

11

20

11

3

5

10. צ״י העמידה שוב את הדוכס חווי, וצ״יין־מו נמלט לג׳ואו.

6

8

15

7

4

11

8. דְזָה ג׳יו נמלט אלינו; הוא וגוואן ג׳ונג ביקשו מקלט מפני מהומת וו־ג׳ה.

12. וו־ג׳ה הרג את שליטו והעמיד עצמו לשליט.

21

12

4

6

הדוכס חווי מוֶויי, שואו, שב ונכנס; השנה ה־14.

7

9

16

8

5

12

9. לוּ ביקשה להכניס את ג׳יו לפני שיאו־באי. צ׳י הדפה את לוּ ודרשה למסור את גוואן ג׳ונג בחיים.

השנה הראשונה לדוכס חוואן מצ׳י, שיאו־באי. באביב הרגה צ׳י את וו־ג׳ה.

22

13

5

7

15

8

10

17

9

6

13

10. צ׳י תקפה אותנו בגלל ג׳יו.

2

23

14

6. גבירת סי, בת צ׳ן, עברה בצאי; צאי לא נהגה בה בכבוד והיא שנאה אותה. צ׳ו תקפה את צאי, לכדה את המרקיז איי ושבה עמו.

8

16

9

11. צ׳ו לקחה בשבי את המרקיז שלנו.

18

10

7

14

11. דזאנג ון־ג׳ונג בא לנחם את סונג על השיטפון.

3

24

15

7

9. היה שיטפון גדול בסונג, והדוכס האשים את עצמו. לוּ שלחה את דזאנג וַן־ג׳ונג לנחם.

17

10

12

19

11

8

15

12

4

25

16

8

10. וָאן הרג את שליטו; צ׳וֹאוּ מוּ נהג בצדק.

18

11

13

20

12

9

השנה הראשונה למלך סי.

13. צאו מוֹ החזיק את הדוכס חוואן כבן ערובה, והדוכס החזיר את השטחים שאיבדה לוּ.

5. הוא נפגש עם אנשי לוּ בקֶה.

26

17

9

השנה הראשונה לדוכס חוואן מסונג, יוֹשָׁוִיי, בנו של הדוכס ג׳ואנג.

19

12

14

21

13

10

2

14

6

27

18

10

2

20

13

15

22

14

11

3

15

7. לראשונה נעשה להגמון וכינס את הנסיכים בג׳וֹאָן.

28. הדוכס וו מצ׳וֹוו השמיד את המרקיז מין מג׳ין והגיש אוצרות לג׳ואו. ג׳ואו ציוותה שדוכס וו יהיה שליט ג׳ין וסיפחה לו את שטחה.

19

11

3

21

14

16

23

השנה הראשונה לדוכס לי מג׳נג. שבע־עשרה שנה לאחר שנמלט שב הדוכס לי ונכנס.

12

4

16

8

הדוכס וו מג׳ין, צ׳נג, סיפח את ג׳ין. הוא כבר מלך שלושים ושמונה שנה ולא פתח מניין חדש, אלא המשיך משנתו הראשונה.

20. הוא נקבר ביונג; לראשונה הומתו אנשים כדי ללוותו במוות.

12. הוא תקף את דנג והשמידה.

4

22

15

17

24

2. הנסיכים תקפו אותנו.

13

ג׳יה־צ׳ן

5

17

9

39. הדוכס וּ מת; בנו גווי־ג׳וּ הועמד לשליט, הוא הדוכס סיין.

השנה הראשונה לדוכס דָה מצ׳ין, אחיו הצעיר של הדוכס וּ.

13

5

23

16

18

25

3

14

השנה הראשונה למלך חווי; הוא לקח מלכה מצ׳ן.

18

10

השנה הראשונה לדוכס סיין מג׳ין, גווי־ג׳ו.

2. לראשונה נקבע קורבן פו; הוא הקריב לאל האדמה וביתר כלבים בארבעת שערי העיר.

השנה הראשונה לדו־אָאו מצ׳ו, שׁו.

6

24

17

19

26

4

15

2. יֵן וֶויי תקפו את המלך. המלך נמלט לוָן, והן העמידו את בנו טוּי.

19

11

2

השנה הראשונה לדוכס שׁוֶאן מצ׳ין.

2

7. הוא לקח אישה מִוויי. הוא היה אחיו הצעיר של הדוכס ון.

25

18

20

27

5

16. הוא תקף את המלך; המלך נמלט לוון, והוא העמיד את דזה טוּ.

3

20

12

3

2

3

8

26

19

השנה הראשונה למרקיז מוּ מצאי, שִׁי.

28

6

17. ג׳נג אסרה את ג׳ונג־פו שלנו.

4. הוא המית את טוּי והכניס את המלך חווי.

21

13

4

3

4

9

27

20

2

29

7. הוא הציל את ג׳ואו מן המהומה והכניס את המלך.

18

5. אמו של יורש העצר מתה מוקדם. המלכה חווי ילדה את הדוד דאי.

22

14. צ׳ן וַאן נמלט מצ׳ן ובא אלינו; מכאן החל בית טיין צ׳אנג.

5. הוא תקף את בני ז׳ונג של לי וקיבל אישה מבנותיהם.

4. הוא הקים את מזבח מי.

5. אחיו הצעיר יוּ הרג את דו־אוּ והעמיד עצמו לשליט.

10

28

21. וַאן, בנו של הדוכס לי, נמלט לצ׳י.

3

30

השנה הראשונה לדוכס ון מג׳נג, ג׳יה.

19

6

23. הדוכס נסע לצ׳י לצפות בטקס לאל האדמה.

15

6

5

השנה הראשונה למלך צ׳נג מצ׳ו, יוּן.

11

29

22

4

31

2

20

7

24

16

7

6

2

12

30

23

5

השנה הראשונה לדוכס סי מצאו, יי.

3

21

8

25

17

8. הוא הרג את כל בני הדוכסים מביתו של מרקיז ג׳ין הקודם.

7

3

13

31

24

6

2

4

22

9

26

18

9. לראשונה ביצר את עיר הבירה ג׳יאנג.

8

4

14

השנה הראשונה לדוכס יי מוֶויי, צ׳ה.

25

7

3

5

23

ג׳יה־יין

10. הוא העניק כתב מינוי למרקיז צ׳י.

27

19

10

9

5

15

2

26

8

4

6

24

11

28

20

11

10

6

16

3

27

9

5

7

25

12

29

21

12. יורש העצר שן־שנג ישב בצ׳ו־וו, צ׳ונג־אָר בפו־צ׳נג, וי־וו בצ׳ו; הדבר היה בגלל לי־ג׳י.

11

7

17

4

28

10

6

8

26

13

30

22

13

12

8

18

5

29

11

7

9

27

14

31

23. הוא תקף את בני ז׳ונג ההרריים למען יֵן.

14

השנה הראשונה לדוכס צ׳נג מצ׳ין.

9

19

6

30

12

8

10

28

15

32. שו־יא, אחיו הצעיר של הדוכס ג׳ואנג, מת מרעל. צ׳ינג־פו רצח את דזה באן. ג׳י־יואו נמלט לצ׳ן, והדוכס מין הועמד לשליט.

24

15

2

10

20

7

31

13

9

11

29

16

השנה הראשונה לדוכס מין מלוּ, צ׳י.

25

16. הוא השמיד את וֵיי, גֶנֶג וחוֹ. כאן החלו הנחלות: גנג הוענקה לג׳או סוּ, וּוֵיי לבּי וָאן.

3

11

21

8

32

14

השנה הראשונה לדוכס ג׳או מצאו.

12

30

17

2. צ׳ינג־פו הרג את הדוכס מין. ג׳י־יו שב מצ׳ן, העמיד את שן כדוכס סי והרג את צ׳ינג־פו.

26

17. שן־שנג פיקד על הצבא; אנשי המעלה ידעו שיודח.

4

12

22

בני די תקפו אותנו. הדוכס אהב עגורים, והלוחמים לא נלחמו; מדינתנו הושמדה. העם נטר טינה; הדוכס חווי חולל מהומה והשמיד את ממשיכיו. אחיו הצעיר של צ׳יין־מו הועמד מחדש. השנה הראשונה לדוכס דאי מֵוויי.

33

15

2

13

31

18

השנה הראשונה לדוכס סי מלוּ, שן. מסע הלוויה של אייֿג׳יאנג הגיע מצ׳י.

27. הוא הרג את אחותו הצעירה, אשת הדוכס ג׳ואנג מלוּ, בגלל ניאופה.

18

השנה הראשונה לדוכס מוּ מצ׳ין, ז׳ן־האו.

13

23

השנה הראשונה לדוכס ון מוֶוי, חווי, אחיו הצעיר של הדוכס דאי.

34

16

3

14

32

19

2

28. הוא בנה את צ׳ו־צ׳יו בעבור וֶויי והצילה ממתקפת בני ז׳ונג ודי.

19. שׁוּן שִׁי קנה בזבוזים רשות מעבר ביוּ כדי לתקוף את גוֹ, והשמיד את שָׁיְהֿ־יאנג.

2

14

24

2. הדוכס חוואן מצ׳י הנהיג את הנסיכים ובנה למענו את צ׳ו־צ׳יו.

35

17

4

15

33

ג׳יה־דזה

20

3

29. הוא שט בסירה עם גבירת צאי, והיא טלטלה את הדוכס. הדוכס כעס ושלח אותה חזרה לצאי.

20

3

15

25

3

36

18. בגלל האישה תקפה אותנו צ׳י.

5

16

השנה הראשונה לדוכס שיאנג מין.

21

4

30. הוא הנהיג את הנסיכים ותקף את צאי. צאי התמוטטה, והוא המשיך ותקף את צ׳ו ודרש את מנחת עשב המאו הכרוך.

21. שן־שנג התאבד בגלל השמצותיה של לי־ג׳י. צ׳ונג־אר נמלט לפוּ, וויי־וו לצ׳וּ.

4. הוא קיבל אישה מג׳ין.

16. צ׳י תקפה אותנו והגיעה לשִׁינְג; היא שלחה את צ׳וּ־וָאן לכרות ברית.

26

4

37

19

6

17

2

22

5

31

22. הוא השמיד את יוּ וגוֹו. צ׳ונג־אר נמלט אל בני די.

5

17

27

5

38

20

7

18

3

23

6

32. הוא הנהיג את הנסיכים ותקף את ג׳נג.

23. וי־וו נמלט לליאנג.

6

18. הוא תקף את שׁוּ. שליט שׁוּ חשף את פלג גופו העליון והתנצל; צ׳ו קיבלה את התנצלותו.

28

6

39

21

8

19

4

24

7

33

24

7

19

29

7

40

22

9

20

5

25. המלך שיאנג הועמד; הוא פחד מן הדוד הגדול.

8

34

25. הוא תקף את בני די בגלל צ׳ונג־אר.

8

20

30. הדוכס חלה. יורש העצר דְזֶה־פוּ ביקש לוותר לאחיו הבכור מוּ־יי, שהיה ראוי, אך הדוכס לא הסכים.

8

41

23

השנה הראשונה לדוכס גונג מצאו.

21

6

השנה הראשונה למלך שיאנג; הנסיכים העמידו את המלך.

9. צ׳י הנהיגה אותנו להתערב במהומת ג׳ין; הגענו לגאו־ליאנג וחזרנו.

35. בקיץ הוא כינס את הנסיכים בקווי־צ׳יו. בן השמים שלח את השר דזאי קונג להעניק לו בשר קורבן וציווה שלא ישתחווה.

26. הדוכס מת ושִׁי־צ׳י הועמד; לי קֶה הרג אותו, ואחריו גם את ג׳וֹ דְזֶה. וויֵ־וו הועמד לשליט.

9. וויֵ־וו שלח את צ׳י ז׳וו לשחד ולבקש שיוכנס למדינה.

21

31. הדוכס מת. עוד בטרם נקבר כינס הדוכס חוואן מצ׳י את ועידת קווי־צ׳יו.

9

42

24

2

22

7

2

10

36. הוא שלח את שִׁי פֶּנְג להעמיד את הדוכס חווי מג׳ין.

השנה הראשונה לדוכס חווי מג׳ין, ויי־וו. הוא הוציא להורג את לי קה והפר את בריתו עם צ׳ין.

10. דְזֶה־בּאוֹ, בנו של פִּי ג׳נג, נמלט ובא אלינו.

22

השנה הראשונה לדוכס שיאנג מסונג, דזה־פוּ; מוּ־יי היה ראש ממשלתו.

10

43

25

3

23

8

3. בני ז׳ונג תקפו אותנו לאחר שהדוד דאי הזמינם. המלך ביקש להמית את הדוד דאי, והלה נמלט לצ׳י.

11

37

2

11. הוא הציל את המלך ותקף את בני ז׳ונג; בני ז׳ונג הסתלקו.

23. הוא תקף את חוואנג.

2

11

44

26

4

24. פילגש חלמה שהשמים נותנים לה סחלב, וילדה את לאן, לימים הדוכס מו.

9

4

12

38. הוא שלח את גוואן ג׳ונג להשכין שלום בין בני ז׳ונג לג׳ואו. המלך ביקש לכבדו כשר בכיר; הוא סירב וקיבל את טקס השר הזוטר.

3

12

24

3

12

45

27

5

25

10

ג׳יה־שׁוּ

5

13

39. הוא שלח את ג׳ונגסון לפנות אל המלך ולדבר על הדוד דאי; המלך כעס.

4. היה רעב; ביקשנו דגן וצ׳ין נתנה לנו.

13. פִּי באו ביקש שלא לתת, אך הדוכס לא שמע לו. דגן נשלח לג׳ין מיונג ועד ג׳יאנג.

25

4

13

השנה הראשונה לדוכס מוּ מצ׳ן, קוואן.

28

6

26

11

6

14

40

5. היה רעב בצ׳ין והיא ביקשה דגן; ג׳ין הפרה את התחייבותה.

14

26. הוא השמיד את לִיוּ ואת יִינְג.

5

14

2

29

7

27

12

7

15. בחודש החמישי היה ליקוי חמה. הוא לא נרשם, מפני שההיסטוריון הרשמי החמיצו.

41

6. צ׳ין שבתה את הדוכס חווי ואחר כך החזירה אותו לשלטון.

15. בעזרת הלוחמים שאכלו את סוסיו הטובים, שנגנבו, הצליח להביס את ג׳ין.

27

6

15

3

השנה הראשונה למרקיז ג׳ואנג מצאי, ג׳יה־וו.

8

28

13

8

16

42. המלך הודיע לצ׳י על פלישת בני ז׳ונג; צ׳י גייסה את הנסיכים להגן על ג׳ואו.

7. כששמע צ׳ונג־אר שגוואן ג׳ונג מת, עזב את בני די והלך לצ׳י.

16. הוא הקים משרדים ממשלתיים בחה־דונג.

28

7. חמש אבנים נפלו. שישה עופות יי עפו לאחור ועברו מעל בירתנו.

16

4

2

9

29

14

9

17

43

8

17

29

8

17

5

3

10

30

15

10

18

השנה הראשונה לדוכס שיאו מצ׳י, ג׳או.

9

18

30

9

18

6

4

11

31

16

11

19

2

10

19. הוא השמיד את ליאנג. ליאנג אהבה לבנות חומות אך לא ישבה בהן; העם היה מותש והפחיד איש את רעהו, ולכן אבדה.

31

10

19

7

5

12

32

17

12

20

3

11

20

32

11

20

8

6

13

33

18

13

21

4

12

21

33. הוא אסר את הדוכס שיאנג מסונג ואחר כך החזירו.

12. הוא זימן את צ׳ו לברית.

21

9

7

14

34

19

14. הדוד דאי שב לג׳ואו.

22

5. הוא החזיר את דאי, אחיו הצעיר של המלך.

13. יורש העצר יוּ, שהיה בן ערובה בצ׳ין, נמלט ושב.

22

34

13. בקרב חוֹנְג הביסה צ׳ו את הדוכס.

22

10

8

15

35. השליט נסע לצ׳ו; סונג תקפה אותנו.

20

ג׳יה־שן

15

23

6. הוא תקף את סונג מפני שלא הצטרפה לברית.

14. יו הועמד לשליט ונעשה הדוכס חוואי.

23. הוא קיבל את פני צ׳ונג־אר בצ׳ו, כיבדו מאוד והשיא לו את בתו. צ׳ונג־אר ביקש לשוב לארצו.

35. צ׳ונג־אר עבר שם וזכה לכבוד רב.

14. הדוכס מת ממחלתו בעקבות קרב חונג.

23. צ׳ונג־אר עבר שם בדרכו מצ׳י, אך לא נהגו בו בכבוד.

11

9

16. צ׳ונג־אר עבר שם ולא נהגו בו בכבוד; סי פו־ג׳י היטיב עמו בסתר.

36. צ׳ונג־אר עבר שם ולא נהגו בו בכבוד; שו ג׳אן מחה.

21

16. המלך נמלט לסָה; סה היא שטח של ג׳נג.

24

7

השנה הראשונה לדוכס ון מג׳ין. הוא המית את דזה יוּ. וֵיי וו־דְזֶה נעשה שר וֵיי, וג׳או שוואי שר יוּאֶן. ג׳יוּ פאן אמר: ״לבקש הגמוניה—אין טוב מלהכניס את המלך.״

24. הוא שלח צבא ללוות את צ׳ונג־אר.

36

השנה הראשונה לדוכס צ׳נג מסונג, ואנג־צ׳ן.

24

12

10

17

37

22

17. ג׳ין השיבה את המלך.

25

8

2

25. הוא ביקש להכניס את המלך והציב צבא על גדת הנהר.

37

2

25

13

11

18

38

23

18

26

9

3. סונג נכנעה.

26

38

3. הוא בגד בצ׳ו והתקרב לג׳ין.

השנה הראשונה לדוכס צ׳נג מוַויי, ג׳נג.

14

12

19

39

24

19

27

10. הדוכס שיאו מת. אחיו הצעיר פאן נעזר בקאי־פאנג, בן דוכס וֵויי, כדי להרוג את בן הדוכס שיאו ולהעמיד את פאן.

4. הוא הציל את סונג וגמל על השפלת צאו וּוַויי.

27

39. הוא שלח את דזה יוּ לתקוף את סונג.

4. צ׳ו תקפה אותנו; ביקשנו בדחיפות עזרה מג׳ין.

2

15

13

20

40

25

20. המלך ערך ציד בחה־יאנג.

28. הדוכס נסע לג׳יין־טו לכינוס ולחצר.

השנה הראשונה לדוכס ג׳או מצ׳י, פאן. הוא חבר לג׳ין להביס את צ׳ו ובא לחצר מלך ג׳ואו.

5. הוא פלש לצאו, תקף את וֵויי, כבש את וּ־לוּ ואסר את רוזן צאו. הנסיכים הביסו את צ׳ו ובאו לחצר בחה־יאנג; ג׳ואו ציוותה להעניק לדוכס אדמות.

28. הוא חבר לג׳ין לתקוף את צ׳ו ובא לחצר מלך ג׳ואו.

40. ג׳ין הביסה את דזה יוּ בצ׳נג־פּוּ.

5. ג׳ין הצילה אותנו וצבא צ׳ו הסתלק.

3. ג׳ין תקפה אותנו ולקחה את וּ־לו. הדוכס נמלט; דזה שִׁיָה הועמד, הצטרף לג׳ין בחצר, ואחר כך שב הדוכס לְוֵויי.

16. הוא חבר לג׳ין לתקוף את צ׳ו ובא לחצר מלך ג׳ואו.

14. הוא חבר לג׳ין לתקוף את צ׳ו ובא לחצר מלך ג׳ואו.

21. ג׳ין תקפה אותנו, אסרה את הדוכס ואחר כך החזירה אותו.

41

26

21

29

2

6

29

41

6

4. ג׳ין מסרה את וֵויי לסונג.

השנה הראשונה לדוכס גונג מצ׳ן, שואו.

15

22

42

27

22

30

3

7. הוא שמע לג׳ואו והשיב את הדוכס צ׳נג לוֶויי. הוא כיתר עם צ׳ין את ג׳נג.

30. הוא כיתר את ג׳נג, אך בעקבות דברים שנאמרו נסוג מיד.

42

7

5. ג׳ואו הכניסה את הדוכס צ׳נג והשיבה את וֶויי.

2

16

23

43. צ׳ין וג׳ין כיתרו אותנו בגלל ג׳ין.

28

23

31

4

8

31

43

8

6

3

17

24

44

29

24

32

5

9. הדוכס ון מת.

32. הוא עמד לתקוף את ג׳נג בהפתעה; ג׳יין שוּ אמר שאין לעשות זאת.

44

9

7

4

18

25

45. הדוכס ון מת.

30

ג׳יה־וו

25

33. הדוכס סי מת.

6. בני די פלשו אלינו.

השנה הראשונה לדוכס שיאנג מג׳ין, חוואן. הוא הביס את צ׳ין ביאו.

33. הוא תקף את ג׳נג בהפתעה; ג׳ין הביסה אותנו ביאו.

45

10

8

5

19

26

השנה הראשונה לדוכס מוּ מג׳נג, לאן. צ׳ין תקפה אותנו בהפתעה, אך סיין גאו רימה אותה.

31

26

השנה הראשונה לדוכס ון מלוּ, שִׁינְג.

7

2. הוא תקף את וֵיי, וֵויי תקפה אותנו.

34. מצביאי התבוסה ביאו שבו; הדוכס השיבם למשרותיהם.

46. המלך ביקש להרוג את יורש העצר ולהעמיד את ג׳ה. יורש העצר פחד, ועם מורהו פאן צ׳ונג הרג את המלך. המלך ביקש לאכול כף דוב בטרם ימות אך לא נענה. יורש העצר העמיד עצמו למלך.

11

9. ג׳ין תקפה אותנו ואנו תקפנו את ג׳ין.

6

20

27

2

32

27

2

8

3. צ׳ין נקמה בנו על יאו והביסה אותנו בוואנג.

35. הוא תקף את ג׳ין כנקמה על יאו והביס אותנו בוואנג.

השנה הראשונה למלך מו מצ׳ו, שאנג־צ׳ן. הוא העניק לפאן צ׳ונג את מעון יורש העצר ומינהו לראש הממשלה.

12

10

7

21

28

3

33

28

3. הדוכס נסע לג׳ין.

9

4. צ׳ין תקפה אותנו וכבשה את ואנג־גוואן; אנו לא יצאנו נגדה.

36. הוא שלח את מנג־מינג ואחרים לתקוף את ג׳ין; ג׳ין לא העזה לצאת.

2. ג׳ין תקפה אותנו.

13

11

8

22

29

4

34

29

4

10

5. הוא תקף את צ׳ין וכיתר את יואן ואת שין־צ׳נג.

37. ג׳ין תקפה אותנו וכיתרה את יואן ואת שין־צ׳נג.

3. הוא השמיד את ג׳יאנג.

14

12. הדוכס נסע לג׳ין.

9

23

30

5

35

30

5

11

6. ג׳או צ׳נג־דזה, לואן ג׳ן־דזה, חוֹו בּוֹ וג׳יו ג׳י מתו כולם.

38

4. הוא השמיד את ליו ואת ליאו.

15

13

10

24

31

6

36

31

6

12

7. הדוכס מת. מפני שיורש העצר היה צעיר ביקש ג׳או דון להעמיד שליט אחר, אך חשש שיומת ולבסוף העמיד את יורש העצר כדוכס לינג.

39. הדוכס מו מת. בקבורתו הומתו אנשים ללוותו; מאה ושבעים מתו עמו. אנשי המעלה גינו זאת, ולכן לא נאמר עליו ״מת״.

5

16

14

11

25

32

7

37

32

7

13

השנה הראשונה לדוכס לינג מג׳ין, יי־גאו. ג׳או דון שלט לבדו בממשלה.

השנה הראשונה לדוכס קאנג מצ׳ין, יינג.

6

17. גונגסון גוּ הרג את הדוכס צ׳נג.

15

12

26

33

8

38

33. המלך שיאנג מת.

8. המלך שלח שליח לוֶויי לבקש כסף לקבורתו; הדבר לא היה כטקס.

14

2. צ׳ין תקפה אותנו וכבשה את וּ־צ׳נג כנקמה על קרב לינג־חוּ.

2

7

השנה הראשונה לדוכס ג׳או מסונג, צ׳וּ־ג׳יוּ, בנו של הדוכס שיאנג.

16

13

27

34

9

39

השנה הראשונה למלך צ׳ינג.

9

15

3. הוא הנהיג את הנסיכים להציל את ג׳נג.

3

8. הוא תקף את ג׳נג מפני שנכנעה לג׳ין.

2

17

14

28

35

10. צ׳ו תקפה אותנו.

40

ג׳יה־צ׳ן

2

10

16

4. הוא תקף את צ׳ין וכבש את שאו־ליאנג; צ׳ין כבשה מאתנו את בֵּיי־ג׳נג.

4. ג׳ין תקפה אותנו וכבשה את שאו־ליאנג; אנו תקפנו את ג׳ין וכבשנו את ביי־ג׳נג.

9

3

18

15

29

השנה הראשונה לדוכס ון מצאו, שוֹאוּ.

11

השנה הראשונה לדוכס חוואן מִין.

3

11. הוא הביס את בני צ׳אנג־די בשְׁיֵן ושב עם אחד מהם בשבי.

17

5

5

10

4. הוא הביס את אחד מבני צ׳אנג־די בצ׳אנג־צ׳יו.

19

16

30

2

12

2

4

12

18

6. צ׳ין כבשה מאתנו את ג׳י־מה. נלחמנו בצ׳ין בחה־צ׳ו, וצבא צ׳ין נסוג.

6. הוא תקף את ג׳ין וכבש את ג׳י־מה. ג׳ין כעסה ונלחמה בנו מלחמה גדולה בחה־צ׳ו.

11

5

20

17

31

3

13

3

5

13

19

7. הוא השיג את סווי חווי.

7. ג׳ין השיגה במרמה את סווי חווי.

12

6

21

18

32

4

14

4

6. המלך צ׳ינג מת. הדוכסים והשרים נאבקו על השלטון, ולכן לא נשלחה הודעת אבל.

14. כוכב שביט נכנס לדובה הצפונית. היסטוריון ג׳ואו אמר: ״בעוד שבע שנים ימותו שליטי סונג, צ׳י וג׳ין.״

20. הדוכס ג׳או מת. אחיו הצעיר שאנג־ז׳ן הרג את יורש העצר והעמיד עצמו לשליט; הוא הדוכס יי.

8. ג׳או דון הכניס את ג׳יה־דְזֶה בשמונה מאות מרכבות והשכין שלום בבית המלוכה.

8

השנה הראשונה למלך ג׳ואנג מצ׳ו, לו.

7

22

השנה הראשונה לדוכס לינג מצ׳ן, פינג־גוֹ.

33

5

15

5

השנה הראשונה למלך קוואנג.

15. ביום שין־צ׳ו בחודש השישי היה ליקוי חמה; צ׳י תקפה אותנו.

השנה הראשונה לדוכס יי מצ׳י, שאנג־ז׳ן.

9. נכנסנו לצאי.

9

2

8

23

2

34. ג׳ין תקפה אותנו. המרקיז ג׳ואנג מת.

6. צ׳י נכנסה לפרוורינו.

16

6

2

16

2. הוא לא זכה בלב העם.

10

10

3. הוא השמיד את יוּנְג.

9. גבירת שיאנג שלחה את הרוזן מוֶויי להרוג את הדוכס ג׳או. אחיו הצעיר באו הועמד לשליט.

24

3

השנה הראשונה למרקיז ון מצאי, שן.

7

17

7

3

17. צ׳י תקפה אותנו.

3. הוא תקף את לוּ.

11. הוא הנהיג את הנסיכים להשכין שלום בסונג.

11

4

השנה הראשונה לדוכס ון מסונג, באו, אחיו הצעיר של הדוכס ג׳או. ג׳ין הנהיגה את הנסיכים להשכין שלום אצלנו.

25

4

2

8

18

8

4

18. שיאנג ג׳ונג הרג את הבן החוקי והעמיד בן פילגש כדוכס שׂוֵאן.

4. הדוכס כרת את רגלי אביו של בינג צ׳ו וגזל את אשתו של יֶן ג׳ה. השניים הרגו יחד את הדוכס והעמידו את בנו של הדוכס חוואן, הדוכס חווי.

12

12

5

2

26

5

3

9

19

9

5

השנה הראשונה לדוכס שׁוַאן מלוּ, טווי. העמדתו לא הייתה כדין, ובית הדוכס נחלש.

השנה הראשונה לדוכס חווי מצ׳י, יואן. הוא לקח מלוּ את השדות שממערב לנהר ג׳י.

13. ג׳או דון הציל את צ׳ן וסונג ותקף את ג׳נג.

השנה הראשונה לדוכס גונג מצ׳ין, חה.

6. הוא תקף את סונג ואת צ׳ן מפני שבגדו בנו ונכנעו לג׳ין.

3. צ׳ו וג׳נג תקפו אותנו מפני שבגדנו בצ׳ו.

27

6

4

10

20. הוא פלש עם צ׳ו לצ׳ן ואחר כך לסונג. ג׳ין שלחה את ג׳או דון לתקוף אותנו מפני שבגדנו בג׳ין.

10

ג׳יה־יין

6. המלך קוואנג מת.

2

2. ואנג־דזה צ׳נג־פו הביס את בני צ׳אנג־די.

14. ג׳או צ׳וּאן הרג את הדוכס לינג. ג׳או דון שלח את צ׳ואן לקבל את פני חֶה־טוּן בג׳ואו והעמידו לשליט. בית ג׳או קיבל מעמד של בני בית הדוכס.

2

7

4. בגלל מרק הכבש נפל חווא יואן בשבי ג׳נג.

28

7

5

11

21. הוא נלחם בצבא סונג ושבה את חווא יואן.

11

השנה הראשונה למלך דינג.

3

3

השנה הראשונה לדוכס צ׳נג מג׳ין, חֶה־טוּן. הוא תקף את ג׳נג.

3

8. הוא תקף את לוּ־חוון, הגיע ללוֹ ושאל על משקלם של תשעת הדודים.

5. חווא יואן נפדה ונמלט חזרה. הוא כיתר את צאו.

29

8

6

12. סונג כיתרה אותנו.

22. חווא יואן נמלט ושב.

12

2

4

4

2

4

9. בית ז׳וֹ־אָאוּ חולל מהומה; הוא השמידו ותקף את ג׳נג.

6

30

9

7

13

השנה הראשונה לדוכס לינג מג׳נג, י״. גונגדזה גווי־שנג הרג את הדוכס לינג בגלל צב מים ענקי.

13

3

5

5

3. שׂוּן לין־פוּ, חוואן־דזה מג׳ונג־חאנג, הציל את ג׳נג ותקף את צ׳ן.

5

10

7

31

10. צ׳ו תקפה את ג׳נג והגיעה עמנו לשלום. חוואן־דזה מג׳ונג־חאנג בג׳ין יצא נגד צ׳ו, הציל את ג׳נג ותקף אותנו.

8

14

השנה הראשונה לדוכס שיאנג מג׳נג, ג׳יין, אחיו למחצה של הדוכס לינג. צ׳ו תקפה אותנו וג׳ין באה להצילנו.

14

4

6

6

4. הוא פלש עם וֵויי לצ׳ן.

השנה הראשונה לדוכס חוואן מצ׳ין.

11

8

32. הוא פלש עם ג׳ין לצ׳ן.

11. ג׳ין וֵויי פלשו אלינו.

9

15

2

15

5

7

7

5

2

12

9

33

12

10

16

3

16

6

8. בחודש השביעי היה ליקוי חמה.

8

6. הוא תקף עם לוּ את צ׳ין, לכד מרגל מצ׳ין והרגו בשוק ג׳יאנג; כעבור שישה ימים שב המרגל לחיים.

3. ג׳ין תקפה אותנו ולכדה מרגל.

13. הוא תקף את צ׳ן והשמיד את שוֹ־ליאו.

10

34

13. צ׳ו תקפה אותנו.

11

17

4

השנה הראשונה לדוכס שׁוֵאן מִין.

7

9

9

7. הוא שלח את חוואן־דזה לתקוף את צ׳ו; בצבא הנסיכים תקף את צ׳ן להציל את ג׳נג. הדוכס צ׳נג מת.

4

14. הוא תקף את ג׳נג. צ״י צ״וֵה מג׳ין הציל את ג׳נג והביס אותנו.

11

35

14

12

18

5. צ׳ו תקפה אותנו; ג׳ין באה להצילנו והביסה את צבא צ׳ו.

8

14. בחודש הראשון היה ליקוי חמה.

10. הדוכס מת. צוי ג׳וּ היה חביב עליו; בתי גאו וגוֹ ג׳ירשוהו והוא נמלט לוֵויי.

השנה הראשונה לדוכס ג׳ינג מג׳ין, ג׳וּ. הוא תקף עם סונג את ג׳נג.

5

15

12

השנה הראשונה לדוכס מוּ מוֵויי, צ׳ה. צוי ג׳וּ מצ״י נמלט ובא.

15. שֶׁיָה ג׳נג־שוּ הרג את הדוכס לינג בגלל חרפת אמו.

13

19

6. ג׳ין, סונג וצ׳ו תקפו אותנו.

3

9

11

השנה הראשונה לדוכס צ׳ינג מצ׳י, וּ־יֵה.

2

6

16. הוא הנהיג את הנסיכים להעניש את שְׂיָה ג׳נג־שוּ מצ׳ן והעמיד את וּ, בנו של הדוכס לינג מצ׳ן.

13

2

השנה הראשונה לדוכס צ׳ינג מצ׳ן, וּ, יורש העצר של הדוכס לינג.

14

20

7

4

ג׳יה־דזה

10

12

2

3. הוא הציל את ג׳נג והובס בידי צ׳ו על גדת הנהר.

7

17. הוא כיתר את ג׳נג; רוזן ג׳נג חשף את פלג גופו העליון והתנצל, והוא חס עליו.

14. הוא תקף את צ׳ן.

3

2

15

21

8. צ׳ו כיתרה אותנו; השתחררנו בדברי כניעה.

5

11

13

3

4

8

18

15

4

3

16

22

9

6

12

14

4

5. הוא תקף את ג׳נג.

9

19. הוא כיתר את סונג מפני שהרגה את שליחו.

16. הוא הרג את שליח צ׳ו, וצ׳ו כיתרה אותנו.

5

4

17

23. הדוכס ון מת.

10. ג׳ין תקפה אותנו.

7

13

15. לראשונה הוטל מס לפי שטח השדות.

5

6. הוא הציל את סונג ואסר את ג׳יה יאנג, ששמר אמונים לשליחותו. צ׳ין תקפה אותנו.

10

20. הוא כיתר את סונג. בחודש החמישי אמר חווא יואן לדזה פאן את האמת, וצ׳ו נסוגה.

17. חווא יואן הודיע לצ׳ו, וצ׳ו הסתלקה.

6

5

18

השנה הראשונה לדוכס שׂוֵאן מצאו, לו.

11. הוא סייע לצ׳ו לתקוף את סונג ואסר את ג׳יה יאנג.

8

14

16

6

7. סווי חווי השמיד את בני צ׳ה־די.

11

21

18

7

6

19

2

12

9

15

17. היה ליקוי חמה.

7. ג׳ין שלחה את צ׳י קֶה לצ׳י; הנשים צחקו עליו, והוא שב בכעס.

8. הוא שלח את צ׳י קה בשליחות לצ׳י; הנשים צחקו עליו והוא שב בכעס.

12

22

19

8

7

20. המרקיז ון מת.

3

13

10

16

18. הדוכס שׂוֶאן מת.

8. ג׳ין תקפה והביסה אותנו.

9. הוא תקף את צ׳י וקיבל את דזה צ׳יאנג כבן ערובה; הצבא נסוג.

13

23. המלך ג׳ואנג מת.

20

9

8

השנה הראשונה למרקיז ג׳ינג מצאי, גו.

4

14

11

17

השנה הראשונה לדוכס צ׳נג מלו, חֶה־גוֹנְג. באביב לקחה צ׳י מאתנו את לוֹנְג.

9

10

14

השנה הראשונה למלך גונג מצ׳ו, שן.

21

10

9

2

5

15

12

18

2. הוא תקף עם ג׳ין את צ׳י. צ׳י החזירה לנו את וָן־יאנג אך כרתה בסתר ברית עם צ׳ו.

10. צ׳י קה מג׳ין הביס את הדוכס באָן ושבה את פנג צ׳ו־פו.

11. הוא הביס את צ׳י יחד עם לוּ וצאו.

15

2. בסתיו חטף שן־גונג וו־צ׳ן את אמו של ג׳נג־שו ונמלט לג׳ין, ושם מונה לשר שינג. בחורף תקף את וֵויי ולוּ כדי להציל את צ׳י.

22

11. הדוכס מוּ מת. הוא הביס את צ׳י עם הנסיכים והחזיר שטחים שנפלשו. צ׳ו תקפה אותנו.

10

3

6

16

13

19

3. הוא חבר לג׳ין, סונג, וֵויי וצאו לתקוף את ג׳נג.

11. הדוכס צ״ינג נסע לג׳ין וביקש להמליך את שליט ג׳ין, אך ג׳ין לא העזה לקבל זאת.

12. לראשונה נקבעו ששת השרים. הוא הנהיג את הנסיכים לתקוף את ג׳נג.

16

3

השנה הראשונה לדוכס גונג מסונג, שְׂיָה.

השנה הראשונה לדוכס דינג מֵוויי, דזאנג.

11

4

7. הוא תקף את ג׳נג.

17. ג׳ין הנהיגה את הנסיכים לתקוף אותנו.

14

ג׳יה־שׂוּ

20

4. הדוכס נסע לג׳ין. ג׳ין לא נהגה בו בכבוד, והוא ביקש לבגוד בה ולחבור לצ׳ו.

12

13. דוכס לוּ בא ולא נהג בכבוד.

17

4. דזה פאן הציל את ג׳נג.

2

2

12

5

8

18. לואן שוּ מג׳ין כבש מאתנו את פאן. הדוכס שיאנג מת.

15

21. המלך דינג מת.

5

13

14. הר ליאנג התמוטט. בו־דזונג הסתיר את האיש אך השתמש בעצתו.

18

5. הוא תקף את ג׳נג מפני שבגדה בנו. הדוכס דאו מג׳נג בא להתדיין.

3

3

13

6

9

השנה הראשונה לדוכס דאו מג׳נג, פיי. הדוכס נסע לצ׳ו להתדיין.

השנה הראשונה לדוכס ג׳או מִין.

השנה הראשונה למלך ג׳יין.

6

14

15. הוא שלח את לואן שו להציל את ג׳נג ואחר כך פלש לצאי.

19

6

4

4

14

7. ג׳ין פלשה אלינו.

10

2. הדוכס דאו מת. צ׳ו תקפה אותנו וג׳ין שלחה את לואן שו להצילנו.

2

השנה הראשונה לשׁוֹאוּ־מֶנְג מוּ.

2

7

15

16. באמצעות וּ־צ׳ין נוצר לראשונה קשר עם וּ ונרקמה מזימה נגד צ׳ו.

20

7. הוא תקף את ג׳נג.

5

5

15

8

11

השנה הראשונה לדוכס צ׳נג מג׳נג, חְווֵי, אחיו הצעיר של הדוכס דאו. צ׳ו תקפה אותנו.

3

2. השר וּ בא לתכנן מתקפה על צ׳ו.

3

8

16

17. הוא השיב לג׳או וּ את שדות נחלתו ופלש לצאי.

21

8

6

6

16

9. ג׳ין תקפה אותנו.

12

2

4

3

4

9

17. הדוכס צ׳ינג מת.

18. הוא אסר את הדוכס צ׳נג מג׳נג ותקף את ג׳נג. צ׳ין תקפה אותנו.

22. הוא תקף את ג׳ין.

9. הוא הציל את ג׳נג. בחורף כרת שלום עם ג׳ין.

7

7

17

10

13

3. הוא כרת ברית עם צ׳ו. הדוכס נסע לג׳ין; ג׳ין אסרה אותו ותקפה אותנו.

5

4

5

10. הדוכס נסע לג׳ין להשתתף בלוויה, אך הסתירו את הדבר.

השנה הראשונה לדוכס לינג מצ׳י, חוואן.

19

23

10

8

8

18

11

14

4. ג׳ין הנהיגה את הנסיכים לתקוף אותנו.

6

5

6

11

2

השנה הראשונה לדוכס לי מג׳ין, שׁוֹאוּ־מָאן.

24. הוא כרת ברית עם מרקיז ג׳ין משני עברי הנהר; בשובו הפר את הברית.

11

9

9

19

12

15

5

7

6

7

12

3

2

25

12

10

10

20

13

16

6

8

7

8

13. הוא חבר לג׳ין לתקוף את צ׳ין.

4. הוא תקף את צ׳ין.

3. הוא תקף את צ׳ין, הגיע לנהר ג׳ינג, הביסה ושבה את מצביאה צ׳נג צָה.

26. ג׳ין הנהיגה את הנסיכים לתקוף אותנו.

13

11. ג׳ין הנהיגה אותנו לתקוף את צ׳ין.

11

21

14

17. ג׳ין הנהיגה אותנו לתקוף את צ׳ין.

7. ג׳ין הנהיגה אותנו לתקוף את צ׳ין.

9

8

ג׳יה־שן

9

14

5

4

27

14

12

12. הדוכס דינג מת.

22

15

השנה הראשונה לדוכס צ׳נג מצאו, פו־צ׳ו.

8

10

9

10

15. לראשונה נוצר קשר עם וו; הם נפגשו בג׳ונג־לי.

6

5. שלושת בני צ״י השמיצו את בו־דזונג והרגוהו; בו־דזונג אהב למחות ביושר.

השנה הראשונה לדוכס ג׳ינג מצ׳ין.

15. שׂו פחדה מג׳נג וביקשה לעקור ליֵה.

13. חווא יואן נמלט לג׳ין ואחר כך שב.

השנה הראשונה לדוכס סיין מוֵויי, קאן.

23

16

2. ג׳ין אסרה את דוכסנו והוליכה אותו עמה.

9

11

10. הוא נפגש עם לוּ בג׳ונג־לי.

11

16. שׁוֵאן־בּוֹ דיווח לג׳ין וביקש להרוג את ג׳ ון־דזה; ון־דזה ניצל בזכות צדקתו.

7

6. הוא הביס את צ׳ו בין־לינג.

2

16. הוא הציל את ג׳נג אך לא הצליח. דזה פאן השתכר, הצבא הובס, ודזה פאן הומת בשיבה.

השנה הראשונה לדוכס פינג מסונג, צ׳נג.

2

24

17

3

10. הוא בגד בברית עם ג׳ין וכרת ברית עם צ׳ו. ג׳ין תקפה אותנו וצ׳ו באה להצילנו.

12

11

12

17

8

7

3

17

2

3

25

18

4

11

13. הדוכס ג׳או מת.

12

13

18. הדוכס צ׳נג מת.

9

8. לואן שׁוּ וג׳ונג־חאנג יֶן הרגו את הדוכס לי והעמידו את נינו של הדוכס שיאנג, הוא הדוכס דאו.

4

18. הוא תקף את פנג־צ׳נג של סונג למען יוּ שִׁה.

3. צ׳ו תקפה את פנג־צ׳נג והעניקה אותה ליוּ שִׁה.

4

26

19

5

12. הוא תקף עם צ׳ו את סונג.

השנה הראשונה לדוכס וו מיֶן.

13

14. המלך ג׳יין מת.

השנה הראשונה לדוכס שיאנג מלו, וו. הוא כיתר את פנג־צ׳נג של סונג.

10. ג׳ין תקפה אותנו ושלחה את יורש העצר גוואנג כבן ערובה לג׳ין.

השנה הראשונה לדוכס דאו מג׳ין. הוא כיתר את פנג־צ׳נג של סונג.

5

19. הוא פלש לסונג והציל את ג׳נג.

4. צ׳ו פלשה אלינו וכבשה את צ׳ואן־צ׳יו. ג׳ין הוציאה את יוּ שִׁה להורג והשיבה לנו את פנג־צ׳נג.

5. הוא כיתר את פנג־צ׳נג של סונג.

27

20

6

13. ג׳ין תקפה והביסה אותנו; צבאה חנה על נהר וֵיי, וצ׳ו באה להצילנו.

2

14

השנה הראשונה למלך לינג; הוא נולד עם זקן.

2. הוא חבר לג׳ין לבצר את חו־לאו.

11

2. הוא הנהיג את הנסיכים לתקוף את ג׳נג וביצר את חו־לאו.

6

20

5

6

28

21

7

14. הדוכס צ׳נג מת. ג׳ין הנהיגה את הנסיכים לתקוף אותנו.

3

15

2

3

12

3. וֵיי ג׳יאנג השפיל את יאנג גאן.

7

21. הוא שלח את דזה ג׳ונג לתקוף את וּ ולהגיע להר חנג, ושלח את חה ג׳י לפלוש לצ׳ן.

6

7

29. הוא הפר את בריתו עם צ׳ו, וצ׳ו פלשה אלינו.

22

8

השנה הראשונה לדוכס סי מג׳נג, יוּן.

4

16. צ׳ו תקפה אותנו.

3

4. הדוכס נסע לג׳ין.

13

4. וֵיי ג׳יאנג המלי׳ק לעשות שלום עם בני ז׳ונג ודי, ובני די באו לחצר ג׳ין.

8

22. הוא תקף את צ׳ן.

7

8

30. צ׳ו תקפה אותנו. הדוכס צ׳נג מת.

23

9

2

5

17

4

5. ג׳י ון־דזה מת.

14

5

9

23. הוא תקף את צ׳ן.

8

9

השנה הראשונה לדוכס איי מצ׳ן, ז׳וֹ.

24

10

3

6

18

ג׳יה־וּ

5

6

15

6

10

24

9

10

2

25

11

4

7

19

6

7

16

7

11

25. הוא כיתר את צ׳ן.

10

11

3. צ׳ו כיתרה אותנו מפני שהדוכס הנמלט שב.

26

12

5. דזה סָה שלח מתנקשים להרוג בלילה את הדוכס סי, והודיע לנסיכים במרמה שמת ממחלה.

8

20

7

8. הדוכס נסע לג׳ין.

17

8

12

26. הוא תקף את ג׳נג.

11

12

4

27. ג׳נג פלשה אלינו.

13

השנה הראשונה לדוכס ג׳יין מג׳נג, ג׳יה, בנו של הדוכס סי.

9

21

8

9. הוא תקף עם ג׳ין את ג׳נג ונפגש על הנהר. כשנשאל, הדוכס היה בן שתים־עשרה וכבר יכול היה לחבוש כובע בגרות; הטקס נערך בוֵויי.

18. הוא תקף עם ג׳ין את ג׳נג.

9. הוא הנהיג את צ׳י, לוּ, סונג, וֵויי וצאו לתקוף את ג׳נג. צ׳ין תקפה אותנו.

13. הוא תקף את ג׳ין וצ׳ו סייעה לנו.

27. הוא תקף את ג׳נג וצבאו חנה בוּ־צ׳נג, בגלל צ׳ין.

12. ג׳ין הנהיגה אותנו לתקוף את ג׳נג.

13. ג׳ין הנהיגה אותנו לתקוף את ג׳נג. מורה מצאו הלקה את פילגשו החביבה של הדוכס.

5

28

14. ג׳ין הנהיגה אותנו לתקוף את ג׳נג.

2. הוא המית את דזה סָה. ג׳ין הנהיגה את הנסיכים לתקוף אותנו ואנו כרתנו עמם ברית. צ׳ו כעסה ותקפה אותנו.

10

22

9. ואנג שוּ נמלט לג׳ין.

10. צ׳ו וג׳נג פלשו לספר המערבי שלנו.

19. הוא ציווה על יורש העצר גוואנג ועל גאו חוֹאוּ לפגוש את הנסיכים בג׳ונג־לִי.

10. הוא הנהיג את הנסיכים לתקוף את ג׳נג. שׁוּן יינג תקף את צ׳ין.

14. ג׳ין תקפה אותנו.

28. הוא שלח את דזה נאנג להציל את ג׳נג.

13. ג׳נג תקפה אותנו וֶוִיי באה להצילנו.

14. הוא הציל את סונג.

6

29

15

3. ג׳ין הנהיגה את הנסיכים לתקוף אותנו וצ׳ו באה להצילנו. דזה קונג חולל מהומה ודזה צ׳אן תקף אותו.

11

23

10

11. שלושת בתי חוואן חילקו את המדינה לשלושה צבאות וכל אחד פיקד על אחד.

20

11. הוא הנהיג את הנסיכים לתקוף את ג׳נג, אך צ׳ין הביסה אותנו בלִי. הדוכס אמר: ״מאז שהשתמשתי בוֵויי ג׳יאנג כינסתי תשע פעמים את הנסיכים״, והעניק לו מוזיקה.

15. שלחנו את שוּ־ג׳אנג באו לתקוף את ג׳ין ולהציל את ג׳נג, והוא הביסה בלִי.

29. הוא תקף עם ג׳נג את סונג.

14. צ׳ו וג׳נג תקפו אותנו.

15. הוא תקף את ג׳נג.

7

30

16

4. הוא תקף עם צ׳ו את סונג. ג׳ין הנהיגה את הנסיכים לתקוף אותנו, וצ׳ין באה להצילנו.

12

24

11

12. הדוכס נסע לג׳ין.

21

12

16

30

15

16

8

31

17

5

13

25. שׂואוּ־מָנָג מת.

12

13

22

13

17

31. וו תקפה אותנו ואנו הבסנו אותה. המלך גונג מת.

16

17

9

32

18

6

14

השנה הראשונה לג׳וֹ־פאן מוּו. צ׳ו הביסה אותנו.

13

14. היה ליקוי חמה.

23. הדוכס סיין מוֶויי נמלט ובא אלינו.

14. הוא הנהיג את שרי הנסיכים לתקוף את צ׳ין והובס ביוּ־לין.

18. שרי הנסיכים בהנהגת ג׳ין תקפו אותנו והביסונו ביו־לין.

השנה הראשונה למלך קאנג מצ׳ו, ג׳או. יורש העצר של המלך גונג נמלט לוּו.

17

18. סון וּן־דזה תקף את הדוכס; הדוכס נמלט לצ׳י, ודי, אחיו הצעיר של הדוכס דינג, הועמד לשליט.

10

33

19

7

15

2. ג׳־דזה ויתר על הכס. צ׳ו תקפה אותנו.

14

15. היה ליקוי חמה. צ׳י תקפה אותנו.

24. הוא תקף את לוּ.

15. הדוכס דאו מת.

19

2

18

השנה הראשונה לדוכס שאנג מוֵויי, די, אחיו הצעיר של הדוכס דינג.

11

34

20

8

16

3

ג׳יה־צ׳ן

15

16. צ׳י תקפה אותנו. הייתה רעידת אדמה. צ׳י שבה ותקפה את ספרנו הצפוני.

25. הוא תקף את לוּ.

השנה הראשונה לדוכס פינג מג׳ין, ביאו. הבסנו את צ׳ו בג׳אן־באן.

20

3. ג׳ין תקפה אותנו והביסה אותנו בג׳אן־באן.

19

2

12

35

21

9

17

4

16

17. צ׳י תקפה את ספרנו הצפוני.

26. הוא תקף את לוּ.

2

21

4

20. הוא תקף את צ׳ן.

3. הוא תקף את צאו.

13. סונג תקפה אותנו.

36

22. וֵויי תקפה אותנו.

10

18

5

17

18. הוא תקף עם ג׳ין את צ׳י.

27. ג׳ין כיתרה את לין־דזי. יֶן יינג.

3. הוא הנהיג את לוּ, סונג, ג׳נג וֵויי לכיתור צ׳י והביסה קשות.

22

5. הוא תקף את ג׳נג.

21. ג׳ין הנהיגה אותנו לתקוף את צ׳י.

4

14

37

23. הדוכס צ׳נג מת.

11. ג׳ין הנהיגה אותנו לכיתור צ׳י. צ׳ו תקפה אותנו.

19. הדוכס וּ מת.

6

18

19

28. הוא הדיח את גוואנג והעמיד את דזה יא כיורש העצר. גוואנג וצוי ג׳וּ הרגו את יא והעמידו את גוואנג. ג׳ין וֶויי תקפו אותנו.

4. הוא תקף עם וֶויי את צ׳י.

23

6

22

5. ג׳ין הנהיגה אותנו לתקוף את צ׳י.

15

38

השנה הראשונה לדוכס וו מצאו, שֶׁנְג.

12. דזה צ׳אן נעשה שר.

השנה הראשונה לדוכס ון מֵין.

7

19

20. היה ליקוי חמה.

השנה הראשונה לדוכס ג׳ואנג מצ׳י.

5

24

7

23

6

16

39

2

13

2

8

20

21. הדוכס נסע לג׳ין. היו שני ליקויי חמה.

2

6. הדוכס שיאנג מלוּ בא. יאנג־שֶׁה חוּ הומת.

25

8

24

7

17

40

3

14

3

9

21

22. קונפוציוס נולד.

3. לואן צ׳נג מג׳ין נמלט ובא אלינו. יֶן יינג אמר: ״מוטב להשיבו.״

7. לואן צ׳נג נמלט לצ׳י.

26

9

25

8

18

41

4

15

4

10

22

23

4. הוא ביקש לשלוח את לואן צ׳נג להיכנס לצ׳וֹוו ולתקוף את ג׳ין, ולכבוש את צ׳אוֹגָה.

8

27

10

26

9. צ׳י תקפה אותנו.

19

42

5

16

5

11

23

24. הוא פלש לצ׳י. היו שני ליקויי חמה.

5. הוא פחד מג׳ין וקשר קשר עם צ׳ו; יֵן־דזה תכנן.

9

28

11. הוא יצר קשר עם צ׳י והנהיג את צ׳ן וצאי לתקוף את ג׳נג ולהציל את צ׳י.

27

10

20. צ׳ו הנהיגה אותנו לתקוף את ג׳נג.

43. צ׳ו הנהיגה אותנו לתקוף את ג׳נג.

6

17. פאן שׂוַאן־דזה ניהל את הממשלה. ביקשנו לתקוף את צ׳ן.

6

12

24

25. צ״י תקפה את ספרנו הצפוני כנקמה על צבא שיאו־בו.

6. ג׳ין תקפה אותנו כנקמה על צ׳או־נָה. מפני שהדוכס ג׳ואנג נאף עם אשתו של צוי ג׳ו, צוי ג׳ו הרגו והעמיד את אחיו הצעיר כדוכס ג׳ינג.

10. הוא תקף את צ״י עד גאו־טאנג כנקמה על מסע טאי־חאנג.

29. הדוכס נסע לג׳ין, אך הברית לא נכרתה.

12. וו תקפה אותנו כנקמה על קרב ספינות והרגה בחץ את מלך וו.

28

11

21. ג׳נג תקפה אותנו.

44

7

18. הוא תקף את צ׳ן ונכנס אליה.

השנה הראשונה לדוכס יי מִין.

13. ג׳ו־פאן תקף את צ׳ו, התקרב לשער צ׳או, נפצע מחץ ומת.

ג׳יה־יין

25

26

השנה הראשונה לדוכס ג׳ינג מצ׳י, צ׳וּ־ג׳וּ. הוא נסע לג׳ין וביקש להשיב את הדוכס סיין לוֵויי.

11. הדוכס שאנג מוֵויי הומת והדוכס סיין הוכנס מחדש.

30

13. הוא הנהיג את צ׳ן וצאי לתקוף את ג׳נג.

29

12. צ׳י וג׳ין הרגו את הדוכס שאנג והכניסו מחדש את הדוכס סיין.

22. צ׳ו הנהיגה אותנו לתקוף את ג׳נג.

45

8

19. צ׳ו הנהיגה את צ׳ן וצאי לתקוף אותנו.

2

השנה הראשונה ליוּ־ג׳י מוו.

26

27. היה ליקוי חמה.

2. צ׳ינג פנג ביקש לשלוט לבדו והשמיד את בית צוי; צוי ג׳ו התאבד.

12

31

14

30

שנתו הראשונה המחודשת של הדוכס סיין מוֵויי, קאן.

23

46

9

20

3

2

27

28. הדוכס נסע לצ׳ו והשתתף בקבורת המלך קאנג.

3. בחורף קשרו בתי באו, גאו ולואן נגד צ׳ינג פנג ותקפוהו; צ׳ינג פנג נמלט לוּ.

13

32

15. המלך קאנג מת.

31

2

24

47

10

21

4. הדוכס יי מת.

3. צ׳ינג פנג מצ׳י נמלט ובא אלינו.

השנה הראשונה למלך ג׳ינג.

29. ג׳י־ג׳א מוּ בא להאזין למוזיקת ג׳ואו והבין את משמעותה כולה.

4. ג׳י־ג׳א מוּ בא בשליחות ונהנה מחברת יֵן יינג.

14. ג׳י־ג׳א מוּ בא ואמר: ״שלטונה של ג׳ין יעבור לבסוף לחאן, וֵיי וג׳או.״

33

השנה הראשונה לשְׁיונג ג׳יה־אָאוּ מצ׳ו.

32

3

25

48

11

22. ג׳י־ג׳א מוּ אמר לדזה צ׳אן: ״השלטון עתיד לעבור אליך. נהג בטקס, ואולי תיחלץ מן הסכנה.״

השנה הראשונה לדוכס חווי מִין. גאו ג׳ה מצ׳י נמלט ובא.

4. שומר הסף הרג את יו־ג׳י. ג׳י־ג׳א יצא בשליחות אל הנסיכים.

2

30

5

15

34

2

33

השנה הראשונה לדוכס שיאנג מוֵויי, אֶה.

26

49. הוא לקח בת צ׳ו בעבור יורש העצר, אך הדוכס נאף עמה. יורש העצר הרג את הדוכס והעמיד עצמו לשליט.

12

23. בני הדוכסים נאבקו על חסד והרגו זה את זה; אחר כך ביקשו להרוג את דזה צ׳אן, אך דזה צ׳נג עצרם.

2

5

3

31. הדוכס שיאנג מת.

6

16

35

3. וֵיי, דודו הצעיר של המלך, נעשה לינג־יין.

34

2

27

השנה הראשונה למרקיז לינג מצאי, באן.

13

24

3

6

4

השנה הראשונה לדוכס ג׳או מלוּ, צ׳וֹאוּ. הוא היה בן תשע־עשרה ובעל לב ילדותי.

7

17. חוֹאוּ־דזה מצ׳ין נמלט ובא אלינו.

36. חוֹאוּ־דזה, אחיו הצעיר של הדוכס, נמלט לג׳ין עם אלף מרכבות.

4. הלינג־יין וֵיי הרג את ג׳יה־או והעמיד עצמו כמלך לינג.

35

3

28

2

14

25

4

7

5

2. הדוכס נסע לג׳ין. כשהגיע לנהר התנצלה ג׳ין ושלחה אותו חזרה.

8. טיין וּ־יוּ ליווה את הכלה.

18. טיין וו־יו מצ׳י בא ללוות את הכלה.

37

השנה הראשונה למלך לינג מצ׳ו, וֵיי, בנו של המלך גונג; במרפקו היה סימן ירקן.

36

4

29

3

15

26

5

8

6

3

9. יֶן יינג יצא בשליחות לג׳ין ופגש את שו־שיאנג. הוא אמר: ״שלטונה של צ׳י יעבור לבית טיין.״ שו־שיאנג אמר: ״בית הדוכס של ג׳ין מושפל.״

19

38

2

37

5

30

4

16

27. בקי״ץ נסע לג׳ין; בחורף נסע לצ׳ו.

6. הדוכס ביקש להרוג את הדוכסים והשרים ולהעמיד מקורב. הם הרגו את המקורב; הדוכס פחד ונמלט לצ׳י.

9

7

4. הוא טען שהוא חולה ולא בא לכינוס של צ׳ו.

10

20

39

3. בקי״ץ כינס את הנסיכים בשטח סונג וכרת ברית. הוא תקף את ג׳ו־פאנג של וו והמית את צ׳ינג פנג. בחורף נקמה בנו וו וכבשה שלוש ערים.

38

6. הוא טען שהוא חולה ולא בא לכינוס של צ׳ו.

31

5

17. הוא טען שהוא חולה ולא בא לכינוס של צ׳ו.

28. דזה צ׳אן אמר: ״שלוש המדינות לא באו לכינוס.״

7

10. צ׳ו המיתה את צ׳ינג פנג.

ג׳יה־דזה

8

5

11

21. חואו־דזה מצ׳ין שב לצ׳ין.

40. הדוכס מת. חואו־דזה שב מג׳ין.

4. הוא הנהיג את הנסיכים לתקוף את וו.

39

7

32

6

18

29

8

11. צ׳ו הנהיגה את הנסיכים לתקוף אותנו.

9

6

12. הדוכס נסע לג׳ין וביקש לתקוף את יֵן ולהחזיר את שליטה.

22. הדוכס ג׳ינג מצ׳י בא וביקש לתקוף את יֵן ולהחזיר את שליטה.

השנה הראשונה לדוכס איי מצ׳ין.

5. הוא תקף את וו וחנה בגאן־שִׁי.

40

8

33

7

19

30

9. צ׳י תקפה אותנו.

12. צ׳ו תקפה אותנו וחנתה בגאן־שִׁי.

10

7. ג׳ וּדזה מת. היה ליקוי חמה.

13. הוא החזיר את שליט יֵן.

23. הוא החזיר את שליט יֵן.

2

6. הוא אסר את הנמלט יוּיין והכניסו לג׳אנג־חווא.

41

9. לגבירה מבית ג׳יאנג לא היה בן.

34

8

20

31

השנה הראשונה לדוכס דאו מיֵן. הדוכס חווי מת בהגיעו מן הגלות.

13

11

8. הדוכס נסע לצ׳ו וצ׳ו עיכבה אותו; הוא בירך על בניית מגדל ג׳אנג־חווא.

14

24

3

7. הוא עבר למגדל ג׳אנג־חווא ומילא אותו בפליטים. הוא השמיד את צ׳ן.

42

השנה הראשונה לדוכס לינג מֶוויי.

35. אחיו הצעיר ג׳או מרד, והדוכס איי התאבד.

9

21

32

2

14

12

9

15

25

4

8. אחיו הצעיר צ׳י־ג׳י הנהיג צבא והשכין סדר בצ׳ן.

43

2

השנה הראשונה לדוכס חווי מצ׳ן, וו, נכדו של הדוכס איי. צ׳ו באה להשכין סדר אצלנו.

10

22

33

3

15

13

10

16

26. באביב הופיע כוכב בקבוצת הנערה. בחודש השביעי מת הדוכס.

5

9

44. הדוכס פינג מת.

3

2

11

23

34

4

16

14

11

17

השנה הראשונה לדוכס ג׳או מג׳ין, י״.

6

10. בשכרותו הרג את מרקיז צאי ושלח את צ׳י־ג׳י לכבוש אותה. צ׳י־ג׳י ישב בה ונעשה מרקיז צאי.

שנתו הראשונה של הדוכס יואן מסונג, דזואו.

4

3

12. המרקיז לינג הלך אל צ׳ו; צ׳ו הרגו והושיב את צ׳י־ג׳י במדינתו, והוא היה למרקיז צאי.

24

35

5

17

15

12. בא לחצר ג׳ין והגיע עד הנהר; ג׳ין דחתה אותו והוא שב.

18. הדוכס הלך אל ג׳ין.

2

7

11. המלך תקף את סו כדי להפחיד את וו וחנה בגאן־סי. העם יגע מעבודות הכפייה ונטַר למלך.

2

5. הדוכס הלך אל ג׳ין לחלות את פני השליט היורש.

4

שנתו הראשונה של המרקיז לו מצאי, בנו של המרקיז ג׳ינג.

25

36. הדוכס הלך אל ג׳ין.

6

שנתו הראשונה של יו־מֵיי מוו.

16

13

19

3

8

12. צ׳י־ג׳י מרד והמליך את עצמו; המלך לינג התאבד. צ׳ן וצאי הוקמו מחדש.

3

6

5. המלך פינג מצ׳ו הקים מחדש את צ׳ן והעמיד את הדוכס חווי.

2. המלך פינג מצ׳ו הקים אותנו מחדש והעמיד את לו, בנו של המרקיז ג׳ינג.

26

שנתו הראשונה של הדוכס דינג מג׳נג, נינג.

7

2

17

14

20

4

9

שנתו הראשונה של המלך פינג מצ׳ו, ג׳ו; בנו של המלך גונג, נשא אבן ירקן בחיקו.

4

7

6

3

27

2

שנתו הראשונה של הדוכס גונג מיאן.

3

ג׳יה־שׁוּ

18. לאחר מכן מת יורש העצר.

15. היה ליקוי חמה. הדוכס הלך אל ג׳ין; ג׳ין עיכבה אותו עד הקבורה, והדוכס חש חרפה.

21

5

10

2. המלך לקח בת צ׳ין לאישה ליורש העצר, אך חשק בה ולקחה לעצמו.

5

8

7

4

שנתו הראשונה של הדוכס פינג מצאו, סו.

3

2

4

19

16

22

6. הדוכס מת. ששת השרים התחזקו ובית הדוכס הושפל.

11

3

6

9

8

5

2

4

3

שנתו הראשונה של ליאו מוו.

20

17. ביום הראשון לחודש החמישי היה ליקוי חמה. כוכב שביט נראה באזור צ׳ן.

23

שנתו הראשונה של הדוכס צ׳ינג מג׳ין, צ׳ו־ג׳.

12

4. נלחמה בוו.

7

10

9

6

3

5. פרצה שרפה. ביקשו להסירה בטקס כפרה; דזה־צ׳אן אמר: מוטב לתקן את המידה הטובה.

4

2. נלחמה בצ׳ו.

21

18

24

2

13

5

8. שרפה.

11. שרפה.

10. שרפה.

7

4. הדוכס פינג מת.

6. שרפה.

5. הדוכס גונג מת.

3

22

19. רעידת אדמה.

25

3

14

6

9

12

11

8

שנתו הראשונה של הדוכס דאו מצאו, וּ.

7

שנתו הראשונה של הדוכס פינג מיאן.

4

23

20. הדוכס ג׳ינג מצ׳י יצא לציד עם יֶן דזה ונכנס אל לו לשאול על הטקסים.

26. צד בגבול לו, ובהזדמנות זו נכנס אל לו.

4

15

7. וו שֶׂה ושאנג הוצאו להורג; יורש העצר ג׳יין נמלט לסונג, וו סוּ נמלט לוו.

10. אין לבטוח בדוכס. במרמה הרג את בני הדוכסים. יורש העצר ג׳יין מצ׳ו בא להימלט אצלנו; כשראה מהומה, הלך לג׳נג.

13

12

9. המרקיז פינג מת. דונג־גוֹן, נכדו של המרקיז לינג, הרג את בן המרקיז פינג והמליך את עצמו.

2

8. יורש העצר ג׳יין מצ׳ו בא מסונג להימלט אצלנו.

2

5. וו יֶוֵאן בא להימלט אצלנו.

24

21. הדוכס הלך אל ג׳ין והגיע עד הנהר; ג׳ין דחתה אותו והוא שב. היה ליקוי חמה.

27

5

16

8. מרקיז צאי בא להימלט אצלנו.

11

14

13

שנתו הראשונה של המרקיז דאו מצאי, דונג־גוו; נמלט לצ׳ו.

3

9

3

6

25

22. היה ליקוי חמה.

28

6. בבית ג׳ואו פרצה מהומה; הדוכס השכין שלום והעמיד את המלך ג׳ינג.

17

9

12

15

14

2

4

10

4

7

שנתו הראשונה של המלך ג׳ינג.

23. רעידת אדמה.

29

7

18

10. וו תקפה והביסה אותנו.

13

16

15. וו הביסה את צבאנו ולקחה את חו ואת שן.

3

5

11. ג׳יין מצ׳ו חולל מהומה ונהרג.

5

8. הנסיך גוואנג הביס את צ׳ו.

2

24. ציפורי מיינה באו לקנן.

30

8

19

11. אנשי בֵּיי־ליאנג שבוו רבו על עצי תות; וו תקפה ולקחה מאתנו את ג׳ונג־לי.

14

17

16

שנתו הראשונה של המרקיז ג׳או מצאי, שן, אחיו הצעיר של המרקיז דאו.

6

12. הדוכס הלך אל ג׳ין וביקש להשיב את המלך.

6

9

ג׳יה־שן

3

25. הדוכס ביקש להרוג את בית ג׳י; שלושת בתי חואן תקפו אותו, והוא יצא להתגורר ביוּן.

31

9

20

12

15

18

17

2

7

13

7

10

4

26. צ׳י לקחה מאתנו את יון כדי לשכן בה את הדוכס.

32. כוכב שביט נראה. ין דזה אמר: ״בית טיין גומל חסד בצ׳י; יש לירא מפניו.״

10. ג׳ה־לי וג׳או יאנג הכניסו את המלך אל עיר המלך.

21

13. ביקשו להעמיד את דזה־סי, אך דזה־סי לא הסכים. בנה של האישה מצ׳ין הועמד והיה למלך ג׳או.

שנתו הראשונה של הדוכס ג׳ינג מסונג, טוֹאוּ־מָאן.

19

18

3

8

14

8

11

5

27

33

11

22

שנתו הראשונה של המלך ג׳או מצ׳ו, ג׳ן. וּ־ג׳י הוצא להורג כדי לרצות את ההמון.

2

20

19

4

9

15

9

12. הנסיך גוואנג שלח את ג׳ואן ג׳וּ להרוג את ליאו והמליך את עצמו.

6

28. הדוכס הלך אל ג׳ין וביקש להיכנס; ג׳ין לא נענתה ושיכנה אותו בגאן־חואו.

34

12. ששת השרים השמידו את בני משפחת הדוכס וחילקו את נחלותיהם. כל אחד מינה את בנו לשר.

23

2

3

21

20

5

שנתו הראשונה של הדוכס סיאנג מצאו.

16

10

שנתו הראשונה של חֶה־לִיו מוו.

7

29. הדוכס יצא מגאן־חואו אל יון. מרקיז צ׳י קרא לו ״אדוני השליט״; הדוכס חש חרפה ושב לגאן־חואו.

35

13

24

3

4

22

21

6

2

שנתו הראשונה של הדוכס סיין מג׳נג, צ׳אי.

11

2

8

30

36

14. הדוכס צ׳ינג מת.

25

4. שלושה נסיכים מוו באו להימלט אצלנו; הוענקו להם נחלות כדי שיגנו מפני וו.

5

23

22

7

3

2

12

3. שלושת הנסיכים נמלטו לצ׳ו.

9

31. היה ליקוי חמה.

37

שנתו הראשונה של הדוכס דינג מג׳ין, וו.

26

5. וו תקפה את ליו ואת צ׳יין שלנו.

6

24

23

8

4

3

13

4. תקפה את ליו ואת צ׳יין של צ׳ו.

10. ג׳ין הורתה לנסיכים לבנות לנו חומה.

32. הדוכס מת בגאן־חואו.

38

2. הנהיג את הנסיכים בבניית חומה לג׳ואו.

27

6

7

25

24

9

5. טונג, אחיו הצעיר של הדוכס פינג, הרג את הדוכס סיאנג והמליך את עצמו.

4

14

5

11

שנתו הראשונה של הדוכס דינג מלו, סונג. ארונו של הדוכס ג׳או הגיע מגאן־חואו.

39

3

28

7. נאנג־ווה תקף את וו, וזו הביסה אותנו ביו־ג׳אנג. מרקיז צאי בא לחצר.

8

26

25

10. בא לחצר צ׳ו; בשל אדרת פרווה עוכב שם.

שנתו הראשונה של הדוכס יין מצאו.

5

15

6. צ׳ו תקפה אותנו; יצאנו לקראתה, הבסנו אותה ולקחנו מצ׳ו את ג׳ו־צ׳או.

12

2

40

4

29

8

9

27

26

11

2

6

16

7

ג׳יה־וו

13

3

41

5

30

9. המרקיז ג׳או מצאי עוכב *שלוש שנים*; משקיבל אדרת פרווה, הורשה לשוב.

10

28

27

12. נתן לדזה־צ׳אנג אדרת פרווה והורשה לשוב; הלך אל ג׳ין וביקש לתקוף את צ׳ו.

3

7

17

8

14. יחד עם ג׳ין הנהיגה את הנסיכים בפלישה לצ׳ו.

4

42

6. ג׳ואו ואנחנו הנהגנו את הנסיכים בפלישה לצ׳ו.

31. באו־סו מצ׳ו ביקש חיל הצלה.

10. וו וצאי תקפו אותנו ונכנסו ליינְג. המלך ג׳או נמלט. וו דזה־סו הצליף בקבר המלך פינג.

11

29. התווכחה עם צאי על הבכורה.

28

13. התווכחה עם וֵיי על הבכורה. צ׳ו פלשה אלינו; וו ואנחנו תקפנו את צ׳ו ונכנסנו ליינג.

4

8

18

9. יחד עם צאי תקפה את צ׳ו ונכנסה ליינג.

15

5. יאנג חוּ תפס את ג׳י חואן־דזה, כרת עמו ברית ושחררו. היה ליקוי חמה.

43

7

32

11. חיל ההצלה של צ׳ין הגיע; וו נסוגה והמלך ג׳או שב ונכנס.

12

30

שנתו הראשונה של הדוכס חואי מצ׳ן, ליו.

14

שנתו הראשונה של הדוכס ג׳ינג מצאו, לו.

9

19

10

16. אנשי סיעתו של הנסיך צ׳או חוללו מהומה, ולכן המלך נמלט לג׳ין.

6

44

8

33

12. וו תקפה את פאן שלנו; צ׳ו נבהלה והעתיקה את בירתה לז׳ו.

13

31

2

15

2

10. לו פלשה אלינו.

שנתו הראשונה של הדוכס ג׳יין מיאן.

11. תקפה את צ׳ו ולקחה את פאן.

17. דזה ליו קיבל את פני המלך; ג׳ין הכניסה את המלך.

7. צ׳י תקפה אותנו.

45. פלשה לוויי. תקפה את לו.

9. הכניסה את המלך ג׳ינג לג׳ואו.

34

13

14

32. צ׳י פלשה אלינו.

3

16

3

11

2

12

18

8. יאנג חו ביקש לתקוף את שלושת בתי חואן; שלושתם תקפו אותו, והוא נמלט ליאנג־גוואן.

46. לו תקפה אותנו; אנחנו תקפנו את לו.

10. תקפה את ויי.

35

14. דזה־סי בכה למען העם, וגם העם בכה; המרקיז ג׳או מצאי נבהל.

15

33. ג׳ין ולו פלשו אלינו ותקפו אותנו.

4. הדוכס הלך אל וו; וו עיכבה אותו, ולבסוף מת בוו.

17

4. הדוכס ג׳ינג מת.

12

3

13. הדוכס חואי מצ׳ן בא; וו עיכבה אותו והוא מת בוו.

19

9. תקפה את יאנג חו; חו נמלט לצ׳י.

47. כלאה את יאנג חו; חו נמלט לג׳ין.

11. יאנג חו בא להימלט אצלנו.

36. הדוכס איי מת.

15

16. יאנג חו בא להימלט אצלנו.

34

שנתו הראשונה של הדוכס מין מצ׳ן, יְוֵה.

18

שנתו הראשונה של הרוזן יאנג מצאו.

13. הדוכס סיין מת.

4

14

20

10. הדוכס נפגש עם מרקיז צ׳י בג׳יה־גו. קונפוציוס *שימש* לו עוזר. צ׳י השיבה לנו את אדמתנו.

48

12

שנתו הראשונה *של* הדוכס חווי מצ׳ין. כוכב *שביט* נראה.

16

17

35

2

19

2

שנתו הראשונה *של* הדוכס *שנג* מג׳נג, *שנג*. ג׳נג נחלשה עוד יותר.

5

15

21

11

49

13

2. הוליד את הדוכס דזאו, הדוכס חואי והדוכס ג׳יין.

17

18

36

3

20

3. איש אחד במדינה חלם כי אצילים רבים עומדים במקדש האדמה וזוממים להחריב את צאו. כשהפעמון צלצל ביקשו להמתין לגונג־סון צ׳יאנג, והסכימו.

2

6

16

22

12. צ׳י שלחה במתנה מוזיקאיות; ג׳י חואן־דזה קיבלן, וקונפוציוס עזב.

50. שלחה ללו מוזיקאיות במתנה.

14

3

18

19

37. תקפה את צאו.

4

21

4. ויי תקפה אותנו.

3

7

17

ג׳יה־צ׳ן

23

13

51

15. ג׳או יאנג תקף את פאן ואת ג׳ונג־האנג.

4

19

20

38. קונפוציוס בא; הוענקה לו קצבה כבלו.

5

22

5

4

8

18

24

14

52

16

5

20

21

39. יורש העצר קוואי־קווי נמלט.

6. קונפוציוס בא.

23

6. גונג־סון צ׳יאנג אהב קשתות והגיש אווז בר במנחה; השליט מינה אותו לשר החומות, והחולם יצא לדרך.

5. דזה־צ׳אן מת.

9

19. תקפה את יְוֶה; יְוֶה הביסה אותנו ופצעה את אצבעו של חה־ליו, והוא מת מן הפציעה.

25

15. הדוכס דינג מת. היה ליקוי חמה.

53

17

6

21. השמידה את חו. מפני שוו הובסה, בגדנו בה.

22. ג׳נג תקפה אותנו.

40

7

24

7

6. תקפה את סונג.

10

שנתו הראשונה של המלך פו־צ׳אי מוו.

26

שנתו הראשונה של הדוכס איי מלו, ג׳יאנג.

54. תקפה את ג׳ין.

18. ג׳או יאנג צר על פאן ועל ג׳ונג־האנג בצ׳או־גה. צ׳י וויי תקפו אותנו.

7

22. הנהיגה את הנסיכים במצור על צאי.

23

41. תקפה את ג׳ין.

8. וו תקפה אותנו.

25. צ׳ו תקפה אותנו בשל איבתה לוו.

8

7

11

2. תקפה את יְוֵה.

27

2

55. העבירה דגן לבתי פאן וג׳ונג־האנג.

19. ג׳או יאנג צר על פאן ועל ג׳ונג־האנג; ג׳נג באה להצילם ואנחנו הבסנו אותה.

8

23

24

42. הדוכס לינג מת. ג׳ה, בנו של קוואי־קווי, הומלך. ג׳ין הכניסה את יורש העצר קוואי־קווי לצ׳י.

9

26. מפחד צ׳ו זימנה בחשאי את אנשי וו וביקשה להעביר את בירתה לג׳וֹאוֹ־לָאי, הקרובה לוו.

9

8. הצילה את בתי פאן וג׳ונג־האנג, נלחמה בג׳או יאנג בטייה והביסה את צבאנו.

12

3

28

3. רעידת אדמה.

56

20

9

24

25. קונפוציוס עבר בסונג; חואן טווי שנא אותו.

שנתו הראשונה של הדוכס צ׳וּ מוויי, ג׳ה.

10

27

10. סונג תקפה אותנו.

9

שנתו הראשונה של הדוכס סיין מיאן.

4

29

4

57. ביקשה להציל את בית פאן.

21. ג׳או יאנג כבש את חאן־דאן ואת בָּאי־ז׳ן והחזיק בהן.

10. הדוכס חווי מת.

25

26

2

11

28. השרים הרגו יחד את המרקיז ג׳או.

11

10

2

5

30

5

58. הדוכס ג׳ינג מת. בנה של פילגש אהובה הועמד ליורש העצר.

22. ג׳או יאנג הביס את פאן ואת ג׳ונג־האנג; ג׳ונג־האנג נמלט לצ׳י. תקפה את וי׳.

שנתו הראשונה של הדוכס דאו מצ׳ין.

26

27

3. ג׳ין תקפה אותנו משום שהצלנו את בית פאן.

12

שנתו הראשונה של המרקיז צ׳נג מצאי, שואו.

12

11

3

6

31

6

שנתו הראשונה של יֶן רו־דזה מצ׳י. טיין צ׳י העמיד במרמה את יאנג־שנג והרג את רו־דזה.

23

2

27. בא להציל את צ׳ן; המלך מת בצ׳נג־פו.

28. תקפה את צאו.

4

13. וו תקפה אותנו; צ׳ו באה להצילנו.

2

13. סונג תקפה אותנו.

12

4

7. תקפה את צ׳ן.

32

7. הדוכס נפגש עם מלך וו בדזנג. וו דרשה מאה מערכות קורבן; ג׳י קאנג־דזה שלח את דזה־גונג לדחות את הדרישה.

שנתו הראשונה של הדוכס דאו מצ׳י, יאנג־שנג.

24. פלשה לוויי.

3

שנתו הראשונה של המלך חווי מצ׳ו, ג׳אנג.

29. פלשה לג׳נג וצרה על צאו.

5. ג׳ין פלשה אלינו.

14

3

14. סונג צרה עלינו; ג׳נג הצילה אותנו.

13

5

8. לו נפגשה עמנו בדזנג.

ג׳יה־יין

33

8. וו תקפה אותנו למען ג׳וּ והגיעה עד החומה; נכרתה ברית והיא נסוגה. צ׳י לקחה מאתנו שלוש ערים.

2. תקפה את לו ולקחה שלוש ערים.

25

4

2. דזה־סי זימן מוו את שנג, בנו של ג׳יין, והפכו לדוכס בָּאי.

30. צאו בגדה בנו; השמדנו אותה.

6

15

4

15. סונג השמידה את צאו ושבתה את הרוזן יאנג.

14

6

9. תקפה את לו.

34

9

3

26

5

3. תקפה את צ׳ן בשל ברית׳ה של צ׳ן עם וו.

31. ג׳נג צרה עלינו; הבסנו אותה ביונג־צ׳יו.

7

16. בגדה בצ׳ו וכרתה שלום עם וו.

5

15. צרה על סונג; צבאנו הובס ביונג־צ׳יו והיא תקפה אותנו.

7

10

35

10. יחד עם וו תקפה את צ׳י.

4. וו ולו תקפו אותנו. באו דזה הרג את הדוכס דאו; אנשי צ׳י העמידו את בנו ז׳ן לדוכס ג׳יין.

27. שלח את ג׳או יאנג לתקוף את צ׳י.

6

4. תקפה את צ׳ן.

32. תקפה את ג׳נג.

8. קונפוציוס בא מצ׳ן.

17

6

16

8

11. יחד עם לו תקפה את צ׳י כדי להציל את צ׳ן. וּ יְוֶאן הוצא להורג.

36

11. צ׳י תקפה אותנו. בעקבות דברי ז׳אן יוּ הוזמן קונפוציוס לשוב, והוא חזר.

שנתו הראשונה של הדוכס ג׳יין מצ׳י. לו וּוּ הביסו אותנו.

28

7

5

33

9. קונפוציוס חזר ללו.

18

7

17

9

12. יחד עם לו הביסה את צ׳י.

37

12. נפגשה עם וו בטו־גָאו. הונהג מס על הקרקעות.

2

29

8

6. הדוכס באי שנג ביקש פעמים רבות מדזה־סי לתקוף את ג׳נג, בגלל איבת אביו.

34

10. הדוכס הלך אל ג׳ין ונפגש עם וו בטו־גאו.

19

8

18. סונג תקפה אותנו.

10

13. נפגשה עם לו בטו־גאו.

38

13. נפגשה עם וו בחואנג־צ׳י.

3

30. נפגשה עם וו בחואנג־צ׳י והתחרתה עמה על הבכורה.

9

7. תקפה את צ׳ן.

35. ג׳נג הביסה את צבאנו.

11

20

9

19. הביסה את צבא סונג.

11

14. נפגשה עם ג׳ין בחואנג־צ׳י.

39

14. בציד במערב נלכד צ׳ילין. הדוכס צ׳ו מוויי בא להימלט אצלנו.

4. טיין צ׳אנג הרג את הדוכס ג׳יין והעמיד את אחיו הצעיר אָאוֹ לדוכס פינג. צ׳אנג היה לשרו וריכז בידיו את שלטון המדינה.

31

10

8

36

12. אביו קוואי־קווי נכנס; ג׳ה יצא לגלות.

21

10

20

12

15

40

15. דזה־פוּ ג׳ינג־בו נשלח לצ׳י, ודזה־גונג היה סגנו. צ׳י השיבה לנו את השטח שאליו פלשה.

שנתו הראשונה של הדוכס פינג מצ׳י, אָאוֹ, נכדו של הדוכס ג׳ינג. מאז נקראה צ׳י על שם בית טיין.

32

11

9

37. מאדים שהה בלב; דזה־ווי אמר: ״טוב.״

שנתו הראשונה של הדוכס ג׳ואנג מוויי, קוואי־קווי.

22

11

21

13

16

41

16. קונפוציוס מת.

2

33

12

10. הדוכס באי שנג הרג את ראש השרים דזה־סי ותקף את המלך חווי. דוכס יֵה תקף את הדוכס באי, והלה התאבד. המלך חווי שב לממלכתו.

38

2

23. צ׳ו השמידה את צ׳ן והרגה את הדוכס מין.

12

22

14

17

42

17

3

34

13

11

39

3. הדוכס ג׳ואנג השפיל את אנשי ז׳ונג־ג׳ואו; הם וג׳או ג׳יין־דזה תקפו אותו, והוא נמלט.

13

23

15

18. יְוֶה הביסה אותנו.

ג׳יה־דזה

43. המלך ג׳ינג מת.

18. מת בשנתו ה־27.

4. מת בשנתו ה־25.

35. מת בשנתו ה־37.

14. מת; בנו, הדוכס לי־גונג, הומלך.

12. מת בשנתו ה־57.

40. מת בשנתו ה־64.

שנתו הראשונה של השליט צ׳י מוויי. שי פו גירש את צ׳י, וג׳ה שב ונכנס.

14. מת בשנתו ה־19.

24. מת בשנתו ה־38.

16. מת בשנתו ה־28.

19. מת בשנתו ה־23.

ההיסטוריון הגדול אומר: המלומדים הקונפוציאנים מכריעים במשמעות הדברים, ובעלי הנאומים נותנים דרור למילותיהם, אך אינם טורחים לצרף את הראשית אל האחרית. בעלי לוחות השנים נוטלים את השנים ואת החודשים; בעלי החשבונות מפליגים בתנועות השמימיות; ואילו רשימות היוחסין רושמות רק את הדורות ואת השמות שלאחר המוות. דבריהם תמציתיים, וקשה לראות במבט אחד את כל העיקרים. לפיכך ערכתי את שושלות שנים־עשר הנסיכים, מתקופת השלטון המשותף ועד קונפוציוס. בטבלה הראיתי את קווי היסוד של העלייה והשקיעה שעליהם עומדים חוקרי ״האביבים והסתווים״ ו״שיחות המדינות״, והעמדתים בפרק, כדי שיהיו תקציר עיקרי למי שמשלימים את לימודם וחוקרים את הכתבים העתיקים.

הטבלה השנתית של שש המדינות

ההיסטוריון הגדול קרא ברשומות צ׳ין. כשהגיע למקום שבו הביסו הכלבים־ז׳ונג את המלך יו, ג׳ואו העתיקה את מושבה מזרחה ללואו־יי, והדוכס שיאנג מצ׳ין קיבל לראשונה נחלה כנסיך והקים את מזבח המערב כדי לעבוד את האל העליון — אז כבר נראו ראשית היומרה. ב״טקסים״ נאמר: ״בן השמים מקריב לשמים ולארץ, והנסיכים מקריבים להרים הנודעים ולנהרות הגדולים שבתחומיהם.״ והנה צ׳ין עירבה את מנהגי הז׳ונג והדי, הקדימה אלימות ואכזריות לחסד ולצדק, ואף שמעמדה היה של מדינה וסאלית ערכה את פולחן הפרוורים של בן השמים; אנשי המעלה נחרדו מכך. כשהדוכס ון עבר את הרי לונג, הדף את בני יי ודי, רומם את פולחן צ׳ן־באו והתבסס בין צ׳י ליונג, וכשהדוכס מו תיקן את הממשל וגבולו במזרח הגיע עד הנהר, כבר השתווה להגמונים שבממלכות המרכז — הדוכס חוואן מצ׳י והדוכס ון מג׳ין. לאחר מכן תפסו וסאלים של וסאלים את השלטון, משרות השרים הגדולים נעשו נחלת אבות, וששת השרים השתלטו על כוחה של ג׳ין; במסעות מלחמה, בכינוסים ובבריתות הייתה סמכותם כבדה משל הנסיכים. כשטיין צ׳אנג הרג את הדוכס ג׳יין ונעשה ראש ממשלת צ׳י, ישבו הנסיכים בשלווה ולא הענישוהו, ובכל אשר תחת השמים התחרו בהישגים בשדה הקרב. לבסוף חילקו שלוש המדינות את ג׳ין, וגם טיין חה השמיד את בית המלוכה של צ׳י והחזיק במדינה; מכאן החלה פריחתן של שש המדינות. הכול עסקו בחיזוק הצבאות ובבליעת היריבים; תחבולות וכזבים הופעלו, וקמו תורות הבריתות האנכיות והאופקיות וטיעוני היתרון והחיסרון. טענות שווא הופיעו כנחיל, ושבועות ובריתות לא זכו לאמון; אפילו בני ערובה וחלוקת אותות לא יכלו עוד לכבול איש. בראשיתה הייתה צ׳ין מדינה קטנה ונידחת, ממלכות סיה התייחסו אליה כאל זרה והשוו

אותה לז׳ונג ולדי; אך מאז הדוכס סיין הייתה תדיר החזקה בנסיכויות. אם דנים בחסדה ובצדקתה של צ׳ין, לא השתוו אלה אפילו לאנשי האלימות של לו ושל ויי; אם שוקלים את צבאה, לא השתווה לשלוש מדינות ג׳ין. ואף על פי כן בלעה לבסוף את כל אשר תחת השמים. לא בהכרח המבצרים והמעברים, נוחות פני הארץ ויתרונות המקום הביאו לכך; דומה כאילו השמים סייעו לה.

יש אומרים: ״במזרח הדברים מתחילים להיוולד, ובמערב הם מגיעים לבשלות.״ הפותח במעשה עושה זאת בהכרח בדרום־מזרח, ואילו הקוצר את פרי ההישג עושה זאת בדרך כלל בצפון־מערב. לפיכך יו קם בקרב צ׳יאנג המערביים, טאנג יצא מבּוֹ, וכאשר נעשתה ג׳ואו לבית מלוכה יצאה מפנג ומחאו לתקוף את יין; צ׳ין קמה לקיסרות מתוך חבל יונג, וחאן קמה מתוך שוּ וחאן.

לאחר שצ׳ין השיגה את מבוקשה, שרפה את ספרי השירים והמסמכים בכל אשר תחת השמים, ובייחוד את רשומות הנסיכויות, מפני שהיו בהן דברי ביקורת ולעג. ספרי השירים והמסמכים שבו ונראו מפני שעותקים רבים הוסתרו בבתי אנשים; רשומות המדינות נשמרו רק בבית ג׳ואו, ולכן אבדו. חבל, חבל! רק רשומות צ׳ין נותרו, וגם הן אינן מציינות ימים וחודשים, ונוסחן מקוצר וחסר. ואף על פי כן אפשר ללקט לא מעט מתמורות הכוח והתחבולה בתקופת המדינות הלוחמות; מדוע להיזקק רק לימי קדם? צ׳ין כבשה את כל אשר תחת השמים באלימות רבה, אך הזמנים השתנו ומעשיה הגדולים הצליחו. במסורת נאמר: ״לכו בעקבות המלכים המאוחרים.״ מדוע? מפני שהם קרובים אלינו, המנהגים והתמורות דומים, והדיון פשוט וקל ליישום. המלומדים כבולים למה ששמעו; הם רואים שצ׳ין ישבה זמן קצר בלבד על כס הקיסרות,

אינם בוחנים את ראשיתה ואת אחריתה, ולכן מבטלים אותה בלעג ואינם מעזים לדבר עליה. אין זאת אלא אכילה באמצעות האוזניים. מה מצער הדבר!

לפיכך הסתמכתי על רשומות צ׳ין, המשכתי מן המקום שבו מסתיימים ״האביבים והסתווים״, והחל בשנתו של המלך יואן מג׳ואו ערכתי בטבלה את מאורעות שש המדינות עד ימי הקיסר השני — מאתיים ושבעים שנה בסך הכול — ורשמתי את ראשיתן של העליות והמפולות שעליהן שמעתי. יבואו אנשי מעלה בדורות הבאים ויעיינו בה.

ג׳ואו

צ׳ין

ויי

חאן

ג׳או

צ׳ו

ין

צ׳י

שנתו הראשונה של המלך יואן.

שנתו הראשונה של הדוכס לי־גונג.

סיין־דזה. השנה הראשונה לשלטונו השני של הדוכס צ׳ו מוויי, ג׳ה.

שׂוֵאן־דזה.

ג׳יין־דזה. 42.

שנתו השלוש־עשרה של המלך חווי מצ׳ו, ג׳אנג. וו תקפה אותנו.

שנתו השבע־עשרה של הדוכס סיין.

שנתו החמישית של הדוכס פינג מצ׳י, אָאוֹ.

2

2. אנשי שוּ באו והביאו מתנות.

הדוכס דינג מג׳ין מת.

43

14. יְוֶה צרה על וו, וּוו נטרה לה.

18

6

3

3

שנתו הראשונה של הדוכס צ׳ו מג׳ין, צָווֹ.

44

15

19

7. אנשי יְוִה באו לראשונה.

4

4

45

16. יְוִה השמידה את וו.

20

8

5

5. אנשי צ׳ו באו והביאו מתנות.

46

17. המרקיז ג׳ינג מצאי מת.

21

9. ג׳ה־בו יאו מג׳ין בא לתקוף אותנו.

6

6. אנשי יי־צ׳ו באו והביאו מתנות. מיין־ג׳ו ביקשה סיוע.

47

18. שנתו הראשונה של המרקיז שנג מצאי.

22

10

7

7. נראה כוכב שביט.

הדוכס צ׳ו מוויי שתה; שר גדול לא הסיר את גרביו, והדוכס כעס. מיד תקפו את הדוכס, והוא נמלט לסונג.

48

19. בן המלך יינג נמלט לצ׳ין.

23

11

8

8

49

20

24

12

שנתו הראשונה של המלך דינג.

9

50

21

25

13

2

10. השר הבכיר הוביל צבא וכבש עיר של ויי. נראה כוכב שביט.

51

22. הדוכס איי מלו מת.

26

14

3

11

52

23. שנתו הראשונה של הדוכס דאו מלו. שלושת בתי חוואן גברו, ולו נעשתה כנסיכות קטנה.

27

15

4

12

53

24

28

16

5

13

ג׳ה־בו תקף את ג׳נג; סָה חוואן־דזה הלך לצ׳י לבקש סיוע.

54. ג׳ה־בו אמר לג׳יין־דזה כי הוא מבקש להדיח את יורש העצר שיאנג־דזה; שיאנג־דזה נטר לו.

25

שנתו הראשונה של הדוכס סיאו מיֶן.

17. נחלצנו לעזרת ג׳נג, וצבא ג׳ין הסתלק. ג׳ונג־האנג ון־דזה אמר לטיין צ׳אנג: ״רק עתה אני יודע כיצד נֹאבד.״

6

14. אנשי ג׳ין ואנשי צ׳ו באו והביאו מתנות.

הדוכס שנג מג׳נג מת.

55

26

2

18

7

15

שנתו הראשונה של הדוכס איי מג׳נג.

56

27

3

19

8

16. נחפר חפיר בא־פאנג. דה־לי הותקפה. העיר פאנג־סי תוקנה.

57

28

4

20

9

17

58

29

5

21

10

18

59

30

6

22

11

19

60

31

7

23

12

20. הדוכס עמד להוביל צבא לקרב עם מיין־ג׳ו.

שיאנג־דזה. בשנה הראשונה, עוד בטרם פשט את בגדי האבל, עלה לסיה־וו, פיתה אליו את מלך דאי והרגו במצקת מתכת. הוא העניק לג׳ואו, בנו של בו־לו, את התואר האדון צ׳נג מדאי.

32. המרקיז שנג מצאי מת.

8

24

13

21

שנתו הראשונה של הדוכס איי מג׳ין, ג׳.

2

33. שנתו הראשונה של המרקיז יואן מצאי.

9

25

14

22

שנתו הראשונה של הדוכס דאו מוויי, צ׳יין.

3

34

10

שנתו הראשונה של הדוכס סוואן מצ׳י, ג׳יו־דזה.

15

23

4. הוא וג׳ה־בו חילקו ביניהם את אדמות בתי פאן וג׳ונג־האנג.

35

11

2

16

24

ויי חוואן־דזה הביס את ג׳ה־בו בג׳ין־יאנג.

חאן קאנג־דזה הביס את ג׳ה־בו בג׳ין־יאנג.

5. שיאנג־דזה הביס את ג׳ה־בו בג׳ין־יאנג, והוא, ויי וחאן חילקו את אדמותיו לשלושה חלקים.

36

12

3

17

25. ג׳ה קאי, שר גדול מג׳ין, הוביל את אנשי נחלתו ובא להימלט אצלנו.

6

37

13

4

18

26. השר הבכיר השמאלי ביצר את נאן־ג׳נג.

7

38

14

5. הדוכס ג׳ינג מסונג מת.

19

27

שנתו הראשונה של הדוכס ג׳ינג מוויי.

8

39. שנתו הראשונה של המרקיז צ׳י מצאי.

15

6. שנתו הראשונה של הדוכס ג׳או מסונג.

20

28. אנשי יְוֶה באו לקבל את הכלה.

9

40

שנתו הראשונה של הדוכס צ׳נג מִין.

7

21

29. ג׳ה קוואן, שר גדול מג׳ין, הוביל את אנשי נחלתו ובא להימלט אצלנו.

10

41

2

8

22

30

11

42. צ׳ו השמידה את צאי.

3

9

23

31

12

43

4

10

24

32

13

44. היא השמידה את צ׳י, מדינת צאצאיה של סיה.

5

11

25

33. היא תקפה את יי־צ׳ו ושבתה את מלכה.

14

45

6

12

26

34. היה ליקוי חמה והיום החשיך; הכוכבים נראו.

15

46

7

13

27

שנתו הראשונה של הדוכס דזאו מצ׳ין.

16

47

8

14

28

2. נאן־ג׳נג מרדה.

17

48

9

15

שנתו הראשונה של המלך קאו.

3

18

49

10

16

2

4

19

50

11

17

3

5

20

51

12

18

4

6

שנתו הראשונה של הדוכס יוּ מג׳ין, ליו. הוא נכנע לחאן ולוויי.

21

52

13

19

5

7

22

53

14

20

6

8. בחודש השישי ירד שלג. השמש והירח לקו.

23

54

15

21

7

9

24

55

16

22

8

10

25

56

שנתו הראשונה של הדוכס מין מיֵן.

23

9

11

26

57

2

24

10

12

שנתו הראשונה של הדוכס ג׳או מוויי.

27

שנתו הראשונה של המלך ג׳יין מצ׳ו, ג׳ונג. הוא השמיד את ג׳ו.

3

25

11

13. יי־צ׳ו תקפה את צ׳ין ופלשה עד ויי־יאנג.

28

2

4

26

12

14

29

3. הדוכס דאו מלו מת.

5

27

13

שנתו הראשונה של הדוכס חוואי מצ׳ין. הוא הוליד את הדוכס לינג.

30

4. שנתו הראשונה של הדוכס יואן מלו.

6

28

14

2

31

5

7

29

15

3

32

6

8

30

שנתו הראשונה של המלך וויֿליה.

4. השר הבכיר צ׳או הרג את הדוכס חוואי. יורש העצר מת מוקדם, והשרים הגדולים העמידו את בנו של יורש העצר; הוא היה לדוכס לינג.

שנתו הראשונה של הדוכס דאו מוויי, וֵיי.

33. שיאנגֿדזה מת.

7

9

31

2

שנתו הראשונה של הדוכס לינג מצ׳ין. הוא הוליד את הדוכס סיין.

שנתו הראשונה של המרקיז ון מויי, סָה.

שנתו הראשונה של חאן וּֿדזה.

שנתו הראשונה של ג׳או חוואנֿדזה.

8

10

32

3

2

2

2. שנתו הראשונה של הדוכס יוּ מג׳נג. חאן הרגה אותו.

שנתו הראשונה של המרקיז סיין מג׳או.

9

11

33

4

3. הוא הקים את מזבחות ג׳ה העליון והתחתון.

3

3. ג׳נג העמידה לשליט את בנו של הדוכס יוּ; הוא היה לדוכס שוּ, וזו הייתה שנתו הראשונה.

2

10

12

34

5

4

4

4

3

11

13

35

6

5

5. ויי הרגה את הדוכס יו מג׳ין והעמידה את אחיו הצעיר ג׳ה.

5

4

12

14

36

7

6

6. שנתו הראשונה של הדוכס ליה מג׳ין, ג׳ה. ויי ביצרה את שאו־ליאנג.

6

5

13

15

37

8

7. הוא נלחם בויי בשאו־ליאנג.

7

7

6

14

16

38

9

8. הוא ביצר וחפר חפיר על גדת הנהר. לראשונה הושאה ״בת שליט״ לנהר.

8. שאו־ליאנג בוצרה שוב.

8

7

15

17

39

10

9

9

9

8

16

18

40

11

10. פאנג תוקנה וג׳־גו בוצרה. הדוכס לינג מת; דודו הצעיר, דאו־דזה, הועמד לשליט, הוא הדוכס ג׳יין.

10

10

9

17

19

41

12

שנתו הראשונה של הדוכס ג׳יין מצ׳ין.

11. שנתו הראשונה של הדוכס שן מוויי.

11

10. הדוכס וו מג׳ונג־שאן עלה לשלטון לראשונה.

18

20

42

13

2. הוא נלחם בג׳ין והביסה מתחת לג׳נג.

12

12

11

19

21

43. הוא תקף את ג׳ין, החריב את חוואנג־צ׳נג וצר על יאנג־חו.

14

3

13. הנסיך ג׳י צר על פאן־פאנג והוציא את תושביה.

13

12

20

22

44. הוא תקף את לו ואת ג׳ו והגיע עד אן־יאנג.

15

4

14

14

13. פינג־יי בוצרה.

21

23

45. הוא תקף את לו וכבש את דו.

16

5. היה ליקוי חמה.

15

15

14

22

24

46

17

6. לראשונה נצטוו הפקידים לחגור חרבות.

16. הוא תקף את צ׳ין ובנה את לין־ג׳ין ואת יואן־לי.

16

15

23

25

47

18

7. נחפר חפיר לאורך נהר לואו וצ׳ונג־צ׳ואן בוצרה. לראשונה הוטל מס על התבואה.

17. הוא תקף את מגיני ג׳ונג־שאן. הוא תקף את צ׳ין עד ג׳נג, ובשובו בנה את לואו־יין ואת חה־יאנג.

שנתו הראשונה של המרקיז ג׳ינג מחאן, צ׳יין. הוא תקף את ג׳נג וכבש את יונג־צ׳יו; ג׳נג ביצרה את ג׳ינג.

שנתו הראשונה של המרקיז ליה מג׳או, ג׳י. ויי שלחה את יורש העצר לתקוף את ג׳ונג־שאן.

24. המלך ג׳יין מת.

26

48. הוא כבש את צ׳נג של לו.

19

8

18. המרקיז ון קיבל את הכתבים הקלאסיים מדזה־סיה. בכל פעם שעבר בשער סמטתו של דואן גאן־מו קד קידה מתוך מרכבתו.

2. ג׳נג הביסה את חאן בפו־שו.

2

שנתו הראשונה של המלך שנג מצ׳ו, דאנג. שנתו הראשונה של הדוכס מו מלו.

27

49. הוא נפגש עם ג׳נג בסי־צ׳נג. הוא תקף את ויי וכבש את גוואן.

20

9

19

3

3

2

28

50

21

10

20. הוא נועץ בגורל בדבר מינוי ראש ממשלה; לי קה וג׳אי חוואנג התחרו על המשרה.

4

4

3

29

51. טיין חווי מרד ובידו לין־צ׳יו.

22

11

21

5

5

4

30

שנתו הראשונה של הדוכס קאנג מצ׳י, דאי.

23. תשע הקדֵרות רעדו.

12

22. הוא נעשה למרקיז לראשונה.

6. הוא נעשה למרקיז לראשונה.

6. הוא נעשה למרקיז לראשונה.

5. ויי, חאן וג׳או נמנו לראשונה עם הנסיכים.

31

2. שנתו הראשונה של הדוכס דאו מסונג.

24

13

23

7

7. המרקיז ליה אהב מוזיקה וביקש להעניק אדמות לזמר; שׁוּ יְוֵה, ששירת לפניו, דיבר על חסד וצדק, והוא חזר בו.

6. שודדים הרגו את המלך שנג.

שנתו הראשונה של הדוכס סי מִין.

3

שנתו הראשונה של המלך אן.

14. הוא תקף את ויי והגיע עד יאנג־חו.

24. צ׳ין תקפה אותנו והגיעה עד יאנג־חו.

8

8

שנתו הראשונה של המלך דאו מצ׳ו, לֵיי.

2

4

2

15

25. יורש העצר יינג נולד.

9. ג׳נג צרה על יאנג־די.

9

2. שלוש מדינות ג׳ין באו לתקוף אותנו והגיעו עד צ׳נג־צ׳יו.

3

5

3. בן המלך דינג נמלט לג׳ין.

שנתו הראשונה של הדוכס חווי מצ׳ין.

26. הר גוֹו התמוטט וחסם את הנהר.

שנתו הראשונה של המרקיז ליה מחאן.

שנתו הראשונה של הדוכס וו מג׳או.

3. מעבר יוּ הוחזר לג׳נג.

4

6

4

2

27

2. ג׳נג הרגה את ראש ממשלתה סָה דזה־יאנג.

2

4. הוא הביס את צבא ג׳נג וצר על ג׳נג. אנשי ג׳נג הרגו את דזה־יאנג.

5

7

5

3. היה ליקוי חמה.

28

3. אנשי ג׳נג הרגו את שליטם. בחודש השלישי הרג מתנקש את ראש ממשלת חאן, סיה לֵיי.

3

5

6

8

6

4

29

4. אנשי סיעתו של דזה־יאנג, ראש ממשלת ג׳נג, הרגו את שליטם הדוכס שׂוּ׳.

4

6

7

9

7

5. הוא תקף את מיין־ג׳ו.

30

5. שנתו הראשונה של הדוכס קאנג מג׳נג.

5

7

8

10. שנתו הראשונה של הדוכס סיו מסונג.

8

6

31

6. הוא נחלץ לעזרת לו. פו־שו שב ומרד בג׳נג.

6

8

9

11. הוא תקף את לו וכבש את דזווי.

9

7

32. הוא תקף את ג׳נג וביצר את סוואן־דזה.

7

7

9. הוא תקף את חאן וכבש את פו־שו.

10

12

10

8

33. שנתו הראשונה של הדוכס סיאו מג׳ין, צ׳ינג.

8

8

10

11

13

11

9. הוא תקף את יי־יאנג של חאן וכבש שש ערים.

34

9. צ׳ין תקפה את יי־יאנג וכבשה שש ערים.

9

11

12

14

12

10. הוא נלחם בג׳ין בוּ־צ׳נג. שאן נעשתה מחוז.

35. צ׳י תקפה וכבשה את שיאנג־לינג.

10

10

12

13

15. לו הביסה אותנו בפינג־לוּ.

13

11. יורש העצר נולד.

36. צ׳ין פלשה ליין־ג׳ין.

11

11

13

14

16. הוא נפגש עם ג׳ין ועם ויי בג׳וֹאוֹ־דזה.

14

12

37

12

12

14

15

17

15

13. שוּ כבשה מאתנו את נאן־ג׳נג.

38

13

13

15

16

18

16

שנתו הראשונה של הדוכס צ׳ו מצ׳ין.

שנתו הראשונה של המרקיז וּ מויי. הוא תקף את חאן־דאן בהפתעה והובס.

שנתו הראשונה של המרקיז ון מחאן.

שנתו הראשונה של המרקיז ג׳ינג מג׳או. צ׳או, בנו של הדוכס וּ, חולל מרד ונמלט לויי.

16

17

19. טיין חה, נינו של טיין צ׳אנג, נמנה לראשונה עם הנסיכים. הוא העביר את הדוכס קאנג אל חוף הים והותיר לו הכנסות של עיר אחת.

17

2. השר הבכיר גָאי הביא את יורש העצר של הדוכס לינג והעמידו לשליט; הוא היה לדוכס סיין. הדוכס צ׳ו הוצא להורג.

2. אן־יי וואנג־יואן בוצרו.

2. הוא תקף את ג׳נג וכבש את יאנג־צ׳נג. הוא תקף את סונג, הגיע עד פנג־צ׳נג ולכד את שליט סונג.

2

17

18

20. הוא תקף את לו והביסה. טיין חה מת.

18

שנתו הראשונה של הדוכס סיין מצ׳ין.

3

3

3

18

19

21. וו, בנו של טיין חה, הועמד לשליט והיה לדוכס חוואן.

19

2. לִי־יָאנְג בוצרה.

4

4

4. ויי הביסה אותנו בטו־טאי.

19

20

22

20

3. היה ליקוי חמה והיום החשיך.

5

5

5

20

21

23

21

4. הדוכס סיאו נולד.

6

6

6

21

22

24

22

5

7. הוא תקף את צ׳י והגיע עד סאנג־צ׳יו.

7. הוא תקף את צ׳י והגיע עד סאנג־צ׳יו. ג׳נג הביסה את ג׳ין.

7. הוא תקף את צ׳י והגיע עד סאנג־צ׳יו.

שנתו הראשונה של המלך סו מצ׳ו, דזאנג.

23

25. הוא תקף את יֵן וכבש את סאנג־צ׳יו.

23

6. פּוּ, לאן־טיין ושאן־מינג־שה נעשו מחוזות לראשונה.

8

8

8. הוא תקף את ויי בהפתעה ולא הצליח לכבשה.

2

24

26. הדוכס קאנג מת, ובית טיין סיפח את צ׳י והחזיק בה. פולחן האבות של צאצאי טאי־גונג וואנג נפסק.

24

7

9. בני די הביסו אותנו בחווי. הוא תקף את צ׳י והגיע עד לינג־צ׳יו.

9. הוא תקף את צ׳י והגיע עד לינג־צ׳יו.

9. הוא תקף את צ׳י והגיע עד לינג־צ׳יו.

3

25

שנתו הראשונה של המלך ויי מצ׳י, יין. מטיין צ׳אנג ועד המלך ויי, היה המלך ויי הראשון שעשה את צ׳י חזקה בכל אשר תחת השמים.

25

8

10. שנתו הראשונה של הדוכס ג׳ינג מג׳ין, ג׳יו.

10

10

4. שו תקפה אותנו בדזה־פאנג.

26

2

26

9

11. שלוש מדינות ג׳ין השמידו את ג׳ין, ולא נותרו לה יורשים.

שנתו הראשונה של המרקיז איי מחאן. הוא חילק את מדינת ג׳ין.

11. הוא חילק את מדינת ג׳ין.

5. שנתו הראשונה של הדוכס גונג מלו.

27

3. שלוש מדינות ג׳ין השמידו את שליטן.

שנתו הראשונה של המלך ליה.

10. היה ליקוי חמה.

12

2. הוא השמיד את ג׳נג. הדוכס קאנג הושמד בשנתו העשרים, ולא נותרו לו יורשים.

12

6

28

4

2

11. לִי־יָאנְג נעשתה מחוז.

13

3

שנתו הראשונה של המרקיז צ׳נג מג׳או.

7

29

5

3

12

14

4

2

8

30. הוא הביס את צ׳י בלין־גו.

6. לו תקפה וחדרה ליאנג־גוואן. ג׳ין תקפה והגיעה עד ג׳וואן־לינג.

4

13

15. שנתו הראשונה של הדוכס שנג מוויי. הוא הביס את ג׳או בביי־לין.

5

3. הוא תקף את ויי וכבש שבעים ושלוש ערים וחבלי ספר. ויי הביסה אותנו בלין.

9

השנה הראשונה לדוכס חוואן מיֶן.

7. שנתו הראשונה של הדוכס בּי מסונג.

5

14

16. הוא תקף את צ׳ו וכבש את לו־יאנג.

6. חאן יֶן הרג את שליטו.

4

10. ויי כבשה מאתנו את לו־יאנג.

2

8

6

15

שנתו הראשונה של הדוכס חווי.

שנתו הראשונה של המרקיז ג׳ואנג.

5. הוא תקף את צ׳י בג׳ן. ויי הביסה אותנו בחוואי.

11

3

9. ג׳או תקפה אותנו בג׳ן.

7

16. מגפה גדולה פגעה בעם. היה ליקוי חמה.

2. הוא הביס את חאן במא־לינג.

2. ויי הביסה אותנו במא־לינג.

6. הוא הביס את ויי בג׳וֹאוֹ־דזה וצר על המלך חווי.

שנתו הראשונה של המלך סוואן מצ׳ו, ליאנג־פו.

4

10. סונג טי־צ׳נג עלה לשלטון בשנה זו.

שנתו הראשונה של המלך סיין.

17. גשם של זהב ירד בלִי־יָאנְג, מן החודש הרביעי עד החודש השמיני.

3. צ׳י תקפה אותנו בגוואן.

3

7. הוא פלש לצ׳י והגיע עד החומה הגדולה.

2

5

11. הוא תקף את ויי וכבש את גוואן. ג׳או פלשה לחומה הגדולה שלנו.

2

18

4

4

8

3

6

12

3

19. הוא הביס את חאן ואת ויי בלואו־יין.

5. הוא נפגש עם חאן בג׳אי־יאנג. וו־דו בוצרה.

5

9

4

7

13

4

20

6. הוא תקף את סונג וכבש את יי־טאי.

6

10

5

8

14

5. הוא בירך את צ׳ין.

21. ג׳אנג ג׳יאו נלחם בג׳ין בשה־מן, ערף שישים אלף ראשים, ובן השמים בירך אותו.

7

7

11

6

9

15

6

22

8

8

12

7

10

16

7

23. הוא נלחם בויי בשאו־ליאנג ושבה את יורש העצר שלה.

9. הוא נלחם בצ׳ין בשאו־ליאנג, והיא שבתה את יורש העצר שלנו.

9. ויי הביסה אותנו בחווי. גשם כבד ירד שלושה חודשים.

13. ויי הביסה אותנו בחווי.

8

11

17

8

שנתו הראשונה של הדוכס סיאו מצ׳ין. כוכב שביט נראה במערב.

10. הוא כבש את פי־לאו מידי ג׳או. שנתו הראשונה של המרקיז צ׳נג מוויי.

10

14

9

השנה הראשונה לדוכס ון מֵין.

18

9. הוא מסר לצ׳ין מבשר הקורבן.

2. בן השמים מסר מבשר הקורבן.

11

11

15

10

2

19

10

3

12. כוכבים נפלו ביום ונשמע קול.

12

16

11

3

20

11

4

13

שנתו הראשונה של המרקיז ג׳או מחאן. צ׳ין הביסה אותנו בהרי המערב.

17

12

4

21. דזואו ג׳י בא לפני המלך ויי בנגנו בצ׳ין.

12

5

14. הוא נפגש עם ג׳או בחאו.

2. סונג כבשה מאתנו את חוואנג־צ׳י, ווי כבשה מאתנו את ג׳ו.

18. ג׳או מנג הלך לצ׳י.

13. ג׳וֹן־יין חיי הלך לצ׳ין לקבל את הכלה.

5

22. דזואו ג׳י קיבל את התואר המרקיז צ׳נג.

13

6

15. המרקיזים של לו, ויי, סונג וג׳נג באו.

3

19. הוא נפגש עם יֶן באה, ועם צ׳י וסונג בפינג־לו.

14

6

23. הוא נפגש עם ג׳או בפינג־לו.

14

7. הוא נפגש עם מלך ויי בדו־פינג.

16. הוא נפגש עם הדוכס סיאו מצ׳ין בדו־פינג. הוא פלש לחוואנג־צ׳י של סונג, וסונג שבה וכבשה אותה.

4

20

15

7

24. הוא נפגש עם ויי ויצא לציד בשדות הפרוורים.

15

8. הוא נלחם בויי ביואן־לי, ערף שבעת אלפים ראשים וכבש את שאו־ליאנג.

17. הוא נלחם בצ׳ין ביואן־לי, וצ׳ין כבשה מאתנו את שאו־ליאנג.

5

21. ויי צרה על חאן־דאן שלנו.

16

8

25

16

9

18. חאן־דאן נכנעה. צ׳י הביסה אותנו בגווי־לינג.

6. הוא תקף את ג׳ואו המזרחית וכבש את לינג־גוואן ואת לין־צ׳יו.

22. ויי כבשה את חאן־דאן.

17

9

26. הוא הביס את ויי בגווי־לינג.

17

10. גונגסון יאנג מוויי נעשה דה־ליאנג־דזאו, תקף את אן־יי והכניעה.

19. הנסיכים צרו על שיאנג־לינג שלנו. נבנתה החומה הגדולה ונחסם גו־יאנג.

7

23

18. שנתו הראשונה של הדוכס קאנג מלו.

10

27

18

11. מעבר שאנג בוצר. ויי יאנג צר על גו־יאנג והכניעה.

20. חאן־דאן הוחזרה לג׳או.

8. שן בו־חאי נעשה ראש ממשלה.

24. ויי החזירה את חאן־דאן, ונכרתה עמה ברית על גדת נהר ג׳אנג.

19

11

28

19

12. לראשונה אוחדו היישובים הקטנים לשלושים ואחת נפות ובראשן מונו נציבים. דרכי אורך ורוחב נפתחו בשדות.

21. הוא נתקל בצ׳ין בטונג.

9

25

20

12

29

20

13. לראשונה הוקמו מחוזות ובהם היסטוריונים מקבלי משכורת.

22

10. חאן ג׳י רצחה את שליטה, הדוכס דאו.

שנתו הראשונה של המרקיז סו מג׳או.

21

13

30

21

14. מס הונהג לראשונה.

23

11. המרקיז ג׳או הלך לצ׳ין.

2

22

14

31

22

15

24

12

3. הנסיך פאן תקף את חאן־דאן בהפתעה, לא ניצח ומת.

23

15

32

23

16

25

13

4

24

16

33. הוא הרג את שרו הגדול מו סין.

24

17

26

14

5

25

17

34

25. הנסיכים התכנסו.

18

27. דאן קיבל נחלה ששמה חווי. דאן היה שר גדול של ויי.

15

6

26

18

35. טיין ג׳י תקף את צ׳י בהפתעה ולא ניצח.

26. צ׳ין קיבלה מעמד הגמון.

19. וּ־צ׳נג בוצרה. אנשי מוּ־צ׳יו שבמזרח באו להיכנע. בן השמים העניק מעמד הגמון.

28

16

7

27. שנתו הראשונה של הדוכס ג׳ינג מלו, יֶן.

19

36

27

20. כל הנסיכים באו לברכו. הוא נפגש עם הנסיכים בפנג־דזה והתייצב בחצר בן השמים.

29. שליט ג׳ונג־שאן נעשה ראש ממשלה.

17

8

28

20

שנתו הראשונה של המלך סוואן מצ״י, פי־צ״יאנג.

28

21. סוס הוליד אדם.

30. צ״י שבתה את יורש העצר שלנו, שן, והרגה את המצביא פאנג ג׳וּאן.

18

9

29

21

2. הוא הביס את ויי במא־לינג. טיין ג׳י, טיין יינג וטיין סוּ פיקדו על הצבא, ומר סון היה האסטרטג.

29

22. שאנג יאנג, הדה־ליאנג־דזאו, קיבל נחלה.

31. האדון שאנג מצ׳ין תקף אותנו ושבה את הנסיך שלנו, אנג.

19

10

30

22

3. הוא נפגש עם ג׳או ותקף את ויי.

30

23. הוא נלחם בג׳ין באן־מן.

32. הנסיך חה נעשה יורש העצר.

20

11

שנתו הראשונה של המלך ויי מצ׳ו, סיונג שאנג.

23

4

31

24. דה־לי של צ׳ין צרה על חה־יאנג. הדוכס סיאו מת. האדון שאנג מרד ומת בארץ טונג.

33. ויי יאנג נמלט וביקש לשוב אלינו; פחדנו ולא קיבלנו אותו.

21

12

2

24

5

32

שנתו הראשונה של המלך חווי־ון מצ׳ין. אנשים מצ׳ו, מחאן, מג׳או ומשוּ באו.

34

22. שן בוּ־חאי מת.

13

3

25

6

33. הוא בירך את צ׳ין.

2. בן השמים בירך אותו. מטבעות הוכנסו למחזור. מזבח האדמה של סונג בטאי־צ׳יו נעלם.

35. מנציוס בא. המלך שאל כיצד להועיל למדינה, והוא השיב: ״לשליט אסור לדבר על רווח.״

23

14

4

26

7. הוא נפגש עם ויי מדרום לפינג־אה.

34

3. המלך חבש את כתר הבגרות. הוא כבש את יי־יאנג של חאן.

36

24. צ׳ין כבשה מאתנו את יי־יאנג.

15

5

27

8. הוא נפגש עם ויי בג׳ן.

35

4. בן השמים מסר לו מבשר הקורבנות של המלכים ון וּוו. גבירה מויי באה.

שנתו הראשונה של המלך שיאנג מויי. הוא נפגש עם הנסיכים בשׁוּ־ג׳ואו, והם הכירו זה בזה כמלכים.

25. הייתה בצורת. השער הגבוה נבנה; צ׳וּ יי־ג׳יו אמר: ״המרקיז ג׳או לא יצא בשער הזה.״

16

6

28. סוּ צ׳ין שכנע את יֶן.

9. הוא נפגש עם ויי בשׁוּ־ג׳ואו, והנסיכים הכירו זה בזה כמלכים.

36

5. סי־שואו, איש יין־ג׳ין, נעשה דה־ליאנג־דזאו.

2. צ׳ין הביסה אותנו בדיאו־יין.

26. השער הגבוה הושלם. המרקיז ג׳או מת ולא יצא בשער הזה.

17

7. הוא צר על צ׳י בשׁוּ־ג׳ואו.

29

10. צ׳ו צרה עלינו בשׂוּ־ג׳ואו.

37

6. ויי מסרה את יין־ג׳ין כתנאי שלום, ושמה שונה לנינג־צ׳ין.

3. הוא תקף את ג׳או. שנתו הראשונה של המרקיז פינג מוויי.

שנתו הראשונה של המלך סוואן־חווי מחאן.

18. צ׳י ויי תקפו אותנו; פרצנו את סכרי הנהר והצפנו אותן.

8

שנתו הראשונה של המלך יי מיֶן.

11. הוא ויי תקפו את ג׳או.

38

7. מהומה פנימית פרצה בייַ־צ׳ו. השר הבכיר צאו הוביל צבא והשקיט אותה.

4

2

19

9

2

12

39

8. ויי מסרה לצ״ין את אדמות מערב הנהר.

5. הוא מסר לצ״ין את אדמת מערב הנהר ואת שאו־ליאנג. צ״ין צרה על ג״יאו ועל צ״ו־וו שלנו.

3

20

10

3

13

40

9. הוא חצה את הנהר וכבש את פן־יין ואת פי־שה; צר על ג״יאו והכניעה, ונפגש עם ויי ביינְג.

6. הוא נפגש עם צ״ין ביינְג. צ״ין כבשה את פן־יין ואת פי־שה.

4

21

11. ויי הביסה אותנו בשינג־שאן.

4

14

41

10. ג׳אנג יי נעשה ראש ממשלה. הנסיך סאנג צר על פו־יאנג והכניעה. ויי מסרה את שאנג־ג׳ון.

7. שאנג־ג׳ון נמסרה לצ׳ין.

5

22

שנתו הראשונה של המלך חוואי מצ׳ו, חוואי.

5

15. שנתו הראשונה של יֶן, שליט סונג.

42

11. שליט יי־צ׳ו נעשה נתין. ג׳יאו וצ׳ו־וו הוחזרו לויי.

8. צ׳ין החזירה לנו את ג׳יאו ואת צ׳ו־וו.

6

23

2

6

16

43

12. קורבן סוף השנה הונהג לראשונה. הוא נפגש בלונג־מן.

9

7

24

3

7

17

44

13. ביום וו־וו בחודש הרביעי נשא השליט את התואר מלך.

10

8. ויי הביסה אותנו בחאן־ג׳ו.

שנתו הראשונה של המלך וּ־לינג מג׳או. ויי הביסה אותנו בג׳אוֿ־חוּ.

4

8

18

45

ראש הממשלה ג׳אנג יי הוביל צבא וכבש את שאן. מניין השנים שונה והחל מחדש בשנה הראשונה.

11. שנתו הראשונה של השליט סָה מוויי.

9

2. חאו בוצרה.

5

9

19

46

2. ראש הממשלה ג׳אנג יי נפגש עם צ׳י ועם צ׳ו בניהֿ־סאנג.

12

10. השליט נשא את התואר מלך.

3

6. הוא הביס את ויי בשיאנג־לינג.

10. השליט נשא את התואר מלך.

שנתו הראשונה של המלך מין מצ״י, די.

47

3. ג׳אנג יי הודח מראשות הממשלה ונעשה ראש ממשלת ויי.

13. צ׳ין כבשה את צ׳וֹ־וֹו. בפינג־ג׳ואו הפכה אישה לגבר.

11

4. הוא נפגש עם חאן בצ׳וֹ־שוּ.

7

11

2

48

4

14

12

5. הוא לקח אישה מחאן להיות גבירתו.

8

12

3. טיין יינג קיבל את סיה כנחלה.

שנתו הראשונה של המלך שן־ג׳ינג.

5. המלך סייר צפונה בארץ הז׳ונג והגיע עד הנהר.

15

13

6

9

שנתו הראשונה של המלך קוואי מיֵן.

4. כלה התקבלה מצ׳ין.

2

6

16

14. צ׳ין באה להכות בנו וכבשה את יֵן.

7

10. גוואנג־לינג בוצרה.

2

5

3

7. חמש המדינות תקפו יחד את צ׳ין; הן לא ניצחו ושבו.

שנתו הראשונה של המלך איי מויי. הוא תקף את צ׳ין ולא ניצח.

15. הוא תקף את צ׳ין ולא ניצח.

8. הוא תקף את צ׳ין ולא ניצח.

11. הוא תקף את צ׳ין ולא ניצח.

3. הוא תקף את צ׳ין ולא ניצח.

6. שליט סונג הכריז על עצמו מלך.

4

8. הוא נלחם בחאן ובג׳או וערף שמונים אלף ראשים. ג׳אנג יי שב לכהן כראש ממשלה.

2. צ׳י הביסה אותנו בגוואן־דזה.

16. צ׳ין הביסה אותנו בסיו־יו ולכדה את המצביא שן צ׳אי.

9. הוא וחאן וויי הכו בצ׳ין. צ׳י הביסה אותנו בגוואן־דזה.

12

4

7. הוא הביס את ויי ואת ג׳או בגוואן־דזה.

5

9. הוא תקף את שו והשמידה. הוא כבש מידי ג׳או את ג׳ונג־דו ואת סי־יאנג.

3

17

10. צ׳ין כבשה מאתנו את ג׳ונג־דו ואת סי־יאנג.

13

5. השליט מסר את מדינתו לשרו דזה־ג׳ה, והוא עצמו נעשה לשר.

8

6

10

4

18

11. צ׳ין הביסה את המצביא שלנו יינג.

14

6

9

שנתו הראשונה של המלך נאן מג׳ואו.

11. הוא פלש ליי־צ׳ו וכבש עשרים וחמש ערים.

5. צ׳ין כבשה מאתנו את צ׳ו־וֹו והחזירה את תושביה. סי־שואו נמלט לאן־מן.

19

12

15. שנתו הראשונה של הדוכס פינג מלו.

7. השליט קוואי, יורש העצר שיאנג ודזה־ג׳ה מתו כולם.

10

2

12. צ׳וּ־לי־דזה תקף את לין־יאנג ושבה מצביא מג׳או. הנסיך יוּ־טונג קיבל את שוּ כנחלה.

6. צ׳ין באה והעמידה את הנסיך ג׳נג ליורש העצר. הוא נפגש עם מלך צ׳ין בלין־ג׳ין.

20

13. צ׳ין כבשה מאתנו את לין ושבתה את המצביא ג׳או ג׳ואנג.

16. ג׳אנג יי בא לכהן כראש ממשלה.

8

11

3

13. השר הבכיר ג׳אנג תקף את צ׳ו וערף שמונים אלף ראשים.

7. הוא תקף את צ׳י ושבה את שנג־דזה בפוּ. הוא וצ׳ין תקפו את יֶן.

21. אנו וצ׳ין תקפנו את צ׳ו וצרנו על ג׳ינג־דזה.

14

17. צ׳ין הביסה את המצביא שלנו צ׳וּ דוּן.

9. אנשי יֶן העמידו יחד את הנסיך פינג לשליט.

12

4

14. ראש ממשלת שוּ הרג את מרקיז שוּ.

8. הוא צר על וויי.

שנתו הראשונה של המלך שיאנג מחאן.

15

18

שנתו הראשונה של המלך ג׳או מִין.

13

5

שנתו הראשונה של המלך וּ מצ׳ין. ג׳ואנג, ראש ממשלת שוּ, הוצא להורג. ג׳אנג יי וויי ג׳אנג יצאו שניהם לוויי.

9. הוא נפגש עם צ׳ין בלין־ג׳ין.

2

16. וּ גוואנג הכניס את בתו; היא ילדה את הבן חה והועמדה כמלכה חווי.

19

2

14

6

2. משרת ראש הממשלה הונהגה לראשונה; צ׳וּ־לי־דזה וגאן מאו נעשו ראשי ממשלה.

10. ג׳אנג יי מת.

3

17

20

3

15

7

3

11. הוא נפגש עם צ׳ין בִּיְנְג.

4. הוא נפגש עם צ׳ין בלין־ג׳ין. צ׳ין תקפה את יי־יאנג שלנו.

18

21

4

16

8

4. הוא כבש את העיר יי־יאנג וערף שישים אלף ראשים; חצה את הנהר וביצר את וו־סווי.

12. יורש העצר הלך לחצר צ׳ין.

5. צ׳ין כבשה מאתנו את יי־יאנג וערפה שישים אלף ראשים.

19. לבוש בני חוּ אומץ לראשונה.

22

5

17

9

שנתו הראשונה של המלך ג׳או־שיאנג מצ׳ין.

13. צ׳ין תקפה את פי־שה; משלא כבשה אותה הסירה את המצור.

6. צ׳ין השיבה לנו את וו־סווי.

20

23

6

18

10

2. נראה כוכב שביט. האדון סאנג חולל מהומה והוצא להורג.

14. מלכתו של המלך וו מצ׳ין באה לשוב אלינו.

7

21

24. צ׳ין באה לקבל את הכלה.

7

19

11

3

15

8

22

25. הוא נפגש עם מלך צ׳ין בחוואנג־ג׳יאו, וצ׳ין השיבה לנו את שאנג־יונג.

8

20

12

4. נראה כוכב שביט.

16. צ׳ין כבשה מאתנו את פו־באן, ג׳ין־יאנג ופנג־לינג.

9. צ׳ין כבשה את וו־סווי.

23

26. יורש העצר נשלח כבן ערובה לצ׳ין.

9

21

13

5. מלך ויי בא לחצר.

17. הוא נפגש עם צ׳ין בלין־ג׳ין, והיא השיבה לנו את פו־באן.

10. יורש העצר יינג נפגש עם מלך צ׳ין בלין־ג׳ין, המשיך עד סיין־יאנג ושב.

24

27

10

22

14

6. שוּ מרדה. סָה־מָה צָוּוֹ יצא, הוציא להורג את מושל שוּ, חווי, והשקיט את הארץ. היה ליקוי חמה והיום החשיך. הוא תקף את צ׳ו.

18. הוא וצ׳ין תקפו את צ׳ו.

11. צ׳ין כבשה מאתנו את ז׳אנג. הוא וצ׳ין תקפו את צ׳ו.

25. ג׳או תקפה את ג׳ונג־שאן. המלכה חווי מתה.

28. צ׳ין, חאן, ויי וצ׳י הביסו את המצביא שלנו טאנג מיי בצ׳ונג־צ׳יו.

11

23. הוא וצ׳ין תקפו את צ׳ו. נסיך נשלח לפקד על הצבא וזכה בהישג גדול.

15

7. צ׳וּ־לי ג׳י מת. הוא תקף את צ׳ו וערף שלושים אלף ראשים. ויי ז׳אן נעשה ראש ממשלה.

19

12

26

29. צ׳ין כבשה מאתנו את שיאנג־צ׳נג והרגה את ג׳ינג צ׳וּאה.

12

24. צ׳ין שלחה את האדון ג׳ינג־יאנג לבוא אלינו כבן ערובה.

16

8. מלך צ׳ו בא, והוא עוכב.

20. הוא נפגש עם מלך צ׳י בחאן.

13. מלכי צ׳י וּויי באו. ג׳יוּ הועמד כיורש העצר.

27

30. המלך נכנס לצ׳ין, וצ׳ין כבשה מאתנו שמונה ערים.

13

25. האדון ג׳ינג־יאנג שב לצ׳ין. האדון ון מסיה נכנס לכהן כראש ממשלת צ׳ין.

17

9

21. הוא, צ׳י וחאן תקפו יחד את צ׳ין במעבר חאן־גוּ. הנהר הצהוב ונהר וּיי יבשו ליום אחד.

14. הוא, צ׳י וויי תקפו יחד את צ׳ין.

שנתו הראשונה של המלך חווי־ון מג׳או. הנסיך שנג נעשה ראש ממשלה וקיבל את התואר האדון פינג־יואן.

שנתו הראשונה של המלך צ׳ינג־שיאנג מצ׳ו. צ׳ין כבשה מאתנו שש־עשרה ערים.

14

26. הוא, ויי וחאן תקפו יחד את צ׳ין. האדון מנג־צ׳אנג שב לכהן כראש ממשלת צ׳י.

18

10. המלך חוואי מצ׳ו נמלט לג׳או, אך ג׳או לא קיבלה אותו.

22

15

2. המלך חוואי מצ׳ו נמלט אלינו, אך לא קיבלנו אותו.

2

15

27

19

11. נראה כוכב שביט. פנג־לינג הוחזרה לויי.

23

16. הוא השתתף עם צ׳י ויי בתקיפת צ׳ין. צ׳ין מסרה לנו את וו־סווי תמורת שלום.

3

3. המלך חוואי מת בצ׳ין, וגופתו הושבה לקבורה.

16

28

20

12. לואו חוואן הודח. ויי ז׳אן, מרקיז ז׳אנג, נעשה ראש ממשלה.

שנתו הראשונה של המלך ג׳או מויי. המפקד צַוו מצ׳ין בא לתקוף את שיאנג שלנו.

שנתו הראשונה של המלך סי מחאן, ג׳יו.

4. צרו על האב השליט והרגוהו. ג׳או, יחד עם צ׳י ויֶן, השמידה את ג׳ונג־שאן.[א]

א. [父主 הוא ״האב השליט״, כינויו של המלך וו־לינג לאחר שמסר את המלוכה לבנו, כמפורש בפרק 43; אין זה שם המשפחה ג׳ו־פו של יֶן. נושא הסעיף הבא הוא ג׳או, לפי עמודת המדינה בטבלה, ולא האב שנהרג. סדר האירועים נשמר בלי ליישב את הכרונולוגיה עם הסיפור המקביל. פ' א.ת.]

4. שנתו הראשונה של הדוכס ון מלו.

17

29. הוא סייע לג׳או להשמיד את ג׳ונג־שאן.

21

13. ז׳ן בי מונה למושל חאן־ג׳ונג.

2. הוא נלחם בצ׳ין והקרב לא עלה יפה בידינו.

2

5

5

18

30. טיין ג׳יה חטף את המלך, וראש הממשלה, האדון ון מסיה, נמלט.

22

14. באי צ׳י תקף בייג׳ואה וערף מאתיים וארבעים אלף ראשים.

3. הוא סייע לחאן לתקוף את צ׳ין, וצ׳ין הביסה את צבאנו בייג׳ואה.

3. צ׳ין הביסה אותנו בייג׳ואה, ערפה מאתיים וארבעים אלף ראשים ושבתה את המצביא סי.

6

6

19

31

23

15. ויי ז׳אן הודח מראשות הממשלה.

4

4

7

7. כלה התקבלה מצ׳ין.

20

32

24

16

5

5. צ׳ין כבשה מאתנו את העיר וואן.

8

8

21

33

25

17. ויי מסרה ארבע מאות לי ממזרח לנהר.

6. מאנג מאו זכה למעמד בכיר באמצעות מרמה.

6. מאתיים לי מאדמת וו־סווי נמסרו לצ׳ין.

9

9

22

34

26

18. שר האורח צָווֹ תקף את ויי, הגיע עד ג׳ה וכבש שישים ואחת ערים גדולות וקטנות.

7. צ׳ין תקפה אותנו וכבשה שישים ואחת ערים גדולות וקטנות.

7

10

10

23

35

27

19. בחודש העשירי נשא את התואר קיסר, ובחודש השנים־עשר שב להיות מלך. ז׳ן בי מת.

8

8

11. צ׳ין כבשה מאתנו את גווי־יאנג.

11

24

36. הוא נשא את התואר קיסר המזרח במשך חודשיים, ואז שב להיות מלך.

28

20

9. צ׳ין כבשה את הערים סין־יואן וצ׳ו־יאנג שלנו.

9

12

12

25

37

29

21. ויי מסרה את אן־יי ואת חה־ני׳.

10. מלך סונג מת בוון שלנו.

10. צ׳ין הביסה את צבאנו בסיה־שאן.

13

13

26

38. צ׳י השמידה את סונג.

30

22. מנג וו תקף את צ׳י.

11

11

14. הוא נפגש עם צ׳ין בג׳ונג־יאנג.

14. הוא נפגש עם צ׳ין בוואן.

27

39. צ׳ין כבשה מאתנו תשע ערים בזו אחר זו.

31

23. המפקד סָה לי השתתף עם חאן, ויי, יֶן וג׳או בתקיפת צ׳י, והם הביסוה.

12. הוא וצ׳ין תקפו את מערב נהר ג׳י שבצ׳י. הוא נפגש עם מלך צ׳ין בג׳ואו המערבית.

12. הוא וצ׳ין תקפו את מערב נהר ג׳י שבצ׳י. הוא נפגש עם מלך צ׳ין בג׳ואו המערבית.

15. הוא כבש מידי צ׳י את סי־יאנג.

15. הוא כבש מידי צ׳י את השטח שמצפון לנהר חוואי.

28. הוא השתתף עם צ׳ין ועם שלוש מדינות ג׳ין בתקיפת צ׳י. יֶן לבדה חדרה עד לין־דזה ולקחה את כלי האוצר שלה.

40. חמש המדינות תקפו יחד את המלך מין, והוא נמלט לג׳ו.

32

24. הוא נפגש עם צ׳ו בז׳אנג.

13. צ׳ין כבשה מאתנו את אן־צ׳נג; צבאה הגיע עד דה־ליאנג ושב.

13

16

16. הוא נפגש עם מלך צ׳ין בז׳אנג.

29

שנתו הראשונה של המלך שיאנג מצ׳י, פא־ג׳אנג.

33

25

14. היה שיטפון גדול. שנתו הראשונה של השליט חוואי מוויי.

14. הוא נפגש עם צ׳ין בין שתי מדינות ג׳ואו.

17. צ׳ין כבשה מאתנו שתי ערים.

17

30

2

34

26. ויי ז׳אן שב לכהן כראש ממשלה.

15

15

18. צ׳ין כבשה מאתנו את שה־צ׳נג.

18

31

3

35

27. הוא תקף את ג׳או וערף שלושים אלף ראשים. האדמה רעדה והחומות נהרסו.

16

16

19. צ׳ין הביסה את צבאנו וערפה שלושים אלף ראשים.

19. צ׳ין תקפה אותנו, והשטחים שמצפון לנהר חאן וכן שאנג־יונג נמסרו לה.

32

4

36

28

17

17

20. הוא נפגש עם מלך צ׳ין במיין־צ׳ה; לין שיאנג־ז׳ו התלווה אליו.

20. צ׳ין כבשה את צ׳ונג ואת סי־לינג.

33

5. יֶן צ׳י־ג׳יה נהרג.

37

29. באי צ׳י תקף את צ׳ו, כבש את יינג והמשיך מזרחה עד ג׳ינג־לינג; השטח נעשה נפת נאן.

18

18

21

21. צ׳ין כבשה מאתנו את יינג, שרפה את יי־לינג, והמלך נמלט לצ׳ן.

שנתו הראשונה של המלך חווי מיֶן.

6

38

30. באי צ״י קיבל את התואר האדון וּ־אן.

19

19

22

22. צ׳ין כבשה מאתנו את וּ ואת צ׳יין־ג׳ונג.

2

7

39

31

שנתו הראשונה של המלך אן־סי מויי. צ׳ין כבשה מאתנו שתי ערים. אחיו הצעיר, הנסיך וּ־ג׳י, קיבל את התואר האדון סין־לינג.

20

23

23. השטחים שצ״ין כבשה מאתנו לאורך הנהר מרדו בצ״ין.

3

8

40

32

2. צ״ין כבשה מאתנו שתי ערים וצבאה הגיע למרגלות דה־ליאנג. חאן באה לעזרתנו, ווון נמסרה לצ״ין תמורת שלום.

21. באו יֶוֶאן יצא לעזרת ויי, הובס בידי צ״ין ונמלט לקאי־פנג.

24

24

4

9

41

33

3. צ״ין כבשה מאתנו ארבע ערים וערפה ארבעים אלף ראשים.

22

25

25

5

10

42

34. באי צ׳י תקף את צבא ויי בחווא־יאנג. מאנג מאו נמלט; מצביאי שלוש מדינות ג׳ין נפלו בשבי ומאה וחמישים אלף ראשים נערפו.

4. נאן־יאנג נמסרה לצ׳ין תמורת שלום.

23

26

26

6

11

43

35

5. הוא תקף את יֵן.

שנתו הראשונה של המלך חוואן־חווי מחאן.

27

27. הוא תקף את יֵן. שנתו הראשונה של הדוכס צ׳ינג מלו.

7

12

44

36

6

2

28. לין שיאנג־ז׳ו תקף את צ׳י והגיע עד פינג־יי.

28

שנתו הראשונה של המלך וּ־צ׳נג מיֵן.

13

45

37

7

3. צ״ין תקפה את העיר אֶ־יוּ שלנו ולא כבשה אותה.

29. צ״ין תקפה את אֶ־יוּ של חאן. ג׳או שה הוביל צבא לתקוף את צ״ין והביסה תבוסה גדולה; הוא קיבל את התואר מא־פּוּ.

29

2

14. צ״ין וצ׳ו תקפו את גאנג־שואו שלנו.

46

38

8

4

30

30

3

15

47

39

9. צ׳ין כבשה מאתנו את העיר חוואי.

5

31

31

4

16

48

40. יורש העצר שהיה בן ערובה בויי מת, וגופתו הושבה לקבורה בג׳ה־יאנג.

10

6

32

32

5

17

49

41

11. צ׳ין כבשה מאתנו את לין־צ׳יו.

7

33

33

6

18

50

42. הקיסרית האלמנה סוואן מתה. האדון אן־גוֹ נעשה יורש העצר.

12

8

שנתו הראשונה של המלך סיאו־צ׳נג מג׳או. צ׳ין כבשה מאתנו שלוש ערים. האדון פינג־יואן נעשה ראש ממשלה.

34

7. טיין דאן מצ׳י כבש את ג׳ונג־יאנג.

19

51

43

13

9. צ׳ין כבשה מאתנו את שינג. עיר בוצרה על גדת נהר פן.

2

35

8

שנתו הראשונה של המלך ג׳יין מצ׳י.

52

44. צ׳ין תקפה את חאן וכבשה את נאן־יאנג.

14

10. צ׳ין תקפה אותנו בטאי־האנג.

3

36

9

2

53

45. צ׳ין תקפה את חאן וכבשה עשר ערים.

15

11

4

שנתו הראשונה של המלך קאו־ליה מצ׳ו. צ׳ין כבשה מאתנו את ג׳ואו. חוואנג סיה נעשה ראש ממשלה.

10

3

54

46. המלך יצא לנאן־ג׳נג.

16

12

5. ליין פּוֹ נשלח לעמוד בפני צ׳ין בצ׳אנג־פינג.

2

11

4

55

47. באי צ׳י הביס את ג׳או בצ׳אנג־פינג והרג ארבע מאות וחמישים אלף חיילים.

17

13

6. ג׳או קואו נשלח להחליף את ליין פו בפיקוד. באי צ׳י הביס את קואו ואת ארבע מאות וחמישים אלף חייליו.

3

12

5

56

48

18

14

7

4

13

6

57

49

19

15

8

5

14

7

58

50. ואנג חה וג׳נג אן־פינג צרו על חאן־דאן. כשחה השיב את צבאו כבש את סין־ג׳ונג.

20. הנסיך וו־ג׳י הציל את חאן־דאן, וצבא צ׳ין הסיר את המצור והסתלק.

16

9. צ׳ין צרה על חאן־דאן שלנו; צ׳ו ווי באו לעזרתנו.

6. האדון צ׳ו־שן הציל את ג׳או.

שנתו הראשונה של המלך סיאו מין.

8

59. המלך נאן מת.

51

21. חאן, ויי וצ׳ו הצילו את ג׳או בסין־ג׳ונג, וצבא צ׳ין חדל מן המלחמה.

17. צ׳ין תקפה אותנו ביאנג־צ׳נג. הוא יצא לעזרת ג׳או בסין־ג׳ונג.

10

7. הוא יצא לעזרת ג׳או בסין־ג׳ונג.

2

9

52. ג׳ואו המערבית נכבשה. ואנג ג׳י הוצא להורג בשוק.

22

18

11

8. הוא כבש את לו, ושליט לו קיבל נחלה בג׳ו.

3

10

53

23

19

12

9

שנתו הראשונה של המלך סי מִין.

11

54

24

20

13

10. הוא העתיק את מושבו לג׳וּ־יאנג.

2

12

55

25. שנתו הראשונה של השליט יואן מוויי.

21

14

11

3

13

56

26

22

15. האדון פינג־יואן מת.

12. ג׳ינג בּוֹ, מצביא עמוד הממלכה, מת.

4. הוא תקף את ג׳או; ג׳או הביסה את צבאו והרגה את לי פּוּ.

14

שנתו הראשונה של המלך סיאו־ון מצ׳ין.

27

23

16

13

5

15

שנתו הראשונה של המלך ג׳ואנג־שיאנג מצ׳ין, צ׳ו. מנג אָאוֹ כבש את צ׳נג־גאו ואת סינג־יאנג, ונפת סאן־צ׳ואן הוקמה לראשונה. לוּ בּוּ־ויי נעשה ראש ממשלה. ג׳ואו המזרחית נכבשה.

28

24. צ׳ין כבשה מאתנו את צ׳נג־גאו ואת סינג־יאנג.

17

14. צ׳ו השמידה את לו. הדוכס צ׳ינג הועבר לביין, נעשה אדם פרטי ופולחן אבותיו נפסק.

6

16

2. מנג אָאוֹ תקף את יוּ־דזה, סין־צ׳נג ולָאנְג־מָנְג של ג׳או וכבש שלושים ושבע ערים. היה ליקוי חמה.

29

25

18

15. נחלתו של האדון צ׳ון־שן הועברה לוו.

7

17

3. ואנג יי תקף את שאנג־דאנג. נפת טאי־יואן הוקמה לראשונה. וו־ג׳י נסיך ויי עמד בראש חמש המדינות והדף את צבאנו אל מעבר לנהר; מנג אאו הסיר את המצור והסתלק.

30. וו־ג׳י עמד בראש צבאות חמש המדינות והביס את צבא צ׳ין מעבר לנהר.

26. צ׳ין כבשה מאתנו את שאנג־דאנג.

19

16

8

18

שנתו הראשונה של הקיסר הראשון. ג׳ין־יאנג הותקפה ונכבשה, ותעלת ג׳נג גוו נחפרה.

31

27

20. צ״ין כבשה מאתנו את ג׳ין־יאנג.

17

9

19

2

32

28

21

18

10

20

3. מנג אאו תקף את חאן וכבש שלוש־עשרה ערים. ואנג יי מת.

33

29. צ״ין כבשה מאתנו שלוש־עשרה ערים.

שנתו הראשונה של המלך דאו־שיאנג מג׳או, יֵן.

19

11

21

4. בחודש השביעי כיסו ארבה את כל אשר תחת השמים. כל בן עם שהגיש אלף שה של דגן קיבל דרגת אצולה אחת.

34. האדון סין־לינג מת.

30

2. יורש העצר שב משהותו כבן ערובה בצ׳ין.

20

12. ג׳או כבשה מאתנו את וּ־סווי ואת פאנג־צ׳נג.

22

5. מנג אאו כבש עשרים ערים של ויי בסוואן־דזה, ונפת דונג הוקמה לראשונה.

שנתו הראשונה של המלך ג׳ינג־מין מויי. צ׳ין כבשה מאתנו עשרים ערים.

31

3. ראשי הממשלה של ג׳או ושל ויי נפגשו בקה וכרתו ברית.

21

13. ג׳וּ סין מת בג׳או.

23

6. חמש המדינות תקפו יחד את צ׳ין.

2. צ׳ין כבשה מאתנו את צ׳או־גה. ויי העתיקה את מושבה מפוּ־יאנג לִיֵה־וואנג.

32

4

22. המלך העתיק את מושבו מזרחה לשואו־צ׳וּן וקרא למקום יינג.

14

24

7. כוכב שביט נראה בצפון ובמערב. הקיסרית האלמנה סיה מתה. מנג אאו מת.

3. צ׳ין כבשה מאתנו את ג׳י.

33

5

23

15

25

8. לאו איי קיבל את התואר המרקיז צ׳אנג־סין.

4

34

6

24

16

26

9. כוכב שביט נראה וחצה את השמים. לאו איי חולל מרד, ואנשי ביתו הוגלו לשוּ. כוכב השביט נראה שוב.

5. צ׳ין כבשה מאתנו את יואן, פוּ־יאנג ויֶן.

שנתו הראשונה של המלך אן מחאן.

7

25. לי יואן הרג את האדון צ׳וּן־שן.

17

27

10. ראש הממשלה לו בּוּ־ויי הודח. צ׳י וג׳או באו ונערך משתה. הקיסרית האלמנה נכנסה לסיין־יאנג. נערך חיפוש גדול.

6

2

8. הוא נכנס לצ׳ין ונערך משתה.

שנתו הראשונה של המלך יוּ מצ׳ו, דאו.

18

28. הוא נכנס לצ׳ין ונערך משתה.

11. לו בּוּ־ויי הלך לחה־נאן. ואנג ג׳יין תקף את יֶה ואת אֶ־יוּ וכבש תשע ערים.

7

3

9. צ׳ין כבשה מאתנו את אֶ־יוּ ואת יֶה, תשע ערים בסך הכול.

2

19

29

12. גויסו חיילי ארבע נפות לסייע לויי לתקוף את צ׳ו. לו בּוּ־ויי מת. אנשי ביתו של לאו איי שהוגלו לשוּ הורשו לשוב.

8. צ׳ין סייעה לנו לתקוף את צ׳ו.

4

שנתו הראשונה של המלך צ׳יין מג׳או.

3. צ׳ין וויי תקפו אותנו.

20

30

13. חוואן יי תקף את פינג־יאנג, הרג את חו ג׳ה מג׳או וערף מאה אלף ראשים; אז פנה מזרחה לתקוף. מלך ג׳או הלך לחה־נאן. נראה כוכב שביט.

9

5

2. צ׳ין כבשה מאתנו את פינג־יאנג, הביסה את חו ג׳ה וערפה מאה אלף ראשים.

4

21

31

14. חוואן יי הכניע את פינג־יאנג, וו־צ׳נג ויי־אן. חאן שלחה את פיי אלינו, ואנו הרגנו אותו. מלך חאן ביקש להיות לנתין.

10

6

3. צ׳ין כבשה מאתנו את יי־אן.

5

22

32

15. צבא הוקם והגיע ליֵה. צבא הגיע לטאי־יואן. לאנג־מנג נכבשה.

11

7

4. צ׳ין כבשה מאתנו את לאנג־מנג ואת פאן־וו, וצבאה חנה ביֵה.

6

23. יורש העצר דאן, שהיה בן ערובה בצ׳ין, נמלט ושב.

33

16. לי־יי הוקמה. חיילים גויסו לקבל לידיהם את נאן־יאנג מחאן.

12. ערים הוגשו לצ׳ין.

8. צ׳ין באה לקבל את האדמה.

5. האדמה רעדה רעידה גדולה.

7

24

34

17. טנג, המזכיר הפנימי, תקף ולכד את המלך אן מחאן, כבש את כל אדמתו והקים את נפת יינג־צ׳ואן. הקיסרית האלמנה חוואַ־יאנג מתה.

13

9. צ׳ין שבתה את המלך אן והשמידה את חאן.

6

8

25

35

18

14. שנתו הראשונה של השליט ג׳יאו מוויי.

7

9

26

36

19. ואנג ג׳יין כבש את ג׳או ושבה את המלך צ׳יין בחאן־דאן. אֵם הקיסר מתה.

15

8. ואנג ג׳יין מצבאה של צ׳ין שבה את המלך צ׳יין בחאן־דאן. הנסיך ג׳יה הכריז על עצמו מלך דאי.

10. המלך יו מת, ואחיו הצעיר חאו עלה לשלטון והיה למלך איי. בחודש השלישי הרג פו־צ׳ו את המלך איי.

27

37

20. יורש העצר של יֵן שלח את ג׳ינג קה להתנקש במלך; המזימה נתגלתה. ואנג ג׳יין הוביל צבא לתקוף את יֵן.

שנתו הראשונה של המלך ג׳יה מויי.

שנתו הראשונה של המלך ג׳יה מדאי.

שנתו הראשונה של המלך פו־צ׳ו מצ׳ו. פו־צ׳ו היה אחיו הבכור למחצה של המלך איי.

28. יורש העצר דאן שלח את ג׳ינג קה להתנקש במלך צ׳ין, וצ׳ין תקפה אותנו.

38

21. ואנג בּן תקף את צ׳ו.

2

2

2. צ׳ין הביסה אותנו תבוסה גדולה וכבשה עשר ערים.

29. צ׳ין כבשה מאתנו את ג׳י ותפסה את יורש העצר דאן. המלך העתיק את מושבו לליאו־דונג.

39

22. ואנג בּן תקף את ויי, לכד את מלכה ג׳יה וכבש את כל אדמתה.

3. צ׳ין שבתה את המלך ג׳יה.

3

3

30

40

23. ואנג ג׳יין ומנג וּ תקפו והביסו את צבא צ׳ו והרגו את מצביאו שיאנג יֶן.

4

4. צ׳ין הביסה את המצביא שלנו שיאנג יֶן.

31

41

24. ואנג ג׳יין ומנג וּ הביסו את צ׳ו ושבו את מלכה פּוּ־צ׳וּ.

5

5. צ׳ין שבתה את המלך פּוּ־צ׳וּ והשמידה את צ׳ו.

32

42

25. ואנג בּן תקף את יֶן ושבה את המלך סי; אחר כך תקף ולכד את המלך ג׳יה מדאי. בחודש החמישי נערכה חגיגת שתייה גדולה בכל אשר תחת השמים.

6. ואנג בּן, מצביא צ׳ין, שבה את המלך ג׳יה, וצ׳ין השמידה את ג׳או.

33. צ׳ין שבתה את המלך סי, כבשה את ליאוֹ־דונג והשמידה את יֶן.

43

26. ואנג בּן תקף את צ׳י ושבה את המלך ג׳יין. כל אשר תחת השמים אוחד לראשונה והשליט נשא את התואר קיסר.

44. צ׳ין שבתה את המלך ג׳יין והשמידה את צ׳י.

27. שמו של הנהר שונה ל״מי החסד״. נוצרו שנים־עשר אנשי מתכת. בני העם נקראו ״שחורי הראש״. הכתב אוחד בכל אשר תחת השמים, והארץ חולקה לשלושים ושש נפות.

28. ארמון אה־פאנג נבנה. הקיסר יצא לחנג־שאן. דרכי המרכבות הוכשרו. הקיסר יצא לָאנְג־יֶה ונכנס בחזרה דרך נפת נאן. מקדש טאי־ג׳י נבנה. שלושים בתי אב קיבלו דרגת אצולה אחת.

29. בנפות ובמחוזות נערך חיפוש גדול במשך עשרה ימים. הקיסר יצא לָאנְג־יֶה ונכנס בחזרה בדרך שאנג־דאנג.

30

31. שמו של קורבן סוף השנה שונה ל״ג׳יה־פינג״. לכל שכונה הוענקו שישה שה אורז ושני כבשים לרגל ג׳יה־פינג. נערך חיפוש גדול במשך עשרים יום.

32. הקיסר יצא לג׳יה־שה ונכנס בחזרה בדרך נפת שאנג.

33. הנמלטים, הסוחרים והחתנים המתגוררים בבית חותניהם נשלחו לכבוש את לוּ־ליאנג, והוקמו נפות גווי־לין, נאן־חאי וסיאנג; מורשעים נשלחו לשמור עליהן. בצפון־מערב נכבשה אדמת הזיונג והפכה לשלושים וארבעה מחוזות. החומה הגדולה נבנתה מעל הנהר, ומנג טיין פיקד על שלוש מאות אלף חיילים.

34. מי שהוגלו בשל ניהול משפט שלא ביושר בנו את החומה הגדולה. אדמות יְוֶה בדרום נכבשו. תיקים שבהם הייתה טעות מכוונת או מקרית נבדקו מחדש.

35. הדרך הישרה נבנתה; היא יצאה מג׳יו־יואן והגיעה עד גאן־צ׳ואן.

36. בני עם הועברו לבייַ־חה וליוּ־ג׳ונג, ומורשעים הועברו לשלושה מקומות; הם קיבלו דרגת אצולה אחת. אבן נפלה בנפת דונג ועליה כתובת: ״הארץ תתחלק.״

37. בחודש העשירי יצא הקיסר לחווי־ג׳י וללָאנְג־יֶה. בדרכו חזרה הגיע לשה־צ׳יו ומת. בנו חוּ־חאי עלה לשלטון והיה לקיסר השני. מנג טיין נהרג. הקיסר נכנס בחזרה בדרך ג׳יו־יואן. מטבעות הוכנסו שוב למחזור.

שנתו הראשונה של הקיסר השני. ביום וּ־יין בחודש העשירי ניתנה חנינה כללית לעבריינים. בחודש האחד־עשר הוקם גן הארנבות. בחודש השנים־עשר הושלם ארמון אה־פאנג. בחודש התשיעי מרדו כל הנפות והמחוזות. צבא צ׳ו הגיע עד סי, וג׳אנג חאן תקף והדף אותו. השליט ג׳יאו מוויי הודח ונעשה אדם פשוט.

2. המצביא ג׳אנג חאן, המזכיר הבכיר סָה־מָה סין והמפקד דונג יי רדפו אחר צבא צ׳ו עד הנהר. ראשי הממשלה לי סָה ופנג צ׳וּ־ג׳י והמצביא פנג ג׳יה הוצאו להורג.

3. ג׳או גאו מרד והקיסר השני התאבד. גאו העמיד לשליט את דזה־יינג, בנו של אחי הקיסר השני. דזה־יינג עלה לשלטון, דקר למוות את גאו והשמיד את שלושת ענפי משפחתו. הנסיכים נכנסו לצ׳ין; יינג נכנע ונהרג בידי שיאנג יוּ. כעבור זמן קצר הומת יוּ, וכל אשר תחת השמים עבר לחאן.

הטבלה החודשית של תקופת המעבר בין צ׳ין לצ׳ו

ההיסטוריון הגדול קרא על התקופה שבין צ׳ין לצ׳ו ואמר: הראשון שקם למרד היה צ׳ן שה; את צ׳ין האכזרית השמיד בית סיאנג; ואת המהומה דיכא, את העריצים העניש ואת כל אשר תחת השמים השכין בשלום — ולבסוף עלה לכס הקיסר — בית האן. בתוך חמש שנים עבר השלטון שלוש פעמים. מאז היות האדם לא היה מי שקיבל את המנדט במהירות כזאת.

לפנים, כשעלו יוּ ושָׁיָה, הם צברו מעשים טובים והישגים עשרות שנים; מידתם הטובה הגיעה לכל העם, הם מילאו את מקום השליט בענייני השלטון ונבחנו בידי השמים, ורק אז עלו לכס. מלכותם של טאנג ושל וו באה לאחר שׁשָׁיֵה והוֹאוּ־ג׳י טיפחו אנושיות ונהגו בצדק יותר מעשרה דורות. שמונה מאות נסיכים התכנסו במנג־ג׳ין בלי שנקראו, ואף על פי כן סברו שטרם הגיעה השעה; רק לאחר מכן הדיחו והרגו. צ׳ין החלה בדוכס סיאנג; בלטה בימי ון ומוּ; ולאחר סיין וסיאו כרסמה בהדרגה בשש המדינות. יותר ממאה שנה חלפו עד שהקיסר הראשון הצליח לאחד את אנשי הכובעים והחגורות. כשמידה טובה כזאת ומאמץ כזה נדרשו, ניכר כמה קשה היה להשיג איחוד שכזה.

משהכריזה צ׳ין על קיסרות, חששה שהמלחמות לא ייפסקו כל עוד יש נסיכים. לכן לא העניקה אף שעל אדמה כנחלה, החריבה ערים נודעות, התיכה כלי נשק, עקרה את בעלי הכוח וביקשה להבטיח שלום לרבבת דורות. אולם עקבות המלוכה צמחו דווקא מן הסמטאות; בריתות אנכיות ומסעות עונשין עלו על אלה של שלוש השושלות. איסורי צ׳ין שמלפנים רק סייעו לאנשים הראויים לפנות את המכשולים. לפיכך, כאשר פרצו בכעסם ונעשו גיבורי כל אשר תחת השמים, כיצד ייתכן שמי שאין לו אדמה לא יהיה למלך? האם לזה

קוראת המסורת ״החכם הגדול״? האין אלה השמים? האין אלה השמים? מי שאינו חכם גדול — כיצד יוכל לקבל מנדט כזה ולהיות לקיסר?

צ׳ין

צ׳ו

סיאנג

ג׳או

צ׳י

האן

ין

ויי

חאן

השנה הראשונה לקיסר השני, החודש השביעי

המלך יין מצ׳ו, צ׳ן שה, הקים צבא ופלש לצ׳ין.

החודש השמיני

2. גה יינג כבש למען שה את ג׳יו־ג׳יאנג והעמיד את סיאנג צ׳יאנג למלך צ׳ו.

וו צ׳ן הגיע לראשונה לחאן־דאן והמליך את עצמו למלך ג׳או; תחילתו.

החודש התשיעי. צבא צ׳ו הגיע לסי.

3. צ׳ו ון הגיע עם צבאו לסי והובס. כששמע גה יינג ששה המליך את עצמו, הרג מיד את צ׳יאנג.

סיאנג ליאנג נקרא האדון וו־סין.

2

תחילת טיין דאן, מלך צ׳י. דאן היה איש די. ענפי בית טיין היו חזקים. בן דודו הצעיר היה ז׳ונג, ואחיו הצעיר של ז׳ונג היה חנג.

הדוכס מפיי קם לראשונה.

האן גוואנג כבש שטחים למען ג׳או עד ג׳י, והמליך את עצמו למלך יאן; תחילתו.

תחילת ג׳יו, מלך ויי. ג׳יו היה בצ׳ן ולא יכול היה לשוב למדינתו.

השנה השנייה, החודש העשירי

4. גה יינג הוצא להורג.

2

3

2. כשקם דאן, הרג את מושל די והמליך את עצמו.

2. תקף את חו־לינג ואת פאנג־יו והביס את צבא הפיקוח של צ׳ין.

2

2

החודש האחד־עשר

5. צ׳ו ון מת.

3

4. לי ליאנג הרג את וו צ׳ן; ג׳אנג אר וצ׳ן יו נמלטו.

3

3. הרג את מושל סה־שווי. כבש ממערב את סְוֵה. צ׳ו שה כבש במזרח את האזור שבין פנג לפיי.

3

3. צ׳י וג׳או העמידו יחד את צ׳ו שה, אך שה סירב ואמר: ״יש להעמיד את ויי ג׳יו.״

החודש השנים־עשר

6. צ׳ן שה מת.

4

4

4. יונג צ׳ה מרד בדוכס מפיי ומסר את פנג לויי. הדוכס מפיי שב לתקוף את פנג, אך לא הצליח לכובשה.

4

4. ג׳יו שב מצ׳ן והומלך.

החודש הראשון

תחילת ג׳ינג ג׳ו, מלך צ׳ו; צ׳ין ג׳יה העמידו.

5. ג׳או פינג, מצביאו של שה, מינה במרמה את סיאנג ליאנג לעמוד המדינה של צ׳ו וציווה עליו למהר מערבה ולהכות בצ׳ין.

תחילת סְיֵה, מלך ג׳או; ג׳אנג אר וצ׳ן יו העמידוהו.

5. נזף בג׳ינג ג׳ו על שהמליך את עצמו בלי לבקש את רשותנו.

5. כששמע הדוכס מפיי שהמלך ג׳ינג ג׳ו נמצא בליו, הלך להצטרף אליו ותקף עמו את צבא צ׳ין ממערב לדאנג.

5

5. ג׳אנג חאן כבר הביס את שה וצר על ג׳יו בלין־ג׳י.

החודש השני

2. ג׳יה היה למצביא העליון.

6. ליאנג חצה את הנהר; צ׳ן יינג וצ׳ינג בו נעשו כפופים לו.

2

6. ג׳ינג ג׳ו שלח את גונג־סון צ׳ינג לנזוף בצ׳י; צ׳ינג הוצא להורג.

6. כבש את דאנג ואסף ששת אלפים חיילים; יחד עם הקודמים היו לו תשעת אלפים איש.

6

6

החודש השלישי

3

7

3

7

7. תקף וכבש את סִיָה־יִי, ואז תקף את פנג, אך פנג לא נפלה. כששמע שצבאו של סיאנג ליאנג גדול, הלך לבקש לתקוף את פנג.

7

7

החודש הרביעי

4

8. ליאנג תקף והרג את ג׳ינג ג׳ו ואת צ׳ין ג׳יה, ואז נכנס לסווה; בצבאו היו יותר ממאה אלף איש.

4

8

8. הדוכס מפיי הלך לסווה להיפגש עם סיאנג ליאנג. ליאנג הוסיף לו חמשת אלפים חיילים; הוא תקף את פנג וכבשה. יונג צ׳ה נמלט לויי.

8

8. לין־ג׳י הייתה בסכנה; צ׳ו שה הלך לצ׳י ולצ׳ו לבקש הצלה.

החודש החמישי

9

5

9

9

9

9

החודש השישי

תחילת המלך חואי מצ׳ו. בירתו הייתה בשׁוּ־טָאי. הוא היה נכדו של המלך חואי הקודם, וליאנג העמידו.

10. ליאנג חיפש את נכדו של המלך חואי מצ׳ו, מצאו בין העם והעמידו למלך צ׳ו.

6

10. דאן בא להציל את לין־ג׳י; ג׳אנג חאן הרג את טיין דאן. ז׳ונג נמלט לדונג־אה.

10. הדוכס מפיי הלך לסווה; יחד העמידו את המלך חואי מצ׳ו.

10

10. ג׳יו התאבד, ולין־ג׳י נכנעה לצ׳ין.

תחילת צ׳נג, מלך האן.

החודש השביעי

2. צ׳ן יינג היה לעמוד המדינה.

11. גשמים כבדים ירדו מן השמים; שלושה חודשים לא נראו הכוכבים.

7

צ׳י העמידה את טיין ג׳יה למלך; צ׳ין צרה בחוזקה על דונג־אה.

11. הדוכס מפיי וסיאנג יו יצאו צפונה להציל את דונג־אה, הביסו את צבא צ׳ין בפו־יאנג ובמזרח טבחו בצ׳נג־יאנג.

11

באו, אחיו הצעיר של ג׳יו, נמלט לדונג־אה.

2

החודש השמיני

3

12. הציל את דונג־אה והביס את צבא צ׳ין; בעקבות הניצחון הגיע לדינג־טאו, וסיאנג ליאנג גילה יהירות.

8

צ׳ו הצילה את ז׳ונג; משהשתחרר שב, גירש את טיין ג׳יה והעמיד את שה, בנו של דאן, למלך צ׳י; תחילתו.

12. הדוכס מפיי וסיאנג יו כבשו מערבה והרגו את לי יו, מושל שלושת הנהרות, ביונג־צ׳יו.

12

3

החודש התשיעי

4. העתיק את הבירה לפנג־צ׳נג.

13. ג׳אנג חאן הביס והרג את סיאנג ליאנג בדינג־טאו. סיאנג יו נבהל והשיב את צבאו לפנג־צ׳נג.

9

2. טיין ג׳יה נמלט לצ׳ו; צ׳ו דחקה בצ׳י להציל את ג׳או. בגלל ג׳יה סירב טיין ז׳ונג ואמר: ״רק אם צ׳ו תהרוג את ג׳יה אוציא צבא.״ סיאנג יו כעס על טיין ז׳ונג.

13. כששמע הדוכס מפיי שסיאנג ליאנג מת, השיב את צבאו, הצטרף למלך חואי וחנה בדאנג.

13

ויי באו המליך את עצמו למלך ויי ובירתו הייתה בפינג־יאנג; תחילתו.

4

החודש התשיעי הנוסף.

5. סונג יי מונה למצביא העליון.

המלך חואי העניק לסיאנג יו את לו כנחלה, מינהו לסגן המצביא תחת סונג יי ושלחו צפונה להציל את ג׳או.

10. צבא צ׳ין צר על סִיֵה בג׳וּ־לוּ; צ׳ן יו יצא לאסוף חיילים.

3

14. המלך חואי העניק לדוכס מפיי את התואר מרקיז וּ־אן. הוא הנהיג מערבה את צבא נפת דאנג, והוסכם שהראשון שיגיע לסיין־יאנג ימלוך בה.

14

2

5

השנה השלישית, החודש העשירי

6

2

11. ג׳אנג חאן כבש את חאן־דאן והעביר את תושביה לחה־נֶיי.

4. טיין דוּ, מצביא צ׳י, מרד בז׳ונג והלך לסייע לסיאנג יו להציל את ג׳או.

15. הביס את מושל דונג־ג׳וּן ואת צבאו של ואנג לי מדרום לצ׳נג־וּ.

15. שלח את המצביא דזאנג טוּ להציל את ג׳או.

3

6

החודש האחד־עשר

7. ג׳י מונה למצביא העליון.

3. יו הרג במרמה את סונג יי, הנהיג את צבאו וחצה את הנהר להציל את ג׳ו־לו.

12

5

16

16

4

7

החודש השנים־עשר

8

4. הביס תבוסה גדולה את צבא צ׳ין למרגלות ג׳ו־לו; כל מצביאי הנסיכים נעשו כפופים לסיאנג יו.

13. חיל ההצלה של צ׳ו הגיע והמצור של צ׳ין הוסר.

6. טיין אן, נכדו של ג׳יין מלך צ׳י לשעבר, הכניע את ג׳י־ביי והצטרף לסיאנג יו בהצלת ג׳או.

17. בדרכו להציל את ג׳או הגיע ללי, צירף את צבאות חואנג סין וו פו, נלחם בצבא צ׳ין והביסו.

17

5. באו הציל את ג׳או.

8

החודש הראשון

9

5. שבה את ואנג לי, מצביא צ׳ין.

14. ג׳אנג אר כעס על צ׳ן יו; יו השליך את חותם המצביא והלך.

7

18

18

6

9

החודש השני

10

6. הביס את ג׳אנג חאן, וצבאו של חאן נסוג.

15

8

19. קיבל את צבאו של פנג יְוֶה בצ׳אנג־יי ותקף בהפתעה את צ׳ן־ליו. לפי עצת לי יי־ג׳י השיג הצבא מלאי תבואה.

19

7

10

החודש השלישי

11

7

16

9

20. תקף את קאי־פנג והביס את מצביא צ׳ין יאנג סיונג. סיונג נמלט לזיְנְג־יאנג, וצ׳ין ערפה את ראשו והציגה אותו לראווה.

20

8

11

החודש הרביעי

12

8. צ׳ו תקפה במרץ את ג׳אנג חאן. חאן נבהל ושלח את המזכיר הראשי סין לשוב לצ׳ין ולבקש תגבורת; ג׳או גאו נזף בו.

17

10

21. תקף את מושל יינג־יאנג, הביסו ממזרח לחומות יאנג־צ׳נג, כבש את ארץ האן וניתק מצפון את מעברות הנהר.

21

9

12

החודש החמישי

השנה השנייה, החודש הראשון

9. ג׳או גאו ביקש להרוג את סין. סין נבהל, נמלט וסיפר לג׳אנג חאן; יחד זממו למרוד בצ׳ין.

18

11

22

22

10

13

החודש השישי

2

10. ג׳אנג חאן וצ׳ו הסכימו על כניעה, אך הדבר טרם הוכרע; סיאנג יו הסכים ובכל זאת תקף אותו.

19

12

23. תקף את צ׳י, מושל נָאן־יאנג, והביסו ממזרח לחומות יאנג־צ׳נג.

23

11

14

החודש השביעי

3

11. סיאנג יו וג׳אנג חאן נפגשו במועד שנקבע בחורבות יין. ג׳אנג חאן ואנשיו כבר נכנעו; הם כרתו ברית, וחאן נעשה למלך יונג.

20

13

24. הכניע את נאן־יאנג והעניק נחלה למושל צ׳י.

24

12

15. שן יאנג הכניע את חה־נאן ונכנע לצ׳ו.

החודש השמיני. ג׳או גאו הרג את הקיסר השני.

4

12. מינה את דונג יי, מפקד צ׳ין שנכנע, ואת המזכיר הראשי סין למצביאים עליונים של צבא צ׳ין שנכנע.

21. מלך ג׳או סִיֵה נשאר במדינתו. צ׳ן יו נמלט והתגורר בנאן־פי.

14

25. תקף את מעבר וו וכבשו.

25

13

16

החודש התשיעי. דזה־יינג נעשה למלך.

5

13

22

15

26. תקף וכבש את יאו ואת לאן־טיין. לפי עצת המרקיז ליו, הכול נכנעו בלא קרב.

26

14

17

החודש העשירי

6

14. סיאנג יו הנהיג יותר מארבע מאות אלף חיילים של הנסיכים; הוא התקדם וכבש שטחים, ומערבה הגיע עד חה־נאן.

23. ג׳אנג אר הלך עם צ׳ו מערבה ונכנס לצ׳ין.

16

27. השנה הראשונה להאן. מלך צ׳ין דזה־יינג נכנע. הדוכס מפיי נכנס, כבש את סיין־יאנג, השכין שלום בצ׳ין ושב לחנות בבָּה־שאנג, להמתין להסכם הנסיכים.

27

15. הלך עם סיאנג יו לכבוש שטחים ולבסוף נכנס למעברים.

18

החודש האחד־עשר

7

15. יו הטמין במרמה וקבר חיים מאתיים אלף חיילי צ׳ין שנכנעו בסין־אן.

24

17

28. הדוכס מפיי פרסם שלושה כללים; אנשי צ׳ין שמחו מאוד.

28

16

19

החודש השנים־עשר

8. צ׳ו חולקה לארבע.

16. הגיע לגוואן־ג׳ונג, הרג את מלך צ׳ין דזה־יינג, טבח ושרף את סיין־יאנג. חילק את כל אשר תחת השמים והעמיד נסיכים.

25. ג׳או חולקה, ומדינת דאי הוקמה.

18. סיאנג יו נטר לז׳ונג וחילק את צ׳י לשלוש מדינות.

29. בינו לבין סיאנג יו הייתה איבה; נפגש עמו למרגלות סי והם יישבו את הסכסוך. יו הפר את ההסכם וחילק את גוואן־ג׳ונג לארבע מדינות.

29. דזאנג טוּ נכנס עמו; יאן חולקה לשתי מדינות.

17. ויי חולקה, ומדינת יין הוקמה.

20. האן חולקה, ומדינת חה־נאן הוקמה.

צ׳ו

סיאנג

ג׳או

צ׳י

האן

יִן

ויי

חאן

1. השנה הראשונה לקיסר הצדיק. הנסיכים הכתירו את המלך חואי לקיסר הצדיק.

17. סיאנג ג׳י המליך את עצמו להגמון־מלך של צ׳ו המערבית.

חולקה והייתה לחנג־שאן.

חולקה והייתה ללין־ג׳יאנג.

חולקה והייתה לג׳יו־ג׳יאנג.

26. שמה הוחלף לצ׳אנג־שאן.

חולקה והייתה לדאי.

19. שמה הוחלף ללין־דזי.

חולקה והייתה לג׳י־ביי.

חולקה והייתה לג׳יאו־דונג.

החודש הראשון. גוואן־ג׳ונג חולקה והאן הוקמה.

גוואן־ג׳ונג חולקה ויונג הוקמה.

גוואן־ג׳ונג חולקה וסאי הוקמה.

גוואן־ג׳ונג חולקה ודי הוקמה.

30. יאן.

חולקה והייתה לליאו־דונג.

18. שמה הוחלף לויי המערבית.

חולקה והייתה ליין.

21. האן.

חולקה והייתה לחה־נאן.

2. העביר את בירתו לצ׳ן שמדרום לנהר.

תחילת סיאנג ג׳י, ההגמון והאדון של צ׳ו המערבית; הוא ציווה על כל אשר תחת השמים ומשל בשמונה־עשר המלכים.

תחילת המלך וּ ז׳ווי, לשעבר שליט פאן.

תחילת המלך גונג אָאו, לשעבר עמוד המדינה של צ׳ו.

תחילת המלך יינג בו, לשעבר מצביא צ׳ו.

תחילת המלך ג׳אנג אר, לשעבר מצביא צ׳ו.

27. תחילת ג׳או סִיֶה כמלך; לשעבר מלך ג׳או.

תחילת המלך טיין דו, לשעבר מצביא צ׳י.

תחילת המלך טיין אן, לשעבר מצביא צ׳י.

20. תחילת המלך טיין שה, לשעבר מלך צ׳י.

החודש השני. תחילת מלך האן, לשעבר הדוכס מפיי.

תחילת המלך ג׳אנג חאן, לשעבר מצביא צ׳ין.

תחילת המלך סה־מה סין, לשעבר מצביא צ׳ין.

תחילת המלך דונג יי, לשעבר מצביא צ׳ין.

תחילת המלך דזאנג טו, לשעבר מצביא יאן.

31. תחילת המלך האן גוואנג, לשעבר מלך יאן.

19. תחילת המלך ויי באו, לשעבר מלך ויי.

תחילת המלך סה־מה אנג, לשעבר מצביא ג׳או.

22. תחילת המלך האן צ׳נג, לשעבר מלך האן.

תחילת המלך שן יאנג, לשעבר מצביא צ׳ו.

3

2. בירתו הייתה בפנג־צ׳נג.

2. בירתו הייתה בג׳ו.

2. בירתו הייתה בג׳יאנג־לינג.

2. בירתו הייתה בליו.

2. בירתו הייתה בסיאנג־גוו.

28. בירתו הייתה בדאי.

2. בירתו הייתה בלין־דזי.

2. בירתו הייתה בבו־יאנג.

21. בירתו הייתה בג׳י־מו.

החודש השלישי. בירתו הייתה בנאן־ג׳נג.

2. בירתו הייתה בפיי־צ׳יו.

2. בירתו הייתה בלי־יאנג.

2. בירתו הייתה בגאו־נו.

2. בירתו הייתה בג׳י.

32. בירתו הייתה בוו־ג׳ונג.

20. בירתו הייתה בפינג־יאנג.

2. בירתו הייתה בצ׳או־גה.

23. בירתו הייתה ביאנג־די.

2. בירתו הייתה בלוו־יאנג.

4

3. הנסיכים פירקו את צבאותיהם למרגלות סי, וכל אחד הלך למדינתו.

3

3

3

3

29

3

3

22

החודש הרביעי

3

3

3

3

33

21

3

24

3

5

4

4

4

4

4

30

4. טיין ז׳ונג תקף את דו; דו נכנע לצ׳ו.

4

23

החודש החמישי

4

4

4

4

34

22

4

25

4

6

5

5

5

5

5

31

תחילת טיין ז׳ונג, מלך צ׳י, לשעבר שר צ׳י.

5

24. טיין ז׳ונג תקף והרג את שה.

החודש השישי

5

5

5

5

35

23

5

26

5

7

6

6

6

6

6

32

2

6. טיין ז׳ונג תקף והרג את אן.

סופחה לצ׳י.

החודש השביעי

6

6

6

6

36

24

6

27. סיאנג יו הוציא את צ׳נג להורג.

6

8

7

7

7

7

7

33

3

סופחה לצ״י.

החודש השמיני

7. חאן הגן על פיי־צ״יו; האן צרה עליו.

7. סין נכנע להאן; ממלכתו בוטלה.

7. יי נכנע להאן; ממלכתו בוטלה.

7

37. דזאנג טוּ תקף את גוואנג בוו־ג׳ונג והשמידו.

25

7

תחילת ג׳נג צ׳אנג, מלך האן; סיאנג יו העמידו.

7

9

8

8

8

8

8

34

4

החודש התשיעי

8

סופחה להאן והייתה לנפות וֵיי־נאן וחֶה־שאנג.

סופחה להאן והייתה לנפת שאנג.

8

סופחה ליאן.

26

8

2

8

10. סיאנג יו חיסל את הקיסר הצדיק.

9

9

9

9

9. אר נכנע להאן.

35. סְיֶה שב למלוך על ג׳או.

5

החודש העשירי. המלך הגיע לשאן.

9

9

27

9

3

9

10

10

10

10

36

6

החודש האחד־עשר

10. האן כבשה מאתנו את לונג־סי.

10

28

10

תחילת סין, מלך האן; האן העמידה אותו.

סופחה להאן והייתה לנפת חה־נאן.

11

11

11

11

סִיֵה מינה את צ׳ן יו למלך דאי; הוא היה לשעבר אדון צ׳נג־אן.

37

7

החודש השנים־עשר

11

11

29

11

2

12

12

12

12

2

38

8. סיאנג ג׳י תקף את ז׳ונג. ז׳ונג נמלט לפינג־יואן, ואנשי פינג־יואן הרגוהו.

החודש הראשון

12. האן כבשה מאתנו את בֵּיי־די.

12

30

12

3

השנה השנייה, החודש הראשון

השנה השנייה, החודש הראשון

13

השנה השנייה, החודש הראשון

3

39

סיאנג ג׳י העמיד את טיין ג׳יה, מלך צ׳י לשעבר, למלך צ׳י.

החודש השני

השנה השנייה, החודש הראשון

השנה השנייה, החודש הראשון

31

13

4

2

2

14

2

4

40

2. חנג, אחיו הצעיר של טיין ז׳ונג, מרד בצ׳נג־יאנג ותקף את ג׳יה. ג׳יה נמלט לצ׳ו, וצ׳ו הרגה אותו.

החודש השלישי. המלך תקף את יין.

2

2

32. נכנע להאן.

14. נכנע להאן; אנג הודח.

5

3. סיאנג יו, בשלושים אלף חיילים, הביס את חמש מאות ושישים אלף חיילי האן.

3

15

3

5

41

תחילת טיין גוואנג, מלך צ׳י. גוואנג היה בנו של ז׳ונג; חנג העמידו.

החודש הרביעי. המלך תקף את צ׳ו והגיע לפנג־צ׳נג; הוא הובס ונמלט.

3

3

33. הצטרף להאן במלחמתה בצ׳ו.

הייתה לנפת חה־נַיי וסופחה להאן.

6. הצטרף להאן במלחמתה בצ׳ו.

4

4

16

4

6

42

2

החודש החמישי. המלך נמלט לִיינְג־יאנג.

4

4

34. באו שב ואז מרד בהאן.

7

5

5

17

5

7

43

3

החודש השישי. המלך נכנס למעברים והעמיד יורש עצר; אחר כך שב ליינג־יאנג.

5. האן הרגה את חאן בפיי־צ׳יו.

5

35

8

6

6

18

6

8

44

4

החודש השביעי

סופחה להאן והייתה לנפות לונג־סי, בֵּיי־די וג׳ונג־די.

6

36

9

7

7

19

7

9

45

5

החודש השמיני

7

37

10

8

8

20

8

10

46

6

החודש התשיעי

8

38. סין, מצביא האן, שבה את באו.

11

9

9

21

9

11

47

7

החודש התשיעי הנוסף.

9

סופחה להאן והייתה לנפות חה־דונג ושאנג־דאנג.

12

10

10

22

10

12. האן סין, מצביא האן, ערף את ראשו של צ׳ן יו.

48. האן השמידה את סְיֵה.

8

השנה השלישית, החודש העשירי

10

השנה השנייה, החודש הראשון

11

11

23

11

סופחה להאן והייתה לנפת טאי־יואן.

סופחה להאן והייתה לנפה.

9

החודש האחד־עשר

11

2

12

12

24

12. בו עצמו נכנע להאן; אדמתו סופחה לסיאנג ג׳י.

10

החודש השנים־עשר

12

3

השנה השלישית, החודש הראשון

השנה השלישית, החודש הראשון

25

11

החודש הראשון

השנה השלישית, החודש הראשון

4

2

2

26

12

החודש השני

2

5

3

3

27

13

החודש השלישי

3

6

4

4

28

14

החודש הרביעי. צ׳ו צרה על המלך ביינג־יאנג.

4

7

5

5

29

15

החודש החמישי

5

8

6

6

30

16

החודש השישי

6

9

7

7

31. המלך אָאו מת.

17

החודש השביעי. המלך יצא מיינג־יאנג.

7

10

8

8

תחילת חואן, מלך לין־ג׳יאנג, בנו של אָאו.

18

החודש השמיני. ג׳ואו קה והדוכס דזונג הרגו את ויי באו.

8

11

9

9

2

19

החודש התשיעי

9

12

10

10

3

20

השנה הרביעית, החודש העשירי

10

השנה השלישית, החודש הראשון

11. האן סין, מצביא האן, הביס והרג את לונג צ׳יה.

11

4

תחילת ג׳אנג אר, מלך ג׳או; האן העמידה אותו.

21. האן סין, מצביא האן, תקף והרג את גוואנג.

החודש האחד־עשר

11

2

12

12

5

2

סופחה להאן והייתה לנפה.

החודש השנים־עשר

12

3

השנה הרביעית, החודש הראשון

השנה הרביעית, החודש הראשון

6

3

החודש הראשון

השנה הרביעית, החודש הראשון

4

2

2

7

4

תחילת האן סין, מלך צ׳י; האן העמידה אותו.

החודש השני. סין הועמד למלך צ׳י.

2

5

3. ג׳ואו קה, הצנזור של האן, נפל בידי צ׳ו ומת.

3

8

5

2

החודש השלישי. ג׳ואו קה נפל בידי צ׳ו.

3

6

4

4

9

6

3

החודש הרביעי. המלך יצא מיינג־יאנג. באו מת.

4

7

5

5

10

7

4

החודש החמישי

5

8

6

6

11

8

5

החודש השישי

6

9

7

7

12

תחילת יינג בו, מלך חואי־נאן; האן העמידה אותו.

9

6

החודש השביעי. בו הועמד למלך חואי־נאן.

7

10

8

8

13

2

10

7

החודש השמיני

8

11

9

9

14

3

11

8

החודש התשיעי. הדוכס הגדול והקיסרית לו שבו מצ׳ו.

9

12

10

10

15

4

12

9

השנה החמישית, החודש העשירי

10

השנה הרביעית, החודש הראשון

11

11

16

5

השנה השנייה, החודש הראשון

10

החודש האחד־עשר

11

2

12. ג׳י הוצא להורג.

12

17. האן שבתה את חואן.

6

2

11

החודש השנים־עשר

12

3

האן סין, מלך צ׳י, הועבר להיות מלך צ׳ו.

13. הועבר למלוך על צ׳אנג־שה.

סופחה להאן והייתה לנפת נאן.

7. ממלכת חואי־נאן.

3. ממלכת ג׳או.

12. הועבר למלוך על צ׳ו; אדמתו סופחה להאן והייתה לארבע נפות.

החודש הראשון. סיאנג ג׳י נהרג, כל אשר תחת השמים נרגע והנסיכים נעשו נתיני האן.

השנה החמישית, החודש הראשון. ממלכת יאן.

ממלכת ליאנג הוקמה מחדש.

4. סין, מלך האן, הועבר למלוך על דאי; בירתו הייתה במָה־יי.

לין־ג׳יאנג חולקה והייתה לממלכת צ׳אנג־שה.

2

סופחה לממלכת חואי־נאן.

8

4

החודש השני. ביום ג׳יה־וּ שינה המלך את תוארו ועלה לכס הקיסר בדינג־טאו.

2

תחילת פנג יְוֶה, מלך ליאנג.

5

וּ ז׳וּוי, מלך חנג־שאן, נעשה למלך צ׳אנג־שה.

3

9

5

החודש השלישי

3

2

6

2

4

10

6

החודש הרביעי

4

3

7

3

5

11

7

החודש החמישי

5

4

8

4

6

12

8

החודש השישי. הקיסר נכנס למעברים.

6

5

9

5

7

השנה השנייה, החודש הראשון

9. אר מת; שמו שלאחר המוות היה המלך ג׳ינג.

החודש השביעי

7

6

10

6. מת; שמו שלאחר המוות היה המלך ון.

8

2

תחילת ג׳אנג אָאו, מלך ג׳או, בנו של אר.

החודש השמיני. הקיסר הנהיג בעצמו את הצבא כדי להעניש את יאן.

8

7

11

תחילת צ׳ן, המלך צ׳נג מצ׳אנג־שה, בנו של ז׳וי.

9. המלך קיבל אליו את ג׳ונג־לי מו, מצביאו לשעבר של סיאנג יו; הוא ערף את ראשו והודיע על כך.

3

2

החודש התשיעי

9. מרד בהאן; טו נשבה.

8

12

2

10

4

3

החודש התשיעי הנוסף.

תחילת לוּ גוואן, מלך יאן, לשעבר המפקד העליון של האן.

9

השנה החמישית, החודש הראשון

3

הטבלה השנתית של מלכי המדינות מאז עליית האן

ההיסטוריון הגדול אומר: התקופה שלפני יין רחוקה מאוד. ג׳ואו העניקה נחלות בחמש דרגות: דוכס, מרקיז, רוזן, ויקונט וברון. ואולם כשהעניקה לבו־צ׳ין ולקאנג־שו נחלות בלו ובווי, כל אחת בת ארבע מאות לי, היה זה מכוח החובה לקרב את הקרובים ולשבח בעלי מידה; לטאי־גונג בצ׳י ניתנה ארץ כשיעור חמש נחלות של מרקיזים, כדי לכבד את עמלו. המלכים וו, צ׳נג וקאנג העניקו כמה מאות נחלות, ומהן חמישים וחמש לבני אותו שם משפחה; הגדולות לא עלו על מאה לי והקטנות היו בנות שלושים לי, כדי לסייע לבית המלוכה ולהגן עליו. גוואן, צאי, קאנג־שו, צאו וג׳נג חרגו מן המידה לכאן או לכאן. אחרי המלכים לי ויו נחלש בית המלוכה, ומדינות חזקות של מרקיזים ורוזנים קמו; בן השמים נחלש ולא יכול היה לתקנן. לא שמידתו לא הייתה טהורה, אלא שמצבו וכוחו היו חלשים.

כשקמה האן סודרו שתי דרגות. בשנותיו האחרונות של הקיסר המייסד נקבע שכל מי שאינו לבית ליו ומלך, וכל מי שלא היה בעל הישג והקיסר לא מינהו למרקיז, יומת בהסכמת הארץ כולה. בניו ואחיו של הקיסר המייסד, בני אותו שם משפחה, מלכו בתשע מדינות; רק צ׳אנג־שה הייתה בידי בית אחר, ולמעלה ממאה מבעלי ההישגים היו מרקיזים. ממזרח ליאן־מן ולטאי־יואן ועד ליאו־יאנג השתרעו מדינות יֶן ודאי; מדרום לצ׳אנג־שאן, מן הפנייה שמאלה של רכס טאי־חאנג, מעבר לנהר הצהוב ולנהר ג׳י, וממזרח לאה ולג׳ן עד הים, השתרעו מדינות צ׳י וג׳או; ממערב לצ׳ן, דרומה עד תשעת החשדות, ומזרחה לאורך היאנגצה, החוואי, הגו והסה עד קווי־ג׳י, השתרעו מדינות ליאנג, צ׳ו, חוואי־נאן וצ׳אנג־שה. כולן גבלו מבחוץ בעמי חו ויואה. ואילו בפנים הארץ,

מצפון להרים וממזרח להם, הייתה כל הארץ בידי הנסיכים; הגדולות שבמדינותיהם כללו חמש או שש נפות ועשרות ערים רצופות, והקימו את מאה המשרות, ארמונות וביתני תצפית, מתוך התנשאות על בן השמים. בידי האן לבדה נותרו שלוש נפות הנהר, דונג, יינג־צ׳ואן ונאן־יאנג; ממערב לג׳יאנג־לינג עד שוּ, ומיונ־ג׳ונג בצפון עד לונג־סי, יחד עם תחום המזכיר הפנימי — בסך הכול חמש־עשרה נפות. ואף בתוכן היו לנשיאות ולמרקיזים נחלות שמהן ניזונו. מדוע? הארץ כולה אך זה עתה נרגעה, וקרובי הדם בני אותו שם משפחה היו מעטים; לכן הרחיבו וחיזקו את נחלות הבנים מבנות־הלוויה, כדי להשקיט את ארבעת הימים ולשמור עליהם, וכדי לתמוך בבן השמים ולהגן עליו.

במהלך מאה השנים שבהן התבססה האן הלכו הקרובים והתרחקו. מקצת הנסיכים נעשו גאוותנים ומותרותיהם רבו; הם הורגלו לתוכניותיהם של שרים סוררים וחוללו הפקרות. הגדולים מרדו, והקטנים סטו מן החוק; כך סיכנו את חייהם, איבדו את גופם ואת מדינתם. בן השמים התבונן בעת העתיקה, ואחר כך הוסיף על חסדו: הוא התיר לנסיכים להרחיב את החסד ולחלק מדינות ונחלות לבניהם ולאחיהם. משום כך חולקה צ׳י לשבע, ג׳או לשש, ליאנג לחמש וחוואי־נאן לשלוש; גם בני הענפים והפילגשים של בן השמים נעשו מלכים, ובני הענפים והפילגשים של המלכים נעשו מרקיזים — למעלה ממאה במספר. בימי מרד וּ וצ׳ו, לפניו ואחריו, נגרעה לעתים אדמה מן הנסיכים בשל עבירותיהם. לכן ליין ולדאי לא נותרו נפות הספר הצפוני, ולוּ, חוואי־נאן וצ׳אנג־שה לא נותרו נפות הספר הדרומי; הנפות המרוחקות, ההרים הנודעים, האגמים והחופים של צ׳י, ג׳או, ליאנג וצ׳ו נמסרו כולם להאן. הנסיכים נחלשו בהדרגה: מדינה גדולה לא מנתה יותר מעשר וכמה ערים, ונחלת מרקיז קטן

לא השתרעה יותר מכמה עשרות לי. למעלה היה די בהן למלא את חובת המס והמנחה, ולמטה היה די בהן לכלכל את הקורבנות; כך שימשו גדר וסיוע לבירה. ואילו להאן היו שמונים או תשעים נפות, משולבות בין מדינות הנסיכים ומשיקות זו לזו כשיני כלב. היא החזיקה במעברים הצרים וביתרונות הארץ, חיזקה את הגזע הראשי והחלישה את הענפים והעלים. דרגות הגבוה והנמוך היו ברורות, וכל הדברים מצאו את מקומם.

אני, צ״יין, רשמתי בזהירות את הנסיכים מימי הקיסר המייסד ועד עידן טאי־צ׳ו, וערכתי למטה טבלה של הזמנים שבהם נוספו נחלותיהם או נגרעו, כדי שבני הזמן והדורות יוכלו לעיין בה. אף שכוחו של מצב מדיני עשוי להיות רב, בעיקרו הוא מיוסד על אנושיות וצדק.

האן

צ׳ו

צ׳י

ג׳ינג

חוואי־נאן

ין

ג׳או

ליאנג

חוואי־יאנג

דאי

צ׳אנג־שה

השנה הראשונה לקיסר המייסד

הבירה הייתה בפנג־צ׳נג.

הבירה הייתה בלין־דזי.

הבירה הייתה בוּ.

הבירה הייתה בשואו־צ׳וּן.

הבירה הייתה בג׳י.

הבירה הייתה בחאן־דאן.

הבירה הייתה בחוואי־יאנג.

הבירה הייתה בצ׳ן.

הבירה הייתה במָה־יי.

2

בחודש האחד־עשר החלה שנתו הראשונה של המלך האן סין.

3

2

4

שנתו הראשונה של המלך סין, לשעבר ראש הממשלה.

בחודש העשירי, ביום יי־צ׳ו, החלה שנתו הראשונה של המלך יינג בו.

שנתו הראשונה של המלך ג׳אנג אר; הוא מת.

3

5

שנתו הראשונה של סין, מלך צ׳י, לאחר שהועבר להיות מלך צ׳ו. הוא מרד והודח.

2. הועבר לצ׳ו.

2

בחודש התשיעי הנוסף, ביום ז׳ן־דזה, החלה שנתו הראשונה של המלך לוּ וָאן.

שנתו הראשונה של המלך אָאו; אָאו היה בנו של אר.

שנתו הראשונה של המלך פנג יֶוּה.

4. הוא נכנע לשיונגנו; המדינה בוטלה ונעשתה נפה.

בחודש השני, ביום יי־ווי, החלה שנתו הראשונה של המלך ון, וּו ז׳ווי; הוא מת.

6

בחודש הראשון, ביום בינג־וו, החלה שנתו הראשונה של המלך ג׳יאו. ג׳יאו היה אחיו הצעיר של הקיסר המייסד.

בחודש הראשון, ביום ג׳יה־דזה, החלה שנתו הראשונה של המלך דאו־חווי, פיי. פיי היה בנו של הקיסר המייסד.

בחודש הראשון, ביום בינג־וו, החלה שנתו הראשונה של המלך ליו ג׳יה.

3

2

2

2

שנתו הראשונה של המלך צ׳נג, צ׳ן.

7

2

2

2

4

3

3

3

2

8

3

3

3

5

4

4. הודח.

4

3

9

4. בא לחצר.

4. בא לחצר.

4

6. בא לחצר.

5

שנתו הראשונה של המלך יין, ז׳וּ־יִי. ז׳ו־יִי היה בנו של הקיסר המייסד.

5. בא לחצר.

4

10

5. בא לחצר.

5. בא לחצר.

5. בא לחצר.

7. בא לחצר; אחר כך מרד והוצא להורג.

6. בא לחצר.

2

6. בא לחצר; אחר כך מרד והוצא להורג.

מדינת דאי הוקמה מחדש ובירתה הייתה בג׳ונג־דו.

5. בא לחצר.

11

6

6

6. הוא נהרג בידי יינג בו; המדינה בוטלה ונעשתה נפה.

בחודש השנים־עשר, ביום גנג־וו, החלה שנתו הראשונה של המלך לי, צ׳אנג. צ׳אנג היה בנו של הקיסר המייסד.

.7

3

בחודש השני, ביום בינג־וו, החלה שנתו הראשונה של המלך חווי. חווי היה בנו של הקיסר המייסד.

בחודש השלישי, ביום בינג־יין, החלה שנתו הראשונה של המלך יואו. יואו היה בנו של הקיסר המייסד.

בחודש הראשון, ביום בינג־דזה, החלה שנתו הראשונה של המלך.

6

12

7

7

שמה שונה למדינת וו. בחודש העשירי, ביום סין־צ׳ו, החלה שנתו הראשונה של המלך בי. בי היה בנו של ג׳ונג, אחיו של הקיסר המייסד, ולשעבר מרקיז פיי.

2

בחודש השני, ביום ג׳יה־וו, החלה שנתו הראשונה של המלך לינג, ג׳יין. ג׳יין היה בנו של הקיסר המייסד.

4. מת.

2

2

2

7

השנה הראשונה לקיסר שיאו־חווי

8

8

2

3

2

מלך חוואי־יאנג הועבר לג׳או; שמו היה יואו, וזו הייתה שנתו הראשונה. הוא היה למלך יו.

3

נעשתה נפה.

3

8

2

9. בא לחצר.

9. בא לחצר.

3

4

3

2

4

4

שנתו הראשונה של המלך איי, חווי.

3

10

10

4

5

4

3

5

5

2

4

11. בא לחצר.

11. בא לחצר.

5

6. בא לחצר.

5

4. בא לחצר.

6

6

3

5

12

12

6. בא לחצר.

7

6. בא לחצר.

5

7

7

4

6

13

13. מת.

7

8

7

6

8

8

5

7

14. בא לחצר.

מדינת לוּ הוקמה לראשונה.

שנתו הראשונה של המלך איי, שיאנג.

8. בא לחצר.

9. בא לחצר.

8. בא לחצר.

7. בא לחצר.

מדינת צ׳אנג־שאן הוקמה לראשונה.

9. בא לחצר.

מדינת לוּ הוקמה לראשונה.

מדינת חוואי־יאנג הוקמה מחדש.

9

6

השנה הראשונה לקיסרית גאו

15

בחודש הרביעי החלה שנתו הראשונה של המלך ג׳אנג יֶן. יֶן היה נכדה מצד בתה של הקיסרית גאו ובנו של אָאו, מלך ג׳או לשעבר.

2

9

10

9

8

בחודש הרביעי, ביום סין־מאו, החלה שנתו הראשונה של המלך איי, בו־יי; הוא מת.

10

בחודש הרביעי, ביום סין־מאו, החלה שנתו הראשונה של המלך טאי מבית לו; הוא מת.

בחודש הרביעי, ביום סין־מאו, החלה שנתו הראשונה של המלך חוואי, צ׳יאנג. צ׳יאנג היה בנו של הקיסר חווי.

10

7

2

16

2

3

10

11

10

9

בחודש השביעי, ביום גווי־סה, החלה שנתו הראשונה של המלך יי, אחיו הצעיר של המלך איי. יי היה בנו של שיאו־חווי, ולשעבר מרקיז שיאנג־צ׳נג; הוא הועמד לקיסר.

11

בחודש האחד־עשר, ביום גוי־חאי, החלה שנתו הראשונה של המלך לוּ ג׳יה. ג׳יה היה בנו של המלך סוּ.

2

11

שנתו הראשונה של המלך גונג, יוֹאוּ.

3

17

3

4. בא לחצר.

11

12

11

10

2

12

2

3

12

2. בא לחצר.

4

18

4

5

12

13

12

11

בחודש החמישי, ביום בינג־צ׳ן, החלה שנתו הראשונה של המלך צ׳או. צ׳או היה בנו של הקיסר חווי ולשעבר מרקיז ג׳ה.

13

3

4

13

3

5

19

5

6

13

14. בא לחצר.

13

12

2

14

4

5. לא היה לו יורש.

14

4

6

20

6

7

מדינת לאנג־יה הוקמה לראשונה.

14

15

14

13

3

15

ג׳יה הודח. בחודש השביעי, ביום בינג־צ׳ן, החלה שנתו הראשונה של לוּ צ׳אן. צ׳אן היה אחיו הצעיר של המלך סוּ ולשעבר מרקיז סיאו.

שנתו הראשונה של המלך וּ. וּ היה בנו של הקיסר שיאו־חווי ולשעבר מרקיז חו־גוואן.

15

5

7

21

7

8

שנתו הראשונה של המלך דזה, לשעבר מרקיז יינג־לינג.

15

16

15. שושלתו נפסקה.

.

4

. הוא הועבר למלוך על ג׳או והתאבד. שנתו הראשונה של המלך לוּ צ׳אן.

לוּ צ׳אן הועבר למלוך על ליאנג. בחודש השני, ביום דינג־סה, החלה שנתו הראשונה של המלך טאי, בנו של הקיסר חווי.

2

16

6

8

22

8

9

2

16

17

בחודש העשירי, ביום סין־צ׳ו, החלה שנתו הראשונה של המלך לוּ טונג. הוא היה בנו של המלך סוּ ולשעבר מרקיז דונג־פינג. בחודש התשיעי הוצא להורג והמדינה בוטלה.

שנתו הראשונה של המלך לוּ לוּ. הוא היה בן אחיה של הקיסרית לוּ ומרקיז חו־לינג. הוא הוצא להורג והמדינה בוטלה.

5. לא היה בנו; הוא הוצא להורג והמדינה בוטלה ונעשתה נפה.

2. נמצא אשם והוצא להורג; ארצו נעשתה נפה.

2

3. וּ הוצא להורג והמדינה בוטלה.

17

7

השנה הראשונה לקיסר שיאו־ון

23

9. הודח ונעשה מרקיז.

10. מת.

נפת צ׳נג־יאנג הוקמה לראשונה.

ג׳י־ביי הוקמה לראשונה.

3. הועבר ליין.

17

18

בחודש העשירי, ביום גנג־שׁוּ, הועבר דזה, מלך לאנג־יה, ליין; זו הייתה שנתו הראשונה, והוא היה למלך ג׳ינג.

בחודש העשירי, ביום גנג־שׁוּ, החלה שנתו הראשונה של סווי, מלך ג׳או, בנו של המלך יו.

השטח חולק והוקמה מדינת חה־ג׳יין, שבירתה לה־צ׳נג.

מדינת טאי־יואן הוקמה לראשונה ובירתה ג׳ין־יאנג.

ממלכת ליאנג הוקמה מחדש.

18. נעשה לקיסר ון.

8

2

שנתו הראשונה של המלך יי, יינג.

שנתו הראשונה של המלך ון, דזה.

בחודש השני, ביום יי־מאו, החלה שנתו הראשונה של המלך ג׳ינג, ג׳אנג. ג׳אנג היה בנו של המלך דאו־חווי ולשעבר מרקיז ג׳ו־שוּ׳.

בחודש השני, ביום יי־מאו, החלה שנתו הראשונה של המלך שינג־ג׳ו. שינג־ג׳ו היה בנו של המלך דאו־חווי ולשעבר מרקיז דונג־מו.

המדינה בוטלה ונעשתה נפה.

18

19

2. מת.

2

בחודש השני, ביום יי־מאו, החלה שנתו הראשונה של המלך ון, פי־צ׳יאנג. פי־צ׳יאנג היה בנו של המלך יו מג׳או.

בחודש השני, ביום יי־מאו, החלה שנתו הראשונה של המלך שן. שן היה בנו של הקיסר ון.

בחודש השני, ביום יי־מאו, החלה שנתו הראשונה של המלך חוואי, שנג. שנג היה בנו של הקיסר ון.

בחודש השני, ביום יי־מאו, החלה שנתו הראשונה של המלך וו. וו היה בנו של הקיסר ון.

9

3

2

2

2

נעשתה נפה.

19. בא לחצר.

20. בא לחצר.

שנתו הראשונה של המלך קאנג, ג׳יה.

3

2

2

2

מדינת חוואי־יאנג הוקמה מחדש.

2. הועבר לחוואי־יאנג.

שנתו הראשונה של המלך ג׳ינג, ג׳ו.

4

3

3

שנתו הראשונה של המלך גונג, סי.

20

21

2

4

3

3. תוארו שונה למלך דאי.

3

השנה השלישית לאחר שהמלך וו מדאי הועבר לחוואי־יאנג.

3. שן, מלך טאי־יואן, שינה את תוארו למלך דאי; זו הייתה שנתו השלישית. למעשה ישב בטאי־יואן, והוא היה למלך שיאו.

2

5

4. מת.

4

2

21

22

3

5

4

4

4

4

3

6

שנתו הראשונה של המלך וו.

5

3

22

23. המלך נהג בלי דרך; הוא הוגלה לשוו, מת ביונג, והמדינה נעשתה נפה.

4

6

5

5

5

5

4

7

2

6

4

23

5

7. בא לחצר.

6

6. בא לחצר.

6. בא לחצר.

6. בא לחצר.

5

8

3

7. בא לחצר.

5

24

6. בא לחצר.

8

7. בא לחצר.

7

7

7

6

9

4

8

6. בא לחצר.

25

7

9

8

8

8. בא לחצר.

8

7

10

5

9

7

26

8

10

9

9

9

9

8. בא לחצר.

11

6

10

8. הועבר לחוואי־נאן. ארצו נעשתה נפה הכפופה לצ׳י.

27

9

11

10

10. בא לחצר ומת בלי יורש.

10. בא לחצר, הועבר לליאנג, וארצו נעשתה נפה.

10. בא לחצר.

9

12

7

11. בא לחצר.

28

שנתו הראשונה של סי, מלך צ׳נג־יאנג, לאחר שהועבר לחוואי־נאן.

10

12. בא לחצר.

11. בא לחצר.

11. וו, מלך חוואי־יאנג, הועבר לליאנג; הוא היה למלך שיאו.

11

10

13

8. בא לחצר.

12

29

2

11

13

12

12

12

11

14

9

13

30

3

12. בא לחצר.

14

13. מת.

13

13

12

15

10

מדינת חנג־שאן הוקמה לראשונה.

14. מת בלי יורש.

מדינת צ׳נג־יאנג הוקמה מחדש.

מדינת ג׳י־ביי הוקמה מחדש.

השטח חולק והוקמה מדינת ג׳י־נאן.

השטח חולק והוקמה מדינת דזה־צ׳ואן, שבירתה ג׳ו.

השטח חולק והוקמה מדינת ג׳יאו־סי, שבירתה יואן.

השטח חולק והוקמה מדינת ג׳יאו־דונג, שבירתה ג׳י־מו.

31

4. הועבר לצ׳נג־יאנג.

13. בא לחצר.

15

שנתו הראשונה של המלך איי, פו. הוא מת בלי יורש, והמדינה בוטלה ונעשתה נפה.

מדינת לו־ג׳יאנג הוקמה לראשונה.

14. בא לחצר.

14

13

16

11

בחודש הרביעי, ביום בינג־יין, החלה שנתו הראשונה של המלך בו. הוא היה בנו של המלך לי מחוואי־נאן ולשעבר מרקיז אן־יאנג.

בחודש הרביעי, ביום בינג־יין, החלה שנתו הראשונה של המלך שיאו, ג׳יאנג־לו. הוא היה בנו של המלך דאו־חווי מצ׳י ולשעבר מרקיז יאנג־שוּ.

השנה השלוש־עשרה לאחר שהמלך סי מחוואי־נאן הועבר לצ׳נג־יאנג.

בחודש הרביעי, ביום בינג־יין, החלה שנתו הראשונה של המלך ג׳ה. הוא היה בנו של המלך דאו־חווי מצ׳י ולשעבר מרקיז אן־דוּ.

בחודש הרביעי, ביום בינג־יין, החלה שנתו הראשונה של המלך פי־גוואנג. הוא היה בנו של המלך דאו־חווי מצ׳י ולשעבר מרקיז לה.

בחודש הרביעי, ביום בינג־יין, החלה שנתו הראשונה של המלך סיין. הוא היה בנו של המלך דאו־חווי מצ׳י ולשעבר מרקיז וּ־צ׳נג.

בחודש הרביעי, ביום בינג־יין, החלה שנתו הראשונה של המלך אנג. הוא היה בנו של המלך דאו־חווי מצ׳י ולשעבר מרקיז פינג־צ׳אנג.

בחודש הרביעי, ביום בינג־יין, החלה שנתו הראשונה של המלך שיונג־צ׳וּ. הוא היה בנו של המלך דאו־חווי מצ׳י ולשעבר מרקיז באי־שה.

32

בחודש הרביעי, ביום בינג־יין, החלה שנתו הראשונה של המלך אן. הוא היה בנו של המלך לי מחוואי־נאן ולשעבר מרקיז פוּ־לינג.

14

16

בחודש הרביעי, ביום בינג־יין, החלה שנתו הראשונה של המלך צה. הוא היה בנו של המלך לי מחוואי־נאן ולשעבר מרקיז יאנג־ג׳ואו.

15

15

14

השנה הראשונה של התקופה המאוחרת

12

2

2

14

2

2

2

2

2

33

2

15

17

2

16

16

15

2

13

3

3

15

3

3

3

3

3

34

3

16

18

3

17

17. מת.

16

3

14

4

4. בא לחצר.

16

4. בא לחצר.

4. בא לחצר.

4

4

4

35

4

17

19

4

18. בא לחצר.

שנתו הראשונה של המלך גונג, דנג.

17

4

15

5

5

17

5. בא לחצר.

5

5

5

5

36

5

18. בא לחצר.

20. בא לחצר.

5

19

2

18

5

16. בא לחצר.

6

6

18. בא לחצר.

6

6. בא לחצר.

6

6. בא לחצר.

6

37

6

19

21

6

20

3

19

6

17

7

7

19

7

7

7

7

7

38

7. בא לחצר.

20

22

7

21. בא לחצר.

4

20. בא לחצר.

7

18

8

8

20

8

8

8

8

8

8

39

8

21

23

8

22

5

21. בא לחצר ומת בלי יורש; המדינה בוטלה.

השנה הראשונה לקיסר שיאו־ג׳ינג

19

9

9

21

9

9

9

9

9

40

9

22

24

מדינת חה־ג׳יין הוקמה מחדש.

מדינת גוואנג־צ׳ואן הוקמה לראשונה ובירתה סין־דו.

9

23

מדינת לין־ג׳יאנג הוקמה לראשונה ובירתה ג׳יאנג־לינג.

מדינת ז׳ו־נאן הוקמה לראשונה.

מדינת חוואי־יאנג הוקמה מחדש.

6

מדינת צ׳אנג־שה הוקמה מחדש.

2

20. בא לחצר.

צ׳ו חולקה ומדינת לו הוקמה מחדש.

10

10

22

10. בא לחצר.

10

10

10

10

41

10

23

25. בא לחצר.

בחודש השלישי, ביום ג׳יה־יין, החלה שנתו הראשונה של המלך סיין, דה, בנו של הקיסר ג׳ינג.

בחודש השלישי, ביום ג׳יה־יין, החלה שנתו הראשונה של המלך פנג־דזו, בנו של הקיסר ג׳ינג.

מדינת ג׳ונג־שאן הוקמה לראשונה ובירתה לו־נו.

10

24. בא לחצר.

בחודש השלישי, ביום ג׳יה־יין, החלה שנתו הראשונה של המלך אֶה־יו, בנו של הקיסר ג׳ינג.

בחודש השלישי, ביום ג׳יה־יין, החלה שנתו הראשונה של המלך פיי, בנו של הקיסר ג׳ינג.

בחודש השלישי, ביום ג׳יה־יין, החלה שנתו הראשונה של המלך יו, בנו של הקיסר ג׳ינג.

7

בחודש השלישי, ביום ג׳יה־יין, החלה שנתו הראשונה של המלך דינג, פא, בנו של הקיסר ג׳ינג.

3

21. מרד והוצא להורג.

בחודש השישי, ביום יי־חאי, הועבר מלך חוואי־יאנג ללוֹ; זו הייתה שנתו הראשונה, והוא היה למלך גונג.

11

11

23

11. הועבר לדזה־צ׳ואן.

11. מרד והוצא להורג; ארצו נעשתה נפה.

11. הוא מרד והוצא להורג. ג׳ה, מלך ג׳י־ביי, הועבר לדזה־צ׳ואן; זו הייתה שנתו האחת־עשרה, והוא היה למלך יי.

11. הוא מרד והוצא להורג. בחודש השישי, ביום יי־חאי, החלה שנתו הראשונה של המלך יו, דוואן, בנו של הקיסר ג׳ינג.

11. מרד והוצא להורג.

42. מרד והוצא להורג.

11

24

26. מרד והוצא להורג; ארצו נעשתה נפה.

2. בא לחצר.

2. בא לחצר.

בחודש השישי, ביום יי־חאי, החלה שנתו הראשונה של המלך ג׳ינג, שנג, בנו של הקיסר ג׳ינג.

11

25. בא לחצר.

2

2

הועבר ללוּ; ארצו נעשתה נפה.

8

2

4. בחודש הרביעי, ביום ג׳־סה, הועמד כיורש העצר.

שנתו הראשונה של המלך ון, לי. הוא היה בנו של המלך יואן ולשעבר מרקיז פינג־לוּ.

2. בא לחצר.

12. הועבר לג׳־ביי. צה, מלך לוּ־ג׳יאנג, הועבר לחנג־שאן; זו הייתה שנתו הראשונה.

שנתו הראשונה של המלך יי, שואו.

24

בו, מלך חנג־שאן, הועבר לג׳־ביי; זו הייתה שנתו השתים־עשרה, והוא היה למלך ג׳ן.

12

2

בחודש הרביעי, ביום ג׳־סה, החלה שנתו הראשונה כמלך; הוא היה לקיסר שיאו־וו.

מדינת ג׳יאנג־דו הוקמה לראשונה. בחודש השישי, ביום יי־חאי, החלה שנתו הראשונה של פיי, מלך ז׳ו־נאן, כמלך ג׳יאנג־דו; הוא היה למלך יי.

12

25

3

3

2

12. הועבר לחנג־שאן והמדינה בוטלה ונעשתה נפה.

26

3. מת בלי יורש; המדינה בוטלה ונעשתה נפה.

3. הועבר לג׳יאנג־דו.

9

3

5

2

3

2

2. בא לחצר.

25

13. מת.

13

3

2

2

13. בא לחצר.

26. מת.

פנג־דזו, מלך גוואנג־צ׳ואן, הועבר לג׳או; זו הייתה שנתו הרביעית, והוא היה למלך ג׳ינג־סו.

4

4. הועבר לג׳או והמדינה בוטלה ונעשתה נפת סין־דו.

3

27

10

4

6

3. בא לחצר ומת.

4

3

3

26

שנתו הראשונה של המלך וו, חו.

14

4

3

3

14

שנתו הראשונה של המלך דינג־גוו.

5

5

4

28

מדינת לין־ג׳יאנג הוקמה מחדש.

11

5. בא לחצר.

7. בחודש האחד־עשר, ביום יי־צ׳ו, הודח יורש העצר.

שנתו הראשונה של המלך אן, דאו.

5

4

4

27

2

15

5

4. בחודש הרביעי, ביום דינג־סה, נעשה יורש העצר.

4

15

2

6

6

5. בא לחצר.

29. בא לחצר.

בחודש האחד־עשר, ביום יי־צ׳ו, החלה שנתו הראשונה של המלך מין, ז׳ונג. הוא היה יורש העצר של הקיסר ג׳ינג והודח.

12

6. בא לחצר.

השנה הראשונה של התקופה האמצעית

2. בא לחצר.

6. בא לחצר.

5

5

28

3

16. בא לחצר.

6. בא לחצר.

מדינת ג׳יאו־דונג הוקמה מחדש.

5

16

3

7

7

מדינת גוואנג־צ׳ואן הוקמה מחדש.

6

30

2

13

7

2

3

7

6

6

29. בא לחצר.

4

17. בא לחצר.

7

בחודש הרביעי, ביום יי־סה, החלה שנתו הראשונה של המלך קאנג, ג׳, בנו של הקיסר ג׳ינג.

6

17

4

8. בא לחצר.

8. בא לחצר.

בחודש הרביעי, ביום יי־סה, החלה שנתו הראשונה של המלך חווי, יואה, בנו של הקיסר ג׳ינג.

7

מדינת צ׳ינג־חה הוקמה לראשונה ובירתה צ׳ינג־יאנג.

31. בא לחצר.

3

14

8

3

4

8

7. בא לחצר.

7

30

5

18

8

2

7

18

5. בא לחצר.

9

9

2

8

בחודש השלישי, ביום דינג־סה, החלה שנתו הראשונה של המלך איי, שנג, בנו של הקיסר ג׳ינג.

32

4. בשל פלישתו לשטח שמעבר לחומת המקדש לשם בניית ארמון, התאבד; המדינה בוטלה ונעשתה נפת נאן.

15. בא לחצר.

9

4

5

9

8

8

31

6

19

9

3

8

19. בא לחצר.

6

10

10

3

9. בא לחצר.

2

מדינת צ׳אנג־שאן הוקמה מחדש.

33

16

10. בא לחצר.

5

6. בא לחצר.

10

9

9

32

7

20

10

4. בא לחצר.

9

20

7

11

11

4

10

3

בחודש הרביעי, ביום דינג־סה, החלה שנתו הראשונה של המלך סיין, שוּן, בנו של שיאו־ג׳ינג.

34

השטח חולק והוקמה מדינת ג׳י־צ׳ואן.

השטח חולק והוקמה מדינת ג׳י־דונג.

השטח חולק והוקמה מדינת שאן־יאנג.

השטח חולק והוקמה מדינת ג׳י־יין.

17

11. בא לחצר.

6

7

11

10

10

33. מת.

8

21

11

5

10

21

8

12

12

5

11

4

2

35. בא לחצר ומת.

בחודש החמישי, ביום בינג־שׁוּ, החלה שנתו הראשונה של המלך מינג, בנו של המלך שיאו מליאנג.

בחודש החמישי, ביום בינג־שׁוּ, החלה שנתו הראשונה של המלך פנג־לי, בנו של המלך שיאו מליאנג.

בחודש החמישי, ביום בינג־שׁוּ, החלה שנתו הראשונה של המלך דינג, בנו של המלך שיאו מליאנג.

בחודש החמישי, ביום בינג־שׁוּ, החלה שנתו הראשונה של המלך בו־שה, בנו של המלך שיאו מליאנג.

18

12

השנה הראשונה של התקופה המאוחרת

8

12

11

11

שנתו הראשונה של המלך צ׳ינג, יִן.

9

22. בא לחצר.

12

6

11

22

9. בא לחצר.

13. בא לחצר.

6

12

5

3

שנתו הראשונה של המלך גונג, מאי, בנו של המלך שיאו.

2

2

2

2. מת בלי יורש והמדינה בוטלה.

19

13

2

9

13

12

12. בא לחצר.

2

10. בא לחצר.

23

13

7

12

23

10. בא לחצר.

14

14

7

13

6

4

2

3

3

3

20

14

3

10

14

13

13

3

11

24

14

8. בא לחצר.

13

24

11

15

15

8

14

7

5

3

4

4

4

21

15

השנה הראשונה לעידן ג׳ין־יואן של הקיסר שיאו־וּ

11

15

14

14

4

12

25

15

9

14

25

12

16

16

9

15

8

6

4

5

5

5

22

16

2

12. בא לחצר.

16. בא לחצר.

15

15

5

13

26

16

10

15

26. בא לחצר.

13

17

17

10

16

9. בא לחצר.

7

5

6

6

6

23

17

3

13

17

16

16

6

14

27

17

11

16

27

14

18

18

11

17. בא לחצר.

10

8

6

7. מינג הרג את המורה התיכון; הוא הודח והוגלה לפאנג־לינג.

7

7

24. בא לחצר.

18. בא לחצר.

4

14

18

17

17

7

15

28

18

12

17. בא לחצר.

28

15

19

19

12

18

11

9. בא לחצר.

7. מת.

נעשתה נפה.

8

8

25

19

5

15

19

18

18

8

16

29

19

13

18

29

16

20

20

שנתו הראשונה של המלך מוּ.

19

12. מת בלי יורש; המדינה בוטלה ונעשתה נפה.

10

שנתו הראשונה של המלך פינג, שיאנג.

9

9. מת בלי יורש; המדינה בוטלה ונעשתה נפה.

26

20

6

16

20

19

19

9

17

30

20. בא לחצר.

14

19

30

17

21. בא לחצר.

21

2

20

11

2

10

27

21

השנה הראשונה לעידן יואן־גוואנג

17

21

20

20

10. בא לחצר.

18

31

21

15. בא לחצר.

20

31

18. בא לחצר.

22

22

3

21

12

3

11

28

22

2

18. בא לחצר.

22

21

21

11

19

32

22

16

21

32

19

23

23

4

22. בא לחצר.

13

4

12

29

23. בא לחצר.

3

19. בא לחצר.

23

22

22. מת.

12

20

33

23

17

22

33

20

24

24

5

23. בא לחצר.

14

5

13

שנתו הראשונה של המלך יי.

24. בא לחצר.

4

20

24

23

שנתו הראשונה של המלך לי, צה־צ׳אנג.

13

21

34

24

18

23

34

21

25

25

6

24

15

6

14. בא לחצר.

2

25

5

21

25

24

2

14. בא לחצר.

22

35. מת.

25

19

24

35

22

26

26. בא לחצר.

7

25

16

7

15

3

26

6

22. מת.

26. מת.

25

3

15

23

שנתו הראשונה של המלך ג׳ינג, ג׳יין.

26

20

25

36

23

27. בא לחצר.

שנתו הראשונה של המלך גונג, בו־חאי.

8

26

17

8

16

4

27

השנה הראשונה לעידן יואן־שׁואו

שנתו הראשונה של המלך שיאנג, ג׳ו.

שנתו הראשונה של המלך אן, גוואנג.

26

4

16

24. בא לחצר.

2

27

21

26

37

24. בשל התנהגות כחיית פרא התאבד; המדינה בוטלה ונעשתה נפה.

28

2

9

27

18

9

17

5

שנתו הראשונה של המלך קאנג, יונג.

2

2

2

27

5. מת בלי יורש; המדינה בוטלה ונעשתה נפה.

17

25

3

28. בא לחצר.

22

שנתו הראשונה של המלך ג׳יין.

38

29

3

10

28

19

10. בא לחצר.

18

6

2

3

3

3

28

18

26

4

29

23

2

39

30

4. מת.

11

29. בא לחצר.

20

11

19

7

3

4

4. בא לחצר.

4

29

19

27

5

30

24

3

40

31

שנתו הראשונה של המלך וָאנְג, קאן.

12

30

21

12

20. בא לחצר.

8

4

5

5

5

30

20

28

6

31

25. בא לחצר.

4

41. אן נמצא אשם ושתי מחוזות נגרעו ממדינתו.

32

2

13

31

22. בא לחצר.

13

21

9

5

6

6

6

31

21. בא לחצר.

29

7

32

26

5

42

33

3

14. בא לחצר.

32

23

14

22

10

6

השנה הראשונה לעידן יואן־שואו

7

7

32. מרד, התאבד, והמדינה בוטלה.

22

30

8

33

27

6

43. מרד והתאבד.

34. בא לחצר.

4

15

33

24

15

23

11

7

2

8

8. בא לחצר.

23

31

9

34

28

7. מרד והתאבד; המדינה בוטלה ונעשתה נפת גוואנג־לינג.

מדינת ליו־אן הוקמה, ובירתה נקבעה בעיר צ׳ן הישנה. בחודש השביעי, ביום בינג־דזה, החלה שנתו הראשונה של המלך גונג, צ׳ינג, בנו של מלך ג׳יאו־דונג.

35

5

16

34

25

16

24

12. בא לחצר.

8. בא לחצר.

3

9

9

24

32. בא לחצר.

10

35

שנתו הראשונה של המלך איי, סיין.

2

36

6

17

35. בא לחצר.

26

17

25

13

9

4

10. בא לחצר.

10

25

33

11

36

2

3

37

7

18

36

27

18

26. בא לחצר.

14

10

5

11

11

מדינת צ׳י הוקמה מחדש.

26. בא לחצר ומת.

34

12. בא לחצר.

37

3

שמה שונה למדינת גוואנג־לינג.

4

מדינת יֵן הוקמה מחדש.

38

8

19

37

28

19

27

15

11

6

12

12

בחודש הרביעי, ביום יי־סה, החלה שנתו הראשונה של המלך חוואי, חונג, בנו של הקיסר וו.

שנתו הראשונה של המלך ג׳ינג, יי.

35

13

38

4

בחודש הרביעי, ביום יי־סה, החלה שנתו הראשונה של המלך שׂוּ, בנו של הקיסר וו.

5

בחודש הרביעי, ביום יי־סה, החלה שנתו הראשונה של המלך לה, דאן, בנו של הקיסר וו.

39

9. בא לחצר.

20

38

29. בא לחצר.

20

28

16

12

השנה הראשונה לעידן יואן־דינג

13

13

2

2

36

14

39

5

2

6

2

40

10

21. בא לחצר.

39

30

21

29. הוא תקף ושדד והרג אדם; הוא הוגלה לשאנג־יונג והמדינה נעשתה נפת דה־חה.

17

13

2

14. מת.

14. בא לחצר.

3

3

37

15

40

6

3

7

3

41

11

22

40

31

22

18. בא לחצר.

14

3

שנתו הראשונה של המלך ג׳יה, צ׳וֹן.

15

מדינת סה־שווי הוקמה לראשונה ובירתה טאן.

4

4

38

16

41

7

4

8

4

42

12. מת.

23

41. בא לחצר.

מדינת צ׳ינג־חה הוקמה מחדש.

32. מת ובנו נעשה מלך.

23

19. הועבר לצ׳ינג־חה; ארצו נעשתה נפת טאי־יואן.

15. בא לחצר.

4

2

16

שנתו הראשונה של המלך סה, שאנג. שאנג היה בנו של המלך סיין מצ׳אנג־שאן.

5

5

39

17

42

8

5

9

5

43

שנתו הראשונה של המלך צ׳ינג, שׂואוּ.

24

42. מת.

20. יי, מלך דאי, הועבר לצ׳ינג־חה; הוא היה למלך גָאנְג.

שמה שונה למדינת ג׳ן־דינג. שנתו הראשונה של המלך צ׳ינג, פינג, בנו של המלך סיין מצ׳אנג־שאן.

24

16

5

3

17

2

6

6

40

18

43

9

6

10

6

44

2

25. בא לחצר.

שנתו הראשונה של המלך איי, צ׳אנג; הוא מת באותה שנה.

21

2

25

17

6

4

18

3

7

7

41. בא לחצר.

19

44

10

7

11. בא לחצר.

7

45

3

26

שנתו הראשונה של המלך קאנג, קון־צ׳ה.

22

3

26

18

השנה הראשונה לעידן יואן־פנג

5

19

4

8. מת בלי יורש; המדינה בוטלה ונעשתה נפה.

8. בא לחצר.

42

20

45

11

8

12

8

46

4

27

2

23

4. בא לחצר.

27

19

2

6

20

5

9. מת.

43

שנתו הראשונה של המלך צ׳ינג, י״.

46

12

9

13

9

47

5

28

3

24

5

28

20

3

7

21. בא לחצר.

6

שנתו הראשונה של המלך חווי, וז.

44

2

47. מת בלי יורש והמדינה בוטלה.

13

10

14

10

48

6

29

4

25. בא לחצר.

6

29

21

4

8

22

7

2

45

3

14

11

15

11

49

7

30

5

26

7

30

22

5

9

23. בא לחצר בהר טאי.

8

3

46. בא לחצר בהר טאי.

4

שנתו הראשונה של המלך דאי, טונג־פינג.

12

16

12

50

8

31

6

27

8

31

23

6

10

24

9

4

47

5

2

13

17

13

51

9

32

7

28

9. בא לחצר.

32

24

השנה הראשונה לעידן טאי־צ׳ו

11

25

10. מת.

5

48

6

3

14

18. בא לחצר.

14

52

10

33

8

29

10

33

25

2

12

26

שנתו הראשונה של המלך איי, אן־שה; כלומר, שנתו הראשונה של המלך דאי, חה, בנו של אן־שה.

6

49

7

4

15

19

15

53

11

34

9. בא לחצר.

30

11

34

26

3

13

27

2

.7

50

8

5

16

20

16

54

12

35

10

31

12

35

27

4

14

28

3

51

9

6

17

21

17

55

13

36

11

32

13

36. בא לחצר.

28. בא לחצר.

הטבלה השנתית של המרקיזים אנשי־הזכות של גאו־דזו

ההיסטוריון הגדול אומר: בימי קדם היו חמישה מינים של הישגי שרי המלך. הקמת מקדש האבות וביסוס מזבחות הארץ והדגן בכוח המידה הטובה נקראו זכות; הישג שבדיבור נקרא עמל; שימוש בכוח נקרא מעשה גבורה; הבהרת דרגות המעשים נקראה מניין מעלות; וצבירת ימי שירות נקראה ותק. בשבועת הענקת התואר נאמר: "גם אם הנהר יהיה כחגורה והר טאי כאבן משחזת, תהא המדינה שלווה לעד, וכך גם צאצאי צאצאיך." בראשית תמיד ביקשו לייצב את השורשים, אך הענפים והעלים נחלשו והידלדלו בהדרגה.

קראתי על המרקיזים אנשי־הזכות של הקיסר גאו־דזו ובחנתי את הענקתם הראשונה ואת הסיבות שבגללן איבדו אותה, ואמרתי: מה משונה הוא הדבר החדש ששמעתי! ב'ספר המסמכים' נאמר "הביאו הרמוניה לרבוא המדינות"; הדבר עבר אל שְׁזֶה ושאנג ולעיתים נמשך אלפי שנים. ג'ואו העניקה, כנראה, שמונה מאות נחלות, ואחרי המלכים יו ולי הן עוד נזכרות ב'אביבים והסתווים'. ב'מסמכים הנערצים' מצויים המרקיזים והרוזנים של טאנג ויו, שלאורך שלוש שושלות ויותר מאלף שנה שמרו על עצמם ושימשו סוללה ומגן לבן השמים. האם לא היה זה מפני שדבקו באנושיות ובצדק וצייתו לחוקי העליון? עם עליית האן קיבלו נחלות יותר ממאה אנשי־זכות. הארץ אך זה נרגעה; ערים גדולות וכרכים ידועים חרבו והתפזרו, ורק שניים או שלושה מכל עשרה משקי בית ואנשים היה אפשר למנות. לכן המרקיזים הגדולים לא עברו עשרת אלפים משקי בית, והקטנים מנו חמש או שש מאות. כעבור כמה דורות שבו כל בני העם לכפריהם והאוכלוסייה התרבתה; נחלותיהם של שיאו, צאו, ג'יאנג, גוואן ודומיהם הגיעו לעיתים לארבעים אלף, ואלה של המרקיזים הקטנים הוכפלו,

וכך גם עושרם. בניהם ונכדיהם נעשו יהירים ומופרזים, שכחו את אבותיהם והתמסרו לפריצות ולחביבים. עד תקופת טאיצ׳ו, בחלוף כמאה שנה, נותרו רק חמישה מרקיזים; כל האחרים נענשו על פי החוק, איבדו את חייהם ואת נחלותיהם וכָּלו. אמנם גם הרשת נעשתה צפופה מעט, אך נאמר שאיש מהם לא נזהר באמת באיסורי זמנו.

לחיות בזמן הזה ולרשום את דרך העת העתיקה נועד לשמש לאדם מראה, אף שאין הכול זהה. לכל קיסר ומלך טקסים שונים ומשימות אחרות, והעיקר הוא להעמיד את ההצלחה כחוט המארגן; וכי אפשר לערבבם יחד? העיון בדרכים שבהן זכו לכבוד ולחסד ובאלה שבהן הודחו והושפלו הוא גם סבך ההצלחות והכישלונות של זמנם; למה להסתפק בשמועות ישנות? משום כך דקדקתי בראשיתם ובאחריתם והצגתי אותם בטבלה. יש שמקורם וסופם לא נמסרו במלואם; את הברור רשמתי ואת המסופק השארתי חסר. אם יבוא בעתיד איש המעלה וירצה להסיק ולהשלים את הרשימה, יוכל לעיין בה.

שם הנחלה.

זכות המרקיז

שתים־עשרה שנות גאו־דזו

שבע שנות שיאו־חווי

שמונה שנות הקיסרית גאו

עשרים ושלוש שנות שיאו־וון

שש־עשרה שנות שיאו־ג׳ינג

חמישים וארבע שנות שיאו־וו

דירוג המרקיזים

פינג־יאנג.

כמשרת פנימי הצטרף למרד בפיי והגיע עד באשאנג, ואז נעשה מרקיז. כמצביא נכנס להאן; כראש הממשלה השמאלי יצא למסעות נגד צ׳י ו-ווי; וכראש הממשלה הימני נעשה מרקיז פינג־יאנג, עם 10,600 משקי בית.

7. בשנה השישית, בחודש השנים־עשר, ביום ג׳יה־שן: השנה הראשונה למרקיז יי, צאו צאן.

5. בשנה השנייה מתוכן נעשה שר המדינה. 2. בשנה השישית, בחודש העשירי: השנה הראשונה למרקיז ג׳ינג, ג׳ו.

8

19. 4. בשנה הרביעית של התקופה המאוחרת: השנה הראשונה למרקיז ג׳יין, צ׳י.

3. 13. בשנה הרביעית: השנה הראשונה למרקיז יי, שֶׁה. השנה הראשונה.

10. 16. בשנה החמישית של יואן־גוואנג: השנה הראשונה למרקיז גונג, שיאנג. בשנה השלישית של יואן־דינג: השנה הראשונה למרקיז הנוכחי, דזונג.

2

שִׁין־וו.

כמשרת פנימי הצטרף למרד בוואן ובצ׳ו; נכנס להאן, וכמפקד הפרשים הכניע את שלוש צ׳ין ונלחם בשיאנג יו. בנפרד הכניע את ג׳יאנג־לינג, ונעשה מרקיז של 5,300 משקי בית. כמצביא המרכבות והפרשים תקף את צ׳ינג בו ואת צ׳ן שי.

7. בשנה השישית, בחודש השנים־עשר, ביום ג׳יה־שן: השנה הראשונה למרקיז סו, ג׳ין שי.

7

5. 3. בשנה השישית: השנה הראשונה למרקיז יי, טינג.

18. בשנה השלישית של התקופה המאוחרת נשלל מטינג תואר המרקיז ונחלתו בוטלה, מפני שנענש על שהטיל על בני נחלתו עונש חמור מן החוק.

11

צ׳ינג־יאנג.

כמשרת פנימי הצטרף למרד בפנג, הגיע עד באשאנג ונעשה מפקד פרשים זוטר. הוא נכנס להאן, ובזכות לחימתו בשיאנג יו כמצביא נעשה מרקיז של 3,100 משקי בית.

7. בשנה השישית, בחודש השנים־עשר, ביום ג׳יה־שן: השנה הראשונה למרקיז דינג, ואנג שי.

7

8

7. בשנה הראשונה: השנה הראשונה למרקיז אַי, צ׳יאנג. 16. בשנה השמינית: השנה הראשונה למרקיז שיאו, קאנג.

4. 12. בשנה החמישית: השנה הראשונה למרקיז אַי, בו־האי.

7. בשנה השנייה של יואן־גוואנג מת המרקיז בו־האי בלי יורש, והנחלה בוטלה.

14

רו־יין.

כפקיד סופר הצטרף לכניעת פיי ונעשה ממונה על אורוות הקיסר; הוא נהג תמיד במרכבת הקיסר ונקרא דוכס טנג. הוא השלים את הכנעת הארץ, נכנס להאן־ג׳ונג והציל את שיאו־חווי ואת הנסיכה לו־יואן; נעשה מרקיז של 6,900 משקי בית, והוסיף לשמש ממונה על אורוות הקיסר.

7. בשנה השישית, בחודש השנים־עשר, ביום ג׳יה־שן: השנה הראשונה למרקיז וון, שְׂיָה־חואו יינְג.

7

8

8. 7. בשנה התשיעית: השנה הראשונה למרקיז יי, דזאו. 8. 16. בשנה השש־עשרה: השנה הראשונה למרקיז גונג, צָה.

16

7. בשנה השנייה של יואן־גוואנג: השנה הראשונה למרקיז פו. 19. בשנה השנייה של יואן־דינג התאבד המרקיז פו לאחר שנמצא אשם בכך שבהיותו נשוי לנסיכה נאף עם שפחת אביו; הנחלה בוטלה.

8

יאנג־לינג.

כבן־לוויה הצטרף למרד בהנג־יאנג והגיע עד באשאנג; היה מפקד פרשים ונכנס להאן. הוא הכניע את שלוש צ׳ין, הוכפף למרקיז חואי־יין והכניע את צ׳י; נעשה ראש ממשלת צ׳י ומרקיז של 2,600 משקי בית.

7. בשנה השישית, בחודש השנים־עשר, ביום ג׳יה־שן: השנה הראשונה למרקיז ג׳ינג, פו קוואן.

5. 2. בשנה השישית: השנה הראשונה למרקיז צ׳ינג, ג׳ינג.

8

14. 9. בשנה החמש־עשרה: השנה הראשונה למרקיז גונג, דזה.

3. 13. בשנה הרביעית של התקופה הראשונה: השנה הראשונה למרקיז יֶן.

18. בשנה הראשונה של יואן־שואו הודח יֶן משום שקשר מרד עם מלך חואי־נאן, והנחלה בוטלה.

10

גוואנג־יֶן.

כמשרת פנימי הצטרף למרד בפיי והגיע עד באשאנג; היה ליין־שיאו, נכנס להאן וכמפקד פרשים הכניע את יֶן ואת ג׳או, זכה בדרגת מצביא ונעשה מרקיז של 2,200 משקי בית.

7. בשנה השישית, בחודש השנים־עשר, ביום ג׳יה־שן: השנה הראשונה למרקיז ג׳ואנג, ג׳או אוו.

7

8

19. בשנה השנייה: השנה הראשונה למרקיז דאי, שֶׁנְג. 13. בשנה האחת־עשרה: השנה הראשונה למרקיז גונג, ג׳יה. בשנה השביעית של התקופה המאוחרת מת ג׳יה בלי יורש, והנחלה בוטלה.

28

גוואנג־פינג.

כבן־לוויה הצטרף למרד בפנג והגיע עד באשאנג; נעשה איש משמר הארמון ונכנס להאן. בזכות לחימתו כמצביא בשיאנג יו ובג׳ונג־לי מו נעשה מרקיז של 4,500 משקי בית.

7. בשנה השישית, בחודש השנים־עשר, ביום ג׳יה־שן: השנה הראשונה למרקיז ג׳ינג, שִׁוֵה אוו.

7

8. בשנה הראשונה: השנה הראשונה למרקיז ג׳ינג, שאן.

18. 5. בשנה השלישית של התקופה המאוחרת: השנה הראשונה למרקיז דזה.

8. בשנה השנייה של התקופה האמצעית הורשע והשושלת נקטעה. [פינג־ג׳י:] 5. בשנה החמישית של התקופה האמצעית הוחזר דזה לנחלה, וזו שנתו הראשונה כמרקיז ג׳יה.

15. בעשר מהן היה ראש הממשלה. 3. בשנה הרביעית של יואן־שואו: השנה הראשונה למרקיז ראנג. בשנה הראשונה של יואן־שואו בוטלה נחלתו של ראנג: הוא קיבל רכוש ממלך חואי־נאן וכינה עצמו נתינו; אף שהדבר קדם לחנינה, בצו נשאל עליו ונמצא אשם בהטעיה.

15

בו־יאנג.

כבן־לוויה הצטרף למרד בדאנג; כמפקד מתנקשים נכנס להאן. בזכות לחימתו בשיאנג יו ליד יִנְג־יאנג, ניתוק דרך האספקה והרג החיילים הרודפים כמפקד צבאי, נעשה מרקיז.

7. בשנה השישית, בחודש השנים־עשר, ביום ג׳יה־שן: השנה הראשונה למרקיז ג׳ואנג, צ׳ן בי.

7

8

18. 5. בשנה השלישית של התקופה המאוחרת: השנה הראשונה למרקיז שָׁה.

4. בשנה החמישית של התקופה הראשונה הורשע שֶׂה והנחלה בוטלה. [סאי:] 2. בשנה החמישית של התקופה האמצעית הושב שֶׂה לנחלה. בשנה הראשונה של התקופה המאוחרת הורשע שֶׂה והנחלה בוטלה.

19

צ׳וּ־נִי.

לשעבר היה מפקד צבאי בצ׳ו. בשנה השנייה למלך האן הצטרף אליו לראשונה בשיו־וּ כמפקד צבאי, והועלה למפקד משמר הצבא. הוא הציע שישה תכסיסים מופלאים, סייע בהשכנת שלום בארץ ונעשה מרקיז של 5,000 משקי בית.

7. בשנה השישית, בחודש השנים־עשר, ביום ג׳יה־שן: השנה הראשונה למרקיז שיין, צ׳ן פינג.

7. בשנה החמישית מתוכן נעשה ראש הממשלה השמאלי.

8. בשנה הראשונה מתוכן הועבר לתפקיד ראש הממשלה הימני; אחר כך היה ראש הממשלה היחיד, ושימש בתפקיד בשנתיים הראשונות לשיאו־וון.

2. 2. בשנה השלישית: השנה הראשונה למרקיז גונג, מאי. 19. בשנה החמישית: השנה הראשונה למרקיז ג׳יין, קווי.

4. 12. בשנה החמישית: השנה הראשונה למרקיז חה.

10. בשנה החמישית של יואן־גוואנג נידון המרקיז חה למוות בשוק על חטיפת אשת איש, והנחלה בוטלה.

47

טאנג־יי.

הוא הכניע בכוחות עצמו את דונג־יאנג, היה מצביא הכפוף לשיאנג ליאנג ונעשה עמוד המדינה של צ׳ו. ארבע שנים לאחר מכן, כששיאנג יו מת, עבר להאן; הוא הכניע את יו־ג׳אנג ואת ג׳ה־ג׳יאנג עד מעבר ג׳ה, והעמיד את בנו הבכור כמלך. הוא נעשה מרקיז של 1,800 משקי בית, ואחר כך שימש עוד אחת־עשרה שנה כראש ממשלתו של מלך צ׳ו יואן.

7. בשנה השישית, בחודש השנים־עשר, ביום ג׳יה־שן: השנה הראשונה למרקיז אן, צ׳ן יינְג.

7

4. 4. בשנה החמישית: השנה הראשונה למרקיז גונג, לו.

2. 21. בשנה השלישית: השנה הראשונה למרקיז יי, וו.

16

11. בשנה השישית של יואן־גוואנג: השנה הראשונה לג׳י־שו. 13. בשנה הראשונה של יואן־דינג התאבד המרקיז שו, שנמצא אשם בכך שלא השלים את האבל על מות אמו, הנסיכה הבכירה, בטרם נאף, וכן רב עם אחיו על רכוש; הנחלה בוטלה.

86

ג׳ואו־לו.

כאחיה הבכור של הקיסרית לוּ הצטרף בראשית המרד כאורח, נכנס להאן ונעשה מרקיז. הוא חזר והכניע את שלוש צ׳ין והוביל חיילים שנכנסו ראשונים לדאנג. כאשר חולץ מלך האן מפנג־צ׳נג הלך והצטרף אליו, ושוב גייס חיילים לסייע לגאו־דזו להשקיט את הארץ; בזכות הישגיו נעשה מרקיז.

3. בשנה השישית, בחודש הראשון, ביום בינג־שׂוּ: השנה הראשונה למרקיז לינג־וּ, לוּ דזה. 4. בשנה התשיעית הוענקה לבנו טאי נחלת המרקיז לִי; זו שנתו הראשונה.

7

ג׳יין־צ׳נג.

כאחיה הבכור של הקיסרית לוּ הצטרף בראשית המרד כאורח ולחם בשלוש צ׳ין. כשמלך האן נכנס להאן שוחרר וחזר לפנג ופיי, ושירת והגן על המלך שׂוּאן לבית לוּ ועל הקיסר העליון. לאחר שהארץ נרגעה קיבל שִׂה־ג׳ה את נחלת ג׳יין־צ׳נג.

7. בשנה השישית, בחודש הראשון, ביום בינג־שׂוּ: השנה הראשונה למרקיז קאנג, שִׂה־ג׳ה.

2. 5. בשנה השלישית: השנה הראשונה למרקיז דזה. הוא הורשע.

[חוּ־לינג:] 7. בשנה הראשונה, בחודש החמישי, ביום בינג־יין, קיבל לוּ לוּ, אחיו הצעיר של דזה והרופא הבכיר של הארמון, את הנחלה; זו שנתו הראשונה. בשנה השביעית נעשה לוּ מלך ג׳או והנחלה בוטלה. למרקיז קאנג הוענק לאחר

מותו התואר מלך ג׳או. לוּ קשר כמלך ג׳או מזימה רעה; השרים הגדולים הוציאוהו להורג וכך השמידו את בית לוּ.

ליוּ.

כמפקד האורוות הצטרף למרד בשִׁיַה־פִּי; עם שר המדינה של האן הכניע את ממלכת האן. הוא יעץ לקיסר להניף דגלים וסימנים, ומלך צ׳ין נבהל ונכנע; הוא יישב את הסכסוך בין הקיסר לשיאנג יו, ביקש עבור מלך האן את ארץ האן־ג׳ונג ותמיד תכנן תכניות להשקטת הארץ. נעשה מרקיז של 10,000 משקי בית.

7. בשנה השישית, בחודש הראשון, ביום בינג־וו: השנה הראשונה למרקיז וון־צ׳נג, ג׳אנג ליאנג.

7

2. 6. בשנה השלישית: השנה הראשונה לבו־יי.

4. בשנה החמישית נמצא המרקיז בו־יי אשם בקשירת קשר עם אחד מפקידי משק ביתו להרוג את הנציב לשעבר של צ׳ו. דינו היה מוות, אך הוא פדה עצמו ונעשה עובד כפייה בונה חומות; הנחלה בוטלה.

62

שֶׁה־יאנג.

בראשית המרד לחם בצ׳ין יחד עם אדוני המדינות והיה ראש הממשלה השמאלי של צ׳ו. כאשר למלך האן ולשיאנג יו היה סכסוך בשער חונג, שיאנג

בו תיווך והתיר את הסכנה; מאחר שגם בסילוק יו היו לו הישגים, הוענקה לו נחלת שֶׁה־יאנג.

7. בשנה השישית, בחודש הראשון, ביום בינג־וו: השנה הראשונה למרקיז שיאנג צ׳אן. הוענק לו שם המשפחה ליו.

2. בשנה השלישית מת המרקיז צ׳אן. בנו היורש סווי הורשע והנחלה בוטלה.

דזאן.

כאורח הצטרף בראשית המרד ונכנס להאן. כראש הממשלה הכין והגן על שו ועל אזור המעברים, סיפק מזון לצבא, סייע לקיסר להכניע את אדוני המדינות, קבע חוקים וצווים והקים את מקדש האבות. נעשה מרקיז של 8,000 משקי בית.

7. בשנה השישית, בחודש הראשון, ביום בינג־וו: השנה הראשונה למרקיז וון־ג׳ונג, שיאו חה. בשנה הראשונה נעשה ראש הממשלה; בשנה התשיעית נעשה שר המדינה.

2. 5. בשנה השלישית: השנה הראשונה למרקיז אַי, לוּ.

1. 7. בשנה השנייה: השנה הראשונה למרקיז יי, טונג. טונג היה אחיו הצעיר של לוּ.

[ג׳וּ־יאנג:] 19. בשנה הראשונה הורשע טונג, ושיאו יֶן, בנו הצעיר של חה, קיבל את הנחלה; זו שנתו הראשונה. 1. בשנה הרביעית של התקופה המאוחרת: השנה הראשונה למרקיז יאנג, יי. 3. בשנה החמישית של התקופה המאוחרת: השנה הראשונה למרקיז דזה.

1. הוא הורשע. [וּ־יאנג:] 7. בשנה השנייה של התקופה הראשונה קיבל ג׳יה, אחיו הצעיר של המרקיז יאנג, את הנחלה; זו שנתו הראשונה כמרקיז יוּ. 8. בשנה השנייה של התקופה האמצעית: השנה הראשונה למרקיז שֶׁנְג.

10. בשנה השנייה של יואן־שואו נשללה הנחלה משֶׁנְג בשל חוסר כבוד. 3. בשנה השלישית של יואן־שואו קיבל צ׳ינג, נינו של חה, את הנחלה; זו שנתו הראשונה כמרקיז גונג. [דזאן:] 3. בשנה השישית של יואן־שואו: השנה הראשונה למרקיז שׂואוּ־צ׳נג. 10. בשנה הרביעית של יואן־פנג בוטלה נחלת שׂואוּ־צ׳נג: בהיותו הממונה על טקסי המדינה לא עמדו קורבנותיו בתקנות.

1

צ׳וּ־ג׳ואו.

כמצביא הצטרף למרד בצ׳י, תקף מדרום לצ׳אנג־שה, ובנפרד הכניע את האן־ג׳ונג ואת שו. הוא הכניע את שלוש צ׳ין ונלחם בשיאנג יו, ונעשה מרקיז של 4,800 משקי בית.

7. בשנה השישית, בחודש הראשון, ביום בינג־וּ: השנה הראשונה למרקיז ג׳ינג, לי שאנג.

7

8

23. בשנה הראשונה: השנה הראשונה למרקיז ג׳י.

9. הוא הורשע. [מיו:] 7. בשנה השלישית של התקופה האמצעית קיבל ג׳יין, בנו האחר של שאנג, את הנחלה; זו שנתו הראשונה כמרקיז ג׳ינג.

9. בשנה הרביעית של יואן־גוואנג: השנה הראשונה למרקיז קאנג, סווי. 5. בשנה השלישית של יואן־שואו: השנה הראשונה למרקיז דזונג. 11. בשנה השנייה של יואן־דינג: השנה הראשונה למרקיז ג׳ונג־גן. 28. בשנה השנייה של חואי־יואן הוצא ג׳ונג־גן להורג בשל כישוף וקללות, והנחלה בוטלה.

6

ג׳יאנג.

כמשרת פנימי הצטרף למרד בפיי והגיע עד באשאנג, ואז נעשה מרקיז. הוא הכניע את שלוש צ׳ין, קיבל נחלה ונעשה מצביא. לאחר שנכנס להאן הכניע את לונג־שי, נלחם בשיאנג יו, שמר על מעבר יאו והכניע את סה־שווי ואת דונג־האי. נחלתו מנתה 8,100 משקי בית.

7. בשנה השישית, בחודש הראשון, ביום בינג־וו: השנה הראשונה למרקיז וו, ג׳ואו בו.

7

8. בשנה הרביעית מתוכן נעשה המפקד העליון.

11. בשנה הראשונה נעשה ראש הממשלה הימני, ובשנה השלישית פוטר; אחר כך שב ונעשה ראש הממשלה. 6. בשנה השתים־עשרה: השנה הראשונה למרקיז שֶׂנְג־ג׳ה. [טיאו:] 6. בשנה השנייה של התקופה המאוחרת קיבל יא־פו, בנו של בו, את הנחלה; זו שנתו הראשונה.

13. בשנה השלישית מתוכן נעשה המפקד העליון, ובשנה השביעית נעשה ראש הממשלה. הוא הורשע והנחלה בוטלה. [פינג־צ׳ו:] 3. בשנה הראשונה של התקופה המאוחרת קיבל ג׳יין, בנו של בו, את הנחלה; זו שנתו הראשונה כמרקיז גונג.

16. בשנה החמישית של יואן־שואו: השנה הראשונה למרקיז ג׳יין־דה. 12. בשנה החמישית של יואן־דינג בוטלה נחלתו משום שנמצא חסר בזהב יין־הקורבן.

4

וּ־יאנג.

כבן־לוויה הצטרף למרד בפיי והלך עם הצבא עד באשאנג, ואז נעשה מרקיז. הוא נכנס להאן, הכניע את שלוש צ׳ין ונעשה מצביא; נלחם בשיאנג ג׳י והוגדלה נחלתו פעמיים. הוא השתתף בהבסת יֵן ובלכידת האן שין, ונעשה מרקיז של 5,000 משקי בית.

7. בשנה השישית, בחודש הראשון, ביום בינג־וּ: השנה הראשונה למרקיז וּ, פאן קוואי. בשנה השביעית מתוכן היה מצביא ושר המדינה במשך שלושה חודשים.

6. 1. בשנה השביעית: השנה הראשונה למרקיז קאנג. הוא היה בנה של לוּ שׂוּ.

8. הוא הוצא להורג עם משפחת לוּ וכל ביתו הושמד.

23. בשנה הראשונה קיבל שֶׁה־רן, בנו של פאן קוואי, את הנחלה; זו שנתו הראשונה כמרקיז חואנג.

6. בשנה השביעית: השנה הראשונה למרקיז טָה־גוואנג. 6. בשנה השישית של התקופה האמצעית בוטלה נחלתו, משום שטָה־גוואנג לא היה בנו של שֶׁה־רן.

5

יִינְג־יין.

כמשרת פנימי הצטרף למרד בדאנג והגיע עד באשאנג, ונעשה אדון צ׳אנג־וון. הוא נכנס להאן, הכניע את שלוש צ׳ין וקיבל נחלה. כמצביא המרכבות והפרשים הוכפף למרקיז חואי־יין, הכניע את צ׳י, חואי־נאן ושֶׁיְה־יי והרג את שיאנג ג׳י; נעשה מרקיז של 5,000 משקי בית.

7. בשנה השישית, בחודש הראשון, ביום בינג־וו: השנה הראשונה למרקיז יי, גוואן יִינְג.

7

8

4. באחת מהן היה המפקד העליון, ובשלוש היה ראש הממשלה. 19. בשנה החמישית: השנה הראשונה למרקיז פינג, חה.

9. 7. בשנה השלישית של התקופה האמצעית: השנה הראשונה למרקיז צ׳יאנג.

6. הוא הורשע והשושלת נקטעה. 9. בשנה השנייה של יואן־גוואנג קיבל שיין, נכדו של יִינְג, את נחלת לין־רו; זו שנתו הראשונה כמרקיז שיין. בשנה החמישית של יואן־שואו הורשע המרקיז שיין במתן שוחד, והנחלה בוטלה.

9

פן־יין.

בראשית המרד הביס את צ׳ין מכוח תפקידו, נכנס להאן ויצא מן המעברים. כשר הפנים הגן בתקיפות על אסמי אָאו, וכצנזור הראשי הכניע את אדוני המדינות. הושווה למרקיז צ׳ינג־יאנג וקיבל 2,800 משקי בית.

7. בשנה השישית, בחודש הראשון, ביום בינג־וו: השנה הראשונה למרקיז דאו, ג׳ואו צ׳אנג.

3. [ג׳יין־פינג:] 4. בשנה הרביעית: השנה הראשונה למרקיז אַי, קאי־פאנג.

8

4. בשנה החמישית של התקופה הראשונה: השנה הראשונה למרקיז יי. 13. הוא הורשע והשושלת נקטעה.

[אן־יאנג:] 8. בשנה השנייה של התקופה האמצעית קיבל דזואו־ג׳ה, נכדו של צ׳אנג, את הנחלה.

בשנה הראשונה של ג׳יין־יואן הורשע והנחלה בוטלה.

16

ליאנג־דזואו.

בראשית המרד הצטרף כמקבל־אורחים ללחימה שהביסה את צ׳ין, ונכנס להאן. בזכות הכנעת אדוני המדינות כמצביא הושווה למרקיז בו־יאנג וקיבל 2,800 משקי בית.

7. בשנה השישית, בחודש הראשון, ביום בינג־וו: השנה הראשונה למרקיז שיאו, וו רו.

4. 3. בשנה החמישית: השנה הראשונה למרקיז דזווי.

8

23

16

6. בשנה הראשונה של יואן־גוואנג: השנה הראשונה למרקיז צ׳ינג, יינָג־צ׳י. 3. בשנה הרביעית של יואן־גוואנג: השנה הראשונה למרקיז שאן־פו. 20. בשנה החמישית של יואן־דינג בוטלה נחלת שאן־פו משום שנמצא חסר בזהב יין־הקורבן.

20

צ׳ינג.

בראשית המרד הצטרף כבן־לוויה ללחימה בצ׳ין ונעשה מפקד צבאי; הוא נכנס להאן והכניע את שלוש צ׳ין. לאחר שיצא מן המעברים הכניע כמצביא את אדוני המדינות, ובזכות הישגיו הושווה למרקיז יֶן־צָה וקיבל 2,800 משקי בית.

7. בשנה השישית, בחודש הראשון, ביום בינג־וו: השנה הראשונה למרקיז ג׳ינג, דונג שְׂיֵה.

7. בשנה הראשונה: השנה הראשונה למרקיז קאנג, צ׳ה.

8

23

6. הוא הורשע והשושלת נקטעה. [ג׳יה־שֶׂה:] 5. בשנה החמישית של התקופה האמצעית הושב צ׳ה לנחלה; זו שנתו הראשונה כמרקיז קאנג.

3. בשנה הרביעית של ג׳יין־יואן: השנה הראשונה למרקיז גונג, בָּה־ג׳וּן. 5. בשנה השלישית של יואן־גוואנג: השנה הראשונה למרקיז צ׳או. 12. בשנה השלישית של יואן־שואו בוטלה נחלת צ׳או: בהיותו מושל ג׳י־נאן קיים יחסים עם בתו של מלך צ׳נג־יאנג ונמצא חסר כבוד.

25

ליאו.

כנושא מגן הצטרף למרד בדאנג בשנה שקדמה לשנה הראשונה; כקצין הפרשים השמאלי נכנס להאן ונעשה מצביא. שלוש פעמים נלחם בשיאנג יו כמפקד צבאי, תחת האן שין, ובזכות הישגיו נעשה מרקיז.

7. בשנה השישית, בחודש הראשון, ביום בינג־וו: השנה הראשונה למרקיז קונג צוֹנג.

7

8

8. 15. בשנה התשיעית: השנה הראשונה למרקיז דזאנג.

16

14. בשנה השלישית של יואן־שואו בוטלה נחלת המרקיז דזאנג: בהיותו הממונה על טקסי המדינה התמוטט הגשר בנאן־לינג, ומרכבת בגדי השרד לא יכלה לעבור.

30

פֵּיי.

כבן־לוויה הצטרף למרד בדאנג בשנה שקדמה לשנה הראשונה; כקצין הפרשים השמאלי נכנס להאן. כמפקד צבאי הכפוף להאן שין הצטיין בלחימה בשיאנג יו; נעשה מצביא, הכניע את קוו־ג׳י, ג׳ה־ג׳יאנג וחו־יאנג, ונעשה מרקיז.

7. בשנה השישית, בחודש הראשון, ביום בינג־וו: השנה הראשונה למרקיז יו, צ׳ן חה.

7

8

23. בשנה הראשונה: השנה הראשונה למרקיז גונג, צ׳אנג.

1. בשנה השנייה: השנה הראשונה למרקיז יֶן. בשנה השנייה של התקופה האמצעית הורשע והשושלת נקטעה. 8. בשנה השישית של התקופה האמצעית קיבל דזווי, בנו של חה, את הנחלה; זו שנתו הראשונה כמרקיז. [צ׳או:] 4. בשנה השלישית של התקופה המאוחרת מת דזווי בלי יורש, והנחלה בוטלה.

יאנג־שִׁיָה.

כמצביא עצמאי פיקד על חמש מאות חיילים; בשנה שקדמה לשנה הראשונה הצטרף למרד בוואן ובצ׳ו והגיע עד באשאנג, ואז נעשה מרקיז. כמצביא פשיטות הכניע בנפרד את דאי; לאחר שהביס את דזאנג טו קיבל צ׳ן שי את נחלת יאנג־שִׁיָה.

5. בשנה השישית, בחודש הראשון, ביום בינג־וו: השנה הראשונה למרקיז צ׳ן שי. בשנה העשירית, בחודש השמיני, הוביל שי, שר המדינה של ג׳או, צבא להגנת דאי. האן שלחה לקרוא לו, אך שי מרד; עם חייליו ועם ואנג חואנג ואחרים השתלט על דאי והכריז על עצמו מלך. האן הרגה את שי בלינג־צ׳יו.

לונג־לִי.

כחייל הצטרף למרד בדאנג; הוא נכנס להאן כליין־שיאו ונעשה מפקד החניתות הארוכות. הוא נלחם בשיאנג יו, ובזכות הישגיו נעשה מרקיז.

7. בשנה השישית, בחודש הראשון, ביום דינג־וו: השנה הראשונה למרקיז אַי, ג׳ואו דזאו.

7

8

17. 6. בשנה השנייה של התקופה המאוחרת: השנה הראשונה למרקיז טונג.

7. בשנה הראשונה של התקופה האמצעית הורשע המרקיז טונג, והנחלה בוטלה.

34

יאנג־דו.

כמצביא של ג׳או הצטרף למרד ביֶה והגיע עד באשאנג; היה מצביא לוֹאו־פאן. הוא נכנס להאן, הכניע את שלוש צ׳ין, ובנפרד הכניע את מלך דִי. תחת המלך דאו־וּ הרג את לונג צ׳יה בפנג־צ׳נג ונעשה המפקד העליון; הוא הביס את צבא יו ביֶה ומונה למצביא. כשר נאמן נעשה מרקיז של 7,800 משקי בית.

7. בשנה השישית, בחודש הראשון, ביום וּו־שן: השנה הראשונה למרקיז ג׳ינג, דינג פוּ.

7

5. 3. בשנה השישית: השנה הראשונה למרקיז דזאו, נינג.

9. 14. בשנה העשירית: השנה הראשונה למרקיז אן־צ׳נג.

1. בשנה השנייה הורשע המרקיז אן־צ׳נג, והנחלה בוטלה.

17

שין־יאנג.

הצטרף לראשונה בשנה החמישית להאן מכוח תפקידו כראש הממשלה השמאלי; הישגיו הושוו לאלה של מרקיז טאנג־יי, וקיבל אלף משקי בית.

7. בשנה השישית, בחודש הראשון, ביום רן־דזה: השנה הראשונה למרקיז חוּ, לוּ צ׳ינג.

3. 4. בשנה הרביעית: השנה הראשונה למרקיז צ׳ינג, צ׳ן.

8

6. 2. בשנה השביעית: השנה הראשונה למרקיז חואי, יי. 15. בשנה התשיעית: השנה הראשונה למרקיז חווי, טָה.

4. 5. בשנה החמישית: השנה הראשונה למרקיז גונג, שאן. 7. בשנה השלישית של התקופה האמצעית: השנה הראשונה למרקיז טאן.

28. בשנה החמישית של יואן־דינג בוטלה נחלת טאן משום שנמצא חסר בזהב יין־הקורבן.

81

דונג־וּ.

כראש משמר משקי הבית הצטרף למרד בשֶוֶּה והוכפף למלך דאו־וּ. הוא הביס את צבא צ׳ין בגאנג־לי ואת צבא יאנג שיונג בצ׳וּ־יוּ; נכנס להאן ונעשה מצביא יֶוֶּה. הוא הכניע את שלוש צ׳ין, וכמפקד צבאי הגן בתקיפות על אסמי אָאו; נעשה מצביא, הביס את צבא שיאנג ג׳י, ובזכות הישגיו נעשה מרקיז של 2,000 משקי בית.

7. בשנה השישית, בחודש הראשון, ביום וּ־וּו: השנה הראשונה למרקיז ג׳ן, גוֹמנג.

7

5. 3. בשנה השישית: השנה הראשונה למרקיז טָה.

23

5. בשנה השישית הוצא המרקיז טָה להורג בשוק, והנחלה בוטלה.

41

ג׳ה־פאנג.

כמצביא של ג׳או הצטרף בשנה השלישית שקדמה לשנה הראשונה להכנסת אדוני המדינות למרות; נעשה מרקיז של 2,500 משקי בית, והישגיו הושוו לאלה של מרקיז פינג־דינג. יונג צ׳ה היה בעבר גיבור מקומי מפיי, חזק בגופו; היה לו סכסוך עם הקיסר ולכן הצטרף באיחור.

7. בשנה השישית, בחודש השלישי, ביום וּ־דזה: השנה הראשונה למרקיז סוּ, יונג צ׳ה.

2. 5. בשנה השלישית: השנה הראשונה למרקיז חואנג, ג׳וּ.

8

.23

2. 10. בשנה השלישית: השנה הראשונה למרקיז יֵה. 4. בשנה השישית של התקופה האמצעית: השנה הראשונה למרקיז ג׳ונג, חואן.

28. בשנה החמישית של יואן־דינג בוטלה נחלת המרקיז ג׳ונג, חואן, משום שנמצא חסר בזהב יין־הקורבן.

57

ג׳י־פוּ.

כמצביא, בשנה שקדמה לשנה הראשונה, הוביל 2,500 איש במרד בשׁוּה; בנפרד הציל את דונג־אה והגיע עד באשאנג. בשנה השנייה, בחודש העשירי, נכנס להאן; הוא נלחם בצבא צ״י של טיין ג׳י בלי־שִׂיָה, ובזכות הישגיו נעשה מרקיז.

7. בשנה השישית, בחודש השלישי, ביום בינג־שן: השנה הראשונה למרקיז גאנג, צ׳ן וו.

7

8

16. בשנה הראשונה של התקופה המאוחרת מת המרקיז וו. בנו היורש צ״י מרד, ולכן לא הותר להעמיד יורש אחר והנחלה בוטלה.

13

דו־צ׳אנג.

כבן־לוויה הצטרף למרד בפיי בשנה שקדמה לשנה הראשונה; כמפקד יחידת פרשים היה הראשון שהכניע את מלך דִי ושבה את ג׳אנג חאן, ובזכות הישגיו נעשה מרקיז.

7. בשנה השישית, בחודש השלישי, ביום גנג־דזה: השנה הראשונה למרקיז ג׳ואנג, ג׳ו ג׳ן.

7

8. בשנה הראשונה: השנה הראשונה למרקיז גאנג, שוואי.

7. 16. בשנה השמינית: השנה הראשונה למרקיז יי, צ׳ו.

2. בשנה הראשונה: השנה הראשונה למרקיז גונג, יֶן. 5. בשנה השלישית: השנה הראשונה למרקיז פי־צ׳יאנג. בשנה הראשונה של התקופה האמצעית מת פי־צ׳יאנג בלי יורש, והנחלה בוטלה.

23

וּ־צ׳יאנג.

כבן־לוויה הגיע עם הצבא עד באשאנג וכמפקד פרשים נכנס להאן. הוא חזר להילחם בשיאנג יו תחת ראש הממשלה נינג, ובזכות הישגיו נעשה מרקיז; כמצביא נלחם בצ׳ינג בו וקיבל את הנחלה.

7. בשנה השישית, בחודש השלישי, ביום גנג־דזה: השנה הראשונה למרקיז ג׳ואנג, ג׳ואנג בוּ־שֶׁה.

7

6. 2. בשנה השביעית: השנה הראשונה למרקיז ג׳יין, יינְג.

17. 6. בשנה השנייה של התקופה המאוחרת: השנה הראשונה למרקיז צ׳ינג־די.

.16

25. בשנה השנייה של יואן־דינג בוטלה נחלת צ׳ינג־די: בהיותו ראש הממשלה עצר יחד עם המזכיר הראשי ג׳ו מאי־צ׳ן ואחרים את הצנזור הראשי טאנג שלא כדין.

33

שָׁה.

כמפקד משקי בית מִיוֶה השתתף בהבסת צ׳ין, נכנס להאן והכניע את שלוש צ׳ין; כמפקד צבאי נלחם בשיאנג יו. קיבל 1,600 משקי בית, והישגיו הושוו לאלה של מרקיז טאי.

2. בשנה השישית, בחודש השלישי, ביום גנג־דזה: השנה הראשונה למרקיז צ׳י, לוּ. 5. בשנה השמינית: השנה הראשונה למרקיז גונג, פאנג־שאן.

7

8

2. בשנה הראשונה: השנה הראשונה למרקיז יאנג, צ׳ה. 12. בשנה השתים־עשרה: השנה הראשונה למרקיז קאנג, יי.

16

16. בשנה החמישית של יואן־שואו: השנה הראשונה למרקיז צ׳יין. 8. בשנה הראשונה של יואן־דינג הוצא המרקיז צ׳יין להורג בשוק על הריגת אדם, והנחלה בוטלה.

36

האי־יאנג.

כמפקד יחידה מיֻוָּה השתתף בהבסת צ׳ין, נכנס להאן והכניע את שלוש צ׳ין; כמפקד צבאי נלחם בשיאנג יו ונעשה מרקיז של 1,800 משקי בית.

7. בשנה השישית, בחודש השלישי, ביום גנג־דזה: השנה הראשונה למרקיז צ׳י־שין, יאו וּ־יו.

2. 5. בשנה השלישית: השנה הראשונה למרקיז אַי, ג׳או־ראנג.

4. 4. בשנה החמישית: השנה הראשונה למרקיז קאנג, ג׳יין.

23

3. בשנה הרביעית: השנה הראשונה למרקיז אַי, שֶׂנְג. 10. בשנה השישית של התקופה האמצעית מת המרקיז שֶׂנְג בלי יורש, והנחלה בוטלה.

37

נאן־אן.

כמצביא מחה־נאן נכנע בג׳ין־יאנג בשנה השלישית למלך האן; כסגן מצביא הביס את דזאנג טוּ ונעשה מרקיז של 900 משקי בית.

7. בשנה השישית, בחודש השלישי, ביום גנג־דזה: השנה הראשונה למרקיז ג׳ואנג, שׁוֵאן חוּ.

7

8

8. 11. בשנה התשיעית: השנה הראשונה למרקיז גונג, רונג. 4. בשנה הרביעית של התקופה המאוחרת: השנה הראשונה למרקיז צ׳יין־צ׳יו.

7. בשנה הראשונה של התקופה האמצעית הודח צ׳יין־צ׳יו לאחר שפצע אדם.

63

פֵּיי־רוּ.

כממונה על אורוות מלך וֵיי הצטרף לראשונה בשנה השלישית; כמפקד המרכבות והפרשים הביס את לונג צ׳יה ואת פנג־צ׳נג, ונעשה מרקיז של אלף משקי בית.

7. בשנה השישית, בחודש השלישי, ביום גנג־דזה: השנה הראשונה למרקיז ג׳ינג, צאי יין.

7

8

2. 14. בשנה השלישית: השנה הראשונה למרקיז ג׳ואנג, צ׳נג. 7. בשנה הראשונה של התקופה המאוחרת: השנה הראשונה למרקיז נו.

בשנה הראשונה מת המרקיז נו בלי יורש, והנחלה בוטלה.

66

צ׳ו־צ׳נג.

כמפקד משקי הבית של צ׳ו־צ׳נג הוביל שלושים ושבעה חיילים והצטרף בראשית המרד בדאנג; הוא הגיע עד באשאנג, קיבל את אות ג׳ה־גווי, פיקד על היחידה השנייה והוכפף למלך דאו־וו. הוא נכנס להאן, הכניע את שלוש צ׳ין, וכמפקד צבאי הביס את צבא שיאנג יו ליד צ׳ן; בזכות הישגיו נעשה מרקיז של 4,000 משקי בית. כמצביא תקף את יֶן ודאי וכבש אותן.

7. בשנה השישית, בחודש השלישי, ביום גנג־דזה: השנה הראשונה למרקיז יו, גו־פנג.

7

8

8. בשנה הראשונה: השנה הראשונה למרקיז ג׳יה. הוא הורשע והשושלת נקטעה. 5. בשנה השלישית של התקופה המאוחרת הושב ג׳יה לנחלה; זו שנתו הראשונה כמרקיז גונג.

13. הוא הורשע והשושלת נקטעה. [יואן:] 5. בשנה החמישית של התקופה האמצעית הושב ג׳יה לנחלה; זו שנתו הראשונה כמרקיז גונג.

1. בשנה השנייה של ג׳יין־יואן: השנה הראשונה למרקיז גאו־רוֹאוּ. 25. בשנה השלישית של יואן־דינג בוטלה נחלתו: בהיותו מושל רו־נאן ידע שהעם אינו משתמש במטבעות אדומי־השפה לתשלום המס.

18

חה־יאנג.

כחייל הצטרף למרד בדאנג בשנה שקדמה לשנה הראשונה, וכמפקד היחידה השנייה נכנס להאן ונלחם בשיאנג יו. הוא לכד בעצמו את קצין הארמון צ׳ו, ובזכות הישגיו נעשה מרקיז. כראש הממשלה הכניע את ארץ צ׳י.

7. בשנה השישית, בחודש השלישי, ביום גנג־דזה: השנה הראשונה למרקיז ג׳ואנג, צ׳ן ג׳וּאן.

7

8

3. בשנה הראשונה: השנה הראשונה למרקיז שין. בשנה הרביעית נשלל משין תואר המרקיז והנחלה בוטלה, משום שלא פרע חוב לאדם במשך יותר משישה חודשים.

29

חואי־יין.

בראשית המרד הצטרף כחייל לשיאנג ליאנג; לאחר מות ליאנג הוכפף לשיאנג יו ונעשה איש משמר הארמון. כשהגיע לשיאן־יאנג ערק, הצטרף להאן ונעשה

ליין־שיאו ואורח במחסן הדגן. שיאו חה המליץ עליו למצביא העליון. הוא הכניע בנפרד את וֵיי וצ״י, נעשה מלך והועבר לצ״ו; לאחר שהורשע בגיוס צבא על דעת עצמו הודח למרקיז חואי־יין.

5. בשנה השישית, בחודש הרביעי: השנה הראשונה למרקיז האן שין. בשנה האחת־עשרה קשר שין מרד באזור המעברים; הקיסרית לוּ הוציאה אותו להורג, השמידה שלושה ענפים ממשפחתו והנחלה בוטלה.

מאנג.

כמפקד השער הצטרף בראשית המרד בדאנג בשנה שקדמה לשנה הראשונה והגיע עד באשאנג; נעשה אדון וו־דינג, נכנס להאן וחזר להכניע את שלוש צ״ין. כמפקד צבאי נלחם בשיאנג יו ונעשה מרקיז.

3. בשנה השישית: השנה הראשונה למרקיז ג׳או. בשנה התשיעית הורשע ג׳או והנחלה בוטלה.

[ג׳אנג:] 11. בשנה השלישית לשיאו־ג׳ינג הוביל ג׳או, שהיה מרקיז מאנג לשעבר, חיילים עם המפקד העליון יא־פו נגד וּ וצ״ו; בזכות הישגיו הושב למעמד מרקיז. 3. בחודש השלישי של השנה הראשונה בתקופה המאוחרת: השנה הראשונה למרקיז שן.

17. בשנה השישית של יואן־שואו בוטלה נחלת שן: הוא נשא את נסיכת נאן־גונג ונמצא חסר כבוד.

גו־שֶׁה.

כנושא מגן הצטרף בראשית המרד ונכנס להאן; נעשה מושל האזור שמצפון לנהר, הועלה לראש ממשלה בפועל ונלחם בשיאנג יו. נעשה מרקיז של אלף משקי בית, והישגיו הושוו לאלה של מרקיז פינג־דינג.

3. בשנה השישית, בחודש הרביעי, ביום גווי־וו: השנה הראשונה למרקיז יֶן דזה־צ׳ה. 4. בשנה התשיעית: השנה הראשונה למרקיז יי, וו־האי.

7

8

19. 4. בשנה הרביעית של התקופה המאוחרת: השנה הראשונה למרקיז דאי, שׁוּ.

4. 12. בשנה החמישית לשיאו־ג׳ינג ירש המרקיז גו את הנחלה.

28. בשנה החמישית של יואן־דינג בוטלה נחלת גו משום שנמצא חסר בזהב יין־הקורבן.

55

ליו־צ׳יו.

כליין־שיאו הצטרף למרד בשׁוּה, וכמפקד היחידה השנייה נכנס להאן והכניע את שלוש צ׳ין. כמפקד צבאי הביס את צבא שיאנג ג׳י ונעשה מצביא ומרקיז של אלף משקי בית.

7. בשנה השישית, בחודש השישי, ביום דינג־האי: השנה הראשונה למרקיז צ׳י, רונג צָה.

7

4. 4. בשנה החמישית: השנה הראשונה למרקיז דינג, אן־גוֹ.

23

3. בשנה הרביעית: השנה הראשונה למרקיז ג׳ינג, ג׳יה־צ׳נג. 10. בשנה הראשונה של התקופה המאוחרת ירש המרקיז ג׳יאו; הוא הורשע והנחלה בוטלה.

26

וֵיי־צ׳י.

כבן־לוויה הצטרף בפיי וכאיש משמר הארמון נכנס להאן; נעשה מרקיז ג׳ואו־שין והכניע את שלוש צ׳ין. הוא הועלה למפקד פרשים במשמר הארמון, הביס את שיאנג ג׳י בדונג־צ׳נג ונעשה מרקיז של אלף משקי בית.

7. בשנה השישית, בחודש השישי, ביום דינג־האי: השנה הראשונה למרקיז ג׳ואנג, ג׳ואו דינג.

7

4. 4. בשנה החמישית: השנה הראשונה למרקיז ג׳יין.

23

2. בשנה השלישית של התקופה הראשונה מרד המרקיז ג׳יין, והנחלה בוטלה.

44

צ׳י.

כנושא מגן הצטרף לראשונה בג׳ין־יאנג בשנה השלישית למלך האן; כליין־שיאו נלחם בשיאנג ג׳י. כשמלך האן הובס ונסוג, הוביל חה מצביאים נגד צ׳ו, אך פרשי האויב הרודפים מנעו מהם להתקדם. מלך האן פנה אל חה ואמר: ״הישאר בפנג־צ׳נג; באות ג׳ה־גווי צא מזרחה להילחם ביו ומַהר לנתק אותו מן המחנה הסמוך.״ נעשה מרקיז של 1,400 משקי בית.

7. בשנה השישית, בחודש השישי, ביום דינג־האי: השנה הראשונה למרקיז גו, דזנג חה.

7

8

11. 12. בשנה השתים־עשרה: השנה הראשונה למרקיז צ׳ינג, חו.

5. 11. בשנה השישית: השנה הראשונה למרקיז טָה.

8. בשנה השנייה של יואן־גוואנג בוטלה נחלת טָה: הוא עזב על דעת עצמו מסע ציד־וקליעה שבו ליווה את הקיסר, ונמצא חסר כבוד.

51

פינג.

בראשית המרד הצטרף כבן־לוויה ללחימה בצ׳ין; כאיש משמר הארמון נכנס להאן, וכמצביא הכניע את אדוני המדינות ושמר על לוו־יאנג. בזכות הישגיו נעשה מרקיז; הוא הושווה לחה, מרקיז פֵּיי, וקיבל 1,300 משקי בית.

6. בשנה השישית, בחודש השישי, ביום דינג־האי: השנה הראשונה למרקיז דאו, פיי ג׳יה. 1. בשנה השתים־עשרה: השנה הראשונה למרקיז ג׳ינג, נוּ.

7

8

15. 8. בשנה השש־עשרה: השנה הראשונה למרקיז ג׳ה.

11. בשנה החמישית של התקופה האמצעית הורשע המרקיז ג׳ה, והנחלה בוטלה.

32

לוּ.

כבן־לוויה הצטרף למרד בפיי והגיע עד שיאן־יאנג, שם נעשה איש משמר הארמון. הוא נכנס להאן וכמצביא השתתף בהכנעת אדוני המדינות; נעשה מרקיז של 4,800 משקי בית, והישגיו הושוו לאלה של מרקיז וּ־יאנג. הוא מת בשירות, ואמו קיבלה את המרקיזות במקומו.

7. באמצע השנה השישית: השנה הראשונה לאם־המרקיזה צָה.

7

4. בשנה החמישית מתה האם־המרקיזה צָה בלי יורש, והנחלה בוטלה.

7

גוּ־צ׳נג.

בראשית המרד הצטרף כמקבל־אורחים ונכנס להאן. כמצביא נלחם באדוני המדינות, וכראש הממשלה הימני הגן על חואי־יאנג; בזכות הישגיו הושווה למרקיז יֵן־צָה וקיבל 2,000 משקי בית.

7. באמצע השנה השישית: השנה הראשונה למרקיז ג׳ואנג, יין חווי.

2. 5. בשנה השלישית: השנה הראשונה למרקיז קאי־פאנג.

2. בשנה השלישית נשלל מפאנג תואר המרקיז והוא נעשה מרקיז בתחומי המעברים.

26

רן.

כמפקד פרשים הצטרף בשנה החמישית להאן למרד בדונג־יואן, נלחם בין ובדאי תחת יונג צ׳ה, ובזכות הישגיו נעשה מרקיז. הוא שימש מצביא המרכבות והפרשים.

7. בשנה השישית: השנה הראשונה למרקיז ג׳אנג יֶוֵה.

7

2. בשנה השלישית הודח המרקיז יֶוֵה לפשוט עם והנחלה בוטלה, משום שהסתיר אדם שדינו מוות.

ג׳י־צ׳יו.

כנושא רשומות ביחידת נושאי־המגן הצטרף למרד בדאנג בשנה שקדמה לשנה הראשונה והביס את צ׳ין. כממונה הפנים על הדגן נכנס להאן; כמושל שאנג הכניע בלחימה את ארץ וֵיי המערבית, ובזכות הישגיו נעשה מרקיז.

7. בשנה השישית: השנה הראשונה למרקיז שיאנג.

7

4. בשנה הרביעית נשלל משיאנג תואר המרקיז, הוא הורד לשורת החיילים והנחלה בוטלה.

אָ־לינג.

כליין־שיאו הצטרף למרד בדאן־פו בשנה שקדמה לשנה הראשונה, ונכנס להאן דרך פרצת סאי.

7. בשנה השישית, בחודש השביעי, ביום גנג־יין: השנה הראשונה למרקיז צ׳ינג, גוֹ טינג.

7

8

2. 21. בשנה השלישית: השנה הראשונה למרקיז חווי, אוּ.

18. בשנה השנייה של התקופה הראשונה: השנה הראשונה למרקיז שֶׂנְג־קה. הוא הורשע והשושלת נקטעה. [נאן:] 4. בשנה השישית של התקופה האמצעית: השנה הראשונה למרקיז ג׳ינג, יֶן־ג׳וּ.

11. בשנה השישית של יואן־גוואנג: השנה הראשונה למרקיז דזה. 17. בשנה החמישית של יואן־דינג בוטלה נחלתו משום שנמצא חסר בזהב יין־הקורבן.

27

צ׳אנג־וו.

בראשית המרד הצטרף כבן־לוויה וכאיש משמר הארמון נכנס להאן והכניע את שלוש צ׳ין. כמפקד משמר הארמון נלחם באדוני המדינות, ונעשה מרקיז של 980 משקי בית; הישגיו הושוו לאלה של מרקיז וֵיי־צ׳י.

7. בשנה השישית, בחודש השביעי, ביום גנג־יין: השנה הראשונה למרקיז ג׳ינג־שין, שאן נינג.

5. 2. בשנה השישית: השנה הראשונה למרקיז יי, רו־יי.

8

23

10. 6. בשנה הרביעית של התקופה האמצעית: השנה הראשונה למרקיז קאנג, ג׳יה־צ׳נג.

10. בשנה החמישית של יואן־גוואנג: השנה הראשונה למרקיז דה. 4. בשנה השלישית של יואן־שואו הוצא דה להורג בשוק משום שאדם שפצע מת בתוך עשרים יום; הנחלה בוטלה.

45

גאו־יואן.

בראשית המרד הצטרף כבן־לוויה, נכנס להאן והכניע את שלוש צ׳ין. כמפקד משמר הבירה הביס את שיאנג ג׳י ונעשה מרקיז של 1,600 משקי בית; הישגיו הושוו לאלה של מרקיז צ׳ה־צ׳יו.

7. בשנה השישית, בחודש השביעי, ביום וּ־שׁוּ: השנה הראשונה למרקיז ג׳ה, בינג צ׳יין.

7. בשנה הראשונה: השנה הראשונה למרקיז ג׳יין, דה.

8

15. 8. בשנה השש־עשרה: השנה הראשונה למרקיז שיאו, וו.

16

2. בשנה הראשונה של ג׳יין־יואן: השנה הראשונה למרקיז שין. בשנה השלישית של ג׳יין־יואן נשלל ממנו תואר המרקיז והנחלה בוטלה, משום שעבר בין מרכבות הפמליה הקיסרית ונמצא חסר כבוד.

41

שׁוֶאן־צ׳וּ.

כחייל הצטרף למרד בליו; כמפקד פרשים נכנס להאן, הכניע את שלוש צ׳ין והביס את צבא שיאנג ג׳י ביינְג־יאנג. כמפקד פרשי משמר הארמון הביס את צבא ג׳ונג־לי מו בגוּ־לינג, ונעשה מרקיז של 670 משקי בית.

7. בשנה השישית, בחודש השביעי, ביום וּ־שִׁוּ: השנה הראשונה למרקיז צ׳י, דינג יִי.

7

8

10. 13. בשנה האחת־עשרה: השנה הראשונה למרקיז טונג.

4. הוא הורשע והנחלה בוטלה. [פָּה־לוֹאוּ:] בשנה החמישית של התקופה האמצעית הושב טונג לנחלה; זו שנתו הראשונה כמרקיז. בשנה השישית של התקופה האמצעית הורשע טונג והנחלה בוטלה.

43

ג׳יאנג־יאנג.

כמצביא יֶוֶּה הצטרף למרד בליוּ, נכנס להאן, הכניע את שלוש צ׳ין ונלחם בדזאנג טוּ; נעשה מרקיז של 740 משקי בית. השתתף במסעות נגד מא־יִי ונגד צ׳ינג בו.

7. בשנה השישית, בחודש השביעי, ביום וּ־שִׁוּ: השנה הראשונה למרקיז צ׳י, חואה וּ־האי.

7

8

3. 16. בשנה הרביעית: השנה הראשונה למרקיז גונג, בו־צ׳י. 4. בשנה הרביעית של התקופה המאוחרת: השנה הראשונה למרקיז לוּ.

3. בשנה הרביעית הורשע המרקיז לוּ ביציאה מתחומי הנחלה, והנחלה בוטלה.

46

דונג־מאו.

כבן־לוויה הצטרף למרד בדאנג והגיע עד באשאנג; עם היחידה השנייה נכנס להאן והכניע את שלוש צ׳ין. כמפקד צבאי נלחם בשיאנג יו והביס את דזאנג טוּ, ונעשה מרקיז. הוא לכד את האן שין, נעשה מצביא ונוספו לנחלתו אלף משקי בית.

7. בשנה השישית, בחודש השמיני, ביום בינג־צ׳ן: השנה הראשונה למרקיז ג׳ינג, ליו ג׳או.

7

8

2. בשנה השלישית: השנה הראשונה למרקיז ג׳י. 13. בשנה השש־עשרה נשלל מג׳י תואר המרקיז והנחלה בוטלה.

48

צ׳ה־צ׳יו.

כבן־לוויה הצטרף למרד בפנג; כקצין הפרשים השמאלי נכנס להאן וכסגן מצביא תקף את שיאנג ג׳י והכניע את האויב. נעשה מפקד צבאי של דונג, הביס את שיאנג ג׳י בוּ־צ׳נג ונעשה מרקיז. כמפקד משמר הבירה של האן נלחם בצ׳ינג בו וקיבל את נחלת צ׳ה־צ׳יו, בת אלף משקי בית.

7. בשנה השישית, בחודש השמיני, ביום בינג־צ׳ן: השנה הראשונה למרקיז יי, טאנג לי.

7

8

8. 13. בשנה התשיעית: השנה הראשונה למרקיז גונג, צ׳או. 2. בשנה השישית של התקופה המאוחרת: השנה הראשונה למרקיז שיין.

16

25. בשנה השנייה של יואן־דינג: השנה הראשונה למרקיז דזון. 3. בשנה החמישית של יואן־דינג בוטלה נחלתו משום שנמצא חסר בזהב יין־הקורבן.

40

טאי.

כבן־לוויה הצטרף למרד בדאנג; כמפקד יחידה נכנס להאן וכמפקד צבאי נלחם בשיאנג ג׳י. לאחר מות ג׳י פנה להילחם בלין־ג׳יאנג תחת המצביא ג׳יה, ובזכות הישגיו נעשה מרקיז. כמצביא נלחם בין.

7. בשנה השישית, בחודש השמיני, ביום ג׳יה־דזה: השנה הראשונה למרקיז דינג, דאי יֶה.

7

8

3. 20. בשנה הרביעית: השנה הראשונה למרקיז צאי.

2. בשנה השלישית מרד המרקיז צאי, והנחלה בוטלה.

35

אן־גוו.

כאורח הצטרף למרד בפנג; כמפקד האורוות הכניע בנפרד את דונג ואת נאן־יאנג והגיע עם הצבא עד באשאנג. הוא נכנס להאן ושמר על פנג. כשהקיסר פנה מזרחה הצטרף ללחימה; לאחר התבוסה חילץ את שיאו־חווי ואת לו־יואן ממי נהר סווי, וגם הגן בתקיפות על פנג. הוא קיבל את נחלת יונג, בת 5,000 משקי בית.

7. בשנה השישית, בחודש השמיני, ביום ג׳יה־דזה: השנה הראשונה למרקיז וו, ואנג לינג. אחר כך נקבעה נחלתו באן־גוו.

7. בשנה השישית מתוכן נעשה ראש הממשלה הימני.

7. 1. בשנה השמינית: השנה הראשונה למרקיז אַי, ג׳י.

23. בשנה הראשונה: השנה הראשונה למרקיז ג׳ונג, יו.

16

20. בחודש השלישי של השנה הראשונה בג׳יין־יואן: השנה הראשונה למרקיז אן, פי־פאנג. 8. בשנה השלישית של יואן־שואו: השנה הראשונה למרקיז דינג. בשנה החמישית של יואן־דינג בוטלה נחלתו משום שנמצא חסר בזהב יין־הקורבן.

12

לֶה־צ׳נג.

כמשרת פנימי רכוב הצטרף למרד בדאנג ונעשה מפקד פרשים; הוא נכנס להאן, הכניע את שלוש צ׳ין ונעשה מרקיז. כמפקד צבאי נלחם בשיאנג ג׳י תחת גוואן יִנְג והרג את לונג צ׳יה; נחלתו הוחלפה ללֶה־צ׳נג, בת אלף משקי בית.

7. בשנה השישית, בחודש השמיני, ביום ג׳יה־דזה: השנה הראשונה למרקיז ג׳יה, דינג לי.

7

8

4. 18. בשנה החמישית: השנה הראשונה למרקיז יי, מא־צונג. 1. בשנה השביעית של התקופה המאוחרת: השנה הראשונה למרקיז וו, קה.

16

25. בשנה השנייה של יואן־דינג: השנה הראשונה למרקיז יי. 3. בשנה החמישית של יואן־דינג הוצא יי להורג בשוק והנחלה בוטלה, מפני שאמר שמרקיז וו־לי חסר דרך.

42

בי־יאנג.

כבן־לוויה הצטרף בראשית המרד ושירת את הקיסרית לו׳ ואת שיאו־חווי בפיי במשך שלוש שנים ועשרה חודשים. כשנכנסה הקיסרית לו׳ לצ׳ו ליווה אותה שֶׁן יי־ג׳י שנה אחת, ואז נעשה מרקיז.

7. בשנה השישית, בחודש השמיני, ביום ג׳יה־דזה: השנה הראשונה למרקיז יו, שֶׁן יי־ג׳י.

7

8

3. 20. בשנה הרביעית: השנה הראשונה למרקיז פינג.

2. בשנה השלישית נענש פינג על מרד, והנחלה בוטלה.

59

אן־פינג.

כמקבל־אורחים הצטרף לראשונה בשנה השלישית למלך האן והשתתף בהכנעת אדוני המדינות. היו לו הישגים ודרגה, והוא המליץ על שיאו חה; בזכות הישגיו נעשה מרקיז של 2,000 משקי בית.

7. בשנה השישית, בחודש השמיני, ביום ג׳יה־דזה: השנה הראשונה למרקיז ג׳ינג, אָה צ׳יין־צ׳יו.

2. 5. בשנה השלישית לשיאו־חווי: השנה הראשונה למרקיז ג׳יין, ג׳יה.

7. 1. בשנה השמינית: השנה הראשונה למרקיז צ׳ינג, יִנְג.

13. 10. בשנה הארבע־עשרה: השנה הראשונה למרקיז יאנג, ג׳.

15. 1. בשנה השלישית של התקופה המאוחרת: השנה הראשונה למרקיז דאן.

18. בשנה הראשונה של יואן־שואו הוצא דאן להורג בשוק והנחלה בוטלה: הוא קיים יחסים עם לינג, בת מלך חואי־נאן, ושלח למלך חואי־נאן מכתב שבו כינה עצמו נתין והבטיח להשקיע את כל כוחו.

61

קוואי־צ׳נג.

כבן־לוויה הצטרף למרד בפיי והגיע עד באשאנג, ואז נעשה מרקיז. הוא נכנס להאן, הכניע את שלוש צ׳ין וקיבל נחלה בצ׳ה־יאנג. הוא נלחם בצבא שיאנג יו ביִנְג־יאנג, ניתק את דרך האספקה ופרץ החוצה עם הקיסר; חצה את פינג־יין ופגש את צבא מרקיז חואי־יין בשיאנג־גוו. צ׳ו והאן הסכימו להתחלק לאורך

תעלת חונג, ושׁין שימש בן ערובה. גם כשלא הצליח בקרב לא העז לעזוב את הקיסר; נעשה מרקיז של 3,300 משקי בית.

7. בשנה השישית, בחודש השמיני, ביום ג׳יה־דזה: השנה הראשונה למרקיז דזון, ג׳ואו שׁין. בשנה השתים־עשרה, בחודש העשירי, ביום יי־ווי, נקבעה נחלת קוואי־צ׳נג.

7

8

5. שׁין מת ובנו צ׳אנג ירש אותו. הוא הורשע, השושלת נקטעה והנחלה בוטלה.

[דאן:] 1. בשנה הראשונה של התקופה האמצעית קיבל יינְג, בנו של שׁין, את הנחלה; זו שנתו הראשונה כמרקיז קאנג. 8. בשנה השנייה של התקופה האמצעית: השנה הראשונה למרקיז ג׳ונג־ג׳ו.

26. בשנה השלישית של יואן־דינג בוטלה נחלת ג׳ו משום שבהיותו הממונה על טקסי המדינה הורשע.

22

ביי־פינג.

כאורח הצטרף למרד ביאנג־וו והגיע עד באשאנג. כמושל צ׳אנג־שאן לכד את צ׳ן יו; נעשה ראש ממשלת דאי, הועבר לראשות ממשלת ג׳או ונעשה מרקיז. ארבע שנים היה ראש ממשלת החשבונות וארבע־עשרה שנה ראש ממשלת חואי־נאן. קיבל 1,300 משקי בית.

7. בשנה השישית, בחודש השמיני, ביום דינג־צ׳וֹאוּ: השנה הראשונה למרקיז וון, ג׳אנג צאנג.

7

8

23. בארבע מהן היה ראש הממשלה; לאחר חמש שנים פוטר.

5. 8. בשנה השישית: השנה הראשונה למרקיז קאנג, פנג. 3. בשנה הראשונה של התקופה המאוחרת: השנה הראשונה למרקיז יוּ.

4. בשנה החמישית של ג׳ין־יואן בוטלה נחלת יוּ משום שלא נהג כבוד לאחר שנכח באבלו של אחד מאדוני המדינות.

65

גאו־חוּ.

כחייל הצטרף למרד בגאנג־לי ונכנס להאן. כמפקד צבאי נלחם בשיאנג ג׳י, וכמפקד צבאי הכניע את יֶן; נעשה מרקיז של אלף משקי בית.

7. באמצע השנה השישית: השנה הראשונה למרקיז צ׳ן פוּ־צ׳י.

7

8

4. בשנה החמישית ירש המרקיז שאנג, צ׳נג. הוא מת בלי יורש, והנחלה בוטלה.

82

יִן־צָה.

כמצביא שֶׁן הצטרף למרד בליו בשנה שקדמה לשנה הראשונה ונכנס להאן. כמפקד צבאי שמר על גוואנג־וו, ובזכות הישגיו נעשה מרקיז.

7. באמצע השנה השישית: השנה הראשונה למרקיז יואן צ׳ינג.

7

8

5. בשנה הראשונה: השנה הראשונה למרקיז חה. בשנה השישית קשר חה מרד והנחלה בוטלה.

24

פינג־גאו.

שיאנג טָה הצטרף לראשונה בשנה השישית להאן כמושל נפת דאנג, וקיבל את שם המשפחה ליו. הישגיו הושוו לאלה של פנג דזו, מרקיז דאי, וקיבל 580 משקי בית.

6. בשנה השביעית, בחודש העשירי, ביום גווי־האי: השנה הראשונה למרקיז יאנג, ליו טָה.

4. 3. בשנה החמישית: השנה הראשונה למרקיז גונג, יואן.

8

23

16. בשנה הראשונה: השנה הראשונה למרקיז ג׳יה, גוואנג.

28. בשנה הראשונה של ג׳יין־יואן: השנה הראשונה למרקיז שֶׁנְג. בשנה החמישית של יואן־דינג בוטלה נחלתו משום שנמצא חסר בזהב יין־הקורבן.

121

פו־יאנג.

כחייל הצטרף למרד בשוֶּה, כמצביא נכנס להאן וכקצין הפרשים הימני נלחם בשיאנג ג׳י; נעשה מרקיז של אלף משקי בית.

6. בשנה השביעית, בחודש העשירי, ביום ג׳יה־דזה: השנה הראשונה למרקיז גאנג, צ׳ן שׁוּ.

7

8

10. 13. בשנה האחת־עשרה: השנה הראשונה למרקיז גונג, ג׳יה.

5. 11. בשנה השישית: השנה הראשונה למרקיז קאנג, שֶׁה.

12. בשנה הראשונה של יואן־שואו: השנה הראשונה למרקיז צ׳יאנג. 7. בשנה השנייה של יואן־שואו בוטלה נחלתו, משום שאביו שֶׁה לא היה בנו של ג׳יה.

49

יאנג־חה.

כמקבל־אורחים פנימי הצטרף ונכנס להאן; כאיש משמר הארמון הרכוב השתתף בהכנעת אדוני המדינות. נעשה מרקיז של 500 משקי בית, והישגיו הושוו לאלה של מרקיז גאו־חוּ.

3. בשנה השביעית, בחודש העשירי, ביום ג׳יה־דזה: השנה הראשונה למרקיז צ׳י־אַי. 3. בשנה העשירית: השנה הראשונה למרקיז אן־גוֹ.

7

8

23

10. 6. בשנה הרביעית של התקופה האמצעית: השנה הראשונה למרקיז וּ. באמצע התקופה נקטעה השושלת.

27. בשנה הרביעית של יואן־דינג: השנה הראשונה למרקיז גונג, ג׳אנג. [פי־שאן:] 3. בשנה הראשונה של יואן־פנג: השנה הראשונה למרקיז רן. 20. בחודש העשירי של השנה השלישית בג׳נג־חה בוטלה נחלת רן: הוא ואמו הורשעו בכישוף ובקללות, כבגידה חמורה חסרת דרך.

83

צ׳או־יאנג.

כבן־לוויה הצטרף למרד בשׂוֵה; כליין־שיאו נכנס להאן וכמפקד צבאי נלחם בשיאנג יו, ואחר כך תקף את האן שין, מלך האן. נעשה מרקיז של אלף משקי בית.

6. בשנה השביעית, בחודש השלישי, ביום רן־יין: השנה הראשונה למרקיז צ׳י, חואה ג׳י.

7

8. בשנה הראשונה: השנה הראשונה למרקיז וון, יאו.

13. 10. בשנה הארבע־עשרה: השנה הראשונה למרקיז דאנג.

16

13. בשנה השנייה של יואן־שואו בוטלה נחלת דאנג משום שנמצא אשם בכך שלימד אדם להגיש עצומה המסלפת את החוק.

69

ג׳י־יאנג.

כחייל הצטרף למרד בחו־לינג ונכנס להאן. כמפקד משמר הארמון קידם את צבא ראש הממשלה השמאלי כדי להילחם בשיאנג ג׳י, ונעשה מרקיז של אלף משקי בית.

6. בשנה השביעית, בחודש השביעי, ביום בינג־שן: השנה הראשונה למרקיז ג׳ואנג, דו דה־צ׳ן.

7

8

5. 18. בשנה השישית: השנה הראשונה למרקיז ג׳ה, דאן.

16

9. בשנה הרביעית של יואן־גוואנג: השנה הראשונה למרקיז חואי, וּ. 7. בשנה החמישית של יואן־שואו מת בלי יורש, והנחלה בוטלה.

81

נְיֶה־יאנג.

כפרש הצטרף בשנה השנייה למלך האן בעת היציאה מן המעברים; כמפקד משמר הארמון נלחם בשיאנג יו וכרת את ראשו. נעשה מרקיז של 1,500 משקי בית, והישגיו הושוו לאלה של מרקיז דוּ־יֶן.

6. באמצע השנה השביעית: השנה הראשונה למרקיז ג׳ואנג, לוּ שֶׁנְג.

7

8

4. בשנה החמישית התברר שצ׳נג, שנחשב בנו של המרקיז ג׳ואנג, אינו בנו באמת ואינו ראוי להיות מרקיז; הנחלה בוטלה.

104

פינג־ג׳י.

כאורח הצטרף למרד בקאנג־פו, כרת את ראש המושל של שו שמינה ג׳אנג חאן, וכראש ממשלת יֵן נעשה מרקיז של אלף משקי בית.

6. באמצע השנה השביעית: השנה הראשונה למרקיז יי, ג׳ה.

7

7. 1. בשנה השמינית: השנה הראשונה למרקיז פי־צ׳יאנג.

5. בשנה השישית הורשע פי־צ׳יאנג, נידון לאיסוף עצים למקדש הרוחות והנחלה בוטלה.

64

גֶנְג־ג׳יה.

כבן אחיו הבכור של גאו־דזו השתתף בצבא ונלחם בהאן שין, מלך האן שמרד, ונעשה מפקד משמר הארמון. אמו של שין חטאה בעבר כלפי גאו־דזו כשעוד היה בשפלותו; הקיסר העליון ריחם עליו, ולכן קיבל את נחלת גֶנְג־ג׳יה.

6. באמצע השנה השביעית: השנה הראשונה למרקיז ליו שין.

7

בשנה הראשונה הורשע שין; דרגתו הופחתה בדרגה אחת והוא נעשה מרקיז בתחומי המעברים.

שֶן־דזה.

כמצביא של ג׳או נכנע בשנה השלישית למלך האן והוכפף למרקיז חואי־יין. הוא הכניע את ג׳או, צ׳י וצ׳ו, והשתתף בקרב פינג־צ׳נג; נעשה מרקיז של 700 משקי בית.

5. בשנה השמינית, בחודש העשירי, ביום גווי־צ׳וֹאוּ: השנה הראשונה למרקיז צ׳י, ג׳או ג׳יאנג־יֶה.

7

1. התואר נשלל והשושלת נקטעה. בשנה השלישית הוחזרה הנחלה, וכעבור שנה נקטעה שוב.

4. בשנה הארבע־עשרה הושב ג׳יאנג־יֶה לנחלה; זו שנתו הראשונה. 6. בשנה השנייה של התקופה המאוחרת: השנה הראשונה למרקיז דאי, טוֹאוּ.

2. 7. בשנה השלישית: השנה הראשונה למרקיז שׁוּן. הוא הורשע והשושלת נקטעה. [גָּנְג:] 5. בשנה החמישית של התקופה האמצעית קיבל חוּ, בנו של טוֹאוּ, את הנחלה; זו שנתו הראשונה כמרקיז יי.

16. בשנה החמישית של יואן־שואו מת המרקיז יי, חוּ, בלי יורש, והנחלה בוטלה.

98

בָּאי־ג׳ה.

כפיין־לין הצטרף למרד בצ׳אנג־יי, שכנע את וֵיי ונכנס להאן. כמפקד משמר הבירה נלחם בשיאנג ג׳י, ונעשה מרקיז של אלף משקי בית.

6. בשנה השביעית, בחודש העשירי, ביום וּ־צ׳ן: השנה הראשונה למרקיז ג׳ינג, שׂוּ וון.

7

1. בשנה השנייה הורשע והשושלת נקטעה. 6. בשנה השלישית הושב וון לנחלתו הקודמת.

14. בשנה הראשונה: השנה הראשונה למרקיז ג׳יין, לוּ. 9. בשנה החמש־עשרה: השנה הראשונה למרקיז אַי, צ׳אנג.

16

7. בשנה השנייה של יואן־גוואנג: השנה הראשונה למרקיז גונג, אן־רוּ. 13. בשנה השלישית של יואן־שואו: השנה הראשונה למרקיז פוּ. 5. בשנה השנייה של יואן־דינג הורשע פוּ והנחלה בוטלה.

58

ג׳ונג־שווי.

כמפקד פרשים במשמר הארמון הצטרף בשנה הראשונה למלך האן למרד בהאו־ג׳ה. כקצין פרשים נלחם בלונג צ׳יה, ואחר כך השתתף בכריתת ראשו של שיאנג יו; נעשה מרקיז של 1,500 משקי בית.

6. בשנה השביעית, בחודש הראשון, ביום ג׳י־יוֹאוּ: השנה הראשונה למרקיז ג׳ואנג, לוּ מא־טונג.

7

8

9. 3. בשנה העשירית: השנה הראשונה למרקיז יי, ג׳יה. 11. בשנה השלוש־עשרה: השנה הראשונה למרקיז גונג, צ׳ינג־ג׳יין.

16

5. בשנה השישית של ג׳יין־יואן: השנה הראשונה למרקיז ג׳ינג, דה. 1. בשנה הראשונה של יואן־גוואנג: השנה הראשונה למרקיז יי־צ׳נג. 23. בשנה החמישית של יואן־דינג בוטלה נחלת יי־צ׳נג משום שנמצא חסר בזהב יין־הקורבן.

101

דו־יֶן.

כפרש במשמר הארמון הצטרף למרד בשְׁיָה־פִּי בשנה השלישית למלך האן והוכפף למרקיז חואי־יין. הוא השתתף עם גוואן יינְג בכריתת ראשו של שיאנג יו, ונעשה מרקיז של 1,700 משקי בית.

6. בשנה השביעית, בחודש הראשון, ביום ג׳י־יוֹאוּ: השנה הראשונה למרקיז ג׳ואנג, ואנג יי.

7

5. 3. בשנה השישית: השנה הראשונה למרקיז גונג, פוּ.

4. 7. בשנה החמישית: השנה הראשונה למרקיז שֶׁה־צ׳ן. 12. בשנה השתים־עשרה: השנה הראשונה למרקיז שִׁי.

12. הוא הורשע והשושלת נקטעה. 3. בשנה הראשונה של התקופה המאוחרת קיבל יִנְג־רן, בנו של יי, את הנחלה; זו שנתו הראשונה כמרקיז צ׳יאנג.

9. בשנה הרביעית של יואן־גוואנג: השנה הראשונה למרקיז דינג־גוו. 12. בשנה הרביעית של יואן־שואו הורשע דינג־גוו והנחלה בוטלה.

102

צ׳ה־צ׳ואן.

כפרש במשמר הארמון הצטרף למרד בדו בשנה השנייה למלך האן והוכפף למרקיז חואי־יין; אחר כך השתתף עם גוואן יִנְג בכריתת ראשו של שיאנג יו, ונעשה מרקיז של 1,900 משקי בית.

6. בשנה השביעית, בחודש הראשון, ביום ג׳י־יוֹאו: השנה הראשונה למרקיז ג׳ואנג, יאנג שְׁי.

7

בשנה הראשונה נשלל התואר והשושלת נקטעה. 7. בשנה השנייה הושבה הנחלה.

11. 12. בשנה השתים־עשרה: השנה הראשונה למרקיז דינג, יין.

3. בשנה הרביעית: השנה הראשונה למרקיז וו־האי. 6. הוא הורשע והשושלת נקטעה. [לין־רו:] 5. בשנה החמישית של התקופה האמצעית הושב וו־האי לנחלה; זו שנתו הראשונה.

7. בשנה השנייה של יואן־גוואנג הורשע וו־האי והנחלה בוטלה.

103

שׂון.

כמצביא של יֶן הצטרף בשנה הרביעית למלך האן לצבא צאו ג׳יו. כראש ממשלת יֶן הודיע שמלך יֶן, טוּ, מרד, ונעשה מרקיז; כשר המדינה של יֶן הכניע את לוּ־נוּ. קיבל 1,900 משקי בית.

5. בשנה השמינית, בחודש העשירי, ביום בינג־צ׳ן: השנה הראשונה למרקיז צ׳ינג, וון ג׳יה.

7

8

5. 17. בשנה השישית: השנה הראשונה למרקיז וון, רן. 1. בשנה השביעית של התקופה המאוחרת: השנה הראשונה למרקיז חה.

10. בשנה הרביעית של התקופה האמצעית הורשע חה והנחלה בוטלה.

91

וּ־יואן.

בשנה השביעית להאן הצטרף לראשונה כמצביא של ליאנג למסעות נגד האן שין, צ׳ן שי וצ׳ינג בו. בזכות הישגיו נעשה מרקיז של 2,800 משקי בית; הישגיו הושוו לאלה של גאו־לינג.

5. בשנה השמינית, בחודש השנים־עשר, ביום דינג־ווי: השנה הראשונה למרקיז ג׳ינג, וֵיי צ׳ו.

3. 4. בשנה הרביעית: השנה הראשונה למרקיז גונג, ג׳.

8

23

3. בשנה הרביעית: השנה הראשונה למרקיז בו־האי. 13. בשנה השנייה של התקופה המאוחרת בוטלה נחלתו, משום שקבר בניגוד לתקנות.

93

מוֹ.

כמצביא משמר ג׳או הצטרף למרד בלו־נו בשנה השלישית למלך האן; הוא נלחם בשיאנג יו למרגלות אסמי אָאו, נעשה מצביא והצטיין בתקיפת דזאנג טו. נעשה מרקיז של אלף משקי בית.

5. בשנה השמינית, בחודש השביעי, ביום גווי־יואו: השנה הראשונה למרקיז ג׳יין, צ׳נג חֵי.

7

2. 6. בשנה השלישית: השנה הראשונה למרקיז שיאו, לִי.

16. 7. בשנה הראשונה של התקופה המאוחרת: השנה הראשונה למרקיז דזאו.

7. בשנה הראשונה של התקופה האמצעית הורשע דזאו והנחלה בוטלה.

92

גאו.

בשנה השביעית לקיסר גאו שימש מצביא; בזכות הישגיו במסע נגד צ׳ן שי בדאי נעשה מרקיז של 600 משקי בית.

5. בשנה השמינית, בחודש השנים־עשר, ביום דינג־ווי: השנה הראשונה למרקיז ג׳ה, צ׳ן צָוו.

2. 5. בשנה השלישית: השנה הראשונה למרקיז חואי, יינְג.

8

6. 14. בשנה השביעית: השנה הראשונה למרקיז גונג, יינְג. 3. בשנה החמישית של התקופה המאוחרת: השנה הראשונה למרקיז אן.

16

12. הוא לא היה [בן ראוי]; אביו של צ׳יין־צ׳יו. 7. בשנה השנייה של יואן־שואו: השנה הראשונה למרקיז צ׳יין־צ׳יו. 9. בשנה החמישית של יואן־דינג בוטלה נחלתו משום שנמצא חסר בזהב יין־הקורבן.

124

סונג־דזה.

בשנה השלישית להאן הצטרף לראשונה כמפקד משמר היער של ג׳או והשתתף בהכנעת אדוני המדינות. הישגיו הושוו לאלה של מרקיז מו, וקיבל 540 משקי בית.

4. בשנה השמינית, בחודש השנים־עשר, ביום דינג־מאו: השנה הראשונה למרקיז חווי, שוּ ג׳ה. 1. בשנה השתים־עשרה: השנה הראשונה למרקיז גונג, בו־יי.

7

8

9. 14. בשנה העשירית: השנה הראשונה למרקיז ג׳יו.

8. בשנה השנייה של התקופה האמצעית בוטלה נחלת ג׳יו משום שנמצא אשם בקניית סחורות אסורות מעבר לגבול.

99

יי־שָׁה.

כבן־לוויה הצטרף למרד בפנג ונכנס להאן; כמפקד צבאי נלחם בשיאנג יו ונעשה מרקיז של 2,400 משקי בית.

5. בשנה השמינית, בחודש השלישי, ביום בינג־שוּ: השנה הראשונה למרקיז ג׳ינג, צ׳ן צ׳ה.

6. 1. בשנה השביעית: השנה הראשונה למרקיז ג׳ינג, ג׳יאו.

8

23

2. בשנה השלישית: השנה הראשונה למרקיז צ׳ינג, צָה. הוא מת בלי יורש, והנחלה בוטלה.

50

צ׳ינג.

כמפקד קשתים הצטרף בראשית המרד ונכנס להאן; כמפקד צבאי נלחם בשיאנג יו ובדאי. נעשה מרקיז של אלף משקי בית, והישגיו הושוו לאלה של מרקיז פנג.

5. בשנה השמינית, בחודש השלישי, ביום בינג־שׁוּ: השנה הראשונה למרקיז ג׳יין, קונג־ג׳ונג.

7. בשנה הראשונה: השנה הראשונה למרקיז צ׳ינג, שֶׁנְג.

8

7. 16. בשנה השמינית: השנה הראשונה למרקיז קאנג, פוּ.

16

20. בשנה השלישית של יואן־שואו: השנה הראשונה למרקיז גונג, שְׁה. 7. בשנה הרביעית של יואן־דינג: השנה הראשונה למרקיז שֶׁנְג. 1. בשנה החמישית של יואן־דינג בוטלה נחלתו משום שנמצא חסר בזהב יין־הקורבן.

71

צ׳יאנג.

כפקיד־אורח הצטרף בראשית המרד ונכנס להאן; כמפקד צבאי נלחם בשיאנג יו ובדאי. נעשה מרקיז של אלף משקי בית, והישגיו הושוו לאלה של מרקיז פנג.

3. בשנה השמינית, בחודש השלישי, ביום בינג־שׂוּ: השנה הראשונה למרקיז ג׳יין, ליו שֶׂנְג. 2. בשנה האחת־עשרה: השנה הראשונה למרקיז דאי, ג׳אנג.

7

8

12. בשנה השלוש־עשרה: השנה הראשונה למרקיז פוּ. 2. בשנה החמש־עשרה הורשע פוּ והנחלה בוטלה.

72

פנג.

כחייל הצטרף למרד בשׂוּה; כמפקד קשתים נכנס להאן וכמפקד צבאי נלחם בשיאנג יו ובדאי. נעשה מרקיז של אלף משקי בית.

5. בשנה השמינית, בחודש השלישי, ביום בינג־שׂוּ: השנה הראשונה למרקיז ג׳יין, צ׳ין טונג.

7

8

2. 21. בשנה השלישית: השנה הראשונה למרקיז דאי, ג׳ה.

2. בשנה השלישית: השנה הראשונה למרקיז וו. 11. בשנה הראשונה של התקופה המאוחרת הורשע וו והנחלה בוטלה.

70

וו־פאנג.

כמפקד פרשים במשמר הארמון הצטרף בשנה הראשונה למלך האן למרד בשְׁיָה־גווי; הוא נלחם ביאנג־שְׁיָה וכמפקד צבאי כרת את ראשו של שיאנג יו. בזכות הישגיו נעשה מרקיז של 700 משקי בית.

5. בשנה השמינית, בחודש השלישי, ביום שין־מאו: השנה הראשונה למרקיז ג׳ואנג, יאנג וו.

7

8

12. 11. בשנה השלוש־עשרה: השנה הראשונה למרקיז צ׳ו־ג׳י.

14. בשנה הראשונה של התקופה המאוחרת הורשע צ׳ו־ג׳י והנחלה בוטלה.

94

נינג.

כבן־לוויה הצטרף למרד בדאנג ונכנס להאן; בזכות הישגיו כמפקד צבאי בלחימה בדזאנג טו נעשה מרקיז של אלף משקי בית.

5. בשנה השמינית, בחודש הרביעי, ביום שין־יוֹאוּ: השנה הראשונה למרקיז ג׳ואנג, וֵיי שׁוֵאן.

7

8

15. 8. בשנה השש־עשרה: השנה הראשונה למרקיז גונג, ליין.

3. בשנה הראשונה: השנה הראשונה למרקיז ג׳ה. בשנה הרביעית הורשע ג׳ה ביציאה מגבולות הנחלה, והנחלה בוטלה.

78

צ׳אנג.

כמצביא של צ׳י הצטרף בשנה הרביעית למלך האן למרקיז חואי־יין בוּ־יֶן; הוא הכניע את צ׳י ונלחם בשיאנג ג׳י ובהאן שין, מלך האן, בדאי. נעשה מרקיז של אלף משקי בית.

5. בשנה השמינית, בחודש השישי, ביום וּ־שן: השנה הראשונה למרקיז יוּ, לוּ צ׳ינג.

7

8

14. 9. בשנה החמש־עשרה: השנה הראשונה למרקיז טונג.

2. בשנה השלישית מרד המרקיז טונג, והנחלה בוטלה.

109

גונג.

כמצביא של צ׳י הצטרף בשנה הרביעית למלך האן למרקיז חואי־יין בלין־דזה; הוא נלחם בשיאנג ג׳י ובהאן שין, מלך האן, בפינג־צ׳נג. בזכות הישגיו נעשה מרקיז של 1,200 משקי בית.

5. בשנה השמינית, בחודש השישי, ביום רן־דזה: השנה הראשונה למרקיז ג׳ואנג, לוּ בָּה־שֶׁה.

7

8

6. בשנה השביעית: השנה הראשונה למרקיז חווי, דאנג. 8. בשנה החמש־עשרה: השנה הראשונה למרקיז חואי, שאנג. 5. בשנה הרביעית של התקופה המאוחרת מת שאנג בלי יורש, והנחלה בוטלה.

114

יֶן־ג׳ה.

כמפקד העליון של דאי נכנע בשנה השלישית למלך האן ונעשה מושל יֶן־מן. כמצביא עצמאי השכין שלום בדאי לאחר מרד השודדים, ונעשה מרקיז של אלף משקי בית.

4. בשנה השמינית, בחודש השישי, ביום רן־דזה: השנה הראשונה למרקיז ג׳יה, פנג ג׳יה־גאן. 1. בשנה השתים־עשרה: השנה הראשונה למרקיז גונג, טָה. הוא מת בלי יורש והשושלת נקטעה.

14. בשנה השנייה קיבל יי, הבן שנולד לאחר מות המרקיז גונג, את הנחלה; זו שנתו הראשונה כמרקיז וון. 8. בשנה השש־עשרה: השנה הראשונה למרקיז גונג, שֶׁנְג־ג׳ה.

5. 11. בשנה השישית של התקופה הראשונה: השנה הראשונה למרקיז פינג.

28. בשנה החמישית של יואן־דינג בוטלה נחלת פינג משום שנמצא חסר בזהב יין־הקורבן.

100

אן־צ׳יו.

כחייל הצטרף למרד בפאנג־יו והוכפף לוֵיי באו. בשנה השנייה, בחודש החמישי, נכנס להאן כנושא חנית; כקצין פרשים נלחם בשיאנג ג׳י וכמצביא הכניע את דאי. נעשה מרקיז של 3,000 משקי בית.

5. בשנה השמינית, בחודש השביעי, ביום גווי־יוֹאו: השנה הראשונה למרקיז יי, ג׳אנג שִׁוֵּה.

7

8

12. 11. בשנה השלוש־עשרה: השנה הראשונה למרקיז גונג, נו.

2. 1. בשנה השלישית: השנה הראשונה למרקיז ג׳ינג, ג׳ה. 13. בשנה הרביעית: השנה הראשונה למרקיז קאנג, שין.

18. בשנה הראשונה של יואן־שואו: השנה הראשונה למרקיז ג׳ה. 9. בשנה הרביעית של יואן־דינג בוטלה נחלתו משום שנכנס ליער שאנג־לין בכוונה לגנוב איילים.

67

חה־יאנג.

הוא היה אחיו הבכור של גאו־דזו. בראשית המרד שירת את הקיסר העליון ושמר על פנג. לאחר שהארץ נרגעה, בחודש הראשון של השנה השישית, הועמד ג׳ונג כמלך דאי. בשנה השמינית לגאו־דזו תקפו השיונגנו את דאי; המלך נטש את ממלכתו ונמלט, והודח למרקיז חה־יאנג.

5. בשנה השמינית, בחודש התשיעי, ביום בינג־דזה: השנה הראשונה למרקיז ליו ג׳ונג.

2. בנו של ג׳ונג, בי, נעשה מלך וּ. בזכות בנו מלך וּ כובד ג׳ונג לאחר מותו בתואר המלך צ׳ינג של דאי.

שיאנג־פינג.

בראשית המרד השתתף ג׳י צ׳נג כמצביא בהבסת צ׳ין; הוא נכנס להאן, הכניע את שלוש צ׳ין והישגיו הושוו לאלה של מרקיז פינג־דינג. בקרב האו־ג׳ה מת בשירות. בנו טונג ירש את הישגיו ונעשה מרקיז.

5. בחודש התשיעי הנוסף של השנה השמינית, ביום בינג־וו: השנה הראשונה למרקיז ג׳י טונג.

7

8

23

9. 7. בשנה השלישית של התקופה האמצעית: השנה הראשונה למרקיז קאנג, שיאנג־פו.

12. בשנה הראשונה של יואן־שואו: השנה הראשונה למרקיז יי־וו. 19. בשנה הראשונה של יואן־פנג מת יי־וו בלי יורש, והנחלה בוטלה.

לונג.

כחייל הצטרף בשנה הראשונה למלך האן למרד בבאשאנג. כמקבל־אורחים נלחם בשיאנג ג׳י וכרת את ראשו של צאו ג׳יו; נעשה מרקיז של אלף משקי בית.

5. בחודש התשיעי הנוסף של השנה השמינית, ביום ג׳י־ווי: השנה הראשונה למרקיז ג׳ינג, צ׳ן שו.

7

6. 2. בשנה השביעית: השנה הראשונה למרקיז ג׳יין.

16. בשנה הראשונה של התקופה המאוחרת נשלל מג׳יין תואר המרקיז והנחלה בוטלה.

84

פאן.

כמפקד פרשים של ג׳או הצטרף; בשנה השלישית להאן השתתף בלחימה באדוני המדינות. נעשה מרקיז של 1,500 משקי בית, והישגיו הושוו לאלה של מרקיז וו־פאנג.

4. בשנה התשיעית, בחודש האחד־עשר, ביום רן־יין: השנה הראשונה למרקיז ג׳ואנג, צ׳יאנג ג׳אן.

4. 3. בשנה החמישית: השנה הראשונה למרקיז קאנג, שׁוּ־דוּ.

8

23

3. 6. בשנה הרביעית: השנה הראשונה למרקיז ג׳י. 7. בשנה השלישית של התקופה האמצעית: השנה הראשונה למרקיז אן־גוֹ.

18. בשנה הראשונה של יואן־שואו נהרג אן־גוֹ בידי אדם, והנחלה בוטלה.

95

לוּ־ליאנג.

בצו מונה למרקיז בשורה; הוא מינה בעצמו את פקידיו וקיבל פקודות ממלך צ׳אנג־שה.

3. בשנה התשיעית, בחודש השלישי, ביום בינג־צ׳ן: השנה הראשונה למרקיז שׁוּ־וּ. 1. בשנה השתים־עשרה: השנה הראשונה למרקיז גונג, סאנג.

7

8

18. 5. בשנה השלישית של התקופה המאוחרת: השנה הראשונה למרקיז קאנג, צ׳ינג־ג׳י.

בשנה הראשונה: השנה הראשונה למרקיז רָאן. 16.

28. בשנה החמישית של יואן־דינג בוטלה נחלת רָאן משום שנמצא חסר בזהב יין־הקורבן.

137

גאו־ג׳ינג.

ג׳ואו קה קם למלחמה והצטרף כממונה הפנים; הוא הביס את צ׳ין, נעשה הצנזור הראשי ונכנס להאן. הוא צר על אדוני המדינות וכבש אותם והגן בתקיפות על יִנְג־יאנג; הישגיו הושוו לאלה של בי־יאנג. קה מת בשירות כצנזור הראשי. בנו צ׳נג הועמד כיורשו וירש את המרקיזות.

4. בשנה התשיעית, בחודש הרביעי, ביום וּ־יין: השנה הראשונה למרקיז ג׳ואו צ׳נג.

7

8

20. בשנה החמישית של התקופה המאוחרת נכלא על קשירת מרד ומת, והנחלה בוטלה והשושלת נקטעה.

[שֶׁנְג:] בשנה הראשונה של התקופה האמצעית קיבל יִינְג, נכדו של צ׳נג, את הנחלה; זו שנתו הראשונה. המרקיז פינג ירש אותו, אך שנת ההתחלה אינה ידועה.

בשנה הרביעית של יואן־שואו בוטלה נחלת פינג: בהיותו הממונה על טקסי המדינה לא תיקן ולא תחזק את גני הקברים הקיסריים, ונמצא חסר כבוד.

60

לִ׳.

המידע על ראשיתו של מרקיז זה ועל הזמן שבו נקטעה שושלתו אבד.

בשנה התשיעית, בחודש הרביעי, ביום וּ־יין: השנה הראשונה לדנג רוֹאוּ.

יִי־לִינג.

כעמוד המדינה של צ׳אנג־שה נעשה מרקיז של 1,500 משקי בית.

4. בשנה התשיעית, בחודש התשיעי, ביום בינג־דזה: השנה הראשונה למרקיז וּ צ׳נג.

3. 4. בשנה הרביעית: השנה הראשונה למרקיז ג׳ונג.

6. בשנה השביעית מת המרקיז ג׳ונג בלי יורש, והנחלה בוטלה. התארים שלאחר המוות של כולם אבדו.

134

שׁוּאַן־פינג.

בראשית המרד השמיד ג׳אנג אר את שלטון צ׳ין ושימש ראש ממשלה; הוא איחד את צבאות אדוני המדינות בג׳וּ־לוּ, הביס את צ׳ין והכניע את ג׳או, ונעשה מלך צ׳אנג־שאן. צ׳ן יו מרד, תקף את אר וגרם לו לנטוש את ממלכתו; אר ושריו הבכירים עברו להאן. לאחר שהאן הכניעה את ג׳או נעשה אר מלך. במותו ירש אותו בנו אָאו. שרו גוואן גאו עשה מעשה רע, ולכן הודח אָאו למרקיז.

4. בשנה התשיעית, בחודש הרביעי: השנה הראשונה למרקיז וו, ג׳אנג אָאו.

7

6. שין־פינג מת; בנו יֶן נעשה מלך לוּ, והנחלה בוטלה.

15. בשנה הראשונה הוענק למלך לוּ לשעבר תואר מרקיז נאן־גונג. 8. בשנה השש־עשרה: השנה הראשונה למרקיז אַי, אוּ.

9. 7. בשנה השלישית של התקופה האמצעית: השנה הראשונה למרקיז שֶׂנְג.

7. הוא הורשע והשושלת נקטעה. [סווי־יאנג:] 18. בשנה השלישית של יואן־גוואנג קיבל גוואנג, נכדו של יֶן, את הנחלה; זו שנתו הראשונה כמרקיז. 13. בשנה השנייה של יואן־דינג: השנה הראשונה למרקיז צ׳אנג. בשנה השלישית

של טאיצ׳ו בוטלה נחלת צ׳אנג, משום שבהיותו הממונה על טקסי המדינה החסיר מן הקורבנות.

3

דונג־יאנג.

בשנה השישית לגאו־דזו נעשה רופא בכיר בארמון. בזכות לחימתו העזה בצ׳ן שי כמושל חה־ג׳יין נעשה מרקיז של 1,300 משקי בית.

2. בשנה האחת־עשרה, בחודש השנים־עשר, ביום גווי־סה: השנה הראשונה למרקיז וו, ג׳אנג שיאנג־רו.

7

8

15. 5. בשנה השש־עשרה: השנה הראשונה למרקיז גונג, יין. 3. בשנה החמישית של התקופה המאוחרת: השנה הראשונה למרקיז דאי, אן־גוֹ.

3. 13. בשנה הרביעית: השנה הראשונה למרקיז אַי, צ׳יאנג.

בשנה הראשונה של ג׳יין־יואן מת צ׳יאנג בלי יורש, והנחלה בוטלה.

118

קאי־פנג.

כקצין הפרשים הימני הצטרף לראשונה בשנה החמישית למלך האן. כמפקד משמר הבירה נלחם בין והכניע את דאי; נעשה מרקיז של 2,000 משקי בית, והישגיו הושוו לאלה של מרקיז גונג.

1. בשנה האחת־עשרה, בחודש השנים־עשר, ביום בינג־צ׳ן: השנה הראשונה למרקיז מין, טאו שֶׁה. 1. בשנה השתים־עשרה: השנה הראשונה למרקיז יי, צ׳ינג.

7

8

23

9. בימי הקיסר ג׳ינג שימש ראש הממשלה. 7. בשנה השלישית של התקופה האמצעית: השנה הראשונה למרקיז ג׳יה, יֶן.

10. בשנה החמישית של יואן־גוואנג: השנה הראשונה למרקיז סווי. 18. בשנה החמישית של יואן־דינג בוטלה נחלתו משום שנמצא חסר בזהב יין־הקורבן.

115

פיי.

בנו של ליו ג׳ונג, מרקיז חה־יאנג ואחיו הבכור של גאו־דזו, נעשה מרקיז.

1. בשנה האחת־עשרה, בחודש השנים־עשר, ביום גווי־סה: השנה הראשונה למרקיז ליו בי. בשנה השתים־עשרה, בחודש העשירי, ביום שין־צ׳ואו, נעשה בי מלך וו והנחלה בוטלה.

שֶׁן־יאנג.

היה בן־לוויהו של מרקיז חואי־יין; הוא דיווח שהאן שין, מרקיז חואי־יין, מרד, ונעשה מרקיז של 2,000 משקי בית.

2. בשנה האחת־עשרה, בחודש השנים־עשר, ביום ג׳יה־יין: השנה הראשונה למרקיז לואן שׁוּוֶה.

7

8

22

12. 4. בשנה השישית של התקופה האמצעית: השנה הראשונה למרקיז ג׳ינג, יואן־ג׳ה.

22. בשנה הראשונה של ג׳יין־יואן: השנה הראשונה למרקיז מאי־ג׳ה. בשנה החמישית של יואן־שואו הוצא מאי־ג׳ה להורג בשוק והנחלה בוטלה, משום שטבע מטבעות ׳זהב לבן׳.

131

חה־צ׳נג.

כחייל הצטרף לראשונה בשנה החמישית להאן; כאיש משמר הארמון נלחם בדאי וכרת את ראשו של צ׳ן שי. נעשה מרקיז של 1,900 משקי בית.

2. בשנה האחת־עשרה, בחודש הראשון, ביום ג׳י־וויִ: השנה הראשונה למרקיז שיאו, גונג־סון אר.

7

8

4. בשנה החמישית: השנה הראשונה למרקיז חואי, ג׳יין. 9. בשנה הארבע־עשרה מת ג׳יין בלי יורש, והנחלה בוטלה.

117

טאנג־יאנג.

כמשרת פנימי הצטרף למרד בפיי; כאיש משמר הארמון נכנס להאן וכמצביא נלחם בשיאנג ג׳י, ונעשה מרקיז חווי. הוא הודח לאחר שנכנע לצ׳ו כששמר על יינְג־יאנג. אחר כך שב, נלחם בשיאנג ג׳י כאיש משמר הארמון ונעשה מושל שאנג־דאנג; הוא נלחם בצ׳ן שי ונעשה מרקיז של 800 משקי בית.

2. בשנה האחת־עשרה, בחודש הראשון, ביום ג׳י־וויִ: השנה הראשונה למרקיז אַי, סון צ׳ה.

7

8. בשנה הראשונה: השנה הראשונה למרקיז דה.

23

12. בשנה השישית של התקופה האמצעית הורשע דה והנחלה בוטלה.

77

ג׳וּ־אה.

כאורח הצטרף למרד בנְיֶה־סאנג; כמפקד היחידה העליונה נכנס להאן. כמצביא הכניע את טאי־יואן שבַּוִי, הביס במעבר ג׳ינג־שינג והוכפף למרקיז חואי־יין. הוא העביר את הצבא במועד, נלחם בשיאנג ג׳י ותקף את צ׳ן שי; נעשה מרקיז של 800 משקי בית.

2. בשנה האחת־עשרה, בחודש הראשון, ביום ג׳י־וויִ: השנה הראשונה למרקיז שיאו, גאו יִי.

7

8

4. בשנה החמישית: השנה הראשונה למרקיז צ׳נג. 14. בשנה השלישית של התקופה המאוחרת בוטלה נחלתו משום שהעניש את אנשי הנחלה מעבר לקבוע בחוק.

74

צ׳אנג־שיוּ.

בשנה השנייה להאן הצטרף לראשונה כצנזור בעת היציאה מן המעברים. כממונה הפנים נלחם באדוני המדינות; הישגיו הושוו לאלה של מרקיז שׁוּ־צ׳אנג. הוא מת בשירות כמפקד המשפט, וקיבל 1,900 משקי בית.

2. בשנה האחת־עשרה, בחודש הראשון, ביום בינג־צ׳ן: השנה הראשונה למרקיז פינג, דוּ טיין.

2. 5. בשנה השלישית: השנה הראשונה למרקיז חואי, ג׳ונג.

8

4. 19. בשנה החמישית: השנה הראשונה למרקיז שִׁי.

8. הוא הורשע והשושלת נקטעה. [יאנג־פינג:] 5. בשנה החמישית של התקופה האמצעית הושבה הנחלה; זו השנה הראשונה למרקיז שיאנג־פוּ.

33. בשנה הרביעית של יואן־פנג בוטלה נחלת שיאנג־פוּ: בהיותו הממונה על טקסי המדינה, הוא ומנהל המוזיקה וּ־קה־דאנג גייסו על דעת עצמם את רקדני ג׳נג שלא לפי התקנות, והוא יצא ללא היתר ממעבר חאן־גוּ.

108

ג׳יאנג־יי.

בשנה החמישית להאן שימש צנזור; בתכסיס מחוכם העביר את הצנזור הראשי ג׳ואו צ׳אנג לראשות ממשלת ג׳או ותפס את מקומו. השתתף בלחימה בצ׳ן שי, ובזכות הישגיו נעשה מרקיז של 600 משקי בית.

2. בשנה האחת־עשרה, בחודש הראשון, ביום שין־ווי: השנה הראשונה למרקיז ג׳או יאו.

7

בשנה הראשונה הורשע יאו והנחלה בוטלה.

יִינְג־לינג.

בשנה השלישית להאן שימש איש משמר הארמון ונלחם בשיאנג יו. כמצביא נלחם בצ׳ן שי ולכד את ואנג חואנג, ונעשה מרקיז. הוא היה בן רחוק לבית ליו, משפחת גאו־דזו; בני ביתו שימשו מדור לדור כמפקדי המשמר. קיבל 12,000 משקי בית.

2. בשנה האחת־עשרה: השנה הראשונה למרקיז ליו דזה.

7

5. בשנה השישית נעשה דזה מלך לאנג־יה, והנחלה בוטלה.

88

טוּ־ג׳וּן.

בשנה השישית לגאו־דזו נעשה מושל ג׳ונג־די; כמפקד המשפט נלחם בצ׳ן שי ונעשה מרקיז של 1,200 משקי בית. לאחר שיצא לנחלתו נעשה ראש ממשלת יֶן.

2. בשנה האחת־עשרה, בחודש השני, ביום דינג־האי: השנה הראשונה למרקיז וו, שׁוֶאן יי.

5. 2. בשנה השישית: השנה הראשונה למרקיז שיאו, מוֹ־רו.

8

23

2. 14. בשנה השלישית: השנה הראשונה למרקיז קאנג, פינג.

5. בשנה השישית של ג׳יין־יואן: השנה הראשונה למרקיז שֶׁנְג. 8. בשנה השנייה של יואן־שואו בוטלה נחלתו משום שנמצא אשם בניאוף עם אשת איש.

112

גוואנג־אה.

כאורח הצטרף למרד בפיי ונעשה צנזור; במשך שנתיים שמר על פנג, נלחם בשיאנג ג׳י ונעשה מושל שאנג־דאנג. כשצ׳ן שי מרד הגן בתקיפות, ונעשה מרקיז של 1,800 משקי בית. אחר כך הועלה לצנזור הראשי.

2. בשנה האחת־עשרה, בחודש השני, ביום דינג־האי: השנה הראשונה למרקיז יי, רן אָאו.

7

8

2. 1. בשנה השלישית: השנה הראשונה למרקיז יי, ג׳ינג. 20. בשנה הרביעית: השנה הראשונה למרקיז ג׳ינג, דאן.

16

4. בשנה החמישית של ג׳יין־יואן: השנה הראשונה למרקיז יְוֶה. 21. בשנה השנייה של יואן־דינג בוטלה נחלתו: בהיותו הממונה על טקסי המדינה נמצא יין המקדש חמוץ, ונחשב חסר כבוד.

89

שׁוּ־צ׳אנג.

כמקבל־אורחים הצטרף בראשית השנה הראשונה למלך האן בהאן־ג׳ונג. צבא יונג חסם את הדרך; הוא בא אל הקיסר, והקיסר תכנן לשוב. יֶן אמר ללכת בדרך אחרת והדרך נמצאה עבירה. אחר כך נעשה מושל חה־ג׳יין; כשצ׳ן שי מרד הוציא להורג את המפקד הצבאי שיאנג־רו, ובזכות הישגיו נעשה מרקיז של 1,400 משקי בית.

2. בשנה האחת־עשרה, בחודש השני, ביום ג׳י־יוֹאו: השנה הראשונה למרקיז ג׳ן, ג׳או יֶן.

7

8

15. 4. בשנה השש־עשרה: השנה הראשונה למרקיז דאי, פו. 4. בשנה הרביעית של התקופה המאוחרת: השנה הראשונה למרקיז בו־האי.

4. בשנה החמישית הורשע בו־האי והנחלה בוטלה.

107

לין־יואן.

בראשית המרד הצטרף כאיש משמר הארמון. כמפקד צבאי שמר על העיר צ׳י, וכמפקד משמר הבירה נעשה מרקיז של 500 משקי בית.

2. בשנה האחת־עשרה, בחודש השני, ביום יי־יואו: השנה הראשונה למרקיז ג׳יין, צ׳י סאי.

4. 3. בשנה החמישית: השנה הראשונה למרקיז יי, צ׳ו־לונג.

8

23

3. 13. בשנה הרביעית: השנה הראשונה למרקיז גונג, ג׳ונג.

3. בשנה הרביעית של ג׳יין־יואן: השנה הראשונה למרקיז שיין. 25. בשנה החמישית של יואן־דינג בוטלה נחלתו משום שנמצא חסר בזהב יין־הקורבן.

116

ג׳י.

בשנה השישית לגאו־דזו שימש הממונה על אורוות הקיסר; בזכות הישגיו בלחימה בצ׳ן שי בדאי נעשה מרקיז של 1,200 משקי בית. הוא היה המורה הבכיר של ג׳או.

2. בשנה האחת־עשרה, בחודש השני, ביום ג׳י־סה: השנה הראשונה למרקיז ג׳ונג, גונג־שאנג בו־האי.

1. 6. בשנה השנייה: השנה הראשונה למרקיז יי, וו.

8

13. 10. בשנה הארבע־עשרה: השנה הראשונה למרקיז קאנג, טונג.

16

1. 9. בשנה השנייה של ג׳יין־יואן: השנה הראשונה למרקיז גוואנג־דה. בשנה החמישית של יואן־גוואנג הוצא גוואנג־דה להורג בשוק והנחלה בוטלה, משום שאשתו ג׳ינג הורשעה בבגידה חמורה והוא נמצא מעורב במידת־מה.

123

נינג־לינג.

כבן־לוויה הצטרף בצ׳ן־ליו; כאיש משמר הארמון נכנס להאן והביס את צאו ג׳יו בצ׳נג־גאו. כששימש בן־לוויה בדרכים העליונות נסע בעקבות מרכבת הקיסר; כמפקד צבאי נלחם בצ׳ן שי, ובזכות הישגיו נעשה מרקיז של אלף משקי בית.

2. בשנה האחת־עשרה, בחודש השני, ביום שין־האי: השנה הראשונה למרקיז יי, לוּ צ׳ן.

7

8

10. 13. בשנה האחת־עשרה: השנה הראשונה למרקיז דאי, שֶׁה.

3. בשנה הרביעית: השנה הראשונה למרקיז חווי, שִׁה. 1. בשנה החמישית מת שִׁה בלי יורש, והנחלה בוטלה.

73

פן־יאנג.

כמפקד אלף פרשים במשמר הארמון הצטרף למרד ביאנג־שִׁיָה בשנה השנייה שקדמה לשנה הראשונה ונלחם בשיאנג יו; כמפקד משמר הבירה הביס את ג׳ונג־לי מו, ובזכות הישגיו נעשה מרקיז.

2. בשנה האחת־עשרה, בחודש השני, ביום שין־האי: השנה הראשונה למרקיז ג׳ין צ׳יאנג.

7

2. 6. בשנה השלישית: השנה הראשונה למרקיז גונג, ג׳יה.

23

4. 12. בשנה החמישית: השנה הראשונה למרקיז קאנג, חג. השושלת נקטעה.

[ג׳יאנג־דזואו:] 19. בשנה החמישית של יואן־דינג: השנה הראשונה למרקיז שִׁה. בחודש החמישי של השנה הרביעית בטאישִׁה, ביום דינג־מאו, בוטלה נחלתו: בהיותו הממונה על טקסי המדינה וממלא מקום הממונה על אורוות הקיסר, הוא בחן את שנות שירותו של מנהל זוטר בשם קה והוסיף עליהן שלא כדין.

96

דאי.

כחייל הצטרף למרד בפיי ופתח כחייל את שערי העיר פיי; הוא נעשה משרתו של הקיסר העליון. כממונה על האורווה המרכזית נלחם בצ׳ן שי ונעשה מרקיז של 1,200 משקי בית.

2. בשנה האחת־עשרה, בחודש השלישי, ביום גווי־יואו: השנה הראשונה למרקיז ג׳ינג, פנג דזו.

7

2. 6. בשנה השלישית: השנה הראשונה למרקיז גונג, דאו.

7. 16. בשנה השמינית: השנה הראשונה למרקיז יי, אן־גוו.

16

16. בשנה החמישית של יואן־שואו: השנה הראשונה למרקיז אן־צ׳י. 12. בשנה החמישית של יואן־דינג: השנה הראשונה למרקיז מנג. בחודש החמישי של השנה הראשונה בחואו־יואן, ביום ג׳יה־שו, בוטלה הנחלה בשל כישוף וקללות, מעשה חסר דרך.

116

יֶן.

בשנה השנייה להאן היה מושל יֶן. כמפקד צבאי הכניע תשע ערים של צ׳ו והגן בתקיפות על יֶן; נעשה מרקיז של 900 משקי בית.

2. בשנה האחת־עשרה, בחודש השביעי, ביום יי־סה: השנה הראשונה למרקיז ג׳יין, ג׳אי שׁוּ.

7

3. 2. בשנה הרביעית: השנה הראשונה למרקיז ג׳ה, שאן. 3. בשנה השישית: השנה הראשונה למרקיז ג׳יה, ג׳יה.

23

16

2. בשנה השלישית של ג׳יין־יואן: השנה הראשונה למרקיז בו־יי. 10. בשנה הראשונה של יואן־שואו בוטלה נחלתו משום שנמצא אשם בהחזקת צו קיסרי שלא כדין.

130

פינג־ג׳ואו.

בשנה הרביעית למלך האן הצטרף כראש ממשלת יֶן ללחימה בשיאנג ג׳י; בשובו נלחם בטוּ. כמפקד בדרגת אלפיים דן נעשה מרקיז של אלף משקי בית.

2. בשנה האחת־עשרה, בחודש השמיני, ביום ג׳יה־צ׳ן: השנה הראשונה למרקיז גונג, ג׳או־שֶׂה דיאו־וו.

7

8

1. 3. בשנה השנייה: השנה הראשונה למרקיז דאי, פו. 4. בשנה החמישית: השנה הראשונה למרקיז חואי, טָה־רן. 15. בשנה התשיעית: השנה הראשונה למרקיז שיאו, מא־טונג.

14. 2. בשנה השנייה של התקופה המאוחרת: השנה הראשונה למרקיז מֵיי.

33. בשנה החמישית של יואן־שואו בוטלה נחלת מֵיי משום שרכב בדרך האסורה וכשננזף דהר משם.

111

ג׳ונג־מו.

כחייל הצטרף למרד בפיי; כאיש משמר הארמון נכנס להאן ונלחם בצ׳ינג בו. בזכות הישגיו נעשה מרקיז של 2,300 משקי בית. עוד בימי שפלותו של גאו־דזו, בשעת מצוקה, נתן לו סוס; משום כך זכה במרקיזות.

1. בשנה השתים־עשרה, בחודש העשירי, ביום יי־ווי: השנה הראשונה למרקיז גונג, שאן־פו שָׁנָג.

7

8

7. 5. בשנה השמינית: השנה הראשונה למרקיז ג׳ינג, דזנג. 11. בשנה השלוש־עשרה: השנה הראשונה למרקיז דאי, ג׳ונג־גן.

16

10. בשנה החמישית של יואן־גוואנג: השנה הראשונה למרקיז שוּ. 18. בשנה החמישית של יואן־דינג בוטלה נחלתו משום שנמצא חסר בזהב יין־הקורבן.

125

צ׳.

לשעבר היה מנהיג חבורת שודדים ומצביא לין־ג׳יאנג; אחר כך לחם למען האן במלך לין־ג׳יאנג ובאדוני המדינות והביס את צ׳ינג בו. בזכות הישגיו נעשה מרקיז של אלף משקי בית.

בשנה השתים־עשרה, בחודש העשירי, ביום וו־שׁוּ: השנה הראשונה למרקיז ג׳ואנג, חואנג ג׳י־ג׳ונג.

7

8

11. 9. בשנה השתים־עשרה: השנה הראשונה למרקיז צ׳ינג, רונג־שֶׂנְג. 3. בשנה החמישית של התקופה המאוחרת: השנה הראשונה למרקיז גונג, מינג.

16

16. בשנה החמישית של יואן־שואו: השנה הראשונה למרקיז סווי. 8. בשנה הראשונה של יואן־דינג בוטלה נחלתו משום שמכר בית לממשלה במחיר מנופח ביחס לערכו הקודם.

113

בו־יאנג.

כחייל הצטרף למרד בפנג וכחייל יחידה נכנס להאן. הוא נלחם בשיאנג ג׳י בצ׳נג־גאו והצטיין; נעשה מצביא, וכשצ׳ינג בו מרד הכניע את נפת וו. נעשה מרקיז של 1,400 משקי בית.

1. בשנה השתים־עשרה, בחודש העשירי, ביום שין־צ׳וֹאו: השנה הראשונה למרקיז ג׳יה, ג׳ואו ג׳ו.

7

8

8. 15. בשנה התשיעית: השנה הראשונה למרקיז צ׳ה.

11. בשנה החמישית של התקופה האמצעית הופחתה דרגת האצולה של צ׳ה בדרגה אחת והנחלה בוטלה.

53

יאנג־יי.

כראש ממשלת ג׳ינג הצטרף לראשונה בשנה החמישית למלך האן. הוא נלחם בג׳ונג־לי מו ובדוכס צ׳ן, לי ג׳י, והביסם; הועבר למשרת רופא בכיר בהאן והגיע עם הצבא עד צ׳ן, שם לכד את האן שין. בשובו נעשה מפקד משמר הבירה והשתתף בלחימה בצ׳ינג בו; בזכות הישגיו נעשה מרקיז של 2,000 משקי בית.

1. בשנה השתים־עשרה, בחודש העשירי, ביום רן־יין: השנה הראשונה למרקיז דינג, לינג צ׳אנג.

7

6. 2. בשנה השביעית: השנה הראשונה למרקיז גונג, חה.

6. בשנה השביעית: השנה הראשונה למרקיז אַי, שֶׁנְג. 6. בשנה השתים־עשרה מת שֶׁנְג בלי יורש, והנחלה בוטלה.

119

שֶׁיָה־שיאנג.

כאורח הצטרף למרד בפיי. עם הצבא השתתף בהבסת צבאו של טיין ג׳יה מצ׳י; כראש ממשלת צ׳ו הגן בתקיפות על פנג־צ׳נג ועמד מול צבא צ׳ינג בו. בזכות הישגיו נעשה מרקיז של 2,000 משקי בית.

1. בשנה השתים־עשרה, בחודש העשירי, ביום ג׳י־יוֹאוּ: השנה הראשונה למרקיז ג׳ואנג, לינג אר.

7

8

2. 21. בשנה השלישית: השנה הראשונה למרקיז שֶׁן.

2. בחודש השלישי של השנה השלישית מרד שֶׁן, והנחלה בוטלה.

85

דה.

כבנו של המלך צ׳ינג של דאי נעשה מרקיז. המלך צ׳ינג היה אביו של בי, מלך וו; גוואנג היה אחיו הצעיר של בי.

1. בשנה השתים־עשרה, בחודש האחד־עשר, ביום גנג־צ׳ן: השנה הראשונה למרקיז אַי, ליו גוואנג.

7

2. 6. בשנה השלישית: השנה הראשונה למרקיז צ׳ינג, טונג.

23

5. 11. בשנה השישית: השנה הראשונה למרקיז חה.

27. בשנה הרביעית של יואן־דינג: השנה הראשונה למרקיז חה. 1. בשנה החמישית של יואן־דינג בוטלה נחלתו משום שנמצא חסר בזהב יין־הקורבן.

127

גאו־לינג.

כקצין פרשים הצטרף בשנה הראשונה למלך האן למרד בפֵּיי־צ׳יו. כמפקד צבאי הביס את טיין הנג ואת לונג צ׳יה ורדף אחרי שיאנג ג׳י עד דונג־צ׳נג; כמצביא נלחם בצ׳ינג בו. קיבל 900 משקי בית.

1. בשנה השתים־עשרה, בחודש השנים־עשר, ביום דינג־האי: השנה הראשונה למרקיז יו, ואנג ג׳ואו.

7

2. 6. בשנה השלישית: השנה הראשונה למרקיז חווי, בינג־גונג.

12. 11. בשנה השלוש־עשרה: השנה הראשונה למרקיז שינג.

2. בשנה השלישית מרד והנחלה בוטלה.

92

צ׳י־סה.

היה רופא בכיר בחצר צ׳ינג בו, מלך חואי־נאן. היה לו סכסוך עמו והוא הגיש עצומה שדיווחה על מרד בו; נעשה מרקיז של 2,000 משקי בית. בו הרג את כל בני משפחתו.

1. בשנה השתים־עשרה, בחודש השנים־עשר, ביום גווי־מאו: השנה הראשונה למרקיז קאנג, בן חה.

7

8

13. בשנה הארבע־עשרה מת חה בלי יורש, והנחלה בוטלה.

132

גו־לינג.

כחייל הצטרף בשנה השנייה שקדמה לשנה הראשונה למרד בג׳ה; הוא נלחם בשיאנג ג׳י, הכניע את דאי ונעשה מצביא. בזכות הישגיו נעשה מרקיז.

1. בשנה השתים־עשרה, בחודש הראשון, ביום יי־צ׳וֹאוּ: השנה הראשונה למרקיז דינג, פנג שִׁי.

7

8

6. 17. בשנה השביעית: השנה הראשונה למרקיז גונג, שׁיונג.

2. 2. בשנה השלישית: השנה הראשונה למרקיז יִין, אנג. 12. בשנה החמישית: השנה הראשונה למרקיז שיין, ג׳יה.

3. בשנה הרביעית של ג׳יין־יואן: השנה הראשונה למרקיז יֶן.

105

צ׳י.

כמפקד צבאי הצטרף לראשונה בשנה השנייה להאן למרד בלִי־יאנג ותקף את פֵּיי־צ׳יו והביס אותה. אחר כך נלחם בשיאנג ג׳י; בנפרד הוכפף להאן שין והביס את צבא צ׳י, תקף את דזאנג טוּ, הועלה למצביא ונלחם בהאן שין. נעשה מרקיז של אלף משקי בית.

1. בשנה השתים־עשרה, בחודש השנים־עשר, ביום גווי־מאו: השנה הראשונה למרקיז יוּ, ג׳י בי.

7

8

3. 20. בשנה הרביעית: השנה הראשונה למרקיז צ׳י, באן.

16

2. בשנה השלישית של ג׳יין־יואן: השנה הראשונה למרקיז שין־צ׳נג. 20. בשנה החמישית של יואן־שואו בוטלה נחלתו: בהיותו הממונה על טקסי המדינה הניח לראש הממשלה לפלוש לשולי הדרך המקודשת, ונמצא חסר כבוד.

90

ג׳ואנג.

כמצביא של צ׳ו נכנע בשנה השלישית למלך האן והצטרף בלין־ג׳י. כאיש משמר הארמון נלחם בשיאנג ג׳י ובצ׳ן שי, ובזכות הישגיו נעשה מרקיז של 600 משקי בית.

1. בשנה השתים־עשרה, בחודש הראשון, ביום יי־צ׳וֹאוּ: השנה הראשונה למרקיז ג׳ינג, שוּ צ׳יין.

7

8

23

1. 15. בשנה השנייה: השנה הראשונה למרקיז גונג, חווי.

1. בשנה השנייה של ג׳יין־יואן: השנה הראשונה למרקיז שאנג, דזה. 9. בשנה החמישית של יואן־גוואנג: השנה הראשונה למרקיז גוואנג־דזונג. 15. בשנה הראשונה של יואן־דינג בוטלה נחלתו משום שנמצא חסר בזהב יין־הקורבן.

112

צ׳נג־יאנג.

כאיש משמר וֵיי הצטרף בשנה השנייה למלך האן למרד ביאנג־וּ ונלחם בשיאנג ג׳י. הוא הוכפף לוֵיי באו; כשבאו מרד הוכפף לשר המדינה פנג יֶוֶה. כמפקד צבאי בטאי־יואן הכניע את דאי, ונעשה מרקיז של 600 משקי בית.

1. בשנה השתים־עשרה, בחודש הראשון, ביום יי־יוֹאוּ: השנה הראשונה למרקיז דינג, יי.

7

8

10. 13. בשנה האחת־עשרה: השנה הראשונה למרקיז שין.

16

בשנה הראשונה של ג׳יין־יואן הורשע שין ונידון לאיסוף עצים למקדש הרוחות; הנחלה בוטלה.

110

טאו.

כאורח הצטרף בשנה השנייה למלך האן למרד בדינג־טאו. כמקבל־האורחים הראשי נלחם בצ׳ינג בו ונעשה מרקיז של אלף משקי בית; היה מושל חואי־יין. הוא היה קרוב משפחת שיאנג וקיבל שם משפחה חדש.

1. בשנה השתים־עשרה, בחודש השלישי, ביום דינג־סה: השנה הראשונה למרקיז אן, ליו שיאנג.

7

1. התואר נשלל והשושלת נקטעה. 7. בשנה השנייה הושב שיאנג לנחלה.

9. 14. בשנה העשירית: השנה הראשונה למרקיז אַי, שֶׁה.

16. בימי הקיסר ג׳ינג שימש ראש הממשלה.

13. בשנה הראשונה של ג׳יין־יואן: השנה הראשונה למרקיז לי, שן. 15. בשנה השנייה של יואן־שואו: השנה הראשונה למרקיז דזה־ווי. בשנה החמישית של יואן־דינג בוטלה נחלתו משום שנמצא חסר בזהב יין־הקורבן.

135

גאו־ליאנג.

עם פרוץ המלחמה הצטרף לי יי־ג׳י כאורח ללחימה שהביסה את צ׳ין. כמרקיז בשורה נכנס להאן וחזר להכניע את אדוני המדינות. הוא נשלח תמיד לכרות בריתות שלום עם אדוני המדינות ולאסוף את שורות חייליהם. נעשה מרקיז, והישגיו הושוו לאלה של ג׳יה, מרקיז פינג. הוא מת בשירות; בנו ג׳יה ירש את הישגיו ואת המרקיזות, בת 900 משקי בית.

1. בשנה השתים־עשרה, בחודש השלישי, ביום בינג־יין: השנה הראשונה למרקיז גונג, לי ג׳יה.

7

8

23

16

8. בשנה השלישית של יואן־גוואנג: השנה הראשונה למרקיז בו. 10. בשנה הראשונה של יואן־שואו נגזר עליו מוות משום שזייף צו למלך הנג־שאן כדי לקחת זהב; הוא מת ממחלה והנחלה בוטלה.

66

ג׳י.

כמשרת פנימי הצטרף למרד בפנג; כמפקד פרשים נכנס להאן וכמצביא נלחם בשיאנג ג׳י, ואחר כך תקף את לוּ וואן. נעשה מרקיז של 700 משקי בית.

1. בשנה השתים־עשרה, בחודש השישי, ביום רן־צ׳ן: השנה הראשונה למרקיז קוואנג, צ׳ן צאנג.

7

2. 6. בשנה השלישית: השנה הראשונה למרקיז יי, קאי.

17. 6. בשנה השנייה של התקופה המאוחרת: השנה הראשונה למרקיז יאנג.

2. בשנה השלישית מרד יאנג והנחלה בוטלה.

80

גאן־צ׳ואן.

כקצין מרכבות הצטרף לראשונה בשנה הראשונה למלך האן למרד בגאו־לינג. הוא הוכפף לליו ג׳יה והשתתף בצבא כמפקד צבאי, ונעשה מרקיז.

1. בשנה השתים־עשרה, בחודש השישי, ביום רן־צ׳ן: השנה הראשונה למרקיז ואנג ג׳ינג.

6. 1. בשנה השביעית: השנה הראשונה למרקיז דאי, מו־יאו.

8

10. 13. בשנה האחת־עשרה: השנה הראשונה למרקיז פיאו.

9. בשנה העשירית הורשע פיאו והנחלה בוטלה.

106

ג׳ו־דזאו.

כליין־שיאו מיֶוֶה הצטרף למרד בפנג; בנפרד, כמפקד משמר הארמון, נכנס להאן ונלחם באדוני המדינות. כמפקד צבאי נעשה מרקיז של 900 משקי בית.

1. בשנה השתים־עשרה, בחודש השישי, ביום רן־צ׳ן: השנה הראשונה למרקיז ג׳ינג, צ׳ה.

7

8

1. 22. בשנה השנייה: השנה הראשונה למרקיז קאנג, וו, בנו של צ׳ה.

8. בשנה השנייה של התקופה האמצעית: השנה הראשונה למרקיז צ׳אנג. 2. בשנה הרביעית של התקופה האמצעית הורשע והנחלה בוטלה.

75

ג׳אנג.

כמשרת פנימי רכוב הצטרף למרד בפנג; כמפקד משמר הארמון נכנס להאן והשתתף בלחימה באדוני המדינות. קיבל 700 משקי בית.

1. בשנה השתים־עשרה, בחודש השישי, ביום רן־צ׳ן: השנה הראשונה למרקיז ג׳יה, מאו דזה.

7

8

10. 2. בשנה האחת־עשרה: השנה הראשונה למרקיז יי, צ׳ינג. 11. בשנה השלוש־עשרה: השנה הראשונה למרקיז שוּן.

12. בשנה השישית של התקופה האמצעית הורשע שוּן והנחלה בוטלה.

79

יֶן־לינג.

כחייל הצטרף למרד בפנג ונכנס להאן; כמפקד צבאי נלחם בשיאנג ג׳י ובטוּ ונעשה מרקיז של 700 משקי בית.

1. באמצע השנה השתים־עשרה: השנה הראשונה למרקיז ג׳ואנג, ג׳ו בי.

7

3. 5. בשנה הרביעית: השנה הראשונה למרקיז גונג, צ׳ינג.

6. בשנה השביעית מת המרקיז גונג, צ׳ינג, בלי יורש, והנחלה בוטלה.

52

ג׳וֹן.

כמשרת פנימי הצטרף בשנה שקדמה לשנה הראשונה למרד בדאן־פו אך לא נכנס למעברים. בזכות לחימתו בשיאנג ג׳י, בצ׳ינג בו ובמלך יֶן וואן, ולכידת נאן־יאנג, נעשה מרקיז של 2,700 משקי בית.

1. בשנה השתים־עשרה: השנה הראשונה למרקיז ג׳ואנג, ג׳אנג פינג.

7

4. 4. בשנה החמישית: השנה הראשונה למרקיז שֶׁנְג.

3. בשנה הרביעית הורשע שֶׁנְג והנחלה בוטלה.

48

הטבלה השנתית של המרקיזים מימי שיאו־חווי עד ימי שיאו־ג׳ינג

ההיסטוריון הגדול קרא את רשימת הענקות הנחלה עד מרקיז ביין ואמר: אכן יש לכך סיבה! על מלך צ׳אנג־שה נאמר בתקנה הראשונה במעלה כי היה נאמן. בעבר, כשגאו־דזו הכניע את הארץ, היו שמונה ממלכות שבהן אנשי־זכות שאינם בני שם המשפחה הקיסרי קיבלו שטחים ונעשו מלכים. עד ימי שיאו־חווי רק צ׳אנג־שה נותרה שלמה; המלוכה עברה חמישה דורות ונקטעה בהיעדר יורש. כוונתם לא סטתה, והם מילאו בנאמנות את תפקידם כמגיני גבול. לכן חסדם זרם אל ענפים צדדיים, וכמה מהם נעשו מרקיזים אף שלא היו להם הישגים. בחמישים השנים שבין שיאו־חווי לסוף ימי שיאו־ג׳ינג, הושלמו בדיעבד הענקות לאנשי־זכות שנשמטו בימי גאו־דזו; נוספו הבאים מדאי, בעלי ההישגים במרד וו וצ׳ו, בני אדוני המדינות שהיו כקרביים לגוף, ואנשי ארצות חוץ ששבו אל הצדק. יותר מתשעים קיבלו נחלות. את ראשיתם ואחריתם של כולם הצגתי בטבלה; אלה הם הבולטים שבבני זמנם שהגשימו את האנושיות והצדק.

שם הנחלה

זכות המרקיז

שבע שנות שיאו־חווי

שמונה שנות הקיסרית גאו

עשרים ושלוש שנות שיאו־וון

שש־עשרה שנות שיאו־ג׳ינג

מג׳יין־יואן ואילך

ביין.

בן מלך צ׳אנג־שה; מרקיז של 2,000 משקי בית.

7. בשנה הראשונה, בחודש התשיעי: השנה הראשונה למרקיז צ׳ינג, וו צ׳יין.

8

22. 1. בשנה השביעית של התקופה המאוחרת: השנה הראשונה למרקיז גונג, שין.

5. 11. בשנה השישית של התקופה הראשונה: השנה הראשונה למרקיז גוואנג־ג׳ה.

28. בשנה החמישית של יואן־דינג בוטלה נחלת צ׳יין־צ׳יו משום שנמצא חסר בזהב יין־הקורבן.

דאי.

ראש ממשלת צ׳אנג־שה; מרקיז של 700 משקי בית.

6. בשנה השנייה, בחודש הרביעי, ביום גנג־דזה: השנה הראשונה למרקיז לי צאנג.

2. 6. בשנה השלישית: השנה הראשונה למרקיז שי.

15. 8. בשנה השש־עשרה: השנה הראשונה למרקיז פנג־דזו.

16

30. בשנה הראשונה של יואן־פנג בוטלה נחלת המרקיז ג׳ה: בהיותו מושל דונג־האי עבר בדרך בלי לבקש רשות וגייס על דעת עצמו חיילים למשמרו; דינו היה עריפה, אך חלה חנינה.

פינג־דו.

כמצביא של צ׳י נכנע בשנה השלישית לגאו־דזו והשתתף בהכנעת צ׳י; נעשה מרקיז של אלף משקי בית.

3. בשנה החמישית, בחודש השישי, ביום יי־האי: השנה הראשונה למרקיז שיאו, ליו דאו.

8

2. 21. בשנה השלישית: השנה הראשונה למרקיז צ׳נג.

14. בשנה השנייה של התקופה המאוחרת הורשע צ׳נג והנחלה בוטלה.

מימין: שלושה שקיבלו נחלות בימי שיאו־חווי.

שם הנחלה

זכות המרקיז

שמונה שנות הקיסרית גאו

עשרים ושלוש שנות שיאו־וון

שש־עשרה שנות שיאו־ג׳ינג

מג׳יין־יואן ואילך

פו־ליו.

בנה של ג׳אנג־שׁוּ, אחותה הבכירה של הקיסרית גאו; נעשה מרקיז.

7. בשנה הראשונה, בחודש הרביעי, ביום גנג־יין: השנה הראשונה למרקיז לוּ פינג. בשנה השמינית הוצא פינג להורג בפרשת בית לוּ והנחלה בוטלה.

ג׳יאו.

אחיה של הקיסרית לוּ, המלך דאו־וו, סייע בגופו לגאו־דזו להשקיט את הארץ; בית לוּ סייע לגאו־דזו למשול בה והארץ הייתה שלווה מאוד. צ׳אן, בנו הצעיר של המלך וו, קיבל אפוא את נחלת ג׳יאו.

5. בשנה הראשונה, בחודש הרביעי, ביום שין־מאו: השנה הראשונה למרקיז לוּ צ׳אן. בשנה השישית, בחודש השביעי, ביום רן־צ׳ן, נעשה צ׳אן מלך לוּ והנחלה בוטלה. בשנה השמינית, בחודש התשיעי, שימש צ׳אן כמלך לוּ ראש ממשלת האן וקשר מזימה רעה; השרים הגדולים הוציאוהו להורג וכך השמידו את בני לוּ.

נאן־גונג.

אביו, איש יֵוֶה, היה מפקד פרשים של גאו־דזו והשתתף בצבא; הוא עצמו נעשה מרקיז כרופא בכיר בארמון.

7. בשנה הראשונה, בחודש הרביעי, ביום בינג־יין: השנה הראשונה למרקיז ג׳אנג מאי. בשנה השמינית הוצא מאי להורג בפרשת בית לוּ והנחלה בוטלה.

וּ.

כאומן צבאי הצטרף למרד בג׳יה ונכנס להאן. אחר כך נעשה הממונה על אוצר הארמון; הוא בנה את ארמונות צ׳אנג־לה ו-ווי־יאנג ואת חומות צ׳אנג־אן, והשלים אותם ראשון. בזכות הישגיו נעשה מרקיז של 500 משקי בית.

6. בשנה הראשונה, בחודש הרביעי, ביום יי־יוֹאוּ: השנה הראשונה למרקיז צ׳י, יאנג־צ׳נג יֶן. 2. בשנה השביעית: השנה הראשונה למרקיז ג׳ינג, צ׳וּ־ג׳י.

23

9. 7. בשנה השלישית של התקופה האמצעית: השנה הראשונה למרקיז ג׳ינג, יֶן.

8. בשנה השלישית של יואן־גוואנג: השנה הראשונה למרקיז רונג־נוּ. 14. בשנה החמישית של יואן־שואו הוצא רונג־נוּ להורג בשוק משום שקשר להרוג את דודו הצעיר, והנחלה בוטלה.

פינג־דינג.

כחייל הצטרף לגאו־דזו במרד בליוּ; כפקיד מרכבות ביתי נכנס להאן, וכמפקד פרשי־הדורס נלחם בשיאנג ג׳י ולכד מצביא לוֹאוּ־פאן. בזכות הישגיו נעשה ראש ממשלת צ׳י ומרקיז. לפי גרסה אחרת שמו שיאנג ג׳וּאן.

8. בשנה הראשונה, בחודש הרביעי, ביום יי־יוֹאוּ: השנה הראשונה למרקיז ג׳ינג, צ׳י שׂוֹאוּ.

1. 4. בשנה השנייה: השנה הראשונה למרקיז צ׳י, שֶׂה־רן. 18. בשנה השישית: השנה הראשונה למרקיז גונג, יינְג.

16

7. בשנה השנייה של יואן־גוואנג: השנה הראשונה למרקיז קאנג, יֶן־ג׳וּ. 18. בשנה השנייה של יואן־דינג: השנה הראשונה למרקיז צ׳אנג. 2. בשנה הרביעית של יואן־דינג הורשע צ׳אנג והנחלה בוטלה.

בו־צ׳נג.

כאיש משמר הארמון של המלך דאו־וּ, בראשית המרד הצטרף לגאו־דזו בפנג; הוא תקף את יונג־צ׳יו ונלחם בעוז בשיאנג ג׳י. הוא ליווה והגן על המלך דאו־וּ כשיצא מיִינְג־יאנג, ובזכות הישגיו נעשה מרקיז.

3. בשנה הראשונה, בחודש הרביעי, ביום יי־יוֹאוּ: השנה הראשונה למרקיז ג׳ינג, פנג וּ־דזה. 4. בשנה הרביעית: השנה הראשונה למרקיז דאי. בשנה השמינית הוצא דאי להורג בפרשת בית לוּ והנחלה בוטלה.

פיי.

בנו הצעיר של מרקיז קאנג, אחיה של הקיסרית לוּ; נעשה מרקיז ושירת את גן קברו של המלך שׂוֵאן לבית לוּ.

7. בשנה הראשונה, בחודש הרביעי, ביום יי־יואו: השנה הראשונה למרקיז לוּ ג׳ונג. במשך שנה אחת היה מרקיז בוּ־צ׳י. בשנה השמינית הוצא ג׳ונג להורג בפרשת בית לוּ והנחלה בוטלה.

שיאנג־צ׳נג.

בנו של שיאו־חווי; נעשה מרקיז.

1. בשנה הראשונה, בחודש הרביעי, ביום שין־מאו: השנה הראשונה למרקיז יי. בשנה השנייה נעשה יי מלך צ׳אנג־שאן והנחלה בוטלה.

ג׳ה.

בנו של שיאו־חווי; נעשה מרקיז.

3. בשנה הראשונה, בחודש הרביעי, ביום שין־מאו: השנה הראשונה למרקיז צ׳או. בשנה הרביעית נעשה צ׳או מלך צ׳אנג־שאן והנחלה בוטלה.

חוּ־גוואן.

בנו של שיאו־חווי; נעשה מרקיז.

4. בשנה הראשונה, בחודש הרביעי, ביום שין־מאו: השנה הראשונה למרקיז וו. בשנה החמישית נעשה וו מלך חואי־יאנג והנחלה בוטלה.

יואן־לינג.

בנו של המלך סָה־צ׳נג, יורש צ׳אנג־שה; נעשה מרקיז.

8. בשנה הראשונה, בחודש האחד־עשר, ביום רן־שן: השנה הראשונה למרקיז צ׳ינג, וו יאנג.

17. 6. בשנה השנייה של התקופה המאוחרת: השנה הראשונה למרקיז צ׳ינג, פו.

11. 4. בשנה החמישית של התקופה האמצעית: השנה הראשונה למרקיז אַי, ג׳ואו. בשנה השלישית של התקופה המאוחרת מת ג׳ואו בלי יורש, והנחלה בוטלה.

שאנג־פי.

בנו של המלך יואן מצ׳ו; נעשה מרקיז.

7. בשנה השנייה, בחודש החמישי, ביום בינג־שן: השנה הראשונה למרקיז ליו יִינְג־קה.

1. בשנה השנייה נעשה יִינְג־קה מלך צ׳ו והנחלה בוטלה.

ג׳וּ־שׁוּ.

בנו של המלך דאו־חווי מצ׳י; נעשה מרקיז.

7. בשנה השנייה, בחודש החמישי, ביום בינג־שן: השנה הראשונה למרקיז ליו ג׳אנג.

1. בשנה השנייה נעשה ג׳אנג מלך צ׳נג־יאנג והנחלה בוטלה.

צ׳אנג־פינג.

בנו של שיאו־חווי; נעשה מרקיז.

3. בשנה הרביעית, בחודש השני, ביום גווי־ווי: השנה הראשונה למרקיז טאי. בשנה השביעית נעשה טאי מלך לוּ והנחלה בוטלה.

ג׳ווי־צ׳י.

בן אחד מאחי הקיסרית לוּ; נעשה מרקיז מכוח תפקידו כראש ממשלת חואי־יאנג.

4. בשנה הרביעית, בחודש הרביעי, ביום בינג־שן: השנה הראשונה למרקיז לוּ שֶׁנְג. בשנה השמינית הוצא שֶׁנְג להורג בפרשת בית לוּ והנחלה בוטלה.

ג׳ונג־יי.

כנושא חנית הצטרף לגאו־דזו ונכנס להאן; כמפקד משמר הבירה הביס את צאו ג׳יו, וכראש ממשלה לבית לוּ נעשה מרקיז של 600 משקי בית.

5. בשנה הרביעית, בחודש הרביעי, ביום בינג־שן: השנה הראשונה למרקיז ג׳ן, ג׳ו טונג.

17. 6. בשנה השנייה של התקופה המאוחרת: השנה הראשונה למרקיז דאו.

15. בשנה השלישית של התקופה המאוחרת הורשע דאו והנחלה בוטלה.

לֶה־פינג.

כחייל יחידה הצטרף לגאו־דזו במרד בפיי והוכפף לחואנג שין. כאיש משמר הארמון נלחם בצ׳ן יו, ובזכות תפקידו כמפקד המשמר נעשה מרקיז של 600 משקי בית.

2. בשנה הרביעית, בחודש הרביעי, ביום בינג־שן: השנה הראשונה למרקיז ג׳יין, וֵיי וו־דזה. 3. בשנה השישית: השנה הראשונה למרקיז גונג, שֶׂנְג.

23

15. 1. בשנה השלישית של התקופה המאוחרת: השנה הראשונה למרקיז צ׳ה.

5. בשנה השישית של ג׳יין־יואן בוטלה נחלתו: הוא קנה שדות ובתים שלא כחוק וגם ניסה להשיג פטור לפקיד אשם.

שאן־דו.

בשנה החמישית לגאו־דזו היה איש משמר הארמון וממונה על עמודי הארמון. כמצביא המשמר נלחם בצ׳ן שי, ומכוח תפקידו כראש ממשלת ליאנג נעשה מרקיז.

5. בשנה הרביעית, בחודש הרביעי, ביום בינג־שן: השנה הראשונה למרקיז ג׳ן, ואנג טיין־קאי.

3. 20. בשנה הרביעית: השנה הראשונה למרקיז חווי, ג׳ונג־חואנג.

3. 13. בשנה הרביעית: השנה הראשונה למרקיז ג׳ינג, צ׳ו־לונג.

22. בשנה החמישית של יואן־שואו: השנה הראשונה למרקיז דאנג. 8. בשנה הראשונה של יואן־פנג בוטלה נחלתו, משום שנכנס עם עבד לגן שאנג־לין בלי היתר.

סונג־דזה.

בראשית המרד הצטרף כבן־לוויה בפיי; כאיש משמר הארמון נכנס להאן. בשובו לכד את בני ביתו של ג׳אנג חאן, מלך יונג, ובזכות הישגו נעשה ראש ממשלת צ׳אנג־שאן ומרקיז.

5. בשנה הרביעית, בחודש הרביעי, ביום בינג־שן: השנה הראשונה למרקיז יי, שׁוּ לי.

6. 17. בשנה השביעית: השנה הראשונה למרקיז קאנג, דאו.

12. 4. בשנה השישית של התקופה האמצעית: השנה הראשונה למרקיז יֶן.

5. בשנה השישית של ג׳יין־יואן הורשע יֶן והנחלה בוטלה.

צ׳נג־טאו.

כחייל הצטרף לגאו־דזו במרד בדאן־פו ונעשה בן־לוויה לבית לוּ. בזכות שהעביר את הקיסרית לוּ מעבר לנהר חואי נעשה מושל חה־נאן ומרקיז של 500 משקי בית.

5. בשנה הרביעית, בחודש הרביעי, ביום בינג־שן: השנה הראשונה למרקיז יי, ג׳ואו שין.

11. בשנה השתים־עשרה: השנה הראשונה למרקיז שיאו, בו. 3. בשנה החמש־עשרה הורשע בו והנחלה בוטלה.

יו.

כליין־שיאו הצטרף לגאו־דזו להבסת צ׳ין ונכנס להאן; כמפקד צבאי הכניע את אדוני המדינות, והישגיו הושוו לאלה של מרקיז צ׳או־יאנג. לאחר מות יינָג ירש בנו טָה את הישגיו, ומכוח תפקידו כרופא בכיר בארמון נעשה מרקיז.

4. בשנה הרביעית, בחודש הרביעי, ביום בינג־שן: השנה הראשונה למרקיז לוּ טָה. בשנה השמינית הוצא טָה להורג בפרשת בית לוּ והנחלה בוטלה.

טנג.

לאחר שתים־עשרה שנים כבן־לוויה וכאיש משמר הארמון, הציב כמפקד צבאי חקלאים־חיילים בבאשאנג; מכוח תפקידו כראש ממשלת צ׳ו נעשה מרקיז.

4. בשנה הרביעית, בחודש הרביעי, ביום בינג־שן: השנה הראשונה למרקיז לוּ גָנָג־שִׁה. בשנה השמינית הוצא גָנָג־שִׁה להורג בפרשת בית לוּ והנחלה בוטלה.

לי־לינג.

כחייל הצטרף בשנה השנייה למלך האן למרד בלִי־יאנג; כפקיד חיילים נלחם בשיאנג ג׳י ונעשה מפקד צבאי בחה־נֵיי. מכוח תפקידו כראש ממשלת צ׳אנג־שה נעשה מרקיז של 600 משקי בית.

5. בשנה הרביעית, בחודש הרביעי, ביום בינג־שן: השנה הראשונה למרקיז יֶוֵה.

3. בשנה הרביעית הורשע יֻוֶה והנחלה בוטלה.

לו־צ׳נג.

בן אחד מאחי הקיסרית לוּ; נעשה מרקיז.

4. בשנה הרביעית, בחודש הרביעי, ביום בינג־שן: השנה הראשונה למרקיז לוּ פן. בשנה השמינית הוצא פן להורג בפרשת בית לוּ והנחלה בוטלה.

דונג־מוּ.

בנו של המלך דאו־חווי מצ׳י; נעשה מרקיז.

3. בשנה השישית, בחודש הרביעי, ביום דינג־יוֹאוּ: השנה הראשונה למרקיז ליו שינג־ג׳וּ.

1. בשנה השנייה נעשה שינג־ג׳וּ מלך ג׳י־בייי והנחלה בוטלה.

ג׳ווי.

בנו של המלך סוּ לבית לוּ; נעשה מרקיז.

2. בשנה השישית, בחודש הרביעי, ביום דינג־יוֹאוּ: השנה הראשונה למרקיז לוּ טונג. בשנה השמינית נעשה טונג מלך יֶן; בעקבות פרשת בית לוּ בוטלה הנחלה.

שין־דוּ.

בנם של ג׳אנג אָאו ושל הקיסרית האם לוּ־יואן; נעשה מרקיז.

1. בשנה השמינית, בחודש הרביעי, ביום דינג־יואו: השנה הראשונה למרקיז ג׳אנג צ׳ה.

בשנה הראשונה הורשע צ׳ה והנחלה בוטלה.

לֶה־צ׳אנג.

בנם של ג׳אנג אָאו ושל הקיסרית האם לו־יואן; נעשה מרקיז.

1. בשנה השמינית, בחודש הרביעי, ביום דינג־יואו: השנה הראשונה למרקיז ג׳אנג שואו.

בשנה הראשונה הורשע שואו והנחלה בוטלה.

ג׳ו־דזה.

בן אחד מאחי הקיסרית לו; נעשה מרקיז.

בשנה השמינית, בחודש הרביעי, ביום דינג־יואו: השנה הראשונה למרקיז לו רונג. הוא הוצא להורג בפרשת בית לו והנחלה בוטלה.

ג׳יין־לינג.

נעשה מרקיז כמקבל־האורחים הראשי; היה סריס ורב־תחבולות.

בשנה השמינית, בחודש הרביעי, ביום דינג־יואו: השנה הראשונה למרקיז ג׳אנג דזה. בחודש התשיעי נשלל תוארו והנחלה בוטלה.

דונג־פינג.

כאחיו הצעיר של לוּ טונג, מלך יֶן, נעשה מרקיז.

בשנה השמינית, בחודש החמישי, ביום בינג־צ׳ן: השנה הראשונה למרקיז לוּ ג׳ואנג. הוא הוצא להורג בפרשת בית לוּ והנחלה בוטלה.

מימין: שלושים ואחד שקיבלו נחלות בימי הקיסרית גאו.

שם הנחלה

זכות המרקיז

עשרים ושלוש שנות שיאו־וון

שש־עשרה שנות שיאו־ג׳ינג

מג׳יין־יואן ואילך

יאנג־שין.

בשנה האחת־עשרה לגאו־דזו נעשה איש משמר הארמון. כממונה על האורחים נטל את חותמו של לוּ לוּ, מלך ג׳או, סגר את שער הארמון ומנע מלוּ צ׳אן ואנשיו להיכנס. הוא השתתף בהעמדת שיאו־וון על כס המלוכה ונעשה מרקיז של 2,000 משקי בית.

14. בשנה הראשונה, בחודש השלישי, ביום שין־צ׳וֹאוּ: השנה הראשונה למרקיז ליו ג׳יה. 9. בשנה החמש־עשרה: השנה הראשונה למרקיז ג׳ונג־יי.

5. בשנה השישית הורשע ג׳ונג־יי והנחלה בוטלה.

ג׳ה.

בשנה העשירית לגאו־דזו נעשה איש משמר הארמון והשתתף בצבא. בגיל שבע־עשרה נעשה רופא בכיר בארמון; הוא קידם את פני שיאו־וון מדאי, וכמצביא המרכבות והפרשים קידם את פני הקיסרית האם. נעשה מרקיז של 10,000 משקי בית. הוא היה אחיה הצעיר של הקיסרית האם בו.

10. בשנה הראשונה, בחודש הרביעי, ביום יי־סה: השנה הראשונה למרקיז בו ג׳או. 13. בשנה האחת־עשרה: השנה הראשונה למרקיז יי, רונג־נו.

16

1. בשנה השנייה של ג׳יין־יואן: השנה הראשונה למרקיז ליאנג.

ג׳ואנג־וו.

כפקיד בית הצטרף לגאו־דזו במרד ממזרח להרים; כמפקד צבאי השתתף בהגנת יינְג־יאנג וקיבל נחלה. כמפקד משמר הבירה בדאי שכנע את מלך דאי להיכנס לבירה; הוא נסע לצדו עד מעון דאי, והמלך נעשה לבסוף קיסר. בזכות הישגו נעשה מרקיז של 1,400 משקי בית.

23. בשנה הראשונה, בחודש הרביעי, ביום שין־האי: השנה הראשונה למרקיז סונג צ׳אנג.

11. בשנה הרביעית של התקופה האמצעית נשלל מצ׳אנג תואר המרקיז והנחלה בוטלה.

צ׳ינג־דו.

כדודו מצד אמו של המלך אַי מצ׳י נעשה מרקיז.

5. בשנה הראשונה, בחודש הרביעי, ביום שין־ווי: השנה הראשונה למרקיז סה ג׳וּן. בשנה השישית של התקופה הראשונה הורשע ג׳וּן והנחלה בוטלה.

ג׳ואו־יאנג.

כדודו מצד אמו של המלך לי מחואי־נאן נעשה מרקיז.

5. בשנה הראשונה, בחודש הרביעי, ביום שין־ווי: השנה הראשונה למרקיז ג׳או ג׳יין. בשנה השישית של התקופה הראשונה הורשע ג׳יין והנחלה בוטלה.

פאן.

כמושל סווי־יאנג הצטרף לגאו־דזו במרד באה. כבן לבית האן שב והכניע את ארץ הצפון; מכוח תפקידו כראש ממשלת צ׳אנג־שאן נעשה מרקיז של 1,200 משקי בית.

14. בשנה הראשונה, בחודש השישי, ביום בינג־יין: השנה הראשונה למרקיז צאי ג׳יין. 9. בשנה החמש־עשרה: השנה הראשונה למרקיז קאנג, קה.

9. 7. בשנה השלישית של התקופה האמצעית: השנה הראשונה למרקיז גונג, פינג.

13. בשנה השנייה של יואן־שואו: השנה הראשונה למרקיז פי־פאנג. 14. בשנה הרביעית של יואן־דינג הורשע פי־פאנג והנחלה בוטלה.

גוואן.

בנו של המלך דאו־חווי מצ׳י; נעשה מרקיז.

2. בשנה הרביעית, בחודש החמישי, ביום ג׳יה־יין: השנה הראשונה למרקיז גונג, ליו בָּה־ג׳וּן. 18. בשנה השישית: השנה הראשונה למרקיז רונג־נוּ.

2. בשנה השלישית מרד רונג־נוּ והנחלה בוטלה.

גוואַ־צ׳יו.

בנו של המלך דאו־חווי מצ׳י.

11. בשנה הרביעית, בחודש החמישי, ביום ג׳יה־יין: השנה הראשונה למרקיז ליו נינג־גוֹ. 9. בשנה החמש־עשרה: השנה הראשונה למרקיז יֶן.

2. בשנה השלישית מרד יֶן והנחלה בוטלה.

יינְג.

בנו של המלך דאו־חווי מצ׳י; נעשה מרקיז.

10. בשנה הרביעית, בחודש החמישי, ביום ג׳יה־יין: השנה הראשונה למרקיז פינג, ליו שין־דוּ. 10. בשנה הארבע־עשרה: השנה הראשונה למרקיז גוואנג.

2. בשנה השלישית מרד גוואנג והנחלה בוטלה.

יאנג־שׁוּ.

בנו של המלך דאו־חווי מצ׳י; נעשה מרקיז.

12. בשנה הרביעית, בחודש החמישי, ביום ג׳יה־יין: השנה הראשונה למרקיז גונג, ליו ג׳יאנג־לוּ. בשנה השש־עשרה נעשה ג׳יאנג־לוּ מלך צ׳י; הוא הורשע והנחלה בוטלה.

לְה.

בנו של המלך דאו־חווי מצ׳י; נעשה מרקיז.

12. בשנה הרביעית, בחודש החמישי, ביום ג׳יה־יין: השנה הראשונה למרקיז ליו פי־גוואנג. בשנה השש־עשרה נעשה פי־גוואנג מלך ג׳י־נאן והנחלה בוטלה.

אן־דו.

בנו של המלך דאו־חווי מצ׳י; נעשה מרקיז.

12. בשנה הרביעית, בחודש החמישי, ביום ג׳יה־יין: השנה הראשונה למרקיז ליו ג׳ה. בשנה השש־עשרה נעשה ג׳ה מלך ג׳י־ביי והנחלה בוטלה.

פינג־צ׳אנג.

בנו של המלך דאו־חווי מצ׳י; נעשה מרקיז.

12. בשנה הרביעית, בחודש החמישי, ביום ג׳יה־יין: השנה הראשונה למרקיז ליו אנג. בשנה השש־עשרה נעשה אנג מלך ג׳יאו־שי והנחלה בוטלה.

וּ־צ׳נג.

בנו של המלך דאו־חווי מצ׳י; נעשה מרקיז.

12. בשנה הרביעית, בחודש החמישי, ביום ג׳יה־יין: השנה הראשונה למרקיז ליו שיין. בשנה השש־עשרה נעשה שיין מלך דזה־צ׳ואן והנחלה בוטלה.

בָּאי־שֶׁה.

בנו של המלך דאו־חווי מצ׳י; נעשה מרקיז.

12. בשנה הרביעית, בחודש החמישי, ביום ג׳יה־יין: השנה הראשונה למרקיז ליו שיונג־צ׳ו. בשנה השש־עשרה נעשה שיונג־צ׳ו מלך ג׳יאו־דונג והנחלה בוטלה.

בו־לינג.

מכוח היותו אדון יאנג־לינג נעשה מרקיז.

5. בשנה השביעית, בחודש השלישי, ביום ג׳יה־יין: השנה הראשונה למרקיז קאנג, וֵיי סה. בשנה השתים־עשרה מת בלי יורש, והנחלה בוטלה.

נאן־צ׳ו.

מכוח היותו אדון שין־פינג נעשה מרקיז.

1. בשנה השביעית, בחודש השלישי, ביום בינג־יין: השנה הראשונה למרקיז צ׳י. בימי שיאו־וון הופחתה דרגתו בגלל אביו של יורש העצר, והוא נעשה מרקיז בתחומי המעברים.

פו־לינג.

כבנו של המלך לי מחואי־נאן נעשה מרקיז.

8. בשנה השמינית, בחודש החמישי, ביום בינג־וו: השנה הראשונה למרקיז ליו אן. בשנה השש־עשרה נעשה אן מלך חואי־נאן והנחלה בוטלה.

אן־יאנג.

כבנו של המלך לי מחואי־נאן נעשה מרקיז.

8. בשנה השמינית, בחודש החמישי, ביום בינג־וו: השנה הראשונה למרקיז בו. בשנה השש־עשרה נעשה בו מלך הנג־שאן והנחלה בוטלה.

יאנג־ג׳ואו.

כבנו של המלך לי מחואי־נאן נעשה מרקיז.

8. בשנה השמינית, בחודש החמישי, ביום בינג־וו: השנה הראשונה למרקיז ליו צָה. בשנה השש־עשרה נעשה צָה מלך לוֹ־ג׳יאנג והנחלה בוטלה.

דונג־צ׳נג.

כבנו של המלך לי מחואי־נאן נעשה מרקיז.

7. בשנה השמינית, בחודש החמישי, ביום בינג־וו: השנה הראשונה למרקיז אַי, ליו ליאנג. בשנה החמש־עשרה מת ליאנג בלי יורש, והנחלה בוטלה.

לִי.

כבנו של ג׳או פינג, ראש ממשלת צ׳י, נעשה מרקיז של 1,410 משקי בית.

11. בשנה העשירית, בחודש הרביעי, ביום גווי־צ׳וֹאוּ: השנה הראשונה למרקיז צ׳ינג, ג׳או נוּ. 3. בשנה החמישית של התקופה המאוחרת: השנה הראשונה למרקיז דזה.

16

16. בשנה החמישית של יואן־שואו: השנה הראשונה למרקיז יֶן. 19. בשנה השישית של יואן־פנג הוצא יֶן להורג והנחלה בוטלה, משום שלא סיפק את הסוסים שנדרש להעמיד.

פינג.

סון אנג היה מפקד צבאי בבֵּיי־די. כשפלשו השיונגנו לבֵּיי־די הוא נלחם בעוז ומת בשירות; בנו נעשה מרקיז.

10. בשנה הארבע־עשרה, בחודש השלישי, ביום דינג־סה: השנה הראשונה למרקיז סון דאן.

2. בשנה השלישית של התקופה הראשונה קשר דאן מרד והנחלה בוטלה.

גונג־גאו.

כראש ממשלת השיונגנו נכנע. הוא היה בן מחוץ לנישואים של האן שין, מלך האן; נעשה מרקיז של 1,237 משקי בית.

8. בשנה השש־עשרה, בחודש השישי, ביום בינג־דזה: השנה הראשונה למרקיז ג׳ואנג, האן טווי־דאנג.

16. בשנה הראשונה של התקופה הראשונה: השנה הראשונה למרקיז דזה.

16. בשנה החמישית של יואן־שואו מת דזה בלי יורש, והנחלה בוטלה.

שיאנג־צ׳נג.

כראש ממשלת השיונגנו נכנע ונעשה מרקיז. הוא היה נכדו של יורש העצר של האן שין, מלך האן; נעשה מרקיז של 1,432 משקי בית.

7. בשנה השש־עשרה, בחודש השישי, ביום בינג־דזה: השנה הראשונה למרקיז אַי, האן יִינְג. 1. בשנה השביעית של התקופה המאוחרת: השנה הראשונה למרקיז דזה־ג׳ה.

16

15. בשנה הרביעית של יואן־שואו בוטלה נחלת דזה־ג׳ה משום שהתחזה לחולה ולא התייצב, ונמצא חסר כבוד.

גו־אן.

בשנה הראשונה לשיאו־וון המליץ עליו מושל חואי־יאנג בזכות הצטרפותו לגאו־דזו בכניסה להאן; נעשה מרקיז של 500 משקי בית. מכוח תפקידו כראש הממשלה קיבל 1,712 משקי בית.

5. בשנה השלישית של התקופה המאוחרת, בחודש הרביעי, ביום דינג־סה: השנה הראשונה למרקיז ג׳יה, שן־טוּ ג׳יה.

2. 14. בשנה השלישית של התקופה הראשונה: השנה הראשונה למרקיז גונג, מְיֵה.

19. בשנה השנייה של יואן־שואו: השנה הראשונה למרקיז צ׳ינג־אן, יוּ. 5. בשנה הראשונה של יואן־דינג בוטלה נחלתו משום שבהיותו מושל ג׳יו־ג׳יאנג הורשע.

ג׳אנג־וו.

כאחיה הצעיר של קיסרית שיאו־וון נעשה מרקיז של 11,869 משקי בית.

1. בשנה השביעית של התקופה המאוחרת, בחודש השישי, ביום יי־מאו: השנה הראשונה למרקיז ג׳ינג, דואו גוואנג־גוו.

6. 10. בשנה השביעית של התקופה הראשונה: השנה הראשונה למרקיז גונג, וואן.

8. בשנה השלישית של יואן־גוואנג: השנה הראשונה למרקיז צ׳אנג־דזו. 10. בשנה הראשונה של יואן־שואו בוטלה נחלתו משום שקשר להרוג אדם אך לא הצליח.

נאן־פי.

כבנו של דואו צ׳אנג־ג׳וּן, אחיה הבכור של קיסרית שיאו־וון, נעשה מרקיז של 6,460 משקי בית.

1. בשנה השביעית של התקופה המאוחרת, בחודש השישי, ביום יי־מאו: השנה הראשונה למרקיז דואו פנג־דזו.

16

5. בשנה השישית של ג׳יין־יואן: השנה הראשונה למרקיז יי, ליאנג. 5. בשנה החמישית של יואן־גוואנג: השנה הראשונה למרקיז סאנג־לין. 18. בשנה החמישית של יואן־דינג בוטלה נחלתו משום שנמצא חסר בזהב יין־הקורבן.

מימין: עשרים ותשעה שקיבלו נחלות בימי שיאו־וון.

שם הנחלה

זכות המרקיז

שש־עשרה שנות שיאו־ג׳ינג

שלושים ושש השנים מג׳יין־יואן עד השנה השישית של יואן־פנג

מטאיצ׳ו ואילך

פינג־לו. פינג־לו.

בנו של המלך יואן מצ׳ו; מרקיז של 3,267 משקי בית.

2. בשנה הראשונה, בחודש הרביעי, ביום יי־סה: השנה הראשונה למרקיז ליו ל׳. בשנה השלישית נעשה ל׳ מלך צ׳ו והנחלה בוטלה.

שיו.

בנו של המלך יואן מצ׳ו; נעשה מרקיז.

2. בשנה הראשונה, בחודש הרביעי, ביום יי־סה: השנה הראשונה למרקיז פו. בשנה השלישית מרד רונג, בן אחיו הבכור של פו, לאחר שנעשה מלך צ׳ו. פו ובני ביתו באו מעצמם אל השער הצפוני של צ׳אנג־אן; מאחר שלא הצליח לחנך את קרובו החזיר את חותמו ואת סרטו. בצו הושב למלוכה. אחר כך נעשה מרקיז פינג־לו מלך צ׳ו, ופו קיבל במקום זאת את נחלת חונג.

שֶׁן־יו.

בנו של המלך יואן מצ׳ו; מרקיז של 1,380 משקי בית.

16. בשנה הראשונה, בחודש הרביעי, ביום יי־סה: השנה הראשונה למרקיז יי, ליו חווי.

4. בשנה החמישית של ג׳יין־יואן: השנה הראשונה למרקיז שׂואוּ. 18. בשנה החמישית של יואן־שואו בוטלה נחלתו: בעבר, בהיותו הממונה על בני המשפחה הקיסרית, קיבל בקשות אך לא רשם את בני השושלת במלואם, ונמצא חסר כבוד.

חונג.

בנו של המלך יואן מצ׳ו; מרקיז של 1,750 משקי בית.

4. בשנה השלישית, בחודש הרביעי, ביום יי־סה: השנה הראשונה למרקיז ג׳ואנג, פוּ. 1. בשנה השביעית של התקופה הראשונה: השנה הראשונה למרקיז דאו, צ׳נג. 9. בשנה הראשונה של התקופה האמצעית: השנה הראשונה למרקיז ג׳ינג, פָּה.

15. בשנה הרביעית של יואן־שואו: השנה הראשונה למרקיז ג׳אנג. 1. בשנה החמישית של יואן־שואו מת ג׳אנג בלי יורש, והנחלה בוטלה.

וואן־צ׳וּ.

בנו של המלך יואן מצ׳ו; נעשה מרקיז.

2. בשנה הראשונה, בחודש הרביעי, ביום יי־סה: השנה הראשונה למרקיז ליו יי. בשנה השלישית מרד יי והנחלה בוטלה.

וֵיי־צ׳י.

כמצביא העליון חנה ביינְג־יאנג והדף את שבע המדינות וו וצ׳ו; נעשה מרקיז של 3,350 משקי בית.

14. בשנה השלישית, בחודש השישי, ביום יי־סה: השנה הראשונה למרקיז דואו יינְג.

9. בשנה הראשונה של ג׳יין־יואן נעשה ראש הממשלה ופוטר כעבור שנתיים. בשנה הרביעית של יואן־גוואנג הוצא יינְג להורג בשוק והנחלה בוטלה: בסכסוך על גוואן פו הגיש עצומה וטען שברשותו צו מהקיסר הקודם, ונמצא אשם בזיוף צו מזיק.

ג׳י־לָה.

בנו של המלך יואן מצ׳ו; מרקיז של 1,213 משקי בית.

14. בשנה השלישית, בחודש השמיני, ביום רן־דזה: השנה הראשונה למרקיז ג׳ינג, ליו טיאו.

1. בשנה השנייה של ג׳יין־יואן: השנה הראשונה למרקיז גונג, יינְג. 11. בשנה הראשונה של יואן־שואו: השנה הראשונה למרקיז צ׳ינג. 16. בשנה החמישית של יואן־דינג בוטלה נחלתו משום שנמצא חסר בזהב יין־הקורבן.

יו.

כמצביא נלחם בצ׳י בזמן מרד וו וצ׳ו והצטיין. לואן בו היה בעבר בן־לווייתו של פנג יֶוֶּה; כשפנג יֶוֶּה מרד נשלח בו לצ׳י, וכששב כבר נתלה ראשו של יֶוֶּה. בו הקריב לפניו ובכה; דינו היה בישול למוות, אך הוא השמיע דברי נאמנות וגאו־

דזו חס עליו. כשצ׳ינג בו מרד נעשה לואן בו מפקד צבאי; נעשה מרקיז של 1,800 משקי בית.

6. בשנה השישית, בחודש הרביעי, ביום דינג־מאו: השנה הראשונה למרקיז לואן בו. בשנה החמישית של התקופה האמצעית מת בו.

10. בשנה השישית של יואן־שואו בוטלה נחלת בן, משום שבהיותו הממונה על טקסי המדינה לא עמדו קורבנות המקדש בתקנות.

ג׳יין־לינג.

בזכות הישגיו כמצביא בלחימה בוּ ובצ׳ו נעשה מרקיז, מכוח תפקידו כמפקד משמר הבירה; קיבל 1,310 משקי בית.

11. בשנה השישית, בחודש הרביעי, ביום דינג־מאו: השנה הראשונה למרקיז ג׳ינג, וֵי וואן.

10. בשנה החמישית של יואן־גוואנג: השנה הראשונה למרקיז שין. 18. בשנה החמישית של יואן־דינג בוטלה נחלתו משום שנמצא חסר בזהב יין־הקורבן.

ג׳יין־פינג.

בזכות הישגיו כמצביא בלחימה בוּ ובצ׳ו נעשה מרקיז, מכוח תפקידו כראש ממשלת ג׳יאנג־דוּ; קיבל 3,150 משקי בית.

11. בשנה השישית, בחודש הרביעי, ביום דינג־מאו: השנה הראשונה למרקיז אַי, צ׳נג ג׳יה.

7. בשנה השנייה של יואן־גוואנג: השנה הראשונה למרקיז ג׳יה, הנג. 1. בשנה השלישית של יואן־גוואנג: השנה הראשונה למרקיז חווי. 1. בשנה הרביעית של יואן־גוואנג מת חווי בלי יורש, והנחלה בוטלה.

פינג־צ׳ו.

בזכות הישגיו כמצביא בלחימה בוּ ובצ׳ו נעשה מרקיז, מכוח תפקידו כמושל לונג־שי; קיבל 3,220 משקי בית.

5. בשנה השישית, בחודש הרביעי, ביום ג׳י־סה: השנה הראשונה למרקיז גונג־סון קון־יה. בשנה הרביעית של התקופה האמצעית הורשע קון־יה והנחלה בוטלה. הוא היה אביו של חה, הממונה על אורוות הקיסר.

ג׳יאנג־יאנג.

בזכות הישגיו כמצביא בלחימה בוּ ובצ׳ו נעשה מרקיז, מכוח תפקידו כראש ממשלת ג׳או; קיבל 2,541 משקי בית.

4. בשנה השישית, בחודש הרביעי, ביום רן־שן: השנה הראשונה למרקיז קאנג, סוּ ג׳יה. 7. בשנה השלישית של התקופה האמצעית: השנה הראשונה למרקיז יי, לוּ.

2. בשנה השלישית של ג׳יין־יואן: השנה הראשונה למרקיז מינג. 16. בשנה השישית של יואן־שואו: השנה הראשונה למרקיז דיאו. 11. בשנה החמישית של יואן־דינג בוטלה נחלתו משום שנמצא חסר בזהב יין־הקורבן.

ג׳וּ.

ג׳יין־דה, ראש ממשלת ג׳או, סירב לציית כשהמלך סווי מרד ומת בשירות; בנו נעשה מרקיז של 1,970 משקי בית.

6. בשנה השנייה של התקופה האמצעית, בחודש הרביעי, ביום יי־סה: השנה הראשונה למרקיז הנג. בשנה השנייה של התקופה המאוחרת הורשע הנג והנחלה בוטלה.

שין־שֶׂה.

ואנג שֶׂן, ממונה הפנים של ג׳או, סירב לציית כשהמלך סווי מרד ומת בשירות; בנו נעשה מרקיז של 1,014 משקי בית.

5. בשנה השנייה של התקופה האמצעית, בחודש הרביעי, ביום יי־סה: השנה הראשונה למרקיז ואנג קאנג. 3. בשנה הראשונה של התקופה המאוחרת: השנה הראשונה למרקיז שאנג, שֶׂה־צ׳אנג.

9. בשנה הרביעית של יואן־גוואנג נהרג המרקיז שאנג, שֶׂה־צ׳אנג, בידי אדם והנחלה בוטלה.

שאנג־לינג.

ג׳או יי־וּ, המורה הבכיר של צ׳ו, סירב לציית כשהמלך וּ מרד ומת בשירות; בנו נעשה מרקיז של 1,015 משקי בית.

8. בשנה השנייה של התקופה האמצעית, בחודש הרביעי, ביום יי־סה: השנה הראשונה למרקיז ג׳או ג׳ואו.

29. בשנה החמישית של יואן־דינג התאבד ג׳ואו והנחלה בוטלה: בהיותו ראש הממשלה ידע שזהב יין־הקורבן של המרקיזים בשורה קל מדי, והועבר למפקד המשפט.

שאן־יאנג.

ג׳אנג שאנג, ראש ממשלת צ׳ו, סירב לציית כשהמלך וו מרד ומת בשירות; בנו נעשה מרקיז של 1,114 משקי בית.

8. בשנה השנייה של התקופה האמצעית, בחודש הרביעי, ביום יי־סה: השנה הראשונה למרקיז ג׳אנג דאנג־ג׳ו.

16. בשנה החמישית של יואן־שואו בוטלה נחלת דאנג־ג׳ו: בהיותו הממונה על טקסי המדינה, נענש משום שבמכוון לא דיווח אמת על תלמידיו של המלומד צ׳נג.

אן־לינג.

כמלך של השיונגנו נכנע ונעשה מרקיז של 1,517 משקי בית.

7. בשנה השלישית של התקופה האמצעית, בחודש האחד־עשר, ביום גנג־דזה: השנה הראשונה למרקיז דזה־ג׳ון.

5. בשנה השישית של ג׳יין־יואן מת דזה־ג׳ון בלי יורש, והנחלה בוטלה.

יואן.

כמלך של השיונגנו נכנע ונעשה מרקיז.

3. בשנה השלישית של התקופה האמצעית, בחודש השנים־עשר, ביום דינג־צ׳וֹאוּ: השנה הראשונה למרקיז צָה. בשנה השישית מת צָה בלי שיורשו היה יכול לקבל את הנחלה.

צ׳יו.

כמלך של השיונגנו נכנע ונעשה מרקיז של 5,569 משקי בית.

בשנה השלישית של התקופה האמצעית, בחודש השנים־עשר, ביום דינג־צ׳וֹאוּ: השנה הראשונה למרקיז לונג־צ׳יאנג. יורשו של לונג־צ׳יאנג לא קיבל את הנחלה.

בשנה הראשונה של התקופה המאוחרת, בחודש הרביעי, ביום ג׳יה־צ׳ן, בוטלה נחלת דזה: הוא הורה למכשף צ׳י שאו־ג׳וּן לערוך פולחן וללחוש קללות, מעשה בגידה חמור וחסר דרך.

רונג־צ׳נג.

כמלך של השיונגנו נכנע ונעשה מרקיז של 700 משקי בית.

7. בשנה השלישית של התקופה האמצעית, בחודש השנים־עשר, ביום דינג־צ׳וֹאוּ: השנה הראשונה למרקיז וֵיי שׁוּ־לוּ.

14. בשנה הראשונה של ג׳יין־יואן: השנה הראשונה למרקיז קאנג, צ׳וֹ. 22. בשנה השלישית של יואן־שואו: השנה הראשונה למרקיז גוואנג.

18. בחודש השלישי של השנה השנייה בתקופה המאוחרת, ביום רן־צ׳ן, בוטלה נחלת גוואנג משום שערך פולחן ולחש קללות.

יי.

כמלך של השיונגנו נכנע ונעשה מרקיז.

6. בשנה השלישית של התקופה האמצעית, בחודש השנים־עשר, ביום דינג־צ׳וֹאוּ: השנה הראשונה למרקיז פו־צ׳ינג. בשנה השנייה של התקופה המאוחרת מת בלי יורש.

פאן־יאנג.

כמלך של השיונגנו נכנע ונעשה מרקיז של 1,197 משקי בית.

7. בשנה השלישית של התקופה האמצעית, בחודש השנים־עשר, ביום דינג־צ׳וֹאוּ: השנה הראשונה למרקיז דואן, דאי.

7. בשנה השנייה של יואן־גוואנג: השנה הראשונה למרקיז חואי, דה. 2. בשנה הרביעית של יואן־גוואנג מת דה בלי יורש, והנחלה בוטלה.

שִׁי.

כמלך של השיונגנו נכנע ונעשה מרקיז.

7. בשנה השלישית של התקופה האמצעית, בחודש השנים־עשר, ביום דינג־צ׳וֹאוּ: השנה הראשונה למרקיז חאן־דאן.

9. בשנה הרביעית של יואן־גוואנג בוטלה נחלת חאן־דאן: הוא בא והלך בלי לבקש רשות מארמון צ׳אנג־שין, ונמצא חסר כבוד.

יא־גו.

כמלך דונג־חוּ של השיונגנו נכנע. הוא היה בנו של לוּ וואן, מלך יֵן לשעבר; נעשה מרקיז של 1,500 משקי בית.

2. בשנה החמישית של התקופה האמצעית, בחודש הרביעי, ביום דינג־סה: השנה הראשונה למרקיז ג׳יין, טָה־פוּ. 3. בשנה הראשונה של התקופה המאוחרת: השנה הראשונה למרקיז אן, ג׳ונג.

11. בשנה הראשונה של ג׳יין־יואן: השנה הראשונה למרקיז קאנג, פיין. 25. בשנה השישית של יואן־גוואנג: השנה הראשונה למרקיז חה.

15. בשנה השנייה של ג׳נג־חה, בחודש השביעי, ביום שין־סה, בוטלה נחלת חה בשל פרשת יורש העצר.

לונג־לִי.

כבנה של הנסיכה הבכירה פיאו נעשה מרקיז של 4,126 משקי בית.

5. בשנה החמישית של התקופה האמצעית, בחודש החמישי, ביום דינג־צ׳וֹאוּ: השנה הראשונה למרקיז ג׳יאו.

24. בשנה הראשונה של יואן־דינג התאבד ג׳יאו והנחלה בוטלה: אחרי מות אמו, הנסיכה הבכירה, קיים יחסי מין לפני תום האבל; התנהגותו הייתה כשל חיה ודינו היה מוות.

צ׳נג־שָׁה.

כבנו של המלך שיאו מליאנג נעשה מרקיז.

בשנה החמישית של התקופה האמצעית, בחודש החמישי, ביום דינג־מאו: השנה הראשונה למרקיז מאי. בשנה השישית של התקופה האמצעית ירש מאי את מלכות ליאנג והנחלה בוטלה.

חואן־יי.

כבנו של המלך שיאו מליאנג נעשה מרקיז.

1. בשנה החמישית של התקופה האמצעית, בחודש החמישי, ביום דינג־מאו: השנה הראשונה למרקיז מינג. בשנה השישית של התקופה האמצעית נעשה מלך ג׳י־צ׳ואן והנחלה בוטלה.

גאי.

כאחיה הבכור של קיסרית שיאו־ג׳ינג נעשה מרקיז של 2,890 משקי בית.

5. בשנה החמישית של התקופה האמצעית, בחודש החמישי, ביום ג׳יה־שׁוּ: השנה הראשונה למרקיז ג׳ינג, ואנג שין.

20. בשנה השלישית של יואן־שואו: השנה הראשונה למרקיז יֶן. 8. בשנה החמישית של יואן־דינג בוטלה נחלתו משום שנמצא חסר בזהב יין־הקורבן.

סאי.

בזכות הישגיו כצנזור הראשי, שהוביל קודם לכן צבא נגד וּ וצ׳ו, נעשה מרקיז של 1,416 משקי בית.

3. בשנה הראשונה של התקופה המאוחרת, בחודש השמיני: השנה הראשונה למרקיז ג׳ה בו־יי.

3. בשנה הרביעית של ג׳יין־יואן: השנה הראשונה למרקיז שיאנג־רו. 12. בשנה הרביעית של יואן־שואו: השנה הראשונה למרקיז ג׳יין. 13. בשנה החמישית של יואן־דינג בוטלה נחלתו משום שנמצא חסר בזהב יין־הקורבן.

וו־אן.

כאחיה של קיסרית שיאו־ג׳ינג מאותה אם נעשה מרקיז של 8,214 משקי בית.

1. בשנה השלישית של התקופה המאוחרת, בחודש השלישי: השנה הראשונה למרקיז טיין פן.

9. בשנה הרביעית של יואן־גוואנג: השנה הראשונה למרקיז וו. 5. בשנה השלישית של יואן־שואו בוטלה נחלתו: הוא נכנס לחצר הארמון כשהוא לבוש גלימת צ׳אן־יו, ונמצא חסר כבוד.

ג׳ואו־יאנג.

כאחיה של קיסרית שיאו־ג׳ינג מאותה אם נעשה מרקיז של 6,026 משקי בית.

1. בשנה השלישית של התקופה המאוחרת, בחודש השלישי: השנה הראשונה למרקיז יי, טיין שֶׁנְג.

11. בשנה השישית של יואן־גוואנג: השנה הראשונה למרקיז פנג־דזו. 8. בשנה השנייה של יואן־שואו בוטלה נחלתו משום שלא החזיר למרקיז ג׳אנג בית שהיה עליו להשיב לו.

מימין: שלושים שקיבלו נחלות בימי שיאו־ג׳ינג.

הטבלה השנתית של המרקיזים מאז תקופת ג׳יין־יואן

ההיסטוריון הגדול אמר: השיונגנו ניתקו את ברית הנישואים ותקפו את המעברים השולטים בדרך; מין־יֶוֶה יצאה למלחמה על דעת עצמה, ודונג־או ביקשה להיכנע. שני עמי־הספר תקפו בזה אחר זה דווקא בשיא פריחתה של האן; מכאן אפשר לדעת שהענקת הנחלות לאנשי־הזכות השתוותה לזו שבימי האבות המייסדים. מדוע? מאז הילדו ׳ספר השירים׳ ו׳ספר המסמכים׳ את שלוש השושלות באומרם: ״את ז׳ונג ודי הדפו, ועל ג׳ינג ושו הטילו מס״. ההיסטוריון הגדול אמר: הדוכס חוואן מצ׳י עבר את יֶן והכה בשאן־ז׳ונג; המלך וו־לינג הכניע בכוחה הזעום של ג׳או את השאן־יו; הדוכס מו מצ׳ין הסתייע בביילי ונעשה הגמון על ז׳ונג שבמערב; ואדוני וו וצ׳ו, בהיותם נסיכים, העבידו את מאה שבטי יֶוֶה. קל וחומר עתה, כשארצות המרכז מאוחדות, בן־שמים נאור יושב במרום ומצרף בו את מידות הספר והמלחמה, כובש בסערה את ארבעת הימים ומאגד בפנים רבבות־רבבות של נתינים: היעלה על הדעת שישב בשלווה ולא יצא למסעות מלחמה בגבולות? מאז הוצאו אפוא צבאות צפונה להכות בחוּ החזקים ודרומה להעניש את יֶוֶה העזים, והמצביאים והחיילים קיבלו נחלות לפי סדרם.

שם הנחלה

זכות המרקיז

יואן־גוואנג

יואן־שואו

יואן־שׁואו

יואן־דינג

יואן־פנג

מטאיצ׳ו ואילך

שִׁי.

ראש ממשלת השיונגנו נכנע ונעשה מרקיז. בשנה השנייה של יואן־שואו הוכפף למצביא המרכבות והפרשים, הצטיין בלחימה בשיונגנו ונחלתו הורחבה.

3. בשנה הרביעית, בחודש השביעי, ביום רן־וו: השנה הראשונה למרקיז ג׳או שין.

5. בשנה השישית יצא המרקיז שין כמצביא החלוץ להילחם בשיונגנו. הוא נתקל בצבא השאן־יו, הובס ונכנע לשיונגנו; הנחלה בוטלה.

צ׳ה־ג׳ואנג.

מפקד צבאי של השיונגנו נכנע ונעשה מרקיז.

בשנה השישית, בחודש התשיעי הנוסף, ביום בינג־יין: השנה הראשונה למרקיז יֶוֶה.

6

6

בשנה הראשונה מת המרקיז יֶוֶה בלי יורש והנחלה בוטלה.

צ׳ין־יאנג.

ראש ממשלת השיונגנו נכנע ונעשה מרקיז.

3. בשנה השנייה, בחודש העשירי, ביום גוויי־סה: השנה הראשונה למרקיז יֶוֶה־ג׳ה. בשנה החמישית בוטלה נחלתו משום שנמלט מגזר דין עריפה.

ז׳וֹ־יאנג.

ראש ממשלת השיונגנו נכנע ונעשה מרקיז.

3. בשנה השנייה, בחודש העשירי, ביום גוויי־סה: השנה הראשונה למרקיז מָנְג. בשנה החמישית בוטלה נחלתו משום שנמלט מגזר דין עריפה.

צ׳אנג־פינג.

בשנה השנייה של יואן־שואו יצא בפעם השנייה כמצביא המרכבות והפרשים נגד השיונגנו; בזכות כיבוש שׁוּאוֹ־פאנג וחֶה־נאן נעשה מרקיז. בשנה החמישית של יואן־שואו יצא כמצביא הגדול נגד השיונגנו, הביס את המלך החכם של הימין ונוספו לנחלתו 3,000 משקי בית.

5. בשנה השנייה, בחודש השלישי, ביום בינג־צ׳ן: השנה הראשונה למרקיז לְיֶה, וֵיי צ׳ינג.

6

6

6

בשנה הראשונה של טאי־צ׳ו: השנה הראשונה למרקיז הנוכחי קאנג.

פינג־לינג.

כמפקד צבאי יצא בעקבות מצביא המרכבות והפרשים צ׳ינג נגד השיונגנו, ובזכות הישגיו נעשה מרקיז. בשנה החמישית של יואן־שואו יצא בעקבות המצביא הגדול כמפקד הכוח הנייד, ונחלתו הורחבה.

5. בשנה השנייה, בחודש השלישי, ביום בינג־צ׳ן: השנה הראשונה למרקיז סו ג׳יין.

6

6. בשנה השישית יצא המרקיז ג׳יין כמצביא הימין, הובס יחד עם מרקיז שי שין ורק הוא עצמו נמלט ושב. דינו היה עריפה, אך הוא פדה את עונשו והנחלה בוטלה.

אן־טוֹאו.

כמפקד צבאי יצא בעקבות מצביא המרכבות והפרשים צ׳ינג נגד השיונגנו, ובזכות הישגיו נעשה מרקיז. בשנה השישית של יואן־שואו יצא בעקבות המצביא הגדול ונחלתו הורחבה.

5. בשנה השנייה, בחודש השישי, ביום רן־צ׳ן: השנה הראשונה למרקיז ג׳אנג דזה־גונג.

בשנה הראשונה בוטלה נחלת דזה־גונג לאחר שהורשע ביחסי מין עם בתו של מלך חואי־נאן ובקבלת רכוש.

פינג־ג׳ין.

נעשה מרקיז על פי צו קיסרי ששיבח אותו כראש הממשלה.

4. בשנה החמישית, בחודש האחד־עשר, ביום יי־צ׳וֹאוּ: השנה הראשונה למרקיז שיין, גונגסון חונג.

2. 4. בשנה השלישית: השנה הראשונה למרקיז צ׳ינג.

6

3. בשנה הרביעית בוטלה נחלת צ׳ינג משום שהורשע בעת שכיהן כמושל שאן־יאנג.

שֶׁה־אן.

יורש העצר של השאן־יו של השיונגנו נכנע ונעשה מרקיז.

1. בשנה השלישית, בחודש הרביעי, ביום בינג־דזה: השנה הראשונה למרקיז יו־דאן. בחודש החמישי מת בלי יורש והנחלה בוטלה.

צ׳אנג־וו.

מלך מן השיונגנו נכנע ונעשה מרקיז. אחר כך יצא כמרקיז צ׳אנג־וו בעקבות מצביא הפרשים המהירים, נלחם במלך החכם של השמאל, ובזכות הישגיו הורחבה נחלתו.

3. בשנה הרביעית, בחודש העשירי, ביום גנג־שן: השנה הראשונה למרקיז ג׳יין, ג׳או אן־ג׳י.

6

6

1. 5. בשנה השנייה: השנה הראשונה למרקיז צ׳ונג־גוו.

בשנה הראשונה של טאי־צ׳ו מת המרקיז צ׳ונג־גוו בלי יורש והנחלה בוטלה.

שיאנג־צ׳נג.

ראש המדינה של השיונגנו נכנע ונעשה מרקיז.

3. בשנה הרביעית, בחודש העשירי, ביום גנג־שן: השנה הראשונה למרקיז וּ־לונג.

6

6

6

1. בשנה השנייה של טאי־צ׳ו נהרג וּ־לונג בלחימה לצד מרקיז ג׳וּאוֹ־יֶה. 2. בשנה השלישית: השנה הראשונה למרקיז בינג־יי.

נאן־פאו.

כמצביא פרשים יצא בעקבות המצביא הגדול צ׳ינג נגד השיונגנו, לכד מלך ובזכות הישגו נעשה מרקיז. בשנה השנייה של טאי־צ׳ו קיבל כראש הממשלה את נחלת גֶה־יי.

2. בשנה החמישית, בחודש הרביעי, ביום דינג־וויי: השנה הראשונה למרקיז גונגסון חה.

6

4. בשנה החמישית בוטלה נחלת חה בשל זהב יין־הקורבן, ושושלתו נקטעה לשבע שנים.

13. בשנה השנייה של טאי־צ׳ו, בחודש השלישי, ביום דינג־מאו, קיבל את נחלת גֶה־יי. בשנה השנייה של ג׳נג־חה הורשע בנו של חה, ג׳ינג־שנג, והנחלה בוטלה.

חֶה־צ׳י.

כמפקד צבאי מגן יצא שלוש פעמים בעקבות המצביא הגדול נגד השיונגנו, הגיע לחצר המלך החכם של הימין, לכד מלך ובזכות הישגו נעשה מרקיז. בשנה השישית של יואן־שואו הורחבה נחלתו.

2. בשנה החמישית, בחודש הרביעי, ביום דינג־וויי: השנה הראשונה למרקיז גונגסון אָאו.

1. בשנה השנייה יצא המרקיז אָאו בראש צבא נגד השיונגנו, אך איחר למועד שנקבע עם מצביא הפרשים המהירים. על פחדנותו נגזר עליו להיערף; הוא פדה את עונשו, נעשה בן העם והנחלה בוטלה.

לֶה־אן.

כמצביא המרכבות הקלות יצא פעמיים בעקבות המצביא הגדול צ׳ינג נגד השיונגנו, לכד מלך ובזכות הישגו נעשה מרקיז.

2. בשנה החמישית, בחודש הרביעי, ביום דינג־וויי: השנה הראשונה למרקיז לי צאי.

4. בשנה החמישית התאבד המרקיז צאי לאחר שהורשע, בהיותו ראש הממשלה, בגזלת שטח שולי לצד הדרך המקודשת אל גן הקבר של שיאו־ג׳ינג; הנחלה בוטלה.

לונג־צ׳יאנג.

כמפקד צבאי יצא בעקבות המצביא הגדול צ׳ינג נגד השיונגנו, לכד מלך ובזכות הישגו נעשה מרקיז. בשנה השישית של יואן־דינג יצא כמצביא חוצה־הים נגד דונג־יֶוֶה, ובזכות הישגיו נעשה מרקיז אן־דאו.

2. בשנה החמישית, בחודש הרביעי, ביום דינג־וויי: השנה הראשונה למרקיז האן יֶוֶה.

6

4. בשנה החמישית איבד המרקיז יֶוֶה את נחלתו בשל זהב יין־הקורבן. כעבור שנתיים נעשה שוב מרקיז.

6. בשנה הראשונה, בחודש החמישי, ביום דינג־מאו: השנה הראשונה למרקיז אן־דאו, יֶוֶה.

13. בשנה השנייה של ג׳נג־חה ירש אותו בנו צ׳אנג; הוא הורשע והשושלת נקטעה. בנו דזנג קיבל מחדש את נחלת לונג־צ׳יאנג.

סווי־צ׳נג.

כמפקד זוטר יצא שלוש פעמים בעקבות המצביא הגדול צ׳ינג נגד השיונגנו. בהתקפה על נונג־וו היה הראשון שעלה על סוללת האבן; הוא לכד מלך ובזכות הישגו נעשה מרקיז.

2. בשנה החמישית, בחודש הרביעי, ביום יי־מאו: השנה הראשונה למרקיז ג׳או בו־יו.

3. בשנה השלישית בוטלה נחלת בו־יו: בהיותו מפקד דינג־שיאנג הביסו השיונגנו את המושל, והוא מסר דיווח כוזב ולא אמיתי.

צונג־פינג.

כמפקד זוטר יצא שלוש פעמים בעקבות המצביא הגדול צ׳ינג נגד השיונגנו והגיע לחצר המלך החכם של הימין. פעמים אחדות ניצב בראש מערך האווזים והיה הראשון שעלה על הר האבן; בזכות הישגיו נעשה מרקיז.

2. בשנה החמישית, בחודש הרביעי, ביום יי־מאו: השנה הראשונה לגונגסון ז׳ונג־נו.

1. בשנה השנייה בוטלה נחלת המרקיז ז׳ונג־נו: בהיותו מושל נפת שאנג גייס צבא לתקוף את השיונגנו בלי לדווח על כך, ואחר כך מסר דיווח כוזב.

שֶׂה־ג׳ה.

כמפקד זוטר יצא שלוש פעמים בעקבות המצביא הגדול נגד השיונגנו והגיע לחצר המלך החכם של הימין. הוא לכד מלך ושבה את אשת השאן־יו, ובזכות הישגו נעשה מרקיז.

2. בשנה החמישית, בחודש הרביעי, ביום דינג־וויי: השנה הראשונה למרקיז לי שׁוּאוֹ.

בשנה הראשונה בוטלה נחלת המרקיז שׁוּאוֹ משום שהורשע.

יי־צ׳וּן.

נעשה מרקיז בזכות הישגי אביו, המצביא הגדול צ׳ינג, בהבסת המלך החכם של הימין.

2. בשנה החמישית, בחודש הרביעי, ביום דינג־וויי: השנה הראשונה למרקיז וֵיי קאנג.

6

בשנה הראשונה בוטלה נחלת קאנג משום שזייף פקודה קיסרית, אף שלא נגרם נזק.

יין־אן.

נעשה מרקיז בזכות הישגי אביו, המצביא הגדול צ׳ינג, בהבסת המלך החכם של הימין.

2. בשנה החמישית, בחודש הרביעי, ביום דינג־וויי: השנה הראשונה למרקיז וֵיי בו־יי.

6

4. בשנה החמישית בוטלה נחלת בו־יי בשל זהב יין־הקורבן.

פָּה־נָאן.

נעשה מרקיז בזכות הישגי אביו, המצביא הגדול צ׳ינג, בהבסת המלך החכם של הימין.

2. בשנה החמישית, בחודש הרביעי, ביום דינג־וויי: השנה הראשונה למרקיז וֵיי דנג.

6

4. בשנה החמישית בוטלה נחלת דנג בשל זהב יין־הקורבן.

בּוֹ־וָאנְג.

כמפקד זוטר יצא בשנה השישית בעקבות המצביא הגדול נגד השיונגנו ושימש מורה דרך הבקי במקורות המים; קודם לכן נשלח אל דָּה־שִׁיָה הרחוקה. בזכות הישגיו נעשה מרקיז.

1. בשנה השישית, בחודש השלישי, ביום ג׳יה־צ׳ן: השנה הראשונה למרקיז ג׳אנג צ׳יין.

1. בשנה השנייה בוטלה נחלת המרקיז צ׳יין: כמצביא שנשלח נגד השיונגנו נהג בפחדנות; דינו היה עריפה, אך הוא פדה את עונשו.

גְּוָאן־ג׳וּן.

כמפקד זוטר פְּיָאוֹ־יָאוֹ יצא פעמיים בעקבות המצביא הגדול; בשנה השישית יצא עם המצביא הגדול נגד השיונגנו, ערף את ראש ראש־המדינה ובזכות הישגו נעשה מרקיז. בשנה השנייה של יואן־שׁוֹאוּ יצא כמצביא הפרשים המהירים נגד השיונגנו והגיע עד צ׳י־ליין, ונחלתו הורחבה; כשקיבל את כניעת מלך חוּן־יֶה הורחבה שוב; וכשהכה במלכי השמאל והימין הורחבה פעם נוספת.

1. בשנה השישית, בחודש הרביעי, ביום רן־שן: השנה הראשונה למרקיז ג׳ינג־חוואן, חוֹאוּ צ׳וּ־בינג.

6

6. בשנה הראשונה: השנה הראשונה למרקיז אָי, שָׁאן.

בשנה הראשונה מת המרקיז אָי, שָׁאן, בלי יורש והנחלה בוטלה.

ג׳וֹנְג־לִי.

כמושל שאנג־גו יצא ארבע פעמים בעקבות המצביא הגדול. בשנה השישית נלחם בשיונגנו, ובזכות הישגו — יותר מאלף ראשים ושבויים — נעשה מרקיז.

1. בשנה השישית, בחודש החמישי, ביום רן־צ׳ן: השנה הראשונה למרקיז הָאו שְׁיֵין.

1. בשנה השנייה בוטלה נחלת המרקיז שְׁיֵין: בהיותו מושל שאנג־גו הכניס לחשבון מתנות רכוש מחיילי המשמר ומסר דיווח כוזב.

לְאוֹ.

מלך ג׳או של השיונגנו נכנע ונעשה מרקיז.

1. בשנה הראשונה, בחודש השביעי, ביום רן־וו: השנה הראשונה למרקיז דָאו, נואַן־דְזֶה. בשנה השנייה מת נואַן־דְזֶה בלי יורש והנחלה בוטלה.

יי־גְוָאן.

כמפקד צבאי יצא בשנה השנייה פעמיים בעקבות מצביא הפרשים המהירים נגד השיונגנו, ובזכות הישגיו נעשה מרקיז. קודם לכן היה איש שיונגנו ששב לצד הצדק.

2. בשנה השנייה, בחודש הראשון, ביום יי־הָאי: השנה הראשונה למרקיז גָאו בּוּ־שֶׁה. בשנה הרביעית, בעת שלחם בשיונגנו, הגדיל בּוּ־שֶׁה את מניין ראשי האויב בדיווחו ולא מסר אמת. דינו היה עריפה; הוא פדה את עונשו והנחלה בוטלה.

חְווֵי־צ׳וּ.

כמפקד צבאי יצא בשנה השנייה פעמיים בעקבות מצביא הפרשים המהירים נגד השיונגנו, לכד מלך ובזכות הישגו נעשה מרקיז. בזכות לכידת חמישה מלכים באותם מסעות הורחבה נחלתו. קודם לכן היה איש שיונגנו ששב לצד הצדק.

5. בשנה השנייה, בחודש השני, ביום יי־צ׳וֹאוּ: השנה הראשונה למרקיז ג׳וֹנְג, פּוּ־דָוו.

3. 3. בשנה הרביעית: השנה הראשונה למרקיז דְיֵין.

6

4

צוֹנְג־פְּיָאוֹ.

כמפקד יחידה יצא פעמים אחדות בעקבות מצביא הפרשים המהירים וחדר עמוק לשטח השיונגנו; בזכות לכידת שני בני מלכים ומצביא פרשים נעשה מרקיז. בשנה השלישית של יואן־פנג יצא כמצביא נהר השיונג נגד לוֹאוּ־לָאן, ובזכות הישגו קיבל מחדש נחלה.

5. בשנה השנייה, בחודש החמישי, ביום דינג־צ׳וֹאוּ: השנה הראשונה למרקיז ג׳או פוֹ־נוּ.

4. בשנה החמישית בוטלה נחלת המרקיז פוֹ־נוּ בשל זהב יין־הקורבן.

ג׳וּאוֹ־יֶה. 4. בשנה השלישית: השנה הראשונה למרקיז פוֹ־נוּ.

1. בשנה השנייה יצא המרקיז פוֹ־נוּ כמצביא ג׳וּן־ג׳י נגד השיונגנו. צבאו אבד והוא נשבה בידי האויב; הנחלה בוטלה.

שָׂיָה־חְוויֵי.

כמלך של השיונגנו נכנע ונעשה מרקיז.

5. בשנה השנייה, בחודש השישי, ביום יי־הָאי: השנה הראשונה למרקיז חוּ־דוּ־נְי.

4. 2. בשנה החמישית: השנה הראשונה למרקיז יָאנְג, יי־ג׳י־שׁוֵאן.

6

4

טָה־יִין.

מלך חוּן־יֶה של השיונגנו נכנע עם מאה אלף איש, נעשה מרקיז וקיבל עשרת אלפים משקי בית.

4. בשנה השנייה, בחודש השביעי, ביום רן־וו: השנה הראשונה למרקיז דִינְג, מלך חוּן־יֶה.

6. בשנה הראשונה: השנה הראשונה למרקיז וֵיי, סוּ.

5. בשנה החמישית מת המרקיז וֵיי, סוּ, בלי יורש והנחלה בוטלה.

חָווֵי־צִ׳וּ.

כמלך של השיונגנו נכנע ונעשה מרקיז.

4. בשנה השלישית, בחודש השביעי, ביום רן־וו: השנה הראשונה למרקיז דָאוּ, בְּיֵין־דְזָה.

1. בשנה השנייה מת המרקיז בְּיֵין־דְזָה בלי יורש והנחלה בוטלה.

חֶה־צִ׳י.

מלך הימין של השיונגנו נכנע יחד עם מלך חוּן־יֶה ונעשה מרקיז.

4. בשנה השלישית, בחודש השביעי, ביום רן־וּ: השנה הראשונה למרקיז קָאנָג, וּ־לִי.

2. 4. בשנה השלישית: השנה הראשונה לִיוּ־לִי־דִי.

6

4

צ׳אנְג־לֶה.

פקיד הדָאנְג־חוּ הגדול של השיונגנו נכנע יחד עם מלך חוּן־יֶה ונעשה מרקיז.

4. בשנה השלישית, בחודש השביעי, ביום רן־וּ: השנה הראשונה למרקיז פֵּיי, צ׳וֹאוּ־דָיְאוֹ.

6

6

2. בשנה השלישית של טאי־צ׳וּ: השנה הראשונה למרקיז הנוכחי גְוָואנְג־הָאן.

פוּ־לִי.

כמושל יוּ־בֵּיי־פִּינְג יצא בשנה הרביעית בעקבות מצביא הפרשים המהירים נגד מלך הימין. הוא הוביל את מטעני הצבא, הגיע במועד שנקבע, ובזכות לכידת 2,700 ראשים ושבויים נעשה מרקיז.

3. בשנה הרביעית, בחודש השישי, ביום דינג־מאו: השנה הראשונה למרקיז לוּ בּוֹ־דֶה.

6

6

בשנה הראשונה של טאי־צ׳וּ הורשע המרקיז לוּ בּוֹ־דֶה והנחלה בוטלה.

ג׳ואנג.

מלך יִין־צ׳וּן מן השיונגנו, ששב לצד הצדק, יצא בשנה הרביעית בעקבות מצביא הפרשים המהירים נגד מלך השמאל. בכוח קטן הביס כוח גדול, ובזכות לכידת 2,100 איש נעשה מרקיז.

3. בשנה הרביעית, בחודש השישי, ביום דינג־מאו: השנה הראשונה למרקיז פוּ־לוּ־ג׳ה.

2. 4. בשנה השלישית: השנה הראשונה למרקיז הנוכחי יֶן.

6

4

ג׳וֹנְג־לִי.

מלך לוֹאוּ־ג׳וּאַן מן השיונגנו, ששב לצד הצדק, יצא בשנה הרביעית בעקבות מצביא הפרשים המהירים נגד מלך הימין; הוא לחם בו בעצמו בחרבו, ובזכות הישגו נעשה מרקיז.

3. בשנה הרביעית, בחודש השישי, ביום דינג־מאו: השנה הראשונה למרקיז ג׳ה, יִי־ג׳י־שֶׁואֶן.

6

5. 1. בשנה השישית: השנה הראשונה למרקיז הנוכחי דָאנְג־שֶׁה.

4

שְׂיָאנְג־צ׳נְג.

מלך פוּ־לִי של השיונגנו נכנע ונעשה מרקיז.

3. בשנה הרביעית, בחודש השישי, ביום דינג־מאו: השנה הראשונה למרקיז צ׳אנְג־טוּ־לוּאוֹ.

4. בשנה החמישית בוטלה נחלת המרקיז צ׳אנְג־טוּ־לוּאוֹ בשל זהב יין־הקורבן.

יִי־יָאנְג.

כמפקד בֵּיי־דִי יצא בשנה הרביעית בעקבות מצביא הפרשים המהירים נגד מלך השמאל, לכד מלך ובזכות הישגו נעשה מרקיז.

3. בשנה הרביעית, בחודש השישי, ביום דינג־מאו: השנה הראשונה למרקיז וֵיי שָׂאן.

6

6

4

סָאן.

מפקד צבאי של השיונגנו נכנע ונעשה מרקיז.

3. בשנה הרביעית, בחודש השישי, ביום דינג־מאו: השנה הראשונה למרקיז דוֹנְג טוּ־וּ.

6

6

2. 2. בשנה השלישית של טאי־צ׳וּ: השנה הראשונה למרקיז הנוכחי אָן־הָאן.

דְזָאנְג־מָה.

כמלך של השיונגנו נכנע ונעשה מרקיז.

1. בשנה הרביעית, בחודש השישי, ביום דינג־מאו: השנה הראשונה למרקיז קָאנְג, יֵן־נְיֵין. בשנה החמישית מת המרקיז יֵן־נְיֵין; לא הותר למנות לו יורש והנחלה בוטלה.

אדון דְזֶה־נָאן מג׳וֹאוּ.

כנצר לבית ג׳וֹאוּ קיבל מחדש נחלה.

3. בשנה הרביעית, בחודש האחד־עשר, ביום דינג־מאו: השנה הראשונה למרקיז ג׳י גְ׳יָה.

3. 3. בשנה הרביעית: השנה הראשונה לאדון מָאי.

4

לֶה־טוֹנְג.

נעשה מרקיז בזכות אומנויותיו המאגיות.

1. בשנה הרביעית, בחודש הרביעי, ביום יי־סָה: השנה הראשונה למרקיז לְוָאן דָה, מצביא חמש התועלות. בשנה החמישית הורשע המרקיז דָה, הוצא להורג והנחלה בוטלה.

לְיָאוֹ.

מלך מן השיונגנו ששב לצד הצדק נכנע ונעשה מרקיז.

1. בשנה הרביעית, בחודש השישי, ביום בינג־וו: השנה הראשונה למרקיז צָה־גוֹנְג. בשנה החמישית בוטלה נחלתו בשל זהב יין־הקורבן.

שׁוּ־יָאנְג.

אחיו הבכור של מלך נאן־יֻוֵה, יֻוֵה, נעשה מרקיז וָאוֹ־צ׳אנְג.

1. בשנה הרביעית: השנה הראשונה למרקיז ג׳יין־דָה. בשנה החמישית הורשע המרקיז ג׳יין־דָה והנחלה בוטלה.

לוֹנְג־קָאנְג.

המפקד הצבאי ג׳יו לֶה נהרג בשירות בעת שתקף את נאן־יֻוֵה; בנו נעשה מרקיז.

2. בשנה החמישית, בחודש השלישי, ביום רן־וו: השנה הראשונה למרקיז גְוָואנְג־דָה.

6. בשנה השישית הורשע המרקיז גְוַואנְג־דָה, הוצא להורג והנחלה בוטלה.

צ׳נְג־אָן.

המפקד הצבאי הָאן צ׳יין־צ׳יו נהרג בשירות בעת שתקף את נאן־יֶוֶה; בנו נעשה מרקיז.

2. בשנה החמישית, בחודש השלישי, ביום רן־דְזֶה: השנה הראשונה למרקיז יֶן־נְיֶין.

6. בשנה השישית הורשע המרקיז יֶן־נְיֶין והנחלה בוטלה.

קְוַוֶן.

בתפקיד הדָה־צְ׳יֶה־צ׳ו של המדינה הכפופה נלחם בשיונגנו, ובזכות הישגו נעשה מרקיז.

2. בשנה החמישית, בחודש החמישי, ביום וו־שׂוּ: השנה הראשונה למרקיז צ׳ו פוּ־לֶיי.

6

4

צ׳י.

כפרש מן המדינה הכפופה נלחם בשיונגנו, לכד את אחי השאן־יו ובזכות הישגו נעשה מרקיז.

2. בשנה החמישית, בחודש השישי, ביום רן־דְזָה: השנה הראשונה למרקיז ג׳וּ־ג׳י.

6

4

לְיָאנְג־צ׳י.

כמפקד של מדינה כפופה יצא בשנה החמישית נגד השיונגנו, לכד את פוּ־לֵיי, צ׳ה־מָאן ואחרים, ובזכות הישגיו נעשה מרקיז.

2. בשנה החמישית, בחודש השביעי, ביום שין־סה: השנה הראשונה למרקיז רָן פוֹ־חוּ.

6

4

מוּ־צ׳יוּ.

נעשה מרקיז בזכות שירותו כראש הממשלה ובזכות המידה הטובה וההתנהגות הזהירה שצבר אביו, איש ׳עשרת אלפים הדאן׳.

2. בשנה החמישית, בחודש התשיעי, ביום דינג־צ׳וֹאוּ: השנה הראשונה למרקיז קָה, שֶׁה צ׳ינְג.

6

2. 2. בשנה השלישית: השנה הראשונה למרקיז דָה.

לְיָאוֹ.

מצביא של נאן־יֻוֶה נכנע ונעשה מרקיז.

1. בשנה השישית, בחודש השלישי, ביום יי־יוֹאוּ: השנה הראשונה למרקיז בִּי צ׳וּ.

6

4

ג׳יָאנְג־לְיָאנְג.

כמצביא ספינות־הקומות תקף את נאן־יֻוֶה, הסתער בחוד והדף את האויב, ובזכות זאת נעשה מרקיז.

1. בשנה השישית, בחודש השלישי, ביום יי־יוֹאוּ: השנה הראשונה למרקיז יָאנְג פּוּ.

3. בשנה הרביעית הורשע המרקיז פּוּ והנחלה בוטלה.

אָן־דָאוֹ.

מושל גְ׳יֶה־יָאנְג של נאן־יֻוֶה שמע שצבא האן הגיע, הכריע בעצמו להיכנע ונעשה מרקיז.

1. בשנה השישית, בחודש השלישי, ביום יי־יוֹאוּ: השנה הראשונה למרקיז שֶׁה דִינְג, מושל גְ׳יֶה־יָאנְג.

6

4

סְווִי־טָאוֹ.

מלך צָאנְג־וּ של נאן־יֶוֶה שמע שצבא האן הגיע, נכנע ונעשה מרקיז.

1. בשנה השישית, בחודש הרביעי, ביום גוויי־הַאי: השנה הראשונה למרקיז ג׳או גְוּוָאנְג.

6

4

שְׂיָאנְג־צ׳נְג.

המפקח על גְווִי־לִין בנאן־יֶוֶה שמע שצבא האן הביס את פָּאן־יוּ, שכנע יותר מארבע מאות אלף מחיילי אוֹאוּ ולוֹאוֹ להיכנע ונעשה מרקיז.

1. בשנה השישית, בחודש החמישי, ביום רן־שן: השנה הראשונה למרקיז ג׳וּ־וָנְג, המפקח.

6

4

הַאי־צ׳אנְג.

כמפקד יחידה תחת מצביא מכניע־הגלים לכד את מלך נאן־יֶוֶה ג׳יין־דֶה, ובזכות הישגו נעשה מרקיז.

1. בשנה השישית, בחודש השביעי, ביום יי־יוֹאוּ: השנה הראשונה למרקיז ג׳וּאַנְג, סוּ חוֹנְג.

6

בשנה הראשונה של טאי־צ׳וּ מת המרקיז חוֹנְג בלי יורש והנחלה בוטלה.

בֵּיי־שֶׁה.

מרקיז יֶן לשעבר מדונג־יֶוֶּה סייע למלך יָאו לערוף את ראשו של יוּ־שָׁאן, ובזכות הישגו נעשה מרקיז.

6. בשנה הראשונה, בחודש הראשון, ביום רן־וּ: השנה הראשונה למרקיז וּ יָאנְג.

3. בשנה הרביעית של טאי־צ׳וּ: השנה הראשונה למרקיז הנוכחי שׁוֹאוּ.

שְׁיָה־לִי.

מצביא השמאל לשעבר של אוֹאוּ ולוֹאוֹ ערף את ראש מלך שִׁי־יוּ, ובזכות הישגו נעשה מרקיז.

6. בשנה הראשונה, בחודש הרביעי, ביום דינג־יוֹאוּ: השנה הראשונה למרקיז חְוָאנְג טוֹנְג, מצביא השמאל.

4

לְיָאוֹ־יִינְג.

כמפקד צבאי לשעבר יצא בעקבות מצביא חוצה־הים, שְׁווֵי, נגד דונג־יֶוֶה, ובזכות הישגו נעשה מרקיז.

1. בשנה הראשונה, בחודש החמישי, ביום ג׳י־מאו: השנה הראשונה למרקיז לְיוֹ פוּ. בשנה השנייה הורשע המרקיז פוּ והנחלה בוטלה.

יוּ־אֶר.

כחייל בצבא ערף את ראש המצביא הצפוני שׁוֹן של דונג־יֶוֶה, ובזכות הישגו נעשה מרקיז.

6. בשנה הראשונה, בחודש הנוסף, ביום גוויי־מאו: השנה הראשונה למרקיז ג׳וּאַנְג, יֶוֶאן ג׳וֹנְג־גוּ.

בשנה הראשונה של טאי־צ׳וּ מת ג׳וֹנְג־גוּ בלי יורש והנחלה בוטלה.

קָאי־לִינְג.

מרקיז ג׳יין־צ׳נג לשעבר מדונג־יֶוֶה ערף יחד עם מלך יָאו את ראשו של יוּ־שָׁאן מלך דונג־יֶוֶה, ובזכות הישגו נעשה מרקיז.

6. בשנה הראשונה, בחודש הנוסף, ביום גוויי־מאו: השנה הראשונה למרקיז ג׳יין־צ׳נְג.

לִין־צָאי.

כאיש משמר לשעבר בנאן־יֶוֶה שמע שצבא האן הביס את פָּאן־יוּ; הוא לכד למצביא מכניע־הגלים את לוּ גְ׳יָה, ראש ממשלת נאן־יֶוֶה, ובזכות הישגו נעשה מרקיז.

6. בשנה הראשונה, בחודש הנוסף, ביום גוויי־מאו: השנה הראשונה למרקיז סוּן דוּ.

דוֹנְג־צ׳נְג.

מלך יָאו לשעבר מדונג־יֶוֶה ערף את ראשו של יוּ־שָׁאן מלך דונג־יֶוֶה, ובזכות הישגו נעשה מרקיז וקיבל עשרת אלפים משקי בית.

6. בשנה הראשונה, בחודש הנוסף, ביום גוויי־מאו: השנה הראשונה למרקיז ג׳וּ־פוּ.

וּ־שִׁי.

כמצביא בדונג־יֶוֶה נטש את צבאו עם בוא צבא האן, נכנע ונעשה מרקיז.

6. בשנה הראשונה: השנה הראשונה למרקיז דָוּוֹ־ג׳וּן.

שֶׁה־דוּ.

אביו, צ״י, היה מושל נאן־הַאי לשעבר; עם בוא צבא האן נכנע ומסר את העיר והנפה, ובנו נעשה מרקיז.

6. במהלך השנה הראשונה: השנה הראשונה למרקיז גְ׳יָה.

2. בשנה השנייה של טאי־צ׳וּ מת המרקיז גְ׳יָה בלי יורש והנחלה בוטלה.

פינג־ג׳ואו.

מצביא של ג׳או־שיין נכנע עם בוא צבא האן ונעשה מרקיז.

1. בשנה השלישית, בחודש הרביעי, ביום דינג־מאו: השנה הראשונה למרקיז ג׳יָה. בשנה הרביעית מת המרקיז ג׳יָה בלי יורש והנחלה בוטלה.

דִי־ג׳וּ.

ראש ממשלת ג׳או־שיין נכנע לאחר שצבא האן הגיע וצר עליו, ונעשה מרקיז.

4. בשנה השלישית, בחודש הרביעי: השנה הראשונה למרקיז הָאן יין, ראש ממשלת ג׳או־שיין.

חְוָה־צ׳ינְג.

ראש ממשלת נְי־שִׁי בג׳או־שיין שלח אדם להרוג את מלכו יו־צ׳ו, בא להיכנע ונעשה מרקיז.

4. בשנה השלישית, בחודש השישי, ביום בינג־צ׳ן: השנה הראשונה למרקיז צָאן, ראש ממשלת נְי־שִׁי בג׳או־שיין.

טִי־דְוָה.

מלך רואו־ג׳וּ משבטי יֶוֶה־ג׳ה הקטנים הביא את אנשיו ונכנע, ונעשה מרקיז.

3. בשנה הרביעית, בחודש האחד־עשר, ביום דינג־מאו: השנה הראשונה למרקיז ג׳י־גוּ־גוּ.

בשנה הראשונה של טאי־צ׳וּ מת המרקיז ג׳י־גוּ־גוּ בלי יורש והנחלה בוטלה.

הָאוֹ.

כמצביא משמר־הארמון לשעבר הוביל צבא ולכד את מלך צ׳ה־שָׁה, ובזכות הישגו נעשה מרקיז.

1. בשנה הרביעית, בחודש הראשון, ביום ג׳יה־שן: השנה הראשונה למרקיז וָאנְג חְווֵי. בחודש הרביעי של אותה שנה הורשע חְווֵי: בעת שליחותו בג׳יו־צָ׳וָאן זייף צו קיסרי וגרם נזק. דינו היה מוות; הוא פדה את עונשו והנחלה בוטלה. הוא נשא בתואר שלושה חודשים בלבד.

גְווֵי־נְיֶה.

מלך משבטי יֶוֶּה־ג׳ה הקטנים הביא אלף פרשים ונכנע, ונעשה מרקיז.

2. בשנה הרביעית, בחודש הראשון, ביום יי־יוֹאוּ: השנה הראשונה למרקיז יוּ־גָ׳ה. 1. בשנה השישית: השנה הראשונה למרקיז שָׁנְג.

4

ג׳י.

נסיך מג׳או־שיין נכנע בעת שצבא האן צר על ג׳או־שיין, ונעשה מרקיז.

2. בשנה הרביעית, בחודש השלישי, ביום גוויי־וויי: השנה הראשונה למרקיז ג׳אנג חוּן. הוא שב לצד הצדק. בשנה השישית נשלח המרקיז ג׳אנג חוּן לג׳או־שיין, קשר קשר למרוד, מת והנחלה בוטלה.

נְיֶה־יאנג.

לוּ־רָן, ראש ממשלת ג׳או־שיין, היה הראשון להיכנע עם בוא צבא האן. הוא מת בדרך ובנו נעשה מרקיז.

3. בשנה הרביעית, בחודש השלישי, ביום רן־יין: השנה הראשונה למרקיז קָאנְג, דְזֶה־דְזוּוֵי.

2. בשנה השנייה של טאי־צ׳וּ מת המרקיז דְזוּוֵי בלי יורש והנחלה בוטלה.

לימין: הטבלה שבנוסח המקורי של ההיסטוריון הגדול.

דָאנְג־טוּ.

וֵיי בּוּ־הָאי, כמפקד המשמר ביו, לכד את גונגסון יוֹנְג ואחרים, המורדים מחְוָאי־יָאנְג, ונעשה מרקיז.

פּוּ.

סוּ צ׳אנְג, כפקיד אצל מפקד יו, לכד את גונגסון יוֹנְג ואחרים, המורדים מחְוָאי־יָאנְג, ונעשה מרקיז.

לָאוֹ־יָאנְג.

ג׳יאנג דֶה, כמשגיח על גני הקיסר ואורוותיו, השתתף בלכידת גונגסון יוֹנְג ואחרים, המורדים מחְוָאי־יָאנְג, ונעשה מרקיז.

פּוּ־מִין.

טיין צ׳יין־צ׳יו, שמקום ביתו בצ׳אנְג־לִינְג. מתוקף משרתו הקודמת כאיש־הארמון במקדש נָאו כתב אל הקיסר והוכיח את שְׁיָאוֹ־וּוּ: ״בן ששיחק בכלי נשקו של אביו ראוי למלקות. כעס בין אב לבנו היה מאז ומעולם. צ׳ה־יו מרד באביו, והקיסר הצהוב חצה את הנהר.״ מכתבו ביטא את הדברים עד תכליתם, והוא מונה לדָה־חוֹנְג־לוּ. בשנה הרביעית של ג׳נג־חה נעשה ראש ממשלה

וקיבל נחלה בת 3,000 משקי בית. בימי הקיסר ג׳או מת ממחלה; בנו שׁוּן ירש אותו, נעשה מצביא ניבי־הנמר ותקף את השיונגנו. משלא הגיע למקום בן־הערובה, הוצא להורג והנחלה בוטלה.

לימין: שמות הנחלות שהעניק הקיסר שְׂיָאוֹ־וּ.

המלומד צ׳וּ, איש הדורות המאוחרים וחובב העניינים, אמר: רישומיו של ההיסטוריון הגדול הגיעו עד תום ענייני הקיסר שְׂיָאוֹ־וּ. לפיכך שבתי וערכתי את רישומי שרי־הזכות שקיבלו נחלות־מרקיז מאז ימי שְׂיָאוֹ־ג׳או והלאה, וסידרתי אותם בעמודה שמשמאל, כדי שחובבי העניינים בדורות הבאים יוכלו לעיין בהצלחות ובכישלונות, באורך ובקוצר ובדרך שבה נכחדו בתי־אבות, וללמוד מכך להישמר. אנשי־המעלה בני אותו דור הפעילו סמכות והסתגלו לנסיבות, שקלו את זמנם ופעלו כנדרש; הם התאימו עצמם לדור, שלטו בעניינים, קנו הישגים, זכו באדמה ובתואר מרקיז, והעמידו לעצמם שם בדורם — האין זו גדולה? אולם כאשר בוחנים כיצד החזיקו בשפע ושמרו על הישגיהם, כולם לא ידעו ענווה וויתור: הם היו יהירים, נאבקו על השררה ואהבו להפיץ את תהילתם. הם ידעו להתקדם ולא ידעו לסגת, ולבסוף הביאו על עצמם מוות ועל נחלתם כיליון. שלוש פעמים השיגו אותה ובתוך ימיהם איבדו אותה; הם לא יכלו להנחיל את הישגיהם לדורות הבאים ולא הניחו לחסד ולמידה הטובה לזרום אל בניהם ונכדיהם — האין זה עצוב? ואילו מרקיז לוֹנְג־לוּאוֹ היה בעבר מצביא החלוץ; הוא נהג כמנהגי העולם הטובים, היה ישר־לב, זהיר ונאמן, לא התערב בענייני השלטון, ויתר ואהב את הבריות. ראשית אבותיו הייתה בימי ששת השרים של ג׳ין. מאז קיבלו אדמה ושלטו במדינה כמלכים וכמרקיזים, בניהם ונכדיהם ירשו זה את זה בלי הפסק, חלפו שנים ודורות ועד היום הזה — יותר ממאה שנה בסך הכול. הכיצד אפשר

לדבר עליו בנשימה אחת עם שרי־הזכות שאיבדו הכול בתוך ימיהם? עצוב הדבר! יישמרו נא הדורות הבאים.

בּוֹ־לוּ.

חְוו גְוַאנְג, שמקום ביתו בפִּינְג־יָאנְג. בזכות אחיו, מצביא הפרשים המהירים, זכה למעמד רם. תחילה שירת את הקיסר וּ. הוא גילה ולכד את מה חֶה־לוּאוֹ ואחרים מקרב אנשי־החצר שקשרו למרוד, ובזכות הישגו נעשה מרקיז וקיבל 3,000 משקי בית. אחר כך סייע לשליט הצעיר, הקיסר ג׳או, כמצביא הגדול. הוא היה זהיר ונאמן, החזיק בשלטון וניהל לבדו את הממשל; הוא רוֹמם לתפקיד דָה־סָה־מָה ונוספו לנחלתו 10,000 משקי בית. לאחר מכן שירת את הקיסר שְׁוֵאן. הוא שירת שלושה שליטים בזה אחר זה, וכל הארץ נתנה בו אמון ופנתה אליו; 20,000 משקי בית נוספים צורפו לנחלתו. בנו יוּ ירש אותו, קשר למרוד, משפחתו הושמדה והנחלה בוטלה.

דוּ.

ג׳ין וָנְג־שׁוּ, ששמו ז׳ה־די, היה נסיך הכתר של מלך שְׁיוֹ־טוּ מן השיונגנו. הוא יצא עם מלך חוּן־יֶה בראש חמישים אלף איש, נכנע להאן ושב לצד הצדק. כאיש־החצר שירת את הקיסר וּ; הוא גילה ולכד את מה חֶה־לוּאוֹ ואחרים מקרב אנשי־החצר שקשרו למרוד, ובזכות הישגו נעשה מרקיז וקיבל 3,000 משקי בית. אחר כך שירת את הקיסר ג׳או; הוא היה זהיר והגון ונוספו לנחלתו 3,000 משקי בית. בנו חוֹנְג ירש אותו, נעשה מפקד המרכבה המלווה ושירת את הקיסר שְׁוֵאן.

אן־יאנג.

שָׁאנְג־גְוּאן גְ׳יֵה, שמקום ביתו בלוֹנְג־שִׁי. בזכות מיומנותו ברכיבה ובקשת הצטרף לצבא. בהדרגה עלה במעמדו; הוא שירת את הקיסר וּ ונעשה מצביא השמאל. הוא גילה ולכד את מה חֶה־לוּאוֹ, איש־החצר שקשר למרוד, וערף את ראש אחיו של מה, טוֹנְג מרקיז צ׳וֹנְג־חֶה; בזכות הישגו נעשה מרקיז וקיבל 3,000 משקי בית. אחר כך שירת את הקיסר ג׳או, נאבק על השלטון עם המצביא הגדול חְוּוֹ גְוּאנְג, ומתוך כך קשר למרוד; משפחתו הושמדה והנחלה בוטלה.

סָאנְג־לֶה.

שָׁאנְג־גְוּאן אָן. בזכות אביו גְ׳יֵה, שהיה מצביא, זכה למעמד רם; כאיש־החצר שירת את הקיסר ג׳או. בתו של אָן נעשתה גבירתו של הקיסר ג׳או והועמדה כקיסרית, ועל כן נעשה מרקיז וקיבל 3,000 משקי בית. הוא היה יהיר, נאבק על השלטון עם המצביא הגדול חְוּוֹ גְוּאנְג, ומתוך כך קשר יחד עם אביו למרוד; משפחתם הושמדה והנחלה בוטלה.

פוּ־פִּינְג.

ג׳אנג אָן־שֶׁה, שמקום ביתו בדוּ־לִינְג. הוא היה בנו של ג׳אנג טאנג, הצנזור הראשי לשעבר. בימי הקיסר וּ שירת בלשכת המסמכים ונעשה מנהל לשכת המסמכים. הוא שירת את הקיסר ג׳או, היה זהיר, הגון ומנוסה בעניינים, ונעשה ממונה משמר־הארמון ומצביא הימין. שלוש־עשרה שנה סייע לממשל בלא פגם או טעות ונעשה מרקיז בעל 3,000 משקי בית. כאשר שירת גם את הקיסר שׁוּאן, ירש את חְוּוֹ גְוּאנְג כדֶה־סָה־מָה, החזיק בשלטון, ולנחלתו נוספו 16,000 משקי בית. בנו יֶן־שׁוֹאוּ ירש אותו ונעשה הממונה על האורוות ואיש־החצר.

יִי־יַאנְג.

פּוּ ג׳יה־דְזֶה, שמקום ביתו בבֵּייִ־דִי. לאחר שהצטרף לצבא נעשה איש משמר, ואחר כך מפקח פִּינְג־לֶה. בימי הקיסר ג׳או התנקש במלך של ארץ זרה, ובן־השמים הוריד צו לאמור: ״מפקח פִּינְג־לֶה, פּוּ ג׳יה־דְזֶה, נשלח לארצות זרות והרג את מלך לוֹאוּ־לָאן; הוא השיב בצדק על איבה, בלי להטריח צבא, ויש לו זכות. יינתנו אפוא לג׳יה־דְזֶה 1,300 משקי בית והוא יוכתר למרקיז יִי־יַאנְג.״ בנו לִי ירש אותו, אך הסתכסך על רכוש והצדדים הלשינו זה על זה; הוא הורשע והנחלה בוטלה.

שָׁאנְג־לִי.

וַאנְג שָׁאן היה איש צ׳י. בעבר היה פקיד בלשכת ראש הממשלה. כאשר מצביא הפרשים שָׁאנְג־גְוֹואן אַן קשר למרוד, שָׁאן שכנע את אַן להיכנס עמו אל ראש הממשלה ושם ערף את ראשו. בזכות הישגו הצבאי נעשה שָׁאן מרקיז וקיבל 3,000 משקי בית. הוא הגיש מכתב וביקש למשול בעם, ומונה למושל דָאי. אדם הגיש נגדו כתב האשמה; הוא נאסר ודינו היה מוות, אך בינתיים ניתנה חנינה. הוא יצא כבן העם והנחלה בוטלה.

ג׳יין־פינג.

דוּ יֶן־נְיֶין. בזכות היותו בנו של דוּ ג׳וֹאוּ, הצנזור הראשי לשעבר, שירת במטה המצביא הגדול. הוא חשף את פשעיהם של מצביא הפרשים שָׁאנְג־גְוֹואן אַן ואחרים שקשרו למרוד; הוא הוכתר למרקיז בעל נחלה של 2,700 משקי בית ומונה לממונה על האורוות. בשנה הראשונה יצא לכהן כמושל שִׁי־חֶה. בשנה השלישית של וּ־פנג נכנס לכהן כצנזור הראשי.

יי־יָאנְג.

רָן גוֹנְג. כמפקד שָׁאנְג־לִין לשעבר לכד ונאבק בשָׁאנְג־גְוָואן גְ׳יֵה, מצביא השמאל שמרד, והרג אותו בשער בֵּיִין. הוא הוכתר למרקיז וקיבל 2,000 משקי בית. אחר כך נעשה הממונה על הטקסים ואף מילא את תפקידי מפקד משמר הארמון. הוא היה חסכן, זהיר ונאמן, מת בשיבה טובה והעביר את נחלתו לבניו ולנכדיו.

יי־צ׳נְג.

יֶן צָאנְג. כקצין צבא לשעבר במטה המצביא הגדול חשף את פשעו של מצביא הפרשים שָׁאנְג־גְוָואן אֶן שקשר למרוד, ובזכות זאת הוכתר למרקיז בעל נחלה של 2,000 משקי בית. הוא נעשה מושל ז׳וּ־נאן ונודע ביכולתו.

יי־צ׳וּן.

וַאנְג שִׁין, שמקום ביתו בצ׳י. בראשיתו היה פקיד זוטר ועוזר־לבלר, ובהדרגה קודם עד שנעשה מפקד אזור הסיוע הימני. הקיסר וּ ביקר פעמים אחדות בנפת פוּ־פנג; שִׁין השתתף בהכנות ומונה למושל פוּ־פנג הימני. בימי הקיסר שְׁיָאוֹ־ג׳או ירש את סָאנְג חוֹנְג־יָאנְג כצנזור הראשי. בשנה השלישית של יואן־פנג ירש את טיין צ׳יין־צ׳יוּ כראש הממשלה וקיבל נחלה בת 2,000 משקי בית. כעבור שנתיים במשרה הגיש אדם נגדו כתב האשמה על אלימות; הוא ניסה להתאבד אך לא מת. בנו ירש אותו ונעשה מפקד מדינה כפופה.

אן־פינג.

יָאנְג צ׳אנְג, שמקום ביתו בחְווַה־יין. בעבר שירת במטה המצביא הגדול, ובהדרגה קודם עד שנעשה הממונה הגדול על החקלאות ואחר כך הצנזור הראשי. בשנה השישית של יואן־פנג ירש את יָאנְג שִׁין כראש הממשלה וקיבל נחלה בת 2,000 משקי בית. כעבור שנתיים במשרה מת ממחלה. בנו בֶּן ירש אותו ומת ממחלה כעבור שלוש־עשרה שנה. בנו וָנְג־ג׳וּן ירש אותו ונעשה הממונה על המדינות הכפופות. כעבור שלוש שנים, בגלל דברים רעים שאמר בקשר לדודו הצעיר יוּן, נאסר ודינו היה מוות; הוא זכה לפטור, נעשה בן העם והנחלה בוטלה.

לימין: שמות הנחלות שהוענקו בימי הקיסר שְׁיָאוֹ־ג׳או.

יָאנְג־פִּינְג.

צָאי יי, שמקום ביתו בוֶון. בעבר קיבל ממורו את מסורת ׳השירים של האן׳, נעשה מלומד אקדמיה ושירת במטה המצביא הגדול; אחר כך היה מפקד שער דו־צ׳נג. הוא נכנס לשרת כאיש־החצר, לימד את הקיסר ג׳או את ׳השירים של האן׳ ונעשה הצנזור הראשי. באותה עת היה בן שמונים, תשוש וזקן, ותמיד נזקק לשני אנשים שיתמכו בו כדי ללכת. ואף על פי כן דנו השרים והפקידים הבכירים ואמרו: הוא היה מורו של שליט, ועליו להיעשות ראש הממשלה. בשנה הראשונה של יואן־פינג ירש את יָאנְג צ׳אנְג כראש הממשלה וקיבל נחלה בת 2,000 משקי בית. הוא מת ממחלה; שושלתו נקטעה בלי יורש והנחלה בוטלה.

פו־יָאנְג.

וֵיי שְׁיֵין, שמקום ביתו בלוּ. הוא שלט ב׳שירים׳, ב׳טקסים׳ וב׳מסמכים׳, נעשה מלומד אקדמיה ולימד את המלומדים הגדולים של לוּ. אחר כך נכנס לשרת כאיש־החצר והיה מורו של הקיסר ג׳או; הוא קודם לפקיד ארמון בכיר, לְדָה־חוֹנְג־לוּ ולממונה הזוטר על ארמון צ׳אנג־שין. מפני שהיה מורו של שליט, בשנה השלישית של בָּן־שָׁה ירש את צָאי יי כראש הממשלה, נעשה מרקיז פוּ־יָאנְג וקיבל 1,800 משקי בית. בחמש שנותיו כראש הממשלה הרבה חסד, אך לא היה בקי בענייני הפקידים; הוא הודח מן המשרה ופרש לאחוזתו, ושם מת ממחלה. בנו שְׁוֵאן־צ׳נְג ירש אותו ונעשה הממונה על הטקסים. מפני שרכב בעת טקס במקדש אבות נשלל תוארו והוא נעשה מרקיז בתוך המעברים.

פִּינְג־לִינְג.

פָּאן מִינְג־יוּאוּ, שמקום ביתו בלוֹנְג־שִׁי. בני ביתו היו בקיאים מדורי דורות בענייני הארצות הזרות, ועל כן נשלח להשגיח על שבטי צ׳יאנג המערביים. הוא שירת את הקיסר ג׳או, מונה למצביא חוצה־לָיְאוֹ, ובזכות הישגו בתקיפת הוּ־חָוָאן נעשה מרקיז וקיבל 2,000 משקי בית. הוא נשא לאישה את בתו של חָוּ גְוָאנְג. בשנה הרביעית של דִי־ג׳יֵה קשר למרוד עם בני חָוּ, יוּ ואחרים; משפחתו הושמדה והנחלה בוטלה.

יִינְג־פִּינְג.

ג׳או צ׳וֹנְג־גְוּוֹ. כפרש מלוֹנְג־שִׁי הצטרף לצבא, זכה במשרה ונעשה איש־החצר בשירות הקיסר וּ. פעמים אחדות הוביל צבא נגד השיונגנו וזכה להישגים; הוא נעשה מפקד הצבא המגן ואיש־החצר בשירות הקיסר ג׳או. במות הקיסר ג׳או השתתף בדיון על העמדת הקיסר שׁוֵאן, פתר את הספקות וקבע את המדיניות. בזכות הישגו בהבטחת מקדשי האבות נעשה מרקיז וקיבל 2,500 משקי בית.

יַאנְג־צ׳נְג.

טיין יֶן־נְיֶין. כקצין צבא שירת את הקיסר ג׳או; הוא חשף את מזימת המרד של שָׁאנְג־גְוֻואן גְ׳יֶה, אך אחר כך התעכב ולא קיבל נחלה, ונעשה הממונה הגדול על החקלאות. הוא היה הראשון שהציע להדיח את מלך צ׳אנג־יי ולהעמיד את הקיסר שׁוֶאן; הוא פתר את הספקות וקבע את המדיניות, ובזכות הישגו בהבטחת מקדשי האבות נעשה מרקיז בעל 2,700 משקי בית. כשמת הקיסר ג׳או היו הדיווחים המוגשים רבים ודחופים, ובאותה הזדמנות גנב מאוצר הבירה שלושים מיליון מטבעות. הדבר נחשף; הוא התאבד והנחלה בוטלה.

פִּינְג־צ׳יו.

וַאנְג צ׳יין, שמקום ביתו בוֵיי. הוא נעשה איש משמר בלשכת המסמכים והיה בקי בניסוחי סכין־הכתיבה והמכחול. כאיש־החצר שירת את הקיסר ג׳או. במות הקיסר העמיד את הקיסר שׁוֶאן, פתר את הספקות וקבע את המדיניות; בזכות הישגו בהבטחת מקדשי האבות נעשה מרקיז וקיבל 2,000 משקי בית. הוא היה פקיד ארמון בכיר בדרגת אלפיים הדאן מן המעמד האמצעי. הוא הורשע בקבלת זהב, כסף ורכוש ממלכי הנסיכים ובהדלפת ענייני הארמון; הוא הוצא להורג והנחלה בוטלה.

לֶה־צ׳נג.

חְוו שָׁאן. שָׁאן היה בן אחיו של המצביא הגדול גְוֻואנְג. בטרם מת גְוֻואנְג הגיש מכתב ואמר: ״אחי, מצביא הפרשים המהירים צ׳ו־בינג, זכה להישגים בצבא. כשמת הוענק לו לאחר מותו התואר מרקיז ג׳ינג־חוואן, אך שושלתו נקטעה בלי יורש. אני, גְוֻואנְג, מבקש להפריש לשָׁאן 3,500 משקי בית מנחלתי בדונג־

וּ־יַאנְג.״ בן־השמים הסכים ומינה את שָׁאן למרקיז. אחר כך הורשע במרד; משפחתו הושמדה והנחלה בוטלה.

גְוַאן־ג׳וּן.

חְוּוֹ יוּן נעשה מרקיז בהיותו נכדו הבכור בקו הראשי של אחי המצביא הגדול, מצביא הפרשים המהירים. בשנה השלישית של דִי־ג׳יֵה הוריד בן־השמים צו לאמור: ״מצביא הפרשים המהירים צ׳וּ־בינג זכה להישגים בתקיפת השיונגנו והוכתר למרקיז גְוַאן־ג׳וּן. כשמת ירש אותו בנו כמרקיז, אך גם הוא מת ממחלה בלי יורש. לפי עקרון ׳האביב והסתיו׳, הטובה הנעשית לטובים מגיעה עד בניהם ונכדיהם; לפיכך יינתנו ליוּן 3,000 משקי בית והוא יוכתר למרקיז גְוַאן־ג׳וּן.״ אחר כך הורשע במרד; משפחתו הושמדה והנחלה בוטלה.

פִּינְג־אָן.

שׁוּ גְוַאנְג־הָאן, שמקום ביתו בצ׳אנג־יִי. בשל עבירה נשלח אל ׳חדר תולעי המשי׳. הייתה לו בת יחידה והוא השיא אותה. עוד בטרם עלה הקיסר שׁוֵאן לכס, נהג לבוא ולצאת אצל גְוַאנְג־הָאן והם היו מקורבים; מגיד־עתידות אמר שעתיד הוא להגיע למעמד רם, ולכן גְוַאנְג־הָאן הרעיף עליו חסד רב. בשנה השלישית של דִי־ג׳יֵה הוכתר למרקיז בעל נחלה של 3,000 משקי בית. הוא מת ממחלה בלי יורש והנחלה בוטלה.

צ׳אנְג־שׁוֵי.

טיין גְוַאנְג־מִינְג. בעבר היה איש משמר, נעשה מפקד יחידה, ובהדרגה קודם למפקד נאן־ג׳וּן, למושל חְוַואי־יַאנְג, לחוֹנְג־לוּ ולמושל פנג־יִי השמאלי. במות הקיסר ג׳או השתתף בדיון להדיח את מלך צ׳אנג־יִי ולהעמיד את הקיסר שׁוֵאן;

הוא פתר את הספקות וקבע את המדיניות ובכך הבטיח את מקדשי האבות. בשנה השלישית של בֶּן־שֶׁה נעשה מרקיז וקיבל 2,300 משקי בית. הוא נעשה הצנזור הראשי. אחר כך, כמצביא צ׳י־לִיֶּין, תקף את השיונגנו; צבאו לא הגיע למקום בן־הערובה, ודינו היה מוות. הוא התאבד והנחלה בוטלה.

נָאו־פִּינְג.

וֵיי שְׁיָאנְג, שמקום ביתו בג׳י־יין. בצעירותו למד את ׳התמורות׳. הוא היה פקיד זוטר במשרדי הנפה, ובהמלצת ׳ראויים וטובים׳ מונה למושל מָאו־לִינְג וקודם למושל חֶה־נאן. בשל הריגת חפים מפשע בידי שודדים נאסר ודינו היה מוות, אך ניתנה חנינה והוא הודח ונעשה בן העם. בצו קיסרי מונה שוב למושל מָאו־לִינְג, אחר כך למפקח על יָאנְג־ג׳וֹאוּ, ונכנס לבירה כיועץ־המוכיח. שוב נעשה מושל חֶה־נאן וקודם לממונה הגדול על החקלאות ולצנזור הראשי. בשנה השלישית של דִי־ג׳יֶה השמיץ את וֵיי שְׁיֶין, ירש אותו כראש הממשלה וקיבל נחלה בת 1,500 משקי בית. הוא מת ממחלה; בנו הבכור בִּין ירש אותו ואיבד את תוארו בשל עבירה בטקס במקדש.

בּוֹ־וָאנְג.

שׁוּ ג׳וֹנְג־וָנְג. בהיותו אחיו הצעיר של שׁוּ גְוַואנְג־הָאן, מרקיז פִּינְג־אָן, הוכתר למרקיז בעל נחלה של 2,000 משקי בית. גם לו היו קשרי חסד אישיים מן העבר. הוא נעשה מפקד משמר צ׳אנג־לֶה. במותו ירש אותו בנו יֶן־נְיֶין.

לֶה־פִּינְג.

שׁוּ וָנְג־סוּן. בהיותו אחיו הצעיר ביותר של שׁוּ גְוַואנְג־הָאן, מרקיז פִּינְג־אָן, נעשה מרקיז וקיבל 2,000 משקי בית. הוא מונה למצביא קשתות־הכוח, תקף והביס

את שבטי צ׳יאנג המערביים; כששב מונה לְדָה־סְה־מָה ולממונה משמר־הארמון. גם הוא זכה בנחלה בזכות קשרי חסד אישיים מן העבר. הוא אהב יין ונשים ומת צעיר ממחלה. בנו טאנג ירש אותו.

ג׳יָאנְג־לִינְג.

שֶׁה דְזֶה־חְווֵי. בזכות היותו ממשפחת סבתו של הקיסר שׁוֵאן נעשה מרקיז וקיבל 2,600 משקי בית; הוא ומרקיז פִּינְג־טָאי היו כבני דור אחד במשפחתם. אשתו של דְזֶה־חְווֵי, יי־ג׳וּן, הייתה נכדתו של מלך צ׳נג. בקנאתה חנקה למוות יותר מארבעים שפחות, ואף גנבה וכרתה את זרועה וברכה של אישה שזה עתה ילדה כדי להכין קסם אהבה. אדם הגיש נגדה כתב האשמה והיא נדונה להוצאה להורג בשוק. דְזֶה־חְווֵי, מפני שהיה ממשפחת האם הקיסרית, לא איבד את נחלתו.

פִּינְג־טָאי.

שֶׁה דְזֶה־שׁוּ. בזכות היותו ממשפחת סבתו של הקיסר שׁוֵאן נעשה מרקיז וקיבל 2,500 משקי בית. בימי יורש העצר וֵיי הכניס בית שֶׁה בת אחת אל בית יורש העצר והשיא בת אחרת למלך לוּ; מלך לוּ החי כיום אף הוא אפוא בן בתו של בית שֶׁה. למשפחת האם הייתה קרבת דם, ומשום כך זכתה לכבוד וקיבלה פעמים רבות מתנות.

לֶה־לִינְג.

שֶׁה דְזֶה־צ׳אנְג. בזכות משפחת סבתו של הקיסר שׁוֵאן זכה למעמד רם ונעשה איש־החצר. הוא היה ישר־לב, הגון, נאמן ומהימן. בזכות גילוי מזימת המרד של בית חְווֹ קיבל נחלה בת 3,500 משקי בית.

בו־צ׳נג.

ג׳אנג ג׳אנג. אביו היה במקור איש יינְג־צ׳וּאַן ושימש ראש תחנת־דרך בצ׳אנג־אן. לאחר שאיבד את משרתו הלך אל השער הצפוני של הארמון להגיש מכתב. הוא התארח במעונות אחוזת בית חְווֹ ושכב בין אבוסי הסוסים; בלילה שמע את עבדי האורווה משוחחים ביניהם ומתארים כיצד בניו ונכדיו של בית חְווֹ ביקשו לקשור למרד. בעקבות זאת הגיש מכתב והודיע על המרד, נעשה מרקיז וקיבל 3,000 משקי בית.

דו־צ׳נְג.

ג׳ין אָן־שָׁאנְג; אבותיו היו בעבר מן השיונגנו. בזכות הישגו בחשיפת מזימת המרד של יו, בנו של המצביא הגדול לשעבר חְווֹ גְוַאנְג, ואחרים, נעשה מרקיז וקיבל 2,800 משקי בית. אָן־שָׁאנְג היה בן אחיינו של מפקד המרכבה המלווה, מרקיז דו. התנהגותו הייתה זהירה וטובה, והוא שמר על עצמו בענווה ובוויתור וביקש להנחיל את הישגיו ומידתו הטובה לבניו ולנכדיו.

פִּינְג־טוֹנְג.

יָאנְג יוּן, שמקום ביתו בחְוַוה־יין, היה בנו הצעיר של ראש הממשלה לשעבר יָאנְג צ׳אנְג ומכוח מעמד משפחתו נעשה איש משמר. הוא אהב אנשי־מעלה ושמח בכישורו להכיר בני אדם; בתוך קהל תמיד האיר פנים לאחרים. משום כך משך אותו דוֹנְג ג׳וֹנְג, מרקיז גָאו־צ׳אנְג, לשיחת יחידות וסיפר לו על מזימת המרד של בית חְווֹ. יחד חשפו את המזימה ודיווחו עליה; יוּן נעשה מרקיז וקיבל 2,000 משקי בית, ואחר כך נעשה ממונה משמר־הארמון. בשנה הרביעית של

וּ־פנג השמיע דברים מבשרי־רע; על פשע הבגידה הגדולה בותר במותניו והנחלה בוטלה.

גָאו־צ׳אנג.

דוֹנְג ג׳וֹנְג. אביו היה במקור איש יָאנְג־דִי שביינְג־צ׳וּאַן והגיע לצ׳אנג־אן בזכות בקיאותו בכתיבה. ג׳וֹנְג היה מוכשר וחזק, ידע לרכוב ולירות בקשת ולהשתמש בנשק קצר, ושירת במשמר צ׳י־מָן. הוא הכיר היטב את ג׳אנג ג׳אנג; ג׳אנג סיפר לו על מזימת המרד של חְוו יוּ, וג׳וֹנְג סיפר עליה לְיָאנְג יוּן, פרש־משמר מן הפמליה. יחד חשפו את המזימה ודיווחו עליה; הוא נעשה מרקיז וקיבל 2,000 משקי בית. כיום הוא מפקד פרשי־הינשוף ואיש־החצר. משום שנסע בעגלה קטנה בעת טקס במקדש האבות נשללו מנחלתו מאה משקי בית.

יְוֵאן־צ׳י.

ג׳או צ׳נְג. בזכות חשיפת הפרשה במדינת צ׳וּ נעשה מרקיז וקיבל 2,300 משקי בית. בשנה הראשונה של דִי־ג׳יֵה קשר מלך צ׳וּ למרוד יחד עם מלך גְוַואנְג־לִינְג; צ׳נְג חשף את פרטי המרד. בן־השמים הרחיב את חסדו ואת צדקתו אל גְוַואנְג־דָה והוריד צו לאמור: ״אין לחקור את מלך גְוַואנְג־לִינְג״, וגְוַואנְג־לִינְג לא השתנתה. אחר כך הורשע שוב בהטלת קללות שהביאה לחורבן נחלתו; הוא התאבד והנחלה בוטלה. הקיסר הנוכחי העמיד מחדש את בנו כמלך גְוַואנְג־לִינְג.

דְזָאן.

בשנה השלישית של דִי־ג׳יֵה הוריד בן־השמים צו לאמור: ״שמעתי כי עם עליית האן היה הישגו של ראש המדינה שָׂיָאוֹ חֶה ראשון במעלה, ואילו עתה

נקטעה שושלתו ואין לו יורש; אני מצר על כך מאוד. לפיכך יינתנו 3,000 משקי בית לג׳יין־שֶׂה, נינו בדור הרביעי של שְׂיָאוֹ חֶה, והוא יוכתר למרקיז דְזָאן.״

פִּינְג־צ׳אנְג.

וַאנְג צ׳אנְג־ג׳וּן, שמקום ביתו במדינת ג׳או, היה איש העיירה גְוּוַאנְג־וַאנְג שבצ׳אנְג־שָׁאן. בימי יורש העצר וֵיי נישאה אישה מביתו לבית יורש העצר ונעשתה בת זוגו של שֶׂה, הנכד הקיסרי ובנו של יורש העצר; היא ילדה בן. אחר כך נפסקו כל הידיעות והידברויות, וכמעט ארבעים שנה חלפו. עתה, במהלך השנה הראשונה של יואן־קאנג, הורה צו לזמנו, והוא הועמד כמרקיז בעל נחלה של 5,000 משקי בית. הוא דודו מצד האם של הקיסר שׁוּאֵן.

לֶה־צ׳אנְג.

וַאנְג ג׳ה־ג׳וּן, שמקום ביתו במדינת ג׳או, היה איש העיירה גְוּוַאנְג־וַאנְג שבצ׳אנְג־שָׁאן. בזכות היותו דודו מצד האם של הקיסר שׁוּאֵן נעשה מרקיז בעל נחלה של 5,000 משקי בית. הוא היה אחיו הצעיר של וַאנְג צ׳אנְג־ג׳וּן, מרקיז פִּינְג־צ׳אנְג.

צ׳יוֹנְג־צ׳נְג.

וַאנְג פֶּנְג־גְוּוַאנְג, שמקום ביתו בפאנג־לִינְג. מפני שבתו הועמדה כקיסרית של הקיסר שׁוּאֵן קיבל נחלה בת 1,500 משקי בית. סיפרו כי כשנולד פֶּנְג־גְוּוַאנְג נראה בלילה אור מעליו, והשומעים סברו כי עתיד הוא לזכות במעמד רם. לבסוף אכן נעשה מרקיז בזכות בתו.

אָן־יְוֵאן.

ג׳נג ג׳י, שמקום ביתו בקְווַי־ג׳י. הוא עלה משורות החיילים, הצטרף לצבא ונעשה איש משמר. הוא נשלח לפקח על חיילים שעונשם הומתק אשר עיבדו את השדות בצ׳וּ־לִי. באותה עת מת השאן־יוּ של השיונגנו, הארץ נקלעה לאי־סדר והפלגים נלחמו זה בזה. מלך ז׳ה־ג׳וּ הביא את אנשיו ובא להיכנע להאן; תחילה שלח שליח להודיע לג׳י, וג׳י הוביל כמה מאות פקידים וחיילים לקבל את פניו. היו בין אנשיו רבים שביקשו לשוב; הוא ערף את ראשי מנהיגיהם ולבסוף נכנס יחד עם כולם לתחומי האן. בזכות הישגו הצבאי נעשה מרקיז וקיבל 2,000 משקי בית.

בו־יאנג.

בִּינְג ג׳י, שמקום ביתו בלוּ. בראשיתו עסק במשפטי בתי־הכלא כפקיד כפוף לצנזורה ושירת במטה המצביא הגדול. הוא גמל בעבר חסד לקיסר שׁוּאַן; הוא קודם לצנזור הראשי, נעשה מרקיז וקיבל 2,000 משקי בית. בשנה השנייה של שֶׁן־ג׳וּה ירש את וֵיי שְׁיַאנְג כראש הממשלה. כעבור חמש שנים במשרה מת ממחלה. בנו וָנְג־מָנְג ירש אותו, נעשה מצביא ואיש־החצר. בשנה הראשונה של נָאן־לוּ הורשע מפני שלא נסע בעגלה הגדולה לטקס במקדש האבות אלא רכב עד שער המקדש; תוארו נשלל והוא נעשה מרקיז בתוך המעברים.

ג׳יין־צ׳נג.

חְוַאנְג בָּה, שמקום ביתו בְיַאנְג־שְׁיָה, הועבר לִיוּן־יַאנְג במסגרת עבודת כפייה. בזכות היותו פקיד נקי־כפיים נעשה סגן מושל חֶה־נֵיי, קודם למפקח בבית הדין והחל למלא את תפקידי המזכיר הראשי של ראש הממשלה. הוא הורשע בכך שידע על פשעו של שְׁיָה־חוֹאוּ שֶׁנְג, שפגע בכבוד הקיסר בטענתו כי הצו אינו ראוי, ולא דיווח; הוא נכלא שלוש שנים, ובכלא למד משֶׁנְג את ׳ספר

המסמכים׳. בינתיים ניתנה חנינה, ובהמלצת ׳ראויים וטובים׳ מונה למפקח על יַאנְג־ג׳וֹאוּ ולמושל יינְג־צ׳וּאַן. הוא היטיב לחנך ולשנות את המידות: גברים ונשים הלכו בדרכים נפרדות, והחורשים ויתרו זה לזה על תלמי הגבול. הוענקו לו מאה ליטראות זהב ודרגת אלפיים הדאן מן המעמד האמצעי. לאחר ששירת ביינְג־צ׳וּאַן נכנס לבירה כמורה יורש העצר וקודם לצנזור הראשי. בשנה השלישית של וו־פנג ירש את בִּינְג ג׳י כראש הממשלה וקיבל נחלה בת 1,800 משקי בית.

שִׁי־פִּינְג.

יוּ דִינְג־גְוֹ, שמקום ביתו בדונג־הָאי. בראשיתו עסק במשפטי בתי־הכלא ושירת כלבלר בבית הדין; בהדרגה קודם לסגן הצנזור הראשי. הוא הגיש מכתב והוכיח את מלך צ׳אנג־יי, קודם לפקיד ארמון בכיר ונעשה הממונה על המשפט. אחר כך קיבל ממורו את ׳האביב והסתיו׳, שינה את דרכו, הנהיג חינוך, יעץ במתינות ואהב את הבריות. הוא קודם לצנזור הראשי וירש את חְוַאנְג בָּה כראש הממשלה.

לימין: אלה שקיבלו נחלות בימי הקיסר שָׁיְאוֹ־שׁוֵאן.

יַאנְג־פִּינְג.

וַאנְג ג׳ה־ג׳וּן, שמקום ביתו בנפת וֵיי. בעבר היה פקיד בלשכת ראש הממשלה. בתו הייתה רעיית יורש העצר; כשעלה יורש העצר והיה לקיסר נעשתה בתו לקיסרית, ועל כן נעשה מרקיז בעל 1,200 משקי בית. מאז ראשית תקופת צ׳וּ־יואן הוא מצוי בשיא הכבוד, מחזיק בשלטון, ורבים מן הנודדים בשירות

המדינה שביקשו משרה בבירה קיבלו אותה בכוח השפעתו; אך לא שמענו שהיו לו התבונה והתחבולה להרחיב ולפרסם את טובת המדינה.

הטבלה השנתית של בני המלכים שהוכתרו למרקיזים מאז תקופת ג׳יין־יואן

צו קיסרי הורה לצנזור: ״אם מי ממלכי הנסיכים מבקש להרחיב חסד אישי ולחלק נחלות לבניו ולאחיו הצעירים, יגיש כל אחד רשימה מפורטת; אני עצמי אקבע את תואריהם ושמותיהם.״

ההיסטוריון הגדול אמר: נשגבת מידתו הטובה של בן־השמים! כשאדם אחד זוכה לברכה, כל הארץ נשענת עליה.

שם הנחלה

תואר בן המלך

יואן־גוואנג

יואן־שואו

יואן־שׁוֹאוּ

יואן־דינג

יואן־פנג

טאי־צ׳וּ

דְזֶה.

בנו של המלך שְׁיֵין מחֶה־ג׳יין.

2. בשנה החמישית, בחודש הראשון, ביום רן־דְזָה: השנה הראשונה למרקיז לְיוֹ מִינְג.

2. בשנה השלישית הורשע המרקיז מִינְג בקשירת מרד ובהריגת אדם; הוא הוצא להורג בשוק והנחלה בוטלה.

אָן־צ׳נְג.

בנו של המלך דִינְג מצ׳אנְג־שָׁה.

1. בשנה השישית, בחודש השביעי, ביום יי־סָה: השנה הראשונה למרקיז סָה, לְיוֹ צָאנְג.

6

6

6. בשנה הראשונה: השנה הראשונה למרקיז הנוכחי דְזָה־דָאנְג.

6

4

יי־צ׳וּן.

בנו של המלך דִינְג מצ׳אנְג־שָׁה.

1. בשנה השישית, בחודש השביעי, ביום יי־סָה: השנה הראשונה למרקיז לְיוֹ צ׳נְג.

6

6

4. בשנה החמישית בוטלה נחלת המרקיז צ׳ינג בשל זהב יין־הקורבן.

ג׳וּ־רוֹנְג.

בנו של המלך דִינְג מצ׳אנְג־שָׁה.

1. בשנה השישית, בחודש השביעי, ביום יי־סְה: השנה הראשונה למרקיז אָי, לִיוֹ דָאנְג.

בשנה הראשונה מת המרקיז אָי, דָאנְג, בלי יורש והנחלה בוטלה.

ג׳וּ־לִינְג.

בנו של המלך דִינְג מצ׳אנְג־שָׁה.

1. בשנה השישית, בחודש השביעי, ביום יי־סְה: השנה הראשונה למרקיז לִיוֹ פוּ.

6

6

4. בשנה החמישית בוטלה נחלת המרקיז פוּ בשל זהב יין־הקורבן.

שִׁינְג־שָׁאן.

בנו של המלך אָן מצ׳וּ.

1. בשנה השישית, בחודש התשיעי הנוסף, ביום רן־שׁוּ: השנה הראשונה למרקיז לִיוֹ צ׳נְג.

6

6

4. בשנה החמישית בוטלה נחלת המרקיז צ׳נְג בשל זהב יין־הקורבן.

פוּ־צ׳יוּ.

בנו של המלך אָן מצ׳וּ.

1. בשנה השישית, בחודש התשיעי הנוסף, ביום רן־שׁוּ: השנה הראשונה למרקיז לִיוֹ בּוּ־שָׁן.

6

4. 2. בשנה החמישית: השנה הראשונה למרקיז בָּה.

4. בשנה החמישית בוטלה נחלת המרקיז בָּה בשל זהב יין־הקורבן.

גְוואנְג־צ׳י.

בנו של המלך גוֹנְג מלוּ.

6. בשנה הראשונה, בחודש העשירי, ביום דינג־יוֹאוּ: השנה הראשונה למרקיז ג׳יֶה, לִיוֹ דָזֶה.

6. בשנה הראשונה: השנה הראשונה למרקיז שֶׁה.

4. בשנה החמישית בוטלה נחלת המרקיז שֶׁה בשל זהב יין־הקורבן.

דָאן־יָאנְג.

בנו של המלך יִי מג׳יָאנְג־דוּ.

6. בשנה הראשונה, בחודש השנים־עשר, ביום ג׳יה־צ׳ן: השנה הראשונה למרקיז אָי, נָאן.

בשנה הראשונה של יואן־שׁוֹאוּ מת המרקיז נָאן בלי יורש והנחלה בוטלה.

שׁוּ־טָאי.

בנו של המלך יִי מג׳יָאנְג־דוּ.

6. בשנה הראשונה, בחודש השנים־עשר, ביום ג׳יה־צ׳ן: השנה הראשונה למרקיז לִיוּ שְׁיָאנְג־ג׳ה.

6

4. בשנה החמישית בוטלה נחלת המרקיז שְׁיָאנְג־ג׳ה בשל זהב יין־הקורבן.

חוּ־שׁוּ.

בנו של המלך יִי מג׳יָאנְג־דוּ.

6. בשנה הראשונה, בחודש הראשון, ביום דינג־מאו: השנה הראשונה למרקיז צ׳ינְג, לִיוּ שׁוּ.

6

4. 2. בשנה החמישית: השנה הראשונה למרקיז הנוכחי שָׁנְג.

6

4

ג׳ה־יָאנְג.

בנו של המלך יִי מג׳יָאנְג־דוּ.

6. בשנה הראשונה, בחודש הראשון, ביום דינג־מאו: השנה הראשונה למרקיז ג׳וֹנְג, לְיוֹ לְיֵין.

6

3. בשנה הרביעית מת המרקיז ג׳וֹנְג, לְיֵין, בלי יורש והנחלה בוטלה.

סְווֵי־לִינְג.

בנו של המלך יִי מג׳יָאנְג־דוּ.

6. בשנה הראשונה, בחודש הראשון, ביום דינג־מאו: השנה הראשונה למרקיז לְיוֹ דִינְג־גְווֹ.

6

4. בשנה החמישית בוטלה נחלת המרקיז דִינְג־גְווֹ בשל זהב יין־הקורבן.

לוֹנְג־צ׳יוּ.

בנו של המלך יִי מג׳יָאנְג־דוּ.

5. בשנה השנייה, בחודש החמישי, ביום יי־סָה: השנה הראשונה למרקיז לִיוֹ דָאי.

6

4. בשנה החמישית בוטלה נחלת המרקיז דָאי בשל זהב יין־הקורבן.

ג׳אנְג־לְיָאנְג.

בנו של המלך יי מג׳יָאנְג־דוּ.

5. בשנה השנייה, בחודש החמישי, ביום יי־סָה: השנה הראשונה למרקיז אָי, לִיוֹ רָן.

6

2. 4. בשנה השלישית: השנה הראשונה למרקיז הנוכחי שׁוּן.

6

4

ג׳וּ.

בנו של המלך יי מִדְזֶה־צ׳וּאַן.

5. בשנה השנייה, בחודש החמישי, ביום יי־סָה: השנה הראשונה למרקיז יְוֶאן, לִיוֹ צוֹאוֹ.

6

1. 5. בשנה השנייה: השנה הראשונה למרקיז שְׂיָאוֹ, גְוַוָאנָג־צ׳אנְג.

6

4

רָאנְג.

בנו של המלך יִי מִדְזֶה־צ׳וּאַן.

5. בשנה השנייה, בחודש החמישי, ביום יִי־סָה: השנה הראשונה למרקיז יִי, לְיוֹ גָאוֹ־סְווֵי.

6

6. בשנה הראשונה: השנה הראשונה למרקיז הנוכחי יֶן.

6

4

פִּינְג־וָאנְג.

בנו של המלך יִי מִדְזֶה־צ׳וּאַן.

5. בשנה השנייה, בחודש החמישי, ביום יִי־סָה: השנה הראשונה למרקיז יִי, לְיוֹ שָׂאנְג.

2. 4. בשנה השלישית: השנה הראשונה למרקיז הנוכחי צ׳וּ־רֶן.

6

6

4

לִין־וֶוַאן.

בנו של המלך יי מִדְזָה־צ׳וּאַן.

5. בשנה השנייה, בחודש החמישי, ביום יי־סָה: השנה הראשונה למרקיז ג׳ינְג, לְיוֹ שֶׁה־צ׳אנְג.

6

6

6

4

גָה־קְווֵי.

בנו של המלך יי מִדְזָה־צ׳וּאַן.

5. בשנה השנייה, בחודש החמישי, ביום יי־סָה: השנה הראשונה למרקיז ג׳יֶה, לְיוֹ קְווַאן.

3. 3. בשנה הרביעית: השנה הראשונה למרקיז צ׳י.

2. בשנה השלישית הורשע המרקיז צ׳י בהריגת אדם; הוא הוצא להורג בשוק והנחלה בוטלה.

יִי־דוּ.

בנו של המלך יִי מִדְזָה־צ׳וּאַן.

5. בשנה השנייה, בחודש החמישי, ביום יִי־סָה: השנה הראשונה למרקיז לִיוֹ חוּ.

6

6

6

4

פִּינְג־ג׳וּאוֹ.

בנו של המלך יִי מִדְזָה־צ׳וּאַן.

5. בשנה השנייה, בחודש החמישי, ביום יִי־סָה: השנה הראשונה למרקיז דָאי, לִיוֹ צְ׳יָאנְג.

6

6. בשנה הראשונה: השנה הראשונה למרקיז סָה, ג׳וֹנְג־שָׁה.

6

4

ג׳וּ־קְווֵי.

בנו של המלך יי מִדְזֶה־צ׳וּאַן.

5. בשנה השנייה, בחודש החמישי, ביום יי־סָה: השנה הראשונה למרקיז יי, לִיוֹ מוֹ.

6

6

3. בשנה הראשונה: השנה הראשונה למרקיז ג׳או. 3. בשנה הרביעית: השנה הראשונה למרקיז דֶה.

4

שׁוֹאוּ־לְיָאנְג.

בנו של המלך יי מִדְזֶה־צ׳וּאַן.

5. בשנה השנייה, בחודש החמישי, ביום יי־סָה: השנה הראשונה למרקיז לִיוֹ שׁוֹאוּ.

6

4. בשנה החמישית בוטלה נחלת המרקיז שׁוֹאוּ בשל זהב יין־הקורבן.

פִּינְג־דוּ.

בנו של המלך יי מִדְזֶה־צ׳וּאַן.

5. בשנה השנייה, בחודש החמישי, ביום יי־סָה: השנה הראשונה למרקיז לִיוֹ יֶן.

6

6

6

4

יִי־צ׳ָנְג.

בנו של המלך יִי מִדְזֶה־צ׳וּאַן.

5. בשנה השנייה, בחודש החמישי, ביום יִי־סָה: השנה הראשונה למרקיז קָאנְג, לִיוֹ יֶן.

6

6. בשנה הראשונה: השנה הראשונה למרקיז פוּ.

6

בשנה הראשונה הורשע המרקיז פוּ בהריגת אחיו הצעיר; הוא הוצא להורג בשוק והנחלה בוטלה.

לִין־צ׳וּ.

בנו של המלך יִי מִדְזֶה־צ׳וּאַן.

5. בשנה השנייה, בחודש החמישי, ביום יִי־סָה: השנה הראשונה למרקיז אָי, לִיוֹ נוּ.

6

6

6

4

לִיי.

בנו של המלך גוֹנְג מצ׳נְג־יָאנְג.

5. בשנה השנייה, בחודש החמישי, ביום ג׳יה־שׁוּ: השנה הראשונה למרקיז לִיוּ שִׁי.

6

5. בשנה החמישית בוטלה נחלת המרקיז שִׁי בשל זהב יין־הקורבן.

דוֹנְג־גְוְואן.

בנו של המלך גוֹנְג מצ׳נְג־יָאנְג.

3. בשנה השנייה, בחודש החמישי, ביום ג׳יה־שׁוּ: השנה הראשונה למרקיז לִיוּ ג׳י. בשנה החמישית הודח המרקיז ג׳י והנחלה בוטלה, מפני שמחלה כרונית מנעה ממנו להתייצב בחצר.

בִּי.

בנו של המלך גוֹנְג מצ׳נְג־יָאנְג.

3. בשנה השנייה, בחודש החמישי, ביום ג׳יה־שׂוּ: השנה הראשונה למרקיז ג׳יֶה, לְיוֹ ג׳וּאַנְג. 2. בשנה החמישית: השנה הראשונה למרקיז פֶּנְג.

6

4. בשנה החמישית בוטלה נחלת המרקיז פֶּנְג בשל זהב יין־הקורבן.

וַיי־וֶן.

בנו של המלך ג׳ינְג־סוּ מג׳או.

5. בשנה השנייה, בחודש השישי, ביום ג׳יה־וּו: השנה הראשונה למרקיז ג׳יֶה, לְיוֹ בִּינְג.

6. בשנה הראשונה: השנה הראשונה למרקיז דוּ.

4. בשנה החמישית בוטלה נחלת המרקיז דוּ בשל זהב יין־הקורבן.

פֶּנְג־סְה.

בנו של המלך ג׳ינְג־סוּ מג׳או.

5. בשנה השנייה, בחודש השישי, ביום ג׳יה־וּו: השנה הראשונה למרקיז גוֹנְג, לְיוֹ חוּ־יַאנְג.

6

6

6

2. 2. בשנה השלישית: השנה הראשונה למרקיז הנוכחי רוֹ־יי.

יוֹ־צ׳יוּ.

בנו של המלך ג׳ינְג־סוּ מג׳או.

5. בשנה השנייה, בחודש השישי, ביום ג׳יה־וּ: השנה הראשונה למרקיז לְיוֹ שׁוֹאוֹ־פוּ.

6

4. בשנה החמישית בוטלה נחלת המרקיז שׁוֹאוֹ־פוּ בשל זהב יין־הקורבן.

שְׂיְאנְג־צָאן.

בנו של המלך ג׳ינְג־סוּ מג׳או.

5. בשנה השנייה, בחודש השישי, ביום ג׳יה־וּ: השנה הראשונה למרקיז לְיוֹ ג׳יין.

6

4. בשנה החמישית בוטלה נחלת המרקיז ג׳יין בשל זהב יין־הקורבן.

הָאן־חְווֵי.

בנו של המלך ג׳ינְג־סוּ מג׳או.

5. בשנה השנייה, בחודש השישי, ביום ג׳יה־וּ: השנה הראשונה למרקיז לְיוֹ רָן.

6

6

6

4

צ׳אוֹ.

בנו של המלך ג׳ינְג־סוּ מג׳או.

5. בשנה השנייה, בחודש השישי, ביום ג׳יה־וו: השנה הראשונה למרקיז לְיוֹ יי.

6

2. 4. בשנה השלישית: השנה הראשונה למרקיז הנוכחי לוּ.

6

4

דונג־צ׳נג.

בנו של המלך ג׳ינְג־סוּ מג׳או.

5. בשנה השנייה, בחודש השישי, ביום ג׳יה־וו: השנה הראשונה למרקיז לְיוֹ יי.

6

בשנה הראשונה הורשע המרקיז יי והנחלה בוטלה.

יין־צ׳נְג.

בנו של המלך ג׳ינְג־סוּ מג׳או.

5. בשנה השנייה, בחודש השישי, ביום ג׳יה־וו: השנה הראשונה למרקיז לִיוּ צָאנְג.

6

6

בשנה הראשונה הורשע המרקיז צָאנְג והנחלה בוטלה.

גְוואנְג־וַאנְג.

בנו של המלך ג׳ינְג מג׳וֹנְג־שָׁאן.

5. בשנה השנייה, בחודש השישי, ביום ג׳יה־וו: השנה הראשונה למרקיז לִיוּ אָן־ג׳וֹנְג.

6

6

6

4

ג׳יָאנְג־לְיָאנְג.

בנו של המלך ג׳ינְג מג׳וֹנְג־שָׁאן.

5. בשנה השנייה, בחודש השישי, ביום ג׳יה־וו: השנה הראשונה למרקיז לִיוֹ צ׳אוֹ־פִּינְג.

6

4. בשנה החמישית בוטלה נחלת המרקיז צ׳אוֹ־פִּינְג בשל זהב יין־הקורבן.

שִׁין־גְּוַואן.

בנו של המלך ג׳ינְג מג׳וֹנְג־שָׁאן.

5. בשנה השנייה, בחודש השישי, ביום ג׳יה־וו: השנה הראשונה למרקיז לִיוֹ וֵיי־יָאנְג.

6

4. בשנה החמישית בוטלה נחלת המרקיז וֵיי־יָאנְג בשל זהב יין־הקורבן.

שִׁין־צ׳וּ.

בנו של המלך ג׳ינְג מג׳וֹנְג־שָׁאן.

5. בשנה השנייה, בחודש השישי, ביום ג׳יה־וו: השנה הראשונה למרקיז לִיוֹ גְ׳יָה.

6

4. בשנה החמישית בוטלה נחלת המרקיז גְ׳יָה בשל זהב יין־הקורבן.

שִׁינְג־צ׳נְג.

בנו של המלך ג׳ינְג מג׳וּנְג־שָׁאן.

5. בשנה השנייה, בחודש השישי, ביום ג׳יה־וו: השנה הראשונה למרקיז לִיוֹ ג׳ן.

6

4. בשנה החמישית בוטלה נחלת המרקיז ג׳ן בשל זהב יין־הקורבן.

פּוּ־לִינְג.

בנו של המלך חְווֵי מגְווָאנְג־צ׳וּאַן.

4. בשנה השלישית, בחודש העשירי, ביום גוויי־יוֹאוּ: השנה הראשונה למרקיז לִיוֹ גְ׳יָה.

שִׁי־שְׁיוּנְג.

בנו של המלך חְווֵי מגְווָאנְג־צ׳וּאַן.

4. בשנה השלישית, בחודש העשירי, ביום גוויי־יוֹאוּ: השנה הראשונה למרקיז לִיוֹ מִינְג.

דְזָאוֹ־צְ׳יָאנְג.

בנו של המלך חְווֵי מגְווָאנְג־צ׳וּאַן.

4. בשנה השלישית, בחודש העשירי, ביום גוויי־יוֹאוּ: השנה הראשונה למרקיז לִיוֹ יֶן.

בִּי־לְיָאנְג.

בנו של המלך חְווֵי מגְוואנְג־צ׳וּאַן.

4. בשנה השלישית, בחודש העשירי, ביום גוויי־יוֹאוּ: השנה הראשונה למרקיז לִיוֹ יִינְג.

6

6

3. בשנה הרביעית הורשע המרקיז יִינְג והנחלה בוטלה.

פַאנְג־גְוואנְג.

בנו של המלך שְׁיֵין מחֶה־ג׳יין.

4. בשנה השלישית, בחודש העשירי, ביום גוויי־יוֹאוּ: השנה הראשונה למרקיז לִיוֹ יִין.

6

בשנה הראשונה הורשע המרקיז יִין והנחלה בוטלה.

ג׳וּ־יָאנְג.

בנו של המלך שְׁיֵין מחֶה־ג׳יין.

4. בשנה השלישית, בחודש העשירי, ביום גוויי־יוֹאוּ: השנה הראשונה למרקיז לִיוֹ טוּן.

4. 2. בשנה החמישית: השנה הראשונה למרקיז דוּ.

4. בשנה החמישית הורשע המרקיז דוּ והנחלה בוטלה.

לוֹאוּ.

בנו של המלך שְׁיֵין מחֶה־ג׳יין.

4. בשנה השלישית, בחודש העשירי, ביום גוויי־יוֹאוּ: השנה הראשונה למרקיז לְיוֹ מְיָאוֹ.

6

6

6. בשנה הראשונה: השנה הראשונה למרקיז הנוכחי יִינְג.

4

אָ־וּ.

בנו של המלך שְׁיֵין מחֶה־ג׳יין.

4. בשנה השלישית, בחודש העשירי, ביום גוויי־יוֹאוּ: השנה הראשונה למרקיז מִין, לְיוֹ יוּ.

6

6

6

2. 2. בשנה השלישית: השנה הראשונה למרקיז הנוכחי קְוָאן.

צָאן־חוּ.

בנו של המלך שְׂיֵין מחֶה־ג׳יין.

4. בשנה השלישית, בחודש העשירי, ביום גוויי־יוֹאוּ: השנה הראשונה למרקיז לִיוֹ מְיֵן.

6

6

6

4

ג׳וֹאוּ־שְׂיָאנְג.

בנו של המלך שְׂיֵין מחֶה־ג׳יין.

4. בשנה השלישית, בחודש העשירי, ביום גוויי־יוֹאוּ: השנה הראשונה למרקיז ג׳יֵה, לִיוֹ ג׳ין.

6

6

5. 1. בשנה השישית: השנה הראשונה למרקיז הנוכחי חְווֵי.

4

צ׳נְג־פִּינְג.

בנו של המלך שְׂיֵין מחֶה־ג׳יין.

4. בשנה השלישית, בחודש העשירי, ביום גוויי־יואו: השנה הראשונה למרקיז לִיוֹ לִי.

2. בשנה השלישית הורשע המרקיז לִי והנחלה בוטלה.

גְוואנְג.

בנו של המלך שְׂיֵין מחֶה־ג׳יין.

4. בשנה השלישית, בחודש העשירי, ביום גוויי־יואו: השנה הראשונה למרקיז לִיוֹ שׁוּן.

6

4. בשנה החמישית בוטלה נחלת המרקיז שׁוּן בשל זהב יין־הקורבן.

נָאי־שׁוּ.

בנו של המלך שְׂיֵין מחֶה־ג׳יין.

4. בשנה השלישית, בחודש העשירי, ביום גוויי־יואו: השנה הראשונה למרקיז לִיוֹ רָאנְג.

6

4. בשנה החמישית בוטלה נחלת המרקיז רָאנְג בשל זהב יין־הקורבן.

פֶּיי־אָן.

בנו של המלך ג׳ן מג׳־בֵּיי.

4. בשנה השלישית, בחודש העשירי, ביום גוויי־יוֹאוּ: השנה הראשונה למרקיז קָאנְג, לְיוֹ בּוּ־הָאי.

6

1. בשנה השנייה: השנה הראשונה למרקיז אָי, צ׳ין־קֶה. 2. בשנה השלישית מת המרקיז צ׳ין־קֶה בלי יורש והנחלה בוטלה.

רוֹנְג־ג׳יין.

בנו של המלך ג׳ן מג׳־בֵּיי.

4. בשנה השלישית, בחודש העשירי, ביום גוויי־יוֹאוּ: השנה הראשונה למרקיז לְיוֹ צ׳יין.

2. בשנה השלישית הורשע המרקיז צ׳יין והנחלה בוטלה.

ג׳וֹאוּ־ג׳יין.

בנו של המלך ג׳ן מג׳־בֵּיי.

4. בשנה השלישית, בחודש העשירי, ביום גוויי־יוֹאוּ: השנה הראשונה למרקיז לְיוֹ חֶה.

4. 2. בשנה החמישית: השנה הראשונה למרקיז דָאנְג־שֶׁה.

4. בשנה החמישית בוטלה נחלת המרקיז דָאנְג־שֶׁה בשל זהב יין־הקורבן.

אן־יאנג.

בנו של המלך ג׳ן מג׳־בֵּיי.

4. בשנה השלישית, בחודש העשירי, ביום גוויי־יוֹאוּ: השנה הראשונה למרקיז לִיוֹ גְ׳יֵה.

6

6

6

4

וּ־צ׳וּ.

בנו של המלך ג׳ן מג׳־בֵּיי.

4. בשנה השלישית, בחודש העשירי, ביום גוויי־יוֹאוּ: השנה הראשונה למרקיז לִיוֹ חְוּוֹ־צ׳יוּ.

6

4. בשנה החמישית בוטלה נחלת המרקיז חְוּוֹ־צ׳יוּ בשל זהב יין־הקורבן.

פוּ.

בנו של המלך ג׳ן מג׳־בֵּיי.

4. בשנה השלישית, בחודש העשירי, ביום גווי־יוֹאוּ: השנה הראשונה למרקיז לְיוֹ שִׁי.

6

6

6

4

פֶּיי.

בנו של המלך ג׳ן מג׳־בֶּיי.

4. בשנה השלישית, בחודש העשירי, ביום גווי־יוֹאוּ: השנה הראשונה למרקיז מוּ, לְיוֹ מִינְג.

6

2. בשנה השלישית: השנה הראשונה למרקיז יִי. 2. בשנה החמישית בוטלה נחלת המרקיז יִי בשל זהב יין־הקורבן.

צוֹנְג.

בנו של המלך ג׳ן מג׳־בֶּיי.

4. בשנה השלישית, בחודש העשירי, ביום גווי־יוֹאוּ: השנה הראשונה למרקיז לְיוֹ שִׁין.

6

4. בשנה החמישית בוטלה נחלת המרקיז שֵׁין בשל זהב יין־הקורבן.

פינג.

בנו של המלך ג׳ן מג׳־בֵּיי.

4. בשנה השלישית, בחודש העשירי, ביום גוויי־יוֹאוּ: השנה הראשונה למרקיז לְיוֹ סְווֵי.

בשנה הראשונה הורשע המרקיז סְווֵי והנחלה בוטלה.

יוּ.

בנו של המלך ג׳ן מג׳־בֵּיי.

4. בשנה השלישית, בחודש העשירי, ביום גוויי־יוֹאוּ: השנה הראשונה למרקיז לְיוֹ צ׳נְג.

6

6

6

4

חוּ־מוּ.

בנו של המלך ג׳ן מג׳־בֵּיי.

4. בשנה השלישית, בחודש העשירי, ביום גוויי־יוֹאוּ: השנה הראשונה למרקיז לְיוֹ צ׳וּ.

6

4. בשנה החמישית בוטלה נחלת המרקיז צ׳וּ בשל זהב יין־הקורבן.

לִי־שָׁה.

בנו של המלך גוֹנְג מדָאי.

4. בשנה השלישית, בחודש הראשון, ביום רן־שׁוּ: השנה הראשונה למרקיז לְיוֹ וָאן.

6

6

6

4

שָׁאוֹ.

בנו של המלך גוֹנְג מדָאי.

4. בשנה השלישית, בחודש הראשון, ביום רן־שׁוּ: השנה הראשונה למרקיז לְיוֹ שָׁן.

6

6

6

4

לִי־צִ׳אנְג.

בנו של המלך גוֹנְג מדָאי.

4. בשנה השלישית, בחודש הראשון, ביום רן־שׁוּ: השנה הראשונה למרקיז לְיוּ גְ׳יָה.

6

6

6

4

לִין.

בנו של המלך גוֹנְג מדָאי.

בשנה השלישית, בחודש הראשון, ביום רן־שׁוּ: השנה הראשונה למרקיז לְיוּ שִׁי.

לִין־חֶה.

בנו של המלך גוֹנְג מדָאי.

בשנה השלישית, בחודש הראשון, ביום רן־שׁוּ: השנה הראשונה למרקיז לְיוֹ שְׁיֶיין.

שִׁי־צ׳נְג.

בנו של המלך גוֹנְג מדָאי.

בשנה השלישית, בחודש הראשון, ביום רן־שׁוּ: השנה הראשונה למרקיז לְיוֹ ג׳וֹנְג.

טוּ־ג׳וּן.

בנו של המלך גוֹנְג מדָאי.

בשנה השלישית, בחודש הראשון, ביום רן־שׁוּ: השנה הראשונה למרקיז לְיוֹ יִינְג־קֶה.

המרקיז יִינְג־קֶה הורשע בניאוף עם אשת איש והוצא להורג בשוק.

וָאוֹ־לָאנְג.

בנו של המלך גוֹנְג מדָאי.

בשנה השלישית, בחודש הראשון, ביום רן־שׁוּ: השנה הראשונה למרקיז לְיוֹ צ׳יין.

צ׳יין־ג׳אנְג.

בנו של המלך גוֹנְג מדָאי.

בשנה השלישית, בחודש הראשון, ביום רן־שׂוּ: השנה הראשונה למרקיז לִיוֹ יוּ.

בוֹ־יאנג.

בנו של המלך שְׂיָאוֹ מצ׳י.

4. בשנה השלישית, בחודש השלישי, ביום יִי־מאוּ: השנה הראשונה למרקיז קַאנְג, לִיוֹ ג׳יוּ.

6

2. בשנה השלישית: השנה הראשונה למרקיז ג׳וֹנְג־ג׳י. 2. בשנה החמישית בוטלה נחלת המרקיז ג׳וֹנְג־ג׳י בשל זהב יין־הקורבן.

נִינְג־יָאנְג.

בנו של המלך גוֹנְג מלוּ.

4. בשנה השלישית, בחודש השלישי, ביום יִי־מאוּ: השנה הראשונה למרקיז ג׳יֵה, לִיוֹ חְווֵי.

6

6

6

4

שְׂיָה־צ׳יוּ.

בנו של המלך גוֹנְג מלוּ.

4. בשנה השלישית, בחודש השלישי, ביום יי־מאו: השנה הראשונה למרקיז ג׳יֶה, לְיוֹ ג׳ן.

6

6

6

4

גוֹנְג־צ׳יוּ.

בנו של המלך גוֹנְג מלוּ.

4. בשנה השלישית, בחודש השלישי, ביום יי־מאו: השנה הראשונה למרקיז יי, לְיוֹ שׁוּן.

6

6

6

4

יוּ־לַאנְג.

בנו של המלך גוֹנְג מלוּ.

4. בשנה השלישית, בחודש השלישי, ביום יי־מאו: השנה הראשונה למרקיז לִיוֹ צ׳י.

6

4. בשנה החמישית בוטלה נחלת המרקיז צ׳י בשל זהב יין־הקורבן.

שִׁי־צ׳אנְג.

בנו של המלך גוֹנְג מלוּ.

4. בשנה השלישית, בחודש השלישי, ביום יי־מאו: השנה הראשונה למרקיז לִיוֹ ג׳ינְג.

6

4. בשנה החמישית בוטלה נחלת המרקיז ג׳ינְג בשל זהב יין־הקורבן.

שִׁינְג־צ׳נְג.

בנו של המלך ג׳ינְג מג׳וֹנְג־שָׁאן.

4. בשנה השלישית, בחודש השלישי, ביום גוויי־יוֹאוּ: השנה הראשונה למרקיז לִיוֹ יי.

6

4. בשנה החמישית בוטלה נחלת המרקיז יי בשל זהב יין־הקורבן.

הָאן־פִּינְג.

בנו של המלך ג׳ינְג־סוּ מג׳או.

4. בשנה השלישית, בחודש הרביעי, ביום גנג־צ׳ן: השנה הראשונה למרקיז לְיוּ שׁוּן.

6

4. בשנה החמישית בוטלה נחלת המרקיז שׁוּן בשל זהב יין־הקורבן.

וּ־שְׁה.

בנו של המלך ג׳ינְג־סוּ מג׳או.

4. בשנה השלישית, בחודש הרביעי, ביום גנג־צ׳ן: השנה הראשונה למרקיז לְיוּ צ׳אנְג.

6

6

6

4

שְׂיָאנְג־שְׁה.

בנו של המלך ג׳ינְג־סוּ מג׳או.

4. בשנה השלישית, בחודש הרביעי, ביום גנג־צ׳ן: השנה הראשונה למרקיז ג׳יֵה, לְיוּ חֶה.

6

6

2. 4. בשנה השלישית: השנה הראשונה למרקיז סָה, אָן־דָה.

4

יִי.

4. בשנה השלישית, בחודש הרביעי, ביום גנג־צ׳ן: השנה הראשונה למרקיז אָן, לִיוֹ פִּינְג.

6

6

4. 2. בשנה החמישית: השנה הראשונה למרקיז הנוכחי ג׳וּנְג.

4

לוּאוֹ־לִינְג.

בנו של המלך דִינְג מצ׳אנְג־שָׁה.

3. בשנה הרביעית, בחודש השלישי, ביום יִי־צ׳וּאוּ: השנה הראשונה למרקיז לִיוֹ ג׳אנְג.

1. בשנה השנייה הורשע המרקיז ג׳אנְג והנחלה בוטלה.

יוֹאוּ־יוּ.

בנו של המלך דִינְג מצ׳אנְג־שָׁה.

3. בשנה הרביעית, בחודש השלישי, ביום יי־צ׳וֹאוּ: השנה הראשונה למרקיז לִיוֹ דְזֶה.

6

6

6

בשנה הראשונה הורשע המרקיז דְזֶה בשיבוש דין מוות; הוא הוצא להורג בשוק והנחלה בוטלה.

צָ׳ה־לִינְג.

בנו של המלך דִינְג מצ׳אנְג־שָׁה.

3. בשנה הרביעית, בחודש השלישי, ביום יי־צ׳וֹאוּ: השנה הראשונה למרקיז לִיוֹ שִׁין.

6

1. 5. בשנה השנייה: השנה הראשונה למרקיז אָי, יָאנְג.

6

בשנה הראשונה מת המרקיז יָאנְג בלי יורש והנחלה בוטלה.

ג׳יין־צ׳נג.

בנו של המלך דִינְג מצ׳אנְג־שָׁה.

3. בשנה הרביעית, בחודש השני, ביום יי־צ׳וֹאוּ: השנה הראשונה למרקיז לְיוּ שָׁה.

5. בשנה השישית בוטלה נחלת המרקיז שָׁה משום שלא התייצב בחצר ובכך פגע בכבוד הקיסר.

אָן־ג׳וֹנְג.

בנו של המלך דִינְג מצ׳אנְג־שָׁה.

3. בשנה הרביעית, בחודש השלישי, ביום יי־צ׳וֹאוּ: השנה הראשונה למרקיז קָאנְג, לְיוּ דָאן.

6

6

5. 1. בשנה השישית: השנה הראשונה למרקיז הנוכחי שָׁאן־פוּ.

4

יָה.

בנו של המלך דִינְג מצ׳אנְג־שָׁה.

3. בשנה הרביעית, בחודש השלישי, ביום יי־צ׳וֹאוּ: השנה הראשונה למרקיז קָאנְג, לְיוּ גְ׳יָה.

4. בשנה החמישית בוטלה נחלת המרקיז גְ׳יָה בשל זהב יין־הקורבן.

לִי־שְׁיָאנְג.

בנו של המלך גוֹנְג מצ׳נְג־יָאנְג.

3. בשנה הרביעית, בחודש השלישי, ביום יִי־צ׳וֹאוּ: השנה הראשונה למרקיז קָאנְג, לְיוֹ יִינְג.

2. בשנה השלישית הורשע המרקיז יִינְג והנחלה בוטלה.

יוֹאוּ־לִי.

בנו של המלך גוֹנְג מצ׳נְג־יָאנְג.

3. בשנה הרביעית, בחודש השלישי, ביום יִי־צ׳וֹאוּ: השנה הראשונה למרקיז לְיוֹ דִינְג.

בשנה הראשונה הורשע המרקיז דִינְג בשל מכתב ששלח לחְוָואי־נאן ובו כינה את עצמו נתין; הוא הוצא להורג בשוק והנחלה בוטלה.

דונג־פינג.

בנו של המלך גוֹנְג מצ׳נְג־יָאנְג.

3. בשנה הרביעית, בחודש השלישי, ביום יִי־צ׳וֹאוּ: השנה הראשונה למרקיז לְיוֹ צ׳ינְג.

2. בשנה השלישית הורשע המרקיז צ׳ינְג ביחסי מין עם אחיותיו והנחלה בוטלה.

יוּן־פִּינְג.

בנו של המלך גוֹנְג מצ׳נְג־יָאנְג.

3. בשנה הרביעית, בחודש השלישי, ביום יי־צ׳וֹאוּ: השנה הראשונה למרקיז לִיוֹ שִׁין.

6

4. בשנה החמישית בוטלה נחלת המרקיז שִׁין בשל זהב יין־הקורבן.

שָׁאן־ג׳וֹאוּ.

בנו של המלך גוֹנְג מצ׳נְג־יָאנְג.

3. בשנה הרביעית, בחודש השלישי, ביום יי־צ׳וֹאוּ: השנה הראשונה למרקיז לִיוֹ צ׳ה.

6

4. בשנה החמישית בוטלה נחלת המרקיז צ׳ה בשל זהב יין־הקורבן.

הַאי־צ׳אנְג.

בנו של המלך גוֹנְג מצ׳נְג־יָאנְג.

3. בשנה הרביעית, בחודש השלישי, ביום יי־צ׳וֹאוּ: השנה הראשונה למרקיז לְיוֹ פוּ.

6

4. בשנה החמישית בוטלה נחלת המרקיז פוּ בשל זהב יין־הקורבן.

ג׳וּן־צ׳יו.

בנו של המלך גוֹנְג מצ׳נְג־יָאנְג.

3. בשנה הרביעית, בחודש השלישי, ביום יי־צ׳וֹאוּ: השנה הראשונה למרקיז לְיוֹ שְׁיִין.

3. 3. בשנה הרביעית: השנה הראשונה למרקיז הנוכחי ג׳ה־דָה.

6

6

4

נאן־צ׳נְג.

בנו של המלך גוֹנְג מצ׳נְג־יָאנְג.

3. בשנה הרביעית, בחודש השלישי, ביום יי־צ׳וֹאוּ: השנה הראשונה למרקיז לְיוֹ ג׳ן.

6

6

6

4

גְוואַנְג־לִינְג.

בנו של המלך גוֹנְג מצ׳נְג־יָאנְג.

3. בשנה הרביעית, בחודש השלישי, ביום יי־צ׳וֹאוּ: השנה הראשונה למרקיז צ׳אנְג, לִיוֹ בְּיָאוֹ.

4. 2. בשנה החמישית: השנה הראשונה למרקיז צ׳נְג.

4. בשנה החמישית בוטלה נחלת המרקיז צ׳נְג בשל זהב יין־הקורבן.

ג׳וּאַנְג־יֶוְאן.

בנו של המלך גוֹנְג מצ׳נְג־יָאנְג.

3. בשנה הרביעית, בחודש השלישי, ביום יי־צ׳וֹאוּ: השנה הראשונה למרקיז לִיוֹ גָאוֹ.

6

4. בשנה החמישית בוטלה נחלת המרקיז גָאוֹ בשל זהב יין־הקורבן.

לִין־לֶה.

בנו של המלך ג׳ינְג מג׳וֹנְג־שָׁאן.

3. בשנה הרביעית, בחודש הרביעי, ביום ג׳יה־וו: השנה הראשונה למרקיז דון, לִיוֹ גְוַאנְג.

6

6

5. 1. בשנה השישית: השנה הראשונה למרקיז הנוכחי ג׳יין.

4

דוֹנְג־יֵה.

בנו של המלך ג׳ינְג מג׳וֹנְג־שָׁאן.

3. בשנה הרביעית, בחודש הרביעי, ביום ג׳יה־וו: השנה הראשונה למרקיז לִיוֹ ג׳אנְג.

6

6

6

4

גָאו־פִּינְג.

בנו של המלך ג׳ינְג מג׳וֹנְג־שָׁאן.

3. בשנה הרביעית, בחודש הרביעי, ביום ג׳יה־וו: השנה הראשונה למרקיז לִיוֹ גְ׳יָה.

6

4. בשנה החמישית בוטלה נחלת המרקיז גְ׳יָה בשל זהב יין־הקורבן.

גְוַואנְג־צ׳וּאַן.

בנו של המלך ג׳ינְג מג׳וֹנְג־שָׁאן.

3. בשנה הרביעית, בחודש הרביעי, ביום ג׳יה־וו: השנה הראשונה למרקיז לִיוֹ פּוֹ.

6

4. בשנה החמישית בוטלה נחלת המרקיז פּוֹ בשל זהב יין־הקורבן.

צ׳יין־ג׳וֹנְג.

בנו של המלך שְׁיֵין מחֶה־ג׳יין.

3. בשנה הרביעית, בחודש הרביעי, ביום ג׳יה־וו: השנה הראשונה למרקיז לִיוֹ יָאוֹ.

1. בשנה השנייה הורשע המרקיז יין משום שלא שלח איש להגיש את בקשת הסתיו, והנחלה בוטלה.

פִּי־יָאנְג.

בנו של המלך שָׁיָאוֹ מצ׳י.

3. בשנה הרביעית, בחודש הרביעי, ביום יי־מאו: השנה הראשונה למרקיז ג׳ינְג, לִיוֹ יֵן.

6

4. 2. בשנה החמישית: השנה הראשונה למרקיז הנוכחי יוּ.

6

4

דִינְג.

בנו של המלך שָׁיָאוֹ מצ׳י.

3. בשנה הרביעית, בחודש הרביעי, ביום יי־מאו: השנה הראשונה למרקיז ג׳ינְג, לִיוֹ יֶוֶה.

6

3. 3. בשנה הרביעית: השנה הראשונה למרקיז הנוכחי דֶה.

6

4

דַאוֹ.

בנו של המלך שָׁיָאוֹ מצ׳י.

3. בשנה הרביעית, בחודש הרביעי, ביום יי־מאו: השנה הראשונה למרקיז יי, לִיוֹ דִינְג.

6

2. 4. בשנה השלישית: השנה הראשונה למרקיז הנוכחי דוּ־יָאנְג.

6

4

שָׁאן.

בנו של המלך שְׁיָאוֹ מצ׳י.

3. בשנה הרביעית, בחודש הרביעי, ביום יי־מאו: השנה הראשונה למרקיז לִיוֹ גְוֹו.

6

6

6

4

פָּאן־אָן.

בנו של המלך שְׁיָאוֹ מצ׳י.

3. בשנה הרביעית, בחודש הרביעי, ביום יי־מאו: השנה הראשונה למרקיז לִיוֹ גִ׳וֹנְג.

6

6

6

3. 1. בשנה הרביעית: השנה הראשונה למרקיז הנוכחי שׁוֹאוּ.

לִיוֹ.

בנו של המלך שְׁיָאוֹ מצ׳י.

3. בשנה הרביעית, בחודש הרביעי, ביום יי־מאו: השנה הראשונה למרקיז קָאנְג, לִיוֹ יָאנְג.

6

3. 3. בשנה הרביעית: השנה הראשונה למרקיז בָּה־שִׁה.

4. 2. בשנה החמישית: השנה הראשונה למרקיז הנוכחי דְזֶה־וֵיי.

4

יוּן.

בנו של המלך שְׁיָאוֹ מצ׳י.

3. בשנה הרביעית, בחודש הרביעי, ביום יי־מאו: השנה הראשונה למרקיז יי, לִיוֹ שִׁין.

6

5. 1. בשנה השישית: השנה הראשונה למרקיז הנוכחי סְווֵי־פָּה.

6

4

מוּ־פִּינְג.

בנו של המלך שְׁיָאוֹ מצ׳י.

3. בשנה הרביעית, בחודש הרביעי, ביום יי־מאו: השנה הראשונה למרקיז גוֹנְג, לִיוֹ שִׁיֵה.

4. 2. בשנה השלישית: השנה הראשונה למרקיז הנוכחי נוּ.

6

6

4

צָ׳אי.

בנו של המלך שְׁיָאוֹ מצ׳י.

3. בשנה הרביעית, בחודש הרביעי, ביום יי־מאו: השנה הראשונה למרקיז יֶוֶאן, לְיוֹ דָאי.

6

6

6

4

בָּאי־יָאנְג.

בנו של המלך ג׳ינְג־סוּ מג׳או.

2. בשנה החמישית, בחודש האחד־עשר, ביום שין־יוֹאוּ: השנה הראשונה למרקיז לְיוֹ ג׳וֹנְג־גוּ.

6

6

6

4

הָאוֹ.

בנו של המלך ג׳ינְג־סוּ מג׳או.

2. בשנה החמישית, בחודש האחד־עשר, ביום שין־יוֹאוּ: השנה הראשונה למרקיז לִיוֹ יֵן־נְיֶין.

6

4. בשנה החמישית בוטלה נחלת המרקיז יֵן־נְיֶין בשל זהב יין־הקורבן.

סָאנְג־צ׳יוּ.

בנו של המלך ג׳ינְג מג׳וֹנְג־שָׁאן.

2. בשנה החמישית, בחודש האחד־עשר, ביום שין־יוֹאוּ: השנה הראשונה למרקיז ג׳יֶה, לִיוֹ יָאנְג.

6

3. 3. בשנה הרביעית: השנה הראשונה למרקיז הנוכחי דֶה.

6

4

נָאוֹ־צ׳יוּ.

בנו של המלך ג׳ינְג מג׳וֹנְג־שָׁאן.

2. בשנה החמישית, בחודש השלישי, ביום גוויי־יוֹאוּ: השנה הראשונה למרקיז אָי, לִיוֹ פּוֹ־חוּ.

6

בשנה הראשונה מת המרקיז פּוֹ־חוּ בלי יורש והנחלה בוטלה.

לִיוֹ־שְׁיוּ.

בנו של המלך ג׳ינְג מגוֹנְג־שָׁאן.

2. בשנה החמישית, בחודש השלישי, ביום גוויי־יוֹאוּ: השנה הראשונה למרקיז יי, לִיוֹ נָאי.

2. 4. בשנה השלישית: השנה הראשונה למרקיז סוּ.

4. בשנה החמישית בוטלה נחלת המרקיז סוּ בשל זהב יין־הקורבן.

רוֹנְג־צ׳יוּ.

בנו של המלך ג׳ינְג מגוֹנְג־שָׁאן.

2. בשנה החמישית, בחודש השלישי, ביום גוויי־יוֹאוּ: השנה הראשונה למרקיז לִיוֹ רָאנְג.

6

4. בשנה החמישית בוטלה נחלת המרקיז רָאנְג בשל זהב יין־הקורבן.

פָּאן־יוּ.

בנו של המלך ג׳ינְג מגוֹנְג־שָׁאן.

2. בשנה החמישית, בחודש השלישי, ביום גוויי־יוֹאוּ: השנה הראשונה למרקיז ג׳יֶה, לִיוֹ טְיָאוֹ.

6

6

6

4

צִ׳־צִ׳נְג.

בנו של המלך ג׳ינְג מג׳וֹנְג־שָׁאן.

2. בשנה החמישית, בחודש השני, ביום גוויי־יוֹאוּ: השנה הראשונה למרקיז לִיוֹ וַאן־סְווֵי.

6

4. בשנה החמישית בוטלה נחלת המרקיז וַאן־סְווֵי בשל זהב יין־הקורבן.

אַן־גְוֹוֹ.

בנו של המלך ג׳ינְג מג׳וֹנְג־שָׁאן.

2. בשנה החמישית, בחודש השלישי, ביום גוויי־יוֹאוּ: השנה הראשונה למרקיז לִיוֹ בוֹ.

6

6

6

4

אָן־שְׂיִין.

בנו של המלך ג׳ינְג מג׳וּנְג־שָׁאן.

2. בשנה החמישית, בחודש השלישי, ביום גוויי־יוֹאוּ: השנה הראשונה למרקיז לִיוֹ יִינְג.

6

4. בשנה החמישית בוטלה נחלת המרקיז יִינְג בשל זהב יין־הקורבן.

אָן־יָאוֹ.

בנו של המלך ג׳ינְג מג׳וּנְג־שָׁאן.

2. בשנה החמישית, בחודש השלישי, ביום גוויי־יוֹאוּ: השנה הראשונה למרקיז לִיוֹ חְווֵי.

6

4. בשנה החמישית בוטלה נחלת המרקיז חְווֵי בשל זהב יין־הקורבן.

פוּ־יִי.

בנו של המלך דִינְג מצ׳אנְג־שָׁה.

2. בשנה החמישית, בחודש השלישי, ביום גוויי־יוֹאוּ: השנה הראשונה למרקיז ג׳ינְג, לִיוֹ יִי.

6

4. 6. בשנה החמישית: השנה הראשונה למרקיז הנוכחי יוּ.

6

4

צ׳וֹנְג־לִינְג.

בנו של המלך דִינְג מצ׳אנְג־שָׁה.

2. בשנה החמישית, בחודש השישי, ביום רן־דְזֶה: השנה הראשונה למרקיז לִיוֹ מָאי.

6

6

6

4

דוּ־לְיָאנְג.

בנו של המלך דִינְג מצ׳אנְג־שָׁה.

2. בשנה החמישית, בחודש השישי, ביום רן־דְזֶה: השנה הראשונה למרקיז ג׳ינְג, לִיוֹ סְווֵי.

6

6. בשנה הראשונה: השנה הראשונה למרקיז הנוכחי שִׁי.

6

4

טָאוֹ־יָאנְג.

בנו של המלך דִינְג מצ׳אנְג־שָׁה.

2. בשנה החמישית, בחודש השישי, ביום רן־דְזֶה: השנה הראשונה למרקיז ג׳ינְג, לִיוֹ גוֹאוּ־ג׳ה.

5. בשנה השישית מת המרקיז גוֹאוּ־ג׳ה בלי יורש והנחלה בוטלה.

צ׳וּאַן־לִינְג.

בנו של המלך דִינְג מצ׳אנְג־שָׁה.

2. בשנה החמישית, בחודש השישי, ביום רן־דְזֶה: השנה הראשונה למרקיז ג׳יֶה, לִיוֹ שְׁיֶין.

6

6

6

4

ג׳וֹנְג־יִי.

בנו של צָה, מלך חֶנְג־שָׁאן.

1. בשנה השישית, בחודש הרביעי, ביום דינג־צ׳וֹאוּ: השנה הראשונה למרקיז לִיוֹ גְוָואנְג־ג׳ה.

6

4. בשנה החמישית בוטלה נחלת המרקיז גְוָואנְג־ג׳ה בשל זהב יין־הקורבן.

מָאי.

בנו של המלך צ׳ינְג מצ׳נְג־יָאנְג.

6. בשנה הראשונה, בחודש הרביעי, ביום וּ־יין: השנה הראשונה למרקיז לִיוֹ צ׳אנְג.

4. בשנה החמישית בוטלה נחלת המרקיז צ׳אנְג בשל זהב יין־הקורבן.

ג׳וּ־חֶה.

בנו של המלך צ׳ינְג מצ׳נְג־יָאנְג.

6. בשנה הראשונה, בחודש הרביעי, ביום וּ־יין: השנה הראשונה למרקיז לִיוֹ פָּה.

4. בשנה החמישית בוטלה נחלת המרקיז פָּה בשל זהב יין־הקורבן.

צ׳אנג.

בנו של המלך צ׳ינְג מצ׳נְג־יָאנְג.

6. בשנה הראשונה, בחודש הרביעי, ביום וּ־יין: השנה הראשונה למרקיז לִיוֹ צָ׳ה.

4. בשנה החמישית בוטלה נחלת המרקיז צָ׳ה בשל זהב יין־הקורבן.

קְוָאי.

בנו של המלך צ׳ינְג מצ׳נְג־יָאנְג.

6. בשנה הראשונה, בחודש הרביעי, ביום וּ־יין: השנה הראשונה למרקיז לִיוֹ פָאנְג.

4. בשנה החמישית בוטלה נחלת המרקיז פָאנְג בשל זהב יין־הקורבן.

יוּ־יין.

בנו של המלך צ׳ינְג מצ׳נְג־יָאנְג.

6. בשנה הראשונה, בחודש הרביעי, ביום וּ־יין: השנה הראשונה למרקיז קָאנְג, לִיוֹ דְזֶה.

6

שֶׁה־לוּאוֹ.

בנו של המלך צ׳ינְג מצ׳נְג־יָאנְג.

6. בשנה הראשונה, בחודש הרביעי, ביום וּ־יין: השנה הראשונה למרקיז לִיוֹ ג׳ינְג.

6

6

4

פּוּ־חְווַיִ.

בנו של המלך צ׳ינְג מצ׳נְג־יָאנְג.

6. בשנה הראשונה, בחודש הרביעי, ביום וּ־יין: השנה הראשונה למרקיז לְיוּ קוּן־וּו.

6

6

4

ג׳יָאוֹ.

בנו של המלך צ׳ינְג מצ׳נְג־יָאנְג.

6. בשנה הראשונה, בחודש הרביעי, ביום וּ־יין: השנה הראשונה למרקיז לְיוּ בָּה.

6

6

4

לָה.

בנו של המלך צ׳ינְג מצ׳נְג־יָאנְג.

6. בשנה הראשונה, בחודש הרביעי, ביום וּ־יין: השנה הראשונה למרקיז לְיוּ רָאנְג.

6

6

4

פוּ־צ׳נְג.

בנו של המלך צ׳ינְג מצ׳נְג־יָאנְג.

6. בשנה הראשונה, בחודש הרביעי, ביום וּ־יין: השנה הראשונה למרקיז לְיוּ גְוואנְג.

4. בשנה החמישית בוטלה נחלת המרקיז גְוואנְג בשל זהב יין־הקורבן.

יוֹנְג.

בנו של המלך צ׳ינְג מצ׳נְג־יָאנְג.

6. בשנה הראשונה, בחודש הרביעי, ביום וּ־יין: השנה הראשונה למרקיז לְיוּ טָאן.

6

6

4

ג׳אי.

בנו של המלך צ׳ינג מצ׳נג־יאנג.

6. בשנה הראשונה, בחודש הרביעי, ביום וּ־יין: השנה הראשונה למרקיז לִיוֹ שׁוֹאוּ.

4. בשנה החמישית בוטלה נחלת המרקיז שׁוֹאוּ בשל זהב יין־הקורבן.

ג׳אן.

בנו של המלך צ׳ינג מצ׳נג־יאנג.

6. בשנה הראשונה, בחודש הרביעי, ביום וּ־יין: השנה הראשונה למרקיז לִיוֹ יִינג.

4. בשנה החמישית בוטלה נחלת המרקיז יִינג בשל זהב יין־הקורבן.

פנג.

בנו של המלך צ׳ינג מצ׳נג־יאנג.

6. בשנה הראשונה, בחודש הרביעי, ביום וּ־יין: השנה הראשונה למרקיז לִיוֹ יֶן.

4. בשנה החמישית בוטלה נחלת המרקיז יֶן בשל זהב יין־הקורבן.

חוּ.

בנו של המלך צ׳ינְג מצ׳נְג־יָאנְג.

6. בשנה הראשונה, בחודש הרביעי, ביום וּ־יין: השנה הראשונה למרקיז לִיוֹ שִׁי.

6

6

4

שׁוּ־שׁוּוֵי.

בנו של המלך צ׳ינְג מצ׳נְג־יָאנְג.

6. בשנה הראשונה, בחודש הרביעי, ביום וּ־יין: השנה הראשונה למרקיז לִיוֹ יוּ.

6

6

4

דוֹנְג־חְוָאי.

בנו של המלך צ׳ינְג מצ׳נְג־יָאנְג.

6. בשנה הראשונה, בחודש הרביעי, ביום וּ־יין: השנה הראשונה למרקיז לִיוֹ לֵיי.

4. בשנה החמישית בוטלה נחלת המרקיז לֵיי בשל זהב יין־הקורבן.

שׁוּן.

בנו של המלך צ׳ינְג מצ׳נְג־יָאנְג.

6. בשנה הראשונה, בחודש הרביעי, ביום וּ־יין: השנה הראשונה למרקיז לִיוּ מָאי.

4. בשנה החמישית בוטלה נחלת המרקיז מָאי בשל זהב יין־הקורבן.

ג׳וּאַן.

בנו של המלך צ׳ינְג מצ׳נְג־יָאנְג.

6. בשנה הראשונה, בחודש הרביעי, ביום וּ־יין: השנה הראשונה למרקיז לִיוּ בּוּ־יִי.

4. בשנה החמישית בוטלה נחלת בּוּ־יִי בשל זהב יין־הקורבן.

לוּ.

בנו של המלך ג׳ינְג מִדְזֶה־צ׳וּאַן.

6. בשנה הראשונה, בחודש הרביעי, ביום וּ־יין: השנה הראשונה למרקיז לִיוּ חֶה.

6

6

4

גְוואַנְג־רָאוֹ.

בנו של המלך ג׳ינְג מדְזֶה־צ׳וּאַן.

6. בשנה הראשונה, בחודש העשירי, ביום שין־מאו: השנה הראשונה למרקיז קָאנְג, לִיוֹ גְוו.

6

6

4

פינג.

בנו של המלך ג׳ינְג מדְזֶה־צ׳וּאַן.

6. בשנה הראשונה, בחודש העשירי, ביום שין־מאו: השנה הראשונה למרקיז לִיוֹ צ׳נְג.

6

6

4

יו־לוּ.

בנו של המלך ג׳ינְג מדְזֶה־צ׳וּאַן.

6. בשנה הראשונה, בחודש העשירי, ביום שין־מאו: השנה הראשונה למרקיז לִיוֹ בּוּ־הָאי.

6

6

4

נָאן־ג׳ינְג.

בנו של המלך מוּ מגְוָואנְג־צ׳וּאַן.

6. בשנה הראשונה, בחודש העשירי, ביום יי־יוֹאוּ: השנה הראשונה למרקיז לִיוֹ יְוֶאן.

6

6

4

שְׁיָאנְג־לִינְג.

בנו של המלך מוּ מגְוָואנְג־צ׳וּאַן.

6. בשנה הראשונה, בחודש העשירי, ביום יי־יוֹאוּ: השנה הראשונה למרקיז לִיוֹ שֶׁנְג.

6

6

4

ג׳אוֹ־יוּ.

בנו של המלך קָאנְג מג׳יָאוֹ־דוֹנְג.

3. בשנה הראשונה, בחודש החמישי, ביום בינג־וו: השנה הראשונה למרקיז לְיוֹ ג׳יין. 3. בשנה הרביעית: השנה הראשונה למרקיז הנוכחי צ׳וּ.

6

4

וֵיי־צ׳י.

בנו של המלך קָאנְג מג׳יָאוֹ־דוֹנְג.

6. בשנה הראשונה, בחודש החמישי, ביום בינג־וו: השנה הראשונה למרקיז צ׳אנְג, לְיוֹ צ׳אנְג.

6

4

ג׳וּ־דזה.

בנו של המלך קָאנְג מג׳יָאוֹ־דוֹנְג.

4. בשנה הראשונה, בחודש החמישי, ביום בינג־וו: השנה הראשונה למרקיז לִיוֹ יֶן. בשנה החמישית בוטלה נחלת יֶן משום שהשליך את חותמו וסרטו ויצא מן המדינה, ובכך פגע בכבוד הקיסר.

הטבלה השנתית של המצביאים, ראשי הממשלה והשרים הנודעים מאז עליית האן

ציון השנים

רישום המאורעות הגדולים

משרת ראש הממשלה

משרות המצביאים

משרת הצנזור הראשי

השנה הראשונה לקיסר גאו

באביב נעשה דוכס פיי למלך האן ויצא לנאן־ג׳נג. בסתיו שב והכניע את יונג.

1. ראש הממשלה שיאו חה שמר על חאן־ג׳ונג.

הצנזור הראשי ג׳ואו קה שמר על יינג־יאנג.

2

באביב הכניע את ממלכות סאי, ג׳אי, ויי, חנאן, האן ויין. בקיץ תקף את שיאנג ג׳י והגיע לפנג־צ׳נג. מינה יורש עצר, ושב להתבצר ביינג־יאנג.

2. שמר על ג׳ונג־גוואן.

1. המפקד העליון לוּ וָאן, מרקיז צ׳אנג־אן.

3

ויי באו מרד. האן שין נשלח בנפרד להכניע את ויי ולתקוף את ג׳או. צ׳ו צרה על צבאנו ביינג־יאנג.

3

2

4

האן שין נשלח בנפרד להכניע את צ׳י ואת ין. האב הנעלה חזר מצ׳ו, ועם צ׳ו נקבע הגבול בתעלת חונג.

4

3. ג׳ואו קה שמר על יינג־יאנג ונהרג.

הצנזור הראשי ג׳ואו צ׳אנג, מרקיז פן־יין.

5

בחורף הביס את צ׳ו בנאי־שיה והרג את שיאנג ג׳י. באביב עלה המלך על כס הקיסר בדינג־טאו, ונכנס לקבוע את בירתו בג׳ונג־גוואן.

5. משרת המפקד העליון בוטלה.

4. בחודש התשיעי הנוסף נעשה ואן למלך ין.

6

האב הנעלה רומם למעמד הקיסר העליון. ליו ג׳ונג נעשה מלך דאי. הוקם השוק הגדול. שמה של שיאן־יאנג שונה לצ׳אנג־אן.

6. הוכתר למרקיז דָזָאן. ג׳אנג צאנג נעשה ראש החשבונות.

7

ארמון צ׳אנג־לה הושלם, והחצר עברה מלִי־יאנג לצ׳אנג־אן. נערכה מלחמה בשִׁיונגנו; השִׁיונגנו כיתרו את צבאנו בפינג־צ׳נג.

7

8

הביס את המורד האן שין השבוי ליד ג׳או־צ׳נג. גוואן גאו קשר קשר; הדבר נתגלה בשנה שלאחר מכן והוא הוצא להורג. השִׁיונגנו תקפו את מלך דאי; המלך נטש את ממלכתו ונמלט, הודח ונעשה מרקיז חה־יאנג.

8

9

ארמון וויי־יאנג הושלם. במשתה באולם הקדמי הושב הקיסר העליון על מושב מרכבתו; הקיסר הגיש לו גביע ירקן ובירך אותו לאריכות ימים ואמר: ״בראשית נהגת לומר שאיני מוכשר כאחי ג׳ונג; עתה, הישגיו של מי מאיתנו רבים יותר?״ הקיסר העליון צחק, וכל הנוכחים באולם קראו ״רבבת שנים!״ משפחות טיין מצ׳י ומשפחות ג׳או, צ׳ו וג׳ינג מצ׳ו הועברו לג׳ונג־גוואן.

9. קודם למשרת ראש־המדינה.

הצנזור הראשי צ׳אנג נעשה ראש ממשלת ג׳או.

10

הקיסר העליון מת. צ׳ן שי מרד בחבל דאי.

10

הצנזור הראשי ג׳או יאו, מרקיז ג׳יאנג־יי.

11

חאן־שין, מרקיז חואי־יין, ופנג יואה הוצאו להורג. צ׳ינג בו מרד.

11

ג׳ואו בו נעשה מפקד עליון ותקף את דאי. לאחר מכן בוטלה המשרה.

12

בחורף תקף את בו. בדרכו חזרה עבר בפיי. בקיץ מת הקיסר ונקבר בצ׳אנג־לינג.

12

השנה הראשונה לקיסר שיאו־חווי

ז׳ו־יי, המלך הנסתר של ג׳או, מת. החלו לבנות את החלק הצפון־מערבי של חומת צ׳אנג־אן. תואר ראשי הממשלה של הנסיכים קוצר ל׳ראש ממשלה׳.

13

2

המלך יואן של צ׳ו והמלך דאו־חווי של צ׳י באו לחצר. ביום שין־ויי בחודש השביעי מת חה.

14. ביום גווי־סה בחודש השביעי נעשה צאו צאן, מרקיז פינג־יאנג וראש ממשלת צ׳י, לראש־המדינה.

3

החלה בניית חומת צ׳אנג־אן. בני די של ג׳יין שבשו מרד, והוא הותקף.

2

4

ביום ג׳יה־דזה בחודש השלישי ניתנה חנינה, ואיש לא הוחזר לעבודות כפייה.

3

5

מקדש לגאו־דזו הוקם בעיר פיי, והוצבו בו מאה ועשרים נערים מזמרים. ביום יי־צ׳ו בחודש השמיני מת צאן.

4

6

בחודש השביעי מת המלך דאו־חווי של צ׳י. הוקמו המחסן הגדול והשוק המערבי.

1. ביום ג׳י־סה בחודש העשירי נעשה ואנג לינג, מרקיז אן־גוו, לראש הממשלה הימני; צ׳ן פינג, מרקיז צ׳ו־ני, נעשה לראש הממשלה השמאלי.

יאו הורשע.

ז׳ן אָאו, מרקיז גוואנג־אה, נעשה צנזור ראשי.

7

הקיסר מת. השרים הבכירים נקטו את עצתו של ג׳אנג פי־צ׳יאנג; כוחו של בית לוּ גבר ולוּ טאי נעשה מלך לוּ. הוקם הקיסר הצעיר. ביום שין־סה בחודש התשיעי נקבר הקיסר באן־לינג.

2

השנה הראשונה לקיסרית גאו

בניו של שיאו־חווי הומלכו. נוסדו דרגות הכבוד ׳כיבוד הורים ואחים׳ ו׳עובד האדמה החרוץ׳.

3. ביום ג׳יה־דזה בחודש האחד־עשר הועבר פינג למשרת ראש הממשלה הימני; שן יי־ג׳י, מרקיז פי־יאנג, נעשה לראש הממשלה השמאלי.

2

בחודש השנים־עשר מת טאי מלך לוּ, ובנו ג׳יה ירש אותו כמלך לוּ. הונהגו מטבעות בני שמונה ג׳וּ.

4. פינג. 2. יי־ג׳י.

צאו ג׳וּ, מרקיז פינג־יאנג, נעשה צנזור ראשי.

3

.3 .5

4

הקיסר הצעיר הודח, ובמקומו הומלך חונג, מלך צ׳אנג־שאן.

.6 .4 משרת המפקד העליון הוקמה מחדש.

1. ג׳ואו בו, מרקיז ג׳יאנג, נעשה מפקד עליון.

5

בחודש השמיני מת מלך חואי־יאנג; אחיו הצעיר וּ, מרקיז חוּ־גוואן, נעשה מלך חואי־יאנג. נקבע שחיילי הגבול יוחלפו מדי שנה.

.5 .7

2

6

לוּ צאן נעשה מלך לוּ. ביום דינג־יו בחודש הרביעי ניתנה חנינה לכל שמתחת לשמים. חשכה ירדה בצהרי היום.

.6 .8

3

7

יוּ, מלך ג׳או, מת; לוּ לוּ נעשה מלך ג׳או. מלך ליאנג הועבר לג׳או והתאבד.

.7 .9

4

8

בחודש השביעי מתה הקיסרית האלמנה גאו. בחודש התשיעי הושמדו בני לוּ. בחודש התשיעי הנוסף הגיע מלך דאי ועלה על כס הקיסר. באותו חודש הודח יי־ג׳י ממשרת ראש הממשלה.

10. ביום שין־סה בחודש השביעי נעשה מורהו הגדול של הקיסר; ביום ז׳ן־שו בחודש התשיעי שב ונעשה ראש ממשלה. 8.

5. דזאו, מרקיז לונג־לוּ, נעשה מצביא ותקף את נאן־יואה.

הצנזור הראשי צאנג.

השנה הראשונה לקיסר שיאו־ון

בוטלו החוקים שהענישו את משפחתו של נאשם ושעָרבו זה בחטאו של זה. מונה יורש עצר. דרגות אצולה הוענקו לעם.

11. ביום שין־סה בחודש האחד־עשר הועבר פינג למשרת ראש הממשלה השמאלי; המפקד העליון ג׳ואו בו, מרקיז ג׳יאנג, נעשה לראש הממשלה הימני.

6. בו נעשה ראש ממשלה; גוואן יינג, מרקיז יינג־יין, נעשה מפקד עליון.

2

חוק השמצת הקיסר בוטל. בני הקיסר: וו נעשה מלך דאי, צאן מלך טאי־יואן, ויי מלך ליאנג. בחודש העשירי מת ראש הממשלה פינג.

1. ביום יי־חאי בחודש האחד־עשר שב בו, מרקיז ג׳יאנג, ונעשה ראש ממשלה.

1

3

וו מלך דאי הועבר לחואי־יאנג. הקיסר ביקר בטאי־יואן. מלך ג׳י־ביי מרד. השיונגנו פלשו בהמון לשאנג־ג׳וּן. כל השטח נמסר לטאי־יואן, ושמה שונה לדאי. ביום ז׳ן־דזה בחודש האחד־עשר הודח בו ממשרת ראש הממשלה ויצא לנחלתו.

1. ביום יי־חאי בחודש השנים־עשר נעשה המפקד העליון גוואן יינג, מרקיז יינג־יין, לראש ממשלה. משרת המפקד העליון בוטלה.

2. צ׳ן וו, מרקיז ג׳י־פו, נעשה מצביא גדול ותקף את ג׳י־ביי. לו צ׳ינג, מרקיז צ׳אנג; לו בא־שה, מרקיז גונג; ג׳ה, מרקיז נינג; וג׳יאנג יה, מרקיז שן־דזה, נעשו כולם מצביאים הכפופים לחה, מרקיז וו־צ׳י, והציבו את כוחותיהם ביינג־יאנג.

4

ביום ג׳י־סה בחודש השנים־עשר מת יינג.

1. ביום ג׳יה־וו בחודש הראשון נעשה הצנזור הראשי ג׳אנג צאנג, מרקיז בֵּיי־פינג, לראש ממשלה.

ג׳אנג יָוֶה, מרקיז אן־צ׳יו, נעשה מצביא, יצא מדאי ותקף את ההו.

שן־טו ג׳יה, מרקיז ג׳ונג־גוואן, נעשה צנזור ראשי.

5

בוטל חוק המטבע, והעם הורשה לטבוע מטבעות.

6

מלך חואי־נאן הודח והוגלה ליין־דאו; בדרכו מת ביונג.

3

7

ביום בינג־דזה בחודש הרביעי הוקמה לראשונה נאן־לינג.

4

8

מפקד האורוות טנג גונג, מרקיז ז׳ו־יין, מת.

5

9

הפעמון באולם החם צלצל מאליו. נפת ג׳ה־יאנג יועדה לבניית בא־לינג.

6

הצנזור הראשי ג׳ינג.

10

כל מלכי הנסיכים הגיעו לצ׳אנג־אן.

7

11

הקיסר ביקר בדאי. האדמה רעדה.

8

12

הנהר פרץ את סוללת ג׳ין בנציבות דונג. מלך חואי־יאנג הועבר להיות מלך ליאנג.

9

13

עונשי הטלת המום, חוקי מס האדמה והיבול, ותקנות חיילי הגבול בוטלו.

10

14

השׂיונגנו פלשו בהמון דרך מעבר שיאו; כוחות גויסו לתקוף אותם ולהתמקם סביב צ׳אנג־אן.

11

דונג צ׳ה, מרקיז צ׳נג; לואן בו, שר הבירה; לוּ צ׳ינג, מרקיז צ׳אנג; דזאו, מרקיז לונג־לו; וג׳ה, מרקיז נינג, נעשו כולם מצביאים; ג׳אנג שיאנג־ז׳ו, מרקיז דונג־יאנג, נעשה מצביא גדול. כולם תקפו את השׂיונגנו. ג׳ואו שה, המפקד המרכזי, וג׳אנג וו, ראש משמר הארמון, נעשו מצביאים והחנו סביב צ׳אנג־אן.

15

דרקון צהוב נראה בצ׳נג־ג׳י. הקיסר הקריב לראשונה בפרברי יונג לחמשת הקיסרים.

12

16

הקיסר הקריב לראשונה בפרברי ויי־יאנג לחמשת הקיסרים.

13

השנה הראשונה של התקופה המאוחרת

שין־יואן פינג התחזה למומחה לאומנויות הנסתר. התרמית התגלתה והוא הוצא להורג.

14

2

נכרת שלום נישואין עם השיונגנו. האדמה רעדה. ביום וו־צ׳ן בחודש השמיני הודח צאנג ממשרת ראש הממשלה.

15. ביום גנג־וו בחודש השמיני נעשה הצנזור הראשי שן־טו ג׳יה לראש ממשלה והוכתר למרקיז גו־אן.

הצנזור הראשי צ׳ינג.

3

הוקמה העיר גו־קואו.

2

4

3

5

הקיסר ביקר ביונג.

4

6

שלושים אלף אנשי שיונגנו פלשו לשאנג־ג׳וֹן ועשרים אלף ליונְג׳ונג.

5

לינג מֶיְן, יועץ החצר, נעשה מצביא מרכבות ופרשים והציב את צבאו בפיי־חו; סוּ יי, לשעבר ראש ממשלת צ׳ו, נעשה מצביא והציב את צבאו בגוּ־ג׳וּ; המצביא ג׳אנג וּ חנה בבֵּיי־די; ג׳ואו יא־פו, מושל חה־נֵיי, נעשה מצביא וחנה בשִׁי־ליו; ליו לי, שר בית הקיסר, חנה בבא־שאנג; שוּ לי, מרקיז ג׳וּ־דזה, חנה בג׳י־מן. כל זאת כהיערכות נגד ההוּ. כעבור חודשים אחדים נסוגו ההוּ, וגם הצבאות פוזרו.

7

ביום ג׳י־חאי בחודש השישי מת הקיסר שיאו־ון. ביום דינג־ויי הוכתר יורש העצר. העם יצא להתאבל שלושה ימים, והקיסר נקבר בבא־לינג.

6

המפקד המרכזי יא־פו נעשה מצביא המרכבות והפרשים; ג׳אנג וּ, ראש משמר הארמון, נעשה מצביא עבודות הקבורה; חאן, מנהל המדינות הכפופות, נעשה מצביא החיל המוצב. ז׳ונג־נוּ, מנהל משק הבית, נעשה מצביא המרכבות והפרשים ושירת את הקיסרית האלמנה.

השנה הראשונה לקיסר שיאו־ג׳ינג

הוקם מקדש לקיסר שיאו־ון; בנציבויות ובממלכות הוא היה למקדש האב הגדול.

7. משרת הסה־טו הוקמה.

2

בני הקיסר הומלכו: דה למלך חה־ג׳יין, אֶה למלך לין־ג׳יאנג, יו למלך חואי־יאנג, פיי למלך ז׳וּ־נאן, פנג־דזו למלך גוואנג־צ׳ואן, ופא למלך צ׳אנג־שה. באמצע החודש הרביעי מתה הקיסרית האלמנה שיאו־ון. ג׳יה מת.

8. טאו צ׳ינג, מרקיז קאי־פנג, נעשה ראש ממשלה.

הצנזור הראשי צ׳או צָוו.

3

שבע ממלכות וּ וצ׳ו מרדו; צבא נשלח לתקוף אותן וכולן הובסו. בני הקיסר: דואן נעשה מלך ג׳יאו־שׁי ושנג מלך ג׳ונג־שאן.

2. משרת המפקד העליון הוקמה.

ג׳ואו יא־פו, המפקד המרכזי ומרקיז טָיַאוֹ, נעשה מפקד עליון ותקף את וּ וצ׳ו; לי ג׳י, מרקיז צ׳וּ־ג׳ואו, נעשה מצביא ותקף את ג׳או; דואו יינג נעשה מצביא גדול וחנה ביינג־יאנג; לואן בו נעשה מצביא ותקף את צ׳י.

4

מונה יורש עצר.

3

2. המפקד העליון יא־פו.

הצנזור הראשי פן.

5

העיר יאנג־לינג הוקמה. ג׳אנג צאנג, ראש הממשלה ומרקיז בֵּיי־פינג, מת.

4

3

6

פנג־דזו מלך גוואנג־צ׳ואן הועבר להיות מלך ג׳או.

5

4

הצנזור הראשי צן מאי, מרקיז יאנג־לינג.

7

יורש העצר ז׳ונג הודח ונעשה מלך לין־ג׳יאנג. ביום דינג־סה בחודש הרביעי הוכתר מלך ג׳יאו־דונג ליורש העצר. צ׳ינג הודח ממשרת ראש הממשלה.

ביום יי־סה בחודש השישי נעשה המפקד העליון ג׳ואו יא־פו, מרקיז טיאו, לראש ממשלה. משרת המפקד העליון בוטלה.

5. קודם למשרת ראש הממשלה.

הצנזור הראשי שה.

השנה הראשונה של התקופה האמצעית

2

2

בני הקיסר: יואה נעשה מלך גוואנג־צ׳ואן, וג׳י מלך ג׳יאו־דונג.

3

3

בן הקיסר צ׳נג נעשה מלך צ׳ינג־חה. יא־פו הודח ממשרת ראש הממשלה.

4. הצנזור הראשי ליו שה, מרקיז טאו, נעשה ראש ממשלה.

הצנזור הראשי ואן.

4

מלך לין־ג׳יאנג זומן לחצר והתאבד. הוא נקבר בלָאן־טיין, ורבבות סנוניות נשאו עפר במקורן והניחוהו על תל קברו.

2

5

בן הקיסר שוּן נעשה מלך צ׳אנג־שאן.

3

6

וּ, המלך שיאו של ליאנג, מת. ליאנג חולקה לחמש ממלכות ובניו הומלכו עליהן: מאי למלך ליאנג, מינג למלך ג׳י־צ׳ואן, פנג־לי למלך ג׳י־דונג, דינג למלך שאן־יאנג, ובוּ־שה למלך ג׳י־יין.

4

השנה הראשונה של התקופה המאוחרת

בחודש החמישי רעדה האדמה; ביום יי־סה בחודש השביעי היה ליקוי חמה. שה הודח ממשרת ראש הממשלה.

5. ביום ז׳ן־צ׳ן בחודש השמיני נעשה הצנזור הראשי ויי ואן, מרקיז ג׳יין־לינג, לראש ממשלה.

הצנזור הראשי בוּ־יי.

2

2

ביום דינג־צ׳ו בחודש השישי מת הצנזור הראשי צן מאי.

3

ביום ג׳יה־דזה בחודש הראשון מת הקיסר שיאו־ג׳ינג. ביום בינג־דזה בחודש השני הוכתר יורש העצר.

3

השנה הראשונה לעידן ג׳יין־יואן של הקיסר שיאו־וּ

ואן הודח ממשרת ראש הממשלה.

4. דואו יינג, מרקיז ויי־צ׳י, נעשה ראש ממשלה. משרת המפקד העליון הוקמה.

טיין פן, מרקיז וּ־אן, נעשה מפקד עליון.

הצנזור הראשי די.

2

מאו־לינג הוקמה. יינג הודח ממשרת ראש הממשלה.

ביום יי־ויי בחודש השני נעשה שוּ צ׳אנג, השר הגדול ומרקיז באי־ג׳ה, לראש ממשלה. פן הודח ממשרת המפקד העליון והמשרה בוטלה.

הצנזור הראשי ג׳או ואן.

3

המלך של דונג־אוּ, ואנג מרקיז גוואנג־וּ, הנהיג יותר מארבעים אלף מאנשיו ובא להיכנע; הם יושבו בנציבות לוּ־ג׳יאנג.

2

4

3

הצנזור הראשי ג׳ואנג צ׳ינג־די.

5

הונהגו מטבעות בני שלוש פֶּן.

4

6

בחודש הראשון מרד מלך מין־יואה. הקיסרית האלמנה שיאו־ג׳ינג מתה. צ׳אנג הודח ממשרת ראש הממשלה.

5. ביום גווי־סה בחודש השישי נעשה טיין פן, מרקיז וּ־אן, לראש ממשלה.

צ׳ינג־די נעשה המורה הגדול של יורש העצר.

הצנזור הראשי האן אן־גוו.

השנה הראשונה לעידן יואן־גוואנג

2

2

הקיסר נסע לראשונה ליונג והקריב בפרברים בחמשת המזבחות.

3

בקי׳ נעשה הצנזור הראשי האן אן־גוו למצביא המגן; ויי הארמון לי גוואנג נעשה מצביא הפרשים הנועזים; מפקד האורוות גונג־סון חה נעשה מצביא המרכבות הקלות; שר קבלת האורחים ואנג חווי נעשה מצביא החיל המוצב; ויועץ החצר הבכיר לי שי נעשה מצביא הקשתים הרגלים. הם ניסו לפתות את השאן־יו למארב במאי־יי, אך התוכנית נכשלה וחווי הוצא להורג.

3

ביום בינג־דזה בחודש החמישי פרץ הנהר את סוללתו בחו־דזה.

4

4

ביום דינג־חאי בחודש השנים־עשר רעדה האדמה. פן מת.

5. שׁוּה דזה, מרקיז פינג־ג׳י, נעשה ראש ממשלה.

הצנזור הראשי או.

5

בחודש העשירי הושמדה משפחת גוואן פו, ומרקיז ויי־צ׳י הוצא להורג בשוק.

2

6

בדרכי ארצות הברברים הדרומיים הוקמו לראשונה תחנות דואר.

3

יועץ החצר הבכיר ויי צ׳ינג נעשה מצביא המרכבות והפרשים ויצא משאנג־גו; ויי הארמון לי גוואנג נעשה מצביא הפרשים הנועזים ויצא מיאן־מן; יועץ החצר הבכיר גונג־סון אָאו נעשה מצביא הפרשים ויצא מדאי; מפקד האורוות גונג־סון חה נעשה מצביא המרכבות הקלות ויצא מיוּנְג׳ונג. כולם תקפו את השׁיונגנו.

השנה הראשונה לעידן יואן־שׁוֹאוּ

הגבירה ויי הוכתרה לקיסרית.

4

מצביא המרכבות והפרשים ויי צ׳ינג יצא מיאן־מן ותקף את השׁיונגנו. ויי הארמון האן אן־גוו נעשה מצביא החיל המוצב וחנה בדאי; בשנה הבאה מת במחנה ביוּ־יאנג.

2

5

באביב יצא מצביא המרכבות והפרשים ויי צ׳ינג מיוּנְג׳ונג, הגיע לגאו־צ׳ווה וכבש את הארץ שמדרום לנהר הצהוב.

3

השיונגנו הרגו את יו, מושל דאי.

6

הצנזור הראשי חונג.

4

השיונגנו פלשו לדינג־שיאנג, דאי ושאנג־ג׳ון.

7

5

השיונגנו הרגו את ג׳ו יינג, מפקד דאי. דזה הודח ממשרת ראש הממשלה.

8. ביום יי־צ׳ו בחודש האחד־עשר נעשה הצנזור הראשי גונג־סון חונג לראש ממשלה והוכתר למרקיז פינג־ג׳ין.

באביב נעשה ויי צ׳ינג, מרקיז צ׳אנג־פינג, למצביא גדול ותקף את המלך הנבון של הימין. ויי הארמון סו ג׳יין נעשה מצביא הפשיטות וכפף לצ׳ינג. לי ג׳ו, השר הפנימי השמאלי, נעשה מצביא קשתות־המתח החזקות; מפקד האורוות חה נעשה מצביא המרכבות והפרשים; לי צאי, ראש ממשלת דאי, נעשה מצביא המרכבות הקלות; ג׳אנג דזה־גונג, מרקיז אן־טו, נעשה מצביא; ושר קבלת האורחים שי נעשה מצביא. כולם כפפו למצביא הגדול ותקפו את השיונגנו.

6

2

המצביא הגדול צ׳ינג יצא שוב מדינג־שיאנג ותקף את ההוּ. גונג־סון אָאו, מרקיז חה־צ׳י, נעשה מצביא המרכז; מפקד האורוות חה נעשה המצביא השמאלי; ראש משמר הארמון לי גוואנג נעשה המצביא האחורי. ג׳או שין, מרקיז שי, נעשה המצביא הקדמי, הובס ונכנע לשיונגנו. ויי הארמון סוּ ג׳יין נעשה המצביא הימני, הובס ונמלט בגופו. השר הפנימי השמאלי ג׳וּ נעשה מצביא קשתות־המתח החזקות. כולם היו כפופים לצ׳ינג.

השנה הראשונה לעידן יואן־שואו

באמצע החודש העשירי קשרו אן מלך חואי־נאן ודזה מלך חנג־שאן למרוד. שניהם התאבדו וממלכותיהם בוטלו.

3

הצנזור הראשי לי צאי.

2

השיונגנו פלשו ליאן־מן ולנציבות דאי. ג׳יין מלך ג׳יאנג־דו מרד. צ׳ינג, בנו של מלך ג׳יאו־דונג, הומלך על ליו־אן. חונג מת.

4. הצנזור הראשי לי צאי, מרקיז לה־אן, נעשה ראש ממשלה.

חוו צ׳וּ־בינג, מרקיז גוואן־ג׳ון, נעשה מצביא הפרשים המהירים, תקף את ההוּ והגיע להרי צ׳י־ליאן; אָאו, מרקיז חה־צ׳י, נעשה מצביא ויצא מבֵּיי־די; ג׳אנג צ׳יין, מרקיז בו־ואנג, ולי גוואנג, ראש משמר הארמון, נעשו מצביאים ויצאו מיוֹאוּ בֵּיי־פינג.

הצנזור הראשי ג׳אנג טאנג.

3

השׂיונגנו פלשו ליוֹאוּ בֵּיי־פינג ולדינג־שיאנג.

2

4

3

המצביא הגדול צ׳ינג יצא מדינג־שיאנג; ראש משמר הארמון לי גוואנג נעשה המצביא הקדמי, מפקד האורוות גונג־סון חה נעשה המצביא השמאלי, שר האצולה ג׳או יי־ג׳י נעשה המצביא הימני, וצאו שיאנג, מרקיז פינג־יאנג, נעשה המצביא האחורי. הם תקפו את השאן־יו.

5

צאי הואשם בפלישה לשולי גן הקבורה והתאבד.

4. ג׳ואנג צ׳ינג־די, סגן המורה של יורש העצר ומרקיז וּ־צ׳יאנג, נעשה ראש ממשלה.

6

ביום יי־סה בחודש הרביעי הומלכו בני הקיסר: חונג למלך צ׳י, דאן למלך ין ושוּ למלך גוואנג־לינג.

2

השנה הראשונה לעידן יואן־דינג

3

2

צ׳ינג־די נמצא אשם והתאבד.

4. ג׳או ג׳ואו, המורה הגדול של יורש העצר ומרקיז גאו־לינג, נעשה ראש ממשלה.

טאנג נמצא אשם והתאבד.

הצנזור הראשי שה צ׳ינג.

3

2

4

פינג, בנו של המלך שיאן של צ׳אנג־שאן, הומלך על ג׳ן־דינג, ושאנג הומלך על סה־שווי. באמצע החודש השישי נמצא כד תלת־רגלי יקר ערך בפן־יין שבחה־דונג.

3

5

באמצע החודש השלישי מרד ג׳יה, ראש ממשלת נאן־יואה, והרג את מלכו ואת שליחי האן. בחודש השמיני הואשם ג׳ואו בזהב מנחת היין והתאבד.

4. ביום שין־סה בחודש התשיעי נעשה הצנזור הראשי שה צ׳ינג לראש ממשלה והוכתר למרקיז מו־צ׳יו.

לוּ בו־דה, ויי הארמון, נעשה מצביא מכניע הגלים ויצא מגווי־יאנג; יאנג פּוּ, שר האצולה, נעשה מצביא הספינות המדורגות ויצא מיוּ־ג׳אנג. יחד הביסו את נאן־יואה.

6

בחודש השנים־עשר מרדה דונג־יואה.

2

האן יְוֶה, לשעבר מרקיז לונג־צ׳יאנג, נעשה מצביא חוצה הימים ויצא מקווי־ג׳י; מצביא הספינות המדורגות יאנג פּוּ יצא מיוּ־ג׳אנג; המפקד המרכזי ואנג ון־שו יצא מקווי־ג׳י. כולם הביסו את דונג־יואה.

הצנזור הראשי בּוּ שה.

השנה הראשונה ליואן־פנג.

3

הצנזור הראשי קוואן.

2

4

בסתיו יצאו מצביא הספינות המדורגות יאנג פּוּ והמצביא השמאלי שוּן ג׳ה מליאו־דונג ותקפו את צ׳או־שיין.

3

5

4

6

5

7

6

8

השנה הראשונה לעידן טאי־צ׳ו

לוח השנה שונה, והחודש הראשון נקבע לראש השנה.

9

2

ביום וו־יין בחודש הראשון מת צ׳ינג.

10. ביום דינג־מאו בחודש השלישי נעשה מפקד האורוות גונג־סון חה לראש ממשלה והוכתר למרקיז גה־יי.

3

2

הצנזור הראשי ין גוואנג.

4

3

השנה הראשונה לטיין־חאן

4

הצנזור הראשי ואנג צ׳ינג.

2

5

3

6

הצנזור הראשי דוּ ג׳ואו.

4

7

באביב יצא לי גוואנג־לי, מצביא אר־שה, משוואו־פאנג והגיע לנהר יו־וו; מצביא הפשיטות האן יֶוֶה יצא מוו־יואן; והמצביא אינְג־יו גונג־סון אָאו יצא גם הוא. כולם תקפו את השׂיונגנו.

השנה הראשונה לטאי־שה

8

2

9

3

10

הצנזור הראשי באו שנג־ג׳ה.

4

11

השנה הראשונה לג׳נג־חה

בחורף הואשם חה בכישוף ומת.

12

2

ביום ז׳ן־וּ בחודש השביעי גייס יורש העצר כוחות והרג את מצביא הפשיטות יְוֵה ואת השליח ג׳יאנג צ׳ונג.

ביום דינג־סה בחודש השלישי נעשה ליו צ׳וּ־לי, מושל נציבות ג׳וֹן, לראש ממשלה והוכתר למרקיז פנג־צ׳נג.

הצנזור הראשי שאנג־צ׳יו צ׳נג.

3

בחודש השישי נערך ראשו של ליו צ׳וּ־לי בשל פרשת הכישוף.

2

באביב יצא לי גוואנג־לי, מצביא אר־שה, משוּאוֹ־פאנג ונכנע להוּ עם צבאו. מאנג טונג, מרקיז ג׳ונג־חה, יצא מג׳יו־צ׳ואן; הצנזור הראשי שאנג־צ׳יו צ׳נג יצא מחה־שׁי. הם תקפו את השׁיונגנו.

4

ביום דינג־סה בחודש השישי נעשה טיין צ׳יין־צ׳יו, השר הגדול לקבלת הזרים, לראש ממשלה והוכתר למרקיז פוּ־מין.

השנה הראשונה לתקופת חוֹאוּ־יואן

2

2

3

ביום ג׳־סה בחודש השני נעשה חוֹ גוואנג, שר האור הזוהר, למצביא גדול ולמרקיז בו־לוֹ; מפקד הפרשים ג׳ין מי־די נעשה מצביא המרכבות והפרשים ולמרקיז דוּ; ומפקד האורוות שאנג־גוואן ג׳יה, מרקיז אן־יאנג, נעשה מצביא גדול.

השנה הראשונה לשה־יואן של שיאו־ג׳או

4. בחודש התשיעי מת מי־די.

2

5

3

6

4

7

ביום גווי־יו בחודש השלישי נעשה ואנג מאנג, ויי הארמון, למצביא השמאלי; שאנג־גוואן אן, מפקד הפרשים, נעשה מצביא המרכבות והפרשים.

5

8

6

9

השנה הראשונה ליואן־פנג

10

ביום גנג־וו בחודש התשיעי נעשה ג׳אנג אן־שה, מפקח האור הזוהר, למצביא הימני.

הצנזור הראשי ואנג שין.

2

11

3

12

ביום גנג־יין בחודש השנים־עשר נעשה פאן מינג־יו, מפקד משמר הארמון, למצביא חוצה הליאו ותקף את וּ־חואן.

4

ביום ג׳יה־שו בחודש השלישי מת צ׳יין־צ׳יו.

ביום יי־צ׳ו בחודש השלישי נעשה הצנזור הראשי ואנג שין לראש ממשלה והוכתר למרקיז פוּ־צ׳וּן.

הצנזור הראשי יאנג צ׳אנג.

5

ביום גנג־שו בחודש השנים־עשר מת שין.

2

6

ביום יי־צ׳ו בחודש האחד־עשר נעשה הצנזור הראשי יאנג צ׳אנג לראש ממשלה והוכתר למרקיז אן־פינג.

ביום גנג־יין בחודש התשיעי נעשה פאן מינג־יו, ויי הארמון ומרקיז פינג־לינג, למצביא חוצה הליאו ותקף את וּ־חואן.

השנה הראשונה ליואן־פינג

צ׳אנג מת.

ביום וּ־שו בחודש התשיעי נעשה הצנזור הראשי צאי יי לראש ממשלה והוכתר למרקיז יאנג־פינג.

ביום ג׳יה־שן בחודש הרביעי נעשה האן דזנג, שר האור הזוהר ומרקיז לונג־צ׳יאנג, למצביא הקדמי. ביום דינג־יו בחודש החמישי נעשה ג׳או צ׳ונג־גוו, מפקד נתיבי המים והגנים, למצביא האחורי; המצביא הימני ג׳אנג אן־שה נעשה מצביא המרכבות והפרשים.

הצנזור הראשי טיין גוואנג־מינג, מרקיז צ׳אנג־שווי.

השנה הראשונה לבן־שה של שיאו־שׁואן

2

2

3

ביום גנג־יין בחודש השביעי נעשה הצנזור הראשי טיין גוואנג־מינג למצביא צ׳י־ליאן; האן דזנג, מרקיז לונג־צ׳יאנג, נעשה המצביא האחורי; ג׳או צ׳ונג־גוו, מרקיז יינג־פינג, נעשה מצביא פּוּ־לֶיי; פאן מינג־יו, מצביא חוצה הליאו ומרקיז פינג־לינג, נעשה מושל יוּנְג׳ונג; טיין שוּן, מרקיז פוּ־מין, נעשה מצביא ניבי הנמר. כולם תקפו את השׂיונגנו.

3

ביום וּו־דזה בחודש השלישי מתה הקיסרית. ביום יי־צ׳ו בחודש השישי מת יי.

ביום ג׳יה־צ׳ן בחודש השישי נעשה ויי שיין, מנהל משק בית צ׳אנג־שין, לראש ממשלה והוכתר למרקיז פוּ־יאנג. טיין גוואנג־מינג וטיין שוּן שבו ממלחמתם בהוּ ושניהם התאבדו. חותם המצביא נלקח מצ׳ונג־גוו.

הצנזור הראשי ויי שיאנג.

4

ביום יי־מאו בחודש העשירי הוכתרה הקיסרית חוֹו.

2

השנה הראשונה לדי־ג׳יה

3

2

4. ביום גנג־וו בחודש השלישי מת המצביא גוואנג.

ביום דינג־מאו בחודש השני נעשה חוו יו, יועץ־פנים ומפקד משמר הארמון, למצביא הימני.

3

מונה יורש עצר. ביום ג׳יה־שן בחודש החמישי פרש שיין בשל זקנתו והוענקו לו מאה ג׳ין זהב.

ביום זין־צ׳ין בחודש השישי נעשה הצנזור הראשי ויי שיאנג לראש ממשלה והוכתר למרקיז גאו־פינג.

בחודש השביעי נעשה אן־שה למרשל גדול ולמצביא המשמר; יו נעשה מרשל גדול.

הצנזור הראשי בינג ג׳י.

4

2. ביום ז׳ן־יין בחודש השביעי בותר יו במותניו.

השנה הראשונה ליואן־קאנג

3

2

4

3

5

4

6. ביום בינג־יין בחודש השמיני מת אן־שה.

השנה הראשונה לשן־ג׳וה

הקיסר הקריב בפרברים למזבח הגדול בגאן־צ׳ואן ולאלת האדמה בפן־יין.

7

בחודש הרביעי נעשה שו ין־שו, מרקיז לה־צ׳נג, למצביא קשתות־המתח החזקות. המצביא האחורי צ׳ונג־גוו תקף את הצ׳יאנג. שין וו־שיין, מושל ג׳יו־צ׳ואן, נעשה מצביא מביס הצ׳יאנג. האן דזנג נעשה מרשל גדול ומצביא המרכבות והפרשים.

2

הקיסר הקריב בפרברים בחמשת המזבחות ביונג. כלי ירקן יקרים התגלו בדווי־יו.

8

3

בחודש השלישי מת ראש הממשלה.

ביום וּ־שו בחודש הרביעי נעשה הצנזור הראשי בינג ג׳י לראש ממשלה והוכתר למרקיז בו־יאנג.

הצנזור הראשי שיאו ואנג־ג׳ה.

4

2

השנה הראשונה לוּ־פנג

3

2

4. ביום ג׳י־צ׳ו בחודש החמישי מת דזנג.

בחודש החמישי נעשה ין־שו למרשל גדול ולמצביא המרכבות והפרשים.

הצנזור הראשי חואנג בא.

3

בחודש הראשון מת ג׳י.

ביום ז׳ן־שן בחודש השלישי נעשה הצנזור הראשי חואנג בא לראש ממשלה והוכתר למרקיז ג׳יין־צ׳נג.

הצנזור הראשי דוּ ין־ניין.

4

2

השנה הראשונה לגאן־לוּ

3. ביום דינג־ויי בחודש השלישי מת ין־שו.

2

ניחונו מי שנידונו למוות; לקשישים, לאלמנים ולאלמנות, ליתומים ולעירים הוענק משי, ולנשים הוענקו שוורים ויין.

4

הצנזור הראשי יוּ דינג־גוו.

3

ביום ג׳י־צ׳ו בחודש השלישי מת בא.

ביום דינג־סה בחודש השביעי נעשה הצנזור הראשי יוּ דינג־גוו לראש ממשלה והוכתר למרקיז שֵׁי־פינג.

צ׳ן ואן־ניין, מפקד האורוות, נעשה צנזור ראשי.

4

2

השנה הראשונה לחואנג־לונג

3

שה דזה־צ׳אנג, מרקיז לה־לינג, נעשה מרשל גדול ומצביא המרכבות והפרשים. שיאו ואנג־ג׳ה, המורה הגדול של יורש העצר, נעשה המצביא הקדמי.

השנה הראשונה לצ׳ו־יואן של שיאו־יואן

4

2

5

3

6

בחודש השנים־עשר נעשה פנג פנג־שה, מפקד משמר הבירה, למצביא הימני.

4

7

5

8

ביום דינג־סה בחודש השני נעשה שו ג׳יה, מרקיז פינג־אן, למצביא השמאלי.

גונג יוּ, מנהל משק הבית המשני, נעשה צנזור ראשי. ביום דינג־ויי בחודש השנים־עשר נעשה שׂוֶה גוואנג־דה, מנהל משק בית צ׳אנג־שין, לצנזור ראשי.

השנה הראשונה ליונג־גוואנג

ביום וו־יין בחודש העשירי הודח דינג־גוו.

9. בחודש השביעי הודח דזה־צ׳אנג ופרש לביתו.

בחודש התשיעי נעשה ואנג ג׳יה, ויי הארמון ומרקיז פינג־צ׳אנג, למרשל גדול ולמצביא המרכבות והפרשים. בחודש השני הודח גוואנג־דה.

בחודש השביעי נעשה ויי שׂואן־צ׳נג, המורה הגדול של יורש העצר, לצנזור ראשי.

2

ביום ז׳ן־שו, ראש החודש השלישי, היה ליקוי חמה.

ביום דינג־יו בחודש השני נעשה הצנזור הראשי ויי שׂואן־צ׳נג לראש ממשלה והוכתר למרקיז פוּ־יאנג. הוא היה בנו של ראש הממשלה שיין.

בחודש השביעי נעשה ז׳ן צ׳יין־צ׳יו, השר הגדול, למצביא מעורר העוז ונצטווה לתקוף את הצ׳יאנג המערביים; האן דזה־ג׳וּן, מושל יוּנְג׳ונג, נעשה מצביא מקים העוצמה ונצטווה לתקוף את הצ׳יאנג. לבסוף לא יצאו.

ביום דינג־יו בחודש השני נעשה ג׳נג חונג, עוזר המטרופולין הימני, לצנזור ראשי.

3

2

המצביא הימני שוּ ג׳יה, מרקיז פינג־אן, נעשה מצביא המרכבות והפרשים; ואנג שאנג, יועץ־פנים, שר האור הזוהר ומרקיז לה־צ׳אנג, נעשה המצביא הימני; והמצביא הימני פנג פנג־שה נעשה המצביא השמאלי.

4

3

5

4

השנה הראשונה לג׳יין־ג׳או

5

2

6

חונג הודח.

קואנג חנג, מפקח האור הזוהר, נעשה צנזור ראשי.

3

ביום ג׳יה־צ׳ן בחודש השישי מת שׂואן־צ׳נג.

ביום גווי־חאי בחודש השביעי נעשה הצנזור הראשי קואנג חנג לראש ממשלה והוכתר למרקיז לה־אן.

פאן ין־שו, ויי הארמון, נעשה צנזור ראשי.

4

2

5

3

השנה הראשונה לג׳ינג־נינג

4

ביום ג׳י־ויי בחודש השישי נעשה ואנג פנג, ויי הארמון ומרקיז יאנג־פינג, למרשל גדול ולמצביא גדול. ין־שו מת.

ביום בינג־יין בחודש השלישי נעשה ג׳אנג טאן, סגן המורה של יורש העצר, לצנזור ראשי.

השנה הראשונה לג׳יין־שה של שיאו־צ׳נג

5

2

6

3

ביום דינג־צ׳ו בחודש השנים־עשר הודח חנג.

7. ביום גווי־צ׳ו בחודש השמיני נשלח מפקח האור הזוהר למסור לג׳יה צו המורה לוותר על חותמו וסרטו ולצאת ממשרתו; מאתיים ג׳ין זהב הוענקו לו.

בחודש העשירי נעשה ואנג שאנג, המצביא הימני ומרקיז לה־צ׳אנג, לשר האור הזוהר ולמצביא הימני; ז׳ן צ׳יין־צ׳יו, מפקד משמר הבירה ומרקיז יי־יאנג, נעשה המצביא הימני. טאן הודח.

יין ג׳ונג, שר המשפטים, נעשה צנזור ראשי.

4

ביום ג׳יה־שן בחודש השלישי נעשה ואנג שאנג, המצביא הימני ומרקיז לה־צ׳אנג, לראש הממשלה הימני.

ז׳ן צ׳יין־צ׳יו נעשה המצביא השמאלי, ושה דאן, ויי ארמון צ׳אנג־לה, נעשה המצביא הימני. ביום ג׳י־חאי בחודש העשירי דקר יין ג׳ונג את עצמו למוות.

ג׳אנג ג׳ונג, מנהל משק הבית, נעשה צנזור ראשי.

השנה הראשונה לחה־פינג

2

2

3

3

4

ביום שין־מאו בחודש העשירי נעשה שה דאן למצביא השמאלי, וואנג ג׳אנג, מפקד האורוות ומרקיז פינג־אן, נעשה המצביא הימני.

4

ביום ז׳ן־יין בחודש הרביעי הודח ראש הממשלה שאנג.

ביום בינג־וו בחודש השישי נעשה ג׳אנג יו, שר האור הזוהר ששירת כפרש חופשי בין הפקידים, לראש ממשלה.

השנה הראשונה ליאנג־שְׁוו

2

2

3

ג׳אנג ג׳ונג מת.

בחודש השישי נעשה ואנג יין, מפקד האורוות, לצנזור ראשי.

3

ביום ג׳יה־דזה בחודש התשיעי נעשה הצנזור הראשי ואנג יין למצביא המרכבות והפרשים.

ביום יי־מאו בחודש העשירי נעשה יוּ יונג, מפקח האור הזוהר, לצנזור ראשי.

4

ביום יי־צ׳ו בחודש השביעי מת ואנג ג׳אנג, המצביא הימני, מפקח האור הזוהר ומרקיז פינג־אן.

ביום ז׳ן־שו בחודש המעובר מת יונג.

השנה הראשונה לחונג־ג׳יה

בחודש השלישי מת יוּ.

ביום גנג־צ׳ן בחודש הרביעי נעשה שׂוּה שׂואן לראש ממשלה.

ספר הטקסים

ההיסטוריון הגדול אמר: מה אדירה המידה הטובה! היא מושלת בכל הדברים ומניעה את המוני הבריות — וכי כוח אנושי הוא זה? באתי אל משרד הדה־חאנג, הממונה על הטקסים, ובחנתי מה גרעו שלוש השושלות ומה הוסיפו. אז נוכחתי כי הטקסים נקבעו מתוך התחשבות ברגשות האדם, וכללי ההתנהגות הותקנו על פי טבע האדם. מקורם קדום מאוד.

דרך האדם נשזרת לאורכם ולרוחבם של רבבות עניינים, ואין דבר שכללי המידה אינם חלים עליו. מושכים את האדם קדימה באמצעות אנושיות וצדק, וכובלים אותו באמצעות עונשים. לכן רב־המעלה זוכה למעמד רם, ובעל השכר הרב לכבוד וליקר; בדרך זו מאחדים את כל אשר בין ארבעת הימים ומשליטים סדר על רבבות בני העם. גוף האדם אוהב את נוחות הנסיעה, ולכן יצרו למענו מרכבת זהב ומוט־רתמה משובץ והרבו את עיטוריה; העין אוהבת את חמשת הצבעים, ולכן יצרו את דגמי הגרזן והפיתולים הרקומים כדי לבטא את הדר המשרה; האוזן נהנית מפעמונים ומאבני־צליל, ולכן התאימו את שמונת סוגי הצליל כדי לרומם את הלב; החך מתענג על חמשת הטעמים, ולכן הכינו מטעמים רבים — חמוצים ומלוחים — כדי להביאם לשלמות; הרגש אוהב אבני־חן וחפצים יקרים, ולכן גילפו וליטשו שרביטי ירקן ודסקות ירקן כדי לתת לו ביטוי. אולם במרכבת הטקס פרשו מחצלות גומא; לכובע העור צירפו בגד פשתן; כלי המיתר היה בעל מיתרים אדומים ותיבת תהודה פתוחה; ולצד המרק הגדול הגישו ׳משקה שחור׳ — מים. כל אלה נועדו לבלום מותרות מופרזות ולתקן שחיתות. כך נקבעו סדרי השליט והנתין, החצר, הרם והשפל, המכובד והנקלה; ועד פשוטי העם נקבעו ההבדלים הראויים במרכבות ובכלי

רכב, בלבוש, בארמונות ובבתים, במאכל ובמשקה, בנישואין, באבל ובקורבנות. לכל מעשה התאמתו ונכונותו, ולכל חפץ מידתו ועיטורו. ג׳ונג־ני אמר: ״מן הרגע שנוסך היין בטקס הדִי הגדול ואילך, איני חפץ לצפות בו.״

כששושלת ג׳ואו שקעה, הטקסים נזנחו והמוזיקה נשחתה; הגדולים והקטנים חרגו איש אל תחומו של רעהו, ובביתו של גוואן ג׳ונג היו שלוש נשים. מי שהלך בעקבות הכללים ושמר על הישר היה לבוז בעיני דורו, ואילו המופלגים במותרות והחורגים ממעמדם נקראו נכבדים ומהוללים. אפילו דזה־שיה, מן המעולים שבתלמידי המורה, אמר: ״כשאני יוצא ורואה את שלל הזוהר וההדר, אני מתענג; כשאני נכנס ושומע את דרכו של המורה, אני שמח. השניים נאבקים בלבי ואיני מסוגל להכריע ביניהם.״ קל וחומר שבני המידה הבינונית ומטה נטמעו בהדרגה בתורה שנשתבשה ולבשו את מוסכמות המנהג הרווחות! קונפוציוס אמר: ״העיקר הוא לתקן את השמות״; המצב ששרר בוויי לא הלם את שמותיו. לאחר מות ג׳ונג־ני שקעו תלמידי תורתו ולא קמו עוד: מהם שהלכו לצ׳י ולצ׳ו, ומהם שנכנסו לאזורי הנהרות והים. האין הדבר מכאיב!

משכבשה צ׳ין את כל אשר מתחת לשמים, היא כינסה את כללי הטקס של שש המדינות ובחרה את הטובים שבהם. אף שלא הלמו את תקנות החכמים, הדרך שבה רוממה את השליט והנמיכה את הנתין, והסדר המכובד בחצרה, נשענו על מסורת עתיקה. כשבא גאו־דזו ומשל בזוהר בכל אשר בין ארבעת הימים, שו־סוּן טונג הוסיף וגרע לא מעט, אך בעיקרו של דבר ירש את תקדימי צ׳ין. מתוארו של בן־השמים ועד שמות עוזריו, פקידיו, ארמונותיו ומשרותיו — אך מעט שונה. כשעלה שיאו־וון לכס הציעו הממונים לקבוע כללי טקס. שיאו־וון אהב את תורת אסכולת הדאו וסבר שטקסים מסובכים והתייפיפות

חיצונית אינם מועילים לממשל; די שאדם ישנה את עצמו. לפיכך ביטל את ההצעה. בימי שיאו־ג׳ינג היה הצנזור הראשי צ׳או צָוו בקי בענייני הדור ובתורת העונשים והשמות. פעמים אחדות העז להוכיח את שיאו־ג׳ינג ואמר: ״הנסיכים הם חומות המגן והמסייעים; כנתינים וכבנים דין אחד להם — זו תקנת העתיק והחדש. עתה הממלכות הגדולות מושלות לעצמן ומנהיגות מדיניות שונה, ואינן מקבלות את פקודות עיר הבירה; חוששני שאין הדבר ראוי להימסר לדורות הבאים.״ שיאו־ג׳ינג נקט את עצתו, אך שש הממלכות מרדו וציינו את צָוו כראש עוונן. בן־השמים הוציא את צָוו להורג כדי לפתור את המשבר. הדברים מסופרים בפרשת יואן אנג. מאז ביקשו נושאי המשרות רק לטפח קשרים ולשמור על שכרם, ואיש לא העז לשוב ולדון בכך.

משעלה הקיסר הנוכחי לכס, זימן מלומדים באומנות הקונפוציאנית וציווה עליהם לקבוע יחד את כללי הטקס, אך כעבור יותר מעשר שנים עדיין לא השלימו את המלאכה. היו שאמרו: ״בימי קדם שרר שלום גדול, רבבות בני העם חיו בהרמוניה ובשמחה, ואותות מבשרי־טוב הופיעו בבירור; אז אספו את מנהגי המקומות וקבעו תקנות וסדרים.״ כששמע זאת הקיסר, הוציא צו אל הצנזור: ״כל המקבל את צו השמים ונעשה מלך — דרך מיוחדת הביאה לעלייתו; הדרכים שונות אך יעדן אחד. פירוש הדבר שמחוקקים לפי צורכי העם וקובעים תקנות בעקבות מנהגיו. כל המתדיינים מדברים על העת העתיקה ביותר — ומה יוכל העם לצפות לכך? גם האן היא בית שושלתי; אם לא יימסרו חוקיה וכלליה, מה ייאמר לצאצאים? מי שהשפעתו המעצבת נעלה — מפעלו רחב וגדול; מי שממשלו רדוד — מפעלו צר ומוגבל. האם לא ראוי להתאמץ!״ לפיכך, בשנה הראשונה לטאי־צ׳ו שינה את ראש השנה ואת צבעי

הבגדים, ערך את קורבן הפנג בהר טאי, וקבע את טקסי מקדשי האבות ומאה הפקידים. הוא עשה אותם לחוקים קבועים והורישם לדורות הבאים.

הטקסים צומחים מתוך האדם. לאדם יש תשוקות מלידתו; אם הוא חושק ואינו משיג, אין הוא יכול שלא להתמרמר. אם למרמור אין מידה וגבול, מתעוררת מריבה, ומריבה מולידה אי־סדר. המלכים הראשונים שנאו את אי־הסדר הזה, ולכן התקינו טקסים וצדק כדי להזין את תשוקות האדם ולספק את מבוקשו. הם דאגו שהתשוקה לא תכלה את החפצים ושהחפצים לא יתכלו מפני התשוקה, אלא שהשניים יתפתחו זה בצד זה. מכאן צמחו הטקסים. לכן הטקס משמעו הזנה. אורז, דוחן וחמשת הטעמים מזינים את הפה; פלפל, סחלב וצמחי בושם מזינים את האף; פעמונים ותופים, חלילים וכלי מיתר מזינים את האוזן; גילופים ודגמים מעוטרים מזינים את העין; חדרים מרווחים, מיטות, שרפרפים ומחצלות מזינים את הגוף. לכן הטקס משמעו הזנה.

לאחר שאיש המעלה קיבל את ההזנה, הוא מבקש גם את ההבחנות. 'הבחנה' פירושה שלמכובד ולנקלה יש דרגות, שלמבוגר ולצעיר יש הבדלים, ושהעשיר והעני, הקל והכבד, מוערכים כל אחד במידתו. לכן לבן־השמים יש במרכבת הטקס מחצלת גומא, להזנת הגוף; לצדה נושאים עשבי בושם ריחניים, להזנת האף; לפניה מוט־רתמה משובץ, להזנת העין; צלילי פעמוני חה ולואן תואמים בהליכה ל'וו' ול'שיאנג', ובדהירה ל'שאו' ול'חו', להזנת האוזן; לדגל הדרקון תשעה גדילים, לטיפוח האמון; קרנפים רובצים ונמרים ניצבים, רתמות מעור כריש וקצות־דרקון, לטיפוח המורא. סוסי מרכבת הטקס חייבים להיות מהימנים בתכלית ומאומנים בציות בטרם יירתמו לה; כך מטפחים את הביטחון. מי מבין שאיש המעלה יוצא לקראת המוות ודבק בעיקרון כדי לשמר את חייו? מי מבין שהוא מקמץ בהוצאות כדי לשמר את רכושו? מי מבין

שכבוד, דרך־ארץ, ויתור והכנעה משמרים את שלוותו? מי מבין שהטקס, הצדק, העיטור והסדר מזינים את רגשותיו?

אם אדם רואה רק את עצם חייו, סופו בהכרח למות; אם הוא רואה רק את רווחו, סופו בהכרח להינזק; אם הוא רואה בבטלה ובאדישות שלווה, סופו בהכרח להיות בסכנה; אם הוא רואה בניצחון תשוקותיו שלווה, סופו בהכרח להיכחד. לפיכך, כשהחכם מאחד את השניים בטקס ובצדק, הוא זוכה בשניהם; כשהוא מאחדם ברגש ובטבע בלבד, הוא מאבד את שניהם. הקונפוציאנים מבקשים אפוא להביא את האדם לזכות בשניהם, ואילו חסידי מו מבקשים להביאו לאבד את שניהם. זה ההבדל בין הקונפוציאנים למוהיסטים.

הטקסים הם פסגת הממשל וההבחנה, יסוד העוצמה והיציבות, הדרך להשליט מורא, ומכלול ההישג והמוניטין. כשהמלכים והדוכסים הולכים בדרכם, הם מאחדים את כל אשר מתחת לשמים ומכפיפים את הנסיכים; כשאינם הולכים בדרכם, הם מפקירים את מזבחות האדמה והתבואה שלהם. לכן שריון עור חזק וכלי נשק חדים אינם מספיקים לניצחון; חומות גבוהות וחפירים עמוקים אינם מספיקים ליציבות; פקודות חמורות ועונשים רבים אינם מספיקים להטלת מורא. מי שהולך בדרך הזאת מצליח, ומי שאינו הולך בה אובד. אנשי צ׳ו עשו שריון מעור כריש וקרנף, קשה כזהב וכאבן; חניתות הברזל הגדולות של יואן היו חדות כעוקצי צרעות ועקרבים, קל, מושחז ומהיר, וחייליהם היו כסופת אש. ובכל זאת נקלע צבאם לסכנה בצ׳וי־שה וטאנג מיי מת שם; ג׳ואנג צ׳יאו קם, וצ׳ו נחלקה לארבעה חלקים. וכי חסרו להם שריון חזק ונשק חד? לא; אלא שהדרך שבה ניהלו אותם לא הייתה הדרך הנכונה. נהרות ז׳ו ויינג היו להם מבצרים, הג׳יאנג והחאן היו חפיריהם, יער דנג חסם את הדרך וחומת

פאנג הקיפה אותם. ובכל זאת, כשצבא צ׳ין הגיע ליין ולינג, כבשן כאילו ניער עץ יבש. וכי לא היו להם מעוזים חזקים ומכשולים קשים? לא; אלא שהדרך שבה ניהלו אותם לא הייתה הדרך הנכונה. ג׳ואו ביתר את בי גאן, כלא את ג׳י דזה, התקין את עונש עמוד־הבעירה והמית חפים מפשע; באותה שעה רעדו נתיניו ואיש לא היה בטוח בחייו. ובכל זאת, כשהגיע צבא ג׳ואו, פקודותיו לא התבצעו בקרב הכפופים לו והוא לא היה מסוגל להשתמש בעמו. וכי פקודותיו לא היו חמורות ועונשיו לא היו קשים? לא; אלא שהדרך שבה ניהל אותם לא הייתה הדרך הנכונה.

כלי הנשק של הקדמונים היו רק חניתות־מגל, רמחים, קשתות וחצים, ואף על פי כן מדינות אויב נכנעו בטרם הועמדו במבחן. הם לא גיבבו חומות פנימיות וחיצוניות, לא חפרו תעלות וחפירים, לא הקימו מעוזי גבול ולא פרשו תחבולות ומכונות; ואף על פי כן הייתה המדינה שקטה, לא יראה מפני החוץ ועמדה איתן. הטעם היחיד לכך היה שהשליט הבהיר את הדרך וחילק בצדק, העסיק את נתיניו בעתם ואהב אותם בכנות; לכן נענו הכפופים לו כצל וכהד. רק אם היה מי שלא נשמע לצו המתין לו העונש, ואז ידע העם מהו חטא. משום כך נענש אדם אחד וכל אשר מתחת לשמים נכנע; האשם לא התרעם על שליטו, כי ידע שהאשמה בו עצמו. על כן היו העונשים מועטים, והמורא התפשט כמים זורמים. לא היה לכך טעם אחר: השליט הלך בדרך הנכונה. לכן ההולך בדרך הזאת מצליח, ומי שאינו הולך בה אובד. בימי קדם, כשהקיסר יאו משל בכל אשר מתחת לשמים, הרג אדם אחד והעניש שניים — והעולם היה מסודר. המסורת אומרת: ״מוראו היה חמור אך לא נזקק לבחון אותו; העונשים הונחו בצד ולא נעשה בהם שימוש.״

השמים והארץ הם יסוד החיים; האבות הראשונים הם יסוד השושלות; השליט והמורה הם יסוד הממשל. בלי שמים וארץ, כיצד יתקיימו חיים? בלי אבות ראשונים, מניין יבואו השושלות? בלי שליט ומורה, כיצד יתקיים ממשל? אם אפילו אחד מן השלושה חסר, אין לבני האדם מנוחה. לכן הטקס עובד את השמים ממעל ואת הארץ מתחת, מכבד את האבות הראשונים ומרומם את השליט והמורה. אלה שלושת יסודות הטקס.

לכן המלך מצרף את האב הגדול לקורבן השמים; הנסיכים אינם מעזים להרהר בכך, ולשרים הבכירים ולמלומדים יש אב קדמון קבוע. כך מבחינים בין המכובד לנקלה. כשמעמדות המכובד והנקלה מסודרים, זה יסוד השגת המידה הטובה.

קורבן הפרברים הוא נחלת בן־השמים; קורבן מזבח האדמה מגיע עד לנסיכים וחל גם על המלומדים והשרים הבכירים. כך מבחינים שהמכובד משרת את המכובד, והנמוך את הנמוך; מה שראוי להיות גדול — גדול, ומה שראוי להיות קטן — קטן.

לפיכך, בעל כל אשר מתחת לשמים עובד שבעה דורות של אבות; בעל ממלכה אחת עובד חמישה דורות; בעל נחלה המספקת חמש מרכבות עובד שלושה דורות; בעל נחלה המספקת שלוש מרכבות עובד שני דורות; ומי שניזון מקורבן יחיד אינו רשאי להקים מקדש אבות. כך מבחינים שמי שצבר רבות — חסדו נמשך למרחקים, ומי שצבר מעט — חסדו נמשך לטווח צר.

בסעודה הגדולה מקדימים את כלי 'המשקה השחור', על שולחן הקורבן מקדימים דג נא, ומקדימים את המרק הגדול; כך מכבדים את ראשיתם של המאכל והמשקה.

בסעודה הגדולה מקדימים את כלי ׳המשקה השחור׳ ואחר כך משתמשים ביין קל; במזון מקדימים דוחן וניזונים אחר כך מאורז ומסורגום; בקורבן טועמים תחילה מן המרק הגדול ואחר כך שבעים מן המטעמים הרבים. בכך מכבדים את היסוד ומקרבים את השימוש. כיבוד היסוד נקרא עיטור; קירוב השימוש נקרא סדר. כשהשניים מתאחדים נוצר העיטור, והוא שב אל האחדות הגדולה; לכך קוראים הרוממות הגדולה.

לכן העמדת כלי ׳המשקה השחור׳ בראש כלי המשקה, העמדת הדג הנא בראש המוגש על שולחנות הקורבן, והקדמת המרק הגדול בקערות העץ — רעיון אחד הוא.

מן הגביע המוגש לציון הברכה אין לוגמים; מן המוגש על שולחן קורבן ׳השלמת המעשה׳ אין טועמים; ולאחר שלוש הפצרות בנציג המת אין הוא מוסיף לאכול. רעיון אחד הוא.

טקס הנישואין הגדול נערך בטרם חדלה ההיטהרות; טקס המקדש הגדול נערך בטרם הוכנס נציג המת; וטקס ראשית המוות נערך בטרם עטפו את הגופה לראשונה. רעיון אחד הוא.

חופת מרכבת הטקס עשויה אריג לא־צבוע; בטקס הפרברים חובשים כובע פשתן; ובלבישת בגדי אבל מתחילים בחגורת פשתן פרומה. רעיון אחד הוא.

בקינה של שלוש השנים אין מחזירים את הקול בניגון; בשירת ׳המקדש הטהור׳ אחד פותח ושלושה נענים באנחה; כשתולים פעמון יחיד עדיין מכים בקורתו; ולכלי המיתר מיתרים אדומים ותיבת תהודה פתוחה. רעיון אחד הוא.

כל טקס מתחיל בפשטות, משתכלל בעיטור ומסתיים בנחת. לכן בשלמות העליונה מגיעים גם הרגש וגם העיטור אל מלואם; בדרגה הבאה גוברים הרגש והעיטור לסירוגין; ובדרגה התחתונה שבים אל הרגש וחוזרים אל האחדות הגדולה.

באמצעותו מתאחדים השמים והארץ, השמש והירח מאירים, ארבע העונות מסתדרות, הכוכבים נעים במסילותיהם, הג׳יאנג והנהר הצהוב זורמים, רבבות הדברים משגשגים, החיבה והסלידה מרוסנות, והשמחה והכעס הולמים. אצל הכפופים הוא ציות, ואצל העליונים — בהירות.

ההיסטוריון הגדול אמר: עד כמה מושלם הדבר! מציבים את הרוממות כפסגה, ואין בכל אשר מתחת לשמים מי שיוכל להוסיף עליה או לגרוע ממנה. השורש והענפים תואמים, הסוף וההתחלה נענים זה לזה; העיטור העליון מאפשר להבחין, והעיון הדק ביותר מוצא בו מענה. ההולכים בעקבותיו בעולם — ממשלם סדור; אלה שאינם הולכים בעקבותיו — ממשלם מבולבל. ההולכים בעקבותיו בטוחים; אלה שאינם הולכים בעקבותיו נתונים בסכנה. האדם הקטן אינו מסוגל לעשותו למופת.

צורתו של הטקס אכן עמוקה: כשחקירות ׳הקשה והלבן׳ ו׳הזהה והשונה׳ נכנסות לתוכה, הן נחלשות. צורתו אכן גדולה: כשנכנסות לתוכה תורות צרות ושטחיות המתיימרות להתקין חוקים, הן נמצאות חסרות. צורתו אכן גבוהה: כשנכנסים לתוכה אנשי אלימות, יהירות והפקרות מן הסוג המזלזל במוסכמות ורואה עצמו נעלה, הם נופלים. כאשר חוט־הבנאים נמתח כראוי, אי אפשר לרמות באשר לעקום ולישר; כאשר המאזניים תלויים כראוי, אי אפשר לרמות באשר לקל ולכבד; כאשר המחוגה והזוויתן מוצבים כראוי, אי אפשר לרמות

באשר למרובע ולעגול; כאשר איש המעלה בוחן את הטקס לעומקו, אי אפשר להטעותו בכזב ובמרמה. לכן חוט־הבנאים הוא תכלית הישר; המאזניים הם תכלית האיזון; המחוגה והזוויתן הם תכלית המרובע והעגול; והטקס הוא תכלית דרך האדם. מי שאינו עושה את הטקס לחוק ואינו עומד בו נקרא בן־עם חסר כיוון; מי שעושה את הטקס לחוק ועומד בו נקרא מלומד בעל כיוון. מי שמסוגל לחשוב ולחקור בתוך גבולות הטקס נקרא בעל שיקול דעת; מי ששיקול דעתו אינו משתנה בנקל נקרא יציב. המסוגל לשקול ולהיות יציב, ובנוסף אוהב את הטקס — חכם הוא. השמים הם תכלית הגובה; הארץ היא תכלית השפל; השמש והירח הם תכלית האור; האין־סוף הוא תכלית המרחב; והחכם הוא תכלית הדרך.

הטקס משתמש בנכסים ובחפצים לצרכיו; הוא משתמש במכובד ובנקלה לעיטורו; הוא משתמש בריבוי ובמיעוט להבחנותיו; והוא רואה ברוממות ובהפחתה את עיקרו. כשהצורה והעיטור מרובים והרגש והתשוקה מועטים — זו רוממות הטקס; כשהצורה והעיטור מועטים והרגש והתשוקה מרובים — זו הפחתת הטקס; כשהצורה והעיטור מזה והרגש והתשוקה מזה משמשים פנים וחוץ, חיצוני ופנימי, הולכים יחד ומתערבים — זה הזרם האמצעי של הטקס. איש המעלה עולה עד מלוא רוממותו, יורד עד מלוא הפחתתו, ובאמצע שוהה באמצעו. בין שהוא הולך, פוסע במהירות, דוהר או שועט למרחקים, אין הוא יוצא מגבולותיו; לכן טבעו של איש המעלה שומר על חצר הארמון שבתוכו. מי שבתחום האדם שומר על תחום זה הוא מלומד ואיש מעלה; מי שמחוצה לו — בן העם הוא. השוהה בתוכו, נע בו בכל היקפו ומעניק לעקום ולישר את סדרם הראוי — חכם הוא. לכן העומק הוא הצטברות הטקס; הגודל הוא התפשטותו; הגובה הוא רוממותו; והבהירות היא מיצויו.

ספר המוזיקה

ההיסטוריון הגדול אמר: בכל פעם שאני קורא ב׳ספר יו׳ ומגיע למקום שבו השליט ונתיניו מזהירים איש את רעהו—שכן בזאת תלוי הביטחון—ושבו נאמר כי אם הזרועות והרגליים אינן ראויות ייהרסו רבבות העניינים, איני יכול שלא להזיל דמעות. המלך צ׳נג חיבר מזמורים, בחן את עצמו ונזהר, והצטער על הפורענות שפקדה את ביתו; האין לומר שהיה דרוך וירא, והיטיב לשמור על ראשיתו ועל אחריתו? איש המעלה מטפח את מידתו הטובה לא רק כשהוא נתון בדוחק; גם בשובע אינו זונח את הטקס. בתוך נחת הוא מסוגל לזכור את הראשית, ובביטחון—לחשוב על ההתחלה; כשהוא רוחץ בחסד הנפוץ לכול הוא שר על העמל והיגיעה. מי שאינו בעל מידה טובה כבירה—כיצד ינהג כך? במסורת נאמר: ״משהתייצב השלטון והושלם המפעל, קמים הטקס והמוזיקה.״ ככל שדרך האדם מעמיקה בארץ כולה ומידתה הטובה מגיעה רחוק יותר, כן משתנים הדברים שבהם היא מוצאת שמחה. מלא שאינו מתמעט גולש על גדותיו; שפע שאינו נשמר מתהפך. כל יצירת מוזיקה נועדה להסדיר את השמחה. איש המעלה עושה מן הענווה והנסיגה טקס, ומן ההפחתה והצמצום מוזיקה, ובכך הוא שמח. מכיוון שהמחוזות שונים והממלכות נבדלות, ורגשותיהם והרגליהם של האנשים אינם שווים, ליקטו אפוא מנהגים בהרחבה, התאימו את הצלילים ואת הסולמות, השלימו חסרונות ושינו את דרכי החיים, וכך סייעו להפצת הממשל והחינוך. בן־השמים בא בגופו אל היכל האור וצפה בהם; כל רבבות העם שטפו מעליהם את הרע ואת הטומאה, קיבלו מהם במידה עד שהתמלאו, ועיטרו את טבעם. לכן נאמר: כשצלילי ה׳יא׳ וה׳סונג׳ מוסדרים, העם מתיישר; כשקול הקריאה הרמה עולה, הלוחמים מתעוררים; וכשמנגינות ג׳נג ווויי מניעות אותו, הלב

נעשה פרוץ. ואם ההרמוניה והתיאום משפיעים אף על כל העופות והחיות, קל וחומר על מי שנושאים בקרבם את חמש המידות הקבועות ואת האהבה והשנאה—זוהי מגמת הדברים מטבעם.

כשדרך השלטון נפגמה קמו צלילי ג׳נג. אדונים שקיבלו נחלה נעשו שליטים מדור לדור, שמם נודע בארצות השכנות, והם התחרו איש ברעהו בהתרברבות. אפילו ג׳ונג־ני לא יכול להתחרות בליצני צ״י וכך לזכות במעמד בלוּ. אף שהסתגר ותיקן את המוזיקה כדי להוליך את דורו בדרך הישר, וחיבר חמישה פרקים כדי לבקר את זמנו, עדיין לא השתנו הבריות. ההידרדרות נמשכה עד שש המדינות; הן נסחפו בהוללות ושקעו בתענוגות, הלכו בדרך שאין ממנה חזרה, ולבסוף איבדו את גופן והשמידו את בתי שושלותיהן, וממלכותיהן אוחדו בידי צ״ין.

הקיסר השני של צ״ין הפליג עוד יותר והפך זאת לשעשוע. ראש הממשלה לי סה הגיש תוכחה ואמר: ״זניחת ה׳שירים׳ וה׳כתבים׳ והתמסרות גמורה לצלילים ולמראות—מכך ירא דוּ־יי; זלזול בהצטברותן של עבירות קטנות ושילוח הרסן בלילות ארוכים—בכך אבד ג׳וֹאוּ.״ ג׳או גאו אמר: ״למוזיקה של חמשת הקיסרים ושלושת המלכים היו שמות שונים, להראות שלא העתיקו איש מקודמו. מן החצר למעלה ועד העם למטה, היא מאפשרת להם לחלוק שמחה ולקשור מסירות. בלא ההרמוניה והנועם האלה לא יעברו ביניהם רגשותיהם ולא יתפשט חסדם המשחרר. בכל דור הייתה זו תמורתו שלו והמוזיקה ההולמת את זמנו. מדוע מוכרחים דווקא סוסי הלְוּ־אָר של הר חווא כדי להגיע למרחקים?״ הקיסר השני קיבל את דבריו.

כשגאו־דזו עבר בפיי חיבר את השיר בן שלושת הבתים וציווה על ילדים לשירו. אחרי מותו ניתנה לפיי הרשות לבצע אותו בשירה ובריקוד במקדש האבות בארבע עונות השנה. שיאו־חוויי, שיאו־וון ושיאו־ג׳ינג לא הוסיפו ולא שינו דבר; בלשכת המוזיקה רק תרגלו את המקובל ושיננו את הישן.

כשהקיסר הנוכחי עלה לכס חיבר תשעה־עשר פרקים, וציווה על המשרת בחצר לי יֶנְגְיִן לסדר את צליליהם; הוא מינה אותו למפקד הראשי להתאמת הסולמות. מלומד הבקי בקלאסיקה אחת לא היה מסוגל להבין לבדו את מלותיהם, ולכן כינסו את המלומדים של חמש הקלאסיקות; רק לאחר שדנו בהן, תרגלו וקראו אותן יחד יכלו להבין את משמעותן במלואה, שכן לשונן מרבה במלים של ה׳אר־יא׳.

מנהג בית האן הוא להקריב לטאי־יי בגאן־צ׳וֶאן ביום שין הראשון של החודש הראשון. הפולחן נערך בלילה, מתחיל בדמדומים ומסתיים עם אור הבוקר. כוכב נופל חולף לעתים קרובות מעל מזבח הפולחן. שבעים נערים ונערות שרים יחד: באביב את ׳יאנג הירוק׳, בקיץ את ׳האור האדום׳, בסתיו את ׳האו הלבן׳ ובחורף את ׳האפלה העמוקה׳. רבים בדור מכירים את השירים, ולכן לא אדון בהם.

עוד אירע שנמצא סוס אלוהי במימי וו־וַוא, ועל כן חיברו שוב שיר לטאי־יי. מילותיו: ״טאי־יי העניק—הסוס השמימי ירד; / זיעה אדומה ניגרת, קצף שני ניתז. / בחן הוא דוהר וחוצה רבבות לי; / מי ישווה לו עתה? הדרקון לו לחבר.״ אחר כך, משתקפו על דה־יואן והשיגו סוס העובר אלף לי, ושמו פו־שָׁאו, חיברו עוד שיר. מילותיו: ״הסוס השמימי בא מקצה מערב; / עבר רבבות לי ושב אל בעל המידה הטובה. / נושא את העוצמה האלוהית, הכניע ארצות זרות; / חצה

חולות נודדים, וארבעת העמים נכנעו.״ המפקד ג׳י אן הגיש תוכחה: ״מלך היוצר מוזיקה עושה זאת למעלה כדי לשרת את אבות שושלתו, ולמטה כדי לשנות את רבבות העם. עתה הוד מלכותך השיג סוס, חיבר עליו שיר וצירפו למוזיקת מקדש האבות—האם הקיסרים הקודמים ומאה המשפחות מסוגלים להבין את צלילו?״ הקיסר שתק ולא שמח. ראש הממשלה גונגסון חונג אמר: ״אן משמיץ את יצירת החכם; ראוי להשמיד את שבטו.״

כל צליל ראשיתו בלב האדם. תנועת לב האדם נגרמת בידי הדברים: הוא מתרשם מן הדברים ונע, ולכן הדבר לובש צורה בקול; הקולות עונים זה לזה, ולכן נוצרים שינויים; כשהשינויים מצטרפים לתבנית הם נקראים צלילים מוזיקליים; וכשמסדרים את הצלילים ומענגים בהם, ומצרפים אליהם מגינים וגרזנים, נוצות ונסים, הדבר נקרא מוזיקה. המוזיקה היא הדבר שהצלילים נולדים ממנו, ויסודה בהתרשמות לב האדם מן הדברים. לכן כשהלב המתרשם שרוי בצער, קולו מכווץ ודועך; כשהוא שרוי בעונג, קולו רחב ואטי; כשהוא שרוי בשמחה, קולו מתפרץ ומתפזר; כשהוא שרוי בכעס, קולו גס וחריף; כשהוא שרוי ביראת כבוד, קולו ישר ומאופק; וכשהוא שרוי באהבה, קולו הרמוני ורך. ששת אלה אינם הטבע עצמו: רק לאחר שהוא מתרשם מן הדברים הוא נע. משום כך נזהרו המלכים הקדומים במה שהניע את האדם. הטקס מדריך את רצונו, המוזיקה מתאמת את קולו, הממשל מאחד את מעשיו והעונשים מונעים את מרמתו. הטקס, המוזיקה, העונשים והממשל מגיעים לבסוף לאותה תכלית: הם מאחדים את לב העם ומוציאים אל הפועל את דרך השלטון.

כל הצלילים נולדים מלב האדם. כשהרגש נע בפנים הוא לובש צורה בקול, וכשהקול מקבל תבנית הוא נקרא צליל מוזיקלי. לכן צלילי דור מסודר שלווים

ושמחים, וממשלו הרמוני; צלילי דור מבולבל ממורמרים וזועמים, וממשלו סוטה; צלילי ממלכה אובדת עצובים ומהורהרים, ועמה נתון במצוקה. דרך הקול והצליל קשורה בממשל. צליל גונג הוא השליט; שאנג—הנתין; ג׳וֵה—העם; ג׳ה—העניינים; יו—הדברים. כשחמשת אלה אינם מבולבלים, אין צליל צורם ומעוכב. כשגונג מבולבל נעשית הפקרות והשליט יהיר; כששאנג מבולבל נעשית כבדות והנתינים נשחתים; כשג׳וֵה מבולבל נעשה עצב והעם ממורמר; כשג׳ה מבולבל נעשה יגון והעניינים מייגעים; כשיו מבולבל נעשית סכנה והאוצרות אוזלים. כשכל החמישה מבולבלים ורומסים זה את זה, הדבר נקרא רפיון. במצב כזה יום אבדנה של המדינה קרוב. צלילי ג׳נג ווויי הם צלילי דור מבולבל, והם קרובים לרפיון. הצלילים שבין עצי התות ועל גדת נהר פּוּ הם צלילי ממלכה אובדת: ממשלתה מפוזרת, עמה נודד, משמיצים את הממונים ופועלים לטובת עצמם, ואין מי שיעצור זאת.

כל קול נולד בלב האדם; המוזיקה מתקשרת ביחסים ובעקרונות. לכן מי שמכיר קולות ואינו מכיר צלילים מוזיקליים כמוהו כעוף או כחיה; מי שמכיר צלילים מוזיקליים ואינו מכיר מוזיקה הוא אחד מפשוטי העם. רק איש המעלה מסוגל להכיר מוזיקה. לפיכך בוחנים את הקול כדי להכיר את הצליל, בוחנים את הצליל כדי להכיר את המוזיקה, ובוחנים את המוזיקה כדי להכיר את הממשל; אז דרך השלטון שלמה. לכן אין לדבר על צליל עם מי שאינו מכיר קול, ואין לדבר על מוזיקה עם מי שאינו מכיר צליל. מי שמכיר מוזיקה קרוב להבנת הטקס. מי שהשיג גם טקס וגם מוזיקה נקרא בעל מידה טובה; ׳מידה טובה׳ פירושה השגה. משום כך, שיא המוזיקה אינו מיצוי הצלילים ושיא טקסי המשתה אינו מיצוי הטעמים. בנבל שב׳מקדש הטהור׳ מיתרים אדומים ופתחי תהודה מרווחים; מנגן אחד פותח ושלושה נאנחים אחריו—משהו מן הצליל

נשאר בלתי מושמע. בטקס המשתה הגדול מרוממים את ׳היין השחור׳, מניחים על המגש דג נא, ומגישים מרק גדול ללא תיבול—משהו מן הטעם נשאר בלתי ממוצה. לכן המלכים הקדומים קבעו טקס ומוזיקה לא כדי למצות את תאוות הפה, הבטן, האוזן והעין, אלא כדי ללמד את העם לאזן את אהבותיו ושנאותיו ולהשיבו לישרותה של דרך האדם.

האדם שקט בשעת לידתו—זהו טבע השמים. כשהדברים פוגשים בו והוא נע, זהו ביטויו של הטבע. כשהדברים באים והידיעה מכירה אותם, האהבה והשנאה מקבלות צורה. אם לאהבה ולשנאה אין מידה בפנים, והידיעה נפתית מבחוץ ואין האדם מסוגל לשוב אל עצמו, עקרון השמים נכחד. הדברים המשפיעים על האדם אינם נגמרים; ואם לאהבותיו ולשנאותיו אין מידה, הרי בבוא הדברים האדם משתנה ונעשה לדבר. פירוש הדבר הוא שעקרון השמים נכחד ותשוקות האדם מגיעות לקצה. אז קמים לבבות של מרי, מרמה וכזב, ומעשים של פריצות, בטלה ומרד. החזק מאיים על החלש, הרבים עושקים את המעטים, הפיקח מרמה את הכסיל, האמיץ מענה את הירא; בחולים ובנכים אין מטפלים, והזקנים, הילדים, היתומים והבודדים אינם מוצאים את מקומם. זוהי הדרך לאי־סדר גדול. לכן המלכים הקדומים קבעו טקס ומוזיקה ויצרו לאדם מידות: בגדי האבל, הבכי והמספד מסדירים את מנהגי האבל; הפעמונים, התופים, המגינים והגרזנים מתאמים את השמחה והשלווה; הנישואין וטקסי הכובע וסיכת השיער מבחינים בין גברים לנשים; וטקסי הקשתות, אספות הכפר והמשתאות מיישרים את המגע בין אנשים. הטקס מסדיר את לב העם, המוזיקה מתאמת את קולו, הממשל מוציא זאת לפועל והעונשים מונעים חריגה. כשהטקס, המוזיקה, העונשים והממשל מגיעים לכל עבר ואינם סותרים זה את זה, דרך המלכות שלמה.

המוזיקה יוצרת אחדות, והטקס יוצר הבדלים. אחדות מולידה קרבה; הבדלים מולידים כבוד. כשהמוזיקה גוברת מדי נסחפים, וכשהטקס גובר מדי נפרדים. לאחד את הרגשות ולעטר את המראה החיצוני—זהו עניינם של הטקס והמוזיקה. כשמשמעות הטקס עומדת על מכונה, דרגות הרם והשפל נקבעות; כשהדפוסים המוזיקליים מאחדים, העליונים והתחתונים שורים בהרמוניה; כשהאהבה והשנאה גלויות, מבחינים בין הראוי והבלתי־ראוי; וכשהעונשים אוסרים אלימות והדרגות מרוממות את הראויים, הממשל נעשה שוויוני. אוהבים אותם באנושיות ומיישרים אותם בצדק—וכך ממשל העם יוצא אל הפועל.

המוזיקה יוצאת מבפנים, והטקס נוצר מבחוץ. מפני שהמוזיקה יוצאת מבפנים היא שקטה; מפני שהטקס נוצר מבחוץ יש לו דפוסים. מוזיקה גדולה היא בהכרח פשוטה, וטקס גדול הוא בהכרח חסכוני. כשהמוזיקה מגיעה לשלמות אין מרמור, וכשהטקס מגיע לשלמות אין מריבה. למשול בכל אשר מתחת לשמים בקידות ובוויתור הדדי—לכך קוראים טקס ומוזיקה. הפורעים אינם קמים, נסיכי המדינות באים כאורחים ונכנעים, כלי הנשק אינם נבחנים, חמשת העונשים אינם מופעלים, למאה המשפחות אין דאגה ובן־השמים אינו כועס—אז המוזיקה מגיעה לכל. לאחד את קרבת האב והבן, להבהיר את סדר המבוגרים והצעירים, ובאמצעותם לכבד את כל אשר בין ארבעת הימים—כשבן־השמים עושה כך, הטקס יוצא אל הפועל.

המוזיקה הגדולה שותפה להרמוניה של שמים וארץ, והטקס הגדול שותף למידותיהם. בזכות ההרמוניה אין רבבות הדברים אובדים; בזכות המידות מקריבים לשמים ולארץ. בעולם הנגלה יש טקס ומוזיקה, ובעולם הנסתר—רוחות ואלים; כך מתאחדים הכול בכבוד ובאהבה בתוך ארבעת הימים. הטקס

מאחד בכבוד עניינים שונים; המוזיקה מאחדת באהבה דפוסים נבדלים. רגשות הטקס והמוזיקה זהים, ולכן המלכים הנאורים ירשו אותם איש מרעהו. המעשים נעים עם הזמן, והשמות מלווים את ההישגים. לכן פעמונים, תופים, חלילים, אבני־צליל, נוצות, חלילי־ריקוד, מגינים וגרזנים הם כלי המוזיקה; הכיפוף והיישור, ההשתחוות וההזדקפות, מקומות הריקוד וקצבו הם דפוסי המוזיקה. כלי הדגנים, הקדרות, המגשים והקערות, המידות והעיטורים הם כלי הטקס; העלייה והירידה, ההתקדמות והנסיגה, הסיבוב, חשיפת הכתף וכיסוי הגוף הם דפוסי הטקס. לכן מי שמכיר את רגשות הטקס והמוזיקה מסוגל ליצורם, ומי שמכיר את דפוסיהם מסוגל למסור אותם. היוצר נקרא חכם, והמוסר נקרא נאור. 'נאור וחכם' פירושו מי שמוסר ויוצר.

המוזיקה היא ההרמוניה של שמים וארץ; הטקס הוא סדרם. בזכות ההרמוניה כל הדברים משתנים וצומחים; בזכות הסדר כל קבוצות הדברים מובחנות. המוזיקה נוצרת מן השמים, והטקס נקבע על פי הארץ. אם הקביעה עוברת את המידה נוצר בלבול, ואם היצירה עוברת את המידה נוצרת אלימות. רק לאחר שמבינים שמים וארץ אפשר להקים טקס ומוזיקה. דיון ביחסים שאין בו תקלה—זהו רגש המוזיקה; שמחה, חדווה, נועם ואהבה—זהו מראה המוזיקה. אמצע וישרות ללא סטייה—זהו חומר הטקס; הדרת כבוד, יראה, ענווה וצייתנות—זו תקנת הטקס. אשר להחלת הטקס והמוזיקה במתכת ובאבן, להעברתם בקולות ובצלילים, ולשימוש בהם במקדש האבות, במזבחות האדמה והתבואה, ובהקרבה להרים, לנהרות, לרוחות ולאלים—בכל אלה הם משותפים לשליט ולעם.

מלך שמפעלו הושלם יוצר מוזיקה; כשהממשל התייצב הוא קובע טקס. ככל שמפעלו גדול יותר, המוזיקה שלו שלמה יותר; ככל שממשלו מבחין בדקויות,

הטקס שלו מצויד יותר. ריקוד המגינים והגרזנים אינו מוזיקה שלמה; בישול קורבן והקרבתו אינם טקס שהגיע לכל. חמשת הקיסרים חיו בזמנים שונים ולא ירשו מוזיקה זה מזה; שלושת המלכים חיו בדורות שונים ולא העתיקו טקס זה מזה. מוזיקה העוברת את גבולה מולידה דאגה; טקס גס נעשה חד־צדדי. מי שמסוגל להעמיק את המוזיקה בלא דאגה ולהשלים את הטקס בלא הטיה—האין זה רק החכם הגדול? השמים גבוהים והארץ נמוכה, ורבבות הדברים פזורים ונבדלים—וכך תקנות הטקס יוצאות אל הפועל. הכול זורם בלא הפסק, מתאחד ומשתנה—וכך המוזיקה קמה. באביב נוצרים הדברים ובקיץ הם גדלים—זו אנושיות; בסתיו הם נאספים ובחורף נאגרים—זה צדק. האנושיות קרובה למוזיקה, והצדק קרוב לטקס. המוזיקה מעמיקה את ההרמוניה, מובילה את הרוחות והולכת בעקבות השמים; הטקס מבחין בראוי, משכן את רוחות המתים והולך בעקבות הארץ. לכן החכם יוצר מוזיקה כמענה לשמים וקובע טקס כדי להתאים לארץ. כשהטקס והמוזיקה בהירים ושלמים, שמים וארץ ממלאים את משרותיהם.

השמים מכובדים והארץ שפלה—וכך נקבעו השליט והנתין. משהוצבו הגבוה והנמוך, נקבעו מקומות המכובד והנקלה. לתנועה ולמנוחה קביעות משלהן, והקטן והגדול נבדלים. הכיוונים מתקבצים לפי סוגיהם והדברים נחלקים לפי קבוצותיהם, ולכן טבעם וייעודם שונים. בשמים נוצרים דימויים ובארץ נוצרות צורות; כך הטקס הוא ההבחנות שבין שמים וארץ. אדי הארץ עולים ואדי השמים יורדים; היין והיאנג מתחככים, והשמים והארץ מניעים זה את זה. הרעם מעורר אותם, הרוח והגשם מפרים אותם, ארבע העונות מניעות אותם, השמש והירח מחממים אותם, וכך רבבות הדברים משתנים וקמים. על כן המוזיקה היא ההרמוניה של שמים וארץ.

אם השינוי אינו בא בעתו, הדברים אינם נולדים; אם אין הבחנה בין זכר לנקבה, האי־סדר עולה—אלה רגשות השמים והארץ. הטקס והמוזיקה מגיעים עד קצה השמים ונאחזים בארץ, מהלכים ביין וביאנג ומתקשרים ברוחות ובאלים; הם ממצים את הגבוה ואת הרחוק ומודדים את העמוק ואת העבה. המוזיקה מתגלה בראשית הגדולה, והטקס שוכן בדברים שכבר הושלמו. המתגלה ואינו חדל הוא השמים; המתגלה ואינו נע הוא הארץ. תנועה אחת ומנוחה אחת ממלאות את אשר בין שמים לארץ. לכן החכמים אמרו: ״הטקס—המוזיקה.״

בימי קדם התקין שוּן קתרוס בת חמישה מיתרים כדי לשיר את ׳הרוח הדרומית׳; קוויי היה הראשון שיצר מוזיקה כדי לגמול לנסיכים. לכן בן־השמים עושה מוזיקה כדי לגמול לנסיכים בעלי מידה טובה. רק כשהמידה הטובה שופעת והחינוך מכובד, וחמשת הדגנים מבשילים בעתם, גומלים להם במוזיקה. לפיכך אצל מי שממשלו מייגע את העם, שורות הרקדנים ארוכות ורחוקות זו מזו; ואצל מי שממשלו מניח לעם, השורות קצרות וקרובות. לכן בצפייה בריקוד מכירים את מידתו הטובה, ובשמיעת שם המוזיקה מכירים את מעשיו. ׳דה־ג׳אנג׳ פירושו להבליט; ׳שיין־צ׳ה׳—להשלים; ׳שאו׳—להמשיך; ׳שיה׳—להגדיל; ובמוזיקה של יין וג׳ואו הכול הגיע לשלמות.

בדרך השמים והארץ, אם הקור והחום אינם באים בעתם באות מחלות, ואם הרוח והגשם אינם במידה בא רעב. החינוך הוא הקור והחום של העם; אם אינו בא בעתו הוא פוגע בדור. השירות הציבורי הוא הרוח והגשם של העם; אם אינו במידה אין הישג. מכאן שהמלכים הקדומים עשו מוזיקה כדי לחקות את השלטון; כשהשלטון טוב, המעשה דומה למידה הטובה. מפטמים חזירים ועושים יין לא כדי ליצור אסון; אולם כאשר המשפטים והמריבות מתרבים,

הרי שזרם היין הוליד אסון. לכן קבעו המלכים הקדומים טקסי שתייה: בטקס של גביע אחד, האורח והמארח קדים מאה קידות; הם שותים יום שלם ואינם יכולים להשתכר. כך התגוננו המלכים הקדומים מאסונות היין. לכן מאכל ומשקה נועדו לאחד את השמחה.

המוזיקה נועדה לדמות את המידה הטובה; הטקס נועד לחסום פריצות. לכן כשאירע למלכים הקדומים מאורע גדול, היה להם בהכרח טקס להתאבל עליו; וכשבאה להם ברכה גדולה, היה להם בהכרח טקס לשמוח בה. הבחנות האבל והשמחה מגיעות כולן לסיומן באמצעות הטקס.

המוזיקה היא הענקה; הטקס הוא השבה. המוזיקה שמחה בדבר שממנו נולדה, והטקס חוזר לדבר שממנו החל. המוזיקה מבליטה את המידה הטובה; הטקס משיב על הרגש וחוזר אל הראשית. 'המרכבה הגדולה' היא מרכבת בן־השמים; דגל הדרקון בעל תשעת הזנבות הוא נס בן־השמים; הצב המקודש בעל השוליים הכחולים־שחורים הוא צב הניבוי של בן־השמים. כשאלה מלווים בעדרי בקר וצאן, הם משמשים מתנה לנסיכים.

המוזיקה היא הדבר שברגש שאינו יכול להשתנות; הטקס הוא הדבר שבעיקרון שאינו יכול להתחלף. המוזיקה מאחדת את הדומה, והטקס מבחין בין השונה; תורת הטקס והמוזיקה חודרת את רגשות האדם. למצות את המקור ולהכיר את השינוי—זהו רגש המוזיקה; לגלות את הכנות ולסלק את הכזב—זהו עיקר הטקס. הטקס והמוזיקה מציינים לאמיתות השמים והארץ, מעבירים את מידת הרוחות והאלים, מורידים ומעלים את הרוחות של מעלה ומטה, מגבשים את גופם של המעודן והגס, ומנהיגים את הכללים שבין אב לבן ובין שליט לנתין.

לכן כשהאדם הגדול מרים את הטקס ואת המוזיקה, שמים וארץ נעשים בהירים. הם שמחים ומתאחדים, היין והיאנג מוצאים זה את זה, ומחממים, עוטפים, מכסים ומזינים את רבבות הדברים. אז העשבים והעצים משגשגים, הנבטים בכל פינה פורצים, בעלי הכנף מניעים את אברותיהם, בעלי הקרניים מצמיחים קרניים; החרקים הרדומים מתעוררים לחיים, בעלי הנוצות דוגרים, בעלי הפרווה מתעברים וממליטים; העוברים אינם נופלים והביצים אינן מתקלקלות. בכך שבה דרך המוזיקה אל תכליתה.

במוזיקה אין הכוונה לפעמון חואנג־ג׳ונג, לדָה־לִיוּ, למיתרים ולשירה, למגינים ולגרזנים; אלה פרטיה האחרונים, ולכן ילדים רוקדים אותם. פרישת מחצלות, הצבת כדי יין ומגשים, סידור סלי במבוק וקערות, והפיכת העלייה והירידה לטקס—אלה פרטי הטקס האחרונים, ולכן הממונים שולטים בהם. מורה המוזיקה בקי בקול ובשירה, ולכן הוא פונה צפונה ומנגן בכלי מיתר; כוהן האבות בקי בטקסי המקדש, ולכן הוא הולך אחרי מגלם המת; כוהן שאנג בקי בטקסי אבל, ולכן הוא הולך אחרי האבל הראשי. מכאן שהמידה הטובה שהושלמה נמצאת למעלה, והמיומנות שהושלמה—למטה; המעשה שהושלם בא תחילה, והמלאכה שהושלמה—אחריו. לכן אצל המלכים הקדומים היו מעלה ומטה, ראשון ואחרון; רק אז יכלו לקבוע סדר לכל אשר מתחת לשמים.

המוזיקה היא הדבר שהחכמים שמחים בו, ובאמצעותה אפשר להיטיב את לב העם. היא משפיעה על האדם עמוקות, מסיטה את הליכותיו ומשנה את מנהגיו; לכן המלכים הקדומים הבהירו את תורתה.

לאדם טבע של דם וחיות, לב וידיעה, אך אין לו קביעות של עצב, עונג, שמחה וכעס. הוא מגיב להתרשמויות, הדברים מעוררים אותו והוא נע, ואז דרכי לבו

מקבלות צורה. לכן כשנוצרים צלילים דקים, מתוחים ודועכים, העם מהורהר ומודאג; כשנוצרים צלילים רחבים ואטיים, נינוחים וקלים, עתירי דפוס ודלי פעמה, העם שלֵו ושמח; כשנוצרים צלילים גסים וחריפים, עזים ומתפרצים, נמרצים בקצותיהם ורחבי תנופה, העם תקיף ונחוש; כשנוצרים צלילים מאופקים וישרים, סדורים ונכונים, נשגבים וכנים, העם רציני ומכבד; כשנוצרים צלילים מרווחים ונדיבים, מלאים ונאים, צייתניים, שלמים והרמוניים בתנועתם, העם רחום ואוהב; וכשנוצרים צלילים נסחפים וסוטים, מרושעים ומתפזרים, משתלחים ומזוהמים, העם פרוץ ומבולבל.

לכן המלכים הקדומים ייסדו את המוזיקה ברגש ובטבע, בחנו אותה במידות ובמספרים, הגבילו אותה בטקס ובצדק, התאימו אותה להרמוניית כוח החיים והדריכו באמצעותה את פעולת חמש המידות הקבועות. הם גרמו ליאנג שבה שלא להתפזר וליין שבה שלא להיסגר, לכוח הקשה שלא לכעוס ולכוח הרך שלא להירתע; כל הארבעה זרמו ונפגשו בפנים והתפרצו החוצה, וכל אחד היה בטוח במקומו ולא גזל את מקום רעהו. אחר כך הקימו לה בתי־לימוד ודרגות, הרחיבו את פעמותיה וקצביה, צמצמו את עיטוריה, וכך מדדו את עובייה של המידה הטובה. הם מיינו את ההתאמה בין קטן לגדול, השוו את סדר הסיום וההתחלה כדי לדמות את מהלך העניינים, וגרמו לכך שעקרונות הקרוב והרחוק, המכובד והנקלה, המבוגר והצעיר, הזכר והנקבה, כולם יקבלו צורה וייראו במוזיקה. לכן נאמר: ״כשמתבוננים במוזיקה, עמוקה היא!״

באדמה מותשת העשב והעצים אינם צומחים; במים עכורים ודחוקים הדגים והצבים אינם גדלים; כשכוח החיים תש, היצורים החיים אינם מתפתחים; וכשהדור מבולבל הטקס נזנח והמוזיקה נעשית פרוצה. לכן צליליה עצובים בלא הדר, שמחים בלא שלווה; רפי־רסן וקלים הם עוברים על המידה,

נסחפים בשכרות ושוכחים את המקור. רוחבם מכיל מרמה, וצמצומם מעורר תאווה; הם מעוררים כוח שוטף וחסר מעצורים ומכחידים את מידת האיזון וההרמוניה. משום כך איש המעלה בז להם.

כל אימת שקולות מושחתים משפיעים על האדם, כוח מתמרד עונה להם; כשהכוח המתמרד לובש דמות, קמה מוזיקה פרוצה. כשקולות ישרים משפיעים על האדם, כוח מציית עונה להם; כשהכוח המציית לובש דמות, קמה מוזיקה הרמונית. הקורא והעונה תואמים זה לזה; המעוקל והישר חוזרים כל אחד למחלקתו, ועקרונות רבבות הדברים מניעים איש את רעהו לפי סוגיהם.

לכן איש המעלה משיב את רגשותיו כדי לתאם את רצונו, ומשווה סוגים כדי להשלים את התנהגותו. קולות מושחתים ומראות מבולבלים אינם נשארים באוזניו ובעיניו; מוזיקה פרוצה וטקסים בטלים אינם מתקבלים בדרכי לבו; כוח של עצלות, זלזול, רשע וסטייה אינו נקבע בגופו. הוא גורם לאוזניים, לעיניים, לאף, לפה, ללב ולידיעה ולכל איברי הגוף ללכת כולם בעקבות הציות והישרות וכך לממש את הצדק. אחר כך הוא מוציא זאת בקול ובצליל, מעטר זאת בקתרוס ובנבל, מניע זאת במגינים ובגרזנים, מקשט זאת בנוצות ובנסים, ומלווה זאת בחלילים. הוא מפיץ את אור המידה העליונה, מניע את ההרמוניה של ארבע העונות ומגלה את עקרונות רבבות הדברים. לכן הצלילות והבהירות מדמות את השמים, הרוחב והגדולה מדמים את הארץ, הסיום וההתחלה מדמים את ארבע העונות, והסיבוב וההקפה מדמים את הרוח והגשם. חמשת הצבעים יוצרים דגם ואינם מתבלבלים; שמונה הרוחות מצייתות לסולמות ואינן סוטות; מאה המידות מקבלות את מספריהן ונשארות קבועות. הקטן והגדול משלימים זה את זה, הסיום וההתחלה מולידים זה את זה, הקורא

והעונה, הצלול והעכור, מתחלפים ונעשים עקרונות. לכן כשהמוזיקה יוצאת אל הפועל, היחסים מתבהרים, האוזניים והעיניים מתחדדות, הדם והחיות נעשים שלווים והרמוניים, המנהגים משתנים וההליכות מוסטות, וכל אשר מתחת לשמים שרוי בשקט. לכן נאמר: "מוזיקה היא שמחה." איש המעלה שמח בהשגת דרכו, ואדם קטן שמח בהשגת תאוותו. כשהדרך מרסנת את התאווה, יש שמחה בלא בלבול; כשהתאווה משכיחה את הדרך, יש מבוכה ולא שמחה. לכן איש המעלה משיב את רגשותיו כדי לתאם את רצונו ומרחיב את המוזיקה כדי להשלים את תורתו. כשהמוזיקה יוצאת אל הפועל והעם פונה לכיוון הנכון, אפשר לראות את המידה הטובה.

המידה הטובה היא ראשיתו של הטבע; המוזיקה היא פריחתה של המידה הטובה; מתכת, אבן, משי ובמבוק הם כלי המוזיקה. השיר מביע את הרצון במלים; הזמרה מאריכה את קולו; הריקוד מניע את מראהו. שלושתם שורשיהם בלב, ואחר כך הכוח המוזיקלי הולך בעקבותיהם. לכן כשהרגש עמוק, הדפוסים בהירים; כשהכוח שופע, השינוי נעשה מופלא; ההרמוניה והציות מצטברים בפנים והזוהר פורץ החוצה. רק במוזיקה אי אפשר לזייף.

המוזיקה היא תנועת הלב; הקול הוא דמותה של המוזיקה; הדפוסים והמקצבים הם עיטורי הקול. איש המעלה מניע את השורש, שמח בדמותו, ואחר כך מסדיר את עיטוריו. לכן התוף מקדים כדי להזהיר; שלושת הצעדים מראים את הכיוון; פתיחה שנייה מגלה את ההתקדמות; והחזרה אל מקהלת הסיום מסדרת את השיבה. היא נמרצת ומהירה אך אינה פזיזה, מגיעה אל הנסתר אך אינה מסתירה. האדם לבדו שמח ברצונו ואינו מואס בדרכו; הוא מציג את דרכו בשלמות ואינו מייחד לעצמו את תאוותו. כך הרגש נראה והצדק עומד, וכשהמוזיקה מסתיימת המידה הטובה מתרוממת. באמצעותה איש

המעלה אוהב את הטוב והאדם הקטן חדל מעבירה. לכן נאמר: ״בדרך המחיה את העם, המוזיקה היא הגדולה מכול.״

איש המעלה אמר: אין להרחיק את הטקס והמוזיקה מן הגוף ולו לרגע. כשמביאים את המוזיקה לשלמות כדי להסדיר את הלב, עולה מאליו לב של נינוחות, יושר, אהבה וכנות. משעולה לב כזה, יש שמחה; משיש שמחה, יש מנוחה; משיש מנוחה, יש התמדה; משיש התמדה, הדבר נעשה שמימי; משנעשה שמימי, הוא נעשה אלוהי. השמימי מעורר אמון בלי לדבר; האלוהי מעורר יראה בלי לכעוס. הבאת המוזיקה לשלמות נועדה להסדיר את הלב; הבאת הטקס לשלמות נועדה להסדיר את הגוף. כשהגוף מוסדר הוא נשגב ומכבד; כשהוא נשגב ומכבד יש בו הוד ויראה. אם הלב אינו הרמוני ושמח ולו לרגע, נכנס בו לב שפל ורמאי; אם המראה החיצוני אינו נשגב ומכבד ולו לרגע, נכנס בו לב מזלזל וקל־דעת. לכן המוזיקה מניעה בפנים, והטקס מניע בחוץ. שיאה של המוזיקה הוא הרמוניה, ושיאו של הטקס הוא ציות. כשהפנים הרמוני והחוץ מציית, העם מביט בפני האדם ואינו מתחרה בו; הוא רואה את חזותו ואינו מעלה בלבו זלזול. זוהר המידה הטובה נע בפנים, ואין בעם מי שאינו מקבל ומקשיב; העיקרון יוצא החוצה, ואין בעם מי שאינו מקבל ומציית. לכן נאמר: ״מי שמכיר את דרך הטקס והמוזיקה יכול להרים אותה ולהציבה בכל אשר מתחת לשמים ללא קושי.״

המוזיקה מניעה בפנים, והטקס מניע בחוץ. לכן הטקס מושתת על הצטמצמות, והמוזיקה מושתתת על התמלאות. הטקס מצטמצם ואז מתקדם, והתקדמותו היא דפוסו; המוזיקה מתמלאת ואז שבה, ושיבתה היא דפוסה. אם הטקס מצטמצם ואינו מתקדם, הוא נמוג; אם המוזיקה מתמלאת ואינה שבה, היא מתפרצת. לכן בטקס יש השבה ובמוזיקה יש חזרה. כשהטקס זוכה להשבתו

נוצרת שמחה; כשהמוזיקה זוכה לחזרתה נוצרת שלווה. השבת הטקס וחזרת המוזיקה—משמעותן אחת.

המוזיקה היא שמחה, ורגש האדם אינו יכול להימנע ממנה. השמחה בהכרח פורצת בקול ובצליל ולובשת צורה בתנועה ובמנוחה—זוהי דרך האדם. כל שינויי הטבע ודרכיו מתמצים בקול, בצליל, בתנועה ובמנוחה. לכן האדם אינו יכול להיות בלי שמחה, והשמחה אינה יכולה להיות בלי צורה; ואם היא לובשת צורה ואינה מונהגת בדרך, אי אפשר שלא יהיה בלבול. המלכים הקדומים שנאו את הבלבול, ולכן קבעו את קולות ה׳יא׳ וה׳סונג׳ להדריכה: הם גרמו לקול לשמח אך לא לסחוף, למלים להיות שזורות אך לא מתישות, ולעיקול ולישרות, לריבוי ולמיעוט, לאיפוק ולמלאות ולקצב להספיק רק כדי להניע את לבו הטוב של האדם; הם לא הניחו ללב מופקר ולכוח סוטה לבוא עמו במגע. זו הייתה דרכם של המלכים הקדומים לקבוע מוזיקה. לכן כשמוזיקה נמצאת במקדש האבות ושליט ונתין, עליון ותחתון, מאזינים לה יחד, אין מי שאינו הרמוני ומכבד; כשהיא נמצאת בקרב ראשי החמולות ובכפרים, ומבוגרים וצעירים מאזינים לה יחד, אין מי שאינו הרמוני וצייתן; כשהיא נמצאת בחדרי המשפחה, ואבות, בנים ואחים מאזינים לה יחד, אין מי שאינו הרמוני וקרוב. לכן המוזיקה בוחנת את האחדות כדי לקבוע הרמוניה, משווה בין הדברים כדי לעטר את המידה, ומצרפת מידה וקצב כדי ליצור דפוס. כך היא מאחדת בהרמוניה אב ובן, שליט ונתין, ומקרבת את רבבות העם; זו הייתה דרכם של המלכים הקדומים לקבוע מוזיקה. לכן בשמיעת קולות ה׳יא׳ וה׳סונג׳ הרצון והמחשבה מתרחבים; באחיזת המגינים והגרזנים ובתרגול ההשתחוות, ההזדקפות, הכיפוף והיישור נעשית החזות נשגבת; בהליכה במקומות הריקוד, בקיום הקצב, מתיישרות השורות והנסיגה

וההתקדמות נעשות אחידות. לכן המוזיקה היא סדרם האחיד של שמים וארץ, עקרון האמצע וההרמוניה, ודבר שרגש האדם אינו יכול להימנע ממנו.

המוזיקה היא הדרך שבה עיטרו המלכים הקדומים את שמחתם; הצבא, הגרזנים והגרדומים הם הדרך שבה עיטרו את כעסם. לכן שמחתם וכעסם של המלכים הקדומים קיבלו שניהם את מידתם. כשהם שמחו, כל אשר מתחת לשמים היה בהרמוניה עמם; כשהם כעסו, האלימים והמורדים יראו מהם. אכן מפוארת דרך הטקס והמוזיקה של המלכים הקדומים!

המרקיז וֶן מוויי שאל את דזה־שיה: "כשאני יושב זקוף בכובע הטקס ושומע מוזיקה עתיקה, אני חושש כל העת שאירדם; אך כשאני שומע את צלילי ג׳נג וויי, איני יודע עייפות. הרינִי מעז לשאול: מדוע המוזיקה העתיקה היא כך, והמוזיקה החדשה—כזאת?"

דזה־שיה השיב: "במוזיקה העתיקה מתקדמים בשורות ונסוגים בשורות; היא הרמונית, ישרה ורחבה. כלי המיתר, הדלעת, השנג והלשוניות מצטרפים יחד; תוף הפוּ שומר עליהם. הנגינה מתחילה בכלי האזרחי ומסתיימת באיסוף באמצעות הכלי הצבאי; כלי השְׁאֶנְג מסדיר את האי־סדר, וכלי היָה מזרז את המתמהמהים. אז אנשי המעלה משוחחים, מספרים על הקדמונים, מתקנים את גופם ומשם את ביתם, ומביאים שוויון וסדר לכל אשר מתחת לשמים. כך מתבצעת המוזיקה העתיקה. במוזיקה החדשה מתקדמים כפופים ונסוגים כפופים; קולות מושחתים ומופקרים, נסחפים בלא להיעצר; מצטרפים אליה ליצנים וגמדים, וגברים ונשים מעורבים כקופים, בלא לדעת אב ובן. כשהמוזיקה מסתיימת אי אפשר לשוחח עליה ואי אפשר לספר באמצעותה על הקדמונים. כך מתבצעת המוזיקה החדשה. הדבר שעליו שאל אדוני הוא

מוזיקה, אך הדבר שהוא אוהב הוא צליל בלבד. מוזיקה וצליל קרובים זה לזה, אך אינם זהים.״

המרקיז ון אמר: ״הריני מעז לשאול כיצד.״

דזה־שיה השיב: ״בימי קדם היו שמים וארץ מצייתים וארבע העונות באות בעִתן, לעם הייתה מידה טובה וחמשת הדגנים שגשגו, מחלות ונגעים לא קמו ולא היו אותות מבשרי רע. לכך קוראים ההתאמה הגדולה. אז יצרו החכמים את יחסי האב והבן, השליט והנתין, ועשו אותם לסדר ולחבלים המנהיגים. משהתיישרו הסדר והחבלים התייצב כל אשר מתחת לשמים; ומשהתייצב, תיקנו את ששת הסולמות, תיאמו את חמשת הצלילים, ניגנו בכלי מיתר ושרו את השירים והמזמורים. לכך קוראים צלילי המידה הטובה, וצלילי המידה הטובה נקראים מוזיקה. ב׳שירים׳ נאמר: ׳שקטים צלילי מידתו, / ומידתו אכן מאירה; / מאירה היא ומבחינה, / מסוגלת להנהיג ולמשול. / הוא מלך בארץ הגדולה הזאת, / מסוגל לציית ולהנחות; / הנחה לקראת המלך ון, / ומידתו לא ידעה חרטה. / משקיבל את ברכת העליון, / פרשׂ אותה על בניו ובני בניו.׳ לכך הכוונה. האם הדבר שאדוני אוהב עתה אינו אלא צליל נסחף?״

המרקיז ון אמר: ״הריני מעז לשאול: מניין יוצא הצליל הנסחף?״

דזה־שיה השיב: ״צלילי ג׳נג אוהבים להגזים ומפקירים את הרצון; צלילי סונג מענגים ומרככים ומטביעים את הרצון; צלילי ויי מהירים ותכופים ומטרידים את הרצון; צלילי צ׳י יהירים וסוטים ומגביהים את הרצון. כל הארבעה פרוצים בענייני מין ופוגעים במידה הטובה, ולכן אין משתמשים בהם בקורבנות. ב׳שירים׳ נאמר: ׳רציניים והרמוניים נשמעים יחד; / האבות הראשונים מקשיבים להם.׳ ׳רציני׳ פירושו מכבד, ו׳הרמוני׳ פירושו מתואם. כשיש כבוד

והרמוניה, איזה עניין לא יצלח? על השליט להיזהר רק במה שהוא אוהב ושונא. כשהשליט אוהב דבר, נתיניו עושים אותו; כשהעליון נוהג כך, העם הולך בעקבותיו. ב׳שירים׳ נאמר: ׳קל מאוד להוליך את העם׳—לכך הכוונה. אחר כך יצרו החכמים את תוף היד, התוף הגדול, כלי העץ החלול והמגרד, חליל החרס וחליל הבמבוק. ששת אלה הם הכלים של צלילי המידה הטובה. אחר כך תיאמו אותם בפעמונים, באבני־צליל, ביו ובנבל, ורקדו להם במגינים, בגרזנים, בזנבות שור ובנוצות פסיון. בכך הקריבו במקדשי המלכים הקדומים, החליפו גביעי כבוד, וסידרו את המשרות כך שהמכובד והנקלה יקבלו כל אחד את הראוי לו; בכך הראו לדורות הבאים שיש סדר של רם ושפל, מבוגר וצעיר. קול הפעמון מצלצל בבהירות; הבהירות מעמידה את הקריאה, הקריאה מעמידה עוז, והעוז מעמיד כוח צבאי. כשאיש המעלה שומע פעמון הוא חושב על נתין לוחם. קול האבן מוצק; המוצקות מעמידה הבחנה, וההבחנה מביאה למסירת הנפש. כשאיש המעלה שומע אבן־צליל הוא חושב על נתין המת על גבולות הארץ. קול המיתרים עצוב; העצב מעמיד איפוק, והאיפוק מעמיד רצון. כשאיש המעלה שומע קתרוס ונבל הוא חושב על נתין שרצונו נתון לצדק. קול הבמבוק שוטף; השטף מעמיד התכנסות, וההתכנסות מקהילה את הרבים. כשאיש המעלה שומע יו, שנג, שיאו או חליל הוא חושב על נתין היודע לאסוף ולקיים. קול התוף הצבאי רועם; הרעם מעמיד תנועה, והתנועה מקדמת את ההמון. כשאיש המעלה שומע תופים הוא חושב על נתין שהוא מצביא. כשהוא מאזין לצליל, איש המעלה אינו שומע רק את הצלצול והנקישה; הוא גם מתאים אותם לדבר שהם מורים עליו.״

בֵּין־מוֹ ג׳יה ישב כמלווה לפני קונפוציוס. קונפוציוס שוחח עמו, וכשהגיעו למוזיקה שאל: ״מדוע ההכנה והדריכות ב׳וו׳ נמשכות זמן רב כל כך?״

השיב: ״מפני שחששו שההמון לא יעמוד לרשותם.״

שאל: ״מדוע מאריכים באנחות ומשהים את הצלילים?״

השיב: ״מפני שחששו שלא יספיקו לבצע את המעשה.״

שאל: ״מדוע ההתפרצות, הדריכה והעוז באות מוקדם כל כך?״

השיב: ״כדי להגיע למעשה בעתו.״

שאל: ״מדוע בריקוד ׳וו׳ יושבים, כשהימין מונמך והשמאל מורם?״

השיב: ״אין זו תנוחת ישיבה של ׳וו׳.״

שאל: ״מדוע הקול נסחף עד לצליל שאנג?״

השיב: ״אין זה צלילה של ׳וו׳.״

המורה אמר: ״אם אין זה צלילה של ׳וו׳, איזה צליל הוא?״

השיב: ״הממונים איבדו את המסורת. ואם לא הממונים איבדו את המסורת, הרי רצונו של המלך וו היה מופקר.״

המורה אמר: ״אכן. מה ששמעתי מצ׳אנג חונג תואם אף הוא את דבריך.״

בין־מוו ג׳יה קם, עזב את מחצלתו וביקש: ״את הוראתך על משך ההכנה והדריכות ב׳וו׳ כבר שמעתי. הריני מעז לשאול מדוע לאחר מכן היא מתמהמהת, ושוב מתמהמהת זמן רב?״

המורה אמר: ״שב, ואספר לך. מוזיקה מדמה מפעל שהושלם. האוחזים במגינים יחד ועומדים איתן כהר—זה מפעלו של המלך וּוּ; ההתפרצות, הדריכה והעוז—זה רצונו של הדוכס הגדול; ובסיום ׳וּוּ׳, כשהכול יושבים—זה ממשלם של הדוכסים מג׳וּאוּ ומשאו. אשר ל׳וּוּ׳: בפרק הראשון יוצאים צפונה; בשני מוכרעת שאנג; בשלישי פונים דרומה; ברביעי ארצות הדרום נקבעות כגבול; בחמישי מחלקים את הארץ בהר שָׁאן, הדוכס מג׳וּאוּ משמאל והדוכס משאו מימין; בשישי חוזרים אל מקום הפתיחה כדי לרומם את בן־השמים. שתי השורות הסוגרות מניפות את נשקן ארבע פעמים ומפיצות את הודו בארץ המרכז. השורות הנפרדות מתקדמות משני הצדדים—כי המעשה הושלם במהירות. הן עומדות זמן רב במקומותיהן כדי להמתין לבוא הנסיכים. וכי אתה בלבד לא שמעת את הדברים על מוּ־יֶה? לאחר שהמלך וּוּ הכריע את יין ושב משאנג, עוד בטרם ירד מן המרכבה העניק נחלה בג״י לצאצא הקיסר הצהוב, בג׳וּ לצאצא יאו ובצ׳ן לצאצא שוּן. לאחר שירד מן המרכבה העניק נחלה בצ״י לצאצא בית שיה ובסונג לצאצא בית יין; הוא הקים תל על קבר הנסיך בִּי גאן, שחרר את ג״י דזה מכלאו, ציווה לבקר את שאנג ז׳ונג והשיבו למשרתו. הוא הקל את שלטונו על פשוטי העם והכפיל את שכר המלומדים. הוא חצה את הנהר מערבה, פיזר את הסוסים במורדות הדרומיים של הר חווא ולא רכב עליהם עוד; פיזר את הבקר בשדות יער האפרסק ולא רתם אותו עוד; עטף את המרכבות והשריונות ואחסן אותם במחסנים ולא השתמש בהם עוד; הפך את המגינים והרמחים, עטפם בעורות נמר; ואת אנשי הפיקוד עשה לנסיכים. לכך קרא ׳אחסון קשתות׳. אז ידע כל אשר מתחת לשמים שהמלך וּוּ לא ישתמש עוד בחיילים. הוא פיזר את הצבא וערך ירי בקשת בפרוורים: משמאל ירו לצלילי ׳ראש חתול הבר׳, ומימין לצלילי ׳דְּזוֹאוּ־יוּ׳, והירי החודר שריון פסק. הקצינים חבשו כובעי טקס, תחבו לוחות פקודה בחגורותיהם, ולוחמי הנמר

הסירו את חרבותיהם. הוא הקריב בהיכל האור והעם למד כיבוד הורים; ערך קבלות פנים בחצר והנסיכים למדו כיצד להיות נתינים; חרש את שדה הקודש והנסיכים למדו כיצד לכבד. חמשת אלה הם התורות הגדולות של כל אשר מתחת לשמים. באקדמיה הגדולה האכיל את שלושת הזקנים וחמשת המנוסים; בן־השמים חשף את זרועו וביתר את הבהמה, החזיק ברוטב והגישו, החזיק בגביע והשקה אותם לאחר הארוחה, ובכובע הטקס אחז במגינים יחד עם הרקדנים—כך לימד את הנסיכים לכבד את המבוגרים. אם כך, דרך ג׳ואו הגיעה לכל ארבעת העברים והטקס והמוזיקה עברו בכול. האין זה ראוי אפוא ש׳וו׳ תתמהמה זמן רב?״

דזה־גונג בא אל המורה יי ושאל אותו: ״שמעתי שלכל אדם מתאים קול שירה משלו. איזה שיר מתאים לאדם כמוני?״

המורה יי אמר: ״אני בעל מלאכה נקלה; כיצד ראוי לשאול אותי מה מתאים לך? ארשה לי לדקלם את ששמעתי, ואתה תבחר בעצמך. לרחב־לב ושקט, רך וישר, מתאים לשיר את ה׳סונג׳; לגדול ורחב ושקט, פתוח וכן, מתאים לשיר את ה׳דה־יא׳; למכבד וחסכן האוהב טקס מתאים לשיר את ה׳שיאו־יא׳; לישר, נקי ומאופק, שהוא גם עניו, מתאים לשיר את ה׳פנג׳; לחופשי וישיר ורחום מתאים לשיר ׳שאנג׳; לחם וטוב המסוגל להכריע מתאים לשיר ׳צ׳י׳. השירה מיישרת את העצמי ומציגה את המידה הטובה; כשהיא מניעה את העצמי, שמים וארץ עונים לה, ארבע העונות שורות בהרמוניה, הכוכבים מסתדרים ורבבות הדברים גדלים. ׳שאנג׳ הוא צליל שנותר מחמשת הקיסרים; אנשי שאנג זכרוהו, ולכן הוא נקרא שאנג. ׳צ׳י׳ הוא צליל שנותר משלוש השושלות; אנשי צ׳י זכרוהו, ולכן הוא נקרא צ׳י. מי שמבין את שירי שאנג מכריע שוב ושוב כשהוא ניצב מול עניין; מי שמבין את שירי צ׳י מוותר כשהוא רואה רווח.

להכריע שוב ושוב מול עניין—זה אומץ; לוותר למראה רווח—זה צדק. כשיש אומץ וצדק, מה ישמור עליהם אם לא השירה? לכן השירה עולה כאילו מרימים דבר, ויורדת כאילו הוא נופל; היא מתעקלת כקפל, נעצרת כעץ יבש; מיקומה מתאים לסרגל, ומשפטה מתאים לאנקול; צליליה הרצופים מלאים כשרשרת פנינים. משום כך המילה ״שירה״ פירושה הארכת המלים. האדם שמח, ולכן הוא אומר; האמירה אינה מספיקה, ולכן הוא מאריך אותה; ההארכה אינה מספיקה, ולכן הוא נאנח; האנחה אינה מספיקה, ולכן בלא שידע כיצד, ידיו מתחילות לרקוד ורגליו לרקוע.״

דזה־גונג שאל על המוזיקה. [המורה יי אמר:] ״כל צליל יוצא מלב האדם; השמים והאדם מתקשרים זה בזה, כדמות הבאה בעקבות הצורה וכהד העונה לקול. לכן לעושה טוב השמים משיבים בברכה, ולעושה רע הם נותנים אסון—כך הדבר מטבעו. לפיכך שוּן פרט על קתרוס בת חמישה מיתרים ושר את שיר ׳הרוח הדרומית׳, וכל אשר מתחת לשמים היה מסודר; ג׳וֹאוּ יצר את צלילי צ׳או־גה שבמחוזות הספר הצפוניים, וגופו מת וממלכתו אבדה. כמה רחבה הייתה דרכו של שוּן, וכמה צרה דרכו של ג׳וֹאוּ! שיר ׳הרוח הדרומית׳ הוא צליל של הולדה וצמיחה. שוּן שמח בו ואהב אותו; שמחתו התאימה לכוונת שמים וארץ, והוא זכה בלבם השמח של רבבות הארצות, ולכן כל אשר מתחת לשמים היה מסודר. ׳צ׳או־גה׳ פירושו שלא בעתו; ׳צפון׳ פירושו תבוסה; ו׳ספר׳ פירושו שפל. ג׳וֹאוּ שמח בו ואהב אותו; לבו היה שונה מלב רבבות הארצות, הנסיכים לא דבקו בו, מאה המשפחות לא חשו קרבה אליו, וכל אשר מתחת לשמים מרד בו; לכן גופו מת וממלכתו אבדה.״

בימי הדוכס לינג מוויי יצא הדוכס אל ג׳ין, ובהגיעו לגדת נהר פּוּ עצר ללינה. בחצות שמע קול נגינה בקתרוס. הוא שאל את הסובבים אותו, וכולם השיבו:

״לא שמענו.״ אז קרא למורה ג׳וּאן ואמר: ״שמעתי קול נגינה בקתרוס. שאלתי את הסובבים וכולם לא שמעו. הוא נשמע כרוח או אל; הקשב למעני ורשום אותו.״ המורה ג׳וּאן אמר: ״כן.״ הוא ישב זקוף, נטל את הקתרוס, הקשיב ורשם את המנגינה. למחרת אמר: ״השגתי אותה, אך עדיין איני שולט בה. אבקש ללון כאן ולתרגלה.״ הדוכס לינג אמר: ״אפשר.״ הם לנו שוב. למחרת דיווח: ״אני שולט בה.״ מיד המשיכו אל ג׳ין ונפגשו עם הדוכס פינג. הדוכס פינג ערך משתה במגדל שְׁה־חוויי. כשהיין רב, אמר הדוכס לינג: ״בדרכי לכאן שמעתי צליל חדש; אבקש להשמיעו.״ הדוכס פינג אמר: ״אפשר.״ הוא ציווה על המורה ג׳וּאן לשבת לצד המורה קוּאנג, ליטול את הקתרוס ולנגן. בטרם סיים, המורה קוּאנג הניח את ידו על הכלי ועצרו: ״זהו צליל של ממלכה אובדת; אסור להשלים אותו.״ הדוכס פינג שאל: ״מאיזו דרך יצא?״ המורה קוּאנג אמר: ״המורה יֶן יצר אותו. הוא עשה לג׳וֹאוּ מוזיקה רכה ומנוונת. כשהמלך וּו תקף את ג׳וֹאוּ, ברח המורה יֶן מזרחה והטביע את עצמו בנהר פּוּ. לכן אפשר לשמוע את הצליל הזה רק על גדת נהר פּוּ; המדינה השומעת אותו ראשונה תצטמצם.״ הדוכס פינג אמר: ״הדבר שאני אוהב הוא צליל; אני מבקש לשמוע אותו עד תומו.״ המורה ג׳וּאן ניגן אותו עד סופו.

הדוכס פינג שאל: ״האין צליל עצוב מזה?״ המורה קוּאנג השיב: ״יש.״ הדוכס פינג שאל: ״האם אפשר לשמוע אותו?״ המורה קוּאנג השיב: ״מידתו הטובה וצדקתו של אדוני דלים; אין הוא רשאי לשמוע אותו.״ הדוכס פינג אמר: ״הדבר שאני אוהב הוא צליל; אני מבקש לשמוע.״ המורה קוּאנג לא היה יכול לסרב, נטל את הקתרוס וניגן. כשניגן פעם אחת, שש־עשרה עגורים שחורים נאספו בשער האכסדרה; כשניגן שנית, מתחו את צוואריהם וקראו, פרשו כנפיים ורקדו.

הדוכס פינג שמח מאוד, קם והרים גביע לכבוד המורה קוּאנג. משחזר למקומו שאל: "האין צליל עצוב מזה?" המורה קוּאנג השיב: "יש. בימי קדם השתמש בו הקיסר הצהוב כדי לכנס יחד את הרוחות והאלים. עתה מידתו הטובה וצדקתו של אדוני דלים ואינם מספיקים לשמיעתו; אם ישמע אותו, יבוא חורבן." הדוכס פינג אמר: "זקנתי, והדבר שאני אוהב הוא צליל; אני מבקש לשמוע אותו עד תומו." המורה קוּאנג לא היה יכול לסרב, נטל את הקתרוס וניגן. כשניגן פעם אחת עלה ענן לבן מצפון־מערב; כשניגן שנית באה רוח גדולה והגשם הלך אחריה, רעפי האכסדרה עפו וכל הסובבים נמלטו. הדוכס פינג נחרד והשתטח בין בתי האכסדרה. במדינת ג׳ין הייתה בצורת גדולה, והאדמה הייתה אדומה שלוש שנים.

לשומע בא לעתים מזל ולעתים אסון. אין להקים מוזיקה בקלות דעת.

ההיסטוריון הגדול אמר: כשהמלכים הנאורים של ימי קדם רוממו את המוזיקה, לא עשו זאת כדי לשעשע את לבם ולענג את עצמם, לספק את רוחם ולשלח את תאוותם, אלא מפני שביקשו למשול. החינוך הישר מתחיל כולו בצליל; כשהצליל ישר, ההתנהגות ישרה. לכן המוזיקה מניעה ומרעידה את הדם והעורקים, מעבירה ומזרימה את הרוח ואת החיות, ומתאמת ומיישרת את הלב. משום כך צליל גונג מניע את הטחול ומתאם ומיישר את החוכמה; שאנג מניע את הריאות ומתאם ומיישר את הצדק; ג׳וֵה מניע את הכבד ומתאם ומיישר את האנושיות; ג׳ה מניע את הלב ומתאם ומיישר את הטקס; ויּ מניע את הכליות ומתאם ומיישר את התבונה. לכן המוזיקה מסייעת בפנים ליישר את הלב, ובחוץ מבחינה בין המכובד לנקלה; למעלה היא משמשת לעבודת מקדש האבות, ולמטה לשינוי פשוטי העם. אורך הקתרוס שמונה רגל ורגל אחת—זו המידה הנכונה. המיתר הגדול הוא גונג ושוכן במרכז

—הוא השליט. שאנג מתוח לימינו, ושאר המיתרים באים אחריהם לפי גודלם ואינם מאבדים את סדרם; כך מקומות השליט והנתין נכונים. לכן שמיעת צליל גונג עושה את האדם נינוח, מתון, רחב וגדול; שמיעת שאנג עושה אותו ישר ואוהב צדק; שמיעת ג׳וֵה עושה אותו רחום ואוהב אדם; שמיעת ג׳ה עושה אותו שמח בטוב ואוהב לתת; ושמיעת יו עושה אותו מסודר ואוהב טקס. הטקס נכנס מן החוץ; המוזיקה יוצאת מן הפנים. לכן איש המעלה אינו רשאי להתרחק מן הטקס ולו לרגע: אם יתרחק ממנו לרגע, מעשי האלימות והזלזול יפרצו החוצה. הוא אינו רשאי להתרחק מן המוזיקה ולו לרגע: אם יתרחק ממנה לרגע, מעשי המרמה והרשע יפרצו פנימה. לפיכך הצלילים המוזיקליים הם הדבר שבו איש המעלה מטפח את הצדק. בימי קדם, כשבן־השמים והנסיכים שמעו פעמונים ואבני־צליל הם לא התרחקו מן החצר; וכששרים ופקידים בכירים שמעו קתרוס ונבל, הכלים לא התרחקו מלפניהם. כך טיפחו התנהגות וצדק ומנעו פריצות ובטלה. פריצות ובטלה נולדות מחוסר טקס; לכן המלכים החכמים גרמו לאוזני האדם לשמוע את צלילי ה׳יא׳ וה׳סונג׳, לעיניו לראות את טקסי ההוד וההדר, לרגליו ללכת בהליכות של כבוד ויראה, ולפיו לדבר בדרך האנושיות והצדק. משום כך איש המעלה מדבר כל היום ולרשע ולסטייה אין דרך להיכנס אליו.

ספר קני הכיוון

כאשר מלך קובע עניינים ומייסד חוקים, מידותיהם, כללי הכיוון והתקנים של הדברים נשענים כולם על ששת קני הכיוון; ששת קני הכיוון הם שורשם של רבבות העניינים.

בכלי המלחמה מייחסים להם חשיבות מיוחדת. לכן נאמר: "בהביטך באויב דע אם המזל טוב או רע; בשומעך את הקול בחן מי ינצח ומי יפסיד." זוהי דרך שמאה מלכים לא שינו.

כאשר המלך וּ יצא למלחמה בג׳וֹאוּ הוא נשף בקני הכיוון והאזין לצליל. הוא חישב מן החודש הראשון של האביב ועד החודש האחרון של החורף: נשימות ההרג התחברו זו בזו, אך הצליל השולט עדיין היה גוֹנג. קולות זהים הולכים זה אחר זה—זהו טבעם הספונטני של הדברים; מה יש להתפלא על כך?

כלי הנשק הם הדבר שבו החכם מכה באלימים ובתקיפים, משכין סדר בדור פרוע, מיישר מקומות מסוכנים וחסומים ומציל מן הסכנה. אפילו חיה בעלת דם וקרניים נאבקת כאשר תוקפים אותה; קל וחומר האדם, הנושא בקרבו את נשימות האהבה והשנאה, השמחה והכעס. כשהוא שמח נולדת בו אהבה, וכשהוא כועס נוסף בו עוקץ ארסי—זהו עקרון הרגש והטבע.

בימי קדם נלחם הקיסר הצהוב בג׳וֹאוֹ־לוּ כדי להכריע את אסון האש; ג׳וּאן־שׁוּ נלחם בגוֹנג־גוֹנג כדי להשקיט את נזקי המים; וטאנג המושלם יצא למסע המלחמה אל נָאן־צָאו כדי לכלות את מהומות סִיְה. בזה אחר זה קמו ובזה אחר זה בטלו; המנצח נטל לידיו את העניינים—זה הדבר שקיבל מן השמים.

מאז ואילך קמו בזה אחר זה אנשים נודעים: ג׳ין השתמשה בג׳יו־פאן, צ׳י השתמשה בנסיך דזה, וו השתמשה בסוּן וו. הם הבהירו את תקנות הצבא, הקפידו שהגמול והעונש יהיו מהימנים, ולבסוף נעשו הגמונים על הנסיכים וסיפחו מדינות ושטחים. אף שלא הגיעו לרמת ההכרזות והשבועות של שלוש השושלות, הם עצמם זכו לחסד, שליטיהם זכו לכבוד ובני דורם רוממו את שמם; כלום אין לקרוא לכך תהילה? וכי דומים הם למלומדים בני הדור, העיוורים לעיקר הגדול, שאינם שוקלים את הקל והכבד וטוענים בגסות כי יש להסתפק בהשפעת המידה הטובה ואין להשתמש בצבא? בגדול הם מביאים חרפה על השליט ואובדן נחלתו, ובקטן—פלישה, פגיעה והחלשה, ובכל זאת דבקים בדעתם ואינם זזים ממנה. לכן אי אפשר לבטל את השבט והמקל במשפחה, אי אפשר לוותר על העונשים במדינה, ואי אפשר להשבית את מסעות העונשין בעולם. ההבדל הוא רק אם משתמשים בהם במיומנות או בגסות, ואם מפעילים אותם בדרך הנכונה או ההפוכה.

ג׳יה של סְיָה וג׳וֹאוּ של יין יכלו להיאבק בידיהם בתנים ובזאבים ולרדוף ברגליהם מרכבה בת ארבעה סוסים—אומץ לבם לא היה מועט. הם ניצחו במאה קרבות ונסיכי המדינות פחדו ונכנעו—סמכותם לא הייתה קלה. הקיסר השני של צ׳ין החזיק צבא זמן רב בארץ שאין בה תועלת והמשיך בלחימה בגבולות—כוחו לא היה חלש. הוא קשר איבה עם השיוֹנג־נוּ והסתבך באסון בארץ יוּאֶה—עוצמתו לא הייתה קטנה. אולם כאשר מוראם מוצה ועוצמתם הגיעה לקצה, אנשי הסמטאות והכפרים נעשו להם למדינת אויב. אשמתם נולדה מכך שלא ידעו שובע בשימוש מופרז בכוח הצבאי, ומכך שתאוותם להשיג לא חדלה.

משהשתלט גאו־דזו על כל אשר מתחת לשמים, שלושת אזורי הגבול החיצוניים מרדו בו. אף שמלכי המדינות הגדולות נקראו מגינים וסייעים, לא מילאו את חובת הנתין עד תומה. באותה שעה כבר מאס גאו־דזו בייסורי המלחמה, וגם עמדו לרשותו תחבולותיהם של סָיָאו וג׳אנג; לכן השבית את הלחימה כדי להעניק מנוחה אחת, והסתפק בריסון רופף שלא היה שלם.

ברבות השנים, כששיאו־וון עלה לכס, דנו המצביא צ׳ן וּ ואחרים ואמרו: ״נָאן־יוּאֶה וצ׳או־שָׁיֵן השתייכו לפנים כבר בימי צ׳ין השלמה, ונעשו נתינים ובנים. אחר כך החזיקו בכוחותיהם, התבצרו במעברים קשים והתפתלו בעודם צופים וממתינים. בימי גאו־דזו היה העולם אך זה התייצב והעם זכה למעט שלווה, ולכן עדיין לא היה אפשר לשוב ולהקים צבא. עתה הוד מלכותך מרעיף אנושיות וחסד על מאה המשפחות, וטובו מגיע לכל אשר בתוך הימים. ראוי לנצל את נכונותם של הקצינים והעם לשירות, לצאת נגד סיעת המורדים ולאחד את הגבולות.״ שיאו־וון אמר: ״זכיתי ללבוש כובע וגלימה, אך מחשבותיי לא הגיעו לדבר הזה. בעת מהומת בית לוּ, השרים בעלי הזכות ובני בית המלוכה לא התביישו בי, ובטעות הושיבו אותי במקום הנכון. תמיד אני רועד מיראה שמא לא אביא את הדבר לידי גמר. יתר על כן, כלי הנשק הם כלים מבשרי רעה: גם כאשר משיגים את המבוקש, עצם הפעלתם מכלה ומכאיבה. ומה יהיה על מאה המשפחות ועל יושבי הארצות הרחוקות? גם הקיסר הקודם ידע שאסור להוגיע את העם ולהטרידו, ולכן לא נתן את דעתו לכך. כלום אני סבור שאני מסוגל? עתה השׁיוֹנג־נוּ פולשים פנימה, קציני הצבא אינם משיגים דבר, ואבות ובנים באזורי הגבול נושאים נשק ימים רבים. הדבר מרעיד את לבי ומכאיב לי תמיד, ואין יום שאני שוכח אותו. לעת עתה אין ביכולתנו לסלק את ההתנגדות; אבקש אפוא לחזק את הגבול, להעמיד עמדות

תצפית, לכרות שלום, לקיים חילופי שליחים ולהעניק מנוחה לגבול הצפוני—גם בכך יהיה הישג רב. אל תדונו עוד במלחמה.״ משום כך לא הוטלו על מאה המשפחות עבודות כפייה מבית ומחוץ; כתפיהן זכו למנוחה בשדות, העולם התמלא ושגשג, ומחיר הדגן ירד עד מעט יותר מעשרה מטבעות. קריאת התרנגולים ונביחת הכלבים נשמעו זו אצל זו, ועשן המדורות נמשך עשרת אלפים לי. כלום אין לקרוא לכך שלום ושמחה?

ההיסטוריון הגדול אמר: בימי הקיסר וָן, לאחר שהעולם יצא זה מקרוב מן המרק הרותח ומן האש, שמח העם במלאכתו. הקיסר הלך אחר רצונו הטבעי ולא הטרידו, ולכן זכו מאה המשפחות לביטחון. אפילו זקנים בני שישים ושבעים מעולם לא הגיעו לשוק, והיו משוטטים ומשחקים כילדים. כלום לא היה הוא מן השליטים בעלי המידה הטובה שקונפוציוס שיבח?

ב׳כתבים׳ נאמר ״שבעת המכוונים״—אלה עשרים ושמונה מעונות הכוכבים. קני הכיוון ולוח השנה הם הכלים שבהם השמים מעבירים את נשימות חמשת היסודות ושמונת הכיוונים, ובהם השמים מבשילים את רבבות הדברים. ׳מעון׳ הוא המקום שבו השמש והירח לנים; והשם ׳מעון׳ משמעו גם פרישת הנשימה.

רוח בּוּ־גִ׳וֹאוּ שוכנת בצפון־מערב ומושלת בהמתה ובהולדה. המעון ׳הקיר המזרחי׳ שוכן ממזרח לרוח בּוּ־גִ׳וֹאוּ; הוא פותח את נשימת החיים ומוליכה מזרחה עד ׳החדר׳. ׳החדר׳ מופקד על הכנת עוברה של הנשימה היאנגית ועל הולדתה. מזרחה מגיעים אל ׳הסכנה׳. ׳סכנה׳ משמעה רעיעות: הנשימה היאנגית מסוכנת ורעועה, ולכן שמו ׳הסכנה׳. זהו החודש העשירי, וקנה הכיוון התואם לו הוא יִנְג־גִ׳וֹנג. יִנְג־גִ׳וֹנג פירושו שהנשימה היאנגית נענית, אך אינה

מנהלת את העניינים. מבין שנים־עשר הענפים הוא חָאי. חָאי פירושו להקיף: הנשימה היאנגית חבויה למטה, ולכן היא מוקפת.

רוח גוּאַנְג־מוֹ שוכנת בצפון. גוּאַנְג־מוֹ פירושו שהנשימה היאנגית למטה, ואילו היין מכסה והיאנג מתפשט ומתרחב; לכן שמה גוּאַנְג־מוֹ. מזרחה מגיעים אל ׳הריק׳. ׳הריק׳ יכול להתמלא ויכול להתרוקן: בחורף הנשימה היאנגית מתכופפת ונחבאת בריק; ביום היפוך החורף נשימה יינית אחת נחבאת למטה ונשימה יאנגית אחת נפרשת למעלה, ולכן שמו ׳הריק׳. מזרחה מגיעים אל ׳העלמה׳: רבבות הדברים משנים את מקומם, אך נשימות היין והיאנג טרם נפרדו ועודן ממתינות זו לזו, ולכן שמו ׳העלמה׳. זהו החודש האחד־עשר, וקנה הכיוון התואם לו הוא חָוַאנְג־ג׳וֹנג. חָוַאנְג־ג׳וֹנג פירושו שהנשימה היאנגית פוסעת בעקבות המעיין הצהוב ויוצאת. מבין שנים־עשר הענפים הוא דְזָה. דְזָה פירושו להתרבות: רבבות הדברים מתרבים למטה. מבין עשרת הגזעים הוא זָ׳ן וגְווֵי. זָ׳ן פירושו לשאת: הנשימה היאנגית נושאת ומזינה את רבבות הדברים למטה. גְווֵי פירושו למדוד: אפשר למדוד את רבבות הדברים, ולכן שמו גְווֵי. מזרחה מגיעים אל ׳מוביל השור׳: הנשימה היאנגית מושכת ומובילה את רבבות הדברים החוצה. ׳שור׳ פירושו לפרוץ: אף שהאדמה קפואה, הוא מסוגל לפרוץ ולצמוח. והשור גם חורש ונוטע את רבבות הדברים. מזרחה מגיעים אל ׳כוכב ההקמה׳, המקים את כל הנולדים. זהו החודש השנים־עשר, וקנה הכיוון התואם לו הוא דָה־לוּ. דָה־לוּ הוא, מבין שנים־עשר הענפים, צ׳וֹאוּ. צ׳וֹאוּ פירושו קשר: הנשימה היאנגית מצויה למעלה וטרם ירדה, ורבבות הדברים כלואים וקשורים ואינם מעזים לצאת.

רוח טָיָאוּ שוכנת בצפון־מזרח ומופקדת על הוצאת רבבות הדברים. טָיָאוּ פירושו לסדר את רבבות הדברים ולהוציאם, ולכן שמה רוח טָיָאוּ. דרומה

מגיעים אל ׳כף הניפוי׳. ׳כף הניפוי׳ פירושה ששורשי רבבות הדברים מתבססים, ולכן זה שמה. זהו החודש הראשון, וקנה הכיוון התואם לו הוא טָאי־צוּ. טָאי־צוּ פירושו שרבבות הדברים מתקבצים ונולדים. מבין שנים־עשר הענפים הוא יִין. יִין פירושו שרבבות הדברים מתחילים להיוולד ומתפתלים כתולעים, ולכן שמו יִין. דרומה מגיעים אל ׳הזנב׳, שכן רבבות הדברים בראשית לידתם דומים לזנב. דרומה מגיעים אל ׳הלב׳, שכן בראשית לידתם יש לרבבות הדברים לב פורח. דרומה מגיעים אל ׳החדר׳: החדר הוא שערם של רבבות הדברים, ומשהגיעו אל השער הם יוצאים.

רוח מִינְג־שׁוּ שוכנת במזרח. מִינְג־שׁוּ פירושו שרבבות הדברים יוצאים כולם אל האור. זהו החודש השני, וקנה הכיוון התואם לו הוא גְ׳יָה־ג׳וֹנג. גְ׳יָה־ג׳וֹנג פירושו שהיין והיאנג נלחצים זה בצד זה. מבין שנים־עשר הענפים הוא מָאו. מָאו משמעו שגשוג, שכן רבבות הדברים משגשגים. מבין עשרת הגזעים הוא גְ׳יָה ויי. גְ׳יָה פירושו שרבבות הדברים מבקעים את קליפת שריונם ויוצאים; יי פירושו שרבבות הדברים נולדים מפותלים. דרומה מגיעים אל ׳השורש׳: כל הדברים כבר הגיעו. דרומה מגיעים אל ׳הצוואר׳: רבבות הדברים נראים זקופים. דרומה מגיעים אל ׳הקרן׳: לכל הדברים ענפים וקצוות הדומים לקרניים. זהו החודש השלישי, וקנה הכיוון התואם לו הוא גוּ־שֶׁן. גוּ־שֶׁן פירושו שרבבות הדברים נשטפים ונולדים. מבין שנים־עשר הענפים הוא צֶ׳ן. צֶ׳ן פירושו התנועעותם של רבבות הדברים.

רוח צ׳ינג־מינג שוכנת בפינה הדרום־מזרחית ומופקדת על נשיבת הרוח ברבבות הדברים ועל הולכתם מערבה. מגיעים אל ׳העגלה׳: רבבות הדברים גדלים עוד ונעים בכובד כעגלה. מערבה מגיעים אל ׳הכנף׳: לכל הדברים כבר יש כנפיים. זהו החודש הרביעי, וקנה הכיוון התואם לו הוא ג׳וּנְג־לוּ. ג׳וּנְג־לוּ

פירושו שכל הדברים יוצאים יחד למסעם מערבה. מבין שנים־עשר הענפים הוא סָה. סָה פירושו שהנשימה היאנגית כבר הגיעה לקצה. מערבה מגיעים אל ׳שבעת הכוכבים׳: המספר היאנגי מגיע לשלמות בשבעה, ולכן שמם ׳שבעת הכוכבים׳. מערבה מגיעים אל ׳הפרישה׳: רבבות הדברים נפרשים כולם. מערבה מגיעים אל ׳המזיגה׳: רבבות הדברים מתחילים לקמול והנשימה היאנגית נמזגת מטה, ולכן שמו ׳המזיגה׳. זהו החודש החמישי, וקנה הכיוון התואם לו הוא זְוֵי־בִּין. זְוֵי־בִּין פירושו שהנשימה היינית צעירה ורכה, ולכן היא ׳זְוּוי׳; היאנג נחלש ואינו מנהל את העניינים, ולכן הוא ׳אורח׳.

רוח גְ׳יָנְג שוכנת בדרום. גְ׳יָנְג פירושו שדרכה של הנשימה היאנגית הגיעה לקצה, ולכן שמה רוח גְ׳יָנְג. מבין שנים־עשר הענפים הוא וּוּ. וּוּ פירושו שהיין והיאנג נפגשים. מבין עשרת הגזעים הוא בִּינְג וּדִינְג. בִּינְג פירושו שדרך היאנג גלויה ומאירה; דִינְג פירושו שרבבות הדברים הגיעו למלוא כוחם. מערבה מגיעים אל ׳הקשת׳: רבבות הדברים נובלים ונוטים אל המוות. מערבה מגיעים אל ׳הזאב׳: אפשר למדוד את רבבות הדברים ולגזור את דינם, ולכן שמו ׳הזאב׳.

רוח לְיָאנְג שוכנת בפינה הדרום־מערבית ומופקדת על הארץ. הארץ משקיעה וגוזלת את נשימת רבבות הדברים. זהו החודש השישי, וקנה הכיוון התואם לו הוא לִין־גְ׳וֹנְג. לִין־גְ׳וֹנְג פירושו שרבבות הדברים מתקרבים למוות בצפיפות תחת נשימתו. מבין שנים־עשר הענפים הוא וֵיי. וֵיי פירושו שרבבות הדברים כבר הושלמו ויש בהם טעם. צפונה מגיעים אל ׳העונש׳: נשימת רבבות הדברים נגזלת ואפשר לכרות אותם. צפונה מגיעים אל ׳שלושת הכוכבים׳: אפשר לצרף את רבבות הדברים יחד, ולכן זה שמם. זהו החודש השביעי, וקנה הכיוון התואם לו הוא יִי־דְזֶה. יִי־דְזֶה פירושו שהנשימה היינית פוגעת ברבבות

הדברים. מבין שנים־עשר הענפים הוא שָׁן. שָׁן פירושו שהיין מנהל את העניינים ומוסיף לפגוע ברבבות הדברים. צפונה מגיעים אל 'העכירות': רבבות הדברים נוגעים כולם במוות. צפונה מגיעים אל 'השהייה': הנשימה היאנגית מתעכבת ומשתהה. זהו החודש השמיני, וקנה הכיוון התואם לו הוא נָאן־לוּ. נָאן־לוּ פירושו שהנשימה היאנגית יוצאת למסעה ונכנסת למסתור. מבין שנים־עשר הענפים הוא יוֹאוּ. יוֹאוּ פירושו זקנתם של רבבות הדברים.

רוח צ'אנְג־חֶה שוכנת במערב. צ'אנְג פירושו לפתוח, וחֶה—לסגור ולהחביא: הנשימה היאנגית מוליכה את רבבות הדברים וסוגרת אותם במעיין הצהוב. מבין עשרת הגזעים הוא גֶנְג ושִׁין. גֶנְג פירושו שהנשימה היינית משנה את רבבות הדברים; שִׁין פירושו לידתם המרירה של רבבות הדברים. צפונה מגיעים אל 'הקיבה': הנשימה היאנגית מתקרבת למסתור והכול נעשה כקיבה. צפונה מגיעים אל 'האסופה': היא קוראת לרבבות הדברים ומכניסה אותם פנימה. צפונה מגיעים אל 'הרגליים': הן מופקדות על העקיצה הארסית הממיתה את רבבות הדברים ועל איסופם למסתור. זהו החודש התשיעי, וקנה הכיוון התואם לו הוא וּ־יִי. וּ־יִי פירושו שהנשימה היינית בשיאה ומנהלת את העניינים, ולנשימה היאנגית לא נותר דבר; לכן שמו וּ־יִי. מבין שנים־עשר הענפים הוא שׁוּ. שׁוּ פירושו שרבבות הדברים נכחדו עד תום.

מספרי קני הכיוון: תשע פעמים תשע הן שמונים ואחת, ומהן עושים את גוֹנג. גורעים שליש ונשארים חמישים וארבעה, ומהם עושים את גְ'ה. מוסיפים שליש ומקבלים שבעים ושניים, ומהם עושים את שאנג. גורעים שליש ונשארים ארבעים ושמונה, ומהם עושים את יוּ. מוסיפים שליש ומקבלים שישים וארבעה, ומהם עושים את ג'וֶה. אורכו של חְוָאנְג־ג'וֹנג שמונה צוּן ושביעית הצוּן, והוא גוֹנג. אורכו של דָה־לוּ שבעה צוּן, חמש עשיריות ועוד

שליש עשירית. אורכו של טָאי־צוּ שבעה צוּן ושתי עשיריות, והוא גִ׳וֶה. אורכו של גְ׳יָה־גִ׳וֹנג שישה צוּן, שבע עשיריות ועוד שליש עשירית. אורכו של גוּ־שֶׂיֶן שישה צוּן וארבע עשיריות, והוא יוּ. אורכו של גִ׳וֹנְג־לוּ חמישה צוּן, תשע עשיריות ועוד שתי שלישיות עשירית, והוא גְ׳ה. אורכו של זְ׳וֵי־בִּין חמישה צוּן, שש עשיריות ועוד שליש עשירית. אורכו של לִין־גִ׳וֹנג חמישה צוּן וארבע עשיריות, והוא גִ׳וֶה. אורכו של יִי־דָזֶה חמישה צוּן ושתי שלישיות הצוּן, והוא שאנג. אורכו של נָאן־לוּ ארבעה צוּן ושמונה עשיריות, והוא גְ׳ה. אורכו של וּ־יִי ארבעה צוּן, ארבע עשיריות ועוד שתי שלישיות עשירית. אורכו של יִינְג־גִ׳וֹנג ארבעה צוּן, שתי עשיריות ועוד שתי שלישיות עשירית, והוא יוּ.

השברים המולידים את קני הכיוון: דְזֶה—אחד חלקי אחד; צ׳וֹאוּ—שניים חלקי שלושה; יִין—שמונה חלקי תשעה; מָאו—שישה־עשר חלקי עשרים ושבעה; צָ׳ן—שישים וארבעה חלקי שמונים ואחד; סְה—מאה עשרים ושמונה חלקי מאתיים ארבעים ושלושה; וּ—חמש מאות ושנים־עשר חלקי שבע מאות עשרים ותשעה; וֵי—אלף עשרים וארבעה חלקי אלפיים מאה שמונים ושבעה; שֶׂן—ארבעת אלפים תשעים ושישה חלקי ששת אלפים חמש מאות שישים ואחד; יוֹאוּ—שמונת אלפים מאה תשעים ושניים חלקי תשעה־עשר אלף שש מאות שמונים ושלושה; שוּ—שלושים ושניים אלף שבע מאות שישים ושמונה חלקי חמישים ותשעה אלף ארבעים ותשעה; חָאי—שישים וחמישה אלף חמש מאות שלושים ושישה חלקי מאה שבעים ושבעה אלף מאה ארבעים ושבעה.

השיטה להולדת חְוָאנְג־גִ׳וֹנג אומרת: בהולדה כלפי מטה מכפילים את המונה ומשלשים את המכנה; בהולדה כלפי מעלה מכפילים את המונה בארבע ומשלשים את המכנה. העליון הוא תשע; שאנג—שמונה; יוּ—שבע; גִ׳וֶה—

שש; גוֹנג—חמש; וְ׳ה—תשע. מציבים אחת ומשלשים אותה תשע פעמים כדי לעשותה מכנה. כל פעם שהמונה משתווה למכנה מתקבל אורך של צוּן אחד. כשמתקבלים תשעה צוּן בסך הכול, קוראים לכך ״גוֹנג של חְוָאנְג־ג׳וֹנג״. לכן נאמר: הצלילים מתחילים בגוֹנג ומגיעים לקצם בג׳וֵּה; המספרים מתחילים באחת ומסתיימים בעשר, ומושלמים בשלוש; הנשימה מתחילה בהיפוך החורף, משלימה את מחזורה ושבה להיוולד.

הרוח האלוהית נולדת מן האין, והצורה מתהווה מן היש. לאחר שיש צורה יש מספר; כשהצורה משמיעה קול נוצר צליל. לכן נאמר: הרוח האלוהית מניעה את הנשימה, והנשימה ניגשת אל הצורה. עקרונותיהן של הצורות הולכים אחר מיניהן ואפשר למיינם. יש שטרם קיבלו צורה ולכן טרם נעשו למין; ויש שצורתם זהה ולכן גם מינם זהה. את המינים אפשר לחלק למחלקות ואפשר להכירם. החכם יודע להבחין בין הסימנים של שמים וארץ, ולכן הוא הולך מן היש עד שטרם היה יש, ומשיג את הדק כנשימה ואת הזעיר כצליל. החכם משמר זאת אפוא באמצעות הרוח האלוהית; אף שהדבר מסתורי, הוא מגלה בהכרח את מצבו, ולבוחן את תפארת דרכו הדבר ברור. מי שאינו ניחן בלב של חכם הרוכב על שמיעה וראייה חדות—כיצד יוכל לשמר את הרוח האלוהית של שמים וארץ ולהשלים את מצב הצורות? הרוח האלוהית היא הדבר שהבריות מקבלות מבלי שיוכלו לדעת את בואה ואת לכתה; לכן החכם ירא ומבקש לשמרה. דווקא מפני שהוא מבקש לשמרה, גם הרוח האלוהית נשמרת. ומפני שהוא מבקש לשמרה—אין יקר ממנה.

ההיסטוריון הגדול אמר: ב׳כדור המסתובב׳ וב׳קנה הירקן׳ מיישרים את שבעת המכוונים—אלה השמים, הארץ ועשרים ושמונה מעונות הכוכבים. עשרת הגזעים, שנים־עשר הענפים וקני הצליל הוסדרו כבר מימי קדם. אפשר

להסתמך על קביעת קני הכיוון, הפעלת לוח השנה ויצירת מידות השמש כדי למדוד. התאמה כחלקיה של אסימון, ופתיחת הדרך והמידה הטובה—על כך בדיוק נאמר שהם הולכים בעקבות אלה.

ספר לוח השנה

בימי קדם הרחוקים נקבעה ראשית לוח השנה בחודש הראשון של האביב. אז הקרח מפשיר, היצורים הרדומים יוצאים ממחבואם, מאה העשבים מתעוררים וצומחים, וציפור הדְּרְדְּרָה־פּוּ קוראת ראשונה. הדברים נשלמים לאורך השנה: הם נולדים במזרח, ממשיכים כסדרם בארבע העונות ומגיעים לקצם בחלוקת החורף; אז קורא התרנגול שלוש פעמים ולבסוף מאיר היום. עוברים על שנים־עשר פרקי הזמן ומסיימים בצִ'וּאוּ. השמש והירח משלימים את מהלכם, ולכן יש אור. 'אור' משמעו ראשית, ו'חושך' משמעו צעיר; החושך והאור הם הנקבה והזכר. הנקבה והזכר קמים חליפות, וכך הולכים כסדרם בעקבות השושלת הנכונה של הראשית. השמש שבה למערב ואורה מתחיל במזרח; הירח שב למזרח ואורו מתחיל במערב. אם הראשית אינה הולכת בעקבות השמים וגם אינה נסמכת על האדם, קל לכל העניינים להתקלקל וקשה להשלימם.

כאשר בית המלוכה מחליף שם משפחה ומקבל את המנדט, עליו להיזהר בהתחלה ובראשית: לשנות את החודש הראשון ואת יום ראש השנה, להחליף את צבעי הבגדים, להתחקות אחר מקור ראשית השמים ולקבל בציות את כוונתם.

ההיסטוריון הגדול אמר: הזמנים שלפני שֶׁן־נוּנְג רחוקים מאוד. כנראה הקיסר הצהוב בחן וקבע את הכוכבים ואת לוח השנה, כונן את חמשת היסודות, הנהיג את ההתמעטות וההתרבות ותיקן את השארית היוצרת חודש מעובר. אז היו ממונים על השמים, הארץ, הרוחות, האלים וסוגי הדברים; הם נקראו חמשת הממונים. כל אחד הופקד על סדרו, ולא ערבבו זה את ענייני של זה. משום כך

יכול היה העם להיות נאמן, והרוחות יכלו להפגין מידה טובה מאירה. לעם ולרוחות היו מלאכות נבדלות; נהגו בהם ביראה ולא חיללו אותם. לכן הורידו הרוחות יבול משובח, העם הגיש להן מנחות מן הדברים, אסון ופורענות לא נולדו והמבוקש לא חסר.

בימי שקיעתו של בית שָׁאוֹ־הָאוֹ הפרו תשעת הלִי את המידה הטובה; העם והרוחות התערבבו והטרידו זה את זה, ואי אפשר היה לסדר את הדברים. פורענויות ואסונות באו שוב ושוב, ודבר לא מיצה את נשימתו. ג׳וּאַן־שׁוּ ירש את המצב, ומינה את ג׳וֹנְג, המתקן הדרומי, להיות מופקד על השמים ולהסדיר את הרוחות, ואת לִי, מתקן האש, להיות מופקד על הארץ ולהסדיר את העם. כך החזיר להם את מנהגם הישן, ולא הניח להם לפלוש זה לתחומו של זה ולחללו.

אחר כך אימצו שלושת המְיָאו את מידתם של תשעת הלִי. משום כך זנחו שני הממונים את תפקידיהם, שארית החודש המעובר סטתה ממקומה, החודש הראשון נכחד, סיבוב ידית הדובה לא נשמר ולוח השנה והמספרים איבדו את סדרם. יָאו חיפש שוב את צאצאי ג׳וֹנְג ולִי שלא שכחו את מנהגם הישן, החזיר להם את הפיקוח עליו והקים את משרות סִי וחֶה. משהובהרו העתים ותוקנו המידות, היין והיאנג היו מאוזנים, הרוחות והגשמים באו בעתם, הנשימה המשגשגת הגיעה ולעם לא היו מוות בטרם עת ומגפות. כשהזקין והעביר את השלטון לשוּן, שב והזהירו במקדש האב הקדמון ואמר: ״מספרי לוח השנה של השמים נתונים בידך.״ שוּן מסר באותן מילים את הצו ליוּ. מכאן אפשר לראות מה חשוב למלך.

סִיָה קבעה את הראשית בחודש הראשון, יין בחודש השנים־עשר וג׳וֹאוּ בחודש האחד־עשר. ראשיותיהם של שלושת המלכים היו כנראה כמעגל: כשהגיעו לקצה שבו אל המקור. כשיש דרך בעולם, אין הסדר והעקרונות אובדים; כשאין דרך, החודש הראשון וראש השנה אינם נוהגים בקרב נסיכי המדינות.

אחרי המלכים יוֹאוּ ולִי נחלש בית ג׳וֹאוּ, נתינים של נתינים החזיקו בשלטון, ההיסטוריונים לא רשמו את העתים והשליטים לא הכריזו על ראשי החודשים. לכן התפזרו בני משפחותיהם של מחשבי לוח השנה: מקצתם היו במדינות הסיניות ומקצתם בקרב בני הארצות הזרות. משום כך פסקו אותות המזל והפורענות שלהם מלהיות מאורגנים. בשנתו העשרים ושש של המלך שיאנג מג׳וֹאוּ עיברו את החודש השלישי, ו׳האביבים והסתווים׳ גינה זאת. כאשר המלכים הקדומים תיקנו את העתים, הם הניחו את הקצה בראשית, העמידו את הנכון באמצע והשיבו את החריג אל הסוף. משהונח הקצה בראשית, הסדר אינו שוגה; משהועמד הנכון באמצע, העם אינו נבוך; ומשהושב החריג אל הסוף, העניינים אינם משתבשים.

אחר כך נאבקו המדינות הלוחמות זו בזו; כל עניינן היה שמדינה חזקה תלכוד את אויבתה, תיחלץ מסכנה ותפתור סכסוכים. כיצד יכלו להתפנות למחשבה על כך? באותה עת רק דְזוֹאוּ יֶן הבין את מסירתן של חמש המידות הטובות, ופירט את מחזורי ההתמעטות וההתרבות כדי לזכות בפרסום בקרב הנסיכים. לאחר שצ׳ין השמידה את שש המדינות היו המלחמות רבות עד קצה הגבול, וגם לא חלף זמן רב מאז שעלתה למעמד העליון, ולכן לא הייתה פנויה. ובכל זאת חישבה במידת מה את חמשת הניצחונות, סברה שקיבלה אות למידת המים, שינתה את שם הנהר הצהוב ל׳מי המידה הטובה׳, קבעה את הראשית

בחודש העשירי והעדיפה את הצבע השחור. אולם במידות לוח השנה ובשארית החודש המעובר עדיין לא הצליחה לראות את האמת.

כשקמה האן אמר גאו־דזו: ״מזבח הצפון המתין לי כדי לקום״, וגם הוא סבר שקיבל אות למידת המים. אף שהיו בקיאים בלוח השנה, וג׳אנג צאנג ואחרים עמהם, כולם חשבו כך. באותה עת אך זה התייצב העולם והחלו לקבוע את קווי המסד הגדול; אחר כך שלטה הקיסרית העליונה כאישה, וכולם עדיין לא היו פנויים לכך. לכן ירשו את ראש השנה ואת צבעי הבגדים של צ׳ין.

בימי שיאו־וון הגיש גוֹנְג־סוּן צ׳ן איש לוּ איגרת על מחזורן של חמש המידות הטובות, ובה אמר: ״האן זכתה במידת האדמה; ראוי לפתוח מניין שנים חדש, לשנות את החודש הראשון ואת ראש השנה ולהחליף את צבעי הבגדים. עתיד להופיע אות, והאות יהיה דרקון צהוב.״ העניין הועבר לראש הממשלה ג׳אנג צאנג. גם ג׳אנג צאנג למד את קני הכיוון ואת לוח השנה; הוא סבר שהטענה אינה נכונה ודחה אותה. אחר כך הופיע דרקון צהוב בצ׳נג־ג׳י. ג׳אנג צאנג הדיח את עצמו, והחיבור שביקש לכתוב לא הושלם. ואילו סִין־יֶוּאן פִּינְג התקבל בחצר בזכות צפייה בנשימות ודיבר לא מעט בענייני תיקון לוח השנה וצבעי הבגדים. הוא זכה ליוקרה ולחסד, אך אחר כך חולל מרד; משום כך ביטל הקיסר שיאו־וון את העניין ולא שב לשאול עליו.

כשהקיסר הנוכחי עלה לכס הוא הזמין אליו בעלי שיטות. טאנג דוּ חילק את אזורי השמים, ולוֹ־סְיָה חוֹנְג איש בָּה הפעיל חישובים וסובב את לוח השנה; רק אז תאמו מידות הימים והמועדים את ראשית סְיָה. הקיסר פתח אפוא מניין שנים חדש, שינה את שמות המשרות, ערך את טקס הפנג בהר טאי והוציא צו לצנזור הקיסרי: ״לאחרונה אמרו הממונים שמידות הכוכבים טרם נקבעו. זימַנו

אנשים רבים ושאלנו אותם בהרחבה כדי להסדיר את מידות הכוכבים, אך עדיין לא עלה בידינו לקבוע אותן. שמעתי שבימי קדם השיג הקיסר הצהוב הרמוניה ולא מת; שמות, תצפיות, מידות ואימותים הבחינו בין הצלול לעכור, ייסדו חמש מחלקות וקבעו את המספרים המחלקים את הנשימות ואת הדברים. אולם ימים אלה רחוקים. ה׳כתבים׳ חסרים והמוזיקה רפויה, ואני מצטער על כך מאוד. אני בלבד טרם הצלחתי ללכת בעקבות האור: לסדר ולהמשיך את חלוקות הימים, שיתאימו כולן לניצחונה של מידת המים. עתה נלך אחר נקודת הקיץ של סָיָה: חְוַאנְג־ג׳וֹנג יהיה גוֹנג, לִין־ג׳וֹנג יהיה גְ׳ה, טָאי־צוּ יהיה שאנג, נָאן־לוּ יהיה יוּ וגוּ־שְׁיֵן יהיה ג׳וֶה. מכאן ואילך הנשימה תשוב להיות נכונה, צליל יוּ ישוב להיות צלול והשמות ישובו לתיקונם ולחילופיהם, עד שיום דְזֶה יחול בהיפוך החורף; אז תפעל דרך הפירוד והאיחוד של היין והיאנג. כבר נקבע שהיפוך החורף יחול עם שחר מולד הירח, ביום גְ׳יָה־דְזֶה של החודש האחד־עשר. יש אפוא לשנות את השנה השביעית ולעשותה השנה הראשונה של טָאי־צ׳וּ. שם השנה יהיה ׳יֵן־פָּנְג שֶׁה־טִי־גָה׳, שם החודש ׳בִּי־ג׳וּ׳, היום יהיה גְ׳יָה־דְזֶה, והיפוך החורף יחול בחצות, עם שחר מולד הירח.״

בשנה הראשונה של טָאי־צ׳וּ היה שם השנה ׳יֵן־פָּנְג שֶׁה־טִי־גָה׳, שם החודש ׳בִּי־ג׳וּ׳, והיום היה גְ׳יָה־דְזֶה; היפוך החורף חל בחצות, עם שחר מולד הירח.

שנים־עשר חודשים.

אין שארית גדולה; אין שארית קטנה.

יֵן־פָּנְג שֶׁה־טִי־גָה; השנה הראשונה לעידן טָאי־צ׳וּ.

שנים־עשר חודשים.

השארית הגדולה: 54; השארית הקטנה: 348.

השארית הגדולה: 5; השארית הקטנה: 8.

דָזאן־מָנְג צ׳אן־אֶה; השנה השנייה.

שנה מעוברת: שלושה־עשר חודשים.

השארית הגדולה: 48; השארית הקטנה: 696.

השארית הגדולה: 10; השארית הקטנה: 16.

יוֹאוּ־ג׳אוֹ ג׳ה־סוּ; השנה השלישית.

שנים־עשר חודשים.

השארית הגדולה: 12; השארית הקטנה: 603.

השארית הגדולה: 15; השארית הקטנה: 24.

צ׳יאנג־וּ דָה־חְוָאנְג־לוּאוֹ; השנה הרביעית.

שנים־עשר חודשים.

השארית הגדולה: 7; השארית הקטנה: 11.

השארית הגדולה: 21; אין שארית קטנה.

טוּ־וֵיי דוּן־דָזָאנְג; השנה הראשונה לעידן טָיֵין־הָאן.

שנה מעוברת: שלושה־עשר חודשים.

השארית הגדולה: 1; השארית הקטנה: 359.

השארית הגדולה: 26; השארית הקטנה: 8.

ג׳וּ־לִי סְיֵה־צִ׳יָה; השנה השנייה.

שנים־עשר חודשים.

השארית הגדולה: 25; השארית הקטנה: 266.

השארית הגדולה: 31; השארית הקטנה: 16.

שָׁאנְג־חֶנְג טוּן־טָאן; השנה השלישית.

שנים־עשר חודשים.

השארית הגדולה: 19; השארית הקטנה: 614.

השארית הגדולה: 36; השארית הקטנה: 24.

ג׳או־יָאנְג דְזוּאו־אֶה; השנה הרביעית.

שנה מעוברת: שלושה־עשר חודשים.

השארית הגדולה: 14; השארית הקטנה: 22.

השארית הגדולה: 42; אין שארית קטנה.

חֶנְג־אַי יֶן־מָאוּ; השנה הראשונה לעידן טָאי־שֶׁה.

שנים־עשר חודשים.

השארית הגדולה: 37; השארית הקטנה: 869.

השארית הגדולה: 47; השארית הקטנה: 8.

שָׁאנְג־ג׳אנְג דָה־יֶוּאן־סְיִין; השנה השנייה.

שנה מעוברת: שלושה־עשר חודשים.

השארית הגדולה: 32; השארית הקטנה: 277.

השארית הגדולה: 52; השארית הקטנה: 16.

יֶן־פֶנְג קוּן־דוּן; השנה השלישית.

שנים־עשר חודשים.

השארית הגדולה: 56; השארית הקטנה: 184.

השארית הגדולה: 57; השארית הקטנה: 24.

דְוָאן־מָנְג צ׳ה־פָן־ז׳וֹ; השנה הרביעית.

שנים־עשר חודשים.

השארית הגדולה: 50; השארית הקטנה: 532.

השארית הגדולה: 3; אין שארית קטנה.

יוֹאוּ־ג׳אוֹ שֶׂה־טִי־וָה; השנה הראשונה לעידן ג׳נְג־חֶה.

שנה מעוברת: שלושה־עשר חודשים.

השארית הגדולה: 44; השארית הקטנה: 880.

השארית הגדולה: 8; השארית הקטנה: 8.

צ׳יאנג־וּ צ׳אן־אֶה; השנה השנייה.

שנים־עשר חודשים.

השארית הגדולה: 8; השארית הקטנה: 787.

השארית הגדולה: 13; השארית הקטנה: 16.

טוּ־וֵיי ג׳ה־סוּ; השנה השלישית.

שנים־עשר חודשים.

השארית הגדולה: 3; השארית הקטנה: 195.

השארית הגדולה: 18; השארית הקטנה: 24.

ג׳וּ־לִי דָה־מָאנְג־לוֹאוֹ; השנה הרביעית.

שנה מעוברת: שלושה־עשר חודשים.

השארית הגדולה: 57; השארית הקטנה: 543.

השארית הגדולה: 24; אין שארית קטנה.

שָׁאנְג־חֶנְג דוּן־דְזָאנְג; השנה הראשונה לעידן חוֹאוּ־יֶוֶאן.

שנים־עשר חודשים.

השארית הגדולה: 21; השארית הקטנה: 450.

השארית הגדולה: 29; השארית הקטנה: 8.

ג׳או־יָאנְג ג׳ה־צ׳יָה; השנה השנייה.

שנה מעוברת: שלושה־עשר חודשים.

השארית הגדולה: 15; השארית הקטנה: 798.

השארית הגדולה: 34; השארית הקטנה: 16.

חֶנְג־אַי טוּן־טָאן; השנה הראשונה לעידן שְׁה־יֶוֶאן.

שנים־עשר חודשים.

השארית הגדולה: 39; השארית הקטנה: 705.

השארית הגדולה: 39; השארית הקטנה: 24.

שָׁאנְג־ג׳אנְג דְזוֹאוֹ־אֶה; השנה השנייה.

שנים־עשר חודשים.

השארית הגדולה: 34; השארית הקטנה: 113.

השארית הגדולה: 45; אין שארית קטנה.

יֵן־פֶנְג יֵן־מָאוֹ; השנה השלישית.

שנה מעוברת: שלושה־עשר חודשים.

השארית הגדולה: 28; השארית הקטנה: 461.

השארית הגדולה: 50; השארית הקטנה: 8.

דְוָאן־מָנְג דָה־יְוֶאן־סְיִין; השנה הרביעית.

שנים־עשר חודשים.

השארית הגדולה: 52; השארית הקטנה: 368.

השארית הגדולה: 55; השארית הקטנה: 16.

יוֹאוּ־ג׳אוֹ קוּן־דוּן; השנה החמישית.

שנים־עשר חודשים.

השארית הגדולה: 46; השארית הקטנה: 716.

אין שארית גדולה; השארית הקטנה: 24.

צ׳יאנג־וּ צ׳ה־פָן־ז׳וֹ; השנה השישית.

שנה מעוברת: שלושה־עשר חודשים.

השארית הגדולה: 41; השארית הקטנה: 124.

השארית הגדולה: 6; אין שארית קטנה.

טוּ־וֵיי שֶׁה־טִי־גָה; השנה הראשונה לעידן יְוֶאן־פָּנְג.

שנים־עשר חודשים.

השארית הגדולה: 5; השארית הקטנה: 31.

השארית הגדולה: 11; השארית הקטנה: 8.

ג׳וּ־לִי צ׳אן־אֶה; השנה השנייה.

שנים־עשר חודשים.

השארית הגדולה: 59; השארית הקטנה: 379.

השארית הגדולה: 16; השארית הקטנה: 16.

שָׁאנְג־חֶנְג ג׳ה־סוּ; השנה השלישית.

שנה מעוברת: שלושה־עשר חודשים.

השארית הגדולה: 53; השארית הקטנה: 727.

השארית הגדולה: 21; השארית הקטנה: 24.

ג׳או־יָאנְג דָה־חְוָאנְג־לוּאוֹ; השנה הרביעית.

שנים־עשר חודשים.

השארית הגדולה: 17; השארית הקטנה: 634.

השארית הגדולה: 27; אין שארית קטנה.

חֶנְג־אַי דוּן־דְזָאנְג; השנה החמישית.

שנה מעוברת: שלושה־עשר חודשים.

השארית הגדולה: 12; השארית הקטנה: 42.

השארית הגדולה: 32; השארית הקטנה: 8.

שָׁאנְג־ג׳אנְג ג׳ה־צִ׳יָה; השנה השישית.

שנים־עשר חודשים.

השארית הגדולה: 35; השארית הקטנה: 889.

השארית הגדולה: 37; השארית הקטנה: 16.

יֶן־פֶנְג טוּן־טָאן; השנה הראשונה לעידן יֶוְאן־פִּינְג.

שנים־עשר חודשים.

השארית הגדולה: 30; השארית הקטנה: 297.

השארית הגדולה: 42; השארית הקטנה: 24.

דָאן־מָנְג דזוּאוֹ־אֶה; השנה הראשונה לעידן בֶּן־שֶׂה.

שנה מעוברת: שלושה־עשר חודשים.

השארית הגדולה: 24; השארית הקטנה: 645.

השארית הגדולה: 48; אין שארית קטנה.

יוֹאוּ־ג׳אוֹ יֶן־מָאו; השנה השנייה.

שנים־עשר חודשים.

השארית הגדולה: 48; השארית הקטנה: 552.

השארית הגדולה: 53; השארית הקטנה: 8.

צ׳יאנג־וּ דָה־יְוֶאן־סְיֶין; השנה השלישית.

שנים־עשר חודשים.

השארית הגדולה: 42; השארית הקטנה: 900.

השארית הגדולה: 58; השארית הקטנה: 16.

טוּ־וַיי קוּן־דוּן; השנה הרביעית.

שנה מעוברת: שלושה־עשר חודשים.

השארית הגדולה: 37; השארית הקטנה: 308.

השארית הגדולה: 3; השארית הקטנה: 24.

ג׳וּ־לִי צ׳ה־פֶן־ז׳וֹ; השנה הראשונה לעידן דִי־ג׳יֵה.

שנים־עשר חודשים.

השארית הגדולה: 1; השארית הקטנה: 215.

השארית הגדולה: 9; אין שארית קטנה.

שָׁאנְג־חֶנְג שֶׁה־טִי־וָה; השנה השנייה.

שנה מעוברת: שלושה־עשר חודשים.

השארית הגדולה: 55; השארית הקטנה: 563.

השארית הגדולה: 14; השארית הקטנה: 8.

ג׳או־יָאנְג צ׳אן־אֶה; השנה השלישית.

שנים־עשר חודשים.

השארית הגדולה: 19; השארית הקטנה: 470.

השארית הגדולה: 19; השארית הקטנה: 16.

חֶנְג־אַי ג׳ה־סוּ; השנה הרביעית.

שנים־עשר חודשים.

השארית הגדולה: 13; השארית הקטנה: 818.

השארית הגדולה: 24; השארית הקטנה: 24.

שָׁאנְג־ג׳אנְג דָה־חְוָאנְג־לוּאוֹ; השנה הראשונה לעידן יֶוְאן־קָאנְג.

שנה מעוברת: שלושה־עשר חודשים.

השארית הגדולה: 8; השארית הקטנה: 226.

השארית הגדולה: 30; אין שארית קטנה.

יֶן־פֶנְג דוּ־דְזָאנְג; השנה השנייה.

שנים־עשר חודשים.

השארית הגדולה: 32; השארית הקטנה: 133.

השארית הגדולה: 35; השארית הקטנה: 8.

דְוָאן־מָנְג סְיֶה־צ׳יָה; השנה השלישית.

שנים־עשר חודשים.

השארית הגדולה: 26; השארית הקטנה: 481.

השארית הגדולה: 40; השארית הקטנה: 16.

יוֹאוּ־ג׳אוֹ טוּן־טָאן; השנה הרביעית.

שנה מעוברת: שלושה־עשר חודשים.

השארית הגדולה: 20; השארית הקטנה: 829.

השארית הגדולה: 45; השארית הקטנה: 24.

צ׳יאנג־וּוּ דְזוּאוֹ־אֶה; השנה הראשונה לעידן שֶׁן־צ׳וּה.

שנים־עשר חודשים.

השארית הגדולה: 44; השארית הקטנה: 736.

השארית הגדולה: 51; אין שארית קטנה.

טוּ־וֵיי יֵן־מָאו; השנה השנייה.

שנים־עשר חודשים.

השארית הגדולה: 39; השארית הקטנה: 144.

השארית הגדולה: 56; השארית הקטנה: 8.

ג׳וּ־לִי דָה־יְוֶאן־סְיִין; השנה השלישית.

שנה מעוברת: שלושה־עשר חודשים.

השארית הגדולה: 33; השארית הקטנה: 492.

השארית הגדולה: 1; השארית הקטנה: 16.

שָׁאנְג־חֶנְג קוּן־דוּן; השנה הרביעית.

שנים־עשר חודשים.

השארית הגדולה: 57; השארית הקטנה: 399.

השארית הגדולה: 6; השארית הקטנה: 24.

ג׳או־יָאנְג צ׳ה־פָן־ז׳וֹ; השנה הראשונה לעידן וּ־פָנְג.

שנה מעוברת: שלושה־עשר חודשים.

השארית הגדולה: 51; השארית הקטנה: 747.

השארית הגדולה: 12; אין שארית קטנה.

חֶנְג־אַי שֶׁה־טִי־גֶה; השנה השנייה.

שנים־עשר חודשים.

השארית הגדולה: 15; השארית הקטנה: 654.

השארית הגדולה: 17; השארית הקטנה: 8.

שָׁאנְג־ג׳אנְג צ׳אן־אֶה; השנה השלישית.

שנים־עשר חודשים.

השארית הגדולה: 10; השארית הקטנה: 62.

השארית הגדולה: 22; השארית הקטנה: 16.

יֲן־פָּנְג ג׳ה־סוּ; השנה הרביעית.

שנה מעוברת: שלושה־עשר חודשים.

השארית הגדולה: 4; השארית הקטנה: 410.

השארית הגדולה: 27; השארית הקטנה: 24.

דְוָאן־מָנְג דָה־חְוָאנְג־לוּאוֹ; השנה הראשונה לעידן נָאן־לוּ.

שנים־עשר חודשים.

השארית הגדולה: 28; השארית הקטנה: 317.

השארית הגדולה: 33; אין שארית קטנה.

יוֹאוּ־ג׳אוֹ דוּן־דְוָאנְג; השנה השנייה.

שנים־עשר חודשים.

השארית הגדולה: 22; השארית הקטנה: 665.

השארית הגדולה: 38; השארית הקטנה: 8.

צ׳יאנג־וּ סְיֶה־צ׳יְה; השנה השלישית.

שנה מעוברת: שלושה־עשר חודשים.

השארית הגדולה: 17; השארית הקטנה: 73.

השארית הגדולה: 43; השארית הקטנה: 16.

טוּ־וֵיי טוּן־טָאן; השנה הרביעית.

שנים־עשר חודשים.

השארית הגדולה: 40; השארית הקטנה: 920.

השארית הגדולה: 48; השארית הקטנה: 24.

ג׳וּ־לִי דְזוּאוֹ־אֶה; השנה הראשונה לעידן חְוַאנְג־לוֹנְג.

שנה מעוברת: שלושה־עשר חודשים.

השארית הגדולה: 35; השארית הקטנה: 328.

השארית הגדולה: 54; אין שארית קטנה.

שָׁאנְג־חֶנְג יִן־מָאו; השנה הראשונה לעידן צ׳וּ־יֶוֵאן.

שנים־עשר חודשים.

השארית הגדולה: 59; השארית הקטנה: 235.

השארית הגדולה: 59; השארית הקטנה: 8.

ג׳אוֹ־יָאנְג דָה־יֶוּאן־סְיִין; השנה השנייה.

שנים־עשר חודשים.

השארית הגדולה: 53; השארית הקטנה: 583.

השארית הגדולה: 4; השארית הקטנה: 16.

חֶנְג־אַי קוּן־דוּן; השנה השלישית.

שנה מעוברת: שלושה־עשר חודשים.

השארית הגדולה: 47; השארית הקטנה: 931.

השארית הגדולה: 9; השארית הקטנה: 24.

שָׁאנְג־ג׳אנְג צ׳ה־פָן־ז׳וֹ; השנה הרביעית.

שנים־עשר חודשים.

השארית הגדולה: 11; השארית הקטנה: 838.

השארית הגדולה: 15; אין שארית קטנה.

יִן־פֶּנְג שֶׁה־טִי־גֶה; השנה החמישית.

שנים־עשר חודשים.

השארית הגדולה: 6; השארית הקטנה: 246.

השארית הגדולה: 20; השארית הקטנה: 8.

דָזָאן־מָנְג צ׳אן־אֶה; השנה הראשונה לעידן יוֹנְג־גוּאַנְג.

שנה מעוברת: שלושה־עשר חודשים.

אין שארית גדולה; השארית הקטנה: 594.

השארית הגדולה: 25; השארית הקטנה: 16.

יוֹאוּ־ג׳אוֹ ג׳ה־סוּ; השנה השנייה.

שנים־עשר חודשים.

השארית הגדולה: 24; השארית הקטנה: 501.

השארית הגדולה: 30; השארית הקטנה: 24.

צ׳יאנג־וּ דָה־חָוָאנְג־לוּאוֹ; השנה השלישית.

שנים־עשר חודשים.

השארית הגדולה: 18; השארית הקטנה: 849.

השארית הגדולה: 36; אין שארית קטנה.

טוּ־וַיי דוּן־דָזָאנְג; השנה הרביעית.

שנה מעוברת: שלושה־עשר חודשים.

השארית הגדולה: 13; השארית הקטנה: 257.

השארית הגדולה: 41; השארית הקטנה: 8.

ג׳וּ־לִי סְיֵה־צִ׳יָה; השנה החמישית.

שנים־עשר חודשים.

השארית הגדולה: 37; השארית הקטנה: 164.

השארית הגדולה: 46; השארית הקטנה: 16.

שָׁאנְג־חֶנְג טוּן־טָאן; השנה הראשונה לעידן ג׳ִין־ג׳או.

שנה מעוברת: שלושה־עשר חודשים.

השארית הגדולה: 31; השארית הקטנה: 512.

השארית הגדולה: 51; השארית הקטנה: 24.

ג׳או־יָאנְג דְזוּאוֹ־אֶה; השנה השנייה.

שנים־עשר חודשים.

השארית הגדולה: 55; השארית הקטנה: 419.

השארית הגדולה: 57; אין שארית קטנה.

חֶנְג־אַי יֶן־מָאוּ; השנה השלישית.

שנים־עשר חודשים.

השארית הגדולה: 49; השארית הקטנה: 767.

השארית הגדולה: 2; השארית הקטנה: 8.

שָׁאנְג־ג׳אנְג דָה־יֶוּאן־סְיִין; השנה הרביעית.

שנה מעוברת: שלושה־עשר חודשים.

השארית הגדולה: 44; השארית הקטנה: 175.

השארית הגדולה: 7; השארית הקטנה: 16.

יֶן־פֶנְג קוּן־דוּן; השנה החמישית.

שנים־עשר חודשים.

השארית הגדולה: 8; השארית הקטנה: 82.

השארית הגדולה: 12; השארית הקטנה: 24.

דְוָאן־מָנְג צ׳ה־פָן־ז׳וֹ; השנה הראשונה לעידן ג׳ינְג־נִינְג.

שנים־עשר חודשים.

השארית הגדולה: 2; השארית הקטנה: 430.

השארית הגדולה: 18; אין שארית קטנה.

יואוּ־ג׳אוֹ שֶׂה־טִי־נָה; השנה הראשונה לעידן ג׳ין־שִׂה.

שנה מעוברת: שלושה־עשר חודשים.

השארית הגדולה: 56; השארית הקטנה: 778.

השארית הגדולה: 23; השארית הקטנה: 8.

צ׳יאנג־וּ צ׳אן־אֶה; השנה השנייה.

שנים־עשר חודשים.

השארית הגדולה: 20; השארית הקטנה: 685.

השארית הגדולה: 28; השארית הקטנה: 16.

טוּ־וֵיי ג׳ה־סוּ; השנה השלישית.

שנה מעוברת: שלושה־עשר חודשים.

השארית הגדולה: 15; השארית הקטנה: 93.

השארית הגדולה: 33; השארית הקטנה: 24.

ג׳וּ־לִי דָה־חְוָאנְג־לוּאוֹ; השנה הרביעית.

לעיל לוח השנה. ׳השארית הגדולה׳ היא של השמש, ו׳השארית הקטנה׳ היא של הירח. דָוָאן־מָנָג הוא שם של שנה. מבין הענפים, צ׳וֹאוּ נקרא צ׳ה־פָן־ז׳וֹ, ויין נקרא שֶׁה־טִי־גָה; מבין הגזעים, בִּינְג נקרא יוֹאוּ־ג׳אוֹ. בצפון המדויק מוסיפים את היפוך החורף לשעת דָוָה; במערב המדויק—לשעת יוֹאוּ; בדרום המדויק—לשעת וּ; ובמזרח המדויק—לשעת מָאו.

ספר משרות השמים

בארמון המרכזי נמצא כוכב הקוטב השמימי. הבהיר שבכוכביו הוא משכנו הקבוע של טָאי־יִי; שלושת הכוכבים שלצדו הם שלושת הדוכסים, ויש אומרים שהם הבנים ובני־הלוויה. מאחוריו ארבעה כוכבים: הכוכב הגדול שבקצה הוא הקיסרית הראשית, ושלושת האחרים נמנים עם נשות הארמון האחורי. שנים־עשר הכוכבים המקיפים אותם כחומת מגן הם שרי הספר. כולם יחד נקראים הארמון הסגול.

שלושה כוכבים ערוכים מלפנים, מול פי הדובה, נמשכים לצד צפון וראשיהם מחודדים; פעם הם נראים ופעם אינם נראים. הם נקראים המידה הנסתרת, ויש המכנים אותם טָיֵן־יִי. שלושת הכוכבים שמשמאל לארמון הסגול נקראים החנית השמימית, חמשת הכוכבים שמימינו — אֲלַת השמים, וששת הכוכבים שמאחור, החוצים את נהר השמים ומגיעים אל משכן המחנה, נקראים דרך האכסדרה.

שבעת כוכבי הדובה הצפונית הם אלה שעליהם נאמר: ״בעזרת הסובב, אבן־החן וקנה־האיזון מסדירים את שבעת המושלים״. הידית קשורה לקרן הדרקון, קנה־האיזון פונה אל הדובה הדרומית, והקערה נשענת על ראש שֶׁן. בערב קובעת הידית את הכיוון; תחומה משתרע מחָוָה מערבה ודרומה. בחצות קובע קנה־האיזון; תחומו בלב הארץ, בין הנהרות הצהוב וג׳. עם שחר קובעת הקערה; תחומה מן הים והר טָאי מזרחה וצפונה. הדובה היא מרכבת הקיסר: היא נעה במרכז ומשם משגיחה ושולטת בארבעת הכיוונים. חלוקת היין והיאנג, כינון ארבע העונות, איזון חמשת היסודות, העתקת מועדי השנה וקביעת כל מחזוריה — הכול תלוי בדובה.

ששת הכוכבים שעל מסגרת קערת הדובה נקראים ארמון וָן־צ׳אנג: הראשון — המצביא העליון; השני — המשנה למצביא; השלישי — השר הנכבד; הרביעי — הממונה על הגורל; החמישי — הממונה על המרכז; והשישי — הממונה על המשכורת. בתוך קערת הדובה נמצא בית הסוהר של הנכבדים. ששת הכוכבים שמתחת לקערה, סמוכים זוגות־זוגות, נקראים שלוש הדרגות. אם צבעי שלוש הדרגות אחידים, השליט ושריו שרויים בהרמוניה; אם אינם אחידים, שוררת ביניהם מחלוקת. אם כוכב העזר בהיר וקרוב, השר המסייע מקורב וחזק; אם הוא מרוחק וקטן, השר מרוחק וחלש.

בקצה הידית שני כוכבים: הפנימי הוא הרומח, ג׳או־יאו; החיצוני הוא המגן, חוד השמים. חמישה־עשר כוכבים מעוקלים ומעוגלים קשורים לידית ונקראים בית הסוהר של פשוטי העם. אם הכוכבים בתוך בית הסוהר מלאים, האסירים רבים; אם הוא ריק, הם משתחררים ויוצאים.

כאשר טְיֶן־יִי, החנית, האלה, הרומח והמגן מתנודדים וקרניהם גדלות — פורצת מלחמה.

הארמון המזרחי הוא הדרקון הכחול, ובו פָּאנְג ושִׁין. שִׁין הוא היכל האור; הכוכב הגדול הוא מלך השמים, והכוכבים שלפניו ומאחוריו הם בניו ובני־לווייתו. אסור להם לעמוד בקו ישר; אם הם ישרים, מלך השמים שגה בתוכניתו. פָּאנְג הוא האוצר ונקרא רביעיית השמים. מדרום לו נמצא הסוס הימני. שני כוכבים לצדו נקראים רסן, וכוכב אחד מצפון נקרא סיכת המרכבה. שנים־עשר הכוכבים המתעקלים בצפון־מזרח נקראים הדגל. ארבעה כוכבים בתוכו הם השוק השמימי, ושישה שבמרכזו נקראים מגדל השוק. אם הכוכבים

בשוק מרובים, השוק מלא; אם הוא ריק, הסחורות אוזלות. הכוכבים הרבים מדרום לפָּאנְג נקראים פקידי הפרשים.

הקרן השמאלית היא השופט; הקרן הימנית — המצביא. הקרן הגדולה היא חצרו הקיסרית של מלך השמים. בכל אחד משני צדדיה שלושה כוכבים, המקיפים אותה כחצובה, והם נקראים שֶׂה־טִי. שֶׂה־טִי ניצבים בדיוק בכיוון שאליו מצביעה ידית הדובה, וכך נקבעים מועדי העונות; משום כך נאמר "שֶׂה־טִי־גָה". קָאנְג הוא מקדש צדדי ומושל במחלות. שני הכוכבים הגדולים מדרום ומצפון לו נקראים השער הדרומי. דִי הוא שורש השמים ומושל במגפות.

וֵיי הוא תשעת הבנים, ונאמר שהוא השליט ושריו; אם הכוכבים מרוחקים וקטועים, אין ביניהם הרמוניה. גִ'י הוא האורח המתהולל, ונאמר שהוא רכילות ומדון.

אם כוכב האש פולש לקרן או שוהה בה, יהיה קרב. אם הוא עושה זאת בפָּאנְג או בשִׁין, אות מבשר רעה הוא למלך.

הארמון הדרומי הוא הציפור הארגמנית, ובו המשקולת וקנה־האיזון. קנה־האיזון הוא טָאי־וֵיי, חצר שלושת המאורות. שנים־עשר כוכבים מקיפים אותו כחומת מגן, והם שרי הספר: במערב המצביא, במזרח השר; ארבעת הכוכבים בדרום הם פקידי החוק; במרכז נמצא השער הראשי, ומשני צדדיו השערים הצדדיים. ששת הכוכבים שבתוך השער הם האדונים האזוריים. חמשת הכוכבים שבתוכם הם מושבי חמשת הקיסרים. מאחור מצטופפים חמישה־עשר כוכבים, שופעים למראה, הנקראים מושבי פקידי החצר; הכוכב הגדול שלצדם הוא מושב המצביא. כאשר הירח או אחד מחמשת כוכבי הלכת נכנסים בסדר ובהתאם למסילה, בוחנים את מקום יציאתם ואת המקום שבו

הם שוהים, ועל פיו נודע את מי יוציא בן השמים להורג. אם הם נכנסים בניגוד לכיוון או סוטים מן המסילה, גוזרים לפי המקום שאליו פלשו; אם התגבשה תופעה בתוך המושבים, כל הכפופים קשרו קשר. הדבר חמור במיוחד בכוכב המתכת או בכוכב האש. ממערב לגדר החצר חמישה כוכבים מוארכים, הנקראים שָׁאו־וֵיי ומייצגים את המלומדים והפקידים. המשקולת היא שׁוֵאן־יֶוֶאן, שגופו גוף הדרקון הצהוב. הכוכב הגדול שלפנים הוא דמות הגבירה; הכוכבים הקטנים שלצדו הם מלוויה ונשות הארמון האחורי. אם הירח או חמשת כוכבי הלכת שוהים שם או פולשים לשם, פירוש האות כבמקרה קנה־האיזון.

הבאר המזרחית מופקדת על ענייני המים. הכוכב המתעקל ממערב לה נקרא גרזן־הקרב. מצפון לגרזן נמצא הנהר הצפוני, ומדרום — הנהר הדרומי; השטח שבין שני הנהרות לבין שער השמים הוא המעבר והגשר. גְוֵויי־המרכבה מופקד על טקסי הרוחות; הלובן שבמרכזו הוא בן הערובה. אם כוכב האש שוהה בנהר הדרומי או הצפוני, פורצת מלחמה והדגן אינו מבשיל. לפיכך מידה טובה מתגבשת בקנה־האיזון, מראה מתגבש באגם, פגיעה מתגבשת בגרזן, אסון מתגבש בבאר, והוצאה להורג מתגבשת בבן הערובה.

לְיוֹ הוא מקור הציפור ומופקד על עצים ועשבים. שבעת הכוכבים הם הצוואר ופקידים עגולים; הם מופקדים על עניינים דחופים. גְ׳אנְג הוא אריג לבן ומשמש מטבח; הוא מופקד על הגשת גביעים לאורחים. יִי הוא נוצות הכנף ומופקד על אורחים מרחוק.

גֶ׳ן הוא מרכבה ומושל ברוח. לצדו כוכב קטן אחד הנקרא צָ׳אנְג־שָׁה; אין ראוי שיהיה בהיר. אם בהירותו שווה לארבעת כוכבי גֶ׳ן, או אם אחד מחמשת כוכבי

הלכת נכנס לתוכם, פורצת מלחמה גדולה. הכוכבים הרבים מדרום לגָ׳ן נקראים מגדל מחסן השמים; במחסן חמש מרכבות. אם קרני כוכבי המרכבות גדלות והם מתרבים, או אם אין מספרם שלם, אין מקום למרכבות ולסוסים.

הארמון המערבי הוא אגם שְׁיֵאן, והוא נקרא חמשת אגמי השמים. חמשת האגמים הם בתי המרכבות של חמשת הקיסרים. כניסת כוכב האש מבשרת בצורת; כוכב המתכת — מלחמה; כוכב המים — שיטפון. במרכז שלושה עמודים; אם אין מספר העמודים שלם, פורצת מלחמה.

קְווֵי נקרא חזיר הבר התחום ומשמש תעלות וניקוז. לוֹאוּ הוא קיבוץ ההמון. וֵיי הוא אסם השמים. הכוכבים הרבים מדרום לו נקראים מצבורי המחסן.

מָאוֹ נקרא ראש השעיר; זהו כוכבם של בני חוּ והוא אספת לובשי הלבן. בִּי נקרא מרכבת הרשת; הוא מייצג חיילי ספר ומופקד על ציד בחץ וברשת. הכוכב הקטן שליד הכוכב הגדול שלו הוא הכוכב הצמוד־לאוזן. כשהצמוד־לאוזן מתנודד, שר משמיץ ומסכסך מצוי לצד השליט. בין מָאוֹ לבִּי נמצאת דרך השמים. מצדה החשוך מדינות היין, ומצדה המואר מדינות היאנג.

שֶׁן הוא הנמר הלבן. שלושת הכוכבים הישרים הם קנה־האיזון ואבן־המשקל. מתחתם שלושה כוכבים חדים הנקראים עונש ומופקדים על עריפה וקציר בני אדם. ארבעת הכוכבים החיצוניים הם שתי הכתפיים ושתי הירכיים. שלושה כוכבים קטנים הניצבים בפינה נקראים דְזֶה־חְווֵי; הם ראש הנמר ומופקדים על שמירת המסעות. מדרום להם ארבעה כוכבים הנקראים בית־הכיסא השמימי, ומתחתיו כוכב אחד הנקרא חץ השמים. אם החץ צהוב — הדבר מבורך; כחול, לבן או שחור — מבשר רעה. ממערב לו תשעה כוכבים מעוקלים, הערוכים בשלוש קבוצות: הראשונה דגל השמים, השנייה גן השמים,

והשלישית תשעת הנודדים. ממזרח לו כוכב גדול הנקרא הזאב, ומתחתיו ארבעה כוכבים הנקראים הקשת, המכוונת אליו. סמוך לארץ מתחת לזאב נמצא כוכב גדול הנקרא הזקן מן הקוטב הדרומי. כשהזקן נראה, השלטון שלו; כשאינו נראה, פורצת מלחמה. תמיד צופים בו בפרוור הדרומי בזמן שוויון הסתיו.

כאשר הצמוד־לאוזן נכנס לתוך בֵּי, פורצת מלחמה.

הארמון הצפוני הוא הלוחם האפל, ובו שׁוּ וסכנה. סכנה היא גג הבית; שׁוּ מופקד על בכי וקינה.

מדרום להם כוכבים רבים הנקראים צבא נוצות־היער השמימי. ממערב לצבא נמצאת הסוללה, ויש המכנים אותה גרזן־הקרב. לצדה כוכב גדול אחד, בֵּיי־לוֹ. אם בֵּיי־לוֹ מתעמעם ונעלם, כוכבי הצבא נעים, קרניהם מתרבות והם מידלדלים, או אחד מחמשת כוכבי הלכת פולש לבֵּיי־לוֹ ונכנס לצבא — הצבא יוצא. הדבר חמור במיוחד בכוכבי האש, המתכת והמים: אש מבשרת דאגה לצבא; מים — צרה; עץ ואדמה — מזל טוב לצבא. ממזרח לסכנה שישה כוכבים, סמוכים זוגות־זוגות, הנקראים הממונה על העבודות.

משכן המחנה הוא המקדש הטהור, והוא נקרא גם ארמון הפרישה ודרך האכסדרה. ארבעה כוכבים בתוך נהר השמים נקראים רביעיית השמים, ולצדם כוכב אחד הנקרא וָאנְג לְיָאנְג. כשוואנג ליאנג מדרבן את הסוסים, מרכבות ופרשים ממלאים את השדות. לצדם שמונה כוכבים החוצים את נהר השמים ונקראים האגם השמימי. לצד האגם השמימי נמצא כוכב הנהר; כשהוא נע, בני אדם חוצים מים.

ארבעת כוכבי העלי והמכתש נמצאים מדרום לסכנה. אם כוכב כחול־שחור שומר על דלעת־הבקבוק, הדגים והמלח מתייקרים.

הדובה הדרומית היא מקדש, ומצפון לה כוכב הכינון. כוכב הכינון הוא דגל. מושך־השור מייצג בהמות קורבן. מצפון לו תוף הנהר. הכוכב הגדול בתוף הנהר הוא המצביא העליון, והכוכבים מימינו ומשמאלו הם מצביאי ימין ושמאל. מצפון לנערה וּ נמצאת האורגת. האורגת היא נכדת השמים.

מתבוננים במסלול השמש והירח כדי למדוד את תנועתו הישרה והנסוגה של כוכב השנה. אומרים: הוא העץ שבמזרח, מושל באביב, וימיו גְּיָה וִיי. כאשר נפגמת הצדקה, העונש יוצא בכוכב השנה. עודף או חיסרון במסלולו של כוכב השנה קובע את גורל המדינה לפי המעון שבו הוא נמצא. אין לתקוף את המדינה שבה הוא שוהה, והיא יכולה להעניש אחרים. אם הוא מקדים להגיע למעון נקרא הדבר עודף; אם הוא נסוג למעון הקודם — חיסרון. בעודף יהיו באותה מדינה חיילים שלא ישובו; בחיסרון תבוא עליה דאגה, מצביאה ימות והמדינה תיטה ליפול. אם כל חמשת כוכבי הלכת הולכים בעקבותיו ומתקבצים במעון אחד, המדינה שמתחתיו יכולה לזכות בעולם בצדקתה.

בשנת שֶׁה־טִי־גָה: היין של השנה נע שמאלה ונמצא ביין, וכוכב השנה פונה ימינה ושוכן בצִ׳וֹאוּ. בחודש הראשון הוא עולה בבוקר במזרח עם הדובה ומושך־השור, ונקרא משגיח המידה. צבעו כחול עז והוא זוהר. אם הוא יוצא מסדרו, אות מקביל ייראה בלִיוֹ. אם שנתו מקדימה — יהיו מים; אם היא מאחרת — בצורת.

כוכב השנה יוצא ונע מזרחה שתים־עשרה מעלות, נעצר לאחר מאה יום ופונה לאחור; הוא נסוג שמונה מעלות במשך מאה יום, ושב לנוע מזרחה. בשנה הוא

עובר שלושים מעלות ושבע שש־עשריות המעלה; בממוצע הוא עובר ביום אחת משתים־עשרה המעלה, ובשתים־עשרה שנה מקיף את השמים. הוא תמיד יוצא במזרח, בבוקר, ונכנס במערב, בערב.

בשנת דָאן־אֶן: היין של השנה במַאוֹ והכוכב שוכן בדְזֶה. בחודש השני הוא עולה בבוקר עם הנערה וו, שׂוּ וסכנה, ונקרא היורד ונכנס. אורו רב. אם הוא יוצא מסדרו, אות מקביל ייראה בגָ׳אנְג. באותה שנה יהיה שיטפון גדול.

בשנת ג׳ה־שׂוּ: היין של השנה בצָ׳ן והכוכב שוכן בהָאי. בחודש השלישי הוא עולה בבוקר עם משכן המחנה והקיר המזרחי, ונקרא הסימן הכחול. הוא כחול מאוד ובולט. אם הוא יוצא מסדרו, אות מקביל ייראה בגָ׳ן. אם השנה מקדימה — בצורת; אם היא מאחרת — מים.

בשנת דָה־חְוַאנְג־לוֹ: היין של השנה בסָה והכוכב שוכן בשׂוּ. בחודש הרביעי הוא עולה בבוקר עם קְווֵי ולוֹאוּ ונקרא עקב־אל־עקב. הוא בוער ואדום וזוהר. אם הוא יוצא מסדרו, אות מקביל ייראה בקָאנְג.

בשנת דְווּ־דְזָאנְג: היין של השנה בוּו והכוכב שוכן ביואו. בחודש החמישי הוא עולה בבוקר עם וֵיי, מָאוֹ ובִּי ונקרא האור הנפתח. הוא לוהט וזוהר. כלי הנשק ינוחו; הדבר מועיל רק לדוכסים ולמלכים ואינו מועיל למנהלי מלחמה. אם הוא יוצא מסדרו, אות מקביל ייראה בפָאנְג. אם השנה מקדימה — בצורת; אם היא מאחרת — מים.

בשנת יֵה־צָ׳יָה: היין של השנה בוֵיי והכוכב שוכן בשָׁן. בחודש השישי הוא עולה בבוקר עם דְזֶה־חְווֵי ושָׁן ונקרא הטור הארוך. אורו בהיר. הדבר מועיל להנעת צבא. אם הוא יוצא מסדרו, אות מקביל ייראה בגִ׳י.

בשנת טוּ־טָאן: היין של השנה בשָׁן והכוכב שוכן בוֵיי. בחודש השביעי הוא עולה בבוקר עם הבאר המזרחית וגְווֵיי־המרכבה, ונקרא הקול הגדול. הוא בהיר ולבן. אם הוא יוצא מסדרו, אות מקביל ייראה במושך־השור.

בשנת דְזוֹ־אֶה: היין של השנה ביואו והכוכב שוכן בוּ. בחודש השמיני הוא עולה בבוקר עם לְיוֹ, שבעת הכוכבים וגְ׳אנְג, ונקרא המלך המאריך. הוא רוטט ובעל קרניים. המדינה תשגשג והדגן יבשיל. אם הוא יוצא מסדרו, אות מקביל ייראה בסכנה. תהיה בצורת אך גם שגשוג; אישה רמה תמות והעם יחלה.

בשנת יֶן־מָאוֹ: היין של השנה בשוּ והכוכב שוכן בסָה. בחודש התשיעי הוא עולה בבוקר עם יִי וְנְ׳ן, ונקרא טְיֶן־סְווֵי. צבעו לבן והוא בהיר מאוד. אם הוא יוצא מסדרו, אות מקביל ייראה בקיר המזרחי. השנה תהיה מימית ואישה רמה תמות.

בשנת דָה־יְוֵאן־שְׁיֶן: היין של השנה בהָאי והכוכב שוכן בצָ׳ן. בחודש העשירי הוא עולה בבוקר עם הקרן וקָאנְג, ונקרא הסימן הגדול. הוא כחול עז; אם הכוכב נראה כמזנק ועולה בחשכה עם השחר, הדבר נקרא ״האיזון הנכון״. אם יוצא צבא למסע, מפקדו יהיה בהכרח עז; ואם למדינתו מידה טובה, עתידה היא להחזיק בארבעת הימים. אם הוא יוצא מסדרו, אות מקביל ייראה בלוֹאוּ.

בשנת קוּן־דְווּן: היין של השנה בדְזָה והכוכב שוכן במָאוֹ. בחודש האחד־עשר הוא עולה בבוקר עם דִי, פָאנְג ושְׁין, ונקרא מעיין השמים. צבעו שחור והוא בהיר מאוד. הנהרות והאגמים ישגשגו; אין הדבר מועיל לפתיחת מלחמה. אם הוא יוצא מסדרו, אות מקביל ייראה במָאוֹ.

בשנת צ׳ה־פֶּן־ז׳וֹ: היין של השנה בצ׳וֹאוּ והכוכב שוכן ביין. בחודש השנים־עשר הוא עולה בבוקר עם וֵיי וּג׳י, ונקרא לובן השמים. הוא שחור כפיח ובהיר מאוד. אם הוא יוצא מסדרו, אות מקביל ייראה בשֶׁן.

אם אינו שוכן במקום שבו עליו לשכון, או אם בשכנו בו הוא מתנודד ימינה ושמאלה; אם הוא עוזב לפני זמנו ונפגש בכוכב אחר — הדבר מבשר רעה למדינה ההיא. אם הוא שוכן זמן רב, למדינה מידה טובה ועבה. אם קרניו נעות, הוא פעם קטן ופעם גדול, או צבעו משתנה שוב ושוב — דאגה צפויה לשליט.

אם לאחר שיצא מסדר מעונותיו הוא מתקדם לצפון־מזרח, כעבור שלושה חודשים נולדת אלת־השמים, אורכה ארבעה גָ׳אנְג וקצה מחודד. אם הוא מתקדם לדרום־מזרח, כעבור שלושה חודשים נולד כוכב שביט, אורכו שני ג׳אנג וצורתו כמטאטא. אם הוא נסוג לצפון־מערב, כעבור שלושה חודשים נולד טְיֶן־צָ׳אן, אורכו ארבעה ג׳אנג וקצהו מחודד. אם הוא נסוג לדרום־מערב, כעבור שלושה חודשים נולדת חנית השמים, אורכה כמה ג׳אנג ושני קצותיה מחודדים. יש לבחון בקפידה את המדינה שבה הם נראים: אין לפתוח שם במעשה או להפעיל צבא. אם בעלייתו הוא כמו צף וכמו שוקע, במדינה ההיא יהיו עבודות עפר; אם הוא כמו שוקע וכמו צף, תחומה ייאבד. אם צבעו אדום ויש לו קרניים, המדינה שבה הוא שוכן תשגשג. מי שילחם כשפניו אל הקרניים לא ינצח. אם צבע הכוכב אדום־צהוב והוא שוקע, תהיה תנובה גדולה בתחום שבו הוא שוכן. אם צבעו כחול־לבן ואדום כאפר, תהיה דאגה באותו תחום. כשכוכב השנה נכנס בירח, שר יגורש מאותו תחום; כשהוא נאבק בטָאי־בָּאי, צבא יישבר שם.

כוכב השנה נקרא גם שֶׁה־טִי, צ׳וּנְג־חְוָה, הכוכב הנענה וכוכב המחזור. משכן המחנה הוא המקדש הטהור, מקדשו של כוכב השנה.

בוחנים את האוויר הקשה כדי לקבוע את מקומו של יִינְג־חְווֹ [מאדים]. אומרים: הוא האש שבדרום, מושל בקיץ, וימיו בִּינְג וּדִינְג. כאשר נפגמים הטקסים, העונש יוצא ביינג־חוו — כלומר, יינג־חוו סוטה ממסלולו. כשהוא יוצא יש מלחמה, וכשהוא נכנס המלחמה מתפזרת. הוא קובע את גורל המדינה לפי המעון שבו הוא נמצא. יינג־חוו מבשר התקוממות ואי־סדר, הרס וגזל, מחלה, מוות, רעב ומלחמה. אם הוא חוזר לאחור שני מעונות ויותר ושוהה שם, בתוך שלושה חודשים יבוא אסון, בתוך חמישה תותקף המדינה, בתוך שבעה תאבד מחצית אדמתה, ובתוך תשעה תאבד את רובה. אם מדינה יוצאת ונכנסת יחד עמו, ייפסקו קורבנותיה. אם הוא שוהה שם והאסון מגיע במהרה, הצפוי להיות גדול יהיה קטן; אם האסון מתמהמה, הצפוי להיות קטן יהיה גדול. מדרום לו הוא מבשר מות גבר; מצפון לו — מות אישה. אם קרניו נעות ומקיפות אותו, או שהוא פעם לפנים ופעם לאחור, לימין ולשמאל, האסון גדל. כשהוא נאבק בכוכב אחר ואורם משתווה, הוא מזיק; אם אורם אינו משתווה, אינו מזיק. אם כל חמשת כוכבי הלכת הולכים בעקבותיו ומתקבצים במעון אחד, המדינה שמתחתיו יכולה לזכות בעולם בכוח הטקסים.

כשהוא נע במהירות מזרחה, מערבה, דרומה או צפונה, צבאות מתקבצים בהתאמה מתחתיו; בקרב, ההולך בכיוונו מנצח וההולך נגדו מובס. כשיינג־חוו הולך בעקבות טַאי־בָּאי, הצבא מודאג; כשהוא נפרד ממנו, הצבא נסוג. אם הוא יוצא בצד היין של טאי־באי, הצבא מתפצל; אם הוא נע בצד היאנג שלו, אחד מסגני המצביאים נלחם. אם טאי־באי משיג אותו בדרכו, צבא נשבר ומצביא נהרג. אם הוא נכנס, שוהה או פולש לטַאי־וַיי, שׁוַאן־יִוֵאן או משכן

המחנה, הדבר מבשר רעה לבעל המנדט. שִׁין הוא היכל האור ומקדשו של יינג־חוו. יש לצפות בכך בקפידה.

מחשבים את מפגשי הדובה כדי לקבוע את מקומו של כוכב טֵיִן [שבתאי]. אומרים: הוא האדמה שבמרכז, מושל בחודש האחרון של הקיץ, וימיו וו וגִ׳. הוא הקיסר הצהוב, מושל במידה הטובה ודמות הגבירה. מדי שנה כוכב טיין שוכן במעון אחד, והמדינה שבה הוא שוהה מבורכת. אם הוא שוכן בטרם הגיע זמנו, או שכבר עזב ושב לשכון בו, המדינה ההיא תזכה באדמה — ואם לא, באישה רמה. אם הגיע זמנו לשכון ואינו שוכן, או שכבר שכן ואז עזב מערבה או מזרחה, המדינה תאבד אדמה — ואם לא, אישה רמה; ואין לפתוח במעשה או להפעיל צבא. אם הוא שוהה זמן רב, ברכת המדינה עבה; אם הוא עובר בקלות, ברכתה דקה.

שם נוסף שלו הוא שר הארץ, והוא מושל בשנה. בשנה הוא עובר עשר מעלות וחמש חלקי מאה ושתים־עשרה של מעלה, וביום אחת מעשרים ושמונה המעלה; בעשרים ושמונה שנה הוא מקיף את השמים. אם כל חמשת כוכבי הלכת הולכים בעקבותיו ומתקבצים במעון שבו הוא שוהה, המדינה שמתחתיו יכולה לזכות בעולם פעם אחר פעם. רק כאשר הטקס, המידה הטובה, הצדק, ההמתה והעונש כולם נפגמים, כוכב טיין מתנודד בגללם.

עודף מבשר שהמלך אינו שקט; בחיסרון יש צבא שאינו שב. צבעו של כוכב טיין צהוב, יש לו תשע קרניים וקולו צליל גוֹנְג של הפעמון הצהוב. אם הוא מקדים את סדרו בשניים או שלושה מעונות, זהו עודף: פקודת השליט לא תצא לפועל, ואם לא כן יבוא שיטפון גדול. אם הוא מאחר בשניים או שלושה

מעונות, זהו חיסרון: תבוא צרה מצד משפחת המלכה, השנה לא תשוב כתיקונה, ואם לא כן ייבקעו השמים או תרעד הארץ.

הדובה היא האולם הגדול של התרבות, מקדשו של כוכב טיין וכוכבו של בן השמים.

מפגש כוכב העץ וכוכב האדמה מבשר מהומה פנימית. אם יש רעב, אסור לשליט להילחם — הוא יובס; עם כוכב המים ישנה את תוכניתו ויחליף את מפעלו; עם כוכב האש תהיה בצורת; עם כוכב המתכת תהיה אספת לובשי לבן או מים. אם המתכת מדרום נקרא הדבר זכר ונקבה, ותבוא שנת דגן בשל; אם המתכת מצפון, בחלק מן השנה לא יהיה יבול. מפגש האש והמים הוא כיבוי; מפגש האש והמתכת הוא התכה ומבשר אבל. בשניהם אין לפתוח במעשה, והפעלת צבא תסתיים בתבוסה גדולה. האדמה מבשרת דאגה וצרה לשר בכיר; רעב גדול ותבוסה בקרב, כשהצבא הצפוני מובס. מפגש האדמה והמים מביא יבול שופע אך חסום, ויש בו צבא שיוכרע; למדינה ההיא אין לפתוח במעשה. אם הכוכב יוצא, היא מאבדת אדמה; אם הוא נכנס, היא זוכה באדמה. המתכת מבשרת מחלה, מלחמה פנימית ואובדן אדמה. אם שלושה כוכבים נפגשים, במדינה שמתחת למעונם יהיו מלחמה ואבל מבית ומחוץ, ויועמדו דוכס או מלך חדשים. אם ארבעה נפגשים, מלחמה ואבל קמים יחד; האצילים דואגים ופשוטי העם גולים. מפגש כל החמישה נקרא שינוי הדרך: בעל המידה הטובה זוכה לברכה, אדם גדול חדש קם, הוא מחזיק בכל ארבעת הכיוונים וצאצאיו רבים ומשגשגים; חסר המידה הטובה נפגע באסון או אובד. אם חמשת הכוכבים גדולים, גם המאורע גדול; אם כולם קטנים, המאורע קטן.

היוצא מוקדם מצוי בעודף, והעודף הוא האורח. היוצא מאוחר מצוי בחיסרון, והחיסרון הוא המארח. בהכרח ייראה מענה שמימי בכוכבי הידית. שהייה באותו מעון היא מפגש; התגברות זה על זה היא מאבק; בתוך שבעה צוּן הדבר ודאי יתרחש.

אם צבע חמשת כוכבי הלכת לבן ועגול, יהיו אבל ובצורת; אדום ועגול — המרכז אינו שקט ותהיה מלחמה; כחול ועגול — דאגה ומים; שחור ועגול — מחלה ומוות רב; צהוב ועגול — מזל טוב. קרן אדומה פולשת לעירנו; קרן צהובה מבשרת מאבק על אדמה; קרן לבנה — קול בכי; קרן כחולה — דאגת מלחמה; קרן שחורה — מים. משמעות האות היא המקום שבו מסע המלחמה יגיע לקצו. כשחמשת הכוכבים בני צבע אחד, כלי הנשק נחים בעולם והעם שלֵו ומשגשג. רוח באביב, גשם בסתיו, קור בחורף וחום בקיץ — תמיד שופטים את תנועתם על פי אלה.

כוכב טיין יוצא, ולאחר מאה ועשרים יום נסוג מערבה; כעבור מאה ועשרים יום של תנועה מערבה הוא שב לנוע מזרחה. הוא נראה שלוש מאות ושלושים יום ואז נכנס; כעבור שלושים יום הוא שב ויוצא במזרח. כאשר טָאי־סְווֵי נמצא בגְיֶה־יין, כוכב גָ'ן נמצא בקיר המזרחי, ולפיכך מקומו במשכן המחנה.

בוחנים את מסלול השמש כדי לקבוע את מקומו של טָאי־בָּאי [נוגה]. אומרים: הוא המערב והסתיו, ימיו גָּנָג ושִׁין, והוא מושל בהמתה. כאשר ההמתה נפגמת, העונש יוצא בטאי־באי. אם טאי־באי סוטה ממסלולו, הוא קובע את גורל המדינה לפי המעון שבו הוא נמצא. לאחר יציאתו הוא עובר שמונה־עשר מעונות במאתיים וארבעים יום ונכנס. אם הוא נכנס במזרח, הוא נע נסתר אחד־עשר מעונות במאה ושלושים יום; אם הוא נכנס במערב, הוא נע נסתר

שלושה מעונות בשישה־עשר יום ואז יוצא. אם אינו יוצא במועדו או אינו נכנס במועדו, הדבר נקרא אובדן המעון: אם צבא אינו נשבר, שליט מדינה ייגזל מכיסאו.

מחזורו העליון מתחיל בשנת שָׁה־טִי־גָה. הוא יוצא בבוקר במזרח עם משכן המחנה ונכנס בקרן; יוצא בערב במערב עם משכן המחנה ונכנס בקרן; יוצא בבוקר עם הקרן ונכנס בבִּי; יוצא בערב עם הקרן ונכנס בבִּי; יוצא בבוקר עם בִּי ונכנס בגִ׳י; יוצא בערב עם בִּי ונכנס בגִ׳י; יוצא בבוקר עם גִ׳י ונכנס בלְיוֹ; יוצא בערב עם גִ׳י ונכנס בלְיוֹ; יוצא בבוקר עם לְיוֹ ונכנס במשכן המחנה; יוצא בערב עם לְיוֹ ונכנס במשכן המחנה. בסך הכול חמש יציאות וכניסות במזרח וחמש במערב; לאחר שמונה שנים ומאתיים ועשרים יום הוא שב ויוצא בבוקר במזרח עם משכן המחנה. בקירוב הוא מקיף את השמים פעם בשנה. בתחילת יציאתו במזרח הוא נע לאט, כחצי מעלה ביום בממוצע; לאחר מאה ועשרים יום הוא מוכרח לסגת מעון אחד או שניים. כשהוא מגיע לשיאו הוא שב ונע מזרחה, מעלה וחצי ביום, ובתום מאה ועשרים יום נכנס. כשהוא נמוך וקרוב לשמש הוא נקרא כוכב הבוקר והוא רך; כשהוא גבוה ורחוק מן השמש הוא נקרא השאון הגדול והוא קשה. בתחילת יציאתו במערב הוא נע מהר, מעלה וחצי ביום במשך מאה ועשרים יום; כשהוא מגיע לשיאו הוא מאט לחצי מעלה ביום, ובתום מאה ועשרים יום נכנס עם שחר, לאחר שבהכרח נסוג מעון אחד או שניים. כשהוא נמוך וקרוב לשמש הוא נקרא טָאי־בָּאי והוא רך; כשהוא גבוה ורחוק מן השמש הוא נקרא הדמות הגדולה והוא קשה. הוא יוצא בצָ׳ן או בשׁוּ ונכנס בצ׳וֹאוּ או בוֵיי.

אם אינו יוצא במועדו או נכנס בטרם הגיע המועד, כלי הנשק נחים בעולם והצבא שב פנימה מן החוץ. אם הוא יוצא בטרם זמנו או אינו נכנס במועדו,

הכפופים מקימים צבא ומדינה נחרבת. אם הוא יוצא בדיוק בזמנו, מדינתו משגשגת. יציאתו במזרח היא המזרח, וכניסתו במזרח היא הצפון; יציאתו במערב היא המערב, וכניסתו במערב היא הדרום. הכיוון שבו הוא שוהה זמן רב זוכה לטובה; הכיוון שבו הוא חולף במהירות — לרעה.

כשהוא יוצא במערב ומגיע למזרח, המדינות שבמערב הישר מבורכות. כשהוא יוצא במזרח ומגיע למערב, המדינות שבמזרח הישר מבורכות. ביציאתו אין הוא חוצה את השמים; אם חצה אותם, ישתנה המשטר בעולם.

אם הוא קטן וקרניו נעות, פורצת מלחמה. אם ביציאתו הוא גדול ואחר כך קטן, הצבא נחלש; אם תחילה קטן ואחר כך גדול, הצבא מתחזק. אם הוא יוצא גבוה, מלחמה בעומק האויב מבורכת ומלחמה רדודה מבשרת רעה; אם הוא נמוך, מלחמה רדודה מבורכת ועמוקה מבשרת רעה. אם השמש בדרום והמתכת מדרומה, או השמש בצפון והמתכת מצפונה, זה נקרא עודף: האדונים והמלכים אינם שקטים, ובמלחמה התקדמות מבורכת ונסיגה מבשרת רעה. אם השמש בדרום והמתכת מצפונה, או השמש בצפון והמתכת מדרומה, זה נקרא חיסרון: האדונים והמלכים מודאגים, ובמלחמה נסיגה מבורכת והתקדמות מבשרת רעה. בהפעלת צבא מחקים את טאי־באי: אם הוא נע מהר, נעים מהר; אם לאט, לאט. אם יש לו קרניים — מעזים להילחם; אם הוא מתנודד וסוער — סוערים; אם הוא עגול ושקט — שקטים. ללכת בכיוון קרניו מבורך; לעשות ההפך תמיד מבשר רעה. כשהוא יוצא, מוציאים צבא; כשהוא נכנס, מכניסים צבא. קרן אדומה מבשרת קרב; לבנה — אבל; שחורה ועגולה — דאגה ומים; כחולה, עגולה ובעלת קרן קטנה — דאגה בענייני עץ; צהובה, עגולה ובעלת קרן מאוזנת — ענייני אדמה ושנת יבול. אם שלושה ימים לאחר שיצא הוא שב, נכנס מעט, וכעבור שלושה ימים שב ויוצא במלוא

בהירותו, הדבר נקרא חולשה; צבא המדינה *שמתחתיו* יובס ומצביאו ינוס. אם *שלושה* ימים לאחר *שנכנס* הוא *שב* ויוצא מעט, וכעבור *שלושה* ימים *שב* ונכנס במלואו, המדינה *שמתחתיו* מודאגת; לצבאה מזון ונשק אך הוא יותירם לאויביו, ואף *שחייליו* רבים, מצביאו יילקח בשבי. אם הוא יוצא במערב וסוטה ממסלולו, ארצות החוץ מובסות; אם במזרח, הממלכה המרכזית מובסת. אם צבעו גדול, עגול, צהוב ומבריק, אפשר לעשות מעשה טוב; אם הוא עגול, גדול ואדום, הצבא חזק אך אינו נלחם.

לובן טאי־באי דומה לזאב; אדמימותו לשִׁין; צהבו לכתפו השמאלית *של* שֶׁן; כחולו לכתפו הימנית; ושחורו לכוכב הגדול *של* קְווֵי. אם כל חמשת כוכבי הלכת הולכים בעקבות טאי־באי ומתקבצים במעון אחד, המדינה *שמתחתיו* יכולה לזכות בעולם באמצעות צבא. *שהייה* במקום מלא מביאה הישג; במקום ריק — אין הישג. התנועה גוברת על הצבע, הצבע גובר על המעמד, בעל מעמד גובר על חסר מעמד, ובעל צבע גובר על חסר צבע; מי *שתנועתו שלמה* גובר על כולם. אם הוא יוצא ומתעכב בין עצי התות והאולמוס, מחלה פוגעת במדינה *שמתחתיו*. אם הוא עולה במהירות, בטרם השלים את ימיו עובר את שֶׁן ברום השמים, מחלה פוגעת במדינה *שמנגד*. אם הוא עולה ושב לרדת, או יורד ושב לעלות, מצביא מורד. אם הוא נכנס בירח, מצביא יוצא להורג. אם כוכבי המתכת והעץ נפגשים ואורם מתמזג, נלחמים מתחתיהם; אם אינם מתמזגים, הצבאות קמים אך אינם נלחמים; אם במפגש הם פוגעים זה בזה, צבא נשבר בתחום *שמתחתם*. כשהוא יוצא במערב בערב ובצד היין, צבא היין חזק; אם הוא יוצא בזמן ארוחת הערב — חלש מעט; בחצות — חלש למדי; בקריאת התרנגול — חלש מאוד: זה נקרא היין השוקע ביאנג. כשהוא במזרח ויוצא כשהוא רוכב על האור, בצד היאנג, צבא היאנג חזק; בקריאת התרנגול

— חלש מעט; בחצות — חלש למדי; בערב — חלש מאוד: זה נקרא היאנג השוקע ביין. אם טאי־באי נסתר ויוצאים למלחמה, אסון פוגע בצבא. אם הוא יוצא מדרום למָאוֹ, הדרום גובר על הצפון; מצפון למָאוֹ — הצפון גובר על הדרום; בדיוק במָאוֹ — מדינות המזרח זוכות ליתרון. אם הוא יוצא מצפון ליואו, הצפון גובר על הדרום; מדרום ליואו — הדרום גובר על הצפון; בדיוק ביואו — מדינות המערב מנצחות.

אם הוא פולש לכוכב קבוע, יהיה קרב קטן; לכוכב לכת — קרב גדול. בפלישה, אם טאי־באי יוצא מדרום לכוכב האחר, מדינת הדרום מובסת; אם מצפונו, מדינת הצפון מובסת. תנועה מהירה מסמלת את הצבאי; עמידה — את האזרחי. אם צבעו לבן ויש לו חמש קרניים, יציאה מוקדמת מביאה ליקוי ירח, ויציאה מאוחרת — אות שמימי חריג או כוכב שביט שיקום במדינתו. אם הוא יוצא במזרח, הוא מידה טובה; מי שיוצא למעשה כשהוא לשמאלו ופניו אליו זוכה למזל טוב. אם הוא יוצא במערב, הוא עונש; מי שיוצא למעשה כשהוא לימינו וגבו אליו זוכה למזל טוב. ההפך תמיד מבשר רעה. אם אור טאי־באי מטיל צל, מנצחים בקרב. אם הוא נראה ביום וחוצה את השמים, הדבר נקרא מאבק על הבהירות: מדינה חזקה נחלשת, מדינה קטנה מתחזקת והגבירה משגשגת.

קָאנְג הוא המקדש הצדדי ומקדשו של טאי־באי. טאי־באי הוא השר הגדול ותוארו הדוכס העליון. שמותיו האחרים הם כוכב יין, הנכונות הגדולה, כוכב המחנה, כוכב הצפייה, כוכב הארמון, כוכב הבוקר, הדעיכה הגדולה, הביצה הגדולה, כוכב הקץ, הדמות הגדולה, מרחב השמים, כוכב הסדר וחוט־הערב של הירח. על הסימה הגדול לצפות בו בקפידה.

בוחנים את מפגש השמש עם סימני היום כדי להסדיר את מקומו של כוכב צָ׳ן [כוכב חמה]. אומרים: הוא המים שבצפון, תמצית היין הגדול; הוא מושל בחורף, וימיו זָ׳ן וגְוֵוי. כאשר העונשים נפגמים, העונש יוצא בכוכב צ׳ן, והוא קובע את גורל המדינה לפי המעון שבו הוא נמצא.

כך הוא מסדיר את ארבע העונות: באמצע האביב, בשוויון האביב, הוא יוצא בערב בפרוורים, בחמשת המעונות שממזרח לקְוֵוי, לוֹאוּ וֵוי, ומייצג את צ׳י; באמצע הקיץ, בהיפוך הקיץ, הוא יוצא בערב בפרוורים, בשבעת המעונות שממזרח לבאר המזרחית, גְוֵוי־המרכבה ולְיוֹ, ומייצג את צ׳וּ; באמצע הסתיו, בשוויון הסתיו, הוא יוצא בערב בפרוורים, בארבעת המעונות שממזרח לקרן, קָאנְג, דִי וּפָאנְג, ומייצג את האן; באמצע החורף, בהיפוך החורף, הוא יוצא בבוקר בפרוור המזרחי ונמצא ממערב יחד עם וֵי, גְ׳י, הדובה ומושך־השור, ומייצג את הממלכה המרכזית. יציאותיו וכניסותיו הן תמיד בצָ׳ן, בשׁוּ, בצ׳וֹאוּ ובוֵיי.

אם הוא מקדים, יהיה ליקוי ירח; אם מאחר, יבואו כוכב שביט ואות שמימי חריג. אם בזמן שבו עליו להופיע אינו מופיע, הוא אובד: צבא רודף נמצא בחוץ אך אינו נלחם. אם אינו יוצא בעונה אחת, אותה עונה אינה מאוזנת; אם אינו יוצא בארבע העונות, רעב גדול בעולם. כשהוא יוצא במועדו, צבע לבן מבשר בצורת, צהוב — הבשלת חמשת מיני הדגן, אדום — מלחמה, ושחור — מים. אם הוא יוצא במזרח, גדול ולבן, צבא שנמצא בחוץ מתפרק. כשהוא במזרח, אדמומיותו מבשרת ניצחון לממלכה המרכזית; כשהוא במערב ואדום, ארצות החוץ זוכות ליתרון. אם אין צבא בחוץ והוא אדום, צבא יקום. אם הוא וטאי־באי יוצאים יחד במזרח, שניהם אדומים ובעלי קרניים, ארצות החוץ מובסות מאוד והממלכה המרכזית מנצחת; אם הם יוצאים יחד במערב, שניהם

אדומים ובעלי קרניים, ארצות החוץ זוכות ליתרון. אם חמשת כוכבי הלכת מתחלקים באמצע השמים ומצטברים במזרח, הממלכה המרכזית זוכה ליתרון; אם במערב, המשתמש בהם מארצות החוץ זוכה ליתרון. אם כל חמשת הכוכבים הולכים בעקבות כוכב צ׳ן ומתקבצים במעון אחד, המדינה שבה הם שוהים יכולה לזכות בעולם בכוח החוק. כאשר כוכב צ׳ן אינו יוצא, טאי־באי הוא האורח; כשהוא יוצא, טאי־באי הוא המארח. אם הוא יוצא וטאי־באי אינו הולך בעקבותיו, אף שיש צבא בתחום הם אינם נלחמים. אם הוא יוצא במזרח וטאי־באי במערב, או הוא במערב וטאי־באי במזרח, זו חסימה; אף שיש צבא בתחום, אינו נלחם. אם הוא יוצא שלא בזמנו, בקור הראוי בא חום ובחום הראוי בא קור. אם עליו לצאת ואינו יוצא, הדבר נקרא מכה בחיילים, וצבא גדול קם. אם הוא נכנס בתוך טאי־באי ויוצא מעליו, צבא נשבר, מצביא נהרג וצבא האורח מנצח; אם יוצא מתחתיו, האורח מאבד אדמה. אם כוכב צ׳ן בא ופוגע בטאי־באי וטאי־באי אינו מסתלק, המצביא ימות. אם הוא יוצא מעל לראש הדגל, צבא נשבר, מצביא נהרג והאורח מנצח; אם מתחתיו, האורח מאבד אדמה. מביטים לאן מצביע הדגל וכך קובעים איזה צבא יישבר. אם הוא מקיף את טאי־באי או נאבק בו, יהיה קרב גדול והאורח ינצח. אם הארנב עובר את טאי־באי והמרווח ביניהם מספיק להכנסת חרב, יהיה קרב קטן והאורח ינצח. אם הארנב שוכן לפני טאי־באי, הצבא מתפזר; אם הוא יוצא משמאלו, קרב קטן; אם הוא מתחכך בו, רבבות נלחמים ופקידי המארח מתים; אם הוא יוצא מימינו, במרחק שלושה צָ׳ה, הצבא נערך בדחיפות לקרב. קרן כחולה מבשרת דאגת מלחמה; שחורה — מים. אדום מסמן את המקום שבו יגיע מסע המלחמה לקצו.

לארנב שבעה שמות: הנכונות הקטנה, כוכב צ׳ן, טְיֶן־צָ׳אן, כוכב אֶן־ג׳וֹאוּ, האור הדק, כוכב הקן וכוכב הוו. אם צבעו צהוב והוא קטן, יוצא ומחליף מקום בקלות, דפוסי התרבות בעולם משתנים לרעה. לארנב חמישה צבעים: כחול ועגול — דאגה; לבן ועגול — אבל; אדום ועגול — המרכז אינו שקט; שחור ועגול — מזל טוב. קרן אדומה פולשת לעירנו; צהובה מבשרת מאבק על אדמה; לבנה — קול זעקה ובכי.

ביציאתו במזרח הוא עובר ארבעה מעונות בארבעים ושמונה יום; מניינו עשרים יום, ואז הוא שב ונכנס במזרח. ביציאתו במערב הוא עובר ארבעה מעונות בארבעים ושמונה יום; מניינו עשרים יום, ואז הוא שב ונכנס במערב. צופים בו בכל פעם במשכן המחנה, בקרן, בבְּי, בגִ׳ ובלְיוֹ. אם הוא יוצא בין פָּאנְג לשִׁין, הארץ רועדת.

צבעיו של כוכב צ׳ן: באביב כחול־צהוב; בקיץ אדום־לבן; בסתיו כחול־לבן, ואז השנה מבשילה; בחורף צהוב ולא בהיר. אם צבעו משתנה, עונתו אינה משגשגת. אם אינו נראה באביב, תהיה רוח גדולה ובסתיו לא יהיה פרי. אם אינו נראה בקיץ, תהיה בצורת של שישים יום וליקוי ירח. אם אינו נראה בסתיו, תהיה מלחמה ובאביב לא תהיה צמיחה. אם אינו נראה בחורף, יהיו גשם וענענות שישים יום, יישובים ייסחפו ובקיץ לא תהיה גדילה.

הקרן, קָאנְג וּדִי — מחוז יֶן. פָּאנְג ושִׁין — מחוז יוּ. וֵיי וגִ׳ — מחוז יוֹאוּ. הדובה — הנהרות והאגמים. מושך־השור והנערה וו — מחוז יָאנְג. שׁוּ וסכנה — מחוז צ׳ינג. ממשכן המחנה עד הקיר המזרחי — מחוז בִּינְג. קְווֵי, לוֹאוּ וווֵי — מחוז שׁוּ. מָאוֹ ובְּי — מחוז גִ׳. דְּזֶה־חְווֵי ושֶׁן — מחוז יִי. הבאר המזרחית וגְווֵיי־

המרכבה — מחוז יוֹנָג. לְיוֹ, שבעת הכוכבים וְג׳אנְג — שלושת הנהרות. יִי וְגָן — מחוז גְ׳ינָג.

שבעת הכוכבים הם הפקידים העגולים, מקדשו של כוכב צ׳ן וכוכבם של המָאן והיִי.

כששני צבאות ניצבים זה מול זה, לשמש הילה. אם ההילה שווה משני עבריה, כוחם שקול. אם היא עבה, ארוכה וגדולה, יש ניצחון; אם דקה, קצרה וקטנה, אין ניצחון. הילה כפולה וחובקת מבשרת תבוסה גדולה לצד שאין היא חובקת. חיבוק מסמל שלום; הפניית גב — חוסר שלום, פירוד והתרחקות. קו ישר מסמל התייצבות עצמאית: יעמידו אדון או מלך ויהרגו מצביא. נשיאה מלמטה וכתר מלמעלה מבשרים שמחה. אם הכיתור בפנים, הצד שבפנים מנצח; אם בחוץ, הצד שבחוץ. כחול בחוץ ואדום בפנים — נפרדים בשלום; אדום בחוץ וכחול בפנים — נפרדים באיבה. אם אוויר ההילה מגיע ראשון ומסתלק אחרון, הצבא הנייח מנצח. אם הגיע ראשון והסתלק ראשון, תחילתו מועילה וסופו קשה; הגיע אחרון והסתלק אחרון, תחילתו קשה וסופו מועיל; הגיע אחרון והסתלק ראשון, תחילתו וסופו קשים והצבא הנייח אינו מנצח. אם הוא נראה ומסתלק ופעולתו מהירה, גם אם מנצחים אין הישג. אם הוא נראה חצי יום ויותר, ההישג גדול. קשת לבנה כפופה וקצרה, ששני קצותיה מחודדים, מבשרת שפיכות דמים גדולה מתחתיה. הילה סביב השמש מכריעה ניצחון: המועד הקרוב שלושים יום, הרחוק שישים.

בליקוי, הדבר שנאכל נפגע; המקום שבו האור נולד מחדש זוכה לטובה; ואם האכילה הולכת ונשלמת, הדבר נוגע למעמד השליט. לפי הכיוון הישר ולפי המעון שבו נמצאת השמש, ובצירוף היום והשעה, קובעים את גורל המדינה.

כשהילת השמש נעה בדרך האמצעית, יש שקט ושלווה. במרווח היין — מים רבים ועניני יין. שלושה צ״ה מצפון לחוץ נמצא כוכב היין; שלושה צ״ה צפונה ממנו — היין הגדול, ומכאן מים גדולים ומלחמה. במרווח היאנג — יהירות והפקרות. כוכב היאנג מבשר בתי כלא אכזריים רבים; היאנג הגדול — בצורת גדולה ואבל. הקרן ושער השמים: החודש העשירי נחשב לרביעי, האחד־עשר לחמישי והשנים־עשר לשישי; המים פורצים — קרוב בשלושה צ״ה, רחוק בחמישה. אם ההילה פולשת לארבעת המסייעים, השרים המסייעים יוצאו להורג. אם היא נעה בנהר הדרומי או הצפוני, מפרשים לפי יין ויאנג: בצורת, מים, מלחמה או אבל.

אם הירח לוקה בכוכב השנה, יהיה רעב או אובדן בארץ שמתחת למעונו; ביינג־חוו — אי־סדר; בכוכב טיין — הכפופים פולשים לעליונים; בטאי־באי — מדינה חזקה מובסת בקרב; בכוכב צ׳ן — נשים מחוללות מהומה. בקרן הגדולה הדבר מבשר רעה לבעל המנדט; בשִׁין — פורעים מבית מחוללים מהומה; ובכוכבים הקבועים — דאגה בארץ שמתחת למעונם.

מחזור תחילות ליקויי הירח הוא: שישה מרווחים של חמישה חודשים, חמישה של שישה חודשים, שוב שישה של חמישה, אחד של שישה ואחריו חמישה של חמישה — בסך הכול מאה ושלושה־עשר חודשים ואז הוא מתחיל מחדש. לפיכך ליקוי ירח הוא דבר רגיל; ליקוי שמש אינו מבשר טוב. בגְיָה ובזי אין מפרשים את השמש והירח, שכן הדבר נוגע שמעבר לארבעת הימים. בִּינָג ודִינָג — אזור היאנגצה, חְוָאי, הים והר טָאי. וּ וגְ׳י — לב הארץ והאזור שבין הנהרות הצהוב וג׳. גָנָג ושִׁין — ממערב להר חְוָה. זֶ׳ן וגְוֵוי — מצפון להר חֶנָג. ליקוי שמש חל על שליט המדינה; ליקוי ירח חל על המצביא והשר.

כוכב קיסר המדינה גדול ואדום וצורתו כקוטב הדרומי. במקום שבו הוא יוצא קם צבא מתחתיו, והצבא חזק; הכיוון שמנגד נפגע.

כוכב האור הזוהר גדול ולבן, חסר קרניים, ופעם עולה ופעם יורד. במדינה שבה הוא יוצא קם צבא ותמורות רבות מתחוללות.

כוכב חמשת ההרסים יוצא בדיוק במזרח, בשדה המזרח. צורתו ככוכב צ׳ן ומרחקו מן הקרקע כשישה ג׳אנג.

כוכב השודד הגדול יוצא בדיוק בדרום, בשדה הדרום. מרחקו מן הקרקע כשישה ג׳אנג; הוא גדול ואדום, מרבה לנוע וזוהר.

כוכב הממונה על הסכנה יוצא בדיוק במערב, בשדה המערב. מרחקו מן הקרקע כשישה ג׳אנג; הוא גדול ולבן ודומה לטאי־באי.

כוכב נהר הכלא יוצא בדיוק בצפון, בשדה הצפון. מרחקו מן הקרקע כשישה ג׳אנג; הוא גדול ואדום, מרבה לנוע, ובהתבוננות נראה כחול במרכזו. ארבעת כוכבי השדות האלה: אם אחד יוצא שלא בכיוונו, יש מלחמה מתחתיו והכיוון שמנגד נפגע.

ארבעת כוכבי טיין יוצאים בארבע הפינות, במרחק כארבעה ג׳אנג מן הקרקע.

דִי־וֵיי וּשְׁיֵאן־גְוָאנְג יוצאים אף הם בארבע הפינות, במרחק כשלושה ג׳אנג מן הקרקע, ודומים לירח שזה עתה עלה. במקום שבו הם נראים יש מהומה; מחולל המהומה אובד, ובעל המידה הטובה משגשג.

כוכב הנר דומה לטאי־באי; כשהוא יוצא אינו נע, ולאחר שנראה הוא כבה. העיר שעליה האיר נתונה במהומה.

דבר הדומה לכוכב אך אינו כוכב, דומה לענן אך אינו ענן, נקרא גְּוִיַּ־שְׂיֵה. כשגוויַּ־שיה יוצא, בהכרח יש מי ששב ומוסר מדינה.

הכוכבים הם האוויר המפוזר של המתכת, ושורשם נקרא אש. כשהכוכבים רבים, המדינה מבורכת; כשהם מעטים, הדבר מבשר רעה.

נהר השמים הוא אף הוא האוויר המפוזר של המתכת, ושורשו נקרא מים. אם בנהר השמים כוכבים רבים, יהיו מים רבים; אם מעטים, תהיה בצורת. זהו הכלל הגדול.

תוף השמים משמיע קול כרעם שאינו רעם; הקול נמצא בארץ ומתחת לשמים ומגיע עד הקרקע. במקום שאליו הוא הולך, צבא יוצא מתחתיו.

כלב השמים נראה ככוכב נופל גדול ונשמע קול. הוא יורד עד הארץ וצורתו ככלב. במקום נפילתו הוא נראה כאש לוהטת הפורצת לשמים. למטה הוא עגול ומשתרע ככמה צ׳ינג של שדות, ראשו מחודד וצבעו צהוב; בטווח אלף לִי צבא נשבר ומצביא נהרג.

כוכב גָּהַ־דְזָה צורתו כאש בוערת. הוא צהובַ־לבן ועולה מן הארץ; תחתיתו רחבה וראשו מחודד. כשהוא נראה, קוצרים בלי לזרוע; ואם אין עבודות עפר, בהכרח יהיה נזק גדול.

דגלו של צָ׳הַ־יוֹאוּ דומה לכוכב שביט, אך זנבו מתעקם כצורת דגל. כשהוא נראה, המלך יוצא למלחמה בארבעת הכיוונים.

שׁוּן־שָׁה יוצא לצד הדובה הצפונית וצורתו כתרנגול זכר. כשהוא זועם הוא כחולַ־שחור ונראה כצב השטוח על הארץ.

החץ המעוקם דומה לכוכב נופל גדול; הוא נע כנחש, צבעו כחול־שחור, ומרחוק נראה כאילו יש לו שיער ונוצות.

צָ׳אנְג־גָנְג נראה כיריעת בד אחת התלויה בשמים. כשכוכב זה נראה, פורצת מלחמה.

כשכוכב נופל ומגיע לארץ, הוא אבן. באזור שבין הנהרות הצהוב וג׳י נופלים כוכבים מעת לעת.

כאשר השמים טהורים נראה כוכב ג׳ינג. כוכב ג׳ינג הוא כוכב המידה הטובה. אין לו צורה קבועה, והוא תמיד יוצא במדינה שדרכה ראויה.

דרך כלל, כשצופים באוויר העננים: בהביטך מעלה תראה למרחק של שלוש או ארבע מאות לִי; במבט אופקי, מעל עצי התות והאולמוס, למרחק אלף ואף אלפיים לי; וכשתעלה למקום גבוה ותביט, עננים הנוגעים בארץ נראים במרחק שלושת אלפים לי. אם דמות חיה רובצת מעל עננים הצבא, הצבא מנצח.

מדרום להר חְוָה, האוויר שחור למטה ואדום למעלה. באזור סוּנְג־נָאוֹ ושלושת הנהרות, האוויר אדום טהור. מצפון להר חֶנְג, האוויר שחור למטה וכחול תחתיו. בין בּוֹ, גְ׳יֵה, הים והר טָאי, האוויר כולו שחור. בין היאנגצה לחְוָאי, האוויר כולו לבן.

אוויר של הולכי רגל לבן. אוויר של עבודות עפר צהוב. אוויר של מרכבות פעם גבוה ופעם נמוך ומתקבץ במקומות רבים. אוויר של פרשים נמוך ופרוש. אוויר של חיילים רגליים מגובש. אם חזיתו נמוכה ואחוריו גבוהים, התנועה מהירה; אם חזיתו רבועה ואחוריו גבוהים, הוא מחודד; אם אחוריו מחודדים ונמוכים,

הצבא נסוג. אם האוויר ישר, תנועתו איטית. אם חזיתו גבוהה ואחוריו נמוכים, אין הוא עוצר אלא שב לאחור. כששני גושי אוויר נפגשים, הנמוך גובר על הגבוה והמחודד על המרובע. אם אוויר נמוך בא לאורך דרך המרכבות, הוא ייראה במרחק חמישה או שישה לי לא יותר משלושה או ארבעה ימים מראש. אם הוא מגיע לגובה שבעה או שמונה צ׳ה, ייראה במרחק יותר מעשרה לי לא יותר מחמישה או שישה ימים מראש. אם גובהו יותר מג׳אנג ועד שניים, ייראה במרחק חמישים או שישים לי לא יותר משלושים או ארבעים יום מראש.

אם ענן דק ובהיר לבן, מצביאו עז אך חייליו פחדנים. אם בסיסו גדול וחזיתו קטועה ורחוקה, קרב עתיד להיערך. אם הוא כחול־לבן וחזיתו נמוכה, ינצחו בקרב; אם חזיתו אדומה ומורמת, לא ינצחו. ענן מערך נראה כחומה עומדת. ענן בוכייר נראה כבוכייר. ענן ציר מגובש ושני קצותיו מחודדים. ענן מצקת ניצב מלפנים לרוחב השמים ומכסה את מחציתם. ענן מתפתל דומה לדגל מעל שער ארמון. ענן וו מעוקל. בכל העננים האלה, כשהם נראים, מפרשים על פי שילוב חמשת הצבעים. רק כאשר האוויר לח, מגובש וצפוף ומראהו מרעיד את האדם יש לו משמעות: צבאות יקומו בהכרח ויילחמו בדיוק תחתיו.

הדברים שבהם צפה וַאנְג שְׁוו הוכרעו לפי סביבת השמש. האוויר והעננים שלצד השמש הם דמות שליט האדם; מפרשים תמיד לפי צורתם.

לפיכך האוויר של בני הצפון נראה כעדרי בהמות ואוהלי כיפה; האוויר של בני הדרום דומה לסירות, ספינות, נס ודגל. מעל מקום של מים גדולים, שדה של צבא מובס, חורבות מדינה שנחרבה, כסף שהוטמן באדמה או אוצרות זהב — תמיד יש אוויר, ואין להזניח את בחינתו. אדי הים דומים למגדלים ולבמות;

האוויר במדבר רחב מקבל צורת ארמונות ושערים. העננים והאוויר מקבלים בכל מקום את צורת ההרים, הנהרות והצטברות בני האדם שבו.

לפיכך, הצופה בשגשוג ובדעיכה נכנס למדינה ולעיר ובוחן את תקינות גבולותיה ושדותיה, את הברק והלחות של החומות, הבתים, השערים והפתחים, ואחר כך את הזוהר של המרכבות, הבגדים, המקנה והיבול. מלא ומשגשג — מבורך; ריק ומדולדל — מבשר רעה.

דבר הדומה לעשן אך אינו עשן, דומה לענן אך אינו ענן, סמיך ושופע, סובב ומתפתל — נקרא ענן מבורך. ענן מבורך הוא אוויר של שמחה. דבר הדומה לערפל אך אינו ערפל, ואינו מרטיב בגד או כובע — כשהוא נראה, אנשי אותו חבל עוטים שריון וממהרים.

רעם וברק, קשתות, רעמים מתפוצצים ואור בלילה הם תנועות של אוויר היאנג. באביב ובקיץ הם יוצאים, ובסתיו ובחורף מסתתרים; לפיכך כל הצופים מופקדים עליהם.

השמים נפתחים ותולים עצמים; הארץ רועדת, נבקעת ונקרעת. הרים קורסים או נעים; נהרות נסתמים ועמקים נחסמים; מים גואים והארץ מתארכת — בכל אלה נראים אותות. בוחנים חומות ושערי כפרים, מזוזות וספים שנבלו; ארמונות, מקדשים, אחוזות ובתי מגורים שבהם העם שוכן; שירים ומנהגים, מרכבות ובגדים, ומשקאות ומזונות העם. בחמשת הדגנים, בעשבים ובעצים בוחנים למי הם שייכים; וכן באסמים, באוצרות, באורוות, במחסנים ובדרכים הפונות לארבעה כיוונים. בוחנים מה יולדים שש בהמות הבית, החיות והעופות, ולאן הם באים והולכים; היכן מצויים הדגים, הצבים, העופות

והעכברים. אם רוחות בוכות או קוראות, בני אדם נתקלים בהן. דברי התמורה — אכן כך הם.

בכל תחזית אם השנה תהיה טובה או רעה, יש לצפות בקפידה בראשיתה. ראשית השנה עשויה להיות יום היפוך החורף, שבו אוויר החיים מתחיל לנבוט. למחרת קורבן סוף השנה, כשההמון משלים את השנה וכולם מתכנסים פעם אחת לאכול ולשתות, אוויר היאנג יוצא; לכן הוא נקרא ראשית השנה. היום הראשון בחודש הראשון הוא ראש שנתו של המלך; יום תחילת האביב הוא ראשית ארבע העונות. אלה ארבע ההתחלות — הימים שבהם צופים.

בתקופת האן, וֵיי שְׁיֵן לבדו הסיק למחרת קורבן סוף השנה וביום הראשון של החודש הראשון על פי שמונה הרוחות. רוח מדרום — בצורת גדולה; מדרום־מערב — בצורת קלה; ממערב — מלחמה; מצפון־מערב — שעועית טובה, גשם קל והחשת הצבא; מצפון — שנה בינונית; מצפון־מזרח — שנה מעולה; ממזרח — שיטפון גדול; מדרום־מזרח — מגפה בעם ושנה רעה. כל אחת משמונה הרוחות נבחנת כנגד הכיוון שמולה, והמרובה מנצח: המרובה את המועט, המתמשך את החולף, המהיר את האיטי. מן השחר עד הארוחה — חיטה; מן הארוחה עד נטיית השמש — דוחן; משם עד ארוחת אחר הצהריים — דוחן דביק; משם עד הארוחה המאוחרת — שעועית; ומשם עד שקיעת השמש — קנבוס. רצוי שבמשך היום כולו יהיו עננים, רוח ושמש. אם השמש מופיעה במועד המתאים, שורשי היבול עמוקים וגרגיריו רבים; אם אין עננים אך יש רוח ושמש במועד, שורשיו רדודים וגרגיריו רבים; אם יש עננים ורוח אך אין שמש במועד, שורשיו עמוקים וגרגיריו מעטים; אם יש שמש אך אין עננים ורוח במועד, היבול נפגע. אם הדבר נמשך כמשך ארוחה — פגיעה קלה; כמשך בישול חמש דוֹאוּ אורז — פגיעה גדולה. אם הרוח שבה, ועננים

עמה, היבול מתאושש. בכל שעה קובעים לפי צבע העננים איזה זרע ראוי. אם יורדים גשם או שלג, או אם קר, השנה רעה.

אם באותו יום האור בהיר, מקשיבים לקולות אנשי הבירה והיישובים. קול גוֹנְג — השנה טובה ומבורכת; שָׁאנְג — מלחמה; גְ׳ה — בצורת; יוּ — מים; גְ׳יָאוּ — שנה רעה.

יש המונים את הגשמים ברצף מן היום הראשון בחודש הראשון. הכלל הוא שיום אחד מכלכל שָׁנְג אחד, ועד שבעה שנג לכל היותר; מעבר לכך אין מפרשים. סופרים עד היום השנים־עשר, וכל יום מתאים לחודש שלו, וכך מפרשים מים ובצורת. אם מפרשים לטווח אלף לי סביב, זו תחזית לעולם כולו, והיא נמשכת עד סוף החודש הראשון. לפי המעון הקבוע שבו שוהה הירח, ולפי השמש, הרוח והעננים, מפרשים את המדינה המתאימה. אך הכרחי לבחון היכן נמצא טָאי־סְווֵי. במתכת — שפע; במים — הרס; בעץ — רעב; באש — בצורת. זהו הכלל הגדול.

ביום גְ׳יָה הראשון של החודש הראשון, רוח ממזרח מועילה לתולעי המשי; רוח ממערב, או ענן צהוב עם השחר, מבשרים רעה.

בהיפוך החורף, כשהצל מגיע לקיצורו המרבי, תולים אדמה ופחם; הפחם נע, האייל משיל את קרניו, שורשי הסחלב יוצאים ומי המעיינות מזנקים. מכך יודעים בקירוב שהשמש הגיעה לנקודתה, אך ההכרעה תלויה במדידת צל הגנומון. במקום שבו נמצא כוכב השנה, חמשת הדגנים פוגשים שגשוג; הכיוון שמנגד הוא עימות, ושם בא אסון בשנה ההיא.

ההיסטוריון הגדול אמר: מאז שנולדו בני האדם, איזה שליט מדורי העולם לא מנה את השמש, הירח, הכוכבים ומערכותיהם? משהגיעו חמשת הבתים ושלוש השושלות, המשיכו בכך והבהירוהו: בפנים היו חובשי הכובעים והחגורות, ובחוץ בני יִי וְדִי; את הממלכה המרכזית חילקו לשנים־עשר מחוזות. בהביטם מעלה צפו בדמויות השמים, ובהביטם מטה למדו את דפוסי הארץ. בשמים השמש והירח; בארץ יין ויאנג. בשמים חמשת כוכבי הלכת; בארץ חמשת היסודות. בשמים מערכות הכוכבים; בארץ המחוזות והתחומים. שלושת המאורות הם תמצית היין והיאנג; שורש האוויר נמצא בארץ, והחכם מאחד ומסדיר אותו.

התקופה שלפני המלכים יוֹאוּ ולִי רחוקה מאוד. בשינויי השמים שנצפו, לכל מדינה הייתה אסכולה משלה ולכל בית פירושיו לדברים החריגים כדי להתאים אות לזמנו; הכתבים, התרשימים, האותות והברכות שלהם לא היו בני שיטה אחת. משום כך, כשקונפוציוס דן בשש הקלאסיקות, הוא רשם תופעות חריגות אך לא כתב את פירושיהן. אשר לצו דרך השמים — אין מוסרים אותו סתם; אם מוסרים לאדם הראוי, אין צורך לומר לו הכול; ואם אומרים למי שאינו ראוי, הדברים אינם מתבהרים אף שנאמרו.

אלה שמסרו בימי קדם את חישובי השמים היו: לפני נָאוֹ־שִׁין — צִ׳וּנְג ולִי; בימי טָאנְג ויוּ — שִׁי וחָה; בשושלת שָׁיָה — קוּן־וו; בשושלת יִין־שָׁאנְג — וו שְׁיֵאן; בבית ג׳וֹאוּ — הסופר יִי וצִ׳אנְג חוֹנְג; בסוֹנְג — דְזֶה וֵיי; בְּנְג — פֵּיי דְזָאו; בצִ׳י — הדוכס נָאן; בצִ׳וּ — טָאנְג מוֹ; בג׳או — יִין נָאו; ובוֵיי — שָׁה שֶׁן.

בתנועת השמים מתחולל שינוי קטן אחת לשלושים שנה, שינוי בינוני במאה שנה ושינוי גדול בחמש מאות שנה. שלושה שינויים גדולים הם מחזור אחד,

ושלושה מחזורים משלימים את הכול. אלה המספרים הגדולים. על מנהיג מדינה להוקיר את השלוש והחמש. רק לאחר אלף שנה לפנים ואלף שנה לאחור מתקבלת תמונה שלמה ורצופה של הגבול בין השמים לאדם.

ההיסטוריון הגדול בחן את שינויי השמים הקדומים, אך לא מצא ביניהם דבר שאפשר לבוחנו לפי ימינו. בקירוב, במאתיים ארבעים ושתיים שנות ״האביבים והסתווים״ היו שלושים ושישה ליקויי שמש, כוכבי שביט נראו שלוש פעמים, ובימי הדוכס שְׁיָאנְג מסוֹנְג נפלו כוכבים כגשם. בן השמים נחלש, והאדונים האוריים שלטו בכוח; חמשת ההגמונים קמו בזה אחר זה וקיבלו לידיהם חליפות את הפיקוד. מאז ואילך דיכאו הרבים את המעטים והגדולים סיפחו את הקטנים. צ׳ין, צ׳וּ, וּוּ ויֶוֶה — שהיו עמי יִי וּדִי — נעשו הגמונים חזקים. בית טְיֶן גזל את צ׳י, ושלושת הבתים חילקו את ג׳ין; כולם נעשו למדינות הלוחמות. הם התחרו בהתקפה ובכיבוש, כלי המלחמה קמו שוב ושוב, ערים נטבחו פעמים רבות, ובעקבות זאת סבלו קשות מרעב, מגפות ומחלות. השרים והשליטים חלקו דאגה וצרה, ולכן נעשתה דחופה במיוחד בחינת אותות הברכה והצפייה בכוכבים ובאוויר. בתקופה הקרובה יותר, שנים־עשר האדונים ושבע המדינות קראו לעצמם מלכים; מטיפי הבריתות האנכיות והאופקיות באו עקב בצד אגודל. נָאוּ, טָאנְג, נָאן וּשֶׁה דנו במסורות ספריהם לפי צורכי הזמן, ולכן פירושיהם וראיותיהם מעורבבים וקטנוניים כאורז ומלח.

עשרים ושמונה המעונות מושלים בשנים־עשר המחוזות, והדובה מחזיקה בידית ומצרפת אותם — מנהג עתיק מאוד. בגבול צ׳ין צפו בטאי־באי ופירשו לפי הזאב והקשת. בגבול וּ וצ׳וּ צפו ביינג־חוּו ופירשו לפי הציפור וקנה־האיזון. בגבול יֶן וצ׳י צפו בכוכב צ׳ן ופירשו לפי שׁוּ וסכנה. בגבול סוֹנְג וְנְג צפו בכוכב

השנה ופירשו לפי פָּאנְג ושְׁין. בגבול ג׳ין צפו אף הם בכוכב צ׳ן ופירשו לפי שֶׁן ועונש.

משסיפחה צ׳ין את שלוש מדינות ג׳ין, את יֶן ואת דָאי, נקרא כל שמדרום לנהר ולהרים ״הממלכה המרכזית״. בתוך ארבעת הימים נמצאת הממלכה המרכזית בדרום־מזרח, והוא היאנג; ליאנג שייכים השמש, כוכב השנה, יינג־חוו וכוכב טיין. מפרשים אותם מדרום לדרך השמים, ובִּי מושל בהם. בצפון־מערב נמצאים בני חוּ, מוֹ, יֶוֶּה־ג׳ה ושאר העמים לובשי הלבד והפרוות ומותחי הקשת; הם היין. ליין שייכים הירח, טאי־באי וכוכב צ׳ן. מפרשים אותם מצפון לדרך השמים, ומָאוֹ מושל בהם. לכן ההרים והנהרות בממלכה המרכזית זורמים לצפון־מזרח: ראש מערכתם בלוֹנְג ובשוּ וזנבה שוקע בבוֹ ובגְ׳יֶה. משום כך צ׳ין וג׳ין, שאהבו להשתמש בצבא, צפו גם בטאי־באי, המושל בממלכה המרכזית; ואילו בני חוּ ומוֹ, שפשטו ובזזו תכופות, צפו רק בכוכב צ׳ן, שיציאותיו וכניסותיו סוערות ומהירות והוא מושל תמיד בבני יִי ודִי. זהו הכלל הגדול. הם מתחלפים בתפקידי אורח ומארח. יינג־חוו הוא כוכב ההתפרצות: בחוץ הוא מסדיר את הצבא, ובפנים את הממשל. לכן נאמר: ״אף אם יש בן שמים נבון, מוכרח הוא לראות היכן נמצא יינג־חוו״. האדונים התחזקו חליפות, אך רישומי האסונות והחריגות של אותן תקופות אינם ניתנים לאיסוף.

בימי הקיסר הראשון של צ׳ין נראו כוכבי שביט ארבע פעמים בחמש־עשרה שנה; הארוך שבהם נמשך שמונים יום, ואורכם הגיע לעיתים מקצה השמים עד קצהם. לאחר מכן השמידה צ׳ין בכוח צבאה את ששת המלכים, איחדה את הממלכה המרכזית והדפה מבחוץ את בני ארבעת הכיוונים; המתים היו כסבך קנבוס. אז קמו במקביל מרידות גָ׳אנְג וצ׳וּ, ובמשך שלושים שנה רמסו הצבאות זה את זה לאין מספר. מאז צָ׳ה־יוֹאוּ לא היה כדבר הזה.

כששָׁאנָג יוּ יצא להציל את ג׳וּ־לוּ, החץ המעוקם זרם מערבה. אדוני שאנדונג התאחדו אפוא בברית, התקדמו מערבה וקברו חיים את אנשי צ׳ין, ואחר כך טבחו בשָׁיֶאן־יָאנְג.

עם עליית האן התקבצו חמשת כוכבי הלכת בבאר המזרחית. במצור על פִּינְג־צָ׳נְג הקיף הירח את שֶׁן ובִּי בשבע הילות. כשבני לוּ חוללו מהומה, השמש לקתה והיום החשיך. כשמרדו שבע מדינות וו וצ׳וּ, נראה כוכב שביט שאורכו כמה ג׳אנג וכלב השמים עבר בשדה לְיָאנְג; משפרצה המלחמה נערמו שם גופות ודם זרם. בתקופות יֶוּאן־גְּוָאנְג ויֶוּאן־שׁוֹאוּ נראה דגל צָ׳ה־יוֹאוּ פעמיים, ואורכו הגיע למחצית השמים. לאחר מכן יצאו צבאות הבירה לארבעת הכיוונים והכו בבני יִי ודִי במשך עשרות שנים, ובעיקר תקפו את בני חוּ. כשנפלה יֶוּה, יינג־חוּ שמר על הדובה; כשנכבשה צ׳או־שָׁיֶן, כוכב שביט הופיע במשמר הנהר; וכשצבא יצא נגד דָה־יֶוּאן, כוכב שביט הופיע בג׳או־יאו. אלה המאורעות הגדולים והבולטים. אשר לתמורות הקטנות והמסועפות, אין למנותן. מכאן נראה שמעולם לא הופיעה תחילה צורה בשמים בלי שהמענה בא בעקבותיה.

מבין מחשבי השמים של האן, בכוכבים היה זה טָאנְג דוּ, באוויר וָאנְג שָׁוּוֹ, ובתחזית השנה וֵיי שָׁיֶן. בשיטות לוחות השנה של גָאן ושִׁה לחמשת כוכבי הלכת, רק יינג־חוּ חוזר ונע לאחור; שהייתו בעת נסיגה, וכן נסיגות הכוכבים האחרים והתעמעמות וליקוי השמש והירח, נחשבו כולם לאותות.

עיינתי ברשומות ההיסטוריות ובחנתי את המעשים: במשך מאה שנה לא היה אחד מחמשת כוכבי הלכת שיצא ולא שב לנוע לאחור; ובנסיגתו נעשה תמיד גדול ובהיר ושינה את צבעו. להתעמעמות וללִיקויי השמש והירח ולתנועתם

צפונה ודרומה יש זמנים קבועים — אלה שיעוריהם הגדולים. משום כך הארמון הסגול, פָּאנְג וּשִׁין, המשקולת וקנה־האיזון, אגם שְׁיֵאן, שׁוּ וסכנה, ושאר מערכות הכוכבים וקבוצותיהן — אלה מושבי חמש משרות השמים. הם חוטי השתי: אינם נעים ממקומם, גודלם מובחן ומרווחיהם קבועים. המים, האש, המתכת, העץ וכוכב טיין — חמשת הכוכבים האלה הם חמשת עוזרי השמים. הם חוטי הערב: יש זמנים להיראותם ולהסתתרותם, ולתנועתם, לעודף ולחיסרון, יש מידה.

כשהשמש משתנה, מתקנים את המידה הטובה; כשהירח משתנה, בוחנים מחדש את העונשים; כשהכוכבים משתנים, כורתים שלום. בכל שינוי שמימי מפרשים רק את החורג ממידתו. שליט מדינה חזק וגדול: בעל המידה הטובה משגשג; החלש והקטן, המקשט את מרמתו, אובד. המעלה העליונה היא תיקון המידה הטובה; אחריה תיקון הממשל; אחריו תיקון הסעד; אחריו תיקון טקסי ההגנה; ובתחתונה ממש אין דבר. שינויים בכוכבים הקבועים נראים לעיתים נדירות, אך פירושי שלושת המאורות משמשים תכופות. הילות השמש והירח, עננים ורוח — אלה אווירי האורח של השמים, וגם להופעתם מחזורים גדולים. אולם הם עולים ויורדים יחד עם ענייני הממשל, והם האות הקרוב ביותר לבני האדם. חמשת אלה הם תנועות הרגש של השמים. העוסק בחישובי השמים מוכרח להבין את השלוש והחמש. אם יתבונן לעומק בתמורות הזמנים מראשית ועד אחרית, מימי קדם ועד עתה, ויבחין בדק ובעבה — יהיו משרות השמים שלמות.

כשהקיסר הכחול נוהג במידה טובה, שער השמים נפתח למענו. כשהקיסר האדום נוהג במידה טובה, כלא השמים מתרוקן למענו. כשהקיסר הצהוב נוהג במידה טובה, האות החריג בשמים קם למענו. הרוח באה מצפון־מערב,

בהכרח בימי גֶּנֶג ושִׁין. אם היא באה חמש פעמים בסתיו אחד — חנינה גדולה; שלוש פעמים — חנינה קטנה. כשהקיסר הלבן נוהג במידה טובה, ביום העשרים או העשרים ואחד בחודש הראשון הירח מוקף הילה, ובדרך כלל מוכרזת חנינה גדולה; הדבר מיוחס לנוכחות היאנג הגדול. גרסה אחת אומרת: כשהקיסר הלבן נוהג במידה טובה, בִּי ומָאוֹ מקיפים אותו. אם הכיתור נמשך שלושה ערבים, המידה הטובה הושלמה; אם אינו נמשך שלושה ערבים, או שאינו נסגר, היא לא הושלמה. גרסה שנייה אומרת: אם ההקפה מתחילה ביום צֶ׳ן, לא תצא מגבולות אותו עשור. כשהקיסר השחור נוהג במידה טובה, שער המחסום השמימי נע. כשהשמים נוהגים במידה טובה, בן השמים מכונן מניין שנים חדש; כשאינם נוהגים במידה טובה, רוח וגשם מבקעים אבנים. שלוש הדרגות ושלושת קני־האיזון הם חצר השמים. אם כוכב אורח יוצא בחצר השמים, תצא פקודה יוצאת דופן.

ספר טקסי פֶּנְג וּשָׁאן

מאז ימי קדם, איזה קיסר שקיבל את המנדט לא ערך את טקסי פֶּנְג וּשָׁאן? אמנם היו מי שפעלו אף בלי שבא האות המענה, אך מעולם לא היה מי שראה אות מבורך ולא הגיע להר טָאי. ואף מי שקיבל את המנדט — לעיתים הישגו לא הספיק; ואם הגיע עד לְיֶאנְג־פוּ, מידתו הטובה לא השפיעה על הכול; ואם השפיעה, לא נותר לו פנאי. משום כך נדיר היה שהטקסים נערכו בפועל. במסורת נאמר: ״אם שלוש שנים אין מקיימים את הטקסים, הטקסים בהכרח נשכחים; אם שלוש שנים אין מקיימים מוזיקה, המוזיקה בהכרח מתקלקלת״. בכל עת ששושלת הגיעה לשיאה נענו לה טקסי פנג ושאן, וכשירדה — פסקו. מן הרחוקים שבהם חלפו יותר מאלף שנה, ומן הקרובים כמה מאות; לכן סדרי הטקס חסרים ונקברו בתהום הנשייה, ואת פרטיהם אי אפשר עוד לרשום מפי השמועה.

ב״ספר המסמכים״ נאמר: ״שוּן בחן את הסובב, אבן־החן וקנה־האיזון, כדי להסדיר את שבעת המושלים. אז הקריב קרבן מסוג לריבון העליון, קרבן טהור לשש הישויות, הביט למרחוק אל ההרים והנהרות והקריב לכלל הרוחות. הוא אסף את חמשת סמלי הירקן, בחר חודש ויום מבורכים, קיבל את ארבעת ראשי ההרים ואת כל מושלי המחוזות, והשיב להם את סמלי הירקן. בחודש השני של השנה יצא למסע פיקוח במזרח והגיע להר דָאי הקדוש״. הר דאי הקדוש הוא הר טאי. ״הוא העלה קרבן באש והקריב לפי סדר המעלה להרים ולנהרות. אז קיבל את אדוני המזרח״. אדוני המזרח הם האדונים האזוריים. ״הוא איחד את העונות והחודשים ותיקן את הימים; השווה את צלילי הקנים, המידות, הנפחים והמשקלים; הסדיר את חמשת הטקסים ואת מתנות הקבלה

— חמישה סוגי ירקן, שלושה סוגי משי, שתי חיות ואחת מתה. בחודש החמישי יצא למסע פיקוח והגיע להר הדרומי״. ההר הדרומי הוא הר חֶנְג. בחודש השמיני הגיע במסעו להר המערבי, הוא הר חְווָה. בחודש האחד־עשר הגיע להר הצפוני, הוא הר חֶנְג הצפוני. בכולם נהג כבמעמד הר דאי. ההר המרכזי הוא סוֹנְג־נָאוֹ. אחת לחמש שנים נערך מסע פיקוח.

יוּ נהג על פי זה. ארבעה־עשר דורות אחריו, בימי הקיסר קוֹנְג־גְ׳יָה, השחית הקיסר את מידתו ואהב את הרוחות; הרוחות חוללו בו, ושני הדרקונים עזבו. שלושה דורות אחר כך תקף טָאנְג את גְ׳יֵה. הוא ביקש להעביר את מזבח האדמה של שְׁיָה, אך לא יכול, ועל כן חיבר את ״מזבח שְׁיָה״. שמונה דורות אחר כך, בימי הקיסר טָאי־וּ, צמחו בחצר תות ועץ דגן, ובערב אחד הקיפו אותם שתי ידיים. הקיסר פחד. יי ג׳ה אמר: ״אות פלא אינו גובר על המידה הטובה״. טאי־וּ תיקן את מידתו והעצים מתו. יי ג׳ה קידם את וּ שְׁיֵאן, ומכאן החלה עלייתו. ארבעה־עשר דורות אחר כך מצא הקיסר וּ־דִינְג את פּוּ יֶוֵה ומינהו לשר; יין שבה לשגשג, והוא נקרא גָאוֹ־דְזוֹנְג. פסיון עלה על ידית הקלחת וקרא, וּוּ־דינג פחד. דְזוּ גְ׳י אמר: ״תקן את מידתך״. וּ־דינג שמע לו ומעמדו נמשך בשלווה. חמישה דורות אחר כך זלזל הקיסר וּ־יי ברוחות ומת בפגיעת ברק. שלושה דורות אחר כך השחית הקיסר ג׳וֹאוּ את דרכיו, והמלך וּ תקף אותו. מכאן נראה שבתחילה תמיד נהגו יראה וכבוד, ואחר כך התרשלו וזלזלו בהדרגה.

ב״משרות ג׳וֹאוּ״ נאמר: ״ביום היפוך החורף מקריבים לשמים בפרוור הדרומי ומקדמים את בוא התארכות היום; ביום היפוך הקיץ מקריבים לאלוהויות הארץ״. בשניהם משתמשים במוזיקה ובריקוד, ורק כך אפשר לכבד את הרוחות בטקס. ״בן השמים מקריב להרים הנודעים ולנהרות הגדולים בכל

אשר תחת השמים; מעמד חמשת ההרים כמעמד שלושת הדוכסים, ומעמד ארבעת הנהרות כמעמד האדונים האזוריים. האדונים האזוריים מקריבים להרים הנודעים ולנהרות הגדולים שבגבולם״. ארבעת הנהרות הם היאנגצה, הנהר הצהוב, חְוַאי וג׳י. אצל בן השמים נקראים מוסדות הטקס היכל האור ובֵּי־יוֹנְג; אצל האדונים האזוריים — ארמון פָּאן.

לאחר שהדוכס מג׳וֹאוּ נעשה עוצר למלך צֶ׳נְג, הקריב בפרוורים להוֹאוּ־גִ׳י כבן־לוויית השמים, והקריב במקדש לוֶן־וַאנְג בהיכל האור כבן־לוויית הריבון העליון. מאז עליית יוּ תיקנו את הקרבת מזבח האדמה, והוֹאוּ־ג׳י עסק בזריעה ובקציר; לפיכך הוקם מקדש לדגן. הקרבנות בפרוור ובמזבח האדמה קדומים אפוא מאוד.

ארבעה־עשר דורות לאחר שג׳וֹאוּ גברה על יִין הלך הבית ונחלש, הטקסים והמוזיקה בטלו, והאדונים האזוריים נהגו כרצונם. המלך יוֹאוּ הובס בידי בני צ׳וּאַנְז׳וֹנְג, וג׳ואו העתיקה את בירתה מזרחה ללוֹאוּ־יִי. הדוכס שְׁיַאנְג מצ׳ין תקף את בני ז׳ונג והציל את ג׳ואו, ואז נמנה לראשונה עם האדונים האזוריים.

לאחר שהדוכס שְׁיַאנְג מצ׳ין הוכתר לאדון, ישב בסִי־צִ׳וִי. הוא סבר שהוא מושל ברוחו של שָׁאוּ־הָאוֹ, הקים את מזבח המערב והקריב לקיסר הלבן; כקורבנות השתמש בסייח אדמדם, בפר צהוב ובאיל אחד מכל סוג. שש־עשרה שנה אחר כך יצא הדוכס וֶן לצוד במזרח, בין הנהרות צִ׳ין ווֵי. הוא שאל באורים אם להתיישב שם ונענה לטובה. בחלומו ראה נחש צהוב המשתלשל מן השמים לארץ ופיו נעצר במישור פוּ. הדוכס ון שאל את הסופר דְוּוּן, וזה השיב: ״זהו אות מן הריבון העליון; על אדוני להקריב לו״. אז הקים את מזבח פוּ והקריב בפרוור לקיסר הלבן את שלוש בהמות הקורבן.

עוד לפני הקמת מזבח פּוּ היו ליד יוֹנְג מזבח וּוּ של וּוּ־יָאנְג, וממזרח ליונג מזבח הָאוֹ; שניהם נעזבו ולא הוקרב בהם. היו שאמרו: ״מאז ימי קדם מחוז יונג היה רם ומצטבר, משכן נסתר של הרוחות; לכן הוקמו בו מזבחות להקרבה בפרוור לריבון העליון, וכל מקדשי הרוחות נאספו שם. כנראה כבר בימי הקיסר הצהוב נערכו שם טקסים, ואף בסוף ימי ג׳ואו הקריבו שם בפרוור״. דבריהם אינם מופיעים בקלאסיקות, ואנשי הכובעים והאבנטים אינם מזכירים אותם.

תשע שנים לאחר הקמת מזבח פּוּ מצא הדוכס ון דבר שנראה כאבן או כענן. הוא בנה לו מקדש במדרון הצפוני של צֶ׳ן־צָאנְג. הרוח שבו הייתה לעיתים אינה באה במשך שנה ולעיתים באה כמה פעמים בשנה. בבואה היה הדבר תמיד בלילה: זוהר כאור כוכב נופל בא מדרום־מזרח ונאסף בעיר־המקדש; אז דמה לתרנגול זכר, קולו רעש כרעם, ופסיוני הבר קראו בלילה. הקריבו לו בהמה שלמה אחת וקראו לו אוצר צֶ׳ן.

שבעים ושמונה שנה לאחר הקמת מזבח פּוּ עלה הדוכס דֶה מצ׳ין לשלטון. הוא שאל באורים אם להתיישב ביונג, ונאמר: ״אחרוני צאצאיך ישקו את סוסיהם בנהר הצהוב״. על כן קבע את בירתו ביונג, ומכאן ואילך שגשגו מקדשיה. הוא הקריב שלוש מאות בהמות שלמות במזבח פּוּ והקים מקדש לימי הכלב. הוא ביתר כלבים בארבעת שערי העיר כדי להדוף כשפים ואסונות.

הדוכס דה מת בשנה השנייה לשלטונו. שש שנים אחר כך הקים הדוכס שׁוֵאן מצ׳ין את מזבח מִי מדרום לנהר וֵיי והקריב לקיסר הכחול.

ארבע־עשרה שנה אחר כך עלה לשלטון הדוכס מוּ מצ׳ין. הוא חלה ושכב חמישה ימים בלי להתעורר; כשהתעורר סיפר שראה בחלומו את הריבון העליון, והריבון ציווה עליו להשקיט את מהומת ג׳ין. הסופר כתב זאת ושמר

את הרשומה באוצר. משום כך אמרו בדורות הבאים כולם כי הדוכס מוּ מצ׳ין עלה לשמים.

בשנה התשיעית לשלטון הדוכס מוּ מצ׳ין כבר נעשה הדוכס חְוָאן מצ׳י להגמון. הוא כינס את האדונים האזוריים בקְוֵי־צ׳יו וביקש לערוך את טקסי פנג ושאן. גְוָאן ג׳וֹנְג אמר: ״בימי קדם ערכו שבעים ושניים בתים את פנג בהר טאי ואת שאן בהר ליאנג־פּוֹ; ואני, יי־וּוּ, מכיר את רישומיהם של שנים־עשר בלבד. בימי קדם ערך בית וּ־חְוָאי את פנג בהר טאי ואת שאן ביוּן־יוּן; פוּ־שִׁי ערך פנג בהר טאי ושאן ביוניון; שֶׁן־נוֹנְג — פנג בהר טאי ושאן ביוניון; הקיסר יֶן — פנג בהר טאי ושאן ביוניון; הקיסר הצהוב — פנג בהר טאי ושאן בטְינְג־טְינְג; גְ׳וָאן־שׁוּ — פנג בהר טאי ושאן ביוניון; הקיסר קוּ — פנג בהר טאי ושאן ביוניון; יָאוֹ — פנג בהר טאי ושאן ביוניון; שׁוּן — פנג בהר טאי ושאן ביוניון; יוּ — פנג בהר טאי ושאן בקְוֵי־ג׳י; טָאנְג — פנג בהר טאי ושאן ביוניון; והמלך צָ׳נְג מג׳וֹאוֹ — פנג בהר טאי ושאן בשֶׁה־שׁוֹאוּ. כולם קיבלו תחילה את המנדט ורק אז הורשו לערוך פנג ושאן״. הדוכס חוואן אמר: ״בצפון תקפתי את בני שָׁאן־ז׳וֹנְג ועברתי בגוּ־ג׳וּ; במערב תקפתי את דָה־שְׁיָה, חציתי את החולות הנודדים, קשרתי את הסוסים ותליתי את המרכבות ועליתי להר בֵּיי־אֶר; בדרום תקפתי עד שָׁאוּ־לִינְג ועליתי להר שְׁיוּנְג־אֶר להשקיף אל היאנגצה והאן. שלוש פעמים כינסתי מרכבות מלחמה ושש פעמים מרכבות שלום; תשע פעמים איחדתי את האדונים האזוריים והעמדתי את העולם על תיקונו, ואיש מהם לא הפר את פי. במה שונה הדבר מקבלת המנדט בידי שלוש השושלות?״ גוואן ג׳ונג ראה שאין להכריע את חוואן בדברים, ולכן הציב לפניו תנאים מעשיים ואמר: ״בפנג ושאן של הקדמונים שימש הדוחן מהָאוֹ והדגן מבֵּיי־לִי למנחה; ועשב בעל שלושה עורקים ממישור היאנגצה והחוואי שימש למחצלת. מן הים המזרחי הובאו

דגים שעיניהם צמודות, ומן הים המערבי ציפורים שכנפיהן צמודות; ואחר כך הגיעו מעצמם חמישה־עשר דברים שלא זומנו. עתה הפניקס והצ׳ילין אינם באים, דגן מבורך אינו צומח, ואילו הלענה, האשחר והעשבים השוטים משגשגים והינשופים באים שוב ושוב. ובכל זאת אתה מבקש לערוך פנג ושאן — האין הדבר בלתי אפשרי?״ אז חדל הדוכס חוואן. באותה שנה השיב הדוכס מו מצ׳ין את יי־וו לשלוט בג׳ין. אחר כך העמיד שלוש פעמים שליט במדינת ג׳ין והשקיט את מהומותיה. הוא מת לאחר שלושים ותשע שנות שלטון.

יותר ממאה שנה אחר כך דן קונפוציוס בשש האמנויות ומסר בקיצור כי יותר משבעים מלכים החליפו בית־שלטון, מלכו, ערכו פנג בהר טאי ושאן בליאנג־פו; אך טקסי הכלים והמגשים שלהם לא היו נהירים, וכנראה קשה היה לדבר בהם. פעם שאלוהו על משמעות קורבן דִי. קונפוציוס אמר: ״איני יודע. היודע את משמעות קורבן די — העולם לפניו כאילו הוא מביט בכף ידו״. ב״שירים״ נאמר שכאשר ג׳וֹאוּ היה על הכס קיבל המלך וּן את המנדט, אך שלטונו לא הגיע להר טאי. שנתיים לאחר שהמלך וּ גבר על יין, בטרם שקט העולם, הוא מת. רק בימי המלך צ׳נג השפיעה מידתה של ג׳ואו על הכול; לכן סביר שהוא שערך פנג ושאן. אחר כך תפסו משרתי המשנה את השלטון, ובית גִ׳י הקריב בהר טאי; ג׳וֹנְג־נִי גינה זאת.

באותו זמן שירת צָ׳אנְג חוֹנְג את המלך לִינְג מג׳ואו באמנויות נסתרות. האדונים האזוריים לא באו לחצר ג׳ואו, וכוחה היה מועט. צ׳אנג חונג הפיץ אפוא את עניני הרוחות והקים מטווח ירי בדמות לִי־שׁוֹאוּ. לי־שואו ייצג את האדונים שלא באו. הוא ביקש בעזרת דברים חריגים להביא את האדונים, אך הם לא נענו, ואנשי ג׳ין לכדו והרגו אותו. דברי ג׳ואו על אמנויות נסתרות ואותות חריגים החלו בצ׳אנג חונג.

יותר ממאה שנה אחר כך הקים הדוכס לִינְג מצ׳ין את המזבח העליון של וּ־יָאנְג והקריב לקיסר הצהוב; הוא הקים גם את המזבח התחתון והקריב לקיסר יֶן.

ארבעים ושמונה שנה אחר כך בא ההיסטוריון הגדול דָאן מג׳ואו אל הדוכס שְׁיֶן מצ׳ין ואמר: ״בראשונה התאחדה צ׳ין עם ג׳ואו; אחר כך התאחדו ונפרדו; כעבור חמש מאות שנה עתידות הן להתאחד שוב, ושבע־עשרה שנה לאחר האיחוד יקום מלך־הגמון״. בלִי־יָאנְג ירד גשם של זהב. הדוכס שיין מצ׳ין סבר שזכה באות הזהב, ולכן הקים בלי־יאנג את מזבח צ׳י והקריב לקיסר הלבן.

מאה ועשרים שנה אחר כך השמידה צ׳ין את ג׳ואו, ותשע הקלחות של ג׳ואו עברו לצ׳ין. ויש אומרים שכאשר נעלם מזבח טָאי־צ׳יו של סוּנְג, שקעו הקלחות בנהר סָה, מתחת לפֶּנְג־צָ׳נְג.

מאה וחמש־עשרה שנה אחר כך איחדה צ׳ין את כל אשר תחת השמים.

לאחר שהקיסר הראשון של צ׳ין איחד את העולם ונטל את תואר הקיסר, היו שאמרו: ״הקיסר הצהוב זכה במידת האדמה, ודרקון צהוב ותולעי אדמה הופיעו. שְׁיָה זכתה במידת העץ, דרקון כחול עצר בפרוור והעשבים והעצים צמחו בשפע. יין זכתה במידת המתכת, וכסף גלש מן ההרים. ג׳ואו זכתה במידת האש והיה לה אות העורב האדום. עתה החליפה צ׳ין את ג׳ואו, וזה זמנה של מידת המים. בימים עברו יצא הדוכס ון מצ׳ין לציד ולכד דרקון שחור — זהו האות של מידת המים״. אז שינתה צ׳ין את שם הנהר הצהוב ל״מי המידה הטובה״, קבעה את החודש העשירי בחורף לראש השנה, רוממה את הצבע השחור, קראה למידות בשם שש, רוממה במוזיקה את דָה־לְיוּ, ובכל עניין העמידה את החוק בראש.

בשנה השלישית לאחר עלייתו לכס הקיסר יצא מזרחה לסיור בנציבויות ובמחוזות. הוא הקריב בהר דְּזוֹאוּ־יי והאדיר בכתובת את הישגי צ׳ין. אז זימן שבעים מלומדים ודוקטורים מצ׳י ומלוּ והגיע עמם למרגלות הר טאי. אחדים מהם הציעו: ״בימי קדם השתמשו בטקסי פנג ושאן במרכבה עשויה קנים, מפחד לפגוע באדמת ההר, באבניו, בעשביו ובעציו. טאטאו את הארץ והקריבו עליה, ופרשו מחצלת של קש ואגודות קנים — לומר שקל לקיים את הטקס״. הקיסר הראשון שמע שדעותיהם שונות זו מזו וקשות ליישום, ולכן דחה את המלומדים. הוא פינה דרך למרכבות, עלה מן המדרון הדרומי של הר טאי עד הפסגה והקים שם אבן שהיללה את מידתו של הקיסר הראשון לצ׳ין והבהירה שזכה לערוך פנג. הוא ירד בדרך הצפונית וערך שאן בליאנג־פו. טקסו שאל לא מעט מן הטקס שבו הקריב מפקד הקורבנות הראשי לריבון העליון ביונג, אך את כל כתבי הפנג הטמונים הסתירו בסוד, והדורות לא יכלו לרושמם.

בעליית הקיסר הראשון להר טאי פגעה בו באמצע המדרון סערת רוח וגשם, והוא נח מתחת לעץ גדול. המלומדים כבר נדחו ולא הורשו להשתתף בסדרי טקס הפנג; כששמעו שנקלע לרוח ולגשם, לעגו לו.

אז המשיך הקיסר הראשון מזרחה אל חוף הים. הוא ערך טקסים והקריב להרים הנודעים, לנהרות הגדולים ולשמונה הרוחות, וחיפש בני אלמוות מסוגם של שְׁיֵן־מָן. שמונה הרוחות היו כנראה מימי קדם, ויש אומרים שטקסיהן נוצרו בימי הדוכס הגדול. צ׳י נקראה צ׳י בגלל טְיֵן־צ׳י; קורבנותיה פסקו ואיש אינו יודע מתי החלו. שמונה הרוחות הן אלה: הראשונה אדון השמים, שלו מקריבים בטיין־צ׳י, תהום מים שלמרגלות ההר בפרוור הדרומי של לִין־דְּזָה. השנייה אדון הארץ, שלו מקריבים בהר טאי ובליאנג־פו. השמים אוהבים את היין, ולכן מקריבים להם בהכרח בתחתית הר גבוה ועל פסגת הר קטן, במקום

הנקרא מזבח; הארץ מוקירה את היאנג, ולכן מקריבים לה בהכרח על תל עגול בתוך ביצה. השלישית אדון הצבא, צ׳ה־יוֹאוּ, שלו מקריבים בגְ׳יָאנְג־שְׁיָאנְג שבפִּינְג־לוּ המזרחית, בגבולה המערבי של צ׳י. הרביעית אדון היין, שלו מקריבים בשלושת ההרים. החמישית אדון היאנג, שלו מקריבים בג׳ה־פוּ. השישית אדון הירח, שלו מקריבים בהר לָאי. כל אלה בצפון צ׳י, לצד ים בּוֹ. השביעית אדון השמש, שלו מקריבים בצָ׳נְג־שָׁאן. צ׳נג־שאן פורץ אל הים ונמצא בפינה הצפון־מזרחית ביותר של צ׳י, לקבל את פני השמש העולה. השמינית אדון ארבע העונות, שלו מקריבים בלָאנְג־יָה, במזרח צ׳י, שכן שם מתחילה כנראה השנה. לכל אחד מקריבים מערכת שלמה של בהמה אחת, אך המכשפים והמקריבים הוסיפו וגרעו, וסוגי הירקן והמשי היו מעורבים ושונים.

מאז ימי המלכים וֵיי ושׁוֵאן מצ׳י חיברו דְזוֹאוּ דְזֶה ותלמידיו דיונים על מחזור חמש המידות מראשית עד אחרית. כאשר נעשה מלך צ׳ין לקיסר הציגו אנשי צ׳י את השיטה, והקיסר הראשון אימץ אותה. סוֹנְג וּ־גְ׳י, גָ׳נְג בּוֹ־צָ׳יָאוֹ, צ׳וֹנְג שָׁאנְג ושְׁיֵן־מָן נָאוֹ, המאוחרים שבהם, היו כולם אנשי יֵן. הם עסקו בדרכם של בעלי השיטות ובני האלמוות: השתחררות מן הגוף, התפרקות והיעלמות, בהסתמך על ענייני הרוחות. דְזוֹאוּ יֵן התפרסם בין האדונים האזוריים בתורת היין והיאנג ומחזוריהם. בעלי השיטות מחופי ין וצ׳י מסרו את אמנויותיו בלי להבין אותן; מכאן ואילך קמו לאין מספר אנשים מוזרים, עקומים וחנפים שביקשו להתאים את דבריהם לרצון השליט.

מאז ימי המלכים ויי ושׁוֵאן מצ׳י והמלך ג׳או מין שלחו אנשים אל הים לחפש את פֶּנְג־לָאי, פָאנְג־גָ׳אנְג ויינְג־ג׳וֹאוּ. לפי המסורת, שלושת הרי הרוחות האלה נמצאים בתוך ים בו, לא רחוק מבני האדם; אך הצרה היא שכמעט מגיעים

אליהם ואז הרוח מושכת את הספינה ומרחיקה אותה. מספרים שהיו מי שהגיעו: כל בני האלמוות וסמי האלמוות נמצאים שם. החיות והעופות כולם לבנים, והארמונות והשערים עשויים זהב וכסף. בטרם מגיעים הם נראים כעננים; כשמגיעים, שלושת הרי הרוחות מצויים לפתע מתחת למים. כשמתקרבים אליהם הרוח מושכת תמיד את הספינה, ובסופו של דבר איש אינו מגיע. שליטי הדורות כולם השתוקקו אליהם. לאחר שהקיסר הראשון לצ׳ין איחד את העולם והגיע לחוף הים, באו בעלי שיטות רבים מספור וסיפרו עליהם. הקיסר סבר כי מאחר שהגיע לחוף הים אסור לו להחמיץ אותם, ושלח אנשים עם נערים ונערות אל הים לחפשם. הספינות הצטלבו בים; כולם תלו את כישלונם ברוח ואמרו שלא הצליחו להגיע, אך ראו אותם מרחוק. בשנה הבאה שב הקיסר הראשון למסע לאורך הים, הגיע לְלָאנְג־יָה, עבר בהר חָנְג ושב דרך שָׁאנְג־דָאנְג. שלוש שנים אחר כך סייר בגְ׳יֵה־שָׁה, חקר את בעלי השיטות שנכנסו לים ושב דרך שָׁאנְג. חמש שנים אחר כך הגיע דרומה להר שְׁיָאנְג, עלה לקְווֵי־ג׳י והמשיך לאורך החוף בתקווה למצוא את סם הפלאים של שלושת ההרים. הוא לא מצאו; בדרכו חזרה מת בשָׁה־צ׳יו.

בשנה הראשונה לקיסר השני הוא סייר מזרחה בג׳יה־שה, המשיך דרומה לאורך הים, עבר בהר טאי והגיע לקווי־ג׳י. בכולם ערך טקס והקריב, ולצד כתובות האבן שהקים הקיסר הראשון חרט דברים שהבליטו את הישגיו ואת מידתו. בסתיו ההוא מרדו האדונים בצ׳ין. כעבור שלוש שנים נרצח הקיסר השני.

שתים־עשרה שנה לאחר טקסי פנג ושאן של הקיסר הראשון נפלה צ׳ין. המלומדים תיעבו את שרפת ״השירים״ ו״המסמכים״ בידי צ׳ין ואת הוצאת אנשי הספר להורג; העם שנא את חוקיה, והעולם מרד בה. כולם הפיצו את

השמועה: ״כשעלה הקיסר הראשון להר טאי הכתה בו סערת רוח וגשם, והוא לא הצליח לערוך פנג ושאן״. האין זה מה שנקרא לערוך את הטקס בלי להחזיק במידה הטובה הראויה לו?

שליטי שלוש השושלות ישבו כולם בין הנהר הצהוב לנהר לוֹאוּ. משום כך היה סוֹנְג־נָאוֹ ההר המרכזי, וכל אחד מארבעת ההרים האחרים עמד בכיוונו; ארבעת הנהרות נמצאו כולם ממזרח להרים. כשנטלה צ״ין את התואר הקיסרי וקבעה את בירתה בשִׁיֵאן־יָאנְג, נמצאו חמשת ההרים וארבעת הנהרות כולם במזרח. מחמשת הקיסרים ועד צ״ין קמו בתים ונפלו חליפות; ההרים הנודעים והנהרות הגדולים היו לעיתים בידי האדונים ולעיתים בידי בן השמים, וטקסיהם נוספו ונגרעו בכל דור, לאין מספר. כשאיחדה צ״ין את העולם, אפשר היה לסדר ברשימה את השמים, הארץ, ההרים הנודעים, הנהרות הגדולים והרוחות שפקידי הקורבנות נהגו להקריב להם.

ממזרח למעבר שָׁיָאוּ היו חמישה הרים נודעים ושני מקדשי נהרות גדולים: טָאי־שָׁה, הוא סוֹנְג־נָאוֹ; הר חֶנְג הצפוני; הר טאי; קְוֵוי־ג״י; והר שָׁיָאנְג. הנהרות היו ג״י וחְוַואי. באביב הקריבו להם מדי שנה בשר מיובש ויין עם הפשרת הקרח; בסתיו, עם ירידת המים וקפיאתם; ובחורף, כשנחסמו, הקריבו בתפילה. לכל אחד שימשו עגל אחד, מערכת קורבן שלמה, ירקן ומשי מסוגים שונים.

ממערב להר חְוַוה היו שבעה הרים נודעים וארבעה נהרות נודעים: הר חוואה; הר בּוֹ, הוא הר שָׁוָאי; הר יֵוֵה; הר צ״י; הר וו־יֵוֵה; חוֹנְג־ג׳וֹנְג; והר דוּ, הוא הר מִין שבשוּ. הנהרות היו הנהר הצהוב, שלו הקריבו בלִין־ג״ין; מְיֵן, שלו הקריבו בהָאן־ג׳וֹנְג; תהום צ״יוֹ, שלה הקריבו בצָ׳או־נָה; והיאנגצה, שלה הקריבו בשוּ. גם להם התפללו והקריבו באביב ובסתיו, בהפשרה, בירידת המים, בקפיאה

ובחסימה, כמו להרים ולנהרות הנודעים שבמזרח; אך סוגי הפרים, העגלים, מערכות הקורבן, הירקן והמשי היו שונים. ובארבעת התלים הגדולים חונג, צ׳י, וו ויֶוֶה נערך גם טקס טעימת הדגן.

לאוצר צָ׳ן הקריבו בכל פעם שבא. לנהר הצהוב הוסיפו גם טעימה מיין דגנים. כל אלה היו בתחום מחוז יונג, סמוך לבירת בן השמים, ולכן הוסיפו מרכבה אחת וארבעה סייחים אדמדמים.

בָּה, צָ׳אן, צָ׳אנְג־שְׁווֶי, פָּנְג, לָאוֹ, גְ׳ינְג וויי לא היו נהרות גדולים, אך מפני שהיו סמוכים לשיאן־יאנג זכו כולם ליחס שווה למקדשי ההרים והנהרות, בלי התוספות האחרות.

שתי התהומות צָ׳ין ולוֹאוּ, ביצת מִינְג, הר פּוּ, הר יֶוֶה־שׁוּ ודומיהם נחשבו להרים ולנהרות קטנים. גם להם התפללו מדי שנה והקריבו בחסימה, בהפשרה ובירידת המים, אך הטקס לא היה בהכרח אחיד.

ביונג היו גם מקדשים לשמש, לירח, לשֶׁן, לצָ׳ן, לדובה הדרומית והצפונית, ליינג־חוֹ, לטאי־באי, לכוכב השנה, לכוכב טיין, לעשרים ושמונה המעונות, לשר הרוח, לאדון הגשם, לארבעת הימים, לתשעת השרים, לארבעה־עשר השרים, ולכל מיני בּוּ, יֶן וצָ׳יוֹ — יותר ממאה מקדשים. גם במערב היו כמה עשרות. בחוּ היה מקדש לבן השמים מג׳ואו; בשְׁיָה־גְוווֶי — לאלוהות השמים; בפנג ובהָאוֹ — ג׳או־מינג, בן השמים וברכת בִּי; בשֶׁה ובּוֹ — מקדשים לשלושת אדוני מזבח האדמה ולכוכב אריכות הימים; ובמקדש גְ׳יֶן ביונג היה גם אדון דוּ. אדון דו היה לפנים המצביא הימני של ג׳ואו, ומבין הרוחות הקטנות והמפורסמות באזור צ׳ין היה הבולט ביותר. לכל אחד הקריבו בעונת השנה הראויה.

רק הריבון העליון של ארבעת המזבחות ביונג היה נכבד מכולם, ורק אורו של אוצר צָ׳ן הניע את העם. לכן בארבעת המזבחות של יונג התפללו לשנה באביב, עם הפשרת הקרח; הקריבו בסתיו עם ירידת המים וקפיאתם ובחורף עם החסימה; בחודש החמישי טעמו את הסייחים; הקריבו בחודשי האמצע של ארבע העונות, ולעיתים מדי חודש; ולאוצר צ׳ן הקריבו פעם בכל בואו. באביב ובקיץ השתמשו בבהמות אדומות, ובסתיו ובחורף באדמדמות. לכל מזבח הובאו ארבעה סייחים, מרכבת דרקון עשויה עץ רתומה לרביעייה ומרכבה וסוסים עשויי עץ הרתומים לרביעייה, כל אחד בצבע הקיסר שלו; ארבעה עגלים צהובים וארבעה טלאים, ומספר קבוע של ירקן ומשי. את כולם קברו חיים, בלי כלי המגשים והקערות. אחת לשלוש שנים נערך קורבן בפרוור. צ׳ין קבעה את החודש העשירי בחורף לראש השנה, ולכן תמיד בליל השהייה העליון בחודש העשירי יצא הקיסר לפגוש את האל בפרוור; מדורות האיתות בערו לאורך הדרך, הוא השתחווה ליד שיאן־יאנג ולבש בעיקר לבן. סדר הקרבן היה ככתוב בקלאסיקות. במזבח המערב ובמזבח צ׳י הקריבו כמנהגם הישן, והשליט לא הלך אליהם בעצמו.

על כל המקדשים האלה היה מפקד הקורבנות הראשי ממונה בקביעות, והקריב להם בעונות השנה. אשר לשאר ההרים הנודעים והנהרות הגדולים, לרוחות השונות ולשמונה הרוחות — כשהשליט עבר במקום הקריב להם, וכשעזב חדל. במקדשי הרוחות שבנציבויות ובמחוזות הרחוקים הקריב העם בעצמו, והם לא היו כפופים לפקידי הקורבנות של בן השמים. בקרב פקידי הקורבנות היו ״מקריבים חשאיים״: בכל פעם שבא אסון או אות מבורך, הקריבו בחשאי והעבירו את אשמת השליט אל כפופיו.

עם עליית האן, עוד בהיות גָאוֹ־דְזוּ אדם פשוט, הרג פעם נחש גדול. דבר־מה אמר: ״הנחש היה בנו של הקיסר הלבן, וההורג הוא בנו של הקיסר האדום״. בראשית התקוממותו התפלל גאו־דזו במזבח האדמה של פֶּנְג, בין עצי הפֶּנְג והאולמוס. כשכבש את פֵּיי ונעשה דוכס פיי, הקריב לצָ׳ה־יוֹאוּ ומשח בדם את התוף ואת הדגל. אז הגיע בחודש העשירי לבֶּה־שָׁאנְג, ויחד עם האדונים השכין שלום בשיאן־יאנג והוכתר למלך האן. הוא קבע אפוא את החודש העשירי לראש השנה ורומם את הצבע האדום.

בשנה השנייה יצא מזרחה לתקוף את שְׁיָאנְג גִ׳י, ולאחר ששב ונכנס למעברים שאל: ״לאילו קיסרים הקריבו לריבון העליון בימי צ׳ין?״ השיבו: ״לארבעה קיסרים — הלבן, הכחול, הצהוב והאדום״. גאו־דזו אמר: ״שמעתי שבשמים חמישה קיסרים, ומדוע יש כאן ארבעה?״ איש לא ידע להסביר. אז אמר: ״עתה הבינותי: הם חיכו לי כדי להשלים את החמישה״. הוא הקים אפוא מקדש לקיסר השחור וקרא לו המזבח הצפוני. הפקידים ערכו את הקורבנות, והשליט לא הלך בעצמו. הוא זימן את כל פקידי הקורבנות לשעבר של צ׳ין, והשיב את משרות מפקד הקורבנות הראשי והממונה הגדול על המטבח, לפי סדרי הטקס הישנים. הוא ציווה שבכל מחוז יוקם מזבח אדמה ציבורי, והכריז: ״אני מוקיר מאוד את המקדשים ומכבד את הקורבנות. מעתה יוקרב לריבון העליון, להרים ולנהרות ולכל הרוחות הראויות לכך בזמנם ולפי טקסם כבעבר״.

ארבע שנים אחר כך כבר שקט העולם. הקיסר ציווה על הצנזור להורות לפנג לטפל בקפידה במזבח האדמה שבין עצי הפנג והאולמוס ולהקריב לו תמיד בארבע העונות כבשים וחזירים. הוא הורה לפקידי הקורבנות להקים בצָ׳אנְג־אָן מקדש לצָ׳ה־יוֹאוּ. בצ׳אנג־אן מונו פקידי קורבנות ומכשפות. מכשפות לְיָאנְג

הקריבו לשמים, לארץ, למזבח השמים, למי השמים, לתוך החדר ולמעלת האולם; מכשפות ג׳ין הקריבו לחמשת הקיסרים, לאדון המזרח, לענן שבמרכז, לממונה על הגורל, למזבח המכשפות, למקדש המכשפות, לאבות המשפחה ולטבחית הראשונה; מכשפות צ׳ין הקריבו לאדון מזבח האדמה, למגן המכשפות ולאבות הכבולים; מכשפות ג׳ינג הקריבו למתחת לאולם, לאבי המכשפות, לממונה על הגורל ולשָׁה־מִי; ומכשפות תשעת השמים הקריבו לתשעת השמים. כולן הקריבו בארמון בעונות השנה. מכשפות הנהר הקריבו לנהר הצהוב בלין־ג׳ין, ומכשפות ההר הדרומי הקריבו להר הדרומי שבאזור צ׳ין. ״אזור צ׳ין״ הוא הקיסר השני. לכל אחד היו חודשיו וזמניו.

שנתיים אחר כך אמר מישהו כי כשעלתה ג׳ואו וקבעה את מושבה בטָאי הקימה מקדש להוֹאוּ־גִ׳י, ועד היום הוא אוכל את דם הקורבנות בכל העולם. אז הוציא גאו־דזו צו לצנזור: ״יש להורות לנציבויות, למדינות ולמחוזות להקים מקדשים לכוכב לִינְג ולהקריב בהם תמיד בזמני השנה פר אחד״.

באביב השנה העשירית לגאו־דזו ביקשו הפקידים להורות למחוזות להקריב בקביעות למזבח האדמה והדגן בחודש השלישי של האביב ובקורבן סוף השנה כבשים וחזירים, ושכל אגודת כפר תממן בעצמה את קורבנה. הקיסר פסק: ״מאושר״.

שמונה־עשרה שנה אחר כך עלה הקיסר שְׁיָאוֹ־וֶן לכס. בשנה השלוש־עשרה לשלטונו הכריז: ״המקריבים החשאיים מעבירים עתה את אשמתי אל כפופיי, ודבר זה אינו מקובל עליי כלל. מעתה יש לבטל את המנהג״.

בראשונה, כשהרים נודעים ונהרות גדולים נמצאו במדינות האדונים, ערכו פקידי הקורבנות שלהם את הטקסים בעצמם ופקידי בן השמים לא היו ממונים

עליהם. לאחר שבטלו מדינות צ׳י וְחוּאי־נָאן, הורה הקיסר למפקד הקורבנות הראשי להגיש להם טקסים בעונות השנה כמקודם.

באותה שנה פסק הקיסר: ״שלוש־עשרה שנה עברו מאז עליתי לכס. בזכות רוחות מקדשי האבות וברכת מזבחות האדמה והדגן שוררים שלום ושלווה בתוך הגבולות והעם נקי ממחלות. בשנים האחרונות הבשיל היבול שנה אחר שנה. כיצד זוכה אני, חסר המידה הטובה, לכל זה? הכול מתנת הריבון העליון והרוחות. שמעתי כי בימי קדם השיבו גמול למידה הטובה והכירו בהישג; על כן אני מבקש להוסיף לקורבנות הרוחות. הפקידים ידונו בהוספת מרכבת טקס אחת לכל אחד מחמשת המזבחות ביונג, עם רתמות וכיסויים שלמים; למזבח המערב ולמזבח צ׳י מרכבת עץ אחת וארבעה סוסי עץ, עם רתמות וכיסויים; לנהר הצהוב, לתהום צ׳יו ולנהר האן יוסיפו שני כלי ירקן לכל אחד; ובכל המקדשים ירחיבו את המזבחות והרחבות ויוסיפו ירקן, משי, מגשים וקערות לפי מדרג. בעבר השיבו המקריבים החשאיים את הברכה אליי בלבד והעם לא חלק בה. מעתה יביעו המקריבים כבוד בלבד ולא יבקשו דבר בתפילה״.

גוֹנְג־סוּן צָ׳ן איש לוּ הגיש איגרת ואמר: ״בראשונה זכתה צ׳ין במידת המים. עתה קיבלה האן אותה ממנה, ולפי מסורת המחזור מראשית עד אחרית ראויה האן למידת האדמה; האות למידת האדמה הוא הופעת דרקון צהוב. ראוי לשנות את החודש הראשון וראש השנה, להחליף את צבעי הלבוש ולרומם את הצהוב״. באותה עת אהב ראש הממשלה גְ׳אנְג צָאנְג את קני המידה ואת לוח השנה. לדעתו האן הייתה תחילתה של מידת המים; פריצת הנהר בסוללת הזהב הייתה האות לכך. השנה התחילה בחודש העשירי בחורף, והבגדים היו שחורים מבחוץ ואדומים מבפנים — בהתאם למידה. דברי גונג־סון צ׳ן, אמר, אינם נכונים; והדיון בוטל. שלוש שנים אחר כך הופיע דרקון צהוב בצָ׳נְג־גְ׳י.

הקיסר ון זימן את גונג־סון צ׳ן, מינהו לדוקטור והורה לו ולתלמידים לנסח תוכניות לשינוי הלוח וצבעי הלבוש. בקיץ ההוא הכריז: ״הישות האלוהית החריגה הופיעה בצ׳נג־ג׳י, לא פגעה בעם והשנה הניבה יבול. אני מבקש להקריב בפרוור לריבון העליון ולרוחות. פקידי הטקס ידונו בכך ואל יחסכו ממני עמל מתוך חשש לדבר״. כל הפקידים אמרו: ״בימי קדם הקריב בן השמים בעצמו בקיץ לריבון העליון בפרוור, ומשום כך נקרא הדבר קורבן הפרוור״. לכן, בחודש הרביעי בקיץ, יצא הקיסר ון לראשונה בעצמו אל חמשת המזבחות ביונג והקריב בהם בפרוור; בלבוש רומם את האדום.

בשנה שלאחר מכן הופיע לפני הקיסר שִׁין־וֶּאן פִּינְג איש ג׳או, שניחן ביכולת לצפות באוויר. הוא אמר: ״מצפון־מזרח לצ׳אנג־אן יש אוויר אלוהי בחמישה צבעים, ככתר טקס על ראש אדם. יש אומרים שהצפון־מזרח הוא משכן הרוחות והמערב קברן. אות שמימי ירד; ראוי להקים מקדש לריבון העליון כדי להתאים לאות המענה״. אז בנו מצפון לנהר וֵי מקדש לחמשת הקיסרים: חמשתם תחת גג אחד, לכל קיסר אולם אחד הפונה לחמישה שערים, וכל אחד בצבעו. הקורבנות וסדרי הטקס היו כבחמשת המזבחות של יונג.

בחודש הרביעי בקיץ השתחווה הקיסר ון בעצמו במקום מפגש הנהרות בָּה וֵי, ויצא להקריב בפרוור לחמשת הקיסרים שמצפון לנהר וי. מדרום נשק מקדשם לנהר, ומצפון נחפרה תעלה אל בריכת פּוּ. מדורות איתות הודלקו בזמן הקורבן, והזוהר כמו התחבר אל השמים. אז קידם הקיסר את פינג לדרגת הדאפו העליונה והעניק לו שוב ושוב אלף מטילי זהב. הוא הורה לדוקטורים ולתלמידים לברור מתוך שש הקלאסיקות חומר ליצירת ״תקנות המלך״ ולדון במסעות הפיקוח ובטקסי פנג ושאן.

כשיצא הקיסר ון משער צָ׳אנְג ראה כביכול חמישה אנשים מצפון לדרך. בדיוק מצפון למקום ההוא הקים מזבח לחמשת הקיסרים והקריב חמש מערכות מלאות של בהמות.

בשנה שלאחר מכן שלח שין־יואן פינג אדם ובידו גביע ירקן להגישו בשער הארמון. פינג אמר לקיסר: ״אוויר של אוצר ירקן בא אל שער הארמון״. כאשר בדקו, אכן נמצא אדם שהגיש גביע ירקן ועליו הכתובת ״אריכות ימים לשליט האדם״. פינג הוסיף: ״צפיתי שהשמש תעמוד פעמיים בצהריים״. זמן קצר אחר כך נסוגה השמש ושבה לצהריים. אז שינו לראשונה את השנה השבע־עשרה וקראו לה השנה הראשונה, וציוו על העולם כולו לערוך משתה גדול.

פינג אמר: ״קלחת ג׳ואו אבדה בתוך נהר סָה. עתה עלה הנהר הצהוב והתחבר אל הסה. אני צופה מצפון־מזרח לפָן־יין, ובקו הישר יש אוויר של זהב ואוצר; לדעתי עתידה קלחת ג׳ואו לצאת. אם רואים אות ואינם מקדמים את פניו, הוא לא יבוא״. הקיסר שלח אפוא שליחים להקים מקדש מדרום לפן־יין, על שפת הנהר, כדי להקריב ולקבל את קלחת ג׳ואו העולה.

אדם הגיש איגרת והאשים את שין־יואן פינג שכל דבריו על אוויר ורוחות הם מרמה. פינג נמסר לפקידי המשפט; שין־יואן פינג וכל משפחתו הוצאו להורג. מכאן ואילך איבד הקיסר ון את עניינו בשינוי ראש השנה, צבעי הלבוש ועניני הרוחות. את מקדשי חמשת הקיסרים שמצפון לנהר ויי ובשער צ׳אנג מסר לפקידי הקורבנות, שהגישו להם טקסים בזמנים הראויים, והוא עצמו לא הלך עוד.

בשנה שלאחר מכן חדרו השיוֹנְג־נוּ פעמים רבות אל הגבול, וצבאות גויסו להגן עליו. בשנים הבאות היה היבול דל.

כעבור כמה שנים עלה הקיסר שְׂיָאוֹ־גִ׳ינְג לכס. במשך שש־עשרה שנותיו הקריבו פקידי הקורבנות בעונות השנה כמקודם, ולא חידשו דבר, עד ימיו של בן השמים הנוכחי.

כאשר עלה בן השמים הנוכחי לכס, הקפיד במיוחד לכבד את קורבנות הרוחות.

בשנתו הראשונה עברו כבר יותר משישים שנה מאז עליית האן. העולם היה שלֵו, וכל אנשי הכובעים והאבנטים ציפו שבן השמים יערוך פנג ושאן וישנה את מידות הזמן. השליט פנה אל לימודי המלומדים וזימן אנשים ראויים וטובים. ג׳או וָאן, וָאנְג דָזָאנְג ואחרים נעשו דוכסים ושרים בזכות למדנותם. הם ביקשו לדון בהקמת היכל האור לפי דגם העת העתיקה מדרום לעיר, כדי לקבל שם את האדונים האזוריים. הם ניסחו תוכניות למסעות פיקוח, לפנג ושאן, לשינוי הלוח ולצבעי הלבוש, אך לא השלימו אותן. אז אירע שהקיסרית האלמנה דָוו דגלה בתורת הקיסר הצהוב ולָאוֹ דָזֶה ולא אהבה את תורת המלומדים. היא שלחה אנשים לרגל בחשאי וגילתה שג׳או ואן וחבריו השיגו רווח שלא כדין. היא זימנה אותם לחקירה; ואן וְדָזָאנְג התאבדו, וכל המפעלים שהחלו בוטלו.

שש שנים אחר כך מתה הקיסרית האלמנה דו. בשנה שלאחר מכן זומנו אנשי הספר, ובהם גוֹנְג־סוּן חוֹנְג.

בשנה שלאחר מכן הגיע בן השמים הנוכחי לראשונה ליונג והקריב בפרוור בחמשת המזבחות. אחר כך עשה כן בקביעות אחת לשלוש שנים. באותו זמן ביקש את גברת הרוח ושיכן אותה במצפה של משפחת טִי בתוך שָׁאנְג־לִין. גברת הרוח הייתה אישה מצָ׳אנְג־לִינְג. לאחר שבנה מת הופיעה רוח בפני גיסתה וָאן־ז׳ו. ואן־ז׳ו הקריבה לה בחדרה, ואנשים רבים באו להקריב. אדון

פִּינְג־יֶוּאן בא אף הוא, ואחר כך זכו צאצאיו למעמד רם. כשעלה בן השמים הנוכחי לכס העניק לה כבוד רב, קבע את מקדשה בתוך הארמון ושמע את דבריה בלי לראות את דמותה.

באותו זמן הופיע לפני הקיסר גם לִי שָׂאוֹ־ג׳וּן, מומחה לקורבן הכירה, לדרך הימנעות מדגן ולשיטות להדיפת הזקנה, והקיסר חלק לו כבוד. שאו־ג׳ון היה לפנים בן־חסותו של המרקיז משָׁן־דֶזָה וממונה על שיטות. הוא הסתיר את גילו ואת מקום הולדתו וגידולו, ותמיד טען שהוא בן שבעים, מסוגל לשלוט בעצמים ולהדוף את הזקנה. הוא נדד בין האדונים האזוריים באמצעות שיטותיו. לא היו לו אישה וילדים. כששמעו אנשים שהוא מסוגל לשלוט בעצמים ולא למות, הרבו להעניק לו מתנות, ותמיד נותרו בידיו כסף, בגדים ומזון. הכול ראו שאינו עוסק בפרנסה ובכל זאת הוא עשיר ומסופק, ואף לא ידעו מה מוצאו; לכן האמינו בו יותר והתחרו בשירותו. שאו־ג׳ון אהב מטבעו את אמנויות הנסתר והיטיב להשמיע הברקות מחוכמות שקלעו להפליא. פעם השתתף במשתה אצל המרקיז מוּ־אָן. בין המסובים היה זקן בן יותר מתשעים, ושאו־ג׳ון סיפר לו על מקום שבו נדד וצד עם סבו. כשהזקן היה ילד ליווה את סבו והכיר את המקום; כל המסובים נדהמו. כשבא שאו־ג׳ון לפני הקיסר הראה לו הקיסר כלי ברונזה עתיק ושאלו עליו. שאו־ג׳ון אמר: ״כלי זה הוצב בבֶּאי־צִ׳ין בשנה העשירית לדוכס חוואן מצ׳י״. אחר כך בדקו את החריתה, ואכן היה זה כלי מימי הדוכס חוואן. כל הארמון נדהם וחשב ששאו־ג׳ון ישות אלוהית ואדם בן מאות שנים.

שאו־ג׳ון אמר לקיסר: ״אם תקריב לכירה, היא תביא אליך עצמים; כשיבואו העצמים, יהיה אפשר להפוך חול כינובר לזהב. מן הזהב תעשה כלי אכילה ושתייה, ואז יארכו חייך. כשיארכו חייך, יהיה אפשר לראות את בני האלמוות

של פנג־לאי שבתוך הים. לאחר שתראה אותם ותערוך פנג ושאן, לא תמות — כך עשה הקיסר הצהוב. פעם נדדתי בחוף הים וראיתי את אֶן־צ׳י שֶׂנְג. הוא אכל תמרים ענקיים שגודלם כדלעת. אן־צ׳י שנג הוא בן אלמוות הנע בתוך פנג־לאי; כשהזמנים מתאימים הוא נראה לבני אדם, וכשאינם מתאימים הוא מסתתר״. אז החל בן השמים להקריב בעצמו לכירה, שלח בעלי שיטות אל הים לחפש את פנג־לאי, את אן־צ׳י שנג ודומיהם, ועסק בהפיכת כינובר וסמי שיטות אחרים לזהב.

כעבור זמן רב חלה לי שאו־ג׳ון ומת. בן השמים סבר שהשתנה והסתלק ולא מת, ושלח את קְוָאן־שׁוּ, הסופר של חְוָאנְג־צְ׳וֵי, לקבל את שיטתו. לא הצליחו למצוא את פנג־לאי או את אן־צ׳י שנג, אך עוד ועוד בעלי שיטות מוזרות ועקומות מחופי ין וצ׳י באו לספר על ענייני הרוחות.

מָיְאוּ ג׳י איש בּוֹ הציג תוכנית להקרבת קורבן לטַאי־יִי ואמר: ״הנכבד שברוחות השמים הוא טאי־יי, ועוזריו נקראים חמשת הקיסרים. בימי קדם הקריב בן השמים לטאי־יי באביב ובסתיו בפרוור הדרום־מזרחי. השתמשו בקורבן הגדול במשך שבעה ימים, הקימו מזבח ופתחו שמונה דרכים לרוחות״. בן השמים הורה למפקד הקורבנות הראשי להקים לו מקדש בפרוור הדרום־מזרחי של צ׳אנג־אן ולהקריב תמיד לפי שיטתו של ג׳י. אחר כך הגיש אדם איגרת ואמר: ״בימי קדם הקריב בן השמים אחת לשלוש שנים קורבן גדול לשלוש האחדויות: אחדות השמים, אחדות הארץ וטאי־יי״. בן השמים אישר זאת והורה למפקד הקורבנות הראשי להקריב להן מעל מזבח טאי־יי של ג׳י, לפי שיטתו. אדם אחר הגיש איגרת ואמר: ״בימי קדם ערך בן השמים תמיד באביב קורבן שחרור: לקיסר הצהוב הקריב ינשוף אחד ו׳מראה שבורה׳; לכבש האפל — כבש; לְמָה־שִׁינְג — סוס כחול זכר; לטאי־יי, לאדון הר דְוָה ולזקן הארץ —

בקר; ולאורחי היין והיאנג — פר אחד״. פקידי הקורבנות נצטוו לנהל את הטקסים לפי שיטתו, לצד מזבח טאי־יי של ג׳י.

לאחר מכן היה בגן בן השמים אייל לבן. מעורו עשה מטבעות כדי להפיץ את אות המענה, ויצר את ״המתכת הלבנה״.

בשנה שלאחר מכן הקריב בפרוור ביונג ולכד חיה בעלת קרן אחת, הדומה לאייל מנומר. הפקידים אמרו: ״הוד מלכותך נהג יראה וכבוד בקורבן הפרוור, והריבון העליון השיב בהנאה והעניק חיה בעלת קרן אחת — כנראה צ׳ילין״. לכן הגישו אותה בחמשת המזבחות והוסיפו לכל מזבח פר אחד לשרפה. הם העניקו לאדונים את המתכת הלבנה כדי להפיץ את התאמת האות למענה השמימי.

אז סבר מלך ג׳י־בֵּיי שבן השמים עומד לערוך פנג ושאן, והגיש לו את הר טאי ואת הערים שלצדו; בן השמים פיצה אותו במחוזות אחרים. מלך צָ׳אנְג־שָׁאן חטא והוגלה; בן השמים הכתיר את אחיו בְּן־דִינְג כדי שימשיך את קורבנות המלכים הקודמים, והפך את צ׳אנג־שאן לנציבות. כך נמצאו כל חמשת ההרים בנציבויותיו של בן השמים.

בשנה שלאחר מכן הופיע לפני הקיסר שָׁאוֹ־וָנְג איש צ׳י בשיטה של רוחות. אחת הנשים שאהב הקיסר, הגבירה וָאנְג, מתה; שאו־ונג הביא כביכול בלילה את דמות הגבירה ואת רוח הכירה באמצעות שיטתו, ובן השמים הביט בה מתוך וילון. לכן מינה את שאו־ונג למצביא וָן־צָ׳נְג והעניק לו מתנות רבות, כשהוא נוהג בו כבאורח. ון־צ׳נג אמר: ״אם הוד מלכותך מבקש להתקשר עם הרוחות, אך הארמונות, הבגדים והאביזרים אינם עשויים בדמותן, הישויות האלוהיות לא יבואו״. הקיסר בנה אפוא מרכבות מצוירות בעננים ובאוויר, ובכל

יום לפי היסוד הגובר רתם אותן כדי להרחיק רוחות רעות. הוא בנה גם ארמון בנָאן־צָ׳וֵאן, ובתוכו במות וחדרים מצוירים בשמים, בארץ, בטאי־יי וברוחות השונות, והציב כלי קורבן כדי להביא את רוחות השמים. יותר משנה חלפה, שיטתו נחלשה והרוחות לא באו. אז כתב ון־צ׳נג דברים על משי והאכיל בו פר; הוא העמיד פנים שאינו יודע דבר ואמר שיש דבר פלא בבטן הפר. שחטו אותו ומצאו את הכתב, שדבריו היו מוזרים מאוד. בן השמים הכיר את כתב ידו, חקר את אנשיו וגילה שזו מרמה. אז הוציא את מצביא ון־צ׳נג להורג והסתיר את הדבר.

לאחר מכן נבנו גם אולם בָּאי־לְיָאנְג, עמודי הברונזה וכפות בני האלמוות המקבלות את הטל, ודברים דומים.

בשנה שלאחר מות ון־צ׳נג חלה בן השמים קשה בדִינְג־חוּ. המכשפים והרופאים ניסו הכול והוא לא החלים. יוֹאוּ־שְׁווֵי פָּה־גֶן אמר שבשָׁאנְג יש מכשפה שכאשר חלתה ירדו אליה רוחות. הקיסר זימן אותה וקבע את מקדשה בגאן־צ׳וואן. כשחלה שלח אנשים לשאול את גברת הרוח. היא אמרה: ״אל לו לבן השמים לדאוג למחלתו. כאשר ישתפר מעט, יכריח את עצמו לבוא לפגוש אותי בגאן־צ׳וואן״. הוא השתפר, קם, נסע לגאן־צ׳וואן והחלים לגמרי. הוא הכריז חנינה גדולה והקים לגברת הרוח את ארמון אריכות הימים. הנכבדת ברוחות הארמון הייתה טאי־יי; עוזריה, ובהם האיסור הגדול והממונה על הגורל, באו בעקבותיה. אי אפשר היה לראותן, רק לשמוע את דבריהן, וקולן היה כקול אדם. לעיתים הסתלקו ולעיתים באו; בבואן נשבה רוח חרישית. הן ישבו בתוך וילונות החדר. לעיתים דיברו ביום, אך בדרך כלל בלילה. בן השמים נטהר ורק אז נכנס. המכשפה שימשה בעלת הבית והגישה מזון ומשקה; דברי הרוחות הועברו באמצעותה ויצאו לפועל למטה. הקיסר הקים גם את ארמון

אריכות הימים ואת הארמון הצפוני, פרש דגלי נוצות והעמיד מנחות לכבוד גברת הרוח. את דבריה ציווה לרשום וקרא להם ״השיטה המצוירת״. דבריה היו דברים שהבריות מכירות, בלי שום דבר חריג באמת, אך בן השמים לבדו שמח בהם בלבו. העניין נשמר בסוד והעולם לא ידע.

שלוש שנים אחר כך אמרו הפקידים כי ראוי לקרוא לתקופות לפי אותות השמים ולא למנותן אחת ושתיים. לתקופה הראשונה קראו ״ג׳ין״; לשנייה, בגלל הכוכב ארוך־הזנב, ״גְוַאנְג״; ולשלישית, בגלל החיה בעלת הקרן האחת שנלכדה בקורבן הפרוור, ״שׁוֹאוּ״.

בחורף השנה שלאחר מכן הקריב בן השמים בפרוור ביונג ואמר בדיון: ״עתה אני מקריב בעצמי לריבון העליון, אך לארץ־האם אין קורבן; אין זו הדדיות של טקס״. הפקידים, ההיסטוריון הגדול ופקיד הקורבנות קְוַאן־שׁוּ דנו ואמרו: ״קרני בהמות השמים והארץ צריכות להיות כפקעות ערמון. עתה, כשהוד מלכותך מקריב בעצמו לארץ־האם, ראוי להקים לה בתוך ביצה תל עגול ובו חמישה מזבחות; בכל מזבח יוקרבו עגל צהוב ומערכת הקורבן הגדול. בתום הטקס ייקבר הכול, והמלווים את הקורבן ירוממו את הצהוב בלבושם״. בן השמים יצא אפוא מזרחה והקים לראשונה מקדש לארץ־האם בתל שְׁוֵי שבפָן־יין, לפי עצת קוואן־שו וחבריו. הוא עצמו השתחווה מרחוק, כבמעמד הריבון העליון. בתום הטקס הגיע ליִינְג־יָאנְג ושב. כשעבר בלואו־יאנג הכריז: ״שלוש השושלות רחוקות ונכחדו, וקשה לשמרן. יוקצו שלושים לי של אדמה לצאצא ג׳ואו ויוענק לו התואר אדון דְזֶה־נָאן של ג׳ואו, כדי שימשיך את קורבנות אבותיו״. באותה שנה החל בן השמים לסייר בנציבויות ובמחוזות, ובהדרגה התקרב להר טאי.

באביב ההוא הגיש המרקיז מלֶה־צֶ׳נְג איגרת על לְוַאן דֶה. לוואן דה היה איש ארמון גְ׳יָאוֹ־דונְג, למד בעבר אצל אותו מורה של מצביא ון־צ׳נג ואחר כך שירת כממונה על הסדנאות אצל מלך ג׳יאו־דונג. אחות המרקיז מלה־צ׳נג הייתה מלכת המלך קָאנְג ולא היו לה ילדים. כשמת קאנג עלה לכס בן של פילגש אחרת. המלכה קאנג נהגה בפריצות, לא הסתדרה עם המלך והשניים איימו זה על זה באמצעות החוק. משמעה שוון־צ׳נג מת, ביקשה למצוא חן בעיני הקיסר ושלחה את לוואן דה באמצעות המרקיז לבקש להופיע ולדבר על שיטותיו. בן השמים כבר הוציא את ון־צ׳נג להורג, אך אחר כך התחרט שמת מוקדם והצטער ששיטותיו לא מוצו; כשפגש את לוואן דה שמח מאוד. דה היה גבוה ונאה, דיבר על תוכניות ושיטות רבות והעז להשמיע טענות גדולות בלי שמץ ספק. הוא אמר: ״נהגתי לנסוע בים וראיתי את אן־צ׳י, שיין־מן ודומיהם. אולם הם ראו בי אדם נקלה ולא האמינו לי. הם גם סברו שמלך קאנג אינו אלא אדון אזורי ואין הוא ראוי לקבל את השיטה. פעמים רבות דיברתי אל מלך קאנג והוא לא השתמש בי. מורי אמר: ׳אפשר ליצור זהב, אפשר לסתום את פריצת הנהר, אפשר להשיג את סם האלמוות ואפשר להביא את בני האלמוות׳. אבל אני חושש מגורלו של ון־צ׳נג; לכן כל בעלי השיטות סותמים את פיותיהם — כיצד יעזו לדבר?״ הקיסר אמר: ״ון־צ׳נג מת מאכילת כבד סוס, זה הכול. אם באמת תוכל לתקן וליישם את שיטותיך, מה אחסוך ממך?״ דה אמר: ״מורי אינו מבקש בני אדם; בני אדם מבקשים אותו. אם הוד מלכותך נחוש להביאו, עליו לרומם את שליחיו, להעניק להם קרובים, לנהוג בהם כאורחים ולא להשפילם, ולתת לכל אחד חותם אמון לענוד; רק אז יוכלו לדבר עם אנשי הרוח. וגם אז אין לדעת אם איש הרוח יסכים לבוא. תחילה יש לרומם את שליחו, ורק אחר כך אפשר להביאו״. הקיסר ציווה לבחון שיטה קטנה: כלי שחמט נאבקו והתנגשו מעצמם.

באותה עת דאג הקיסר מפריצת הנהר והזהב לא נוצר. הוא מינה אפוא את דה למצביא חמשת היתרונות. בתוך קצת יותר מחודש קיבל ארבעה חותמות וענד את חותמי מצביא אנשי השמים, מצביא אנשי הארץ ומצביא המעבר הגדול. הקיסר הכריז לצנזור: "בימי קדם פתח יו את תשעת הנהרות וניקז את ארבעת הנהרות הגדולים. לאחרונה עלה הנהר הצהוב על האדמה הגבוהה, ועבודת הסוללות אינה פוסקת. אני מושל בעולם עשרים ושמונה שנה; נדמה כי השמים הורישו לי איש שבאמצעותו איעשה מעבר גדול. ב"יבש" נאמר 'דרקון מעופף', ו'אווז הבר מתקדם אל הסלע'; תקוותי היא שאזכה לכך. יוענק למצביא אנשי הארץ דה חבל של אלפיים בתי־אב והוא יוכתר למרקיז לָה־טוֹנְג". הוענק לו בית מידות של מרקיז, אלף משרתים, וממרכבת הקיסר נלקחו מרכבות, סוסים, וילונות וכלים למלא את ביתו. הקיסר גם השיא לו את הנסיכה הבכירה מוֵיי והעניק לה עשרת אלפים ג'ין זהב; שמה של נחלתה הוחלף לנסיכת דָאנְג־לִי. בן השמים בא בעצמו לביתו של מצביא חמשת היתרונות. שליחים שבאו לשאול לשלומו ולספק את צרכיו מילאו את הדרכים. מן הנסיכות הגדולות, המצביאים והשרים ומטה ערכו הכול משתאות בביתו והגישו לו מתנות. בן השמים חרט עוד חותם ירקן ועליו "מצביא דרך השמים". הוא שלח שליח לבוש נוצות לעמוד בלילה על עשב קנה לבן; גם מצביא חמשת היתרונות לבש נוצות, עמד על העשב וקיבל את החותם בלילה, להראות שאינו מקבלו כשר כפוף. נושא חותם "דרך השמים" עתיד היה לשמש לבן השמים מורה דרך אל רוחות השמים. לוואן דה הקריב מדי לילה בביתו וביקש להוריד את הרוחות. הרוחות עדיין לא באו, אך מאה שדים התקבצו והוא הצליח להפעיל אחדים מהם. אחר כך הכין את ציוד מסעו ויצא מזרחה אל הים לחפש, לדבריו, את מורו. בתוך חודשים ספורים נשא דה שש

חותמות ויוקרתו הרעידה את העולם; בכל חופי יַן וצִ׳י חרקו אנשים את מפרקי ידיהם וטענו שיש בידיהם נוסחאות סודיות שבכוחן להפוך אדם לבן אלמוות.

באמצע החודש השישי בקיץ, המכשפה גִ׳ין מִפָּן־יִין הקריבה למען העם לצד מתחם ארץ־האם בשְׁווֵי של וֵיי. היא ראתה באדמה דבר כצורת וו, חפרה ומצאה קלחת. הקלחת הייתה שונה מאוד מכל הקלחות האחרות; היו בה עיטורים חרותים אך לא כתובת. היא התפלאה ודיווחה לפקידים. הם הודיעו לשֶׁנְג, מושל חֶה־דוֹנְג, ושנג מסר זאת לקיסר. בן השמים שלח שליחים לבדוק ולחקור; משנמצא שהמכשפה מצאה את הקלחת בלי מרמה, הקריבו לה לפי הטקס וקיבלו אותה בתהלוכה אל גאן־צ׳וואן. הקיסר נסע בעקבותיה והיא הוגשה לו. כשהגיעו לגִ׳וֹנְג־שָׁאן היה מזג האוויר חמים ונעים, וענן צהוב חיפה עליהם. אייל מנומר עבר, והקיסר ירה בו בעצמו והקריבו. כשהגיעו לצ׳אנג־אן דנו הדוכסים והפקידים וביקשו לרומם את קלחת האוצר. בן השמים אמר: ״לאחרונה עלה הנהר הצהוב, והיבול נכשל כמה שנים. לכן יצאתי במסע והקרבתי לארץ־האם כדי לבקש שתצמיח דגן לעם. השנה שופעת, אך טרם השבתי גמול; מדוע יצאה הקלחת?״ כל הפקידים אמרו: ״שמענו כי בימי קדם הקים טַאי־דִי קלחת רוח אחת — האחד הוא האחדות, ובו קשורים קצם של השמים, הארץ וריבוא הדברים. הקיסר הצהוב עשה שלוש קלחות אוצר בדמות השמים, הארץ והאדם. יוּ אסף את מתכת תשעת המחוזות ויצק תשע קלחות. בכולן בישלו קורבנות לריבון העליון ולרוחות. כשפגשו חכם עלו; הקלחות עברו לשְׁיָה ולשָׁאנְג. כשמידת ג׳ואו נחלשה ומזבח סונג אבד, שקעו הקלחות ונעלמו. ב׳מזמור׳ נאמר: ׳מן האולם עד היסוד, מן הכבש ועד הפר; הקלחת הגדולה והקטנה — בלי רעש ובלי גאווה, ברכת אריכות ימים׳. עתה הגיעה הקלחת לגאן־צ׳וואן; היא זוהרת ולחה ודרקונים משתנים עליה, נושאת

ברכה בלי גבול. עם זאת, בג׳ונג־שאן ירדו עננים צהובים ולבנים וחיפו עליה; חיה שימשה אות, קשת־דרך וארבעה חצים ניתנו, והחיה נפלה ליד המזבח כדי לגמול בקורבן גדול. רק המקבל את המנדט ונעשה קיסר מבין בלבו את משמעותה ומתאים לה במידתו. ראוי להציג את הקלחת לפני מקדשי האבות ולשמרה בחצר הקיסר, כדי להתאים לאות הברור״. הקיסר פסק: ״מאושר״.

האנשים שנכנסו לים לחפש את פנג־לאי אמרו שאינו רחוק, והסיבה שאינם מצליחים להגיע היא כנראה שאינם רואים את האוויר שלו. הקיסר שלח אפוא מסיעים לצופי האוויר לחפש את נשימתו.

בסתיו ההוא נסע הקיסר ליונג ועמד להקריב בפרוור. מישהו אמר: ״חמשת הקיסרים הם עוזרי טאי־יי; ראוי להקים מקדש לטאי־יי ושהקיסר יקריב לו בעצמו בפרוור״. הקיסר התלבט. גוֹנְג־סוּן צִ׳ינְג איש צ׳י אמר: ״השנה נמצאה קלחת האוצר, ובחורף חל יום היפוך החורף בבוקר הראשון של החודש, ביום שין־סה, בדיוק כבימי הקיסר הצהוב״. לצ׳ינג היו לוחות במבוק שבהם נאמר: ״הקיסר הצהוב מצא את קלחת האוצר בוֹאן־צ׳וּ ושאל את גְוֵוי־יוּ־צ׳וּ. זה השיב: ׳הקיסר הצהוב מצא את קלחת האוצר ואת לוחות החישוב האלוהיים. באותה שנה חל יום היפוך החורף בבוקר הראשון של החודש, בשנת ג׳־יו; מחזור השמים הושלם והחל מחדש׳. הקיסר הצהוב קידם את פני השמש וחישב בלוחות. אחר כך שבו בממוצע אחת לעשרים שנה בוקר ראשון והיפוך החורף לחול יחד; לאחר עשרים חישובים, שלוש מאות ושמונים שנה, עלה הקיסר הצהוב כבן אלמוות לשמים״. צ׳ינג ביקש להגיש את הדבר באמצעות שׁוֹאוּ ג׳וֹנְג. שואו ג׳ונג ראה שהספר אינו קלאסי, חשד שהוא בדיה ודחה אותו: ״עניין קלחת האוצר כבר הוכרע; מה עוד אפשר לעשות בו?״ צ׳ינג הגישו באמצעות מקורב. הקיסר שמח מאוד וזימן אותו לשאלות. צ׳ינג אמר: ״קיבלתי

את הספר מאדון שָׁן, וכבר מת״. הקיסר שאל: ״מי היה אדון שן?״ צ׳ינג השיב: ״איש צ׳י, שהיה בקשר עם אן־צ׳י שנג וקיבל את דברי הקיסר הצהוב. לא היה לו ספר אחר, רק ספר הקלחת הזה. נאמר בו: ׳עם עליית האן ישוב זמנו של הקיסר הצהוב׳. ונאמר: ׳החכם של האן ייצא בבן־בנו או בנין־בנו של גאו־דזו. כשתצא קלחת האוצר הוא יתקשר עם הרוחות ויערוך פנג ושאן. שבעים ושניים מלכים ערכו פנג ושאן, אך רק הקיסר הצהוב הורשה לעלות לפסגת הר טאי לערוך פנג׳. אדון שן אמר: ׳גם שליט האן עתיד לעלות ולערוך פנג; ואם יעשה כן יוכל לעלות כבן אלמוות לשמים. בימי הקיסר הצהוב היו ריבוא אדונים, ושבעת אלפים מהם הקריבו לרוחות. בעולם שמונה הרים נודעים; שלושה בארץ בני מָאן ויי, וחמישה בממלכה המרכזית. חמשת ההרים שבממלכה המרכזית הם חְווָה, שׁוֹאוּ, טאי־שה, טאי ודוּנְג־לָאי. בהם נהג הקיסר הצהוב לנדוד ולהיפגש עם הרוחות. הוא נלחם ובאותה עת למד אלמוות. הוא חשש שבני העם ילכו בדרכים שגויות, ולכן כרת והרג את מי שהקריבו לרוחות כוזבות. רק כעבור יותר ממאה שנה הצליח להתקשר עם הרוחות. הקיסר הצהוב הקריב בפרוור לריבון העליון ביונג ושהה שם שלושה חודשים. גווי־יו־צ׳וּ נקרא גם דָה־חוֹנְג; הוא מת ונקבר ביונג, ולכן נקרא המקום תל חונג. אחר כך קיבל הקיסר הצהוב את ריבוא הרוחות בחצר מינג. חצר מינג היא גאן־צ׳וואן, ומה שנקרא שער הקור הוא גוּ־קוֹאוּ. הקיסר הצהוב כרה נחושת בהר שואו ויצק קלחת למרגלות הר ג׳ינג. כשנשלמה הקלחת ירד דרקון, שפמו וזקנו משתלשלים, לקבל את פני הקיסר. הקיסר עלה ורכב עליו, ויותר משבעים שרים ונשות הארמון עלו אחריו; אז התרומם הדרקון והלך. שאר השרים הזוטרים לא הצליחו לעלות, ולכן אחזו כולם בזקן הדרקון. הזקן נתלש והם נפלו, ועמם קשת הקיסר הצהוב. העם הביט מעלה אל הקיסר שכבר עלה לשמים, חיבק את קשתו ואת הזקן וקוננו; לכן קראו הדורות למקום אגם

הקלחת, ולקשת — וּ־הָאוֹ״. אז אמר בן השמים: ״אבוי! אם באמת אוכל להיעשות כקיסר הצהוב, אראה את עזיבת אשתי וילדיי כחליצת נעל בלבד״. הוא מינה את צ׳ינג לפקיד החצר ושלח אותו מזרחה לחפש את הרוחות בהר טאי־שה.

הקיסר הקריב בפרוור ביונג, הגיע ללונג־שִׁי, עלה במערב לקוּנְג־טוּנְג ונסע לגאן־צ׳וואן. הוא הורה לפקידי הקורבנות קוואן־שו וחבריו להכין מזבח לטאי־יי. המזבח נבנה לפי מזבח טאי־יי של בּוֹ ג׳י, בשלוש חגורות. מזבחות חמשת הקיסרים הקיפו אותו מלמטה, כל אחד בכיוונו; הקיסר הצהוב בדרום־מערב. שמונה דרכים לרוחות פונו. לטאי־יי הוגשו הדברים שבמזבח היחיד ביונג, ובתוספת משקה מתוק, תמרים, בשר מיובש ודומיהם; פר מנומר אחד נשחט למערכת המגשים והקערות והקורבן השלם. לחמשת הקיסרים לבדם הוגשו מגשים, קערות ומשקה מתוק. בארבע רוחות השמים למטה יצקו משקה והניחו מזון לרוחות המלוות ולדובה הצפונית. לאחר הקורבן נשרפו כל השיירים. בפר הלבן הונח אייל, בתוך האייל חזיר, ומים נוצקו עליהם. לשמש הקריבו פר; לירח — כבש וחזיר יחידים. מברך הקורבן והטבח של טאי־יי לבשו סגול ורקמה. משרתי חמשת הקיסרים לבשו כל אחד את צבעו; לשמש אדום ולירח לבן.

ביום שין־סה, היום הראשון של החודש האחד־עשר, חל היפוך החורף. בטרם עלות השחר יצא בן השמים לראשונה להקריב בפרוור ולהשתחוות לטאי־יי. בבוקר קיבל את פני השמש, ובערב את הירח, בקידה; ולפני טאי־יי הופיע לפי טקס קורבן הפרוור ביונג. נוסח ההגשה אמר: ״השמים בראשיתם העניקו לקיסר את קלחת האוצר ולוחות החישוב האלוהיים; חודש חדש ושוב חודש חדש, הקץ ושוב ההתחלה. הקיסר משתחווה ביראה ומופיע לפניהם״. בלבושו

רומם את הצהוב. מדורות הקורבן ערוכות מילאו את המזבח, ולצדו כלי בישול. הפקידים אמרו: "אור נראה מעל הקורבן". הדוכסים והשרים אמרו: "הקיסר יצא לראשונה בפרוור יוּ־יָאנְג והופיע לפני טאי־יי; הפקידים הגישו ירקן גדול ובהמות מבורכות. בלילה ההוא היה אור יפה, וביום עלה אוויר צהוב ונגע בשמים". ההיסטוריון הגדול ופקיד הקורבנות קוואן־שו אמרו: "ברכת הרוחות מגינה, מיטיבה ומבשרת מזל. ראוי להקים במקום המואר הזה מזבח גדול כדי להבהיר את המענה; מפקד הקורבנות הראשי יהיה ממונה עליו ויקריב בין הסתיו לקורבן סוף השנה. אחת לשלוש שנים ייצא בן השמים בעצמו לפרוור ויופיע לפניו".

בסתיו ההוא, לקראת המלחמה בדרום יֶוֶה, הודיעו לטאי־יי והתפללו אליו. מענפי תות קוצני הכינו דגל מצויר בשמש, בירח, בדובה הצפונית ובדרקון עולה, בדמות שלושת כוכבי טאי־יי; הוא שימש חוד טאי־יי ונקרא "דגל הרוח". בתפילה למען צבא נשא אותו ההיסטוריון הגדול והצביע אל המדינה המותקפת. ואולם מצביא חמשת היתרונות, שנשלח למסעו, לא העז להיכנס לים והלך להר טאי להקריב. הקיסר שלח אנשים לעקוב ולבדוק, והתברר שלא ראה דבר. הוא שיקר שראה את מורו, שיטותיו מוצו ורבות מהן לא התאמתו. הקיסר הוציא אפוא את מצביא חמשת היתרונות להורג.

בחורף ההוא חיפש גונג־סון צ'ינג רוחות בחֶה־נָאן. הוא דיווח שראה עקבות בן אלמוות על חומת העיר גוֹאוּ־שֶׁה ודבר הדומה לפסיון נע עליה הלוך ושוב. בן השמים נסע בעצמו לחומה כדי לראות את העקבות ושאל את צ'ינג: "שמא אתה מחקה את וּן־צ'ינג וחמשת היתרונות?" צ'ינג השיב: "בן האלמוות אינו מבקש את שליט האדם; השליט הוא המבקש אותו. דרך זו אינה מתקיימת בלי להניח לה זמן־מה, והרוח לא תבוא מיד. דברים על רוחות נראים עקומים

ומופרכים; רק לאחר שמצטברות שנים אפשר להביאן״. אז פינו הנציבויות והמדינות דרכים, שיפצו ארמונות, מצפים, הרים נודעים ומקדשי רוחות בציפייה לבוא הקיסר.

באביב ההוא, לאחר שהושמדה דרום יְוֵה, היה לקיסר שר אהוב בשם לִי יֶן־נָיֶן שנודע בזכות צליליו היפים. הקיסר העריך אותו והפנה לדוכסים ולשרים שאלה: ״אפילו במקדשי העם יש תופים, ריקוד ומוזיקה; כיצד ייתכן שבקורבנות הפרוור אין מוזיקה?״ הם השיבו: ״בימי קדם הקריבו לשמים ולארץ תמיד במוזיקה, ורק כך אפשר לכבד את הרוחות בטקס״. מישהו אמר: ״טָאי־דִי ציווה על הנערה הטהורה לנגן בנבל בן חמישים מיתרים. נגינתה הייתה עצובה; הקיסר אסר עליה להמשיך אך היא לא חדלה, ולכן שבר את הנבל ועשה ממנו כלי בן עשרים וחמישה מיתרים״. אז, לאחר הכנעת דרום יווה, התפללו והקריבו לטאי־יי ולארץ־האם, ולראשונה השתמשו במוזיקה ובריקוד. זימנו עוד נערים שרים, ומכאן החלו ליצור נבלים בני עשרים וחמישה מיתרים, קוֹנְג־הוֹאוּ, צ׳ין וסֶה.

בחורף השנה הבאה אמר הקיסר בדיון: ״בימי קדם זעזעו תחילה את הצבא ויישרו את השורות, ורק אחר כך ערכו פגע ושאן״. הוא יצא אפוא לסיור בצפון בְּשׁוּ־פָאנְג, ערך יותר ממאה אלף חיילים, ובדרך חזרה הקריב לתל הקיסר הצהוב בהר צִ׳יָאוֹ ושחרר את הצבא בשוּ־זִ׳וּ. הקיסר אמר: ״שמעתי שהקיסר הצהוב לא מת; מדוע יש לו עתה תל קבורה?״ מישהו השיב: ״הקיסר הצהוב כבר עלה לשמים כבן אלמוות; שריו קברו את בגדיו וכובעו״. כשהגיע לגאן־צ׳וואן, מפני שעמד לערוך טקסים בהר טאי, הקריב תחילה קורבן מסוג לטאי־יי.

מאז מציאת קלחת האוצר דן הקיסר עם הדוכסים, השרים והתלמידים בטקסי פנג ושאן. הטקסים היו נדירים ופסקו מזמן, ואיש לא ידע את סדרם; המלומדים אספו מ״ספר המסמכים״, מ״משרות ג׳ואו״ ומ״תקנות המלך״ פרטים על הקרבת שור בירייה ועל קורבנות הנערכים במבט למרחוק. אדון דִינְג איש צ׳י, שהיה בן יותר מתשעים, אמר: ״פנג ושאן הם שם המצטרף לאלמוות. קיסר צ׳ין לא הצליח לעלות ולערוך פנג. אם הוד מלכותך נחוש לעלות, עלה בהדרגה; כך לא יהיו רוח וגשם, ותוכל להשלים את הפנג״. הקיסר הורה למלומדים להתאמן בירי בשור ולנסח את סדרי פנג ושאן. חלפו כמה שנים עד שהגיע מועד היציאה. בן השמים כבר שמע מפי גונג־סון צ׳ינג ובעלי השיטות כי כל הקיסרים מן הקיסר הצהוב ומעלה הביאו עצמים מוזרים, התקשרו עם הרוחות וערכו פנג ושאן. הוא ביקש לחקותם, ליצור קשר עם הרוחות, בני האלמוות ואנשי פנג־לאי, להתעלות מעל בני דורו ולהשוות את מידתו לתשעת הקיסרים, אך גם שאל מעט מתורת המלומדים כדי לעטר את הדבר. המלומדים לא הצליחו להבהיר את ענייני פנג ושאן, והיו כבולים ל״שירים״, ל״מסמכים״ ולכתבים העתיקים בלי יכולת לפרוש כנפיים. הקיסר הראה להם את כלי הקורבן שהכין לפנג ושאן. אחדים אמרו: ״אין הם תואמים לעתיקות״; שׁוּ יֶן אמר: ״תלמידי הטקס שבמשרד הטקסים אינם מבצעים אותו היטב כאנשי לו״; וג׳וֹאוּ בָּה הגיש תרשים של ענייני פנג ושאן. הקיסר הדיח את ין ואת בה וביטל את השימוש בכל המלומדים.

בחודש השלישי יצא מזרחה לגואו־שה וערך טקס בעלייה להר המרכזי טאי־שה. הפקידים המלווים, שעמדו למרגלות ההר, שמעו כביכול קול האומר ״ריבוא שנים״. שאלו את הקיסר והוא אמר שלא אמר דבר; שאלו את האנשים שלמטה וגם הם אמרו שלא אמרו. אז הוקצו שלוש מאות בתי־אב

לשירות מקדש טאי־שה, והמקום נקרא נפת צ׳וֹנְג־נָאוֹ. הקיסר עלה מזרחה להר טאי. העלים עדיין לא נבטו על עצי ההר, ולכן שלח אנשים להעלות אבן ולהעמידה בפסגה.

הקיסר המשיך מזרחה לסיור לאורך הים והקריב לפי הטקס לשמונה הרוחות. אנשי צ׳י שהגישו איגרות על רוחות, אותות ושיטות פלא נמנו ברבבות, אך לאיש לא הייתה הוכחה. הקיסר הוסיף ושיגר ספינות וציווה על כמה אלפי אנשים שדיברו על הרי הרוחות בים לחפש את פנג־לאי ואת אנשי הרוח. גונג־סון צ׳ינג נשא אות סמכות ותמיד התקדם לפני השיירה כדי לחפש בהר נודע. כשהגיע לדונְג־לָאי אמר שראה בלילה אדם גדול שגובהו כמה ג׳אנג; כשהתקרב נעלם, אך עקבותיו היו גדולים מאוד ודמו לעקבות חיה. שרים אחדים אמרו שראו זקן אחד מוביל כלב ואומר ״אני מבקש לראות את האדון הגדול״, ואז נעלם. הקיסר עצמו ראה רק את העקבות הגדולים ולא האמין; אך משדיווחו השרים על הזקן, סבר מאוד שהוא בן אלמוות. הוא שהה זמן רב על החוף והעניק לבעלי השיטות מרכבות שליחים ושליחויות חשאיות; אלפים יצאו לחפש בני אלמוות.

בחודש הרביעי שב לפֶנְג־נָאוֹ. הוא חשב על דברי המלומדים ובעלי השיטות על פנג ושאן: כל אחד אמר דבר אחר, לא בהתאם לקלאסיקות וקשה ליישום. בן השמים הגיע לליאנג־פו והקריב לפי הטקס לאדון הארץ. ביום יי־מאו הורה למלומדים מקרב אנשי החצר לחבוש כובעי עור ולהשחיל לוחות באבנטיהם, לירות בשור ולערוך את הטקס. הוא ערך פנג ממזרח למרגלות הר טאי, לפי טקס קורבן הפרוור לטאי־יי. מתחם הפנג היה ברוחב שנים־עשר צ׳ה ובגובה תשעה; מתחתיו הונח לוח ירקן ועליו כתב סודי. בתום הטקס עלה בן השמים לבדו אל הר טאי עם דְזֶה־הוֹאוּ, איש החצר הממונה על המרכבה, וגם שם

ערך פנג. הכול נשמר באיסור. למחרת ירד בדרך הצפונית. ביום בינג־צ׳ן ערך שאן בהר סו־זַ׳אן מצפון־מזרח למרגלות טאי, לפי טקס הקורבן לארץ־האם. בן השמים השתחווה בעצמו בכל הטקסים, לבש בעיקר צהוב והשתמש במוזיקה כולה. עשב בעל שלושה עורקים מאזור היאנגצה והחוואי שימש מחצלת לרוח. עפר בחמישה צבעים נוסף ונערם במתחם. חיות פלא, עופות מעופפים ופסיונים לבנים מארצות רחוקות שוחררו, כדי להוסיף לטקס; בקר דמוי קרנף, קרנפים, פילים ודומיהם לא שימשו. כולם הגיעו להר טאי לקורבן ארץ־האם. באותו לילה נראה כביכול אור, וביום עלה ענן לבן מתוך מתחם הפנג.

כששב בן השמים מטקס השאן ישב בהיכל האור, והשרים הגישו לו בזה אחר זה איחולי אריכות ימים. אז הכריז לצנזור: ״בגופי הזעיר ירשתי את המעמד הנעלה ביותר, ואני רועד מפחד שאיני ראוי לו. מידתי הטובה דלה ואין בי בהירות בטקסים ובמוזיקה. תיקנתי את קורבן טאי־יי ונראה כביכול אור בדמות ובצל. כמהתי אליו אך חששתי מן הדבר החריג; ביקשתי לחדול ולא העזתי. לכן עליתי וערכתי פנג בהר טאי, הגעתי לליאנג־פו ואחר כך ערכתי שאן בסו־ז׳אן. אני מחדש את עצמי ושמח לפתוח התחלה חדשה עם המלומדים והפקידים. יוענק לכל מאה בתי־אב פר אחד ועשרה שִׁה יין; לבני שמונים ומעלה, ליתומים ולאלמנות — שתי יריעות משי. בּוֹ, פנג־גאו, שֶׁה־צ׳יו ולִי־צָ׳נְג פטורות ממסיהן השנה. חנינה גדולה תוכרז בעולם, לפי צו החנינה של יום יי־מאו. במקומות שבהם עברתי לא יוטלו עוד עבודות. עניינים שקדמו לשנתיים לא יישמעו עוד במשפט״. עוד הכריז: ״בימי קדם יצא בן השמים אחת לחמש שנים למסע פיקוח וערך טקסים בהר טאי; לאדונים האזוריים היו מקומות לינה בחצר. יש לצוות על כל אחד מהם להקים אכסניה למרגלות הר טאי״.

לאחר שכבר ערך בן השמים פנג בהר טאי לא היו אסון רוח או גשם. בעלי השיטות שבו ואמרו כאילו אפשר יהיה להשיג את פנג־לאי ואת הרוחות. הקיסר שמח וקיווה לפוגשן, ושב מזרחה אל החוף להשקיף ולצפות בפנג־לאי. דזה־הואו, הממונה על המרכבה, חלה לפתע ומת בתוך יום. הקיסר עזב אפוא, המשיך לאורך החוף צפונה עד ג׳יה־שה, סייר מלְיָאוֹ־שִׁי לאורך הגבול הצפוני עד ג׳יו־יֶוַאן, ובחודש החמישי שב לגאן־צ׳וואן. הפקידים אמרו שקלחת האוצר יצאה בתקופת יֶוַאן־דִינְג, ולכן נקראה השנה הזאת השנה הראשונה של יֶוַאן־פֶנְג.

בסתיו ההוא נראה כוכב שביט בבאר המזרחית. יותר מעשרה ימים אחר כך נראה שביט בשלוש הדרגות. צופה האוויר וַאנְג שְׁוֹוּ אמר: ״בצפייתי ראיתי לבדי את כוכב טיין יוצא כגודל דלעת; בתוך משך ארוחה שב ונכנס״. כל הפקידים אמרו: ״הוד מלכותך כונן להאן את טקסי פנג ושאן; השמים גומלים לו בכוכבי מידה טובה ובעננים״.

בחורף השנה שלאחר מכן הקריב בפרוור לחמשת הקיסרים ביונג. בדרכו חזרה השתחווה והתפלל לטאי־יי. נוסח ההגשה אמר: ״כוכב המידה הטובה זורח ומתפשט — אכן אות מבורך. כוכב אריכות הימים יוצא שוב, אורו העמוק בהיר. כוכב האמון מופיע בזוהר; הקיסר משתחווה ביראה ומקבל את הגשת המברך הגדול״.

באביב ההוא אמר גונג־סון צ׳ינג שראה איש רוח בהר דוּנְג־לָאי, שאמר כביכול: ״אני מבקש לראות את בן השמים״. בן השמים נסע לגואו־שה ומינה את צ׳ינג לדאפו של הארמון. הוא המשיך לדונג־לאי ושהה שם כמה ימים, אך לא ראה דבר — רק, כך נאמר, עקבות אדם גדול. הוא שב ושלח אלפי בעלי שיטות

לחפש רוחות, אותות, פטריות אלמוות ותרופות. באותה שנה הייתה בצורת. בן השמים כבר יצא בלי עילה ראויה, ולכן התפלל בחולות וָאן־לִי, עבר והקריב בהר טאי. בדרכו חזרה הגיע לחוּ־דְזֶה, בא בעצמו אל פריצת הנהר כדי לסתמה, שהה יומיים, הטביע מנחה ועזב. הוא שלח שני שרים להוביל חיילים לסתום את הפרצה ולהסיט שתי תעלות, וכך השיב את נתיבו העתיק של יוּ.

באותו זמן, לאחר שהושמדו שתי מדינות יווה, אמר יוֹנְג־ג׳ה איש יווה: ״מנהג אנשי יווה הוא לעבוד רוחות, ובקורבנותיהם הרוחות תמיד נראות ולעיתים קרובות יש תוצאות. בימי קדם כיבד מלך דוֹנְג־אוּ את הרוחות וחי מאה ושישים שנה. הדורות הבאים התרשלו וזלזלו, ולכן נחלשו ודעכו״. הקיסר הורה אפוא למכשפי יווה להקים קורבנות בנוסח יווה: במה יציבה בלי מזבח; הם הקריבו לרוחות השמים, לריבון העליון ולמאה השדים, וניחשו בתרנגולות. הקיסר האמין בכך, ומכאן החל השימוש בקורבנות יווה ובניחוש התרנגולות.

גונג־סון צ׳ינג אמר: ״אפשר לראות בני אלמוות, אך הוד מלכותך תמיד מגיע בחיפזון ולכן אינו רואה אותם. עתה תוכל לבנות מצפה כמו בגואו־צ׳נג ולהניח בו בשר מיובש ותמרים; אז ראוי שאפשר יהיה להביא את אנשי הרוח. בני האלמוות אוהבים לגור במגדלים״. הקיסר הורה אפוא לבנות בצ׳אנג־אן את מצפה פֵּיי־לַיִן וּגְווֵי, ובגאן־צ׳וואן את מצפה יִי־יֵן־שׁוֹאוּ, ושלח את צ׳ינג עם אות סמכות להציב את הציוד ולחכות לאנשי הרוח. הוא בנה את במת הגבעול החודר לשמים והניח תחתיה כלי קורבן, כדי להזמין את בני האלמוות והרוחות. אז הוקם בגאן־צ׳וואן אולם קדמי חדש וכל הארמונות הורחבו. בקי״ץ צמחה פטריית אלמוות בתוך חדר בארמון. בן השמים עסק בסתימת הנהר ובהקמת הבמה החודרת לשמים, ונראה כביכול אור; לכן הכריז: ״בחדר בגאן־צ׳וואן

צמחה פטרייה בת תשעה גבעולים. תינתן חנינה בעולם ולא יוטלו עבודות נוספות״.

בשנה שלאחר מכן יצא צבא נגד צָ׳או־שִׁין. בקיץ הייתה בצורת. גונג־סון צ׳ינג אמר: ״כאשר ערך הקיסר הצהוב פנג, יבשו השמים; המתחם התייבש שלוש שנים״. הקיסר הכריז: ״השמים יבשים; שמא זהו יובש הפנג? יש להורות לכל העולם לרומם את הקורבנות לכוכב לינג״.

בשנה שלאחר מכן הקריב הקיסר בפרוור ביונג, פתח את דרך חְווֵי־ג׳וֹנְג וסייר בה. באביב הגיע לביצת מִינְג ושב דרך שִׁי־חֶה.

בחורף השנה שלאחר מכן סייר הקיסר בנציבות נָאן, הגיע לג׳יאנג־לינג ופנה מזרחה. הוא עלה להר עמוד השמים בצָ׳ין והקריב לו לפי הטקס, וקרא לו ההר הדרומי. הוא שט ביאנגצה, יצא משׁוּ־יָאנְג אל דְזוֹנְג־יָאנְג, עבר באגם פָּנְג־לִי והקריב להרים ולנהרות הנודעים שבו. הוא הגיע צפונה ללָאנְג־יָה והמשיך לאורך הים. באמצע החודש הרביעי הגיע לפנג־גאו וחידש את טקס הפנג.

בראשונה, כאשר ערך בן השמים פנג בהר טאי, היה מקום עתיק של היכל האור למרגלותיו הצפון־מזרחיים, אך הוא היה תלול וצר. הקיסר ביקש לבנות היכל אור ליד פנג־גאו ולא ידע את מתכונתו. גוֹנְג־יוּ דָאי איש ג׳י־נאן הגיש תרשים של היכל האור מימי הקיסר הצהוב. במרכז התרשים היה אולם אחד בלי קירות מארבעת צדדיו, מקורה בסכך. מים זרמו סביבו, חומת הארמון הייתה עגולה ושביל כפול עבר עליה; מעליה היה מגדל. נכנסו מדרום־מערב, והכניסה נקראה קוּן־לוּן; בן השמים נכנס דרכה להשתחוות ולהקריב לריבון העליון. הקיסר הורה לבנות בפנג־גאו, מעל נהר וָן, היכל אור לפי התרשים של דאי. כשהגיע לחידוש הפנג בשנה החמישית הקריב לטאי־יי ולחמשת

הקיסרים במושב העליון של היכל האור, והציב מולם מושב לקורבן הקיסר גאו. לארץ־האם הקריב בחדר התחתון בעשרים קורבנות גדולים. בן השמים נכנס בדרך קון־לון והשתחווה לראשונה בהיכל האור לפי טקס קורבן הפרוור. בתום הטקס שרף את המנחות מתחת לאולם. הוא שב ועלה להר טאי, ושם ערך בפסגה קורבן סודי משלו. למרגלות טאי הקריב לחמשת הקיסרים, כל אחד בכיוונו; הקיסר הצהוב צורף לקיסר האדום והפקידים שירתו בקורבן. על ההר הודלקה אש, וכל האורות למטה השיבו לה.

שנתיים אחר כך, ביום ג׳יה־דְזֶה, היום הראשון של החודש האחד־עשר, חל היפוך החורף; מחשבי הלוח קבעו אותו כראש המחזור. בן השמים הגיע בעצמו להר טאי והקריב לריבון העליון בהיכל האור ביום היפוך החורף, בלי לחדש את פנג ושאן. נוסח ההגשה אמר: ״השמים הוסיפו והעניקו לקיסר את הראשית הגדולה ואת לוחות החישוב האלוהיים; המחזור הושלם והחל מחדש. הקיסר משתחווה ביראה לטאי־יי״. הוא המשיך מזרחה אל החוף, חקר את הנכנסים לים ואת בעלי השיטות שחיפשו רוחות. לאיש לא הייתה הוכחה, אך הוא שלח עוד אנשים בתקווה לפגוש אותן.

ביום יי־יו בחודש האחד־עשר נשרף אולם בָּאי־לְיָאנְג. ביום ג׳יה־וו, היום הראשון של החודש השנים־עשר, ערך הקיסר בעצמו שאן בנָאוֹ־לִי והקריב לארץ־האם. הוא הגיע לחוף ים בו וביקש להקריב מרחוק לפנג־לאי ודומיו, בתקווה להגיע לחצר פלאית.

כששב הקיסר, בגלל השרפה באולם באי־ליאנג, קיבל בגאן־צ׳וואן את דוחות הפקידים שבאו לחצר. גונג־סון צ׳ינג אמר: ״הקיסר הצהוב השלים את במת הרוח הכחולה; כעבור שנים־עשר יום היא נשרפה, ואז תיקן את חצר מינג.

חצר מינג היא גאן־צ׳ואן״. בעלי שיטות רבים אמרו שקיסרים קדומים קבעו בירה בגאן־צ׳ואן. לאחר מכן קיבל שם בן השמים גם את האדונים האזוריים, ונבנו להם אכסניות במקום. יוֹנְג־ג׳ה אמר: ״לפי מנהג יווה, לאחר אסון אש מוכרחים להקים בית גדול יותר כדי לגבור עליה ולדכאה״. אז נבנה ארמון ג׳ין־ג׳אנְג, שמידותיו אלף שערים וריבוא פתחים. האולם הקדמי היה גבוה מאולם וַיי־יַאנְג. במזרחו עמד שער הפניקס, יותר מעשרים ג׳אנג גובהו. במערבו היה טָאנְג־ג׳וֹנְג, ובו מתחם נמרים שאורכו עשרות לי. בצפונו נחפרה בריכה גדולה, ובמת ג׳ין התנשאה ליותר מעשרים ג׳אנג; היא נקראה בריכת טָאי־יֵה. בתוכה היו פנג־לאי, פאנג־ג׳אנג, יינג־ג׳ואו וחוּ־ליאנג, בדמות הרי הרוחות, הצבים והדגים שבים. בדרום היו אולם הירקן, שער הירקן, הציפור הגדולה ודומיהם. הוקמו גם במת הרוחות ומגדל באר־העץ, שגובהם כחמישים ג׳אנג, ודרכי מרכבות מקורות חיברו ביניהם.

בקיץ שינתה האן את לוח השנה, קבעה את החודש הראשון לראש השנה ורוממה את הצהוב; שמות המשרות והחותמות שונו לחמישה סימנים. זו הייתה השנה הראשונה של טָאי־צ׳וּ. באותה שנה יצא צבא מערבה נגד דָה־יְוֶאן ונחילי ארבה קמו בהמוניהם. הגבירה דִינְג, יוּ צ׳וּ מלואו־יאנג ואחרים השתמשו בשיטות ובקורבנות כדי לקלל את השיונג־נו ואת דה־יואן.

בשנה שלאחר מכן דיווחו הפקידים כי בחמשת המזבחות ביונג חסרות בהמות שלמות מבושלות ואין די ניחוח. הורה הקיסר לפקידי הקורבנות להגיש למזבחות עגלים ומערכות קורבן, בצבע היסוד שהמזון גובר עליו, ולהחליף את הסייחים בסוסי עץ. רק בטעימת הסייחים בחודש החמישי ובקורבן פרוור שבו השתתף הקיסר השתמשו בסייחים; בכל ההרים והנהרות הנודעים שגם להם

נהגו להקריב סייחים החליפום בסוסי עץ. רק כשהקיסר עבר במקום השתמשו בסייח. שאר הטקסים נותרו כמקודם.

בשנה שלאחר מכן סייר הקיסר מזרחה לאורך הים ובחן את בני האלמוות ודומיהם; עדיין לא הייתה כל הוכחה. בעל שיטות אמר: ״בימי הקיסר הצהוב נבנו חמש ערים ושנים־עשר מגדלים כדי לחכות לאנשי הרוח בג׳ה־צ׳, והם נקראו יִינְג־נְיִן — קבלת פני השנה״. הקיסר אישר לבנותם לפי השיטה וקרא למקום מִינְג־נְיִן — בהירות השנה. הוא הקריב שם בעצמו לריבון העליון.

גונג־יו דאי אמר: ״בימי הקיסר הצהוב, אף שערך פנג בהר טאי, הורו לו פָּנְג־הוֹאוּ, פָּנְג ג׳וּ וצ׳י בּוֹ לערוך פנג בהר טאי המזרחי ושאן בהר פָאן. לאחר שהתאים את הסמלים, נעשה בן אלמוות״. בן השמים הורה להכין את כלי הקורבן והגיע להר טאי המזרחי. ההר היה נמוך וקטן ולא התאים לשמו; לכן הורה לפקידי הקורבנות לכבדו בטקס, אך לא ערך בו פנג ושאן. אחר כך הורה לדאי לנהל את הקורבן ולחכות לישויות אלוהיות. בקיץ שב להר טאי וחידש את טקס חמש השנים כמקודם, ובנוסף ערך שאן והקריב בשֶׂה־לְיוּ. שה־ליו נמצא מדרום למרגלות הר טאי; בעלי שיטות רבים אמרו שזהו שערם של בני האלמוות, ולכן ערך שם הקיסר בעצמו את השאן.

חמש שנים אחר כך שב להר טאי וחידש את הפנג. בדרכו חזרה עבר והקריב בהר חֶנָּג הצפוני.

בין המקדשים שהקים בן השמים הנוכחי: לטאי־יי ולארץ־האם הקריב בעצמו בפרוור אחת לשלוש שנים; הוא כונן את טקסי פנג ושאן של בית האן וחידש את הפנג אחת לחמש שנים. חמשת המקדשים של טאי־יי שהקים בּוֹ ג׳י, ושלוש האחדויות, הכבש האפל, מה־שינג והכוכב האדום — שישה מקדשים

בסך הכול — היו בידי פקידי הקורבנות של קוואן־שו, שהגישו להם טקסים בעונות השנה; מפקד הקורבנות הראשי היה ממונה על כולם. אשר לשמונה הרוחות ושאר הרוחות, למִינְג־נְיִן, להר פאן ולמקדשים נודעים אחרים — כשהקיסר עבר הקריב, וכשעזב חדל. כל מקדש שהקים בעל שיטות נוהל בידי מקימו; כשהאיש מת חדל המקדש, ופקידי הקורבנות לא קיבלו אותו לידיהם. שאר המקדשים נשארו כמקודם. לאחר טקסי פנג ושאן של בן השמים הנוכחי חלפו שתים־עשרה שנה והוא שב, לאחר שהקיף את חמשת ההרים וארבעת הנהרות. לבעלי השיטות שחיכו לרוחות ולאנשי הרוח ושנכנסו לים לחפש את פנג־לאי מעולם לא הייתה הוכחה. גונג־סון צ׳ינג, שחיכה לרוחות, עדיין תירץ את כישלונו בעקבות האדם הגדול, בלי תוצאה ממשית. בן השמים הלך והתעייף מדבריהם המוזרים והעקומים של בעלי השיטות; ואף על פי כן החזיק אותם קשורים אליו ולא ניתקם, בתקווה לפגוש את האמיתיים. מכאן ואילך התרבו עוד יותר בעלי השיטות שדיברו על רוחות ומקדשים — אך את תוצאותיהם אפשר לראות.

אני ליוויתי את מסעות הקורבן לשמים, לארץ, לרוחות, להרים הנודעים ולנהרות הגדולים, ואת טקסי פנג ושאן. נכנסתי לארמון אריכות הימים ושירתי בקורבן בעת דברי הרוחות; בחנתי עד תום את כוונות בעלי השיטות ופקידי הקורבנות. על כן, לאחר שפרשתי, דנתי וסידרתי לפי סדר את מי שעסקו ברוחות מאז ימי קדם, והצגתי במלואם את פנימיותם וחיצוניותם, כדי שאנשים נעלים בדורות הבאים יוכלו לעיין בהם. אשר לפרטי המגשים, הקערות, הירקן והמשי ולכללי ההגשה והקבלה — עליהם מופקדים הפקידים המוסמכים.

ספר הנהרות והתעלות

ב״ספר שְׂיָה״ נאמר: ״יוּ ריסן את המבול במשך שלוש־עשרה שנה; כשעבר על פני ביתו לא נכנס בשער. ביבשה נסע בעגלה, במים הפליג בסירה, בבוץ נע במחליקיים ובהרים השתמש בגשרי־טיפוס. הוא הבדיל בין תשעת המחוזות, הלך בעקבות ההרים, העמיק את הנהרות, ולפי טיב הקרקע קבע את המנחות. הוא פתח תשעה אפיקים, סכר תשע ביצות ומדד תשעה הרים״. ואולם אסון הנהר הצהוב, שעלה וגלש, הזיק לממלכה המרכזית יותר מכול; רק בו עסק יו. על כן התווה את הנהר מג׳־שָׁה, דרך לוּנְג־מָן, דרומה עד חְוּוָה־יין, מזרחה במורד דרך דִי־ג׳וּ, מָנְג־גְ׳ין ולוּאוֹ־זוּוֵי, ועד דָה־פִּי. יו סבר שמקור הנהר גבוה, שמימיו שוצפים ועזים ושקשה להוליכם בארץ מישורית, ולכן הם פורצים שוב ושוב. הוא חפר אפוא שתי תעלות כדי להוליך בהן את הנהר. הוא העבירו צפונה על קרקע גבוהה, מעבר למי גְ׳יָאנְג ועד דָה־לוּ; שם התפזר לתשעה נהרות, התאחד בנהר נִי ונכנס לים בּוֹ. משנפתחו תשעת הנהרות ונוקזו תשע הביצות, ישבו ממלכות שְׂיָה בשלום, והישגו הועיל לשלוש השושלות.

מכאן ואילך משכו את הנהר מאזור יִנְג־יָאנְג דרום־מזרחה ויצרו את תעלת חוֹנְג, שקישרה את סוֹנְג, גְ׳נְג, צָ׳ן, צָאי, צָאו וּוֵיי ונפגשה עם הנהרות גִ׳י, זוּ, חְוּוַאי וסָה. בצ׳וּ, במערב, נחפרה תעלה אל נהר הָאן ואל מרחבי יוּן־מָנְג; במזרח קישרה תעלת חונג בין היאנגצה לחוואי. בוּ נחפרו תעלות אל שלושת הנהרות וחמשת האגמים. בצ׳י נחפרה תעלה בין דְזָה לג׳י. בשוּ חצב בִּינְג, מושל שו, את לִי־דְוּוֵי כדי לסלק את נזקי נהר מוֹ, וחפר שני נהרות בתוך צָ׳נְג־דוּ. בכל התעלות האלה יכלו ספינות לעבור, ואת עודפי המים ניצלו להשקיה;

פשוטי העם נהנו מתועלתן. בכל מקום שעברו בו משכו מהן מים נוספים לתעלות השקיה בשדות; מספרן הגיע לרבבות לאין שיעור, ואין טעם למנותן.

שִׁי־מֶן בָּאוֹ הטה את מי נהר גְ׳אנְג להשקות את יֵה, וכך העשיר את חבל הֶה־נֵיי של וֵיי.

אך האן שמעה כי צ׳ין אוהבת ליזום מפעלים, וביקשה להתישה כדי שלא תתקוף מזרחה. לכן שלחה את מהנדס המים גָ׳נְג גְוֹוּ למדינת צ׳ין כמרגל, כדי לשכנעה לחפור תעלה שתמשוך את מי גְ׳ינְג מג׳וּנְג־שָׁאן מערבה עד חוּ־קוֹאוּ, תלך לאורך ההרים הצפוניים ותישפך מזרחה אל נהר לוֹאוֹ, לאורך יותר משלוש מאות לי, לשם השקיית השדות. באמצע העבודה נחשפה המזימה, וצ׳ין ביקשה להוציא את ג׳נג גוֹוּ להורג. ג׳נג גוֹוּ אמר: ״בתחילה אמנם הייתי מרגל, אך אם תושלם התעלה היא תועיל גם לצ׳ין״. צ׳ין השתכנעה ולבסוף הניחה לו להשלים את התעלה. משהושלמה הזרימו בה מים עמוסי סחף והשקו יותר מארבעים אלף צ׳ינג של אדמה מלוחה וביצתית; היבול הגיע לג׳וּנְג אחד למוּ. כך נעשה גְוָאן־ג׳וּנְג למישור פורה ולא ידע עוד שנות רעב. צ׳ין התעשרה והתחזקה ולבסוף איחדה את מדינות האדונים; משום כך נקראה התעלה ״תעלת ג׳נג גוֹוּ״.

בשנה השלושים ותשע לעליית האן, בימי הקיסר שְׁיָאוֹ־וֶן, פרץ הנהר בסְוָאן־דָזָאוֹ ושטף מזרחה דרך סוללת הזהב. נציבות המזרח גייסה אז המוני פועלים לסתום את הפרצה.

יותר מארבעים שנה אחר כך, באמצע תקופת יְוֵאן־גְוָואנְג של בן השמים הנוכחי, פרץ הנהר בחוּ־דְזֶה, זרם דרום־מזרחה אל גְ׳וּ־יֵה והתחבר אל הנהרות חְוָואי וסְה. בן השמים שלח את גְ׳י אֶן ואת גָ׳נְג דָאנְג־שֶׁה לגייס אנשים ולסתום

את הפרצה, אך בכל פעם נהרס הסכר מחדש. באותה עת היה טְיֶן פָּן, המרקיז מוּ־אָן, ראש הממשלה, ונחלתו שממנה ניזון הייתה שׁוּ. שׁוּ שכנה מצפון לנהר; כשהנהר פרץ דרומה לא סבלה שׁוּ מאסון מים והכנסות הנחלה גדלו. פן אמר לקיסר: "פריצות היאנגצה והנהר הצהוב הן כולן מעשי שמים. אין זה קל לכפות עליהן סכר בכוח אדם, ואף אם נסתום את הפרצה, אין ודאות שהדבר יתאים לרצון השמים". גם חוזי האדים ובעלי חישובי הגורל הסכימו עמו. משום כך חדל בן השמים במשך זמן רב מלנסות לסתום שוב את הפרצה.

באותו זמן היה ג'נג דאנְג־שֶׁה הממונה על החקלאות. הוא אמר: "בעבר הובילו את תבואת המזרח במעלה נהר וֵיי, ורק לאחר כשישה חודשים הסתיים השילוח; דרך המים הייתה ארוכה יותר מתשע מאות לי והיו בה מקומות קשים. אם נמשוך מים מנהר וֵיי ונחפור תעלה שתתחיל בצ'אנג־אן, תלך לאורך מרגלות ההר הדרומי ותגיע אל הנהר הצהוב, אורכה יהיה יותר משלוש מאות לי בלבד. הדרך תהיה ישירה וקלה לשיט, ואפשר יהיה לסיים את השילוח בתוך כשלושה חודשים. התעלה תעבור מתחת ליותר מעשרת אלפים צ'ינג של שדות העם, וגם אותם אפשר יהיה להשקות. כך יקטנו הוצאות השילוח, ייחסך כוח אדם, אדמת גוואן־ג'ונג תושבח ותניב תבואה". בן השמים השתכנע והורה למהנדס המים שׁוּ בּוֹ איש צ'י לסמן את התוואי. הוא גייס עשרות אלפי פועלים לחפירת תעלת השילוח, ובתוך שלוש שנים נפתחה. השימוש בה לשילוח היה נוח מאוד. לאחר מכן גדלה בהדרגה כמות התבואה המובלת, וגם אנשי השדות שמתחת לתעלה זכו במידה רבה להשקות את אדמתם.

אחר כך אמר פָּאן שִׁי, מושל הֶה־דונְג: "מדי שנה מובילים ממזרח להרים מערבה יותר ממיליון שֶׁה של תבואה. במעבר מכשול דִי־ג'וּ אובד חלק רב

במפולות, והדבר גם מטריח ועולה ביוקר. אם נחפור תעלה שתמשוך את מי פֶּן להשקות את האדמות שמתחת לפִּי־שֶׁה ולפֶּן־יין, ונמשוך את הנהר הצהוב להשקות את האדמות שמתחת לפּן־יין ולפּוּ־בָּאן, אפשר יהיה, לפי האומדן, לעבד חמשת אלפים צ׳ינג. כל חמשת האלפים הם אדמות נטושות בשולי הנהר, שבהן העם רק קוצר עשב ומרעה. אם נשקה ונעבד אותן עתה, אפשר יהיה להפיק מהן יותר משני מיליון שה של תבואה. אם נוביל את התבואה במעלה נהר ויי לא יהיה הבדל בינה לבין תבואת גוואן־ג׳ונג, וממזרח לדִי־ג׳וּ לא יהיה עוד צורך בשילוח״. בן השמים השתכנע וגייס עשרות אלפי פועלים לחפור תעלות ולהכשיר שדות. כעבור כמה שנים שינה הנהר את מסלולו והתעלות חדלו להועיל; עובדי השדות לא יכלו אפילו להחזיר את מחיר הזרעים. לאחר זמן ננטשו שדות התעלות בהה־דונג ונמסרו לאנשי יֶוֶה; משרד האוצר הקיסרי הפיק מהם הכנסה מזדמנת.

לאחר מכן הגיש אדם איגרת ובה הציע לפתוח את דרך בָּאוֹ־שִׁיֶה ולהשתמש בה לשילוח. העניין הועבר לגָ׳אנְג טָאנְג, המפקח הגדול. טאנג חקר בדבר ואמר: ״הדרך לשוּ העוברת בדרך העתיקה מלאה מדרונות, מתפתלת וארוכה. אם תיפתח עתה דרך באו־שיה יהיו בה פחות מדרונות והיא תקצר את הדרך בארבע מאות לי. נהר באו מתחבר למָיִן, ונהר שיה לווֵיי, ובשניהם יכולות ספינות תובלה לעבור. התבואה תושט מנָאן־יָאנְג במעלה מיאן ותיכנס לבאו; בין קצה המים של באו לבין שיה יש יותר ממאה לי, ושם יעבירו אותה בעגלות; אחר כך תושט במורד שיה אל ויי. כך אפשר יהיה להביא את תבואת הָאן־ג׳וּנְג, ולשילוח מן המזרח דרך מיאן לא תהיה מגבלה; הדבר יהיה נוח יותר מן השילוח דרך דִי־ג׳וּ. נוסף על כך, עצי הבניין, הבמבוק וקני החצים מצויים בבאו־שיה בשפע הדומה לזה שבבָּה ובשו״. בן השמים השתכנע ומינה את בנו

של טאנג, אַנְג, למושל האן־ג׳ונג. עשרות אלפי פועלים גויסו לסלול את דרך באו־שיה לאורך יותר מחמש מאות לי. הדרך אכן הייתה נוחה וקצרה, אך המים היו שוצפים וסלעיים ולא התאימו לשילוח.

אחר כך אמר ג׳אַנְג שְׁיוּנְג־פִּי: ״אנשי לִין־ג׳ין מבקשים לחפור תעלה מנהר לוּאוֹ כדי להשקות יותר מעשרת אלפים צ׳ינג של אדמה מלוחה עתיקה ממזרח לג׳וּנְג־צְ׳וֶואן. אם אכן יגיעו אליה מים, אפשר יהיה להפיק עשרה שה מכל מו״. לפיכך גויסו יותר מעשרת אלפים פועלים שחפרו תעלה: היא משכה את מי לואו מְגְ׳נְג עד למרגלות הר שָׁאנְג־יֶן. גדות המקום נטו להתמוטט, ולכן נחפרו בארות, שהעמוקות שבהן ירדו יותר מארבעים ג׳אנְג. באר נחפרה אחר באר, ובתחתיתן התחברו המעברים והוליכו מים. המים ירדו מתחת לאדמה וכך חצו את שאנג־ין, למרחק של יותר מעשרה לי עד הצד המזרחי של רכס ההרים. מכאן נולד השימוש בתעלות באר. בעת חפירת התעלה נמצאו עצמות דרקון, ולכן נקראה ״תעלת ראש הדרקון״. העבודות נמשכו יותר מעשר שנים; התעלה נפתחה במידה מסוימת, אך עדיין לא הניבה את השפע המקווה.

במשך יותר מעשרים שנה לאחר פריצת הנהר בחו־דְזֶה נכשל היבול שוב ושוב, ובארצות לְיָאנְג וצ׳ו היה המצב חמור במיוחד. בן השמים כבר ערך פנג ושאן וסייר להקריב בהרים ובנהרות. בשנה שלאחר מכן הייתה בצורת; אדמת תל הפנג יבשה ומעט גשם ירד. בן השמים שלח אז את גִ׳י זֶ׳ן ואת גְוֹו צָ׳אנְג לגייס עשרות אלפי פועלים ולסתום את פרצת חו־דזה. לאחר שסיים בן השמים את הטקס בוָאן־לִי־שֶׁה, חזר ובא בעצמו אל הנהר הפרוץ. הוא השקיע בנהר סוס לבן ודיסקת ירקן, וציווה על השרים והפקידים המלווים, מן המצביאים ומטה, לשאת איש־איש צרורות עצים כדי למלא את הפרצה. באותה עת שרפו עשב

בנציבות המזרח, ולכן היה מחסור בעצים; הורידו אפוא במורד הנהר את הבמבוק מגן צִ׳י והכינו ממנו אלומות סכר.

כשהגיע בן השמים אל הנהר הפרוץ, הצטער שהמלאכה לא הושלמה וחיבר שיר: ״חוּ־דָזֶה נפרץ — מה נעשה? / המים עצומים, משתוללים — הכפרים כולם נהפכו לנהר! / נהפכו לנהר — הארץ אינה מוצאת מנוח; / אין קץ למלאכה — הר וו משתטח. / הר וו משתטח — ג׳וּ־יֶה עולה על גדותיו; / הדגים רוחשים ודוחקים זה בזה ביום חורף. / האפיק מתמשך ומתרפה — עוזב את זרמו הרגיל; / דרקוני המים דוהרים — יוצאים למסע רחוק. / שוב לאפיק הישן — מה אדירה גאותו של האל! / אלמלא פנג ושאן — כיצד הייתי יודע מה שמעבר? / אמרו בשמי לאדון הנהר: מדוע אין בו חסד, / והוא גואה בלי הרף ומצער את בני עמי? / נְיֶה־סָאנְג צפה, החוואי והסָה מלאים; / זמן רב אינו שב — והמים רק מתמהמהים״. ועוד נאמר: ״הנהר גואה וגועש, מכה ומפלג את גליו; / קשה לחצות צפונה במקום העכור, קשה להעמיק את הזרם. / קוצרים קני סוף ארוכים ומשקיעים ירקן נאה; / אדון הנהר נעתר — אך עצי ההסקה אינם מספיקים. / עצי ההסקה אינם מספיקים — זו אשמת אנשי וֵיי, / ששרפו את עשבי השממה. אהה! במה נעצור את המים? / כורתים את במבוק היער, מכינים אלומות ומטילים אבנים בפרצה; / שׁוֵאן־פָאנְג נסתם — ורבבות ברכות באות״. אז נסתמה לבסוף פרצת חוּ־דזה. מעליה נבנה ארמון שנקרא ארמון שׁוֵאן־פָאנְג. הנהר הובל צפונה בשתי תעלות ושב לתוואי העתיק של יו; ארצות ליאנג וצ׳ו שבו לשלום ולא סבלו עוד מאסונות מים.

מכאן ואילך התחרו בעלי התפקידים בהצעת מפעלי מים. בשׁוּאוֹ־פָאנְג, שִׁי־הֶה, הֶה־שִׁי וגְ׳יוּ־צְ׳וֶאן משכו מים מן הנהר הצהוב ומן הנחלים שבעמקים להשקיית שדות; בגוואן־ג׳ונג משכו תעלת פוּ ותעלת לִינְג־גְ׳ה מים מנהר דְוּ;

בז׳וּ־נָאן ובג׳יו־ג׳יָאנְג משכו מים מן החוואי; בדונְג־הַאי משכו מים מג׳וּ־דִינְג; ולמרגלות הר טאי משכו את מי וֶן. בכל המקומות האלה נחפרו תעלות שהשקו יותר מעשרת אלפים צ׳ינג כל אחת. אין דרך למנות את שאר התעלות הקטנות, שבקעו הרים ופתחו דרכים. ואולם הנודעת מכולן הייתה בשׁוֵּאן־פָאנְג.

ההיסטוריון הגדול אמר: בדרום עליתי להר לוּ וראיתי את תשעת הנהרות שיוּ פתח. המשכתי עד טָאי־הְוואנְג שבְּקְווֵי־ג׳י, עליתי לגוּ־סוּ והשקפתי על חמשת האגמים. במזרח צפיתי בלוּאוֹ־ז׳ווֵי ובדָה־פִּי, הלכתי לקראת הנהר הצהוב, ונסעתי לאורך החוואי, הסָה, הג׳י ותעלות טָה ולוּאוֹ. במערב השקפתי על הר מִין שבשו ועל לִי־דְווֵי; בצפון הלכתי מלונְג־מֶן עד שואו־פאנג. אמרתי: עצומה היא התועלת שמביאים המים — ועצום גם נזקם! אני עצמי נשאתי עצים בעת סתימת שׁוֵּאן־פָּאנְג; מתוך צער על השיר של חו־דזה חיברתי את ״ספר הנהרות והתעלות״.

ספר ויסות המחירים

עם עליית האן ירשה השושלת את תשישותה של צ׳ין. הגברים הבוגרים שירתו בצבא, והזקנים והחלשים הובילו מזון ואספקה. העמל היה כבד והרכוש אזל; אפילו בן השמים לא יכול היה להעמיד מרכבה רתומה לארבעה סוסים בצבע אחיד, ומצביאים וראשי ממשלה נסעו לעיתים בעגלות שוורים. לפשוטי העם לא היו כמעט חסכונות. מטבעות צ׳ין היו כבדים וקשים לשימוש, ולכן הותר לעם לשוב ולטבוע מטבעות; יחידת זהב אחת הייתה גִ׳ין אחד. החוקים צומצמו והאיסורים הופחתו. אולם פורעי חוק שרדפו רווחים צברו עודפים ועיכבו סחורות בשוק; המחירים נסקו. אורז הגיע לעשרת אלפים מטבעות לִשְׁה, וסוס אחד למאה יחידות זהב.

לאחר שהעולם שקט, אסר גָאוֹ־דְזוּ על סוחרים ללבוש משי ולנסוע במרכבות, והכביד עליהם מיסים כדי לדכאם ולהשפילם. בימי שְׁיָאוֹ־חְווֵי והקיסרית העליונה גָאוֹ, משום שהעולם זה עתה התייצב, הוקלו שוב החוקים על הסוחרים; ואף על פי כן נאסר גם על בניהם ונכדיהם להתמנות למשרות ולשמש פקידים. לפי משכורות הפקידים וצורכי הממשל נאמד המס שהוטל על העם. ואילו ההכנסות ממיסי ההרים, הנהרות, הגנים, הבריכות והשווקים — מבן השמים ועד האדונים המוכתרים ונחלות הרחצה שלהם — שימשו כל אחד למחייתו הפרטית ולא נכללו בהוצאות הממלכה. תבואה מן המזרח להרים הובלה במים וביבשה כדי לספק את משרדי הבירה, אך הכמות השנתית לא עלתה על כמה מאות אלפי שְׁה.

בימי שְׁיָאוֹ־וֶן התרבו מטבעות דקים דמויי תרמיל, ומשקלם היה קל. לכן שבו וטבעו מטבעות של ארבעה ג׳וּ, שעליהם הכתובת ״חצי לְיָאנְג״, והעם הורשה

בחופשיות לטבוע מטבעות בעצמו. משום כך ניצל נסיך וו את הרי נחלתו לכריית מתכת ולטביעת מטבעות; עושרו השתווה לזה של בן השמים, ולבסוף אכן מרד. דָּנָג טוֹנָג היה פקיד בכיר, ובזכות טביעת המטבעות עלה רכושו על רכושם של מלכים. מטבעות וו ובית דנג נפוצו אפוא בכל הארץ, ובעקבות זאת נולד האיסור על טביעה פרטית.

השׁיוֹנָג־נוּ פלשו ושדדו פעמים רבות בגבול הצפון. רבים הוצבו שם בחילות מצב, אך תבואת הגבול לא הספיקה להזין את הזכאים למזון. לפיכך הוצע תואר אצולה לכל מי שיוכל למסור תבואה בגבול או להובילה אליו; אפשר היה להגיע עד דרגת דָּה־שׁוּ־נָ׳אנְג.

בימי שְׁיָאוֹ־גְ׳ינְג שררה בצורת ממערב לשָׁאנְג. שוב הופעל החוק למכירת תוארי אצולה, ומחירם הוזל כדי למשוך קונים. גם אסירים שנשלחו לעבודת כפייה יכלו למסור תבואה לממשלה ולמחוק את אשמתם. הוסיפו להקים גני סוסים לצורכי המדינה, ובמקביל הלכו ורבו הארמונות, אולמות התצפית, המרכבות והסוסים ששופצו והורחבו.

כעבור שנים אחדות לעליית הקיסר הנוכחי, יותר משבעים שנה לאחר עליית האן, לא אירע דבר במדינה. כל עוד לא פקדו אסונות שיטפון או בצורת, היה לכל אדם די ולכל בית שפע. האסמים בערים ובכפרים היו מלאים, ובאוצרות הממשל נותרו עודפי סחורות ורכוש. בבירה נערמו רבבות־רבבות של מטבעות; החבלים שעליהם נחרזו נרקבו ואי אפשר היה עוד למנותם. באסם הגדול נערמו שוב ושוב שקי תבואה ישנים, עד שגלשו ונערמו בחוץ, נרקבו ולא התאימו למאכל. ברחובות ובסמטאות היו סוסים לפשוטי העם, ובין השבילים בשדות נעו בעדרים; מי שרכב על סוסת רבייה הורחק ולא הורשה להתכנס

עם האחרים. שומרי שערים וסמטאות אכלו דגן משובח ובשר. משרות פקידות עברו לבנים ולנכדים, ושם המשרה נעשה לשם משפחה. לכן שמר כל אדם על עצמו וחשש מאוד לעבור על החוק; תחילה נהגו בצדק ודחו את הבושה והחרפה. באותה עת הייתה רשת החוק רפויה והעם עשיר. אך העושר הוליד גאווה והפרזה; היו אנשי אגודות תקיפים שסיפחו את רכוש זולתם והכריעו בכוח בכפרים. בני בית הקיסרות בעלי הנחלות, הדוכסים, השרים והפקידים התחרו במותרות; בתיהם, מרכבותיהם, בגדיהם וקישוטיהם חרגו ממעמדם והתקרבו לאלה של השליט, בלי גבול ומידה. שפע הדברים ולאחריו דעיכתם — זהו שינוי קבוע.

מכאן ואילך הביאו יֵן ג׳וּ, ג׳וּ מָאי־צָ׳ן ואחרים את דוּנְג־אוֹ תחת חסות האן וטיפלו בשתי ממלכות יֶוֶה; האזור שבין היאנגצה לחוואי התרוקן ונשא בהוצאות מכבידות. טָאנְג מָנְג וסְה־מָה שְׁיָאנְג־ז׳וּ פתחו דרכים אל עמי הדרום־מערב, בקעו הרים וסללו יותר מאלף לי של דרך כדי להרחיב את בָּה ושוּ; אנשי בה ושו הותשו. פעולותיו של פֶּנְג וּו הביאו לחיסול צָ׳או־שְׁיֵן ולהקמת נציבות צָאנְג־הָאי; כל אזור יֵן וצ׳י הוזעק לפעולה. כשוּאנְג חְווֵי רקם את מזימת מָה־יִי ניתקו השׁיונג־נוּ את ברית השלום והנישואים ופלשו לגבול הצפון. המלחמה נמשכה בלי הרף; כל הארץ סבלה מעמלה וכלי הנשק התרבו מדי יום. היוצאים לדרך נשאו אספקה והנשארים שלחו אחריהם; בפנים ובחוץ שררה מהומה והכול נדרשו לתמוך זה בזה. פשוטי העם נשחקו והתרוששו וניסו להערים על החוק; הרכוש והמתנות פחתו ולא הספיקו. מי שמסר נכסים קיבל משרה, ומי ששילם סחורות נפטר מאשמה. שיטת בחירת הפקידים הידרדרה, הבושה והיושר טושטשו זה בזה, אנשי כוח צבאי קודמו, והחוקים

והצווים נעשו קשים ומפורטים. מכאן החלו לעלות השרים שביקשו להפיק הכנסות.

אחר כך יצאו מצביאי האן מדי שנה בעשרות אלפי פרשים לתקוף את בני חו. כשוֵיי צִ׳ינְג, מצביא המרכבות והפרשים, כבש מן השִׁיונג־נו את האזור שמדרום לנהר ובנה את שׁוּאוֹ־פָאנְג, כבר פתחה האן את הדרך אל עמי הדרום־מערב. רבבות אנשים עבדו בה; הם נשאו משאות ואספקה לאורך אלף לי, ובממוצע נדרשו יותר מעשרה ג׳וּנְג כדי להביא שְׁה אחד. כסף פוזר בקרב אנשי צָ׳יוּנְג ובוֹ כדי לגייסם. במשך כמה שנים לא נפתחה הדרך, והעמים המקומיים ניצלו זאת כדי לתקוף שוב ושוב; הפקידים גייסו צבא להענישם. כל המיסים והמנחות של בה ושו לא הספיקו לכסות את ההוצאה. לכן גויסו עשירים ליישב ולעבד שדות בארץ עמי הדרום, למסור תבואה לממשלה ולקבל בתמורה כסף מן האוצר המרכזי. במזרח, עד נציבות צאנג־האי, השתוו הוצאות האנשים והעבודות לאלה שבדרום־מערב. עוד גויסו יותר ממאה אלף איש לבניית שואו־פאנג ולהגנתה. דרך השילוח הייתה ארוכה מאוד, וכל האזור שממזרח להרים נשא בעול. ההוצאות הגיעו לעשרות ולמאות רבבות־רבבות, והאוצרות הלכו והתרוקנו. אז הוצע לכל מי שימסור עבד או שפחה פטור לכל חייו; הועלתה דרגתם של המוסרים כדי להתמנות לאנשי המשמר, וגם מסירת כבשים זיכתה במשרת איש משמר. הדבר החל אז.

כעבור ארבע שנים שלחה האן מצביא עליון בראש שישה מצביאים וצבא של יותר ממאה אלף לתקוף את המלך החכם של הימין; הם ערפו ושבו חמשה־עשר אלף איש. בשנה שלאחר מכן יצא המצביא העליון פעמיים רצופות בראש שישה מצביאים לתקוף את בני חו, והביא תשעה־עשר אלף ראשים ושבויים. הלוחמים שלכדו וערפו את האויב קיבלו יותר ממאתיים אלף ג׳ין זהב;

עשרות אלפי השבויים זכו כולם לתגמול נדיב, ובגדיהם ומזונם סופקו בידי הממשלה. לעומת זאת מתו יותר ממאה אלף סוסים של צבא האן, בלי למנות את מחיר הנשק, השריון והשילוח. הכסף ששמר הממונה על החקלאות נשחק עד תום. המיסים כבר מוצו, אך עדיין לא הספיקו לפרנסת הלוחמים. הממונים אמרו: ״בן השמים אמר: ‘שמעתי שתורות חמשת הקיסרים לא חזרו זו על זו ובכל זאת שלטו היטב, ושחוקי יו וטָאנְג הלכו בדרכים שונות ובכל זאת זכו במלוכה. הדרכים היו שונות, אך המידה הטובה שהקימו הייתה אחת. גבול הצפון טרם שקט, ואני מצטער על כך מאוד. לא מכבר תקף המצביא העליון את השִׁיונְג־נוּ, ערף ושבה תשעה־עשר אלף, והנשארים תקועים ואין להם מזון. דונו בהיתר לעם לקנות תוארי אצולה, לפדות פסולי־משרה ולהקל בעונשים’. אנו מבקשים לכונן דרגות תגמול ושמן ‘תוארי הכשרון הצבאי’. כל דרגה תעלה מאה ושבעים אלף, ושוויין הכולל יותר משלוש מאות אלף יחידות זהב. רוכשי דרגת גְוָואן־שׁוֹאוּ ייבחנו למשרת פקיד ויקבלו קדימות במינוי; דרגת צְ׳ין־פוּ תהיה שקולה לוּ־דֶה־פוּ; ועבריין יורד שתי דרגות בעונשו. אפשר יהיה להגיע עד התואר יֶוֶּה־צְ׳ינְג — כדי להבליט הישג צבאי״. בזכות הצטיינות צבאית דילגו רבים על סדר הדרגות: הגדולים שבהם נעשו מרקיזים, שרים ופקידים בכירים, והקטנים אנשי משמר ופקידים. דרכי הכניסה לשירות נעשו מעורבות ורבות, והמשרות נשחקו והוזנחו.

מאז שגוֹנְג־סוּן חוֹנְג נעשה ראש ממשלת האן לאחר שכבל את הכפופים לו בעקרונות ״האביבים והסתווים״, וְ׳אנְג טָאנְג השתמש בפרשנות מחמירה של נוסח החוק כדי להכריע בדינים בתפקיד הממונה על המשפט, נולד החוק שלפיו ידיעה על עבירה כמוה כשותפות בה. הופעלו חקירות על סיכול צווים, עיכובם והשמצתם, והן נוהלו עד תומן. בשנה שלאחר מכן נחשפו מזימות

המרד של מלכי חְוָאי־נָאן, חֶנְג־שָׁאן וּג׳יְאנְג־דוּ. הדוכסים והשרים עקבו אחר קצות החוטים, חקרו עד אחרון אנשי הסיעה, ועשרות אלפים נידונו למוות. הפקידים הבכירים נעשו אכזריים ונחפזים יותר, והחוקים והצווים נאכפו בדקדקנות חדה.

באותה עת זומנו ורוממו אנשי יושר, חכמים, ראויים ומלומדים, ומקצתם הגיעו למעמד דוכסים, שרים ופקידים בכירים. גונג־סון חונג, בהיותו ראש ממשלת האן, התכסה בשמיכת בד ולא אכל שתי מנות מתובלות בארוחה, וכך הציב דוגמה לכל הארץ. אולם הדבר לא הועיל למנהגים, ואלה נסחפו בהדרגה אחר הישגים ורווחים.

בשנה שלאחר מכן יצא מצביא הפרשים המהירים פעמיים רצופות לתקוף את בני חו והשיג ארבעים אלף ראשים. בסתיו ההוא הוביל מלך חוּן־שְׁיֵה רבבות מאנשיו להיכנע. האן גייסה עשרים אלף מרכבות לקבל את פניהם. משהגיעו חולקו להם תגמולים, וכך גם ללוחמים שהצטיינו. הוצאות אותה שנה הסתכמו ביותר ממאה רבבות־רבבות.

בתחילה, יותר מעשר שנים קודם לכן, פרץ הנהר בגְוָאן. ארצות לְיָאנְג וצ׳ו כבר סבלו שוב ושוב; בכל פעם שנציבויות שלאורך הנהר סכרו אותו בסוללות, הוא פרץ והרסן, וההוצאות לא ניתנו לחישוב. אחר כך ביקש פָּאן שִׁי לחסוך את השילוח דרך דִי־ג׳וּ וחפר תעלות מן הפֶּן ומן הנהר הצהוב להשקיית שדות; רבבות אנשים עבדו בהן. ג׳נג דאנג־שה סבר שתעלת השילוח של ויי מפותלת וארוכה, וחפר תעלה ישרה מצ׳אנג־אן עד חְוָה־יין; רבבות אנשים עבדו בה. גם בשואו־פאנג נחפרו תעלות ורבבות עבדו בהן. כל מפעל נמשך שתיים או שלוש שנים בלי שהושלם, וכל אחד עלה עשרות רבבות־רבבות.

לשם המלחמה בבני חו גידל בן השמים סוסים רבים. עשרות אלפי סוסים באו לאכול בצ׳אנג־אן, וכשלא נמצאו בגוואן־ג׳ונג די חיילים שיובילו אותם ודי פקידים שינהלו אותם, גויסו אנשים מן הנציבויות הסמוכות. כל בני חו שנכנעו ניזונו והולבשו בידי הממשלה, והיא לא יכלה לספק את צורכיהם. בן השמים צמצם אפוא את מזונו שלו, פירק את רביעיית סוסי המרכבה הקיסרית והוציא מאוצרות הארמון הסגורים כדי לפרנסם.

בשנה שלאחר מכן פגע אסון שיטפון באזור שממזרח להרים, ורבים מן העם רעבו וחסרו מזון. בן השמים שלח שליחים לרוקן את אסמי הנציבויות והמדינות כדי לסייע לעניים, אך גם זה לא הספיק. הוא קרא לעשירים ולבעלי ההון להלוות זה לזה, אך עדיין לא הצליחו להציל איש את רעהו. לכן הועברו העניים אל ממערב למעברים ואל אזור צ׳ין החדש שמדרום לשואו־פאנג — יותר משבע מאות אלף נפש. כולם היו תלויים בממשלה לבגדים ולמזון. במשך שנים אחדות הושאלו להם אמצעי מחיה; שליחים חולקו למחוזות כדי להשגיח עליהם, וכרכרות בעלי הכובעים והחופות נראו זו אחר זו. ההוצאה הגיעה למאות מיליונים ואין למנותה. כך התרוקן מאוד אוצר הממשלה.

ואילו סוחרים עשירים וגדולים החזיקו הון והעסיקו את העניים; מאות עגלות נעו בשירותם. הם קנו בזול, המתינו ומכרו ביוקר בערים, ואף אדונים מוכתרים הרכינו ראש ונזקקו להם. בהיתוך מתכת ובהרתחת מלח צברו מהם לעיתים רבבות יחידות זהב, אך לא סייעו לצורכי החירום של המדינה, ופשוטי העם הוכבדו כפליים. לכן דנו בן השמים, הדוכסים והשרים בשינוי המטבע וביצירת אמצעי תשלום חדשים כדי לממן את ההוצאות ולדכא את אנשי הרווח הקל והסיפוח. באותה עת היו בגן הקיסרי איילים לבנים, ולמשרד אוצר הארמון היו כסף ובדיל רבים. יותר מארבעים שנה חלפו מאז שבימי שיאו־וון חודשו

מטבעות ארבעת הג׳ו. מאז ראשית תקופת ג׳יין־יואן פחת השימוש בהם; הממשלה טבעה לעיתים מטבעות ליד הרים עתירי נחושת, וגם העם טבע מטבעות בסתר בלי סוף. המטבעות התרבו ומשקלם ירד; הסחורות התמעטו והתייקרו. הממונים אמרו: ״בימי קדם שימש מטבע עור למתנות ביקור וקבלת־פנים בין האדונים. למתכת היו שלוש דרגות: הזהובה עליונה, הלבנה אמצעית והאדומה תחתונה. עתה קובע התקן שמשקל מטבע ‘חצי ליאנג’ הוא ארבעה ג׳ו, אך נוכלים משייפים את המטבע מבפנים ולוקחים את שבבי המתכת. המטבע הולך ונעשה קל ודק והסחורות מתייקרות; השימוש במטבע באזורים הרחוקים נעשה מסורבל ויקר ללא הקלה״. לכן נחתך עור אייל לבן לריבועים של רגל אחת, שוליו עוטרו בדוגמאות צבעוניות והוא נעשה ״מטבע עור״ בשווי ארבע מאות אלף. מלכים, מרקיזים ובני בית הקיסרות שבאו לחצר, לביקור או לקבלת־פנים, נדרשו להניח את דיסקת הירקן על מטבע העור; רק אז התקבלה מנחתם.

עוד יצרו מכסף ובדיל ״מתכת לבנה״. נאמר שאין שימוש שמימי חשוב מן הדרקון, שימוש ארצי חשוב מן הסוס ושימוש אנושי חשוב מן הצב; לכן היו למתכת הלבנה שלושה סוגים. הראשון שקל שמונה ליאנג, היה עגול ונשא ציור דרקון; שמו היה ״בָּאי־שׁוֶאן״ ושוויו שלושת אלפים. השני היה קל ממנו, מרובע ונשא ציור סוס; שוויו חמש מאות. השלישי היה קטן עוד יותר, סגלגל ונשא ציור צב; שוויו שלוש מאות. הממשלה נצטוותה להתיך את מטבעות ״חצי ליאנג״ ולשוב ולטבוע מטבעות שלושה ג׳ו, שהכתובת שעליהם תאמה את משקלם. על טביעה פרטית של כל מתכת או מטבע נקבע עונש מוות, ובכל זאת אין למנות את הפקידים ובני העם שטבעו בסתר את המתכת הלבנה.

אז מונו דונג־גְווֹ שְׁיִן־יַאנְג וקוֹנְג גִ׳ין לסגני הממונה על החקלאות והופקדו על ענייני המלח והברזל; סָאנְג חוֹנְג־יַאנְג שירת בארמון והפעיל את כישרונו בחשבונות. שיין־יאנג היה מפיק מלח גדול בצ׳, וקונג ג׳ין בעל מפעלי מתכת גדול בנאן־יאנג; שניהם צברו בעסקיהם אלפי יחידות זהב, ולכן המלי׳ק עליהם ג׳נג דאנג־שה. חונג־יאנג, בנו של סוחר מלואו־יאנג, הצטיין בחשבון מן הראש ושירת בארמון כבר בגיל שלוש־עשרה. שלושת האנשים האלה דיברו על ענייני רווח בדקות החותכת שערה בסתיו.

משהוחמרו החוקים עוד יותר הודחו פקידים רבים. הצבאות הופעלו שוב ושוב, ורבים מן העם קנו פטור או את דרגת וּ־דָה־פוּ; מספר האנשים שאפשר היה לגייס הלך ופחת. לפיכך מונו בעלי דרגות צָ׳ין־פוּ ווּ־דָה־פוּ לפקידים, ומי שלא רצה בכך נדרש למסור סוס. פקידים ותיקים שנענשו נשלחו לכרות קוצים בשָׁאנְג־לִין ולחפור את אגם קוּנְמִינְג.

בשנה שלאחר מכן יצאו המצביא העליון ומצביא הפרשים המהירים בכוח גדול נגד בני חו והשיגו שמונים או תשעים אלף ראשים ושבויים. התגמולים הגיעו לחמש מאות אלף יחידות זהב, ויותר ממאה אלף מסוסי צבא האן מתו — בלי למנות את הוצאות השילוח, המרכבות והשריון. באותה עת אזל הרכוש, ומקצת הלוחמים לא קיבלו עוד את שכרם.

הממונים אמרו שמטבע שלושה ג׳ו קל מדי ונוח לזיוף. לכן ביקשו שהנציבויות והמדינות יטבעו מעתה מטבעות של חמישה ג׳ו, עם שוליים מוגבהים סביב גבם, כדי שלא יהיה אפשר לשייפם וליטול את שבבי המתכת.

סגני הממונה על החקלאות לענייני מלח וברזל, קונג ג׳ין ושיין־יאנג, הגישו הצעה: ״ההרים והימים הם אוצרות השמים והארץ. ראוי שכולם יהיו שייכים

לאוצר הארמון; אולם הוד מלכותך אינו שומרם לעצמו אלא מוסרם לממונה על החקלאות כדי לסייע בהכנסות. אנו מבקשים לגייס מן העם אנשים שיממנו בעצמם את העבודה וירתיחו מלח בכלי הממשל; הממשלה תספק את מחבתות הברזל. בטלנים וחריגים מבקשים להשתלט לבדם על סחורות ההרים והימים, לצבור עושר ועודפים ולשעבד את פשוטי העם למען רווח. אין סוף לדברי המתנגדים למפעל. מי שיעז ליצוק כלי ברזל או להרתיח מלח באופן פרטי ייענד בטבעת ברזל על רגל שמאל וכליו וסחורתו יוחרמו. בנציבות שאינה מפיקה ברזל יוקם משרד ברזל קטן הכפוף למחוז המקומי המתאים״. קונג ג׳ין ודונג־גוו שיין־יאנג נשלחו בכרכרות שליחים לכונן ברחבי הארץ את מנהל המלח והברזל ולהקים משרדי ממשל. בעלי בתי המלח והברזל לשעבר שהתעשרו מונו לפקידים. שורות הפקידות נעשו מעורבות עוד יותר; אנשים לא נבחרו לפי כישוריהם וסוחרים רבים נכנסו לשירות.

בעקבות שינויי המטבע צברו הסוחרים סחורות רבות ורדפו אחר רווח. לכן אמרו הדוכסים והשרים: ״מקצת הנציבויות והמדינות נפגעו מאסונות. עניים שאין להם אמצעי מחיה מוזמנים לעבור לארץ רחבה ופורייה. הוד מלכותך מצמצם את מזונו והוצאותיו, מוציא כסף מן האוצרות הסגורים כדי לסייע לפשוטי העם ומקל את המיסים; אך העם אינו יוצא במידה שווה אל השדות הדרומיים, ומספר הסוחרים הולך וגדל. לעניים אין כל חסכונות והם תלויים כולם בממשלה. בעבר הוטלו היטלים מדורגים על עגלות קלות, סוחרים ומחרוזות מטבע; אנו מבקשים להשיב את ההיטלים לקדמותם. כל הסוחרים, בעלי מלאכות משניות, מלווים וקונים ומוכרים, מי שיושב בעיר ומעכב סחורות, וכל העוסקים במסחר למען רווח — גם אם אינם רשומים בפנקס השוק — יצהירו בעצמם על נכסיהם וישלמו יחידת מס אחת לכל אלפיים

מטבעות שבמחרוזותיהם. כל בעל מלאכה החייב במס וכל בית יציקה ישלמו יחידת מס לכל ארבעת אלפים מטבעות. זקני שלוש הקבוצות ופרשי גבול הצפון שאינם במעמד פקידים ישלמו יחידה אחת על כרכרה קלה; סוחר ישלם שתי יחידות על כרכרה קלה; וספינה שאורכה חמשה ג׳אנְג ומעלה — יחידה אחת. מי שיסתיר ולא יצהיר, או שהצהרתו לא תהיה מלאה, יישלח לשנת שמירה בגבול ורכוש המטבעות שלו יוחרם. המלשין יקבל מחצית ממנו. סוחר הרשום בפנקס השוק ובני משפחתו לא יורשו לרשום על שמם שדות, כדי להיטיב עם החקלאים. מי שיעבור על הצו — שדותיו ועבדיו יוחרמו״.

בן השמים נזכר אז בדברי בּוּ שֶׁה, זימן אותו ומינהו לפקיד ארמון בדרגת ג׳וּנְג־לָאנְג, העניק לו את התואר דְזוֹ־שוּ־גְ׳אנְג ועשרה צ׳ינג אדמה, ופרסם את הדבר בכל הארץ כדי שייוודע בבירור.

בתחילה היה בו שֶׁה איש הֶה־נָאן שעסק בחקלאות ובגידול בהמות. לאחר מות הוריו היה לו אח צעיר. כשהאח בגר ושה ביקש לצאת מן השותפות ולחלק את הרכוש, לקח לעצמו רק מעט יותר ממאה כבשים ומסר לאחיו את כל השדות, הבית והרכוש. שה נכנס להרים ורעה יותר מעשר שנים; עדרו הגיע ליותר מאלף כבשים והוא קנה שדות ובית. אחיו איבד את כל חלקו, ושה שב וחלק עמו מרכושו פעמים אחדות. באותה עת שלחה האן שוב ושוב מצביאים לתקוף את השיונג־נו. בו שה הגיש איגרת והציע למסור לממשלה מחצית מרכוש ביתו כדי לסייע לגבול. בן השמים שלח שליח לשאול: ״האם אתה מבקש משרה?״ שה אמר: ״מנעוריי רעיתי צאן ואיני בקי בשירות רשמי; איני מבקש משרה״. השליח שאל: ״האם נעשה עוול למשפחתך ואתה מבקש להשמיע עניין?״ שה אמר: ״מימיי לא רבתי עם אדם על חלוקה. לעניי עירי אני מלווה, ואת שאינם נוהגים כשורה אני מלמד לציית. כל אנשי המקום

הולכים אחריי; כיצד יעשה לי אדם עוול? אין דבר שאני מבקש לומר״. השליח אמר: ״אם כך, מה אתה מבקש ומדוע אתה עושה זאת?״ שה אמר: ״בן השמים מעניש את השׁיונג־נוּ. אני הסכל סבור שעל הראויים למות למען חובתם בגבול, ועל בעלי הרכוש למסור את נכסיהם. אם יעשו כך, אפשר יהיה להשמיד את השׁיונג־נוּ״. השליח מסר לקיסר את דבריו במלואם. בן השמים סיפר על כך לראש הממשלה חונג. חונג אמר: ״אין זה טבע האדם. שר החורג מן הכללים אינו יכול לשמש מופת לשינוי המנהגים ורק יבלבל את החוק. אבקש מהוד מלכותך שלא לקבל את ההצעה״. הקיסר לא השיב לשה זמן רב, וכעבור כמה שנים פטר אותו. שה חזר לחקלאות ולמרעה. כעבור יותר משנה יצאו הצבאות שוב ושוב, מלך חון־שיה ואחרים נכנעו, הוצאות הממשלה היו רבות והאסמים והאוצרות התרוקנו. בשנה שלאחר מכן הועברו המוני עניים ממקומם; כולם היו תלויים בממשלה, שלא היה בידה לפרנס את כולם. בו שה הביא מאתיים אלף מטבעות למושל הה־נאן כדי לסייע למהגרים. כשהה־נאן הגישה רשימה של העשירים שסייעו לעניים ראה בן השמים את שמו, זיהה אותו ואמר: ״זה האיש שביקש לפנים למסור מחצית מרכוש ביתו לסיוע לגבול״. הוא העניק לשה זיכוי ממס ועבודה של ארבע מאות איש. שה מסר גם את כולו לממשלה. באותה עת התחרו העשירים ובעלי הכוח בהסתרת רכושם, ורק שה השתוקק במיוחד למסור משלו לסיוע בהוצאות. בן השמים ראה בו לבסוף אדם נכבד, ולכן רומם והבליט אותו כדי לעורר את פשוטי העם לחקותו.

בתחילה לא רצה שה להתמנות לאיש משמר הארמון. הקיסר אמר: ״יש לי כבשים בגן שָׁאנְגְלִין, ואני מבקש שתִּרעה אותן״. שה מונה אפוא לאיש משמר הארמון, ורעה את הכבשים בבגדי בד ובסנדלי קש. כעבור יותר משנה שמנו

הכבשים והתרבו. הקיסר עבר במקום, ראה את הכבשים ושיבח אותו. שה אמר: ״לא בכבשים בלבד כך; גם בממשל העם הדבר דומה. יש להסדיר את מנוחתם ותנועתם בעיתן, ואת הרעות לסלק מיד לבל יקלקלו את העדר״. הקיסר ראה בשה איש יוצא דופן, מינהו למושל גוֹאוּשֶׁה כדי לנסותו, ואנשי גואושה מצאו בו נחת. הוא הועלה למושל צֶ׳נְגָאו, והצטיין מכול בהובלת התבואה. הקיסר סבר ששה פשוט ונאמן, ומינהו למורהו של מלך צ׳י.

קונג ג׳ין, שנשלח לפקח על יציקת כלי המתכת בכל הארץ, מונה בתוך שלוש שנים לממונה על החקלאות ונמנה עם תשעת השרים. סאנג חונג־יאנג נעשה סגנו של הממונה על החקלאות, שלט בכל ענייני החשבונות, ובהדרגה הקים את מערכת השילוח המאוזן כדי להזרים סחורות.

אז הותר לראשונה לפקידים למסור תבואה כדי להשלים את דרגתם, עד למשרת איש משמר הארמון בעל משכורת של שש מאות שֶׁה.

חמש שנים לאחר יצירת מטבעות המתכת הלבנה ומטבעות חמשת הג׳וּ, זכו לחנינה רבבות פקידים ופשוטי עם שנידונו למוות על יציקה חשאית של מתכת ומטבעות. אין למנות את מי שלא נתגלו והרגו זה את זה. יותר ממיליון איש הסגירו את עצמם בעקבות החנינה, אך גם הם לא היו מחצית מן האשמים; למעשה כמעט כל בני הארץ יצקו מתכת ומטבעות. העבריינים היו רבים והפקידים לא יכלו להרוג או לעצור את כולם. לפיכך נשלחו המלומדים צ׳וּ דָה, שׁוּ יֶן ואחרים, מחולקים למדורים, לסייר במפקדות ובממלכות; הם הצביעו על אנשי הסיפוח ועל מושלים וראשי ממשל שנעשו פקידים. באותה עת היה ג׳אנג טאנג, המבקר הגדול, בשיא כוחו והשפעתו. ג׳יין שׁוֶאן, דוּ ג׳וֹאוּ ואחרים נעשו סגני המבקר; יִי דְזונְג, יין צ׳י, וַאנְג וֶן־שׁוּ ואחרים, שנודעו באכזריותם,

בחיפזונם ובדקדוקם המחמיר, נעשו מתשעת השרים; ושליחים בעלי הוראות ישירות, כגון שָׂיָה לָאן, החלו להופיע.

הממונה על החקלאות יֶן יִי הוצא להורג. בראשית דרכו היה יי ראש תחנת דרכים בג׳ינאן, ובזכות ניקיונו וישרו עלה בהדרגה עד שנמנה עם תשעת השרים. לאחר שהקיסר וג׳אנג טאנג יצרו את מטבע עור האייל הלבן שאלו את דעתו. יי אמר: ״עתה נסיכים ומרקיזים באים לברך את החצר ובידם לוח ירקן ירקרק ששוויו כמה אלפי מטבעות, ואילו מצע העור שלו שווה ארבע מאות אלף; היסוד והטפל אינם תואמים״. בן השמים לא היה מרוצה. גם בין ג׳אנג טאנג ליי שררה איבה. לימים הלשין אדם על יי בעניין אחר, והפרשה נמסרה לג׳אנג טאנג לחקירה. יי שוחח עם אורח; האורח אמר שבצו החדש יש סעיפים שאינם נוחים. יי לא השיב ורק עיקם מעט את שפתיו. טאנג דיווח כי יי, בהיותו אחד מתשעת השרים, ראה שהצו אינו נוח ולא נכנס לומר זאת לקיסר אלא השמיץ בלבו, ופסק את מותו. מכאן ואילך נקבע על יסוד זה דין ״השמצה בבטן״, ורבים מן השרים והנכבדים החניפו וביקשו למצוא חן.

לאחר שבן השמים פרסם את הצו על נכסי מחרוזות המטבע ורומם את בו שה, עדיין לא חלק איש מן העם את רכושו כדי לסייע לממשלה. אז הותרה הרצועה למסע ההלשנות של יאנג קֶה על נכסי מחרוזות המטבע.

במפקדות ובממלכות הרבו ליצוק מטבעות בזיוף, ורבים מן המטבעות היו קלים. השרים הבכירים ביקשו אפוא שמשרד יציקת הפעמונים בבירה יטביע מטבע אדום־שוליים ששוויו חמישה, ובתשלומים לממשלה לא יתקבל כל מטבע שאינו אדום־שוליים. ערכה של המתכת הלבנה ירד בהדרגה והעם לא

החשיב אותה ולא השתמש בה. הממשלה ניסתה לאסור זאת בצו, ללא הועיל. כעבור יותר משנה בוטלה לבסוף המתכת הלבנה וחדלה לשמש.

באותה שנה מת ג׳אנג טאנג, והעם לא התגעגע אליו.

כעבור שנתיים נוספות ירד ערך המטבע אדום־השוליים. העם התחכם לחוק והשתמש בו בדרכים שלא היו נוחות, ולכן גם הוא בוטל. אז נאסרה כל יציקת מטבעות במפקדות ובממלכות, והיציקה נמסרה בלעדית לשלושת המשרדים בשאנגלין. משנעשו המטבעות רבים, נקבע שבכל הארץ לא יהלך מטבע שאינו מטבע של שלושת המשרדים. כל המטבעות שיצקו המפקדות והממלכות קודם לכן נפסלו והותכו, ואת נחושתם שלחו לשלושת המשרדים. יציקת המטבעות בידי העם פחתה והלכה, שכן ההוצאות לא כיסו את התמורה; רק בעלי מלאכה מומחים ונוכלים גדולים באמת עוד עסקו בה בחשאי.

בו שה נעשה ראש ממשלת צ׳י, והלשנותיו של יאנג קה על נכסי מחרוזות המטבע התפשטו בכל הארץ. כמעט כל בתי האב הבינוניים ומעלה נפגעו מהלשנה. דו ג׳ואו חקר אותם, ורק מעטים מפסקי הדין נהפכו. המבקרים, סגני בית המשפט והמפקחים חולקו למדורים ונשלחו לחקור במקום את נכסי מחרוזות המטבע במפקדות ובממלכות. רכוש העם שהשיגו נאמד במאות מיליונים, והעבדים והשפחות בעשרות אלפים; השדות הגיעו לכמה מאות צ׳ינג בכל מחוז גדול וליותר ממאה במחוז קטן, וכך גם הבתים. בעקבות זאת נהרסו בדרך כלל הסוחרים ובתי האב הבינוניים ומעלה. העם נעשה קצר־ראות, הסתפק במאכלים ערבים ובבגדים נאים ולא עסק עוד בענפי ייצור

הצוברים עתודות. ואילו הממשלה, בזכות המלח, הברזל והמס על מחרוזות המטבע, שפעו אמצעיה יותר ויותר.

תחום מעברי הגבול הורחב עוד, והוקמו אזורי הסיוע השמאלי והימני.

בתחילה, מפני שמשרדי המלח והברזל שבשליטת הממונה על החקלאות פיזרו כסף רב, הוקם משרד הממונה על המים כדי שינהל את המלח והברזל. אך לאחר מסע ההלשנות של יאנג קה התרבו הנכסים בשאנגְלין, והממונה על המים הופקד על שאנגלין. משנתמלאה שאנגלין הורחבה עוד. באותה עת ביקשו אנשי יֶוֶה להילחם בהאן בספינות ולרדוף אחריהן, ולכן נחפרה והורחבה מאוד בריכת קוּנְמִינְג וביתנים הוצבו סביבה. נבנו ספינות מגדל שגובהן יותר מעשר ג׳אנג ועליהן דגלים ונסים, ומראן היה מרהיב ביותר. בן השמים התרשם מכך ובנה את במת בָּאיְלְיָאנְג, שגובהה כמה עשרות ג׳אנג. מכאן ואילך נעשו ארמונותיו יפים מיום ליום.

הכנסות המס על מחרוזות המטבע חולקו בין המשרדים. הממונה על המים, האוצר הקטן, הממונה על החקלאות והממונה על האורוות הקימו כל אחד משרדי חקלאות, ובמקומות רבים עיבדו במפקדות ובמחוזות את השדות המוחרמים הסמוכים. את העבדים והשפחות המוחרמים חילקו בין הגנים לגידול כלבים, סוסים, עופות וחיות, ובין המשרדים השונים. המשרדים נעשו רבים ומגוונים יותר, והאסירים, העבדים והשפחות התרבו; ואף שהובלו במורד הנהר ארבעה מיליון שְׁה תבואה, היה די רק לאחר שהממשלה קנתה תבואה בעצמה.

סוֹאוֹ ג׳וּנְג אמר: ״בני משפחות מיוחסות ועשירים עורכים קרבות תרנגולים, מריצים כלבים וסוסים, צדים ומשחקים בקובייה, ומשבשים את חיי פשוטי

העם״. לפיכך זומנו עוברי החוק, וכל אחד גרר אחרים עמו עד שמספרם הגיע לאלפים. הם כונו ״אסירי השרשרת״. מי שמסר רכוש הורשה להשלים מינוי כאיש משמר הארמון, ואיכות הנבחרים למשמר ירדה.

באותה עת נפגע האזור שממזרח להרים מאסון הנהר, ובמשך כמה שנים גם לא הבשילו היבולים. על פני אלף או אלפיים לי היו אנשים שאכלו זה את זה. בן השמים ריחם עליהם ופרסם צו: ״מדרום לנהר שורפים את השדות וחורשים במים. יותר לרעבים לנדוד ולמצוא מזון בין היאנגצה לנהר חְוַואי; המבקש להישאר, יושב שם״. שליחים בכרכרות מכוסות נראו בזה אחר זה בדרכים כדי להגן עליהם, ותבואה מבָּה ומשׁוּ נשלחה לסעדם.

בשנה שלאחר מכן החל בן השמים לסייר במפקדות ובממלכות. הוא חצה את הנהר מזרחה; מושל הֶדוּנְג לא ציפה לבוא השיירה ולא הכין דבר, והתאבד. הקיסר המשיך מערבה וחצה את לוּנְג. מושל לוּנְגְשִׁי סבר שהשיירה כבר עברה, ולמלווי בן השמים לא נמצא מזון; גם הוא התאבד. משם יצא הקיסר צפונה דרך מעבר שְׁיָאו, ועמו רבבות פרשים. הוא צד בחבל צ׳ין החדש, הפגין את כוח חילות הגבול ושב. לאורך אלף לי בחבל צ׳ין החדש היו מקומות ללא תחנות או סיורי גבול. משום כך הוצאו להורג מושל בֵּייִדִי והפקידים שתחתיו, ולעם הותר לגדל מקנה במחוזות הגבול. הממשלה השאילה להם סוסות רבייה, ואלה הוחזרו כעבור שלוש שנים עם עשירית מן הוולדות. בתמורה פטרו אותם מחובת הדיווח על נכסי מחרוזות המטבע, וכך ביקשו למלא את חבל צ׳ין החדש.

לאחר שנמצא החצובה היקרה והוקמו מקדשים לריבון האדמה ולטָאי־יי, דנו השרים בטקסי הפָּנְג והשָׁאן. בכל המפקדות והממלכות תיקנו מראש דרכים

וגשרים ושיפצו ארמונות ישנים. המחוזות שעל דרכי המרכבות הקיסריות הכינו מאגרי ממשלה וציוד אירוח, וציפו לביקור הקיסר.

בשנה שלאחר מכן מרדה נָאנְיֶוֶה, ובמערב פלשו בני צ׳יאנג לגבול והשתוללו. מאחר שבן השמים סבר שהאזור שממזרח להרים אינו מסוגל לספק את הדרוש, הוא חנן את אסירי כל הארץ. מקרב חיילי ספינות המגדל בדרום גויסו יותר ממאתיים אלף איש לתקוף את נאנְיֶוֶה; רבבות פרשים גויסו מן האזור שממערב לשלוש ההֶה לתקוף את צ׳יאנג; ורבבות נוספים חצו את הנהר ובנו את לִינְגְ׳וּ. אז נוסדו לראשונה המפקדות ג׳אנְגְיֶה וג׳יוּצְ׳וַאן. בשָׁאנְג, שׁוּאוֹפָאנְג, שִׁיחֶה ובאזור שממערב לנהר הקימו משרדי חקלאות; שש מאות אלף חיילים שהורחקו אל המבצרים שמרו עליהם ועיבדו את אדמתם. הארץ התיכונה תיקנה דרכים ושלחה אספקת תבואה—למרחק של שלושת אלפים לי בקצה הרחוק ויותר מאלף לי בקצה הקרוב—והכול נשען על הממונה על החקלאות. משלא הספיק הנשק לחיילי הגבול, הוצאו כלי נשק מן הנשקייה וממשרדי בעלי המלאכה כדי לציידם. הכרכרות, הפרשים והסוסים אזלו, ובידי הממשלה היה מעט כסף וקשה היה לקנות סוסים. לכן נקבע בחוק שמבעלי נחלות ומטה ועד פקידים בדרגת שלוש מאות שָׁה ומעלה יוציא כל אחד, לפי מדרגתו, סוסה אל תחנות הארץ; בכל תחנה גידלו סוסות רבייה ומדי שנה הוטלה מכסת ולדות.

בו שה, ראש ממשלת צ׳י, הגיש איגרת ובה אמר: ״שמעתי שכאשר השליט מודאג, השר מושפל. נאנְיֶוֶה מרדה; אני מבקש לצאת עם בני ועם אנשי צ׳י הבקיאים בספינות ולמות במערכה נגדה״. בן השמים פרסם צו: ״אף שבו שה עובד בגופו בחקלאות ובמרעה, אין הוא עושה זאת למען רווח; כל עודף הוא נותן לסיוע בהוצאות הממשלה. עתה, משפקד את הארץ מצב חירום מצער,

שה נחלץ ומבקש לצאת עם בנו ולמות. אף שטרם נלחם, אפשר לומר שהצדק מפעם בקרבו. יוענקו לו תואר מרקיז בתחום המעברים, שישים ג׳ין זהב ועשרה צ׳ינג אדמה״. הדבר הוכרז בכל הארץ, אך איש לא נענה. המרקיזים המנויים היו מאות, ואף אחד מהם לא ביקש לצאת לצבא נגד צ׳יאנג או יְוֶה. בהגיע טקס מנחת יין הסתיו בדק האוצר הקטן את הזהב; יותר ממאה מרקיזים איבדו את תוארם בשל הפגם בזהב המנחה. אז מונה שה למבקר הגדול.

משנכנס שה לתפקיד ראה שבמפקדות ובממלכות היו טרדות רבות שנגרמו מייצור המלח והברזל בידי הממשלה: כלי הברזל היו גרועים מאוד ומחירם יקר, ולעתים אילצו את העם למכור ולקנות אותם. גם על ספינות הוטל מס; הסוחרים התמעטו והסחורות התייקרו. באמצעות קונג ג׳ין דיבר אפוא שה על מס הספינות. בשל כך לא היה הקיסר מרוצה מבו שה.

האן ניהלה מלחמה רצופה במשך שלוש שנים, הכניעה את צ׳יאנג והשמידה את נאנְיֶוֶה. בשטח שממערב לפָאנְיוּ ועד מדרום לשוּ נוסדו שבע־עשרה מפקדות חדשות. לפי שעה שלטו בהן על פי מנהגיהן הישנים ולא הטילו מסים. נָאנְיָאנְג, הָאנְג׳וּנְג והמפקדות שמעבר להן סיפקו, כל אחת לפי קרבתה, את משכורות הפקידים והחיילים, מזונם, מטבעותיהם וסחורותיהם, וכן כרכרות שליחים, סוסים, שמיכות וציוד למפקדות החדשות. במפקדות החדשות פרצו מפעם לפעם מרידות קטנות והפקידים נהרגו; האן שלחה פקידים וחיילים מן הדרום להענישן, ובשנים לסירוגין יצאו יותר מרבבה. כל ההוצאות נשענו על הממונה על החקלאות. הוא נעזר בשילוח המאוזן, בהקצבות המלח והברזל ובמסים, ולכן הצליח לספק את צורכיהם. ואולם המחוזות שבהם עבר הצבא נדרשו רק להעמיד אספקה לפי הערכת רכושם, לבל יחסר דבר; הם לא העזו עוד לדבר על הטלת מסים עצמאית.

בשנה שלאחר מכן, השנה הראשונה של יְוֶאנְפָנְג, הורד בו שה בדרגה ומונה למורה יורש העצר. סאנג חונג־יאנג מונה למפקד הממונה על התבואה, הנהיג את משרד החקלאות ובמקומו של ג׳ין קיבל את השליטה המלאה במלח ובברזל בכל הארץ. חונג־יאנג ראה שכל המשרדים קונים לעצמם ומתחרים זה בזה, ולכן המחירים מזנקים; ובמקומות מסוימים ערך המסים והמשלוחים מן הארץ אינו מכסה את דמי ההובלה. הוא ביקש אפוא למנות כמה עשרות סגנים מחוזיים לממונה על החקלאות, לחלק ביניהם אזורים שינהלו את המפקדות והממלכות, ולהקים לפי הצורך במחוזות משרדים לשילוח מאוזן, למלח ולברזל. הוא קבע שהאזורים המרוחקים ישלמו את מסיהם בסחורות המקומיות היקרות שסוחרים נוהגים להעביר ולמכור, ושסחורות האזורים יוזרמו אלה אל אלה. בבירה הקים את משרד ויסות המחירים, שקיבל במרוכז את כל המשלוחים מן הארץ. בעלי המלאכה הממשלתיים נקראו לייצר כרכרות וכלים שונים, וכולם קיבלו את אספקתם מן הממונה על החקלאות. משרדיו של הממונה על החקלאות הקיפו אפוא את כל סחורות הארץ: כשהתייקרו מכר אותן, וכשהוזלו קנה אותן. כך לא מצאו הסוחרים העשירים והגדולים מקום להפיק רווחים עצומים ושבו לעיסוקיהם היסודיים, ומחירי כל הדברים לא יכלו לזנק. כך דוכאו מחירי הסחורות בארץ, ולמוסד ניתן השם ״ויסות המחירים״. בן השמים מצא את הדבר נכון ואישר אותו. לאחר מכן הגיע בן השמים צפונה עד שׁוּאוֹפָאנְג, מזרחה עד הר טָאי, סייר לאורך הים ושב לאורך הגבול הצפוני. במקומות שעבר בהם העניק מתנות שהגיעו ליותר ממיליון גלילי משי ולרבבות־רבבות מטבעות וזהב; את הכול סיפק הממונה על החקלאות.

חונג־יאנג ביקש עוד להתיר לפקידים למסור תבואה כדי להשלים מינוי, ולעבריינים לפדות את עונשם. נקבע שכל אדם שיביא תבואה לגָאנְצִ׳וֶאן בכמות מן המדרגות שנקבעו יהיה פטור מעבודות לכל חייו ולא תחול עליו חובת הדיווח על נכסי מחרוזות המטבע. המפקדות האחרות שלחו כל אחת למקום שבו היה צורך דחוף, ומשרדי החקלאות העבירו את התבואה. הובלת התבואה מן האזור שממזרח להרים גדלה לשישה מיליון שְׁה בשנה. בתוך שנה אחת התמלאו האסם הגדול ואסמי גאנצ׳ואן. בגבול נותרו עודפי תבואה וסחורות, ומערכת השילוח המאוזן צברה חמישה מיליון גלילי משי. מבלי להגדיל את מסי העם, שפעו אמצעי הארץ. לפיכך הוענק לחונג־יאנג תואר האצולה דזוֹ שׁוּנְ׳אנְג ומאתיים ג׳ין זהב.

באותה שנה הייתה בצורת קלה. הקיסר הורה לפקידים לבקש גשם. בו שה אמר: ״על הממשלה לאכול מדמי החכירה וללבוש מן המסים בלבד. עתה חונג־יאנג מושיב פקידים בשורות השוק ובדוכנים כדי לסחור בסחורות ולבקש רווח. בשלו את חונג־יאנג, ואז ירד גשם מן השמים״.

משנפתחו דרכי החליפין בין האיכרים, בעלי המלאכה והסוחרים, הופיעו אמצעי תשלום של שריוני צב, צדפים, זהב, מטבעות עגולים, סכינים ואתים. ראשיתם רחוקה מאוד, עוד קודם לימי בית נָאוּשִׁין, ואין דרך לתעדה. לפיכך ״המסמכים״ מספרים על ימי טאנג ויוּ, ו״השירים״ מתארים את תקופת יין וג׳וֹאוּ. בעת שלום וביטחון טיפחו לאורך זמן את בתי הספר, הקדימו את השורש ודחו את הענפים, ובאמצעות הטקס והצדק הציבו סכר בפני הרווח; אך כשהאירועים השתנו והצרות התרבו, נהגו להפך. כך, כשהדברים מגיעים לשפע הם שוקעים, וכשהעת מגיעה לקצה היא מתהפכת; פעם פשטות ופעם עיטור—אלה תמורות הקץ וההתחלה. ב״מנחת יוּ״ נחלקת הארץ לתשעה

חבלים, וכל אחד מוסר את חובתו לפי מה שמתאים לאדמתו ולפי מספר תושביו. טאנג והמלך וּ ירשו סדר מקולקל ושינו אותו כדי שהעם לא יתעייף; כל אחד מהם נזהר מאוד בדרכי ממשלו, אך בהדרגה חלה הידרדרות ודעיכה. הדוכס חְוָאן מצ״י השתמש בתוכניתו של גוּאן ג׳וּנְג, הפעיל את שיטת האיזון בין הקל לכבד, הפיק תועלת מן ההרים והים וכינס אליו את נסיכי המדינות; באמצעות צ״י הקטנה התפרסם וזכה בשם הגמון. וֵיי השתמש בלִי קָה, מיצה את כוח האדמה ונעשה שלטון חזק. מכאן ואילך התחרתה הארץ במלחמת המדינות, הוקירה תחבולה וכוח ובזה לאנושיות ולצדק, הקדימה עושר ודחתה את הוויתור. משום כך היו בקרב פשוטי העם עשירים שצברו רבבות־רבבות, ועניים שלא שבעו אף מסובין ומוץ; מדינות חזקות סיפחו קבוצות של קטנות והכניעו את הנסיכים, ואילו במדינות החלשות נפסקו הקורבנות והשושלות נכחדו. לבסוף הגיעה צ״ין ואיחדה את כל אשר בין הימים. בימי יוּ ושְׁיָה היו שלושה מיני מתכת אמצעי תשלום—צהובה, לבנה ואדומה—וכן מטבעות עגולים, אתים, סכינים, שריוני צב וצדפים. כשהגיעה צ״ין איחדה את מטבעות המדינה לשני סוגים: הזהב, שנקוב בִּי, היה המטבע העליון; מטבע הנחושת, שעליו נכתב ״חצי ליאנג״ ומשקלו תאם לכתובת, היה המטבע התחתון. פנינים, אבני ירקן, שריוני צב, צדפים, כסף ובדיל שימשו לכלים, לקישוטים ולאוצרות, ולא למטבע. ואף על פי כן השתנה משקלם היחסי עם העת ולא היה קבוע. לאחר מכן נהדפו העמים הזרים בחוץ ומפעלי שלטון הוקמו בפנים. אנשי הארץ כולה חרשו במלוא כוחם ולא היה די מזון לצידה; הנשים טוו וארגו ולא היה די לבגדים. כבר בימי קדם אירע שמיצו את כל רכוש הארץ כדי לפרנס את השלִיט, ועדיין סברו שאין די. אין לכך סיבה אחרת: זרם הנסיבות דוחף את הדברים ומעוררם זה בזה. מה יש להשתומם על כך?

בית הירושה של טָאי־בּוֹ מוּו

וּ טָאי־בּוֹ ואחיו הצעיר ג׳וּנְג־יוֹנְג היו שניהם בניו של המלך הגדול מג׳וֹאוּ ואחיו הבכירים של גְ׳י־לִי. ג׳י־לי היה ראוי, והיה לו בן קדוש ושמו צָ׳אנְג. המלך הגדול ביקש להמליך את ג׳י־לי ואחריו את צ׳אנג; לכן ברחו טאי־בו וג׳ונג־יונג אל שבטי גְ׳יְנְג, קעקעו את גופם וגזזו את שיערם כדי להראות שאינם ראויים לשימוש, וכך פינו את הדרך לג׳י־לי. ג׳י־לי אכן הומלך ונודע כמלך גְ׳י, וצ׳אנג היה למלך וֶן. משברח טאי־בו אל שבטי ג׳ינג קרא לעצמו גוֹאוּ־וּ. אנשי ג׳ינג ראו בו איש צדק, ויותר מאלף בתי אב הלכו אחריו והעמידו אותו כוּ טאי־בו.

טאי־בו מת בלי בן, ואחיו הצעיר ג׳ונג־יונג הומלך; הוא וּ ג׳ונג־יונג. לאחר מות ג׳ונג־יונג הומלך בנו גְ׳י־ג׳יין. לאחר מות ג׳י־ג׳יין הומלך בנו שׁוּ־דָה; לאחר מותו הומלך בנו ג׳וֹאוּ גָ׳אנְג. באותה עת הכניע המלך וּ מג׳וֹאוּ את יִין וחיפש את צאצאי טאי־בו וג׳ונג־יונג. הוא מצא את ג׳ואו ג׳אנג; ג׳ואו ג׳אנג כבר שלט בוּ, ולכן אישר אותו בנחלתו. את אחיו הצעיר יוּ ג׳ונג העניק בנחלה מצפון לג׳וֹאוּ, בחורבותיה העתיקות של שָׁיָה. הוא נודע כיוּ ג׳ונג ונמנה עם נסיכי המדינות.

לאחר מות ג׳ואו ג׳אנג הומלך בנו שְׁיוֹנְג סְווֵי; לאחר מותו הומלך בנו קֶה שָׁאָנְג; לאחר מותו הומלך בנו צָ׳אָנְג ג׳יוּ־יִי; לאחר מותו הומלך בנו יוּ־צָ׳אָו יִי־וּ; לאחר מותו הומלך בנו קֶה־לוּ; לאחר מותו הומלך בנו ג׳וֹאוּ־יוֹאוּ; לאחר מותו הומלך בנו צ׳וּ־יוּ; לאחר מותו הומלך בנו יִי־וּ; לאחר מותו הומלך בנו צָ׳ין־צ׳וּ; לאחר מותו הומלך בנו ג׳וּאן; לאחר מותו הומלך בנו פּוֹ־נָאו; לאחר מותו הומלך בנו גוֹאוּ־בֵּיי. באותה עת השמיד הדוכס שְׁיֵין מגְ׳ין את הדוכס מיוּ שמצפון לג׳ואו, וכך פתח את הדרך בפני ג׳ין לתקוף את גָוֹוֹ. לאחר מות גואו־ביי הומלך

בנו צ׳וּ־צ׳י; לאחר מותו הומלך בנו שׁוֹאוּ־מָנְג. עם עליית שואו־מנג החלה וּ לגדול והוא קרא לעצמו מלך.

חמישה דורות לאחר שטאי־בו ייסד את וּ הכניע המלך וּ את יין והעניק לצאצאיו שתי נחלות: האחת יוּ, בארץ התיכונה; והאחרת וּ, בקרב השבטים הזרים. כעבור שנים־עשר דורות השמידה ג׳ין את יוּ שבארץ התיכונה. שני דורות לאחר חורבנה של יוּ בארץ התיכונה עלתה וּ שבקרב השבטים הזרים. בסך הכול עברו תשעה־עשר דורות מטאי־בו ועד שואו־מנג.

בשנה השנייה למלך שואו־מנג, שֶׁן־גוּנְג וּ־צָ׳ן, שר נמלט מצ׳וּ, נטר טינה לְזָוֶה־פָּאן מצביא צ׳ו וברח לג׳ין. מג׳ין נשלח אל וּ, לימד אותה להשתמש בחיילים ובמרכבות, והעמיד את בנו כאיש הקשר של וּ. אז החלה וּ לקיים יחסים עם הארץ התיכונה ותקפה את צ׳ו. בשנה השש־עשרה תקף המלך גוּנְג מצ׳ו את וּ והגיע עד הר הֶנָּג.

בשנה העשרים וחמש מת המלך שואו־מנג. היו לו ארבעה בנים: הבכור נקרא ג׳וּ־פָּאן, אחריו יוּ־נָ׳אי, אחריו יוּ־מֵיי, ואחריו גְ׳י־נָ׳ה. ג׳י־ג׳ה היה ראוי ושואו־מנג ביקש להמליכו, אך ג׳י־ג׳ה סירב ולא היה אפשר לשכנעו. לכן הומלך הבן הבכור ג׳ו־פאן, שקיבל את ענייני השלטון וניהל את המדינה.

בשנה הראשונה למלך ג׳ו־פאן, לאחר שסיים את האבל, הציע את הכס לג׳י־ג׳ה. ג׳י־ג׳ה הודה לו ואמר: ״כאשר מת הדוכס שׁוּאֵן מצָאו, ראו הנסיכים ואנשי צאו שהשליט אינו נוהג בצדק וביקשו להמליך את דְזָה־דְזָאנְג. דזה־דזאנג הסתלק, וכך אפשר לשליט צאו לעמוד במקומו. אנשי המעלה אמרו: ‘הוא ידע לשמור על עקרונו’. אתה היורש הצודק—מי יעז לפגוע בזכותך? שלטון במדינה אינו עקרוני. אף שאיני מוכשר, מבקש אני לדבוק בצדקתו של דזה־

דזאנג״. אנשי וּ התעקשו להמליך את ג׳־ג׳ה, אך הוא נטש את ביתו ויצא לחרוש, ולכן הניחו לו. בסתיו תקפה וּ את צ׳ו, וצבא צ׳ו הביס את צבאה. בשנה הרביעית עלה לראשונה הדוכס פִּינְג מג׳ין.

בשנה השלוש־עשרה מת המלך ג׳ו־פאן. הוא ציווה למסור את השלטון לאחיו הצעיר יו־ג׳אי, מתוך רצון להעבירו מאח לאח לפי הסדר, עד שלבסוף תימסר המדינה לג׳י־ג׳ה וכך יוגשם רצונו של אביהם המלך שואו־מנג. הוא גם שיבח את צדקתו של ג׳י־ג׳ה: כל האחים ביקשו למסור לו את המדינה ולגרום לה להגיע אליו בהדרגה. ג׳י־ג׳ה קיבל נחלה בְּיֶנְלִינְג, ולכן נקרא האדון ג׳י מְיֶנלינג.

בשנה השלישית למלך יו־ג׳אי חטא צִ׳ינְג פָּנְג, ראש ממשלת צ׳י, וברח מצ׳י אל וּ. וּ נתנה לו את מחוז ג׳וּ־פָאנְג כאחוזת קיום והשיאה לו אישה; הוא נעשה עשיר משהיה בצ׳י.

בשנה הרביעית שלחה וּ את ג׳י־ג׳ה לביקור מדיני בלוּ, והוא ביקש לצפות במוזיקה של ג׳וֹאוּ. שרו לפניו את ״ג׳וֹאוּ הדרומית״ ואת ״שָׁאו הדרומית״, והוא אמר: ״יפה! היסוד כבר הונח, אך עדיין לא הושלם. יש כאן עמל בלא תרעומת״. שרו את שירי בֵּיי, יוֹנְג וֶויי, והוא אמר: ״יפה! עמוקים הם; יש בהם דאגה בלא מצוקה. שמעתי שמידותיהם של הדוכס קָאנְג ושל הדוכס וּ מוֶויי היו כאלה—האין זו ׳רוח וויי׳?״ שרו את ״המלך״, והוא אמר: ״יפה! מחשבה בלא פחד—האין זה ג׳ואו במזרח?״ שרו את שירי גֶ׳נְג, והוא אמר: ״דקיקים הם יתר על המידה; העם לא יוכל לשאת זאת. האין זו המדינה שתאבד ראשונה?״ שרו את שירי צ׳י, והוא אמר: ״יפה! רחבה ואדירה הרוח הגדולה. מי שהתווה גבול לים המזרחי—האין זה הדוכס הגדול? אין לשער את עתיד המדינה״. שרו את שירי בִּין, והוא אמר: ״יפה! רחבים הם; שמחה בלא פריצות—האין זה

מסעו של הדוכס מג׳וא מזרחה?״ שרו את שירי צ׳ין, והוא אמר: ״לזה קוראים צלילי שָׂיָה. מי שיודע להיות שָׂיָה נעשה גדול; זוהי תכלית הגדולה. האין זו נחלתה העתיקה של ג׳וא?״ שרו את שירי וֵי, והוא אמר: ״יפה! שופעים הצלילים; גדולים אך עדינים, חסכוניים אך נוחים. אם ינוהלו בסיוע המידה הטובה, יהיה כאן מנהיג הברית״. שרו את שירי טאנג, והוא אמר: ״עמוקה המחשבה! האין כאן שריד מרוחו של בית טָאוֹ־טָאנְג? שאם לא כן, מדוע רחוקה כל כך דאגתם? מי זולת צאצאי בעלי מידה נעלה יכול להיות כך?״ שרו את שירי צָ׳ן, והוא אמר: ״אין למדינה אדון; האם תוכל להתקיים זמן רב?״ מן השירים של קְווֵי ומטה לא השמיע ביקורת. שרו את ״השירָה הקטנה״, והוא אמר: ״יפה! מחשבה שאינה סוטה, תרעומת שאינה נאמרת. האין זו שקיעת מידתה של ג׳וא? ובכל זאת עוד נותרו בני עמו של המלך הקודם״. שרו את ״השירָה הגדולה״, והוא אמר: ״רחבה! מלאה אור ושפע; מתפתלת אך גופה ישר. האין זו מידתו של המלך ון?״ שרו את המזמורים, והוא אמר: ״הם הגיעו לשלמות! ישרים בלי התנשאות, מתכופפים בלי כניעה, קרובים בלי לחץ, רחוקים בלי התנתקות; משתנים בלי הפקרות, חוזרים בלי לעורר מיאוס; אבלים בלי יגון, שמחים בלי הוללות; משמשים בלי להתרוקן, רחבים בלי ראוותנות; מעניקים בלי בזבוז, לוקחים בלי חמדנות; שוכנים בלי לשקוע, נעים בלי להיסחף. חמשת הצלילים מתואמים, שמונה הרוחות מאוזנות; למקצבים מידה ולסדר משמרות—זה המשותף למידה הטובה בשיאה״. ראה את המחול ״שְׂיָאנְג־שָׁאוֹ וחלילי הדרום״ ואמר: ״יפה! עדיין יש בו צער״. ראה את המחול ״וּ הגדול״ ואמר: ״יפה! כך ודאי נראה שיאה של ג׳וא״. ראה את המחול ״שָׁאוֹ־חוּ״ ואמר: ״רחבותו של החכם! ואף על פי כן עוד הייתה בו מידה המעוררת בושה—כמה קשה דרכו של החכם!״ ראה את המחול ״שָׂיָה הגדולה״ ואמר: ״יפה! הוא עמל בלא לזקוף זאת לזכותו. מי זולת יוּ יכול להגיע

לכך?״ ראה את המחול ״שָׁאוֹ־שָׁאוֹ״ ואמר: ״המידה הגיעה לשלמות! גדולה היא: כשמים שאין דבר שאינם מכסים וכארץ שאין דבר שאינה נושאת. אפילו המידה הנעלה ביותר אינה יכולה להוסיף עליה. כאן תמה הצפייה; גם אילו הייתה מוזיקה אחרת, לא הייתי מעז לצפות בה״.

לאחר שיצא מלוּ נשלח לצ׳י. הוא יעץ ליֵן פִּינְג־ג׳וּנְג: ״מהר והשב את נחלתך ואת סמכותך. רק אם לא יהיו לך נחלה וסמכות תינצל מן האסון. שלטונה של צ׳י עתיד לעבור לידי מישהו; כל עוד לא עבר אליו, לא ישקט האסון״. משום כך מסר האדון ין באמצעות צָ׳ן חְוּאַן־דְּזֶה את סמכותו ואת נחלתו, וכך ניצל מאסון לְוּאַן וְגאוּ.

לאחר שיצא מצ׳י נשלח לְגָ׳נְג. הוא פגש את דְּזֶה־צָ׳אן כאילו היו ידידים ותיקים ואמר לו: ״האוחז בשלטון בג׳נג ראוותן, והאסון עתיד לבוא. השלטון יעבור בוודאי לידיך. כשתמשול, היזהר לנהוג לפי הטקס; שאם לא כן, מדינת ג׳נג תיחרב״. הוא יצא מג׳נג והלך לוויי. על צ׳וּ יוּאן, שֶׁה גוֹאוּ, שֶׁה צ׳יוֹ, הנסיך ג׳ינג, גוֹנְג־שׁוּ פָּה והנסיך צ׳או אמר: ״בוויי אנשי מעלה רבים; עדיין לא יבוא עליה אסון״.

מוויי פנה לג׳ין. כשעמד ללון בסוּ שמע קול פעמון ואמר: ״מוזר! שמעתי שמי שיש בו כושר הבחנה אך לא מידה טובה עתיד להיענש. אדון זה חטא לשליטו ולכן הוא כאן; אין די בפחדו, והוא עוד יכול לנהוג במרדנות? הימצאותו כאן כמוה כקן סנונית על וילון. השלי׳ט עודנו בארון—וכי אפשר לנגן?״ הוא הסתלק מן המקום. כששמע וָן־דְּזֶה את דבריו לא האזין עוד כל ימיו לצ׳ין או לסָה.

כשהגיע לג׳ין אמר על גָ׳או וָן־דְּזֶה, הָאן שׁוֵּאן־דְּזֶה וויי שְׁיֵין־דְּזֶה: ״מדינת ג׳ין עתידה להתכנס בידי שלושת הבתים האלה!״ כשעמד לצאת אמר לשוּ־שְׁיָאנְג:

״התאמץ, אדוני! השליט ראוותן ויש במדינה אנשים טובים רבים; האדונים הבכירים כולם עשירים, והשלטון עתיד לעבור לשלושת הבתים. אתה ישר— עליך לחשוב כיצד להינצל מן האסון״.

כשיצא ג׳־ג׳ה לראשונה בשליחותו עבר צפונה אצל שליט שׁוּ. שליט שו חמד את חרבו של ג׳־ג׳ה אך לא העז לומר זאת. ג׳־ג׳ה הבין זאת בלבו, אולם היה בדרכו בשליחות למדינות העליונות ולכן טרם העניק לו אותה. כששב והגיע לשו, כבר מת השליט. אז התיר את חרבו היקרה, תלה אותה על עץ ליד קברו של שליט שו והלך. מלוויו אמרו: ״שליט שו כבר מת; למי עוד אתה נותן אותה?״ האדון ג׳י אמר: ״אין הדבר כך. מלכתחילה כבר הבטחתי לו בלבי; וכי בגלל מותו אפר את הבטחתי שבלב?״

בשנה השביעית הרג הנסיך וֵיי מצ׳ו את מלכו גְ׳יַאו־אָאו ועלה במקומו; הוא המלך לִינְג. בשנה העשירית כינס המלך לינג מצ׳ו את נסיכי המדינות ויצא לתקוף את ג׳ו־פאנג של וו, כדי להעניש את צ׳ינג פנג מצ׳י. גם וו תקפה את צ׳ו, כבשה שלוש ערים והסתלקה. בשנה האחת־עשרה תקפה צ׳ו את וו והגיעה עד יוּ־לוֹאוּ. בשנה השתים־עשרה שבה צ׳ו לתקוף וחנתה בנָאן־שִׁי, אך צבאה הובס ונמלט.

בשנה השבע־עשרה מת המלך יו־ג׳אי, ואחיו הצעיר יו־מיי הומלך.

בשנה השנייה למלך יו־מיי הרג הנסיך צ׳י־ג׳י מצ׳ו את שליטו המלך לינג ועלה במקומו.

בשנה הרביעית מת המלך יו־מיי וביקש למסור את השלטון לאחיו הצעיר ג׳י־ג׳ה. ג׳י־ג׳ה סירב ונמלט. אז אמרו אנשי וו: ״המלך הקודם ציווה שכאשר אח

מת יעלה אחיו במקומו, עד שהשלטון יגיע בוודאי לאדון ג׳י. עתה נמלט האדון ג׳י מן הכס, ולכן הומלך אחריו המלך יו־מיי. כעת מת המלך, ובנו צריך לעלות במקומו״. הם המליכו אפוא את לְיָאו, בנו של המלך יו־מיי.

בשנה השנייה למלך ליאו תקף הנסיך גְוָאנְג את צ׳ו, הובס ואיבד את ספינת המלך. גוואנג פחד, תקף את צ׳ו בהפתעה, השיב את ספינת המלך וחזר.

בשנה החמישית ברח וּ דְזֶה־שׁוּ, שר נמלט מצ׳ו, אל וּ, והנסיך גוואנג קיבל אותו כאורח. הנסיך גוואנג היה בנו של המלך ג׳ו־פאן. תמיד סבר: ״אבי ושלושת אחיו היו ארבעה, והשלטון היה אמור לעבור עד לאדון ג׳י. האדון ג׳י לא קיבל את המדינה; אבי היה הראשון שנעשה מלך. אם השלטון אינו עובר לאדון ג׳י, עליי למלוך״. בסתר קירב אליו אנשים ראויים וביקש לתקוף בהפתעה את המלך ליאו.

בשנה השמינית שלחה וּ את הנסיך גוואנג לתקוף את צ׳ו. הוא הביס את צבא צ׳ו, קיבל בג׳וּ־צָאו את אמו של ג׳יין, יורש העצר לשעבר של צ׳ו, והשיב אותה. אחר כך תקף צפונה והביס את צבאות צָ׳ן וצָאי. בשנה התשיעית תקף הנסיך גוואנג את צ׳ו וכבש את ג׳ו־צאו ואת ג׳ונְג־לִי. בתחילה רבו נערה ממשפחת בֵּיי־לְיָאנְג שבעיר גבול של צ׳ו ונערה מעיר גבול של וו על קטיף תותים. שתי המשפחות כעסו והשמידו זו את זו. כששמעו על כך ראשי ערי הגבול של שתי המדינות, כעסו ותקפו אלה את אלה, ועיר הגבול של וו הושמדה. מלך וו כעס ולכן יצא לתקוף את צ׳ו, כבש שתי ערי בירה והסתלק.

כשוו דזה־שו ברח לראשונה לוו, הסביר למלך ליאו את התועלת שבהתקפת צ׳ו. הנסיך גוואנג אמר: ״אביו ואחיו של שׁוּ הומתו בצ׳ו, והוא רק מבקש לנקום את נקמתו; איני רואה בכך תועלת״. אז הבין וּ יואן שלגוואנג כוונה אחרת. הוא

חיפש לוחם אמיץ בשם ג׳וּאַן ג׳וּ והציגו לגוואנג. גוואנג שמח וקיבל את וו דזה־שו כאורח. דזה־שו פרש וחרש בשדות בעודו ממתין למעשהו של ג׳ואן ג׳ו.

בחורף השנה השתים־עשרה מת המלך פינג מצ׳ו. באביב השנה השלוש־עשרה ביקשה וו לנצל את האבל בצ׳ו ולתקוף אותה. היא שלחה את הנסיכים וָאי־יוּ וג׳וּ־יוֹנְג עם צבא לצור על לִיוּ וצָ׳יאן של צ׳ו, ושלחה את ג׳י־ג׳ה לג׳ין כדי לעמוד על השינויים בקרב נסיכי המדינות. צ׳ו הוציאה צבא וניתקה את עורפו של צבא וו, והוא לא יכול היה לשוב. אז אמר הנסיך גוואנג מוּ: ״אסור להחמיץ את השעה הזאת״. הוא אמר לג׳ואן ג׳ו: ״אם לא תחפש, במה תזכה? אני היורש האמיתי של המלך ועליי למלוך; אני מבקש להשיג את שלי. גם אם ישוב האדון ג׳י, לא ידיח אותי״. ג׳ואן ג׳ו אמר: ״אפשר להרוג את המלך ליאו. אמו זקנה ובנו חלש, ושני הנסיכים מפקדים על הצבא התוקף את צ׳ו, שקטעה את דרכם. כעת וו נתונה במצוקה בחוץ מול צ׳ו וריקה בפנים משרים תקיפים ונאמנים; אין מי שיוכל לעשות לנו דבר״. גוואנג אמר: ״גופי הוא גופך״. ביום בִּינְג־דְזֶה בחודש הרביעי החביא גוואנג חיילים חמושים בחדר תת־קרקעי והזמין את המלך ליאו למשתה. המלך ליאו הציב חיילים לאורך הדרך מארמונו ועד ביתו של גוואנג; בשערים, במדרגות, בפתחים ולצד המחצלות היו כולם מאנשיו הקרובים של המלך, וכל אחד החזיק רומח משני צדדיו. הנסיך גוואנג העמיד פנים שרגלו כואבת ונכנס לחדר התת־קרקעי. הוא הורה לג׳ואן ג׳ו להסתיר פגיון בתוך דג צלוי ולהגישו. ג׳ואן ג׳ו תפס את הפגיון בידו ודקר את המלך ליאו; הרמחים הצטלבו על חזהו, וכך הרג את המלך. הנסיך גוואנג עלה לבסוף במקומו ונעשה מלך; הוא המלך חֶה־לוּ מוּ. חה־לו מינה את בנו של ג׳ואן ג׳ו לשר בכיר.

כשהגיע האדון ג׳י אמר: ״אם קורבנותיו של השליט הקודם אינם בטלים, לעם אין חסר בשליט, ולמזבחות האדמה והתבואה יש מי שיקיים אותם—זה שליטנו. על מי אעז להתרעם? אתאבל על המת ואשרת את החי, ואמתין לצו השמים. אין אני מחולל את המהומה; דרך האבות היא ללכת אחרי מי שהומלך״. הוא דיווח על שליחותו, בכה על קברו של ליאו, שב למקומו והמתין. שני הנסיכים מוו, ג׳ו־יונג וגאי־יו, שפיקדו על הצבא שנלכד במצור בצ׳ו, שמעו כי הנסיך גוואנג הרג את המלך ליאו והמליך את עצמו. הם נכנעו עם צבאם לצ׳ו, וצ׳ו העניקה להם את שׂוּ כנחלה.

בשנה הראשונה למלך חה־לוּ מינה המלך את וּ דְזֶה־שׂוּ לאיש הקשר והתייעץ עמו בענייני המדינה. צ׳ו הוציאה להורג את בָּאי ג׳וֹאוּ־לִי; נכדו בָּאי פִּי נמלט לוו, ווּ מינתה אותו לאדון בכיר.

בשנה השלישית יצאו המלך חה־לו, דזה־שו ובאי פי עם צבא לתקוף את צ׳ו. הם כבשו את שו והרגו את שני הנסיכים המורדים מוו. גוואנג תכנן להיכנס לייְנְג, אך המצביא סוּן וּ אמר: ״העם עייף; עדיין אי אפשר. יש להמתין״. בשנה הרביעית תקפה וו את צ׳ו וכבשה את ליו ואת צ׳יין. בשנה החמישית תקפה את יֶוֶה והביסה אותה. בשנה השישית שלחה צ׳ו את דְזֶה־צָ׳אנְג נָאנְג־וָה לתקוף את וו. וו יצאה לקראתו, הביסה קשות את צבא צ׳ו ביוּ־ג׳אנְג, כבשה את ג׳ו־צאו של צ׳ו ושבה.

בשנה התשיעית שאל המלך חה־לו את וו דזה־שו ואת סון וו: ״בראשונה אמרתם שעוד אי אפשר להיכנס ליינג; ומה עתה?״ השניים השיבו: ״דזה־צ׳אנג מצביא צ׳ו חמדן, וטאנג וצאי שונאות אותו. אם המלך מבקש לצאת למערכה גדולה, עליו להשיג תחילה את טאנג וצאי״. חה־לו שמע להם, גייס

את כל הצבא ויצא עם טאנג וצאי מערבה נגד צ׳ו, עד נהר הָאן. גם צ׳ו הוציאה צבא לעמוד נגד וו, והמחנות נערכו משני צדי המים. פו־גָאי, אחיו הצעיר של המלך חה־לו, ביקש להילחם, אך חה־לו לא הרשה. פו־גאי אמר: ״המלך כבר הפקיד בידי צבא; במלחמה התועלת קודמת לכול—למה עוד להמתין?״ הוא יצא עם חמשת אלפים אנשי יחידתו והסתער על צ׳ו; צבא צ׳ו הובס קשות ונמלט. אז שחרר מלך וו את כל הצבא למרדף. עד שהגיעו ליינג נערכו חמישה קרבות, ובכולם הובסה צ׳ו. המלך ג׳או מצ׳ו נמלט מיינג וברח ליוּן. אחיו הצעיר של מושל יון ביקש להרגו, והמלך ג׳או ברח עם מושל יון לסְווֵי. צבא וו נכנס אפוא ליינג. דזה־שו ובאי פי הלקו את גופתו של המלך פינג כדי לנקום את נקמת אבותיהם.

באביב השנה העשירית שמעה יֶוֶה שמלך וו נמצא ביינג ושארצו ריקה, ולכן תקפה את וו. וו שלחה צבא נפרד להכות ביֶוֶה. צ׳ו ביקשה עזרה מצ׳ין, וצ׳ין שלחה צבא להציל את צ׳ו ולתקוף את וו; צבא וו הובס. פו־גאי, אחיו של חה־לו, ראה שצ׳ין ויֶוֶה מכות בוו ושמלך וו נשאר בצ׳ו ואינו יוצא ממנה. הוא חזר בחשאי לוו והמליך את עצמו למלך וו. כששמע חה־לו על כך, משך את צבאו בחזרה ותקף את פו־גאי. פו־גאי הובס וברח לצ׳ו. בחודש התשיעי יכול היה המלך ג׳או מצ׳ו לשוב ולהיכנס ליינג; הוא העניק לפו־גאי את טָאנְג־שִׁי כנחלה, וממנו קם בית טאנג־שי. בשנה האחת־עשרה שלח מלך וו את יורש העצר פו־צָ׳אי לתקוף את צ׳ו; הוא כבש את פָאן. צ׳ו פחדה, עזבה את יינג והעתיקה את מושבה לז׳וֹאוֹ.

בשנה החמש־עשרה שימש קונפוציוס כראש ממשלת לוּ.

בקיץ השנה התשע־עשרה תקפה וו את יְוֶה. גואו־ג׳יין מלך יְוֶה יצא לקראתה בג׳וי־לִי. יְוֶה שלחה לוחמים המוכנים למות להתגרות באויב; בשלוש שורות הם הגיעו מול צבא וו, קראו בקול ושיספו את גרונם. צבא וו הביט בהם, ואז תקפה יְוֶה את וו והביסה אותה בגו־סו. המלך חה־לו נפצע באצבעו והצבא נסוג שבעה לי. מלך וו חלה מפצעו ומת. חה־לו ציווה להמליך את יורש העצר פו־צ׳אי ואמר לו: ״התשכח שגואו־ג׳יין הרג את אביך?״ הוא השיב: ״לא אעז!״ כעבור שלוש שנים נקם ביְוֶה.

בשנה הראשונה למלך פו־צ׳אי מינה את האדון הבכיר בָּאי פִּי לראש השרים. הוא התאמן במלחמה ובקליעה והציב תמיד לנגד עיניו את הנקמה ביְוֶה. בשנה השנייה יצא מלך וו עם כל חייליו המובחרים לתקוף את יְוֶה, והביס אותה בפו־ג׳יָאו—נקמה על גו־סו. מלך יְוֶה גואו־ג׳יין התבצר אז בהר קְווֵי־גִ׳י עם חמשת אלפים חיילים. הוא שלח את האדון הבכיר וָן ג׳וֹנְג לבקש באמצעות פִּי, ראש השרים של וו, הסכם שלום, והציע למסור את המדינה ולהיות לעבד ולשפחה. מלך וו עמד להסכים, אך וּ דְזֶה־שׁוּ יעץ לו: ״לפנים הרג בית יו־גְווֹ את גֶ׳ן־גְוֹואן ותקף את גֶ׳ן־שׁוּן, והשמיד את הקיסר שֶׂיָאנְג משֶׂיָה. חוֹאוּ מִין, אשתו של הקיסר שיאנג, הייתה הרה; היא ברחה אל יו־זֶנְג וילדה את שָׂאו־קָאנְג. שאו־קאנג נעשה הממונה על המרעה ביו־זנג. בית יו־גוו ביקש שוב להרגו, ושאו־קאנג ברח אל יוּ־יוּ. בית יו־יו זכר את מידתה הטובה של שֶׂיָה, השיא לו שתי בנות והעניק לו את לוּן: הייתה לו חלקת שדה אחת וציבור של פלוגה אחת. לאחר מכן אסף את אנשי שֶׂיָה, טיפח את נושאי המשרות שלה ושלח אדם לפתות את אויבו; לבסוף השמיד את בית יו־גוו, השיב את מפעלו של יוּ והעמיד את קורבנות שֶׂיָה לצד השמים, בלי לאבד דבר מנחלתה העתיקה. כיום וו אינה חזקה כיו־גוו, וגואו־ג׳יין גדול משאו־קאנג. אם לא תשמיד אותו כעת

בהזדמנות הזאת ועוד תנהג בו ברוחב לב, האין הדבר מסוכן? נוסף על כך גואו־ג׳יין יודע לשאת סבל. אם לא תשמיד אותו כעת, עוד תתחרט״. מלך וו לא שמע לו, שמע לראש השרים פי, ולבסוף הסכים לשלום עם יְוֵה. הם כרתו ברית והצבאות התפזרו.

בשנה השביעית שמע המלך פו־צ׳אי כי הדוכס ג׳ינג מצ׳ י מת, השרים הבכירים נאבקים על חסד והשליט החדש חלש. הוא גייס צבא ויצא צפונה לתקוף את צ׳י. דזה־שו יעץ לו: ״מלך יְוֵה גואו־ג׳יין אינו אוכל שני תבשילים בארוחה ואינו לובש שני צבעים; הוא מנחם אבלים ודורש בשלום החולים, ומתכוון להשתמש באנשיו. אם לא ימות האיש הזה, הוא יהיה בוודאי אסון לוו. יְוֵה היא מחלה בלב ובבטן, אך המלך אינו מקדים לטפל בה ועוסק בצ׳י—האין זו טעות?״ מלך וו לא שמע לו, יצא צפונה נגד צ׳י והביס את צבא צ׳י באי־לינג. כשהגיע לדָזָנָג זימן את הדוכס אָי מלוּ ודרש מאה מערכות קורבנות. ג׳י קָאנָג־דְזֶה שלח את דְזֶה־גוּנָג להסביר לראש השרים פי את טקסי ג׳ואו, וכך בוטלה הדרישה. המלך נשאר אפוא וכבש שטחים בדרום צ׳י ולו.

בשנה התשיעית תקפה וו את לו למען דְזוֹאוּ; לאחר שכרתה ברית עם לו הסתלקה. בשנה העשירית תקפה את צ׳י ושבה. בשנה האחת־עשרה שבה לתקוף צפונה את צ׳י. גואו־ג׳יין מלך יְוֵה הוביל את אנשיו לחצר וו והעניק לה מתנות נדיבות; מלך וו שמח. רק דזה־שו פחד ואמר: ״כך ננטשת וו״. הוא יעץ: ״יְוֵה נמצאת בלב ובבטן. עתה זכינו בניצחון על צ׳י, אך הדבר דומה לשדה אבנים ואין בו כל תועלת. נוסף על כך נאמר בהכרזת פאן גָנָג: ‘את הנופלים אל תשאירו’; כך עלתה שָאנָג״. מלך וו לא שמע לו ושלח את דזה־שו בשליחות לצ׳י. דזה־שו הפקיד את בנו בידי בית בָּאוֹ בצ׳י ושב לדווח למלך וו. כששמע המלך על כך כעס מאוד והעניק לדזה־שו את חרב ג׳וּ־לוֹאוּ כדי שימות בה.

לפני מותו אמר דזה־שו: "נטעו על קברי עץ קטלפה, כדי שיוכלו לעשות ממנו כלי; עקרו את עיניי והניחו אותן בשער המזרחי של וו, כדי שאראה את יְוֵה משמידה את וו".

בית בָּאוֹ מצ'י הרג את הדוכס דָאו מצ'י. כששמע מלך וו על כך בכה שלושה ימים מחוץ לשער המחנה, ואחר כך יצא לתקוף את צ'י מכיוון הים. אנשי צ'י הביסו את וו, והמלך החזיר את צבאו.

בשנה השלוש־עשרה זימנה וו את שליטי לוּ וויי לכינוס בטוֹ־נָאו.

באביב השנה הארבע־עשרה יצא מלך וו צפונה לכנס את נסיכי המדינות בחְוָאנְג־צָ'ה, מתוך רצון להיות הגמון הארץ התיכונה ולהגן על בית ג'ואו. בחודש השישי, ביום דְזֶה, תקף גואו־ג'יין מלך יְוֵה את וו. ביום יִי־יוֹאוּ נלחמו חמשת אלפים אנשי יְוֵה בוו; ביום בִּינְג־שׁוּ שבו את יו, יורש העצר של וו; וביום דִינְג־הָאי נכנסו לוו. אנשי וו דיווחו למלך פו־צ'אי על התבוסה, אך הוא לא רצה שהדבר ייוודע. אדם הדליף את הידיעה; מלך וו כעס והרג שבעה אנשים תחת אוהל הפיקוד. בחודש השביעי, ביום שִׁין־צ'וֹאוּ, התחרו מלך וו והדוכס דִינְג מג'ין על הבכורה. מלך וו אמר: "בבית ג'ואו אני הבכור". הדוכס דינג אמר: "בקרב הנושאים את שם ג'י אני הבכיר". גָ'או יָאנְג כעס ועמד לתקוף את וו, ולכן ניתנה הבכורה לדוכס דינג מג'ין. לאחר שכרת את הברית ונפרד מג'ין ביקש מלך וו לתקוף את סוֹנְג. ראש השרים פי אמר: "אפשר לנצח אותה אך אי אפשר להחזיק בה". לכן החזיר המלך את צבאו לארצו. המדינה איבדה את יורש העצר והייתה ריקה מבפנים; המלך שהה זמן רב בחוץ והלוחמים היו מותשים. לפיכך שלח מתנות נדיבות כדי לכרות שלום עם יְוֵה.

בשנה החמש־עשרה הרג טָיְן צָ'אנְג מצ'י את הדוכס ג'יין.

בשנה השמונה־עשרה התחזקה יֶוֶה עוד. גואו־ג׳יין מלך יֶוֶה הוביל צבא, תקף את צבא וו והביסו בלִי־דָוָה. צ׳ו השמידה את צָ׳ן.

בשנה העשרים שב גואו־ג׳יין מלך יֶוֶה לתקוף את וו. בשנה העשרים ואחת הטיל עליה מצור. בשנה העשרים ושלוש, ביום דִינְג־מָאו בחודש האחד־עשר, הביסה יֶוֶה את וו. גואו־ג׳יין מלך יֶוֶה ביקש להעביר את פו־צ׳אי מלך וו ליוֹנְג־דונְג ולתת לו מאה בתי אב למחייתו. מלך וו אמר: ״אני זקן ואיני יכול לשרת את הוד מלכותך. אני מתחרט שלא שמעתי לדברי דזה־שו והבאתי את עצמי למצוקה הזאת״. הוא שיסף את גרונו ומת. מלך יֶוֶה השמיד את וו, הוציא להורג את ראש השרים פי מפני שראה בו אדם בלתי נאמן, ושב לארצו.

ההיסטוריון הגדול אמר: קונפוציוס אמר: ״על טאי־בו אפשר לומר שמידתו הגיעה לשלמות העליונה. שלוש פעמים ויתר על הארץ כולה, והעם לא מצא מילים לשבחו״. כשקראתי את הנוסח העתיק של ״האביבים והסתווים״, ידעתי אז כי יוּ שבארץ התיכונה וגוֹאוּ־וּוּ שבקרב שבטי ג׳ינג היו ענפיהם של שני אחים. לבו האנושי של האדון ג׳י מיֶנְלִינְג השתוקק לצדק בלי גבול; הוא ראה את הדק מן הדק וידע להבחין בין הצלול לעכור. אהה! כמה רחב היה מבטו, כמה מקיפה ידיעתו—איש מעלה אמיתי![א]

א. [כאן מסתיים הטקסט המיוחס לסימה צ׳יין. דברי השבח של סימה ג׳ן בדף הבא והערות ה׳קָאוֶנְג׳ שלאחריהם הם תוספות מאוחרות של מסורת הפרשנות והמהדורה, ולכן אינם נכללים בתרגום גוף החיבור — פ׳ א.ת.]

בית הירושה של הדוכס הגדול מצ׳י

טָאי־גוּנְג וָאנְג, לְיוּ שָׁאנְג, היה איש מאזור חוף הים המזרחי. מאבותיו הקדמונים היה מי שכיהן כאחד מארבעת הממונים על ההרים וסייע ליוּ להסדיר את המים והקרקע, ובכך עשה מעשה רב־זכות. בתקופת המעבר שבין יוּ לשָׁיָה הוענקה לו נחלה בלְיוּ, ויש אומרים שבשֶׁן, ושם משפחתו היה גְ׳יַאנְג. בימי שָׁיָה ושָׁאנְג היו בשן ובליו צאצאי ענפים צדדיים שקיבלו נחלות, ואחרים נעשו פשוטי עם; שאנג היה מצאצאיהם. שם משפחתו המקורי היה ג׳יאנג, אך הוא נודע בשם נחלתו, ולכן נקרא ליוּ שאנג.

ליוּ שאנג ידע כנראה עוני ומצוקה. בזקנתו דג בחכה, וכך ביקש להתקרב אל הרוזן מן המערב של ג׳וֹאוּ. כאשר עמד הרוזן לצאת לציד, שאל באורים, ונאמר לו: ״שללך לא יהיה דרקון, לא נחש, לא נמר ולא דוב; שללך יהיה עוזרו של מלך־הגמון״. יצא אפוא הרוזן מן המערב לציד, ואכן פגש את טאי־גונג מצפון לנהר וֵיי. הוא שוחח עמו ושמח מאוד, ואמר: ״מאז שאבי הקדמון, הדוכס הגדול, אמר: ‘עתיד חכם קדוש לבוא אל ג׳וֹאו, ובזכותו תקום ג׳וֹאו’, אני ממתין. האומנם אתה האיש? הדוכס הגדול שלי קיווה לבואך ימים רבים״. לכן כינה אותו ״טאי־גוּנְג וָאנְג״—תקוות הדוכס הגדול—העלה אותו למרכבתו, שב עמו והעמידו למורה.

יש אומרים שטאי־גונג היה איש רחב־ידיעות ושירת פעם את ג׳וֹאוּ. משנעשה ג׳וֹאו חסר דרך, עזבו. הוא נדד בין הנסיכים וניסה לשכנעם, אך לא מצא מי שיקבלו, ולבסוף שב מערבה אל הרוזן מן המערב של ג׳וֹאו. אחרים אומרים שליו שאנג היה מלומד פרטי שהסתתר בחוף הים. כאשר נכלא הרוזן מן המערב ביוֹאוּ־לִי, סָאן יי־שֶׁנְג והוּנְג יָאוֹ, שהכירו את ליו שאנג מכבר, הזמינו

אותו. גם ליו שאנג אמר: ״שמעתי כי הרוזן מן המערב ראוי וכי הוא מיטיב לפרנס זקנים; מדוע לא אלך אליו?״ השלושה חיפשו למען הרוזן נשים יפות וחפצים נדירים והגישו אותם לג׳ואו כדי לפדותו. כך יצא הרוזן ושב למדינתו. הסיפורים על הדרך שבה החל ליו שאנג לשרת את ג׳ואו שונים זה מזה, אך בעיקרו של דבר היה מורם של המלכים וֶן וו.

לאחר שצָ׳אנְג, הרוזן מן המערב של ג׳ואו, השתחרר מיוֹאוּ־לִי ושב, קשר עם ליו שאנג תוכניות חשאיות לטפח את המידה הטובה ולמוטט את שלטון שאנג. רבים מעניניהם עסקו באמנות המלחמה ובתחבולות יוצאות דופן; לכן דורות מאוחרים, בדברם על מלחמה ועל דרכי הפעולה החשאיות של ג׳ואו, ראו בטאי־גונג את מקור כל התוכניות. שלטונו של הרוזן מן המערב נעשה מאוזן; הוא אף הכריע בסכסוך בין יוּ לרוַוי, והמשוררים אמרו כי קיבל את צו השמים וכינוהו המלך ון. הוא הכניע את צ׳וֹנְג, מִי־שׁוּ ושבטי הצ׳וּאָן־יי, ובנה בהיקף גדול את עיר פֶּנְג. כאשר שני שלישים מן הארץ תחת השמים פנו אל ג׳ואו, היה חלקן של עצות טאי־גונג בכך גדול.

המלך ון מת והמלך וו עלה לשלטון. בשנתו התשיעית ביקש להמשיך את מפעל המלך ון ולצאת למזרח, כדי לראות אם יתאספו אליו הנסיכים. כשהצבא יצא, נשא המורה־האב שאנג ביד שמאל גרזן צהוב וביד ימין נס לבן, והשביע את האנשים: ״קַדְנַף אפור, קרנף אפור! אסוף את המוניך ואת סירותיך ומשוטיך; המאחר להגיע—ראשו ייערף!״ כך הגיעו למעבר מֶנְג. שמונה מאות נסיכים התקבצו בלי שתיאמו את בואם. כולם אמרו: ״אפשר לתקוף את ג׳ואו״. המלך וו אמר: ״עדיין אי־אפשר״. הוא החזיר את הצבא, ועם טאי־גונג חיבר את ״השבועה הגדולה״ הזאת.

כעבור שנתיים הרג ג׳ואו את בן המלך בִּי־נָאן וכלא את גְ׳־דְזָה. המלך וו עמד לתקוף את ג׳ואו; אותות שריון הצב לא היו מבשרים טובות, ורוח וגשם עזים פרצו. כל השרים פחדו, ורק טאי־גונג הפציר בתקיפות במלך וו, ולכן יצא המלך לדרך. ביום גְ׳יְהְ־דְזָה בחודש הראשון של השנה האחת־עשרה נשבע במוּ־יֶה ותקף את ג׳ואו מלך שאנג. צבא ג׳ואו הובס. ג׳ואו נס לאחור, עלה למגדל הצבי, ושם השיגוהו וערפו את ראשו. למחרת ניצב המלך וו במזבח האדמה; השרים נשאו את המים הצלולים, קָאנְג־שׁוּ פָּנָג מַווֵי פרש מחצלת צבעונית, המורה־האב שאנג הוליך את בהמת הקורבן, וההיסטוריון יִי קרא את נוסח הברכה שהודיע לרוחות על עוונות ג׳ואו ועל עונשו. המלך פיזר את הכסף שבמגדל הצבי, פתח את אסמי ג׳וּ־צָ׳יָאוֹ כדי להושיע את העניים, תיקן את קבר בי־גאן ושחרר את ג׳י־דזה מכלאו. הוא העביר את תשעת הקדירות, הסדיר את ממשל ג׳ואו ופתח עם הארץ כולה התחלה חדשה. המורה־האב שאנג נשא ברוב משקלן של התוכניות.

לאחר שהמלך וו הכניע את שאנג ומלך על הארץ כולה, העניק למורה־האב שאנג את צ׳י ואת יִינְג־צָ׳יוּ. טאי־גונג נסע מזרחה לקבל את מדינתו, אך לן בדרך והתקדם לאט. איש מאכסניית דרכים אמר: ״שמעתי שקל להחמיץ את שעת הכושר וקשה להשיבה. האורח ישן בנחת רבה כל כך, עד שנדמה שאין הוא הולך לקבל מדינה״. כששמע זאת טאי־גונג, לבש את בגדיו בלילה ויצא, ובעלות השחר הגיע למדינה. שליט לָאי בא לתקוף והתחרה עמו על יִינְג־צ׳יו. יינג־צ׳יו גבלה בלָאי; אנשי לאי היו מבני השבטים הזרים. בשל מהומות ג׳ואו ומשום ששלטון ג׳ואו זה עתה התבסס ולא יכול היה לאסוף אליו את המרחקים, נאבקו עם טאי־גונג על המדינה.

כשהגיע טאי־גונג למדינתו, תיקן את הממשל, הלך בעקבות מנהגי המקום, פישט את טקסיו, פתח את עיסוקי המסחר והמלאכה וניצל את יתרונות הדיג והמלח. רבים מן העם פנו לצ׳י, והיא נעשתה למדינה גדולה. בימי צעירותו של המלך צָ׳נְג מג׳ואו מרדו גואן וצָאי, ושבטי חְוָאי מרדו בג׳ואו. אז ציווה הדוכס קָאנְג מִשָׁאוֹ בשם המלך על טאי־גונג: ״מן הים במזרח עד הנהר במערב, ממו־לִינְג בדרום עד וּ־דִי בצפון—חמש דרגות השליטים ותשעת ראשי המחוזות: רשאי אתה להענישם במסע צבאי״. מכאן ואילך הייתה לצ׳י הזכות לצאת למסעות עונשין, והיא נעשתה למדינה גדולה. בירתה הייתה יינג־צ׳יו.

טאי־גונג מת כנראה בהיותו בן יותר ממאה שנה, ובנו לִיוּ גִ׳, הדוכס דִינְג, עלה לשלטון. כשמת הדוכס דינג עלה בנו דָה, הדוכס יִי. כשמת הדוכס יי עלה בנו צָה־מוּ, הדוכס גְוּוֵי. כשמת הדוכס גווי עלה בנו בּוּ־צָ׳ן, הדוכס אָי.

בימי הדוכס אָי השמיץ אותו שליט גִ׳ בחצר ג׳ואו. אנשי ג׳ואו בישלו את הדוכס אי למוות והעמידו במקומו את אחיו הצעיר גְ׳נְג, הוא הדוכס חוּ. הדוכס חו העתיק את בירתו לבּוֹ־גוּ; הדבר היה בימי המלך יִי מג׳ואו.

שָׁאן, אחיו הצעיר של הדוכס אי מאותה אם, נטר לדוכס חו. הוא ואנשי סיעתו הנהיגו את אנשי יינג־צ׳יו בהתקפת פתע, הרגו את הדוכס חו, ושאן העמיד את עצמו לשליט; הוא הדוכס שְׁיֵין.

בשנה הראשונה לדוכס שיין גירש את כל בני הדוכס חו; לאחר מכן העתיק את הבירה מבו־גו וקבע את מושבו בלִינְזִי.

בשנה התשיעית מת הדוכס שיין, ובנו שׁוֹאוּ, הדוכס וו, עלה לשלטון.

בשנה התשיעית לדוכס וו נמלט המלך לִי מג׳ואו והתיישב בג׳ה. בשנה העשירית שררה מהומה בבית המלוכה, והשרים הגדולים ניהלו את השלטון; התקופה נקראה ״השלטון המשותף״. בשנתו העשרים וארבע עלה לראשונה המלך שֶׁואן מג׳ואו.

בשנתו העשרים ושש מת הדוכס וו, ובנו וו־גְ׳י, הדוכס לִי, עלה לשלטון.

הדוכס לִי היה אלים ואכזר. לכן שבו בני הדוכס חו לצ׳י, ואנשי צ׳י ביקשו להמליך אחד מהם; יחדיו תקפו והרגו את הדוכס לי. גם בנו של הדוכס חו נהרג בקרב. אז העמידו אנשי צ׳י לשליט את צָ׳ה, בנו של הדוכס לי; הוא הדוכס וָן. והוא הוציא להורג שבעים מן האנשים שהרגו את הדוכס לי.

הדוכס ון מת בשנתו השתים־עשרה, ובנו טָוו, הדוכס צָ׳נְג, עלה לשלטון. הדוכס צ׳נג מת בשנתו התשיעית, ובנו גוֹאוּ, הדוכס ג׳וּאַנְג, עלה לשלטון.

בשנה העשרים וארבע לדוכס ג׳ואנג הרגו שבטי הצ׳וּאַן־זִ׳וֹנְג את המלך יוּ, וג׳ואו העתיקה את מושבה מזרחה לקְוו. אז נמנתה צִ׳ין לראשונה עם מדינות הנסיכים. בשנתו החמישים ושש רצחו אנשי גְ׳ין את אדונם, המרקיז ג׳או.

בשנתו השישים וארבע מת הדוכס ג׳ואנג, ובנו לוּ־פוּ, הדוכס שִׁי, עלה לשלטון.

בשנה התשיעית לדוכס שִׁי עלה לראשונה הדוכס יִין מלוּ לשלטון. בשנתו התשע־עשרה רצח הדוכס חְוָאן מלו את אחיו הבכור, הדוכס יין, והעמיד את עצמו לשליט.

בשנה העשרים וחמש תקפו שבטי ז׳וֹנְג מן הצפון את צ״י. גֶ׳נְג שלחה את יורש העצר חוּ לעזרת צ״י, וצ״י ביקשה להשיא לו נסיכה. חו אמר: ״ג׳נג קטנה וצ״י גדולה; אין אנו שווים״, וסירב.

בשנה השלושים ושתיים מת יי־ג׳וֹנְג נְיִן, אחיו הצעיר של הדוכס שׁי מאותה אם. בנו נקרא הנכד הנסיכי וּ־ג׳ה. הדוכס שׁי אהב אותו וקבע שמעמדו, מלבושיו ומזונותיו יהיו כשל יורש העצר.

בשנה השלושים ושלוש מת הדוכס שׁי, ויורש העצר ג׳וּ־אָר עלה לשלטון; הוא הדוכס שְׁיַאנְג.

בשנה הראשונה לדוכס שיאנג: עוד כשהיה יורש העצר התקוטט פעם עם וּ־ג׳ה; לאחר שעלה לשלטון שלל מוּ־ג׳ה את מעמדו ומלבושיו, ווּ־ג׳ה נטר לו.

בשנה הרביעית בא הדוכס חוואן מלוּ לצ״י עם רעייתו. הדוכס שיאנג מצ״י קיים בעבר יחסים חשאיים עם רעיית הדוכס מלו. היא הייתה אחותו הצעירה של הדוכס שיאנג ונישאה לדוכס חוואן מלו עוד בימי הדוכס שׁי; משבא הדוכס חוואן, שב שיאנג ושכב עמה. הדוכס חוואן מלו ידע זאת וכעס על רעייתו, והיא סיפרה לדוכס שיאנג מצ״י. הדוכס שיאנג שתה עם שליט לו והשפיר אותו, ואז הורה לאיש החזק פֶּנְג שֶׁנְג לשאת את שליט לו אל מרכבתו; פנג שנג מחץ את הדוכס חוואן מלו למוות, וכשהורד מן המרכבה כבר היה מת. אנשי לו באו בטענה, והדוכס שיאנג מצ״י הרג את פנג שנג כדי לפייסם.

בשנה השמינית תקף את גִ׳, ואנשי ג׳י נטשו את עריהם ועקרו ממקומם.

בשנה השתים־עשרה: בתחילה שלח הדוכס שיאנג את לְיֵן צֶ׳נְג ואת גואן ג׳ה־פוּ להחזיק בחיל־מצב בקְווֵי־צְ׳יוּ. הם יצאו בעונת הדלועים, ונקבע שיוחלפו

בעונת הדלועים הבאה. לאחר ששירתו שנה שלמה שבה עונת הדלועים, אך הדוכס לא שלח להם מחליפים. היו שביקשו למענם החלפה, אך הדוכס סירב. לכן כעסו השניים וקשרו עם הנכד הנסיכי וו־ג׳ה לחולל מרד. לליין צ׳נג הייתה בת־דודה בארמון הדוכס שלא זכתה בחסדו. הוא הורה לה לרגל אחרי שיאנג ואמר: ״אם יצליח הדבר אעשה אותך לרעיית וו־ג׳ה״. בחודש השנים־עשר של החורף יצא הדוכס שיאנג לגוּ־פָן, ומשם לציד בפֵּיי־צָ׳יו. הוא ראה חזיר בר; מלוויו אמרו: ״זה פנג שנג״. הדוכס כעס וירה בו, אך החזיר נעמד כאדם ויילל. הדוכס נבהל, נפל מן המרכבה, נפצע ברגלו ואיבד נעל. כששב הלקה שלוש מאות מלקות את פוּ, הממונה על נעליו. פו יצא מן הארמון. כששמעו וו־ג׳ה, ליין צ׳נג וגואן ג׳ה־פו שהדוכס נפצע, הנהיגו את אנשיהם והסתערו על הארמון. הם פגשו את פו, ממונה הנעליים, והוא אמר: ״אל תיכנסו עדיין ותזעיקו את הארמון; משיוזעק, לא יהיה קל לחדור אליו״. וו־ג׳ה לא האמין, ופו הראה לו את פצעיו; אז האמין. הם המתינו מחוץ לארמון והורו לפו להיכנס ראשון. פו נכנס והחביא את הדוכס שיאנג בין דלתות החדר. לאחר זמן רב פחדו וו־ג׳ה ואנשיו ונכנסו לארמון. פו פנה נגדם עם אנשי הארמון ועם חביבי הדוכס, אך לא גברו עליהם וכולם נהרגו. וו־ג׳ה נכנס לארמון וחיפש את הדוכס בלי למוצאו. מישהו ראה רגל אדם בין הדלתות; הם פתחו והביטו, והנה הדוכס שיאנג. הם רצחו אותו, ווּו־ג׳ה העמיד את עצמו לשליט צ׳י.

באביב השנה הראשונה לדוכס חוואן יצא וו־ג׳ה, שליט צ׳י, לטייל ביוּנְג־לִין. לאנשי יונג־לין הייתה איבה ישנה כלפיו; כשבא לטייל שם, התנפלו עליו והרגוהו, והודיעו לשרי צ׳י: ״וו־ג׳ה רצח את הדוכס שיאנג והעמיד את עצמו לשליט. אנו, עבדיכם, ביצענו את העונש כראוי. יבחרו השרים בן נסיך הראוי לשלטון ויעמידוהו; לכל צו נשמע״.

מלכתחילה, כאשר השפיר הדוכס שיאנג את הדוכס חוואן מלו והרגו, שכב עם רעייתו, הרבה להרוג שלא כדין, התהולל עם נשים ושוב ושוב רימה את שריו הגדולים—פחדו אחיו שהאסון יגיע גם אליהם. לכן ברח אחיו הבא אחריו, גְ׳יוֹ, אל לו; אמו הייתה בת לו, וגואן ג׳וּנְג וּשָׁאוֹ חוּ היו מחנכיו. האח הצעיר שאחריו, שְׁיָאוֹ־בָּאי, ברח לג׳וּ, ובָּאוֹ שׁוּ היה מחנכו. אמו של שיאו־באי הייתה בת וֵיי וזכתה בחסד הדוכס שׁי. משחר ילדותו היה שיאו־באי מיודד עם השר הנכבד גָּאוֹ שְׁי. לאחר שאנשי יונג־לין הרגו את וו־ג׳ה ודנו בהעמדת שליט, זימנו גאו ומשפחת גָּוֹ בחשאי את שיאו־באי מג׳ו. כששמעה לו על מות וו־ג׳ה, שלחה גם היא צבא ללוות את בן הנסיך ג׳יו; היא הורתה לגואן ג׳ונג להנהיג כוח נפרד, לחסום את הדרך מג׳ו, והוא ירה בשיאו־באי ופגע באבזם חגורתו. שיאו־באי העמיד פני מת, וגואן ג׳ונג שלח שליח דוהר לבשר ללו. מלוויו של ג׳יו האטו אפוא עוד יותר; כעבור שישה ימים הגיעו לצ׳י, אך שיאו־באי כבר נכנס אליה וגאו שׁי העמידו לשליט. הוא הדוכס חוואן.

כאשר פגע החץ באבזמו, העמיד הדוכס חוואן פני מת והטעה את גואן ג׳ונג; אחר כך שכב במרכבה סגורה ומיהר בדרכו. גם גאו ומשפחת גוֹ תמכו בו מבפנים, ולכן הצליח להיכנס ראשון, לעלות לשלטון ולשלוח צבא לעמוד בפני לו. בסתיו נלחם בלו בגָּאן־שָׁה. צבא לו הובס ונמלט, וצבא צ׳י איגף וחסם את דרך שובו. צ׳י שלחה מכתב ללו: ״בן הנסיך ג׳יו הוא אח לשליטנו; אין הוא מסוגל להורגו במו ידיו, ולכן מבקש מלו להמיתו. שאו חו וגואן ג׳ונג הם אויבינו; מסרו אותם לנו כדי שננקום בהם ונקצוץ אותם לרוטב בשר. אם לא—נצור על לו״. אנשי לו חרדו והרגו את בן הנסיך ג׳יו בשֶׁנְג־דוּ. שאו חו התאבד, וגואן ג׳ונג ביקש להיאסר. לאחר שעלה לשלטון שלח הדוכס חוואן צבא נגד לו, ובלבו ביקש להרוג את גואן ג׳ונג. באו שו־יה אמר: ״זכיתי ללכת בעקבות אדוני, ואדוני

אכן עלה לשלטון. אין בידי להוסיף עוד לרוממותך. אם אדוני מבקש למשול בצ״י בלבד, די בגאו שֹׁי ובשו־יה; אך אם אתה מבקש להנהיג את הנסיכים ולמלוך בכיפה, אי־אפשר בלי גואן יי־וו. כל מדינה שבה נמצא יי־וו נעשית רבת־משקל; אסור לאבדו״. הדוכס חוואן שמע לו. הוא העמיד פנים שהוא מזמן את גואן ג׳ונג כדי לנקום בו, אך למעשה ביקש להשתמש בו. גואן ג׳ונג הבין זאת וביקש לצאת. באו שו־יה קיבל אותו, ובהגיעם לטָאנְג־פוּ הסיר ממנו את הכבלים; לאחר שצם והיטהר הוצג לפני הדוכס חוואן. הדוכס נהג בו כבוד רב, מינה אותו לשר והפקיד בידו את השלטון.

לאחר שרכש הדוכס חוואן את גואן ג׳ונג, תיקן יחד עמו ועם באו שו, שֹׁי פֶּנְג וגאו שֹׁי את ממשל צ״י. הם ארגנו את חיילי כל חמש משפחות ליחידה, הנהיגו הסדרי מחירים וניצלו את רווחי הדגים והמלח כדי לפרנס את העניים, והעניקו משכורות לראויים ולמוכשרים. אנשי צ״י שמחו כולם.

בשנה השנייה תקף והשמיד את טָאן, ושליט טאן ברח לג׳וּ. בתחילה, כשנמלט הדוכס חוואן, עבר בטאן ואנשיה נהגו בו בחוסר נימוס; לכן תקף אותה.

בשנה החמישית תקף את לו והביס את צבאה. הדוכס ג׳ואנג מלו ביקש למסור את העיר סְוֵוי לשם שלום; הדוכס חוואן הסכים ונפגש עם לו בקֶה לכריתת ברית. כשעמדו להישבע, איים צָאוֹ מוֹ על הדוכס חוואן בפגיון על בימת הטקס ואמר: ״השב ללו את השטחים שפלשת אליהם!״ הדוכס חוואן הסכים. לאחר מכן הניח צאו מו את הפגיון, פנה צפונה ותפס את מקומו כשר. הדוכס חוואן התחרט וביקש שלא לתת ללו את אדמותיה ולהרוג את צאו מו. גואן ג׳ונג אמר: ״אם תפר את הבטחתך שניתנה תחת איום ותהרוג אותו, תשיג רק סיפוק קטן; אך תאבד את אמון הנסיכים ואת תמיכת הארץ כולה. אסור לעשות זאת״. לכן

השיב ללו את כל השטחים שאיבד צאו מו בשלוש תבוסותיו. כששמעו זאת הנסיכים, בטחו כולם בצ׳י וביקשו לדבוק בה. בשנה השביעית נפגשו הנסיכים עם הדוכס חוואן בגָ׳ן, ואז היה לראשונה להגמון.

בשנה הארבע־עשרה בא וָאן, בנו של הדוכס לי מצָ׳ן, שנודע בכינוי גִ׳ינְג־ג׳וּנְג, ונמלט לצ׳י. הדוכס חוואן מצ׳י ביקש למנותו לשר בכיר, אך הוא סירב מתוך ענווה; לכן מינה אותו לממונה על בעלי המלאכה. הוא היה אבי־אבותיו של טְיֶן צָ׳נְג־דְזֶה צָ׳אנְג.

בשנה העשרים ושלוש תקפו שבטי ההרים ז׳ונג את יַן, וין הודיעה לצ׳י על מצוקתה. הדוכס חוואן מצ׳י הציל את ין, המשיך ותקף את שבטי ההרים עד גו־ג׳ו, ואז שב. הדוכס ג׳ואנג מין ליווה את הדוכס חוואן עד שנכנס לתחומי צ׳י. אמר הדוכס חוואן: ״רק את בן השמים רשאי נסיך ללוות אל מחוץ לגבולותיו; איני רשאי להביא על ין מעשה הנוגד את הטקס״. לכן חפר תעלה והפריד את כל השטח שאליו הגיע שליט ין, ומסרו לין. הוא ציווה על שליט ין לשוב ולקיים את ממשל הדוכס שָׁאוֹ ולהעלות מנחה לג׳ואו כפי שהיה בימי המלכים צ׳ונג וקאנג. כששמעו זאת הנסיכים, הלכו כולם בעקבות צ׳י.

בשנה העשרים ושבע: אמו של הדוכס מִין מלו נקראה אֵי גְ׳יָאנְג, והיא הייתה אחותו הצעירה של הדוכס חוואן. אי ג׳יאנג נאפה עם בן הנסיך צִ׳ינְג־פוּ מלו. צ׳ינג־פו רצח את הדוכס מין, ואי ג׳יאנג ביקשה להמליך אותו; אך אנשי לו העמידו במקומו את הדוכס שׁי. הדוכס חוואן זימן אליו את אי ג׳יאנג והרגה.

בשנה העשרים ושמונה חוללו בני דִי מהומות נגד הדוכס ון מוֶי, והוא הודיע לצ׳י על מצוקתו. צ׳י הנהיגה את הנסיכים, ביצרה את צ׳ו־צ׳יו והעמידה מחדש את שליט ויי.

בשנה העשרים ותשע השתעשע הדוכס חוואן בסירה עם רעייתו, הנסיכה צָאי. היא היטיבה לשחות וטלטלה את הסירה כדי להפחידו. הדוכס פחד ואמר לה לחדול, אך היא לא חדלה. כשירדו מן הסירה כעס ושלח אותה חזרה לצאי, אך לא ניתק את הנישואים. גם צאי כעסה והשיאה את בתה לאיש אחר. כששמע זאת הדוכס חוואן, כעס, גייס צבא ויצא לתקוף.

באביב השנה השלושים הנהיג הדוכס חוואן מצ׳י את הנסיכים לתקוף את צאי, וצאי התמוטטה. משם יצאו לתקוף את צ׳ו. המלך צ׳נג מצ׳ו גייס צבא ושאל: ״מדוע פלשתם לארצי?״ גואן ג׳ונג השיב: ״לפנים ציווה הדוכס קאנג משאו על אדוננו הקדמון, טאי־גונג: ‘חמש דרגות השליטים ותשעת ראשי המחוזות—אם ימרו, צא נגדם למסע עונשין וכך סמוך את בית ג׳ואו’. הוא העניק לאדוננו הקדמון תחום פעולה מן הים במזרח עד הנהר במערב, ממו־לינג בדרום עד וו־די בצפון. צ׳ו אינה מגישה את אגודות עשב המָאו שלה, וציוד קורבנות המלך אינו שלם—לכן באנו לדרוש דין וחשבון. המלך ג׳או יצא למסע בדרום ולא שב—לכן באנו לשאול״. מלך צ׳ו אמר: ״אמת, המנחה לא הוגשה; זה חטאי, וכיצד אעז שלא לספקה! אשר למלך ג׳או שיצא ולא שב—שאלו נא את שפת הנהר״. צבא צ׳י התקדם וחנה בשִׁינְג. בקיץ שלח מלך צ׳ו את צ׳ו וָאן בראש צבא לעמוד בפני צ׳י, וצבא צ׳י נסוג וחנה בשָׁאוֹ־לִינְג. הדוכס חוואן התפאר לפני צ׳ו ואן בריבוי חייליו. צ׳ו ואן אמר: ״אם אדוני נוהג לפי הדרך, הדבר אפשרי; ואם לא—חומת פָּאנְג של צ׳ו תהיה חומתנו, והיאנגצה וההאן יהיו חפירנו. כיצד יוכל אדוני להתקדם?״ אז כרתו ברית עם צ׳ו ואן והסתלקו. בעברם בצ׳ן רימה אותם יוּאָן טָאוֹ־טוּ מצ׳ן והורה להם לצאת בדרך המזרחית, אך התרמית נחשפה. בסתיו תקפה צ׳י את צ׳ן. באותה שנה הרגה ג׳ין את יורש העצר שָׁן־שָׁנְג.

בקיץ השנה השלושים וחמש נפגש עם הנסיכים בקווֵי־צ׳יו. המלך שיאנג מג׳ואו שלח את השר קוֹנְג להעניק לדוכס חוואן מבשר קורבנות המלכים ון ווּו, קשת אדומה וחצים ומרכבה גדולה, וציווה עליו שלא להשתחוות. הדוכס חוואן עמד לקבל זאת, אך גואן ג׳ונג אמר: ״אסור״; לכן ירד והשתחווה לפני שקיבל את המתנות. בסתיו נפגש שוב עם הנסיכים בקווי־צ׳יו, והפגין יהירות גוברת. ג׳ואו שלחה את השר קונג להשתתף. לא מעטים מן הנסיכים נטו למרוד. שליט ג׳ין, שהיה חולה, יצא באיחור ופגש את השר קונג. אמר לו השר: ״שליט צ׳י יהיר; מוטב שלא תלך״, והוא שמע לו. באותה שנה מת הדוכס שיין מג׳ין; לִי קֶה הרג את שִׁי־צ׳י ואת ג׳וֹאוֹ־דְזֶה, והדוכס מוּ מצ׳ין שלח עם רעייתו את בן הנסיך יִי־וּ והעמידו לשליט ג׳ין. הדוכס חוואן יצא לדכא את מהומות ג׳ין והגיע לוָאוֹ־לְיָאנְג; הוא שלח את שִׁי פנג להעמיד את שליט ג׳ין ואז שב.

באותה עת נחלש בית ג׳ואו, ורק צ׳י, צ׳ו, צ׳ין וג׳ין היו חזקות. ג׳ין השתתפה בתחילה בכינוסים, אך לאחר מות הדוכס שיין פרצו מהומות בתוכה. הדוכס מו מצ׳ין היה מרוחק ולא השתתף בבריתות המדינות המרכזיות. המלך צ׳נג מצ׳ו רק החל לאסוף אליו את שבטי ג׳ינג הדרומיים ולשלוט בהם, והציב את עצמו כשליט של בני האִי והדִי. צ׳י לבדה כינסה את הבריתות במדינות המרכזיות, והדוכס חוואן ידע לפרוש ברבים את מידתו הטובה; לכן באו הנסיכים כאורחים לכינוסיו. אז הכריז הדוכס חוואן: ״במסעי דרומה הגעתי עד שאו־לינג וראיתי מרחוק את הר שְׁיוֹנְג; במסעי צפונה תקפתי את שבטי ההרים ז׳ונג, את לִי־ג׳ה ואת גו־ג׳ו; במסעי מערבה תקפתי את דָה־שְׁיָה וחציתי את החולות הנודדים; קשרנו את הסוסים ותלינו את המרכבות, עלינו אל הרי טָאי־הָאנְג והגענו עד הר בִּי־אֶר, ומשם שבנו. איש מן הנסיכים לא המרה את פי. שלוש פעמים כינסתי אותם במרכבות מלחמה ושש פעמים במרכבות שלום; תשע פעמים

איחדתי את הנסיכים ופעם אחת תיקנתי את הארץ כולה. במה שונה הדבר מקבלת צו השמים בידי שלוש השושלות הקדומות? מבקש אני לערוך את קורבן הפָּנְג בהר טאי ואת קורבן השָׁאן בהר לְיָאנְג־פוּ״. גואן ג׳ונג מחה בתוקף, אך הוא לא שמע לו; אז שכנע אותו גואן ג׳ונג שאפשר לערוך את הטקס רק כאשר מגיעים חפצים נדירים ומופלאים מארצות רחוקות. רק אז ויתר הדוכס חוואן.

בשנה השלושים ושמונה קשר דָאי, אחיו הצעיר של המלך שיאנג מג׳ואו, עם בני ז׳ונג וְדי לתקוף את ג׳ואו. צ״י שלחה את גואן ג׳ונג להשכין שלום בין ג׳ואו לבני ז׳ונג. ג׳ואו ביקשה לקבל את גואן ג׳ונג בטקס הראוי לשר בכיר מן הדרגה העליונה. גואן ג׳ונג הקיש בראשו בקרקע ואמר: ״אני שרו של שר; כיצד אעז?״ לאחר שסירב שלוש פעמים, הסכים להופיע בטקס של שר בכיר מן הדרגה התחתונה. בשנה השלושים ותשע נמלט דאי, אחיו הצעיר של המלך שיאנג, לצ״י. צ״י שלחה את ג׳וֹנְג־סוּן לבקש מן המלך מחילה בעבור דאי. המלך שיאנג כעס ולא נענה.

בשנה הארבעים ואחת שבה צ״ין את הדוכס חְווֵי מג׳ין, אך אחר כך השיבה אותו. באותה שנה מתו גואן ג׳ונג ושׁי פנג. כשחלה גואן ג׳ונג שאל הדוכס חוואן: ״מי מן השרים ראוי להיות ראש הממשלה?״ גואן ג׳ונג השיב: ״אין מי שמכיר את השר טוב מאדונו״. אמר הדוכס: ״מה בדבר יי יָה?״ השיב: ״הוא הרג את בנו כדי להשביע את רצונך; הדבר מנוגד לרגש האנושי, ואסור״. שאל: ״מה בדבר קָאי־פָאנְג?״ השיב: ״הוא הפנה עורף להוריו כדי להשביע את רצונך; הדבר מנוגד לרגש האנושי, וקשה לקרבו״. שאל: ״ומה בדבר הסריס דָאוֹ?״ השיב: ״הוא סירס את עצמו כדי להשביע את רצונך; הדבר מנוגד לרגש

האנושי, וקשה לבטוח בקרבתו״. גואן ג׳ונג מת, אך הדוכס חוואן לא נהג לפי דבריו; לבסוף קירב והעסיק את שלושת האנשים, והם השתלטו על השלטון.

בשנה הארבעים ושתיים תקפו בני ז׳ונג את ג׳ואו, וג׳ואו הודיעה לצ׳י על מצוקתה. צ׳י ציוותה על כל הנסיכים לשלוח חיילים להגן על ג׳ואו. באותה שנה בא צ׳וֹנְג־אָר, בן נסיך מג׳ין, והדוכס חוואן השיא לו אישה.

בשנה הארבעים ושלוש: לדוכס חוואן מצ׳י היו בתחילה שלוש רעיות—נסיכה מבית המלך, נסיכת שׁוּ ונסיכת צאי—ולאף אחת לא היה בן. הדוכס חוואן אהב את הנשים שבארמונו והיו לו פילגשים רבות; שש מהן נחשבו כרעיות: הנסיכה הבכירה מֵוֵי ילדה את וּ־גְוֵי; הנסיכה הצעירה מווי ילדה את יוּאָן, לימים הדוכס חווי; נסיכת ג׳נג ילדה את ג׳או, לימים הדוכס שיאו; נָה ייִנְג ילדה את פָּאן, לימים הדוכס ג׳או; נסיכת מִי ילדה את שָׁאנְג־זֶ׳ן, לימים הדוכס יי; וחְוָה־דְזֶה מסוֹנְג ילדה את בן הנסיך יוֹנְג. הדוכס חוואן וגואן ג׳ונג הפקידו את הדוכס שיאו לעתיד בידי הדוכס שיאנג מסונג והעמידוהו ליורש העצר. המכשף יוֹנְג זכה בחסד הנסיכה גוֹנְג מווי, ובאמצעות הסריס דאו העניק מתנות נדיבות לדוכס חוואן וזכה גם הוא בחסדו. הדוכס הבטיח לו להעמיד את וּ־גווי לשליט. לאחר מות גואן ג׳ונג ביקשו כל חמשת בני הנסיך לעלות לשלטון. ביום יי־הָאי בחודש העשירי של החורף מת הדוכס חוואן מצ׳י. יי יה נכנס, ועם הסריס דאו ובעזרת חביבי הארמון הרג את הפקידים והעמיד את בן הנסיך וּ־גווי לשליט. יורש העצר ג׳או ברח לסונג.

כאשר חלה הדוכס חוואן, הקים כל אחד מחמשת בניו סיעה ונאבק על הירושה. כשמת החלו לתקוף זה את זה; משום כך התרוקן הארמון ואיש לא העז להניחו בארון. גופת הדוכס חוואן שכבה על מיטתו שישים ושבעה יום, עד

שתולעי הגופה יצאו מן הדלת. ביום י־האי בחודש השנים־עשר, לאחר שהומלך וו־גווי, הונחה הגופה בארון והמוות הוכרז. בליל שִׁין־סָה נאספה הגופה ונקברה זמנית.

לדוכס חוואן היו יותר מעשרה בנים; בעיקרו של דבר, חמישה מהם עלו אחר כך לשלטון: וו־גווי מלך שלושה חודשים ומת בלי שם לאחר המוות; אחריו הדוכס שיאו, אחריו הדוכס ג׳או, אחריו הדוכס י׳ ואחריו הדוכס חווי. בחודש השלישי של השנה הראשונה לדוכס שיאו הנהיג הדוכס שיאנג מסונג את צבאות הנסיכים, ליווה את ג׳או יורש העצר של צ׳י ותקף את צ׳י. אנשי צ׳י פחדו והרגו את אדונם וו־גווי. כשעמדו להמליך את יורש העצר ג׳או, תקפו אותו אנשי ארבעת בני הנסיך והוא נמלט לסונג. סונג יצאה אפוא להילחם באנשי צ׳י ובארבעת בני הנסיך. בחודש החמישי הביסה סונג את צבאם והעמידה את יורש העצר ג׳או; הוא הדוכס שיאו מצ׳י. סונג יצאה למסע מפני שהדוכס חוואן וגואן ג׳ונג הפקידו בידיה את היורש. בגלל המהומות נקבר הדוכס חוואן מצ׳י רק בחודש השמיני.

באביב השנה השישית תקפה צ׳י את סונג, מפני שלא השתתפה בברית עם צ׳י. בקיץ מת הדוכס שיאנג מסונג. בשנה השביעית עלה הדוכס ון מג׳ין לשלטון.

בשנה העשירית מת הדוכס שיאו. אחיו הצעיר פאן הרג, באמצעות בן הנסיך קאי־פאנג מווי, את בנו של הדוכס שיאו והעמיד את עצמו לשליט; הוא הדוכס ג׳או. הדוכס ג׳או היה בנו של הדוכס חוואן, ואמו נקראה גה יינג.

בשנה הראשונה לדוכס ג׳או הביס הדוכס ון מג׳ין את צ׳ו בצָ׳נְג־פּוּ, כינס את הנסיכים בגְ׳יֶן־טוּ והתייצב בחצר ג׳ואו; בן השמים הרשה לג׳ין להיקרא הגמון.

בשנה השישית פלשו בני דִי לצ׳י. הדוכס ון מג׳ין מת, וצבא צ׳ין הובס בשְׂיָאוֹ. בשנה השתים־עשרה מת הדוכס מו מצ׳ין.

בחודש החמישי של השנה התשע־עשרה מת הדוכס ג׳או, ובנו שֶׁה עלה לשלוט בצ׳י. אמו של שה לא הייתה חביבה על הדוכס ג׳או, ואנשי המדינה לא יראו מפניו. שָׁאנְג־זָ׳ן, אחיו הצעיר של הדוכס ג׳או, נאבק על השלטון לאחר מות הדוכס חוואן ולא זכה בו. בסתר התרועע עם אנשים ראויים, קירב באהבה את העם, והעם שמח בו. לאחר מות הדוכס ג׳או, כשעלה בנו שה והוא בודד וחלש, יצא שאנג־ז׳ן בחודש העשירי עם אנשיו ורצח את שליט צ׳י שה ליד הקבר. שאנג־ז׳ן העמיד את עצמו לשליט; הוא הדוכס יי. הדוכס יי היה בנו של הדוכס חוואן, ואמו נקראה נסיכת מִי.

באביב השנה הרביעית לדוכס יי: בתחילה, כשהיה בן נסיך, יצא לציד עם אביו של בִּינְג ז׳וֹנְג. הם רבו על השלל והוא לא גבר עליו. לאחר שעלה לשלטון כרת את רגלי אביו של בינג ז׳ונג, ואת בינג ז׳ונג מינה לרכבו. רעיית יוֹנְג גְ׳ה הייתה יפה; הדוכס הכניסה לארמון ומינה את יונג ג׳ה לרכב לצד מרכבתו. בחודש החמישי טייל הדוכס יי בבריכת שֶׁן. שני האנשים רחצו והקניטו זה את זה. ג׳ה אמר: ״בן כרות־הרגליים!״ וז׳ונג השיב: ״איש שאשתו נגזלה!״ שניהם נפגעו מן הדברים ונטרו איבה. הם תכננו לצאת עם הדוכס אל תוך חורשת במבוק, ושם רצחו אותו על מרכבתו, השליכוהו בתוך החורשה וברחו.

לאחר שעלה הדוכס יי לשלטון נהג ביהירות, והעם לא דבק בו. אנשי צ׳י הדיחו את בנו והביאו את בן הנסיך יואן מווי והעמידוהו לשליט; הוא הדוכס חווי. הדוכס חווי היה בנו של הדוכס חוואן. אמו, בת ויי שנקראה הנסיכה הצעירה מווי, נמלטה ממהומות צ׳י ולכן שהתה בויי.

בשנה השנייה לדוכס חווי בא איש ענק מבני דִי; בן המלך צֶ׳נְג־פוּ תקף והרג אותו, וקברו ליד השער הצפוני. ג׳או צ׳וּאַן מג׳ין רצח את אדונו, הדוכס לינג.

בשנה העשירית מת הדוכס חווי, ובנו וּ־יֵה, הדוכס צ׳ינג, עלה לשלטון. בתחילה היה צָווֵי ג׳וּ חביב על הדוכס חווי; לאחר מות הדוכס פחדו משפחות גאו וגוֹ שילחץ עליהן וגירשו אותו, וצווי ג׳ו נמלט לווי.

בשנה הראשונה לדוכס צ׳ינג התחזק המלך ג׳ואנג מצ׳ו ותקף את צ׳ן. בשנה השנייה צר על ג׳נג; רוזן ג׳נג נכנע, ואחר כך השיב המלך את מדינתו לרוזן.

באביב השנה השישית שלחה ג׳ין את שִׁי קָה לצ׳י. צ׳י הושיבה את נשות החצר מאחורי מסך כדי לצפות בו. כשעלה שִׁי קה במדרגות צחקו עליו הנשים. אמר שִׁי קה: ״אם לא אנקום על כך, לא אחצה שוב את הנהר!״ בשובו ביקש לתקוף את צ׳י, אך שליט ג׳ין סירב. כשהגיעו שליחי צ׳י לג׳ין, עצר שִׁי קה ארבעה מהם בחֶה־נֵיי והרגם. בשנה השמינית תקפה ג׳ין את צ׳י. צ׳י מסרה את בן הנסיך צ׳יאנג כבן ערובה לג׳ין, וצבא ג׳ין הסתלק. באביב השנה העשירית תקפה צ׳י את לו ואת ויי. שרי לו ווּיי באו לג׳ין לבקש צבא, ושניהם נעזרו בשִׁי קה. ג׳ין שלחה את שִׁי קה כמפקד הצבא המרכזי בראש שמונה מאות מרכבות; שְׁה שֶׁיֵה פיקד על הצבא העליון ולוּאָן שוּ על הצבא התחתון, כדי להציל את לו ואת ויי ולתקוף את צ׳י. ביום זָ׳ן־שֶׁן בחודש השישי פגש צבאם את צבא שליט צ׳י למרגלות מִי־גֵ׳י. ביום גְוֵוי־יוֹאוּ נערכו לקרב באנְ׳אָן; פָּאנְג צ׳וֹאוּ־פוּ רכב לימינו של הדוכס צ׳ינג מצ׳י. אמר הדוכס: ״דהרו בהם! נשבור את צבא ג׳ין וניפגש לארוחה״. שִׁי קה נפגע מחץ, ודמו זרם עד נעליו. הוא ביקש לסגת אל המחנה המבוצר, אך רכבו אמר: ״מרגע שנכנסתי לקרב נפצעתי פעמיים ולא העזתי לומר שכואב לי, שמא אפחיד את החיילים. אנא ממך, החזק מעמד״.

לכן שב לקרב. כשהחמיר מצב צ׳י פחד צ׳ו־פו ששליט צ׳י ייתפס, והחליף עמו מקום; הדוכס צ׳ינג עבר לצד ימין. המרכבה נלכדה בעץ ונעצרה. המפקד הזוטר הָאן ג׳וּאֶה מג׳ין השתחווה לפני מרכבת שליט צ׳י ואמר: ״אדוני שלח אותי להציל את לו ואת ויי״—וכך התגרה בו. צ׳ו־פו הורה לדוכס צ׳ינג לרדת ולהביא מים, ובכך אפשר לו להימלט, להשתחרר ולשוב אל צבאו. שׁי קה מג׳ין ביקש להרוג את צ׳ו־פו. אמר צ׳ו־פו: ״אם מי שתפס את מקום אדונו כדי למות מושפל ונהרג, לא יהיה עוד שר בדורות הבאים שיהיה נאמן לאדונו״. שׁי קה חס עליו, וכך הצליח צ׳ו־פו לברוח ולשוב לצ׳י. צבא ג׳ין רדף אחרי צ׳י עד מָה־לִינְג. שליט צ׳י ביקש לפייסם בכלי אוצר, אך הם סירבו; הם עמדו על קבלת שְׁיָאוֹ־טוֹנְג שׁוּ־דְזֶה, האישה שצחקה על שׁי קה, ועל כך ששדות צ׳י ייחרשו בכיוון מזרח־מערב. השיבו אנשי צ׳י: ״שו־דזה היא אם שליט צ׳י. אם שליט צ׳י היא כאמו של שליט ג׳ין—היכן תשים אותה? ועוד, יצאתם להתקפה בשם הצדק, אך בסופה אתם נוהגים באלימות; הראוי הדבר?״ אז הסכימו אנשי ג׳ין, בתנאי שיוחזרו השטחים שנכבשו מלו ומווי.

בשנה האחת־עשרה ייסדה ג׳ין לראשונה את משרות ששת השרים הבכירים, כגמול על ההישג באנ׳אן. הדוכס צ׳ינג מצ׳י התייצב בחצר ג׳ין וביקש להכיר בדוכס ג׳ינג מג׳ין כמלך. הדוכס ג׳ינג לא העז לקבל זאת, וצ׳ינג שב לארצו. לאחר שובו פתח את פארקי הציד, הקל את המיסים, סייע ליתומים וביקר את החולים; הוא רוקן את מחסניו כדי להציל את העם, והעם שמח מאוד. הוא נהג כבוד רב בנסיכים. עד מות הדוכס צ׳ינג דבק בו העם והנסיכים לא תקפו אותו.

בשנה השבע־עשרה מת הדוכס צ׳ינג, ובנו חְוָאן, הדוכס לִינְג, עלה לשלטון.

בשנה התשיעית לדוכס לינג רצח לואן שו מג׳ין את אדונו, הדוכס לי. בשנה העשירית תקף הדוכס דָאוֹ מג׳ין את צ׳י, וצ׳י מסרה את בן הנסיך גְוָאנְג כבן ערובה לג׳ין. בשנה התשע־עשרה העמיד הדוכס את בנו גוואנג ליורש העצר, מינה את גָאוֹ חוֹאוּ למחנכו ושלח אותו להשתתף בברית הנסיכים בג׳וֹנְג־לִי. בשנה העשרים ושבע שלחה ג׳ין את ג׳וֹנְג־הָאנְג שְׁיִין־דְזֶה לתקוף את צ׳י. צבא צ׳י הובס והדוכס לינג נמלט אל לינדזה. יֶן יִנְג ניסה לעצור אותו, אך הדוכס לא שמע לו. ין יינג אמר: ״גם לאדוני אין אומץ!״ צבא ג׳ין צר על לינדזה. מגיני העיר לא העזו לצאת, ואנשי ג׳ין העלו באש את הפרוורים והסתלקו.

בשנה העשרים ושמונה: בתחילה נשא הדוכס לינג אישה מלו, והיא ילדה את גוואנג, שאותו העמיד ליורש העצר. היו גם הנסיכה ג׳ונג והנסיכה ז׳ונג. הנסיכה ז׳ונג הייתה חביבתו; הנסיכה ג׳ונג ילדה את יָה והפקידה אותו בידי הנסיכה ז׳ונג. הנסיכה ז׳ונג ביקשה להעמידו ליורש העצר והדוכס הסכים. הנסיכה ג׳ונג אמרה: ״אסור. מינוי גוואנג כבר הוכרז בין הנסיכים; אם תדיח אותו עכשיו בלי עילה, אדוני עתיד להתחרט״. אמר הדוכס: ״הדבר בידי בלבד״. הוא שלח את יורש העצר גוואנג מזרחה, מינה את גאו חואו למחנכו של יה והעמיד את יה ליורש העצר. כשהדוכס לינג חלה, הביא צָווֵי ג׳וּ את גוואנג, יורש העצר לשעבר, והעמידו לשליט; הוא הדוכס ג׳ואנג. הדוכס ג׳ואנג הרג את הנסיכה ז׳ונג. ביום זָ׳ן־צָ׳ן בחודש החמישי מת הדוכס לינג. הדוכס ג׳ואנג עלה לשלטון, תפס את יורש העצר יה בגבעת גוֹאוּ־דוֹאוּ והרגו. בחודש השמיני הרג צָווי ג׳ו את גאו חואו. כששמעה ג׳ין על מהומות צ׳י תקפה אותה והגיעה עד גָאוֹ־טָאנְג.

בשנה השלישית לדוכס ג׳ואנג נמלט השר הבכיר לוּאָן יִנְג מג׳ין לצ׳י, והדוכס קיבל אותו כאורח בכבוד רב. ין יינג וטְיֶן וָן־דְזֶה מחו, אך הדוכס לא שמע להם. בשנה הרביעית שלח הדוכס ג׳ואנג מצ׳י את לואן יינג להסתנן אל צ׳וּ־וו שבג׳ין

ולשמש סיוע מבפנים, ויצא אחריו עם צבא; הוא עלה בהרי טאי־האנג ונכנס במעבר מָנְג. לואן יינג הובס, צבא צ׳י שב לאחור וכבש את צ׳או־גָה.

בשנה השישית: בתחילה הייתה רעייתו של הדוכס מטָאנְג יפה. כשמת בעלה נשא אותה צָווי ג׳ו. הדוכס ג׳ואנג שכב עמה, הרבה לבוא לבית צָווי, ואף נתן לאחרים את כובעו של צָווי ג׳ו. מלוויו אמרו: ״אסור לעשות זאת״. צָווי ג׳ו כעס; כשיצא הדוכס לתקוף את ג׳ין, ביקש לקשור עם ג׳ין מזימה ולתקוף את צ׳י בהפתעה, אך לא מצא הזדמנות. הדוכס ג׳ואנג הלקה פעם את הסריס גָ׳יָה ג׳וּ. ג׳יה ג׳ו שב לשירותו, אך ריגל אחר הדוכס למען צָווי ג׳ו כדי לנקום. בחודש החמישי בא שליט ג׳וּ לחצר צ׳י, וביום גָ׳יָה־שׁוּ ערכה לו צ׳י משתה. צָווי ג׳ו התחזה לחולה ולא מילא את תפקידיו. ביום יי־הָאי בא הדוכס לשאול לשלומו, ומשם הלך אל רעייתו. היא נכנסה לחדר, הסתגרה עם צָווי ג׳ו מאחורי הדלת ולא יצאה, והדוכס חיבק עמוד ושר. הסריס ג׳יה ג׳ו עצר את מלווי הדוכס בחוץ, נכנס וסגר את השער. אנשי צָווי ג׳ו קמו מבפנים ובידיהם נשק. הדוכס עלה למרפסת וביקש להתפייס—והם סירבו; ביקש להישבע בברית—וסירבו; ביקש להרוג את עצמו במקדש האבות—וסירבו. כולם אמרו: ״צָווי ג׳ו, שרו של אדוני, חולה ואינו יכול לשמוע לפקודות. אנחנו, שרי־משנה הקרובים לארמון הדוכס, מתחרים לתפוס את הנואף; איננו מכירים פקודה אחרת״. הדוכס עבר מעל החומה; הם ירו בו ופגעו בירכו, והוא נפל בחזרה פנימה. אז רצחוהו. ין יינג עמד מחוץ לשער צָווי ג׳ו ואמר: ״אם האדון מת למען מזבחות המדינה, יש למות עמו; אם הוא גולה למענם, יש לגלות עמו. אך אם מת או גלה למען עצמו—מי יעז לשאת בגורלו מלבד מקורביו הפרטיים?״ השער נפתח והוא נכנס, הניח את ראש הדוכס המת על ברכיו ובכה, רקע שלוש פעמים ברגליו

ויצא. אמרו אנשי צָווי ג׳ו: ״חובה להרגו״. השיב צָווי ג׳ו: ״העם תולה בו תקווה; אם נחוס עליו נזכה בעם״.

ביום דִינְג־צ׳וּאוּ העמיד צָווי ג׳ו לשליט את צ׳וּ־ג׳יוֹ, אחיו של הדוכס ג׳ואנג מאב ולא מאם; הוא הדוכס ג׳ינג. אמו של הדוכס ג׳ינג הייתה בתו של שׁוּ־סוּן שׁוֵאן־בּוֹ מלו. לאחר שעלה הדוכס ג׳ינג לשלטון מינה את צָווי ג׳ו לראש הממשלה מימין ואת צִ׳ינְג פֶנְג לראש הממשלה משמאל. שני ראשי הממשלה חששו שתפרוץ מהומה, ולכן כרתו ברית עם אנשי המדינה ואמרו: ״מי שאינו עם צָווי וצ׳ינג—יומת!״ האדון ין נשא עיניו לשמים ואמר: ״אני, יינג, אלך רק עם הנאמנים לאדון והמועילים למזבחות המדינה!״ והוא סירב להישבע. צ׳ינג פנג ביקש להרוג את האדון ין, אך צָווי ג׳ו אמר: ״שר נאמן הוא; הנח לו״. ההיסטוריון הגדול של צ׳י כתב: ״צָווי ג׳ו רצח את הדוכס ג׳ואנג״, וצָווי ג׳ו הרגו. אחיו הצעיר שב וכתב זאת, וצָווי ג׳ו הרג גם אותו. האח הצעיר ביותר שב וכתב זאת, ואז חס עליו צָווי ג׳ו.

בשנה הראשונה לדוכס ג׳ינג: בתחילה הוליד צָווי ג׳ו את הבנים צָ׳נְג וצִ׳יָאנְג. לאחר שאמם מתה נשא אישה ממשפחת דוּנְג־גְוֹו, והיא ילדה את מִינְג. האישה מדונג־גוו הכניסה לבית צָווי את וּ־ג׳יוֹ, בנה מבעלה הראשון, ואת אחיה יֵן, והם נעשו מנהלי הבית. צ׳נג חטא, ושני המנהלים דנו אותו בחומרה והעמידו את מינג כיורש. צ׳נג ביקש מצָווי ג׳ו לפרוש אל נחלת צָווי; צָווי ג׳ו הסכים, אך שני המנהלים סירבו ואמרו: ״צָווי היא עיר האבות, ואי־אפשר״. צ׳נג וצ׳יאנג כעסו וסיפרו לצ׳ינג פנג. בין צ׳ינג פנג לצָווי ג׳ו שררה איבה, והוא ביקש לראות במפלתו. צ׳נג וצ׳יאנג הרגו את וּ־ג׳יוֹ ואת ין בבית צָווי, וכל בני הבית ברחו. צָווי ג׳ו כעס אך לא נותר עמו איש; הוא הורה לסריס לנהוג במרכבתו ובא לראות את צ׳ינג פנג. אמר צ׳ינג פנג: ״הרשה לי להעניש אותם

למענך״. הוא שלח את לוֹ־פִּיהָ, אויבו של צָווי ג׳ו, לתקוף את בית צָווי. הלה הרג את צ׳נג ואת צ׳יאנג והשמיד את כל בית צָווי. רעיית צָווי ג׳ו התאבדה; כששב צָווי ג׳ו ולא מצאה, התאבד גם הוא. צ׳ינג פנג נעשה ראש ממשלת המדינה והחזיק לבדו בשלטון.

בחודש העשירי של השנה השלישית יצא צ׳ינג פנג לציד. לאחר שהרג את צָווי ג׳ו נעשה יהיר עוד יותר, התמכר ליין ולציד ולא הקשיב לענייני הממשל. צִ׳ינְג שֶׁה ניהל את השלטון, ובתוך ביתם כבר שררה איבה. טיין וֹן־דזה אמר לחְוָאן־דְזֶה: ״מהומה עומדת לפרוץ״. משפחות טיין, באו, גאו ולואן קשרו יחד נגד משפחת צ׳ינג. צ׳ינג שה גייס חמושים והקיף את ארמון צ׳ינג פנג, אך אנשי ארבע המשפחות תקפו יחד והביסוהו. כששב צ׳ינג פנג לא יכול להיכנס ונמלט ללו. אנשי צ׳י באו בטענה אל לו, ופנג נמלט לוו. וו העניקה לו את ג׳וּ־פָאנְג; הוא כינס שם את בני משפחתו וישב עמם, ועושרו היה גדול משהיה בצ׳י. בסתיו ההוא העבירו אנשי צ׳י את הדוכס ג׳ואנג לקבורה חדשה, גררו את גופת צָווי ג׳ו בשוק כדי לרצות את ההמון.

בשנה התשיעית שלח הדוכס ג׳ינג את ין ינג לג׳ין. בשיחה פרטית עם שִׁוּ־שְׁאָנְג אמר ין: ״שלטון צ׳י עתיד לבסוף לעבור לבית טיין. אף שלבית טיין אין מידה טובה גדולה, הוא משתמש בסמכות הציבור לטובת ענייניו הפרטיים, ובכך עושה חסד עם העם; והעם אוהב אותו״. בשנה השתים־עשרה בא הדוכס ג׳ינג לג׳ין, נפגש עם הדוכס פינג וביקש לתקוף עמו את ין. בשנה השמונה־עשרה שב לג׳ין ונפגש עם הדוכס ג׳או. בשנה העשרים ושש צד בפרברי לו, ומשם נכנס ללו; הוא וין ינג חקרו יחד את טקסי לו. בשנה השלושים ואחת נמלט הדוכס ג׳או מלו מפני המהומות שחוללה משפחת ג׳י ובא לצ׳י. צ׳י ביקשה להעניק לו נחלה של אלף קהילות, אך דְזֶה־גְ׳יָה עצר

בעדו. אז ביקש הדוכס ג׳או מצ׳י לתקוף את לו; צ׳י כבשה את יוּן והושיבה שם את הדוכס ג׳או.

בשנה השלושים ושתיים נראה כוכב שביט. הדוכס ג׳ינג ישב בארמון בָּאי־צִ׳ין ונאנח: ״היכל מפואר! של מי יהיה כל זה?״ כל השרים בכו, אך האדון ין צחק, והדוכס כעס. אמר האדון ין: ״אני צוחק מפני שהשרים מחניפים כל כך״. אמר הדוכס ג׳ינג: ״השביט הופיע בצפון־מזרח, בחלק השמים השייך לצ׳י; לכן אני דואג״. האדון ין השיב: ״אדוני בונה מרפסות גבוהות ובריכות עמוקות; הוא גובה מיסים כאילו לעולם לא ישיג די, ומטיל עונשים כאילו הם לעולם לא יגברו על החטאים. עוד מעט יופיע כוכב מטאטא; ממה יש לפחד בשביט?״ שאל הדוכס: ״האפשר להעביר את רוע הגזרה בטקס?״ השיב האדון ין: ״אם אפשר להביא את הרוחות בתפילה, אפשר גם לסלקן בטקס. אך רבבות בני העם סובלים ומתמרמרים, ואדוני מצווה על אדם אחד להסיר את הגזרה—כיצד יגבר קולו על קולות הרבים?״ באותה עת אהב הדוכס ג׳ינג לבנות ארמונות, אסף כלבים וסוסים, נהג במותרות, הכביד מיסים והחמיר בעונשים; לכן מחה בו האדון ין בדרך זו.

בשנה הארבעים ושתיים תקף חֶה־לִיוּ מלך וו את צ׳ו ונכנס לִיינְג.

בשנה הארבעים ושבע תקף יַאנְג חוּ מלו את אדונו; משלא גבר עליו נמלט לצ׳י וביקש מצ׳י לתקוף את לו. האדון באו מחה בדוכס ג׳ינג, והדוכס כלא את יאנג חו. יאנג חו הצליח להימלט וברח לג׳ין.

בשנה הארבעים ושמונה נפגש לפגישת שלום עם הדוכס דינג מלו בגְ׳יֶה־גוּ. לִי צ׳וּ אמר: ״קוֹנְג צ׳יוֹ מכיר את הטקסים אך הוא פחדן. נורה לאנשי לאי לנגן, ואז נתפוס את שליט לו ונשיג את מבוקשנו״. הדוכס ג׳ינג חשש מכך שקונג צ׳יו

נעשה ראש ממשלת לו ושמא לו תהיה להגמון, ולכן שמע לעצת לי צ׳ו. בעיצומה של הפגישה נכנסו מנגני לאי. קונפוציוס עלה במדרגות והורה לבעלי התפקידים לתפוס את אנשי לאי ולערוף את ראשיהם, והוכיח את הדוכס ג׳ינג בשם הטקס. הדוכס ג׳ינג התבייש, השיב ללו את השטחים שכבש ממנה כדי להתנצל, והפגישה התפזרה. באותה שנה מת ין יינג.

בשנה החמישים וחמש מרדו משפחות פָאן וג׳וֹנְג־הָאנְג באדונן בג׳ין. ג׳ין תקפה אותן בחוזקה והן באו לבקש דגן. טֶיֵן צִ׳י ביקש לחולל מהומה וטיפח לעצמו סיעה בקרב השרים המורדים. הוא שכנע את הדוכס ג׳ינג ואמר: ״משפחות פאן וג׳ונג־האנג עשו חסד פעמים רבות עם צ׳י; אי־אפשר שלא להצילן״. לכן שלח הדוכס את צ׳י לעזרתן ולהעביר להן דגן.

בקיץ השנה החמישים ושמונה מת בנה החוקי של הנסיכה יֶן, רעיית הדוכס ג׳ינג. פילגשו החביבה של הדוכס, הנסיכה זִ׳וִי, ילדה את הבן טוּ. טו היה צעיר, אמו ממעמד נמוך ולא הייתה ראויה; השרים חששו שיהיה ליורש וביקשו שהדוכס יבחר מבניו את המבוגר והראוי ליורש העצר. הדוכס ג׳ינג היה זקן, שנא לדבר בענייני הירושה, וגם אהב את אמו של טו. הוא ביקש להעמידו אך היסס לומר זאת, ולכן אמר לשרים: ״הבה נשמח בלבד; וכי יש לחשוש שלמדינה לא יהיה שליט?״ בסתיו חלה הדוכס ג׳ינג וציווה על גְוֹו חְוֵוי־דְזֶה ועל גאו ג׳או־דזה להעמיד את בנו הצעיר טו ליורש העצר, ולגרש את שאר בני הנסיך ולהעבירם ללאי. הדוכס ג׳ינג מת, ויורש העצר טו עלה לשלטון; הוא השליט הילד יֶן. בחורף, עוד בטרם נקבר הדוכס, פחדו בני הנסיך שיומתו וברחו כולם. אחיו של טו מאב—בני הנסיך שׂוֹאוּ, ג׳וּ וצִ׳יֶן—ברחו לויי; בני הנסיך דְזוּ וְיָאנְג־שֶׂנְג ברחו ללו. אנשי לאי שרו על כך: ״הדוכס ג׳ינג מת—

ולקבורה לא צירפו אותנו; בענייני שלושת הצבאות—בעצתנו לא נועצו. המורה, הו המורה! מדוע תמכת בו?״

באביב השנה הראשונה לשליט הילד ין העמיד טיין צ׳י פנים שהוא משרת את משפחות גאו וגוֹ. בכל התייצבות בחצר רכב לצדן ואמר: ״אתם זכיתם באמון השליט, וכל השרים חוששים לעצמם ומתכננים מרד״. ולשרים אמר: ״יש לפחד מגאו ג׳או־דזה; בטרם יפעל, הקדימו אותו״. השרים שמעו לו. בחודש השישי נכנסו טיין צ׳י ובָּאוֹ מוּ עם השרים ובידיהם נשק לארמון הדוכס ותקפו את גאו ג׳או־דזה. כששמע על כך יצא עם גוֹ חווי־דזה להציל את הדוכס. צבא הדוכס הובס ואנשי טיין צ׳י רדפו אחריהם. גוֹ חווי־דזה ברח לג׳וּ; הם חזרו והרגו את גאו ג׳או־דזה. יֵן יוּ ברח ללו. בחודש השמיני נטלה צ׳י את יי־דְזֶה. לאחר שהביס את שני ראשי הממשלה שלח טיין צ׳י איש ללו לזמן את בן הנסיך יאנג־שנג. יאנג־שנג הגיע לצ׳י והוסתר בחשאי בבית טיין צ׳י. ביום וּי־דְזֶה בחודש העשירי הזמין טיין צ׳י את השרים ואמר: ״אמו של צָ׳אנְג עורכת קורבן של דגים ושעועית; הואילו נא לבוא ולשתות יחד״. כשהתכנסו לשתייה הכניס את יאנג־שנג לשק גדול, הניחו במרכז המושב, פתח את השק והוציאו, ואמר: ״הרי זה שליט צ׳י!״ כל השרים נפלו ארצה והשתחוו לפניו. כשעמדו להישבע בברית ולהעמידו לשליט, היה באו מו שיכור. צ׳י טפל על השרים ואמר: ״אני ובאו מו זממנו יחד להמליך את יאנג־שנג״. באו מו כעס ואמר: ״השכחת את צו הדוכס ג׳ינג?״ השרים הביטו זה בזה וביקשו לחזור בהם. יאנג־שנג התקדם, הקיש בראשו בקרקע ואמר: ״אם אפשר—העמידוני; אם לא—חדלו״. באו מו פחד שתפרוץ מהומה ואמר: ״כולם בני הדוכס ג׳ינג; מדוע לא?״ הם נשבעו עמו והעמידו את יאנג־שנג לשליט; הוא הדוכס דָאוֹ. הדוכס דאו נכנס לארמון, שלח אנשים להעביר את השליט הילד ין לטָאי, ושם הרגוהו

תחת האוהל. הוא גירש את אמו של הילד, ז׳וו־דזה. ז׳וו־דזה הייתה מלכתחילה ממעמד נמוך והילד היה צעיר; לכן לא היה בידם כוח ואנשי המדינה זלזלו בהם.

בשנה הראשונה לדוכס דאו תקפה צ׳י את לו וכבשה את חְוָאן ואת צָ׳אן. בתחילה, כאשר שהה יאנג־שנג בגלות בלו, השיא לו ג׳י קאנג־דזה את אחותו הצעירה. לאחר ששב ועלה לשלטון שלח להביאה. הנסיכה ג׳י קיימה יחסים עם ג׳י פָּאנְג־חוֹאוּ וסיפרה על כך בגלוי, ולכן לא העזה לו למסור אותה. משום כך תקפה צ׳י את לו, ולבסוף הביאה אליה את הנסיכה ג׳י. הנסיכה נעשתה חביבתו, וצ׳י השיבה ללו את השטחים שכבשה.

בין האדון באו לדוכס דאו הייתה איבה והיחסים ביניהם היו רעים. בשנה הרביעית תקפו וו ולו את דרום צ׳י. האדון באו רצח את הדוכס דאו והודיע על כך לוו. המלך פּוּ־צָ׳אי מוו בכה שלושה ימים מחוץ לשער המחנה ועמד להיכנס מן הים כדי להעניש את צ׳י. אנשי צ׳י הביסוהו, וצבא וו הסתלק. ג׳או יָאנְג מג׳ין תקף את צ׳י, הגיע עד לָאי והסתלק. אנשי צ׳י העמידו יחד את זָ׳ן, בנו של הדוכס דאו; הוא הדוכס ג׳יין.

באביב השנה הרביעית לדוכס ג׳יין: בתחילה, כאשר שהו הדוכס ג׳יין ואביו יאנג־שנג יחד בלו, זכה גְ׳יֶן ג׳ה בחסדם. לאחר שעלה הדוכס לשלטון הפקיד בידו את הממשל. טיין צ׳נג־דזה פחד ממנו והרבה להביט לאחור בחצר. הרכב יָאנְג אמר לדוכס ג׳יין: ״טיין וג׳יין אינם יכולים לעמוד זה לצד זה; יבחר אדוני ביניהם״. הדוכס לא שמע לו. ערב אחד, כשדְזֶה־וו היה בחוץ, הרג טיין נְ׳י אדם; דזה־וו פגש בו, תפס אותו והכניסו לכלא. בני משפחת טיין חיו אז באחדות. הם העמידו פני חולים בשבילו ושלחו יין לשומר הכלא; לאחר שהשתכר הרגו את

השומר ואפשרו לו לברוח. דזה־וו השביע את בני טיין במקדש אבות צ׳ן. בתחילה ביקש טיין בָּאוֹ להיות שרו של דזה־וו ושלח את הנכד הנסיכי לדבר בשמו, אך בשל אבל שהיה בו נדחה הדבר. אחר כך נעשה לבסוף לשרו וזכה בחסדו. אמר לו דזה־וו: ״אם אגרש את כל בית טיין ואעמיד אותך בראשו, האפשר הדבר?״ השיב: ״כבר התרחקתי מבית טיין. מלבד זאת, רק אנשים מעטים ממנו עברו על החוק; מדוע לגרש את כולם?״ ואז סיפר לבית טיין. דְזֶה־שִׁנְג אמר: ״האיש מחזיק באמון השליט; אם לא תקדים אותו, בוודאי ימית עליך אסון״. דזה־שינג השתכן בארמון הדוכס.

ביום זָ׳ן־שֶׁן בחודש החמישי של הקי״ץ בא צ׳נג־דזה אל הדוכס עם אחיו בארבע מרכבות. דזה־וו היה באוהל, יצא לקבלם, והם נכנסו וסגרו את הדלת. הסריסים התנגדו להם ודזה־שינג הרג את הסריסים. הדוכס שתה יין עם נשים במרפסת טָאן, וצ׳נג־דזה העבירו למעונו. הדוכס אחז בחנית ועמד להכותו. אמר ההיסטוריון הגדול דְזֶה־יוּ: ״לא באו לפגוע באדוני, אלא לסלק את המזיק״. צ׳נג־דזה יצא והשתכן במחסן; כששמע שהדוכס עדיין כועס עמד לצאת מן העיר ואמר: ״היכן אין שליט שאפשר לשרת?״ דזה־שינג שלף את חרבו ואמר: ״היסוס הוא חורבן המעשה. מי מאתנו אינו בן לבית טיין? אם לא אהרוג אותך —יהיה בית טיין עדי״. לכן נשאר. דזה־וו שב, אסף את אנשיו ותקף את השער הפנימי ואת השער הגדול, אך לא גבר עליהם ויצא. בני טיין רדפו אחריו. אנשי פָּנְג־צ׳יוּ תפסו את דזה־וו והודיעו על כך; הם הרגוהו בשער הפרוור. צ׳נג־דזה עמד להרוג את דָה־לוּ דְזֶה־פָּאנְג, אך טיין ני ביקש עליו וחייו ניצלו. הוא לקח בשם הדוכס מרכבה מן הדרך ויצא בשער יונג. טיין באו הציע לו מרכבה, אך הוא סירב ואמר: ״ני ביקש עלי ובאו נותן לי מרכבה—יש לי אפוא קשר פרטי

עמם. שירתי את דזה־וו ובכל זאת יש לי קשר פרטי עם אויביו; כיצד אוכל להראות את פני לאנשי המעלה של לו ווייי?״

ביום גֶנג־צָ׳ן תפס טֶיִן צָ׳אנג את הדוכס ג׳יין בשׁוּ־ג׳וֹאוּ. אמר הדוכס: ״אילו שמעתי קודם לעצת הרכב יאנג, לא הייתי מגיע לידי כך״. ביום גְ׳יָה־וו רצח טיין צ׳אנג את הדוכס ג׳יין בשׁוּ־ג׳וֹאו. טיין צ׳אנג העמיד אז לשליט את אָאוֹ, אחיו הצעיר של הדוכס ג׳יין; הוא הדוכס פינג.

לאחר שעלה הדוכס פינג לשלטון נעשה טיין צ׳אנג ראש ממשלתו והשתלט על ממשל צ׳י. הוא הפריש את השטח שממזרח לאַנְפִינְג כנחלת בית טיין.

בשנה השמינית לדוכס פינג השמידה יוּאֶה את וו. הדוכס מת בשנתו העשרים וחמש, ובנו גְ׳י, הדוכס שׁוַאן, עלה לשלטון.

הדוכס שׁוַאן מת בשנתו החמישים ואחת, ובנו דָאי, הדוכס קָאנְג, עלה לשלטון. טיין חווי מרד בלִין־צ׳יו.

בשנה השנייה לדוכס קאנג נמנו לראשונה הָאן, וֵיי וג׳או עם הנסיכים. בשנתו התשע־עשרה נעשה טיין חֶה, נינו של טיין צ׳אנג, לראשונה לנסיך, והעביר את הדוכס קאנג אל חוף הים.

בשנה העשרים ושש מת הדוכס קאנג, וקורבנות האבות של בית ליו חדלו לגמרי. בית טיין החזיק לבסוף במדינת צ׳י; ממנו יצא המלך וֵיי מצ׳י, שהיה חזק בכל הארץ.

ההיסטוריון הגדול אמר: נסעתי לצ׳י. מהר טאי נמשך חבל הארץ עד לָאנְג־יֶה ובצפון הוא מגיע אל הים—אלפיים לי של אדמה שמנה. אנשיו רחבי־לֵב

ופתוחים, ורבים מהם מסתירים את חוכמתם; זה טבעם מלידה. בחוכמתו של טאי־גונג הונח יסוד המדינה, ובעוצמת הדוכס חוואן תוקן הממשל הטוב; כך כינסו את הנסיכים לברית והוא נקרא הגמון—וכי אין הדבר ראוי? רחבה ושופעת היא; אכן רוח של מדינה גדולה![א]

א. [כאן מסתיים הטקסט המיוחס לסימה צ׳יין. דברי השבח של סימה ג׳ן בדף הבא והערות ה׳קָאוֶ׳נָג׳ שלאחריהם הם תוספות מאוחרות של מסורת הפרשנות והמהדורה, ולכן אינם נכללים בתרגום גוף החיבור — פ' א.ת.]

בית הירושה של הדוכס ג׳ואו מלוּ

הדוכס ג׳וֹאוּ, דָאן, היה אחיו הצעיר של המלך וּוּ מג׳ואו. עוד בחיי המלך וָן היה דאן בן מסור, נאמן לאנושיותו ונבדל מכל שאר הבנים. כשעלה המלך וו לשלטון, סייע לו הדוכס ג׳ואו דרך קבע ונשא ברוב ענייני הממשל. בשנה התשיעית למלך וו יצא מזרחה למלחמה והגיע למעבר מָנְג; הדוכס ג׳ואו סייע במסע. בשנה האחת־עשרה תקף את ג׳וֹאוּ והגיע למוּ־יֶה; הדוכס ג׳ואו עזר למלך וו וחיבר את ״השבועה במוּ״. לאחר שהביסו את יין נכנסו לארמון שָׁאנְג. משהרגו את ג׳ואו אחז הדוכס ג׳ואו בגרזן הגדול והדוכס שָׁאוֹ בגרזן הקטן, והשניים ניצבו משני צדי המלך וו. הם משחו בדם את מזבח האדמה והודיעו לשמים ולאנשי יין על פשעי ג׳ואו. הם שחררו את גִ׳י־דְזֶה מכלאו; העניקו נחלה לוּ־נְגְנ לוּ־פוּ, בנו של ג׳ואו, ומינו את גואן־שׁוּ ואת צָאי־שׁוּ לחונכיו כדי שימשיך את קורבנות יין. בכל מקום העניקו נחלות לשרים בעלי־הזכות, לבני שם המשפחה המלכותי ולקרובים. לדאן, הדוכס ג׳ואו, העניקו את צ׳וּ־פוּ—האתר העתיק של שָׁאוֹ־הָאוֹ—והוא היה לדוכס לוּ. אך הדוכס ג׳ואו לא יצא לנחלתו; הוא נשאר לסייע למלך וו.

בשנה השנייה לאחר שהמלך וו הכניע את יין טרם התייצבה הארץ, והמלך חלה ולא חש בטוב. השרים פחדו, וטאי־גונג והדוכס שאו התכוננו לשאול באורים. אמר הדוכס ג׳ואו: ״עדיין אסור להעציב את מלכינו הקדמונים״. הוא הציע את עצמו כערבון, הקים שלושה מזבחות, עמד ופניו צפונה, חבש דיסקת ירקן ואחז שרביט ירקן, ופנה אל המלך הגדול, המלך ג׳י והמלך ון. ההיסטוריון קרא את נוסח התפילה: ״נכדכם הבכיר, המלך פָה, עמל רבות ומחלה מכשילה אותו. אם אתם, שלושת המלכים, חבים בן לשמים, יבוא דאן במקום המלך

פה. דאן מוכשר ויכול, רב־כישרונות ורב־אמנויות, ויודע לשרת את הרוחות והאלים. המלך פה אינו רב־כישרונות ורב־אמנויות כדאן ואינו יודע לשרת את הרוחות והאלים. אף על פי כן קיבל את הצו בחצר הקיסר שבמרום, פרש את חסותו על ארבעת הכיוונים ובכך ביסס את צאצאיכם בארץ שלמטה; אין איש מבני ארבעת הכיוונים שאינו מכבד וירא אותו. אל תפילו את צו־המגן שהורידו השמים, ואז גם למלכינו הקדמונים יהיה לעד על מי להישען ולאן לשוב. עתה אשאל את הצב הגדול לצו. אם תרשו לי, אשיב למקומם את דיסקת הירקן ואת השרביט ואמתין לצו; אם לא תרשו לי, אסלק אותם״. לאחר שהורה להיסטוריון להודיע למלך הגדול, למלך ג׳י ולמלך ון על רצונו להחליף את המלך וו, ניגש אל שלושת המלכים ושאל באורים. כל המנחשים אמרו שהאות מבשר טובות; פתחו את הכתובים ובדקו, ואכן היה האות טוב. הדוכס ג׳ואו שמח, פתח את הארגז וראה שגם הכתב מבשר טובות. הוא נכנס לברך את המלך וו ואמר: ״לא יאונה למלך כל רע. דאן קיבל עתה צו משלושת המלכים, ותוכניתם היא שימיך יאריכו עד תומם. הדרך הזאת יודעת לדאוג לי, לאדם היחיד״. הדוכס ג׳ואו הסתיר את נוסח התפילה בתיבת רצועת הזהב והזהיר את שומריה שלא יעזו לדבר. למחרת הוטב למלך וו.

לאחר מכן מת המלך וו. המלך צ׳נג היה צעיר ועדיין כרוך בחיתוליו. הדוכס ג׳ואו חשש שכאשר תשמע הארץ על מות המלך וו תמרוד, ולכן עלה על מדרגות הכס, מילא את מקום המלך צ׳נג, ניהל את הממשל ושלט במדינה. גואן־שו ואחיו הפיצו במדינה שמועה: ״הדוכס ג׳ואו עומד להרע למלך צ׳נג״. הדוכס ג׳ואו אמר לטאי־גונג ואנג ולדוכס שָׁאוֹ שְׁהּ: ״הסיבה שלא נסוגתי ושנטלתי את הממשל היא שפחדתי שהארץ תמרוד בג׳ואו, ואז לא יהיה לי מה לומר למלכינו הקדמונים—המלך הגדול, המלך ג׳י והמלך ון. שלושת המלכים

עמלו ודאגו לארץ ימים רבים, ורק עכשיו הושלם מפעלם. המלך וו מת בטרם עת והמלך צ׳נג צעיר; מבקש אני להשלים את מפעל ג׳ואו, ולכן אני עושה כך״. לבסוף סייע למלך צ׳נג ושלח את בנו בּוֹ־צִ׳ין לקבל במקומו את הנחלה בלו. הדוכס ג׳ואו הזהיר את בו־צ׳ין: ״אני בנו של המלך ון, אחיו הצעיר של המלך וו ודודו של המלך צ׳נג; גם מעמדי בארץ כולה אינו נחות. ואף על פי כן, ברחצה אחת אני אוחז שלוש פעמים בשערי, ובארוחה אחת יורק שלוש פעמים את האוכל מפי וקם לקבל אנשי מעלה, ועדיין חושש אני שמא אאבד איש ראוי מן הארץ. כאשר תלך ללו, היזהר שלא להתגאות באנשים בשל מדינתך״.

גואן, צָאי, וּ־גָנְג ואחרים אכן הנהיגו את שבטי חְוָאי למרד. הדוכס ג׳ואו נשא את צו המלך צ׳נג, גייס צבא ויצא מזרחה למלחמה, וחיבר את ״ההכרזה הגדולה״. הוא הוציא להורג את גואן־שו, הרג את וּ־גנג והגלה את צאי־שו. הוא אסף את שרידי אנשי יין, העניק לקָאנְג־שׁוּ נחלה בוֵיי ולוֵוי־דְזֶה נחלה בסוֹנְג כדי שיקיים את קורבנות יין. הוא הרגיע את שבטי חוואי ואת ארצות המזרח, ובתוך שנתיים השליט יציבות גמורה. כל הנסיכים נכנעו לבית ג׳ואו.

השמים הורידו ברכה: דוֹד טָאנְג מצא שיבולת ששני קנים שונים צמחו בה מאותה שיבולת, והגיש אותה למלך צ׳נג. המלך הורה לו לשלוח אותה במתנה לדוכס ג׳ואו שבארצות המזרח, וחיבר את ״מנחת הדגן״. לאחר שקיבל הדוכס ג׳ואו את הדגן שנשלח בצו, שיבח את צו בן השמים וחיבר את ״הדגן המבורך״. לאחר שהתייצבו ארצות המזרח שב הדוכס ג׳ואו ודיווח למלך צ׳נג. הוא חיבר שיר ושלח אותו למלך, וקרא לו ״הינשוף״. גם אז עדיין לא העז המלך להוכיח את הדוכס ג׳ואו.

ביום יי־וֵיי בחודש השני של השנה השביעית למלך צ׳נג יצא המלך בבוקר ברגל מג׳ואו והגיע לפָּנְג. הוא שלח לפניו את המגן הגדול, הדוכס שאו, אל לוֹאוּ לבחון את הקרקע. בחודש השלישי יצא הדוכס ג׳ואו לתכנן את צֶ׳נְג־ג׳וֹאוּ בלואו, שאל באורים על המגורים שם, ונאמר לו שהאות טוב; לכן הקים שם עיר בירה.

כשגדל המלך צ׳נג והיה מסוגל לשמוע בענייני ממשל, השיב לו הדוכס ג׳ואו את השלטון והמלך ישב בחצרו. בשעה שמילא הדוכס ג׳ואו את מקום המלך צ׳נג, ישב ופניו דרומה מול המסך וניהל את חצר הנסיכים. כעבור שבע שנים השיב את השלטון למלך, פנה צפונה ותפס את מקומו כשר, כפוף וזהיר כמי שמתייראֵ.

בתחילה, כשהיה המלך צ׳נג צעיר, חלה. הדוכס ג׳ואו גזז את ציפורניו והשליכן לנהר, והתפלל לרוחות ואמר: ״המלך צעיר ועדיין אינו מבין; מי שפגע בצו הרוחות הוא דאן״. גם את נוסח התפילה הזאת הסתיר בארכיון. המלך צ׳נג החלים ממחלתו. לאחר שהחל לנהל את הממשל השמיץ מישהו את הדוכס ג׳ואו, והדוכס נמלט לצ׳וּ. המלך צ׳נג פתח את הארכיון, ראה את כתב תפילתו של הדוכס, בכה והשיבו.

לאחר ששב הדוכס ג׳ואו חשש שכאשר יגדל המלך צ׳נג יסטה ממשלו אל הוללות ובטלה. לכן חיבר את ״האנשים הרבים״ ואת ״אל תהיו שאננים״. ב״אל תהיו שאננים״ נאמר: ״כאשר הורים מקימים מפעל רב־ימים, והבנים והנכדים מתגאים, מתפנקים ושוכחים אותו עד שהם מאבדים את בית־כיצד לא ייזהר הבן! לפנים היה המלך ג׳וֹנְג־דְזוֹנְג מיין מחמיר עם עצמו, מכבד וירא את צו השמים, אומד את עצמו ומושל בעם; הוא רעד מפחד ולא העז להתהולל או

לנוח, ולכן נהנה מן המדינה שבעים וחמש שנה. גָאוֹ־דְזוֹנְג עמל זמן רב מחוץ לארמון וחי בין פשוטי העם. כאשר עלה לשלטון שמר אבל שלוש שנים ולא דיבר; כשדיבר שמחו הכול. הוא לא העז להתהולל או לנוח, והשקיט את מדינת יין עד שלא הייתה תרעומת בגדולים ובקטנים; לכן נהנה מן המדינה חמישים וחמש שנה. דְזוֹ־ג׳יָה לא היה אמור להיות מלך; זמן רב חי בחוץ כאדם פשוט, הכיר את צורכי פשוטי העם, ידע להגן על הקטנים ולהעניק להם ולא ביזה את הבודדים; לכן נהנה מן המדינה שלושים ושלוש שנה״. ב״האנשים הרבים״ נאמר: ״מטָאנְג עד הקיסר יי לא היה מי שלא נהג לפי הפולחן והמידה הטובה הגלויה, ולא היה קיסר שלא הותאם לשמים. אך המלך ג׳ואו, היורש האחרון, הפליג בהוללות ובבטלה ולא השגיח בשמים או במה שהעם נוהה אחריו. כל אנשיו ראויים לעונש״. ועוד: ״המלך ון לא מצא פנאי לאכול מן הצהריים עד נטות השמש, ונהנה מן המדינה חמישים שנה״. את הדברים האלה חיבר כדי להזהיר את המלך צ׳נג.

כאשר ישב המלך צ׳נג בפנג והארץ כבר הייתה שקטה, עדיין לא סודרו משרותיה וממשלתה של ג׳ואו. לכן חיבר הדוכס ג׳ואו את ״משרות ג׳ואו״, חילק כל משרה לתפקידה הראוי, וחיבר את ״כינון הממשל״ כדי להקל על העם. העם שמח.

בהיותו בפנג חלה הדוכס ג׳ואו. כשעמד למות אמר: ״חובה לקבור אותי בצ׳נג־ג׳ואו, כדי להבהיר שלא העזתי להתרחק מן המלך צ׳נג״. לאחר שמת נהג המלך צ׳נג בענווה וקבר אותו בבֵּי לצד המלך ון, כדי להבהיר: ״אני, הילד הקטן, איני מעז לראות בדוכס ג׳ואו שר הכפוף לי״.

לאחר מות הדוכס ג׳ואו, עוד בטרם נקצר יבול הסתיו, פרצו רוח עזה, רעם וגשם; הדגן שכב שטוח ועצים גדולים נעקרו. מדינת ג׳ואו פחדה מאוד. המלך צ׳נג והשרים לבשו בגדי חצר ופתחו את הכתב שבתיבת רצועת הזהב. המלך מצא את הדברים שבהם הציע הדוכס ג׳ואו את עצמו כתחליף למלך וו. שני הדוכסים והמלך שאלו את ההיסטוריונים ואת כל בעלי התפקידים, והללו אמרו: ״אמת, הדבר היה; לפנים ציווה עלינו הדוכס ג׳ואו שלא נעז לדבר״. המלך צ׳נג אחז בכתב ובכה ואמר: ״מעתה אל לנו לשאול באורים מתוך ספק! לפנים עמל הדוכס ג׳ואו למען בית המלוכה, ורק אני הצעיר לא ידעתי זאת. עתה מניעים השמים את כוחם כדי לגלות את מידתו הטובה של הדוכס; אני, הילד הקטן, אלך לקבלו, וגם טקסי מדינתנו מחייבים זאת״. המלך יצא לפרברים; אז ירד גשם, הרוח התהפכה וכל הדגן קם. שני הדוכסים ציוו על אנשי המדינה להעמיד מחדש כל עץ גדול שנפל ולייצב אותו בעפר. באותה שנה הבשיל היבול היטב. אז הרשה המלך צ׳נג ללו להקריב למלך ון את קורבן הפרברים. הסיבה שללו היו טקסיו והמוזיקה שלו של בן השמים הייתה שבכך כובדה מידתו הטובה של הדוכס ג׳ואו.

כשמת הדוכס ג׳ואו כבר קיבל בנו בּוֹ־צִ׳ין את הנחלה לפני כן; הוא הדוכס לו. בתחילת קבלת נחלת לו דיווח בו־צ׳ין לדוכס ג׳ואו על הממשל רק כעבור שלוש שנים. שאל הדוכס: ״מדוע איחרת?״ בו־צ׳ין השיב: ״שיניתי את מנהגיהם והחלפתי את טקסיהם; את האבל מסירים רק כעבור שלוש שנים, ולכן איחרתי״. גם טאי־גונג קיבל נחלה בצ׳י, ודיווח על ממשלו לדוכס ג׳ואו כעבור חמישה חודשים. שאל הדוכס: ״מדוע מיהרת?״ השיב: ״פישטתי את הטקסים שבין האדון לשרים והלכתי בעקבות מנהגי המקום״. כששמע לאחר מכן שהדיווח מפי בו־צ׳ין איחר, נאנח ואמר: ״אהה! בדורות הבאים עתידה לו

לפנות צפונה ולשרת את צ״י! אם הממשל אינו פשוט ונוח, העם אינו מתקרב אליו; ממשל רגוע ונוח קרוב לעם, והעם בהכרח ינהה אחריו״.

לאחר שעלה בו־צ״ין לשלטון מרדו גואן, צאי ואחרים, וגם שבטי חוואי ובני שׁוּ־ז׳וּנְג קמו יחד. בו־צ״ין הנהיג צבא נגדם בשְׁי וחיבר את ״השבועה בשְׁי״: ״סדרו את שריונותיכם וקסדותיכם; אל יעז איש שלא להתקינם היטב. אל יעז איש לפגוע בבהמות הכלואות. אם סוסים ושוורים יתפזרו ואם עבדים ושפחות יימלטו, אל תעזו לעבור את הגבול במרדף; השיבו אותם ביראה. אל תעזו לשדוד ולגזול או לעבור חומות וגדרות. אנשי לו משלושת הפרברים ושלוש הדרכים—הכינו את המספוא, המזון היבש, הקורות והעמודים; אל יעז איש שלא להספיק. ביום גְ׳יָה־שׁוּ נקים מחנה ונצא נגד בני שׁוֹ־ז׳ונג; אל יעז איש שלא להגיע, שאם לא כן יינש בעונש הגדול״. הוא חיבר את השבועה הזאת, הכניע את בני שׁוֹ־ז׳ונג וביסס את לו.

כשמת בו־צ״ין, הדוכס לו, עלה לשלטון בנו צ״יוֹ, הדוכס קָאוֹ.

הדוכס קאו מת בשנתו הרביעית, ואחיו הצעיר שְׁי עלה לשלטון; הוא נקרא הדוכס יָאנְג. הדוכס יאנג בנה את שער המָאוֹ.

הוא מת בשנתו השישית, ובנו דְזָאי, הדוכס יוּ, עלה לשלטון.

בשנה הארבע־עשרה לדוכס יו הרג אחיו הצעיר פֵּיי את הדוכס והעמיד את עצמו לשליט; הוא הדוכס וֵיי.

הדוכס ויי מת בשנתו החמישים, ובנו גְ׳וֹן, הדוכס לִי, עלה לשלטון.

הדוכס לי מת בשנתו השלושים ושבע, ואנשי לו העמידו את אחיו הצעיר ג׳וּ; הוא הדוכס שְׁיֵין.

הדוכס שיין מת בשנתו השלושים ושתיים, ובנו בִּי, הדוכס גָ׳ן, עלה לשלטון.

בשנה הארבע־עשרה לדוכס גָ׳ן נהג המלך לִי מג׳ואו בחוסר דרך, נמלט לג׳ה, והשלטון המשותף ניהל את הממשל. בשנה העשרים ותשע עלה המלך שׁוֵאן מג׳ואו לשלטון.

באביב השנה התשיעית לדוכס וּ בא הדוכס עם בנו הבכור גְוֶוה ועם בנו הצעיר שְׁי מערבה לחצר המלך שׁוֵאן מג׳ואו. המלך אהב את שְׁי וביקש להעמידו ליורש העצר של לו. פָּאן ג׳וֹנְג שָׁאן־פּוּ מג׳ואו מחה במלך ואמר: ״הדחת הבכור והעמדת הצעיר מנוגדות לסדר. מה שמנוגד לסדר יפר בהכרח את צו המלך, והמפר את הצו ייענש; לכן אסור שצו היוצא מלפני המלך יהיה מנוגד לסדר. אם הצו אינו מתקיים, השלטון אינו עומד; אם הוא מתקיים אך מנוגד לסדר, העם ייטוש את העליונים. הכפוף משרת את העליון והצעיר את המבוגר—זהו הסדר. עתה בן השמים מקים נסיך ומעמיד את בנו הצעיר; בכך הוא מלמד את העם למרוד. אם לו תציית, שאר הנסיכים ילכו בעקבותיה וצווי המלך ייחסמו; אם לא תציית ותעניש אותה, הרי תעניש את צו המלך עצמו. להענישה—משגה; לא להענישה—גם כן משגה. ייתן המלך את דעתו״. המלך שׁוֹאן לא שמע לו ולבסוף העמיד את שְׁי ליורש העצר של לו. בקיץ שב הדוכס וו ומת; שְׁי עלה לשלטון והוא הדוכס יִי.

בשנה התשיעית לדוכס יי חבר בּוֹ־יוּ, בנו של גווה אחי הדוכס, לאנשי לו; הם תקפו ורצחו את הדוכס יי והעמידו את בו־יו לשליט.

בשנה האחת־עשרה לשלטון בו־יו תקף המלך שׂואן מג׳ואו את לו והרג את אדונה בו־יו. הוא שאל מי מבני נסיכי לו יודע להוליך את הנסיכים בדרך הסדר וראוי להיות יורשה של לו. פָּאן מוּ־ג׳וּנְג אמר: ״צָ׳נְג, אחיו הצעיר של הדוכס יי מלו, מכבד ביראה את הרוחות המוארות ומשרת בכבוד את הזקנים. בהטלת עבודות ובהפעלת עונשים הוא שואל תמיד במסורות שהורישו הקדמונים ונועץ באנשים מנוסים ונאמנים; הוא אינו סוטה מן הנשאל ואינו עובר על הידוע״. המלך שׂואן אמר: ״אם כן, הוא מסוגל להדריך ולמשול בעמו״. הוא העמיד את צ׳נג בהיכל יי; הוא הדוכס שְׁיָאוֹ. מאז מרדו נסיכים רבים בצו המלך.

בשנה העשרים וחמש לדוכס שיאו מרדו הנסיכים בג׳ואו, ושבטי הצ׳וּאַן־ז׳וּנְג הרגו את המלך יוּ. אז נמנתה צְ׳ין לראשונה עם הנסיכים.

בשנה העשרים ושבע מת הדוכס שיאו, ובנו פּוּ־חְוָאנְג עלה לשלטון; הוא הדוכס חְווֵי.

בשנה השלושים לדוכס חווי רצחו אנשי ג׳ין את אדונם, המרקיז ג׳או. בשנתו הארבעים וחמש שבו אנשי ג׳ין ורצחו את אדונם, המרקיז שיאו.

בשנה הארבעים ושש מת הדוכס חווי. בנו הבכור מן הפילגשים, שִׁי, נטל את העוצרות, שלט במדינה ומילא את תפקידי השליט; הוא הדוכס יין.

בתחילה לא היה לדוכס חווי בן מרעייתו החוקית. פילגשו הנחותה, שֶׁנְג־דְזֶה, ילדה את שִׁי. כשגדל שִׁי נבחרה לו אישה מסונג. בת סונג הגיעה והייתה יפה, והדוכס חווי לקח אותה ממנו ונשא אותה בעצמו. היא ילדה את יוּן. הדוכס העלה את בת סונג למעמד רעיה והעמיד את יון ליורש העצר. לאחר מות

הדוכס חווי היה יון צעיר, ולכן מינו אנשי לו יחד את שׂי לעוצר; לא נאמר שעלה לשלטון.

בשנה החמישית לדוכס יין צפה בדיג בטָאנְג. בשנה השמינית החליף עם ג׳נג את פִּי, עיר בן השמים שבהר טאי, ואת שדות שׂוּ. אנשי המעלה גינו אותו.

בחורף השנה האחת־עשרה החניף בן הנסיך חְווֵי לדוכס יין ואמר: ״העם מרוצה מאדוני; עלה נא לשלטון בקביעות. הרשה לי להרוג למענך את יון, ואתה תמנה אותי לראש הממשלה״. הדוכס יין השיב: ״יש צו מאת האדון הקודם. משום שיון היה צעיר מילאתי את מקומו כעוצר. עתה יון בגר; אני מתכנן להשתקע בטוּ־צְ׳וּ לעת זקנה ולמסור לו את הממשל״. חווי פחד שיון ישמע על דבריו ויהרוג אותו בתגובה. לכן השמיץ את הדוכס יין בפני יון ואמר: ״הדוכס יין מבקש לעלות לשלטון בקביעות ולסלק אותך. שקול מה תעשה; הרשה לי להרוג למענך את הדוכס יין״. יון הסכים. בחודש האחד־עשר הקריב הדוכס יין לקוסם הפעמון; הוא צם בגן מזבח האדמה ולן בבית משפחת וֵיי. חווי שלח אנשים להרוג אותו שם והעמיד את יון לשליט; הוא הדוכס חְוָאן.

בשנה הראשונה לדוכס חוואן החליפה ג׳נג דיסקת ירקן בשדות שׂוּ של בן השמים.

בשנה השנייה הכניס למקדש האבות את הקדירה שקיבלה לו כשוחד מסונג. אנשי המעלה גינו אותו.

בשנה השלישית שלח את חווי להביא אישה מצ׳י שתהיה לרעייתו.

בשנה השישית ילדה הרעיה בן באותו יום בשנה שבו נולד הדוכס חוואן; לכן קראו לו טוֹנְג—״זהה״. כשגדל טונג היה ליורש העצר.

בשנה השש־עשרה נפגשו בצָאוֹ, תקפו את ג׳נג והחזירו אליה את הדוכס לִי.

באביב השנה השמונה־עשרה עמד הדוכס לצאת למסע והלך עם רעייתו לצ׳י. שֶׁן שׁוּ מחה וניסה לעצור בעדו, אך הדוכס לא שמע לו ויצא לצ׳י. הדוכס שיאנג מצ׳י שכב עם רעיית הדוכס חוואן. הדוכס כעס על רעייתו, והיא סיפרה לשליט צ׳י. ביום בִּינְג־דְזֶה בחודש הרביעי של הקיץ ערך הדוכס שיאנג מצ׳י משתה לדוכס. משנשתכר הורה לבן הנסיך פֶּנְג שֶׁנְג לשאת את הדוכס חוואן מלו ולמחוץ את צלעותיו. הדוכס מת במרכבה. אנשי לו הודיעו לצ׳י: ״אדוננו פחד מעוצמת אדוני, לא העז לשבת בשלווה ובא לקיים את טקסי הידידות. הטקס הושלם אך הוא לא שב, ואין למי לייחס את האשמה. מבקשים אנו לקבל את פנג שנג כדי להסיר את החרפה בין הנסיכים״. אנשי צ׳י הרגו את פנג שנג כדי לרצות את לו. הם העמידו את יורש העצר טונג; הוא הדוכס ג׳וּאַנְג. אמו של הדוכס ג׳ואנג נשארה בצ׳י ולא העזה לשוב ללו.

בחורף השנה החמישית לדוכס ג׳ואנג תקף את ויי והחזיר אליה את הדוכס חווי מווי.

בשנה השמינית נמלט לצ׳י בן הנסיך גְ׳יוֹ מצ׳י. בשנה התשיעית ביקשה לו להחזירו לצ׳י. שיאו־באי, לימים הדוכס חוואן, הקדים אותו; הוא שלח צבא להכות בלו. לו נקלעה למצוקה והרגה את בן הנסיך ג׳יו. שָׁאוֹ חוּ מת עמו. צ׳י הודיעה ללו להביא אליה את גואן ג׳וֹנְג חי. שָׁה בּוֹ מלו אמר: ״צ׳י רוצה לקבל את גואן ג׳ונג לא כדי להרגו, אלא כדי להשתמש בו. אם תשתמש בו, יהיה אסון ללו. מוטב להרגו ולמסור להם את גופתו״. הדוכס ג׳ואנג לא שמע לו, כבל את גואן ג׳ונג ומסר אותו לצ׳י. אנשי צ׳י מינו את גואן ג׳ונג לראש הממשלה.

בשנה השלוש־עשרה נפגש הדוכס ג׳ואנג מלו, עם צָאוֹ מוֹ לצדו, עם הדוכס חוואן מצ׳י בקֶה. צאו מו איים על הדוכס חוואן מצ׳י ודרש את שטחי לו שנכבשו. לאחר שכרתו ברית שחרר את הדוכס. הדוכס חוואן ביקש להפר את ההסכם, אך גואן ג׳ונג מחה, ולבסוף השיב ללו את השטחים שכבש.

בשנה החמש־עשרה נעשה הדוכס חוואן מצ׳י לראשונה להגמון.

בשנה העשרים ושלוש בא הדוכס ג׳ואנג לצ׳י לצפות בטקס מזבח האדמה.

בשנה השלושים ושתיים: בתחילה בנה הדוכס ג׳ואנג מרפסת הצופה אל בית משפחת דָאנְג. הוא ראה את העלמה מָנְג, שמח בה ואהב אותה. הוא הבטיח להעמידה לרעיה, וחתך את זרועו כדי להישבע. היא ילדה את הבן בָּאן. כשגדל באן התאהב בבת משפחת לְיָאנְג והלך לראותה. אוֹ, הממונה על הסוסים, השתעשע עמה מעבר לחומה. באן כעס והלקה את או. כששמע הדוכס ג׳ואנג אמר: ״לאו יש כוח רב; היה עליך להרוג אותו, לא להלקותו ולהניחו״. באן טרם הצליח להרגו, ובינתיים חלה הדוכס ג׳ואנג.

לדוכס ג׳ואנג היו שלושה אחים צעירים: הבכור צִ׳ינְג־פוּ, השני שׁוּ־יָה והשלישי ג׳י־יוֹאוּ. הדוכס נשא בת צ׳י לרעיה, ושמה אָי ג׳יָאנְג; לא היה לה בן. אחותה הצעירה, שׁוּ גְ׳יָאנְג, ילדה את הבן קָאי. לדוכס ג׳ואנג לא היה יורש חוקי. הוא אהב את העלמה מנג וביקש להעמיד את בנה באן. כשחלה שאל את אחיו שו־יה על הירושה. שו־יה אמר: ״אחד יורש את אביו ואחד מגיע אחרי אחיו—זה מנהג לו. צ׳ינג־פו חי ויכול לרשת; מדוע ידאג אדוני?״ הדוכס ג׳ואנג חשש משום ששו־יה ביקש להעמיד את צ׳ינג־פו, וכשיצא שאל את ג׳י־יואו. ג׳י־יואו אמר: ״בחיי אעמיד את באן״. הדוכס אמר: ״לפני זמן קצר ביקש שו־יה להעמיד את צ׳ינג־פו; מה נעשה?״ ג׳י־יואו ציווה בשם הדוכס ג׳ואנג על יה

להמתין בביתו של המכשף גָ'ן. הוא הורה לגָ'ן ג'י לאלֹק את שו־יה לשתות יין מורעל ואמר: "אם תשתה, יהיו לך צאצאים שיקיימו את קורבנותיך; אם לא, תמות ולא יהיו לך צאצאים". יה שתה את הרעל ומת, ואנשי לו העמידו את בנו כאב בית שׁוּ־סוּן. ביום גְוֵוי־הָאי בחודש השמיני מת הדוכס ג'ואנג. ג'י־יואו העמיד לבסוף את באן לשליט, כמצוות הדוכס. בעת האבל לן באן בבית משפחת דאנג.

עוד קודם לכן קיים צ'ינג־פו יחסים חשאיים עם אי ג'יאנג וביקש להמליך את קאי, בנה של אחותה. לאחר שמת הדוכס ג'ואנג וג'י־יואו העמיד את באן, ביום גְ'י־וֵיי בחודש העשירי שלח צ'ינג־פו את או, הממונה על הסוסים, להרוג את בן הנסיך באן מלו בבית משפחת דאנג. ג'י־יואו ברח לצ'ן. צ'ינג־פו העמיד לבסוף את קאי, בנו של הדוכס ג'ואנג; הוא הדוכס מִין.

בשנה השנייה לדוכס מין גברו עוד יותר יחסיהם של צ'ינג־פו ואי ג'יאנג. השניים קשרו להרוג את הדוכס מין ולהעמיד את צ'ינג־פו. צ'ינג־פו שלח את בּוּ צְ'י להתנפל על הדוכס מין בשער וּ ולהרגו. כששמע על כך ג'י־יואו, יצא מצ'ן עם שֶׁן, אחיו הצעיר של הדוכס מין, ובא לג'וּ. הוא ביקש מאנשי לו להכניסם למדינה, ואנשי לו ביקשו להוציא להורג את צ'ינג־פו. צ'ינג־פו פחד ונמלט לג'וּ. אז ליווה ג'י־יואו את שן פנימה והעמידו לשליט; הוא הדוכס שִׁי.

גם הדוכס שִׁי היה בנו הצעיר של הדוכס ג'ואנג. אי ג'יאנג פחדה ונמלטה לג'וּ. ג'י־יואו יצא לג'ו עם מתנות וביקש לקבל את צ'ינג־פו. צ'ינג־פו שב. הוא שלח אדם לבקש רשות להימלט, אך ג'י־יואו לא הסכים; לכן שלח את השר הבכיר שִׁי סָה ללכת אליו כשהוא בוכה. כששמע צ'ינג־פו את קולו של שִׁי סה התאבד. כששמע הדוכס חוואן מצ'י שאי ג'יאנג וצ'ינג־פו חוללו פריצות וסיכנו את לו,

זימן אותה מג׳ו והרגה. הוא השיב את גופתה ללו כדי שתוצג שם לחרפה. הדוכס שׂי מלו ביקש עליו רחמים וקבר אותה.

אמו של ג׳י־יואו הייתה בת צ׳ן, ולכן שהה בגלות בצ׳ן; משום כך סייעה צ׳ן וליוותה את ג׳י־יואו ואת שן. כשעמד ג׳י־יואו להיוולד שלח אביו, הדוכס חוואן מלו, אדם לשאול באורים. נאמר לו: ״בן הוא. שמו יהיה יוֹאוּ—ידיד. בין שני מזבחות האדמה יהיה למשען לבית הדוכס. אם ג׳י־יואו יאבד, לו לא תשגשג״. כשנולד היה בכף ידו סימן בצורת הכתב ״יוֹאוּ״, ולכן קראו לו כך וכינוהו צָ׳נְג־ג׳י. מצאצאיו יצא בית ג׳י, ומצאצאי צ׳ינג־פו יצא בית מָנְג.

בשנה הראשונה לדוכס שׂי העניק לג׳י־יואו את פֵּיי שבוֶן־יָאנְג כנחלה. ג׳י־יואו נעשה ראש הממשלה.

בשנה התשיעית הרג לִי קֶה מג׳ין את שליטו שִׂי־צ׳י ואת ג׳וֹאוֹ־דְזֶה. הדוכס חוואן מצ׳י הוביל את הדוכס סי למסע להענשת המהומה בג׳ין; הם הגיעו לנָאוֹ־לְיָאנְג ושבו, והעמידו את הדוכס חווי מג׳ין. בשנה השבע־עשרה מת הדוכס חוואן מצ׳י. בשנה העשרים וארבע עלה הדוכס ון מג׳ין לשלטון.

בשנה השלושים ושלוש מת הדוכס סי, ובנו שִׁינְג עלה לשלטון; הוא הדוכס ון.

בשנה הראשונה לדוכס ון רצח שָׁאנְג־צָ׳ן, יורש העצר של צ׳ו, את אביו המלך צ׳נג ועלה לשלטון במקומו. בשנה השלישית בא הדוכס ון לחצרו של הדוכס שיאנג מג׳ין.

ביום גְ׳יָה־וּ בחודש העשירי של השנה האחת־עשרה הביסה לו את הדִי בשְׁיֵאן ושבתה את צ׳יאו־ז׳ו, איש הצ׳אנג־די. פוּ־פוּ ג׳וֹנְג־שָׁנְג חבט בגרונו, הרגו בחנית וקבר את ראשו בשער דְזֶה־ג׳וּ; על שמו קרא לבנו שׁוֵאן־בּוֹ.

תחילה, בימי הדוכס וו מסוֹנְג, תקפו אנשי סוֹאוּ־מָאן את סונג. שר החינוך חְוָאנְג־פּוּ הוביל צבא נגדם, הביס את הדי בצ׳אנג־צ׳יוּ ושבה את יֶוֶאן־סָה, איש הצ׳אנג־די. כשג׳ין החריבה את לוּ היא שבתה את פָן־ז׳וּ, אחיו הצעיר של צ׳יאו־ז׳ו. בשנה השנייה לדוכס חווי מצ׳י תקפו אנשי סואו־מאן את צ׳י; נסיך צ׳י צָ׳נְג־פּוּ שבה את אחיהם הצעיר ז׳וֹנְג־ז׳וּ וקבר את ראשו בשער הצפוני. אנשי וֵיי שבו את אחיהם הצעיר ביותר גְ׳יֶאן־ז׳וּ. כך נעלמו לבסוף אנשי סואו־מאן.

בשנה החמש־עשרה נשלח ג׳י וֶן־דְזֶה בשליחות לג׳ין.

בחודש השני של השנה השמונה־עשרה מת הדוכס ון. לדוכס ון היו שתי נשים: הבכירה, בת צ׳י, הייתה אֲי ג׳יאנג, והיא ילדה את הבנים אֶה ושְׁה; השנייה, גְ׳יְנְג יִנְג, הייתה אהובה עליו וילדה את הבן טְווֵי. טווי שירת בחשאי את שיאנג־ג׳ונג, ושיאנג־ג׳ונג ביקש להעמידו כיורש; שוּ־ג׳וֹנְג אמר שאי־אפשר. שיאנג־ג׳ונג ביקש את הסכמת הדוכס חווי מצ׳י. הדוכס חווי עלה זה עתה לשלטון וביקש להתקרב ללו, ולכן הסכים. בחודש העשירי, בחורף, הרג שיאנג־ג׳ונג את הבנים אֶה ושְׁה והעמיד את טווי; הוא הדוכס שׁוֵאן. אֲי ג׳יאנג שבה לצ׳י, וכשעברה בשוק בכתה ואמרה: ״הו שמים! שיאנג־ג׳ונג נהג שלא בדרך: הרג את היורש החוקי והעמיד בן פילגש!״ כל אנשי השוק בכו, ואנשי לו כינו אותה ״אֲי ג׳יאנג״, ג׳יאנג האבלה. מכאן ואילך נחלש בית הדוכס של לו ושלושת בתי חוואן התחזקו.

בשנה השתים־עשרה לדוכס שׁוֵאן, טווי, התחזק המלך ג׳ואנג מצ׳ו והטיל מצור על ג׳נג. שליט ג׳נג נכנע, והמלך השיב לו את מדינתו.

בשנה השמונה־עשרה מת הדוכס שׂוֶאן, ובנו חֵיי־גוֹנְג עלה לשלטון; הוא הדוכס צ׳נג. אמר ג׳י ון־דזה: ״מי שגרם לנו להרוג את היורש החוקי, להעמיד בן פילגש ולאבד בעלת־ברית גדולה היה שיאנג־ג׳ונג״. שיאנג־ג׳ונג העמיד את הדוכס שׂוֶאן, וגוֹנְג־סוּן גְוֵיי־פוּ היה חביב על הדוכס. הדוכס שׂוֶאן ביקש לסלק את שלושת בתי חוואן וקשר עם ג׳ין לתקוף אותם. אז מת הדוכס שׂוֶאן; ג׳י ון־דזה נטר לגווי־פו טינה, וגווי־פו נמלט לצ׳י.

באביב השנה השנייה לדוכס צ׳נג תקפה צ׳י ולקחה מאיתנו את לוֹנְג. בקי״ץ הביס הדוכס, יחד עם שִׁי קֶה מג׳ין, את הדוכס צ׳ינג מצ׳י באַן; צ׳י השיבה לנו את האדמות שפלשה אליהן. בשנה הרביעית בא הדוכס צ׳נג לג׳ין, והדוכס ג׳ינג מג׳ין לא נהג בלו בכבוד. לו ביקשה להפנות עורף לג׳ין ולהתחבר לצ׳ו, אך מישהו הניא אותה והיא לא עשתה כן. בשנה העשירית בא הדוכס צ׳נג לג׳ין. הדוכס ג׳ינג מג׳ין מת, ומשום כך עיכבו את הדוכס צ׳נג כדי שילווה את מסע ההלוויה; בלו הסתירו את הדבר. בשנה החמש־עשרה נפגשנו לראשונה עם מלך וו, שׁוֹאוּ־מָנְג, בג׳וֹנְג־לִי.

בשנה השש־עשרה הלשין שׂוֶאן־בּוֹ בג׳ין וביקש להוציא להורג את ג׳י ון־דזה. ון־דזה היה איש צדק, ואנשי ג׳ין לא הסכימו.

בשנה השמונה־עשרה מת הדוכס צ׳נג, ובנו וּ עלה לשלטון; הוא הדוכס שיאנג. בעת ההיא היה הדוכס שיאנג בן שלוש.

בשנה הראשונה לדוכס שיאנג העמידה ג׳ין את הדוכס דָאוֹ. בחורף של השנה הקודמת רצח לְוָאן שׁוּ מג׳ין את שליטו, הדוכס לִי. בשנה הרביעית בא הדוכס שיאנג לחצר ג׳ין.

בשנה החמישית מת ג׳י ון־דזה. בביתו לא הייתה פילגש הלבושה משי, באורוותו לא היה סוס האוכל דגן ובמחסניו לא היו זהב ואבני ירקן—אף *ששימש* שר לשלושה שליטים. אנשי המעלה אמרו: ״ג׳י ון־דזה היה נקי־כפיים ונאמן״.

בשנה התשיעית יצא עם ג׳ין לתקוף את ג׳נג. הדוכס דָאוֹ מג׳ין ערך לדוכס שיאנג את טקס הבגרות בוויי; ג׳י וו־דזה ליווה אותו וסייע בקיום הטקס.

בשנה האחת־עשרה חילקו שלושת בתי חוואן את הכוח לשלושה צבאות.

בשנה השתים־עשרה בא לחצר ג׳ין. בשנה *השש*־עשרה עלה הדוכס פינג מג׳ין לשלטון. בשנה העשרים ואחת בא לחצר הדוכס פינג מג׳ין.

בשנה העשרים ושתיים נולד קוֹנְג צ׳יוּ.

בשנה העשרים וחמש רצח צָווֵי ג׳וּ מצ׳י את שליטו, הדוכס ג׳ואנג, והעמיד את אחיו הצעיר, הדוכס ג׳ינג.

בשנה העשרים ותשע בא ג׳י־דְזֶה מְיֵן־לִינְג שבוו בשליחות ללו. הוא שאל לשמוע את מוזיקת ג׳ואו והבין את משמעותה כולה; אנשי לו כיבדוהו.

בחודש *השישי* של השנה השלושים ואחת מת הדוכס שיאנג. בחודש התשיעי מת יורש העצר. אנשי לו העמידו לשליט את צ׳וֹאוּ, בנה של צ׳י־גֶוֵי; הוא הדוכס ג׳או.

הדוכס ג׳או היה בן תשע־עשרה, אך עוד היה בו לב ילד. מוּ־שוּ לא רצה להעמידו ואמר: ״יורש העצר מת. אם יש לו אח צעיר מאותה אם אפשר להעמידו, ואם לא—מעמידים את הבכור. אם שווים הם בשנותיהם בוחרים

בראוי; אם שווים הם בצדקתם, שואלים באורים. עתה צ׳ואו אינו היורש החוקי, ועוד: בשבתו באבל אין דעתו נתונה לצער ופניו שמחות. אם יועמד, ודאי יהיה לצרה לבית ג׳׳. ג׳ וו־דזה לא שמע לו ולבסוף העמידו. עד הקבורה החליף צ׳ואו את בגדי האבל שלוש פעמים. אנשי המעלה אמרו: ״איש זה לא יגיע לסוף ימיו בשלטון״.

בשנה השלישית לדוכס ג׳או יצא לחצר ג׳ין והגיע עד הנהר, אך הדוכס פינג מג׳ין התנצל והשיבו; לו התביישה בכך. בשנה הרביעית כינס המלך לינג מצ׳ו את הנסיכים בשֶׁן, והדוכס ג׳או טען שהוא חולה ולא הלך. בשנה השביעית מת ג׳ וו־דזה. בשנה השמינית השלים המלך לינג מצ׳ו את מגדל גָ׳אנְג־חְוָה וזימן את הדוכס ג׳או. הדוכס ג׳או הלך לברכו, והמלך נתן לו כלי יקר; אחר כך התחרט ולקח אותו בחזרה במרמה. בשנה השתים־עשרה יצא לחצר ג׳ין והגיע עד הנהר, אך הדוכס פינג מג׳ין התנצל והשיבו. בשנה השלוש־עשרה רצח הנסיך צ׳י־ג׳י מצ׳ו את שליטו, המלך לינג, ועלה לשלטון במקומו. בשנה החמש־עשרה בא לחצר ג׳ין; אנשי ג׳ין עיכבו אותו כדי שישתתף בקבורת הדוכס ג׳או מג׳ין, ולו התביישה בכך. בשנה העשרים צדו הדוכס ג׳ינג מצ׳י ויֵן־דְזָה סמוך לגבול, ובהזדמנות זו נכנסו ללו לשאול על הטקסים. בשנה העשרים ואחת יצא לחצר ג׳ין והגיע עד הנהר, אך אנשי ג׳ין התנצלו והשיבוהו.

באביב השנה העשרים וחמש באו זרזירים וקיננו. אמר שִׁה גִ׳י: ״בימי הדוכסים ון וצ׳נג שרו הילדים: ‘הזרזירים באו וקיננו—והדוכס בנָאן־הוֹאוּ; הזרזירים נכנסו למשכנם—והדוכס בשדה שמחוץ לארצו’״.

בית ג׳י ובית הוֹאוּ ערכו קרב תרנגולים. בית ג׳י מרח חרדל על נוצות תרנגולו, ובית הואו התקין דרבנות מתכת. ג׳י פינג־דזה כעס ופלש לאחוזת בית הואו,

והואו ג׳או־בו כעס אף הוא על פינג־דזה. חִוִּי, אחיו הצעיר של דְזַאנְג ג׳או־בו, העליל במרמה על בית דזאנג והסתתר אצל בית ג׳י; דזאנג ג׳או־בו כלא איש מבית ג׳י. ג׳י פינג־דזה כעס וכלא את זקן בית דזאנג. בתי דזאנג והואו הודיעו לדוכס ג׳או על הסכסוך. ביום וּו־שׁוּ בחודש התשיעי תקף הדוכס ג׳או את בית ג׳י וחדר למעונו. פינג־דזה עלה אל הבימה וביקש: ״אדוני, בשל דברי עלילה לא בחנת את אשמתי ואתה מבקש להמיתני; הרשה לי לעבור לגדת נהר יי״. הדוכס לא הסכים. ביקש להיכלא בפֵּיי—ולא הסכים. ביקש להימלט בחמש מרכבות—ולא הסכים. אמר דְזֶה־גְ׳יָה ג׳וּ: ״מוטב שאדוני יסכים. זה זמן רב שהשלטון בידי בית ג׳י, ורבים נוהים אחריו; ההמון עוד יתאחד ויקשור קשר״. הדוכס לא שמע. אנשי בית הואו אמרו: ״חובה להרגו״. לִי, איש ביתו של שוּ־סוּן, שאל את אנשיו: ״מה מועיל יותר—שבית ג׳י יתקיים או שלא יתקיים?״ כולם אמרו: ״אם אין בית ג׳י, אין בית שו־סון״. אמר לי: ״אם כן, הצילו את בית ג׳י!״ והם הביסו את צבא הדוכס. כששמע מָנְג יי־דזה שבית שו־סון ניצח, הרג גם הוא את הואו ג׳או־בו. הואו ג׳או־בו פעל למען הדוכס, ומשום כך גבר עליו בית מנג. שלושת הבתים תקפו יחד את הדוכס, והוא נמלט. ביום גְ׳י־הָאי הגיע הדוכס לצ׳י. אמר הדוכס ג׳ינג מצ׳י: ״אבקש להקצות לך אלף קהילות ולשרתך״. אמר דזה־ג׳יה: ״האם ראוי לנטוש את מפעל הדוכס ג׳ואו ולהיעשות נתין של צ׳י?״ והדבר לא נעשה. אמר דזה־ג׳יה: ״אין אמון בדוכס ג׳ינג מצ׳י; מוטב ללכת בהקדם לג׳ין״. הדוכס לא שמע לו. שו־סון בא לראות את הדוכס ושב; אחר כך ראה את פינג־דזה, ופינג־דזה קד לפניו אפיים ארצה. בתחילה ביקש לקבל את הדוכס ג׳או בחזרה, אך בני מנג ובני ג׳י התחרטו אחר כך, והדבר לא נעשה.

באביב השנה העשרים ושש תקפה צ׳י את לו, לקחה את יוּ והושיבה שם את הדוכס ג׳או. בקי״ץ ביקש הדוכס ג׳ינג מצ׳י להשיב את הדוכס לארצו וציווה שלא לקבל שוחד מלו. שֶׁן פֶּנְג וז׳וּ גְ׳יָה הבטיחו לְהָאוֹ צְ׳י ולְדָזֶה־ג׳יאנג, שרי צ׳י, חמשת אלפים יוּ דגן. דזה־ג׳יאנג אמר לשליט צ׳י: ״שרי לו אינם מסוגלים לשרת את שליטם; דבר תמוה יש כאן. הדוכס יואן מסונג נסע למען לו לג׳ין לבקש שישיבוהו, ומת בדרך. שו־סון ג׳או־דזה ביקש להשיב את שליטו, ואף שלא היה חולה מת. איני יודע אם השמים נטשו את לו, או שמא חטא שליט לו לרוחות ולאלים. אבקש מאדוני להמתין לפי שעה״. הדוכס ג׳ינג מצ׳י שמע לו.

בשנה העשרים ושמונה הלך הדוכס ג׳או לג׳ין וביקש לשוב לארצו. ג׳י פינג־דזה שיחד בחשאי את ששת השרים הבכירים בג׳ין; הם קיבלו את שוחד בית ג׳י והניאו את שליט ג׳ין, והוא חדל מכך והושיב את הדוכס ג׳או בגָאן־הוֹאוּ. בשנה העשרים ותשע הלך הדוכס ג׳או ליוּ. הדוכס ג׳ינג מצ׳י שלח אליו מכתב וכינה את עצמו ״אדונך״. הדוכס ג׳או התבייש, כעס ועזב אל גאן־הואו. בשנה השלושים ואחת ביקשה ג׳ין להשיב את הדוכס ג׳או וזימנה את ג׳י פינג־דזה. פינג־דזה לבש בגדי כותנה גסים, הלך יחף ובאמצעות ששת השרים הבכירים התנצל על אשמתו. ששת השרים אמרו למענו: ״ג׳ין מבקשת להשיב את הדוכס ג׳או, אך ההמון אינו מציית״. אנשי ג׳ין חדלו מכך. בשנה השלושים ושתיים מת הדוכס ג׳או בגאן־הואו. אנשי לו העמידו יחדיו לשליט את סוֹנְג, אחיו הצעיר של הדוכס ג׳או; הוא הדוכס דינג.

כשעלה הדוכס דינג לשלטון שאל ג׳או ג׳יין־דזה את שֶׁה מוֹ: ״האם בית ג׳י יאבד?״ השיב שה מו: ״לא יאבד. ג׳י־יוֹאוּ עשה מעשה רב־זכות למען לו, קיבל את פֵּיי ונעשה השר הבכיר; עד ון־דזה וּוּ־דזה גדל מפעל ביתו בכל דור. כשמת

הדוכס ון מלו הרג דונג־מן סווי את היורש החוקי והעמיד בן פילגש, ומאז איבד שליט לו את שלטונו במדינה. השלטון מצוי בבית ג׳י זה ארבעה שליטים. העם אינו מכיר את שליטו—כיצד יוכל השליט להחזיק במדינה? משום כך חייב השליט להיזהר בכלי השררה ובשם המשרה, ואין הוא רשאי להשאילם לאחר״.

בשנה החמישית לדוכס דינג מת ג׳י פינג־דזה. יָאנְג חוּ כעס עליו מטעם עצמו, כלא את ג׳י חוואן־דזה, כרת עמו ברית ורק אז שחררו. בשנה השביעית תקפה צ׳י אותנו ולקחה את יוּן, והעניקה אותה בלו ליאנג חו כאחוזתו שממנה ינהל את הממשל. בשנה השמינית ביקש יאנג חו להרוג את כל היורשים החוקיים של שלושת בתי חוואן ולהעמיד במקומם את בני הפילגשים החביבים עליו. הוא העלה את ג׳י חוואן־דזה למרכבה ועמד להרגו, אך חוואן־דזה העמיד פנים והצליח להימלט. שלושת בתי חוואן תקפו יחד את יאנג חו, והוא התבצר בְיָאנְג־גְוָאן. בשנה התשיעית תקפה לו את יאנג חו; יאנג חו נמלט לצ׳י ואחר כך אל בית ג׳או בג׳ין.

בשנה העשירית נפגשו הדוכס דינג והדוכס ג׳ינג מצ׳י בגְ׳יָה־גוּ, וקונפוציוס שימש מנהל הטקס. צ׳י ביקשה להתנפל על שליט לו; קונפוציוס עלה במדרגות בהתאם לטקס והוציא להורג את אנשי הבידור המופקרים של צ׳י. שליט צ׳י פחד, חדל מכך, השיב ללו את האדמות שאליהן פלש והתנצל על מעשיו. בשנה השתים־עשרה שלח הדוכס את ג׳וּנְג־יוֹאוּ להרוס את ערי שלושת בתי חוואן ולאסוף את שריונותיהם וכלי נשקם. בית מנג סירב להרוס את עירו; תקפו אותה, לא יכלו לה וגמרו. ג׳י חוואן־דזה קיבל מצ׳י להקת נשים מנגנות, וקונפוציוס עזב.

בשנה החמש־עשרה מת הדוכס דינג, ובנו ג׳יאנג עלה לשלטון; הוא הדוכס אֲי.

בשנה החמישית לדוכס אֲי מת הדוכס ג׳ינג מצ׳י. בשנה השישית רצח טְיֶן צ׳י מצ׳י את שליטו ז׳וּ־דְזֶה.

בשנה השביעית התחזק פוּ־צָ׳אי מלך וו, תקף את צ׳י והגיע לדְזֶנְגָ; הוא דרש מלו מאה מערכות של קורבנות בהמה. ג׳י קאנג־דזה שלח את דְזֶה־גוֹנְג לשכנע את מלך וו ואת ראש השרים פְּי; בכוח כללי הטקס הכניע את טענתם. אמר מלך וו: ״אנו מקעקעים את גופנו, ואין מקום לתבוע מאיתנו את כללי הטקס״. והוא חדל מדרישתו.

בשל דְזוֹאוּ תקפה וו את לו והגיעה עד חומות הבירה; היא כרתה ברית והסתלקה. צ׳י תקפה אותנו ולקחה שלוש ערים. בשנה העשירית תקפנו את גבולה הדרומי של צ׳י.

צ׳י תקפה את לו. בית ג׳י הפעיל את זָ׳אן יוֹאוּ, שהצטיין בקרב, ואז נזכר בקונפוציוס; קונפוציוס שב מווי ללו. טיין צ׳אנג מצ׳י רצח את שליטו, הדוכס ג׳יין, בשוּ־ג׳וֹאוּ. קונפוציוס ביקש לתקוף אותו, אך הדוכס אי לא שמע לו.

בשנה החמש־עשרה שלח את דְזֶה־פוּ ג׳ינג־בו, כשדזה־גונג משמש לו משנה, אל צ׳י; צ׳י השיבה לנו את האדמות שאליהן פלשה. טיין צ׳אנג נעשה זה עתה ראש השרים וביקש להתקרב לנסיכים.

בשנה השש־עשרה מת קונפוציוס.

בשנה העשרים ושתיים השמיד גוֹאוּ־גְיֶאן מלך יוּאֶה את פו־צ׳אי מלך וו.

באביב השנה העשרים ושבע מת ג׳י קאנג־דזה. בקיץ היה הדוכס אי מודאג משלושת בתי חוואן וביקש להיעזר בנסיכים כדי לכפות עליהם את רצונו; גם שלושת בתי חוואן חששו שהדוכס יחולל מהומה, ולכן רבו החשדות בין השליט לשריו. הדוכס טייל במדרון לינג ופגש את מנג וו־בו ברחוב. שאל אותו: ״האם אוכל להגיע אל מותי הטבעי?״ השיב: ״איני יודע״. הדוכס ביקש להיעזר ביואה כדי לתקוף את שלושת בתי חוואן. בחודש השמיני הלך הדוכס אי אל משפחת שִׁינְג. שלושת בתי חוואן תקפו אותו; הדוכס נמלט לוויי, משם הלך לדזואו ולבסוף ליואה. אנשי המדינה קיבלו את הדוכס אי בחזרה, והוא מת בבית יוֹאוּ־שָׁאן. בנו נִינְג עלה לשלטון; הוא הדוכס דָאוֹ.

בימי הדוכס דָאוֹ גברו שלושת בתי חוואן; לו הייתה כמדינה קטנה ונחותה מבתיהם.

בשנה השלוש־עשרה השמידו שלוש מדינות ג׳ין את ג׳ה־בו וחילקו ביניהן את אדמותיו.

בשנה השלושים ושבע מת הדוכס דאו, ובנו ג׳יָה עלה לשלטון; הוא הדוכס יואן.

בשנה העשרים ואחת מת הדוכס יואן, ובנו שְׁיֵאן עלה לשלטון; הוא הדוכס מוּ.

בשנה השלושים ושלוש מת הדוכס מו, ובנו פָן עלה לשלטון; הוא הדוכס גוֹנְג.

בשנה העשרים ושתיים מת הדוכס גונג, ובנו טוּן עלה לשלטון; הוא הדוכס קאנג.

בשנה התשיעית מת הדוכס קאנג, ובנו יִן עלה לשלטון; הוא הדוכס ג׳ינג.

בשנה העשרים ותשע מת הדוכס ג׳ינג, ובנו שוּ עלה לשלטון; הוא הדוכס פינג. בעת ההיא כבר נשאו כל שש המדינות את התואר מלך.

בשנה השתים־עשרה לדוכס פינג מת המלך חווי מצ׳ין. בשנה העשרים ושתיים מת הדוכס פינג, ובנו ג׳יָה עלה לשלטון; הוא הדוכס ון.

בשנה השביעית לדוכס ון מת המלך חְוָואי מצ׳ו בצ׳ין. בשנה העשרים ושלוש מת הדוכס ון, ובנו צ׳וֹאוּ עלה לשלטון; הוא הדוכס צ׳ינג.

בשנה השנייה לדוכס צ׳ינג כבשה צ׳ין את יינְג של צ׳ו, והמלך צ׳ינג מצ׳ו העתיק את מושבו מזרחה לצָ׳ן. בשנה התשע־עשרה תקפה צ׳ו אותנו ולקחה את שוּ־ג׳וֹאוּ. בשנה העשרים וארבע תקף המלך קָאוֹ־לְיֶה מצ׳ו והשמיד את לו. הדוכס צ׳ינג נמלט, עבר ליישוב תחתון ונעשה אדם פרטי; פולחנה של לו נפסק. הדוכס צ׳ינג מת בקָה.

מן הדוכס ג׳ואו ועד הדוכס צ׳ינג מנתה לו שלושים וארבעה דורות.

ההיסטוריון הגדול אמר: שמעתי שקונפוציוס אמר: ״עד כמה שקעה דרכה של לו! בין הנהרות ג׳וּ וסָה מתווכחים בקטנוניות״. כשאני מתבונן בצ׳ינג־פוּ ובשוּ־יָה בימי הדוכס מין—מה גדולה הייתה המהומה! פרשת הדוכסים יין וחוואן; שיאנג־ג׳ונג שהרג את היורש החוקי והעמיד בן פילגש; ושלושת הבתים, שפנו צפונה כשרים ובכל זאת תקפו בעצמם את הדוכס ג׳או, עד שנמלט. אשר לטקסי הקידה והוויתור, אותם אמנם קיימו—אך עד כמה היו מעשיהם הפוכים להם![א]

א. [כאן מסתיים הטקסט המיוחס לסימה צ׳יין. דברי השבח של סימה ג׳ן המתחילים בהמשך אותו דף והערות ה׳קאוֹנְג׳ שלאחריהם הם תוספות מאוחרות של מסורת הפרשנות והמהדורה, ולכן אינם נכללים בתרגום גוף החיבור — פ' א.ת.]

בית הירושה של הדוכס שָׁאוֹ מִין

הדוכס שָׁאוֹ שָׁה היה בן שם המשפחה המלכותי של ג׳ואו, ממשפחת ג׳י. כאשר השמיד המלך וּ מג׳ואו את ג׳וֹאוּ, העניק לדוכס שאו נחלה בִּין הצפונית.

בימי המלך צ׳נג היה הדוכס שאו אחד משלושת הדוכסים: מן שָׁאן מערבה היה התחום באחריות הדוכס שאו, ומן שאן מזרחה—באחריות הדוכס ג׳ואו. מאחר שהמלך צ׳נג היה צעיר, שימש הדוכס ג׳ואו עוצר, עמד בראש המדינה ועלה אל הכס; הדוכס שאו חשד בו, ולכן חובר ״האדון שָׁה״. האדון שה לא היה מרוצה מן הדוכס ג׳ואו. אז אמר הדוכס ג׳ואו: ״בימי טָאנְג היה יִי יין, שהגיע עד השמים הנשגבים; בימי טָאי־וּ היו יִי ג׳ה וצָ׳ן חוּ, שהגיעו עד הקיסר העליון, וּוּ שִׁיֵן ניהל את בית המלוכה; בימי דָזוּ־יִי היה וּ שִׁיֵן; ובימי וּ־דִינְג היה גָאן פָּאן. כולם הציגו עצות וסייעו למשול ביין ולהשכינה בשלום״. אז נתרצה הדוכס שאו.

בממשלו במערב זכה הדוכס שאו להרמוניה רבה בקרב המוני העם. כשסייר בכפרים ובעיירות, מצא עץ אגס־בר וישב תחתיו להכריע במשפטים ובעניני ממשל. מן המרקיזים והרוזנים ועד פשוטי העם, כל אחד קיבל את מקומו ואיש לא נותר בלי תפקידו. לאחר מות הדוכס שאו התגעגע העם לממשלו; מתוך חיבה לעץ לא העזו לכרותו, שרו עליו וחיברו את השיר ״עץ האגס״.

תשעה דורות לאחר הדוכס שאו הגיע הדוכס חְוֵי. ימיו חלו בעת שהמלך לִי מג׳ואו נמלט לג׳ה ובעת העוצרות המשותפת.

הדוכס חווי מת ובנו הדוכס שִׁי עלה לשלטון. באותה שנה עלה לראשונה המלך שְׁוֵיאן מג׳ואו לכס. בשנה העשרים ואחת לדוכס שי קיבל לראשונה הדוכס

חוואן מאָנג נחלה בג׳נג. בשנה השלושים ושש מת הדוכס שי ובנו הדוכס צ׳ינג עלה לשלטון.

בשנה העשרים לדוכס צ׳ינג שקע המלך יוּ מג׳ואו בהוללות ובאי־סדר ונהרג בידי שבטי הצ׳וּאַן־ז׳וֹנְג. צ׳ין נמנתה לראשונה עם הנסיכויות. בשנה העשרים וארבע מת הדוכס צ׳ינג ובנו הדוכס אַי עלה לשלטון.

הדוכס אי מת בשנתו השנייה ובנו הדוכס גָ׳נְג עלה לשלטון. הדוכס ג׳נג מת בשנתו השלושים ושש ובנו הדוכס מוּ עלה לשלטון.

השנה השביעית לדוכס מו הייתה השנה הראשונה לדוכס יין מלוּ. בשנתו השמונה־עשרה מת ובנו הדוכס שׁוּ׳אן עלה לשלטון. הדוכס שוואן מת בשנתו השלוש־עשרה ובנו הדוכס חוואן עלה לשלטון. הדוכס חוואן מת בשנתו השביעית ובנו הדוכס ג׳ואנג עלה לשלטון.

בשנה השתים־עשרה לדוכס ג׳ואנג נעשה הדוכס חוואן מצ׳י להגמון. בשנה השש־עשרה תקף יחד עם סוֹנְג וויי את המלך חווי מג׳ואו; המלך חווי נמלט לוֶ, ואחיו הצעיר טָווֵי הועמד למלך ג׳ואו. בשנה השבע־עשרה תפסה ג׳נג את ג׳וֹנְג־פוּ מין והשיבה את המלך חווי לג׳ואו. בשנה העשרים ושבע פלשו אלינו שבטי ההרים ז׳ונג. הדוכס חוואן מצ׳י הציל את ין, המשיך צפונה ותקף את שבטי ההרים ז׳ונג, ואז שב. שליט ין ליווה את הדוכס חוואן מצ׳י אל מחוץ לגבול; בשל כך הפריש חוואן את כל אדמת ין שאליה הגיע ומסר אותה לין. הוא הורה לין להעלות מנחה לבן השמים כפי שהיה תפקידה בימי ג׳ואו המכוננת, ולשוב ולקיים את חוקי הדוכס שאו. בשנתו השלושים ושלוש מת ובנו הדוכס שיאנג עלה לשלטון.

בשנה העשרים ושש לדוכס שיאנג ערך הדוכס ון מג׳ין את הכינוס בג׳ין־טוּ ונקרא הגמון. בשנה השלושים ואחת הובס צבא צ׳ין בשָׁיָאוֹ. בשנה השלושים ושבע מת הדוכס מו מצ׳ין. בשנה הארבעים מת הדוכס שיאנג והדוכס חוואן עלה לשלטון.

הדוכס חוואן מת בשנתו השש־עשרה והדוכס שוואן עלה לשלטון. הדוכס שוואן מת בשנתו החמש־עשרה והדוכס ג׳או עלה לשלטון. הדוכס ג׳או מת בשנתו השלוש־עשרה והדוכס וו עלה לשלטון. באותה שנה השמידה ג׳ין את שלושת השרים מבית שִׁי.

הדוכס וו מת בשנתו התשע־עשרה והדוכס ון עלה לשלטון. הדוכס ון מת בשנתו השישית והדוכס יי עלה לשלטון. בשנה הראשונה לדוכס יי רצח צָווֵי ג׳וּ מצ׳י את שליטו, הדוכס ג׳ואנג. בשנתו הרביעית מת ובנו הדוכס חווי עלה לשלטון.

בשנה הראשונה לדוכס חווי נמלט נָאוֹ ג׳ה מצ׳י אלינו. בשנה השישית היו לדוכס חווי פילגשים אהובות רבות, והוא ביקש לסלק את השרים ולהעמיד במקומם את סוֹנְג, פילגשו האהובה. השרים הרגו יחד את הפילגש סונג; הדוכס חווי פחד ונמלט לצ׳י. בשנה הרביעית יצא נָאוֹ יֶן מצ׳י לג׳ין וביקש שיתקפו יחד את ין וישיבו אליה את שליטה. הדוכס פינג מג׳ין הסכים; הוא תקף את ין עם צ׳י והכניס אליה את הדוכס חווי. הדוכס חווי הגיע לין ומת.

ין העמידה את הדוכס דָאוֹ. הדוכס דאו מת בשנתו השביעית והדוכס גונג עלה לשלטון. הדוכס גונג מת בשנתו החמישית והדוכס פינג עלה לשלטון. בית הדוכס של ג׳ין נחלש ושבעת השרים החלו להתחזק. בשנה השמונה־עשרה לדוכס פינג הביס המלך חֶה־לִיוּ מוּ את צ׳ו ונכנס לייִנְג. בשנתו התשע־עשרה

מת והדוכס ג׳יין עלה לשלטון. הדוכס ג׳יין מת בשנתו השתים־עשרה והדוכס שְׁיֶין עלה לשלטון. ג׳או יָאנְג מג׳ין צר על פָּאן ועל ג׳וֹנְג־הָאנְג בצָ׳אוֹ־גָה. בשנה השתים־עשרה לדוכס שיין רצח טְיֶן צָ׳אנְג מצ׳י את שליטו, הדוכס ג׳יין. בשנה הארבע־עשרה מת קונפוציוס. בשנה העשרים ושמונה מת הדוכס שיין והדוכס שיאו עלה לשלטון.

בשנה השתים־עשרה לדוכס שיאו השמידו חָאן, וֵיי וג׳או את ג׳ה־בּוֹ, חילקו את אדמתו, ושלוש מדינות ג׳ין התחזקו.

בשנה החמש־עשרה מת הדוכס שיאו והדוכס צ׳נג עלה לשלטון. הדוכס צ׳נג מת בשנתו השש־עשרה והדוכס מין עלה לשלטון. הדוכס מין מת בשנתו השלושים ואחת והדוכס שי עלה לשלטון. באותה שנה נמנו שלוש מדינות ג׳ין עם הנסיכויות.

בשנה השלושים לדוכס שי תקף את צ׳י והביסה בלִין־יִינְג. הדוכס שי מת והדוכס חוואן עלה לשלטון. הדוכס חוואן מת בשנתו האחת־עשרה והדוכס ון עלה לשלטון. באותה שנה מת הדוכס שיין מצ׳ין, וצ׳ין התחזקה עוד.

בשנה התשע־עשרה לדוכס ון מת המלך וֵיי מצ׳י. בשנה העשרים ושמונה בא סוּ צ׳ין לראשונה להיפגש עמו ושכנע אותו. הדוכס ון נתן לו מרכבות, סוסים, זהב ומשי כדי להגיע לג׳או, והמרקיז סוּ מג׳או השתמש בו. כך קשר בברית את שש המדינות ונעשה מנהיג הברית האנכית. המלך חווי מצ׳ין השיא את בתו ליורש העצר של ין.

בשנה העשרים ותשע מת הדוכס ון ויורש העצר עלה לשלטון; הוא היה המלך יִי.

מיד לאחר שעלה המלך יי לשלטון ניצל המלך שוואן מצ״י את אבלה של ין, תקף אותנו וכבש עשר ערים. סו צ״ין שכנע את צ״י להשיב לין את עשר הערים. בשנה העשירית קרא לעצמו שליט ין מלך. סו צ״ין ניהל יחסים אסורים עם רעיית הדוכס ון מין. הוא פחד שיוצא להורג, ולכן שכנע את המלך לשלוח אותו לצ״י כסוכן כפול כדי לחולל בה אי־סדר. המלך יי מת לאחר שתים־עשרה שנות שלטון ובנו קוַאי מין עלה לשלטון.

לאחר שקוואי מין עלה לשלטון הרגו אנשי צ״י את סו צ״ין. בהיותו בין היה סו צ״ין קשור בקשרי נישואים עם דְזֶה־ג׳ה, ראש ממשלתו, וסו דְאי היה ידידו של דזה־ג׳ה. לאחר מות סו צ״ין שב המלך שוואן מצ״י והשתמש בסו דאי. בשנה השלישית לקוואי תקף עם צ׳ו ושלוש מדינות ג׳ין את צ״ין, אך לא ניצח ושב. דזה־ג׳ה, ראש ממשלת ין, היה נכבד ורב־כוח והכריע לבדו. סו דאי בא בשליחות מצ״י לין. מלך ין שאל: ״מה טיבו של מלך צ״י?״ השיב: ״בוודאי לא יהיה להגמון״. שאל מלך ין: ״מדוע?״ השיב: ״מפני שאינו בוטח בשריו״. סו דאי ביקש בכך לדרבן את מלך ין לכבד את דזה־ג׳ה. אז נתן המלך אמון רב בדזה־ג׳ה. דזה־ג׳ה העניק לסו דאי מאה יחידות זהב ונשמע להוראותיו.

לוּ־מָאוֹ שׁוֹאוּ אמר למלך ין: ״מוטב שתמסור את המדינה לראש הממשלה דזה־ג׳ה. בני אדם מכנים את יָאוֹ ראוי מפני שמסר את הארץ לשׁוּ יוֹאוּ; שו יואו לא קיבל אותה, וכך זכה יאו לשם מי שמסר את הארץ בלי שאיבד אותה למעשה. אם תמסור עתה את המדינה לדזה־ג׳ה, ודאי לא יעז לקבלה; אז יהיה מעשך כמעשה יאו״. בעקבות זאת הפקיד מלך ין את המדינה בידי דזה־ג׳ה, ומעמדו של דזה־ג׳ה נעשה רם מאוד. מישהו אמר: ״יוּ המליץ על יי, ואחר כך מינה את אנשיו של צ״י לפקידים. כשזקן, בטענה שצ״י אינו ראוי לשאת באחריות לארץ, העבירה ליי. לאחר מכן תקפו צ״י ושותפיו את יי ונטלו אותה

ממנו. בארץ אמרו שיו מסר לכאורה את הארץ ליי, אך למעשה הורה לצ׳י לקחתה לעצמו. עתה אתה אומר שהפקדת את המדינה בידי דזה־ג׳ה, אך כל הפקידים הם מאנשי יורש העצר; כך היא הופקדה בדזה־ג׳ה בשם בלבד, ולמעשה יורש העצר מנהל את העניינים״. אז אסף המלך את החותמות מכל הפקידים שמדרגת שלוש מאות שה ומעלה ומסרן לדזה־ג׳ה. דזה־ג׳ה פנה דרומה ומילא את תפקיד המלך, ואילו קוואי הזקן חדל לשמוע בענייני ממשל והפך למעשה לשר; כל עניני המדינה הוכרעו בידי דזה־ג׳ה.

בשנה השלישית שרר במדינה אי־סדר גדול והעם נמלא פחד. המצביא שֶׁה בֵּיי קשר עם יורש העצר פינג לתקוף את דזה־ג׳ה. המצביאים אמרו למלך מין מצ׳י: ״אם תנצל את הדבר ותצא נגדם, ודאי תביס את ין״. מלך צ׳י שלח אדם לומר ליורש העצר פינג: ״שמעתי על צדקת יורש העצר: הוא עומד לבטל את הפרטי ולהעמיד את הציבורי, להסדיר את החובה בין שליט לשר ולהבהיר את מעמד האב והבן. מדינתי קטנה ואינה יכולה להורות לך מה להקדים ומה לאחר; ואף על פי כן, כל אשר יצווה יורש העצר אעשה״. יורש העצר אסף את בני סיעתו ואת ההמון. המצביא שה ביי צר על הארמון ותקף את דזה־ג׳ה, אך לא גבר עליו. אז פנו המצביא והעם לתקוף את יורש העצר פינג; שה ביי נהרג וגופתו הוצגה לראווה. המהומות נמשכו חודשים אחדים, רבבות מתו, הכול נחרדו ולב העם התרחק מן השלטון. מָנְג קֶה אמר למלך צ׳י: ״עתה הזמן לתקוף את ין; זוהי שעתם של המלכים ון וּוּ ואסור להחמיצה״. המלך הורה לג׳אנְג־דְזֶה להוביל את צבאות חמש הערים ולצרף אליהם את המוני הצפון כדי לתקוף את ין. החיילים לא נלחמו ושערי הערים לא נסגרו; שליט ין קוואי מת וצ׳י נחלה ניצחון גדול. כעבור שנתיים, לאחר מותו של דזה־ג׳ה מין, העמידו אנשי ין יחד את יורש העצר פינג; הוא היה המלך ג׳או מין.

המלך ג׳או מין עלה לשלטון לאחר תבוסתה של ין. הוא השפיל את עצמו והציע מתנות נדיבות כדי למשוך אליו אנשי מעלה. הוא אמר לגואו ויי: ״צ׳י ניצלה את המהומה במדינתי, תקפה והביסה את ין. יודע אני היטב שין קטנה וכוחה מועט ואין די בו להשיב לה. אולם אם באמת אשיג אנשי מעלה שעמהם אנהל את המדינה ואמחה את חרפת המלך הקודם—זה רצוני. בחן נא את הראויים, ואם תמצא אדם כזה, אשרת אותו בעצמי״. גואו ויי אמר: ״אם המלך מבקש באמת להביא אנשי מעלה, יתחיל נא בי. על אחת כמה וכמה שאדם ראוי ממני לא ירצה אלף לי כמרחק רב!״ אז שיפץ המלך ג׳או ארמון למען ויי וקיבל אותו כמורה. יְוֵ״ה יי בא מוויי, דְזוֹאוּ יֵן בא מצ׳י וג׳וּ שְׁין בא מג׳או; אנשי מעלה התחרו לבוא לין. מלך ין ניחם את משפחות המתים, שאל לשלום היתומים וחלק עם העם מר ומתוק.

בשנה העשרים ושמונה הייתה ין עשירה ושופעת, והחיילים שמחו בשירות ונכונו לקרב. אז מינה את יְוֵ״ה יי למצביא העליון וקשר עם צ׳ין, צ׳ו ושלוש מדינות ג׳ין לתקוף את צ׳י. צבא צ׳י הובס והמלך מין נמלט אל מחוץ למדינה. צבא ין לבדו רדף אחר הנסים ונכנס עד לְינְדְזֶה; הוא לקח את כל אוצרות צ׳י ושרף את ארמונותיה ואת מקדשי אבותיה. מכל ערי צ׳י לא נפלו רק לְיָאוֹ, ג׳וּ וג׳ימוֹ; כל השאר השתייכו לין במשך שש שנים.

המלך ג׳או מת בשנתו השלושים ושלוש ובנו המלך חווי עלה לשלטון.

קטע זה אינו נכלל בתרגום גוף החיבור; ראו את הערת המתרגם.[א]

א. [הפסקה המופיעה כאן בוויקיטקסט על המלך חווי, יְוֵ״ה יי וטְזֵן דָאן אינה מצויה כלל בטקסט הגדול של מהדורת הבסיס, העוברת במישרין מעליית המלך חווי לשנתו השביעית; לשונה בסינית מפושטת מעידה אף היא על תוספת מאוחרת במקור המקוון. משום כך אינה מתורגמת כחלק מגוף החיבור — פ' א.ת.]

המלך חווי מת בשנתו השביעית. חאן, ויי וצ׳ו תקפו יחד את ין. המלך וו־צ׳נג מין עלה לשלטון.

בשנה השביעית למלך וו־צ׳נג תקף אותנו טיין דאן מצ׳י וכבש את ג׳וֹנְג־יָאנְג. בשנה השלוש־עשרה הביסה צ׳ין יותר מארבע מאות אלף מאנשי ג׳או בצ׳אנְג־פִּינְג. בשנה הארבע־עשרה מת המלך וו־צ׳נג ובנו המלך שיאו עלה לשלטון.

בשנה הראשונה למלך שיאו הסירה צ׳ין את המצור מעל הָאן־דָאן. בשנתו השלישית מת ובנו, המלך הנוכחי סִי, עלה לשלטון.

בשנה הרביעית למלך הנוכחי סי מת המלך ג׳או מצ׳ין. מלך ין ציווה על ראש הממשלה לִי־פוּ לכרות ברית ידידות עם ג׳או ולכבד את מלכה ביין בשווי חמש מאות יחידות זהב. בשובו דיווח למלך ין: ״כל גבריה הבוגרים של ג׳או מתו בצ׳אנג־פינג ויתומיה טרם בגרו; אפשר לתקוף אותה״. המלך זימן את האדון מצ׳אנג־גוֹ, יְיֵ״ה שְׁיֵין, ושאל לדעתו. השיב: ״ג׳או היא ארץ של ארבעה שדות קרב; עמהּ מורגל במלחמה ואסור לתקפה״. אמר המלך: ״אתקוף אחד בחמישה״. השיב: ״אסור״. מלך ין כעס, אך כל השרים סברו שהדבר אפשרי. לבסוף הקים שני צבאות ואלפיים מרכבות. לי־פו פיקד על התקפת חָאוֹ, וצ׳ינג צ׳ין תקף את דָאי. רק השר הבכיר ג׳יאנג צ׳וּ אמר למלך ין: ״לאחר שפתחת עם אדם את המעברים וכרתת עמו ברית, השקית את מלכו ביין בשווי חמש מאות יחידות זהב; והנה אך שב השליח ואתה תוקף אותו. זהו אות מבשר רעה, והצבא לא יצליח״. מלך ין לא שמע לו, אלא הוביל בעצמו כוח צדדי אחריהם. ג׳יאנג צ׳וּ משך בסרט חותמו של מלך ין כדי לעצרו ואמר: ״אסור למלך לצאת בעצמו; אם ילך, לא יצליח״. המלך בעט בו. ג׳יאנג צ׳וּ בכה ואמר: ״לא למען עצמי אני עושה זאת, אלא למען המלך!״ צבא ין הגיע לסוֹנְג־דְזֶה.

ג׳או שלחה את לִין פּוֹ לפקד על צבאה; הוא הביס את לי־פו בחאו. יֶוּ״ה צ׳נג הביס את צ׳ינג צ׳ין בדאי. יֶוּ״ה שיין נמלט לג׳או. ליין פו רדף אחריו יותר מחמש מאות לי וצר על מדינתו. אנשי ין ביקשו שלום, אך אנשי ג׳או סירבו והתעקשו שג׳יאנג צ׳ו יסדירו. ראש ממשלת ין, ג׳יאנג צ׳ו, בא להסדיר את השלום; ג׳או שמעה לו והסירה את המצור מעל ין.

בשנה השישית השמידה צ׳ין את ג׳ואו המזרחית והמערבית והקימה את נציבות סָאן־צָ׳וָאן. בשנה השביעית כבשה צ׳ין שלושים ושבע ערים מג׳או סביב יוּ־צָ׳ה והקימה את נציבות טָאי־יֶוּאן. בשנה התשיעית עלה לראשונה המלך ג׳נג מצ׳ין לשלטון. בשנה העשירית שלחה ג׳או את ליין פו לפקד על התקפת פָאן־יָאנְג, והוא כבש אותה. המלך שיאו־צ׳נג מג׳או מת והמלך דאו־שיאנג עלה לשלטון. הוא שלח את יֶוּ״ה צ׳נג להחליף את ליין פו, אך ליין פו סירב, תקף את יֶוּ״ה צ׳נג והבריחו; אחר כך נמלט לדָה־לְיָאנְג. בשנה השתים־עשרה שלחה ג׳או את לִי מוּ לתקוף את ין, והוא כבש את וּ־סְוֵי ואת פָאנְג־צ׳נג. ג׳וּ שין התגורר לפנים בג׳או והיה מקורב לפָאנְג נְוָאן, אך לימים נמלט לין. ין ראתה שג׳או נפגעת שוב ושוב מידי צ׳ין, שליין פו עזב ושפאנג נוואן מונה למצביא, וביקשה לנצל את חולשת ג׳או ולתקפה. היא שאלה את ג׳ו שין, והוא אמר: ״קל להתמודד עם פאנג נוואן״. ין שלחה את ג׳ו שין לפקד על התקפת ג׳או; ג׳או שלחה את פאנג נוואן להכות בו. הוא שבה עשרים אלף מאנשי צבא ין והרג את ג׳ו שין. צ׳ין כבשה עשרים ערים מוויי והקימה את נציבות דונג. בשנה התשע־עשרה כבשה צ׳ין תשע ערים של ג׳או סביב יֶה. המלך דאו־שיאנג מג׳או מת. בשנה העשרים ושלוש היה יורש העצר דָאן בן ערובה בצ׳ין, נמלט ושב לין. בשנה העשרים וחמש שבה צ׳ין את המלך אָן מחאן, השמידה את ממלכתו והקימה את נציבות יינְג־צָ׳וָאן. בשנה העשרים ושבע שבתה צ׳ין

את המלך צ׳יין מג׳או והשמידה את ג׳או. הנסיך ג׳יה מג׳או העמיד את עצמו למלך דאי.

ין ראתה שצ׳ין עומדת להשמיד את שש המדינות, שצבאה הגיע אל נהר יי ושהאסון קרב אליה. יורש העצר דאן טיפח בחשאי עשרים לוחמים אמיצים ושלח את ג׳ינְג קֶה להגיש לצ׳ין את מפת חבל דו־קָאנְג ובתוך כך להתנפל על מלך צ׳ין ולהתנקש בו. מלך צ׳ין הבחין במזימה, הרג את קה ושלח את המצביא וַאנְג ג׳יֵין לתקוף את ין. בשנה העשרים ותשע תקפה צ׳ין וכבשה את בירתנו גְ׳; מלך ין נמלט, העתיק את מושבו לליָאו־דוֹנְג וערף את ראשו של דאן כדי להגישו לצ׳ין. בשנה השלושים השמידה צ׳ין את ויי.

בשנה השלושים ושלוש כבשה צ׳ין את ליאו־דונג, שבתה את סי מלך ין והשמידה לבסוף את ין. באותה שנה שבה גם ואנג בָּן, מצביא צ׳ין, את ג׳יה מלך דאי.

ההיסטוריון הגדול אמר: על הדוכס שאו שה אפשר לומר שהיה אנושי! אפילו את עץ האגס זכרו—קל וחומר את האיש עצמו. ין הייתה דחוקה מצפון בידי המאן והמָאק, ובתוכה נדחקה בין צ׳י לג׳ין. היא נאבקה בין מדינות חזקות, הייתה החלשה והקטנה שבהן וכמעט הושמדה פעמים רבות. ואף על פי כן אכלו מזבחותיה דם קורבנות שמונה או תשע מאות שנה, ומכל המדינות של בני משפחת ג׳י רק היא נפלה אחרונה. האם אין זאת עוצמת פועלו של הדוכס שאו?[ב]

ב. [כאן מסתיים הטקסט המיוחס לסימה צ׳יין. הערות ה׳קָאוֹנְג׳נְג׳ המופיעות אחריו הן תוספת מאוחרת של המהדורה, ולכן אינן נכללות בתרגום גוף החיבור — פ' א.ת.]

בית הירושה של גואן וצאי

גואן־שוּ שְׁיִין וצאי־שוּ דוּ היו בניו של המלך וָן מג׳ואו ואחיו הצעירים של המלך וו. למלך וו היו עשרה אחים בני אם אחת. אמם נקראה טַאי־סָה, והיא הייתה רעייתו הראשית של המלך ון. הבכור נקרא בּוֹ־יִי־קָאו, הבא אחריו היה פָּה, לימים המלך וו; אחריו גואן־שוּ שיין; אחריו דָאן, לימים הדוכס ג׳ואו; אחריו צַאי־שוּ דוּ; אחריו צַאוֹ־שוּ וָן־דְוֹוֹ; אחריו צָ׳נְג־שוּ וו; אחריו חְוֹוֹ־שוּ צ׳וּ; אחריו קָאנְג־שוּ פָּנְג; ואחריו זָ׳אן־גְ׳י דְזָאי. ז׳אן־ג׳י דזאי היה הצעיר מכולם. מבין עשרת האחים בני האם האחת, רק פה ודאן היו מוכשרים וסייעו למלך ון מימינו ומשמאלו. לכן פסח המלך ון על בו־יי־קאו ומינה את פה ליורש העצר. כאשר מת המלך ון עלה פה לשלטון, והוא המלך וו. בו־יי־קאו כבר מת קודם לכן.

לאחר שהמלך וו גבר על ג׳וֹאוּ מִיין והשכין שלום בעולם, העניק נחלות לשרים הראויים ולאחיו. אז העניק לדוד שיין נחלה בגואן ולדוד דוּ נחלה בצאי. השניים סייעו לוּ־גָנְג לוּ־פוּ, בנו של ג׳ואו, למשול בשרידי עם יין. לדוד דאן העניק נחלה בלוּ ומינה אותו לסייע לבית ג׳ואו; הוא היה לדוכס ג׳ואו. לדוד ג׳ן־דוו העניק נחלה בצאו, לדוד וו בצ׳נג ולדוד צ׳וּ בחוֹו. קאנג־שו פנג וז׳אן־ג׳י דזאי היו עדיין צעירים ולא קיבלו נחלות.

לאחר מות המלך וו היה המלך צ׳נג צעיר, והדוכס ג׳ואו דאן שלט לבדו בענייני בית המלוכה. גואן־שו וצאי־שו חשדו שהדוכס ג׳ואו מתכוון להרע למלך צ׳נג, ולכן חברו לוו־גנג ומרדו. הדוכס ג׳ואו דאן קיבל את צו המלך צ׳נג, יצא למלחמה, הוציא את וו־גנג להורג, הרג את גואן־שו והגלה את צאי־שו. הוא העבירו ממקומו ונתן לו עשר מרכבות ושבעים בני לוויה. את שארית עם יין

חילק לשניים: על חלק אחד הפקיד את וֵיי־דְזֶה צ׳י בסוֹנְג, כדי שימשיך את קורבנות יין; ועל האחר הפקיד את קאנג־שו כשליט וֵיי, הוא קאנג־שו מוויי. לדזאי העניק נחלה בז׳אן. לז׳אן־ג׳י ולקאנג־שו היו הליכות כנועות וטובות; לפיכך מינה הדוכס ג׳ואו את קאנג־שו לשר המשפטים של ג׳ואו ואת ז׳אן־ג׳י לשר העבודות של ג׳ואו, כדי לסייע למלך צ׳נג בממשלו. לשניהם יצא שם טוב בעולם.

צאי־שו דו מת לאחר שהוגלה. בנו נקרא חוּ. חו שינה את דרכיו, דבק בסגולה ונעשה כנוע וטוב. הדוכס ג׳ואו שמע על כך ומינה את חו לשר בכיר בלו; מדינת לו התנהלה כראוי. אז דיבר הדוכס ג׳ואו אל המלך צ׳נג, וחו קיבל מחדש נחלה בצאי כדי לקיים את קורבנות צאי־שו. הוא היה ג׳וֹנְג מצאי. חמשת הדודים האחרים הלכו איש לנחלתו, ואף אחד מהם לא שימש פקיד של בן השמים.

ג׳ונג מצאי מת ובנו בּוֹ־חְוַאנְג מצאי עלה לשלטון. בו־חוואנג מת ובנו המרקיז גוֹנְג עלה לשלטון. המרקיז גונג מת ובנו המרקיז לִי עלה לשלטון. המרקיז לי מת ובנו המרקיז וו עלה לשלטון. בימי המרקיז וו איבד המלך לי מג׳ואו את ממלכתו, נמלט לג׳ה, והעוצרים גוֹנְג וחֶה ניהלו את השלטון; רבים מן האדונים הפיאודליים מרדו בג׳ואו.

המרקיז וו מת ובנו המרקיז יי עלה לשלטון. בשנה האחת־עשרה למרקיז יי עלה המלך שׂוּ׳אן מג׳ואו לכס. בשנה העשרים ושמונה מת המרקיז יי ובנו, המרקיז שִׁי סוֹ־שֶׂה, עלה לשלטון.

בשנה השלושים ותשע למרקיז שי נהרג המלך יוּ מג׳ואו בידי הצ׳וּ׳אן־ז׳וֹנְג; בית ג׳ואו הושפל ועבר מזרחה. צ׳ין צורפה אז לראשונה לשורת האדונים הפיאודליים.

בשנה הארבעים ושמונה מת המרקיז שי ובנו שִׁינְג, המרקיז גוֹנְג, עלה לשלטון. המרקיז גונג מת בשנה השנייה ובנו המרקיז דָאי עלה לשלטון. המרקיז דאי מת בשנה העשירית ובנו צָוו־פוּ, המרקיז שׁוּ׳אן, עלה לשלטון.

בשנה העשרים ושמונה למרקיז שׁוּ׳אן עלה לראשונה הדוכס יין מלוּ לשלטון. בשנה השלושים וחמש מת המרקיז שׁוּ׳אן ובנו פָּנְג־זָ׳ן, המרקיז חְוָאן, עלה לשלטון. בשנה השלישית למרקיז חוואן הרגה לו את שליטה, הדוכס יין. בשנה העשרים מת המרקיז חוואן ואחיו הצעיר שְׁיֵין־וּ, המרקיז אָי, עלה לשלטון.

בשנה האחת־עשרה למרקיז אי אירע הדבר הבא. המרקיז אי נשא אישה מצָ׳ן, וגם המרקיז משִׁי נשא אישה מצ׳ן. כאשר גבירת שי עמדה לשוב לביתה, עברה בצאי, אך המרקיז מצאי נהג בה בחוסר כבוד. המרקיז משי כעס וביקש מן המלך ון מצ׳ו: ״בוא לתקוף אותי; אבקש עזרה מצאי, צאי בוודאי תבוא, ואז תוכל צ׳ו להכות בה ולהשיג ניצחון״. המלך ון מצ׳ו שמע בקולו, שבה את המרקיז אי מצאי והוליכו עמו. המרקיז אי הוחזק תשע שנים ומת בצ׳ו; בסך הכול מת לאחר עשרים שנות שלטון. אנשי צאי העלו לשלטון את בנו שִׁי, הוא המרקיז מו.

המרקיז מו השיא את אחותו הצעירה לדוכס חוואן מצ׳י. בשנה השמונה־עשרה השתעשע הדוכס חוואן מצ׳י עם האישה מצאי בסירה. הגבירה טלטלה את הסירה; הדוכס חוואן הורה לה לחדול, אך היא לא חדלה. הוא כעס ושלח אותה חזרה לצאי, אף שלא ניתק את קשר הנישואים עמה. המרקיז מצאי כעס והשיא את אחותו לאיש אחר. הדוכס חוואן מצ׳י כעס ותקף את צאי; צאי התמוטטה והוא שבה את המרקיז מו. משם התקדם דרומה עד שָׁאוֹ־לִינְג שבצ׳ו. לאחר מכן התנצלו האדונים הפיאודליים בשם צאי לפני צ׳י, ושליט צ׳י

השיב את שליט צאי. בשנה העשרים ותשע מת המרקיז מו ובנו גְוֹון, המרקיז ג׳וּאַנְג, עלה לשלטון.

בשנה השלישית למרקיז ג׳ואנג מת הדוכס חוואן מצ״י. בשנה הארבע־עשרה הביס הדוכס ון מג׳ין את צ׳ו בצָ׳נְג־פּוּ. בשנה העשרים רצח שָׁאנְג־צָ׳ן, יורש העצר של צ׳ו, את אביו המלך צ׳נג ועלה במקומו. בשנה העשרים וחמש מת הדוכס מו מצ׳ין. בשנה השלושים ושלוש עלה המלך ג׳ואנג מצ׳ו לשלטון. בשנה השלושים וארבע מת המרקיז ג׳ואנג ובנו שָׁן, המרקיז ון, עלה לשלטון.

בשנה הארבע־עשרה למרקיז ון תקף המלך ג׳ואנג מצ׳ו את צ׳ן והרג את שְׁיָה ָנְג־שׁוּ. בשנה החמש־עשרה צרה צ׳ו על ָנְג; ג׳נג נכנעה לצ׳ו, וצ׳ו שבה ושחררה אותה. בשנה העשרים מת המרקיז ון ובנו גוּ, המרקיז גִ׳ינְג, עלה לשלטון.

בשנה הראשונה למרקיז ג׳ינג מת המלך ג׳ואנג מצ׳ו. בשנה הארבעים ותשע לקח המרקיז ג׳ינג אישה מצ׳ו לבנו, יורש העצר בָּאן, אך המרקיז ג׳ינג שכב עמה. יורש העצר רצח את המרקיז ג׳ינג והעמיד את עצמו בשלטון; הוא היה המרקיז לִינְג.

בשנה השנייה למרקיז לינג רצח הנסיך וֵיי מצ׳ו את מלכו גְ׳יָה־אָאוֹ והעמיד את עצמו בשלטון כמלך לינג. בשנה התשיעית רצח ג׳או, שר החינוך של צ׳ן, את שליטו הדוכס אי. צ׳ו שלחה את הנסיך צִ׳י־גְ׳י להשמיד את צ׳ן ולהחזיקה. בשנה השתים־עשרה פיתה המלך לינג מצ׳ו את המרקיז לינג מצאי להגיע לשָׁן, בטענה שהמרקיז רצח את אביו. הוא הציב חיילים במארב, השקה אותו עד שהשתכר ואז הרגו, והוציא להורג שבעים מאנשי פמלייתו. הוא ציווה על

הנסיך צ׳י־ג׳י לצור על צאי. בחודש האחד־עשר השמיד את צאי ומינה את צ׳י־ג׳י לדוכס צאי.

שלוש שנים לאחר שצ׳ו השמידה את צאי, רצח הנסיך צ׳י־ג׳י מצ׳ו את שליטו המלך לינג ועלה במקומו כמלך פִּינְג. המלך פינג ביקש את לו, בנו הצעיר של המרקיז ג׳ינג מצאי, והעמידו בשלטון; הוא היה המרקיז פינג. באותה שנה הקימה צ׳ו מחדש גם את צ׳ן. בראשית שלטונו ביקש המלך פינג מצ׳ו לקרב אליו את האדונים הפיאודליים, ולכן חידש את בתי צ׳ן וצאי.

המרקיז פינג מת בשנה התשיעית. דוֹנְג־גְוֹו, נכדו של המרקיז לינג באן, תקף את בנו של המרקיז פינג והעמיד את עצמו בשלטון; הוא היה המרקיז דָאו. אביו של המרקיז דאו נקרא יו, יורש העצר יין. יורש העצר יין יו היה יורשו של המרקיז לינג; כאשר עלה המרקיז פינג לשלטון הרג את יורש העצר יין. לכן, לאחר מות המרקיז פינג, תקף דונג־גוו, בנו של יורש העצר יין, את בן המרקיז פינג ועלה במקומו; הוא היה המרקיז דאו. המרקיז דאו מת בשנה השלישית ואחיו הצעיר שֶׁן, המרקיז ג׳או, עלה לשלטון.

בשנה העשירית בא המרקיז ג׳או לחצר המלך ג׳או מצ׳ו. הוא נשא שני מעילי פרווה נאים, הגיש אחד מהם למלך ג׳או ולבש את האחר בעצמו. דְזֶה־צָ׳אנְג, ראש ממשלת צ׳ו, חמד אותו, אך המרקיז לא נתנו לו. דזה־צ׳אנג השמיץ את המרקיז מצאי והחזיקו בצ׳ו שלוש שנים. כאשר הבין המרקיז מצאי את הדבר, נתן את מעיל הפרווה לדזה־צ׳אנג. דזה־צ׳אנג קיבלו ואז המליץ להשיב את המרקיז מצאי. לאחר ששב, הלך המרקיז מצאי לג׳ין וביקש לתקוף עמה את צ׳ו.

באביב השנה השלוש־עשרה נפגש עם הדוכס לינג מוויי בשָׁאוֹ־לִינְג. המרקיז מצאי פנה בחשאי לצָ׳אנְג חוֹנְג מג׳ואו וביקש לקבל קדימות על פני ויי; ויי שלחה היסטורין לספר על פועלו וסגולתו של קאנג־שו, ולפיכך ניתנה הקדימות לוויי. בקי״ץ השמידה צאי את שֶׁן למען ג׳ין. צ׳ו כעסה ותקפה את צאי. המרקיז ג׳או מצאי שלח את בנו כבן ערובה לוו, כדי ששתי המדינות יתקפו יחד את צ׳ו. בחורף הביס יחד עם המלך חֶה־לִוּ מוו את צ׳ו ונכנס אל יִינְג. צאי נטתה טינה לדזה־צ׳אנג; דזה־צ׳אנג פחד ונמלט לג׳נג. בשנה הארבע־עשרה עזבה וו והמלך ג׳או מצ׳ו שב לממלכתו. בשנה השש־עשרה בכה ראש ממשלת צ׳ו לפני עמו ותכנן לתקוף את צאי; המרקיז ג׳או מצאי פחד. בשנה העשרים ושש בא קונפוציוס לצאי. המלך ג׳או מצ׳ו תקף את צאי; צאי נבהלה וביקשה עזרה מוו. צאי הייתה רחוקה מוו, ולכן התנתה וו את עזרתה בהעתקת צאי למקום קרוב יותר, כדי שיהיה קל לסייע זו לזו. המרקיז ג׳או הסכים לכך בחשאי בלי להיוועץ בשריו. אנשי וו באו להציל את צאי ובתוך כך העבירוה לג׳וֹאוּ־לָאי. בשנה העשרים ושמונה עמד המרקיז ג׳או לבוא לחצר וו. השרים פחדו שיעביר שוב את המדינה, ולכן הורו למתנקש לִי להרוג אותו. אחר כך הוציאו את המתנקש לי להורג כדי להתנער מן האשמה, והעלו לשלטון את שׁוֹ, בנו של המרקיז ג׳או; הוא היה המרקיז צ׳נג.

בשנה הרביעית למרקיז צ׳נג השמידה סונג את צאו. בשנה העשירית רצח טְיֶאן צָ׳אנְג מצ׳י את שליטו הדוכס ג׳יין. בשנה השלוש־עשרה השמידה צ׳ו את צ׳ן. בשנה התשע־עשרה מת המרקיז צ׳נג ובנו צָ׳אן, המרקיז שָׁנְג, עלה לשלטון. המרקיז שנג מת בשנה החמש־עשרה ובנו המרקיז יְוֶ׳אן עלה לשלטון. המרקיז יואן מת בשנה השישית ובנו, המרקיז צ׳י, עלה לשלטון.

בשנה הרביעית למרקיז צ׳י השמיד המלך חְווֵי מצ׳ו את צאי. המרקיז צ׳י מצאי נמלט, וקורבנות צאי פסקו. הדבר היה שלושים ושלוש שנים לאחר חורבן צ׳ן.

לא ידוע היכן קיבלו צאצאי בו־יי־קאו נחלה. צאצאי המלך וו פה היו לבית ג׳ואו, והדבר מסופר ברשומות היסוד. גואן־שו שיין מרד, הוצא להורג ולא הותיר צאצאים. צאצאי הדוכס ג׳ואו דאן היו לבית לו, והדבר מסופר בבית ירושה. צאצאי צאי־שו דו היו לבית צאי, והדבר מסופר בבית ירושה. לצאו־שו ג׳ן־דוו היו צאצאים שהיו לבית צאו, והדבר מסופר בבית ירושה. אין בנמצא דבר על הדורות שאחרי צ׳נג־שו וו. בימי הדוכס שְׁיֵין מג׳ין השמידה ג׳ין את חוו, נחלת צאצאי חוו־שו צ׳ו. צאצאי קאנג־שו פנג היו לבית ויי, והדבר מסופר בבית ירושה. אין בנמצא דבר על הדורות שאחרי ז׳אן־ג׳י דזאי.

ההיסטוריון הגדול אמר: גואן וצאי מרדו, ואין במעשיהם דבר הראוי לרישום. אולם כאשר מת המלך וו מג׳ואו והמלך צ׳נג היה צעיר, כבר עלו ספקות בעולם. בזכות עשרת אחיו בני אותה אם, ובהם צ׳נג־שו וז׳אן־ג׳י, שסייעו ותמכו בו, המשיכו האדונים הפיאודליים בסופו של דבר להכיר בבית ג׳ואו כראשם. משום כך צירפתי אותם וסיפרתי עליהם בין בתי הירושה.

צָאו־שוּ גָ׳ן־דְוו היה אחיו הצעיר של המלך וו מג׳ואו. לאחר שהמלך וו גבר על ג׳ואו מְיין, העניק לדוד ג׳ן־דוו נחלה בצאו.

הדוד ג׳ן־דוו מת ובנו טָאי־בּוֹ פִּי עלה לשלטון. טאי־בו מת ובנו ג׳וֹנְג־ג׳וּן פינג עלה לשלטון. ג׳ונג־ג׳ון פינג מת ובנו גוֹנְג־בּוֹ חוֹאו עלה לשלטון. גונג־בו חואו מת ובנו שָׁיְאוֹ־בּוֹ יוּן עלה לשלטון. שיאו־בו יון מת ובנו יי־בּוֹ שִׁי עלה לשלטון.

בשנה העשרים ושלוש ליי־בו נמלט המלך לי מג׳ואו לג׳ה.

בשנה השלושים מת יי־בו ואחיו הצעיר צְ׳יַאנְג, יו־בּוֹ, עלה לשלטון. בשנה התשיעית ליו־בו הרג אחיו הצעיר סו את יו־בו ועלה במקומו; הוא היה דָאי־בּוֹ. בשנה הראשונה לדאי־בו כבר מלך המלך שְׁוֵ׳אן מג׳ואו שלוש שנים. בשנה השלושים מת דאי־בו ובנו סָה, חְווֵי־בּוֹ, עלה לשלטון.

בשנה העשרים וחמש לחווי־בו הרגו הצ׳וֵ׳אן־ז׳וֹנְג את המלך יו מג׳ואו. בעקבות זאת עבר בית ג׳ואו מזרחה, ירד עוד מגדולתו והאדונים הפיאודליים מרדו בו. צ׳ין צורפה אז לראשונה לשורת האדונים הפיאודליים.

בשנה השלושים ושש מת חווי־בו ובנו שֶׁה־פּוּ עלה לשלטון. אחיו הצעיר וּ הרג אותו ועלה במקומו; הוא היה הדוכס מוּ.

הדוכס מו מת בשנה השלישית ובנו ג׳וֹנְג־שֶׁנְג, הדוכס חְוָאן, עלה לשלטון.

בשנה השלושים וחמש לדוכס חוואן עלה הדוכס יין מלו לשלטון. בשנה הארבעים וחמש הרגה לו את שליטה, הדוכס יין. בשנה הארבעים ושש רצח חְוָה־פּוּ דוּ מסונג את שליטו, הדוכס שָׁאנְג, וכן את קוֹנְג־פּוּ. בשנה החמישים וחמש מת הדוכס חוואן ובנו שִׁי־גוּ, הדוכס ג׳ואנג, עלה לשלטון.

בשנה העשרים ושלוש לדוכס ג׳ואנג היה הדוכס חוואן מצ״י להגמון הראשון.

בשנה השלושים ואחת מת הדוכס ג׳ואנג ובנו יִי, הדוכס שִׁי, עלה לשלטון.

הדוכס שי מת בשנה התשיעית ובנו בָּאן, הדוכס ג׳או, עלה לשלטון.

בשנה השישית לדוכס ג׳או הביס הדוכס חוואן מצ״י את צאי והתקדם עד שָׁאוֹ־לִינְג שבצ״ו. בשנה התשיעית מת הדוכס ג׳או ובנו שְׁיַאנְג, הדוכס גוֹנְג, עלה לשלטון.

בשנה השש־עשרה לדוכס גונג אירע הדבר הבא. כאשר נמלט הנסיך צ׳וֹנְג־אָר מג׳ין ועבר בצאו, נהג בו שליט צאו בחוסר כבוד וביקש לראות את צלעותיו המאוחות. שִׁי פּוּ־גִ׳י ניסה להניאו אך הוא לא שמע לו; שי פו־ג׳י נהג בסתר בחביבות בצ׳ונג־אר. בשנה העשרים ואחת תקף צ׳ונג־אר, הדוכס ון מג׳ין, את צאו, שבה את הדוכס גונג והוליכו עמו. הוא ציווה על הצבא שלא להיכנס לרובע שבו התגוררה משפחת שי פו־ג׳י. מישהו אמר לדוכס ון מג׳ין: ״בעבר כינס הדוכס חוואן מצ׳י את האדונים הפיאודליים והשיב לשלטון בתי שם־ משפחה אחרים; עתה אדוני כולא את שליט צאו ומכחיד בן אותו שם־ משפחה. כיצד יצווה על האדונים הפיאודליים?״ אז השיבה ג׳ין את הדוכס גונג.

בשנה העשרים וחמש מת הדוכס ון מג׳ין. בשנה השלושים וחמש מת הדוכס גונג ובנו שׁוֹאוּ, הדוכס ון, עלה לשלטון. הדוכס ון מת בשנה העשרים ושלוש ובנו צְ׳יָאנְג, הדוכס שׁוֵּ׳אן, עלה לשלטון. הדוכס שׁוֵּ׳אן מת בשנה השבע־עשרה ואחיו הצעיר פּוּ־צ׳וּ, הדוכס צ׳נג, עלה לשלטון.

בשנה השלישית לדוכס צ׳נג תקף הדוכס לי מג׳ין את צאו, שבה את הדוכס צ׳נג והוליכו עמו, אך לאחר מכן שחררו. בשנה החמישית הורו לְוָאן שׁוּ וג׳וֹנְג־ הָאנְג יֶן מג׳ין לצָ׳נְג חְוָה לרצוח את שליטם, הדוכס לי. בשנה העשרים ושלוש מת הדוכס צ׳נג ובנו שָׁנְג, הדוכס וו, עלה לשלטון. בשנה העשרים ושש לדוכס וו רצח הנסיך צ׳י־ג׳י מצ׳ו את שליטו, המלך לינג, ועלה במקומו. בשנה העשרים ושבע מת הדוכס וו ובנו צְ׳ינְג, הדוכס פינג, עלה לשלטון. הדוכס פינג מת בשנה הרביעית ובנו וּ, הדוכס דאו, עלה לשלטון. באותה שנה פרצו שרפות בסונג, ויי, צ׳ן וג׳נג.

בשנה השמינית לדוכס דאו עלה הדוכס ג׳ינג מסונג לשלטון. בשנה התשיעית בא הדוכס דאו לחצר סונג, וסונג כלאה אותו. צאו העלתה לשלטון את אחיו הצעיר יֵה; הוא היה הדוכס שֶׁנְג. הדוכס דאו מת בסונג וגופתו הושבה לקבורה.

בשנה החמישית לדוכס שנג רצח טוֹנְג, אחיו הצעיר של הדוכס פינג, את הדוכס שנג ועלה במקומו; הוא היה הדוכס יין. בשנה הרביעית לדוכס יין רצח לוֹ, אחיו הצעיר של הדוכס שנג, את הדוכס יין ועלה במקומו; הוא היה הדוכס גְ׳ינְג. הדוכס ג׳ינג מת בשנה הרביעית ובנו בּוֹ־יָאנְג עלה לשלטון.

בשנה השלישית לבו־יאנג חלם אחד מאנשי המדינה כי אדונים רבים עומדים במקדש אל האדמה וזוממים להשמיד את צאו. צאו־שו ג׳ן־דוו עצר בעדם וביקש שימתינו לגוֹנְג־סוּן צְ׳יָאנְג, והם הסכימו. בבוקר חיפש החולם את האיש בצאו, אך לא היה שם אדם כזה. הוא הזהיר את בנו: ״לאחר מותי, אם תשמע שגונג־סון צ׳יאנג מנהל את השלטון, עליך לעזוב את צאו ואל תישאר לאסונה״. לאחר שעלה בו־יאנג לשלטון, אהב ציד בחץ וברשת. בשנה השישית היה בין אנשי השדה של צאו אדם בשם גונג־סון צ׳יאנג, שגם הוא אהב ציד בחץ וברשת. הוא לכד אווז בר לבן והגישו במתנה, ובתוך כך דיבר על דרכי הציד ואחר כך נשאל בענייני ממשל. בו־יאנג שמח בו מאוד, נטה לו חסד, מינה אותו לשר העיר והפקיד בידיו את השלטון. אז נמלט בנו של החולם מן המדינה.

גונג־סון צ׳יאנג פרש לפני שליט צאו תורה להשגת ההגמוניה. בשנה הארבע־עשרה שמע לו שליט צאו, פנה עורף לג׳ין והתגרה בסונג. הדוכס ג׳ינג מסונג תקף אותו, ואנשי ג׳ין לא באו לעזרתו. בשנה החמש־עשרה השמידה סונג את צאו, לקחה בשבי את בו־יאנג שליט צאו ואת גונג־סון צ׳יאנג, הוליכה אותם עמה והרגה אותם. קורבנות צאו פסקו.

ההיסטוריון הגדול אמר: בחנתי כיצד לא שעה הדוכס גונג מצאו לעצת שִׁי פּוֹ־גִ׳י, אף שהיו לו שלוש מאות אנשים הנוסעים במרכבות שרד, והבנתי שהסיבה היחידה הייתה שלא ביסס את הסגולה. ואשר לחלומו של ג׳ן־דוו—האם לא ביקש להאריך את קיום קורבנות צאו? אך כאשר אדם כגונג־סון צ׳יאנג לא טיפח את ממשלו, נעלמו לפתע קורבנות הדוד ג׳ן־דוו.א

א. [כאן מסתיים הטקסט המיוחס לסימה צ׳יין. דברי השבח של סימה ג׳ן המופיעים בהמשך אותו דף והערות ה׳קאוֹנְג׳ שלאחריהם הם תוספות מאוחרות של מסורת הפרשנות והמהדורה, ולכן אינם נכללים בתרגום גוף החיבור — פ' א.ת.]

בית הירושה של צָ׳ן וצִ׳י

מָאן, הדוכס חוּ מצָ׳ן, היה מצאצאי שׁוּן, קיסר יוּ. לפנים, כאשר שון היה אדם מן השורה, השיא לו יָאוֹ את שתי בנותיו והוא התגורר בגְוויֵ־זִ׳וֵי. בעקבות זאת אימצו צאצאיו שם משפחה ונקראו לבית גוויי. לאחר מות שון מסר את העולם לִי׳וּ, ואילו שָׁאנְג־גִ׳וּן בנו של שון קיבל מדינה כנחלה. בימי שליטי סְיָה אבדה הנחלה לעיתים וחודשה לעיתים. כאשר גבר המלך וו מגִ׳ואו על גִ׳וֹאוּ מְיִין, שב וחיפש את צאצאי שון. הוא מצא את גוויי מאן, העניק לו נחלה בצָ׳ן כדי שיקיים את קורבנות הקיסר שון, והוא היה הדוכס חו.

הדוכס חו מת ובנו שִׁי־חוֹאוּ, הדוכס שָׁן, עלה לשלטון. הדוכס שן מת ואחיו הצעיר נָאוֹ־יָאנְג, הדוכס שְׁיָאנְג, עלה לשלטון. הדוכס שיאנג מת, ואז העלו לשלטון את טוּ, בנו של הדוכס שן; הוא היה הדוכס שְׁיָאוֹ. הדוכס שיאו מת ובנו יוּ־זִ׳וֹנְג, הדוכס שָׁן, עלה לשלטון. הדוכס שן חי בימי המלך לי מגִ׳ואו. הדוכס שן מת ובנו נִינְג, הדוכס יוּ, עלה לשלטון.

בשנה השתים־עשרה לדוכס יו נמלט המלך לי מגִ׳ואו לגִ׳ה.

בשנה העשרים ושלוש מת הדוכס יו ובנו שְׁיָאוֹ, הדוכס שִׁי, עלה לשלטון. בשנה השישית לדוכס שי עלה המלך שׁוּיאן מגִ׳ואו לכס. בשנה השלושים ושש מת הדוכס שי ובנו לִינְג, הדוכס וו, עלה לשלטון. הדוכס וו מת בשנה החמש־עשרה ובנו יְוֵה, הדוכס יי, עלה לשלטון. באותה שנה עלה המלך יו מגִ׳ואו לכס. הדוכס יי מת בשנה השלישית ואחיו הצעיר שְׁיֵה, הדוכס פִּינְג, עלה לשלטון. בשנה השביעית לדוכס פינג הרגו הצִ׳יאן־זִ׳וֹנְג את המלך יו מגִ׳ואו ובית גִ׳ואו עבר מזרחה. צִ׳ין צורפה אז לראשונה לשורת האדונים הפיאודליים.

בשנה העשרים ושלוש מת הדוכס פינג ובנו יוּ, הדוכס וָן, עלה לשלטון.

בשנה הראשונה לדוכס ון נשא אישה מצָאי, והיא ילדה את בנו טוֹ. בשנה העשירית מת הדוכס ון ובנו הבכור בָּאוֹ, הדוכס חְוָאן, עלה לשלטון.

בשנה העשרים ושלוש לדוכס חוואן עלה לראשונה הדוכס יין מלוּ לשלטון. בשנה העשרים ושש הרגה וֵיי את שליטה ג׳וֹאוּ־שׁוּ. בשנה השלושים ושלוש הרגה לו את שליטה, הדוכס יין.

בשנה השלושים ושמונה, בחודש הראשון, בימים גְ׳יָה־שׁוּ וגְ׳י־צ׳וֹאוּ, מת הדוכס חוואן באו. אמו של טו, אחיו הצעיר של הדוכס חוואן, הייתה אישה מצאי; משום כך הרגו אנשי צאי למען טו את וּ־פוּ ואת מְיֵן, יורש העצר של הדוכס חוואן, והעמידו את טו בשלטון. הוא היה הדוכס לִי. בעת מחלתו של הדוכס חוואן פרצו המהומות ואנשי המדינה התפזרו, ולכן נמסרו שתי הודעות על מותו.

בשנה השנייה לדוכס לי נולד בנו וָאן, גְ׳ינְג־ג׳וֹנְג. ההיסטוריון הגדול של ג׳וֹאו עבר בצ׳ן, והדוכס לי מצ׳ן ביקש ממנו לנחש בגורלו באמצעות ״התמורות של ג׳וֹאו״. התקבלה ההקסגרמה גְוָאן המשתנה לִפְי: ״זהו האור הנצפה של המדינה; מועיל להיות אורח אצל המלך. האם פירוש הדבר שצאצאו יתפוס את מקומה של צ׳ן ויחזיק במדינה? לא כאן, אלא במדינה אחרת? לא הוא עצמו, אלא צאצאיו. אם יהיה הדבר במדינה אחרת, ודאי תהיה זו מדינה מבית ג׳יאנג. בית ג׳יאנג הוא מצאצאי טָאי־יֶוּה. אין שני דברים יכולים להיות גדולים בעת ובעונה אחת; כאשר תשקע צ׳ן, שמא אז ישגשג הוא?״

הדוכס לי נשא אישה מצאי. האישה מצאי נאפה עם אנשי צאי, והדוכס לי נסע פעמים רבות לצאי כדי להתהולל. בשנה השביעית קשרו שלושת אחיו הצעירים של מֵין, יורש העצר של הדוכס חוואן שאותו הרג הדוכס לי, קשר נגדו: הבכור נקרא יֶוֵ׳ה, האמצעי לִין והצעיר צ׳וּ־ג׳יוּ. יחד הורו לאנשי צאי לפתות את הדוכס לי באמצעות אישה יפה, הרגו אותו עמם והעמידו את יֶוֵ׳ה בשלטון; הוא היה הדוכס לִי. הדוכס לי היה בנו של הדוכס חוואן. הוא מת חמישה חודשים לאחר שעלה לשלטון, ואז העמידו את לין, האח האמצעי, בשלטון; הוא היה הדוכס ג׳וּאַנְג. הדוכס ג׳ואנג מת בשנה השביעית ואחיו הצעיר צ׳וּ־ג׳יו עלה לשלטון; הוא היה הדוכס שִׁוֵ׳אן.

בשנה השלישית לדוכס שִׁוֵ׳אן מת המלך וו מצ׳ו, וצ׳ו החלה להתחזק. בשנה השבע־עשרה נשא המלך חְוֵי מג׳ואו אישה מצ׳ן למלכתו.

בשנה העשרים ואחת ילדה פילגש אהובה מאוחרת של הדוכס שִׁוֵ׳אן בן בשם קְוָאן. הדוכס ביקש להעמידו כיורש, ולכן הרג את יורש העצר שלו יוּ־קוֹאוּ. יוּ־קואו אהב מאז ומתמיד את ואן, בנו של הדוכס לי. ואן חשש שהאסון יגיע גם אליו ונמלט לצ׳י. הדוכס חוואן מצ׳י ביקש למנות את צ׳ן ואן לשר בכיר, אך ואן אמר: ״אני שר נודד בארץ זרה; זכיתי בחסדו של אדוני להיפטר מנשיאת משאות, ואינני מעז לקבל משרה רמה״. הדוכס חוואן מינה אותו לממונה על בעלי המלאכה. יי־ג׳וֹנְג מצ׳י ביקש להשיא את בתו לצ׳ן ג׳ינג־ג׳ונג. הוא ניחש בדבר, והסימן אמר: ״זהו עוף החול במעופו; קולותיהם ההרמוניים מצלצלים יחד. צאצאי גוויי עתידים לגדול בקרב ג׳יאנג. בדור החמישי ישגשגו ויעמדו לצד השר הראשי; לאחר הדור השמיני לא יהיה מי שישווה להם״.

בשנה השלושים ושבע תקף הדוכס חוואן מצ׳י את צאי וצאי הובסה. הוא פלש דרומה לצ׳ו, הגיע לשָׁאוֹ־לִינְג, ובדרכו חזרה עבר בצ׳ן. יְוֵ׳אן טָאוֹ־טוּ, שר בכיר מצ׳ן, סלד מכך שיעבור בצ׳ן והטעה אותו באמרו שעל צבא צ׳י לצאת בדרך המזרחית. הדרך המזרחית הייתה קשה; הדוכס חוואן כעס ואסר את יואן טאוֹ־טו מצ׳ן. באותה שנה הרג הדוכס שְׁיֵין מג׳ין את בנו יורש העצר שָׁן־שֶׁנְג.

בשנה הארבעים וחמש מת הדוכס שִׁוֵ׳אן ובנו קוואן עלה לשלטון; הוא היה הדוכס מוּ. בשנה החמישית לדוכס מו מת הדוכס חוואן מצ׳י. בשנה השׁ־עשרה הביס הדוכס ון מג׳ין את צבא צ׳ו בצֶ׳נְג־פּוּ. באותה שנה מת הדוכס מו ובנו שׁוֹ, הדוכס גוֹנְג, עלה לשלטון. בשנה השישית לדוכס גונג רצח שָׁאנְג־צֶ׳ן, יורש העצר של צ׳ו, את אביו המלך צ׳נג ועלה במקומו; הוא היה המלך מו. בשנה האחת־עשרה מת הדוכס מו מצ׳ין. בשנה השמונה־עשרה מת הדוכס גונג ובנו פִּינְג־גְוֹוֹ, הדוכס לִינְג, עלה לשלטון.

בשנה הראשונה לדוכס לינג עלה המלך ג׳ואנג מצ׳ו לשלטון. בשנה השישית תקפה צ׳ו את צ׳ן. בשנה העשירית השלימו צ׳ן וצ׳ו זו עם זו.

בשנה הארבע־עשרה ניאפו הדוכס לינג ושני שריו הבכירים קוֹנְג נִינְג ויי שִׁינְג־פּוּ עם שְׁיֵה־גְ׳י. השלושה לבשו תחת בגדיהם את בגדיה והתבדחו על כך בחצר. שְׁיֵה יֵה נזף בהם: ״אם השליט ושריו פרוצים, ממי ילמד העם?״ הדוכס לינג סיפר זאת לשני השרים; השניים ביקשו להרוג את שיה יה, והדוכס לא מנע בעדם. כך הרגו את שיה יה. בשנה החמש־עשרה שתו הדוכס לינג ושני השרים בבית משפחת שיה. הדוכס התלוצץ עם השניים ואמר: ״גֶ׳נְג־שׁוּ דומה לך״. השניים אמרו: ״הוא דומה גם לאדוני״. ג׳נג־שו כעס. כאשר סיים הדוכס לינג לשתות ויצא, ארב לו ג׳נג־שו בקשת מוצלבת בשער האורווה וירה בו

למוות. קונג נינג ויי שינג־פו נמלטו שניהם לצ׳ו, ויורש העצר וּ, בנו של הדוכס לינג, נמלט לג׳ין. ג׳נג־שו העמיד את עצמו כמרקיז צ׳ן. ג׳נג־שו היה לפנים שר בכיר בצ׳ן. שיה־ג׳י הייתה אשתו של יוּ־שׁוּ ואמו של ג׳נג־שו.

בחורף השנה הראשונה לדוכס צ׳נג, משום ששיה ג׳נג־שו הרג את הדוכס לינג, הנהיג המלך ג׳ואנג מצ׳ו את האדונים הפיאודליים בהתקפה על צ׳ן. הוא אמר לאנשי צ׳ן: ״אל תפחדו; באתי רק להוציא את ג׳נג־שו להורג״. לאחר שהוציאו להורג סיפח את צ׳ן כנציבות והחזיק בה, וכל שריו בירכו אותו. שֶׁן־שׁוּ שָׂה שב משליחות בצ׳י ורק הוא לא בירך. המלך ג׳ואנג שאל לסיבתו, והוא השיב: ״בפתגם כפרי נאמר: אדם הוליך שור בקיצור דרך בשדהו של אחר, ובעל השדה לקח ממנו את השור. החצייה הייתה עבירה, אך האם לקיחת השור אינה מעשה חמור יותר? עתה ראה המלך בג׳נג־שו פושע שרצח את שליטו, ולכן גייס את צבאות האדונים הפיאודליים ותקף אותו בשם הצדק. ואולם לאחר מכן לקח את מדינתו כדי להרוויח מאדמתה. כיצד יצווה מעתה על העולם? משום כך לא בירכתי״. המלך ג׳ואנג אמר: ״יפה״. אז קרא לוו, יורש העצר של הדוכס לינג מצ׳ן, לשוב מג׳ין, העמידו בשלטון והשיב אותו להיות שליט צ׳ן כבתחילה; הוא היה הדוכס צ׳נג. כאשר קרא קונפוציוס ברשומות ההיסטוריות עד למקום שבו השיבה צ׳ו את צ׳ן, אמר: ״ראוי היה המלך ג׳ואנג מצ׳ו! הוא הקל בערכה של מדינה בת אלף מרכבות והחשיב אמירה אחת״.

בשנה העשרים ושמונה מת המלך ג׳ואנג מצ׳ו. בשנה העשרים ותשע הפרה צ׳ן את בריתה עם צ׳ו. בשנה השלושים תקף המלך גונג מצ׳ו את צ׳ן. באותה שנה מת הדוכס צ׳נג ובנו זִ׳וֹ, הדוכס אַי, עלה לשלטון. מאחר שצ׳ן הייתה באבל הפסיקה צ׳ו את הלחימה ונסוגה.

בשנה השלישית לדוכס אי צרה צ׳ו על צ׳ן ואחר כך שחררה אותה. בשנה העשרים ושמונה רצח הנסיך וֵיי מצ׳ו את שליטו גְ׳יָה־אָאוֹ, העמיד את עצמו בשלטון והיה למלך לינג.

בשנה השלושים וארבע אירע הדבר הבא. הדוכס אי נשא לפנים אישה מגָ׳נְג. הגבירה הבכירה ילדה את שֶׁה, יורש העצר דָאו, והגבירה הצעירה ילדה את יֵן. היו לו גם שתי פילגשים אהובות: הבכירה ילדה את לְיוֹ והצעירה את שֶׁנְג. הדוכס אי נטה חסד לליו והפקידו בידי אחיו הצעיר ג׳או, שר החינוך. בחודש השלישי, כאשר חלה הדוכס אי, הרג ג׳או את יורש העצר דאו והעמיד את ליו כיורש העצר. הדוכס אי כעס וביקש להוציא את ג׳או להורג; ג׳או גייס חיילים, הקיף את הדוכס אי ושמר עליו, והדוכס אי תלה את עצמו ומת. לבסוף העמיד ג׳או את ליו כשליט צ׳ן. בחודש הרביעי שלחה צ׳ן שליח להודיע על המוות לצ׳ו. המלך לינג מצ׳ו שמע על המהומה בצ׳ן, הרג את שליח צ׳ן ושלח את הנסיך צֶ׳־גְ׳י לגייס צבא ולתקוף את צ׳ן. ליו שליט צ׳ן נמלט לג׳נג. בחודש התשיעי צרה צ׳ו על צ׳ן; בחודש האחד־עשר השמידה אותה ומינתה את צ׳־ג׳י לדוכס צ׳ן.

כאשר הרג ג׳או את יורש העצר דאו, נמלט וו, בנו של יורש העצר, לג׳ין. הדוכס פינג מג׳ין שאל את ההיסטוריון הגדול ג׳או: ״האם צ׳ן אבדה לבלי שוב?״ הוא השיב: ״צ׳ן היא ממשפחתו של גְ׳וָאן־שׁוּ. רק כאשר ישיג בית צ׳ן את השלטון בצ׳י תאבד צ׳ן לבסוף. ממוּ ועד גוּ־סוֹאוּ לא היה מי שסירב לצו השמים; שון הוסיף על כך את סגולתו המאירה. עד סְוֵי שמרו עליה דור אחר דור. בימי הדוכס חו העניק להם ג׳או שם משפחה וציווה עליהם להקריב לקיסר יו. יתר על כן, צאצאיה של סגולה גדולה זוכים בהכרח לקורבנות מאה דורות. דורו של יו עוד לא תם; שמא יימשך בצ׳י?״

חמש שנים לאחר שהמלך לינג מצ׳ו השמיד את צ׳ן, רצח הנסיך צ׳י־ג׳י מצ׳ו את המלך לינג ועלה במקומו; הוא היה המלך פינג. בראשית שלטונו ביקש המלך פינג להשכין שלום עם האדונים הפיאודליים. לכן חיפש את וו, בנו של שֶׁה יורש העצר דאו לשעבר של צ׳ן, והעמידו כמרקיז צ׳ן; הוא היה הדוכס חְווֵי. כאשר עלה הדוכס חווי לשלטון, חישב את שנתו הראשונה כהמשך לשנה שבה מת הדוכס אי, וכך היו חמש שנים ריקות ברשומות.

בשנה העשירית הייתה שרפה בצ׳ן. בשנה החמש־עשרה שלח המלך לְיָאוֹ מוּ את הנסיך גְוּאנְג לתקוף את צ׳ן; הוא כבש את חוּ ואת שֶׁן ונסוג. בשנה העשרים ושמונה הביסו המלך חֶה־לְוּ מוו וְדְזֶה־שׁוּ את צ׳ו ונכנסו אל יינְג. באותה שנה מת הדוכס חווי ובנו לְיוֹ, הדוכס חְוָאי, עלה לשלטון.

בשנה הראשונה לדוכס חוואי הביסה וו את צ׳ו, ישבה ביינג וקראה למרקיז צ׳ן לבוא אליה. מרקיז צ׳ן ביקש ללכת, אך שריו אמרו: ״וו זה עתה נחלה הצלחה. אף שמלך צ׳ו נמלט, לצ׳ו קשר עתיק עם צ׳ן; אסור לבגוד בה״. לכן התנצל הדוכס חוואי לפני וו בטענה שהוא חולה. בשנה הרביעית קראה וו שוב לדוכס חוואי. הדוכס חוואי פחד והלך לוו. וו כעסה על שלא בא בפעם הקודמת, עיכבה אותו, והוא מת בוו. אז העלתה צ׳ן לשלטון את יְוּה, בנו של הדוכס חוואי; הוא היה הדוכס מְין.

בשנה השישית לדוכס מין בא קונפוציוס לצ׳ן. המלך פוּ־צָ׳אי מוו תקף את צ׳ן, כבש שלוש ערים ונסוג. בשנה השלוש־עשרה שבה וו לתקוף את צ׳ן; צ׳ן הודיעה לצ׳ו על מצוקתה, והמלך ג׳או מצ׳ו בא להצילה וחנה בצָ׳נְג־פוּ. צבא וו נסוג. באותה שנה מת המלך ג׳או מצ׳ו בצ׳נג־פו. בעת ההיא היה קונפוציוס בצ׳ן. בשנה החמש־עשרה השמידה סונג את צאו. בשנה השש־עשרה תקף

המלך פו־צ׳אי מוו את צ׳י והביס אותה באי־לינג. הוא שלח אדם לקרוא למרקיז צ׳ן; המרקיז פחד והלך לוו. צ׳ו תקפה את צ׳ן. בשנה העשרים ואחת רצח טָיֶאן צָ׳אנְג מצ׳י את שליטו הדוכס ג׳יין. בשנה העשרים ושלוש הרג בָּאי־גוֹנְג שֶׁנְג מצ׳ו את ראש הממשלה דְזֶה־שִׁי ואת דְזֶה־צ׳י ותקף בהפתעה את המלך חווי. הדוכס יֶה תקף את באי־גונג, הביס אותו, ובאי־גונג התאבד.

בשנה העשרים וארבע שב המלך חווי מצ׳ו לממלכתו, יצא צפונה בראש צבאו, הרג את הדוכס מין מצ׳ן, השמיד את צ׳ן והחזיק בה. באותה שנה מת קונפוציוס.

דוֹנְג־לוֹאוּ, הדוכס מצ׳י, היה מצאצאי יוּ, שליט סיה. בימי יין קיבלו צאצאיו נחלות לעיתים ושושלתם נקטעה לעיתים. כאשר גבר המלך וו מג׳ואו על ג׳ואו מיין, חיפש את צאצאי יו. הוא מצא את הדוכס דונג־לואו, העניק לו נחלה בצ׳י כדי שיקיים את קורבנות בית שליטי סיה.

הדוכס דונג־לואו הוליד את הדוכס שִׁי־לואו; הדוכס שי־לואו הוליד את הדוכס טִי; הדוכס טי הוליד את הדוכס מוֹאוּ־צ׳וּ. הדוכס מאו־צ׳ו חי בימי המלך לי מג׳ואו. הדוכס מאו־צ׳ו הוליד את הדוכס וו. הדוכס וו מת לאחר ארבעים ושבע שנות שלטון ובנו הדוכס גְ׳נְג עלה לשלטון. הדוכס ג׳ינג מת לאחר עשרים ושלוש שנות שלטון ובנו הדוכס גוֹנְג עלה לשלטון. הדוכס גונג מת לאחר שמונה שנות שלטון ובנו הדוכס דֶה עלה לשלטון. הדוכס דה מת לאחר שמונה־עשרה שנות שלטון ואחיו הצעיר גוּ־זוֹנְג, הדוכס חְוָאן, עלה לשלטון. הדוכס חוואן מת לאחר שבע־עשרה שנות שלטון ובנו נָאי, הדוכס שְׁיָאוֹ, עלה לשלטון. הדוכס שיאו מת לאחר שבע־עשרה שנות שלטון ואחיו הצעיר יי־גוּ, הדוכס וָן, עלה לשלטון. הדוכס ון מת לאחר ארבע־עשרה שנות שלטון ואחיו הצעיר יוּ, הדוכס

פִּינְג, עלה לשלטון. הדוכס פינג מת לאחר שמונה־עשרה שנות שלטון ובנו צֶ׳נְג, הדוכס דָאו, עלה לשלטון. הדוכס דאו מת לאחר שתים־עשרה שנות שלטון ובנו צְ׳י, הדוכס יִין, עלה לשלטון. בחודש השביעי רצח סְוִוי, אחיו הצעיר של הדוכס יין, את הדוכס והעמיד את עצמו בשלטון; הוא היה הדוכס שְׁי. הדוכס שי מת לאחר תשע־עשרה שנות שלטון ובנו וֵיי, הדוכס מִין, עלה לשלטון. בשנה החמש־עשרה לדוכס מין השמיד המלך חווי מצ׳ו את צ׳ן. בשנה השש־עשרה רצח אָן־לוּ, אחיו הצעיר של הדוכס מין, את הדוכס ועלה במקומו; הוא היה הדוכס אָי. הדוכס אי מת לאחר עשר שנות שלטון, וצ׳ה, בנו של הדוכס מין, עלה לשלטון; הוא היה הדוכס צ׳וּ. הדוכס צ׳ו מת לאחר שתים־עשרה שנות שלטון ובנו צ׳וּן, הדוכס ג׳יין, עלה לשלטון. שנה לאחר שעלה לשלטון, בשנה הארבעים וארבע למלך חווי מצ׳ו, השמידה צ׳ו את צ׳י. צ׳י נפלה שלושים וארבע שנים אחרי צ׳ן.

צ׳י הייתה קטנה וחסרת חשיבות, ומעשיה אינם ראויים לסיפור.

את צאצאי שון הפקיד המלך וו מג׳ואו בצ׳ן, עד שהשמידם המלך חווי מצ׳ו; הדבר מסופר בבית ירושה. את צאצאי יו הפקיד המלך וו מג׳ואו בצ׳י, והמלך חווי מצ׳ו השמידם; הדבר מסופר בבית ירושה. צאצאי שְׁיֵה היו לבית יין, ויין מסופרת ברשומות היסוד. לאחר חורבן יין העניקה ג׳ואו לצאצאיו נחלה בסונג; המלך מין מצ׳י השמיד אותה, והדבר מסופר בבית ירושה. צאצאי חוֹאוּ־גִ׳י היו לבית ג׳ואו; המלך ג׳או מצ׳ין השמיד אותו, והדבר מסופר ברשומות היסוד. לצאצאי נָאוֹ־יָאוֹ הוענקו נחלות בייְנְג ובלְיוֹ; המלך מו מצ׳ו השמידן, ואין להם שושלת יוחסין. את צאצאי בּוֹ־יִי הפקיד מחדש המלך וו מג׳ואו בצ׳י; הוא נקרא טָאי־גוֹנְג וָאנְג, ובית צ׳ן השמיד את צאצאיו; הדבר מסופר בבית ירושה. את צאצאי בּוֹ־יִי העניקו בימי המלך פינג מג׳ואו כשליטי צ׳ין; שיאנג יו השמיד

אותם, והדבר מסופר ברשומות היסוד. לא ידוע היכן קיבלו צאצאי צְ׳וַוי, יי, קְוַוי ולוֹנְג נחלות, והם אינם נזכרים. אחד־עשר האנשים שנמנו לעיל היו כולם שרים נודעים ובעלי הישגים וסגולה בימי טאנג ויו. צאצאיהם של חמישה מהם הגיעו למעלת קיסרים ומלכים, והאחרים נעשו אדונים פיאודליים בולטים. טָאנְג, שׁוּ׳ה וְזוֹאוּ קיבלו נחלות בתקופה שבין סיה, יין וג׳ואו; הם היו קטנים ואינם ראויים להימנות בשורה, ולכן לא דנתי בהם.

בימי המלך וו מג׳ואו היו עדיין יותר מאלף מרקיזים ורוזנים. אחרי ימי המלכים יו ולי תקפו האדונים הפיאודליים זה את זה בכוח וסיפחו זה את זה. מדינות כגון גְ׳יַאנְג, חְוַאנְג, חוּ וּשָׁן היו רבות מכדי למנותן, ולכן לא ליקטתי ולא רשמתי אותן בסיפורים שלעיל.

ההיסטוריון הגדול אמר: סגולתו של שון אכן הייתה שלמה עד תכלית! הוא מסר את השלטון לסיה, אך צאצאיו המשיכו לזכות בדם הקורבנות לאורך שלוש שושלות. לאחר שצ׳ו השמידה את צ׳ן, השיג טְיֶאן צָ׳אנְג את השלטון בצ׳י, ולבסוף ייסד מדינה; היא לא נפסקה מאה דורות, צאצאיו התרבו ולא חסרו בהם בעלי אדמות. אשר ליו, בימי ג׳ואו התקיימו צאצאיו בצ׳י, אך היא הייתה זעירה מכדי להימנות. המלך חווי מצ׳ו השמיד את צ׳י, ואחר כך עלה גוֹאוּ־גְ׳יֶין מלך יְוֶ׳ה.א

א. [כאן מסתיים הטקסט המיוחס לסימה צ׳יין. דברי השבח של סימה ג׳ן המופיעים בהמשך אותו דף והערות ה׳קאוֹנְג׳נְג׳ שלאחריהם הם תוספות מאוחרות של מסורת הפרשנות והמהדורה, ולכן אינם נכללים בתרגום גוף החיבור — פ' א.ת.]

בית הירושה של קָאנְג־שׁוּ מוויי

קָאנְג־שׁוּ מוויי, ששמו היה פָּנְג, היה אחיו הצעיר בן אותה אם של המלך וּ מג׳ואו. אחריו נולד גם זָ׳אן־גִ׳י, וז׳אן־ג׳י היה הצעיר מכולם.

לאחר שהמלך וו הכניע את ג׳וֹאוּ מלך יין, העניק שוב את שארית עם יין כנחלה לוּ־גָנְג לוּ־פוּ, בנו של ג׳ואו, השווה את מעמדו לזה של נסיכי המדינות, כדי שלא ייפסקו קורבנות אבותיו. מאחר שוו־גנג טרם התבסס והמלך חשש שמא כוונות זדון בלבו, ציווה המלך וו על אחיו הצעירים גואן־שׁוּ וצָאי־שׁוּ להיות לו למורים ולעוזרים וכך להשכין שלום בקרב עמו. לאחר מות המלך וו היה המלך צ׳נג צעיר. הדוכס ג׳ואו דאן ניהל את הממשל במקום המלך צ׳נג והחזיק בשלטון. גואן־שו וצאי־שו חשדו בדוכס ג׳ואו, ולכן מרדו יחד עם וו־גנג לוּ־פו וביקשו לתקוף את צָ׳נְג־ג׳וֹאוּ. הדוכס ג׳ואו דאן גייס צבא בפקודת המלך צ׳נג ותקף את יין; הוא הרג את וו־גנג לוּ־פו ואת גואן־שו והגלה את צאי־שו. את שארית אנשי יין שהיו תחת וו־גנג העניק כנחלה לקאנג־שו, מינה אותו לשליט וֵיי והושיבו בחורבות שאנג הישנות שבין הנהרות חֶה וצִ׳.

הדוכס ג׳ואו דאן חשש שקאנג־שו צעיר בשנים, ולכן שב והזהירו: ״עליך לחפש את החכמים, אנשי המעלה והזקנים של יין, ולשאול אותם כיצד שגשגה יין לפנים וכיצד אבדה; והקפד לאהוב את העם״. הוא הסביר לו שג׳ואו אבד מפני שהתמכר ליין, ושמן הכשל שבשתייה בא השימוש בנשים; כך החלה אנדרלמוסיית ג׳ואו. הוא חיבר את ״חומרי עץ הקטלפה״ כדי להראות לו כללים שאיש מעלה ראוי לנהוג לפיהם. משום כך קרויים הדברים שבהם ציווה עליו ״הכרזת קאנג״, ״הכרזת היין״ ו״חומרי עץ הקטלפה״. כאשר יצא קאנג־שו

אל מדינתו, נהג על פי הציוויים האלה, הצליח להשכין שלום ולאסוף את עמו, והעם שמח מאוד.

כאשר גדל המלך צ׳נג ונטל לידיו את ענייני השלטון, קידם את קאנג־שו לשר המשפטים של ג׳ואו והעניק לו כלי קודש יקרי ערך של וֵיי, כדי להבליט את מידתו הטובה.

קאנג־שו מת ובנו קָאנְג־בּוֹ עלה במקומו. קאנג־בו מת ובנו קָאוֹ־בּוֹ עלה לשלטון. קאו־בו מת ובנו סָה־בּוֹ עלה לשלטון. סה־בו מת ובנו גְ׳יֶה־בּוֹ עלה לשלטון. ג׳יה־בו מת ובנו גְ׳ינְג־בּוֹ עלה לשלטון. ג׳ינג־בו מת ובנו גֶ׳נְג־בּוֹ עלה לשלטון. ג׳נג־בו מת ובנו המרקיז צְ׳ינְג עלה לשלטון.

המרקיז צ׳ינג העניק למלך יי מג׳ואו שוחד רב, והמלך יי ציווה להעלות את שליט וֵיי לדרגת מרקיז. המרקיז צ׳ינג מת לאחר שתים־עשרה שנות שלטון ובנו המרקיז שִׁי עלה לשלטון.

בשנה השלוש־עשרה למרקיז שי נמלט המלך לי מג׳ואו לג׳ה, והעוצרים ניהלו את הממשל במשותף. בשנה העשרים ושמונה עלה המלך שׁוּ׳אן מג׳ואו לשלטון. בשנה הארבעים ושתיים מת המרקיז שי ובנו יורש העצר יו, גוֹנְג־בּוֹ, עלה לשלטון.

חֶה, אחיו הצעיר של גונג־בו, היה חביב על המרקיז שי, והלה העניק לו ממון רב. חה השתמש בממון זה לשחד לוחמים, ובעזרתם תקף את גונג־בו ליד הקבר. גונג־בו נכנס למעבר התת־קרקעי בקברו של המרקיז שי והתאבד. אנשי וֵיי קברו אותו אפוא לצד המרקיז שי והעניקו לו לאחר מותו את הכינוי גונג־בו. הם העמידו את חה למרקיז ויי; הוא היה הדוכס וו.

כאשר עלה הדוכס וו לשלטון, חידש את מדיניותו של קאנג־שו והעם חי בשלום ובאחדות. בשנה הארבעים ושתיים הרגו הצ׳וּאן־ז׳וּנְג את המלך יוּ מג׳ואו. הדוכס וו הוביל כוחות לסייע לג׳ואו להדוף את הצ׳וּאן־ז׳וּנְג וזכה להישגים גדולים; המלך פינג מג׳ואו העניק לו דרגת דוכס. הוא מת בשנה החמישים וחמש ובנו יָאנְג, הדוכס ג׳וּאַנְג, עלה לשלטון.

בשנה החמישית לדוכס ג׳ואנג נשא בת מצ׳י לאשתו הראשית. היא הייתה יפה אך לא ילדה לו בן. הוא נשא גם בת מצ׳ין לאישה, והיא ילדה בן שמת בילדותו. גם אחותה הצעירה של האישה מצ׳ין זכתה בחסדו של הדוכס ג׳ואנג וילדה את בנו וָאן. לאחר מות אמו של ואן ציווה הדוכס ג׳ואנג על אשתו מצ׳י לגדלו כבנה, והעמידו ליורש העצר. לדוכס ג׳ואנג הייתה פילגש אהובה שילדה את ג׳וֹאוּ־שׁוּ. בשנה השמונה־עשרה גדל ג׳וֹאו־שו; הוא אהב לחימה והדוכס ג׳ואנג מינה אותו למפקד. שִׁה צ׳וּ׳ה הזהיר את הדוכס ג׳ואנג: ״אם בן פילגש האוהב לחימה ימונה למפקד, מכאן תתחיל האנדרלמוסיה״. הדוכס לא שמע לו. בשנה העשרים ושלוש מת הדוכס ג׳ואנג ויורש העצר ואן עלה לשלטון; הוא היה הדוכס חְוָאן.

בשנה השנייה לדוכס חוואן נעשה אחיו הצעיר ג׳וֹאו־שו יהיר ופזרן, והדוכס חוואן הדיח אותו. ג׳וֹאו־שו נמלט מן המדינה. בשנה השלוש־עשרה תקף דְוָאן, אחיו הצעיר של רוזן ג׳נְג, את אחיו; הוא לא ניצח ונמלט, וג׳וֹאו־שו ביקש להתיידד עמו. בשנה השש־עשרה אסף ג׳וֹאו־שו את גולי ויי, תקף את הדוכס חוואן והרגו, והעמיד את עצמו לשליט ויי. מפני שדוואן, אחיו של רוזן ג׳נג, ביקש לתקוף את ג׳נג, פנה ג׳וֹאו־שו אל סוֹנְג, צ׳ין וצַאי וביקש שיצטרפו אליו; שלוש המדינות הסכימו. ג׳וֹאו־שו עלה זה עתה לשלטון, אהב מלחמה ורצח את הדוכס חוואן, ולכן אנשי ויי לא אהבו אותו. שִׁה צ׳וּ׳ה ניצל אז את קשרי

משפחת אמו של הדוכס חוואן בצ׳ן והעמיד פנים שהוא מיודד עם ג׳ואו־שו. כשהגיעו לפרברי ג׳נג, קשר שה צ׳ווה קשר עם המרקיז מצ׳ן: שר הימין צ׳וֹאוּ הגיש את המזון, ובהזדמנות זו הרגו את ג׳ואו־שו בפוּ. אחר כך קיבלו את פני גְ׳ין, אחיו הצעיר של הדוכס חוואן, בשִׁינְג והעמידוהו בשלטון; הוא היה הדוכס שׁוֵ׳אן.

בשנה השביעית לדוכס שׁוֵ׳אן רצחה לוּ את שליטה, הדוכס יין. בשנה התשיעית רצח דוּ מסונג את שליטו, הדוכס שָׁאנְג, ואת קוֹנְג־פוּ. בשנה העשירית רצח ג׳וּאַנְג־בוֹ מצ׳וּ־וֹו שבגִ׳ין את שליטו, המרקיז אָי.

בשנה השמונה־עשרה אירעו הדברים הבאים. הדוכס שׁוֵ׳אן אהב את אשתו יִי־ג׳יָאנְג. היא ילדה את בנו גְ׳י, והוא מינה אותו ליורש העצר והפקיד את נסיך הימין כמורו. נסיך הימין לקח בת מצ׳י לאישה בעבור יורש העצר; בטרם נכנסה לביתו ראה הדוכס שׁוֵ׳אן כי המיועדת להיות אשת יורש העצר יפה, חמד אותה ולקחה לעצמו, ובעבור יורש העצר לקח אישה אחרת. הבת מצ׳י ילדה לדוכס שׁוֵ׳אן את שׁוֹאוּ ואת שׁוּאוֹ, והוא הפקיד את נסיך השמאל כמורם. לאחר מות אמו של יורש העצר ג׳י השמיצו אשתו הראשית של הדוכס שׁוֵ׳אן ושואו יחד את יורש העצר והציגוהו כרשע. הדוכס ידע כי גזל את אשת בנו, ולכן כבר סלד בלבו מיורש העצר וביקש להדיחו. כששמע את ההשמצות עליו כעס מאוד. הוא שלח את יורש העצר ג׳י לצ׳י והורה לשודדים לארוב לו בגבול ולהרגו. הוא נתן ליורש העצר נס לבן והודיע לשודדי הגבול להרוג את מי שיראו נושא את הנס הלבן. כשעמד לצאת לדרך, אמר לו שואו—אחיו הבכור של שואו ואחיו למחצה של יורש העצר—שידע כי שואו השמיץ אותו וכי השליט מבקש להרגו: ״שודדי הגבול יהרגו את יורש העצר מיד כשיראו את נסו הלבן; יכול אתה שלא לצאת״. יורש העצר השיב: ״אי אפשר להמרות את צו

האב כדי לבקש חיים״, ויצא לדרך. שואו ראה כי אין יורש העצר חוזר בו, גנב את נסו הלבן ורכב לפניו אל הגבול. שודדי הגבול ראו את הסימן והרגוהו מיד. לאחר ששואו מת הגיע גם יורש העצר ג׳י ואמר לשודדים: ״אני הוא האיש שהיה עליכם להרוג״. השודדים הרגו גם את יורש העצר ג׳י ודיווחו לדוכס שׁוֵ׳אן. הדוכס שׁוֵ׳אן מינה אז את בנו שואו ליורש העצר. בשנה התשע־עשרה מת הדוכס שׁוֵ׳אן ויורש העצר שואו עלה לשלטון; הוא היה הדוכס חְווֵי.

נסיכי השמאל והימין לא השלימו עם עליית שואו. בשנה הרביעית לדוכס חווי התרעמו עליו מפני שבהשמצתו נהרג יורש העצר הקודם ג׳י והוא עלה במקומו. הם חוללו מרד, תקפו את הדוכס חווי והעמידו לשליט את צ׳יֵאן־מוֹאוּ, אחיו הצעיר של יורש העצר ג׳י. הדוכס חווי נמלט לצ׳י.

צ׳יאן־מאו שליט ויי החזיק בשלטון שמונה שנים. הדוכס שְׁיָאנְג מצ׳י הנהיג את נסיכי המדינות ובצו המלך יצא עמם לתקוף את ויי. הוא השיב את הדוכס חווי לוויי והוציא להורג את נסיכי השמאל והימין. צ׳יאן־מאו שליט ויי נמלט אל ג׳ואו והדוכס חווי שב לשלטון. הדוכס חווי מלך שלוש שנים עד שנמלט, שהה בגלות שמונה שנים ושב; יחד עם שנותיו הקודמות מלך בסך הכול שלוש־עשרה שנה.

בשנה העשרים וחמש נטר הדוכס חווי טינה לג׳ואו על שנתנה מקלט לצ׳יאן־מאו ותקף את ג׳ואו יחד עם יֵן. המלך חווי מג׳ואו נמלט לוֶֽן; ויי וין העמידו את טְווֵי, אחיו הצעיר של המלך חווי, למלך. בשנה העשרים ותשע השיבה ג׳נג את המלך חווי לשלטון. בשנה השלושים ואחת מת הדוכס חווי ובנו צָ׳ה, הדוכס יי, עלה לשלטון.

כאשר עלה הדוכס יי לשלטון, אהב עגורים והתמסר לתענוגות ולמותרות. בשנה התשיעית תקפו הדִי את ויי. הדוכס יי מוויי ביקש לגייס את הצבא, אך אחדים מן החיילים מרדו. השרים הגדולים אמרו: "אדוננו אוהב עגורים; יורה נא לעגורים להילחם בדִי". הדִי פלשו אפוא למדינה והרגו את הדוכס יי.

כאשר עלה הדוכס יי לשלטון, העם והשרים הגדולים לא קיבלו את מרותו. מאז שהדוכס חווי שואו, אביו של הדוכס יי, הביא בהשמצתו להריגת יורש העצר ג׳י ועלה במקומו, ביקשו תמיד להפיל את ביתו. לבסוף חיסלו את צאצאי הדוכס חווי והעמידו לשליט את שֶׁן, בנו של ג׳או־בו וָאן, אחיו הצעיר של צ׳יאן־מאו; הוא היה הדוכס דָאי. הדוכס דאי שן מת בשנת שלטונו הראשונה.

מכיוון שבוויי התחוללו מהומות שוב ושוב, הנהיג הדוכס חוואן מצ׳י את נסיכי המדינות ותקף את הדִי. הוא בנה בעבור ויי את צ׳וּ־צָ׳יוּ והעמיד את חְווֵי, אחיו הצעיר של הדוכס דאי, לשליט ויי; הוא היה הדוכס וֶן. בגלל המהומות נמלט הדוכס ון לצ׳י, ואנשי צ׳י החזירוהו למדינתו.

בתחילה, לאחר שהדִי הרגו את הדוכס יי, ריחמו אנשי ויי על ביתו וביקשו להעמיד מחדש צאצא של ג׳י, יורש העצר הקודם של הדוכס שׁוֵ׳אן. אך גם בנו של ג׳י כבר מת, ולשואו—שמת במקום ג׳י—לא היו בנים. ליורש העצר ג׳י היו שני אחים בני אותה אם: האחד נקרא צ׳יאן־מאו. הוא החליף בעבר את הדוכס חווי כשליט, אך כעבור שמונה שנים שוב הודח; השני היה ג׳או־בו. ג׳או־בו וצ׳יאן־מאו כבר מתו קודם לכן, ולכן העמידו את שן, בנו של ג׳או־בו, כדוכס דאי. לאחר מות הדוכס דאי העמידו שוב את אחיו הצעיר חווי כדוכס ון.

בראשית שלטונו הקל הדוכס ון את המסים, דן עונשים במידה שווה, טרח בגופו וחלק עם העם את מצוקותיו, וכך קנה מחדש את לב אנשי ויי.

בשנה השש־עשרה עבר צ׳וֹנְג־אָר, נסיך ג׳ין, בוויי, והדוכס נהג בו בחוסר נימוס. בשנה השבע־עשרה מת הדוכס חוואן מצ׳י. בשנה העשרים וחמש מת הדוכס ון ובנו וָ׳נְג, הדוכס צ׳נג, עלה לשלטון.

בשנה השלישית לדוכס צ׳נג ביקשה ג׳ין לעבור דרך ויי כדי להציל את סונג, אך הדוכס צ׳נג לא הרשה לה. ג׳ין עברה אפוא מדרום לנהר והצילה את סונג. היא דרשה מוויי חיילים; האדונים הבכירים של ויי ביקשו להיענות, אך הדוכס צ׳נג סירב. האדון הבכיר יֶ׳אן שׁוֵ׳אן תקף את הדוכס צ׳נג, והדוכס נמלט מן המדינה. הדוכס ון מג׳ין, צ׳ונג־אר, תקף את ויי וחילק משטחה לסונג—עונש על חוסר הנימוס שנהגה בו בעבר ועל שלא נחלצה להציל את סונג בצרתה. הדוכס צ׳נג מוויי נמלט אפוא לצ׳ן. כעבור שנתיים הלך לג׳ואו לבקש לשוב למדינתו ונפגש עם הדוכס ון מג׳ין. ג׳ין שלחה אדם להרעיל את הדוכס צ׳נג מוויי, אך הדוכס שיחד בסתר את מארחו בג׳ואו, שהיה ממונה על הרעל; הוא דילל אותו, וכך לא מת. לאחר מכן ביקשה ג׳ואו בעבורו מן הדוכס ון מג׳ין, ולבסוף הוחזר לוויי. הוא הוציא להורג את יואן שו׳אן, ושליט ויי שְׁיָה נמלט מן המדינה. בשנה השביעית מת הדוכס ון מג׳ין. בשנה השתים־עשרה בא הדוכס צ׳נג לחצרו של הדוכס שיאנג מג׳ין. בשנה הארבע־עשרה מת הדוכס מו מצ׳ין. בשנה העשרים ושש רצח בִּינְג צ׳ו מצ׳י את שליטו, הדוכס יי. בשנה השלושים וחמש מת הדוכס צ׳נג ובנו סוּ, הדוכס מוּ, עלה לשלטון.

בשנה השנייה לדוכס מו תקף המלך ג׳ואנג מצ׳ו את צ׳ן והרג את שְׁיָה וָ׳נְג־שׁוּ. בשנה השלישית צר המלך ג׳ואנג מצ׳ו על ג׳נג; ג׳נג נכנעה והוא שב ושחרר אותה. בשנה האחת־עשרה יצא סוּן לְיָאנְג־פוּ להציל את לו, תקף את צ׳י והשיב שטח שנכבש. הדוכס מו מת ובנו דְזָאנְג, הדוכס דִינְג, עלה לשלטון. הדוכס דינג מת בשנה השתים־עשרה ובנו קָאן, הדוכס שְׁיֵין, עלה לשלטון.

בשנה השלוש־עשרה לדוכס שיין הורה הדוכס למוזיקאי צָאו ללמד את נשות הארמון לנגן בצִ׳ין. אחת הנשים לא היטיבה לנגן, וצאו הלקה אותה. מאחר שהייתה חביבה על הדוכס השמיצה בפניו את צאו, וגם הדוכס הלקה אותו שלוש מאות מלקות. בשנה השמונה־עשרה הזמין הדוכס שיין את סוּן וָן־דָזֶה ואת נִינְג חְוויִ־דָזֶה לסעודה, ושניהם באו. היום נטה לערוב והוא לא קרא להם, אלא יצא לירות באווזי בר בגן. השניים הלכו אחריו, אך הדוכס לא פשט את בגדי הירי כשדיבר עמם. הם כעסו והלכו לסוּ. בנו של סון וַן־דזה שירת את הדוכס פעמים רבות במשתאותיו וציווה על המוזיקאי צאו לשיר את הבית האחרון של ״מילים מתוחכמות״. גם צאו עדיין כעס על שלוש מאות המלקות שספג מידי הדוכס; הוא שר אפוא את הבית כדי לעורר את חמתו של סון וַן־דזה ולנקום בדוכס שיין מוויי. וַן־דזה סיפר לקְוּ בּוֹ־יוּ, ובו־יו השיב: ״איני יודע דבר״. אז תקף וַן־דזה את הדוכס שיין וגירשו. הדוכס שיין נמלט לצ׳י, וצ׳י הושיבה אותו בעיר ג׳וּ. סון וַן־דזה ונינג חוויִ־דזה העמידו יחד את צָ׳יוֹ, אחיו הצעיר של הדוכס דינג, לשליט ויי; הוא היה הדוכס שָׁאנְג.

לאחר שצ׳יו, הדוכס שאנג, עלה לשלטון, העניק לסון וַן־דזה לִין־פוּ את סוּ כנחלה. בשנה השתים־עשרה נאבקו נִינְג שִׁי וסון לין־פו על חסד השליט ושנאו זה את זה. הדוכס שאנג הורה לנינג שי לתקוף את סון לין־פו. לין־פו נמלט לג׳ין ושוב ביקש להחזיר לשלטון את הדוכס שיין מוויי. הדוכס שיין שהה בצ׳י; כששמע על כך הדוכס ג׳ינג מצ׳י, הלך עם הדוכס שיין מוויי אל ג׳ין לבקש את החזרתו. ג׳ין תקפה למענו את ויי ופיתתה אותה לכרות ברית. הדוכס שאנג מוויי נפגש עם הדוכס פינג מג׳ין; הדוכס פינג אסר את הדוכס שאנג ואת נינג שי והשיב את הדוכס שיין לוויי. הדוכס שיין שב לאחר שתים־עשרה שנות גלות.

בשנה הראשונה למניין המאוחר של הדוכס שיין הוציא להורג את נינג שי. בשנה השלישית עבר גִ׳־דְזָה מְיֶן־לִינְג מווּ בוויי בשליחות. הוא פגש את קְוּ בּוֹ־יוּ ואת שֶׁה יוּ ואמר: ״בוויי אנשי מעלה רבים; לא יבוא אסון על מדינתה״. כשעבר בסוּ ניגן למענו סון לין־פו באבן־הפעמון. הוא אמר: ״אין כאן שמחה; הצליל רווי צער. האיש שיביא מהומה על ויי הוא האיש הזה״. באותה שנה מת הדוכס שיין ובנו אֶה, הדוכס שְׁיְאנְג, עלה לשלטון.

בשנה השישית כינס המלך לִינְג מצ׳ו את נסיכי המדינות. הדוכס שיאנג טען שהוא חולה ולא הלך.

בשנה התשיעית מת הדוכס שיאנג. קודם לכן הייתה לו פילגש ממעמד נמוך שהייתה חביבה עליו. היא הרתה וחלמה שאדם אומר לה: ״אני קאנג־שו. בני שיוולד לך יחזיק בוויי; קראי לבנך ‘יְוֶּיאן’״. הפילגש השתאתה ושאלה את קוֹנְג צֶ׳נְג־דְזָה. צ׳נג־דזה אמר: ״קאנג־שו הוא אביה הקדמון של ויי״. כאשר ילדה בן סיפרה על כך לדוכס שיאנג. הדוכס שיאנג אמר: ״השמים הם שהעמידוהו״, וקרא לו יואן. לאשתו של הדוכס שיאנג לא היה בן, ולכן מינו את יואן ליורשו; הוא היה הדוכס לִינְג.

באביב השנה הארבעים ושתיים יצא הדוכס לינג אל מחוץ לעיר וציווה על בנו יִנְג לנהוג במרכבתו. יינג היה בנו הצעיר של הדוכס לינג וכינויו דְזָה־נָאן. הדוכס לינג נטר טינה ליורש העצר שנמלט ואמר ליינג: ״אעמיד אותך ליורש״. יינג השיב: ״איני ראוי להמיט חרפה על מזבחות האדמה והתבואה; יחשוב אדוני על אדם אחר״. בקי״ק מת הדוכס לינג. אשתו הורתה למנות את יינג ליורש העצר ואמרה: ״זו הייתה פקודת הדוכס לינג״. יינג השיב: ״גֶ׳ה, בנו של קְוַאי־

קְווֵי, יורש העצר הגולה, נמצא כאן; איני מעז לקבל את המעמד״. ויי העמידה אפוא את ג׳ה לשליט; הוא היה הדוכס צ׳וּ.

ביום יי־יוֹאוּ בחודש השישי ביקש ג׳או ג׳יין־דזה להכניס למדינה את קוואי־קווי. הוא הורה לְיָאנְג חוּ להוציא בשם ויי צו כוזב ליותר מעשרה אנשים, ללבוש בגדי אבל ולשוב למדינה, וג׳יין־דזה ליווה את קוואי־קווי. כששמעו אנשי ויי על כך גייסו חיילים ותקפו את קוואי־קווי. הוא לא הצליח להיכנס למדינה, נכנס לסו והתבצר שם; גם אנשי ויי פיזרו את צבאם.

בשנה הרביעית לדוכס צ׳ו ג׳ה רצח טְיֶאן צְ׳י מצ׳י את שליטו, השליט הילד. בשנה השמינית רצח בָּאוֹ־דְזֶה מצ׳י את שליטו, הדוכס דָאו.

קונפוציוס בא מצ׳ן ונכנס לוויי. בשנה התשיעית שאל קוֹנְג וָן־דְזֶה את ג׳וֹנְג־נְי על ענייני צבא, אך ג׳ונג־נְי לא השיב. לאחר מכן הזמינה אותו לו, וג׳ונג־נְי שב ללו.

בשנה השתים־עשרה אירעו הדברים הבאים. קוֹנְג יוּ, ון־דזה, נשא לאישה את אחותו הבכורה של יורש העצר קוואי־קווי, והיא ילדה את קְווֵי. חוּן לְיָאנְג־פוּ, משרת צעיר בבית קונג, היה יפה תואר. לאחר מות קונג ון־דזה קיים ליאנג־פו יחסים עם אמו של קווי. יורש העצר שהה בסו, ואמו של קווי שלחה אליו את ליאנג־פו. יורש העצר אמר לו: ״אם תצליח להכניסני למדינתי, אגמול לך בזכות לנסוע במרכבת שר; אפטור אותך מעונש בשלושה פשעי מוות, ואיש לא יתערב״. הוא כרת עמו ברית והבטיח לקחת את אמו של קווי לאישה. בחודש הנוסף נכנסו ליאנג־פו ויורש העצר למדינה ולנו בגן החיצוני של בית קונג. עם ערב כיסו שניהם את עצמם בבגדים ועלו למרכבה; הסריס לוֹאוּ נהג בה, והם הגיעו לבית קונג. לְוָאן נְינְג, זקן בית קונג, שאל מי הם, והם הודיעו לו

כי הם קרובי אחת הפילגשים. כך נכנסו והלכו אל הגברת בּוֹ־גִ׳י. לאחר שאכלו, נטלה אמו של קווי רומח והלכה בראש; יורש העצר וחמישה אנשים עטויי שריון הלכו אחריה ונשאו חזיר. בו־ג׳י תפסה את קווי בבית הכיסא, כפתה עליו להישבע, ואחר כך אילצה אותו לעלות עמה למגדל. לוואן נינג עמד לשתות יין והצלי טרם הבשיל. כששמע על המהומה שלח אדם להודיע לג׳וֹנְג יוֹאוּ. הוא זימן את חוּ לרתום את המרכבה; בעודו בדרך העביר את גביע היין ואכל מן הצלי, ואז ליווה את הדוכס צ׳ו ג׳ה בבריחתו ללו.

ג׳ונג יו עמד להיכנס ופגש את דְזֶה־נָאוֹ היוצא. דזה־גאו אמר: ״השער כבר נסגר״. דְזֶה־לוּ השיב: ״אף על פי כן אגיע לשם״. דזה־גאו אמר: ״אין עוד זמן; אל תיכנס אל הסכנה״. דזה־לו השיב: ״מי שאכל את לחמו של אדם אינו מתחמק מסכנתו״. דזה־גאו יצא ודזה־לו נכנס. כשהגיע לשער סגר אותו גוֹנְג־סוּן נָאן ואמר: ״אל תיכנס!״ דזה־לו אמר: ״האם זה גונג־סון? אתה מבקש את הרווח ובורח מן הסכנה. יוֹאוּ אינו כזה: אם נהנה משכרו של אדם, עליו להצילו מצרתו״. שליח יצא, וכך הצליח דזה־לו להיכנס. הוא אמר: ״מה תועלת יש ליורש העצר בקונג קווי? גם אם יהרוג אותו, ודאי יבוא אחר שימלא את מקומו״. ועוד אמר: ״יורש העצר אינו אמיץ. אם נציתּ את המגדל, ישחרר בוודאי את האדון קונג״. כששמע זאת יורש העצר פחד ושלח את שִׁה צַ׳י ואת יוּ יֶן להילחם בדזה־לו. הם הכו בו ברומח וחתכו את שרוך כובעו. דזה־לו אמר: ״איש מעלה אינו מניח לכובעו ליפול אף במותו״. הוא קשר את השרוך ומת. כששמע קונפוציוס על המהומה בוויי אמר: ״אבוי! צָ׳אי עתיד לשוב, אך יוֹאוּ עתיד למות״. קונג קווי העמיד לבסוף את יורש העצר קוואי־קווי לשלטון; הוא היה הדוכס ג׳ואנג.

הדוכס ג׳ואנג קוואי־קווי היה אביו של הדוכס צ׳ו. הוא ישב מחוץ למדינה ונטַר טינה לאדונים הבכירים על שאיש מהם לא קיבל את פניו ולא העמידו לשליט. בשנה הראשונה, מיד לאחר שעלה לשלטון, ביקש להרוג את כל השרים הגדולים ואמר: ״ישבתי זמן רב מחוץ למדינה; האם גם אתם שמעתם על כך?״ השרים כולם עמדו לחולל מרד, ולכן חדל מכוונתו.

בשנה השנייה מת קוֹנְג צְ׳יוּ מלו.

בשנה השלישית עלה הדוכס ג׳ואנג על חומת העיר וראה את אנשי ז׳וֹאוּ־הרוֹנְג. הוא אמר: ״מה עושים כאן שבויי הרונג האלה?״ אנשי ז׳ואו־הרונג נעלבו. בחודש העשירי הודיעו על כך לג׳או ג׳יין־דזה, וג׳יין־דזה צר על ויי. בחודש האחד־עשר נמלט הדוכס ג׳ואנג מן המדינה, ואנשי ויי העמידו את בן הנסיך בָּאן־שִׁה לשליט ויי. צ׳י תקפה את ויי, לקחה בשבי את באן־שה והעמידה במקומו את בן הנסיך צְ׳י לשליט ויי.

בשנה הראשונה לצ׳י שליט ויי גירש שִׁה מָאן־פוּ מוויי את שליטו צ׳י, וצ׳י נמלט לצ׳י. הדוכס צ׳ו ג׳ה שב מצ׳י ועלה מחדש לשלטון. בתחילה מלך הדוכס צ׳ו שתים־עשרה שנה ונמלט; לאחר ארבע שנות גלות שב למדינה. בשנה הראשונה למניין המאוחר שלו גמל למי שליוו אותו בגלות. הוא מת לאחר עשרים ואחת שנות שלטון. צְ׳יֶאן, דודו הצעיר של הדוכס צ׳ו, תקף את בנו של הדוכס והעמיד את עצמו לשלטון; הוא היה הדוכס דָאו.

הדוכס דאו מת בשנה החמישית ובנו פוּ, הדוכס גְ׳נְג, עלה לשלטון.

הדוכס ג׳ינג מת בשנה התשע־עשרה ובנו גְ׳וֹ, הדוכס גָ׳או, עלה לשלטון.

בעת ההיא היו שלוש מדינות ג׳ין חזקות; ויי הייתה כמדינה קטנה ונעשתה כפופה להן. בשנה השישית לדוכס ג׳או רצח אותו בן הנסיך וֵיי, עלה במקומו והיה לדוכס חְוָאי.

בשנה האחת־עשרה לדוכס חוואי רצח בן הנסיך טְווֵי את הדוכס חוואי, עלה במקומו והיה לדוכס שָׁן.

אביו של הדוכס שן היה בן הנסיך שְׁה; אביו של שה היה הדוכס ג׳ינג. הדוכס שן מת בשנה הארבעים ושתיים ובנו שׁוּן, הדוכס שָׁנְג, עלה לשלטון.

הדוכס שנג מת בשנה האחת־עשרה ובנו סוּ, המרקיז צ׳נג, עלה לשלטון.

בשנה האחת־עשרה למרקיז צ׳נג נכנס גוֹנְג־סוּן יָאנְג לשירות צ׳ין. בשנה השׁת־עשרה הורדה שוב דרגת שליט ויי והוא נקרא מרקיז.

בשנה העשרים ותשע מת המרקיז צ׳נג ובנו המרקיז פינג עלה לשלטון.

המרקיז פינג מת בשנה השמינית ובנו השליט סְה עלה לשלטון.

בשנה החמישית לשליט סה הורדה שוב דרגתו והוא נקרא ״שליט״ בלבד; רק פּוּ־יָאנְג נשארה בידיו. הוא מת בשנה הארבעים ושתיים ובנו השליט חוואי עלה לשלטון.

בשנה השלושים ואחת לשליט חוואי בא לחצר וֵיי. ויי אסרה את השליט חוואי והרגה אותו. ויי העמידה במקומו אח צעיר של השליט סה; הוא היה השליט יואן.

השליט יואן היה חתנו של שליט וֵיי, ולכן ויי היא שהעמידה אותו. בשנה הארבע־עשרה לשליט יואן כבשה צ׳ין את השטחים המזרחיים של ויי והקימה לראשונה את נציבות המזרח. היא העבירה שוב את ויי למחוז יֶה־וָאנְג וצירפה את פּוּ־יָאנְג לנציבות המזרח. בשנה העשרים וחמש מת השליט יואן ובנו השליט ג׳יָאוֹ עלה לשלטון.

בשנה התשיעית לשליט ג׳יאו איחדה צ׳ין את כל אשר מתחת לשמים ושליטה העמיד את עצמו לקיסר הראשון. בשנה העשרים ואחת לשליט ג׳יאו הדיח הקיסר השני אותו למעמד אדם מן השורה, וקורבנות בית ויי חדלו.

ההיסטוריון הגדול אומר: קראתי את דברי בתי הירושה, וכשהגעתי לסיפור יורש העצר של הדוכס שׁוּ׳אן, שנהרג בגלל אישה, ולאחיו שואו, שהתחרה עמו על המוות כדי לוותר לו—ראיתי שהדבר דומה ליורש העצר שֶׁן־שֶׁנְג מג׳ין, שלא העז להבהיר את אשמתה של לִי־גִ׳י. כולם כאחד חששו לפגוע ברצון אביהם; אולם לבסוף מתו ואבדו—מה עצוב הדבר! ולעיתים אב ובנו הורגים זה את זה ואחים משמידים זה את זה—מדוע דווקא כך?[א]

א. [כאן מסתיים הטקסט המיוחס לסימה צ׳יין. דברי השבח של סימה ג׳ן המופיעים בדף הבא והערות ה׳קָאוֹנְג׳ שלאחריהם הם תוספות מאוחרות של מסורת הפרשנות והמהדורה, ולכן אינם נכללים בתרגום גוף החיבור — פ' א.ת.]

בית הירושה של וַיי־דְזֶה מסוֹנְג

וַיי־דְזֶה קָאי—שמו צִ׳י הוחלף בקאי כדי להימנע משימוש בשמו האסור של הקיסר ג׳ינג מהאן—היה בנו הבכור של הקיסר יי מִיין ואחיו הבכור למחצה של הקיסר ג׳וֹאוּ. לאחר שג׳וֹאוּ עלה לשלטון נהג בחוסר תבונה והשחית את הממשל בהפקרותו. ויי־דזה הוכיחו פעמים רבות, אך ג׳וֹאוּ לא שמע לו. כאשר ג׳וּ־יי ראה כי צָ׳אנְג, רוזן המערב מג׳וֹאוּ, טיפח את מידתו הטובה והשמיד את מדינת לִי, חשש שהאסון קרב והודיע על כך לג׳וֹאוּ. ג׳וֹאוּ אמר: ״האם חיי אינם תלויים בצו השמים? מה יכול הוא לעשות לי!״ ויי־דזה הבין לבסוף שאין עוד דרך להוכיח את ג׳וֹאוּ. הוא ביקש למות עמו או להסתלק, אך לא יכול להכריע, ולכן שאל את המורה הגדול ואת המורה הצעיר: ״ביין אין ממשל מסודר ואין שלטון בארבע רוחות השמים. אבותינו הציגו סדר לפני מעלה, אך ג׳וֹאוּ שקוע ביין ומשתמש בנשים, ולמטה הוא משחית את מידתו הטובה של טאנג. גדולים וקטנים ביין אוהבים גנבה ופשע; נושאי המשרות והפקידים עוברים כולם על הכללים, כולם אשמים, ואין מי שיעצור בעדם. פשוטי העם קמים כולם ונעשים אויבים זה לזה. עתה יאבדו חוקי יין! הדבר דומה לחציית מים שאין להם מעברה או חוף. אבדנה של יין הגיע עד ימינו אלה. המורה הגדול והמורה הצעיר, האם אצא ואלך מכאן, או אשמור על ביתנו בתוך האבדון? אתם אומרים לי עתה ללא טעם שאפול ואושפל—מה עלי לעשות?״ המורה הגדול השיב: ״בן המלך, השמים הורידו אסון כבד להשמיד את מדינת יין. אין בה יראת כבוד, ואין שומעים לזקנים. אנשי יין אף מזלזלים ומחללים את פולחן הרוחות והאלים. אילו היה אפשר באמת להסדיר את המדינה, לא הייתי מצטער למות לאחר שתוסדר; אך אם תמות ולבסוף לא יהיה אפשר להסדירה, מוטב שתלך״. וכך נמלט ויי־דזה.

גִ׳י־דְזָה היה מקרובי ג׳ואו. כאשר החל ג׳ואו להשתמש במקלות אכילה משנהב, נאנח ג׳י־דזה ואמר: ״אם הוא עושה מקלות משנהב, ודאי יעשה גם גביעי ירקן; ואם יעשה גביעים, ודאי יחפוץ בחפצים נדירים ומופלאים מארצות רחוקות כדי להשתמש בהם. מכאן תתחיל ההידרדרות אל מרכבות, סוסים, ארמונות ואולמות, ולא יהיה אפשר עוד להצילו״. ג׳ואו שקע בהפקרות. ג׳י־דזה הוכיחו, אך הוא לא שמע לו. היו שאמרו: ״אתה יכול ללכת״. ג׳י־דזה אמר: ״אם שר מוכיח את שליטו, וכשאינו נשמע הולך לו, הריהו מפרסם את רעת השליט ומבקש למצוא חן בעיני העם. איני יכול לשאת לעשות זאת״. לכן פרע את שערו, העמיד פני משוגע ונעשה עבד. אחר כך הסתתר וניגן בקתרוס כדי לבכות את גורלו; משום כך נמסרה היצירה הקרויה ״נגינת ג׳י־דזה״.

הנסיך בִּי־נָאן היה אף הוא מקרובי ג׳ואו. כשראה כי ג׳י־דזה הוכיח את המלך, לא נשמע ונעשה עבד, אמר: ״אם לשליט יש פגם ואין חולקים עליו אף במחיר המוות, במה אשמים מאה המשפחות?״ הוא הוכיח את ג׳ואו בדברים גלויים. ג׳ואו כעס ואמר: ״שמעתי שלבו של חכם נעלה עשוי שבעה פתחים. האומנם כך הדבר?״ הוא הרג את הנסיך בי־גאן, ביתר את גופו ובחן את לבו.

ויי־דזה אמר: ״אב ובן קשורים בבשר ובעצמות, ואילו שר ושליט קשורים בצדק. לכן אם אב חוטא ובנו מוכיחו שלוש פעמים ואינו נשמע, ילך אחריו ויבכה; ואם שר מוכיח את שליטו שלוש פעמים ואינו נשמע, הצדק מתיר לו ללכת״. המורה הגדול והמורה הצעיר יעצו אפוא לוויי־דזה לעזוב, והוא הלך.

כאשר המלך וו מג׳ואו תקף את ג׳ואו והכניע את יין, בא ויי־דזה אל שער המחנה ובידיו כלי הפולחן שלו. פלג גופו העליון היה חשוף, ידיו היו קשורות מאחורי גבו, בשמאלו הוליך כבש ובימינו אחז עשב. הוא התקדם על ברכיו

והודיע את דברו. המלך וו התיר אפוא את ויי־דזה מכבליו והשיבו למעמדו הקודם.

המלך וו העניק לבנו של ג׳ואו, וו־ָנָג לו־פו, נחלה כדי שימשיך את קורבנות יין, וציווה על גואן־שו וצאי־שו להדריכו ולסייע לו.

לאחר שהמלך וו הכניע את יין, ביקש עצה מג׳י־דזה.

המלך וו אמר: ״הוי! השמים קובעים בחשאי את גורל העם שלמטה ומסייעים לו לקיים את משכנותיו בהרמוניה, אך איני יודע כיצד מסודרים היחסים הקבועים שביניהם״.

ג׳י־דזה השיב: ״לפנים חסם גון את מי המבול, ובכך שיבש את סידור חמשת היסודות. הקיסר העליון זעם ולא העניק לו את תשע מחלקות ׳התוכנית הגדולה׳, ולכן היחסים הקבועים התקלקלו. גון הוצא להורג ומת, ויו קם כיורשו. אז העניקו השמים ליו את תשע מחלקות ׳התוכנית הגדולה׳, והיחסים הקבועים באו על סדרם.

״הראשונה היא חמשת היסודות; השנייה—חמשת העניינים; השלישית—שמונה פעולות הממשל; הרביעית—חמשת מחזורי הזמן; החמישית—אמת המידה המלכותית; השישית—שלוש המידות; השביעית—בירור ספקות; השמינית—ריבוי האותות; והתשיעית—השימוש בחמש הברכות והיראה מששת האסונות.

״חמשת היסודות הם: ראשית מים, שנית אש, שלישית עץ, רביעית מתכת וחמישית אדמה. מטבעם של המים להרטיב ולרדת; של האש לבעור ולעלות; של העץ להתעקם ולהתיישר; של המתכת להיכנע ולעבור צורה; ושל האדמה

להיזרע ולהיקצר. מה שמרטיב ויורד יוצר מלוח; מה שבוער ועולה יוצר מר; מה שמתעקם ומתיישר יוצר חמוץ; מה שנכנע ומשתנה יוצר חריף; ומה שנזרע ונקצר יוצר מתוק.

״חמשת העניינים הם: ראשית הופעה, שנית דיבור, שלישית ראייה, רביעית שמיעה וחמישית מחשבה. ההופעה תהא מכובדת; הדיבור מסודר; הראייה בהירה; השמיעה חדה; והמחשבה חודרת. כבוד מוליד רצינות; סדר מוליד ממשל; בהירות מולידה דעת; חדות מולידה תכנון; וחדירה מולידה חכמה נעלה.

״שמונה פעולות הממשל הן: ראשית מזון, שנית סחורות, שלישית קורבנות, רביעית שר העבודות, חמישית שר החינוך, שישית שר המשפטים, שביעית הכנסת אורחים ושמינית הצבא.

״חמשת מחזורי הזמן הם: ראשית השנה, שנית החודש, שלישית היום, רביעית הכוכבים והמזלות וחמישית חישובי לוח השנה.

״אמת המידה המלכותית: המלך יקים את אמת מידתו. הוא יכנס את חמש הברכות האלה, ירבה אותן ויעניקן להמון העם; אז יפנה העם אל אמת מידתך ויעניק לך לשמור עליה. בקרב כל העם לא יהיו חבורות פרועות, ובקרב בני האדם לא יהיו מידות של קנוניה: המלך לבדו יקבע את אמת המידה. כל אדם מן העם שיש בו עצה, מעשה והתמדה—זכור אותו. מי שאינו מתאים לאמת המידה אך גם אינו נתון באשמה—המלך יקבל אותו. מי שפניו שלווים ואומר ׳אני אוהב את המידה הטובה׳—הענק לו ברכה; כך ישוב האיש אל אמת מידתו של המלך. אל תבזה את הבודד ואל תירא מן הנישא והנוצץ. מי שיש בו יכולת וכישרון—אפשר לו להביא לידי ביטוי את מעשיו, והמדינה תשגשג.

אשר לכל בעלי המשרות: משנעשו עשירים, יהיו גם טובים. אם אינך יכול לגרום להם לאהוב את ביתך, האנשים האלה יהיו אשמים; ואם אין בהם אהבה לטוב ואתה בכל זאת מעניק להם ברכה, מעשיהם יגרמו לך אסון. בלא סטייה ובלא עקמומיות—לך אחר צדקת המלך. אל תקבע אהבה פרטית—לך אחר דרך המלך. אל תקבע שנאה פרטית—לך בנתיב המלך. בלא נטייה ובלא סיעה, דרך המלך רחבה; בלא סיעה ובלא נטייה, דרך המלך מישורית; בלא הפניית עורף ובלא הטיה, דרך המלך ישרה. אסוף את העם אל אמת מידתך והשב אותו אליה. כאשר דברי אמת המידה של המלך מופצים ומלמדים, הם תואמים את הקיסר העליון. כאשר כל העם מקבל את דברי אמת המידה, מציית להם ונוהג לפיהם, הוא מתקרב לזוהרו של בן השמים. כך נעשה בן השמים אב ואם לעם ומלך כל אשר מתחת לשמים.

"שלוש המידות הן: ראשית יושר, שנית הכרעה בתקיפות ושלישית הכרעה ברכות. בעת שלום ושלווה—יושר; כלפי התקיפים והסוררים—הכרעה בתקיפות; כלפי הנכנעים והידידותיים—הכרעה ברכות. כלפי השקועים והערמומיים—הכרעה בתקיפות; כלפי הנישאים והנאורים—הכרעה ברכות. השליט לבדו מעניק ברכות, השליט לבדו מטיל מורא, והשליט לבדו אוכל מאכלי ירקן. לשר אסור להעניק ברכות, להטיל מורא או לאכול מאכלי ירקן. אם שר מעניק ברכות, מטיל מורא ואוכל מאכלי ירקן, הדבר מזיק לביתך וממיט רעה על מדינתך; בני האדם יסטו וייטו, והעם יחרוג מן הסדר.

"בירור ספקות: בחר ומנה אנשים הבקיאים בשריון הצב ובגבעולי המילואה. צַו עליהם לנחש. סימני שריון הצב קרויים גשם, התבהרות, טפטוף, ערפל והתגברות; סימני המילואה קרויים קבוע ומשתנה—שבעה בסך הכול. בחמישה מנחשים בשריון ובשניים משתמשים לחיזוי בגבעולים, וכך מסיקים

את השינויים. מנה את האנשים האלה למנחשים; כאשר שלושה מנחשים, נהג כדברי שניים מהם. אם יש לך ספק גדול, היוועץ בלבך, בשרים ובעלי המשרות, בהמון העם, בשריון הצב ובגבעולי המילואה. אם אתה מסכים, הצב מסכים, המילואה מסכימה, השרים מסכימים והעם מסכים—זה נקרא 'הסכמה גדולה': גופך יהיה בריא וחזק וצאצאיך יפגשו מזל טוב. אם אתה, הצב והמילואה מסכימים ואילו השרים והעם מתנגדים—מזל טוב. אם השרים, הצב והמילואה מסכימים ואילו אתה והעם מתנגדים—מזל טוב. אם העם, הצב והמילואה מסכימים ואילו אתה והשרים מתנגדים—מזל טוב. אם אתה והצב מסכימים, אך המילואה, השרים והעם מתנגדים—פעולה בפנים תצליח ופעולה בחוץ תיכשל. אם הצב והמילואה גם יחד מתנגדים לבני האדם, מנוחה תביא מזל טוב ופעולה—רעה.

"ריבוי האותות: גשם, שמש, חום, קור, רוח ועונתם. אם חמשת הראשונים באים במלואם, כל אחד בסדרו, שפע הצמחים יפרח. אם אחד מהם מרובה עד קצהו—רעה; אם אחד מהם חסר עד קצהו—רעה. אותות מבשרים הם: רצינות, ואז הגשם בא בעתו; סדר, ואז השמש באה בעתה; דעת, ואז החום בא בעתו; תכנון, ואז הקור בא בעתו; חכמה נעלה, ואז הרוח באה בעתה. אותות אשמה הם: טירוף, ואז הגשם מתמיד; חריגה, ואז השמש מתמידה; רפיון, ואז החום מתמיד; חיפזון, ואז הקור מתמיד; וסכלות, ואז הרוח מתמידה. פגם המלך מתבטא בשנה; פגם השרים—בחודש; ופגם הפקידים—ביום. אם השנה, החודש והיום אינם מחליפים את סדרם, מאה הדגנים מבשילים, הממשל מאיר, האנשים המצטיינים נודעים והבתים שלווים. אם היום, החודש והשנה מחליפים את סדרם, מאה הדגנים אינם מבשילים, הממשל חשוך ואינו מאיר, האנשים המצטיינים נעלמים והבתים אינם שלווים. פשוטי העם

מקבילים לכוכבים: יש כוכבים האוהבים רוח ויש האוהבים גשם. במסלול השמש והירח יש חורף וקיץ; כשהירח עוקב אחר הכוכבים באים רוח וגשם.

״חמש הברכות הן: ראשית אריכות ימים, שנית עושר, שלישית בריאות ושלווה, רביעית אהבת המידה הטובה וחמישית השלמת מנת החיים. ששת האסונות הם: ראשית מוות רע וקיצור ימים, שנית מחלה, שלישית דאגה, רביעית עוני, חמישית כיעור ושישית חולשה״.

המלך וו העניק אז לג׳י־דזה נחלה בג׳וסון, אך לא הכפיפו לעצמו כשר.

לאחר מכן בא ג׳י־דזה לחצר ג׳ואו. הוא עבר בחורבות בירת יין, התרגש למראה הארמונות והאולמות החרבים והדגן והדוחן הצומחים בהם, והצטער. לבכות בקול לא היה יכול, ולייבב נדמה לו מעשה נשים; לכן חיבר את השיר ״שיבולי החיטה״ ושר אותו: ״שיבולי החיטה מתנשאות לאטן; הדגן והדוחן שופעים. אותו נער ערום—לא היטיב עמי!״ ״הנער הערום״ הוא ג׳ואו. כשאנשי יין שמעו זאת, כולם הזילו דמעות.

המלך וו מת והמלך צ׳נג היה צעיר; הדוכס ג׳ואו דאן ניהל במקומו את הממשל והחזיק בשלטון. גואן וצאי חשדו בו, ולכן מרדו יחד עם וו־גנג וביקשו לתקוף בהפתעה את המלך צ׳נג ואת הדוכס ג׳ואו. לאחר שהדוכס ג׳ואו קיבל את צו המלך צ׳נג, הוציא להורג את וו־גנג, הרג את גואן־שו והגלה את צאי־שו. אז ציווה על ויי־דזה קאי להחליף את בית יין, לקיים את קורבנות אבותיו, וחיזק זאת בחיבור ״הצו לוויי־דזה״; הוא הושיבו במדינת סוֹנְג. ויי־דזה היה מלכתחילה אנושי וחכם, ומשום שהחליף את וו־גנג נשאו אליו שארית אנשי יין אהבה רבה.

ויי־דזה קאי מת ואחיו הצעיר יֶן עלה לשלטון; הוא היה ויי־ג׳וֹנְג. ויי־ג׳ונג מת ובנו גְ׳י, דוכס סונג, עלה לשלטון. דוכס סונג ג׳י מת ובנו שָׁן, הדוכס דִינְג, עלה לשלטון. הדוכס דינג שן מת ובנו גוֹנְג, הדוכס מִין, עלה לשלטון. הדוכס מין גונג מת ואחיו הצעיר שִׁי, הדוכס יַאנְג, עלה לשלטון. לאחר עליית הדוכס יאנג הרג אותו פוּ־סָה, בנו של הדוכס מין, והעמיד את עצמו לשליט באמרו: ״אני הייתי ראוי לעלות לשלטון״. הוא היה הדוכס לִי. הדוכס לי מת ובנו ג׳ו, הדוכס שִׁי, עלה לשלטון.

בשנה השבע־עשרה לדוכס שי נמלט המלך לי מג׳ואו לג׳ה. בשנה העשרים ושמונה מת הדוכס שי ובנו גְ׳יֶן, הדוכס חְווֵי, עלה לשלטון.

בשנה הרביעית לדוכס חווי עלה המלך שׁוּ׳אן מג׳ואו לשלטון. בשנה השלושים מת הדוכס חווי ובנו, הדוכס אַי, עלה לשלטון. הדוכס אי מת בשנת שלטונו הראשונה ובנו, הדוכס דָאי, עלה לשלטון.

בשנה העשרים ותשע לדוכס דאי הרגו הצ׳וּ׳אן־ז׳וֹנְג את המלך יוּ מג׳ואו, וצ׳ין נמנתה לראשונה עם נסיכי המדינות.

בשנה השלושים וארבע מת הדוכס דאי ובנו סָה־קוֹנְג, הדוכס וו, עלה לשלטון. בתו של הדוכס וו נעשתה אשת הדוכס חווי מלוּ וילדה את הדוכס חוואן מלו. בשנה השמונה־עשרה מת הדוכס וו ובנו לִי, הדוכס שׁוּ׳אן, עלה לשלטון.

לדוכס שׁוּ׳אן היה יורש עצר ששמו יוּ־יִי. בשנה התשע־עשרה חלה הדוכס שׁוּ׳אן וביקש למסור את השלטון לאחיו הצעיר חֻה. הוא אמר: ״לאחר מות האב יורש הבן, ולאחר מות האח מגיע תורו של האח הצעיר—זהו עיקרון מקובל בכל אשר מתחת לשמים. אעמיד אפוא את חה״. חה סירב שלוש

פעמים ולבסוף קיבל. הדוכס שׂוּאַן מת ואחיו הצעיר חה עלה לשלטון; הוא היה הדוכס מוּ.

בשנה התשיעית לדוכס מו הוא חלה וזימן את המצביא הגדול קוֹנְג־פוּ. הוא אמר לו: ״השליט הקודם, הדוכס שׂוּאַן, ויתר על יורש העצר יו־יי והעמיד אותי, ואיני מעז לשכוח זאת. כשאמות, הקפד להעמיד את יו־יי״. קונג־פו אמר: ״כל השרים רוצים להעמיד את הנסיך פָּנְג״. הדוכס מו אמר: ״אל תעמיד את פנג; איני רשאי לבגוד בדוכס שׂוּאַן״. לכן שלח הדוכס מו את פנג להתגורר בג׳נג. ביום גָּנְג־צָ׳ן בחודש השמיני מת הדוכס מו, ויו־יי, בנו של אחיו הבכור הדוכס שׂוּאַן, עלה לשלטון; הוא היה הדוכס שָׁאנְג. כשאנשי המעלה שמעו זאת אמרו: ״אפשר לומר שהדוכס שׂוּאַן מסונג ידע להכיר בני אדם: הוא העמיד את אחיו הצעיר ובכך השלים את הצדק, ולבסוף שב בנו ונהנה מן השלטון״.

בשנה הראשונה לדוכס שאנג הרג הנסיך ג׳וֹאוּ־שׁוּ מוויי את שליטו וָאן והעמיד את עצמו. הוא ביקש לזכות בתמיכת נסיכי המדינות ושלח לומר לסונג: ״פנג נמצא בג׳נג ובוודאי יחולל מהומות; תוכלו לתקוף אותה עמנו״. סונג הסכימה, תקפה עמו את ג׳נג, הגיעה עד השער המזרחי ושבה. בשנה השנייה תקפה ג׳נג את סונג כגמול על מסע השער המזרחי. לאחר מכן פלשו נסיכי המדינות לסונג פעמים רבות.

בשנה התשיעית הייתה אשתו של המצביא הגדול קונג־פו ג׳יה יפה. כשיצאה ופגשה בדרך את השר הראשי חָוָה דוּ, מצאה חן בעיניו והוא הביט בה ממושכות. חווה דו חמד את אשת קונג־פו ולכן הפיץ במדינה את הדברים האלה: ״הדוכס שאנג יושב בשלטון רק עשר שנים וכבר נלחם אחת־עשרה

מלחמות. העם סובל ואינו יכול לשאת עוד, וכל זאת מעשה קונג־פו. אהרוג את קונג־פו כדי להשקיט את העם״. באותה שנה הרגה לוּ את שליטה, הדוכס יין. בשנה העשירית תקף חווה דו את קונג־פו והרגו ולקח את אשתו. הדוכס שאנג כעס, ולכן הרג חווה דו גם את הדוכס שאנג; אחר כך קיבל את פני פנג, בנו של הדוכס מו, בג׳נג והעמידו לשליט. הוא היה הדוכס ג׳וּאַנְג.

בשנה הראשונה לדוכס ג׳ואנג נעשה חווה דו לראש הממשלה. בשנה התשיעית תפס את ג׳י־ג׳וֹנְג מג׳נג ואילצו להעמיד את טוּ לשליט ג׳נג. ג׳י־ג׳ונג הסכים ולבסוף העמיד את טו. בשנה התשע־עשרה מת הדוכס ג׳ואנג ובנו גְ׳יֶה, הדוכס מִין, עלה לשלטון.

בשנה השביעית לדוכס מין עלה הדוכס חוואן מצ׳י לשלטון. בשנה התשיעית הוצפה סונג, ולוּ שלחה את דְזָאנְג וָן־ג׳וֹנְג לנחמה על השיטפון. הדוכס מין האשים את עצמו: ״מפני שאיני יודע לשרת את הרוחות והאלים והממשל אינו מתוקן בא השיטפון״. דזאנג ון־ג׳ונג שיבח את דבריו. למעשה הנסיך דְזֶה־יוּ הוא שלימד את הדוכס מין לומר אותם.

בקיץ השנה העשירית תקפה סונג את לו. הן נלחמו בצָ׳נְג־צָ׳יוּ, ולוּ לכדה בחיים את נָאן־גוֹנְג וָאן מסונג. אנשי סונג ביקשו את ואן והוא הוחזר לסונג. בסתיו השנה האחת־עשרה יצאו הדוכס מין ונאן־גונג ואן לציד. הם שיחקו והתחרו על הזכות לנוע ראשונים; הדוכס מין כעס והשפילו: ״לפנים כיבדתי אותך, אך עתה אינך אלא שבוי מלוּ״. ואן היה חזק ונפגע מן הדברים, ולכן הרג את הדוכס מין במכת לוח משחק בביצת מָנְג. השר צ׳וֹאוּ מוּ שמע על כך ובא חמוש אל שער הארמון. ואן הכה במו, ושיניו ננעצו בדלת השער כשמת. אחר כך הרג את השר הראשי חווה דו והעמיד במקומו את הנסיך יוּ לשליט. שאר

הנסיכים נמלטו לשַׁיְאוֹ, והנסיך יוּ־שׁוּאוֹ נמלט לבּוֹ. אחיו של ואן, נאן־גונג ניו, הוביל חיילים והטיל מצור על בו. בחורף תקפו אנשי שיאו ונסיכי סונג יחד, הרגו את נאן־גונג ניו, הרגו את יו—שליטה החדש של סונג—והעמידו את יו־שואו, אחיו הצעיר של הדוכס מין. הוא היה הדוכס חְוָאן. סונג ואן נמלט לצ׳ן. אנשי סונג ביקשו מצ׳ן להסגירו תמורת מתנות. אנשי צ׳ן הורו לנשים להשקותו יין חזק, עטפו אותו בעור והחזירוהו לסונג. אנשי סונג קצצו את ואן לרוטב בשר.

בשנה השנייה לדוכס חוואן תקפו נסיכי המדינות את סונג, הגיעו לפרווריה והסתלקו. בשנה השלישית נעשה הדוכס חוואן מצ׳י להגמון הראשון. בשנה העשרים ושלוש הביאו מצ׳י את הנסיך חְווֵי מוויי והעמידוהו; הוא היה הדוכס ון מוויי. אחותו הצעירה של הדוכס ון הייתה אשת הדוכס חוואן מסונג. הדוכס מו מצ׳ין עלה לשלטון. בשנה השלושים חלה הדוכס חוואן, ויורש העצר דְזֶה־פוּ ביקש למסור את הירושה לאחיו הבכור למחצה מוּ־יי. הדוכס חוואן העריך את כוונת יורש העצר אך לבסוף לא נענה לו. באביב השנה השלושים ואחת מת הדוכס חוואן ויורש העצר דזה־פו עלה לשלטון; הוא היה הדוכס שְׁיָאנְג. הוא מינה את אחיו הבכור למחצה מו־יי לראש הממשלה. עוד בטרם נקבר אביו כינס הדוכס חוואן מצ׳י את נסיכי המדינות בקְוֵי־צְ׳יוּ, והדוכס שיאנג הלך לכינוס.

בשנה השבִיעית לדוכס שיאנג נפלו בשטח סונג כוכבים כמטר, יחד עם הגשם; שישה עופות יי עפו לאחור בגלל רוח עזה.

בשנה השמינית מת הדוכס חוואן מצ׳י, וסונג ביקשה לכנס ברית. באביב השנה השתים־עשרה כרת הדוכס שיאנג מסונג את ברית לוּ־שָׁאנְג כדי לבקש מצ׳וּ

את הנהגת נסיכי המדינות, ואנשי צ׳ו הסכימו. הנסיך מו־יי הזהיר: ״כשמדינה קטנה מתחרה על הנהגת הברית—אסון הוא״. הדוכס לא שמע לו. בסתיו התכנסו נסיכי המדינות עם דוכס סונג וכרתו ברית במָנְג. מו־יי אמר: ״האם כאן יהיה האסון? תשוקתו של אדוננו מופרזת—כיצד יוכל לשאת את תוצאותיה?״ אז תפסה צ׳ו את הדוכס שיאנג מסונג ותקפה את סונג. בחורף התכנסו בבו ושחררו את דוכס סונג. דזה־יו אמר: ״האסון עדיין לא הסתיים״. בקיץ השנה השלוש־עשרה תקפה סונג את ג׳נג. דזה־יו אמר: ״כאן האסון״. בסתיו תקפה צ׳ו את סונג כדי להציל את ג׳נג. הדוכס שיאנג עמד לצאת לקרב, ודזה־יו הזהירו: ״השמים נטשו את שאנג זה זמן רב; אין לעשות זאת״. בחודש האחד־עשר בחורף נלחם הדוכס שיאנג במלך צ׳נג מצ׳ו ליד נהר חוֹנְג. אנשי צ׳ו טרם חצו את הנהר, ומו־יי אמר: ״הם רבים ואנחנו מעטים; נכה בהם בטרם יחצו״. הדוכס לא שמע לו. לאחר שחצו אך טרם הסתדרו במערך אמר שוב: ״אפשר לתקוף״. הדוכס אמר: ״נמתין עד שיסתדרו״. לאחר שהשלימו את המערך תקפו אנשי סונג. צבא סונג הובס קשות והדוכס שיאנג נפצע בירכו. אנשי המדינה כולם התרעמו עליו. הדוכס אמר: ״איש מעלה אינו דוחק אדם במצר ואינו מכה בתוף נגד מערך שטרם הושלם״. דזה־יו אמר: ״במלחמה הניצחון הוא ההישג—מה מקום לדיבורים על כללים קבועים! אם חייבים לנהוג כדבריך, מוטב להיות להם לעבדים; לשם מה להילחם?״

לאחר שהמלך צ׳נג מצ׳ו הציל את ג׳נג, ערכה ג׳נג לכבודו משתה. בצאתו לקח עמו שתי נשים מבנות ג׳נג. שׁוּ גָ׳אן אמר: ״המלך צ׳נג חסר גינונים—האם לא ימות מיתה רעה? הגינונים מגיעים לשלמות בהבחנות; מכאן אפשר לדעת שלא ישלים את מעמדו כהגמון״.

באותה שנה עבר צ׳וֹנְג־אָר, נסיך ג׳ין, בסונג. הדוכס שיאנג, שנפגע מידי צ׳ו ורצה בסיוע ג׳ין, כיבדו מאוד והעניק לו עשרים מרכבות רתומות לסוסים.

בקיץ השנה הארבע־עשרה חלה הדוכס שיאנג בשל הפצע שנפצע ליד נהר חונג ולבסוף מת. בנו וָאנְג־צָ׳ן, הדוכס צ׳נג, עלה לשלטון.

בשנה הראשונה לדוכס צ׳נג עלה הדוכס ון מג׳ין לשלטון. בשנה השלישית הפר הדוכס צ׳נג את בריתו עם צ׳ו והתקרב לג׳ין, משום שהיטיב בעבר עם הדוכס ון. בשנה הרביעית תקף המלך צ׳נג מצ׳ו את סונג, וסונג הזעיקה את ג׳ין. בשנה החמישית הציל הדוכס ון מג׳ין את סונג וצבא צ׳ו נסוג. בשנה התשיעית מת הדוכס ון מג׳ין. בשנה האחת־עשרה הרג שָׁאנְג־צָ׳ן, יורש העצר של צ׳ו, את אביו המלך צ׳נג ועלה במקומו. בשנה השש־עשרה מת הדוכס מו מצ׳ין.

בשנה השבע־עשרה מת הדוכס צ׳נג. אחיו הצעיר יוּ הרג את יורש העצר ואת המצביא הגדול גוֹנְג־סוּן גוּ והעמיד את עצמו לשליט. אנשי סונג הרגו יחד את השליט יו והעמידו את צָ׳וּ־ג׳יוּ, בנו הצעיר של הדוכס צ׳נג; הוא היה הדוכס גָ׳אוֹ.

בשנה הרביעית לדוכס ג׳או הביסה סונג את יֶ׳אן־סָה, הענק מצ׳אנג־די, בצָ׳אנְג־צָ׳יוּ. בשנה השביעית עלה המלך ג׳ואנג מצ׳ו לשלטון.

בשנה התשיעית היה הדוכס ג׳או חסר דרך ואנשי המדינה לא דבקו בו. אחיו הצעיר בָּאוֹ־גָה היה מוכשר והשפיל את עצמו לפני מלומדים. קודם לכן ביקשה אשת הדוכס שיאנג לקיים יחסים עם הנסיך באו, אך הוא סירב; לכן סייעה לו לחלק מתנות במדינה, ובאמצעות השר חווה יואן מינתה אותו למורה הימין. כאשר יצא הדוכס ג׳או לציד, שלחה הגברת המלכותית את וֵי בּוֹ לתקוף

ולהרוג את הדוכס ג׳או צ׳ו־ג׳יו. אחיו הצעיר באו־גה עלה לשלטון; הוא היה הדוכס וָן.

בשנה הראשונה לדוכס ון הנהיגה ג׳ין את נסיכי המדינות במתקפה על סונג כדי לתבוע דין על רצח השליט. כששמעו ששלטון הדוכס ון התייצב, הסתלקו. בשנה השנייה חוללו בנו של הדוכס ג׳או ואחיו הצעיר בן אותה אם של הדוכס ון, שׁוּ, מרד יחד עם בתי וו, מו, דאי, ג׳ואנג וחוואן. הדוכס ון השמיד את כולם וגירש את בתי וו ומו.

באביב השנה הרביעית ציוותה צ׳ו על ג׳נג לתקוף את סונג. סונג שלחה את חווה יואן לפקד על הצבא; ג׳נג הביסה את סונג ושבתה את חווה יואן. לפני הקרב שחט חווה יואן כבש והאכיל את חייליו, אך רכבו לא קיבל מן המרק. הלה נטר לו טינה והסיע את המרכבה היישר אל צבא ג׳נג; משום כך הובס צבא סונג וחווה יואן נשבה. סונג הציעה לפדותו במאה מרכבות מלחמה ובארבע מאות סוסים משובחים. עוד בטרם נמסר כל הכופר נמלט חווה יואן ושב לסונג.

בשנה הארבע־עשרה הטיל המלך ג׳ואנג מצ׳ו מצור על ג׳נג. רוזן ג׳נג נכנע לצ׳ו, וצ׳ו שבה ושחררה אותו.

בשנה השש־עשרה עבר שליח צ׳ו בסונג. לסונג הייתה איבה קודמת עמו והיא אסרה אותו. בחודש התשיעי הטיל המלך ג׳ואנג מצ׳ו מצור על סונג. בשנה השבע־עשרה, לאחר שצ׳ו צרה על סונג חמישה חודשים ולא הצליחה לפרוץ, גבר הלחץ בעיר והמזון אזל. חווה יואן יצא בחשאי בלילה לפגוש את דְזֶה־פָאן, מצביא צ׳ו. דזה־פאן דיווח למלך ג׳ואנג. המלך שאל: ״מה מצב העיר?״ הוא השיב: ״מבקעים עצמות להסיק אש ומחליפים ילדים כדי לאכול אותם״. המלך

ג׳ואנג אמר: ״דברי אמת! גם לצבאי נותר מזון ליומיים בלבד״. בזכות כנות זו הסיר לבסוף את המצור והסתלק.

בשנה העשרים ושתיים מת הדוכס ון ובנו שְׂיָה, הדוכס גוֹנְג, עלה לשלטון. אז החלו לערוך קבורות מפוארות. אנשי המעלה גינו את חווה יואן על שלא נהג כשר נאמן.

בשנה העשירית לדוכס גונג היה חווה יואן מיודד עם דזה־ג׳ונג, מצביא צ׳ו, וגם עם לוּאָן שוּ, מצביא ג׳ין, וכרת ברית בין ג׳ין לצ׳ו. בשנה השלוש־עשרה מת הדוכס גונג. חווה יואן היה מורה הימין ויוּ שְׂה היה מורה השמאל. שר הצבא טָאנְג שָׂאן תקף והרג את יורש העצר פֵּיי וביקש להרוג גם את חווה יואן. חווה יואן נמלט לג׳ין, אך יו שה עצר בעדו; כשהגיע לנהר חזר והוציא להורג את טאנג שאן. אז העמידו את צָ׳נְג, בנו הצעיר של הדוכס גונג; הוא היה הדוכס פִּינְג.

בשנה השלישית לדוכס פינג כבש המלך גונג מצ׳ו את פֶּנְג־צָ׳נְג של סונג והעניק אותה בנחלה ליו שה, מורה השמאל מסונג. בשנה הרביעית הוציאו נסיכי המדינות יחד את יו שה להורג והשיבו את פנג־צ׳נג לסונג. בשנה השלושים וחמש הרג הנסיך וֵיי מצ׳ו את שליטו והעמיד את עצמו; הוא היה המלך לִינְג. בשנה הארבעים וארבע מת הדוכס פינג ובנו דְזוּאוֹ, הדוכס יוּאָן, עלה לשלטון.

בשנה השלישית לדוכס יואן הרג הנסיך צְ׳י־גְ׳י מצ׳ו את המלך לינג והעמיד את עצמו; הוא היה המלך פינג. בשנה השמינית פרצה אש בסונג. בשנה העשירית היה הדוכס יואן חסר אמון והרג במרמה כמה מן הנסיכים; בתי השרים חווה ושיאנג מרדו. יורש העצר ג׳יין, בנו של המלך פינג מצ׳ו, נמלט לסונג; כשראה שבני חווה תוקפים זה את זה במהומות, עזב והלך לג׳נג. בשנה החמש־עשרה,

כאשר שהה הדוכס ג׳או מלו מחוץ למדינתו מפני שנמלט מבית ג׳י, ביקש הדוכס יואן להשיבו ללו. בדרך מת הדוכס יואן, ובנו טוֹאוּ־מָאן, הדוכס גִ׳נְג, עלה לשלטון.

בשנה השש־עשרה לדוכס ג׳ינג נמלט אליו יָאנְג חוּ מלו, ואחר כך עזב שוב. בשנה העשרים וחמש עבר קונפוציוס בסונג. שר הצבא חְוָאן טְווֵי מסונג שנא אותו וביקש להרגו, וקונפוציוס יצא מחופש. בשנה השלושים בגדה צָאוֹ בסונג וגם בג׳ין. סונג תקפה את צאו, ג׳ין לא סייעה לה, וסונג השמידה את צאו וסיפחה אותה. בשנה השלושים ושש הרג טְיֵן צָ׳אנְג מצ׳י את הדוכס ג׳יין.

בשנה השלושים ושבע השמיד המלך חווי מצ׳ו את צ׳ן. מאדים שהה במזל הלב, שהוא חלקת השמים של סונג, והדוכס ג׳ינג דאג. האסטרולוג דְזֶה־וֵיי אמר: ״אפשר להעביר את האסון אל ראש הממשלה״. הדוכס ג׳ינג אמר: ״ראש הממשלה הוא זרועי וירכי״. אמר האסטרולוג: ״אפשר להעבירו אל העם״. הדוכס ג׳ינג אמר: ״השליט תלוי בעם״. אמר: ״אפשר להעבירו אל היבול״. הדוכס ג׳ינג אמר: ״אם היבול ייכשל והעם יסבול, על מי אמשול?״ דזה־ויי אמר: ״השמים גבוהים אך שומעים את הנמוך. אדוני אמר שלושה דברים הראויים לשליט; ראוי שמאדים יזוז״. צפו בו, ואכן נסוג שלוש מעלות.

בשנה השישים וארבע מת הדוכס ג׳ינג. הנסיך טָה מסונג תקף והרג את יורש העצר והעמיד את עצמו; הוא היה הדוכס ג׳או. הדוכס ג׳או היה נינו מצד בן פילגש של הדוכס יואן. אביו היה גונג־סון ג׳יו; אביו של ג׳יו היה הנסיך טְוָאן־צ׳ין, בנו הצעיר של הדוכס יואן. הדוכס ג׳ינג הרג את ג׳יו, אביו של הדוכס ג׳או; לכן נטר הדוכס ג׳או טינה, הרג את יורש העצר והעמיד את עצמו.

הדוכס ג׳או מת בשנה הארבעים ושבע ובנו גואו־יו, הדוכס דָאוֹ, עלה לשלטון. הדוכס דאו מת בשנה השמינית ובנו טָיֶן, הדוכס שִׂיוֹ, עלה לשלטון. הדוכס שיו טיין מת בשנה העשרים ושלוש ובנו פִּי־בִּינְג, הדוכס פִּי, עלה לשלטון. הדוכס פי מת בשנה השלישית ובנו טִי־צֶ׳נְג עלה לשלטון. בשנה הארבעים ואחת לטי־צ׳נג תקף אותו אחיו הצעיר יֶן בהפתעה. טי־צ׳נג הובס ונמלט לצ׳י, ין העמיד את עצמו לשליט סונג.

בשנה האחת־עשרה לשליט ין הכריז על עצמו מלך. במזרח הביס את צ׳י וכבש חמש ערים; בדרום הביס את צ׳ו וכבש שטח של שלוש מאות לי; במערב הביס את צבא וֵי, וכך נעשה אויבן של צ׳י ושל וי. הוא מילא שק עור בדם, תלה אותו וירה בו, וקרא לכך ״ירי בשמים״. הוא שקע ביין ובנשים, ובכל שר שהוכיחו היה יורה. אז אמרו כל נסיכי המדינות: ״סונג היא כמו ג׳יה העריץ. סונג חוזרת על מעשי ג׳ואו; מוכרחים להענישה״. הם הודיעו לצ׳י לתקוף את סונג.

בשנה הארבעים ושבע לשלטון המלך ין תקף המלך מין מצ׳י את סונג יחד עם וי וצ׳ו. הם הרגו את המלך ין, השמידו את סונג וחילקו את אדמתה לשלושה חלקים.

ההיסטוריון הגדול אומר: קונפוציוס אמר: ״וי־דזה עזב אותו, ג׳י־דזה נעשה עבד למענו, ובי־גאן הוכיחו ומת; ביין היו שלושה אנשי מעלה״. ׳רשומות האביב והסתיו׳ מגנות את מהומות סונג, שראשיתן כשהדוכס שׁוּ׳אן הדיח את יורש העצר והעמיד את אחיו הצעיר; בשל כך לא ידעה המדינה מנוחה במשך עשרה דורות. בימי הדוכס שיאנג טיפח הלה אנושיות וצדק וביקש להיות מנהיג הברית. השר שלו גֶ׳נְג קָאוֹ־פוּ שיבח אותו, ולכן התחקה לאחור אחר צֵ׳י, טאנג

וגאו־דזונג ואחר הסיבות לעליית יין, וחיבר את ׳המזמורים לשאנג׳. לאחר שהדוכס שיאנג הובס ליד נהר חונג, היו מאנשי המעלה שהוסיפו לשבחו: מתוך צער על חסרון הגינונים והצדק במדינות המרכז היללו את הדוכס שיאנג מסונג על גינוניו ועל נכונותו לוותר.א

א. [כאן מסתיים הטקסט המיוחס לסימה צ׳יין. דברי השבח המסומנים ׳סוֹאוֹיין שׁוּדְזָאן׳ מאת סימה ג׳ן, המופיעים בהמשך דפים 2118–2119 של מהדורת הביקורת, וכן הערות ה׳קָאוֹנְג׳וּנְג׳ שבדפים 2121–2126, הם תוספות מאוחרות של מסורת הפרשנות והמהדורה, ולכן אינם נכללים בתרגום גוף החיבור — פ' א.ת.]

בית הירושה של ג׳ין

טָאנְג־שׁוּ יוּ מג׳ין היה בנו של המלך וּ מג׳ואו ואחיו הצעיר של המלך צ׳נג. בתחילה, כאשר המלך וו בא אל אמו של שו־יו, חלם שהשמים אומרים לו: ״ציוויתי שתלד בן ששמו יוּ, ואתן לו את טאנג״. כשנולד הבן היה בכף ידו סימן דמוי הכתב ״יו״, ולכן קרא לו בשם יו.

המלך וו מת והמלך צ׳נג עלה לשלטון. בטאנג פרצה מרידה, והדוכס ג׳ואו הכרית את טאנג. המלך צ׳נג שיחק עם שו־יו, גזר עלה של עץ טוּנְג בצורת לוח ירקן, נתנו לשו־יו ואמר: ״בזה אני מעניק לך נחלה״. ההיסטוריון יי ביקש מיד לקבוע יום להעמדת שו־יו. המלך צ׳נג אמר: ״רק שיחקתי עמו״. ההיסטוריון יי אמר: ״בן השמים אינו אומר דברי משחק. כאשר הוא מדבר, ההיסטוריון רושם זאת, הטקסים משלימים זאת והמוזיקה שרה זאת״. לכן העניק לבסוף לשו־יו את טאנג. טאנג הייתה ממזרח לנהרות חֶה וּפֶן והשתרעה על מאה לי מרובעים; משום כך נקרא טאנג־שו יו. שם משפחתו היה גִ׳י וכינויו דְזֶה־יוּ.

בנו של טאנג־שו, שִׁיֶה, היה המרקיז מג׳ין. בנו של המרקיז מג׳ין, נִינְג־דְזוּ, היה המרקיז וו. בנו של המרקיז וו, פוּ־זֶן, היה המרקיז צ׳נג. בנו של המרקיז צ׳נג, פוּ, היה המרקיז לי. בנו של המרקיז לי, יִי־ג׳יוּ, היה המרקיז ג׳ינג. משנות המרקיז ג׳ינג ואילך אפשר לחשב את הכרונולוגיה; בחמשת הדורות מטאנג־שו עד המרקיז ג׳ינג אין מספרי שנים.

בשנה השבע־עשרה למרקיז ג׳ינג היה המלך לי מג׳ואו מבולבל ואלים. אנשי הבירה מרדו והמלך לי נמלט לג׳ה. השרים הגדולים ניהלו את הממשל, ולכן נקראה התקופה ״הממשל המשותף״.

בשנה השמונה־עשרה מת המרקיז ג׳ינג ובנו סָה־טוּ, המרקיז שִׁי, עלה לשלטון. בשנה הארבע־עשרה למרקיז שי עלה לראשונה המלך שׁוּ׳אן מג׳ואו לשלטון.

בשנה השמונה־עשרה מת המרקיז שי ובנו גִ׳י, המרקיז שְׁיִן, עלה לשלטון. המרקיז שיין מת בשנתו האחת־עשרה ובנו פֵּיי־וָאנְג, המרקיז מוּ, עלה לשלטון.

בשנה הרביעית למרקיז מו נשא לאישה ראשית בת למשפחת ג׳יאנג מצ׳י. בשנה השביעית תקף את טָיְאוֹ, ואז נולד יורש העצר צ׳וֹאוּ. בשנה העשירית תקף את צָ׳יֶאן־מוּ וזכה בניצחון, ואז נולד בנו הצעיר, והוא קראו צָ׳נְג־שֶׁה. שֶׁה־פוּ איש ג׳ין אמר: ״משונה האופן שבו השליט קורא לבניו! יורש העצר נקרא צ׳וֹאוּ, ופירוש צ׳וֹאוּ הוא אויב; הבן הצעיר נקרא צ׳נְג־שֶׁה, וצ׳נְג־שֶׁה הוא שם גדול שפירושו משלים הצבא. השמות עצמם קובעים את גורלם והדברים עצמם מכריעים את טיבם. עתה התהפכו שמות הבן הראשי ובן הפילגש— האם תוכל ג׳ין להימנע ממהומות לאחר מכן?״

בשנה העשרים ושבע מת המרקיז מו. אחיו הצעיר שָׁאנְג־שׁוּ העמיד את עצמו, ויורש העצר צ׳וֹאוּ נמלט. בשנה השלישית לשאנג־שו מת המלך שׁוּ׳אן מג׳ואו. בשנה הרביעית הנהיג צ׳וֹאוּ, יורש העצר של המרקיז מו, את אנשיו, תקף את שאנג־שו בהפתעה והעמיד את עצמו; הוא היה המרקיז וָן.

בשנה העשירית למרקיז ון נהג המלך יוּ מג׳ואו בחוסר דרך. הצ׳וּ׳אן־ז׳וֹנְג הרגו את המלך יו, ג׳ואו העתיקה את בירתה מזרחה, והדוכס שיאנג מצ׳ין נמנה לראשונה עם נסיכי המדינות.

בשנה השלושים וחמש מת צ׳וֹאוּ, המרקיז ון, ובנו בּוֹ, המרקיז נָ׳אוֹ, עלה לשלטון.

בשנה הראשונה למרקיז ג׳או הניק לצ׳נג־שה, אחיו הצעיר של המרקיז ון, את צ׳ו־וֹו כנחלה. העיר צ׳וו־וו הייתה גדולה מזי; יי הייתה בירת שליט ג׳ין. לאחר שקיבל צ׳נג־שה את צ׳וו־וו נקרא חְוָאן־שוּ. לוּאָן בִּין, נכדו מצד בן פילגש של המרקיז ג׳ינג, נעשה יועצו של חוואן־שו. חוואן־שו היה אז בן חמישים ושמונה, אהב את המידה הטובה והמוני מדינת ג׳ין דבקו בו. אנשי המעלה אמרו: ״המהומות בג׳ין יבואו בוודאי מצ׳וו־וו. הענף גדול מן השורש ואף זכה בלב העם; אם לא תפרוץ מהומה, למה עוד מחכים?״

בשנה השביעית הרג השר הגדול פָּאן־פוּ מג׳ין את שליטו, המרקיז ג׳או, וקרא לחוואן־שו מצ׳וו־וו לבוא. חוואן־שו ביקש להיכנס לג׳ין, אך אנשי ג׳ין גייסו צבא ותקפו אותו. חוואן־שו הובס ושב לצ׳וו־וו. אנשי ג׳ין העמידו יחד את פינג, בנו של המרקיז ג׳או, לשליט; הוא היה המרקיז שְׂיָאוֹ. את פאן־פו הוציאו להורג.

בשנה השמינית למרקיז שיאו מת חוואן־שו מצ׳וו־וו, ובנו שָׂאן עלה במקומו ונקרא ג׳ואנג־בו מצ׳וו־וו. בשנה החמש־עשרה למרקיז שיאו הרג ג׳ואנג־בו מצ׳וו־וו את שליטו, המרקיז שיאו מג׳ין, בִּיִי. אנשי ג׳ין תקפו את ג׳ואנג־בו מצ׳וו־וו, והוא שב ונכנס לצ׳וו־וו. אנשי ג׳ין העמידו שוב את צ׳וֵּ־ה, בנו של המרקיז שיאו, לשליט; הוא היה המרקיז אֶה.

בשנה השנייה למרקיז אה עלה לראשונה הדוכס יין מלוּ לשלטון.

המרקיז אה מת בשנה השישית. כששמע ג׳ואנג־בו מצ׳וו־וו על מותו, גייס צבא ותקף את ג׳ין. המלך פינג מג׳ואו שלח את הדוכס מגְוֹוֹ להנהיג צבא נגד ג׳ואנג־בו מצ׳וו־וו, וג׳ואנג־בו נמלט והתבצר בצ׳וו־וו. אנשי ג׳ין העמידו יחד את גוָאנְג, בנו של המרקיז אה; הוא היה המרקיז אָי.

בשנה השנייה למרקיז אי מת ג׳ואנג־בו מצ׳וו־וו ובנו צָ׳נְג עלה במקומו; הוא היה הדוכס וו מצ׳וו־וו. בשנה השישית למרקיז אי הרגה לו את שליטה, הדוכס יין. בשנה השמינית פלשה ג׳ין לשִׁינְג־טִינְג. אנשי שינג־טינג קשרו קשר עם הדוכס וו מצ׳וו־וו, ובשנה התשיעית תקפו את ג׳ין ליד נהר פן ושבו את המרקיז אי. אנשי ג׳ין העמידו אז את שְׁיַאוֹ־דְזֶה, בנו של המרקיז אי, לשליט; הוא היה המרקיז שיאו־דזה.

בשנה הראשונה למרקיז שיאו־דזה שלח הדוכס וו מצ׳וו־וו את הָאן וָאן להרוג את המרקיז אי השבוי. צ׳וו־וו התחזקה עוד יותר, ולג׳ין לא היה מה לעשות נגדה.

בשנה הרביעית לשיאו־דזה שליט ג׳ין פיתה הדוכס וו מצ׳וו־וו את שיאו־דזה לבוא אליו והרגו. המלך חוואן מג׳ואו שלח את גְוֹו ג׳וְנְג לתקוף את הדוכס וו מצ׳וו־וו. הדוכס וו נסוג לצ׳וו־וו, ואז העמידו את מִין, אחיו הצעיר של המרקיז אי, למרקיז ג׳ין.

בשנה הרביעית למרקיז מין מג׳ין אסרה סונג את ג׳־ג׳ונג מג׳נג והעמידה את טוּ לשליט ג׳נג. בשנה התשע־עשרה למרקיז ג׳ין הרג גוּאָן ג׳ה־פוּ מצ׳י את שליטו, הדוכס שיאנג.

בשנה העשרים ושמונה למרקיז ג׳ין נעשה הדוכס חוואן מצ׳י להגמון הראשון. הדוכס וו מצ׳וו־וו תקף את המרקיז מין מג׳ין והשמידו, ואת כל כלי האוצר היקרים של ג׳ין הגיש כשוחד למלך שי מג׳ואו. המלך שי ציווה שהדוכס וו מצ׳וו־וו יהיה שליט ג׳ין ויימנה עם נסיכי המדינות. כך סיפח את כל אדמת ג׳ין והחזיק בה.

הדוכס וו מצ׳וֹ־וו כבר ישב בשלטון שלושים ושבע שנים. עתה שינה את תוארו ל״דוכס וו מג׳ין״. משקיבל לראשונה את השלטון במדינת ג׳ין—לאחר שנותיו הקודמות בצ׳וֹ־וו—הייתה זו שנתו השלושים ושמונה.

הדוכס וו, ששמו היה צ׳נג, היה נינו של המרקיז מו הקדום מג׳ין ונכדו של חוואן־שו מצ׳וֹ־וו. חוואן־שו היה הראשון שקיבל את צ׳וֹ־וו כנחלה, והדוכס וו היה בנו של ג׳ואנג־בו. מאז קיבל חוואן־שו לראשונה את צ׳וֹ־וו ועד שהדוכס וו השמיד את ג׳ין עברו שישים ושבע שנים; לבסוף החליף ביתו את בית ג׳ין בין נסיכי המדינות. הדוכס וו מת שנתיים לאחר שהחליף את בית ג׳ין. יחד עם שנות שלטונו בצ׳וֹ־וו מלך שלושים ותשע שנים. בנו גְווֵי־ג׳וּ, הדוכס שְׁיֵן, עלה לשלטון.

בשנה הראשונה לדוכס שְׁיֵן תקף טְווֵי, אחיו הצעיר של המלך חווי מג׳ואו, את המלך חווי. המלך חווי נמלט והתיישב בעיר לִי שבג׳נג.

בשנה החמישית תקף הדוכס את הלִי־ז׳וֹנְג ושבה את לִי־גְ׳י ואת אחותה הצעירה. את שתיהן אהב והעדיף.

בשנה השמינית אמר שְׁה וֵיי לדוכס: ״רבים נסיכי בית ג׳ין הקודם. אם לא תהרוג אותם, תפרוץ מהומה״. הדוכס הורה אפוא להרוג את כל הנסיכים, ביצר את מקום ריכוזם וקרא לו גְ׳יָאנְג; אז קבע לראשונה את בירתו בג׳יאנג. בשנה התשיעית כבר נמלטו נסיכי ג׳ין אל גְווֹ, וגוו תקפה בגללם את ג׳ין פעמיים אך לא ניצחה. בשנה העשירית ביקשה ג׳ין לתקוף את גוו, ושְׁה וֵיי אמר: ״נמתין עד שתפרוץ בה מהומה״.

בשנה השתים־עשרה ילדה לי־ג׳י את שִׁי־צ׳י. הדוכס שיין כבר התכוון להדיח את יורש העצר ואמר: ״בצ׳וו־וו נמצאים מקדשי אבותי; פּוּ גובלת בצ׳ין וצ׳וּ גובלת בדִי. אם לא אושיב שם את בני, חושש אני״. לכן הושיב את יורש העצר שֶׁן־שֶׁנְג בצ׳וו־וו, את הנסיך צ׳וֹנְג־אֶר בפו ואת הנסיך יי־וּ בצ׳ו. הדוכס שיין התגורר בג׳יאנג עם שי־צ׳י, בנה של לי־ג׳י. מכאן ידעה מדינת ג׳ין שיורש העצר לא יעלה לשלטון. אמו של יורש העצר שן־שנג הייתה בתו של הדוכס חוואן מצ׳י ונקראה צ׳י ג׳יאנג; היא מתה בצעירותה. אחותו הצעירה של שן־שנג, בת אותה אם, הייתה אשת הדוכס מו מצ׳ין. אמו של צ׳ונג־אר הייתה בת משפחת חוּ מן הדִי, ואמו של יי־וו הייתה אחותה הצעירה. לדוכס שיין היו שמונה בנים, אך יורש העצר שן־שנג, צ׳ונג־אר ויי־וו ניחנו כולם בהתנהגות ראויה. לאחר שזכה בלי־ג׳י הרחיק את שלושתם.

בשנה השש־עשרה הקים הדוכס שיין מג׳ין שני צבאות. הדוכס פיקד על הצבא העליון ויורש העצר שן־שנג על הצבא התחתון; גָ׳אוֹ סוּ נהג במרכבת המלחמה ובִּי וָאן עמד מימינה. הם תקפו והשמידו את חָוּוֹ, את וֵיי ואת גֶנְג. בשובם ביצר הדוכס בעבור יורש העצר את צ׳וו־וו, העניק לג׳או סו את גנג ולבי ואן את ויי ומינה אותם לשרים גדולים. שְׁה ויי אמר: ״יורש העצר לא יעלה לשלטון. חילקו לו עיר בירה והעניקו לו מעמד שר; כבר הביאוהו אל קצה מעמדו—כיצד עוד יוכל לעלות? מוטב שיימלט ולא יניח לאשמה להגיע אליו. האם אין הוא יכול להיות כטָאי־בּוֹ מוּ ולזכות בכל זאת בשם טוב?״ יורש העצר לא שמע לו. בּוּ יֶן אמר: ״צאצאי בי ואן יהיו בהכרח גדולים. ׳ואן׳ הוא מספר המילוי, ו׳ויי׳ הוא שם גדול. כאשר הגמול הראשון נושא שם גדול והולך אחר מספר המילוי, השמים פתחו לו דרך; אנשי בן השמים קרויים רבבה כפול מאה, ואנשי נסיך —רבבה. עתה שמו גדול ומצטרף למספר המילוי; יהיו לו בוודאי המונים״.

בתחילה ניחש בי ואן אם לשרת במדינת ג׳ין וקיבל את ההקסגרמה ג׳וּן המשתנה לבִּי. שִׁין לְיָאוֹ פירש: ״מזל טוב. ג׳ון הוא התבססות ובי הוא כניסה—איזה מזל טוב גדול מזה? צאצאיו ודאי ירבו וישגשגו״.

בשנה השבע־עשרה שלח מרקיז ג׳ין את יורש העצר שן־שנג לתקוף את דונְג־שָׁאן. לִי קָה הזהיר את הדוכס שיין: ״יורש העצר מופקד על מנחת הדגן של הפולחן הראשי לאלי האדמה והתבואה ומשגיח בוקר וערב על מזון השליט; לכן הוא נקרא הבן הראשי. כשהשליט יוצא הוא נשאר לשמור, ואם כבר יש שומר הוא מתלווה אליו: כשהוא מתלווה הוא מרגיע את הצבא, וכשהוא נשאר הוא משגיח על המדינה. זהו הסדר הקדום. הנהגת צבא מחייבת הכרעה עצמאית בתוכניות, והשבעת הצבא היא עניין שהשליט וממשלת המדינה מתכננים; אין אלה ענייניו של יורש העצר. בצבא עליו רק להוציא פקודות: אם יקבל פקודות מאחר לא יעורר מורא, ואם יחליט לבדו לא יהיה בן מכבד. לכן יורשו הראשי של השליט אינו יכול לפקד על צבא. אדוני מפקיד אותו בתפקיד שאינו שלו; אם ינהיג צבא בלי לעורר מורא, מה התועלת בו?״ הדוכס אמר: ״יש לי בנים, אך טרם ידעתי מי מהם יועמד ליורש העצר״. לי קה לא השיב, נסוג ופגש את יורש העצר. הלה שאל: ״האם יודח מעמדי?״ לי קה אמר: ״יתאמץ נא יורש העצר! אם מלמדים אותך ענייני צבא, החשש הוא שלא תמלא את חובתך—מדוע לחשוש מהדחה? חשוש פן לא תהיה בן מכבד, ואל תחשוש פן לא תועמד בשלטון. תקן את עצמך ואל תאשים אחרים, וכך תיחלץ מן האסון״. יורש העצר הנהיג את הצבא; הדוכס הלבישו בגד שחציו צבע אחד וחציו אחר ותלה בחגורתו טבעת ירקן זהובה. לי קה התנצל במחלה ולא יצא עמו. יורש העצר יצא אפוא לתקוף את דונג־שאן.

בשנה התשע־עשרה אמר הדוכס שיין: ״כאשר השמידו אבותי ג׳ואנג־בו והדוכס וו את בית ג׳ין הסורר, סייעה גוו תמיד לג׳ין לתקוף אותנו ואף הסתירה את נסיכי ג׳ין הנמלטים, והם אכן חוללו מהומות. אם לא נעניש אותה, נוריש דאגה לצאצאינו״. הוא שלח את שׁוּן שִׁי להציע את סוסי המרכבה שמגודלים בצ׳ו תמורת מעבר דרך יוּ. יו העניקה מעבר; ג׳ין תקפה את גוו, כבשה את שְׁיָה־יַאנְג ושבה.

הדוכס שיין אמר ללי־ג׳י ביחידות: ״אני רוצה להדיח את יורש העצר ולהעמיד במקומו את שי־צ׳י״. לי־ג׳י בכתה ואמרה: ״כל נסיכי המדינות כבר יודעים שיורש העצר הועמד, והוא הנהיג צבא פעמים רבות ומאה המשפחות דבקות בו. כיצד תדיח את הבן הראשי ותעמיד בן פילגש בגללי, שפחתך הנחותה? אם אדוני יעשה זאת, אאבד את עצמי לדעת״. בגלוי העמידה לי־ג׳י פנים שהיא משבחת את יורש העצר, אך בחשאי שלחה אנשים להשמיצו וביקשה להעמיד את בנה.

בשנה העשרים ואחת אמרה לי־ג׳י ליורש העצר: ״השליט חלם על צ׳י ג׳יאנג. מהר והקרב לה קורבן בצ׳וו־וו, והבא לשליט מן הבשר המבורך״. יורש העצר הקריב אפוא לאמו צ׳י ג׳יאנג בצ׳וו־וו והגיש לדוכס שיין את מנחת הבשר. הדוכס יצא אז לציד, והבשר הונח בארמון. לי־ג׳י הורתה לאדם לשים בו רעל. כעבור יומיים שב הדוכס מן הציד. הטבח הגיש לו את הבשר והוא ביקש לאכול ממנו, אך לי־ג׳י עצרה בעדו ואמרה: ״הבשר בא ממרחק; ראוי לנסותו״. כשהקריבו ממנו לאדמה תפחה האדמה; כשנתנו לכלב מת הכלב; וכשנתנו למשרת זוטר מת המשרת. לי־ג׳י בכתה: ״כיצד יכול יורש העצר להיות אכזר כל כך! הוא מבקש להרוג את אביו ולרשת אותו—קל וחומר אחרים. אדוני כבר זקן, אדם שיומו או לילו קרבים; האם לא יכול היה להמתין וביקש להרגך?

״ היא אמרה לדוכס שיין: ״יורש העצר עשה זאת רק בגללי ובגלל שי־צ׳י. אני מבקשת לברוח עם בני למדינה אחרת, או מוטב להתאבד במהרה, ובלבד שלא יניחו ליורש העצר לעשות בנו כבשר לדגים. בתחילה, כשאדוני ביקש להדיחו, עוד הצטערתי על כך; עתה טעיתי לגמרי״. כששמע יורש העצר נמלט לשִׁין־צָ׳נְג. הדוכס שיין כעס והוציא להורג את מורו דוּ יֶוּ־אן־קוּאָן. אדם אחד אמר ליורש העצר: ״לי־ג׳י היא שהרעילה את הבשר; מדוע לא תסביר ותטהר את עצמך?״ יורש העצר אמר: ״שליטי זקן. בלי לי־ג׳י שנתו אינה שקטה ומזונו אינו ערב. אם אסביר, יכעס עליה; איני יכול״. אדם אחר אמר לו: ״אתה יכול להימלט למדינה אחרת״. יורש העצר אמר: ״מי יקבל אותי כשאצא ועלי שם רע כזה? אמות בידי עצמי״. ביום וּ־שֶׁן בחודש השנים־עשר התאבד שן־שנג בשין־צ׳נג.

באותה עת באו צ׳ונג־אר וויי־וו לחצר. מישהו אמר ללי־ג׳י: ״שני הנסיכים נוטרים לך טינה על שהשמצת את יורש העצר והבאת למותו״. לי־ג׳י פחדה ולכן השמיצה גם אותם: ״שני הנסיכים ידעו ששן־שנג הרעיל את בשר הקורבן״. כששמעו השניים פחדו; צ׳ונג־אר נמלט לפו וויי־וו נמלט לצ׳ו, התבצרו בעריהם והתכוננו להגן עליהן. בתחילה הורה הדוכס שיין לשֶׁה וויי לבצר בעבור שני הנסיכים את פו ואת צ׳ו, אך הוא לא השלים את המלאכה. יי־וו דיווח על כך לדוכס, והדוכס כעס על שה ויי. שה ויי התנצל: ״בערי הספר מעטים הפולשים; לשם מה להשתמש בהן?״ הוא יצא ושר: ״מעיל שועל פרוע שער; במדינה אחת שלושה אדונים—אחרי מי אלך?״ לבסוף השלים את הביצורים. לאחר מות שן־שנג שבו גם שני הנסיכים והתבצרו בעריהם.

בשנה העשרים ושתיים כעס הדוכס שיין על ששני בניו הלכו בלי להיפרד ממנו והסיק שאכן קשרו קשר. לכן שלח צבא לתקוף את פו. בּוֹ־דִי, סריס מאנשי פו,

ציווה על צ׳ונג־אר להזדרז ולהתאבד. צ׳ונג־אר טיפס מעל החומה; הסריס רדף אחריו וחתך את שולי שרוולו. צ׳ונג־אר נמלט אל הדִי. הדוכס שלח אנשים לתקוף את צ׳ו, אך העיר התגוננה ולא היה אפשר לכובשה.

באותה שנה ביקשה ג׳ין שוב מעבר דרך יו כדי לתקוף את גוו. השר גוֹנְג ג׳ה־צִ׳י מיו הזהיר את שליט יו: ״אסור לתת לג׳ין מעבר; היא עומדת להשמיד את יו״. שליט יו אמר: ״ג׳ין חולקת עמנו שם משפחה; אין ראוי שתתקוף אותנו״. גונג ג׳ה־צ׳י אמר: ״טאי־בו ויו־ג׳ונג היו בני המלך הגדול. טאי־בו נמלט ולכן לא ירש. גוו־ג׳ונג וגוו־שו היו בני המלך ג׳י ושימשו שרים למלך ון; רישום זכויותיהם נמצא בבית המלוכה ושמור בלשכת הבריתות. אם ג׳ין עומדת להשמיד את גוו, מדוע שתאהב את יו? האם קרבתה של יו יכולה להיות גדולה מקרבת בתי חוואן וג׳ואנג? במה חטאו בתי חוואן וג׳ואנג? ובכל זאת השמידה אותם עד תום. יו וגוו הן כשפתיים ושיניים: כשהשפתיים אובדות, קר לשיניים״. דוכס יו לא שמע לו והסכים לתת לג׳ין מעבר. גונג ג׳ה־צ׳י עזב את יו עם בני משפחתו. באותו חורף השמידה ג׳ין את גוו; הדוכס צ׳וֹאוּ מגוו נמלט לג׳ואו. בדרכה חזרה תקפה ג׳ין את יו בהפתעה והשמידה אותה. היא שבתה את דוכס יו ואת שרו גִ׳נְג־בּוֹ בָּאי־לִי שִׁי כדי ללוות את מוּ־ג׳י מצ׳ין כנדוניה, אך המשיכה את קורבנות יו. שון שי הוליך את סוסי המרכבה מצ׳ו שנתן בעבר ליו והגישם לדוכס שיין. הדוכס שיין צחק ואמר: ״הסוסים הם אכן סוסי; רק שיניהם הזדקנו!״

בשנה העשרים ושלוש שלח הדוכס שיין את גְ׳יָה חְוָה ואחרים לתקוף את צ׳ו, וצ׳ו התמוטטה. יי־וו עמד להימלט אל הדִי, אך גְ׳י זְ׳וֵי אמר: ״אי אפשר. צ׳ונג־אר כבר שם. אם תלך עתה, ג׳ין ודאי תעביר את צבאה לתקוף את הדִי; הדִי פוחדים מג׳ין והאסון יגיע אלינו. מוטב לברוח לקְיָאנְג. ליאנג קרובה לצ׳ין, וצ׳ין

חזקה; לאחר מאה שנותיו של אדוננו נוכל לבקש לשוב״. לכן נמלט לליאנג. בשנה העשרים וחמש תקפה ג׳ין את הדִי. בגלל צ׳ונג־אר תקפו הדִי גם הם את ג׳ין בנְיֶה־סָאנְג, וצבא ג׳ין הסיר את המחנה והסתלק.

באותה עת הייתה ג׳ין חזקה. במערב החזיקה בארץ שממערב לנהר וגבלה בצ׳ין; בצפון גבלה בדִי; ובמזרח הגיעה עד חֶה־נֶיי.

אחותה הצעירה של לי־ג׳י ילדה את דָאוֹ־דְזֶה.

בקיץ השנה העשרים ושש כינס הדוכס חוואן מצ׳י כינוס גדול של נסיכי המדינות בקְוֶי־צָ׳יוּ. הדוכס שיין מג׳ין היה חולה ויצא מאוחר. בטרם הגיע פגש את קוֹנְג, שר ג׳ואו. השר קונג אמר: ״הדוכס חוואן מצ׳י הולך ונעשה יהיר. הוא אינו עוסק במידה הטובה אלא בתוכניות למרחקים, ונסיכי המדינות אינם מרוצים. מוטב לאדוני שלא ילך לכינוס; איש לא יוכל לעשות דבר לג׳ין״. גם הדוכס שיין חלה ולכן שב. כאשר החמירה מחלתו אמר לשון שי: ״קבעתי את שי־צ׳י ליורשי, אך הוא צעיר והשרים הגדולים אינם מצייתים לו. אני חושש שתפרוץ מהומה. התוכל להעמידו?״ שון שי אמר: ״אוכל״. הדוכס שיין שאל: ״כיצד תוכיח זאת?״ השיב: ״אם המת ישוב לחיים והחי לא יתבייש—זו תהיה ההוכחה״. הדוכס הפקיד אפוא את שי־צ׳י בידי שון שי. שון שי נעשה ראש הממשלה וניהל את המדינה. בחודש התשיעי בסתיו מת הדוכס שיין. לִי קֶה ופִי ג׳נְג ביקשו להשיב את צ׳ונג־אר, ועוררו מרד בעזרת אנשי שלושת הנסיכים. הם אמרו לשון שי: ״שלוש הטינות עומדות לקום, וצ׳ין וג׳ין יסייעו להן; מה תעשה?״ שון שי אמר: ״איני יכול להפר את דברי לשליט הקודם״. בחודש העשירי הרג לי קה את שי־צ׳י במקום האבל, עוד בטרם נקבר הדוכס שיין. שון שי ביקש למות עמו, אך היו שאמרו שמוטב להעמיד את דאו־דזה, אחיו

הצעיר של שי־צ׳י, ולשמש לו מורה. שון שי העמיד את דאו־דזה וקבר את הדוכס שיין. בחודש האחד־עשר הרג לי קה את דאו־דזה בחצר, ושון שי מת למענו. אנשי המעלה אמרו: ״זהו שנאמר ב׳ספר השירים׳: ׳פגם בלוח ירקן לבן עוד אפשר לשייף; פגם בדברים האלה אי אפשר לתקן׳—האם לא על שון שי נאמר הדבר? הוא לא הפר את דברו״. בתחילה, כשהדוכס שיין עמד לתקוף את הלי־ז׳ונג, נאמר בניחוש: ״שיניים יהיו לאסון״. לאחר שהביס אותם ושבה את לי־ג׳י אהב אותה, ולבסוף חוללה בגללה מהומה בג׳ין.

לאחר שלי קה ואנשיו הרגו את שי־צ׳י ואת דאו־דזה, שלחו אדם אל הנסיך צ׳ונג־אר בדי וביקשו להעמידו. צ׳ונג־אר סירב: ״הפרתי את צו אבי ונמלטתי. כשאבי מת לא יכולתי לקיים את טקסי הבן ולהשתתף באבל; כיצד אעז להיכנס? יעמידו נא השרים בן אחר״. השליח שב ודיווח ללי קה, והוא שלח להביא את יי־וו מליאנג. יי־וו ביקש ללכת, אך לוּ שֶׂנְג וצ׳י ז׳ווי אמרו: ״כאשר יש בפנים נסיכים שאפשר להעמידם ובכל זאת מבקשים אדם מבחוץ, קשה לתת בהם אמון. לפי עצתנו, אין ללכת אלא דרך צ׳ין ולהיכנס בסיוע כוחה של מדינה חזקה; חוששים אנו מסכנה״. לכן שלח את צ׳י ז׳ווי להציע לצ׳ין מתנות רבות ולהתחייב: ״אם אצליח להיכנס, אתן לצ׳ין את ארץ ג׳ין שממערב לנהר״. הוא גם שלח מכתב ללי קה: ״אם אכן אועמד, אעניק לך את העיר פָּן־יָאנְג כנחלה״. הדוכס מו מצ׳ין שלח אפוא צבא ללוות את יי־וו לג׳ין. כששמע הדוכס חוואן מצ׳י על המהומות בג׳ין, הנהיג גם הוא את נסיכי המדינות ובא לג׳ין. צבא צ׳ין ויי־וו הגיעו גם הם; צ׳י שלחה את שִׁי פֶּנְג להיפגש עם צ׳ין, ויחד הכניסו את יי־וו והעמידוהו לשליט ג׳ין. הוא היה הדוכס חְווֵי. הדוכס חוואן מצ׳י הגיע עד גָאוֹ־לְיָאנְג שבג׳ין ושב לביתו.

בשנה הראשונה לדוכס חווי יי־וו שלח את פי ג׳נג להתנצל בפני צ׳ין: ״בתחילה הבטיח יי־וו לאדוני את הארץ שממערב לנהר, ועתה זכה למזלו להיכנס ולעלות לשלטון. אך השרים הגדולים אמרו: ׳הארץ היא ארץ השליט הקודם. כשהיית גולה בחוץ, כיצד יכולת להבטיח את ארץ ג׳ין לצ׳ין על דעת עצמך?׳ נאבקתי עמם ולא יכולתי לגבור, ולכן אני מתנצל בפני צ׳ין״. הוא גם לא נתן ללי קה את העיר פן־יאנג ושלל ממנו את סמכותו. בחודש הרביעי שלח המלך שיאנג מג׳ואו את הדוכס ג׳י־פו מג׳ואו להיפגש עם שרי צ׳י וצ׳ין, ויחד ערכו את טקס הכבוד לדוכס חווי מג׳ין. מכיוון שצ׳ונג־אר היה בחוץ והדוכס חווי חשש שלי קה יחולל הפיכה, העניק לו מוות. הוא אמר: ״אלמלא האדון לי לא הייתי עולה לשלטון. ואף על פי כן, גם אתה הרגת שני שליטים ושר גדול אחד; האם לא קשה להיות שליטך?״ לי קה השיב: ״אילו לא הודחו הללו, כיצד היה אדוני עולה? אם רצונך להוציאני להורג, וכי חסרה עילה? מדוע לומר דברים כאלה? שמעתי את הצו״. הוא נפל על חרבו ומת. פי ג׳נג טרם שב משליחותו להתנצל בפני צ׳ין ולכן לא נספה באסון.

שליט ג׳ין קבר מחדש את שן־שנג, יורש העצר גונג. בסתיו ירד חו טו אל העיר התחתונה ופגש את שן־שנג. שן־שנג העלה אותו למרכבתו ואמר: ״יי־וו חסר גינונים. קיבלתי רשות מן הקיסר העליון למסור את ג׳ין לצ׳ין, וצ׳ין תקריב לי קורבנות״. חו טו השיב: ״שמעתי שרוח אינה אוכלת את קורבנות מי שאינו מבית אבותיה. האם לא ייפסק אפוא פולחנך, אדוני? שקול נא זאת״. שן־שנג אמר: ״כן; אבקש שוב מן הקיסר העליון. בעוד עשרה ימים יראה אותי בעל אוב בפינה המערבית של שין־צ׳נג״. הוא קבע זאת ונעלם. במועד הלך חו טו ושוב ראהו. שן־שנג אמר: ״הקיסר העליון הרשה להעניש את האשם; הוא

יובס בהָאן״. אז שרו הילדים: ״יורש העצר גונג נקבר מחדש; ארבע־עשרה שנים אחר כך ג׳ין עוד לא תשגשג—השגשוג יהיה אצל האח הבכור״.

כאשר שמע פי ג׳נג בשליחותו בצ״ין שלי קה הוצא להורג, אמר לדוכס מו מצ״ין: ״לוּ שֶׁנְג, צ׳י צֶ׳נְג וג׳י ז׳וי הם באמת שסיכלו את קיום ההתחייבות. אם תציע להם מתנות רבות ותקשור עמם קשר, תוכל להוציא את שליט ג׳ין ולהכניס את צ׳ונג־אר; הדבר ודאי יצליח״. הדוכס מו מצ״ין הסכים ושלח עמו אדם בחזרה לג׳ין כדי להציע לשלושה מתנות רבות. השלושה אמרו: ״המתנות נדיבות והדברים מתוקים; ודאי פי ג׳נג מוכר אותנו לצ״ין״. לכן הרגו את פי ג׳נג ואת שבעת שרי המרכבות מסיעות לי קה ופי ג׳נג. בָּאוֹ, בנו של פי ג׳נג, נמלט לצ״ין והציע לתקוף את ג׳ין, אך הדוכס מו לא שמע לו.

לאחר שהדוכס חווי עלה לשלטון הפר את הבטחת הארץ לצ״ין ואת הבטחתו ללי קה, והוציא להורג את שבעת שרי המרכבות. אנשי המדינה לא דבקו בו. בשנה השנייה שלחה ג׳ואו את הדוכס שָׁאוֹ גָוֹ לערוך את טקס הכבוד לדוכס חווי מג׳ין. הדוכס חווי נהג בגינונים יהירים, והדוכס שאו גינה אותו.

בשנה הרביעית שרר רעב בג׳ין, והיא ביקשה לקנות תבואה מצ׳ין. הדוכס מו שאל את בָּאי־לִי שִׁי. באי־לי שי אמר: ״אסונות השמים נעים ממקום למקום ופוקדים את המדינות חליפות. הצלת מוכי אסון ורחמים על השכן הם דרכה של מדינה. תן לה״. באו, בנו של פי ג׳נג, אמר: ״תקוף אותה״. הדוכס מו אמר: ״את שליטה אני שונא, אך במה חטא עמה?״ לבסוף נתן לה דגן, ושיירת האספקה נמשכה מיוֹנְג עד ג׳יאנג.

בשנה החמישית שרר רעב בצ״ין והיא ביקשה לקנות תבואה מג׳ין. שליט ג׳ין נועץ בשריו. צֶ׳ינְג ג׳נְג אמר: ״בזכות צ׳ין עלית לשלטון ואחר כך הפרת את

התחייבותך לתת לה ארץ. כאשר רעבה ג׳ין הלוותה לנו צ׳ין דגן; עתה רעבה צ׳ין ומבקשת לקנות—מה מקום לספק ולדיון?״ גְּוו שֶׁה אמר: ״בשנה שעברה העניקו השמים את ג׳ין לצ׳ין, אך צ׳ין לא ידעה לקחתה והלוותה לנו דגן. עתה מעניקים השמים את צ׳ין לג׳ין; האם יכולה ג׳ין להמרות את פי השמים? הבה נתקוף אותה״. הדוכס חווי קיבל את עצת גוו שה, לא נתן לצ׳ין דגן, וגייס צבא כדי לתקוף אותה. צ׳ין כעסה מאוד וגייסה אף היא צבא נגד ג׳ין.

באביב השנה השישית הנהיג הדוכס מו מצ׳ין צבא ותקף את ג׳ין. הדוכס חווי מג׳ין אמר לצ׳ינג ג׳נג: ״צבא צ׳ין חדר עמוק; מה נעשה?״ ג׳נג אמר: ״צ׳ין הכניסה אותך למדינה ואתה הפרת את הבטחת הגמול; כאשר רעבה ג׳ין שלחה צ׳ין דגן, וכאשר רעבה צ׳ין הפרה ג׳ין את חובתה ואף ביקשה לנצל את רעבה ולתקוף אותה. וכי אין זה ראוי שחדרה עמוק?״ ג׳ין ניחשה מי ינהג במרכבה ומי יעמוד לימין השליט, ובשני התפקידים עלה צ׳ינג ג׳נג כאות מבשר. הדוכס אמר: ״ג׳נג אינו כנוע״. לכן מינה במקומו את בּוּ יָאנְג לנהוג במרכבת המלחמה ואת גְּיָה־פּוּ טוּ לעמוד מימין, והתקדם. ביום זֶן־שׁוּ בחודש התשיעי נפגשו הדוכס מו מצ׳ין והדוכס חווי מג׳ין בקרב במישור הָאן. סוסי הדוכס חווי שקעו ולא נעו. צבא צ׳ין הגיע והדוכס נקלע למצוקה; הוא קרא לצ׳ינג ג׳נג לנהוג במרכבתו. ג׳נג אמר: ״לא השתמשת בתוצאות הניחוש; וכי אין התבוסה ראויה?״ והסתלק. הדוכס מינה את לְיָאנְג יוּאוֹ־מִי לנהוג ואת גוו שה לעמוד מימין, והם הסתערו על הדוכס מו מצ׳ין. לוחמיו האמיצים של הדוכס מו פרצו דרך צבא ג׳ין המובס; צבא ג׳ין הובס, הם חילצו את הדוכס מו מצ׳ין ובמקומו שבו את דוכס ג׳ין והחזירוהו. צ׳ין עמדה להקריבו לקיסר העליון. אחותו הבכורה של שליט ג׳ין הייתה אשת הדוכס מו; היא לבשה בגדי אבל ובכתה. הדוכס אמר: ״חשבתי ששביית מרקיז ג׳ין תשמח אותי, והנה הגענו

לכך. ועוד שמעתי שכאשר ראה ג׳י־דזה את טאנג־שו מקבל לראשונה את נחלתו אמר: ׳צאצאיו ודאי יהיו גדולים׳. וכי אפשר להשמיד את ג׳ין?״ הוא כרת עם מרקיז ג׳ין ברית בוְאנְג־צֻ׳נְג והסכים להשיבו. מרקיז ג׳ין שלח גם את לו שנג ואחרים להודיע לאנשי המדינה: ״אף אם אשוב, אין לי פנים לראות את מזבחות האדמה והתבואה. קבעו יום והעמידו את בני יו״. כששמעו אנשי ג׳ין בכו כולם. הדוכס מו מצ׳ין שאל את לו שנג: ״האם ג׳ין מאוחדת?״ השיב: ״אינה מאוחדת. האנשים הפשוטים חוששים לאבד את שליטם ואת קרוביהם ואינם מתנגדים להעמדת דזה־יו; הם אומרים: ׳בוודאי ננקום את נקמתנו, אף אם ניאלץ לשרת את הרונג והדי׳. אנשי המעלה אוהבים את שליטם ומכירים באשמתו, וממתינים לצו צ׳ין; הם אומרים: ׳בוודאי נגמול על החסד׳. משום שני הטעמים האלה אין אחדות״. אז שיכן הדוכס מו מצ׳ין את הדוכס חווי מג׳ין במקום אחר והאכילו בשבעה קרבנות שלמים. בחודש האחד־עשר השיב את מרקיז ג׳ין. כשהגיע למדינתו הוציא המרקיז להורג את צ׳ינג ג׳נג ותיקן את הממשל ואת החינוך. הוא נועץ בשריו: ״צ׳ונג־אר נמצא בחוץ, ונסיכים רבים רואים תועלת בהכנסתו״. הוא ביקש לשלוח אדם להרוג את צ׳ונג־אר בדִי. כששמע צ׳ונג־אר הלך לצ׳י.

בשנה השמינית שלח הדוכס את יורש העצר יוּ כבן ערובה לצ׳ין. בתחילה, כאשר גלה הדוכס חווי בליאנג, השיא לו רוזן ליאנג את בתו, והיא ילדה בן ובת. רוזן ליאנג ניחש את גורלם: הבן יהיה שר לאדם והבת תהיה פילגש לאדם. לכן קרא לבן יו—כלוא—ולבת צ׳יֵה—פילגש.

בשנה העשירית השמידה צ׳ין את ליאנג. רוזן ליאנג אהב עבודות עפר, תיקן חומות ותעלות והתיש את כוח העם עד שהתמרמר. אנשיו הבהילו זה את זה

פעמים רבות באמרם ״שודדי צ׳ין הגיעו״; העם פחד והתבלבל, ולבסוף השמידה צ׳ין את המדינה.

בשנה השלוש־עשרה חלה הדוכס חווי מג׳ין. היו לו כמה בנים במדינה. יורש העצר יו אמר: ״משפחת אמי הייתה בליאנג, ועתה השמידה אותה צ׳ין. בחוץ מזלזלים בי בצ׳ין ובפנים אין לי משען במדינה. אם השליט לא יקום ממחלתו, חושש אני שהשרים הגדולים יקלו בי ויעמידו נסיך אחר״. לכן תכנן להימלט חזרה עם אשתו. האישה מצ׳ין אמרה: ״אתה יורש עצר של מדינה ונאלץ לשהות כאן בביזיון. צ׳ין שלחה אותי, שפחתך, לשרת אותך כדי לייצב את לבך. הימלט; לא אלך אחריך, אך גם לא אעז לגלות את הדבר״. דזה־יו נמלט אפוא ושב לג׳ין. בחודש התשיעי של השנה הארבע־עשרה מת הדוכס חווי ויורש העצר יו עלה לשלטון; הוא היה הדוכס חְוָאי.

צ׳ין נטרה טינה לדזה־יו על שנמלט, ולכן ביקשה את הנסיך צ׳ונג־אר כדי להכניסו לג׳ין. לאחר שעלה דזה־יו לשלטון חשש שצ׳ין תתקוף. הוא קבע מועד לכל אנשי המדינה שקרוביהם גלו עם צ׳ונג־אר, וציווה להשמיד את משפחתו של כל מי שלא ישוב עד המועד. מָאוֹ ויֶן, בני חוּ טוּ, ליוו את צ׳ונג־אר והיו בצ׳ין, וחו טו סירב לקרוא להם. הדוכס חוואי כעס ואסר אותו. חו טו אמר: ״בני משרתים את צ׳ונג־אר שנים רבות. אם אקרא להם עתה, אלמדם לבגוד באדונם; כיצד אוכל ללמדם זאת?״ לבסוף הרג הדוכס חוואי את חו טו. הדוכס מו מצ׳ין שלח צבא ללוות את צ׳ונג־אר ולהכניסו. הוא הודיע לסיעות לוּאֶן וצ׳י לשמש סיוע מבפנים. הם הרגו את הדוכס חוואי בגאו־ליאנג והכניסו את צ׳ונג־אר. צ׳ונג־אר עלה לשלטון; הוא היה הדוכס וֶן.

הדוכס ון מג׳ין, צ׳ונג־אר, היה בנו של הדוכס שיין מג׳ין. מנעוריו אהב אנשי מעלה. כשהיה בן שבע־עשרה היו עמו חמישה אנשים ראויים: צָ׳או שְׁווֵי; חוּ יֶן, שנקרא גם ג׳יו־פָאן והיה דודו של הדוכס ון מצד אמו; גְ׳יָה טוֹ; שְׁיֶן גְ׳ן; ווֵי וּ־דְזֶה. כבר כשהיה הדוכס שיין יורש העצר היה צ׳ונג־אר אדם בוגר. כשהדוכס שיין עלה לשלטון היה צ׳ונג־אר בן עשרים ואחת. בשנתו השלוש־עשרה של הדוכס שיין, בגלל לי־ג׳י, הוצב צ׳ונג־אר לשמור על העיר פּוּ מפני צ׳ין. בשנתו העשרים ואחת של הדוכס שיין הרג הדוכס את יורש העצר שן־שנג, ולי־ג׳י העלילה על צ׳ונג־אר. הוא פחד, ובלי להיפרד מן הדוכס שיין התבצר בעיר פּוּ. בשנתו העשרים ושתיים שלח הדוכס שיין את הסריס לִי־דִי להאיץ ולהרוג את צ׳ונג־אר. צ׳ונג־אר טיפס מעל החומה; הסריס רדף אחריו וחתך את שולי בגדו. צ׳ונג־אר נמלט אפוא לִדִי. די הייתה מולדת אמו. באותה עת היה צ׳ונג־אר בן ארבעים ושלוש. חמשת אנשי המעלה הללו הלכו אחריו, ועמהם עוד עשרות אנשים ששמותיהם לא נמסרו, והגיעו לדי.

די תקפה את ג׳יו־זִ׳ו והשיגה שתי נשים. את הבכירה השיאו לצ׳ונג־אר, והיא ילדה את בּוֹ־טָיָאוֹ ואת שׁוּ־לִיוֹ; את הצעירה השיאו לצ׳או שווי, והיא ילדה את דוּן. לאחר שישב בדי חמש שנים מת הדוכס שיין מג׳ין. לי קה כבר הרג את שי־צ׳י ואת דאו־דזה, ושלח אפוא אנשים להביא את צ׳ונג־אר, כי ביקש להעמידו לשליט. צ׳ונג־אר חשש שייהרג, עמד בסירובו ולא העז להיכנס. לאחר מכן הביאה ג׳ין את אחיו הצעיר יי־וו והעמידה אותו; הוא היה הדוכס חווי. בשנתו השביעית חשש הדוכס חווי מצ׳ונג־אר, ושלח את הסריס לי־די עם לוחמים חסונים כדי להרגו. כששמע זאת צ׳ונג־אר נועץ בצ׳או שווי ובאחרים: ״בתחילה נמלטתי לדי לא מפני שסברתי שאוכל להיעזר בה, אלא מפני שהיא קרובה והדרך אליה קלה, ולכן ביקשתי לנוח מעט. נחתי זמן רב; זה מכבר

רציתי לעבור למדינה גדולה. הדוכס חוואן מצ׳י אוהב את הטובים, שאיפתו להגמוניה והוא מקבץ את נסיכי המדינות ודואג להם. עתה שמעתי שגוואן ג׳ונג ושִׁי פֶּנְג מתו; גם הוא ודאי מבקש עוזרים ראויים. מדוע לא נלך אליו?״ הם יצאו אפוא לדרך. צ׳ונג־אר אמר לאשתו: ״אם לא אשוב בתוך עשרים וחמש שנה, הינשאי״. אשתו צחקה ואמרה: ״בעוד עשרים וחמש שנה כבר יהיו הברושים שעל קברי גדולים. ואף על פי כן, אמתין לך״. צ׳ונג־אר ישב בדי שתים־עשרה שנה בסך הכול ואז עזב.

הוא עבר בוֵיי, והדוכס ון מווי לא נהג בו בכבוד. משעזב ועבר בוּ־לוּ, היה רעב וביקש מזון מאיש שדה. האיש מילא כלי בעפר והגיש לו. צ׳ונג־אר כעס. צ׳או שווי אמר: ״עפר פירושו שתהיה לך אדמה. אדוני, קוד והיכנע וקבל אותו״.

כשהגיע לצ׳י נהג בו הדוכס חוואן מצ׳י בכבוד רב, השיא לו אישה מבנות משפחתו ונתן לו שמונים סוסים. צ׳ונג־אר מצא שם מנוחה. שנתיים לאחר שהגיע לצ׳י מת הדוכס חוואן. בדיוק אז חוללו שוּ־דָאוֹ ואחרים מהומה פנימית; הדוכס שיאו מצ׳י עלה לשלטון, וצבאות נסיכי המדינות באו פעם אחר פעם. צ׳ונג־אר נשאר בצ׳י חמש שנים בסך הכול. הוא אהב את אשתו מצ׳י ולא התכוון לעזוב. צ׳או שווי וג׳יו־פאן נועצו אפוא תחת עץ תות לצאת לדרך. אחת ממשרתות האישה מצ׳י הייתה על העץ, שמעה אותם וסיפרה לגבירתה. הגבירה הרגה את המשרתת ועודדה את צ׳ונג־אר לצאת במהרה. צ׳ונג־אר אמר: ״האדם חי לשלווה ולעונג; מי יודע מה עוד יש? אמות כאן ולא אוכל לעזוב״. האישה מצ׳י אמרה: ״אתה נסיך של מדינה, ובאת לכאן בעונייך. אותם אנשי המעלה תולים בך את חייהם. אם אינך ממהר לשוב למדינתך ולגמול לשרים שעמלו למענך, ובמקום זאת מתרפק על חסדה של אישה, בסתר אני מתביישת למענך. ואם לא תבקש את הדבר, מתי תשיג הישג?״ היא נועצה

אפוא עם צ׳או שווי וחבריו; הם שיכרו את צ׳ונג־אר, העלוהו למרכבה ויצאו. לאחר שהרחיקו התעורר. צ׳ונג־אר כעס מאוד, שלף רומח וביקש להרוג את ג׳יו־פאן. ג׳יו־פאן אמר: ״אם תהרוג אותי ותצליח בעצמך—זו משאלתו של ין״. צ׳ונג־אר אמר: ״אם הדבר לא יצליח, אוכל את בשר דודי״. ג׳יו־פאן אמר: ״אם הדבר לא יצליח, בשרו של פאן יהיה מצחין; למה לך לאוכלו?״ צ׳ונג־אר חדל, והם המשיכו בדרכם.

כשעבר בצָאוֹ לא נהג בו הדוכס גונג מצאו בכבוד, וביקש לראות את צלעותיו המחוברות של צ׳ונג־אר. השר הגדול שִׁי פוּ־גְ׳י מצאו אמר: ״הנסיך מג׳ין ראוי, והוא גם בן לאותו שם־משפחה. בעוניו בא לעבור אצלנו—כיצד לא ננהג בו בכבוד?״ הדוכס גונג לא קיבל את עצתו. פו־ג׳י שלח בסתר מזון לצ׳ונג־אר והניח תחתיו דיסקת ירקן. צ׳ונג־אר קיבל את המזון והשיב את הירקן.

הוא עזב ועבר בסונג. הדוכס שיאנג מסונג הובס זה מקרוב בידי צ׳ו ונפצע ליד נהר חונג. כששמע שצ׳ונג־אר ראוי, נהג בו בכבוד הראוי לשליט מדינה. מפקד הצבא של סונג, גונג־סון גוּ, היה מיודד עם ג׳יו־פאן ואמר לו: ״סונג היא מדינה קטנה שזה מקרוב הובסה; אין בכוחה לסייע לכם להיכנס. עברו למדינה גדולה״. הם עזבו אפוא.

כשעבר בג׳נג לא נהג בו הדוכס ון מג׳נג בכבוד. שוּ־ג׳אן מג׳נג הזהיר את שליטו: ״הנסיך מג׳ין ראוי, וכל המלווים אותו מסוגלים להיות ראשי ממשלה במדינות; יתר על כן, הוא בן לאותו שם־משפחה. ג׳נג יצאה מן המלך לי, וג׳ין יצאה מן המלך וּ״. שליט ג׳נג אמר: ״רבים הנסיכים הגולים מנסיכי המדינות שעוברים כאן; כיצד אפשר לחלוק כבוד לכולם?״ שו ג׳אן אמר: ״אם אדוני אינו נוהג בו

בכבוד, מוטב שיהרוג אותו, שהרי לימים יהיה אסון למדינה״. שליט ג׳נג לא שמע לו.

צ׳ונג־אר עזב את ג׳נג והלך לצ׳ו. המלך צ׳נג מצ׳ו קיבל אותו בטקס הראוי לשליט מדינה שווה במעמדו, אך צ׳ונג־אר הודה לו ולא העז לקבל זאת. צ׳או שווי אמר: ״אתה גולה בחוץ יותר מעשר שנים. מדינות קטנות מזלזלות בך, ועל אחת כמה וכמה מדינות גדולות. עתה צ׳ו היא מדינה גדולה ובכל זאת מקבלת אותך בעקביות; אל תסרב—השמים פותחים לפניך דרך״. הוא נפגש אפוא עם המלך בטקס אורח. המלך צ׳נג נהג בצ׳ונג־אר בנדיבות, וצ׳ונג־אר השפיל את עצמו מאוד. המלך צ׳נג אמר: ״אם תשוב למדינתך, במה תגמול לי?״ צ׳ונג־אר אמר: ״נוצות, פרוות, שן וקרן, ירקן ומשי—כל אלה עודפים אצל אדוני המלך; איני יודע במה אוכל לגמול״. המלך אמר: ״אף על פי כן, במה תגמול לי?״ צ׳ונג־אר אמר: ״אם לא תהיה ברירה וניפגש, אדוני המלך ואני, ברכבי מלחמה במישור פתוח ובביצות רחבות, אבקש לסגת לפניך תשעים לי״. המצביא דזה־יו מצ׳ו כעס ואמר: ״המלך נוהג בנסיך ג׳ין בנדיבות יתרה, ועתה דברי צ׳ונג־אר חצופים. אבקש להרגו״. המלך צ׳נג אמר: ״הנסיך מג׳ין ראוי וסובל בגלותו זמן רב; כל מלוויו כלים למדינה. השמים הם שהציבוהו—כיצד אפשר להרגו? ועוד, במה ניתן להחליף את דבריו?״ צ׳ונג־אר ישב בצ׳ו כמה חודשים. אז נמלט יו, יורש העצר מג׳ין, מצ׳ין וצ׳ין נטרה לו טינה. כששמעה שצ׳ונג־אר בצ׳ו זימנה אותו. המלך צ׳נג אמר: ״צ׳ו רחוקה, ויש לעבור כמה מדינות כדי להגיע לג׳ין. צ׳ין וג׳ין גובלות זו בזו, ושליט צ׳ין ראוי; השתדל נא לצאת לדרך״. הוא העניק לצ׳ונג־אר מתנות נדיבות ושילחו.

כשהגיע צ׳ונג־אר לצ׳ין השיא לו הדוכס מו חמש נשים מבנות משפחתו, ובהן אשתו לשעבר של דזה־יו. צ׳ונג־אר לא רצה לקבלה. סָה־קוּנְג ג׳י־דזה אמר:

״את מדינתו של האיש אתה עומד לתקוף—קל וחומר שאת אשתו לשעבר אפשר לקחת! ועוד, קבל אותה כדי לקשור קרבה עם צ׳ין ולבקש להיכנס למדינתך. האם אתה נאחז בגינון קטן ושוכח חרפה גדולה?״ הוא קיבל אותה אפוא. הדוכס מו שמח מאוד ושתה עם צ׳ונג־אר. צ׳או שווי שר את השיר ׳נבטי הדוחן׳. הדוכס מו אמר: ״ידעתי שאתה מבקש לשוב במהרה למדינתך״. צ׳או שווי וצ׳ונג־אר ירדו ממקומם, השתחוו פעמיים ואמרו: ״שרים יתומים הנושאים עיניהם אל אדוני הם כתבואה למיניה המצפה לגשם בעתו״. היה זה בסתיו השנה הארבע־עשרה לדוכס חווי מג׳ין. בחודש התשיעי מת הדוכס חווי ודזה־יו עלה לשלטון. בחודש האחד־עשר נקבר הדוכס חווי. בחודש השנים־עשר שמעו השרים הגדולים לבית לואן, צ׳י ואחרים בג׳ין שצ׳ונג־אר בצ׳ין; כולם באו בסתר לעודד את צ׳ונג־אר ואת צ׳או שווי לשוב למדינה, ורבים מאוד היו נכונים לסייע מבפנים. הדוכס מו מצ׳ין גייס אפוא צבא ושב עם צ׳ונג־אר לג׳ין. כששמעה ג׳ין שצבא צ׳ין בא, גייסה אף היא צבא לעמוד נגדו. אבל כולם ידעו בסתר שהנסיך צ׳ונג־אר נכנס. רק השרים הנכבדים מימי הדוכס חווי, אנשי בתי לוּ וצ׳י, לא רצו להעמיד את צ׳ונג־אר. צ׳ונג־אר היה גולה תשע־עשרה שנה בסך הכול עד שנכנס; באותה עת היה בן שישים ושתיים, ורבים מאנשי ג׳ין דבקו בו.

באביב השנה הראשונה לדוכס ון ליוותה צ׳ין את צ׳ונג־אר עד הנהר הצהוב. ג׳יו־פאן אמר: ״ליוויתי את אדוני בנדודיו בעולם, ובוודאי הרביתי לחטוא. אפילו אני יודע זאת—קל וחומר אדוני. אבקש לעזוב מכאן״. צ׳ונג־אר אמר: ״אם אשוב למדינה ולא אחלוק הכול עם דזה־פאן, יביט בי אל הנהר!״ אז השליך דיסקת ירקן לנהר וכרת בכך ברית עם דזה־פאן. באותה עת היה ג׳יה דזה־טווי בין המלווים וישב בסירה. הוא צחק ואמר: ״השמים באמת פתחו לנסיך דרך,

ואילו דזה־פאן מייחס את ההישג לעצמו וסוחר בו עם אדונו. זו אכן בושה. איני יכול לשאת משרה לצדו״. הוא עבר אפוא את הנהר בהיחבא. צבא צ׳ין צר על לִינְג־חוּ, וצבא ג׳ין חנה בלוֹ־לִיוֹ. ביום שִׁין־צ׳וֹאו בחודש השני כרתו ג׳יו־פאן והשרים הגדולים מצ׳ין ומג׳ין ברית בשׁוּן. ביום זָן־יין נכנס צ׳ונג־אר אל מחנה ג׳ין. ביום בִּינְג־וּו נכנס לצ׳וּ־וֹו. ביום דִינְג־וֵיי הופיע בחצר במקדש וּו ועלה לשלטון כשליט ג׳ין; הוא היה הדוכס ון. כל השרים באו אליו. הדוכס חוואי יו נמלט לגָאוֹ־לְיָאנְג. ביום וּו־שֶׁן שלח הדוכס אנשים להרוג את הדוכס חוואי.

לוּ שֶׁנְג וצ׳י ז׳וּי, השרים הגדולים לשעבר של הדוכס חוואי, לא תמכו מלכתחילה בדוכס ון. לאחר שעלה לשלטון חששו שיוציאם להורג, ולכן ביקשו עם אנשיהם לשרוף את ארמון הדוכס ולהרוג אותו. הדוכס ון לא ידע. הסריס לי־די, שבתחילה ביקש להרוג את הדוכס ון, ידע על מזימתם. הוא ביקש לספר עליה לדוכס, לכפר על אשמתו הקודמת ולהתקבל אצלו. הדוכס ון סירב לראותו ושלח אדם לנזוף בו: ״במאורע בעיר פו חתכת את שולי בגדי. אחר כך, כשיצאתי לצוד עם שליט די, באת מטעם הדוכס חווי וביקשת להרוג אותי. הדוכס חווי קבע לך שלושה ימים להגיע, ואתה באת ביום אחד—מדוע מיהרת כל כך? חשוב על כך״. הסריס אמר: ״אני משאריתם של הסכין והמסור. לא העזתי לשרת את אדוני בלב כפול ולבגוד בשליטי, ולכן חטאתי לאדוני. עתה שב אדוני למדינה; האם אין עוד ערי פו ודי? והרי גוואן ג׳ונג ירה באבזם חגורתו של הדוכס חוואן, והדוכס נעשה בעזרתו להגמון. עתה בא אדם מסורס לספר דבר ואדוני אינו רואהו—ועוד מעט יגיע האסון״. הדוכס קיבל אותו אפוא, והוא סיפר לו על לו, צ׳י ואנשיהם. הדוכס ון ביקש לזמן את לו ואת צ׳י, אך סיעתם הייתה גדולה והוא חשש שזה מקרוב נכנס למדינה ואנשיה יסגירוהו. לכן יצא בסתר ונפגש עם הדוכס מו מצ׳ין בוָאנְג־צָ׳נְג, ואיש מאנשי המדינה לא ידע.

ביום ג׳י־צ׳וֹאו בחודש השלישי אכן מרדו לו וצ׳י ואנשיהם והעלו באש את ארמון הדוכס, אך לא מצאו את הדוכס ון. אנשי משמרו נלחמו בהם. לו וצ׳י ואנשיהם הוליכו את צבאם וביקשו להימלט, אך הדוכס מו מצ׳ין פיתה אותם והרגם על גדת הנהר. הסדר שב למדינת ג׳ין והדוכס ון יכול היה לחזור. בקי׳ק הביא את אשתו מצ׳ין; האישה שנתנה צ׳ין לדוכס ון הייתה לבסוף לגבירה. צ׳ין שלחה שלושת אלפים איש לשמש משמר ולהתגונן מפני מהומות בג׳ין.

הדוכס ון תיקן את הממשל והרעיף חסד על מאה המשפחות. הוא גמל למי שליוו אותו בגלותו ולאנשי ההישג: לגדולים העניק ערים כנחלות ולקטנים דרגות כבוד. בטרם השלים את חלוקת הגמול, נאלץ המלך שיאנג מג׳ואו בגלל המהומה שחולל אחיו דָאי לצאת ולשבת בארץ ג׳נג, ובא להזעיק את ג׳ין לעזרה. ג׳ין אך זה התייצבה; הדוכס רצה לגייס צבא אך חשש שמהומות אחרות יפרצו, ולכן טרם הגיע הגמול למתבודד ג׳יה דזה־טווי, שהיה בין המלווים בגלות. טווי מצדו לא דיבר על שכר, והשכר לא הגיע אליו. הוא אמר: ״לדוכס שיין היו תשעה בנים, ורק אדוני עודנו בחיים. לחווי ולחוואי לא היו קרובים תומכים, והחוץ והפנים נטשו אותם. השמים לא כרתו את ג׳ין, ובהכרח העמידו לה שליט; מי ינהל את קורבנות ג׳ין אם לא אדוני? השמים הם שבאמת פתחו לפניו את הדרך, ואילו האנשים הללו מייחסים זאת לכוחם שלהם—האין זה כזב? מי שגונב את רכושו של אדם עוד נקרא גנב; על אחת כמה וכמה מי שחומד את הישג השמים ומייחסו לכוחו שלו. למטה מקבלים על עצמם את החטא, למעלה מתגמלים את העוול, והעליונים והתחתונים מטעים אלה את אלה. קשה לי לחיות בקרבם!״ אמו אמרה: ״מדוע לא תבקש גם אתה גמול? אם תמות, כלפי מי תישא טינה?״ טווי אמר: ״אם אני מגנה זאת ובכל זאת מחקה אותם, חטאי גדול עוד יותר. וכבר השמעתי דברי

תרעומת; לא אוכל את שכרו״. אמו אמרה: ״מה אם רק תודיע לו?״ השיב: ״המילים הן עיטורו של הגוף. אם הגוף מבקש להסתתר, מה לו בעיטור? לעטרו פירושו לבקש להתגלות״. אמו אמרה: ״התוכל לנהוג כך? אסתתר עמך״. עד מותם לא נראו עוד.

אחד ממלוויו של ג׳יה דזה־טווי ריחם עליו ותלה אפוא כתב על שער הארמון: ״דרקון ביקש לעלות לשמים, וחמישה נחשים סייעו לו. הדרקון כבר עלה אל העננים; ארבעה נחשים נכנסו איש אל משכנו, ורק נחש אחד נושא טינה ואין יודעים לבסוף היכן מקומו״. הדוכס ון יצא, ראה את הכתב ואמר: ״זהו ג׳יה דזה־טווי. דאגתי לבית המלוכה ולא נתתי דעתי על הישגו״. הוא שלח אנשים לזמנו, אך טווי נעלם. הדוכס חיפש את מקומו ושמע שנכנס להר מְיֵן־שָׁאנְג. לכן הקיף את הר מיינשאנג והעניק לו אותו כנחלה, להיות שדהו של ג׳יה טווי, וקרא לו ׳הר ג׳יה׳—״כדי להנציח את טעותי וגם לציין לשבח אדם טוב״.

חוּ־שִׁו, שר פשוט מן המלווים בגלות, אמר: ״אדוני חילק גמול בשלוש דרגות, והגמול לא הגיע אליי. אני מעז לבקש לדעת את אשמתי״. הדוכס ון השיב: ״מי שהדריך אותי באנושיות ובצדק ושמר עליי במידה טובה ובחסד—מקבל את הגמול העליון. מי שסייע לי במעשיי ולבסוף הביאני להצלחה—מקבל את הדרגה הבאה. מי שעבר סכנת חצים ואבנים ועמל עד שסוסו הזיע—מקבל עוד דרגה אחריה. מי ששירת אותי בכוחו אך לא השלים דבר שהיה חסר בי—מקבל את הדרגה הבאה. אחרי שלוש דרגות הגמול הללו יגיע אפוא גם תורך״. אנשי ג׳ין שמעו ושמחו.[א]

א. [בוויקיטקסט נוספה לפני ׳מקבל את הדרגה הבאה׳ האחרונה המילה 復, ׳שוב׳ או ׳גם׳, בסוגריים מרובעים. היא אינה מופיעה בטקסט הגדול הרציף של מהדורת הבסיס (דף 2159), ולכן הושמטה כאן כתוספת מערכת מאוחרת — פ׳ א.ת.]

באביב השנה השנייה חנה צבא צ׳ין על הנהר ועמד להכניס את המלך. צ׳או שווי אמר: ״מי שמבקש הגמוניה—אין טוב לו מלהכניס את המלך ולרומם את ג׳ואו. ג׳ואו וג׳ין בנות אותו שם־משפחה. אם ג׳ין לא תקדים להכניס את המלך וצ׳ין תכניסו אחריה, לא יהיה לנו במה לפקוד על העולם. כעת רוממות המלך היא משענה של ג׳ין״. ביום גְ׳יָה־צָ׳ן בחודש השלישי גייסה ג׳ין צבא, הגיעה לִיאַנְג־פָאן, צרה על וָן והכניסה את המלך שיאנג לג׳ואו. בחודש הרביעי הרגה את דאי, אחי המלך. המלך שיאנג מג׳ואו העניק לג׳ין את אדמת יאנג־פאן שבחֶה־נַיי.

בשנה הרביעית צרו המלך צ׳נג מצ׳ו ונסיכי המדינות על סונג. גונג־סון גוּ מסונג בא לג׳ין והודיע על המצוקה. שיין ג׳ן אמר: ״עתה באה השעה לגמול על החסד ולכונן את ההגמוניה״. חו ין אמר: ״צ׳ו השיגה זה עתה את צאו וזה מקרוב קשרו אנשיה קשרי נישואים עם ויי. אם נתקוף את צאו ואת ויי, צ׳ו ודאי תבוא לעזרתן, וכך תיחלץ סונג״. ג׳ין הקימה אפוא שלושה צבאות. צ׳או שווי המליץ על צ׳י חוּ כמפקד הצבא המרכזי, וצ׳י ג׳ן שימש סגנו; חו ין מונה למפקד הצבא העליון וחו מאו לסגנו, וצ׳או שווי מונה לשר בכיר; לואן ג׳ה פיקד על הצבא התחתון ושיין ג׳ן היה סגנו; שׁוּן לין־פוּ נהג במרכבת המלחמה וּוֵי צ׳וֹאוֹ עמד לימין. הם יצאו לתקוף. בחודש השנים־עשר בחורף ירד תחילה צבא ג׳ין ממזרח להרים, והדוכס העניק לצ׳או שווי את יְוֵאן כנחלה.

באביב השנה החמישית ביקש הדוכס ון מג׳ין לתקוף את צאו וביקש לעבור בויי, אך אנשי ויי לא הרשו לו. הוא חזר וחצה מדרום לנהר, פלש לצאו ותקף את ויי. בחודש הראשון כבש את וו־לו. בחודש השני כרתו מרקיז ג׳ין ומרקיז צ׳י ברית בלֵיְן־יוּ. מרקיז ויי ביקש לכרות ברית עם ג׳ין, אך אנשי ג׳ין סירבו. מרקיז ויי ביקש להצטרף לצ׳ו, אך אנשי מדינתו לא רצו; לכן גירשו את שליטם כדי

לרצות את ג׳ין. מרקיז ויי ישב בשיאנג־ניו, והנסיך מָאי שמר על ויי. צ׳ו באה לעזרת ויי אך לא השלימה את הדבר. מרקיז ג׳ין צר על צאו. ביום בִּינְג־וּ בחודש השלישי נכנס צבא ג׳ין לצאו. הדוכס מנה את חטאיה: היא לא השתמשה בעצתו של שִׁי פו־ג׳י, ואילו שלוש מאות נשים יפות שנסעו במרכבות שרד קיבלו אצלה משרות. הוא ציווה על הצבא שלא להיכנס למתחם משפחתו של שי פו־ג׳י, כדי לגמול על חסדו. צ׳ו צרה על סונג, וסונג שבה להזעיק את ג׳ין. הדוכס ון ביקש להצילה, אך לשם כך היה עליו לתקוף את צ׳ו, ומכיוון שצ׳ו היטיבה עמו בעבר לא רצה לתקוף אותה; הוא ביקש להפקיר את סונג, אך גם סונג היטיבה בעבר עם ג׳ין. הדבר הטרידו. שיין ג׳ן אמר: ״תפוס את רוזן צאו וחלק את אדמות צאו ויי לסונג. צ׳ו תיחפז לעזרת צאו ויי, ומן ההכרח שתסיר את המצור מעל סונג״. הדוכס ון קיבל את עצתו, והמלך צ׳נג מצ׳ו אכן החזיר את צבאו.

דזה־יו, מצביא צ׳ו, אמר: ״המלך נהג בג׳ין בנדיבות יתרה. עתה היא יודעת שצ׳ו דואגת לצאו ויי ובכל זאת תוקפת אותן במתכוון—בכך היא מזלזלת במלך״. המלך אמר: ״מרקיז ג׳ין היה גולה בחוץ תשע־עשרה שנה וסבל ימים רבים. משאכן זכה לשוב למדינתו, הוא יודע את כל הסכנות והמכשולים ומסוגל להשתמש בעמו. השמים פתחו לו דרך ואי אפשר לעמוד בפניו״. דזה־יו ביקש: ״איני מעז להיות בטוח שאשיג הישג; ברצוני רק לסתום את פיותיהם של המשמיצים״. מלך צ׳ו כעס ונתן לו מעט חיילים. דזה־יו שלח אפוא את וַאן־צ׳וּ להודיע לג׳ין: ״אבקש שתשיבו את מרקיז ויי ותחדשו את נחלת צאו, ואף אני אשחרר את סונג״. ג׳יו־פאן אמר: ״דזה־יו חצוף. אדוני ישיג דבר אחד, ואילו השר ישיג שניים. אל תסכים״. שיין ג׳ן אמר: ״קביעת ביטחונם של בני אדם היא הנקראת טקס. צ׳ו קובעת במאמר אחד את גורלן של שלוש מדינות,

ואתה מאבד אותן במאמר אחד—אנחנו אפוא חסרי טקס. אם לא נסכים לצ׳ו, נפקיר את סונג. מוטב שנסכים בסתר לצאו ולווי כדי לפתותן, ונאסור את ואן־צ׳ון כדי להכעיס את צ׳ו; לאחר שנילחם נחליט מה לעשות״. מרקיז ג׳ין אסר אפוא את ואן־צ׳ון בויי, ובסתר הסכים להשיב את צאו ואת ויי. צאו ווייי הודיעו שהן מנתקות את קשריהן עם צ׳ו. דֶה־צֶ׳ן מצ׳ו כעס ותקף את צבא ג׳ין, וצבא ג׳ין נסוג. קציני הצבא שאלו: ״מדוע אנו נסוגים?״ הדוכס ון אמר: ״בעבר, כשהייתי בצ׳ו, הבטחתי לסגת תשעים לי. האוכל להפר זאת?״ צבא צ׳ו ביקש להסתלק, אך דה־צ׳ן סירב. ביום וּ־צֶ׳ן בחודש הרביעי חנו דוכס סונג, מצביא צ׳י, מצביא צ׳ין ומרקיז ג׳ין בצֶ׳נְג־פּוּ. ביום גְ׳י־סָה נפגשו בקרב עם צבא צ׳ו. צבא צ׳ו הובס ודה־צ׳ן אסף את שארית חייליו והסתלק. ביום גְ׳יָה־וּ שב צבא ג׳ין והגיע לחֶנְג־יוֹנְג, והקים למלך ארמון בג׳יין־טוּ.

בתחילה סייעה ג׳נג לצ׳ו. לאחר שצ׳ו הובסה פחדה ג׳נג ושלחה אדם לבקש ברית ממרקיז ג׳ין. מרקיז ג׳ין ורוזן ג׳נג כרתו ברית.

ביום דִינְג־וֵיי בחודש החמישי הציג מרקיז ג׳ין את שבויי צ׳ו לפני מלך ג׳ואו: מאה מרכבות רתומות לארבעה סוסים עוטי שריון ואלף חיילים רגלים. בן השמים שלח את הנסיך חוּ להכריז על מרקיז ג׳ין כמנהיג נסיכי המדינות, והעניק לו מרכבה מלכותית גדולה, מאה חצים וקשתות אדומות, אלף חצים וקשתות שחורות, כד אחד של יין דוחן שחור מבושם, שרביט ירקן וכף נסך, ושלוש מאות שומרי נמר. מרקיז ג׳ין סירב שלוש פעמים, ואחר כך קידה עד הארץ וקיבל. ג׳ואו חיברה את ׳הצו למרקיז ון מג׳ין׳: ״כה אמר המלך: דודי יי־חֶה, ון וּוּ המזהירים מאוד יכלו להקפיד על המידה הטובה והנאורה; זוהרה עלה למרום ושמעה התפשט למטה. משום כך אסף הריבון העליון את המנדט והעניקו לון ולוו. דאג לגופי והמשך לקיים לעד את מושבו של האיש האחד״.

מאז נקרא הדוכס ון מג׳ין מנהיג נסיכי המדינות. ביום גְּווֵי־הָאי כרת הנסיך חו ברית עם נסיכי המדינות בחצר המלך.

ג׳ין שרפה את מחנה צ׳ו, והאש לא כבתה ימים אחדים. הדוכס ון נאנח. הסובבים אותו שאלו: ״ניצחת את צ׳ו ואדוני עודנו דואג—מדוע?״ הדוכס ון אמר: ״שמעתי שרק החכם מסוגל לנצח בקרב ולנוח בשלום; משום כך אני ירא. ועוד, דזה־יו עדיין חי—כיצד אוכל לשמוח?״ לאחר תבוסתו שב דזה־יו. המלך צ׳נג מצ׳ו כעס על שלא שמע לדבריו וחמד להילחם בג׳ין; הוא נזף בו והאשימו, ודזה־יו התאבד. הדוכס ון מג׳ין אמר: ״אני הכיתי אותה מבחוץ וצ׳ו הרגה את אנשיה מבפנים; הפנים והחוץ נענו זה לזה״. אז שמח.

בחודש השישי החזירו אנשי ג׳ין את מרקיז ויי למדינתו. ביום זָ׳ן־וּ חצה מרקיז ג׳ין את הנהר הצהוב צפונה ושב למדינתו. בחלוקת הגמול העמיד את חו ין בראש. מישהו אמר: ״המעשה בצ׳נגפו הצליח בזכות תוכניתו של שיין ג׳ן״. הדוכס ון אמר: ״בעניין צ׳נגפו יעץ לי ין שלא לאבד את אמינותי. שיין ג׳ן אמר: ׳בענייני צבא הניצחון קודם לכול׳, השתמשתי בעצתו וניצחתי. אבל זו הייתה עצה לשעה אחת; דברי ין הם הישג לריבוא דורות. כיצד אפשר להעדיף תועלת לשעה אחת על הישג לריבוא דורות? משום כך הקדמתי אותו״.

בחורף כינס מרקיז ג׳ין את נסיכי המדינות בָּן וביקש להוליכם לחצר ג׳ואו. כוחו עדיין לא הספיק לכך והוא חשש שכמה מהם ימרדו, ולכן שלח אדם לומר שהמלך שיאנג מג׳ואו יוצא לציד בחֶה־יָאנְג. ביום זָ׳ן־שֶׁן הוליך אפוא את נסיכי המדינות להשתחוות למלך בג׳יין־טו. כשקרא קונפוציוס ברשומות ההיסטוריות והגיע לדוכס ון, אמר כי במילים ״נסיכי המדינות אינם מזמנים את המלך״

ו״המלך יצא לציד בחה־יאנג״ הסתיר ׳האביב והסתיו׳ את המעשה בלשון מכובסת.

ביום דִינְג־צ׳וֹאו צרו נסיכי המדינות על שׁוּ. אחד משריו של רוזן צאו אמר למרקיז ג׳ין: ״הדוכס חוואן מצ׳י כינס את נסיכי המדינות והביא מדינות בעלות שמות־משפחה שונים; עתה אדוני עורך כינוס ומשמיד מדינה מאותו שם־משפחה. צאו היא מצאצאי שוּ ג׳ן־דָוו, וג׳ין מצאצאי טָאנְג־שׁוּ. לכנס את נסיכי המדינות ולהשמיד אחים—אין זה טקס״. מרקיז ג׳ין שמח בדבריו והשיב את רוזן צאו.

אז הקימה ג׳ין לראשונה שלושה טורים. שׁוּן לין־פו פיקד על הטור המרכזי, שיין חוּ פיקד על הטור הימני ושיין מְיֵה פיקד על הטור השמאלי.

בשנה השביעית צרו הדוכס ון מג׳ין והדוכס מו מצ׳ין יחד על ג׳נג, מפני שלא נהגה בכבוד בדוכס ון כשעבר בה בגלותו ומפני שסייעה לצ׳ו בקרב צ׳נגפו. במהלך המצור ביקשו להשיג את שוּ־ג׳אן. כששמע זאת שו־ג׳אן התאבד. ג׳נג החזיקה בגופתו והודיעה לג׳ין. ג׳ין אמרה: ״רק אם נשיג את שליט ג׳נג יבוא לבנו על סיפוקו״. ג׳נג פחדה ושלחה בחשאי שליח לומר לדוכס מו מצ׳ין: ״השמדת ג׳נג תחזק את ג׳ין—לג׳ין יהיה בכך רווח, ולצ׳ין לא תהיה תועלת. מדוע לא ישחרר אדוני את ג׳נג וירכוש לו בעלת ברית בדרך למזרח?״ רוזן צ׳ין שמח בדברים והסיג את צבאו. גם ג׳ין הסיגה את צבאה.

בחורף השנה התשיעית מת הדוכס ון מג׳ין, ובנו חְוָואן עלה לשלטון כדוכס שיאנג. באותה שנה מת גם רוזן ג׳נג.

אחד מאנשי ג׳נג הציע למסור את מדינתו לצ׳ין. הדוכס מו מצ׳ין גייס צבא ויצא להתקפת פתע על ג׳נג. בחודש השנים־עשר עבר צבא צ׳ין בפרוורי ארצנו. באביב השנה הראשונה לדוכס שיאנג עבר צבא צ׳ין בג׳ואו ונהג בלי טקס; וַאנְג־סוּן מָאן לעג לו. כשהגיע הצבא לחָווָה פגש בו שְׁיֵן וָאוֹ, סוחר מג׳נג שהיה בדרכו לסחור בג׳ואו, והגיש לצבא צ׳ין שנים־עשר שוורים לכיבוד. צבא צ׳ין נבהל ושב על עקבותיו; הוא השמיד את חווה והסתלק.

שיין ג׳ן מג׳ין אמר: ״רוזן צ׳ין לא השתמש בעצת גְ׳יֵן שׁוּ והשיב נגדו את לב אנשיו; אפשר להכותו״. לואן ג׳ה אמר: ״טרם גמלנו לצ׳ין על החסד שעשתה עם השליט הקודם; אסור להכותה״. שיין ג׳ן אמר: ״צ׳ין מבזה את שליטנו היתום ותוקפת מדינה בת שם־משפחתנו—על איזה חסד יש לגמול?״ הם הכו אותה אפוא. הדוכס שיאנג השחיר את בגדי האבל ואת אבנטו. בחודש הרביעי הביס את צבא צ׳ין ביָאוֹ, שבה את שלושת מצביאיה—מָנְג־מִינְג שִׁה, שִׁי־צ׳י שׁוּ ובָּאי־יִי בִּינְג—ושב עמם. אחר כך קבר את הדוכס ון בעודו לבוש שחורים. אשת הדוכס ון הייתה בת צ׳ין; היא אמרה לדוכס שיאנג: ״צ׳ין מבקשת לקבל את שלושת מצביאיה כדי להוציאם להורג״. הדוכס הסכים ושילח אותם. כששמע זאת שיין ג׳ן אמר לדוכס שיאנג: ״האסון נולד״. הוא יצא לרדוף אחרי מצביאי צ׳ין, אך הם כבר חצו את הנהר והיו בסירה. הם קדו עד הארץ והודו לו, ולבסוף לא שבו.

כעבור שלוש שנים אכן שלחה צ׳ין את מנג־מינג לתקוף את ג׳ין ולגמול על התבוסה ביאו; הוא כבש את וָאנְג של ג׳ין ושב. בשנה הרביעית גייס הדוכס מו מצ׳ין צבא גדול ותקף אותנו. הוא חצה את הנהר, כבש את וָאנְג־גְוָואן, הקים תלים על גופות חללי יאו והסתלק. ג׳ין פחדה ולא העזה לצאת; היא התבצרה

בחומותיה. בשנה החמישית תקפה ג׳ין את צ׳ין וכבשה את שִׁין־צָ׳נְג, כגמול על מסע ואנג־גוואן.

בשנה השישית מתו צ׳או שווי, הוא צ׳נג־דזה; לואן ג׳ה, הוא ג׳ן־דזה; ג׳יו־ג׳י דזה־פאן; וחוֹאוֹ־בּוֹ. צ׳או דון ירש את צ׳או שווי בהנהגת הממשל.

בחודש השמיני של השנה השביעית מת הדוכס שיאנג. יורש העצר יי־נָאוֹ היה צעיר, ובגלל הקשיים ביקשו אנשי ג׳ין להעמיד שליט בוגר. צ׳או דון אמר: ״נעמיד את יוֹנְג, אחי הדוכס שיאנג. הוא אוהב את הטובים והוא בוגר; השליט הקודם אהב אותו. יתר על כן, הוא קרוב לצ׳ין, וצ׳ין הייתה ידידתנו מקדם. העמדת אדם טוב מביאה יציבות; שירות אדם בוגר הוא ציות לסדר; רוממות מי שהיה אהוב היא כיבוד אב; וחידוש הידידות הישנה מביא ביטחון״. ג׳יה ג׳י אמר: ״מוטב להעמיד את אחיו לָה. צָ׳ן־יִינְג הייתה חביבה על שני שליטים; אם נעמיד את בנה, העם ודאי ינוח״. צ׳או דון אמר: ״צ׳ן־יינג הייתה נחותת מעמד ומקומה היה מתחת לתשע הנשים האחרות; איזה כוח מעורר יראה יש לבנה? ועוד, להיות חביבה על שני שליטים—זו פריצות. להיות בן השליט הקודם אך לא לבקש מעמד במדינה גדולה ולצאת למדינה קטנה—זו נבערות. האם פרוצה והבן נבער, ואין להם סמכות; צָ׳ן קטנה ורחוקה ואין להם סיוע—כיצד אפשר לבחור בו?״ הוא שלח את שֶׁה חְווֵי לצ׳ין להביא את הנסיך יונג. גם ג׳יה ג׳י שלח אדם לזמן את הנסיך לה מצ׳ן. צ׳או דון הדיח את ג׳יה ג׳י משום שהרג את יָאנְג צ׳ו־פוּ. בחודש העשירי נקבר הדוכס שיאנג. בחודש האחד־עשר נמלט ג׳יה ג׳י לדִי. באותה שנה מת גם הדוכס מו מצ׳ין.

בחודש הרביעי של השנה הראשונה לדוכס לינג אמר הדוכס קאנג מצ׳ין: ״כשנכנס הדוכס ון לא היה לו משמר, ולכן בא עליו האסון מידי לו וצ׳י״. הוא

נתן אפוא לנסיך יונג משמר גדול. מְיוּ־יִינְג, אמו של יורש העצר, נשאה את הילד בזרועותיה יומם ולילה ויללה ובכתה בחצר: "במה חטא השליט הקודם? ובמה חטא יורשו? אתם מניחים את הבן החוקי ומבקשים שליט בחוץ—היכן תניחו את הילד הזה?" כשיצאה מן החצר נשאה אותו אל ביתו של צ'או דון, קדה עד הארץ ואמרה: "השליט הקודם מסר את הילד הזה לידיך ואמר: 'אם הילד מוכשר, אהיה אסיר תודה לך; אם אינו מוכשר, אטור לך טינה'. עתה מת השליט, דבריו עודם באוזניך, ואתה זונח את הילד—מה פירוש הדבר?" צ'או דון וכל השרים הגדולים הוטרדו ממיו־יינג וגם חששו שיומתו. לכן הפרו את הבטחתם לאיש שיצאו להביא, והעמידו את יורש העצר יי־גאו; הוא היה הדוכס לינג. הם גייסו צבא כדי לעמוד נגד אנשי צ'ין שליוו את הנסיך יונג. צ'או דון היה למצביא, יצא להכות את צ'ין והביס אותה בלִינְג־חוּ. שיין מְיֵה וסְווֵי חְווֵי נמלטו לצ'ין. בסתיו נפגשו שליטי צ'י, סונג, ויי, ג'נג, צאו ושׂוּ עם צ'או דון, וכרתו ברית בחוּ מפני שהדוכס לינג עלה זה עתה לשלטון.

בשנה הרביעית תקפה ג'ין את צ'ין וכבשה את שָׂאוֹ־לְיָאנְג. גם צ'ין כבשה את שיאו של ג'ין. בשנה השישית תקף הדוכס קאנג מצ'ין את ג'ין וכבש את גְ'י־מָה. מרקיז ג'ין כעס ושלח את צ'או דון, צ'או צ'וּאָן וצ'י צ'וּאֶה להכות את צ'ין. בקרב הגדול בחֶה־צ'וּ היה צ'או צ'וּאן בעל ההישג הגדול ביותר. בשנה השביעית חששו ששת השרים הבכירים של ג'ין מסְווֵי חווי שישב בצ'ין וחולל תמיד מהומות בג'ין. הם ציוו אפוא בכזב על וֵיי שׂוֹאוּ־יוּ למרוד בג'ין ולהיכנע לצ'ין. צ'ין שלחה את סווי חווי לויי, ואז תפסו אותו והשיבוהו לג'ין.

בשנה השמינית מת המלך צ'ינג מג'ואו. הדוכסים והשרים נאבקו על השלטון ולכן לא נשלחה הודעת אבל. ג'ין שלחה את צ'או דון עם שמונה מאות מרכבות להשקיט את המהומה בג'ואו ולהעמיד את המלך קְוָאנְג. באותה שנה

עלה המלך ג׳ואנג מצ׳ו לשלטון. בשנה השתים־עשרה רצחו אנשי צ״י את שליטם, הדוכס יי.

בשנה הארבע־עשרה בגר הדוכס לינג. הוא היה ראוותן והכביד במסים כדי לעטר את חומותיו בציורים. ממגדלו ירה כדורי קלע באנשים וצפה בהם חומקים. טבח הארמון לא בישל כראוי כף דוב; הדוכס לינג כעס, הרג את הטבח וציווה על נשים לשאת את גופתו החוצה ולהשליכה, והן עברו עמה בחצר. צ׳או דון וסווי חווי הזהירו אותו שוב ושוב קודם לכן והוא לא שמע; עתה ראו גם את יד המת ושבו להזהירו. סווי חווי הזהירו ראשון, אך הדוכס לא שמע. הדוכס לינג הוטרד ממנו ושלח את צ׳וּ נְי להתנקש בצ׳או דון. שער חדרו הפנימי של דון היה פתוח ואורחות חייו סדורים. צ׳ו ני נסוג ונאנח: ״להרוג שר נאמן או להפר את צו השליט—שניהם חטא״. הוא הטיח את ראשו בעץ ומת.

קודם לכן, כשצד דון בהר שׁוֹאוּ, ראה אדם רעב תחת עץ תות. האיש הרעב היה שֶׁה־מִי־מִינְג. דון נתן לו מזון, והוא אכל חצי ממנו. כששאל לסיבה אמר: ״שירתתי הרחק שלוש שנים ואיני יודע אם אמי עודנה בחיים; ברצוני להשאיר לה מן המזון״. דון ראה בו איש צדק והוסיף לתת לו אורז ובשר. לאחר זמן היה האיש לטבח בג׳ין, וצ׳או דון לא הכירו עוד. בחודש התשיעי הזמין הדוכס לינג מג׳ין את צ׳או דון לשתות יין והציב אנשים חמושים במארב כדי לתקפו. טבח הדוכס, שה־מי־מינג, ידע זאת וחשש שדון ישתכר ולא יוכל לקום. לכן ניגש ואמר: ״כשהשליט מעניק משקה לשרו, מותר להפסיק לאחר שלושה גביעים״. הוא ביקש להרחיק את צ׳או דון, להקדימו לצאת ולא להניח לו להיקלע לאסון. לאחר שדון יצא, עוד בטרם נאספו אנשי המארב, שיסה בו הדוכס לינג תחילה כלב נשכני ששמו אָאוֹ. מינג נאבק למען דון והרג את הכלב. דון אמר: ״הוא זונח בני אדם ומשתמש בכלב; אף אם הכלב עז, מה יועיל?״ אך הוא לא ידע

שמינג הוא האיש שעמו היטיב בסתר. לאחר מכן שחרר הדוכס לינג את אנשי המארב לרדוף אחר צ׳או דון. שה־מי־מינג פנה לאחור והכה באנשי המארב של הדוכס; הם לא יכלו להתקדם, ובסופו של דבר מילט את דון. דון שאל מדוע עשה זאת. הוא השיב: ״אני האיש הרעב מתחת לעץ התות״. דון שאל לשמו, אך הוא לא סיפר. גם מינג נמלט בעקבות זאת.

דון נמלט, אך טרם יצא מגבול ג׳ין. ביום יי־צ׳וֹאו תקף צ׳או צ׳ואן, אחיו לבית והמצביא, והרג את הדוכס לינג בגן האפרסקים, ואז קרא לצ׳או דון לשוב. צ׳או דון היה נכבד זה מכבר וזכה באהדת העם; הדוכס לינג היה צעיר וראוותן והעם לא דבק בו, ולכן היה קל לרצחו. דון שב למשרתו. ההיסטוריון הגדול של ג׳ין, דוֹנְג חוּ, כתב: ״צ׳או דון רצח את שליטו״, והראה זאת בחצר. דון אמר: ״הרוצח היה צ׳או צ׳ואן; אני חף מפשע״. ההיסטוריון הגדול אמר: ״אתה היית השר הראשי; נמלטת אך לא יצאת מן הגבול, וכששבת לא הענשת את מחולל המהומה במדינה. אם לא אתה—מי?״ כששמע זאת קונפוציוס אמר: ״דונג חו היה היסטוריון ראוי מימי קדם; כללי כתיבתו לא הסתירו דבר. שוֵ׳אן־דזה היה שר גדול ראוי; למען הכלל קיבל עליו שם רע. חבל—אילו יצא מעבר לגבול היה נפטר מן האשמה״.

צ׳או דון שלח את צ׳או צ׳ואן להביא מג׳ואו את חֵיי־טוּן, אחי הדוכס שיאנג, והעמיד אותו; הוא היה הדוכס צ׳נג.

הדוכס צ׳נג היה בנו הצעיר של הדוכס ון, ואמו הייתה אישה מג׳ואו. ביום זָ׳ן־שֶׁן הופיע בחצר במקדש וו.

בשנה הראשונה לדוכס צ׳נג העניק לבית צ׳או מעמד של משפחת הדוכס. הוא תקף את ג׳נג מפני שבגדה בג׳ין. בשנה השלישית עלה רוזן ג׳נג לשלטון, דבק בג׳ין ונטש את צ׳ו. צ׳ו כעסה ותקפה את ג׳נג, וג׳ין יצאה לעזרתה.

בשנה השישית תקפה ג׳ין את צ׳ין ושבתה את המצביא צ׳ה מצ׳ין.

בשנה השביעית נאבק הדוכס צ׳נג במלך ג׳ואנג מצ׳ו על העוצמה וכינס את נסיכי המדינות בחו. צ׳ן פחדה מצ׳ו ולא באה. ג׳ין שלחה את ג׳וֹנְג־הָאנְג חוואן־דזה לתקוף את צ׳ן; בתוך כך בא לעזרת ג׳נג, נלחם בצ׳ו והביס את צבאה. באותה שנה מת הדוכס צ׳נג, ובנו ג׳וּ עלה לשלטון כדוכס ג׳ינג.

באביב השנה הראשונה לדוכס ג׳ינג רצח השר הגדול שִׁיָה ג׳ֶנְג־שׁוּ מצ׳ן את שליטו, הדוכס לינג. בשנה השנייה תקף המלך ג׳ואנג מצ׳ו את צ׳ן והוציא את ג׳נג־שו להורג.

בשנה השלישית צר המלך ג׳ואנג מצ׳ו על ג׳נג, וג׳נג הזעיקה את ג׳ין. ג׳ין שלחה את שׁוּן לין־פו לפקד על הצבא המרכזי, את סווי חווי על הצבא העליון ואת צ׳או שׁוּאוֹ על הצבא התחתון; צ׳י קה, לואן שו, האן ג׳וּאֶה, גונג שואו ושיין חו שימשו סגניהם. בחודש השישי הגיעו לנהר. כששמע שון לין־פו שצ׳ו כבר הכניעה את ג׳נג, שרוזן ג׳נג חשף את פלג גופו העליון וכרת עמה ברית, ביקש לשוב. שיין חו אמר: ״באנו להציל את ג׳נג; אם לא נגיע אי אפשר יהיה לפקד על הצבא, ולב המפקדים והחיילים יתפלג״. לבסוף חצו את הנהר. צ׳ו כבר הכניעה את ג׳נג וביקשה רק להשקות את סוסיה בנהר לשם התהילה ואז להסתלק. צבא צ׳ו וצבא ג׳ין נלחמו בקרב גדול. ג׳נג זה מקרוב נספחה לצ׳ו ופחדה ממנה; היא פנתה לסייע לצ׳ו ותקפה את ג׳ין. צבא ג׳ין הובס ונמלט אל הנהר; האנשים נאבקו לחצות, ורבות מאוד היו האצבעות שנקטעו בסירות. צ׳ו

שבתה את מצביאנו ג׳ה יִנְג. כששבו אמר לין־פו: ״אני הייתי המפקד הראשי; הצבא הובס ועליי להיענש במוות. אבקש למות״. הדוכס ג׳ינג עמד להסכים. סווי חווי אמר: ״בעבר, כשנלחם הדוכס ון בצ׳ו בצ׳נגפו, שב המלך צ׳נג והרג את דזה־יו, והדוכס ון שמח. עתה כבר הביסה צ׳ו את צבאנו; אם גם נהרוג את מצביאו, נסייע לצ׳ו להרוג את אויבה״. הדוכס חדל מכך.

בשנה הרביעית חשש שיין חו שיומת מפני שתוכניתו הראשונה הביאה לתבוסת צבא ג׳ין על הנהר. הוא נמלט אפוא לִדִי וקשר עם אנשי די לתקוף את ג׳ין. ג׳ין גילתה זאת והשמידה את כל ביתו. חו היה בנו של שיין ג׳ן.

בשנה החמישית תקפה ג׳ין את ג׳נג, מפני שסייעה לצ׳ו. באותה עת הייתה עוצמתו של המלך ג׳ואנג מצ׳ו רבה, שכן הכניע את צבא ג׳ין על הנהר.

בשנה השישית תקפה צ׳ו את סונג, וסונג באה להזעיק את ג׳ין. ג׳ין ביקשה להצילה, אך בּוֹ־דְזוֹנְג יעץ: ״השמים פותחים עתה דרך לצ׳ו; אי אפשר לעמוד בפניה״. לכן שלחה את שְׁיֵה יָאנְג להעמיד פנים שבא להציל את סונג. אנשי ג׳נג תפסוהו ומסרו אותו לצ׳ו. צ׳ו העניקה לו מתנות רבות וביקשה שישנה את דבריו ויורה לסונג להיכנע במהרה. שיה יאנג העמיד פנים שהוא מסכים, אך לבסוף מסר את דברי שליט ג׳ין. צ׳ו ביקשה להרגו; מישהו הזהיר אותה והיא השיבה את שיה יאנג. בשנה השביעית שלחה ג׳ין את סווי חווי להשמיד את הדִי האדומים.

בשנה השמינית שלחה ג׳ין את צ׳י קה לצ׳י. אמו של הדוכס צ׳ינג מצ׳י צפתה בו מעל מגדל וצחקה. הסיבה הייתה שצ׳י קה היה גיבן, שליח לוּ היה צולע ושליח ויי היה שתום עין; לכן העמידה צ׳י אנשים בעלי מומים דומים להוליך את האורחים. צ׳י קה כעס. כשהגיע בדרכו חזרה לגדת הנהר אמר: ״אם לא

אגמול לצ״י, יביט בי אל הנהר!״ כשהגיע למדינתו ביקש רשות משליטו לתקוף את צ״י. הדוכס ג׳ינג שאל וידע את הסיבה ואמר: ״כיצד ראויה טינתך להטריח מדינה שלמה?״ ולא שמע לו. ויי ון־דזה ביקש לפרוש מפאת זקנה ולנוח, ופינה את מקומו לצ״י קה. קה הנהיג את הממשל.

בשנה התשיעית מת המלך ג׳ואנג מצ׳ו. ג׳ין תקפה את צ״י, וצ״י שלחה את יורש העצר צ׳יאנג כבן ערובה לג׳ין; צבא ג׳ין חדל.

באביב השנה האחת־עשרה תקפה צ״י את לו וכבשה את לוֹנְג. לו הזעיקה את ויי, ווי ולו פנו שתיהן באמצעות צ״י קה להזעיק את ג׳ין. ג׳ין שלחה אפוא את צ״י קה, לואן שו והאן ג׳ואה עם שמונה מאות מרכבות מלחמה להצטרף ללו ולווי ולתקוף את צ״י. בקי״ץ נלחמו בדוכס צ״ינג באָן, פצעו אותו ודחקוהו למצוקה. הדוכס צ״ינג החליף מקום עם הלוחם שמימינו, ירד להביא מים וכך הצליח להימלט. צבא צ״י הובס וברח, וג׳ין רדפה אחריו עד צ״י. הדוכס צ״ינג הציע כלי אוצר כדי לבקש שלום, אך ג׳ין סירבה. צ״י קה אמר: ״עלינו לקבל את שְׁיָאוֹ־טוֹנְג ג׳ה־דזה כבת ערובה״. שליח צ״י אמר: ״שיאו־טונג ג׳ה־דזה היא אמו של הדוכס צ״ינג; אמו של הדוכס צ״ינג כמוה כאמו של שליט ג׳ין. כיצד אתם מתעקשים לקבלה? אין זה צדק; נבקש לשוב ולהילחם״. ג׳ין הסכימה אפוא לשלום והסתלקה.[ב]

שֶׁן־גוֹנְג וו־צָ׳ן מצ׳ו גנב את שְׁיָה־ג׳י ונמלט עמה לג׳ין. ג׳ין מינתה את וו־צ׳ן לשר הגדול של שִׁינְג.

ב. [שם מקום הקרב נדפס 鞏, אַן, בטקסט הגדול של מהדורת הבסיס (דף 2175); הצורה 砇 שבוויקיטקסט היא שיבוש תעתוק ותוקנה כאן לפי העד — פ' א.ת.]

בחורף השנה השתים־עשרה בא הדוכס צ׳ינג מצ׳י לג׳ין וביקש לרומם את הדוכס ג׳ינג מג׳ין למלך, אך הדוכס ג׳ינג סירב ולא העז. אז יצרה ג׳ין לראשונה *שישה שרים בכירים*; האן ג׳ואה, גונג שואו, צ׳או צ׳ואן, שׁוּן ג׳ווי, צ׳או קוֹ וצ׳או ג׳אן היו כולם שרים בכירים. ג׳ה יינג שב מצ׳ו.[ג]

בשנה השלוש־עשרה בא הדוכס צ׳נג מלו לחצר ג׳ין. ג׳ין לא נהגה בו בכבוד; לו כעסה, עזבה ובגדה בג׳ין. ג׳ין תקפה את ג׳נג וכבשה את פָּאן.

בשנה הארבע־עשרה קרס הר ליאנג. הדוכס שאל את בו־דזונג, ובו־דזונג סבר שאין בכך דבר מופלא.

בשנה השש־עשרה נטר דזה־פאן, מצביא צ׳ו, טינה לוו־צ׳ן והשמיד את ביתו. וו־צ׳ן כעס ושלח לדזה־פאן מכתב: ״אגרום לך בוודאות להתייגע עד כלות בריצה לקריאות חירום!״ הוא ביקש אפוא לצאת בשליחות לוּ, מינה את בנו לקצין הקשרים של וו ולימד את אנשיה לנסוע במרכבות ולהשתמש בנשק. אז נקשרו לראשונה יחסים בין וו לג׳ין, והן התחייבו לתקוף את צ׳ו.

בשנה השבע־עשרה הוציא הדוכס להורג את צ׳או טוֹנְג ואת צ׳או קוֹ והשמיד את כל ביתם. האן ג׳ואה אמר: ״כיצד אפשר לשכוח את הישגיהם של צ׳או שווי וצ׳או דון? מדוע לכרות את קורבנות ביתם?״ לכן שב הדוכס והעמיד את וּ, בנו המשני של צ׳או, כיורש בית צ׳או, ושב והעניק לו נחלה.

ג. [מהדורת הבסיס מדפיסה 卿六, ״שישה שרים בכירים״. ויקיטקסט מסמן את 卿 למחיקה ומספק במקומה 軍, ״צבאות״—תיקון המתיישב עם ההקשר ההיסטורי, אך הוא תוספת מערכת מאוחרת ולכן לא הוכנס לגוף התרגום — פ' א.ת.]

בקיץ השנה התשע־עשרה חלה הדוכס ג׳ינג והעמיד את יורש העצר שׂואוּ־מָאן לשליט; הוא היה הדוכס לי. מעט יותר מחודש לאחר מכן מת הדוכס ג׳ינג.

בשנה הראשונה לדוכס לי, כשזה עתה עלה לשלטון, ביקש להשכין שלום בין נסיכי המדינות וכרת ברית עם הדוכס חוואן מצ׳ין משני עברי הנהר. לאחר ששב בגדה צ׳ין בברית וקשרה עם די לתקוף את ג׳ין. בשנה השלישית שלח הדוכס את לוּ שיאנג להוכיח את צ׳ין, ואז תקף אותה יחד עם נסיכי המדינות. כשהגיעו לגְ׳ינְג הביסו את צ׳ין במָה־סְווֵי ושבו את מצביאה צָ׳נְג צָה.

בשנה החמישית העלו שלושת אנשי בית צ׳י דברי דיבה על בו־דזונג והרגוהו. האסון בא על בו־דזונג משום שאהב להזהיר את השליט ביושר; משום כך לא דבקו אנשי המדינה בדוכס לי.

באביב השנה השישית בגדה ג׳נג בג׳ין וכרתה ברית עם צ׳ו. ג׳ין כעסה. לואן שו אמר: ״אסור שבדורנו נאבד את נסיכי המדינות״, וגייס צבא. הדוכס לי פיקד עליו בעצמו ובחודש החמישי חצה את הנהר. כששמע שצבא צ׳ו בא לעזרה ביקש פָּאן וָן־דזה מן הדוכס לשוב. צ׳י ג׳ה אמר: ״גייסנו צבא להעניש את המורדים; אם נראה כוח ונסוג מפניו, לא יהיה לנו במה לפקוד על נסיכי המדינות״. לכן נלחמו. ביום גְוווֵי־סָה פגע חץ בעינו של המלך גונג מצ׳ו, וצבא צ׳ו הובס בין־לִינְג. דזה־פאן אסף את שארית הצבא, טיפל בחייליו וביקש לשוב ולהילחם, וג׳ין חששה. המלך גונג זימן את דזה־פאן, אך משרתו, שוּ יָאנְג־גוּ, הגיש לו יין. דזה־פאן השתכר ולא יכול היה להתייצב. המלך כעס ונזף בו, ודזה־פאן מת. המלך הוליך אפוא את צבאו ושב. מאז הטילה ג׳ין את מוראה על נסיכי המדינות וביקשה לפקוד על העולם ולהשיג את ההגמוניה.

לדוכס לי היו פילגשים אהובות רבות מחוץ לארמון. כששב ביקש לסלק את כל השרים הגדולים ולהעמיד במקומם את אחי הפילגשים. לאחיה של פילגשו האהובה קראו שׂוּ טוֹנְג, והייתה לו טינה ישנה לצ׳י ג׳ה. גם לואן שו נטר טינה לצ׳י ג׳ה, שלא השתמש בתוכניתו ובכל זאת הביס את צ׳ו, ולכן שלח אדם להתנצל בחשאי בפני צ׳ו. צ׳ו באה ורימתה את הדוכס לי: ״בקרב ין־לינג היה זה למעשה ג׳ה שזימן את צ׳ו. הוא ביקש לחולל מרד מבית ולהעמיד את דזה־ג׳ואו. המדינות בעלות הברית לא היו מוכנות, ולכן הדבר לא צלח״. הדוכס לי סיפר זאת ללואן שו. לואן שו אמר: ״יש לחשוש שיש אמת בדבר. יבקש נא הדוכס לשלוח אדם לג׳ואו ולחקור בחשאי״. ואכן שלח את צ׳י ג׳ה לג׳ואו. לואן שו שלח גם את הנסיך ג׳ואו להיפגש עם צ׳י ג׳ה, וצ׳י ג׳ה לא ידע שמוכרים אותו. הדוכס לי בדק את הדבר, השתכנע שהוא אמת, נטר טינה לצ׳י ג׳ה וביקש להרגו. בשנה השמינית יצא הדוכס לי לציד ושתה עם פילגשו. צ׳י ג׳ה הרג חזיר והגישו לדוכס, אך סריס חטף אותו. צ׳י ג׳ה ירה בסריס והרגו. הדוכס כעס ואמר: ״ג׳י־דזה מבזה אותי!״ הוא עמד להוציא להורג את שלושת אנשי בית צ׳י אך טרם פעל. צ׳י גוֹאוּ ביקש לתקוף את הדוכס ואמר: ״אף אם אמות, גם הדוכס ייפגע״. צ׳י ג׳ה אמר: ״נאמנות אינה מורדת בשליט; חוכמה אינה פוגעת בעם; אומץ אינו מחולל מרד. אם נאבד את שלוש המידות האלה, מי יהיה עמנו? אמות, וזה הכול!״ ביום זִ׳ן־וּ בחודש השנים־עשר ציווה הדוכס על שו טונג לתקוף במפתיע בשמונה מאות איש ולהרוג את שלושת אנשי בית צ׳י. שו טונג ניצל זאת כדי לתפוס את לואן שו ואת ג׳ונג־האנג יֶן בחצר ואמר: ״אם לא תהרוג את שני האנשים האלה, האסון ודאי יגיע אליך״. הדוכס אמר: ״ביום אחד הרגתי שלושה שרים בכירים; איני יכול לשאת להוסיף עליהם״. שו טונג השיב: ״הם לא יחוסו על אדוני״. הדוכס לא שמע לו. הוא התנצל בפני לואן שו וחברו על שהעניש את בית צ׳י ואמר: ״ישובו נא השרים הגדולים

למשרותיהם״. השניים קדו עד הארץ ואמרו: ״גדול מזלנו! גדול מזלנו!״ הדוכס מינה את שו טונג לשר בכיר. ביום יי־מָאו בחודש הנוסף ביקר הדוכס לי בבית ג׳יאנג־לי. לואן שו וג׳ונג־האנג ין ואנשי סיעתם תקפו במפתיע, תפסו את הדוכס לי ואסרו אותו, הרגו את שו טונג ושלחו אדם להביא מג׳ואו את הנסיך ג׳ואו ולהעמידו; הוא היה הדוכס דאו.

ביום גֶנג־שֶן בחודש הראשון של השנה הראשונה לדוכס דאו רצחו לואן שו וג׳ונג־האנג ין את הדוכס לי וקברו אותו במרכבה אחת בלבד. הדוכס לי מת לאחר שהיה כלוא שישה ימים. עשרה ימים לאחר מותו, ביום גנג־וו, הביא ג׳ה יינג את הנסיך ג׳ואו. כשהגיע לג׳יאנג שחט תרנגול, כרת ברית עם השרים הגדולים והם העמידו אותו; הוא היה הדוכס דאו. ביום שִׁין־סָה הופיע בחצר במקדש וו. ביום יי־יוֹאוּ בחודש השני עלה לשלטון.

הדוכס דאו ג׳ואו היה נכדו של גֶ׳יֶה, בנו הצעיר של הדוכס שיאנג מג׳ין. ג׳יה לא זכה לעלות לשלטון ונקרא חוואן־שו; חוואן־שו היה האהוב ביותר. חוואן־שו הוליד את חווי־בו טאן, וטאן הוליד את הדוכס דאו ג׳ואו. כשעלה ג׳ואו לשלטון היה בן ארבע־עשרה. הדוכס דאו אמר: ״סבי ואבי לא זכו לעלות לשלטון, נמלטו מפני האסון לג׳ואו ומתו שם כאורחים. בשל ריחוקי מן השושלת לא העליתי בדעתי שאהיה שליט. עתה לא שכחו השרים הגדולים את כוונותיהם של ון ושיאנג, ובחסדם העמידו את צאצא חוואן־שו. בזכות רוחם של מקדש האבות ושל השרים הגדולים זכיתי לקיים את קורבנות ג׳ין; כיצד אעז שלא להיות אחוז חיל ורעדה? יסייעו נא גם השרים הגדולים לי!״ הוא גירש שבעה שלא נהגו כשרים נאמנים, החזיר על כנם הישגים מן העבר, העניק חסד, ואסף את צאצאי שרי ההישג מן הזמן שבו נכנס הדוכס ון למדינה. בסתיו תקף את ג׳נג. צבא ג׳נג הובס, וצבא ג׳ין הגיע עד צ׳ן.

בשנה השלישית כינסה ג׳ין את נסיכי המדינות. הדוכס דאו שאל את שריו במי אפשר להשתמש, וצ׳י שִׁי המליץ על שְׁיֶה חוּ. שיה חו היה אויבו של שי. כששאל שוב, המליץ שי על בנו, צ׳י וּוּ. אנשי המעלה אמרו: ״אפשר לומר שצ׳י שי לא היה איש סיעה! כשהמליץ על אדם מבחוץ לא הסתיר את אויבו, וכשהמליץ על אדם מבית לא הסתיר את בנו״. בשעה שכינסו את נסיכי המדינות הפר יָאנְג גָאן, אחי הדוכס דאו, את סדר השורות, וּוֵי ג׳יאנג הוציא להורג את נהגו. הדוכס דאו כעס, אך מישהו הזהירו; לבסוף הכיר הדוכס במעלתו של ג׳יאנג, הפקיד בידיו את הממשל ושלחו להשכין שלום עם הרונג. בני הרונג דבקו בו מאוד. בשנה האחת־עשרה אמר הדוכס דאו: ״מאז מיניתי את ויי ג׳יאנג כינסתי תשע פעמים את נסיכי המדינות והשכנתי שלום עם הרונג והדי; זהו כוחו של האדון ויי״. הוא העניק לו כלי נגינה; ויי סירב שלוש פעמים ורק אז קיבל. בחורף כבשה צ׳ין את לִי שלנו.

בשנה הארבע־עשרה שלחה ג׳ין את ששת השרים הבכירים להנהיג את נסיכי המדינות ולתקוף את צ׳ין. הם חצו את נהר ג׳ינג, הביסו קשות את צבא צ׳ין, הגיעו עד יוּ־לִין והסתלקו.

בשנה החמש־עשרה שאל הדוכס דאו את שְׁה קְוַאנְג כיצד למשול במדינה. שה קוואנג אמר: ״רק האנושיות והצדק הם היסוד״. בחורף מת הדוכס דאו, ובנו בְּיָאוֹ עלה לשלטון כדוכס פינג.

בשנה הראשונה לדוכס פינג תקפה ג׳ין את צ׳י. הדוכס לינג מצ׳י נלחם בה למרגלות מִי, וצבא צ׳י הובס וברח. יֶן יִינְג אמר: ״גם לאדוני אין אומץ; מדוע לא יחדל מן הקרב?״ והוא הסתלק. ג׳ין רדפה אחריו וצרה על לִין־דְזֶה; היא שרפה

וטבחה בכל הפרברים שמחוץ לחומות. במזרח הגיעה עד ג׳יאו ובדרום עד יי. בכל צ׳י הסתגרו בחומות, ורק אז הוליכה ג׳ין את צבאה ושבה.

בשנה השישית בא הדוכס שיאנג מלו לחצר ג׳ין. לואן צָ׳נְג מג׳ין חטא ונמלט לצ׳י. בשנה השמינית שלח הדוכס ג׳ואנג מצ׳י בחשאי את לואן צ׳נג לצ׳וֿ־וו, וצבא הלך אחריו. צבא צ׳י עלה בהרי טאי־האנג, ולואן צ׳נג מרד מתוך צ׳וֿ־וו, תקף בהפתעה ונכנס לג׳יאנג. ג׳יאנג לא עמדה על המשמר, והדוכס פינג ביקש להתאבד. פאן שיין־דזה עצר בעדו ותקף את צ׳נג עם אנשיו. צ׳נג הובס ונמלט לצ׳וֿ־וו. אנשי צ׳וֿ־וו תקפו את צ׳נג, הוא נהרג וכל בית לואן הושמד. צ׳נג היה נכדו של לואן שו. כשנכנס לג׳יאנג קשר מזימה עם בית ויי. כששמע הדוכס ג׳ואנג מצ׳י שצ׳נג הובס, שב לאחור; הוא כבש את צָ׳אוֹ־גָה של ג׳ין והסתלק, כגמול על מסע לין־דזה.

בשנה העשירית רצח צָוֵי ג׳וּ מצ׳י את שליטו, הדוכס ג׳ואנג. ג׳ין ניצלה את המהומה בצ׳י, תקפה אותה והביסה אותה בנָאוֹ־טָאנְג, ואז הסתלקה; בכך גמלה על המסע בהרי טאי־האנג.

בשנה הארבע־עשרה בא ג׳י־דזה מִין־לִינְג שבוּ בשליחות. הוא שוחח עם צ׳או ון־דזה, האן שׁוּ׳אן־דזה ווי שיין־דזה ואמר: ״השלטון במדינת ג׳ין יעבור בסופו של דבר לשלושת הבתים האלה״.

בשנה התשע־עשרה שלחה צ׳י את ין יינג לג׳ין, והוא שוחח עם שׁוּ־שְׁיָאנְג. שו־שיאנג אמר: ״ג׳ין הגיעה לאחרית ימיה. הדוכס מטיל מסים כבדים כדי לבנות מגדלים ובריכות ואינו נותן דעתו לממשל; הממשל מצוי בידי בתים פרטיים. כיצד יוכל הדבר להאריך ימים?״ האדון ין הסכים עמו.

בשנה העשרים ושתיים תקפה ג׳ין את יֶן. בשנה העשרים ושש מת הדוכס פינג, ובנו יִי עלה לשלטון כדוכס ג׳או.

הדוכס ג׳או מת בשנתו השישית. ששת השרים הבכירים היו חזקים ובית הדוכס היה שפל. בנו צ׳וּ־גְ׳י עלה לשלטון כדוכס צ׳ינג.

בשנה השישית לדוכס צ׳ינג מת המלך ג׳ינג מג׳ואו, ובני המלך נאבקו על השלטון. ששת השרים הבכירים של ג׳ין השכינו שלום במהומה שבבית המלוכה והעמידו את המלך ג׳ינג.

בשנה התשיעית גירש בית ג׳י מלו את שליטו, הדוכס ג׳או, והדוכס ג׳או ישב בנָאן־חוֹאוּ. בשנה האחת־עשרה שלחו ויי וסונג שליחים לבקש מג׳ין להשיב את שליט לו. ג׳י פינג־דזה שיחד בסתר את פאן שיין־דזה, ושיין־דזה קיבל את השוחד. הוא אמר אפוא לשליט ג׳ין: ״בית ג׳י חף מפשע״. לבסוף לא הכניסו את שליט לו.

בשנה השתים־עשרה היו נכדו של צ׳י שי ובנו של שו־שיאנג, בני משפחות־הענף של ג׳ין, שנואים על השליט. ששת השרים הבכירים ביקשו להחליש את בית הדוכס, ולכן השמידו לפי החוק את כל שתי המשפחות. הם חילקו את עריהן לעשרה מחוזות ומינו את בניהם לשרים הגדולים של כל מחוז. ג׳ין נחלשה עוד יותר, וכל ששת השרים הבכירים גדלו בכוחם.

בשנה הארבע־עשרה מת הדוכס צ׳ינג, ובנו וּ עלה לשלטון כדוכס דינג. בשנה האחת־עשרה לדוכס דינג נמלט יָאנְג חוּ מלו לג׳ין, וצ׳או יָאנְג ג׳יין־דזה העניק לו מחסה. בשנה השתים־עשרה שימש קונפוציוס ראש ממשלת לו.

בשנה החמש־עשרה שלח צ׳או יאנג את וו, השר הגדול של הָאן־דָאן, אך הוא לא עמד באמונו. צ׳או יאנג ביקש להרגו; וו, יחד עם ג׳ונג־האנג יין ופאן ג׳י־שֶׁה, תקף אישית את צ׳או יאנג. יאנג נמלט והתבצר בג׳ין־יאנג. הדוכס דינג צר על ג׳ין־יאנג. שׁוּן לִי, האן בּוּ־שִׁין ווייי צ׳ה היו אויביהם של פאן ושל ג׳ונג־האנג, ולכן הסיטו את צבאותיהם ותקפו את בתי פאן וג׳ונג־האנג. פאן וג׳ונג־האנג מרדו; שליט ג׳ין הכה אותם והביסם. אנשי פאן וג׳ונג־האנג נמלטו לצ׳או־וָה והתבצרו בה. האן ווייי התנצלו בפני שליט ג׳ין למען צ׳או יאנג; הוא חנן אפוא את צ׳או יאנג והשיבו למשרתו. בשנה העשרים ושתיים הביסה ג׳ין את בתי פאן וג׳ונג־האנג, ושני ראשי הבתים נמלטו לצ׳י.

בשנה השלושים נפגש הדוכס דינג עם פּוּ־צָ׳אי מלך וו בחָוָאנְג־צָ׳ה. הם התחרו על הבכורה. צ׳או יאנג היה אז בין מלווי הדוכס, אך לבסוף ניתנה הבכורה לוו.

בשנה השלושים ואחת רצח טְיֵן צָ׳אנְג מצ׳י את שליטו, הדוכס ג׳יין, והעמיד את אָאוֹ, אחי הדוכס ג׳יין, כדוכס פינג. בשנה השלושים ושלוש מת קונפוציוס.

בשנה השלושים ושבע מת הדוכס דינג, ובנו דְזָאוֹ עלה לשלטון כדוכס צ׳ו.

בשנה השבע־עשרה לדוכס צ׳ו חילקו ג׳ה־בו ובתי צ׳או, האן ווייי יחד את אדמות פאן וג׳ונג־האנג והפכו אותן לנחלותיהם. הדוכס צ׳ו כעס, הודיע לצ׳י וללו וביקש להיעזר בהן כדי לתקוף את ארבעת השרים הבכירים. הארבעה פחדו ופנו לתקוף את הדוכס צ׳ו. הדוכס נמלט לצ׳י ומת בדרך. ג׳ה־בו העמיד אפוא את גְ׳יָאוֹ, נינו של הדוכס ג׳או, לשליט ג׳ין; הוא היה הדוכס אָי.

יוֹנְג, סבו של הדוכס אי, היה בנו הצעיר של הדוכס ג׳או מג׳ין ונקרא דָאי־דזה. דאי־דזה הוליד את ג׳י. ג׳י היה מיודד עם ג׳ה־בו ומת בצעירותו. ג׳ה־בו ביקש

לבלוע את כל ג׳ין אך טרם העז לעשות זאת, ולכן העמיד את ג׳יאו, בנו של ג׳י, לשליט. באותה עת הוכרע כל ממשל מדינת ג׳ין בידי ג׳ה־בו, ולדוכס אי מג׳ין לא הייתה סמכות לקבוע דבר. ג׳ה־בו החזיק באדמות פאן וג׳ונג־האנג והיה החזק מכולם.

בשנה הרביעית לדוכס אי הרגו צ׳או שיאנג־דזה, האן קאנג־דזה ווי חוואן־דזה יחד את ג׳ה־בו וסיפחו את כל אדמתו.

בשנה השמונה־עשרה מת הדוכס אי, ובנו לִיוּ עלה לשלטון כדוכס יו.

בימי הדוכס יו פחדה ג׳ין, ולהפך—היא עצמה באה לחצר שליטי האן, צ׳או ווי. רק ג׳יאנג וצ׳ו־וו נותרו בידיה; כל השאר עבר לשלוש מדינות ג׳ין. בשנה החמש־עשרה עלה המרקיז ון מויי לשלטון. בשנה השמונה־עשרה היה הדוכס יו פרוץ עם נשים. בלילה יצא בחשאי אל תוך העיר, ושודדים הרגו אותו.

המרקיז ון מויי הענ׳ש בצבא את מחוללי המהומה בג׳ין והעמיד את ג׳ה, בנו של הדוכס יו; הוא היה הדוכס לִיֶה.

בשנה התשע־עשרה לדוכס ליה העניק המלך וֵיי־לִיֶה מג׳ואו לצ׳או, להאן ולווי מנדטים שהכירו בכולן כנסיכויות.

בשנה העשרים ושבע מת הדוכס ליה, ובנו צ׳י עלה לשלטון כדוכס שיאו. בשנה התשיעית לדוכס שיאו עלה המרקיז וו מויי לשלטון. הוא תקף את האן־דאן, לא ניצח והסתלק. בשנה השבע־עשרה מת הדוכס שיאו, ובנו ג׳וּ־גְ׳יוּ עלה לשלטון כדוכס ג׳ינג. באותה שנה הייתה השנה הראשונה למלך וֵיי מצ׳י.

בשנה השנייה לדוכס ג׳ינג השמידו המרקיז וו מויי, המרקיז אי מהאן והמרקיז ג׳ינג מצ׳או את שארית ג׳ין וחילקו את אדמתה לשלושה. הדוכס ג׳ינג הורד למעמד אדם פרטי, וג׳ין נכחדה וקורבנותיה חדלו.

ההיסטוריון הגדול אמר: הדוכס ון מג׳ין היה מה שכינו הקדמונים שליט נאור. הוא היה גולה בחוץ תשע־עשרה שנה והגיע עד דלות ומצוקה; ואולם כאשר עלה לשלטון וחילק גמול, עדיין שכח את ג׳יה דזה־טווי—קל וחומר שליט יהיר! לאחר שנרצח הדוכס לינג, הנהיגו הדוכסים צ׳נג וג׳ינג משטר מחמיר; בימי לי הגיעה החומרה לאכזריות רבה, השרים הגדולים חששו שיומתו והאסון פרץ. מימי הדוכס דאו ואילך הלכה ג׳ין ונחלשה מדי יום, וששת השרים הבכירים החזיקו לבדם בשלטון. אכן, דרך השליט בריסון שריו ונתיניו אינה קלה![ד]

ד. [כאן מסתיים הטקסט המיוחס לסימה צ׳יין. דברי השבח המסומנים ׳סוֹאוֹיין שׁוּדְזָאן׳ מאת סימה ג׳ן, המופיעים לאחר מכן בדפים 2185–2186 של מהדורת הבסיס, וכן הערות ה׳קָאוֹנְג׳נְג׳ המתחילות בדף 2187, הם תוספות מאוחרות של מסורת הפרשנות והמהדורה ולכן אינם נכללים בתרגום גוף החיבור — פ' א.ת.]

בית הירושה של צ׳ו

אבותיה הקדמונים של צ׳ו יצאו מן הקיסר ג׳וָאנְשׁוּ־נָאוֹיָאנְג. גאויאנג היה נכדו של הקיסר הצהוב ובנו של צָ׳אנְג־יִי. גאויאנג הוליד את צָ׳נְג; צ׳נג הוליד את ג׳וֶואן־נָ׳אנְג; וג׳ואן־ג׳אנג הוליד את ג׳וֹנְג־לִי. ג׳ונג־לי שימש את הקיסר קוּ־נָאוֹשִׁין כממונה על האש, הצטיין מאוד והיה מסוגל להאיר את כל אשר תחת השמים; הקיסר קו כינה אותו ג׳וּ־ז׳וֹנְג. כשבית גוֹנְג־גוֹנְג מרד, שלח הקיסר קו את ג׳ונג־לי להשמידו, אך הוא לא השלים את המלאכה. לכן הוציא הקיסר את ג׳ונג־לי להורג ביום גֶנְג־יִין, והעמיד תחתיו את אחיו הצעיר וּ חְווֵי. גם הוא שימש כממונה על האש ונקרא ג׳וּ־ז׳ונג.

וו חווי הוליד את לוּ ג׳וֹנְג. ללו ג׳ונג נולדו שישה בנים, לאחר שבקעו את גוף אמם בלידה. הבכור נקרא קוּן־וּ; השני, שֶׁן־חוּ; השלישי, פֶּנְג־דְזוּ; הרביעי, חְווֵי־זֶ׳ן; החמישי היה אבי שם המשפחה צָאוֹ; והשישי, ג׳י־לֶין, נשא את שם המשפחה מִי, וממנו יצאה צ׳ו. בימי שְׁיָה היה בית קון־וו פעם מנהיג הנסיכים; בימי ג׳יה השמיד אותו טאנג. בימי יין היה בית פנג־דזו פעם מנהיג הנסיכים, ובאחרית יין נכחד. ג׳י־לין הוליד את פוּ־ג׳וּ, ופו־ג׳ו הוליד את שֵׁוּ־ה־שְׁיוֹנְג. לאחר מכן נחלש הבית; אחדים מצאצאיו ישבו במדינות המרכז ואחרים בקרב בני הספר, ואי־אפשר לתעד את דורותיהם.

בימי המלך ון מג׳ואו היה מצאצאי ג׳י־לין אדם ושמו יוּ־שְׁיוֹנְג. בנו של יו־שיונג שירת את המלך ון ומת בצעירותו. בנו נקרא שְׁיוֹנְג לִי; שיונג לי הוליד את שיונג קוָאנְג, ושיונג קוואנג הוליד את שיונג יִי. בימי המלך צ׳נג מג׳ואו רומם המלך את צאצאי מי שעמלו בשירות המלכים ון וּוּ, והעניק לשיונג יי נחלה בקרב בני הספר של צ׳ו, בדרגת דזה או נאן. שם משפחתו היה מי והוא ישב בדאן־יאנג.

שליט צ׳ו שיונג יי שירת את המלך צ׳נג יחד עם בּוֹ־צִ׳ין, דוכס לו; מוֹאוּ, בנו של קאנג־שוּ מוויי; שְׂיֵה, מרקיז ג׳ין; ולוּ גְ׳י, בנו של הדוכס הגדול מצ׳י.

שיונג יי הוליד את שיונג אָי; שיונג אי הוליד את שיונג דָאן; ושיונג דאן הוליד את שיונג שֶׂנְג. את שיונג שנג ירש אחיו הצעיר שיונג יָאנְג, ושיונג יאנג הוליד את שיונג צ׳וּ.

לשיונג צ׳ו נולדו שלושה בנים. בימי המלך יי מג׳ואו היה בית המלוכה חלש; מקצת הנסיכים לא באו לחצר והם תקפו זה את זה. שיונג צ׳ו זכה מאוד בלב התושבים שבין הנהרות יאנגצה והאן. הוא גייס צבא, תקף את יוֹנְג ואת יָאנְג־יוּ׳ה והגיע עד אֶה. שיונג צ׳ו אמר: ״אנחנו מבני הספר; אין לנו חלק בכינויים ובשמות שלאחר המוות של המדינות המרכזיות״. לפיכך הכתיר את בנו הבכור קאנג למלך גוֹאוּ־דָאן, את בנו האמצעי חוֹנְג למלך אֶה, ואת בנו הצעיר ג׳ה־צָה למלך יוּאֶה־ג׳אנג—כולם בארץ בני הספר של צ׳ו שעל גדות הנהר. כשהגיעו ימי המלך לי מג׳ואו, שהיה אלים ואכזרי, חשש שיונג צ׳ו שיתקוף את צ׳ו, ולכן ויתר גם הוא על תואר המלך.א

אחריו בא שיונג וּ־קאנג, אך וּ־קאנג מת בצעירותו. לאחר מות שיונג צ׳ו עלה בנו שיונג ג׳ה־חונג. כשמת ג׳ה־חונג רצח אותו אחיו הצעיר ועלה במקומו; הוא נקרא שיונג יֶן. שיונג ין הוליד את שיונג יוֹנְג.

בשנה השישית לשיונג יונג מרדו אנשי ג׳ואו, תקפו את המלך לי, והמלך לי נמלט לג׳ה. בשנה העשירית מת שיונג יונג, ואחיו הצעיר שיונג יֶן ירש אותו.

א. [בדפוס הבסיס נאמר במפורש כי לשיונג צ׳ו נולדו ״שלושה בנים״ (`人三`). ויקיטקסט שיבש את התו `人` ל־`年`; התרגום משיב את קריאת הדפוס — פ' א.ת.]

שיונג ין מת בשנתו העשירית. היו לו ארבעה בנים: הבכור בּוֹ־שְׁוַאנְג, השני ג׳וּנְג־שֻׁוֵּיה, הבא אחריו שׁוּ־קָאן, והצעיר ג׳י־שׁוּן. לאחר מות שיונג ין עלה במקומו הבכור בו־שוואנג; הוא היה שיונג שוואנג.

בשנה הראשונה לשיונג שוואנג עלה לראשונה המלך שְׁוֵּיאן מג׳ואו. בשנה השישית מת שיונג שוואנג ושלושת אחיו נאבקו על השלטון. ג׳ונג־שֻׁוֵּיה מת; שו־קאן נמלט מפני הסכנה אל פּוּ; והאח הצעיר ג׳י־שון עלה לשלטון, והוא שיונג שון. בשנה השש־עשרה לשיונג שון קיבל הדוכס חוואן מג׳נג לראשונה נחלה בג׳נג. בשנה העשרים ושתיים מת שיונג שון ובנו שיונג אָה עלה לשלטון. שיונג אה מת בשנתו התשיעית ובנו שיונג יי עלה לשלטון; הוא היה זִ׳וֹאוֹ־אָאוֹ.

בשנה העשרים לז׳ואו־אאו נהרג המלך יוּ מג׳ואו בידי הרונג הכלביים, ג׳ואו העתיקה את מושבה מזרחה, והדוכס שיאנג מצ׳ין נמנה לראשונה עם הנסיכים. בשנה העשרים ושבע מת ז׳ואו־אאו ובנו שיונג קָאן עלה לשלטון; הוא היה שָׁיְאוֹ־אָאוֹ.

שיאו־אאו מת בשנתו השישית, ובנו שיונג שׁוּן עלה לשלטון; הוא היה פָּן־מָאוֹ.

בשנה השלוש־עשרה לפן־מאו החלה המהומה בג׳ין בשל צ׳ו־וו. בשנה השבע־עשרה מת פן־מאו. אחיו הצעיר, שיונג טוֹנְג, רצח את בנו של פן־מאו ועלה במקומו; הוא היה המלך וּ מצ׳ו.

בשנה השבע־עשרה למלך וו רצח ג׳ואנג־בו מצ׳ו־וו שבג׳ין את מרקיז שיאו, שליט המדינה הראשית של ג׳ין. בשנה התשע־עשרה מרד דואן, אחיו הצעיר של שליט ג׳נג. בשנה העשרים ואחת פלשה ג׳נג לאדמות בן השמים. בשנה העשרים ושלוש רצחה ויי את שליטה, הדוכס חוואן. בשנה העשרים ותשע

רצחה לו את שליטה, הדוכס יין. בשנה השלושים ואחת רצח חְוָוה דוּ, ראש השרים של סונג, את שליטו הדוכס שאנג. בשנה השלושים וחמש תקפה צ׳ו את סוויי. אנשי סוויי אמרו: ״אין בנו אשם״. צ׳ו השיבה: ״אנו מבני הספר. עתה מורדים כל הנסיכים, פולשים זה לזה ואף הורגים זה את זה. יש לנו שריונות בלויים, ואנו מבקשים לבחון בהם את ממשל המדינות המרכזיות; בקשו נא מבית המלוכה לרומם את תוארנו״. אנשי סוויי פעלו למענה אצל ג׳ואו וביקשו לרומם את צ׳ו, אך בית המלוכה לא נענה, והם שבו לדווח לצ׳ו. בשנה השלושים ושבע כעס שיונג טונג מצ׳ו ואמר: ״אבינו יו־שיונג היה מורו של המלך ון ומת בצעירותו. המלך צ׳נג רומם את אבותינו והעניק להם אדמה בדרגת דוּה או נאן כדי שישבו בצ׳ו. כל בני הספר נשמעים לנו, אך המלך אינו מעלה את דרגתנו; ארומם אפוא את עצמי״. הוא הכתיר את עצמו למלך וו, כרת ברית עם אנשי סוויי והסתלק. אז החל לפתוח את ארץ פו והחזיק בה. בשנה החמישים ואחת זימנה ג׳ואו את מרקיז סוויי וגינתה אותו על שהעמיד את שליט צ׳ו למלך. צ׳ו כעסה על שסוויי בגדה בה ותקפה אותה. המלך וו מת בתוך המחנה והצבא חדל מן המערכה. בנו, המלך ון שיונג דְזֶה, עלה לשלטון וקבע לראשונה את בירתו בייְנְג.

בשנה השנייה למלך ון יצא לתקוף את שֶן ועבר בדָנְג. אנשי דנג אמרו: ״קל ללכוד את מלך צ׳ו״, אך מרקיז דנג לא התיר להם. בשנה השישית תקף את צָאי, שבה את הדוכס אַי מצאי והביאו עמו, אך כעבור זמן שחררו. צ׳ו התחזקה, דרסה את המדינות הקטנות שבין היאנגצה והאן, וכולן פחדו ממנה. בשנה האחת־עשרה נעשה הדוכס חוואן מצ׳י להגמון הראשון, וגם צ׳ו החלה לגדול. בשנה השתים־עשרה תקפה את דנג והשמידה אותה. בשנה השלוש־עשרה מת המלך ובנו שיונג ג׳יין עלה לשלטון; הוא היה ג׳ואנג־אאו.

בשנה החמישית לג׳ואנג־אאו ביקש להרוג את אחיו הצעיר שיונג יוּן. יון נמלט לסוויי, ובעזרת סוויי תקף בהפתעה את ג׳ואנג־אאו, רצחו ועלה במקומו; הוא היה המלך צ׳נג.

בשנה הראשונה למלך צ׳נג יון, מיד לאחר עלייתו, הפיץ מידות טובות, העניק חסד וחידש את קשרי הידידות הישנים עם הנסיכים. הוא שלח מנחה לבן השמים, ובן השמים העניק לו מבשר הקורבן ואמר: ״השקט את מהומות בני הספר יי ויואה שבדרומך, ואל תפלוש למדינות המרכזיות״. אז השתרעה ארץ צ׳ו על אלף לי. בשנה השש־עשרה פלש הדוכס חוואן מצ׳י לצ׳ו בראש צבאו והגיע להר שִׁינְג. המלך צ׳נג שלח את המצביא צ׳ו יֶוַאן בראש צבא לקראתו וכרת ברית עם הדוכס חוואן. הדוכס הוכיח את צ׳ו שמסיה לג׳ואו אינם מגיעים לבית המלוכה; צ׳ו הבטיחה לשלמם והוא הסתלק. בשנה השמונה־עשרה תקף המלך צ׳נג צפונה את שׁוּ. שליט שו חשף את פלג גופו העליון וביקש מחילה, והמלך הניח לו. בשנה העשרים ושתיים תקף את חְוַאנְג, ובשנה העשרים ושש השמיד את יִינְג. בשנה השלושים ושלוש ביקש הדוכס שיאנג מסונג לכנס ברית וקרא לצ׳ו. מלך צ׳ו כעס ואמר: ״הוא קורא לי; אלך בשמחה ואתקוף ואשפיל אותו״. הוא הלך לְמָנְג, תפס והשפיל את דוכס סונג, ולימים החזירו. בשנה השלושים וארבע בא הדוכס ון מג׳נג דרומה לחצר צ׳ו. המלך צ׳נג תקף צפונה את סונג, הביס אותה בהוֹנְג ופצע בחץ את הדוכס שיאנג מסונג; הדוכס מת לבסוף מפצעו. בשנה השלושים וחמש עבר הנסיך צ׳וֹנְג־אֶר מג׳ין בצ׳ו. המלך צ׳נג אירחו לפי גינוני אורח שהוא נסיך ושילחו בכבוד לצ׳ין. בשנה השלושים ותשע בא הדוכס שִׁי מלו לבקש צבא לתקוף את צ׳י. צ׳ו שלחה את מרקיז שן בראש צבא, כבשה את גוּ והושיבה שם את יוֹנְג, בנו של הדוכס חוואן מצ׳י. כל

שבעת בני הדוכס חוואן נמלטו לצ׳ו, וצ׳ו מינתה את כולם לשרים בכירים. היא השמידה גם את קְווֵי, משום שאנשיה לא הקריבו לג׳ו־ז׳ונג וליו־שיונג.

בקי׳ן תקפה צ׳ו את סונג. סונג הזעיקה את ג׳ין, וג׳ין באה לעזרתה; המלך צ׳נג חדל ושב. המצביא דזה־יוּ ביקש להילחם, אך המלך צ׳נג אמר: ״צ׳ונג־אר היה גולה זמן רב ולבסוף זכה לשוב למדינתו; השמים הם שפתחו לו את הדרך, ואי־אפשר לעמוד נגדו״. דזה־יו התעקש, והמלך נתן לו כוח קטן והסתלק. ג׳ין אכן הביסה את דזה־יו בצָ׳נְג־פּוּ. המלך צ׳נג כעס והוציא את דזה־יו להורג.

בשנה הארבעים ושש, בראשונה, עמד המלך צ׳נג למנות את שָׁאנְג־צָ׳ן ליורש העצר וסיפר על כך לראש הממשלה דזה־שאנג. דזה־שאנג אמר: ״אדוני עדיין צעיר, ויש לו אהובות רבות בחדריו; אם יוריד אחר כך את היורש מדרגתו תפרוץ מהומה. בצ׳ו נוהגים להעלות את הצעיר. יתרה מזו, לשאנג־צ׳ן עיני דבורה וקול תן; הוא אדם אכזר ואין להעמידו״. המלך לא שמע לו והעמידו. לימים ביקש להעמיד את דזה־ג׳ה ולהדיח את יורש העצר שאנג־צ׳ן. שאנג־צ׳ן שמע אך לא היה בטוח, וסיפר למורו פַּאן צ׳וֹנְג: ״כיצד אגלה את האמת?״ פאן צ׳ונג אמר: ״ערוך משתה לג׳יאנג־מי, פילגשו האהובה של המלך, ואל תנהג בה כבוד״. שאנג־צ׳ן עשה כן, וג׳יאנג־מי כעסה ואמרה: ״ראוי אפוא שהמלך מבקש להרוג אותך ולהעמיד את ג׳ה!״ שאנג־צ׳ן אמר לפאן צ׳ונג: ״אמת הדבר״. פאן צ׳ונג שאל: ״התוכל לשרת אותו?״ אמר: ״לא״. ״התוכל להימלט?״ אמר: ״לא״. ״התוכל לעשות את המעשה הגדול?״ אמר: ״אוכל״. בחודש העשירי של החורף הקיף שאנג־צ׳ן את המלך צ׳נג בחיילי משמר הארמון. המלך ביקש לאכול כף דוב לפני מותו, אך לא נענה. ביום דִּינְג־וֵיי חנק המלך צ׳נג את עצמו. שאנג־צ׳ן עלה במקומו; הוא היה המלך מו.

עם עליית המלך מו מסר לפאן צ׳ונג את ארמון יורש העצר, מינה אותו למורה הגדול והפקיד בידיו את ענייני המדינה. בשנה השלישית למלך מו השמיד את ג׳יאנג; ברביעית השמיד את לְיָאוֹ ואת לְיָאוֹ—שתיהן מצאצאי נָאוֹ־יָאוֹ; ובשמינית תקף את צ׳ן. בשנתו השתים־עשרה מת, ובנו לוּ עלה לשלטון כמלך ג׳ואנג.

שלוש שנים לאחר עליית המלך ג׳ואנג לא פרסם צווים ופקודות, אלא התענג יומם ולילה. הוא ציווה במדינה: ״מי שיעז להוכיחני—יומת בלי מחילה!״ וּו ג׳וּ בא להוכיחו. המלך ג׳ואנג ישב בין הפעמונים והתופים, חובק משמאל נערה מג׳נג ומימין נערה מיואה. וו ג׳ו אמר: ״אבקש להציג חידה. יש ציפור על תל; שלוש שנים אינה עפה ואינה משמיעה קול. איזו ציפור היא?״ המלך אמר: ״שלוש שנים אינה עפה—אך כשתעוף תרקיע לשמים; שלוש שנים אינה קוראת—אך כשתקרא תדהים את הבריות. לך, ג׳ו; הבנתי״. עברו חודשים אחדים וההפקרות רק גברה. אז נכנס השר סוּ צוֹנְג להוכיחו. המלך אמר: ״האם לא שמעת את פקודתי?״ השיב: ״למות כדי לפקוח את עיני אדוני—זה רצוני״. אז חדל המלך מחיי התענוגות, הקשיב לענייני השלטון, הוציא להורג מאות וקידם מאות, והפקיד את הממשל בידי וו ג׳ו וסו צונג. אנשי המדינה שמחו מאוד. באותה שנה השמיד את יוֹנְג. בשנה השישית תקף את סונג ולכד חמש מאות מרכבות.

בשנה השמינית תקף את הרונג של לוּ־חוּן, המשיך עד לוֹאוֹ והציג את צבאו בפרברי ג׳ואו. המלך דינג מג׳ואו שלח את וָאנְג־סוּן מָאן לברך את מלך צ׳ו. מלך צ׳ו שאל על גודלם ומשקלם של תשעת הקדרות. ואנג־סון מאן השיב: ״הדבר תלוי במידה הטובה, לא בקדרות״. המלך ג׳ואנג אמר: ״אל תמנע ממני את תשעת הקדרות! די בקצות הקרסים השבורים שבצ׳ו כדי ליצור תשע

קדרות״. ואנג־סון מאן אמר: ״אבוי, האם שכח אדוני המלך? כששגשגו יו ושיה באו כל הארצות הרחוקות, תשעת המחוזות העלו מתכת כמנחה, ובקדרות נוצקו דמויות היצורים. כל הדברים היו מיוצגים בהן כדי שהעם יבחין בין הישויות הקדושות והמזיקות. כשמידתו של ג׳יה הושחתה עברו הקדרות ליין ונשארו שם שש מאות שנות קורבן. כשג׳ואו מִיין היה אלים ואכזר עברו הקדרות לג׳ואו. כאשר המידה הטובה נאה ובהירה, אפילו דבר קטן הוא כבד; כאשר היא מושחתת, אפלה ומבולבלת, אפילו דבר גדול הוא קל. בעבר הציב המלך צ׳נג את הקדרות בגְיָה־ז׳ו; בניחוש נקבעו שלושים דורות ושבע מאות שנה—זהו צו השמים. אף שמידתה של ג׳ואו נחלשה, צו השמים טרם השתנה. אין עדיין לשאול על משקל הקדרות״. מלך צ׳ו שב אפוא לארצו.

בשנה התשיעית מינה המלך לראש ממשלה אדם מבית ז׳ואו־אאו. מישהו הלשין עליו למלך; הוא חשש שיומת, מרד ותקף את המלך. המלך הכה והשמיד את בית ז׳ואו־אאו. בשנה השלוש־עשרה השמיד את שו.

בשנה השש־עשרה תקף את צ׳ן והרג את שְׁיָה ג׳ֶנג־שׁוּ. ג׳נג־שו רצח את שליטו ולכן נענש. לאחר שהביס את צ׳ן הפך אותה מיד למחוז. כל השרים בירכו אותו, אך שֶׁן־שׁוּ שָׁה, שחזר משליחות בצ׳י, לא בירך. המלך שאלו מדוע, והוא השיב: ״פתגם הכפר אומר: שור שעבר בשדהו של אדם—בעל השדה לקח אותו. מי שעבר לא נהג כשורה, אך האם לקיחת שורו אינה עונש מופרז? אדוני יצא בראש הנסיכים להעניש את צ׳ן על המהומה שבה; הוא תקף אותה בצדק, אך חמד להפכה למחוז. כיצד יוכל עוד לפקוד על העולם?״ המלך ג׳ואנג השיב אפוא את המדינה ליורשי צ׳ן.

באביב השנה השבע־עשרה צר המלך ג׳ואנג מצ׳ו על ג׳נג וכבש אותה לאחר שלושה חודשים. הוא נכנס בשער חְוָאנְג. שליט ג׳נג בא לקראתו בפלג גוף עליון חשוף ומוליך שה, ואמר: ״המזלות לא היטיבו עמי ולא יכולתי לשרת את אדוני; אדוני נשא כעסו עד מדינתי הדלה—זה פשעי. כיצד אעז שלא לציית לכל פקודה? אם תגלני לים הדרומי או תמסרני עם בני ובנות ביתי לעבדים לנסיכים, אציית. אם לא ישכח אדוני את המלכים לי, שְׁוֵיאן, חוואן וּוּ, לא יכרית את מזבחנו ויניח לנו לשנות את שירותנו ולשרת אותך—זה רצוני, אך איני מעז לקוות לכך. העזתי לפרוש את לבי״. שרי צ׳ו אמרו: ״אל יסכים המלך״. המלך ג׳ואנג אמר: ״שליט המסוגל להשפיל עצמו בפני אחרים ודאי מסוגל לזכות באמון עמו; כיצד אפשר להכריתו?״ המלך אחז בעצמו בדגל, מלוויו הניפו אות לצבא, והוא הסיג את חייליו שלושים לי וחנה. כך הסכים לשלום. פָּאן וַאנְג נכנס לכרות ברית ודזה־ליאנג יצא כבן ערובה. בחודש השישי של הקיץ באה ג׳ין לעזרת ג׳נג ונלחמה בצ׳ו. צ׳ו הביסה קשות את צבא ג׳ין על הנהר, המשיכה עד חֶנְגְ־יוֹנְג ושבה.

בשנה העשרים צר על סונג משום שהרגה שליח מצ׳ו. לאחר חמישה חודשי מצור אזל המזון בעיר; התושבים החליפו ביניהם ילדים למאכל וביקע עצמות להסקה. חְוָה יְוֵאן מסונג יצא וסיפר למלך את מצבם לאשורו. המלך ג׳ואנג אמר: ״איש מעלה הוא!״ והסיג את צבאו. בשנה העשרים ושלוש מת המלך ג׳ואנג ובנו שָׁן עלה לשלטון כמלך גונג.

בשנה השש־עשרה למלך גונג תקפה ג׳ין את ג׳נג. ג׳נג הזעיקה עזרה והמלך גונג יצא לעזרתה. הוא נלחם בצבא ג׳ין בְּיֵן־לִינְג; ג׳ין הביסה את צ׳ו וחץ פגע בעינו של המלך גונג. המלך זימן את המצביא דזה־פאן. דזה־פאן אהב יין,

ומשרתו הצעיר יָאנְג־גוּ הגיש לו יין עד שהשתכר. המלך כעס, ירה בדזה־פאן והרגו, ואז חדל מן המערכה ושב.

בשנה השלושים ואחת מת המלך גונג, ובנו ג׳או עלה לשלטון כמלך קאנג.

המלך קאנג מת לאחר חמש־עשרה שנות שלטון, ובנו יֶוֶאן עלה לשלטון; הוא היה גְ׳יָה־אָאוֹ.

המלך קאנג חיבב את אחיו הצעירים, הנסיכים ויי, דזה־בי, דזה־שִׁי וצַ׳י־ג׳י. בשנה השלישית לג׳יה־אאו מונה דודו הצעיר, הנסיך ויי אחי המלך קאנג, לראש הממשלה והופקד על ענייני הצבא. בשנה הרביעית יצא ויי בשליחות לג׳נג, אך בדרך שמע שהמלך חולה ושב. ביום גְ׳י־יוֹאוּ בחודש השנים־עשר נכנס ויי לבקר את המלך בחוליו, חנק ורצח אותו, ואחר כך הרג את בניו מוֹ ופִּינְג־שְׁיָה. הוא שלח שליח להודיע על האבל בג׳נג. וו ג׳ו שאל: ״מי יהיה היורש?״ השליח השיב: ״השר העלוב ויי״. וו ג׳ו תיקן אותו ואמר: ״ויי, בנו של המלך גונג, הוא הבכור״. דזה־בי נמלט לג׳ין, ווי עלה לשלטון; הוא היה המלך לינג.

בחודש השישי של השנה השלישית למלך לינג שלחה צ׳ו שליח להודיע לג׳ין שהיא מבקשת לכנס את הנסיכים. הנסיכים התכנסו כולם אצל צ׳ו בשֶׁן. וו ג׳ו אמר: ״בעבר ערך צ׳י משיה משתה בג׳וּ־טָאי; טאנג משאנג נתן את הצו בג׳ינְג־בּוֹ; המלך וו מג׳ואו נשבע במֶנְג־ג׳ין; המלך צ׳נג כינס בקִי־יָאנְג; המלך קאנג ערך חצר בארמון פֶּנְג; המלך מו כינס בטוּ־שָׁאן; הדוכס חוואן מצ׳י יצא במסע שָׁאוֹ־לִינְג; והדוכס ון מג׳ין כרת את ברית ג׳יין־טו. באיזה מופת ישתמש אדוני?״ המלך לינג אמר: ״בזה של הדוכס חוואן״. באותה עת היה דזה־צ׳אן מג׳נג במקום. ג׳ין, סונג, לו ווי לא באו. לאחר שכרת המלך לינג את הברית

ניכרה בו יהירות. וו ג׳ו אמר: ״ג׳יה ערך את כינוס יוֹאוּ־זֶ׳נְג ובני יוֹאוּ־מִין מרדו בו; ג׳ואו ערך את כינוס הר לי ובני יי המזרחיים מרדו בו; המלך יו ערך ברית בטָאי־שֶׁה והרונג והדי מרדו בו. ייזהר נא אדוני כיצד יסיים!״

בחודש השביעי תקפה צ׳ו את וו בראש צבאות הנסיכים וצרה על ג׳וּ־פָאנְג. בחודש השמיני כבשה אותה, אסרה את צִ׳ינְג פֶנְג והשמידה את ביתו. היא הוליכה את צ׳ינג פנג לראווה ואמרה: ״אל תחקו את צ׳ינג פנג מצ׳י, שרצח את שליטו, החליש את בנו היתום וכרת ברית עם השרים הגדולים!״ צ׳ינג פנג השיב: ״אין דוגמה טובה מוויי, בנו המשני של המלך גונג מצ׳ו, שרצח את יואן בן אחיו השליט ועלה במקומו!״ אז ציווה המלך לינג על צ׳י־ג׳י להורגו.[ב]

בשנה השביעית השלים המלך את בניית מגדל ג׳אנְג־חְוָה והורה להביא אליו אנשים נמלטים כדי למלאו. בשנה השמינית שלח את הנסיך צ׳י־ג׳י בראש צבא להשמיד את צ׳ן. בשנה העשירית זימן את מרקיז צאי, השקה אותו לשוכרה והרגו. הוא שלח את צ׳י־ג׳י להסדיר את צאי ומינה אותו לדוכס צ׳ן וצאי.

בשנה האחת־עשרה תקף המלך את שׁוּ כדי להפחיד את וּ, וחנה בנָאן־שִׁי להמתין לה. הוא אמר: ״צ׳י, ג׳ין, לוּ וויי קיבלו כולן כלי אוצר בחלוקת נחלותיהן, ורק אני לא. אם אשלח עתה שליח לג׳ואו לבקש קדרה כחלקי, האם יתנוה לי?״ שִׁי־פוּ השיב: ״ודאי יתנוה לאדוני המלך! בעבר ישב מלכנו הראשון שיונג יי הרחק בהר ג׳ינג, בעגלת קוצים ובבגדי סחבות בתוך שיחי הבר. הוא חצה הרים ויערות כדי לשרת את בן השמים, ורק קשת מעץ אפרסק וחצים מעץ קוץ

ב. [ויקיטקסט הקיף את התו הראשון בשם `疾` בסוגריים מערכתיים; בדפוס הבסיס השם רציף וללא סוגריים. התרגום משיב את קריאת הדפוס — פ' א.ת.]

עמדו לרשותו בשירות המלך. צ״י היא ממשפחת חותנו של המלך; ג׳ין, לו ווייי הן מאחיו הצעירים מצד אמו. משום כך לא קיבלה צ׳ו חלק והן קיבלו. עתה ג׳ואו וארבע המדינות משרתות את אדוני המלך ויצייתו לכל פקודה; כיצד יעזו לחוס על קדרה?״ המלך לינג אמר: ״בעבר ישב אבי־אבותינו קון־וו בשׁוּ הישנה. עתה חומדים אנשי ג׳נג את אדמתה ואינם נותנים לנו אותה. אם אבקשנה כעת, האם יתנוה לי?״ השיב: ״ג׳ואו אינה חוסכת בקדרות; כיצד תעז ג׳נג לחוס על אדמה?״ המלך אמר: ״בעבר התרחקו ממני הנסיכים ופחדו מג׳ין. עתה ביצרתי מאוד את צ׳ן, צאי ובו־ֶגֶנְג, וכל אחת יכולה להעמיד אלף מרכבות. האם יפחדו ממני הנסיכים?״ השיב: ״אכן יפחדו!״ המלך לינג שמח ואמר: ״שי־פו מיטיב לספר על ענייני קדם״.

באביב השנה השתים־עשרה נהנה המלך לינג מצ׳ו בגאן־שי ולא היה מסוגל לעזוב; אנשי המדינה סבלו מעבודות הכפייה. בראשונה, כשכינס המלך צבא בשן, השפיל את צָ׳אנְג־שׁוֹאוּ־גְוֹוּ, השר הגדול של יוּאֶה, והרג את גְוֹוַאן צִ׳י, השר הגדול של צאי. בנו של צ׳י, גְוֹוַאן צוֹנְג, נמלט לוו ושכנע את מלך וו לתקוף את צ׳ו. הוא שימש סוכן חשאי בקרב צ׳אנג־שואו־גוו, חולל מהומה ושירת את וו כמרגל. הוא זייף פקודה מאת הנסיך צ׳י־ג׳י וזימן את הנסיך דזה־בי מג׳ין. משהגיע לצאי ביקשו כוחות וו ויואה לתקוף את צאי בהפתעה. הוא הורה לדזה־בי לפגוש את צ׳י־ג׳י, והשניים כרתו ברית בדנג. אחר כך נכנסו, הרגו את לוֹ, יורש העצר של המלך לינג, העמידו את דזה־בי למלך, את הנסיך דזה־שי לראש הממשלה ואת צ׳י־ג׳י למפקד הצבא. תחילה טיהרו את ארמון המלך. גוואן צונג הלך אל הצבא בגאן־שי והכריז לאנשי צ׳ו: ״למדינה יש מלך! מי שישוב ראשון יקבל בחזרה את דרגתו, נחלתו, שדותיו וביתו; המאחר יוגלה״. כל צבא צ׳ו התפרק, נטש את המלך לינג ושב.

כששמע המלך לינג על מות יורש העצר לו השליך את עצמו מן המרכבה ואמר: ״האם בני אדם אוהבים כך את בניהם?״ משרתו השיב: ״אף יותר מזה״. המלך אמר: ״הרגתי רבים מבני אחרים; כיצד לא היה הדבר מגיע אליי?״ הממונה הימני אמר: ״המתן נא בפרברים לשמוע מה יעשו אנשי המדינה״. המלך אמר: ״אי־אפשר לעמוד בפני זעם ההמון״. אמר: ״אם כך, היכנס למחוז גדול ובקש צבא מן הנסיכים״. המלך אמר: ״כולם מרדו בי״. אמר שוב: ״אם כך, ברח אל אחד הנסיכים והמתן לעצת המעצמה הגדולה״. המלך אמר: ״מזל גדול אינו בא פעמיים; רק אשיג השפלה״. הוא עלה אפוא לסירה וביקש להיכנס ליֵן. הממונה הימני הבין שהמלך לא יקבל את עצתו, חשש למות עמו, נטש גם הוא את המלך ונמלט.

המלך לינג נדד לבדו בהרים, ואנשי הכפר לא העזו להכניסו לביתם. בדרכו פגש נושא־מחט לשעבר בשירותו ואמר לו: ״מצא לי מזון; לא אכלתי כבר שלושה ימים״. האיש השיב: ״המלך החדש פרסם חוק שלפיו מי שיעז להסתיר את המלך או ללכת אחריו ייענש עם שלושת ענפי משפחתו; ומלבד זאת אין מזון להשיג״. המלך הניח את ראשו על ירכו ונרדם. האיש החליף את ירכו בגוש אדמה ונמלט. המלך התעורר ולא מצאו, ורעבונו מנע ממנו לקום. שֶׁן חָאי, בנו של שן וו־יוּ, הממונה על יו, אמר: ״אבי הפר פעמיים את פקודת המלך והמלך לא הוציאו להורג; היש חסד גדול מזה?״ הוא יצא לחפש את המלך, מצאו רעב בביצת שִׁי, תמך בו והחזירו לביתו. ביום גְוֵוי־צ׳וֹאוּ בחודש החמישי של הקיץ מת המלך בבית שן חאי. שן חאי הקריב עמו את שתי בנותיו וקברן יחד איתו.

אף שבאותה עת כבר העמידה צ׳ו את בי למלך, חששו שהמלך לינג ישוב ולא שמעו שמת. לכן אמר גוואן צונג למלך החדש בי: ״אם לא תהרוג את צ׳י־ג׳י, גם לאחר שזכית במדינה עוד תסבול אסון״. המלך אמר: ״איני מסוגל לכך״.

צונג אמר: ״אחרים יהיו מסוגלים לפגוע באדוני״. המלך לא שמע לו והוא הסתלק. צ׳י־ג׳י שב. בכל לילה נבהלו אנשי המדינה וקראו: ״המלך לינג נכנס!״ בליל יי־מָאו שלח צ׳י־ג׳י אנשי סירות לרוץ לאורך הנהר ולקרוא: ״המלך לינג הגיע!״ והעם נבהל עוד יותר. עוד שלח את מָאן צָ׳נְג־זָ׳ן לומר למלך החדש בי ולראש הממשלה דזה־שי: ״המלך הגיע! אנשי המדינה עומדים להרוג אתכם, ומפקד הצבא עומד לבוא! הקדימו לתכנן לעצמכם ואל תזכו להשפלה. זעם ההמון דומה למים ולאש ואי־אפשר להצילו״. המלך החדש ודזה־שי התאבדו. ביום בִּינְג־צָ׳ן עלה צ׳י־ג׳י למלוכה, שינה את שמו לשיונג ג׳ו; הוא היה המלך פינג.

המלך פינג עלה לשלטון לאחר שהמית במרמה שני מלכים. הוא חשש שאנשי המדינה והנסיכים ימרדו בו, ולכן העניק חסד למאה המשפחות. הוא השיב את אדמות צ׳ן וצאי והעמיד מחדש את יורשיהן, והחזיר לג׳נג את האדמות שנכבשו ממנה. הוא סעד את אנשי המדינה, שיקם את הממשל ואת החינוך. בשל המהומה בצ׳ו לכדה וו חמישה מפקדים והחזירה אותם עמה. המלך פינג אמר לגוואן צונג: ״בקש כל אשר תחפוץ״. צונג ביקש להיות ממונה על הניחוש, והמלך הסכים.

בראשונה היו למלך גונג חמישה בנים אהובים ולא היה יורש ראשי. הוא הקריב מרחוק לכל האלים וביקש מהם להכריע מי ימשול במזבחי המדינה. בחשאי טמן עם הגברת בָּא לוח ירקן בתוך החדר, זימן את חמשת הנסיכים להיטהר ולהיכנס. המלך קאנג פסע מעליו; המלך לינג הניח עליו את מרפקו; דזה־בי ודזה־שי נשארו רחוקים ממנו. המלך פינג היה ילד; נשאו אותו מעליו להשתחוות והוא לחץ על כפתור הירקן. לכן עלה המלך קאנג בזכות בכורתו, אך בימי בנו אבדה המלוכה; ויי היה למלך לינג ונרצח עוד בימיו; דזה־בי היה

מלך מעט יותר מעשרה ימים, ודזה־שי לא עלה לשלטון, ושניהם נהרגו. ארבעת הבנים נכחדו בלי צאצאים. רק צ׳י־ג׳י עלה לבסוף והיה למלך פינג, והמשיך את קורבנות צ׳ו—כפי שסימן האלים ניבא.

בראשונה, כששב דזה־בי מג׳ין, שאל האן שֵׁוּאן־דזה את שׁוּ־שֶׁיְאנְג: ״האם דזה־בי יצליח?״ השיב: ״לא יגיע לתכלית״. שֵׁוּאן־דזה אמר: ״בעלי רשע משותף מבקשים זה את זה כסוחרים בשוק; מדוע לא יצליח?״ השיב: ״אם אין מי שיחלוק עמו אהבה, מי יחלוק עמו רשע? בכיבוש מדינה חמישה קשיים: להיות אהוב אך בלי אנשים—אחד; אנשים בלי תומך—שניים; תומך בלי תכנית—שלושה; תכנית בלי עם—ארבעה; עם בלי מידה טובה—חמישה. דזה־בי היה בג׳ין שלוש־עשרה שנה, ולא שמענו שאיש מבני לווייתו בג׳ין או בצ׳ו התקשר עמו—אפשר לומר שאין לו אנשים. משפחתו הושמדה וקרוביו מרדו בו—אפשר לומר שאין לו תומך. הוא פועל בלי שנקרתה הזדמנות—אפשר לומר שאין לו תכנית. היה תלוי באחרים כל ימיו—אפשר לומר שאין לו עם. בגלותו לא ניכר שאוהבים אותו—אפשר לומר שאין לו מידה טובה. המלך ערי׳ק וחסר מעצורים, אך דזה־בי עובר דרך חמשת הקשיים כדי לרצוח את שליטו; מי יוכל להביאו להצלחה? מי שיחזיק בצ׳ו הוא בוודאי צ׳י־ג׳י. הוא מושל בצ׳ן ובצאי, והשטחים שמחוץ לפאנג־צ׳נג כפופים לו. אין עוולות אכזריות, הגנבים מסתתרים, תשוקותיו הפרטיות אינן סוטות, ולעם אין תרעומת. אלי האבות ציוו עליו ואנשי המדינה מאמינים בו. כשיש מהומה בשם מי, תמיד הצעיר עולה—זה מנהגה של צ׳ו. במשרתו דזה־בי הוא הממונה הימני; במניין כבודו וחיבתו הוא בן משני; ובאות האלים הוא רחוק מן הירקן. העם אינו קשור אליו—כיצד יעלה?״ שֵׁוּאן־דזה אמר: ״האם הדוכס חוואן מצ׳י והדוכס ון מג׳ין לא היו כמוהו?״ השיב: ״הדוכס חוואן מצ׳י היה בנה של נסיכת

ויי ואהוב על הדוכס שִׁי. עזרו לו בָּאוֹ שׁוּ־יָה, בִּין שׁוּ־וּ ושִׁי פֶּנְג; ג׳וּ ווּיי תמכו בו מבחוץ, ובתי גאו וגוּאוֹ מבפנים. הוא נהר אחר הטוב כמים והעניק חסד בלי להתעייף; האין ראוי שזכה במדינה? דוכס ון שלנו היה בנה של חוּ ג׳י־ג׳י ואהוב על הדוכס שיין. הוא אהב ללמוד בלי להתעייף. בגיל שבע־עשרה היו לו חמישה אנשי מעלה: השרים לשעבר דזה־יו ודזה־פאן היו לבו ובטנו; ויי צ׳ו וג׳יה טו היו זרועותיו ורגליו; צ׳י, סונג, צ׳ין וצ׳ו תמכו בו מבחוץ, ובתי לואן, צ׳י, חו ושיין מבפנים. בתשע־עשרה שנות גלותו דבק עוד יותר בכוונתו. חווי וחוואי נטשו את העם, והעם הלך אחריו ומסר לו את המדינה. האין ראוי שדוכס ון זכה במדינה? דזה־בי לא העניק דבר לעם ואין לו סיוע מבחוץ. כשעזב את ג׳ין לא ליוותה אותו ג׳ין; כששב לצ׳ו לא קיבלה אותו צ׳ו. כיצד יזכה במדינה?״ דזה־בי אכן לא החזיק מעמד, ומי שעלה לבסוף היה צ׳י־ג׳י, כדברי שו־שיאנג.

בשנה השנייה למלך פינג שלח את פֵּיי וּ־ג׳י לצ׳ין להביא אישה ליורש העצר ג׳יין. האישה הייתה יפה. לפני שהגיעה שב וּ־ג׳י ראשון ואמר למלך פינג: ״בת צ׳ין יפה; אדוני יכול לשאתה בעצמו ולבקש אחרת ליורש העצר״. המלך פינג שמע לו, נשא לבסוף את בת צ׳ין בעצמו והיא ילדה את שיונג ג׳ן. ליורש העצר ביקש אישה אחרת. באותה עת היה וּ שֶׁה המורה הבכיר של יורש העצר, וּוּ־ג׳י היה המורה הזוטר. וּ־ג׳י לא היה אהוב על יורש העצר ותמיד השמיץ את ג׳יין. ג׳יין היה אז בן חמש־עשרה. אמו הייתה בת צאי ולא הייתה אהובה על המלך, והמלך הרחיק בהדרגה גם את ג׳יין.

בשנה השישית שלח המלך את יורש העצר ג׳יין להתגורר בצָ׳נְג־פּוּ ולשמור על הגבול. וּ־ג׳י הוסיף להשמיצו יומם ולילה ואמר למלך: ״מאז שהבאתי את בת צ׳ין נוטר יורש העצר טינה, ואינו יכול שלא להתרעם גם על המלך. מוטב שאדוני יישמר מעט. יתרה מזו, יורש העצר יושב בצ׳נג־פו, מחזיק בצבא

כרצונו, קושר קשרים בחוץ עם הנסיכים ועומד להיכנס״. המלך פינג זימן את מורו וו שה וגער בו. וו שה ידע שוו־ג׳י השמיץ אותו ואמר: ״כיצד מרחיק המלך את בשרו ועצמו בגלל שר קטן?״ וו־ג׳י אמר: ״אם לא תרסנו עתה, תתחרט אחר כך״. המלך אסר אפוא את וו שה, זימן את שני בניו והודיע שיוכל להציל את אביהם. אחר כך הורה למפקד הצבא פָן יַאנְג לזמן את יורש העצר ג׳יין כדי להוציאו להורג. יורש העצר שמע על כך ונמלט לסונג.[ג]

וו־ג׳י אמר: ״לוו שה שני בנים; אם לא נהרגם יהיו אסון לצ׳ו. מדוע לא לזמנם בהבטחה להציל את אביהם? הם ודאי יבואו״. המלך שלח שליח לומר לשה: ״אם תביא את שני בניך תחיה; אם לא—תמות״. שה אמר: ״שאנג יבוא, שוּ לא יבוא״. המלך שאל: ״מדוע?״ שה השיב: ״וו שאנג ישר באופיו, מת למען חובתו, אוהב, מכבד את אביו ואנושי. כשישמע שבבואו יציל את אביו יבוא בלי להתחשב במותו. וו שו חכם ואוהב לתכנן, אמיץ וגאה בהישגיו; הוא ידע שאם יבוא ימות ולכן ודאי לא יבוא. אולם הבן שיהיה אסון לצ׳ו הוא דווקא זה״. המלך שלח לזמנם ואמר: ״בואו ואציל את אביכם״. וו שאנג אמר לוו שו: ״לשמוע שאפשר להציל את אבינו ולא לרוץ אליו—זו אי־כיבוד הורים; שאבינו ייהרג ולא ננקום—זו חוסר תבונה; להעריך מי מסוגל לשאת במשימה—זו חכמה. לך אתה; אני אשוב למות״. וו שאנג אכן שב. וו שו דרך את קשתו, הצמיד חץ ויצא לפגוש את השליח. הוא אמר: ״אם אבי אשם, מדוע אתה מזמן את בניו?״ ועמד לירות בו; השליח הסתובב וברח, וווּ שו נמלט לוו.

ג. [ויקיטקסט סימן את המשפט על זימון שני בניו של וו שה בסוגריים זוויתיים של מהדיר. בדפוס הבסיס הוא מופיע ברצף ובאות הגדולה של גוף הטקסט; התרגום משאיר את המשפט ומשמיט רק את הסימון המאוחר — פ' א.ת.]

כששמע וו שה על כך אמר: ״שו נמלט—צ׳ו בסכנה!״ אנשי צ׳ו הרגו לבסוף את וו שה ואת שאנג.

בשנה העשירית הייתה אמו של יורש העצר ג׳יין מג׳וֹ־צָאוֹ בקשר עם וו. וו שלחה את הנסיך גוֹאַנְג לתקוף את צ׳ו; הוא הביס את צ׳ן ואת צאי, לקח את אם יורש העצר ג׳יין והסתלק. צ׳ו פחדה וביצרה את יִינְג. בראשונה רבו ילדים קטנים מִבֵּי־לְיָאנְג, עיר גבול של וו, ומג׳וֹנְג־לִי, עיר גבול של צ׳ו, על עץ תות. שתי המשפחות כעסו, תקפו זו את זו והשמידו את אנשי ביי־ליאנג. השר הגדול של ביי־ליאנג כעס, גייס את חיילי העיר ותקף את ג׳ונג־לי. מלך צ׳ו שמע וכעס, גייס את צבא המדינה והשמיד את ביי־ליאנג. מלך וו שמע וכעס מאוד; גם הוא גייס צבא ושלח את הנסיך גואנג לתקוף את צ׳ו בעזרת משפחת אמו של ג׳יין. כך השמיד את ג׳ונג־לי ואת ג׳ו־צאו. צ׳ו פחדה אפוא וביצרה את יינג.

בשנה השלוש־עשרה מת המלך פינג. המצביא דזה־צ׳אנג אמר: ״יורש העצר ג׳ן צעיר, ואמו היא האישה שנועדה בראשונה ליורש העצר ג׳יין״. הוא ביקש להעמיד את ראש הממשלה דזה־שי. דזה־שי היה אחיו המשני של המלך פינג ואיש צדק. הוא אמר: ״למדינה חוק קבוע; אם נעמיד אחר תפרוץ מהומה, ואם אדבר על כך אביא עלי הוצאה להורג״. לפיכך העמידו את יורש העצר ג׳ן; הוא היה המלך ג׳או.

בשנה הראשונה למלך ג׳או לא היו אנשי צ׳ו מרוצים מפיי וו־ג׳י, משום שבהשמצותיו הבריח את יורש העצר ג׳יין והביא להריגת וו שה ובנו ואת צ׳י וָאן. בני משפחת בּוֹ, מצאצאי וָאן, וכן וו דזה־שו, נמלטו כולם לוו. צבא וו פלש שוב ושוב לצ׳ו, ואנשי צ׳ו שנאו מאוד את וו־ג׳י. ראש ממשלת צ׳ו דזה־צ׳אנג הוציא את וו־ג׳י להורג כדי לרצות את ההמון, וההמון שמח.

בשנה הרביעית נמלטו שלושה נסיכים מוו לצ׳ו, וצ׳ו העניקה להם נחלות כדי שיגנו עליה מפני וו. בשנה החמישית תקפה וו וכבשה מצ׳ו את לִיוֹ ואת צָ׳יֶן. בשנה השביעית שלחה צ׳ו את דזה־צ׳אנג לתקוף את וו, אך וו הביסה את צ׳ו קשות בִּיוּ־ג׳אנְג.

בחורף השנה העשירית תקפו מלך וו חֶה־לְיוּ, וו דזה־שו ובּוֹ את צ׳ו יחד עם טאנג וצאי. צ׳ו הובסה קשות וצבא וו נכנס לבסוף ליינג והשפיל את קבר המלך פינג, בגלל וו דזה־שו. כשבא צבא וו שלחה צ׳ו את דזה־צ׳אנג בראש צבא לקראתו, והוא נערך משני עברי נהר האן. וו תקפה והביסה את דזה־צ׳אנג, והוא נמלט לג׳נג. צבא צ׳ו ברח; וו רדפה אחריו מכוח ניצחונה, ולאחר חמישה קרבות הגיעה ליינג. ביום גִ׳י־מָאו נמלט המלך ג׳או; ביום גָּנְג־צָ׳ן נכנסו אנשי וו ליינג.

במנוסתו הגיע המלך ג׳או ליוּן־מָנְג. אנשי יון־מנג לא ידעו שהוא מלכם וירו בו ופצעוהו. המלך ברח ליוּן. חְוָואי, אחיו הצעיר של דוכס יון, אמר: ״המלך פינג הרג את אבי; אם אהרוג עתה את בנו, האין הדבר ראוי?״ דוכס יון עצר בעדו, אך חשש שירצח את המלך ג׳או, ולכן יצא עם המלך ונמלט לסוויי. כששמע מלך וו שהמלך ג׳או הלך לשם יצא מיד לתקוף את סוויי ואמר לאנשיה: ״את צאצאי ג׳ואו שקיבלו נחלות בין היאנגצה והאן השמידה צ׳ו עד תום״. הוא ביקש להרוג את המלך ג׳או. דזה־צ׳י, איש פמליית המלך, הסתיר אותו עמוק, התחזה למלך ואמר לאנשי סוויי: ״מסרו אותי לוו״. אנשי סוויי שאלו באורים אם למסרו לוו; התשובה לא הייתה מבשרת טובות, ולכן התנצלו בפני מלך וו ואמרו: ״המלך ג׳או נמלט ואינו בסוויי״. אנשי וו ביקשו להיכנס ולחפשו בעצמם, אך סוויי לא התירה להם, וגם וו חדלה והסתלקה.

כשיצא המלך ג׳או מיינג שלח את שֶן בָּאוֹ־שׁוּ לבקש עזרה מצ׳ין. צ׳ין שלחה חמש מאות מרכבות לעזרת צ׳ו. גם צ׳ו אספה את שארית חייליה הפזורים ותקפה עם צ׳ין את וו. בחודש השישי של השנה האחת־עשרה הביסו את וו בג׳. באותו זמן ראה פוּ־נָאי, אחיו הצעיר של מלך וו, שצבא המלך נפגע והובס; הוא נמלט חזרה, הכתיר את עצמו למלך. חה־ליו שמע על כך, משך את צבאו מצ׳ו ושב לתקוף את פו־גאי. פו־גאי הובס ונמלט לצ׳ו. צ׳ו העניקה לו את טאנג־שִׁי כנחלה, והוא נקרא על שם בית טאנג־שי.

המלך ג׳או מצ׳ו השמיד את טאנג, ובחודש התשיעי שב ונכנס ליינג. בשנה השתים־עשרה תקפה וו שוב את צ׳ו וכבשה את פָאן. צ׳ו פחדה, עזבה את יינג והעתיקה את בירתה צפונה לז׳וֹאוֹ.

בשנה השש־עשרה שימש קונפוציוס ראש ממשלת לו. בשנה העשרים השמידה צ׳ו את דון ואת חו. בשנה העשרים ואחת תקף חה־ליו מלך וו את יואה. גוֹאוּ־ג׳יין מלך יואה ירה במלך וו ופצעו, והוא מת. מאז שנאה וו את יואה ולא הוסיפה לתקוף את צ׳ו במערב.

באביב השנה העשרים ושבע תקפה וו את צ׳ן, והמלך ג׳או מצ׳ו יצא לעזרתה וחנה בצ׳נג־פו. בחודש העשירי חלה המלך במחנה. ענן אדום דמוי ציפור הופיע משני עברי השמש ועף. המלך ג׳או שאל את ההיסטוריון הגדול של ג׳ואו, והוא השיב: ״זהו אות לאסון למלך צ׳ו, אך אפשר להעבירו אל המצביאים וראשי הממשלה״. כששמעו זאת ביקשו המצביאים והשרים להתפלל לאלים ולהעביר את האסון לגופם. המלך ג׳או אמר: ״המצביאים והשרים הם זרועותי ורגלי; אם אעביר אליהם את האסון, כיצד יסתלק מגופי?״ ולא הסכים. בניחוש נמצא שנהר הצהוב הוא הגורם המקולל, והשרים ביקשו

להתפלל לנהר. המלך אמר: ״מאז שקיבל מלכנו הראשון את נחלתו, קורבנות המרחק שלנו אינם עוברים את היאנגצה והאן; לא חטאתי לנהר הצהוב״. הוא עצר בעדם ולא התיר. קונפוציוס היה בצ׳ן, וכששמע זאת אמר: ״המלך ג׳או מצ׳ו הבין את הדרך הגדולה; ראוי אפוא שלא איבד את מדינתו!״

כשהחמירה מחלת המלך ג׳או זימן את הנסיכים והשרים ואמר: ״אינני מוכשר; פעמיים השפלתי את צבא צ׳ו, ועתה זכיתי למות בתום השנים שנתנו לי השמים—זה מזלי״. הוא ביקש למסור את המלוכה לאחיו הנסיך שֶׂן, אך הלה סירב; אחר כך ביקש למסרה לאח הבא, הנסיך ג׳יֶה, וגם הוא סירב; אז הציעה לאח הבא, הנסיך לוּ, ורק לאחר חמש הצעות הסכים להיות מלך. כשעמדו להילחם, ביום גֶנְג־יין, מת המלך ג׳או במחנה. דזה־לו אמר: ״המלך היה חולה מאוד, עזב את בנו והציע את המלוכה לשריו. הסכמתי רק כדי להרחיב את לבו; עתה שהמלך מת, כיצד אעז לשכוח את כוונתו?״ הוא נועץ בדזה־שי ובדזה־צ׳י, הציב חיילים במארב וסגר את הדרכים, והביא את ג׳אנְג, בן האישה מיואה, והעמידו למלך; הוא היה המלך חווי. רק אז הפסיקו את המסע, שבו וקברו את המלך ג׳או.

בשנה השנייה למלך חווי זימן דזה־שי מוו את שֶׂנְג, בנו של יורש העצר ג׳יין המנוח, מינה אותו לשר הגדול של צָאוֹ וכינה אותו הדוכס בָּאי. הדוכס באי אהב מלחמה והשפיל עצמו בפני אנשי מעלה, וביקש לנקום. בשנה השישית ביקש מראש הממשלה דזה־שי צבא לתקוף את ג׳נג. בראשונה נמלט אביו ג׳יין לג׳נג וג׳נג הרגה אותו; הדוכס באי נמלט לוו ודזה־שי השיבו, ולכן שנא את ג׳נג וביקש לתקפה. דזה־שי הסכים אך טרם גייס צבא. בשנה השמינית תקפה ג׳ין את ג׳נג, וג׳נג הזעיקה את צ׳ו. צ׳ו שלחה את דזה־שי לעזרתה; הוא קיבל שוחד והסתלק. הדוכס באי שנג כעס. עם שֶׂה צִ׳י ואנשי־מוות אמיצים אחרים תקף

בהפתעה את ראש הממשלה דזה־שי ואת דזה־צ׳י בחצר והרגם, חטף את המלך חווי, שם אותו בנָאוֹ־פוּ וביקש לרצחו. צ׳וּ גוּ, ממלווי המלך חווי, נשא את המלך על גבו ונמלט לארמון רעיית המלך ג׳או. הדוכס באי הכתיר את עצמו למלך. כעבור יותר מחודש בא הדוכס מיוּאֶה לעזרת צ׳ו; אנשי המלך חווי תקפו עמו את הדוכס באי והרגוהו, והמלך חווי שב לכיסאו. באותה שנה השמידה צ׳ו את צ׳ן והפכה אותה למחוז.

בשנה השלוש־עשרה התחזק פוּ־צָ׳אי מלך וו, התנשא על צ׳י ועל ג׳ין ובא לתקוף את צ׳ו. בשנה השש־עשרה השמידה יואה את וו. בשנה הארבעים ושתיים השמידה צ׳ו את צאי; בשנה הארבעים וארבע השמידה את צְ׳י וכרתה שלום עם צ׳ין. באותה עת כבר השמידה יואה את וו, אך לא הייתה מסוגלת להסדיר את הארץ שמצפון ליאנגצה ולהואי. צ׳ו פלשה מזרחה והרחיבה את ארצה עד גדות נהר סָה. בשנה החמישים ושבע מת המלך חווי, ובנו ג׳וֹנְג עלה לשלטון כמלך ג׳יין.

בשנה הראשונה למלך ג׳יין יצא צפונה לתקוף והשמיד את ג׳וּ. בשנה השמינית נמנו לראשונה המרקיז ון מויי, וו־דזה מהאן וחוואן־דזה מצ׳או עם הנסיכים.

בשנה העשרים וארבע מת המלך ג׳יין, ובנו דָאנְג עלה לשלטון כמלך שֶׁנְג.

בשנה השישית למלך שנג הרגו שודדים את המלך, ובנו, המלך דָאוֹ שיונג יי, עלה לשלטון.

בשנה השנייה למלך דאו באו שלוש מדינות ג׳ין לתקוף את צ׳ו, הגיעו לצָ׳נְג־צ׳יו ושבו. בשנה הרביעית תקפה צ׳ו את ג׳ואו, וג׳נג הרגה את דזה־יאנג. בשנה התשיעית תקפה את האן וכבשה את פוּ־שׁוּ. בשנה האחת־עשרה תקפו שלוש

מדינות ג׳ין את צ׳ו והביסו את כוחותינו בדֶה־לְיָאנְג ובמעבר יוּ. צ׳ו שיחדה את צ׳ין במתנות רבות וכרתה עמה שלום. בשנה העשרים ואחת מת המלך דאו ובנו דְזָאנְג עלה לשלטון כמלך סוּ.

בשנה הרביעית למלך סו תקפה שוּ את צ׳ו וכבשה את דְזֶה־פָאנְג. צ׳ו הקימה אז את מעבר הָאן כדי לעמוד בפניה. בשנה העשירית כבשה ויי את לוּ־יָאנְג שלנו. בשנה האחת־עשרה מת המלך סו בלי בן, ואחיו הצעיר שיונג לְיָאנְג־פוּ הועלה לשלטון; הוא היה המלך שׁוֵ׳אן.

בשנה השישית למלך שׁוֵ׳אן בירך בן השמים מג׳ואו את הדוכס שיין מצ׳ין. צ׳ין החלה להתחזק שוב ושלוש מדינות ג׳ין גדלו והלכו; המלך חווי מויי והמלך ויי מצ׳י היו החזקים מכולם. בשנה השלושים העניקה צ׳ין לווֵיי יָאנְג נחלה בשאנג ופלשה דרומה לצ׳ו. באותה שנה מת המלך שׁוֵ׳אן ובנו, המלך ויי שיונג שאנג, עלה לשלטון.

בשנה השישית למלך ויי שלח המלך שיין מג׳ואו למלך חווי מצ׳ין מבשר קורבנות המלכים ון וּוּ.

בשנה השביעית רימה טְיֶן יינְג, אביו של האדון מֶנְג־צָ׳אנְג מצ׳י, את צ׳ו. המלך ויי מצ׳ו תקף את צ׳י והביסה בשוּ־ג׳ואוּ, והורה לצ׳י לגרש את טיין יינג. טיין יינג פחד. ג׳אנְג צ׳וּ אמר במרמה למלך צ׳ו: ״אדוני ניצח בקרב בשו־ג׳ואו מפני שלא השתמשו בטְיֶן פָאן־דזה. פאן־דזה עשה גדולות למדינה ומאה המשפחות נשמעות לו. יינג־דזה אינו מחבבו ומשתמש בשֶן ג׳י; השרים הגדולים אינם דבקים בשן ג׳י ומאה המשפחות אינן נשמעות לו, ולכן ניצח אותו אדוני. אם יגרש המלך את יינג־דזה, לאחר שיגורש ישתמשו בוודאי בפאן־דזה. הוא

יאסוף שוב את חייליו ויפגוש את המלך, והדבר ודאי לא יועיל לאדוני״. לכן לא גירש מלך צ׳ו את טיין יינג.

בשנה האחת־עשרה מת המלך ויי, ובנו, המלך חְוָאי שְׁיוֹנְג חְוָאי, עלה לשלטון. משמעה וֵיי על האבל בצ׳ו תקפה אותה וכבשה מידינו את הר שִׁינְג.

בשנה הראשונה למלך חוואי החל גְ׳אנְג יי לכהן כראש ממשלתו של המלך חווי מצ׳ין. בשנה הרביעית נטל המלך חווי מצ׳ין לראשונה את התואר מלך.

בשנה השישית שלחה צ׳ו את ג׳או יאנג, עמוד המדינה, בראש צבא לתקוף את ויי. הוא הביסה בשיאנג־לינג וכבש שמונה ערים; אחר כך הסיט את צבאו לתקוף את צ׳י, ומלך צ׳י היה מודאג. צ׳ן ג׳ן נמצא אז בצ׳י בשליחות צ׳ין. מלך צ׳י שאל: ״מה נעשה?״ צ׳ן ג׳ן השיב: ״אל נא ידאג המלך; אבקש לגרום לו לחדול״. הוא הלך מיד למחנהו של ג׳או יאנג ושאל: ״אבקש לשמוע את חוקי צ׳ו: באיזה כבוד זוכה מי שמביס צבא והורג מצביא?״ ג׳או יאנג השיב: ״משרתו היא עמוד המדינה העליון, והוא מקבל את דרגת האצולה הגבוהה ונושא את לוח הירקן גְ׳וֵי״. צ׳ן ג׳ן שאל: ״היש כבוד גדול מזה?״ השיב: ״ראש הממשלה״. צ׳ן ג׳ן אמר: ״הרי אדוני כבר ראש הממשלה, והוא הכתר שבראש המדינה. הרשה לי להביא משל. אדם אחד נתן לאנשי ביתו גביע יין. אמרו זה לזה: ‘אם ישתו ממנו רבים, לא יספיק לכולם. הבה נצייר נחש על האדמה, ומי שישלים ראשון ישתה לבדו’. אחד אמר: ‘נחשי הושלם ראשון’; הוא הרים את היין, קם ואמר: ‘אני יכול אף להוסיף לו רגליים’. בעודו מצייר את הרגליים חטף אחר את היין ושתהו, באומרו: ‘לנחש אין רגליים; אם נתת לו רגליים, שוב אינו נחש’. עתה משמש אדוני ראש ממשלת צ׳ו, תקף את ויי, הביס את צבאה והרג את מצביאה; אין הישג גדול מזה ולא ניתן להוסיף דבר על הכתר

שבראשך. אם תוסיף עתה ותתקוף את צ״י, הרי גם בניצחון לא יתווספו לך משרה או תואר; ואם לא תנצח, תמות, תוארך יילקח ושמך בצ׳ו ייפגם. זהו המעשה של הוספת רגליים לנחש. מוטב להסיג את הצבא ולהיטיב עם צ״י; זו הדרך לשמור כלי מלא בלא לשפכו״. ג׳או יאנג אמר: ״יפה״, והסיג את צבאו.

שליטי יֶן והָאן נטלו לראשונה את התואר מלך. צ״ין שלחה את ג׳אנג יי להיפגש עם צ׳ו, צ״י ווּיי, והם כרתו ברית בגֶיֶה־סָאנְג.

בשנה האחת־עשרה קשר סוּ צ״ין את שש מדינות מזרח ההרים בברית אנכית לתקוף יחד את צ״ין, והמלך חוואי מצ׳ו עמד בראש הברית. כשהגיעו למעבר חאן־גוּ הוציאה צ״ין צבא והכתה בשש המדינות; צבאות כולן נסוגו ושבו, ורק צ״י נשארה מאחור. בשנה השתים־עשרה תקף המלך מין מצ״י והביס את צבאות ג׳או ווּיי; גם צ״ין תקפה והביסה את האן, והתחרתה עם צ״י על הבכורה.

בשנה השש־עשרה ביקשה צ״ין לתקוף את צ״י, אך צ׳ו וצ״י היו קשורות בברית אנכית, והמלך חווי מצ״ין היה מודאג. לפיכך הכריז שג׳אנג יי הודח מראשות הממשלה ושלח אותו דרומה לפגוש את מלך צ׳ו. ג׳אנג יי אמר: ״מכל השליטים אין מלך ארצי מוקיר איש כאדוני המלך; ואף מכל אשר הייתי רוצה להיות להם משרת סף אין מי שקודם לאדוני המלך. מכל השליטים אין מלך ארצי מתעב איש כמלך צ״י; ואף מכל אשר אני מתעב אין מי שקודם למלך צ״י. אך אדוני המלך שרוי עמו בשלום, ולכן מלך ארצי אינו יכול לשרתך וגם אני איני יכול להיות משרת סְפך. אם למעני יסגור המלך את מעבריו וינתק את צ״י, אשלח עתה שליח שילך עמי מערבה ויקבל את שש מאות הלי בארץ שָׁאנְג־יוּ, שחילקה צ״ין לצ׳ו. כך תיחלש צ״י: בצפון תחליש את צ״י, במערב תזכה בחסד

צ׳ין, ואת עושר שאנג־יו תעשה קניינך הפרטי—בתכנית אחת יבואו שלושה רווחים יחד״. המלך חוואי שמח מאוד, מסר לג׳אנג יי את חותם ראש הממשלה, ערך עמו מדי יום משתה והכריז: ״שבתי וזכיתי בארצי בשאנג־יו״. כל השרים בירכו אותו, ורק צ׳ן ג׳ן הביע תנחומים. המלך שאל: ״מדוע?״ צ׳ן ג׳ן השיב: ״צ׳ין מכבדת את המלך משום שיש לו את צ׳י. אם הקשר עם צ׳י ינותק קודם שתקבל את הארץ, תישאר צ׳ו לבדה; ומדוע תכבד צ׳ין מדינה מבודדת? ודאי תקל ראש בצ׳ו. יתרה מזו, אם תמסור תחילה את הארץ ואחר כך תנתק את צ׳י, לא תשיג צ׳ין את תכליתה; ואם תנתק תחילה את צ׳י ואחר כך תדרוש את הארץ, ודאי ירמה אותך ג׳אנג יי. כשתרומה בידיו, ודאי תתרעם עליו; מן התרעם הזאת תקום במערב צרת צ׳ין ובצפון יינתק הקשר עם צ׳י. אז יבואו צבאות שתי המדינות, ומשום כך אני מנחם אותך״. מלך צ׳ו לא שמע לו ושלח מצביא אחד מערבה לקבל את הנחלה.

כשהגיע ג׳אנג יי לצ׳ין העמיד פנים שנפל שיכור ממרכבתו, הכריז שהוא חולה ולא יצא שלושה חודשים, והארץ לא נמסרה. מלך צ׳ו אמר: ״האם ג׳אנג יי סבור שניתקתי את צ׳י רק למראית עין?״ הוא שלח אפוא את הלוחם סוֹנְג יי צפונה להשפיל את מלך צ׳י. מלך צ׳י זעם, שבר את אות הברית של צ׳ו וחבר לצ׳ין. לאחר שנקשרו צ׳ין וצ׳י יצא ג׳אנג יי לחצר ואמר למצביא צ׳ו: ״מדוע אינך מקבל את הארץ? ממקום פלוני עד מקום פלוני—שישה לי לאורכה ולרוחבה״. המצביא השיב: ״הפקודה שקיבלתי דיברה בשש מאות לי; לא שמעתי על שישה״. הוא שב מיד ודיווח למלך חוואי. המלך חוואי זעם מאוד וגייס צבא לתקוף את צ׳ין. צ׳ן ג׳ן אמר שוב: ״תקיפת צ׳ין אינה תכנית נכונה. מוטב לשחדה בעיר חשובה אחת ולתקוף עמה את צ׳י: את שאיבדנו לצ׳ין נשיב לעצמנו מצ׳י, ועוד נוכל לשמור את מדינתנו שלמה. עתה כבר ניתק

המלך את צ״י, ובכל זאת הוא מבקש להעניש את צ״ין על המרמה; כך אנו מאחדים את צ״ין וצ״י ומביאים עלינו את צבאות העולם. המדינה תיפגע קשה בהכרח״. מלך צ׳ו לא שמע לו, ניתק את השלום עם צ״ין ושלח צבא מערבה לתקוף אותה. גם צ״ין שלחה צבא להכות בו.

באביב השנה השבע־עשרה נלחמה צ׳ו בצ״ין בדאן־יאנג. צ״ין הביסה קשות את צבאנו, ערפה שמונים אלף לוחמים משוריינים, שבתה את המצביא הראשי שלנו צ׳ו גָאי ואת סגנו פָּנְג־חואו צ׳וֹאוּ ועוד למעלה משבעים איש, וכבשה את מחוז חאן־ג׳ונג. המלך חוואי מצ׳ו זעם מאוד והוציא שוב את כל צבא המדינה להתקפת פתע על צ״ין. בקרב בלָאן־טֶיִן הובס צבא צ׳ו קשות. משמעו האן וויי על מצוקת צ׳ו תקפו אותה מדרום והגיעו עד דָנְג. משמעה זאת צ׳ו הסיגה את צבאה.

בשנה השמונה־עשרה שלחה צ״ין שליח להציע חידוש הידידות עם צ׳ו וחלוקת מחצית חאן־ג׳ונג כדי לעשות עמה שלום. מלך צ׳ו אמר: ״רצוני לזכות בג׳אנג יי, לא בארץ״. כששמע זאת ג׳אנג יי ביקש ללכת לצ׳ו. מלך צ״ין אמר: ״צ׳ו מבקשת לנקום בך עד תום; מה תעשה?״ ג׳אנג יי השיב: ״אני מיודד עם מקורבו ג׳ין שאנג, וג׳ין שאנג יודע גם לשאת חן בעיני ג׳נג שיו, פילגשו האהובה של מלך צ׳ו, שכל דבריה נשמעים. נוסף על כך, בשליחותי הקודמת מעלתי בצ׳ו בהבטחת שאנג־יו. עתה, לאחר מלחמה קשה בין צ״ין לצ׳ו, שוררת איבה, ואם לא אתנצל בפני מלך צ׳ו פנים אל פנים היא לא תיפתר. וכל עוד אדוני המלך חי, לא תעז צ׳ו לקחתני. ואם אמנם יהרגוני לטובת המדינה—זה רצוני״. וכך יצא ג׳אנג יי בשליחות לצ׳ו.

כשהגיע לא קיבל אותו המלך חוואי, אלא אסר את ג׳אנג יי וביקש להורגו. ג׳אנג יי פנה בחשאי אל ג׳ין שאנג. ג׳ין שאנג ביקש עליו מן המלך חוואי ואמר: ״אם תכלא את ג׳אנג יי יזעם מלך צ׳ין; כשיראה העולם שצ׳ו חסרה את צ׳ין, יקל גם הוא ראש במלך״. אחר כך אמר לגברת ג׳נג שיו: ״מלך צ׳ין אוהב מאוד את ג׳אנג יי, והמלך רוצה להורגו. עתה הוא עתיד לשחד את צ׳ו בשישה מחוזות בארץ שָׁאנְג־יוּ, לשלוח יפהפייה כאישה למלך צ׳ו ולתת לה כבנות לוויה את מיטיבות הזמר שבארמונו. מלך צ׳ו מחשיב אדמה; האישה מצ׳ין תיעשה נכבדה ואת ודאי תידחי. מוטב שתדברי לשחרורו״. לבסוף דיברה ג׳נג שיו על ג׳אנג יי אל המלך והוציאה אותו לחופשי. לאחר שיצא נהג בו המלך חוואי יפה. ג׳אנג יי שכנע אז את מלך צ׳ו לבגוד בברית האנכית, לכרות ידידות עם צ׳ין ולהסכים על קשר נישואין. לאחר שג׳אנג יי הסתלק שב צ׳ו יואן משליחותו בצ׳י והזהיר את המלך: ״מדוע לא הרגת את ג׳אנג יי?״ המלך חוואי התחרט ושלח אנשים לרדוף אחריו, אך לא השיגוהו. באותה שנה מת המלך חווי מצ׳ין.

בשנה העשרים ביקש המלך מין מצ׳י לעמוד בראש הברית האנכית. הוא סלד מחבירת צ׳ו לצ׳ין ושלח למלך צ׳ו איגרת: ״מטריד אותי שצ׳ו אינה מבחינה במעמדה המכובד. עתה מת המלך חווי מצ׳ין, המלך וו עלה לשלטון, ג׳אנג יי נמלט לווֵיי, וצ׳וּ־לִי ג׳י וגונגסון יֵן משמשים במשרות—וצ׳ו משרתת את צ׳ין. צ׳ו־לי ג׳י מיודד עם האן וגונגסון ין עם ויי; אם תשרת צ׳ו את צ׳ין, יפחדו האן וויי ובהכרח יבקשו באמצעות השניים לחבור לצ׳ין, ואז ראוי שגם ין וג׳או ישרתו אותה. אם ארבע המדינות יתחרו בשירות צ׳ין, תהפוך צ׳ו למחוזותיה. מדוע לא יאחד אדוני המלך עמי כוח, יאסוף את האן, ויי, ין וג׳או, יכרות עמן ברית אנכית ויכבד את בית ג׳ואו; כך יניח את הנשק, ישקיט את העם ויצווה

על העולם? הכול ישמחו לציית, ושמך של המלך ייכון. אם ינהיג המלך את הנסיכים ויתקוף עמם, ודאי תובס צ׳ין. המלך ייקח את וּ־גְוָואן ואת ארצות שוּ וחאן, יעשה את עושר וו ויואה קניינו ויחזיק לבדו ברווחי הנהר והים; האן וויי יחתכו את שאנג־דאנג וילחצו מערבה על חאן־גו. אז עוצמת צ׳ו תמנה מיליון. יתרה מזו, ג׳אנג יי רימה את המלך; איבדת את ארץ חאן־ג׳ונג וצבאך נשבר בלָאן־טֵיִן, ואין בעולם מי שאינו נוטר את כעס המלך למענו. ועתה אתה מבקש להקדים ולשרת את צ׳ין! אבקש מן המלך הגדול לשקול זאת היטב״.[ד]

מלך צ׳ו כבר נטה לעשות שלום עם צ׳ין, אך כשראה את איגרת מלך צ׳י היסס ולא הכריע והביא את העניין לדיון לפני השרים. מקצתם הציעו שלום עם צ׳ין ואחרים הציעו לשמוע לצ׳י. ג׳או ג׳וּ אמר: ״אף אם יכבוש המלך אדמה במזרח מיואה, לא יהיה בכך כדי למחוק את החרפה; עליו לקחת אדמה מצ׳ין, ורק אז תימחק חרפתו בין הנסיכים. מוטב למלך להעמיק את ידידותו עם צ׳י והאן וכך להוסיף משקל לצ׳ו־לי ג׳י; אז יוכל להישען על משקלן של האן וצ׳י ולבקש את הארץ. לאחר שצ׳ין הביסה את האן בִּי־יָאנְג הוסיפה האן לשרת את צ׳ין, מפני שקברי מלכיה הראשונים בפינג־יאנג ומפני שווּ־סְווֵי של צ׳ין מרוחקת ממנה שבעים לי בלבד—ולכן היא פוחדת מאוד מצ׳ין. אלמלא כן הייתה צ׳ין תוקפת את סאן־צ׳ואן, ג׳או את שאנג־דאנג וצ׳ו את הארץ שמחוץ לנהר, והאן הייתה נכחדת. עזרתה של צ׳ו לא הייתה יכולה למנוע את חורבן האן, ובכל זאת צ׳ו היא שקיימה אותה. עתה קיבלה האן מצ׳ין את וו־סווי והנהרות וההרים מגינים עליה; אין מי שגמל לה חסד כצ׳ו. לדעתי תמהר לשרת את המלך. מי שעליו

ד. [ויקיטקסט מציג כאן את הקריאה `年〈六〉十二`, ובה התו `六` הוא השלמה עריכתית מאוחרת. בדפוס הבסיס נדפס בגוף הטקסט `年十二`, ״השנה העשרים״, ואילו הקריאה החלופית מופיעה רק בפירוש; לכן התוספת הושמטה מן הטקסט המתורגם — פ' א.ת.]

סומכת צ״י אצל האן הוא הנסיך מֵיי מהאן, המשמש ראש ממשלת צ״י. משהשיגה האן את וו־סווי מצ״ין היטיב עמו המלך מאוד. שלח אותו אפוא, בכובד צ״י והאן, להוסיף כובד לצ׳ו־לי ג׳י. אם יקבל ג׳י את תמיכת צ״י והאן לא יעז אדונו לנטשו; ואם יתווסף עתה גם כובד צ׳ו, ודאי ידבר צ׳ו־לי דזה עם צ״ין והיא תשיב לצ׳ו את הארץ שפלשה אליה״. המלך חוואי הסכים, ולבסוף לא חבר לצ״ין אלא לצ״י והיטיב עם האן.

בשנה העשרים וארבע בגד בצ״י וחבר לצ״ין. המלך ג׳או מצ״ין אך עלה לשלטון והעניק לצ׳ו מתנות עשירות. צ׳ו הלכה לקבל את הכלה. בשנה העשרים וחמש נכנס המלך חוואי לארץ צ״ין וכרת ברית עם המלך ג׳או בחָוָאנְג־ג׳י. צ״ין החזירה לצ׳ו את שאנג־יונג. בשנה העשרים ושש תקפו צ״י, האן ווייי יחד את צ׳ו מפני שבגדה בברית האנכית שלה וחברה לצ״ין. צ׳ו שלחה את יורש העצר כבן ערובה לצ״ין וביקשה עזרה. צ״ין שלחה את שר האורח טוֹנְג בראש צבא לעזרת צ׳ו, ושלוש המדינות הסיגו את צבאותיהן.

בשנה העשרים ושבע התקוטט אציל מצ״ין בעניין פרטי עם יורש העצר של צ׳ו; יורש העצר הרגו ונמלט הביתה. בשנה העשרים ושמונה תקפה צ״ין את צ׳ו יחד עם צ״י, האן ווייי, הרגה את מצביא צ׳ו טָאנְג מֵיי, כבשה מידינו את ג׳וֹנְג־צ״יוּ ונסוגה. בשנה העשרים ותשע שבה צ״ין ותקפה את צ׳ו, הביסה אותה קשות; עשרים אלף מאנשי צבא צ׳ו נהרגו, ומצביאנו ג׳ינג צ׳וּאָה נהרג. המלך חוואי פחד ושלח את יורש העצר כבן ערובה לצ״י כדי לבקש שלום. בשנה השלושים שבה צ״ין ותקפה את צ׳ו וכבשה שמונה ערים. המלך ג׳או מצ״ין שלח למלך צ׳ו איגרת: ״בראשונה הסכמנו, אני והמלך, להיות כאחים וכרתנו ברית בחוואנג־ג׳י; יורש העצר היה בן ערובה ושררה שמחה רבה. יורש העצר פגע בשר חשוב שלי והרגו, נמלט בלי להתנצל, ובאמת לא יכולתי לכבוש את

זעמי ושלחתי צבא לפלוש לספר המלך. עתה שמעתי שהמלך שלח את יורש העצר כבן ערובה לצ״י כדי לבקש שלום. צ״ין וצ״ו חולקות גבול, ועל כן נקשרנו בנישואין ויחסי הקרבה בינינו עתיקים. אם אין שלום בין צ״ין לצ״ו, אין במה לצוות על הנסיכים. רצוני להיפגש עם המלך בוו־גוואן, להתחייב פנים אל פנים, לכרות ברית ולשוב—זה משאלי. הריני מעז להודיע זאת למשרתיך״. כשראה המלך חוואי את איגרת מלך צ״ין היה מודאג: רצה ללכת אך פחד שירמוהו; ואם לא ילך, פחד מזעם צ״ין. ג׳או ג׳ו אמר: ״אל ילך המלך; ישלח צבא וישמור על עצמו. צ״ין כזאב וכנמר, אין לבטוח בה, והיא מבקשת לבלוע את הנסיכים״. דזה־לאן, בנו של המלך חוואי, דחק בו ללכת ואמר: ״כיצד אפשר לנתק את רצון הידידות של צ״ין!״ על כן הלך לפגוש את המלך ג׳או מצ״ין. המלך ג׳או ציווה במרמה על מצביא להסתיר חיילים בוו־גוואן ולהתחזות למלך צ״ין. כשהגיע מלך צ׳ו נסגר המעבר, והם הוליכוהו מערבה לשיאן־יאנג. הוא התייצב בחצר במגדל ג׳אנג כשר וסאלי, ולא נהגו בו כשווה. המלך חוואי זעם מאוד והתחרט שלא שמע לעצת אדון ג׳או. צ״ין עצרה אותו ודרשה כתנאי שימסור את מחוזות וו׳ וצ״יין־ג׳ונג. מלך צ׳ו רצה לכרות ברית, ואילו צ״ין רצתה לקבל תחילה את האדמה. מלך צ׳ו אמר בזעם: ״צ״ין רימתה אותי, ועתה היא עוד כופה עלי למסור אדמה!״ ולא הסכים עוד לדרישתה. צ״ין הוסיפה לעצור אותו.

שרי צ׳ו הגדולים היו מודאגים ונועצו יחד: ״מלכנו עצור בצ״ין ואינו יכול לשוב, והיא דורשת אדמה; יורש העצר בן ערובה בצ״י. אם יחברו צ״י וצ״ין בתכנית אחת, לא תישאר לצ׳ו מדינה״. הם ביקשו להמליך אחד מבני המלך חוואי שנותרו בארץ. ג׳או ג׳ו אמר: ״המלך ויורש העצר לכודים שניהם בידי נסיכים אחרים, ועתה עוד תבגדו בפקודת המלך ותמליכו את בנו המשני; אין הדבר

ראוי״. הם שלחו אפוא לצ׳י הודעת אבל כוזבת. המלך מין מצ׳י אמר לראש ממשלתו: ״מוטב שנעצור את יורש העצר ונדרוש מצ׳ו את הארץ מצפון לחוואי״. ראש הממשלה השיב: ״לא. אם ימליכו מלך ביינג, נמצא שאנו מחזיקים בן ערובה ריק ונוהגים באי־צדק לעיני העולם״. אחר אמר: ״לא כן. אם ימליכו מלך ביינג, נסחור עם המלך החדש ונאמר: ‘תנו לנו את הארץ המזרחית התחתונה, ואנו נהרוג למען המלך את יורש העצר; ואם לא—נמליכו יחד עם שלוש המדינות’. כך ודאי נוכל לזכות בארץ המזרחית״. לבסוף קיבל מלך צ״י את עצת ראש ממשלתו והשיב את יורש העצר לצ׳ו. יורש העצר חֶנְג הגיע והומלך; הוא המלך צ׳ינג־שיאנג. אז הודיעו לצ׳ין: ״בחסדי רוחות מזבחי המדינה יש למדינה מלך״.

בשנה הראשונה למלך צ׳ינג־שיאנג חנג לא הצליחה צ׳ין להשיג מן המלך חוואי את האדמה, וצ׳ו העמידה מלך כנגד צ׳ין. המלך ג׳או מצ׳ין זעם, שלח צבא דרך וו־גוואן לתקוף את צ׳ו, הביס קשות את צבאה, ערף חמישים אלף ראשים, כבש חמש־עשרה ערים בשִׁי ונסוג. בשנה השנייה נמלט המלך חוואי וביקש לשוב. צ׳ין גילתה זאת וחסמה את הדרך לצ׳ו. המלך חוואי פחד, הלך בשביל צדדי אל ג׳או וביקש לחזור דרכה. האב השליט של ג׳או היה אז בדָאי; בנו, המלך חווי, אך עלה לשלטון וניהל את ענייני המלוכה. הוא פחד ולא העז להכניס את מלך צ׳ו. מלך צ׳ו ביקש לברוח לווֵיי, אך אנשי צ׳ין השיגוהו והחזירוהו עמם לצ׳ין. המלך חוואי חלה. בשנה השלישית למלך צ׳ינג־שיאנג מת המלך חוואי בצ׳ין, וצ׳ין החזירה את גופתו לצ׳ו. כל אנשי צ׳ו ריחמו עליו כאילו התאבלו על קרוב משפחה. בשל כך ראו הנסיכים את צ׳ין כמי שנהגה שלא כדין. היחסים בין צ׳ין לצ׳ו נותקו.[ה]

בשנה השישית שלחה צ׳ין את בָּאי צ׳י לתקוף את האן בּיי־צ׳וּה. הוא ניצח ניצחון גדול וערף מאתיים וארבעים אלף ראשים. צ׳ין שלחה אז למלך צ׳ו איגרת: ״צ׳ו בגדה בצ׳ין; צ׳ין עומדת להנהיג את הנסיכים ולתקוף את צ׳ו, ולהיאבק על חייה ביום אחד. אבקש מן המלך להכין את חייליו, כדי שנוכל ליהנות מן הקרב״. המלך צ׳ינג־שיאנג מצ׳ו היה מודאג ותכנן לשוב ולעשות שלום עם צ׳ין. בשנה השביעית קיבלה צ׳ו כלה מצ׳ין, והשלום בין צ׳ין לצ׳ו חודש.

בשנה האחת־עשרה הכריזו צ׳י וצ׳ין, כל אחת לעצמה, על תואר קיסר; כעבור מעט יותר מחודש ויתרו שוב על הקיסרות ושבו לתואר מלך.

בשנה הארבע־עשרה נפגש המלך צ׳ינג־שיאנג מצ׳ו בידידות עם המלך ג׳או מצ׳ין בְּוָאן וקשר עמו יחסי שלום וקרבה. בשנה החמש־עשרה תקף מלך צ׳ו את צ׳י יחד עם צ׳ין, שלוש מדינות ג׳ין ויֶן, וכבש את הארץ מצפון לחוואי. בשנה השש־עשרה נפגש בידידות עם המלך ג׳או מצ׳ין בְיֶן. בסתיו שב ונפגש עם מלך צ׳ין בזָ׳אנְג.

בשנה השמונה־עשרה היה בצ׳ו אדם שאהב לירות בקשת חלשה ובחץ קשור בחוט דק מעל אווזי הבר השבים. המלך צ׳ינג־שיאנג שמע עליו, זימנו ושאלו. האיש השיב: ״אני, עבדך הקטן, אוהב לירות בעופות צ׳י ובאווזי בר, בעופות לואו ולונג; אלה מטרות לחץ קטן—כיצד ראוי לספר עליהן למלך הגדול? אך לפי גודלה של צ׳ו ולפי חכמת המלך הגדול, הציד הראוי אינו מוגבל לאלה.

ה. [父主 כאן הוא ״האב השליט״, כינויו של המלך וו־לינג מג׳או שפרש מן המלוכה; פרק 43 מוסר במפורש 父主爲號自王靈武. אין זה שם המשפחה של ג׳וּ־פוּ יֶן. הבן המנהל את ענייני המלוכה מובחן מאביו. פ׳ א.ת.]

בעבר צדו שלושת המלכים את המידה הטובה, וחמשת ההגמונים צדו מדינות לוחמות. לכן צ׳ין, ויי, ין וג׳או הן עופות צ׳י ואווזי בר; צ׳י, לו, האן ווי הן עופות כחולי ראש; דְזוֹאוּ, פֵּיי, טָאן ופִּי הן עופות לואו ולונג. כל הנותר בחוץ אינו ראוי לירי. שש זוגות עופות לפניך—מה יבחר המלך? מדוע לא יעשה המלך את החכם לקשת, את הלוחם לחוט החץ, ימתח בשעה הראויה ויירה בהם? אז אפשר לתפוס את ששת הזוגות ולהעמיסם בשקים. השמחה לא תהיה רק שמחת בוקר וערב, והשלל לא יהיה רק בשר ברווזים ואווזים. אם בבוקר ימתח המלך את קשתו ויירה מדרום לדָה־לְיָאנְג של ויי, יפגע בזרועה הימנית ויחבר אותה במישרין להאן; אז תנותק הדרך אל המדינות המרכזיות ומחוז שאנג־צאי יישבר. אם ישוב ויירה ממזרח ליוּ, יתיר את מרפקה השמאלי של ויי ויכה מבחוץ בדִינְג־טָאו; אז תינטש מזרחה של ויי, ושני המחוזות דָה־סוּנְג ופָאנְג־יוּ ייכבשו. כששתי זרועות ויי קטועות היא תיפול; הכה בחזה של מדינת טאן, ודָה־ליאנג תהיה שלך. המלך יכרוך את חוט החץ במגדל לאן, ישקה את סוסיו בנהר המערבי ויכניע את דה־ליאנג של ויי—זו שמחת הירייה הראשונה. אם אמנם אוהב המלך את הציד ואינו שבע ממנו, יוציא את קשת האוצר, יתקין חוט חדש ויירה בעוף בעל המקור שבים המזרחי. ישוב ויכסה את החומה הארוכה כחומת מגן; בבוקר יירה בג׳וּ המזרחית, בערב ייצא אל פֵּיי־צ׳יוּ, בלילה יתקוף את ג׳י־מוֹ ויביט לאחור כשהוא אוחז בדרך וּ. אז ייאסף כל שממזרח לחומה הארוכה וייכבש כל שמצפון להר טאי. במערב יקשור גבול עם ג׳או ובצפון יגיע עד לְיָאוֹ־דונג של ין; כששלוש המדינות פרושות כרשת עגורים, תקום הברית האנכית גם בלי הסכם. בצפון ישוטט מבטו בליאוֹ־דונג של ין, ובדרום יעלה להשקיף על קְווֵי־ג׳י של יואה—זו שמחת הירייה השנייה. אשר לשנים־עשר הנסיכים שעל נהר סה, אפשר ללפפם בשמאל ולהצליף בהם בימין ולכלותם ביום אחד. עתה הביסה צ׳ין את האן והפכה אותה לדאגה

ממושכת; היא השיגה ערים ערוכות בטור אך אינה מעזה לשמור עליהן. היא תקפה את ויי בלי הישג, הכתה בג׳או ונפגעה בעצמה. כוח האומץ של צ׳ין וויי נשחק; את ארצותיה הישנות של צ׳ו—חאן־ג׳ונג, שִׁי ולִי—אפשר להשיב. יוציא המלך את קשת האוצר, יתקין חוט חדש, יחצה את מעבר מֵנְג וימתין לתשישות צ׳ין; אז אפשר יהיה לאחד את מזרח ההרים ואת הארץ שבתוך הנהר. העם העמל ינוח, ההמון ישבות, והמלך יישב ופניו דרומה. משום כך נאמר שצ׳ין היא עוף גדול: היא נושאת את הארץ שבתוך הימים, יושבת ופניה מזרחה; זרועה השמאלית אוחזת בדרום־מערב ג׳או, זרועה הימנית נוגעת בין ובייְנג של צ׳ו, חזה מכה בהאן ובווֵי, וראשה תלוי מעל המדינות המרכזיות. מקומה מעוצב לנוחות והיא מחזיקה ביתרון הארץ; כשהיא מניעה כנפיים ומרעישה כנוצות עגור על פני שלושת אלפים לי, אין אפשרות לפתות את צ׳ין לבדה ולירות בה בלילה״. הוא ביקש לעורר את חמת המלך צ׳ינג־שיאנג ולכן השיב בדברים האלה. המלך זימנו ושוחח עמו, והאיש הוסיף: ״המלך הקודם נרמה בידי צ׳ין ומת כאורח מחוץ לארצו; אין איבה גדולה מזו. כאשר אדם מן השורה נוטר איבה, יש ואף הוא נוקם במלך של עשרת אלפים מרכבות—בָּאי גונג ודזה־שׁוּ הם לכך דוגמה. עתה משתרעת צ׳ו על חמשת אלפים לי ומונה מיליון לובשי שריון; די בכך לזנק בשדה המרכזי. ובכל זאת היא יושבת וסובלת מצוקה—אני, עבדך, סבור שאין הדבר ראוי למלך הגדול״. אז שלח המלך צ׳ינג־שיאנג שליחים אל הנסיכים, שב וכרת ברית אנכית וביקש לתקוף את צ׳ין. צ׳ין שמעה על כך ושלחה צבא לתקוף את צ׳ו.

צ׳ו ביקשה לחבור לצ׳י ולהאן ולתקוף את צ׳ין, ומתוך כך ביקשה גם לתכנן נגד ג׳ואו. המלך נָאן מג׳ואו שלח את הדוכס וו לומר לראש ממשלת צ׳ו, אדון ג׳או: ״שלוש המדינות מבקשות בכוח צבאן לחתוך שטח מפרברי ג׳ואו כדי להקל את

ההובלה, ולהביא את כלי הקודש דרומה כדי לכבד את צ׳ו; לדעתי אין הדבר נכון. מי שרוצח את האדון המשותף ומשעבד שליט לדורותיו לא יזכה בקרבת המדינות הגדולות; מי שמאיים ברבים על המעטים לא יזכה בדבקות המדינות הקטנות. כשהגדולות אינן קרובות והקטנות אינן דבקות, אי־אפשר להשיג שם וממשות; וכששם וממשות אינם מושגים, אין במה לפגוע בעם. השמועה כי אתם זוממים נגד ג׳ואו אינה הדרך לעשות לכם שם״. אדון ג׳או אמר: ״אין אנו זוממים נגד ג׳ואו. ואף על פי כן, מדוע אי־אפשר לזמום נגדה?״ השיב: ״אין תוקפים אלא אם הצבא גדול פי חמישה, ואין צרים על עיר אלא אם הכוח גדול פי עשרה. ג׳ואו האחת שקולה לעשרים מדינות ג׳ין—זאת יודע אדוני. האן כבר הושפלה תחת חומת ג׳ין עם צבא בן מאתיים אלף: לוחמיה המובחרים מתו, הבינוניים נפצעו, וג׳ין לא נכבשה. כל העולם יודע שאין לאדוני מאה מדינות האן שבהן יוכל לזמום נגד ג׳ואו. אם תקשור איבה עם שתי מדינות ג׳ואו ותחסום את לב דזו ולו, תנתק את יחסיך עם צ׳י ותאבד את שמך בעולם—יהיה המעשה מסוכן. אם תסכן את שתי מדינות ג׳ואו כדי לחזק את סאן־צ׳ואן, הארץ שמחוץ לפאנג־צ׳נג ודאי תיחלש בידי האן. מניין הדבר? אדמת ג׳ואו המערבית, אם מחברים את אורכה ומקצרים את החסר, אינה עולה על מאה לי. שמה אדון משותף לעולם, אבל קריעת אדמתה לא תעשיר מדינה, והשגת אנשיה לא תחזק צבא. אף אם אינך תוקף אותה, שמך יהיה ׳רוצח השליט׳. ובכל זאת שליטים אוהבי מעשים ושרים השמחים לתקוף מעולם לא פרסמו פקודה ולא השתמשו בצבא בלי לעשות את ג׳ואו לראשית ולתכלית. מדוע? מפני שהם רואים שכלי הפולחן מצויים שם; בתשוקתם לבוא הכלים לידם הם שוכחים את מהומת רצח השליט. עתה, אם יהיו הכלים בצ׳ו, חושש אני שהעולם יתנקם בצ׳ו בגלל הכלים. אביא משל. בשר הנמר מצחין ונשקו חד בגופו, ובכל זאת בני אדם תוקפים אותו. אילו התכסה אייל הביצה

בעור נמר, היו בני אדם תוקפים אותו פי רבבה מן הנמר. קריעת אדמת צ׳ו די בה להעשיר מדינה; הכנעת שמה של צ׳ו די בה לרומם שליט. עתה אתה מבקש להשמיד באכזריות את האדון המשותף לעולם, להחזיק בכלי הקודש שעברו בשלוש השושלות, ולבלוע שלושה עופות בעלי שש כנפיים כדי להתנשא מעל שליטי הדור—מה זה אם לא חמדנות? ׳ספר ג׳ואו׳ אומר: ׳כשתשוקה קמה אין לה ראשית׳; לכן כשהכלים הולכים דרומה, גם הצבאות באים״. בעקבות זאת חדלה צ׳ו מתכניתה ולא ביצעה אותה.

בשנה התשע־עשרה תקפה צ׳ין את צ׳ו. צבא צ׳ו הובס והיא מסרה לצ׳ין את שאנג־יונג ואת הארץ שמצפון לחאן. בשנה העשרים כבש מצביא צ׳ין באי צ׳י את שִׁי־לינג שלנו. בשנה העשרים ואחת כבש באי צ׳י את יינג שלנו ושרף ביי־לינג את קברי המלכים הראשונים. צבא מלך שיאנג מצ׳ו התפזר והוא לא שב עוד להילחם, אלא נסוג לצפון־מזרח והגן על עצמו בעיר צ׳ן. בשנה העשרים ושתיים שבה צ׳ין וכבשה את מחוזות וּ וצ׳יין־ג׳ונג שלנו.

בשנה העשרים ושלוש אסף המלך שיאנג את חיילי הארץ המזרחית, השיג למעלה ממאה אלף איש, ושב וכבש מידי צ׳ין חמש־עשרה ערים שלנו שעל גדת הנהר. הוא עשה אותן למחוז ועמד מול צ׳ין. בשנה העשרים ושבע שלח שלושים אלף איש לעזור לשלוש מדינות ג׳ין לתקוף את ין. אחר כך שב לעשות שלום עם צ׳ין ושלח את יורש העצר כבן ערובה לצ׳ין. צ׳ו שלחה את הממונה השמאלי ללוות את יורש העצר בצ׳ין.

בשנה השלושים ושש חלה המלך צ׳ינג־שיאנג ויורש העצר נמלט ושב. בסתיו מת המלך צ׳ינג־שיאנג, ויורש העצר שִׁיוּנְג יֶוְאן עלה במקומו; הוא המלך קָאוֹ־

לְיֵה. המלך קאו־ליה מינה את הממונה השמאלי לראש הממשלה, העניק לו את וּ כנחלה וכינה אותו אדון צ׳וּן־שָׁן.

בשנה הראשונה למלך קאו־ליה מסר לצ׳ין את ג׳וֹאוּ כדי לעשות שלום. בעת ההיא נחלשה צ׳ו עוד יותר.

בשנה השישית צרה צ׳ין על חאן־דאן. ג׳או הודיעה לצ׳ו על מצוקתה, וצ׳ו שלחה את המצביא ג׳ינג יאנג לעזרת ג׳או. בשנה השביעית הגיע לשִׁין־ג׳ונג, וצבא צ׳ין הסתלק. בשנה השתים־עשרה מת המלך ג׳או מצ׳ין, ומלך צ׳ו שלח את אדון צ׳ון־שן לצ׳ין לערוך את טקסי האבל. בשנה השש־עשרה מת המלך ג׳ואנג־שיאנג מצ׳ין, והמלך ג׳או ג׳נג מצ׳ין עלה לשלטון. בשנה העשרים ושתיים תקפה צ׳ו את צ׳ין יחד עם הנסיכים, לא הצליחה ונסוגה. צ׳ו העתיקה את בירתה מזרחה לשוֹאוּ־צ׳וּן וקראה לה יִינְג.

בשנה העשרים וחמש מת המלך קאו־ליה ובנו חָאן, המלך יוּ, עלה לשלטון. לי יואן הרג את אדון צ׳ון־שן.

בשנה השלישית למלך יו תקפו צ׳ין ווּיי את צ׳ו. לוּ בּוּ־וֵיי, ראש ממשלת צ׳ין, מת. בשנה התשיעית השמידה צ׳ין את האן. בשנה העשירית מת המלך יו, ואחיו הצעיר יְוֹאוּ, בן אותה אם, עלה במקומו; הוא המלך אַי.

מעט יותר מחודשיים לאחר עליית המלך אי התנפלו אנשי פוּ־צ׳וּ, אחיו הבכור מאביו, הרגו את המלך אי והעמידו את פו־צ׳ו למלך. באותה שנה שבה צ׳ין את צ׳יין מלך ג׳או.

בשנה הראשונה למלך פו־צ׳ו שלח דָאן, יורש העצר של ין, את ג׳ינג קָה להתנקש במלך צ׳ין. בשנה השנייה שלחה צ׳ין מצביא לתקוף את צ׳ו; הוא

הביס קשות את צבאה, והיא אילצה למעלה מעשר ערים. בשנה השלישית השמידה צ׳ין את ויי. בשנה הרביעית הביס מצביא צ׳ין וַאנְג ג׳יֵן את צבאנו בצ׳י והרג את המצביא שיאנג ין.

בשנה החמישית הביסו לבסוף מצביאי צ׳ין ואנג ג׳יין ומֶנְג וו את מדינת צ׳ו, שבו את מלך צ׳ו פו־צ׳ו, השמידו את צ׳ו וקראו לה מחוז צ׳ו.[1]

ההיסטוריון הגדול אומר: כאשר כינס המלך לינג מצ׳ו את הנסיכים בשֶׁן, הוציא להורג את צ׳ינג פנג מצ׳י, בנה את מגדל ג׳אנג־חווה וביקש את תשע הקדרות של ג׳ואו, היו שאיפותיו רואות את העולם כקטן; אך לבסוף גווע ברעב בבית שן חאי והיה לצחוק בעולם. עצוב הדבר שמידותיו ומעשיו לא היו ראויים! אשר לכוח הנסיבות על האדם—כיצד אפשר שלא להיזהר ממנו? צ׳י־ג׳י עלה לשלטון מתוך מהומה ופינק בתאווה אישה מצ׳ין; כמה חמור היה הדבר—כמעט אבדה המדינה בשנית![2]

---

1. [ויקיטקסט הקיף את `楚` שבצירוף `郡楚` בסוגריים זוויתיים, אך בדפוס הבסיס נדפס הצירוף ברצף כחלק מן הטקסט. לפיכך השארתי את המילים ״מחוז צ׳ו״ והסרתי רק את הסימון העריכתי המאוחר — פ' א.ת.]

2. [כאן מסתיימים דברי סה־מה צ׳יין בפרק. דברי השבח המסכם של סה־מה ג׳ן ופסקאות הבדיקה והפירוש שאחריהם הם תוספות מאוחרות ואינם חלק מן החיבור המקורי, ולכן הושמטו מן התרגום — פ' א.ת.]

בית הירושה של גואו־ג׳יין מלך יואָה

גואו־ג׳יין מלך יואָה היה מצאצאי יו ומבניו של בן משני לשָׁאוֹ־קָאנְג, קיסר שושלת שָׁיָה. הוא קיבל נחלה בקְווֵי־ג׳י כדי לשמור ולקיים את קורבנות יו. אנשיו קעקעו את גופם, קיצרו את שערם, ביראו את העשבים והסבכים והקימו שם עיר. כעבור למעלה מעשרים דורות הגיע השלטון ליוּן־צָ׳אנְג. בימיו נלחם עם חֶה־לִיוּ מלך וו, והשניים נטרו איבה ותקפו זה את זה. כשמת יון־צ׳אנג עלה בנו גואו־ג׳יין לשלטון; הוא היה מלך יואה.

בשנה הראשונה שמע חה־ליו מלך וו כי יון־צ׳אנג מת, וגייס צבא לתקוף את יואה. גואו־ג׳יין מלך יואה שלח לוחמים המוכנים למות להתגרות באויב. הם התקדמו בשלוש שורות אל מערך וו, קראו בקול ושיספו את גרונם. בעוד צבא וו מביט בהם תקפה אותו יואה בהפתעה. צבא וו הובס בדְזְווֵי־לִי, וחץ פצע את חה־ליו מלך וו. על ערש מותו אמר חה־ליו לבנו פוּ־צָ׳אי: ״לעולם אל תשכח את יואה״.

בשנה השלישית שמע גואו־ג׳יין שפו־צ׳אי מלך וו מאמן את צבאו יומם ולילה ועומד לנקום ביואה. הוא ביקש להקדים את וו ולתקוף אותה בטרם יצאה. פָאן לִי הזהירו: ״אין לעשות זאת. שמעתי שהנשק הוא כלי פורענות, המלחמה מנוגדת למידה הטובה, והתחרות היא אחרון המעשים. לתכנן בסתר נגד המידה הטובה, לאהוב את השימוש בכלי פורענות ולסכן את הגוף בדבר האחרון—הקיסר העליון אוסר זאת, והעושה כן לא יצליח״. מלך יואה אמר: ״כבר החלטתי״, וגייס צבא. משמע זאת מלך וו הוציא את כל חייליו המובחרים להכות ביואה והביסה בפוּ־גְ׳יָאוֹ. מלך יואה התבצר אז בקואי־ג׳י עם חמשת אלפים החיילים שנותרו לו. מלך וו רדף אחריו והטיל עליו מצור.

מלך יואה אמר לפאן לי: ״מפני שלא שמעתי לך הגעתי עד הלום; מה אעשה? ״ פאן לי השיב: ״מי ששומר על מלואו נוהג לפי השמים; מי שמייצב את הנוטה נוהג לפי בני האדם; ומי שמרסן את עניניו נוהג לפי הארץ. שלח אליו דברי הכנעה ומתנות עשירות. אם לא יסכים, הצע לו את גופך״. גואו־ג׳יין אמר: ״כך אעשה״. הוא שלח את האציל וָן ג׳וּנְג לעשות שלום עם וו. ג׳ונג התקדם על ברכיו, השתחווה עד הארץ ואמר: ״גואו־ג׳יין, נתינו האובד של אדוני המלך, שלח אותי, וסאל־המשנה שלו, להעיז ולדווח למשרתיך: גואו־ג׳יין מבקש להיות לנתין ואשתו לשפחה״. מלך וו עמד להסכים. דזה־שׂוּ אמר למלך וו: ״השמים נתנו את יואה לוו; אל תסכים״. ג׳ונג שב ודיווח לגואו־ג׳יין. גואו־ג׳יין ביקש להרוג את אשתו ואת ילדיו, לשרוף את כלי האוצר ולצאת לקרב שבו ימות. ג׳ונג עצרו ואמר: ״ראש השרים של וו, פִּי, חמדן הוא; אפשר לפתותו ברווח. אבקש ללכת בדרך צדדית ולדבר עמו״. גואו־ג׳יין מסר אפוא יפיפיות וכלי אוצר לג׳ונג, וזה הגישם בחשאי לראש השרים פי. פי קיבל אותם והביא את האציל ג׳ונג לפני מלך וו. ג׳ונג השתחווה עד הארץ ואמר: ״אבקש מן המלך הגדול לסלוח על אשמת גואו־ג׳יין; הוא יכניס לאוצרך את כל כלי החמדה שלו. אם לרוע מזלו לא תסלח, יהרוג גואו־ג׳יין את כל אשתו וילדיו, ישרוף את כלי אוצרו וייצא לקרב עם כל חמשת אלפים אנשיו; ודאי יהיו מי שיעמדו מולכם״. פי שכנע אז את מלך וו: ״יואה נכנעה ומבקשת להיות לנתינה. אם תסלח לה, יהיה הדבר לתועלת המדינה״. מלך וו עמד להסכים. דזה־שו התקדם והזהיר: ״אם לא תשמיד עתה את יואה, עוד תתחרט על כך. גואו־ג׳יין שליט חכם, וג׳ונג ולי שרים טובים; אם ישובו לארצם יחוללו צרה״. מלך וו לא שמע לו. לבסוף סלח ליואה, הפסיק את המלחמה ושב.

כשנקלע גואו־ג׳יין למצוקה בקואי־ג׳י נאנח ואמר: ״האם כאן יהיה סופי?״ ג׳ונג השיב: ״טאנג נכבל במגדל שְׂיָה; המלך ון נכלא ביו־לִי; ג׳וֹנְג־אֶר מגִ׳ין נמלט אל דִי; ושְׂיָאוֹ־בָּאי מצ׳י נמלט לג׳ו—ובסוף היו למלכים ולהגמונים. מכאן—מדוע למהר ולחשוב שאין בכך ברכה?״

לאחר שוו סלחה ליואה שב גואו־ג׳יין מלך יואה לארצו. הוא עינה את גופו והטריד את מחשבתו, תלה כיס מרה ליד מושבו, ובכל עת שישב או שכב הרים את עיניו אליו; גם באכילה ובשתייה טעם מן המרה. הוא אמר לעצמו: ״האם שכחת את חרפת קואי־ג׳י?״ הוא חרש בעצמו ואשתו ארגה בעצמה; במזונו לא הוסיף בשר, בבגדיו לא לבש צבע על צבע. הוא השפיל את עצמו בפני הראויים, נהג בנדיבות באורחים, תמך בעניים וניחם את האבלים, וחלק עם מאה המשפחות את עמלן. הוא ביקש להפקיד את ממשל המדינה בידי פאן לי. לי השיב: ״בענייני שריון ונשק ג׳ונג אינו משתווה לי; אך בהרגעת המדינה, בהשקטתה ובקירוב מאה המשפחות אליו—איני משתווה לג׳ונג״. לכן מסר את כל ענייני המדינה לאציל ג׳ונג, ושלח את פאן לי עם האציל גֶ׳ה־ג׳י לעשות שלום ולהיות בני ערובה בוו. כעבור שנתיים השיבה וו את לי.

שבע שנים לאחר ששב גואו־ג׳יין מקואי־ג׳י ליטף והרגיע את חייליו ואת עמו וביקש להשתמש בהם לנקום בוו. האציל פֶּנְג טוֹנְג הזהירו: ״המדינה אך זה איבדה את אנשיה בגלות, ועתה שבה לשגשג ולשבוע; אם תתקן את ציודה ותכין את נשקה, וו תפחד, וכשתפחד ודאי תבוא פורענות. יתרה מזו, כשעוף טרף מכה הוא מסתיר תחילה את צורתו. עתה מפעילה וו את צבאה נגד צ׳י וג׳ין, איבתה לצ׳ו וליואה עמוקה, שמה נישא בעולם, אך למעשה היא פוגעת בבית ג׳ואו; מידתה הטובה מעטה והישגיה רבים, ולכן ודאי תיעשה מופקרת ויהירה. לפי תכניתה של יואה אין טוב מלחבור לצ׳י, להתקרב לצ׳ו, להיצמד

לג׳ין ובכך לחזק את וו. שאיפות וו רחבות, ולכן ודאי תקל ראש במלחמה. כך נחבר את הכוחות נגדה; שלוש המדינות יתקפוה ויואה תנצל את תשישותה—ואפשר יהיה לנצחה״. גואו־ג׳יין אמר: ״יפה״.

כעבור שנתיים ביקש מלך וו לתקוף את צ׳י. דזה־שו הזהירו: ״עדיין אין לעשות זאת. שמעתי שגואו־ג׳יין אינו אוכל שני מיני טעם וחולק עם מאה המשפחות את הסבל והשמחה. כל עוד האיש הזה חי יהיה לצרה למדינה. אם לוו יש את יואה, זו מחלה בלב ובבטן; צ׳י ביחס לוו אינה אלא גרדת. אבקש מן המלך להניח לצ׳י ולטפל תחילה ביואה״. מלך וו לא שמע לו. הוא תקף את צ׳י, הביסה באי־לינג, שבה את בני בתי גאו וגואו מצ׳י ושב; אחר כך נזף בדזה־שו. דזה־שו אמר: ״אל ישמח המלך!״ המלך כעס. דזה־שו ביקש להתאבד, אך המלך שמע על כך ועצר בעדו. האציל ג׳ונג מיואה אמר: ״אני רואה שממשל מלך וו כבר יהיר. אבקש לנסותו: נבקש ממנו תבואה בהלוואה, וכך ננחש את העתיד״. הם ביקשו הלוואה. מלך וו רצה לתת; דזה־שו הזהירו שלא לתת, אך המלך נתן, ויואה שמחה בסתר. דזה־שו אמר: ״המלך אינו שומע לאזהרות; בתוך שלוש שנים תהיה וו לחורבה!״ משמע זאת ראש השרים פי התווכח שוב ושוב עם דזה־שו על עניני יואה, ואז השמיץ אותו: ״וו יָוֵאן נראה נאמן אך למעשה הוא אדם אכזר. לא חס על אביו ועל אחיו—כיצד יחוס על המלך? כשביקש המלך קודם לתקוף את צ׳י התנגד יואן בתוקף; אחר כך הושג ניצחון, ועל כן הוא נוטר למלך. אם לא תישמר מפני וו יואן, ודאי ימרוד״. הוא קשר תכנית עם פנג טונג והשמיצו לפני המלך. בתחילה לא קיבל המלך את הדברים. אחר כך שלח את דזה־שו לצ׳י ושמע שהפקיד את בנו בידי בית באו. המלך זעם מאוד ואמר: ״וו יואן אכן מרמה אותי!״ כשהשליח שב שלח המלך אדם להעניק לדזה־שו את חרב ג׳וּ־לוֹאוּ כדי שיתאבד. דזה־שו צחק בקול

ואמר: ״אני עשיתי את אביך להגמון; גם אותך אני העמדתי. בראשונה ביקשת לחלק עמי מחצית ממדינת וו ולא קיבלתי; ועתה אתה הורג אותי בגלל השמצה. אבוי, אבוי! אדם אחד אכן אינו יכול לעמוד לבדו!״ הוא השיב לשליח: ״הוציאו את עיניי והניחון בשערה המזרחי של וו, כדי שאביט בצבא יואה נכנס!״ מאז הפקידה וו את הממשל בידי פי.

כעבור שלוש שנים זימן גואו־ג׳יין את פאן לי ואמר: ״וו כבר הרגה את דזה־שו, ורבים בה מוליכי החנופה. האם הגיעה השעה?״ השיב: ״עדיין לא״.

באביב השנה הבאה הלך מלך וו צפונה לכנס את הנסיכים בחְוַאנְג־צ׳ה. החיילים המובחרים של וו ליוו את המלך, ורק הזקנים, החלשים ויורש העצר נשארו לשמור. גואו־ג׳יין שב ושאל את פאן לי, ולי אמר: ״עתה אפשר״. הוא גייס אלפיים אנשי נהרות מאומנים, ארבעים אלף חיילים מתורגלים, ששת אלפים אנשי מעלה ואלף אנשי שירות ותקף את וו. צבא וו הובס, ויורש העצר של וו נהרג. וו הודיעה למלך על מצוקתה. המלך היה אז בכינוס הנסיכים בחוואנג־צ׳ה, פחד שהעולם ישמע על כך והסתיר את הדבר. לאחר שכרת את הברית בחוואנג־צ׳ה שלח אנשים ומתנות עשירות לבקש שלום מיואה. יואה אמדה את כוחה וראתה שגם היא עדיין אינה מסוגלת להשמיד את וו, ולכן עשתה עמה שלום.

ארבע שנים לאחר מכן שבה יואה ותקפה את וו. חיילי וו ועמה היו מותשים, ולוחמיה הקלים והמובחרים מתו כולם בצ׳י ובג׳ין. יואה הביסה את וו קשות, נשארה והטילה עליה מצור שלוש שנים. צבא וו הובס, ויואה שבה וכפתה על מלך וו להתבצר בהר גו־סו. מלך וו שלח את גונגסון שְׁיוּנְג חשוף פלג גוף עליון; הוא התקדם על ברכיו וביקש שלום ממלך יואה: ״אני, הנתין הבודד פו־צ׳אי,

מעז לפרוש את לבי. לפנים חטאתי בקואי־ג׳י, אך פו־צ׳אי לא העז להתנגד לפקודה וזכה לעשות שלום עם אדוני המלך ולשוב. עתה נשא אדוני המלך את רגלי הירקן שלו ובא להעניש את נתינו הבודד; אשמע לכל אשר יצווה. שמא מבקש אתה לסלוח על אשמת נתינך הבודד כפי שנסלחה בקואי־ג׳י?״ גואו־ג׳יין לא יכול לשאת זאת וביקש להסכים. פאן לי אמר: ״בעניין קואי־ג׳י נתנו השמים את יואה לוו, וו לא לקחה אותה. עתה נתנו השמים את וו ליואה— התוכל יואה להתנגד לשמים? ועוד: אדוני המלך הקדים לבוא לחצר ואיחר לסיים את יומו—האם לא למען וו? עשרים ושתיים שנה תכננת זאת; התוכל להשליך הכול ביום אחד? יתרה מזו, אם אין לוקחים את שנותנים השמים, מקבלים תחת זאת את אסונם. ׳הקוצץ ידית לגרזן אינו רחוק מן הדוגמה׳— האם שכחת את מצוקת קואי־ג׳י?״ גואו־ג׳יין אמר: ״אני רוצה לשמוע לדבריך, אך איני מסוגל לשאת את שליחו״. פאן לי הכה אפוא בתוף וקידם את הצבא. הוא אמר: ״המלך כבר מסר את השלטון למשרתיו. הסתלק, השליח, שאם לא כן תיענש״. שליח וו בכה והלך. גואו־ג׳יין ריחם עליו ושלח לומר למלך וו: ״אושיב את המלך ביוּנְג־דונג ואעניק לו מאה בתי אב למשול בהם״. מלך וו הודה ואמר: ״זקנתי; איני יכול לשרת את אדוני המלך!״ והתאבד. הוא כיסה את פניו ואמר: ״אין לי פנים לראות את דזה־שו!״ מלך יואה קבר את מלך וו והוציא להורג את ראש השרים פי.א

לאחר שהכניע גואו־ג׳יין את וו חצה עם צבאו צפונה את נהר חְוַאי, נפגש בשׂוּ־ג׳וֹאוּ עם נסיכי צ׳י וג׳ין והגיש מנחה לג׳ואו. המלך יואן מג׳ואו שלח אדם להעניק לגואו־ג׳יין מבשר הקורבן ומינהו להגמון. לאחר שגואו־ג׳יין עזב חצה

א. [ויקיטקסט מוסר כאן `蚯會稽之`, צירוף משובש וחסר. בדפוס הבסיס נקרא ברצף `會稽之厄乎`, ״האם שכחת את מצוקת קואי־ג׳י?״; התרגום משיב את קריאת הדפוס — פ' א.ת.]

את חוואי דרומה. הוא מסר לצ׳ו את הארץ שעל החוואי, השיב לסונג את הארץ שכבשה ממנה וו, ונתן ללו מאה לי ממזרח לנהר סה. בעת ההיא שוטט צבא יואה כרצונו ממזרח ליאנגצה ולחוואי. כל הנסיכים בירכוה, והיא כונתה מלך־הגמון.

פאן לי הסתלק. מצ׳י שלח איגרת לאציל ג׳ונג: ״כשכלו העופות המעופפים, מאחסנים את הקשת הטובה; כשמת הארנב הערמומי, מבשלים את כלב הציד. למלך יואה צוואר ארוך ומקור של עוף. אפשר לחלוק עמו צרות אך אי־אפשר לחלוק עמו שמחה. מדוע אינך מסתלק?״ משקרא ג׳ונג את האיגרת טען שהוא חולה ולא בא לחצר. אנשים אחדים השמיצוהו ואמרו שהוא עומד למרוד. מלך יואה העניק לג׳ונג חרב ואמר: ״לימדת אותי שבע דרכים לתקוף את וו. השתמשתי בשלוש מהן והבסתי אותה; ארבע הנותרות אצלך—נסה אותן למעני עם המלך הקודם״. ג׳ונג התאבד.

גואו־ג׳יין מת, ובנו המלך שֶׁה־יוּ עלה לשלטון.

כשמת המלך שה־יו עלה לשלטון בנו, המלך בּוּ־שׁוֹאוּ. כשמת המלך בו־שואו עלה לשלטון בנו, המלך וָנְג. כשמת המלך ונג עלה לשלטון בנו, המלך יי. כשמת המלך יי עלה לשלטון בנו, המלך ג׳ה־חואו. כשמת המלך ג׳ה־חואו עלה לשלטון בנו, המלך וּ־צְ׳יָאנְג.

בימי המלך וּ־צ׳יאנג גייסה יואה צבא, תקפה את צ׳י בצפון ואת צ׳ו במערב והתחרתה בעוצמתה עם המדינות המרכזיות. בימי המלך ויי מצ׳ו תקפה יואה את צ׳י בצפון. המלך ויי מצ׳י שלח אדם לשכנע את מלך יואה: ״אם יואה לא תתקוף את צ׳ו, בגדול לא תהיה לממלכה ובקטן לא תהיה להגמוניה. אם נבחן מדוע אינה תוקפת את צ׳ו, הרי זה משום שלא השיגה את ג׳ין. האן וויי ממילא

אינן תוקפות את צ׳ו. אם תתקוף האן את צ׳ו, יאבד צבאה ומצביאה ייהרג, ואז יסתכנו יֶה ויָאנְג־דִי; אם תעשה זאת ויי, יאבד גם צבאה ומצביאה ייהרג, ואז לא יהיו צ׳ן ושאנג־צאי בטוחות. לכן בשירות שתי מדינות ג׳ין את יואה אין הן מגיעות עד אובדן צבא והריגת מצביא, ואין הן משקיעות אפילו את כוח הזעת הסוסים. מדוע אתה מחשיב כל כך את השגת ג׳ין?״ מלך יואה אמר: ״מה שאני מבקש מג׳ין אינו מגיע אפילו לקהות להב ולמפגש צבאות, קל וחומר לתקיפת ערים ולמצור על יישובים. אבקש מוויי לרכז כוח למרגלות דָה־לְיָאנְג, ואבקש מצ׳י לנסות את צבאה בנָאן־יָאנְג ובארץ ג׳וּ ולרכז כוח בגבול צָ׳אנְג וטָאן. אז הארץ שמחוץ לפאנג־צ׳נג לא תוכל לפנות דרומה, והארץ שבין חוואי לסה לא תוכל לפנות מזרחה; ארצות שאנג, יוּ, שִׁי, לִי ודָזוֹנְג־חוּ וכל שמשמאל לדרך שָׂיָה לא יספיקו להישמר מפני צ׳ין, והארץ מדרום ליאנגצה ועל נהר סה לא תספיק לעמוד בפני יואה. כך ישיגו צ׳י, צ׳ין, האן ווי׳י את רצונן בצ׳ו. שתי מדינות ג׳ין יחלקו אדמה בלי להילחם ויקצרו בלי לחרוש. במקום לעשות זאת הן מקהות את להביהן בין הנהרות וההרים כדי לשרת את צ׳י וצ׳ין. אם הדבר שאני מצפה לו שגוי כל כך, כיצד אוכל בזאת להיות למלך?״ שליח צ׳י השיב: ״מזל הוא ליואה שלא אבדה! איני מעריך את דרך שימושך בחכמה, הדומה לעין הרואה שערה דקה ואינה רואה את ריסיה. עתה יודע המלך שתכניתה של ג׳ין שגויה, אך אינו מכיר בטעות יואה—זה דיון של העין בלבד. מה שאתה מצפה לו מג׳ין אינו כוח הזעת הסוסים וגם לא חיבור צבאות וקשרי שלום; אתה מבקש להמתין לה כדי לפצל את המון צ׳ו. עתה כבר מפוצל המון צ׳ו—למה תחכה לג׳ין?״ מלך יואה שאל: ״כיצד?״ השיב: ״שלושת שרי צ׳ו הגדולים פרשו תשעה צבאות. בצפון צרו על צ׳וּ־וֹו ועל יוּ־ג׳וֹנְג, לאורך שלושת אלפים ושבע מאות לי עד מעבר וּ־גְ׳יָה; צבא ג׳ינג צָווֵי התרכז בצפון מול לו, צ׳י ונאן־יאנג. היש פיצול גדול מזה? ועוד, מה שמבקש המלך הוא שג׳ין וצ׳ו יילחמו; אם

אינן נלחמות, צבא יואה אינו יוצא. הרי זה לדעת שתיים וחמש ולא לדעת עשר. אם לא תתקוף עתה את צ׳ו, מכאן אני יודע שיואה בגדול לא תהיה לממלכה ובקטן לא תהיה להגמוניה. פּוּ־צ׳וֹאוּ, פָּאנְג וְצ׳אנְג־שָׁה הן אסמי צ׳ו; ג׳ינג־דָזֶה ולִינְג הן עצי הבנייה שלה. אם יצי״ק צבא יואה ויעבור במעבר וו־ג׳יה, ארבע הערים האלה לא יעלו עוד מס עובד ליינְג. שמעתי שמי שמתכנן מלוכה ואינו מולך יכול, בפחות מכך, להיות להגמון. ואם גם להגמון אינו נעשה—דרך המלוכה אבדה. על כן אבקש מן המלך הגדול להפנות את התקפתו לצ׳ו״.

אז הניחה יואה לצ״י ותקפה את צ׳ו. המלך ויי מצ׳ו גייס צבא ותקף אותה, הביס את יואה קשות, הרג את המלך וו־צ׳יאנג, כבש את כל ארצות וו לשעבר עד נהר ג׳ה, ובצפון הביס את צ״י בשוּ־ג׳וֹאוּ. בעקבות זאת התפזרה יואה. בני המשפחות השונות התחרו על השלטון; מהם היו למלכים ומהם לשליטים, והם ישבו לאורך הנהר ומדרום לו ועל חוף הים והעלו מס לחצר צ׳ו.[ב]

כעבור שבעה דורות הגיע השלטון לְיָאוֹ, שליט מִין, והוא סייע לנסיכים להכניע את צ׳ין. הקיסר נָאוֹ מייסד האן שב והעמיד את יאו למלך יואה כדי שיקיים את שושלת יואה. מזרח יואה ושליטי מין היו כולם מצאצאיו.

פאן לי שירת את גואו־ג׳יין מלך יואה. הוא עינה את גופו והתאמץ, ותכנן עם גואו־ג׳יין תכניות עמוקות במשך למעלה מעשרים שנה. לבסוף השמידו את וו ונקמו את חרפת קואי־ג׳י; הם העבירו את הצבא צפונה על פני החוואי, איימו על צ׳י וג׳ין, ציוו על המדינות המרכזיות ורוממו את בית ג׳ואו. גואו־ג׳יין נעשה להגמון ופאן לי כונה המצביא העליון. לאחר ששבו לארצם סבר פאן לי שקשה

ב. [ויקיטקסט משבש כאן את `取吳地故` ל־`取吳地笔`. בדפוס הבסיס נקרא ברצף כי צ׳ו ״כבשה את ארצות וו לשעבר״; התרגום משיב את קריאת הדפוס — פ׳ א.ת.]

לשבת זמן רב תחת שם גדול, ושמטבעו של גואו־ג׳יין אפשר לחלוק עמו צרה אך קשה לשבת עמו בשלום. הוא כתב איגרת פרידה לגואו־ג׳יין: ״שמעתי שכאשר האדון מודאג—השר עמל; וכאשר האדון מושפל—השר מת. לפנים הושפל אדוני המלך בקואי־ג׳י; הסיבה שלא מתתי הייתה המעשה הזה. עתה כבר נמחתה החרפה. אבקש לקבל את העונש שהיה ראוי לי בקואי־ג׳י״. גואו־ג׳יין אמר: ״אחלוק עמך את המדינה ונחזיק בה יחד; ואם לא—אטיל עליך עונש״. פאן לי השיב: ״האדון מבצע את פקודתו, והשר מבצע את רצונו״. הוא ארז את אוצרותיו הקלים, פנינים ואבני ירקן, עלה בעצמו עם בני לווייתו הפרטיים לסירה, הפליג בים והלך; הוא לא שב עוד. גואו־ג׳יין ייעד אז את הר קואי־ג׳י לנחלת הקורבן של פאן לי.

פאן לי הפליג בים ויצא לצ׳י, שינה את שמו וכינה את עצמו צָ׳ה־יִ דְזָה־פִ׳י. הוא חרש על שפת הים, עינה את גופו והשקיע את כוחו, והוא ובניו ניהלו את רכושם. לא חלף זמן רב ורכושם הגיע למאות אלפים. אנשי צ׳י שמעו על חכמתו ומינו אותו לראש ממשלה. פאן לי נאנח ואמר: ״בבית צברתי אלף מטבעות זהב, ובמשרה הגעתי לדרגת שר וראש ממשלה—זה הגבול העליון לבן העם. קבלת שם נכבד לאורך זמן אינה מבשרת טוב״. הוא השיב את חותם ראש הממשלה, חילק את כל רכושו לידידיו ולבני כפרו, נשא עמו את אוצרותיו היקרים והסתלק בחשאי. הוא עצר בטָאוֹ ואמר שזה מרכז העולם, שהדרכים לסחר בין עודף למחסור פתוחות בו, ושבעשיית עסק אפשר להתעשר. אז כינה את עצמו הדוכס ג׳וּ מטאו. הוא ובניו שבו והצטמצמו, חרשו וגידלו מקנה; הם קנו ואחסנו, המתינו לעיתוי כדי להעביר סחורות ורדפו רווח של עשירית. לא חלף זמן רב, ורכושו הצטבר לרבבות־רבבות. העולם כינה אותו הדוכס ג׳ו מטאו.

כאשר ישב הדוכס ג׳ו בטאו נולד לו בן צעיר. לאחר שבגר הבן הצעיר הרג בנו האמצעי של הדוכס ג׳ו אדם ונכלא בצ׳ו. הדוכס ג׳ו אמר: ״מי שהורג אדם ומת בשל כך—זה דין תפקידו. אך שמעתי שבן בית בעל אלף מטבעות זהב אינו מת בשוק״. הוא אמר לבנו הצעיר ללכת ולטפל בדבר. הוא ארז אלף יי של זהב, הניחם בכלי חרס גסים והעמיסם על עגלה הרתומה לשור אחד. כשעמד לשלוח את בנו הצעיר התעקש הבכור וביקש ללכת. הדוכס ג׳ו לא הסכים. הבכור אמר: ״במשפחה שיש בה בן בכור הוא נקרא מנהל הבית. עתה אחי אשם, ואבי אינו שולח אותי אלא את אחי הצעיר; מכאן שאיני ראוי״. הוא ביקש להתאבד. אמו דיברה למענו ואמרה: ״גם אם נשלח עתה את הבן הצעיר, לא ודאי שיוכל להציל את האמצעי. כיצד נאבד תחילה ולשווא גם את הבכור?״ לדוכס ג׳ו לא הייתה ברירה והוא שלח את הבכור. הוא מסר לו איגרת חתומה אל ג׳ואנג שֶׁנְג, ידידו משכבר, ואמר: ״כשתגיע, הגש אלף מטבעות זהב לבית ג׳ואנג שנג; שמע לכל שיעשה והיזהר לא להתווכח עמו בעניינים״. הבן הבכור יצא לדרך ולקח עמו בחשאי עוד כמה מאות מטבעות זהב משלו.

כשהגיע לצ׳ו מצא את בית ג׳ואנג שנג סמוך לחומת העיר. הוא פילס את דרכו אל הדלת בין עשבי בר; ג׳ואנג שנג היה עני מאוד. ואף על פי כן פתח הבן הבכור את האיגרת והגיש את אלף מטבעות הזהב כדברי אביו. ג׳ואנג שנג אמר: ״לך מכאן מהר והיזהר לא להישאר! כאשר יצא אחיך, אל תשאל כיצד היה הדבר״. הבן הבכור יצא מבית ג׳ואנג שנג אך נשאר בחשאי בצ׳ו, ובכסף שהביא עמו נתן מתנות לנכבדים בעלי ההשפעה במדינה.

אף שג׳ואנג שנג גר בסמטה ענייה, היה ידוע במדינה ביושרו ובטוהרו. הכול, ממלך צ׳ו ומטה, ראו בו מורה וכיבדוהו. כשמסר לו הדוכס ג׳ו את הזהב לא התכוון לקבלו; הוא ביקש רק להצליח במעשה ואחר כך להשיבו, כדי לקיים

את אמונו. לכן, כשהגיע הזהב, אמר לאשתו: ״זה כספו של הדוכס ג׳ו. אם יקרה לי דבר ולא אספיק לצוותך, השיבי אותו אחר כך ואל תיגעי בו״. אך בנו הבכור של הדוכס ג׳ו לא ידע את כוונתו וסבר שלא יעשה דבר לכאן או לכאן.

בשעה מתאימה נכנס ג׳ואנג שנג לפגוש את מלך צ׳ו ואמר: ״כוכב פלוני נכנס למעון פלוני; הדבר מזיק לצ׳ו״. מלך צ׳ו בטח בו מאז ומתמיד ושאל: ״מה נעשה עתה?״ ג׳ואנג שנג השיב: ״רק באמצעות מידה טובה אפשר לסלקו״. מלך צ׳ו אמר: ״המורה יכול לנוח; אני אבצע זאת״. המלך שלח אפוא שליחים לחתום את מחסני שלושת המטבעות. נכבדי צ׳ו נבהלו ואמרו לבנו הבכור של הדוכס ג׳ו: ״המלך עומד להעניק חנינה״. הוא שאל: ״מניין?״ אמרו: ״בכל פעם שהמלך עומד לחון הוא חותם תמיד את מחסני שלושת המטבעות. אמש שלח המלך שליחים לחותמם״. הבן הבכור חשב: אם תהיה חנינה, אחי יצא ממילא; הרי אלף מטבעות הזהב הכבדים הושלכו לשווא אצל ג׳ואנג שנג בלי כל תועלת. לכן שב לפגוש את ג׳ואנג שנג. ג׳ואנג שנג נבהל ואמר: ״האם לא הסתלקת?״ הבכור השיב: ״עדיין לא. בראשונה באתי בגלל ענייני של אחי; עתה דנים בחנינתו, ולכן באתי להיפרד מן המורה וללכת״. ג׳ואנג שנג הבין שבכוונתו לקבל את כספו חזרה ואמר: ״היכנס בעצמך לחדר וקח את הזהב״. הבכור נכנס מיד, לקח את הזהב והלך, שמח ומאושר בסתר.

ג׳ואנג שנג התבייש שהצעיר הוליכו שולל. הוא נכנס לפגוש את מלך צ׳ו ואמר: ״קודם דיברתי על עניינו של הכוכב, והמלך אמר שישיב עליו בטיפוח המידה הטובה. עתה, לאחר שיצאתי, הכול בדרכים אומרים שבנו של הדוכס ג׳ו, האיש העשיר מטאו, הרג אדם ונכלא בצ׳ו, ושמשפחתו הביאה כסף רב לשחד את אנשי המלך. לכן אין המלך חומל על מדינת צ׳ו ומעניק חנינה, אלא עושה זאת בגלל בנו של הדוכס ג׳ו״. מלך צ׳ו זעם מאוד ואמר: ״גם אם מידתי הטובה

מעטה, כיצד אעניק חסד בגלל בנו של הדוכס ג׳ו!״ הוא ציווה לשפוט ולהמית את בנו של הדוכס ג׳ו, ולמחרת פרסם את צו החנינה. לבסוף שב בנו הבכור של הדוכס ג׳ו ובידו גופת אחיו.

כשהגיעו התאבלו עליו אמו וכל אנשי העיר; רק הדוכס ג׳ו צחק ואמר: ״ידעתי מלכתחילה שבהכרח יביא למות אחיו! לא מפני שאינו אוהב את אחיו, אלא מפני שהיה דבר שלא יכול לשאת. הבכור היה צעיר כשחי עמי, ראה את סבלי וידע כמה קשה להתפרנס; לכן התקשה להשליך רכוש. אשר לבן הצעיר— הוא נולד וראה אותי עשיר, נסע במרכבות מוצקות רתומות לסוסים טובים ורדף ארנבים ערמומיים. כיצד ידע מניין בא הרכוש? לכן היה משליכו בקלות ולא חס עליו. הסיבה שביקשתי לשלוח את הבן הצעיר הייתה דווקא יכולתו להשליך רכוש. הבכור לא היה מסוגל לכך, ולכן הביא לבסוף למות אחיו. זה טבע הדברים ואין במה להתאבל. יומם ולילה ציפיתי ממילא לבוא גופתו״.

כך העתיק פאן לי את מושבו שלוש פעמים ועשה לו שם בעולם. לא זו בלבד שידע להסתלק; בכל מקום שעצר בו עשה לו שם. לבסוף הזדקן ומת בטאו, ולכן מסורת הדורות מכנה אותו הדוכס ג׳ו מטאו.

ההיסטוריון הגדול אומר: גדול היה פועלו של יו! הוא הסדיר את תשעת הנהרות, קבע את תשעת החבלים, ועד היום שרויות מדינות שָׁיָה בשלום. כשהגיע השלטון לצאצאו גואו־ג׳יין, עינה את גופו והטריד את מחשבתו, ולבסוף השמיד את וו החזקה; הוא הציג את צבאו בצפון בין המדינות המרכזיות, רומם את בית ג׳ואו וכונה מלך־הגמון. האם אפשר שלא לכנות את גואו־ג׳יין חכם? אכן היה בו משהו מן הגבורה שהוריש יו. פאן לי העתיק את

מושבו שלוש פעמים ובכולן זכה לשם נכבד, ושמו תלוי לדורות הבאים. כאשר השר והאדון כאלה—כיצד יוכלו שלא להתפרסם![ג]

ג. [כאן מסתיימים דברי סה־מה צ׳יין בפרק. `贊述隱索`, דברי השבח המסכם של סה־מה ג׳ן הנדפסים בהמשך אותו עמוד, ופרקי ה־`考證` שאחריהם הם תוספות מאוחרות ואינם חלק מן החיבור המקורי, ולכן הושמטו מן התרגום — פ' א.ת.]

בית הירושה של ג׳נג

הדוכס חְוּאַן מג׳נג, ששמו יוֹאוּ, היה בנו הצעיר של המלך לִי מג׳ואו ואחיו למחצה הצעיר של המלך שְׁוֶאן. בשנתו העשרים ושתיים של המלך שוואן הוענקה ליואו לראשונה נחלה בג׳נג. לאחר שלושים ושלוש שנים בנחלה מצאו בו כל בני העם נוחות ואהבוהו. המלך יוֹאוּ מינה אותו לשר העבודות. הוא השכין שלום ואחדות בקרב אנשי ג׳ואו, וכולם שמחו בו; בין הנהר הצהוב לנהר לוֹאוּ הוקירוהו הבריות והתגעגעו אליו. שנה לאחר שנעשה שר העבודות, בשל המלכה בָּאוֹ רבו הסטיות בממשל בית המלוכה בימי המלך יואו, ומקצת הנסיכים מרדו בו. אז שאל הדוכס חוואן את בּוֹ, ההיסטוריון הגדול: ״בית המלוכה רב־צרות; לאן אוכל להימלט מן המוות?״ ההיסטוריון הגדול בו השיב: ״רק הארץ שממזרח ללואו ומדרום לנהרות הצהוב וג׳י ראויה למושב.״ שאל הדוכס: ״מדוע?״ השיב: ״הארץ סמוכה לגְוּוֹ ולְקְוְוָאי. שליטי גוו וקוואי חמדנים ורודפי רווח, והעם אינו דבק בהם. עתה אתה שר העבודות והעם כולו אוהב אותך. אם אכן תבקש לשבת שם, יראו שליטי גוו וקוואי שאתה בעל השפעה וימהרו לחלק לך מאדמתם. אם אכן תשב שם, אנשי גוו וקוואי יהיו כולם לאנשיך.״ אמר הדוכס: ״אני מבקש ללכת דרומה, אל גדות היאנגצה; מה דעתך?״ השיב: ״בימים קדומים היה ג׳וּ־זוֹנְג הממונה על האש של גָאוֹ־שִׁין, ומעלתו הייתה גדולה; אך מצאצאיו לא קם עוד איש בג׳ואו, וצ׳ו היא מזרעו. כאשר תשקע ג׳ואו תעלה צ׳ו, ועלייתה לא תועיל לג׳נג.״ שאל הדוכס: ״אני מבקש לשבת במערב; מה דעתך?״ השיב: ״אנשי המקום חמדנים ורודפי רווח; קשה לשבת שם ימים רבים.״ שאל הדוכס: ״כאשר תשקע ג׳ואו, אילו מדינות יעלו?״ השיב: ״צ׳י, צ׳ין, ג׳ין וצ׳ו, כמדומני. צ׳י היא לבית ג׳יאנג ומזרעו של בּוֹ־יי, שסייע לְיָאוֹ להסדיר את הטקסים. צ׳ין היא לבית יִנְג ומזרעו של בּוֹ־יי,

שסייע לשׁוּן לפייס את כל היצורים. גם אבות צ׳ו עשו כולם שירות לעולם. ולאחר שהמלך וו מג׳ואו הכריע את ג׳ואו, העניק המלך צ׳נג לדודו יוּ נחלה בטָאנְג. ארצו מוקפת מכשולים, ומאחר שיש בה מידה טובה וגם ג׳ואו שוקעת, אף היא עתידה לעלות.״ הדוכס חוואן אמר: ״יפה.״ אז השלים את דבריו למלך, העביר מזרחה את עמו אל מזרח לואו, ושליטי גוו וקוואי אכן הציעו לו עשר ערים; מהן קבע את גבולות מדינתו.

כעבור שנתיים הרגו בני ז׳וּנְז׳וֹנְג את המלך יואו למרגלות הר לִי, ועמם הרגו גם את הדוכס חוואן. אנשי ג׳נג המליכו יחדיו את בנו ג׳וֵה־טוּ, הוא הדוכס וו.

בשנתו העשירית נשא הדוכס וו את בת המרקיז מֹשָן לאישה, והיא נקראה וו ג׳יאנג. היא ילדה את יורש העצר וו־שָׁנְג. לידתו הייתה קשה, ומשנולד לא אהבה אותו הגבירה. אחר כך ילדה בן צעיר, הדוד דָוָאן; לידתו הייתה קלה והגבירה אהבה אותו. בשנתו העשרים ושבע חלה הדוכס וו. הגבירה ביקשה ממנו להעמיד את דוואן ליורש העצר, אך הדוכס לא שמע לה. באותה שנה מת הדוכס וו, וּוו־שנג עלה לשלטון; הוא הדוכס ג׳וּאַנְג.

בשנתו הראשונה העניק הדוכס ג׳ואנג לאחיו דוואן נחלה בגִ׳ינְג, והוא כונה ״הדוד הגדול״. נָ׳אי ג׳וֹנְג אמר: ״ג׳ינג גדולה מבירת המדינה; אין זו נחלה הראויה לבן משני.״ הדוכס ג׳ואנג אמר: ״וו ג׳יאנג רוצה בכך, ואיני מעז לשלול זאת ממנה.״ כשהגיע דוואן לג׳ינג שיפץ את השריונות והנשק, וקשר עם אמו וו ג׳יאנג לתקוף את ג׳נג בהפתעה. בשנתו העשרים ושתיים אכן תקף דוואן את ג׳נג, וּוו ג׳יאנג הייתה לו לסיוע מבפנים. הדוכס ג׳ואנג הוציא צבא נגד דוואן, ודוואן נמלט. הוא תקף את ג׳ינג, ואנשי ג׳ינג מרדו בדוואן; דוואן נמלט לִיֶן. ין נפלה, ודוואן נמלט לגוֹנְג. אז העביר הדוכס ג׳ואנג את אמו וו ג׳יאנג לצָ׳נְג־יִנְג

ונשבע: ״עד שנגיע למעיינות הצהובים לא נתראה.״ כעבור יותר משנה התחרט והתגעגע לאמו. קָאוֹ־שׁוּ מעמק יינג הביא מנחה לדוכס, והדוכס העניק לו מזון. קאו־שו אמר: ״יש לי אם; אבקש ממך להרשות לי להאכיל את אמי במזון שנתת לי.״ הדוכס ג׳ואנג אמר: ״אני מתגעגע מאוד לאמי, אך כיצד אוכל להפר את שבועתי?״ קאו־שו אמר: ״חפור באדמה עד המעיינות הצהובים, ואז תוכלו להיפגש.״ הדוכס נהג אפוא כדבריו ופגש את אמו.

בשנתו העשרים וארבע מת הדוכס מוּ מסונג, והנסיך פָּנְג נמלט לג׳נג. ג׳נג פלשה לאדמת ג׳ואו ולקחה את התבואה. בשנתו העשרים וחמש רצח ג׳וֹאוּ־שׁוּ מוֵיי את אדונו, הדוכס חוואן, והעמיד את עצמו לשליט; יחד עם סונג תקף את ג׳נג בגלל פנג. בשנתו העשרים ושבע בא הדוכס לראשונה לחצר המלך חוואן מג׳ואו. המלך חוואן כעס על שלקח את התבואה ולא נהג בו בכבוד. בשנתו העשרים ותשע כעס הדוכס ג׳ואנג על שג׳ואו לא נהגה בו בכבוד, והחליף עם לוּ את בָּנְג ואת שדה שׁוּ. בשנתו השלושים ושלוש הרגה סונג את קוֹנְג־פוּ. בשנתו השלושים ושבע לא בא הדוכס ג׳ואנג לחצר ג׳ואו. המלך חוואן מג׳ואו הוביל את צבאות צָ׳ן, צָאי, גוו וּוֵיי לתקוף את ג׳נג. הדוכס ג׳ואנג, ג׳אי ג׳ונג וְנָאוֹ צ׳וּ־מִי הוציאו צבא להגנה, וצבא המלך הובס תבוסה גדולה. ג׳וּ דָאן פגע בחץ בזרוע המלך. ג׳ו דאן ביקש לרדוף אחריו, אך רוזן ג׳נג עצר אותו ואמר: ״גם לפגוע בבכיר מאתנו ולהקשות עליו אסור, קל וחומר להשפיל את בן השמים!״ וכך חדל. בלילה שלח את ג׳אי ג׳ונג לדרוש בשלום המלך.

בשנתו השלושים ושמונה תקפו בני ז׳וּנְג הצפוניים את צ׳י. צ׳י ביקשה עזרה, וג׳נג שלחה את יורש העצר חוּ בראש צבא לעזרת צ׳י. הדוכס שִׁי מצ׳י ביקש לתת לו את בתו לאישה, אך חו סירב: ״מדינתי קטנה ואינה בת־זוג לצ׳י.״ ג׳אי ג׳ונג היה עמו אז ועודד אותו לקבלה: ״לאדונך אהובות רבות בחצר הפנימית.

אם לא יהיה ליורש העצר משען גדול, לא יוכל לעמוד; שלושת הנסיכים כולם בני אדונך.״ שלושת הנסיכים האמורים היו יורש העצר חו, אחיו הצעיר טוּ, והבא אחריו, דְזֶה־וֵיי.

בשנתו הארבעים ושלוש מת הדוכס ג׳ואנג מג׳נג. מלכתחילה היה ג׳אי ג׳ונג חביב מאוד על הדוכס ג׳ואנג, והדוכס מינה אותו לשר. הדוכס נשא אישה מדָנָג, והיא ילדה את יורש העצר חו; משום כך העמיד אותו ג׳אי ג׳ונג לשליט. הוא הדוכס ג׳אוֹ.

הדוכס ג׳ואנג נשא גם בת לבית יוֹנָג מסונג, והיא ילדה את טוּ, לימים הדוכס לִי. בית יונג היה חביב בסונג. כששמע הדוכס ג׳ואנג מסונג כי ג׳אי ג׳ונג העמיד את חו לשליט, פיתה את ג׳אי ג׳ונג לבוא אליו, עצר אותו ואמר: ״אם לא תמליך את טו, תמות.״ הוא עצר גם את טו כדי לדרוש כופר. ג׳אי ג׳ונג נעתר לסונג וכרת עמה ברית. הוא שב עם טו והמליך אותו. כששמע הדוכס ג׳או, חו, כי ג׳אי ג׳ונג נאלץ בידי סונג להמליך את אחיו טו, נמלט לווֵיי ביום שִׁין־הָאי בחודש התשיעי. ביום גְ׳־הָאי הגיע טו לג׳נג והומלך; הוא הדוכס לי.[א]

בשנתו הרביעית שלט ג׳אי ג׳ונג לבדו בממשלת המדינה. הדבר הטריד את הדוכס לי, והוא שלח בסתר את יוֹנָג גְ׳יוֹ, חתנו, להרוג את ג׳אי ג׳ונג. אשתו של ג׳יו הייתה בתו של ג׳אי ג׳ונג. כשנודע לה הדבר שאלה את אמה: ״מי קרוב יותר, אב או בעל?״ אמה השיבה: ״אב יש רק אחד; כל אדם יכול להיות בעל.״ הבת סיפרה אפוא לג׳אי ג׳ונג, וג׳אי ג׳ונג הקדים והרג את יונג ג׳יו והציג את

א. [ויקיטקסט מחליף כאן את היום המקובל `辛亥` ב־`丁亥` באמצעות סוגריים עגולים ומרובעים. בדפוס הבסיס נקרא ברצף `九月辛亥`, ולפיו תורגם ״ביום שין־האי בחודש התשיעי״ — פ' א.ת.]

גופתו בשוק. הדוכס לי לא יכול היה לעשות מאומה נגד ג׳אי ג׳ונג. בכעסו על ג׳יו אמר: ״מי שמשתף אישה במזימתו ראוי לו שימות!״ בקיץ יצא הדוכס לי לשבת בלִי, עיר ספר. ג׳אי ג׳ונג החזיר את הדוכס ג׳או, חו; ביום יי־הָאי בחודש השישי שב לג׳נג ועלה לכס.

בסתיו השתמש הדוכס לי מג׳נג, טו, באנשי לי כדי להרוג את האציל שָׁאן־בּוֹ, ואז ישב בעיר. כששמעו הנסיכים כי הדוכס לי נמלט, תקפו את ג׳נג; הם לא הצליחו ונסוגו. סונג נתנה לדוכס לי לא מעט חיילים, והוא הגן על עצמו בלי; משום כך גם ג׳נג לא תקפה את לי.

בשנתו השנייה של הדוכס ג׳או: עוד כשהיה יורש העצר ביקש אביו, הדוכס ג׳ואנג, למנות את גאו צ׳ו־מי לשר. יורש העצר חו שנא אותו, אך הדוכס ג׳ואנג לא שמע לו ולבסוף מינה את צ׳ו־מי לשר. כשעלה הדוכס ג׳או לשלטון חשש צ׳ו־מי שיהרוג אותו. ביום שִׁין־מָאוֹ בחודש העשירי בחורף יצא צ׳ו־מי לציד עם הדוכס ג׳או וירה בו למוות בשדה. ג׳אי ג׳ונג וצ׳ו־מי לא העזו להחזיר את הדוכס לי, ולכן המליכו תחתיו את דזה־ויי, אחיו של הדוכס ג׳או. הוא נקרא דזה־ויי ולא קיבל שם שלאחר המוות.

בחודש השביעי של שנתו הראשונה של דזה־ויי כינס הדוכס שְׁיָאנְג מצ׳י את הנסיכים בשׁוֹאוּ־ג׳ה. דזה־ויי מג׳נג יצא לאספה וגאו צ׳ו־מי ליווה אותו כעוזר; ג׳אי ג׳ונג טען שהוא חולה ולא יצא. הסיבה הייתה שבימי נסיכותו של הדוכס שיאנג מצ׳י נפגש עמו דזה־ויי פעם בקטטה והשניים נעשו אויבים. כשעמדה אספת הנסיכים להתכנס ביקש ג׳אי ג׳ונג מדזה־ויי שלא לצאת. דזה־ויי אמר: ״צ׳י חזקה, והדוכס לי יושב בלי. אם לא אלך, יוביל הדוכס את הנסיכים לתקוף אותי ויכניס את הדוכס לי. מוטב שאלך; מדוע בהכרח אושפל אם אלך, וכיצד

יגיע הדבר עד כדי כך?״ לבסוף יצא. ג׳אי ג׳ונג פחד שצ׳י תהרוג גם אותו, ולכן טען שהוא חולה. כשהגיע דזה־ויי לא התנצל לפני מרקיז צ׳י. המרקיז כעס, הציב חיילים במארב והרג את דזה־ויי. גאו צ׳ו־מי נמלט בחזרה, ועם שובו קשר עם ג׳אי ג׳ונג להביא מצָ׳ן את הנסיך יִינְג, אחיו של דזה־ויי, ולהמליכו; הוא נקרא שליט ג׳נג. באותה שנה שלח הדוכס שיאנג מצ׳י את פֶּנְג־שֶׁנְג לשכר את הדוכס חוואן מלוּ ולהמיתו בשבירת צלעותיו.

בשנתו השמינית של שליט ג׳נג חוללו אנשי צ׳י גוּאַן ג׳ה־פוּ ואחרים מרד ורצחו את אדונם, הדוכס שיאנג. בשנתו השתים־עשרה רצח איש סונג צָ׳אנְג־וָאן את אדונו, הדוכס מִין. ג׳אי ג׳ונג מג׳נג מת.

בשנתו הארבע־עשרה שלח טו, הדוכס לי המודח של ג׳נג שישב בלי, אנשים לפתות את אציל ג׳נג פוּ שִׁיָה ולחטוף אותו, כדי לאלצו לסייע לו להיכנס למדינה. שׁיה אמר: ״שחרר אותי, ואני אהרוג למענך את שליט ג׳נג ואכניס אותך.״ הדוכס לי כרת עמו ברית ושחררו. ביום גְ׳יָה־דְזֶה בחודש השישי הרג שׁיה את שליט ג׳נג ואת שני בניו וקיבל את פני הדוכס לי, טו; טו שב מלי, נכנס למדינה וחזר לכס. קודם לכן נלחמו נחש פנימי ונחש חיצוני בתוך השער הדרומי של ג׳נג, והנחש הפנימי מת. כעבור שש שנים אכן שב הדוכס לי. לאחר שנכנס נזף בדודו מצד אביו, יְוֶאן: ״כשאיבדתי את המדינה וישבתי בחוץ לא חשב דודי להכניסני; גם זה חמור מאוד.״ יוואן אמר: ״לשרת את האדון בלי לב כפול הוא חובת הנתין. אני מכיר באשמתי.״ ואז התאבד. אחר כך אמר הדוכס לי לפו שׁיה: ״בשירות אדונך היה לך לב כפול.״ והוציאו להורג. שׁיה אמר: ״אכן כך הוא: חסד גדול אינו זוכה לגמול!״[ב]

בשנה הראשונה לאחר שובו של הדוכס לי נעשה הדוכס חוואן מצ׳י להגמון לראשונה.

בשנה החמישית תקפו יֶן וּוֵיי, יחד עם טָווֵי אחיו של המלך חווי מג׳ואו, את המלך. המלך נמלט לוָן, והם המליכו את אחיו טווי. בשנה השישית הזעיק המלך חווי את ג׳נג לעזרה. הדוכס לי הוציא צבא ותקף את נסיך ג׳ואו טווי, אך לא ניצח. אז שב עם המלך חווי מג׳ואו, והמלך ישב בלי. באביב השנה השביעית תקפו הדוכס לי מג׳נג והדוד מגָוו בהפתעה את הנסיך טווי, הרגו אותו והכניסו את המלך חווי לג׳ואו.

בסתיו מת הדוכס לי, ובנו וָן, ששמו ג׳יֶה, עלה לשלטון. בראשית מלך הדוכס לי ארבע שנים, נמלט וישב בלי שבע־עשרה שנה, שב ומלך שבע שנים; יחד עם שנות גלותו היו אלה עשרים ושמונה שנה.

בשנתו העשרים וארבע הייתה לדוכס ון פילגש נחותת מעמד ושמה יֶן גְ׳י. היא חלמה שהשמים נותנים לה סחלב ואומרים: ״אני בּוֹ־טְיָאוֹ, אביך הקדמון. בזה אעשה לך בן; לסחלב ניחוח ממלכתי.״ היא סיפרה לדוכס ון את החלום. הדוכס שכב עמה ונתן לה סחלב לעדות. היא ילדה בן וקראה לו לָאן.

בשנתו השלושים ושש עבר הנסיך צ׳וֹנְג־אָר מג׳ין בג׳נג, והדוכס ון לא נהג בו בכבוד. שׁוּ־גָ׳אן, אחיו הצעיר של הדוכס ון, אמר: ״צ׳ונג־אר ראוי, ואף בן אותו בית הוא. כשהוא נתון במצוקה ועובר אצלך, אין להשאירו בלי כבוד.״ הדוכס ון אמר: ״רבים הנסיכים הגולים העוברים בארצי; כיצד אוכל לכבד את כולם?״

ב. [ויקיטקסט משבש בפרשה זו את שמו של `瑕甫`, פוּ שְׁיָה, ל־`假甫` ול־`假`. דפוס הבסיס מוסר בעקביות `瑕甫` ו־`瑕`, והשם שב ומאושר בדברי ההיסטוריון הגדול בסוף הפרק — פ' א.ת.]

ג׳אן אמר: ״אם אינך מכבדו, הרוג אותו. אם לא תהרגהו והוא ישוב לארצו, יהיה לצרת ג׳נג.״ הדוכס ון לא שמע לו.

באביב שנתו השלושים ושבע שב הנסיך צ׳ונג־אר לג׳ין ועלה לשלטון; הוא הדוכס ון. בסתיו נכנסה ג׳נג לחֻוָה. חווה קיבלה את מרותה, אך אחר כך שבה לצד ויי, ולכן תקפה ג׳נג את חווה. המלך שיאנג מג׳ואו שלח את בּוֹ־פוּ לבקש למען חווה. הדוכס ון מג׳נג נטר טינה על כך שהמלך חווי נמלט וישב בלי ואביו, הדוכס לי, החזירו לשלטון, אך המלך חווי לא העניק לדוכס לי תואר או קצבה. הוא גם נטר טינה על שהמלך שיאנג תמך בווֵיי ובחווה. לכן לא שמע לבקשת המלך שיאנג וכלא את בו־פו. המלך כעס ותקף את ג׳נג עם אנשי דִי, אך לא ניצח. בחורף תקפו אנשי די את המלך שיאנג, והוא נמלט לג׳נג. הדוכס ון מג׳נג הושיב את המלך בפָאן. בשנתו השלושים ושמונה הכניס הדוכס ון מג׳ין את המלך שיאנג לצ׳נג־ג׳ואו.

בשנתו הארבעים ואחת סייע לצ׳ו לתקוף את ג׳ין. מאחר שלא נהג בכבוד בדוכס ון מג׳ין כשעבר בארצו, פנה עתה עורף לג׳ין וסייע לצ׳ו. בשנתו הארבעים ושלוש צרו הדוכס ון מג׳ין והדוכס מוּ מצ׳ין יחד על ג׳נג, כדי להעניש על שסייעה לצ׳ו לתקוף את ג׳ין ועל שלא כיבדה את הדוכס ון כשעבר בה. מלכתחילה היו לדוכס ון מג׳נג שלוש גבירות וחמישה בנים אהובים, וכולם מתו בצעירותם בשל פשעיהם. הדוכס כעס וגירש בהמוניהם את בניו הנסיכים. דזה־לאן נמלט לג׳ין והצטרף לדוכס ון מג׳ין במצור על ג׳נג. באותו זמן שירת לאן את הדוכס ון מג׳ין במסירות רבה, והדוכס אהבו והיטיב עמו. הוא פנה אפוא בחשאי לג׳ין וביקש להיכנס לג׳נג כיורש העצר. ג׳ין ביקשה אז לקבל את שו־ג׳אן להוצאה להורג. הדוכס ון מג׳נג פחד ולא העז לדבר אל שו־ג׳אן. כששמע ג׳אן אמר לשליט ג׳נג: ״אני יעצתי לך ולא שמעת לי, ולבסוף

הייתה ג׳ין לצרה. אך ג׳ין צרה על ג׳נג בגללי. אם מותי יביא מחילה למדינת ג׳נג, זה רצוני.״ והוא התאבד. אנשי ג׳נג מסרו את גופתו לג׳ין. הדוכס ון מג׳ין אמר: ״מבקש אני לראות את שליט ג׳נג ולו פעם אחת, להשפילו ואז ללכת.״ אנשי ג׳נג דאגו, ושלחו אדם לומר בחשאי לצ׳ין: ״הריסת ג׳נג תוסיף כוח לג׳ין, ואין בכך תועלת לצ׳ין.״ צבא צ׳ין נסוג. הדוכס ון מג׳ין ביקש להכניס את לאן כיורש העצר והודיע על כך לג׳נג. האציל שֶׁה גְווֵי מג׳נג אמר: ״שמעתי שבת לבית ג׳י הייתה הגבירה הראשית הראשונה של הוֹאוּ־ג׳י, ומזרעה עתיד לקום איש גדול. אמו של דזה־לאן היא מזרעה. נוסף על כך כל בני הגבירות כבר מתו, ומבין הבנים האחרים אין ראוי כלאן. עתה המצור דוחק וג׳ין מבקשת למענו; איזו תועלת גדולה מזו?״ ג׳נג נעתרה לג׳ין, כרתה ברית ולבסוף העמידה את דזה־לאן ליורש העצר. אז נסוג צבא ג׳ין.

בשנתו הארבעים וחמש מת הדוכס ון. דזה־לאן עלה לשלטון; הוא הדוכס מוּ.

באביב שנתו הראשונה של הדוכס מו שלח הדוכס מו מצ׳ין שלושה מצביאים בראש צבא לתקוף את ג׳נג בהפתעה. בהגיעם לחווה פגש בהם הסוחר מג׳נג שֶׁיֵן נָאוֹ, והעמיד פנים שהוא מקדם את הצבא בשנים־עשר שוורים; משום כך לא הגיע צבא צ׳ין לג׳נג ושב לאחור. ג׳ין הביסה אותו במעבר שֶׁיָאוֹ. מלכתחילה, כשמת הדוכס ון מג׳נג בשנה הקודמת, מכר שר העיר של ג׳נג, דְזֶנְג חֶה, לצ׳ין את סודות ג׳נג; משום כך בא צבא צ׳ין. בשנה השלישית הוציאה ג׳נג צבא והצטרפה לג׳ין בתקיפת צ׳ין, והביסה את צבא צ׳ין בְּוָאנְג.

בשנה הקודמת רצח יורש העצר של צ׳ו, שָׁאנְג־צָ׳ן, את אביו המלך צ׳נג ועלה במקומו. בשנתו העשרים ואחת תקף את ג׳נג עם חְווָה יְוֵאן מסונג. חווה יוואן שחט כבשים והאכיל את חייליו, אך לא נתן לרכבו יָאנְג נָ׳ן. בכעסו הסיע אותו

אל ג׳נג, וג׳נג כלאה את חווה יוואן. סונג פדתה את חווה יוואן, וגם הוא נמלט משם. ג׳ין שלחה את וָ׳אוֹ צָ׳וֶאן בראש צבא לתקוף את ג׳נג.

באביב שנתו הראשונה של הדוכס לִינְג הביאה צ׳ו לדוכס לינג צב־מים ענק. דְזֶה־וָ׳יָה ודְזֶה־גוֹנְג עמדו לבוא לחצר הדוכס לינג, ואצבעו המורה של דזה־גונג נעה. הוא אמר לדזה־ג׳יה: ״בימים אחרים, כשנעה האצבע הזאת, תמיד אכלתי מאכל נדיר.״ כשנכנסו ראו שהדוכס לינג עומד להגיש מרק צב־מים. דזה־גונג צחק ואמר: ״אכן כך!״ הדוכס לינג שאל מדוע צחק, והוא סיפר לו הכול. הדוכס הזמין אותו אך לו לבדו לא נתן מן המרק. דזה־גונג כעס, טבל את אצבעו במרק, טעם ויצא. הדוכס כעס וביקש להרוג את דזה־גונג. דזה־גונג ודזה־ג׳יה קשרו להקדים אותו, ובקיץ רצחו את הדוכס לינג. אנשי ג׳נג ביקשו להמליך את אחיו של הדוכס לינג, צ׳וּ־גְ׳י. צ׳ו־ג׳י ויתר ואמר: ״אם בוחרים בראוי, אינני ראוי; אם בוחרים לפי הסדר, הנסיך ג׳יין מבוגר ממני.״ ג׳יין היה אחיו למחצה הצעיר של הדוכס לינג ואחיו הגדול של צ׳ו־ג׳י. לכן המליכו את דזה־ג׳יין; הוא הדוכס שיאנג.

לאחר שעלה לשלטון ביקש הדוכס שיאנג לסלק את כל בני בית מו. בית מו היה משפחתו של דזה־גונג, שרצח את הדוכס לינג. צ׳ו־ג׳י אמר: ״אם בהכרח תסלק את בית מו, אלך עמם.״ לכן חדל הדוכס, ואת כולם מינה לאצילים.

בשנתו הראשונה כעסה צ׳ו על שג׳נג קיבלה כופר מסונג ושחררה את חווה יוואן, ותקפה את ג׳נג. ג׳נג פנתה עורף לצ׳ו והתקרבה לג׳ין. בשנה החמישית שבה צ׳ו ותקפה את ג׳נג, וג׳ין באה לעזרתה. בשנה השישית מת דזה־ג׳יה. אנשי המדינה גירשו שוב את בני משפחתו, משום שרצח את הדוכס לינג.

בשנה השביעית כרתה ג׳נג ברית עם ג׳ין בִּין־לִינְג. בשנה השמינית בא המלך ג׳ואנג מצ׳ו לתקוף אותה משום שכרתה ברית עם ג׳ין. הוא צר על ג׳נג שלושה חודשים, וג׳נג נכנעה לצ׳ו עם העיר. מלך צ׳ו נכנס בשער חְוָאנְג. הדוכס שיאנג מג׳נג חשף את פלג גופו העליון והוביל כבש לקבל את פניו. הוא אמר: ״אני לא ידעתי לשרת את מדינת הספר, והבאתי את אדוני המלך לכעוס עד שבא למדינתי העלובה; זו אשמתי. כיצד אעז שלא לשמוע לכל פקודה? אם יעביר אותי אדוני המלך מדרום ליאנגצה או יעניק אותי לאחד הנסיכים, אשמע לפקודתו. אך אם לא ישכח אדוני המלך את המלכים לי ושוואן ואת הדוכסים חוואן ווו, יחוס ולא יוכל לשאת את הכרתת מזבחי האדמה והתבואה שלהם, ויעניק לי ארץ צחיחה כדי שאוכל לתקן את דרכי ולשוב לשרתו—זה רצוני, אף כי איני מעז לקוות לו. העזתי לפרוש לפניך את לבי, ואשמע לכל פקודה.״ המלך ג׳ואנג נסוג שלושים לי ורק אז חנה. שרי צ׳ו אמרו: ״מאז יצאנו מיִינְג ועד כאן עמלו הקצינים והאצילים זמן רב. עתה השגנו מדינה ואנו מוותרים עליה—כיצד ייתכן?״ המלך ג׳ואנג אמר: ״הסיבה לתקיפה הייתה שאינם נשמעים לנו. עתה כבר נשמעו; מה עוד נבקש?״ ולבסוף הלך. כששמעה ג׳ין שצ׳ו תוקפת את ג׳נג הוציאה צבא לעזרתה. בבואה אחזה בשני הצדדים ולכן התמהמהה; עד שהגיעה לנהר כבר הלך צבא צ׳ו. מקצת מצביאי ג׳ין ביקשו לחצות ומקצתם לשוב, ולבסוף חצו את הנהר. המלך ג׳ואנג שמע על כך, חזר ותקף את ג׳ין. ג׳נג שבה וסייעה לצ׳ו, והן הביסו את צבא ג׳ין תבוסה גדולה על הנהר. בשנה העשירית באה ג׳ין לתקוף את ג׳נג, משום ששבה ופנתה עורף לג׳ין והתקרבה לצ׳ו.

בשנה האחת־עשרה תקף המלך ג׳ואנג מצ׳ו את סונג, וסונג הזעיקה את ג׳ין לעזרה. הדוכס ג׳ינג מג׳ין ביקש להוציא צבא לעזרת סונג, אך בּוֹ־דְזוֹנְג הניא

אותו: ״השמים פותחים עתה דרך לצ׳ו; אין לתקוף אותה.״ לכן חיפש איש אמי״ץ ומצא את גֶ׳יֶה יָאנְג איש חְוּוֹ, שכינויו דזה־חוּ. הוא שלח אותו להוליך שולל את צ׳ו ולהורות לסונג שלא להיכנע. כשעבר בג׳נג, שהייתה מקורבת לצ׳ו, תפסה אותו ג׳נג ומסרה אותו לצ׳ו. מלך צ׳ו נתן לו מתנות רבות וכרת עמו הסכם: עליו להפוך את דבריו ולצוות על סונג למהר להיכנע. רק לאחר שהמלך דרש זאת שלוש פעמים נעתר. אז העלתה צ׳ו את ג׳יה יאנג אל עגלת מגדל וציוותה עליו לקרוא לסונג. הוא הפר את ההסכם עם צ׳ו ומסר את מצוות אדונו מג׳ין: ״ג׳ין עומדת להוציא את כל צבא המדינה לעזרת סונג. גם אם סונג נתונה בדוחק, הישמרו לכם מלהיכנע לצ׳ו; צבא ג׳ין כבר מגיע!״ המלך ג׳ואנג מצ׳ו כעס מאוד ועמד להרגו. ג׳יה יאנג אמר: ״יכולתו של אדון לאכוף את פקודתו היא צדקתו; יכולתו של נתין לשאת את הפקודה היא נאמנותו. יצאתי בשליחות אדוני, ואמות אך לא אפיל אותה.״ המלך ג׳ואנג אמר: ״אתה הסכמת לבקשתי ואחר כך הפרת אותה; היכן נאמנותך?״ ג׳יה יאנג אמר: ״הסכמתי למלך כדי שאוכל להשלים את מצוות אדוני.״ כשעמד למות פנה ואמר לצבא צ׳ו: ״העובד כאיש־נתין אל ישכח למצות את נאמנותו ולזכות במוות!״ כל אחי מלך צ׳ו הניאו אותו והפצירו בו לחוס עליו. אז חנן המלך את ג׳יה יאנג ושלחו לשוב, וג׳ין העניקה לו דרגת שר עליון.

בשנתו השמונה־עשרה מת הדוכס שיאנג, ובנו פֵּיי עלה לשלטון; הוא הדוכס דָאוֹ.

בשנתו הראשונה של הדוכס דאו השמי״ץ הדוכס משׁוּ את ג׳נג באוזני צ׳ו. הדוכס דאו שלח את אחיו קוּן לצ׳ו כדי לטעון את טענותיו. טענתו לא נמצאה צודקת וצ׳ו כלאה את קון. אז בא הדוכס דאו מג׳נג וכרת שלום עם ג׳ין והתקרב אליה. קון פנה בחשאי אל דְזֶה־פָאן מצ׳ו, ודזה־פאן דיבר למען השבת קון לג׳נג.

בשנה השנייה תקפה צ׳ו את ג׳נג, וצבא ג׳ין בא לעזרתה. באותה שנה מת הדוכס דאו, ואחיו קון הומלך; הוא הדוכס צ׳נג.

בשנתו השלישית אמר המלך גונג מצ׳ו: ״הדוכס צ׳נג מג׳נג עשה עמי חסד״, ושלח אדם לכרות עמו ברית. הדוכס צ׳נג כרת עמו ברית בחשאי. בסתיו בא הדוכס צ׳נג לחצר ג׳ין. ג׳ין אמרה: ״ג׳נג עשתה שלום בחשאי עם צ׳ו״, ועצרה אותו. היא שלחה את לְוָאן שׁוּ לתקוף את ג׳נג. באביב השנה הרביעית, כשסבלה ג׳נג מן המצור של ג׳ין, המליך הנסיך רוּ את שׁוּ, אחיו למחצה המבוגר של הדוכס צ׳נג. בחודש הרביעי שמעה ג׳ין כי ג׳נג המליכה שליט, ולכן השיבה את הדוכס צ׳נג. כששמעו אנשי ג׳נג כי הדוכס צ׳נג חוזר, הרגו גם הם את השליט רו וקיבלו את פני הדוכס צ׳נג. צבא ג׳ין נסוג.

בשנה העשירית פנתה ג׳נג עורף לבריתה עם ג׳ין וכרתה ברית עם צ׳ו. הדוכס לי מג׳ין כעס והוציא צבא לתקוף את ג׳נג. המלך גונג מצ׳ו בא לעזרת ג׳נג. ג׳ין וצ׳ו נלחמו בְּיֶן־לִינְג; צבא צ׳ו הובס וג׳ין ירתה ופצעה את המלך גונג מצ׳ו בעינו. שני הצדדים חדלו ונסוגו. בשנה השלוש־עשרה תקף הדוכס דאו מג׳ין את ג׳נג והציב צבא על נהר וֵיי. ג׳נג התבצרה להגנה, וגם ג׳ין נסוגה.

בשנה הארבע־עשרה מת הדוכס צ׳נג, ובנו יוּן עלה לשלטון; הוא הדוכס שִׁי.

בשנתו החמישית בא ראש ממשלת ג׳נג, דְזֶה־סָה, לחצר הדוכס שי, אך הדוכס שי לא נהג בו בכבוד. דזה־סה כעס ושלח טבח להרעיל את הדוכס שי למוות; לנסיכים הודיע: ״הדוכס שי מת ממחלה פתאומית.״ הוא המליך את ג׳יה, בנו של הדוכס שי. ג׳יה היה אז בן חמש; הוא הדוכס ג׳יין.

בשנתו הראשונה קשרו הנסיכים להרוג את ראש הממשלה דזה־סה. דזה־סה גילה זאת, הסתובב והרג את כל הנסיכים. בשנה השנייה תקפה ג׳ין את ג׳נג. ג׳נג כרתה עמה ברית וג׳ין נסוגה. בחורף כרתה שוב ברית עם צ׳ו. דזה־סה פחד שיוציאוהו להורג, ולכן התקרב גם לג׳ין וגם לצ׳ו. בשנה השלישית ביקש ראש הממשלה דזה־סה להעמיד את עצמו לשליט. הנסיך דְזֶה־קוֹנְג שלח את וֵיי ג׳ה להרוג את ראש הממשלה דזה־סה ותפס את מקומו. גם דזה־קונג ביקש להעמיד את עצמו לשליט. דְזֶה־צָ׳אן אמר: ״דזה־סה עשה מעשה פסול ולכן הרגתם אותו; אם עתה תחזור על מעשהו, לא יהיה קץ למהומה.״ דזה־קונג שמע לו ושימש ראש ממשלתו של הדוכס ג׳יין מג׳נג.

בשנה הרביעית כעסה ג׳ין על שג׳נג כרתה ברית עם צ׳ו ותקפה אותה. ג׳נג כרתה ברית עמה. המלך גונג מצ׳ו בא לעזרת ג׳נג והביס את צבא ג׳ין. הדוכס ג׳יין ביקש לעשות שלום עם ג׳ין, וצ׳ו שבה וכלאה את שליח ג׳נג.

בשנה השתים־עשרה כעס הדוכס ג׳יין על שראש הממשלה דזה־קונג השתלט על שלטון המדינה. הוא הוציאו להורג ומינה את דזה־צ׳אן לשר. בשנה התשע־עשרה נסע הדוכס ג׳יין לג׳ין לבקש ששליט ויי יושב לארצו, והעניק לדזה־צ׳אן שש ערים. דזה־צ׳אן ויתר וקיבל שלוש מהן. בשנה העשרים ושתיים שלחה וו את גְ׳י־דְזֶה מֵין־לִינְג לג׳נג. הוא פגש את דזה־צ׳אן כאילו היו ידידים ותיקים ואמר לו: ״מחזיקי השלטון בג׳נג ראוותנים, וצרה עתידה לבוא; השלטון עתיד להגיע אליך. כאשר תמשול, עשה זאת בהליכות הטקס; אם לא, ג׳נג תיפול.״ דזה־צ׳אן נהג בג׳י־דזה בכבוד רב. בשנה העשרים ושלוש נלחמו הנסיכים זה בזה על חסד השליט והרגו איש את רעהו; הם ביקשו להרוג גם את דזה־צ׳אן. אחד הנסיכים הניאם: ״דזה־צ׳אן הוא איש אנושי; בזכות דזה־צ׳אן מתקיימת ג׳נג. אל תהרגוהו!״ והם חדלו.

בשנה העשרים וחמש שלחה ג׳נג את דזה־צ׳אן לג׳ין לדרוש בשלום הדוכס פִּינְג החולה. הדוכס פינג אמר: ״חוזי העתידות אמרו כי שֶׁה־צָ׳ן וטָאי־טָאי מביאים עליי פגע, וההיסטוריונים אינם יודעים מי הם. העזתי לשאול אותך.״ דזה־צ׳אן השיב: ״לגאו־שין היו שני בנים. הבכור נקרא יֶן־בּוֹ והצעיר שה־צ׳ן. הם ישבו ביער הגדול ולא יכלו לשאת איש את אחיו; יום־יום אחזו מגן וחנית ונלחמו זה בזה. הקיסר העליון לא ראה זאת בעין יפה והעביר את ין־בו לשָׁאנְג־צִ׳יוֹ להיות ממונה על הכוכב צָ׳ן. אנשי שאנג הלכו בעקבותיו, ולכן צ׳ן הוא כוכב שאנג. את שה־צ׳ן העביר לדָה־שִׁיָה להיות ממונה על קבוצת הכוכבים שֶׁן. אנשי טאנג הלכו בעקבותיו ושירתו את שושלות שָׁיָה ושאנג. באחרית ימיהם היה טאנג שוּ־יוּ. כאשר יִ־ג׳יאנג, אשת המלך וו, הרתה את הדוד הגדול, חלמה שהקיסר אומר לה: ‘אני מצווה לקרוא לבנך יו, אתן לו את טאנג, אפקיד בידו את שן וארבה את צאצאיו.’ כשנולד הייתה בכף ידו כתובת ‘יו’, ועל כן קראו לו כך. לאחר שהמלך צ׳נג השמיד את טאנג, הקים שם את מדינתו של הדוד הגדול. לכן שן הוא כוכב ג׳ין. מכאן ששה־צ׳ן הוא רוח שן. בימים קדומים היה לג׳ין־טיין בן מצאצאיו ושמו מֵי, ששימש מורה המים. הוא הוליד את יוּן־גָה ואת טאי־טאי. טאי־טאי ידע לקיים את משרתו: הוא פתח נתיבים לנהרות פֶן וטָאוֹ, סכר את הביצה הגדולה וכך יישב את טָאי־יֶוּאן. הקיסר שיבח אותו והקים לו מדינה בעמק פן. שֶׁן, סָה, זוּ וחְוָאנְג הם ששמרו באמת על פולחנו. עתה ג׳ין מושלת בעמק פן והשמידה אותם. מכאן שטאי־טאי הוא רוח הנהרות פן וטאו. אולם שני אלה אינם פוגעים בגופו של אדוני. לרוחות ההרים והנהרות מקריבים קורבן להסרת פגע כאשר באים שיטפון או בצורת; לרוחות השמש, הירח והכוכבים מקריבים כך כאשר שלג, כפור, רוח או גשם באים שלא בעונתם. אשר למחלתך, אדוני, מקורה באכילה, בשתייה, באבל, בשמחה

ובנשים.״ הדוכס פינג וּשוּ־שְׁיָאנְג אמרו: ״יפה! איש אציל ורחב ידיעות הוא.״ והעניקו לדזה־צ׳אן כבוד רב.

בקיץ השנה העשרים ושבע בא הדוכס ג׳יין מג׳נג לחצר ג׳ין. בחורף, מחשש לעוצמת המלך לינג מצ׳ו, בא גם לחצר צ׳ו, ודזה־צ׳אן עמו. בשנה העשרים ושמונה חלה שליט ג׳נג. הוא שלח את דזה־צ׳אן להיפגש עם הנסיכים, לכרות ברית עם המלך לינג מצ׳ו בשֶׁן ולהוציא להורג את צִ׳ינְג פָּנְג מצ׳י.

בשנה השלושים ושש מת הדוכס ג׳יין. בנו נִינְג עלה לשלטון; הוא הדוכס דְינְג. בסתיו בא הדוכס דינג לחצר הדוכס ג׳או מג׳ין.

בשנתו הראשונה רצח הנסיך צ׳י־ג׳י מצ׳ו את אדונו, המלך לינג, והעמיד את עצמו לשליט; הוא המלך פינג. הוא ביקש לנהוג בחסד כלפי הנסיכים והשיב לג׳נג את האדמות שכבש ממנה המלך לינג.

בשנה הרביעית מת הדוכס ג׳או מג׳ין. ששת שריו היו חזקים ובית הדוכס שפל. דזה־צ׳אן אמר להאן שוואן־דזה: ״המושל חייב למשול במידה טובה; אל תשכח את היסוד שעליו קמת.״ בשנה השישית פרצה שרפה בג׳נג והדוכס ביקש להסיר את הפגע בקורבן. דזה־צ׳אן אמר: ״מוטב לתקן את מידותינו.״

בשנה השמינית נמלט יורש העצר ג׳יין מצ׳ו לג׳נג. בשנה העשירית קשר יורש העצר ג׳יין עם ג׳ין לתקוף את ג׳נג בהפתעה. ג׳נג הרגה את ג׳יין, ובנו שֶׁנְג נמלט לוּ.

בשנה האחת־עשרה נסע הדוכס דינג לג׳ין. ג׳ין וג׳נג קשרו להוציא להורג את השרים המורדים של ג׳ואו ולהכניס את המלך ג׳ינג לג׳ואו.

בשנה השלוש־עשרה מת הדוכס דינג, ובנו צָ׳אי עלה לשלטון; הוא הדוכס שְׁיֶן.

הדוכס שיין מת בשנתו השלוש־עשרה, ובנו שֶׁנְג עלה לשלטון; הוא הדוכס שֶׁנְג. באותו זמן היו ששת שרי ג׳ין חזקים, פלשו לג׳נג וגזלו ממנה אדמות, וג׳נג הלכה ונחלשה.

בשנתו החמישית של הדוכס שנג מת ראש ממשלת ג׳נג דזה־צ׳אן. כל אנשי ג׳נג בכו עליו והתאבלו כאילו איבדו קרוב משפחה. דזה־צ׳אן היה בנו הצעיר של הדוכס צ׳נג מג׳נג. הוא היה איש אנושי ואוהב אדם, ושירת את אדונו בנאמנות ובמסירות. קונפוציוס עבר פעם בג׳נג והיה עם דזה־צ׳אן כאח. כששמע שדזה־צ׳אן מת בכה עליו ואמר: ״האהבה שהותירו לנו הקדמונים!״

בשנה השמינית מרדו בתי פָאן וג׳וֹנְג־הָאנְג בג׳ין והזעיקו את ג׳נג לעזרה. ג׳נג סייעה להם. ג׳ין תקפה את ג׳נג והביסה את צבאה בטְיֶה.

בשנה הארבע־עשרה השמיד הדוכס ג׳ינג מסונג את צָאוֹ. בשנה העשרים רצח טְיֶן צָ׳אנְג מצ׳י את אדונו, הדוכס ג׳יין, ונעשה ראש ממשלה בצ׳י. בשנה העשרים ושתיים השמיד המלך חווי מצ׳ו את צָ׳ן. קונפוציוס מת.

בשנה השלושים ושש תקף ג׳ה־בּוֹ מג׳ין את ג׳נג וכבש תש ערים.

בשנה השלושים ושבע מת הדוכס שנג, ובנו יי עלה לשלטון; הוא הדוכס אָי.

בשנתו השמינית רצחו אנשי ג׳נג את הדוכס אי והמליכו את צ׳וֹאוּ, אחיו הצעיר של הדוכס שנג; הוא הדוכס גונג. בשנתו השלישית של הדוכס גונג השמידו שלוש מדינות ג׳ין את ג׳ה־בו. בשנתו השלושים ואחת מת הדוכס גונג, ובנו יי עלה לשלטון; הוא הדוכס יוֹאוּ. בשנתו הראשונה תקף האן וּ־דְזֶה את ג׳נג והרג

את הדוכס יואו. אנשי ג׳נג המליכו את טָאי, אחיו הצעיר של הדוכס יואו; הוא הדוכס רוּ.

בשנתו החמש־עשרה של הדוכס שו תקף המרקיז ג׳ינג מהאן את ג׳נג וכבש את יוֹנְג־צֶ׳יוֹ. ג׳נג ביצרה את ג׳ינג.

בשנה השש־עשרה תקפה ג׳נג את האן והביסה את צבאה בפוּ־שוּ. בשנה העשרים נמנו האן, ג׳או וּוֵיי עם הנסיכים. בשנה העשרים ושלוש צרה ג׳נג על יָאנְג־דִי של האן.

בשנה העשרים וחמש הרג שליט ג׳נג את ראש ממשלתו דזה־יאנג. בשנה העשרים ושבע רצחו אנשי סיעתו של דזה־יאנג יחדיו את הדוכס שו, טאי, והמליכו את יי, אחיו הצעיר של הדוכס יואו; הוא נקרא שליט ג׳נג. בשנתו השנייה של שליט ג׳נג יי מרדה פו־שו וחזרה להאן. בשנתו האחת־עשרה תקפה האן את ג׳נג וכבשה את יָאנְג־צֶ׳נְג.

בשנה העשרים ואחת השמיד המרקיז אי מהאן את ג׳נג וסיפח את מדינתה.

ההיסטוריון הגדול אומר: פתגם הוא: ״המתחברים לשם כוח ורווח—כשכלים הכוח והרווח מתרופפת הידידות.״ פו שִׂיה הוא דוגמה לכך. אמנם באמצעות חטיפתו ורציחתו של שליט ג׳נג הכניס פו שִׂיה את הדוכס לי למדינה, אך לבסוף פנה הדוכס לי עורף לו והרגו. במה שונה הדבר מלִי קֶה מג׳ין? שׁוּן שִׂי שמר על נאמנותו, אך מת ולא הצליח לשמור על שִׂי־צ׳י. לשינויים, מראשית בואם, אכן סיבות רבות![3]

ג. [כאן מסתיימים דברי סה־מה צ׳יין בפרק. `贊述隱索`, דברי השבח המסכם של סה־מה ג׳ן הנדפסים בהמשך אותו עמוד, ופרקי ה־`證考` שאחריהם הם תוספות מאוחרות ואינם חלק מן החיבור המקורי, ולכן הושמטו מן התרגום — פ' א.ת.]

בית הירושה של ג׳או

אבות בית ג׳או חלקו אב קדמון עם בית צ׳ין. בימי ג׳וֹנְג־יִן היה האיש לרכבו של הקיסר דֶה־וּ. בדורות שאחריו היו לפֵּיי־לִין שני בנים; לאחד מהם קרא אֶה־לָאי. הוא שירת את ג׳וֹאוּ והומת בידי ג׳ואו. צאצאיו היו לבית צ׳ין.

אחיו הצעיר של אֶה־לאי נקרא גְ׳י־שֶׂנְג; צאצאיו היו לבית ג׳או. ג׳י־שנג הוליד את מֶנְג־דְזֶנְג.

מנג־דזנג היה חביב על המלך צ׳נג מג׳ואו, והוא שנקרא נָאוֹ־לָאנְג המיושב. גאו־לאנג הוליד את חֶנְג־פוּ, וחנג־פו הוליד את דְזָאוֹ־פוּ.

דזאו־פו היה חביב על המלך מוּ מג׳ואו. דזאו־פו השיג מרכבה של סוסים אצילים ואת הסוסים השחורים הגנובים מיער האפרסקים, ובהם חְוּוָה־לְיוֹ וּלוּ־אָר, והגישם למלך מו. המלך מו העמיד את דזאו־פו כרכבו ויצא לסיור ציד במערב. הוא פגש את המלכה האם של המערב, נהנה בחברתה ושכח לשוב. אז מרד המלך יֶן משׂוּ. המלך מו דהר בסוסים העוברים אלף לי ביום, תקף את המלך ין משו והנחילו תבוסה גדולה. אז העניק לדזאו־פו את העיר ג׳או, ומכאן נעשו לבית ג׳או.

שישה דורות לאחר דזאו־פו הגיע הקו אל יֶן־פוּ, שנקרא הדוכס ג׳ונג. בימי המלך שוואן מג׳ואו שימש כרכבו במסע נגד בני ז׳ונג. בקרב צָ׳יֶן־מוּ חילץ ין־פו את המלך שוואן. ין־פו הוליד את שׂוּ־דָאי.

בימי שו־דאי היה המלך יואו מג׳ואו חסר דרך. שו־דאי עזב את ג׳ואו והלך לג׳ין לשרת את המרקיז ון מג׳ין; הוא שהקים לראשונה את בית ג׳או במדינת ג׳ין.

לאחר שו־דאי הלך בית ג׳או ושגשג; כעבור חמישה דורות נולד ג׳או סו.א

בשנתו השש־עשרה של הדוכס שיין מג׳ין תקף את חְווֹ, וֵיי וגָנְג, וג׳או סו שימש מצביא בתקיפת חוו. דוכס חוו נמלט לצ׳י. בצורת גדולה באה על ג׳ין. בחוזי העתידות נאמר: ״הר טָאי של חוו מביא את הפגע.״ הדוכס שלח את ג׳או סו להזמין את שליט חוו לשוב מצ׳י, השיבו לנחלתו כדי שיקיים את פולחן הר טאי של חוו, וג׳ין שבה לשפע. הדוכס שיין מג׳ין העניק לג׳או סו את גנג.

סו הוליד את גונג־מנג; הדבר היה בשנתו הראשונה של הדוכס מין מלוּ. גונג־מנג הוליד את ג׳או צָווֵי, שכינויו דְזֶה־יוּ.

ג׳או צָווֵי שאל בגורל אם לשרת את הדוכס שיין מג׳ין ואת בניו הנסיכים, ובשום מקרה לא התקבל סימן מבשר טובות. כששאל אם לשרת את הנסיך צ׳וֹנְג־אָר התקבל סימן טוב, ולכן שירת את צ׳ונג־אר. בעקבות מהומת לִי גְ׳י נמלט צ׳ונג־אר לִדִי, וג׳או צווי הלך עמו. די תקפה את צְ׳יְאנְג־נָאוֹ־זְ׳וּ ושבתה שתי נשים. בני די נתנו את הצעירה לצ׳ונג־אר לאישה ואת הבכורה לג׳או צווי; היא ילדה את דוּן. קודם לכן, כשעוד היה בג׳ין, ילדה אשת ג׳או צווי גם את ג׳או טוֹנְג, ג׳או קְוֹו וג׳או יִנְג־צ׳י. ג׳או צווי יצא לגלות עם צ׳ונג־אר, ולאחר תשע־עשרה שנה הצליח לשוב למדינה. צ׳ונג־אר נעשה הדוכס ון מג׳ין, וג׳או צווי נעשה אציל יְוֵאן; הוא ישב בְיְוֵאן והופקד על ממשלת המדינה. שיבת הדוכס ון למדינה והיותו להגמון נזקפו במידה רבה לתכניותיו של ג׳או צווי; הדברים מסופרים בפרשת ג׳ין.

א. [ויקיטקסט מחליף כאן את `生`, ״נולד״, ב־`至` באמצעות סוגריים עגולים ומרובעים. בדפוס הבסיס נקרא ברצף `厉趙而生五世`, ולפיו תורגם ״כעבור חמישה דורות נולד ג׳או סו״ — פ' א.ת.]

לאחר ששב ג׳או צווי לג׳ין עמדה אשתו מג׳ין בתוקף על כך שיביאו את אשתו מדי, ושבנה דון ייעשה היורש הראשי. שלושת בני האישה מג׳ין התייצבו כולם מתחתיו ושירתוהו. בשנתו השישית של הדוכס שיאנג מג׳ין מת ג׳או צווי וקיבל לאחר מותו את השם צ׳נג־ג׳י.

ג׳או דון החליף את צ׳נג־ג׳י בראש ממשלת המדינה. כעבור שנתיים מת הדוכס שיאנג מג׳ין, ויורש העצר יי־נָאוֹ היה צעיר. דון חשב שהמדינה רבת־צרות וביקש להמליך את יוֹנְג, אחיו הצעיר של הדוכס שיאנג. יונג ישב אז בצ׳ין, ודון שלח שליחים להביאו. אמו של יורש העצר בכתה יומם ולילה, קדה בראש עד הארץ ואמרה לג׳או דון: ״במה חטא האדון המנוח, שאתה זונח את בנו הראשי ומבקש שליט אחר?״ ג׳או דון נחרד. הוא חשש שמשפחתה והאצילים יתנפלו עליו ויהרגוהו, ולכן המליך לבסוף את יורש העצר; הוא הדוכס לינג. הוא הוציא צבא להתנגד לאלה שהביאו מצ׳ין את אחי הדוכס שיאנג. לאחר שעלה הדוכס לינג לשלטון השתלט ג׳או דון עוד יותר על ממשלת המדינה.

לאחר שמלך הדוכס לינג ארבע־עשרה שנה גברה יהירותו. ג׳או דון הוכיחו שוב ושוב, אך הדוכס לינג לא שמע לו. פעם, כשאכל כף דוב, לא בושלה כראוי. הוא הרג את הטבח וציווה להוציא את גופתו; ג׳או דון ראה אותה. משום כך פחד הדוכס לינג וביקש להרוג את דון. דון היה מאז ומתמיד אנושי ואוהב אדם. רעב אחד שהאכיל פעם מתחת לעץ תות הסתובב עתה והגן עליו והצילו, וכך הצליח דון להימלט. בטרם יצא מגבולות המדינה רצח ג׳או צָ׳וָאן את הדוכס לינג והמליך את חֵיי־טוּן, אחיו הצעיר של הדוכס שיאנג; הוא הדוכס צ׳נג. ג׳או דון שב וחזר לעמוד בראש ממשלת המדינה. אנשי המעלה גינו אותו: ״הוא היה השר הראשי; במנוסתו לא יצא מן הגבול, ובשובו לא העניש את הרוצח.״ לכן

כתב ההיסטוריון הגדול: ״ג׳או דון רצח את אדונו.״ בימי הדוכס ג׳ינג מג׳ין מת ג׳או דון. הוא קיבל לאחר מותו את השם שוואן־מנג, ובנו שׁוּאוֹ ירש אותו.

בשנתו השלישית של הדוכס ג׳ינג מג׳ין שימש ג׳או שואו מצביא האגף התחתון של ג׳ין ונשלח לעזרת ג׳נג. הוא נלחם עם המלך ג׳ואנג מצ׳ו על גדת הנהר. ג׳או שואו נשא לאישה את אחות הדוכס צ׳נג מג׳ין.

בשנתו השלישית של הדוכס ג׳ינג מג׳ין ביקש האציל טוּ־אָן גְ׳יָה להשמיד את בית ג׳או. קודם לכן, בחיי ג׳או דון, חלם דון כי שו־דאי אוחז במותניו ובוכה במרירות רבה, ולאחר מכן צוחק, מוחא כפיים ושר. דון שאל בגורל; הסימן נקטע תחילה ואחר כך נעשה טוב. ההיסטוריון של ג׳או, יֶוּאן, פתר אותו ואמר: ״החלום רע מאוד. הוא אינו נוגע לגופך אלא לבנך, ואף על פי כן זו אשמתך. עד ימי נכדך ילך בית ג׳או וייחלש מדור לדור.״ טו־אן ג׳יה היה חביב בראשיתו על הדוכס לינג. בימי הדוכס ג׳ינג נעשה ג׳יה שר המשפטים וביקש לחולל אסון. הוא פתח בחקירת רצח הדוכס לינג כדי להגיע אל ג׳או דון והודיע לכל המצביאים: ״אף שדון לא ידע על המעשה, הוא עדיין ראש הרוצחים. אם נתין רוצח את אדונו וצאצאיו נותרים בחצר, כיצד ייענש הפשע? אבקש להשמידם.״ האן ג׳וּה אמר: ״בעת שנפל הדוכס לינג בידי רוצח היה ג׳או דון מחוץ למדינה. אדוננו המנוח ראה בו חף מפשע ולכן לא הרגו. אם אתם עומדים עתה להשמיד את צאצאיו, אין זה רצון האדון המנוח אלא הרג שרירותי. הרג שרירותי נקרא מרד. אם השרים עושים מעשה גדול והשליט אינו שומע עליו, הרי זה כאילו אין שליט.״ טו־אן ג׳יה לא שמע לו. האן ג׳ווה הודיע לג׳או שואו למהר ולהימלט. שואו סירב ואמר: ״אם אתה תדאג שלא ייכרת פולחן ג׳או, אמות בלי חרטה.״ האן ג׳ווה הבטיח לו, טען שהוא חולה ולא יצא. בלי לבקש רשות חבר ג׳יה למצביאים האחרים ותקף את בית ג׳או

בארמון התחתון. הם הרגו את ג׳או שואו, ג׳או טונג, ג׳או קוו וג׳או יינג־צ׳י והשמידו את כל משפחותיהם.

אשת ג׳או שואו, אחות הדוכס צ׳נג, נשאה ילד ברחמה; היא נמלטה לארמון הדוכס והסתתרה בו. בין אורחי ג׳או שואו היה גוֹנְג־סוּן צ׳וּ־ג׳יוּ. צ׳ו־ג׳יו אמר לצֶ׳נְג יִנְג, ידידו של שואו: ״מדוע אינך מת?״ צ׳נג יינג אמר: ״אשת שואו נושאת ילד. אם למזלה יהיה בן, אשרת אותו; אם תהיה בת, אמתין מעט ואז אמות.״ לא עבר זמן רב ואשת שואו ילדה בן. טו־אן ג׳יה שמע על כך וחיפש בארמון. הגבירה הניחה את הילד בתוך בגדיה והתפללה: ״אם בית ג׳או עתיד להיכחד—בכה; אם לא ייכחד—אל תשמיע קול.״ בעת החיפוש אכן לא השמיע הילד קול. לאחר שניצל אמר צ׳נג יינג לגונג־סון צ׳ו־ג׳יו: ״החיפוש הראשון לא העלה דבר; אחר כך בוודאי ישובו לחפש. מה נעשה?״ גונג־סון צ׳ו־ג׳יו אמר: ״מה קשה יותר—להעמיד את היתום או למות?״ צ׳נג יינג אמר: ״קל למות; קשה להעמיד את היתום.״ גונג־סון צ׳ו־ג׳יו אמר: ״אדוני בית ג׳או נהג בך בנדיבות. התאמץ אתה לעשות את הדבר הקשה, ואני אעשה את הקל; הרשה לי למות ראשון.״ השניים קשרו לקחת תינוק של אדם אחר, לשאתו עטוף בחיתול רקום ולהסתתר עמו בהרים. צ׳נג יינג יצא ואמר בכזב למצביאים: ״יינג אינו ראוי ואינו יכול להעמיד את יתום ג׳או. מי ייתן לי אלף מטבעות זהב, ואגלה היכן היתום.״ המצביאים שמחו כולם והבטיחו לו. הם הוציאו צבא, הלכו בעקבות צ׳נג יינג ותקפו את גונג־סון צ׳ו־ג׳יו. צ׳ו־ג׳יו אמר בכזב: ״אדם שפל הוא צ׳נג יינג! בעת אסון הארמון התחתון לא יכול היה למות; הוא קשר עמי להסתיר את יתום בית ג׳או, ועתה אף מכר אותי. אף אם לא יכולת להעמידו, כיצד נשאת לבך למכרו?״ הוא חיבק את הילד וקרא: ״שמים, שמים! במה חטא יתום בית ג׳או? הניחו לו לחיות והרגו רק את צ׳ו־ג׳יו!״

המצביאים לא הסכימו והרגו את צ׳ו־ג׳יו ואת התינוק. המצביאים סברו כי יתום בית ג׳או אכן מת ושמחו כולם. אולם היתום האמיתי של בית ג׳או עודנו חי; צ׳נג יינג הסתתר עמו לבסוף בהרים.

כעבור חמש־עשרה שנה חלה הדוכס ג׳ינג מג׳ין. הוא שאל בגורל, ונאמר כי צאצאי דָה־יֶה שפולחנם לא נמשך מביאים עליו את הפגע. הדוכס ג׳ינג שאל את האן ג׳ווה. ג׳ווה ידע כי יתום ג׳או חי ואמר: ״האם אלה אינם צאצאי דה־יה שפולחנם נכרת בג׳ין? הרי מצאצאי ג׳ונג־ין ואילך היו כולם לבית ייָנג. לג׳ונג־ין היו פני אדם ומקור ציפור; הוא ירד וסייע לקיסר דה־וּ משאנג, ועד בן השמים של ג׳ואו היו לכולם מידות מזהירות. אחר כך היו המלכים יואו ולי חסרי דרך, ושו־דאי עזב את ג׳ואו והלך לג׳ין, לשרת את אדוננו הקדמון המרקיז ון. עד ימי הדוכס צ׳נג עשו בני הבית שירות בכל דור, ופולחנם מעולם לא נכרת. עתה השמיד אדוני לבדו את בית ג׳או, ואנשי המדינה מצרים על כך; משום כך הופיע הדבר בשריון הצב ובגבעולי החיזוי. אבקש מאדוני לשקול זאת.״ הדוכס ג׳ינג שאל: ״האם עוד יש צאצאים לג׳או?״ האן ג׳ווה סיפר לו את כל האמת. אז קשר הדוכס ג׳ינג עם האן ג׳ווה להעמיד את יתום ג׳או, זימנו והסתירו בארמון. כשהמצביאים נכנסו לשאול לשלום הדוכס החולה, השתמש הדוכס בכוח אנשיו של האן ג׳ווה לאיים עליהם והציג לפניהם את יתום ג׳או. שם היתום היה וּ. בלית ברירה אמרו המצביאים: ״באסון הארמון התחתון היה טו־אן ג׳יה עושה המעשה; הוא זייף את פקודת אדוני וציווה גם עלינו. אלמלא כן מי היה מעז לחולל את האסון? גם אלמלא מחלת אדוני היינו אנחנו מבקשים להעמיד את יורש ג׳או. עתה משציווה אדוני, זה רצון כולנו.״ אז זימנו את ג׳או וו ואת צ׳נג יינג; הם קדו לפני כל המצביאים, ואחר כך הסתובבו עם צ׳נג יינג

וג׳או וו, תקפו את טו־אן ג׳יה והשמידו את משפחתו. הם השיבו לג׳או וו את שדותיו ועריו כבראשונה.

כאשר חבש ג׳או וו את כובע הבגרות ונעשה לאיש, נפרד צ׳נג יינג מן האצילים ואמר לג׳או וו: ״בעת אסון הארמון התחתון היו הכול יכולים למות. לא מפני שלא יכולתי למות נשארתי, אלא מפני שביקשתי להעמיד את יורש בית ג׳או. עתה כבר הועמד ג׳או וו, נעשה לאיש ושב למעמדו הישן; ארד אפוא לבשר לג׳או שוואן־מנג ולגונג־סון צ׳ו־ג׳יו.״ ג׳או וו בכה, קדה בראשו עד הארץ והתחנן בעקשנות: ״אני מוכן לייגע את גופי כדי לגמול לך עד מותי; כיצד יכול אתה לשאת לעזוב אותי ולמות?״ צ׳נג יינג אמר: ״אי אפשר. הם ראו בי מי שיוכל להשלים את המעשה ולכן מתו לפניי. אם לא אבשר להם עתה, הרי זה כאילו לא השלמתי את מעשי.״ והוא התאבד. ג׳או וו לבש למענו בגדי אבל גסים שלוש שנים, קבע לו עיר שפולחנה מוקדש לו והקריב לו באביב ובסתיו, דור אחר דור בלי הפסק.

אחת־עשרה שנה לאחר שב בית ג׳או למעמדו הרג הדוכס לי מג׳ין את שלושת אציליו לבית שִׁי. לְוָאן שׁוּ חשש שיגיע גם תורו, ולכן רצח את אדונו, הדוכס לי, והמליך במקומו את ג׳וֹאוּ, נינו של הדוכס שיאנג; הוא הדוכס דאו. מאז הלכו אצילי ג׳ין והתחזקו.

בשנה העשרים ושבע מאז חידש ג׳או וו את בית ג׳או עלה הדוכס פינג מג׳ין לשלטון. בשנתו השתים־עשרה נעשה ג׳או וו השר הראשי. בשנתו השלוש־עשרה בא גְ׳י־דָזֶה מיֵן־לִינְג בשליחות וו לג׳ין ואמר: ״ממשלת ג׳ין תגיע לבסוף לידי צאצאי ג׳או וּ־דָזֶה, האן שוואן־דזה וּוֵי שיין־דזה.״ ג׳או וו מת וקיבל לאחר מותו את השם וּן־דזה.

ון־דזה הוליד את ג׳ינג־שו. בימי ג׳ינג־שו שלח הדוכס ג׳ינג מצ׳י את יֶן יִנְג בשליחות לג׳ין, וין יינג שוחח עם שו־שיאנג מג׳ין. יינג אמר: ״ממשלת צ׳י תגיע לבסוף לידי בית טיין.״ גם שו־שיאנג אמר: ״ממשלת ג׳ין עתידה להגיע לידי ששת השרים. ששת השרים ראוותנים, ואדוננו אינו יכול לדאוג לכך.״

ג׳או ג׳ינג־שו מת והוליד את ג׳או יַאנְג; הוא ג׳יין־דזה.

בעת שג׳או ג׳יין־דזה החזיק במעמדו, בשנתו התשיעית של הדוכס צ׳ינג מג׳ין, עמד ג׳יין־דזה לאחד את הנסיכים ולהציב חיל מצב בג׳או. בשנה שלאחר מכן הכניס את המלך ג׳ינג לג׳או, בשל נסיך החצר דְזֶה־צָ׳אוֹ, אחיו הצעיר של המלך.

בשנתו השתים־עשרה של הדוכס צ׳ינג מג׳ין השתמשו ששת השרים בחוק כדי להשמיד את בתי הנסיכים צְ׳י ויַאנְג־שֶׂה. הם חילקו את עריהם לעשרה מחוזות, וכל אחד משת השרים מינה בן ממשפחתו לאציל הממונה על מחוז. מכאן נחלש עוד יותר בית הדוכס של ג׳ין.

שלוש־עשרה שנה לאחר מכן נמלט יַאנְג חוּ, השר הבוגדני מלוּ, ובא אליו. ג׳או ג׳יין־דזה קיבל ממנו שוחד ונהג בו בנדיבות.

ג׳או ג׳יין־דזה חלה וחמישה ימים לא הכיר איש; כל האצילים פחדו. הרופא בְּיֶן צָ׳וֶה בדק אותו ויצא. דוּנְג אָן־יוּ שאל אותו, וביין צ׳ווה אמר: ״הדם והדופק תקינים; מה התמיהה? בימים קדומים קרה כדבר הזה לדוכס מו מצ׳ין, והוא התעורר כעבור שבעה ימים. ביום שהתעורר אמר לגונג־סון ג׳ה ולדזה־יו: ‘נהניתי מאוד במעונו של הקיסר. התעכבתי זמן רב משום שבדיוק למדתי דבר־מה. הקיסר אמר לי: “מהומה גדולה עתידה להיות במדינת ג׳ין, וחמישה דורות

לא תדע שלווה. אחר כך יהיה בה הגמון, אך ימות בטרם יזקין; בנו של ההגמון יביא לכך שבמדינתך לא תהיה הבחנה בין גברים לנשים.'' גונג־סון ג׳ה כתב את הדברים והטמינם, וכך יצאה לעולם נבואת צ׳ין. שמעת על מהומת הדוכס שיין, על הגמונות הדוכס ון ועל כך שהדוכס שיאנג הביס את צבא צ׳ין בשִׂיאָוֹ, ואז שב והתמסר להפקרות. עתה מחלת אדוני זהה למחלתו. בתוך שלושה ימים לכל היותר תוקל המחלה, וכשתוקל בוודאי יהיו לו דברים לומר.״

כעבור יומיים וחצי התעורר ג׳יין־דזה. הוא אמר לאצילים: ״נהניתי מאוד במעונו של הקיסר. שוטטתי עם מאה הרוחות בשמי ג׳וֹן, ותזמורת גדולה ניגנה תש יצירות ורבבות רקדו. לא הייתה זו כמוזיקת שלוש השושלות; הצליל הרעיד את לב האדם. דוב אחד ביקש לבוא ולאחוז בי, והקיסר ציווה עליי לירות בו. פגעתי בדוב והוא מת. אחר כך בא דוב חום; ירִיתי גם בו, פגעתי בו והוא מת. הקיסר שמח מאוד והעניק לי שתי תיבות, ולכל אחת בת־זוג. ראיתי ילד לצד הקיסר. הקיסר הפקיד בידי כלב דִי ואמר: ‘כאשר יגדל בנך, תן לו אותו.’ הקיסר אמר לי: ‘מדינת ג׳ין עתידה לשקוע מדור לדור, וכעבור שבעה דורות תאבד. בית יינג ינחיל לאנשי ג׳ואו תבוסה גדולה ממערב לפָאן־קְווֵי, אך גם הוא לא יחזיק בארץ. עתה זוכר אני את מעלתו של יוּ שׁוּן, ובדיוק עומד אני לזווג את מָנְג־יָאוֹ, בת מצאצאיו, עם נכדך בן הדור השביעי.’״ דונג אן־יו קיבל את הדברים, כתב אותם והטמינם. הוא סיפר לג׳יין־דזה את דברי ביין צ׳ווה, וג׳יין־דזה העניק לביין צ׳ווה ארבעים אלף מוּ אדמה.

יום אחר יצא ג׳יין־דזה. אדם עמד בדרך; ניסו להרחיקו והוא לא זז. המלווים כעסו ועמדו לדקרו. האיש שבדרך אמר: ״מבקש אני להביא דבר לפני אדוני.״ המלווים דיווחו על כך. ג׳יין־דזה זימנו ואמר: ״הא! דומה שראיתי אותך במקום כלשהו.״ האיש שבדרך אמר: ״הרחק את הנוכחים; אבקש להביא דבר.״ ג׳יין־

דזה הרחיק את האנשים. האיש אמר: ״בעת מחלת אדוני הייתי לצד הקיסר.״ ג׳יין־דזה אמר: ״אכן היה הדבר. כאשר ראית אותי, מה עשיתי?״ האיש אמר: ״הקיסר ציווה על אדוני לירות בדוב ובדוב חום, ושניהם מתו.״ ג׳יין־דזה אמר: ״נכון; ומה פירוש הדבר?״ האיש אמר: ״מהומה גדולה עתידה להיות במדינת ג׳ין, ואדוני יעמוד בראשה. הקיסר ציווה על אדוני להשמיד שני בתי־שרים; הדוב והדוב החום הם אבותיהם.״ ג׳יין־דזה שאל: ״הקיסר העניק לי שתי תיבות ולכל אחת בת־זוג; מה פירוש הדבר?״ האיש אמר: ״בנך עתיד להכניע שתי מדינות בקרב בני די, ושתיהן לבית דְזֶה.״ ג׳יין־דזה אמר: ״ראיתי ילד לצד הקיסר. הקיסר הפקיד בידי כלב די ואמר: ‘כאשר יגדל בנך, תן לו אותו.’ מה פירוש הילד, ומה פירוש נתינת כלב די?״ האיש שבדרך אמר: ״הילד הוא בנך של אדוני. כלב די הוא אבי מדינת דָאי. לבנך של אדוני עתידה להיות דאי. בימי יורשי אדוני יהיה מי שישנה את הממשל, ילבש בגדי חו ויספח שתי מדינות בארץ די.״ ג׳יין־דזה שאל לשמו וביקש להעניק לו משרה. האיש אמר: ״איש שדה אני; רק מסרתי את פקודת הקיסר.״ ואז נעלם. ג׳יין־דזה כתב את הדברים והטמינם באוצר.

ביום אחר בא גוּ־בּוּ דְזֶה־צִ׳ינְג לראות את ג׳יין־דזה. ג׳יין־דזה זימן לפניו בזה אחר זה את כל בניו כדי שיקרא את תוויהם. דזה־צ׳ינג אמר: ״אין בהם מי שיהיה מצביא.״ ג׳יין־דזה שאל: ״האם בית ג׳או עתיד להיכחד?״ דזה־צ׳ינג אמר: ״פגשתי פעם נער בדרך; דומני שהוא בנך.״ ג׳יין־דזה זימן את בנו וּ־שׂוּ. כשהגיע וּ־שו קם דזה־צ׳ינג ואמר: ״זה הוא המצביא האמיתי!״ ג׳יין־דזה אמר: ״אמו שפחה נחותה מדי; כיצד יש בו דבר אציל?״ דזה־צ׳ינג אמר: ״מי שהשמים מעניקים לו—גם אם הוא נחות, יהיה אציל.״ מכאן ואילך זימן ג׳יין־דזה את כל בניו ושוחח עמם, ווּ־שו היה הראוי מכולם. אז אמר ג׳יין־דזה

לבניו: ״הטמנתי אות אוצר על הר צָ׳אנְג; הראשון שימצא אותו יקבל פרס.״ הבנים דהרו לראש הר צ׳אנג, חיפשו ולא מצאו דבר. וו־שו שב ואמר: ״כבר מצאתי את האות.״ ג׳יין־דזה אמר: ״הצג אותו.״ וו־שו אמר: ״מראש הר צ׳אנג משקיפים על דאי; אפשר לכבוש את דאי.״ אז ידע ג׳יין־דזה כי וו־שו אכן ראוי. הוא הדיח את יורש העצר בּוֹ־לוּ והעמיד את וו־שו ליורש העצר.

כעבור שנתיים, בשנתו הארבע־עשרה של הדוכס דינג מג׳ין, מרדו בתי פָּאן וג׳וֹנְג־הָאנְג. באביב השנה הבאה אמר ג׳יין־דזה לווּ, אציל הָאן־דָאן: ״השב לי חמש מאות משפחות מבני ויי, ואושיבן בג׳ין־יאנג.״ וו נענתר, אך כששב לא שמעו לו אביו ואחיו הבכורים והוא הפר את דברו. ג׳או יאנג תפס את וו וכלאו בג׳ין־יאנג. אחר כך הודיע לאנשי האן־דאן: ״עניין פרטי לי בהריגת וו. את מי תרצו להעמיד?״ ואז הרג את וו. ג׳או ג׳י וּשֶׁה בְּין השתמשו בהאן־דאן למרד. שליט ג׳ין שלח את גְ׳י צ׳ין לצור על האן־דאן. שׁוּן יין ופאן ג׳י־שֶׁה היו מקורבים לוו, סירבו לסייע לצ׳ין וקשרו למרוד. דונג אן־יו גילה זאת. בחודש העשירי תקפו בתי פאן וג׳ונג־האנג את ג׳או יאנג. יאנג נמלט לג׳ין־יאנג, ואנשי ג׳ין צרו עליו. ויי שיאנג ואויבים אחרים של פאן ג׳י־שה ושון יין קשרו לגרש את שון יין ולהעמיד במקומו את ליאנג יינג־פו, ולגרש את ג׳י־שה ולהעמיד במקומו את פאן גאו־יי. שׁוּן לִי אמר למרקיז ג׳ין: ״פקודת אדוני לשרים הגדולים היא שהפותח במהומה ימות. עתה פתחו שלושה שרים במהומה, ורק יאנג מגורש; העונש אינו שווה. אבקש לגרש את כולם.״ בחודש האחד־עשר קיימו שון לי, האן בּוֹ־נְינְג וּוֵי צָ׳ה את פקודת הדוכס ותקפו את בתי פאן וג׳ונג־האנג, אך לא ניצחו. בתי פאן וג׳ונג־האנג הסתובבו ותקפו את הדוכס. הדוכס תקף אותם, והם הובסו ונמלטו. ביום דִינְג־וֵי נמלטו שני בני הבתים לצָ׳או־גָה. האן וּוֵי ביקשו למען בית ג׳או. ביום שִׁין־וֵי בחודש השנים־עשר נכנס ג׳או יאנג לג׳יאנג

וכרת ברית בארמון הדוכס. בשנה שלאחר מכן אמר ג׳ה־בּוֹ ון־דזה לג׳או יאנג: ״אמנם בתי פאן וג׳ונג־האנג חוללו מרד, אך אן־יו הוא שעורר אותו, ולכן השתתף במזימה. חוק הוא בג׳ין שהפותח במהומה ימות. שני בני הבתים כבר קיבלו את עונשם, ורק אן־יו עודנו כאן.״ ג׳או יאנג נחרד. אן־יו אמר: ״אם במותי יתייצב בית ג׳או ותשקוט מדינת ג׳ין, כבר איחרתי למות.״ והוא התאבד. בית ג׳או הודיע על כך לג׳ה־בו, ורק אז זכה למנוחה.

כששמע קונפוציוס כי ג׳או ג׳יין־דזה תפס את וו מהאן־דאן בלי לבקש רשות משליט ג׳ין והתבצר בג׳ין־יאנג, כתב ב׳רשומות האביב והסתיו׳: ״ג׳או יאנג מרד בג׳ין־יאנג.״ לג׳או ג׳יין־דזה היה נתין ושמו ג׳וֹאוּ שֶׁה, שאהב להוכיחו בגלוי. לאחר שמת ג׳וא*ו* שה היה ג׳יין־דזה בלתי מרוצה בכל פעם שישב לשמוע את ענייני החצר, והאצילים ביקשו סליחה. ג׳יין־דזה אמר: ״האצילים אינם אשמים. שמעתי שאלף עורות כבשים אינם שווים לבית־שחי אחד של שועל. כשאתם האצילים באים לחצר אני שומע רק ׳כן, כן׳, ואיני שומע את דיבורו הגלוי והנחרץ של ג׳וא*ו* שה; משום כך אני עצוב.״ בזכות זאת הצליח ג׳יין־דזה לקרב אליו את ערי ג׳או ולזכות בלב אנשי ג׳ין.

בשנתו השמונה־עשרה של הדוכס דינג מג׳ין צר ג׳או ג׳יין־דזה על בתי פאן וג׳ונג־האנג בצ׳או־גה. ג׳ונג־האנג ון־דזה נמלט להאן־דאן. בשנה שלאחר מכן מת הדוכס לינג מוֵיי. ג׳יין־דזה ויאנג חו ליוו את יורש העצר קְוַואי־קְווֵי מוֵיי אל ויי; ויי לא הכניסה אותו, והוא ישב בצ׳י.

בשנתו העשרים ואחת של הדוכס דינג מג׳ין כבש ג׳יין־דזה את האן־דאן, וג׳ונג־האנג ון־דזה נמלט לבָּאי־זָ׳ן. ג׳יין־דזה צר גם על באי־ז׳ן, וג׳ונג־האנג ון־דזה ופאן ג׳או־דזה נמלטו לבסוף לצ׳י. בית ג׳או החזיק מעתה בהאן־דאן ובאי־ז׳ן.

הערים שנותרו לבתי פאן וג׳ונג־האנג עברו לג׳ין. ג׳או נשא בשם שר של ג׳ין, אך למעשה שלט בכוחה של ג׳ין, ועדי נחלתו השתוו לאלה של נסיך.

בשנתו השלושים של הדוכס דינג מג׳ין התחרה הדוכס דינג במלך וו פּוּ־צָ׳אי על הבכורה בחֲוָאנְג־צָ׳ה. ג׳או ג׳יין־דזה ליווה את הדוכס דינג מג׳ין, אך לבסוף ניתנה הבכורה לוו. הדוכס דינג מת בשנתו השלושים ושבע, וג׳יין־דזה קיים את אבל שלוש השנים שנה אחת בלבד. באותה שנה השמיד גוֹאוּ־ג׳יין מלך יואה את וו.

בשנתו האחת־עשרה של הדוכס צ׳וּ מג׳ין תקף ג׳ה־בו את ג׳נג. ג׳או ג׳יין־דזה חלה ושלח את יורש העצר וו־שו לעמוד בראש הצבא ולצור על ג׳נג. ג׳ה־בו השתכר, שפך יין על וו־שו והכה אותו. שרי וו־שו ביקשו להמיתו. וו־שו אמר: ״אדוני העמיד אותי משום שאני יודע לשאת השפלה.״ ואף על פי כן כעס גם הוא על ג׳ה־בו. כששב ג׳ה־בו אמר לג׳יין־דזה להדיח את וו־שו, אך ג׳יין־דזה לא שמע לו. משום כך נטר וו־שו טינה לג׳ה־בו.

בשנתו השבע־עשרה של הדוכס צ׳וּ מג׳ין מת ג׳יין־דזה. יורש העצר וו־שו עלה במקומו; הוא שיאנג־דזה.

בשנתו הראשונה של ג׳או שיאנג־דזה צרה יואה על וו. שיאנג־דזה הפחית את מזונו בימי האבל ושלח את צ׳וּ לוֹנְג לדרוש בשלום מלך וו.

אחות שיאנג־דזה הייתה קודם לכן אשת מלך דאי. לאחר קבורת ג׳יין־דזה, בטרם הסתיימו ימי האבל, עלה שיאנג־דזה צפונה לשְׁיָה־וּ והזמין את מלך דאי. הוא ציווה על הטבח להחזיק מצקת נחושת ולהגיש מזון למלך דאי ולמלוויו. כשהחלה מזיגת היין הורה בחשאי למשרתי המטבח שכל אחד יכה

במצקתו ויהרוג את מלך דאי ואת פקידיו המלווים. אז הוציא צבא והכניע את ארץ דאי. כששמעה אחותו על כך בכתה וקראה לשמים, שחקה את סיכת שערה והרגה את עצמה. אנשי דאי ריחמו עליה וקראו למקום מותה הר מוֹ־גִ׳י. אז העניק שיאנג־דזה את דאי לג׳וֹאוּ, בנו של בוֹ־לוּ, והעמידו לשליט צ׳נג של דאי. בו־לו היה אחיו הבכור של שיאנג־דזה ויורש העצר לשעבר. יורש העצר מת בצעירותו, ולכן העניק שיאנג־דזה את הנחלה לבנו.

בשנתו הרביעית של שיאנג־דזה חילק ג׳ה־בו עם ג׳או, האן וּוֵיי את כל האדמות הישנות של בתי פאן וג׳ונג־האנג. הדוכס צ׳ו מג׳ין כעס והודיע לצ׳י וללו כי הוא מבקש לתקוף את ארבעת השרים. ארבעת השרים פחדו ותקפו יחד את הדוכס צ׳ו. הדוכס צ׳ו נמלט לצ׳י ומת בדרך. ג׳ה־בו המליך את גְ׳יָאוֹ, נינו של הדוכס ג׳או; הוא הדוכס יי מג׳ין. ג׳ה־בו נעשה יהיר עוד יותר. הוא ביקש אדמה מהאן ומוֵיי, והן נתנו לו. הוא ביקש אדמה מג׳או, וג׳או סירבה בגלל ההשפלה בעת המצור על ג׳נג. ג׳ה־בו כעס והוביל את האן ואת ויי לתקוף את ג׳או. ג׳או שיאנג־דזה פחד ונמלט להתבצר בג׳ין־יאנג.

יֻוֵאן גְוֹו הלך בעקבותיו אך נשאר מאחור. כשהגיע לְוָאנְג־דְזֶה ראה שלושה אנשים: מן החגורה ומעלה נראו, ומן החגורה ומטה לא נראו. הם נתנו ליואן גוו שני פרקי במבוק סגורים שאיש לא יכול לפותחם ואמרו: ״מסור אותם בשמנו לג׳או וו־שו.״ כשהגיע יואן גוו סיפר על כך לשיאנג־דזה. שיאנג־דזה היטהר שלושה ימים וביקע בעצמו את הבמבוק. בתוכו היה כתב אדום: ״ג׳או וו־שו, אני שליח השמים, המרקיז של המדרון הדרומי של הר חוו־טאי. ביום בִּינְג־שׁוּ בחודש השלישי אגרום לך להסתובב ולהשמיד את בית ג׳ה. אתה תקים לי מאה ערים, ואני אעניק לך את ארץ לִין־חוּ. בדורות הבאים יהיה מלך רם, אדום ושחור, פני דרקון ומקור ציפור, שיער רקות, שפם וזקן עבותים, חזה רחב

וגדול, גבוה בפלג גופו התחתון ונשען לפנים; הוא ילבש את כנף שמאל של בגדו מעל הימנית וירכב ברכב מלחמה. הוא יחזיק בכל ארץ אדון הנהר, יגיע עד בני המו־חֶה של שׁוּ־חוּן, יתקוף בדרום את ענפי ג׳ין וישמיד בצפון את חֵיי־גוּ.״ שיאנג־דזה קדה פעמיים וקיבל את פקודת שלוש הרוחות.

שלוש המדינות תקפו את ג׳ין־יאנג. כעבור יותר משנה הטו את מי נהר פֶּן והציפו את העיר, ורק שלוש שורות של לוחות בחומה נותרו מעל המים. בעיר תלו קדרות כדי לבשל והחליפו ילדים כדי לאכלם. לב השרים נטה כולם החוצה, ונימוסיהם נעשו רפויים יותר ויותר; רק גָאוֹ גוֹנְג לא העז לגרוע מן הטקס. שיאנג־דזה פחד, ובלילה שלח את ראש ממשלתו גָ׳אנְג מָנְג־טוֹנְג להתדבר בחשאי עם האן וּוֵי. האן וּוֵי קשרו עמו, וביום בִּינְג־שׁוּ בחודש השלישי הפכו שלוש המדינות את פניהן, השמידו את בית ג׳ה וחילקו ביניהן את אדמותיו. כשחילק שיאנג־דזה פרסים העמיד את גאו גונג בראש. ג׳אנג מנג־טונג אמר: ״במצוקת ג׳ין־יאנג רק גונג לא עשה דבר.״ שיאנג־דזה אמר: ״כשגברה המצוקה בג׳ין־יאנג התרשלו כל השרים; רק גונג לא העז לגרוע מן הטקס הראוי לנתין, ולכן הקדמתי אותו.״ מעתה הייתה בידי ג׳או דאי בצפון, ובדרום סיפחה את נחלת בית ג׳ה, והיא נעשתה חזקה מהאן ומוֵיי. אז קיים שיאנג־דזה את פולחן שלוש הרוחות במאה ערים והפקיד את יֶוְאן גְוֹוּ על קורבנות הר חוו־טאי.

לאחר מכן נשא שיאנג־דזה אישה מבית קוֹנְג־טוֹנְג, והיא ילדה חמישה בנים. מפני שבּוֹ־לוֹ לא הועמד בשעתו כיורש, סירב שיאנג־דזה להעמיד את אחד מבניו והתעקש למסור את המעמד לצ׳נג, שליט דאי, בנו של בו־לו. צ׳נג מת לפניו, ולכן לקח שיאנג־דזה את חְוּוָאן, בנו של צ׳נג שליט דאי, והעמידו ליורש

העצר. שיאנג־דזה מת לאחר שלושים ושלוש שנות שלטון. חוואן עלה לשלטון; הוא המרקיז שיין.

המרקיז שיין היה צעיר כשעלה לשלטון, והוא ניהל את שלטונו מג׳וֹנְג־מוֹאוּ.

חְוָואן־דזה, אחיו הצעיר של שיאנג־דזה, גירש את המרקיז שיין והמליך את עצמו בדאי. כעבור שנה מת. אנשי המדינה אמרו: ״העמדת חוואן־דזה לא הייתה לרצונו של שיאנג־דזה״, ולכן הרגו יחד את בנו ושבו והזמינו את המרקיז שיין למלוך.

בשנה העשירית עלה לראשונה הדוכס וּ מג׳וֹנְג־שָׁאן לשלטון. בשנה השלוש־עשרה בוצרה פִּינְג־יִי. בשנה החמש־עשרה מת המרקיז שיין, ובנו גְ׳י, המרקיז לְיֵה, עלה לשלטון.

בשנתו הראשונה של המרקיז ליה תקף המרקיז ון מווֵיי את ג׳ונג־שאן והורה ליורש העצר גְ׳י להחזיק בה. בשנה השישית העמידו ויי, האן וג׳או זו את זו כנסיכוּיות, והעניקו בדיעבד לשיין־דזה את התואר המרקיז שיין.

המרקיז ליה אהב מוזיקה. הוא אמר לראש ממשלתו גוֹנְג־ג׳וֹנְג לְיֶן: ״יש לי אנשים אהובים; האם אוכל לרומם את מעמדם?״ גונג־ג׳ונג אמר: ״אפשר להעשירם, אך אין לרוממם במעמד.״ המרקיז ליה אמר: ״כך יהיה. לזמרי ג׳נג צְ׳יְאנְג וּשְׁה אתן שדות, עשרת אלפים מוּ לכל אחד.״ גונג־ג׳ונג אמר: ״כן״, אך לא נתן להם. כעבור חודש שב המרקיז ליה מדאי ושאל על שדות הזמרים. גונג־ג׳ונג אמר: ״אני מחפש, אך טרם מצאתי שדות מתאימים.״ כעבור זמן־מה שאל המרקיז ליה שוב. גונג־ג׳ונג לא נתן להם לבסוף, אלא טען שהוא חולה ולא בא לחצר. אדון פָּאן־וּ בא מדאי ואמר לגונג־ג׳ונג: ״אתה אוהב באמת את

הטוב, אך אינך יודע במה להיאחז. זה ארבע שנים שגונג־ג׳ונג ראש ממשלת ג׳או; האם כבר קידמת מלומדים ראויים?״ גונג־ג׳ונג אמר: ״טרם.״ אדון פאן־וו אמר: ״נָיוֹ צ׳ו, שׂוּן שִׁין ושׂוּ יֻוֵה ראויים כולם.״ גונג־ג׳ונג הציג אפוא את שלושתם. כשהופיע בחצר שאל המרקיז ליה שוב: ״מה עלה בגורל שדות הזמרים?״ גונג־ג׳ונג אמר: ״בדיוק הוריתי לבחור את הטובים שבהם.״ ניו צ׳ו שירת את המרקיז ליה בדברים על אנושיות וצדק וקשר אותו לדרך המלכים, והמרקיז התרצה. למחרת שירת אותו שון שין בדברים על בחינה ואימון, על קידום הראויים ועל מסירת משרות לבעלי היכולת. למחרת שירת אותו שו יווה בדברים על הגבלת ההוצאות, חסכנות בשימוש ובחינת ההישגים והמידות. כל שהעניק להם מילא את צורכיהם, והשליט שמח. המרקיז ליה שלח שליח לומר לראש הממשלה: ״לעת עתה בטל את ענין שדות הזמרים.״ הוא מינה את ניו צ׳ו למורה, את שון שין למפקד המרכזי ואת שו יווה למזכיר הפנים, והעניק לראש הממשלה שתי מערכות בגדים.

בשנה התשיעית מת המרקיז ליה, ואחיו הצעיר, הדוכס וו, עלה לשלטון. הדוכס וו מת לאחר שלוש־עשרה שנה. ג׳או שבה והעמידה את גָ׳אנְג, יורש העצר של המרקיז ליה; הוא המרקיז ג׳ינג. באותה שנה מת המרקיז ון מוּוֵי.

בשנתו הראשונה של המרקיז ג׳ינג חולל צָ׳אוֹ, בנו של הדוכס וו, מרד. הוא נכשל ונמלט לוּוֵי. ג׳או קבעה לראשונה את בירתה בהָאן־דָאן.

בשנה השנייה הביסה ג׳או את צ׳י בלִינְג־צ׳יוֹ. בשנה השלישית הצילה את ויי בלִין־צ׳יו והנחילה לאנשי צ׳י תבוסה גדולה. בשנה הרביעית הביסה ויי את צבאנו בטוּ־טָאי. ג׳או ביצרה את גָאנְג־פִינְג כדי לפלוש לוּוֵי. בשנה החמישית תקפו צ׳י וּוֵי את ג׳או למען ויי ולקחו את גאנג־פינג שלנו. בשנה השישית

שאלה ג׳או צבא מצ׳ו, תקפה את ויי ולקחה את גְ׳־פּוּ. בשנה השמינית כבשה את חְוָאנְג־צָ׳נְג של ויי. בשנה התשיעית תקפה את צ׳י. צ׳י תקפה את ין, וג׳או הצילה את ין. בשנה העשירית נלחמה בג׳ונג־שאן בפָאנְג־דָזֶה.

בשנה האחת־עשרה השמידו ויי, האן וג׳או יחד את ג׳ין וחילקו את אדמותיה. ג׳או תקפה את ג׳ונג־שאן ושבה ונלחמה בג׳וֹנְג־זָ׳ן. בשנה השתים־עשרה מת המרקיז ג׳ינג, ובנו ג׳וֹנְג, המרקיז צ׳נג, עלה לשלטון.

בשנתו הראשונה של המרקיז צ׳נג התחרה הנסיך שֶׁנְג במרקיז צ׳נג על השלטון וחולל מהומה. בחודש השישי של השנה השנייה ירד שלג. בשנה השלישית נעשה טָאי וּ־וּ ראש הממשלה. ג׳או תקפה את ויי ולקחה שבעים ושלוש ערים כפריות. ויי הביסה את צבאנו בלִין. בשנה הרביעית נלחמה ג׳או בצ׳ין בנָאוֹ־אָן והביסה אותה. בשנה החמישית תקפה את צ׳י בג׳וּאָן. ויי הביסה את צבאנו בחְוָאי. ג׳או תקפה את ג׳נג והביסה אותה, מסרה אותה להאן, והאן מסרה לנו את צָ׳אנְג־דָזֶה. בשנה השישית בנתה ג׳ונג־שאן חומה ארוכה. ג׳או תקפה את ויי, הביסה אותה בטוּאָן־דָזֶה וצרה על המלך חווי מוֵיי. בשנה השביעית פלשה לצ׳י והגיעה עד החומה הארוכה. היא תקפה את ג׳ואו עם האן. בשנה השמינית חילקה עם האן את ג׳ואו לשתיים. בשנה התשיעית נלחמה בצ׳י למרגלות אֶה. בשנה העשירית תקפה את ויי ולקחה את גָ׳ן. בשנה האחת־עשרה תקפה צ׳ין את ויי, וג׳או הצילה אותה בשֶׁה־אֶה. בשנה השתים־עשרה תקפה צ׳ין את שָׁאוֹ־לָיְאנְג של ויי, וג׳או הצילה אותה. בשנה השלוש־עשרה שלח הדוכס שיין מצ׳ין את השר גָוו לתקוף את ויי בשאו־ליאנג; הוא שבה את יורש העצר שלה ואת צָוו. ויי הביסה את צבאנו בחְוֵי ולקחה את פִּי־לָאו. המרקיז צ׳נג נפגש עם המרקיז ג׳או מהאן בשאנג־דאנג. בשנה הארבע־

עשרה תקפה ג׳או את צ׳ין עם האן. בשנה החמש־עשרה סייעה לוויי לתקוף את צ׳י.

בשנה השש־עשרה חילקה ג׳או את ג׳ין עם האן וויי, והעניקה לשליט ג׳ין את דְוָאן־שֶׁה כנחלה.

בשנה השבע־עשרה נפגש המרקיז צ׳נג עם המלך חווי מוויי בגֶה־נְיֶה. בשנה התשע־עשרה נפגשה ג׳או עם צ׳י וסונג בפִּינְג־לוּ ועם ין באָה. בשנה העשרים העניקה ויי קורות מקושטות, וג׳או השתמשה בהן לבניית מרפסת טָאן. בשנה העשרים ואחת צרה ויי על הָאן־דָאן שלנו. בשנה העשרים ושתיים כבש המלך חווי מוויי את האן־דאן שלנו, אך צ׳י הביסה את ויי בגְווֵי־לִינְג. בשנה העשרים וארבע השיבה ויי לג׳או את האן־דאן, וג׳או כרתה ברית עם ויי על גדת נהר גְ׳אנְג. צ׳ין תקפה את לִין שלנו. בשנה העשרים וחמש מת המרקיז צ׳נג. הנסיך שְׂיֵה ויורש העצר, המרקיז סוּ, התחרו על השלטון; שיה הובס ונמלט להאן.

בשנתו הראשונה של המרקיז סוּ לקחה ג׳או משליט ג׳ין את דְוָאן־שֶׁה והעבירה אותו לגור בטוּן־לְיוֹ. בשנה השנייה נפגש המרקיז סו עם המלך חווי מוויי ביין־ג׳ין. בשנה השלישית תקף הנסיך פָּאן את האן־דאן, לא ניצח ומת. בשנה הרביעית התייצב המרקיז בחצר בן השמים. בשנה השישית תקף את צ׳י וכבש את גָאוֹ־טָאנְג. בשנה השביעית תקף הנסיך קָה את שׂוֹאוּ־יֶוֶאן של ויי. בשנה האחת־עשרה שלח הדוכס שיאו מצ׳ין את האדון שאנג לתקוף את ויי, והוא שבה את מצביאה, הנסיך אַנְג. ג׳או תקפה את ויי. בשנה השתים־עשרה מת הדוכס שיאו מצ׳ין והאדון שאנג הומת. בשנה החמש־עשרה נבנה קבר שׂוֹאוּ. המלך חווי מוויי מת.

בשנה השש־עשרה יצא המרקיז סו לטייל בדֶה־לִינְג ועבר בשער הצבאים. דֶה וו־וו אחז ברסן סוסו ואמר: "עת החריש דוחקת. אם אין עובדים יום אחד, אין אוכלים מאה ימים." המרקיז סו ירד ממרכבתו והתנצל.

בשנה השבע־עשרה צרה ג׳או על חְוָאנְג של ויי, אך לא כבשה אותה. היא בנתה חומה ארוכה.

בשנה השמונה־עשרה תקפו צ׳י וֵיי את ארצנו. פרצנו את סכרי הנהר והצפנו אותן, וצבאותיהן נסוגו. בשנה העשרים ושתיים נעשה גְ׳אנְג יי ראש ממשלת צ׳ין. ג׳או צָה נלחם בצ׳ין והובס; צ׳ין הרגה את צה ממערב לנהר ולקחה את לִין ולִי־שֶׁה שלנו. בשנה העשרים ושלוש נלחם האן ג׳ו עם צ׳י וֵיי ומת בסָאנְג־צ׳יו.

בשנה העשרים וארבע מת המרקיז סו. צ׳ין, צ׳ו, ין, צ׳י וֵיי שלחו כל אחת עשרת אלפים חיילי עילית להשתתף בהלוויה. בנו, המלך וו־לִינְג, עלה לשלטון.

בשנתו הראשונה של המלך וו־לינג נעשה ג׳או בָּאוֹ, אדון יָאנְג־וֶן, ראש הממשלה. המלך שיאנג מליאנג ויורש העצר שלו סָה, וכן המלך שוואן מהאן ויורש העצר שלו צָאנְג, באו לחצר בארמון שִׁין. המלך וו־לינג היה צעיר ולא יכול עדיין לשמוע את ענייני השלטון; הוא מינה שלושה מורים רחבי־דעת ושלושה ממונים מימין ומשמאל שתפקידם לציין את שגיאותיו. לשלושת זקני המדינה שמלאו להם שמונים שנה הביא מדי חודש את מנחת הכבוד הראויה להם.

בשנה השלישית בוצרה הָאוֹ. בשנה הרביעית נפגש המלך עם שליט האן בצ׳ו־שׁוּ. בשנה החמישית נשא לאישה בת האן ועשאה לגבירה.

בשנה השמינית תקפה האן את צ׳ין, לא ניצחה ונסוגה. שליטי חמש המדינות הכתירו את עצמם למלכים; רק שליט ג׳או סירב ואמר: ״אין בידי הממשות— כיצד אעז לשאת את השם?״ הוא ציווה על אנשי המדינה לקרוא לו ״השליט״.

בשנה התשיעית תקפה ג׳או את צ׳ין עם האן ווֵי. צ׳ין הביסה את צבאנו וערפה שמונים אלף ראשים. צ׳י הביסה את צבאנו בגְוַואן־דֶזֶה. בשנה העשירית לקחה צ׳ין את ג׳וֹנְג־דוּ ואת שִׁי־יָאנְג שלנו. צ׳י הביסה את ין. דֶזֶה־ג׳ה, ראש ממשלת ין, נעשה שליט, והשליט נעשה תחתיו לנתין. בשנה האחת־עשרה זימן המלך את הנסיך ג׳ה מהאן, העמידו למלך ין ושלח את יֶוֶה צ׳ה ללוותו. בשנה השלוש־עשרה כבשה צ׳ין את לִין שלנו ושבתה את המצביא ג׳או ג׳ואנג. מלכי צ׳ו ווֵי באו ועברו בהאן־דאן. בשנה הארבע־עשרה תקף ג׳או חֶה את ויי.

בשנה השש־עשרה מת המלך חווי מצ׳ין. מלך ג׳או טייל בדה־לינג. ביום אחר חלם על בתולה הפורטת בקתרוס ושרה שיר: ״יפיפייה זוהרת אני, פניי כפריחת התִּלתן; הגורל, הגורל—האם לעולם לא יהיה לי איש לבית יִנְג?״ ביום אחר שתה המלך יין ושמח, ושוב ושוב סיפר על חלומו ותיאר את מראיה שדימה לראות. וו גְוַאנְג שמע על כך, ובעזרת הגבירה הכניס לארמון את בתו וָה יִנְג, היא מָנְג־יָאוֹ. מנג־יאו הייתה אהובה מאוד על המלך; היא המלכה חווי.

בשנה השבע־עשרה יצא המלך לג׳יו־מֶן ובנה מרפסת בשדה כדי להשקיף אל גבולות צ׳י וג׳ונג־שאן.

בשנה השמונה־עשרה הרימו המלך וו מצ׳ין ומָנְג שְׁווֹ את קלחת הנחושת האדומה המעוטרת בדרקונים. עצמות שוקיו של המלך נשברו והוא מת. מלך

ג׳או שלח את ג׳או גו, ראש ממשלת דאי, לקבל את פני הנסיך גְיֶה שבין, ללוותו בחזרה ולהעמידו למלך צ׳ין; הוא המלך ג׳או.

באביב השנה התשע־עשרה, בחודש הראשון, כינס המלך חצר גדולה בארמון שין. הוא זימן את פֵּיי יי ודן עמו בענייני העולם במשך חמישה ימים תמימים. המלך סייר בצפון בארץ ג׳ונג־שאן, הגיע לפאנג־דזה, המשיך משם לדאי, הגיע בצפון עד וּ־צ׳יוָנְג, במערב עד הנהר, ועלה על פסגת חְוָאנְג־חְוָה. הוא זימן את לוֹאוּ חְוָאן להתייעצות ואמר: ״אבותיי המלכים ניצלו את שינויי הדורות כדי להרחיב את ארץ הגבול הדרומי. הם נשענו על המעברים הקשים של נהרות ג׳אנג ופוּ, הקימו חומה ארוכה, לקחו גם את לין וּגוֹ־לָאנְג והביסו את אנשי לין בזָ׳ן, אך המפעל לא הושלם. עתה נמצאת ג׳ונג־שאן בלב ארצנו; בצפון ין, במזרח בני חוּ, ובמערב גבולות לִין־חוּ, לוֹאוּ־פָאן, צ׳ין והאן—ואין לנו צבא חזק שיוכל להושיע. בכך יאבדו מזבחות האדמה והתבואה; מה נעשה? מי שמבקש שם הנישא מעל דורו נושא בהכרח את מעמסת המנהגים שהוריש הדור. אני מבקש ללבוש את בגדי בני חו.״ לואו חוואן אמר: ״טוב.״ כל השרים התנגדו.

אז שירת פיי יי לפני המלך. המלך אמר: ״מעשי הגבורה של השליטים ג׳יין ושיאנג נועדו להשיג יתרון על בני חו ודי. חובתו של נתין כשהוא זוכה לחסד היא לקיים בבהירות את סדר הכיבוד בין אב לבן, בין אחים ובין זקן לצעיר; וכשהוא מצוי בשימוש, עליו לקדם מעשים המועילים לעם ולאדון. אלה שני חלקי תפקידו של נתין. עתה אני מבקש להמשיך בעקבות השליט שיאנג ולפתוח דרך לארץ חו ודי, אך חושש שלא אראה זאת עד סוף ימיי. אפשר להחליש את האויב, להשקיע מעט כוח ולהשיג הרבה, בלי למצות את עמל העם, וכך לסדר את הישגי הקדמונים. מי שמשיג הישג הנישא מעל דורו נושא את מעמסת המנהגים שהוריש הדור; מי ששוקל לבדו בתבונה נושא את טינת

העם הגס. עתה אלמד את העם ללבוש בגדי חו ולירות ברכיבה, והדור בוודאי יגנה אותי. מה אעשה?״ פיי יי אמר: ״שמעתי שבעניין שמטילים בו ספק אין הישג, ובמעשה מהוסס אין שם. מאחר שהמלך כבר החליט לשאת את המחשבה החורגת מן המנהג המורש, אל לו לתת דעתו על ביקורת העולם. מי שדן במעלה העליונה אינו מתאים עצמו למנהג; מי שמשלים הישג גדול אינו נועץ בהמון. בימים קדומים רקד שון לפני בני יוֹאוּ־מָיָאוֹ, ויוּ חשף את גופו בארץ העירומים. הם לא עשו זאת כדי להזין את תאוותם ולשמח את לבם, אלא ביקשו להציג את מעלתם ולהשלים את מפעלם. השוטה חשוך גם כשהדבר כבר הושלם; החכם רואה אותו בטרם לבש צורה. במה אפוא מפקפק המלך?״ המלך אמר: ״איני מפקפק בלבישת בגדי חו; אני חושש שהעולם יצחק לי. דבר המשמח את המשוגע מעציב את החכם, ומה שהשוטה צוחק עליו נבחן בידי הראוי. גם אם יש בעולם שיקבלו את דרכי, עדיין אין לדעת אם מפעל בגדי חו יצליח. ואף אם אניע את כל העולם לצחוק לי, ארץ חו וג׳ונג־שאן יהיו בידי.״ אז לבש בגדי חו.

המלך שלח את וָאנְג שִׁיֵה לומר לנסיך צ׳נג: ״אני לובש בגדי חו ועתיד לבוא בהם לחצר; רוצה אני שגם דודי ילבשם. במשפחה נשמעים לקרובים, ובמדינה נשמעים לשליט—זה העיקרון המשותף לעבר ולהווה. בן אינו מתנגד לקרובו ונתין אינו ממרה את פי אדונו—זו החובה המשותפת לאחים. עתה פרסמתי הוראה להחליף את הבגדים, ודודי אינו לובשם; אני חושש שהעולם ידבר על כך. למשול במדינה יש עיקרון קבוע: טובת העם היא היסוד. לניהול הממשל יש כלל: קיום הצווים הוא העליון. את המידה הבהירה מציגים תחילה לפני הנחותים, אך את ביצוע המדיניות מאמתים תחילה בקרב הנכבדים. כוונתי בבגדי חו אינה להזין תאווה ולשמח את הלב; למעשה יש תכלית וממנו יוצא

הישג, ורק משהושלם המעשה והושג ההישג הוא טוב. עתה אני חושש שדודי יפר את כלל ניהול הממשל ויחזק את טענות המתנגדים. עוד שמעתי כי בביצוע מעשה המועיל למדינה אין סילוף, וכשהדבר נשען על בני המשפחה הנכבדים אין פגם בשם. על כן אבקש ללכת בעקבות חובתו של דודי הנסיך ולהשלים את מפעל בגדי חו. שֶׁיֵה יבוא לפני דודי ויבקש ממנו ללבשם.״ הנסיך צ׳נג קדה פעמיים בראש עד הארץ ואמר: ״כבר שמעתי על בגדי חו של המלך. אני חסר כישרון, שוכב חולה ולא יכולתי למהר ולבוא ולהוסיף את דבריי. משהגיע צו המלך אני מעז להשיב ולמצות את נאמנותי הסכלה. שמעתי כי המדינות המרכזיות הן מקום מושבם של הפיקחים ורודפי החכמה; בהן נאספים רבבות הדברים, העושר והכלים; בהן מורים הראויים והחכמים, בהן מקיימים אנושיות וצדק, בהן משתמשים ב׳ספר השירים׳, ב׳ספר המסמכים׳, בטקסים ובמוזיקה, ובהן נבחנים הכישורים היוצאים מן הכלל. אליהן מביטות ארצות הרחוקות ואליהן הן באות, והברברים נוהגים על פי צדקתן. עתה זונח המלך את כל אלה ומאמץ את לבושם של הרחוקים, משנה את תורת הקדמונים ואת דרכם, הופך את לב האדם, סותר את המלומדים ומתרחק מן המדינות המרכזיות. לכן אבקש מן המלך לשקול זאת.״ השליח דיווח. המלך אמר: ״כבר שמעתי על מחלת דודי; אלך בעצמי לבקש ממנו.״

המלך הלך אפוא לבית הנסיך צ׳נג וביקש ממנו בעצמו: ״הבגד נועד להקל את השימוש, והטקס נועד להקל את המעשה. החכמים מתבוננים בארץ ונענים למה שמתאים לה; לפי המעשה הם קובעים את הטקס, כדי להועיל לעמם ולחזק את מדינתם. גזיזת השיער, קעקוע הגוף, זרועות מצוירות ורכיסת הבגד לשמאל—אלה מנהגי אנשי אוֹאוּ ויוּאֶה. שיניים מושחרות, מצח מקועקע, כובע משוך לאחור ובגדים גסים—אלה מנהגי ארץ וּ הגדולה. לפיכך הטקס

והלבוש אינם זהים, אך תועלתם אחת. כשהארץ שונה משתנה השימוש, וכשהמעשה שונה משתנה הטקס. על כן, אם הדבר מועיל למדינה, החכם אינו מאחד את השימוש; ואם הוא מקל את המעשה, אין הוא משווה את הטקס. המלומדים הולכים אחר מורה אחד ובכל זאת מנהגיהם שונים; המדינות המרכזיות חולקות טקס אחד ובכל זאת תורותיהן נפרדות—קל וחומר לנוחות הדרושה בהרים ובעמקים. לפיכך גם החכמים אינם יכולים לאחד את שינויי הקבלה והדחייה, והראויים והחכמים אינם יכולים להשוות את לבושם של הקרובים והרחוקים. בכפר נידח מרובות החריגות, ובתורה צרה מרובות ההתנצחויות. מי שאינו מטיל ספק במה שאינו יודע ואינו מגנה את השונה ממנו נוהג בצדק, אך ההמון מבקש שהכול יהיה טוב בשלמות. דברי דודי עוסקים במנהג; דבריי עוסקים בדרך לקבוע את המנהג. במזרח ארצנו נמצאים הנהר ומי בּוֹ־לוֹ, המשותפים לנו ולצ׳י ולג׳ונג־שאן, אך אין לנו שימוש בסירות ובמשוטים. מצ׳אנג־שאן ועד דאי ושאנג־דאנג, במזרח גבולות ין ודונג־חו ובמערב גבולות לואו־פאן, צ׳ין והאן, אך עתה אין לנו הכנות של ירי ברכיבה. בלי סירות ומשוטים, כיצד ישמרו היושבים משני עברי המים על הנהר ועל מי בו־לו? נשנה אפוא את לבושנו ונלמד ירי ברכיבה, כדי להתכונן לגבולות ין, שלושת שבטי חו, צ׳ין והאן. ועוד: בעבר לא הסתפק השליט ג׳יין בג׳ין־יאנג והגיע עד שאנג־דאנג, והשליט שיאנג סיפח את בני ז׳ונג, לקח את דאי והדף את שבטי חו—שוטה וחכם יודעים זאת. קודם לכן נשענה ג׳ונג־שאן על צבאה החזק של צ׳י, פלשה באלימות לארצנו, אסרה את עמנו, הטתה מים וצרה על האו. אלמלא רוחות מזבחות האדמה והתבואה כמעט שלא הייתה האו עומדת. מלכנו המנוח ראה בכך חרפה, אך לא היה יכול לנקום. עתה הכנת הירי ברכיבה תתאים בקרוב לתנאי שאנג־דאנג, וברחוק תאפשר לנקום את טינת ג׳ונג־שאן. ואילו דודי נענה למנהגי המדינות המרכזיות ומתנגד לכוונת

ג׳יין ושיאנג, שונא את השם הכרוך בהחלפת הבגדים ושוכח את חרפת פרשת האו—לא לכך ציפיתי.״ הנסיך צ׳נג קדה פעמיים בראש עד הארץ ואמר: ״אני סכל ולא השגתי את צדקת המלך, והעזתי למסור את ששמעתי מפי בני הדור; זה פשעי. עתה עומד המלך להמשיך את כוונת ג׳יין ושיאנג ולהיענות לרצון המלכים הקדמונים; כיצד אעז שלא לציית לצו?״ הוא קדה שוב פעמיים בראש עד הארץ, והמלך העניק לו בגדי חו. למחרת לבשם ובא לחצר. אז פורסם לראשונה הצו על בגדי חו.

ג׳או ון, ג׳או דָזָאוֹ, ג׳וֹאוּ שָׁאוֹ וג׳או ג׳וּן הוכיחו כולם את המלך וביקשו שיעצור ולא ילבש בגדי חו, מפני שנוח יותר לנהוג בחוקים הישנים. המלך אמר: ״המלכים הקדמונים לא נהגו כולם מנהג אחד—לאיזה חוק קדום יש לציית? הקיסרים והמלכים לא חיקו זה את זה—אחר איזה טקס יש ללכת? פוּ־שִׁי ושֶׁנְנוֹנְג לימדו ולא הרגו; הקיסר הצהוב, יאו ושון הרגו ולא עוררו טינה. עד ימי שלושת המלכים נקבעו החוקים לפי העת, והטקסים נקבעו לפי המעשה. חוקות, תקנות וצווים נענו כל אחד למה שהתאים לו; בגדים, כלים וכלי נשק התאימו כל אחד לשימושו. לפיכך אין לטקס דרך אחת בהכרח, ומה שמועיל למדינה אינו חייב להיות קדום. כשקמו החכמים לא חיקו זה את זה ובכל זאת נעשו מלכים; כששקעו סיה ויין לא שינו את הטקס ובכל זאת אבדו. מכאן שאין בהכרח לגנות חזרה נגד הקדום, ואין די בשמירת הטקס כדי לזכות בשבח. ועוד: אם מי שלובש בגד חריג הוא בעל שאיפות פרוצות, הרי שבדָזוֹאוּ ובלוּ לא היו מעשים חריגים; ואם במקום שמנהגיו סוטים העם הפכפך, הרי שבוו וביואה לא היו אנשים מצטיינים. החכם קורא למה שמועיל לגוף ‘לבוש’, ולמה שמקל את המעשה ‘טקס’. כללי ההתקדמות והנסיגה ותקנות הלבוש נועדו לאחד את העם הרגיל, לא לשפוט את הראויים. לכן העם הרגיל זורם

עם המנהג, והראויים משתנים עם התמורה. על כן אומר הפתגם: ‘מי שנוהג לפי ספר אינו ממצה את טבע הסוס; מי שכופה את הקדום על ההווה אינו משיג את שינויי העניינים.’ ההישג שבהליכה אחר החוק אינו מספיק להתנשא מעל הדור; הלימוד המחקה את הקדום אינו מספיק למשול בהווה. אתם אינכם משיגים זאת.״ והוא המשיך ללבוש בגדי חו ולגייס קשתים רכובים.

בשנה העשרים סייר המלך בארץ ג׳ונג־שאן והגיע לנִינְג־גְ׳יָה; במערב סייר בארץ חו והגיע ליְוּ־ג׳וֹנְג. מלך לִין־חוּ הגיש לו סוסים. כששב שלח את לואו חוואן לצ׳ין, את צ׳וֹאוּ יֵה להאן, את וָאנְג בֶּן לצ׳ו, את פוּ דִינְג לווֵיי ואת ג׳או ג׳וּה לצ׳י. ג׳או גו, ראש ממשלת דאי, הופקד על בני חו והביא את חייליהם.

בשנה העשרים ואחת תקף המלך את ג׳ונג־שאן. ג׳או שאו פיקד על צבא הימין, שׂוּ ג׳וּן על צבא השמאל, והנסיך ג׳אנג על צבא המרכז; המלך פיקד על כולם יחד. נְיוּוּ ג׳יין פיקד על המרכבות והפרשים, וג׳או שִׁי פיקד יחד על חילות חו ודאי. צבאות ג׳או הצטרפו בגְ׳ינְג, התאחדו בצ׳וּ־יָאנְג ותקפו וכבשו את דָאן־צ׳יוֹ, חְוָה־יָאנְג ומעבר צָ׳ה. צבא המלך לקח את הָאוֹ, שְׁה־יִי, פֶּנְג־לוֹנְג ודונג־יואן. ג׳ונג־שאן הציעה ארבע ערים תמורת שלום; המלך הסכים והחזיר את הצבא. בשנה העשרים ושלוש תקף שוב את ג׳ונג־שאן. בשנה העשרים וחמש מתה המלכה חווי. המלך הורה לג׳ואו שאו ללבוש בגדי חו ולשמש מורה לנסיך חֶה. בשנה העשרים ושש תקף שוב את ג׳ונג־שאן והדף את גבולה צפונה עד ין ודאי ומערבה עד יוּן־ג׳וֹנְג וג׳יוּ־יֶוֵאן.

ביום וּ־שֶׁן בחודש החמישי של השנה העשרים ושבע כינס המלך חצר גדולה בארמון המזרחי, מסר את המדינה והעמיד את הנסיך חֶה למלך. לאחר שהמלך החדש הופיע במקדש האבות והשלים את הטקס יצא לקבל את

החצר. כל האצילים נעשו לנתיניו, ופיי יי נעשה ראש הממשלה וגם מורו של המלך. הוא המלך חווי־ון. המלך חווי־ון היה בנה של המלכה חווי, וְוָה מווּ. המלך וו־לינג כינה את עצמו מעתה "האב השליט".

האב השליט ביקש שבנו ימשול במדינה, ואילו הוא עצמו ילבש בגדי חו, יפקד על האצילים והחיילים ויסייר בארץ חו שבצפון־מערב. הוא ביקש לצאת מיוּן־ג׳וֹנְג וג׳יוּ־יֶוֵאן ולתקוף את צ׳ין ישירות מדרום. לשם כך התחזה לשליח ונכנס לצ׳ין. המלך ג׳או מצ׳ין לא הכירו, אך כעבור זמן השתומם על קומתו המרשימה מאוד, שאינה כמידתו של נתין, ושלח אנשים לרדוף אחריו. האב השליט כבר דהר וחמק מן המעבר. לאחר שחקרו היטב נודע כי היה זה האב השליט, ואנשי צ׳ין נבהלו מאוד. האב השליט נכנס לצ׳ין כדי לסקור בעצמו את פני הארץ ובהזדמנות זו לעמוד על טיבו של מלך צ׳ין.

בשנתו השנייה של המלך חווי־ון סייר האב השליט בארץ החדשה. הוא יצא דרך דאי, ובמערב פגש את מלך לואו־פאן בשִׁי־חֶה וקיבל את חייליו.

בשנה השלישית השמיד האב השליט את ג׳ונג־שאן והעביר את מלכה לפוּ־שֶׁה. הוא בנה בלִינְג־שׁוֹאוּ; ארצות הצפון נכנעו והדרך לדאי נפתחה לרווחה. כששב חילק פרסים, הכריז חנינה גדולה וערך משתה כללי במשך חמישה ימים. הוא העניק לבנו הבכור ג׳אנג את התואר אדון אֲן־יָאנְג של דאי. ג׳אנג היה יהיר מטבעו ולבו לא קיבל את המלכת אחיו הצעיר. האב השליט מינה גם את טְיֶן בּוּ־לִי לראש ממשלתו של ג׳אנג.

לִי דְווֵי אמר לפיי יי: "הנסיך ג׳אנג חזק וחסון ושאיפתו יהירה; תומכיו רבים ותאוותו גדולה. שמא יש לו תכנית פרטית? טיין בו־לי הוא אדם אכזרי ברצח וגאוותן. כששניים אלה מתאימים זה לזה ודאי ירקמו מזימה, יפתחו בפשע

חשאי ויסכנו את עצמם בתקווה למזל. כשיש לאדם שפל תאווה, שיקוליו קלים ומזימתו רדודה; הוא רואה רק את התועלת ואינו נותן דעתו על הנזק. בני מינו דוחפים זה את זה, וכולם נכנסים בשער האסון. לפי ראות עיניי לא יארך הדבר. עליך מוטלת אחריות כבדה וכוחך רב; אתה המקום שממנו תיפתח המהומה ואליך יתכנס האסון, ואתה תהיה הנפגע הראשון. איש אנושי אוהב את כל הבריות, ואיש חכם מתכונן לאסון בטרם לבש צורה. אם לא תהיה אנושי וחכם, כיצד תנהל את המדינה? מדוע לא תטען שאתה חולה, תחדל לצאת ותמסור את השלטון לנסיך צ׳נג? אל תהיה משכן לטינה ואל תהיה סולם לאסון.״ פיי יי אמר: ״אי אפשר. בעבר הפקיד האב השליט את המלך בידי ואמר: ‘אל תשנה את המידה ואל תחליף את שיקולך; שמור בלב איתן על כוונה אחת עד מותך.’ קדתי פעמיים, קיבלתי את הצו ורשמתי אותו. אם אפחד עתה מן האסון שמביא בו־לי ואשכח את שרשמתי, איזה שינוי גדול מזה? התקדמתי וקיבלתי צו חמור, ואם אסוג ולא אקיימנו בשלמות—איזו בגידה גדולה מזו? שר המשנה את דרכו ובוגד אינו יכול להימלט מן העונש. הפתגם אומר: ‘אם ישוב המת לחיים, החי לא ייכלם.’ דבריי כבר נאמרו; רוצה אני לקיימם בשלמות—כיצד אוכל לקיים גם את גופי? ועוד: נאמנותו של השר הישר נראית בבוא האסון, ומעשהו של השר הנאמן מתבהר כשנערמים עליו הקשיים. אתה אכן הענקת לי את נאמנותך, ואף על פי כן כבר נתתי את דבריי ולעולם לא אעז להפר אותם.״ לי דויי אמר: ״כך יהיה; התאמץ! עוד השנה בלבד אראה אותך.״ הוא יצא בדמעות. לי דויי נפגש שוב ושוב עם הנסיך צ׳נג כדי להתכונן למעשיו של טיין בו־לי.

ביום אחר אמר פיי יי לשִׁין צִ׳י: ״הנסיך וטיין בו־לי מדאיגים מאוד. כלפי יי הם משמיעים דברים טובים אך מעשיהם רעים; אדם כזה אינו נוהג כבן ואינו נוהג

כנתין. שמעתי: שר בוגדני בחצר הוא חורבן המדינה, ושר משמיץ בתוך הארמון הוא תולעתו של השליט. האיש הזה חמדן ותאוותו גדולה; בפנים זכה בלב אדונו ובחוץ הוא נוהג באלימות. קל לו לזייף צו, לנהוג בחוצפה ולתפוס בידו את הפקודה ליום אחד; האסון עוד יגיע למדינה. עתה אני מודאג מכך, ובלילה שוכח לישון וברעב שוכח לאכול. אי אפשר שלא להתכונן לכניסת שודדים. מעתה ואילך, אם מישהו יזמן את המלך, עליו לראות תחילה את פניי. אני אעמוד ראשון בגופי כנגדו, והמלך ייכנס רק אם אין כל חשש.״ שין צ׳י אמר: ״טוב הדבר! זכיתי לשמוע זאת.״

בשנה הרביעית כינס המלך את השרים לחצר, וגם אדון אן־יאנג בא להתייצב. האב השליט הורה למלך לשמוע את ענייני החצר, והוא עצמו התבונן מן הצד ובחן את נימוסי השרים ובני בית המלוכה. הוא ראה את בנו הבכור ג׳אנג עומד מושפל, פונה צפונה כנתין ונכנע לאחיו הצעיר, וריחם עליו בלבו. לכן ביקש לחלק את ג׳או ולהמליך את ג׳אנג בדאי, אך בטרם הוכרע הדבר זנח את התכנית.

האב השליט והמלך טיילו בשֶׁה־צ׳יו ולנו בארמונות נפרדים. הנסיך ג׳אנג קם מיד עם אנשיו ועם טיין בו־לי למרד, וזייף פקודה מאת האב השליט המזמנת את המלך. פיי יי נכנס ראשון והם הרגוהו. נָאוֹ שִׁין נלחם מיד בהם לצד המלך. הנסיך צ׳נג ולי דויי באו מן הבירה, גייסו את חילות ארבע הערים ונכנסו לעמוד בפרץ. הם הרגו את הנסיך ג׳אנג ואת טיין בו־לי, השמידו את חבר מרעיהם והשיבו את היציבות לבית המלוכה. הנסיך צ׳נג נעשה ראש הממשלה ונקרא אדון אָן־פִּינְג, ולי דויי נעשה שר המשפטים. כשהובס הנסיך ג׳אנג נמלט אל האב השליט, והאב השליט פתח לו את שעריו; משום כך צרו צ׳נג ודויי על ארמונו של האב השליט. לאחר מות הנסיך ג׳אנג נועצו הנסיך צ׳נג ולי דויי

ואמרו: ״בגלל ג׳אנג צרנו על האב השליט; אם נפזר עתה את הצבא יושמדו משפחותינו.״ לכן המשיכו לצור על האב השליט. הם ציוו על אנשי הארמון: ״מי שיצא אחרון—תושמד משפחתו״, וכל אנשי הארמון יצאו. האב השליט ביקש לצאת ולא יכול, וגם מזון לא קיבל. הוא חיפש גוזלי דרורים ואכלם, וכעבור יותר משלושה חודשים מת ברעב בארמון שה־צ׳יו. רק לאחר שווידאו כי מת הודיעו על האבל לנסיכים.[ב]

בעת ההיא היה המלך צעיר, וצ׳נג ודויי החזיקו לבדם בשלטון. הם פחדו שיומתו ולכן צרו על האב השליט. בתחילה העמיד האב השליט את בנו הבכור ג׳אנג ליורש העצר. אחר כך זכה בווֶה מוּ, אהב אותה ולא הניח לה לצאת במשך שנים אחדות. היא ילדה את חֶה, והוא הדיח את יורש העצר ג׳אנג והעמיד את חה למלך. לאחר מות ווה מוו רפתה אהבתו, והוא ריחם על יורש העצר לשעבר וביקש להמליך את שניהם. הוא היסס ולא הכריע, ולכן פרצה המהומה עד שאב ובנו מתו שניהם והיו לצחוק בעולם. האין זה מכאיב!

לאחר מות האב השליט, משמלך המלך חווי־ון, נפגשה ג׳או בשנתו החמישית עם ין במוֹ וביי. בשנה השמינית בוצרה נָאן־שִׁינְג־טָאנְג. בשנה התשיעית פיקד ג׳או ליאנג על הצבא, התאחד עם צבא צ׳י לתקיפת האן והגיע עד למרגלות מעבר לוֹ. בשנה העשירית הכתירה צ׳ין את עצמה לקיסרות המערב. בשנה האחת־עשרה תקפו דונג שוּ ובית ויי את סונג, וג׳או קיבלה מוויי את חֶה־יָאנְג. צ׳ין לקחה את בָּאוֹ־יָאנְג. בשנה השתים־עשרה פיקד ג׳או ליאנג על מתקפה נגד צ׳י. בשנה השלוש־עשרה פיקד האן שוּ על מתקפה נגד צ׳י. הנסיכה מתה.

ב. [ויקיטקסט קורא כאן `之開主主`; בדפוס הבסיס נקרא ברצף `之開父主`, ״האב השליט פתח לו״, ולפיו תוקן ותורגם הנוסח — פ' א.ת.]

בשנה הארבע־עשרה פיקד ראש הממשלה יֶוֶה יי על צבאות ג׳או, צ׳ין, האן, ויי וין בתקיפת צ׳י ולקח את לינג־צ׳יו. ג׳או נפגשה עם צ׳ין בג׳ונג־יאנג. בשנה החמש־עשרה בא המלך ג׳או מין לבקר. ג׳או תקפה את צ׳י עם האן, ויי וצ׳ין. מלך צ׳י הובס ונמלט; ין לבדה חדרה עמוק ולקחה את לִין־דְזֶה.[ג]

בשנה השש־עשרה שבו צ׳ין וג׳או ותקפו את צ׳י פעמים רבות, ואנשי צ׳י סבלו מכך. סוּ לִי כתב בשם צ׳י איגרת למלך ג׳או לאמור:

שמעתי כי אצל השליטים הראויים של ימי קדם לא הייתה מידתם פרושה על פני הארץ כולה, תורתם המצייתת לא חלחלה אל כל העם, וקורבנותיהם בעתם לא היו תדירים וקבועים אצל הרוחות. הטל המתוק ירד, גשמי העונה באו, דגן השנה הבשיל בשפע, העם לא לקה במגפות וההמון שיבח אותם; ואף על פי כן נתנו השליטים הראויים את דעתם על הדברים.

עתה מעשיך הראויים והכוח שהפעלת, אדוני, לא הוסיפו שוב ושוב על צ׳ין; הטינה הארסית והכעס המצטבר שלך לא היו מאז ומעולם עמוקים כלפי צ׳י. צ׳ין היא בת־בריתה של ג׳או, ובכוחה היא דורשת מהאן חיילים. האם צ׳ין אוהבת באמת את ג׳או? האם היא שונאת באמת את צ׳י? את הקיצוני שבדברים בוחן השליט הראוי. אין צ׳ין אוהבת את ג׳או ושונאת את צ׳י; היא מבקשת להשמיד את האן ולבלוע את שתי ג׳ואו, ולכן היא משתמשת בצ׳י כפיתיון לעולם. היא חוששת שהעניין לא יצלח ולכן מוציאה צבא לאיים על ויי וג׳או. היא חוששת שהעולם יפחד ממנה, ולכן מוסרת בני ערובה כדי ליצור

ג. [ויקיטקסט סוגר כאן בסוגריים את המעבר `立立王文惠死父主`, כאילו יש להשמיטו. בדפוס הבסיס נקרא ברצף: `立立王文惠死父主五年`; לפי הפיסוק והתרגום כאן: ״לאחר מות האב השליט, משמלך המלך חווי־ון, בשנתו החמישית...״ — פ' א.ת.]

אמון. היא חוששת שהעולם יפנה נגדה במהרה, ולכן היא דורשת חיילים מהאן כדי לאיים עליה. בקול היא מכריזה על מידות טובות ועל ברית, אך למעשה היא תוקפת את האן הריקה מכוח. סבור אני כי תכנית צ׳ין מוכרחה לצאת בדרך זו. הרי יש דברים שמצבם שונה אך פגיעתם אחת: צ׳ו הותקפה זמן רב וג׳ונג־שאן אבדה; עתה צ׳י מותקפת זמן רב והאן תאבד בהכרח. אם תובס צ׳י, המלך יחלוק את התועלת עם שש המדינות; אם תאבד האן, צ׳ין לבדה תחזיק בשלל. אם יילקחו שתי ג׳ואו והכלים המקודשים יילקחו מערבה, צ׳ין לבדה תחזיק בהם לעצמה. כשיחלקו את השדות ויחשבו את ההישגים, מי יפיק תועלת רבה יותר—המלך או צ׳ין?

תכניתם של המשכנעים אומרת: ״האן תאבד את סָאן־צָ׳וָאן, וּוֵי תאבד את ארץ ג׳ין; השווקים והחצרות טרם השתנו וכבר הגיע האסון.״ ין נטלה את כל צפון צ׳י והתקרבה עד שלוש מאות לי משה־צ׳יו ומג׳וּ־לוּ; שאנג־דאנג של האן רחוקה מאה לי מהאן־דאן. אם ין וצ׳ין יתכננו לקחת את נהרותיו והריו של המלך, ייסגר הפער של שלוש מאות הלי ביניהן. מחוז שאנג של צ׳ין קרוב למעבר טִינְג, והדרך עד יו־ג׳ונג היא אלף וחמש מאות לי. אם תתקוף צ׳ין את שאנג־דאנג של המלך משלושת מחוזותיה, הארץ שממערב לְיָאנְג־צ׳אנְג ומדרום לגוֹאוּ־ג׳וּ כבר לא תהיה בידי המלך. אם תחצה את גו־ג׳ו, תבקע את צ׳אנג־שאן ותחזיק בה, ייסגר המרחק של שלוש מאות לי עד ין; סוסי דאי וכלבי חו לא ירדו עוד מזרחה, ואבן הירקן של קוּן־שָׁאן לא תצא. שלושת האוצרות האלה כבר לא יהיו בידי המלך. אם יאריך המלך לתקוף את צ׳י וילך אחר צ׳ין החזקה בתקיפת האן, בהכרח יגיע אליו האסון הזה. אבקש מן המלך לשקול זאת היטב.

ועוד: הסיבה שצ״י הותקפה היא ששירתה את המלך; הסיבה שהעולם יצא זה אחר זה למסעות היא שתכנן נגד המלך. הברית בין ין לצ״ין כבר נחתמה, ויום יציאת צבאותיהן נקבע. חמש המדינות עמדו לחלק את ארץ המלך לשלושה; צ״י הפרה את בריתה עם חמש המדינות ומיהרה אל סכנתו של המלך. צבאה במערב עצר את צ״ין החזקה; צ״ין ויתרה על תואר הקיסר וביקשה להיכנע, השיבה את גָאוֹ־פִּינְג וְן־זוֹאוּ לוֵיי ואת גִ׳ינְג־פָן וּשְׁיֵן־יוּ לגִ׳או. מן הראוי ששירותה של צ״י למלך ייחשב מן המעלה הראשונה, ועתה דווקא היא מובאת לדין. חושש אני שמעתה לא יעזו המשרתים את המלך לבטוח בגורלם. אבקש מן המלך לחשב זאת היטב.

אם המלך לא יצטרף עתה לעולם בתקיפת צ״י, העולם בוודאי יראה בו צדיק. צ״י תחבק את מזבחות אדמתה ותבואתה ותשרת את המלך בנדיבות, והעולם כולו יכבד את צדקתו. המלך ינהג באמצעות העולם בידידות כלפי צ״ין; ואם צ״ין תנהג באלימות, יעצור אותה באמצעות העולם. כך יהיו השם, הכבוד והשליטה של דור אחד בידי המלך. בעקבות זאת חדלה ג׳או מן המערכה, התנצלה לפני צ״ין ולא תקפה את צ״י.

המלך נפגש עם מלך ין. לְיֵן פּוֹ פיקד על הצבא, תקף את שִׁי־יָאנְג של צ״י ולקח אותה.

בשנה השבע־עשרה פיקד יווה יי על צבא ג׳או ותקף את בּוֹ־יָאנְג של ויי. צ״ין כעסה על שג׳או לא הצטרפה אליה בתקיפת צ״י, תקפה את ג׳או וכבשה שתיים מערינו. בשנה השמונה־עשרה כבשה צ״ין את שִׁה־צָ׳נְג שלנו. המלך יצא שוב לדונג־יאנג שבווֵיי, פרץ את סכרי הנהר ותקף את בית ויי. הייתה הצפה גדולה ומי נהר ג׳אנג עלו על גדותיהם. ויי זָ׳אן בא לכהן כראש ממשלת

ג׳או. בשנה התשע־עשרה הביסה צ׳ין את צבאנו בשתי ערים. ג׳או מסרה לוויי את בו־יאנג. ג׳או שֶׂה פיקד על הצבא, תקף את מָאי־צ׳יו של צ׳י ולקח אותה.[ד]

בשנה העשרים פיקד ליין פו על הצבא ותקף את צ׳י. המלך נפגש עם המלך ג׳או מצ׳ין מעברו המערבי של הנהר.

בשנה העשרים ואחת הטתה ג׳או את מי נהר ג׳אנג ממערב לוּ־פִּינְג. בשנה העשרים ושתיים הייתה מגפה גדולה. הנסיך דָאן הועמד ליורש העצר.

בשנה העשרים ושלוש פיקד לוֹאוּ צָ׳אנְג על הצבא ותקף את גִ׳י של ויי, אך לא הצליח לקחתה. בחודש השנים־עשר פיקד ליין פו על הצבא, תקף את ג׳י ולקחה. בשנה העשרים וארבע פיקד ליין פו על הצבא, תקף את פאנג־דזה של ויי וכבשה, ביצר אותה ושב. הוא תקף גם את אן־יאנג ולקחה. בשנה העשרים וחמש פיקד יֶן ג׳וֹאוּ על הצבא, תקף את צ׳אנג־צ׳נג וגאו־טאנג ולקחן. ג׳או תקפה את צ׳ין עם ויי. המצביא בָּאי צִ׳י מצ׳ין הביס את צבאנו בחוּאַ־יאנג ושבה אחד ממצביאינו. בשנה העשרים ושש לקחה ג׳או מבני דונג־חו את ארץ אוֹאוּ־דָאי.

בשנה העשרים ושבע הטתה ג׳או את מי נהר ג׳אנג מדרום לוו־פינג. ג׳או באו הוכתר לאדון פינג־יאנג. מי הנהר עלו והייתה הצפה גדולה.

בשנה העשרים ושמונה תקף לִין שְׁיַאנְג־זוּ את צ׳י והגיע לפינג־יי. הופסק ביצורה של העיר הגדולה בג׳יו־מן הצפונית. גוֹנְג־סוּן צָאוֹ, אדון צ׳נג־אן ומצביא ין, רצח את מלכו. בשנה העשרים ותשע נלחמו צ׳ין והאן זו בזו וצרו על יֶוּ־יוּ.

ד. [ויקיטקסט מחליף כאן את `敗`, ״הביסה״, ב־`取`, ״לקחה״. בדפוס הבסיס נקרא ברצף `秦敗我二城`, ולפיו תורגם ״הביסה צ׳ין את צבאנו בשתי ערים״ — פ' א.ת.]

ג׳או שלחה את ג׳או שה לפקד על צבאה ולתקוף את צ׳ין. הוא הנחיל לצבא צ׳ין תבוסה גדולה למרגלות יווה־יו, והוענק לו התואר אדון מָה־פוּ.

בשנה השלושים ושלוש מת המלך חווי־ון. יורש העצר דָאן עלה לשלטון; הוא המלך שיאו־צ׳נג.

בשנתו הראשונה של המלך שיאו־צ׳נג תקפה צ׳ין את ארצנו וכבשה שלוש ערים. מלך ג׳או עלה זה עתה לשלטון והמלכה האם ניהלה את העניינים; צ׳ין תקפה אותו בחוזקה. בית ג׳או ביקש עזרה מצ׳י, וצ׳י אמרה: ״רק אם יימסר אדון צ׳אנג־אן כבן ערובה יצא הצבא.״ המלכה האם סירבה, והשרים הגדולים הפצירו בה בתוקף. המלכה האם אמרה בגלוי לסובביה: ״מי שישוב לדבר על מסירת אדון צ׳אנג־אן כבן ערובה—הזקנה הזאת תירק בפניו.״ המורה מן השמאל צ׳וּ לוֹנְג הודיע כי הוא מבקש לראות את המלכה האם. המלכה האם המתינה לו בכעס רב. הוא נכנס, פסע לאט והתיישב, והתנצל: ״רגליו של עבדך הזקן חולות וכבר איני מסוגל ללכת במהירות; משום כך לא ראיתיך זמן רב. בסתר סלחתי לעצמי, אך חששתי שמא גם בגופה של המלכה האם יש מכאוב, ולכן ביקשתי לראותה.״ המלכה האם אמרה: ״הזקנה הזאת נשענת רק על אפיריון כדי לנוע.״ הוא שאל: ״האם תאבונך לא פחת?״ אמרה: ״אני מתקיימת רק על דייסה.״ אמר: ״בזמן האחרון לא רצה עבדך הזקן לאכול כלל, ולכן אילצתי את עצמי ללכת שלושה או ארבעה לי ביום. תאבוני גדל מעט וגופי נעשה נינוח.״ המלכה האם אמרה: ״הזקנה הזאת אינה יכולה לעשות כן.״ מראה חוסר הנחת של המלכה האם התרכך מעט. המורה מן השמאל אמר: ״בני הנחות שׁוּ־צ׳י הוא צעיר בניי וחסר כישרון. אני זקן ואוהב אותו בסתר. אבקש שימלא מקום בין לובשי השחורים השומרים על ארמון המלך, ואני מעז להודיע על כך אף במחיר מותי.״ המלכה האם אמרה: ״אינה בכבוד. בן כמה

הוא?״ השיב: ״בן חמש־עשרה. אף שהוא צעיר, אבקש להפקידו בידייך בטרם אמלא את תעלת הקבר.״ המלכה האם שאלה: ״האם גם גברים אוהבים ומרחמים על בניהם הצעירים?״ השיב: ״יותר מנשים.״ המלכה האם צחקה ואמרה: ״נשים עושות זאת הרבה יותר.״ השיב: ״בסתר אני סבור שאהבת גברתי למלכת ין עולה על אהבתה לאדון צ׳אנג־אן.״ המלכה האם אמרה: ״הגזמת; אין היא משתווה כלל לאהבתי לאדון צ׳אנג־אן.״ המורה מן השמאל אמר: ״כאשר הורים אוהבים את בנם הם מתכננים למענו לטווח רחוק. כששלחה גברתי את מלכת ין לדרכה אחזה בעקביה ובכתה למענה, כי חשבה על ריחוקה; אכן הצטערה עליה. לאחר שיצאה לא היה זה שלא התגעגעה אליה, אך בעת הקורבנות התפללה למענה ואמרה: ‘הלוואי שלעולם לא תשוב.’ האם אין זו תכנית לטווח רחוק, כדי שבניה ונכדיה ימלכו זה אחר זה?״ המלכה האם אמרה: ״כך הוא.״ המורה מן השמאל אמר: ״אם נלך שלושה דורות לאחור, האם יש בין בני שליטי ג׳או שהוכתרו למרקיזים מי שיורשיו עדיין קיימים?״ אמרה: ״אין.״ שאל: ״ולא רק בג׳או—האם יש כאלה בין הנסיכים האחרים?״ אמרה: ״הזקנה הזאת לא שמעה עליהם.״ אמר: ״אצל הקרובים שבהם הגיע האסון אל גופם, ואצל הרחוקים אל בניהם ונכדיהם. האם בני שליטים שנעשו מרקיזים היו כולם בלתי טובים? מעמדם היה רם בלי הישג, קצבתם נדיבה בלי עמל, ובידיהם היו אוצרות כבדים רבים. עתה מרוממת גברתי את מעמדו של אדון צ׳אנג־אן, מעניקה לו ארץ עשירה ונותנת לו אוצרות כבדים רבים, אך אינה דואגת שיעשה עתה שירות למדינה. ביום שיקרוס הר הקבורה, על מה יישען אדון צ׳אנג־אן בג׳או? עבדך הזקן סבור שתכניתה של גברתי למען אדון צ׳אנג־אן קצרת־טווח, ולכן סבור הוא שאהבתה אליו פחותה מאהבתה למלכת ין.״ המלכה האם אמרה: ״טוב. עשה

בו כרצונך.״ אז הכינו לאדון צ׳אנג־אן מאה מרכבות, והוא נמסר כבן ערובה לצ׳י; רק אז יצא צבא צ׳י.

כששמע דְּוֶה־יִי על כך אמר: ״בן השליט, שהוא עצמו שאר בשרו, אינו יכול לשמור על מעמד רם בלי הישג, על קצבה בלי עמל ועל אוצרות כבדים של זהב ואבן ירקן—קל וחומר אני!״

טְיֶן דָאן, אדון אן־פינג מצ׳י, פיקד על צבא ג׳או, תקף את ג׳ונג־יאנג של ין וכבשה. הוא תקף גם את ג׳וּ־זָ׳ן של האן וכבשה. בשנה השנייה מתה המלכה חוו־ון. טיין דאן נעשה ראש הממשלה.

בשנה הרביעית חלם המלך שהוא לובש בגד שחציו נתפר שלא כראוי, רוכב על דרקון מעופף ועולה לשמים, אך אינו מגיע ונופל; והוא רואה ערמות זהב ואבן ירקן כהר. למחרת זימן המלך את נָאן, היסטוריון החיזוי, וביקש שיפתור את החלום. הוא אמר: ״החלום על בגד שחציו נתפר שלא כראוי פירושו פגיעה. הרכיבה על דרקון מעופף, העלייה לשמים והנפילה בטרם הגעה פירושן רוח בלי ממשות. ראיית ערמות זהב ואבן ירקן כהר פירושה דאגה.״

כעבור שלושה ימים בא שליח מטעם פָּנְג טִינְג, מושל שאנג־דאנג של האן, ואמר: ״האן אינה יכולה להחזיק בשאנג־דאנג ועומדת למסור אותה לצ׳ין. פקידיה ותושביה מוכנים כולם להשתייך לג׳או ואינם רוצים להשתייך לצ׳ין. יש בה שבע־עשרה ערים מבוצרות; הם מבקשים לקוד ולהכניסן לג׳או, והמלך יחליט אילו מתנות להעניק לפקידים ולתושבים.״ המלך שמח מאוד, זימן את ג׳או בָּאוֹ, אדון פינג־יאנג, סיפר לו ואמר: ״פנג טינג מכניס שבע־עשרה ערים מבוצרות. מה דעתך על קבלתן?״ השיב: ״החכם רואה ברווח הבא בלי סיבה אסון כבד.״ המלך אמר: ״אנשים מוקירים את מידתי; כיצד תאמר שאין לכך

סיבה?״ השיב: ״צ׳ין מכרסמת בארץ בית האן, קטעה אותה באמצע ואינה מניחה לחלקיה להתחבר. היא סברה כמובן מאליו שתשב ותקבל את ארץ שאנג־דאנג. הסיבה שבית האן אינו מוסר אותה לצ׳ין היא שהוא מבקש להשיא את אסונו לג׳או. צ׳ין נשאה בעמל וג׳או תקבל את הרווח—אם הגדול והחזק אינו יכול להשיג דבר מן הקטן והחלש, כיצד יוכל הקטן והחלש להשיגו מן הגדול והחזק? כיצד אפשר לומר שאין זה רווח בלי סיבה! ועוד: צ׳ין מעבדת את השדות בשוורים, מובילה תבואה במים ומכרסמת בארץ; חילותיה העליונים נלחמים בכוח כפול וקורעים את אדמת המדינות העליונות. מדיניותה יוצאת לפועל ואי אפשר להתגרות בה. אל תקבל בשום אופן.״ המלך אמר: ״אילו גייסתי מיליון חיילים לתקיפה, גם לאחר שנה שלמה לא הייתי משיג עיר אחת. עתה מוצעות למדינתי שבע־עשרה ערים מבוצרות—זה רווח גדול.״

ג׳או באו יצא. המלך זימן את אדון פינג־יואן ואת ג׳או יו וסיפר להם. הם השיבו: ״אילו גייסת מיליון חיילים לתקיפה, גם לאחר שנה שלמה לא היית משיג עיר אחת. עתה תקבל בישיבה שבע־עשרה ערים מבוצרות—זה רווח גדול שאין להחמיצו.״ המלך אמר: ״טוב.״ אז ציווה על ג׳או שֶׂנְג לקבל את הארץ ואמר לפנג טינג: ״אני, שֶׂנְג, שליח מדינתנו הדלה. אדון מדינתנו שלח אותי למסור את פקודתו: למושל יוענקו שלוש ערים בנות עשרת אלפים משקי בית; למושלי המחוזות יוענקו שלוש ערים בנות אלף משקי בית, וכולם יהיו מרקיזים דור אחר דור. דרגת הפקידים והתושבים תועלה בשלוש מעלות, וכל הפקידים והתושבים המסכימים ביניהם יקבלו שש יחידות זהב.״ פנג טינג הזיל דמעות וסירב לראות את השליח. הוא אמר: ״איני מוכן לשאת שלוש עוולות: שמרתי על הארץ למען אדוני ולא הייתי יכול למות בהגנתה—זו העוולה הראשונה; אני מכניס אותה לצ׳ין ואיני נשמע לפקודת אדוני—זו העוולה השנייה; אני

מוכר את ארץ אדוני ואוכל מפרייה—זו העוולה השלישית.״ ג׳או גייסה אפוא צבא ולקחה את שאנג־דאנג. המצביא ליין פו חנה בצ׳אנג־פינג.

בשנה השביעית הודח ליין פו, וג׳או קְווֹ החליפו בפיקוד. אנשי צ׳ין כיתרו את ג׳או קוו והכניעו את צבאו; יותר מארבע מאות אלף חיילים נקברו חיים. המלך התחרט שלא שמע לתכניתו של ג׳או באו; מכאן בא אסון צ׳אנג־פינג.[ה]

המלך שב בו ולא נשמע לצ׳ין, ולכן צרה צ׳ין על האן־דאן. פוּ בָּאוֹ, מושל וּ־יֶוּאן, וַאנְג זוֹנְג וסוּ שֶׁה הנהיגו את אנשי ין ומרדו בארץ ין. ג׳או העניקה את לינג־צ׳יו כעיר נחלה לאדון צ׳וּנְשֶׁן, ראש ממשלת צ׳ו.

בשנה השמינית הלך אדון פינג־יואן לצ׳ו לבקש עזרה. כששב באה צ׳ו לעזרה, וגם הנסיך וּ־גְ׳י מוֵיי בא לעזרה; אז הוסר המצור של צ׳ין מעל האן־דאן.

בשנה העשירית תקפה ין את צ׳אנג־ג׳ואנג וכבשה אותה בחודש החמישי. מצביאי ג׳או יֶוּה צָ׳נְג וצ׳ינג שֶׁה תקפו את צבא שִׁין־לַיְאנְג של צ׳ין והביסוהו. יורש העצר מת. צ׳ין תקפה את מערב ג׳ואו וכבשה אותה. טוּ־פוּ צְ׳י יצא לגלות. בשנה האחת־עשרה בוצרה יֶוּאן־שֶׁה ושאנג־יואן נעשתה מחוז. ג׳נג אן־פינג, אדון וו־יאנג, מת, וג׳או נטלה את ארצו. בשנה השתים־עשרה נשרפו אסמי האן־דאן. בשנה הארבע־עשרה מת ג׳או שנג, אדון פינג־יואן.

בשנה החמש־עשרה הוענקה לראש הממשלה ליין פו העיר וֵיי־וֶן, והוא הוכתר לאדון שין־פינג. מלך ין שלח את ראש ממשלתו לִי פוּ לכונן ברית ידידות. הוא הביא חמש מאות יחידות זהב לשתיית יין לכבוד מלך ג׳או. כששב דיווח למלך

ה. [ויקיטקסט מחליף כאן את `年`, ״שנה״, ב־`月`, ״חודש״. בדפוס הבסיס נקרא ברצף `七年廉免`, ולפיו תורגם ״בשנה השביעית הודח ליין פו״ — פ' א.ת.]

ין: ״כל הגברים החסונים של בית ג׳או מתו בצ׳אנג־פינג, והיתומים עדיין לא בגרו; אפשר לתקוף.״ המלך זימן את יְוֶה שְׁיֶן, אדון צ׳אנג־גוֹ, ושאלו. הוא השיב: ״ג׳או היא מדינה הנלחמת מארבעה עברים, ואנשיה מורגלים במלחמה; אי אפשר לתקוף אותה.״ המלך אמר: ״אם אתקוף ברבים את המעטים, שניים כנגד אחד, האם אפשר?״ השיב: ״אי אפשר.״ המלך אמר: ״ואם אתקוף חמישה כנגד אחד?״ השיב: ״אי אפשר.״ מלך ין כעס מאוד, וכל השרים אמרו שאפשר. ין גייסה לבסוף שני צבאות ובהם אלפיים מרכבות. לי פו פיקד על התקפת האו, וצ׳ינג צ׳ין פיקד על התקפת דאי. ליין פו פיקד על צבא ג׳או, הביס והרג את לי פו ושבה את צ׳ינג צ׳ין ואת יווה שיין.

בשנה השש־עשרה צר ליין פו על ין, ויֶוֶה צָ׳נְג הוכתר לאדון וו־שיאנג. בשנה השבע־עשרה תקף ממלא מקום ראש הממשלה והמצביא הגדול, אדון וו־שיאנג, את ין וצר על בירתה. בשנה השמונה־עשרה הוביל יֶן־לִינְג ג׳וֹ צבא בעקבות ראש הממשלה, אדון שין־פינג, וסייע לוויי לתקוף את ין. צ׳ין כבשה שלושים ושבע ערים בְּיוּ־צָה שלנו. בשנה התשע־עשרה החליפו ג׳או וין אדמות: ג׳או מסרה לין את לוֹנְג־דְוֵוי, פֶּן־מֶן ולִין־יֶוֶה; ין מסרה לג׳או את גֶה, וו־יאנג ופינג־שו.

בשנה העשרים עלה ג׳נג מלך צ׳ין לשלטון. צ׳ין כבשה את ג׳ין־יאנג שלנו.

בשנה העשרים ואחת מת המלך שיאו־צ׳נג. ליין פו פיקד על הצבא, תקף את פָּאן־יָאנְג וכבשה. המלך שלח את יווה צ׳נג להחליפו. ליין פו תקף את יווה צ׳נג; יווה צ׳נג נמלט וליין פו ברח לוויי. בנו יֶן עלה לשלטון; הוא המלך דָאוֹ־שְׁיָאנְג.

בשנתו הראשונה של המלך דאו־שיאנג נערכה הגנה גדולה נגד ויי. המלך ביקש לפתוח דרך בין פינג־יי לג׳ונג־מואו, אך הדבר לא הושלם.

בשנה השנייה פיקד לִי מוּ על הצבא, תקף את ין וכבש את וּ־סְוֵוי ואת פאנג־צ׳נג. צ׳ין זימנה את אדון צ׳וּנְפִּינְג ועיכבה אותו. שְׂיֵה ג׳וּן אמר בשמו למרקיז ון־שין: ״אדון צ׳ונפינג אהוב מאוד על מלך ג׳או, ואנשי הארמון שונאים אותו. משום כך קשרו יחד ואמרו: ׳אם ייכנס אדון צ׳ונפינג לצ׳ין, בוודאי תעכב אותו צ׳ין׳, וקשרו להכניסו לצ׳ין. עתה, אם תעכב אותו, תנתק את ג׳או ותכניתם של אנשי הארמון תצליח. מוטב שתשלח את אדון צ׳ונפינג ותעכב את פִּינְג־דוּ. דבריו ומעשיו של אדון צ׳ונפינג נאמנים בעיני המלך, והמלך בוודאי יקרע נתח גדול מג׳או כדי לפדות את פינג־דו.״ המרקיז ון־שין אמר: ״טוב״, ושלח אותו. הָאן־נָאוֹ בוצרה.

בשנה השלישית פיקד פָּאנְג נוּאָן על הצבא, תקף את ין ושבה את מצביאה ג׳וּ שִׁין. בשנה הרביעית פיקד פאנג נואן על חילות העילית של ג׳או, צ׳ו, ויי וין ותקף את דְּוֵוי של צ׳ין, אך לא כבשה; הוא הפנה את הצבא לתקיפת צ׳י ולקח את זָ׳אוֹ־אָן. בשנה החמישית פיקד פּוּ דִי על הצבא וישב בפינג־יי; צ׳ינג שה פיקד על צבא דונג־יאנג שמעבר לנהר ושמר על הגשרים. בשנה השישית הוענקה ז׳או לאדון צ׳אנג־אן כנחלה. ויי מסרה לג׳או את יֵה.

בשנה התשיעית תקפה ג׳או את ין ולקחה את לִי ואת יאנג־צ׳נג. בטרם פוזר הצבא תקפה צ׳ין את יֵה וכבשה אותה. המלך דאו־שיאנג מת, ובנו צָ׳יֵאן, המלך יוּאוּ־מְיוּ, עלה לשלטון.

בשנתו הראשונה של המלך יואו־מיו צ׳יאן בוצרה בָּאי־זֶ׳ן. בשנה השנייה תקפה צ׳ין את וּ־צ׳נג. חוּ גָ׳ה הנהיג צבא להצילה, אך הצבא הובס והוא מת.

בשנה השלישית תקפה צ׳ין את צ׳ה־לי ואת יי־אָן. לי מו הנהיג את הצבא, נלחם בה למרגלות פֵּיי והדף אותה. מו הוכתר לאדון וו־אן. בשנה הרביעית תקפה צ׳ין את פָאן־וו; לי מו נלחם בה והדף אותה.

בשנה החמישית רעדה ארץ דאי בעוצמה. מלֶה־שׁוּ במערב ועד פינג־יין בצפון נהרסו רוב המרפסות, הבתים והחומות, והאדמה נבקעה ממזרח למערב לאורך מאה ושלושים צעדים. בשנה השישית היה רעב גדול. העם אמר בפתגם: ״ג׳או מיללת וצ׳ין צוחקת; ואם אינכם מאמינים—ראו כיצד הארץ מצמיחה שיער.״

בשנה השביעית תקפו אנשי צ׳ין את ג׳או. המצביא הגדול של ג׳או לי מו והמצביא סָה־מָה שָׁאנְג הנהיגו את הצבא נגדם. לי מו הוצא להורג וסה־מה שאנג הודח; ג׳או צָוֹנְג והמצביא יֶן ג׳וּ מצ׳י החליפו אותם. צבאו של ג׳או צונג הובס, וין ג׳ו נמלט. המלך צ׳יאן נכנע.

בחודש העשירי של השנה השמינית הייתה האן־דאן לצ׳ין.

האדון ההיסטוריון הגדול אומר: שמעתי את פָּנְג וָאנְג־סוּן אומר: ״אמו של צ׳יאן מלך ג׳או הייתה זמרת והייתה חביבה על המלך דאו־שיאנג. המלך דאו־שיאנג הדיח את גְ׳יָה, בנו הראשי, והעמיד את צ׳יאן. צ׳יאן היה מאז ומעולם חסר מידות, האמין לדברי משטינים, ולכן הרג את מצביאו הטוב לי מו והעסיק את גָוֹ קָאי.״ האין זו איוולת! לאחר שצ׳ין שבתה את צ׳יאן העמידו האצילים הנמלטים של ג׳או יחד את ג׳יה למלך. הוא מלך בדאי שש שנים; צ׳ין קידמה את צבאה, הביסה את ג׳יה ולבסוף השמידה את ג׳או ועשתה אותה למחוז.[1]

---

1. [כאן מסתיים הטקסט המיוחס לסימה צ׳יין. בדפוס הבסיס באים אחריו דברי השבח המסומנים במפורש `贊述隱索` מאת סימה ג׳ן, ולאחריהם `證考`; אלה תוספות מאוחרות ולכן אינם נכללים בתרגום גוף החיבור — פ׳ א.ת.]

בית הירושה של וֵיי

אבותיה של וֵיי היו מצאצאי הדוכס נָאוֹ מבְּי. הדוכס גאו מבְּי היה בן לאותו שם־משפחה של בית ג׳ואו. כאשר המלך וּ יצא למלחמה בג׳וֹאוּ, הוענק לגאו נחלה בבְּי, ומכאן נוצר שם־המשפחה בְּי. לאחר מכן פסקה נחלתם והם נעשו פשוטי־עם; מקצתם ישבו בממלכות המרכז ומקצתם בקרב בני האִי והדִי.

אחד מצאצאיו נקרא בְּי וָאן, והוא שירת את הדוכס סְיֵין מג׳ין. בשנתו השש־עשרה של הדוכס סיין היה ג׳או סוּ נהג המרכבה ובי ואן היה הלוחם שמימין; הם תקפו את חוֹאוֹ, גָּנְג וֵיי והשמידו אותן. גָּנְג ניתנה כנחלה לג׳או סו, וֵיי ניתנה כנחלה לבי ואן, והוא נעשה שר גדול. בּוּ יֵן אמר: ״צאצאיו של בי ואן עתידים להיות גדולים. ׳וָאן׳ הוא מספר המילוי, ו׳וֵיי׳ הוא שם של גדולה. אם בראשית גמולו ניתן לו דבר זה, הרי השמים פתחו לפניו את הדרך. על נתיני בן השמים אומרים ׳רבבות העם׳, ועל נתיני האדונים — ׳ריבוא העם׳. עתה ניתן לו שם של גדולה המצטרף למספר המילוי; ודאי יהיו לו המונים.״ תחילה, כאשר בי ואן שאל בגורל אם לשרת את ג׳ין, התקבלה תמורת ההקסגרמה ג׳וּן בהקסגרמה בְּי. שִׁין לְיָאוֹ פירש אותה ואמר: ״מבורך. ג׳ון פירושה התבססות, ובי פירושה כניסה; איזו ברכה גדולה מזו? הוא ודאי ירבה וישגשג.״

אחת־עשרה שנה לאחר שניתנה הנחלה לבי ואן מת הדוכס סיין מג׳ין. ארבעת בניו התחרו בזה אחר זה על השלטון וג׳ין שקעה במהומה. אולם שושלתו של בי ואן הלכה וגדלה, ועל שם מדינתה אימצה את שם־המשפחה וֵיי. הוא הוליד את דְּזֶה וּ.

ויי דְזָה וו, כאחד מבני בית ויי, שירת את הנסיך צ׳וֹנְג־אָר מג׳ין. בשנתו העשרים ואחת של הדוכס סיין מג׳ין יצא דזה וו לגלות בעקבות צ׳ונג־אר. כעבור תשע־עשרה שנה חזרו; צ׳ונג־אר עלה לשלטון כדוכס וָן מג׳ין והורה לוויי דזה וו לרשת את נחלתם הקדומה של בני ויי. הוא נמנה עם השרים הגדולים ומשל בוויי. הוא הוליד את דְזָה דָאוֹ.

ויי דְזָה דָאוֹ העביר את מושבו לחוֹאוֹ. הוא הוליד את ויי גְ׳יָאנְג.

ויי ג׳יאנג שירת את הדוכס דָאוֹ מג׳ין. בשנתו השלישית של הדוכס דאו הוא כינס את האדונים. יָאנְג גָאן, אחיו הצעיר של הדוכס, שיבש את סדר השורות, ווי ג׳יאנג הענישׁ אותו והשפילו. הדוכס דאו כעס ואמר: ״כינסתי את האדונים כדי לזכות בכבוד, ועתה השפלת את אחי!״ הוא עמד להוציא את ויי ג׳יאנג להורג, אך מישהו שכנע אותו והוא חדל מכך. לבסוף הפקיד בידי ויי ג׳יאנג את השלטון והורה לו להשכין שלום עם הרוֹנְג והדִי; הרונג והדי נקשרו אליו. בשנתו האחת־עשרה אמר הדוכס דאו: ״מאז התחלתי להשתמש בוויי ג׳יאנג, במשך שמונה שנים כינסתי את האדונים תשע פעמים והרונג והדי באו בשלום — זה מעשה ידיך.״ הוא העניק לו כלי נגינה; ויי ג׳יאנג סירב שלוש פעמים ורק אז קיבל אותם. הוא העביר את מושבו לאָן־יִי. במותו קיבל את שם הכבוד דְזָה ג׳אוֹ. הוא הוליד את ויי יִינְג, ויינג הוליד את ויי דְזָה סְיֵין.

דְזָה סיין שירת את הדוכס ג׳או מג׳ין. לאחר מות הדוכס ג׳או התחזקו ששת השרים ואילו בית הדוכס הושפל.

בשנתו השתים־עשרה של הדוכס צ׳ינג מג׳ין פרש האן דְזָה שׁוֵאן מחמת זקנה, ווי דזה סיין קיבל לידיו את הנהגת המדינה. בני המשפחות צִ׳י וְיָאנְג־שֶׁה, שהיו מבית המלוכה של ג׳ין, שנאו אלה את אלה; ששת השרים השמידו אותם,

נטלו את כל עריהם ועשו מהן עשרה מחוזות, וכל אחד מהם מינה אחד מבניו למושל מחוז. דזה סיין, ג׳או דְזֶה ג׳יין, ג׳וֹנְג־הַאנְג דְזֶה וָן ופָאן דְזֶה סיין כיהנו יחד כשרי ג׳ין.

ארבע־עשרה שנה לאחר מכן נעשה קונפוציוס ראש ממשלת לוּ. ארבע שנים אחר כך, בשל המהומה בג׳ין־יאנג, תקף ג׳או דזה ג׳יין יחד עם האן ווּיי את בתי פאן וג׳ונג־האנג. ויי דזה סיין הוליד את ויי צ׳ה. ויי צ׳ה וג׳או יָאנְג תקפו יחד את בתי פאן וג׳ונג־האנג.

נכדו של ויי צ׳ה נקרא ויי דזה חָוָאן. יחד עם האן דזה קָאנְג וג׳או דזה שִׁיָאנְג הוא תקף את ג׳ה בּוֹ והשמידו, והם חילקו ביניהם את אדמותיו.

נכדו של דזה חוואן נקרא המרקיז וָן דוּ. שנתו הראשונה של המרקיז ון מוויי הייתה גם שנתו הראשונה של הדוכס לִינְג מצ׳ין. הוא חי בזמנם של האן דזה וו, ג׳או דזה חוואן והמלך וֶיי מג׳ואו.

בשנה השישית בוצרה שָׁאוֹ־לִיָאנְג. בשנה השלוש־עשרה שלח את בנו ג׳י להטיל מצור על פָאן ופָאנְג, והוציא משם את תושביהן. בשנה השש־עשרה תקף את צ׳ין וביצר את יֶוּאן־לִי שבִּלִין־ג׳ין.

בשנה השבע־עשרה תקף את ג׳וֹנְג־שָׁאן, שלח את בנו ג׳י למשול בה ומינה את ג׳או צָאנְג־טָאנְג לחונכו. ג׳י פגש בצָ׳אוֹ־גֶה את טֶיַן דזה פָאנְג, מורו של המרקיז ון. הוא משך את מרכבתו הצדה, ירד והשתחווה לפניו, אך טיין דזה פאנג לא השיב לו בגינוני כבוד. ג׳י שאל אפוא: ״האם בעלי העושר והמעמד רשאים להתנשא על אחרים, או שמא העניים והשפלים רשאים להתנשא?״ דזה פאנג אמר: ״דווקא העניים והשפלים רשאים להתנשא. אדון מדינה המתנשא על

אחרים יאבד את מדינתו; שר גדול המתנשא על אחרים יאבד את ביתו. אשר לעני ולשפל — אם מעשיו אינם מתקבלים ודבריו אינם נשמעים, הוא עוזב לצ׳ו או ליואה כאדם החולץ נעל בלויה. כיצד אפשר להשוות ביניהם?״ ג׳י הלך משם בלתי מרוצה. במערב תקף את צ׳ין, הגיע עד ג׳נג וחזר, וביצר את לוֹאוֹ־יין וחֶה־יָאנְג.

בשנה העשרים ושתיים הוכרו ויי, ג׳או והאן במניין האדונים.

בשנה העשרים וארבע תקפה אותנו צ׳ין והגיעה עד יָאנְג־חוּ.

בשנה העשרים וחמש הוליד ג׳י את בנו יינְג.

המרקיז ון קיבל מדזה סִיָה הדרכה בכתבים ובאמנויות, ונהג בדָוָאן־נָאן מוּ כאורח נכבד; כאשר עבר על פני סמטתו, תמיד נשען על מעקה מרכבתו לאות כבוד. פעם ביקשה צ׳ין לתקוף את ויי, אך מישהו אמר: ״שליט ויי נוהג כבוד באנשי מעלה, אנשי המדינה משבחים את אנושיותו, והעליונים והתחתונים שרויים בהרמוניה; עדיין אי־אפשר לזמום נגדה.״ בשל כך יצאו למרקיז ון מוניטין בקרב האדונים.

הוא מינה את סִי־מָן בָּאוֹ למושל יֵה, ובחֶה־נֵיי שרר מִנהל תקין.

המרקיז ון מוויי אמר לְלִי קֶה: ״אדוני לימדני פעם: 'כשבית עני חושבים על רעיה טובה, וכשמדינה נתונה במהומה חושבים על ראש ממשלה טוב.' עתה המועמד יהיה דזה צָ׳נְג או חְוָאנְג; מה דעתך על השניים?״ לי קה השיב: ״שמעתי שהנחות אינו מתכנן בשביל הנכבד, והרחוק אינו מתכנן בשביל הקרוב. אני עומד מחוץ לשער הארמון ואיני מעז לקבל את הפקודה.״ המרקיז ון אמר: ״אל תסרב בשעה שהעניין לפניך.״ לי קה אמר: ״הדבר נובע מכך

שאדוני אינו מתבונן. כשהוא בבית — ראה את מי הוא מקרב; כשהוא עשיר — ראה למי הוא נותן; כשהוא מצליח — ראה את מי הוא מקדם; כשהוא במצוקה — ראה מה הוא מסרב לעשות; כשהוא עני — ראה מה הוא מסרב לקחת. חמשת אלה די בהם כדי להכריע; לשם מה להמתין ליי?״ המרקיז ון אמר: ״שוב למעונך, אדוני; ראש ממשלתי כבר נקבע.״ לי קה יצא בחיפזון ועבר בביתו של דִּי חוואנג. די חוואנג אמר: ״שמעתי שזה עתה זימן אותך השליט כדי לבחור ראש ממשלה. מי יהיה האיש?״ לי קה אמר: ״ויי דזה צ׳נג יהיה ראש הממשלה.״ די חוואנג הסמיק מכעס ואמר: ״לפי מה שראו עיניי ושמעו אוזניי, במה אני נופל מוויי דזה צ׳נג? אני המלצתי על מושל סִי־חֶה; כאשר אדוני דאג לִיֶה, המלצתי על סי־מן באו; כאשר ביקש לתקוף את ג׳ונג־שאן, המלצתי על יֶוּה יָאנְג; כשג׳ונג־שאן נכבשה ולא היה את מי למנות לשומרה, המלצתי עליך; וכאשר לא היה מורה לבנו של השליט, המלצתי על צ׳וּ־חוֹאוֹ פוּ. במה אני נופל מוויי דזה צ׳נג?״ לי קה אמר: ״וכי כאשר המלצת עליי לפני שליטך ביקשת ליצור סיעה כדי להשיג משרה בכירה? השליט שאל אותי על מינוי ראש ממשלה: 'יהיה זה צ׳נג או חוואנג; מה דעתך על השניים?' ואני השבתי: 'הדבר נובע מכך שאדוני אינו מתבונן. כשהוא בבית — ראה את מי הוא מקרב; כשהוא עשיר — ראה למי הוא נותן; כשהוא מצליח — ראה את מי הוא מקדם; כשהוא במצוקה — ראה מה הוא מסרב לעשות; כשהוא עני — ראה מה הוא מסרב לקחת. חמשת אלה די בהם כדי להכריע; לשם מה להמתין ליי?' מכאן ידעתי שוויי דזה צ׳נג יהיה ראש הממשלה. כיצד תוכל להשוות את עצמך אליו? דזה צ׳נג מקבל שכר של אלף ג׳וּנְג, אך תשע עשיריות ממנו מוציא לאחרים ורק עשירית אחת בביתו. כך השיג מן המזרח את בּוּ דזה סְיָה, טיין דזה פאנג ודוואן־גאן מו. בשלושת אלה נוהג השליט כמורים; ואילו בחמשת האנשים שעליהם המלצת נוהג השליט כפקידיו. כיצד

תוכל להשתוות לדזה צ׳נג?״ די חוואנג נסוג, השתחווה פעמיים ואמר: ״חוואנג אדם גס הוא ושגה בתשובתו; הרשה לי להישאר תלמידך עד הסוף.״

בשנה העשרים ושש קרס הר גְווֹ וחסם את הנהר.

בשנה השלושים ושתיים תקפו את ג׳נג, ביצרו את סוּאַן־דְזָאוֹ והביסו את צ׳ין בג׳וּ. בשנה השלושים וחמש תקפה צ׳י וכבשה מאתנו את שְׁיָאנְג־לִינְג. בשנה השלושים ושש פלשה צ׳ין ליִין־ג׳ין שלנו.

בשנה השלושים ושמונה תקפנו את צ׳ין; היא הביסה אותנו בוּ־שְׁיָה ולכדה את מצביאנו שֶׁה. באותה שנה מת המרקיז ון, ובנו ג׳י עלה לשלטון; הוא המרקיז וו.

בשנתו הראשונה של המרקיז וו מוויי זה עתה עלה המרקיז ג׳ינג לשלטון בג׳או. הנסיך שׁואוֹ חולל מרד, לא הצליח ונמלט לוויי. הוא תקף עמה את הָאן־דָאן, אך צבא ויי הובס ונסוג.

בשנה השנייה בוצרו אָן־יִי וְוָאנְג־יְוֵאן.

בשנה השביעית תקפו את צ׳י והגיעו עד סָאנְג־צ׳יוּ. בשנה התשיעית הביסו בני די אותנו בגְווֵי. וּ צְ׳י נשלח לתקוף את צ׳י והגיע עד לִינְג־צ׳יוּ. המלך וֵיי מצ׳י זה עתה עלה לשלטון.

בשנה האחת־עשרה חילקו ויי, האן וג׳או את אדמת ג׳ין לשלושה וחיסלו את שרידי בית שלטונה.

בשנה השלוש־עשרה הפך הדוכס סיין מצ׳ין את לִי־יָאנְג למחוז. בשנה החמש־עשרה הבסנו את ג׳או בבֵּיי־לִין.

בשנה השש־עשרה תקפנו את צ׳ו וכבשנו את לוּ־יָאנְג. המרקיז וו מת, ובנו יינג עלה לשלטון; הוא המלך חְווֵי.

בשנתו הראשונה של המלך חווי — כאשר מת המרקיז וו בראשונה, נאבקו בנו יינג וגוֹנְג־ג׳וֹנְג חְוואַן על מעמד יורש העצר. גוֹנְג־סוּן צִ׳י עבר מסונג לג׳או ומג׳או להאן, ואמר למרקיז יי מהאן: ״ויי יינג וגונג־ג׳ונג חוואן נאבקים על הירושה; האם גם אדוני שמע זאת? עתה זכה ויי יינג בוואַנְג צָוו ובתמיכת שאנג־דאנג, שהיא למעשה מחצית המדינה. אם תנצלו זאת ותסלקו אותו, ודאי תובס ויי; אסור להחמיץ את ההזדמנות.״ המרקיז יי שמח, איחד את צבאו עם צבא המרקיז צ׳נג מג׳או והם תקפו יחד את ויי. בקרב בג׳וֹאוֹ־דֶה הובס בית ויי תבוסה גדולה ושליט ויי הושם במצור. ג׳או אמרה להאן: ״נסלק את שליט ויי, נמליך את גונג־ג׳ונג חוואן, נחלק אדמות וניסוג; כך נרוויח.״ האן אמרה: ״אין לעשות זאת. אם נהרוג את שליט ויי יאמרו הבריות שאנו אכזריים; אם נחלק אדמות ונסוג יאמרו שאנו חמדנים. מוטב לחלק את ויי לשתיים. אם תפוצל ויי לשתי מדינות שאינן חזקות מסונג ומווֵי, שוב לא תדאיג אותנו לעולם.״ ג׳או לא הקשיבה. האן לא הייתה מרוצה, ובגלל מיעוט חייליה הסתלקה בלילה. המלך חווי ניצל ממוות והמדינה ניצלה מחלוקה משום שתוכניות שני הבתים לא תאמו זו את זו. אילו קיבלו את עצת אחד מהם הייתה ויי מתחלקת בוודאות. לכן נאמר: ״אם לשליט אין יורש חוקי מובהק עד אחריתו, אפשר לשבור את מדינתו.״

בשנה השנייה הביסה ויי את האן במָה־לִינְג ואת ג׳או בחְוָאי. בשנה השלישית הביסה אותנו צ׳י בגְוואַן. בשנה החמישית נפגשנו עם האן בג׳אי־יאנג וביצרנו את וּ־דוּ; צ׳ין הביסה אותנו. בשנה השישית תקפנו את סונג וכבשנו את יי־טָאי. בשנה התשיעית תקפנו את האן והבסנו אותה בגווי. נלחמנו בצ׳ין בשאו־

ליאנג; היא לכדה את מצביאנו גוֹנְג־סוּן דְזוּוֹ וכבשה את פאנג. הדוכס סיין מצ׳ין מת ובנו, הדוכס שְׂיָאוֹ, עלה לשלטון.

בשנה העשירית תקפנו את ג׳או וכבשנו את פִּי־לָאוֹ. כוכב שביט נראה. בשנה השתים־עשרה נפל כוכב ביום וקול נשמע.

בשנה הארבע־עשרה נפגשנו עם ג׳או בחָאוֹ. בשנה החמש־עשרה באו שליטי לו, ויי, סונג וג׳נג לחצר. בשנה השש־עשרה נפגשנו עם הדוכס שיאו מצ׳ין בשֶׁה־פִּינְג. פלשנו לחְוָאנְג־צ׳ה שבסונג, וסונג שבה וכבשה אותה.[א]

בשנה השבע־עשרה נלחמנו בצ׳ין ביואן־לי; צ׳ין כבשה מאתנו את שאו־ליאנג. הטלנו מצור על האן־דאן שבג׳או. בשנה השמונה־עשרה כבשנו את האן־דאן. ג׳או ביקשה עזרה מצ׳י; צ׳י שלחה את טְיֵן ג׳י וסוּן בִּין להציל את ג׳או, והם הביסו את ויי בגְוֵוי־לִינְג.

בשנה התשע־עשרה הטילו האדונים מצור על שיאנג־לינג שלנו. בנינו חומה ארוכה וחסמנו את גוּ־יָאנְג.

בשנה העשרים החזרנו לג׳או את האן־דאן וכרתנו עמה ברית על גדת נהר ג׳אנג. בשנה העשרים ואחת נפגשנו עם צ׳ין בטוֹנְג. המרקיז צ׳נג מג׳או מת. בשנה העשרים ושמונה מת המלך ויי מצ׳י. שליט ג׳ונג־שאן נעשה ראש ממשלת ויי.

בשנה השלושים תקפה ויי את ג׳או, וג׳או הודיעה לצ׳י על מצוקתה. המלך שְׁוֵאן מצ׳י קיבל את תוכניתו של המורה סוּן, יצא להציל את ג׳או ותקף את ויי.

ויי גייסה אפוא צבא גדול, מינתה את פָּאנְג ג׳וּאָן למצביא ואת יורש העצר שָׁן למצביא העליון. כאשר עברו בַוואי־חְוַאנְג אמר האדון שׁוּ מוואי־חוואנג ליורש העצר: ״בידי שיטה לנצח בכל מאה קרבות.״ יורש העצר אמר: ״האוכל לשמוע אותה?״ האורח אמר: ״אכן, ברצוני להציגה. אם הוד מעלתו יפקד בעצמו על המתקפה נגד צ׳י, ינחל ניצחון גדול ואף יצרף את ג׳ו — עושרו לא יעלה על הבעלות בוויי ומעמדו לא יעלה על מלוכה. אך אם לא ינצח את צ׳י בקרב, לא תהיה עוד ויי לעשרת אלפי דורות. זו שיטתי לנצח בכל מאה קרבות.״ יורש העצר אמר: ״כן; אקבל את עצתך ואשוב.״ האורח אמר: ״גם אם הוד מעלתו מבקש לשוב, לא יוכל. רבים מאלה המעודדים אותו לצאת לקרב ולהתקפה מבקשים ללגום מן המרק; גם אם תרצה לשוב, חוששני שלא תוכל.״ יורש העצר ביקש אפוא לחזור, אך נהגו אמר: ״מצביא היוצא ואז שב כמוהו כמי שנמלט.״ יורש העצר אכן נלחם באנשי צ׳י והובס במָה־לִינְג. צ׳י לכדה את יורש העצר שן מוויי, הרגה את המצביא ג׳ואן והצבא הוכה מכה ניצחת.

בשנה השלושים ואחת תקפו אותנו צ׳ין, ג׳או וצ׳י יחד. שָׁאנְג־ג׳וּן, מצביא צ׳ין, רימה את מצביאנו, הנסיך אָנְג, תקף בהפתעה, השתלט על צבאו והביסו. צ׳ין העסיקה את שאנג־ג׳ון והרחיבה את אדמתה במזרח עד הנהר; צ׳י וג׳או שבו והביסו אותנו פעמים רבות. מאחר שאן־יי הייתה קרובה לצ׳ין העברנו את מושב השלטון לדָה־לְיָאנְג. הנסיך חֶה מונה ליורש העצר.

א. [הערת המתרגם: בפקסימיליה המבוססת על נוסח היכל וו־יינְג נדפס ברצף שֶׁה־פִּינְג (平社); ויקיטקסט מציע בסוגריים מרובעים את דו־פִּינְג (杜平). התרגום שומר את נוסח העדות הנבחרת. פ' א.ת.]

בשנה השלושים ושלוש מת הדוכס שיאו מצ׳ין. שאנג־ג׳ון נמלט מצ׳ין ושב לווי, אך ויי כעסה ולא הניחה לו להיכנס. בשנה השלושים וחמש נפגשנו עם המלך שׁוּאַן מצ׳י מדרום לפִּינְג־אָה.

המלך חווי ספג מפלות חוזרות במלחמות, ולכן השפיל עצמו בגינוני כבוד והציע מתנות עשירות כדי למשוך אנשי מעלה. דְזוֹאוּ יֶן, צ׳וּן־יוּ קוּן ומָנְג קֶה באו כולם לליאנג. המלך חווי מליאנג אמר: ״אין בי כישרון. צבאי נשבר שלוש פעמים בחוץ, יורש העצר נפל בשבי, המצביא העליון מת והמדינה התרוקנה. בכך הבאתי חרפה על מקדשי אבותיי ועל מזבחות האדמה והתבואה של קודמיי, ואני מתבייש בכך מאוד. אדוני הזקן לא ראה אלף לי כמרחק, וכיבדנו בבואו לחצר ארצנו העלובה; במה יוכל להועיל למדינתי?״ מנג קה אמר: ״אל לו לאדוני לדבר כך על תועלת. אם השליט מבקש תועלת, יבקשו השרים הגדולים תועלת; אם השרים יבקשו תועלת, יבקשו פשוטי העם תועלת. כאשר העליונים והתחתונים מתחרים על תועלת המדינה נתונה בסכנה. לשליט די באנושיות ובצדק — לשם מה לדבר בתועלת?״

בשנה השלושים ושש שב ונפגש עם מלך צ׳י בג׳וּאַן. באותה שנה מת המלך חווי ובנו, המלך שְׁיָאנְג, עלה לשלטון.

בשנתו הראשונה של המלך שיאנג נפגש עם האדונים בשׁוּ־ג׳וֹאוּ והם הכירו זה בזה כמלכים. הוא העניק לאחר מותו גם לאביו, המלך חווי, את מעמד המלך.

בשנה החמישית הביסה צ׳ין בדְיָאוֹ־יִין את ארבעים וחמישה אלף חיילי מצביאנו לוֹנְג ג׳יָה, והטילה מצור על ג׳יָאוֹ ועל צ׳וּ־וֹו שלנו. מסרנו לצ׳ין את הארץ שממערב לנהר.

בשנה השישית נפגשנו עם צ׳ין ביינְג. צ׳ין כבשה מאתנו את פָּן־יִין, פִּי־שִׂה וג׳יאו. ויי תקפה את צ׳ו והביסה אותה בהר שִׁינְג. בשנה השביעית מסרה ויי את כל שאנג־ג׳וּן לצ׳ין. צ׳ין החזירה לנו את פּוּ־יָאנְג. בשנה השמינית החזירה צ׳ין את ג׳יאו וצ׳ו־וו.

בשנה השתים־עשרה הביסה אותנו צ׳ו בשיאנג־לינג. נציגי השלטון של האדונים נפגשו עם ג׳אנג יי, ראש ממשלת צ׳ין, בנְיֶה־סָאנְג. בשנה השלוש־עשרה נעשה ג׳אנג יי ראש ממשלת ויי. אישה בוויי הפכה לגבר. צ׳ין כבשה מאתנו את צ׳ו־וו ואת פִּינְג־ג׳וֹאוּ.

בשנה השש־עשרה מת המלך שיאנג ובנו, המלך אַי, עלה לשלטון. ג׳אנג יי חזר לצ׳ין.

בשנתו הראשונה של המלך אי תקפו חמש המדינות יחד את צ׳ין; הן לא ניצחו ונסוגו.

בשנה השנייה הביסה אותנו צ׳י בגְוָאן־ג׳ין. בשנה החמישית שלחה צ׳ין את דזה צ׳וּ־לִי לתקוף ולכבוש מאתנו את צ׳ו־וו, והוא הניס את סִי־שׁוֹאוּ אל אָנְמָן. בשנה השישית ביקשה צ׳ין למנות את הנסיך ג׳ֶנְג כיורש העצר. נפגשנו עם צ׳ין בלין־ג׳ין. בשנה השביעית תקפנו את צ׳י ויחד עם צ׳ין תקפנו את יֶן.[ב]

בשנה השמינית תקפנו את וֵי וכבשנו שתיים מערי הגבול שלה. שליט ויי היה מוטרד מכך. זִי־אֶר בא לפניו ואמר: ״האם אוכל להביא לנסיגת צבא ויי ולפטור

ב. [הערת המתרגם: בפקסימיליה המבוססת על נוסח היכל וּ־יינְג נדפס כי צ׳ין 'ביקשה למנות' (求立) את הנסיך ג׳נג; ויקיטקסט מציע במקום זאת 'באה למנות' (来立). התרגום שומר את נוסח העדות הנבחרת. פ' א.ת.]

את האדון צֶ׳נְג־לִינְג מתפקידו?״ שליט ויי אמר: ״אם אדוני אכן מסוגל לכך, מבקש אני שוויי תשרת את אדוני דור אחר דור.״ ז׳ו־אר בא לפני האדון צ׳נג־לינג ואמר: ״בעבר תקפה ויי את ג׳או, ניתקה את מעבר יָאנְג־צֶ׳אנְג, כבשה את יְוֶה־יוּ והייתה עתידה להשמיד את ג׳או. ג׳או חולקה לשניים, והסיבה שלא אבדה הייתה שוויי הנהיגה אז את ברית הצפון–דרום. עתה קרובה ויי לאבדון ועומדת לפנות מערבה ולבקש לשרת את צ׳ין. במקום להניח לצ׳ין לשחרר את ויי, מוטב שוויי תשחרר את ויי; הכרת התודה שלה לוויי לא תכלה לעולם.״ האדון צ׳נג־לינג אמר: ״כן.״ ז׳ו־אר בא לפני מלך ויי ואמר: ״יש לי בקשה הנוגעת לוויי. ויי היא ענף עתיק של בית ג׳ואו; אף שהיא נקראת מדינה קטנה יש בה כלי אוצר רבים. עתה המדינה לחוצה בצרה וכלי האוצר אינם יוצאים, מפני שאנשיה סבורים שמי שיתקוף את ויי וישחררה לא יעמיד את המלך בראש; לפיכך, גם אם יצאו כלי האוצר, ודאי לא יגיעו אל המלך. לפי חשבוני, הראשון שידבר על שחרור ויי ודאי יקבל אותה.״ ז׳ו־אר יצא והאדון צ׳נג־לינג נכנס, והציג למלך ויי את דבריו. מלך ויי קיבל את עצתו, החזיר את צבאו, פטר את האדון צ׳נג־לינג ומאז לא ראהו כל ימי חייו.

בשנה התשיעית נפגש עם מלך צ׳ין בלין־ג׳ין. ג׳אנג יי ווייי ג׳אנג שבו שניהם לוויי. טיין שׁוּ, ראש ממשלת ויי, מת, ובצ׳ו חששו מפני ג׳אנג יי, סי־שואו והדוכס שׁוַה. ג׳או יוּ, ראש ממשלת צ׳ו, אמר לסוּ דָאי: ״טיין שו מת, ואני חושש שאחד משלושת האנשים — ג׳אנג יי, סי־שואו והדוכס שווה — יהיה לראש ממשלת ויי.״ סו דאי אמר: ״אם כן, במי היית רוצה כראש הממשלה, שיהיה נוח לאדוני?״ ג׳או יו אמר: ״הייתי רוצה שיורש העצר עצמו יהיה ראש הממשלה.״ סו דאי אמר: ״הרשה לי לצאת צפונה בשמך; ודאי אמנה אותו.״ ג׳או יו אמר: ״כיצד?״ השיב: ״נהג אתה כמלך ליאנג, ואני אנסה לשכנעך.״ ג׳או

יו אמר: ״כיצד?״ הוא השיב: ״דאי בא מצ׳ו. ג׳או יו מודאג מאוד ואומר: 'טיין שו מת, ואני חושש שאחד משלושת האנשים — ג׳אנג יי, סי־שואו והדוכס שווה — יהיה לראש ממשלת ויי.' דאי אומר: 'מלך ליאנג הוא שליט ותיק; ודאי לא ימנה את ג׳אנג יי. אם ג׳אנג יי יהיה ראש הממשלה, יוקיר את צ׳ין ויזלזל בוויי; אם סי־שואו יהיה ראש הממשלה, יוקיר את האן ויזלזל בוויי; אם הדוכס שווה יהיה ראש הממשלה, יוקיר את צ׳י ויזלזל בוויי. מלך ליאנג שליט ותיק הוא, ודאי לא יהיה הדבר לרצונו.' המלך שואל: 'אם כן, את מי אמנה?' דאי אומר: 'אין טוב מכך שיורש העצר עצמו יהיה ראש הממשלה. אם יורש העצר יהיה ראש הממשלה, יראו בו שלושת האנשים הללו ראש ממשלה יוצא מן הכלל; כל אחד מהם ישתדל לגרום למדינתו לשרת את ויי, בתקווה לזכות בחותם ראש הממשלה. אם שלוש המדינות בנות ריבוא המרכבות יסייעו לוויי החזקה, ודאי תהיה ויי בטוחה. לכן אומר אני שאין טוב מכך שיורש העצר עצמו יהיה ראש הממשלה.'״ לאחר מכן יצא צפונה, בא לפני מלך ליאנג ואמר לו דברים אלה. יורש העצר אכן נעשה ראש ממשלת ויי.

בשנה העשירית מת ג׳אנג יי. בשנה האחת־עשרה נפגש עם המלך וו מצ׳ין ביִנְג. בשנה השתים־עשרה בא יורש העצר לחצר צ׳ין. צ׳ין באה לתקוף את פִּי־שְׁה שלנו, אך לא כבשה אותה ונסוגה. בשנה הארבע־עשרה החזירה צ׳ין את אלמנת המלך וו. בשנה השש־עשרה כבשה צ׳ין מאתנו את פּוּ־פָאן, יָאנְג־ג׳ין וּפָנְג־לִינְג. בשנה השבע־עשרה נפגש עם צ׳ין בלין־ג׳ין, וצ׳ין נתנה לנו את פּוּ־פאן. בשנה השמונה־עשרה תקפנו עם צ׳ין את צ׳ו. בשנה העשרים ואחת הבסנו יחד עם צ׳י והאן את צבא צ׳ין במעבר חָאן־גוּ.

בשנה העשרים ושלוש שבה צ׳ין ונתנה לנו לשם שלום את הארץ שמעבר לנהר ואת פנג־לינג. המלך אי מת ובנו, המלך ג׳או, עלה לשלטון.

בשנתו הראשונה של המלך ג׳או כבשה צ׳ין מאתנו את שיאנג־צ׳נג. בשנה השנייה נלחמנו בצ׳ין ולא הצלחנו. בשנה השלישית סייענו להאן לתקוף את צ׳ין; בָּאי צְ׳, מצביא צ׳ין, הביס באִי־צ׳וֶּה מאתיים וארבעים אלף מחיילינו. בשנה השישית מסרנו לצ׳ין ארבע מאות לי׳ של אדמה ממזרח לנהר. מָאנְג מָאוֹ זכה למעמד רב בכוח תחבולה. בשנה השביעית כבשה צ׳ין מאתנו שישים ואחת ערים, גדולות וקטנות. בשנה השמינית הכריז המלך ג׳או מצ׳ין על עצמו קיסר המערב והמלך מִין מצ׳י על עצמו קיסר המזרח; כעבור מעט יותר מחודש שבו שניהם להיקרא מלכים וויתרו על תואר הקיסר. בשנה התשיעית כבשה צ׳ין מאתנו את ערי סִין־יֶוֵּאן וצ׳ו־יאנג.

בשנה העשירית השמידה צ׳י את סונג, ומלך סונג מת בְּנָן שלנו. בשנה השתים־עשרה תקפנו את צ׳י יחד עם צ׳ין, ג׳או, האן ויין, הבסנו אותה ממערב לנהר ג׳י והמלך מין יצא לגלות. יֵן לבדה נכנסה לְלִין־דְזֶה. נפגשנו עם מלך צ׳ין בג׳ואו המערבית.

בשנה השלוש־עשרה כבשה צ׳ין מאתנו את אַן־צֶ׳נְג. צבאה הגיע עד דה־ליאנג ונסוג. בשנה השמונה־עשרה כבשה צ׳ין את יִנְג, ומלך צ׳ו העביר את מושבו לצֶ׳ן.

בשנה התשע־עשרה מת המלך ג׳או ובנו, המלך אַן־לִי׳, עלה לשלטון.

בשנתו הראשונה של המלך אן־לי כבשה צ׳ין מאתנו שתי ערים. בשנה השנייה כבשה מאתנו עוד שתי ערים וחנתה מתחת לדה־ליאנג; האן באה לעזרתנו ומסרנו לצ׳ין את וָן לשם שלום. בשנה השלישית כבשה צ׳ין מאתנו ארבע ערים וערפה ארבעים אלף ראשים. בשנה הרביעית הביסה צ׳ין אותנו ואת האן וג׳או, הרגה מאה וחמישים אלף איש והניסה את מצביאנו מאנג מאו.

דְוַאן־נָאן דזה, מצביא ויי, ביקש למסור לצ׳ין את נָאן־יַאנְג לשם שלום. סו דאי אמר למלך ויי: ״דוואן־נאן דזה מבקש את חותם המשרה, וצ׳ין מבקשת אדמה. עתה הוד מלכותו מניח למבקש האדמה לשלוט בחותם, ולמבקש החותם לשלוט באדמה; עד שלא תכלה כל אדמת בית ויי לא יידעו לחדול. יתרה מזו, לשרת את צ׳ין באדמה משול לנשיאת עצים כדי לכבות אש: כל עוד לא כלו העצים, האש לא תכבה.״ המלך אמר: ״אמנם כך הדבר, אבל משכבר החל העניין ואי־אפשר לשנותו.״ סו דאי השיב: ״האין הוד מלכותו רואה מדוע מעריכים במשחק הבּוֹ את כלי ה׳׳ינשוף׳׳? כשהמצב נוח הוא אוכל, וכשאינו נוח הוא עוצר. עתה אומר הוד מלכותו: 'משכבר החל העניין ואי־אפשר לשנותו.' כיצד ייתכן שהמלך מפעיל את תבונתו בפחות חכמה מכלי הינשוף?״

בשנה התשיעית כבשה צ׳ין מאתנו את חְוַאי. בשנה העשירית מת בוויי יורש העצר של צ׳ין, שהיה בה בן ערובה מחוץ לארצו. בשנה האחת־עשרה כבשה צ׳ין מאתנו את צְ׳י־צ׳יוּ.

המלך ג׳או מצ׳ין אמר לאנשיו: ״מי חזק יותר — האן וויי של ימינו או בראשיתן?״ השיבו: ״אין הן חזקות כפי שהיו בראשיתן.״ המלך שאל: ״מי מוכשר יותר — ז׳ו־אר וויי צ׳י של ימינו, או האדון מָנְג־צָ׳אנְג ומאנג מאו?״ השיבו: ״אין הם משתווים להם.״ המלך אמר: ״גם כאשר אנשי המעלה מנג־צ׳אנג ומאנג מאו הנהיגו את האן וויי החזקות ותקפו את צ׳ין, עדיין לא יכלו לעשות לי דבר. עתה, כאשר ז׳ו־אר וויי צ׳י חסרי היכולת מנהיגים את האן וויי החלשות ותוקפים את צ׳ין, ברור עוד יותר שלא יוכלו לעשות לי דבר.״ כל אנשי פמלייתו אמרו: ״אמנם כך.״ ג׳וּנְג־צ׳י נשען על הקתרוס והשיב: ״הערכת המלך את העולם שגויה. בימי ששת השרים של ג׳ין היה בית ג׳ה החזק ביותר. הוא השמיד את פאן וג׳ונג־האנג, ואחר כך הנהיג את צבאות האן וויי והטיל

מצור על ג׳או דזה שיאנג בג׳ין־יאנג. הוא פרץ את מי ג׳ין והציף בהם את העיר, עד שרק שלושה לוחות מחומתה לא שקעו. כאשר ג׳ה בו סייר לאורך המים נהג ויי דזה חוואן במרכבתו והאן דזה קאנג נסע לצדו כחמוש. ג׳ה בו אמר: 'לא ידעתי מתחילה שאפשר להשתמש במים כדי להחריב מדינת אדם; רק עתה למדתי זאת.' נהר פן יכול להציף את אן־יי, ונהר ג׳יאנג יכול להציף את פינג־יאנג. ויי דזה חוואן נעץ מרפק בהאן דזה קאנג, והאן דזה קאנג דרך על רגלו של ויי דזה חוואן; המרפק והרגל נפגשו על המרכבה, ואדמות בית ג׳ה חולקו, האיש נהרג ומדינתו אבדה, והוא היה לצחוק בעולם. אף שצבא צ׳ין חזק עתה, אין הוא עולה על בית ג׳ה; ואף שהאן ווי חלשות, מצבן עדיין טוב משהיה מתחת לג׳ין־יאנג. זו בדיוק העת להשתמש במרפק וברגל; אבקש מן המלך לא להקל בכך ראש.״ אז פחד מלך צ׳ין.

צ׳י וצ׳ו כרתו ברית לתקוף את ויי. ויי שלחה אנשים לבקש עזרה מצ׳ין, ומרכבות השליחים נראו בזו אחר זו, אך עזרת צ׳ין לא הגיעה. בוויי היה אדם בשם טָאנְג ג׳וּ, בן למעלה מתשעים. הוא אמר למלך ויי: ״אבקש ללכת מערבה ולשכנע את מלך צ׳ין, כדי שצבאו יצא לפני שאשוב.״ מלך ויי השתחווה פעמיים, רתם לו מרכבה ושלחו. טאנג ג׳ו הגיע, נכנס ובא לפני מלך צ׳ין. מלך צ׳ין אמר: ״האיש הנכבד בא מרחוק כל כך בעודו תועה ונבוך; ודאי עמל מאוד. אנשי ויי כבר באו פעמים רבות לבקש עזרה, ואני יודע שמצוקתה גדולה.״ טאנג ג׳ו השיב: ״המלך הגדול כבר יודע את מצוקת ויי ובכל זאת אינו משלח עזרה; בחשאי סבור אני שאין בידי יועציו למלא את תפקידם. ויי היא מדינה בת ריבוא מרכבות. אף על פי כן היא פונה מערבה ומשרתת את צ׳ין, מכנה עצמה 'החומה המזרחית', מקבלת ממנה כובעים וחגורות ומקריבה לה באביב ובסתיו, מפני שעוצמת צ׳ין ראויה להיות לה למשען. עתה כבר התאחדו

צבאות צ״י וצ״ו בגבול ויי, אך עזרת צ״ין אינה יוצאת — מן הסתם היא נשענת על כך שהמצוקה עדיין אינה קיצונית. אם תיעשה המצוקה קיצונית, ויי תמסור אדמה ותצטרף לברית הצפון–דרום; מה עוד יוכל המלך להציל? אם תחכה עד שתגיע למצוקה קיצונית ורק אז תציל אותה, תאבד את ויי, החומה המזרחית, ותחזק שני אויבים — צ״י וצ״ו. איזו תועלת תהיה בכך למלך?״ אז מיהר המלך ג׳או מצ״ין לשגר צבא להצלת ויי, ובית ויי התייצב מחדש.

ג׳או שלחה אדם לומר למלך ויי: ״הרוג למעננו את פָּאן דְזוֹוֹ, ואנו נגיש לך שבעים לי של אדמה.״ מלך ויי אמר: ״כן.״ הוא שלח פקידים לתפוס אותו; הם כיתרוהו אך טרם הרגוהו. דזוו טיפס אל גג הבית וישב על הרכס המסוכן, ואמר לשליח: ״במקום לסחור בדזוו המת, מוטב לסחור בדזוו החי. אם ימות דזוו וג׳או לא תיתן למלך את האדמה, מה יעשה המלך? לכן מוטב לסכם תחילה את חלוקת האדמה ורק אחר כך להרוג את דזוו.״ מלך ויי אמר: ״טוב.״ דזוו הגיש אפוא מכתב לאדון סִין־לִינְג ובו כתב: ״דזוו הוא ראש ממשלה מודח של ויי. ג׳או מציעה אדמה כדי להרוג את דזוו ומלך ויי מקשיב לה. אם גם צ״ין החזקה תבקש לחקות את משאלתה של ג׳או, מה יעשה אדוני?״ האדון סין־לינג דיבר אל המלך והוא שחררו.

מפני שצ״ין הצילה אותו, ביקש מלך ויי להתקרב לצ״ין ולתקוף את האן כדי להשיב את אדמותיו הישנות. וּ־ג״י אמר למלך ויי:

מנהגי צ״ין כמנהגי הרונג והדי. לבה לב נמר וזאב: היא חמדנית, אכזרית, אוהבת רווח וחסרת אמון, ואינה מכירה טקס, צדק, סגולה והתנהגות ראויה. אם יש בכך רווח, אין היא מתחשבת בקרובים, באחים או בבני משפחתה, ממש כחיית טרף. כל העולם יודע זאת; אין היא מרבה חסד או צוברת סגולה. לכן אף

שהקיסרית האלמנה הייתה אם המלך, היא מתה מצער; אף שהמרקיז מַראָנְג היה דודו מצד אמו ומעשיו היו גדולים מאין כמותם, לבסוף גורש; ושני אחיו, שלא חטאו, נושלו מנחלותיהם פעם אחר פעם. כך היא נוהגת בקרוביה — קל וחומר במדינה שהיא אויבתה. עתה מבקש המלך לתקוף את האן יחד עם צ׳ין ובכך לקרב אליו עוד יותר את סכנת צ׳ין; הדבר מתמיה אותי מאוד. אם המלך אינו מבחין בכך, אין הוא נבון; ואם שריו אינם משמיעים לו זאת, אין הם נאמנים.

עתה בית האן מציב אישה אחת לתמוך בשליט חלש; מבית שוררת מהומה גדולה, ומבחוץ מתקרבים צבאות צ׳ין ווּיי החזקים. האם סבור המלך שלא תאבד? אם האן תאבד וצ׳ין תחזיק בארץ ג׳נג, והיא תעמוד מול דה־ליאנג ויֵה — האם סבור המלך שיהיה בטוח? המלך מבקש להשיב את אדמותיו הישנות ונשען עתה על קרבת צ׳ין החזקה; האם סבור הוא שיש בכך תועלת?

צ׳ין אינה מדינה היושבת באפס מעשה. לאחר שתאבד האן ודאי תפנה למעשה אחר; ובמעשה הבא תבחר בקל וברווחי. משום כך ודאי לא תתקוף את צ׳ו או את ג׳או. מדוע? לחצות הרים ונהר, לנתק את שאנג־דאנג מהאן ולתקוף את ג׳או החזקה — פירושו לשוב על עניין יואה־יו, וצ׳ין ודאי לא תעשה זאת. אם תלך בדרך חה־ניי, תפנה עורף ליֵה ולצ׳או־גָה, תחצה את נהרות ג׳אנג ופו ותכריע את הקרב עם צבא ג׳או בפרוורי האן־דאן — יהיה זה אסונו של ג׳ה בו, ואף זאת לא תעז צ׳ין לעשות. כדי לתקוף את צ׳ו עליה ללכת בדרך שֶׁה־גוּ שלושת אלפים לי ולתקוף את מעבר מִינְג־אֶה; הדרך רחוקה מאוד והמתקפה קשה מאוד, ואף זאת לא תעשה צ׳ין. אם תלך בדרך שמחוץ לנהר, תפנה עורף לדה־ליאנג, כשצָאי לימינה וג׳או־לינג לשמאלה, ותכריע את

הקרב עם צבא צ׳ו בפרוורי צ׳ן — גם זאת לא תעז צ׳ין לעשות. לכן אומר אני שצ׳ין ודאי לא תתקוף את צ׳ו או את ג׳או; ואף את ויי וצ׳י לא תתקוף.

לאחר אובדן האן, ביום שבו יצא הצבא, אין לו את מי לתקוף מלבד ויי. לצ׳ין כבר יש חָוָאי, מָאוֹ ושִׁינְג־צ׳יוּ; אם תבצר את גְּווֵי־ג׳ין כדי להשקיף על חה־ניי, יהיו גוֹנְג וג׳י בסכנה. אם תחזיק בארץ ג׳נג ותשיג את יֶוֵאן־יוֹנְג, תפרוץ את מי ביצת יִנְג ותציף בהם את דה־ליאנג, ודה־ליאנג תאבד בוודאות. שליחי המלך יוצאים ומוציאים את דיבת בית אן־לינג רעה באוזני צ׳ין, וכבר זמן רב שצ׳ין מבקשת להשמידו. יֶה־יאנג וקוּן־יאנג של צ׳ין סמוכות לוּ־יאנג; אם תשמע לדיבת השליח, תשמיד בעקבותיה את בית אן־לינג, תקיף את צפון וו־יאנג, תתקרב במזרח לשׁוּ — ודרום המדינה יהיה בסכנה; מדינתנו לא תינזק.

מותר לשנוא את האן ולא לאהוב את בית אן־לינג; אך אסור שלא לחשוש מכך שצ׳ין אינה אוהבת את דרום המדינה. בעבר הייתה צ׳ין במערב הנהר שבג׳ין, אלף לי מליאנג; הנהר וההרים חסמו אותה, וג׳או והאן הפרידו בינה לבינינו. מאז המערכה בלִין־שְׁיָאנְג ועד היום תקפה צ׳ין את ויי שבע פעמים, חדרה לתחומי הציד חמש פעמים, כבשה את כל ערי הגבול, הרסה את בימת ון, שרפה את בירת צָווֵי, כרתה את היערות וכילתה את האיילים, ואחר כך הטילה מצור על המדינה. עוד האיצה צפונה מליאנג, הגיעה במזרח עד פרוורי טָאוֹ ווּיי ובצפון עד פינג־ג׳יין. מה שאיבדנו לצ׳ין כולל אדמות מדרום להרים ומצפונם, מחוץ לנהר ובתוכו: עשרות מחוזות גדולים ומאות ערים מפורסמות. צ׳ין הייתה אז במערב הנהר של ג׳ין, אלף לי מליאנג, ובכל זאת היה האסון גדול כל כך. קל וחומר אם תותירו את צ׳ין בלי האן ובידיה ארץ ג׳נג, בלי נהר והרים לחסום אותה, בלי ג׳או והאן להפריד בינינו, במרחק מאה לי בלבד מדה־ליאנג

— האסון ודאי ייוולד מכך.

בעבר לא הצליחה ברית הצפון–דרום משום שצ׳ו וויי חשדו זו בזו ולא הצליחו לצרף את האן. עתה נתונה האן למלחמה זה שלוש שנים. צ׳ין מנסה לכופף אותה במשא ומתן, אך האן יודעת שתאבד ואינה נענית; היא מסרה בן ערובה לג׳או וביקשה לעמוד בראש שורת אווזי־הבר של העולם ולעצור את הלהבים. צ׳ו וג׳או ודאי יאספו את צבאותיהן, שכן כולן יודעות שאין קץ לתאוותה של צ׳ין: היא לא תנוח עד שתשמיד את כל מדינות העולם ותשעבד את כל אשר תחת השמים. לכן מבקש אני לשרת את המלך באמצעות ברית הצפון–דרום. יקבל המלך במהירות את בריתן של צ׳ו וג׳או, וג׳או תחזיק בבן הערובה של האן כדי לקיים את האן; אז יבקש המלך את אדמותיו הישנות — והאן ודאי תמסור אותן. כך לא יעמלו החיילים והעם והאדמות הישנות יושבו; ההישג גדול מזה שבהתקפה על האן יחד עם צ׳ין, והוא גם מונע את אסון השכנות לצ׳ין החזקה.

לקיים את האן, להבטיח את ויי ולהועיל לעולם — זו גם שעת הכושר שהשמים מעניקים למלך. פתח דרך משאנג־דאנג של האן אל גוֹנְג וְנִינְג, הבטח את הדרך עד אַן־צֶ׳נְג והטל מכס על הנכנסים והיוצאים; בכך תחזיק ויי בהאן כבת ערובה באמצעות שאנג־דאנג שלה. עתה, אם תקבל את הכנסותיה, יהיה בכך כדי להעשיר את המדינה. האן ודאי תכיר טובה לוויי, תאהב את ויי, תוקיר את ויי ותירא מפניה, ולא תעז לבגוד בה; כך תהיה האן כמחוז של ויי. אם תשיג ויי את האן כמחוז, היא תגן על דה־ליאנג והארץ שמחוץ לנהר תהיה בטוחה. אם לא תקיים עתה את האן, יהיו שתי ג׳ואו ואן־לינג בסכנה, צ׳ו וג׳או יוכו מכה קשה, ויי וצ׳י יפחדו מאוד; לא ירחק היום שבו ידהר כל העולם מערבה אל צ׳ין, יבוא לחצרה וייעשה לנתינה.[ג]

בשנה העשרים הטילה צ׳ין מצור על האן־דאן. האדון סין־לינג וו־ג׳י זייף פקודה, נטל מן המצביא ג׳ין בִּי את צבאו והציל את ג׳או; כך נשמרה ג׳או בשלמותה. וו־ג׳י נשאר בעקבות זאת בג׳או. בשנה העשרים ושש מת המלך ג׳או מצ׳ין.

בשנה השלושים שב וו־ג׳י לוויי, הנהיג את צבאות חמש המדינות לתקוף את צ׳ין, הביס אותה מחוץ לנהר והניס את מָנְג אָאוֹ. יורש העצר דְזָנְג מוויי היה בן ערובה בצ׳ין; צ׳ין כעסה וביקשה לכלוא אותו. מישהו אמר למלך צ׳ין בשמו: ״גוֹנְג־סוּן סִי אמר זה מכבר לראש ממשלת ויי: 'אבקש מוויי לתקוף את צ׳ין במהירות. מלך צ׳ין יכעס ובוודאי יכלא את דזנג; אז יכעס מלך ויי ויתקוף את צ׳ין, וצ׳ין ודאי תיפגע.' אם יכלא המלך עתה את דזנג, תתגשם תוכניתו של סי. לכן מוטב להעלות את דזנג במעלה ולחבור לוויי, וכך לעורר את חשדן של צ׳י והאן כלפיה.״ צ׳ין חדלה אפוא מלכלוא את דזנג.

בשנה השלושים ואחת עלה בראשונה המלך ג׳נג לשלטון בצ׳ין.

בשנה השלושים וארבע מת המלך אן־לי. יורש העצר דזנג עלה לשלטון; הוא המלך ג׳ינְג־מִין. האדון סין־לינג וו־ג׳י מת.

בשנתו הראשונה של המלך ג׳ינג־מין כבשה צ׳ין מאתנו עשרים ערים ועשתה מהן את נפת דונְג של צ׳ין. בשנה השנייה כבשה צ׳ין מאתנו את צ׳או־גָה. ויי

ג. [הערת המתרגם: בתוך הנאום הארוך שומר התרגום חמש קריאות של הנוסח הנמסר בפקסימיליה: 'צַאי לימינה וג׳או־לינג לשמאלה' (陵召、左蔡右), 'המדינה לא תינזק' (害無國已), 'האסון ייוולד מכך' (矣必由此禍), 'ג׳או תחזיק בבן הערובה של האן' (質之韓挾趙) ו'ויי וצ׳י יפחדו מאוד' (衛、齊甚畏). מקצתן קשות בהקשר. ויקיטקסט מחליף אותן על סמך הערות קולציה מאוחרות ועדויות מקבילות, ובהן 'שָׁאנְג־צַאי', 'המדינה תיפגע ראשונה', 'פי מאה', מילת חיבור במקום 'ג׳או', ו'יושפלו'. הערות הקולציה המאוחרות לא צורפו לגוף דבריו של וו־ג׳י. פ׳ א.ת.]

העבירה את מושבה לִיֶה־וַאנְג. בשנה השלישית כבשה צ״ין מאתנו את ג׳י. בשנה החמישית כבשה צ״ין מאתנו את יְוֶאן, פּוּ־יָאנְג ויֶן. בשנה החמש־עשרה מת המלך ג׳ינג־מין ובנו, המלך גְ׳יָה, עלה לשלטון.

בשנתו הראשונה של המלך ג׳יה שלח דָאן, יורש העצר של יֶן, את ג׳ינְג קָה להתנקש במלך צ״ין, אך מלך צ״ין הבחין בכך.

בשנה השלישית הציפה צ״ין את דה־ליאנג, לכדה את המלך ג׳יה והשמידה את ויי; את אדמתה עשתה לנפות ולמחוזות.

ההיסטוריון הגדול אומר: הלכתי אל חורבות דה־ליאנג העתיקה. אנשי המקום אמרו: ״כאשר שברה צ״ין את ליאנג, הטתה את תעלות הנהר והציפה את דה־ליאנג. כעבור שלושה חודשים התמוטטה העיר, המלך ביקש להיכנע וכך הושמדה ויי.״ כל בעלי הדעות אומרים שמפני שוויי לא השתמשה באדון סין־לינג נחלשה מדינתה בהדרגה עד שאבדה; ואולם לדעתי אין הדבר כך. השמים עצמם עמדו להטיל על צ״ין להשקיט את כל אשר בין ארבעת הימים, ומלאכתה טרם הושלמה. גם אילו זכתה ויי בסיועו של אָה־חֶנְג, מה היה הדבר מועיל?[ד]

ד. [הערת המתרגם: כאן מסתיימים דברי סימה צ״יין. דברי השבח המסומנים 贊述隱索 שחיבר סימה ג׳ן, וכן מדור הקולציה המאוחר 證考, הם תוספות מאוחרות שאינן חלק מגוף הפרק שחיבר סימה צ״יין ולכן אינן נכללות בתרגום זה. פ' א.ת.]

בית הירושה של הָאן

אבותיה של הָאן היו בני אותו שם־משפחה של בית ג׳ואו, ושם משפחתם היה ג׳. בדורות שלאחר מכן שירתו צאצאיהם את ג׳ין, קיבלו נחלה בהאן־יואן, והוא נקרא האן דזה וו. שלושה דורות אחרי דזה וו היה האן ג׳ואה; הוא נטל את שם נחלתו ועשה את האן לשם משפחתו.

בשנתו השלישית של הדוכס ג׳ינג מג׳ין ביקש שר המשפטים של ג׳ין, טוּ־אָן גְ׳יָה, לחולל מהומה ולהעניש את ג׳או דון, שנחשב אחראי לרצח הדוכס לינג. ג׳או דון כבר מת, ולכן ביקש ג׳יה להרוג את בנו, ג׳או שואו. האן ג׳ואה ניסה לעצור בעדו, אך ג׳יה לא שמע לו. ג׳ואה הזהיר את ג׳או שואו וציווה עליו להימלט. שואו אמר: ״אם תוכל לדאוג שלא ייכרת פולחן בית ג׳או, אמות בלי חרטה.״ האן ג׳ואה הבטיח לו. כאשר השמיד ג׳יה את בית ג׳או טען ג׳ואה שהוא חולה ולא יצא מביתו. ג׳ואה ידע כי צ׳נג יינג וגונג־סון צ׳ו־ג׳יו מסתירים את ג׳או וו, יתום בית ג׳או.

בשנתו האחת־עשרה של הדוכס ג׳ינג הנהיגו ג׳ואה וצ׳י קה שמונה מאות מרכבות מלחמה נגד צ׳י. הם הביסו את הדוכס צ׳ינג מצ׳י באַן ושבו את פנג צ׳ו־פו. אז מינתה ג׳ין שישה שרים בכירים; האן ג׳ואה תפס אחת ממשרותיהם ונקרא דזה סיין.

בשנתו השבע־עשרה של הדוכס ג׳ינג מג׳ין חלה הדוכס. בחיזוי נאמר כי צאצאי דה־יה, שמפעלם לא נמשך, מביאים עליו את הפגע. האן ג׳ואה מנה את הישגיו של ג׳או צ׳נג־ג׳י ואמר כי עתה אין אחריו מי שיקריב לו, וכך עורר את לב הדוכס ג׳ינג. הדוכס שאל: ״האם עוד נותרו בני משפחתו?״ ג׳ואה סיפר לו

אז על ג׳או וו. הדוכס השיב לבית ג׳או את השדות והערים שהיו לו לפנים וחידש את פולחנו.

בשנתו העשירית של הדוכס דאו מג׳ין פרש האן דזה סיין מחמת זקנה. לאחר מותו ירש אותו בנו, דזה שוואן. דזה שוואן העתיק את מושבו לג׳וֹאוֹ.[א]

בשנתו הארבע־עשרה של הדוכס פינג מג׳ין בא ג׳י־ג׳ה מוו בשליחות לג׳ין ואמר: ״ממשלת ג׳ין תיפול לבסוף בידי האן, ויי וג׳או.״ בשנתו השתים־עשרה של הדוכס צ׳ינג מג׳ין חילקו דזה שוואן מהאן ובתי ג׳או ויי ביניהם את עשרת המחוזות של בתי צ׳י ויאנג־שה. בשנתו החמש־עשרה של הדוכס דינג מג׳ין תקפו דזה שוואן וג׳או דזה ג׳יין את בתי פאן וג׳ונג־האנג. לאחר מות דזה שוואן ירש אותו בנו, דזה ג׳ן. דזה ג׳ן העתיק את מושבו לפינג־יאנג.

לאחר מות דזה ג׳ן ירש אותו בנו, דזה ג׳יין. לאחר מות דזה ג׳יין ירש אותו בנו, דזה ג׳ואנג. לאחר מות דזה ג׳ואנג ירש אותו בנו, דזה קאנג.

דזה קאנג הביס יחד עם ג׳או דזה שיאנג ויי דזה חוואן את ג׳ה בו. הם חילקו את אדמותיו, ושטחיהם גדלו עד שעלו בגודלם על נחלות האדונים. לאחר מות דזה קאנג ירש אותו בנו, דזה וו.

בשנתו השנייה של דזה וו תקף את ג׳נג והרג את שליטה, הדוכס יו. בשנתו השש־עשרה מת דזה וו ובנו, המרקיז ג׳ינג, עלה לשלטון.

א. [הערת המתרגם: בפקסימיליה המבוססת על נוסח היכל וו־ייָנְג כתוב ברצף ׳בשנתו העשירית של הדוכס דְאוֹ׳ (年十之公悼晉); ויקיטקסט מוסר בטעות ׳בשנתו השביעית׳. התרגום שומר את נוסח העדות הנבחרת. פ' א.ת.]

בשנתו הראשונה של צ׳יין, המרקיז ג׳ינג, תקף את ג׳נג וכבש את יונג־צ׳יו. בשנה השנייה הביסה אותנו ג׳נג בפו־שוּ.

בשנה השישית הוכרו האן, ג׳או ווּיי יחד במניין האדונים.

בשנה התשיעית צרה ג׳נג על יאנג־דִי שלנו. המרקיז ג׳ינג מת ובנו צ׳ו, המרקיז לִיֵה, עלה לשלטון.

בשנתו השלישית של המרקיז ליה הרג נְיֵה נָ׳נְג את שְׂיָה לַיי, ראש ממשלת האן. בשנה התשיעית תקפה צ׳ין את יי־יאנג שלנו וכבשה שש ערים. בשנה השלוש־עשרה מת המרקיז ליה ובנו, המרקיז ון, עלה לשלטון. באותה שנה מת המרקיז ון מווּיי.

בשנתו השנייה של המרקיז ון תקף את ג׳נג וכבש את יאנג־צ׳נג. הוא תקף את סונג, הגיע עד פנג־צ׳נג ושבה את שליט סונג. בשנה השביעית תקף את צ׳י והגיע עד סאנג־צ׳יו. ג׳נג מרדה בג׳ין. בשנה התשיעית תקף את צ׳י והגיע עד לינג־צ׳יו. בשנה העשירית מת המרקיז ון ובנו, המרקיז אַי, עלה לשלטון.

בשנתו הראשונה של המרקיז אי חילקו האן, ג׳או ווּיי ביניהן את מדינת ג׳ין. בשנה השנייה השמידה האן את ג׳נג, ובעקבות זאת העתיקה את בירתה לג׳נג.

בשנה השישית רצח האן יֶן את אדונו, המרקיז אי, ובנו של המרקיז, המרקיז יי, עלה לשלטון.

בשנתו השנייה של המרקיז יי הביסה אותנו ווּיי במָה־לִינְג. בשנה החמישית נפגש המרקיז עם המלך חווּי מווּיי בג׳אי־יאנג. בשנה התשיעית הביסה אותנו ווּיי בגְווֵי. בשנה השתים־עשרה מת המרקיז יי ובנו, המרקיז ג׳או, עלה לשלטון.

בשנתו הראשונה של המרקיז ג׳או הביסה אותנו צ׳ין בסי־שאן. בשנה השנייה כבשה סונג מאתנו את חוואנג־צ׳ה, ווי כבשה את ג׳ו. בשנה השישית תקפנו את ג׳ואו המזרחית וכבשנו את לינג־גוואן ושינג־צ׳יו.

בשנה השמינית נעשה שֶׁן בּוּ־הָאי ראש ממשלת האן. הוא שכלל את שיטות השלטון ויישם את דרכו; בתוך המדינה שרר סדר, והאדונים לא באו עוד לפלוש אליה או לתקוף אותה.

בשנה העשירית רצח האן ג׳י את אדונו, הדוכס דאו. בשנה האחת־עשרה הלך המרקיז ג׳או לצ׳ין. בשנה העשרים ושתיים מת שן בו־האי. בשנה העשרים וארבע באה צ׳ין וכבשה מאתנו את יי־יאנג.

בשנה העשרים וחמש הייתה בצורת, והמרקיז בנה את השער הגבוה. צ׳ו יי־ג׳יו אמר: ״המרקיז ג׳או לא יצא בשער הזה. מדוע? מפני שאין זו השעה. כשאני אומר 'השעה' איני מתכוון ליום ולמועד; לאדם יש שעות של הצלחה ושעות של כישלון. למרקיז ג׳או היו בעבר שעות של הצלחה, ואז לא בנה את השער הגבוה. אשתקד כבשה צ׳ין את יי־יאנג, והשנה יש בצורת; בשעה הזאת אין המרקיז ג׳או מקל את מצוקת העם, אלא להפך—מוסיף על מותרותיו. לכך קוראים 'לעשות מעשה ראוותני בשעת מחסור'.״ בשנה העשרים ושש הושלם השער הגבוה, והמרקיז ג׳או מת; ואכן, הוא לא יצא בשער הזה. בנו, המלך שוואן־חווי, עלה לשלטון.

בשנתו החמישית של המלך שוואן־חווי נעשה ג׳אנג יי ראש ממשלת צ׳ין. בשנה השמינית הביסה ויי את מצביאנו האן ג׳ו. בשנה האחת־עשרה נטל השליט לעצמו את התואר מלך ונפגש עם ג׳או בצ׳וּ־שׁוּ. בשנה הארבע־עשרה תקפה אותנו צ׳ין והביסה אותנו בייֵן.[ב]

בשנה השש־עשרה הביסה אותנו צ׳ין בשְׁיוּ־יוּ ושבתה בג׳וּאוֹ־דְוָה את מצביאי האן, גָנְג וֹשָן צָ׳אי. בית האן נקלע למצוקה. גוֹנְג־ג׳וֹנְג אמר למלך האן: ״אי־אפשר לסמוך על המדינות בעלות־בריתנו. זה זמן רב מבקשת צ׳ין לתקוף את צ׳ו. מוטב שהמלך יסתייע בג׳אנג יי כדי להתפייס עם צ׳ין, ישחד אותה בעיר מפורסמת אחת ויצייד חיילים בשריון כדי לתקוף עמה את צ׳ו בדרום; זו תוכנית להחליף דבר אחד בשניים.״ מלך האן אמר: ״טוב.״ הוא הורה לגונג־ג׳ונג להתכונן למסעו מערבה, כדי לנהל משא ומתן עם צ׳ין. כששמע זאת מלך צ׳ו פחד מאוד, זימן את צ׳ן ג׳ן וסיפר לו. צ׳ן ג׳ן אמר: ״זה זמן רב מבקשת צ׳ין לתקוף את צ׳ו. עתה תקבל מהאן גם עיר מפורסמת אחת וגם חיילים מצוידים בשריון, וצ׳ין והאן יאחדו את צבאותיהן ויתקפו את צ׳ו. זה הדבר שצ׳ין התפללה והקריבה קורבנות להשיגו; עתה כבר השיגה אותו, וצ׳ו תותקף בוודאות. אם ישמע המלך לעצתי, יזהיר את כל ארבעת גבולות ארצו, יקים צבא ויאמר שהוא יוצא להציל את האן; יצווה שמרכבות מלחמה ימלאו את הדרכים; וישלח שליח מהימן ברוב מרכבות ובמתנות כבדות, כדי לגרום למלך האן להאמין שהמלך יוצא לעזרתו. גם אם האן לא תישמע לנו, היא ודאי תודה למלך ולא תבוא עוד בשורת־אווזים מאחורי צ׳ין. כך לא תשרור הסכמה בין

ב. [הערת המתרגם: בפקסימיליה המבוססת על נוסח היכל וּ־יינְג כתוב ברצף ״בשנה הארבע־עשרה תקפה צ׳ין אותנו והביסה אותנו בייֵן״ (鄢败我伐秦年四十). ויקיטקסט משמיט את הסימן ״שנה״ ומסיט את מיקומו של ״אותנו״. התרגום שומר את נוסח העדות הנבחרת. פ׳ א.ת.]

צ׳ין להאן, ואף אם יבוא הצבא לא תיפגע צ׳ו קשות. ואם האן תישמע לנו ותנתק את שלומה עם צ׳ין, צ׳ין תכעס מאוד ותעמיק את איבתה להאן. כשהאן תתקשר בדרום עם צ׳ו היא תקל ראש בצ׳ין; וכאשר תקל בה ראש, תשיב לדרישותיה בלי כבוד. כך נשתמש בצבאות צ׳ין והאן כדי לחלץ את צ׳ו מסכנתה.״ מלך צ׳ו אמר: ״טוב.״ הוא הזהיר את כל ארבעת גבולות ארצו, גייס צבא ואמר שהוא יוצא להציל את האן. הוא ציווה שמרכבות המלחמה ימלאו את הדרכים ושלח שליח מהימן ברוב מרכבות ובמתנות כבדות. למלך האן אמר: ״אף שמדינתי קטנה, כבר גייסתי את כולה. הלוואי שהמדינה הגדולה תנהג בצ׳ין ככל העולה על רוחה; עבדך ימסור את צ׳ו למען האן עד מוות.״ כששמע זאת מלך האן שמח מאוד ועצר את מסעו של גונג־ג׳ונג. גונג־ג׳ונג אמר: ״אסור לעשות זאת. זו שתוקפת אותנו באמת היא צ׳ין, וזו שמצילה אותנו בשם ריק היא צ׳ו. אם יישען המלך על הבטחתה הריקה של צ׳ו וימהר לנתק את יחסיו עם צ׳ין החזקה והעוינת, יהיה המלך לצחוק גדול בעולם. יתרה מזו, צ׳ו והאן אינן מדינות אחות, ואף לא כרתו מקדם ברית לתקוף את צ׳ין. רק משום שכבר ניכרת סכנת התקפה על צ׳ו היא מגייסת צבא ואומרת שתציל את האן; אין זו אלא תחבולתו של צ׳ן ג׳ן. והמלך כבר שלח אדם להודיע לצ׳ין. אם לא אצא עתה, הרי זו הונאת צ׳ין. חושש אני שאם יזלזל המלך בהונאת צ׳ין החזקה ויאמין לתכסיסו של שר מצ׳ו, ודאי יתחרט.״ מלך האן לא שמע לו וניתק לבסוף את יחסיו עם צ׳ין. צ׳ין כעסה מאוד, הוסיפה חיילים ותקפה את האן; נערך קרב גדול, אך עזרת צ׳ו לא הגיעה להאן. בשנה התשע־עשרה הביסה אותנו צ׳ין תבוסה גדולה באַן־מֶן. יורש העצר צאנג נשלח כבן ערובה לצ׳ין כדי להשיג שלום.

בשנה העשרים ואחת תקפנו את צ׳ו יחד עם צ׳ין, הבסנו את מצביא צ׳ו צ׳וּ נָאי וערפנו שמונים אלף ראשים בדאן־יאנג. באותה שנה מת המלך שוואן־חווי. יורש העצר צאנג עלה לשלטון; הוא המלך שיאנג.

בשנתו הרביעית של המלך שיאנג נפגש עם המלך וו מצ׳ין בלין־ג׳ין. בסתיו ההוא שלחה צ׳ין את גאן מאו לתקוף את יי־יאנג שלנו. בשנה החמישית כבשה צ׳ין את יי־יאנג וערפה שישים אלף ראשים. המלך וו מצ׳ין מת. בשנה השישית השיבה לנו צ׳ין את וּ־סוּי; בשנה התשיעית שבה ולקחה אותה. בשנה העשירית הלך יורש העצר יינג לחצר צ׳ין ושב. בשנה האחת־עשרה תקפה אותנו צ׳ין וכבשה את ז׳אנג. תקפנו את צ׳ו יחד עם צ׳ין והבסנו את מצביא צ׳ו טאנג מיי.

בשנה השתים־עשרה מת יורש העצר יינג. הנסיכים ג׳יו וג׳י־שֶׂה נאבקו על מעמד יורש העצר; ג׳י־שה היה אז בן ערובה בצ׳ו. סוּ דָאי אמר להאן ג׳יו: ״ג׳י־שה נמלט לצ׳ו, ומלך צ׳ו משתוקק מאוד להכניסו להאן. עתה נמצאים יותר ממאה אלף חיילי צ׳ו מעבר לפאנג־צ׳נג. מדוע לא תגרום למלך צ׳ו לבנות עיר של עשרת אלפים בתי־אב ליד יונג־שה? האן ודאי תקים צבא להצילה, ואתה ודאי תפקד עליו. אז תשתמש בצבאות האן וצ׳ו כדי לתמוך בג׳י־שה ולהכניסו למדינה; הוא ודאי ישמע לך, ובוודאי יעניק לך נחלות בצ׳ו ובהאן.״ האן ג׳יו פעל לפי תוכניתו.

צ׳ו צרה על יונג־שה, והאן ביקשה עזרה מצ׳ין. צ׳ין טרם שלחה צבא ושלחה את גונג־סון מֵיי להאן. גונג־ג׳ונג שאל: ״האם סבור אתה שצ׳ין עומדת להציל את האן?״ הוא השיב: ״מלך צ׳ין אמר: 'אבקש לעבור דרך נאן־ג׳נג ולָאן־טָיִן, להוציא צבא אל צ׳ו ולהמתין לך'; חושש אני שאין דבריו עולים בקנה אחד.״

גונג־ג׳ונג שאל: ״האם אתה סבור שכך אכן יהיה?״ השיב: ״מלך צ׳ין ודאי הולך בעקבות תחבולתו הישנה של ג׳אנג יי. כאשר תקף המלך ויי מצ׳ו את ליאנג אמר ג׳אנג יי למלך צ׳ין: 'אם נתקוף את ויי יחד עם צ׳ו, תישבר ויי ותיכנס תחת צ׳ו; האן היא ממילא בעלת־ברית, וכך תישאר צ׳ין לבדה. מוטב להוציא צבא כאילו הגיע לסייע. כאשר יילחמו ויי וצ׳ו קרב גדול, תכבוש צ׳ין את הארץ שמחוץ לסי־חה ותשוב.' עתה היא מכריזה בגלוי שהיא עם האן, אך בסתר היא מיטיבה עם צ׳ו. אם תמתין לבוא צ׳ין, תמהר להילחם בצ׳ו; וצ׳ו, שתדע בסתר כי צ׳ין לא תפעל, תעז לעמוד נגדך. אם תילחם ותביס את צ׳ו, תנצל צ׳ין עמך את צ׳ו, תפגין את כוחה בסאן־צ׳ואן ותשוב. ואם תילחם ולא תביס את צ׳ו, תחסום צ׳ו את סאן־צ׳ואן ותשמור עליו, ולא תוכל להציל את המקום. אני חרד מפני הדבר למענך. סְה־מָה גָּנְג שב שלוש פעמים ליִינְג; גאן מאו וג׳או יו נפגשו בשאנג־יו. הוא אמר שבא לקבל חותם, אך למעשה נראה שכבר נכרתה ברית.״ גונג־ג׳ונג פחד ושאל: ״אם כן, מה נעשה?״ השיב: ״עליך להציב את האן לפני צ׳ין ואת עצמך לפני ג׳אנג יי. מוטב שתמהר לחבר את מדינתך עם צ׳י ועם צ׳ו; צ׳י וצ׳ו ודאי יפקידו בידך את ענייני מדינותיהן. מי שאתה שונא הוא ג׳אנג יי, ולמעשה לא תאבד בשל כך את צ׳ין.״ אז הסירה צ׳ו את המצור מעל יונג־שה.

סו דאי אמר גם לִמְי זִוֹנְג, אחיה הצעיר של הקיסרית האלמנה מצ׳ין: ״גונג־שו בּוֹ־יִינְג חושש שצ׳ין וצ׳ו יכניסו את ג׳י־שה להאן. מדוע לא תבקש מצ׳ו, בשם האן, שתמסור לה בן ערובה? אם מלך צ׳ו יסכים להכניס בן ערובה להאן, יבין גונג־שו בו־יינג שצ׳ין וצ׳ו אינן מבקשות להשתמש בג׳י־שה נגדו, והוא ודאי יחבר את האן עם צ׳ין וצ׳ו. צ׳ין וצ׳ו יחזיקו בהאן כדי לדחוק את ויי; בית ויי לא יעז להתחבר עם צ׳י, וכך תישאר צ׳י מבודדת. אחר כך בקש גם בשם צ׳ין בן

ערובה מצ׳ו. אם צ׳ו לא תסכים, תיקשר איבה בינה לבין האן; האן תחזיק בצ׳י ובווי ותכתר את צ׳ו, וצ׳ו ודאי תוקיר אותך. כשבידך משקלן של צ׳ין וצ׳ו ותצבור חסד בהאן, ודאי יעמיד גונג־שו בו־יינג את המדינה לשירותך.״ לבסוף לא הצליח ג׳י־שה לשוב להאן. האן מינתה את ג׳יו ליורש העצר, ומלכי צ׳י ווייי באו אליה.

בשנה הארבע־עשרה תקף המלך יחד עם מלכי צ׳י ווייי את צ׳ין; הם הגיעו עד מעבר חאן־גוּ וחָנו שם. בשנה השש־עשרה נתנה לנו צ׳ין את חה־וָאי ואת וּ־סוּי. המלך שיאנג מת ויורש העצר ג׳יו עלה לשלטון; הוא המלך שִׁי.

בשנתו השלישית של המלך שי שלח את גונג־סון שִׁי להנהיג את צבאות ג׳ואו ווייי ולתקוף את צ׳ין. צ׳ין הביסה מאתיים וארבעים אלף מאנשינו ושבתה את שי באִי־צ׳וֵה. בשנה החמישית כבשה צ׳ין מאתנו את וָאן. בשנה השישית מסרנו לצ׳ין את וּ־סוּי ומאתיים לי של אדמה. בשנה העשירית הביסה צ׳ין את צבאנו בשָׂיָה־שָׁאן. בשנה השתים־עשרה נפגש המלך עם המלך ג׳או מצ׳ין בג׳ואו המערבית וסייע לצ׳ין לתקוף את צ׳י. צ׳י הובסה והמלך מין נמלט מארצו. בשנה הארבע־עשרה נפגש עם צ׳ין בין שתי מדינות ג׳ואו. בשנה העשרים ואחת שלח את בָּאוֹ ג׳וּאֵן לעזרת ויי; צ׳ין הביסה אותו והוא נמלט לקאי־פנג.

בשנה העשרים ושלוש תקפו אותנו ג׳או ווייי בחווא־יאנג. האן הודיעה לצ׳ין כי היא במצוקה, אך צ׳ין לא באה לעזרתה. ראש ממשלת האן אמר לצ׳ן שֶׁה: ״המצב דחוף. אבקש כי אף שאתה חולה תצא למסע בן לילה אחד.״ צ׳ן שה בא לפני המרקיז מרָאנְג. המרקיז אמר: ״המצב דחוף, ולכן שלחו אותך?״ צ׳ן שה השיב: ״עדיין אינו דחוף.״ המרקיז כעס ואמר: ״האם כך ראוי לך לשמש

שליח רשמי של אדונך? מרכבות נושאי הכובעים והחופות נראות זו לזו בדרך, וכולם מודיעים שמדינתכם במצוקה גדולה; ואילו אתה בא ואומר שעדיין אין דחיפות. מדוע?״ צ׳ן שה השיב: ״אם תיקלע האן למצוקה ממש, תשנה את דרכה ותלך אחרי אדון אחר. משום שעדיין אינה במצוקה, היא שבה ובאה אליך.״ המרקיז מראנג אמר: ״אל תיפגש עם המלך; אבקש לצוות כבר עתה לשלוח צבא להציל את האן.״ בתוך שמונה ימים הגיע הצבא והביס את ג׳או וויי למרגלות חוּוא־יאנג. באותה שנה מת המלך שי ובנו, המלך חוּואן־חווי, עלה לשלטון.

בשנתו הראשונה של המלך חוּואן־חווי תקף את יֵן. בשנה התשיעית כבשה צ׳ין מאתנו את שִׁינְג ובנתה עיר ליד נהר פן. בשנה העשירית תקפה אותנו צ׳ין בהרי טאי־האנג, ומושל נציבות שאנג־דאנג שלנו מסר את הנציבות לג׳או. בשנה הארבע־עשרה כבשה צ׳ין את שאנג־דאנג מידי ג׳או והרגה בצ׳אנג־פינג יותר מארבע מאות אלף מחייליו של בן אדון מָה־פוּ. בשנה השבע־עשרה כבשה צ׳ין מאתנו את יאנג־צ׳נג ואת פו־שו. בשנה העשרים ושתיים מת המלך ג׳או מצ׳ין. בשנה העשרים וארבע כבשה צ׳ין מאתנו את צ׳נג־גאו ואת יִנְג־יָאנְג. בשנה העשרים ושש כבשה צ׳ין את כל שאנג־דאנג שלנו. בשנה העשרים ותשע כבשה צ׳ין מאתנו שלוש־עשרה ערים.

בשנה השלושים וארבע מת המלך חוּואן־חווי ובנו, המלך אָן, עלה לשלטון.

בשנתו החמישית של המלך אן תקפה צ׳ין את האן. האן נקלעה למצוקה ושלחה את האן פֵּיי בשליחות לצ׳ין; צ׳ין עיכבה את פיי ולבסוף הרגה אותו.

בשנה התשיעית שבתה צ׳ין את המלך אן, סיפחה את כל אדמתו ועשתה אותה לנציבות יִינְג־צ׳וּאַן. כך אבדה האן.[ג]

ההיסטוריון הגדול אמר: כאשר עורר האן ג׳ואה את לב הדוכס ג׳ינג מג׳ין והעמיד את וו, בן יתום בית ג׳או, כיורש אבותיו, הוא השלים בכך את צדקתם של צ׳נג יינג וגונג־סון צ׳ו־ג׳יו; זו הייתה סגולה נסתרת בעולם. לא ראינו שהישגי בית האן בג׳ין היו גדולים, ובכל זאת היו לבסוף, עם ג׳או וויי, לאדונים במשך יותר מעשרה דורות. וכי לא היה הדבר ראוי?[ד]

ג. [הערת המתרגם: בפקסימיליה המבוססת על נוסח היכל וו־יִינְג כתוב ברצף ׳נציבות יִינְג־צ׳וּאַן׳ (潁川郡); ויקיטקסט משבש את שם הנציבות ל׳יִינְג־ג׳וֹאוּ׳ (潁州郡). התרגום שומר את נוסח העדות הנבחרת. פ' א.ת.]

ד. [הערת המתרגם: כאן מסתיימים דברי סימה צ׳יין. דברי השבח המסומנים 贊述隱索 שחיבר סימה ג׳ן, וכן מדור הקולציה המאוחר 證考, הם תוספות מאוחרות שאינן חלק מגוף הפרק שחיבר סימה צ׳יין ולכן אינן נכללות בתרגום זה. פ' א.ת.]

בית הירושה של טְיֶאן ג׳ינג־ג׳ונג וָאן

צ׳ן וָאן היה בנו של טוֹ, הדוכס לִי מצ׳ן. כשנולד ואן עבר ההיסטוריון הגדול של ג׳ואו בצ׳ן, והדוכס לי מצ׳ן ביקש ממנו לנחש בגורלו של ואן. בהטלת ההקסגרמות התקבל גְוָואן המשתנה לפִּי: ״זהו 'להביט בזוהר הממלכה; מועיל להיות אורח בחצר המלך'. האם פירוש הדבר שהוא יירש את צ׳ן ויחזיק במדינה? שמא לא כאן אלא במדינה אחרת? לא הוא עצמו, אלא צאצאיו. ואם במדינה אחרת יהיה הדבר, ודאי תהיה זו מדינה מבית ג׳יאנג. בית ג׳יאנג הוא מזרעם של ארבעת ההרים. אין שני דברים היכולים להיות גדולים כאחד; כאשר תשקע צ׳ן, אז ישגשג הוא.״

הדוכס לי היה בנו הצעיר של הדוכס ון מצ׳ן, ואמו הייתה בת צָאי. כשמת הדוכס ון עלה לשלטון בָּאוֹ, אחיו הבכור של הדוכס לי; הוא היה הדוכס חוואן. הדוכס חוואן וטוֹ נולדו לאימהות שונות. כאשר חלה הדוכס חוואן הרגו אנשי צאי, למען טו, את באו הדוכס חוואן ואת יורש העצר מְיֵן, והעמידו את טו; הוא היה הדוכס לי. לאחר שעלה לשלטון נשא הדוכס לי בת צאי. בת צאי נאפה עם איש מצאי ושבה לשם פעמים רבות, ואף הדוכס לי הלך פעמים רבות לצאי. לִין, בנו הצעיר של הדוכס חוואן, נטר לדוכס לי על שהרג את אביו ואת אחיו, ולכן הורה לאנשי צאי לפתות את הדוכס לי ולרצחו. לין העמיד את עצמו בשלטון; הוא היה הדוכס ג׳ואנג. משום כך לא יכול צ׳ן ואן לעלות לשלטון ונעשה שר בכיר בצ׳ן. הדוכס לי נהרג לאחר שיצא מארצו לשם ניאוף, ולכן נאמר ב'אביבים והסתווים': ״אנשי צאי הרגו את צ׳ן טו.״ בכך תלה בו הכתוב את האשמה.

לאחר מות הדוכס ג׳ואנג הועמד אחיו הצעיר צ׳וּ־ג׳יוּ; הוא היה הדוכס שׂוֵ׳אן. בשנה האחת־עשרה הרג הדוכס שוואן את יורש העצר שלו יוּ־קוֹאוּ. יוּ־קואו וואן אהבו זה את זה; ואן חשש שהאסון יגיע גם אליו ולכן נמלט לצ׳י. הדוכס חוואן מצ׳י ביקש למנותו לשר בכיר, אך הוא סירב ואמר: ״אני שר נודד בארץ זרה. זכיתי בחסדו של אדוני להיפטר מנשיאת משאות, ואינני מעז לקבל משרה רמה.״ הדוכס חוואן מינה אותו לממונה על בעלי המלאכה. יי־ג׳וֹנְג מצ׳י ביקש להשיא את בתו לוואן. הוא ניחש בדבר, והסימן אמר: ״זהו עוף החול במעופו; קולותיהם ההרמוניים מצלצלים יחד. צאצאי גְוֵויי עתידים לגדול בקרב ג׳יאנג. בדור החמישי ישגשגו ויעמדו לצד השר הראשי; לאחר הדור השמיני לא יהיה מי שישווה להם.״ לבסוף השיא את בתו לוואן. כשנמלט ואן לצ׳י הייתה זו שנתו הארבע־עשרה של הדוכס חוואן מצ׳י.[א]

ואן מת וקיבל לאחר מותו את השם ג׳ינג־ג׳ונג. ג׳ינג־ג׳ונג הוליד את ג׳ה מָנְג־יי. כשבא ג׳ינג־ג׳ונג לצ׳י החליף את הסימן צ׳ן בשם משפחתו בסימן טְיֵאן.

טיאן ג׳ה מנג־יי הוליד את מין מנג־ג׳ואנג; טיאן מין מנג־ג׳ואנג הוליד את וּן־דזה שׂוּ־וּ. טיאן וּן־דזה שירת את הדוכס ג׳ואנג מצ׳י. לְוָאן צ׳ֶנְג, שר בכיר מג׳ין, חולל מהומה בג׳ין ונמלט לצ׳י; הדוכס ג׳ואנג מצ׳י נהג בו כבאורח נכבד. יֵן יִינְג וטיאן וּן־דזה מחו בפניו, אך הדוכס ג׳ואנג לא שמע להם. וּן־דזה מת והוליד את חוואן־דזה וּ־יוּ.

א. [הערת המתרגם: בפקסימיליה המבוססת על נוסח היכל וּ־יִנְג כתוב ברצף ׳בשנה האחת־עשרה של הדוכס שׂוֵ׳אן׳ (年一十公宣). ויקיטקסט החדיר לפני המספר את ההשלמה המודרנית ׳שתיים׳ בסוגריים מרובעים; התרגום שומר את נוסח העדות הנבחרת. פ' א.ת.]

טיאן חוואן־דזה וו־יו היה בעל כוח רב. הוא שירת את הדוכס ג׳ואנג מצ׳י וזכה לחיבה רבה. וו־יו מת והוליד את וו־דזה קָאי ואת סי־דזה צ׳י.

טיאן סי־דזה צ׳י שירת את הדוכס ג׳ינג מצ׳י כשר בכיר. כשגבה מסים מן העם קיבל אותם במידת דואו קטנה, וכשנתן לעם דגן נתן אותו במידת דואו גדולה. כך גמל בסתר חסד עם העם, והדוכס ג׳ינג לא מנע זאת. משום כך קנה בית טיאן את לב ההמון בצ׳י; בני המשפחה התחזקו והעם חשב בערגה על בית טיאן. יֶן־דזה מחה פעמים רבות בפני הדוכס ג׳ינג, אך הדוכס לא שמע לו. לימים נשלח ין־דזה לג׳ין ואמר בשיחה פרטית עם שוּ־שיאנג: ״בסופו של דבר תיפול ממשלת צ׳י לידי בית טיאן.״[ב]

לאחר מות ין יינג מרדו בתי פאן וג׳ונג־האנג בג׳ין. ג׳ין תקפה אותם בחוזקה, והם ביקשו דגן מצ׳י. טיאן צ׳י ביקש לחולל מרד ולנטוע לו סיעה בקרב האדונים, ולכן אמר לדוכס ג׳ינג: ״בתי פאן וג׳ונג־האנג גמלו פעמים רבות חסד עם צ׳י; צ׳י אינה יכולה שלא להצילם.״ צ׳י שלחה את טיאן צ׳י לעזרתם והוא העביר להם דגן.

יורש העצר של הדוכס ג׳ינג מת. לאחר מכן הייתה לו פילגש אהובה ושמה זִ׳וֵי־דזה, והיא ילדה את הבן טוּ. כשהדוכס ג׳ינג חלה ציווה על ראש ממשלתו גָוֹ חְוֵוי־דזה ועל גָאוֹ ג׳או־דזה להעמיד את טו ליורש העצר. הדוכס ג׳ינג מת, ושני ראשי הממשלה, גאו וגוו, העמידו את טו; הוא היה יֶן זִ׳וּ־דזה. אך טיאן צ׳י לא היה מרוצה וביקש להעמיד את יאנג־שנג, בן אחר של הדוכס ג׳ינג, שהיה ידידו

ב. [הערת המתרגם: הפקסימיליה המבוססת על נוסח היכל וּ־יינָג מוסרת בטקסט הראשי ׳את הדגן שנתן לעם׳ (民予粟). ויקיטקסט החדיר בגוף הטקסט הצעת תיקון מודרנית בסוגריים; התרגום שומר את נוסח העדות הנבחרת. פ' א.ת.]

זה כבר. כאשר הועמד ין ז׳ו־דזה נמלט יאנג־שנג ללו. טיאן צ׳י העמיד פנים שהוא משרת בנאמנות את גאו ג׳או־דזה ואת גוו חווי־דזה. מדי בואם לחצר החליף את בן־לווייתם במרכבה ואמר: ״תחילה לא רצו השרים הבכירים להעמיד את ז׳ו־דזה. עתה משהועמד ואתם מייעצים לו, כל השרים חוששים לנפשם וזוממים מרד.״ ולשרים הבכירים שיקר ואמר: ״יש לפחד מגאו ג׳או־דזה; הקדימו אותו בטרם יפעל.״ השרים שמעו לו. טיאן צ׳י, באו מו והשרים נכנסו חמושים למעון הדוכס ותקפו את גאו ג׳או־דזה. כששמע על כך יצא ג׳או־דזה עם גוו חווי־דזה לעזרת הדוכס, אך צבא הדוכס הובס. אנשיו של טיאן צ׳י רדפו אחר גוו חווי־דזה; חווי־דזה נמלט לג׳ו, והם שבו והרגו את גאו ג׳או־דזה. ין יו נמלט ללו.[ג]

טיאן צ׳י שלח אנשים ללו להביא את יאנג־שנג. כשבא יאנג־שנג לצ׳י החביאו בביתו. הוא הזמין את השרים הבכירים ואמר: ״אמו של צ׳אנג עורכת קורבן של דגים ושעועית; אנא בואו להתכנס ולשתות.״ הם התכנסו למשתה בבית טיאן. טיאן צ׳י הכניס את יאנג־שנג לשק גדול והניחו במרכז המושבים. הוא פתח את השק, הוציא את יאנג־שנג ואמר: ״זהו שליט צ׳י.״ כל השרים השתחוו לפניו. כאשר עמדו להישבע ברית ולהעמידו, טפל טיאן צ׳י שקר ואמר: ״אני ובאו מו זממנו יחד להעמיד את יאנג־שנג.״ באו מו כעס ואמר: ״האם שכחתם, שרים נכבדים, את צו הדוכס ג׳ינג?״ השרים ביקשו לחזור בהם. יאנג־שנג כרע אז אפיים ואמר: ״אם אפשר—העמידוני; אם אי־אפשר—נניח לכך.״ באו מו חשש שהאסון יגיע אליו והשיב: ״כולם בניו של הדוכס

ג. [הערת המתרגם: הפקסימיליה המבוססת על נוסח היכל וּ־זִינְג קוראת ברצף ״ין יו נמלט ללו״ (魯奔圍晏). ויקיטקסט החדיר בגוף הטקסט חלופה מודרנית בסוגריים; התרגום שומר את נוסח העדות הנבחרת. פ' א.ת.]

ג׳ינג; מדוע אי־אפשר?״ וכך העמידו את יאנג־שנג בבית טיאן צ׳י; הוא היה הדוכס דאו. אחר כך שלחו אנשים להעתיק את ין ז׳ו־דזה לטָאי והרגו את ז׳ו־דזה טו. לאחר שהועמד הדוכס דאו נעשה טיאן צ׳י לראש הממשלה וריכז בידיו את ממשלת צ׳י.

בשנה הרביעית מת טיאן צ׳י ובנו צ׳אנג ירש אותו; הוא היה טיאן צ׳נג־דזה.

באו מו היה מסוכסך עם הדוכס דאו מצ׳י ורצח אותו. אנשי צ׳י העמידו יחד את בנו זָ׳ן; הוא היה הדוכס ג׳יין. טיאן צ׳אנג צ׳נג־דזה וג׳יֶאן ג׳ה היו שניהם ראשי ממשלה משמאל ומימין וייעצו לדוכס ג׳יין. טיאן צ׳אנג שנא בלבו את ג׳יאן ג׳ה, אך ג׳יאן ג׳ה היה חביב על הדוכס ג׳יין, ובשל כוחו אי־אפשר היה לסלקו. לכן חידש טיאן צ׳אנג את מדיניותו של סי־דזה: הוא הלווה במידת דואו גדולה וגבה במידה קטנה. אנשי צ׳י שרו עליו: ״הוי, הזקנה קוטפת חרדל בר; היא שבה אל טיאן צ׳נג־דזה!״ כשבאו שרי צ׳י לחצר מחה הרכב יָאנְג בפני הדוכס ג׳יין ואמר: ״טיאן וג׳יאן אינם יכולים להתקיים זה לצד זה; יבחר נא אדוני ביניהם.״ השלִיט לא שמע לו.

דְזֶה־וו היה בן משפחתו של ג׳יאן ג׳ה ושרר תמיד סכסוך בינו לבין בית טיאן. טיאן בָּאוֹ, בן ענף רחוק של בית טיאן, שירת את דזה־וו וזכה לחיבתו. דזה־וו אמר: ״רצוני להשמיד את כל יורשיו החוקיים של בית טיאן ולהעמיד אותך, באו, בראש הבית.״ באו אמר: ״קרבתי לבית טיאן רחוקה.״ הוא לא קיבל. אחר כך אמר באו לבית טיאן: ״דזה־וו עומד להשמיד את בית טיאן; אם לא תקדימוהו, יבוא עליכם אסון.״ דזה־וו התגורר בארמון הדוכס. טיאן צ׳אנג ושלושת אחיו נסעו במרכבות אל הארמון כדי להרוג אותו, אך דזה־וו סגר את השער. הדוכס ג׳יין שתה עם אישה במגדל טאן ועמד לתקוף את טיאן צ׳אנג.

ההיסטוריון הגדול דזה־יו אמר: ״טיאן צ׳אנג אינו מעז למרוד; הוא עומד לסלק מזיק.״ הדוכס ג׳יין עצר. טיאן צ׳אנג יצא, שמע כי הדוכס כועס וחשש שיוצא להורג; הוא עמד להימלט. טיאן דזה־שינג אמר: ״היסוס הוא שודד המעשה.״ אז תקף טיאן צ׳אנג את דזה־וו. דזה־וו הנהיג את אנשיו ותקף את בית טיאן, אך לא ניצח ונמלט. אנשי בית טיאן רדפו אחריו והרגו אותו ואת ג׳יאן ג׳ה.

הדוכס ג׳יין יצא ונמלט. אנשי בית טיאן רדפו אחריו ולכדו אותו בשוּ־ג׳וֹאוּ. הדוכס ג׳יין אמר: ״אילו שמעתי קודם לעצת הרכב יאנג, לא הייתי מגיע לאסון הזה.״ אנשי בית טיאן חששו שהדוכס ג׳יין ישוב לשלטון ויוציאם להורג, ולכן הרגו אותו. הדוכס ג׳יין שלט ארבע שנים ואז נהרג. טיאן צ׳אנג העמיד את אָאוֹ, אחיו הצעיר של הדוכס ג׳יין; הוא היה הדוכס פינג. כשהדוכס פינג עלה לשלטון נעשה טיאן צ׳אנג לראש הממשלה.

לאחר שהרג טיאן צ׳אנג את הדוכס ג׳יין חשש כי האדונים יתאחדו להשמידו. לכן השיב את כל השטחים שכבשה צ׳י מלו ומווֵיי, כרת במערב בריתות עם בתי ג׳ין, האן, ויי וג׳או, ובדרום החליף שליחים עם וו ויֶוּה. הוא כיבד הישגים, העניק גמולים וקירב אליו את העם; משום כך שבה צ׳י ונרגעה.

טיאן צ׳אנג אמר לדוכס פינג מצ׳י: ״חסד הוא הדבר שבני אדם רוצים בו—יעשה אותו אדוני; עונשים הם הדבר שבני אדם שונאים—אבקש אני להוציאם לפועל.״ לאחר שנהגו כך חמש שנים נפלה כל ממשלת צ׳י לידי טיאן צ׳אנג. אז השמיד טיאן צ׳אנג את בתי באו וין, את ג׳יאן ג׳ה ואת החזקים מבני בית הדוכס, וחתך לעצמו לנחלה את כל חבל צ׳י שמאָנְפִינְג מזרחה ועד לָאנְג־יָה. נחלתו הייתה גדולה מן האדמות שמהן התפרנס הדוכס פינג.

טיאן צ׳אנג בחר מכל צ׳י נשים שגובהן שבעה צ׳ה ומעלה והכניסן להרמונו. בהרמון היו מאות נשים, והוא לא אסר על אורחיו ועל בני חסותו להיכנס אליו ולצאת ממנו. כאשר מת טיאן צ׳אנג היו לו יותר משבעים בנים.

טיאן צ׳אנג מת ובנו שיאנג־דזה פָּאן ירש אותו ונעשה ראש ממשלת צ׳י. צ׳אנג קיבל לאחר מותו את השם צ׳נג־דזה.

לאחר שנעשה טיאן שיאנג־דזה ראש ממשלתו של הדוכס שוואן מצ׳י הרגו שלוש הג׳ין את ג׳ה בו וחילקו את אדמותיו. שיאנג־דזה מינה את אחיו ואת בני משפחתו למושלים בכל עריה של צ׳י, החליף שליחים עם שלוש הג׳ין וכך התכונן להשתלט על מדינת צ׳י. שיאנג־דזה מת ובנו ג׳ואנג־דזה בָּאי עלה לשלטון.

טיאן ג׳ואנג־דזה היה ראש ממשלתו של הדוכס שוואן מצ׳י. בשנה הארבעים ושלוש לדוכס שוואן תקפה צ׳י את ג׳ין, הרסה את חְוָאנְג־צ׳נְג וצרה על יאנג־חוּ. בשנה שלאחר מכן תקפה את גֶה ואת אַן־לִינְג שבלו. בשנה שלאחריה כבשה עיר אחת של לו. ג׳ואנג־דזה מת ובנו טאי־גונג חֶה עלה לשלטון.

טיאן טאי־גונג היה ראש ממשלתו של הדוכס שוואן מצ׳י. בשנה הארבעים ושמונה לדוכס שוואן כבשה צ׳י עיר של לו. בשנה שלאחר מכן נפגש הדוכס שוואן עם אנשי ג׳נג בשִׁי־צ׳נְג. הוא תקף את ויי וכבש את וּ־צ׳יוֹ. בשנה החמישים ואחת מת הדוכס שוואן, וטיאן חווי מרד מלִין־צ׳יוֹ.

לאחר מות הדוכס שוואן עלה בנו דָאי; הוא היה הדוכס קאנג. לאחר שדאי שלט ארבע־עשרה שנים התמכר ליין ולנשים ולא שמע לענייני הממשלה. טאי־גונג העתיק את הדוכס קאנג אל חוף הים והעניק לו עיר אחת למחייתו,

כדי שיוכל לקיים את קורבנות אבותיו. בשנה שלאחר מכן הביסה לו את צ׳י בפינג־לו.

בשנה השלישית נפגש טאי־גונג עם המרקיז ון מוויי בג׳וֹאוֹ־דָזֶה וביקש להימנות עם האדונים. המרקיז ון מוויי שלח שליחים אל בן השמים מג׳וֹאו ואל האדונים וביקש להעמיד את טיאן חה, ראש ממשלת צ׳י, כאדון. בן השמים מג׳וֹאו הסכים. בשנתו התשע־עשרה של הדוכס קאנג הועמד טיאן חה כמרקיז צ׳י, צורף לשורות בית ג׳וֹאו ומנה ממנה את שנתו הראשונה.

לאחר ששלט שנתיים מת חה, טאי־גונג ומרקיז צ׳י, ובנו וּ, הדוכס חוואן, עלה לשלטון. בשנתו החמישית של הדוכס חוואן וו תקפו צ׳ין וּויי את האן, והאן ביקשה עזרה מצ׳י. הדוכס חוואן מצ׳י כינס את שריו הבכירים והתייעץ: ״מה עדיף—להצילה מוקדם או מאוחר?״ דְזוֹאוּ ג׳י אמר: ״מוטב שלא להצילה.״ דְוּוַאן־גָאן פֶּנְג אמר: ״אם לא נציל אותה, תישבר האן ותיספח לויי; מוטב להצילה.״ טיאן צָ׳ן־סָה אמר: ״עצותיכם שגויות! צ׳ין וּויי תוקפות את האן; צ׳ו וג׳או ודאי יצילו אותה. הרי זה כאילו השמים מעניקים לצ׳י את ין.״ הדוכס חוואן אמר: ״טוב.״ הוא הודיע על כך בסתר לשליח האן ושילחו. האן סברה שהבטיחה את עזרת צ׳י ולכן נלחמה בצ׳ין ובוויי. כאשר שמעו זאת צ׳ו וג׳או הן אכן הקימו צבאות לעזרתה. צ׳י ניצלה את ההזדמנות, יצאה בצבא, תקפה בהפתעה את ין וכבשה את סאנג־צ׳יו.

בשנה השישית הצילה צ׳י את ויי. הדוכס חוואן מת ובנו יִין־צ׳י, המלך ויי, עלה לשלטון. באותה שנה מת הדוכס קאנג לשעבר מצ׳י; שושלתו נכרתה בלי צאצאים וכל ערי נחלתו עברו לבית טיאן.

בשנתו הראשונה של המלך ויי ניצלו שלוש הג׳ין את אבל צ׳י ובאו לתקוף את לינג־צ׳יו שלנו. בשנה השלישית השמידו שלוש הג׳ין את שארית בית ג׳ין וחילקו את אדמותיו. בשנה השישית תקפה אותנו לו וחדרה ליאנג־גְוַאן; ג׳ין תקפה אותנו והגיעה לבו־לינג. בשנה השביעית תקפה אותנו ויי וכבשה את סוּ־ה־לינג. בשנה התשיעית תקפה אותנו ג׳או וכבשה את ג׳וּאָן.

מאז עלה המלך ויי לשלטון לא עסק בממשלה אלא מסר אותה לשרים הבכירים. בתוך תשע שנים תקפו האדונים את צ׳י בזה אחר זה והעם נותר בלי הנהגה. אז זימן המלך ויי את מושל ג׳י־מו ואמר לו: ״מאז התיישבת בג׳י־מו מגיעים אליי מדי יום דברי גנאי עליך. אך שלחתי אנשים לבדוק את ג׳י־מו: השדות מעובדים, העם מסופק, אין עניינים מתעכבים במשרדים והמזרח שקט בזכותך. הרי שאינך משחד את מקורביי כדי לבקש תהילה.״ הוא העניק לו נחלה בת עשרת אלפים בתי־אב. אחר כך זימן את מושל אָה ואמר: ״מאז הופקדת על אה אני שומע מדי יום דברי שבח עליך. אך שלחתי שליח לבדוק את אה: השדות אינם מעובדים והעם עני וסובל. כאשר תקפה ג׳או את ג׳ואן לא יכולת להצילה; כאשר כבשה ויי את סווה־לינג לא ידעת על כך. הרי שאתה מעשיר במתנות את מקורביי כדי לבקש תהילה.״ באותו יום בישל למוות את מושל אה, ובישל עמו את כל המקורבים שנהגו לשבחו. אחר כך הקים צבא ותקף מערבה את ג׳או ואת ויי. הוא הביס את ויי בג׳ואו־דזה וצר על המלך חווי. המלך חווי ביקש למסור את גְוַאן כדי להתפייס, ואנשי ג׳או השיבו לנו את החומה הארוכה. אז רעדה צ׳י מפחד; איש לא העז עוד לייפות את שגיאותיו, והכול התאמצו למסור את האמת. צ׳י התנהלה למופת. כאשר שמעו על כך האדונים, איש מהם לא העז להביא צבא נגד צ׳י במשך יותר מעשרים שנה.

דְזוֹאוּ ג׳־דזה בא לפני המלך ויי בזכות נגינתו בצ׳ין. המלך היה מרוצה ממנו ושיכנו בחדר הימני. כעבור זמן־מה ניגן המלך בצ׳ין; דזואו ג׳־דזה דחף את הדלת, נכנס ואמר: ״יפה הנגינה!״ פני המלך התכרכמו בחוסר שביעות רצון. הוא הרחיק את הצ׳ין, הניח את ידו על חרבו ואמר: ״ראית רק את חזותי, בלי לבחון; כיצד ידעת שהנגינה יפה?״ דזואו ג׳־דזה אמר: ״המיתרים הגדולים היו עמוקים וחמימים כאביב—זה השליט; המיתרים הקטנים היו חדים, נמרצים וצלולים—זה ראש הממשלה; המשיכה העמוקה והשחרור הנינוח—אלה פקודות השלטון; ההרמוניה המאוזנת, שבה הגדולים והקטנים מסייעים זה לזה, חוזרים וסוטים בלי להזיק זה לזה—אלה ארבע העונות. מכאן ידעתי שהנגינה יפה.״ המלך אמר: ״יפה דיברת על הצלילים.״ דזואו ג׳־דזה אמר: ״וכי על הצלילים בלבד דיברתי? גם הנהגת המדינה והרגעת העם כלולות בהם.״ שוב התכרכמו פני המלך והוא אמר בכעס: ״בכל הנוגע לסדרם של חמשת הצלילים, אכן אין כמוך. אך הנהגת המדינה והרגעת העם—מה להן ולמיתרי המשי ולעץ הפאולוניה?״ דזואו ג׳־דזה אמר: ״המיתרים הגדולים, העמוקים והחמימים כאביב, הם השליט; המיתרים הקטנים, החדים, הנמרצים והצלולים, הם ראש הממשלה; המשיכה העמוקה והשחרור הנינוח הם פקודות השלטון; ההרמוניה המאוזנת, שבה הגדולים והקטנים מסייעים זה לזה, חוזרים וסוטים בלי להזיק זה לזה, היא ארבע העונות. כאשר הצלילים שבים ואינם מתבלבלים—כך הממשלה משגשגת; כאשר הם מחוברים ונעים ישר—כך נשמר הדבר העומד לאבוד. לכן נאמר: כאשר צלילי הצ׳ין מכוונים, העולם מתוקן. אין דומה לחמשת הצלילים בהנהגת המדינה ובהרגעת העם.״ המלך אמר: ״טוב.״

שלושה חודשים לאחר שבא לפני המלך קיבל דזואו ג׳י־דזה את חותם ראש הממשלה. צ׳וּן־יוּ קוּן בא לראותו ואמר: ״יפה כוחך בדיבור! לי, קון, יש מחשבות כסיל שהייתי רוצה להציג בפניך.״ דזואו ג׳י־דזה אמר: ״אקבל ביראה את הוראתך.״ צ׳ון־יו קון אמר: ״המחזיק בשלמות—כולו ישגשג; המאבד את השלמות—כולו יאבד.״ דזואו ג׳י־דזה אמר: ״אקבל ביראה את מצוותך ואשמור שלא להתרחק מפני השליט.״ צ׳ון־יו קון אמר: ״שומן חזיר וסרן משיזף משמשים להחלקה, אך אינם יכולים להסתובב בנקב מרובע.״ דזואו ג׳י־דזה אמר: ״אקבל ביראה את מצוותך ואקפיד לשרת את מקורבי השליט.״ צ׳ון־יו קון אמר: ״דבק קשת ועץ מיושן משמשים לחיבור, אך אינם יכולים להדביק סדקים פעורים.״ דזואו ג׳י־דזה אמר: ״אקבל ביראה את מצוותך ואקפיד להיקשר אל רבבות בני העם.״ צ׳ון־יו קון אמר: ״גם אם מעיל שועל בלוי, אין לטלאו בעור של כלב צהוב.״ דזואו ג׳י־דזה אמר: ״אקבל ביראה את מצוותך ואקפיד לבחור אנשי מעלה ולא לערב ביניהם אנשים נחותים.״ צ׳ון־יו קון אמר: ״עגלה גדולה שאין לה קורות־רוחב אינה יכולה לשאת את מטענה הרגיל; צ׳ין וסה שאין להם גשרים אינם יכולים להפיק את חמשת הצלילים.״ דזואו ג׳י־דזה אמר: ״אקבל ביראה את מצוותך ואקפיד לתקן את החוקים ולפקח על פקידים מושחתים.״ משסיים צ׳ון־יו קון לדבר מיהר החוצה. בהגיעו לשער הפנה את פניו אל רכבו ואמר: ״אמרתי לאיש הזה חמש אמירות דקות, והוא השיב לי כהד לקול. ודאי לא יעבור זמן רב והוא יקבל נחלה.״ כעבור שנה הוענקה לו שְׂיָה־פֵּיי והוא נקרא המרקיז צ׳נג.

בשנתו העשרים ושלוש נפגש המלך ויי עם מלך ג׳או בפינג־לו. בשנה העשרים וארבע יצא לציד בשדה עם מלך ויי. מלך ויי שאל: ״האם גם למלך יש אוצרות?״ המלך ויי מצ׳י השיב: ״אין לי.״ מלך ליאנג אמר: ״אף שמדינתי

קטנה, יש לי עשר פנינים שקוטרן צון והן מאירות שתים־עשרה מרכבות מלפנים ושתים־עשרה מאחור. כיצד ייתכן שלמלך מדינה בת רבבת מרכבות ואין אוצרות?״ המלך ויי השיב: ״מה שאני מחשיב לאוצר שונה מזה של המלך. בין שריי יש טאן־דזה; מיניתי אותו לשמור על נָאן־צ׳נְג, ואנשי צ׳ו אינם מעזים לפשוט מזרחה ושנים־עשר האדונים שעל גדות הסה באים כולם לחצר. בין שריי יש פאן־דזה; מיניתי אותו לשמור על גאו־טאנג, ואנשי ג׳או אינם מעזים לדוג מזרחה בנהר הצהוב. בין פקידיי יש צ׳יין־פו; מיניתי אותו לשמור על שו־ג׳ואו, ואנשי ין מקריבים בשער הצפוני ואנשי ג׳או בשער המערבי; יותר משבעת אלפים בתי־אב עקרו אחריו. בין שריי יש ג׳ונג־שואו; מיניתי אותו להתגונן מפני שודדים, ובדרכים אין אדם מרים אבדה. בהם אאיר למרחק אלף לי—וכי רק שתים־עשרה מרכבות?״ המלך חווי מליאנג התבייש ויצא בחוסר נחת.[ד]

בשנה העשרים ושש צר המלך חווי מוויי על האן־דאן, וג׳או ביקשה עזרה מצ׳י. המלך ויי מצ׳י כינס את שריו הבכירים והתייעץ: ״מה עדיף—להציל את ג׳או או לא להצילה?״ דזואו ג׳י־דזה אמר: ״מוטב שלא להצילה.״ דוואן־גאן פנג אמר: ״אם לא נציל אותה, לא יהיה בכך צדק ואף לא תועלת.״ המלך ויי שאל: ״מדוע?״ הוא השיב: ״אם בית ויי יספח את האן־דאן, איזו תועלת תהיה בכך לצ׳י? ואם נציל את ג׳או ונחנה בפרווריה, הרי ג׳או לא תותקף ווּיי תישאר שלמה. לכן מוטב לתקוף בדרום את שיאנג־לינג כדי להתיש את ויי; לאחר שהאן־דאן תיכבש, ננצל את תשישות ויי.״ המלך ויי שמע לעצתו.

ד. [הערת המתרגם: הפקסימיליה המבוססת על נוסח היכל וּי־יִנְג קוראת כאן 子胤 (׳פאן־דזה׳). ויקיטקסט השמיט מן השם את הסימן 胤 והותיר רק 子; התרגום משיב את נוסח העדות הנבחרת. פ׳ א.ת.]

לאחר מכן היו היחסים בין המרקיז צ׳נג דזואו ג׳י לבין טיאן ג׳י רעים. גונג־סון יֶוּ״ה אמר למרקיז צ׳נג ג׳י: ״מדוע לא תייעץ לתקוף את ויי? טיאן ג׳י ודאי יהיה המצביא. אם ינצח בקרב ויזכה בהישג, תוכניתך הצליחה; ואם לא ינצח, הרי אם לא ימות בחזית ייסוג וינוס, וחייו יהיו בידיך.״ אז אמר המרקיז צ׳נג למלך ויי לשלוח את טיאן ג׳י דרומה לתקוף את שיאנג־לינג. בחודש העשירי נכבשה האן־דאן. צ׳י ניצלה זאת, הקימה צבא ותקפה את ויי; היא הביסה אותה קשות בגְווֵי־לינג. אז הייתה צ׳י לחזקה שבאדונים, והמלך נטל לעצמו את התואר מלך ונתן פקודות בעולם.

בשנה השלושים ושלוש הרג המלך את השר הבכיר מוֹאוּ שִׁין.

בשנה השלושים וחמש שב גונג־סון יֶוּ״ה ואמר למרקיז צ׳נג ג׳י: ״מדוע לא תשלח אדם ובידו עשר יחידות זהב לנחש בשוק ולומר: 'אני מאנשיו של טיאן ג׳י. נלחמתי שלושה קרבות וניצחתי בשלושתם, ושמי מטיל מורא בעולם. ברצוני לעשות מעשה גדול—האם יהיה הדבר מבורך או לא?' כאשר יצא, שלח אנשים לתפוס את המנחש בעבורו ולאמת את דבריו בפני המלך.״ כששמע זאת טיאן ג׳י הנהיג את אנשיו, תקף בהפתעה את לין־דזה וביקש את המרקיז צ׳נג. הוא לא ניצח ונמלט.

בשנה השלושים ושש מת המלך ויי ובנו פִּי־צ׳יאנג, המלך שוואן, עלה לשלטון.

בשנתו הראשונה של המלך שוואן השתמשה צ׳ין בשאנג יאנג. ג׳ואו העניקה לדוכס שיאו מצ׳ין מעמד של הגמון.

בשנה השנייה תקפה ויי את ג׳או. ג׳או נקשרה בהאן ושתיהן תקפו את ויי. ג׳או לא הצליחה ונלחמה בנאן־ליאנג. המלך שוואן השיב את טיאן ג׳י למשרתו

הקודמת. בית האן ביקש עזרה מצ׳י. המלך שוואן כינס את השרים הבכירים והתייעץ: ״מה עדיף—להצילה מוקדם או מאוחר?״ דזואו ג׳י־דזה אמר: ״מוטב שלא להצילה.״ טיאן ג׳י אמר: ״אם לא נציל אותה, תישבר האן ותיספח לוויי; מוטב להצילה מוקדם.״ סוּן־דזה אמר: ״אם נציל את האן בטרם נשחקו צבאות האן ווּיי, הרי אנו נקבל במקום האן את מכת צבא ויי, ולבסוף דווקא נציית לפקודות האן. יתרה מזו, ויי נחושה להשמיד מדינה; כאשר תראה האן שהיא אובדת, ודאי תפנה מזרחה ותתחנן לצ׳י. אז נקשור את האן אלינו בקשר עמוק ונפגוש באיחור את ויי המותשת; כך נזכה ברווח כפול ובשם נכבד.״ המלך שוואן אמר: ״טוב.״ הוא הודיע על כך בסתר לשליח האן ושילחו. האן נשענה על צ׳י, נלחמה חמש פעמים בלי לנצח ולבסוף מסרה את מדינתה מזרחה לצ׳י. אז הקימה צ׳י צבא, מינתה את טיאן ג׳י ואת טיאן יינג למצביאים ואת סון־דזה למפקד, והצילה את האן ואת ג׳או בתקיפת ויי. היא הביסה את ויי קשות במָא־לינג, הרגה את מצביאה פָּאנְג ג׳וּאֵן ושבתה את שֶׁן, יורש העצר של ויי. לאחר מכן באו מלכי שלוש הג׳ין, באמצעות טיאן יינג, לחצר מלך צ׳י בבוֹ־וַאנְג; הם כרתו ברית והלכו.[ה]

בשנה השביעית נפגש עם מלך ויי מדרום לפינג־אה. בשנה שלאחר מכן נפגשו שוב בג׳ואן. המלך חווי מוויי מת. בשנה שלאחריה נפגש עם המלך שיאנג מוויי בשו־ג׳ואו, והאדונים הכירו זה בזה כמלכים. בשנה העשירית צרה צ׳ו על שו־ג׳ואו שלנו. בשנה האחת־עשרה תקפה צ׳י יחד עם ויי את ג׳או; ג׳או פרצה את

ה. [הערת המתרגם: הפקסימיליה המבוססת על נוסח היכל וו־יינְג קוראת ׳סון־דזה היה המפקד׳ (孫子爲帥). ויקיטקסט החדיר בגוף הטקסט את החלופה המודרנית ׳מורה׳ (師) בסוגריים מרובעים; התרגום שומר את נוסח העדות הנבחרת. פ׳ א.ת.]

סוללות הנהר והציפה את צבאות צ׳י וויי, והם נסוגו. בשנה השמונה־עשרה קיבל המלך חווי מצ׳ין את התואר מלך.[1]

המלך שוואן אהב אנשי ספרות ויועצים נודדים. שבעים ושישה אנשים, ובהם דזואו יֶן, צ׳ון־יו קון, טיאן פְּיִין, ג׳יֶה־דזה, שֶן דָאוֹ וחוואן יְוֶיאן, קיבלו כולם מעונות בשורה ומונו לשרים בכירים מן הדרגה העליונה. הם לא ניהלו את הממשלה אלא עסקו בדיונים. משום כך שבו מלומדי ג׳י־שָיָה בצ׳י ושגשגו, ומספרם הגיע למאות ולאלפים.

בשנה התשע־עשרה מת המלך שוואן ובנו דִי, המלך מין, עלה לשלטון.

בשנתו הראשונה של המלך מין שלחה צ׳ין את ג׳אנג יי להיפגש בנֶיֶה־סאנג עם בעלי השררה בקרב האדונים. בשנה השלישית העניק המלך לטיאן יינג את סוֶּה כנחלה. בשנה הרביעית הביא אישה מצ׳ין. בשנה השביעית תקף יחד עם סונג את ויי והביס אותה בגְוָואן־דְזֶה.

בשנה השתים־עשרה תקף את ויי. צ׳ו צרה על יוֹנְג־שֶׁה וצ׳ין הביסה את צ׳ו גָאי. סו דָאי אמר לטיאן ג׳ן: ״אני מבקש להשמיע דבר באוזני אדוני. זה עניין בטוח מאוד: הוא יביא לכך שצ׳ו תועיל לך; אם יצליח—יהיה לברכה, ואף אם לא יצליח—יהיה לברכה. עתה, בעמדי בשער, אמר אורח: מלך ויי אמר להאן פנג ולג׳אנג יי, 'ג׳ו־דָזָאו עומדת להיכבש, וצבא צ׳י מוסיף להתקדם. אם תבואו להצילני—אוכל להחזיק מעמד; אם לא תצילוני—לא אוכל למנוע את כיבושה.' אלה דברים שעוד עשויים להשתנות. אם צבאות צ׳ין והאן לא ילכו

ו. [הערת המתרגם: ויקיטקסט מוסר כאן פעם אחת את הצורה המפושטת 称 בתוך טקסט מסורתי; הפקסימיליה המבוססת על נוסח היכל וו־יינג קוראת 稱. התרגום נשען על הקריאה המסורתית. פ' א.ת.]

מזרחה במשך עשרה ימים ויותר, תנטוש ויי את האן ותלך אחר צ״ין; צ״ין תגרש את ג׳אנג יי, וזרוע בזרוע ישרתו את צ״י ואת צ׳ו. אז יצליח ענייניך.״ טיאן ג׳ן אמר: ״כיצד נגרום להם שלא ללכת מזרחה?״ הוא השיב: ״כאשר ידבר האן פנג על הצלת ויי, ודאי לא יאמר למלך האן 'אני, פנג, פועל למען ויי'. הוא יאמר: 'אוליך את צבאות צ״ין והאן מזרחה להדוף את צ״י ואת סונג; אחר כך אצרף את צבאות שלוש המדינות, אנצל את תשישותו של צ׳ו גאי, אחתוך בדרום שטחים מצ׳ו ואשיב את כל אדמותינו הישנות.' כאשר ידבר ג׳אנג יי על הצלת ויי, ודאי לא יאמר למלך צ״ין 'אני, יי, פועל למען ויי'. הוא יאמר: 'אוליך את צבאות צ״ין והאן מזרחה לעמוד נגד צ״י וסונג; אחר כך אצרף את צבאות שלוש המדינות, אנצל את תשישותו של צ׳ו גאי ואחתוך בדרום שטחים מצ׳ו. למראית עין אציל מדינה שנכחדה, ולמעשה אשוב לאחר שהכנעתי את סאן־צ׳ואן. זהו מפעל מלכותי.' אתה הורה למלך צ׳ו לתת שטח לבית האן ולצ״ין לכונן את השלום, ואמור למלך צ״ין: 'אבקש לתת להאן שטח, והמלך יוכל להתפאר בכך בסאן־צ׳ואן.' כאשר יקבל בית האן שטח מצ׳ו בלי להשתמש בצבאו, מה יוכל האן פנג לומר לצ״ין כדי להצדיק מסע מזרחה? הוא יאמר: 'צבא צ״ין לא הופעל ובכל זאת קיבלה צ״ין את סאן־צ׳ואן; תקפו את צ׳ו, והאן תלחץ את ויי עד קצה גבולה. ויי לא תעז לפנות מזרחה, וכך תבודד צ״י.' ומה יאמר ג׳אנג יי כדי להצדיק מסע מזרחה? הוא יאמר: 'צ״ין והאן רוצות שטחים וצבאותיהן ערוכים; שמען מטיל מורא בויי, ולוויי יש כעת אמצעים שלא לאבד את צ״י ואת צ׳ו.' ויי תנטוש את צ״ין והאן ותתחרה על שירות צ״י וצ׳ו; מלך צ׳ו ישיג את מבוקשו ולא ייתן את השטח. אתה תגרום לכך שצ״ין והאן יקבלו שטח בלי להשתמש בצבא—זהו חסד גדול אחד. ואם מלכי צ״ין והאן ייכפו בידי האן פנג וג׳אנג יי לשלוח צבא מזרחה ולהכניע את ויי, תמיד תחזיק בידך

את שטר החוב ותוכל לתבוע מצ״ין ומהאן. בכך תצבור אמצעים רבים לגרום להם להיטיב עמך ולשנוא את ג׳אנג־דזה.״

בשנה השלוש־עשרה מת המלך חווי מצ״ין. בשנה העשרים ושלוש תקפה צ״י יחד עם צ״ין את צ״ו והביסה אותה בג׳ונג־צ״יו. בשנה העשרים וארבע שלחה צ״ין את אדון ג׳ינג־יאנג כבן ערובה לצ״י. בשנה העשרים וחמש הושב אדון ג׳ינג־יאנג לצ״ין. סוּ״ה ון, אדון מנג־צ׳אנג, נכנס לצ״ין ומיד נעשה ראש ממשלת צ״ין; אחר כך נמלט ון משם. בשנה העשרים ושש תקפה צ״י יחד עם האן ווי״י את צ״ין וחנתה במעבר האן־גו. בשנה העשרים ושמונה נתנה צ״ין להאן את חֶה־וַאי כדי להשיג שלום, והצבאות נסוגו. בשנה העשרים ותשע הרגה ג׳או את 'האב השליט' שלה, וצ״י סייעה לג׳או להשמיד את ג׳ונג־שאן.[1]

בשנה השלושים ושש נטל המלך את התואר קיסר המזרח, והמלך ג׳או מצ״ין היה לקיסר המערב. סו דאי בא מין, נכנס לצ״י ונפגש עם המלך בשער המזרחי של ג׳אנג־חווא. מלך צ״י אמר: ״הא, יפה שבאת! צ״ין שלחה את ויי זׅאן להעניק לי את תואר הקיסר. מה דעתך?״ הוא השיב: ״השאלה שהציג לי המלך פתאומית, ומקור הצרה עודנו דק ונסתר. אבקש שהמלך יקבל את התואר אך לא ימהר להכריז עליו. אם תכריז עליו צ״ין והעולם יקבל זאת בשלווה, יכריז עליו המלך אחר כך ולא יאחר; בין שתוותר לצ״ין ובין שתתחרה עמה על התואר, לא ייגרם נזק. אם תכריז עליו צ״ין והעולם ישנא אותה, יוכל המלך להימנע ממנו ולרכוש את לב העולם—זהו יתרון גדול. ואם יקומו בעולם שני קיסרים, את מי יכבד העולם יותר, את צ״י או את צ״ין?״ המלך אמר: ״את

---

1. [父主 מתרגם כאן את הכינוי ״האב השליט״ של המלך וו־לינג מג׳או, לא ״אביו של השליט״ ולא שם המשפחה ג׳ו־פו. מניין השנה והצמדת האירועים נשמרים כפי שנמסרו בפרק; אין יישוב שקט של הכרונולוגיה עם הטבלה או הסיפור המקביל. פ' א.ת.]

צ׳ין.״ סו דאי שאל: ״אם תוותר על התואר, את מי יאהב העולם, את צ׳י או את צ׳ין?״ המלך אמר: ״יאהב את צ׳י וישנא את צ׳ין.״ סו דאי אמר: ״מה מועיל יותר—ששני הקיסרים יכרתו ברית לתקוף את ג׳או, או שיותקף מלך סונג הרשע כג׳יה?״ המלך אמר: ״מועיל יותר לתקוף את סונג הרשעה.״ סו דאי השיב: ״אם יעמדו שני קיסרים בהסכם, העולם יכבד רק את צ׳ין ויקל ראש בצ׳י; אם תוותר על התואר, העולם יאהב את צ׳י וישנא את צ׳ין; ותקיפת ג׳או מועילה פחות מתקיפת סונג הרשעה. לכן אבקש מן המלך לוותר בגלוי על הקיסרות כדי לרכוש את העולם, להפר את הברית, לדחות את צ׳ין ולא להתחרות עמה בכובד, ובתוך כך לכבוש את סונג. אם תחזיק בסונג יהיה השטח יאנג של ויי בסכנה; אם תחזיק במערב הג׳י יהיו אָה והמחוזות המזרחיים של ג׳או בסכנה; אם תחזיק מצפון לחוואי יהיה מזרח צ׳ו בסכנה; ואם תחזיק בטָאו ובפינג־לו לא ייפתח שער ליאנג. ותר על הקיסרות וקבל תחתיה את מפעל תקיפת סונג הרשעה: מדינתך תהיה כבדת משקל ושמך נכבד, ין וצ׳ו ייכנעו בגלוי, ואיש בעולם לא יעז שלא לציית. זהו מפעלם של טאנג ווּ. כבד את צ׳ין למראית עין ואחר כך הבא את העולם לשנוא אותה—זהו הנקרא להפוך שפלות לכבוד. אבקש מן המלך לשקול זאת היטב.״ אז ויתרה צ׳י על הקיסרות ושבה להיות מלכות, וגם צ׳ין ויתרה על מעמד הקיסר.

בשנה השלושים ושמונה תקפה צ׳י את סונג. המלך ג׳או מצ׳ין כעס ואמר: ״סונג יקרה לי כשִׁין־צ׳נְג וכיאנג־ג׳ין. האן נְיֶה הוא ידידי; מדוע הוא תוקף את היקר לי?״ סו דאי דיבר בשם צ׳י אל מלך צ׳ין: ״האן ניה תוקף את סונג למען המלך. צ׳י חזקה; אם סונג תחזק אותה, צ׳ו ווי ודאי יפחדו, ומתוך פחדן ישרתו את צ׳ין במערב. כך, בלי להטריח כלי נשק אחד ובלי לפצוע חייל אחד, יחתוך המלך את אַן־יי באפס מעשה. לכך מתפלל האן ניה למען המלך.״ מלך צ׳ין

אמר: ״מטריד אותי שקשה לדעת את צ״י. פעם היא בברית האנכית ופעם באופקית; מה פשר הדבר?״ הוא השיב: ״וכי מדינות העולם מאפשרות לדעת את צ״י? כשתוקפת צ״י את סונג היא יודעת שעליה לשרת את צ״ין; לאחר שתתחזק במדינה בת רבבת מרכבות לא תוכל לנהל את סונג בשלווה אם לא תשרת את צ״ין במערב. היועצים הנודדים לבני־השיער של המדינות המרכזיות צברו כולם חוכמה ומבקשים להפריד בין צ״י לצ״ין. בין הנשענים על מוט המרכבה וחוצים תלמים בדרכם מערבה אין איש המדבר טובה על צ״י; ובין הנוסעים מזרחה אין איש המדבר טובה על צ״ין. מדוע? מפני שכולם אינם רוצים באיחוד צ״י וצ״ין. כיצד ג׳ין וצ׳ו חכמות וצ״י וצ״ין כסילות! אם ג׳ין וצ׳ו יתאחדו ודאי יזממו נגד צ״י וצ״ין; אם צ״י וצ״ין יתאחדו ודאי יתכננו נגד ג׳ין וצ׳ו. אבקש להכריע את העניין על פי זאת.״ מלך צ״ין אמר: ״כן.״ אז תקפה צ״י את סונג. מלך סונג נמלט ומת בגֻן. צ״י חתכה בדרום את צפון החוואי של צ׳ו, פלשה במערב לשלוש הג׳ין וביקשה לספח את בית ג׳ואו ולהיות לבן השמים. אדוני דזואו ולו ושאר האדונים שעל גדות הסה הכריזו כולם שהם נתיניה, והאדונים נחרדו.

בשנה השלושים ותשע באה צ״ין לתקוף וכבשה תשע מערינו.

בשנה הארבעים זממו יחד ין, צ״ין, צ׳ו ושלוש הג׳ין; כל אחת הוציאה כוחות מובחרים לתקוף את צ״, והן הביסו אותנו ממערב לג׳י. צבא המלך התפרק ונסוג. יְוִ״ה יי, מצביא ין, נכנס ללין־דזה ולקח את כל אוצרותיה וכליה של צ״י. המלך מין נמלט לויי. שליט ויי פינה למענו את ארמונו, קרא לעצמו נתינו וסיפק את צרכיו; אך המלך מין נהג ביהירות ואנשי ויי תקפו אותו. המלך מין עזב, נמלט לדזואו וללו והתנהג בגאווה; שליטי דזואו ולו לא קיבלוהו, והוא נמלט לג׳ו. צ׳ו שלחה את נָאוֹ צָ׳ה עם צבא לעזרת צ״י ומינתה אותו לראש

ממשלת המלך מין. נאו צ׳ה הרג את המלך מין וחילק עם ין את השטחים שנלקחו מצ׳י ואת הכלים שנבזזו.

כאשר נהרג המלך מין שינה בנו פָּה־ג׳אנג את שמו הפרטי ואת שם משפחתו ונעשה משרת בביתו של גְ׳יָאוֹ, ההיסטוריון הגדול של ג׳ו. בתו של ג׳יאו ראתה כי מראהו והליכותיו של פה־ג׳אנג יוצאי דופן, חשבה שאינו אדם רגיל, ריחמה עליו ונהגה לתת לו בסתר בגדים ומזון; והיא קיימה עמו יחסים בסתר. לאחר שעזב נאו צ׳ה את ג׳ו התאספו אנשי ג׳ו ושרי צ׳י הנמלטים וחיפשו את בן המלך מין כדי להעמידו. פה־ג׳אנג חשש שהם מבקשים להרגו, ורק כעבור זמן העז לומר: ״אני בנו של המלך מין.״ אז העמידוהו אנשי ג׳ו יחד; הוא היה המלך שיאנג. הוא הגן על עיר ג׳ו והכריז ברחבי צ׳י: ״המלך כבר הועמד והוא בג׳ו.״

לאחר שעלה המלך שיאנג לשלטון העמיד את בתו של ההיסטוריון הגדול למלכה; היא הייתה ג׳וּן־וָאנְג־הוֹאוּ וילדה את הבן ג׳יין. ההיסטוריון הגדול ג׳יאו אמר: ״בת שנישאת מעצמה בלי שדכן אינה מזרעי; היא טימאה את ביתי.״ עד סוף ימיו לא ראה את ג׳ון־ואנג־הואו. אך המלכה הייתה נבונה ולא חדלה לנהוג כבת כלפי אביה מפני שסירב לראותה.

המלך שיאנג שהה חמש שנים בג׳ו. טיאן דָאן תקף מג׳י־מו והביס את צבא ין, הביא את המלך שיאנג מג׳ו והכניסו ללין־דזה. כל אדמותיה הישנות של צ׳י שבו להיות כפופות לה. צ׳י העניקה לטיאן דאן את התואר אדון אן־פינג.

בשנה הארבע־עשרה תקפה צ׳ין את וָאנְג־שׁוֹאוּ שלנו. בשנה התשע־עשרה מת המלך שיאנג ובנו ג׳יין עלה לשלטון.

בשנתו השישית של המלך ג׳יין תקפה צ׳ין את ג׳או, וצ׳י וצ׳ו באו לעזרתה. צ׳ין חישבה: ״אם צ׳י וצ׳ו קשורות בג׳או—נסיג את הצבא; אם אינן קשורות בה—נוסיף לתקוף אותה.״ לג׳או לא היה מזון והיא ביקשה דגן מצ׳י, אך צ׳י לא שמעה לה. ג׳ואו־דזה אמר: ״מוטב להיענות לה וכך להסיג את צבא צ׳ין. אם לא תיענה, צבא צ׳ין לא ייסוג; תוכנית צ׳ין תצליח ותוכנית צ׳י וצ׳ו תיכשל. יתרה מזו, ג׳או היא מגן ומחסה לצ׳י ולצ׳ו, כשפתיים לשיניים; כשהשפתיים אובדות, השיניים קרות. אם תאבד ג׳או היום, מחר תגיע הצרה לצ׳י ולצ׳ו. הצלת ג׳או דחופה כאילו אנו נושאים כד דולף להשקות קדירה לוהטת. הצלת ג׳או היא צדק נעלה; הסגת צבא צ׳ין היא שם מפואר. בצדק נציל מדינה אובדת, ובכוחנו נסיג את צבאה של צ׳ין החזקה. אם לא נעסוק בכך אלא בחיסכון בדגן, אלה המתכננים למדינה טועים.״ מלך צ׳י לא שמע לו. צ׳ין הביסה בצ׳אנג־פינג יותר מארבע מאות אלף מאנשי ג׳או ואז צרה על האן־דאן.

בשנה השש־עשרה השמידה צ׳ין את ג׳ואו. ג׳ון־ואנג־הואו מתה. בשנה העשרים ושלוש הקימה צ׳ין את נציבות המזרח. בשנה העשרים ושמונה בא המלך לחצר צ׳ין, והמלך ג׳נג מצ׳ין ערך לכבודו משתה בשׁיֵין־יאנג. בשנה השלושים וחמש השמידה צ׳ין את האן. בשנה השלושים ושבע השמידה צ׳ין את ג׳או. בשנה השלושים ושמונה שלחה ין את ג׳ינג קה להתנקש במלך צ׳ין; מלך צ׳ין הבחין בו והרגו. בשנה שלאחר מכן הביסה צ׳ין את ין, ומלך ין נמלט לליאו־דונג. בשנה שלאחריה השמידה צ׳ין את ויי וצבאה חנה בלִי־שִׁיָה. בשנה הארבעים ושתיים השמידה צ׳ין את צ׳ו. בשנה שלאחריה שבתה את ג׳יה מלך דאי והשמידה את סי מלך ין.

בשנה הארבעים וארבע תקף צבא צ׳ין את צ׳י. מלך צ׳י שמע לעצת ראש ממשלתו הוֹאוּ שֶׂנְג ולא נלחם, אלא נכנע לצ׳ין עם צבאו. צ׳ין שבתה את המלך

ג׳יין והגלתה אותו לגוֹנְג; היא השמידה את צ׳י והפכה אותה לנציבויות. העולם כולו אוחד תחת צ׳ין, והמלך ג׳נג מצ׳ין קיבל את התואר קיסר. בראשית הייתה ג׳ון־ואנג־הואו נבונה: היא שירתה את צ׳ין בזהירות ונהגה באמונה עם האדונים. צ׳י שכנה במזרח על שפת הים, ואילו צ׳ין תקפה יומם ולילה את שלוש הג׳ין, ין וצ׳ו; חמש המדינות הצילו כל אחת את האחרות מפני צ׳ין. משום כך שלט המלך ג׳יין יותר מארבעים שנה בלי לסבול מלחמה. לאחר מות ג׳ון־ואנג־הואו נעשה הואו שנג לראש ממשלת צ׳י. הוא קיבל הרבה זהב חשאי מצ׳ין ושלח רבים מאורחיו לצ׳ין; גם צ׳ין נתנה להם הרבה זהב, וכולם נעשו סוכנים כפולים. הם יעצו למלך לנטוש את הברית האנכית, לבוא לחצר צ׳ין, לא להתכונן להתקפה ולהגנה ולא לסייע לחמש המדינות לתקוף את צ׳ין. משום כך הצליחה צ׳ין להשמיד את חמש המדינות. לאחר שאבדו חמש המדינות נכנס צבא צ׳ין לבסוף ללין־דזה, ואיש בעם לא העז להתנגד. המלך ג׳יין נכנע והוגלה לגונג. אנשי צ׳י נטרו לו על שלא מיהר להתאחד עם האדונים בברית אנכית ולתקוף את צ׳ין, ועל ששמע לשרים בוגדים ולאורחים ואיבד את מדינתו. הם שרו: ״האורן הוא? הברוש הוא? מי שהושיב את ג׳יין בגונג— האורח הוא?״ הם כאבו על שג׳יין השתמש באורחים בלי להבחין בטיבם.

ההיסטוריון הגדול אמר: קונפוציוס אהב בזקנתו את 'ספר התמורות'. דרכו של 'ספר התמורות' עמוקה, בהירה ורחוקה; מי מלבד איש תבונה וכישרון חודר יוכל לתת עליה את דעתו! לכן, כאשר הטיל ההיסטוריון הגדול של ג׳ואו הקסגרמה על טיאן ג׳ינג־ג׳ונג ואן, הגיעה תחזיתו עד לאחר הדור העשירי; וכאשר נמלט ואן לצ׳י ניחש גם יי־ג׳ונג כך. העובדה שטיאן צ׳י וטיאן צ׳אנג פגעו בזה אחר זה בשני שליטים וריכזו בידיהם את ממשלת צ׳י לא הייתה

בהכרח רק התפתחות הדרגתית של הנסיבות; דומה היה כי הלכו בעקבות אותות מבשרי מזל.[ח]

ח. [הערת המתרגם: לפני ׳ההיסטוריון הגדול של ג׳וא׳ קוראת הפקסימיליה המבוססת על נוסח היכל וו־יִנְג 故 (׳לכן׳), ואילו ויקיטקסט משבש את הסימן ל־笔; התרגום שומר את נוסח העדות הנבחרת. כאן מסתיימים דברי סימה צ׳יין. דברי השבח המסומנים 贊述隱索 שחיבר סימה ג׳ן, וכן מדור הקולציה המאוחר 證考, הם תוספות מאוחרות שאינן חלק מגוף הפרק שחיבר סימה צ׳יין ולכן אינן נכללות בתרגום זה. פ' א.ת.]

בית הירושה של קונפוציוס

קונפוציוס נולד בעיירה דְזוֹאוּ שבחבל צ׳אנג־פינג במדינת לו. אבותיו היו אנשי סונג; אחד מהם נקרא קוֹנְג פָאנְג־שוּ. פאנג־שו הוליד את בוֹ־שְׂיָה, ובו־שיה הוליד את שוּ־לְיָאנְג חֶה. חה התאחד בזיווג שלא כהלכה עם בת למשפחת יֶן, והיא ילדה את קונפוציוס; לאחר שהתפללה בגבעת נְי נולד לה קונפוציוס. הוא נולד בשנתו העשרים ושתיים של הדוכס שיאנג מלו. בעת לידתו היה קודקוד ראשו שקוע במרכזו, ולכן נקרא צ׳יו, ׳גבעה׳. שם הבגרות שלו היה ג׳וֹנְג־נְי ושם משפחתו קוֹנְג.

לאחר שנולד צ׳יו מת שו־ליאנג חה ונקבר בהר פאנג, ממזרח ללו. משום כך לא ידע קונפוציוס בוודאות היכן קבר אביו, שכן אמו נמנעה מלדבר עליו. בילדותו נהג קונפוציוס, במשחקיו, לסדר מגשי קורבן וכלי פולחן ולהציג את גינוני הטקס. כשמתה אמו הציב את ארונה ליד פרשת הדרכים של וו־פוּ, כנראה מתוך זהירות. אמו של וָאן־פוּ, איש דזואו, לימדה את קונפוציוס היכן קבר אביו; רק אז הלך וקבר את אמו עמו בהר פאנג.

בעוד קונפוציוס חגור אבנט אבלים ערך בית ג׳י משתה לאנשי המעלה, וקונפוציוס הלך עמם. יאנג חו דחה אותו ואמר: ״בית ג׳י עורך משתה לאנשי מעלה; הוא לא העז לערוך משתה בשבילך.״ קונפוציוס נסוג.

כאשר היה קונפוציוס בן שבע־עשרה חלה מָנְג סִי־דְזֶה, שר בכיר מלו, ועמד למות. הוא הזהיר את יורשו יִי־דְזֶה: ״קוֹנְג צ׳יו הוא מצאצאי חכם קדוש, ששושלתו איבדה את מעמדה בסונג. אביו הקדמון פוּ־פוּ חֶה היה הראשון לזכות בסונג, אך ויתר על הירושה לטובת הדוכס לי. אחר כך סייע ג׳נְג קָאוֹ־פוּ

לדוכסים דאי, וו ושוואן; בכל אחד משלושת מינוייו גברה ענוותו. משום כך נאמר בכתובת שעל הקדירה שלו: 'במינוי הראשון כפפתי את ראשי; בשני הרכנתי את גבי; בשלישי שפלתי עד הארץ. הלכתי צמוד לקיר, ואף על פי כן איש לא העז לבזותני. כאן אכין את הדייסה הסמיכה, כאן את הדייסה הדלילה, כדי למלא את פי.' כזו הייתה ענוותו. שמעתי שאף אם צאצאו של חכם קדוש אינו זוכה למעמד בדורו, עתיד לקום ביניהם אדם בעל השגה. עתה קונג צ׳יו צעיר ואוהב את הטקסים; שמא הוא אותו בעל השגה? לאחר מותי עליך ללמוד אצלו.״ לאחר מות סי־דזה הלכו יי־דזה ונַאן־גוֹנְג ג׳ינְג־שוּ איש לו ללמוד אצלו את הטקסים. באותה שנה מת ג׳י וּ־דזה, ופינג־דזה ירש אותו.

קונפוציוס היה עני ושפל־מעמד. כשהתבגר שימש פעם כפקיד הרישום של בית ג׳י, וחישובי הכמויות והמידות שלו היו מדויקים; אחר כך היה פקיד הממונה על המקנה, והבהמות התרבו ושגשגו. מכאן קודם למשרת שר העבודות. לימים עזב את לו: נדחה בצ׳י, גורש מסונג ומוויי, ונקלע למצוקה בין צ׳ן לצאי; אז שב ללו. גובהו היה תשע אמות ושישה צון, והכול כינוהו ׳האיש הגבוה׳ ותמהו עליו. לו שבה לנהוג בו יפה, ומשום כך חזר אליה.

נאן־גונג ג׳ינג־שו מלו אמר לשליט לו: ״אבקש לצאת עם קונפוציוס אל ג׳ואו.״ שליט לו נתן לו מרכבה אחת, שני סוסים ונער משרת, והם יצאו לג׳ואו לשאול על הטקסים; כנראה אז פגש קונפוציוס את לאו־דזה. כשנפרד ממנו ליווה אותו לאו־דזה ואמר: ״שמעתי שהעשיר והנכבד מלווה אדם במתנת רכוש, ואיש החסד מלווה אותו במתנת דברים. אינני עשיר ונכבד, אך אני נוטל לעצמי את כינויו של איש חסד ואעניק לך דברי פרידה: הנבון החוקר לעומק קרוב למוות, מפני שהוא אוהב להשמיע ביקורת על בני אדם; המלומד, הרהוט ורחב הדעת מסכן את עצמו, מפני שהוא חושף את רעתם של בני אדם. בן אינו שייך

לעצמו, ושר אינו שייך לעצמו.״ כששב קונפוציוס מג׳ואו ללו החלו תלמידים רבים יותר ויותר להתקרב אליו.

בימים ההם היה הדוכס פינג מג׳ין מופקר; ששת השרים השתלטו על השלטון ותקפו את האדונים במזרח. צבאו של המלך לינג מצ׳ו היה חזק והוא רמס את הממלכות המרכזיות. צ׳י הייתה גדולה וקרובה ללו. לו הייתה קטנה וחלשה: אם תדבק בצ׳ו תכעס ג׳ין; אם תדבק בג׳ין תבוא צ׳ו לתקוף; ואם לא תתגונן מפני צ׳י יפלוש אליה צבא צ׳י.

בשנתו העשרים של הדוכס ג׳או מלו היה קונפוציוס כבן שלושים. הדוכס ג׳ינג מצ׳י ויֶן יִנְג באו ללו. הדוכס ג׳ינג שאל את קונפוציוס: ״לפנים הייתה מדינתו של הדוכס מוּ מצ׳ין קטנה ומקומו נידח; כיצד היה להגמון?״ קונפוציוס השיב: ״אף שמדינת צ׳ין הייתה קטנה, שאיפתו הייתה גדולה; אף שמקומו היה נידח, דרכו הייתה ישרה ונכונה. הוא עצמו העלה את ׳חמשת עורות האילים׳, העניק לו דרגת שר בכיר, הקימו מתוך הכבלים, שוחח עמו שלושה ימים ומסר לידיו את הממשלה. במעשים כאלה היה יכול אף להיות למלך; היותו להגמון היה הישג קטן בלבד.״ הדוכס ג׳ינג שמח.

כשהיה קונפוציוס בן שלושים וחמש הסתכסכו ג׳י פינג־דזה וחוֹאוּ ג׳או־בוֹ עם הדוכס ג׳או מלו בגלל קרב תרנגולים. הדוכס ג׳או הוליך צבא לתקוף את פינג־דזה, אך פינג־דזה ובתי מנג ושו־סון תקפו יחד את הדוכס. צבא הדוכס הובס והוא נמלט לצ׳י; צ׳י הושיבה אותו בגאן־חואו. זמן קצר אחר כך פרצה מהומה בלו. קונפוציוס יצא לצ׳י ונעשה בן־בית אצל גאו ג׳או־דזה, בתקווה להגיע באמצעותו אל הדוכס ג׳ינג. הוא שוחח על המוזיקה עם רב־המוזיקאים של צ׳י,

שמע את צלילי מוזיקת שָׁאוֹ ולמד אותה; במשך שלושה חודשים לא חש בטעם הבשר, ואנשי צ׳י שיבחוהו.

הדוכס ג׳ינג שאל את קונפוציוס על הממשל. קונפוציוס אמר: ״השליט יהיה שליט, השר יהיה שר, האב יהיה אב והבן יהיה בן.״ הדוכס ג׳ינג אמר: ״יפה! אכן, אם השליט אינו שליט, השר אינו שר, האב אינו אב והבן אינו בן—גם אם יהיה לי דגן, כיצד אוכל לאכול ממנו?״ ביום אחר שאל שוב על הממשל, וקונפוציוס אמר: ״הממשל תלוי בריסון ההוצאות.״ הדוכס ג׳ינג שמח וביקש להעניק לקונפוציוס את שדות ני־סי כנחלה. ין יינג התקדם ואמר: ״המלומדים חלקלקים ואי אפשר לכפוף אותם לכלל ולחוק; הם יהירים, דבקים בדעתם ואינם יכולים לשמש כפופים. הם מרוממים את האבל וממצים את הצער, מרוששים משפחות בקבורה מפוארת ואינם יכולים לשמש מופת למנהגים. הם נודדים, משכנעים ומבקשים הלוואות ואינם יכולים למשול במדינה. מאז חדלו החכמים הגדולים והשושלת של ג׳ואו שקעה, הטקסים והמוזיקה נפגמו זה זמן רב. עתה מרבה קונפוציוס בגינונים ובעיטורים, מסבך את טקסי העלייה והירידה ואת כללי ההליכה המהירה והמדודה. דורות לא יספיקו למצות את לימודו ושנות חיים לא יספיקו לחקור את טקסיו. אם מבקש האדון להשתמש בו כדי לשנות את מנהגי צ׳י, אין זו הדרך להעמיד את פשוטי העם בראש.״ אחר כך קיבל הדוכס ג׳ינג את קונפוציוס בכבוד, אך לא שאל עוד על הטקסים. ביום אחר עצר את קונפוציוס ואמר: ״אינני יכול לגמול לך כפי שמכבדים את בית ג׳.״ הוא נהג בו במעמד שבין בתי ג׳י ומנג. שרי צ׳י ביקשו לפגוע בקונפוציוס, והוא שמע על כך. הדוכס ג׳ינג אמר: ״זקנתי ואינני יכול להשתמש בך.״ קונפוציוס יצא ושב ללו.

בהיות קונפוציוס בן ארבעים ושתיים מת הדוכס ג׳או מלו בגאן־חואו והדוכס דינג עלה לשלטון. בקיץ שנתו החמישית של הדוכס דינג מת ג׳י פינג־דזה וחוואן־דזה ירש אותו. כשחפר ג׳י חוואן־דזה באר מצא כד חרס ובתוכו דבר דמוי איל. הוא שאל את ג׳ונג־ני ואמר שמצא כלב. ג׳ונג־ני אמר: ״לפי מה ששמעתי אני, צ׳יו, זה איל. שמעתי שהמפלצות שבעץ ובאבן הן קְווֵי וּאָנְג־לְיָאנְג; המפלצות שבמים הן הדרקון וּאָנְג־שְׁיָאנְג; והמפלצת שבאדמה היא איל־הקבר.״

וו תקפה את יואה, הרסה את קְווֵי־ג׳י ומצאה עצם שמילאה מרכבה. וו שלחה שליח לשאול את ג׳ונג־ני: ״איזו עצם היא הגדולה ביותר?״ ג׳ונג־ני אמר: ״יו כינס את כל הישויות האלוהיות בהר קווי־ג׳י. פאנג־פנג הגיע באיחור, ויו הרגו והציג את גופתו; כל אחד מפרקיו מילא מרכבה. זו הייתה הגדולה ביותר.״ האורח מוו שאל: ״מי הן הישויות האלוהיות?״ ג׳ונג־ני אמר: ״אלי ההרים והנהרות יכולים להסדיר את העולם, והמופקדים עליהם הם הישויות האלוהיות; על מזבחות האדמה והתבואה מופקדים הדוכסים והמרקיזים, וכולם כפופים למלך.״ האורח שאל: ״על מה היה פאנג־פנג מופקד?״ ג׳ונג־ני אמר: ״שליט בית וָאנְג־וָאנְג היה מופקד על הרי פנג ויו ושם משפחתו סי. בימי יו, סיה ושאנג נקראו אנשיו ואנג־ואנג; בימי ג׳ואו נקראו הדִי הגבוהים; ועתה קוראים להם האנשים הגדולים.״ האורח שאל: ״מה גובהו של אדם?״ ג׳ונג־ני אמר: ״אנשי ג׳יאו־יאו גובהם שלוש אמות—זהו קצה הקטנות; הגבוהים אינם עולים על פי עשרה מזה—זהו קצה המידה.״ האורח מוו אמר: ״יפה, איש קדוש!״

לג׳י חוואן־דזה היה מקורב בשם ג׳ונג־ליאנג חוואי, ובינו לבין יאנג חו שררה איבה. יאנג חו ביקש לגרש את חוואי, אך גונג־שאן בו־ניו עצר בעדו. בסתיו

ההוא גברה יהירותו של חוואי, ויאנג חו אסר אותו. חוואן־דזה כעס, ולכן אסר יאנג חו את חוואן־דזה עצמו, כרת עמו ברית ושחררו. מכאן ואילך זלזל יאנג חו עוד יותר בבית ג׳י. בית ג׳י עצמו גזל את סמכויות בית הדוכס, ושריהם של שרים החזיקו בשלטון המדינה. משום כך, משרי לו הבכירים ומטה, הכול חרגו מסמכותם והתרחקו מן הדרך הישרה. קונפוציוס אפוא לא שירת במשרה. הוא פרש וערך את ׳ספר השירים׳, ׳ספר המסמכים׳, הטקסים והמוזיקה. תלמידיו התרבו עוד יותר, באו אף מארצות רחוקות, וכולם קיבלו את תורתו.

בשנתו השמינית של הדוכס דינג לא השיג גונג־שאן בו־ניו את מבוקשו מבית ג׳י, חבר אל יאנג חו וחולל מהומה. הם ביקשו להדיח את היורשים החוקיים של שלושת בתי חוואן ולהעמיד במקומם את הבנים המשניים שיאנג חו אהב זה מכבר; לבסוף תפסו את ג׳י חוואן־דזה. חוואן־דזה הונה אותם והצליח להימלט. בשנתו התשיעית של הדוכס דינג נוצח יאנג חו ונמלט לצ׳י. קונפוציוס היה אז בן חמישים.

גונג־שאן בו־ניו מרד בבית ג׳י בהישענו על פֵּיי ושלח אדם לקרוא לקונפוציוס. קונפוציוס הלך בדרך זה זמן רב, מתוך היה אך לא ניתנה לו הזדמנות לנסות את כוחו ואיש לא יכול היה להשתמש בו. הוא אמר: ״הרי המלכים ון וּוּ מג׳ואו קמו מפנג והאו ונעשו מלכים; אף שפיי קטנה, אולי אפשר יהיה לעשות בה דבר דומה!״ הוא ביקש ללכת. דזה־לו לא היה מרוצה ועצר אותו. קונפוציוס אמר: ״וכי מי שקורא לי עושה זאת לשווא? אם ישתמש בי, האם לא אקים ג׳ואו חדשה במזרח?״ אך לבסוף לא הלך.

לאחר מכן מינה הדוכס דינג את קונפוציוס למושל ג׳ונג־דו. בתוך שנה חיקו אותו בכל ארבעת הכיוונים. ממושל ג׳ונג־דו נעשה שר העבודות, ומשר העבודות נעשה שר המשפטים הראשי.

באביב שנתו העשירית של הדוכס דינג נעשה שלום עם צ׳י. בקיץ אמר לִי צ׳ו, שר בכיר מצ׳י, לדוכס ג׳ינג: ״לו משתמשת בקונג צ׳יו, והיא נעשית סכנה לצ׳י.״ צ׳י שלחה אפוא שליח להזמין את לו למפגש ידידות בג׳יה־גו. הדוכס דינג מלו עמד לצאת בידידות במרכבתו הרגילה. קונפוציוס, שמילא את תפקידי ראש הממשלה, אמר: ״שמעתי שבענייני תרבות דרושה היערכות צבאית, ובענייני צבא דרושה היערכות תרבותית. בימי קדם, כשיצא אדון מגבולותיו, לקח עמו את מלוא סגל פקידיו. אבקש להכין את מפקדי הצבא משמאל ומימין.״ הדוכס דינג אמר: ״כן.״ והוא הכין את המפקדים. הדוכס נפגש עם מרקיז צ׳י בג׳יה־גו. הוקמה במה שמדרגותיה שלושה מפלסי עפר, והם נפגשו לפי טקס מפגש האדונים; בקידות ובוויתורים הדדיים עלו עליה. לאחר שהשלימו את טקסי הגשת היין מיהר פקיד צ׳י קדימה ואמר: ״אבקש להשמיע את מוזיקת ארבעת הכיוונים.״ הדוכס ג׳ינג אמר: ״כן.״ אז באו ברעש תופים וצעקות נושאי נסי נוצות וזנבות, מקושטים בנוצות ובסינרים, ובידיהם חניתות, רמחים, חרבות ומגינים. קונפוציוס מיהר קדימה ועלה במדרגות, אך נעצר מדרגה אחת לפני הבמה. הוא הרים את שרוולו ואמר: ״שני אדונינו נפגשים בידידות; מה עושה כאן מוזיקת בני האִי והדִי? אבקש לצוות על הפקידים!״ הפקידים הדפו אותם, אך הם לא הסתלקו והנוכחים הביטו אל ין־דזה ואל הדוכס ג׳ינג. הדוכס ג׳ינג התבייש בלבו, אותת להם והרחיקם. לאחר זמן קצר מיהר פקיד צ׳י קדימה ואמר: ״אבקש להשמיע את מוזיקת הארמון.״ הדוכס ג׳ינג אמר: ״כן.״ ליצנים, זמרים וגמדים התקדמו והציגו שעשועים. קונפוציוס מיהר קדימה, עלה

במדרגות אך נעצר מדרגה אחת לפני הבמה ואמר: ״פשוטי עם המבלבלים את דעת האדונים חייבים מיתה! אבקש לצוות על הפקידים!״ הפקידים הפעילו עליהם את החוק, וידיהם ורגליהם נותקו מגופם. הדוכס ג׳ינג נחרד וזע; הוא ידע שנפל מן הצדק. בשובו פחד מאוד ואמר לשריו: ״אנשי לו מסייעים לשליטם בדרכם של אנשי המעלה, ואתם לימדתם אותי רק בדרכי בני האִי והדִי וגרמתם לי לחטוא לשליט לו. מה אעשה?״ פקידיו השיבו: ״כשאיש מעלה טועה הוא מתנצל במעשים ממשיים; כשאדם קטן טועה הוא מתנצל במילים נאות. אם האדון מצטער, יתנצל במעשה ממשי.״ מרקיז צ׳י השיב אפוא ללו את שדות יוּן, וָן־יָאנְג וגְוֵוי־יין שפלש אליהם, כדי להתנצל על חטאו.

בקי״ץ שנתו השלוש־עשרה של הדוכס דינג אמר קונפוציוס לדוכס: ״לשר אסור להחזיק נשק מוסתר, ולשר בכיר אסור להחזיק עיר שחומתה מאה ג׳ה.״ הוא מינה את ג׳ונג יו למנהל בית ג׳י והתכונן לפרק את שלוש המצודות. תחילה פירק בית שו־סון את חומת חוֹאוּ. כשעמד בית ג׳י לפרק את חומת פיי הוליכו גונג־שאן בו־ניו ושו־סון ג׳ה את אנשי פיי למתקפת פתע על לו. הדוכס וראשי שלושת הבתים נכנסו לארמון בית ג׳י ועלו למגדל וו־דזה. אנשי פיי תקפו ולא הצליחו, אך חדרו עד סמוך לדוכס. קונפוציוס ציווה על שן ג׳וּ־סוּ ויֶוּ־ה צ׳י לרדת ולהילחם בהם, ואנשי פיי הובסו. אנשי המדינה רדפו אחריהם והביסו אותם בגוּ־מְיֶה. השניים נמלטו לצ׳י וחומת פיי פורקה. כאשר עמדו לפרק את חומת צ׳נג אמר גונג־לְיֶן צ׳וּ־פוּ למנג־סון: ״אם תפורק צ׳נג יבואו אנשי צ׳י עד השער הצפוני. צ׳נג היא חומת המגן של בית מנג; בלי צ׳נג אין בית מנג. לא אפרק אותה.״ בחודש השנים־עשר צר הדוכס על צ׳נג ולא יכול להכניעה.

בשנתו הארבע־עשרה של הדוכס דינג היה קונפוציוס בן חמישים ושש. מתפקיד שר המשפטים הראשי עבר למלא את תפקידי ראש הממשלה, ועל

פניו נראתה שמחה. תלמידיו אמרו: ״שמענו שאיש המעלה אינו נבהל בבוא האסון ואינו שמח בבוא המזל.״ קונפוציוס אמר: ״אכן נאמר כך. אך האם לא נאמר גם: 'הוא שמח שבמעמדו הרם יוכל להשפיל את עצמו בפני אחרים'?״ אז הוציא להורג את שָׁאוֹ־גְ׳נְג מָאוֹ, שר בכיר מלו שערער את הממשלה. שלושה חודשים לאחר שנעשה שותף בניהול המדינה חדלו מוכרי הטלאים והחזירונים לזייף את מחיריהם; גברים ונשים הלכו בנפרד בדרכים; אדם לא הרים אבדה מן הדרך; ואורחים שבאו אל הערים מארבעת הכיוונים לא נזקקו לפקידים—הכול סיפקו להם את צורכיהם עד שובם.

אנשי צ׳י שמעו ופחדו. הם אמרו: ״אם קונפוציוס מושל, לו תהיה בוודאי להגמון. כשתהיה להגמון, ארצנו היא הקרובה ביותר ואנו נהיה הראשונים להיבלע. מדוע לא נמסור לה שטח?״ לי צ׳ו אמר: ״אבקש לנסות תחילה להכשילו. אם לא נצליח להכשילו, וכי יהיה מאוחר למסור שטח?״ הם בחרו אפוא שמונים נשים יפות בצ׳י, הלבישו את כולן בגדים רקומים ולימדו אותן לרקוד את מוזיקת קאנג־יֶוֵ׳ה, וצירפו שלושים רביעיות של סוסים מקושטים כמתנה לשליט לו. הנשים המנגנות והסוסים הוצגו מחוץ לשער הגבוה בדרום בירת לו. ג׳י חוואן־דזה יצא מחופש לצפות בהם פעמיים ושלוש. הוא ביקש לקבלם ושכנע את שליט לו לצאת לסיור בדרך ההיקפית; הם צפו בהם כל היום והזניחו את ענייני השלטון. דזה־לו אמר: ״המורה יכול לעזוב.״ קונפוציוס אמר: ״לו עומדת לערוך את קורבן הפרוור. אם תחלק לשרים הבכירים בשר קורבן, עדיין אוכל להישאר.״ חוואן־דזה קיבל לבסוף את הנשים המנגנות מצ׳י, ושלושה ימים לא נשמעו ענייני המדינה. בקורבן הפרוור שוב לא נשלחו לשרים מגשי בשר. קונפוציוס יצא ולן בטוּן. רב־המוזיקאים יִי ליווה אותו ואמר: ״המורה אינו אשם.״ קונפוציוס אמר: ״האם אוכל לשיר?״ ושר: ״פיהן של

הנשים ההן—יכול להוציא אדם לנדודים; בקשותיהן של הנשים ההן—יכולות להביא מוות וחורבן. אשוטט לי בנחת, וכך אגמור את שנותיי!״ רב־המוזיקאים יי חזר. חוואן־דזה שאל: ״מה אמר קונפוציוס?״ יי סיפר לו את האמת. חוואן־דזה נאנח עמוקות ואמר: ״המורה מאשים אותי בגלל חבורת השפחות!״

קונפוציוס יצא אפוא לווֵיי והתארח בבית יֶן ג׳וּאוֹ־דְזוֹאוּ, אחי אשתו של דזה־לו. הדוכס לינג מוויי שאל את קונפוציוס: ״מה הייתה משכורתך בלו?״ הוא השיב: ״קיבלתי שישים אלף מידות דגן.״ אנשי ויי העניקו לו אף הם שישים אלף מידות. לאחר זמן מה הלשין מישהו על קונפוציוס לדוכס לינג מוויי. הדוכס לינג שלח את גונג־סון יו־ג׳יה לעקוב אחריו בכל יציאה ובכל כניסה. קונפוציוס חשש שיואשם בעבירה, ולאחר עשרה חודשים עזב את ויי.

בדרכו לצ׳ן עבר קונפוציוס בקְוַאנְג. ין קֶה, שהיה רכבו, הצביע בשוטו ואמר: ״בפעם הקודמת נכנסתי לכאן דרך הפרצה ההיא.״ אנשי קוואנג שמעו וחשבו שזהו יאנג חו מלו. יאנג חו התעלל בעבר באנשי קוואנג, ולכן עצרו את קונפוציוס, שמראהו דמה למראה יאנג חו, והחזיקוהו חמישה ימים. ין יואן איחר להגיע. המורה אמר: ״חשבתי שמתת.״ ין יואן אמר: ״כל עוד המורה חי, כיצד אעז למות?״ אנשי קוואנג הידקו את המצור ותלמידיו פחדו. קונפוציוס אמר: ״מאז שמת המלך ון, האם אין התרבות הזאת מצויה בי? אילו ביקשו השמים לאבד את התרבות הזאת, אני, שנולדתי אחריו, לא הייתי זוכה להשתתף בה. מאחר שהשמים טרם ביקשו לאבדה, מה יכולים אנשי קוואנג לעשות לי?״ קונפוציוס שלח אחד ממלוויו לשרת את נינג וו־דזה בווֵיי, וכך הצליח לצאת.

משם עבר בפוּ. כעבור יותר מחודש שב לווֵיי והתארח בבית צ׳וּ בּוֹ־יוּ. אשתו של הדוכס לינג, נָאן־דזה, שלחה אדם לומר לקונפוציוס: ״אנשי המעלה מארבעת הכיוונים שאינם רואים פחיתות ברצונם לכרות אחווה עם אדוננו חייבים להיפגש עם גברתם הקטנה; הגברת הקטנה מבקשת לראותך.״ קונפוציוס סירב והתנצל, אך לבסוף נאלץ לראותה. הגבירה ישבה מאחורי מסך בד דק. קונפוציוס נכנס, פנה צפונה והשתחווה עד הארץ. הגבירה השתחוותה פעמיים מאחורי המסך, וטבעות הירקן והתליונים שלה צלצלו. קונפוציוס אמר: ״תחילה התכוונתי שלא לראותה; משנפגשנו, השיבה לי לפי הטקס.״ דזה־לו לא היה מרוצה. קונפוציוס נשבע לו: ״אם עשיתי דבר שאינו ראוי—ידחו אותי השמים! ידחו אותי השמים!״ לאחר יותר מחודש בווֵיי יצא הדוכס לינג במרכבה עם הגבירה, והסריס יוֹנְג צ׳וּ ישב עמם; הוא הורה לקונפוציוס לנסוע במרכבה השנייה ועבר כך בהפגנתיות בשוק. קונפוציוס אמר: ״טרם ראיתי אדם האוהב את המידה הטובה כפי שהוא אוהב יופי.״ הוא התבייש בדבר, עזב את ויי ועבר בצָאוֹ. באותה שנה מת הדוכס דינג מלו.

קונפוציוס יצא מצאו לסונג, ועם תלמידיו תרגל את הטקסים תחת עץ גדול. חוואן טְווֵי, מפקד הצבא של סונג, ביקש להרוג את קונפוציוס ועקר את העץ. קונפוציוס הסתלק. תלמידיו אמרו: ״עלינו למהר.״ קונפוציוס אמר: ״השמים הולידו בי את המידה הטובה; מה יכול חוואן טווי לעשות לי?״

קונפוציוס יצא לג׳נג ונפרד מתלמידיו. הוא עמד לבדו בשער המזרחי של הפרוור. איש מג׳נג אמר לדזה־גונג: ״בשער המזרחי עומד אדם שמצחו דומה למצחו של יאו, עורפו דומה לעורפו של גאו־יאו וכתפיו דומות לכתפי דזה־צ׳אן; אבל מן המותניים ומטה חסרות לו שלוש אצבעות מגובהו של יו. הוא מותש ככלב של בית אבלים.״ דזה־גונג מסר לקונפוציוס את הדברים כמות

שהם. קונפוציוס צחק בשמחה ואמר: ״צורת הגוף היא עניין שולי. אך לומר שאני דומה לכלב של בית אבלים—אמת! אמת!״

קונפוציוס הגיע לבסוף לצ׳ן והתארח בבית סָה־צ׳נְג ג׳נְג־דזה. כעבור יותר משנה תקף פוּ־צָ׳אי מלך וו את צ׳ן, כבש שלוש ערים והסתלק. ג׳או יאנג תקף את צ׳או־גָה. צ׳ו צרה על צאי, וצאי העתיקה את מושבה לוו. וו הביסה את גוֹאוּ־ג׳יין מלך יואה בקווי־ג׳י.

בז נחת בחצר צ׳ן ומת, וחץ מעץ חוּ בעל ראש אבן נעוץ בגופו; אורכו היה אמה ושמונה אצבעות. הדוכס מין מצ׳ן שלח שליח לשאול את ג׳ונג־ני. ג׳ונג־ני אמר: ״הבז בא מרחוק; זהו חץ של הסוּ־שֶן. לפנים, לאחר שהמלך וו הכניע את שאנג, פתח דרכים אל תשעת עמי האִי ומאה שבטי המָאן וציווה שכל אחד יביא כמנחה את תוצרת ארצו, לבל ישכחו את חובותיהם. הסו־שן העלו אז כמנחה חצים מעץ חו, בעלי ראשי אבן, שאורכם אמה ושמונה אצבעות. המלך הקדום ביקש להבהיר את מידתו הטובה, ולכן חלק מחצי הסו־שן לדָה־ג׳י, השיא אותה לדוכס חוּ מצאצאי יוּ והעניק להם את צ׳ן. לבני אותו שם משפחה חילק אבני ירקן יקרות כדי להרחיב את קרבתם; לבני שמות משפחה אחרים חילק את מנחות העמים הרחוקים, לבל ישכחו את שירותם. משום כך ניתנו לצ׳ן חצי הסו־שן.״ חיפשו במחסנים העתיקים ואכן מצאו אותם.

קונפוציוס ישב בצ׳ן שלוש שנים. באותה עת התחרו ג׳ין וצ׳ו על הבכורה ותקפו את צ׳ן לסירוגין, ואף וו פלשה אליה; צ׳ן הייתה נתונה תמיד לפשיטות. קונפוציוס אמר: ״הבה נשוב! הבה נשוב! הצעירים שבחבורתנו נועזים אך גולמיים; הם מתקדמים ושואפים לפעול ואינם שוכחים את ראשיתם.״ אז עזב קונפוציוס את צ׳ן.

בעוברו בפו מצא שבית גונג־שו מרד בה, ואנשי פו עצרו אותו. בין תלמידיו היה גונג־ליאנג ז׳ו, שבא בעקבותיו בחמש מרכבות פרטיות. הוא היה גבוה, מוכשר ובעל כוח ואומץ. הוא אמר: ״בעבר הלכתי אחרי המורה ונקלעתי לסכנה בקוואנג, ועתה שוב נקלעתי לסכנה כאן; זהו גורלנו. מאחר שאני והמורה נפגשים בסכנה בפעם השנייה, מוטב שאלחם ואמות.״ הוא נלחם בעוז. אנשי פו פחדו ואמרו לקונפוציוס: ״אם לא תלך לווֵיי, נוציא אותך.״ הוא כרת עמם ברית ויצא בשער המזרחי, ואז הלך לווֵיי. דזה־גונג שאל: ״מותר להפר ברית?״ קונפוציוס אמר: ״ברית שנכפתה בכוח—האלים אינם שומעים לה.״

כששמע הדוכס לינג מווֵיי שקונפוציוס בא שמח ויצא לקבלו בפרוורים. הוא שאל: ״אפשר לתקוף את פו?״ קונפוציוס השיב: ״אפשר.״ הדוכס לינג אמר: ״שריי סבורים שאי אפשר. פו היא המקום שעליו נשענת ויי כנגד ג׳ין וצ׳ו; אם ויי תתקוף אותה, שמא אין הדבר ראוי?״ קונפוציוס אמר: ״לגבריה יש רצון למות, ולנשיה רצון להגן על הגדה המערבית. מי שעלינו לתקוף אינם יותר מארבעה או חמישה אנשים.״ הדוכס לינג אמר: ״יפה.״ אך הוא לא תקף את פו.

הדוכס לינג הזדקן, התרשל בממשלה ולא השתמש בקונפוציוס. קונפוציוס נאנח ואמר: ״אילו היה מי שישתמש בי—בתוך שנה אחת כבר היה שינוי, ובשלוש שנים הייתה המלאכה מצליחה.״ קונפוציוס יצא.

בִּי סִי היה מושל ג׳ונג־מו. ג׳או ג׳יין־דזה תקף את בתי פאן וג׳ונג־האנג ויצא נגד ג׳ונג־מו. בי סי מרד ושלח אדם לקרוא לקונפוציוס. קונפוציוס ביקש ללכת. דזה־לו אמר: ״יו שמע מפי המורה: 'איש המעלה אינו נכנס למקומו של מי שעשה רעה בגופו שלו.' עתה בי סי עצמו מרד בג׳ונג־מו, והמורה מבקש ללכת

אליו—כיצד ייתכן?״ קונפוציוס אמר: ״אכן אמרתי זאת. אך האם לא נאמר על דבר קשה שאפשר לשוחקו בלי שיישחק, ועל דבר לבן שאפשר להשחירו בלי שישחיר? וכי אני דלעת־בקבוק שאפשר לתלותה בלי לאכול ממנה?״

קונפוציוס הקיש באבן הצליל. אדם שנשא סל ועבר בשער אמר: ״כמה לב יש בנגינה הזאת! אבל היא עיקשת כל כך; אם איש אינו מכיר בו—שיחדל, וזהו!״

קונפוציוס למד לנגן בקין אצל רב־המוזיקאים שיאנג־דזה, ועשרה ימים לא התקדם ליצירה אחרת. שיאנג־דזה אמר: ״אפשר להתקדם.״ קונפוציוס אמר: ״כבר התרגלתי למנגינה, אך טרם תפסתי את מקצבה.״ כעבור זמן אמר שיאנג־דזה: ״כבר התרגלת למקצב; אפשר להתקדם.״ קונפוציוס אמר: ״טרם תפסתי את כוונתה.״ כעבור זמן אמר: ״כבר התרגלת לכוונתה; אפשר להתקדם.״ קונפוציוס אמר: ״טרם תפסתי את האדם שחיבר אותה.״ כעבור זמן שקע בכובד ראש במחשבה, ואז הרים את מבטו בשלווה ושאיפתו נשאה למרחק. הוא אמר: ״תפסתי את האדם: אפל ושחרחר, גבוה ורם, עיניו מביטות הרחק כאילו הוא מולך על ארבע המדינות. מי יכול להיות זה אם לא המלך ון? ״ רב־המוזיקאים שיאנג־דזה נסוג ממחצלתו, השתחווה פעמיים ואמר: ״אכן, מורי אמר שהיצירה היא 'מנגינת המלך ון'.״

משלא השתמשו בקונפוציוס בווֵיי ביקש ללכת מערבה ולראות את ג׳או ג׳יין־דזה. כשהגיע לנהר שמע שדוֹאוּ מִינְג־דוּ ושוּן חְוָה נהרגו. הוא עמד על שפת הנהר ונאנח: ״יפים המים, רחבים ושופעים! אם אינני חוצה אותם—זהו גורלי! ״ דזה־גונג מיהר קדימה ואמר: ״אעז לשאול למה כוונתך.״ קונפוציוס אמר: ״דואו מינג־דו ושון חווה היו שרים בכירים ראויים בג׳ין. לפני שהגשים ג׳או ג׳יין־דזה את שאיפתו היה זקוק לשני האנשים האלה כדי לנהל את הממשלה;

לאחר שהגשים אותה הרג אותם ורק אז משל. שמעתי שאם מבקעים עובר והורגים גור צעיר, הקילין אינו בא לפרוורים; אם מרוקנים בריכה ודגים בה עד שתיבש, הדרקונים אינם מזווגים יין ויאנג; ואם הופכים קן ושוברים ביצים, הפנגחואנג אינו עף. מדוע? איש המעלה נרתע מפגיעה בבני מינו. אפילו העופות והחיות יודעים להתרחק מעוול—קל וחומר אני, צ׳יו!״ הוא שב ונח בדזואו, חיבר את ׳מנגינת דזואו׳ כדי לקונן עליהם, ואחר כך חזר לווֵיי והתארח בבית צ׳ו בּוֹ־יוּ.

ביום אחר שאל הדוכס לינג על מערכי צבא. קונפוציוס אמר: ״על ענייני מגשים וכלי פולחן שמעתי; את ענייני הצבא לא למדתי.״ למחרת, בשעה ששוחח עם קונפוציוס, ראה אווזי בר מעופפים, הרים את עיניו אליהם ולא נתן עוד את דעתו לקונפוציוס. קונפוציוס יצא ושב לצ׳ן.

בקיץ מת הדוכס לינג מווֵיי והעמידו את נכדו ג׳ה; הוא היה הדוכס צ׳וּ מוויי. בחודש השישי הכניס ג׳או יאנג את יורש העצר קָוַאי־קָווֵי לצְ׳י. יאנג חו הורה ליורש העצר לחבוש מצנפת אבלים; שמונה אנשים לבשו בגדי אבל והעמידו פנים שהם אנשי ויי הבאים לקבלו. בבכי נכנסו לעיר והוא התיישב בה. בחורף העתיקה צאי את מושבה לג׳וא־לָאי. זו הייתה שנתו השלישית של הדוכס אַי מלו, וקונפוציוס היה בן שישים. צ׳י סייעה לווֵיי לצור על צְ׳י, מפני שיורש העצר של ויי, קוואי־קווי, נמצא שם.

בקיץ נשרפו מקדשי הדוכסים חוואן וסי מלו, ונאן־גונג ג׳ינג־שו פעל לכבות את האש. קונפוציוס היה בצ׳ן; כששמע על השרפה אמר: ״האסון ודאי היה במקדשי חוואן וסי, הלא כן?״ ואכן כך היה.

בסתיו חלה ג׳י חוואן־דזה. נשאו אותו במרכבה לראות את בירת לו, והוא נאנח ואמר: ״לפנים כמעט שגשגה המדינה הזאת; מפני שחטאתי לקונפוציוס היא לא שגשגה.״ הוא פנה אל יורשו קאנג־דזה ואמר: ״לאחר מותי תהיה בוודאי לראש ממשלת לו. כשתהיה לראש הממשלה, קרא לג׳ונג־ני.״ כעבור ימים אחדים מת חוואן־דזה וקאנג־דזה ירש אותו. לאחר הקבורה ביקש לקרוא לג׳ונג־ני. גונג־ג׳ה־יוּ אמר: ״לפנים השתמש בו אדוננו הקודם אך לא השלים את הדבר, ולבסוף נעשינו לצחוק בעיני האדונים. אם נשתמש בו שוב ולא נשלים, ניעשה לצחוק בפעם השנייה.״ קאנג־דזה שאל: ״למי אפוא נקרא?״ הוא השיב: ״יש לקרוא לזַ׳אן צ׳יו־.״ נשלח שליח לקרוא לז׳אן צ׳יו. כשעמד לצאת אמר קונפוציוס: ״אנשי לו קוראים לצ׳יו לא כדי להשתמש בו בקטנות; הם עתידים להשתמש בו בגדולות.״ באותו יום אמר: ״הבה נשוב! הבה נשוב! הצעירים שבחבורתנו נועזים אך גולמיים, יצירתם כבר מזהירה, אך אינני יודע כיצד לרסנם ולעצבם.״ דזה־גונג ידע שקונפוציוס משתוקק לשוב. הוא ליווה את ז׳אן צ׳יו והזהירו: ״אם ישתמשו בך, הבא לכך שיקראו לקונפוציוס.״

לאחר שיצא ז׳אן צ׳יו, בשנה שלאחר מכן עבר קונפוציוס מצ׳ן לצאי. הדוכס ג׳או מצאי עמד ללכת לוו מפני שוו קראה לו. בעבר הונה הדוכס ג׳או את שריו והעביר את הבירה לג׳ואו־לאי; עתה, כשעמד ללכת שוב, פחדו השרים שיחזור ויעתיק אותה. גונג־סון פיין ירה בדוכס ג׳או והרגו. צ׳ו פלשה לצאי. בסתיו מת הדוכס ג׳ינג מצ׳י.

בשנה שלאחר מכן יצא קונפוציוס מצאי ליֶה. הדוכס של יה שאל על הממשל. קונפוציוס אמר: ״הממשל תלוי בהבאת הרחוקים ובהצמדת הקרובים.״ ביום אחר שאל הדוכס של יה את דזה־לו על קונפוציוס, ודזה־לו לא השיב. כששמע על כך קונפוציוס אמר: ״יו, מדוע לא השבת: 'זהו אדם הלומד את הדרך בלי

להתעייף, מלמד אחרים בלי לחדול, מתאמץ עד שהוא שוכח לאכול, שמח עד שהוא שוכח את דאגותיו ואינו יודע שהזקנה קרבה'?״

הוא עזב את יה ושב לצאי. צ׳אנג ג׳ו וְג׳יֶה נִי חרשו יחד. קונפוציוס הבין שהם מתבודדים ושלח את דזה־לו לשאול היכן המעברה. צ׳אנג ג׳ו שאל: ״מי הוא האוחז במושכות?״ דזה־לו אמר: ״קונג צ׳יו.״ הוא שאל: ״האם זה קונג צ׳יו מלו?״ דזה־לו אמר: ״כן.״ צ׳אנג ג׳ו אמר: ״אם כן, הוא כבר יודע היכן המעברה.״ ג׳יה ני שאל את דזה־לו: ״מי אתה?״ הוא השיב: ״ג׳ונג יו.״ ג׳יה ני שאל: ״האם אתה מתלמידי קונג צ׳יו?״ הוא השיב: ״כן.״ ג׳יה ני אמר: ״הכול בעולם גואה בשיטפון; עם מי תשנה אותו? במקום ללכת אחרי אדם הנמלט מבני אדם מסוימים, מוטב ללכת אחרי אנשים הנמלטים מן העולם כולו!״ והוא המשיך לכסות את הזרעים בלי לעצור. דזה־לו סיפר לקונפוציוס. קונפוציוס נאנח בעצב ואמר: ״איננו יכולים לחבור לעופות ולחיות. אילו הייתה הדרך שוררת בעולם, אני, צ׳יו, לא הייתי מבקש לשנותו.״

ביום אחר פגש דזה־לו בדרכו זקן שנשא סל על מוט. הוא שאל: ״האם ראית את המורה?״ הזקן אמר: ״ארבע גפיך אינן עמלות ואינך מבחין בין חמשת הדגנים—מי הוא המורה?״ הוא נעץ את מקלו באדמה והחל לעשב. דזה־לו סיפר זאת לקונפוציוס, וקונפוציוס אמר: ״זהו מתבודד.״ דזה־לו שב למקום, אך הזקן נעלם.

קונפוציוס ישב בצאי שלוש שנים כאשר תקפה וו את צ׳ן. צ׳ו יצאה לעזרת צ׳ן וחנתה בצ׳נג־פו. כששמע מלך צ׳ו שקונפוציוס נמצא בין צ׳ן לצאי שלח אנשים להזמינו במתנות. קונפוציוס עמד ללכת ולהשיב בקידה לפי הטקס, אך שרי צ׳ן וצאי נועצו: ״קונפוציוס הוא איש מעלה, וכל ביקורתו פוגעת במחלותיהם של

האדונים. זה זמן רב הוא שוהה בין צ׳ן לצאי, וכל מה שאנו, השרים הבכירים, קבענו ועשינו מנוגד לכוונת ג׳ונג־ני. עתה צ׳ו היא מדינה גדולה והיא מזמינה את קונפוציוס. אם ישתמש בו מלך צ׳ו, יימצאו שרי צ׳ן וצאי המחזיקים בשלטון בסכנה.״ הם גייסו יחד אנשי שירות והקיפו את קונפוציוס בשדה. הוא לא יכול לצאת והמזון אזל. מלוויו חלו ולא יכלו לקום, אך קונפוציוס המשיך להרצות, לדקלם, לנגן בכלי מיתרים ולשיר בלי להיחלש. דזה־לו בא אליו בכעס ואמר: ״האם גם איש המעלה נקלע למצוקה?״ קונפוציוס אמר: ״איש המעלה עומד איתן במצוקה; האדם הקטן, כשהוא במצוקה, פורץ כל גבול.״

פניו של דזה־גונג השתנו. קונפוציוס אמר: ״סָה, האם אתה חושב שאני אדם שלמד דברים רבים וזוכר אותם?״ הוא השיב: ״כן. האין זה כך?״ קונפוציוס אמר: ״לא. יש לי עיקרון אחד החורז את הכול.״

קונפוציוס ידע שבלב תלמידיו כעס. הוא קרא לדזה־לו ושאל: ״ב׳ספר השירים׳ נאמר: 'לא קרנפים אנחנו ולא נמרים—ומדוע אנו נודדים בשממה?' האם דרכי שגויה? מדוע הגעתי לכאן?״ דזה־לו אמר: ״שמא איננו אנושיים די הצורך ולכן בני האדם אינם מאמינים בנו? שמא איננו חכמים די הצורך ולכן בני האדם אינם הולכים בדרכנו?״ קונפוציוס אמר: ״וכי כך הדבר? יו, אילו איש אנושי היה תמיד זוכה לאמון, כיצד היו בּוֹ־יי ושוּ־צ׳י? אילו אדם חכם היה תמיד זוכה שיקיימו את דרכו, כיצד היה הנסיך בִּי־גָאן?״

דזה־לו יצא ודזה־גונג נכנס לראותו. קונפוציוס אמר: ״סָה, ב׳ספר השירים׳ נאמר: 'לא קרנפים אנחנו ולא נמרים—ומדוע אנו נודדים בשממה?' האם דרכי שגויה? מדוע הגעתי לכאן?״ דזה־גונג אמר: ״דרכו של המורה גדולה עד מאוד, ולכן אין העולם יכול להכיל את המורה. אולי על המורה להנמיך אותה מעט?״

קונפוציוס אמר: ״סָה, איכר טוב יודע לזרוע, אך אינו יכול להבטיח את הקציר; אומן טוב יודע להיטיב במלאכתו, אך אינו יכול להבטיח שישביע רצון. איש המעלה יכול לטפח את דרכו, לארגן אותה בעקרונות ובכללים ולאחד ולסדר אותה, אך אינו יכול להבטיח שיכילו אותו. עתה אינך מבקש לטפח את דרכך אלא שיכילו אותך. סה, שאיפתך אינה מרחיקה ראות!״

דזה־גונג יצא וין חווי נכנס לראותו. קונפוציוס אמר: ״חווי, ב׳ספר השירים׳ נאמר: 'לא קרנפים אנחנו ולא נמרים—ומדוע אנו נודדים בשממה?' האם דרכי שגויה? מדוע הגעתי לכאן?״ ין חווי אמר: ״דרכו של המורה גדולה עד מאוד, ולכן אין העולם יכול להכילה. ואף על פי כן, המורה פורש אותה ומקיים אותה. אם אין מכילים אותך—מה בכך? דווקא מפני שאין מכילים אותך ניכר איש המעלה. אם הדרך אינה מטופחת, זו חרפתנו; אם הדרך כבר טופחה עד תומה ואינם משתמשים בה, זו חרפתם של בעלי המדינות. אם אין מכילים אותך—מה בכך? דווקא מפני שאין מכילים אותך ניכר איש המעלה!״ קונפוציוס שמח וצחק: ״אכן כך, בן למשפחת ין! אילו היה לך עושר רב, הייתי מנהל משקך.״

אז שלח את דזה־גונג לצ׳ו. המלך ג׳או מצ׳ו גייס צבא לקבל את קונפוציוס, ורק אז הצליח להיחלץ.

המלך ג׳או עמד להעניק לקונפוציוס כנחלה שטח בן שבע מאות אגודות בתי־אב רשומות. דזה־סי, ראש ממשלת צ׳ו, אמר: ״האם בין שליחי המלך אל האדונים יש אדם כדזה־גונג?״ המלך השיב: ״אין.״ הוא שאל: ״האם בין יועצי המלך יש אדם כין חווי?״ המלך השיב: ״אין.״ הוא שאל: ״האם בין מצביאי המלך יש אדם כדזה־לו?״ המלך השיב: ״אין.״ הוא שאל: ״האם בין פקידי המלך יש אדם כדְזאי יו?״ המלך השיב: ״אין.״ דזה־סי אמר: ״אבי שושלת צ׳ו

קיבל את נחלתו מג׳ואו, בדרגת דזה או נאן ובשטח בן חמישים לי. עתה קונג צ׳יו מוסר את חוקי שלושת הריבונים וחמשת הקיסרים ומבהיר את מפעליהם של הדוכסים ג׳ואו ושאו. אם ישתמש בו המלך, כיצד תוכל צ׳ו להוסיף דור אחר דור להיות מדינה אדירה בת אלפי לי מרובעים? המלך ון ישב בפנג והמלך וו בהאו; שניהם היו אדוני מאה לי ולבסוף מלכו על העולם. אם יקבל עתה קונג צ׳יו שטח ויעמדו לצדו תלמידיו הראויים—לא יהיה הדבר לברכה לצ׳ו.״ המלך ג׳או ויתר. בסתיו ההוא מת המלך ג׳או מצ׳ו בצ׳נג־פו.

ג׳יֵה־יו, המשוגע מצ׳ו, עבר ליד קונפוציוס ושר: ״פנגחואנג, פנגחואנג! כיצד שקעה מידתך הטובה! את העבר כבר אי אפשר להוכיח; את העתיד עוד אפשר להשיג. חדל, חדל! אנשי השלטון של ימינו בסכנה!״ קונפוציוס ירד וביקש לדבר עמו, אך הוא מיהר והסתלק וקונפוציוס לא הצליח לדבר איתו.

אז שב קונפוציוס מצ׳ו לוֵיי. באותה שנה היה בן שישים ושלוש, והיא הייתה שנתו השישית של הדוכס איי מלו.

בשנה שלאחר מכן נפגשו וו ולו בדזנג, ווו דרשה מאה מערכות של בהמות קורבן. שר־החצר פִּי קרא לג׳י קאנג־דזה, וקאנג־דזה שלח את דזה־גונג; רק אז בוטלה הדרישה.

קונפוציוס אמר: ״ממשלות לו ווֵיי הן אחיות.״ באותו זמן לא יכול אביו של ג׳ה, שליט ויי, לעלות לשלטון והיה מחוץ למדינה; האדונים נזפו בו על כך פעמים רבות. רבים מתלמידי קונפוציוס שירתו בווֵיי, ושליט ויי ביקש להשיג את קונפוציוס כדי שינהל את הממשלה. דזה־לו שאל: ״אם שליט ויי ימתין למורה כדי למסור לו את הממשלה, במה תתחיל?״ קונפוציוס אמר: ״בהכרח בתיקון השמות!״ דזה־לו אמר: ״באמת? כמה עקלקל המורה! לשם מה לתקנם?״

קונפוציוס אמר: ״גס אתה, יו! אם השמות אינם נכונים, הדיבור אינו מתאים; אם הדיבור אינו מתאים, המעשים אינם מצליחים; אם המעשים אינם מצליחים, הטקסים והמוזיקה אינם משגשגים; אם הטקסים והמוזיקה אינם משגשגים, העונשים אינם קולעים; ואם העונשים אינם קולעים, העם אינו יודע היכן להניח יד ורגל. לפיכך, מה שאיש המעלה עושה מוכרח להיות ניתן לשם, ומה שהוא אומר מוכרח להיות ניתן לביצוע. בדבריו אין איש המעלה אומר דבר כלאחר יד.״

בשנה שלאחר מכן היה ז׳אן יו מצביא בית ג׳י. הוא נלחם בצ׳י בלָאנְג והביסה. ג׳י קאנג־דזה שאל: ״את ידיעתך בענייני צבא למדת או שהיא טבועה בך?״ ז׳אן יו אמר: ״למדתי אותה מקונפוציוס.״ ג׳י קאנג־דזה שאל: ״איזה אדם הוא קונפוציוס?״ הוא השיב: ״אם משתמשים בו, המעשה זוכה לשם ראוי; אם תפיץ את דרכו בקרב העם ותבחן אותה בפני הרוחות והאלים, לא יהיה מקום לחרטה. זו הדרך שאני מבקש להגיע אליה; גם אם יצברו למורה אלף אגודות בתי־אב, הוא לא יבקש מהן תועלת לעצמו.״ קאנג־דזה אמר: ״אני מבקש לקרוא לו. אפשר?״ הוא השיב: ״אם אתה מבקש לקרוא לו, אל תגביל אותו בידי אנשים קטנים—ואז אפשר.״ בינתיים בוויי עמד קונג ון־דזה לתקוף את טאי־שו ושאל את ג׳ונג־ני לעצה. ג׳ונג־ני התנצל שאינו יודע. הוא פרש, ציווה לרתום את המרכבה ולצאת ואמר: ״הציפור יכולה לבחור עץ; כיצד יוכל העץ לבחור ציפור?״ ון־דזה ניסה לעצרו. באותו זמן שלח ג׳י קאנג־דזה את גונג חווה, גונג בין וגונג לין, ובידיהם מתנות לקבל את קונפוציוס; קונפוציוס שב ללו.

מאז עזב קונפוציוס את לו ועד ששב אליה עברו בסך הכול ארבע־עשרה שנה.

הדוכס איי מלו שאל על הממשל. קונפוציוס השיב: ״הממשל תלוי בבחירת השרים.״ ג׳י קאנג־דזה שאל על הממשל. קונפוציוס אמר: ״הרם את הישרים והצב אותם מעל המעוקמים, ואז יתיישרו המעוקמים.״ קאנג־דזה היה מוטרד מן הגנבים. קונפוציוס אמר: ״אילו אתה עצמך לא היית חומד, גם אילו נתת פרס על גנבה, איש לא היה גונב.״ אך לו לא הצליחה לבסוף להשתמש בקונפוציוס, ואף קונפוציוס לא ביקש משרה.

בימי קונפוציוס נחלש בית ג׳ואו, הטקסים והמוזיקה נשכחו ו׳ספר השירים׳ ו׳ספר המסמכים׳ נפגמו. הוא התחקה אחר טקסי שלוש השושלות וסידר את מסורות ׳ספר המסמכים׳: בראש תיעד את תקופת טאנג ויו, ולמטה הגיע עד הדוכס מו מצ׳ין; הוא ערך וסידר את עניניהן. הוא אמר: ״על טקסי סיה אני יכול לדבר, אך צ׳י אינה מספקת די ראיות; על טקסי יין אני יכול לדבר, אך סונג אינה מספקת די ראיות. אילו הספיקו, יכולתי להוכיח את דבריי.״ לאחר שבחן מה גרעו והוסיפו יין וסיה אמר: ״גם לאחר מאה דורות אפשר יהיה לדעת זאת: דור אחר דור מתחלפים פשטות ועיטור. ג׳ואו התבוננה בשתי השושלות; כמה עשיר הוא עיטורה! אני הולך אחר ג׳ואו.״ משום כך מסורות ׳ספר המסמכים׳ ו׳רשומות הטקסים׳ באו מבית קונג.

קונפוציוס אמר לרב־המוזיקאים של לו: ״את המוזיקה אפשר להבין: בראשיתה היא מתלכדת; משהיא נפרשת היא הרמונית, מובחנת ורצופה—וכך היא נשלמת.״ ועוד אמר: ״מאז שבתי מוויי ללו תוקנה המוזיקה, ושירי יָה ושירי סוֹנְג קיבלו כל אחד את מקומו.״

בימי קדם מנה ׳ספר השירים׳ יותר משלושת אלפים שירים. כשהגיע קונפוציוס הסיר את הכפולים ובחר את המתאימים לטקס ולצדק: בראש אסף

את השירים על סְיֵה ועל חוֹאוּ־ג׳י; באמצע תיאר את שגשוג יין וג׳ואו; והגיע עד פגמי ימי המלכים יוּ ולִי. הוא החל בענייני מיטת הנישואים, ולכן אמר: ״סיומו של 'גְוָאן ג׳וּ' הוא ראשית שירי המדינות; 'לוּ מִינְג' הוא ראשית שירי יָה הקטנים; 'המלך וּן' הוא ראשית שירי יָה הגדולים; ו'המקדש הטהור' הוא ראשית מזמורי סוֹנְג.״ את כל שלוש מאות וחמשת השירים ניגן קונפוציוס בכלי מיתרים ושר, כדי להתאימם לצלילי שָׁאוֹ וּוּ, יָה וסוֹנְג. מכאן ואילך אפשר היה למסור את הטקסים והמוזיקה, להשלים את דרך המלך ולכונן את שש האמנויות.

בזקנתו אהב קונפוציוס את ׳ספר התמורות׳ וסידר את ׳טְוָאן׳, ׳סִי׳, ׳שְׁיַאנְג׳, ׳שְׁוּוֹ־גְוָה׳ ו׳וֶן־יֵן׳. מרוב שקרא בספר נקרעו שלוש פעמים רצועות העור שקשרו את לוחותיו. הוא אמר: ״אילו ניתנו לי עוד כמה שנים, הייתי נעשה בקי ומעודן בספר התמורות.״

קונפוציוס לימד באמצעות ׳ספר השירים׳, ׳ספר המסמכים׳, הטקסים והמוזיקה. תלמידיו מנו כשלושת אלפים, ושבעים ושניים מהם שלטו בכל שש האמנויות. רבים מאוד, כגון ין ג׳ואו־דזואו וחבריו, קיבלו חלקים מתורתו.

קונפוציוס לימד ארבעה דברים: תרבות, התנהגות, נאמנות ואמינות. מארבעה דברים נמנע: מהשערות שרירותיות, מוודאות נחרצת, מעקשנות ומאנוכיות. הוא נזהר בצום הטקסי, במלחמה ובמחלה. המורה מיעט לדבר על רווח, על הגורל ועל האנושיות. הוא לא פתח את הדבר למי שלא בער להבין; ואם הצביע על פינה אחת והתלמיד לא הסיק ממנה את שלוש האחרות, לא חזר ולימדו.

בכפרו היה ענו וזהיר, כאילו אינו יודע לדבר. במקדש האבות ובחצר המלוכה דיבר בבהירות, אך תמיד בזהירות. בחצר, כשדיבר עם השרים הבכירים היה ישר ומכובד; כשדיבר עם השרים הזוטרים היה נינוח ונמרץ.

כשנכנס בשער הדוכס התכופף; כשהתקדם במהירות נדמה כבעל כנפיים. כשהשליט קרא לו לקבל אורח השתנו פניו. כשהשליט ציווה לקרוא לו יצא בלי להמתין שירתמו את מרכבתו.

דג מעופש, בשר מקולקל או דבר שלא נחתך כראוי—לא אכל. אם המחצלת לא הייתה ישרה, לא ישב. כשאכל לצד אדם השרוי באבל מעולם לא אכל לשובע.

ביום שבו בכה לא שר. כשראה אדם בבגדי אבל או עיוור, אפילו היה נער, תמיד השתנו פניו.

הוא אמר: "כאשר שלושה הולכים יחד, ודאי אמצא בהם מורה לי." ועוד: "שאין מטפחים את המידה הטובה, שאין דנים בלימוד, ששומעים את הצדק ואינם עוברים אליו, ושאין מתקנים את הרע—אלה דאגותיי." כשביקש מאדם לשיר והשירה הייתה טובה, ביקש ממנו לחזור עליה ואז הצטרף אליו.

המורה לא דיבר על תופעות משונות, מעשי כוח, מהומות ורוחות.

דזה־גונג אמר: "את דברי התרבות של המורה אפשר לשמוע; את דבריו על דרך השמים, טבע האדם והגורל אי אפשר לשמוע." ין יואן נאנח ואמר: "ככל שהבטתי בה למעלה נעשתה גבוהה יותר; ככל שחצבתי בה נעשתה קשה יותר. ראיתיה לפניי, ופתאום הייתה מאחוריי. המורה מוביל את האדם שלב אחר שלב בכישרון: הוא מרחיב אותי בתרבות ומרסן אותי בטקס. גם אם

אבקש לחדול אינני יכול. לאחר שמיציתי את כל כישרוני נדמה שעומד מולי דבר רם ונישא. אף שאני מבקש ללכת בעקבותיו, אין לי דרך להגיע אליו.״ נער מאנשי רובע דָה־שְׁיָאנְג אמר: ״גדול קונפוציוס! ידיעותיו רחבות, אך לא עשה לו שם בתחום מסוים.״ כששמע זאת המורה אמר: ״במה אחזיק? בנהיגת מרכבה או בירי בקשת? אחזיק בנהיגת מרכבה.״ לָאוֹ אמר: ״המורה אמר: 'מפני שלא נוסיתי במשרה, רכשתי אומנויות רבות.'״

באביב שנתו הארבע־עשרה של הדוכס איי מלו נערך ציד בדָה־יֶה. צ׳וּ־שָׁאנְג, רכב של בית שו־סון, לכד חיה וחשב שזהו אות מבשר רעה. ג׳ונג־ני ראה אותה ואמר: ״זהו קִילִין.״ ולקחוה. הוא אמר: ״הנהר אינו מוציא את התרשים, נהר לוֹאוֹ אינו מוציא את הכתב—תם זמני!״ כשמת ין יואן אמר קונפוציוס: ״השמים מאבדים אותי!״ וכאשר ראה את הקילין בציד במערב אמר: ״דרכי הגיעה לקצה!״ הוא נאנח ואמר: ״איש אינו מכיר אותי!״ דזה־גונג שאל: ״מדוע אומר המורה שאיש אינו מכירו?״ המורה אמר: ״אינני מתרעם על השמים ואינני מאשים בני אדם. אני לומד מן הנמוך וחודר אל הגבוה; מי שמכיר אותי —השמים הם!״

הוא אמר: ״מי שלא השפילו את שאיפתם ולא ביזו את גופם—האין אלה בו־יי ושו־צ׳י?״ על ליו־שיה חווי ושאו־ליאן אמר: ״הם השפילו את שאיפתם וביזו את גופם.״ על יו־ג׳ונג ויי־יי אמר: ״הם חיו בהתבודדות ודיברו בחופשיות; במעשיהם דבקו בטוהר, ובהסתלקותם דבקו במה שהתאים לנסיבות.״ ועוד אמר: ״אני שונה מאלה: אין דבר שחובה עליי לעשות ואין דבר שאסור עליי לעשות.״

המורה אמר: ״לא! לא! איש המעלה מצטער אם ימות ושמו לא ייזכר. דרכי אינה נוהגת; במה אגלה את עצמי לדורות הבאים?״ הוא הסתמך אפוא על רשומות ההיסטוריונים וחיבר את ׳האביבים והסתווים׳. בראשיתו הגיע עד הדוכס יין, ובסופו עד שנתו הארבע־עשרה של הדוכס איי—שנים־עשר דוכסים. הוא התבסס על לו, קירב אותה לג׳ואו, נהג ביין כבדבר מן העבר והעביר את מהלך הדברים דרך שלוש השושלות. לשונו הייתה תמציתית אך הוראתה רחבה. כך, למשל, שליטי וו וצ׳ו קראו לעצמם מלכים, ואילו ׳האביבים והסתווים׳ הנמיך אותם וכינה אותם דזה; במפגש בג׳יין־טו זומן למעשה בן השמים מג׳ואו, ואילו ׳האביבים והסתווים׳ הסתיר זאת ואמר: ״המלך השמימי יצא לציד בחֶה־יַאנְג.״ מתוך דוגמאות כאלה קבע אמת מידה לדורו. משמעות ההנמכה והגריעה תיפתח ותובהר כאשר יקום בעתיד מלך ראוי; וכאשר תנהג משמעות ׳האביבים והסתווים׳, יפחדו בכל העולם שרים מורדים ובנים פושעים.

כאשר החזיק קונפוציוס במשרה ושמע משפטים, ניסוחיו היו דברים שיכול היה לחלוק עם אחרים ולא ייחד אותם לעצמו. אך כשחיבר את ׳האביבים והסתווים׳ כתב את הראוי לכתוב ומחק את הראוי למחוק, עד שתלמידים כדזה־סיה לא יכלו לסייע אפילו במילה אחת. כאשר קיבלו תלמידיו את ׳האביבים והסתווים׳ אמר קונפוציוס: ״מי שיכירו את צ׳יו בדורות הבאים—בגלל ׳האביבים והסתווים׳; ומי שיאשימו את צ׳יו—גם הם בגלל ׳האביבים והסתווים׳.״

בשנה שלאחר מכן מת דזה־לו בווֵיי. קונפוציוס חלה ודזה־גונג ביקש לראותו. קונפוציוס נשען על מקלו והתהלך ליד השער. הוא אמר: ״סָה, מדוע איחרת לבוא?״ אז נאנח ושר: ״הר טָאי קורס! קורת־העמוד נשברת! איש החוכמה

קמל!״ ודמעות ירדו מעיניו. הוא אמר לדזה־גונג: ״זה זמן רב אין דרך בעולם ואיש אינו יכול לראות בי מורה. אנשי סיה הניחו את ארון המת במדרגה המזרחית, אנשי ג׳ואו במדרגה המערבית, ואנשי יין בין שני העמודים. אמש חלמתי שאני יושב בין שני העמודים ומנחות המת לפניי; הרי אני מצאצאי יין.״ כעבור שבעה ימים מת.

קונפוציוס היה בן שבעים ושלוש כשמת ביום ג׳י־צ׳ואו בחודש הרביעי של שנתו השש־עשרה של הדוכס איי מלו.

הדוכס איי קונן עליו: ״השמים הרחומים אינם מרחמים; הם לא הותירו לי אפילו זקן אחד, והניחו אותי, היחיד, בודד במשרתי וביגוני. אבוי, מה רב האבל! האב נ׳, אין מי שיציב לי כלל!״ דזה־גונג אמר: ״שמא לא ימות האדון בשלווה בלו! המורה אמר: 'כשהטקס אובד יש אפלה; כשהשם אובד יש טעות. אובדן הכוונה הוא אפלה, ואובדן המקום הוא טעות.' בחייו לא ידע להשתמש בו, ובמותו הוא מקונן עליו—אין זה לפי הטקס. הוא מכנה את עצמו 'אני, היחיד'—אין זה לפי השם.״

קונפוציוס נקבר מצפון לבירת לו, על גדת נהר סה, וכל תלמידיו התאבלו עליו שלוש שנים. כשנשלמו שלוש שנות אבל הלב נפרדו והלכו; אז בכו וכל אחד מיצה שוב את צערו, ויש שנשארו. רק דזה־גונג בנה בקתה ליד הקבר וישב בה שש שנים, ורק אז הלך. יותר ממאה בתי־אב מתלמידיו ומאנשי לו עברו לגור ליד הקבר, ולפיכך נקרא המקום ׳כפר קונג׳. דור אחר דור מסרו אנשי לו את המנהג להעלות קורבנות לקבר קונפוציוס בעונות הקבועות. המלומדים ערכו ליד הקבר גם טקסים, משתה כפרי וירי גדול בקשת. שטח הקבר היה צ׳ינג אחד. באולם שבו התגורר ובחדרי תלמידיו נעשה לימים מקדש, ובו נשמרו

בגדיו ומצנפתו, הקין שלו, מרכבתו וספריו; במשך יותר ממאתיים שנה, עד ימי האן, לא פסק הדבר. כשעבר הקיסר גאו בלו הקריב לו את הקורבן הגדול. כשבאו אדונים, שרים וראשי ממשלה, נהגו תחילה להשתחוות בקבר ורק אחר כך לעסוק בממשל.

לקונפוציוס נולד לִי, ששם הבגרות שלו בּוֹ־יוּ. בו־יו מת בגיל חמישים, לפני קונפוציוס.

בו־יו הוליד את ג׳י, ששם הבגרות שלו דזה־סה. הוא חי שישים ושתיים שנה ופעם נקלע למצוקה בסונג. דזה־סה חיבר את ׳דרך האמצע׳.

דזה־סה הוליד את בָּאי, ששם הבגרות שלו דזה־שאנג, והוא חי ארבעים ושבע שנה. דזה־שאנג הוליד את צ׳יו, ששם הבגרות שלו דזה־ג׳יה, והוא חי ארבעים וחמש שנה. דזה־ג׳יה הוליד את ג׳י, ששם הבגרות שלו דזה־ג׳ינג, והוא חי ארבעים ושש שנה. דזה־ג׳ינג הוליד את צ׳וּאַן, ששם הבגרות שלו דזה־גאו, והוא חי חמישים ואחת שנה. דזה־גאו הוליד את דזה־שן, שחי חמישים ושבע שנה ושימש פעם ראש ממשלת ויי.

דזה־שן הוליד את פו, שחי חמישים ושבע שנה. הוא היה מלומד החצר של צ׳ן שֶׁה המלך ומת למרגלות צ׳ן.

אחיו הצעיר של פו, דזה־שיאנג, חי חמישים ושבע שנה. הוא שימש מלומד חצר של הקיסר שיאו־חווי ואחר כך קודם למושל צ׳אנג־שה. גובהו היה תשע אמות ושישה צון.

דזה־שיאנג הוליד את ג׳ונג, שחי חמישים ושבע שנה. ג׳ונג הוליד את וו; וו הוליד את יֶן־נְיֶן ואת אַן־גְּוֹוּ. אן־גוו היה מלומד חצר של הקיסר הנוכחי והגיע

למשרת מושל לין־חוואי, אך מת צעיר. אן־גוו הוליד את אָאנְג, ואנג הוליד את חוואן.

ב׳ספר השירים׳ נאמר: ״אל ההר הגבוה נושאים עיניים; בדרך הגדולה הולכים.״ אף שאינני יכול להגיע אליו, לבי נכסף ללכת בעקבותיו. קראתי את כתבי בית קונג ודמיינתי את דמותו. כשבאתי ללו צפיתי באולם מקדשו של ג׳ונג־ני, במרכבתו, בבגדיו ובכלי הטקס שלו; ראיתי את התלמידים מתרגלים בעונות הקבועות את הטקסים בביתו. הסתובבתי שם ביראה והתעכבתי, ולא יכולתי ללכת. רבים היו בעולם המלכים והשליטים, אנשי המעלה והראויים: בחייהם זכו לכבוד, אך במותם תם זכרם. קונפוציוס היה אדם פשוט, ובכל זאת תורתו נמסרה יותר מעשרה דורות והלומדים רואים בו את מורם. מבן השמים והמלכים עד האדונים, כל המדברים בממלכות המרכזיות על שש האמנויות מכריעים על פי המורה. אפשר לכנותו החכם הקדוש מכול![א]

א. [הערת המתרגם: כאן מסתיימים דברי סימה צ׳ין. דברי השבח המסומנים 贊述隱索 שחיבר סימה ג׳ן, וכן מדור הקולציה המאוחר 證考, הם תוספות מאוחרות שאינן חלק מגוף הפרק שחיבר סימה צ׳ין ולכן אינן נכללות בתרגום זה. פ' א.ת.]

בית הירושה של צ׳ן שֶׂה

צ׳ן שנג היה איש יאנג־צ׳נג, ושם הבגרות שלו היה שֶׂה. וו גואנג היה איש יאנג־שְׂיָה, ושם הבגרות שלו היה שׂוּ. בצעירותו עבד צ׳ן שה פעם עם אחרים כפועל שכיר בשדות. הוא חדל ממלאכתו, עלה אל תלולית שבין השדות ועמד שם זמן רב בעצב ובתסכול. לבסוף אמר: ״אם מי מאתנו יתעשר ויגיע לגדולה, אל נא ישכח את האחרים.״ חבריו לעבודה צחקו והשיבו: ״אתה פועל שכיר המעבד שדה של אחר; מניין יבואו לך עושר וגדולה?״ צ׳ן שה נאנח עמוקות ואמר: ״אבוי! כיצד ידעו הדרורים את שאיפותיו של ברבור הבר?״

בחודש השביעי של השנה הראשונה לקיסר השני גויסו אנשים מן השכונות השמאליות ונשלחו לשירות־גבול ביוּ־יאנג; תשע מאות מהם חנו בדָה־דָזֶה־שְׂיָאנְג. צ׳ן שנג וו גואנג נמנו שניהם עם היוצאים ונעשו מפקדי המחנה. אז ירד גשם כבד, הדרכים נחסמו, והם הבינו שכבר החמיצו את המועד. לפי החוק, כל המאחר למועד דינו עריפה. צ׳ן שנג וו גואנג נועצו אפוא זה בזה: ״אם נברח עכשיו נמות, ואם נקום למעשה הגדול נמות גם כן. אם ממילא נמות, האין ראוי למות למען הממלכה?״ צ׳ן שנג אמר: ״כל אשר תחת השמים סובל מצ׳ין זה זמן רב. שמעתי שהקיסר השני הוא הבן הצעיר ולא היה ראוי שיומלך; הראוי לכך היה הנסיך פוּ־סוּ. מפני שהרבה למחות שלח אותו הקיסר לפקד על צבא בחוץ, וכעת יש האומרים שהקיסר השני הרגו אף שלא חטא. העם שמע רבות על מעלותיו, אך אינו יודע שמת. שיאנג יֶן היה מצביא צ׳וּ, הרבה להצטיין ואהב את חייליו, ואנשי צ׳ו רחשו לו חיבה. יש הסבורים שמת ויש הסבורים שנמלט. אם נעמיד פנים שאנו הנסיך פו־סו ושיאנג ין ונקרא בשם כל אשר תחת השמים להתקומם, ודאי ירבו הנענים לנו.״ וו גואנג הסכים. הם הלכו

למנחש. המנחש הבין את כוונתם ואמר: ״כל מעשיכם יצליחו ותזכו בהישגים; אך האם שאלתם על כך גם את הרוחות?״ צ׳ן שנג ווו גואנג שמחו, הרהרו בדבר הרוחות ואמרו: ״הוא מלמד אותנו כיצד להטיל תחילה מורא על ההמון.״ הם כתבו בצבע אדום על פיסת משי ״צ׳ן שנג יהיה למלך״ והכניסוה לבטנו של דג שנתפס ברשת. אחד החיילים קנה את הדג, בישלו ומצא את הכתב בבטנו, וכבר תמה מאוד. עוד הורה צ׳ן שנג בחשאי לוו גואנג ללכת בלילה אל מקדש קטן בסבך ליד המחנה. שם הדליק אש בתוך סל וקרא בקול שועל: ״צ׳ו הגדולה תקום, צ׳ן שנג יהיה למלך!״ החיילים נחרדו כולם בלילה. למחרת התלחשו ביניהם, וכולם הצביעו על צ׳ן שנג והביטו בו.א

וו גואנג נהג תמיד בחיבה בבני אדם, ורבים מן החיילים היו נכונים לפעול למענו. כשמפקדיהם היו שיכורים, הכריז גואנג בכוונה שוב ושוב כי הוא רוצה לברוח. הוא הכעיס את המפקד כדי שזה ישפיל אותו וכך יעורר את זעם אנשיו. ואכן, המפקד הלקה את גואנג. חרבו של המפקד נשלפה, גואנג קם, חטף אותה והרגו. צ׳ן שנג סייע לו, ויחד הרגו את שני המפקדים. אז כינסו את בני פלוגתם ואמרו: ״רבותיי, הגשם עיכב אתכם וכולכם כבר החמצתם את המועד; המאחר למועד דינו עריפה. ואף אם נניח שלא יערפו את ראשינו, שישה או שבעה מכל עשרה המוצבים בגבול מתים שם ממילא. גבר אמי״ץ שאינו מת — ניחא; אך אם ימות, עליו לקנות לעצמו שם גדול. וכי מלכים, מרקיזים, מצביאים וראשי ממשלה נולדו מגזע מיוחד?״ כולם אמרו: ״נקבל את פקודתכם ביראת כבוד.״ הם התחזו אפוא לאנשיהם של הנסיך פו־סו ושל שיאנג ין, בהתאם למשאלת העם. הם חשפו את כתפם הימנית והכריזו על צ׳ו

א. [הערת המתרגם: הפקסימיליה קוראת כאן 閒, ״בחשאי״. תעתיק ויקיטקסט החליף את הכתב המסורתי בצורה המפושטת 间; התרגום הולך אחר עדות הפקסימיליה. פ׳ א.ת.]

הגדולה; הקימו במה, נשבעו אמונים והקריבו את ראשי המפקדים. צ׳ן שנג העמיד את עצמו כמצביא ווּ גואנג נעשה מפקד ראשי. הם תקפו את דה־דזה־שיאנג, גייסו את אנשיה ותקפו את צ׳י. לאחר שצ׳י נפלה שלחו את גֶה יִנְג מפו־לי בראש צבא להשתלט על השטח שממזרח לצ׳י. הם תקפו את ג׳ה, דְזָאן, קוּ, גֶ׳ה וצ׳יאו והכניעו את כולן, ובדרכם הוסיפו לגייס חיילים. בהגיעם לצ׳ן היו להם שש או שבע מאות מרכבות, יותר מאלף פרשים ורבבות רגלים. כשניגשו לתקוף את צ׳ן נעדרו ממנה המושל ומפקד המחוז; רק סגן המפקד הגן עליה ונלחם עמם בתוך שער צ׳יאו. הוא לא גבר עליהם, נהרג, והם נכנסו ותפסו את צ׳ן. כעבור ימים אחדים קראו הזקנים ונכבדי המקום להתכנס ולדון בעניינים. הללו אמרו כולם: ״בגופך לבשת שריון ובידך אחזת נשק חד; יצאת נגד השלטון חסר הדרך, הענשת את צ׳ין העריצה והקמת מחדש את מזבחות האדמה והתבואה של ממלכת צ׳ו. בשל הישגך ראוי שתהיה למלך.״ צ׳ן שה הומלך אפוא וכינה את ממלכתו ״צ׳ו המתנשאת״.

באותה שעה היכו בכל הנפות והמחוזות האנשים שסבלו מידי פקידי צ׳ין את פקידיהם הבכירים והרגום כדי להיענות לצ׳ן שה. הוא מינה את וּ שוּ למלך בפועל והפקידו על המצביאים שיצאו מערבה לתקוף את יִנְג־יאנג. הוא שלח את וּ צ׳ן, ג׳אנג אר וצ׳ן יוּ, אנשי צ׳ן, להשתלט על ארץ ג׳או, ואת דנג דזונג מרו־יין להשתלט על נפת ג׳יו־ג׳יאנג. באותה עת קמו בצ׳ו חבורות חמושות של אלפי אנשים, רבות מספור.

כשהגיע גה ינג לדונג־צ׳נג המליך את שיאנג צ׳יאנג למלך צ׳ו. אחר כך שמע שצ׳ן כבר הומלך, ולכן הרג את שיאנג צ׳יאנג וחזר לדווח. כאשר הגיע לצ׳ן הוציא אותו מלך צ׳ן להורג. מלך צ׳ן שלח את ג׳ואו שֶׂה איש וֵיי להשתלט צפונה על ארץ ויי. וו גואנג צר על ינג־יאנג. לי יוּ, מושל סאן־צ׳ואן, הגן על ינג־

יאנג, ווו שו לא הצליח להכניעה. מלך צ׳ן זימן את נכבדי ממלכתו להיוועץ עמם ומינה את צָאי צָה, אדון פאנג משאנג־צָאי, למצביא העמוד העליון.

ג׳ואו ון היה איש ראוי מצ׳ן. בעבר שימש חוזה ימים בצבאו של שיאנג ין ושירת את אדון צ׳וּ־שָׁן. הוא טען שהוא בקי בענייני צבא, ומלך צ׳ן מסר לו חותם של מצביא כדי שיתקוף את צ׳ין מערבה. בדרכו גייס חיילים; כשהגיע למעברים היו עמו אלף מרכבות ומאות אלפי רגלים. הוא הגיע לשִׁי וחנה שם. צ׳ין הורתה לג׳אנג האן, שר האוצר הקטן, לחון את עובדי הכפייה בהר לי ואת בני העבדים, לגייס את כולם ולצאת נגד צבאה הגדול של צ׳ו; והוא הביס אותו כליל. ג׳ואו ון הובס, נמלט אל מחוץ למעברים וחנה בצאו־יאנג חודשיים או שלושה. ג׳אנג האן רדף אחריו והביסו; הוא נמלט שוב וחנה במְיֵן־צ׳ה יותר מעשרה ימים. ג׳אנג האן תקף והנחיל לו תבוסה גדולה. ג׳ואו ון שיסף את גרונו, וצבאו חדל להילחם.

וו צ׳ן הגיע להאן־דאן והמליך את עצמו למלך ג׳או. צ׳ן יו נעשה המצביא הגדול, וג׳אנג אר וג׳או סאו נעשו ראשי הממשלה מימין ומשמאל. מלך צ׳ן כעס, אסר את משפחותיהם של וו צ׳ן והאחרים וביקש להוציאן להורג. מצביא העמוד אמר: ״צ׳ין עדיין לא נפלה; אם תהרוג את משפחותיהם של מלך ג׳או ושריו, הרי אתה מוליד עוד צ׳ין. מוטב שתכיר בו כמלך.״ מלך צ׳ן שלח אפוא שליח לברך את מלך ג׳או, העביר את המשפחות האסורות לארמון, העניק לג׳אנג אָאו, בנו של ג׳אנג אר, את התואר אדון צ׳נג־דו, ודחק בצבא ג׳או למהר ולהיכנס למעברים. מלך ג׳או ושריו נועצו זה בזה: ״המלכת המלך על ג׳או לא הייתה לרצונה של צ׳ו. לאחר שצ׳ו תשמיד את צ׳ין היא ודאי תשלח צבא נגד ג׳או. אין עצה טובה מזו: לא נשלח צבא מערבה, אלא נשלח שליח צפונה להשתלט על ארץ יֵן וכך נרחיב את כוחנו. ג׳או נשענת בדרום על הנהר הגדול,

ובצפון עומדות ין ודאי. גם אם צ׳ו תגבר על צ׳ין, לא תעז לשלוט בג׳או; ואם צ׳ו לא תגבר על צ׳ין, היא תהיה תלויה בג׳או. אז תנצל ג׳או את תשישותה של צ׳ין ותוכל להגשים את רצונה בכל אשר תחת השמים.״ מלך ג׳או הסכים. הוא לא שלח את צבאו מערבה, אלא מסר להאן גואנג, לשעבר קצין מנהלי בשאנג־גו, צבא כדי להשתלט צפונה על ארץ ין.

נכבדים ואנשי מעלה ותיקים מין אמרו להאן גואנג: ״צ׳ו כבר המליכה מלך וגם ג׳או המליכה מלך. ין אמנם קטנה, אך גם היא ממלכה בת רבבת מרכבות. אנו מבקשים שהמצביא ימליך את עצמו למלך ין.״ האן גואנג אמר: ״אמי נמצאת בג׳או; איני יכול.״ אנשי ין אמרו: ״ג׳או דואגת עתה במערב מפני צ׳ין ובדרום מפני צ׳ו, ואין בכוחה לעצור בעדנו. יתרה מזו, צ׳ו האדירה לא העזה לפגוע במשפחות מלך ג׳או ושריו; וכי דווקא ג׳או תעז לפגוע במשפחת המצביא?״ האן גואנג הסכים והמליך את עצמו למלך ין. כעבור חודשים אחדים ליוותה ג׳או את אמו ואת בני משפחתו של מלך ין והשיבה אותם לין.

באותה שעה היו המצביאים שיצאו להשתלט על ארצות רבים מספור. ג׳ואו שֶׁה התקדם צפונה עד דִי. טֵיַן דָאן איש די הרג את מושל די, המליך את עצמו למלך צ׳י ויצא בראש אנשי צ׳י להתקפת־נגד על ג׳ואו שה. צבאו של שה התפזר והוא חזר לארץ ויי. שם ביקש להמליך למלך ויי את ג׳יו, אדון נינג־לינג לשעבר, מצאצאי בית המלוכה של ויי. באותה עת היה ג׳יו אצל מלך צ׳ן ולא יכול להגיע לויי. לאחר שארץ ויי כבר הוכנעה ביקשו אנשיה להמליך את ג׳ואו שה עצמו, אך הוא סירב. השליחים הלכו ושבו חמש פעמים, ולבסוף המליך מלך צ׳ן את ג׳יו, אדון נינג־לינג, למלך ויי ושלחו לממלכתו. ג׳ואו שה נעשה לבסוף ראש הממשלה.

המצביא טְיִן דְזָאנְג ואחרים נועצו זה בזה: ״צבאו של ג׳ואו ג׳אנג כבר הובס, וחיילי צ׳ין יגיעו הבוקר או הערב. אנו צרים על יינג־יאנג ואיננו מצליחים להכניעה; כשיגיע צבא צ׳ין ננחל ודאי תבוסה גדולה. מוטב להשאיר כאן מעט חיילים, די להגנת יינג־יאנג, ולצאת בכל חיילי העילית לקראת צבא צ׳ין. המלך בפועל יהיר ואינו מבין בסמכות הפיקוד; אי אפשר לתכנן עמו, ואם לא נהרגנו חוששני שהמפעל ייכשל.״ הם זייפו אפוא פקודה מן המלך, הוציאו את וו שו להורג והביאו את ראשו למלך צ׳ן. מלך צ׳ן שלח שליח שהעניק לטיין דזאנג את חותם ראש הממשלה של צ׳ו ומינה אותו למצביא העליון. טיין דזאנג הורה למצביאים לִ גווי ואחרים להגן על יינג־יאנג, והוא עצמו יצא מערבה עם חיילי העילית לקראת צבא צ׳ין במחסני אָאו. בקרב נהרג טיין דזאנג וצבאו הובס. ג׳אנג האן התקדם ותקף את לִ גווי והאחרים למרגלות יינג־יאנג; הוא הביסם, והם נהרגו.[ב]

דנג יְוֶה איש יאנג־צ׳נג חנה עם צבאו בטאן. מצביא משנה של ג׳אנג האן תקף אותו והביסו, וצבאו התפזר ונמלט לצ׳ן. וו שוּ איש ג׳ה חנה עם צבא בשׂוּ; ג׳אנג האן תקף אותו והביסו, וכל צבאו התפזר ונמלט לצ׳ן. מלך צ׳ן הוציא את דנג יְוֶה להורג.

כאשר הומלך מלך צ׳ן לראשונה, קמו כל אחד לעצמו צ׳ין ג׳יה מלינג, דונג בְּיֵין מג׳ה, ג׳ו ג׳י־שה מפו־לִי, ג׳נג בו מצ׳ו־לְיוּ ודינג ג׳י משׂוּ. הם הובילו צבא והטילו בטאן מצור על צ׳ינג, מושל דונג־האי. כששמע על כך מלך צ׳ן שלח את פָּאן,

---

ב. [הערת המתרגם: בתעתיק ויקיטקסט הופיעה כאן בתוך גוף המשפט הערת נוסח, 滎作—滎, ״יְנָג — נוסח אחר: יְנָג״. הפקסימיליה מעידה שבגוף הטקסט כתוב 滎陽, יְנָג־יאנג, ואילו החלופה שייכת למדור הפירוש; לפיכך היא הוצאה מגוף הפרק ואינה מתורגמת כחלק מן המשפט. פ' א.ת.]

אדון וו־פינג, כמצביא המפקח על הצבא שליד טאן. צ׳ין ג׳יה סירב לקבל את פקודתו, מינה את עצמו למפקד הפרשים הגדול ותיעב את הכפפתו לאדון וו־פינג. הוא אמר לקציני הצבא: ״אדון וו־פינג צעיר ואינו מבין בענייני צבא; אל תשמעו לו!״ אחר כך זייף פקודה בשם המלך והרג את פאן, אדון וו־פינג.

לאחר שהביס ג׳אנג האן את וו שו, תקף את צ׳ן, ואדון פאנג, מצביא העמוד, נהרג. ג׳אנג האן הוסיף והתקדם לתקוף ממערב לצ׳ן את צבאו של ג׳אנג חֶה. מלך צ׳ן יצא לפקח על הקרב; הצבא הובס וג׳אנג חה נהרג.

בחודש האחרון של החורף הלך מלך צ׳ן לרוּ־יין. בדרכו חזרה, כשהגיע לשָׂיְה־צ׳נג־פוּ, הרג אותו רַכָּבו ג׳ואנג ג׳יה ונכנע לצ׳ין. צ׳ן שנג נקבר בדאנג וקיבל לאחר מותו את התואר ״המלך הנסתר״.

לוּ צ׳ן, שהיה משרתו האישי ומצביאו של מלך צ׳ן, ארגן את ״צבא המטפחות הכחולות״, קם בשין־יאנג, תקף את צ׳ן והכניעה, הרג את ג׳ואנג ג׳יה והשיב את צ׳ן לידי צ׳ו.

בתחילה, כשהגיע מלך צ׳ן לצ׳ן, הורה לסונג ליו איש ג׳ה להוביל צבא, להכניע את נאן־יאנג ולהיכנס במעבר וו. לאחר שסונג ליו השתלט על נאן־יאנג שמע שמלך צ׳ן מת, ונאן־יאנג שבה לידי צ׳ין. הוא לא יכול היה להיכנס במעבר וו, ולכן פנה מזרחה והגיע לשין־צָאי. שם נתקל בצבא צ׳ין ונכנע לו עם צבאו. אנשי צ׳ין העבירו את סונג ליו בשרשרת לשיאן־יאנג, ביתרו אותו במרכבות והציגו את גופתו לראווה.

כאשר שמעו צ׳ין ג׳יה ואנשיו שצבא מלך צ׳ן הובס ושהמלך נמלט, המליכו את ג׳ינג ג׳ו למלך צ׳ו. הם הובילו את צבאם לפאנג־יוּ וביקשו לתקוף את צבא צ׳ין

שליד דינג־טאו. הם שלחו את גונג־סון צ׳ינג כשליח למלך צ׳י כדי לאחד כוחות ולהתקדם יחד. מלך צ׳י אמר: ״שמעתי שמלך צ׳ן הובס בקרב, ואיש אינו יודע אם הוא חי או מת. כיצד העזה צ׳ו להמליך מלך בלי לבקש את רשותי?״ גונג־סון צ׳ינג אמר: ״צ׳י המליכה מלך בלי לבקש מצ׳ו; מדוע צריכה צ׳ו לבקש מצ׳י רשות להמליך מלך? יתרה מזו, צ׳ו הייתה הראשונה לפתוח במפעל, ועל כן ראוי שהיא תצווה על כל אשר תחת השמים.״ טיין דאן הוציא את גונג־סון צ׳ינג להורג.

הדיוויזיות הימנית והשמאלית של צ׳ין שבו ותקפו את צ׳ן והכניעוה. המצביא לו נמלט, אסף חיילים וכינס אותם מחדש. צבאו של צ׳ינג בו — השודד מפָאן שקיבל את התואר אדון דָאנְג־יאנג — חבר אליו; יחד שבו ותקפו את הדיוויזיות הימנית והשמאלית של צ׳ין, הביסון בצ׳ינג־בוֹ והשיבו את צ׳ן לידי צ׳ו. באותה שעה המליך שיאנג ליאנג את שִׁין, נכדו של המלך חְוַאי, למלך צ׳ו.

צ׳ן שנג מלך בסך הכול שישה חודשים וקבע את מושבו בצ׳ן. אחד ממכריו משכבר הימים, שעבד עמו פעם כשכיר בשדות, שמע על כך, בא לצ׳ן ודפק בשער הארמון. הוא אמר: ״אני רוצה לראות את שה.״ מפקד השער ביקש לאסרו. האיש טען שוב ושוב את טענתו עד שהניח לו, אך המפקד סירב למסור עליו הודעה. כשיצא מלך צ׳ן חסם האיש את הדרך וקרא בשמו: ״שה!״ מלך צ׳ן שמע, זימן אותו, העלה אותו למרכבתו ושב עמו. כשנכנס לארמון וראה את האולמות, החדרים, הווילונות והחופות אמר האורח: ״הוֹ־יִי! כמה עמוקה ורחבה נעשתה מלכותו של שה!״ אנשי צ׳ו כינו ריבוי במילה ״הוֹ״, ומכאן נפוץ בכל הארץ הביטוי ״הוֹ — שה נעשה למלך״; מקורו בצ׳ן שה. האורח נעשה חופשי יותר ויותר בכניסותיו וביציאותיו וסיפר על עברו של מלך צ׳ן. מישהו אמר למלך: ״האורח טיפש וחסר דעת; הוא מדבר דברי הבל כרצונו

וממעט בכבוד המלכות.״ מלך צ׳ן ערף את ראשו. כל מכריו הוותיקים של מלך צ׳ן התרחקו מיוזמתם, ומאז לא נותר איש מקורב אליו. מלך צ׳ן מינה את ג׳וּ פאנג ל״מתקן המרכזי״ ואת חוּ וּ ל״מבקר הטעויות״ והפקיד בידיהם את הפיקוח על השרים. כשהמצביאים ששלטו בארצות שבו, מי שלא מילא אחר הוראותיהם נאסר ונענש. הם ראו בחקירה קטנונית ונוקשה אות לנאמנות; אדם שלא חיבבו לא מסרו לפקידי המשפט, אלא שפטו בעצמם. מלך צ׳ן בטח בהם והשתמש בהם. משום כך לא דבקו בו המצביאים, וזה היה הגורם לתבוסתו.

אף שצ׳ן שנג כבר מת, המרקיזים, המלכים, המצביאים וראשי הממשלה שמינה ושלח הם שהשמידו לבסוף את צ׳ין, שכן שה היה הראשון שפתח במפעל. בימי גאו־דזו הוקצו בדאנג שלושים בתי־אב לשמירת קברו של צ׳ן שה, ועד היום מקריבים לו קורבנות דם.

המלומד צ׳ו אמר: תנאי שטח תלולים וחסומים משמשים לביצור; נשק, שריון, עונשים וחוקים משמשים לממשל. אך גם על אלה אין די להישען. המלכים הקדומים ראו באנושיות ובצדק את השורש, ובמעוזים ובנוסחי החוק את הענפים והעלים. האין הדבר כך? שמעתי את דברי השבח של המלומד ג׳יה:[ג]

הדוכס שיאו מצ׳ין החזיק במעוזי הרי יאו ומעבר חאן ושלט בארץ יונג־ג׳ואו. השליט ושריו שמרו עליהם באיתן והשקיפו משם אל בית ג׳ואו. הייתה בהם הכוונה לגלול את כל אשר תחת השמים כמחצלת, לאסוף את כל הארץ

ג. [הערת המתרגם: מן המילים ״המלומד צ׳ו אמר״ ואילך עובר הנוסח לתוספת מאוחרת המיוחסת לצ׳וּ שאו־סוּן, בן המאה הראשונה לפנה״ס, ולא לסימה צ׳יין עצמו. התוספת נשמרה כאן מפני שהנוסח המתקבל של ה׳רשומות ההיסטוריות׳ מייחס אותה בגלוי ומוסר אותה כחלק מתולדות הפרק; הייחוס מסומן בתרגום כדי שלא לבלבל בין שכבות החיבור. פ' א.ת.]

בחבילה, להכניס את ארבעת הימים לשק ולבלוע את שמונת הקצוות. באותה עת סייע לו אדון שאנג: מבית קבע חוקים וסדרים, טיפח את החריש והאריגה ושכלל את ההכנות להגנה ולמלחמה; מחוץ כרת בריתות רוחביות כדי להסית את אדוני המדינות להילחם זה בזה. כך נטלו אנשי צ׳ין, כמעט באפס מעשה, את הארץ שממערב לנהר.

לאחר שמת הדוכס שיאו ירשו המלך חווי־ון, המלך וו והמלך ג׳או את מפעלו והמשיכו בתוכנית שהותיר: בדרום כבשו את האן־ג׳ונג, במערב תפסו את בה ושו, במזרח גזרו לעצמם את האדמות הפוריות ונטלו את הנפות השולטות על מעברי המפתח. אדוני המדינות נבהלו, התכנסו לברית ותכננו להחליש את צ׳ין. הם לא חסו על כלי חן, אוצרות יקרים ואדמות שמנות ועשירות כדי למשוך אליהם את אנשי הכישרון של העולם. הם כרתו את ברית האורך והתאחדו לגוף אחד. באותה עת היו מנג־צ׳אנג בצ׳י, פינג־יואן בג׳או, צ׳ון־שן בצ׳ו ושין־לינג בוי. ארבעת האדונים האלה היו נבונים ובעלי דעת, נאמנים ומהימנים, נדיבים ואוהבי אדם; הם כיבדו את הראויים והוקירו מלומדים. הם הידקו את ברית האורך, שיבשו את ברית הרוחב וצירפו אליהם את המוני האן, ויי, ין, ג׳או, סונג, וֵי וג׳ונג־שאן. אז תכננו למעגם אנשי שש המדינות כגון נינג יואה, שׂו שאנג, סו צ׳ין ודו חה; צ׳י מינג, ג׳ואו דזוי, צ׳ן ג׳ן, שאו חווא, לוֹאו חוואן, ג׳ה ג׳ינג, סו לי ויואה יי תיווכו בין כוונותיהם; ווּ צ׳י, סון בּין, דאי טוֹ, נִי ליאנג, ואנג ליאו, טיין ג׳י, ליין פו וג׳או שה פיקדו על צבאותיהם. פעם באו בשטח גדול פי עשרה ובצבא בן מיליון חיילים, הרימו עיניהם אל המעברים ותקפו את צ׳ין. אנשי צ׳ין פתחו את המעברים והזמינו את האויב פנימה, אך צבאות תשע המדינות נמלטו ולא העזו להתקדם. צ׳ין לא שילמה אפילו במחיר חץ אבוד או ראש־חץ שנשמט, ואילו כל העולם כבר הותש. אז התפרקה ברית

האורך וההסכם נכשל; המדינות התחרו ביניהן על ויתור אדמות כשוחד לצ׳ין. לצ׳ין נותר כוח לנצל את תשישותן: היא רדפה אחרי הנמלטים, הכתה בעורף הנסוגים, הפילה מיליון גוויות והדם הזורם נשא מגינים על פניו. היא ניצלה את יתרונה ואת ההזדמנות, ביתרה את כל אשר תחת השמים וחילקה את ההרים והנהרות. המדינות החזקות ביקשו להיכנע והחלשות באו לחצרה.

הדבר נמשך עד המלך שיאו־ון והמלך ג׳ואנג־שיאנג. ימי מלכותם היו קצרים והממלכה ידעה שקט. כשהגיע הקיסר הראשון, עורר את העוצמה שהותירו שישה דורות, הניף את שוטו הארוך ורדה בכל הארץ; בלע את שתי ממלכות ג׳ואו, השמיד את אדוני המדינות, עלה למעמד העליון ושלט בששת הכיוונים. בידו אלה ושבט הלקה את כל אשר תחת השמים, ואימתו הרעידה את ארבעת הימים. בדרום כבש את ארץ מאות שבטי יואה ועשה אותה לנפות גווי־לין ושיאנג. שליטי יואה הרכינו ראש, קשרו חבל לצווארם והפקידו את חייהם בידי הפקידים הזוטרים. אחר כך שלח את מנג טיין צפונה לבנות את החומה הארוכה ולהגן על הגבול; הוא הדף את השיונג־נו יותר משבע מאות לי, ואנשי חו לא העזו לרדת דרומה לרעות את סוסיהם ולוחמיהם לא העזו למתוח קשת כדי לנקום. אז ביטל הקיסר את דרכם של המלכים הקדומים, שרף את דברי מאה האסכולות כדי להבער את פשוטי העם, החריב ערים מפורסמות והרג גיבורים ונכבדים. הוא אסף את כלי הנשק מכל הארץ וריכזם בשיאן־יאנג; התיך את הלהבים ואת ראשי החצים ויצק מהם שנים־עשר אנשי מתכת, כדי להחליש את בני העם. אחר כך עשה את הר חווא לחומתו ואת הנהר לחפירו; הוא נשען על חומות שגובהן רבבה רבבות אמות והשקיף על גיא שאין לחקור את עומקו, וכך התבצר. מצביאים מעולים וקשתות חזקות שמרו על המקומות החיוניים, שרים נאמנים וחיילי עילית הציבו נשק חד ועצרו כל עובר ושב.

משכבר הוכרע העולם; והקיסר הראשון סבר כי ביצורי גואן־ג׳ונג, חומת מתכת המשתרעת אלף לי, הם מפעל שיבטיח לבניו ולנכדיו מלוכה וקיסרות לעשרת אלפים דורות.

לאחר שמת הקיסר הראשון עדיין הרעידה שארית אימתו את העמים הרחוקים. ואף על פי כן היה צ׳ן שה בן לבית שחלונו כד שבור וציר דלתו חבל, איש מן העם הכבוש ואחד מן המוגלים לעבודת כפייה. כישרונו לא הגיע אפילו למידת אדם בינוני; לא הייתה בו חוכמתם של ג׳ונג־ני ומו דִי, ולא עושרם של טאו ג׳ו ויי דון. הוא נדחק אל בין שורות החיילים והתהלך בין שבילי השדות; הנהיג חיילים מותשים ומפוזרים, פיקד על מאות אחדות ופנה לתקוף את צ׳ין. הם כרתו עצים ועשו מהם נשק, הרימו מוטות כדגלים; כל אשר תחת השמים התקבץ אליהם כעננים ונענה כהד, נשא מזון על גבו והלך אחריהם כצל. כך קמו יחד גיבורי הארצות שממזרח להרים והשמידו את בית צ׳ין.

והרי כל אשר תחת השמים לא נעשה קטן וחלש יותר: ארץ יונג־ג׳ואו ומעוזי הרי יאו ומעבר חאן נותרו כשהיו. מעמדו של צ׳ן שה לא היה רם ממעמדם של שליטי צ׳י, צ׳ו, ין, ג׳או, האן, ויי, סונג, וֵי וג׳ונג־שאן; מעדרים, קלשונים ומוטות קוצניים לא היו חדים מחנית־הקרס ומהרומח הארוך; המון מגויסי הגבול לא השתווה לצבאות תשע המדינות; ותבונתו בתכנון עמוק ובראייה למרחוק ובדרכי המסע והמלחמה לא הגיעה לזו של אנשי העבר. ואף על פי כן היו ההצלחה והכישלון הפוכים, והישגיהם עמדו בניגוד גמור. אילו ביקשנו להשוות את מדינות מזרח ההרים לצ׳ן שה באורך ובגודל, לשקול את סמכותן ולמדוד את כוחן, אי אפשר היה לדבר עליהן באותה נשימה. ובכל זאת עלתה צ׳ין מנחלה זעירה לשלטון של רבבת מרכבות, הכניעה את שמונת החבלים והביאה את שוותיה לעלות לחצרה יותר ממאה שנה. אחר כך עשתה את

ששת הכיוונים לביתה ואת הרי יאו ומעבר חאן לארמונה. אדם יחיד חולל מרד ושבעת מקדשי האבות קרסו; שליטה מת בידי אדם אחר ונעשה לצחוק בפי העולם. מדוע? מפני שלא נהג באנושיות ובצדק, ומפני שהנסיבות שבהן תוקפים שונות מן הנסיבות שבהן מגינים.[ד]

ד. [הערת המתרגם: כאן מסתיים גוף פרק 48 בפקסימיליה. פירושי שלוש האסכולות המודפסים באותיות קטנות לצד הטקסט הם שכבת פירוש ימי־ביניימית מאוחרת, לא חלק מדברי סימה צ״יין או מן התוספת המיוחסת למלומד צ״ו, ולכן אינם נכללים בתרגום גוף הפרק. פ' א.ת.]

בית הירושה של קרובי המשפחה מצד הנשים

מימי קדם, הקיסרים שקיבלו את המנדט והשליטים שירשו את הכס ושמרו על הסדר הכתוב לא הסתמכו רק על שפע מעלותיהם מבית; הם נעזרו גם בקרוביהם מצד הנשים. שיה קמה בזכות בת טו־שאן, ואילו ג׳יה הודח בגלל מו־שִׁי. יין קמה בזכות בת יו־סונג, ואילו ג׳ואו נהרג מפני שדבק בדַה־ג׳י. ג׳ואו קמה בזכות ג׳יאנג יואן וטַאי־זֶ׳ן, ואילו המלך יו נלכד מפני שהתמסר לבַּאו־סָה. משום כך מציב ׳ספר התמורות׳ ביסודו את צ׳יין וקון, ׳ספר השירים׳ פותח ב״קריאת השלכים״, ׳ספר המסמכים׳ משבח את הורדת הכלה הראויה, ו׳רשומות האביב והסתיו׳ מגנות חתן שאינו בא בעצמו לקבל את כלתו. הקשר שבין איש לאשתו הוא מן היחסים הגדולים של דרך האדם; מכל שימושי הטקס אין תחום המחייב זהירות רבה כנישואים. כשהמוזיקה מכוונת ארבע העונות מתואמות; שינויי היין והיאנג הם העיקרון המאחד את ריבוא הדברים. האין ראוי להיזהר? האדם יכול להרחיב את הדרך, אך מה יוכל לעשות כנגד הגורל? גדולה כל כך אהבת בן־הזוג, עד ששליט אינו יכול לכפות אותה על שרו ואב אינו יכול לכפותה על בנו — קל וחומר על הנחותים מהם. ואף לאחר שבני זוג התאחדו בשמחה, יש שאינם מצליחים להעמיד צאצאים; ואם העמידו צאצאים, יש שאינם זוכים להגיע עמם עד הסוף. האין זה הגורל? קונפוציוס דיבר על הגורל רק לעיתים רחוקות, כנראה מפני שקשה לדבר עליו. מי שאינו מבין את התמורות שבין הנסתר לנגלה, כיצד יכיר את הטבע ואת הגורל?

ההיסטוריון הגדול אמר: המאורעות שקדמו לצ׳ין מתועדים בקיצור רב, ואין דרך לרשום את פרטיהם.

כאשר קמה האן הייתה לוּ אֶה־שׁוּ אשתו הראשית של גאו־דזו, ובנה היה יורש העצר. בשנותיו המאוחרות דהה יופייה ואהבתו אליה נחלשה, ואילו הגבירה צ׳י נעשתה חביבה עליו; כמה פעמים כמעט החליף בנה רו־יי את יורש העצר. לאחר מות גאו־דזו השמידה הקיסרית לו את משפחת צ׳י והרגה את מלך ג׳או. מכל נשות ההרמון של גאו־דזו נותרו ללא פגע רק אלה שלא זכו בחסדו והורחקו ממנו.

בתה הבכורה של הקיסרית לו הייתה אשתו של ג׳אנג אָאו, מרקיז שׁוֶאן־פינג, ובתו של אָאו הייתה קיסריתו של שיאו־חווי. בשל קרבת המשפחה הכפולה ניסתה הקיסרית האלמנה לו בכל דרך להביא לכך שתלד בן, אך לבסוף לא היה לה בן, והיא נטלה במרמה בן של אישה מן ההרמון והציגה אותו כבנה. כשמת הקיסר שיאו־חווי, זמן לא רב לאחר שהעולם אך התייצב, לא היה סדר הירושה ברור. לכן רוממה הקיסרית את קרוביה מצד משפחת אמה, המליכה את בני משפחת לו כדי שישמשו משענת לשלטון, ומינתה את בת לוּ לקיסריתו של הקיסר הצעיר. היא ביקשה לחבר ולחזק את השורשים עד שיהיו מוצקים מאוד, אך הדבר לא הועיל.

כשמתה הקיסרית העליונה היא נקברה עם גאו־דזו בצ׳אנג־לינג. לוּ לוּ, לוּ צָאן ואחרים פחדו שיומתו ותכננו מרד. השרים הבכירים יצאו נגדם; השמים הנחו את מהלך הירושה, ולבסוף הושמדה משפחת לו. רק קיסריתו של שיאו־חווי הושארה להתגורר בארמון הצפוני. השרים קיבלו והמליכו את מלך דאי — הוא הקיסר שיאו־ון — והוא שירת את מקדשי האבות של האן. האין זה מעשה שמים? מי, לולא מנדט השמים, יכול היה לשאת בכך?

אביה של הקיסרית האלמנה בּוֹ היה איש וּוּ ושם משפחתו בּוֹ. בימי צ׳ין קיים קשר עם ויי אָאוֹ, בת לבית המלוכה של מלך ויי לשעבר, וממנה נולדה הגבירה בּוֹ. בּוֹ אָן מת בשאן־יין ונקבר שם.

כאשר מרדו אדוני המדינות בצ׳ין הומלך ויי באו למלך ויי, וויי אאו הכניסה את בתה לארמון ויי. אאו הלכה אל שׁוּ פּוּ כדי שתקרא בתווי פניה של הגבירה בּוֹ, ופּוּ אמרה שהיא עתידה ללדת בן שמים. באותה עת ניצבו שיאנג יוּ ומלך האן זה מול זה ביינג־יאנג, והעולם טרם הוכרע. באו לחם תחילה בצ׳ו לצד האן, אך כששמע את דברי שו פּוּ שמח בלבו; הוא הפנה עורף להאן ומרד, עמד מן הצד ואחר כך שב וכרת ברית עם צ׳ו. האן שלחה את צאו צאן ואחרים לתקוף וללכוד את ויי באו, הפכה את ממלכתו לנפה, ואת הגבירה בּוֹ שלחו לבית האריגה. לאחר מות באו נכנס מלך האן לבית האריגה, ראה את יופייה של הגבירה בּוֹ וציווה להכניסה להרמון; אך במשך יותר משנה לא זכתה לחסדו. בצעירותה הייתה הגבירה בּוֹ קשורה בחיבה לגבירה גואן ולג׳או דזה־אר, ושלושתן נשבעו: ״מי מאתנו שתזכה ראשונה לגדולה לא תשכח את האחרות.״ לימים הקדימו הגבירה גואן וג׳או דזה־אר לזכות בחסדו של מלך האן. כשישב מלך האן במגדל צ׳נג־גאו שבארמון חה־נאן צחקו שתי היפות ביניהן על השבועה שנשבעה עמן הגבירה בּוֹ בראשונה. מלך האן שמע ושאל לפשר הדבר, והשתיים סיפרו לו את האמת במלואה. לבּוֹ נעצב והוא ריחם על הגבירה בּוֹ; באותו יום זימן אותה ושכב עמה. הגבירה בּוֹ אמרה: ״אמש חלמתי שדרקון תכול נשען על בטני.״ הקיסר העליון אמר: ״זה סימן לגדולה; אני אגשימו למענך.״ ממשכב יחיד נולד לה בן, הוא מלך דאי. לאחר מכן כמעט שלא ראתה הגבירה בּוֹ את גאו־דזו.

לאחר מות גאו־דזו כעסה הקיסרית האלמנה לו על כל הפילגשים שזכו בחסדו, כגון הגבירה צ׳י, כלאה אותן ולא הניחה להן לצאת מן הארמון. מכיוון שהגבירה בו כמעט לא ראתה את הקיסר, הותר לה לצאת; היא הלכה עם בנה לדאי ונעשתה הקיסרית האלמנה של מלך דאי. אחיה הצעיר בו ג׳או הלך עמה לדאי.

לאחר שמלך דאי שלט שבע־עשרה שנה מתה הקיסרית העליונה. השרים הבכירים דנו במינוי יורש; הם תיעבו את עוצמת משפחת לו מצד הנשים, וכולם אמרו שמשפחת בו אנושית וטובה. לכן קיבלו את מלך דאי והמליכוהו לקיסר שיאו־ון. תוארה של הקיסרית האלמנה שונה ל״קיסרית האלמנה הקיסרית״, ואחיה הצעיר בו ג׳או נעשה מרקיז ג׳ה.

גם אמה של הקיסרית האלמנה בו מתה קודם לכן ונקברה מצפון לְלִי־יאנג. עתה רוממו לאחר מותו את בו אן למרקיז לינג־ון; בנפת קווי־ג׳י הוקמה למענו אחוזת קבר בת שלוש מאות בתי־אב, ופקידים מדרגת מנהל וסגן מנהל ומטה הופקדו על שמירת הקבר. במקדש הקבר הוגשו מאכלים וקורבנות כחוק. גם מצפון ללי־יאנג הוקמה אחוזת קבר ל״גבירת המרקיז לינג־ון״, לפי סדרי אחוזתו של המרקיז. הקיסרית האלמנה בו סברה שמשפחת אמה היא מצאצאי מלך ויי ושאביה ואמה מתו בצעירותה. מבין אנשי ויי ששירתו אותה היו בעלי כוח; לכן זימנה והשיבה את משפחת ויי, וכן רוממה והעניקה מתנות לכל אחד לפי מידת קרבתו. מבני משפחת בו נעשה אדם אחד בלבד למרקיז.[א]

א. [הערת המתרגם: ויקיטקסט הציג כאן את המילים 尊及, ״וכן רוממו״, בסוגריים מרובעים כאילו היו השלמה מערכתית. בפקסימיליה הן נדפסות ברצף בגוף הטקסט, ולכן הסוגריים הוסרו והמילים תורגמו. פ' א.ת.]

הקיסרית האלמנה בו האריכה ימים שנתיים לאחר הקיסר ון. היא מתה בשנה השנייה המוקדמת של הקיסר שיאו־ג׳ינג ונקברה בנאן־לינג. מאחר שהקיסרית לו כבר נקברה עם גאו־דזו בצ׳אנג־לינג, הקימה בו לעצמה אחוזת קבר נפרדת סמוך לבֶּה־לינג של הקיסר שיאו־ון.

הקיסרית האלמנה דואו הייתה בת גואן־ג׳ין שבצ׳ינג־חה, במדינת ג׳או. בימי הקיסרית האלמנה לו נכנסה הגבירה דואו לארמון כבת למשפחה מכובדת ושירתה את הקיסרית. כאשר הוציאה הקיסרית נשים מן הארמון והעניקה חמש לכל אחד מן המלכים, נמנתה הגבירה דואו עם היוצאות. ביתה היה בצ׳ינג־חה והיא ביקשה להגיע לג׳או, סמוך למשפחתה. לכן ביקשה מן הסריס הממונה על שילוחן: ״דאג לרשום אותי בקבוצה הנשלחת לג׳או.״ הסריס שכח ורשם אותה בטעות בקבוצה הנשלחת לדאי. הרשימה הוגשה, הצו אישר אותה והיא נדרשה לצאת. הגבירה דואו בכתה, נטלה טינה לסריס ולא רצתה ללכת; רק לאחר שכפו עליה הסכימה לצאת. כשהגיעה לדאי זכתה היא לבדה בחסדו של מלך דאי. היא ילדה בת בשם פְּיָאוֹ ואחר כך שני בנים. מלכת דאי ילדה ארבעה בנים. עוד לפני שמלך דאי נכנס לבירה והומלך לקיסר מתה המלכה, ולאחר שנעשה לקיסר חלו ומתו בזה אחר זה ארבעת בניה. חודשים אחדים לאחר המלכת שיאו־ון ביקשו הדוכסים והשרים להעמיד יורש עצר. בנה הבכור של הגבירה דואו היה המבוגר בבנים, ולכן מונה ליורש העצר; הגבירה דואו נעשתה לקיסרית ובתה פיאו לנסיכה הבכירה. בשנה שלאחר מכן הומלך בנה הצעיר וו למלך דאי, ואחר כך הועבר לליאנג; הוא המלך שיאו מליאנג.

הורי הקיסרית דואו מתו בצעירותה ונקברו בגואן־ג׳ין. הקיסרית האלמנה בו ציוותה אפוא על הממונים לרומם לאחר מותו את אבי הקיסרית דואו למרקיז

אן־צ׳נג ואת אמה לכנות ״גבירת אן־צ׳נג״. בצ׳ינג־חה הוקמה למענם אחוזת קבר בת מאתיים בתי־אב, ומנהל וסגן מנהל הופקדו על שמירתה לפי חוקי אחוזת לינג־ון.

אחיה הבכור של הקיסרית דואו היה דואו צ׳אנג־ג׳וּן; אחיה הצעיר היה דואו גואנג־גוו, ושם הבגרות שלו היה שאו־ג׳ון. כשהיה שאו־ג׳ון בן ארבע או חמש הייתה המשפחה ענייה, והוא נחטף ונמכר בידי אחרים; משפחתו לא ידעה היכן הוא. הוא עבר בין יותר מעשרה בתים עד שהגיע ליי־יאנג. אדונו שלח אותו להרים להכין פחמים. בקור לנו יותר ממאה איש מתחת למצוק; המצוק קרס וקבר למוות את כל הישנים, ורק שאו־ג׳ון הצליח להיחלץ ולא מת. הוא חזה לעצמו שבתוך ימים אחדים יהיה למרקיז, והלך עם בית אדונו לצ׳אנג־אן. שם שמע שהומלכה קיסרית חדשה לבית דואו, שמוצאה בגואן־ג׳ין ושמה משפחתה דואו. גואנג־גוו היה קטן כשעזב, אך זכר את שם המחוז ואת שם המשפחה, וגם זכר שפעם קטף תות עם אחותו ונפל — סימן ששימש הוכחה. הוא הגיש עצומה שבה הציג את סיפורו. הקיסרית דואו סיפרה עליו לקיסר ון; הקיסר זימנו, שאל אותו והוא מסר את כל המאורעות, ואכן התברר שזה הוא. שוב שאלוהו: ״איזו הוכחה נוספת יש לך?״ והוא השיב: ״כשאחותי עמדה לעזוב אותי וללכת מערבה נפרדה ממני בתחנת הדרכים; היא ביקשה מים, רחצה את ראשי, ביקשה מזון, האכילה אותי — ואז הלכה.״ הקיסרית דואו אחזה בו ובכתה, ודמעותיה זרמו על לחייה. כל המשרתים והמלווים סביבה השתטחו ובכו וסייעו לקיסרית באבלה. היא העניקה להם בנדיבות שדות, בתים, זהב וכסף, רוממה את אחיה והושיבה את המשפחה בצ׳אנג־אן.[ב]

ב. [הערת המתרגם: הפקסימיליה קוראת 寒, ״בקור״. ויקיטקסט הציג את הקריאה הזאת בסוגריים והחליף אותה ב־暮, ״בערב״; התרגום שומר את קריאת העדות הנבחרת. פ׳ א.ת.]

המרקיז מג׳יאנג, המצביא גואן ואחרים אמרו: ״אם לא נמות, חיינו עתידים להיות תלויים בשני האנשים האלה. מוצאם שפל; אי אפשר שלא לבחור למענם מורים ואורחים־יועצים, פן יחזרו על המעשה הגדול של משפחת לו.״ לכן בחרו זקנים ואנשים בעלי עקרונות והתנהגות מוסרית כדי שיתגוררו עמם. בזכות זאת נעשו דואו צ׳אנג־ג׳ון ושאו־ג׳ון אנשי מעלה ענווים ומוותרים, ולא העזו להתנשא על אחרים בשל כבודם ומעמדם.

הקיסרית דואו חלתה והתעוורה. הקיסר ון נטה חסד לגבירה שֶׁן מהאן־דאן ולגבירה יין, ולשתיהן לא היו ילדים. לאחר מות הקיסר שיאו־ון ועליית הקיסר שיאו־ג׳ינג נעשה גואנג־גוו למרקיז ג׳אנג־וו. צ׳אנג־ג׳ון כבר מת קודם לכן, ובנו פנג־דזו נעשה מרקיז נאן־פי. בזמן מרד וו וצ׳ו הוביל דואו יינג, בן דודו של הקיסרית האלמנה דואו, צבא; הוא אהב את דרכי האבירים, ובזכות הישגיו הצבאיים נעשה מרקיז וויי־צ׳י. בסך הכול נעשו שלושה מבני משפחת דואו למרקיזים.

הקיסרית האלמנה דואו אהבה את תורת הקיסר הצהוב ולאו דזה. הקיסר, יורש העצר וכל בני דואו נאלצו לקרוא את דברי הקיסר הצהוב ולאו דזה ולכבד את תורתם. הקיסרית האלמנה דואו האריכה ימים שש שנים לאחר הקיסר שיאו־ג׳ינג; היא מתה בשנה השישית לג׳יין־יואן ונקברה עמו בבֶּה־לינג. בצוואתה הורתה להעניק את כל הזהב, הכסף והרכוש שבארמון המזרחי לנסיכה הבכירה פיאו.[ג]

ג. [הערת המתרגם: המילים 建元六年, ״השנה השישית לג׳יין־יואן״, נדפסות ברצף בגוף הפקסימיליה. סוגריים שהוסיף ויקיטקסט הוסרו מן הקורפוס ואינם מסמנים כאן הערת מחבר. פ' א.ת.]

הקיסרית האלמנה ואנג הייתה בת חוואי־לי ושם אמה דזאנג אר. דזאנג אר הייתה נכדתו של דזאנג טו, מלך ין לשעבר. היא נישאה לוואנג ג׳ונג מחוואי־לי וילדה בן בשם שין ושתי בנות. לאחר מות ג׳ונג נישאה מחדש לאיש משפחת טיין מצ׳אנג־לינג וילדה את הבנים פָּן וּשָׁנְג. בתה הבכורה של דזאנג אר נישאה לג׳ין ואנג־סון וילדה בת אחת. דזאנג אר הטילה בגורל על שתי בנותיה ונאמר לה ששתיהן עתידות להגיע לגדולה. היא ביקשה אפוא לייחד להן גורל יוצא דופן ולקחה את בתה מבית ג׳ין. בני ג׳ין כעסו וסירבו לתת לה גט, אך היא הכניסה אותה לארמון יורש העצר. יורש העצר אהב אותה והיא ילדה שלוש בנות ובן אחד. כשהייתה הרה בבן חלמה היפה ואנג שהשמש נכנסת אל חיקה. היא סיפרה ליורש העצר והוא אמר: ״זה סימן לגדולה.״ הקיסר שיאו־ון מת בטרם נולד הילד; הקיסר שיאו־ג׳ינג עלה לכס, והגבירה ואנג ילדה בן.

עוד קודם לכן הכניסה דזאנג אר לארמון את בתה הצעירה אר־שׁוּ, וזו ילדה ארבעה בנים. כאשר היה הקיסר ג׳ינג יורש העצר נתנה לו הקיסרית האלמנה בו בת ממשפחת בו לבת־זוג. לאחר שעלה לכס הכתיר אותה לקיסרית בו. לקיסרית לא היה בן והיא לא זכתה בחסדו. לאחר מות הקיסרית האלמנה בו הודחה הקיסרית בו.

בנו הבכור של הקיסר ג׳ינג היה ז׳וּנְג, ואמו הגבירה לִי, בת צ׳י. ז׳ונג מונה ליורש העצר. לנסיכה הבכירה פיאו הייתה בת והיא ביקשה לתת אותה לו לאישה. הגבירה לי הייתה קנאית, וכל היפות של הקיסר ג׳ינג הגיעו אליו באמצעות הנסיכה הבכירה, זכו לגדולה ולחסד ועלו כולן על הגבירה לי. לי הלכה והתמלאה מרירות וכעס, דחתה את הנסיכה הבכירה ולא הסכימה לשידוך. הנסיכה הציעה את בתה לבנה של הגבירה ואנג, וזו הסכימה. אז כעסה הנסיכה והלשינה מדי יום לקיסר ג׳ינג על פגמיה של הגבירה לי: ״כשהגבירה לי

נפגשת עם הגבירות הנכבדות ושאר הפילגשים החביבות, היא מצווה תמיד על משרתיה להטיל לחשים ולירוק מאחורי גבן; היא עוסקת בדרכי קסם מרושעות.״ בשל כך החל הקיסר ג׳ינג לנטור לה.

פעם חש הקיסר ג׳ינג ברע ורוחו הייתה עכורה. הוא הפקיד בידי הגבירה לי את בניו שהומלכו למלכים ואמר: ״לאחר שאמות, טפלי בהם היטב.״ הגבירה לי כעסה, סירבה להשיב ודיברה בחוסר כבוד. הקיסר התרגז ונשא לה טינה בלבו, אך עדיין לא גילה זאת.

הנסיכה הבכירה הרבתה מדי יום לשבח את יופיו ומעלותיו של בן הגבירה ואנג, וגם הקיסר ג׳ינג ראה בו אדם ראוי. נוסף לכך היה סימן חלום השמש מן העבר, אך הקיסר טרם גמר בדעתו. הגבירה ואנג ידעה שהוא נוטר לגבירה לי ושכעסו טרם שכך, ולכן שלחה בחשאי אדם שידחק בשרים הבכירים להמליך את הגבירה לי לקיסרית. לאחר שסיים ראש הטקסים הגדול למסור את ענייניו אמר: ״נאמר: ׳בן מתכבד בזכות אמו, ואם מתכבדת בזכות בנה׳. לאמו של יורש העצר אין עתה תואר; ראוי להמליכה לקיסרית.״ הקיסר ג׳ינג כעס ואמר: ״האם זה דבר שראוי לך לומר?״ הוא חקר את ראש הטקסים הגדול והוציאו להורג, והדיח את יורש העצר למעמד מלך לין־ג׳יאנג. הגבירה לי התמלאה כעס ושנאה ביתר שאת; לא התירו לה לראות את הקיסר והיא מתה מצער. לבסוף הומלכה הגבירה ואנג לקיסרית, בנה נעשה יורש העצר, ואחיה שין נעשה מרקיז גָאי.

לאחר מות הקיסר ג׳ינג ירש יורש העצר את התואר ונעשה לקיסר. הוא רומם את דזאנג אר, אמה של הקיסרית האלמנה, לגבירת פינג־יואן. טיין פן נעשה מרקיז וּ־אן וטיין שנג נעשה מרקיז ג׳ואו־יאנג.

לקיסר ג׳ינג היו שלושה־עשר בנים: אחד נעשה לקיסר ושנים־עשר נעשו כולם למלכים. אר־שׁו מתה בצעירותה, וארבעת בניה נעשו כולם למלכים. בתה הבכורה של הקיסרית האלמנה ואנג נקראה הנסיכה פינג־יאנג, השנייה הנסיכה נאן־גונג, והשלישית הנסיכה לין־לִיוּ.

המרקיז גאי, ואנג שין, אהב יין. טיין פן וטיין שנג היו חמדנים ומיומנים בלשון החוק. ואנג ג׳ונג מת בצעירותו ונקבר בחוואי־לי; לאחר מותו רומם למרקיז גונג והוקמה למענו אחוזת קבר בת מאתיים בתי־אב. כשמתה גבירת פינג־יואן נקברה עם בני משפחת טיין בצ׳אנג־לינג, והוקמה לה אחוזה כדוגמת אחוזת המרקיז גונג. הקיסרית האלמנה ואנג האריכה ימים שש־עשרה שנה לאחר הקיסר שיאו־ג׳ינג; היא מתה בשנה הרביעית ליואן־שואו ונקברה עמו ביאנג־לינג. בסך הכול נעשו שלושה מבני משפחת הקיסרית האלמנה ואנג למרקיזים.

שם הבגרות של הקיסרית וֵיי היה דזה־פוּ, ומוצאה היה שפל. משפחתה נקראה משפחת ויי והייתה מנחלת מרקיז פינג־יאנג. דזה־פו הייתה זמרת בביתה של הנסיכה פינג־יאנג. הקיסר וּו עלה זה עתה לכס וכעבור כמה שנים עדיין לא היה לו בן. הנסיכה פינג־יאנג חיפשה יותר מעשר בנות ממשפחות מכובדות, קישטה אותן ושיכנה אותן בביתה. כשהקיסר וו שב מטקס טהרה בבֵּה־שאנג עבר אצל הנסיכה. היא הציגה לפניו את היפות שהחזיקה, אך הקיסר לא התלהב. לאחר ששתה נכנסו הזמרות, והקיסר הביט בהן ורק ויי דזה־פו מצאה חן בעיניו. באותו יום קם להחליף את בגדיו, ודזה־פו שירתה אותו במרכבת המלתחה ושם זכתה בחסדו. כשחזר לשבת היה שמח מאוד והעניק לנסיכה פינג־יאנג אלף ג׳ין זהב. הנסיכה הציגה את דזה־פו לפניו ושלחה אותה לארמון. כשעלתה דזה־פו למרכבה טפחה הנסיכה על גבה ואמרה: ״לכי, אכלי היטב והשתדלי! אם תזכי לגדולה, אל תשכחי אותי.״ יותר משנה לאחר כניסתה

לארמון לא זכתה שוב בחסד הקיסר. הקיסר וו בחר את נשות הארמון שלא התאימו לשירות והורה לסלקן ולהשיבן לבתיהן. ויי דזה־פו זכתה לראותו, בכתה וביקשה לצאת. הקיסר ריחם עליה, שב ושכב עמה, והיא הרתה; כבודה וחינו הלכו וגברו מיום ליום. הוא זימן את אחיה הבכור ויי צ׳אנג־ג׳ון ואת אחיה הצעיר צ׳ינג ומינה אותם למשרתי פנים. אחר כך זכתה דזה־פו לחסד גדול וילדה בסך הכול שלוש בנות ובן אחד. שם הבן היה ג׳ו.

בראשונה, כשהיה הקיסר יורש העצר, נשא את בת הנסיכה הבכירה לבת־זוג. לאחר שהומלך לקיסר הומלכה בת־זוגו לקיסרית; שם משפחתה היה צ׳ן ולא היה לה בן. לנסיכה הבכירה הגדולה היה חלק רב בכך שהקיסר נעשה ליורש, ומשום כך הייתה הקיסרית צ׳ן יהירה בשל כבודה. כששמעה שוויי דזה־פו זכתה לחסד גדול כעסה, וכמה פעמים כמעט מתה מחמת כעסה. הקיסר כעס עליה יותר ויותר. הקיסרית צ׳ן החזיקה בדרכי קסם נשיות; העניין נחשף במידה רבה, ואז הדיח אותה הקיסר והמליך את ויי דזה־פו לקיסרית.

אמה של הקיסרית צ׳ן, הנסיכה הבכירה הגדולה, הייתה אחות הקיסר ג׳ינג. פעמים רבות הוכיחה את הנסיכה פינג־יאנג, אחות הקיסר וו: ״אלמלא אני לא היה הקיסר זוכה לעלות לכס, ואחר כך השליך את בתי. כמה כפוי טובה הוא, וכיצד הפנה עורף למי שהעמידו!״ הנסיכה פינג־יאנג אמרה: ״היא הודחה רק מפני שלא היה לה בן.״ הקיסרית צ׳ן ביקשה בן והעניקה לרופאים בסך הכול תשעים מיליון מטבעות, אך לבסוף לא היה לה בן.

לאחר שוויי דזה־פו הומלכה לקיסרית כבר מת ויי צ׳אנג־ג׳ון. ויי צ׳ינג מונה למצביא, הצטיין בלחימה באנשי חו ונעשה מרקיז צ׳אנג־פינג. שלושת בניו של צ׳ינג היו עדיין בחיתוליהם, ובכל זאת נעשו כולם למרקיזים מדורגים. ויי שאו־

אר, שנאמר עליה שהיא אחות הקיסרית ויי, ילדה את חואוּ צ׳וּ־בינְג; בזכות הישגיו הצבאיים נעשה מרקיז גואן־ג׳וּן וקיבל את התואר מצביא הפרשים המהירים. צ׳ינג נקרא המצביא הגדול. ג׳ו, בן הקיסרית ויי, מונה ליורש העצר. ענפיה וקרוביה של משפחת ויי הקימו את ביתם בזכות הישגים צבאיים, וחמישה מהם נעשו למרקיזים.

כאשר דהה יופייה של הקיסרית ויי זכתה בחסד הגבירה ואנג מג׳או. היה לה בן והוא נעשה מלך צ׳י.

הגבירה ואנג מתה בצעירותה. אחריה זכתה בחסד הגבירה לי מג׳ונג־שאן; היה לה בן אחד והוא נעשה מלך צ׳אנג־יי.

הגבירה לי מתה בצעירותה. אחיה לי יֶן־נְיֶן זכה בחסד בזכות המוזיקה וקיבל את התואר ״מתאם הצלילים״; מתאם הצלילים היה לפנים זמר־שחקן. האחים כולם הואשמו בפריצות ומשפחתם הושמדה. באותה עת היה אחיהם הבכור גואנג־לי ״מצביא אר־שה״ ויצא למסע נגד דָה־יֶוַאן, ולכן לא נכלל בהוצאה להורג. כשחזר כבר השמיד הקיסר את משפחת לי, אך אחר כך ריחם על ביתם ומינה אותו למרקיז האי־שִׁי.

שני בנים של פילגשים אחרות נעשו מלך ין ומלך גואנג־לינג. אמם לא זכתה בחסד ומתה מצער.

לאחר מות הגבירה לי זכו בזו אחר זו לחסד יין ג׳יה־יוּ ואחרות. אולם כולן התגלו לקיסר כזמרות ושחקניות, ולא היו בנות לאנשי מעלה מבתי מלכים ומרקיזים בעלי נחלה; משום כך לא היו ראויות להיות בנות־זוג לשליט.

המלומד צ׳ו אמר: כשהייתי איש משמר הארמון שאלתי את המלומד ג׳ונג־לי, שהיה בקי בתקדימי בית האן. הוא אמר: הבן והבת שילדה הקיסרית האלמנה ואנג כשהייתה עוד בין פשוטי העם היו ילדיו של ג׳ין ואנג־סון. ואנג־סון כבר מת; הקיסר ג׳ינג מת, הקיסר וו כבר עלה לכס, והקיסרית האלמנה ואנג נותרה לבדה. האן יֶן, שנקרא גם ואנג־סון, היה אהוב על הקיסר וו מימים ימימה; הוא ניצל שעת כושר והודיע לקיסר שלאמו יש בת בצ׳אנג־לינג. הקיסר וו אמר: ״מדוע לא אמרת זאת קודם?״ הוא שלח שליח לבדוק תחילה והבת נמצאה בביתה. אז הלך הקיסר וו עצמו לקבלה. הדרך נסגרה לתנועה; חלוצי הפרשים בעלי הנסים יצאו משער חֶנְג־צ׳נג, והמרכבה הקיסרית דהרה לצ׳אנג־לינג. היא פנתה מן השוק הקטן מערבה ונכנסה לסמטה. שער הסמטה היה סגור; פתחו אותו בכוח והמרכבה נסעה ישר בתוכה עד שנעצרה לפני שער בית ג׳ין. הקיסר ציווה על פרשיו החמושים להקיף את הבית, מחשש שהאישה תברח ולא יהיה אפשר לקחתה אם יבוא בעצמו. מיד שלח את השרים המלווים פנימה לקרוא לה ולחפשה. בני הבית נבהלו, והאישה נמלטה והסתתרה מתחת למיטה בחדר פנימי. הם תמכו בה, הוציאוה אל השער וציוו עליה להשתחוות לפני הקיסר. הקיסר וו ירד מן המרכבה ובכה: ״הו, אחותי הגדולה! מדוע התחבאת עמוק כל כך?״ הוא ציווה להסיעה במרכבת ליווי, סובב את מרכבתו ודהר בחזרה, ונכנס היישר לארמון צ׳אנג־לה. בדרך ציווה על השערים לרשום אותה ברשימת הנכנסים ולהעבירה עד שתבוא לפני הקיסרית האלמנה. הקיסרית אמרה: ״הקיסר עייף; מניין באת?״ הקיסר השיב: ״עתה נסעתי לצ׳אנג־לינג ומצאתי את אחותי; הבאתי אותה עמי.״ הוא פנה אליה ואמר: ״השתחווי לפני הקיסרית האלמנה!״ הקיסרית שאלה: ״האם את פלונית?״ והיא השיבה: ״כן.״ הקיסרית האלמנה הורידה דמעות וגם הבת השתטחה על הארץ ובכתה. הקיסר וו הגיש יין ובירך את אמו לאריכות ימים; לאחותו העניק

עשרה מיליון מטבעות, שלוש מאות עבדים ושפחות, מאה צ׳ינג של אדמות ציבוריות ואחוזה מן המעלה הראשונה. הקיסרית האלמנה הודתה לו ואמרה: ״גרמתי לקיסר הוצאה.״ אז זימנו את שלוש הנסיכות פינג־יאנג, נאן־גונג ולין־ליו, וכולן באו להשתחוות לפני אחותן. היא קיבלה את התואר גבירת שִׁיוֹ־צ׳ינג. היו לה בן אחד ובת אחת. הבן נקרא ג׳ונג, בנה של גבירת שיו־צ׳ינג, והבת נעשתה מלכתו של אחד ממלכי המדינות. שני הילדים האלה לא היו מבית ליו, ולכן הקיסרית האלמנה ריחמה עליהם. ג׳ונג היה יהיר ופרוע, השפיל פקידים ופשוטי עם, וכולם סבלו ממנו.[ד]

כאשר הומלכה ויי דזה־פו לקיסרית, אחיה הצעיר ויי צ׳ינג, שם הבגרות ג׳ונג־צ׳ינג, היה המצביא הגדול ונעשה מרקיז צ׳אנג־פינג. היו לו ארבעה בנים. הבכור, קאנג, היה יורש המרקיזות; הוא שירת תמיד כאיש משמר הארמון וזכה לכבוד ולחסד. שלושת אחיו הצעירים נעשו כולם למרקיזים, וכל אחד קיבל אלף ושלוש מאות בתי־אב: הראשון היה מרקיז יין־אן, השני מרקיז פָּה־נָאן והשלישי מרקיז יי־צ׳ון. כבודם הרעיד את העולם. אנשי הארץ שרו על כך: ״אם נולד בן, אל תשמחו; אם נולדה בת, אל תכעסו. האם אינכם רואים שוויי דזה־פו שולטת בעולם?״

באותה עת הייתה הנסיכה פינג־יאנג אלמנה, והיה עליה לבחור מרקיז מדורג שיישא נסיכה. היא ואנשי פמלייתה דנו במרקיזים שבצ׳אנג־אן הראויים להיות לבעל, וכולם אמרו שהמצביא הגדול מתאים. הנסיכה צחקה ואמרה: ״האיש

ד. [הערת המתרגם: מן המילים ״המלומד צ׳ו אמר״ ועד סוף הפרק מוסר הנוסח המשכים מאוחרים המיוחסים לצ׳ו שאו־סוּן, ולא לסימה צ׳יין עצמו; הם נשמרים משום שהייחוס גלוי במסורת הפרק. במשפט הפותח קוראת הפקסימיליה 子女, ״בן ובת״, בעוד ויקיטקסט הציג גם את החלופה 女—, ״בת אחת״; התרגום שומר את קריאת הפקסימיליה. פ׳ א.ת.]

הזה יצא מביתי; תמיד שלחתי אותו רכוב ללוות אותי בצאתי ובבואי. כיצד אוכל לקחת אותו לבעל?״ משרתי החצר שלצדה אמרו: ״עתה אחות המצביא הגדול היא הקיסרית, שלושת בניו מרקיזים ועושרו וכבודו מרעידים את העולם. כיצד יכולה הנסיכה להקל בערכו?״ הנסיכה הסכימה. הדבר נמסר לקיסרית והיא הורתה להודיעו לקיסר וו; אז ציווה הקיסר שהמצביא ויי יישא את הנסיכה פינג־יאנג.

המלומד צ׳ו אמר: אדם גדול משתנה כדרקון. במסורת נאמר: ״נחש נעשה דרקון אך דגם קשקשיו אינו משתנה; בית נעשה למדינה אך שם משפחתו אינו משתנה.״ כאשר אדם גדול מגיע לעושר ולכבוד נמחים כל פגמיו והוא זוהר בתפארת ובתהילה; מדוע תכביד עליו שפלות ימיו העניים?

בימי הקיסר וו זכתה בחסד הגבירה יין ג׳יה־יו. הגבירה שינג נשאה את התואר שִׁינְג־אֶה, והכול כינו אותה ״שינג־חה״. דרגת שינג־חה השתוותה לפקידים שבין אלפיים דן; דרגת ז׳ונג־חוא השתוותה לאלפיים דן, ודרגת ג׳יה־יו השתוותה למרקיז מדורג. בדרך כלל עלתה אישה מדרגת ג׳יה־יו למעמד קיסרית.

הגבירה יין והגבירה שינג זכו בחסד באותו זמן, ויצא צו האוסר עליהן להיפגש. הגבירה יין ביקשה מן הקיסר וו לראות את הגבירה שינג, והקיסר הסכים. הוא ציווה מיד להלביש גבירה אחרת, וזו באה לפני יין כשלצדה כמה עשרות משרתים, כאילו הייתה הגבירה שינג. יין התקדמה, הביטה בה ואמרה: ״זו אינה הגבירה שינג עצמה.״ הקיסר שאל: ״מניין לך?״ והיא השיבה: ״למראה גופה, פניה ודמותה אין היא ראויה לעמוד לפני שליט האדם.״ אז ציווה הקיסר לגבירה שינג ללבוש את בגדיה הרגילים ולבוא לבדה. כשראתה אותה הגבירה

יין אמרה: ״זו אכן היא.״ אז השפילה את ראשה, בכתה והצטערה על שאינה משתווה לה. הפתגם אומר: ״כשאישה יפה נכנסת לחדר היא נעשית אויבתה של המכוערת.״

המלומד צ׳ו אמר: לרחצה אין צורך דווקא בנהר או בים — העיקר להסיר את הלכלוך; סוס אינו חייב להיות צ׳י או ג׳י — העיקר שייטיב לרוץ; איש אינו חייב להיות החכם בדורו — העיקר שיכיר את הדרך; אישה אינה חייבת להיות מגזע נכבד — העיקר שתהיה נאמנה וטובה. במסורת נאמר: ״בין שאישה יפה ובין שהיא מכוערת, בכניסתה לחדר יקנאו בה; בין שאיש ראוי ובין שאינו ראוי, בכניסתו לחצר יקנאו בו.״ היפה היא אויבתה של המכוערת. האין הדבר כך?

שם משפחתה של גבירת גוֹאוּ־יי היה ג׳או והיא הייתה בת חה־ג׳יין. היא זכתה בחסדו של הקיסר וו וילדה בן אחד, הוא הקיסר ג׳או. הקיסר וו היה בן שבעים כשנולד הקיסר ג׳או; כאשר עלה ג׳או לכס היה בן חמש בלבד.

לאחר שהודח יורש העצר ויי לא מונה עדיין יורש חדש. דָאן מלך ין הגיש עצומה ובה ביקש לשוב מן הממלכה ולהיכנס למשמר הארמון. הקיסר וו כעס ומיד ערף את ראש שליחו ליד השער הצפוני.

הקיסר שהה בארמון גאן־צ׳וּאן וזימן צייר לצייר את הדוכס ג׳ואו נושא על גבו את המלך צ׳נג. אז הבינו השרים המלווים שהקיסר וו מתכוון להמליך את בנו הצעיר. ימים אחדים אחר כך נזף הקיסר בגבירת גוֹאוּ־יי. היא הסירה את סיכות שערה ועגיליה והקישה את ראשה בארץ. הקיסר אמר: ״קחו אותה מכאן ושלחו אותה לכלא אגף הנשים!״ הגבירה הסתובבה והביטה לאחור, והקיסר אמר: ״מהרי ללכת — לא תישארי בחיים!״ הגבירה מתה בארמון יוּן־יאנג. באותה עת פרצה סערה עזה שהעלתה אבק, והעם הצטער. בלילה נשאו

שליחים את ארונה לקבורה, חתמו את המקום וסימנוהו. לימים, בשעת פנאי, שאל הקיסר את מלוויו: ״מה אומרים האנשים?״ הם השיבו: ״הם אומרים: אם אתה עומד להמליך את בנה, מדוע סילקת את אמו?״ הקיסר אמר: ״אכן. אין זה דבר שצעירים וטיפשים יכולים להבין. המדינות בימי קדם נפלו למהומה מפני שהשליט היה צעיר ואמו חזקה. שליטה אישה היושבת לבדה נעשית יהירה ומתנשאת, נוהגת בפריצות ועושה ככל העולה על רוחה, ואין מי שיבלום אותה. האם לא שמעתם על הקיסרית לו?״ משום כך, מכל הנשים שילדו לקיסר וו ילדים — בנים או בנות — לא הייתה אם שלא ננזפה והומתה. כיצד אפשר לומר שלא היה חכם וקדוש? בבהירותו ראה למרחוק ותכנן למען הדורות הבאים; ודאי היה מעבר להשגתם של מלומדים צרי־דעת וכסילים. וכי לשווא נקרא לאחר מותו ״וו״?[ה]

ה. [הערת המתרגם: כאן מסתיים גוף פרק 49 בפקסימיליה. מדור הקולציה המאוחר 證考, המופיע בעמודים 2566–2567, ופירושי שלוש האסכולות המודפסים באותיות קטנות אינם חלק מגוף הפרק ולכן אינם נכללים בתרגום. פ' א.ת.]

בית הירושה של המלך יואן מצ׳ו

ליו ג׳יאו, המלך יואן מצ׳ו, היה אחיו הצעיר של גאו־דזו מאותה אם; שמו הבוגר היה יוּאוּ.

לגאו־דזו היו ארבעה אחים. האח הבכור, בּוֹ, מת בצעירותו. בראשית ימיו, כשגאו־דזו היה אדם פשוט, נהג להתחמק מעבודתו ולעבור לעיתים קרובות עם אורחיו בבית גיסתו הבכירה כדי לאכול. הגיסה מאסה באחיו הצעיר; כשהוא ואורחיו באו העמידה פנים שהמרק אזל וגירדה את הסיר, ולכן הסתלקו האורחים. כעבור זמן־מה הביט גאו־דזו בסיר וראה שעוד נותר בו מרק, ומאז נטר טינה לגיסתו. כאשר נעשה לקיסר העניק נחלות לאחיו, אך בנו של בו לבדו לא קיבל נחלה. הקיסר העליון בדימוס דיבר עמו על כך, וגאו־דזו אמר: ״לא שכחתי להעניק לו נחלה; הדבר הוא מפני שאמו לא נהגה כראוי לאחות בכירה.״ אז העניק לבנו שֵׁין את התואר מרקיז נָנְג־ג׳יֶה, ״מגרד הסיר״, ואת אחיו השני ג׳וֹנְג המליך בדאי.

בשנה השישית לגאו־דזו, לאחר שלכד בצ׳ן את האן שין מלך צ׳ו, המליך את אחיו ג׳יאו למלך צ׳ו, ובירתו הייתה פֶּנְג־צֶ׳נְג. הוא מת לאחר עשרים ושלוש שנות מלוכה, ובנו יִנְג, המלך יִי, עלה לשלטון. המלך יי מת לאחר ארבע שנים, ובנו המלך וּ עלה לשלטון.

בשנה העשרים למלכות המלך וּ, בחורף, נמצא אשם שקיים יחסי מין אסורים בעודו לבוש בגדי אבל על הקיסרית האלמנה בּוֹ, ונפת דוֹנְג־הָאי נגרעה מממלכתו. באביב קשר וו קשר למרוד יחד עם מלך וּ. ראש ממשלתו ג׳אנג שָׁאנְג ומורו הגדול ג׳או יִי־וּ מחו בפניו, אך הוא לא שמע להם. וו הרג את שאנג

ואת יי־וו, גייס צבא ויצא עם וו מערבה לתקוף את ליאנג; הם פרצו את חומת ג׳י. מדרום לצ׳אנג־יי לחם במצביא האן ג׳ואו יְה־פוּ. צבא האן ניתק את דרכי האספקה של וו וצ׳ו, והחיילים רעבו. מלך וו נמלט, המלך וו מצ׳ו התאבד, וצבאו נכנע להאן.

לאחר שהאן השכינה שלום בוו ובצ׳ו ביקש הקיסר שיאו־ג׳ינג שבנו של מרקיז דֶה ימשיך את בית המלוכה של וו, ושבנו של המלך יואן, לִי, ימשיך את בית המלוכה של צ׳ו. הקיסרית האלמנה דוֹאוּ אמרה: ״מלך וו היה איש זקן, והיה עליו לנהוג כבן נאמן וטוב של בית הקיסרות. תחת זאת הוא היה הראשון להנהיג את שבע הממלכות והמיט מהומה על העולם. כיצד אפשר להעמיד ממשיך לביתו?״ היא לא התירה להמשיך את וו, אך התירה להעמיד ממשיך לצ׳ו. באותה עת היה לי השר לענייני בית הקיסרות של האן. לכן מינו את לי למלך צ׳ו כדי שישרת את מקדש האבות של המלך יואן; הוא היה המלך ון מצ׳ו.

המלך ון מת לאחר שלוש שנות מלוכה, ובנו דָאוֹ, המלך אָן, עלה לשלטון. המלך אן מת לאחר עשרים ושתיים שנה, ובנו ג׳וּ, המלך שָׁיַאנְג, עלה לשלטון. המלך שיאנג מת לאחר ארבע־עשרה שנות מלוכה, ובנו המלך צ׳וּן עלה תחתיו. לאחר עליית המלך צ׳ון, בשנה השנייה לתקופת דִי־ג׳יֵה, הגיש איש מן הארמון עצומה ובה האשים את מלך צ׳ו בקשירת מרד. המלך התאבד, הממלכה בוטלה ושטחה סופח להאן כנפת פנג־צ׳נג.

ליו סוּי, מלך ג׳או, היה בנו של יוֹאוּ, בנו האמצעי של גאו־דזו; שמו שלאחר המוות של יואו היה ״יוֹאוּ״, ״הקודר״. מאחר שהמלך יואו מת מרוב דאגה, כינוהו ״הקודר״. הקיסרית גאו המליכה את לוּ בג׳או; כעבור שנה מתה

הקיסרית גאו. השרים הבכירים השמידו את בני משפחת לו, ובהם לו לו, ואז המליכו את סוי, בנו של המלך יואו, למלך ג׳או.

בשנה השנייה למלכות הקיסר שיאו־ון המליך את בִּי־צ׳יָאנְג, אחיו הצעיר של סוי, למלך חה־ג׳יין, לאחר שלקח לשם כך מממלכת ג׳או את נפת חה־ג׳יין; הוא היה המלך ון. הוא מת לאחר שלוש־עשרה שנות מלוכה, ובנו פּוּ, המלך אַי, עלה לשלטון. כעבור שנה מת בלי בנים; שושלתו נקטעה, הממלכה בוטלה ושטחה סופח להאן.א

לאחר שסוי מלך בג׳או עשרים ושש שנה, בימי הקיסר שיאו־ג׳ינג, גָּרע צ׳או צָוּוֹ בשל עבירה את נפת צ׳אנג־שאן מממלכת ג׳או. כאשר מרדו וו וצ׳ו קשר עמם המלך סוי קשר וגייס צבא. ראש ממשלתו ג׳יין־דֶּה ומזכיר הפנים וָאנְג הָאן מחו בפניו, אך הוא לא שמע להם. סוי שרף למוות את ג׳יין־דה ואת ואנג האן, שלח את חייליו לחנות בגבולו המערבי וביקש להמתין לוו ולצאת עמה מערבה. הוא שלח צפונה שליח אל השיונג־נו כדי לכרות עמם ברית ולתקוף את האן. האן שלחה את לִי גְ׳י, מרקיז צ׳וּ־ג׳וֹאוּ, להכות בו. המלך סוי מג׳או שב והגן על האנדאן מאחורי חומותיה; הצבאות ניצבו זה מול זה שבעה חודשים. וו וצ׳ו הובסו בליאנג ולא יכלו להתקדם מערבה. כששמעו על כך השיונג־נו עצרו גם הם וסירבו להיכנס לגבולות האן. לְוָאן בּוּ שב לאחר שהביס את צ׳י, איחד את הצבאות והטה מים להציף את עיר ג׳או. העיר נפרצה, מלך ג׳או התאבד והאנדאן נכנעה. שושלתו של המלך יואו מג׳או נקטעה.

א. [הערת המתרגם: ויקיטקסט מציג כאן את הקריאה 是, ״הוא היה״, כהחלפה מערכתית לקריאה 以. הפקסימיליה מדפיסה בגוף הטקסט ברצף 王文為是, ולכן סימני החילוף הוסרו והקריאה המתועדת תורגמה. פ' א.ת.]

ההיסטוריון הגדול אמר: כשמדינה עומדת לפרוח, בהכרח מופיעים אותות מבשרי טובה; אנשי המעלה מועסקים והאנשים הקטנים נסוגים. כשמדינה עומדת לגווע, הראויים מסתתרים והשרים המורדים זוכים לכבוד. אילו לא העניש המלך וו מצ׳ו את האדון שֶׁן והיה מציית לדבריו, ואילו מינה מלך ג׳או את המלומד מפָאנְג־יוּ, האם היו נוצרים קשרים לתפוס את השלטון ולהרוג, והאם היו נעשים לחרפה בעיני כל העולם? אנשים ראויים! אנשים ראויים! אם אין לאדם תוכן ראוי בתוכו, כיצד יוכל להעסיקם? עמוקה מאוד האמרה: ״הביטחון והסכנה תלויים בצווים היוצאים; הקיום והאבדון תלויים במי שממנים.״ אמת יש בה![ב]

ב. [הערת המתרגם: כאן מסתיים גוף פרק 50 בפקסימיליה. שיר הסיכום 贊述隱索, שחיבר סָה־מָה גָ׳ן מאות שנים לאחר סָה־מָה צ׳יין, מדור הקולציה המאוחר 證考 ופירושי שלוש האסכולות אינם חלק מגוף החיבור ולכן אינם נכללים בתרגום. פ' א.ת.]

בתי הירושה של ג׳ינג ויֶן

ליו ג׳יה, מלך ג׳ינג, היה מבני משפחת ליו, אך לא ידוע לאיזה ענף השתייך. בראשית ההתקוממות, בשנה הראשונה למלך האן, לאחר ששב והכניע את שלוש ממלכות צ׳ין, מונה ליו ג׳יה למצביא, הכניע את חבל סָאי והמשיך מזרחה עם הצבא לתקוף את שיאנג ג׳.

בשנה הרביעית להאן, לאחר שמלך האן הובס בצ׳נג־נָאוֹ, חצה צפונה את הנהר הצהוב, קיבל לידיו את צבאות ג׳אנג אֶר והאן שין וחנה בשׁיוּ־וּוּ, מאחורי חפירים עמוקים וסוללות גבוהות. הוא הורה לליו ג׳יה לפקד על עשרים אלף איש וכמה מאות פרשים, לחצות במעבר בָּאי־מָה אל שטח צ׳ו ולשרוף את מצבוריה, כדי להרוס את בסיס קיומה ולא להותיר במה לספק מזון לצבאו של המלך שיאנג. כעבור זמן תקף צבא צ׳ו את ליו ג׳יה; בכל פעם התבצר ג׳יה וסירב להילחם, והוא ופנג יואה הגנו זה על זה.

בשנה החמישית להאן רדף מלך האן אחר שיאנג ג׳י עד גוּ־לִינְג, והורה לליו ג׳יה לחצות דרומה את נהר חְוַאי ולצור על שׁוֹאוּ־צ׳וּן. כשהגיע לשם שלח בחשאי אדם לשדל את ג׳ואו יִין, הסָה־מָה הגדול של צ׳ו. ג׳ואו יין מרד בצ׳ו, סייע לליו ג׳יה לכבוש את ג׳יוּ־ג׳יאנְג וקיבל את פני צבאו של צ׳ינג בּוּ, המלך וּוּ. כולם התכנסו בנָאי־שֶׁיָה ותקפו יחד את שיאנג ג׳. אז הורה מלך האן לליו ג׳יה לפקד על צבא ג׳יוּ־ג׳יאנג ולצאת עם לוּ וָאן, המפקד העליון, דרומה־מערבה לתקוף את גוֹנְג וֵיי, מלך לִין־ג׳יאנְג. גונג ויי כבר מת, ולין־ג׳יאנג הפכה לנפת נָאן.

באביב השנה השישית להאן כינס הקיסר את אדוני המדינות בצ׳ן, הדיח את האן שין מלך צ׳ו, אסר אותו וחילק את ארצו לשתי ממלכות. באותה עת היו

בניו של גאו־דזו צעירים, אחיו היו מעטים וגם לא היו ראויים; הוא ביקש להמליך בני משפחה כדי לייצב את העולם, ולכן פרסם צו: "המצביא ליו ג'יה הצטיין בזכותו; בחרו גם מבניי ומאחיי את מי שראוי להיות מלך." כל השרים אמרו: "יש להעמיד את ליו ג'יה למלך ג'ינג, ולתת לו למלוך על חמישים ושתיים הערים שממזרח לחוואי; את ג'יאו, אחיו הצעיר של גאו־דזו, יש להעמיד למלך צ'ו, ולתת לו למלוך על שלושים ושש הערים שממערב לחוואי." בעקבות זאת העמיד הקיסר את בנו פֵּיי למלך צ'י. אז החל להמליך את אחיו ואת בני משפחת ליו.

בסתיו השנה האחת־עשרה לגאו־דזו מרד צ'ינג בּוּ, מלך חְוָאי־נָאן, ותקף מזרחה את ג'ינג. ג'יה מלך ג'ינג נלחם בו, אך לא ניצח; הוא נמלט לפוּ־לִינְג ושם הרג אותו צבאו של בו. גאו־דזו יצא בעצמו והביס את בו. בשנה השתים־עשרה העמיד את ליו בִּי, מרקיז פֵּיי, למלך וּ, והמליכו על שטחה הקודם של ג'ינג.

ליו דָזֶה, מלך יֶן, היה קרוב רחוק מבני משפחת ליו. בשנה השלישית לקיסר גאו שירת דזה כאיש משמר הארמון. בשנה האחת־עשרה לקיסר גאו תקף דזה כמצביא את צ'ן שִׂי, לכד את וָאנְג חְוָאנְג והיה למרקיז יִינְג־לִינְג.

בימי הקיסרית גאו נסע טְיֶן שֶׂנְג, איש צ'י, בדרכים וחסרו לו אמצעים; הוא פנה בתוכנית אל דזה, מרקיז יינג־לינג. דזה שמח מאוד ונתן לטיין שנג מאתיים ג'ין זהב כמתנת ברכה. לאחר שקיבל את הזהב שב טיין שנג מיד לצ'י. כעבור שנתיים שלח דזה אדם לומר לטיין שנג: "אינך מוסיף להיות לי בן־ברית." טיין שנג נסע לצ'אנג־אן. הוא לא נפגש עם דזה, אלא שכר בית גדול והורה לבנו לבקש לשרת את ג'אנג דָזֶה־צ'ינְג, המקבל הגדול שזכה במיוחד בחסדה של הקיסרית לו. כעבור חודשים אחדים הזמין בנו של טיין שנג את ג'אנג צ'ינג

לבוא, וטיין עצמו הכין את הסעודה. ג׳אנג צ׳ינג הסכים לבוא. טיין שנג העמיד וילונות והכין סעודה מפוארת כשל מרקיז, וג׳אנג צ׳ינג נדהם. כשהיין רב שילח טיין את שאר האנשים ואמר לג׳אנג צ׳ינג: ״אני רואה שלמעלה ממאה המעונות של מלכי המדינות הם כולם של אנשי הזכות של גאו־דזו. בית לו היה ידיד ותיק, ומראשיתו דחף את מרכבת הקיסר גאו עד שהשיג את העולם; זכותו גדולה ביותר, ונוסף על כך הוא נושא את כובד היותו משפחתה של הקיסרית האלמנה. הקיסרית האלמנה באה בימים ובני לו חלשים. היא מבקשת להעמיד את לוּ צָאן למלך לו, שימלוך בדאי, אך מהססת לפתוח בדבר מחשש שהשרים הגדולים לא ישמעו לה. עתה אתה האהוב מכול והשרים הגדולים מכבדים אותך. מדוע לא תרמוז להם ותביא את הדבר לידיעת הקיסרית האלמנה? היא ודאי תשמח. לאחר שבני לו יהיו למלכים, גם תואר מרקיז של עשרת אלפים בתי־אב יהיה שלך. הקיסרית האלמנה חפצה בכך בלבה; אם אתה, כשר פנימי, לא תפעל בדחיפות להעלות את הדבר, אני חושש שהאסון יגיע אליך.״ ג׳אנג צ׳ינג חשב שדבריו נכונים מאוד, רמז לשרים הגדולים ודיבר עם הקיסרית האלמנה. כשהתכנסה הקיסרית בחצר שאלה על כך את השרים הגדולים, והם ביקשו להעמיד את לו צאן למלך לו. הקיסרית האלמנה העניקה לג׳אנג צ׳ינג אלף ג׳ין זהב, והוא נתן את מחציתם לטיין שנג. טיין שנג סירב לקבלם ואמר לו: ״לו צאן נעשה למלך, אך השרים הגדולים עדיין אינם שלמים עם הדבר. דזה, מרקיז יינג־לינג, הוא מזרע ליו ומצביא גדול, והוא לבדו עודנו נוטר טינה על שלא זכה למבוקשו. דבר עתה עם הקיסרית האלמנה: הקצה לו יותר מעשר נפות והמלך אותו עליהן. לאחר שיקבל מלוכה יסתלק בשמחה, ומלכותם של בני לו תתבסס עוד יותר.״ ג׳אנג צ׳ינג נכנס ודיבר, והקיסרית האלמנה קיבלה את דבריו. לכן העמידה את ליו דזה, מרקיז יינג־לינג, למלך לָאנְג־יָה. מלך לאנג־יה יצא עם טיין שנג אל ממלכתו. טיין שנג

האיץ בדזה לצאת במהירות ולא להתעכב. לאחר שעברו את המעבר אכן שלחה הקיסרית האלמנה אנשים לרדוף אחריהם ולעצרם; אך הם כבר יצאו, והשליחים שבו.[א]

לאחר מות הקיסרית האלמנה אמר דזה מלך לאנג־יה: "הקיסר צעיר, בני לו מנהלים את ענייני השלטון ומשפחת ליו בודדה וחלשה." הוא הוביל את צבאו, קשר עם מלך צ'י לצאת מערבה וביקש להשמיד את בני לו. כשהגיע לליאנג שמע שהאן שלחה את המצביא גָוַאן לחנות ביינְג־יָאנְג. דזה השיב את צבאו להגן על הגבול המערבי, והוא עצמו דהר במהירות לצ'אנג־אן. גם מלך דאי הגיע מדאי. המצביאים וראשי הממשלה, יחד עם מלך לאנג־יה, העמידו את מלך דאי לבן השמים. בן השמים העביר אז את דזה להיות מלך ין, והשיב את לאנג־יה לצ'י וכך החזיר לה את שטחה הקודם.

דזה מלך בין שנתיים, ואז מת; שמו שלאחר המוות היה המלך ג'ינג. המלוכה עברה לבנו ג'יה, והוא היה המלך קאנג.

בימי נכדו דִינְג־גְוו קיים דינג־גוו יחסים אסורים עם פילגשו של אביו, המלך קאנג, והיא ילדה בן. הוא לקח את אשת אחיו הצעיר ועשה אותה לפילגשו, וקיים יחסים אסורים עם שלוש מבנותיו. דינג־גוו ביקש להוציא להורג אחד מנתיניו; יינְג־זָן, מושל פֵּיי־רוּ, ואחרים הלשינו עליו. דינג־גוו שלח מקבל־פנים להאשים את יינג־ז'ן בעבירה אחרת, לאסרו ולהכותו למוות כדי להשתיקו. בשנה הראשונה לתקופת יואן־שׁוּאוֹ הגישו אחיו של יינג־ז'ן שוב עצומה ובה

א. [הערת המתרגם: ויקיטקסט מציג כאן את התו 呂, "לוּ", בסוגריים מרובעים כהשלמה מערכתית. הפקסימיליה מדפיסה ברצף בגוף הטקסט 王呂為, "להמליך למלך לוּ", ולכן הסוגריים הוסרו והקריאה המתועדת תורגמה. פ' א.ת.]

תיארו במלואם את מעשיו הנסתרים של דינג־גוו, וכך נחשף הדבר. הצו הועבר לדוכסים ולשרים, וכולם פסקו: ״דינג־גוו נוהג כחיית טרף, משחית את יחסי האדם וממרה את השמים; דינו מוות.״ הקיסר אישר את דבריהם. דינג־גוו התאבד, והממלכה בוטלה והפכה לנפה.

ההיסטוריון הגדול אמר: ליו ג׳יה נעשה למלך ג׳ינג מפני שבתחילת האן אך התייצב השלטון והעולם טרם התאחד. לכן, אף שהיה קרוב רחוק של בית ליו, מדיניות השעה עשתה אותו למלך כדי שיחזיק את הארץ שבין היאנגצה לחוואי. ליו דזה נעשה למלך מפני שהפעיל תחבולה ודחק בבני לו; ואף על פי כן, לבסוף ישבו ליו דזה וצאצאיו שלושה דורות כשפניהם דרומה וכינו את עצמם ״הבודד״. הדבר יצא לפועל מפני שכל צד נשען על חברו — האין זה מעשה גדול?[ב]

ב. [הערת המתרגם: כאן מסתיים גוף פרק 51 בפקסימיליה. שיר הסיכום 贊述隱索, שחיבר סָה־מָה גָ׳ן מאות שנים לאחר סָה־מָה צ׳יין, מדור הקולציה המאוחר 證考 ופירושי שלוש האסכולות אינם חלק מגוף החיבור ולכן אינם נכללים בתרגום. פ' א.ת.]

בית הירושה של המלך דָאוֹ־חְווֵי מצ׳י

ליו פֵּיי, המלך דָאוֹ־חְווֵי מצ׳י, היה בנו הבכור של גאו־דזו מפילגש. אמו הייתה אישה מן החוץ ושמה היה צָאו. בשנה השישית לגאו־דזו העמיד את פיי למלך צ׳י ונתן לו את הכנסותיהן של שבעים ערים; כל בני העם שידעו לדבר בניב צ׳י נמסרו למלך צ׳י.

מלך צ׳י היה אחיו הבכור של הקיסר שיאו־חְווֵי. בשנה השנייה לשיאו־חווי בא מלך צ׳י לחצר. הקיסר חווי ומלך צ׳י שתו יחד במשתה, והקיסר נהג בו כשווה, כמנהג בני משפחה. הקיסרית האלמנה לוּ כעסה ועמדה להוציא את מלך צ׳י להורג. המלך חשש שלא ייחלץ; לכן קיבל את עצת שׁוּן, מזכירו הפנימי, והגיש את נפת צָ׳נְג־יָאנְג כדי שתהיה נחלת הרחצה של הנסיכה לוּ־יְוֵאן. הקיסרית האלמנה לו שמחה, והוא הורשה להיפרד ולשוב לממלכתו.

המלך דאו־חווי ישב על כס מלכותו שלוש־עשרה שנה ומת בשנה השישית לקיסר חווי. בנו שְׁיָאנְג עלה לשלטון; הוא היה המלך אַי.

בשנה הראשונה למלך אַי מת הקיסר שיאו־חווי, והקיסרית האלמנה לו נטלה את השלטון; כל עניני העולם הוכרעו בידי הקיסרית גאו. בשנה השנייה העמידה הקיסרית גאו את לוּ טָאי, בנו של אחיה ומרקיז לִי, למלך לו; היא גרעה מצ׳י את נפת גְ׳י־נָאן ועשתה אותה לנחלת ההכנסות של מלך לו.

בשנה השלישית למלך אי נכנס אחיו הצעיר ג׳אנג למשמר הארמון של האן. הקיסרית האלמנה לו הכתירה אותו למרקיז ג׳וּ־שׁוּ והשיאה לו את בתו של לוּ לוּ. ארבע שנים לאחר מכן הכתירה את שְׁינְג־ג׳וּ, אחיו הצעיר של ג׳אנג, למרקיז דוֹנְג־מוֹאוּ. שניהם שירתו במשמר הארמון בצ׳אנג־אן.

בשנה השמינית למלך אי גרעה הקיסרית גאו מצ׳י את נפת לָאנְג־יָה והעמידה את ליו דְזֶה, מרקיז יִינְג־לִינְג, למלך לאנג־יה.

בשנה שלאחר מכן בא יוּאוּ מלך ג׳או לחצר, נכלא במעונו ומת. שלושת מלכי ג׳או הודחו כולם. הקיסרית גאו העמידה שלושה מבני לו למלכים, והם נטלו לעצמם את הסמכות וניהלו את ענייני השלטון.

מרקיז ג׳ו־שו היה בן עשרים, נמרץ ורב־כוח, וכעס שבני ליו אינם זוכים במשרות הראויות להם. פעם נכנס לשרת את הקיסרית גאו במשתה. היא הורתה לליו ג׳אנג, מרקיז ג׳ו־שו, להיות ממונה היין. ג׳אנג ביקש: ״עבדך הוא מזרע מצביאים; הרשי לי לנהל את היין לפי החוק הצבאי.״ הקיסרית גאו אמרה: ״יהי כן.״ כשהיין נתן את אותותיו הוביל ג׳אנג את השתייה, השירה והריקודים. כעבור זמן אמר: ״הרשי לי לומר לקיסרית האלמנה את שיר עבודת השדה.״ הקיסרית גאו נהגה בו כבילד וצחקה: ״רק אביך הכיר את השדה. אתה נולדת בן מלך; מה לך ולעבודת האדמה?״ ג׳אנג אמר: ״עבדך מכיר אותה.״ הקיסרית האלמנה אמרה: ״נסה נא לספר לי על השדה.״ ג׳אנג אמר: ״חרוש עמוק וזרע בצפיפות; כשיעמדו הנבטים, בקש שיהיו מרווחים. מה שאינו ממין הזרע — עקור במעדר והשלך.״ הקיסרית לו השתתקה. כעבור זמן השתכר אחד מבני לו ונמלט מן המשתה. ג׳אנג רדף אחריו, שלף את חרבו וכרת את ראשו. אז שב ודיווח: ״איש אחד נמלט מן היין; עבדך קיים בזהירות את החוק והוציאו להורג.״ כל סובבי הקיסרית האלמנה נבהלו מאוד. מאחר שכבר התירה לו להשתמש בחוק הצבאי לא הייתה לה דרך להאשימו, והמשתה הסתיים. מאז יראו בני לו את מרקיז ג׳ו־שו; אפילו השרים הגדולים נשענו עליו, וכוחה של משפחת ליו הלך וגבר.

בשנה שלאחר מכן מתה הקיסרית גאו. לוּ לוּ, מלך ג׳או, היה למצביא העליון, ולוּ צָאן, מלך לו, היה לראש הממשלה. שניהם ישבו בצ׳אנג־אן, ריכזו צבא כדי להטיל אימה על השרים הגדולים וביקשו לחולל מרד. אשתו של ג׳אנג, מרקיז ג׳ו־שו, הייתה בתו של לו לו; הוא ידע על מזימתם ושלח אדם בחשאי אל מחוץ לבירה להודיע לאחיו, מלך צ׳י. הוא ביקש שמלך צ׳י יגייס צבא ויצא מערבה, ואילו מרקיז ג׳ו־שו ומרקיז דונג־מואו יסייעו לו מבפנים, כדי להשמיד את בני לו ולהעמיד את מלך צ׳י לקיסר.

לאחר שמלך צ׳י שמע את התוכנית קשר בחשאי עם דודו מצד אמו סָה ג׳וּן, עם ג׳וּ וו, ראש משרתי הארמון, ועם וֵיי בּוֹ, המפקד המגן, לגייס צבא. צָ׳או פִּינְג, ראש ממשלת צ׳י, שמע על כך וגייס חיילים לשמור על ארמון המלך. ויי בו הונה אותו ואמר: ״המלך מבקש לגייס צבא ואין בידו אות־נמר של האן לאימות פקודתו. יפה עושה אדוני ראש הממשלה שהוא מקיף את המלך. הרשה לי לפקד למענך על החיילים ולשמור על המלך.״ צ׳או פינג האמין לו והורה לו לפקד על החיילים שהקיפו את ארמון המלך. לאחר שקיבל את הפיקוד ציווה ויי בו על החיילים להקיף את מעון ראש הממשלה. צ׳או פינג אמר: ״אבוי! אכן כך אומרים אנשי הדרך: ׳כשצריך להכריע ואינך מכריע, תשוב המהומה ותפגע בך.׳״ והוא התאבד. אז מינה מלך צ׳י את סה ג׳ון לראש הממשלה, את ויי בו למצביא ואת ג׳ו וו למזכיר הפנימי, וגייס את כל חיילי הממלכה. הוא שלח את ג׳ו וו מזרחה להונות את מלך לאנג־יה: ״משפחת לו מרדה. מלך צ׳י גייס צבא ומבקש לצאת מערבה להשמידה. מלך צ׳י רואה את עצמו כילד צעיר שאינו בקי בענייני שריון ומלחמה, והוא מבקש להפקיד את כל ממלכתו בידי הוד מלכותך. הוד מלכותך היה מצביא של הקיסר גאו ובקי בענייני מלחמה. מלך צ׳י אינו מעז לעזוב את צבאו, ולכן שלח את עבדך לבקש

שהוד מלכותך יואיל לבוא לליִן־דִזוֹה, ייפגש עם מלך צ׳י ויתכנן עמו; אחר כך יפקד גם על צבא צ׳י, יצא מערבה וישקיט את המהומה בארץ המעברים.״ מלך לאנג־יה האמין לו, חשב שהדברים נכונים ודהר מערבה לראות את מלך צ׳י. מלך צ׳י, ויי בו וחבריהם עיכבו אז את מלך לאנג־יה, ושלחו את ג׳ו וו לגייס את כל ממלכת לאנג־יה ולקבל גם את הפיקוד על צבאה.[א]

לאחר שליו דזה, מלך לאנג־יה, ראה שהונו אותו ושאין הוא יכול לשוב לממלכתו, שידל את מלך צ׳י: ״המלך דאו־חווי מצ׳י היה בנו הבכור של הקיסר גאו. אם יורדים לשורש היוחסין, הוד מלכותך הוא נכדו הבכור של הקיסר גאו מן הענף הראשי, וראוי שיומלך. עתה השרים הגדולים מהססים ועדיין לא הכריעו. אני הזקן בבני משפחת ליו, והשרים הגדולים ממתינים לי כדי להכריע בתוכנית. אין כל תועלת בכך שהוד מלכותך מעכב אותי כאן; מוטב שתשלח אותי אל תוך המעברים לתכנן את הדבר.״ מלך צ׳י חשב שהדברים נכונים, הוסיף והכין לו מרכבות ושלח את מלך לאנג־יה לדרכו.

לאחר שמלך לאנג־יה יצא לדרכו גייסה צ׳י צבא, פנתה מערבה ותקפה את ג׳י־נאן שבממלכת לו. אז שלח המלך אי מצ׳י איגרת אל מלכי המדינות: ״הקיסר גאו השכין שלום בעולם והמליך את בניו ואת אחיו הצעירים; את המלך דאו־חווי המליך בצ׳י. לאחר מות המלך דאו־חווי שלח הקיסר חווי את ג׳אנג ליאנג, מרקיז ליו, להעמיד אותי למלך צ׳י. הקיסר חווי מת, הקיסרית גאו נטלה את השלטון ובאה בימים, והניחה לבני לו להדיח כרצונם את מי שהעמיד הקיסר גאו. הם גם הרגו את שלושת מלכי ג׳או, חיסלו את ליאנג, ין וג׳או כדי להמליך

א. [הערת המתרגם: ויקיטקסט מציג כאן את הקריאה 西, ״מערבה״, כמוחלפת ב־迺, ״אז״. הפקסימיליה מדפיסה ברצף 王齊見馳西, ״דהר מערבה לראות את מלך צ׳י״, ולכן הקריאה המתועדת נשמרה ותורגמה. פ' א.ת.]

את בני לו, וחילקו את ממלכת צ׳י לארבע. שרים נאמנים מחו, אך השלטון היה מבולבל ולא שמע להם. עתה מתה הקיסרית גאו; הקיסר עודנו צעיר ואינו יכול למשול בעולם, והוא נשען על השרים הגדולים ועל המצביאים. ואולם בני לו שבו ורוממו את משרותיהם על דעת עצמם, ריכזו צבא והטילו אימה, כפו את רצונם על המרקיזים ועל השרים הנאמנים וזייפו צווים כדי לפקוד על העולם — ועל כן מקדש האבות נתון בסכנה. עתה אני, הבודד, מוביל צבא פנימה להשמיד את מי שאינם ראויים להיות מלכים.״[ב]

כשהאן שמעה שצ׳י גייסה צבא ופנתה מערבה שלח ראש הממשלה לו צאן את המצביא הגדול גָּאן יינְג מזרחה לתקוף אותה. כשהגיע גוואן יינג ליִינְג־יַאנְג אמר בלבו: ״בני לו מפקדים על הצבא בארץ המעברים, מבקשים לסכן את משפחת ליו ולהעמיד את עצמם לשלטון. אם אביס עתה את צ׳י ואשוב לדווח, רק אוסיף למשאבי משפחת לו.״ לכן השאיר את צבאו חונה ביינג־יאנג ושלח שליחים להסביר את הדבר למלך צ׳י ולאדוני המדינות; הוא כרת עמם ברית והמתין לתהפוכות בבית לו כדי להשמידו יחד. כששמע זאת מלך צ׳י כבש במערב את נפת ג׳י־נאן שהייתה שלו בעבר, וגם הוא החנה את צבאו בגבולה המערבי של צ׳י והמתין להסכם.

לו לו ולו צאן ביקשו למרוד בארץ המעברים. מרקיז ג׳ו־שו, המפקד העליון ג׳ואו בּוֹ, ראש הממשלה צֶ׳ן פִּינְג ואחרים השמידו אותם. מרקיז ג׳ו־שו היה הראשון שכרת את ראשו של לו צאן, וכך יכלו המפקד העליון בו והאחרים להשמיד את כל בני לו. גם מלך לאנג־יה הגיע מצ׳י לצ׳אנג־אן.

ב. [הערת המתרגם: ויקיטקסט מחליף כאן את 將諸, ״המצביאים״, ב־諸侯, ״אדוני המדינות״. הפקסימיליה מדפיסה ברצף 將諸臣大特固, ולכן תורגמה הקריאה ״נשען על השרים הגדולים ועל המצביאים״. פ' א.ת.]

השרים הגדולים דנו בהמלכת מלך צ׳י, אך מלך לאנג־יה והשרים אמרו: ״סָה ג׳וּן ממשפחת אמו של מלך צ׳י אכזר ואלים — נמר החובש כתר. זה עתה כמעט נטרף העולם בגלל משפחת לו; אם נמליך עכשיו את מלך צ׳י, כאילו ביקשנו להקים משפחת לו חדשה. משפחת בּוֹ, משפחת אמו של מלך דאי, היא משפחה של אנשים אצילים, זקנים וטובים. נוסף על כך, מלך דאי הוא בנו של הקיסר גאו עצמו, הוא חי עמנו עתה והוא המבוגר מכולם. מבחינת היותו בן — הדבר עולה בקנה אחד עם הסדר; ומבחינת היותו איש טוב — השרים הגדולים יהיו בטוחים.״ לפיכך תכננו השרים לקבל את פני מלך דאי ולהמליכו. הם שלחו את מרקיז ג׳ו־שו להודיע למלך צ׳י על השמדת משפחת לו ולהורות לו לפזר את צבאו.

גוואן יינג ישב ביינג־יאנג ושמע שוויי בו הוא אשר הורה מלכתחילה למלך צ׳י למרוד. לאחר שבני לו הושמדו וצבא צ׳י פוזר שלח שליח לזמן את ויי בו ולדרוש ממנו דין וחשבון. בו אמר: ״כשבית עולה באש, וכי יש פנאי להודיע תחילה לראש המשפחה ורק אחר כך להציל מן השרפה?״ אז נסוג ונעמד; ירכיו רעדו והוא רטט מפחד, כאילו אינו יכול לדבר, ולבסוף לא הוסיף דבר. המצביא גוואן הביט בו ממושכות, צחק ואמר: ״בני אדם אומרים שוויי בו אמיץ, אך הוא רק איש חסר ערך ופתי. מה כבר יוכל לעשות!״ והוא שילח את ויי בו. אביו של ויי בו זכה להופיע לפני קיסר צ׳ין בזכות נגינתו הטובה בצ׳ין. בצעירותו ביקש ויי בו להיפגש עם צָאו שֶן, ראש ממשלת צ׳י; משפחתו הייתה ענייה ולא הייתה לו דרך להציג את עצמו, ולכן נהג לבדו, השכם בבוקר ובלילה, לטאטא מחוץ לשער ביתו של אחד מאנשי ראש הממשלה. האיש התפלא וחשב שזה מעשה של יצור מוזר; הוא ארב במקום ותפס את בו. בו אמר: ״אני מבקש לראות את אדוני ראש הממשלה, אך אין לי אמצעי לכך.

לכן אני מטאטא למענך בתקווה לזכות בפגישה.״ איש הפמליה הציג את בו לפני צאו שן, וזה צירף אותו לאנשיו. פעם אחת נהג בו את מרכבתו ושוחח עמו בענייני המדינה. צאו שן חשב אותו לאדם ראוי וסיפר עליו למלך דאו־חווי מצ׳י. המלך זימן אותו ומינהו מיד למזכיר הפנימי. בראשונה הורשה המלך דאו־חווי למנות בעצמו בעלי משרות בדרגת אלפיים שֶׁה. לאחר שמת המלך דאו־חווי והמלך אי עלה לשלטון, ניהל ויי בו את העניינים והשפעתו הייתה גדולה מזו של ראש ממשלת צ׳י.

לאחר שמלך צ׳י פיזר את צבאו ושב, בא מלך דאי והומלך; הוא היה הקיסר שיאו־וֶן.

בשנה הראשונה לקיסר שיאו־ון השיב לצ׳י את נפות צ׳נג־יאנג, לאנג־יה וג׳י־נאן, שגרעה ממנה הקיסרית גאו; הוא העביר את מלך לאנג־יה למלוך בֵּין והוסיף לנחלותיהם של מרקיז ג׳ו־שו ושל מרקיז דונג־מואו אלפיים בתי־אב לכל אחד.

באותה שנה מת המלך אי מצ׳י. יורש העצר דְּזֶה עלה לשלטון; הוא היה המלך וָן.

בשנה הראשונה למלך ון מצ׳י הקימה האן למרקיז ג׳ו־שו ממלכה בנפת צ׳נג־יאנג של צ׳י והעמידה אותו למלך צ׳נג־יאנג; בנפת ג׳י־בֵּיי של צ׳י הקימה ממלכה למרקיז דונג־מואו והעמידה אותו למלך ג׳י־ביי.

בשנה השנייה מרד מלך ג׳י־ביי. האן הרגה אותו ושטחו הוכנס לתחומה.

כעבור שנתיים העניק הקיסר שיאו־ון לשבעת בניו של המלך דאו־חווי מצ׳י, ובהם בּוּ־ג׳וּן, תוארי מרקיזים מדורגים.

המלך ון מצ״י ישב על כס מלכותו ארבע־עשרה שנה ומת בלי בן. הממלכה בוטלה ושטחה הוכנס לתחום האן.

כעבור שנה חילק הקיסר שיאו־ון את צ״י בין בני המלך דאו־חווי שכבר העניק להם תוארי מרקיזים והעמידם למלכים. ג׳יַאנְג־לִיו, המלך שיאו מצ״י ובנו של דאו־חווי, שהיה מרקיז יַאנְג־שׁוּ, נעשה למלך צ״י. כל הנפות שנבדלו מצ״י נמסרו לבני המלך דאו־חווי כממלכות: בנו ג׳ה נעשה למלך ג׳י־ביי, בנו בִּי־גְוַאנְג למלך ג׳י־נאן, בנו שְׁיֵן למלך דְזֶה־צ׳וּאָן, בנו אַנְג למלך ג׳יאו־שִׁי ובנו שְׁיוֹנְג־צ׳וּ למלך ג׳יאו־דונג. עם צ׳נג־יאנג וצ״י היו בסך הכול שבע ממלכות.

בשנה האחת־עשרה למלך שיאו מצ״י מרדו בִּי מלך וו ו־וו מלך צ׳ו, גייסו צבא ויצאו מערבה. הם הודיעו לאדוני המדינות: ״נשמיד את צָ׳או צָוו, השר הבוגד של האן, כדי להשכין ביטחון במקדש האבות.״ ג׳יאו־שי, ג׳יאו־דונג, דזה־צ׳ואן וג׳י־נאן גייסו צבא על דעת עצמן ונענו לוו ולצ׳ו. הן ביקשו לצרף את צ״י; המלך שיאו מצ״י היסס, שמר על חומותיו ולא שמע להן, וצבאות שלוש הממלכות צרו יחד על צ״י. מלך צ״י שלח את לוּ, היועץ הבכיר, לדווח לבן השמים. בן השמים הורה לו לשוב ולומר למלך צ״י: ״שמור היטב על עמדתך; צבאי כבר מביס עתה את וו ואת צ׳ו.״ כאשר הגיע היועץ לו היו צבאות שלוש הממלכות ערוכים בכמה טבעות סביב לין־דזה, ולא הייתה לו דרך להיכנס. מצביאי שלוש הממלכות אילצו אותו להישבע עמם ואמרו: ״כשתשוב אמור שהאן כבר הובסה, וזרז את צ״י להיכנע לשלוש הממלכות; אם לא כן, תישחט מיד.״ היועץ הבכיר הבטיח לעשות זאת, אך כשהגיע מתחת לחומה וראה מרחוק את מלך צ״י קרא: ״האן כבר גייסה מיליון חיילים! היא שלחה את המפקד העליון ג׳ואו יָה־פוּ, והוא הביס את וו ואת צ׳ו ועתה מוביל את צבאו להציל את

צ״י. צ״י חייבת להחזיק מעמד ולא להיכנע!״ מצביאי שלוש הממלכות הוציאו אותו להורג.

בראשית המצור הקשה ניהלה צ״י בחשאי משא ומתן עם שלוש הממלכות, אך טרם הושג הסכם. בדיוק אז שמעו שאיש החצר לו בא מהאן ושמחו; השרים הגדולים שבו ושכנעו את המלך שלא להיכנע לשלוש הממלכות. זמן קצר אחר כך הגיעו לצ״י צבאותיהם של מצביא האן לְוָאן בּוּ, מרקיז פִּינְג־יָאנְג ואחרים; הם הביסו את צבאות שלוש הממלכות והסירו את המצור מעל צ״י. לאחר מכן שמעו שוב שבתחילה זממה צ״י עם שלוש הממלכות, וביקשו להפנות את הצבא ולתקוף אותה. המלך שיאו מצ״י פחד, שתה רעל והתאבד. כשהקיסר ג׳ינג שמע על כך סבר שמלכתחילה נהגה צ״י כשורה, ושאם זממה הרי זה מפני שנדחקה ונכפתה, ואין זו אשמתה. לכן העמיד את שׂוֹאוּ, יורש העצר של המלך שיאו, למלך צ״י; הוא היה המלך יי והמשיך את בית צ״י. מלכי ג׳יאו־שי, ג׳יאו־דונג, ג׳י־נאן ודזה־צ׳ואן הושמדו כולם, ושטחיהם הוכנסו לתחום האן. מלך ג׳י־ביי הועבר למלוך בדזה־צ׳ואן. המלך יי מצ״י ישב על כס מלכותו עשרים ושתיים שנה ומת. בנו צָה־גְ׳ינְג עלה לשלטון; הוא היה המלך לִי.

אמו של המלך לי מצ״י נקראה הקיסרית האלמנה גְ׳י. הקיסרית האלמנה לקחה בת ממשפחת ג׳י, משפחת אחיה הצעיר, ועשתה אותה למלכתו של המלך לי. המלך לא אהב את בת ג׳י. הקיסרית האלמנה ביקשה שמשפחתה תזכה בכבוד ובחסד רב, ולכן ציוותה על בתה הבכורה, הנסיכה ג׳י, להיכנס לארמון המלך ולפקח על ההרמון; היא לא הניחה לנשים אחרות להתקרב אל המלך וביקשה לגרום לו לאהוב את בת ג׳י. בשל כך קיים המלך יחסים אסורים עם אחותו, הנסיכה.

בצ״י היה סריס ושמו שׂוּגְיָה, שנכנס לשירותה של הקיסרית האלמנה של האן. לקיסרית האלמנה הייתה בת אהובה שנקראה גבירת שְׂיוֹ־צ׳נְג. גבירת שיו־צ׳נג לא הייתה מבית ליו, והקיסרית האלמנה ריחמה עליה. לגבירת שיו־צ׳נג הייתה בת ושמה אֶה, והקיסרית האלמנה ביקשה להשיאה לאחד ממלכי המדינות. הסריס ג׳יה ביקש אפוא להישלח לצ׳י והבטיח להביא את המלך להגיש עצומה ולבקש לשאת את אה. הקיסרית האלמנה שמחה ושלחה את ג׳יה לצ׳י. באותה עת ידע ג׳וּ־פוּ יֶן, איש צ׳י, שג׳יה נשלח לשם בעניין לקיחת מלכה, ולכן אמר לו: ״אם העניין יצליח, הואל נא לומר שבתו של ין מבקשת להצטרף להרמון המלך.״ כשהגיע ג׳יה לצ׳י רמז על הדבר. הקיסרית האלמנה ג׳י כעסה מאוד ואמרה: ״למלך יש מלכה והרמונו מלא. נוסף על כך, ג׳יה הוא איש עני מצ׳י; בשעת דחק נעשה סריס ונכנס לשירות האן, אך לא הביא שום תועלת, ועתה הוא מבקש להמיט מהומה על בית מלכנו! ומיהו בכלל ג׳ו־פו ין, שהוא מבקש להכניס את בתו להרמון?״ שו ג׳יה נקלע למצוקה קשה. הוא שב ודיווח לקיסרית האלמנה: ״המלך כבר רוצה לשאת את אה, אך יש מכשול אחד: חוששים שיקרה כמעשה מלך ין.״ מלך ין קיים יחסים אסורים עם אחיותיו של בנו, זה מקרוב הורשע ומת וממלכתו אבדה; לכן הזכיר ג׳יה את ין כדי להרתיע את הקיסרית האלמנה. היא אמרה: ״אל תוסיף לדבר על השאת בתי לצ׳י.״ העניין דחוף בהדרגה ולא יכול היה להגיע לידיעת בן השמים. בשל כך נוצר גם קרע בין ג׳ו־פו ין ובין צ׳י.[ג]

באותה עת היה ג׳ו־פו ין חביב על בן השמים וניהל את העניינים. הוא אמר: ״בלין־דזה שבצ׳י מאה אלף בתי־אב, ומס השוק מכניס אלף ג׳ין. אוכלוסייתה

רבה, שופעת ועשירה, והיא גדולה מצ׳אנג־אן; אסור להפקיד מקום כזה בידי מי שאינו אחיו של בן השמים עצמו או בנו האהוב. עתה הולכת ומתרחקת קרבתו המשפחתית של מלך צ׳י.״ אחר כך אמר בנחת: ״בימי הקיסרית האלמנה לו ביקשה צ׳י למרוד; בימי מרד וו וצ׳ו כמעט חולל המלך שיאו מהומה; ועתה שמעתי שמלך צ׳י מקיים יחסים אסורים עם אחותו.״ אז מינה בן השמים את ג׳ו־פו ין לראש ממשלת צ׳י והורה לו לחקור את העניין. לאחר שהגיע לצ׳י חקר ין בדחיפות את סריסי ההרמון שתיווכו בין המלך ובין אחותו הנסיכה, והביא לכך שכל עדויותיהם הפלילו את המלך. המלך היה צעיר; הוא פחד שמא הפקידים יעצרו ויוציאו אותו להורג על פשע חמור, ולכן שתה רעל והתאבד. לא נותר לו יורש.

באותה עת חשש מלך ג׳או שג׳ו־פו ין יצא פעם אחת וכבר הביא לביטול צ׳י, ושבהדרגה ירחיק הקיסר את בני משפחתו. לכן הגיש עצומה ובה האשים את ין בקבלת זהב ובפגמים שבהם הטה את דבריו לפי העניין. בן השמים כבר אסר את ין. גוֹנְג־סוּן חוֹנְג אמר: ״מלך צ׳י מת מצער בלי יורש וממלכתו הוכנסה לתחום האן. אם ין לא יוצא להורג, אין דרך להשקיט את ציפיית העולם לדין.״ ולכן הוציאו את ין להורג.

המלך לי מצ׳י ישב על כס מלכותו חמש שנים ומת בלי יורש, והממלכה הוכנסה לתחום האן.

מבית המלך דאו־חווי מצ׳י נותרו עוד שתי ממלכות: צ׳נג־יאנג ודזה־צ׳ואן. שטחה של דזה־צ׳ואן גבל בצ׳י. בן השמים ריחם על צ׳י משום שאחוזת הקבר

של המלך דאו־חווי שכנה בנפה; הוא הפריד את כל היישובים שממזרח ללין־דזה והקיפו את אחוזת הקבר, ומסר אותם לדזה־צ׳ואן כדי שתקיים את קורבנות המלך דאו־חווי.

ג׳אנג, המלך ג׳ינג מצ׳נג־יאנג, היה בנו של המלך דאו־חווי מצ׳י. בהיותו מרקיז ג׳ו־שו השמיד יחד עם השרים הגדולים את בני לו, והוא עצמו היה הראשון שכרת בארמון וֵיי־יָאנְג את ראשו של לו צאן, מלך לו וראש הממשלה. לאחר שהקיסר שיאו־ון עלה לכס הוסיף לנחלתו של ג׳אנג אלפיים בתי־אב והעניק לו אלף ג׳ין זהב. בשנה השנייה לשיאו־ון הקים למענו ממלכה בנפת צ׳נג־יאנג של צ׳י והעמיד אותו למלך צ׳נג־יאנג. הוא ישב על כס מלכותו שנתיים ומת. בנו שִׁי עלה לשלטון; הוא היה המלך גוֹנְג.

בשנה השמינית למלך גונג הועבר למלוך בחְוַאי־נָאן. כעבור ארבע שנים הוחזר למלוך בצ׳נג־יאנג. בסך הכול ישב על כס מלכותו שלושים ושלוש שנה ומת. בנו ג׳יאן־יֵן עלה לשלטון; הוא היה המלך צ׳ינְג.[ד]

המלך צ׳ינג מת לאחר עשרים ושמונה שנות מלוכה. בנו יִי עלה לשלטון; הוא היה המלך ג׳ינג. המלך ג׳ינג מת לאחר תשע שנות מלוכה. בנו וּו עלה לשלטון; הוא היה המלך חְוֵוי. המלך חווי מת לאחר אחת־עשרה שנות מלוכה. בנו שׁוּן עלה לשלטון; הוא היה המלך חוּאַנְג. המלך חואנג מת לאחר ארבעים ושש שנות מלוכה. בנו חְוֵוי עלה לשלטון; הוא היה המלך דָאי. המלך דאי מת לאחר

ג. [הערת המתרגם: ויקיטקסט מסמן את 得不, ״לא יכול״, כהשלמה בתוך הרצף 聞得不潯浸事子於. הפקסימיליה מדפיסה את כל הרצף בגוף הטקסט, ולכן הסימון הוסר והקריאה המתועדת תורגמה. פ' א.ת.]

ד. [הערת המתרגם: ויקיטקסט מסמן את 建 בתוך שם היורש 延建 כהשלמה מערכתית. הפקסימיליה מדפיסה ברצף 立延建子, ולכן נשמר השם המתועד ג׳יין־יין. פ' א.ת.]

שמונה שנות מלוכה. בנו ג׳ינג עלה לשלטון, ובשנה השלישית לתקופת ג׳יין־שה, לאחר חמש־עשרה שנות מלוכה, מת.[ה]

שינג־ג׳ו, מלך ג׳י־ביי, היה בנו של המלך דאו־חווי מצ׳י. בהיותו מרקיז דונג־מואו סייע לשרים הגדולים להשמיד את בני לו, אך הישגו היה קטן. כשבא הקיסר ון מדאי אמר שינג־ג׳ו: ״הרשו לי להיכנס עם יינְג, הממונה הגדול על הסוסים, ולטהר את הארמון.״ הם הדיחו את הקיסר הצעיר, ויחד עם השרים הגדולים רוממו את הקיסר שיאו־ון והעמידוהו לשלטון.

בשנה השנייה לקיסר שיאו־ון הקים למען שינג־ג׳ו ממלכה בנפת ג׳י־ביי של צ׳י והעמיד אותו למלך ג׳י־ביי, יחד עם מלך צ׳נג־יאנג. לאחר שתי שנות מלוכה מרד. בראשונה, כשהשרים הגדולים השמידו את משפחת לו, היה הישגו של מרקיז ג׳ו־שו גדול במיוחד. הם הבטיחו לתת לו את כל שטח ג׳או כממלכה ואת כל שטח ליאנג למרקיז דונג־מואו. לאחר שהקיסר שיאו־ון עלה לכס שמע שג׳ו־שו ודונג־מואו ביקשו בתחילה להמליך את מלך צ׳י, ולכן הפחית מזכויותיהם. בשנה השנייה, כשהמליך את בני המשפחה, גרע רק שתי נפות מצ׳י והמליך בהן את ג׳אנג ואת שינג־ג׳ו. השניים חשבו שאיבדו את המשרות הראויות להם ושנגזלה זכותם. ג׳אנג מת, ושינג־ג׳ו שמע שהשְׁיוּנְג־נוּ פלשו להאן בכוח גדול, שהאן גייסה צבא רב ושלחה את ראש הממשלה גוואן יינג לתקוף אותם, ושהקיסר ון יצא בעצמו לטָאי־יֶוּאן. הוא חשב שבן השמים עצמו עומד לתקוף את אנשי חו, ולכן גייס צבא ומרד בג׳י־ביי. כששמע זאת בן השמים ביטל את מסעו של ראש הממשלה ואת תנועת הצבא, וכולם שבו

ה. [הערת המתרגם: רשימת היוחסין מגיעה כאן עד השנה השלישית לתקופת ג׳יין־שה, 30 לפנה״ס, זמן רב לאחר סימה צ׳יין. פירוש ג׳נג־יי מייחס את ההמשך לצ׳וּ שָׁאוֹ־סוּן; הוא נשמר כאן כחלק מגוף הנוסח שהתקבל, ואינו מושמט בלי סימון. פ׳ א.ת.]

לצ׳אנג־אן. הוא שלח את המצביא צָ׳אי, מרקיז גְ׳י־פוּ, לתקוף ולהביס את מלך ג׳י־בייִ המורד. המלך התאבד ושטחו הוכנס לתחום האן והיה לנפה.

כעבור שתים־עשרה שנה, בשנה השש־עשרה לקיסר ון, שב והעמיד את ג׳ה, בנו של המלך דאו־חווי מצ׳י ומרקיז אַן־דוּ, למלך ג׳י־בייִ. בשנתו האחת־עשרה, כאשר מרדו וו וצ׳ו, החזיק ג׳ה מעמד ולא הצטרף למזימת אדוני המדינות. לאחר שוו וצ׳ו הושקטו הועבר ג׳ה למלוך בדזה־צ׳ואן.

בִּי־גְוָאנְג, מלך ג׳י־נאן, היה בנו של המלך דאו־חווי מצ׳י. בהיותו מרקיז לֶה נעשה למלך ג׳י־נאן בשנה השש־עשרה לקיסר שיאו־ון. בשנתו האחת־עשרה מרד עם וו וצ׳ו. האן הביסה אותו והרגה את בי־גוואנג; היא הפכה את ג׳י־נאן לנפה והכניסה את השטח לתחומה.

שִׁיֵן, מלך דזה־צ׳ואן, היה בנו של המלך דאו־חווי מצ׳י. בהיותו מרקיז וּ־צָ׳נְג נעשה למלך דזה־צ׳ואן בשנה השש־עשרה לקיסר ון. בשנתו האחת־עשרה מרד עם וו וצ׳ו; האן הביסה אותו והרגה את שיין.

בן השמים העביר אפוא את ג׳ה, מלך ג׳י־בייִ, למלוך בדזה־צ׳ואן. גם ג׳ה היה בנו של המלך דאו־חווי מצ׳י, ובהיותו מרקיז אן־דו נעשה למלך ג׳י־בייִ. מלך דזה־צ׳ואן מרד ולא הותיר יורש, ולכן הועבר מלך ג׳י־בייִ למלוך בדזה־צ׳ואן. הוא ישב על כס מלכותו שלושים וחמש שנה ומת; שמו שלאחר המוות היה המלך יִי. בנו גְ׳יֵאן ירש אותו והיה המלך גְ׳ינְג. הוא מת לאחר עשרים שנה, ובנו יִי ירש אותו והיה המלך צ׳ינְג. הוא מת לאחר שלושים ושש שנה, ובנו גְ׳וֹנְג־גְוּו ירש אותו והיה המלך סָה. הוא מת לאחר עשרים ושמונה שנה, ובנו שָׁאנְג ירש אותו והיה המלך שיאו. הוא מת לאחר חמש שנים, ובנו חֶנְג ירש אותו; בשנה השלישית לתקופת ג׳יין־שה, לאחר אחת־עשרה שנות מלוכה, מת.

אַנְג, מלך ג׳יאו־שי, היה בנו של המלך דאו־חווי מצ׳י. בהיותו מרקיז צ׳אנְג־פִּינְג נעשה למלך ג׳יאו־שי בשנה השש־עשרה לקיסר ון. בשנתו האחת־עשרה מרד עם וו וצ׳ו. האן הביסה אותו והרגה את אנג; שטחו הוכנס לתחום האן והיה לנפת ג׳יאו־שי.

שְׁיוּנְג־צ׳וּ, מלך ג׳יאו־דונג, היה בנו של המלך דאו־חווי מצ׳י. בהיותו מרקיז בָּאי־שֶׁה נעשה למלך ג׳יאו־דונג בשנה השש־עשרה לקיסר ון. בשנתו האחת־עשרה מרד עם וו וצ׳ו. האן הביסה אותו והרגה את שיונג־צ׳ו; שטחו הוכנס לתחום האן והיה לנפת ג׳יאו־דונג.

ההיסטוריון הגדול אמר: בין ממלכותיהם הגדולות של אדוני המדינות לא הייתה גדולה מזו של המלך דאו־חווי מצ׳י. הארץ שבין הימים אך התייצבה, בניו ואחיו הצעירים של הקיסר היו מעטים, והעובדה שצ׳ין לא העניקה אף שעל אדמה כנחלה שימשה אזהרה; לכן העניק הקיסר נחלות גדולות לבני שם משפחתו כדי להשקיט את לב רבבות בני העם. כאשר התפצלו לאחר מכן — כך חייב היה להיות מטבע הדברים.[1]

1. [הערת המתרגם: כאן מסתיים גוף פרק 52 בפקסימיליה. שיר הסיכום 贊述隱索, שחיבר סָה־מָה גָ׳ן מאות שנים לאחר סָה־מָה צ׳יין, מדור הקולציה המאוחר 證考 ופירושי שלוש האסכולות אינם חלק מגוף החיבור ולכן אינם נכללים בתרגום. פ' א.ת.]

בית הירושה של שיאו חה, ראש־המדינה

שיאו חה, ראש הממשלה, היה איש פָּנְג שבפֵּיי. בשל בקיאותו במסמכים ובכך שלא קיפח איש שימש סגן המזכיר הראשי של פיי.

כשגאו־דזו היה עדיין בן העם הגן עליו חה פעמים רבות בעניינים שנגעו לפקידים. כשנעשה גאו־דזו ראש תחנה עמד חה תמיד לימינו וסייע לו. כשיצא גאו־דזו לשירות חובה בשׁיאן־יאנג בתוקף משרתו, נתנו לו הפקידים האחרים שלוש מאות מטבעות לדרך, ורק חה נתן חמש מאות.

מבקר מטעם צ׳ין שפיקח על הנפה צירף את חה לעבודתו, והוא הצטיין בה דרך קבע. לאחר מכן מילא חה את תפקידיו של פקיד בנפת סָה־שְׁוֵוי ודורג ראשון. המבקר מטעם צ׳ין ביקש להיכנס לחצר, לדווח עליו ולזמנו לשירות, אך חה הפציר בו ולבסוף הורשה שלא ללכת.

כאשר קם גאו־דזו והיה לדוכס פיי, שימש חה תמיד כסגנו ופיקח על העניינים. כשהגיע דוכס פיי לשׁיאן־יאנג מיהרו כל המצביאים אל המחסנים שבהם היו הזהב, המשי ושאר הנכסים כדי לחלקם ביניהם; רק חה נכנס תחילה ואסף למשמרת את החוקים, הצווים, המפות והמסמכים של ראש הממשלה ושל המבקר הראשי של צ׳ין. כשנעשה דוכס פיי למלך האן מינה את חה לראש ממשלה. המלך שיאנג ואדוני המדינות טבחו באנשי שׁיאן־יאנג, שרפו את העיר והסתלקו. מלך האן הכיר לפרטיהם את המעברים הצרים והמקומות החסומים בארץ, את מספר משקי הבית, את המקומות החזקים והחלשים ואת מצוקות העם, מפני שחה השיג בשלמותם את המפות ואת המסמכים של צ׳ין.

חה המליץ על האן שין, ומלך האן מינה את שין למצביא הגדול. הדבר מסופר בפרשת מרקיז חְוַאי־יין.

מלך האן הוביל את צבאו מזרחה והכניע את שלוש צ׳ין. חה נשאר מאחור בתפקיד ראש הממשלה, קיבל לידיו את בָּה ושוּ, הרגיע את התושבים והודיע להם את פקודות המלך, ודאג לאספקת המזון לצבא. בשנה השנייה להאן תקפו מלך האן ואדוני המדינות את צ׳ו; חה שמר על ארץ המעברים, שירת את יורש העצר וניהל את לִי־יָאנְג. הוא התקין חוקים, צווים וכללי משמעת והקים מקדשי אבות, מזבחות לאדמה ולדגן, ארמונות, נפות וערים. בכל עניין הגיש תחילה עצומה למלך, ואם התקבלה קיבל רשות לפעול; כשלא הספיק לדווח, פעל מיד לפי צורכי השעה והודיע למלך לאחר שובו. בענייני ארץ המעברים מנה את משקי הבית והעביר ביבשה ובמים אספקה לצבא. מלך האן איבד כמה פעמים את צבאו ונמלט; חה גייס תמיד חיילים מארץ המעברים ומילא מיד את השורות החסרות. משום כך הפקיד בידיו המלך לבדו את כל ענייני ארץ המעברים.

בשנה השלישית להאן ניצבו מלך האן ושיאנג יו זה מול זה בין גִ׳ינְג לסוּאוֹ. המלך שלח שוב ושוב שליחים לשאול לשלומו של ראש הממשלה ולנחמו על עמלו. האדון בָּאוֹ אמר לראש הממשלה: ״המלך עצמו חשוף בשדה, ובכל זאת הוא שולח שוב ושוב שליחים לנחם אותך על עמלך; משמע שלבו חושד בך. אילו קיבלת את עצתי, היית שולח אל מחנהו את כל בניך, נכדיך ואחיך המסוגלים לשאת נשק. כך יבטח בך המלך יותר.״ חה קיבל את עצתו, ומלך האן שמח מאוד.

בשנה החמישית להאן, לאחר ששיאנג יו נהרג והארץ הושקטה, שקלו את זכויותיהם של בעלי ההישגים וחילקו להם נחלות. השרים התווכחו ביניהם על זכות הבכורה, וגם כעבור יותר משנה לא הוכרע מדרג ההישגים. גאו־דזו קבע שזכותו של שיאו חה גדולה מכולן, הכתיר אותו למרקיז דָזָאן והעניק לו נחלה רבת משקי בית. בעלי ההישגים אמרו כולם: ״אנחנו לבשנו שריון ואחזנו בנשק; אחדים מאתנו השתתפו ביותר ממאה קרבות ואחרים בכמה עשרות התנגשויות. כבשנו ערים ושטחים, וכל אחד זכה להישגים גדולים או קטנים. שיאו חה מעולם לא טרח עד שהזיע סוסו; הוא רק אחז במכחול ובדיו, דן ודיבר, ולא נלחם. מדוע אפוא הוא ניצב מעלינו?״ הקיסר גאו אמר: ״האם רבותיי מבינים בציד?״ אמרו: ״מבינים.״ שאל: ״האם אתם מבינים בכלבי ציד?״ אמרו: ״מבינים.״ אמר הקיסר גאו: ״בציד הכלב הוא שרודף אחר החיה והארנבת והורג אותם, ואילו האדם הוא שמגלה את עקבותיה של החיה ומורה היכן היא נמצאת. עתה אתם יודעים רק להשיג חיות נמלטות; זכותכם היא זכותם של הכלבים. ואילו שיאו חה גילה את העקבות והורה את הדרך; זכותו היא זכותו של האדם. ועוד, כל אחד מכם הצטרף אליי בגופו בלבד, ולכל היותר הביא עמו שניים או שלושה מבני משפחתו. שיאו חה הביא עמו עשרות אנשים מכל בית אביו; אסור לשכוח את זכותו.״ איש מן השרים לא העז עוד לדבר.[א]

לאחר שכל המרקיזים כבר קיבלו את נחלותיהם והגיע הזמן לקבוע לפני הקיסר את סדר מעלתם, אמרו כולם: ״צָאו צָאן, מרקיז פִּינְג־יָאנְג, נפצע שבעים פעם בגופו; הוא כבש ערים ושטחים וזכותו גדולה מכולן. ראוי שיעמוד ראשון.״

א. [הערת המתרגם: ויקיטקסט קורא כאן 地掠城攻, ואילו הפקסימיליה מדפיסה 地略城攻. התרגום הולך אחר הקריאה המתועדת, שמשמעה בהקשר זה ״לכבוש שטחים״. פ' א.ת.]

הקיסר כבר גבר על התנגדותם של בעלי ההישגים והעניק לשיאו חה את הנחלה הגדולה ביותר, ובשאלת סדר המעלה לא מצא עדיין במה לסתור אותם פעם נוספת; אך בלבו רצה שחה יעמוד ראשון. האדון אֶה, מרקיז המעברים, התקדם ואמר: ״דברי השרים שגויים כולם. לצאו צאן אמנם יש זכות של קרבות בשדה וכיבוש שטחים, אך אלה הישגים לשעה אחת בלבד. הוד מלכותו ניצב מול צ׳ו במשך חמש שנים, איבד שוב ושוב את צבאו ואת אנשיו, ופעמים רבות מילט את נפשו ונמלט. אולם שיאו חה שלח תמיד צבאות מארץ המעברים כדי למלא את מקומם; פעמים רבות, בלי שהוד מלכותו יצווה לזמנם, הגיעו אליו רבבות חיילים בדיוק בשעה שנותר בלא כוח. האן וצ׳ו נאחזו זו בזו בְּיִנְג־יָאנְג כמה שנים, ולצבא לא הייתה תבואה בהישג יד; שיאו חה העביר אספקה מארץ המעברים ביבשה ובמים, והמזון לא חסר. אף שהוד מלכותו איבד פעמים רבות את השטחים שממזרח להרים, שיאו חה שמר תמיד את ארץ המעברים בשלמותה והמתין לו. זהו הישג לעשרת אלפים דורות. גם אילו נעלמו מאה אנשים כצאו צאן, מה היה חסר להאן? שלמותה של האן אינה תלויה בהם. כיצד מבקשים אתם להעמיד הישג של יום אחד מעל הישג לעשרת אלפים דורות? שיאו חה ראשון וצאו צאן אחריו.״ גאו־דזו אמר: ״יפה.״ בעקבות זאת הורה לשיאו חה לשאת חרב ולנעול נעליים בעלותו להיכל, ולא לרוץ כשנכנס לחצר.

הקיסר אמר: ״שמעתי שמי שמקדם אדם ראוי זוכה בגמול העליון. אף שזכותו של שיאו חה גדולה, בזכות האדון אה נודעה גדולתה ביתר בהירות.״ לכן התבסס על הנחלה שכבר קיבל האדון אה כמרקיז המעברים והכתיר אותו למרקיז אַנְפִּינְג. באותו יום העניק נחלות לחה, לאביו, לבניו ולאחיו — יותר מעשרה אנשים בסך הכול. אחר כך הוסיף לנחלת חה אלפיים משקי בית,

משום שכאשר יצא הקיסר בעבר לשירות חובה בשׂיאן־יאנג נתן לו חה לבדו מאתיים מטבעות יותר מן האחרים.

בשנה האחת־עשרה להאן מרד צָ׳ן שִׂ׳, וגאו־דזו יצא בעצמו בראש הצבא והגיע לְהָאן־דָאן. בטרם הסתיים המסע קשר מרקיז חואי־יין למרוד בארץ המעברים. הקיסרית לוּ השתמשה בתוכניתו של שיאו חה והוציאה את מרקיז חואי־יין להורג; הדבר מסופר בפרשת חואי־יין. לאחר ששמע הקיסר כי מרקיז חואי־יין הוצא להורג, שלח שליח למנות את חה, ראש הממשלה, לראש המדינה; הוא הוסיף לנחלתו חמשת אלפים משקי בית והעמיד חמש מאות חיילים וקצין אחד לשמש משמר לראש המדינה. כל האדונים בירכו אותו, ורק ג׳או פִּינְג הביע תנחומים. ג׳או פינג היה בעבר מרקיז דוֹנְג־לִינְג של צ׳ין. לאחר נפילת צ׳ין נעשה בן העם; הוא היה עני וגידל מלונים ממזרח לחומת צ׳אנג־אן. המלונים היו משובחים, ולכן קראו להם הבריות ״מלוני דונג־לינג״, על שמו של ג׳או פינג. ג׳או פינג אמר לראש המדינה: ״אסונך מתחיל עתה. הקיסר חשוף בשדה ואתה שומר על הארץ מבפנים. לא עמדת מול חצים ואבני קלע, ובכל זאת הגדיל את נחלתך והעמיד לך משמר. הוא עשה זאת מפני שמרקיז חואי־יין מרד זה עתה בתוך הארץ ולבו חושד בך. הוא לא העמיד את המשמר כדי לכבד אותך. אבקש ממך לוותר על תוספת הנחלה ולא לקבלה, ולמסור את כל רכושה הפרטי של משפחתך לסיוע לצבא; אז ישמח לבו של הקיסר.״ ראש המדינה קיבל את עצתו, והקיסר גאו שמח מאוד.[ב]

בסתיו השנה השתים־עשרה להאן מרד צ׳ינג בוּ, והקיסר יצא בעצמו לתקוף אותו. הוא שלח שוב ושוב שליחים לשאול מה עושה שיאו חה, ראש המדינה.

מפני שהקיסר היה בצבא, הרגיע ראש המדינה את העם ועודד אותו להתאמץ, ומסר את כל אשר לו לסיוע לצבא, כפי שעשה בזמן מרד צ׳ן שי. אורח אחד אמר לראש המדינה: ״לא ירחק היום ומשפחתך תושמד. משרתך היא משרת ראש המדינה וזכותך עומדת ראשונה; מה עוד אפשר להוסיף עליהן? מאז נכנסת לראשונה לארץ המעברים זכית בלב העם; זה יותר מעשר שנים שכולם דבקים בך, ואתה מוסיף בלי הרף לזכות באהדתם. הקיסר שואל עליך שוב ושוב מפני שהוא חושש שתניע את כל ארץ המעברים נגדו. מדוע לא תקנה שדות ובתים רבים בזול ובהקפה וכך תכתים את שמך? אז יהיה לבו של הקיסר שקט.״ ראש המדינה קיבל את עצתו, והקיסר שמח מאוד.

כשהקיסר סיים את המסע נגד בו ושב, חסמו בני העם את דרכו והגישו עצומות שבהן נאמר שראש המדינה כפה עליהם למכור לו בזול שדות ובתים בשווי כמה עשרות מיליוני מטבעות. כשהגיע הקיסר וראש המדינה בא לקבל את פניו, צחק הקיסר ואמר: ״הרי ראש המדינה מפיק רווח מן העם!״ הוא מסר לו את כל עצומות העם ואמר: ״התנצל בעצמך לפני העם.״ ראש המדינה ניצל את ההזדמנות וביקש למען העם: ״השטח בצ׳אנג־אן צר, ובפארק שָׁאנְג־לִין יש אדמות ריקות רבות שאינן בשימוש. אבקש שיורשה לעם להיכנס ולעבדן, ורק את הקש ישאיר למאכל החיות והעופות.״ הקיסר כעס מאוד ואמר: ״ראש המדינה קיבל ממון רב מן הסוחרים, ולכן הוא מבקש עתה את הפארק שלי למענם!״ הוא מסר את ראש המדינה לידי המפקד על המשפט, וזה כבל ואסר אותו. כעבור כמה ימים, כשמפקד משמר הארמון וָאנְג שירת לפני הקיסר, ניגש ושאל: ״במה חטא ראש המדינה חטא גדול כל כך, שהוד

ב. [הערת המתרגם: ויקיטקסט קורא כאן 君原, ואילו הפקסימיליה מדפיסה 君願, ״אבקש ממך״. הקריאה המתועדת נשמרה ותורגמה. פ' א.ת.]

מלכותו אסר אותו בפתאומיות?״ הקיסר אמר: ״שמעתי שכאשר לי סה היה ראש ממשלת קיסר צ׳ין הוא ייחס לאדונו את המעשים הטובים וקיבל על עצמו את הרעים. עתה קיבל ראש המדינה ממון רב מן הסוחרים השפלים וביקש למענם את הפארק שלי, כדי לזכות בחסד העם. משום כך אסרתי אותו והעמדתיו לדין.״ מפקד משמר הארמון ואנג אמר: ״אם בעל משרה רואה דבר המועיל לעם ומבקש לקיימו, הרי זה מעשהו האמיתי של ראש ממשלה. מדוע חושד הוד מלכותו שראש המדינה קיבל כסף מן הסוחרים? ועוד, הוד מלכותו ניצב מול צ׳ו כמה שנים, וצ׳ן שי וצ׳ינג בו מרדו; בכל פעם יצא הוד מלכותו עצמו בראש הצבא, ובאותה שעה שמר ראש המדינה על ארץ המעברים. די היה שיזיז את רגלו, וכל אשר ממערב למעברים היה חדל להיות של הוד מלכותו. ראש המדינה לא ביקש לעצמו רווח באותה שעה; האם יבקש עתה את כספם של סוחרים? ועוד, צ׳ין איבדה את העולם מפני שלא שמעה על שגיאותיה. מה ראוי לחיקוי בדרכו של לי סה לקבל עליו את האשמה? כמה שטחי הוא חשדו של הוד מלכותו בראש הממשלה!״ הקיסר גאו לא שמח. עוד באותו יום שלח שליח נושא שרביט סמכות לחון את ראש המדינה ולהוציאו. ראש המדינה היה זקן ומטבעו מכבד וזהיר; הוא נכנס יחף והתנצל. הקיסר גאו אמר: ״די לך, ראש המדינה! ביקשת למען העם את הפארק ואני לא הסכמתי. לא הייתי אלא שליט מסוגם של ג׳יה וג׳ואו, ואילו ראש המדינה היה לשר ראוי. אסרתי אותך בכוונה כדי שהעם ישמע על שגיאתי.״[ג]

חה וצאו צאן לא הסתדרו מעולם זה עם זה. כשחלה חה בא הקיסר שיאו־חְווֵי בעצמו לבקר את ראש המדינה במחלתו ושאל: ״כאשר ימלאו ימיך, מי יוכל

ג. [הערת המתרגם: ויקיטקסט קורא כאן 田入得民令原, ואילו הפקסימיליה מדפיסה 得民令願 田入, ״אבקש שיורשה לעם להיכנס ולעבד״. הקריאה המתועדת נשמרה ותורגמה. פ' א.ת.]

לרשת את מקומך?״ השיב: ״אין מי שמכיר את עבדך כמו אדונו.״ שאל הקיסר שיאו־חווי: ״ומה בדבר צאו צאן?״ חה הקיש בראשו על הקרקע ואמר: ״הקיסר מצא את האיש! גם אם אמות, לא יהיה לי על מה להצטער.״

כשחה רכש שדות ובתים הקפיד שיהיו במקומות נידחים, ולבית משפחתו לא הקים חומות ומבנים מפוארים. הוא אמר: ״אם יהיו צאצאיי ראויים, ילמדו מחסכנותי; ואם לא יהיו ראויים, לא יהיה כאן דבר שמשפחות בעלות עוצמה ירצו לגזול מהם.״

בשנה השנייה לקיסר שיאו־חווי מת שיאו חה, ראש המדינה, ולאחר מותו נקרא המרקיז וָן־ג׳וֹנְג.

יורשיו איבדו את תואר המרקיז בשל חטא ארבע פעמים במהלך הדורות ושושלת הירושה נקטעה; אך בכל פעם חיפש בן השמים מחדש אחר צאצא של חה והעניק לו את מרקיזות דזאן כדי שימשיך אותה. איש מבעלי ההישגים לא השתווה לו בכך.

ההיסטוריון הגדול אמר: בימי צ׳ין היה שיאו חה, ראש המדינה, פקיד של סכין ומכחול; הוא היה אדם בינוני ולא נודע במעשה יוצא דופן. כשקמה האן נשען חה על שארית אורם של השמש והירח, ושמר בזהירות על המפתחות. משום שהעם מאס בציות לחוק, הלך עם הזרם ופתח עמו דף חדש. מרקיז חואי־יין, צ׳ינג בו ואחרים הושמדו כולם, ואילו זכותו של חה זרחה. מעמדו היה הראשון בין כל השרים, שמו נודע לדורות הבאים, והוא התחרה בתהילתם של חוֹנְג יַאוֹ וסָאן יי־שֶׁנְג.[ד]

ד. [הערת המתרגם: ויקיטקסט משמיט כאן תו ומציג 法疾之民因; הפקסימיליה מדפיסה ברצף 法奉疾之民因, ועל פיה תורגם ״משום שהעם מאס בציות לחוק״. כאן גם מסתיים גוף פרק 53 בפקסימיליה. שיר הסיכום 贊述隱索, שחיבר סָה־מָה נָ׳ן מאות שנים לאחר סָה־מָה צ׳יין, מדור הקולציה המאוחר 證考 ופירושי שלוש האסכולות אינם חלק מגוף החיבור ולכן אינם נכללים בתרגום. פ' א.ת.]

בית הירושה של צאו צאן, ראש־המדינה

צאו צאן, מרקיז פִּינְג־יָאנְג, היה איש פֵּיי. בימי צ׳ין שימש סגן הממונה על בתי הסוהר בפיי, ואילו שיאו חה היה הפקיד הראשי; שניהם נמנו עם הפקידים רבי־ההשפעה בנפה.

כאשר החל גאו־דזו את מרדו כדוכס פיי, הצטרף אליו צאן בתפקיד משרת פנימי. הוא הוביל כוחות לתקוף את חוּ־לִינְג ואת פָאנְג־יוּ, תקף את צבאו של המפקח צ׳ין והביס אותו קשות. הוא ירד מזרחה וכבש את שֵׁוֵ׳ה, ותקף ממערב לחומות שֵׁוֵ׳ה את צבאו של מושל סָה־שְׁווֵי. אחר כך תקף שוב את חוּ־לינג וכבש אותה, והועבר לשמור על פאנג־יו. כשמרדה פאנג־יו לטובת וֵיי, תקף אותה; כשמרדה פָּנְג לטובת ויי, תקף גם אותה. הוענקה לו דרגת ״שבעת הדאפו״. ממזרח לדָאנְג תקף את צבאו של סָה־מָה יי מצ׳ין, הביס אותו וכבש את דאנְג, חוּ־פוּ ואת תחנת שָׁאן שבצִ׳. הוא הוסיף ותקף ממערב לשְׁיָה־יי עד שהגיע ליוּ, ושם תקף את מרכבותיו ופרשיו של ג׳אנג האן. בהתקפה על יוּאֶן־צִ׳י ועל קָאנְג־פוּ היה הראשון שעלה על החומה, וקודם לדרגת ״חמשת הדאפו״. הוא פנה צפונה להציל את אֶה, תקף את צבאו של ג׳אנג האן, פרץ את מערכו ורדף אחריו עד פּוּ־יָאנְג. הוא תקף את דִּינְג־טָאו וכבש את לִין־גִ׳י, ופנה דרומה להציל את יוּנְג־צ׳יוּ. הוא תקף את צבאו של לי יוֹאוּ, הביס אותו, הרג את לי יואו ושבה קצין־סיור אחד של צ׳ין. לאחר שהמצביא ג׳אנג האן מצ׳ין הביס והרג את שיאנג ליאנג, נסוגו דוכס פיי ושיאנג יו מזרחה. המלך חְוַאי מצ׳ו מינה את דוכס פיי למושל נפת דאנְג והפקיד בידו את צבאה. אז העניק לצאן את תואר האצולה ״נושא־המשי״ וכינה אותו האדון ג׳יין־צ׳נג. אחר כך מינה אותו למושל צ׳י, שהייתה כפופה לנפת דאנְג.

לאחר מכן השתתף בהתקפה על צבאו של מפקד נפת דונְג והביס אותו מדרום לצָ֫נְג־וּ. הוא תקף את צבאו של ואנג לי מדרום לצ׳נְג־יָאנְג, תקף אותו שוב בנָאנְג־לִי והביסו קשות. הוא רדף אחר הנמלטים מערבה עד קָאי־פֶנְג, תקף והביס את צבאו של ג׳או בֶּן, וצר על ג׳או בן בתוך העיר קאי־פנג. מערבה משם תקף בצ׳וּ־יוּ את צבאו של המצביא יאנג שְׁיוֹנְג מצ׳ין, הביס אותו ושבה סְה־מָה ומבקר, איש אחד מכל תפקיד. הוא קודם לדרגת ״נושא־לוח־הירקן״. הוא השתתף בהתקפה על יָאנְג־וּ, כבש את המעבר חְוָאן־יוּאָן ואת גוֹאוּ־שָׁה וחסם את מעבר הנהר; אחר כך שב ותקף את צבא ג׳או בן מצפון לשָׁה והביס אותו. הוא השתתף בהתקפה דרומה על צ׳וֹאוּ, נלחם ממזרח לחומת יאנג־צ׳נג נגד צ׳י, מושל נָאן־יָאנְג, פרץ את מערכו, כבש את וָאן ושבה את צ׳י; בכך הכניע את כל נפת נאן־יאנג. הוא השתתף בהתקפה מערבה על מעברי וּ וְיָאוּ וכבש אותם. הוא התקדם ותקף את צבא צ׳ין מדרום ללָאן־טָיֵאן, ובלילה תקף גם מצפונו. צבא צ׳ין הובס קשות, והכוח הגיע לשׁיאן־יאנג והחריב את צ׳ין.

כשהגיע שיאנג יו, עשה את דוכס פיי למלך האן; מלך האן הכתיר את צאן למרקיז ג׳יין־צ׳נג. צאן הלך עמו עד האן־ג׳ונג וקודם למצביא. הוא השתתף בשיבה לשם הכנעת שלוש צ׳ין: תחילה תקף וכבש את שְׁיָה־בְּיֵן, גוּ־דָאו, יוּנְג וטָאי; מדרום לטָאוֹ־ג׳ה תקף והביס את צבאו של ג׳אנג פינג, צר על האו־ג׳ה וכבש את שְׁיָאנְג־שְׁיָאנְג. ממזרח לשיאנג ובנָאו־לִי תקף והביס את צבאות שלוש צ׳ין. הוא שב וצר על ג׳אנג פינג, וזה יצא מהאו־ג׳ה ונמלט. אז תקף והביס את צבאותיהם של ג׳או בן ושל הממונה על הבירה בָּאוֹ. הוא כבש במזרח את שׁיאן־יאנג ושינה את שמה לשְׁין־צ׳נג. צאן שמר בראש צבאו על גְ׳נְג־לִינְג עשרים יום; כששלחו שלוש צ׳ין את ג׳אנג פינג ואחרים לתקוף אותו, יצא לקראתם והביסם קשות. הוענקה לו נחלה בנִינְג־צ׳ין. כמצביא הוביל צאן

צבא שצר על ג׳אנג האן בפֵּיי־צ׳יו. בתפקיד מפקד המשמר הלך עם מלך האן ויצא במעבר לִין־גְ׳ין. הוא הגיע להֶה־נֵיי, הכניע את שְׁיוֹ־וו, חצה במעבר וֵיי־גְ׳ין, פנה מזרחה ובדִינְג־טָאו תקף והביס את לונג ג׳ו ואת שיאנג טָה. הוא כבש במזרח את דאנְג, שיאו ופֶנְג־צ׳נְג. כשנלחמו בצבאו של שיאנג ג׳י, הובס צבא האן קשות ונמלט. בתפקיד מפקד המשמר צר צאן על יוּנְג־צ׳יו וכבש אותה. ואנג וו מרד בוַאי־חְוָאנְג וצ׳נג צ׳ו מרד ביֵן; צאן יצא נגדם והביס את שניהם כליל. מרקיז ג׳ו־טָיֵאן מרד בייֵן־שָׁה, וצאן התקדם, הביס אותו וכבש את המקום. הוא תקף את יו־יינְג בקוּן־יָאנְג ורדף אחריו עד יֶה; אחר כך שב ותקף את וו־צְ׳יָאנְג ומשם הגיע ליינְג־יָאנְג. מאז יצא מהאן־ג׳ונג שירת צאן כמצביא וכמפקד המשמר והשתתף במלחמות נגד אדוני המדינות; לאחר תבוסת שיאנג יו שב ליינג־יאנג. כל זאת ארך שנתיים.

בשנה השנייה לגאו־דזו מונה צאן לממלא מקום ראש הממשלה של השמאל ונכנס להחנות כוחות בארץ המעברים. כעבור מעט יותר מחודש מרד בָּאוֹ מלך ויי. כממלא מקום ראש הממשלה של השמאל נפרד צאן מן המלך, ועם האן שין פנה מזרחה ותקף בדונְג־ג׳אנְג את צבאו של סוּן סוּ, מצביא ויי, והביסו קשות. אז תקף את אַן־יִי ושבה את ואנג שיאנג, מצביא ויי. הוא תקף את מלך ויי בצ׳ו־יָאנְג ורדף אחריו עד וו־יְוֵאן, ושבה את באו מלך ויי חי. הוא כבש את פינג־יאנג, תפס את אמו, אשתו וילדיו של מלך ויי והכניע את כל ארץ ויי — חמישים ושתיים ערים בסך הכול. הוענקה לו נחלה בפינג־יאנג. לאחר מכן הלך עם האן שין, תקף ממזרח לאוּ את צבאו של שְׁיָה יֶוֵה, ראש־המדינה של ג׳או, הביס אותו קשות וערף את ראשו. האן שין וג׳אנג אֶר, לשעבר מלך צ׳אנג־שאן, הובילו את הצבא במורד מעבר גְ׳ינְג־שִׁינְג כדי לתקוף את האדון צ׳נג־אן, ואילו צאן נצטווה לשוב ולצור בתוך העיר או על המצביא צ׳י מן הכוח

הנפרד של ג׳או. המצביא צ״י יצא ונמלט; צאן רדף אחריו וערף את ראשו. אז הוביל את צבאו אל מלך האן שבמחסן אָאוֹ. האן שין כבר הביס את ג׳או, נעשה ראש־המדינה ויצא מזרחה לתקוף את צ״י. צאן, בתפקיד ראש הממשלה של הימין, הוכפף להאן שין; הוא תקף והביס את צבא צ״י בלִי־שְׁיָה, ואז כבש את לִין־דְזוֹה. הוא שב והכניע את נפת גִ׳י־בֵּיי ותקף את ג׳וֹ, טָה־יין, פִּינְג־יְוֵאן, גָה ולוֹ. לאחר מכן הלך עם האן שין לתקוף בשָׁאנְג־גְיָה־מִי את צבאו של לונג ג׳ו; הם הביסוהו קשות, ערפו את ראשו ושבו את מצביאו ג׳ואו לאן. בהכנעת צ״י תפסו יותר משבעים נפות. הם שבו את טיין גואנג, ראש ממשלתו של מלך צ״י לשעבר טיין גואנג, את סגנו בפועל שוֹ ג׳אנג ואת טיין ג׳י, מצביא ג׳יאו־דונג של צ״י לשעבר. האן שין נעשה מלך צ״י, הוביל את הצבא לצ׳ן והביס יחד עם מלך האן את שיאנג יו; צאן נשאר בצ״י כדי להשקיט את מי שטרם נכנעו.א

לאחר ששיאנג ג׳י מת והארץ הושקטה, היה מלך האן לקיסר, האן שין הועבר להיות מלך צ׳ו וצ״י הייתה לנפה. צאן החזיר את חותם ראש־המדינה של האן. הקיסר גאו עשה את בנו הבכור פֵּיי למלך צ״י ואת צאן לראש־המדינה של צ״י. בשנה השישית לגאו־דזו הניק לצאן את דרגת המרקיז מן המניין; הוא ביקע עמו לוח־ברית כפי שעשה עם אדוני המדינות, כדי שזכותו לא תיפסק מדור לדור. נחלתו כללה 10,630 משקי בית בפינג־יאנג, והוא נקרא מרקיז פינג־יאנג; הנחלות שהחזיק קודם לכן בוטלו.

בתפקיד ראש־המדינה של צ״י תקף צאן את צבא ג׳אנג צ׳וֹן, מצביאו של צ׳ן שי, והביס אותו. כשמרד צ׳ינג בוֹ, יצא צאן כראש־המדינה של צ״י בעקבות

א. [הערת המתרגם: ויקיטקסט מציג כאן את הכרעת הנוסח המודרנית 年 [二]（三）高祖; הפקסימיליה מדפיסה ברצף 年二高祖, "השנה השנייה לגאו־דזו". סימני הקולציה המאוחרים הושמטו והקריאה המתועדת תורגמה. פ' א.ת.]

המלך דָאוֹ־חְווֵי, בראש מאה ועשרים אלף חיילים, מרכבות ופרשים; הוא חבר לגאו־דזו, תקף את צבא צ׳ינג בו והביס אותו קשות. הוא הגיע דרומה עד צִ׳י, ובשובו הכניע את ג׳וּ־יִי, שיאנג, שיאו וקְיוֹאוּ.

הישגיו של צאן: בסך הכול הכניע שתי מדינות ומאה עשרים ושתיים נפות; הוא תפס שני מלכים, שלושה ראשי ממשלה, שישה מצביאים, וכן אדם אחד מכל אחד מן התפקידים האלה — דָה־מוֹ־אָאוֹ, מושל נפה, סָה־מָה, קצין־סיור ומבקר.

בשנה הראשונה לקיסר שיאו־חְווֵי בוטל החוק שלפיו היו לאדוני המדינות ראשי־מדינה, וצאן מונה במקום זאת לראש ממשלת צ׳י. כשהיה ראש ממשלת צ׳י היו בממלכה שבעים ערים. הארץ הושקטה זה עתה והמלך דאו־חווי היה צעיר; צאן זימן את כל הזקנים והמלומדים ושאל כיצד להרגיע את מאה המשפחות ולכנסן. לפי מנהגה הישן של צ׳י באו המלומדים במאותיהם, אך כל אחד אמר דבר שונה וצאן לא ידע במה לבחור. הוא שמע כי בג׳יאו־שִׁי חי האדון גָאי, הבקי בתורת הקיסר הצהוב ולאו דזה, ושלח אדם להזמינו במתנות כבדות. כשנפגש עמו, אמר לו האדון גאי כי דרך הממשל מוקירה טוהר ושלווה, ואז העם מתייצב מאליו; מן העיקרון הזה גזר והסביר הכול לפרטיו. צאן פינה לכבודו את האולם הראשי ושיכן בו את האדון גאי. בממשלו השתמש בעיקר בשיטות הקיסר הצהוב ולאו דזה. לכן במשך תשע שנות כהונתו כראש ממשלת צ׳י הייתה הממלכה רגועה ומיושבת, והוא נודע מאוד כראש ממשלה ראוי.[ב]

ב. [הערת המתרגם: ויקיטקסט סוגר את התו 俗 בסוגריים מרובעים בתוך 百以儒諸故俗齊如數. הפקסימיליה מדפיסה אותו ברצף; הסוגריים המאוחרים הושמטו, ו故俗 תורגם ״לפי מנהגה הישן של צ׳י״. פ' א.ת.]

בשנה השנייה לקיסר חווי מת שיאו חה. כששמע זאת צאן אמר לאנשי משק ביתו: ״מהרו והכינו את מטעני; אני עומד להיכנס לבירה ולהיות ראש הממשלה.״ זמן קצר אחר כך אכן בא שליח וזימן אותו. לפני שיצא ציווה על מי שיירש אותו כראש ממשלה: ״אני מפקיד בידך את בתי הדין והשווקים של צ׳י; היזהר שלא להפריע להם.״ שאל יורשו: ״האין בממשל דבר גדול מזה?״ צאן השיב: ״לא. בתי הדין והשווקים הם המקומות שמכילים את הכול יחד. אם תפריע להם, היכן ימצאו הרשעים מקום? משום כך הקדמתי עניין זה לכל השאר.״

בראשית דרכו, כשעוד היה חסר מעמד, היה צאן מיודד עם שיאו חה; אבל לאחר שהיו למצביאים ולראשי ממשלה נפל ביניהם קרע. כשהתקרב חה למותו, האדם הראוי היחיד שעליו המליץ היה צאן. צאן ירש את חה כראש־ המדינה של האן; בכל מעשיו לא שינה דבר, אלא ציית בשלמות לכללים שקבע שיאו חה.

הוא בחר מבין פקידי הנפות והממלכות אנשים ישרים וכבדי־ראש שכושר הכתיבה והדיבור שלהם מגושם, זימן אותם ומינה אותם לפקידי לשכת ראש הממשלה. פקידים שדבריהם מלוטשים ותקיפים ושביקשו לעשות לעצמם שם — אותם סילק תמיד. יומם ולילה שתה יין צלול. השרים, הדאפו, הפקידים שתחתיהם והאורחים ראו שצאן אינו עוסק בענייני המשרה, וכל הבאים ביקשו לומר לו דבר־מה. בכל פעם שבאו, השקה אותם צאן ביין צלול; כעבור זמן־מה, כשביקשו לדבר, השקה אותם שוב. הם השתכרו ורק אז הלכו, ועד הסוף לא הצליח איש לפתוח בדבריו. כך נהג דרך קבע.

הגן האחורי של מעון ראש הממשלה היה סמוך למגורי הפקידים, והפקידים נהגו לשתות, לשיר ולצעוק מדי יום. מלוויו של צאן תיעבו זאת אך לא ידעו מה לעשות, ולכן הזמינו אותו לטייל בגן כדי שישמע את שירתם וצעקותיהם השיכורות של הפקידים. הם קיוו שראש־המדינה יזמן אותם לחקירה; אך צאן דווקא הביא יין, פרש מחצלות, שתה ואף שר וצעק במענה להם.

כאשר ראה צאן באדם פגם קטן, הקפיד להסתירו ולכסותו; משום כך לא אירע דבר בלשכתו.

בנו של צאן, ג׳ו, היה דאפו של המרכז. הקיסר חווי התפלא שראש־המדינה אינו מנהל עניינים וחשב: ״האם הוא מזלזל ביי?״ הוא אמר לג׳ו: ״כשתשוב הביתה, נסה לשאול את אביך ביחידות ובנחת: ‘הקיסר גאו נפרד זה עתה מן השרים, והקיסר צעיר. אתה ראש־המדינה, אך מדי יום אתה שותה ואינך מגיש דבר לדיון; כיצד אתה דואג לעולם?’ אך אל תגלה שאני הוריתי לך.״ כששב ג׳ו הביתה לאחר יום הרחצה שלו, המתין לשעה שבה שירת את אביו ביחידות, ובהסתמך על דברי הקיסר הוכיח את צאן. צאן כעס והלקה את ג׳ו מאתיים מלקות. הוא אמר: ״מהר ושוב לשרת בחצר! ענייני העולם אינם דבר שעליך לדבר בו.״ כשהגיע זמן הקהל גער הקיסר חווי בצאן: ״מדוע הכית את ג׳ו? אני הייתי ששלחתי אותו להוכיח אותך.״ צאן הסיר את כובעו, התנצל ואמר: ״יבחן נא הוד מלכותו את קדושתו ועוצמתו: כיצד הן לעומת אלה של הקיסר גאו?״ הקיסר אמר: ״כיצד אעז להשוות את עצמי לקיסר הקודם!״ צאן שאל: ״ומה דעת הוד מלכותו על יכולתי לעומת מעלתו של שיאו חה?״ הקיסר אמר: ״נדמה שאינך מגיע אליו.״ צאן אמר: ״צודק הוד מלכותו. הקיסר גאו ושיאו חה השכינו סדר בעולם, והחוקים והצווים כבר ברורים. עתה הוד מלכותו יכול לשבת בידיים שלובות, ואנשים כמוני ישמרו את תפקידם, יצייתו

להם ולא יניחו להם להשתבש. האין די בכך?״ הקיסר חווי אמר: ״יפה. אתה רשאי לנוח.״[ג]

צאן כיהן כראש־המדינה של האן במשך שלוש שנים. כשמת נקרא לאחר מותו המרקיז יי, ובנו ג׳ו ירש את תואר המרקיז. מאה המשפחות שרו עליו: ״שיאו חה התקין את החוקים, ברורים כאילו שורטטו בקו אחד; צאו צאן ירש אותו, שמר עליהם ולא הניח להם להשתבש. הוא נשא את טוהרו ושלוותו, והעם נעשה רגוע ומאוחד.״

ג׳ו, מרקיז פינג־יאנג, היה בימי הקיסרית גאו המבקר הראשי. כשעלה הקיסר שיאו־וון לכס הוסר ג׳ו ממשרתו ונשאר מרקיז. הוא החזיק בתואר עשרים ותשע שנים; כשמת נקרא לאחר מותו המרקיז גִ׳ינְג. בנו צ׳י ירש את התואר, החזיק בו שבע שנים, וכשמת נקרא המרקיז ג׳יין. בנו שֶׂה ירש אותו. שה נשא את נסיכת פינג־יאנג ונולד להם בן, שיאנג. כשחלה שה במחלה קשה הושב לנחלתו; הוא החזיק בתואר עשרים ושלוש שנים, וכשמת נקרא המרקיז יי. בנו שיאנג ירש אותו. שיאנג נשא את הנסיכה הבכירה וֵיי ונולד להם בן, דְזוֹנְג. הוא החזיק בתואר שש־עשרה שנה, וכשמת נקרא המרקיז גוֹנְג. בנו דזונג ירש אותו. בשנה השנייה לְגֶ׳נְג־חֶה נמצא דזונג אשם בפרשת יורש העצר, הומת ונחלתו בוטלה.

ההיסטוריון הגדול אמר: העובדה שצאו צאן, ראש־המדינה, זכה להישגים רבים כל כך בכיבוש ערים ובקרבות בשדה נבעה מכך שפעל יחד עם מרקיז

ג. [הערת המתרגם: התעתיק הדיגיטלי חוזר בטעות על שם הבן וכותב 宓侍. הפקסימיליה מדפיסה 侍閒, ״המתין לשעה שבה שירת [את אביו] ביחידות״; הקריאה המתועדת הושבה ותורגמה. פ׳ א.ת.]

חְוָאי־יין. לאחר שהאן שין הושמד וזכויותיהם של המרקיזים הושלמו, צאן לבדו קנה לו שם. כששימש ראש־המדינה של האן הגיע בטוהרו ובשלוותו להתאמה מלאה עם הדרך. העם יצא זה עתה מאכזריותה של צ׳ין, וצאן הניח לו לנוח ונמנע מפעולה; משום כך שיבחו הכול את מעלתו.[ד]

ד. [הערת המתרגם: כאן מסתיים גוף פרק 54 בפקסימיליה. שיר הסיכום 贊述隱索, שחיבר סָה־מָה גָ׳ן מאות שנים לאחר סָה־מָה צ׳יין, ופירושי שלוש האסכולות הם תוספות פרשניות מאוחרות ואינם נכללים בתרגום. פ' א.ת.]

בית הירושה של ג׳אנג ליאנג, מרקיז לְיוֹאוּ

ג׳אנג ליאנג, מרקיז לְיוֹאוּ, היה מצאצאי אנשי האן. סבו קָאי־דִי שימש ראש ממשלה למרקיז ג׳או, למלך שׁוֵ׳אן־חְווֵי ולמלך שיאנג־אַי מהאן. אביו פינג שימש ראש ממשלה למלך שִׁי ולמלך דָאו־חְווֵי. בשנתו העשרים ושלוש של המלך דאו־חווי מת פינג; עשרים שנה לאחר מותו השמידה צ׳ין את האן. ליאנג היה צעיר וטרם כיהן בשירות האן. כשהאן הובסה היו בביתו שלוש מאות עבדים; אחיו הצעיר מת, אך ליאנג לא קבר אותו, אלא השקיע את כל רכוש המשפחה בחיפוש אחר איש שיתנקש במלך צ׳ין, כדי לנקום את נקמת האן — שכן סבו ואביו שימשו ראשי ממשלה של האן במשך חמישה דורות.

ליאנג למד פעם את כללי הטקס בחְוַאי־יָאנְג, ואחר כך פנה מזרחה ונפגש עם האדון צָאנְג־הָאי. הוא מצא איש רב־כוח והכין למענו פטיש ברזל שמשקלו מאה ועשרים ג׳ין. כשיצא קיסר צ׳ין למסע במזרח, ארבו לו ליאנג ואורחו בחולות בּוֹ־לָאנְג; אך הם פגעו בטעות במרכבה המלווה. קיסר צ׳ין זעם מאוד, ערך חיפוש גדול בכל הארץ ורדף בדחיפות אחר הפושעים — הכול בגלל ג׳אנג ליאנג. ליאנג שינה את שמו ואת שם משפחתו, נמלט והסתתר בשְׁיָה־פִּי.

פעם, בשעת פנאי, טייל ליאנג בנחת על הגשר בשיה־פי. זקן אחד לבוש אריג גס הגיע אליו, ובמכוון הפיל את נעלו אל מתחת לגשר. הוא הביט בליאנג ואמר: ״נער, רד והבא את הנעל!״ ליאנג נדהם ורצה להכותו, אך מפני שהיה זקן התאפק בכוח, ירד והביא את הנעל. הזקן אמר: ״הנעל אותי!״ מאחר שליאנג כבר הביא אותה, כרע ברך והנעיל אותו. הזקן קיבל את הנעל ברגלו, צחק והלך. ליאנג השתומם מאוד ועקב אחריו במבטו. לאחר שהתרחק הזקן כלִי אחד, חזר ואמר: ״אפשר ללמד את הנער הזה. בעוד חמישה ימים, עם אור

ראשון, פגוש אותי כאן.״ ליאנג התפלא, כרע ואמר: ״כן.״ כעבור חמישה ימים בא ליאנג עם אור ראשון, אך הזקן כבר היה שם. הוא כעס ואמר: ״קבעת פגישה עם איש זקן — מדוע איחרת?״ הוא הלך ואמר: ״בעוד חמישה ימים נפגש מוקדם יותר.״ כעבור חמישה ימים בא ליאנג עם קריאת התרנגול, אך הזקן שוב כבר היה שם. הוא כעס שוב ואמר: ״מדוע איחרת?״ הוא הלך ואמר: ״בעוד חמישה ימים שוב בוא מוקדם.״ כעבור חמישה ימים בא ליאנג לפני חצות הלילה. זמן קצר אחר כך הגיע גם הזקן, שמח ואמר: ״כך ראוי.״ הוא הוציא מגילה ואמר: ״אם תקרא אותה תהיה למורהו של מלך. בעוד עשר שנים תתרומם; בעוד שלוש־עשרה שנה תפגוש אותי בגִ׳י־בֵּיי — הסלע הצהוב שלמרגלות הר גו־צ׳נג יהיה אני.״ הוא הלך, לא אמר עוד דבר ומאז לא נראה. בבוקר הביט ליאנג בספר: היה זה ״חכמת המלחמה של הדוכס הגדול״. ליאנג ראה בו דבר מופלא ומאז שינן וקרא אותו תמיד.

כשגר בשיה־פי נהג ליאנג כאביר נודד. שיאנג בּוֹ הרג פעם אדם ונמלט אליו כדי להסתתר.

כעבור עשר שנים הרימו צ׳ן שֶׂה ואחרים את נס המרד, וגם ליאנג כינס יותר ממאה צעירים. ג׳ינג ג׳וּ הכריז על עצמו ממלא מקום מלך צ׳ו וישב בליו. ליאנג ביקש להצטרף אליו, אך בדרכו נתקל בדוכס פיי. דוכס פיי פיקד על כמה אלפי אנשים וכבש שטחים ממערב לשיה־פי; ליאנג הצטרף אליו. דוכס פיי מינה אותו למפקד האורוות. ליאנג הסביר לו פעמים רבות את חכמת המלחמה של הדוכס הגדול; דוכס פיי ראה את דבריו בעין יפה והשתמש תמיד בתוכניותיו. כאשר דיבר ליאנג אל אחרים, איש מהם לא הבין. ליאנג אמר: ״דוכס פיי נשלח כנראה מן השמים.״ לכן נשאר עמו ולא הלך לפגוש את ג׳ינג ג׳ו.

כשהגיע דוכס פיי לשוֵ׳ה נפגש עם שיאנג ליאנג. שיאנג ליאנג העמיד את המלך חְוַאי מצ׳ו. ליאנג אמר לשיאנג ליאנג: ״כבר העמדת יורש לצ׳ו. מבין נסיכי האן, האדון צ׳נג מחֶנְג־יָאנְג הוא אדם ראוי; אפשר להעמידו למלך וכך להוסיף בעל ברית.״ שיאנג ליאנג שלח את ליאנג לחפש את האן צ׳נג והעמיד אותו למלך האן. את ליאנג מינה לשֶן־טוּ של האן. ליאנג ומלך האן הובילו יותר מאלף איש מערבה וכבשו שטחים בהאן; הם תפסו כמה ערים, אך צ׳ין שבה וכבשה אותן בכל פעם. ככוח נייד נעו הלוך ושוב ביִינְג־צְ׳וַאן.

כשיצא דוכס פיי מלוֹ־יָאנְג דרומה דרך מעבר חְוַאן־יוּאֶן, הוביל ליאנג חיילים והצטרף אליו. הם הכניעו יותר מעשר ערים של האן והביסו את צבאו של יאנג שְׁיוּנְג. דוכס פיי הורה למלך האן צ׳נג להישאר ולשמור על יאנג־דִי, וירד דרומה עם ליאנג. הם תקפו וכבשו את וָאן ונכנסו מערבה במעבר וּו. דוכס פיי רצה להשתמש בעשרים אלף חיילים כדי לתקוף את צבא צ׳ין שלמרגלות יָאו. ליאנג אמר: ״צבא צ׳ין עדיין חזק ואין להקל בו ראש. שמעתי שמצביאו הוא בנו של קצב; זבן נקלה קל להניע בעזרת רווח. אבקש מדוכס פיי להישאר לפי שעה במחנה, לשלוח אנשים קדימה ולהכין מזון לחמישים אלף איש; הוסף והצב דגלים רבים על ההרים כדי ליצור צבא מדומה, והורה ללִי יִי־גְ׳י לשחד את מצביא צ׳ין באוצרות כבדים.״ מצביא צ׳ין אכן בגד וביקש לכרות ברית, לנוע יחד מערבה ולתקוף בהפתעה את שִׁיאן־יאנג. דוכס פיי רצה להסכים. ליאנג אמר: ״רק המצביא שלהם רוצה לבגוד; חושש אני שהחיילים לא יצייתו לו. אם לא יצייתו, נהיה בסכנה. מוטב לנצל את התרופפותם ולתקוף.״ דוכס פיי הוביל את צבאו נגד צבא צ׳ין והביסו קשות. אחר כך הגיע צפונה ללָאן־טָיֵאן; בקרב השני הובס צבא צ׳ין כליל. הם הגיעו לשִׁיאן־יאנג, ודזה־יִינְג מלך צ׳ין נכנע לדוכס פיי.

דוכס פיי נכנס לארמונות צ׳ין. חדרי הארמון, הווילונות, הכלבים והסוסים, האוצרות הכבדים והנשים נמנו באלפים, והוא התכוון להישאר ולגור שם. פָּאן קוָאי הפציר בו לצאת וללון בחוץ, אך דוכס פיי לא שמע לו. ליאנג אמר: ״מפני שצ׳ין הלכה בדרך רעה יכולת להגיע עד הלום. מי שמסיר מן העולם את הרודנים והשודדים ראוי שישתית את מעשיו על פשטות ואבל. זה עתה נכנסת לצ׳ין וכבר אתה מתיישב בתענוגותיה; לכך קוראים ׳לסייע לג׳יה במעשי האכזריות׳. ועוד: ׳דברי נאמנות צורמים לאוזן אך מועילים למעשה; תרופה רעילה מרה בפה אך מועילה למחלה׳. אבקש מדוכס פיי לשמוע לדבריו של פאן קוואי.״ דוכס פיי החזיר אפוא את צבאו לבֵּה־שָׁאנְג.

כשהגיע שיאנג יו אל חוֹנְג־מֶן וביקש לתקוף את דוכס פיי, דהר שיאנג בו בלילה אל מחנה דוכס פיי, נפגש ביחידות עם ג׳אנג ליאנג ורצה שיימלט עמו. ליאנג אמר: ״אני מלווה את דוכס פיי מטעם מלך האן; עתה, בשעת סכנה, לא יהיה זה צודק לברוח.״ הוא סיפר לדוכס פיי את הכול. דוכס פיי נבהל מאוד ואמר: ״מה נעשה?״ ליאנג שאל: ״האם באמת ביקש דוכס פיי למרוד בשיאנג יו?״ דוכס פיי אמר: ״אדם נקלה יעץ לי לחסום את המעבר ולא להכניס את אדוני המדינות, כדי שאוכל למלוך על כל ארץ צ׳ין; לכן שמעתי לו.״ ליאנג שאל: ״האם דוכס פיי מעריך שיוכל להדוף את שיאנג יו?״ דוכס פיי שתק זמן רב ואמר: ״ודאי שלא. מה נעשה עתה?״ ליאנג הפציר בשיאנג בו להישאר. שיאנג בו נפגש עם דוכס פיי; דוכס פיי שתה עמו לכבודו וקשר עמו ברית נישואים. הוא ביקש משיאנג בו להסביר לשיאנג יו בפירוט כי לא העז לבגוד בו וכי חסם את המעבר רק כהגנה מפני שודדים אחרים. לאחר שנפגש עמו נרגע שיאנג יו. הדבר מסופר בפרשת שיאנג יו.

בחודש הראשון של השנה הראשונה להאן נעשה דוכס פיי למלך האן ומלך על בָּה ושוּ. מלך האן העניק לליאנג מאה יי זהב ושני דואו פנינים; ליאנג הגיש את הכול לשיאנג בו. מלך האן הורה גם לליאנג להעניק לשיאנג בו מתנה עשירה ולבקש ממנו את ארץ האן־ג׳ונג. המלך שיאנג הסכים, וכך קיבל מלך האן את האן־ג׳ונג. כשהלך מלך האן לממלכתו ליווה אותו ליאנג עד בָּאוֹ־ג׳וּנְג, ומשם נשלח ליאנג לשוב להאן. ליאנג אמר למלך האן: ״מדוע לא תשרוף ותנתק את דרכי הקורות שבהן עברת, כדי להראות לעולם שאין בלבך לשוב וכך לייצב את אמונו של המלך שיאנג?״ לאחר מכן הורה המלך לליאנג לחזור. בדרכו שרף וניתק ליאנג את דרכי הקורות.

כשהגיע ליאנג להאן לא הרשה המלך שיאנג למלך האן צ׳נג ללכת לממלכתו, מפני שליאנג הלך עם מלך האן; הוא לקח את צ׳נג עמו מזרחה. ליאנג אמר למלך שיאנג: ״מלך האן שרף וניתק את דרכי הקורות; אין בלבו לשוב.״ הוא גם הודיע לו באיגרת שטיין ז׳ונג מלך צ׳י מרד. כך חדל המלך שיאנג לחשוש בלבו מהאן שבמערב והוציא צבא צפונה לתקוף את צ׳י.

לבסוף סירב המלך שיאנג לשלוח את מלך האן לממלכתו; הוא הוריד אותו לדרגת מרקיז ואחר כך הרג אותו בפָּנְג־צ׳נְג. ליאנג נמלט ושב בחשאי אל מלך האן, שכבר חזר והכניע את שלוש צ׳ין. המלך שב ומינה את ליאנג למרקיז צ׳נג־שין, והוא השתתף במסע מזרחה נגד צ׳ו. בהגיעם לפנג־צ׳נג הובסה האן ונסוגה. בשָׁיָה־יי ירד מלך האן מסוסו, נשען על האוכף ושאל: ״אני מוכן לוותר על כל שממזרח למעברים ולהעניקו לאחרים; עם מי אפשר לחלוק את הזכות?״ ליאנג התקדם ואמר: ״צ׳ינג בּוּ מלך ג׳יו־ג׳יאנג הוא מצביא עז של צ׳ו ויש לו סכסוך עם המלך שיאנג; פנג יֶוֶה מרד יחד עם טיין ז׳ונג מלך צ׳י בארץ ליאנג. יש לשלוח במהירות שליחים אל שני אלה. מבין מצביאי מלך האן, רק להאן

שין אפשר להפקיד עניין גדול ולהעמידו בחזית עצמאית. אם ברצונך לוותר על הארץ, הענק אותה לשלושת האנשים האלה, ואז אפשר יהיה להביס את צ׳ו.״ מלך האן שלח את סְווֶי חה לשכנע את בו מלך ג׳יו־ג׳יאנג, ושלח אנשים לחבור לפנג יווה. כשמרד באו מלך ויי, הורה להאן שין להוביל צבא נגדו, ובכך כבש את ין, דאי, צ׳י וג׳או. ואכן צ׳ו הובסה לבסוף בכוחם של שלושת האנשים האלה.

ג׳אנג ליאנג היה חולני ומעולם לא פיקד לבדו על צבא. הוא שימש תמיד כמתכנן אסטרטגיות ורק מפעם לפעם הלך עם מלך האן.

בשנה השלישית להאן צר שיאנג יו בחוזקה על מלך האן ביִינְג־יָאנְג. מלך האן פחד ודאג ונועץ בלִי יִי־גְ׳י כיצד להחליש את סמכות צ׳ו. יי־ג׳י אמר: ״בעבר, כשטאנג תקף את ג׳יה, העניק נחלה לצאצאיו בצִ׳י; כשמלך וּ תקף את ג׳ואו, העניק נחלה לצאצאיו בסוֹנְג. עתה איבדה צ׳ין את מידתה הטובה וזנחה את הצדק; היא פלשה למזבחות האדמה והדגן של אדוני המדינות והשמידה את צאצאי שש המדינות, עד שלא נותר להם מקום לנעוץ בו מרצע. אם הוד מלכותו אכן יקים מחדש את צאצאי שש המדינות וייתן לכולם את חותמותיהם, שליטיהם, שריהם ומאה המשפחות יכירו כולם בחסדו של הוד מלכותו; הכול יפנו אל רוחו, יעריצו את צדקתו ויבקשו להיות עבדיו ושפחותיו. לאחר שהמידה והצדק יתפשטו, יוכל הוד מלכותו לפנות דרומה ולהיקרא הגמון, וצ׳ו תאסוף את שולי גלימתה ותבוא לחצר.״ מלך האן אמר: ״יפה. מהר וחרוט את החותמות; אדוני יצא מיד לענוד אותן להם.״

לפני שיצא יי־ג׳י בא ג׳אנג ליאנג מבחוץ להתקבל בחצר. מלך האן היה בעיצומה של ארוחה ואמר: ״דזה־פאנג, גש הנה! אורח אחד הציע לי תוכנית

להחלשת סמכות צ׳ו.״ הוא סיפר לדזה־פאנג את כל דברי האדון לי ושאל: ״מה דעתך?״ ליאנג אמר: ״מי תכנן להוד מלכותו את התוכנית הזאת? ענייניו של הוד מלכותו אבודים.״ מלך האן שאל: ״מדוע?״ ג׳אנג ליאנג השיב: ״הרשה נא לעבדך לשאול את מקלות האכילה שלפניך ולחשב למענך. בעבר, כשטאנג תקף את ג׳יה והעניק נחלה לצאצאיו בצ׳, הוא ידע שיוכל לשלוט בחייו ובמותו של ג׳יה. האם הוד מלכותו יכול עתה לשלוט בחייו ובמותו של שיאנג ג׳י?״ אמר: ״איני יכול.״ ״זו הסיבה הראשונה שאין לעשות זאת. כשמלך וו תקף את ג׳ואו והעניק נחלה לצאצאיו בסונג, הוא ידע שיוכל להשיג את ראשו של ג׳ואו. האם הוד מלכותו יכול עתה להשיג את ראשו של שיאנג ג׳י?״ אמר: ״איני יכול.״ ״זו הסיבה השנייה. כשנכנס מלך וו ליין, הציב סימן בשער שכונתו של שאנג ז׳ונג, שחרר את ג׳י דזה מכבליו והקים תל על קברו של בי גאן. האם הוד מלכותו יכול עתה להקים תלים על קברי הקדושים, לסמן את שערי שכונותיהם של הראויים ולחלוק כבוד בשערי החכמים?״ אמר: ״איני יכול.״ ״זו הסיבה השלישית. הוא פתח את אסמי ג׳ו־צ׳יאו וחילק את כספי מגדל לִוּ לעניים. האם הוד מלכותו יכול עתה לחלק את אוצרותיו לעניים?״ אמר: ״איני יכול.״ ״זו הסיבה הרביעית. לאחר שהושלם עניינה של יין, הפך את מרכבות המלחמה למרכבות נוסעים, הניח את המגינים והחניתות במהופך וכיסה אותם בעורות נמרים, כדי להראות לעולם שלא ישוב להשתמש בצבא. האם הוד מלכותו יכול עתה להשבית את המלחמה, לקיים שלטון אזרחי ולא לשוב להשתמש בצבא?״ אמר: ״איני יכול.״ ״זו הסיבה החמישית. הוא הניח לסוסים לנוח מדרום להר חְוָה, להראות שאין עוד צורך בהם. האם הוד מלכותו יכול עתה להניח לסוסים לנוח בלא שימוש?״ אמר: ״איני יכול.״ ״זו הסיבה השישית. הוא שחרר את השוורים מצפון ליער טָאוֹ, להראות שלא ישובו להוביל אספקה. האם הוד מלכותו יכול עתה לשחרר את השוורים ולא

להשתמש בהם להובלת אספקה?״ אמר: ״איני יכול.״ ״זו הסיבה השביעית. ועוד: המלומדים הנודדים של העולם נפרדו מקרוביהם, זנחו את קברי אבותיהם ועזבו את ידידיהם הישנים כדי ללכת בעקבות הוד מלכותו, ורק מייחלים יומם ולילה לחלקת אדמה זעירה. אם תשיב עתה את שש המדינות ותעמיד את צאצאי האן, ויי, ין, ג׳או, צ׳י וצ׳ו, ישובו כל המלומדים הנודדים לשרת את אדוניהם, יצטרפו לקרוביהם ויחזרו אל ידידיהם הישנים ואל קברי אבותיהם. עם מי יכבוש הוד מלכותו את העולם? זו הסיבה השמינית. ועוד, כל עוד צ׳ו האדירה קיימת, שש המדינות שיוקמו ישובו להיכנע לה וללכת בעקבותיה; כיצד יוכל הוד מלכותו לעשותן לנתיניו? אם אכן תשתמש בעצת האורח, ענייניו של הוד מלכותו אבודים.״ מלך האן הפסיק לאכול, ירק את האוכל מפיו וקילל: ״המלומד הנקלה הזה כמעט החריב את ענייניו של אדונך!״ הוא הורה להתיך מיד את החותמות.

בשנה הרביעית להאן הביס האן שין את צ׳י וביקש להכריז על עצמו מלך צ׳י. מלך האן כעס. ג׳אנג ליאנג שכנע את מלך האן, והמלך שלח את ליאנג למסור לשין את חותם מלך צ׳י. הדבר מסופר בפרשת מרקיז חְוָאי־יין.

בסתיו ההוא רדף מלך האן אחר צ׳ו עד מדרום לְיָאנְג־שְׁיָה. הקרב לא עלה יפה והוא התבצר בגוּ־לִינְג; אדוני המדינות לא באו במועד שנקבע. ליאנג יעץ למלך האן, המלך השתמש בתוכניתו וכל אדוני המדינות הגיעו. הדבר מסופר בפרשת שיאנג ג׳י.

בחודש הראשון של השנה השישית להאן העניקו נחלות לבעלי ההישגים. ליאנג מעולם לא זכה להישג בקרב, אך הקיסר גאו אמר: ״הוא חישב תוכניות בתוך אוהל הפיקוד והכריע ניצחון במרחק אלף לי — זו זכותו של דזה־פאנג.

בחר לעצמך שלושים אלף משקי בית בצ׳י.״ ליאנג אמר: ״בראשית קמתי בשיה־פי ופגשתי את הוד מלכותו בליו; השמים הם שמסרו את עבדך להוד מלכותו. הוד מלכותו השתמש בתוכניותיי ולמזלי הן התאימו פעם אחר פעם. אבקש לקבל את ליו כנחלתי ודי לי בכך; איני מעז לקבל שלושים אלף משקי בית.״ לפיכך הוכתר ג׳אנג ליאנג למרקיז ליו יחד עם שיאו חה ואחרים.

בשנה השישית כבר העניק הקיסר נחלות ליותר מעשרים מבעלי ההישגים הגדולים. האחרים התווכחו יומם ולילה על זכויותיהם בלא הכרעה, ולכן טרם היה אפשר להעניק להם נחלות. כשהיה הקיסר בארמון הדרומי בלו־יאנג, הביט מן המעבר העילי וראה את המצביאים יושבים פה ושם יחד על החול ומשוחחים. שאל הקיסר: ״על מה הם מדברים?״ מרקיז ליו אמר: ״האם הוד מלכותו אינו יודע? הם קושרים למרוד.״ הקיסר שאל: ״העולם זה עתה התייצב; מדוע שימרדו?״ מרקיז ליו אמר: ״הוד מלכותו קם מתוך העם ובכוח האנשים האלה כבש את העולם. עתה הוד מלכותו בן השמים, אך כל מי שקיבלו נחלות הם ידידיהם ואהוביהם הוותיקים של שיאו ושל צאו, וכל מי שהוצאו להורג הם אנשים שהוד מלכותו שנא מימים ימימה. עתה מחשבים קציני הצבא את זכויותיהם, אך אין בעולם די אדמה כדי להעניק נחלה לכולם. האנשים האלה חוששים שהוד מלכותו לא יוכל להעניק לכולם נחלות; הם גם פוחדים שייחשדו בשל שגיאות עבר ויוצאו להורג, ולכן הם מתקבצים וקושרים למרוד.״ הקיסר דאג ושאל: ״מה נעשה?״ מרקיז ליו שאל: ״מי הוא האדם שהוד מלכותו שנא תמיד, ושכל השרים יודעים ששנאתו גדולה מכול?״ הקיסר אמר: ״לי וליוּנְג צ׳ה יש סכסוך ישן; הוא הביך והשפיל אותי פעמים רבות. רציתי להורגו, אך מפני שזכויותיו רבות לא יכולתי להביא את עצמי לכך.״ מרקיז ליו אמר: ״עתה עליך למהר ולהעניק תחילה נחלה ליונג צ׳ה, כדי

להראות זאת לשרים. כשיראו שיונג צ׳ה קיבל נחלה, ירגיש כל אחד מהם בטוח.״ הקיסר ערך משתה, הכתיר את יונג צ׳ה למרקיז שֶׁה־פָאנְג, והורה בדחיפות לראש הממשלה ולמבקר לקבוע את הזכויות ולהעניק את הנחלות. בצאת השרים מן המשתה שמחו כולם ואמרו: ״אפילו יונג צ׳ה נעשה מרקיז; לנו אין עוד ממה לחשוש.״

ליו ג׳ינג אמר לקיסר גאו: ״קבע את הבירה בארץ המעברים.״ הקיסר היסס. השרים הגדולים שלצדו היו כולם בני הארצות שממזרח להרים, ורובם יעצו לקבוע את הבירה בלוֹ־יאנג: ״ממזרח ללוֹ־יאנג נמצאת צ׳נג־גָאו, ממערב לה מעברי יָאו ומְיִין; היא נשענת על הנהר הצהוב ופונה אל הנהרות יִי ולוֹ. אפשר לסמוך על ביצוריה.״ מרקיז ליו אמר: ״אף שיש ללוֹ־יאנג ביצורים כאלה, תחומה קטן ואינו עולה על כמה מאות לי; אדמתה דלה והיא חשופה לאויב מארבעה צדדים. אין זו ארץ המתאימה לשימוש בכוח צבאי. לארץ המעברים יָאו וחָאן משמאל, לונג ושו מימין, ואלף לי של שדות פוריים; בדרום עושרן של בה ושו, ובצפון תועלת מרעה החוּ. אפשר להיחסם ולהישמר בשלושה צדדים, ורק מן הצד המזרחי לשלוט באדוני המדינות. כשאדוני המדינות שקטים, אפשר לשנע בנהרות הצהוב וויֵי את תבואת העולם מערבה להזנת עיר הבירה; ואם יתחולל שינוי בקרבם, אפשר לרדת עם הזרם ולהעביר אספקה. לכך קוראים ‘חומת זהב בת אלף לי, ארץ שהיא אוצר השמים’. דברי ליו ג׳ינג נכונים.״ באותו יום רתם הקיסר גאו את מרכבתו, נסע מערבה וקבע את בירתו בארץ המעברים.

מרקיז ליו הלך עם הקיסר ונכנס לארץ המעברים. מטבעו היה חולני, ולכן תרגל הכוונת נשימה, נמנע מאכילת דגנים, סגר את שערו ולא יצא יותר משנה.

הקיסר ביקש להדיח את יורש העצר ולהעמיד במקומו את ז׳וּ־יי, מלך ג׳או ובנה של הגבירה צ״י. רבים מן השרים מחו והתווכחו, אך איש לא הצליח לשנות את החלטתו. הקיסרית לוּ פחדה ולא ידעה מה לעשות. מישהו אמר לה: ״מרקיז ליו מיטיב לתכנן תוכניות, והקיסר נותן בו אמון ומשתמש בו.״ הקיסרית שלחה אפוא את לוּ דֶזֶה, מרקיז ג׳יין־צ׳נג, לכפות על מרקיז ליו את עזרתו. הוא אמר: ״תמיד היית יועצו של הקיסר. עתה מבקש הקיסר להחליף את יורש העצר; כיצד תוכל לשכב על כר גבוה?״ מרקיז ליו אמר: ״בראשית היה הקיסר פעמים רבות במצוקה ובסכנה, ולמזלי השתמש בתוכניותיי. עתה העולם יציב והוא מבקש להחליף את יורש העצר בגלל אהבתו; זה עניין שבין בשרו ודמו, וגם מאה אנשים כמוני לא יועילו.״ לו דזה הפציר בו בכוח: ״תכנן למעני תוכנית.״ מרקיז ליו אמר: ״קשה להשיג זאת בוויכוח בעל פה. אבל יש בעולם ארבעה אנשים שהקיסר אינו מצליח להביא אליו. ארבעתם זקנים, וכולם סבורים שהקיסר יהיר ומבזה בני אדם; לכן נמלטו והסתתרו בהרים, ומטעמי צדק מסרבים להיות שרי האן. אולם הקיסר מכבד מאוד את ארבעתם. אם באמת לא תחוס על זהב, ירקן, טבעות משי ואריגים, הורה ליורש העצר לכתוב להם איגרת בלשון ענווה, שלח מרכבה נוחה ואחריה נואם שיפציר בהם בתוקף; סביר שיבואו. כשיבואו, עשה אותם אורחים והכנס אותם מפעם לפעם לחצר בעקבות יורש העצר, כדי שהקיסר יראה אותם. הוא בוודאי יתפלא וישאל; כשישאל ויבין כי ארבעתם אנשים ראויים, תהיה בכך עזרה אחת ליורש.״ הקיסרית הורתה ללו דזה לשלוח אנשים עם איגרת יורש העצר, דברי ענווה ומתנות עשירות, ולקבל את פני ארבעת האנשים. הארבעה באו והתארחו אצל מרקיז ג׳יין־צ׳נג.

בשנה האחת־עשרה להאן מרד צ׳ינג בו. הקיסר היה חולה ורצה לשלוח את יורש העצר בראש צבא לתקוף אותו. ארבעת האנשים אמרו זה לזה: ״באנו כדי לשמור על יורש העצר; אם יפקד על צבא, עניינו בסכנה.״ הם אמרו למרקיז ג׳יין־צ׳נג: ״אם יורש העצר יפקד על הצבא ויזכה בהישג, מעמדו כיורש העצר לא יוכל לעלות; ואם ישוב בלא הישג, ייפול עליו אסון מכאן ואילך. ועוד, כל המצביאים שילכו עמו הם מצביאים עזים שהשכינו בעבר סדר בעולם יחד עם הקיסר. להעמיד עתה את יורש העצר בראשם אינו שונה מהעמדת כבש בראש זאבים. איש מהם לא יסכים להפעיל למענו את מלוא כוחו, ולכן ודאי שלא יזכה בהישג. שמענו כי ‘כשהאם אהובה, בנה נישא בזרועות’. הגבירה צ׳י משרתת את הקיסר יומם ולילה, וז׳ו־יי מלך ג׳או מוחזק תמיד בזרועותיו. הקיסר אמר: ‘בסופו של דבר לא אניח לבן שאינו ראוי לעמוד מעל הבן האהוב’; ברור אפוא שיחליף את יורש העצר. מדוע לא תבקש מיד מן הקיסרית לו לנצל רגע מתאים, לבכות לפני הקיסר ולומר: ‘צ׳ינג בו הוא מצביא עז בעולם ומיטיב להשתמש בצבא. כל המצביאים עתה היו בעבר שווי מעמד להוד מלכותו; להורות ליורש העצר לפקד עליהם אינו שונה מהעמדת כבש בראש זאבים. איש לא יסכים לציית לו. אם ישמע בו על כך, יכה בתופים ויצעד מערבה. אף שהוד מלכותו חולה, עליו להכריח את עצמו לנסוע בעגלת מטען ולשכב בה בעודו משגיח עליהם; אז לא יעז איש מן המצביאים שלא להפעיל את מלוא כוחו. אף שהדבר קשה להוד מלכותו, עליו להתחזק למען אשתו וילדיו.’״ בו בלילה נפגש לו דזה מיד עם הקיסרית. היא ניצלה רגע מתאים, בכתה לפני הקיסר ודיברה לפי עצת הארבעה. הקיסר אמר: ״ידעתי תמיד שהנער אינו ראוי להישלח. אני עצמי אצא!״ הוא הוביל אפוא את הצבא מזרחה. השרים שנשארו לשמור על הבירה ליוו אותו כולם עד בָּה־שָׁאנְג. מרקיז ליו היה חולה, אך קם בכוח, הגיע לצ׳ו־יוֹאוּ ופגש את הקיסר. הוא אמר:

״ראוי שאלך עמך, אך מחלתי קשה. אנשי צ׳ו נועזים ומהירים; אבקש שהקיסר לא יתמודד עמם חזיתית.״ הוא גם יעץ לקיסר: ״מנה את יורש העצר למצביא והפקד בידו את צבא ארץ המעברים.״ הקיסר אמר: ״אף שדזה־פאנג חולה, הכרֵח את עצמך לשכב ולשמש מורה ליורש העצר.״ באותה שעה היה שוּ־סוּן טוּנְג המורה הגדול, ומרקיז ליו מילא את תפקיד המורה הזוטר.

בשנה השתים־עשרה להאן שב הקיסר לאחר שהביס את צבאו של בו. מחלתו החמירה והוא ביקש ביתר שאת להחליף את יורש העצר. מרקיז ליו מחה; הקיסר לא שמע לו, ולכן חדל מרקיז ליו לעסוק בענייני המשרה בתואנת מחלה. המורה הגדול שוּ־סוּן ציטט והסביר מן העבר ומן ההווה ונאבק עד נכונות למות למען יורש העצר. הקיסר העמיד פנים שהוא מסכים, אך עדיין ביקש להחליפו. במשתה אחד הוגש יין ויורש העצר שירת את הקיסר. ארבעת האנשים הלכו עם יורש העצר; כולם היו בני יותר משמונים, זקנם וגבותיהם לבנים כשלג, ומלבושם וכובעיהם מרשימים מאוד. הקיסר התפלא ושאל: ״מי האנשים האלה?״ הארבעה ניגשו, וכל אחד אמר את שמו: האדון דוֹנְג־יוּאֶן, האדון גְ׳יַאוֹ־לִי, צ׳י־לִי ג׳י והאדון שְׁיַה־חְוַאנְג. הקיסר נדהם מאוד ואמר: ״חיפשתי אתכם כמה שנים, ואתם התחמקתם ונמלטתם ממני. כיצד אתם הולכים עתה עם בני?״ הארבעה אמרו: ״הוד מלכותו מקל ראש במלומדים ומיטיב לקלל. מטעמי צדק לא הסכמנו לסבול השפלה, ולכן פחדנו, נמלטנו והסתתרנו. שמענו בסתר כי יורש העצר אנושי ומכבד את הוריו, רוחש כבוד ואוהב מלומדים; כל אנשי העולם מותחים את צווארם ומבקשים למות למענו. משום כך באנו.״ הקיסר אמר: ״אבקש מכם לטרוח ולהגן על יורש העצר עד הסוף.״

לאחר שארבעת האנשים סיימו לשתות לכבוד הקיסר מיהרו לצאת. הקיסר עקב אחריהם במבטו, זימן את הגבירה צ׳י, הצביע עליהם ואמר: ״ביקשתי להחליף אותו, אך ארבעת האנשים האלה מסייעים לו. כנפיו כבר צמחו וקשה להזיזו. הקיסרית לו תהיה באמת אדוניתך.״ הגבירה צ׳י בכתה. הקיסר אמר: ״רקדי למעני ריקוד של צ׳ו ואני אשיר למענך שיר של צ׳ו.״ הוא שר: ״אווזי הבר עפים גבוה, בתנופה אחת אלף לי. נוצות התעופה כבר הושלמו, והם חוצים את ארבעת הימים. כשהם חוצים את ארבעת הימים, מה עוד אפשר לעשות? גם אם יש חצי־ציד וחוטי משי, היכן עוד אפשר להשתמש בהם?״ הוא שר את השיר כמה פעמים; הגבירה צ׳י התייפחה ודמעותיה זרמו. הקיסר קם והלך והמשתה הסתיים. בסופו של דבר לא החליף את יורש העצר — בעיקר בזכות מרקיז ליו, שהזמין את ארבעת האנשים האלה.

מרקיז ליו הלך עם הקיסר לתקוף את דאי, והגה תוכנית מפתיעה למרגלות מָה־יי. הוא גם היה מעורב במינוי שיאו חה לראש־המדינה. הדברים הרבים שאמר עם הקיסר בנחת על ענייני העולם לא נגעו לגורמים שעליהם תלויים קיום העולם וחורבנו, ולכן לא נכתבו. מרקיז ליו אמר: ״בני משפחתי שימשו דורות ראשי ממשלה של האן. כשהאן הושמדה לא חסתי על רכוש בשווי רבבות זהב, אלא נקמתי למען האן בצ׳ין האדירה והעולם כולו הזדעזע. עתה, בלשון שאורכה שלוש צוּן, הייתי למורהו של הקיסר; הוענקה לי נחלה בת רבבת משקי בית ומעמדי בין המרקיזים מן המניין. זהו השיא שאליו יכול להגיע בן העם, ולי, ליאנג, די בכך. אבקש להניח לענייני בני האדם וללכת בעקבות המורה צ׳ה־סוּנְג.״ הוא למד להימנע מדגנים, לכוון את נשימתו ולהקל את גופו. אז מת הקיסר גאו. הקיסרית לו הכירה בחסדו של מרקיז ליו והכריחה אותו לאכול. היא אמרה: ״חיי אדם בעולם אחד דומים לסייח לבן החולף בסדק;

מדוע לענות את עצמך כך?״ למרקיז ליו לא נותרה ברירה; הוא נעתר בכוח ואכל.

כעבור שמונה שנים מת. לאחר מותו נקרא המרקיז וָן־צ׳נָג, ובנו בּוּ־יִי ירש את תואר המרקיז.

שלוש־עשרה שנה לאחר שדזה־פאנג פגש לראשונה את הזקן על הגשר בשיה־פי וקיבל ממנו את ספרו של הדוכס הגדול, עבר עם הקיסר גאו בג׳י־ביי. ואכן, למרגלות הר גוּ־צ׳נג ראה סלע צהוב. הוא לקח אותו, שמר עליו והקריב לו. כשמת מרקיז ליו נקבר הסלע הצהוב יחד עמו בתל הקבורה. בכל פעם שעלו אל התל בחגי פּוּ ולָה הקריבו גם לסלע הצהוב.

בּוּ־יִי, מרקיז ליו, נמצא אשם בחוסר כבוד בשנה החמישית לקיסר שיאו־וון, ונחלתו בוטלה.

ההיסטוריון הגדול אמר: מלומדים רבים אומרים שאין רוחות ואלים, ובכל זאת מספרים על דברים מוחשיים. אשר לזקן שפגש מרקיז ליו ושנתן לו את הספר — אף זה דבר מפליא. גאו־דזו נחלץ ממצוקה פעמים רבות, ומרקיז ליו תרם לכך תמיד מכוחו; כיצד אפשר לומר שלא היו אלה השמים? הקיסר אמר: ״בתכנון תוכניות בתוך אוהל הפיקוד ובהכרעת ניצחון במרחק אלף לי איני משתווה לדזה־פאנג.״ אני סברתי כי מראה האיש בוודאי חסון ויוצא דופן; אך כשראיתי את דיוקנו, היו תווי פניו כשל אישה יפה. הלוא קונפוציוס אמר: ״כששפטתי אדם לפי מראהו, טעיתי בדזה־יו.״ כך היה גם מרקיז ליו.[א]

א. [הערת המתרגם: כאן מסתיים גוף פרק 55 בפקסימיליה. שיר הסיכום 贊述隱索, שחיבר סָה־מָה גָ׳ן מאות שנים לאחר סָה־מָה צ׳יין, מדור הקולציה המאוחר 證考 ופירושי שלוש האסכולות אינם חלק מגוף החיבור ולכן אינם נכללים בתרגום. פ׳ א.ת.]

בית הירושה של צ׳ן פינג, ראש הממשלה

צ׳ן פינג, ראש הממשלה, היה איש הכפר חוּ־יוֹאוּ שביאנג־וו. בנעוריו הייתה משפחתו ענייה. הוא אהב לקרוא ספרים, היו לה שלושים מו אדמה, והוא גר רק עם אחיו הבכור בּוֹ. בו עיבד תמיד את השדות והניח לפינג לצאת וללמוד. פינג היה גבוה ויפה תואר. מישהו שאל אותו: ״כיצד אתה עני ובכל זאת אוכל ונראה דשן כל כך?״ גיסתו, ששנאה את העובדה שפינג אינו משגיח על פרנסת הבית, אמרה: ״הוא אוכל רק סובין וקליפות. מוטב שלא יהיה לנו גיס צעיר כזה.״ כששמע בו את דבריה גירש את אשתו והפקיר אותה.

כשגדל פינג והגיע זמנו לשאת אישה, העשירים לא הסכימו לתת לו את בנותיהם, ופינג מצדו התבייש לשאת בת עניים. כעבור זמן היה בחוֹ־יואו עשיר ושמו ג׳אנג פוּ. נכדתו נישאה חמש פעמים, וכל בעליה מתו; איש לא העז לשאת אותה. פינג ביקש לזכות בה. התקיימה הלוויה ביישוב. מפני שהיה עני שירת פינג בהלוויה, וכדי לעזור הקדים לבוא ואיחר לעזוב. ג׳אנג פו ראה אותו במקום ההלוויה והתרשם במיוחד ממראהו המרשים; גם פינג עזב מאוחר מסיבה זו. פו הלך אחר פינג עד ביתו. הבית היה בסמטה ענייה הצמודה לחומת העיר, ומחצלת בלויה שימשה לו דלת, אך מחוץ לפתח נראו עקבות מרכבות רבות של נכבדים. ג׳אנג פו שב ואמר לבנו ג׳ונג: ״אני רוצה לתת את נכדתי לצ׳ן פינג.״ ג׳אנג ג׳ונג אמר: ״פינג עני ואינו עוסק בדבר; כל אנשי הנפה צוחקים על מעשיו. מדוע לתת לו את הנערה?״ פו אמר: ״האם אדם שמראהו נאה כשל צ׳ן פינג יישאר באמת עני ושפל לאורך ימים?״ לבסוף נתן לו את נכדתו. מפני שפינג היה עני, הלווה לו כסף למתנת האירוסים ונתן לו יין ובשר כדי להכניס את הכלה לביתו. פו הזהיר את נכדתו: ״אל תשרתי אנשים ברשלנות מפני

שהם עניים. שרתי את אחיו הבכור בו כפי שמשרתים אב, ואת גיסתו כפי שמשרתים אם.״ לאחר שנשא פינג את בת משפחת ג׳אנג נעשו הוצאותיו שופעות יותר ומעגל נדודיו ולימודיו התרחב מיום ליום.

בטקס הקורבן של היישוב שימש פינג כממונה וחילק את בשר הקורבן בשוויון רב. הזקנים אמרו: ״יפה ממלא הנער צ׳ן את תפקיד הממונה!״ פינג אמר: ״אהה! אילו ניתן לפינג לנהל את העולם, היה מחלקו ממש כמו את הבשר הזה.״

כשקם צ׳ן שֶׂה והמליך את עצמו בצ׳ן, שלח את ג׳ואו שֶׂה לכבוש ולהשקיט את ארץ ויי. ג׳ואו שה העמיד את ויי ג׳יו למלך ויי, וזה נלחם בצבא צ׳ין בלִין־גִ׳י. צ׳ן פינג כבר נפרד קודם לכן מאחיו הבכור בו, והלך עם כמה צעירים לשרת את ג׳יו מלך ויי בלין־ג׳י. מלך ויי מינה אותו לממונה הגדול על המרכבות. פינג השיא למלך עצה אך המלך לא שמע לו; מישהו גם השמיץ אותו, ולכן נמלט צ׳ן פינג.

כעבור זמן כבש שיאנג יו שטחים והגיע אל הנהר. צ׳ן פינג הלך והצטרף אליו, נכנס עמו והביס את צ׳ין, וקיבל את דרגת צ׳ינג. כשפנה שיאנג יו מזרחה ומלך בפֶּנְג־צ׳נְג, שב מלך האן, הכניע את שלוש צ׳ין והתקדם מזרחה. מלך יין מרד בצ׳ו. שיאנג יו מינה את פינג לאדון שין־וּ ושלח אותו בראש בני לווייתו של ויי ג׳יו ששהו בצ׳ו; הוא תקף את מלך יין, הכניעו ושב. המלך שיאנג שלח את שיאנג האן למנות את פינג למפקד, והעניק לו עשרים יִי זהב. זמן קצר אחר כך תקף מלך האן את יין וכבש אותה. המלך שיאנג זעם והתכוון להוציא להורג את המצביאים והפקידים שהכניעו את יין. צ׳ן פינג פחד שיומת, ולכן חתם את הזהב ואת חותם המשרה, שלח שליח להחזירם למלך שיאנג, והוא עצמו יצא

בחשאי, נשען על חרבו ונמלט. כשהגיע לנהר ועלה לסירה, ראה המשיט אדם נאה הנוסע לבדו וחשד שהוא מצביא נמלט ושחגורתו מלאה זהב, ירקן וכלים יקרים. הוא נעץ בו את עיניו ורצה להורגו. פינג פחד, הסיר את בגדיו, התפשט ועזר לחתור בסירה. המשיט הבין שאין עליו דבר והניח לו.

פינג הגיע לשְׁיוֹ־וּ ונכנע להאן. באמצעות ויי וּ־ג׳ה ביקש להיפגש עם מלך האן, והמלך זימן אותו פנימה. באותה שעה שימש פָּן, לימים האדון רבבת־האבנים, כמשרת פנימי של מלך האן; הוא קיבל את כרטיס הביקור של פינג והכניסו להיפגש עמו. פינג ושישה אנשים אחרים התקדמו יחד וקיבלו מזון. המלך אמר: ״סיימתם; לכו אל מגוריכם.״ פינג אמר: ״עבדך בא בעניין שאי אפשר לדחותו מעבר להיום.״ מלך האן שוחח עמו, התרשם ושאל: ״איזו משרה מילאת בצ׳ו?״ השיב: ״הייתי מפקד.״ עוד באותו יום מינה אותו המלך למפקד, הושיבו במרכבתו כמלווה ומסר לו את הפיקוח על הצבא. כל המצביאים רעשו ואמרו: ״בתוך יום אחד מצא המלך הגדול עריק מצ׳ו; בטרם ידע את מעלתו כבר נסע עמו באותה מרכבה, ועוד הורה לו לפקח על ותיקי הצבא!״ כששמע זאת מלך האן היטיב עם פינג עוד יותר. פינג הלך עמו מזרחה לתקוף את המלך שיאנג. בהגיעם לפנג־צ׳נג הובסו בידי צ׳ו. הם נסוגו, אספו חיילים מפוזרים והגיעו ליִינְג־יָאנְג. פינג מונה לסגן מצביא, הוכפף לשין מלך האן וחנה בגוָאנְג־וּ.

מרקיז גְ׳יָאנְג, גְוָאן יינְג ואחרים השמיצו כולם את צ׳ן פינג: ״אמנם פינג אדם יפה תואר, אך הוא דומה לירקן שעל גבי כובע — אין ודאות שיש בתוכו דבר. שמענו שכאשר גר בביתו נאף עם גיסתו; בשירות ויי לא נמצא לו מקום והוא ברח לצ׳ו; גם בצ׳ו לא הצליח וברח להאן. עתה הוד מלכותו רומם אותו והפקיד בידו את הפיקוח על הצבא. שמענו שפינג מקבל זהב מן המצביאים: מי שנותן

הרבה מקבל מקום טוב ומי שנותן מעט מקבל מקום רע. פינג הוא שר הפכפך המביא אי־סדר; אבקש מן המלך לבחון אותו.״ מלך האן חשד בו וזימן את ויי וו־ג׳ה כדי לגעור בו. וו־ג׳ה אמר: ״מה שדיברתי עליו הוא יכולתו; מה שהוד מלכותו שואל עליו הוא התנהגותו. גם אם יש לאדם התנהגות כשל וֵיי־שֶׁנְג וכשל שיאו־יי, אך אין בו תועלת לחישובי הניצחון והתבוסה — כיצד יתפנה הוד מלכותו להשתמש בו? צ׳ו והאן עומדות זו מול זו. המלצתי על אדם בעל תחבולות יוצאות דופן; השאלה היחידה היא אם תוכניתו אכן יכולה להועיל למדינה. ומה לנו לחקור אם נאף עם גיסתו או קיבל זהב?״ מלך האן זימן את פינג וגער בו: ״אדוני שירת את ויי ולא הצליח, ולכן שירת את צ׳ו ועזב; עתה אתה שוב הולך בעקבותיי. האם לאדם נאמן יש באמת לבבות רבים כל כך?״ פינג אמר: ״שירתתי את מלך ויי, אך הוא לא היה מסוגל להשתמש בעצותיי; לכן עזבתי ושירתתי את המלך שיאנג. המלך שיאנג אינו מסוגל לתת אמון בבני אדם: אהוביו וממוניו הם רק בני משפחת שיאנג או אחי אשתו. גם אם יש אדם בעל כישרון מופלא, אין הוא מסוגל להשתמש בו; לכן עזבתי את צ׳ו. שמעתי שמלך האן יודע להשתמש באנשים, ולכן הצטרפתי למלך הגדול. באתי עירום; אלמלא קיבלתי זהב לא היו לי אמצעי מחיה. אם יש בתוכניותיי דבר שאפשר לאמץ, אבקש מן המלך הגדול להשתמש בו. אם אין בהן שימוש, הזהב כולו עדיין ברשותי; אבקש לחתום אותו, למסרו למשרד ולקבל רשות לשוב הביתה.״ מלך האן התנצל, העניק לו מתנות רבות ומינה אותו למפקד המשמר המפקח על הצבא כולו. מאז לא העזו המצביאים לשוב ולדבר.

לאחר מכן תקפה צ׳ו בעוז, ניתקה את דרך האספקה של האן וצרה על מלך האן בתוך יינג־יאנג. לאחר זמן רב הוטרד מלך האן והציע לוותר על הארץ שממערב ליינג־יאנג תמורת שלום. המלך שיאנג לא הסכים. מלך האן אמר

לצ׳ן פינג: ״העולם כולו סוער; מתי יתייצב?״ צ׳ן פינג אמר: ״המלך שיאנג מכבד אנשים ואוהבם, ולכן רבים מן המלומדים הטהורים, בעלי העקרונות ואוהבי הטקס מצטרפים אליו. אך כשהגיעה העת לגמול הישגים בדרגות ובנחלות הוא קמצן, ולכן גם אנשים אלה אינם דבקים בו. המלך הגדול יהיר וממעט בטקס, ולכן המלומדים הטהורים ובעלי העקרונות אינם באים אליו; אולם המלך הגדול יודע להרעיף על אנשים דרגות ונחלות, ולכן רבים מן הגסים, רודפי הרווח וחסרי הבושה מצטרפים להאן. אילו הסיר כל אחד מכם את שני חסרונותיו ואימץ את שתי מעלותיו, היה העולם מתייצב בהינף אצבע. אך המלך הגדול מפקיר את עצמו לביזוי אנשים ואינו מסוגל לזכות במלומדים טהורים ובעלי עקרונות. ובכל זאת אפשר לעורר אי־סדר בצ׳ו: השרים הישרים והנוקשים של המלך שיאנג — האב הנכבד, ג׳וּנְג־לִי מוֹ, לונג ג׳ו, ג׳ואו יין ואנשים כמותם — אינם אלא מעטים. אם המלך הגדול אכן יוכל להוציא כמה רבבות ג׳ין זהב, להפעיל סוכנים כפולים, להפריד בין השליט לשריו ולזרוע חשד בלבם, המלך שיאנג — שמטבעו חשדן, קנאי ומאמין להשמצות — בוודאי יגרום להם להרוג איש את רעהו מבפנים. אז תניף האן את צבאה ותתקוף, ותבוסת צ׳ו תהיה ודאית.״ מלך האן חשב שהדבר נכון, הוציא ארבעים אלף ג׳ין זהב ונתנם לצ׳ן פינג. הוא הניח לו לעשות כרצונו ולא שאל על הכנסותיו והוצאותיו.

צ׳ן פינג השתמש בזהב הרב כדי לשלח סוכנים כפולים בצבא צ׳ו. הם הפיצו שמועה כי המצביאים ג׳ונג־לי מו ואחרים זכו להישגים רבים בשירות המלך שיאנג, אך לבסוף לא קיבלו שטחים ומלוכה; לכן הם מבקשים לחבור להאן, להשמיד את בית שיאנג ולחלק ביניהם את ארצו כמלכים. שיאנג יו אכן החל לחשוד בג׳ונג־לי מו ובאחרים. לאחר שהתעורר חשדו שלח שליח אל האן.

מלך האן הכין סעודה של קורבן גדול והגיש אותה; כשראה את שליח צ׳ו העמיד פני מופתע ואמר: ״חשבתי שזה שליח האב הנכבד, אך זה שליח המלך שיאנג!״ הוא נשא את הסעודה והרחיקה, והגיש לשליח צ׳ו מאכלים גרועים. השליח שב וסיפר למלך שיאנג את הכול. המלך שיאנג חשד מאוד באב הנכבד. האב הנכבד ביקש לכבוש במהירות את העיר יינג־יאנג, אך המלך שיאנג לא נתן בו אמון וסירב לשמוע לו. כששמע האב הנכבד שהמלך חושד בו, כעס ואמר: ״ענייני העולם כבר הוכרעו ברובם; יעשה המלך כרצונו! אבקש להשיב את עצמותיי ולשוב לביתי.״ בדרכו חזרה, בטרם הגיע לפנג־צ׳נג, צמח כיב בגבו והוא מת. צ׳ן פינג הוציא בלילה אלפיים נשים מן השער המזרחי של יינג־יאנג. צ׳ו תקפה אותן, ובאותה שעה יצאו צ׳ן פינג ומלך האן בלילה דרך השער המערבי. המלך נכנס לארץ המעברים, אסף חיילים מפוזרים ושב מזרחה.

בשנה שלאחר מכן הביס מרקיז חְוַאי־יין את צ׳י, העמיד את עצמו למלך צ׳י ושלח שליח להודיע זאת למלך האן. מלך האן זעם וקילל; צ׳ן פינג דרך על רגלו. מלך האן הבין מיד, קיבל את שליח צ׳י בכבוד ושלח את ג׳אנג דזה־פאנג להעמיד לבסוף את שין למלך צ׳י. פינג קיבל נחלה בכפר חו־יואו. באמצעות תחבולותיו יוצאות הדופן הושמדה לבסוף צ׳ו. בתפקיד מפקד המשמר המפקח על הצבא הלך פינג דרך קבע עם המלך להשקיט את דְזַאנְג טוּ מלך ין.

בשנה השישית להאן הגיש אדם איגרת והאשים את האן שין מלך צ׳ו במרד. הקיסר גאו שאל את המצביאים. הם אמרו: ״הבה נשלח מיד צבא ונקבור את הנער חי!״ הקיסר שתק. הוא שאל את צ׳ן פינג; פינג סירב בתוקף להשיב ושאל: ״מה אומרים המצביאים?״ הקיסר סיפר לו הכול. צ׳ן פינג שאל: ״האם יש באיגרת המאשים מידע שמישהו אחר יודע?״ הקיסר אמר: ״עדיין לא.״

שאל: ״האם שין יודע עליה?״ אמר: ״אינו יודע.״ צ׳ן פינג אמר: ״צבאו המובחר של הוד מלכותו — כיצד הוא לעומת צבא צ׳ו?״ הקיסר אמר: ״אינו עולה עליו.״ שאל פינג: ״מבין המצביאים שהוד מלכותו יכול להפעיל, היש מי שעולה על האן שין?״ אמר: ״אין איש המגיע אליו.״ פינג אמר: ״עתה צבאך אינו מובחר כצבא צ׳ו ומצביאך אינו משתווה לו, ובכל זאת אתה מניף צבא כדי לתקוף אותו — בכך אתה מאיץ בו להילחם. חושש אני שהדבר מסוכן להוד מלכותו.״ הקיסר שאל: ״מה נעשה?״ פינג אמר: ״בימי קדם סייר בן השמים בנחלות וכינס את אדוני המדינות. בדרום נמצא יוּן־מָנְג. כל שעל הוד מלכותו לעשות הוא להעמיד פנים שהוא יוצא לטייל ביונמנג ולכנס את אדוני המדינות בצ׳ן. צ׳ן היא גבולה המערבי של צ׳ו. כשישמע שין שבן השמים יצא לטיול ידידותי, בהכרח יבוא בלא הכנות לקבל את פניו בפרברים. כשיבוא, יוכל הוד מלכותו לתפוס אותו; אין זה אלא עניינו של אדם חזק אחד.״ הקיסר גאו חשב שהדבר נכון. הוא שלח שליח להודיע לאדוני המדינות להתכנס בצ׳ן: ״אני עומד לצאת דרומה ולטייל ביונמנג.״ הקיסר יצא בעקבות השליח. בטרם הגיע לצ׳ן אכן בא שין מלך צ׳ו לקבל את פניו בדרך. הקיסר גאו הכין מראש לוחמים; כשראה את שין מגיע, תפס וכבל אותו והעלהו למרכבה האחורית. שין צעק: ״העולם כבר הושקט, ולכן ידעתי שאבושל!״ הקיסר הביט בו ואמר: ״אל תשמיע קול! ברור שמרדת.״ הלוחמים קשרו את ידיו מאחורי גבו. הקיסר כינס את אדוני המדינות בצ׳ן והשקיט את כל ארץ צ׳ו. בשובו ללוֹ־יאנג חנן את שין, עשה אותו למרקיז חואי־יין, וביקע לוחות־ברית עם בעלי ההישגים וקבע את נחלותיהם.

אז ביקע הקיסר לוח־ברית עם פינג, כדי שנחלתו לא תיפסק מדור לדור, ועשה אותו למרקיז חו־יואו. פינג סירב ואמר: ״אין זו זכותו של עבדך.״ הקיסר אמר:

״השתמשתי בתוכניותיו של אדוני, ניצחתי בקרבות והכרעתי אויבים; אם אין זו זכות, מהי זכות?״ פינג אמר: ״אלמלא ויי וו־ג׳ה, כיצד היה עבדך מתקדם?״ הקיסר אמר: ״אפשר לומר שאדם כמוך אינו מפנה עורף לשורשיו.״ הוא שב והעניק גמול לויי וו־ג׳ה. בשנה שלאחר מכן הלך פינג בתפקיד מפקד המשמר עם הצבא לתקוף בדאי את שין מלך האן שמרד. לבסוף הגיעו לפינג־צ׳נג, שם כיתרו אותם השיונגנו ובמשך שבעה ימים לא היה להם מזון. הקיסר גאו השתמש בתחבולה יוצאת דופן של צ׳ן פינג ופעל באמצעות אשת השאן־יו, וכך נפתח הכיתור. לאחר שנחלץ הקיסר נשמרה התוכנית בסוד ואיש בעולם לא שמע אותה.

הקיסר גאו עבר דרומה בצ׳ו־נִי. הוא עלה אל החומה, ראה את בתיה הגדולים מאוד ואמר: ״איזו נפה מרשימה! בכל מסעותיי בעולם ראיתי רק את לו־יאנג ואת המקום הזה.״ הוא פנה ושאל את המבקר: ״כמה משקי בית ותושבים יש בצ׳ו־ני?״ השיב: ״בראשית ימי צ׳ין היו יותר משלושים אלף משקי בית. בשנים האחרונות פרצו מלחמות רבות ורבים נמלטו והסתתרו; עתה רשומים חמשת אלפים.״ הקיסר ציווה אפוא על המבקר לשנות את נחלת צ׳ן פינג ולעשותו מרקיז צ׳ו־ני; הוא העניק לו את כל הנפה וביטל את נחלתו הקודמת בחו־יואו.

לאחר מכן הלך פינג תמיד בתפקיד מפקד המשמר עם הצבא לתקוף את צ׳ן שי ואת צ׳ינג בו. בסך הכול הציע שש פעמים תחבולות יוצאות דופן, ובכל פעם נוספו משקי בית לנחלתו — שש תוספות בסך הכול. כמה מן התחבולות נשמרו בסוד, ואיש בעולם לא שמע עליהן.

לאחר שהביס הקיסר גאו את צבאו של בו ושב, סבל ממחלת פצעו והתקדם לאט עד צ׳אנג־אן. לוּ וָאן מלך ין מרד, והקיסר שלח את פָּאן קוַאי בתפקיד

ראש־המדינה להוביל צבא נגדו. לאחר שיצא, השמיץ אדם את קוואי. הקיסר גאו זעם ואמר: ״קוואי רואה שאני חולה ומקווה שאמות!״ הוא השתמש בתוכניתו של צ׳ן פינג וזימן את ג׳ואו בּוֹ, מרקיז ג׳יאנג, לקבל צו ליד מיטתו: ״צ׳ן פינג ימהר בתחנות הדואר, ייקח עמו את בו ויחליף את קוואי כמפקד. כשיגיע פינג למחנה, יערוף מיד את ראשו של קוואי!״ לאחר שקיבלו השניים את הצו יצאו במהירות בתחנות הדואר. בטרם הגיעו למחנה שקלו ואמרו: ״פאן קוואי הוא ידיד ותיק של הקיסר וזכויותיו רבות. ועוד, הוא בעלה של לוּ שׁוֹ, אחותה הצעירה של הקיסרית לו; הוא קרוב משפחה ובעל מעמד. הקיסר מבקש לערוף את ראשו מתוך כעס, אך חוששים אנו שיתחרט אחר כך. מוטב לאסור אותו ולהביאו אל הקיסר, והוא עצמו יוציאו להורג.״ בטרם הגיעו למחנה הקימו במה, זימנו את פאן קוואי בעזרת שרביט הסמכות והקריאו לו את הצו. מיד קשרו את ידיו מאחורי גבו, העלו אותו לכלוב־אסירים ושלחוהו בתחנות הדואר לצ׳אנג־אן. הם הורו לג׳ואו בו, מרקיז ג׳יאנג, להחליפו בפיקוד ולהשקיט בראש הצבא את הנפות המורדות של ין.

בדרכו שמע פינג שהקיסר גאו מת. הוא חשש שהקיסרית האלמנה לו ולו שו ישמיצו אותו בכעס, ולכן מיהר קדימה בתחנות הדואר. הוא פגש שליח ובידו צו שפינג וְנְאן יִנְג יחַנו בִּינְג־יָאנְג. פינג קיבל את הצו, אך מיד שב ודהר אל הארמון, בכה במרירות רבה ודיווח על מעשיו לפני ארון המת. הקיסרית האלמנה לו ריחמה עליו ואמרה: ״אדוני טרח; צא ונוח.״ פינג פחד שההשמצות יתקבלו ולכן הפציר בה להרשות לו לשרת במשמר הארמון. הקיסרית מינתה אותו לממונה על אנשי הארמון ואמרה: ״למד והדרך את שיאו־חְווֵי.״ לאחר מכן לא יכלו עוד השמצותיה של לו שו להתקבל. כשהגיע פאן קוואי, חננו אותו והשיבו לו את דרגתו ואת נחלתו.

בשנה השישית לקיסר שיאו־חווי מת צאו צאן, ראש־המדינה. ואנג לינג, מרקיז אן־גוו, מונה לראש הממשלה של הימין, וצ׳ן פינג לראש הממשלה של השמאל.

ואנג לינג היה איש פיי. בראשית היה אחד מבעלי ההשפעה בנפה, ובימים שבהם גאו־דזו היה חסר מעמד נהג בו כאח בכור. לינג היה חסר עידון, סמך על אומץ לבו ואהב לדבר ישירות. כשקם גאו־דזו בפיי ונכנס עד שׂיאן־יאנג, כינס גם לינג בעצמו כמה אלפי תומכים וישב בנאן־יאנג; הוא סירב להצטרף לדוכס פיי. כששב מלך האן לתקוף את שיאנג ג׳י, הצטרף לינג אל האן בראש צבאו. שיאנג יו תפס את אמו של לינג והחזיקה במחנה. כשבא שליח מלינג הושיב שיאנג יו את אמו כשפניה מזרחה, וביקש בכך למשוך את לינג אליו. לאחר ששלחה האם את השליח ביחידות, בכתה ואמרה: ״אמור ללינג בשם שפחתך הזקנה: שרת בזהירות את מלך האן. מלך האן הוא אדם נכבד; אל תיתן ללבך להתפצל בגלל שפחתך הזקנה. במותי אני נפרדת מן השליח.״ היא נפלה על חרבה ומתה. המלך שיאנג כעס ובישל את אמו של לינג. לבסוף הלך לינג בעקבות מלך האן והשקיט את העולם. הוא היה מיודד עם יונג צ׳ה, שהיה אויבו של הקיסר גאו, ומלכתחילה לא התכוון להצטרף לקיסר גאו; משום כך קיבל נחלה באיחור ונעשה מרקיז אן־גוו.

שנתיים לאחר שנעשה מרקיז אן־גוו ראש הממשלה של הימין מת הקיסר שיאו־חווי. הקיסרית גאו ביקשה להעמיד את בני משפחת לו למלכים ושאלה את ואנג לינג. לינג אמר: ״אסור.״ היא שאלה את צ׳ן פינג, והוא אמר: ״אפשר.״ הקיסרית האלמנה לו כעסה, העמידה פנים שהיא מקדמת את לינג לתפקיד המורה הגדול של הקיסר, אך למעשה לא השתמשה בו. לינג כעס, התנצל

בטענה שהוא חולה, התפטר, סגר את שערו ולא בא עוד לחצר. כעבור שבע שנים מת.

לאחר שלינג חדל להיות ראש ממשלה העבירה הקיסרית האלמנה לו את פינג לתפקיד ראש הממשלה של הימין, ומינתה את שֶן יי־גִ׳י, מרקיז בִּי־יָאנְג, לראש הממשלה של השמאל. ראש הממשלה של השמאל לא ניהל את הממשל, אלא שירת תמיד בתוך הארמון.

גם יי־ג׳י היה איש פיי. לאחר תבוסת מלך האן ממערב לפנג־צ׳נג, תפסה צ׳ו את הקיסר העליון ואת הקיסרית לו כבני ערובה; יי־ג׳י שימש בן משק הבית וליווה את הקיסרית. אחר כך השתתף בהבסת שיאנג ג׳י, נעשה מרקיז וזכה בחסדה של הקיסרית האלמנה לו. כשנעשה ראש ממשלה שהה בתוך הארמון, וכל מאה הפקידים העבירו באמצעותו את עניניהם להכרעה.

לו שו נשאה לצ׳ן פינג טינה מאז שתכנן למען הקיסר גאו לתפוס את פאן קוואי. היא השמיצה אותו פעמים רבות ואמרה: ״צ׳ן פינג משמש ראש ממשלה אך אינו מנהל עניינים. מדי יום הוא שותה יין צלול ומשתעשע עם נשים.״ כששמע זאת צ׳ן פינג החמיר במעשיו מיום ליום. כששמעה זאת הקיסרית האלמנה לו שמחה בסתר. בנוכחות צ׳ן פינג נזפה בלו שו ואמרה: ״פתגם גס אומר: ׳אין להשתמש בפיהם של ילדים ונשים׳. העיקר הוא רק מה היחסים בין אדוני לביני. אל תפחד מהשמצותיה של לו שו.״

כשהעמידה הקיסרית האלמנה לו את בני משפחת לו למלכים, העמיד צ׳ן פינג פנים שהוא נשמע לה. לאחר מותה חבר פינג למפקד העליון בו בתוכנית משותפת; לבסוף השמידו את בני לו והעמידו את הקיסר שיאו־וון. צ׳ן פינג היה יוזם התוכנית. שן יי־ג׳י הודח ממשרת ראש הממשלה.

לאחר שעלה הקיסר שיאו־וון לכס חשב כי המפקד העליון בו הרג במו ידיו ובראש צבא את בני משפחת לו וזכותו רבה. צ׳ן פינג ביקש לוותר לבו על המעמד המכובד, ולכן התנצל בטענה שהוא חולה. הקיסר שיאו־וון עלה זה עתה לכס והתפלא על מחלת פינג; הוא שאל אותו עליה. פינג אמר: ״בימי גאו־דזו לא הגיעה זכותו של בו לזכותי. כשהושמדו בני לו לא הגיעה זכותי לזכותו של בו. אבקש לוותר לבו על משרת ראש הממשלה של הימין.״ הקיסר שיאו־וון מינה אפוא את בו, מרקיז ג׳יאנג, לראש הממשלה של הימין ודירג אותו ראשון; פינג הועבר לתפקיד ראש הממשלה של השמאל ודורג שני. הוא העניק לפינג אלף ג׳ין זהב והוסיף לנחלתו שלושת אלפים משקי בית.

כעבור זמן הכיר הקיסר שיאו־וון את ענייני המדינה ביתר בהירות. בחצר שאל את בו, ראש הממשלה של הימין: ״כמה משפטים מוכרעים בעולם מדי שנה?״ בו התנצל ואמר: ״איני יודע.״ הקיסר שאל: ״כמה כסף ותבואה נכנסים ויוצאים בעולם מדי שנה?״ בו התנצל שוב שאינו יודע. זיעה פרצה והרטיבה את גבו, והוא התבייש שאינו מסוגל להשיב. אז שאל הקיסר גם את פינג, ראש הממשלה של השמאל. פינג אמר: ״יש ממונים על כך.״ הקיסר שאל: ״למי כוונתך?״ פינג אמר: ״אם הוד מלכותו שואל על הכרעות משפט, ידרוש זאת ממפקד המשפט; אם הוא שואל על כסף ותבואה, ידרוש זאת מן הממונה על התבואה.״ הקיסר שאל: ״אם לכל דבר יש ממונה, על איזה עניין ממונה אתה?״ פינג התנצל ואמר: ״על כל השרים, הוד מלכותו! הוד מלכותו לא ידע שעבדך נחות וחסר כישרון ומינה אותו להמתין לעונשו כראש השרים. תפקיד ראש השרים הוא לסייע מעלה לבן השמים להסדיר את היין והיאנג ולהתאים את ארבע העונות; מטה — לטפח את ההתאמה הראויה לריבוא הדברים; בחוץ — לייצב ולהרגיע את ארבעת הברברים ואת אדוני המדינות; ובפנים — לקרב

ולצרף את מאה המשפחות, כדי שכל השרים והדאפו יוכלו למלא את תפקידיהם.״ הקיסר שיאו־וון אמר: ״יפה.״ ראש הממשלה של הימין התבייש מאוד. כשיצאו גער בצ׳ן פינג: ״מדוע לא לימדת אותי קודם כיצד להשיב?״ צ׳ן פינג צחק ואמר: ״אתה יושב במשרה ואינך יודע את תפקידה? אילו שאל הוד מלכותו כמה שודדים יש בצ׳אנג־אן, האם היית מאלץ את עצמך להשיב?״ אז ידע מרקיז ג׳יאנג שכישוריו נופלים בהרבה מאלה של פינג. כעבור זמן התנצל מרקיז ג׳יאנג בטענה שהוא חולה וביקש להתפטר ממשרת ראש הממשלה. צ׳ן פינג נעשה לבדו ראש הממשלה היחיד.

בשנה השנייה לקיסר שיאו־וון מת צ׳ן פינג, ראש הממשלה, ולאחר מותו נקרא המרקיז שֵׁן. בנו מָאי, המרקיז גוֹנְג, ירש את התואר. כעבור שנתיים מת, ובנו חְווֵי, המרקיז ג׳יין, ירש אותו. כעבור עשרים ושלוש שנים מת, ובנו חה ירש אותו. בשנה העשרים ושלוש נמצא חה אשם בחטיפת אשת איש, הוצא להורג בשוק ונחלתו בוטלה.

בראשית אמר צ׳ן פינג: ״הרביתי במזימות חשאיות, ודבר זה אסור לפי אסכולת הדרך. אם שושלתי תיחרב יהיה הדבר ראוי; בסופו של דבר לא תוכל לקום מחדש, מפני האסונות החשאיים הרבים שהבאתי.״ ואכן, לאחר מכן זכה נינו צ׳ן ג׳אנג למעמד כקרוב משפחת וֵיי מצד הנשים וביקש לחדש את נחלת בית צ׳ן, אך עד הסוף לא קיבל אותה.

ההיסטוריון הגדול אמר: בצעירותו אהב צ׳ן פינג, ראש הממשלה, את שיטות הקיסר הצהוב ולאו דזה. כבר בשעה שחילק את הבשר על קרש הקורבן היה מבטו רחוק. הוא היטלטל ונדחק בין צ׳ו לויי, ולבסוף הצטרף לקיסר גאו. הוא הציע תמיד תחבולות יוצאות דופן, חילץ מסבכים קשים והציל את המדינה

מאסונותיה. בימי הקיסרית לו רבו האירועים החריגים, ובכל זאת הצליח פינג לבסוף להיחלץ בעצמו, לייצב את מקדש האבות ולסיים את חייו בשם מפואר. הוא נקרא ראש ממשלה ראוי — האם אין זה להתחיל היטב ולסיים היטב? מי שאינו יודע לתכנן כיצד יוכל לעמוד בדברים כאלה?א

א. [הערת המתרגם: כאן מסתיים גוף פרק 56 בפקסימיליה. שיר הסיכום 贊述隱索, שחיבר סָה־מָה גָ׳ן מאות שנים לאחר סָה־מָה צ׳יין, מדור הקולציה המאוחר 證考 ופירושי שלוש האסכולות אינם חלק מגוף החיבור ולכן אינם נכללים בתרגום. פ' א.ת.]

בית הירושה של ג׳ואו בו, מרקיז ג׳יאנג

ג׳ואו בו, מרקיז ג׳יאנג, היה איש פיי. אבותיו היו אנשי גְ׳וֵאן ועברו לפיי. בו התפרנס מקליעת מחיצות לקימור תולעי משי; פעמים רבות ניגן בחליל למען אחרים בטקסי אבל, והיה קשת חזק בחיל המילואים.

כאשר קם הקיסר גאו בראשית דרכו כדוכס פיי, הלך בו עמו בתפקיד משרת פנימי לתקוף את חוּ־לינג והכניע את פָאנְג־יוּ. כשמרדה פאנג־יו נלחם בה והדף את האויב. הוא תקף את פָּנְג; הכה את צבא צ׳ין ממזרח לדָאנְג; החזיר את הצבא לקְיוֹאוּ ולשיאו; שב ותקף את דאנג והביסה; הכניע את שִׁיַה־יי והיה הראשון לעלות על החומה. הוענקה לו דרגת חמשת הדאפו. הוא תקף את מָנְג ואת יוּ וכבשן; הכה את מרכבותיו ופרשיו של ג׳אנג האן ושימש מאסף; ייצב את ארץ ויי; תקף את יֶוַאן־צ׳י ואת דוֹנְג־מִין, המשיך עד לִי וכבשה; תקף את נְיֶה־סָאנְג והיה הראשון לעלות; הביס את צבא צ׳ין מתחת אָה, רדף אחריו עד פוּ־יָאנְג והכניע את ְג׳נְצָ׳נְג; תקף את דוּ־גְוָאן ואת דִינְג־טָאוֹ, כבש בהפתעה את וַאן־צ׳וּ ותפס את מושל דָאן־פוּ; בלילה כבש בהפתעה את לִין־גִ׳י, תקף את גְ׳אנְג, התקדם עד גְ׳וֵאן והביסה; הכה את צבאו של לי יוּ מתחת יוֹנְג־צָ׳יוֹ; ובתקיפת קָאי־פָּנְג היה מן הראשונים שהגיעו אל החומה והצטיין. אחר כך הביס ג׳אנג האן את שיאנג ליאנג והרגו, ודוכס פיי ושיאנג יו משכו את צבאותיהם מזרחה אל דאנג. מן הקימה הראשונה בפיי ועד החזרה לדאנג עברה שנה וחודשיים. המלך חְוַוֹאי מצ׳ו העניק לדוכס פיי את התואר מרקיז אן־וּ ומינה אותו למושל מחוז דאנג. דוכס פיי מינה את בו למפקד משמר הנמרים, ובתפקיד זה הלך עמו להשקיט את ארץ ויי. הוא תקף את מפקד מחוז דונג בצָ׳נְג־וּ והביסו; הביס את צבאו של ואנג לי; תקף את צ׳אנג־שה והיה

הראשון לעלות; תקף את יִינְג־יָאנְג ואת גוֹאוּ־שֶׁה וניתק את מעברות הנהר; הכה את צבאו של ג׳או בן מצפון לשֶׁה; פנה דרומה ותקף את צ״י, מושל נאן־יאנג, פרץ את מעברי וּ וְיָאוֹ; הביס את צבא צ״ין בלָאן־טַיֵאן, הגיע לשׁיאן־יאנג והשמיד את צ״ין.

כשהגיע שיאנג יו עשה את דוכס פיי למלך האן. מלך האן העניק לבו את דרגת מרקיז וֵיי־וּ. בו הלך עמו אל האן־ג׳ונג ומונה למצביא. כששבו והשקיטו את שלוש ארצות צ״ין, ובהגיעם לצ״ין, הוענקה לו נחלה בחְוָאי־דֶה. הוא הצטיין בתקיפת חְוָאי־לי וחָאו־ג׳ה; הצטיין בהכאת ג׳או בן והממונה על הבירה בָּאוֹ בשׁיאן־יאנג; תקף צפונה את צ״י; הכה את צבאות ג׳אנג פינג ויאו אנג; השקיט במערב את צ״ין; שב והכניע את מֵיי ואת פִּין־יאנג; צר על ג׳אנג האן בפֵּיי־צָ״יוֹ; הביס את סגן־המערב; הביס את צבאו של השודד בָּה; תקף את שָׁאנְג־גְוֵיי; שמר במזרח על מעבר יָאוֹ; פנה להילחם בשיאנג ג״י והצטיין בתקיפת צ״וּ־נְי; שב לשמור על אסמי אָאוֹ ורדף אחר שיאנג ג״י. לאחר מות ג״י המשיך מזרחה והשקיט במחוזות נהר סָה והים המזרחי עשרים ושתיים נפות בסך הכול. הוא שב לשמור על לואוֹ־יָאנְג ועל יְוֵה־יָאנְג, והוענקה לו נחלה משותפת בג׳ונג־לי עם מרקיז יינג־יין. כמצביא הלך עם הקיסר גאו נגד דָזָאנְג טוּ, מלך ין שמרד, והביסו מתחת יי. יותר מכל מצביא אחר הציב את חייליו לאורך הדרך הקיסרית. הוענקה לו דרגת מרקיז מן המניין; לוח־הברית בוקע למענו כדי ששושלתו לא תיפסק לעולם. שמונת אלפים מאה ושמונים משקי בית בג׳יאנג נעשו נחלתו, והוא נקרא מרקיז ג׳יאנג.א

א. [הערת המתרגם: ויקיטקסט מציג כאן סימני קולציה מודרניים בשמות המחוזות. הפקסימיליה מדפיסה ברצף 水泗 ו־潁陰; הקריאות המתועדות נשמרו ותורגמו כנהר סָה וכמרקיז יינג־יין. פ' א.ת.]

כמצביא הלך עם הקיסר גאו להכות בדאי את שין מלך האן שמרד, והכניע את חוֹאוּ־זָ׳ן. הוא התקדם לפני הצבא עד וּ־צָ׳וַאן, הכה את פרשי החוּ והביסם מצפון לוּ־צ׳ואן. אחר כך תקף את צבאו של האן שין בטוֹנְג־דִי והביסו. בשובו הכניע שש ערים בטאי־יואן. הוא הביס מתחת ג׳ין־יאנג את פרשי החוּ של האן שין והכניע את ג׳ין־יאנג; אחר כך הכה את צבא האן שין בשָׁה־שְׁה, הביסו ורדף אחר הנמלטים שמונים לי. הוא שב ותקף שלוש ערים בלוֹאוּ־פָאן, ולאחר מכן הכה את פרשי החוּ מתחת פינג־צ׳נג. יותר מכל מצביא אחר הציב את חייליו לאורך הדרך הקיסרית. בו קודם למפקד העליון.

הוא תקף את צ׳ן שי וטבח במָה־יִי. החיילים שבפיקודו ערפו את ראשו של צ׳נְג־מָה צ׳ה, מצביאו של שי. בלוֹאוּ־פָאן הכה את צבאות האן שין, צ׳ן שי וג׳או לי והביסם. הוא תפס את סוֹנְג דְזֶוַיי, מצביאו של שי, ואת חוּן, מושל יֶנְמָן; אחר כך פנה לתקוף ותפס את סוּ, מושל יוּן־ג׳ונג, את ראש הממשלה ג׳י סָה ואת המצביא שׁוּן. הוא השקיט שבע־עשרה נפות במחוז יֶנְמָן ושתים־עשרה במחוז יוּן־ג׳ונג. לאחר מכן שב והכה את שי בלינג־צ׳יו, הביסו וערף את ראשו; תפס את צ׳נג דזונג, ראש ממשלתו של שי, את המצביא צ׳ן וו ואת המפקד גאו סה; והשקיט תשע נפות במחוז דאי.

כשלוּ וָאן מלך ין מרד, החליף בו בתפקיד ראש־המדינה את פאן קוואי בפיקוד. הוא תקף והכניע את ג׳י, ותפס את דִי, מצביאו הבכיר של ואן, את ראש הממשלה יֶן, את המושל שִׁינְג, את המפקד העליון ז׳וֹאוּ ואת המפקח הקיסרי שְׁה; הוא טבח בחוּן־דוּ. הוא הביס את צבא ואן בשָׁאנְג־לָאן ושב והביסו בג׳וּ־יָאנְג. הוא רדף אחריו עד החומה הגדולה והשקיט שתים־עשרה נפות בשָׁאנְג־גוּ, שש־עשרה ביוּבֵיי־פִינְג, עשרים ותשע בלְיָאוֹ־שִׁי ובליאו־דונג ועשרים ושתיים ביוּ־יָאנְג. בסך הכול, בהליכתו עם הקיסר גאו, תפס ראש־מדינה אחד,

שני ראשי ממשלה ושלושה מכל אחד מן הסוגים מצביא ופקיד בן אלפיים דן; בפעולות נפרדות הביס שני צבאות, הכניע שלוש ערים, השקיט חמישה מחוזות ושבעים ותשע נפות ותפס ראש ממשלה ומצביא בכיר אחד מכל סוג.

בו היה אדם נוקשה, פשוט וכן, והקיסר גאו סבר שאפשר להפקיד בידיו עניינים גדולים. בו לא אהב לימוד וספרות. בכל פעם שזימן את המלומדים והדוברים היה יושב ופניו מזרחה ודוחק בהם: "דברו אליי מהר!" כה גס ומועט השכלה היה.

כששב בו לאחר שהשקיט את ין כבר מת גאו־דזו, והוא שירת את הקיסר שיאו־חווי כמרקיז מן המניין. בשנה השישית לשיאו־חווי הוקמה משרת המפקד העליון ובו מונה לה. כעבור עשר שנים מתה הקיסרית גאו. לוּ לוּ, מלך ג׳או, היה המצביא העליון של האן; לוּ צָאן, מלך לוּ, היה ראש־המדינה של האן. הם החזיקו בשלטון האן וביקשו לסכן את בית ליו. בו היה המפקד העליון אך לא יכול להיכנס בשערי הצבא; צ׳ן פינג היה ראש הממשלה אך לא יכול למלא את תפקידו. אז קשרו בו ופינג תוכנית, ולבסוף השמידו את בני לו והעמידו את הקיסר שיאו־וון. הדברים מסופרים בפרקי הקיסרית לו ושיאו־וון.

לאחר שעלה הקיסר ון לכס מינה את בו לראש הממשלה של הימין, העניק לו חמשת אלפים ג׳ין זהב והוסיף לנחלתו עשרת אלפים משקי בית. כעבור מעט יותר מחודש אמר לו אדם אחד: "אדוני השמיד את בני לו והעמיד את מלך דאי; עוצמתך מרעידה את העולם. ועתה אדוני מקבל גמול רב ויושב במשרה רמה, וזוכה לחסד. אם יימשך הדבר זמן רב יגיע אסון אל גופך." בו פחד ואף חש שהוא בסכנה, ולכן התנצל וביקש להשיב את חותם ראש הממשלה. הקיסר הרשה לו. כעבור יותר משנה מת ראש הממשלה פינג, והקיסר שב

ומינה את בו לראש ממשלה. כעבור יותר מעשרה חודשים אמר הקיסר: ״לאחרונה ציוויתי על המרקיזים ללכת לנחלותיהם, אך יש שעדיין לא יצאו. ראש הממשלה הוא האיש שאני מכבד; יוביל נא את הדרך.״ לכן הודח בו ממשרת ראש הממשלה והלך אל נחלתו.

כעבור יותר משנה, בכל פעם שמושל חֶה־דונג או מפקדו סיירו בנפות והגיעו לג׳אנג, פחד בו, מרקיז ג׳יאנג, שיוציאוהו להורג; תמיד עטה שריון וציווה על בני ביתו להחזיק נשק כשקיבל את פניהם. לאחר מכן הגיש אדם איגרת והאשים את בו שהוא מבקש למרוד, והעניין הועבר למפקד המשפט. מפקד המשפט העביר את התיק לצ׳אנג־אן, ובו נעצר ונחקר. בו פחד ולא ידע כיצד לנסח את הגנתו; הפקידים החלו להשפילו. בו נתן אלף ג׳ין לסוהר, והסוהר כתב על גב לוח המסמך והראה לו: ״הבא את הנסיכה לעדות.״ הנסיכה הייתה בת הקיסר שיאו־וון, ובנו הבכור של בו, שֶׂנְג־ג׳ה, נשא אותה; לכן לימד אותו הסוהר להביאה כעדה. את כל התוספות לנחלתו והמתנות שקיבל נתן בו לבו ג׳או. כשנכבל בחומרה דיבר בו ג׳או אל הקיסרית האלמנה בו, ואף היא סברה שאין כאן מעשה מרד. בחצרו של הקיסר ון הטיחה הקיסרית האלמנה בקיסר את כיסוי ראשה ואמרה: ״מרקיז ג׳יאנג נשא את חותם הקיסר ופיקד על הצבא הצפוני. אם לא מרד באותה שעה, האם עתה, כשהוא יושב בנפה קטנה אחת, יבקש פתאום למרוד?״ לאחר שקרא הקיסר ון את עדות המשפט של מרקיז ג׳יאנג התנצל ואמר: ״בדיקת הפקידים זה עתה אימתה זאת, והם ישחררוהו.״ הוא שלח שליח ובידו שרביט הסמכות לחון את מרקיז ג׳יאנג והשיב לו את דרגתו ואת נחלתו. לאחר שיצא אמר מרקיז ג׳יאנג: ״פיקדתי בעבר על צבא של מיליון, ובכל זאת כיצד ידעתי עד כמה רם מעמדו של סוהר!״[ב]

מרקיז ג׳יאנג שב אל נחלתו. הוא מת בשנה האחת־עשרה לקיסר שיאו־וון, ולאחר מותו נקרא המרקיז וו. בנו שֶׁנְג־ג׳ה ירש את התואר. כעבור שש שנים, לאחר שנשא את הנסיכה אך לא הסתדר עמה, נמצא אשם בהריגת אדם ונחלתו בוטלה. לאחר הפסקה של שנה בחר הקיסר ון בבן הראוי מבניו של מרקיז ג׳יאנג בו — יָא־פוּ, מושל חֶה־נֵיי — והעניק לו את התואר מרקיז טָיְאוֹ, כדי להמשיך את שושלת מרקיז ג׳יאנג.

בימים שבהם טרם נעשה ג׳ואו יא־פו, מרקיז טיאו, למרקיז ושירת כמושל חה־ני, בחנה שׁוּ׳ה פוּ את תווי פניו ואמרה: ״בעוד שלוש שנים תהיה למרקיז; שמונה שנים לאחר שתהיה למרקיז תהיה מצביא וראש ממשלה, תחזיק במושכות המדינה, תהיה נכבד ורם ולא יהיה לך שני בין שרי האדם. תשע שנים אחר כך ימות אדוני מרעב.״ יא־פו צחק ואמר: ״אחי כבר ירש מאבי את תואר המרקיז. אם ימות, בנו אמור לרשת; כיצד אפשר לומר שיא־פו יהיה מרקיז? ואף אם אמנם אהיה נכבד כדברייך, כיצד אפשר לומר שאמות ברעב? הראי לי.״ שו׳ה פו הצביעה על פיו ואמרה: ״קו אנכי נכנס אל פיך; זה סימן למוות ברעב.״ כעבור שלוש שנים נמצא אחיו שֶׁנְג־ג׳ה, מרקיז ג׳יאנג, אשם. הקיסר שיאו־וון ביקש לבחור בראוי מבני מרקיז ג׳יאנג, והכול המליצו על יא־פו. לכן העניק ליא־פו את התואר מרקיז טיאו כדי להמשיך את שושלת מרקיז ג׳יאנג.

בשנה השישית לתקופה המאוחרת של הקיסר ון פלשו השיונגנו בהמוניהם אל הגבול. ליו לי, הממונה על קרובי בית המלוכה, מונה למצביא וחנה בבֶּה־שָׁאנְג;

ב. [הערת המתרגם: ויקיטקסט סוגר את 事 בסוגריים מרובעים, אך בפקסימיליה הנוסח הרצוף הוא 之出而驗方事更. הקריאה המתועדת נשמרה ותורגמה. פ׳ א.ת.]

שׂוּ״ה לִי, מרקיז ג׳וּ־דְזֶה, מונה למצביא וחנה בגִ׳י־מֶן; ויא־פו, מושל חה־ניי, מונה למצביא וחנה בשִׁי־לְיוֹאוּ — כדי להתכונן נגד החוּ. הקיסר יצא בעצמו לעודד את הצבאות. בהגיעו למחנות בה־שאנג וג׳י־מן דהר היישר פנימה, והמצביאים ומטה ליוו אותו רכובים בכניסתו וביציאתו. אחר כך הלך למחנה שי־ליאו: החיילים והקצינים היו עטויי שריון, הלהבים מושחזים, הקשתות ורובי־הקשת דרוכים והמיתרים מתוחים במלואם. החלוץ הקיסרי הגיע אך לא הורשה להיכנס. אנשי החלוץ אמרו: ״בן השמים עומד להגיע!״ מפקד שער המחנה אמר: ״פקודת המצביא אומרת: ‘במחנה שומעים לפקודת המצביא, ואין שומעים לצו בן השמים’.״ כעבור זמן קצר הגיע הקיסר, ושוב לא הורשה להיכנס. אז שלח הקיסר שליח נושא שרביט סמכות לצוות על המצביא: ״רצוני להיכנס ולעודד את הצבא.״ רק אז העביר יא־פו פקודה לפתוח את שערי הביצורים. קציני השער אמרו לפרשים ולמרכבות המלווים: ״כלל המצביא הוא שאין לדהור בתוך המחנה.״ לכן אחז בן השמים במושכות ונסע לאט. בהגיעו למחנה קידם המצביא יא־פו את פניו בנשקו, קוד קידה ואמר: ״לוחם בשריון ובקסדה אינו משתחווה; אבקש לקבל את פניך לפי טקס הצבא.״ בן השמים התרגש, שינה את ארשתו ונשען ביראה על מעקה המרכבה. הוא שלח אדם לומר בשם הקיסר: ״הקיסר מכבד את המצביא ומעודד אותו.״ לאחר שהשלים את הטקס יצא. בצאתם משער המחנה נדהמו כל השרים. הקיסר ון אמר: ״אהה, זהו מצביא אמיתי! המחנות הקודמים בבה־שאנג ובג׳י־מן אינם אלא משחק ילדים; את מצביאיהם אפשר לתקוף ולשבות. אך את יא־פו — האם אפשר לפגוע בו?״ זמן רב הילל אותו. כעבור יותר מחודש שוחררו שלושת הצבאות, ויא־פו מונה למפקד המשמר של הבירה.

כאשר עמד הקיסר שיאו־וון למות הזהיר את יורש העצר ואמר: ״אם תבוא שעת חירום, ג׳ואו יא־פו הוא האיש שאפשר באמת להפקיד בידיו את הצבא.״ לאחר מות הקיסר ון מונה יא־פו למצביא המרכבות והפרשים.

בשנה השלישית לקיסר שיאו־ג׳ינג מרדו וו וצ׳ו. יא־פו קודם ממפקד המשמר למפקד העליון ויצא מזרחה להכות את וו וצ׳ו. הוא ביקש מן הקיסר: ״חיילי צ׳ו עזים וקלילים, וקשה להתמודד עם חודם. אבקש להפקיר בידיהם את ליאנג, לנתק את נתיב מזונם ורק אז יהיה אפשר להכניעם.״ הקיסר הרשה לו.

לאחר שכינס המפקד העליון את הצבאות ביינְג־יַאנְג תקפה וו את ליאנג. ליאנג הייתה במצוקה וביקשה עזרה. המפקד העליון משך את צבאו לצפון־מזרח, מיהר לצ׳אנג־יִי, העמיק את ביצורי מחנהו ושמר עליו. ליאנג שלחה אליו שליח מדי יום, אך המפקד העליון פעל לפי הנסיבות ולא הסכים לבוא. ליאנג הגישה איגרת לקיסר ג׳ינג, והקיסר שלח שליח לצוות עליו להציל את ליאנג. המפקד העליון לא קיים את הצו; הוא חיזק את ביצורי המחנה ולא יצא, ושלח פרשים קלים בפיקוד מרקיז גוֹנְג־נָאו ואחרים לנתק מאחורי צבאות וו וצ׳ו את דרך אספקתם. לצבא וו חסר מזון ואנשיו רעבו. שוב ושוב ביקשו לעורר קרב, אך הוא לא יצא עד הסוף. בלילה פרצה בהלה בצבא; האנשים תקפו זה את זה בתוכו והמהומה הגיעה עד אוהל המפקד העליון. המפקד העליון שכב ולא קם. כעבור זמן קצר שב הסדר. אחר כך מיהר צבא וו אל הפינה הדרום־מזרחית של הביצורים, והמפקד העליון הורה להתכונן בצפון־מערב. ואכן, חיילי העילית שלהם מיהרו אחר כך לצפון־מערב ולא הצליחו להיכנס. כשכבר רעב צבא וו משך לאחור ויצא. המפקד העליון הוציא את חיילי העילית, רדף אחריו והנחיל לו תבוסה גדולה. בִּי מלך וו נטש את צבאו, נמלט עם כמה אלפי לוחמים חזקים והתגונן בדַאן־טוּ שמדרום לנהר. צבא האן ניצל את הניצחון,

שבה לבסוף את כולם, קיבל את כניעת חייליהם והציע אלף ג׳ין על ראש מלך וו. כעבור יותר מחודש ערפו אנשי יוּאֶה את ראשו של מלך וו ודיווחו על כך. לאחר שלושה חודשי לחימה והתגוננות הובסו וו וצ׳ו והושקטו. אז הכירו המצביאים בכך שתוכנית המפקד העליון הייתה נכונה. בשל כך נוצר קרע בין המלך שיאו מליאנג ובין המפקד העליון.

בשובו הוקמה שוב משרת המפקד העליון. כעבור חמש שנים קודם לתפקיד ראש הממשלה, והקיסר ג׳ינג הוקירו מאוד. כשהדיח הקיסר ג׳ינג את יורש העצר לִי התנגד ראש הממשלה בתקיפות אך לא הצליח; משום כך התרחק ממנו הקיסר ג׳ינג. ובכל פעם שבא המלך שיאו מליאנג לחצר היה מדבר עם הקיסרית האלמנה על חסרונותיו של מרקיז טיאו.

הקיסרית האלמנה דוֹאוּ אמרה: ״ראוי להעניק לוואנג שין, אחי הקיסרית, תואר מרקיז.״ הקיסר ג׳ינג דחה אותה ואמר: ״בראשית לא העניק הקיסר הקודם תארי מרקיז למרקיזי נאן־פי וג׳אנג־וּ; רק לאחר שעליתי לכס הענקתי להם אותם. עדיין אין להעניק לשין נחלה.״ הקיסרית האלמנה דואו אמרה: ״כל שליט פועל לפי זמנו. כל עוד חי אחי הבכור דואו לא קיבל לבסוף תואר מרקיז; רק לאחר מותו הוענק לבנו פנג־דזו תואר מרקיז — והוא דווקא זכה בו. אני מצטערת על כך מאוד. ימהר הקיסר לעשות את שין למרקיז!״ הקיסר ג׳ינג אמר: ״אבקש לדון בכך עם ראש הממשלה.״ בדיון אמר יא־פו: ״הקיסר גאו קבע: ‘מי שאינו מבית ליו לא יהיה למלך, ומי שאין לו זכות לא יהיה למרקיז. מי שאינו מציית לברית — העולם כולו יכה בו.’ עתה שין הוא אמנם אחי הקיסרית, אך אין לו זכות; אם נעשה אותו למרקיז נפר את הברית.״ הקיסר ג׳ינג שתק והעניין נעצר.[1]

לאחר מכן נכנעו חמישה אנשים ובהם וֵיי שׁוּ־לוּ, מלך מן השיונגנו, והקיסר ג׳ינג ביקש לעשותם למרקיזים כדי לעודד את הבאים אחריהם. ראש הממשלה יא־פו אמר: ״הם בגדו בשליטם ונכנעו להוד מלכותו. אם הוד מלכותו יעשה אותם למרקיזים, כיצד יוכל להוכיח שרים שאינם שומרים אמונים?״ הקיסר ג׳ינג אמר: ״אי אפשר להשתמש בהצעת ראש הממשלה.״ הוא העניק אפוא לכל ויי שוּ־לוּ והאחרים תוארי מרקיז מן המנין. יא־פו התנצל בשל מחלה. בשנה השלישית של התקופה האמצעית לקיסר ג׳ינג הודח ממשרת ראש הממשלה בשל מחלתו.[ד]

כעבור זמן ישב הקיסר ג׳ינג בארמון הפנימי, זימן את מרקיז טיאו והעניק לו ארוחה. לפניו הונח רק נתח בשר גדול, שלא נחתך, ואף מקלות אכילה לא הונחו. מרקיז טיאו לא היה מרוצה בלבו; הוא הביט בממונה על המחצלות וביקש מקלות אכילה. הקיסר ג׳ינג הביט בו וצחק: ״האין די בזה בשביל אדוני?״ מרקיז טיאו הסיר את כובעו והתנצל. הקיסר קם, ומרקיז טיאו מיהר לצאת בעקבות זאת. הקיסר ליווה אותו בעיניו ואמר: ״אדם ממורמר זה אינו שרוי של שליט צעיר!״

לא חלף זמן רב ובנו של מרקיז טיאו קנה למען אביו חמש מאות מערכות שריון ומגינים מן הסדנאות הקיסריות, ציוד שאפשר לקבור עמו. הוא שכר סבלים, הכביד עליהם ולא שילם את כספם. הסבל ידע שהכלים שנקנו בחשאי שייכים

ג. [הערת המתרגם: ויקיטקסט מסמן את 封 כתוספת בסוגריים מרובעים, אך בפקסימיליה נדפס ברצף 祖彭子其封乃後死. הקריאה המתועדת נשמרה ותורגמה. פ' א.ת.]

ד. [הערת המתרגם: בשתי הופעות השם 盧徐唯 מציג ויקיטקסט את 唯 בסוגריים מרובעים. הפקסימיליה מדפיסה את השם ברצף, ולכן הקריאה המתועדת נשמרה ותורגמה כווי שוּ־לוּ. פ' א.ת.]

לשלטון; בכעסו הגיש האשמה נגד הבן, והפרשה כרכה וזיהמה גם את מרקיז טיאו. לאחר שהגיעה האיגרת אל הקיסר העבירה לפקידים. הפקידים רשמו את הסעיפים ודרשו ממרקיז טיאו להשיב, אך הוא לא ענה. הקיסר ג׳ינג גידפו ואמר: ״אין לי שימוש בו.״ הוא זימן אותו אל מפקד המשפט. מפקד המשפט דרש ממנו: ״אדוני המרקיז מבקש למרוד?״ יא־פו אמר: ״הכלים שקנה עבדך הם כלי קבורה; כיצד זה נקרא מרד?״ הפקיד אמר: ״גם אם אדוני המרקיז אינו מורד על פני האדמה, הרי הוא מבקש למרוד מתחת לאדמה!״ הפקידים לחצו עליו יותר ויותר. בראשית, כשהפקידים באו לעצור את מרקיז טיאו, ביקש להתאבד; אשתו עצרה בעדו ולכן לא הצליח למות, ולבסוף נכנס לבית מפקד המשפט. שם לא אכל חמישה ימים, הקיא דם ומת. הנחלה בוטלה.

לאחר הפסקה של שנה העניק הקיסר ג׳ינג לבן אחר של מרקיז ג׳יאנג בו, ג׳יין, את התואר מרקיז פינג־צ׳ו כדי להמשיך את שושלת מרקיז ג׳יאנג. כעבור תשע־עשרה שנים מת, ולאחר מותו נקרא המרקיז גונג. בנו ג׳יין־דה ירש את התואר. כעבור שלוש־עשרה שנים היה למורה יורש העצר. הוא נמצא אשם בכך שהזהב שתרם בטקס טעימת יין הקורבן לא היה ראוי; בשנה החמישית ליואן־דינג בוטלה נחלתו בשל העבירה.

מרקיז טיאו אכן מת ברעב. לאחר מותו העניק הקיסר ג׳ינג לוואנג שין את התואר מרקיז גָאי.

ההיסטוריון הגדול אמר: בראשית, כשהיה ג׳ואו בו, מרקיז ג׳יאנג, איש פשוט, היה אדם כפרי וגס וכישרונו לא עלה על הבינוני. לאחר שהלך עם גאו־דזו להשקיט את העולם וישב במשרות המצביא וראש הממשלה, ביקשו בני לו לחולל מרד; בו תיקן את אסון המדינה והשיבה אל הישר. אפילו יי יין והדוכס

מג׳ואו — במה יכלו לעלות עליו! בהפעלת הצבא שמר יא־פו על סמכות כבדה ואחז בחוזקה בלהב החד; כיצד יכול היה זְ׳אנְג־ג׳וּ לעלות עליו! אך הוא הסתפק בעצמו ולא למד, שמר על עקרונותיו בלי להיכנע, ולבסוף בא לידי מצוקה. מה עצוב הדבר![ה]

ה. [הערת המתרגם: כאן מסתיים גוף פרק 57 בפקסימיליה. שיר הסיכום 贊述隱索, שחיבר סָה־מָה גָ׳ן מאות שנים לאחר סָה־מָה צ׳יין, מדור הקוליציה המאוחר 證考 ופירושי שלוש האסכולות אינם חלק מגוף החיבור ולכן אינם נכללים בתרגום. פ' א.ת.]

בית הירושה של המלך שיאו מליאנג

וו, המלך שיאו מליאנג, היה בנו של הקיסר שיאו־וון ואחיו מאותה אם של הקיסר שיאו־ג׳ינג. אמם הייתה הקיסרית האלמנה דואו.

לקיסר שיאו־וון היו ארבעה בנים בסך הכול: הבכור נקרא יורש העצר, והוא היה לקיסר שיאו־ג׳ינג; הבא אחריו היה וו; אחריו צאן; ואחריו שֶׂנְג. בשנה השנייה לעליית הקיסר שיאו־וון לכס עשה את וו למלך דאי, את צאן למלך טאי־יואן ואת שנג למלך ליאנג. כעבור שנתיים העביר את מלך דאי להיות מלך חְוֻאי־יאנג, מסר את דאי כולה למלך טאי־יואן וקרא לו מלך דאי. צאן מלך שבע־עשרה שנה ומת בשנה השנייה לתקופה המאוחרת של שיאו־וון; לאחר מותו נקרא המלך שיאו. בנו דָּנְג ירש את הכס והיה למלך גוֹנְג מדאי. הוא מלך עשרים ותשע שנים ומת בשנה השנייה ליואן־גואנג. בנו יי עלה לכס והיה למלך דאי. כעבור תשע־עשרה שנים הרחיבה האן את אזור המעברים וקבעה את צ׳אנג־שאן כגבול; מלך דאי הועבר למלוך בצ׳ינג־חה. העברת מלך צ׳ינג־חה הייתה בשנה השלישית ליואן־דינג.

בראשית מלך וו בחוואי־יאנג עשר שנים, ואז מת שֶׂנְג מלך ליאנג ולאחר מותו נקרא המלך חְוֻאי מליאנג. המלך חוואי היה הבן הצעיר ביותר, והחיבה והחסד שלהם זכה היו שונים מאלה של שאר הבנים. בשנה שלאחר מכן הועבר וו, מלך חוואי־יאנג, להיות מלך ליאנג. מלוכתו הראשונה בליאנג הייתה בשנה השתים־עשרה לקיסר שיאו־וון; מאז שנעשה מלך לראשונה עברו כבר אחת־עשרה שנים.

בשנה הארבע־עשרה למלך ליאנג בא לחצר. בשנים השבע־עשרה והשמונה־עשרה בא לחצר שנה אחר שנה ונשאר; רק בשנה שלאחר מכן הלך אל נחלתו. בשנה העשרים ואחת בא לחצר. בשנה העשרים ושתיים מת הקיסר שיאו־וון. בשנה העשרים וארבע בא לחצר, ובשנה העשרים וחמש שב ובא. באותה עת טרם העמיד הקיסר יורש עצר. פעם אחת, כששתה ביחידות עם מלך ליאנג, אמר לו בנחת: "לאחר שאלך לעולמי אעביר את השלטון למלך." המלך סירב והודה לו. אף שידע שאין זו אמירה שתתגשם, שמח בלבו; גם הקיסרית האלמנה שמחה.

באביב ההוא מרדו שבע המדינות וו, צ'ו, צ'י, ג'או והאחרות. וו וצ'ו תקפו תחילה את ביצורי ג'י בליאנג והרגו רבבות. המלך שיאו מליאנג התבצר ושמר על סְוֵיי־יאנג, ומינה את האן אן־גוֹ, ג'אנג יוּ ואחרים למצביאים בכירים כדי לעמוד נגד וו וצ'ו. וו וצ'ו נעצרו בגבול ליאנג ולא העזו לעבור מערבה, ובמשך שלושה חודשים עמדו מול המפקד העליון יא־פו ואחרים. לאחר שהובסו וו וצ'ו, מספר האויבים שליאנג הביסה, הרגה ושבתה היה בקירוב מחצית מן הסך של האן. בשנה שלאחר מכן העמידה האן יורש עצר. לאחר מכן הייתה ליאנג הקרובה ביותר לבית הקיסר, היו לה זכויות, והיא גם הייתה מדינה גדולה ששכנה בארץ הפורייה ביותר בעולם. בצפון גבלה בטאי־שאן ובמערב הגיעה עד גאו־יאנג; היו בה יותר מארבעים ערים, ורובן נפות גדולות.

המלך שיאו היה בנה הצעיר של הקיסרית האלמנה דואו, והיא אהבה אותו; אי אפשר למנות את כל המתנות שהעניקה לו. אז בנה המלך שיאו את הגן המזרחי, שהיקפו יותר משלוש מאות לי, והרחיב את חומת סווי־יאנג לשבעים לי. הוא בנה ארמונות וחדרים בקנה מידה גדול והקים דרך עילית מקורה, שהשתרעה מארמונו עד פינג־טאי לאורך יותר משלושים לי. הוא קיבל במתנה

את דגליו ונסיו של בן השמים; בצאתו ליוו אותו אלף מרכבות ורבבת פרשים. הוא דהר לציד במזרח ובמערב וחיקה את בן השמים. בצאתו הכריזו לפנות את הדרך, ובכניסתו הכריזו להיזהר. הוא הזמין אליו גיבורים ואנשי מעלה מארבע כנפות הארץ, וכל הדוברים הנודדים שממזרח להרים הגיעו אליו עד האחרון שבהם — ובהם יאנג שֶׁנְג, גוֹנְג־סוּן גְוֵיי וְדְזוֹאוּ יאנג, אנשי צ׳י. לגונג־סון גווי היו תוכניות מוזרות וסוטות רבות. בפגישתו הראשונה עם המלך הוענקו לו אלף ג׳ין, והוא התקדם עד משרת מפקד המשמר; בליאנג קראו לו ״המצביא גונג־סון״. ליאנג ייצרה כלי נשק רבים — מאות אלפי רובי־קשת, קשתות וחניתות; בכסף ובזהב שבאוצרותיה היו קרוב למיליון רבבות, ואבני החן וכלי היקר שלה עלו במספרם על אלה שבעיר הבירה.

בחודש העשירי של השנה העשרים ותשע בא המלך שיאו מליאנג לחצר. הקיסר ג׳ינג שלח שליח נושא שרביט סמכות, במרכבה קיסרית רתומה לארבעה סוסים, לקבל את פני מלך ליאנג מתחת למעבר. לאחר שבא לחצר הגיש איגרת וביקש להישאר, משום קרבתו אל הקיסרית האלמנה. בכניסתו שירת לצד הקיסר ג׳ינג באותה מרכבה; בצאתו נסע עמו באותה עגלה לצוד וירה בחיות ביער שָׁאנְג־לִין. המשרתים הפנימיים, אנשי המשמר ומקבלי האורחים של ליאנג נרשמו בספרי הארמון ונכנסו ויצאו בשערי היכל בן השמים בדיוק כסריסי האן.

בחודש האחד־עשר הדיח הקיסר את יורש העצר לִי. בלבה ביקשה הקיסרית האלמנה דואו לעשות את המלך שיאו ליורש. השרים הבכירים ויואן אנג ואחרים הציגו לקיסר ג׳ינג טיעונים שנגעו בדבר; הצדק עצר את הקיסרית האלמנה דואו, ומאז לא שבה לדבר על עשיית מלך ליאנג ליורש. כיוון שהעניין היה סודי איש בעולם לא ידע עליו. המלך נפרד אפוא ושב לנחלתו.

בחודש הרביעי של הקיץ ההוא העמיד הקיסר את מלך ג׳יאו־דונג ליורש העצר. מלך ליאנג נטר ליואן אנג ולשרים שהשתתפו בדיון, ובחשאי שלח עם יאנג שנג, גונג־סון גווי ואנשיהם מתנקשים שרצחו את יואן אנג ועוד יותר מעשרה מן השרים שדנו בעניין. רדפו אחר הרוצחים אך לא תפסום. אז החל בן השמים לחשוד במלך ליאנג. הוא רדף אחר הרוצחים, ואכן התברר שליאנג שלחה אותם. הוא שלח שליחים רבים כל כך שכובעיהם וחופות מרכבותיהם נראו זה מזה לאורך הדרך, כדי לחקור את ליאנג מחדש ולתפוס את גונג־סון גווי ואת יאנג שנג. השניים הסתתרו בארמון האחורי של המלך. השליחים לחצו בחומרה על הפקידים בני אלפיים הדן. שֶׁואן־צ׳יו בָּאוֹ, ראש ממשלת ליאנג, והאן אן־גוו, הממונה על הבירה, יעצו למלך; רק אז ציווה המלך על שנג וגווי להתאבד והוציא את גופותיהם. מכאן ואילך נטר הקיסר למלך ליאנג. המלך פחד ושלח את האן אן־גוו להתנצל לפני הקיסרית האלמנה באמצעות הנסיכה הבכירה; רק אז שוחרר מן הפרשה.

כעסו של הקיסר נרגע מעט, והמלך הגיש איגרת וביקש לבוא לחצר. כשהגיע למעבר שכנע אותו מָאוֹ לָאן לנסוע בעגלת בד, להיכנס בליווי שני פרשים ולהסתתר בגן הנסיכה הבכירה. האן שלחה שליחים לקבל את פני המלך. המלך כבר נכנס לאזור המעברים, אך כל מרכבותיו ופרשיו נשארו בחוץ ואיש לא ידע היכן הוא. הקיסרית האלמנה בכתה ואמרה: ״הקיסר הרג את בני!״ הקיסר ג׳ינג נחרד ודאג. אז השתרע מלך ליאנג לפני סדן הגרזן מתחת לשערי הארמון והתנצל על אשמתו. הקיסרית האלמנה והקיסר ג׳ינג שמחו מאוד, בכו זה עם זה והיחסים שבו לקדמותם. כל פקידי המלך המלווים נקראו להיכנס אל אזור המעברים. אולם הקיסר ג׳ינג התרחק מן המלך יותר ויותר ולא חלק עמו עוד מרכבה.

בחורף השנה השלושים וחמש שב ובא לחצר. הוא הגיש איגרת וביקש להישאר, אך הקיסר לא הרשה לו. הוא שב לנחלתו, רוחו הייתה טרודה והוא לא שמח. כשיצא צפונה לצוד בהר ליאנג הגיש לו אדם שור שרגל צמחה מגבו, והמלך שיאו ראה בכך אות רע. באמצע החודש השישי חלה בקדחת, וכעבור שישה ימים מת. לאחר מותו נקרא המלך שיאו.

המלך שיאו היה רחום ומכבד את הוריו. בכל פעם ששמע שהקיסרית האלמנה חולה לא היה מסוגל לאכול ולא נח בשנתו, ותמיד ביקש להישאר בצ׳אנג־אן ולשרת אותה. גם הקיסרית האלמנה אהבה אותו. כששמעה שמלך ליאנג מת בכתה הקיסרית האלמנה דואו בצער עמוק, לא אכלה ואמרה: ״הקיסר אכן הרג את בניי!״ הקיסר ג׳ינג הצטער ופחד ולא ידע מה לעשות. הוא התייעץ עם הנסיכה הבכירה, חילק את ליאנג לחמש מדינות, העמיד את כל חמשת בניו של המלך שיאו למלכים והעניק לכל חמש בנותיו נחלות רחצה. כשהודיע זאת לקיסרית האלמנה שמחה, ולמען הקיסר הוסיפה ארוחה אחת.

מָאי, בנו הבכור של המלך שיאו מליאנג, היה למלך ליאנג ונקרא המלך גוֹנְג; בנו מינג היה למלך ג׳י־צ׳ואן; בנו פנג־לי היה למלך ג׳י־דונג; בנו דינג היה למלך שאן־יאנג; ובנו בּוּ־שֶׁה היה למלך ג׳י־יין.

לפני מות המלך שיאו נאמד הונו ברבבות עצומות ולא היה אפשר למנותו. לאחר מותו נשארו במחסני האוצר עוד יותר מארבע מאות אלף ג׳ין זהב, ושאר נכסיו היו בשיעור דומה.

בשנה השלישית למלך גונג מליאנג מת הקיסר ג׳ינג. המלך גונג מת לאחר שמלך שבע שנים; בנו שיאנג עלה לכס והיה למלך פינג.

בשנה הארבע־עשרה לשיאנג, המלך פינג מליאנג, נקראה אמו הקיסרית האלמנה צ׳ן. אמו של המלך גונג נקראה הקיסרית האלמנה לי. הקיסרית האלמנה לי הייתה סבתו מצד אביו של המלך פינג. שם משפחתה של אשת המלך פינג היה זֶ׳ן, והיא נקראה המלכה ז׳ן. המלכה ז׳ן זכתה לחסד רב מאת המלך פינג שיאנג. בראשית, בימי המלך שיאו, היה גביע יין גדול ששוויו אלף ג׳ין. המלך שיאו הזהיר את הדורות הבאים לשמור היטב על הגביע ולא למסרו לאיש. כששמעה עליו המלכה ז׳ן ביקשה לקבלו. הקיסרית האלמנה לי, סבת המלך פינג, אמרה: ״המלך הקודם הותיר פקודה שאין למסור את הגביע לאיש. בשאר החפצים, אפילו יהיו שווים מיליון רבבות, רשאית את לעשות כרצונך.״ המלכה ז׳ן התעקשה מאוד לקבלו. המלך פינג שיאנג פשוט שלח אדם לפתוח את האוצר, לקחת את הגביע ולהעניקו למלכה ז׳ן. הקיסרית האלמנה לי כעסה מאוד. כשהגיע שליח האן ביקשה לספר לו בעצמה, אך המלך פינג שיאנג והמלכה ז׳ן חסמו אותה וסגרו את הדלת. הקיסרית האלמנה לי נאבקה עמם על הדלת, אצבעותיה נמחצו ולבסוף לא ראתה את שליח האן. גם הקיסרית האלמנה לי קיימה בסתר יחסים אסורים עם מנהל מטבח הארמון ועם אנשי משמר ובהם יין בה. בשל כך שלחו המלך והמלכה ז׳ן אדם לרמוז לקיסרית האלמנה לי לחדול; כיוון שבתוכה ידעה שהתנהגותה מופקרת, חדלה. אחר כך חלתה ומתה. בזמן מחלתה לא באה המלכה ז׳ן אפילו פעם אחת לשאול לשלומה, ובמותה לא נהגה מנהגי אבל.

בתקופת יואן־שואו היה איש סווי־יאנג ושמו לִיי־הָאן פאן. אדם אחד השפיל את אביו, ואחר כך נסע אותו אדם במרכבה אחת עם אורחו של מושל חוואי־יאנג. כשיצא אורח המושל וירד מן המרכבה, הרג ליי־האן פאן את אויבו על המרכבה והסתלק. מושל חוואי־יאנג כעס ונזף בפקיד בן אלפיים הדן של ליאנג.

הפקידים מאלפיים הדן ומטה חיפשו את פאן בדחיפות רבה ועצרו את קרוביו. פאן ידע את סודות המדינה, ולכן הגיש האשמה לשלטון וסיפר בפרוטרוט על מריבת המלך עם סבתו בעניין הגביע. אז נודע הדבר לראש הממשלה ולכפופים לו, והם ביקשו להשתמש בו כדי לפגוע בפקידיה הבכירים של ליאנג. האיגרת הגיעה לבן השמים, והוא העבירה לפקידים לאימות ולחקירה; הדברים נמצאו נכונים. הדוכסים והשרים ביקשו להדיח את שיאנג ולעשותו לאדם פשוט. בן השמים אמר: "התנהגותה של הקיסרית האלמנה לי הייתה מופקרת, ולשיאנג מלך ליאנג לא היו מורים ראויים; משום כך נפל למעשה שאינו צודק." הוא קיצץ מליאנג שמונה ערים והציג בשוק את ראשה הכרות של המלכה ז'ן. בליאנג נשארו עוד עשר ערים. שיאנג מת לאחר שמלך שלושים ותשע שנים ולאחר מותו נקרא המלך פינג. בנו וּ־שָׁאנְג עלה לכס כמלך ליאנג.

מינג מלך ג'י־צ'ואן היה בנו של המלך שיאו מליאנג. לאחר שהיה מרקיז חְוּאַן־יי נעשה בשנה השישית של התקופה האמצעית לקיסר שיאו־ג'ינג למלך ג'י־צ'ואן. כעבור שבע שנים נמצא אשם בכך שירה והרג את מפקד המשמר שלו. הממונים בהאן ביקשו להוציאו להורג, אך בן השמים לא יכול לשאת להורגו; מינג הודח ונעשה לאדם פשוט. הוא הוגלה לפָאנְג־לִינְג, וארצו סופחה להאן כמחוז.

פנג־לי מלך ג'י־דונג היה בנו של המלך שיאו מליאנג ונעשה בשנה השישית של התקופה האמצעית לקיסר שיאו־ג'ינג למלך ג'י־דונג. בשנה העשרים ותשע היה פנג־לי יהיר ואכזר, ולא נהג לפי טקסיו של שליט. עם ערב נהג לצאת בחשאי עם עבדיו ועם כמה עשרות צעירים נמלטים, לשדוד, להרוג אנשים ולקחת את רכושם לשם שעשוע. יותר ממאה מן האנשים שהרג נודעו בשמם;

כל המדינה ידעה זאת ואיש לא העז ללכת בלילה. בנו של אחד ההרוגים הגיש איגרת וסיפר על כך. הממונים בהאן ביקשו להוציאו להורג, אך הקיסר לא יכול לשאת זאת. הוא הדיחו ועשה אותו לאדם פשוט, הגלה אותו לשָאנְג־יוֹנְג, סיפח את ארצו להאן ועשה אותה למחוז דָה־חֶה.

דינג, המלך אָי משאן־יאנג, היה בנו של המלך שיאו מליאנג ונעשה בשנה השישית של התקופה האמצעית לקיסר שיאו־ג׳ינג למלך שאן־יאנג. כעבור תשע שנים מת בלא בן; מדינתו בוטלה וארצו סופחה להאן כמחוז שאן־יאנג.

בּוּ־שֶׁה, המלך אָי מג׳־יין, היה בנו של המלך שיאו מליאנג ונעשה בשנה השישית של התקופה האמצעית לקיסר שיאו־ג׳ינג למלך ג׳י־יין. כעבור שנה מת בלא בן; מדינתו בוטלה וארצו סופחה להאן כמחוז ג׳י־יין.

ההיסטוריון הגדול אמר: אף שהמלך שיאו מליאנג מלך בארץ פורייה בגלל קרבת המשפחה והאהבה אליו, הוא גם חי בזמן שבית האן שגשג והעם היה רב ועשיר. משום כך יכול היה להרבות את הונו וסחורותיו, להרחיב את ארמונותיו ולחקות במרכבותיו ובמלבושיו את בן השמים. אך גם זו הייתה התנשאות שלא כדין.

המלומד צ׳ו אמר: כשהייתי איש משמר שמעתי זאת בהיכל מפי פקידי משמר זקנים שאהבו סיפורים והיו מספרים על הדבר. לדעתי, העובדה שמלך ליאנג שיאו התמרמר וביקש לעשות מעשה רע נולדה מתוך הארמון. הקיסרית האלמנה הייתה שליטה־אישה, ובגלל אהבתה לבנה הצעיר ביקשה לעשות את מלך ליאנג ליורש העצר. השרים הבכירים לא אמרו בשעתם דברים ישרים והסבירו מדוע אי אפשר לעשות זאת; הם החניפו לרצונה, טיפלו רק בזוטות ושימחו אותה בסתר כדי לקבל מתנות — ואין אלה שרים נאמנים. אילו נהגו

ביושר הדיבור של דואו יינג, מרקיז וֵיי־צ׳י, כיצד היה נולד האסון המאוחר? הקיסר ג׳ינג והמלך נפגשו ביחידות ושירתו יחד את הקיסרית האלמנה בשתייתה. הקיסר ג׳ינג אמר: ״לאחר שאלך לעולמי אעביר את השלטון למלך.״ הקיסרית האלמנה שמחה. דואו יינג עמד לפניהם, נשען בידיו על הארץ ואמר: ״ברית חוק האן היא שהשלטון עובר לבן ולנכד החוקי. כיצד יכול הקיסר להעבירו לאחיו ולהפר בשרירות לב את ברית הקיסר גאו?״ הקיסר ג׳ינג שתק ולא השמיע קול; הקיסרית האלמנה לא הייתה מרוצה.א

לפיכך, כשעמד המלך צ׳נג תחת עץ עם אחיו הצעיר והחלש, לקח עלה טונג אחד, מסר לו ואמר: ״בזה אני מעניק לך נחלה.״ כששמע על כך הדוכס מג׳ואו בא לפניו ואמר: ״יפה מאוד שבן השמים העניק נחלה לאחיו.״ המלך צ׳נג אמר: ״רק השתעשעתי עמו.״ הדוכס מג׳ואו אמר: ״שליט האדם אינו עושה מעשים בלא שיקול ואסור שיהיו בפיו דברי משחק; משאמר דבר עליו לקיימו.״ לכן העניק המלך לאחיו הצעיר את נפת יִנְג כנחלה. מאז ועד מותו לא העז המלך צ׳נג לומר דברי משחק: כל שאמר קיים. ב׳קלאסיקה של כיבוד ההורים׳ נאמר: ״אין לומר מה שאינו לפי החוק, ואין לעשות מה שאינו לפי הדרך.״ אלה דברי המופת של החכם. עתה לא היה ראוי שהשליט העליון ישמיע דברי חסד למלך ליאנג. מעליו נשען מלך ליאנג על משקלה של הקיסרית האלמנה, והוא היה יהיר ועיקש ימים רבים. שוב ושוב שמע את דברי החסד של הקיסר ג׳ינג, שלאחר מותו יעביר את השלטון למלך — אך למעשה לא קיים אותם.

ועוד, כאשר מלך מאדוני המדינות בא לראות את בן השמים, לפי חוק האן עליו להיראות ארבע פעמים בסך הכול. בהגיעו לראשונה הוא נכנס לפגישה

קטנה. בבוקר היום הראשון של החודש הראשון הוא מגיש פרווה ועליה אבן־בי, מברך לכבוד החודש הראשון, ונראה בפגישה הרשמית. כעבור שלושה ימים עורכים למלך משתה ומעניקים לו זהב, כסף ורכוש. כעבור יומיים הוא נכנס שוב לפגישה קטנה, נפרד והולך. בכל המקרים אין הוא נשאר בצ׳אנג־אן יותר מעשרים יום. ״פגישה קטנה״ היא פגישה פרטית בתוך השער האסור ושתייה בארמון הפנימי, מקום שאנשי המעלה אינם רשאים להיכנס אליו. עתה בא מלך ליאנג מערבה לחצר ונשאר כמעט חצי שנה. בכניסתו נסע באותה מרכבה עם שליט האדם ובצאתו באותה עגלה. רומזים לו בדברים גדולים אך למעשה אינם נותנים לו את השלטון; גורמים לו להשמיע דברי מרמור ולתכנן מרד, ורק אז דואגים בגלל הדבר — האין זו דרך רחוקה מאוד מן הראוי? מי שאינו איש מעלה גדול אינו יודע לסגת ולוותר. לפי טקסי האן עתה, בביאה לחצר לברכת החודש הראשון, באים דרך קבע מלך אחד וארבעה מרקיזים יחד, וכל אחד מגיע פעם ביותר מעשר שנים. ואילו מלך ליאנג בא דרך קבע שנה אחר שנה ונשאר זמן רב. פתגם כפרי אומר: ״בן מפונק אינו מכבד את הוריו״; אין זה דבר רע. לכן יש להעמיד לאדוני המדינות מורים טובים ולמנות לידם אנשים נאמנים וישרי דיבור, כגון ג׳ין והאן צ׳אנג־ז׳ו, המעזים לדבר ישירות ולהוכיח עד הקצה — ואז כיצד יבואו עליהם צרה ואסון?

שמעתי שכאשר בא מלך ליאנג מערבה לחצר, ביקר אצל הקיסרית האלמנה דואו ונפגש עמה ביחידות. הוא והקיסר ג׳ינג ישבו ושירתו יחד לפניה ודיברו

א. [הערת המתרגם: כאן מתחילה תוספת המיוחסת במפורש למלומד צ׳ו, שפעל לאחר סימה צ׳יין. היא נשמרת ומתורגמת מפני שהיא מסומנת בגוף מסורת הפרק כתוספת נפרדת, ואינה מוצגת כדברי סימה צ׳יין. פ' א.ת.]

ביניהם דברי קרבה פרטיים. הקיסרית האלמנה אמרה לקיסר: ״שמעתי שדרך יין מקרבת את הקרובים ודרך ג׳ואו מכבדת את המכובדים; משמעותן אחת היא. כשאמות ותצא מרכבת הלווייתי הגדולה, הפקד את מלך ליאנג שיאו כמשענת.״ הקיסר ג׳ינג התרומם על ברכיו מעל המחצלת ואמר: ״כן.״ לאחר שהסתיים המשתה ויצא, זימן הקיסר את יואן אנג ושרים בכירים הבקיאים בקלאסיקות ושאל: ״כך אמרה הקיסרית האלמנה; למה התכוונה?״ כולם השיבו: ״רצונה של הקיסרית האלמנה הוא להעמיד את מלך ליאנג ליורש העצר של הקיסר.״ הקיסר שאל כיצד הדבר מתיישב עם העקרונות. יואן אנג והאחרים אמרו: ״דרך יין מקרבת את הקרובים — ולכן מעמידים את האח. דרך ג׳ואו מכבדת את המכובדים — ולכן מעמידים את הבן. דרך יין פשוטה; הפשוט מחקה את השמים ומקרב את קרוביו, ולכן מעמידים את האח. דרך ג׳ואו מעודנת; המעודן מחקה את הארץ, והכבוד הוא הוקרה. היא מכבדת את המקור וההתחלה, ולכן מעמידים את הבן הבכור. בדרך ג׳ואו, אם יורש העצר מת מעמידים את נכדו החוקי; בדרך יין, אם יורש העצר מת מעמידים את אחיו.״ הקיסר שאל: ״ומה דעתכם?״ כולם השיבו: ״עתה נוהג בית האן לפי ג׳ואו. לפי דרך ג׳ואו אין להעמיד אח אלא בן. משום כך גינה ׳האביב והסתיו׳ את הדוכס שׁוֵאן מסונג. במותו לא העמיד הדוכס שואן את בנו אלא מסר את המדינה לאחיו. לאחר שקיבל האח את המדינה ומת, החזירה לבן אחיו הבכור. בנו של האח התחרה בו ואמר: ׳אני אמור לרשת את אבי׳; מיד התנקש בבן האח הבכור והרגו. בשל כך התערערה המדינה והאסונות לא פסקו. לכן נאמר ב׳אביב והסתיו׳: ׳איש המעלה מעמיד מעל לכול את הדרך הנכונה; את אסון סונג חולל הדוכס שואן.׳ נבקש לראות את הקיסרית האלמנה ולהסביר לה.״ יואן אנג והאחרים נכנסו אל הקיסרית האלמנה ושאלו: ״הקיסרית האלמנה אומרת שברצונה להעמיד את מלך ליאנג. כאשר מלך ליאנג ימות, את מי

תרצי להעמיד?״ היא אמרה: ״אשוב ואעמיד את בנו של הקיסר.״ יואן אנג והאחרים סיפרו לה כיצד הימנעותו של הדוכס שואן מסונג מן היורש הנכון הולידה אסון, וכיצד נמשכו האסונות חמישה דורות אחריו; הם הסבירו שאי־יכולת לשאת דבר קטן פוגעת בצדק הגדול. אז הבינה הקיסרית האלמנה ושמחה, ומיד הורתה למלך ליאנג לשוב לנחלתו. כששמע מלך ליאנג שהטיעון בא מיואן אנג ומן השרים הבכירים, נטר להם ושלח אדם להרוג את יואן אנג. יואן אנג פנה אליו ואמר: ״אני הוא האיש הקרוי המצביא יואן; האם אדוני אינו טועה?״ המתנקש אמר: ״זה אתה!״ הוא דקר אותו והשאיר את חרבו נעוצה בגופו. בדקו את החרב וראו שזה עתה הושחזה. שאלו את משחיזי הכלים בצ׳אנג־אן, ואחד מהם אמר: ״בן פלוני מאנשי המשמר של ליאנג בא להשחיז את החרב הזאת.״ כך נודע הדבר ונחשף, ושליחים יצאו ללכוד ולרדוף אחר האחראים. מלך ליאנג לבדו ביקש להרוג יותר מעשרה שרים בכירים; פקידי הכתב חקרו עד שורש הדבר, וסימני מזימת המרד נראו למדי. הקיסרית האלמנה לא אכלה ובכתה יומם ולילה בלי להפסיק. הקיסר ג׳ינג דאג מאוד ושאל את הדוכסים והשרים הבכירים. הם סברו שרק אם ישלח פקידים הבקיאים בקלאסיקות לחקור את הדבר יהיה אפשר לפתור אותו. לכן שלח את טְיֵאן שׁוּ ואת לוּ גְ׳י־ג׳וּ לחקור. שניהם היו בקיאים בקלאסיקות והכירו את הטקס הגדול. בדרכם חזרה, כשהגיעו לאורוות בה־צ׳אנג, לקחו אש ושרפו את כל העדויות על מרד ליאנג; הם באו בידיים ריקות להשיב לקיסר ג׳ינג. הקיסר שאל: ״מה העליתם?״ הם השיבו: ״נאמר שמלך ליאנג לא ידע. מי שיצרו את הדבר היו רק השרים החביבים עליו, יאנג שנג, גונג־סון גווי ואנשיהם. הם כבר קיבלו בזהירות את עונשם ומתו; שלום למלך ליאנג.״ הקיסר ג׳ינג שמח ואמר: ״מהרו והודיעו לקיסרית האלמנה.״ כששמעה זאת קמה מיד, ישבה לאכול ונשימתה שבה ונרגעה. לכן נאמר: מי שאינו בקיא בקלאסיקות ומכיר את

הטקס הגדול של העבר וההווה אינו יכול להיות אחד משלושת הדוכסים או שר קרוב לימין השליט ולשמאלו. אדם שמעטים הדברים שראה דומה למי שמביט בשמים מתוך צינור.[ב]

ב. [הערת המתרגם: כאן מסתיים גוף פרק 58 בפקסימיליה, ובכללו התוספת המיוחסת למלומד צ׳ו׳. שיר הסיכום 贊述隱索, מדור הקולציה המאוחר 證考 ופירושי שלוש האסכולות אינם חלק מגוף החיבור ולכן אינם נכללים בתרגום. פ' א.ת.]

בתי הירושה של חמשת בתי־האב

לקיסר שיאו־ג׳ינג היו בסך הכול שלושה־עשר בנים שנשאו תואר מלך, והם נולדו לחמש אמהות; בני אם אחת נחשבו לקרובי בית־אב אחד. בניה של הגבירה לי היו זׅוֹנְג, דֶה ואֶי־יוּ. בניה של הגבירה צ׳נג היו יוּ, פֵּיי ודָוָאן. בניה של הגבירה ג׳יה היו פֶּנְג־דְזוּ ושֶׁנְג. בנה של הגבירה טאנג היה פָּה. בניה של הגבירה ואנג, אר־שׁוּ, היו יְוֵה, גִ׳, צָ׳נְג ושׁוּן.

דֶה, המלך סְיֵין מחֶה־ג׳יין, נעשה למלך חה־ג׳יין בשנה השנייה לתקופה המוקדמת של הקיסר שיאו־ג׳ינג, בהיותו בן הקיסר. הוא אהב את תורת המלומדים; בלבושו ובהתנהגותו, אף ברגעים חטופים, הקפיד לנהוג כמלומד. מלומדים רבים מן הארצות שממזרח להרים באו להתרועע עמו.

כעבור עשרים ושש שנים מת, ובנו בּוּ־הָאי עלה לכס כמלך גוֹנְג. כעבור ארבע שנים מת, ובנו גִ׳י ירש אותו ועלה לכס כמלך נָאנְג. כעבור שתים־עשרה שנה מת, ובנו שׁוֹאוּ ירש אותו ועלה לכס כמלך צ׳ינג.

אֶי־יוּ, המלך אַי מלין־ג׳יאנג, נעשה למלך לין־ג׳יאנג בשנה השנייה לתקופה המוקדמת של הקיסר שיאו־ג׳ינג, בהיותו בן הקיסר. כעבור שלוש שנים מת בלא יורש; מדינתו בוטלה ונעשתה לנפה.

זׅוֹנְג, המלך מִין מלין־ג׳יאנג, נעשה ליורש העצר בשנה הרביעית לתקופה המוקדמת של הקיסר שיאו־ג׳ינג. כעבור ארבע שנים הודח, ובהיותו יורש העצר לשעבר נעשה למלך לין־ג׳יאנג.

בשנה הרביעית למלכותו נמצא אשם בכך שפלש אל שולי מתחם המקדש כדי לבנות לו ארמון, והקיסר זימן את ז׳ונג לבירה. בצאתו הקריב זבח פרידה בשער הצפוני של ג׳יאנג־לינג. לאחר שכבר עלה למרכבה נשבר הציר והמרכבה יצאה מכלל שימוש. זקני ג׳יאנג־לינג הזילו דמעות ואמרו בחשאי: ״מלכנו לא ישוב!״ כשהגיע ז׳ונג התייצב בלשכת מפקד הבירה כדי להירשם לחקירה. מפקד הבירה ג׳ה דוּ חקר את המלך בתקיפות; המלך נבהל והתאבד. הוא נקבר בלָאן־טְיֶאן. רבבות סנוניות נשאו אדמה במקורן והניחו אותה על התל, והעם ריחם עליו.

ז׳ונג היה הבכור. הוא מת בלא יורש; מדינתו בוטלה, ארצו סופחה להאן ונעשתה לנפת נאן.

שלושת המלכים הראשונים של המדינות הנזכרות לעיל היו כולם בניה של הגבירה לי.

יוּ, המלך גוֹנְג מלוּ, נעשה למלך חְוּוַאי־יאנג בשנה השנייה לתקופה המוקדמת של הקיסר שיאו־ג׳ינג, בהיותו בן הקיסר. בשנה השנייה למלכותו, לאחר שדוכא מרד וּ וצ׳ו, הועבר בשנה השלישית לתקופה המוקדמת של הקיסר שיאו־ג׳ינג להיות מלך לוּ. הוא אהב לבנות ארמונות, גנים ומכלאות ולהחזיק כלבים וסוסים. בשנותיו האחרונות אהב מוזיקה ולא אהב נאומים וויכוחים. בדיבורו היה מגמגם.

כעבור עשרים ושש שנים מת, ובנו גוּאנְג ירש אותו כמלך. בראשית דרכו אהב מוזיקה, מרכבות וסוסים; בערוב ימיו נעשה קמצן וחשש תמיד שרכושו לא יספיק.

פֵּיי, המלך יי מג׳יאנג־דוּ, נעשה למלך ז׳וּ־נאן בשנה השנייה לתקופה המוקדמת של הקיסר שיאו־ג׳ינג, בהיותו בן הקיסר. בעת מרד וו וצ׳ו היה פיי בן חמש־עשרה, וכוחו וכישרונו ניכרו בו. הוא הגיש איגרת ובה ביקש להילחם בוּ. הקיסר ג׳ינג העניק לו חותם של מצביא, והוא תקף את וו. שנתיים לאחר שוו הובסה הועבר להיות מלך ג׳יאנג־דוּ ולמשול במדינת וו לשעבר; בזכות הישגיו הצבאיים העניק לו בן השמים דגלים ונסים קיסריים. בשנה החמישית ליואן־גואנג פלשו השיונגנו בעוצמה רבה להאן ובזזו אותה. פיי הגיש איגרת ובה ביקש לתקוף אותם, אך הקיסר לא הרשה לו. פיי אהב עוצמה גופנית, בנה ארמונות ומגדלים, קיבץ אליו גיבורים מכל קצות הארץ והיה יהיר ובזבזן מאוד.

לאחר שמלך עשרים ושש שנים מת, ובנו ג׳יֶאן עלה לכס כמלך. כעבור שבע שנים התאבד. בעת שמלכי חְוּואי־נאן וחֶנְג־שָׁאן קשרו למרוד, שמע ג׳יאן דבר־מה על תוכניתם. הוא חשב שמדינתו קרובה לחוואי־נאן וחשש שאם המרד יפרוץ ביום מן הימים תבלע אותה חוואי־נאן; לכן ייצר בחשאי כלי נשק. מפעם לפעם אף ענד את חותם המצביא שאביו קיבל ויצא כשדגלי בן השמים נישאים לפניו. לאחר שהמלך יי מת וטרם נקבר, חשק ג׳יאן בנָאוֹ גְ׳, היפהפייה החביבה על אביו; בלילה שלח אנשים להביאה אליו וקיים עמה יחסים אסורים במשכן האבל. כשנחשפה פרשת חוואי־נאן, חקירת השותפים הגיעה במידה רבה גם אל ג׳יאן מלך ג׳יאנג־דוּ. ג׳יאן נבהל ושלח אנשים נושאי כסף רב לפעול עד שתיק החקירה נגדו נסגר. נוסף על כך האמין במכשפים ובמקריבי זבחים, ושלח אנשים להתפלל ולהקריב תוך השמעת דברי שווא. ג׳יאן גם קיים יחסים אסורים עם כל אחיותיו. כשהדברים נודעו ביקשו הדוכסים והשרים של האן לעצור את ג׳יאן ולהעמידו לדין. בן השמים לא יכול לשאת זאת ושלח שר בכיר

לחקור את המלך במקומו. המלך הודה בעבירותיו ולבסוף התאבד. מדינתו בוטלה, ארצו סופחה להאן ונעשתה לנפת גוּאַנְג־לִינְג.

דְוָאן, המלך יוּ מג׳יאו־סי, נעשה למלך ג׳יאו־סי בשנה השלישית לתקופה המוקדמת של הקיסר שיאו־ג׳ינג, לאחר שהובס מרד שבע המדינות וּ וצ׳ו, בהיותו בן הקיסר. דואן היה אכזר ומרושע וגם היה אין־אונים; בכל פעם שהתקרב לאישה חלה למשך חודשים אחדים. היה לו צעיר אהוב ומועדף שמינה לפקיד ארמון. כעבור זמן קיים האיש יחסים אסורים עם נשות הארמון האחורי; דואן לכד אותו והשמידו, ואף הרג את אמו ואת בנו. הוא עבר שוב ושוב על חוקי הקיסר, ופעמים רבות ביקשו הדוכסים והשרים של האן להוציאו להורג. בן השמים לא יכול לשאת זאת בגלל אחוותם, ומעשיו של דואן הלכו והחמירו. הממונים ביקשו פעמיים לקצץ את מדינתו, ולבסוף נלקח ממנה יותר ממחציתה. דואן התמלא טינה ונעשה חסכן בלא שיעור. מחסניו ואוצרותיו התקלקלו ודלפו עד תום; רכוש בשווי רבבות עצומות נרקב, ובכל זאת לא נאסף ולא הועבר. הוא הורה לפקידים שלא לגבות מסים והיטלים. דואן סילק את כל שומריו, חתם את שערי ארמונו ויצא לשוטט דרך שער אחד בלבד. פעמים רבות החליף שם ומשפחה, לבש בגדי אדם פשוט ונסע לנפות ולמדינות אחרות.

כאשר באו ראש ממשלה או פקיד בן אלפיים דָאן וניסו למשול על פי חוק האן, חיפש דואן מיד עילה להאשימם; את מי שלא נמצא בו עוון הרג במרמה באמצעות סם. בתחבולותיו ובשינויי תכסיסיו הגיע עד הקצה; כוחו הספיק לדחות כל תוכחה וחוכמתו הספיקה לייפות כל עוול. אם ראש הממשלה והפקידים בני אלפיים הדאן נהגו לפי רצון המלך, האן כבלה אותם בחוק.

לפיכך הייתה ג׳יאו־סי מדינה קטנה, אך רבים מאוד מן הפקידים בני אלפיים הדאן נהרגו או נפגעו בה.

לאחר שמלך ארבעים ושבע שנים מת. בסופו של דבר לא היה לו בן זכר שיירש אותו; מדינתו בוטלה, ארצו סופחה להאן ונעשתה לנפת ג׳יאו־סי.

שלושת המלכים הראשונים של המדינות הנזכרות לעיל היו כולם בניה של הגבירה צ׳נג.

פֶּנְג־דְזוּ מלך ג׳או נעשה למלך גוּאַנְג־צ׳וּאן בשנה השנייה לתקופה המוקדמת של הקיסר שיאו־ג׳ינג, בהיותו בן הקיסר. לאחר שהובס מרדו של סווי מלך ג׳או מלך פנג־דזו בגוואנג־צ׳ואן. בשנה הרביעית הועבר להיות מלך ג׳או. בשנה החמש־עשרה מת הקיסר שיאו־ג׳ינג. פנג־דזו היה ערום וחנפן, שפל ומתרפס; כלפי חוץ נהג כבוד מופלג ובלבו היה נוקשה ועמוק. הוא אהב חוקים ותקנות והחזיק בוויכוחים מתחכמים כדי להפליל אנשים. לפנג־דזו היו פילגשים אהובות וצאצאים רבים. אם ראש הממשלה והפקידים בני אלפיים הדאן ביקשו למשול לפי חוק האן, פגע הדבר בבית המלך. משום כך, בכל פעם שבאו ראש ממשלה או פקיד בן אלפיים הדאן, לבש פנג־דזו בגדי בד שחור, יצא בעצמו לקבל את פניהם, הכין את משכנם והעמיד לפניהם עניינים מפוקפקים רבים כדי לעוררם לפעולה. כאשר הצליח לגרום לפקיד לומר דבר שגוי או לפגוע באיסור, רשם אותו מיד. אם ביקש הפקיד בן אלפיים הדאן למשול, לחץ עליו וסחט אותו באמצעות הרישום; אם לא ציית, הגיש נגדו איגרת ואף הכתים אותו בהאשמות של יחסים אסורים ורווח פסול. פנג־דזו מלך יותר מחמישים שנה, ושום ראש ממשלה או פקיד בן אלפיים הדאן לא הצליח להשלים שנתיים בתפקידו: כולם סולקו בעוון, החמורים שבהם מתו והקלים

נענשו בגופם. משום כך איש מן הפקידים בני אלפיים הדאן לא העז למשול. מלך ג׳או נטל לעצמו את הסמכות ושלח שליחים אל הנפות לפעול כסוחרים ולנהל עסקי מונופול; הכנסתם עלתה על המסים הקבועים של המדינה. כך צבר בית מלך ג׳או כסף רב, אך המתנות שהעניק לפילגשיו ולבניו כילו גם אותו. פנג־דזו לקח לו לפילגש את נָאוֹ גִ׳י, שהייתה פילגשו החביבה של המלך יי מג׳יאנג־דו׳ לשעבר ושעמה נאף המלך ג׳יאן, ואהב אותה מאוד.א

פנג־דזו לא אהב לבנות ארמונות ולא עסק בסימנים מבשרי מזל, אך אהב ענייני מנהל. הוא הגיש איגרת ובה ביקש לפקח על השודדים במדינתו. לעיתים קרובות יצא בלילה עם אנשי הסיור וסייר בהאן־דאן. השליחים והאורחים העוברים, שידעו כי פנג־דזו מסוכן ונכלולי, לא העזו ללון בהאן־דאן.

יורש העצר שלו, דָאן, קיים יחסים אסורים עם בתו ועם אחותו מאותה אם, והיה מסוכסך עם אורחו ג׳יאנג צ׳וּנְג. צ׳ונג הלשין על דאן, ובשל כך הודח דאן. בג׳או הועמד יורש עצר אחר.

שָׁנְג, המלך ג׳ינְג מג׳וּנְג־שָׁאן, נעשה למלך ג׳ונג־שאן בשנה השלישית לתקופה המוקדמת של הקיסר שיאו־ג׳ינג, בהיותו בן הקיסר. בשנה הארבע־עשרה מת הקיסר שיאו־ג׳ינג. שנג אהב יין ונשים, והיו לו יותר ממאה ועשרים בנים וצאצאים. הוא ואחיו מלך ג׳או נהגו לגנות זה את זה. שנג אמר: ״אחי מלך, אך הוא עוסק לבדו בענייני הפקידים ומנהל אותם. מלך ראוי שיאזין מדי יום למוזיקה וייהנה מקול וממראה.״ גם מלך ג׳או גינה אותו ואמר: ״מלך ג׳ונג־שאן

א. [הערת המתרגם: ויקיטקסט העתיק כאן בטעות את התו הפשוט 笔 במקום 故. הפקסימיליה מדפיסה בבירור 故, ״לשעבר״, והנוסח הסיני המיושר והתרגום תוקנו בהתאם. פ׳ א.ת.]

רק מתהולל מדי יום ואינו מסייע לבן השמים להרגיע את העם ולדאוג לו; כיצד ייקרא וסאל מלכותי?״

לאחר שמלך ארבעים ושתיים שנה מת, ובנו צ׳אנג עלה לכס כמלך אֲי. כעבור שנה מת, ובנו קוּן־צֶ׳ה ירש אותו כמלך ג׳ונג־שאן.

שני המלכים הראשונים של המדינות הנזכרות לעיל היו שניהם בניה של הגבירה ג׳יה.

פָּה, המלך דִינְג מצ׳אנג־שה, היה בנה של הגבירה טאנג, שהייתה משרתת של הגבירה צ׳נג. הקיסר ג׳ינג זימן את הגבירה צ׳נג, אך הייתה לה מניעה והיא לא רצתה להתייצב; לכן קישטה את משרתה טאנג אר ושלחה אותה להתייצב בלילה. הקיסר היה שיכור ולא ידע, חשב שהיא הגבירה צ׳נג ושכב עמה, והיא הרתה. אחר כך נוכח שאינה הגבירה צ׳נג. כאשר נולד הבן קרא לו פָּה. בשנה השנייה לתקופה המוקדמת של הקיסר שיאו־ג׳ינג נעשה למלך צ׳אנג־שה, בהיותו בן הקיסר. מאחר שאמו הייתה שפלה במעמדה ולא זכתה בחסד, נשלח למלוך במדינה נמוכה, לחה וענייה.

לאחר שמלך עשרים ושבע שנים מת, ובנו יוּנְג עלה לכס כמלך קָאנְג. כעבור עשרים ושמונה שנים מת, ובנו פּוּ־ג׳וּ עלה לכס כמלך צ׳אנג־שה.

המלך הראשון של המדינה הנזכרת לעיל היה בנה של הגבירה טאנג.

יֶוֶה, המלך חְווֵי מגוּאַנְג־צ׳וּאן, נעשה למלך גוואנג־צ׳וּאן בשנה השנייה לתקופה האמצעית של הקיסר שיאו־ג׳ינג, בהיותו בן הקיסר.

כעבור שתים־עשרה שנה מת, ובנו צ׳י עלה לכס כמלך. לצ׳י היה איש חצר אהוב ושמו סאנג ג׳וּ. לימים נמצא בו עוון והמלך ביקש להוציא את ג׳ו להורג; ג׳ו נמלט, והמלך לכד בשל כך את בני ביתו. ג׳ו נטר למלך והגיש איגרת ובה הלשין כי המלך צ׳י קיים יחסים אסורים עם אחותו מאותה אם. מאז ואילך הגיש המלך צ׳י שוב ושוב איגרות ובהן האשים את הדוכסים והשרים של האן ואת איש החצר האהוב סוֹאוֹ ג׳וֹנְג ואחרים.

גְ׳י, המלך קָאנְג מג׳יאו־דונג, נעשה למלך ג׳יאו־דונג בשנה השנייה לתקופה האמצעית של הקיסר שיאו־ג׳ינג, בהיותו בן הקיסר. כעבור עשרים ושמונה שנים מת. בעת שמלך חוואי־נאן קשר למרוד שמע ג׳י מעט על התוכנית והכין בחשאי מרכבות מגדל, ראשי חצים וציוד ללחימה ולהגנה, בעודו ממתין להתקוממות חוואי־נאן. כאשר חקרו הפקידים את פרשת חוואי־נאן, העדויות הזכירו גם אותו. ג׳י היה הקרוב ביותר לקיסר; הדבר פגע בו, הוא חלה ומת, ולא העז לקבוע לו יורש. אז שמע על כך הקיסר. לג׳י היה בן בכור ושמו שְׁיֵין, שאמו לא זכתה בחסדו, ובן צעיר ושמו צ׳ינג, שאמו הייתה אהובה ומועדפת. ג׳י ביקש תמיד להעמיד את צ׳ינג ליורש, אך הדבר חרג מסדר הירושה; משנמצא בצ׳ינג עוון לא אמר עוד דבר. הקיסר ריחם עליו, העמיד את שיין למלך ג׳יאו־דונג כדי שימשיך את שושלת המלך קאנג, ואת צ׳ינג הכתיר בארץ חנג־שאן לשעבר כמלך ליו־אָן.[ב]

שיין מלך ג׳יאו־דונג מלך ארבע־עשרה שנה ומת; לאחר מותו נקרא המלך אַי. בנו צ׳ינג עלה לכס כמלך.

ב. [הערת המתרגם: ויקיטקסט מציג כאן את ההתערבות המודרנית （問） [聞] . בפקסימיליה נדפס ברצף 聞, ״שמע״; הסוגריים הוסרו מן הנוסח המיושר והתרגום הולך אחר הקריאה הנדפסת. פ׳ א.ת.]

צ׳ינג מלך ליו־אן נעשה למלך ליו־אן בשנה השנייה ליואן־שׁואוּ, בהיותו בנו של המלך קאנג מג׳יאו־דונג.

צָ׳נְג, המלך אֲי מצ׳ינג־חה, נעשה למלך צ׳ינג־חה בשנה השלישית לתקופה האמצעית של הקיסר שיאו־ג׳ינג, בהיותו בן הקיסר. כעבור שתים־עשרה שנה מת בלא יורש; מדינתו בוטלה, ארצו סופחה להאן ונעשתה לנפת צ׳ינג־חה.

שׁוּן, המלך שְׁיֵין מצ׳אנג־שאן, נעשה למלך צ׳אנג־שאן בשנה החמישית לתקופה האמצעית של הקיסר שיאו־ג׳ינג, בהיותו בן הקיסר. שון היה הקרוב אליו ביותר, שכן היה בנו הצעיר של הקיסר ג׳ינג. הוא היה יהיר ועצל והתמסר לתאוות רבות; פעמים רבות עבר על האיסורים, והקיסר תמיד נהג בו בסלחנות ושחרר אותו מעונש. לאחר שמלך שלושים ושתיים שנה מת, ויורש העצר בּוֹ ירש אותו ועלה לכס כמלך.

בראשית ילדה פילגש שהמלך שיין לא אהב את בנו הבכור, שְׁוָה. מאחר שאמו לא זכתה בחסד, גם שווה לא היה חביב על המלך. המלכה שְׁיוּ ילדה את יורש העצר בּוֹ. למלך היו נשים רבות; פילגשים שחבבו עליו ילדו את בניו פינג ושאנג, ואילו המלכה זכתה לחסדו רק לעיתים רחוקות. כאשר חלה המלך שיין מאוד, הפילגשים החביבות שירתו אותו בקביעות בחוליו. המלכה, שקינאה בהן, לא שירתה אותו דרך קבע ושבה בכל פעם למגוריה. כשהרופא הגיש תרופה, יורש העצר בו לא טעם אותה בעצמו וגם לא נשאר ללון כדי לשרת את החולה. רק לאחר מות המלך הגיעו המלכה ויורש העצר. המלך שיין מעולם לא מנה את בנו הבכור שווה בכלל בני האדם; גם במותו לא חלק לו מן הרכוש. אחד מפקידי הארמון ניסה לשכנע את יורש העצר ואת המלכה להורות לבנים לחלוק את הרכוש עם הבכור שווה, אך הם לא שמעו לו. לאחר

שיורש העצר עלה לכס, גם אז לא אסף אליו את שווה ולא דאג לו. שווה נטר למלכה וליורש העצר. כשבא שליח האן לבדוק את אבל המלך שיין, סיפר שווה בעצמו שבזמן מחלת המלך לא שירתו אותו המלכה ויורש העצר; שישה ימים לאחר מותו יצאו ממשכן האבל, ויורש העצר בו קיים יחסים אסורים בסתר, שתה יין, הימר ושיחק, ניגן בכלי ג׳וֹ, נסע במרכבה עם נשים, הקיף את העיר, עבר בשוק ונכנס לבית הכלא לראות את האסירים. בן השמים שלח את צ״יין, הממונה על הטקסים לאורחים, לבדוק את המלכה ולחקור את המלך בו. הפקידים ביקשו לעצור את כל העדים ליחסיו האסורים של בו, אך המלך הסתיר גם אותם. כאשר חיפשו הפקידים את בו כדי לעוצרו בדחיפות רבה, הוא שלח אנשים להכות, להלקות ולענות כרצונם, ואף שחרר על דעת עצמו אסירים שהאן חשדה בהם. הממונים ביקשו להוציא להורג את שיו, אלמנת המלך שיין, ואת המלך בו. הקיסר סבר ששיו הייתה מאז ומעולם חסרת מוסר, אך גם ששווה הפליל אותה, ושבו לא זכה למורים ומדריכים טובים; לכן לא יכול לשאת להוציאם להורג. הממונים ביקשו להדיח את המלכה האלמנה שיו ולהעביר את המלך בו עם בני ביתו לפָאנְג־לִינְג, והקיסר אישר זאת.

לאחר שמלך בו חודשים אחדים הועבר לפאנג־לינג, והשושלת במדינתו נקטעה. כעבור מעט יותר מחודש, מפני שהיה הקרוב אליו ביותר, ציווה בן השמים על הממונים: ״המלך שיין מצ׳אנג־שאן מת בטרם עת; המלכה והפילגשים לא חיו בשלום, הבן החוקי ובן הפילגש האשימו זה את זה ונאבקו, נפלו לעוול והביאו כליה על המדינה. אני מרחם עליהם מאוד. הכתירו את פינג בן המלך שיין על שלושים אלף משקי בית כמלך ג׳ן־דינג, ואת בנו שאנג הכתירו על שלושים אלף משקי בית כמלך סה־שווי.״

פינג מלך ג׳ן־דינג נעשה למלך ג׳ן־דינג בשנה הרביעית ליואן־דינג, בהיותו בנו של המלך שיין מצ׳אנג־שאן.

שאנג, המלך סָה מסה־שווי, נעשה למלך סה־שווי בשנה הרביעית ליואן־דינג, בהיותו בנו של המלך שיין מצ׳אנג־שאן. כעבור אחת־עשרה שנה מת, ובנו אן־שה עלה לכס כמלך אָי. כעבור אחת־עשרה שנה מת בלא בן. אז ריחם הקיסר על כך ששושלת מלך סה־שווי נקטעה והעמיד את חֶה, אחיו הצעיר של אן־שה, למלך סה־שווי.

ארבעת המלכים הראשונים של המדינות הנזכרות לעיל היו כולם בניה של הגבירה ואנג, אר־שׁוּ. לימים הכתירה האן גם בנים מן הענפים הצדדיים והקימה את שתי המדינות ליו־אן וסה־שווי. בסך הכול מלכו בימינו שישה מצאצאי אר־שׁוּ.

ההיסטוריון הגדול אמר: בימי גאו־דזו גבו אדוני המדינות את המסים ויכלו למנות בעצמם את הפקידים שמתחת לשר הפנים; האן מינתה להם רק ראש ממשלה, שחותמו זהב. אדוני המדינות מינו בעצמם מבקר, סגן שר משפט ומלומדים, במתכונת חצר בן השמים. לאחר מרד וּ וצ׳ו, בדורות המלכים של חמשת בתי־האב, מינתה האן את הפקידים בני אלפיים הדאן; היא ביטלה את התואר ״ראש ממשלה״ וקראה להם ״שרים״, וחותמם היה כסף. אדוני המדינות הורשו רק ליהנות מהכנסות המסים, וסמכותם ניטלה מהם. לאחר מכן היו בהם עניים עד כדי כך שאחדים נסעו בעגלות שוורים.[ג]

ג. [הערת המתרגם: כאן מסתיים גוף פרק 59 בפקסימיליה. שיר הסיכום 贊述隱索, מדור הקולציה המאוחר 證考 ופירושי שלוש האסכולות אינם חלק מגוף החיבור ולכן אינם נכללים בתרגום. פ' א.ת.]

בתי הירושה של שלושת המלכים

המרשל הגדול, עבדך צ׳וּ־בִּינְג, מסכן את נפשו, משתחווה פעמיים ומגיש איגרת להוד קיסרותו הקיסר: ״הוד מלכותך הקשיב לי מעבר לראוי והפקיד בידי את השירות בשורות הצבא. ראוי שאייחד את מחשבותיי לגבול; גם אילו היו עצמותיי מוטלות בשדה לא היה בכך להשיב על החסד, ואיך אעז להעלות עניינים אחרים ולהטריד את נושאי המשרות? אך ראיתי כי הוד מלכותך דואג וטורח למען העולם, חס על מאה המשפחות עד ששכח את עצמו, מצמצם את מזונו, ממעט במוזיקה ומפחית את בני הפמליה. בחסדי השמים כבר יכולים בני הקיסר לשאת בגדים ולצעוד ולהשתחוות, אך עד היום אין להם תואר ומעמד, מורים או פקידים. הוד מלכותך נוהג ענווה ואינו נותן דעתו לכך; השרים מצפים בלבם אך אינם מעזים לחרוג מתפקידם ולדבר. איני יכול לכבוש את נאמנותי ככלב וכסוס; בסכני את נפשי אני מבקש כי הוד מלכותך יצווה על הממונים לקבוע לבני הקיסר מעמד בשעת הרצון של אמצע הקיץ. מי ייתן והוד מלכותך יעיין בדבר.״ ביום יי־חָאי בחודש השלישי הגיש הצנזור גוּאַנְג, שמילא את מקום מנהל המזכירות הקיסרית, את האיגרת באַרמון וַיי־יָאנְג. בצו נאמר: ״העבר לצנזורה.״

בשנה השישית, בחודש השלישי שראשיתו ביום וּו־שֶׁן, ביום יי־האי, העבירו הצנזור גוואנג, שמילא את מקום מנהל המזכירות הקיסרית, וסגנו פֵּיי את כתב הצנזורה שהגיע. ראש הממשלה צ׳ינג־דִי, הצנזור הראשי טָאנְג, שר הטקסים צ׳וֹנְג, מנהל קבלת האורחים סִי ומורהו הזוטר של יורש העצר אָן, שמילא את ענייני מנהל בית הקיסר, סיכנו את נפשם והגישו את איגרת צ׳ו־בינג שלעיל ואת הצו להעבירה לצנזורה. הם אמרו: ״דנו בכובד ראש עם הפקידים

שמשכורתם אלפיים דאן בארמון ומחוצה לו, ובהם הֶה. בימי קדם חילקו את הארץ והקימו מדינות וכוננו נסיכים כדי שישרתו את בן השמים; כך כיבדו את מקדשי האבות והעניקו משקל למזבחות האדמה והתבואה. צ׳ו־בינג לא שכח את תפקידו ובכך פרסם את חסד הקיסר; הוא סיפר כי בן השמים משפיל עצמו וטורח למען העולם, ודואג משום שלבני הקיסר אין תואר ומעמד. ראוי שאנו נקיים את הצדק ונלך בעקבות תפקידנו, אך אנו סכלים ולא השגנו את העניין. עתה שעת הרצון של אמצע הקיץ; בסכננו את נפשנו אנו מבקשים להעמיד את בני הקיסר, הוֹנְג, דָאן ושׁוּ עבדיך, למלכי מדינות, ומבקשים לקבוע את שמות מדינותיהם.״

בצו נאמר: ״שמעתי כי ג׳ואו העניקה נחלות לשמונה מאות, ובני שם המשפחה ג׳י עמדו זה לצד זה; מהם היו בעלי דרגת דְזֶה, מהם נָאן ומהם שליטי חסות. לפי הטקסים, ׳בן מענף צדדי אינו מקריב׳. אך את הטענה שכינון נסיכים רבים נועד להעניק משקל למזבחות האדמה והתבואה — לא שמעתי. יתר על כן, השמים לא הולידו את העם למען השליט. בגלל היעדר מעלתי אין עדיין הרמוניה בכל אשר בין הימים; אם אמנה את מי שחינוכם טרם הושלם לשליטים רבי־עוצמה על ערים רצופות, במה יתעודדו עוזריי הקרובים? דונו בכך מחדש והעמידו להם בתים כמרקיזים.״

ביום בִּינְג־דְזֶה בחודש השלישי הוגשה איגרת בארמון וו־יאנג: ״ראש הממשלה צ׳ינג־די והצנזור הראשי טאנג מסכנים את נפשם ואומרים: דנו עם המרקיז יִינְג־צִ׳י, עם הפקידים שמשכורתם אלפיים דאן בארמון ומחוצה לו ובהם הֶה, ועם המוכיחים והדוקטורים ובהם אָן. שמענו כי ג׳ואו העניקה נחלות לשמונה מאות, ובני ג׳י עמדו זה לצד זה ושירתו את בן השמים. קאנג־שו התבלט בזכות אבותיו, ובּוֹ־צִ׳ין הועמד בזכות הדוכס מג׳ואו; כולם נעשו נסיכים בעלי מדינות

וסייעו זה לזה. מאה הפקידים קיימו את התקנות וכל אחד שמר על תפקידו, וכך הושלמה אחדות המדינה. כינון נסיכים רבים מעניק משקל למזבחות מפני שהנסיכים בארבעה הימים מביאים מנחות וקורבנות. בן מענף צדדי אינו רשאי להקריב לאבות השושלת. מעניקים נחלות ומציבים שליטים לשמור על מדינות הגבול; כך תמכו הקיסרים במידה הטובה והפיצו את השפעתה. הוד מלכותך מקיים את רצף השמים, מכבד את הראויים ואת בעלי ההישגים, מקים בתים שנכחדו וממשיך שושלות שנקטעו. בצָאן חידש את צאצאי שיאו חה ושיבח שרים ובהם המרקיז מפינג־ג׳ין. הוא מבהיר את סדר הקרובים ומאפשר למלכי המדינות ולבעלי הנחלות לחלק ערים ומשקי־בית לבניהם ולאחיהם, ולהקים יותר ממאה מדינות. אולם אם בני הקיסר נעשים מרקיזים, סדר הגבוה והנמוך משתבש; אין להנחיל זאת לדורות. אנו מבקשים להעמיד את הונג, דאן ושׁו למלכי מדינות.״

בצו נאמר: ״לקאנג־שו היו עשרה קרובים, והוא לבדו כובד — גמול על מידתו. הדוכס מג׳ואו הקריב לשמים והוסמך להקריב בפרוורים, ולכן היו ללוּ פר לבן ושור אדמוני לקורבנות. שאר הדוכסים לא זכו לכך; יש הבדל בין הראוי למי שאינו ראוי. ׳אל ההר הנישא נושאים עיניים, בדרך המפוארת הולכים׳ — אני משתוקק לכך מאוד. משום כך אני מעכב את מי שטרם הבשילו; די להעמיד להם בתים כמרקיזים.״

ביום וּ־יין בחודש הרביעי הוגשה איגרת בארמון וי־יאנג. ראש הממשלה צ׳ינג־די והצנזור הראשי טאנג חזרו על בקשתם ועל תשובת הקיסר ואמרו: ״שמענו כי לקאנג־שו היו עשרה קרובים. המלך וו ירש את הגוף השושלתי והדוכס מג׳ואו סייע למלך צ׳נג; שמונת האחרים הוקמו למדינות גדולות מכוח כבוד אבותיהם. קאנג־שו היה צעיר, הדוכס מג׳ואו היה אחד משלושת

הדוכסים, ובו־צ׳ין כבר שלט בלו; בעת הענקת התארים כנראה עדיין לא בגרו. לימים הדף קאנג־שו את אסון לו־פו ובו־צ׳ין השמיד את מרד שבטי חְוְואי. לחמשת הקיסרים היו משטרים שונים; בג׳ואו היו חמש דרגות אצולה ובתקופת האביב והסתיו שלוש. כולם סידרו את הגבוה והנמוך לפי הזמן. הקיסר גאו השיב עולם מבולבל אל הנכון, ייצב את אשר בין הימים וכונן נסיכים בשתי דרגות. לעיתים הומלך בן קיסר בעודו בחיתוליו; הוא שירת את בן השמים והיה מופת לדורות. הוד מלכותך מקיים אנושיות וצדק, מבליט חסד וכיבוד הורים ומרחיב את הדרך למוכשרים. בפנים הוא משבח בעלי מידה, ובחוץ מעניש אלימים. שלטונו מגיע בצפון עד הים הצפוני, ובמערב עד יוּאֶה־ג׳ה שמעבר לצִין; נגד השיונגנו ובארצות המערב העמידה המדינה צבא. עלות המרכבות והנשק לא הוטלה על העם. אוצרות הארמון התרוקנו לגמול לראשי הצבא; מחסני החירום נפתחו לעניים ומחצית מחיילי המשמר שוחררו. כל שליטי העמים פונים להשפעתנו; בני מנהגים זרים מארצות רחוקות באים לחצר באמצעות מתורגמנים כפולים. משום כך הגיעו חיות פלא ודגן מבורך צמח. עתה בני הענפים הצדדיים של הנסיכים נעשים אפילו מלכי מדינות, ואילו בני הקיסר נעשים מרקיזים. שקלנו זאת שוב ושוב: סדר הגבוה והנמוך השתבש והעולם מתאכזב. אנו מבקשים להעמיד את הונג, דאן ושו למלכי מדינות.״ ביום גְוֵוי־וֵיי הוגשה האיגרת, הושארה בארמון ולא נמסרה להכרעה.א

ראש הממשלה צ׳ינג־די, שר המרכבות הֶה, שר הטקסים צ׳ונג שמילא את ענייני הצנזור הראשי, ומורהו הזוטר של יורש העצר אֶן שמילא את ענייני מנהל בית הקיסר, שבו וסיכנו את נפשם. הם הזכירו את איגרת צ׳ו־בינג, את

א. [הערת המתרגם: ויקיטקסט מציג כאן סימני חילוף סביב 湊 ו־溱. הפקסימיליה מדפיסה ברצף 氏月溱西; הנוסח הסיני המיושר והתרגום הולכים אחר קריאה זו. פ' א.ת.]

בקשת השרים ואת דחיית הקיסר, ואמרו: ״בדיוני השרים אמרו המלומדים את שיטתם, ויש שסתרו את כוונת הוד מלכותך. הוד מלכותך דחה את הבקשה והורה להעמיד לבני הקיסר בתים כמרקיזים. דנו עם עשרים ושבעה אנשים ובהם המרקיז שׁוֹאוּ־צ׳נְג; כולם אמרו שסדר הגבוה והנמוך השתבש. הקיסר גאו כונן את העולם ונעשה לאב המייסד של האן; הוא המליך את בניו ונכדיו והרחיב את הענפים התומכים. חוקי הקיסרים הקודמים לא שונו, ובכך הוכרזה העליונות. אנו מבקשים לצוות על פקידי ההיסטוריה לבחור יום מבורך ולהכין את הטקס, ועל הצנזור להגיש את מפת הארץ; כל השאר ייעשה לפי התקדים הישן.״ בצו נאמר: ״מאושר.״

ביום בינג־שן בחודש הרביעי הוגשה איגרת בארמון וי־יאנג: ״שר המרכבות הֶה, הממלא את ענייני הצנזור הראשי, מסכן את נפשו ואומר: שר הטקסים צ׳ונג הודיע כי החיזוי קבע את יום יי־סה, העשרים ושמונה בחודש הרביעי, כיום מתאים להמלכת מלכי המדינות. בסכני את נפשי אני מגיש את מפת הארץ ומבקש לקבוע את שמות המדינות. כללי הטקס יוגשו בנפרד.״

בצו נאמר: ״העמידו את בן הקיסר הוּנְג למלך צ׳י, את דָאן למלך יֶן ואת שׁוּ למלך גוּאַנְג־לִינְג.״

ביום דינג־יו בחודש הרביעי הוגש הצו בארמון וי־יאנג. בשנה השישית, בחודש הרביעי שראשיתו ביום וו־יין, ביום גווי־מאו, העביר הצנזור הראשי טאנג את הצו לראש הממשלה; ראש הממשלה העבירו לפקידים שמשכורתם אלפיים דאן בארמון; אלה העבירוהו למושלי הנפות ולראשי ממשלות המדינות; וסופר ראש הממשלה העבירו לפקידים שעליהם להוציאו לפועל. הכול בהתאם לחוקים ולצווים.

״בשנה השישית, בחודש הרביעי, ביום יי־סה, שלח הקיסר את הצנזור הראשי טאנג להעמיד במקדש את בנו הונג למלך צ׳י. וכך נאמר: הוי, הונג הצעיר, קבל את מזבח האדמה הכחול הזה! אני נושא את מורשת האבות; מתוך עיון בקדמונים אני מכונן לך בית ומדינה, מעניק לך נחלה בארץ המזרח, ולדורות תהיה מגן וסמך להאן. הוי, תן דעתך! החזק בצווי; צו הגורל אינו קבוע. מי שאוהב מידה טובה מסוגל להאירה ולפארה. אם אין חושבים על הצדק, מרפים את ידי אנשי המעלה. הקדש את כל לבך והחזק באמת בדרך האמצע, וברכת השמים תימשך לעד. אם יהיו בך משגים ורוע, יביאו אסון על מדינתך ויפגעו בגופך. הוי, שמור על המדינה והבא שלום לעם — התוכל שלא לירוא? היזהר לך, המלך!״

לעיל — כתב ההכתרה של מלך צ׳י.

״בשנה השישית, בחודש הרביעי, ביום יי־סה, שלח הקיסר את הצנזור הראשי טאנג להעמיד במקדש את בנו דאן למלך ין. וכך נאמר: הוי, דאן הצעיר, קבל את מזבח האדמה השחור הזה! אני נושא את מורשת האבות; מתוך עיון בקדמונים אני מכונן לך בית ומדינה, מעניק לך נחלה בארץ הצפון, ולדורות תהיה מגן וסמך להאן. הוי! בני חון־יו היו אכזריים לזקניהם ולבם לב חיה; הם חדרו לגבול כשודדים והוסיפו עורמה כלפי יושבי הספר. ציוויתי על המצביאים לצאת ולהענישם; שרי רבבות, שרי אלפים ושלושים ושניים שליטים באו כולם, הורידו דגלים ונחפזו אל צבאנו. בני חון־יו העתיקו את תחומם וחבל הצפון נרגע. הקדש את כל לבך; אל תטפח טינה, אל תזנח את המידה ואל תרפה מן המוכנות. מי שלא חונך כראוי לא יצא עמך למסע. הוי, שמור על המדינה והבא שלום לעם — התוכל שלא לירוא? היזהר לך, המלך!״

לעיל — כתב ההכתרה של מלך ין.

״בשנה השישית, בחודש הרביעי, ביום יי־סה, שלח הקיסר את הצנזור הראשי טאנג להעמיד במקדש את בנו שׁוֹ למלך גואנג־לינג. וכך נאמר: הוי, שׁוֹ הצעיר, קבל את מזבח האדמה האדום הזה! אני נושא את מורשת האבות; מתוך עיון בקדמונים אני מכונן לך בית ומדינה, מעניק לך נחלה בארץ הדרום, ולדורות תהיה מגן וסמך להאן. הקדמונים אמרו: ׳מדרום לנהר הגדול, בין חמשת האגמים, לב העם קל דעת. יאנג־ג׳ואו שמורה וחזקה; בימי שלוש השושלות היה זה אזור כפוף מרחוק, והשלטון לא הגיע אליו במלואו.׳ הוי! הקדש את כל לבך, רעד והישמר; היה מיטיב וצייתן, אל תהיה סכל ורודף תענוגות ואל תקרב אנשי לילה; החוק והמידה יהיו מופתך. ב״ספר המסמכים״ נאמר: ׳שר לא יפעיל אימה ולא יחלק ברכות, וכך לא תהיה חרפה לאחריתו.׳ הוי, שמור על המדינה והבא שלום לעם — התוכל שלא לירוא? היזהר לך, המלך!״

לעיל — כתב ההכתרה של מלך גואנג־לינג.

ההיסטוריון הגדול אמר: הקדמונים אמרו: ״את האהוב רוצים להעשיר, ואת הקרוב רוצים לכבד.״ לפיכך מלכים תחמו ארצות וכוננו מדינות והעניקו נחלות ומעמד לבניהם ולאחיהם; בכך רוממו את קרוביהם, סידרו את יחסי שארי הבשר, כיבדו את האבות, העלו את ערך ענפי הגוף והרחיבו את בני שם המשפחה האחד בעולם. כך היה מערך הכוחות איתן ובית המלוכה בטוח. מימי קדם ועד עתה נמשך הדבר זמן רב. אין בו דבר חריג, ולכן לא פירטתי. בענייני ין וצ׳י אין די חומר ראוי לבחירה. אולם בהענקת הנחלות לשלושת המלכים נהג בן השמים בענווה, השרים שמרו על הצדק, ולשונם המזהירה ראויה מאוד לעיון; משום כך סיפחתי אותה לבתי הירושה.

המלומד צ׳ו אמר: זכיתי להתמנות למשרת בחצר בזכות בקיאותי בכתבים, ואני אוהב לעיין בביוגרפיות שחיבר ההיסטוריון הגדול. בביוגרפיות נאמר כי לשונו של ״בית הירושה של שלושת המלכים״ ראויה לעיון; ביקשתי את בית הירושה הזה אך לבסוף לא יכולתי למצאו. בחשאי קיבלתי מזקנים אוהבי סיפורי עבר את כתבי ההכתרה, ערכתי את המאורעות לפי סדרם והעברתי אותם הלאה, כדי שהדורות הבאים יוכלו לראות את כוונותיו של שליט ראוי.[ב]

שמעתי כי בימי הקיסר שיאו־וו הוכתרו ביום אחד שלושה מבניו: אחד קיבל נחלה בצ׳י, אחד בגואנג־לינג ואחד בין. לכל אחד נכתב כתב הכתרה לפי כישרונו, כוחו ותבונתו, ולפי קשיות הארץ או רכותה וקלות דעת העם או כובד ראשו, ובו הזהירו הקיסר: ״לדורות תהיה מגן וסמך להאן; שמור על המדינה ומשול בעם — התוכל שלא לירוא?״ מעשיו של שליט ראוי אינם דבר שבעלי ידיעה שטחית מבינים; מי שאינו איש מעלה רחב־ידיעות וחזק בזיכרונו אינו יורד לסוף כוונתם. גם סדר הדברים וחלוקתם, מקומו של כל משפט וההבדלים באורך לוחיות הבמבוק — בכולם הייתה כוונה. ערכתי אפוא את נוסחי הצווים, בכתב התקני ובכתב החופשי, וסידרתי אותם לעיל, כדי שהקורא יבין מעצמו את כוונתם ויפרשה.

הגבירה ואנג הייתה בת ג׳או. היא והגבירה וֵיי נשאו חן בעיני הקיסר וו, והיא ילדה את הונג. כשהונג עמד להיות מלך חלתה אמו, והקיסר בא לראותה ושאל: ״בנך עתיד להיות מלך; היכן תרצי שאושיב אותו?״ היא השיבה: ״הוד מלכותך כאן; מי אני שאומר דבר?״ הקיסר חזר ושאל, והיא ביקשה את לואו־

ב. [הערת המתרגם: מכאן ואילך הטקסט מיוחס במפורש למלומד צ׳ו, המסביר כי השלים חומר שלא מצא בכתביו של ההיסטוריון הגדול. התוספת המאוחרת נשמרת ומתורגמת כחלק מן הנוסח שהתקבל, משום שזהותה ונסיבות צירופה מוצהרות בגוף הפרק. פ' א.ת.]

יַאנְג. הקיסר אמר: ״בלואו־יאנג מצויים הנשקייה ואסם אָאוֹ; היא צומת העולם וכרך גדול של האן. מאז הקיסרים הקודמים לא מלך שם שום בן. מלבדה, כל מקום אפשרי.״ היא לא השיבה. הקיסר אמר: ״במדינות שממזרח למעברים אין גדולה מצ׳י. במזרח היא נשענת על הים ועריה גדולות; בימי קדם היו בלין־דזה לבדה מאה אלף משקי־בית, ואין ארץ שמנה מצ׳י.״ הגבירה הכתה בידה על ראשה, הודתה ואמרה: ״רב אושרי.״ לאחר מותה התאבל עליה הקיסר ושלח שליח להעניק לה לוח ירקן ואת התואר המלכה־האם של מלך צ׳י. בנה הונג מלך בצ׳י. הוא היה צעיר, לא היו לו בנים ומת למרבה הצער בגיל צעיר; מדינתו נכרתה ונעשתה לנפה. אנשי העולם אמרו שאין ראוי שיהיה מלך בצ׳י.

״קבל את האדמה הזאת״ פירושו שכל מלך המקבל נחלה לראשונה חייב לקבל אדמה ממזבח בן השמים, לקחתה עמו ולהקים ממנה את מזבח מדינתו, ולהקריב לו בעונות השנה. ב״מסורת הגדולה של האביב והסתיו״ נאמר: ״במדינת בן השמים יש מזבח עליון. המזרח כחול, הדרום אדום, המערב לבן, הצפון שחור והמעלה צהובה.״ לכן המקבל נחלה במזרח נוטל אדמה כחולה; בדרום — אדומה; במערב — לבנה; בצפון — שחורה; ובמעלה — צהובה. כל אחד נוטל את החומר בצבעו, עוטף אותו באלנג לבן ואוטם אותו למזבח. זה טקס המקבל נחלה מבן השמים. לכך קוראים ״אדמת האדון״: מקימים לה מזבח ומשרתים אותה. ״אני נושא את מורשת האבות״: ״אב קדמון״ הוא הקודם, ו״אב״ הוא המוליד. ״מתוך עיון בקדמונים״: עיון משמעו שקילה ומחשבה, ובחינה משמעה התאמה — יש ללכת בדרך הקדמונים.

בארץ צ׳י רבו ההפכפכות והמרמה, ואנשיה לא הורגלו בטקס ובצדק. לכן הזהירו: ״כבד את צווי; צו הגורל אינו קבוע. מי שאוהב מידה טובה מסוגל להאירה ולפארה. אם אין חושבים על הצדק, גורמים לאיש המעלה להתרשל.

הקדש את כל לבך, החזק באמת בדרך האמצע, וברכת השמים תימשך לעד. אם יהיו בך משגים ורוע, יביאו אסון על מדינתך ויפגעו בגופך.״ כשיצא מלך צ׳י למדינתו תמכו בו מימין ומשמאל באמצעות הטקס והצדק. למרבה הצער מת בטרם עת באמצע ימיו; אולם גופו נשמר ולא היה בו עוון, בהתאם לכוונת כתב ההכתרה.

במסורת נאמר: ״הצבע הכחול מופק מצמח האינדיגו, אך הוא כחול מן האינדיגו״ — החינוך הוא שעושה זאת. מה נשגב השליט הראוי, שראה לבדו בבהירות! את מלך צ׳י הזהיר להישמר בעיניי פנים; את מלך ין הזהיר שלא לטפח טינה ולא לזנוח את המידה; ואת מלך גואנג־לינג הזהיר להישמר בעיניי חוץ ולא להפעיל אימה או לחלק ברכות.

גואנג־לינג שכנה בארץ וו ויואה, ואנשיה היו פיקחים וקלי דעת. לכן הזהירו: ״בין הנהרות והאגמים לב העם קל דעת. יאנג־ג׳ואו שמורה וחזקה; בימי שלוש השושלות הכריחוה, בשל מיקומה החיוני, לציית למנהגי הממלכה המרכזית וללבושה, אך לא הגיעו אליה במידה רבה באמצעות שלטון וחינוך אלא הנהיגוה לפי הנסיבות. אל תהיה סכל ורודף תענוגות, אל תקרב אנשי לילה; החוק יהיה מופתך. אל תאריך ברדיפה אחר עינוגים, דהרת מרכבות, ירי וציד, ואל תקרב אנשים שפלים. אם תזכור את החוק לא תהיה לך חרפה.״ בשלושת הנהרות ובחמשת האגמים היו רווחי דגים ומלח ועושר הרי הנחושת, והעולם נשען עליהם. לכן ״שר לא יחלק ברכות״ פירושו שאל לו לחלק רכוש ומתנות עשירות כדי לקנות שם ולמשוך אליו את אנשי הארץ; ו״שר לא יפעיל אימה״ — אל לו לנצל את קלות דעתם כדי להפר את הצדק.

אז מת הקיסר שיאו־וו והקיסר שיאו־ג׳או עלה זה עתה לכס. תחילה זימן לחצר את שׁוּ מלך גואנג־לינג, העניק לו בנדיבות זהב, כסף ורכוש בשווי יותר משלושים מיליון מטבעות, והוסיף לארצו מאה לי ועשרת אלפים משקי־בית.

אז מת הקיסר ג׳או והקיסר שׁוּאַן עלה זה עתה לכס. מתוך חסד וצדק, בשנה הראשונה לתקופת בָּן־שָׁה, חילק מאדמת האן והעניק את כולה כנחלות לארבעת בניו של שׁוּ מלך גואנג־לינג: אחד נעשה למרקיז צ׳או־יאנג, אחד למרקיז פינג־צ׳ו, אחד למרקיז נאן־לי; ואת בנו הצעיר האהוב ביותר, הוֹנְג, העמיד למלך גאו־מי.

לאחר מכן אכן הפעיל שׁוּ אימה וחילק ברכות וקיים קשר עם שליחי מלך צ׳ו. מלך צ׳ו הכריז: ״אבי־אבַי היה המלך יואן, אחיו הצעיר של הקיסר גאו, והוא קיבל שלושים ושתיים ערים. עתה שטחי הולכים ונגרעים. אני רוצה לצאת יחד עם מלך גואנג־לינג בראש צבא: נעמיד את מלך גואנג־לינג בראש, ואני אשוב למלוך בצ׳ו על שלושים ושתיים ערים כבימי המלך יואן.״ הפרשה נחשפה, והדוכסים, השרים והממונים ביקשו להוציאם להורג. בשל קרבת הבשר לא יכול היה בן השמים לשאת את החלת החוק על שׁוּ; הוא ציווה שלא לחקור את מלך גואנג־לינג ולהוציא להורג רק את מלך צ׳ו, ראש הרשע. במסורת נאמר: ״קנה הגדל בתוך קנבוס מזדקף בלי תמיכה; חול לבן בתוך בוץ משחיר עמו״ — הארץ והחינוך גורמים לכך. לימים שב שׁוּ וקילל בכשפים וקשר למרוד; הוא התאבד ומדינתו בוטלה.[ג]

ג. [הערת המתרגם: ויקיטקסט מציג את 立 כתוספת בסוגריים מרובעים. הפקסימיליה מדפיסה ברצף 上為王陵廣立, ״להעמיד את מלך גואנג־לינג בראש״; הנוסח הסיני המיושר והתרגום תוקנו בהתאם. פ׳ א.ת.]

אדמת יִן הייתה טרשית ודלה, ובצפון נלחצה בידי השׁיונגנו; אנשיה היו אמיצים אך קצרי מחשבה. לכן הזהירו: "לבני חון־יו לא הייתה התנהגות של כיבוד הורים ולבם לב חיות; בגנבה ובשוד פלשו אל יושבי הגבול. ציוויתי על המצביאים להענישם; שרי רבבות, שרי אלפים ושלושים ושניים שליטים באו, הורידו דגלים ונחפזו אל צבאנו. בני חון־יו העתיקו את תחומם הרחק וחבל הצפון נרגע." "הקדש את כל לבך ואל תטפח טינה" — אל לו ללכת אחר מנהגי המקום ולהתמרמר. "אל תזנח את המידה" — אל למלך לפנות עורף למידה הטובה. "אל תרפה מן המוכנות" — אל יחסר ציוד מלחמה והיה נכון תמיד נגד השׁיונגנו. "מי שלא חונך כראוי לא יצא עמך למסע" — מי שאינו בקיא בטקס ובצדק לא יעמוד לצדו.

כאשר הזדקן הקיסר וו ויורש העצר מת למרבה הצער, ועדיין לא מונה אחר, שלח דאן שליח להגיש איגרת ובה ביקש לבוא ולשרת במשמר הלילה בצ׳אנג־אן. כשקרא הקיסר את האיגרת הטיח אותה בארץ ואמר בכעס: "כשנולד בן היה ראוי להושיבו בצ׳י ובלו, ארצות הטקס והצדק, אך הושבתי אותו בין ובג׳או. אכן התעורר בו לב המתחרה על השלטון, וראשית אי־הוויתור כבר ניכרת." מיד שלח שליח לערוף את ראש שלוחו למרגלות שער הארמון.

אז מת הקיסר וו והקיסר ג׳או עלה לכס. דאן טיפח טינה והתרעם על השרים. הוא חשב שכבן הבכור ראוי היה שיעלה לכס, וקשר למרוד עם ליו דזה, בנו של מלך צ׳י, ואחרים. הוא אמר: "הלוואי שאחי עוד היה חי! מי שהועמד עתה אינו אלא בנו של המצביא הגדול." הוא ביקש לצאת בראש צבא. הפרשה נחשפה והיה ראוי להוציאו להורג. אולם הקיסר ג׳או נהג בו בסלחנות וכבש את החקירה. הדוכסים והשרים שלחו את מנהל בית הקיסר, את הממונה הבכיר גוֹנְג־חוּ מָאן־יי ושני צנזורים אל יִן להוכיחו ברמז. כל אחד נכנס ביום אחר.

מנהל בית הקיסר, שהיה מופקד על רשומות בני ליו, שטח ראיות לכך שהקיסר ג׳או הוא באמת בן הקיסר וו. צנזור החצר הוכיחו לפי החוק: ״עבירת בקשתך לצאת בראש צבא ברורה. לבית האן חוק ישר; אם מלך עובר אפילו עבירה דקה כחוט, הדין נחתך לאלתר — כיצד יקלו עמך?״ המלך פחד. גונג־חו מאן־יי, שהיה בקיא בכתבים, נכנס אחרון וציטט עקרונות מן העבר ומן ההווה. הוא אמר: ״בימי קדם היו לבן השמים בפנים בעלי משרה ממשפחות אחרות, כדי ליישר את שארי בשרו; ובחוץ בעלי משרה מאותה משפחה, כדי ליישר משפחות אחרות. הדוכס מג׳ואו סייע למלך צ׳נג והמית את שני אחיו, וכך שרר סדר. הקיסר וו עוד יכול היה להקל עמך; עתה הקיסר ג׳או צעיר, טרם החזיק בשלטון והפקידו בידי השרים. הקדמונים לא נטו בעונש לטובת קרובים. השרים מקיימים את החוק ולא יעזו לנטות לטובתך. הישמר ואל תגרום למותך ולחורבן מדינתך ולהיות לצחוק בעולם.״ דאן פחד, הודה באשמתו והשתחווה. השרים ביקשו לשמור על אחדות שארי הבשר והתקשו לפגוע בו בחוק.

לאחר מכן שב דאן וקשר למרוד עם שָׁאנְג־גְוָאן ג׳יֶה, מצביא השמאל, ואחרים. הוא הכריז: ״אני הבא בתור אחרי יורש העצר; יורש העצר אינו ואני ראוי לעלות לכס, אך השרים חברו לדכא אותי.״ המרשל הגדול חוֹאוֹ גוּאַנְג סייע לשלטון ודן עם השרים: ״דאן מלך ין אינו מתקן את משגיו ואינו מתחרט; מעשיו הרעים אינם משתנים.״ לפיכך הפעילו את החוק והטילו עליו עונש מוות. דאן התאבד ומדינתו בוטלה, כפי שנרמז בכתב הכתרתו. הממונים ביקשו להוציא להורג את אשתו ואת בניו. הקיסר ג׳או, בשל קרבת הבשר, חנן אותם ועשה אותם לפשוטי העם. במסורת נאמר: ״שורש הסחלב והאנג׳ליקה הלבנה, אם משרים אותם במי כביסה מסריחים, איש המעלה אינו מתקרב

אליהם ופשוטי העם אינם לובשים אותם״ — ההשריה היא שעשתה אותם כך.

כשהקיסר שׁוּאַן עלה לכס, הרחיב חסד והפיץ מידה טובה. בשנה הראשונה לתקופת בן־שה השיב והעניק נחלות לשני בניו של דאן מלך ין: אחד נעשה למרקיז אָן־דִינְג; ואת ג׳יֵאן, לשעבר יורש העצר של ין, העמיד למלך גוּאַנְג־יָאנְג, כדי שיקיים את קורבנות מלך ין.[ד]

ד. [הערת המתרגם: התרגום מסתיים עם גוף הפרק בעדות הפקסימיליה, בסוף כרך ס׳. דברי השבח המיוחסים לסוֹאוֹ־יין, הערות הקולציה וה־證考 הבאים אחריהם הם שכבות פרשניות ומערכתיות מאוחרות ואינם חלק מגוף החיבור; לכן הושמטו. פ' א.ת.]

הביוגרפיה של בּוֹ־יי

הספרים והרשומות של המלומדים רבים עד מאוד, ובכל זאת הם בוחנים את האמת על פי שש האמנויות. אף ש״ספר השירים״ ו״ספר המסמכים״ חסרים, אפשר להכיר מתוכם את דברי תקופות יוּ וסִיָה. כשעמד יָאוֹ לפרוש מכסו העבירו ליוּ שׁוּן. בין שון ליוּ המליצו עליו כל מושלי ההרים והמחוזות; אז בחנוהו במשרה, והוא מילא תפקיד במשך עשרות שנים. רק לאחר שהישגיו כבר ניכרו מסרו לו את השלטון. בכך הראו שהכלי הכבד של העולם, שלטונם הגדול של המלכים, נמסר על העולם בקושי כזה. אולם המספרים אומרים שיאו מסר את העולם לשׁוּ יוֹאוּ; שׁוּ יואו לא קיבלו, התבייש בכך ונמלט להסתתר. ובימי סיה היו בְּיֶן סְווֶי וּ גוּאַנְג. במה זכו אלה לשבח? ההיסטוריון הגדול אמר: עליתי להר ג׳י, ועל פסגתו, כך אומרים, מצוי קברו של שׁוּ יואו. קונפוציוס סידר ומנה בפרוטרוט את אנשי החסד, החכמים והראויים של ימי קדם, כגון וּ טָאי־בּוֹ ובוֹ־יי. לפי ששמעתי הייתה צדקתם של יואו וגואנג נעלה ביותר; מדוע אין בכתבים כמעט דבר על אודותיהם?

קונפוציוס אמר: ״בוֹ־יי ושׁוּ־צ׳י לא זכרו רעות ישנות, ולכן מיעטו לנטור.״ ועוד: ״ביקשו אנושיות והשיגו אנושיות; על מה אפוא ילינו?״ אני מצטער על כוונתו של בוֹ־יי, אך למראה השיר האבוד אפשר לתמוה עליה. במסורת עליו נאמר:

בוֹ־יי ושׁוּ־צ׳י היו שני בניו של אדון גוּ־ג׳וּ. אביהם רצה להעמיד את שׁוּ־צ׳י כיורשו. כאשר מת האב ויתר שׁוּ־צ׳י לבוֹ־יי. בוֹ־יי אמר: ״זה היה צו אבי״, ונמלט משם. גם שׁוּ־צ׳י לא הסכים לעלות לשלטון ונמלט. אנשי המדינה העמידו את הבן האמצעי.

אז שמעו בו־יי ושו־צ׳י כי צ׳אנג, רוזן המערב, מיטיב לכלכל את הזקנים, ואמרו: ״מדוע לא נלך ונשים בו את מבטחנו?״ כשהגיעו כבר מת רוזן המערב. המלך וו נשא עמו את לוח רוחו מעץ, כינה אותו המלך וֶן ויצא מזרחה לתקוף את ג׳וֹאוּ. בו־יי ושו־צ׳י אחזו ברסן סוסו והוכיחוהו: ״אביך מת ולא נקבר, וכבר אתה פונה אל כלי הנשק — האם אפשר לקרוא לזה כיבוד אב? להרוג שליט בידי נתינו — האם אפשר לקרוא לזה אנושיות?״ אנשי פמלייתו ביקשו להכותם בנשק. הדוכס הגדול אמר: ״אנשים צדיקים הם״, תמך בהם והרחיקם.

לאחר שהמלך וו השקיט את מרד יין והעולם כיבד את ג׳וֹאו כאדוניו, התביישו בו־יי ושו־צ׳י בכך. מתוך צדק סירבו לאכול מדגנה של ג׳וֹאו, הסתתרו בהר שׁוֹאוּ־יָאנְג, קטפו שרכים ואכלום. כאשר עמדו למות ברעב חיברו שיר, ואלה מילותיו: ״עולים אנו אל ההר המערבי, הוֹ! / וקוטפים את שרכיו. / באלימות החליפו אלימות, הוֹ! / ולא ידעו שזו טעות. / שֶׁן־נוֹנְג, יוּ וסיה נעלמו לפתע, הוֹ! / לאן אפנה ואשוב? / אבוי, נלך אל מותנו, הוֹ! / כה דעך גורלנו!״

וכך מתו ברעב בהר שואו־יאנג. אם נבחן זאת, האם נטלו טינה בלבם, או לא?

יש אומרים: ״דרך השמים אינה נושאת פנים לקרוב, ותמיד היא עם האנשים הטובים.״ האם אין לקרוא לבו־יי ולשו־צ׳י אנשים טובים? הם צברו אנושיות וטיהרו את מעשיהם עד כדי כך — ובכל זאת מתו ברעב! יתר על כן, מבין חבורת שבעים התלמידים המליץ ג׳וֹנְג־נִי על יֶן יֶוֵאן לבדו כאוהב לימוד. אולם חְווֵי היה שרוי שוב ושוב בחוסר כול, לא שבע אפילו משיירי דגן גסים, ולבסוף מת בטרם עת. כיצד אפוא גומלים השמים לאנשים הטובים? השודד ג׳ה הרג מדי יום חפים מפשע ואכל את בשר כבדיהם; הוא היה אלים, אכזר ופרוע,

קיבץ חבורה של כמה אלפי אנשים והשתולל בעולם — ובכל זאת מת לבסוף בזקנה. איזו מידה קיים? אלה המקרים הגדולים, הברורים והמובהקים ביותר. אך גם בדורות האחרונים יש מי שהתנהגותם חורגת מן הדרך וכל עיסוקם בהפרת האיסורים, ובכל זאת הם חיים כל ימיהם בנחת ובעונג, ועושרם הרב אינו נפסק דורות רבים. אחרים בוחרים היטב את המקום שבו ידרכו, מדברים רק כשהגיעה השעה, אינם הולכים בדרכי עקיפין ואינם מתעוררים לפעולה אלא למען הצדק והיושר — ובכל זאת אין למנות את כל האסונות הפוגעים בהם. הדבר מבלבל אותי מאוד. האם מה שמכונה "דרך השמים" צודק או לא?

החכם אמר: "בעלי דרכים שונות אינם מתכננים יחד" — כל אחד הולך אפוא בעקבות שאיפתו. משום כך אמר: "אילו אפשר היה לבקש עושר וכבוד, הייתי נעשה אפילו לאיש האוחז בשוט. אם אי אפשר לבקשם, אלך אחרי הדבר האהוב עליי." וכן: "רק בקור השנה נודע שהאורן והברוש קמלים אחרונים." כשהעולם כולו עכור ניכרים רק אז האנשים הטהורים. שמא מפני שהם מייחסים משקל רב לזה ומקלים ראש בזה?

"איש המעלה מצטער אם יחלוף מן העולם ושמו לא ייזכר." החכם ג'יָה אמר: "החמדן מקריב את עצמו לממון; האיש הנחוש — לשם; המתרברב — לשלטון; ופשוטי העם נאחזים בחיים." "בעלי אותו אור מאירים זה את זה, ובני אותו סוג מבקשים זה את זה." "העננים נוהים אחר הדרקון והרוח אחר הטיגריס; כשהחכם מופיע רואים אותו כל היצורים." אף שבו־יי ושו־צ'י היו ראויים, משזכו בקונפוציוס התפרסם שמם עוד יותר. אף שין יואן שקד על לימודיו, משנספח לזנבו של הסוס האציל נעשתה דרכו גלויה יותר. אשר לאנשי המערות והנקיקים — יש שהם מתקדמים ויש שהם נסוגים לפי העת; אך בני מינם, שמם נקבר ונמחה ואינו נזכר. מה מצער הדבר! כיצד יוכל אדם

מסמטאות הכפר, המבקש להשחיז את התנהגותו ולהעמיד לו שם, להשפיע על הדורות הבאים אם לא ייספח לאיש הנישא בעננים הכחולים?[א]

א. [הערת המתרגם: התרגום מסתיים עם גוף הפרק בעדות הפקסימיליה, בסוף כרך ס״א. דברי השבח המיוחסים לסוֹאוֹ־יין, הערות הקולציה וה־證考 הבאים אחריהם הם שכבות פרשניות ומערכתיות מאוחרות ואינם חלק מגוף החיבור; לכן הושמטו. פ' א.ת.]

הביוגרפיות של גְוָאן ויֶן

גְוָאן ג׳וֹנְג, ששמו הפרטי יִי־וּ, היה איש יִינְג־שָׁאנְג. בצעירותו התרועע תכופות עם בָּאוֹ שׁוּ־יָה, ובאו שו הכיר בכישרונו. גוואן ג׳ונג היה עני ונתון במצוקה ולעיתים קרובות רימה את באו שו, אך באו שו נהג בו תמיד יפה ולא דיבר על כך. לימים שירת באו שו את שְׁיָאוֹ־בָּאי, נסיך צ׳י, וגוואן ג׳ונג שירת את הנסיך גְ׳יוֹ. כאשר עלה שיאו־באי לשלטון כדוכס חְוָואן, מת הנסיך ג׳יו וגוואן ג׳ונג נאסר. אז קידם באו שו את גוואן ג׳ונג. לאחר שנעשה בו שימוש הופקד גוואן ג׳ונג על השלטון בצ׳י; בזכותו נעשה הדוכס חוואן הגמון, כינס תשע פעמים את הנסיכים והעמיד את העולם כולו על תיקונו. זו הייתה תוכניתו של גוואן ג׳ונג.

גוואן ג׳ונג אמר: ״בראשית ימי מצוקתי סחרתי עם באו שו, ובחלוקת הרווחים לקחתי לעצמי יותר. באו שו לא חשבני לחמדן, כי ידע שאני עני. פעם תכננתי למענו עסק, והוא נקלע בגללי למצוקה גדולה עוד יותר. באו שו לא חשבני לטיפש, כי ידע שלעיתים השעה מועילה ולעיתים אינה מועילה. שלוש פעמים נשאתי משרה ושלוש פעמים סולקתי בידי השליט. באו שו לא חשבני לחסר־ערך, כי ידע שטרם פגשתי את שעתי. שלוש פעמים יצאתי לקרב ושלוש פעמים נסוגותי. באו שו לא חשבני לפחדן, כי ידע שיש לי אם זקנה. כשנוצח הנסיך ג׳יו, מת ג׳או חוּ למענו, ואילו אני נכלאתי בצינוק ונשאתי חרפה. באו שו לא חשבני לחסר בושה, כי ידע שאינני מתבייש בפרטים זעירים, אלא בכך שהישגיי ושמי אינם ניכרים בעולם. הוריי הולידוני; באו דזה הוא שהכירני.״

לאחר שקידם באו שו את גוואן ג׳ונג, הציב את עצמו מתחתיו. צאצאיו קיבלו משכורות מדינה בצ׳י מדור לדור; יותר מעשרה דורות מהם החזיקו בערי נחלה

ותמיד היו בעלי משרה נודעים. אנשי העולם לא הרבו לשבח את כישרונו של גוואן ג׳ונג, אלא את יכולתו של באו שו להכיר אנשים.

לאחר שהופקד גוואן ג׳ונג על השלטון כראש ממשלת צ׳י, נטל את צ׳י הקטנה שלחוף הים, הניע סחורות, צבר עושר, העשיר את המדינה וחיזק את צבאה, ונהג לפי אהבותיו ושנאותיו של העם. משום כך מיוחס לו: ״כשהאסמים מלאים מכירים בכללי הטקס; כשבגד ומזון מספיקים מכירים בכבוד ובחרפה. כשהשליט מקיים את המידות, ששת הקרובים מלוכדים. אם ארבעת העמודים אינם נפרשים, המדינה אובדת. הורדת צווים דומה למקורו של זרם: הצווים הולכים עם לב העם.״ לפיכך טיעוניו היו קרובים לקרקע וקלים לביצוע. את שרצה העם נתן לו בהתאם; את שדחה העם סילק בהתאם.

בשלטונו היטיב להפוך אסון לברכה ולהמיר תבוסה בהישג. הוא ייחס חשיבות לקל ולכבד ונזהר בשקילת מאזן הכוחות. למעשה כעס הדוכס חוואן על הגברת הצעירה ותקף את צָאי מדרום; גוואן ג׳ונג ניצל זאת כדי לתקוף את צ׳ו ולדרוש דין על שקני האגודה העטופים שלא הובאו כמנחה לבית ג׳ואו. למעשה יצא הדוכס חוואן צפונה נגד שבטי ההרים; גוואן ג׳ונג ניצל זאת כדי להורות לין לחדש את ממשלו של הדוכס שָׁאוֹ. בוועידה בקָה ביקש הדוכס חוואן להפר את בריתו עם צָאוֹ מוֹ; גוואן ג׳ונג ניצל זאת כדי לקיימה, ומשום כך פנו הנסיכים אל צ׳י. לכן נאמר: ״לדעת שנתינה היא נטילה — זה אוצר השלטון.״

עושרו של גוואן ג׳ונג השתווה לזה של בית הדוכס. היו לו שלושה בתי מגורים והדוכן להחזרת גביעי היין, אך אנשי צ׳י לא ראו בכך מותרות. לאחר שמת גוואן ג׳ונג הוסיפה מדינת צ׳י ללכת לפי משטרו ותמיד הייתה חזקה בין הנסיכים. יותר ממאה שנה לאחר מכן הופיע יֶן דְזֶה.

יֶן פִּינְג־ג׳וּנְג יינְג היה איש יי־ֵיי שבלְאי. הוא שירת את הדוכסים לִינְג, ג׳וָאנְג וג׳ינְג מצ׳י, ונכבד בצ׳י בזכות חסכנותו ומאמציו במעשה. לאחר שהתמנה לראש ממשלת צ׳י לא אכל שתי מנות בשר בארוחה ופילגשו לא לבשה משי. בחצר, אם דברי השלִיט נגעו בו — דיבר גלויות; אם לא נגעו בו — פעל גלויות. כאשר הייתה דרך במדינה ציית לצווים; כאשר לא הייתה דרך שקל את הצווים כנגד הצדק. משום כך התפרסם בין הנסיכים במשך שלושה דורות.

יוּאֶה שֶׁה־פוּ היה אדם ראוי, אך היה כבול במאסר. כשיצא ין דזה פגשו בדרך, התיר את סוס הצד השמאלי מן המרכבה ופדה אותו, והסיעו לביתו. בלי להודות לו נכנס ין דזה לחדריו. כעבור זמן רב ביקש יואה שה־פו לנתק את יחסיהם. ין דזה נבהל, סידר את בגדיו וכובעו והתנצל: ״אף שאינני איש חסד, חילצתי אותך מן הכבלים. מדוע אתה מבקש לנתק את יחסינו במהירות כזאת? ״ שה־פו אמר: ״לא כן. שמעתי שאיש המעלה כפוף בפני מי שאינו מכירו, אך מתיישר בפני מי שמכירו. כשהייתי כבול, האיש ההוא לא הכירני. לאחר שכבר התעוררת והבנת ופדית אותי, הרי אתה מכירני; אך להכירני ולא לנהוג בי בטקס — אין זה טוב מהיות כבול.״ אז הזמין אותו ין דזה פנימה והעמידו כאורח העליון.

כאשר היה ין דזה ראש ממשלת צ׳י ויצא לדרכו, הציצה אשת רכבו בבעלה מבעד לסדק בשער. בעלה נהג במרכבת ראש הממשלה; הוא ישב תחת חופה גדולה, הצליף בארבעת הסוסים, היה מלא גאווה ומרוצה מאוד מעצמו. כששב הביתה ביקשה אשתו לעזבו. הוא שאל לסיבה. היא אמרה: ״גובהו של ין דזה אינו מגיע לשש רגל, אך הוא ראש ממשלת צ׳י ושמו נודע בין הנסיכים. עתה ראיתי אותו יוצא: מחשבותיו עמוקות והוא תמיד משפיל עצמו. ואילו גובהך שמונה רגל, ובכל זאת אתה עבד ורכב של אדם אחר; אלא שברוחך אתה שבע

רצון מעצמך. משום כך אני מבקשת לעזוב.״ לאחר מכן ריסן האיש והשפיל את עצמו. ין דזה תמה ושאלו, והרכב השיב לו את האמת. ין דזה המלי*ץ* עליו והוא נעשה לבעל משרה.

ההיסטוריון הגדול אמר: קראתי ב״גוואן דזה״ את ״רועת העם״, ״ההר הגבוה״, ״רכיבה על סוסים״, ״הקל והכבד״ ו״תשעת האוצרות״, וכן את ״אביב וסתיו *של* ין דזה״; מה מפורטים דבריהם! לאחר *שראיתי* את ספריהם הכתובים ביקשתי לבחון את מעשיהם, ולכן סידרתי את הביוגרפיות *שלהם*. אשר לספרים עצמם, הם נפוצים בעולם, ומשום כך איני דן בהם אלא במעשיהם *שלא* נכללו בהם.

גוואן ג׳ונג הוא מי *שהעולם* מכנה *שר* ראוי, אולם קונפוציוס החשיבו לקטן. האם מפני *שסבר* כי דרך ג׳ואו כבר נחלשה והדוכס חוואן היה ראוי, ובכל זאת גוואן ג׳ונג לא עודדו להגיע למלוכה אלא רק להגמוניה? ב״מאמרות״ נאמר: ״מסייעים *לשליט* ללכת בעקבות הטוב *שבו* ומיישרים ומצילים את הרע *שבו*; כך יכולים העליונים והתחתונים להיות קרובים זה לזה.״ האם נאמר הדבר על גוואן ג׳ונג?

כאשר השתטח ין דזה על גופתו *של* הדוכס ג׳ואנג ובכה עליה, השלים את הטקס ורק אז הלך. האם אין זה מה *שנאמר*: ״לראות את הצדק ולא לעשותו — הרי זה היעדר אומ*ץ*״? וכאשר הוכיח ושכנע והתריס בפני *שליטו*, האם אין זה מה *שנאמר*: ״בהתקדמו הוא חושב למצות את נאמנותו; בנסיגתו הוא חושב לתקן משגים״? אילו היה ין דזה חי, גם אילו הייתי אוחז בשוט למענו, הייתי *שמח* ומשתוקק לכך.[א]

א. [הערת המתרגם: התרגום מסתיים עם גוף הפרק בעדות הפקסימיליה, בסוף כרך ס״ב. דברי השבח המיוחסים לסוֹאוֹ־יין, הערות הקולציה וה־證考 הבאים אחריהם הם שכבות פרשניות ומערכתיות מאוחרות ואינם חלק מגוף החיבור; לכן הושמטו. פ' א.ת.]

הביוגרפיות של לָאוֹ דְזֶה והָאן פֵּיי

לָאוֹ דְזֶה היה איש רובע צ׳וּ־זָ׳ן שבנפת לִי, במחוז קוּ של מדינת צ׳ו. שם משפחתו היה לִי, שמו הפרטי אֶר ושם הבגרות שלו דָאן. הוא היה ההיסטוריון הממונה על בית האוצרות של ג׳ואו.

קונפוציוס נסע לג׳ואו וביקש לשאול את לאו דזה על כללי הטקס. אמר לאו דזה: ״האנשים שעליהם אתה מדבר כבר נרקבו עם עצמותיהם, ורק דבריהם עודם קיימים. יתרה מזו, איש המעלה נוסע במרכבה כאשר זמנו נענה לו; וכאשר זמנו אינו נענה לו, הוא נודד כסבך המתגלגל ברוח. שמעתי שסוחר טוב מצפין את סחורתו העמוקה עד שהוא נראה חסר כול, ושאיש מעלה שמידותיו שופעות נראה כסכל. הסר ממך את רוח הגאווה וריבוי התאוות, את העמדת הפנים ואת השאיפות המופרזות; כל אלה אינם מועילים לגופך. זה כל מה שיש לי לומר לך.״ לאחר שהלך משם אמר קונפוציוס לתלמידיו: ״על הציפור אני יודע שהיא יכולה לעוף; על הדג אני יודע שהוא יכול לשחות; על חיית השדה אני יודע שהיא יכולה לרוץ. את הרץ אפשר לתפוס ברשת, את השוחה בחכה ואת המעופף בחץ־קלע. אך אשר לדרקון — איני יכול לדעת כיצד הוא רוכב על הרוח והעננים ועולה השמימה. היום ראיתי את לאו דזה; שמא הוא דומה לדרקון!״

לאו דזה טיפח את הדרך ואת הסגולה, ובלימודו עשה לו עיקר להצניע את עצמו ולהישאר חסר שם. הוא ישב בג׳ואו זמן רב; כשראה את שקיעתה יצא והלך. כשהגיע למעבר הגבול אמר לו מפקד המעבר יִן שִׁי: ״אתה עומד לפרוש מן העולם; אנא השתדל וכתוב למעני ספר.״ אז כתב לאו דזה ספר בשני

חלקים, עליון ותחתון, ובו יותר מחמשת אלפים מילים על משמעות הדרך והסגולה; אחר כך הלך, ואיש אינו יודע היכן סיים את חייו.

יש אומרים שגם לָאוֹ לָאי־דָּזֶה היה איש צ׳ו. הוא כתב ספר בחמישה־עשר פרקים, דיבר על שימושיה של אסכולת הדרך, והיה בן זמנו של קונפוציוס.

לאו דזה חי כנראה יותר ממאה ושישים שנה, ויש אומרים יותר ממאתיים שנה, מפני שטיפח את הדרך והזין את אריכות ימיו.

מאה עשרים ותשע שנה לאחר מות קונפוציוס רשמו ההיסטוריונים כי דָאן, ההיסטוריון הגדול של ג׳ואו, נפגש עם הדוכס שְׁיֵן מצ׳ין ואמר: ״בתחילה התאחדה צ׳ין עם ג׳ואו; לאחר חמש מאות שנה של איחוד ייפרדו, ושבעים שנה לאחר הפרידה יקום הגמון־מלך.״ יש אומרים שדאן היה לאו דזה עצמו, ויש אומרים שלא היה הוא; איש בעולם אינו יודע אם הדבר נכון. לאו דזה היה איש מעלה שפרש מן העולם.

שם בנו של לאו דזה היה דְזוֹנְג. דזונג היה מצביא בוֵיי וקיבל את דְוָאן־נָאן כנחלה. בנו של דזונג היה ג׳וּ; בנו של ג׳ו היה גוֹנְג; בן נינו של גונג היה ג׳יָה. ג׳יה שירת בימי הקיסר שיאו־וון מהאן. בנו של ג׳יה, גְ׳יֵה, היה המורה הגדול של אַנְג מלך ג׳יאו־שְׁי, ולפיכך התיישבה המשפחה בצ׳י.

הלומדים את תורת לאו דזה דוחים את תורת המלומדים, וגם המלומדים דוחים את תורת לאו דזה. ״מי שדרכיהם שונות אינם מתכננים יחדיו״ — שמא על כך נאמר הדבר? לִי אֶר הנהיג באי־עשייה, והכול השתנה מאליו; בזכות הזוך והשקט הכול התיישר מאליו.

ג׳וָאנְג דְזֶה היה איש מָנְג ושמו הפרטי ג׳וֹאוּ. ג׳וֹאוּ שימש פעם פקיד במטעי עצי הלכה של מנג, והיה בן זמנם של המלך חְווֵי מליאנג והמלך שׁוֵאן מצ׳י. לא היה דבר שתורתו לא בחנה, אך עיקרה ושורשה חזרו לדבריו של לאו דזה. משום כך כתב יותר ממאה אלף מילים, שרובן הגדול משלים. הוא חיבר את ״הדייג״, ״השודד ג׳ה״ ו״פריצת התיבות״ כדי להשמיץ את חסידי קונפוציוס ולהבהיר את שיטתו של לאו דזה. דברים כגון וֵיי־לֵיי־שׁוּ וקְאנְג־סָאנְג דזה הם כולם דברי ריק חסרי ממשות. אולם הוא היטיב לחבר כתבים ולארוג ביטויים, להצביע על עניינים ולסווג רגשות; באמצעותם תקף וקילף את המלומדים ואת חסידי מוֹ דזה, עד שגם המלומדים הוותיקים של זמנו לא יכלו להשתחרר מפגיעתו. דבריו רחבי־גלים, משוחררים וחסרי רסן, ונועדו להתאים לרצונו; משום כך אפילו מלכים, דוכסים ואנשים רמי מעלה לא יכלו לעשותו כלי בידיהם.

המלך וֵיי מצ׳ו שמע שג׳ואנג ג׳וֹאו איש ראוי, ושלח שליח ובידו מתנות יקרות להזמינו אליו, בהבטיחו למנותו לראש ממשלה. ג׳ואנג ג׳וֹאו צחק ואמר לשליח מצ׳ו: ״אלף מטבעות זהב הם רווח כבד, ומשרת שר וראש ממשלה היא מעמד נכבד. אך האם לא ראית את שור הקורבן שבטקסי הפרוורים? מאכילים ומפטמים אותו שנים אחדות, מלבישים אותו אריגים רקומים, ואז מכניסים אותו למקדש הגדול. בשעה ההיא, גם אילו ביקש להיות חזרזיר בודד — האם היה יכול? הסתלק מכאן מיד ואל תטמא אותי! מוטב לי להשתעשע בתעלות המזוהמות ולהסב לעצמי קורת רוח, ולא להיות כבול בידי שליט מדינה. לא אשא משרה כל ימיי, וכך אשמח את לבי.״

שֶׁן בּוּ־הַאי היה איש גִ׳ינְג ושר זוטר של מדינת ג׳נג לשעבר. באמצעות תורת שיטות הממשל ביקש להתקבל אצל המרקיז ג׳או מהאן, והמרקיז מינה אותו לראש ממשלה. בבית תיקן את השלטון וההוראה, ובחוץ התמודד עם

הנסיכים, במשך חמש־עשרה שנה. עד סוף ימיו של מאסטר שן הייתה המדינה מסודרת וצבאה חזק, ואיש לא פלש להאן. תורתו של מאסטר שן התבססה על חְוָאנְג־לאוֹ, אך שמה לה לעיקר את השִׁינְג־מִינְג — התאמת התפקידים והשמות. הוא כתב ספר בשני פרקים שנקרא "מאסטר שן".

הָאן פֵּיי היה אחד מבני בית המלוכה של האן. הוא אהב את תורת השִׁינְג־מִינְג, החוק ושיטות השלטון, אך בשורשה חזרה תורתו לחוואנג־לאו. האן פיי היה מגמגם ולא היטיב לדבר ולהסביר, אך היטיב לכתוב ספרים. הוא ולִי סָה שירתו יחד כתלמידים אצל שׁוּן צ'ינג, ולי סה חשב שאינו משתווה להאן פיי.

האן פיי ראה שהאן הולכת ונחלשת, ופעמים רבות הגיש כתבים שבהם הוכיח את מלך האן, אך המלך לא ידע להשתמש בו. האן פיי כאב אפוא על כך שבניהול המדינה אין שוקדים להבהיר ולתקן את החוקים והתקנות, לא אוחזים בעוצמת המעמד כדי למשול בשרים ובכפופים, לא מעשירים את המדינה ומחזקים את הצבא באמצעות חיפוש אנשים מוכשרים ומינוי ראויים; ובמקום זאת מרוממים מזיקים קלי־דעת ומופקרים מעל לבעלי הישגים ממשיים. הוא סבר שהמלומדים משתמשים בכתבים כדי לשבש את החוק, ואנשי החרב משתמשים בכוחם כדי להפר את האיסורים. בשעת רווחה מטפחים אנשי שם ומוניטין, ובשעת סכנה משתמשים בלובשי השריון. כעת אין משתמשים באלה שמטפחים, ואין מטפחים את אלה שמשתמשים בהם. הוא הצטער שאנשים ישרים ונקיי־כפיים אינם מתקבלים בקרב שרים עקלקלים וסוטים; הוא בחן את תהפוכות ההצלחה והכישלון בעבר, ולכן חיבר את "הזעם הבודד", "חמשת המזיקים", "האוספים הפנימיים והחיצוניים", "יער השכנועים" ו"קשיי השכנוע" — יותר ממאה אלף מילים.

ואולם האן פיי הכיר את קשיי השכנוע ופירט אותם היטב בספר "קשיי השכנוע", ובכל זאת מת לבסוף בצ'ין ולא היה מסוגל לחלץ את עצמו.

ב"קשיי השכנוע" נאמר:

ככלל, הקושי שבשכנוע אינו הקושי לדעת את הדבר שעליו אדבר; גם לא הקושי שבטיעון להבהיר את כוונתי; וגם לא הקושי להעז לדבר לרוחב ולמצות את יכולתי. ככלל, הקושי שבשכנוע טמון בידיעת לבו של האדם שאותו מבקשים לשכנע, כדי שאוכל להתאים אליו את דבריי.

אם האדם שאותו מבקשים לשכנע מבקש לעצמו שם נעלה, ואתה מדבר אליו על רווחים עשירים, הוא יראה בך אדם שמידותיו שפלות וינהג בך בבוז; ודאי ידחה וירחיק אותך. אם הוא מבקש רווחים עשירים, ואתה מדבר אליו על שם נעלה, הוא יראה בך חסר תבונה ורחוק מן המציאות, וודאי לא יקבלך. אם למעשה הוא מבקש רווחים עשירים אך כלפי חוץ מעמיד פנים שהוא מבקש שם נעלה, וכשאתה מדבר אליו על שם נעלה הוא יקבל אותך למראית עין אך למעשה ירחיקך; ואם תדבר אליו על רווחים עשירים, ישתמש בדבריך בסתר אך ידחה אותך בגלוי. זאת אי אפשר שלא לדעת.

עניינים מצליחים בזכות סודיות ודברים נכשלים בשל גילוי. אין הכרח שהמשכנע עצמו גילה דבר; אם דבריו נוגעים בעניין שהאחר מסתיר — גופו נתון בסכנה. אם לאדם נכבד יש ראשיתו של חטא, והמשכנע מיטיב לדבר ולשקול עד שהוא חושף את רעתו — גופו נתון בסכנה. אם החסד המקיף עדיין אינו שופע, אך הוא מדבר כאילו ידיעתו ממצה הכול, הרי אם עצתו תתקבל ותצליח — זכותו תיעלם; ואם לא תתקבל ותיכשל — יחשדו בו. במצב כזה גופו נתון בסכנה. אם האדם הנכבד השיג תוכנית ומבקש לזקוף אותה לזכות

עצמו, והמשכנע שותף לידיעתה — גופו נתון בסכנה. אם האחר הוציא בגלוי מעשה כלשהו לפועל ואחר כך טוען שעשה זאת מסיבה אחרת, והמשכנע שותף לידיעת הדבר — גופו נתון בסכנה. אם לוחצים עליו לעשות דבר שוודאי לא יעשה, או מנסים למנוע ממנו דבר שאינו יכול לחדול ממנו — הגוף נתון בסכנה. לפיכך נאמר: אם תדבר עמו על אנשים גדולים, יחשוב שאתה מרחיק אותו מהם; אם תדבר עמו על אנשים קטנים, יחשוב שאתה מוכר את סמכותו. אם תדון באלה שהוא אוהב, יחשוב שאתה מבקש לשאול מהם כוח; אם תדון באלה שהוא שונא, יחשוב שאתה מנסה אותו. אם דבריך ישירים וקצרים, יאמר שאתה חסר דעת ויבטל אותם; אם יהיו רחבים, שופעים ומקושטים, יאמר שהם מרובים וממושכים. אם תיצמד לעניין ותציג את כוונתך, יאמר שאתה ביישן ואינך ממצה אותה; אם תרחיב בשיקוליך ותפרוש אותם, יאמר שאתה גס ויהיר. זהו הקושי שבשכנוע, ואי אפשר שלא לדעתו.

עיקרו של השכנוע הוא לדעת כיצד לייפות את הדבר שהאדם שאותו משכנעים מכבד, וכיצד למחוק את הדבר המביש בעיניו. אם הוא רואה את עצמו כבעל תחבולות, אל תדחק אותו באמצעות כישלונותיו; אם הוא מתגאה באומץ הכרעותיו, אל תכעיס אותו בהצגת התנגדות; אם הוא מרבה בשבח כוחו, אל תבלום אותו בהצגת הקשיים. אם תציע עניין אחר התואם את תוכניתו, ותשבח אדם אחר שמעשיו תואמים למעשיו, תוכל לייפותו בלי לגרום נזק. אם יש מי שנכשל כמותו, הבהר וקשט את הדבר כאילו אינו כישלון. כאשר נאמנותך הגדולה אינה מתנגדת לו, ודברי פיך אינם תוקפים ודוחים אותו, רק אז תוכל לפרוש לפניו את תבונת טיעוניך. זו הדרך להתקרב אליו בלי לעורר חשד, ולהביא את ידיעתך לכלל מיצוי. לאחר שיעבור זמן רב והחסד המקיף כבר יהיה שופע, תוכל לתכנן עמו לעומק בלי שיעלה חשד, להתווכח

בלי להיענש, ואז להבהיר את חישובי התועלת והנזק כדי להביא את מפעלו להצלחה, ולהצביע ישירות על הנכון והלא־נכון כדי לייפות את מעמדו. כאשר השניים נשענים כך זה על זה, השכנוע הצליח.

יי יין נעשה טבח ובָּאי־לִי שִׁי נעשה שבוי; כך מצא כל אחד מהם את דרכו להתקבל אצל השליט שמעליו. שני האנשים האלה היו שניהם חכמים־קדושים, ואף על פי כן לא יכלו להימנע משעבוד גופם ומכניסה לעולם בדרך מזוהמת כל כך. הרי לא מפני שלא היו מוכשרים לשאת משרה הגיעו למצב הזה.

בסוּנְג היה אדם עשיר. ירד גשם והשחית את חומתו. בנו אמר: "אם לא תבנה אותה, יבואו גנבים." גם אביו של שכנו אמר זאת. בערב אבד לו רכוש רב; בני הבית חשבו את הבן לפיקח מאוד, אך חשדו באבי השכן. בעבר ביקש הדוכס וּ מג׳נג לתקוף את חו, ולכן השיא לשליט חו את בתו. אחר כך שאל את שריו: "אני מבקש לצאת למלחמה; את מי אפשר לתקוף?" גוּאן צ׳י־סה אמר: "אפשר לתקוף את חו." הדוכס הוציא את גוואן צ׳י־סה להורג ואמר: "חו היא מדינת אחים; מדוע אתה אומר לתקוף אותה?" שליט חו שמע על כך, חשב שג׳נג קרובה אליו ולא התכונן נגדה. אנשי ג׳נג תקפו את חו בהפתעה וכבשו אותה. בשני הסיפורים האלה הייתה ידיעתם של הדוברים נכונה; ואף על פי כן החמור שבהם הוצא להורג והקל שבהם עורר חשד. לא הידיעה היא הקשה; השימוש בידיעה הוא הקשה.

בעבר היה מִי דְזֶה־שְׁיָה אהוב על שליט וֵיי. לפי חוקי ויי, מי שלקח בחשאי את מרכבת השליט היה צפוי לכריתת כפות רגליו. לימים חלתה אמו של מי דזה־שיה. כששמע על כך אדם אחד, הלך בלילה והודיע לו; מי דזה זייף פקודה,

לקח את מרכבת השליט ויצא. השליט שמע על כך ושיבחו: "איזו מסירות לבן! למען אמו הסתכן בעונש כריתת הרגליים!" כאשר טייל עם השליט בגן הפירות, אכל מי דזה אפרסק שהיה מתוק לחכו, לא סיים אותו והגישו לשליט. אמר השליט: "כמה הוא אוהב אותי! שכח את פיו וחשב עליי!" כאשר דהה יופיו של מי דזה ואהבת השליט נחלשה, חטא לפניו. אמר השליט: "הרי זה האיש שלקח פעם את מרכבתי בצו מזויף, ופעם האכיל אותי בשיירי האפרסק שלו." מעשיו של מי דזה לא השתנו מראשיתם; הסיבה לכך שתחילה נחשב ראוי ואחר כך נענש הייתה השינוי הקיצוני שבין אהבה לשנאה. לפיכך, כאשר אדם אהוב על השליט, תבונתו הולמת והוא זוכה לקרבה נוספת; כאשר השליט שונא אותו, אשמתו הולמת והוא מורחק עוד יותר. משום כך מי שמוכיח ומבקש לשכנע חייב לבחון תחילה את אהבותיו ושנאותיו של השליט, ורק אחר כך לדבר אליו.

הדרקון הוא יצור שאפשר לאלפו, לשחק עמו ולרכוב עליו. אולם מתחת לגרונו יש קשקש הפוך שרוחבו רגל אחת; אם אדם נוגע בו, הדרקון ודאי יהרגנו. גם לשליט בני האדם יש קשקש הפוך; אם מי שמבקש לשכנעו מסוגל שלא לגעת בקשקש ההפוך של השליט, קרוב הוא להצלחה.

אדם כלשהו מסר את ספריו של האן פיי לצ'ין. מלך צ'ין ראה את הספרים "הזעם הבודד" ו"חמשת המזיקים" ואמר: "הו! אם אזכה לראות את האיש הזה ולהתרועע עמו, אוכל למות בלי חרטה!" לי סה אמר: "את הספרים האלה כתב האן פיי." בעקבות זאת תקפה צ'ין את האן בדחיפות. מלך האן לא השתמש תחילה בהאן פיי, אך כשהסכנה דחקה בו שלח את פיי כשגריר לצ'ין. מלך צ'ין שמח בו, אך טרם בטח בו ולא העסיקו. לי סה וַיָּאוֹ גְ'יָה קינאו בו והשמיצוהו: "האן פיי הוא אחד מבני בית המלוכה של האן. עתה מבקש המלך

לספח את הנסיכים, אך פיי יפעל בסופו של דבר למען האן ולא למען צ׳ין; זה טבע האדם. אם המלך אינו משתמש בו עתה, ישאירו זמן רב ואחר כך יחזירו לארצו, הרי שהוא מניח לעצמו צרה לעתיד. מוטב להאשימו לפי החוק ולהוציאו להורג.״ מלך צ׳ין חשב שצדקו, מסר את פיי לפקידים והורה לחקור אותו. לי סה שלח אדם שהגיש לפיי רעל וציווה עליו להתאבד. האן פיי ביקש להציג את טענותיו בעצמו, אך לא הותר לו לראות את המלך. לאחר מכן התחרט מלך צ׳ין ושלח אדם לחון אותו, אך פיי כבר מת.

מאסטר שן ומאסטר האן כתבו שניהם ספרים שנמסרו לדורות הבאים, ורבים מן המלומדים מחזיקים בהם. אני מצטער במיוחד על שמאסטר האן כתב את ״קשיי השכנוע״ ובכל זאת לא היה מסוגל לחלץ את עצמו.

ההיסטוריון הגדול אמר: לאו דזה הוקיר את הדרך, את הריקות ואת האין; הוא נענה לתמורות ולשינויים באמצעות אי־עשייה, ולכן המילים והביטויים בספרו נקראים דקים ומופלאים וקשים להבנה. ג׳ואנג דזה פיזר את הדרך והסגולה ונתן חופש לטיעוניו, אך עיקרם חזר גם הוא אל הטבעיות. מאסטר שן דקדק בזוטות ויישם זאת על שמות וממשויות. מאסטר האן משך חוטי דיו וקני מידה, חתך אל נסיבות העניינים והבהיר נכון ולא־נכון; בקצה דרכו היה אכזרי וחמור ומיעט בחסד. כולם יצאו ממשמעות הדרך והסגולה, אך לאו דזה עמוק ומרחיק לכת מכולם.[א]

א. [הערת המתרגם: התרגום כולל את גוף הפרק בלבד. פירושי ״שלוש הפרשנויות״ המודפסים באותיות קטנות לצד הטקסט, וכן פרקי ה־證考 והערות הקוליציה הבאים אחרי סיום כרך ס״ג בפקסימיליה, הם שכבות פרשניות ומערכתיות מאוחרות ולכן הושמטו. פ' א.ת.]

הביוגרפיה של סְהַ־מָה רָאנְגַ־ג׳וּ

סְהַ־מָה רָאנְגַ־ג׳וּ היה מצאצאיו הרחוקים של טְיֵאן וָאן. בימי הדוכס ג׳ינג מצ׳י תקפה ג׳ין את אָה ואת גָ׳ן, ויֵן פלשה לאזור שמעל הנהר; צבא צ׳י נחל תבוסה. הדוכס ג׳ינג היה מוטרד מכך. יֵן יִנְג המלי״ץ אז על טיין ראנגג׳ו ואמר: ״אמנם ראנגג׳ו הוא בן צדדי ובלתי־חוקי לבית טיין, אך בענייני תרבות הוא מסוגל לקרב אליו את ההמון, ובענייני צבא הוא מסוגל להטיל אימה על האויב. אבקש שהשליט ינסה אותו.״ הדוכס ג׳ינג זימן את ראנגג׳ו ושוחח עמו על ענייני מלחמה. הוא שמח בו מאוד, מינה אותו למצביא והורה לו להנהיג את הצבא ולהדוף את צבאות ין וג׳ין. ראנגג׳ו אמר: ״מעמדי היה תמיד נחות ושפל. השליט רומם אותי מתוך הסמטאות ושורות העם והציבני מעל לשרים הבכירים. החיילים טרם נקשרו אליי והעם אינו נותן בי אמון; מעמדי זעיר וסמכותי קלה. אבקש לקבל אחד משריו האהובים של השליט, אדם שהמדינה מכבדת, כדי שישמש מפקח על הצבא; רק אז יצלח הדבר.״ הדוכס ג׳ינג הסכים ושלח עמו את ג׳וָאנְג גְ׳יָה. לאחר שנפרד מן הדוכס קבע ראנגג׳ו עם ג׳ואנג ג׳יה: ״מחר בצהריים ניפגש בשער המחנה.״ ראנגג׳ו דהר ראשון אל הצבא, העמיד מוט למדידת הצל, הציב שעון מים והמתין לג׳יה. ג׳יה היה גאה ומיוחס מאז ומתמיד. הוא סבר שהצבא הוא צבאו שלו ושהוא עצמו המפקח, ולכן לא מיהר במיוחד; קרוביו ואנשי פמלייתו ליוו אותו והוא נשאר לשתות עמם. בצהריים עדיין לא הגיע. ראנגג׳ו הפיל את מוט הצל, רוקן את שעון המים, נכנס למחנה, סקר את הצבא, ערך את החיילים והבהיר את הפקודות והאיסורים. לאחר שנקבעו הכללים, הגיע ג׳ואנג ג׳יה בשעת ערב. ראנגג׳ו שאל: ״מדוע איחרת למועד?״ ג׳יה התנצל: ״השרים הזוטרים וקרוביי ליוו אותי, ולכן התעכבתי.״ אמר ראנגג׳ו: ״ביום שבו מצביא מקבל את פקודתו הוא

שוכח את ביתו; כשהוא ניצב מול הצבא וקובע כללים הוא שוכח את קרוביו; וכשהוא אוחז במקל התוף בשעת סכנה הוא שוכח את גופו. עתה מדינות האויב פלשו עמוק, הארץ סוערת, החיילים חשופים בגבול, השליט אינו ישן בבטחה על משכבו והמזון אינו ערב לחכו. חיי כל העם תלויים בך — מה פירוש ללוות זה את זה?" הוא זימן את השופט הצבאי ושאל: "מה דינו לפי החוק הצבאי של מי שמגיע לאחר המועד?" הלה השיב: "דינו עריפה." ג'ואנג ג'יה נבהל ושלח אדם לדהור אל הדוכס ג'ינג, לדווח ולבקש הצלה. השליח יצא אך טרם שב, וראנגג'ו ערף את ראשו של ג'ואנג ג'יה והציגו בפני שלושת המחנות. כל אנשי הצבא רעדו. כעבור זמן מה שלח הדוכס ג'ינג שליח נושא שרביט סמכות לחון את ג'יה; השליח דהר אל תוך המחנה. ראנגג'ו אמר: "כשהמצביא נמצא בצבא, יש מפקודות השליט שאין הוא מקבל." הוא שאל את השופט הצבאי: "במחנה אסור לדהור; עתה דהר השליח. מה דינו?" השופט השיב: "דינו עריפה." השליח נבהל מאוד. ראנגג'ו אמר: "אי אפשר להרוג את שליחו של השליט." לכן ערף את ראש משרתו, כרת את המוט השמאלי של מרכבתו והרג את סוסו השמאלי, והציגם בפני שלושת המחנות. הוא שלח את השליח לשוב ולדווח, ורק אז יצא לדרך. ראנגג'ו טיפל בעצמו במקומות חנייתם של החיילים, בבארות ובתנורים, במזון ובמשקה; הוא שאל על החולים ודאג לרפואתם, וליטף והרגיע אותם במו ידיו. הוא לקח את כל אספקתו ומזונו של המצביא כדי לארח את החיילים, וחלק עמם את מנות המזון בשווה. הוא פקד במיוחד את החלשים והתשושים. כעבור שלושה ימים ערך את הצבא; החולים ביקשו כולם לצאת, וכל אחד התחרה לקפוץ קדימה ולצאת למענו לקרב. כששמע על כך צבא ג'ין נסוג והלך; כששמע על כך צבא ין חצה את הנהר והתפזר. ראנגג'ו רדף אחריו, החזיר את השטחים הישנים שאבדו בתוך גבולות צ'י והוליך את צבאו בחזרה. בטרם הגיע לבירה פירק את

היחידות, התיר את המשמעת הצבאית, השביע את אנשיו בברית ורק אז נכנס לעיר. הדוכס ג׳ינג והשרים הבכירים יצאו לקבל את פניו בפרוורים; לאחר שסיימו את הטקס לכבוד הצבא שב הדוכס אל משכנו. כשפגש את ראנגג׳ו רומם אותו למשרת הסָה־מָה הגדול. מיום ליום גבר כבודו של בית טיין בצ׳י.[א]

כעבור זמן קינאו בו השרים לבית בָּאוֹ, לבית גָאוֹ ולבית גְווֹ והשמיצוהו לפני הדוכס ג׳ינג. הדוכס הדיח את ראנגג׳ו, והוא חלה ומת. טיין צ׳י, טיין בָּאוֹ ואנשיהם נטרו משום כך טינה לגאו, לגוו ולאחרים. לימים הרג טיין צָ׳אנְג את הדוכס ג׳יין והשמיד כליל את משפחות מאסטר גאו ומאסטר גוו. כאשר הגיע הדבר אל חֶה, נינו של צ׳אנג, הוא העמיד את עצמו למלך וֵיי מצ׳י. הוא הפעיל כוח צבאי והטיל מורא, הלך במידה רבה בדרכיו של ראנגג׳ו, והנסיכים באו לחצר צ׳י.

המלך ויי מצ׳י הורה לשרים לעיין מחדש בתורות הלחימה העתיקות של הסָה־מָה ולצרף אליהן את ראנגג׳ו; משום כך נקרא הספר ״תורת המלחמה של סה־מה ראנגג׳ו״.

ההיסטוריון הגדול אמר: קראתי את ״תורת המלחמה של הסה־מה״; היא רחבת היקף, עמוקה ומרחיקת לכת. אפילו מסעות המלחמה של שלוש השושלות לא מיצו את משמעותה; ואם לשפוט לפי הכתוב בה, אף דברי השבח שבה מועטים. אך אשר לראנגג׳ו — הוא בסך הכול הנהיג צבא למען מדינה קטנה; אימתי היה פנוי לעסוק בגינוני הוויתור והכבוד של ״תורת

א. [הערת המתרגם: ויקיטקסט הציג בתוך המשפט גם את הקריאה החלופית 何法軍三馳. נוסח היסוד והתרגום הולכים אחר הקריאה הרצופה בפקסימיליה: 何云，今使者馳，軍中不馳 — ״במחנה אסור לדהור; עתה דהר השליח. מה דינו?״ פ' א.ת.]

המלחמה של הסה־מה״? מאחר ש״תורת המלחמה של הסה־מה״ נפוצה בעולם, לא דנתי בה, אלא כתבתי את הביוגרפיה של ראנגג׳ו.[ב]

ב. [הערת המתרגם: כאן מסתיים גוף כרך ס״ד בפקסימיליה. פירושי ״שלוש הפרשנויות״ המודפסים באותיות קטנות ומדור ה־考證 המאוחר אינם חלק מגוף החיבור ולכן הושמטו. פ' א.ת.]

הביוגרפיות של סון דָזֶה ושל וּ צִ׳י

סון דָזֶה וּ היה איש צ׳י. בזכות תורת המלחמה שלו התקבל אצל חֶה־לוּ, מלך וּ. חה־לו אמר: ״קראתי את כל שלושה־עשר פרקיך. האם אפשר לערוך ניסוי קטן באימון חיילים?״ השיב: ״אפשר.״ שאל חה־לו: ״האם אפשר לנסות זאת בנשים?״ השיב: ״אפשר.״ המלך התיר זאת והוציא את הנשים היפות שבארמון — מאה ושמונים במספר. מאסטר סון חילק אותן לשתי יחידות, הציב בראש כל יחידה אחת משתי הפילגשים האהובות על המלך והורה לכולן להחזיק רומח. הוא פקד עליהן: ״האם אתן יודעות היכן הלב, יד ימין, יד שמאל והגב?״ הנשים השיבו: ״יודעות.״ אמר מאסטר סון: ״כשאומר ׳קדימה׳, הביטו אל הלב; ׳שמאלה׳ — אל יד שמאל; ׳ימינה׳ — אל יד ימין; ׳לאחור׳ — אל הגב.״ הנשים השיבו: ״כן.״ לאחר שפורסמו הפקודות והאיסורים הציב את גרזני ההוצאה להורג, ושב והסביר את הפקודות פעמים רבות. אז הכה בתוף לאות פנייה ימינה, והנשים פרצו בצחוק. אמר מאסטר סון: ״אם הפקודות והאיסורים אינם ברורים והצווים לא הוסברו היטב, זו אשמת המצביא.״ הוא שב והסביר את הפקודות פעמים רבות והכה בתוף לאות פנייה שמאלה; הנשים שוב צחקו. אמר מאסטר סון: ״אם הפקודות והאיסורים אינם ברורים והצווים לא הוסברו היטב, זו אשמת המצביא; אך לאחר שכבר הובהרו, אם אין מצייתים לחוק — זו אשמת הקצינים והחיילים.״ אז ביקש לערוף את ראשיהן של שתי מפקדות היחידות. מלך וו צפה מן הבימה, וכשראה שעומדים לערוף את ראשי פילגשיו האהובות נחרד מאוד. הוא מיהר לשלוח שליח ובפיו צו: ״כבר נוכחתי לדעת שהמצביא יודע להפעיל צבא. בלי שתי הפילגשים האלה המזון אינו ערב לחכי; אבקש שלא לערוף את ראשיהן.״ מאסטר סון אמר: ״לאחר שקיבלתי את הפקודה ומוניתי למצביא, כשהמצביא נמצא בצבא

יש מפקודות השליט שאין הוא מקבל.״ הוא ערף את ראשיהן של שתי מפקדות היחידות והציגן לראווה. את הבאות אחריהן מינה למפקדות, ואז שוב הכה בתוף. הנשים פנו ימינה ושמאלה, קדימה ולאחור, כרעו וקמו — הכול לפי המחוגה, הסרגל וחוט הסימון, ואיש לא העז להשמיע קול. אז שלח מאסטר סון שליח לדווח למלך: ״החיילים כבר ערוכים ומסודרים. המלך יכול לרדת ולבחון אותם; אפשר להשתמש בהם לכל אשר יחפוץ המלך, ואפילו לצוות עליהם לעבור במים ובאש.״ מלך וו אמר: ״יסיים המצביא את התרגיל וילך למשכנו; איני רוצה לרדת ולצפות.״ אמר מאסטר סון: ״המלך אוהב רק את דברי התורה, אך אינו מסוגל להשתמש בממשותה.״ אז ידע חה־לו שמאסטר סון יודע להפעיל צבא, ולבסוף מינה אותו למצביא. במערב הביס את צ׳ו החזקה ונכנס לייִנְג; בצפון הטיל מורא על צ׳י ועל ג׳ין ושמו התפרסם בין הנסיכים. למאסטר סון היה חלק רב בכך.

יותר ממאה שנה לאחר מות סוּן וו הופיע סוּן בִּין. בין נולד באזור שבין אָה לְנְג׳ן, וגם הוא היה מצאצאיו של סון וו בדורות המאוחרים. סון בין למד פעם את תורת המלחמה יחד עם פָּאנְג ג׳וּאָן. לאחר שפאנג ג׳ואן החל לשרת בוֵיי והתמנה למצביאו של המלך חְווֵי, סבר שכישרונו אינו מגיע לזה של סון בין. לכן שלח בחשאי להזמין את סון בין. כשבא בין חשש פאנג ג׳ואן שהוא מוכשר ממנו וקינא בו; הוא דן אותו לפי החוק, כרת את שתי רגליו וקעקע את פניו, ברצותו להצניעו כדי שלא ייראה.

שליח מצ׳י בא לליאנג. סון בין, שהיה אסיר שנענש, נפגש עמו בחשאי ושכנעו. השליח מצ׳י חשבו ליוצא דופן, העלה אותו בחשאי למרכבתו והביאו עמו לצ׳י. המצביא טְיֵאן גְ׳י מצא בו טעם וקיבל אותו כאורח. פעמים רבות התחרה ג׳י במרוצי מרכבות ובהימורים כבדים עם נסיכי צ׳י. מאסטר סון ראה שרגלי

סוסיהם אינן שונות מאוד במהירותן, ושהסוסים מחולקים לשלוש דרגות: עליונה, בינונית ותחתונה. אמר מאסטר סון לטיין ג׳י: ״רק הגדל את סכום ההימור, ואני יכול לגרום לך לנצח.״ טיין ג׳י האמין לו והתערב עם המלך ועם הנסיכים במרוץ בשווי אלף מטבעות זהב. כשהגיע זמן העמדת ההימור אמר מאסטר סון: ״עתה העמד את סוסיך הנחותים מול סוסיהם העליונים, את סוסיך העליונים מול סוסיהם הבינוניים ואת סוסיך הבינוניים מול סוסיהם הנחותים.״ לאחר שהושלמו שלושת המרוצים הפסיד טיין ג׳י פעם אחת וניצח פעמיים, ולבסוף זכה באלף מטבעות הזהב של המלך. אז הציג ג׳י את מאסטר סון לפני המלך ויי. המלך ויי שאל אותו על תורת המלחמה ומינה אותו למורהו.

לימים תקפה ויי את ג׳או. ג׳או הייתה במצוקה וביקשה עזרה מצ׳י. המלך ויי מצ׳י ביקש למנות את סון בין למצביא, אך בין התנצל וסירב: ״אדם שנשאר בו סימנו של עונש אינו יכול.״ לכן מינה את טיין ג׳י למצביא ואת מאסטר סון למורה הצבא; הוא ישב בתוך עגלת המטען ותכנן בישיבה את התחבולות. טיין ג׳י ביקש להוליך את הצבא לג׳או, אך מאסטר סון אמר: ״מי שמתיר חבלים סבוכים ומפותלים אינו מושך בהם בידיו; מי שמפריד בין נלחמים אינו מכה אותם בידיו. הכה בנקודה החיונית ותקוף את הריק; כשהצורה נבלמת והכוח נאסר, הסבך ייפרד מאליו. עתה ליאנג וג׳או תוקפות זו את זו. חייליהן הקלים ולוחמיהן המובחרים ודאי ימצו את כוחם בחוץ, והזקנים והחלשים יתעייפו בבית. מוטב שתוליך את הצבא במהירות לִדֶה־ליאנג, תחזיק בדרכים הראשיות ותסתער במקום שבו היא ריקה. הם ודאי יניחו לג׳או ויצילו את עצמם. כך במהלך אחד נתיר את המצור על ג׳או ונקבל לידינו את ויי המותשת.״ טיין ג׳י שמע בקולו. ויי אכן עזבה את הַאן־דָאן, נלחמה בצ׳י בגְווֵי־לִינְג וצבא ליאנג הובס תבוסה גדולה.

שלוש־עשרה שנה לאחר מכן תקפו ויי וג׳או את האן, והאן הודיעה לצ׳י שהיא בסכנה. צ׳י שלחה את טיין ג׳י כמצביא, והוא התקדם ישירות אל דה־ליאנג. פאנג ג׳ואן, מצביא ויי, שמע על כך, עזב את האן ושב; צבא צ׳י כבר חלף על פניו והתקדם מערבה. אמר מאסטר סון לטיין ג׳י: ״חיילי שלוש מדינות ג׳ין היו מאז ומתמיד עזים ואמיצים ומזלזלים בצ׳י; צ׳י ידועה כפחדנית. המיטיב להילחם מנצל את המצב ומוליך אותו לתועלתו. לפי תורת המלחמה, מי שממהר מאה לי לשם רווח יאבד את המצביא הבכיר, ומי שממהר חמישים לי לשם רווח — רק מחצית צבאו תגיע. לאחר כניסת צבא צ׳י לשטח ויי, עשה מאה אלף כירות בישול; למחרת עשה חמישים אלף, ולמחרת שלושים אלף.״ לאחר שלושה ימי מסע שמח פאנג ג׳ואן מאוד ואמר: ״ידעתי מאז ומעולם שצבא צ׳י פחדן. שלושה ימים לאחר שנכנס לארצנו, יותר ממחצית מחייליו ערקו.״ הוא עזב את חיל הרגלים, ועם הכוחות הקלים והמובחרים גמא ביום אחד דרך של יומיים ורדף אחריהם. מאסטר סון חישב את קצב מסעו והעריך שלעת ערב יגיע לְמָה־לִינְג. הדרך במה־לינג הייתה צרה ולצדדיה מכשולים ונקיקים רבים המתאימים למארב. הוא קילף את קליפתו של עץ גדול וכתב עליו: ״פאנג ג׳ואן ימות תחת העץ הזה.״ אחר כך הורה לעשרת אלפים קשתים מצטיינים מצבא צ׳י לארוב משני צדי הדרך וקבע: ״בערב, כשתראו אש מורמת, ירו כולכם יחד.״ פאנג ג׳ואן אכן הגיע בלילה אל העץ המקולף. כשראה את הכתב הלבן קדח להבה והאיר אותו. בטרם סיים לקרוא את הכתוב ירו עשרת אלפים קשתים מצבא צ׳י בבת אחת. צבא ויי נקלע למהומה גדולה ויחידותיו איבדו זו את זו. פאנג ג׳ואן ידע שחוכמתו מוצתה ושצבאו הובס; הוא שיסף את גרונו ואמר: ״הרי הקניתי לנער הזה שם!״ צ׳י ניצלה את הניצחון, הביסה את כל צבאו ושבתה את הנסיך שֶׁן מוויי. כך התפרסם שמו של סון בין בעולם, ובני הדורות מסרו את תורת המלחמה שלו.

וו צ״י היה איש ויי ואהב להפעיל צבא. פעם למד אצל דְזָנְג דְזֶה ושירת את שליט לוּ. אנשי צ״י תקפו את לו, ולו ביקשה למנות את וו צ״י למצביא; אך וו צ״י נשא אישה מצ״י ולו חשדה בו. וו צ״י ביקש אפוא לקנות לו שם, והרג את אשתו כדי להבהיר שאינו קשור לצ״י. לבסוף מינתה אותו לו למצביא. הוא פיקד על הצבא, תקף את צ״י והנחיל לה תבוסה גדולה.

איש אחד מלו דיבר בגנותו של וו צ״י ואמר: ״צ״י הוא אדם חשדן ואכזר. בצעירותו צברה משפחתו אלף מטבעות זהב, אך הוא נדד בחיפוש משרה ולא הצליח, עד שרושש את ביתו. בני הכפר והשבט לעגו לו, וו צ״י הרג יותר משלושים אנשים שגינוהו ויצא מזרחה דרך שער החומה של ויי. כשנפרד מאמו נשך את זרועו ונשבע: ׳אם צ״י לא ייעשה שר או ראש ממשלה, לא ישוב להיכנס לויי.׳ אז שירת את דזנג דזה. כעבור זמן מתה אמו, אך צ״י לא שב לבסוף. דזנג דזה בז לו וניתק עמו את הקשר. צ״י הלך ללו, למד את תורת המלחמה כדי לשרת את שליט לו. שליט לו חשד בו, וצ״י הרג את אשתו כדי לזכות בפיקוד. לו היא מדינה קטנה; אם יצא לה שם של מנצחת במלחמה, הנסיכים יתכננו נגדה. יתרה מזו, לו וויי הן מדינות אחיות; אם השליט משתמש בצ״י, הרי הוא זונח את ויי.״ שליט לו חשד בו ודחה את וו צ״י.

אז שמע וו צ״י שהמרקיז וָן מוויי הוא אדם ראוי וביקש לשרתו. המרקיז ון שאל את לִי קֶה: ״איזה אדם הוא וו צ״י?״ לי קה השיב: ״צ״י חמדן ואוהב נשים, אך בהפעלת צבא אפילו סה־מה ראנגג׳ו אינו עולה עליו.״ לכן מינה אותו המרקיז ון מוויי למצביא. הוא תקף את צ״ין וכבש חמש ערים.

כששימש צ״י מצביא לבש ואכל כאחרון חייליו. בשכבו לא פרש מחצלת, במסעו לא רכב על סוס או מרכבה, נשא בעצמו מזון עטוף וחלק עם החיילים

את העמל והסבל. לאחד החיילים היה כיב מוגלתי וצ׳י מצץ אותו למענו. אם החייל שמעה על כך ובכתה. אמר לה אדם: ״בנך חייל פשוט, והמצביא עצמו מצץ את המוגלה שלו; מדוע את בוכה?״ האם אמרה: ״לא כך הדבר. בשנה שעברה מצץ האדון וו את המוגלה של אביו. אביו נלחם בלי להפנות עקב ומת לבסוף מידי האויב. עתה שוב מצץ האדון וו את המוגלה של בנו, ואיני יודעת היכן ימצא את מותו. משום כך אני בוכה.״

מאחר שהמרקיז ון ראה שוו צ׳י מיטיב להפעיל צבא, ישר ונקי כפיים ויודע לרכוש לגמרי את לב החיילים, מינה אותו למושל שִׁי־חֶה כדי שיעמוד נגד צ׳ין והאן. לאחר מות המרקיז ון מוויי שירת צ׳י את בנו, המרקיז וו. המרקיז וו שט במורד הנהר המערבי. באמצע הזרם הביט סביבו ואמר לוו צ׳י: ״מה נהדר חוזקם של ההרים והנהרות! זה אוצרה של מדינת ויי.״ צ׳י השיב: ״הדבר תלוי בסגולה ולא במעברים הקשים. בעבר שכנו בני סָאן־מְיָאוֹ כשאגם דוֹנְג־טִינְג לשמאלם ופֶּנְג־לִי לימינם. הם לא טיפחו סגולה וצדק, ויו השמידם. מקום מושבו של ג׳יֶה מסיה היה כשהנהר הצהוב ונהר ג׳י לשמאלו, הרי טאי וחואה לימינו, מעבר יי מדרומו ומעבר מעי הכבש מצפונו. שלטונו לא טיפח אנושיות, וטָאנְג הגלה אותו. בממלכת ג׳וֹאוּ משושלת יין היו מָנְג־מָן משמאלה, הרי טָאי־הַאנְג מימינה, הר צ׳אנג מצפונה והנהר הגדול עבר מדרומה. שלטונו לא טיפח סגולה, והמלך וו הרגו. מכאן רואים שהדבר תלוי בסגולה ולא במעברים הקשים. אם השליט לא יטפח את סגולתו, כל האנשים שבסירה ייעשו למדינת אויב.״ המרקיז וו אמר: ״יפה.״

אז מינה את וו צ׳י למושל שי־חה, ושמו יצא מאוד. ויי העמידה ראש ממשלה ומינתה את טְיֶאן וָן. הדבר לא מצא חן בעיני וו צ׳י. הוא אמר לטיין ון: ״אבקש לדון עמך בהישגים; אפשר?״ טיין ון אמר: ״אפשר.״ צ׳י שאל: ״להנהיג את

שלושת המחנות, לגרום לחיילים לשמוח למות ולמנוע ממדינות האויב להעז לתכנן נגדנו — מי משנינו עדיף?״ ון השיב: ״איני משתווה לך.״ צ׳י שאל: ״לנהל את מאה הפקידים, לקרב את רבבות העם ולמלא את האוצרות והמחסנים — מי משנינו עדיף?״ ון השיב: ״איני משתווה לך.״ צ׳י שאל: ״להגן על שי־חה כך שחיילי צ׳ין אינם מעזים לפנות מזרחה והאן וג׳או נעשות אורחות וצייתניות — מי משנינו עדיף?״ ון השיב: ״איני משתווה לך.״ צ׳י אמר: ״בשלושת הדברים האלה אתה נופל ממני, ובכל זאת מעמדך מעליי. מדוע?״ ון השיב: ״השליט צעיר, המדינה מתלבטת, השרים הגדולים טרם נקשרו אליו והעם אינו נותן בו אמון. בשעה כזאת, האם יש להפקיד את המשרה בידיך או בידי?״ צ׳י שתק זמן רב ואמר: ״בידיך.״ ון אמר: ״זו הסיבה שאני יושב מעליך.״ אז ידע וו צ׳י עצמו שאינו משתווה לטיין ון.[א]

לאחר שמת טיין ון נעשה גוּנְג־שׁוּ ראש ממשלה ונשא את נסיכת ויי, והוא קינא בוו צ׳י. משרתו של גונג־שו אמר: ״קל לגרום לצ׳י ללכת.״ גונג־שו שאל: ״כיצד? ״ משרתו השיב: ״וו צ׳י הוא אדם נקי כפיים ומרוסן, והוא מתענג על שמו הטוב. תחילה אמור למרקיז וו: ׳וו צ׳י הוא איש ראוי, אך מדינתך של המרקיז קטנה וגובלת בצ׳ין החזקה; חוששני בסתר שלצ׳י אין כוונה להישאר כאן.׳ המרקיז וו ישאל מיד: ׳מה לעשות?׳ אמור לו: ׳נסה להזמינו לשאת את הנסיכה. אם דעתו להישאר, ודאי יקבל; אם אין דעתו להישאר, ודאי יסרב. כך נוכל לבחון אותו.׳ לאחר מכן הזמן את וו צ׳י לשוב עמך לביתך, והורה לנסיכה לכעוס עליך ולנהוג בך בזלזול. כשוו צ׳י יראה שהנסיכה בזה לראש ממשלת ויי,

---

א. [הערת המתרגם: ויקיטקסט הקיף את המילים 即封, ״אז מינה״, בסוגריים מודרניים. הפקסימיליה מדפיסה אותן ברצף ובאותיות הגוף, ולכן הן נשמרו בנוסח ובתרגום בלי הסוגריים. פ' א.ת.]

ודאי יסרב.״ ואכן ראה וו צ״י שהנסיכה בזה לראש ממשלת ויי וסירב להצעת המרקיז וו. המרקיז וו חשד בו ולא בטח בו. וו צ״י חשש שיימצא אשם, ולכן עזב והלך מיד לצ׳ו.

המלך דָאוֹ מצ׳ו שמע זה מכבר שצ״י איש ראוי, וכשהגיע מינה אותו מיד לראש ממשלת צ׳ו. הוא הבהיר את החוקים ובחן את הצווים, ביטל משרות שאינן דחופות ושלל את זכויותיהם של בני בית המלוכה הרחוקים, כדי לטפח את הלוחמים. עיקר מטרתו היה לחזק את הצבא ולהביס את דבריהם של המטיפים הנודדים לברית האנכיות והאופקיות. בדרום הכניע את מאה שבטי יְוֶה; בצפון סיפח את צָ׳ן ואת צָאי והדף את שלוש מדינות ג׳ין; במערב תקף את צ״ין. הנסיכים חששו מעוצמתה של צ׳ו, ולכן ביקשו כל קרובי המלוכה ונכבדיה להזיק לוו צ״י. כאשר מת המלך דאו חוללו שרי בית המלוכה מהומה ותקפו את וו צ״י. וו צ״י רץ אל גופת המלך ונשכב עליה. האנשים שתקפו אותו ירו ודקרו את וו צ״י, ובתוך כך פגעו גם במלך דאו. לאחר שנקבר המלך דאו עלה יורש העצר לשלטון והורה לממונה הראשי להוציא להורג את כל מי שירו בוו צ״י ובתוך כך פגעו בגופת המלך. יותר משבעים בתי אב נענשו בהשמדת משפחתם בשל הירי בצ״י.

ההיסטוריון הגדול אמר: כל מה שהבריות מכנות בשם ענייני צבא נסמך על שלושה־עשר פרקי מאסטר סון. ״תורת המלחמה של וו צ״י״ נפוצה בעולם, ולכן איני דן בספרים אלא במעשיהם ובמה שהנהיגו. באמרה נאמר: ״מי שמסוגל לעשות אינו בהכרח מסוגל לדבר; מי שמסוגל לדבר אינו בהכרח מסוגל לעשות.״ תחבולותיו וחישוביו של מאסטר סון נגד פאנג ג׳ואן היו מזהירים, ובכל זאת לא הצליח להקדים ולהציל את עצמו מאסון עונשו. וו צ״י הסביר למרקיז וו שהמצב והתנאים הטבעיים נופלים מן הסגולה; אך כשהוציא

זאת לפועל בצ׳ו, איבד את גופו בשל קשיחותו, אלימותו ומיעוט חסדו. מה מצער הדבר![ב]

ב. [הערת המתרגם: כאן מסתיים גוף כרך ס״ה בפקסימיליה. פירושי ״שלוש הפרשנויות״ המודפסים באותיות קטנות ומדור ה־考證 המאוחר אינם חלק מגוף החיבור ולכן הושמטו. פ' א.ת.]

הביוגרפיה של וו דְזֶה־שׁוּ

וו דְזֶה־שׁוּ היה איש צ׳ו ושמו היה יוּאַן. אביו של יואן נקרא וו שֶׁה, ואחיו הבכור נקרא וו שָׁאנְג. מאבותיו היה וו ג׳וּ, ששירת את המלך ג׳ואנג מצ׳ו באזהרות ישרות וזכה לפרסום; משום כך נודעו גם צאצאיו בצ׳ו.

למלך פינג מצ׳ו היה יורש עצר ששמו ג׳יין. הוא מינה את וו שה למורו הבכיר ואת פֵּיי וּ־ג׳י למורו הזוטר. וּ־ג׳י לא היה נאמן ליורש העצר ג׳יין. המלך פינג שלח אותו לקחת ליורש העצר אישה מצ׳ין. בת צ׳ין הייתה יפה, וּו־ג׳י דהר בחזרה ודיווח למלך פינג: ״בת צ׳ין יפה מאין כמוה. המלך יכול לקחתה לעצמו ולקחת ליורש העצר אישה אחרת.״ המלך פינג לקח אפוא את בת צ׳ין לעצמו, אהב אותה מאוד והרעיף עליה חסד; היא ילדה את בנו גָ׳ן. ליורש העצר לקח אישה אחרת.

לאחר שוּ־ג׳י נשא חן בעיני המלך פינג בזכות בת צ׳ין, עזב את יורש העצר ועבר לשרת את המלך. הוא חשש שמא יום אחד ימות המלך פינג, יורש העצר יעלה לשלטון ויהרוג אותו, ולכן ניצל את ההזדמנות להשמיץ את יורש העצר ג׳יין. אמו של ג׳יין הייתה בת צָאי ולא הייתה אהובה על המלך פינג. המלך הלך והתרחק מג׳יין ושלח אותו להגן על צָ׳נְג־פוּ ולהכין את צבא הגבול.

כעבור זמן קצר הוסיף וּ־ג׳י לדבר יומם ולילה באוזני המלך על מגרעות יורש העצר: ״בגלל בת צ׳ין אין יורש העצר יכול שלא לנטור טינה. אבקש מן המלך להישמר מעט. מאז שהתיישב יורש העצר בצ׳נג־פו הוא מפקד על צבא וקושר קשרים בחוץ עם נסיכי המדינות; עוד מעט יבוא פנימה לחולל מרד.״ המלך פינג זימן אפוא את וו שה, מורו הבכיר של יורש העצר, וחקר אותו. וו שה ידע

שוו־ג׳י השמיץ את יורש העצר לפני המלך פינג ואמר: ״כיצד יכול המלך להתרחק מקרוב בשרו בגלל השמצתו של שר קטן ובוגדני?״ וו־ג׳י אמר: ״אם המלך לא יעצור אותו עתה, תושלם תכניתו והמלך עצמו ייפול בשבי.״ המלך פינג כעס, אסר את וו שה ושלח את פָן יָאנְג, מפקד צָ׳נְג־פוּ, להרוג את יורש העצר. בטרם הגיע שלח פן יאנג אדם להקדים ולהזהיר את יורש העצר: ״הסתלק מיד; שאם לא כן יוציאוך להורג.״ יורש העצר ג׳יין נמלט לסוּנְג.

וו־ג׳י אמר למלך פינג: ״לוו שה שני בנים, ושניהם מוכשרים. אם לא יוצאו להורג יהיו לצרה לצ׳ו. אפשר להחזיק באביהם כבן ערובה ולזמנם; שאם לא כן יהיו בעתיד לאסון לצ׳ו.״ המלך שלח שליח לומר לוו שה: ״אם תוכל להביא את שני בניך, תחיה; אם לא תוכל, תמות.״ וו שה אמר: ״שָׁאנְג איש אנושי הוא, ואם יקראו לו ודאי יבוא. יוּאַן תקיף, עיקש ומסוגל לשאת עלבון; הוא יכול להשלים מעשה גדול. הוא יבין שאם יבואו יילכדו שניהם, ולכן מן ההכרח שלא יבוא.״ המלך לא שמע לו ושלח אדם לזמן את שני בניו: ״בואו ואחיה את אביכם; אם לא תבואו, אהרוג עתה את שה.״ וו שאנג ביקש ללכת, אך יואן אמר: ״צ׳ו אינה מזמנת את שנינו כדי להחיות את אבינו. היא חוששת שמי מאתנו שיימלט יעורר צרה בעתיד, ולכן היא מחזיקה באבינו כבן ערובה ומזמנת במרמה את שני בניו. אם נבוא, ימותו האב והבנים יחד. במה יועיל הדבר למות אבינו? נלך רק כדי למנוע מעצמנו לנקום באויב. מוטב לברוח למדינה אחרת, לשאול ממנה כוח ולמחוק את חרפת אבינו. אם נושמד כולנו לא נשיג דבר.״ וו שאנג אמר: ״אני יודע שאם אלך לא אוכל לבסוף להציל את חיי אבי. אך אצטער אם אבי זימן אותי בתקווה לחיות ואני לא אלך; ואם אחר כך לא אוכל למחוק את החרפה, אהיה ללעג לעולם כולו.״ הוא אמר ליואן: ״לך לך! אתה מסוגל לנקום את נקמת אבינו שנרצח; אני אשוב ואמות.״ לאחר

ששאנג הסגיר את עצמו ביקש השליח ללכוד את וו שוּ. וו שו דרך את קשתו, אחז בחץ וכיוון אל השליח; השליח לא העז להתקרב, וו שו נמלט. כששמע שיורש העצר ג׳יין נמצא בסונג הלך אליו. משמע וו שה שדזה־שו נמלט אמר: ״שליט צ׳ו ושריו עתידים לסבול ממלחמה.״ וו שאנג הגיע לצ׳ו, וצ׳ו הרגה יחד את שה ואת שאנג.

לאחר שהגיע וו שו לסונג פרץ שם מרד בית חָוָה, ולכן נמלט עם יורש העצר ג׳יין לגָ׳נְג. אנשי ג׳נג היטיבו עמם מאוד. יורש העצר ג׳יין הלך אחר כך לג׳ין. הדוכס צ׳ינג מג׳ין אמר: ״יורש העצר מקורב לג׳נג, וג׳נג נותנת בו אמון. אם תוכל להיות לי סיוע מבפנים ואני אתקוף מבחוץ, ודאי נשמיד את ג׳נג. לאחר שנשמידה אעניק אותה ליורש העצר כנחלה.״ יורש העצר שב אפוא לג׳נג. בטרם הבשילה התכנית ביקש ג׳יין, בשל עניין פרטי, להרוג אחד מאנשי פמלייתו. האיש גילה את מזימתו והלשין עליו בג׳נג. הדוכס דינג מג׳נג וְדזָה־צָ׳אן הוציאו את יורש העצר ג׳יין להורג. לג׳יין היה בן ששמו שֶׁנְג. וו שו פחד ונמלט עם שנג לוּ. כשהגיעו למעבר ג׳או ביקשו אנשי המעבר ללכוד אותו. וו שו ושנג המשיכו אפוא לבדם וברגל, וכמעט שלא הצליחו להימלט; הרודפים היו מאחוריהם. כשהגיעו לנהר היה על גדתו דייג זקן בסירה. הוא הבין את מצוקתו של וו שו והעביר אותו את הנהר. לאחר שחצה התיר וו שו את חרבו ואמר: ״שווי החרב הזאת מאה מטבעות זהב; אתן אותה לאבי.״ הדייג אמר: ״לפי חוקי צ׳ו, מי שיתפוס את וו שו יקבל חמישים אלף שֶׂה של דגן ודרגת נושא לוח הירקן. האם מדובר אפוא רק בחרב של מאה מטבעות זהב?״ והוא לא קיבל אותה. לפני שהגיע לוו חלה וו שו, נעצר בדרך וקיבץ מזון. כשהגיע לוו שלט שם המלך לְיָאוֹ והנסיך גְּוָואנְג היה מצביא. באמצעות הנסיך גוואנג ביקש וו שו להתקבל אצל מלך וו.

כעבור זמן רב עסקו יחד בגידול תולעי משי אנשי עיר הגבול ג׳וֹנְג־לִי של צ׳ו ואנשי בֵּיי־לְיַאנְג, עיר הגבול של וו. שתי נערות רבו על עץ תות ותקפו זו את זו; הכעס גבר עד ששתי המדינות גייסו צבאות ונלחמו. וו שלחה את הנסיך גוואנג לתקוף את צ׳ו. הוא כבש את ג׳ונגלי ואת ג׳וּ־צָ׳או ושב. וו דזה־שו שכנע את המלך ליאו מוו: ״אפשר להביס את צ׳ו. אבקש שתשלח שוב את הנסיך גוואנג.״ הנסיך גוואנג אמר למלך וו: ״אביו ואחיו של וו שו הומתו בצ׳ו. כשהוא דוחק במלך לתקוף את צ׳ו הוא רק מבקש לנקום בעצמו את נקמתו. אי אפשר עדיין להביס את צ׳ו בהתקפה.״ וו שו הבין שלנסיך גוואנג יש שאיפה פנימית — להרוג את המלך ולהמליך את עצמו — ושעדיין אין לדבר עמו על ענייני חוץ. לכן הציג לפניו את ג׳וּאַן ג׳וּ, ואז פרש וחרש בשדות עם שנג, בנו של יורש העצר ג׳יין.

כעבור חמש שנים מת המלך פינג מצ׳ו. בראשונה הולידה בת צ׳ין, שהמלך פינג גזל מיורש העצר ג׳יין, בן ושמו ג׳ן. לאחר מות המלך פינג עלה ג׳ן לבסוף כיורשו; הוא המלך ג׳או. המלך ליאו מוו ניצל את האבל בצ׳ו ושלח שני נסיכים בראש צבא להתקיף אותה. צ׳ו הוציאה צבא וניתקה את דרכו של צבא וו מאחור, והוא לא יכול היה לשוב. הארץ בוו הייתה ריקה מכוחות, והנסיך גוואנג הורה אז לג׳ואן ג׳ו להתנקש במלך ליאו והמליך את עצמו. הוא המלך חֶה־לוּ מוו. לאחר שעלה חה־לו לשלטון והשיג את מבוקשו זימן את וו יואן, מינה אותו לאיש הקשר והתייעץ עמו בענייני המדינה.

צ׳ו הוציאה להורג את שריה הבכירים שִׁי וַאן ובָּאי ג׳וֹאוּ־לִי. נכדו של באי ג׳ואו־לי, בָּאי פִּי, נמלט לוו, ווו מינתה גם אותו לאדון בכיר. שני הנסיכים ששלח המלך ליאו הקודם בראש צבא לתקוף את צ׳ו נותקו מדרכם ולא יכלו לשוב. אחר כך שמעו שחה־לו רצח את המלך ליאו והמליך את עצמו; הם נכנעו

אפוא עם צבאם לצ׳ו, וצ׳ו העניקה להם את שׂוּ כנחלה. בשנה השלישית למלכות חה־לו גייס המלך צבא ותקף את צ׳ו עם וו שו ובאי פי. הם כבשו את שו ולכדו את שני המצביאים לשעבר של וו שמרדו בה. אז ביקש להגיע עד יינְג, אך המצביא סוּן וּ אמר: ״העם עייף; עוד אי אפשר. הבה נמתין.״ והם שבו.

בשנה הרביעית תקפה וו את צ׳ו וכבשה את לִיוּ ואת צָ׳יֶאן. בשנה החמישית תקפה את יְוֶה והביסה אותה. בשנה השישית שלח המלך ג׳או מצ׳ו את הנסיך נָאנְג וָה בראש צבא לתקוף את וו. וו שלחה את וו יואן לקראתו; הוא הביס קשות את צבא צ׳ו בִּיוּ־גָ׳אנְג וכבש את ג׳ו־צ׳או של צ׳ו.

בשנה התשיעית אמר המלך חה־לו מוו לדזה־שו ולסון וו: ״בראשונה אמרתם שעוד אי אפשר להיכנס ליינג; ומה עתה?״ השניים השיבו: ״נאנג וה, מצביא צ׳ו, חמדן, וטָאנְג וצָאי שונאות אותו. אם המלך מבקש לצאת נגדה במערכה גדולה, עליו להשיג תחילה את טאנג ואת צאי.״ חה־לו שמע להם, גייס את כל הצבא ותקף את צ׳ו עם טאנג וצאי. הצבאות נערכו משני עברי נהר הָאן. פוּ־נָאי, אחיו הצעיר של מלך וו, פיקד על כוח וביקש להצטרף לקרב, אך המלך לא הרשה. הוא יצא אפוא עם חמשת אלפים אנשי יחידתו ותקף את דְזֶה־צ׳אנג, מצביא צ׳ו. ביום גִ׳י־מָאו נמלט המלך ג׳או מצ׳ו; ביום גָנְג־צָ׳ן נכנס מלך וו ליינג. דזה־צ׳אנג הובס וברח לג׳נג. וו ניצלה את הניצחון, התקדמה, ולאחר חמישה קרבות הגיעה לבסוף ליינג.

המלך ג׳או נמלט ונכנס ליוּן־מָנְג. שודדים תקפו אותו והוא ברח ליוּן. חְוָאי, אחיו הצעיר של מושל יון, אמר: ״המלך פינג הרג את אבי; האם לא ראוי שאהרוג את בנו?״ מושל יון חשש שאחיו יהרוג את המלך וברח עם המלך לסְוֵוי. צבא וו

הקיף את סווי ואמר לאנשיה: ״צ׳ו השמידה את כל צאצאי ג׳ואו שבאזור נהר האן.״ אנשי סווי ביקשו להרוג את המלך. הנסיך צ׳י הסתיר את המלך והעמיד פני המלך בעצמו כדי לעמוד במקומו. אנשי סווי שאלו באורים אם למסור את המלך לוו; התשובה לא הייתה מבשרת טובות, ולכן התנצלו בפני וו ולא מסרו אותו.

בראשונה היו וו יואן וּשֶן בָּאוֹ־שׁוּ ידידים. כשנמלט יואן אמר לבאו־שו: ״אני עתיד להפוך את צ׳ו על פיה.״ באו־שו אמר: ״ואני עתיד להצילה.״ לאחר שנכנס צבא וו ליינג חיפש וו דזה־שו את המלך ג׳או. משלא מצאו חפר ופתח את קברו של המלך פינג מצ׳ו, הוציא את גופתו והלקה אותה שלוש מאות מלקות; רק אז חדל. שן באו־שו נמלט להרים ושלח אדם לומר לדזה־שו: ״האין נקמתך מופרזת מדי? שמעתי שהמון בני האדם יכול לגבור על השמים, אך כשהשמים מתייצבים הם יכולים גם לשבור את האדם. בעבר היית שרו של המלך פינג, פנית צפונה ושירתת אותו בעצמך; ועתה הגעת עד לביזוי גופתו של מת. האין זה קצה ההתעלמות מדרך השמים?״ וו דזה־שו אמר: ״הודה בשמי לשן באו־שו ואמור לו: היום שלי קרוב לערוב והדרך עוד ארוכה; משום כך אני הולך במהופך ופועל בניגוד לסדר.״ שן באו־שו מיהר לצ׳ין, הודיע על המצוקה וביקש ממנה סיוע, אך צ׳ין לא הסכימה. באו־שו עמד בחצר צ׳ין ובכה יומם ולילה, שבעה ימים ושבעה לילות בלי שקולו ייפסק. הדוכס אֵי מצ׳ין ריחם עליו ואמר: ״אף שצ׳ו חסרת דרך, אם יש לה שר כזה — כיצד אפשר שלא להצילה?״ הוא שלח אפוא חמש מאות מרכבות להציל את צ׳ו ולתקוף את וו. בחודש השישי הביסו את צבא וו בג׳. באותה עת נשאר מלך וו זמן רב בצ׳ו בחיפוש אחר המלך ג׳או, ופו־נאי אחיו של חה־לו ברח חזרה, המליך את עצמו למלך. כששמע זאת חה־לו הניח לצ׳ו ושב לתקוף את אחיו פו־נאי. פו־

גאי הובס וברח לצ׳ו. המלך ג׳או מצ׳ו ראה שפרצה מהומה פנימית בוו ושב להיכנס ליינג. הוא העניק לפו־גאי את טָאנְג־שִׁי כנחלה, וממנו קם בית טאנג־שי. צ׳ו שבה ונלחמה בוו והביסה אותה, ומלך וו שב לארצו.

כעבור שנתיים שלח חה־לו את יורש העצר פו־צ׳אי בראש צבא לתקוף את צ׳ו, והוא כבש את פָאן. צ׳ו פחדה שוו תשוב בכוח גדול, ולכן עזבה את יינג והעתיקה את מושבה לז׳וֹאוֹ. בעת ההיא הביסה וו, בזכות עצותיהם של וו דזה־שו וסון וו, את צ׳ו החזקה במערב, הטילה מורא על צ׳י וג׳ין בצפון והכניעה את אנשי יואה בדרום.

כעבור ארבע שנים שימש קונפוציוס כראש ממשלת לוּ.

כעבור חמש שנים תקפה וו את יואה. גוֹאו־ג׳יין מלך יואה יצא לקראתה, הביס את וו בגו־סו ופצע את אצבעו של חה־לו; הצבא נסוג. חה־לו חלה מפצעו ועמד למות. הוא אמר ליורש העצר פו־צ׳אי: ״התשכח שגואו־ג׳יין הרג את אביך?״ פו־צ׳אי השיב: ״לא אעז לשכוח.״ באותו ערב מת חה־לו. לאחר שעלה פו־צ׳אי למלוכה מינה את באי פי לראש השרים והתאמן במלחמה ובקליעה. כעבור שנתיים תקף את יואה והביס אותה בפו־ג׳יָאו. גואו־ג׳יין מלך יואה התבצר אז בהר קְווֵי־ג׳י עם חמשת אלפים החיילים שנותרו לו. הוא שלח את האדון הבכיר ג׳וֹנְג עם מתנות עשירות אל באי פי, ראש השרים של וו, לבקש שלום; הוא ביקש למסור את המדינה ולהיות לעבד ולשפחה. מלך וו עמד להסכים. וו דזה־שו הזהירו: ״מלך יואה הוא אדם המסוגל לשאת סבל. אם המלך לא ישמידו עתה, יתחרט על כך בעתיד.״ מלך וו לא שמע לו; הוא קיבל את עצתו של ראש השרים פי וכרת שלום עם יואה.

כעבור חמש שנים שמע מלך וו שהדוכס ג׳ינג מצ׳י מת, השרים הבכירים נאבקים על חסד והשליט החדש חלש; הוא גייס אפוא צבא לתקוף את צ׳י בצפון. וו דזה־שו הזהירו: ״גואו־ג׳יין אינו אוכל שני תבשילים בארוחה, מנחם אבלים ודורש בשלום החולים; הוא מבקש להשתמש באנשיו לדבר מה. אם האיש הזה לא ימות, ודאי יהיה לאסון לוו. החזקתה של יואה בידי וו דומה למחלה בלב ובבטן; והמלך אינו מקדים לטפל ביואה אלא עוסק בצ׳י — האין זו טעות?״ מלך וו לא שמע לו. הוא תקף את צ׳י, הביס קשות את צבאה באי־לינג, הטיל מורא על שליטי דְזוֹאוּ ולוּ ושב. מכאן ואילך התרחק עוד יותר מעצתו של דזה־שו.

כעבור ארבע שנים ביקש מלך וו לתקוף שוב את צ׳י בצפון. גואו־ג׳יין מלך יואה השתמש בתכניתו של דְזֶה־גוֹנְג, הוביל את אנשיו לסייע לוו והגיש אוצרות כבדים כמתנה לראש השרים פי. ראש השרים פי כבר קיבל פעמים רבות שוחד מיואה; חיבתו ואמונו בה היו גדולים במיוחד, והוא דיבר בזכותה יומם ולילה לפני מלך וו. המלך סמך על תכניתו של פי. וו דזה־שו הזהירו: ״יואה היא מחלה בלב ובבטן. עתה אתה מאמין בדבריה הריקים והכוזבים וחומד את צ׳י. הבסת צ׳י דומה לעיבוד שדה אבנים — אין בכך כל תועלת. ועוד נאמר בהכרזת פָּאן גֶנְג: ‘אם יש ההופכים את הסדר ואינם מציית‌ים, קטעו את אפם והשמידום עד כלה; אל תניחו להם צאצא ואל תתנו לזרעם לעבור אל העיר הזאת.’ משום כך עלתה שָׁאנְג. אבקש מן המלך להניח לצ׳י ולהקדים לטפל ביואה; שאם לא כן יתחרט בעתיד ולא יוכל לתקן.״ מלך וו לא שמע לו ושלח את דזה־שו בשליחות לצ׳י. לפני שיצא אמר דזה־שו לבנו: ״הזהרתי את המלך פעמים רבות והוא אינו שומע לי. עתה אני רואה את חורבן וו. אם תיחרב יחד

עמה לא יהיה בכך כל טעם.״ הוא הפקיד אפוא את בנו בידי בָּאוֹ מו מצ״י ושב לדווח לוו.

מאחר שכבר הייתה איבה בין ראש השרים פי לדזה־שו, השמיץ אותו פי: ״דזה־שו תקיף ואלים מטבעו, חסר חסד, חשדן ובוגדני; אני חושש שטינתו עתידה להביא אסון כבד. בפעם הקודמת ביקש המלך לתקוף את צ״י ודזה־שו אמר שאין לעשות זאת, אך המלך תקף לבסוף וזכה בהישג גדול. דזה־שו התבייש שלא השתמשו בתכניתו, ולכן החל לנטור טינה. עתה המלך שב לתקוף את צ״י; דזה־שו מתעקש לבדו, מזהיר בתקיפות, מכשיל ומשמיץ את המנהלים את העניינים, ורק מקווה שוו תובס כדי שתכניתו תימצא צודקת. עתה יוצא המלך בעצמו ומגייס את כל כוח הלחימה שבארץ לתקוף את צ״י; מאחר שאזהרת דזה־שו לא התקבלה, הוא הפסיק לשרת, ביקש רשות להיעדר והעמיד פני חולה כדי שלא ללכת. המלך חייב להישמר מפניו; לא יקשה עליו לחולל צרה. יתרה מזו, שלחתי אנשים לעקוב אחריו בחשאי. כשיצא בשליחות לצ״י הפקיד את בנו בידי בית באו מצ״י. כשר אינו מרוצה בפנים הוא נשען על נסיכים בחוץ. הוא רואה בעצמו את יועצו של המלך הקודם, ועתה אין משתמשים בו; תמיד הוא ממורמר ונוטר טינה. אבקש מן המלך לטפל בו בהקדם.״ מלך וו אמר: ״גם אילולא דבריך הייתי חושד בו.״ הוא שלח שליח להעניק לוו דזה־שו את חרב ג׳וּ־לוֹאוּ ואמר: ״מות בחרב הזאת.״ וו דזה־שו נשא את עיניו לשמים ונאנח: ״אבוי! פי, השר המשמיץ, מחולל מהומה והמלך דווקא מוציא אותי להורג. אני עשיתי את אביך להגמון. בטרם עלית לשלטון נאבקו הנסיכים זה בזה על המלוכה; סיכנתי את חיי ונאבקתי למענך לפני המלך הקודם, וכמעט שלא עלית. לאחר שעלית ביקשת לחלק עמי את מדינת וו, ואני אפילו לא העזתי לקוות לכך. אך עתה אתה שומע לדברי שר

חנף והורג את זקנך.״ הוא אמר לאנשי ביתו: ״עליכם לנטוע עץ קטלפה מעל קברי, כדי שאפשר יהיה לעשות ממנו ארון; עקרו את עיניי ותלו אותן מעל השער המזרחי של וו, כדי שאביט בפולשי יואה נכנסים ומשמידים את וו.״ אז שיסף את גרונו ומת. כששמע זאת מלך וו כעס מאוד. הוא הכניס את גופת דזה־שו לנאד עור והציף אותה בנהר. אנשי וו ריחמו עליו, הקימו לו מקדש על גדת הנהר וקראו למקום הר שׂוּ.

לאחר שהוציא מלך וו את וו דזה־שו להורג יצא לבסוף לתקוף את צ׳י. בית באו מצ׳י הרג את שליטו, הדוכס דאו, והמליך את יָאנְג־שֶׂנְג. מלך וו ביקש להעניש את רוצחי השליט, אך לא ניצח והסתלק. כעבור שנתיים זימן מלך וו את שליטי לוּ וויי לכינוס בטוֹאוֹ־נָאוֹ. בשנה שלאחר מכן כינס כינוס גדול של נסיכי המדינות בחְוַאנְג־צ׳ה שבצפון כדי לצוות על בית ג׳ואו. גואו־ג׳יין מלך יואה תקף בהפתעה, הרג את יורש העצר של וו והביס את צבאה. כששמע זאת מלך וו שב לארצו ושלח שליח עם מתנות עשירות לכרות שלום עם יואה. כעבור תשע שנים השמיד גואו־ג׳יין מלך יואה את וו והרג את המלך פו־צ׳אי. הוא הוציא להורג גם את ראש השרים פי, מפני שלא היה נאמן לשליטו, קיבל בחוץ שוחד כבד וקשר עמו קשר.

שֶׂנְג, בנו של יורש העצר ג׳יין מצ׳ו, שנמלט בראשונה יחד עם וו דזה־שו, נשאר בוו. בימי המלך פו־צ׳אי מוו ביקש המלך חווי מצ׳ו לזמן את שנג בחזרה לצ׳ו. הדוכס יֵה הזהירו: ״שנג אוהב גבורה ומגייס בחשאי לוחמים המוכנים למות; שמא יש לו מזימה פרטית?״ המלך חווי לא שמע לו. הוא זימן את שנג, הושיבו בעיר הגבול יֵן שבצ׳ו והעניק לו את הכינוי בָּאי־גוֹנְג. שלוש שנים לאחר ששב באי־גונג לצ׳ו הוציאה וו את דזה־שו להורג.

לאחר ששב באי־גונג שנג לצ׳ו נטר לג׳נג על שהרגה את אביו, וגידל בחשאי לוחמים המוכנים למות כדי לנקום בה. חמש שנים לאחר שובו לצ׳ו ביקש לתקוף את ג׳נג, וְדָזֶה־שִׁי, ראש ממשלת צ׳ו, הסכים. בטרם יצא הצבא תקפה ג׳ין את ג׳נג, וג׳נג ביקשה עזרה מצ׳ו. צ׳ו שלחה את דזה־שי להצילה; הוא כרת עמה ברית ושב. באי־גונג שנג כעס ואמר: ״לא ג׳נג היא האויב, אלא דזה־שי.״ שנג השחיז בעצמו את חרבו. אדם שאל: ״לשם מה?״ שנג אמר: ״אני מבקש להרוג בה את דזה־שי.״ דזה־שי שמע על כך, צחק ואמר: ״שנג דומה לביצה; מה יוכל לעשות?״

כעבור ארבע שנים תקפו באי־גונג שנג וּשֶׁה צְ׳י בהפתעה את דזה־שי, ראש ממשלת צ׳ו, ואת דזה־צ׳י, מפקד הצבא, והרגום בחצר. שה צ׳י אמר: ״אם לא נהרוג את המלך, הדבר לא יצלח.״ הם לקחו אפוא את המלך כבן ערובה והלכו אל האוצר העליון. צ׳ו גונ, מאנשיו של שה צ׳י, נשא את המלך חווי מצ׳ו על גבו ונמלט אל ארמונה של הגברת ג׳או. כששמע הדוכס יה שבאי־גונג חולל מרד הוביל את אנשי ארצו לתקוף אותו. אנשי באי־גונג הובסו; הוא נמלט להרים והתאבד. הם שבו את שה צ׳י ושאלו היכן גופתו של באי־גונג. הוא לא גילה, ועמדו לבשלו למוות. שה צ׳י אמר: ״אם יצליח המעשה אהיה שר; אם ייכשל אבושל. זו חובתי מלכתחילה.״ עד הסוף סירב לגלות היכן הגופה. הם בישלו את שה צ׳י, חיפשו את המלך חווי והשיבוהו לשלטון.[א]

ההיסטוריון הגדול אמר: מה עזה השפעתה של איבה ארסית על בני האדם! אפילו מלך אינו יכול להניח לה להתקיים בנתיניו; קל וחומר בין שווים. אילו מת

א. [הערת המתרגם: ויקיטקסט הקיף את התיבה 之 שבנוסח 乃劫之王如高府 בסוגריים מודרניים. הפקסימיליה מדפיסה אותה ברצף ובאותיות הגוף, ולכן היא נשמרה בנוסח ובתרגום בלי הסוגריים. פ׳ א.ת.]

וו דזה־שו עם אביו שה, במה היה שונה מנמלה? הוא נטש את החובה הקטנה, מחק את החרפה הגדולה ושמו נמסר לדורות הבאים. מה מעורר עצב הדבר! כאשר נקלע דזה־שו למצוקה על גדת הנהר וקיבץ מזון בדרכים, האם שכחה שאיפתו את יינג ולו לרגע? משום כך כבש את כאבו ונשא את חרפתו עד שהשיג שם ומעמד. מי מלבד גבר עז־נפש היה מסוגל להגיע לכך? אילו לא ביקש באי־גונג להמליך את עצמו לשליט, גם הישגיו ותחבולותיו היו רבים מכדי לספרם![ב]

ב. [הערת המתרגם: כאן מסתיים גוף כרך ס״ו בפקסימיליה. פירושי ״שלוש הפרשנויות״ המודפסים באותיות קטנות ומדור ה־考證 המאוחר אינם חלק מגוף החיבור ולכן הושמטו. פ' א.ת.]

הביוגרפיות של תלמידי קונפוציוס

קונפוציוס אמר: ״שבעים ושבעה מן התלמידים שקיבלו את תורתו הגיעו בה לשליטה״; כולם היו אנשים בעלי כישורים יוצאי דופן. במידות הטובות: יֶן יְוֶאן, מִין דזה־צ׳יין, זָ׳אן בּוֹ־ניוּ וג׳וֹנְג־גוֹנְג. בענייני ממשל: זׅ׳אן יוּ וג׳י־לוּ. בכושר הדיבור: דְזָאי וו ודזה־גונג. בספרות: דזה־יוּ ודזה־סָיָה. שֶׁה נטה לקיצוניות, שֶׁן היה איטי, צָ׳אי היה סכל, יוֹאוּ היה גס, וחְווֵי היה שרוי שוב ושוב במחסור. סָה לא קיבל עליו את הגורל אלא עסק במסחר; וכששיער — פגע שוב ושוב.

אלה שקונפוציוס כיבד ושירת: בג׳ואו — לאו דזה; בווֵיי — צ׳וּ בּוֹ־יוּ; בצ׳י — יֶן פִּינְג־ג׳וֹנְג; בצ׳ו — לאו לָאי־דזה; בג׳נג — דזה־צ׳אן; ובלו — מֶנְג גוֹנְג־צ׳וו. פעמים רבות הזכיר לשבח את דְזָאנְג וֶן־ג׳וֹנְג, לְיוֹ־סָיָה חְווֵי, טוֹנְג־דִי בּוֹ־חְווָה וג׳יה־שאן דזה־זׅ׳אן. קונפוציוס חי אחרי כולם ולא היה בן זמנם.

יֶן חְווֵי היה איש לו ושם הבגרות שלו היה דזה־יְוֶאן. הוא היה צעיר מקונפוציוס בשלושים שנה.

יֶן יְוֶאן שאל על האנושיות. קונפוציוס אמר: ״לרסן את עצמך ולשוב אל הטקס — אז כל אשר מתחת לשמים ישוב אל האנושיות.״

קונפוציוס אמר: ״מה ראוי חְווֵי! סל אחד של מזון, דלעת אחת של משקה, בסמטה דלה — אחרים לא היו עומדים בצער הזה, אך חְווֵי אינו משנה את שמחתו.״ ועוד אמר: ״חְווֵי נראה כסכל; אך כשהוא פורש ואני בוחן את מעשיו ביחידות, די בהם לגלות את הבנתו. חְווֵי אינו סכל.״ ועוד: ״כשמשתמשים בנו — לפעול; כשמניחים לנו — להצניע את עצמנו: רק אני ואתה מסוגלים לכך!״

כשהיה חָווֶי בן עשרים ותשע הלבין כל שערו, והוא מת בטרם עת. קונפוציוס בכה עליו מרה ואמר: ״מאז שהיה לי חָווֶי נעשו תלמידיי קרובים אליי יותר.״

הדוכס איי מלו שאל: ״מי מן התלמידים אהב ללמוד?״ קונפוציוס השיב: ״היה יֶן חָווֶי, שאהב ללמוד. הוא לא העביר את כעסו לאחר ולא חזר פעמיים על אותה שגיאה. לרוע המזל חייו היו קצרים והוא מת; כיום אין כמוהו.״

מִין סוּן — שם הבגרות שלו דזה־צ׳יין. הוא היה צעיר מקונפוציוס בחמש־עשרה שנה.

קונפוציוס אמר: ״מה מסור להוריו מִין דזה־צ׳יין! איש אינו מוצא דופי בדברי השבח של הוריו ואחיו עליו.״ הוא לא שירת אצל האדונים ולא אכל משכרו של שליט מושחת. ״אם ישובו לקרוא לי לשירות, ודאי אהיה כבר מצפון לנהר וֶן.״

זַ׳אן גֶנְג — שם הבגרות שלו בּוֹ־ניוּ. קונפוציוס ראה בו בעל מידות טובות.

בּוֹ־ניוּ חלה במחלה קשה. קונפוציוס בא לבקרו, אחז בידו מבעד לחלון ואמר: ״זה הגורל! לאדם כזה מחלה כזאת — זה הגורל!״

זַ׳אן יוֹנְג — שם הבגרות שלו ג׳וֹנְג־גוֹנְג.

ג׳וֹנְג־גוֹנְג שאל על השלטון. קונפוציוס אמר: ״בצאתך מן השער נהג כאילו אתה פוגש אורח גדול; בהעסיקך את העם נהג כאילו אתה עורך קורבן גדול. במדינה לא יעשו עליך תרעומת, ובבית האציל לא יעשו עליך תרעומת.״

קונפוציוס ראה בג׳וֹנְג־גוֹנְג בעל מידות טובות ואמר: ״אפשר להושיב את יוֹנְג כשפניו דרומה.״

אביו של ג׳וֹנְג־גוֹנְג היה אדם שפל־מעמד. קונפוציוס אמר: ״אם בן הפרה המנומרת אדמוני ובעל קרניים נאות, אף אם יבקשו שלא להקריבו — האם יניחו לו ההרים והנהרות?״

זְ׳אן צְ׳יוֹ — שם הבגרות שלו דזה־יוּ. הוא היה צעיר מקונפוציוס בעשרים ותשע שנה ושימש מנהל לבית ג׳י.

ג׳י קָאנְג־דזה שאל את קונפוציוס: ״האם ז׳אן צ׳יו אנושי?״ השיב: ״בעיר של אלף בתי־אב או בבית אציל של מאה מרכבות אפשר להפקיד ביד צ׳יו את ניהול המסים והצבא. אם אנושי הוא — איני יודע.״ שב ושאל: ״האם דזה־לו אנושי?״ קונפוציוס השיב: ״כמו צ׳יו.״

צ׳יו שאל: ״אם שמעתי דבר, האם עליי לעשותו מיד?״ המורה אמר: ״עשה אותו.״ דזה־לו שאל: ״אם שמעתי דבר, האם עליי לעשותו מיד?״ המורה אמר: ״אביך ואחיך הבכורים עודם בחיים; כיצד תעשה מיד כל דבר ששמעת?״ דזה־חְווָה התפלא ושאל: ״אני מעז לשאול: השאלה הייתה זהה והתשובות שונות — מדוע?״ קונפוציוס אמר: ״צ׳יו נסוג, ולכן דחפתי אותו קדימה; יוֹאוּ דוחק באחרים, ולכן משכתי אותו לאחור.״

ג׳וֹנְג יוֹאוּ — שם הבגרות שלו דזה־לו — היה איש בְּיֵין. הוא היה צעיר מקונפוציוס בתשע שנים.

דזה־לו היה מטבעו מחוספס, אהב אומץ וכוח ושאף להיות נוקשה וישר. הוא חבש כובע מעוטר בנוצות תרנגול זכר וענד קישוט בדמות חזיר בר, ונהג בבריונות בקונפוציוס. קונפוציוס הציג לפניו את הטקסים ופיתה אותו אליהם

בהדרגה. לאחר מכן לבש דזה־לו בגדי מלומד, הביא מתנת קבלה ובא באמצעות התלמידים לבקש להיות תלמיד.

דזה־לו שאל על השלטון. קונפוציוס אמר: "לך לפני העם וטרח למענו." הוא ביקש להוסיף. אמר: "אל תתעייף."

דזה־לו שאל: "האם איש המעלה מחשיב אומץ יותר מכול?" קונפוציוס אמר: "הצדק הוא העליון. איש מעלה שאוהב אומץ ואין בו צדק יחולל מרד; אדם פשוט שאוהב אומץ ואין בו צדק יהיה לשודד."

כאשר שמע דזה־לו דבר ועדיין לא הספיק לקיימו, חשש רק שמא ישמע דבר נוסף.

קונפוציוס אמר: "מי שיכול להכריע משפט על סמך דבריו של צד אחד — הלוא זה יואו!" ועוד: "יואו אוהב אומץ יותר ממני, אך איני יודע מאין ייקח את העצה לחצות." ועוד: "אדם כיואו כנראה לא ימות מיתה טבעית." ועוד: "מי שעומד בגלימה מרופדת בלויה לצד לובשי פרוות שועל וגירית ואינו מתבייש — הלוא זה יואו!" ועוד: "יואו כבר עלה אל האולם, אך טרם נכנס לחדר."

ג'י קאנג־דזה שאל: "האם ג'ונג יו אנושי?" קונפוציוס אמר: "במדינה של אלף מרכבות אפשר להפקיד בידו את ניהול המסים והצבא; איני יודע אם הוא אנושי."

דזה־לו אהב להתלוות אל המורה במסעותיו, ופגש את צָ'אנְג־ג'וּ, גְ'יֵה־נְי ואת הזקן שנשא סל עשבים על מוט.

כאשר היה דזה־לו מנהל לבית ג׳י שאל ג׳י־סון: ״האם אפשר לכנות את דזה־לו שר גדול?״ קונפוציוס אמר: ״אפשר לכנותו שר מן המניין.״

כשנעשה דזה־לו מושל פּוּ בא להיפרד מקונפוציוס. קונפוציוס אמר: ״בפו רבים הגברים העזים, וגם קשה למשול בה. אך אומר לך: בנימוס ובכבוד תוכל לרסן את אומץ הלב; ברוחב לב וביושר תוכל לאחד את ההמון; בנימוס, ביושר ובשלווה תוכל להשיב טובה לממונים עליך.״

בראשונה הייתה לנסיך לִינְג מוויי פילגש אהובה ושמה נָאן־דזה. יורש העצר קְוַאי־קְווֵי פגע בה, ומפחד שיומת נמלט מן המדינה. לאחר מות הנסיך לינג ביקשה גבירתו להמליך את הנסיך יִנְג. ינג סירב ואמר: ״ג׳ה, בנו של יורש העצר הגולה, נמצא כאן.״ לפיכך המליכה ויי את ג׳ה, הוא הנסיך צ׳ו. שתים־עשרה שנה מלך הנסיך צ׳ו, ואביו קוואי־קווי ישב בחוץ ולא הורשה להיכנס. דזה־לו היה מנהל נחלתו של קוֹנְג קְווֵי, אציל ויי. קוואי־קווי קשר עם קונג קווי להקים מרד, תכנן להיכנס לביתו, ועם אנשיו תקף את הנסיך צ׳ו בהפתעה. הנסיך צ׳ו ברח ללו, וקוואי־קווי נכנס והומלך, הוא הנסיך ג׳וּאַנְג. בעת שקונג קווי מרד היה דזה־לו מחוץ לעיר. כששמע על כך מיהר לשוב. הוא פגש את דזה־נָאו יוצא משער בירת ויי, וזה אמר לו: ״הנסיך צ׳ו כבר הלך והשער נסגר. אתה יכול לחזור; אל תספוג את האסון לשווא.״ דזה־לו אמר: ״מי שאוכל את מזונו של אדם אינו מתחמק מצרתו.״ דזה־גאו הלך לבסוף. שליח נכנס לעיר, השער נפתח ודזה־לו נכנס אחריו. הוא הגיע אל קוואי־קווי, שישב עם קונג קווי על הבימה. דזה־לו אמר: ״לשם מה זקוק אדוני לקונג קווי? הרשה לי לקחתו ולהורגו.״ קוואי־קווי לא שמע לו. אז ביקש דזה־לו להצית את הבימה. קוואי־קווי פחד ושלח למטה את שִׁה צִ׳י וחוּ יֶן לתקוף אותו; הם היכו בו וקרעו את

שרוך כובעו. דזה־לו אמר: ״איש המעלה אינו מסיר את כובעו אף במותו.״ הוא קשר את השרוך ומת.

כששמע קונפוציוס על המהומה בווֵיי אמר: ״אבוי, יואוּ מת!״ ואכן זמן קצר אחר כך נודע שמת. לפיכך אמר קונפוציוס: ״מאז זכיתי ביואוּ, דברי עלבון אינם מגיעים לאוזניי.״ באותה עת היה דזה־גונג שליח לו בצ׳י.

דְזַאי יוּ — שם הבגרות שלו דזה־וו — היה מהיר לשון ומוכשר בוויכוח. לאחר שקיבל את תורת המורה שאל: ״האין אבל של שלוש שנים ממושך מדי? אם איש המעלה לא יקיים טקסים שלוש שנים, הטקסים ייהרסו; אם לא יעשה מוזיקה שלוש שנים, המוזיקה תתמוטט. התבואה הישנה כבר אזלה והחדשה עלתה; מקדחי האש כבר הוחלפו. שנה אחת דיה.״ המורה שאל: ״האם נוח לך בכך?״ השיב: ״נוח.״ אמר: ״אם נוח לך — עשה כן. כשאיש המעלה שרוי באבל, מאכל ערב אינו טעים לו וכשהוא שומע מוזיקה אינו שמח; משום כך אינו עושה זאת.״ לאחר שדְזַאי וו יצא אמר המורה: ״יוּ חסר אנושיות! רק לאחר שלוש שנים יוצא הילד מחיק הוריו. אבל של שלוש שנים הוא החובה המקובלת בכל אשר מתחת לשמים.״

דְזַאי יוּ ישן ביום. המורה אמר: ״עץ רקוב אי אפשר לגלף, וקיר של אדמת זבל אי אפשר לטייח.״

דְזַאי וו שאל על מעלותיהם של חמשת הקיסרים. המורה אמר: ״יוּ אינו האדם הראוי לכך.״

דְזַאי וו שימש אציל בלִין־דְזֶה והשתתף במרד של טְיֶאן צַ׳אנְג; שבטו הושמד וקונפוציוס התבייש בו.

דְוַאן־מוּ סָה היה איש ויי ושם הבגרות שלו דזה־גונג. הוא היה צעיר מקונפוציוס בשלושים ואחת שנה.

דזה־גונג היה מהיר לשון ומוכשר בניסוח, וקונפוציוס נהג לדחות את פלפוליו. הוא שאל אותו: ״מי עדיף, אתה או חְווֵי?״ השיב: ״כיצד יעז סָה לקוות להשתוות לחְווֵי? חְווֵי שומע דבר אחד ויודע ממנו עשרה; סָה שומע דבר אחד ויודע ממנו שניים.״

לאחר שקיבל דזה־גונג את תורת המורה שאל: ״איזה מין אדם הוא סָה?״ קונפוציוס אמר: ״אתה כלי.״ שאל: ״איזה כלי?״ השיב: ״כלי הקורבן הוּ־לְיֶן.״

צָ׳ן דזה־צ׳ין שאל את דזה־גונג: ״אצל מי למד ג׳ונג־ני?״ דזה־גונג אמר: ״דרכם של המלכים וָן וּוּ לא נפלה ארצה אלא עודנה מצויה בבני אדם. הראויים מכירים את עיקריה והבלתי־ראויים מכירים את פרטיה; אין אדם שאין בו דבר מדרכם של ון וּוּ. ממי לא למד המורה, וכיצד היה לו מורה קבוע?״ ועוד שאל: ״כאשר קונפוציוס מגיע למדינה הוא תמיד שומע על ממשלהּ. האם הוא מבקש זאת, או שנותנים לו?״ דזה־גונג אמר: ״המורה משיג זאת במתינות, בטוב לב, בנימוס, בחסכנות ובענווה. דרך בקשתו של המורה שונה בוודאי מדרך בקשתם של אחרים.״

דזה־גונג שאל: ״עשיר בלא גאווה ועני בלא חנופה — מה דעתך?״ קונפוציוס אמר: ״ראוי; אך פחות מעני השמח בדרך ומעשיר האוהב את הטקסים.״

טְיֵאן צָ׳אנְג ביקש למרוד בצ׳י, אך חשש ממשפחות נָאו, גְווֹ, בָּאו ויֶן; לפיכך העביר את צבאו וביקש לתקוף את לו. כששמע זאת קונפוציוס אמר לתלמידיו: ״לו היא ארץ קברי אבותינו ומולדת הורינו. המדינה בסכנה כזאת — מדוע אין

איש מכם יוצא לפעול?״ דזה־לו ביקש לצאת, אך קונפוציוס עצר בעדו. דזה־ג׳אנג ודזה־שֶׁה ביקשו ללכת, אך קונפוציוס לא הרשה להם. דזה־גונג ביקש ללכת, וקונפוציוס הרשה לו.

דזה־גונג יצא אפוא והגיע לצ׳י. הוא שכנע את טיאן צ׳אנג ואמר: ״אתה טועה בתקיפת לו. לו היא מדינה שקשה לתקוף: חומותיה דקות ונמוכות, אדמתה צרה ומבוקעת, שליטה סכל וחסר אנושיות, שריה כוזבים וחסרי תועלת, ואנשי צבאה ותושביה מתעבים את מלאכת הנשק. עם אלה אי אפשר להילחם. מוטב שתתקוף את וּ. חומות וו גבוהות ועבות, אדמתה רחבה ועמוקה, שריונה חזק וחדש, לוחמיה מובחרים ושבעים, כליה הכבדים וחייליה המעולים מרוכזים בה, ושריה הנבונים מופקדים על הגנתה. אותה קל לתקוף.״ טיאן צ׳אנג זעם ופניו השתנו. הוא אמר: ״מה שקשה בעיני אחרים אתה מכנה קל, ומה שקל בעיניהם אתה מכנה קשה; מדוע אתה מלמד אותי כך?״ דזה־גונג אמר: ״שמעתי שמי שצרותיו מבית תוקף מדינה חזקה, ומי שצרותיו מחוץ תוקף מדינה חלשה. עתה צרותיך מבית. שמעתי ששלוש פעמים הענקו לך נחלה ושלוש פעמים לא הצליח הדבר, מפני שהשרים הגדולים אינם נשמעים לך. אם תשבור את לו כדי להרחיב את צ׳י, הניצחון יגאה את שליטך, חורבן המדינה ירומם את השרים, אך לך לא יהיה חלק בהישג; יחסיך עם השליט יתרחקו מדי יום. למעלה תגאה את לב השליט ולמטה תתיר את רסן השרים — כך יקשה עליך להשלים מעשה גדול. שליט גאה נעשה מופקר ושרים גאים נאבקים; למעלה תהיה אפוא מסוכסך עם השליט ולמטה תתחרה בשרים הגדולים. במצב כזה יהיה מעמדך בצ׳י בסכנה. משום כך מוטב לתקוף את וו. אם לא תנצח את וו, פשוטי העם ימותו בחוץ והשרים הגדולים יתרוקנו מבית; למעלה לא יישאר לשליט יריב בין השרים החזקים, ולמטה לא תהיה התנגדות

מצד העם. אז תהיה אתה היחיד שיוכל לבודד את השליט ולשלוט בצ״י.״ טיאן צ׳אנג אמר: ״יפה. ובכל זאת, צבאי כבר נע לעבר לו. אם אסוג ואלך לוו, יחשדו בי השרים הגדולים. מה אעשה?״ דזה־גונג אמר: ״עצור את צבאך ואל תתקוף. אני מבקש ללכת אל מלך וו, לגרום לו להציל את לו ולתקוף את צ״י; אז צא בצבאך לקראתו.״ טיאן צ׳אנג הסכים ושלח את דזה־גונג דרומה לפגוש את מלך וו.

דזה־גונג שכנע אותו ואמר: ״שמעתי שמלך אמיתי אינו מכרית בית שלטון והגמון אינו מניח לירי׳ב חזק לעמוד מולו; כשעל משקל של אלף ג׳וּן מוסיפים משקל זעיר, הוא נוטה. עתה צ״י בת עשרת אלפים המרכבות מבקשת לבלוע לעצמה את לו בת אלף המרכבות ולהתחרות עם וו על הבכורה. בחשאי אני חושש למענך, המלך. ועוד: הצלת לו תקנה לך שם מזהיר; תקיפת צ״י תביא רווח גדול. כך תפייס את נסיכי אזור נהר סה, תעניש את צ״י האלימה ותכניע את ג׳ין החזקה — אין רווח גדול מזה. בשם תשמר מדינה אובדת, ובפועל תתיש את צ״י החזקה. החכם אינו מהסס בכך.״ מלך וו אמר: ״יפה. ובכל זאת, בעבר נלחמתי בְּיְוֶה ודחקתי אותה אל הר חְוּוֵי־ג׳י. מלך יְוֶה מענה את גופו ומטפח לוחמים ולבו מבקש לנקום בי. המתן עד שאתקוף את יְוֶה, ואז אשמע לך.״ דזה־גונג אמר: ״כוחה של יְוֶה אינו עולה על כוחה של לו, וכוחה של וו אינו עולה על כוחה של צ״י. אם תניח לצ״י ותתקוף את יְוֶה, צ״י כבר תכניע את לו. ועוד, אתה מבקש לעשות לך שם בשימור האובד ובהעמדת הנכרת; לתקוף את יְוֶה הקטנה ולפחד מצ״י החזקה — אין זה אומץ. האמיץ אינו נמנע מקושי, האנושי אינו דוחק את החלש, החכם אינו מחמיץ את השעה והמלך האמיתי אינו מכרית בית שלטון; כך הם מעמידים את צדקתם. אם תשאיר עתה את יְוֶה בחיים, תראה לנסיכים את אנושיותך; אם תציל את לו ותתקוף את צ״י,

סמכותך תגיע אל ג׳ין וכל הנסיכים ינהרו לחצר וו — ומפעל ההגמוניה יושלם. ואם בכל זאת אתה שונא את יְוֶוה, הרשה לי ללכת מזרחה אל מלכה ולגרום לו לשלוח צבא להצטרף אליך. כך תרוקן בפועל את יְוֶוה, ובשם תנהיג את הנסיכים למסע מלחמה.״ מלך וו שמח מאוד ושלח את דזה־גונג ליְוֶוה.

מלך יְוֶוה פינה את הדרך ויצא לקבלו בפרברים. הוא עצמו נהג במרכבה עד למעון ושאל: ״זוהי מדינת ברברים; מדוע הואיל האדון הנכבד לבוא אליה ברוב הדר?״ דזה־גונג אמר: ״זה עתה שכנעתי את מלך וו להציל את לו ולתקוף את צ׳י. רצונו לעשות כן, אך הוא חושש מיְוֶוה ואמר: 'המתן עד שאתקוף את יְוֶוה.' אם כך, ודאי ישבור את יְוֶוה. לא לרצות לנקום ובכל זאת לעורר חשד — זו כסילות; לרצות לנקום ולהניח לאחר לדעת זאת — זו סכנה; לפרסם את הדבר בטרם החל — זו סכנה. שלושת אלה הם האסונות הגדולים של כל מעשה.״ גוֹאוּ־גְ׳יֶין השתחווה פעמיים ואמר: ״אני, היחיד, לא אמדתי את כוחי ונלחמתי בוו. נלכדתי במצוקה בחוֶוי־ג׳י, והכאב חדר לעצמותיי. יומם ולילה שפתיי חרוכות ולשוני יבשה, וכל רצוני להיצמד בעקבות מלך וו ולמות עמו — זוהי משאלתי.״ אז שאל בעצתו של דזה־גונג. דזה־גונג אמר: ״מלך וו עז ואלים ושריו אינם יכולים לשאתו; המדינה מותשת מרוב מלחמות והחיילים אינם עומדים בכך; העם שונא את הממונים והשרים הגדולים מבקשים למרוד מבית; דזה־שוּ מת בגלל תוכחתו, והשר הגדול פִּי מנהל את העניינים, מצדיק את שגיאות שליטו כדי להבטיח את טובתו שלו. כך נראה שלטון של מדינה הרוסה. אם תשלח באמת את חייליך לסייע לו ולהשביע את רצונו, תשמח את לבו באוצרות כבדים ותכבד את טקסו בדברים שפלים — ודאי יתקוף את צ׳י. אם לא ינצח, הרי זו ברכתך. אם ינצח, ודאי יביא את צבאו אל ג׳ין; אני מבקש ללכת צפונה אל נסיך ג׳ין ולגרום לו לתקוף את וו עמה. כך תיחלש וו בוודאות:

חיילי המחץ שלה יכלו בצ׳י, שריונה הכבד יתייגע בג׳ין, ואתה תשלוט בה כשהיא תשושה. כך ודאי תשמיד את וו.״ מלך יְוֶה שמח מאוד והסכים. הוא שלח לדזה־גונג מאה יי זהב, חרב אחת ושני רמחים מעולים. דזה־גונג לא קיבלם ויצא לדרכו.

הוא דיווח למלך וו: ״ביראת כבוד מסרתי למלך יְוֶה את דברי המלך הגדול. מלך יְוֶה נחרד ואמר: 'אני, היחיד, למרבה אסוני איבדתי בצעירותי את אבי; לא אמדתי את עצמי, חטאתי נגד וו, צבאי הובס וגופי הושפל, ונלכדתי בחוֶי־ג׳י. ארצי הייתה לשממה; בחסד המלך הגדול זכיתי להמשיך להגיש את כלי הקורבן ולקיים את הפולחן. עד מותי לא אעז לשכוח זאת — כיצד אעז להעלות מזימה על לביו!'״ כעבור חמישה ימים השתחווה ג׳וֹנְג, אציל יְוֶה ושליחה, ואמר למלך וו: ״גוֹאוּ־ג׳יֶין, עבדך המגויס מן הים המזרחי, שלח אותי, עבדו ג׳ונג, ואני מעז למסור באמצעות פקידיך דרישת שלום. שמעתי עתה בסתר שהמלך הגדול עומד להקים את הצדק הגדול, להעניש את החזק ולהציל את החלש, להתיש את צ׳י האלימה ולפייס את בית ג׳ואו. אנו מבקשים לגייס את כל שלושת אלפי הלוחמים שבגבולותינו. אני, היחיד, מבקש לעטות בעצמי שריון ולאחוז בנשק חד, וללכת בראש לספוג חצים ואבנים. באמצעות עבדך השפל ג׳ונג אני מגיש את כלי הנשק השמורים של אבותיי — עשרים חליפות שריון, את רמחי פוּ־צ׳וּ ולוּ, ואת חרב בּוּ־גְוֹואַנְג — כדי לברך את קציני הצבא.״ מלך וו שמח מאוד ואמר לדזה־גונג: ״מלך יְוֶה מבקש להצטרף אליי בעצמו למלחמה בצ׳י. האם אפשר?״ דזה־גונג אמר: ״לא. לרוקן את ארצו של אדם, לקחת את כל עמו ואז גם לקחת את שליטו — אין זה צדק. קבל את מתנותיו, הרשה לצבאו לבוא וסרב לבואו של המלך.״ מלך וו הסכים ודחה בתודה את מלך יְוֶה. אז גייס מלך וו את צבאות תשעת מחוזותיו לתקוף את צ׳י.

דזה־גונג יצא משם לג׳ין ואמר לנסיך ג׳ין: ״שמעתי שאם התוכנית אינה קבועה מראש, אי אפשר להגיב למאורעות פתאומיים; ואם הצבא אינו מוכן מראש, אי אפשר לגבור על האויב. עתה עומדות צ׳י וו להילחם. אם וו לא תנצח, יְוֶה ודאי תחולל בה מהומה; ואם תנצח את צ׳י, ודאי תביא את צבאה אל ג׳ין.״ נסיך ג׳ין נחרד מאוד ושאל: ״מה נעשה?״ דזה־גונג אמר: ״תקן את הנשק, הנח לחיילים והמתן לה.״ נסיך ג׳ין הסכים.

דזה־גונג עזב וחזר ללו. מלך וו אכן נלחם באנשי צ׳י באי־לינג, הביס קשות את צבאם, לכד את ציודם של שבעה מפקדים ולא שב לביתו. כצפוי, הביא את צבאו אל ג׳ין ופגש את אנשי ג׳ין בחְוָאנְג־צָ׳ה. וו וג׳ין התחרו על הבכורה. אנשי ג׳ין תקפו והביסו קשות את צבא וו. כששמע זאת מלך יְוֶה חצה את הנהר והתקיף את וו במפתיע; הוא חנה במרחק שבעה לי מן העיר. מלך וו שמע על כך, עזב את ג׳ין ושב, ונלחם ביְוֶה ליד חמשת האגמים. הוא לא ניצח בשלושה קרבות, שערי עירו לא החזיקו מעמד, ויְוֶה צרה על ארמון המלך, הרגה את פוּ־צָ׳אי והוציאה להורג את שרו. שלוש שנים לאחר ששברה את וו פנתה יְוֶה מזרחה ונעשתה להגמון.

לפיכך, ביציאה אחת הציל דזה־גונג את לו, הטיל מהומה בצ׳י, שבר את וו, חיזק את ג׳ין והמליך את יְוֶה להגמון. בשליחות אחת גרם לכוחות לשבור זה את זה, ובתוך עשר שנים התחולל שינוי בכל אחת מחמש המדינות.

דזה־גונג אהב לקנות בזול ולמכור ביוקר, והעביר סחורות והון לפי שינויי השעה. הוא שמח לפרסם את מעלותיהם של אנשים, אך לא ידע להצניע את שגיאותיהם. הוא שימש פעמים אחדות ראש ממשלה בלו ובוויי, צבר בביתו אלף מטילי זהב, ולבסוף מת בצ׳י.

יֶן יָן היה איש וו ושם הבגרות שלו דזה־יוּ. הוא היה צעיר מקונפוציוס בארבעים וחמש שנה.

לאחר שקיבל דזה־יו את תורת המורה התמנה למושל וו־צֶ׳נְג. כשעבר שם קונפוציוס שמע קול כלי מיתר ושירה. הוא חייך ואמר: ״לשחיטת תרנגולת — לשם מה להשתמש בסכין של שור?״ דזה־יו אמר: ״בעבר שמע יֶן מפי המורה: כשאיש המעלה לומד את הדרך הוא אוהב בני אדם; כשאדם פשוט לומד את הדרך קל להעסיקו.״ קונפוציוס אמר: ״תלמידיי, דבריו של יֶן נכונים; דברי הקודמים היו רק הלצה.״ קונפוציוס סבר שדזה־יו בקי בספרות.

בּוּ שֶׁאנְג — שם הבגרות שלו דזה־סְיָה. הוא היה צעיר מקונפוציוס בארבעים וארבע שנה.

דזה־סיה שאל: ״'חיוכה החינני מה נאה, עיניה היפות מה צלולות; הלבן הוא יסוד הצבעים' — מה פירוש הדבר?״ המורה אמר: ״הציור בא אחרי המשטח הלבן.״ שאל: ״האם הטקסים באים אחר כך?״ קונפוציוס אמר: ״שאנג הוא שמסוגל עתה לדון עמי ב׳ספר השירים׳!״

דזה־גונג שאל: ״מי ראוי יותר, שֶׁה או שֶׁאנְג?״ המורה אמר: ״שֶׁה מרחיק לכת מדי, ושאנג אינו מגיע דיו.״ שאל: ״אם כן שֶׁה עדיף?״ אמר: ״להרחיק לכת מדי הרי זה כאי־הגעה.״

המורה אמר לדזה־סיה: ״היה מלומד של איש מעלה, אל תהיה מלומד של אדם קטן.״

לאחר מות קונפוציוס התיישב דזה־סיה ממערב לנהר ולימד שם, והיה מורו של המרקיז וֶן מוויי. כשמת בנו בכה עליו עד שהתעוור.

ג׳וּאַן־סוּן שֶׁה היה איש צָ׳ן ושם הבגרות שלו דזה־ג׳אנג. הוא היה צעיר מקונפוציוס בארבעים ושמונה שנה.

דזה־ג׳אנג שאל כיצד להשיג משכורת של משרה. קונפוציוס אמר: ״שמע הרבה והנח בצד את המסופק; דבר בזהירות על השאר — וכך ימעטו האשמותיך. ראה הרבה והנח בצד את המסוכן; פעל בזהירות על השאר — וכך ימעטו חרטותיך. כשבדיבור מעט אשמה ובמעשה מעט חרטה, המשכורת מצויה בתוך אלה.״

ביום אחר, כשהתלווה אליו בין צָ׳ן לצָ׳אי והם נקלעו למצוקה, שאל כיצד יוכל להתנהל בעולם. קונפוציוס אמר: ״אם דבריך נאמנים ואמינים ומעשיך כנים ומכבדים, תוכל להתנהל אפילו במדינות המאן והמָוֹ; אם דבריך אינם נאמנים ואמינים ומעשיך אינם כנים ומכבדים, האם תוכל להתנהל אפילו במחוזך ובכפרך? כשאתה עומד, ראה את המילים האלה ניצבות לפניך; כשאתה במרכבה, ראה אותן נשענות על המוט הרוחבי. רק אז תוכל להתנהל.״ דזה־ג׳אנג כתב זאת על אבנטו.

דזה־ג׳אנג שאל: ״כיצד צריך איש השירות להיות כדי שאפשר יהיה לכנותו בעל הישג?״ קונפוציוס אמר: ״למה אתה קורא בעל הישג?״ דזה־ג׳אנג השיב: ״במדינה ודאי שומעים עליו, ובבית האציל ודאי שומעים עליו.״ קונפוציוס אמר: ״זהו בעל שם, לא בעל הישג. בעל הישג ישר מעצם טבעו ואוהב צדק; הוא בוחן את דברי הזולת ומתבונן בפניו, וחושב כיצד להנמיך את עצמו בפני אחרים. במדינה ובבית האציל ודאי יגיע להישג. בעל שם לובש מראית עין של אנושיות אך מעשיו סותרים אותה, והוא יושב לבטח ואינו מטיל ספק בעצמו. במדינה ובבית האציל ודאי ישמעו עליו.״

דְזָנְג שָׁן היה איש נָאן־וּ־צָ׳נְג ושם הבגרות שלו דזה־יוּ. הוא היה צעיר מקונפוציוס בארבעים ושש שנה.

קונפוציוס סבר שהוא מסוגל להבין לעומקה את דרך המסירות להורים, ולכן מסר לו את תורתו. הוא חיבר את ׳הקלאסיקה של המסירות להורים׳ ומת בלו.

טָאן־טָאי מְיֶה־מִינְג היה איש וּ־צָ׳נְג ושם הבגרות שלו דזה־יוּ. הוא היה צעיר מקונפוציוס בשלושים ותשע שנה.

מראהו היה מכוער מאוד. הוא ביקש לשרת את קונפוציוס, וקונפוציוס חשב שכישרונו דל. לאחר שקיבל את תורתו פרש וטיפח את התנהגותו: בהלכו לא קיצר דרך בסמטאות, ואם לא היה זה ענין ציבורי לא בא לראות אציל או שר גדול.

הוא נסע דרומה עד נהר היאנגצה, ושלוש מאות תלמידים הלכו אחריו. הוא קבע כללים לקבלה ולנתינה, לעזיבה ולהצטרפות, ושמו נפוץ בין הנסיכים. כששמע זאת קונפוציוס אמר: ״כששפטתי אדם על פי דבריו טעיתי בדְזָאי יוּ; כששפטתי אדם על פי מראהו טעיתי בדזה־יוּ.״

מִי בּוּ־צ׳י — שם הבגרות שלו דזה־ג׳יין. הוא היה צעיר מקונפוציוס בשלושים שנה.

קונפוציוס אמר על דזה־ג׳יין: ״איש מעלה הוא! אילו לא היו אנשי מעלה בלו, מניין היה לומד להיות כזה?״

כששימש דזה־ג׳יין מושל שָׁאן־פוּ שב לדווח לקונפוציוס ואמר: ״במחוז הזה חמישה אנשים הראויים יותר מבּוּ־צ׳י; הם לימדו את בּוּ־צ׳י כיצד למשול.״

קונפוציוס אמר: ״חבל שהשטח שבּוּ־צ׳י מושל בו קטן; אילו היה גדול, כמעט שהיה מגיע לשלמות.״

יְוֶאן סְיֶין — שם הבגרות שלו דזה־סָה.

דזה־סה שאל על החרפה. קונפוציוס אמר: ״כשהדרך שוררת במדינה — קבל משכורת; כשהדרך אינה שוררת במדינה ואתה מקבל משכורת — זו חרפה.״

דזה־סה אמר: ״אם תוקפנות, התרברבות, טינה ותאווה אינן פועלות באדם, האם אפשר לכנותו אנושי?״ קונפוציוס אמר: ״אפשר לכנות זאת קשה להשגה; אם זו אנושיות — איני יודע.״

לאחר מות קונפוציוס הסתלק יְוֶאן סיין והסתתר בביצות ובערבות. דזה־גונג שימש ראש ממשלה בווֶיי, ובא בארבע מרכבות רתומות זו אחר זו. הוא פילס דרך בין עשבי הבר אל סמטה דלה ובא לבקר את יואן סיין. סיין סידר את כובעו ואת בגדיו הבלויים ויצא לראותו. דזה־גונג התבייש למענו ואמר: ״האם אדוני חולה?״ יואן סיין אמר: ״שמעתי שמי שאין לו רכוש נקרא עני, ומי שלמד את הדרך ואינו מסוגל לקיימה נקרא חולה. אני, סיין, עני — לא חולה.״ דזה־גונג התבייש, יצא משם עגום ועד סוף ימיו התבייש בכך שדבריו חרגו מן הראוי.

גוֹנְג־יֶה צָ׳אנְג היה איש צ׳י ושם הבגרות שלו דזה־צ׳אנג.

קונפוציוס אמר: ״ראוי להשיא אישה לצ׳אנג. אף שהיה אסור בכבלים, לא היה זה בגלל פשעו.״ הוא השיא לו את בתו.

נָאן־גוֹנְג קְווֹ — שם הבגרות שלו דזה־ז׳ונג.

הוא שאל את קונפוציוס: ״יי היטיב לירות בקשת, אָאוֹ היה חזק עד שיכול היה לדחוף סירה ביבשה, ושניהם לא מתו מיתה טבעית; יוּ וג׳י עיבדו את האדמה במו ידיהם וזכו בכל אשר מתחת לשמים — מדוע?״ קונפוציוס לא השיב. לאחר שדזה־זׇונג יצא אמר קונפוציוס: ״איש מעלה הוא אדם זה! מה נעלה מידתו של אדם זה!״ ועוד אמר עליו: ״כשהדרך שוררת במדינה לא יודח; וכשהדרך אינה שוררת במדינה יינצל מעונש וממוות.״ הוא חזר שלוש פעמים על הפסוק ״המום באבן הירקן הלבנה״, וקונפוציוס השיא לו את בת אחיו.

גוֹנְג־סִי אָי — שם הבגרות שלו ג׳י־צָה.

קונפוציוס אמר: ״אין דרך בכל אשר מתחת לשמים; רבים נעשים משרתים לבית אציל ומכהנים בעירו. רק ג׳י־צָה מעולם לא קיבל משרה.״

דְזָנְג דְיֵין — שם הבגרות שלו סִי.

כששירת את קונפוציוס אמר לו קונפוציוס: ״אמור את שאיפתך.״ דְיֵין אמר: ״בגדי האביב כבר מוכנים; אלך עם חמישה או שישה בוגרים ושישה או שבעה נערים, נרחץ בנהר יי, נצטנן ברוח ליד מזבח הגשם, ונשוב בשירה.״ קונפוציוס נאנח ואמר: ״אני עם דְיֵין!״

יֶן וּ־יוֹאוּ — שם הבגרות שלו לוּ. לו היה אביו של ין חווי; האב והבן שירתו את קונפוציוס בתקופות שונות.

כשמת ין חווי היה ין לו עני וביקש מקונפוציוס את מרכבתו כדי לממן את הקבורה. קונפוציוס אמר: ״בין שכישרונו גדול ובין שלא, כל אדם מדבר על בנו. כשמת לִי בני הייתה לו ארון פנימי אך לא ארון חיצוני. לא הלכתי ברגל כדי

לספק לו ארון חיצוני, מפני שאני נמנה אחרי השרים הגדולים ואיני רשאי ללכת ברגל.״

שָׁאנְג צָ׳וּ היה איש לו ושם הבגרות שלו דזה־מוּ. הוא היה צעיר מקונפוציוס בעשרים ותשע שנה.

קונפוציוס מסר את ׳ספר התמורות׳ לצ׳ו; צ׳ו מסר אותו לחָאן־בִּי, איש צ׳ו, ששמו הבוגר דזה־חוּנְג; חונג מסרו לגְ׳יָאו, איש ג׳יאנג־דונג, ששמו הבוגר דזה־יוֹנְג ושמו הפרטי צָה; צה מסרו לג׳וֹאוּ, איש יֶן, ששמו הבוגר דזה־גְ׳יִה ושמו הפרטי שוּ; שו מסרו לגְוָואנְג, איש צ׳וּן־יוּ, ששמו הבוגר דזה־צָ׳נְג ושמו הפרטי יוּ; יו מסרו לטְיֶאן חֶה, איש צ׳י, ששמו הבוגר דזה־ג׳ואנג; חה מסרו לוָואנְג טוֹנְג, איש דונג־וּ, ששמו הבוגר דזה־ג׳ונג; וטונג מסרו ליָאנְג חֶה, איש דזה־צ׳ואן. באמצע תקופת יֶוּאן־שׁוֹ שימש יאנג חה אציל בחצר האן בזכות עיסוקו ב׳ספר התמורות׳.

נָאו צָ׳אי — שם הבגרות שלו דזה־נָאו. הוא היה צעיר מקונפוציוס בשלושים שנה.

גובהו של דזה־גאו לא הגיע לחמש צ׳ה. הוא קיבל את תורת קונפוציוס, וקונפוציוס חשב אותו לסכל.

דזה־לו שלח את דזה־גאו לשמש מושל פֵּיי־חוֹאוּ. קונפוציוס אמר: ״אתה משחית את בנו של אדם!״ דזה־לו אמר: ״יש שם עם ויש שם מזבחי האדמה והדגן; מדוע חייבים לקרוא בספרים ורק אחר כך לראות בכך לימוד?״ קונפוציוס אמר: ״משום כך אני שונא בעלי לשון חלקה.״

צִ׳י־דִיָאו קָאי — שם הבגרות שלו דזה־קאי.

קונפוציוס שלח את קאי לקבל משרה. הוא השיב: ״עדיין איני בטוח שאני מסוגל לכך.״ קונפוציוס שמח.

גוֹנְג־בּוֹ לְיָאוֹ — שם הבגרות שלו דזה־ג׳ואו.

ג׳ואו השמיץ את דזה־לו לפני ג׳י־סון. דזה־פוּ ג׳ינג־בּוֹ סיפר על כך לקונפוציוס ואמר: ״האדון כבר נתון במבוכה בגלל הדבר; אך עדיין בכוחי להציג את ליאו לראווה בשוק ובחצר.״ קונפוציוס אמר: ״אם הדרך עתידה לנהוג — הרי זה הגורל; אם הדרך עתידה לחדול — גם זה הגורל. מה יוכל גונג־בו ליאו לעשות כנגד הגורל?״

סְה־מָה נְגְג — שם הבגרות שלו דזה־ניו.

ניו היה דברן ופזיז. הוא שאל את קונפוציוס על האנושיות. קונפוציוס אמר: ״האנושי מהסס בדיבורו.״ שאל: ״אם הוא מהסס בדיבורו, האם אפשר לכנותו אנושי?״ המורה אמר: ״העשייה קשה; כיצד לא יהסס בדיבור?״

הוא שאל על איש המעלה. המורה אמר: ״איש המעלה אינו דואג ואינו מפחד.״ שאל: ״אם אינו דואג ואינו מפחד, האם אפשר לכנותו איש מעלה?״ המורה אמר: ״אם בבחינה פנימית אין בו אשמה, על מה ידאג וממה יפחד?״

פָאן שׁוּ — שם הבגרות שלו דזה־צִ׳ה. הוא היה צעיר מקונפוציוס בשלושים ושש שנה.

פאן צ׳ה ביקש ללמוד לגדל דגן. קונפוציוס אמר: ״איני משתווה לאיכר זקן.״ ביקש ללמוד גינון. אמר: ״איני משתווה לגנן זקן.״ כשיצא פאן צ׳ה אמר קונפוציוס: ״אדם קטן הוא פאן שׁוּ! אם העליונים אוהבים את הטקסים, איש

מן העם לא יעז שלא לכבדם; אם העליונים אוהבים צדק, איש מן העם לא יעז שלא לציית; אם העליונים אוהבים אמינות, איש מן העם לא יעז שלא לנהוג בכנות. אם כך, יבואו אנשי ארבע רוחות השמים כשהם נושאים את ילדיהם על גבם. לשם מה לגדל דגן?״

פאן צ׳ה שאל על האנושיות. המורה אמר: ״לאהוב בני אדם.״ שאל על החוכמה. אמר: ״להכיר בני אדם.״

יוֹאוּ ז׳וֹ היה צעיר מקונפוציוס בארבעים ושלוש שנה. יואו ז׳ו אמר: ״בשימוש בטקסים ההרמוניה יקרה מכול. בכך הייתה דרכם של המלכים הקדומים יפה. בגדול ובקטן הלכו בעקבותיה, ובכל זאת יש דברים שאינם מצליחים: אם מכירים רק את ההרמוניה ועושים הרמוניה, אך אין מגבילים אותה באמצעות הטקסים, גם היא אינה יכולה לפעול.״ ועוד אמר: ״אם הבטחה קרובה לצדק אפשר לקיים את המילים; אם הנימוס קרוב לטקסים אפשר להרחיק חרפה וביזיון; ואם בהסתמכות על אדם אין מאבדים את הקרובים לנו, אפשר גם לראות בו עיקר.״

לאחר מות קונפוציוס התגעגעו אליו התלמידים. יואו ז׳ו דמה במראהו לקונפוציוס, ולכן העמידוהו יחדיו כמורה ונהגו בו כפי שנהגו במורה בחייו. יום אחד ניגשו התלמידים ושאלו: ״בעבר, כשעמד המורה לצאת לדרך, ציווה על תלמידיו לקחת כלי גשם, ואחר כך אכן ירד גשם. התלמידים שאלו: 'כיצד ידע המורה זאת?' והמורה אמר: 'האין ב׳ספר השירים׳: ״כשהירח נצמד לכוכב בִּי, הוא גורם לגשם שוטף״? אמש לא לן הירח בבִּי?' ביום אחר לן הירח בבִּי, אך לבסוף לא ירד גשם. שָׁאנְג צ׳ו היה מבוגר ולא היו לו ילדים, ואמו ביקשה לשאת לו אישה. קונפוציוס שלח אותו לצ׳י ואמו של צ׳ו ביקשה שיימנע מכך.

קונפוציוס אמר: 'אל תדאגי; אחרי גיל ארבעים יהיו לצ׳ו חמישה בנים.' ואכן כך היה. כיצד ידע המורה זאת?״ יואו ז׳ו שתק ולא היה לו מענה. התלמידים קמו ואמרו: ״יואו דזה, פנה את המקום; אין זה מושבך!״

גוֹנְג־סִי צָ׳ה — שם הבגרות שלו דזה־חְוָוה. הוא היה צעיר מקונפוציוס בארבעים ושתיים שנה.

כשנשלח דזה־חווה לצ׳י ביקש ז׳אן יו בשם אמו תבואה. קונפוציוס אמר: ״תן לה פו אחד.״ ביקש להוסיף. אמר: ״תן לה יו אחד.״ ז׳אן דזה נתן לה חמישה בִּינְג של תבואה. קונפוציוס אמר: ״כשנסע צ׳ה לצ׳י רכב על סוסים דשנים ולבש מעיל פרווה קל. שמעתי שאיש המעלה מסייע לנזקק ואינו מוסיף לעשיר.״

וּ־מָה שֶׁה — שם הבגרות שלו דזה־צ׳י. הוא היה צעיר מקונפוציוס בשלושים שנה.

שר המשפטים של צָ׳ן שאל את קונפוציוס: ״האם הדוכס ג׳או מלו הכיר את הטקסים?״ קונפוציוס אמר: ״הכיר.״ לאחר שיצא קד קידה לוּ־מָה צ׳י ואמר: ״שמעתי שאיש המעלה אינו נושא פנים. האם גם איש המעלה נושא פנים? שליט לו נשא אישה מוּ וכינה אותה מָנְג־דזה. שם משפחתה היה ג׳י, וכדי להימנע מאזכור נישואים לבת אותו שם משפחה כינה אותה מנג־דזה. אם שליט לו הכיר את הטקסים, מי אינו מכירם?״ שֶׁה סיפר זאת לקונפוציוס. קונפוציוס אמר: ״בן מזל אני, צ׳יו: אם יש בי שגיאה, אחרים תמיד יודעים אותה. לשר אסור לדבר על רעת שליטו ולהורה אסור לדבר על רעתו; ההימנעות מאזכור היא מן הטקס.״

לְיָאנְג ג׳אן — שם הבגרות שלו שוּ־יוּ. הוא היה צעיר מקונפוציוס בעשרים ותשע שנה.

יֶן סִינְג — שם הבגרות שלו דזה־לְיוֹ. הוא היה צעיר מקונפוציוס בארבעים ושש שנה.

זָ׳אן זוּ — שם הבגרות שלו דזה־לוּ. הוא היה צעיר מקונפוציוס בחמישים שנה.

צָאוֹ סוּ — שם הבגרות שלו דזה־שׁוּן. הוא היה צעיר מקונפוציוס בחמישים שנה.

בּוֹ צָ׳יֶאן — שם הבגרות שלו דזה־סִי. הוא היה צעיר מקונפוציוס בחמישים שנה.

גוֹנְג־סוּן לוֹנְג — שם הבגרות שלו דזה־שֶׁה. הוא היה צעיר מקונפוציוס בחמישים ושלוש שנה.

שלושים וחמשת האנשים שנמנו למעלה, עד דזה־שֶׁה, נודעו גיליהם ושמותיהם, וקבלת תורתם נזכרת בספרים ובמסורות. ארבעים ושניים האחרים, שגיליהם אינם ידועים ואינם נזכרים בספרים ובמסורות, נרשמים להלן:

זָ׳אן ג׳י — שם הבגרות שלו דזה־צ׳אן.

גוֹנְג־דְזוּ גוֹאוּ־דְזֶה — שם הבגרות שלו דזה־ג׳ה.

צ׳ין דְזוּ — שם הבגרות שלו דזה־נאן.

צִ׳י־דְיָאו צָ׳ה — שם הבגרות שלו דזה־לְיֶן.

ײַן גָאו — שם הבגרות שלו דזה־ג׳יאו.

צִ׳־דְיַאו טוּ־פּוּ.

זַ׳אנְג־סָה צִ׳ה — שם הבגרות שלו דזה־טוּ.

שָׁאנְג דְזֶה.

שְׁה־דְזוֹ שׁוּ — שם הבגרות שלו דזה־מינג.

זֶ׳ן בּוּ־צ׳י — שם הבגרות שלו סְוִיאן.

גוֹנְג־לְיָאנְג ז׳וּ — שם הבגרות שלו דזה־ג׳נג.

חוֹאוּ צ׳וּ — שם הבגרות שלו דזה־לי.

צ׳ין זַ׳אן — שם הבגרות שלו קאי.

גוֹנְג־סְיָה שׁוֹאוּ — שם הבגרות שלו צֶ׳נְג.

סִי־ז׳וֹנְג ץֶ׳ן — שם הבגרות שלו דזה־סי.

גוֹנְג־ג׳יִין דִינְג — שם הבגרות שלו דזה־ג׳ונג.

ײַן דְזוּ — שם הבגרות שלו סְיָאנְג.

צִ׳יְאוּ דָאן — שם הבגרות שלו דזה־ג׳יה.

גְוואוּ־ג׳ינג צִ׳יְאנְג.

חָאן־פוּ חֵיי — שם הבגרות שלו דזה־סוֹאוּ.

צ׳ין שָׁאנְג — שם הבגרות שלו דזה־פִּי.

שֶׁן דָאנְג — שם הבגרות שלו ג׳ואו.

יֶן ג׳ה־פּוּ — שם הבגרות שלו שוּ.

ז׳וֹנְג צִ׳י — שם הבגרות שלו דזה־צ׳י.

סְיִין צָ׳נְג — שם הבגרות שלו דזה־צ׳י.

דְזוֹ־זֶן יִינְג — שם הבגרות שלו סִינְג.

יֶן ג׳י — שם הבגרות שלו סָה.

ג׳נְג גְוֹוֹ — שם הבגרות שלו דזה־טוּ.

צ׳ין פֵּיי — שם הבגרות שלו דזה־ג׳ה.

שָׁה ג׳ה־צָ׳אנְג — שם הבגרות שלו דזה־חֶנְג.

יֶן קְוַאי — שם הבגרות שלו דזה־שֶׁנְג.

בּוּ־שׁוּ צָ׳נְג — שם הבגרות שלו דזה־גֶ׳ה.

יְוֵאן קָאנְג־ג׳י.

יְוֵה קָה — שם הבגרות שלו דזה־שֶׁנְג.

לְיֵין ג׳יה — שם הבגרות שלו יוֹנְג.

שׁוּ־ג׳וֹנְג חְוֵוי — שם הבגרות שלו דזה־צ׳י.

יֶן חֶה — *שם הבגרות שלו* זְ׳אן.

דִי חֵיי — *שם הבגרות שלו* סִי.

בַּאנְג שׁוּוֹ — *שם הבגרות שלו* דזה־לִיֶן.

קוֹנְג ג׳וֹנְג.

גוֹנְג־סִי יוּ־זְ׳וּ — *שם הבגרות שלו* דזה־שָׁאנְג.

גוֹנְג־סִי גֶ׳ן — *שם הבגרות שלו* דזה־שָׁאנְג.

ההיסטוריון הגדול אמר: הלומדים מרבים לדבר על חבורת שבעים התלמידים. המשבחים מפריזים לעיתים על האמת, והמגנים גורעים לעיתים מן האמת; ומאחר שגם אלה וגם אלה לא ראו את פניהם ואת מראם, נראה כי רשימת התלמידים שמקורה בכתבי הנוסח העתיק של בית קונג היא הקרובה ביותר לנכון. את שמות התלמידים ואת סימני שמותיהם לקחתי במלואם משאלות התלמידים ב׳מאמרות׳ וסידרתי אותם יחד לפרק אחד; את המסופק השמטתי.[א]

א. [הערת המתרגם: כאן מסתיים גוף כרך ס״ז בפקסימיליה, בעמוד הסרוק 2877. פירושי ״שלוש הפרשנויות״ המודפסים באותיות קטנות ומדור ה־考證 המאוחר אינם חלק מגוף החיבור ולכן הושמטו. פ' א.ת.]

הביוגרפיה של האדון שאנג

האדון שָׁאנְג היה נסיך שנולד לאחת מפילגשי הענף הצדדי של בית המלוכה בווֵיי. שמו היה יָאנְג ושם משפחתו גוֹנְג־סוּן; אבותיו היו במקור בני משפחת ג׳י. בנעוריו אהב יאנג את תורת העונשים והשמות. הוא שירת את גוֹנְג־שׁוּ דְזוֹוּ, ראש ממשלת ויי, בתפקיד משרת־ארמון בכיר. גונג־שו דזוו ידע שהוא ראוי, אך טרם הספיק להמליץ עליו. כאשר חלה דזוו בא המלך חְוֻוי מווֵיי לבקרו בעצמו ושאל: ״אם מחלתו של גונג־שו תהיה מן הדברים שאין להימנע מלומר עליהם, מה יעלה בגורל מזבחות האדמה והדגן?״ גונג־שו אמר: ״בין משרתי־הארמון הבכירים של דזוו נמצא גונג־סון יאנג. אף שהוא צעיר, כישרונו יוצא דופן. הלוואי שהמלך ימסור לידו את כל המדינה וישמע לו.״ המלך שתק. כאשר עמד ללכת הרחיק דזוו את הנוכחים ואמר: ״אם המלך לא ישמע לי ולא יעסיק את יאנג, חובה להורגו ולא להניח לו לצאת מן הגבול.״ המלך הבטיח ועזב. גונג־שו דזוו קרא ליאנג והתנצל: ״זה עתה שאל אותי המלך מי ראוי להיות ראש ממשלה, ואני נקבתי בשמך. פני המלך הראו שלא קיבל את דבריי. הואיל ואני מציב את השליט לפני הנתין, אמרתי לו שאם לא יעסיק את יאנג עליו להורגו. המלך הבטיח לי. מהר אפוא וברח, פן תיתפס.״ יאנג אמר: ״אם המלך לא היה מסוגל לקבל את דברי אדוני ולהפקיד בי משרה, כיצד יהיה מסוגל לקבל את דבריו ולהורגני?״ לבסוף לא הלך. לאחר שעזב המלך חווי אמר למקורביו: ״מחלתו של גונג־שו קשה מאוד, מה עצוב הדבר! הוא ביקש ממני למסור את המדינה כולה לגונג־סון יאנג ולשמוע לו — האין זה טירוף?״

לאחר שמת גונג־שו שמע גונג־סון יאנג שהדוכס שְׁיָאוֹ מצ׳ין פרסם צו ברחבי המדינה וביקש אנשים ראויים, כדי לחדש את מפעלו של הדוכס מוּ ולשוב

ולכבוש במזרח את האדמות שאבדו. הוא נסע אפוא מערבה ונכנס לצ׳ין, ובאמצעות ג׳ינג ג׳ֵין, השר החביב על הדוכס שיאו, ביקש להתקבל לפניו. לאחר שפגש הדוכס שיאו את ויי יאנג שוחחו זמן רב על ענייני המדינה, אך הדוכס נמנם שוב ושוב ולא הקשיב. בתום הפגישה כעס הדוכס שיאו על ג׳ינג ג׳יין ואמר: ״אורחך אדם מטורף; במה יצלח לשימוש?״ ג׳ינג ג׳יין נזף בוֵיי יאנג. ויי יאנג אמר: ״דיברתי אל הדוכס על דרך הקיסרים הקדומים, אך תודעתו לא נפתחה.״ כעבור חמישה ימים ביקש ג׳ינג ג׳יין שוב להביא את יאנג לפגישה. יאנג שב ונפגש עם הדוכס שיאו והצליח יותר, אך עדיין לא נגע בכוונתו. בתום הפגישה שב הדוכס שיאו ונזף בג׳ינג ג׳יין, וג׳ינג ג׳יין נזף גם הוא ביאנג. יאנג אמר: ״דיברתי אל הדוכס על דרך המלכים האמיתיים, אך הדבר טרם חדר בו. בקש שישוב ויפגוש אותי.״ יאנג שב ונפגש עם הדוכס שיאו; הדוכס מצא את דבריו טובים אך עדיין לא השתמש בהם. בתום הפגישה הלך. הדוכס שיאו אמר לג׳ינג ג׳יין: ״אורחך טוב; אפשר לשוחח עמו.״ יאנג אמר: ״דיברתי אל הדוכס על דרך ההגמונים, וכוונתו היא להשתמש בה. אם אכן ישוב ויפגוש אותי, אדע כיצד לדבר אליו.״ ויי יאנג שב ונפגש עם הדוכס שיאו. הדוכס שוחח עמו ולא הבחין שברכיו התקדמו לפניו על המחצלת; הם שוחחו ימים אחדים ולא שבע ממנו. ג׳ינג ג׳יין אמר: ״במה קלעת ללב שליטנו? כה גדולה שמחתו!״ יאנג אמר: ״השוויתי לפניו את דרך הקיסרים והמלכים האמיתיים לזו של שלוש השושלות, אך השליט אמר: 'הדבר רחוק וממושך ואיני יכול להמתין לו. יתרה מזו, כל שליט ראוי מבקש שבחייו יתפרסם שמו בכל אשר מתחת לשמים; כיצד יוכל להמתין בעגמומיות עשרות או מאות שנים עד שישלים מפעל של קיסר ומלך?' משום כך דיברתי אליו בשיטות לחיזוק המדינה, והוא שמח בהן מאוד. ואולם יקשה להשוות את מעלתו לזו של יין וג׳ואו.״

לאחר שהדוכס שיאו העסיק את ויי יאנג ביקש יאנג לשנות את החוקים, אך חשש שהכול ידברו בגנותו. ויי יאנג אמר: ״מי שמהסס כיצד לפעול לא יזכה לשם, ומי שמהסס במעשיו לא יגיע להישג. מי שהתנהגותו נעלה מזו של אחרים ודאי יגונה בידי העולם; מי שמחשבתו מבוססת על ידיעה עצמאית ודאי יילעג בידי העם. הסכל שרוי בחשכה גם לאחר השלמת המעשה; החכם רואה אותו בטרם נבט. אי אפשר להתייעץ עם העם על ההתחלה, אך אפשר לשמוח עמו בהשלמה. מי שדן במעלה העליונה אינו מתאים עצמו למנהגים; מי שמשלים הישג גדול אינו נועץ בהמון. לפיכך, אם החכם הקדוש יכול לחזק את המדינה, אינו מחקה את מנהגיה הישנים; ואם הוא יכול להועיל לעם, אינו הולך בעקבות טקסיו.״ הדוכס שיאו אמר: ״יפה.״ נָאן לוֹנְג אמר: ״אין הדבר כך. החכם הקדוש מלמד בלי לשנות את העם; החכם מושל בלי לשנות את החוק. מי שמלמד לפי טבע העם משלים את המלאכה בלא עמל; מי שמושל לפי החוק הקיים — הפקידים מורגלים בו והעם שלֵו עמו.״ ויי יאנג אמר: ״דבריו של לונג הם דברי מנהג העולם. אנשים רגילים נינוחים במנהגים הישנים, ומלומדים שקועים במה ששמעו. שני הסוגים האלה יכולים לכהן במשרות ולשמור על החוק, אך אי אפשר לדון עמם במה שמעבר לחוק. שלוש השושלות לא נהגו באותם טקסים ובכל זאת מלכו; חמשת ההגמונים לא נהגו באותם חוקים ובכל זאת זכו להגמוניה. החכם יוצר את החוק והסכל מרוסן בידיו; הראוי משנה את הטקס והבלתי־ראוי כבול אליו.״ דּוּ גְ׳ה אמר: ״אם התועלת אינה גדולה פי מאה, אין משנים את החוק; אם ההישג אינו גדול פי עשרה, אין מחליפים את הכלים. מי שמחקה את הקדמונים אינו שוגה; מי שהולך בעקבות הטקסים אינו סוטה.״ ויי יאנג אמר: ״למשול בעולם אין דרך אחת, ולהועיל למדינה אין צורך לחקות את הקדמונים. משום כך טאנג וּ לא הלכו בעקבות הקדמונים ובכל זאת נעשו מלכים; שׁיה ויין לא שינו את

הטקסים ובכל זאת אבדו. אין לגנות את הסוטה מן הקדמונים, ואין מקום להרבות בשבחו של ההולך בעקבות הטקסים.״ הדוכס שיאו אמר: ״יפה.״ הוא מינה את ויי יאנג לשר הבכיר של השמאל, ולבסוף קבע את הצו לשינוי החוקים.

הצו הורה לארגן את העם בקבוצות של עשרה וחמישה בתי־אב, לפקח זה על זה ולשאת באחריות משותפת. מי שלא ידווח על פשע ייחתך במותניו; מי שידווח על פשע יקבל שכר כמי שכרת את ראשו של אויב; ומי שיסתיר פושע ייענש כמי שנכנע לאויב. בני בית שיש בו שני בנים בוגרים או יותר ולא יחלקו אותו ישלמו כפל מס. בעלי הישגים צבאיים יקבלו כל אחד דרגת אצולה גבוהה לפי שיעור הישגם; הנלחמים זה בזה מסיבות פרטיות יקבלו עונש גדול או קטן לפי חומרת המעשה. מי שיקדיש את כוחו לעיסוק היסודי ויפיק מן החריש והאריגה הרבה דגן ומשי יהיה פטור מעבודת כפייה. מי שיעסוק ברווחים משניים או יתרשל וייעשה עני יוחרם עם אשתו וילדיו לעבדות. בני בית המלוכה שלא נרשם לזכותם הישג צבאי לא ייכללו בפנקס המשפחה. נקבעו בבירור דרגות הכבוד והשפלות וסדר דרגות האצולה; לפי מדרג זה נקבעו שמות השדות והבתים, ומעמד העבדים, השפחות והבגדים נקבע לפי דרגת המשפחה. בעל הישג זכה לתהילה ולכבוד; חסר הישג, אף אם היה עשיר, לא היה יכול להתהדר.

לאחר שהצו הושלם, אך בטרם פורסם, חשש יאנג שהעם לא יאמין לו. לכן העמיד קורת עץ שאורכה שלושה ג׳אנג בשער הדרומי של שוק הבירה והכריז שמי שיוכל להעבירה ולהציבה בשער הצפוני יקבל עשרה מטילי זהב. העם תמה ואיש לא העז להעבירה. שב והכריז: ״מי שיעביר אותה יקבל חמישים

מטילי זהב.״ אדם אחד העביר אותה, ומיד נתן לו חמישים מטילים כדי להראות שאינו מרמה. לבסוף פרסם את הצו.

לאחר שהצו נהג בעם שנה אחת באו אנשי צ׳ין לבירה באלפיהם ואמרו שהצו החדש אינו נוח. באותה עת עבר יורש העצר על החוק. ויי יאנג אמר: ״החוק אינו מתבצע מפני שהעליונים עוברים עליו.״ הוא עמד להחיל את החוק על יורש העצר. אך יורש העצר היה יורשו של השליט ואי אפשר היה להענישו; לכן העניש את מחנכו, הנסיך צ׳יין, והטביע אות קלון בפני מורו, גונג־סון ג׳יה. למחרת מיהרו כל אנשי צ׳ין לציית לצו. לאחר שנהג עשר שנים שמחו אנשי צ׳ין מאוד: בדרך לא הרימו חפץ שאבד, בהרים לא היו שודדים, כל בית היה מסופק וכל אדם שבע. העם היה אמיץ בקרבות למען הציבור וירא מקטטות פרטיות, והכפרים והערים נוהלו היטב. מאנשי צ׳ין שאמרו תחילה שהצו אינו נוח היו שבאו עתה לומר שהוא נוח. ויי יאנג אמר: ״כל אלה אנשים המשבשים את החינוך.״ הוא הגלה את כולם לערי הגבול. מכאן ואילך איש מן העם לא העז לדון בצו.

אז מונה יאנג לְדָה־לְיָאנְג־דְזָאו. הוא הנהיג צבא, צר על אַנְ־יִי של ויי והכניע אותה. כעבור שלוש שנים בנה ארמון ושערי־מגדלים בחְמֵי־יָאנְג, וצ׳ין העבירה אליה את בירתה מיוֹנְג. הוא אסר על אבות, בנים ואחים להתגורר יחד בחדר אחד; קיבץ עיירות קטנות, כפרים ויישובים למחוזות, והציב בכל אחד מושל וסגן — שלושים ואחד מחוזות בסך הכול. בשדות פתח את שבילי האורך והרוחב וביטל את גבולות החלקות, והשווה את המסים. הוא תקנן את מידות הדגן, את המשקולות, את המאזניים ואת מידות האורך. לאחר שהחוקים נהגו ארבע שנים שב הנסיך צ׳יין ועבר על האיסורים, ויאנג כרת את אפו. כעבור

חמש שנים היו אנשי צ״ין עשירים וחזקים. בן השמים שלח לדוכס שיאו בשר מן הקורבן, וכל הנסיכים בירכו אותו.א

בשנה שלאחר מכן הביסה צ״י את צבא ויי בְּמָה־לִינְג, שבתה את יורש העצר שֶׁן והרגה את המצביא פָּאנְג ג׳וּאֵן. בשנה שלאחר מכן אמר ויי יאנג לדוכס שיאו: ״היחסים בין צ״ין לווֵיי דומים למחלה בלב ובבטן: או שווֵיי תבלע את צ״ין, או שצ״ין תבלע את ויי. מדוע? ויי יושבת ממערב למעברי ההרים, בירתה אן־יי, הנהר הוא גבולה עם צ״ין והיא לבדה נהנית מיתרונות הארץ שממזרח להרים. כשנוח לה היא פולשת מערבה לצ״ין, וכשקשה לה היא אוספת אדמות במזרח. עתה, בחוכמתך ובקדושתך, אדוני, המדינה משגשגת. ויי הובסה קשות בשנה שעברה בידי צ״י והנסיכים בגדו בה; אפשר לנצל שעה זו לתקוף אותה. ויי לא תוכל לעמוד בפני צ״ין ותהיה חייבת להעביר את בירתה מזרחה. אם תעבור מזרחה, צ״ין תחזיק במבצרי הנהר וההרים, תפנה מזרחה ותשלוט בנסיכים. זהו מפעלם של קיסר ומלך.״ הדוכס שיאו חשב שהוא צודק ושלח את ויי יאנג לפקד על מסע נגד ויי. ויי שלחה את הנסיך אַנְג לפקד על צבאה ולהכות בו. לאחר ששני הצבאות ניצבו זה מול זה שלח ויי יאנג מכתב אל הנסיך אנג מווֵיי: ״בראשונה היינו אני והנסיך ידידים; עתה שנינו מפקדי שתי מדינות ואיני יכול לשאת את המחשבה שנתקוף זה את זה. אני מבקש להיפגש עמך פנים אל פנים, לכרות ברית, לשתות בשמחה ולהסיג את הצבאות, ובכך להשכין שלווה בין צ״ין לווֵיי.״ הנסיך אנג מווֵיי סבר שהדבר נכון. לאחר שנפגשו וכרתו ברית וישבו לשתות, הוציא ויי יאנג חיילים משוריינים מן המארב, תקף ושבה את

א. [הערת המתרגם: ויקיטקסט הקיף את 都 בסוגריים מודרניים בתוך הצירוף 為聚邑鄉都小集縣. בפקסימיליה, בעמוד הסרוק 2889, התו נדפס ברצף בגוף הטקסט; לכן הוא נשמר והסוגריים הושמטו. פ' א.ת.]

הנסיך אנג מוויי; אחר כך תקף את צבאו, הביסו כליל ושב לצ׳ין. צבאו של המלך חווי מוויי הובס פעמים רבות בידי צ׳י וצ׳ין, המדינה התרוקנה ונגרעה מיום ליום. המלך פחד ושלח שליח שיחתוך את השטח שממערב לנהר ויגישו לצ׳ין לשם שלום. ויי עזבה אפוא את אן־יי והעבירה את בירתה לדָה־לְיָאנְג. המלך חווי מליאנג אמר: ״אני, היחיד, מצטער שלא השתמשתי בעצתו של גונג־שו דזוו.״ לאחר ששבר ויי יאנג את ויי ושב, העניקה לו צ׳ין חמש־עשרה ערים ביוּ ובשאנג כנחלה, והוא נקרא האדון שאנג.

לאחר ששימש האדון שאנג ראש ממשלה בצ׳ין עשר שנים, רבים מבני בית המלוכה והקרובים האצילים נטרו לו. ג׳או לְיָאנְג בא לראותו. האדון שאנג אמר: ״יאנג זכה לראותך באמצעות מָנְג לָאן־נָאו. עתה מבקש יאנג לקשור עמך ידידות; האפשר הדבר?״ ג׳או ליאנג אמר: ״אינני מעז לרצות בכך. קונג צ׳יו אמר: 'מי שמקדם את הראויים ונושא אותם מעלה מתקדם; מי שמקבץ בלתי־ראויים סביב המלך נסוג.' אני בלתי־ראוי, ולכן איני מעז לקבל את הוראתך. שמעתי: 'מי שיושב במעמד שאינו ראוי לו חומד מעמד; מי שנושא שם שאינו ראוי לו חומד שם.' אם אשמע להצעתו הצודקת של אדוני, חושש אני שאחמוד מעמד ושם; לכן איני מעז לשמוע להוראה.״ האדון שאנג אמר: ״האם אינך מרוצה מן הדרך שבה אני מושל בצ׳ין?״ ג׳או ליאנג אמר: ״לשמוע דעות המתנגדות לך נקרא חדות שמיעה; להביט פנימה נקרא בהירות; לגבור על עצמך נקרא כוח. יוּ שוּן אמר: 'להשפיל את עצמך נעלה מכול.' מוטב שתלך בדרכו של יו שון ולא תשאל אותי.״ האדון שאנג אמר: ״בראשונה נהגו בצ׳ין לפי תורתם של הזׅונג והדי: לא הייתה הבחנה בין אב לבנו והם ישבו יחד בחדר אחד. עתה שיניתי וקבעתי את תורתם, יצרתי הבחנה בין גברים לנשים, ובניתי שערי־מגדלים גדולים עד שהבירה ערוכה כבירות לוּ ווֵיי. הבט בדרך

שבה אני מושל בצ׳ין — מי ראוי יותר, אני או אציל חמש עורות האיל?״ ג׳או ליאנג אמר: ״עורותיהם של אלף כבשים אינם משתווים לבית־השחי של שועל אחד; אלף אנשים האומרים הן בהכנעה אינם משתווים לאיש שירות אחד המדבר בגלוי. המלך וו שגשג בזכות דוברים גלויים, וג׳ואו מלך יין אבד בגלל שתיקה קודרת. אם אינך גורס שהמלך וו טעה, הרשה לי לדבר אליך בגלוי כל היום בלי שאומת; האפשר הדבר?״ האדון שאנג אמר: ״יש פתגם: דברי נימוס הם פרחים, דברי אמת הם פרי; דברים מרים הם תרופה ודברים מתוקים הם מחלה. אם אדוני אכן מוכן לדבר אליי בגלוי כל היום, הרי הוא תרופתו של יאנג. יאנג ישרת אותך; מדוע עוד תסרב?״ ג׳או ליאנג אמר: ״אציל חמש עורות האיל היה אדם פשוט מצ׳ו. הוא שמע שהדוכס מו מצ׳ין ראוי וביקש לראותו. כשיצא לדרך היה חסר אמצעים, מכר את עצמו לאורח מצ׳ין, לבש בד גס והאכיל בקר. כעבור שנה הכירו הדוכס מו, הרימו מפי הבקר והציבו מעל מאה המשפחות, ואיש במדינת צ׳ין לא העז להשתוות אליו. הוא שימש ראש ממשלה בצ׳ין שש או שבע שנים, תקף את ג׳נג במזרח, העמיד שלוש פעמים שליט למדינת ג׳ין, ופעם אחת הציל את צ׳ו מאסון. כשהפיץ את הוראותיו בתוך הגבולות הביאו אנשי בָּה מס; כשהחיל את מעלתו בין הנסיכים באו שמונת שבטי הז׳ונג להיכנע. יואו יו שמע עליו, דפק בשער וביקש לראותו. כששימש אציל חמש עורות האיל ראש ממשלה בצ׳ין, בעמלו לא ישב במרכבה ובחום לא פרש חופה. כשהלך במדינה לא נסעו אחריו מרכבות ולא נשא כלי נשק. הישגיו ושמו נגנזו בארכיונים, ומידותיו הועברו לדורות הבאים. כשמת אציל חמש עורות האיל הזילו הגברים והנשים בצ׳ין דמעות; הילדים לא שרו שירי רחוב והכותשים לא תיאמו את מכות העלי שלהם. זו הייתה מעלתו של אציל חמש עורות האיל. עתה, כשבאת לראות את מלך צ׳ין, נשענת על ג׳ינג ג׳יין, איש חביב, שיעמוד לך כפטרון — אין בכך כדי לעשות

לך שם. כראש ממשלה בצ׳ין לא עשית את מאה המשפחות לענייניך, אלא בנית שערי־מגדלים גדולים — אין בכך כדי להיחשב הישג. הענשת והטבעת אותות קלון במחנכו ובמורו של יורש העצר; פצעת את העם בעונשים חמורים — בכך צברת טינה ואגרת אסון. השפעת החינוך על העם עמוקה מזו של פקודה, וחיקוי הממונים בידי העם מהיר מציות לצו. עתה אתה גם קובע מופת הפוך ומשנה מבחוץ — אין בכך כדי לחנך. אתה יושב כשפניך דרומה ומכנה את עצמך 'אני, היחיד', ובכל יום מותח בחבל את הנסיכים האצילים של צ׳ין. ב׳ספר השירים׳ נאמר: 'הבט בעכברוש, יש לו גוף; אדם חסר טקסים — אדם חסר טקסים, מדוע לא ימהר למות?' לאור השיר, אין בכך כדי להאריך ימים. זה שמונה שנים הנסיך צ׳יין סגר את שערו ואינו יוצא. עוד הרגת את ג׳וּ חְוָאן והטבעת אות קלון בפני גונג־סון ג׳יה. ב׳ספר השירים׳ נאמר: 'מי שמשיג בני אדם עולה, ומי שמאבד בני אדם קורס.' הדברים האלה אינם דרכים להשיג בני אדם. כשאתה יוצא נוסעות אחריך יותר מעשר מרכבות; במרכבות הפמליה נישא שריון, אנשים רבי־כוח וצלעותיהם צמודות עומדים לצדך במרכבה, ואוחזי רמחים והלברדים רצים לצד מרכבתך. אם חסר אפילו אחד מן הדברים האלה, אינך יוצא כלל. ב׳ספר המסמכים׳ נאמר: 'הנשען על המעלה משגשג; הנשען על הכוח אובד.' סכנתך דומה לטל הבוקר, ואתה עוד מבקש להאריך את שנותיך ולהוסיף ימים לחייך? מדוע לא תשיב את חמש־עשרה עריך, תשקה גן באזור הספר, תעודד את מלך צ׳ין לרומם אנשי שירות החבויים בהרים, לכלכל את הזקנים ולשמר את היתומים, לכבד אבות ואחים בכורים, לדרג את בעלי ההישגים ולרומם את בעלי המעלה? כך אולי תזכה למעט שלווה. אך אתה עוד מבקש את עושרן של שאנג ויו, חביב עליך החינוך שכפית על מדינת צ׳ין ואתה אוגר את טינת מאה המשפחות. אם יום אחד ישליך מלך צ׳ין את אורחיו ולא יתייצב עוד בחצר, האם יהיו מעטים

האמצעים שבהם תאסוף אותך מדינת צ׳ין? האבדון מחכה לך ברגע שתרים את עקבך.״ האדון שאנג לא שמע לו.

כעבור חמישה חודשים מת הדוכס שיאו מצ׳ין ויורש העצר עלה לשלטון. אנשי סיעתו של הנסיך צ׳יין האשימו את האדון שאנג שהוא מבקש למרוד, והשליט שלח פקידים לעצור אותו. האדון שאנג נמלט והגיע למרגלות מעבר הגבול, וביקש ללון באכסניה. בעל האכסניה לא ידע שזה האדון שאנג ואמר: ״לפי חוקי האדון שאנג, מי שמלין אדם שאין בידו אישור ייענש יחד עמו.״ האדון שאנג נאנח עמוקות ואמר: ״אבוי! עד כדי כך מביאים חוקיו של אדם לאבדונו שלו!״ הוא יצא משם לווֵיי. אנשי ויי שנאו אותו מפני שרימה את הנסיך אנג והביס את צבא ויי, ולא קיבלו אותו. האדון שאנג ביקש ללכת למדינה אחרת. אנשי ויי אמרו: ״האדון שאנג הוא פושע של צ׳ין. צ׳ין חזקה ופושעה נכנס לווֵיי; אי אפשר שלא להשיבו.״ הם מסרוהו אפוא לצ׳ין. לאחר ששב ונכנס לצ׳ין ברח האדון שאנג לעיר שָׁאנְג, גייס עם חסידיו את צבא העיר ויצא צפונה לתקוף את ג׳נְג. צ׳ין שלחה צבא לתקוף את האדון שאנג והרגה אותו בדֶזֶ׳נְג שבמְיֵן־צָ׳ה. המלך חווי מצ׳ין קרע את גופת האדון שאנג בין מרכבות והציג אותה לראווה. הוא אמר: ״אל לאיש למרוד כשאנג יאנג!״ ואחר כך השמיד את ביתו של האדון שאנג.

האדון שאנג היה מטבע ברייתו אדם קשוח וחסר נדיבות. אם נתחקה אחר ניסיונו לזכות בחסדי הדוכס שיאו באמצעות שיטות הקיסרים והמלכים, נראה שנאחז בדברי רהב שלא תאמו את טבעו. יתרה מזו, הוא הסתמך על שר חביב; ומשהופקד בידיו השלטון העניש את הנסיך צ׳יין, רימה את המצביא אנג מווֵיי ולא קיבל את תורתו של ג׳או ליאנג — די גם בכך לחשוף את מיעוט חסדו של האדון שאנג. קראתי פעם את ספריו של האדון שאנג על פתיחה וסגירה,

חקלאות ומלחמה, והם דומים למעשיו של האיש. לבסוף קנה לו שם רע בצ׳ין — ולא בלי סיבה![ב]

ב. [הערת המתרגם: כאן מסתיים גוף כרך ס״ח בפקסימיליה, בעמוד הסרוק 2898. פירושי ״שלוש הפרשנויות״ המודפסים באותיות קטנות ומדור ה־證考 המאוחר אינם חלק מגוף החיבור ולכן הושמטו. פ' א.ת.]

הביוגרפיה של סוּ צ׳ין

סוּ צ׳ין היה איש לְוֹ־יָאנְג שבג׳ואו המזרחית. הוא נסע מזרחה ללמוד בצ׳י וקיבל את תורתו מפי המורה גְוֵוי־גוּ.

לאחר שנדד שנים אחדות שב לביתו בעוני כבד. אחיו ואחיותיו, גיסותיו, אשתו ופילגשיו גיחכו עליו בסתר ואמרו: ״מנהגם של אנשי ג׳ואו הוא לנהל נכסים, לעמול במסחר ובמלאכה ולרדוף רווח של שניים מעשרה. עתה זנחת את העיקר ועשית את לשונך למלאכתך; ראוי אפוא שנקלעת למצוקה!״ כששמע זאת סו צ׳ין התבייש ונפגע. הוא הסתגר בחדרו ולא יצא, הוציא את ספריו וקרא בכולם. אמר: ״מלומד כבר הרכין ראשו וקיבל ספרים; אם אינו יכול להשיג באמצעותם כבוד ומעלה, מה יועיל לו גם ריבוים?״ אז מצא את ׳הקמעות הנסתרים׳ שבספרי ג׳ואו, התכופף עליהם ולמד. כעבור שנה הפיק מהם את אמנות בחינת הכוונות ואמר: ״בכך אפשר לשכנע את שליטי זמננו.״ הוא ביקש לשכנע את המלך שְׁיֵן מג׳ואו, אך אנשי חצרו של המלך הכירו את סו צ׳ין מכבר וזלזלו בו; המלך לא האמין לו.

הוא נסע אפוא מערבה לצ׳ין. הדוכס שיאו מצ׳ין כבר מת. סו צ׳ין אמר למלך חווי: ״צ׳ין היא מדינה הסגורה מארבע רוחותיה: הרים עוטים אותה והווי מקיף אותה; במזרח לה המעברים והנהר, במערב האן־ג׳ונג, בדרום בה ושו ובצפון סוסי דאי. זהו אוצר שהעניקו השמים. בהמון החיילים והתושבים של צ׳ין ובתורת הצבא שלה אפשר לבלוע את כל אשר תחת השמים, ליטול את תואר הקיסר ולמשול.״ מלך צ׳ין אמר: ״כל עוד לא צמחו הנוצות אי אפשר לעוף לגובה; כל עוד לא נתבהרו הדפוסים והעקרונות אי אפשר לספח ולאחד.״ זה

עתה הוצא שאנג יאנג להורג, והמלך שנא אנשי ויכוח; לכן לא השתמש בסו צ׳ין.

אז הלך מזרחה לג׳או. המרקיז סו מג׳או מינה את אחיו הצעיר צָ׳נְג לראש הממשלה והעניק לו את התואר אדון פָּנְג־יָאנְג. אדון פנג־יאנג לא חפץ בו.

סו צ׳ין עזב ונדד לין, ורק כעבור יותר משנה זכה להתקבל. הוא אמר למרקיז ון מין: ״ממזרח לין מצויות ג׳או־שיין וליאו־דונג; מצפון לין לין־חו ולוֹאוּ־פאן; ממערב לה יוּ־ג׳ונג וג׳יו־יואן; ומדרום לה נהרות חוּ־טוֹ ויי. שטחה יותר מאלפיים לי, יש בה כמה מאות אלפי לובשי שריון, שש מאות מרכבות, ששת אלפים פרשים ותבואה המספיקה לשנים אחדות. בדרום לה עושר ג׳יה־שה ויאן־מן, ובצפון תועלת התמרים והערמונים; אף שהעם אינו עובד את האדמה, די לו בתמרים ובערמונים. זהו הנקרא אוצר שהעניקו השמים.

״אין מדינה העולה על ין בשלוותה ובאושרה, בכך שאין בה מלחמות ואין היא רואה את צבאה מתהפך ואת מצביאיה נהרגים. היודע המלך מדוע כך הדבר? הסיבה שין אינה נפגעת מפולשים ומכלי נשק היא שג׳או משמשת לה מחסה בדרום. צ׳ין וג׳או נלחמו חמש פעמים: צ׳ין ניצחה פעמיים וג׳או שלוש. צ׳ין וג׳או מתישות זו את זו, והמלך, שין שלו שלמה, שולט בעורפן; לכן אין פולשים לין. יתרה מזו, כדי לתקוף את ין על צ׳ין לחצות את יון־ג׳ונג וג׳יו־יואן, לעבור בדאי ובשאנג־גו ולהשתרע על פני אלפי לי. גם אם תכבוש עיר של ין, לפי חישובה לא תוכל להחזיק בה. מכאן ברור שצ׳ין אינה יכולה להזיק לין. אולם כשג׳או תוקפת את ין, בתוך פחות מעשרה ימים ממתן הפקודה חונים מאות אלפי חיילים בדונג־יואן; הם חוצים את החו־טו ועוברים את נהר יי, ובתוך פחות מארבעה או חמישה ימים ניצבים ליד הבירה. לפיכך אומרים: צ׳ין

נלחמת בַּין ממרחק אלף לי, וג׳או נלחמת בה ממרחק מאה לי. אין שיקול מוטעה יותר מלא לדאוג לסכנה שבטווח מאה לי ולייחס משקל לאיום שמעבר לאלף לי. לכן מבקש אני שהמלך יכרות עם ג׳או ברית אנכית; אם כל אשר תחת השמים יתאחד, ודאי לא תהיה סכנה למדינת ין.״

המרקיז ון אמר: ״דבריך ראויים. אולם מדינתי קטנה; במערב לוחצת עליה ג׳או החזקה ובדרום היא סמוכה לצ׳י, וצ׳י וג׳או מדינות חזקות הן. אם אמנם רצונך לאחד ברית אנכית כדי להשקיט את ין, הריני מוסר את המדינה לברית.״

הוא צייד את סו צ׳ין במרכבות, סוסים, זהב ומשי כדי שיגיע לג׳או. אדון פנג־יאנג כבר מת, וסו צ׳ין ניצל את ההזדמנות ואמר למרקיז סו מג׳או: ״שרי וראשי הממשלה בעולם, נתיני השליטים והמלומדים שבבגדי בד — כולם מוקירים את התנהגותך הראויה ואת צדקתך, ומזה ימים רבים מבקשים לקבל את תורתך ולהציג לפניך את נאמנותם. ואף על פי כן, אדון פנג־יאנג קינא ולא הניח לך לעסוק בענייני המדינה; משום כך לא העזו האורחים והמלומדים הנודדים למצות את כוחם לפניך. עתה הסתלק אדון פנג־יאנג ממשכנו, ושבת להתקרב למלומדים ולעם; על כן אני מעז להציג את מחשבתי הסכלה.

״לפי החשבון שאני מחשב למענך, אין טוב מהשקטת העם וממנוחה; לפי שעה אין להשתמש בעם למעשים. יסוד השקטת העם הוא בחירת בעל ברית. נבחר כראוי — העם ישקוט; לא נבחר כראוי — העם לא ישקוט כל ימיו. אבקש לדבר על הסכנות מבחוץ: אם צ׳י וצ׳ין הן שתי אויבות, העם אינו יכול לשקוט; אם נשענים על צ׳ין לתקוף את צ׳י, העם אינו יכול לשקוט; ואם נשענים על צ׳י לתקוף את צ׳ין, העם אינו יכול לשקוט. משום כך מי שזומם נגד שליטו של אדם ותוקף את מדינתו מתקשה תמיד למצוא מלים לנתק את

קשריו עם אחרים. אנא היזהר לבל תוציא זאת מפיך. אבקש להבחין בין שחור ללבן — אין הדבר אלא כיין ויאנג. אם אכן תשמע לי, ין תביא את ארץ גלימות הלבד, הכלבים והסוסים; צ׳י תביא את ים הדגים והמלח; צ׳ו תביא את גני התפוזים והפומלות; והאן, ויי וג׳ונג־שאן יוכלו כולן להביא אספקה לרחצתך, ואילו קרובי בית המלוכה, אבות ואחים, יוכלו כולם לקבל נחלות מרקיז. חמשת ההגמונים הפכו צבאות ושבו מצביאים כדי לחפש אדמות ורווחים; טאנג וּוּ הגלו והרגו שליטים כדי להיאבק על הענקת נחלות מרקיז לקרוביהם. עתה תוכל לשבת בידיים שלובות ולזכות בשני הדברים גם יחד; זה הדבר שאני מאחל למענך.

״אם עתה יחבור המלך לצ׳ין, צ׳ין ודאי תחליש את האן ואת ויי; ואם יחבור לצ׳י, צ׳י ודאי תחליש את צ׳ו ואת ויי. אם ויי תיחלש, תוותר על הארץ שמעבר לנהר; אם האן תיחלש, תמסור את יי־יאנג. משיימסר יי־יאנג תנותק שאנג־ג׳ון; משייחתך השטח שמעבר לנהר לא יהיה מעבר בדרך; ומשתיחלש צ׳ו לא תהיה עזרה. את שלוש האפשרויות האלה אי אפשר שלא לשקול היטב.

״אם תרד צ׳ין בדרך ג׳ה, נאן־יאנג תהיה בסכנה; אם תכפה על האן ותכתר את ג׳ואו, יצטרך בית ג׳או לאחוז בנשק בעצמו; אם תחזיק בווֵיי ותיקח את גְ׳וֵאן, ודאי תבוא צ׳י לחצר צ׳ין. כאשר תבקש צ׳ין להשלים את כיבוש מזרח ההרים, ודאי תרים צבא ותפנה אל ג׳או. אם שריונה של צ׳ין יחצה את הנהר, יעבור את הג׳אנג ויתפוס את פאן־וּ, המלחמה תיערך בהכרח מתחת לחומות האן־דאן. על זאת דואג אני למען המלך.

״בעת הזאת אין בין המדינות שממזרח להרים חזקה מג׳או. שטחה יותר מאלפיים לי, יש בה כמה מאות אלפי לובשי שריון, אלף מרכבות, עשרת

אלפים פרשים ותבואה המספיקה לשנים. במערב לה צ׳אנג־שאן, בדרום הנהר והג׳אנג, במזרח צ׳ינג־חה ובצפון מדינת ין. ין אכן מדינה חלשה ואינה ראויה לפחד. בין מדינות העולם אין צ׳ין חוששת ממי שהיא חוששת מג׳או; ואף על פי כן אינה מעזה להרים צבא לתקוף אותה. מדוע? מפני שהיא חוששת שהאן ווי יזממו בעורפה. מכאן שהאן ווי הן המחסה הדרומי של ג׳או. כאשר צ׳ין תוקפת את האן ואת ווי, אין ביניהן הר מפורסם או נהר גדול שיגביל אותה; היא מכרסמת בהן מעט־מעט ומגיעה עד בירותיהן. האן ווי לא יוכלו לעמוד בפני צ׳ין, ויהיו חייבות להיכנס לשירותה. אם לא יהיו האן ווי מחסום בפני צ׳ין, האסון ודאי יפגע בג׳או. על זאת דואג אני למען המלך.

״שמעתי כי לְיָאוֹ לא הייתה אפילו נחלתם של שלושה אנשים, ולְשׁוּן לא הייתה אדמה ברוחב זרת, ואף על פי כן החזיקו בכל אשר תחת השמים; לְיוּ לא היה אף כפר בן מאה נפש, ואף על פי כן מלך על אדוני המדינות; לטאנג ולוו לא היו יותר משלושת אלפים לוחמים, שלוש מאות מרכבות ושלושים אלף חיילים, ולבסוף נעשו בני השמים. זאת מפני שאכן השיגו את הדרך. לפיכך שליט נבון מעריך מבחוץ את כוחו וחולשתו של אויבו ומודד מבית את כישרונם וחוסר כישרונם של חייליו. עוד בטרם ניצבו שני הצבאות זה מול זה, כבר הצטיירו בחזהו גורמי הניצחון והתבוסה, הקיום והאבדון. וכי יסתירוהו דברי ההמון, והוא יכריע עניינים באפלה?

״בחנתי בחשאי את מפת הארץ: אדמת אדוני המדינות גדולה פי חמישה מאדמת צ׳ין, ולפי הערכתי חייליהם רבים פי עשרה מחיילי צ׳ין. אם יהיו שש המדינות לאחת, יאחדו כוחן, יפנו מערבה ויתקפו את צ׳ין — צ׳ין תישבר בהכרח. עתה הן פונות מערבה ומשרתות אותה, ונראות כנתינות בחצר צ׳ין.

שבירת אחרים והישברות בידם, הכנעת אחרים והיותך נתין להם — כיצד אפשר לדבר עליהם ביום אחד?

״אנשי ברית הרוחב מבקשים כולם לחתוך מאדמות אדוני המדינות ולתתן לצ׳ין. אם תצליח צ׳ין, יהיו להם במות ומגדלים גבוהים, ארמונות נאים, צלילי חליל וקתרוס; לפניהם ביתנים ושערים ומרכבות, ומאחוריהם נשים יפות וגבהות קומה. המדינה תסבול מאסון צ׳ין והם לא יחלקו בצרתה. לפיכך אנשי ברית הרוחב עמלים יומם ולילה להפחיד את אדוני המדינות בכוחה של צ׳ין ולבקש שיחתכו לה אדמה. על כן מבקש אני מן המלך לשקול היטב.

״שמעתי כי שליט נבון קוטע ספק ומרחיק דיבה, מסלק את עקבות השמועות וסותם את שערי הסיעות. כך אוכל להציג לפניך בנאמנות את התוכנית לכבד את השליט, להרחיב את הארץ ולחזק את הצבא. לפי החשבון שאני מחשב למלך, אין טוב מלאחד את האן, ויי, צ׳י, צ׳ו, ין וג׳או בברית אנכית ולהפנות עורף לצ׳ין. ייפגשו מצביאי וראשי ממשלות העולם על גדת נהר חוואן, יחליפו בני ערובה, ישחטו סוס לבן ויישבעו. תנאי הברית יהיו: ׳אם תתקוף צ׳ין את צ׳ו, יוציאו צ׳י ווי כל אחת צבא מובחר לעזרתה, האן תנתק את נתיב האספקה שלה, ג׳או תחצה את הנהר ואת הג׳אנג, ין תשמור מצפון לצ׳אנג־שאן. אם תתקוף צ׳ין את האן או את ויי, תנתק צ׳ו את עורפה, צ׳י תוציא צבא מובחר לעזרה, ג׳או תחצה את הנהר ואת הג׳אנג, ין תשמור על יון־ג׳ונג. אם תתקוף צ׳ין את צ׳י, תנתק צ׳ו את עורפה, האן תשמור על צ׳נג־גאו, ויי תחסום את דרכה, ג׳או תחצה את הנהר והג׳אנג ואת מעבר בּוֹ, ין תוציא צבא מובחר לעזרה. אם תתקוף צ׳ין את ין, תשמור ג׳או על צ׳אנג־שאן, צ׳ו תחנה בוו־גוואן, צ׳י תחצה את ים בּוֹ, והאן ווי יוציאו שתיהן צבאות מובחרים לעזרה. אם תתקוף צ׳ין את ג׳או, תחנה האן בייי־יאנג, צ׳ו תחנה בוו־גוואן, ויי תחנה מעבר

לנהר, צ׳י תחצה את צ׳ינג־חה, וין תוציא צבא מובחר לעזרה. אם אחת המדינות לא תפעל לפי הברית, יתקפוה יחד צבאות חמש האחרות.׳ אם שש המדינות יכרתו ברית אנכית וינהגו בצ׳ין כבאורחת, שריונה של צ׳ין לא יעז לצאת ממעבר חאן־גו להזיק למזרח ההרים. כך יושלם מפעלו של מלך־הגמון.״

מלך ג׳או אמר: ״אני צעיר, וזמן קצר עבר מאז הועמדתי במדינה; מעולם לא זכיתי לשמוע תוכנית ארוכת טווח למזבחות האדמה והתבואה. עתה כוונת האורח הנכבד לקיים את העולם ולהשקיט את אדוני המדינות; בירא מוסר אני את המדינה לברית.״ הוא התקין מאה מרכבות, אלף יחידות זהב, מאה זוגות טבעות ירקן לבנות ואלף גלילי רקמה ומשי, כדי שיכרות סו צ׳ין ברית עם אדוני המדינות.

באותה עת העניק בן השמים מג׳או למלך חווי מצ׳ין בשר קורבן ממקדשי ון ווו. המלך חווי שלח את סי־שׂוֹאוּ לתקוף את ויי; הוא שבה את המצביא לונג ג׳יה, כבש את דְיָאוֹ־יין של ויי ועמד לשלוח צבא מזרחה. סו צ׳ין חשש שצבא צ׳ין יגיע לג׳או, ולכן עורר את כעסו של ג׳אנג יי והכניסו לצ׳ין.

אחר כך אמר למלך שוואן מהאן: ״בצפון להאן מבצרי גונג וצ׳נג־גאו, במערב מחסומי יי־יאנג ושאנג־באן, במזרח וואן, ז׳אנג ונהר וויי, ובדרום הר שינג. שטחה יותר מתשע מאות לי ויש בה כמה מאות אלפי לובשי שריון. כל הקשתות החזקות ורובי־הקשת רבי העוצמה בעולם באים מהאן. הקשתות שִׁי־דְזֶה, שֶׁאוֹ־פוּ, שֶׁה־לִי וג׳וּ־לָאי יורות כולן אל מעבר לשש מאות צעדים. חיילי האן דורכים ברגלם ויורים; מאה יריות יוצאות בלי הפוגה. הרחוקות חודרות את מגן הקשת ונוקבות את החזה, והקרובות מטביעות את ראש החץ בלב.

חרבותיהם ורמחיהם של חיילי האן באים כולם ממינג־שאן, טאנג־שי, מו־יאנג, חה־פו, דנג־שה, וואן־פנג, לונג־יואן וטאי־אה. ביבשה הם מבתרים שוורים וסוסים, ובמים קוטעים ברבורים ואווזי בר; מול אויב הם חותכים שריון קשה ופרגודי ברזל. מגני עור, טבעות אצבע וציוד למיתר — הכול מצוי בשלמות. בגבורת חיילי האן, כשהם עוטים שריון חזק, דורכים קשת רבת־עוצמה ונושאים חרב חדה, אין זה מופרז לומר שאיש אחד שקול למאה. בכוחה של האן ובחוכמת המלך, והנה אתה פונה מערבה לשרת את צ׳ין, משלב זרועות ונכנע — אין חרפה גדולה מזו למזבחות האדמה והתבואה ולעיני העולם. על כן מבקש אני מן המלך לשקול היטב.

״אם ישרת המלך את צ׳ין, ודאי תדרוש צ׳ין את יי־יאנג ואת צ׳נג־גאו. תמסור אותן השנה, ובשנה הבאה תשוב ותדרוש לחתוך אדמה. אם תיתן — לא תישאר אדמה לספקה; אם לא תיתן — תשליך את הישגך הקודם ותישא באסון הבא. יתרה מזו, לאדמת המלך יש קץ ולדרישות צ׳ין אין סוף. להתנגד בדרישות חסרות קץ באמצעות אדמה שיש לה קץ — זהו הנקרא לקנות איבה ולקשור אסון; עוד בטרם הופעל הצבא כבר נגרעה המדינה. שמעתי פתגם פשוט האומר: ׳מוטב להיות מקור התרנגולת ולא אחורי השור.׳ עתה אתה פונה מערבה, משלב זרועות ומשרת את צ׳ין כנתין; במה שונה הדבר מהיות אחורי השור? במעלת המלך ובצבאה החזק של האן, והנה ייקרא עליך שם ׳אחורי השור׳ — בחשאי מתבייש אני למען המלך.״

אז השתנו פני מלך האן בחימה; הוא חשף את זרועו, פקח את עיניו בכעס, הניח ידו על חרבו, הרים ראשו לשמים ונאנח: ״אף שאיני ראוי, לא אוכל בשום אופן לשרת את צ׳ין. עתה ציווה עליי אדוני בשם תורת מלך ג׳או; ביראה מוסר אני את מזבחות האדמה והתבואה לברית האנכית.״

אחר כך אמר למלך שיאנג מוויי: "בדרום אדמת המלך נמצאות חונג־גו, צ'ן, רו־נאן, שו, יֵן, קון־יאנג, שאו־לינג, וו־יאנג, שין־דו ושין־צ'י; במזרח החוואי, היינג, ג'וּ־דזָאו וּוּ־שוּ; במערב גבול החומה הארוכה; ובצפון הארץ שמעבר לנהר, ג'וּאַן, יֵן וסוּאַן־דזָאו. שטחה אלף לי. אף ששטחה נקרא קטן, מספר בתי החווה והמשכנות כה רב עד שאין מקום למרעה. העם רב, המרכבות והסוסים מרובים, ויומם ולילה נעים בלי הפסקה בקול רעם והמולה, כאילו הם המוני שלושת הצבאות. לפי הערכתי החשאית מדינת המלך אינה נופלת מצ'ו. ואף על פי כן אנשי ברית הרוחב מאיימים על המלך ומכריחים אותו לקשור קשר עם צ'ין החזקה, מדינת הנמרים והזאבים, כדי שתפלוש לעולם; כשיבוא לבסוף אסון מצ'ין לא יתחשבו בצרה. אין אשמה גדולה מזו של מי שנשען מבחוץ על עוצמת צ'ין החזקה כדי לכפות מבית על שליטו. ויי היא מן המדינות החזקות בעולם, והמלך מן המלכים הראויים בעולם. והנה עתה בדעתך לפנות מערבה ולשרת את צ'ין, להיקרא מחוז המגן המזרחי, לבנות ארמון לקיסר, לקבל ממנו כתר וחגורה ולהקריב לו באביב ובסתיו — בחשאי מתבייש אני למען המלך.

"שמעתי כי מלך יואה גוֹאוּ־ג'יֵין, בשלושת אלפים חיילים תשושים, שבה את פוּ־צָ'ה בגאן־סווי; ולמלך וו היו שלושת אלפים חיילים ושלוש מאות מרכבות עור, והוא הכניע את ג'ואו במוּ־יֵה. וכי משום שחייליהם היו רבים? לא, אלא מפני שידעו לעורר את עוצמתם. עתה שמעתי כי למלך מאתיים אלף אנשי חיל, מאתיים אלף חיילי מטפחות כחולות, מאתיים אלף לוחמי סער, מאה אלף משרתים, שש מאות מרכבות וחמשת אלפים פרשים. אלה עולים בהרבה על כוחם של גואו־ג'יין ושל המלך וו; והנה אתה שומע לעצת המון שריך ומבקש לשרת את צ'ין כנתין. השירות לצ'ין מחייב לחתוך אדמה ולהגישה כהוכחה, ולכן עוד בטרם הופעל הצבא כבר נפגעה המדינה. כל השרים

האומרים לשרת את צ׳ין הם בני בליעל ולא שרים נאמנים. נתין החותך מאדמת שליטו כדי לבקש קשר בחוץ גונב הישג לשעה ואינו מתחשב באחרית; הוא הורס את הבית הציבורי ומקים את ביתו הפרטי, ונשען מבחוץ על עוצמת צ׳ין כדי לכפות מבית על שליטו ולבקש חיתוך אדמה. אבקש מן המלך לבחון זאת היטב.

״בספרי ג׳ואו נאמר: ׳אם יימשך החוט ולא ייקטע, מה תעשה כשהמטפס יתפשט? אם לא כורתים את השערה הדקה, לבסוף יידרש להב הגרזן.׳ אם אין מכריעים תחילה, אחר כך באה צרה גדולה — ומה אפשר לעשות אז? אם אמנם ישמע המלך לי, יהיו שש המדינות בברית אנכית, בלב אחד, בכוח מאוחד ובכוונה יחידה, ואז ודאי לא תהיה סכנה מצ׳ין החזקה. לכן שלחני מלך ג׳או מארצי הדלה להציג את עצתי הסכלה ולהגיש את הברית הברורה; הדבר תלוי בצו המלך.״

מלך ויי אמר: ״אינני ראוי, ומעולם לא זכיתי לשמוע תורה צלולה. עתה ציווה עליי אדוני בשם צו מלך ג׳או; ביראה מוסר אני את המדינה לברית האנכית.״

משם פנה מזרחה ואמר למלך שוואן מצ׳י: ״בדרום לצ׳י הר טאי, במזרח לאנג־יה, במערב צ׳ינג־חה ובצפון ים בּוֹ; זהו הנקרא מדינה הסגורה מארבע רוחותיה. שטחה של צ׳י יותר מאלפיים לי, יש בה כמה מאות אלפי לובשי שריון ותבואתה כגבעות וכהרים. מיטב שלושת הצבאות וחיילי חמש המשפחות מתקדמים כחוד חץ, נלחמים כרעם ומתפזרים כרוח וגשם. גם כאשר יש מסע מלחמה, מעולם לא נדרשו לעבור את הר טאי, לחצות את צ׳ינג־חה או לשוט בים בו. בעיר לין־דזה שבעים אלף בתי אב. לפי הערכתי החשאית, בכל בית לא פחות משלושה גברים; שלוש פעמים שבע הן מאתיים ועשרת אלפים. בלי

לגייס מן המחוזות הרחוקים, כבר יש בלין־דזה מאתיים ועשרת אלפים חיילים. לין־דזה עשירה ומלאה מאוד; בין אנשיה אין מי שאינו נושף בחליל, פורט בקתרוס, מנגן בצ׳ין, מקיש בג׳ו, משסה תרנגולים, מריץ כלבים, משחק בליו־בו או בועט בכדור. בדרכי לין־דזה טבורי המרכבות מתחככים וכתפי האנשים נוגעות זו בזו; שולי הבגדים הרצופים נעשים מסך, השרוולים המורמים נעשים חופה, והזיעה המתנערת נעשית גשם. הבתים משגשגים, העם מסופק, ורוחו גאה ונישאת. במעלת המלך ובכוחה של צ׳י אין איש בעולם היכול לעמוד בפניכם. והנה עתה אתה פונה מערבה לשרת את צ׳ין — בחשאי מתבייש אני למען המלך.

״הסיבה שהאן וויי יראות כל כך את צ׳ין היא שגבולותיהן נוגעים בגבולה. כשהצבאות יוצאים וניצבים זה מול זה, בתוך פחות מעשרה ימים מוכרעים הניצחון והתבוסה, הקיום והאבדון. אם האן וויי ילחמו וינצחו את צ׳ין, יאבד מחצית צבאן וארבעת גבולותיהן לא יישמרו; אם ילחמו ולא ינצחו, סכנת המדינה והאבדון יבואו בעקבותיהן. משום כך הן נרתעות ממלחמה בצ׳ין וממהרות להיות נתינותיה. אולם כשצ׳ין תוקפת את צ׳י אין הדבר כך. עליה להפנות עורף לאדמות האן וויי, לעבור בדרך ויי ויאנג־ג׳ין ולחדור במצרי קאנג־פו; שם אין המרכבות יכולות לנוע זו לצד זו והפרשים אינם יכולים לרכוב בשורה. מאה אנשים ישמרו על המעבר ואלף לא יעזו לעבור. גם אם תרצה צ׳ין לחדור עמוק, תביט לאחור כזאב מחשש שהאן וויי יזממו בעורפה. לכן היא מאיימת בספקות ריקים, מתיהרת ואינה מעזה להתקדם; מכאן ברור שצ׳ין אינה יכולה להזיק לצ׳י.

״לא לשקול לעומק שאין בידי צ׳ין לעשות דבר לצ׳י, ולבקש לפנות מערבה ולשרתה — זו טעות בתוכנית השרים. עתה, בלי לשאת את השם ׳נתיני צ׳ין׳,

מחזיקה צ׳י למעשה בכוחה של מדינה חזקה; משום כך מבקש אני מן המלך לתת מעט את דעתו ולשקול זאת.״

מלך צ׳י אמר: ״אין בי תבונה; אני שומר בפינה הרחוקה של הים, במדינה שבקצה הדרך והמזרח, ומעולם לא זכיתי לשמוע את שאר תורתך. עתה ציווני אדוני בשם צו מלך ג׳או; בירא מוסר אני את המדינה לברית האנכית.״

אז הלך לדרום־מערב ואמר למלך וֵי מצ׳ו: ״צ׳ו היא מדינה חזקה בעולם, והמלך הוא מלך ראוי בעולם. במערב לה צ׳יין־ג׳ונג ומחוז וו, במזרח שְׁיַה־ג׳וֹאוּ וחאי־יאנג, בדרום דונג־טינג וצאנג־וו, ובצפון מעבר שינג ושוּן־יאנג. שטחה יותר מחמשת אלפים לי, יש בה מיליון לובשי שריון, אלף מרכבות, עשרת אלפים פרשים ותבואה המספיקה לעשר שנים. אלה משאביו של מלך־הגמון. בכוחה של צ׳ו ובמעלת המלך אין איש בעולם היכול לעמוד בפניכם. אם עתה תבקש לפנות מערבה ולשרת את צ׳ין, לא יהיה בין אדוני המדינות מי שלא יפנה מערבה ויבוא לחצר תחת במת ג׳אנג.

״מכל המדינות אין צ׳ין חוששת ממי שהיא חוששת מצ׳ו. כשצ׳ו חזקה צ׳ין חלשה, וכשצ׳ין חזקה צ׳ו חלשה; לפי מצב הדברים אין שתיהן יכולות לעמוד יחד. לפיכך לפי החשבון שאני מחשב למען המלך, אין טוב מברית אנכית שתבודד את צ׳ין. אם המלך לא יצטרף לברית, ודאי תרים צ׳ין שני צבאות: האחד יצא דרך וו־גוואן והאחר ירד לצ׳יין־ג׳ונג, ואז יזדעזעו יֶן ויינג.

״שמעתי כי מסדירים דבר בטרם נעשה מבולבל, ועושים אותו בטרם הוא קיים. אם דואגים רק לאחר שבאה הצרה, כבר אין די זמן. לפיכך מבקש אני מן המלך לשקול זאת היטב בעוד מועד.

״אם אמנם ישמע המלך לי, אבקש לגרום למדינות שממזרח להרים להגיש את מנחות ארבע העונות ולקבל את צוויך הצלולים; הן יפקידו בידיך את מזבחות אדמתן ותבואתן, ישרתו את מקדשי אבותיהן, יאמנו חיילים וישחיזו נשק, ואתה תשתמש בהם כרצונך. אם אמנם תשתמש המלך בעצתי הסכלה, ימלאו הנגנים המופלאים והנשים היפות מהאן, ויי, צ׳י, ין, ג׳או ווי את הארמון הפנימי, וגמלים וסוסים משובחים מין ומדאי ימלאו את האורוות החיצוניות. אם תקום ברית האורך — מלך צ׳ו ימלוך; אם תצליח ברית הרוחב — מלך צ׳ין יהיה לקיסר. עתה לזנוח מפעל של מלך־הגמון ולקבל את השם ׳משרת אדם׳ — בחשאי סבור אני שאין זה ראוי למלך.

״צ׳ין היא מדינת נמרים וזאבים ולה לב לבלוע את העולם; צ׳ין היא אויבת העולם. אנשי ברית הרוחב מבקשים כולם לחתוך מאדמות אדוני המדינות ולשרת בהן את צ׳ין; זהו הנקרא לטפח אויב ולהזין שונא. נתין החותך מאדמת שליטו כדי לקשור מבחוץ קשר עם צ׳ין החזקה, מדינת הנמרים והזאבים, כדי שתפלוש לעולם, ואינו מתחשב באסון צ׳ין שיבוא לבסוף — אין מרדנות וחוסר נאמנות גדולים מזה. לכן בברית אנכית יחתכו אדוני המדינות אדמה וישרתו את צ׳ו; בברית רוחב תחתוך צ׳ו אדמה ותשרת את צ׳ין. שתי התוכניות האלה רחוקות מאוד זו מזו. באיזו מהן יבחר המלך? משום כך שלחני מלך ג׳או מארצי הדלה להציג את עצתי הסכלה ולהגיש את הברית הברורה; הדבר תלוי בצו המלך.״

מלך צ׳ו אמר: ״במערב גובלת מדינתי בצ׳ין, ולצ׳ין כוונה לכבוש את בה ושו ולספח את האן־ג׳ונג. צ׳ין היא מדינת נמרים וזאבים ואי אפשר להתקרב אליה. האן ווי לחוצות מפגעי צ׳ין ואי אפשר לתכנן עמן לעומק; אם נתכנן עמן לעומק חושש אני שיבגדו וייכנסו לצ׳ין, ואז עוד בטרם תצא התוכנית כבר

תהיה המדינה בסכנה. אני מעריך בעצמי שאם תעמוד צ׳ו מול צ׳ין, איני רואה כיצד תנצח; ואם אני נועץ מבית בהמון שריי, אין די בהם להישען עליהם. אני שוכב ואיני נינוח על מחצלתי, אוכל ואיני טועם את מזוני; לבי מתנודד כדגל תלוי שאינו מוצא מקום לנוח עליו. עתה מבקש אדוני לאחד את העולם, לאסוף את אדוני המדינות, לקיים מדינות בסכנה; הריני מוסר ביראה את מזבחות האדמה והתבואה לברית האנכית.״

אז התאחדו שש המדינות בברית אנכית ואיחדו את כוחן. סו צ׳ין נעשה מנהיג הברית וכיהן בעת ובעונה אחת כראש ממשלה של שש המדינות.

הוא שב צפונה לדווח למלך ג׳או, ובדרכו עבר בלוֹ־יאנג. מרכבותיו, פרשיו ומטעניו היו רבים מאוד, ואדוני המדינות שלחו המוני שליחים ללוותו; מראהו היה כשל מלך. כששמע על כך המלך שיין מג׳ואו פחד, פינה את הדרך ושלח איש לקבל את פניו בפרוורים. אחיו, אשתו וגיסתו של סו צ׳ין הביטו בו מן הצד ולא העזו להרים ראש; הם השתחוו ושירתוהו בעת שאכל. סו צ׳ין צחק ואמר לגיסתו: ״מדוע בראשונה נהגת בי בגסות ועתה בכבוד?״ גיסתו השתרכה וזחלה על גחונה, כיסתה את פניה עד הארץ והתנצלה: ״מפני שאני רואה שמעלתך גבוהה וזהבך רב.״ סו צ׳ין נאנח ואמר: ״באותו גוף עצמו, כשהאדם עשיר ונכבד קרוביו יראים אותו, וכשהוא עני ושפל הם מקלים בו; על אחת כמה וכמה ההמון! אילו היו לי שני צ׳ינג של שדות סמוך לחומת לוֹ־יאנג, וכי הייתי זוכה לשאת את חותמות ראש הממשלה של שש מדינות?״ אז פיזר אלף יחידות זהב ונתנן לבני משפחתו ולידידיו. בראשונה, כשהלך סו צ׳ין לין, לווה מאדם מאה מטבעות לצידה; עתה, משזכה בעושר ובכבוד, השיב לו מאה יחידות זהב. הוא גמל לכל מי שעשה עמו חסד אי פעם. אחד ממלוויו בלבד לא זכה לגמול וניגש לדבר. סו צ׳ין אמר: ״לא שכחתיך. כשהלכת עמי לין ביקשת פעמיים ושלוש

לעזבני על גדת נהר יי. באותה עת הייתי במצוקה, ולכן נטרתי לך טינה עמוקה והשהיתי אותך לאחרים; עתה תקבל גם אתה את שלך.״

לאחר שקשר את שש המדינות בברית אנכית שב סו צ׳ין לג׳או. המרקיז סו מג׳או העניק לו את התואר אדון וו־אן. אז שלח סו צ׳ין לצ׳ין את כתב ברית האורך; חמש־עשרה שנה לא העזו צבאות צ׳ין להצי׳ק מעבר למעבר חאן־גו.

לאחר מכן שלחה צ׳ין את סי־שואו להוליך שולל את צ׳י ואת ויי ולתקוף עמן את ג׳או, כדי לפרק את ברית האורך. צ׳י ויי תקפו את ג׳או, ומלך ג׳או הוכיח את סו צ׳ין. סו צ׳ין פחד וביקש לצאת בשליחות לין, והבטיח לגמול לצ׳י. משעזב סו צ׳ין את ג׳או התפרקה כל ברית האורך.

המלך חווי מצ׳ין השיא את בתו ליורש העצר של ין. באותה שנה מת המרקיז ון, ויורש העצר עלה לשלטון; הוא המלך יי מין. בראשית שלטונו ניצל המלך שוואן מצ׳י את אבל ין, תקף אותה וכבש עשר ערים. המלך יי אמר לסו צ׳ין: ״בעבר, כשהגיע המורה לין, צייד אותו המלך הקודם כדי שייפגש עם ג׳או, וכך קשר את שש המדינות בברית אנכית. עתה תקפה צ׳י תחילה את ג׳או ואחר כך באה אל ין; בגלל המורה אני ללעג בעולם. היוכל המורה להשיב לין את האדמה שנכבשה?״ סו צ׳ין התבייש מאוד ואמר: ״אבקש לקחת אותה למען המלך.״

סו צ׳ין נפגש עם מלך צ׳י. הוא השתחווה פעמיים, הרכין ראש ובירך, ואחר כך הרים ראש וניחם. מלך צ׳י שאל: ״מדוע באות הברכה והתנחומים בזה אחר זה במהירות כזאת?״ סו צ׳ין אמר: ״שמעתי שהרעב אינו אוכל את צמח וו־חווי אף שהוא רעב, מפני שככל שהוא ממלא את הבטן כך סכנתו כסכנת המוות ברעב. ין אמנם חלשה וקטנה, אך מלך צ׳ין הוא חותנה הצעיר. המלך מפיק

תועלת מעשר עריה, אך נעשה לאויב קבוע של צ׳ין החזקה. אם תציב עתה את ין החלשה בראש הטור וצ׳ין החזקה תגן על עורפה, ובכך תזמין את מיטב חיילי העולם — הדבר דומה לאכילת וו־חווי.״ פני מלך צ׳י השתנו בדאגה והוא שאל: ״אם כן, מה נעשה?״ סו צ׳ין אמר: ״שמעתי כי הקדמונים שהיטיבו להסדיר עניינים הפכו אסון לברכה ותבוסה להישג. אם אמנם ישמע המלך לעצתי, ישיב מיד את עשר ערי ין. ין תקבל עשר ערים בלי סיבה ותשמח; מלך צ׳ין ידע שבגללו הושבו עשר הערים לין וגם הוא ישמח. זהו הנקרא להשליך איבה ולזכות בידידות כאבן. אם ין וצ׳ין ישרתו שתיהן את צ׳י, איש בעולם לא יעז שלא לשמוע לצו המלך. כך יצמיד המלך את צ׳ין אליו במלים ריקות, ובעשר ערים יקנה את העולם. זהו מפעלו של מלך־הגמון.״ המלך אמר: ״יפה.״ ואז השיב לין את עשר הערים.

אדם אחד השמיץ את סו צ׳ין ואמר: ״זה שר הפכפך המוכר מדינות; הוא עתיד לחולל מרד.״ סו צ׳ין פחד שיואשם ושב לין, אך מלך ין לא השיבו למשרתו. סו צ׳ין נפגש עם המלך ואמר: ״אני אדם נחות מג׳ואו המזרחית. לא הייתה לי אפילו זכות קטנה, והמלך השתחווה לי בעצמו במקדש וכיבדני בחצר. עתה הדפתי למען המלך את צבא צ׳י והשגתי עשר ערים; ראוי שתקרבני עוד יותר. אם עתה באתי והמלך אינו ממנה אותי, ודאי פגע בי אדם באוזני המלך והטיל ספק במהימנותי. דווקא חוסר מהימנותי הוא ברכת המלך. שמעתי כי נאמנות ומהימנות הן מה שאדם עושה למען עצמו, ואילו התקדמות וכיבוש הם מה שאדם עושה למען אחרים. יתרה מזו, כששכנעתי את מלך צ׳י לא רימיתיו כלל. השארתי את אמי הזקנה בג׳ואו המזרחית; מלכתחילה זנחתי את העשייה למען עצמי והלכתי לפעול ולהשיג למען אחרים. נניח שיש אדם שמסירותו להוריו כמסירות דְּזֶנְג שָׁן, יושרו כבו־יי ומהימנותו כווֵי שָׁנְג; אם תקבל את

שלושתם לשרת את המלך, כיצד יהיה?״ המלך אמר: ״די לי בהם.״ סו צ׳ין אמר: ״מי שמסירותו להוריו כדזנג שן, הצדק אינו מניח לו לעזוב את הוריו אפילו ללילה; כיצד יוכל המלך לגרום לו ללכת ברגל אלף לי ולשרת את שליטה הנתון בסכנה של ין החלשה? מי שיושרו כבו־יי, הצדק לא הניח לו לרשת את אדון גו־ג׳ו; הוא לא הסכים להיות נתינו של המלך וו, לא קיבל נחלת מרקיז ומת ברעב למרגלות הר שואו־יָאנג. ביושר כזה, כיצד יוכל המלך לגרום לו ללכת ברגל אלף לי ולפעול ולהשיג בצ׳י? מי שמהימנותו כוויי שנג קבע פגישה עם אישה מתחת לגשר; האישה לא באה, המים עלו והוא לא עזב, חיבק עמוד ומת. במהימנות כזאת, כיצד יוכל המלך לגרום לו ללכת ברגל אלף לי ולהדוף את צבאה החזק של צ׳י? לזה אני מתכוון באמרי שאדם אשם אצל הממונים עליו מחמת נאמנות ומהימנות.״ מלך ין אמר: ״אלא שאינך נאמן ומהימן; וכי יש מי שנאשם מחמת נאמנות ומהימנות?״ סו צ׳ין אמר: ״אין הדבר כך. שמעתי על אורח שיצא הרחק לכהן במשרה ואשתו נאפה עם אדם. כשעמד בעלה לשוב דאג מאהבה, והאישה אמרה: ׳אל תדאג; הכנתי יין מורעל ואני ממתינה לו.׳ כעבור שלושה ימים אכן הגיע הבעל. האישה ציוותה על שפחתה להרים את היין המורעל ולהגישו. אם תאמר השפחה שיש רעל ביין חששה שגבירתה תגרשה; ואם לא תאמר חששה שימות אדון הבית. לכן העמידה פנים שנפלה והפכה את היין. אדון הבית כעס מאוד והלקה אותה חמישים מלקות. בנפילה אחת והפיכת היין הצילה למעלה את אדון הבית ולמטה את גבירתה, ובכל זאת לא ניצלה מן המלקות. היכן אפוא נאמנות ומהימנות פטורות מאשמה? שמא אשמתי שלי דומה למרבה הצער לזאת!״ מלך ין אמר: ״ישוב המורה למשרתו הקודמת.״ ומעתה היטיב עמו עוד יותר.

אמו של המלך יי הייתה אשת המרקיז ון, והיא קיימה יחסים אסורים עם סו צ׳ין. מלך ין ידע זאת, ואף על פי כן הוסיף להיטיב עמו. סו צ׳ין פחד שיוצא להורג, ולכן אמר למלך: ״כשאני יושב בַּין איני יכול להכביד את משקלה של ין, אך אם אהיה בצ׳י ודאי תהיה ין כבדת משקל.״ מלך ין אמר: ״יעשה המורה כרצונו.״ אז העמיד סו צ׳ין פנים שהואשם בַּין, נמלט לצ׳י, והמלך שוואן מצ׳י מינה אותו לשר־אורח.

לאחר שמת המלך שוואן מצ׳י עלה המלך מין לשלטון. סו צ׳ין שכנע את המלך מין לערוך קבורה מפוארת כדי להראות את מסירותו להוריו, ולהגביה ארמונות ולהרחיב גני חיות כדי להראות את סיפוקו — הוא ביקש להתיש ולהרוס את צ׳י למען ין. המלך יי מין מת וקוָאי מין עלה לשלטון. לאחר מכן רבו עם סו צ׳ין שרי צ׳י רבים על חסדי המלך ושלחו אדם להתנקש בו. סו צ׳ין נפצע קשה אך לא מת ונמלט מן המקום. מלך צ׳י שלח אנשים לחפש את הפושע ולא מצאו. כשעמד סו צ׳ין למות אמר למלך צ׳י: ״לאחר מותי קרע את גופתי בין מרכבות והצג אותה בשוק, והכרז: ׳סו צ׳ין חולל מרד בצ׳י למען ין.׳ אם תעשה כך, ודאי יימצא הפושע שהרגני.״ המלך עשה כדבריו, ורוצחו של סו צ׳ין אכן יצא מעצמו; מלך צ׳י תפסו והרגו. כששמעו זאת בַּין אמרו: ״גדולה מאוד נקמתה של צ׳י למען האדון סו!״

לאחר מות סו צ׳ין נחשפו ענייניו במידה רבה. כששמעה על כך צ׳י אחר כך, שנאה את ין וכעסה עליה, וין פחדה מאוד. אחיו הצעיר של סו צ׳ין היה סוּ דָאי, ואחיו הצעיר של דאי היה סוּ לִי. בראותם את הצלחת אחיהם למדו שניהם את אמנותו. לאחר מות סו צ׳ין ביקש דאי להיפגש עם מלך ין ולרשת את מפעלו הקודם. הוא אמר: ״אני אדם נחות מג׳ואו המזרחית. שמעתי בחשאי שצדקת המלך גבוהה מאוד; האדם הנחות הזה אינו נבון, אך הניח את

המעדר והמכוש ובא לבקש את חסד המלך. כשהגעתי להאן־דאן היה אשר ראיתי נחות מאשר שמעתי בג׳או המזרחית, וחשתי בחשאי שאכזבתי את שאיפתי. אולם כשהגעתי לחצר ין וראיתי את המון שרי המלך ופקידיו, הבנתי שהמלך הוא מלך נאור בעולם.״ מלך ין שאל: ״מה טיבו של זה שאתה מכנה מלך נאור?״ הוא השיב: ״שמעתי שמלך נאור משתדל לשמוע על שגיאותיו ואינו מבקש לשמוע על מעלותיו. הרשה לי אפוא לבקש קהל כדי לדבר על שגיאת המלך. צ׳י וג׳או הן אויבות ין; צ׳ו ווי הן מדינות הסיוע שלה. עתה משרת המלך את אויבותיו כדי לתקוף את מדינות הסיוע — אין הדבר מועיל לין. אם המלך שוקל זאת בעצמו, הרי זו תוכנית מוטעית; ואם אין מי שמספר לו עליה, אין לו שר נאמן.״ המלך אמר: ״צ׳י אמנם אויבתי ואני מבקש לתקפה; דאגתי היחידה היא שהמדינה מותשת וכוחה אינו מספיק. אם תוכל לגרום לין לתקוף את צ׳י, אמסור בידיך את המדינה כולה.״ הוא השיב: ״בכל אשר תחת השמים שבע מדינות לוחמות, וין היא מן החלשות. לבדה אינה יכולה להילחם, אך אם תישען על מדינה אחרת לא תהיה חסרת משקל. אם תישען בדרום על צ׳ו, תכבד צ׳ו; אם תישען במערב על צ׳ין, תכבד צ׳ין; ואם תישען במרכז על האן ווי, יכבדו האן ווי. כל מדינה שתישען עליה ין תהיה כבדת משקל, והדבר בהכרח יכביד גם את משקל המלך. עתה צ׳י נשלטת בידי שליט מבוגר הפועל לפי רצונו. חמש שנים תקף בדרום את צ׳ו ומאגריו כלו; שלוש שנים נאבק במערב בצ׳ין וחייליו עייפים ותשושים; בצפון נלחם באנשי ין, השמיד שלושה צבאות ושבה שני מצביאים. ואף על פי כן בשארית צבאו פנה דרומה, הכניע את סונג הגדולה בת חמשת אלפים המרכבות וכיתר שנים־עשר אדונים. שליטה רוצה להשיג הכול וכוח עמה כלה — מה ראוי לקחת בה? שמעתי שמלחמות מרובות מייגעות את העם וצבא ממושך מתיש את החיילים.״ מלך ין אמר: ״שמעתי שלצ׳י צ׳ינג־ג׳י והנהר העכור כמבצרים, וחומה ארוכה וסכר

גדול כמחסומים. האומנם כך?״ הוא השיב: ״אם העיתוי השמימי אינו מסייע, גם צ׳ינג־ג׳י והנהר העכור לא יועילו כמבצרים. אם כוח העם עייף ותשוש, גם החומה הארוכה והסכר הגדול לא יועילו כמחסומים. יתרה מזו, בעבר לא גויס מערב הג׳י כדי שיהיה מוכן נגד ג׳או, ולא גויס צפון הנהר כדי שיהיה מוכן נגד ין. עתה כבר גויסו כל אנשי מערב הג׳י וצפון הנהר, ופנים המדינה תשוש. שליט גאה ודאי אוהב רווח, ושר של מדינה אובדת ודאי חומד ממון. אם אמנם לא יתבייש המלך לשלוח בן צעיר או אח כבן ערובה, ולשרת את המקורבים באבני חן, ירקן ומשי, הם יכירו טובה לין ויקלו ראש באבדן סונג; אז אפשר יהיה להביא לאבדן צ׳י.״ מלך ין אמר: ״לבסוף אקבל באמצעותך את צו השמים.״ ין שלחה אפוא אחד מבניה כבן ערובה בצ׳י. סו לי ניצל את ליווי בן הערובה מין וביקש להיפגש עם מלך צ׳י. מלך צ׳י נטר טינה לסו צ׳ין וביקש לכלוא את סו לי, אך בן הערובה מין התנצל למענו, ולבסוף מסר סו לי את עצמו כבן ערובה ונעשה נתין צ׳י.

דזה־ג׳ה, ראש ממשלת ין, היה קשור בקשרי נישואים עם סו דאי וביקש להשיג את השלטון בַּיִן; לכן שלח את סו דאי לשרת את בן הערובה בצ׳י. צ׳י שלחה את דאי לדווח לין. המלך קוַאי מין שאל: ״היהיה מלך צ׳י להגמון?״ דאי אמר: ״לא יוכל.״ שאל: ״מדוע?״ השיב: ״מפני שאינו בוטח בשריו.״ אז מסר מלך ין את כל הסמכות לדזה־ג׳ה, ולאחר זמן ויתר לו על המלוכה וין שקעה במהומה גדולה. צ׳י תקפה את ין והרגה את המלך קוואי ואת דזה־ג׳ה. ין העמידה את המלך ג׳או; סו דאי וסו לי לא העזו עוד להיכנס לין, ושניהם שבו לבסוף לצ׳י, וצ׳י היטיבה עמם.

סו דאי עבר בוויי, וויי עצרה אותו למען ין. צ׳י שלחה אדם לומר למלך ויי: ״צ׳י מבקשת להעניק לאדון ג׳ינג־יאנג את אדמת סונג כנחלה, אך צ׳ין ודאי לא

תקבל. אין זה מפני שצ׳ין אינה מוצאת תועלת בכך שתחזיק בצ׳י ותקבל את אדמת סונג, אלא מפני שאינה בוטחת במלך צ׳י ובאדון סו. עתה כה רבה המחלוקת בין צ׳י לוויי, ולכן לא תרמה צ׳י את צ׳ין. צ׳ין תבטח בצ׳י, צ׳י וצ׳ין יתאחדו, ואדון ג׳ינג־יאנג יחזיק באדמת סונג — אין זה מועיל לוויי. לפיכך מוטב למלך לשלוח את האדון סו מזרחה; צ׳ין תחשוד בצ׳י ולא תבטח בו. אם צ׳י וצ׳ין לא יתאחדו לא יהיה שינוי בעולם, ותיווצר האפשרות לתקוף את צ׳י.״ ויי שחררה אפוא את סו דאי. דאי הלך לסונג, וסונג היטיבה עמו.

צ׳י תקפה את סונג, וסונג הייתה בסכנה. אז שלח סו דאי איגרת למלך ג׳או מין, לאמור:

> להימנות עם המדינות בנות רבבת המרכבות ובכל זאת להפקיד בן ערובה בצ׳י — השם מושפל והסמכות קלה; להעמיד רבבת מרכבות לעזרת צ׳י בתקיפת סונג — העם עמל והאוצר מתרוקן; אם תישבר סונג, ייחרב צפון החוואי של צ׳ו, צ׳י תשמין ותגדל, האויב יתחזק והמדינה תינזק — שלושת אלה הם כולם מפלות גדולות למדינה. ואף על פי כן עושה אותם המלך כדי לזכות באמונה של צ׳י. אולם צ׳י אינה בוטחת עוד במלך, וחשדה בַּין גובר; תוכנית המלך מוטעית אפוא. סונג עם צפון החוואי היא מדינה חזקה בת רבבת מרכבות; אם תספח אותה צ׳י, הרי נוספה צ׳י אחת. ארץ הברברים הצפוניים משתרעת שבע מאות לי; אם יצורפו לה לוּ ווּיי תהיה גם היא מדינה חזקה בת רבבת מרכבות; אם תספח אותה צ׳י, הרי נוספה צ׳י שנייה. ין כבר מביטה לאחור כזאב ואינה יכולה לעמוד בפני כוחה של צ׳י אחת; אם עתה יעמדו שלוש צ׳י מול ין, ודאי יהיה אסונה גדול.

ואף על פי כן, כשהחכם עושה מעשה הוא הופך אסון לברכה ותבוסה להישג. ארגמן צ׳י הוא קלקולו של הלבן, ובכל זאת מחירו פי עשרה; מלך יואה גואו־ג׳יין מצא מפלט בקווי־ג׳י, ואחר כך שב, החריב את וו החזקה והיה להגמון העולם. כל אלה הפכו אסון לברכה ותבוסה להישג.

אם עתה מבקש המלך להפוך אסון לברכה ותבוסה להישג, אין טוב מלעורר את צ׳י להיות הגמון ולרומם אותה. שלח שליח שיכרות ברית בבית ג׳ואו, ישרוף את כתבי הברית עם צ׳ין ויאמר: ׳התוכנית העליונה היא לשבור את צ׳ין; הבאה אחריה היא להחזיקה לעולם כאורחת.׳ צ׳ין תיאלץ להמתין כאורחת לשבירתה, ומלך צ׳ין ודאי ידאג. חמישה דורות תקפה צ׳ין את אדוני המדינות, ועתה היא מושפלת לפני צ׳י; אם תמצא דרך להביא את צ׳י לקצה, מלך צ׳ין לא יחוס על המדינה כדי להשיג את המפעל. מדוע אפוא לא ישלח המלך איש ויכוח לומר למלך צ׳ין: ״ין וג׳או שוברות את סונג, משמינות את צ׳י ומרוממות אותה מעליהן — לא מפני שיש להן תועלת בכך, אלא מפני שאינן בוטחות במלך צ׳ין. מדוע לא ישלח המלך אנשים מהימנים לקבל את ין וג׳או, ויביא תחילה את אדון ג׳ינג־יאנג ואת אדון גאו־לינג לין ולג׳או? אם יהיה שינוי בצ׳ין, יהיו בני ערובה בידיהן, ואז יבטחו ין וג׳או בצ׳ין. צ׳ין תהיה קיסרות המערב, ין קיסרות הצפון וג׳או קיסרות המרכז; העמד שלושה קיסרים וצו על העולם. אם האן וויי לא ישמעו — תתקוף אותן צ׳ין; אם צ׳י לא תשמע — יתקפוה ין וג׳או. מי בעולם יעז שלא לשמוע? לאחר שישמע העולם וייכנע, הנע את האן ואת ויי לתקוף את צ׳י ואמור: ׳חובה להשיב את אדמת סונג ולהחזיר לצ׳ו את צפון החוואי.׳ השבת אדמת סונג והחזרת צפון החוואי לצ׳ו מועילות לין ולג׳או; העמדת שלושת הקיסרים גם יחד היא משאלתן. אם יקבלו בפועל את תועלתן ובכבוד את משאלתן, ישליכו ין וג׳או את צ׳י כנעל בלויה. עתה,

אם לא תקבל את ין ואת ג׳או, ודאי תושלם הגמוניית צ׳י. אם אדוני המדינות יתמכו בצ׳י והמלך לא יצטרף — תותקף מדינתו; ואם יתמכו בצ׳י והמלך יצטרף — יושפל שמו. אם יקבל עתה את ין ואת ג׳או, המדינה תהיה בטוחה והשם מכובד; אם לא יקבלן, המדינה תהיה בסכנה והשם מושפל. החכם אינו זונח כבוד וביטחון ובוחר בסכנה ובהשפלה.״ כשישמע מלך צ׳ין דברים כאלה יהיו לו כדקירה בלב. מדוע אפוא לא ישלח המלך איש ויכוח לומר דברים אלה לצ׳ין? צ׳ין ודאי תקבלם וצ׳י ודאי תותקף.

לקנות את צ׳ין פירושו לעבות קשר ידידות; לתקוף את צ׳י פירושו לתקן את הרווח. לכבד קשר עבה ולשקוד על רווח צודק — זה מפעלו של מלך חכם.

המלך ג׳או מין מצא את האיגרת טובה ואמר: ״אבותיי עשו פעם חסד עם משפחת סו. במהומת דזה־ג׳ה עזבה משפחת סו את ין. אם ין מבקשת לנקום בצ׳י, אין איש מתאים מבני סו.״ הוא קרא אפוא לסו דאי, שב והיטיב עמו ונועץ בו כיצד לתקוף את צ׳י. לבסוף שברו את צ׳י והמלך מין נמלט.

לאחר זמן זימנה צ׳ין את מלך ין, והוא ביקש ללכת. סו דאי הזהיר את המלך ואמר: ״צ׳ו השיגה את ג׳ה ומדינתה אבדה; צ׳י השיגה את סונג ומדינתה אבדה. מדוע לא יכלו צ׳י וצ׳ו להחזיק בג׳ה ובסונג ובכל זאת לשרת את צ׳ין? מפני שמי שצובר הישגים נעשה אויב עמוק של צ׳ין. צ׳ין לוקחת את העולם לא באמצעות צדק אלא באלימות. את אלימותה היא מכריזה בגלוי לעולם.

״כך הכריזה לצ׳ו: ׳שריונה של שו עולה על אוניות וצף בנהר מין; על מי הקי״ץ הוא יורד ביאנגצה ובתוך חמישה ימים מגיע ליינג. שריונה של האן־ג׳ונג עולה על אוניות ויוצא מבה; על מי הקי״ץ הוא יורד בהאן ובתוך ארבעה ימים מגיע לוּ־ג׳וּ. אני צובר שריון בוואן, יורד מזרחה אל סווי; לחכם לא יהיה זמן לתכנן

ולגיבור לא יהיה זמן לכעוס — אהיה כמי שיורה בבז. והמלך מבקש להמתין עד שהעולם יתקוף את מעבר חאן־גו; האין הדבר רחוק מדי?׳ משום כך שירת מלך צ׳ו את צ׳ין שבע־עשרה שנה.

״כך הכריזה צ׳ין להאן: ׳אם אקום בשאו־צ׳ו, בתוך יום אחד אחתוך את רכס טאי־האנג; אם אקום בייַ־יאנג ואפגע בפינג־יאנג, בתוך יומיים לא יישאר איש שלא יגוייס; אם אפריד בין שתי מדינות ג׳ואו ואפגע בג׳נג, בתוך חמישה ימים תיכבש המדינה.׳ בית האן סבר שהדבר נכון ולכן שירת את צ׳ין.

״כך הכריזה צ׳ין לוויי: ׳אם ארים את אן־יי ואחסום את נו־ג׳י, אכרוך את טאי־יואן של האן; אם ארד בג׳ה, אעבור בנאן־יאנג, אחסום את ג׳י ואקיף את שתי מדינות ג׳ואו. על מי הקי״ץ אעלה סירות קלות; הקשתות החזקות לפנים והחניתות החדות מאחור. אם אבקע את פתח יינג, לא תהיה לוויי דה־ליאנג; אם אבקע את פתח באי־מה, לא יהיו לה וַאי־חוואנג וג׳י־יאנג; אם אבקע את פתח סו־שׂוּ, לא יהיו לה שׂוּ ודון־צ׳יו. בתקיפה יבשתית אכה בחה־ניי, ובתקיפה מימית אשמיד את דה־ליאנג.׳ בית ויי סבר שהדבר נכון ולכן שירת את צ׳ין.

״כשביקשה צ׳ין לתקוף את אן־יי ופחדה שצ׳י תציל אותה, הפקידה ביד צ׳י את סונג. היא אמרה: ׳מלך סונג חסר דרך; הוא עשה דמות עץ בדמותי וירה בפניה. ארצי מנותקת וצבאי רחוק ואיני יכול לתקפו. אם יוכל המלך לשבור את סונג ולהחזיק בה, יהיה הדבר בעיניי כאילו השגתיה בעצמי.׳ לאחר שהשיגה את אן־יי וחסמה את נו־ג׳י, הפכה את שבירת סונג לאשמת צ׳י.

״כשביקשה צ׳ין לתקוף את האן ופחדה שהעולם יציל אותה, הפקידה את צ׳י בידי העולם. היא אמרה: ׳מלך צ׳י כרת עמי ארבע בריתות ורימה אותי ארבע פעמים; שלוש פעמים עמד להוביל את העולם לתקוף אותי. אם יש צ׳י אין

צ׳ין, ואם יש צ׳ין אין צ׳י; חובה לתקפה וחובה להאבידה.׳ לאחר שהשיגה את יי־יאנג ושאו־צ׳ו והגיעה ללין ולשָׁה, הפכה את שבירת צ׳י לאשמת העולם.

״כשביקשה צ׳ין לתקוף את ויי אך ייחסה משקל לצ׳ו, הפקידה בידי צ׳ו את נאן־יאנג. היא אמרה: ׳מלכתחילה עמדתי לנתק את קשריי עם האן. אם אחריב את ג׳ון־לינג ואחסום את מין־אה, ויהיה הדבר לטובת צ׳ו, יהיה בעיניי כאילו החזקתי בו בעצמי.׳ ויי נטשה את בעלת בריתה והתאחדה עם צ׳ין, ואז הפכה צ׳ין את חסימת מין־אה לאשמת צ׳ו.

״כשצבאה התקשה בלין־ג׳ונג והיא ייחסה משקל לין ולג׳או, הפקידה את ג׳יאו־דונג בידי ין ואת מערב הג׳י בידי ג׳או. לאחר שהשיגה שלום עם ויי והגיעה אל הנסיך יֶן, צירפה אליה באמצעות סי־שואו חיילים ותקפה את ג׳או.

״כשנפגע צבאה בצ׳יאו־שה ונחל מפלה ביאנג־מה, והיא ייחסה משקל לוויי, הפקידה בידי ויי את יֶה ואת צָאי. לאחר שהשיגה שלום עם ג׳או כפתה על ויי ולא חתכה לה דבר. כשהיא במצוקה היא שולחת את אחיה הצעיר של הקיסרית האלמנה, המרקיז ז׳אנג, לעשות שלום; כשהיא מנצחת היא מרמה גם את דודה וגם את אמה.

״למי שהולך לין היא אומרת ׳בג׳יאו־דונג׳; למי שהולך לג׳או — ׳במערב הג׳י׳; למי שהולך לוויי — ׳ביֶה ובצאי׳; למי שהולך לצ׳ו — ׳בחסימת מין־אה׳; ולמי שהולך לצ׳י — ׳בסונג׳. דבריה סובבים בהכרח במעגל, והשימוש שלה בצבא הוא כדקירת זבוב; אמה אינה יכולה לרסנה ודודה אינו יכול להגביל אותה.

״בקרב לונג ג׳יה, בקרב אן־מן, בקרב פנג־לינג, בקרב גאו־שאנג ובקרב ג׳או ג׳ואנג הרגה צ׳ין כמה מיליונים מאנשי שלוש מדינות ג׳ין; כל החיים עתה הם

יתומים של מי שמתו מידי צ׳ין. הארץ שמעבר לנהר המערבי, אדמת שאנג־לוו, אסון שלושת הנהרות למדינות ג׳ין — מחציתן של שלוש מדינות ג׳ין נפגעה; כה גדול אסון צ׳ין. ואף על פי כן אנשי ין וג׳או הנוטים לצ׳ין מתחרים ביניהם מי ישכנע את שליטו לשרת את צ׳ין. על כך דואג אני יותר מכול.״

המלך ג׳או מין לא הלך. סו דאי שב להיות רב־משקל בַּין.

ין שלחה שליחים לקשור את אדוני המדינות בברית אנכית כבימי סו צ׳ין. אחדות הצטרפו ואחדות לא; ומכאן כיבד העולם את ברית האורך של משפחת סו. דאי ולי מתו שניהם בזקנה ושמותיהם נודעו בין אדוני המדינות.

ההיסטוריון הגדול אומר: שלושת האחים לבית סו נדדו ושכנעו את אדוני המדינות, וכך פרסמו את שמם; אמנותם הצטיינה בתמרון על פי הנסיבות. אולם סו צ׳ין מת בשל מזימה כפולה; כל העולם לעג לו ונמנע מללמוד את אמנותו. ואולם בדברי העולם על סו צ׳ין יש סתירות רבות: מעשים מתקופות אחרות שהיו דומים למעשיו יוחסו כולם לסו צ׳ין. סו צ׳ין קם מסמטאות בתי פשוטי העם וקשר את שש המדינות בברית אנכית; בתבונתו היה דבר העולה על בני אדם. משום כך מניתי את מעשיו וסידרתי את זמניהם, כדי שלא יישא לבדו שם רע.[א]

א. [הערת המתרגם: כאן מסתיים גוף כרך ס״ט בפקסימיליה, בעמוד הסרוק 2943. פירושי ״שלוש הפרשנויות״ המודפסים באותיות קטנות ומדור ה־證考 המאוחר, שבעמודים 2945–2946, אינם חלק מגוף החיבור ולכן הושמטו. פ' א.ת.]

הביוגרפיה של ג׳אנג יי

ג׳אנג יי היה איש ויי. בראשונה למד יחד עם סו צ׳ין אצל המורה גְווֵי־גוּ ולמד את האמנות; סו צ׳ין עצמו חשב שאין הוא משתווה לג׳אנג יי.

לאחר שסיים ללמוד נדד ג׳אנג יי ושכנע את אדוני המדינות. פעם שתה בחברת ראש ממשלת צ׳ו. לאחר מכן אבדה לראש הממשלה טבעת ירקן, ואנשי ביתו חשדו בג׳אנג יי ואמרו: ״יי עני וחסר מידות; ודאי הוא שגנב את הירקן של אדון ראש הממשלה.״ הם תפסו יחד את ג׳אנג יי, הלקוהו מאות מלקות, ומשלא הודה שחררוהו. אשתו אמרה: ״אבוי! אילולא קראת ספרים ונדדת לשכנע שליטים, כיצד היית סובל השפלה כזאת?״ ג׳אנג יי אמר לאשתו: ״ראי, האם לשוני עדיין במקומה?״ אשתו צחקה ואמרה: ״הלשון במקומה.״ יי אמר: ״די בכך.״

לאחר ששכנע סו צ׳ין את מלך ג׳או, נעשה לראש הממשלה וכרת את ברית האורך. אולם הוא חשש שצ׳ין תתקוף את אדוני המדינות, תפר את הברית ואחר כך תטיל עליו את האשמה. הוא חשב שאין אדם מלבד ג׳אנג יי שאפשר להשתמש בו בצ׳ין, ולכן שלח אדם לרמוז ולעורר אותו: ״בראשונה היית מקורב לסו צ׳ין. עתה הדרך בצ׳ין פתוחה; מדוע לא תלך ותנדוד שם כדי לממש את שאיפותיך?״ ג׳אנג יי הלך אפוא לג׳או, הגיש את כרטיסו וביקש להיפגש עם סו צ׳ין. סו צ׳ין הורה לאנשי ביתו שלא להעביר את בקשתו, ואף מנע ממנו לעזוב ימים אחדים. אחר כך קיבל אותו, הושיבו למרגלות האולם ונתן לו לאכול מזון של משרתים ופילגשים. אז הוכיחו שוב ושוב ואמר: ״בכישרונך וביכולתך הבאת את עצמך למצוקה ולהשפלה כזאת. וכי איני יכול לומר מילה ולעשותך עשיר ונכבד? אלא שאינך ראוי שאצרפך אליי.״ הוא שילחו בהתנצלות. בבואו

חשב ג׳אנג יי שהוא ידיד ותיק וביקש סיוע, אך תחת זאת הושפל. הוא כעס וחשב שאין בין אדוני המדינות מי שיוכל לשרתו; רק צ׳ין יכולה להצר לג׳או. לכן נכנס לבסוף לצ׳ין.

לאחר מכן אמר סו צ׳ין למנהל ביתו: ״ג׳אנג יי הוא מלומד ראוי מאין כמוהו בעולם; חוששני שאינני משתווה לו. זכיתי אני להיות מועסק תחילה, אך היחיד המסוגל לאחוז בידית השלטון של צ׳ין הוא ג׳אנג יי. אלא שהוא עני ואין לו אמצעי להתקדם. חששתי שישמח ברווח קטן ולא ישלים את מפעלו, ולכן קראתיו והשפלתיו כדי לעורר את שאיפתו. פרנס אותו למעני בסתר.״ הוא דיבר אל מלך ג׳או, הוציא זהב, משי, מרכבות וסוסים ושלח אדם לעקוב בחשאי אחרי ג׳אנג יי. האיש לן עמו באותן אכסניות, התקרב אליו בהדרגה וסיפק לו מרכבות, סוסים וכסף; כל מה שביקש לשימושו השיג למענו, אך לא סיפר לו. כך זכה ג׳אנג יי להיפגש עם המלך חווי מצ׳ין. המלך חווי מינה אותו לשר־אורח ונועץ עמו כיצד לתקוף את אדוני המדינות.

אז נפרד ממנו מנהל ביתו של סו צ׳ין וביקש ללכת. ג׳אנג יי אמר: ״בזכותך זכיתי להתפרסם, ועמדתי זה עתה לגמול לך על חסדך; מדוע אתה עוזב?״ מנהל הבית אמר: ״לא אני הכרתי את אדוני; מי שהכירו היה האדון סו. האדון סו דאג שצ׳ין תתקוף את ג׳או ותפר את ברית האורך, וסבר שרק אתה יכול להשיג את ידית השלטון בצ׳ין. לכן עורר את כעסך ושלח אותי לספק לך בחשאי את צורכיך. כל הדבר היה תוכניתו של האדון סו. עתה כבר משתמשים בך; הרשה לי לשוב ולדווח.״ ג׳אנג יי אמר: ״אבוי! הדבר היה בתוך אמנותי שלי ולא הבחנתי בו; ברור שאיני משתווה לפיקחותו של האדון סו. זה עתה מינו אותי — כיצד אוכל לזמום נגד ג׳או? התנצל בשמי לפני האדון סו. כל עוד שעתו של האדון סו עומדת, כיצד יעז יי לדבר! יתרה מזו, כל עוד האדון סו חי, וכי יוכל יי

לעשות דבר?״ לאחר שנעשה ראש ממשלת צ׳ין שלח ג׳אנג יי כרוז לראש ממשלת צ׳ו: ״בראשונה שתיתי עמך; לא גנבתי את הירקן שלך ובכל זאת הלקית אותי. שמור היטב על מדינתך — עוד עתיד אני לגנוב את עירך!״

ג׳ו ושו תקפו זו את זו, וכל אחת באה לצ׳ין להודיע על מצוקתה. המלך חווי מצ׳ין ביקש לשלוח צבא לתקוף את שו, אך חשב שהדרך קשה וצרה וקשה להגיע אליה; האן באה גם היא לפלוש לצ׳ין. המלך חווי ביקש לתקוף תחילה את האן ואחר כך את שו, אך חשש שלא יפיק מכך תועלת; ביקש לתקוף תחילה את שו, אך חשש שהאן תנצל את תשישות צ׳ין. הוא היסס ולא הצליח להכריע. סָה־מָה צו וג׳אנג יי התווכחו לפני המלך חווי. סה־מה צו ביקש לתקוף את שו, וג׳אנג יי אמר: ״מוטב לתקוף את האן.״ המלך אמר: ״אבקש לשמוע את נימוקך.״

יי אמר: ״התקרב לוויי והיטב עם צ׳ו; הורד צבא לשלושת הנהרות, חסום את פי עמק שִׁה והצב מול דרך טוּ־לִיוֹ. ויי תנתק את נאן־יאנג וצ׳ו תתקרב לנאן־ג׳נג; צ׳ין תתקוף את שין־צ׳נג ואת יי־יאנג ותגיע לפרברי שתי מדינות ג׳ואו. הענש את מלך ג׳ואו על פשעו ופלוש לאדמות צ׳ו ווי. ג׳ואו תדע שאין היא יכולה להציל את עצמה, ותוציא בהכרח את תשעת הקדרות וכלי האוצר. החזק בתשע הקדרות, בדוק את המפות והרשומות, אחוז בבן השמים וצווה באמצעותו על העולם; איש בעולם לא יעז שלא לשמוע. זהו מפעל מלכות. שו היא מדינה נידחת במערב וממינם של ז׳ונג ודי. התשת הצבא והטרחת העם לא יספיקו לעשות לך שם; השגת אדמתה לא תספיק להביא תועלת. שמעתי כי על שם מתחרים בחצר ועל רווח מתחרים בשוק. שלושת הנהרות ובית ג׳ואו הם החצר והשוק של העולם, והמלך אינו מתחרה עליהם אלא פונה להתחרות בז׳ונג ובדי — רחוק הדבר ממפעל מלכות.״

סה־מה צו אמר: ״אין הדבר כך. שמעתי שמי שמבקש להעשיר את המדינה שוקד להרחיב את אדמתה; מי שמבקש לחזק את הצבא שוקד להעשיר את עמו; ומי שמבקש למלוך שוקד להרחיב את מידתו. כאשר שלושת המשאבים שלמים, המלוכה באה בעקבותיהם. עתה אדמת המלך קטנה והעם עני, ולכן מבקש אני לעסוק תחילה בדבר הקל. שו היא מדינה נידחת במערב ומנהיגת ז׳ונג ודי, ובה מהומות כשל ג׳יה וג׳ואו. אם תתקוף אותה צ׳ין, יהיה הדבר כשליחת תנים וזאבים לרדוף עדר כבשים. השגת אדמתה תספיק להרחיב את המדינה; נטילת עושרה תספיק להעשיר את העם ולתקן את הצבא. בלי לפגוע בהמון כבר תיכנע. תעקור מדינה אחת והעולם לא יראה בך אלים; תקבל את כל רווחי הים המערבי והעולם לא יראה בך חמדן. כך במעשה אחד יצטרפו אליך השם והמציאות, וגם יהיה לך השם של עוצר אלימות ומשבית מהומה. אולם תקיפת האן וכפיית בן השמים יביאו שם רע ולא בהכרח רווח; נוסף על כך יהיה זה שם של אי־צדק, ותקיפת הדבר שהעולם אינו רוצה בו מסוכנת. אבקש להסביר את הסיבה: ג׳ואו היא בית האב של העולם, וצ׳י היא בעלת בריתה של האן. ג׳ואו תדע שהיא עתידה לאבד את תשע הקדרות והאן תדע שהיא עתידה לאבד את שלושת הנהרות; שתי המדינות יאחדו כוח ותוכנית, יישענו על צ׳י וג׳או ויבקשו פתרון אצל צ׳ו ווי. הן יתנו את הקדרות לצ׳ו ואת האדמה לווי, והמלך לא יוכל לעצור זאת. לזה אני קורא סכנה. אין טוב מתקיפת שו.״

המלך חווי אמר: ״יפה; אבקש לשמוע לך.״ לבסוף הרים צבא לתקוף את שו. בחודש העשירי כבש אותה והשקיט את הארץ. הוא הוריד את מלך שו ממעמדו ושינה את תוארו למרקיז, ומינה את צ׳ן ג׳ואנג לראש ממשלת שו.

לאחר ששו השתייכה לצ׳ין, התחזקה צ׳ין עוד יותר, התעשרה ורבתה, והקלה ראש באדוני המדינות.

בשנה העשירית למלך חווי מצ׳ין שלח המלך את הנסיך חָוָה עם ג׳אנג יי לצור על פּוּ־יָאנְג, והם הכניעוה. יי הציע לצ׳ין להשיב את העיר לוויי ולשלוח את הנסיך יוֹאוּ כבן ערובה בוויי. אחר כך אמר למלך ויי: ״מלך צ׳ין נוהג בוויי בנדיבות רבה; ויי אינה יכולה להיות חסרת נימוס.״ ויי הכניסה אפוא לצ׳ין את שאנג־ג׳ון ואת שאו־ליאנג כדי להתנצל לפני המלך חווי. אז מינה המלך חווי את ג׳אנג יי לראש הממשלה ושינה את שם שאו־ליאנג לשיה־יאנג.

יי היה ראש ממשלת צ׳ין ארבע שנים והעמיד את המלך חווי כמלך. כעבור שנה נעשה מצביא צ׳ין וכבש את שָׂאן; הוא בנה את מחסום שאנג־ג׳ון.

כעבור שנתיים שלח אותו המלך להיפגש עם ראשי ממשלות צ׳י וצ׳ו בנְיֶה־סָאנְג. בשובו מזרחה הודח מראשות ממשלת צ׳ין ונעשה ראש ממשלת ויי למען צ׳ין: הוא ביקש לגרום לוויי לשרת תחילה את צ׳ין, כדי שאדוני המדינות ילכו בעקבותיה. מלך ויי לא הסכים לשמוע ליי. מלך צ׳ין כעס, תקף וכבש את צ׳וּ־וֹו ואת פינג־ג׳ואו של ויי, ובסתר הוסיף עוד יותר על מתנותיו לג׳אנג יי. ג׳אנג יי התבייש שלא היה לו במה לשוב ולדווח. הוא נשאר בוויי ארבע שנים; אז מת המלך שיאנג מווויי והמלך אַי עלה לשלטון. ג׳אנג יי שב ושכנע את המלך אי, אך המלך לא שמע. אז גרם ג׳אנג יי לצ׳ין לתקוף את ויי בסתר. ויי נלחמה בצ׳ין והובסה.

בשנה שלאחר מכן באה צ׳י והביסה שוב את ויי בגְוָאן־ג׳ין. צ׳ין ביקשה לשוב ולתקוף את ויי; תחילה הביסה את צבא שֶׁן צָ׳ה מהאן וערפה שמונים אלף ראשים, ואדוני המדינות רעדו מפחד. ג׳אנג יי שב ואמר למלך ויי: ״שטח ויי

אינו מגיע לאלף לי, וחייליה אינם עולים על שלוש מאות אלף. הארץ מישורית מארבע רוחותיה, ואדוני המדינות מתנקזים אליה מכל עבר כחישורי גלגל; אין הר מפורסם או נהר גדול המגביל אותה. מג׳נג לליאנג יותר ממאתיים לי; מרכבות דוהרות ואנשים רצים ומגיעים בלי מאמץ רב. ליאנג גובלת בדרום בצ׳ו, במערב בהאן, בצפון בג׳או ובמזרח בצ׳י. חייליה שומרים על ארבע הרוחות, והשומרים בביתני הגבול ובמחסומים אינם פחות ממאה אלף. מצב אדמת ליאנג הוא מטבעו שדה קרב. אם ליאנג תחבור בדרום לצ׳ו ולא לצ׳י, תתקוף צ׳י את מזרחה; אם תחבור במזרח לצ׳י ולא לג׳או, תתקוף ג׳או את צפונה; אם לא תתאחד עם האן, תתקוף האן את מערבה; ואם לא תתקרב לצ׳ו, תתקוף צ׳ו את דרומה. זהו הנתיב לביתור לארבעה ולקריעה לחמישה.

״יתרה מזו, תכליתם של אדוני המדינות העושים ברית אנכית היא להשקיט את מזבחות האדמה והתבואה, לכבד את השליט, לחזק את הצבא ולפרסם את השם. עתה מבקשים אנשי ברית האורך לאחד את העולם; הם כורתים ברית אחווה, שוחטים סוס לבן ונשבעים על גדת החוואן כדי לחזק זה את זה. אך אפילו אחים קרובים בני אותם אב ואם רבים על כסף ורכוש. הם מבקשים להישען על שארית תוכניתו הרמאית וההפכפכה של סו צ׳ין; ברור שאין הדבר יכול להצליח.

״אם המלך לא ישרת את צ׳ין, תוריד צ׳ין צבא לתקוף את הארץ שמעבר לנהר, תחזיק בג׳וּאַן־יִן וסוּאַן־דזָאו, תכפה על וֵיי ותכבוש את יאנג־ג׳ין. אז לא תוכל ג׳או לרדת דרומה; אם ג׳או לא תרד דרומה, ליאנג לא תוכל לעלות צפונה; ואם ליאנג לא תעלה צפונה, תנותק דרך ברית האורך. משהדרך תנותק, לא יוכל המלך למנוע את סכנת מדינתו. צ׳ין תשבור את האן ותתקוף את ליאנג; האן

יראה מפני צ״ין, צ״ין והאן יהיו לאחת, ואפשר יהיה לעמוד ולחכות לאבדן ליאנג. על זאת אני דואג למען המלך.[א]

״לפי החשבון שאני מחשב למען המלך, אין טוב מלשרת את צ״ין. אם תשרת את צ״ין, לא יעזו צ״ו והאן לנוע; בלי סכנה מצ״ו ומהאן יוכל המלך לשכב על כרית גבוהה, והמדינה ודאי תהיה בלי דאגה.

״יתרה מזו, מכל המדינות אין צ״ין מבקשת להחליש מדינה יותר מצ״ו, ומכל המדינות אין מתאימה להחליש את צ״ו יותר מליאנג. אף שלצ״ו שם של עושר וגדולה, למעשה היא ריקה; אף שחייליה רבים, הם ממהרים לברוח וקל להביסם, ואינם מסוגלים למלחמה עיקשת. אם תוציא ליאנג את כל צבאה ותפנה דרומה לתקוף את צ״ו, ודאי תנצח. חתוך מצ״ו והוסף לליאנג; גרע מצ״ו והתאם עצמך לצ״ין; העבר את האסון לאחר והשקט את המדינה — זה מעשה טוב. אם המלך לא ישמע לי, תוריד צ״ין חיילים משוריינים ותתקוף מזרחה; אז גם אם תבקש לשרת את צ״ין, לא תוכל.

״יתר על כן, אנשי ברית האורך מרבים במילים נלהבות ומעטים מהם ראויים לאמון. הם משכנעים אדון מדינה אחד וזוכים לנחלת מרקיז; לכן בין אנשי השיחה הנודדים בעולם אין מי שאינו לופת יומם ולילה את פרק ידו, פוקח עיניים בכעס וחורק שיניים כדי לדבר על יתרונות ברית האורך ולשכנע שליטים. השליטים מעריכים את כושר ויכוחם ונגררים אחר דבריהם — וכיצד לא יסתחרר ראשם?

א. [הערת המתרגם: ויקיטקסט מוסיף כאן את 燕 בסוגריים מרובעים בין 衍 ל־棗酸. דפוס הבסיס בעמוד 2955 קורא ברצף 棗酸、衍、卷據, ולכן התוספת הושמטה. פ' א.ת.]

״שמעתי כי נוצות מצטברות מטביעות ספינה, דברים קלים רבים שוברים ציר, פיות רבים מתיכים מתכת, ודיבות מצטברות מכלות עצמות. לכן מבקש אני מן המלך לבחון ולהכריע בתוכנית, ולהעניק לי את עצמותיי כדי שאוכל לפרוש מוויי.״

המלך אי הפנה אז עורף לברית האורך, ובאמצעות יי ביקש להשלים עם צ׳ין. ג׳אנג יי שב לצ׳ין ושוב נעשה ראש הממשלה. כעבור שלוש שנים שבה ויי ובגדה בצ׳ין כדי להצטרף לברית האורך. צ׳ין תקפה את ויי וכבשה את צ׳ו־וו. בשנה שלאחר מכן שבה ויי לשרת את צ׳ין.

צ׳ין ביקשה לתקוף את צ׳י, ואילו צ׳י וצ׳ו היו בברית אנכית. לכן הלך ג׳אנג יי לכהן כראש ממשלת צ׳ו. כששמע המלך חְוּאי מצ׳ו שג׳אנג יי בא, פינה למענו את בית האורחים העליון ושיכנו בו בעצמו. הוא אמר: ״מה יוכל אדוני ללמד מדינה נידחת ועלובה זו?״ יי אמר למלך צ׳ו: ״אם אמנם ישמע המלך לי, יסגור את המעברים וינתק את בריתו עם צ׳י; אז אבקש להגיש לו את שש מאות הלי של ארץ שאנג־יו, לאפשר לבת צ׳ין להיות שפחת המטאטא והיעה של המלך, ולגרום לצ׳ין ולצ׳ו לשאת נשים זו מזו ולהיות לעולם מדינות אחות. כך תיחלש צ׳י בצפון וצ׳ין תרוויח במערב; אין תוכנית נוחה מזו.״ מלך צ׳ו שמח מאוד והסכים. כל השרים בירכוהו, ורק צ׳ן ג׳ן הביע תנחומים. מלך צ׳ו כעס ואמר: ״בלי להרים צבא ולהוציא חיילים קיבלתי שש מאות לי; כל השרים מברכים ורק אתה מנחם. מדוע?״ צ׳ן ג׳ן השיב: ״אין הדבר כך. לפי ראות עיניי לא תשיג את ארץ שאנג־יו, צ׳י וצ׳ין יתאחדו, וכשיתאחדו יבוא אסון בהכרח.״ מלך צ׳ו שאל: ״היש לך נימוק?״ צ׳ן ג׳ן השיב: ״צ׳ין מייחסת משקל לצ׳ו מפני שצ׳י עמה. אם תסגור עתה את המעברים ותנתק את הברית עם צ׳י, תהיה צ׳ו מבודדת. מדוע תחמוד צ׳ין מדינה מבודדת ותיתן לה שש מאות לי מארץ

שאנג־יו? כשיגיע ג׳אנג יי לצ׳ין, ודאי יבגוד במלך. כך תנתק בצפון את קשרי צ׳י ותיצור במערב צרה מצ׳ין; צבאות שתי המדינות יבואו יחד. התוכנית הטובה למלך היא להתאחד בסתר עם צ׳י ולנתקה בגלוי, ולשלוח אדם בעקבות ג׳אנג יי. אם ייתן לנו את האדמה, לא יהיה מאוחר לנתק את צ׳י; ואם לא ייתן, נפעיל את התוכנית שכרתנו בסתר.״ מלך צ׳ו אמר: ״צ׳ן, סגור נא את פיך ואל תוסיף לדבר; המתן עד שאקבל את האדמה.״ הוא מסר לג׳אנג יי את חותם ראש הממשלה והעניק לו מתנות כבדות. אז סגר את המעברים, ניתק את הברית עם צ׳י ושלח מצביא אחד בעקבות ג׳אנג יי.

כשהגיע ג׳אנג יי לצ׳ין העמיד פנים שרצועת מרכבתו נשמטה ונפל ממנה, ולא בא לחצר שלושה חודשים. כששמע זאת מלך צ׳ו אמר: ״שמא יי סבור שלא ניתקתי את צ׳י במידה מספקת?״ הוא שלח לוחם לסונג; הלה שאל את אות השליחות של סונג והלך צפונה לחרף את מלך צ׳י. מלך צ׳י כעס מאוד, השפיל עצמו ונכנע לצ׳ין. לאחר שנקשרו יחסי צ׳ין וצ׳י בא ג׳אנג יי לחצר ואמר לשליח צ׳ו: ״יש לי נחלת מזון של שישה לי; אבקש להגישה לאנשי חצרו של המלך.״ שליח צ׳ו אמר: ״קיבלתי מן המלך צו על שש מאות לי בארץ שאנג־יו; לא שמעתי על שישה לי.״ הוא שב ודיווח למלך צ׳ו. המלך כעס מאוד, גייס צבא ותקף את צ׳ין. צ׳ן ג׳ן אמר: ״הרשאי ג׳ן לפתוח עתה את פיו? מוטב מלתקוף אותה לחתוך אדמה ולהעניקה לצ׳ין; אחר כך נאחד עמה צבא ונתקוף את צ׳י. כך נוציא אדמה לצ׳ין וניקח פיצוי מצ׳י, ומדינת המלך עוד תוכל להתקיים.״ מלך צ׳ו לא שמע; לבסוף שלח צבא וציווה על המצביא צ׳ו גָאי להכות בצ׳ין. צ׳ין וצ׳י תקפו יחד את צ׳ו, ערפו שמונים אלף ראשים, הרגו את צ׳ו גאי וכבשו את אדמות דָאן־יָאנְג והאן־ג׳ונג. צ׳ו הוסיפה וגייסה צבא לתקוף את צ׳ין

בהפתעה והגיעה לְלָאן־טָיֵאן; בקרב הגדול הובסה צ׳ו תבוסה קשה. אז חתכה צ׳ו שתי ערים ונתנה אותן לצ׳ין לשם שלום.

צ׳ין לחצה על צ׳ו וביקשה את ארץ צ׳יין־ג׳ונג, והציעה להחליפה בארץ שמחוץ לוּ־גָוָאן. מלך צ׳ו אמר: ״איני רוצה להחליף אדמה; רצוני לקבל את ג׳אנג יי, ואז אגיש את ארץ צ׳יין־ג׳ונג.״ מלך צ׳ין ביקש לשלוח אותו, אך לא יכול להביא עצמו לומר זאת. ג׳אנג יי ביקש לצאת. המלך חווי אמר: ״מלך צ׳ו כועס על שרימית אותו בארץ שאנג־יו; הוא עומד להרוות בך את חמתו.״ ג׳אנג יי אמר: ״צ׳ין חזקה וצ׳ו חלשה. אני מיודד עם ג׳ין שאנג, ושאנג משרת את רעיית מלך צ׳ו, ג׳נג שיו; כל אשר אומרת שיו מתקבל. יתרה מזו, אני נושא את אות שליחות המלך והולך לצ׳ו — כיצד תעז צ׳ו להעניש? ואם אמנם תהרוג אותי ובכך תשיג צ׳ין את צ׳יין־ג׳ונג, זו משאלתי העליונה.״ הוא יצא אפוא בשליחות לצ׳ו. כשבא אל המלך חוואי מצ׳ו כלא המלך את ג׳אנג יי ועמד להורגו. ג׳ין שאנג אמר לג׳נג שיו: ״היודעת את שגם את עתידה לאבד את יקרך בעיני המלך?״ ג׳נג שיו שאלה: ״מדוע?״ ג׳ין שאנג אמר: ״מלך צ׳ין אוהב מאוד את ג׳אנג יי ואינו רוצה להוציאו. עתה הוא עומד לשחד את צ׳ו בששת מחוזות ארץ שאנג־יונג, ולשלוח יפהפייה להינשא למלך צ׳ו וזמרות מעולות מן הארמון כמלוותיה. מלך צ׳ו יעריך את האדמה ויכבד את צ׳ין; בת צ׳ין ודאי תהיה יקרה ואת תידחי. מוטב שתדברי למענו ותוציאי אותו.״ אז אמרה ג׳נג שיו למלך חוואי יומם ולילה: ״נתינים משמשים איש־איש את שליטו. עתה טרם נכנסה האדמה לצ׳ין, וצ׳ין שלחה את ג׳אנג יי לבוא — כבוד גדול הוא למלך. אם יהרוג המלך את ג׳אנג יי בלי שנהג בו בנימוס, ודאי תכעס צ׳ין מאוד ותתקוף את צ׳ו. אבקש לעבור עם ילדיי מדרום ליאנגצה, ולא להיות לבשר הדגים של צ׳ין.״ המלך חוואי התחרט, חנן את ג׳אנג יי ושב לנהוג בו בכבוד רב כמקודם.

לאחר שיצא ג׳אנג יי מן הכלא, בטרם עזב שמע שסו צ׳ין מת. אז אמר למלך צ׳ו: ״אדמת צ׳ין היא מחצית העולם וצבאה שקול לצבאות ארבע מדינות. היא עוטה מקומות מסוכנים וחגורה בנהר, ומבוצרת בארבע רוחותיה. יש לה יותר ממיליון לוחמי נמר, אלף מרכבות, עשרת אלפים פרשים וערמות דגן כגבעות וכהרים. חוקיה וצווייה ברורים; החיילים שלווים בתוך קושי ושמחים למות; השליט נבון וחמור, המצביאים חכמים ולוחמים. גם בלי להוציא שריון, אם תגלול צ׳ין את מעברי צ׳אנג־שאן כמחצלת, ודאי תשבור את עמוד השדרה של העולם; מי שייכנע אחרון יאבד ראשון. יתרה מזו, אנשי ברית האורך אינם שונים ממי שמניע עדר כבשים לתקוף נמר עז. ברור שאין הנמר והכבשים שקולים. עתה אין המלך חובר לנמר העז אלא לעדר הכבשים; בחשאי סבור אני שתוכנית המלך מוטעית.

״בכל העולם אין מדינות חזקות אלא צ׳ין וצ׳ו; אם אין זו צ׳ין, זו צ׳ו, ואם אין זו צ׳ו, זו צ׳ין. כששתי המדינות נאבקות אין לפי המצב מקום לשתיהן. אם המלך לא יחבור לצ׳ין, תוריד צ׳ין חיילים משוריינים ותתפוס את יי־יאנג; הארץ העליונה של האן תנותק. היא תרד לחה־דונג ותכבוש את צ׳נג־גאו; האן תיכנס בהכרח לשירותה, וליאנג תנוע עם הרוח. צ׳ין תתקוף את מערב צ׳ו, והאן וליאנג את צפונה — כיצד לא יהיו מזבחות האדמה והתבואה בסכנה?

״יתר על כן, אנשי ברית האורך אוספים המון חלשים ותוקפים את החזק מכול. הם אינם מעריכים את האויב וממהרים להילחם; המדינה ענייה והם מגייסים צבא שוב ושוב — זו אמנות הסכנה והאבדון. שמעתי: אם צבאך אינו משתווה, אל תקרא תיגר; אם תבואתך אינה משתווה, אל תנהל מלחמה ממושכת. אנשי ברית האורך מקשטים את ויכוחיהם במילים ריקות, מרוממים את טוהר השליט, מדברים על התועלת ואינם מדברים על הנזק. כשיבוא לבסוף אסון

צ׳ין, כבר לא יהיה זמן לעשות דבר. משום כך מבקש אני מן המלך לשקול היטב.

״במערב לצ׳ין בה ושו. ספינות גדולות עמוסות דגן יוצאות מהר מין, צפות במורד היאנגצה ועוברות יותר משלושת אלפים לי עד צ׳ו. ספינות מחוברות נושאות חיילים; כל ספינה נושאת חמישים איש ומזון לשלושה חודשים. הן צפות במורד הזרם ונעות יותר משלוש מאות לי ביום. אף שמספר הלי רב, אין הן משקיעות את כוחם של שוורים וסוסים, ובתוך פחות מעשרה ימים מגיעות למעבר יוּ. אם מעבר יו ייבהל, כל הערים שממזרח לגבול האנכי יעברו להגנה; צ׳יין־ג׳ונג ומחוז וו לא יהיו עוד של המלך. אם תרים צ׳ין שריון, תצא מוו־גוואן ותפנה דרומה לתקוף, תנותק הארץ הצפונית. בתקיפת צ׳ו בידי צ׳ין נמצאת הסכנה בתוך שלושה חודשים, ואילו צ׳ו ממתינה חצי שנה ויותר לעזרת אדוני המדינות — אין הכוחות יכולים להגיע זה לזה בזמן. להמתין לעזרת מדינות חלשות ולשכוח את אסון צ׳ין החזקה — על כך דואג אני למען המלך.[ב]

״המלך נלחם פעם באנשי וו: בחמישה קרבות ניצח בשלושה, אך חיילי המערך כלו; משמרות פזורות הגנו על שין־צ׳נג, והעם שנותר סבל. שמעתי כי הישג גדול נתון בקלות לסכנה, ועם תשוש נוטר לשליטו. לשמור על הישג שקל לסכנו ולמרות את לבה של צ׳ין החזקה — בחשאי חושש אני למלך.

״הסיבה שצ׳ין לא הוציאה צבא ממעבר חאן־גו חמש־עשרה שנה לתקוף את צ׳י ואת ג׳או היא שבסתר ביקשה תוכנית לאחד את העולם. צ׳ו הסתכסכה פעם עם צ׳ין ונלחמה בהאן־ג׳ונג; אנשי צ׳ו לא ניצחו, ויותר משבעים מרקיזים

ב. [הערת המתרגם: ויקיטקסט מציג כאן את 待 בסוגריים ומציע במקומו 恃. דפוס הבסיס בעמוד 2962 קורא 待, ולכן הוא נשמר והתרגום הוא ״להמתין לעזרת...״. פ' א.ת.]

נושאי לוח ירקן נהרגו; אז אבדה האן־ג׳ונג. מלך צ׳ו כעס מאוד, הרים צבא ותקף את צ׳ין בהפתעה, ונלחם בלן־טיין. זהו הנקרא שני נמרים הנאבקים זה בזה. אם צ׳ין וצ׳ו יתישו זו את זו, והאן ווי, כשהן שלמות, ישלטו בעורפן — אין תוכנית מסוכנת מזו. אבקש מן המלך לשקול היטב.

״אם תוריד צ׳ין חיילים משוריינים ותתקוף את יאנג־ג׳ין של וֵי, ודאי תחסום את חזה העולם. אם יגייס המלך את כל צבאו ויתקוף את סונג, בתוך חודשים אחדים אפשר יהיה לכבשה; משיכבוש את סונג ויצביע מזרחה, יהיו כל שנים־עשר האדונים שעל גדות הסה בידי המלך.

״מי שבכל העולם ביקש לחזק את המדינות באמון ובברית אנכית היה סו צ׳ין. לאחר שהוענק לו התואר אדון וו־אן ונעשה ראש ממשלת ין, זמם בסתר עם מלך ין לתקוף ולשבור את צ׳י ולחלק את אדמתה. הוא העמיד פנים שנאשם, ברח ונכנס לצ׳י; מלך צ׳י קיבל אותו ומינהו לראש הממשלה. כעבור שנתיים התגלה הדבר; מלך צ׳י כעס מאוד וקרע את סו צ׳ין בין מרכבות בשוק. סו צ׳ין אחד, רמאי וכוזב, ביקש לנהל את העולם ולאחד את אדוני המדינות — ברור שאין הדבר יכול להצליח.

״עתה צ׳ין וצ׳ו חולקות גבול ואדמתן נוגעת זו בזו; מטבען הן מדינות קרובות. אם אמנם ישמע המלך לי, אבקש לשלוח את יורש העצר של צ׳ין כבן ערובה בצ׳ו ואת יורש העצר של צ׳ו כבן ערובה בצ׳ין; אבקש שבת צ׳ין תהיה שפחת המטאטא והיעה של המלך, ולהעניק עיר בת עשרת אלפים בתי אב כנחלת רחצה. נהיה לעולם מדינות אחות ולא נתקוף זו את זו כל ימינו. לדעתי אין תוכנית נוחה מזו.״

עתה, משהחזיק מלך צ׳ו בג׳אנג יי, ייחס משקל רב למסירת ארץ צ׳יין־ג׳ונג לצ׳ין וביקש להסכים. צ׳ו יואן אמר: ״בפעם הקודמת רימה ג׳אנג יי את המלך. כשבא ג׳אנג יי סברתי שעל המלך לבשלו; אם עתה אינך יכול להביא עצמך להורגו, אסור שתשמע שוב לדבריו הסוטים.״ המלך חוואי אמר: ״להסכים ליי ולקבל את צ׳יין־ג׳ונג — זה רווח יפה. לחזור בי אחר כך ולבגוד בו — אי אפשר.״ לכן הסכים לבסוף לג׳אנג יי והתקרב לצ׳ין.

ג׳אנג יי עזב את צ׳ו והלך להאן. הוא אמר למלך האן: ״אדמת האן קשה ומסוכנת ושוכנת בהרים. מבין חמשת הדגנים אין גדלים בה אלא שעועית וחיטה; מזונו של העם ברובו דייסת שעועית ומרק עלים. אם שנה אחת אין יבול, אין העם שבע אפילו משיירי היין ומקליפות הדגן. השטח אינו עולה על תשע מאות לי, ואין מזון לשנתיים. לפי הערכת חיילי המלך, כולם יחד אינם עולים על שלוש מאות אלף, וגם המשרתים ונושאי האספקה כלולים בהם. אם מוציאים את השומרים במגדלי הגבול, בביתנים, במחסומים ובמעברים, החיילים הזמינים אינם עולים על מאתיים אלף. לצ׳ין יותר ממיליון לובשי שריון, אלף מרכבות ועשרת אלפים פרשים. לוחמי הנמר של צ׳ין, חשופי ראש, המזנקים ורומחיהם מונפים, רבים מכדי למנותם. סוסיה המשובחים של צ׳ין וחיילי ז׳ונג שלה, המושכים לפנים, בועטים לאחור ומדלגים לגובה שלוש אמות בין פרסותיהם, רבים מכדי לספור. אנשי מזרח ההרים עוטים שריון וחובשים קסדות כדי להילחם; אנשי צ׳ין משליכים את שריונם, חושפים את פלג גופם העליון ורצים אל האויב, ביד שמאל נושאים ראש אדם ובימין לופתים שבוי חי. היחס בין חיילי צ׳ין לחיילי מזרח ההרים הוא כיחס בין מָנְג בֶּן לפחדן; להכריע בכוח כבד הוא כיחס בין וּ חְוּוֹ לתינוק. לשלוח לוחמים כמנג בן

וכו חוו לתקוף מדינה חלשה שאינה נכנעת אינו שונה מתליית משקל של אלף ג׳וּן מעל ביצת ציפור; אין שום סיכוי שתינצל.[ג]

״השרים ואדוני המדינות אינם מעריכים את מיעוט אדמתם, אלא שומעים למילים המתוקות והיפות של אנשי ברית האורך, חוברים זה לזה ומקשטים איש את דברי רעהו. כולם מכריזים בהתלהבות: ׳אם תשמע לתוכניתי תוכל להתחזק ולהיות להגמון העולם.׳ אין דבר חמור יותר מהתעלמות מן התועלת ארוכת הימים של מזבחות האדמה והתבואה, שמיעה להצעה בת־רגע והטעיית השליט.

״אם המלך לא ישרת את צ׳ין, תוריד צ׳ין חיילים משוריינים ותתפוס את יי־יאנג, תנתק את הארץ העליונה של האן ובמזרח תכבוש את צ׳נג־גאו ואת יינג־יאנג; ארמון חונג־טאי וגן סאנג־לין לא יהיו עוד של המלך. אם ייחסם צ׳נג־גאו ותנותק הארץ העליונה, תיחצה מדינת המלך. אם תשרת תחילה את צ׳ין — תהיה בטוח; אם לא תשרת — תהיה בסכנה. ליצור אסון ולבקש שכר של ברכה, בתוכנית רדודה ובטינה עמוקה; למרוד בצ׳ין ולצייית לצ׳ו — גם אם תבקש שלא לאבד את המדינה, לא תוכל.

״לכן לפי החשבון שאני מחשב למען המלך, אין טוב מלפעול למען צ׳ין. אין דבר שצ׳ין מבקשת יותר מהחלשת צ׳ו, ואין מי שמתאימה להחליש את צ׳ו כהאן. לא מפני שהאן חזקה מצ׳ו, אלא מפני שמצב הארץ כך. אם עתה יפנה המלך מערבה, ישרת את צ׳ין ויתקוף את צ׳ו, ודאי ישמח מלך צ׳ין. לתקוף את

ג. [הערת המתרגם: ויקיטקסט מסמן שתי הצעות הוספה של 飯. דפוס הבסיס בעמוד 2964 קורא ברצף 羹藿菽飯大抵民之食; נוסח זה נשמר ותורגם ״מזונו של העם ברובו דייסת שעועית ומרק עלים״. פ' א.ת.]

צ׳ו ולהפיק רווח מאדמתה, להפוך אסון ולשמח את צ״ין — אין תוכנית נוחה מזו.״

מלך האן שמע לתוכניתו של יי. ג׳אנג יי שב ודיווח, והמלך חווי מצ״ין העניק לו חמש ערים כנחלה וכינהו אדון וו־שִׁין. הוא שלח את ג׳אנג יי מזרחה לשכנע את המלך מין מצ״: ״אין בעולם מדינה חזקה מצ״. שריה הגדולים, האבות והאחים רבים, עשירים ושמחים. ואף על פי כן כל המתכננים למען המלך מציעים תוכניות לשעה ואינם מתחשבים בתועלת מאה דורות. אנשי ברית האורך המשכנעים את המלך ודאי אומרים: ׳במערב לצ״י ג׳או החזקה, ובדרום האן וליאנג. צ״י היא מדינה הנשענת על הים; אדמתה רחבה, עמה רב, צבאה חזק וחייליה אמיצים. גם אילו היו מאה מדינות צ״ין, לא היו יכולות לעשות דבר לצ״י.׳ המלך מעריך את דבריהם ואינו בוחן את המציאות. אנשי ברית האורך חוברים לסיעות ונקשרים זה לזה; אין בהם מי שאינו חושב שהברית האנכית אפשרית. שמעתי שצ״י ולו נלחמו שלוש פעמים ולו ניצחה בשלושתן, אך סכנת אבדן המדינה באה אחר כך. אף שהיה לה שם של מנצחת בקרב, למעשה עמדה מדינתה לאבד. מדוע? מפני שצ״י גדולה ולו קטנה. היחס בין צ״ין לצ״י עתה הוא כיחס בין צ״י ללו. צ״ין וג׳או נלחמו על גדות הנהר והג׳אנג; בשני קרבות ניצחה ג׳או את צ״ין פעמיים. הן נלחמו למרגלות פאן־וו; בשני קרבות שוב ניצחה ג׳או את צ״ין. לאחר ארבעת הקרבות איבדה ג׳או כמה מאות אלפי חיילים והאן־דאן בקושי שרדה. אף שהיה לה שם של מנצחת בקרב, מדינתה כבר נשברה. מדוע? מפני שצ״ין חזקה וג׳או חלשה.

״עתה צ״ין וצ״ו משיאות נשים זו לזו והן מדינות אחות. האן הגישה את יי־יאנג; ליאנג מסרה את הארץ שמעבר לנהר; ג׳או באה לחצר במֵין־צֵ׳ה וחתכה את חה־ג׳יין כדי לשרת את צ״ין. אם המלך לא ישרת את צ״ין, תניע צ״ין את האן

וליאנג לתקוף את דרום צ׳י, וכל צבא ג׳או יחצה את צ׳ינג־חה, יצביע אל מעבר בּוֹ; לין־דזה וג׳י־מו לא יהיו עוד של המלך. אם תותקף המדינה יום אחד, גם אם תבקש לשרת את צ׳ין כבר לא תוכל. לכן מבקש אני מן המלך לשקול היטב.״

מלך צ׳י אמר: ״צ׳י נידחת ועלובה, שוכנת בסתר לחוף הים המזרחי; מעולם לא שמעתי על התועלת ארוכת הימים למזבחות האדמה והתבואה.״ הוא הסכים אפוא להצעת ג׳אנג יי.

ג׳אנג יי עזב, הלך מערבה ואמר למלך ג׳או: ״מלך צ׳ין מארצי הדלה שלח אותי, שליחו, להציג את עצתי הסכלה לפני המלך. המלך אסף והנהיג את העולם לנהוג בצ׳ין כאורחת; חמש־עשרה שנה לא העז צבא צ׳ין לצאת ממעבר חאן־גו. יראת המלך שררה במזרח ההרים. ארצי הדלה פחדה והשתטחה באימה; תיקנה את שריונה, השחיזה נשקה, קישטה מרכבות ופרשים, התאמנה בדהירה ובירי, התאמצה בעבודת השדות וצברה דגן, ושמרה בתוך ארבעת גבולותיה. היא ישבה בדאגה ובפחד ולא העזה לנוע; רק כוונת המלך הייתה לפקוד את עוונותיה.

״עתה, בכוח המלך, כבשת את בה ושו, סיפחת את האן־ג׳ונג, עטפת את שתי מדינות ג׳ואו, העברת את תשע הקדרות ושמרת על מעבר באי־מה. צ׳ין אמנם נידחת ורחוקה, אך ימים רבים היא נושאת בלבה חימה וכעס. עתה יש לצ׳ין שריון בלוי וחיילים מדולדלים; הם חונים במיין־צ׳ה ומבקשים לחצות את הנהר, לעבור את הג׳אנג, לתפוס את פאן־וו ולהיפגש מתחת לחומות האן־דאן. אנו מבקשים להילחם ביום ג׳יה־דזה כדי לתקן את עניינו של ג׳ואו מִיין. ביראה שלחני להודיע תחילה לאנשי חצרך.

״האיש שעליו בטח המלך למען ברית האורך היה סו צ׳ין. סו צ׳ין סנוור את אדוני המדינות, עשה את הנכון ללא־נכון ואת הלא־נכון לנכון; הוא ביקש להפוך את מדינת צ׳י ולבסוף גרם לעצמו להיקרע בין מרכבות בשוק. ברור אפוא שאי אפשר לאחד את העולם. עתה צ׳ו וצ׳ין מדינות אחות; האן וליאנג מכנות עצמן נתינות מחוזות המגן המזרחיים; וצ׳י הגישה את ארץ הדגים והמלח. בכך נכרתה זרועה הימנית של ג׳או. להילחם באדם כשזרועך הימנית כרותה, לאחר שאיבדת את סיעתך ואתה יושב לבד — כיצד אפשר לבקש שלא להיות בסכנה?

״עתה שולחת צ׳ין שלושה מצביאים: צבא אחד יחסום את דרך וו ויודיע לצ׳י להרים צבא, לחצות את צ׳ינג־חה ולחנות ממזרח להאן־דאן; צבא אחד יחנה בצ׳נג־גאו ויניע את צבאות האן וליאנג אל מעבר לנהר; וצבא אחד יחנה במיין־צ׳ה. ארבע המדינות יכרתו ברית אחת לתקוף את ג׳או; אם תיכנע ג׳או, ודאי יחלקו את אדמתה לארבעה. לכן איני מעז להסתיר כוונה או לטמון רגש, ואני מודיע תחילה לאנשי חצרך. לפי החשבון שאני מחשב למען המלך, אין טוב מלהיפגש עם מלך צ׳ין במיין־צ׳ה, לראותו פנים אל פנים ולקשור ברית מפה לפה; בקש ממנו לעצור את הצבא ולא לתקוף. הלוואי שהמלך יכריע בתוכנית.״[ד]

מלך ג׳או אמר: ״בימי המלך הקודם שלט אדון פנג־יאנג לבדו בכוח ובסמכות, הסתיר דברים מן המלך הקודם ורימהו, והחזיק לבדו בכל ענייני המדינה. אני הייתי נתון בידי מורים ולא השתתפתי בתוכניות המדינה. כשהמלך הקודם עזב

ד. [הערת המתרגם: ויקיטקסט מציג כאן את 服 בסוגריים ומציע במקומו 破. דפוס הבסיס בעמוד 2969 קורא 趙服, ולכן נשמרה הקריאה ״אם תיכנע ג׳או״. פ' א.ת.]

את המון שריו הייתי צעיר; אך זה עתה התחלתי להקריב, ולבי אכן חשד בחשאי שברית אנכית אחת שאינה משרתת את צ׳ין אינה תועלת ארוכת ימים למדינה. לכן ביקשתי לשנות את לבי ואת מחשבתי, לחתוך אדמה, להתנצל על שגיאות העבר ולשרת את צ׳ין. זה עתה עמדתי לרתום מרכבות ולמהר לדרך, ובדיוק שמעתי את הצו הברור של השליח.״ מלך ג׳או הסכים לג׳אנג יי, וג׳אנג יי עזב.

הוא הלך צפונה לין ואמר למלך ג׳או מין: ״אין מדינה שהמלך קרוב אליה יותר מג׳או. בעבר השיא ג׳או שיאנג־דזה את אחותו הבכורה למלך דאי וביקש לספח את דאי. הוא קבע להיפגש עם מלך דאי במעבר גו־ג׳ו, וציווה על אומן לעשות מצקת זהב ולהאריך את ידיתה כדי שאפשר יהיה להכות בה אדם. בשתייתו עם מלך דאי אמר בסתר לטבח: ׳כשיתחמם היין והשמחה תהיה רבה, הגש משקה חם והפוך את המצקת כדי להכותו.׳ כשהתחמם היין והשמחה רבה הוגש המשקה החם; הטבח ניגש למזוג, הפך את המצקת, הכה במלך דאי והרגו, ומוחו של המלך נמרח על הארץ. כששמעה אחותו של שיאנג־דזה נטלה את סיכת שערה ושיספה בה את עצמה; לכן עד היום יש הר הנקרא מו־ג׳. כל העולם שמע על אבדן מלך דאי.

״המלך רואה בבירור את קשיות לבו ומרדנותו של מלך ג׳או ואת חוסר קרבתו; האם עוד אפשר לראות בו ידיד? ג׳או הרימה צבא ותקפה את ין, צרה פעמיים על בירתה וכפתה על המלך; המלך חתך עשר ערים כדי להתנצל. עתה כבר בא מלך ג׳או לחצר במיין־צ׳ה ומסר את חה־ג׳יין כדי לשרת את צ׳ין. אם המלך לא ישרת עתה את צ׳ין, תוריד צ׳ין חיילים משוריינים ליון־ג׳ונג ולג׳יו־יואן ותניע את ג׳או לתקוף את ין; נהר יי והחומה הארוכה לא יהיו עוד של המלך.

״יתרה מזו, בעת הזאת דומה ג׳או למחוז ונפה של צ׳ין ואינה מעזה להרים צבא בלי רשות כדי לתקוף. אם ישרת המלך את צ׳ין, ודאי ישמח מלך צ׳ין וג׳או לא תעז לנוע בלא רשות. כך תהיה במערב משענת צ׳ין החזקה, ובדרום לא תהיה סכנה מצ׳ו ומג׳או. משום כך מבקש אני מן המלך לשקול היטב.״

מלך ין אמר: ״אני יושב בפינה נידחת בין הברברים; גם גבריי הגדולים בקושי כתינוקות, ודבריי אינם מספיקים לבחור תוכנית נכונה. עתה הואיל והאורח הנכבד לימדני, אבקש לפנות מערבה ולשרת את צ׳ין ולהגיש את חמש הערים שבקצה חֶנְגּ־שָׁאן.״ מלך ין שמע ליי. יי שב לדווח; בטרם הגיע לשְׁיֵין־יָאנְג מת המלך חווי מצ׳ין והמלך וו עלה לשלטון. עוד בהיותו יורש העצר לא חיבב המלך וו את ג׳אנג יי. כשעלה לשלטון השמיצו שרים רבים את ג׳אנג יי ואמרו: ״אין בו אמון; הוא מוכר מדינות מכל צד כדי לזכות בחסד. אם צ׳ין תשוב ותשתמש בו, חוששים אנו שתהיה ללעג בעולם.״ כששמעו אדוני המדינות שג׳אנג יי נדחה בידי המלך וו, פנו כולם עורף לברית הרוחב ושבו להתאחד בברית אנכית.

בשנתו הראשונה של המלך וו מצ׳ין לא חדלו השרים יומם ולילה לדבר רעה בג׳אנג יי, וגם תוכחת צ׳י הגיעה. ג׳אנג יי פחד שיוצא להורג, ולכן אמר למלך וו מצ׳ין: ״ליי תוכנית סכלה; אבקש להציגה.״ המלך שאל: ״כיצד?״ הוא השיב: ״לפי התוכנית למזבחות האדמה והתבואה של צ׳ין, רק לאחר שינוי גדול במזרח יוכל המלך לחתוך אדמות רבות ולקחתן. עתה שמעתי שמלך צ׳י שונא מאוד את יי; בכל מקום שיימצא יי ירים המלך צבא לתקפו. לכן מבקש יי למסור את גופו הבלתי־ראוי לליאנג; צ׳י ודאי תרים צבא ותתקוף את ליאנג. חיילי ליאנג וצ׳י ייקשרו זה בזה מתחת לחומות ולא יוכלו להיפרד; בינתיים יתקוף המלך את האן, ייכנס לשלושת הנהרות, יוציא צבא ממעבר חאן־גו אך

לא יילחם, ויעמוד מול ג׳ואו. כלי הקורבנות ודאי יוצאו; אחוז בבן השמים, בדוק את המפות והרשומות — זה מפעל מלכות.״ מלך צ׳ין חשב שהדבר נכון, הכין שלושים מרכבות עור והכניס בהן את יי לליאנג. צ׳י אכן הרימה צבא לתקפו. המלך אי מליאנג פחד. ג׳אנג יי אמר: ״אל ידאג המלך; אבקש לגרום לצ׳י לפזר את צבאה.״ הוא שלח את איש ביתו פנג שי לצ׳ו, ומשם שאל תעודת שליח לצ׳י ואמר למלך צ׳י: ״המלך שונא מאוד את ג׳אנג יי; ואף על פי כן, גדול מאוד השירות שעושה המלך ליי אצל צ׳ין!״ מלך צ׳י אמר: ״אני שונא את יי; בכל מקום שהוא נמצא ארים צבא לתקפו. כיצד אני משרת את יי?״ הוא השיב: ״זהו בדיוק שירותו של המלך ליי. כשיצא יי, כרת תחילה ברית עם מלך צ׳ין ואמר: ׳לפי התוכנית למען המלך, רק לאחר שינוי גדול במזרח יוכל המלך לחתוך אדמות רבות ולקחתן. עתה מלך צ׳י שונא מאוד את יי; בכל מקום שיימצא יי ירים המלך צבא לתקפו. לכן מבקש יי למסור את גופו הבלתי־ראוי לליאנג; צ׳י ודאי תרים צבא ותתקוף אותה. חיילי צ׳י וליאנג ייקשרו מתחת לחומות ולא יוכלו להיפרד; בינתיים יתקוף המלך את האן, ייכנס לשלושת הנהרות, יוציא צבא ממעבר חאן־גו בלי להילחם ויעמוד מול ג׳ואו. כלי הקורבנות ודאי יוצאו; אחוז בבן השמים ובדוק את המפות והרשומות — זה מפעל מלכות.׳ מלך צ׳ין חשב שהדבר נכון, ולכן הכין שלושים מרכבות עור והכניס אותו לליאנג. עתה נכנס יי לליאנג והמלך אכן תקף אותה; כך מתיש המלך את מדינתו מבית ותוקף בחוץ מדינה בעלת ברית, מרבה אויבים שכנים ומקרבם אל עצמו, ומאמת את יי בעיני מלך צ׳ין. לזה קראתי ׳שירות ליי׳.״ מלך צ׳י אמר: ״יפה.״ הוא הורה לפזר את הצבא.

ג׳אנג יי היה ראש ממשלת ויי שנה אחת ומת בוויי.

צ׳ן ג׳ן היה מלומד נודד ומשכנע. הוא וג׳אנג יי שירתו יחד את המלך חווי מצ׳ין, שניהם היו יקרים ורבי־משקל, והתחרו על חסדו. ג׳אנג יי דיבר רעה בצ׳ן ג׳ן באוזני מלך צ׳ין: ״ג׳ן מעביר מתנות כבדות ושליחים זריזים בין צ׳ין לצ׳ו; הוא עומד לקשור יחסים בין המדינות. עתה אין צ׳ו מוסיפה ידידות לצ׳ין אך היא מיודדת עם ג׳ן; פירוש הדבר שג׳ן מעבה את קשריו שלו ומדלל את קשרי המלך. יתרה מזו, ג׳ן מבקש לעזוב את צ׳ין וללכת לצ׳ו; מדוע לא ישמע לו המלך?״ המלך אמר לצ׳ן ג׳ן: ״שמעתי שאתה מבקש לעזוב את צ׳ין וללכת לצ׳ו; האומנם?״ ג׳ן אמר: ״כן.״ המלך אמר: ״דברי יי אכן אמת.״ ג׳ן השיב: ״לא יי לבדו יודע זאת; כל ההולכים בדרכים יודעים זאת. בעבר היה דזה־שו נאמן לשליטו וכל העולם התחרה לקבלו כנתין; דזנג שן היה מסור להוריו וכל העולם ביקש לקבלו כבן. לכן משרת או פילגש הנמכרים בלי לצאת מסמטת ביתם הם משרת או פילגש טובים; אישה מגורשת הנישאת בתוך הכפר היא אישה טובה. אם ג׳ן אינו נאמן לשליטו, מדוע תראה בו צ׳ו נאמן? ואם נאמן ננטש, לאן ילך ג׳ן אם לא לצ׳ו?״ המלך חשב שדבריו נכונים והוסיף להיטיב עמו.

לאחר שהיה שנה בצ׳ין מינה המלך חווי מצ׳ין לבסוף את ג׳אנג יי לראש הממשלה, וצ׳ן ג׳ן נמלט לצ׳ו. צ׳ו טרם ייחסה לו משקל, אך שלחה אותו בשליחות לצ׳ין. בדרכו עבר בליאנג וביקש להיפגש עם סי־שואו. סי־שואו התנצל וסירב לקבלו. ג׳ן אמר: ״באתי בעניין; אם אדוני לא יקבל את ג׳ן, ילך ג׳ן ולא יוכל להמתין ליום אחר.״ סי־שואו קיבל אותו. צ׳ן ג׳ן שאל: ״מדוע אדוני אוהב לשתות?״ סי־שואו אמר: ״מפני שאין לי עניינים.״ ג׳ן אמר: ״התרשה לי למלא אותך בעניינים?״ הוא שאל: ״כיצד?״ ג׳ן אמר: ״טיין שׁוּ קשר את אדוני המדינות בברית אנכית, אך מלך צ׳ו חושד בו ואינו בוטח בו. אמור למלך: ׳יש לי קשרים ישנים עם מלכי ין וג׳או; פעמים רבות שלחו אליי אנשים ואמרו:

"אם אין לך עניינים, מדוע לא ניפגש?" אבקש מן המלך רשות לצאת. גם אם יתיר לך המלך, בקש שלא לקחת מרכבות רבות; בשלושים מרכבות תוכל להעמידן בחצר, והודע בגלוי שאתה הולך לין ולג'או." כשישמעו אורחי ין וג'או ידהרו במרכבות לדווח למלכיהם, ואלה ישלחו אנשים לקבל את פני סי־שואו. כשישמע מלך צ'ו יכעס מאוד ויאמר: "טיין שו כרת עמי ברית, אך סי־שואו הולך לין ולג'או — הרי הוא מרמה אותי." בכעסו לא ישמע עוד לתוכניתו. כששמעה צ'י שסי־שואו הולך צפונה, שלחה אדם להפקיד בידו עניינים. סי־שואו יצא אפוא, ועניני שלוש המדינות הוכרעו כולם בידיו. ג'ן המשיך והגיע לצ'ין.

האן וויי תקפו זו את זו שנה שלמה בלי להפסיק. המלך חווי מצ'ין ביקש להצילן ושאל את אנשי חצרו. מהם אמרו שנוח להצילן ומהם אמרו שנוח לא להצילן; המלך חווי לא הצליח להכריע. בדיוק אז הגיע צ'ן ג'ן לצ'ין. המלך חווי אמר: "עזבת אותי והלכת לצ'ו; האם עוד חשבת עליי?" צ'ן ג'ן השיב: "השמע המלך על ג'ואנג שֵׁ, איש יואה?" המלך אמר: "לא שמעתי." ג'ן אמר: "ג'ואנג שֵׁ איש יואה שירת בצ'ו ונשא לוח ירקן. כעבור זמן חלה. מלך צ'ו אמר: 'שֵׁ היה במקור אדם זעיר ונחות מיואה; עתה הוא משרת בצ'ו ונושא לוח ירקן, עשיר ונכבד. האם עוד הוא חושב על יואה?' המשרת שבאמצע השערים השיב: 'בני אדם חושבים על מולדתם כשהם חולים. אם הוא חושב על יואה ידבר בקול יואה; אם אינו חושב עליה ידבר בקול צ'ו.' הוא שלח אדם להאזין לו, ועדיין דיבר בקול יואה. עתה, אף שאני הושלכתי ונרדפתי לצ'ו, כיצד לא יהיה בי קול צ'ין?" המלך חווי אמר: "יפה. עתה האן וויי תוקפות זו את זו שנה שלמה בלי להפסיק. יש האומרים לי שנוח להצילן ויש האומרים שנוח לא להצילן; איני מצליח להכריע. לאחר שתתכנן למען שליטך, תכנן נא גם למעני." צ'ן ג'ן השיב:

״האם סיפר אי־פעם אדם למלך על בְּיֵן ג׳ואנג־דזה שדקר נמרים? ג׳ואנג־דזה ביקש לדקור נמר, אך נער האכסניה עצרו ואמר: ״שני הנמרים עומדים לאכול שור. כשהבשר ימתק להם ודאי יריבו; אם יריבו ודאי יילחמו; אם יילחמו ייפצע הגדול וימות הקטן. עקוב אחרי הפצוע ודקור אותו, ובמעשה אחד ודאי תקנה שם של הורג שני נמרים.׳ ביין ג׳ואנג־דזה חשב שהדבר נכון, עמד והמתין. כעבור זמן נלחמו שני הנמרים; הגדול נפצע והקטן מת. ג׳ואנג־דזה הלך אחרי הפצוע ודקרו, ובמעשה אחד אכן זכה בהישג של שני נמרים. עתה האן ווי׳ תוקפות זו את זו שנה שלמה בלי להפסיק; ודאי תיפצע המדינה הגדולה ותאבד הקטנה. עקוב אחרי הפצוע ותקוף אותו, ובמעשה אחד ודאי תשיג שני פירות. הדבר דומה למעשה ג׳ואנג־דזה שדקר נמרים. מה ההבדל בין שליטי ובין המלך?״ המלך חווי אמר: ״יפה.״ לבסוף לא הצילן. המדינה הגדולה אכן נפצעה והקטנה אבדה; צ׳ין הרימה צבא ותקפה וניצחה ניצחון גדול. זו הייתה תוכניתו של צ׳ן ג׳ן.

סי־שואו היה איש יין־ג׳ין שבווֵי. שמו היה יֵן ושם משפחתו גוֹנְג־סוּן. יחסיו עם ג׳אנג יי לא היו טובים.

כשיצא ג׳אנג יי מצ׳ין לווי׳ מינה אותו מלך ווי׳ לראש הממשלה. הדבר לא הועיל לסי־שואו, ולכן שלח אדם לומר לגונג־שו מהאן: ״ג׳אנג יי כבר איחד את צ׳ין ואת ווי׳. הוא אומר: 'ווי׳ תתקוף את נאן־יאנג וצ׳ין תתקוף את שלושת הנהרות.' הסיבה שמלך ווי׳ מייחס משקל לאדון ג׳אנג היא שהוא מבקש לקבל אדמה מהאן. יתרה מזו, נאן־יאנג של האן כבר נלקחה. מדוע לא תפקיד בידיו מעט ממנה ותעשה זאת להישגו של יֵן? כך ישתבשו יחסי צ׳ין ווי׳. אז ודאי תזמום ווי׳ נגד צ׳ין, תנטוש את יי, תקבל את האן ותמנה את ין לראש

הממשלה.״ גונג־שו חשב שהדבר נוח, הפקיד את העניין בידי סי־שואו ועשה אותו להישגו. ואכן מינתה ויי את ין לראש הממשלה, וג׳אנג יי עזב.

אדון יי־צ׳ו בא לחצר ויי. סי־שואו שמע שג׳אנג יי שב להיות ראש ממשלת צ׳ין וביקש להזיק לו. לכן אמר לאדון יי־צ׳ו: ״הדרך רחוקה ולא נוכל לשוב ולהיפגש; אבקש להודיעך מה יעשו העניינים. כשאין מאורעות במדינות המרכז, יכולה צ׳ין לשרוף ולאסוף ולכלות את מדינתך; כשיש מאורעות, תשלח צ׳ין שליחים קלים ומתנות כבדות לשרת את מדינתך.״ לאחר מכן תקפו חמש מדינות את צ׳ין. בדיוק אז אמר צ׳ן ג׳ן למלך צ׳ין: ״אדון יי־צ׳ו הוא שליט ראוי בין הברברים; מוטב לשחדו כדי להרגיע את לבו.״ מלך צ׳ין אמר: ״יפה.״ הוא שלח לאדון יי־צ׳ו אלף גלילי משי מעוטר ומאה נשים. אדון יי־צ׳ו כינס את שריו ונועץ בהם: ״האין זה הדבר שעליו דיבר גונג־סון ין?״ הוא הרים צבא ותקף את צ׳ין בהפתעה, והביס תבוסה קשה את אנשי צ׳ין מתחת לְלִי־בּוֹ.

לאחר מות ג׳אנג יי נכנס סי־שואו לצ׳ין ונעשה ראש ממשלתה. פעם נשא את חותמות ראש הממשלה של חמש מדינות והיה מנהיג הברית.

ההיסטוריון הגדול אומר: בשלוש מדינות ג׳ין רבים אנשי התחבולה והתמרון. רוב המדברים על ברית האורך והרוחב ועל חיזוק צ׳ין היו אנשי שלוש מדינות ג׳ין. מעשיו של ג׳אנג יי היו חמורים ממעשי סו צ׳ין, ואף על פי כן העולם שונא את סו צ׳ין מפני שמת תחילה, ואילו יי הפיץ והבליט את פגמיו כדי לתמוך בדבריו ולהשלים את דרך ברית הרוחב. בסופו של דבר, האין שני האנשים האלה באמת אנשי ערעור וסכנה![ה]

ה. [הערת המתרגם: כאן מסתיים גוף כרך ע׳ בפקסימיליה, בעמוד הסרוק 2979. פירושי ״שלוש הפרשנויות״ המודפסים באותיות קטנות ומדור ה־考證 המאוחר, שבעמודים 2981–2982, אינם חלק מגוף החיבור ולכן הושמטו. פ' א.ת.]

הביוגרפיות של צ׳וּ־לִי־דזה וגאן מאו

צ׳וּ־לִי־דזה, ששמו היה ג׳י, היה אחיו הצעיר של המלך חווי מצ׳ין מאם אחרת. אמו הייתה אישה מהאן. צ׳ו־לִי־דזה היה שנון ורב־תושייה, ואנשי צ׳ין כינוהו ״שק החוכמה״.

בשנה השמינית למלך חווי מצ׳ין העניק המלך לצ׳ו־לִי־דזה את דרגת יוֹאוּ־גָנְג, מינהו למצביא ושלחו לתקוף את צ׳וּ־וו. הוא הוציא משם את כל התושבים, כבש את העיר והשטח סופח לצ׳ין. בשנה העשרים וחמש למלך חווי מצ׳ין שלחו המלך כמצביא לתקוף את ג׳או; הוא שבה את ג׳ואנג באו, מצביא ג׳או, וכבש את לין. בשנה שלאחר מכן סייע לוויי ג׳אנג לתקוף את צ׳ו, הביס את מצביא צ׳ו צ׳וּ גאי וכבש את ארץ האן־ג׳ונג. צ׳ין העניקה לצ׳ו־לִי־דזה נחלה, והוא כונה האדון יֶן.

כשמת המלך חווי מצ׳ין עלה יורש העצר, המלך וו, לשלטון. הוא גירש את ג׳אנג יי ואת ויי ג׳אנג ומינה את צ׳ו־לִי־דזה ואת גאן מאו לראשי הממשלה מימין ומשמאל. צ׳ין שלחה את גאן מאו לתקוף את האן והוא כבש את יי־יאנג; ואת צ׳ו־לִי־דזה שלחה להיכנס לג׳ואו במאה מרכבות. ג׳ואו קיבלה את פניו בחיילים והפגינה כלפיו כבוד רב. מלך צ׳ו כעס ונזף בג׳ואו על שחלקה כבוד רב לאורחה של צ׳ין. יוּ טָנְג שכנע למען ג׳ואו את מלך צ׳ו ואמר: ״כשג׳ה־בּוֹ תקף את צ׳וֹאוּ־יוֹאוּ, נתן לה מרכבות רחבות ואחר כך בא בעקבותיהן בצבא, וצ׳ואו־יואו אבדה. מדוע? משום שלא התכוננה. כשדוכס חוואן מצ׳י תקף את צאי הכריז שהוא מעניש את צ׳ו, אך למעשה הפתיע את צאי. עתה צ׳ין היא מדינת נמרים וזאבים ושלחה את צ׳ו־לִי־דזה להיכנס לג׳ואו במאה מרכבות. ג׳ואו רואה לנגד עיניה את גורל צ׳ואו־יואו וצאי; לכן הציבה נושאי חניתות ארוכות

מלפנים וקשתות חזקות מאחור. היא מכנה זאת ׳הגנה על ג׳׳, אך למעשה היא כולאת אותו. וכי יכולה ג׳וֹאו שלא לדאוג למזבחות אדמתה ותבואתה? היא חוששת שמא יום אחד תאבד את מדינתה ותביא בכך דאגה על המלך הגדול.״ מלך צ׳ו התרצה.

כשמת המלך וו מצ׳ין והמלך ג׳או עלה לשלטון, הוסיף מעמדו של צ׳ו־לי־דזה להתרומם ולהתחזק.

בשנה הראשונה למלך ג׳או יצא צ׳ו־לי־דזה כמצביא לתקוף את פּוּ. שומר פו פחד ופנה אל חוּ יֶן בבקשת עזרה. חו ין אמר לצ׳ו־לי־דזה בשם פו: ״האם אתה תוקף את פו למען צ׳ין או למען ויי הגדולה? אם למען ויי הגדולה — טוב הדבר; אם למען צ׳ין — לא תצמח ממנו תועלת. הסיבה שמדינת וֵיי הקטנה עודנה קיימת היא פו. אם תתקוף עתה את פו והיא תסופח לוויי הגדולה, תישבר ויי הקטנה ובהכרח תלך בעקבותיה. ויי הגדולה איבדה את הארץ שממערב לנהר ואין בכוחה לקחתה בחזרה מפני שצבאה חלש. אם תאחד עתה את ויי הקטנה עם ויי הגדולה, תתחזק ויי הגדולה בהכרח; וביום שתתחזק תהיה הארץ שממערב לנהר בסכנה. יתרה מזו, מלך צ׳ין עתיד לבחון את מעשיך. אם הזקת לצ׳ין והועלת לוויי, ודאי יאשים אותך המלך.״ צ׳ו־לי־דזה שאל: ״מה אעשה?״ חו ין השיב: ״הנח לפו ואל תתקוף אותה; אנסה להיכנס ולדבר למענך, כדי להקנות לך את תודתו של אדון ויי הקטנה.״ צ׳ו־לי־דזה אמר: ״טוב.״ חו ין נכנס לפו ואמר לשומרה: ״צ׳ו־לי־דזה מכיר את חולשת פו ואומר שבוודאי יכבוש אותה. אני יכול לגרום לו להניח לה ולא לתקוף.״ שומר פו פחד, השתחווה פעמיים ואמר: ״אבקש ממך לעשות זאת.״ הוא הגיש לו שלוש מאות ג׳ין זהב ואמר: ״אם אכן ייסוג צבא צ׳ין, אדבר עליך לפני אדון ויי ואגרום לו להושיבך כשפניך דרומה.״ כך קיבל חו ין זהב מפו ורומם את מעמדו

במדינת וֵיי הקטנה. אז הסיר צ׳ו־לי־דזה את המצור על פו ועזב. בשובו תקף את פִּי־שֶׁה; גם היא לא נכנעה, ושוב עזב.

בשנה השביעית למלך ג׳או מת צ׳ו־לי־דזה ונקבר מדרום לוויי, ממזרח לג׳אנג־טאי. הוא אמר: ״בעוד מאה שנים יהיו כאן ארמונותיו של בן השמים משני עברי קברי.״ ביתו של צ׳ו־לי־דזה ג׳י היה בצ׳ו־לי שבכפר יין, מדרום לוויי וממערב למקדש המלך ג׳או, ולכן כינהו העם צ׳ו־לי־דזה. עם עליית האן היה ארמון צ׳אנג־לה ממזרח לקברו, ארמון וֵי־יאנג ממערבו, ומחסן הנשק ניצב בדיוק מולו. פתגם אנשי צ׳ין אמר: ״לכוח — ז׳ן בי; לחוכמה — צ׳ו־לי.״

גאן מאו היה איש שְׂיַה־צָאי. הוא שירת את המורה שֶׂה ג׳ו משיה־צאי ולמד את תורות מאה האסכולות. באמצעות ג׳אנג יי וצ׳ו־לי־דזה ביקש להיפגש עם המלך חווי מצ׳ין. המלך נפגש עמו, שמח בו, מינהו למצביא ושלחו לסייע לוויי ג׳אנג להשתלט על ארץ האן־ג׳ונג ולהשקיטה.

כשמת המלך חווי והמלך וו עלה לשלטון עזבו ג׳אנג יי וויי ג׳אנג והלכו מזרחה לוויי. חווי, מרקיז שו, וראש ממשלתו ג׳ואנג מרדו, וצ׳ין שלחה את גאן מאו להשיב את הסדר בשו. כשחזר מינתה אותו לראש הממשלה השמאלי ואת צ׳ו־לי־דזה לראש הממשלה הימני.

בשנה השלישית למלך וו מצ׳ין אמר המלך לגאן מאו: ״מבקש אני לפתוח בשלושת הנהרות דרך רחבה דיה למרכבות כדי להציץ אל בית ג׳ואו; אז גם אם אמות, לא יישכח שמי.״ גאן מאו אמר: ״אבקש ללכת לוויי, לכרות עמה הסכם לתקוף את האן ולקחת עמי את שיאנג שואו כעוזר.״ כשהגיע גאן מאו אמר לשיאנג שואו: ״שוב אתה ואמור למלך: 'ויי שמעה לי, אך אני מבקש מן המלך שלא לתקוף.' אם יעלה הדבר יפה, אזקוף את כולו לזכותך.״ שיאנג שואו

חזר וסיפר למלך, והמלך יצא לקבל את פני גאן מאו בשִׁי־ז׳אנְג. כשהגיע שאלו המלך לסיבת דבריו. גאן מאו השיב: ״יי־יאנג היא נפה גדולה, ובה הצטברו זה זמן רב משאבי שאנג־דאנג ונאן־יאנג. שמה נפה, אך למעשה היא מחוז. כדי לתקוף אותה על המלך לעבור כמה מעברים מסוכנים ולצעוד אלף לי; קשה הדבר. בעבר שהה דְזֶנְג שֶׁן בפֵּיי. איש מלוּ שהיה לו אותו שם כשמו הרג אדם, ואחד בא ואמר לאמו: 'דזנג שן הרג אדם.' אמו הוסיפה לארוג כדרכה. כעבור זמן בא אדם אחר ואמר שוב: 'דזנג שן הרג אדם', ואמו עוד הוסיפה לארוג כדרכה. כשבא אדם שלישי ואמר זאת, השליכה אמו את הבוכייר, ירדה מן הנול, טיפסה מעל החומה וברחה. אף שדזנג שן היה איש ראוי ואמו בטחה בו, עוררו בה שלושה אנשים ספק והיא נבהלה. מעלתי שלי פחותה ממעלת דזנג שן, ואמון המלך בי קטן מאמון אמו של דזנג שן בבנה; והחושדים בי אינם שלושה בלבד. חושש אני שהמלך ישליך את הבוכייר. בתחילה סיפח ג׳אנג יי במערב את ארצות בה ושו, בצפון פתח את הארץ שמעבר לנהר המערבי ובדרום כבש את שאנג־יונג; אך העולם לא ייחס את ההישגים הרבים לאדון ג׳אנג אלא למעלת המלך הקודם. המרקיז ון מווויי ציווה על יואה יאנג לפקד על צבא ולתקוף את ג׳ונג־שאן. כעבור שלוש שנים כבשה. כששב יואה יאנג ודן בהישגו, הראה לו המרקיז ון תיבה מלאה איגרות השמצה. יואה יאנג השתחווה פעמיים, נגע בראשו בקרקע ואמר: 'אין זה הישגי; זה כוחו של אדוני השליט.' עתה אני נתין נודד. צ׳ו־לי־דזה וגונג־סון שֶׁה יישענו שניהם על האן ויטענו נגדי; המלך ודאי ישמע להם. כך ירמה המלך את מלך ויי ואני אשא בטינתו של גונג־ג׳ונג צ׳ה.״ המלך אמר: ״לא אשמע להם; אבקש לכרות עמך ברית.״ לבסוף שלח את ראש הממשלה גאן מאו להנהיג צבא ולתקוף את יי־יאנג. חמישה חודשים לא כבש אותה, וצ׳ו־לי־דזה וגונג־סון שה אכן חלקו עליו. המלך וו קרא לגאן מאו וביקש להחזיר את הצבא. גאן מאו אמר: ״שִׁי־ז׳אנְג עודנו שם.״

המלך אמר: ״אכן.״ אז גייס את כל הצבא ושלח את גאן מאו לתקוף שוב. הוא ערף שישים אלף ראשים ולבסוף כבש את יי־יאנג. המלך שיאנג מהאן שלח את גונג־ג׳ונג צ׳ה להיכנס ולהתנצל, וכרת שלום עם צ׳ין.

המלך וו הגיע לבסוף לג׳ואו ומת שם. אחיו הצעיר עלה לשלטון והיה למלך ג׳או. אמו של המלך, המלכה האלמנה שֵׁוּ׳אן, הייתה אישה מצ׳ו. המלך חוואי מצ׳ו נטר להאן על שלא הצילה אותו כשצ׳ין הביסה את צ׳ו בדאן־יאנג, ולכן צר בצבא על יונג־שה של האן. האן שלחה את גונג־ג׳ונג צ׳ה להודיע לצ׳ין על מצוקתה. המלך ג׳או מצ׳ין זה עתה עלה לשלטון והמלכה האלמנה הייתה בת צ׳ו, ולכן לא רצה להצילה. גונג־ג׳ונג פנה אל גאן מאו, וגאן מאו דיבר למען האן אל המלך ג׳או מצ׳ין: ״גונג־ג׳ונג היה בטוח שיזכה לעזרת צ׳ין, ולכן העז לעמוד נגד צ׳ו. עתה יונג־שה נצורה וצבא צ׳ין אינו יורד ממעבר שיאו. גונג־ג׳ונג עתיד להרים את ראשו ולא לבוא לחצר, וגונג־שו עתיד לקחת את המדינה ולחבור בדרום לצ׳ו. אם צ׳ו והאן תהיינה לאחת, לא תעז ויי שלא לשמוע להן; אז כבר תלבש צורה התוכנית לתקוף את צ׳ין. איני יודע מה מועיל יותר: לשבת ולחכות שיתקפו אותך, או לתקוף אחרים?״ מלך צ׳ין אמר: ״יפה.״ הוא הוריד אפוא את צבאו במעבר שיאו כדי להציל את האן, וצבא צ׳ו הסתלק.

צ׳ין שלחה את שיאנג שואו לעשות שלום ביי־יאנג, ושלחה את צ׳ו־לי־דזה ואת גאן מאו לתקוף את פִּי־שְׁה של ויי. שיאנג שואו היה מקרובי המלכה האלמנה שֵׁוּ׳אן מצד משפחת אמה, וגדל עם המלך ג׳או מילדותו; לכן זכה באמונו ובמשרה. שיאנג שואו הלך לצ׳ו. צ׳ו שמעה כי צ׳ין מוקירה אותו ושירתה אותו בנדיבות. שיאנג שואו שמר על יי־יאנג למען צ׳ין ועמד לתקוף את האן. גונג־ג׳ונג מהאן שלח את סו דאי לומר לשיאנג שואו: ״חיה לכודה עוד הופכת עגלה. אם תשבור את האן ותשפיל את גונג־ג׳ונג, יאסוף גונג־ג׳ונג את המדינה וישוב

לשרת את צ׳ין, מתוך מחשבה שבוודאי יקבל נחלה. עתה מסרת לצ׳ו את ארץ שְׂיֵה־קוֹאוּ והענקת לדוּ־יאנג נחלה למשנה לראש השרים. אם צ׳ין וצ׳ו יחברו וישובו לתקוף את האן, ודאי תאבד האן. כשהאן תאבד, יוביל גונג־ג׳ונג בעצמו את אנשיו הפרטיים ויחסום את צ׳ין. אבקש מאדוני לשקול זאת היטב.״ שיאנג שואו אמר: ״לא חיברתי את צ׳ין וצ׳ו כדי לפגוע בהאן. בקש למעני פגישה עם גונג־ג׳ונג ואמור לו שאפשר לחבר את צ׳ין והאן.״ סו דאי השיב: ״אבקש לומר דבר לאדוני. אומרים: 'מי שמכבד את הדבר שממנו בא כבודו — מכובד.' חיבתו וקרבתו של המלך אליך אינן כחיבתו לגונג־סון שֶׂה; והערכתו לכישרונך אינה כהערכתו לגאן מאו. מדוע אפוא שני אלה אינם מורשים להתקרב לענייני צ׳ין, ואילו אתה לבדו מכריע עם המלך בענייני המדינה? מפני שיש סיבה שבגללה איבדו את אמונו: גונג־סון שה היה איש סיעת האן, וגאן מאו איש סיעת ויי; לכן לא בטח בהם המלך. עתה צ׳ין וצ׳ו מתחרות על העוצמה ואתה איש סיעת צ׳ו; אתה הולך בדרכם של גונג־סון שה וגאן מאו — במה אתה שונה מהם? הכול אומרים שצ׳ו מיטיבה להשתנות, ואתה ערב לה בהכרח; בכך אתה נוטל את האשמה על עצמך. מוטב שתתכנן עם המלך לקראת שינוי מצדה: היטב עם האן כדי להתכונן נגד צ׳ו, וכך לא תהיה סכנה. בית האן ודאי ימסור תחילה את המדינה לגונג־סון שה ואחר כך יפקיד אותה בידי גאן מאו. האן היא אויבתך; אם תדבר עתה בעד הטבה עם האן כדי להתכונן נגד צ׳ו, הרי זה למנות לתפקיד אדם מבחוץ בלי להירתע מפני אויב.״ שיאנג שואו אמר: ״אכן; מבקש אני מאוד שהאן תחבור אלינו.״ סו דאי השיב: ״גאן מאו הבטיח לגונג־ג׳ונג את וּ־סוּי ואת השבת תושבי יי־יאנג. אם תנסה עתה רק לאסוף אותם אליך, יהיה הדבר קשה מאוד.״ שיאנג שואו שאל: ״אם כן, מה אעשה? האם לעולם אי אפשר יהיה להשיג את וּ־סווי?״ סו דאי השיב: ״מדוע לא תבקש בשם צ׳ין מצ׳ו להשיב להאן את יינג־צ׳ואן? זו ארץ שהאן הפקידה

בידיה. אם תבקש ותקבל אותה, יתגלה שפקודתך נשמעת בצ׳ו ובאדמתה תקנה את תודת האן. אם תבקש ולא תקבל, לא תיפתר איבת האן וצ׳ו ושתיהן ירוצו להתקרב לצ׳ין. בעוד צ׳ין וצ׳ו מתחרות על העוצמה, תעבור אתה בנחת דרך צ׳ו ותאסוף את האן; בכך תועיל לצ׳ין.״ שיאנג שואו שאל: ״כיצד?״ סו דאי השיב: ״זה מעשה טוב. גאן מאו מבקש להשתמש בוויי כדי לזכות בצ׳י, וגונג־סון שה מבקש להשתמש בהאן כדי לזכות בצ׳י. אם עתה תכבוש אתה את יי־יאנג ותעשה זאת להישגך, תאסוף את צ׳ו ואת האן ותשקיטן, ותעניש את צ׳י ואת ויי על אשמתן — לא יישאר עוד עניין לגונג־סון שה ולגאן מאו.״

לבסוף דיבר גאן מאו אל המלך ג׳או מצ׳ין והשיב את וּ־סווי להאן. שיאנג שואו וגונג־סון שה התנגדו, אך לא הצליחו למנוע זאת. משום כך נטרו שניהם לגאן מאו והשמיצוהו. גאן מאו פחד, הפסיק את התקפתו על פּוּ־בָּאן של ויי ונמלט. צ׳ו־לי־דזה נשא ונתן עם ויי והפסיק את הלחימה.

כשנמלט גאן מאו מצ׳ין לצ׳י פגש בסו דאי, שהיה בדרכו בשליחות מצ׳י לצ׳ין. גאן מאו אמר: ״חטאתי לצ׳ין, ובפחדי נמלטתי ואין לי מקום להניח בו את עקבותיי. שמעתי כי פעם נפגשו בת עניים ובת עשירים לטוות. בת העניים אמרה: 'אין לי במה לקנות נר, ואור נרך שלך למרבה המזל עודף. תוכלי לחלוק עמי את האור העודף בלי להפחית מאורך, וכך אזכה בנוחות זו.' עתה אני במצוקה ואתה נוסע בשליחות לצ׳ין והדרך פתוחה לפניך. אשתי וילדיי נמצאים שם; אבקש שתשתמש באורך העודף כדי להצילם.״ סו דאי הבטיח. הוא הגיע בשליחותו לצ׳ין, וכשסיים אמר למלך צ׳ין: ״גאן מאו אינו אדם רגיל. כשישב בצ׳ין היה רב־משקל במשך כמה דורות. ממעבר שיאו ועד עמק גְּווֵי הוא מכיר היטב את פני הארץ, את המעברים ואת המישור. אם יכרות בצ׳י ברית עם האן ועם ויי וישוב לתכנן נגד צ׳ין, לא יועיל הדבר לצ׳ין.״ מלך צ׳ין

שאל: ״אם כן, מה אעשה?״ סו דאי השיב: ״מוטב למלך להרבות את מתנותיו ולהגדיל את שכרו כדי להשיבו; כשיבוא, הושב אותו בעמק גווי ואל תניח לו לצאת כל ימיו.״ מלך צ׳ין אמר: ״יפה.״ הוא העניק לגאן מאו מיד את דרגת השר הבכיר ושלח את חותם ראש הממשלה כדי לקבל את פניו בצ׳י. גאן מאו לא הלך. סו דאי אמר למלך מין מצ׳י: ״גאן מאו אדם ראוי. עתה העניקה לו צ׳ין את דרגת השר הבכיר ושלחה את חותם ראש הממשלה לקבלו. גאן מאו אסיר תודה על מתנות המלך ואוהב להיות נתינו, ולכן סירב ללכת. באיזה כבוד ינהג בו המלך עתה?״ מלך צ׳י אמר: ״יפה.״ הוא מינה מיד את גאן מאו לשר בכיר והושיבו בממלכתו. בעקבות זאת השיבה צ׳ין לגאן מאו את ביתו כדי לקנות את רצון צ׳י.

צ׳י שלחה את גאן מאו בשליחות לצ׳ו. המלך חוואי מצ׳ו זה עתה קשר קשרי נישואין עם צ׳ין ושררה ביניהן שמחה. כששמעה צ׳ין שגאן מאו נמצא בצ׳ו שלחה אדם לומר למלך צ׳ו: ״אבקש שתשלח את גאן מאו לצ׳ין.״ מלך צ׳ו שאל את פאן יֶוּאן: ״מבקש אני להציב ראש ממשלה בצ׳ין; מי מתאים?״ הוא השיב: ״אין בי די להכיר אדם כזה.״ מלך צ׳ו אמר: ״מבקש אני למנות את גאן מאו לראש ממשלת צ׳ין; האפשר הדבר?״ הוא השיב: ״לא. שֶׁה ג׳וּ היה שומר שער בשיה־צאי. בעניינים הגדולים לא שירת שליט ובקטנים לא דאג למשק ביתו, ונודע בעולם כאדם שפל וחסר יושר; ואף על פי כן שירת אותו גאן מאו בצייתנות. לכן, אף שהמלך חווי היה פיקח, המלך וו חד־עין וג׳אנג יי איש ויכוח, שירת גאן מאו את כולם, השיג עשר משרות ולא נשא אשמה. גאן מאו אכן אדם ראוי, אך אין למנותו לראש ממשלת צ׳ין. אם יהיה לצ׳ין ראש ממשלה ראוי, לא יועיל הדבר למדינת צ׳ו. יתרה מזו, בעבר השתמש המלך בג׳או חווא בצד מדינת יואה, והוא עורר שם בסתר את מהומת ג׳אנג־יי; יואה

נקלעה לאי־סדר, ולכן חסמה צ׳ו בדרום את שער לִי והפכה את ג׳יאנג־דונג למחוז. אם מחשבים כיצד הצליח מפעל המלך, הרי זה מפני שיואה הייתה שרויה באי־סדר וצ׳ו הייתה מסודרת. עתה יודע המלך להשתמש באנשים ביואה אך שוכח להשתמש בהם בצ׳ין; בעיניי זו טעות גדולה מאוד. אם בכל זאת מבקש המלך להציב ראש ממשלה בצ׳ין, אין מתאים משיאנג שואו. שיאנג שואו מקורב למלך צ׳ין: בילדותם לבשו יחד בגד אחד, ומשגדלו נסעו יחד במרכבה אחת ושמעו בענייני השלטון. אם ימנה המלך את שיאנג שואו לראש ממשלת צ׳ין, יועיל הדבר למדינת צ׳ו.״ לפיכך שלח מלך צ׳ו שליח לבקש מצ׳ין למנות את שיאנג שואו לראש ממשלתה. לבסוף מינתה צ׳ין את שיאנג שואו. גאן מאו לא זכה לשוב לצ׳ין ומת בוויי.[א]

לגאן מאו היה נכד ושמו גאן לואו.

גאן לואו היה נכדו של גאן מאו. לאחר מות גאן מאו היה גאן לואו בן שתים־עשרה ושירת את לוּ בּוּ־וֵי, ראש ממשלת צ׳ין והמרקיז ון־שין.

הקיסר הראשון של צ׳ין שלח את צאי דזה, האדון נָאנְג־צָ׳נְג, אל ין. כעבור שלוש שנים שלח המלך סי מין את יורש העצר דאן כבן ערובה בצ׳ין. צ׳ין שלחה את ג׳אנג טאנג ללכת ולכהן כראש ממשלת ין, וביקשה לתקוף יחד עם ין את ג׳או כדי להרחיב את ארץ חה־ג׳יין. ג׳אנג טאנג אמר למרקיז ון־שין: ״בעבר תקפתי את ג׳או למען המלך ג׳או מצ׳ין, וג׳או נוטרת לי ואמרה: 'מי שישיג את טאנג יקבל מאה לי אדמה.' כדי להגיע עתה לין עליי לעבור בג׳או;

א. [הערת המתרגם: הצירוף 難義章之義内行 קשה ונתון במחלוקת. התרגום שומר את נוסח הבסיס ומבין את 義章 כשם אדם, ״ג׳אנג־יי״; פירושי המסורת מציעים גם קריאה שלפיה ג׳או חווא הסתיר כוונת מרמה מאחורי מראית עין של חסד וצדק. פ' א.ת.]

איני יכול ללכת.״ המרקיז ון־שין לא היה מרוצה, אך לא הייתה לו דרך לכפות עליו. גאן לואו שאל: ״מדוע רוחו של אדוני המרקיז רעה כל כך?״ המרקיז ון־שין אמר: ״ציוויתי על צאי דזה, האדון גאנג־צ׳נג, לשרת את ין שלוש שנים; יורש העצר דאן מין כבר נכנס כבן ערובה. אני עצמי ביקשתי מן השר ג׳אנג לכהן כראש ממשלת ין, והוא מסרב ללכת.״ גאן לואו אמר: ״אבקש ללכת אליו.״ המרקיז ון־שין גער בו: ״הסתלק! אני עצמי ביקשתי ממנו והוא סירב; כיצד תוכל אתה לגרום לו ללכת?״ גאן לואו אמר: ״שיאנג טואו הגדול היה בן שבע ונעשה למורו של קונפוציוס. עתה כבר מלאו לי שתים־עשרה; נסה נא אותי, אדוני — מדוע אתה ממהר לגעור בי?״ גאן לואו נפגש אפוא עם השר ג׳אנג ושאל: ״כיצד משתווה הישגך להישגו של האדון וו־אן?״ השר השיב: ״האדון וו־אן הכניע בדרום את צ׳ו החזקה והטיל מורא בצפון על ין ועל ג׳או. הוא ניצח בקרבות וכבש שטחים, שבר ערים והרס עיירות רבות מספור; הישגי אינו משתווה להישגו.״ גאן לואו שאל: ״כיצד השתוותה סמכותו של המרקיז יינג בצ׳ין לסמכותו הבלעדית של המרקיז ון־שין?״ ג׳אנג השיב: ״סמכותו של המרקיז יינג לא השתוותה לזו של המרקיז ון־שין.״ גאן לואו שאל: ״האם ברור לך שסמכותו הייתה פחותה מזו של המרקיז ון־שין?״ הוא השיב: ״ברור לי.״ גאן לואו אמר: ״המרקיז יינג ביקש לתקוף את ג׳או, והאדון וו־אן הקשה עליו. במרחק שבעה לי מִשְׁיֵין־יָאנְג נאלץ האדון וו־אן לעמוד ומת בדו־יואו. עתה ביקש ממך המרקיז ון־שין עצמו לכהן כראש ממשלת ין ואתה מסרב ללכת; איני יודע היכן תמות.״ ג׳אנג טאנג אמר: ״אלך בעקבות הנער.״ הוא הורה להכין את מטענו ויצא לדרך.

כשנקבע מועד יציאתו אמר גאן לואו למרקיז ון־שין: ״השאל לי חמש מרכבות; אבקש להקדים את ג׳אנג טאנג ולהודיע לג׳או.״ המרקיז ון־שין נכנס ואמר

לקיסר הראשון: ״בעבר היה גאן מאו ראש ממשלת צ׳ין. נכדו גאן לואו צעיר, אך הוא בן למשפחה נודעת ואדוני המדינות שמעו עליו. זה עתה ביקש ג׳אנג טאנג להעמיד פני חולה וסירב ללכת; גאן לואו שכנעו, והוא יוצא. עתה מבקש גאן לואו להקדים ולהודיע לג׳או; אבקש להתיר לשלוח אותו.״ הקיסר הראשון זימן את גאן לואו ושלחו לג׳או. המלך שיאנג מג׳או יצא לפרברים לקבל את פניו. גאן לואו אמר למלך ג׳או: ״האם שמע המלך שיורש העצר דאן מין נכנס כבן ערובה בצ׳ין?״ המלך השיב: ״שמעתי.״ שאל: ״האם שמע שג׳אנג טאנג נעשה ראש ממשלת ין?״ השיב: ״שמעתי.״ גאן לואו אמר: ״כניסת יורש העצר דאן מין לצ׳ין פירושה שין אינה מרמה את צ׳ין; מינוי ג׳אנג טאנג לראש ממשלת ין פירושו שצ׳ין אינה מרמה את ין. אם ין וצ׳ין אינן מרמות זו את זו, הן עומדות לתקוף את ג׳או — וזו סכנה. אין סיבה אחרת לכך שין וצ׳ין אינן מרמות זו את זו: הן מבקשות לתקוף את ג׳או ולהרחיב את חה־ג׳יין. מוטב שהמלך יעניק בידי חמש ערים להרחבת חה־ג׳יין; אבקש להשיב את יורש העצר של ין, ואז תוכל ג׳או החזקה לתקוף יחד עמנו את ין החלשה.״ מלך ג׳או חתך מיד חמש ערים משטחו כדי להרחיב את חה־ג׳יין. צ׳ין השיבה את יורש העצר של ין. ג׳או תקפה את ין וכבשה שלושים ערים בשאנג־גו, ומהן מסרה אחת־עשרה לצ׳ין.

גאן לואו חזר ודיווח לצ׳ין. אז העניקה לו צ׳ין נחלה ומינתה אותו לשר בכיר, ושבה ונתנה לו את השדות והבתים שהיו לגאן מאו בראשונה.

ההיסטוריון הגדול אומר: טבעי היה שצ׳ו־לי־דזה יהיה רב־משקל מפני שהיה בן משפחת המלוכה; אולם אנשי צ׳ין שיבחו את חוכמתו, ולכן ליקטתי לא מעט ממעשיו. גאן מאו קם מסמטאות שיה־צאי, פרסם את שמו בקרב אדוני המדינות ונעשה רב־משקל בצ׳י ובצ׳ו החזקות. גאן לואו היה צעיר, אך הגה

תוכנית מופלאה אחת ושמו נודע לדורות הבאים. אף שלא היו אלה אדונים שמעשיהם דבקים במידה הטובה, בכל זאת היו אנשי התחבולה של תקופת המדינות הלוחמות. כאשר הייתה צ׳ין בשיא כוחה, כל העולם אכן נהה במיוחד אחר מזימות ומרמה![ב]

ב. [הערת המתרגם: כאן מסתיים גוף כרך ע״א בפקסימיליה, בעמוד הסרוק 2999. פירושי ״שלוש הפרשנויות״ המודפסים באותיות קטנות ומדור ה־證考 המאוחר שבעמוד 3001 אינם חלק מגוף החיבור ולכן הושמטו. פ' א.ת.]

הביוגרפיה של המרקיז ז׳אנג

המרקיז ז׳אנג, ויי ז׳אן, היה אחיה הצעיר של הקיסרית־האלמנה שׁוֶאן, אמו של המלך ג׳או מצ׳ין. אבותיו היו אנשי צ׳ו ושם משפחתם היה מִי.

המלך וו מצ׳ין מת בלא בן, ואחיו הצעיר הומלך תחתיו כמלך ג׳או. אמו של המלך ג׳או כונתה לפנים ״הגבירה מי בת הדרגה השמינית״; וכאשר עלה המלך ג׳או לשלטון כונתה הקיסרית־האלמנה שׁוֶאן. הקיסרית־האלמנה שׁוֶאן לא הייתה אמו של המלך וו. אמו של המלך וו כונתה הקיסרית חווי־וון, והיא מתה לפני המלך וו. לקיסרית־האלמנה שׁוֶאן היו שני אחים צעירים: המבוגר שבהם, אחיה מאם אך לא מאב, היה המרקיז ז׳אנג; שם משפחתו ויי ושמו ז׳אן. אחיה מאב ומאם היה מי ז׳ונג, שנעשה האדון חוא־יאנג. אחיו של המלך ג׳או מאמו היו האדון גאו־לינג והאדון ג׳ינג־יאנג. ויי ז׳אן היה המוכשר מכולם; עוד בימי המלכים חווי וּוו נשא במשרה והפעיל סמכות. במות המלך וו נאבקו האחים השונים על הירושה, ורק בכוחו של ויי ז׳אן ניתן היה להמליך את המלך ג׳או. לאחר שעלה המלך ג׳או לשלטון מינה את ז׳אן למצביא והפקידו על הגנת שיאן־יאנג. הוא דיכא את מרד האדון ג׳י, גירש את אלמנת המלך וו אל ויי, והשמיד את כל אחיו של המלך ג׳או שלא נהגו כשורה; מוראו הרעיד את מדינת צ׳ין. המלך ג׳או היה צעיר, ולכן הקיסרית־האלמנה שׁוֶאן משלה בעצמה והפקידה את השלטון בידי ויי ז׳אן.

בשנה השביעית למלך ג׳או מת צ׳וּ־לי־דזה, והאדון ג׳ינג־יאנג נשלח כבן ערובה לצ׳י. לוֹאוּ חוּאן איש ג׳או בא לשמש ראש ממשלה בצ׳ין. הדבר היה לרעת ג׳או, ולכן שלחה את צ׳וֹאוּ יֶה לצ׳ין לבקש שוויי ז׳אן יתמנה לראש ממשלת צ׳ין. כשעמד צ׳ואו יה לצאת לדרכו אמר לו אורחו, האדון סונג: ״אם צ׳ין לא

תשמע בקולך, לואו חואן ודאי ייטור לך. מוטב שתאמר ללואו חואן: ׳אבקש למענך שלא לדחוק בצ׳ין.׳ כשיראה מלך צ׳ין שגׅאו אינה דוחקת בו למנות את ויי זׅאן לראש הממשלה, הוא כנראה לא ישמע בקולך. אם תאמר את דבריך והעניין לא יצלח, תזכה להכרת טובתו של האדון לואו; ואם יצלח, ממילא יכיר לך ויי זׅאן טובה.״ צ׳ואו יה נהג אפוא כעצתו. ואכן, צ׳ין פיטרה את לואו חואן ומינתה את ויי זׅאן לראש ממשלת צ׳ין.

הוא ביקש להוציא את לוּ לי להורג, ולו לי נמלט לצ׳י. בשנה הארבע עשרה למלך גׅאו קידם ויי זׅאן את בּאי צ׳י, מינה אותו במקום שיאנג שואו לפקד על הצבא ולתקוף את האן ואת ויי, הביס אותן בייַ־צ׳וֶה, ערף מאתיים וארבעים אלף ראשים ושבה את מצביא ויי גונג־סון שִׁי. בשנה שלאחר מכן כבש גם את וָאן ואת יֶה של צ׳ו. ויי זׅאן ביקש להשתחרר מתפקידו מחמת מחלה ופוטר מראשות הממשלה; שׁוֹאוּ גׅ׳וּ, שהיה שר אורח, מונה לראש הממשלה. בשנה שלאחר מכן פוטר גׅ׳ו, וזׅאן שב לכהן כראש הממשלה. אז העניקו לו את זׅאנג כנחלה; לאחר מכן הוסיפו לנחלתו את טאו, והוא כונה המרקיז זׅאנג.

ארבע שנים לאחר שנעשה המרקיז זׅאנג בעל נחלה, פיקד על צבא צ׳ין ותקף את ויי. ויי מסרה לו שטח בן ארבע מאות לי ממזרח לנהר. הוא כבש את חֶה־נַיי של ויי ולקח יותר משישים ערים גדולות וקטנות. בשנה התשע עשרה למלך גׅאו כינתה צ׳ין את שליטה ״הקיסר המערבי״, וצ׳י כינתה את שליטה ״הקיסר המזרחי״. כעבור מעט יותר מחודש בא לו לי, וצ׳י וצ׳ין ויתרו שתיהן על תואר הקיסר ושבו לתואר מלך. ויי זׅאן שב לכהן כראש ממשלת צ׳ין, וכעבור שש שנים פוטר. שנתיים לאחר פיטוריו שב לכהן כראש הממשלה. כעבור ארבע שנים שלח את באי צ׳י לכבוש את יִנְג של צ׳ו, וצ׳ין הקימה שם את מחוז נאן. אז העניקו לבאי צ׳י את התואר האדון וו־אן. באי צ׳י היה בן חסותו ומינויו של

המרקיז ז׳אנג, והשניים היו מיודדים. באותה עת היה עושרו של המרקיז ז׳אנג גדול מעושרו של בית המלוכה.

בשנה השלושים ושתיים למלך ג׳או היה המרקיז ז׳אנג ראש הממשלה העליון. הוא פיקד על צבא שתקף את ויי, הניס את מאנג מאו, נכנס לבֵּייַ־ג׳אי ולבסוף צר על דה־ליאנג. שׂוּ ג׳יה, אחד מנכבדי ליאנג, שכנע את המרקיז ז׳אנג ואמר: ״שמעתי שבכיר משריה של ויי אמר למלך ויי: ׳לפנים תקף המלך חווי מליאנג את ג׳או, ניצח בקרב בסאן־ליאנג וכבש את האן־דאן; אך בית ג׳או לא ויתר על שטח, והאן־דאן שבה לידיו. אנשי צ׳י תקפו את וֵיי הקטנה, כבשו את בירתה הישנה והרגו את דזה־ליאנג; אך אנשי ויי הקטנה לא ויתרו על שטח, ואדמתם הישנה הושבה להם. מדינות ויי הקטנה וג׳או נותרו שלמות, צבאותיהן חזקים ואדמתן לא סופחה למדינות הפיאודליות, מפני שידעו לשאת את הקושי ונזהרו מלוותר על אדמה. סונג וג׳ונג־שאן הותקפו פעמים רבות וויתרו על שטח, ומדינותיהן אבדו בעקבות זאת. לדעתי ראוי ללמוד מווי הקטנה ומג׳או, ולהיזהר מן הדוגמה של סונג וג׳ונג־שאן. צ׳ין היא מדינה חמדנית ואכזרית, ואין לה קרובים. היא מכרסמת בבית ויי ולבסוף תכלה את כל ארץ ג׳ין. היא ניצחה את באו דזה בקרב, קיבלה שמונה מחוזות, ועוד בטרם נמסרה לה כל האדמה כבר יצא צבאה שוב. במה תשבע אי־פעם צ׳ין? עתה שוב הניסה את מאנג מאו ונכנסה לבייַ־ג׳אי. אין היא מעזה לתקוף את ליאנג; היא רק מאיימת על המלך כדי לדרוש ממנו ויתורים רבים על אדמה. אסור למלך להיענות לה. אם יפנה עתה המלך עורף לצ׳ו ולג׳או ויעשה שלום עם צ׳ין, יכעסו צ׳ו וג׳או, יעזבו את המלך ויתחרו בו על שירות צ׳ין; וצ׳ין ודאי תקבלן. אז תישען צ׳ין על צבאות צ׳ו וג׳או ותשוב לתקוף את ליאנג, וגם אם תבקש המדינה שלא להיחרב — לא תשיג זאת. אבקש מן המלך שלא יעשה עמה שלום בשום פנים. אם בכל זאת

ירצה המלך בשלום, יוותר על מעט ויקבל ערובה; שאם לא כן ודאי ירומה.׳ אלה הדברים ששמעתי בוויי. אבקש מאדוני המלך לשקול על פיהם את המעשה. ב׳ספר ג׳ואו׳ נאמר: ׳צו השמים אינו קבוע׳; כלומר, אין לסמוך שוב ושוב על המזל. הניצחון על באו דזה וקבלת שמונת המחוזות לא באו מעוצמתם המובחרת של החיילים ואף לא מתחכומה של התוכנית; חלקו של מזל השמים בהם היה רב. עתה הנסתם שוב את מאנג מאו, נכנסתם לביי־ג׳אי ואתם תוקפים את דה־ליאנג — משמע שאתם רואים במזל השמים דבר קבוע. החכם אינו נוהג כך. שמעתי שבית ויי ריכז מכל מאה מחוזותיו את כל הכשירים ללבוש שריון והציבם בדה־ליאנג; להערכתי מספרם אינו פחות משלוש מאות אלף. אם המון בן שלוש מאות אלף מגן על חומות ליאנג, שגובהן שבעה רֶן, גם אילו קמו טאנג וּוּ לתחייה לא היה קל לכבוש אותן. להפקיר בקלות את צבאות צ׳ו וג׳או, להסתער על חומה שגובהה שבעה רן, להילחם בהמון בן שלוש מאות אלף ולהחליט שבכל זאת תכבשו אותה — לדעתי, מאז נפרדו שמים וארץ ועד היום לא היה כדבר הזה. אם תתקפו ולא תכבשו, בהכרח יותש צבא צ׳ין והנחלה בטאו תאבד; כך ירדו לטמיון כל הישגיכם הקודמים. עתה בית ויי שרוי בספק, ואפשר לרצותו בוויתור קטן. אבקש מאדוני להקדים את בוא צבאות צ׳ו וג׳או לליאנג ולמהר לרצות את ויי בוויתור קטן. ויי שרויה בספק, ואם תוכל להרוויח במחיר ויתור קטן ודאי תחפוץ בכך; וכך ישיג אדוני את מבוקשו. צ׳ו וג׳או יכעסו על שוויי הקדימה אותן, ובוודאי יתחרו על שירות צ׳ין; הברית האנכית תתפרק בשל כך, ואחר כך יבחר אדוני ביניהן. ועוד: וכי חייב אדוני להשיג אדמה דווקא בצבא? אם תכונן שלום בארץ ג׳ין, צבא צ׳ין לא יתקוף, וויי תמסור בהכרח את ג׳יאנג ואת אן־יי. אם גם תפתח לטאו שתי דרכים וכמעט תמצה את ארץ סונג הישנה, תמסור ויי הקטנה בהכרח את שאן־פּוּ. כך יישאר צבא צ׳ין שלם ואדוני ישלוט בו; מה

יבקש ולא יקבל, מה יעשה ולא יצליח? אבקש מאדוני לשקול זאת היטב ולא לנקוט דרך מסוכנת.״ המרקיז ז׳אנג אמר: ״טוב.״ ואז הסיר את המצור מעל ליאנג.[א]

בשנה שלאחר מכן הפנתה ויי עורף לצ׳ין וכרתה ברית אנכית עם צ׳י. צ׳ין שלחה את המרקיז ז׳אנג לתקוף את ויי; הוא ערף ארבעים אלף ראשים, הניס את מצביא ויי באו יְוֵאן וכבש שלושה ממחוזותיה של ויי. המרקיז ז׳אנג קיבל תוספת לנחלתו.

בשנה שלאחר מכן שבו המרקיז ז׳אנג, באי צ׳י והשר האורח חוּ יאנג ותקפו את ג׳או, האן ווי׳. הם הביסו את מאנג מאו למרגלות חוּאַ־יאנג, ערפו מאה אלף ראשים ולקחו את ג׳וּאַן, צאי־יאנג וצ׳אנג־שֶׂה של ויי ואת גואן־ג׳ין של בית ג׳או. הם עמדו למסור את גואן־ג׳ין לג׳או, להוסיף לה כוחות ולשלחה לתקוף את צ׳י. מלך שיאנג מצ׳י פחד, ושלח את סו דאי למסור בחשאי למרקיז ז׳אנג מכתב בשם צ׳י, ובו נאמר: ״שמעתי עוברי אורח אומרים: ׳צ׳ין עומדת להוסיף לג׳או ארבעים אלף לובשי שריון כדי לתקוף את צ׳י.׳ אני העזתי להבטיח למלך מדינתנו הדלה: ׳מלך צ׳ין פיקח ומנוסה בתכנון, והמרקיז ז׳אנג חכם ומנוסה במעשה; ודאי לא יוסיפו לג׳או ארבעים אלף לובשי שריון כדי לתקוף את צ׳י.׳ מדוע? שיתוף הפעולה בין שלוש מדינות ג׳ין הוא אויבה העמוק של צ׳ין. מאה פעמים הן מפנות עורף זו לזו ומאה פעמים מרמות זו את זו; הן אינן נמנעות מבגידה ואינן נמנעות ממעשה פסול. עתה תשברו את צ׳י כדי להשמין את ג׳או, אף שג׳או היא אויבתה העמוקה של צ׳ין; הדבר אינו מועיל לצ׳ין. זו

א. [הערת המתרגם: ויקיטקסט מוסיף את 王 כאן בסוגריים מרובעים אחרי 君. דפוס הבסיס בעמוד 3007 קורא ברצף 也事慮是以之王君願, ולכן הסוגריים הוסרו והאות נשמרה בגוף הנוסח. הצירוף 國晉邦 קשה; התרגום מבין אותו כהצעה לכונן שלום בארץ ג׳ין. פ' א.ת.]

הסיבה הראשונה. מתכנניה של צ׳ין ודאי אומרים: ׳נשבור את צ׳י, נתיש את ג׳ין ואת צ׳ו, ואחר כך נשתלט על המנצחים מג׳ין ומצ׳ו.׳ אולם צ׳י היא מדינה מותשת. כשכל העולם תוקף את צ׳י, הדבר דומה לפתיחת מורסה בשלה בקשת רבת־עוצמה שמשקלה אלף ג׳וּן: מותה ודאי; כיצד תוכל להתיש את ג׳ין ואת צ׳ו? זו הסיבה השנייה. אם תוציא צ׳ין מעט חיילים, לא יאמינו בה ג׳ין וצ׳ו; אם תוציא חיילים רבים, יהיו ג׳ין וצ׳ו נתונות לשליטתה של צ׳ין. צ׳י תפחד; אם לא תרוץ אל צ׳ין, ודאי תרוץ אל ג׳ין ואל צ׳ו. זו הסיבה השלישית. צ׳ין תחתוך מאדמת צ׳י כדי להאכיל בה את ג׳ין ואת צ׳ו; ג׳ין וצ׳ו ילחצו עליה בצבאותיהן, וצ׳ין היא שתותקף לבסוף. זו הסיבה הרביעית. נמצא שג׳ין וצ׳ו מתכננות נגד צ׳י באמצעות צ׳ין, ונגד צ׳ין באמצעות צ׳י. כיצד ייתכן שג׳ין וצ׳ו חכמות ואילו צ׳ין וצ׳י טיפשות? זו הסיבה החמישית. לכן, אם תקבלו את אן־יי ותנהגו בה כראוי, ודאי גם לא תסבלו מצרה. אם אן־יי תהיה בידי צ׳ין, לבית האן ודאי לא תהיה עוד שאנג־דאנג. מה מועיל יותר: ליטול את קרבי העולם וקיבתו, או להוציא צבא ולחשוש שלא ישוב? משום כך אמרתי שמלך צ׳ין פיקח ומנוסה בתכנון והמרקיז ז׳אנג חכם ומנוסה במעשה, ועל כן ודאי לא יוסיפו לג׳או ארבעים אלף לובשי שריון כדי לתקוף את צ׳י.״ בעקבות זאת לא יצא המרקיז ז׳אנג למערכה, אלא החזיר את צבאו.

בשנה השלושים ושש למלך ג׳או המליץ ראש הממשלה העליון, המרקיז ז׳אנג, על השר האורח דזאו. הוא ביקש לתקוף את צ׳י ולכבוש את גאנג ואת שואו, כדי להרחיב את נחלתו בטאו. באותה עת כינה את עצמו פאן ג׳וּי, איש ויי, ״האדון ג׳אנג לוּ״. הוא מתח ביקורת על תוכנית המרקיז ז׳אנג לתקוף את צ׳י, מפני שמשמעה לדלג מעל שלוש מדינות ג׳ין כדי לתקוף אותה, ובהזדמנות זו בא בחשאי לשכנע את המלך ג׳או מצ׳ין. המלך ג׳או השתמש בו מעתה. פאן

ג׳וי אמר שהקיסרית־האלמנה שׁוֶאן מרכזת את השלטון בידיה, שהמרקיז ז׳אנג נוטל לעצמו סמכות בקרב אדוני המדינות, ושבני חבורתם של האדון ג׳ינג־יאנג והאדון גאו־לינג חיים בפזרנות מופרזת ועשירים מבית המלוכה. אז התפכח המלך ג׳או מצ׳ין. הוא פיטר את ראש הממשלה העליון וציווה על אנשי חבורתו של האדון ג׳ינג־יאנג לצאת כולם אל מעבר למעברים ולהתיישב בנחלותיהם. כשיצא המרקיז ז׳אנג אל מעבר למעברים, היו בשיירת מטענו יותר מאלף עגלות. המרקיז ז׳אנג מת בטאו ונקבר שם. צ׳ין שבה והחרימה את טאו ועשתה אותה למחוז.

ההיסטוריון הגדול אומר: המרקיז ז׳אנג היה דודו מצד אמו של המלך ג׳או. צ׳ין הרחיבה את אדמתה מזרחה, החלישה את אדוני המדינות, כינתה את שליטה לזמן־מה קיסר על העולם והביאה את כל בני העולם לפנות מערבה ולהשתחוות ארצה — וכל זאת היה הישגו של המרקיז ז׳אנג. אך משהגיע למרום מעמדו ועלה עושרו על גדותיו, פתח אדם אחד את פיו ושכנע, וגופו נשבר, כוחו ניטל והוא מת מדאגה; קל וחומר שר חצר שהוא זר ובן־לוויה![ב]

ב. [הערת המתרגם: כאן מסתיים גוף כרך ע״ב בפקסימיליה, בעמוד הסרוק 3011. תשבחת ה״סוֹאוֹ־יין״ המאוחרת שבעמוד 3012 ומדור ה־考證 שבעמוד 3013 אינם חלק מגוף החיבור ולכן הושמטו. פ׳ א.ת.]

הביוגרפיות של באי צ׳י וּואנג ג׳יין

באי צ׳י היה איש מֵיי. הוא היטיב להשתמש בצבא ושירת את המלך ג׳או מצ׳ין. בשנה השלוש־עשרה למלך ג׳או היה באי צ׳י דְזוֹוּ־שוּ־ג׳אנְג; הוא פיקד על צבא והכה בשין־צ׳נג של האן. באותה שנה שימש המרקיז ז׳אנג ראש ממשלת צ׳ין והמליץ על ז׳ן בי למשרת מושל חאן־ג׳ונג. בשנה שלאחר מכן היה באי צ׳י דזוו־גנג. הוא תקף את האן ואת ויי בייי־צ׳וּאה, ערף מאתיים וארבעים אלף ראשים, שבה גם את מצביאן גונג־סון שִׁי וכבש חמש ערים. באי צ׳י קודם למפקד המדינה. הוא חצה את הנהר, כבש מידי האן את הארץ שממזרח לאן־יי והגיע עד גאן־חה. בשנה שלאחר מכן נעשה באי צ׳י דה־ליאנג־דזאו. הוא תקף את ויי, הביסה וכבש שישים ואחת ערים, גדולות וקטנות. בשנה שלאחר מכן תקפו באי צ׳י והשר האורח צָוו את יואן־צ׳נג וכבשוה. כעבור חמש שנים תקף באי צ׳י את ג׳או וכבש את גוְאנְג־לָאנְג. כעבור שבע שנים תקף את צ׳ו וכבש את חמש עריה יֶן וְדָנְג. בשנה שלאחר מכן תקף את צ׳ו, כבש את יינְג, שרף את יי־לִינְג והתקדם מזרחה עד ג׳ינג־לינג. מלך צ׳ו נמלט מיינג, נס מזרחה והעתיק את מושבו לצ׳ן. צ׳ין הפכה את יינג לנציבות נאן. באי צ׳י קודם ונעשה האדון וּ־אן. אז הוסיף האדון וו־אן לכבוש שטחים מצ׳ו וייצב את נציבויות וּ וצ׳יי־ג׳ונג. בשנה השלושים וארבע למלך ג׳או תקף באי צ׳י את ויי, כבש את חוואי־יאנג, הניס את מאנג מאו, שבה את מצביאי שלוש מדינות ג׳ין וערף מאה ושלושים אלף ראשים. הוא נלחם גם בג׳יה יֶן, מצביא ג׳או, והטביע עשרים אלף מחייליו בנהר. בשנה הארבעים ושלוש למלך ג׳או תקף באי צ׳י את שִׁינְג־צ׳נג של האן, כבש חמש ערים וערף חמישים אלף ראשים. בשנה הארבעים וארבע תקף באי צ׳י את דרך טאי־האנג שבנאן־יאנג וניתק אותה.[א]

בשנה הארבעים וחמש תקף את יֵה־וַאנְג של האן. יה־ואנג נכנעה לצ׳ין, והדרך לשאנג־דאנג נותקה. מושל שאנג־דאנג, פנג טינג, נועץ בתושבים ואמר: ״הדרך לג׳נג כבר נותקה, והאן לא תוכל עוד למשול בנו. צבא צ׳ין מתקדם מיום ליום והאן אינה יכולה לבוא לעזרתנו; מוטב למסור את שאנג־דאנג לג׳או. אם ג׳או תקבל אותנו תכעס צ׳ין ובוודאי תתקוף אותה. משייפגע צבא ג׳או, היא בהכרח תתקרב להאן. אם האן וג׳או יהיו לאחת, יוכלו לעמוד בפני צ׳ין.״ הוא שלח אפוא אדם לדווח לג׳או. המלך שיאו־צ׳נג מג׳או נועץ באדון פינג־יאנג ובאדון פינג־יואן. האדון פינג־יאנג אמר: ״מוטב שלא לקבלה. אם נקבלה יהיה האסון גדול מן הרווח.״ האדון פינג־יואן אמר: ״אם מקבלים נציבות בלי כל סיבה, כדאי לקבלה.״ ג׳או קיבלה אותה ובעקבות זאת העניקה לפנג טינג את התואר האדון חוואי־יאנג.

בשנה הארבעים ושש תקפה צ׳ין את גוֹאוּ־שֶׁה ואת לִין של האן וכבשה אותן.

בשנה הארבעים ושבע שלחה צ׳ין את ואנג חֶה, דזוו־שו־ג׳אנג, לתקוף את האן; הוא כבש את שאנג־דאנג. תושבי שאנג־דאנג נמלטו לג׳או. ג׳או החנתה את צבאה בצ׳אנג־פינג כדי לקבל את תושבי שאנג־דאנג ולהגן עליהם. בחודש הרביעי תקף חה בעקבות זאת את ג׳או, וג׳או שלחה את ליין פו לפקד על הצבא. חיילי צבא ג׳או הסתערו על סיירי צ׳ין, וסיירי צ׳ין ערפו את ראשו של ג׳יה, סגן מצביא ג׳או. בחודש השישי פרץ צבא צ׳ין אל צבא ג׳או, כבש שני ביצורים וארבעה קצינים. בחודש השביעי בנה צבא ג׳או סוללות וחומות והתגונן בתוכן. צ׳ין תקפה שוב את ביצוריו, לכדה שני קצינים, הביסה את

א. [הערת המתרגם: גוף כרך ע״ג מונה כאן מאה ושלושים אלף הרוגים בקרב חוואי־יאנג; הטבלה שבכרך ט״ו מונה באותו מאורע מאה וחמישים אלף. התרגום שומר את המספר שנמסר כאן. פ' א.ת.]

מערכו וכבשה את החומה המערבית. ליין פו ביצר את המחנה היטב והמתין לצ׳ין; צ׳ין הזמינה אותו לקרב פעמים רבות, אך צבא ג׳או לא יצא. מלך ג׳או נזף בו על כך שוב ושוב. יינג, מרקיז צ׳ין וראש ממשלתה, שלח אנשים להפיץ בג׳או תעמולת ריגול נגדי באלף מטבעות זהב: ״מכל אנשי צ׳ין, היחיד שהם שונאים ומפחדים ממנו כמפקד הוא ג׳או קואו, בנו של אדון מָה־פו. קל להתמודד עם ליין פו, והוא אף עומד להיכנע.״ מלך ג׳או כבר כעס על שליין פו איבד אנשים רבים, שצבאו הובס שוב ושוב ושב להתבצר בלי להעז להילחם; ומששמע גם את דברי הריגול הנגדי של צ׳ין, שלח את ג׳או קואו להחליף את ליין פו ולפקד על המלחמה בצ׳ין. כאשר שמעה צ׳ין שבנו של אדון מה־פו יפקד, מינתה בחשאי את האדון וו־אן, באי צ׳י, למצביא העליון. ואנג חה נעשה מפקד וסגן מצביא, ונקבע כי כל מי שיעז לגלות במחנה שהאדון וו־אן הוא המפקד יוצא להורג. כשבא ג׳או קואו הוציא את הצבא לתקוף את צבא צ׳ין. צבא צ׳ין העמיד פני מובס ונמלט, ובה בעת פרש שני כוחות הפתעה כדי ללכדו. צבא ג׳או רדף אחר הניצחון והגיע עד ביצורי צ׳ין, אך הביצורים עמדו איתנים בפניו והוא לא יכול לחדור. כוח הפתעה של צ׳ין ובו עשרים וחמישה אלף איש ניתק את עורפו של צבא ג׳או, ועוד כוח בן חמשת אלפים פרשים ניתק את המעבר שבין ביצורי ג׳או. צבא ג׳או נחלק לשניים ודרך אספקת המזון נותקה. צ׳ין הוציאה כוחות קלים לתקוף אותו. ג׳או נכשלה בקרב, ולכן בנתה חומות, התבצרה היטב והמתינה לבוא עזרה. כששמע מלך צ׳ין שדרך המזון של ג׳או נותקה, יצא בעצמו לחה־נְיי, העניק לכל אחד מן התושבים דרגת אצולה אחת וגייס את כל בני חמש־עשרה ומעלה לצאת לצ׳אנג־פינג, לחסום את העזרה ואת אספקת המזון לג׳או.

עד החודש התשיעי לא בא מזון לחיילי ג׳או ארבעים ושישה ימים, ובחשאי החלו כולם להרוג זה את זה ולאכול זה את זה. הם באו לתקוף את ביצורי צ׳ין וביקשו לפרוץ החוצה. הם התחלקו לארבעה כוחות ותקפו אותם ארבע או חמש פעמים, אך לא הצליחו לצאת. מצביאם ג׳או קואו יצא עם חיילי העילית ונלחם בעצמו; צבא צ׳ין ירה בו והרגו. צבאו של קואו הובס, וארבע מאות אלף מחייליו נכנעו לאדון וו־אן. האדון וו־אן חישב ואמר: ״לפנים כבר כבשה צ׳ין את שאנג־דאנג, אך תושביה לא רצו להיות בני צ׳ין ועברו לג׳או. חיילי ג׳או הפכפכים; אם לא נהרוג את כולם, חושש אני שיחוללו מהומה.״ הוא השתמש אפוא במרמה וקבר את כולם חיים; רק מאתיים וארבעים מן הצעירים הותיר ושלח בחזרה לג׳או. בסך הכול נערפו או נשבו מראשית המערכה ועד סופה ארבע מאות וחמישים אלף איש. אנשי ג׳או הזדעזעו מאוד.

בחודש העשירי של השנה הארבעים ושמונה שבה צ׳ין וייצבה את נציבות שאנג־דאנג. צ׳ין חילקה את צבאה לשניים: ואנג חה תקף את פי־לאו וכבשה, וסה־מה גָּנַג ייצב את טאי־יואן. האן וג׳או פחדו ושלחו את סו דאי במתנות כבדות לשכנע את יינג, מרקיז צ׳ין וראש ממשלתה. הוא שאל: ״האם שבה האדון וו־אן את בנו של אדון מה־פו?״ יינג השיב: ״אכן.״ שאל עוד: ״האם הוא עומד לצור על האן־דאן?״ השיב: ״אכן.״ סו דאי אמר: ״אם תאבד ג׳או יהיה מלך צ׳ין למלך על הארץ, והאדון וו־אן יהיה לאחד משלושת השרים הגדולים. האדון וו־אן ניצח בקרבות למען צ׳ין וכבש יותר משבעים ערים; בדרום ייצב את יֵן, יינג וחאן־ג׳ונג, ובצפון שבה את צבאו של ג׳או קואו. אפילו הישגיהם של הדוכס ג׳ואו, הדוכס שאו ולוּ ואנג לא היו עולים על כך. אם תאבד עתה ג׳או ומלך צ׳ין יהיה למלך על הארץ, האדון וו־אן יתמנה בהכרח לאחד משלושת השרים הגדולים. האם תוכל אתה לעמוד תחתיו? גם אם לא תרצה לעמוד

תחתיו, ממילא לא תהיה לך ברירה. צ׳ין תקפה פעם את האן, צרה על שינג־צ׳יו והצרה לשאנג־דאנג; אך כל תושבי שאנג־דאנג מרדו ועברו לג׳או. זה זמן רב שאין בני העולם רוצים להיות בני צ׳ין. אם תאבד עתה את ג׳או, אדמתה הצפונית תעבור לין, המזרחית לצ׳י והדרומית להאן ולוויי; כמעט שלא יישארו לך תושבים שתקבל. לכן מוטב לנצל את המצב ולגרום להן לוותר על אדמה, ולא להוסיף עוד להישגיו של האדון וו־אן.״ בעקבות זאת אמר המרקיז יינג למלך צ׳ין: ״חיילי צ׳ין יגעים. אבקש להרשות להאן ולג׳או לוותר על אדמה ולעשות שלום, וכך גם להניח לחיילינו.״ המלך שמע לו. הוא קיבל את יואן־יונג של האן ושש ערים של ג׳או כדי לעשות שלום. בחודש הראשון חדלו כל הצבאות להילחם. כאשר שמע זאת האדון וו־אן, נוצרה מאז איבה בינו ובין המרקיז יינג.

בחודש התשיעי של אותה שנה גייסה צ׳ין שוב צבא ושלחה את ואנג לינג, וו־דה־פו, לתקוף את האן־דאן של ג׳או. באותה עת היה האדון וו־אן חולה ולא היה כשיר לצאת. בחודש הראשון של השנה הארבעים ותשע תקף לינג את האן־דאן וזכה להצלחה מועטה, וצ׳ין גייסה עוד חיילים לסייע לו. צבאו של לינג איבד חמש יחידות. האדון וו־אן החלים, ומלך צ׳ין ביקש לשלוח אותו להחליף את לינג בפיקוד. האדון וו־אן אמר: ״האן־דאן אכן אינה קלה לתקיפה. ועוד, צבאות הסיוע של אדוני המדינות באים אליה מדי יום, שהרי אדוני המדינות נוטרים איבה לצ׳ין זה זמן רב. אף שצ׳ין הביסה את צבא צ׳אנג־פינג, יותר ממחצית חיילי צ׳ין מתו והארץ פנימה התרוקנה. אם נחצה הרים ונהרות הרחק מכאן כדי להילחם על בירתה של מדינה אחרת, ג׳או תיענה לנו מבפנים ואדוני המדינות יתקפו מבחוץ; צבא צ׳ין יובס בוודאי. אסור לעשות זאת.״ מלך

צ׳ין ציווה עליו בעצמו, אך הוא לא יצא; אז שלח את המרקיז יינג לבקש ממנו, אך האדון וו־אן עמד בסירובו, לא הסכים לצאת ולבסוף טען שהוא חולה.

מלך צ׳ין שלח את ואנג חה להחליף את לינג בפיקוד. הוא צר על האן־דאן שמונה או תשעה חודשים ולא יכול לכבשה. צ׳ו שלחה את האדון צ׳ון־שן, והנסיך מוויי פיקד גם הוא על כמה מאות אלפי חיילים; הם תקפו את צבא צ׳ין, וצבא צ׳ין איבד אנשים רבים. האדון וו־אן אמר: ״צ׳ין לא שמעה לעצתי; ומה מצבה עתה!״ מלך צ׳ין שמע זאת וכעס. הוא אילץ את האדון וו־אן לקום, אך האדון וו־אן טען שמחלתו החמירה. המרקיז יינג ביקש ממנו לקום, אך הוא לא קם. אז הדיחו את האדון וו־אן לדרגת חייל מן השורה והעבירוהו ליין־מי. האדון וו־אן היה חולה ולא היה יכול לצאת לדרך. כעבור שלושה חודשים גברה התקפת אדוני המדינות על צבא צ׳ין, צבא צ׳ין נסוג שוב ושוב ושליחים הגיעו יום אחר יום. מלך צ׳ין שלח אפוא אנשים לגרש את באי צ׳י ואסר עליו להישאר בשיאן־יאנג. כאשר יצא האדון וו־אן והגיע לדו־יואו, עשרה לי ממערב לשער שיאן־יאנג, נועצו המלך ג׳או מצ׳ין, המרקיז יינג וקבוצת השרים ואמרו: ״מאז שהועבר באי צ׳י מתפקידו עודנו ממורמר ואינו מקבל את הדין, ויש בפיו דברי תלונה.״ מלך צ׳ין שלח שליח להעניק לו חרב וציווה עליו לשים קץ לחייו. האדון וו־אן שלף את החרב ועמד לשסף את גרונו. הוא אמר: ״במה חטאתי לשמים שהגעתי לידי כך?״ לאחר זמן רב אמר: ״אכן ראוי אני למות. בקרב צ׳אנג־פינג נכנעו כמה מאות אלפים מחיילי ג׳או; אני רימיתי אותם וקברתי את כולם חיים. די בכך שאמות.״ ואז התאבד. האדון וו־אן מת בחודש האחד־עשר של השנה החמישים למלך ג׳או מצ׳ין. הוא מת אף שלא בשל אותו חטא, ואנשי צ׳ין ריחמו עליו; בכל הכפרים והעיירות הקריבו לו קורבנות.

ואנג ג׳יין היה איש הכפר המזרחי של פין־יאנג. בצעירותו אהב ענייני צבא ושירת את הקיסר הראשון של צ׳ין. בשנתו האחת־עשרה של הקיסר הראשון פיקד ג׳יין על התקפת אֶ־יוּ של ג׳או; הוא הביסה וכבש תשע ערים. בשנתו השמונה־עשרה פיקד ג׳יין על התקפת ג׳או. כעבור מעט יותר משנה כבש לבסוף את ג׳או; מלך ג׳או נכנע, והוא ייצב את כל ארץ ג׳או כנציבויות. בשנה שלאחר מכן שלחה ין את ג׳ינג קה להתנקש במלך צ׳ין, ומלך צ׳ין שלח את ואנג ג׳יין לתקוף את ין. מלך ין, סי, נמלט לליאו־דונג; ג׳יין ייצב את ין ואת ג׳י ושב. צ׳ין שלחה את ואנג בֵּן, בנו של ג׳יין, להכות בצ׳ו; צבא צ׳ו הובס. בשובו הכה בוויי; מלך ויי נכנע, והוא ייצב את ארץ ויי.

לאחר שהשמיד הקיסר הראשון של צ׳ין את שלוש מדינות ג׳ין, הבריח את מלך ין והביס פעמים רבות את צבאות צ׳ו, היה בין מצביאי צ׳ין לי שין, איש צעיר, חסון ואמיץ. הוא רדף פעם בכמה אלפי חיילים אחר דאן, יורש העצר של ין, עד נהר יָן; לבסוף הביסו ולכד את דאן, והקיסר הראשון ראה בו מצביא מוכשר ואמיץ. אז שאל הקיסר הראשון את לי שין: ״אני מבקש לתקוף ולכבוש את צ׳ו. לכמה אנשים, לפי הערכת המצביא, נזדקק?״ לי שין השיב: ״לא יותר ממאתיים אלף איש.״ הקיסר הראשון שאל את ואנג ג׳יין, וג׳יין השיב: ״אי אפשר בלי שש מאות אלף איש.״ הקיסר הראשון אמר: ״המצביא ואנג הזדקן — מדוע הוא פחדן כל כך! המצביא לי אכן עז רוח, חסון ואמיץ; דבריו נכונים.״ הוא שלח אפוא את לי שין ואת מנג טיין בראש מאתיים אלף איש לתקוף את צ׳ו בדרום. בעצתו של ואנג ג׳יין לא השתמשו, ולכן התנצל בטענה שהוא חולה, שב אל פין־יאנג ופרש שם לעת זקנה. לי שין תקף את פינג־יו, ומנג טיין תקף את צ׳ין; הם הביסו קשות את צבא צ׳ו. שין שב ותקף את יָן ואת יִנְג והביסן. אז הוליך את צבאו מערבה ונפגש עם מנג טיין בצ׳נג־פו. אנשי צ׳ו הלכו

בעקבותיו, שלושה ימים ושלושה לילות בלי לעצור למחנה, הביסו קשות את צבאו של לי שין, פרצו אל שני מחנות, הרגו שבעה מפקדי דיוויזיות וצבא צ׳ין נמלט.

כששמע זאת הקיסר הראשון כעס מאוד ודהר בעצמו לפין־יאנג. הוא נפגש עם ואנג ג׳יין, התנצל ואמר: ״מפני שלא השתמשתי בתוכניתו של המצביא, לי שין אכן המיט חרפה על צבא צ׳ין. עתה שמעתי שצבא צ׳ו מתקדם מדי יום מערבה; המצביא אמנם חולה, אך האם תוכל לשאת את המחשבה שתנטוש אותי לבדי?״ ואנג ג׳יין התנצל ואמר: ״עבדך הזקן מותש, חולה ומבולבל; אבקש מן המלך הגדול לבחור מצביא מוכשר אחר.״ הקיסר הראשון התנצל ואמר: ״די, המצביא אל יוסיף לדבר!״ ואנג ג׳יין אמר: ״אם המלך הגדול מוכרח להשתמש בי, אי אפשר בלי שש מאות אלף איש.״ הקיסר הראשון אמר: ״רק לעצת המצביא אשמע.״ ואנג ג׳יין פיקד אפוא על שש מאות אלף איש, והקיסר הראשון ליווהו בעצמו עד בָּה־שאנג. בצאת ואנג ג׳יין ביקש הרבה מאוד שדות טובים, בתים, גנים ובריכות. הקיסר הראשון אמר: ״המצביא יוצא לדרכו; מדוע הוא דואג שמא יהיה עני?״ ואנג ג׳יין השיב: ״אף שאני מצביא למען המלך הגדול, בסוף לא אקבל נחלת מרקיז גם אם יהיו לי הישגים. משום כך, כל עוד המלך הגדול נוטה לי חסד, אבקש בעוד מועד גנים ובריכות כנכסים לבני ולנכדי.״ הקיסר הראשון צחק בקול גדול. משהגיע ואנג ג׳יין למעבר, שלח חמש פעמים שליחים בחזרה לבקש שדות משובחים. אדם אחד אמר: ״בקשותיו והפצרותיו של המצביא כבר מוגזמות.״ ואנג ג׳יין אמר: ״אין הדבר כך. מלך צ׳ין חשדן ואינו נותן אמון בבני אדם. עתה רוקן את מדינת צ׳ין מחייליה המשוריינים והפקיד את כולם בידי לבדי. אם לא ארבה לבקש שדות ובתים

כנכסים לבני ולנכדי ובכך אבטח את עצמי — האם אשב ואניח למלך צ׳ין לחשוד בי?״

ואנג ג׳יין אכן החליף את לי שין והכה בצ׳ו. כששמעה צ׳ו שוואנג ג׳יין בא לאחר שקיבל צבא נוסף, הוציאה את כל החיילים שבארץ לעמוד בפני צ׳ין. משהגיע ואנג ג׳יין, ביצר את המחנה היטב, הגן עליו וסירב להילחם. חיילי צ׳ו יצאו פעמים רבות להזמינו לקרב, אך הוא לא יצא עד תום. ואנג ג׳יין הניח לחייליו לנוח ולהתרחץ מדי יום, היטיב עמם במזון ובמשקה, טיפל בהם ודאג להם, ואכל בעצמו עם החיילים. כעבור זמן־מה שלח ואנג ג׳יין אדם לשאול: ״במה משחקים במחנה?״ השיבו לו: ״עתה הם מטילים אבנים ומתחרים בקפיצה למרחק.״ אז אמר ואנג ג׳יין: ״אפשר להשתמש בחיילים.״ צ׳ו הזמינה אותו לקרב פעמים רבות וצ׳ין לא יצאה, ולכן משכה את צבאה מזרחה. ג׳יין הוציא בעקבותיה את צבאו למרדף, ציווה על החיילים החסונים להכות בה והביס קשות את צבא צ׳ו. מדרום לצִ׳י הרג את מצביאה שיאנג יֶן, וצבא צ׳ו הובס ונמלט. צ׳ין ניצלה את הניצחון, פשטה על הערים והעיירות בארץ צ׳ו וייצבה אותן. כעבור מעט יותר משנה שבה את פו־צ׳ו מלך צ׳ו ולבסוף הרגיעה את ארץ צ׳ו והפכה אותה לנציבויות ולמחוזות. בעקבות זאת יצא ואנג ג׳יין דרומה למסע נגד שליטי מאה שבטי יֶוֶה. ואילו בנו, ואנג בֵן, הביס וייצב יחד עם לי שין את ארצות ין וצ׳י.

בשנה העשרים ושש לקיסר הראשון של צ׳ין סופח כל אשר תחת השמים. הישגיהם של בית ואנג ושל בית מנג היו הרבים ביותר, ושמם הגיע לדורות הבאים.

בימי הקיסר השני של צ׳ין כבר מתו ואנג ג׳יין ובנו בן, וגם בית מנג הושמד. כאשר מרד צ׳ן שנג בצ׳ין, שלחה צ׳ין את ואנג לי, נכדו של ואנג ג׳יין, להכות בג׳או; הוא צר על מלך ג׳או ועל ג׳אנג אר בעיר ג׳וֹ־לוּ. אדם אחד אמר: ״ואנג לי הוא מצביא נודע של צ׳ין. עתה הוא מפקד על צבאה החזק של צ׳ין ותוקף את ג׳או שזה עתה קמה; ודאי יכבוש אותה.״ אורח אמר: ״לא כך. מי שמשמש מצביא שלושה דורות יובס בהכרח. ומדוע יובס בהכרח? ודאי מפני שהרג והשמיד רבים, וצאצאיו נושאים את מזלו הרע. עתה ואנג לי הוא כבר הדור השלישי למצביאים.״ לא עבר זמן רב ושיאנג יו בא לעזרת ג׳או והכה בצבא צ׳ין. הוא אכן שבה את ואנג לי, וצבאו של ואנג לי נכנע אפוא לאדוני המדינות.

ההיסטוריון הגדול אומר: בפי ההמון נאמר: ״יש אשר רגל שלמה קצרה מדי ויש אשר טפח אחד ארוך דיו״. באי צ׳י ידע לאמוד את האויב ולהתאים את עצמו לשינויים, ותחבולות ההפתעה שלו לא ידעו גבול; שמעו הרעיד את העולם. ואף על פי כן לא ידע להציל את עצמו מן האסון שגרם לו המרקיז יינג. ואנג ג׳יין, בהיותו מצביא צ׳ין, השמיד את שש המדינות. באותה עת היה ג׳יין מצביא ותיק והקיסר הראשון ראה בו מורה; ואף על פי כן לא היה יכול לסייע לצ׳ין לכונן מידה טובה ולחזק את שורשיה, אלא התאים את עצמו כדי לזכות בחסד עד שהגיע אל מותו. וכשנפל נכדו ואנג לי בשבי שיאנג יו — האין הדבר ראוי? לכל אחד מהם היה חסרונו.[ב]

ב. [הערת המתרגם: כאן מסתיים גוף כרך ע״ג בפקסימיליה, בעמוד הסרוק 3028. תשבחת ה״סוֹאוֹ־יין״ המאוחרת, המודפסת שם באותיות קטנות, ומדור ה־證考 שבעמודים 3029–3030 אינם חלק מגוף החיבור ולכן הושמטו. פ' א.ת.]

הביוגרפיות של מנג דזה ושׁוּן צ׳ינג

ההיסטוריון הגדול אמר: כשקראתי בספרו של מנג דזה והגעתי למקום שבו שאל המלך חווי מליאנג: ״במה יוכל הדבר להועיל למדינתי?״, מעולם לא נמנעתי מלהניח את הספר ולהיאנח. אמרתי: אבוי! בקשת התועלת היא באמת ראשית האי־סדר. המורה מיעט לדבר על תועלת מפני שתמיד נשמר ממקורה. לפיכך נאמר: ״הפועל מתוך רדיפת תועלת מעורר תרעומות רבות.״ מבן השמים ועד פשוטי העם — במה שונה נזק אהבת התועלת אצל אלה ואצל אלה?

מנג קה היה איש דְּזוֹאוּ. הוא למד אצל תלמיד מתלמידיו של דזה־סה. לאחר שהשיג שליטה בדרך, נדד ושירת את המלך שׁוֶאן מצ׳י, אך המלך שוואן לא היה יכול להשתמש בו. הוא הלך לליאנג; המלך חווי מליאנג לא הגשים את דבריו, וראה אותם מרוחקים ומנותקים מענייני המעשה. באותה עת השתמשה צ׳ין באדון שאנג, העשירה את המדינה וחיזקה את הצבא; צ׳ו ווויי השתמשו בוּ צ׳י, ניצחו בקרבות והחלישו את אויביהן; המלכים וֵיי ושוואן מצ׳י השתמשו בסון דזה, בטיין ג׳י ובדומיהם, ואדוני המדינות פנו מזרחה ובאו לחצר צ׳י. כל הארץ עסקה אז בברית האורך ובברית הרוחב, וראתה במתקפה ובכיבוש דבר ראוי; ואילו מנג קה שטח את מעלותיהם של טאנג, יוּ ושלוש השושלות. משום כך לא התאים בשום מקום שאליו הלך. הוא פרש, ויחד עם ואן ג׳אנג וחבריו סידר את ״השירים״ ואת ״הכתבים״, פרש את כוונתו של ג׳ונג־ני וחיבר את ״מנג דזה״ בשבעה פרקים. אחריו באו דזה דְּזוֹאוּ ודומיו.

בצ׳י היו שלושה חכמים מבית דזואו. הראשון שבהם, דזואו ג׳י, ביקש את קרבת המלך ויי בנגינתו בקין, ומתוך כך הגיע לדון בענייני המדינה. הוא הוכתר למרקיז צ׳נג וקיבל את חותם ראש הממשלה; הוא קדם למנג דזה.

הבא אחריו היה דזואו יֶן, שחי לאחר מנג דזה. דזואו ין ראה כי בעלי המדינות הולכים ושוקעים בהפקרות ובמותרות ואינם יכולים לרומם את המידה הטובה, לתקן באמצעות ״האודות הגדולות״ את עצמם ולהחיל זאת על המוני העם. לכן התבונן לעומק בעלייתם ובשקיעתם של היין והיאנג וחיבר גלגולים מופלאים ומרחיקי־לכת; הפרקים ״ראשית ואחרית״ ו״החכם הגדול״ מנו יותר ממאה אלף מילים. דבריו היו רחבי־יריעה וכבירים ולא תאמו את המקובל; אך תמיד בחן תחילה דברים קטנים, הסיק מהם על הגדולים והגיע עד לאין־גבול. תחילה סידר את הזמן שמן ההווה לאחור עד הקיסר הצהוב — מה שהלומדים כולם מספרים עליו — וסיכם בהרחבה את פריחת הדורות ושקיעתם. בעקבות זאת תיעד את אותותיהם מבשרי־העתיד, את מוסדותיהם ומידותיהם, והרחיק בחקירתו עד הזמן שלפני הולדת השמים והארץ, אפלה עמוקה שאין לבחון את מקורה. תחילה מנה את ההרים הנודעים והנהרות הגדולים בארץ המרכזית, את העמקים המחברים, העופות והחיות, מה שמצמיחים המים והאדמה והדברים היקרים בכל סוג; ומתוך כך הרחיב את הדברים עד שמעבר לים, אל מה שבני אדם אינם יכולים לראות. הוא טען כי מאז שנבקעו השמים והארץ מתחלפות חמש המידות הטובות בזו אחר זו; לכל ממשל הראוי לו, והסימנים המאמתים תואמים לכך. לדעתו, הארץ שהמלומדים מכנים ״הארץ המרכזית״ אינה אלא חלק אחד מתוך שמונים ואחד חלקי העולם. שם הארץ המרכזית הוא ״המחוז האדום, היבשת האלוהית״. בתוך המחוז האדום, היבשת האלוהית, יש תשע יבשות משלה — אלה תשע היבשות שסידר יו —

אך אין הן נמנות במניין היבשות העולמי. מחוץ לארץ המרכזית יש תשעה חבלים כמותה, והם הקרויים תשע היבשות. ים קטן מקיף כל אחד מהם, ובני אדם, עופות וחיות אינם יכולים לעבור ביניהם; כל חבל כזה הוא אפוא יבשת אחת. תשעה חבלים כאלה מוקפים מבחוץ בים האוקיינוס הגדול, ושם קצה השמים והארץ. כל שיטתו הייתה מעין זו. אולם כשמבקשים את מסקנתה, היא נעצרת בהכרח באנושיות ובצדק, במתינות ובחיסכון, ובחובות שבין השליט לנתין, בין העליון לתחתון ובין ששת הקרובים; רק בראשית דבריו הרחיק מעבר למידה. כאשר מלכים, דוכסים ואנשים גדולים ראו את שיטתו לראשונה, נבהלו והשתנו למראה עיניהם; אך לאחר מכן לא היו יכולים לנהוג לפיה.

משום כך היה דזה דזואו נכבד בצ׳י. כשהלך לליאנג יצא המלך חווי לקבל את פניו בפרוורים ונהג בו לפי טקסי האורח והמארח. כשהלך לג׳או צעד האדון פינג־יואן מן הצד וטאטא למענו את המחצלת. כשהגיע לין החזיק המלך ג׳או מטאטא, הלך לפניו לפנות לו את הדרך וביקש להימנות עם תלמידיו ולקבל ממנו תורה. הוא בנה למענו את ארמון ג׳יה־שה והלך בעצמו להיות תלמידו. דזואו ין חיבר את ״מחזור השליט״. בנדודיו בין אדוני המדינות כיבדוהו בטקסים בדרך זו; האומנם דמה לקונפוציוס, שפניו היו כפני רעב בין צ׳ן לצאי, או למנג קה שנדחק בצ׳י ובליאנג? ואכן, המלך וּ תקף את ג׳ואו בשם האנושיות והצדק ונעשה מלך, ואילו בו־יי גווע ברעב ולא אכל מתבואת ג׳ואו; הדוכס לינג מווֵי שאל על מערכי קרב וקונפוציוס לא השיב, וכאשר המלך חווי מליאנג זמם לתקוף את ג׳או, הזכיר מנג קה את עזיבת המלך הגדול את בּין. וכי התכוונו אלה להחניף למנהגי הדור ולהסתגל אליהם ותו לא? מי שמבקש להכניס יתד מרובעת לנקב עגול — היוכל להכניסה? יש אומרים: יי יין נשא קלחת על גבו

וכך עודד את טאנג להיות מלך; באי־לי שי האכיל בקר מתחת לעגלה, והדוכס מו השתמש בו ונעשה הגמון. תחילה מצא את הדרך להתאים להם, ואחר כך הובילם אל הדרך הגדולה. אף שדברי דזואו ין סטו מן המקובל, שמא גם בהם הייתה כוונת הבקר והקלחת?

מאז דזואו ין וחכמי ג׳י־שיה שבצ׳י — כגון צ׳ון־יו קוּן, שן דאו, חוואן יואן, ג׳יה דזה, טיין פיין, דזואו שֶׂה ודומיהם — חיבר כל אחד ספרים שדנו בענייני סדר ואי־סדר כדי לבקש את קרבתם של שליטי הדור. וכי אפשר למנות את כולם?

צ׳ון־יו קון היה איש צ׳י. ידיעותיו היו רחבות וזיכרונו חזק, ולא דבק באסכולה אחת. בתוכחותיו ובשכנועיו ביקש לחקות את אישיותו של יֶן יינג, אך עיקר מעייניו היה לקלוע לכוונת השליט ולהתבונן בהבעת פניו. אורח אחד הביא את קון לפני המלך חווי מליאנג. המלך חווי הרחיק את מלוויו וישב עמו לבדו; אך בשתי הפעמים שפגש אותו לא אמר קון דבר עד תום הפגישה. המלך חווי התפלא, ונזף באורח: ״בשבחך את האדון צ׳ון־יו אמרת שאפילו גוואן ג׳ונג וין יינג אינם משתווים לו; אך משהוא פוגש אותי איני מפיק ממנו דבר. האם אין אני ראוי שידברו אלי?״ מדוע הדבר כך?״ האורח מסר את הדברים לקון. קון אמר: ״אכן כך. בפעם הראשונה שראיתי את המלך נתונה הייתה דעתו בדהרת סוסים; וכשראיתיו שנית נתונה הייתה דעתו במוזיקה. לכן שתקתי.״ האורח דיווח למלך את כל דבריו. המלך נחרד מאוד ואמר: ״אבוי! האדון צ׳ון־יו הוא באמת איש חכם! בפעם הראשונה שבא האדון צ׳ון־יו, הביא לי אדם סוס משובח; טרם הספקתי להביט בו והנה הגיע האדון. בפעם הבאה שבא, הביא לי אדם זמר; טרם הספקתי לבחנו וגם אז הגיע האדון. אף שהרחקתי את האנשים, לבי היה נתון בסתר באלה; אמת הדבר.״ לאחר מכן נפגש צ׳ון־יו קון עמו; מרגע שהחל לדבר נמשכו דבריו שלושה ימים ושלושה לילות בלי

שהתעייף. המלך חווי ביקש להעניק לו מעמד של שר או ראש ממשלה, אך קון הודה לו והלך. אז שלחוהו במרכבה נוחה רתומה לארבעה סוסים, עם צרורות משי ועליהם טבעת ירקן ומאה יי זהב. כל ימיו לא נשא משרה.

שן דאו היה איש ג׳או. טיין פיין וג׳יה דזה היו אנשי צ׳י. חוואן יואן היה איש צ׳ו. כולם למדו את שיטת הדרך והמידה הטובה של חוואנג ולאו, ומתוכה פיתחו והסדירו את עיקרי כוונתה. לפיכך חיבר שן דאו שנים־עשר דיונים, חוואן יואן חיבר את הפרק העליון ואת הפרק התחתון, וגם טיין פיין וג׳יה דזה כתבו דיונים.

דזואו שה היה אחד מחכמי דזואו שבצ׳י; אף הוא אימץ לא מעט משיטתו של דזואו ין והעלה אותה על הכתב.

מלך צ׳י העריך אותם אפוא. מצ׳ון־יו קון ומטה קרא לכולם ״השרים המדורגים״, פתח למענם בתי־אחוזה בשדרות הרחבות, ובהם שערים גבוהים ובתים גדולים, וכיבדם והרעיף עליהם חסד. כך יכלו לארח ולהשקיף על אדוני המדינות ועל אורחיהם מכל הארץ, ולהראות כי צ׳י מסוגלת להביא אליה את המוכשרים שבעולם.

שׁוּן צ׳ינג היה איש ג׳או. רק בהיותו בן חמישים בא לנדוד וללמוד בצ׳י. שיטתו של דזואו ין הייתה מרחיקת־לכת, כבירה ורחבת־טיעון; כתביו של שה היו נאים אך קשים ליישום; מי ששהה זמן רב עם צ׳ון־יו קון שמע מפיו לעיתים דברי טעם. לכן שיבחו אנשי צ׳י ואמרו: ״על השמים מדבר ין, הדרקון המגולף הוא שה, ובטבור הלוהט עולה עליהם קון.״ בני חבורתו של טיין פיין כבר מתו כולם בימי המלך שיאנג מצ׳י, ושון צ׳ינג היה המורה הוותיק ביותר. צ׳י הוסיפה למלא את שורות השרים המדורגים, ושון צ׳ינג שימש שלוש פעמים נשיא

המשתה. אחד מאנשי צ׳י השמי׳ק אותו; שון צ׳ינג הלך אפוא לצ׳ו, והאדון צ׳ון־שן מינהו למושל לאן־לינג. כשמת האדון צ׳ון־שן הודח שון צ׳ינג, ולכן קבע את ביתו בלאן־לינג. לי סה היה פעם תלמידו, ולאחר מכן נעשה ראש ממשלת צ׳ין. שון צ׳ינג מאס במדיניותו של העולם העכור: מדינות אובדות ושליטים פורעי־סדר באו בזה אחר זה; הם לא הלכו בדרך הגדולה אלא עסקו בשמאנים ובמברכים, האמינו באותות מבשרי־עתידות; המלומדים הנחותים הצטמצמו בזוטות, ואנשים כג׳ואנג ג׳ואו השתמשו בתחכום חלקלק ושיבשו את המנהגים. לפיכך בחן את הצלחתם וכישלונם של מעשי הקונפוציאנים, אנשי מוֹ ושל הדרך והמידה הטובה, סידרם וחיבר עשרות אלפי מילים; ואז מת. בעקבות זאת נקבר בלאן־לינג.[א]

גם בג׳או היה גונג־סון לונג, שטען על ״הקשה והלבן״ ועל ״זהות ושוני״, והיו דברי דזה ג׳וּ; בוויי היה לי קוויי ותורתו על מיצוי כוח האדמה; בצ׳ו היו דזה שֶׂה וצ׳אנג לוֹ; ובאַ היה דזה יוּ. ממנג דזה ועד דזה יו מצויים בעולם ספריהם של רבים מהם, ולכן אין אני דן כאן בביוגרפיות שלהם. ככל הנראה היה מוֹ די שר בכיר בסונג; הוא הצטיין בהגנת ביצורים ודגל בחיסכון בהוצאות. יש אומרים שחי בזמן קונפוציוס, ויש אומרים שחי לאחריו.[ב]

א. [הערת המתרגם: האמרה המשולשת על דזואו ין, דזואו שה וצ׳ון־יוּ קון דחוסה ועמומה. התרגום נוקט את הפירוש המסורתי שלפיו ״הדרקון המגולף״ מציין את סגנונו המקושט של שה, ו״הטבור הלוהט״ את שטף שיחתו של קון, שהיה שוחק את טבורי מרכבותיו במסעות השכנוע. פ' א.ת.]

ב. [הערת המתרגם: גוף כרך ע״ד מסתיים בדברי אי־הוודאות על זמנו של מוֹ דִי בעמוד הסריקה 3040. ה״שבח״ של ״חיפוש הנסתר״ המתחיל בהמשך אותו עמוד, וכן ה״בחינה״ שבעמודים 3041–3042, הם תוספות פרשניות וטקסטואליות מאוחרות ולכן אינם נכללים בתרגום גוף החיבור. פ' א.ת.]

הביוגרפיה של האדון מנג־צ׳אנג

שמו של האדון מנג־צ׳אנג היה ון, ושם משפחתו טיין. אביו של ון היה האדון ג׳ינג־גוֹ, טיין יינג. טיין יינג היה בנו הצעיר של המלך ויי מצ׳י ואחיו למחצה הצעיר של המלך שׂוֶאן מצ׳י. עוד מימי המלך ויי נשא טיין יינג במשרה והפעיל סמכות. יחד עם המרקיז צ׳נג, דזואו ג׳י, ועם טיין ג׳י פיקד על צבא, הציל את האן ותקף את ויי. המרקיז צ׳נג וטיין ג׳י נאבקו על חסד המלך, והמרקיז צ׳נג בגד בטיין ג׳י. טיין ג׳י פחד, תקף במפתיע עיר־גבול של צ׳י; משלא ניצח נמלט. אז מת המלך ויי והמלך שוואן עלה לכס. משנודע לו שהמרקיז צ׳נג בגד בטיין ג׳י, שב וקרא לטיין ג׳י ומינהו למצביא. בשנתו השנייה של המלך שוואן תקפו טיין ג׳י, סון בין וטיין יינג יחד את ויי. הם הביסוה במָה־לינג, שבו את שן, יורש העצר של ויי, והרגו את פאנג ג׳וּאן, מצביא ויי. בשנתו השביעית של המלך שוואן נשלח טיין יינג בשליחות להאן ולוויי, והאן ווויי נכנעו לצ׳י. יינג נפגש עם המרקיז ג׳או מהאן ועם המלך חווי מוויי אצל המלך שוואן מצ׳י, מדרום לדונג־אָ; הם כרתו ברית והלכו. בשנה שלאחר מכן שב ונפגש עם המלך חווי מליאנג בגֶ׳ן. באותה שנה מת המלך חווי מליאנג. בשנתו התשיעית של המלך שוואן נעשה טיין יינג ראש ממשלת צ׳י. המלך שוואן מצ׳י והמלך שיאנג מוויי נפגשו בשוּ־ג׳וֹאוּ והכירו זה בזה כמלכים. כששמע על כך המלך ויי מצ׳ו כעס על טיין יינג. בשנה שלאחר מכן תקפה צ׳ו את צבא צ׳י והביסה אותו בשו־ג׳ואו, ושלחה אדם לגרש את טיין יינג. טיין יינג שלח את ג׳אנג צ׳ו לשכנע את המלך ויי מצ׳ו, והמלך ויי חדל מכך. טיין יינג שימש ראש ממשלת צ׳י אחת־עשרה שנה; אז מת המלך שוואן והמלך מין עלה לכס. בשנה השלישית לעלייתו הכתיר את טיין יינג לאדון סִיֶה.

בתחילה היו לטיין יינג יותר מארבעים בנים. אחת מפילגשיו הנחותות ילדה בן ושמו ון; ון נולד ביום החמישי של החודש החמישי. יינג אמר לאמו: ״אל תגדלי אותו.״ אך אמו גידלה אותו בסתר. כשבגר, נעזרה אמו באחיו כדי להציג את בנה ון לפני טיין יינג. טיין יינג כעס עליה ואמר: ״ציוויתי עלייך להיפטר מן הילד הזה; כיצד העזת לגדלו?״ ון השתחווה עד הארץ ושאל: ״מדוע אין אדוני מגדל ילד שנולד בחודש החמישי?״ יינג השיב: ״ילד של החודש החמישי, אם יגדל לגובה הדלת, עתיד להרע לאביו ולאמו.״ ון שאל: ״האם חיי אדם נגזרים מן השמים, או שמא הם נגזרים מן הדלת?״ יינג שתק. ון אמר: ״אם הם נגזרים מן השמים, מה יש לאדוני לדאוג? ואם הם נגזרים מן הדלת, אפשר פשוט להגביה את הדלת — מי יוכל להגיע אליה?״ יינג אמר: ״חדל, בני.״

כעבור זמן ניצל ון שעת כושר ושאל את אביו יינג: ״מהו בנו של בן?״ השיב: ״נכד.״ ״ומהו נכדו של נכד?״ השיב: ״נין רחוק.״ ״ומהו נכדו של נין רחוק?״ השיב: ״איני יכול לדעת.״ ון אמר: ״אדוני מפעיל סמכות כראש ממשלת צ׳י, וכבר עברו שלושה מלכים. צ׳י לא התרחבה, ואילו ביתך הפרטי צבר עושר של רבבות בזהב; ובין הבאים בשעריך אין רואים אפילו איש ראוי אחד. שמעתי כי בבית מצביאים עתיד להיות מצביא ובבית ראשי ממשלה עתיד להיות ראש ממשלה. עתה נשי הארמון הפנימי שלך גוררות אחריהן משי דק וססגוני, ואילו אנשי המעלה אינם משיגים אפילו בגדים קצרים וגסים; משרתיך ופילגשיך מותירים אחריהם דגן משובח ובשר, ואילו אנשי המעלה אינם שבעים אפילו משמרי יין ומקליפות דגן. ובכל זאת מוסיף אדוני לצבור אוצרות עודפים כדי להורישם לאדם שאיננו יודעים מיהו, ושוכח כי ענייני המדינה נפגעים מיום ליום. הדבר מפליא אותי בחשאי.״ אז החל יינג לנהוג בוון בכבוד ומינהו לנהל את הבית ולקבל את האורחים. האורחים באו מדי יום, ושמו נודע בין אדוני

המדינות. כולם שלחו אנשים לבקש מן האדון סיה, טיין יינג, למנות את ון ליורש, ויינג הסכים. כשמת יינג ניתן לו לאחר מותו התואר האדון ג׳ינג־גוו. ון אכן ירש את מעמדו בסיה; הוא היה האדון מנג־צ׳אנג.[א]

בהיותו בסיה משך אליו האדון מנג־צ׳אנג אורחים מאת אדוני המדינות, נמלטים ואנשים שנאשמו בפשעים; כולם באו לחסותו. האדון מנג־צ׳אנג זנח את עסקיו כדי לנהוג בהם בנדיבות, ומשום כך זכה בלב אנשי המעלה בכל הארץ. אלפים אחדים אכלו על שולחנו; בין נכבד לנקלה, את כולם השווה לוון. כשהאדון מנג־צ׳אנג ישב ושוחח עם אורח, עמד תמיד רשם משרת מאחורי הפרגוד. תפקידו היה לרשום את שיחתם ולשאול היכן גרים קרובי האורח. עוד בטרם הסתלק האורח כבר שלח האדון מנג־צ׳אנג שליחים לדרוש בשלום קרוביו ולהביא להם מתנות. פעם אחת הסב האדון מנג־צ׳אנג עם אורח לסעודת לילה, ואדם הסתיר את אור האש. האורח כעס, חשב שמנתו אינה שווה למנות האחרים, הפסיק לאכול וביקש ללכת. האדון מנג־צ׳אנג קם, החזיק בעצמו את מנתו והשווה אותה למנת האורח. האורח התבייש ושיסף את גרונו. משום כך באו אליו אנשי מעלה רבים. האדון מנג־צ׳אנג לא ברר בין אורחיו ונהג בכולם יפה; כל אחד חשב שהאדון מנג־צ׳אנג קרוב דווקא אליו.

כששמע המלך ג׳או מצ׳ין על כישרונו, שלח תחילה את האדון ג׳ינג־יאנג כבן ערובה לצ׳י וביקש לפגוש את האדון מנג־צ׳אנג. האדון מנג־צ׳אנג עמד להיכנס לצ׳ין. איש מאורחיו לא רצה שילך; הם הוכיחוהו, אך הוא לא שמע להם. סו דאי אמר לו: ״הבוקר באתי מן החוץ וראיתי איש־עץ ואיש־טיט משוחחים זה

א. [הערת המתרגם: ויקיטקסט מציע בתוך גוף המשפט להחליף את 短 ב־裎. הפקסימיליה מדפיסה בעמוד 3046 ברצף ובאותיות הגוף 褐短得不士, ״אנשי המעלה אינם משיגים אפילו בגדים קצרים וגסים״; התרגום שומר את נוסח העד הזה. פ' א.ת.]

עם זה. איש־העץ אמר: ׳כאשר ירד גשם, תתפורר.׳ איש־הטיט השיב: ׳נוצרתי מטיט; אם אתפורר, אשוב אל הטיט. אך כאשר ירד עתה גשם, הוא יסחף אותך לדרכו, ואין לדעת היכן תיעצר.׳ והנה צ׳ין היא מדינת נמרים וזאבים, ואדוני מבקש ללכת אליה. אם לא תוכל לשוב, האם לא יצחק עליך איש־הטיט?״ האדון מנג־צ׳אנג חדל אפוא מתוכניתו.

בשנה העשרים וחמש למלך מין מצ׳י שב ולבסוף שלח את האדון מנג־צ׳אנג לצ׳ין. המלך ג׳או מינה מיד את האדון מנג־צ׳אנג לראש ממשלת צ׳ין. אדם אחד אמר למלך ג׳או מצ׳ין: ״האדון מנג־צ׳אנג מוכשר, אך הוא גם בן למשפחת המלוכה של צ׳י. עתה, כשהוא ראש ממשלת צ׳ין, ודאי יקדים את צ׳י לצ׳ין; צ׳ין תהיה בסכנה.״ המלך ג׳או מצ׳ין ביטל אפוא את המינוי. הוא כלא את האדון מנג־צ׳אנג וזמם להורגו. האדון מנג־צ׳אנג שלח אדם אל הפילגש האהובה על המלך ג׳או וביקש שתתיר את הסבך. הפילגש האהובה אמרה: ״מבקשת אני את מעיל פרוות השועל הלבן של אדוני.״ באותה עת היה לאדון מנג־צ׳אנג מעיל אחד של פרוות שועל לבן, שמחירו אלף מטבעות זהב ואין שני לו בעולם. כשנכנס לצ׳ין העניק אותו למלך ג׳או ולא היה לו מעיל אחר. האדון מנג־צ׳אנג היה מוטרד ושאל את כל אורחיו, אך איש לא ידע להשיב. אחד היושבים במקום הנמוך ביותר ידע לגנוב ככלב ואמר: ״אני יכול להשיג את מעיל פרוות השועל הלבן.״ בלילה העמיד פני כלב, נכנס למחסן ארמון צ׳ין, לקח את מעיל פרוות השועל הלבן שהוגש למלך והביאו. הם נתנוהו לפילגש האהובה על מלך צ׳ין. הפילגש דיברה למענו אל המלך ג׳או, והמלך ג׳או שחרר את האדון מנג־צ׳אנג. משיצא האדון מנג־צ׳אנג דהר מיד משם, החליף את החותם שבכתב המעבר, שינה את שמו ויצא לעבר הגבול. בחצות הלילה הגיע למעבר חאן־גו. המלך ג׳או מצ׳ין התחרט ששחרר את האדון מנג־צ׳אנג; הוא

ביקשו, אך כבר הלך, ולכן שלח אנשים לרדוף אחריו במרכבות דואר. כשהגיע האדון מנג־צ׳אנג למעבר, קבע חוק המעבר שאורחים יוצאים רק בקריאת התרנגול. האדון מנג־צ׳אנג חשש שהרודפים ישיגוהו. אחד מאורחיו שישב במקום הנמוך ידע לחקות את קריאת התרנגול; הוא קרא וכל התרנגולים קראו עמו. אז הוצג כתב המעבר והם יצאו. כעבור משך הזמן הנחוץ לאכילת ארוחה הגיעו רודפי צ׳ין למעבר; אך האדון מנג־צ׳אנג כבר יצא לפניהם, והם שבו. כאשר צירף האדון מנג־צ׳אנג בראשונה את שני האנשים האלה לאורחיו, התביישו בהם כל האורחים. אולם כאשר בא עליו האסון בצ׳ין, דווקא שניהם חילצוהו לבסוף. מאז ואילך הכירו כל האורחים בערכם.

האדון מנג־צ׳אנג עבר בג׳או, והאדון פינג־יואן מג׳או אירח אותו. אנשי ג׳או שמעו שהאדון מנג־צ׳אנג מוכשר ויצאו לראותו. כולם צחקו ואמרו: ״תחילה חשבנו שהאדון מסיה יהיה אדם גדול ומרשים; עתה אנו רואים שאינו אלא גבר נמוך וזעיר.״ כששמע זאת האדון מנג־צ׳אנג כעס. האורחים שליוו אותו ירדו, הכו בחרבותיהם והרגו כמה מאות אנשים; אחר כך מחו עיר־מחוז שלמה והלכו.

המלך מין מצ׳י לא היה שלם עם עצמו על ששלח את האדון מנג־צ׳אנג. כשהגיע האדון מנג־צ׳אנג, מינהו לראש ממשלת צ׳י והפקיד בידו את השלטון.

האדון מנג־צ׳אנג נטר איבה לצ׳ין. תחילה ביקש להשתמש בצ׳י למען האן ווויי כדי לתקוף את צ׳ו, ואחר כך לתקוף עם האן ווויי את צ׳ין ולשאול חיילים ומזון מג׳ואו המערבית. סו דאי אמר לו בשם ג׳ואו המערבית: ״אדוני השתמש בצ׳י למען האן ווויי ותקף את צ׳ו תשע שנים; הוא כבש את הארץ שמצפון לוואן ולִיֶה כדי לחזק את האן ווויי, ועתה הוא שב לתקוף את צ׳ין כדי להוסיף לכוחן.

אם בדרום לא תהיה להאן ולוויי דאגה מפני צ׳ו, ובמערב לא תהיה להן סכנה מצד צ׳ין, תהיה צ׳י בסכנה. האן ווויי ודאי יקלו בכבודה של צ׳י ויירא מצ׳ין; חושש אני לסכנת אדוני. מוטב שאדוני יצווה על ארצנו הדלה להתחבר עמוקות עם צ׳ין, ואילו הוא עצמו לא יתקוף ולא ישאל חיילים ומזון. אדוני יתקרב למעבר חאן־גו אך לא יתקוף, ויצווה על ארצנו הדלה למסור למלך ג׳או מצ׳ין את כוונתו: ׳האדון מסיה ודאי לא יביס את צ׳ין כדי לחזק את האן ווויי. הוא תוקף את צ׳ין מפני שהוא מבקש שהמלך יצווה על מלך צ׳ו לוותר על ארצות המזרח ולתתן לצ׳י, ושצ׳ין תשחרר את המלך חוואי מצ׳ו כדי לעשות שלום.׳ אם יצווה אדוני על ארצנו הדלה להעניק לצ׳ין חסד זה, תינצל צ׳ין מתבוסה, וצ׳ו תפדה את עצמה בארצות המזרח; צ׳ין בוודאי תחפוץ בכך. אם יצא מלך צ׳ו לחופשי, ודאי יכיר טובה לצ׳י. צ׳י תקבל את ארצות המזרח ותתחזק עוד, וסיה תהיה נקייה מדאגה לדורי דורות. צ׳ין לא תיחלש מאוד ותשב ממערב לשלוש מדינות ג׳ין; שלוש מדינות ג׳ין יוקירו בהכרח את צ׳י.״ האדון מסיה אמר: ״טוב.״ הוא ציווה אפוא על האן ווויי לברך את צ׳ין, גרם לשלוש המדינות שלא לתקוף ולא שאל חיילים ומזון מג׳ואו המערבית. באותה עת נכנס המלך חוואי מצ׳ו לצ׳ין וצ׳ין עצרה אותו; משום כך ביקשו בכל מחיר להוציאו משם. אך צ׳ין לא הוציאה לבסוף את המלך חוואי מצ׳ו.

כאשר היה האדון מנג־צ׳אנג ראש ממשלת צ׳י, גבה למענו בן־ביתו ויי דזה את הכנסות הנחלה. הוא חזר שלוש פעמים ולא הביא אפילו פעם אחת את ההכנסה. האדון מנג־צ׳אנג שאלו על כך, והוא השיב: ״היה איש ראוי, ואני נתתי לו אותה בסתר; לכן לא הבאתי את ההכנסה.״ האדון מנג־צ׳אנג כעס וסילק את ויי דזה. כעבור שנים אחדות הוציא אדם את דיבתו של האדון מנג־צ׳אנג לפני המלך מין מצ׳י ואמר: ״האדון מנג־צ׳אנג עומד לחולל מרד.״ כאשר

תקף טיין ג׳יה את המלך מין, חשד המלך מין באדון מנג־צ׳אנג, והאדון מנג־צ׳אנג נמלט. האיש הראוי שוויי דזה נתן לו את הדגן שמע על כך. הוא הגיש איגרת ובה אמר שהאדון מנג־צ׳אנג אינו מורד, ביקש לערוב לדבר בגופו, ושיסף את גרונו בשער הארמון כדי להוכיח את חפות האדון מנג־צ׳אנג. המלך מין נבהל, התחקה אחר העקבות, בדק ושאל; אכן לא הייתה לאדון מנג־צ׳אנג מזימת מרד. הוא שב וקרא לו. האדון מנג־צ׳אנג התנצל שהוא חולה ושב לסיה כדי לפרוש לעת זקנה. המלך מין הסכים.

לאחר מכן נעשה לוּ לי, מצביא שנמלט מצ׳ין, ראש ממשלת צ׳י, וביקש לדחוק את סו דאי. דאי אמר לאדון מנג־צ׳אנג: ״ג׳ואו דזווי היה מקורב ביותר בצ׳י, ובכל זאת גירשו מלך צ׳י. הוא שמע לצ׳ין פו ומינה את לו לי לראש הממשלה מפני שביקש לזכות בצ׳ין. אם צ׳י וצ׳ין יתאחדו, יגדל משקלם של צ׳ין פו ושל לו לי. אם ישתמשו בהם, צ׳י וצ׳ין ודאי יקלו בכבודך. מוטב שתזעיק במהירות את הצבא בצפון ותמהר לעבר ג׳או כדי להתפייס עם צ׳ין ווויי; החזר אליך את ג׳ואו דזווי ונהג בו בכבוד. כך גם תפר את התחייבותו של מלך צ׳י ותעצור את תהפוכות הארץ. אם לא תהיה לצ׳י ברית עם צ׳ין, יתכנסו כל צבאות הארץ נגד צ׳י וצ׳ין פו ייאלץ לברוח; עם מי יוכל אז מלך צ׳י לנהל את מדינתו?״ האדון מנג־צ׳אנג קיבל אפוא את תוכניתו, ולו לי נעשה עוין לאדון מנג־צ׳אנג.[ב]

האדון מנג־צ׳אנג פחד, ושלח איגרת לראש ממשלת צ׳ין, המרקיז ז׳אנג, ויי ז׳אן: ״שמעתי שצ׳ין מבקשת להשתמש בלו לי כדי לזכות בצ׳י. צ׳י היא מדינה חזקה בעולם, ומעמדך בהכרח יקל. אם צ׳י וצ׳ין יזכו זו בזו ויעמדו מול שלוש

ב. [הערת המתרגם: השם 親弗 בנוסח המתקבל אינו ודאי; במסורת המקבילה של ״תוכניות המדינות הלוחמות״ הוא נמסר כ־祝弗. התרגום שומר את הקריאה שבגוף ה״שה־ג׳״ ומתעתק אותה ״צ׳ין פו״, בלי להכריע בזהותו. פ' א.ת.]

מדינות ג׳ין, לו לי ודאי יחזיק בשתי משרות ראש הממשלה; נמצא שאתה הוא שחיברת את צ׳י לצ׳ין כדי להגדיל את משקלו של לו לי. אם תינצל צ׳י מצבאות העולם, תעמיק איבתה אליך. מוטב שתשכנע את מלך צ׳ין לתקוף את צ׳י. אם תובס צ׳י, אבקש להעניק לך לנחלה מן הארץ שאקבל. אם תובס צ׳י, תפחד צ׳ין מעוצמת ג׳ין, ולכן תוקיר אותך כדי לזכות בג׳ין. מדינות ג׳ין יהיו תשושות מן המלחמה בצ׳י ויפחדו מצ׳ין, ולכן יוקירו אותך כדי לזכות בצ׳ין. כך תביס את צ׳י ותקנה הישג, תחזיק בג׳ין ותקנה משקל; הבסת צ׳י תקבע את נחלתך, וצ׳ין וג׳ין יוקירו אותך גם יחד. אך אם צ׳י לא תובס ולו לי ישוב לשימוש, ודאי תיקלע למצוקה גדולה.״ המרקיז ז׳אנג אמר אפוא למלך ג׳או מצ׳ין לתקוף את צ׳י, ולו לי נמלט.

לימים השמיד המלך מין מצ׳י את סונג, גבה לבו עוד יותר והוא ביקש להיפטר מן האדון מנג־צ׳אנג. האדון מנג־צ׳אנג פחד והלך לוויי. המלך ג׳או מוויי מינהו לראש הממשלה; במערב חבר לצ׳ין ולג׳או, ויחד עם ין תקף את צ׳י והביסה. המלך מין מצ׳י נמלט לג׳ו ומת שם. המלך שיאנג מצ׳י עלה לכס, והאדון מנג־צ׳אנג נותר נייטרלי בין אדוני המדינות ולא השתייך לאיש. המלך שיאנג מצ׳י אך זה עלה לכס ופחד מן האדון מנג־צ׳אנג; הוא כרת עמו שלום ושב להתקרב אל האדון מסיה. כשמת ון ניתן לו לאחר מותו התואר האדון מנג־צ׳אנג. בניו נאבקו על הירושה, וצ׳י ווויי השמידו יחד את סיה. שושלתו של האדון מנג־צ׳אנג נכרתה ולא היו לו יורשים.

בתחילה שמע פנג חוואן שהאדון מנג־צ׳אנג אוהב אורחים, נעל סנדלי קש והלך לראותו. האדון מנג־צ׳אנג אמר: ״האדון המלומד השפיל את עצמו ובא מרחוק; במה יוכל להורות לוון?״ פנג חוואן השיב: ״שמעתי שאדוני אוהב אנשי מעלה; מפני שאני עני באתי לחסות בו.״ האדון מנג־צ׳אנג שיכנו בבית

האורחים. כעבור עשרה ימים שאל האדון מנג־צ׳אנג את מנהל הבית: ״מה עושה האורח?״ השיב: ״האדון פנג עני מאוד. אין לו אלא חרב אחת, וגם נדן חרבו כרוך בחבל עשב. הוא מקיש בחרבו ושר: ׳להב ארוך, הבה נשובה! אין דגים לאכול.׳״ האדון מנג־צ׳אנג העבירו למעון המועדפים, ושם היו דגים במזונו. כעבור חמישה ימים שב ושאל את מנהל בית האורחים. הוא השיב: ״האורח שוב מקיש בחרבו ושר: ׳להב ארוך, הבה נשובה! אין מרכבה לצאת בה.׳״ האדון מנג־צ׳אנג העבירו למעון המרכבות, ובצאתו ובבואו נסע במרכבה. כעבור חמישה ימים שב האדון מנג־צ׳אנג ושאל את מנהל הבית. המנהל השיב: ״האדון המלומד שוב הקיש בחרבו ושר: ׳להב ארוך, הבה נשובה! אין לי במה לקיים בית.׳״ האדון מנג־צ׳אנג לא היה מרוצה.

כעבור שנה לא אמר פנג חוואן דבר. באותה עת היה האדון מנג־צ׳אנג ראש ממשלת צ׳י, ובסיה ניתנה לו נחלה בת עשרת אלפים בתי־אב. שלושת אלפים איש אכלו על שולחנו. הכנסות הנחלה לא הספיקו לכלכל את האורחים, ולכן שלח אדם להלוות כסף בריבית לתושבי סיה. יותר משנה לא נכנסה הכנסה; רבים מן הלווים לא היו יכולים לשלם את הריבית, ומזון האורחים עמד לאזול. האדון מנג־צ׳אנג דאג ושאל את מלוויו: ״את מי אפשר לשלוח לגבות את החובות בסיה?״ מנהל בית האורחים אמר: ״האדון פנג, האורח שבמעון המרכבות, נראה רהוט ובעל מידות בוגרות. אין לו כישרון אחר; ראוי כנראה לצוות עליו לגבות את החובות.״ האדון מנג־צ׳אנג קירב אליו את פנג חוואן וביקש ממנו: ״האורחים אינם יודעים שוון חסר כישרון; יותר משלושת אלפים איש הואילו לבוא אליי. הכנסות הנחלה אינן מספיקות לכלכל את האורחים, ולכן הלוויתי כסף בריבית בסיה. יותר משנה לא נכנסה הכנסה מסיה, והתושבים ברובם אינם משלמים את הריבית. עתה חושש אני שלא יהיה די

אוכל לאורחים; אבקש מן האדון המלומד לגבות אותה.״ פנג חוואן אמר: ״כן.״ הוא נפרד ויצא. כשהגיע לסיה כינס את כל מי שלקחו כסף מן האדון מנג־צ׳אנג וגבה מאה אלף מטבעות ריבית. הוא התסיס יין רב, קנה שוורים שמנים וקרא לכל הלווים: מי שיכול לשלם את הריבית בא, וגם מי שאינו יכול לשלם בא. כולם הביאו את שטרי ההלוואה כדי להתאימם זה לזה. הוא ערך אספה גדולה, שחט שוורים והגיש יין כל היום. כשהתחממו מן היין, החזיק את השטרות והתאים אותם לפניהם. למי שיכול לשלם קבע מועד; מן העניים שאינם יכולים לשלם לקח את השטרות ושרפם. הוא אמר: ״האדון מנג־צ׳אנג הלווה את הכסף כדי שמי שאין לו אמצעים יקנה לו בסיס למלאכתו; הוא ביקש ריבית מפני שלא היה לו במה לכלכל את אורחיו. היום קבענו מועד לעשירים האמידים, ואת שטרי העניים שרפנו ויתרנו עליהם. אכלו ושתו היטב, רבותיי. היש לכם אדון כזה — וכיצד תוכלו לבגוד בו?״ כל היושבים קמו והשתחוו פעמיים.

כששמע האדון מנג־צ׳אנג שפנג חוואן שרף את השטרות, כעס ושלח שליח לקרוא לו. כשבא חוואן אמר האדון מנג־צ׳אנג: ״וון מכלכל שלושת אלפים אורחים, ולכן הלווה כסף בסיה. הכנסות נחלתו של ון מעטות, והתושבים עדיין אינם משלמים ברובם את הריבית במועדה; חששתי שלא יהיה די אוכל לאורחים, ולכן ביקשתי מן האדון המלומד לגבות את החובות. שמעתי שהשגת כסף ומיד הכנת שוורים ויין לרוב ושרפת את השטרות. מדוע?״ פנג חוואן השיב: ״כך עשיתי. אילולא הכנתי שוורים ויין לרוב, לא היה אפשר לכנס את כולם ולא הייתי יודע למי יש עודף ולמי חסר. למי שיש עודף קבעתי מועד. מי שחסר לו, אפילו ישמרוהו ויתבעוהו עשר שנים, תרבה הריבית עוד ועוד; ואם ילחצו עליו יימלט ויאבד את עצמו. אם ילחצו, לבסוף לא יהיה לו במה לשלם;

למעלה ייצא לאדוני שם של אוהב רווח שאינו אוהב את אנשיו, ולמטה ייצא להם שם של מתנכרים לממונה עליהם ובוגדים בו. אין זו הדרך לעודד את אנשי המעלה ואת העם ולהאדיר את שמו של אדוני. שרפתי שטרות של חובות ריקים שאין בהם תועלת, ויתרתי על חשבונות מדומים שאי אפשר לגבותם, קירבתי את תושבי סיה אל אדוני והאדרתי את שמו הטוב. מה יש לאדוני לפקפק בו?״ האדון מנג־צ׳אנג מחא כפיים והודה לו.

מלך צ׳י הוטעה בידי דברי הדיבה של צ׳ין וצ׳ו. הוא חשב ששמו של האדון מנג־צ׳אנג עולה על שם שליטו ושהוא תפס לעצמו את הסמכות במדינת צ׳י, ולכן הדיח אותו. כשראו האורחים שהאדון מנג־צ׳אנג הודח, הלכו כולם. פנג חוואן אמר: ״השאל לי מרכבה אחת שבה אוכל להיכנס לצ׳ין, ואגרום בהכרח שיכבדוך במדינה ושנחלתך תתרחב. האם הדבר אפשרי?״ האדון מנג־צ׳אנג הכין לו מרכבה ומתנות ושילחו. פנג חוואן הלך מערבה ושכנע את מלך צ׳ין: ״מבין המלומדים הנודדים בעולם הנשענים על קורת המרכבה וקושרים את המושכות בדרכם מערבה לצ׳ין, אין איש שאינו מבקש לחזק את צ׳ין ולהחליש את צ׳י; ומבין הנכנסים מזרחה לצ׳י, אין איש שאינו מבקש לחזק את צ׳י ולהחליש את צ׳ין. אלה שתי מדינות הזכר והנקבה; לפי מצב הדברים אין שתיהן יכולות לעמוד כזכר, ומי שתהיה הזכר תזכה בארץ.״ מלך צ׳ין כרע על ברכיו ושאל: ״כיצד אפשר לגרום שצ׳ין לא תהיה הנקבה?״ פנג חוואן השיב: ״האם יודע המלך שצ׳י הדיחה את האדון מנג־צ׳אנג?״ מלך צ׳ין אמר: ״שמעתי.״ פנג חוואן אמר: ״האדון מנג־צ׳אנג הוא שהעניק לצ׳י את משקלה בעולם. עתה הדיחו מלך צ׳י בגלל דברי דיבה. לבו ממורמר והוא ודאי יפנה עורף לצ׳י. אם יפנה עורף לצ׳י וייכנס לצ׳ין, ימסור לצ׳ין את כל ענייני מדינת צ׳י ואת אמיתות היחסים בין אנשיה; יהיה אפשר לזכות באדמת צ׳י — ולא רק

להיות הזכר! שלח נא במהירות שליחים במרכבות עמוסות מתנות לקבל בסתר את פני האדון מנג־צ׳אנג; אסור להחמיץ את השעה. אם תתעורר צ׳י ותשוב להשתמש בו, שוב לא יהיה אפשר לדעת היכן הזכר והיכן הנקבה.״ מלך צ׳ין שמח מאוד ושלח עשר מרכבות ומאה יי זהב לקבל את פני האדון מנג־צ׳אנג. פנג חוואן ביקש לצאת לפניהם. הוא הגיע לצ׳י ואמר למלך צ׳י: ״מבין המלומדים הנודדים בעולם הנשענים על קורת המרכבה וקושרים את המושכות בדרכם מזרחה לצ׳י, אין איש שאינו מבקש לחזק את צ׳י ולהחליש את צ׳ין; ומבין הנכנסים מערבה לצ׳ין, אין איש שאינו מבקש לחזק את צ׳ין ולהחליש את צ׳י. צ׳ין וצ׳י הן מדינות הזכר והנקבה. אם צ׳ין חזקה, צ׳י חלשה; לפי מצב הדברים אין שני זכרים יכולים לעמוד יחד. עתה שמעתי בסתר שצ׳ין שלחה עשר מרכבות שליחים ובהן מאה יי זהב כדי לקבל את פני האדון מנג־צ׳אנג. אם האדון מנג־צ׳אנג לא ילך מערבה — ניחא; אך אם ייכנס מערבה ויהיה ראש ממשלת צ׳ין, תפנה אליו הארץ כולה. צ׳ין תהיה הזכר וצ׳י תהיה הנקבה; וכשתהיה הנקבה, יהיו לין־דזה וג׳י־מו בסכנה. מדוע לא יקדים המלך את שליחי צ׳ין בטרם יגיעו, ישיב את האדון מנג־צ׳אנג לתפקידו, יוסיף לו נחלה ויתנצל לפניו? האדון מנג־צ׳אנג ודאי ישמח ויקבל. צ׳ין אמנם מדינה חזקה, אך כיצד תוכל לבקש אדם להיות לה ראש ממשלה ולקבל את פניו, אם כבר קיבל משרה? כך תשבור את תוכנית צ׳ין ותשים קץ לתוכניתה להגמוניה ולעוצמה.״ מלך צ׳י אמר: ״טוב.״ הוא שלח אדם אל הגבול להמתין לשליחי צ׳ין. מרכבות שליחי צ׳ין בדיוק נכנסו לגבול צ׳י, והאיש שב במרוצה לדווח. המלך קרא לאדון מנג־צ׳אנג, השיב לו את משרת ראש הממשלה ואת אדמת נחלתו הקודמת, ואף הוסיף עליה אלף בתי־אב. כששמעו שליחי צ׳ין שהאדון מנג־צ׳אנג שב להיות ראש ממשלת צ׳י, הפכו את מרכבותיהם והלכו.

מאז שהוציא מלך צ׳י את דיבת האדון מנג־צ׳אנג והדיחו, הלכו כל האורחים. לאחר מכן קרא לו המלך והשיבו לתפקיד, ופנג חוואן יצא לקראתו. בטרם הגיע נאנח האדון מנג־צ׳אנג ואמר: ״וון אהב תמיד אורחים ומעולם לא העז להחסיר דבר בדרך שנהג בהם. יותר משלושת אלפים איש אכלו על שולחנו — האדון המלומד יודע זאת. אך כשראו האורחים שוון הודח יום אחד בלבד, הפנו כולם את גבם והלכו; איש לא הביט לאחור אל ון. עתה בזכות האדון המלומד שבתי למשרתי. באילו פנים יעזו האורחים לשוב ולראות את ון? אם ישובו לראותו, ארק בפניהם ואשפילם עד עפר.״ פנג חוואן קשר את מושכותיו, ירד והשתחווה. האדון מנג־צ׳אנג ירד מן המרכבה וקיבלו ושאל: ״האם האדון המלומד מתנצל בשם האורחים?״ פנג חוואן השיב: ״איני מתנצל בשם האורחים, אלא אומר שדברי אדוני שגויים. יש תוצאות שדברים מגיעים אליהן בהכרח, ויש מהלכים שמטבעם כך הם. היודע זאת אדוני?״ האדון מנג־צ׳אנג אמר: ״בטיפשותי איני מבין למה כוונתך.״ פנג חוואן אמר: ״החי מוכרח למות — זו התוצאה שדבר מגיע אליה בהכרח; לעשיר ולנכבד יש אנשי מעלה רבים סביבו, ולעני ולנקלה יש ידידים מעטים — זה מהלך שמטבעו כך הוא. האומנם אינך רואה את הממהרים לשוק בבוקר? עם שחר הם נדחקים כתף אל כתף ונאבקים להיכנס בשער; לאחר רדת היום עוברים ליד השוק, מניפים זרוע ואינם מביטים אליו. אין זאת מפני שהם אוהבים את הבוקר ושונאים את הערב, אלא מפני שהדברים שקיוו למצוא כבר אינם בו. עתה איבד אדוני את משרתו והאורחים כולם הלכו. אין די בכך לשנוא את אנשי המעלה ולחסום לשווא את דרכם של אורחים. אבקש שאדוני ינהג באורחים כמקודם.״ האדון מנג־צ׳אנג השתחווה פעמיים ואמר: ״אציית בכבוד למצוותך. שמעתי את דברי האדון המלומד; כיצד אעז שלא לקבל את הוראתו?״[ג]

ההיסטוריון הגדול אמר: פעם עברתי בסיה. במנהגי סמטאותיה וכפריה היו בדרך כלל צעירים אלימים ופורעי־עול לרוב, שלא כמו בדזואו ובלוּ. שאלתי לסיבת הדבר, ואמרו לי: ״האדון מנג־צ׳אנג משך אליו את האבירים הנודדים ואת אנשי העוול מכל הארץ; יותר משישים אלף בתי־אב נכנסו כנראה לסיה.״ המסורת שהאדון מנג־צ׳אנג אהב אורחים ושמח בכך — שמו לא היה לשווא.[ד]

ג. [הערת המתרגם: ויקיטקסט מחליף כאן את סדר המילים באמצעות סימני מהדיר. הפקסימיליה מדפיסה בעמוד 3059 ברצף ובאותיות הגוף 乎者市趣朝夫見不獨君, ״האומנם אינך רואה את הממהרים לשוק בבוקר?״; התרגום שומר את נוסח העד הזה. פ' א.ת.]

ד. [הערת המתרגם: גוף כרך ע״ה מסתיים בדברי ההיסטוריון הגדול בעמוד הסריקה 3059. ה״שבח״ של ״חיפוש הנסתר״ המודפס לאחריהם באותו עמוד, וכן ה״בחינה״ שבעמודים 3061–3063, הם תוספות פרשניות וטקסטואליות מאוחרות ולכן אינם נכללים בתרגום גוף החיבור. פ' א.ת.]

הביוגרפיות של האדון פינג־יואן ויו צ׳ינג

האדון פינג־יואן, ג׳או שנג, היה אחד מבני בית המלוכה של ג׳או. מבין בני המלוכה היה שנג הראוי ביותר. הוא אהב אורחים, וכמה אלפים כנראה באו להתארח אצלו. האדון פינג־יואן היה ראש ממשלתם של המלך חווי־ון מג׳או ושל המלך שיאו־צ׳נג. שלוש פעמים הודח מראשות הממשלה ושלוש פעמים הושב למשרתו, וקיבל את דונג־וו־צ׳נג כנחלה.

מגדל בבית האדון פינג־יואן השקיף על בתי התושבים. באחד הבתים היה אדם נכה, שהיה מדדה בדרכו לשאוב מים. אחת מנשותיו היפות של האדון פינג־יואן התגוררה במגדל; היא השקיפה, ראתה אותו ופרצה בצחוק גדול. למחרת בא הנכה אל שער האדון פינג־יואן וביקש: ״שמעתי שאדוני אוהב אנשי מעלה. הסיבה שאנשי מעלה באים אליו ממרחק אלף לי היא שאדוני יודע לכבד אותם ולזלזל בנשותיו. לרוע מזלי אני סובל ממחלה משתקת, ואישה מן ההרמון של אדוני השקיפה עליי וצחקה. אבקש לקבל את ראשה של זו שצחקה עליי.״ האדון פינג־יואן השיב בחיוך: ״יהי כן.״ לאחר שהנכה הלך צחק האדון פינג־יואן ואמר: ״ראו את הפרחח הזה! בגלל צחוק אחד הוא מבקש שאהרוג את האישה היפה שלי — האין זו הגזמה?״ לבסוף לא הרג אותה. כעבור יותר משנה עזבו בהדרגה יותר ממחצית האורחים ואנשי ביתו. האדון פינג־יואן התפלא ואמר: ״ביחסי אליכם מעולם לא העז שנג לחרוג מן הטקס; מדוע רבים כל כך עוזבים?״ אחד מאנשי ביתו ניגש והשיב: ״מפני שאדוני לא הרג את האישה שצחקה על הנכה. אנשי המעלה רואים אפוא שאדוני אוהב יופי ומזלזל בהם, ולכן הם עוזבים.״ אז ערף האדון פינג־יואן את ראש האישה היפה שצחקה על הנכה, הלך בעצמו אל שערו, הציגו לפניו והתנצל. לאחר מכן

החלו אנשי ביתו לשוב בהדרגה. בעת ההיא היה בצ׳י האדון מנג־צ׳אנג, בויי האדון שין־לינג ובצ׳ו האדון צ׳ונשן; משום כך התחרו ביניהם עד כלות כוחם באירוח אנשי מעלה.

כשצרה צ׳ין על האן־דאן שלחה ג׳או את האדון פינג־יואן לבקש עזרה ולכרות ברית אורך עם צ׳ו. הוא קבע לקחת עמו עשרים מאנשי שולחנו וביתו, אמיצים וחזקים, בעלי כישורים אזרחיים וצבאיים גם יחד. האדון פינג־יואן אמר: ״אם אצליח לנצח בדברים — מה טוב; ואם לא אצליח לנצח בדברים, נקיז דם ונישבע תחת האולם המפואר, ובהכרח אכרות את ברית האורך בטרם אשוב. אין צורך לחפש אנשי מעלה בחוץ; די לבחור אותם מבין אנשי שולחני וביתי.״ הוא מצא תשעה־עשר, אך בין הנותרים לא היה איש שאפשר לבחור ולא היה בידו להשלים את העשרים. בביתו היה אדם ושמו מאו סווי. הוא ניגש והמליץ על עצמו לפני האדון פינג־יואן: ״שמעתי שאדוני עומד לכרות ברית אורך עם צ׳ו וקבע לקחת עמו עשרים מאנשי שולחנו וביתו בלי לחפש בחוץ. עתה חסר אדם אחד; אבקש שאדוני ימנה את סווי להשלים את המספר וייקחהו עמו.״ האדון פינג־יואן שאל: ״כמה שנים נמצא האדון המלומד כאן בביתי?״ מאו סווי השיב: ״שלוש שנים.״ האדון פינג־יואן אמר: ״כשאיש ראוי חי בעולם, משול הוא למרצע המונח בשק — חודו נראה מיד. עתה נמצא האדון המלומד כאן בביתי שלוש שנים, אך אנשי סביבותיי מעולם לא שיבחוהו ושנג לא שמע עליו דבר; מכאן שאין בו דבר. האדון המלומד אינו מסוגל לכך; יישאר נא.״ מאו סווי אמר: ״רק היום ביקשתי שיושיבוני בתוך השק. אילו הושיבו את סווי בשק מוקדם יותר, היה פורץ כולו החוצה, ולא רק חודו היה נראה.״ לבסוף לקח עמו האדון פינג־יואן את מאו סווי. תשעה־עשר האנשים החליפו מבטים ולעגו לו, אך לא אמרו דבר.

עד שהגיע מאו סווי לצ׳ו כבר התדיין עם תשעה־עשר האנשים, וכולם השתכנעו. האדון פינג־יואן נשא ונתן עם צ׳ו על ברית האורך והסביר את תועלתה ואת נזקה. הוא החל לדבר עם זריחת השמש, אך בצהריים עדיין לא הוכרע דבר. תשעה־עשר האנשים אמרו למאו סווי: ״עלה, אדוני המלומד.״ מאו סווי הניח את ידו על חרבו, עלה במדרגות ואמר לאדון פינג־יואן: ״את תועלתה ואת נזקה של ברית האורך אפשר להכריע בשתי מילים. היום החלת לדבר על הברית עם זריחת השמש, ובצהריים עדיין לא הוכרע דבר. מדוע?״ מלך צ׳ו שאל את האדון פינג־יואן: ״מיהו האורח הזה?״ האדון פינג־יואן השיב: ״הוא מאנשי ביתו של שנג.״ מלך צ׳ו גער בו: ״מדוע אינך יורד? אני מדבר עם אדונך; מי אתה?״ מאו סווי הניח את ידו על חרבו, התקדם ואמר: ״הסיבה שהמלך גוער בסווי היא שהוא נשען על המוני צ׳ו. אולם בתוך עשרה צעדים אין המלך יכול להישען על המוני צ׳ו, וחיי המלך תלויים בידו של סווי. אדוני עומד לפניך — מדוע אתה גוער בי? ועוד שמע סווי כי טאנג מלך על כל אשר תחת השמים מארץ בת שבעים לי, והמלך ון הכפיף את אדוני המדינות מאדמה בת מאה לי. וכי היה הדבר מפני שחייליהם היו רבים? לא, אלא מפני שידעו לתפוס את שעת הכושר ולהפגין את עוצמתם. עתה שטחה של צ׳ו חמשת אלפים לי ויש בה מיליון נושאי רומח — אלה משאביו של מלך־הגמון. מול עוצמת צ׳ו אין איש בעולם היכול לעמוד. באי צ׳י אינו אלא פרחח קטן, ואף על פי כן הנהיג כמה רבבות אנשים, הוציא צבא להילחם בצ׳ו, בקרב הראשון כבש את יֶן ואת יינג, בקרב השני שרף את יי־לינג ובקרב השלישי השפיל את אבותיו של המלך. זוהי טינה למאה דורות, שאפילו ג׳או מתביישת בה למען צ׳ו, ואילו המלך אינו יודע לחוש חרפה. ברית האורך נועדה למען צ׳ו, לא למען ג׳או. אדוני עומד לפניך — מדוע אתה גוער בי?״ מלך צ׳ו אמר: ״כן, כן. אכן כדברי האדון המלומד; אעמיד ביראה את מזבחות האדמה והתבואה

לרשות הברית.״ מאו סווי שאל: ״האם הברית הוכרעה?״ מלך צ׳ו השיב: ״הוכרעה.״ מאו סווי אמר לאנשי המלך: ״הביאו דם תרנגול, כלב וסוס.״ הוא החזיק קערת נחושת, כרע והגיש אותה למלך צ׳ו: ״על המלך להקיז מן הדם ולכרות את הברית; אחריו אדוני ואחריו סווי.״ כך כרת את ברית האורך באולם. ביד שמאל החזיק מאו סווי את קערת הדם וביד ימין אותת לתשעה־עשר האנשים: ״הקיזו יחד מן הדם הזה למטה באולם. כולכם בינוניים וחסרי־ייחוד — אתם הקרויים מי שמשלימים מעשה בהישענות על אחר.״

לאחר שכרת האדון פינג־יואן את ברית האורך ושב, הגיע לג׳או ואמר: ״שנג אינו מעז עוד לאמוד אנשי מעלה. שנג אמד מהם לעיתים אלף ולעיתים מאות, וסבר שאינו מחמיץ איש מאנשי המעלה בעולם; והנה דווקא באדון מאו טעיתי. האדון מאו הגיע לצ׳ו פעם אחת והקנה לג׳או משקל רב מתשעת הקדרים ומהפעמון הגדול. לשונו בת שלושת הצון של האדון מאו חזקה מצבא בן מיליון. שנג אינו מעז עוד לאמוד אנשי מעלה.״ מאז מינה את מאו סווי לבכיר אורחיו.

לאחר ששב האדון פינג־יואן לג׳או שלחה צ׳ו את האדון צ׳ונשן בראש צבא לעזרת ג׳או, וגם האדון שין־לינג מוויי נטל במרמה את צבאו של ג׳ין בי ויצא לעזרת ג׳או; אך שניהם טרם הגיעו. צ׳ין הידקה את המצור על האן־דאן. האן־דאן הייתה במצוקה ועמדה להיכנע, והאדון פינג־יואן דאג מאוד. לי טונג, בנו של פקיד אכסניית השליחים בהאן־דאן, שכנע אותו: ״האומנם אין אדוני דואג שמא ג׳או תאבד?״ האדון פינג־יואן אמר: ״אם ג׳או תאבד יהיה שנג לשבוי; כיצד לא אדאג?״ לי טונג אמר: ״תושבי האן־דאן מסיקים בעצמות ומחליפים את ילדיהם כדי לאכלם — אפשר לומר שמצוקתם רבה. ואילו בהרמון אדוני נמנות הנשים במאות; המשרתות והפילגשים לבושות משי מעוטר ודק

ומותירות אחריהן דגן משובח ובשר, בעוד בגדי הבד הגס של העם אינם שלמים ואין הם שבעים אפילו מסובין ומקליפות דגן. העם מותש והחיילים אזלו; יש המשחיזים עצים לחניתות ולחצים, ואילו כלי אדוני, פעמוניו ואבני־הנגינה שלו עומדים כמקודם. אם צ׳ין תשבור את ג׳או, כיצד יהיו לאדוני הדברים האלה? ואם ג׳או תינצל, מדוע יחשוש שלא יהיו לו? אם יצווה אדוני באמת שהגבירה וכל אשר תחתיה ישובצו בין החיילים, יחלקו במלאכה ויעבדו, ויפזר את כל אשר בביתו כדי להאכיל את הלוחמים, הרי בשעת סכנתם ומצוקתם קל לזכות בהכרת טובתם.״ האדון פינג־יואן שמע לו והשיג שלושת אלפים אנשים נכונים למות. לי טונג יצא עם שלושת האלפים והתנפל על צבא צ׳ין; מפניהם נסוג צבא צ׳ין שלושים לי. בדיוק אז הגיעו כוחות הסיוע מצ׳ו ומוויי, צבא צ׳ין חדל מן המערכה והאן־דאן ניצלה. לי טונג מת בקרב ואביו הוכתר כמרקיז לי.

יו צ׳ינג ביקש לבקש נחלה נוספת לאדון פינג־יואן בזכות הצלת האן־דאן בידי האדון שין־לינג. גונגסון לונג שמע על כך, רתם את מרכבתו בלילה ובא לראות את האדון פינג־יואן. הוא אמר: ״לונג שמע שיו צ׳ינג מבקש לבקש למענך נחלה בזכות הצלת האן־דאן בידי האדון שין־לינג. האומנם כך הדבר?״ האדון פינג־יואן השיב: ״כן.״ לונג אמר: ״הדבר אינו ראוי כלל. הרי המלך רומם אותך ומינה אותך לראש ממשלת ג׳או לא מפני שבחוכמתך ובכישרונך אין לך שווה במדינת ג׳או. הוא ביתר את דונג־וו־צ׳נג והעניק לך אותה כנחלה לא מפני שהשגת הישגים בשעה שאיש מבני המדינה לא השיגם, אלא מפני שאתה קרוב משפחתו. כשקיבלת את חותם ראש הממשלה לא סירבת בטענה שאינך מוכשר, וכשביתרו ארץ למענך לא אמרת שאין לך הישגים — אף זאת מפני שראית בעצמך קרוב משפחה. עתה, כשהאדון שין־לינג הציל את האן־דאן,

לבקש לך נחלה פירושו שקרוב משפחה יקבל עיר בעוד הישגו של בן המדינה נמדד בחשבון. הדבר אינו ראוי כלל. ועוד, יוּ צ׳ינג מחזיק בידיו את שני צדי העסקה: אם הדבר יצליח, יחזיק בשובר שביד הנושה ויתבע ממך את שכרו; ואם לא יצליח, יקנה את תודתך בשם טוב שאין בו ממש. בשום אופן אל תשמע לו.״ האדון פינג־יואן אכן לא שמע ליוּ צ׳ינג.

האדון פינג־יואן מת בשנתו החמש־עשרה של המלך שיאו־צ׳נג מג׳או. צאצאיו ירשו אותו דור אחר דור, ולבסוף אבדו יחד עם ג׳או.

האדון פינג־יואן נהג בגונגסון לונג בנדיבות. גונגסון לונג הצטיין בוויכוח על הקשה והלבן; אך כאשר עבר דזואו ין בג׳או ודיבר על הדרך העליונה, הדיח האדון פינג־יואן את גונגסון לונג.

יוּ צ׳ינג היה מלומד נודד שעסק בשכנוע. בנעלי קש ועל כתפו מטרייה בא לשכנע את המלך שיאו־צ׳נג מג׳או. לאחר פגישה אחת העניק לו המלך מאה יי של זהב וזוג דיסקות ירקן לבנות; לאחר פגישה שנייה מינהו לשר בכיר של ג׳או. משום כך כונה יוּ צ׳ינג.

צ׳ין וג׳או נלחמו בצ׳אנג־פינג. ג׳או לא ניצחה ואיבדה מפקד אחד. מלך ג׳או זימן את לוֹאוּ צ׳אנג ואת יוּ צ׳ינג ואמר: ״הצבא נלחם ולא ניצח, ועוד מפקד מת. מה דעתכם שאצווה לאסוף את השריון ולמהר לעבר האויב?״ לואו צ׳אנג אמר: ״לא תהיה בכך תועלת. מוטב לשלוח שליח נכבד ולבקש שלום.״ יוּ צ׳ינג אמר: ״כשצ׳אנג מדבר על שלום הוא מניח שאם לא יהיה שלום יישבר הצבא. אולם ההכרעה אם יהיה שלום נתונה בידי צ׳ין. ומהי הערכתו של המלך את צ׳ין — האם היא מבקשת לשבור את צבא ג׳או או לא?״ המלך השיב: ״צ׳ין אינה חוסכת כל מאמץ; ודאי היא מבקשת לשבור את צבא ג׳או.״ יוּ צ׳ינג אמר: ״אם

המלך ישמע לי, ישלח שליחים עם אוצרות יקרים כדי להתחבר לצ׳ו ולוויי. צ׳ו ווויי ירצו לקבל את אוצרותיו היקרים של המלך ובהכרח יכניסו את שליחינו. כששליחי ג׳או ייכנסו לצ׳ו ולוויי תחשוד צ׳ין שכל הארץ עומדת לכרות ברית אורך ותפחד בהכרח. רק אז יהיה אפשר לעשות שלום.״ מלך ג׳או לא שמע לו; הוא ביקש שלום יחד עם האדון פינג־יאנג ושלח את ג׳נג ג׳ו לצ׳ין. צ׳ין קיבלה אותו. מלך ג׳או זימן את יו צ׳ינג ואמר: ״שלחתי את האדון פינג־יאנג לבקש שלום מצ׳ין, וצ׳ין כבר קיבלה את ג׳נג ג׳ו. מה דעתך?״ יו צ׳ינג השיב: ״המלך לא ישיג שלום, והצבא יישבר בהכרח. כל הבאים לברך על הניצחון נמצאים עתה בצ׳ין. ג׳נג ג׳ו הוא אדם נכבד; כשנכנס לצ׳ין, מלך צ׳ין והמרקיז יינג יכבדוהו בגלוי כדי להראותו לכל הארץ. צ׳ו ווויי יסברו שג׳או עושה שלום ולא יבואו לעזרת המלך. כשצ׳ין תדע שכל הארץ לא תעזור למלך, שוב לא יהיה אפשר להשיג שלום.״ ואכן המרקיז יינג חלק לג׳נג ג׳ו כבוד גלוי כדי להראותו לכל הבאים לברך על הניצחון, ולבסוף לא הסכים לשלום. בג׳או הייתה תבוסה גדולה בצ׳אנג־פינג; צ׳ין צרה בעקבותיה על האן־דאן, וג׳או הייתה ללעג בכל הארץ.

לאחר שצ׳ין הסירה את המצור מעל האן־דאן נכנס מלך ג׳או לחצר ושלח את ג׳או חאו להסדיר את היחסים עם צ׳ין: ג׳או תוותר על שישה מחוזות וייכרת שלום. יו צ׳ינג אמר למלך ג׳או: ״כשצ׳ין תקפה את המלך, האם שבה מפני שהתעייפה? או שמא סבור המלך שכוחה עדיין הספיק להתקדם, אך מאהבתה אליו לא תקפה?״ המלך השיב: ״כשצ׳ין תקפה אותי לא חסכה כל מאמץ; ודאי שבה מפני שהתעייפה.״ יו צ׳ינג אמר: ״צ׳ין השקיעה את כוחה בתקיפת מה שלא הייתה יכולה לקחת ושבה עייפה; ועתה ייתן לה המלך את מה שבכוחה לא היה לקחת. הרי זה לסייע לצ׳ין לתקוף למען עצמה. בשנה

הבאה תשוב צ׳ין לתקוף את המלך, ולא תהיה לו הצלה.״ המלך מסר לג׳או חאו את דברי יו צ׳ינג. ג׳או חאו אמר: ״האם יו צ׳ינג יכול באמת למצות את מלוא הטווח של כוח צ׳ין? אם הוא יודע באמת שכוחה של צ׳ין אינו יכול להתקדם, ואף על פי כן לא יינתן לה חבל ארץ זעיר ככדור, הרי אם תשוב צ׳ין לתקוף את המלך בשנה הבאה, האומנם יוכל המלך להימנע מוויתור על חלק מפנים הארץ כדי לעשות שלום?״ המלך אמר: ״אבקש לשמוע לעצתך ולוותר על הארץ. האם תוכל להבטיח שצ׳ין לא תשוב לתקוף אותי בשנה הבאה?״ ג׳או חאו השיב: ״אין זה דבר שאני מעז לקבל עליו אחריות. בעבר היו יחסיהן של שלוש מדינות ג׳ין עם צ׳ין טובים באותה מידה. עתה צ׳ין טובה להאן ולוויי ותוקפת את המלך; ודאי הדרך שבה המלך משרת את צ׳ין אינה משתווה לזו של האן ווויי. עתה אסיר מעל אדוני את נטל ההתקפה הקרובה, אפתח את המעברים לחילופי מתנות ואשווה את יחסיו עם האן ווויי; אם בשנה הבאה רק המלך יספוג את התקפת צ׳ין, הרי יהיה זה מפני שהדרך שבה המלך משרת את צ׳ין עדיין באה אחרי זו של האן ווויי. אין זה דבר שאני מעז לקבל עליו אחריות.״[א]

המלך סיפר זאת ליו צ׳ינג. יו צ׳ינג השיב: ״חאו אמר: 'אם לא יהיה שלום וצ׳ין תשוב לתקוף את המלך בשנה הבאה, האומנם יוכל המלך להימנע מוויתור על חלק מפנים הארץ כדי לעשות שלום?' עתה נעשה שלום, אך חאו שוב אינו יכול להבטיח שצ׳ין לא תשוב לתקוף. גם אם נוותר עתה על שש ערים, מה התועלת? אם תשוב לתקוף בשנה הבאה ושוב נוותר למען השלום על מה

א. [הערת המתרגם: ויקיטקסט מדפיס כאן 饱, תו מפושט שאינו מתאים למשפט. הפקסימיליה מדפיסה בעמוד 3075 ברצף ובאותיות הגוף 秦於攻取獨王而年至, ״בשנה הבאה רק המלך יספוג את התקפת צ׳ין״; התרגום שומר את קריאת העד 攻. פ' א.ת.]

שבכוחה לא היה לקחת — זוהי דרך לכלות את עצמנו; מוטב שלא לעשות שלום. אף שצ׳ין מיטיבה לתקוף, היא אינה יכולה לקחת את ששת המחוזות; אף שג׳או אינה יכולה להגן, בסופו של דבר לא תאבד את שש הערים. צ׳ין שבה עייפה וצבאה מוכרח לחדול. נשתמש בשש הערים כדי למשוך אלינו את כל הארץ ולתקוף את צ׳ין המותשת; כך מה שנאבד לטובת כל הארץ נגבה בחזרה מצ׳ין. מדינתנו עוד תצא נשכרת. האם אין זה עדיף מלשבת ולוותר על ארץ, להחליש את עצמנו ולחזק את צ׳ין? עתה אמר חאו: 'הסיבה שצ׳ין טובה להאן ולוויי ותוקפת את ג׳או היא בהכרח שהדרך שבה המלך משרת את צ׳ין אינה משתווה לזו של האן ווויי.' פירוש הדבר לגרום למלך לשרת את צ׳ין בכל שנה בשש ערים; אם רק יישב כך, עריו יאזלו. אם בשנה הבאה תשוב צ׳ין לבקש שיוותר על ארץ, האם ייתן לה? אם לא ייתן, יבטל את הישגו הקודם ויעורר את אסון צ׳ין; ואם ייתן, לא תישאר לו ארץ לספק לה. באמרה נאמר: 'החזק מיטיב לתקוף והחלש אינו יכול להגן.' אם נשב עתה ונשמע לצ׳ין, ישיג צבא צ׳ין ארץ רבה בלי להתבלות; הרי זה לחזק את צ׳ין ולהחליש את ג׳או. ככל שצ׳ין מתחזקת יותר וג׳או נחלשת יותר, ויתורי הארץ שהיא מתכננת לא ייעצרו בזה. אדמת המלך סופית ואילו דרישות צ׳ין אינן פוסקות; אם נספק דרישה שאין לה סוף מארץ שיש לה סוף, בהכרח לא תהיה עוד ג׳או.״[ב]

מלך ג׳או טרם הכריע בתוכנית. לוֹאוּ חוואן בא מצ׳ין, ומלך ג׳או נועץ בו: ״מה עדיף — לתת לצ׳ין ארץ או לא לתת?״ חוואן סירב בענווה להשיב: ״אין זה דבר שאני מסוגל לדעת.״ המלך אמר: ״אף על פי כן, נסה לומר את דעתך

ב. [הערת המתרגם: ויקיטקסט מוסיף לאחר 必 משפט ארוך בסוגריים עגולים. הפקסימיליה מדפיסה בעמוד 3076 ברצף ובאותיות הגוף 也魏韓如不秦事之王必, בלי התוספת; לפיכך היא אינה נכללת בגוף התרגום. פ׳ א.ת.]

הפרטית.״ לואו חוואן השיב: ״האם שמע המלך על אמו של גונגפו ון־בו? גונגפו ון־בו שירת בלוּ ומת ממחלה. שתי נשים התאבדו למענו בחדריהן. כששמעה אמו על כך לא בכתה. מנהל ביתה שאל: 'היש אם שבנה מת ואינה בוכה?' אמו אמרה: 'קונפוציוס היה איש ראוי; כשגורש מלוּ לא הלך האיש הזה אחריו. עתה מת ושתי נשים התאבדו למענו בחדריהן. אדם כזה ודאי היה דל ברגש כלפי הזקנים ועשיר ברגש כלפי נשים.' לכן, אם הולכים אחר דברי האם, הייתה זו אם ראויה; ואם הולכים אחר דברי הרעיות, לא הייתה נמלטת מלהיחשב אישה קנאית. דבריה אחד הם, אך כשהדובר שונה משתנה לב האדם. עתה באתי זה מקרוב מצ׳ין. אם אומר שאין לתת לה, לא תהיה זו עצה ראויה; ואם אומר לתת לה, חושש אני שהמלך יראה בי מי שפועל למען צ׳ין. משום כך לא העזתי להשיב. אילו הורשיתי לתכנן למען המלך הגדול, הייתי אומר שמוטב לתת לה.״ המלך אמר: ״יהי כן.״[ג]

יוּ צ׳ינג שמע על כך, נכנס לראות את המלך ואמר: ״אלה דברים מקושטים בלבד; ייזהר המלך ואל ייתן!״ לואו חוואן שמע על כך והלך לראות את המלך. המלך שב וסיפר לו את דברי יוּ צ׳ינג. לואו חוואן השיב: ״לא כך. יוּ צ׳ינג תפס צד אחד ולא תפס את השני. צ׳ין וג׳או נתונות בסכסוך וכל הארץ שמחה. מדוע? כל אחת אומרת: 'אצטרף אל החזקה ואנצל את החלשה.' עתה תשושים חיילי ג׳או בגלל צ׳ין, וכל הבאים לברך על הניצחון יהיו בהכרח כולם בצ׳ין. לכן מוטב למהר ולוותר על ארץ כדי לעשות שלום, להותיר את כל הארץ בספק ולהרגיע את לב צ׳ין. אם לא, תנצל כל הארץ את זעמה העז של

ג. [הערת המתרגם: ויקיטקסט מקיף את 何 בסוגריים עגולים, אך הפקסימיליה מדפיסה בעמוד 3076 ברצף ובאותיות הגוף 予母如何地秦予. התרגום שומר את התו כחלק מן השאלה שבנוסח העד. פ' א.ת.]

צ״ין, תסתער על ג׳או המותשת ותחלקה כמלון. ג׳או עומדת לאבד — מה הטעם עוד לתכנן נגד צ״ין? משום כך אמרתי שיו צ״ינג תפס צד אחד ולא תפס את השני. אבקש שהמלך יכריע על סמך זאת ולא יוסיף לחשב.״[ד]

יו צ״ינג שמע על כך, הלך לראות את המלך ואמר: ״מסוכן הדבר שלמענו פועל האדון לואו לטובת צ״ין! כך הוא מגביר את חשדה של כל הארץ — וכיצד ירגיע את לב צ״ין? מדוע אינו אומר שהוא מראה לכל הארץ את חולשתנו? ועוד, כשאמרתי שאין לתת, לא התכוונתי להתעקש שלא לתת כלל. צ״ין דורשת מן המלך שש ערים; ייתן המלך את שש הערים כשוחד לצ״י. צ״י היא אויבתה העמוקה של צ״ין; אם תקבל את שש ערי המלך, תאחד עמו את כוחה ותתקוף את צ״ין במערב. צ״י תשמע למלך עוד בטרם יסיים את דבריו. כך מה שיאבד המלך לטובת צ״י יגבה בחזרה מצ״ין; החשבון על האיבה העמוקה בין צ״י לג׳או ישולם, ולכל הארץ נראה שיש בכוחנו לפעול. אם ישמיע המלך הכרזה זו, עוד בטרם יציצו חיילים בגבול אראה את השוחד הכבד של צ״ין מגיע לג׳או ואת צ״ין שבה לבקש שלום מן המלך. כשצ״ין תבקש שלום, ישמעו האן ווויי ובהכרח יכבדו מאוד את המלך; ומפני שיכבדוהו, יוציאו בהכרח אוצרות יקרים כדי להקדימו. כך יקשור המלך במהלך אחד את קרבתן של שלוש מדינות, ויחליף תפקידים עם צ״ין.״ מלך ג׳או אמר: ״טוב.״ הוא שלח אפוא את יו צ״ינג מזרחה לראות את מלך צ״י ולתכנן עמו נגד צ״ין. עוד בטרם שב יו צ״ינג כבר היו שליחי צ״ין בג׳או. כששמע על כך לואו חוואן נמלט. ג׳או העניקה אז ליו צ״ינג עיר אחת כנחלה.

ד. [הערת המתרגם: ויקיטקסט מקיף את 彊 בסוגריים עגולים. הפקסימיליה מדפיסה בעמוד 3078 ברצף ובאותיות הגוף 怒彊之秦因將下天; התרגום שומר את קריאת העד בלי סימן מהדיר. פ' א.ת.]

כעבור זמן־מה ביקשה ויי לכרות ברית אורך. המלך שיאו־צ׳נג מג׳או זימן את יו צ׳ינג להתייעצות. בדרכו עבר אצל האדון פינג־יואן, והאדון פינג־יואן אמר: ״אבקש לשמוע את דעתך על הברית.״ יו צ׳ינג נכנס לראות את המלך. המלך אמר: ״ויי ביקשה לכרות ברית אורך.״ השיב: ״ויי טועה.״ המלך אמר: ״אני אמנם טרם הסכמתי לה.״ השיב: ״המלך טועה.״ המלך אמר: ״ויי ביקשה ברית ואתה אומר שוויי טועה; אני טרם הסכמתי ואתה שוב אומר שאני טועה. אם כן, האם בסופו של דבר אי אפשר לכרות ברית?״ השיב: ״שמעתי שכאשר מדינה קטנה ומדינה גדולה פועלות יחד, אם יש תועלת מקבלת המדינה הגדולה את ברכתה, ואם יש כישלון מקבלת המדינה הקטנה את אסונו. עתה מבקשת ויי, שהיא מדינה קטנה, את האסון, ואילו המלך, שהוא מדינה גדולה, דוחה את הברכה. משום כך אמרתי שהמלך טועה ושגם ויי טועה. לפי דעתי הפרטית ברית האורך מועילה.״ המלך אמר: ״טוב.״ הוא כרת אפוא ברית אורך עם ויי.

בגלל ויי צ׳י לא החשיב יו צ׳ינג את חותמות המרקיז בן עשרת אלפים בתי־אב, השר וראש הממשלה. הוא נמלט עם ויי צ׳י בדרכי סתר, ולבסוף עזב את ג׳או ונקלע למצוקה בליאנג. לאחר שוויי צ׳י מת ולא עלה בידו להשיג את מבוקשו, החל יו צ׳ינג לכתוב ספר. מלמעלה ליקט מ׳האביבים והסתווים׳ ומלמטה בחן את הדורות האחרונים; חיבוריו נקראו ׳שלמות וצדק׳, ׳תארים וכינויים׳, ׳אומדן ושיקול׳ ו׳ממשל ותכנון׳ — שמונה פרקים בסך הכול. בהם ביקר ולעג להצלחותיהן ולכישלונותיהן של המדינות. הספר נמסר מדור לדור בשם ׳האביבים והסתווים של בית יו׳.

ההיסטוריון הגדול אומר: האדון פינג־יואן היה בן אצולה נאה ומעודן בעולם עכור, אך לא ראה את התמונה הגדולה. באמרת העם נאמר: ״הרווח מחשיך

את החוכמה.״ האדון פינג־יואן חמד את הצעת השווא של פנג טינג, גרם לג׳או להפיל בצ׳אנג־פינג יותר מארבע מאות אלף חיילים, והאן־דאן כמעט אבדה. יו צ׳ינג אמד את המאורעות ושקל את רגשות האנשים; כמה מיומן היה בתכנון תוכניות למען ג׳או! אך משלא היה יכול לשאת את גורלו של ויי צ׳י, נקלע לבסוף למצוקה בדה־ליאנג. אפילו אדם פשוט היה יודע שאין הדבר ראוי — קל וחומר איש ראוי. ואף על פי כן, אילולא היה יו צ׳ינג שרוי בדוחק ובצער, גם לא היה יכול לכתוב ספר ולהראות את עצמו לדורות הבאים.[ה]

ה. [הערת המתרגם: גוף כרך ע״ו מסתיים בדברי ההיסטוריון הגדול בעמוד הסריקה 3080. ה״שבח״ של ״חיפוש הנסתר״ המודפס אחריהם באותו עמוד, וכן ה״בחינה״ שבעמוד 3081, הם תוספות פרשניות וטקסטואליות מאוחרות ולכן אינם נכללים בתרגום גוף החיבור. פ' א.ת.]

הביוגרפיה של נסיך ויי

הנסיך וּ־ג׳י מוויי היה בנו הצעיר ביותר של המלך ג׳או מוויי ואחיו הצעיר למחצה של המלך אן־לי מוויי. כשמת המלך ג׳או עלה אן־לי לכס המלוכה והעניק לנסיך את התואר האדון סִין־לינג. באותה עת נמלט פאן ג׳וּי מוויי ונעשה ראש ממשלת צ׳ין. בגלל טינתו לוויי צ׳י צרו צבאות צ׳ין על דה־ליאנג, הביסו את צבא ויי למרגלות חְוָה־יָאנְג והניסו את מאנג מאו. מלך ויי והנסיך היו מודאגים מכך.[א]

הנסיך היה אנושי והשפיל את עצמו לפני אנשי מעלה. בין שהיו ראויים ובין שלא היו ראויים, נהג בכולם בענווה ובכבוד ולא העז להתנשא עליהם בשל עושרו ומעמדו. משום כך התחרו אנשי מעלה ממרחק כמה אלפי לי לבוא ולדבוק בו, ומספר האורחים הסמוכים על שולחנו הגיע לשלושת אלפים. בעת ההיא ידעו הנסיכים כי הוא ראוי וכי אורחיו רבים, ובמשך יותר מעשר שנים לא העזו לצאת למלחמה נגד ויי.

פעם שיחק הנסיך משחק לוח עם מלך ויי, ומגבול הצפון הגיעה ידיעה כי משואות האזהרה הודלקו: ״פושטים מג׳או הגיעו והם עומדים לחצות את הגבול.״ מלך ויי הניח את המשחק וביקש לזמן את שריו הבכירים להתייעצות. הנסיך עצר בעדו ואמר: ״מלך ג׳או רק יצא לציד; אין זו פשיטה.״ הם שבו לשחק כמקודם, אך המלך פחד ולבו לא היה במשחק. כעבור זמן קצר הגיעה ידיעה נוספת מן הצפון: ״מלך ג׳או רק יצא לציד; אין זו פשיטה.״ מלך ויי נדהם

א. [הערת המתרגם: בראש גוף כרך ע״ז, בעמוד הסריקה 3082, הפקסימיליה קוראת 魏昭王少子, כלומר שוּ־ג׳י היה בנו הצעיר ביותר של המלך ג׳או מוויי. ויקיטקסט כופל בטעות את הסימן 子 וכותב 魏昭王子少子; התרגום הולך אחר הקריאה הנצפית בדפוס. פ׳ א.ת.]

ושאל: ״מניין ידע זאת הנסיך?״ הנסיך השיב: ״בין אורחיי יש אדם היודע לחדור לסודותיו הכמוסים של מלך ג׳או. כל מעשה של מלך ג׳או מדווח לי מיד בידי האורח, וכך ידעתי.״ מאז חשש מלך ויי מחוכמתו ומכישרונו של הנסיך ולא העז להפקיד בידיו את ממשל המדינה.

בוויי היה מתבודד ושמו חואו יינג. הוא היה בן שבעים, עני, ושימש שומר שער יי־מן של דה־ליאנג. הנסיך שמע עליו, הלך להזמינו וביקש להעניק לו מתנה נדיבה. חואו יינג סירב לקבלה ואמר: ״עשרות שנים טיפחתי את מידותיי וטיהרתי את מעשיי; לעת זקנה לא אקבל את רכוש הנסיך רק מפני שאני שומר שער עני.״ הנסיך ערך אפוא משתה גדול וכינס את אורחיו. לאחר שישבו יצא הנסיך במרכבתו בלוויית פרשיו, הותיר את המושב השמאלי פנוי, והלך בעצמו לקבל את פני האדון חואו בשער יי־מן. האדון חואו אסף את בגדיו וכובעו המרופטים, עלה היישר למרכבה והתיישב במושב הכבוד של הנסיך בלי להצטנע, כי ביקש לבחון אותו. הנסיך אחז במושכות והוסיף לנהוג בו ביראת כבוד. האדון חואו אמר לו שוב: ״יש לי ידיד בין הקצבים בשוק. אבקש שתסטה מדרכך ותעבור אצלו במרכבה.״ הנסיך נהג את המרכבה אל השוק. האדון חואו ירד לראות את ידידו ג׳ו חאי, הביט מן הצד ועמד שם בכוונה זמן רב בשיחה עם ידידו, בעודו בוחן בסתר את הנסיך. פני הנסיך נעשו נוחות יותר ויותר. באותה שעה מילאו מצביאי ויי, שריה, בני בית המלוכה ואורחיהם את האולם והמתינו שהנסיך ירים את גביע היין. אנשי השוק הביטו כולם בנסיך האוחז במושכות, והפרשים המלווים קיללו בסתר את האדון חואו. כשראה האדון חואו שפני הנסיך לא השתנו עד הסוף, נפרד מידידו ועלה למרכבה. בהגיעם לבית הוביל הנסיך את האדון חואו אל מושב הכבוד והציגו לפני כל האורחים; כולם נדהמו. כשהיין חימם את המסובים קם הנסיך וברך את האדון

חואו בגביע. אז אמר לו האדון חואו: ״די במה שעשה יינג למען הנסיך היום. יינג אינו אלא שומר הבריח של שער יי־מן, ובכל זאת סטה הנסיך בכבודו ובעצמו מדרכו ובא לקבל את פניי בתוך קהל רב. לא היה ראוי שאבקר אצל אדם אחר, אך היום עשיתי זאת בכוונה. יינג ביקש לרומם את שמו של הנסיך; משום כך העמדתי את מרכבתו זמן רב בשוק ועברתי אצל ידידי כדי לבחון אותו, והנסיך רק הוסיף לנהוג בכבוד. אנשי השוק ראו כולם ביינג אדם קטן ובנסיך אדם נדיב המסוגל להשפיל עצמו לפני אנשי מעלה.״ לאחר מכן הסתיים המשתה, והאדון חואו נעשה אורחו הראשון במעלה.

האדון חואו אמר לנסיך: ״הקצב שעברתי אצלו, ג׳ו חאי, הוא אדם ראוי. איש בעולם אינו יודע זאת, ולכן הוא מסתתר בין הקצבים.״ הנסיך הלך להזמינו פעמים אחדות, אך ג׳ו חאי נמנע בכוונה אפילו מלהשיב לו תודה, והנסיך תמה על כך.

בשנה העשרים למלך אן־לי מוויי כבר הביס המלך ג׳או מצ׳ין את צבא ג׳או בצ׳אנג־פינג, ואחר כך התקדם והטיל מצור על האן־דאן. אחותו הבכירה של הנסיך הייתה אשתו של האדון פינג־יואן, אחיו הצעיר של המלך חווי־ון מג׳או. היא שלחה שוב ושוב מכתבים למלך ויי ולנסיך וביקשה סיוע מוויי. מלך ויי שלח את המצביא ג׳ין בִּי בראש מאה אלף איש לעזרת ג׳או. מלך צ׳ין שלח שליח לומר למלך ויי: ״אני תוקף את ג׳או, ובין בוקר לערב היא תיפול. אם יעז אחד הנסיכים לבוא לעזרתה, לאחר שאכבוש את ג׳או אפנה תחילה את צבאי ואתקוף אותו.״ מלך ויי פחד. הוא שלח אדם לעצור את ג׳ין בי והורה לו להחנות את צבאו המבוצר בִּיֵה. למראית עין בא להציל את ג׳או, אך למעשה אחז בשתי האפשרויות והמתין לראות מה יקרה. מרכבותיהם וכובעיהם של שליחי האדון פינג־יואן באו בזה אחר זה לוויי, והוא הוכיח את נסיך ויי: ״הסיבה

ששנג קשר את עצמו אליך בנישואים היא מידת הצדק הנעלה של הנסיך והמוניטין שלו כאדם הנחלץ במהירות לעזרת הנתונים בצרה. עתה האן־דאן עומדת להיכנע לצ׳ין בין בוקר לערב, וסיוע ויי אינו מגיע. היכן יכולתו של הנסיך להיחלץ לעזרת הנתונים בצרה? גם אם הנסיך מזלזל בשנג ומפקיר אותו להיכנע לצ׳ין, האומנם לא יחוס על אחותו?״ הנסיך היה מוטרד. הוא הפציר במלך ויי שוב ושוב, ואורחיו והדברנים המוכשרים שכנעו את המלך באלף דרכים; אך מלך ויי ירא את צ׳ין ולא שמע לנסיך עד הסוף. הנסיך הבין שלא יוכל לעולם להשיג זאת מן המלך. הוא החליט שלא להישאר בחיים לבדו ולהניח לג׳או להיחרב, ולכן כינס את אורחיו, הכין יותר ממאה מרכבות ופרשים וביקש לצאת עם אורחיו אל צבא צ׳ין ולמות יחד עם ג׳או.

בדרכו עבר בשער יי־מן, ראה את האדון חואו וסיפר לו במלואו מדוע ביקש למות מול צבא צ׳ין. הוא נפרד ממנו בהחלטיות ויצא לדרך. האדון חואו אמר: ״התאמץ נא, נסיך; השר הזקן אינו יכול להתלוות אליך.״ לאחר שנסע הנסיך כמה לי לא היה לבו שקט. הוא אמר: ״נהגתי באדון חואו בכל הכבוד האפשרי, והעולם כולו יודע זאת. עתה אני עומד למות, והוא לא אמר אפילו מילה אחת או חצי משפט לשלוח אותי לדרכי. האם נכשלתי בדבר־מה?״ הוא סובב שוב את מרכבתו, חזר ושאל את האדון חואו. האדון חואו צחק ואמר: ״ידעתי היטב שהנסיך ישוב.״ ועוד אמר: ״הנסיך אוהב אנשי מעלה ושמו נודע בעולם. עתה, בשעת צרה, אין לו שום עצה אחרת והוא מבקש להתנפל על צבא צ׳ין. הדבר דומה להשלכת בשר לפני נמר רעב; איזו תועלת תצמח מכך? ולשם מה בכלל להחזיק אורחים? אך הנסיך נהג בי בנדיבות. כשיצא והלכתי בלי ללוותו ידעתי שיתמרמר וישוב.״ הנסיך השתחווה פעמיים ושאל בעצתו. האדון חואו הרחיק את האנשים ושוחח עמו ביחידות: ״יינג שמע שסמל הפיקוד על צבאו של ג׳ין

בי מוחזק תמיד בחדר משכבו של המלך. רו־ג׳י היא פילגשו האהובה ביותר, והיא נכנסת ויוצאת בחדר המלך ובכוחה לגנוב אותו. עוד שמע יינג שאביה של רו־ג׳י נרצח. שלוש שנים ביקשה לנקום את דמו, ומן המלך ומטה ביקשו הכול לנקום למענה ולא הצליחו. רו־ג׳י בכתה לפני הנסיך; הנסיך שלח אורח שערף את ראש אויבה והגיש אותו לרו־ג׳י בכבוד. רו־ג׳י נכונה למות למען הנסיך ולא תסרב לשום דבר, אלא שעד כה לא הייתה לה דרך לעשות זאת. אם רק יפתח הנסיך את פיו ויבקש מרו־ג׳י, היא ודאי תסכים. כך תשיג את סמל הנמר, תיקח את צבאו של ג׳ין בי, תציל את ג׳או בצפון ותדחה את צ׳ין במערב. זה יהיה הישג הראוי לחמשת ההגמונים.״ הנסיך קיבל את עצתו וביקש מרו־ג׳י. היא אכן גנבה את סמל הפיקוד של ג׳ין בי ונתנה אותו לנסיך.

כשעמד הנסיך לצאת אמר האדון חואו: ״כשהמצביא נמצא מחוץ למדינה יש פקודות של השליט שאין הוא מקבל, למען טובת המדינה. גם אם יתאים הנסיך את שני חצאי הסמל, אפשר שג׳ין בי לא ימסור לו את הצבא אלא יבקש תחילה אישור מן המלך; אז תהיה המשימה נתונה בסכנה. ידידי ג׳ו חאי הקצב יכול להתלוות אליך; האיש הזה רב־כוח. אם ג׳ין בי ישמע לך — מה טוב; ואם לא ישמע, אפשר להורות לג׳ו חאי להכותו.״ אז בכה הנסיך. האדון חואו שאל: ״הנסיך פוחד מן המוות? מדוע הוא בוכה?״ הנסיך השיב: ״ג׳ין בי הוא מצביא ותיק, עז ונמרץ. אני חושש שכאשר אבוא אליו לא ישמע לי, ואז אהיה מוכרח להורגו. על כך אני בוכה; וכי מן המוות אני פוחד?״ הנסיך הזמין אפוא את ג׳ו חאי. ג׳ו חאי צחק ואמר: ״אינני אלא קצב מן השוק המניף את סכינו, ובכל זאת טרח הנסיך לבקר אותי בעצמו פעמים אחדות. לא השבתי לו תודה מפני שסברתי שאין כל תועלת במחוות קטנות. עתה הנסיך נתון במצוקה; זו העת שאמסור את חיי לשירותו.״ הוא יצא אפוא עם הנסיך. הנסיך עבר להיפרד מן

האדון חואו. האדון חואו אמר: ״ראוי שאצטרף אליך, אך זקן אני ואיני יכול. אבקש למנות את ימי מסעו של הנסיך; ביום שבו יגיע למחנהו של ג׳ין בי אפנה צפונה ואשסף את גרוני, וכך אשלח את הנסיך לדרכו.״ הנסיך יצא.

כשהגיע ליֵה זייף את פקודת מלך ויי ובא להחליף את ג׳ין בי. ג׳ין בי התאים את שני חצאי הסמל, אך חשד בדבר. הוא הרים את ידו, הביט בנסיך ואמר: ״אני מחזיק עתה מאה אלף איש וחונה על הגבול — אחריות כבדה של המדינה. עתה באת במרכבה יחידה להחליף אותי; כיצד ייתכן הדבר?״ הוא עמד לסרב לציית. ג׳ו חאי נשא בשרוולו פטיש ברזל שמשקלו ארבעים ג׳ין, היכה בו את ג׳ין בי והרגו. הנסיך קיבל לידיו את הפיקוד על צבאו של ג׳ין בי. הוא ערך את החיילים ופקד במחנה: ״אם אב ובנו משרתים שניהם בצבא — ישוב האב; אם אחים משרתים שניהם בצבא — ישוב האח הבכור; ואם בן יחיד הוא ואין לו אחים — ישוב לפרנס את הוריו.״ כך השיג שמונים אלף חיילים מובחרים, התקדם ותקף את צבא צ׳ין. צבא צ׳ין הסיר את המצור ונסוג; האן־דאן ניצלה וג׳או שרדה. מלך ג׳או והאדון פינג־יואן יצאו בעצמם לקבל את פני הנסיך בגבול. האדון פינג־יואן נשא על גבו אשפת חצים והלך לפני הנסיך להנחותו. מלך ג׳או השתחווה פעמיים ואמר: ״מאז ימי קדם לא היה אדם ראוי שהשתווה לנסיך.״ באותה עת לא העז האדון פינג־יואן להשוות את עצמו לאיש. הנסיך נפרד מן האדון חואו; כשהגיע למחנה אכן פנה האדון חואו צפונה ושיסף את גרונו.

מלך ויי כעס על שהנסיך גנב את סמל הפיקוד שלו, זייף את פקודתו והרג את ג׳ין בי; גם הנסיך ידע זאת היטב. לאחר שהדף את צ׳ין והציל את ג׳או, מינה מצביא שיוליך את הצבא חזרה לוויי, ואילו הוא עצמו נשאר בג׳או עם אורחיו. המלך שיאו־צ׳נג מג׳או הכיר טובה לנסיך על שזייף פקודה, לקח את צבאו של

ג׳ין בי והציל את ג׳או. הוא נועץ באדון פינג־יואן וביקש להעניק לנסיך חמש ערים כנחלה. כששמע זאת הנסיך גבה לבו והוא עטה הבעת גאווה בהישגו. אחד מאורחיו שכנע אותו: ״יש דברים שאסור לשכוח, ויש דברים שחובה לשכוח. אם אדם היטיב עם הנסיך, אסור לנסיך לשכוח זאת; אם הנסיך היטיב עם אדם, אבקש מן הנסיך לשכוח זאת. ועוד: בזיוף פקודת מלך ויי ובנטילת צבאו של ג׳ין בי להצלת ג׳או עשה הנסיך מעשה גדול למען ג׳או, אך לא נהג כשר נאמן כלפי ויי. עתה הנסיך עוד מתגאה ומייחס לעצמו את ההישג; לעניות דעתי אין הדבר ראוי לו.״ מיד הוכיח הנסיך את עצמו, כאילו לא מצא מקום להסתתר בו. מלך ג׳או טאטא וטיהר את האולם ויצא בעצמו לקבל את פניו. הוא נהג בו לפי טקסי בעל הבית והוביל את הנסיך אל המדרגות המערביות. הנסיך הלך הצדה מתוך צניעות, סירב לכבוד ועלה במדרגות המזרחיות. הוא דיבר על חטאו ועל כך שבגד במלך ויי, ואמר שאין לו שום הישג כלפי ג׳או. מלך ג׳או השקהו יין עד הערב, אך לא היה מסוגל להציע בפיו את חמש הערים בגלל צניעותו של הנסיך. הנסיך נשאר לבסוף בג׳או. מלך ג׳או העניק לו את חאו כנחלת רחצה, וגם ויי שבה והעמידה לרשותו את הכנסות שין־לינג. הנסיך נשאר בג׳או.

הנסיך שמע כי בג׳או יש שני מלומדים עצמאיים: האדון מאו מסתתר בין המהמרים, והאדון סוּאֶה מסתתר בביתו של מוכר משקאות. הנסיך ביקש לראותם, אך השניים הסתתרו מפניו ולא הסכימו לראותו. כשנודע לנסיך היכן הם, יצא אליהם בחשאי ברגל והתרועע עמם בשמחה רבה. האדון פינג־יואן שמע על כך ואמר לאשתו: ״תחילה שמעתי שאין בעולם שני לאחיה של גבירתי, הנסיך. עתה שמעתי שהוא מתרועע בפזיזות עם מהמר ועם מוכר משקאות; הנסיך אינו אלא אדם חסר דעת.״ אשתו סיפרה זאת לנסיך. הנסיך

נפרד ממנה וביקש לעזוב. הוא אמר: ״תחילה שמעתי שהאדון פינג־יואן ראוי, ולכן בגדתי במלך ויי והצלתי את ג׳או כדי להיות ראוי לשבחו של האדון פינג־יואן. אך קשריו של האדון פינג־יואן אינם אלא מפגן נדיבות מרשים; אין הוא מבקש אנשי מעלה. עוד כשהייתי בדה־ליאנג שמעתי תמיד ששני האנשים האלה ראויים. משהגעתי לג׳או חששתי שלא אזכה לראותם. אפילו כשוּ־ג׳י הולך להתרועע עמם, הוא עדיין חושש שלא ירצו בו; ואילו האדון פינג־יואן רואה בכך בושה. אין הוא ראוי להתרועע עמו.״ הוא ארז את חפציו כדי לצאת. אשתו סיפרה לאדון פינג־יואן את כל דבריו. האדון פינג־יואן הסיר את כובעו, התנצל והפציר בנסיך להישאר. כששמעו על כך אנשי ביתו של האדון פינג־יואן, עזבה מחציתם את האדון פינג־יואן ודבקה בנסיך. אנשי מעלה מכל העולם שבו ובאו לדבוק בנסיך, והוא רוקן את חצר האורחים של האדון פינג־יואן.

הנסיך נשאר בג׳או עשר שנים ולא שב. כששמעה צ׳ין שהנסיך בג׳או, הוציאה צבא יומם ולילה לתקוף את ויי במזרח. מלך ויי היה מודאג ושלח שליח לבקש מן הנסיך לשוב. הנסיך חשש מפני כעסו וציווה על אנשי ביתו: ״כל מי שיעז לתווך למען שליח מלך ויי — יומת.״ אורחיו הפנו כולם עורף לוויי ובאו לג׳או, ואיש לא העז לייעץ לנסיך לשוב. האדון מאו והאדון סואה באו לראות את הנסיך ואמרו: ״הסיבה שהנסיך נכבד בג׳או ושמו נודע בין הנסיכים היא רק מפני שוויי קיימת. עתה צ׳ין תוקפת את ויי, ויי נתונה במצוקה והנסיך אינו דואג לה. אם תניח לצ׳ין להבקיע את דה־ליאנג ולהחריב את מקדשי האבות של המלכים הקודמים, באילו פנים יעמוד הנסיך בעולם?״ דבריהם טרם הסתיימו ופני הנסיך השתנו מיד. הוא ציווה לרתום את המרכבה במהירות ושב להציל את ויי.

כשראה מלך ויי את הנסיך בכו שניהם, והמלך מסר לו את חותם המצביא העליון. הנסיך קיבל אפוא את הפיקוד. בשנה השלושים למלך אן־לי מוויי שלח הנסיך שליחים להודיע לכל הנסיכים. משמעו שהנסיך מפקד על הצבא, שלח כל אחד מהם מצביא בראש חיילים לעזרת ויי. הנסיך הנהיג את צבאות חמש המדינות, הביס את צבא צ׳ין מחוץ לנהר והניס את מָנְג אָאוֹ. הוא ניצל את הניצחון, רדף אחרי צבא צ׳ין עד מעבר חאן־גוּ וריתק שם את חיילי צ׳ין, שלא העזו לצאת. באותה עת הרעיד כוחו של הנסיך את העולם. אורחי הנסיכים הגישו לו חיבורים על אמנות המלחמה, והנסיך חתם את שמו על כולם; משום כך הם נקראים בפי העם ״אמנות המלחמה של נסיך ויי״.

מלך צ׳ין היה מודאג מכך. הוא שלח לוויי עשרת אלפים ג׳ין של זהב, איתר אחד מאורחיו של ג׳ין בי והורה לו להשמיץ את הנסיך באוזני מלך ויי: ״הנסיך היה פליט מחוץ למדינה עשר שנים. עתה הוא מצביא ויי, וכל מצביאי הנסיכים כפופים לו. הנסיכים שומעים רק על נסיך ויי ואינם שומעים על מלך ויי. גם הנסיך מבקש לנצל את השעה הזאת, לקבוע את מושבו כשהוא פונה דרומה ולמלוך; הנסיכים יראים מכוחו של הנסיך וכבר מבקשים להמליך אותו יחד.״ צ׳ין שלחה שוב ושוב סוכנים לזרוע פירוד, והם בירכו במרמה את הנסיך ושאלו אם כבר הומלך למלך ויי. מלך ויי שמע את ההשמצות הללו מדי יום ולא היה יכול שלא להאמין להן. לבסוף אכן שלח אדם להחליף את הנסיך בפיקוד. הנסיך ידע ששוב הודח בגלל השמצות. הוא טען שהוא חולה ולא בא עוד לחצר, שתה עם אורחיו בלילות ארוכים, הרבה לשתות יין חזק והרבה בקרבת נשים. ארבע שנים בילה יומם ולילה בשתייה ובתענוגות, ולבסוף מת ממחלת השתייה. באותה שנה מת גם המלך אן־לי מוויי.

כששמעה צ׳ין כי הנסיך מת, שלחה את מֶנְג אָאוֹ לתקוף את ויי. הוא כבש עשרים ערים, ולראשונה הוקמה נציבות המזרח. לאחר מכן כרסמה צ׳ין בהדרגה בשטחי ויי; כעבור שמונה־עשרה שנים שבתה את מלך ויי וטבחה בדה־ליאנג.

עוד כשהקיסר גאו־דזו היה צעיר וחסר מעמד שמע פעמים רבות על מעלתו של הנסיך. לאחר שעלה לכס בן השמים, בכל פעם שעבר בדה־ליאנג הקריב לנסיך. בשנה השתים־עשרה לגאו־דזו, כששב ממסע המלחמה נגד צ׳ינג בּוּ, הקצה לנסיך חמישה בתי אב שישמרו על קברו; דור אחר דור, בכל שנה ובכל ארבע העונות, העלו קורבנות לנסיך.

ההיסטוריון הגדול אומר: עברתי בחורבות דה־ליאנג וביקשתי לברר היכן היה המקום המכונה יי־מן. יי־מן הוא שערה המזרחי של העיר. גם בין נסיכי העולם היו אחרים שאהבו אנשי מעלה; אולם האדון סין־לינג התרועע עם מתבודדים שבנקיקי ההרים ולא התבייש לרדת ממעמדו ולקשור עמם קשרים — ולא בכדי. שמו התנשא מעל שמות כל הנסיכים, ולא היה זה שם ריק. בכל פעם שעבר במקום ציווה גאו־דזו על התושבים להמשיך להקריב לו בלי הפסק.[ב]

ב. [הערת המתרגם: גוף כרך ע״ז מסתיים בדברי ההיסטוריון הגדול בעמוד הסריקה 3093. ה״שבח״ של ״חיפוש הנסתר״ המודפס אחריהם באותו עמוד, וכן ה״בחינה״ שבעמוד 3094, הם תוספות פרשניות וטקסטואליות מאוחרות ולכן אינם נכללים בתרגום גוף החיבור. פ' א.ת.]

הביוגרפיה של האדון צ׳ון־שן

האדון צ׳ון־שן היה איש צ׳ו. שמו היה סְיֶה ושם משפחתו חְוַאנְג. הוא נדד לשם לימוד, רכש ידיעות רחבות ושירת את המלך צ׳ינג־שיאנג מצ׳ו. המלך ראה בו דברן ושלחו לצ׳ין. המלך ג׳או מצ׳ין שלח את באי צ׳י לתקוף את האן ואת ויי; הוא הביסן בחְוַה־יָאנְג ושבה את מאנג מאו, מצביא ויי, והן נכנעו ושירתו את צ׳ין. המלך ג׳או עמד לצוות על באי צ׳י לתקוף את צ׳ו יחד עם האן ווויי. בטרם יצאו הגיע במקרה חוואנג סיה, שליח צ׳ו, לצ׳ין ושמע על תוכניתה. קודם לכן כבר שלחה צ׳ין את באי צ׳י לתקוף את צ׳ו; הוא כבש את נציבויות וּ וצ׳יין־ג׳ונג, הבקיע את יֶן ואת יינג והגיע מזרחה עד ג׳ינג־לינג. המלך צ׳ינג־שיאנג העתיק את מושב שלטונו מזרחה למחוז צ׳ן. חוואנג סיה ראה כיצד פיתתה צ׳ין את המלך חוואי מצ׳ו לבוא לחצרה, רימתה אותו ועיכבה אותו עד שמת בצ׳ין. המלך צ׳ינג־שיאנג היה בנו, וצ׳ין זלזלה בו. סיה חשש שמסע אחד ישמיד את צ׳ו, ולכן הגיש למלך ג׳או איגרת שכנוע ובה אמר:

> ״אין בעולם מדינות חזקות מצ׳ין ומצ׳ו. עתה שמעתי כי המלך הגדול מבקש לתקוף את צ׳ו; הרי זה כשני נמרים הנלחמים זה בזה, וכלב נחות נהנה מתשישותם. מוטב להתיידד עם צ׳ו. הרשה נא לשרך לפרוש את טעמו. שמעתי שכאשר דבר מגיע לקצהו הוא מתהפך — כדוגמת החורף והקיץ; וכאשר עורמים דבר עד תכליתו הוא נעשה מסוכן — כדוגמת כלי משחק הנערמים זה על זה. עתה משתרעת ארצה של המדינה הגדולה על פני העולם ולה שני גבולות מרוחקים; מאז נברא המין האנושי לא הייתה עוד ארץ בת רבבת מרכבות כזאת. בימי הקיסרים הקודמים, המלך ון והמלך ג׳ואנג, לא צורפה במשך שלושה דורות ולו אדמה אחת מצ׳י שלא

כדין, וכך נותקה חוליית המפתח של ברית האורך. עתה שלח המלך את שֶׂנְג צ׳יאו לטפל בענייני האן, והוא הכניס את אדמתה לצ׳ין. בלי להשתמש בשריון ובלי להפגין כוח השיג המלך מאה לי אדמה; אכן אפשר לומר שהמלך מוכשר. עוד גייס המלך צבא ותקף את ויי, חסם את שערי דה־ליאנג, כבש את חה־נֵיי, הבקיע את יֶן, סָוְאן־דָזְאו, סוּ וטָאו ונכנס לשינג; חיילי ויי נאספו כעננים אך לא העזו להצילן. הישגי המלך אכן רבים. המלך הניח לשריון והשיב את ההמון למנוחה, וכעבור שנתיים חידש את המערכה; הוא סיפח גם את פוּ, יֶן, שוֹאוּ ויֶוְאן והתקרב לרֶן ולפינג־צ׳יו. חְוָאנְג וג׳י־יאנג הסתגרו מאחורי חומותיהן ובית ויי נכנע. עוד חתך המלך את הארץ שמצפון לפוּ־לי, תקע טריז בנקודת המפתח שבין צ׳י לצ׳ין וניתק את חוט השדרה המחבר את צ׳ו לג׳או. כל הארץ התקבצה שוב ושוב לברית ולא העזה לבוא לעזרה. כוחו של המלך הגיע אפוא לתכליתו.

״אם יוכל המלך לשמר את הישגיו ולקיים את כוחו, לרסן את לבו החפץ בתקיפה ובכיבוש ולהרחיב את אדמת האנושיות והצדק, כך שלא יהיו לו דאגות בעתיד — לא יהיה די בשלושת המלכים ויהיה צורך למנותו רביעי, ולא יהיה די בחמשת ההגמונים ויהיה צורך למנותו שישי. אך אם יבטח ברוב נתיניו ובהמון חייליו, יישען על עוצמת כלי הנשק וינצל את הכוח שרכש בהחרבת ויי כדי להכניע בכוח את שליטי העולם — חושש אני שיהיו לו דאגות בעתיד. ב׳שירים׳ נאמר: 'אין מי שאין לו התחלה, אך מעטים מסוגלים להגיע אל הסוף.' ב׳תמורות׳ נאמר: 'השועל חוצה את המים ומרטיב את זנבו.' דברים אלה אומרים שקל להתחיל וקשה לסיים. מניין אני יודע שכך הדבר? בעבר ראה בית ג׳י את הרווח שבהתקפת ג׳או ולא ידע על האסון ביוּ־דְזֶה; וּ ראתה את התועלת שבהתקפת צ׳י ולא ידעה על התבוסה בגאן־סוויי. אין לומר ששתי המדינות הללו לא השיגו

הישגים גדולים; הן שקעו ברווח שלפניהן והקלו ראש באסון שמאחוריהן. וו בטחה בְיֶוֶה ויצאה עמה לתקוף את צ״י. לאחר שהביסה את אנשי צ״י באי־לינג, נלכדה בשובה בידי מלך יווה במפרץ סאן־ג׳ו. בית ג״י בטח בהאן ובוויי ויצא עמן לתקוף את ג׳או. הוא תקף את ג׳ין־יאנג והניצחון כבר נראה קרוב, אך האן ווויי מרדו בו והרגו את ג״י בּוֹ יָאו למרגלות דָזָאו־טָאי. עתה מקנא המלך בכך שצ״ו עוד לא נחרבה, אך שוכח כי החרבתה תחזק את האן ואת ויי. לאחר ששקלתי למען המלך, איני מקבל דרך זו.

״ב׳שירים׳ נאמר: 'הלוחם הגדול מתרחק ממעונו ואינו חוצה.' מכאן אפשר לראות שצ״ו היא עזר, ואילו המדינות השכנות הן אויב. עוד נאמר: 'הארנב הערמומי מקפץ, אך לבסוף הכלב לוכדו; יש בלב הזולת מחשבה, ואני אומד אותה.' אם באמצע הדרך יבטח המלך בכך שהאן ווויי חפצות בטובתו, הרי זה בדיוק כפי שוו בטחה בְיֶוֶה. שמעתי כי אסור להשאיל כוח לאויב ואסור להחמיץ את השעה. חושש אני שהאן ווויי משמיעות דברים כנועים כדי לסלק סכנה, אך למעשה מבקשות לרמות את המדינה הגדולה. מדוע? למלך אין חסד רב־דורות כלפי האן ווויי, ולעומת זאת יש ביניהם טינת דורות. קרוב לעשרה דורות מתו בזה אחר זה בצ״ין אבות ובנים, אחים בכורים וצעירים, מהאן ומוויי. ארצות מולדתם נקרעו, מזבחותיהן הושחתו ומקדשי אבותיהן נהרסו. בטניהם בוקעו ומעיהם נקרעו, צוואריהם נשברו ולסתותיהם נותצו; ראשים הופרדו מגופות ועצמות נחשפו בעשב ובביצות. גולגולות נוקשות נראו בכל הגבולות; אבות ובנים, זקנים וחלשים, נקשרו בצווארם ובידיהם והובלו בשיירות שבויים שמילאו את הדרכים. רוחות המתים נעשו בודדות ומיוסרות ולא היה להן מי שיקריב קורבן דם. העם לא יכול להתקיים, המשפחות נפוצו, והנמלטים שנעשו משרתים ושפחות מילאו את הארץ שבין הימים. משום כך העובדה שהאן ווויי טרם אבדו

היא דאגה למזבחות צ׳ין. עתה מסייע להן המלך לתקוף את צ׳ו — האין זו טעות?

״ועוד: כשיתקוף המלך את צ׳ו, מאין יוציא את חייליו? האם ישאל דרך מהאן ומוויי אויבותיו? ביום שבו יצא הצבא ידאג המלך שמא לא ישוב; הרי שבכך ימסור את צבאו בידי האן ווויי אויבותיו. ואם לא ישאל מהן דרך, יהיה עליו לתקוף את האדמות שמימין לנהר סוויי. כולן נהרות רחבים ומים גדולים, הרים, יערות, ערוצים ועמקים — ארץ שאינה מפרנסת את יושביה. גם אם יחזיק בה המלך, לא יהיה בכך משום השגת אדמה. כך יהיה למלך השם של מי שהחריב את צ׳ו בלי הממשות של השגת אדמה.

״ביום שבו יתקוף המלך את צ׳ו, יקומו בוודאי כל ארבע המדינות ויוציאו צבא בתגובה. בעוד צבאות צ׳ין וצ׳ו אחוזים זה בזה, יצא בית ויי ויתקוף את ליו, פאנג־יו, ג׳ה, חו־לינג, דאנג, סיאו ושיאנג, וכך תיכבש כל סונג. אנשי צ׳י יפנו דרומה ויתקפו את צ׳ו, וכל הארץ שעל נהר סה תיכבש. אלה כולן אדמות מישור פתוחות לכל עבר, שמנות ופוריות, והמלך יניח להם לבדם לתקוף אותן. המלך ישבור את צ׳ו, אך בכך ישמין את האן ואת ויי שבארץ המרכזית ויחזק את צ׳י. האן ווויי החזקות יספיקו להתמודד עם צ׳ין. גבולה הדרומי של צ׳י יהיה נהר סה, ממזרח תישען על הים ומצפון על הנהר, ולא תהיה לה דאגה בעורפה. אז לא יהיו בעולם מדינות חזקות מצ׳י ומוויי. צ׳י ווויי ישיגו אדמה, ישמרו את הרווח ויעמידו פנים שהן משרתות פקידים זוטרים; כעבור שנה אולי לא יהיה בכוחן להיעשות לקיסריות, אך יהיה להן די כוח למנוע מן המלך להיעשות לקיסר.

״עם מרחבי ארצו של המלך, המון נתיניו ועוצמת כלי נשקו, יֵצא למסע אחד, יעורר את איבת צ׳ו ובסופו של דבר יניח להאן ולווויי להעביר את

כובד המשקל הקיסרי אל צ׳י — הרי זו טעות בחשבונו. אין דרך טובה מן ההתיידדות עם צ׳ו. אם יתאחדו צ׳ין וצ׳ו ויעמדו כאחת מול האן, תמשוך האן את ידיה. המלך יציב לפניה את סכנת ההרים המזרחיים ויקיף אותה ביתרון הנהר המתעקל, והאן תהיה למדינת חסות שבתוך המעברים. אם יציב המלך מאה אלף אנשי משמר בג׳נג, יצטמרד לבו של בית ליאנג; סוּ ויֶן־לינג יסתגרו מאחורי חומותיהן, ושאנג־צאי ושאו־לינג לא יוכלו עוד לבוא זו אל זו. כך תהיה גם ויי למדינת חסות שבתוך המעברים. בהתיידדות אחת עם צ׳ו יגרום המלך לשני שליטים בני רבבת מרכבות שבתוך המעברים להפנות את אדמותיהם נגד צ׳י; את אדמות צ׳י שמימין יהיה אפשר לקחת בידיים שלובות. ארצו של המלך תימתח ברצף אחד בין שני הימים ותתפוס במותניה את כל הארץ; ין וג׳או ינותקו מצ׳י ומצ׳ו, וצ׳י וצ׳ו ינותקו מיין ומג׳או. לאחר מכן יוכל להרעיד כרצונו את ין ואת ג׳או ולטלטל במישרין את צ׳י ואת צ׳ו. ארבע המדינות הללו ייכנעו עוד בטרם יכאיב להן.״

המלך ג׳או אמר: ״טוב.״ הוא עצר אפוא את באי צ׳י והתנצל לפני האן ווויי. הוא שיגר שליחים ומתנות לצ׳ו וכרת עמה ברית.

חוואנג סיה קיבל את הברית ושב לצ׳ו. צ׳ו שלחה את סיה ואת יורש העצר וַאן להיכנס לצ׳ין כבני ערובה, וצ׳ין עיכבה אותם שנים אחדות. המלך צ׳ינג־שיאנג חלה ויורש העצר לא הורשה לשוב. יורש העצר היה ביחסים טובים עם ראש ממשלת צ׳ין, המרקיז יינג, ולכן אמר חוואנג סיה למרקיז: ״האם ראש הממשלה באמת מיודד עם יורש העצר מצ׳ו?״ הוא אמר: ״אכן.״ סיה אמר: ״עתה חוששים שמלך צ׳ו לא יקום ממחלתו. מוטב לצ׳ין להשיב את יורש העצר. אם יעלה לכס, ייחס חשיבות רבה לשירות צ׳ין ויכיר טובה לראש

הממשלה בלי קץ; כך תקרב צ׳ין מדינה בעלת־ברית ותבטיח את יורשו של שליט רבבת מרכבות. אם לא תשיבוהו, אין הוא אלא פשוט־עם בשְׂיֵין־יָאנְג; צ׳ו תקים יורש עצר אחר, והלה לא ישרת את צ׳ין. לאבד מדינה בעלת־ברית ולקטוע את השלום עם רבבת מרכבות — אין זו עצה טובה. שקול זאת היטב.״ המרקיז יינג הביא את הדבר למלך צ׳ין. המלך אמר: ״תחילה ילך מורו של יורש העצר לשאול לשלום מלך צ׳ו; כשישוב נדון בדבר.״ חוואנג סיה תכנן למען יורש העצר ואמר: ״צ׳ין מחזיקה ביורש העצר מפני שהיא מבקשת להפיק ממנו רווח. עתה אין בכוחו להועיל לה, והדבר מדאיג אותי מאוד. שני בניו של האדון יאנג־ון נמצאים בממלכה; אם ימות המלך ויורש העצר איננו, יעמיד האדון אחד מבניו כיורש, ויורש העצר לא יוכל לשרת במקדשי אבותיו. מוטב להימלט מצ׳ין ולצאת עם השליח; אני אשאר ואשיב על כך בחיי.״ יורש העצר החליף את בגדיו, התחפש לרכב של שליח צ׳ו ויצא מן המעבר, ואילו חוואנג סיה שמר על מעונו והודיע שהוא חולה. משהעריך כי יורש העצר כבר הרחיק, התייצב לפני המלך ג׳או ואמר: ״יורש העצר כבר שב והרחיק. דינו של סיה למות; אבקש שתעניק לי מוות.״ המלך כעס מאוד וביקש להתיר לו להתאבד. המרקיז יינג אמר: ״סיה מסר את גופו למען שליטו. אם יעלה יורש העצר לכס, ודאי ישתמש בו. מוטב לפוטרו מעונש ולהשיבו, וכך לקרב את צ׳ו.״ צ׳ין שלחה אפוא את חוואנג סיה לביתו.

שלושה חודשים לאחר שהגיע סיה לצ׳ו מת המלך צ׳ינג־שיאנג. יורש העצר ואן עלה לכס, והוא המלך קאו־ליה. בשנתו הראשונה מונה חוואנג סיה לראש הממשלה, הוכתר לאדון צ׳ון־שן והוענקו לו שנים־עשר מחוזות בחְוּאי־בֵּיי. כעבור חמש־עשרה שנה אמר למלך: ״ארץ חוואי־ביי גובלת בצ׳י ועניניה דחופים; אבקש לעשותה נציבות, שכן כך נוח יותר.״ הוא החזיר את שנים־

עשר המחוזות וביקש לקבל נחלה בג׳יאנג־דונג. המלך נעתר לו. האדון צ׳ון־שן הקיף בחומה את חורבות וו העתיקה ועשה אותן לבירת נחלתו.

לאחר שנעשה האדון צ׳ון־שן לראש ממשלת צ׳ו, היה באותה עת בצ׳י האדון מנג־צ׳אנג, בג׳או האדון פינג־יואן ובוויי האדון שין־לינג. הם התחרו בהשפלת עצמם לפני אנשי מעלה ובהזמנת אורחים, ביקשו לגבור זה על זה, סייעו למדינותיהם והחזיקו בסמכות.

בשנה הרביעית לכהונת האדון צ׳ון־שן כראש ממשלת צ׳ו הביסה צ׳ין יותר מארבע מאות אלף מחיילי ג׳או בצ׳אנג־פינג. בשנה החמישית הטילה מצור על האן־דאן. האן־דאן הודיעה לצ׳ו על מצוקתה, וצ׳ו שלחה את האדון צ׳ון־שן בראש צבא להצילה. גם צבא צ׳ין נסוג, והאדון שב. בשנה השמינית לכהונתו תקף צפונה למען צ׳ו, השמיד את לוּ ומינה את האדון סוּן למושל לאן־לינג. באותה עת שבה צ׳ו והתחזקה.

האדון פינג־יואן מג׳או שלח אדם אל האדון צ׳ון־שן, והלה שיכן אותו באכסניה העליונה. שליח ג׳או ביקש להתפאר לפני צ׳ו; הוא ענד סיכת כובע עשויה שריון צב וקישט בפנינים ובירקן את נדן חרבו, וביקש להיפגש עם אורחי האדון צ׳ון־שן. לאדון היו יותר משלושת אלפים אורחים; הבכירים שבהם נעלו כולם נעליים משובצות פנינים בבואם לראות את שליח ג׳או. השליח התבייש מאוד.

בשנה הארבע־עשרה לכהונתו של האדון צ׳ון־שן עלה המלך ג׳ואנג־שיאנג מצ׳ין לכס, מינה את לוּ בּוּ־וֵיי לראש הממשלה והכתירו למרקיז ון־שין. צ׳ין כבשה את ג׳ואו המזרחית.

בשנה העשרים ושתיים לכהונתו של האדון צ׳ון־שן חששו הנסיכים מפני התקפות צ׳ין שאינן פוסקות. הם כרתו ברית אורך ותקפו את צ׳ין במערב; מלך צ׳ו עמד בראש הברית והאדון צ׳ון־שן ניהל את ענייניה. כשהגיעו למעבר חאן־גו׳ יצאה צ׳ין לתקוף, וכל צבאות הנסיכים הובסו ונמלטו. המלך קאו־ליה האשים בכך את האדון צ׳ון־שן, ומאז התרחק ממנו עוד יותר.

בין האורחים היה ג׳ו יינג, איש גוואן־ג׳ין. הוא אמר לאדון צ׳ון־שן: ״הכול רואים בצ׳ו מדינה חזקה שאדוני החליש בשימושו בה; לדעתי אין הדבר כך. בימי המלך הקודם קיימה צ׳ו יחסים טובים עם צ׳ין עשרים שנה וצ׳ין לא תקפה אותה. מדוע? אין זה נוח לצ׳ין לחצות את מבצרי מעבר מין כדי לתקוף את צ׳ו; ואי אפשר לשאול דרך משתי מדינות ג׳ואו, להותיר מאחור את האן ואת ויי ולתקוף את צ׳ו. עתה המצב שונה: ויי עומדת לאבד בין בוקר לערב ואינה יכולה לשמור את סו׳ ואת יֵן־לינג; היא ודאי תסכים לחתוך אותן ולתתן לצ׳ין. צבא צ׳ין יהיה אז במרחק מאה ושישים לי בלבד מצ׳ן. לפי מה שאני רואה, יבוא יום וצ׳ין וצ׳ו יילחמו.״ צ׳ו עזבה אפוא את צ׳ן והעתיקה את בירתה לשוֹאו־צ׳ון; ואילו צ׳ין העבירה את וֵי לִיֵה־וָאנְג והקימה את נציבות המזרח. בעקבות זאת הלך האדון צ׳ון־שן אל נחלתו בוו׳ ומשם מילא את תפקיד ראש הממשלה.

למלך קאו־ליה לא היה בן, והאדון צ׳ון־שן היה מודאג. הוא חיפש נשים הראויות ללדת בנים והגיש רבות מהן למלך, אך לבסוף לא היה בן. לִי יואן, איש ג׳או, הביא את אחותו הצעירה וביקש להגישה למלך. כששמע שהמלך אינו מסוגל להוליד, חשש שלא תזכה לאורך זמן בחסדו. לי יואן ביקש לשרת את האדון צ׳ון־שן ונעשה מאנשי ביתו. לאחר זמן ביקש רשות לשוב לביתו והחמיץ בכוונה את מועד שובו. כאשר שב שאלו האדון לפשר הדבר. הוא השיב: ״מלך צ׳י שלח שליח לבקש את אחותי; שתיתי עם שליחו ולכן

החמצתי את המועד.״ האדון שאל: ״האם כבר ניתנה לו?״ הוא השיב: ״טרם.״ האדון שאל: ״האם אוכל לראותה?״ לי יואן אמר: ״תוכל.״ הוא הגיש אפוא את אחותו, והיא זכתה מיד בחסדו של האדון צ׳ון־שן. כשידע שהיא הרה, זמם עמה. אחותו ניצלה שעת כושר ואמרה לאדון: ״הכבוד והחסד שמלך צ׳ו מרעיף על אדוני עולים אפילו על אלה שהוא מרעיף על אחיו. עתה אדוני הוא ראש ממשלת צ׳ו יותר מעשרים שנה, ולמלך אין בן. אם לאחר מאה שנותיו יעלה לכס אחד מאחיו, תעמיד צ׳ו שליט אחר תחת אדוני; וכל אחד מהם ירומם את מקורביו משכבר הימים. כיצד יוכל אז אדוני להחזיק בחסד המלך? ולא זו בלבד: אדוני מחזיק בסמכות זה זמן רב, ופעמים רבות לא נהג כראוי באחי המלך. אם אחד האחים יעלה לכס, האסון יגיע עד גופו של אדוני; כיצד ישמור על חותם ראש הממשלה ועל נחלת ג׳יאנג־דונג? עתה יודעת אני שאני הרה, ואין איש יודע זאת. לא עבר זמן רב מאז זכיתי בחסד אדוני. אם יגיש אותי אדוני למלך מכוח מעמדו, ודאי יזכה אותי המלך בחסדו. אם בחסדי השמים אלד בן זכר, הרי שבנו של אדוני יהיה למלך וכל מדינת צ׳ו תהיה בידך. האין הדבר עדיף מלמצוא את עצמך מול פשע בלתי צפוי?״ האדון צ׳ון־שן סבר שהיא צודקת. הוא הוציאה ממעונו, שיכנה בחשאי במקום אחר ודיבר עליה אל המלך. המלך זימנה וזיכה אותה בחסדו. היא ילדה בן, והוא הועמד ליורש העצר; אחותו של לי יואן נעשתה למלכה. המלך רומם את לי יואן, ויואן החזיק בסמכות.

לאחר שהכניס לי יואן את אחותו לארמון, והיא נעשתה למלכה ובנה ליורש העצר, חשש שהאדון צ׳ון־שן ידליף את הסוד והוסיף להתנשא. הוא טיפח בחשאי אנשים הנכונים למות וביקש להרוג את האדון כדי להשתיקו. לא מעטים מבני המדינה ידעו על כך.

בשנה העשרים וחמש לכהונת האדון צ׳ון־שן חלה המלך קאו־ליה. ג׳ו יינג אמר לאדון: ״יש בעולם ברכה שאינה צפויה ויש אסון שאינו צפוי. עתה חי אדוני בדור שאינו צפוי ומשרת שליט שאינו צפוי; כיצד יוכל להסתדר בלי אדם שאינו צפוי?״ האדון שאל: ״מהי ברכה שאינה צפויה?״ הוא השיב: ״אדוני הוא ראש ממשלת צ׳ו יותר מעשרים שנה. אף שתוארו ראש הממשלה, למעשה הוא מלך צ׳ו. עתה חולה המלך ועומד למות בין בוקר לערב. אדוני יהיה ראש ממשלתו של שליט צעיר, ומתוך כך יעמוד בראש המדינה במקומו, כמו יי יין והדוכס ג׳ואו; כשיגדל המלך ישיב לו את השלטון — ואם לא, יוכל פשוט לפנות דרומה, לקרוא לעצמו השליט ולהחזיק במדינת צ׳ו. זו ברכה שאינה צפויה.״ האדון שאל: ״מהו אסון שאינו צפוי?״ הוא השיב: ״לי יואן אינו מנהל את המדינה, אלא הוא אויבו של אדוני; הוא אינו איש צבא, אך זה זמן רב הוא מטפח אנשים הנכונים למות. כשימות המלך יקדים לי יואן להיכנס, יתפוס את הסמכות ויהרוג את אדוני כדי להשתיקו. זה אסון שאינו צפוי.״ האדון שאל: ״מיהו אדם שאינו צפוי?״ הוא השיב: ״ימנה נא אדוני אותי לקציו הארמון. כשימות המלך יקדים לי יואן להיכנס, ואני אהרוג אותו למען אדוני. זה אדם שאינו צפוי.״ האדון אמר: ״הנח לזה. לי יואן הוא אדם חלש; אני גם נוהג בו יפה — כיצד יגיע הדבר עד כדי כך?״ ג׳ו יינג ידע כי דבריו לא יתקבלו. הוא חשש שהאסון יגיע גם אליו ונמלט.

כעבור שבעה־עשר יום מת המלך קאו־ליה. לי יואן אכן הקדים להיכנס והציב אנשים הנכונים למות במארב בתוך שער ג׳י. כאשר נכנס האדון צ׳ון־שן בשער, תקפו אותו אנשיו של יואן משני עבריו ודקרוהו; הם כרתו את ראשו והשליכוהו מחוץ לשער. לאחר מכן שלח יואן פקידים והשמיד את כל ביתו של האדון. הבן שהרתה אחותו של לי יואן כאשר זכתה לראשונה בחסדו של

האדון צ׳ון־שן, ושילדה לאחר שנכנסה אל המלך, עלה עתה לכס; הוא המלך יוּאוּ מצ׳ו.

באותה שנה כבר מלאו תשע שנים לעליית הקיסר הראשון של צ׳ין. גם לאו אָאי חולל מרד בצ׳ין; הדבר נחשף, שלוש משפחותיו הושמדו ולוּ בּוּ־וֵיי הודח.

ההיסטוריון הגדול אומר: הגעתי לצ׳ו וראיתי את העיר העתיקה של האדון צ׳ון־שן — מה מפוארים היו ארמונותיה! בראשית דרכו, כאשר שכנע את המלך ג׳או מצ׳ין וכאשר סיכן את עצמו כדי לשלח את יורש העצר מצ׳ו לביתו — כמה בהירה הייתה תבונתו! אך לאחר מכן נתן ללי יואן לשלוט בו; מבולבל היה. פתגם אומר: ״אם אין חותכים כשיש לחתוך, סופגים תחת זאת את התוהו.״ שמא על כך נאמר כי האדון צ׳ון־שן החמיץ את ג׳ו יינג?[א]

א. [הערת המתרגם: גוף כרך ע״ח מסתיים בדברי ההיסטוריון הגדול בעמוד הסריקה 3110. ה״שבח״ של ״חיפוש הנסתר״ המודפס אחריהם באותו עמוד, וכן ה״בחינה״ שבעמודים 3112–3113, הם תוספות פרשניות וטקסטואליות מאוחרות ולכן אינם נכללים בתרגום גוף החיבור. פ' א.ת.]

הביוגרפיות של פאן ג׳וּי וצאי דזה

פאן ג׳וּי היה איש ויי, ושם הבגרות שלו היה שוּ. הוא נדד בין אדוני המדינות וניסה לשכנעם, וביקש לשרת את מלך ויי. אך משפחתו הייתה ענייה ולא היה לו במה לממן את עצמו, ולכן שירת תחילה את סוּ ג׳יה, שר בכיר בדרג הביניים בוויי.

סו ג׳יה נשלח בשליחות המלך ג׳או מוויי לצ׳י, ופאן ג׳וּי התלווה אליו. הם נשארו חודשים אחדים ולא קיבלו תשובה. המלך שיאנג מצ׳י שמע שפאן ג׳וּי מיטיב לדבר ושלח לו עשרה ג׳ין זהב וכן שור ויין. ג׳וּי הודה לו אך סירב ולא העז לקבל. כשנודע הדבר לסו ג׳יה כעס מאוד. הוא סבר שג׳וּי מסר לצ׳י את סודות מדינת ויי ולכן קיבל את המתנות הללו; הוא הורה לו לקבל את השור והיין ולהשיב את הזהב. לאחר שחזרו, עדיין כעס על ג׳וּי ודיווח עליו לראש ממשלת ויי. ראש הממשלה היה אחד מנסיכי ויי ושמו ויי צ׳י. ויי צ׳י כעס מאוד וציווה על אנשי ביתו להלקות ולהכות את ג׳וּי; צלעותיו נשברו ושיניו נותצו. ג׳וּי העמיד פני מת. הם גלגלוהו במחצלת קנים והניחוהו בבית השימוש. האורחים השתכרים השתינו עליו בזה אחר זה, כדי לבזותו ולהזהיר את הבאים אחריו שלא ידברו בפזיזות. מתוך המחצלת אמר ג׳וּי לשומר: ״אם אדוני יוכל להוציאני מכאן, אגמול לו ביד רחבה.״ השומר ביקש אפוא רשות להוציא ולהשליך את המת שבמחצלת. ויי צ׳י היה שיכור ואמר: ״אפשר.״ כך הצליח פאן ג׳וּי לצאת. לאחר מכן התחרט ויי צ׳י ושב להזעיק אנשים לחפשו. ג׳נג אן־פינג מוויי שמע על כך, לקח עמו את פאן ג׳וּי ונמלט. הוא הסתירו, וג׳וּי שינה את שמו ואת שם משפחתו לג׳אנג לוּ.

באותה עת שלח המלך ג׳או מצ׳ין את פקיד הקבלה ואנג ג׳י בשליחות לוויי. ג׳נג אן־פינג התחזה לחייל ושירת את ואנג ג׳י. ואנג שאל: ״האם יש בוויי אדם ראוי שיוכל לצאת עמי מערבה?״ ג׳נג אן־פינג אמר: ״בשכונתי יש אדון ושמו ג׳אנג לו, המבקש לפגוש אותך ולדבר על ענייני העולם. יש לו אויב, ולכן אינו מעז להיראות ביום.״ ואנג ג׳י אמר: ״הבא אותו עמך בלילה.״ בלילה הביא ג׳נג אן־פינג את ג׳אנג לו לפגוש את ואנג ג׳י. בטרם מיצו את שיחתם הכיר ואנג ג׳י כי פאן ג׳וּי אדם ראוי ואמר לו: ״המתן לי מדרום לסאן־טינג.״ הוא קבע עמו בחשאי והלך.

ואנג ג׳י נפרד מוויי, יצא לדרך ואסף בדרכו את פאן ג׳וּי אל המרכבה כדי להכניסו לצ׳ין. כשהגיעו לחוּ ראו מרחוק מרכבות ופרשים הבאים מן המערב. פאן ג׳וּי שאל: ״מי הבאים האלה?״ ואנג ג׳י השיב: ״ראש ממשלת צ׳ין, המרקיז ז׳אנג, עורך סיור מזרחה במחוזות.״ פאן ג׳וּי אמר: ״שמעתי שהמרקיז ז׳אנג מחזיק לבדו בסמכות צ׳ין ושונא להכניס אורחים ממדינות אחרות. חושש אני שיבזה אותי; מוטב שאסתתר בינתיים בתוך המרכבה.״ כעבור רגע הגיע המרקיז ז׳אנג. הוא בירך את ואנג ג׳י לשלום, עצר את מרכבתו ושאל: ״האם חל שינוי כלשהו ממזרח למעברים?״ ואנג השיב: ״לא.״ המרקיז שאל עוד: ״פקיד הקבלה לא הביא עמו במקרה אורח מאחת המדינות, נכון? אין באנשים כאלה שום תועלת; הם רק משבשים את מדינות הזולת.״ ואנג ג׳י השיב: ״לא העזתי.״ המרקיז נפרד והלך. פאן ג׳וּי אמר: ״שמעתי שהמרקיז ז׳אנג איש חכם, אך הוא תופס דברים באיחור. קודם חשד שיש אדם במרכבה ושכח לחפש בה.״ הוא ירד מן המרכבה ורץ ואמר: ״בוודאי יתחרט.״ לאחר שהלך יותר מעשרה לי אכן שלח המרקיז פרשים בחזרה לחפש במרכבה. משלא מצאו בה אורח חדלו. ואנג ג׳י נכנס לבסוף עם פאן ג׳וּי לשׁיין־יאנג.

לאחר שמסר את דוח שליחותו אמר ואנג ג׳י: ״בוויי יש אדון ושמו ג׳אנג לו, והוא מן הדברנים המוכשרים בעולם. הוא אומר: 'מדינת מלך צ׳ין נתונה בסכנה כערמת ביצים; אם ישיג אותי תהיה בטוחה. אך אי אפשר למסור את הדבר בכתב.' לכן הבאתי אותו עמי.״ מלך צ׳ין לא האמין. הוא שיכן את ג׳וי ונתן לו מזון גס. כך המתין לפקודה יותר משנה.

באותה עת כבר מלאו שלושים ושש שנים לעליית המלך ג׳או. בדרום הבקיע את יֵן ואת יינג של צ׳ו, והמלך חוואי מצ׳ו מת במאסר בצ׳ין. במזרח הביסה צ׳ין את צ׳י. המלך מין כינה את עצמו פעם קיסר ואחר כך ויתר על התואר. צ׳ין הביאה שוב ושוב את שלוש מדינות ג׳ין למצוקה. המלך מאס בדברני העולם ולא האמין לאיש.

המרקיז ז׳אנג והאדון חְוָוה־יַאנְג היו אחיה של הקיסרית האלמנה שֵׁוֶאן, אמו של המלך ג׳או; ואילו האדון ג׳ינג־יאנג והאדון גאו־לינג היו אחיו למחצה של המלך מצד אמו. המרקיז ז׳אנג היה ראש הממשלה, ושלושת האחרים הנהיגו את הצבא בזה אחר זה והחזיקו בנחלות. בזכות הקיסרית האלמנה היו בתיהם הפרטיים עשירים ונכבדים מבית המלוכה. כאשר היה המרקיז ז׳אנג מצביא צ׳ין, הוא ביקש לדלג מעל האן ווויי ולתקוף את גאנג ואת שואו שבצ׳י, כדי להרחיב את נחלתו בטאו. פאן ג׳וי הגיש אז איגרת ובה נאמר:

> ״שמעתי שכאשר שליט נאור מכונן ממשל, אי אפשר שלא לגמול לבעל הישג ואי אפשר שלא למנות בעל יכולת. מי שעמלו רב מקבל שכר רב, מי שהישגיו רבים מקבל דרגה נכבדה, ומי שמסוגל למשול בהמון מקבל משרה גדולה. משום כך חסר היכולת אינו מעז לתפוס משרה, ואילו בעל היכולת אינו יכול להישאר חבוי. אם דבריי נראים ראויים, אבקש לבצע

אותם וכך להוסיף תועלת לדרך זו; ואם אינם ראויים, אין טעם להחזיקני כאן זמן רב. פתגם אומר: 'שליט בינוני גומל לאהוביו ומעניש את שנואיו; שליט נאור אינו כן: גמולו ניתן בהכרח לבעל ההישג ועונשו נגזר בהכרח על האשם.' חזי אינו רחב מכדי שיונח על סדן ההוצאה להורג, ומותניי אינם רחבים מכדי שימתינו לגרזן הקרב; כיצד אעז לנסות את המלך בדבר המוטל בספק? גם אם תראה בי אדם שפל ותבזני בקלות, וכי לא תייחס חשיבות לכך שהאיש שהמליץ עליי לא ייחשב כמי שהוליך את המלך שולל?

״ועוד שמעתי: לג׳ואו הייתה אבן החן דְּג׳ה־אֶה, לסונג הייתה ג׳יה־לוּ, לליאנג הייתה סְיֵן־לי ולצ׳ו היה הירקן הגולמי של חה. ארבעת האוצרות הללו נולדו מן האדמה ואומנים טובים החמיצו אותם, ובכל זאת נעשו לכלים מפורסמים בעולם. אם כן, האם דווקא מה שהמלך החכם השליך אינו ראוי להעשיר את המדינה?

״שמעתי כי היודע להעשיר את ביתו לוקח מן המדינה, והיודע להעשיר את המדינה לוקח מאדוני המדינות. כאשר יש בעולם שליט נאור, אדוני המדינות אינם יכולים להתעשר לעצמם כרצונם. מדוע? מפני שהוא גוזר מהם את תפארתם. רופא טוב יודע אם החולה יחיה או ימות, ושליט חכם מבין בענייני הצלחה וכישלון: אם יש תועלת הוא פועל, אם יש נזק הוא מניח לדבר, ואם יש ספק הוא מנסה מעט. גם אילו שבו שוּן ויוּ לחיים לא היו יכולים לשנות זאת. את הדברים העמוקים ביותר איני מעז להעלות על הכתב, והשטחיים אינם ראויים להישמע. שמא אני טיפש ודבריי אינם הולמים את לב המלך? או שמא המדבר עליי אמר שאני שפל ואיני ראוי לשימוש? אם לא כן, אבקש שתינתן לי שעה קצרה להיכנס ולראות את

> פני המלך. אם אפילו דבר אחד שאומר לא יועיל, אבקש להניח את צווארי על סדן הגרזן.״

המלך ג׳או מצ׳ין שמח מאוד. הוא התנצל לפני ואנג ג׳י וציווה עליו לזמן את פאן ג׳וי במרכבת שליחים.

פאן ג׳וי זכה אפוא לפגוש את המלך בארמון צדדי. הוא העמיד פנים שאינו יודע היכן המסדרון הארוך ונכנס לתוכו. כשהמלך התקרב כעס הסריס וגירשו באומרו: ״המלך מגיע!״ פאן ג׳וי אמר בכוונה דברים משובשים: ״מניין יהיה לצ׳ין מלך? בצ׳ין יש רק הקיסרית האלמנה והמרקיז ז׳אנג.״ הוא ביקש לעורר בדבריו את המלך ג׳או. המלך הגיע, שמע את ויכוחו עם הסריס, הזמינו להתקרב והתנצל: ״זה זמן רב היה עליי לבוא בעצמי ולקבל את הוראותיך. אלא שענייני יי־צ׳וּ היו דחופים, ובוקר וערב ביקשתי בעצמי את רשות הקיסרית האלמנה. עתה נשלמו ענייני יי־צ׳ו, וסוף סוף אני יכול לקבל את הוראותיך. בצערי חושש אני שאיני זריז בשכלי; אקיים בכבוד את טקסי האורח והמארח.״ פאן ג׳וי הצטנע וסירב לכבוד. באותו יום, כל השרים שראו כיצד התקבל פאן ג׳וי הזדעזעו, שינו את פניהם והחליפו את ארשתם.

מלך צ׳ין הרחיק את מלוויו והארמון התרוקן מאדם. המלך כרע על ברכיו וביקש: ״במה יואיל אדוני להורות לי?״ פאן ג׳וי אמר: ״כן, כן.״ כעבור זמן־מה שב המלך וכרע: ״במה יואיל אדוני להורות לי?״ ופאן ג׳וי אמר: ״כן, כן.״ כך היה שלוש פעמים. המלך כרע ואמר: ״האם אדוני לא יואיל לבסוף להורות לי? ״ פאן ג׳וי אמר: ״לא משום שאיני מעז. שמעתי שכאשר פגש לוּ שאנג את המלך ון לא היה אלא דייג הדג על גדת הוֵיי. הקשר ביניהם היה אפוא רופף. אך לאחר ששכנעו מינהו מיד למורה הגדול, העלהו למרכבתו ושב עמו, מפני

שדבריו היו עמוקים. כך קצר המלך ון את הישגו באמצעות לו שאנג ולבסוף מלך על העולם. אילו הרחיק המלך ון את לו שאנג ולא דיבר עמו לעומק, לא הייתה לג׳ואו מידתו של בן השמים, ולמלכים ון וּוּ לא היה מי שישלים עמם את מפעל המלכות. עתה אני שר הנודד הרחק מביתו וקשרי עם המלך רופפים, אך כל הדברים שאני מבקש להציג נוגעים לתיקון אדוני ונכנסים בין המלך לבין בשרו ודמו. אני מבקש להציע את נאמנותי הטיפשה, אך איני מכיר עדיין את לב המלך. לכן שאל המלך שלוש פעמים ולא העזתי להשיב. אין זה מפני שאני פוחד ואיני מעז לדבר. יודע אני שאם אדבר היום לפני המלך, אולי אוצא מחר להורג מאחוריו; ובכל זאת לא אנסה להתחמק. אם באמת יבצע המלך את דבריי, המוות לא יהיה לי צרה, הגלות לא תהיה לי דאגה, ומשיחת גופי בלכה כדי להיראות מצורע ופיזור שערי כדי להיראות משוגע לא יהיו לי חרפה. הרי חמשת הקיסרים, עם כל חוכמתם, מתו; שלושת המלכים, עם כל אנושיותם, מתו; חמשת ההגמונים, עם כל מעלתם, מתו; גם וּ חוֹאוּ וְרָן בִּי, עם כל כוחם, מתו; וצ׳נג ג׳ינג, מנג בן, ואנג צ׳ינג־ג׳י ושיה יו, עם כל גבורתם, מתו. מן המוות אין אדם יכול להימלט. אם במצב שאין ממנו מנוס אוכל להועיל ולו מעט לצ׳ין, זו משאלתי הגדולה; ממה אדאג? וּ דזה־שׂוּ הוברח בשק ויצא ממעבר ג׳או; בלילה הלך וביום הסתתר. כשהגיע לנהר לינג לא היה לו במה להשביע את פיו. הוא התקדם על ברכיו וזחל, קד ארצה בחזה חשוף, תופף על בטנו וניגן בחליל וביקש מזון בשוק של וּ. לבסוף הרים את מדינת וּ וחֶה־לוּ נעשה להגמון. אם אוכל למצות את עצתי כוו דזה־שו, ואפילו אכלא בבור ולא אוסיף להיראות כל ימי חיי, הרי שעצתי בוצעה; ממה אדאג? ג׳י דזה וג׳יה יו צבעו את גופם כמצורעים ופיזרו את שערם כמשוגעים, אך לא הועילו לשליט. אם אוכל ללכת בדרכם ובכל זאת להועיל לשליט הראוי שאני מכבד, יהיה זה כבודי הגדול; במה אתבייש? פחד אחד בלבד יש לי: שלאחר מותי יראה העולם

שמסרתי את כל נאמנותי ומתי, ובגלל זאת יסתום את פיו, יקשור את רגליו ואיש לא ירצה לפנות אל צ׳ין. אדוני פוחד למעלה מחומרת הקיסרית האלמנה ולמטה מבולבל ממעשיהם של שרים בוגדניים; הוא יושב בתוך הארמון העמוק ואינו עוזב את ידי המטפלת, יתעה כל ימיו ולא יהיה לו מי שיגלה את הבוגדים. במקרה הגדול ייהרסו מקדשי האבות, ובמקרה הקטן יישאר הוא עצמו בודד ובסכנה. מכך אני פוחד. אך עוני והשפלה, סכנת המוות והכליה — מאלה איני מעז לפחד. אם אמות וצ׳ין תתוקן, מותי עדיף מחיי.״ מלך צ׳ין כרע ואמר: ״מה הדברים האלה בפי אדוני! מדינת צ׳ין מרוחקת ונידחת, ואני טיפש ובלתי ראוי. אם הואיל אדוני להשפיל את עצמו ולבוא לכאן, הרי שהשמים משתמשים בי להטריח את אדוני כדי לקיים את מקדשי המלכים הקודמים. זכיתי לקבל את הוראותיך מפני שהשמים מיטיבים עם המלכים הקודמים ואינם נוטשים את יתומם. כיצד יכול אדוני לומר כך? בעניינים גדולים כקטנים, מן הקיסרית האלמנה למעלה ועד השרים הגדולים למטה, אבקש מאדוני להורות לי הכול ולא לפקפק בי.״ פאן ג׳וּי השתחווה, וגם מלך צ׳ין השתחווה.

פאן ג׳וּי אמר: ״מדינתו של המלך מוקפת מחסומים והיא מבוצרת: בצפון גאן־צ׳ואן וגוּ־קוֹאוּ, בדרום חגורת הנהרות ג׳ינג וּוויי, מימין לונג ושוּ ומשמאל המעברים והמדרונות. יש לה מיליון לוחמים מסתערים ואלף מרכבות מלחמה. כשיש יתרון היא יוצאת לתקוף וכשאין יתרון היא נכנסת להתגונן. זו ארץ הראויה למלך. העם פחדן במריבות פרטיות אך אמיץ במלחמה ציבורית. זה עם הראוי למלך. המלך מחזיק בשני הדברים יחד. עם אומץ חיילי צ׳ין והמון המרכבות והפרשים, משליטה על אדוני המדינות תהיה כמו שילוח הכלב חאן־לוּ לתפוס ארנב צולע; אפשר להשיג את מפעלו של הגמון ומלך. ובכל זאת שום שר אינו ממלא כראוי את מקומו. עד היום סגרה צ׳ין את מעבריה חמש־

עשרה שנה ולא העזה להציץ בחייליה מזרחה להרים. הדבר נובע מכך שהמרקיז ז׳אנג אינו נאמן בעצותיו לצ׳ין ושיש טעות בתוכניתו של המלך.״ מלך צ׳ין כרע ואמר: ״אבקש לשמוע על טעותי.״

אך רבים מן המלווים צותתו בחשאי. פאן ג׳וּי פחד ולא העז עדיין לדבר על עניני הפנים; תחילה דיבר על עניני החוץ כדי לבחון את תגובותיו של מלך צ׳ין. הוא התקדם ואמר: ״אין זו עצה נכונה שהמרקיז ז׳אנג ידלג מעל האן וווי ויתקוף את גאנג ואת שואו שבצ׳. אם יוציא מעט חיילים לא יהיה די בהם לפגוע בצ׳; אם יוציא רבים, יזיק הדבר לצ׳ין. אני מניח שתוכנית המלך היא להוציא מעט מחייליו ולמצות את צבאות האן וווי; אך אין בכך צדק. עתה ברור שמדינות בעלות־ברית אינן קרובות באמת. האם ראוי לדלג מעל ארצו של אדם אחר ולתקוף? התוכנית רופפת. בעבר תקף המלך מין מצ׳י את צ׳ו בדרום, הביס צבא והרג מצביאים, ופעמיים פתח אלף לי אדמה; אך צ׳י לא השיגה ולו שעל אדמה. האם לא ביקשה להשיג אדמה? תנאי הארץ לא אפשרו לה להחזיק בה. אדוני המדינות ראו את תשישות צ׳י ואת חוסר האחדות בין מלכה לשריו, הוציאו צבא, תקפוה והביסוה תבוסה גדולה. אנשי המעלה הושפלו והחיילים נשחקו, והכול האשימו את המלך: 'מי תכנן זאת?' המלך השיב: 'ון דזה תכנן.' השרים הגדולים מרדו ון דזה נמלט. הסיבה שצ׳י הובסה כל כך הייתה שתקפה את צ׳ו והשמינה בכך את האן ואת ויי. זה הקרוי להשאיל נשק לשודד ולספק מזון לגנב. מוטב למלך להתיידד עם הרחוקים ולתקוף את הקרובים: אם ישיג צון אחד יהיה זה הצון של המלך; אם ישיג צ׳ה אחד יהיה זה הצ׳ה של המלך. עתה הוא מניח לכך ותוקף למרחוק — האין זו טעות? בעבר הייתה מדינת ג׳ונג־שאן רחבה חמש מאות לי, וג׳או לבדה בלעה אותה. ההישג נשלם, השם נקבע והרווח דבק בה, ואיש בעולם לא יכול היה

לפגוע בה. האן ווויי יושבות עתה בארץ המרכזית והן ציר העולם. אם המלך מבקש להיות להגמון, עליו לקרב את הארץ המרכזית ולעשותה לציר העולם, כדי להטיל מורא על צ׳ו ועל ג׳או. אם צ׳ו תתחזק, ייצמד לצדה ג׳או; אם ג׳או תתחזק, תיצמד לצדה צ׳ו. כששתיהן ייצמדו, תפחד צ׳י. כשצ׳י תפחד, תשרת את צ׳ין בדברים כנועים ובמתנות כבדות. לאחר שתיצמד צ׳י, יהיה אפשר לשבות את האן ואת ויי.״ המלך ג׳או אמר: ״זה זמן רב אני מבקש להתקרב לוויי, אך ויי היא מדינה הפכפכה ואיני מצליח. כיצד אפשר להתקרב אליה?״ פאן ג׳וּי השיב: ״שרת אותה בדברים כנועים ובמתנות כבדות. אם לא יועיל, חתוך אדמה ושחד אותה. אם גם זה לא יועיל, גייס צבא ותקוף אותה.״ המלך אמר: ״קיבלתי את הוראתך ביראה.״ הוא מינה את פאן ג׳וּי לשר אורח ודן עמו בענייני צבא. לבסוף שמע לעצתו ושלח את וָאן, בעל דרגת חמשת השרים הגדולים, לתקוף את ויי ולכבוש את חְוואי. כעבור שנתיים כבש את שינג־צ׳יו.

השר האורח פאן ג׳וּי שב ושכנע את המלך ג׳או: ״שטחי צ׳ין והאן משולבים זה בזה כרקמה. נוכחות האן לצד צ׳ין דומה לתולעת בתוך עץ או למחלה בלב ובבטן האדם. אם אין שינוי בעולם — ניחא; אם יהיה שינוי, מי ידאיג את צ׳ין יותר מהאן? מוטב למלך לאסוף אליו את האן.״ המלך ג׳או אמר: ״ממילא אני מבקש לאסוף את האן, אך היא אינה שומעת לי. מה אעשה?״ השיב: ״כיצד תוכל שלא לשמוע? אם יוריד המלך צבא ויתקוף את יינג־יאנג, ייחסמו הדרכים לגוֹנְג ולצ׳נג־גאו; אם יקטע בצפון את דרך טאי־האנג, לא יוכל צבא שאנג־דאנג לרדת. במסע אחד נגד יינג־יאנג תיחתך ארצה לשלושה. כאשר תראה האן שאובדנה ודאי, כיצד לא תשמע? אם תשמע האן, יהיה אפשר לשקול מכאן את מפעל ההגמונות.״ המלך אמר: ״טוב.״ הוא עמד לשלוח שליח להאן.

פאן ג׳וּי נעשה מיום ליום מקורב יותר, ועצותיו שימשו את המלך שנים אחדות. אז ביקש שיחה פרטית ואמר: ״כשישבתי ממזרח להרים שמעתי שבצ״י יש טיין ון, אך לא שמעתי שיש בה מלך; שמעתי שבצ״ין יש קיסרית אלמנה, המרקיז ז׳אנג והאדונים חווה־יאנג, גאו־לינג וג׳ינג־יאנג, אך לא שמעתי שיש בה מלך. מי שמחזיק לבדו במדינה קרוי מלך; מי שבידו להועיל ולהזיק קרוי מלך; מי ששולט בעוצמת החיים והמוות קרוי מלך. עתה פועלת הקיסרית האלמנה כרצונה בלי להתחשב באיש; המרקיז ז׳אנג יוצא לשליחויות בלי לדווח; חווה־יאנג וג׳ינג־יאנג מכריעים ומוציאים לפועל בלי מעצור; גאו־לינג מתקדם ונסוג בלי לבקש רשות. מעולם לא היו ארבעה נכבדים כאלה כולם יחד והמדינה לא הייתה בסכנה. מי שכפוף לארבעתם חי במדינה שאין בה מלך. כיצד אפוא לא תיטה הסמכות, וכיצד יצאו הצווים מן המלך? שמעתי שהמיטיב למשול במדינה מבצר בפנים את מוראו ומכבד בחוץ את סמכותו. שליחי המרקיז ז׳אנג מחזיקים בכובד סמכות המלך, מכריעים אצל אדוני המדינות, מחלקים לוחות סמכות בעולם, ממנים ומדיחים, תוקפים מדינות — ואיש אינו מעז שלא לציית. אם הם מנצחים וכובשים, הרווח חוזר לטאו ואילו תשישות המדינה נחשפת בפני אדוני המדינות; אם הם מובסים, הטינה נקשרת בעם והאסון חוזר למזבחות המדינה. ב׳שירים׳ נאמר: 'עץ שפריו רב — ענפיו נבקעים; כשענפיו נבקעים — לבו נפגע. המגדיל את בירתו הפרטית מסכן את מדינתו; המרומם את שרו משפיל את שליטו.' צ׳וּוי ג׳וּ וָנָאו צ״ה משלו בצ״י; נאו צ״ה ירה בירך המלך, עקר את גידיו ותלה אותו על קורת מקדש, והוא מת בתוך יום ולילה. לי דְוֵי משל בג׳או; הוא כלא את 'האב השליט' בשה־צ״יו והלה מת ברעב כעבור מאה יום. עתה שמעתי שבצ״ין שולטים הקיסרית האלמנה והמרקיז ז׳אנג, וגאו־לינג, חווה־יאנג וג׳ינג־יאנג מסייעים להם; לבסוף לא יישאר מלך צ״ין. אלה בני מינם של נאו צ״ה ולי דויי. שלוש השושלות איבדו

את מדינותיהן מפני שהשליט מסר את הממשלה בלעדית לאחר, שקע ביין, בדהירת מרכבות, בציד בחצים וברשתות ולא שמע בענייני ממשל. מקבל הסמכות קינא בראויים ושנא את המוכשרים, שלט בתחתונים והסתיר מן העליון, השלים את עניניו הפרטיים ולא תכנן למען השליט. השליט לא התעורר ולכן איבד את מדינתו. עתה, מבעלי הדרגות ועד הפקידים הגדולים, ולמטה עד אנשי פמליית המלך — אין איש שאינו מאנשי ראש הממשלה. כשאני רואה את המלך עומד לבדו בחצר, אני פוחד בחשאי למענו שמקץ רבבת דורות לא יהיו המחזיקים במדינת צ׳ין צאצאי המלך.״ המלך ג׳או שמע ונבהל מאוד. הוא אמר: ״טוב.״ אז הדיח את הקיסרית האלמנה וגירש את המרקיז ז׳אנג ואת האדונים גאו־לינג, חווה־יאנג וג׳ינג־יאנג אל מחוץ למעברים. מלך צ׳ין מינה את פאן ג׳וי לראש הממשלה. הוא לקח את חותמו של המרקיז ז׳אנג ושלחו לשוב לטאו, והורה לפקידי המחוז לספק מרכבות ושוורים למעברו — יותר מאלף מרכבות. כשהגיע אל המעבר בדקו השומרים את כלי אוצרו; אוצרותיו וחפציו המופלאים היו רבים מאלה של בית המלוכה.א

צ׳ין העניקה לפאן ג׳וי את יינג כנחלה והוא נקרא המרקיז יינג. באותה עת הייתה השנה הארבעים ואחת למלך ג׳או מצ׳ין.

לאחר שנעשה פאן ג׳וי לראש ממשלת צ׳ין נקרא שם ג׳אנג לו, ובוויי לא ידעו את האמת וסברו שפאן ג׳וי מת מזמן. כששמעה ויי שצ׳ין עומדת לתקוף מזרחה את האן ואת ויי, שלחה את סו ג׳יה בשליחות לצ׳ין. פאן ג׳וי שמע על כך, יצא בחשאי בבגדים בלויים והלך ברגל לאכסניה לראות את סו ג׳יה.

א. [父主 הוא ״האב השליט״, כינויו של המלך וו־לינג שנכלא בשה־צ׳יו, לא שם המשפחה ג׳וי־פו. מאה הימים הם מניין הנאום המצוטט; אין להחליפם בשלושת החודשים שבסיפור המקביל בפרק 43. פ' א.ת.]

כשראהו סו ג׳יה נדהם: ״האמנם פאן שוּ עדיין בריא?״ פאן ג׳וּי אמר: ״אכן.״ סו ג׳יה צחק: ״האם פאן שו בא לשכנע בצ׳ין?״ השיב: ״לא. לפני ימים חטאתי לראש ממשלת ויי ולכן נמלטתי לכאן. כיצד אעז לשכנע?״ סו ג׳יה שאל: ״במה עוסק עתה שו?״ פאן ג׳וּי אמר: ״אני עובד כשכיר אצל אדם.״ סו ג׳יה ריחם עליו בלבו, הושיבו עמו לאכול ולשתות ואמר: ״האם פאן שו עני עד כדי כך?״ הוא לקח אחד ממעילי המשי הגס שלו ונתנו לו. אחר כך שאל: ״האם אתה מכיר את האדון ג׳אנג, ראש ממשלת צ׳ין? שמעתי שהוא זוכה לחסד המלך ושכל ענייני העולם מוכרעים בידיו. הצלחת שליחותי או כישלונה תלויים בו. האם יש בין מכריו של הנער מישהו המקורב לראש הממשלה?״ פאן ג׳וּי אמר: ״בעל הבית שלי מכיר אותו היטב. גם אני עצמי יכול להתקבל אצלו; אבקש להציג אותך לפני האדון ג׳אנג.״ סו ג׳יה אמר: ״סוסי חולה וציר מרכבתי נשבר. אם לא תהיה מרכבה גדולה רתומה לארבעה סוסים, לא אצא.״ פאן ג׳וּי אמר: ״אבקש מבעל הבית מרכבה גדולה וארבעה סוסים למענך.״

פאן ג׳וּי שב, לקח מרכבה גדולה וארבעה סוסים, נהג למען סו ג׳יה ונכנס למעון ראש ממשלת צ׳ין. האנשים במעון ראו אותם מרחוק, וכל מי שהכירו הסתתר ונמנע מפניהם. סו ג׳יה תמה. כשהגיעו לשער מגורי ראש הממשלה אמר לו פאן ג׳וּי: ״המתן לי; אכנס תחילה ואודיע עליך לראש הממשלה.״ סו ג׳יה המתין מתחת לשער ואחז במרכבה זמן רב. הוא שאל את אנשי השער: ״מדוע פאן שו אינו יוצא?״ הם השיבו: ״אין כאן פאן שו.״ סו ג׳יה אמר: ״האיש שנכנס עמי קודם.״ הם אמרו: ״זהו האדון ג׳אנג, ראש ממשלתנו.״ סו ג׳יה נדהם מאוד והבין שרומה. הוא חשף את פלג גופו העליון, התקדם על ברכיו וביקש באמצעות אנשי השער לכפר על חטאו. פאן ג׳וּי הקים וילונות מפוארים ומשרתים רבים עמדו סביבו, ואז קיבל אותו. סו ג׳יה הכה במצחו ארצה ואמר

שחטאו מחייב מוות: ״ג׳יה לא העלה בדעתו שאדוני יוכל להביא את עצמו אל מעל לענינים הכחולים. איני מעז עוד לקרוא בספרי העולם ואיני מעז עוד לעסוק בענייניו. פשעי ראוי לקלחת הרותחת; אבקש לגרש את עצמי לארץ החוּ והמָה, ואדוני יחליט אם אחיה או אמות.״ פאן ג׳וּי שאל: ״כמה חטאים לך?״ השיב: ״גם אילו עקרו את שערותיי כדי להמשיך ולמנות בהן את חטאיי, לא היה די.״ פאן ג׳וּי אמר: ״רק שלושה חטאים לך. בימי המלך ג׳או מצ׳ו הדף שן באו־שו למען צ׳ו את צבא וּ. מלך צ׳ו העניק לו בג׳ינג נחלה בת חמשת אלפים בתי־אב, אך באו־שו סירב לקבלה מפני שקברי אבותיו הופקדו בג׳ינג. גם קברי אבותיי שלי נמצאים בוויי. קודם חשבת שלבי נוטה החוצה אל צ׳י והשמצת אותי לפני ויי צ׳י — זה חטאך הראשון. כאשר השפיל אותי ויי צ׳י בבית השימוש לא עצרת בעדו — זה חטאך השני. כשחזרת שיכור ואף השתנת עליי — כיצד יכולת להיות אכזרי כל כך? זה חטאך השלישי. ובכל זאת הסיבה שלא תמות היא שהמעיל שנתת לי העיד על געגועיך ועל רגש כלפי מכר ותיק. משום כך אשחרר אותך.״ הוא שילחו, נכנס ודיווח למלך ג׳או, והמלך התיר לסו ג׳יה לשוב.

כאשר בא סו ג׳יה להיפרד מפאן ג׳וּי, הכין פאן ג׳וּי סעודה גדולה. הוא הזמין את כל שליחי אדוני המדינות והושיבם עמו באולם העליון, שם הוגשו מזון ומשקה בשפע. את סו ג׳יה הושיב למטה מן האולם, הניח לפניו קש קצוץ ושעועית וציווה על שני אסירים מקועקעים לעמוד משני צדדיו ולהאכילו כסוס. הוא מנה את חטאיו ואמר: ״אמור בשמי למלך ויי להביא במהירות את ראשו של ויי צ׳י! אם לא יעשה כן, אטבח בדה־ליאנג.״ סו ג׳יה שב ודיווח לוויי צ׳י. ויי צ׳י פחד, נמלט לג׳או והסתתר אצל האדון פינג־יואן.

לאחר שנעשה פאן ג׳וּי לראש הממשלה אמר לו ואנג ג׳י: ״יש שלושה דברים שאי אפשר לדעת, וגם שלושה שאין מה לעשות לגביהם. אם יום אחד תאחר מרכבת הארמון לשוב — זה הראשון בדברים שאי אפשר לדעת. אם אדוני יעזוב פתאום את אכסנייתו — זה השני. אם אני, שליחך, אמלא פתאום גיא — זה השלישי. אם תאחר מרכבת הארמון לשוב, גם אם אדוני יכעס עליי לא יהיה מה לעשות. אם אדוני יעזוב פתאום את אכסנייתו, גם אם יכעס עליי לא יהיה מה לעשות. ואם אני אמלא פתאום גיא, גם אם אדוני יכעס עליי לא יהיה מה לעשות.״ פאן ג׳וּי לא שמח. הוא נכנס ואמר למלך: ״אלמלא נאמנות ואנג ג׳י לא היה איש מכניס אותי אל מעבר חאן־גוּ; ואלמלא מעלתו וחוכמתו של המלך הגדול לא היה איש מרומם אותי. עתה הגעתי למשרת ראש הממשלה ודרגתי בין המרקיזים, ואילו משרתו של ואנג ג׳י עדיין אינה אלא פקיד קבלה. לא לכך התכוון כשהכניס אותי.״ המלך ג׳או זימן את ואנג ג׳י ומינהו למושל חה־דונג; במשך שלוש שנים לא הגיש את חשבונותיו לחצר. פאן ג׳וּי המליץ גם על ג׳נג אן־פינג, והמלך ג׳או מינהו למצביא. אז פיזר פאן ג׳וּי את רכוש ביתו וגמל באמצעותו לכל מי שעזר לו בעת מצוקה: על חסד של ארוחה אחת גמל בהכרח, ועל טינה של מבט כעוס נקם בהכרח.

בשנה השנייה לכהונת פאן ג׳וּי כראש ממשלת צ׳ין, היא השנה הארבעים ושתיים למלך ג׳או מצ׳ין, תקפה צ׳ין במזרח את שאו־צ׳וּ ואת גאו־פינג של האן וכבשה אותן.

המלך ג׳או מצ׳ין שמע שוויי צ׳י נמצא אצל האדון פינג־יואן וביקש לנקום את נקמת פאן ג׳וּי בכל מחיר. הוא העמיד פנים שהוא מיטיב לכתוב ושלח לאדון פינג־יואן איגרת: ״שמעתי על צדקתו הנעלה של אדוני, ואני מבקש להיות לו לידיד כאחד מפשוטי העם. יואיל אדוני לבקרני; אבקש לשתות עמו עשרה

ימים.״ האדון פינג־יואן פחד מצ׳ין, וגם סבר שהדבר ראוי, ולכן נכנס לצ׳ין לראות את המלך ג׳או. המלך שתה עמו ימים אחדים ואמר: ״בעבר השיג המלך ון מג׳וא׳ו את לו שאנג ועשהו לדוכס הגדול; הדוכס חוואן מצ׳י השיג את גואן יי־וו ועשהו 'אבי הדוד'. עתה האדון פאן הוא גם דודי שלי. אויבו נמצא בבית אדוני. אבקש שתשלח אדם לשוב ולהביא את ראשו; אם לא, לא אוציאך מן המעבר.״ האדון פינג־יואן אמר: ״האיש הנכבד קושר ידידות למען השפל, והעשיר קושר ידידות למען העני. ויי צ׳י הוא ידידי. אילו היה כאן, ודאי לא הייתי מוסרו; ועתה הוא גם אינו בביתי.״ המלך ג׳או שלח אפוא איגרת למלך ג׳או: ״אחיו הצעיר של המלך נמצא בצ׳ין, ואויבו של האדון פאן, ויי צ׳י, נמצא בבית האדון פינג־יואן. על המלך לשלוח אדם שיביא במהירות את ראשו. אם לא, אגייס צבא ואתקוף את ג׳או וגם לא אוציא את אחי המלך מן המעבר.״ המלך שיאו־צ׳נג מג׳או הוציא חיילים והקיף את בית האדון פינג־יואן. המצוקה הייתה דחופה, ויי צ׳י נמלט בלילה וראה את ראש ממשלת ג׳או, יו צ׳ינג. יו צ׳ינג העריך שלא יצליח לשכנע את מלך ג׳או, ולכן הסיר את חותם ראש הממשלה, נמלט עם ויי צ׳י והלך בדרכים צדדיות. הוא חשב שאין בין אדוני המדינות מי שאפשר לפנות אליו בשעת דוחק, ולכן שב ורץ לדה־ליאנג וביקש להימלט לצ׳ו באמצעות האדון שין־לינג. כששמע האדון שין־לינג על בואו פחד מצ׳ין, היסס ולא הסכים עדיין לראותו. הוא שאל: ״איזה מין אדם הוא יו צ׳ינג? ״ באותה עת עמד לידו חואו ינג ואמר: ״קשה להכיר אדם, וקשה גם לדעת שמכירים אותו. יו צ׳ינג נעל סנדלי קש ונשא מטרייה; בפגישתו הראשונה עם מלך ג׳או הוענקו לו זוג לוחות ירקן לבנים ומאה יי זהב; בפגישה השנייה מונה לשר בכיר; ובפגישה השלישית קיבל לבסוף את חותם ראש הממשלה והוכתר למרקיז של רבבת בתי־אב. באותה עת התחרה העולם כולו להכירו. כאשר נקלע ויי צ׳י למצוקה ופנה ליו צ׳ינג, לא ייחס יו צ׳ינג חשיבות לכבוד הדרגה

והשכר: הוא הסיר את חותם ראש הממשלה, ויתר על מרקיזות רבבת בתי־האב ויצא בדרכים צדדיות. הוא מיהר לעזרת איש מעלה במצוקתו ופנה אל הנסיך, ואילו הנסיך שואל: 'איזה מין אדם הוא?' אכן קשה להכיר אדם, וקשה גם לדעת שמכירים אותו!״ האדון שין־לינג התבייש מאוד, רתם את מרכבתו ויצא אל השדות לקבל את פניהם. כששמע ויי צ׳י שתחילה התקשה האדון שין־לינג להסכים לפגוש אותו, כעס ושיסף את גרונו. מלך ג׳או שמע על כך, לקח לבסוף את ראשו ונתנו לצ׳ין. רק אז הוציא המלך ג׳או מצ׳ין את האדון פינג־יואן ושלחו חזרה לג׳או.

בשנה הארבעים ושלוש למלך ג׳או תקפה צ׳ין את פן־שינג של האן וכבשה אותה, ואחר כך בנתה את גואנג־וּ שעל הנהר.

כעבור חמש שנים השתמש המלך ג׳או בתוכניתו של המרקיז יינג, שחרר סוכנים כפולים כדי למכור את ג׳או, ובגלל זאת מינתה ג׳או את בנו של אדון מה־פו להחליף את ליין פו בפיקוד. צ׳ין הביסה את ג׳או תבוסה גדולה בצ׳אנג־פינג ואחר כך צרה על האן־דאן. לאחר זמן נוצר קרע בין המרקיז יינג לבין באי צ׳י, האדון וּ־אן; הוא דיבר נגדו והביא למותו. הוא המליץ על ג׳נג אן־פינג ושלחו לתקוף את ג׳או. ג׳נג אן־פינג כותר בידי ג׳או, וכשהמצב נעשה דחוף נכנע לה עם עשרים אלף חיילים. המרקיז יינג פרש מחצלת עשב וביקש להיענש. חוק צ׳ין קבע שמי שהמליץ על אדם והלה נמצא בלתי ראוי ייענש בעונשו של המומלץ. לפיכך היה עונשו של המרקיז יינג אמור להיות החרמת שלוש משפחותיו. המלך ג׳או מצ׳ין חשש לפגוע ברגשותיו וציווה בכל המדינה: ״מי שיעז לדבר על עניינו של ג׳נג אן־פינג ייענש בעונשו.״ הוא אף הוסיף מדי יום למזונות שהעניק לראש הממשלה, המרקיז יינג, כדי להרגיע את לבו.

כעבור שנתיים נמצא ואנג ג׳י, מושל חה־דונג, בקשרים עם אדוני המדינות והוצא להורג לפי החוק. המרקיז יינג נעשה מיום ליום מדוכדך יותר.

המלך ג׳או נאנח כשישב בחצר. המרקיז יינג התקדם ואמר: ״שמעתי: 'כשהשליט דואג, השר מושפל; כשהשליט מושפל, השר מת.' עתה המלך הגדול יושב בלב החצר ודואג; אני מעז לבקש לדעת את חטאי.״ המלך ג׳או אמר: ״שמעתי שחרבות הברזל של צ׳ו חדות אך שחקניה מגושמים. כשהחרבות חדות, הלוחמים אמיצים; כשהשחקנים מגושמים, המחשבות מרחיקות לכת. אני חושש שצ׳ו, המנהיגה לוחמים אמיצים במחשבות מרחיקות לכת, זוממת נגד צ׳ין. אם דבר לא הוכן מראש אי אפשר להגיב לדבר פתאומי. עתה האדון וו־אן כבר מת, ג׳נג אן־פינג ואחרים מרדו, בפנים אין מצביאים טובים ובחוץ מדינות אויב רבות. משום כך אני דואג.״ הוא ביקש לעורר ולעודד את המרקיז יינג. המרקיז פחד ולא ידע מה להשיב. צאי דזה שמע על כך והלך מערבה להיכנס לצ׳ין.

צאי דזה היה איש ין. הוא נדד לשם לימוד ופנה אל רבים מאדוני המדינות, גדולים כקטנים, אך לא מצא הזדמנות. הוא ביקש מטאנג ג׳ו לקרוא את פניו ואמר: ״שמעתי שאדוני קרא את פני לי דְווֵי ואמר: 'בתוך מאה יום תחזיק בידך את שרביט המדינה.' האם כך היה?״ טאנג ג׳ו אמר: ״כך היה.״ צאי דזה שאל: ״ומה בדבר אדם כמוני?״ טאנג ג׳ו בחן אותו היטב וצחק: ״לאדוני אף סולד, כתפיים ענקיות, פנים מגושמות, נחיריים מקומטים וברכיים כפופות. שמעתי שאין קוראים את פניו של חכם; שמא אדוני הוא כזה?״ צאי דזה הבין שטאנג ג׳ו לועג לו ואמר: ״עושר וכבוד יש לי מעצמי; רק את אורך חיי איני יודע, ואבקש לשמוע עליו.״ טאנג ג׳ו אמר: ״מעתה ואילך נותרו לאדוני ארבעים ושלוש שנים.״ צאי דזה צחק, הודה לו והלך. הוא אמר לרכבו: ״אוכל אורז

משובח ובשר שמן עד שיידקרו שיניי, אדהר על סוס במהירות, אשא חותם זהב, אקשור סרט ארגמן במותניי, אקוד ואפנה דרך לפני שליטי אדם, אוכל בשר ואחיה בעושר ובכבוד — ארבעים ושלוש שנים יספיקו לי.״ הוא הלך לג׳או וגורש; הלך להאן ולוויי, ובדרך גזלו ממנו את סיריו. כששמע כי ג׳נג אן־פינג וואנג ג׳י, שעליהם המליץ המרקיז יינג, נשאו שניהם אשמות כבדות בצ׳ין, וכי המרקיז מתבייש בלבו, נכנס צאי דזה מערבה לצ׳ין.

בטרם ראה את המלך ג׳או שלח אדם לפרסם דברים שיעוררו את כעס המרקיז יינג: ״צאי דזה, האורח מִזֶ, הוא גיבור מצטיין, דברן רחב־דעת ואיש חוכמה. ברגע שיראה את מלך צ׳ין, ודאי יביא המלך את אדוני במצוקה וייקח את משרתו.״ כששמע המרקיז יינג אמר: ״את ענייני חמשת הקיסרים ושלוש השושלות כבר למדתי; את תורות מאה האסכולות כבר הכרתי; ואת טיעוני כל הפיות כבר הכרתי. כיצד יוכל זה להביאני במצוקה ולקחת את משרתי?״ הוא שלח אדם לזמן את צאי דזה. צאי דזה נכנס ורק קד למרקיז יינג. המרקיז כבר לא היה מרוצה, וכשפגשו ראה שהוא גם יהיר. לכן געַר בו: ״הכרזת פעם שאתה מבקש להחליפני כראש ממשלת צ׳ין. האומנם?״ השיב: ״אכן.״ המרקיז אמר: ״אבקש לשמוע את טעמך.״ צאי דזה אמר: ״אהה, כמה מאוחר רואה אדוני את הדבר! סדר ארבע העונות הוא שמי שהשלים את הישגו מסתלק. כאשר אדם נולד וכל מאת איבריו חזקים, ידיו ורגליו זריזות, אוזניו ועיניו חדות ולבו חכם ונבון — האין זו משאלתו של איש מעלה?״ המרקיז אמר: ״אכן.״ צאי דזה אמר: ״להיות אנושי במהותו, להחזיק בצדק, ללכת בדרך ולהפיץ מידה טובה, להגשים את שאיפתו בעולם, כך שהעולם ישמח בו, יכבדו, יאהבו ויעריצו וכולם יבקשו לעשותו לשליטם ולמלכם — האין זו תוחלתו של אדם נבון וחכם?״ המרקיז אמר: ״אכן.״ צאי דזה הוסיף: ״להיות עשיר, נכבד, גלוי־

שם ומכובד; להשלים ולסדר את רבבת הדברים ולהביא כל אחד למקומו; לחיות חיים ארוכים, להשלים את שנות השמים ולא למות בטרם עת; שהעולם ימשיך את מסורתו, ישמור את מפעלו וימסור אותו בלי קץ; ששמו וממשותו יהיו טהורים, שחסדו יזרום אלף לי ושמו ייאמר דור אחר דור בלי הפסק ויימשך מראשית השמים והארץ עד סופם — האין זה אות הדרך והמידה ומה שהחכמים קוראים לו ברכה ודבר טוב?״ המרקיז אמר: ״אכן.״

צאי דזה אמר: ״ומה באשר לסופם של האדון שאנג מצ׳ין, וו צ׳י מצ׳ו והשר ג׳וֹנְג מיֵוּה — האם גם אותו אפשר לבקש?״ המרקיז יינג הבין שצאי דזה מבקש להביאו במצוקה בטיעונו, ובכוונה השיב שוב דבר מוטעה: ״מדוע לא? כאשר שירת גונג־סון יאנג את הדוכס שיאו הקדיש את כל גופו ולא הייתה לו מחשבה שנייה; הוא מיצה את הציבורי ולא התחשב בפרטי. הוא קבע מסורים וסכינים כדי לאסור רשע ובגידה, קיים בנאמנות גמול ועונש כדי להביא סדר; פתח את לבו, גילה את רגשותיו הכנים, נשא איבה ואשמה, רימה ידיד ותיק ושבה את הנסיך אנג מוויי. הוא ייצב את מזבחות צ׳ין, הועיל לעם ולבסוף שבה למען צ׳ין מצביאים, הביס אויבים ודחה את הגבול אלף לי. כאשר שירת וו צ׳י את המלך דאו, מנע מן הפרטי לפגוע בציבורי ומן ההשמצה להסתיר את הנאמן; בדיבור לא ביקש הסכמה קלה ובמעשה לא ביקש התקבלות קלה. הוא לא שינה את דרכו מפני סכנה, ובהליכתו בצדק לא חמק מקושי; כדי לעשות את השליט להגמון ואת המדינה לחזקה לא סירב לאסון. כאשר שירת השר ג׳וֹנְג את מלך יווה, אף שהשליט נקלע למצוקה ולהשפלה מיצה את נאמנותו ולא התרשל; אף שכמעט אבד השליט, מיצה את כישרונו ולא עזבו; כשנשלם ההישג לא התפאר, וכשנעשה נכבד ועשיר לא התנשא ולא התבטל. שלושת האנשים הללו הגיעו לתכלית הצדק ולמידת הנאמנות. לכן איש המעלה מת למען הצדק

בשעת קושי ורואה את המוות כשיבה הביתה; טוב למות בכבוד מלחיות בחרפה. יש שאיש מעלה ממית את עצמו כדי להשלים את שמו; במקום שבו נמצא הצדק, גם אם ימות אין לו חרטה. מדוע אי אפשר לבקש זאת?״

צאי דזה אמר: ״שליט חכם ושר ראוי הם ברכתו הגדולה של העולם; שליט נאור ושר ישר הם ברכת המדינה; אב רחום ובן מכבד, בעל נאמן ואישה צנועה הם ברכת הבית. בִּי גאן היה נאמן אך לא יכול היה לקיים את יין; דזה־שו היה חכם אך לא יכול היה לשמור את וו שלמה; שן שנג היה בן מכבד ובכל זאת מדינת ג׳ין שקעה בתוהו. בכל המקרים הללו היו שרים נאמנים ובנים מכבדים, אך המדינות והבתים אבדו ושקעו בתוהו. מדוע? מפני שלא היו שליטים נאורים ואבות ראויים שישמעו להם. משום כך ראה העולם בשליטיהם ובאבותיהם אנשים מושפלים ובזויים וריחם על השרים והבנים. עתה, בהיות האדון שאנג, וו צ׳י והשר ג׳וֹנְג שרים, הם צדקו; שליטיהם לא צדקו. לכן העולם אומר ששלושתם השיגו הישגים אך לא זכו למידה טובה. וכי ביקשו למות מפני שלא פגשו את דורם? אם רק לאחר המוות אפשר להעמיד נאמנות ולהשלים שם, הרי שוויי דזה אינו אנושי דיו, קונפוציוס אינו חכם דיו וגואן ג׳ונג אינו גדול דיו. כשאדם מעמיד הישג, וכי אין הוא מקווה להשלימו בשלמות? מי שגופו ושמו נשמרים יחד — הוא העליון. מי ששמו ראוי למופת אך גופו מת — בא אחריו. מי ששמו עומד בביזיון אך גופו נשמר — הוא התחתון.״ אז אמר המרקיז יינג: ״טוב.״

צאי דזה זכה למעט פנאי והמשיך: ״אפשר אמנם לבקש את נאמנותם המלאה ואת הישגיהם של האדון שאנג, וו צ׳י והשר ג׳וֹנְג כשרים; אך האם הונג יאו ששירת את המלך ון והדוכס ג׳ואו שסייע למלך צ׳נג לא היו גם הם נאמנים וחכמים? אם נדון ביחסי שליט ושר, את מי ראוי יותר לבקש — את האדון

שאנג, וו צ׳י והשר ג׳וֹנְג, או את הונג יאו והדוכס ג׳ואו?״ המרקיז יינג אמר: ״האדון שאנג, וו צ׳י והשר ג׳וֹנְג אינם משתווים להם.״ צאי דזה שאל: ״אם כן, כיצד משתווה שליטו של אדוני לדוכס שיאו מצ׳ין, למלך דאו מצ׳ו ולמלך יווה באנושיותו וברחמיו, במינוי הנאמנים, בנדיבותו כלפי מכרים ותיקים, בדבקותו באנשי מעלה וחוכמה ובאנשי הדרך כדבק ולכה, ובצדקתו שאינה בוגדת בשרים בעלי הישגים?״ המרקיז השיב: ״איני יודע כיצד הוא משתווה להם.״ צאי דזה אמר: ״קרבתו של השליט הנוכחי לשרים נאמנים ואי־שכחת מכריו הוותיקים אינן עולות על אלה של הדוכס שיאו, המלך דאו וגואו־ג׳יין. אשר לחוכמת אדוני — יכולתו להסדיר למען השליט ביטחון וסכנה, לתקן את הממשלה, לסדר תוהו, לחזק את הצבא, להכות באסון ולשבור קושי, להרחיב אדמה ולהרבות דגן, להעשיר את המדינה ולספק את הבתים, לחזק את השליט, לכבד את המזבחות ולהאדיר את מקדשי האבות, עד שאיש בעולם אינו מעז לרמות את שליטו או לפגוע בו, מורא השליט מזעזע את הארץ שבין הימים, הישגיו גלויים מעבר לרבבת לי וזוהר שמו עובר לאלף דורות — כיצד משתווה אדוני לאדון שאנג, לוו צ׳י ולשר ג׳וֹנְג?״ המרקיז השיב: ״איני משתווה להם.״ צאי דזה אמר: ״אם קרבת שליטך לשרים נאמנים ואי־שכחת הוותיקים פחותות משל הדוכס שיאו, המלך דאו וגואו־ג׳יין, ואם הישגיך, האמון בך, האהבה והחסד שקיבלת פחותים משל האדון שאנג, וו צ׳י והשר ג׳וֹנְג, ובכל זאת שכרך ומשרתך נכבדים ומשגשגים ועושר ביתך הפרטי עולה על שלהם, אך אינך פורש — חושש אני שאסונך יהיה קשה משלהם, ואני חרד למענך. פתגם אומר: 'כשהשמש בצהריים היא מתחילה לנטות; כשהירח מלא הוא מתחיל לחסור.' דבר שהגיע לשגשוג מתחיל לדעוך — זה מספרם הקבוע של השמים והארץ. להתקדם ולסגת, להתמלא ולהצטמצם, להשתנות עם השעה — זו דרכו הקבועה של החכם. לכן 'כשהדרך שוררת במדינה הוא נושא

משרה, וכשאינה שוררת הוא מסתתר'. החכם אמר: 'הדרקון המעופף בשמים; טוב לראות את האדם הגדול.' ועוד: 'עושר וכבוד שלא בצדק הם בעיניי כענן צף.' עתה כבר נקמת את טינתך וגמלת על החסד שקיבלת; משאלות לבך הגיעו לתכליתן. אם אין לך תוכנית לשינוי, איני מקבל את דרכך. הטווס, הברבור, הקרנף והפיל חיים במקומות שאינם קרובים למוות, ובכל זאת מתים מפני שהפיתיון מבלבל אותם. חוכמתם של סוּ צ׳ין וג׳ בּוֹ הספיקה להימנע מהשפלה ולהתרחק מן המוות, ובכל זאת מתו מפני שתאוות הרווח בלבלה אותם והם לא חדלו. משום כך קבעו החכמים טקסים לריסון התשוקות: הם לוקחים מן העם במידה, משתמשים בו בשעה הראויה ועוצרים את השימוש בו; כך שאיפתם אינה גולשת ומעשיהם אינם יהירים, הם הולכים תמיד עם הדרך ואינם מאבדים אותה, והעולם מקבלם ברצף שאינו נקטע. בעבר כינס הדוכס חוואן מצ׳י תשע פעמים את אדוני המדינות והעמיד פעם אחת את העולם על תיקונו; אך כשהגיע לכינוס קווי־צ׳יו עלתה בו גאווה, ותשע מדינות מרדו בו. צבא פוּ־צ׳אי מלך וו היה ללא מתחרה בעולם; באומץ ובעוצמה זלזל באדוני המדינות והשפיל את צ׳י ואת ג׳ין, ולכן לבסוף נהרג ומדינתו אבדה. שיה יוּ וטאי־שה ג׳יאו החרידו בצעקתם את שלושת הצבאות, ובכל זאת מתו בידי אנשים פשוטים. כל אלה רכבו על שיא השגשוג ולא שבו אל עקרונות הדרך; הם לא ידעו לדור בשפלות ובנסיגה ולהימצא בחיסכון ובצמצום — וזה היה אסונם. האדון שאנג הבהיר למען הדוכס שיאו מצ׳ין את החוקים והצווים, אסר את שורש הבגידה, קבע שדרגה נכבדה תינתן בגמול ושאשם ייענש, יישר את המאזניים, תיקן את המידות, איזן קל וכבד, פתח את התלמים וגבולות השדות, השקט את פרנסת העם ואיחד את מנהגיו. הוא עודד את העם לחרוש ולהפיק תועלת מן האדמה; בבית אחד לא עסקו בשני משלחי יד, אלא התאמצו בעבודת השדה, אגרו תבואה והתאמנו במערכי קרב. לכן כשהצבא נע

התרחבה הארץ, וכשנח הצבא התעשרה המדינה; לצ׳ין לא היה מתחרה בעולם, היא העמידה את מוראה בין אדוני המדינות והשלימה את מפעל מדינת צ׳ין. הישגו כבר נשלם — ובכל זאת גופו נקרע במרכבות. ארץ צ׳ו הייתה רחבה אלפי לי׳ והחזיקה מיליון נושאי רומח. באי צ׳י הנהיג כמה רבבות חיילים ונלחם בצ׳ו; בקרב אחד כבש את יֶן ואת יינג ושרף את יי־לינג; בקרב שני סיפח בדרום את שוּ ואת האן. אחר כך דילג מעל האן ווויי ותקף את ג׳או החזקה; בצפון קבר את אנשי מה־פו וטבח יותר מארבע מאות אלף איש תחת צ׳אנג־פינג. הדם זרם לנהר ושאון רתיחתו היה כרעם. הוא התקדם וצר על האן־דאן, וכך נתן לצ׳ין מפעל קיסרי. צ׳ו וג׳או היו המדינות החזקות בעולם ואויבות צ׳ין; מאז ואילך נרתעו שתיהן ונכנעו ולא העזו לתקוף את צ׳ין — זה היה כוחו של באי צ׳י. הוא עצמו הכניע יותר משבעים ערים, והישגו כבר נשלם — ובכל זאת ניתנה לו חרב והוא מת בדוּ־יוֹאוּ. וו צ׳י קבע חוקים למען המלך דאו מצ׳ו: הפחית את כוחם וכובדם של השרים הגדולים, פיטר חסרי יכולת, ביטל את חסרי התועלת וצמצם משרות שאינן דחופות; הוא חסם בקשות דרך שערים פרטיים, איחד את מנהגי צ׳ו, אסר אנשים נודדים וחישל אנשי חריש ולחימה. בדרום אסף את יאנג־יֶוֶה, בצפון סיפח את צ׳ן ואת צאי, שבר את ברית הרוחב ופיזר את ברית האורך, כך שלדברנים הנודדים לא היה פתח לפיהם. הוא אסר סיעות כדי לעודד את העם, קבע את ממשלת צ׳ו; צבאה זעזע את העולם ומוראה הכניע את אדוני המדינות. הישגו כבר נשלם — ולבסוף גופו בותר. השר ג׳וֹנְג תכנן למלך יווה תוכניות עמוקות ומרחיקות לכת, חילצו מסכנת קווי־ג׳י, הפך אובדן לקיום והשפלה לכבוד. הוא בירא שממה ועשה אותה יישוב, פתח אדמה והרבה דגן, הנהיג אנשי מעלה מארבע הרוחות, ריכז את כוח העליונים והתחתונים, סייע למעלת גואו־ג׳יין, נקם בפו־צ׳אי ולבסוף שבה את וו החזקה ועשה את יווה להגמונית. הישגו נעשה גלוי

ואמונו הוכח, אך גואו־ג׳יין בגד בו לבסוף והרגו. ארבעת האנשים הללו השלימו את הישגם ולא הסתלקו, ולכן הגיע אסונם עד הלום. זה הקרוי להימתח בלי יכולת להתכופף, ללכת בלי יכולת לשוב. פאן לי ידע זאת, התרחק מן העולם ונעשה לאורך ימים האדון טאו־ג׳ו. האם אדוני מעולם לא הסתכל במהמר? יש המבקש להטיל הכול בבת אחת ויש המבקש לחלק את זכייתו; כל זאת אדוני יודע היטב. עתה, כראש ממשלת צ׳ין, תוכניותיך אינן יורדות ממחצלתך ועצותיך אינן יוצאות מאולם האבות, ובכל זאת אתה שולט ביושבך באדוני המדינות. יתרונך התפשט בסאן־צ׳ואן ומילא את יי־יאנג; פתחת את סכנת מעבר יאנג־צ׳אנג, חסמת את דרך טאי־האנג ואף קטעת את דרך פאן וג׳ונג־האנג. שש המדינות אינן יכולות לכרות ברית אורך, ודרך לוחות בת אלף לי מגיעה לשו ולהאן. כל העולם פוחד מצ׳ין; מבוקשה של צ׳ין הושג והישגך הגיע לקצהו. גם לצ׳ין הגיעה השעה לחלק את הזכייה. אם לא תפרוש עתה, גורלך יהיה כשל האדון שאנג, האדון באי, וו צ׳י והשר ג׳וֹנְג. שמעתי: 'המביט במים רואה את מראה פניו; המביט באדם יודע ברכה ואסון.' ב׳מסמכים׳ נאמר: 'מתחת להישג שהושלם אי אפשר לשהות לאורך ימים.' היכן עומד אדוני לעומת אסונם של ארבעת האנשים? מדוע לא תשיב בשעה זו את חותם ראש הממשלה, תוותר לטובת אדם ראוי ותמסור לו אותו, ותפרוש לדור בין צוקים ולהשקיף על נהרות? ודאי תהיה לך טוהרתו של בו־יי, תישאר לאורך ימים המרקיז יינג ודור אחר דור יכנו אותך אדון; יהיו לך ותרנותם של סו יואו ושל ג׳י דזה מין־לינג ואריכות ימיהם של צ׳יאו וסונג. במה פחות הדבר מסיום באסון? אם כך, היכן עומד אדוני? אם תסבול ולא תוכל להיפרד בעצמך, תהסס ולא תוכל להכריע בעצמך, ודאי יבוא עליך אסונם של הארבעה. ב׳תמורות׳ נאמר: 'לדרקון המתנשא תהיה חרטה.' הכוונה למי שיודע לעלות אך אינו יכול לרדת, להימתח אך אינו יכול להתכופף, ללכת אך אינו יכול לשוב מעצמו. אבקש

מאדוני לשקול זאת היטב.״ המרקיז יינג אמר: ״טוב. שמעתי: 'הרוצה ואינו יודע לעצור מאבד את אשר רצה; המחזיק ואינו יודע שובע מאבד את אשר החזיק.' הואלת להורות לי, אדוני; ג׳וּי מקבל את הוראתך ביראה.״ הוא הזמין אפוא את צאי דזה להיכנס ולשבת והעמידו בראש אורחיו.[ב]

כעבור ימים אחדים נכנס המרקיז יינג לחצר ואמר למלך ג׳או מצ׳ין: ״בא זה עתה אורח ממזרח להרים ושמו צאי דזה. האיש הוא דברן מוכשר; הוא מבין בענייני שלושת המלכים, במפעל חמשת ההגמונים ובתהפוכות מנהגי הדורות, וראוי להפקיד בידיו את ממשלת צ׳ין. ראיתי אנשים רבים מאוד, ואיש אינו מגיע אליו; אני עצמי איני משתווה לו. אני מעז להביאו לידיעת המלך.״ המלך ג׳או זימן את צאי דזה, פגשו ודיבר עמו, שמח בו מאוד ומינהו לשר אורח. המרקיז יינג הודיע שהוא חולה וביקש להשיב את חותם ראש הממשלה. המלך ג׳או ניסה בכוח להקימו, אך המרקיז הוסיף לטעון שהוא חולה קשה. פאן ג׳וּי שוחרר ממשרת ראש הממשלה. המלך ג׳או שמח עתה בתוכניות צאי דזה ומינהו לראש ממשלת צ׳ין; במזרח הוא קיבל את כניעת בית ג׳ואו.

צאי דזה היה ראש ממשלת צ׳ין חודשים אחדים. אדם כלשהו השמיץ אותו, והוא פחד שיוצא להורג; לכן הודיע שהוא חולה והשיב את חותם ראש הממשלה. הוא נקרא האדון נָאנְג־צֻ׳נְג. הוא חי בצ׳ין יותר מעשר שנים ושירת את המלך ג׳או, המלך שיאו־ון והמלך ג׳ואנג־שיאנג. לבסוף שירת את הקיסר

ב. [הערת המתרגם: ויקיטקסט מציג בתוך הפתגם שתי החלפות מערכתיות בסוגריים, אולם הפקסימיליה בעמוד הסריקה 3146 מדפיסה ברצף 止知不而欲 ו־足知不而有. גוף המקור והתרגום הולכים אחר הקריאה הנצפית: ״לרצות ולא לדעת לעצור״ ו״להחזיק ולא לדעת שובע״. פ' א.ת.]

הראשון ונשלח מטעם צ״ין אל ין. כעבור שלוש שנים שלחה ין את יורש העצר דאן כבן ערובה לצ״ין.

ההיסטוריון הגדול אומר: האן דזה אמר, ״שרוולים ארוכים מיטיבים לרקוד, וממון רב מיטיב לסחור״ — כמה נאמנים הדברים! פאן ג׳וּי וצאי דזה היו מה שהעולם מכנה דברנים מסתגלים לכל מצב; ובכל זאת, כשנדדו ושכנעו את אדוני המדינות עד ששערם הלבין בלי למצוא הזדמנות, לא היה הדבר משום שתוכניותיהם היו מגושמות, אלא משום שכוח השכנוע שעמד לרשותם היה מועט. כאשר נכנסו שניהם לצ״ין כנודדים הרחק מביתם, השיגו בזה אחר זה משרות שרים וראשי ממשלה והותירו את הישגיהם בעולם — הרי שכוחם וחולשתם של התנאים אכן היו שונים. אך גם הפגישה המקרית ממלאת תפקיד בחיי איש המעלה. ראויים רבים כשני אלה אינם זוכים למצות את כוונתם; כיצד אפשר למנות את כולם? ומנגד, אלמלא נקלעו השניים למצוקה ולביזיון, כיצד היו יכולים להתעורר?[ג]

ג. [הערת המתרגם: גוף כרך ע״ט מסתיים בדברי ההיסטוריון הגדול בעמוד הסריקה 3147. ה״שבח״ של ״חיפוש הנסתר״ המודפס אחריהם באותו עמוד, וכן ה״בחינה״ שבעמוד 3148, הם תוספות פרשניות וטקסטואליות מאוחרות ולכן אינם נכללים בתרגום גוף החיבור. עמוד 3149 ריק, וכרך פ׳ מתחיל בעמוד 3150. פ' א.ת.]

הביוגרפיה של יֶוּ׳ה יי

אבי־אבותיו של יֶוּ׳ה יי נקרא יֶוּ׳ה יאנג. יֶוּ׳ה יאנג היה מצביאו של המרקיז ון מוויי, תקף את ג׳ונג־שאן וכבשה, והמרקיז ון מוויי העניק לו את לינג־שואו כנחלה. כשמת יֶוּ׳ה יאנג נקבר בלינג־שואו, וצאצאיו התיישבו שם. ג׳ונג־שאן שבה וקמה כמדינה; בימי המלך וו־לינג מג׳או הושמדה שוב, ובדורות הבאים של בית יֶוּ׳ה הופיע יֶוּ׳ה יי.

יֶוּ׳ה יי היה איש ראוי ואהב את תורת המלחמה, ואנשי ג׳או המליצו עליו. כאשר התחוללה בימי המלך וו־לינג מהומת שא־צ׳יו, עזב את ג׳או והלך לוויי. הוא שמע כי בעקבות מהומת דזה־ג׳ה הביסה צ׳י את ין תבוסה גדולה, וכי המלך ג׳או מִיֶן נטר טינה לצ׳י ולא עבר עליו יום אחד בלי לחשוב כיצד לגמול לה. מדינת ין הייתה קטנה, מרוחקת ונידחת, וכוחה לא הספיק להכניעה. על כן השפיל המלך את עצמו בפני מלומדים, וחלק תחילה כבוד לגוּאוֹ וֵיי כדי למשוך אליו אנשים ראויים. באותה עת נשלח יֶוּ׳ה יי אל יֶן מטעם המלך ג׳או מוויי. מלך ין נהג בו כאורח; יֶוּ׳ה יי הצטנע וסירב לכבוד, ולבסוף מסר את עצמו לשירותו כשר. המלך ג׳או מִיֶן מינהו למשנה לשר בכיר, ובמשרה זו נשאר זמן רב.

באותה עת היה המלך מין מצ׳י חזק. בדרום הביס בצ׳ונג־צ׳יו את טאנג מוֹ, ראש ממשלת צ׳ו; במערב הכה בשלוש מדינות ג׳ין בגוּאן־ג׳ין; אחר כך תקף עמן את צ׳ין, סייע לג׳או להשמיד את ג׳ונג־שאן, הביס את סונג והרחיב את אדמתו ביותר מאלף לי. הוא התחרה במלך ג׳או מצ׳ין על נשיאת התואר הרם ״קיסר״, ואחר כך שב וויתר עליו. כל אדוני המדינות ביקשו להפנות עורף לצ׳ין ולהיכנע לצ׳י. המלך מין התגאה בעצמו, ומאה המשפחות לא יכלו לשאתו. אז

שאל המלך ג׳או מִיֵן כיצד לתקוף את צ״י. יְוִ״ה יִי השיב: ״צ״י מחזיקה במורשתה של מדינת הגמון; אדמתה רחבה ואנשיה רבים, ולא קל לתקוף אותה לבד. אם המלך נחוש לתקוף אותה, אין טוב מלחבור לג׳או, לצ׳ו ולוויי.״ לפיכך שלח את יְוִ״ה יִי לכרות הסכם עם המלך חוויִ־ון מג׳או, ושלח שליחים אחרים לקשור את צ׳ו ואת ויי; הוא הורה לג׳או לשכנע את צ״ין בתועלת שבהתקפת צ״י. אדוני המדינות סבלו מגאוותו ומאלימותו של המלך מין מצ״י, ולכן התחרו להצטרף לברית האורך עם ין ולתקוף את צ״י. יְוִ״ה יִי שב ודיווח, והמלך ג׳או מִיֵן גייס את כל צבאו ומינה את יְוִ״ה יִי למצביא העליון. המלך חוויִ־ון מג׳או מסר לִיְוִ״ה יִי את חותם ראש המדינה. כך פיקד יְוִ״ה יִי במאוחד על צבאות ג׳או, צ׳ו, האן, ויי וין כדי לתקוף את צ״י, והביסה ממערב לנהר ג״י. צבאות אדוני המדינות חדלו מן המערכה ושבו לארצותיהם, ורק יְוִ״ה יִי וצבא ין המשיכו במרדף והגיעו עד לִין־דזה. לאחר תבוסתו ממערב לנהר ג״י נמלט המלך מין מצ״י והתבצר בג׳ו. יְוִ״ה יִי לבדו נשאר להשתלט על צ״י, וכל עריה התגוננו. הוא תקף את לִין־דזה, חדר אליה, נטל את כל אוצרות צ״י, חפצי הערך וכלי הקורבן ושלחם לין. המלך ג׳או מִיֵן שמח מאוד, בא בעצמו אל גדת נהר ג״י לנחם את הצבא, חילק גמול וערך משתה ללוחמים. הוא העניק לִיְוִ״ה יִי את צ׳אנג־גוו כנחלה וכינהו האדון צ׳אנג־גוו. המלך ג׳או מִיֵן לקח עמו את שלל צ״י ושב, וציווה על יְוִ״ה יִי לחזור עם הצבא ולהכניע את ערי צ״י שטרם נפלו.

יְוִ״ה יִי נשאר חמש שנים להשתלט על צ״י והכניע יותר משבעים מעריה. את כולן עשה לנציבויות ולנפות הכפופות לין; רק ג׳ו וג׳־מו לא נכנעו. אז מת המלך ג׳או מִיֵן, ובנו עלה לשלטון כמלך חווי מִיֵן. עוד כשהיה יורש העצר לא היה המלך חווי מרוצה מיְוִ״ה יִי. משעלה לכס שמע על כך טְיֵאן דָאן מצ״י והפיץ ביון דברי הסתה: ״רק שתי ערים בצ״י טרם נפלו. הסיבה שלא נכבשו במהרה היא

שיְיִ״ה יי, אשר שמע כי בינו לבין מלכה החדש של ין יש קרע, מבקש להמשיך להחזיק בצבא ולהישאר בצ״י, להפנות את פניו דרומה ולמלוך עליה. כל שצ״י חוששת ממנו הוא רק שיבוא מצביא אחר.״ המלך חווי מִיֵן כבר חשד ביְיִ״ה יי, וכאשר הגיעו אליו דברי ההסתה מצ״י שלח את צְ״י ג״יֵה להחליפו בפיקוד וזימן את יְיִ״ה יי. יְיִ״ה יי הבין שהמלך חווי אינו מתכוון להחליפו לטובה; הוא פחד שיוצא להורג ולכן הלך מערבה ונכנע לג׳או. ג׳או העניקה לו את גואן־ג׳ין כנחלה וכינתה אותו האדון וַאנְג־ג׳וּ. היא כיבדה ורוממה אותו כדי להרתיע את ין ואת צ״י.

לאחר מכן נלחם טָיֵאן דָאן מצ״י בצְ״י ג״יֵה. הוא אכן הוליך את צבא ין שולל בתכסיסיו והביס את צְ״י ג״יֵה למרגלות ג׳־מוֹ. הוא הוסיף להילחם, רדף את אנשי ין צפונה עד גדת הנהר, השיב לצ״י את כל עריה, קיבל את פני המלך שיאנג בג׳וּ והכניסו ללין־דזה.

המלך חווי מִיֵן התחרט לאחר מכן ששלח את צְ״י ג״יֵה להחליף את יְיִ״ה יי, שכן בשל כך הובס צבאו, מצביאו נהרג וצ״י אבדה לו. הוא גם נטר ליְיִ״ה יי טינה על שנכנע לג׳או וחשש שג׳או תשתמש בו כדי לנצל את תשישות ין ולתקוף אותה. לכן שלח אדם להוכיח את יְיִ״ה יי ובה בעת להתנצל לפניו: ״המלך הקודם הפקיד ביד המצביא את המדינה כולה, והמצביא הביס למען ין את צ״י ונקם את טינת המלך הקודם; העולם כולו הזדעזע. וכי אעז לשכוח ולו ליום אחד את הישגי המצביא? אלא שבמקרה נטש המלך הקודם את שריו, ואני אך זה עליתי לכס, והקרובים אליי הטעו אותי. שלחתי את צְ״י ג״יֵה להחליף את המצביא מפני שזה זמן רב היה המצביא חשוף לקשיי השדה; ביקשתי לזמנו כדי שינוח וכדי לדון עמו בעניינים. המצביא שמע דברים שגויים, סבר שיש קרע ביני לבינו, ולכן השליך את ין ושב לג׳או. אולי טובה הייתה תוכניתו של

המצביא לעצמו, אך כיצד הוא גומל על הדרך שבה נהג בו המלך הקודם?״ יְיָ׳ה יי השיב למלך חווי מִיֵן באיגרת:

אני, עבדך חסר הכישרון, לא יכולתי לקבל את פקודת המלך וכך להיענות לרצון הקרובים אליו. חששתי לפגוע בשמו הנאור של המלך הקודם ולהזיק לצדקתו של הוד רוממותך, ולכן נמלטתי לג׳או. עתה שלח הוד רוממותך אדם למנות את חטאיי. אני חושש שמשרתי הוד רוממותך אינם מבינים מדוע גידל המלך הקודם את עבדו והרעיף עליו חסד, וגם איני יכול שלא להבהיר את הלב שבו שירת עבדך את המלך הקודם. לכן אני מעז להשיב באיגרת.

שמעתי כי שליט ראוי וחכם אינו מחלק משרות ושכר מתוך משוא פנים לקרוביו: את מרובה ההישגים הוא מתגמל, ואת המתאים בכישרונו הוא מציב במשרה. לפיכך מי שבוחן כישרון ומוסר משרה הוא שליט המשלים את מפעלו; ומי ששוקל מעשים ובוחר את רעיו הוא מלומד המכונן את שמו. כאשר התבוננתי בדרך שבה גייס המלך הקודם אנשים, ראיתי כי יש בו שאיפה להתעלות מעל שליטי דורו. לכן שאלתי מוט סמכות מוויי, ובאתי בגופי כדי להיבחן בְּיֵן. המלך הקודם רומם אותי מעבר לראוי, שם אותי בין אורחיו והעמידני מעל המוני שריו. בלי להיוועץ באבות ובאחים מינה אותי למשנה לשר בכיר. אני, עבדך, לא הכרתי את עצמי; סברתי שאם אצייית לפקודות ואקבל את הוראותיו אולי אצליח להימנע מאשמה, ולכן קיבלתי את הפקודה ולא סירבתי.

המלך הקודם ציווה עליי: ״צברתי טינה עמוקה וכעס רב על צ׳י. בלי לאמוד את קלות כוחי וחולשתו אני מבקש לעשות את צ׳י ליעדי.״ השבתי: ״צ׳י מחזיקה במורשתה של מדינת הגמון ובשרידי המפעל המשגשג ביותר; היא

מאומנת בנשק ומורגלת בקרב ובהתקפה. אם המלך מבקש לתקוף אותה, עליו בהכרח לתכנן זאת עם העולם כולו. וכדי לתכנן זאת עם העולם כולו אין טוב מכריתת ברית עם ג׳או. יתרה מזו, הארץ שמצפון לחוואי ושטחי סונג נחשקים בידי צ׳ו ווויי. אם ג׳או תסכים ונכרות הסכם עם ארבע המדינות לתקוף את צ׳י, אפשר יהיה להנחיל לה תבוסה גדולה.״ המלך הקודם סבר שהדבר נכון, הכין את כתב האמנה ומוטות הסמכות ושלח אותי דרומה אל ג׳או. מיד כששבתי ומסרתי את פקודתי גייס צבא להכות בצ׳י. בזכות דרך השמים וכוח רוחו של המלך הקודם גויסה הארץ שמצפון לנהר בעקבותיו והגיעה אל גדת הג׳י. הצבא שעל גדת הג׳י קיבל פקודה להכות בצ׳י והנחיל לאנשיה תבוסה גדולה. הרגלים הקלים והלוחמים החדים דהרו ברצף עד בירתה. מלך צ׳י נמלט לג׳וּ ובקושי הציל את גופו; פנינים ואבני ירקן, אוצרות, מרכבות ושריונות וכלים יקרים נאספו כולם אל ין. כלי צ׳י הוצבו על בימת נינג, פעמון דה־לוּ הוצג ביואן־יינג, הקדרות העתיקות שבו אל אולם לי, וצמחי גבעת ג׳י נשתלו בין חזרני ון. מאז חמשת ההגמונים לא הגיע מפעלו של איש למפעל המלך הקודם. המלך הקודם סבר כי בכך נענתה שאיפתו, ולכן ביתר אדמה והעניק לי נחלה, וכך השווה את מעמדי לאדוני המדינות הקטנות. אני, עבדך, לא הכרתי את עצמי; סברתי שאם אמלא את הפקודה ואקבל את הוראותיו אולי אצליח להימנע מאשמה. לכן קיבלתי את הפקודה ולא סירבתי.

שמעתי כי שליט ראוי וחכם אינו מבטל הישג לאחר שנקבע, ולכן הוא נרשם ב׳אביבים ובסתווים׳; ומלומד הרואה את הנולד אינו הורס את שמו לאחר שכונן אותו, ולכן הוא זוכה לשבח בדורות הבאים. המלך הקודם נקם את טינתו ומחה את חרפתו, השמיד מדינה חזקה בת רבבת מרכבות ואסף את אשר צברה במשך שמונה מאות שנה. עד היום שבו נטש את שריו לא

נחלשה ההוראה שהותיר: השרים המחזיקים בשלטון ומנהלים את העניינים קיימו את החוקים והצווים, שמרו בקפידה על בני הפילגשים, והחילו אותם עד פשוטי העם והעבדים. כל זאת ראוי לשמש הוראה לדורות הבאים.

שמעתי כי מי שמיטיב ליצור אינו מיטיב בהכרח להשלים, ומי שמיטיב להתחיל אינו מיטיב בהכרח לסיים. בעבר נשמע חֶה־לִיו לעצתו של וו דְזֶה־שׁוֹ, ומלך וו הרחיק את עקבותיו עד יינג; אך פוּ־צֶ׳אי לא קיבל את דבריו, העניק לו שק עור והציף אותו בנהר. מלך וו לא הבין שהעצה הראשונה הייתה יכולה לכונן את הישגו, ולכן הטביע את דזה־שו ולא התחרט. דזה־שו לא הבחין בעוד מועד ששיעורו של השליט החדש שונה, ולכן הגיע לכך שהושלך לנהר ולא השתנה.

להציל את גופי, לקיים את הישגי ולהבהיר את עקבות המלך הקודם — זו תוכניתי העליונה. להיקלע להשמצה ולחרפה וכך להפיל את שמו של המלך הקודם — מזה אני חושש יותר מכול. להתייצב לפני עונש שאין לחזותו ולקוות שהמזל יביא תועלת — דבר כזה אין הצדק מתיר לי להעלות על דעתי.

שמעתי כי כאשר איש המעלה מנתק ידידות אין הוא משמיע דברי גנאי; וכאשר שר נאמן עוזב את מדינתו אין הוא מטהר את שמו. אף שאני חסר כישרון, זכיתי פעמים אחדות לקבל הוראה מאנשי מעלה. חששתי שמשרתי הוד רוממותך יקרבו אל לבם את דברי הקרובים אליך ולא יבחנו את מעשיו של הרחוק ממך. לכן העזתי להגיש את האיגרת ולהביאה לידיעתך; מי ייתן והמלך ייתן עליה את דעתו.

אז השיב מלך ין לבנו של יְוֵ״ה יי, יְוֵ״ה ג׳יין, את התואר האדון צ׳אנג־גוו. יְוֵ״ה יי שב לקיים קשרים עם ין והיה שר אורח הן בְּיִן הן בג׳או. יְוֵ״ה יי מת בג׳או.

יְוֵ״ה ג׳יין ישב בְּיִן יותר משלושים שנה. המלך סי מִין קיבל את תוכניתו של ראש ממשלתו לִי פו וביקש לתקוף את ג׳או; הוא שאל על כך את יְוֵ״ה ג׳יין, האדון צ׳אנג־גוו. יְוֵ״ה ג׳יין אמר: ״ג׳או היא מדינה שמלחמה מקיפה אותה מארבעת עבריה, ואנשיה מורגלים בנשק; אי אפשר לתקוף אותה.״ מלך ין לא שמע לו ותקף את ג׳או. ג׳או שלחה את ליין פו להכות בו. הוא הנחיל לצבאו של לי פו תבוסה גדולה בהאו ושבה את לי פו ואת יְוֵ״ה צ׳נג. יְוֵ״ה צ׳נג היה מבני ביתו של יְוֵ״ה ג׳יין. אז נמלט יְוֵ״ה ג׳יין לג׳או, וג׳או הטילה מצור על ין. ין ויתרה על אדמה רבה כדי לעשות שלום עם ג׳או, ורק אז הסירה ג׳או את המצור והסתלקה.

מלך ין התחרט שלא השתמש ביְוֵ״ה ג׳יין. לאחר שיְוֵ״ה ג׳יין כבר היה בג׳או שלח אליו איגרת ובה אמר: ״בימי ג׳ואו לא השתמשו בגִ׳־דָזֶה. הוא התמיד בתוכחתו בלי להרפות בתקווה שהמלך ישמע; שאנג ז׳ונג לא זכה להבנה, וגופו רק הושפל, אך קיווה שהמלך ישתנה. רק כאשר רצון העם שוב לא פנה אל המלך והאסירים יצאו מעצמם מבתי הכלא נסוגו השניים והסתתרו. משום כך נשא ג׳ואו את אשמת אכזריותו של ג׳יה, ואילו השניים לא איבדו את שמם כשרים נאמנים וחכמים. מדוע? מפני שמיצו עד תום את דאגתם. עתה, אף שאני טיפש, איני אכזר כג׳ואו; ואף שאנשי ין שרויים במהומה, מצבם אינו חמור כשל אנשי יין. כאשר יש לבני בית דברים לומר ואינם אומרים הכול זה לזה אלא מספרים לשכנים — בשתי הדרכים האלה איני מוצא דבר שראוי לך לעשות.״

יְוֵ״ה ג׳יין ויְוֵ״ה צ׳נג נטרו טינה לין על שלא שמעה לעצתם, ושניהם נשארו לבסוף בג׳או. ג׳או העניקה ליְוֵ״ה צ׳נג את התואר האדון וו־שיאנג.

בשנה שלאחר מכן צרו יְוֵ״ה צ׳נג וליין פו בשם ג׳או על ין. ין הגישה מתנות כבדות כדי לעשות שלום, והם הסירו את המצור. כעבור חמש שנים מת המלך שיאו־צ׳נג מג׳או. המלך שיאנג הורה ליְוֵ״ה צ׳נג להחליף את ליין פו. ליין פו תקף את יְוֵ״ה צ׳נג, יְוֵ״ה צ׳נג נמלט, וליין פו ברח לוויי. שש־עשרה שנים לאחר מכן השמידה צ׳ין את ג׳או.

יותר מעשרים שנה לאחר מכן עבר הקיסר גאו בג׳או ושאל: ״האם יש ליְוֵ״ה יי צאצאים?״ השיבו: ״ישנו יְוֵ״ה שוּ.״ הקיסר גאו העניק לו את יְוֵ״ה־צ׳ינג כנחלה וכינהו האדון חְוָה־צָ׳נְג. האדון חווה־צ׳נג היה נכדו של יְוֵ״ה יי. בין בני בית יְוֵ״ה היו גם האדון יְוֵ״ה סְיָה והאדון יְוֵ״ה צ׳ן. כאשר עמדה ג׳או ליפול בידי צ׳ין נמלטו השניים לגאו־מי שבצ׳י. האדון יְוֵ״ה צ׳ן היטיב לטפח את תורת הקיסר הצהוב ולאו דזה, התפרסם בצ׳י ונודע כמורה ראוי.

ההיסטוריון הגדול אומר: בראשית הדרך, כאשר קוואי טונג מצ׳י וג׳וּ־פו ין קראו את האיגרת שבה השיב יְוֵ״ה יי למלך ין, מעולם לא הניחו את המגילה מידם בלי לבכות. האדון יְוֵ״ה צ׳ן למד את תורת הקיסר הצהוב ולאו דזה. מורו הראשון נקרא הזקן שעל הנהר, ואין יודעים מה היה מוצאו. הזקן שעל הנהר לימד את אן־צ׳י שנג; אן־צ׳י שנג לימד את האדון מאו סי; האדון מאו סי לימד את האדון יְוֵ״ה סיה; האדון יְוֵ״ה סיה לימד את האדון יְוֵ״ה צ׳ן; והאדון יְוֵ״ה צ׳ן לימד את האדון גאי. האדון גאי לימד בגאו־מי ובג׳יאו־סי שבצ׳י, והיה מורו של ראש המדינה צאו.[א]

א. [הערת המתרגם: גוף כרך פ׳, ובכללו דברי ההיסטוריון הגדול, מסתיים בעמוד הסריקה 3161. ה״שבח״ של ״חיפוש הנסתר״ המודפס אחריו באותו עמוד וה״בחינה״ שבעמוד 3162 הם תוספות פרשניות וטקסטואליות מאוחרות ולכן אינם נכללים בתרגום גוף החיבור. עמוד 3163 ריק, וכרך פ״א מתחיל בעמוד 3164. פ' א.ת.]

הביוגרפיות של לִיֶן פּוֹ ולִין שְׂיָאנְג־ז׳וּ

לִיֶן פּוֹ היה מצביא מעולה של ג׳או. בשנה השש־עשרה למלך חווי־ון מג׳או שימש ליין פו מצביא של ג׳או במסע נגד צ׳י, הנחיל לה תבוסה גדולה וכבש את יאנג־ג׳ין. הוא מונה לשר בכיר ושמע גבורתו יצא בין הנסיכויות. לִין שְׂיָאנְג־ז׳וּ היה איש ג׳או ושימש בן־ביתו של מָיַאוֹ סְיֶין, ראש הסריסים.

בימי המלך חווי־ון מג׳או הגיעה לידיו דסקית הירקן של משפחת הֶה מצ׳ו. מלך ג׳או מצ׳ין שמע עליה, שלח איגרת למלך ג׳או וביקש להחליף חמש־עשרה ערים בדסקית. מלך ג׳או נועץ במצביא הגדול ליין פו ובשאר השרים הבכירים: אם ימסרו אותה לצ׳ין, חששו שלא יקבלו את הערים ורק ירומו; אם לא ימסרו אותה, חששו שצבא צ׳ין יבוא. לא נקבעה תוכנית, וכשחיפשו אדם שאפשר לשלחו להשיב לצ׳ין לא מצאו. מיאו סיין, ראש הסריסים, אמר: ״אפשר לשלוח את בן־ביתי לין שיאנג־ז׳ו.״ שאל המלך: ״מניין אתה יודע זאת?״ השיב: ״פעם חטאתי ותכננתי בחשאי לברוח לין. בן־ביתי שיאנג־ז׳ו עצר בעדי ואמר: ‘מניין מכיר אדוני את מלך ין?’ אמרתי לו: ‘פעם ליוויתי את המלך הגדול בפגישתו עם מלך ין על הגבול. מלך ין אחז בידי בחשאי ואמר: ”רצוני לקשור עמך ידידות.“ מכאן אני מכירו ולכן רצוני ללכת אליו.’ שיאנג־ז׳ו אמר לי: ‘ג׳או חזקה וין חלשה, ואדוני אהוב על מלך ג׳או; משום כך ביקש מלך ין לקשור ידידות עם אדוני. עתה, אם תברח מג׳או לין, ין תפחד מג׳או; בעל כורחה לא תעז להשאירך אצלה, אלא תאסור אותך ותשיבך לג׳או. מוטב שתחשוף את פלג גופך העליון, תשתטח לפני סדן הגרזן ותבקש להיענש; כך אולי תינצל.’ נהגתי לפי תוכניתו, והמלך הגדול הואיל לחון אותי. סבור אני בחשאי שאיש זה אמיץ ובעל תבונה ותוכנית, וראוי לשלחו.״ אז זימן המלך את לין שיאנג־ז׳ו

ושאלו: ״מלך צ׳ין מבקש להחליף חמש־עשרה ערים בדסקית שלי. האם למסור אותה?״ שיאנג־ז׳ו אמר: ״צ׳ין חזקה וג׳או חלשה; אי אפשר שלא להסכים.״ אמר המלך: ״אם ייקח את דסקיתי ולא ייתן לי ערים, מה נעשה?״ שיאנג־ז׳ו אמר: ״אם צ׳ין מבקשת את הדסקית תמורת ערים וג׳או מסרבת, האשמה בג׳או. אם ג׳או מוסרת את הדסקית וצ׳ין אינה מוסרת לג׳או ערים, האשמה בצ׳ין. בשקילת שתי התוכניות מוטב להסכים, וכך להטיל על צ׳ין את אשמת הפרת הדבר.״ שאל המלך: ״את מי אפשר לשלוח?״ שיאנג־ז׳ו אמר: ״אם אין למלך איש, מוכן אני לשאת את הדסקית בשליחות. אם הערים יימסרו לג׳או, תישאר הדסקית בצ׳ין; ואם הערים לא יימסרו, אבקש להשיב את הדסקית שלמה לג׳או.״ מלך ג׳או שלח אפוא את שיאנג־ז׳ו לשאת את הדסקית מערבה אל צ׳ין.

מלך צ׳ין ישב בארמון ג׳אנג־טאי וקיבל את שיאנג־ז׳ו. שיאנג־ז׳ו נשא את הדסקית והגישה למלך צ׳ין. המלך שמח מאוד, העבירה להראותה לנשות הארמון ולמלוויו, וכולם הריעו ״ריבוא שנים!״ שיאנג־ז׳ו ראה שאין בדעת מלך צ׳ין לתת לג׳או את הערים בתמורה. הוא ניגש ואמר: ״יש פגם בדסקית; אבקש להראותו למלך.״ המלך מסר לו את הדסקית. שיאנג־ז׳ו אחז בה, נסוג ונעמד נשען על עמוד; שערו סמר בזעם ודחף את כובעו כלפי מעלה. הוא אמר למלך צ׳ין: ״המלך הגדול ביקש להשיג את הדסקית ושלח איגרת למלך ג׳או. מלך ג׳או כינס את כל שריו לדיון, וכולם אמרו: ׳צ׳ין חמדנית; היא נסמכת על כוחה ומבקשת את הדסקית במילים ריקות. אנו חוששים שלא נקבל את הערים בתמורה.׳ בדיון ביקשו שלא למסור לצ׳ין את הדסקית. אני סברתי שאפילו בקשר בין בני העם אין מרמים איש את רעהו, קל וחומר מדינה גדולה! ועוד, אין זה ראוי לדחות את רצונה הטוב של צ׳ין החזקה בגלל דסקית אחת. לכן צם

מלך ג׳או וטיהר עצמו חמישה ימים, ציווה עלי לשאת את הדסקית, קד בחצר ושלח את האיגרת. מדוע? כדי לכבד את עוצמתה של המדינה הגדולה ולהשלים את גינוני הכבוד. עתה הגעתי, והמלך הגדול קיבלני באולם צדדי וגינוניו היו יהירים מאוד. משהשיג את הדסקית העבירה לנשות הארמון כדי לשים אותי לצחוק. ראיתי שאין בדעת המלך הגדול לתת למלך ג׳או ערים בתמורה, ולכן לקחתי שוב את הדסקית. אם המלך הגדול ילחץ עלי, הרי ראשי והדסקית יתנפצו יחד על העמוד הזה!״ שיאנג־ז׳ו אחז בדסקית והביט הצדה אל העמוד, כאילו עמד להטיחה בו. מלך צ׳ין פחד שישבור אותה; הוא התנצל והפציר בו, זימן את הממונים לפרוש מפה והצביע על חמש־עשרה ערים שמכאן והלאה יינתנו לג׳או. שיאנג־ז׳ו הבין שמלך צ׳ין רק מעמיד פנים במרמה שהוא נותן לג׳או ערים, ושלמעשה אי אפשר יהיה להשיגן. הוא אמר אפוא למלך צ׳ין: ״דסקית הירקן של משפחת הֶה היא אוצר שתהילתו עוברת בפי כל העולם. מלך ג׳או פחד ולא העז שלא להציעה. בשעה ששלח אותה צם וטיהר עצמו חמישה ימים. עתה ראוי שגם המלך הגדול יצום ויטהר עצמו חמישה ימים ויעמיד את טקס תשעת האורחים בחצר; רק אז אעז להגיש את הדסקית.״ מלך צ׳ין שקל בדבר והבין שבסופו של דבר לא יוכל לקחתה בכוח; הוא הסכים לצום חמישה ימים ושיכן את שיאנג־ז׳ו באכסניית גואנג־צ׳נג. שיאנג־ז׳ו הבין שאף אם יצום מלך צ׳ין הוא עתיד בוודאות להפר את הברית ולא לתת את הערים. לכן הורה לאחד ממלוויו ללבוש בגדי אריג גס, להחביא בחיקו את הדסקית, לברוח בדרך צדדית ולהשיבה לג׳או.

לאחר שצם מלך צ׳ין חמישה ימים העמיד בחצר את טקס תשעת האורחים והכניס את שליח ג׳או, לין שיאנג־ז׳ו. שיאנג־ז׳ו הגיע ואמר למלך צ׳ין: ״מאז הדוכס מוּ מצ׳ין, במשך יותר מעשרים שליטים, מעולם לא היה מי שקיים

ברית ברורה ואיתנה. באמת פחדתי שהמלך ירמה אותי ואמעל בג׳או, ולכן ציוויתי על אדם לשאת את הדסקית בחזרה; בדרך הקיצור כבר הגיעה לג׳או. ועוד, צ׳ין חזקה וג׳או חלשה. די היה שהמלך הגדול ישלח שליח יחיד לג׳או, וג׳או הייתה נושאת מיד את הדסקית ובאה. עתה, אם בכוחה של צ׳ין יקצה תחילה המלך הגדול חמש־עשרה ערים לג׳או, כיצד תעז ג׳או לשמור את הדסקית ולחטוא למלך הגדול? יודע אני שעוונו על שרימיתי את המלך הגדול ראוי למוות; אבקש לגשת אל קלחת המים הרותחים. כל רצוני שהמלך הגדול ושריו ישקלו את הדבר היטב.״ מלך צ׳ין ושריו הביטו איש ברעהו ופרצו בקריאה. אחדים מן המלווים ביקשו לגרור את שיאנג־ז׳ו החוצה, אך מלך צ׳ין אמר: ״אם נהרוג עתה את שיאנג־ז׳ו, בסופו של דבר לא נשיג את הדסקית ורק ננתק את הידידות בין צ׳ין לג׳או. מוטב לנצל את המצב, לנהוג בו בנדיבות ולהשיבו לג׳או. וכי מלך ג׳או ירמה את צ׳ין בגלל דסקית אחת?״ לבסוף קיבל את שיאנג־ז׳ו בחצר, השלים את הטקס והשיבו לארצו.

לאחר ששיאנג־ז׳ו שב, ראה בו מלך ג׳או שר ראוי, שבשליחותו לא המיט חרפה עליו בין הנסיכויות, ומינהו לשר בכיר מן הדרגה השנייה. צ׳ין לא נתנה לג׳או את הערים, וגם ג׳או לא נתנה לבסוף לצ׳ין את הדסקית.

לאחר מכן תקפה צ׳ין את ג׳או וכבשה את שה־צ׳נג. בשנה שלאחריה תקפה שוב את ג׳או והרגה עשרים אלף איש.

מלך צ׳ין שלח שליח להודיע למלך ג׳או כי ברצונו להיפגש עמו בידידות במיאן־צ׳ה שממערב לנהר הצהוב. מלך ג׳או פחד מצ׳ין וביקש שלא ללכת. ליין פו ולין שיאנג־ז׳ו נועצו ואמרו: ״אם המלך לא ילך, יראה הדבר שג׳או חלשה ופחדנית.״ מלך ג׳או הלך אפוא ושיאנג־ז׳ו התלווה אליו. ליין פו ליווהו עד

הגבול, נפרד מן המלך ואמר: ״אם נחשב את מרחק הדרך, את הפגישה והטקסים ואת השיבה, לא יעברו יותר משלושים יום. אם לא ישוב המלך בתוך שלושים יום, אבקש להמליך את יורש העצר, כדי לגדוע את תקוותה של צ׳ין.״ המלך הסכים ונפגש עם מלך צ׳ין במיאן־צ׳ה. כאשר היטיב מלך צ׳ין את לבו ביין אמר: ״שמעתי בחשאי שמלך ג׳או אוהב מוזיקה. אבקש שינגן בקתרוס.״ מלך ג׳או ניגן בקתרוס. הצנזור של צ׳ין ניגש וכתב: ״ביום פלוני בחודש פלוני בשנה פלונית נפגש מלך צ׳ין עם מלך ג׳או למשתה וציווה על מלך ג׳או לנגן בקתרוס.״ לין שיאנג־ז׳ו ניגש ואמר: ״מלך ג׳או שמע בחשאי שמלך צ׳ין מיטיב לבצע את המוזיקה של צ׳ין. אבקש שיכה המלך בקערת חרס, וכך נשמח יחד.״ מלך צ׳ין כעס וסירב. אז התקדם שיאנג־ז׳ו והגיש את הקערה; הוא כרע והפציר במלך צ׳ין. מלך צ׳ין סירב להכות בה. שיאנג־ז׳ו אמר: ״בטווח חמש פסיעות מבקש שיאנג־ז׳ו להתיז על המלך הגדול את הדם מצוואריו!״ המלווים ביקשו לדקור את שיאנג־ז׳ו, אך הוא פקח את עיניו לרווחה וגער בהם, וכולם נסוגו. מלך צ׳ין הכה אפוא פעם אחת בקערה שלא בטובתו. שיאנג־ז׳ו הביט לאחור, זימן את הצנזור של ג׳או ואמר לו לכתוב: ״ביום פלוני בחודש פלוני בשנה פלונית הכה מלך צ׳ין בקערה למען מלך ג׳או.״ שרי צ׳ין אמרו: ״נבקש להקדיש חמש־עשרה ערים של ג׳או לברכת אריכות ימיו של מלך צ׳ין.״ לין שיאנג־ז׳ו אמר אף הוא: ״נבקש להקדיש את סיין־יאנג של צ׳ין לברכת אריכות ימיו של מלך ג׳או.״ עד תום המשתה לא הצליח מלך צ׳ין להשיג יתרון על ג׳או. גם ג׳או העמידה צבא גדול להמתין לצ׳ין, וצ׳ין לא העזה לנוע.א

א. [הערת המתרגם: נוסח ויקיטקסט תיעתק כאן חמש פעמים `鮮`, ״דג מותסס״, במקום `瓶`, כלי נקישה מחרס או מארד. דפוס הבסיס קורא `瓶` ברצף בעמוד הסריקה 3171, ולפיו תורגם ״קערת חרס״. פ' א.ת.]

לאחר שהפגישה הסתיימה ושבו לארץ, מונה שיאנג־ז׳ו בזכות הישגו הגדול לשר בכיר מן הדרגה הראשונה, ומעמדו היה מעל ליין פו. ליין פו אמר: ״אני מצביא של ג׳או, ולזכותי הישגים גדולים בכיבוש ערים ובקרבות שדה. לין שיאנג־ז׳ו רק עמל בלשונו, ובכל זאת מעמדו מעלי. יתר על כן, שיאנג־ז׳ו היה תמיד אדם שפל. זו חרפה בעיני; איני יכול לשאת את היותי מתחתיו.״ הוא הכריז: ״כשאראה את שיאנג־ז׳ו, ודאי אשפיל אותו.״ שיאנג־ז׳ו שמע זאת וסירב להיפגש עמו. בכל עת שבא לחצר נהג לטעון שהוא חולה, כי לא רצה להתחרות בליין פו על מקומו בשורה. כעבור זמן יצא שיאנג־ז׳ו, וכשראה מרחוק את ליין פו הסב את מרכבתו והסתתר. בני־ביתו נזפו בו יחד ואמרו: ״עזבנו את קרובינו כדי לשרת את אדוני רק מפני שאנו מעריצים את מידתו הנעלה. עתה אדוני וליין פו שווי מעמד. האדון ליין משמיע דברי איבה, ואדוני פוחד ממנו ומסתתר; פחדך גדול מאוד. אפילו אדם פשוט היה מתבייש בכך, קל וחומר מצביא ושר! אנו חסרי כישרון, אך מבקשים להיפרד וללכת.״ לין שיאנג־ז׳ו עצר בעדם בתוקף ואמר: ״כיצד משווים רבותיי את המצביא ליין למלך צ׳ין?״ השיבו: ״אינו משתווה לו.״ שיאנג־ז׳ו אמר: ״למרות עוצמתו של מלך צ׳ין גערתי בו בחצרו והשפלתי את שריו. אף ששיאנג־ז׳ו חסר כישרון, האם דווקא מן המצביא ליין אפחד? אך חשבתי על כך שצ׳ין החזקה אינה מעזה להפעיל כוח נגד ג׳או רק מפני ששנינו נמצאים כאן. אם שני נמרים יילחמו זה בזה, מטבע הדברים לא יישארו שניהם בחיים. אני נוהג כך מפני שאני מקדים את סכנת המדינה לנקמתי הפרטית.״ כששמע זאת ליין פו חשף את פלג גופו העליון, נשא על גבו ענפי קוצים ובא בלוויית אורחיו אל שערו של לין שיאנג־ז׳ו להתנצל. הוא אמר: ״אדם גס ונקלה אני; לא ידעתי שרוחב לבו של המצביא מגיע עד כדי כך.״ לבסוף שמחו איש ברעהו ונעשו ידידי נפש עד מוות.

באותה שנה תקף ליין פו את צ׳י במזרח והביס אחד מצבאותיה. כעבור שנתיים שב ליין פו ותקף את ג׳י שבצ׳י וכבש אותה. שלוש שנים לאחר מכן תקף ליין פו את פאנג־לינג ואת אן־יאנג של ויי וכבש אותן. ארבע שנים לאחר מכן פיקד לין שיאנג־ז׳ו על התקפה נגד צ׳י, הגיע עד פינג־יי ואז חדל. בשנה שלאחריה הביס ג׳או שה את צבא צ׳ין למרגלות יו־יו.

ג׳או שֶׂה היה פקיד מחלקת הקרקעות של ג׳או. כשגבה מסי קרקע סירב ביתו של האדון פינג־יואן לשלם. שה נהג בו לפי החוק והוציא להורג תשעה ממנהלי ענייניו של האדון פינג־יואן. האדון פינג־יואן כעס ועמד להורגו. שה שכנעו ואמר: ״אדוני הוא בן אצולה נכבד בג׳או. אם עתה תפקיר את ביתך ולא תקיים את חובת הציבור, ייחלש החוק; כשהחוק נחלש, המדינה נחלשת; כשהמדינה נחלשת, הנסיכויות תוקפות אותה; ואם הנסיכויות תוקפות, לא תהיה עוד ג׳או. כיצד יוכל אדוני להחזיק בעושר הזה? אם במעמדו הנכבד יקיים אדוני את חובת הציבור לפי החוק, יהיו העליונים והתחתונים מאוזנים; כשיהיו מאוזנים, המדינה תחזק; כשהמדינה חזקה, ג׳או איתנה. ואדוני, שהוא מקרובי המשפחה הנכבדים, כלום יהיה קל ערך בעיני העולם?״ האדון פינג־יואן ראה בו אדם ראוי וסיפר עליו למלך. המלך העסיקו בניהול מסי המדינה. המסים נעשו מאוזנים מאוד, העם התעשר והמחסנים התמלאו.

צ׳ין תקפה את חאן וחנתה ביו־יו. המלך זימן את ליין פו ושאלו: ״האפשר להושיע אותה?״ השיב: ״הדרך רחוקה, מסוכנת וצרה; קשה להושיעה.״ הוא זימן גם את יֶוּ־ה צ׳נג ושאלו, ויֶוּ־ה צ׳נג השיב כדברי ליין פו. אז זימן את ג׳או שה ושאלו. שה השיב: ״הדרך רחוקה, מסוכנת וצרה. הדבר דומה לשני עכברים הנלחמים בתוך מאורה: האמיץ שבמצביאים ינצח.״ המלך ציווה אפוא על ג׳או שה לפקד על הצבא ולהושיע אותה.

כשהצבא התרחק שלושים לי מחאן־דאן פרסם פקודה במחנה: ״מי שייעץ בענייני צבא — יומת.״ צבא צ׳ין חנה ממערב לוו־אן. הוא הכה בתופים, הריע והעמיד את חייליו למערכה, עד שכל רעפי הבתים בוו־אן רעדו. אחד מסיירי המחנה אמר שיש למהר ולהושיע את וו־אן, וג׳או שה ערף את ראשו בו במקום. הוא ביצר את המחנה, נשאר עשרים ושמונה יום בלי לנוע והוסיף עוד ביצורים. מרגל מצ׳ין חדר אליהם; ג׳או שה האכילו היטב ושלחו לדרכו. המרגל דיווח למצביא צ׳ין, והלה שמח מאוד ואמר: ״מי שחנה במרחק שלושים לי מארצו ואינו מתקדם אלא מוסיף ביצורים — יו־יו שוב אינה שטח של ג׳או.״ לאחר שג׳או שה שילח את מרגל צ׳ין, גלל את השריון והחיש את אנשיו. בתוך שני ימים ולילה אחד הגיע, וציווה על הקשתים המעולים לחנות במרחק חמישים לי מיו־יו. משהושלמו ביצורי המחנה שמעו על כך אנשי צ׳ין ובאו כולם חמושים. החייל סוּ לִי ביקש לייעץ בענייני צבא. ג׳או שה אמר: ״הכניסוהו.״ סו לי אמר: ״אנשי צ׳ין לא העלו על דעתם שצבא ג׳או יגיע הנה. הם באים בתנופה עזה; על המצביא לרכז את מערכו בצפיפות ולהמתין להם. אם לא יעשה כן, ודאי יובס.״ ג׳או שה אמר: ״מקבל אני את ההוראה.״ סו לי אמר: ״אבקש לגשת לעונש הגרזן והסדן.״ ג׳או שה אמר: ״המתן לפקודה מאוחרת בחאן־דאן.״ סו לי ביקש שוב לייעץ ואמר: ״מי שיתפוס ראשון את ראש ההר הצפוני ינצח; מי שיגיע אחריו יובס.״ ג׳או שה הסכים ומיד שילח עשרת אלפים איש לרוץ אליו. חיילי צ׳ין הגיעו אחריהם, נאבקו על ההר ולא הצליחו לעלות. ג׳או שה שחרר את חייליו להתקפה והנחיל לצבא צ׳ין תבוסה גדולה. צבא צ׳ין התפרק ונמלט; כך הוסר המצור מעל יו־יו והצבא שב.[ב]

ב. [הערת המתרגם: אחרי ״הגיע בתוך שני ימים ולילה אחד״ תיעתק ויקיטקסט `令`, ״עתה״. דפוס הבסיס קורא בעמוד הסריקה 3175 `令`, ״ציווה״, ולפיו תורגם המשפט. פ' א.ת.]

המלך חווי־ון מג׳או העניק לשה את התואר האדון מָה־פוּ, ומינה את סו לי למפקד המדינה. ג׳או שה נעשה שווה במעמדו ליין פו וללין שיאנג־ז׳ו.

ארבע שנים לאחר מכן מת המלך חווי־ון מג׳או, ובנו המלך שיאו־צ׳נג עלה לשלטון. בשנה השביעית עמדו צבאות צ׳ין וג׳או זה מול זה בצ׳אנג־פינג. באותה עת כבר מת ג׳או שה ולין שיאנג־ז׳ו היה חולה אנוש. ג׳או שלחה את ליין פו לפקד על הצבא ולתקוף את צ׳ין. צ׳ין הביסה פעמים אחדות את צבא ג׳או, וצבא ג׳או התבצר ולא נלחם. צ׳ין קראה עליו שוב ושוב לקרב, אך ליין פו סירב. מלך ג׳או האמין לסוכניה של צ׳ין. סוכני צ׳ין אמרו: ״האיש היחיד שצ׳ין שונאת ופוחדת שיהיה מצביא הוא ג׳או קְוֹו, בנו של האדון מה־פו, ג׳או שה.״ מלך ג׳או מינה אפוא את קוו למצביא במקום ליין פו. לין שיאנג־ז׳ו אמר: ״המלך מעסיק את קוו בגלל שמו בלבד; הדבר דומה להדבקת הגשרים בקתרוס ולניסיון לנגן בו. קוו רק יודע לקרוא את הספרים והמסורות של אביו ואינו יודע להתאים את עצמו לשינויים.״ מלך ג׳או לא שמע לו ושלח את קוו לפקד על הצבא.

מנעוריו למד ג׳או קוו את שיטות המלחמה, וכשדיבר בענייני צבא סבר שאין בעולם מי שיכול לעמוד כנגדו. פעם דן בענייני צבא עם אביו שה; שה לא הצליח להפריך את דבריו, אך לא שיבח אותו. אמו של קוו שאלה את שה מדוע, והוא אמר: ״המלחמה היא מקום מוות, ואילו קוו מדבר בה בקלות דעת. אם ג׳או לא תמנה את קוו למצביא — מה טוב; אך אם תמנה אותו, האיש שימיט תבוסה על צבא ג׳או יהיה ודאי קוו.״ כשעמד קוו לצאת, הגישה אמו איגרת למלך ובה אמרה: ״אי אפשר למנות את קוו למצביא.״ שאל המלך: ״מדוע?״ השיבה: ״בראשונה, כששירתתי את אביו והוא היה מצביא, מספר האנשים שהגיש להם במו ידיו מזון ומשקה עמד על עשרות, ומספר האנשים

שקשר עמם ידידות עמד על מאות. את כל שהעניקו לו המלך הגדול ובית המלוכה נתן לקציני הצבא ולנכבדים. מן היום שקיבל פקודה לא שאל עוד על ענייני ביתו. עתה, משנעשה קוו לפתע מצביא, הוא פונה מזרחה לקבל את ברכות החצר, ואף קצין אינו מעז להרים אליו את עיניו. את הזהב והמשי שהעניק לו המלך הוא משיב ומטמין בביתו, ובכל יום הוא בוחן אחוזות ובתים נוחים שאפשר לקנות וקונה אותם. כיצד יכול המלך לחשוב שהוא דומה לאביו? לאב ולבן לבבות שונים. אבקש מן המלך שלא ישלח אותו.״ המלך אמר: ״הניחי לדבר; כבר החלטתי.״ אמו של קוו אמרה: ״אם המלך ישלח אותו לבסוף, ואם יקרה דבר שאינו תואם את חובתו, האם אוכל אני שלא להיענש יחד עמו?״ המלך הסכים.

לאחר שג׳או קוו החליף את ליין פו הוא שינה את כל הפקודות והתקנות והחליף את קציני הצבא. כששמע על כך המצביא באי צ׳י מצ׳ין, שילח כוח מיוחד, העמיד פנים שהוא מובס ונמלט, ניתק את דרכי האספקה של ג׳או וביתר את צבאה לשניים; החיילים איבדו את נאמנותם. כעבור יותר מארבעים יום רעב הצבא. ג׳או קוו יצא בראש חיילי העילית ונלחם בקרב נואש; צבא צ׳ין ירה בג׳או קוו והרגו. צבאו של קוו הובס, והמון בן כמה מאות אלפים נכנע לצ׳ין. צ׳ין קברה את כולם חיים. בסך הכול איבדה ג׳או לפני כן ואחרי כן ארבע־מאות וחמישים אלף איש. בשנה שלאחר מכן צר צבא צ׳ין על חאן־דאן; המצור נמשך יותר משנה, והיא כמעט לא הצליחה להיחלץ. רק בזכות בואן של צ׳ו, ויי ושאר הנסיכויות לעזרתה הוסר המצור מעל חאן־דאן. מאחר שאמו של קוו הזהירה אותו מראש, גם מלך ג׳או לא הוציא אותה להורג לבסוף.

חמש שנים לאחר שהוסר המצור מעל חאן־דאן אימצה ין את תוכניתו של לִי פו: ״גיבוריה של ג׳או כלו בצ׳אנג־פינג, ויתומיהם טרם בגרו.״ היא גייסה צבא ותקפה את ג׳או. ג׳או שלחה את ליין פו לפקד. הוא תקף את צבא ין, הנחיל לו תבוסה גדולה בהאו, הרג את לי פו והמשיך עד שהטיל מצור על ין. ין ויתרה על חמש ערים וביקשה שלום, והוא נענה לה. ג׳או העניקה לליין פו את וֵיי־וָן כנחלה, כינתהו האדון סין־פינג ומינתה אותו לממלא מקום ראש המדינה.

כאשר הודח ליין פו בצ׳אנג־פינג ושב, איבד את כוחו וכל אורחיו הוותיקים עזבוהו. כשהועסק שוב כמצביא חזרו האורחים ובאו. ליין פו אמר: ״הסתלקו, אורחים!״ אחד מהם אמר: ״הו! כמה מאוחר הבנת זאת, אדוני! בעולם נקשרים קשרים כדרך השוק: כשיש לאדוני כוח אנו הולכים אחריו; כשאין לו כוח אנו עוזבים. כך הוא עקרון הדברים; על מה יש להתרעם?״ כעבור שש שנים שלחה ג׳או את ליין פו לתקוף את פאן־יאנג של ויי, והוא כבש אותה.

המלך שיאו־צ׳נג מג׳או מת ובנו המלך דאו־שיאנג עלה לשלטון. הוא ציווה על יְוֵ׳ה צ׳נג להחליף את ליין פו. ליין פו כעס ותקף את יְוֵ׳ה צ׳נג, ויְוֵ׳ה צ׳נג נמלט. ליין פו ברח אפוא לדא־ליאנג שבוויי. בשנה שלאחר מכן מינתה ג׳או את לי מו למצביא, והוא תקף את ין וכבש את וו־סוויי ואת פאנג־צ׳נג.

ליין פו ישב בליאנג זמן רב, אך ויי לא הייתה מסוגלת לתת בו אמון ולהעסיקו. מאחר שג׳או נקלעה שוב ושוב למצוקה מפני צבא צ׳ין, ביקש מלך ג׳או להשיב אליו את ליין פו; גם ליין פו ביקש לשוב לשירות ג׳או. מלך ג׳או שלח שליח לראות אם עוד אפשר להשתמש בליין פו. אויבו של ליין פו, גְוֹו קָאי, נתן לשליח כסף רב וציווה עליו להשמיץ אותו. לאחר ששליח ג׳או פגש את ליין פו, אכל ליין פו למענו בארוחה אחת דוֹאוּ של אורז ועשר ג׳ין בשר, לבש שריון

ועלה על סוס, כדי להראות שעוד אפשר להשתמש בו. שליח ג׳או שב ודיווח למלך: ״אף שהמצביא ליין זקן, הוא עדיין מיטיב לאכול; אבל בזמן שישב עמי יצא לצרכיו שלוש פעמים.״ מלך ג׳או סבר שהוא זקן ולא זימנו.

כששמעה צ׳ו שליין פו בוויי, שלחה בחשאי אנשים לקבל את פניו. ליין פו שימש פעם אחת מצביא של צ׳ו אך לא השיג הישג. הוא אמר: ״אני משתוקק לשוב ולשרת את אנשי ג׳או.״ לבסוף מת ליין פו בשו־צ׳ון.

לִי מוּ היה מצביא מעולה בגבולה הצפוני של ג׳או. הוא ישב דרך קבע בדאי וביאן־מן והתגונן מפני הסיונגנו. הוא מינה פקידים לפי צורכי השעה, וכל מסי השווקים הוכנסו למפקדה ושימשו להוצאות החיילים. בכל יום שחט כמה שוורים וערך משתה לחייליו; הוא אימן אותם בירי וברכיבה, הקפיד על משואות האיתות, הרבה מרגלים ונהג בנדיבות בלוחמים. הוא קבע פקודה: ״אם יבואו הסיונגנו לשדוד, היכנסו במהירות ואספו את האנשים אל הביצורים. מי שיעז ללכוד שבויים — ייערף ראשו.״ בכל פעם שנכנסו הסיונגנו פעלו המשואות בדייקנות, והכול נכנסו אל הביצורים ולא העזו להילחם. כך היה כמה שנים, ולא היו להם אבדות. אף על פי כן ראו הסיונגנו את לי מו כפחדן, ואפילו חיילי הספר של ג׳או סברו שמצביאם פחדן. מלך ג׳או גער בלי מו, אך לי מו נהג כמקודם. המלך כעס, החזירו לבירה ומינה אדם אחר למצביא במקומו.

במשך יותר משנה, בכל פעם שבאו הסיונגנו יצאו נגדם לקרב. שוב ושוב לא עלה הקרב יפה, האבדות היו רבות ובאזור הגבול לא היה אפשר לעבד את האדמה ולרעות עדרים. המלך ביקש שוב את לי מו. מו סגר את שער ביתו ולא יצא וטען בתוקף שהוא חולה. מלך ג׳או הכריחו לקום ולשוב לפקד על

החיילים. מו אמר: ״אם המלך מוכרח להעסיק אותי, אנהג כמקודם; רק כך אעז לקבל את הפקודה.״ המלך הסכים.

לי מו הגיע וקיים את הפקודה הקודמת. במשך כמה שנים לא השיגו הסיונגנו דבר, ולבסוף ראו בו פחדן. חיילי הספר קיבלו מדי יום מתנות אך לא הופעלו, וכולם ביקשו להילחם פעם אחת. אז בחר והכין אלף ושלוש־מאות מרכבות, שלושה־עשר אלף סוסי רכיבה מובחרים, חמישים אלף לוחמים ששוויים מאה מטבעות זהב ומאה אלף קשתים מותחי־קשת; הוא העמיד את כולם במערך ואימנם לקרב. הוא הניח לעדרים לרעות בהיקף גדול, והאנשים מילאו את השדות. כוח קטן של הסיונגנו נכנס; לי מו העמיד פנים שהוא נסוג מובס והפקיר בידיהם כמה אלפי אנשים. השאן־יו שמע זאת והוביל המון גדול בפלישה. לי מו העמיד מערכים מיוחדים רבים, פרש אגף מימין ואגף משמאל ותקף. הוא הנחיל לסיונגנו תבוסה גדולה והרג יותר ממאה אלף פרשים. הוא השמיד את צ׳אן־לאן, הביס את הדונג־חו והכניע את לין־חו; השאן־יו נמלט. במשך יותר מעשר שנים לאחר מכן לא העזו הסיונגנו להתקרב לערי הגבול של ג׳או.

בשנה הראשונה למלך דאו־שיאנג מג׳או, לאחר שליין פו נמלט ונכנס לוויי, שלחה ג׳או את לי מו לתקוף את ין; הוא כבש את וו־סוויי ואת פאנג־צ׳נג. כעבור שנתיים הביס פאנג נואן את צבא ין והרג את ג׳ו סין. שבע שנים לאחר מכן הביסה צ׳ין את מצביא ג׳או הו ג׳ה והרגה אותו בוו־סוויי; מאה אלף ראשים נערפו. ג׳או מינתה אפוא את לי מו למצביא הגדול. הוא תקף את צבא צ׳ין בי־אן, הנחיל לו תבוסה גדולה והבריח את מצביא צ׳ין חָוָאן יי. לי מו קיבל את התואר האדון וו־אן. כעבור שלוש שנים תקפה צ׳ין את פאן־וו. לי מו תקף והביס את צבא צ׳ין, ובדרום עמד נגד חאן ווויי.

בשנה השביעית למלך צ״יין מג׳או שלחה צ״ין את ואנג ג״יין לתקוף את ג׳או, וג׳או שלחה את לי מו ואת סָה־מָה שָׁאנְג לעמוד נגדו. צ״ין נתנה כסף רב לגָוו קָאי, השר החביב על מלך ג׳או, כדי שיפעיל סוכנים מפלגים ויאמר כי לי מו וסה־מה שאנג מבקשים למרוד. מלך ג׳או ציווה אפוא על ג׳או צונג ועל המצביא יֶן ג׳וּ מצ״י להחליף את לי מו. לי מו לא קיבל את הפקודה. ג׳או שלחה אנשים ללכוד את לי מו בחשאי; הם תפסוהו וערפו את ראשו. סה־מה שאנג הודח. כעבור שלושה חודשים ניצל ואנג ג״יין את המצב והגביר את התקפתו על ג׳או. הוא הנחיל לה תבוסה גדולה והרג את ג׳או צונג, שבה את המלך צ״יין מג׳או ואת מצביאו ין ג׳ו, וכך השמיד את ג׳או.

ההיסטוריון הגדול אומר: מי שיודע כי ימות ודאי נעשה אמיץ. לא המוות הוא הקשה, אלא האופן שבו אדם ניצב בפני המוות. כאשר לין שיאנג־ז׳ו אחז בדסקית והביט הצדה אל העמוד, וכאשר גער במלוויו של מלך צ׳ין, לא היה צפוי לו יותר ממוות; ואף על פי כן יש שאדם פחדן ורפה ואינו מעז לפעול. שיאנג־ז׳ו עורר פעם אחת את כל רוחו והטיל מורא על מדינת האויב; לאחר מכן נסוג ופינה את מקומו לליין פו, ושמו נעשה כבד כהר טאי. באופן שבו נהג בתבונה ובאומץ אפשר לומר שאיחד את שניהם![ג]

ג. [הערת המתרגם: גוף כרך פ״א, ובכללו דברי ההיסטוריון הגדול, מסתיים בעמוד הסריקה 3183. ה״שבח״ של ״חיפוש הנסתר״ המודפס אחריו באותו עמוד וה״בחינה״ שבעמודים 3184–3185 הם תוספות פרשניות וטקסטואליות מאוחרות ולכן אינם נכללים בתרגום גוף החיבור. כרך פ״ב מתחיל בעמוד 3186. פ' א.ת.]

הביוגרפיה של טְיֶאן דָאן

טְיֶאן דָאן היה בן רחוק של משפחות טיין מצ״י. בימי המלך מין שימש טיין דאן פקיד בשוק של לין־דזה, ולא נודע לאיש. כאשר שלחה ין את יְוֶ״ה יי לתקוף את צ״י ולהביסה, נמלט המלך מין מצ״י ולבסוף התבצר בעיר ג׳ו. צבא ין דהר קדימה והשקיט את צ״י, ואילו טיין דאן נמלט לאן־פינג. הוא ציווה על בני משפחתו לקטוע את הקצוות הבולטים מצירי מרכבותיהם ולחפותם בכיסויי ברזל. כעבור זמן תקף צבא ין את אן־פינג. החומה נפרצה ואנשי צ״י נמלטו; הם נאבקו על הדרך, וקצות הצירים נשברו, המרכבות נהרסו והם נפלו בשבי ין. רק בני משפחתו של טיין דאן הצליחו להימלט בזכות כיסויי הברזל, ופנו מזרחה להתבצר בג׳ימו. לאחר שין כבר הכניעה את כל ערי צ״י, רק ג׳ו וג׳ימו לבדן לא נפלו. כששמע צבא ין שמלך צ״י נמצא בג׳ו, איחד את כוחותיו ותקף אותה. נָאוֹ צְ״ה כבר הרג את המלך מין בג׳ו, אך העיר עמדה איתן נגד צבא ין ולא נפלה במשך שנים אחדות. ין משכה את צבאה מזרחה והטילה מצור על ג׳ימו. מושל ג׳ימו יצא להילחם, הובס ומת. אנשי העיר בחרו יחד בטיין דאן ואמרו: ״בקרב אן־פינג ניצלו בני משפחתו של טיין דאן בזכות כיסויי הברזל; הוא בקיא במלחמה.״ הם העמידוהו למצביא, והוא הגן על ג׳ימו מפני ין.

כעבור זמן קצר מת המלך ג׳או מין והמלך חווי עלה לשלטון. בינו לבין יְוֶ״ה יי היה קרע. טיין דאן שמע זאת והפעיל אפוא סוכנים מפלגים בין אנשי ין. הם הכריזו: ״מלך צ״י כבר מת, ורק שתי ערים לא נכבשו. יְוֶ״ה יי חושש שיוצא להורג ואינו מעז לשוב. בשם תקיפת צ״י הוא מבקש למעשה להחזיק בצבא לאורך זמן, להפנות את פניו דרומה ולמלוך על צ״י. אנשי צ״י טרם נקשרו אליו, ולכן הוא מאט לפי שעה את ההתקפה על ג׳ימו וממתין שתוכניתו תתגשם.

אנשי צ״י חוששים רק שיבוא מצביא אחר; אז תאבד ג׳ימו.״ מלך ין סבר שהדבר נכון ושלח את צ״י ג׳יֶה להחליף את יֶוֶ׳ה יי.

יֶוֶ׳ה יי נכנע בשל כך לג׳או, ואנשי ין וחייליה זעמו. טיין דאן הורה אז לאנשי העיר להקפיד שבכל סעודה יקריבו בחצר לאבותיהם. הציפורים המעופפות כולן חגו מעל העיר וירדו לאכול, ואנשי ין השתאו על כך. טיין דאן הכריז אפוא: ״רוח ירדה להדריכנו.״ אחר כך אמר לאנשי העיר: ״עתיד לבוא איש אלוהי שיהיה לנו למורה.״ אחד החיילים אמר: ״האם יכול אני להיות המורה?״ ומיד פנה ונמלט. טיין דאן קם, החזירו, הושיבו כשפניו מזרחה ונהג בו כמורה. החייל אמר: ״רימיתי את אדוני; באמת אין בי כל יכולת.״ טיין דאן אמר: ״אל תדבר!״ ומאז נהג בו כמורה. בכל פעם שהוציא פקודות וכללים ייחס אותם בהכרח למורה האלוהי. אז הכריז: ״אני חושש רק שמא צבא ין יכרות את אפיהם של חיילי צ״י שנפלו בידיו, יציבם בשורה הראשונה ויילחם בנו; אז תובס ג׳ימו.״ אנשי ין שמעו ועשו כדבריו. כשאנשי העיר ראו שכל בני צ״י שנכנעו נכרתו־אף, זעמו כולם והתבצרו בנחישות, מחשש שייתפסו. טיין דאן שב והפעיל סוכנים מפלגים ואמר: ״אני חושש שמא יחפרו אנשי ין בקברים שמחוץ לעיר ויחללו את אבותינו; המחשבה מצמררת.״ צבא ין חפר את כל תלי הקברים ושרף את המתים. אנשי ג׳ימו הביטו מראש החומה, בכו כולם ורצו לצאת להילחם; זעמם גבר פי עשרה.

טיין דאן ידע שאפשר להשתמש עתה בחיילים. הוא עצמו אחז בלוח ובאת חפירה, וחלק עם החיילים את מלאכתם; נשותיו ופילגשיו שובצו בין השורות, והוא פיזר את כל המזון והמשקה וערך משתה לחיילים. הוא ציווה על כל החיילים המשוריינים להסתתר, הורה לזקנים, לחלשים ולנשים לעלות על החומה ושלח שליח להסכים להיכנע לין. כל צבא ין הריע ״ריבוא שנים!״ טיין

דאן גם אסף זהב מן העם והשיג אלף יי. הוא הורה לעשירי ג׳ימו לתת אותו למצביא ין ולומר: ״כאשר תיכנע ג׳ימו, אנא אל תשבו ואל תשדדו את בני משפחותינו, את בתינו, את נשותינו ואת פילגשינו, והניחו לנו להישאר בשלום במקומנו.״ מצביא ין שמח מאוד והבטיח זאת. משום כך נעשה צבא ין רפוי עוד יותר.

טיין דאן אסף אז בעיר יותר מאלף שוורים. הוא הלבישם אריג משי ארגמני, צייר עליו דגמי דרקונים בחמישה צבעים, קשר להבים לקרניהם, יצק שמן על אגודות קנים שקשר לזנבותיהם והצית את קצותיהן. הוא חצב בחומה כמה עשרות פתחים, שחרר את השוורים בלילה וחמשת אלפים לוחמים עזים יצאו אחריהם. חום האש בזנבותיהם הכעיס את השוורים והם הסתערו על צבא ין, שנחרד מאוד בחשכת הלילה. לפידי האש בזנבות האירו באור מסנוור; אנשי ין ראו על כולם דגמי דרקונים, וכל מי שנפגע מהם נהרג או נפצע. חמשת אלפי האנשים תקפו אז בדממה, כשמקלות בין שיניהם, ואנשי העיר הלמו בתופים והריעו בעקבותיהם. הזקנים והחלשים כולם היכו בכלי נחושת והקול הרעיד שמים וארץ. צבא ין נבהל מאוד, הובס ונמלט. אנשי צ׳י הרגו אפוא את מצביא ין, צ׳י ג׳יֶה. צבא ין התערער וברח, ואנשי צ׳י רדפו אחר הנסים והיכו בנמלטים. כל עיר ויישוב שעברו בהם מרדו בין ושבו אל טיין דאן. צבאו גדל מיום ליום; הוא ניצל את ניצחונו, ין הוסיפה לנחול תבוסות ולבסוף הגיע צבאו עד גדת הנהר. יותר משבעים ערי צ׳י שבו כולן לצ׳י. אז קיבל טיין דאן את פני המלך שיאנג בג׳ו, הכניסו ללין־דזה והמלך החל לנהל את השלטון.

המלך שיאנג העניק לטיין דאן נחלה וכינהו האדון אן־פינג.

ההיסטוריון הגדול אומר: במלחמה מתייצבים בדרך הרגילה ומנצחים בדרך הבלתי צפויה. המיטיב במלאכה זו מפיק הפתעות בלי סוף. הבלתי צפוי והרגיל מולידים זה את זה שוב ושוב, כטבעת שאין לה קצה. בתחילה היה כבתולה צנועה, והאויב פתח את דלתו; לאחר מכן היה כארנבת שנמלטה, והאויב לא הספיק לעמוד בפניו. שמא על טיין דאן נאמר הדבר!

בראשית הדברים, לאחר שנָאוֹ צ׳ה הרג את המלך מין, חיפשו אנשי ג׳ו את פָּה־ג׳אנג, בנו של המלך מין. הם מצאוהו בביתו של גְ׳יָאוֹ, ההיסטוריון הגדול, שם עבד בהשקיית הגן. בתו של ג׳יאו חמלה עליו ונהגה בו יפה. לימים גילה לה פה־ג׳אנג בסתר את רגשותיו, והיא באה עמו ביחסים. כשאנשי ג׳ו העמידו יחד את פה־ג׳אנג למלך צ׳י והוא הגן על ג׳ו מפני ין, נעשתה בתו של ההיסטוריון הגדול למלכה; היא המכונה ״ג׳וּן־וָאנְג־הוֹאוּ״.

כאשר נכנסה ין לצ׳י בראשונה, שמעה כי וָאנְג ג׳ו, איש העיר חְווָה, הוא אדם ראוי. היא הורתה לצבא: ״הקיפו את העיר חווה, אך אל תיכנסו לשטח שלושים לי סביבה״, וזאת למען ואנג ג׳ו. כעבור זמן שלחה לומר לו: ״אנשי צ׳י מרבים להלל את צדקתך. אעשה אותך למצביא ואעניק לך נחלה של ריבוא בתי־אב.״ ואנג ג׳ו סירב בתוקף. אנשי ין אמרו: ״אם לא תשמע, נביא את שלושת הצבאות ונטבח את העיר חווה.״ ואנג ג׳ו אמר: ״שר נאמן אינו משרת שני שליטים ואישה צנועה אינה נישאת לבעל שני. מלך צ׳י לא שמע לעצתי, ולכן פרשתי ועיבדתי את האדמה בשדה. המדינה כבר נשברה ואבדה, ואיני יכול להוסיף לחיות; ועתה אתם עוד מאיימים עלי בצבא כדי שאהיה מצביאכם — הרי זה לסייע לג׳יה במעשי האלימות שלו. מוטב שיבשלוני בקדרה מלהישאר בחיים בלי צדקה!״ אז כרך את צווארו בענף עץ, השליך את עצמו ושבר את מפרקתו עד שמת. כששמעו על כך השרים הנמלטים של צ׳י אמרו:

״ואנג ג׳ו היה אדם פשוט, ובשם הצדק סירב לפנות צפונה ולהשתחוות לין; על אחת כמה וכמה מי שמחזיקים במשרה ואוכלים משכורת!״ הם נאספו אפוא בג׳ו, חיפשו את בני המלך והעמידו את המלך שיאנג.[א]

א. [הערת המתרגם: גוף כרך פ״ב מסתיים בעמוד הסריקה 3191. ה״שבח״ של ״חיפוש הנסתר״ המודפס אחריו באותו עמוד וה״בחינה״ שבעמודים 3192–3193 הם תוספות פרשניות וטקסטואליות מאוחרות ולכן אינם נכללים בתרגום גוף החיבור. כרך פ״ג מתחיל בעמוד 3194. פ׳ א.ת.]

הביוגרפיות של לוּ ג׳וֹנְג־לִין וְדְזוֹאוּ יאנג

לוּ ג׳וֹנְג־לִין היה איש צ׳י. הוא אהב תוכניות ואסטרטגיות מופלאות, נשגבות ובלתי כבולות, אך לא הסכים להיכנס לשירות ולשאת במשרה; הוא אהב לדבוק בעקרונות נעלים. הוא נדד בג׳או.

בימי המלך סיאו־צ׳נג מג׳או שלח מלך צ׳ין את בָּאי צ׳י להביס בצ׳אנג־פינג את צבא ג׳או, שמנה מתחילה ועד סוף יותר מארבע מאות אלף איש. צבא צ׳ין התקדם אז מזרחה וצר על חאן־דאן. מלך ג׳או פחד, וצבאות הסיוע של הנסיכים לא העזו לתקוף את צבא צ׳ין. המלך אן־סי מוויי שלח את הגנרל ג׳ין בִּי להציל את ג׳או, אך הוא פחד מצ׳ין, נעצר בדאנג־יין ולא התקדם. מלך ויי שלח את הגנרל האורח שִׁין־יֶוְיִאן יֶן להסתנן לחאן־דאן, ובאמצעות האדון פינג־יואן אמר למלך ג׳או: ״צ׳ין מטילה מצור קשה על ג׳או מפני שקודם התחרתה עם המלך מין מצ׳י על תואר הקיסר, ואחר כך שבה וויתרה על התואר. עתה נחלש המלך מין מצ׳י עוד יותר, וכיום צ׳ין לבדה אדירה בכל הארץ. היא אינה בהכרח חומדת את חאן־דאן; כוונתה לשוב ולבקש את תואר הקיסר. אם ג׳או אכן תשלח שליח ותכבד את המלך ג׳או מצ׳ין כקיסר, ודאי תשמח צ׳ין, תחדל מן המלחמה ותסתלק.״ האדון פינג־יואן היסס וטרם החליט.[א]

באותה עת הזדמן ללו ג׳ונג־ליין לנדוד בג׳או. הוא נקלע למצור שהטילה צ׳ין על ג׳או ושמע כי מצביא ויי מבקש להביא את ג׳או לכבד את צ׳ין כקיסרות. הוא בא אל האדון פינג־יואן ושאל: ״מה ייעשה בדבר?״ האדון פינג־יואן אמר:

א. [הערת המתרגם: ויקיטקסט מציג בפרק זה ארבעה סימוני הגהה מודרניים בתוך הטקסט הרציף. הקריאות 使 ,王潛 ו־蘱巖 אומתו מול האות הגדולה בדפוס ״סָה־בּוּ בֵּיי־יַאוֹ״, עמודים 3195, 3200, 3202 ו־3217; סימני הסוגריים הוסרו, ואילו התווים המודפסים נשמרו. פ' א.ת.]

״כיצד יעז שֶׂנְג לדבר בענייני המדינה! קודם איבדתי בחוץ ארבע מאות אלף איש, ועתה חאן־דאן נצורה מבפנים ואיני יכול להסיר את המצור. מלך ויי שלח את הגנרל האורח שין־יואן ין להביא את ג׳או להמליך את צ׳ין לקיסרות, והנה האיש כאן. כיצד יעז שנג לדבר בענייני המדינה!״ לו ג׳ונג־ליין אמר: ״בתחילה חשבתי שאתה בן האצולה הראוי ביותר בארץ; רק עתה נודע לי שאינך בן האצולה הראוי ביותר בארץ. היכן האורח מליאנג, שין־יואן ין? הרשה לי להוכיחו למענך ולשלחו בחזרה.״ האדון פינג־יואן אמר: ״שנג מבקש להציגך לפניו.״ האדון פינג־יואן ניגש אפוא אל שין־יואן ין ואמר: ״במדינות המזרח יש אדון ושמו לו ג׳ונג־ליין. עתה הוא נמצא כאן, ושנג מבקש להציגו לפני הגנרל ולהכיר ביניכם.״ שין־יואן ין אמר: ״שמעתי שהאדון לו ג׳ונג־ליין הוא איש מעלה מצ׳י. אני, ין, נתין אני ושליחותי כרוכה בתפקיד; איני רוצה לראות את האדון לו ג׳ונג־ליין.״ האדון פינג־יואן אמר: ״שנג כבר גילה לו שאתה כאן.״ שין־יואן ין הסכים.

לו ג׳ונג־ליין ראה את שין־יואן ין ולא אמר דבר. שין־יואן ין אמר: ״אני רואה שכל היושבים בעיר נצורה זו מבקשים דבר־מה מן האדון פינג־יואן. אולם כשאני מתבונן בהדרת פניו של אדוני, אין הוא מן המבקשים דבר מן האדון פינג־יואן. מדוע אפוא הוא יושב זמן רב בעיר הנצורה הזאת ואינו עוזב?״ לו ג׳ונג־ליין אמר: ״בני הדור סבורים שבָּאוֹ ג׳יָאוֹ מת מפני שלא מצא מי שילך אחריו וישבחו; כולם טועים. פשוטי העם אינם מבינים שדאג רק לעצמו. צ׳ין היא מדינה שזנחה את הפולחן ואת הצדק ומעלה על נס הישגים של עריפת ראשים; היא מניעה את חכמיה בכוח השררה ונוהגת בעמה כבעבדים שבויים. אם תתפרץ ותעשה עצמה קיסרות, ואף תרחיב את שלטונה על הארץ, לא

יישאר לליין אלא לפסוע אל הים המזרחי ולמות; איני יכול לשאת להיות אחד מנתיניה. באתי לראות את הגנרל מפני שרציתי לסייע לג׳או.״

שין־יואן ין שאל: ״כיצד מתכוון אדוני לסייע לה?״ לו ג׳ונג־ליין אמר: ״אביא את ליאנג ואת ין לסייע לה; צ׳י וצ׳ו כבר מסייעות לה ממילא.״ שין־יואן ין אמר: ״באשר לין, אבקש לציית לך; אך באשר לליאנג — אני עצמי איש ליאנג, וכיצד יוכל אדוני להביא את ליאנג לסייע לג׳או?״ לו ג׳ונג־ליין אמר: ״רק מפני שליאנג טרם ראתה את הנזק שבהמלכת צ׳ין לקיסרות. אילו ראתה אותו, ודאי הייתה מסייעת לג׳או.״

שין־יואן ין שאל: ״מה הנזק שבהמלכת צ׳ין לקיסרות?״ לו ג׳ונג־ליין אמר: ״לפנים נהג המלך ויי מצ׳י באנושיות ובצדק והוליך את נסיכי הארץ לחצר ג׳ואו. ג׳ואו הייתה ענייה ושפלה, שום נסיך לא בא לחצרה, ורק צ׳י עשתה זאת. כעבור מעט יותר משנה מת המלך לִיֶה מג׳ואו. צ׳י איחרה לבוא, וג׳ואו, בכעסה, שלחה לה הודעת אבל ובה נאמר: ׳השמים קרסו והארץ נבקעה, ובן השמים ירד ממשכבו. אם נתין האגף המזרחי, כלומר צ׳י, יאחר לבוא — ייערף.׳ המלך ויי מצ׳י התלקח בכעס ואמר: ׳הה! אמך הייתה שפחה!׳ לבסוף היה לצחוק בכל הארץ. לכן בעוד מלך ג׳ואו חי בא לחצרו, ובמותו גידפו; באמת לא יכול היה לשאת את דרישתו. כאלה הם ממילא בני השמים, ואין להתפלא על כך.״

שין־יואן ין אמר: ״האם אדוני לבדו לא ראה משרת? כאשר עשרה אנשים הולכים אחרי אדם אחד, האם כוחם אינו עולה על כוחו ושכלם נופל משכלו? הם מפחדים ממנו.״ לו ג׳ונג־ליין אמר: ״אבוי! האם היחס בין ליאנג לצ׳ין הוא כיחסו של משרת לאדונו?״ שין־יואן ין אמר: ״כן.״ לו ג׳ונג־ליין אמר: ״אביא את

מלך צ׳ין לבשל את מלך ליאנג ולכתשו לרוטב בשר.״ שין־יואן ין נפגע ולא היה מרוצה ואמר: ״הו! דבריו של אדוני מרחיקים לכת יתר על המידה! וכיצד יוכל אדוני להביא את מלך צ׳ין לבשל את מלך ליאנג ולכתשו לרוטב?״ לו ג׳ונג־ליין אמר: ״ודאי; אסביר זאת. לפנים היו המרקיז ג׳יו, המרקיז אֶה והמלך ון שלושת הדוכסים של המלך ג׳ואו משאנג. למרקיז ג׳יו הייתה בת יפה והוא הגישה לג׳ואו; ג׳ואו חשב שהיא רעה וכתש את המרקיז ג׳יו לרוטב בשר. המרקיז אה התווכח עמו בתקיפות וטען לפניו בלהט, ולכן ייבש אותו ג׳ואו כבשר. כאשר שמע זאת המלך ון נאנח עמוקות, ולכן כלא אותו ג׳ואו במצודת יואו־לִי מאה ימים וביקש להמיתו. מדוע נשא עם אדם אחר אותו תואר מלך ולבסוף הגיע למקום שבו נעשים בשר מיובש ורוטב בשר? כאשר הלך המלך מין מצ׳י ללו, אחז יי־וֵיי דְזֶה בשוט והלך אחריו. הוא שאל את אנשי לו: ׳במה תקבלו את פני אדוננו?׳ אנשי לו אמרו: ׳נקבל את פני אדונך בעשרה קורבנות שלמים מן שלושת המינים.׳ יי־וויי דזה אמר: ׳מניין לקחתם את כללי הטקס האלה שבהם תקבלו את אדוננו? אדוננו הוא בן השמים. כאשר בן השמים יוצא למסע פיקוח, הנסיכים מפנים את מעונם, מוסרים את מפתחותיהם, אוחזים בשולי גלימתם ומחבקים את שולחן הצד, ומשגיחים על מאכליו מתחת לאולם; רק לאחר שבן השמים אוכל הם פורשים ומאזינים לענייני החצר.׳ אנשי לו השליכו את מפתחותיהם ולבסוף לא הכניסוהו. הוא לא הצליח להיכנס ללו ופנה לשוֵּ׳ה בדרך העוברת בדזואו. באותה עת מת שליט דזואו, והמלך מין רצה להיכנס ולהביע תנחומים. יי־וויי דזה אמר ליורשו של שליט דזואו: ׳כאשר בן השמים מנחם אבלים, על בעל הבית להפוך את ארון המת בכיוון ההפוך, לפנות צפונה בצד הדרומי, ורק אז ינחם בן השמים כשפניו דרומה.׳ שרי דזואו אמרו: ׳אם כך מוכרח להיות, ניפול על חרבותינו ונמות.׳ לכן לא העז להיכנס לדזואו. שרי דזואו ולו לא יכלו לשרת את מלכם ולכלכלו בחייו, ולא להעניק לו

מתנות קבורה ותכריכים במותו; ואף על פי כן ביקש לקיים בדזואו ובלו את טקסי בן השמים, ושריהן לא הכניסוהו. כיום צ׳ין היא מדינה בת ריבוא מרכבות וגם ליאנג מדינה בת ריבוא מרכבות. שתיהן מחזיקות במדינה בת ריבוא מרכבות וכל אחת נושאת את התואר מלך. מפני שראו את צ׳ין מנצחת בקרב אחד מבקשים ללכת אחריה ולהמליכה לקיסרות; בכך הם עושים את שרי שלוש מדינות ג׳ין נחותים ממשרתיהם ומשפחותיהם של דזואו ולו. יתרה מזו, אם צ׳ין לא תיעצר ותיעשה קיסרות, עתידה היא להחליף את שרי הנסיכים: היא תיטול משרות ממי שאינם ראויים בעיניה ותיתן אותן לראויים בעיניה, תיטול ממי שהיא שונאת ותיתן למי שהיא אוהבת. היא אף תשלח את בניה ובנותיה ואת פילגשיה המלשינות להיות רעיות ופילגשים לנסיכים ותושיבם בארמון ליאנג. כיצד יוכל מלך ליאנג להישאר אז שלֵו? וכיצד ישמור הגנרל על חסדו הישן?״

אז קם שין־יואן ין, השתחווה פעמיים והתנצל: ״בתחילה חשבתי את אדוני לאדם מן השורה; רק היום נודע לי שאדוני הוא איש מעלה שאין שני לו בארץ. אבקש לצאת ולא אעז עוד לדבר על המלכת צ׳ין לקיסרות.״ כאשר שמע זאת מצביא צ׳ין הסיג את צבאו חמישים לי. בדיוק אז גזל וו־ג׳י, נסיך ויי, את צבאו של ג׳ין בי כדי להציל את ג׳או, תקף את צבא צ׳ין, וצבא צ׳ין נסוג והסתלק.

האדון פינג־יואן ביקש אז להעניק ללו ג׳ונג־ליין נחלה. לו ג׳ונג־ליין דחה את השליח שלוש פעמים, ועד הסוף לא הסכים לקבלה. האדון פינג־יואן ערך אפוא משתה; כשהיין היטיב את לבם קם, ניגש אליו והגיש אלף מטבעות זהב לכבודו. לו ג׳ונג־ליין צחק ואמר: ״מה שמכבדים באנשי המעלה של הארץ הוא שהם מסירים צרה מאדם, פותרים קושי ומתירים תסבוכת בלי לקחת דבר.

אילו לקחו דבר, היה זה מעשה סוחרים, ואני, ליין, איני יכול לשאת לעשותו.״
אז נפרד מן האדון פינג־יואן והלך, ולא ראה אותו עוד כל ימיו.

יותר מעשרים שנה לאחר מכן כבש מצביא ין את לְיָאוֹ־צ׳נג. אחד מאנשי ליאו־צ׳נג השמיץ אותו בין; מצביא ין פחד שיוצא להורג, ולכן החזיק והגן על ליאו־צ׳נג ולא העז לחזור. טיין דאן מצ׳י תקף את ליאו־צ׳נג יותר משנה; חיילים רבים מתו, אך העיר לא נפלה. לו ג׳ונג־ליין כתב איגרת, קשר אותה לחץ וירה אותה אל תוך העיר, כדי למסרה למצביא ין. באיגרת נאמר:

> שמעתי כי אדם חכם אינו מתעלם מן השעה ומוותר על התועלת; איש אמיץ אינו מת לשווא ומאבד את שמו; ושר נאמן אינו מקדים את עצמו ומאחר את שליטו. עתה אדוני נותן פורקן לכעס של בוקר אחד ואינו משגיח שמלך ין ייוותר בלי שר — אין זו נאמנות; אם יהרוג את עצמו ויאבד את ליאו־צ׳נג, ואימתו לא תיכון בצ׳י — אין זו גבורה; אם הישגו ייכשל ושמו יאבד, ובדורות הבאים לא יזכירוהו — אין זו חכמה. את מי שיש בו שלושת אלה שליטי העולם אינם מעסיקים כשריהם ואנשי השכנוע אינם מעלים על הכתב. לכן החכם אינו מחשב פעמיים והאמיץ אינו ירא למות. חיים ומוות, כבוד וחרפה, יקר וזול, רום ושפל — ההזדמנות הזאת לא תשוב. אבקש מאדוני לשקול היטב ולא לנהוג כמקובל.

> יתר על כן, צ׳ו תקפה את נָאן־יַאנְג של צ׳י ווויי תקפה את פינג־לו, אך צ׳י לא הפנתה את לבה דרומה; היא סברה שהנזק באובדן נאן־יאנג קטן מן התועלת הגדולה שבהשגת ג׳י־ביי, ולכן קבעה את תוכניתה לאחר שבחנה היטב היכן לעמוד. עתה הורידה צ׳ין את צבאה, ווויי אינה מעזה לפנות מזרחה; ברית הרוחב עם צ׳ין כבר התגבשה, ומצבה של צ׳ו מסוכן. צ׳י נטשה את נאן־יאנג, ויתרה על אדמות אגפה הימני וייצבה את ג׳י־ביי —

ואף על פי כן החליטה לעשות זאת. אשר להכרעתה של צ״י בעניין ליאו־צ׳נג, אל יחשב אדוני פעמיים. עתה נסוגו צ׳וויי גם יחד מפני צ״י, והסיוע של ין אינו מגיע. אם מלוא צבאה של צ״י, שאין לו יעד אחר בארץ, יתמיד עם ליאו־צ׳נג בשחיקה הזאת שנה שלמה, רואה אני שאדוני לא יוכל להחזיק בה. יתרה מזו, במדינת ין שוררת מהומה גדולה: השליט ושריו שגו בתוכניתם, העליונים והתחתונים מבולבלים; לִי פוּ וצבאו בן מאה אלף החיילים הובסו חמש פעמים בחוץ, ומדינה בת ריבוא מרכבות הושמה במצור בידי ג׳או. שטחה קוצץ, שליטה במצוקה, והיא ללעג ולקלס בארץ. המדינה תשושה ואסונותיה רבים, ואין העם יודע למי למסור את לבו. ועתה אדוני משתמש בתושביה המותשים של ליאו להתנגד למלוא צבאה של צ״י — זו הגנתו של מוֹ דִי. הם אוכלים בשר אדם ומסיקים בעצמות, ולחיילים אין כל כוונה להפנות עורף ולצאת — זה צבאו של סון בין. יכולתו של אדוני נגלית בארץ. ואף על פי כן, התוכנית הטובה למענו היא לשמור את מרכבותיו ואת שריונו שלמים ולשוב לדווח לין. אם ישוב לין ומרכבותיו ושריונו שלמים, ודאי ישמח מלך ין; אם יחזור בגופו שלם למדינה, יראו בו החיילים והעם אב ואם, חבריו ומכריו יפשילו שרווליהם וידברו עליו בעולם, והישגו יוכל להתפרסם. למעלה יסייע לשליט הבודד לרסן את השרים, ולמטה יזין את מאה המשפחות וייתן חומר לאנשי השכנוע; הוא יתקן את המדינה, ישנה את מנהגיה ויוכל לכונן הישג ושם. ואם אין זה רצונו — מדוע לא ייטוש את ין, יעזוב את העולם הישן וינדוד מזרחה לצ״י? יחלקו לו אדמה ויקבעו לו נחלה, עושרו ישתווה לעושרם של טָאוֹ וּוֵי, דור אחר דור ייקרא שליט ויתקיים עם צ״י לאורך ימים. זו תוכנית נוספת. שתי התוכניות האלה יביאו שם גלוי ותועלת רבה; אבקש מאדוני לשקול היטב ולבחור באחת לאחר עיון.

ועוד שמעתי כי מי שמקפיד על ניקיון כפיים פעוט אינו יכול לזכות בשם מפואר, ומי שסולד מחרפה קטנה אינו יכול לכונן הישג גדול. לפנים ירה גְּוָאן יי־וו בדוכס חוואן ופגע באבזם חגורתו — זו הייתה מרידה; הוא נטש את הנסיך ג׳יו ולא מת למענו — זו הייתה פחדנות; קשרוהו וכבלוהו באזיקים — זו הייתה חרפה. אדם בעל שלוש התנהגויות כאלה לא היה נעשה שר לשליטי העולם ולא היה מתקבל בכפרו. אילו נשאר מאסטר גוואן כלוא ולא יצא, מת בגופו ולא חזר לצ׳י, לא היה שמו נמלט מחרפתו של אדם בעל מעשים שפלים. אפילו עבדים ושפחות היו מתביישים לשאת שם אחד עמו, קל וחומר אנשי העולם! אולם מאסטר גוואן לא התבייש שגופו נתון בכבלים, אלא התבייש שהארץ אינה מסודרת; לא התבייש שלא מת למען הנסיך ג׳יו, אלא התבייש שסמכותו אינה מוכרת לנסיכים. לכן נשא יחד את אשמת שלושת המעשים ונעשה ראשון לחמשת ההגמונים; שמו נישא בארץ וזוהרו האיר את המדינות השכנות. דְּזָאוֹ דְזֶה שימש מצביא לו, נלחם שלוש פעמים ונמלט שלוש פעמים, ולו איבדה חמש מאות לי של אדמה. אילו החליט דזאו דזה שלא להביט לאחור, לא נסוג מדעתו, שיסף את גרונו ומת, גם שמו לא היה נמלט מן הכינוי מצביא שבוי של צבא מובס. דזאו דזה זנח את חרפת שלוש המנוסות, נסוג והתייצב עם שליט לו. כאשר כינס הדוכס חוואן את הארץ לחצרו ואסף את הנסיכים, קיבל דזאו דזה על עצמו את משימת החרב האחת ועצר את לב הדוכס חוואן על בימת הברית; פניו לא השתנו ודבריו ונימתו לא התערערו. את שאבד בשלושה קרבות השיב בבוקר אחד; הארץ הזדעזעה, הנסיכים נבהלו, ואימתו הגיעה עד וו ויואה. שני האנשים האלה לא היו חסרי יכולת לשמור על טוהר קטן ולנהוג בקפדנות קטנה; הם סברו שלהרוג את עצמם ולאבד את גופם, לכרות את משפחתם ולהכחיד את זרעם בלי לכונן הישג ושם — אין זו חכמה. לכן הניחו לטינה שנולדה מן

הכעס וכוננו שם לכל חייהם; זנחו את הקפדנות של זעם ועצבנות וקבעו הישג לדורות רבים. משום כך מפעלם מתחרה בדרכם של שלושת המלכים ושמם יכלה רק עם השמים והארץ. אבקש מאדוני לבחור באחת ולפעול לפיה.

כאשר ראה מצביא ין את איגרתו של לו ג׳ונג־ליין, בכה שלושה ימים, היסס ולא הצליח להחליט בעצמו. הוא רצה לשוב לין, אך כבר נוצר קרע והוא פחד שיוצא להורג; הוא רצה להיכנע לצ׳י, אך הרג ושבה רבים כל כך מאנשיה שפחד כי לאחר שייכנע יושפל. הוא נאנח עמוקות ואמר: ״משיניח לאדם אחר לדקור אותי, מוטב שאדקור את עצמי.״ ואז התאבד. מהומה פרצה בליאו־צ׳נג, וטיין דאן טבח אפוא בעיר. כשחזר דיווח על לו ג׳ונג־ליין ורצה להעניק לו תואר אצולה. לו ג׳ונג־ליין נמלט והסתתר על שפת הים ואמר: ״אם בחברת העושר והמעלה עלי להיכנע לבני אדם, מוטב שאהיה עני ושפל, אקל ראש בעולם ואתן חופש לרצוני.״

דְזוֹאוּ יאנג היה איש צ׳י. הוא נדד בליאנג והתרועע עם מאסטר ג׳וּאַנְג ג׳י, איש וו לשעבר, עם מאי שנג מחוואי־יין ועם אנשים כמותם. הוא הגיש איגרות וניסה לתווך בין יאנג שנג לגונגסון גוויי. שנג והאחרים קינאו בדזואו יאנג והשמיצוהו לפני המלך סיאו מליאנג. המלך סיאו כעס, מסר אותו לידי הפקידים וביקש להמיתו. דזואו יאנג, ששהה בנכר, נתפס בגלל השמצה; הוא פחד שימות ויואשם שלא בצדק, ולכן הגיש מן הכלא איגרת ובה נאמר:

שמעתי שאין נאמנות שאינה נענית ושאדם נאמן אינו נחשד. תמיד סברתי שהדבר נכון; אולם אין אלה אלא מילים ריקות. לפנים הערין ג׳ינג קה את צדקתו של דָאן מין; קשת לבנה חצתה את השמש, אך יורש העצר פחד

ממנו. האדון ויי תכנן למען צ׳ין את המערכה בצ׳אנג־פינג; כוכב נוגה האפיל על קבוצת מאו, אך המלך ג׳או חשד בו. מסירותם שינתה שמים וארץ, ובכל זאת נאמנותם לא הובנה לשני השליטים — האין זה מצער! עתה מיציתי את נאמנותי, שפכתי את כנותי והשלמתי את עצתי בתקווה שתיוודע; אנשי סביבתך אינם רואים זאת, ולבסוף נחקרתי בידי הפקידים ונחשדתי בידי העולם. הרי זה כאילו קמו ג׳ינג קה והאדון ויי לתחייה, אך ין וצ׳ין לא התפכחו. אבקש מן המלך הגדול לבחון זאת היטב.

לפנים הגיש בְּיֶאן חֶה אבן יקרה ומלך צ׳ו כרת את כפות רגליו; לי סה מיצה את נאמנותו וחוֹהֶאי הענישו בעונש החמור ביותר. משום כך העמיד ג׳י דזה פני משוגע וג׳יה־יוּ פרש מן העולם: הם חששו שיפגע בהם אסון כזה. אבקש מן המלך הגדול לבחון היטב את כוונתם של ביאן חה ולי סה, ורק אחר כך להקשיב כפי שהקשיבו מלך צ׳ו וחוֹהאי; אל תניח לג׳י דזה ולג׳יה־יו לצחוק עלי. שמעתי כי לבו של בי־גאן נחתך וכי דזה־שׁוּ נתפר בשק עור והושלך לנהר. בתחילה לא האמנתי; רק עתה נודע לי הדבר. אבקש מן המלך הגדול לבחון היטב ולחוס עלי מעט.

פתגם אומר: ״יש שמלבינים שערותיהם יחד ועדיין הם כחדשים זה לזה; ויש שנפגשים כשחופות מרכבותיהם נוטות זו אל זו וכבר הם כידידים ותיקים.״ מדוע? משום שאחד מכיר את רעהו או אינו מכירו. לפנים נמלט פאן יוֹ־צ׳י מצ׳ין אל ין והשאיל את ראשו לג׳ינג קה כדי לקדם את עניינו של דאן; ואנג שֶׁה עזב את צ׳י ועבר לוויי, ולנוכח העיר שיסף את גרונו כדי להדוף את צ׳י ולהציל את ויי. ואנג שה ופאן יוֹ־צ׳י לא היו מכרים חדשים בצ׳י ובצ׳ין ולא ידידים ותיקים בין ובוויי; הם עזבו את שתי המדינות ומתו למען שני השליטים מפני שמעשי השליטים התאימו לשאיפותיהם

וכמיהתם לצדק לא ידעה גבול. משום כך, אף שסוּ צ״ין לא זכה לאמון בארץ, היה למען ין כווי שנג הנאמן עד מוות; ואף שבְּאי גְּווֵי איבד שש ערים בקרב, הוא כבש למען ויי את ג׳ונג־שאן. מדוע? מפני שבאמת היה מי שהכירם. כששימש סו צ״ין ראש ממשלת ין השמיצוהו אנשי ין לפני המלך; המלך אחז בחרבו בכעס והאכילו בשר סוס אציל. כשנעשה באי גוויי נכבד בג׳ונג־שאן השמיצוהו אנשי ג׳ונג־שאן לפני המרקיז ון מוויי; המרקיז ון השליך אליו אבן ירקן המאירה בלילה. מדוע? שני השליטים ושני השרים פתחו את לבם, קרעו את כבדם והאמינו זה לזה; וכי דברים צפים יכלו להניעם?

לכן אישה, בין יפה בין מכוערת, מעוררת קנאה כשנכנסת לארמון; ואיש, בין ראוי בין בלתי ראוי, מעורר קנאה כשנכנס לחצר. לפנים נחתכו פיקות ברכיו של סָה־מָה סִי בסונג, ולבסוף היה לראש ממשלת ג׳ונג־שאן; פאן דְּזְווֵי נשבר בצלעותיו ובשיניו בוויי, ולבסוף נעשה המרקיז יינג. שני האנשים האלה בטחו בתוכניות שוודאי יצליחו, ויתרו על אנוכיותן של סיעות הידידים ונשאו עמדה בודדה; משום כך לא הצליחו להימלט מבעלי הקנאה. לכן הטביע שֶׁן־טוּ דִי את עצמו בנהר ושׁוּ יֶן נכנס לים כשאבן על גבו. הם לא התקבלו בעולם, ובצדקתם לא הסכימו להתקבל שלא כדין או להתחבר לסיעה בחצר כדי להסיט את לב השליט. משום כך קיבץ בָּאי־לִי סִי נדבות מזון בדרך, אך הדוכס מוּ הפקיד בידו את השלטון; נִינְג צ׳י האכיל שוורים מתחת לעגלה, אך הדוכס חוואן מסר בידו את המדינה. וכי שני האנשים האלה שאלו משרה מן החצר או לוו שבח מאנשי סביבת השליט, ורק אז השתמשו בהם שני השליטים? לבם נענה, מעשיהם תאמו, וקרבתם הייתה כדבק ולכה; אפילו אחים לא יכלו להפרידם — וכי יכלו המוני פיות להטעותם? לכן שמיעה חד־צדדית מולידה מזימות והסתמכות

על אדם יחיד יוצרת מהומה. לפנים הקשיבה לו לדברי ג׳י־סון וגירשה את קונפוציוס; סונג האמינה לתוכנית דזה־חאן וכלאה את מוֹ דִי. אפילו בכושר הוויכוח של קונפוציוס ומו די לא יכלו להיחלץ מחנופה משמיצה, ושתי המדינות הסתכנו בשל כך. מדוע? פיות רבים מתיכים מתכת, והכפשות מצטברות ממיסות עצמות. משום כך השתמשה צ׳ין ביוּ־יוּ, איש הרונג, והייתה להגמון על הממלכות המרכזיות; צ׳י השתמשה במנג איש יואה והתחזקה בימי המלכים ויי ושוואן. וכי שתי המדינות האלה נכבלו למוסכמות, נגררו אחר העולם ונקשרו לדברים מוטים ומתחנפים? הן הקשיבו לכול ובחנו הכול, ולכן הותירו שם בדורן. כשכוונות תואמות, אנשי חו ויואה נעשים אחים — יו־יו ומנג איש יואה מוכיחים זאת; כשאינן תואמות, בשר ודם מגורש ואינו מתקבל — ג׳וּ ושיאנג, וגוואן וצָאי, מוכיחים זאת. אם שליט בן ימינו אכן יוכל לנהוג לפי צדקתן של צ׳י וצ׳ין ולהעמיד אחריה את דרך ההקשבה של סונג ולו, לא יהיו חמשת ההגמונים ראויים להיזכר, ואת דרגת שלושת המלכים יהיה קל להשיג.

משום כך התעוררו המלכים החכמים והתפכחו: הם זנחו את לבו של דְזֶה־ג׳ה וידעו שלא להתפתות לכישרונו של טיין צ׳אנג; הם העניקו נחלה לצאצאי בי־גאן ושיקמו את קבר האישה ההרה, ולכן שב מפעלם והושלם בארץ. מדוע? מפני שתשוקתם לטוב לא ידעה שובע. הדוכס ון מג׳ין קירב את אויבו ונעשה להגמון רב־עוצמה על הנסיכים; הדוכס חוואן מצ׳י השתמש בשונאו ותיקן באחת את הארץ. מדוע? חסדם, אנושיותם וחריצותם היו כנים בלבם, ואי אפשר היה לשאול אותם במילות שווא.

ואולם צ׳ין השתמשה בחוקיו של שאנג יאנג, החלישה במזרח את האן ואת ויי וצבאה התחזק בכל הארץ, אך לבסוף קרעה אותו במרכבות; יואה

השתמשה בתוכניתו של הדאיפו ג׳וֹנְג, לכדה את וו החזקה ונעשתה להגמון בממלכות המרכזיות, אך לבסוף הוציאה אותו להורג. לכן סוּן־שׁוּ אָאוֹ הודח שלוש פעמים ממשרת ראש הממשלה ולא הצטער, ודֶזֶה־ג׳וֹנְג מיוּ־לִינְג דחה את משרת שלושת הדוכסים והשקה גנים למען אחרים. אם שליט בן ימינו באמת יסלק מלבו את הגאווה, יטפח כוונה להשיב טובה, יפתח את לבו ובטנו, יגלה את רגשותיו הכנים, ישפוך את כבדו וכיס המרה שלו, ירעיף חסד רב, יחלוק עמם עוני והצלחה עד הסוף ולא יחסוך דבר מאנשי המעלה — אפשר יהיה להביא את כלבו של ג׳יה לנבוח על יאו, ואת אורחו של ג׳ה לדקור את יוּ; קל וחומר כשנשענים על סמכותה של מדינה בת ריבוא מרכבות ומשתמשים במשאביו של מלך חכם! אם כן, כיצד ראוי בכלל להזכיר שג׳ינג קה המיט חורבן על שבע משפחותיו ושיָאוֹ לִי שרף את אשתו ואת ילדיו?

שמעתי כי אם משליכים בחשכה על אדם בדרך פנינת ירח זוהרת או אבן ירקן המאירה בלילה, אין אדם שאינו אוחז בחרבו ומביט בחשד. מדוע? מפני שהגיעו לפניו בלי מתווך. שורש של עץ מפותל, מסוקס ומעוקם נעשה לכלי של שליט ריבוא מרכבות. מדוע? מפני שאנשי סביבתו הציגוהו תחילה. לכן מה שבא לפני אדם בלי מתווך, אפילו הוא פנינת המרקיז סווי או אבן ירקן המאירה בלילה, מעורר טינה ואינו מתקבל כמעשה חסד. אך אם אדם מדבר תחילה בשבחו, אפילו עץ יבש וגזע רקוב יכולים לכונן הישג שאינו נשכח. עתה איש פשוט בארץ, מלומד היושב בדלות, נתון בעוני ובשפל; אפילו ניחן בשיטותיהם של יאו ושון, מחזיק בכושר השכנוע של יי וגוואן ונושא את כוונתם של לונג־פנג ובי־גאן, והוא מבקש למצות את נאמנותו לשליט בן זמנו — אם מלכתחילה אין לו שורש או מי שיציגנו, גם אם ימצה את רוחו ואת מחשבתו כדי לחשוף את נאמנותו ואמונו ולסייע

לשליט לסדר את ממשלו, ודאי יאחז השליט בחרבו ויביט בו בחשד. כך נמנע מאדם פשוט לשמש אפילו כחומר של עץ יבש וגזע רקוב.

משום כך, כאשר מלך חכם מסדיר את העולם ומושל במנהגים, הוא לבדו מעצב אותם מעל אובני הקדר ואינו נגרר אחר דברי אנשים שפלים ומבולבלים או נכנע להמון הקולות. קיסר צ׳ין הסתמך על דברי מנג ג׳יה, הפקיד שבארמון, ולכן האמין להסבריו של ג׳ינג קה והפגיון נשלף בהיחבא; המלך ון מג׳ואו צד בין הנהרות ג׳ינג ווויי, העלה את לוּ שאנג למרכבתו ושב עמו, ובזכותו מלך על הארץ. לכן צ׳ין האמינה לאנשי סביבתה ונהרגה, וג׳ואו השתמשה באדם שנקלע אליה כעורב ומלכה. מדוע? מפני שידעה להתעלות מעל דברים מכווצים וכובלים, לתת דרור למחשבות שמעבר לגבולות ולהתבונן לבדה בדרך הבהירה ורחבת הידיים.

עתה שליטים שוקעים בדברי חנופה ונגררים אחר מגבלות הווילונות והגלימות; הם שמים אנשי מעלה בלתי כבולים עם שוורים וסוסים באותו אבוס. משום כך כעס באו ג׳יאו על העולם ולא נשאר ליהנות מעושר וממעלה.

שמעתי כי הנכנס לחצר בלבוש מהודר אינו מטמא את הצדק למען רווח, ומי שמשחיז את שמו ותוארו אינו פוגע בהתנהגותו למען תאווה. לכן דזנג דזה לא נכנס למחוז ששמו ״מנצח את האם״, ומו דזה סובב את מרכבתו מעיר ששמה ״שירי בוקר״. אם מבקשים עתה להביא את אנשי המעלה רחבי הרוח של הארץ להירתע מפני שררה כבדת־אימה, להיכנע ליוקרת המעמד והכוח, להפנות את פניהם, לטמא את דרכם, לשרת אנשי חנופה ולבקש קרבה מאנשי הסביבה — יעדיפו אנשי המעלה להסתתר ולמות במערות, בין צוקים וסבכים. כיצד יסכימו למצות נאמנות ואמון ולרוץ אל שערי הארמון?

האיגרת הוגשה למלך סיאו מליאנג. המלך סיאו שלח אדם להוציא את דזואו יאנג מן הכלא, ולבסוף היה לאורח מן המעלה הראשונה.

ההיסטוריון הגדול אומר: אף שכוונתו של לו ג׳ונג־ליין לא התאימה לעיקרון הגדול, אני מעריך מאוד שבהיותו אדם פשוט נתן דרור לרצונו בלי מעצור, לא נכנע לנסיכים, נשא ונתן בדברים בדורו ושבר את סמכותם של ראשי ממשלה ושרים. אף שדבריו של דזואו יאנג אינם צנועים, בהשוואותיו בין דברים ובחיבורו מין למינו יש כדי לעורר צער; אף הוא ראוי להיקרא ישר ובלתי מתכופף. משום כך צירפתי אותו לביוגרפיות.[ב]

ב. [הערת המתרגם: גוף כרך פ״ג מסתיים בעמוד הסריקה 3217. ה״שבח״ של ״חיפוש הנסתר״ המודפס אחריו באותו עמוד וה״בחינה״ שבעמודים 3218–3221 הם תוספות פרשניות וטקסטואליות מאוחרות ולכן אינם נכללים בתרגום גוף החיבור. כרך פ״ד מתחיל בעמוד 3222. פ' א.ת.]

הביוגרפיות של צ׳ו יואן והחכם ג׳יה

צ׳ו יואן, ששמו היה פינג, היה בן לאותו בית־שם של מלכי צ׳ו. הוא שימש יועץ השמאל למלך חוואי מצ׳ו. ידיעותיו היו רחבות וזיכרונו עז; הוא הבין בסדר ובאנדרלמוסיה והיה בקי בלשון הדיפלומטיה. בפנים היה מתכנן ודן עם המלך בענייני המדינה כדי להוציא צווים; בחוץ היה מקבל אורחים ומשיב לנסיכים. המלך סמך עליו מאוד.

השר העליון, שהיה בן מעמדו, התחרה עמו על חסד המלך וקינא בכישרונו. המלך חוואי הורה לצ׳ו יואן לנסח קובץ חוקים. צ׳ו פינג חיבר טיוטה שטרם הושלמה; השר העליון ראה אותה וביקש לקחתה לעצמו, אך צ׳ו פינג לא מסר לו. לפיכך השמיץ אותו ואמר: ״המלך ציווה על צ׳ו פינג לחוקק חוקים, והכול יודעים זאת. בכל פעם שחוק יוצא, פינג מתפאר במעשהו ואומר: ‘בלעדיי איש לא היה מסוגל לעשותו’.״ המלך כעס והרחיק את צ׳ו פינג.א

צ׳ו פינג כאב את אטימותו של המלך בשומעו עצות, את החנופה המשמיצה המאפילה על הבהירות, את המעוותים המזיקים לציבור ואת דחיית הישרים. לכן, מתוך דאגה ומחשבה עמוקה, חיבר את ״לִי סָאוֹ״ — ״המפגש עם הצער״. ״לי סאו״ משמעו כמפגש עם יגון. השמים הם ראשית האדם, וההורים הם שורשו. כשהאדם בא עד מצר הוא שב אל שורשו; לכן בעמל, סבל ותשישות גמורה אין מי שאינו קורא לשמים, ובחולי, כאב ומצוקה אין מי שאינו קורא

א. [הערת המתרגם: ויקיטקסט מציג בפרק זה שלושה סימוני הגהה מודרניים וגלוסה מודרנית אחת בתוך הטקסט הרציף. הקריאות 投 ,内 ו־微 אומתו מול האות הגדולה בדפוס ״סְה־בּוּ בֵּיי־יֶאוֹ״, עמודים 3223, 3226, 3231 ו־3237; סימני ההגהה והגלוסה הוסרו, ואילו התווים המודפסים נשמרו. פ׳ א.ת.]

לאביו ולאמו. צ׳ו פינג הלך בדרך הישרה, מיצה את נאמנותו ואת חכמתו בשירות אדונו, והמשמיצים חצצו ביניהם — אכן אפשר לומר שבא עד מצר. כשמאמין נחשד ונאמן מוכפש, היאך לא יתרעם? חיבור ״לי סאו״ של צ׳ו פינג נולד אפוא מתוך תרעומתו. ״שירי המדינות״ אוהבים את היפה בלי פריצות; ״האודות הקטנות״ מתרעמות ומוכיחות בלי מרד. על ״לי סאו״ אפשר לומר שהוא מאחד את שניהם. למעלה הוא מזכיר את הקיסר קוּ, למטה מספר על הדוכס חוּאן מצ׳י, ובתווך מתאר את טאנג ואת המלך וו כדי לבקר את ענייני דורו. הוא מבהיר את רוחב המוסר ורוממותו ואת הרצף שבין סדר לאנדרלמוסיה, ואין דבר שאינו מתגלה בו במלואו. כתיבתו תמציתית ומילותיו דקות; רצונו טהור ומעשיו נקיים. הדברים שהוא מזכיר קטנים, אך כוונתם גדולה עד מאוד; הדוגמאות קרובות, אך המשמעות המתגלה רחוקה. מאחר שרצונו טהור הוא מזכיר דברים ריחניים; מאחר שמעשיו נקיים העדיף למות ולא הרשה לעצמו להתרחק מטוהרו. הוא רחץ בתוך הבוץ והרפש, השיל כציקדה את הטומאה והרחיק לשוט מעבר לאבק; הוא לא ספג את זוהמת העולם, ובהיר נשאר — בתוך הבוץ ולא מוכתם. אם נרחיב כוונה זו, ראוי הוא להתחרות בזוהר השמש והירח.

לאחר שצ׳ו פינג הודח ביקשה צ׳ין לתקוף את צ׳י. צ׳י וצ׳ו היו קשורות בברית אנכית, והמלך חווי מצ׳ין היה מודאג. הוא הורה אפוא לג׳אנג יי להעמיד פנים שעזב את צ׳ין, לבוא לצ׳ו עם מתנות כבדות ולהציע את שירותו כבן ערובה. ג׳אנג יי אמר: ״צ׳ין שונאת מאוד את צ׳י, ואילו צ׳י וצ׳ו קשורות בברית אנכית. אם צ׳ו אכן תנתק את צ׳י, צ׳ין מוכנה להעניק לה שש מאות לי מארצות שאנג ויו.״ המלך חוואי מצ׳ו חמד את הארץ והאמין לג׳אנג יי. הוא ניתק אפוא את צ׳י ושלח שליח לצ׳ין לקבל את הארץ. ג׳אנג יי רימה אותו ואמר: ״אני סיכמתי

עם המלך על שישה לי; לא שמעתי על שש מאות לי.״ שליח צ׳ו הסתלק בכעס ושב לדווח למלך חוואי. המלך חוואי זעם, גייס צבא גדול ותקף את צ׳ין. צ׳ין שלחה כוחות להכות בו, הנחילה לצבא צ׳ו מפלה גדולה בדאן ובסי, ערפה שמונים אלף ראשים, שבתה את מצביא צ׳ו צ׳ו נָאי ונטלה את ארץ חאן־ג׳ונג של צ׳ו. המלך חוואי גייס אז את כל צבא המדינה, חדר עמוק לתקוף את צ׳ין ונלחם בלָאן־טֶיִן. כששמעה ויי על כך היא תקפה את צ׳ו והגיעה עד דנג. צבא צ׳ו פחד ושב מצ׳ין. צ׳י, שבסופו של דבר נותרה כועסת, לא באה לעזרת צ׳ו, וצ׳ו נקלעה למצוקה גדולה.

בשנה שלאחר מכן הציעה צ׳ין להשיב לצ׳ו את ארץ חאן־ג׳ונג כדי לעשות שלום. מלך צ׳ו אמר: ״איני מבקש את הארץ; מבקש אני את ג׳אנג יי, כדי להשביע בו את לבי.״ כששמע זאת ג׳אנג יי אמר: ״אם אדם אחד כמוני יעמוד כנגד ארץ חאן־ג׳ונג, אבקש ללכת לצ׳ו.״ הוא הגיע לצ׳ו, ובאמצעות מתנות כבדות גייס את השר המקורב ג׳ין שאנג, וזה טווה דברי מרמה באוזני ג׳נג שיו, פילגשו האהובה של המלך חוואי. בסופו של דבר שמע המלך חוואי לג׳נג שיו ושחרר שוב את ג׳אנג יי. באותה שעה כבר הורחק צ׳ו פינג ולא שימש במשרה; הוא היה בשליחות בצ׳י. בדרכו חזרה הזהיר את המלך חוואי: ״מדוע לא הרגת את ג׳אנג יי?״ המלך חוואי התחרט, אך לא הצליח להשיג את ג׳אנג יי במרדף.

לאחר מכן תקפו הנסיכים את צ׳ו יחד, הביסו אותה קשות והרגו את מצביאה טאנג מו.

באותה עת הייתה צ׳ין קשורה לצ׳ו בנישואין, והמלך ג׳או מצ׳ין ביקש להיפגש עם המלך חוואי. המלך חוואי רצה לצאת. צ׳ו פינג אמר: ״צ׳ין היא ארץ של נמרים וזאבים; אין לבטוח בה. מוטב שלא תלך.״ בנו הצעיר של המלך חוואי,

דזה־לאן, עודד אותו לצאת: ״כיצד אפשר לנתק את הידידות עם צ׳ין?״ המלך חוואי הלך לבסוף. כשנכנס למעבר וו, הציבה צ׳ין מארב וניתקה את דרכו לאחור; היא עיכבה אותו ודרשה ממנו לוותר על שטח. המלך חוואי כעס ולא נענה. הוא נמלט וביקש להגיע לג׳או, אך ג׳או לא הכניסה אותו. הוא שב לצ׳ין, ולבסוף מת שם והוחזר לקבורה.

בנו הבכור, המלך צ׳ינג־סיאנג, עלה לכס והעמיד את אחיו דזה־לאן כראש ממשלה. אנשי צ׳ו האשימו את דזה־לאן על שעודד את המלך חוואי להיכנס לצ׳ין, שממנה לא שב.

צ׳ו פינג כבר שנא את דזה־לאן. אף שהיה גולה, נשא את עיניו אל מדינת צ׳ו, לבו נקשר במלך חוואי והוא לא חדל לרצות לשוב, בתקווה שאדונו יתעורר פעם אחת והמנהגים ישתנו פעם אחת. רצונו לשמור על המלך, להקים את המדינה ולהפוך את המצב חוזר שלוש פעמים במהלך היצירה. ואולם לבסוף לא היה דבר שאפשר לעשות, ולכן לא יכול היה לשוב; מכאן נראה שבסופו של דבר לא התעורר המלך חוואי. אין שליט — טיפש או חכם, ראוי או נחות — שאינו מבקש למצוא נאמנים שיפעלו למענו ולרומם מוכשרים שיסייעו לו. ואף על פי כן, מדינות אובדות ובתים נהרסים בזה אחר זה, ואילו שליט קדוש ומדינה מסודרת אינם נראים במשך דורות, מפני שמי שנקראים נאמנים אינם נאמנים ומי שנקראים ראויים אינם ראויים. המלך חוואי לא ידע להבחין בנאמנות שריו: מבית בלבלה אותו ג׳נג שיו, מחוץ רימה אותו ג׳אנג י״; הוא הרחיק את צ׳ו פינג והאמין לשר העליון ולראש הממשלה דזה־לאן. צבאו נשבר ושטחו קוצץ, הוא איבד שישה מחוזות, גופו מת כאורח בצ׳ין והוא היה לצחוק בעולם. זהו האסון שבאי־הכרת בני אדם. ב״תמורות״ נאמר: ״הבאר

טוהרה אך אין שותים ממנה; לבי דואב עליה. אפשר לשאוב ממנה; אם המלך נבון, יחד יקבלו את ברכתה.״ אך אם המלך אינו נבון, היאך יהיה ראוי לברכה?

כששמע על כך ראש הממשלה דזה־לאן הוא זעם מאוד, ולבסוף גרם לשר העליון להשמיץ את צ׳ו יואן באוזני המלך צ׳ינג־סיאנג. המלך צ׳ינג־סיאנג כעס והגלה אותו.

צ׳ו יואן הגיע לגדת הנהר; שערו פרוע, והוא הלך ושר על שפת הביצה. פניו היו כחושים וגופו קמל. דייג ראה אותו ושאל: ״האין אתה השר סאן־לִיוּ? כיצד הגעת לכך?״ צ׳ו יואן השיב: ״העולם כולו עכור ורק אני צלול; הכול שיכורים ורק אני ער. משום כך גורשתי.״ הדייג אמר: ״החכם אינו קופא ונקשר בדברים, אלא יודע להשתנות עם העולם. אם העולם כולו עכור, מדוע לא תיסחף בזרמו ותעלה את גליו? אם הכול שיכורים, מדוע לא תאכל משיירי השמרים ותלגום את היין הדלילי? מדוע אתה חובק אבן חן ואוחז באבן יקרה, ומביא על עצמך גירוש?״ צ׳ו יואן השיב: ״שמעתי כי מי שחפף זה עתה את שערו מנער את כובעו, ומי שרחץ זה עתה מנער את בגדו. מי יוכל למסור גוף נקי כל כך לקבל את זוהמת הדברים? מוטב לי להשליך את עצמי לזרם הקבוע ולהיקבר בבטנם של דגי הנהר; היאך אוכל להכתים את לובני הבוהק באבק העולם?״

אז חיבר את הרפסודיה ״לחבוק חול״. ואלה מילותיה:

״שופע ראשית הקיץ,
והעשב והעצים סבוכים.
לבי פצוע, יגוני ממושך,
בחיפזון אני הולך אל ארץ הדרום.
מבטי מחשיך אל תהום,

דומייה עמוקה שרויה באפלולית.
עוול נקשר ומתפתל,
ממושכת מצוקת היגון.
אני ממשש את רגשותיי ומגלה את רצוני,
מרכין עצמי, כופף ומרסן.

מגרדים את המרובע לעשותו עגול,
אך אמת־המידה הקבועה לא תחדל.
לשנות את הדרך הראשונה והיסודית —
הוא הדבר שהאדם הנעלה מבזה.
הקווים ברורים וחוט הדיו ממלא תפקידו,
המידה הקדומה לא השתנתה.
ישר מבפנים וכבד במהותו —
זה הדבר שהאדם הגדול מרומם.
אם האומן המיומן אינו חותך,
מי יבחין בנכונות אמת־המידה?
דוגמה עמוקה חבויה בחשכה,
והסומא אומר שאינה זוהרת.
לִי לוֹאוּ מצמצם קלות את עיניו,
והעיוור אומר שאין לו ראייה.
הופכים לבן לשחור,
הופכים מעלה למטה.
הפניקס בתוך הכלוב,
והתרנגולות והפסיונים מעופפים ורוקדים.

מערבבים יחד ירקן ואבן
ומודדים את שניהם באותה מידה.
הו, שפלותם וקנאתם של בני הסיעה!
הם אינם יודעים מה אני אוצר.

נטל כבד ומשא רב,
שקוע ותקוע ואיני יכול לחצות.
אני חובק ג׳ין ואוחז ביו, אבני החן,
ובקצה דרכי אין לי דרך להראותן.
כלבי העיר נובחים בחבורה —
על המוזר להם הם נובחים.
הם מגנים את הסוס האציל וחושדים שהוא ג׳יה הרשע —
כך דרכו הקבועה של הבינוני.
העיטור והמהות מפוזרים בפנים,
וההמון אינו יודע את צבעי המיוחד.
חומר הגלם נערם,
ואיש אינו יודע מה מצוי ברשותי.
שכבות של אנושיות, מעטפות של צדק,
זהירות ועומק לשפע;
אי אפשר לפגוש את צ׳וּנְג־חְוָה,
ומי יכיר את שלוותי?
נפרדים מטבעם אינם מתאחדים —
מי יֵדע את הסיבה?
טאנג ויו רחוקים זה מכבר,

רחוקים מכדי שאוכל לנהות אחריהם.
אני נענש מן העיוות ומתקן את הכעס,
מדכא את לבי ומחזק את עצמי.
גם בפוגשי מצוקה איני משתנה,
אבקש שרצוני יהיה למופת.
הדרך קדימה נחה בצפון,
השמש מעומעמת, עוד מעט ערב.
אני אוצר דאגה ונושא יגון,
ורק המוות הגדול ישים להם גבול.

החתימה אומרת:
רחבים מימי היואן והסיאנג,
מתפצלים הם בזרימתם המהירה.
ארוכה הדרך, חשוכה וסבוכה,
רחוקה היא, נעלמת כהרף עין.
שוב ושוב אני נאנק בצער מתמיד,
אנחה ממושכת אני נאנח.
העולם כבר אינו יודע אותי,
ולב האדם — אין לדבר אליו.
אני חובק את רגשי ומחזיק במהותי,
לבד ואין לי בן־זוג.
בּוֹ לֶה כבר מת —
מי יבחן את הסוס האצילי?
האדם מקבל את גורלו בחייו,

ולכל אחד המקום שנקבע לו.
אייצב את לבי וארחיב את רצוני —
ממה עוד אפחד?
שוב אני פצוע, בזאת מתאבל,
אנחה ממושכת אני נאנח.
העולם עכור ואינו יודע אותי,
ולב האדם — אין לדבר אליו.
יודע אני שאין לסור מן המוות,
ואבקש לא לחוס על עצמי.
בבהירות אודיע לאדם הנעלה:
את זאת אעשה לדוגמתי.״

אז חיבק אבן, השליך את עצמו אל נהר מִי־לוֹ ומת.

לאחר מותו של צ׳ו יואן היו בצ׳ו אנשים כסוֹנְג יוּ, טאנג לֶה וג׳ינג צֶ׳ה. כולם אהבו את אמנות המילים ונודעו ברפסודיות שלהם. ואולם אף שכולם ראו בדיבורו המתון והרהוט של צ׳ו יואן מופת, לבסוף איש מהם לא העז להוכיח את המלך בגלוי. מכאן ואילך הלכה צ׳ו והצטמקה מיום ליום, וכעבור כמה עשרות שנים הושמדה לבסוף בידי צ׳ין.

יותר ממאה שנה לאחר שצ׳ו יואן הטביע עצמו במי־לו היה בחאן החכם ג׳יה. הוא שימש מורה יורש־העצר של מלך צ׳אנגשה; כשעבר בנהר סיאנג השליך לתוכו חיבור כדי לקונן על צ׳ו יואן.

שמו של החכם ג׳יה היה יי, והוא היה איש לוֹאוֹ־יאנג. בהיותו בן שמונה־עשרה נודע במחוז ביכולתו לדקלם את ה״שירים״ ולחבר כתבים. מפקד המשפט של

וו, שהיה מושל חה־נאן, שמע על כישרונו המעולה, זימן אותו אל פמלייתו וחיבב אותו מאוד. כשהקיסר וֶן, המכבד את אבותיו, עלה זה עתה לשלטון, שמע כי שלטונו המסודר של האדון וו, מושל חה־נאן, הוא הראשון במעלה בארץ, וכי בן אותה עיר היה עם לי סה ואף למד ושירת אצלו; לכן זימן אותו להיות מפקד המשפט. מפקד המשפט סיפר כי החכם ג׳יה צעיר אך בקי למדי בכתבי מאה האסכולות. הקיסר ון קרא לו ומינה אותו למלומד החצר.

בעת ההיא היה החכם ג׳יה בן מעט יותר מעשרים והצעיר מכולם. בכל פעם שצו הורד לדיון לא יכלו המלומדים הזקנים להשיב, והחכם ג׳יה השיב על הכול; כל אחד חש שדבריו שלו הם הדבר שרצה לומר. המלומדים הכירו אפוא בכישרונו ובהיותם פחותים ממנו. הקיסר ון שמח בו, קידם אותו בדילוגים, ובתוך שנה הגיע לדרגת השר הגדול של הארמון.

החכם ג׳יה סבר כי מאז שקמה חאן ועד ימי הקיסר ון המכבד את אבותיו עברו יותר מעשרים שנה והארץ שרויה בהרמוניה; לכן ראוי לתקן את ראשית השנה ואת צבע בגדי הטקס, לקבוע במופת חוקים ומוסדות, להסדיר את שמות המשרות ולהקים את הטקסים והמוזיקה. הוא הכין טיוטות מלאות של העניינים, הטקסים והכללים: הצהוב יהיה הצבע העליון, המספר חמש יהיה בשימוש, ייקבעו שמות משרות וכל חוקי צ׳ין ישונו. הקיסר ון עלה לכס זה עתה, ומתוך ענווה טרם מצא פנאי לכך. אך תיקוני החוקים והצווים, וכן חיוב נסיכי הנחלות לצאת איש אל מדינתו — כל ההצעות הללו מקורן בחכם ג׳יה. בעקבות זאת דן בן השמים במינוי החכם ג׳יה לדרגת אחד הדוכסים או השרים הבכירים. המרקיזים של ג׳יאנג, גואן ודונג־יאנג, פנג ג׳ינג ואנשים מסוגם קינאו בו כולם והשמיצו אותו: ״זה איש צעיר מלואו־יאנג, שרק החל ללמוד, ומבקש רק לתפוס את הסמכות לעצמו ולערבב את כל העניינים.״ לאחר מכן הרחיק

גם בן השמים את החכם ג׳יה ולא השתמש עוד בהצעותיו; הוא מינה אותו למורה יורש־העצר של מלך צ׳אנגשה.

לאחר שנפרד ויצא לדרכו שמע החכם ג׳יה כי צ׳אנגשה נמוכה ולחה; הוא סבר שלא יאריך ימים, ומכיוון שגם הורחק והוגלה הייתה רוחו עכורה. כשהגיע לחציית נהר סיאנג חיבר רפסודיה לקונן על צ׳ו יואן. ואלה מילותיה:

״ביראת כבוד קיבלתי חסד יפה,
ואני ממתין לעונשי בצ׳אנגשה.
שמעתי מן הצד על צ׳ו יואן,
שהטביע עצמו במי־לו.
הגעתי והפקדתי את דבריי בזרם הסיאנג,
כדי לקונן בכבוד על אדוני.
פגשת עולם שאין לו קצה,
ולכן הפלת את גופך.
אבוי, מה רב הצער!
זמן ביש פגשת.
הלואן והפניקס מסתתרים במנוסה,
והינשופים דואים;
השפלים והננסים זוכים לכבוד ולמעמד,
החנפנים והמשמיצים משיגים את רצונם.
הראויים והקדושים נגררים לאחור,
והישרים נטועים במהופך.
העולם מכנה את בּוֹ יי חמדן,
ואת השודד ג׳ה — נקי כפיים;

החרב מוֹ־יֵה נחשבת קהה,
ולהב עופרת — חד.
אבוי, שתיקה אילמת!
בלי עילה עברו חייו.
הם משליכים את חצובת ג׳ואו
ומחשיבים דלעת חרס שבורה לאוצר;
רותמים שור עייף לדהור
ומצרפים אליו חמור צולע;
הסוס האציל משמיט את שתי אוזניו
ונושא עגלת מלח.
כובע הטקס מונח תחת הנעליים —
המצב שוקע ולא יוכל להימשך.
אבוי, מה מר גורלך, אדוני,
שאתה לבדך פגשת באשמה הזאת!

החתימה אומרת:
תם הדבר! המדינה אינה יודעת אותי;
לבד, חסום ומדוכא — אל מי אדבר?
הפניקס מרחף ומגביה למרחק,
מטבעו הוא מצמצם עצמו ומסתלק הרחק.
הוא הולך בעקבות הדרקון האלוהי שבתשעת המצולות,
צולל חרש למעמקים ושומר על יקרו.
הוא מסתתר בתוך הערפל והאור המנצנץ —
וכי ילך בעקבות נמלים, עלוקות ותולעים?

מעלתו של החכם היא בכוחו הרוחני:
הוא מתרחק מן העולם העכור ומסתיר עצמו.
אילו היה אפשר לקשור את הסוס האציל ברסן,
במה היה שונה מכלב או מכבש?
בתוהו הסבוך הזה נפלת באשמה —
אך גם בכך היה חטאך שלך.
בחן את תשעת המחוזות ומצא לך שליט;
מדוע בהכרח להתרפק על הבירה הזאת?
הפניקס דואה אלף ָרן מעל הארץ,
מביט בסגולה ואז יורד;
כשהוא רואה סכנה דקה במידה קטנה,
הוא מניע ומגביה כנף ומסתלק.
אותן תעלות מזוהמות, שרוחבן קומץ אמות —
היוכלו להכיל דג הבולע ספינה?
החדקן החוצה נהרות ואגמים
עתיד בכל זאת להישלט בידי נמלים.״

החכם ג׳יה שימש שלוש שנים מורה יורש־העצר של מלך צ׳אנגשה. ינשוף עף אל ביתו ונח בפינת מושבו. אנשי צ׳ו מכנים את הינשוף ״פו״. החכם ג׳יה כבר ישב בצ׳אנגשה מחמת גלותו; המקום היה נמוך ולח, והוא סבר שלא יאריך ימים. הוא הצטער והתאבל על כך וחיבר רפסודיה כדי להרחיב את רוחו. ואלה מילותיה:

״בשנת דָאן־אֶן,
בחודש הרביעי, ראשית הקיץ,

ביום גָּנְגְ־דְזֶה, לעת שקיעת החמה,
התאסף הפּוּ בביתי.
הוא נח בפינת מושבי,
ומראהו שלֵו מאוד.
יצור מוזר בא להתאסף אצלי;
ביני לביני תמהתי על סיבתו.
פתחתי ספר כדי לנחש,
ומקלות הניחוש מסרו את קצבתו:
'ציפור בר נכנסת אל הבית —
בעל הבית עתיד ללכת'.
שאלתי אפוא את הפּוּ:
'לאן אלך כשאסתלק?
אם לטובה — אמור לי;
אם לרעה — ספר על אסוני.
אם אשהה עוד שנים אחדות,
הודע לי את המועד'.
הפּוּ נאנח,
הרים את ראשו וניער כנפיו.
פיו לא ידע לדבר,
ולכן ביקש להשיב באמצעות משמעות.

רבבות הדברים משתנים ומתחלפים,
ומעולם אינם פוסקים.
הגלגל מסתובב והזרם נודד:

פעם נדחף, פעם שב.
צורה ונשימה ממשיכות בזו אחר זו,
משתנות ומתחלפות.
עמוק, שקט ואין־סופי —
כיצד אפשר למצותו במילים?
האסון — עליו נשען האושר;
האושר — בו מסתתר האסון.
דאגה ושמחה מתקבצות באותו שער,
טוב ורע שוכנים באותו תחום.
וו הייתה חזקה וגדולה,
אך פּוּ־צֶ׳ה הובס;
יואה הסתתרה בהר קְוֵי־גִ׳י,
אך גוֹאוּ־גִ׳ין נעשה להגמון בדורו.
לי סה נדד והצליח,
ולבסוף נידון לחמשת העונשים;
פּוּ יֶוֶ׳ה היה עבד־אסיר,
ואחר כך היה לשרו של וּ־דִינְג.
אסון ואושר —
במה הם שונים מחבל שזור?
את הגורל אי אפשר לפרש —
מי יֵדע את קצהו?
מים הניתזים בכוח נסוגים לאחור,
חץ הנדרך בכוח עף למרחק.
רבבות הדברים סובבים ונלחצים,

מתנודדים ומניעים זה את זה.
אדים עולים וגשם יורד,
מסובכים ומעורבים לאין סדר.
הכוח הגדול לש את הדברים,
עמוק ועצום בלי גבול.
עם השמים אי אפשר לשקול,
עם הדרך אי אפשר לתכנן.
איחור והקדמה קבועים בגורל —
מי יֵדע את מועדו?

ועוד: השמים והארץ הם הכבשן,
ההשתנות היא האומן;
היין והיאנג הם הפחם,
ורבבות הדברים הם הנחושת.
התלכדות והתפזרות, התמלאות והתרוקנות —
היכן יש כלל קבוע?
אלף שינויים ורבבת תמורות —
מעולם לא היה להם קץ.
לפתע נעשים אדם —
למה ראוי להיאחז בכך?
משתנים לדבר אחר —
ושוב, למה ראוי לדאוג?
החכמה הקטנה פרטית ואנוכית,
מבזה את האחר ומחשיבה את עצמה.

האדם שהשיג הבנה מביט במרחב,
ואין דבר שאינו מקובל עליו.
החמדן מוסר נפשו על רכוש,
האיש העז — על שם;
הרברבן מת למען שררה,
ופשוטי העם נאחזים בחיים.
אנשים נסערים ולחוצים
נחפזים פעם מערבה ופעם מזרחה.
האדם הגדול אינו מתעקם:
רבבת התמורות שוות בעיניו.
האיש הכבול קשור למנהג,
אסור כאילו היה שבוי.
האדם שהגיע לשלמות משאיר את הדברים מאחור,
ולבדו הולך עם הדרך.
בני האדם מבולבלים והססנים,
ואוהב ושנוא מצטברים במחשבתם.
איש האמת שקט ואדיש,
ולבדו נח עם הדרך.
הוא משלח את הידיעה ומשאיר את הצורה,
מתעלה ושוכח את עצמו.
בריקנות רחבה ובלי גבולות
הוא דואה עם הדרך.
כשהזרם נושא אותו הוא הולך,
כשהוא מגיע לאי הוא נעצר.

הוא מניח את גופו ומפקידו בגורל,
ואינו הופך את עצמו לקניינו.
חייו כציפה,
מותו כמנוחה.
שלֵו כעומק תהום,
צף כסירה שאינה קשורה.
הוא אינו מוקיר את עצמו בגלל החיים,
אלא מטפח ריקות וצף.
איש הסגולה חופשי מכבלים,
יודע את הגורל ואינו דואג.
פרטים קטנים וקוצים פעוטים —
כיצד ראוי שיטילו ספק?״

כעבור מעט יותר משנה זומן החכם ג׳יה והתקבל אצל הקיסר. הקיסר ון היה באותה שעה באולם ההכרזה, לאחר שקיבל ברכה מטקס קורבן. הקיסר התעניין בענייני רוחות ואלים ושאל על יסודם; החכם ג׳יה הסביר בפרוטרוט כיצד הדברים נעשים. בחצות הלילה הזיז הקיסר ון את מחצלתו קדימה. לאחר שהמפגש הסתיים אמר: ״זמן רב לא ראיתי את החכם ג׳יה וסברתי שכבר עליתי עליו; עתה אני רואה שאיני משתווה לו.״ כעבור זמן קצר מינה את החכם ג׳יה למורה יורש־העצר של המלך חוואי מליאנג. המלך חוואי מליאנג היה בנו הצעיר והאהוב של הקיסר ון ואהב ספרים, ולכן מינה את החכם ג׳יה למורו.

הקיסר ון שב והעניק לארבעת בניו של המלך לי מחוואי־נאן נחלות, וכולם היו למרקיזים. החכם ג׳יה מחה וסבר שמכאן תתחיל לצמוח הצרה. כמה פעמים

הגיש החכם ג׳יה תזכירים ואמר שאחדים מן הנסיכים שולטים בכמה מחוזות רצופים, בניגוד למוסד הקדום, ושאפשר לקצץ את נחלותיהם בהדרגה. הקיסר ון לא שמע לו.

כעבור כמה שנים נפל המלך חוואי מסוסו בעת שרכב, מת ולא הותיר יורש. החכם ג׳יה הצטער על שלא מילא כראוי את תפקידו כמורה; יותר משנה בכה והתאבל, ואף הוא מת. במותו היה החכם ג׳יה בן שלושים ושלוש. לאחר שמת הקיסר ון ועלה הקיסר וו, המכבד את אבותיו, הועלו שניים מנכדיו של החכם ג׳יה עד דרגת מושלי מחוז. ג׳יה ג׳יה היה המלומד שבהם, המשיך את בית משפחתו והחליף עמי מכתבים. בימי הקיסר ג׳או, המכבד את אבותיו, נמנה עם תשעת השרים.

ההיסטוריון הגדול אומר: קראתי את ״המפגש עם הצער״, ״שאלות לשמים״, ״הזמנת הנשמה״ ו״קינה על יִנְג״, וכאבתי את רצונו. כשהגעתי לצ׳אנגשה וראיתי את המצולה שבה הטביע עצמו צ׳ו יואן, מעולם לא נמנעתי מלהזיל דמעות ולדמות לנגד עיניי את דמות האיש. ואולם כשראיתי את קינת החכם ג׳יה עליו, גם התפלאתי: בכישרון שהיה לצ׳ו יואן, אילו נדד בין הנסיכים — איזו מדינה לא הייתה מקבלת אותו? ובכל זאת הביא את עצמו למצב כזה. כשקראתי את ״הרפסודיה על ציפור הפוּ״, המשווה בין מוות לחיים ומקלה ראש בהישארות ובעזיבה, שוב חשתי אובד עצות והתפכחתי מעצמי.[ב]

ב. [הערת המתרגם: גוף כרך פ״ד מסתיים בעמוד הסריקה 3244. ה״שבח״ של ״חיפוש הנסתר״ מאת סֶה־מָה ג׳ן, המודפס אחריו באותו עמוד, וה״בחינה״ שבעמודים 3246–3247 הם תוספות פרשניות וטקסטואליות מאוחרות ולכן אינם נכללים בתרגום גוף החיבור. כרך פ״ה מתחיל בעמוד 3248. פ' א.ת.]

הביוגרפיה של לוּ בוּ־וֵיי

לוּ בוּ־וֵיי היה סוחר גדול מיאנג־די. הוא נדד ממקום למקום, קנה בזול ומכר ביוקר, וצבר בביתו אלף יחידות זהב.

בשנה הארבעים למלך ג׳או מצ׳ין מת יורש־העצר. בשנתו הארבעים ושתיים מינה המלך את בנו השני, האדון אן־גואו, ליורש־העצר. לאדון אן־גואו היו יותר מעשרים בנים. הייתה לו פילגש שאהב מאוד; הוא העמיד אותה כאשתו הראשית, והיא נקראה הגברת חוּוא־יאנג. לגברת חוּוא־יאנג לא היו ילדים. אחד מבניו האמצעיים של האדון אן־גואו נקרא דזה־צ׳ו. אמו של דזה־צ׳ו נקראה סיא ג׳י, והיא לא הייתה אהובה. דזה־צ׳ו שימש בן ערובה של צ׳ין בג׳או. צ׳ין תקפה את ג׳או פעמים רבות, ולכן ג׳או לא נהגה בדזה־צ׳ו בכבוד רב.

דזה־צ׳ו היה אחד מנכדי מלך צ׳ין שנולדו לפילגשים ונמסר כבן ערובה לנסיכים; המרכבות והכספים שניתנו לשימושו לא הספיקו, מגוריו היו דלים ורוחו עכורה. לו בו־ויי סחר בחאן־דאן, ראה אותו וחמל עליו. הוא אמר: ״זוהי סחורה נדירה שכדאי להחזיק בה.״ הוא הלך לראות את דזה־צ׳ו ואמר לו: ״אוכל להגדיל את ביתך.״ דזה־צ׳ו צחק ואמר: ״תחילה הגדל את ביתך שלך, ורק אז תגדיל את ביתי!״ לו בו־ויי אמר: ״אינך מבין: ביתי יגדל רק באמצעות ביתך.״ דזה־צ׳ו הבין בלבו את כוונתו, הזמין אותו לשבת עמו והם העמיקו בשיחה. לו בו־ויי אמר: ״מלך צ׳ין זקן, והאדון אן־גואו נעשה יורש־העצר. שמעתי שהאדון אן־גואו אוהב ומעדיף את הגברת חוּוא־יאנג. לגברת חוּוא־יאנג אין בן, ורק היא יכולה להביא למינוי יורש חוקי. עתה יש לך יותר מעשרים אחים; אתה אחד האמצעיים, אינך אהוב במיוחד, וכבר זמן רב אתה בן ערובה אצל הנסיכים. אם ימות המלך הגדול והאדון אן־גואו יעלה לכס,

כמעט לא יהיה לך סיכוי להתחרות על משרת יורש־העצר עם הבן הבכור ועם הבנים האחרים המצויים לפניו מבוקר ועד ערב.״ דזה־צ׳ו אמר: ״אכן כך. מה אפשר לעשות?״ לו בו־ויי אמר: ״אתה עני ואורח כאן, ואין לך במה להגיש מתנות להוריך ולרכוש לך אורחים. אף שאני עני, אבקש לקחת אלף יחידות זהב, לנסוע למענך מערבה, לשרת את האדון אן־גואו ואת הגברת חוואי־יאנג ולהביא למינויך כיורש החוקי.״ דזה־צ׳ו קד והרכין את ראשו עד הארץ ואמר: ״אם יעלה הדבר כתוכניתך, אבקש לחלוק עמך את מדינת צ׳ין.״

לו בו־ויי נתן לדזה־צ׳ו חמש מאות יחידות זהב לשימושו ולרכישת אורחים, ובחמש מאות נוספות קנה חפצים נדירים ודברי נוי. הוא נשא אותם בעצמו ונסע מערבה לצ׳ין, ביקש להיפגש עם אחותה הגדולה של הגברת חוואי־יאנג, והגיש באמצעותה את כל החפצים לגברת חוואי־יאנג. הוא סיפר כי דזה־צ׳ו ראוי וחכם, וכי הוא קושר קשרים עם אורחי הנסיכים בכל הארץ ואומר תמיד: ״בשבילי הגברת היא השמים; יומם ולילה אני בוכה ומשתוקק ליורש־העצר ולגברת.״ הגברת שמחה מאוד. בו־ויי גרם אז לאחותה לדבר על לבה: ״שמעתי כי מי שמשרת אדם ביופיו, אהבתו נחלשת כשיפותו דועכת. עתה את משרתת את יורש־העצר ואהובה מאוד, אך אין לך בן. אם לא תנצלי שעה זו להתקשר מבעוד מועד לאחד הבנים הראויים והמכבדים את הוריהם, להעמידו כיורש החוקי ולאמצו לבן — מה יהיה? אם תעשי זאת, בעוד בעלך חי תהיי מכובדת מאוד, ולאחר שימלא את שנותיו יהיה בנך למלך ולעולם לא תאבד לך השררה. לכך קוראים ‘מילה אחת ורווח לרבבת דורות’. אם לא תיטעי שורש בימי פריחתך, האם לאחר שיפחת היופי ותיחלש האהבה עוד תוכלי להשמיע אפילו מילה אחת, גם אם תרצי? עתה דזה־צ׳ו ראוי, והוא יודע שהוא בן אמצעי ושסדר הלידה אינו מאפשר לו להיות היורש החוקי; אמו גם אינה

אהובה, ולכן הוא מבקש לחסות בך. אם תבחרי בו עתה ותעמידי אותו כיורש החוקי, תזכי כל ימייך בחסד בצ׳ין.״ הגברת חווא־יאנג הסכימה. היא המתינה לשעת פנאי של יורש־העצר וסיפרה לו בנחת כי דזה־צ׳ו, בן הערובה בג׳או, ראוי במידה יוצאת דופן, וכל הבאים וההולכים משבחים אותו. אז בכתה ואמרה: ״זכיתי למלא מקום בהרמון, אך לרוע מזלי אין לי בן. אבקש שדזה־צ׳ו יועמד כיורש החוקי, כדי שאפקיד בידיו את גורלי.״ האדון אן־גואו נענה, ויחד עם הגברת חרט אות ירקן ובו ההסכם להעמידו כיורש החוקי. האדון אן־גואו והגברת שלחו לדזה־צ׳ו מתנות כבדות וביקשו מלו בו־ויי להיות מורו. בזכות זאת גדל עוד יותר שמו של דזה־צ׳ו בקרב הנסיכים.

לו בו־ויי לקח מבין הנשים בחאן־דאן אישה יפה להפליא ומיטיבה לרקוד, חי עמה וידע שהיא הרה. דזה־צ׳ו שתה עם בו־ויי, ראה אותה וחפץ בה; הוא קם להרים כוס לבריאותו וביקש אותה ממנו. לו בו־ויי כעס, אך חשב שכבר פיזר את רכוש ביתו למען דזה־צ׳ו, ורצה לדוג לו הזדמנות נדירה; לכן העניק לו את האישה. האישה הסתירה את הריונה, ובהגיע מלוא המועד ילדה את הבן ג׳נג. דזה־צ׳ו העמיד אותה כאשתו.

בשנה החמישים למלך ג׳או מצ׳ין שלח את ואנג יי לצור על חאן־דאן. כשהמצור נעשה קשה ביקשה ג׳או להרוג את דזה־צ׳ו. דזה־צ׳ו תכנן עם לו בו־ויי ונתן שש מאות ג׳ין זהב כשלמונים לפקידים השומרים עליו. הוא הצליח להיחלץ, נמלט אל צבא צ׳ין וכך שב לארצו. ג׳או ביקשה להרוג את אשת דזה־צ׳ו ואת בנו, אך אשת דזה־צ׳ו הייתה בת לבית רב־השפעה בג׳או ויכלה להסתתר, ולכן האם והבן ניצלו לבסוף. בשנתו החמישים ושש מת המלך ג׳או מצ׳ין. יורש־העצר, האדון אן־גואו, עלה לכס, הגברת חווא־יאנג נעשתה

למלכה ודזה־צ׳ו ליורש־העצר. גם ג׳או שלחה את אשת דזה־צ׳ו ואת בנו ג׳נג בחזרה לצ׳ין.

מלך צ׳ין מלך שנה אחת ומת; שמו שלאחר המוות היה המלך סיאו־ון. יורש־העצר דזה־צ׳ו עלה תחתיו, והוא המלך ג׳ואנג־סיאנג. המלך ג׳ואנג־סיאנג כיבד את המלכה חוא־יאנג, שאותה ראה כאמו, בתואר המלכה האם חוא־יאנג, ואת אמו שילדה אותו, סיא ג׳י, כיבד בתואר המלכה האם סיא. בשנה הראשונה למלך ג׳ואנג־סיאנג מינה את לו בו־ויי לראש הממשלה, העניק לו את התואר מרקיז ון־סין ואת הכנסותיהם של מאה אלף בתי־אב בלואו־יאנג שבחה־נאן.

בשנה השלישית לעלייתו לכס מת המלך ג׳ואנג־סיאנג, ויורש־העצר ג׳נג נעשה למלך. הוא רומם את לו בו־ויי לראש־המדינה וכינה אותו ״האב השני״. מלך צ׳ין היה צעיר, והמלכה האם קיימה מפעם לפעם יחסים חשאיים עם לו בו־ויי. בביתו של בו־ויי היו עשרת אלפים משרתים.

באותם ימים היה בוויי האדון סין־לינג, בצ׳ו האדון צ׳ון־שן, בג׳או האדון פינג־יואן ובצ׳י האדון מנג־צ׳אנג. כולם נהגו בענווה כלפי מלומדים, אהבו אורחים והתחרו זה בזה. לנוכח עוצמתה של צ׳ין התבייש לו בו־ויי להיות נחות מהם, ואף הוא הזמין מלומדים ונהג בהם בנדיבות, עד שמספר האורחים שסעדו על שולחנו הגיע לשלושת אלפים. בעת ההיא היו בקרב הנסיכים אנשי ויכוח רבים, כגון שׁוּן צ׳ינג ואנשים מסוגו, שכתבו ספרים והפיצו אותם בארץ. לו בו־ויי הורה אפוא לכל אחד מאורחיו לכתוב את אשר שמע; הוא אסף את הדיונים ל״שמונה סקירות״, ״שישה דיונים״ ו״שנים־עשר ספרי חודשים״, ובסך הכול יותר ממאתיים אלף מילים. הוא סבר שהם מקיפים את ענייני השמים

והארץ, רבבות הדברים, העבר וההווה, וקרא לחיבור "דברי הימים של בית לוּ". הוא הציג אותו בשער השוק בסיאן־יאנג, תלה מעליו אלף יחידות זהב והזמין את המלומדים הנודדים ואת אורחי הנסיכים: מי שיוכל להוסיף או לגרוע תו אחד יקבל אלף יחידות זהב.

הקיסר הראשון הלך ובגר, והמלכה האם לא חדלה ממעשי הזימה. לו בו־ויי חשש שהדבר יתגלה והאסון יפגע גם בו. הוא חיפש אפוא בחשאי את לָאוֹ אָי, איש שאיבר מינו גדול, והעמיד אותו כאחד מאנשי ביתו. מפעם לפעם ערך מופעי זמר ושעשועים, ובהם גרם לאי להשחיל את איבר מינו בגלגל מעץ פאולוניה ולהתהלך עמו, כדי שהמלכה האם תשמע על כך ותתפתה. המלכה האם שמעה ואכן ביקשה להשיגו לעצמה בחשאי. לו בו־ויי הציג לפניה את לאו אי, ובמרמה גרם לאדם להאשים אותו בעבירה שדינה סירוס. בו־ויי גם אמר בחשאי למלכה האם: "אפשר לערוך סירוס מדומה, ואז יוכל לשרת בתוך הארמון." המלכה האם העניקה אפוא בחשאי מתנות כבדות לפקיד הממונה על הסירוס, והוא העמיד פנים ששפט אותו, מרט את זקנו ואת גבותיו והציג אותו כסריס; כך יכול היה לשרת את המלכה האם. המלכה האם קיימה עמו יחסים חשאיים ואהבה אותו מאוד. כשנכנסה להיריון חששה שהדבר ייוודע; היא העמידה פנים שהניחוש מורה לה להתרחק לזמן־מה, העבירה את ארמונה וישבה ביוּנְג. לאו אי ליווה אותה תמיד, זכה במתנות רבות מאוד וכל העניינים הוכרעו בידיו. בביתו של לאו אי היו כמה אלפי משרתים, ויותר מאלף אורחים שביקשו משרה נעשו לאנשי ביתו.

בשנה השביעית לקיסר הראשון מתה המלכה האם סיא, אמו של המלך ג׳ואנג־סיאנג. אשתו של המלך סיאו־ון, שנקראה המלכה האם חוואַ־יאנג, נקברה עם המלך סיאו־ון בקבר שוֹאוּ. בנה של המלכה האם סיא, המלך

ג׳ואנג־סיאנג, נקבר בג׳ה־יאנג; לכן נקברה המלכה האם סיא בנפרד, ממזרח לדוּ. היא אמרה: ״מזרחה אביט אל בני ומערבה אל בעלי. לאחר מאה שנים תהיה לידי עיר של רבבת בתי־אב.״

בשנה התשיעית לקיסר הראשון הודיע אדם כי לאו אי כלל אינו סריס, כי הוא מקיים תדיר יחסים אסורים בחשאי עם המלכה האם וכי הוליד עמה שני בנים, שאת שניהם הסתירו. הוא תכנן עם המלכה האם ואמר: ״אם ימות המלך, נעמיד את הבן ליורשו.״ מלך צ׳ין מסר את העניין לחקירת הפקידים, והם גילו את כל העובדות; הפרשה נקשרה גם בראש־המדינה לו בו־ויי. בחודש התשיעי השמידו את שלושת ענפי משפחתו של לאו אי, הרגו את שני הבנים שילדה המלכה האם והעבירו את המלכה האם ליונג. כל אנשי ביתו של לאו אי — רכוש בתיהם הוחרם והם הוגלו לשוּ. המלך רצה להוציא להורג את ראש־המדינה, אך מאחר שתרומתו בשירות המלך הקודם הייתה גדולה, ואורחים ואנשי ויכוח רבים לימדו עליו זכות, לא יכול היה להביא עצמו למצות עמו את הדין.

בשנה העשירית למלך צ׳ין, בחודש העשירי, הודח לו בו־ויי מתפקיד ראש־המדינה. לאחר שמָאוֹ ג׳יאו מצ׳י שכנע את מלך צ׳ין, הלך המלך לקבל את המלכה האם ביונג והחזיר אותה לסיאן־יאנג; את מרקיז ון־סין שלח לצאת אל נחלתו בחה־נאן.

כעבור מעט יותר משנה היו אורחי הנסיכים ושליחיהם כה רבים על הדרך, עד שראו זה את זה לכל אורכה; הם באו לבקר את מרקיז ון־סין. מלך צ׳ין חשש שיחולל מרד, ושלח למרקיז ון־סין איגרת: ״מה תרומתך לצ׳ין, שצ׳ין העניקה לך נחלה בחה־נאן ואת הכנסותיהם של מאה אלף בתי־אב? מה קרבתך לצ׳ין,

שאתה נקרא האב השני? צא עם משפחתך להתיישב בשוּ!״ לו בו־ויי העריך שהמלך הולך ודוחק בו וחשש שיוצא להורג; לכן שתה רעל גֶ'ן ומת. לאחר שמתו לו בו־ויי ולאו אי, שני האנשים שעליהם זעם מלך צ׳ין, החזיר המלך את כל אנשי ביתו של לאו אי שהוגלו לשוּ.

בשנה התשע־עשרה לקיסר הראשון מתה המלכה האם. שמה שלאחר המוות היה ״המלכה האם הקיסרית״, והיא נקברה עם המלך ג׳ואנג־סיאנג בג׳ה־יאנג.

ההיסטוריון הגדול אומר: בו־ויי ולאו אי הגיעו למעמד רם, ובו־ויי נשא את התואר מרקיז ון־סין. כאשר הלשין אדם על לאו אי, נודע לאי על כך. מלך צ׳ין חקר את מקורביו, אך טרם הוציא את הדבר לאור. כשהמלך יצא אל טקס הקורבן בפרברי יונג חשש אי שהאסון עומד לבוא; הוא תכנן עם סיעתו, זייף את חותם המלכה האם וגייס חיילים למרד בארמון צ׳י־ניין. המלך שלח פקידים לתקוף את אי. אי הובס ונמלט, רדפו אחריו וערפו את ראשו בחַאוֹ־גֶ'ה, והשמידו את בית משפחתו. בשל כך הודח גם לו בו־ויי. האם האדון לוּ הוא האיש שקונפוציוס כינה ״בעל שם״?[א]

א. [הערת המתרגם: משפט הפתיחה של דברי ההיסטוריון דחוס; תואר מרקיז ון־סין מיוחס כאן לבו־ויי, בהתאם לסיפור שבגוף הפרק, בלי לייחס אותו גם ללאו אי. בסיום, ״בעל שם״ מתרגם את 聞: ב״מאמרות״ יב, כ מבחין קונפוציוס בין אדם בעל מעלה לבין מי שרק יצא לו שם, והוא מייחס לאחרון מראית־עין של אנושיות שאינה תואמת את מעשיו. גוף כרך פ״ה מסתיים בעמוד הסריקה 3258. ה״שבח״ של ״חיפוש הנסתר״ המודפס אחריו באותו עמוד וה״בחינה״ שבעמוד 3260 הם תוספות פרשניות וטקסטואליות מאוחרות ולכן אינם נכללים בתרגום גוף החיבור. כרך פ״ו מתחיל בעמוד 3262. פ' א.ת.]

הביוגרפיות של המתנקשים

צאו מו היה איש לוּ. הוא שירת את הדוכס ג׳ואנג מלו בזכות אומץ לבו וכוחו, והדוכס ג׳ואנג אהב בעלי כוח. צאו מו היה מצביא של לו, נלחם בצ״י והובס שלוש פעמים. הדוכס ג׳ואנג מלו חשש, ומסר את אדמות העיר סווי כדי לעשות שלום. אף על פי כן הוסיף להעמיד את צאו מו כמצביא.

הדוכס חוואן מצ״י הסכים להיפגש עם לו בקה ולכרות ברית. לאחר שהדוכס חוואן והדוכס ג׳ואנג נשבעו על בימת הטקס, אחז צאו מו בפגיון ואיים על הדוכס חוואן מצ״י. איש מן העומדים סביב הדוכס לא העז לזוז. הדוכס שאל: ״מה רצונך?״ צאו מו אמר: ״צ״י חזקה ולו חלשה, אך מדינה גדולה זו הפליגה בפלישתה ללו. אם תתמוטט עתה חומת לו, תיפול על גבול צ״י; עליך לתת את דעתך לכך.״ הדוכס חוואן הבטיח להשיב את כל אדמות לו שכבש. משאמר זאת, השליך צאו מו את פגיונו, ירד מן הבימה ופנה צפונה אל מקומו בשורת השרים. פניו לא השתנו ודיבורו היה כשהיה. הדוכס חוואן כעס וביקש להפר את ההסכם. גואן ג׳ונג אמר: ״אסור. אם תחמוד רווח קטן לסיפוקך, תזנח את נאמנותך להבטחה בפני הנסיכים ותאבד את תמיכת הארץ כולה. מוטב שתיתן לו את שהבטחת.״ הדוכס חוואן מסר אפוא בחזרה את אדמות לו שכבש; כל השטחים שאיבד צאו מו בשלושת הקרבות הושבו ללו.

מאה שישים ושבע שנים לאחר מכן אירע בוּ מעשה ג׳ואן ג׳ו.

ג׳ואן ג׳ו היה איש טאנג־יי שבוּ. כשנמלט וו דזה־שו מצ׳ו ובא לוו, הכיר את יכולתו של ג׳ואן ג׳ו. וו דזה־שו נפגש עם ליאו מלך וו והסביר לו את התועלת שבהתקפת צ׳ו. הנסיך גוואנג מוו אמר: ״אביו ואחיו של וו יואן נהרגו בצ׳ו.

כשהוא מדבר על התקפת צ׳ו הוא מבקש לנקום את נקמתו הפרטית; אין הוא מסוגל לפעול למען וו.״ מלך וו חדל אפוא מן התוכנית. וו דזה־שו ידע שהנסיך גוואנג רוצה להרוג את ליאו מלך וו, ואמר: ״לגוואנג יש תוכנית פנימית; עדיין אין לדבר עמו על ענייני חוץ.״ הוא הציג אפוא את ג׳ואן ג׳ו לפני הנסיך גוואנג.

אביו של גוואנג היה ג׳ו־פאן מלך וו. לג׳ו־פאן היו שלושה אחים צעירים: אחריו יו־ג׳אי, אחריו יי־מיי, ואחריו האדון ג׳י־ג׳ה. ג׳ו־פאן ידע שהאדון ג׳י־ג׳ה ראוי, ולכן לא מינה יורש־עצר, אלא העביר את השלטון לפי הסדר לשלושת אחיו, מתוך רצון להביא לבסוף את המדינה לידי ג׳י־ג׳ה. כשמת ג׳ו־פאן מסר את השלטון ליו־ג׳אי; כשמת יו־ג׳אי עבר השלטון ליי־מיי. כשמת יי־מיי היה השלטון צריך לעבור לאדון ג׳י־ג׳ה, אך הוא נמלט וסירב למלוך, ואנשי וו המליכו את ליאו, בנו של יי־מיי. הנסיך גוואנג אמר: ״אם מוסרים את השלטון לפי סדר האחים, האדון ג׳י צריך למלוך; ואם דווקא לבן, הרי אני היורש החוקי האמיתי ועליי למלוך.״ משום כך החזיק בסתר יועצים וקושרים כדי להשיג את הכס.

משהשיג גוואנג את ג׳ואן ג׳ו, נהג בו היטב כאורח. בשנה התשיעית מת המלך פינג מצ׳ו. באביב ביקש ליאו מלך וו לנצל את האבל בצ׳ו, ושלח את שני אחיו הצעירים, הנסיכים גאי־יו וג׳ו־יונג, עם צבא לצור על צ׳יין של צ׳ו; את האדון ג׳י מיינלינג שלח לג׳ין כדי לעמוד על השינויים בקרב הנסיכים. צ׳ו הוציאה צבא וניתקה את דרכם של מצביאי וו גאי־יו וג׳ו־יונג, וצבא וו לא יכול היה לשוב. הנסיך גוואנג אמר אז לג׳ואן ג׳ו: ״אסור להחמיץ את השעה הזאת! אם לא נבקש, מה נשיג? אני היורש האמיתי של המלך ועליי למלוך; גם אם ישוב האדון ג׳י, לא ידיח אותי.״ ג׳ואן ג׳ו אמר: ״אפשר להרוג את המלך ליאו. אמו זקנה ובנו חלש, ושני אחיו מפקדים על הצבא התוקף את צ׳ו, וצ׳ו ניתקה את

עורפו. כעת וו נתונה במצוקה בחוץ מול צ׳ו, ובפנים ריקה משרים תקיפים ונאמנים; אין מי שיוכל לעשות לי דבר.״ הנסיך גוואנג הרכין את ראשו עד הארץ ואמר: ״גופי הוא גופך.״

ביום בינג־דזה בחודש הרביעי החביא גוואנג חיילים חמושים בחדר תת־קרקעי, הכין משתה והזמין את המלך ליאו. המלך ליאו הציב חיילים מארמונו ועד ביתו של גוואנג. בשערים, בדלתות ובמדרגות, מימין ומשמאל, עמדו כולם מקרוביו של המלך ליאו; המשרתים עמדו בשתי שורות, ובידי כולם רמחים ארוכים. כשהשתכרו במשתה, העמיד הנסיך גוואנג פנים שרגלו כואבת ונכנס לחדר התת־קרקעי. הוא הורה לג׳ואן ג׳ו להסתיר פגיון בבטנו של דג צלוי ולהגישו. כשהגיע לפני המלך, ביקע ג׳ואן ג׳ו את הדג ודקר את המלך ליאו בפגיון. המלך ליאו מת מיד. העומדים סביב הרגו גם את ג׳ואן ג׳ו, ואנשי המלך נקלעו למהומה. הנסיך גוואנג הוציא את חייליו מן המארב לתקוף את אנשי המלך ליאו, חיסל את כולם והעמיד את עצמו כמלך. הוא המלך חה־לו. חה־לו העניק לבנו של ג׳ואן ג׳ו משרת שר בכיר.

שבעים ועוד שנים לאחר מכן אירע בג׳ין מעשה יו ז׳אנג.

יו ז׳אנג היה איש ג׳ין. תחילה שירת את בית פאן ואת בית ג׳ונג־חאנג, אך לא זכה להכרה. הוא עזב ושירת את ג׳י בו, שג׳י בו כיבד והעדיף מאוד. כשיצא ג׳י בו נגד ג׳או סיאנג־דזה, קשר ג׳או סיאנג־דזה עם האן וֵיי לחסל את ג׳י בו. הם השמידו את צאצאיו וחילקו את אדמותיו לשלושה. ג׳או סיאנג־דזה שנא את ג׳י בו יותר מכולם, וציפה את גולגולתו בלכה כדי לעשותה כלי שתייה. יו ז׳אנג נמלט והסתתר בהרים, ואמר: ״אבוי! איש מעלה מת למען מי שמכיר בערכו, ואישה מתקשטת למען מי שמחבב אותה. ג׳י בו הכיר בערכי; עליי לנקום את

נקמתו ולמות למענו, להשיב לו כגמולו, כדי שלא תבוש רוחי.״ הוא שינה את שמו, התחזה לעבריין שנענש ונכנס לארמון לטייח את בית הכיסא, ובתוך בגדיו פגיון כדי לדקור את סיאנג־דזה. סיאנג־דזה הלך לבית הכיסא, לבו נחרד והוא תפס וחקר את העבריין המטייח. התברר שזה יו ז׳אנג, המחזיק נשק בתוך בגדיו. הוא אמר: ״אני מבקש לנקום את נקמת ג׳י בו!״ העומדים סביב ביקשו להמיתו. סיאנג־דזה אמר: ״זה איש צדק; עליי רק להיזהר ולהישמר מפניו. ג׳י בו מת ואין לו צאצאים, ובכל זאת משרתו מבקש לנקום את נקמתו — הרי זה איש ראוי בארץ.״ לבסוף שחרר אותו.

כעבור זמן ציפה יו ז׳אנג את גופו בלכה כדי שייראה כמצורע, ובלע פחם כדי שקולו ייעשה צרוד. הוא עשה את דמותו לבלתי ניתנת לזיהוי וקיבץ נדבות בשוק; אפילו אשתו לא הכירה אותו. בדרך פגש חבר, והחבר הכיר אותו ושאל: ״האין אתה יו ז׳אנג?״ אמר: ״אני הוא.״ חברו בכה ואמר: ״בכישרונך, אם תמסור את נאמנותך לסיאנג־דזה ותשרת אותו, ודאי יקרב ויעדיף אותך. אז תוכל לעשות את אשר רצית; האין זה קל? מדוע להשחית את גופך ולייסר את עצמך כדי לבקש נקמה בסיאנג־דזה? האין זה קשה?״ יו ז׳אנג אמר: ״למסור את נאמנותי לאדם ולשרת אותו, ואז לבקש להורגו — פירושו לשרת את האדון בלב חצוי. הדבר שאני עושה אכן קשה מאין כמוהו! אך אני עושה אותו כדי להכלים את כל המשרתים בארץ ובדורות הבאים המשרתים את אדונם בלב חצוי.״

לאחר שנפרדו, כעבור זמן עמד סיאנג־דזה לצאת, ויו ז׳אנג ארב מתחת לגשר שהיה צריך לעבור עליו. כשהגיע סיאנג־דזה אל הגשר נבהל סוסו. סיאנג־דזה אמר: ״ודאי זה יו ז׳אנג.״ הוא שלח לבדוק, ואכן היה זה יו ז׳אנג. סיאנג־דזה געַר בו: ״הלא שירתת את בתי פאן וג׳ונג־חאנג? ג׳י בו חיסל אותם, ולא נקמת את

נקמתם; אדרבה, מסרת לו את נאמנותך ושירתת אותו. גם ג׳י בו כבר מת. מדוע דווקא אתה מרחיק כל כך בנקמה למענו?״ יו ז׳אנג אמר: ״כששירתי את בתי פאן וג׳ונג־חאנג הם נהגו בי כאדם מן השורה, ולכן השבתי להם כאדם מן השורה. ג׳י בו נהג בי כאיש המעלה של המדינה, ולכן אני משיב לו כאיש המעלה של המדינה.״ סיאנג־דזה נאנח ובכה: ״אבוי, אדון יו! שמך כבר נודע במה שעשית למען ג׳י בו, וגם אני כבר עשיתי די כשחננתי אותך. דאג עתה לעצמך; לא אשחרר אותך שוב!״ הוא ציווה על החיילים להקיפו. יו ז׳אנג אמר: ״שמעתי כי שליט נאור אינו מסתיר את מעלות הזולת, ולמשרת נאמן יש החובה למות למען שמו הטוב. קודם לכן נהגת בי בחסד וחננת אותי; אין איש בארץ שאינו משבח את מעלתך. במה שאירע היום אני אכן ראוי למוות. אך אבקש את בגדך כדי להכות בו ולהגשים את כוונת הנקמה שלי; אז גם במותי לא אתחרט. איני מעז לצפות לכך, אך אני מעז לגלות את לבי!״ סיאנג־דזה ראה בכך צדקה גדולה, ושלח להביא בגד ולתתו ליו ז׳אנג. יו ז׳אנג שלף את חרבו, זינק שלוש פעמים והכה בו, ואמר: ״עתה אוכל לרדת ולהשיב לג׳י בו כגמולו!״ הוא נפל על חרבו ומת. ביום מותו שמעו אנשי העקרונות במדינת ג׳או, וכולם בכו עליו.

ארבעים ועוד שנים לאחר מכן אירע בג׳י מעשה ניה ג׳נג.

ניה ג׳נג היה איש רובע שן־ג׳ינג בג׳י. הוא הרג אדם, וכדי להימלט מן הנקמה עבר עם אמו ואחותו הגדולה לצ׳י והתפרנס משחיטה.

לאחר זמן שירת יאן ג׳ונג־דזה מפו־יאנג את המרקיז אֵי מהאן, והיה מסוכסך עם ראש הממשלה של האן, סיא לייִ. יאן ג׳ונג־דזה חשש שיומת ונמלט. הוא נדד וביקש אדם שיוכל לנקום בסיא לייִ. כשהגיע לצ׳י אמר לו אחד מאנשיה:

״ניה ג׳נג הוא איש אמיץ, שנמלט מנקמת דם ומסתתר בין השוחטים.״ יאן ג׳ונג־דזה בא אל פתח ביתו וביקש להיפגש עמו, ושב פעמים אחדות. אחר כך הכין יין ושתה בנחת לפני אמו של ניה ג׳נג. כשהתבסמו, הגיש יאן ג׳ונג־דזה מאה יי זהב, ניגש והרים כוס לאריכות ימיה של האם. ניה ג׳נג השתומם על גודל המתנה וסירב בתוקף. יאן ג׳ונג־דזה התעקש, אך ניה ג׳נג הודה ואמר: ״למזלי עוד יש לי אם זקנה. משפחתי ענייה, ואני נודד כאורח ושוחט כלבים, וכך יכול להשיג מדי יום מזון טוב ורך כדי לכלכל את אמי. די לי במה שיש לספק את צרכיה; איני מעז לקבל את מתנתך.״ יאן ג׳ונג־דזה הרחיק את האחרים ואמר לו: ״יש לי אויב, ונדדתי בין נסיכים רבים. כשהגעתי לצ׳י שמעתי שצדקתך רבה מאוד. מאה יחידות הזהב שהבאתי נועדו להוצאות מזונה הפשוט של אמך, ולזכות בידידותך; וכי אעז לעשות זאת בתקווה לבקש ממך דבר?״ ניה ג׳נג אמר: ״השפלתי את שאיפותיי ואת עצמי וחייתי בין השוחטים בשוק אך ורק כדי לפרנס את אמי הזקנה. כל עוד היא חיה איני מעז להבטיח את חיי לאדם אחר.״ יאן ג׳ונג־דזה הפציר בו, אך ניה ג׳נג לא הסכים לקבל. אף על פי כן השלים יאן ג׳ונג־דזה את כללי הנימוס שבין אורח למארח והלך.

לאחר זמן מתה אמו של ניה ג׳נג. משנקברה והוא הסיר את בגדי האבל, אמר: ״אבוי! אני איש שוק, המניף סכין לשחיטה, ואילו יאן ג׳ונג־דזה הוא שר וראש ממשלה אצל הנסיכים. הוא לא נרתע ממרחק אלף לי, והטריח את מרכבותיו ופרשיו כדי להתחבר אליי. אני נהגתי בו במידה מועטה מאוד, ולא עשיתי מעשה גדול שאפשר להזכיר, ובכל זאת הגיש מאה יחידות זהב לאריכות ימי אמי. אף שלא קיבלתי, אין זאת אלא שהכיר את ערכי לעומק. אדם ראוי זה, מתוך זעמו על פגיעה בכבודו, קירב אליו ובטח באדם עני ונידח; כיצד אוכל

לשתוק ולהניח לדבר? קודם לכן, כשביקש אותי, נמנעתי רק בגלל אמי הזקנה. עתה השלימה אמי את שנותיה, ואעמוד לשירות מי שהכיר בערכי.״ הוא יצא אפוא מערבה לפו־יאנג, נפגש עם יאן ג׳ונג־דזה ואמר: ״קודם לכן לא נעניתי לך רק מפני שאמי הייתה בחיים. עתה לרוע מזלי השלימה את שנותיה ומתה. במי אתה רוצה לנקום? אבקש לקחת עליי את הדבר!״ יאן ג׳ונג־דזה סיפר הכול: ״אויבי הוא סיא ליי, ראש הממשלה של האן. סיא ליי הוא גם דודו הצעיר של שליט האן מצד אביו. משפחתו גדולה ורבת־כוח, ומגוריו נשמרים היטב בידי חיילים. ביקשתי מאנשים לדקור אותו, אך איש מהם לא הצליח. עתה, למזלי, אינך דוחה אותי; אבקש להוסיף מרכבות, פרשים ולוחמים אמיצים שיוכלו לסייע לך.״ ניה ג׳נג אמר: ״האן ווֵיי אינן רחוקות מאוד זו מזו. אנו עומדים להרוג ראש ממשלה של מדינה אחרת, והוא גם קרובו של השליט; במצב כזה אין להרבות אנשים. כשיש רבים אי אפשר שלא תיקרה תקלה, וכשיש תקלה הדברים דולפים; אם ידלפו, תיעשה כל מדינת האן אויבת לך. האין זה מסוכן?״ הוא דחה את המרכבות, הפרשים והאנשים, נפרד ויצא לבדו.[א]

חרבו בידו הגיע להאן. ראש הממשלה סיא ליי ישב אז במשרדו, וסביבו שומרים רבים האוחזים נשק והלברדים. ניה ג׳נג נכנס היישר פנימה, עלה במדרגות ודקר את סיא ליי למוות. העומדים סביבו נקלעו למהומה. ניה ג׳נג צעק בקול והכה והרג עשרות אנשים. אחר כך הפשיט את עור פניו, ניקר את עיניו וחתך את בטנו עד שיצאו מעיו, וכך מת.

א. [הערת המתרגם: בנוסח הדיגיטלי שובש הצירוף 睚眦之意. התרגום נעשה לפי נוסח הדפוס שנבדק בעמ׳ 3272. בהמשך נשמר התו 衆, המופיע בגוף הדפוס בעמ׳ 3273; הסוגריים שסביבו בוויקיטקסט הם סימון עריכתי ואינם חלק מן המשפט. — פ' א.ת.]

אנשי האן לקחו את גופתו של ניה ג׳נג והציגו אותה בשוק. הם הציעו פרס ובירדו, אך איש לא ידע מי הוא. לכן פרסמו בהאן הודעה: מי שיאמר מי הרג את ראש הממשלה סיא ליי יקבל אלף יחידות זהב. זמן רב עבר ואיש לא ידע.[2]

אחותו הגדולה של ג׳נג, ז׳ונג, שמעה שאדם דקר למוות את ראש הממשלה של האן, אך המתנקש לא נתפס, ולא ידעו במדינה את שמו. גופתו הוצגה, והוצע פרס של אלף יחידות זהב על זיהויו. היא התייפחה ואמרה: ״האם זה אחי? אבוי, יאן ג׳ונג־דזה הכיר בערכו של אחי!״ מיד קמה, נסעה להאן והלכה לשוק; המת אכן היה ג׳נג. היא נפלה על גופתו ובכתה בכאב רב: ״זה ניה ג׳נג מרובע שן־ג׳ינג בג׳י.״ כל העוברים בשוק אמרו: ״האיש הזה פגע באכזריות בראש הממשלה של מדינתנו. המלך הציע אלף יחידות זהב על זיהוי שמו. האם לא שמעת? כיצד את מעזה לבוא ולזהותו?״ ז׳ונג השיבה: ״שמעתי. ג׳נג נשא ביזיון והשפיל את עצמו בקרב הרוכלים בשוק מפני שאמנו הזקנה הייתה, למזלנו, בריאה ושלמה, ואני עדיין לא נישאתי. משנפטרה אמי בתום שנותיה, ואני נישאתי, הבחין יאן ג׳ונג־דזה באחי בתוך מצוקתו ושפלותו והתחבר אליו. חסדו היה רב; מה אפשר היה לעשות? איש מעלה אכן מת למען מי שמכיר בערכו. עתה, רק מפני שאני עוד חיה, השחית אחי את עצמו קשות כדי לקטוע כל עקבות שיוליכו אליו. כיצד אוכל לחשוש מן העונש שימיתני, ולמחוק לעד את שמו של אחי הראוי?״ אנשי שוק האן נדהמו. היא קראה אל השמים שלוש פעמים, ולבסוף, מתוך התייפחות וכאב, מתה לצד ג׳נג.

כששמעו זאת בג׳ין, בצ׳ו, בצ׳י ובווֵי, אמרו כולם: ״לא רק ג׳נג היה בעל יכולת; גם אחותו הייתה אישה עזת נפש. אילו ידע ג׳נג מראש שאין בכוונתה להיכנע

ולשאת את הדבר, שאינה חוששת מן הקושי שבהצגת הגופה, ושתחצה סכנות לאורך אלף לי כדי לפרסם את שמו — עד שהאח והאחות גם יחד יומתו בשוק האן — אולי לא היה מעז להבטיח את חייו ליאן ג׳ונג־דזה. וגם על יאן ג׳ונג־דזה אפשר לומר שידע להכיר בני אדם ולרכוש לו אנשי מעלה!״

מאתיים ועשרים ועוד שנים לאחר מכן אירע בצ׳ין מעשה ג׳ינג קה.[ג]

ג׳ינג קה היה איש וֵיי. אבותיו היו אנשי צ׳י שעברו לוֵיי. אנשי וֵיי קראו לו צ׳ינג צ׳ינג; כשבא לִין קראו לו אנשי ין ג׳ינג צ׳ינג.

ג׳ינג צ׳ינג אהב לקרוא ספרים ולעסוק בסיף. הוא הציע את שיטתו לאדון יואן מוֵיי, אך האדון יואן לא השתמש בו. לאחר מכן תקפה צ׳ין את וֵיי, הקימה את מחוז דונג והעבירה את בני משפחתו של האדון יואן מוֵיי לִיֵה־ואנג.

ג׳ינג קה עבר פעם בנדודיו ביו־דזה, ושוחח עם גאי ניה על סיף. גאי ניה כעס ונעץ בו מבט. ג׳ינג קה יצא, ואחד האנשים הציע לקרוא לו לשוב. גאי ניה אמר: ״קודם, כשדיברתי עמו על סיף, היה דבר שלא מצא חן בעיניי, ולכן נעצתי בו מבט. נסה ללכת אליו; ודאי כבר עזב ולא העז להישאר.״ הוא שלח שליח אל מארחו, אך ג׳ינג צ׳ינג כבר יצא במרכבתו ועזב את יו־דזה. השליח שב והודיע. גאי ניה אמר: ״אכן עזב! הפחדתי אותו במבטי קודם לכן.״

ב. [הערת המתרגם: הערת חילופי הנוסח ״בגרסה אחת 縣購 ובאחרת 購縣״ נכנסה בתוך המשפט בנוסח הדיגיטלי. היא אינה מתורגמת כחלק מן הסיפור; הנוסח הנבחר הוא 縣韓是於之, כפי שנדפס בגוף הטקסט בעמ׳ 3274. — פ׳ א.ת.]

ג. [הערת המתרגם: המספר ״מאתיים ועשרים ועוד שנים״ נשמר כפי שהוא בנוסח המסור ובדפוס שנבדק בעמ׳ 3275. האפרט המאוחר של המהדורה בעמ׳ 3294 דן בקושי הכרונולוגי ומציע חישובים אחרים; לא הוחלף כאן המספר בתיקון משוער. — פ׳ א.ת.]

ג׳ינג קה נדד בחאן־דאן ושיחק עם לו גואו־ג׳יין במשחק לוח. הם התווכחו על מהלך; לו גואו־ג׳יין כעס וגער בו. ג׳ינג קה שתק ונמלט, ולא נפגש עמו שוב.

משהגיע ג׳ינג קה ליֶן התחבב עליו שוחט כלבים של יֶן, וכן גאו ג׳יין־לי, שהיטיב לנגן בכלי ג׳ו. ג׳ינג קה אהב יין, ומדי יום שתה בשוק יֶן עם שוחט הכלבים ועם גאו ג׳יין־לי. כשהתבסמו, ניגן גאו ג׳יין־לי בג׳ו וג׳ינג קה שר עמו בשוק. הם שמחו יחד, ואחר כך בכו יחד, כאילו אין איש לצדם. אף שג׳ינג קה התרועע עם שותי יין, היה עמוק ומאופק ואהב ספרים. בכל המדינות שבהן נדד התחבר אל האנשים הראויים, בעלי העוז והמכובדים. כשבא ליֶן נהג בו יפה גם המלומד טיין גוואנג, שלא שימש במשרה, וידע שאינו אדם רגיל.

כעבור זמן נמלט דן, יורש־העצר של יֶן, מצ׳ין, שבה היה בן ערובה, ושב ליֶן. דן יורש־העצר היה בעבר בן ערובה בג׳או; גם ג׳נג מלך צ׳ין נולד בג׳או, ובילדותו היה מיודד עם דן. משעלה ג׳נג למלוכה בצ׳ין, היה דן בן ערובה בצ׳ין. מלך צ׳ין לא נהג בו יפה, ולכן נטר לו דן ונמלט הביתה. בשובו חיפש דרך לנקום במלך צ׳ין, אך מדינתו הייתה קטנה וכוחה לא הספיק. לאחר מכן הוציאה צ׳ין מדי יום צבא אל ממזרח להרים לתקוף את צ׳י, צ׳ו ושלוש מדינות ג׳ין, וכרסמה בהדרגה במדינות הנסיכים עד שכמעט הגיעה ליֶן. שליט יֶן ושריו פחדו כולם מן האסון המתקרב. יורש־העצר דן היה מודאג ושאל את מורו ג׳ו וו. וו השיב: ״אדמות צ׳ין פרושות בכל הארץ, וכוחה מאיים על האן, וֵיי וג׳או. בצפון יש לה מעוזי גאן־צ׳ואן וגו־קואו, בדרום אדמות פוריות ליד ג׳ינג וֵיי, ובשליטתה שפע בא והאן. מימין הרי לונג ושוּ, ומשמאל המעברים והמצוקים של יָאו. תושביה רבים ולוחמיה עזים, ויש לה נשק ושריונות בשפע. אם תיתן ביטוי לכוונתה, לא יישאר דבר בטוח מדרום לחומה הגדולה ומצפון לנהר יי. כיצד תבקש להכות

בקשקש ההפוך שלה רק מתוך טינה על שהשפילה אותך?״ דן שאל: ״אם כך, באיזו דרך נפעל?״ השיב: ״הרשה לי להיכנס פנימה ולשקול את הדבר.״

לאחר זמן הסתבך פאן יו־צ׳י, מצביא צ׳ין, עם מלך צ׳ין, ונמלט לְיַן. יורש־העצר קיבל אותו ושיכן אותו. ג׳ו וו הזהיר: ״אסור! אכזריותו של מלך צ׳ין והזעם המצטבר שלו כלפי יַן כבר די בהם להקפיא את הלב; ומה אם ישמע היכן נמצא המצביא פאן? לזה קוראים ׳להניח בשר בדרכו של נמר רעב׳. מן האסון הזה ודאי לא יהיה אפשר להיחלץ! אפילו גואן ג׳ונג ויאן יינג לא יוכלו לתכנן דרך מוצא. אבקש שיורש־העצר ישלח מיד את המצביא פאן אל הסיונג־נו כדי להשתיק את העניין. אבקש לכרות ברית במערב עם שלוש מדינות ג׳ין, להתחבר בדרום עם צ׳י וצ׳ו ולרכוש בצפון את ידידות השאן־יו; אחר כך אפשר יהיה לתכנן.״ יורש־העצר אמר: ״תוכניתו של המורה הגדול תימשך ימים רבים. לבי טרוד, ואני חושש שלא אוכל לחכות אפילו רגע. ולא רק משום כך: המצביא פאן נקלע למצוקה בארץ כולה ומסר את עצמו לידיי. לעולם לא אנטוש ידיד שאני חומל עליו בגלל לחצה של צ׳ין החזקה, ואשליך אותו אצל הסיונג־נו. אם אעשה כן, הרי זו שעת קצו של דן! אבקש מן המורה הגדול לשקול דרך אחרת.״ ג׳ו וו אמר: ״לעשות מעשה מסוכן ולבקש ביטחון, לחולל אסון ולבקש ברכה — תוכניתך שטחית וטינתך עמוקה. אתה נקשר לידיד חדש אחד ואינך נותן דעתך על האסון הגדול למדינה. לזה קוראים ׳ללבות טינה ולסייע לאסון׳. נוצת אווז שתישרף על גחלי התנור ודאי לא תשרוד! ומה נאמר כשצ׳ין, כעוף דורס, תפעיל את זעמה האכזרי? בְיַן יש טיין גוואנג, אדם שחוכמתו עמוקה ואומץ לבו שקול; אפשר לתכנן עמו.״ יורש־העצר אמר: ״האם אוכל להתוודע לאדון טיין באמצעות המורה הגדול?״ ג׳ו וו אמר:

״ברצון.״ הוא יצא, נפגש עם טיין ואמר: ״יורש־העצר מבקש לתכנן עמך את ענייני המדינה.״ טיין גוואנג אמר: ״אקיים בכבוד את בקשתו,״ והלך אליו.

יורש־העצר יצא לקראתו, הלך לאחור כדי להובילו, וכרע לנגב את המחצלת. טיין גוואנג התיישב, ולא היו אחרים בסביבה. יורש־העצר קם ממחצלתו וביקש: ״יֶן וצ׳ין אינן יכולות להתקיים זו לצד זו. אבקש שתיתן דעתך לכך.״ טיין גוואנג אמר: ״שמעתי שכאשר סוס משובח חזק ובמלוא אונו, הוא דוהר אלף לי ביום; בזקנתו אפילו סוס נחות מקדים אותו. יורש־העצר שמע על ימיי במלוא כוחי ואינו יודע שכבר אבד כוחי. ובכל זאת, אף שאיני מעז לתכנן את ענייני המדינה, אפשר להשתמש בג׳ינג צ׳ינג, ידידי.״ יורש־העצר שאל: ״האם אוכל להתחבר אל ג׳ינג צ׳ינג באמצעותך?״ טיין גוואנג אמר: ״ברצון.״ הוא קם ויצא במהירות. יורש־העצר ליווה אותו עד השער והזהיר: ״מה שמסרתי לך ומה שאמרת הם עניינים גדולים של המדינה. אבקש שלא תגלה דבר!״ טיין גוואנג הרכין את ראשו וחייך: ״כן.״ הוא הלך כפוף אל ג׳ינג צ׳ינג ואמר: ״כל אנשי יֶן יודעים שאנו ידידים. יורש־העצר שמע על ימיי במלוא כוחי ואינו יודע שגופי כבר אינו עומד לי. הוא הואיל לומר לי: ‘יֶן וצ׳ין אינן יכולות להתקיים זו לצד זו; אבקש שתיתן דעתך לכך’. לא ראיתי עצמי כזר, והזכרתי אותך לפניו. אבקש שתבקר אותו בארמון.״ ג׳ינג קה אמר: ״אקיים בכבוד את בקשתך.״ טיין גוואנג אמר: ״שמעתי שאדם נכבד נוהג כך שלא יחשדו בו. עתה אמר לי יורש־העצר: ‘אלה עניינים גדולים של המדינה; אבקש שלא תגלה דבר’. משמע שהוא חושד בי. להתנהג באופן המעורר חשד אינו דרכו של איש עקרונות ועוז.״ הוא ביקש להרוג את עצמו כדי לעורר את ג׳ינג צ׳ינג, ואמר: ״אבקש שתלך מיד אל יורש־העצר ותאמר לו שמתתי, כדי להוכיח שלא גילית דבר.״ אז שיסף את גרונו ומת.

ג׳ינג קה נפגש אפוא עם יורש־העצר, סיפר שטיין גוואנג מת ומסר את דבריו. יורש־העצר קד פעמיים וכרע, התקדם על ברכיו בדמעות, ורק כעבור זמן אמר: ״הזהרתי את האדון טיין שלא לדבר כדי להביא את התוכנית הגדולה לידי הצלחה. עתה הוכיח במותו שלא ידבר; וכי לזה התכוונתי?״ ג׳ינג קה התיישב. יורש־העצר קם ממחצלתו והרכין את ראשו עד הארץ: ״האדון טיין לא הכיר את חוסר מעלותיי, והביא אותך לפניי כדי שאעז לומר דבר; כך השמים חומלים על יֵן ואינם נוטשים את בנה הבודד. לצ׳ין לב חמדן, ותשוקתה אינה יודעת שובע. לא תנוח דעתה עד שתיקח את כל אדמות הארץ ותעשה את כל מלכיה לנתיניה. כבר לקחה בשבי את מלך האן וסיפחה את כל אדמותיו. עתה הוציאה צבא נגד צ׳ו בדרום וניצבת מול ג׳או בצפון. ואנג ג׳יין מפקד על מאות אלפי לוחמים מול ג׳אנג ויֵה, ולי סין יוצא מטאי־יואן ומיון־ג׳ונג. ג׳או אינה יכולה לעמוד בפני צ׳ין, ובהכרח תיעשה נתינה שלה. אז יגיע האסון ליֵן. יֵן קטנה וחלשה, והמלחמות הכבידו עליה פעמים רבות; לפי חשבוני, כל כוחה אינו מספיק לעמוד בפני צ׳ין. הנסיכים נכנעים לצ׳ין ואינם מעזים להתאחד בברית האורך. בחשבוני הפרטי והנבער חשבתי שאם נשיג איש אמיץ מן הארץ ונשלח אותו לצ׳ין עם פיתוי של רווח גדול, מלך צ׳ין החמדן ודאי ייתן לנו את מבוקשנו. אם נצליח לאיים עליו ולכפות עליו להשיב את כל אדמות הנסיכים שכבש, כפי שעשה צאו מו לדוכס חוואן מצ׳י, יהיה זה טוב מאין כמוהו. אם לא יהיה הדבר אפשרי, נדקור אותו למוות. מצביאי צ׳ין הגדולים מפקדים על צבאות בחוץ, ואם תפרוץ מהומה בפנים יחשדו השליט והשרים זה בזה. הנסיכים יוכלו לנצל את הפרצה ולהתאחד בברית האורך, ואז ודאי יביסו את צ׳ין. זו שאיפתי הגדולה ביותר, אך איני יודע בידי מי להפקיד את הגורל. אבקש שג׳ינג צ׳ינג ייתן את דעתו לכך.״ כעבור זמן אמר ג׳ינג קה: ״זה עניין גדול של המדינה. אני נחות וחסר כישרון, וחושש שאיני ראוי

לשליחות.״ יורש־העצר התקדם והרכין את ראשו עד הארץ, הפציר בו שלא יסרב, ולבסוף הסכים. הוא כיבד את ג׳ינג צ׳ינג במשרת שר בכיר ושיכן אותו בבית האורחים העליון. מדי יום בא אליו יורש־העצר, סיפק לו את כל קורבנות הבקר, הצאן והחזיר, ומדי פעם הגיש חפצים נדירים. מרכבות, סוסים ונשים יפות — כל מה שג׳ינג קה רצה — ניתנו לו כרצונו, כדי להניח את דעתו.

זמן רב עבר, וג׳ינג קה עדיין לא התכוון לצאת. ואנג ג׳יין, מצביא צ׳ין, הביס את ג׳או, לקח את מלכה בשבי וסיפח את כל אדמותיה. הוא התקדם צפונה, כבש שטחים והגיע עד גבולה הדרומי של יֶן. יורש־העצר דן פחד וביקש מג׳ינג קה: ״צבא צ׳ין יחצה בכל רגע את נהר יי. גם אם ארצה לשרת אותך כאן עוד זמן רב, כיצד אוכל?״ ג׳ינג קה אמר: ״גם בלי דבריך רציתי לבקש זאת. אם נצא בלי אות שיאמינו בו, לא נוכל להתקרב למלך צ׳ין. מלך צ׳ין מציע אלף ג׳ין זהב ועיר בת רבבת בתי אב על המצביא פאן. אם אשיג את ראשו של המצביא ואת מפת אדמות דו־קאנג של יֶן ואגישם למלך צ׳ין, ודאי ישמח לקבל אותי, ואז אוכל לגמול לך.״ יורש־העצר אמר: ״המצביא פאן בא במצוקתו לחסות בי. איני יכול לפגוע באדם נכבד למען ענייני הפרטי. אבקש שתשקול דרך אחרת!״

ג׳ינג קה ידע שיורש־העצר אינו מסוגל לעשות זאת, ולכן נפגש בחשאי עם פאן יו־צ׳י ואמר: ״צ׳ין נהגה בך באכזריות רבה: אביך, אמך ובני משפחתך נהרגו או נלקחו. עתה שמעתי שמציעים על ראשך אלף ג׳ין זהב ועיר בת רבבת בתי אב. מה תעשה?״ יו־צ׳י הרים פניו לשמים, נאנח ובכה: ״בכל פעם שאני חושב על כך, הכאב מגיע עד לשד עצמותיי; אך איני יודע איזו תוכנית להציע.״ ג׳ינג קה אמר: ״יש לי עתה הצעה שתסיר את הסכנה מיֶן ותנקום את נקמתך. מה דעתך?״ יו־צ׳י התקדם ושאל: ״כיצד נעשה זאת?״ ג׳ינג קה אמר: ״אבקש את ראשך כדי להגישו למלך צ׳ין. הוא ודאי ישמח ויקבל אותי. בידי השמאלית

אתפוס את שרוולו ובימנית אדקור את חזהו. כך תינקם נקמתך ותוסר בושתה של יֵן שהושפלה. האם תרצה בכך?״ פאן יו־צ׳י חשף כתף, אחז בפרק ידו והתקדם: ״על כך אני חורק שיניים ולבי נאכל יומם ולילה. רק עתה שמעתי את עצתך!״ הוא שיסף את גרונו. כששמע יורש־העצר, מיהר לשם, נפל על הגופה ובכה בכאב רב. משלא היה עוד מה לעשות, הניחו את ראשו של פאן יו־צ׳י בקופסה וחתמו אותה.

יורש־העצר כבר חיפש מראש פגיון חד מן המשובחים בארץ. הוא השיג את הפגיון של שוּ פו־ז׳ן מג׳או, קנה אותו במאה יחידות זהב והורה לאומן לטבול אותו ברעל. כשניסו אותו על אדם והדם הרטיב אפילו חוט, לא היה איש שלא מת מיד. אחר כך הכינו את הציוד לשליחת ג׳ינג צ׳ינג. ביֵן היה לוחם אמיץ, צ׳ין וו־יאנג, שהרג אדם בגיל שלוש־עשרה, ואנשים לא העזו להביט בו בעזות. הוא מונה למשנהו של ג׳ינג קה. ג׳ינג קה המתין לאדם שרצה לצרף אליו; האיש גר רחוק ולא הגיע, ובינתיים הכין ג׳ינג קה את המסע. זמן עבר והוא לא יצא. יורש־העצר ראה בכך עיכוב וחשד שהוא מתחרט, ולכן ביקש שוב: ״היום כבר כלה; האם עוד יש לך כוונה לצאת? אבקש לשלוח תחילה את צ׳ין וו־יאנג.״ ג׳ינג קה כעס וגער ביורש־העצר: ״מה פירוש השליחות הזאת שאתה שולח? מי שיוצא ואינו שב הוא נער! אני עומד להיכנס עם פגיון יחיד לצ׳ין החזקה, שאין לדעת מה יקרה בה. נשארתי כאן כדי לחכות לידידי ולצאת עמו. עתה אתה רואה בכך עיכוב; אבקש להיפרד ולצאת!״ והוא יצא.

יורש־העצר וכל האורחים שידעו את הדבר לבשו בגדים וכובעים לבנים כדי ללוותו. משהגיעו לנהר יי ערכו קורבן לדרך ועמדו לצאת. גאו ג׳יין־לי ניגן בג׳ו, וג׳ינג קה שר עמו במודוס ביין־ג׳ה. כולם הזילו דמעות ובכו. הוא התקדם ושר: ״הרוח שורקת ונהר יי קר; איש העוז יוצא ולא ישוב עוד!״ אחר כך שר במודוס

יו, בעוז נרגש. עיני כולם נפערו ושערותיהם סמרו עד כובעיהם. ג׳ינג קה עלה אז למרכבה ויצא, ולא הביט עוד לאחור.

הוא הגיע לצ׳ין ובידו כסף ומתנות בשווי אלף יחידות זהב, והעניק מתנה נדיבה למנג ג׳יה, פקיד החצר החביב על מלך צ׳ין. מנג ג׳יה הקדים ואמר למלך: ״מלך יֵן חרד באמת מכוחו של המלך הגדול ואינו מעז להוציא צבא נגד מצביאיו. הוא מבקש לעשות את כל מדינתו לנתינה פנימית, להימנות עם הנסיכים ולשלם מס כמחוז ונפה, כדי שיוכל להוסיף לשמור על מקדשי אבותיו. מפחדו אינו מעז למסור את הדברים בעצמו. הוא כרת בכבוד את ראשו של פאן יו־צ׳י ומגיש את מפת דו־קאנג של יֵן, שניהם חתומים בקופסאות. מלך יֵן קד ושלח אותם מן החצר באמצעות שליחים להודיע למלך הגדול; כל אשר יצווה המלך הגדול ייעשה.״ מלך צ׳ין שמע ושמח מאוד. הוא לבש את בגדי החצר, ערך קבלת פנים בטקס תשעת האורחים וקיבל את שליחי יֵן בארמון סיין־יאנג. ג׳ינג קה נשא את הקופסה ובה ראשו של פאן יו־צ׳י, וצ׳ין וו־יאנג נשא את תיבת המפה, והם התקדמו לפי סדרם. כשהגיעו למדרגות החוויר צ׳ין וו־יאנג ורעד מפחד. השרים תמהו. ג׳ינג קה הביט לאחור וחייך אליו, התקדם והתנצל: ״זה איש פשוט מן הברברים שבגבול הצפוני; מעולם לא ראה את בן השמים, ולכן הוא רועד. אבקש שהמלך הגדול ינהג בו מעט בסלחנות, כדי שיוכל להשלים לפניך את שליחותו.״ מלך צ׳ין אמר לקה: ״קח את המפה שוו־יאנג מחזיק.״ קה לקח את המפה והגיש אותה. המלך פרש אותה, וכשנפרשה עד סופה נחשף הפגיון. ג׳ינג קה תפס בשמאלו את שרוול המלך ובימינו אחז בפגיון כדי לדקור אותו. לפני שהגיע אל גופו נבהל המלך, משך את עצמו וקם; השרוול נקרע. הוא ביקש לשלוף את חרבו, אך החרב הייתה ארוכה והוא אחז בנדנה. מתוך הבהלה, ומפני שהחרב הייתה תקועה היטב, לא הצליח לשלוף אותה מיד. ג׳ינג

קה רדף אחרי המלך, והמלך רץ סביב עמוד. השרים נדהמו; הדבר אירע לפתע, וכולם איבדו את עשתונותיהם. לפי חוקי צ׳ין אסור היה לשרים המשרתים באולם להחזיק נשק, אפילו זעיר. כל שומרי החצר החמושים עמדו למטה ולא היו רשאים לעלות בלי צו זימון. בשעת החירום לא הספיקו לזמן את החיילים מלמטה, ולכן יכול היה ג׳ינג קה לרדוף אחרי המלך. מתוך הבהלה לא היה להם במה להכותו, והם נאבקו בו בידיים. אז השליך רופא החצר סיא וו־ג׳ו את תיק התרופות שבידו על ג׳ינג קה. מלך צ׳ין רץ עדיין סביב העמוד, נבוך ולא ידע מה לעשות. העומדים סביב קראו: ״המלך, העבר את החרב לגב! ״ הוא העביר אותה לגבו, שלף אותה, הכה בג׳ינג קה וחתך את ירכו השמאלית. ג׳ינג קה איבד את יכולתו לעמוד. הוא אחז בפגיון והטיל אותו לעבר המלך, אך החטיא ופגע בעמוד הארד. המלך הכה בו שוב, והוא ספג שמונה פצעים. קה ידע שהמעשה נכשל, נשען על העמוד וצחק; ישב ברגליים פרושות וקילל: ״המעשה לא הצליח מפני שרציתי ללכוד אותו חי, ולהשיג בוודאות התחייבות חתומה כדי לגמול ליורש־העצר.״ אז התקדמו העומדים סביב והרגו את קה. מלך צ׳ין נותר מוטרד זמן רב. אחר כך העריכו את המעשים, העניקו לשרים פרסים והטילו עונשים על מי שנמצאו חייבים, כל אחד לפי ענייננו. לסיא וו־ג׳ו נתן מאתיים יי זהב ואמר: ״וו־ג׳ו אוהב אותי; הוא השליך את תיק התרופות על ג׳ינג קה.״[ד]

מלך צ׳ין כעס מאוד, הוציא עוד חיילים לג׳או וציווה על צבאו של ואנג ג׳יין לתקוף את יֶן. בחודש העשירי כבשו את העיר ג׳י. סי מלך יֶן, יורש־העצר דן והאחרים הובילו את כל חייליהם המובחרים מזרחה להתבצר בליאו־דונג. לי

ד. [הערת המתרגם: בנוסח ויקיטקסט כתוב 桐柱, עמוד עץ פאולוניה; בגוף הדפוס שנבדק בעמ׳ 3288 כתוב 銅柱, עמוד ארד, ולפיו תורגם כאן. — פ' א.ת.]

סין, מצביא צ׳ין, רדף בעוז אחרי מלך יֵן. ג׳יה מלך דאי שלח למלך יֵן סי מכתב: ״צ׳ין לוחצת במיוחד במרדפה אחרי יֵן בגלל יורש־העצר דן. אם תהרוג את דן ותגיש אותו למלך צ׳ין, ודאי יירגע מלך צ׳ין, ולמזלנו יוכלו מזבחות המדינה להוסיף לקבל קורבנות דם.״ אחר כך רדף לי סין אחרי דן, ודן הסתתר באזור נהר יֵן. מלך יֵן שלח שליחים לכרות את ראשו של יורש־העצר, מתוך רצון להגישו לצ׳ין. צ׳ין הוסיפה להתקדם ולתקוף. כעבור חמש שנים חיסלה צ׳ין לבסוף את יֵן ולקחה בשבי את מלכה סי.

בשנה הבאה איחדה צ׳ין את הארץ, ושליטה אימץ את התואר קיסר. צ׳ין רדפה אחר אורחיהם של יורש־העצר דן ושל ג׳ינג קה, וכולם נמלטו. גאו ג׳יין־לי שינה את שמו, נעשה עובד שכיר והסתתר בעבודתו בסונג־דזה. לאחר זמן, כשעמל בעבודה קשה, שמע אורחים באולם בית אדונו מנגנים בג׳ו. הוא התהלך לידם ולא יכול היה לעזוב. מדי פעם אמר: ״בזה הוא מיטיב ובזה אינו מיטיב.״ המשרתים סיפרו לאדונם: ״העובד הזה מבין במוזיקה ומשמיע בחשאי דברי שבח וביקורת.״ בעל הבית קרא לו לנגן לפניו בג׳ו. כל המסובים שיבחו אותו, וניתן לו יין. גאו ג׳יין־לי חשב שאין קץ להסתתרות הממושכת, לפחד ולמחסור. הוא פרש, הוציא מתיבת ציודו את הג׳ו ואת בגדיו היפים, שינה את מראהו וחזר לפניהם. כל המסובים נדהמו, ירדו לקראתו, נהגו בו כשווה להם והעמידוהו כאורח נכבד. הוא ניגן בג׳ו ושר, ולא היה אורח שלא יצא בדמעות. אנשי סונג־דזה אירחו אותו בזה אחר זה, והדבר נודע לקיסר הראשון של צ׳ין. הקיסר זימן אותו, ואחד האנשים הכירו ואמר: ״זה גאו ג׳יין־לי.״ הקיסר העריך את כישרונו בנגינה בג׳ו ולא רצה להמיתו; תחת זאת עיוור את עיניו. הוא הורה לו לנגן, ולא חדל מלשבחו. בהדרגה נתן לו להתקרב אליו יותר. גאו ג׳יין־לי הכניס עופרת לתוך הג׳ו, וכשנקרא שוב והצליח להתקרב, הניף את הכלי

להכות בקיסר, אך החטיא. אז הומת גאו ג׳יין־לי. כל חייו לא קירב אליו עוד הקיסר אנשים ממדינות הנסיכים.

כששמע לו גואו־ג׳יין שג׳ינג קה דקר את מלך צ׳ין, אמר לעצמו: ״אבוי! חבל שלא למד היטב את אומנות הדקירה בחרב! עד כמה לא ידעתי להכיר בני אדם! כשגערתי בו אז, ודאי חשב שאין בי אנושיות.״

ההיסטוריון הגדול אומר: כשאנשים מספרים על ג׳ינג קה, הם אומרים שבגורלו של יורש־העצר דן ‘השמים המטירו דוחן ולסוסים צמחו קרניים’; זו הגזמה גדולה. גם האומרים שג׳ינג קה פצע את מלך צ׳ין — כולם טועים. גונג־סון ג׳י־גונג והמלומד דונג היו מיודדים עם סיא וו־ג׳ו, ידעו את כל פרטי המעשה וסיפרו לי אותו כפי שהבאתי כאן. חמשת האנשים, מצאו מו ועד ג׳ינג קה, הגשימו את מעשה הצדק שלהם או לא הגשימו אותו; אך כוונתם הייתה ברורה, הם לא בגדו בשאיפתם ושמם עבר לדורות הבאים. וכי לשווא היה הדבר?[ה]

ה. [הערת המתרגם: גוף הפרק מסתיים בהערכתו של סימה צ׳יין. שיר השבח המאוחר של סימה ג׳ן, 贊述隱索, הנדפס אחריה בעמ׳ 3291, וכן שלושת הפירושים והאפרט 證考 שבעמ׳ 3292–3295, אינם כלולים בתרגום גוף החיבור. פרק פ״ז מתחיל בעמ׳ 3296. — פ׳ א.ת.]

הביוגרפיה של לי סה

לי סה היה איש שאנג־צאי שבצ׳ו. בצעירותו היה פקיד זוטר במפקדת מחוז. הוא ראה עכברים בבית הכיסא שבמגורי הפקידים: מזונם היה מטונף, וכל אימת שאדם או כלב התקרבו, נבהלו שוב ושוב. נכנס לאסם וראה את עכברי האסם אוכלים מן התבואה הצבורה וחיים תחת קורתו הרחבה, בלי לחשוש מבני אדם ומכלבים. נאנח לי סה ואמר: ״הצלחתו או שפלותו של אדם דומות לאלה של העכברים: הכול תלוי במקום שהוא בוחר לשבת בו!״

לאחר מכן למד אצל סוּן צ׳ינג את דרכם של קיסרים ומלכים. משסיים את לימודיו סבר שמלך צ׳ו אינו ראוי לשרת אותו, וששת המדינות כולן חלשות ואין בהן מקום שיוכל לעשות בו מעשים גדולים; ביקש לצאת מערבה לצ׳ין. כשנפרד מסוּן צ׳ינג אמר: ״שמעתי כי מי שפוגש שעת כושר אל לו להתמהמה. עתה נאבקים שליטי רבבת מרכבות על שעתם, והיועצים הנודדים מנהלים את ענייניהם. מלך צ׳ין רוצה לבלוע את הארץ כולה ולמשול בה כקיסר; זו השעה שבה יכול אדם מן השורה להתקדם, וזו עונתם של המשכנעים הנודדים. מי שיושב במעמד נחות ובזוי ואינו חושב לפעול אינו אלא חיה ובהמה, גוש בשר חי; פניו פני אדם וכל כוחו בכך שהוא מסוגל ללכת. אין חרפה גדולה משפלות וביזיון, ואין צער גדול מעוני ומצוקה. לשבת ימים רבים במעמד נחות ובזוי ובמקום של סבל, לגנות את הדור ולתעב רווח, ולהיתלות באי־עשייה — זו אינה דרכו של איש שירות. לכן אצא מערבה לשכנע את מלך צ׳ין.״

כשהגיע לצ׳ין מת המלך ג׳ואנג־שיאנג. לי סה ביקש להיות בן־לוויה של לוּ בּוּ־וֵיי, שר צ׳ין ומרקיז וון־שין. בּוּ־וֵיי הכיר בכישרונו ומינה אותו לאיש משמר הארמון. כך זכה לי סה להזדמנות לדבר עם מלך צ׳ין, ואמר לו: ״מי שממתין

לאחרים מחמיץ את שעת הכושר. מעשים גדולים נעשים כשמנצלים פרצות ומעיזים לפעול בלי רתיעה. מדוע, כשהדוכס מו מצ׳ין היה הגמון, לא איחד לבסוף את שש המדינות שבמזרח? מפני שהנסיכים היו עדיין רבים וסגולתו של בית ג׳ואו טרם נחלשה; חמשת ההגמונים קמו בזה אחר זה והוסיפו לכבד את בית ג׳ואו. מאז הדוכס שיאו מצ׳ין שקע בית ג׳ואו, הנסיכים בלעו זה את זה, וממזרח למעברים נותרו שש מדינות. זה כשישה דורות שצ׳ין מנצלת את ניצחונותיה ומשעבדת את הנסיכים. עתה כפופים הנסיכים לצ׳ין כאילו היו מחוזות ונפות. בכוחה של צ׳ין ובחוכמתך, המלך הגדול, השמדת הנסיכים תהיה כטאטוא אבק מעל הכירה: תוכל לכונן שלטון קיסרי ולאחד את הארץ כולה. הזדמנות כזאת באה פעם ברבבת דורות. אם תתמהמה ולא תשלים את המעשה במהרה, יתחזקו הנסיכים שוב ויתאגדו בברית אנכית; אז לא תוכל לאחדם, גם אם תהיה חכם כקיסר הצהוב.״ מלך צ׳ין מינה את סה למזכיר הראשי וקיבל את עצתו. בסתר שלח יועצים ובידיהם זהב וירקן לשכנע את הנסיכים. לאנשי שם במדינות שהיה אפשר להכניע בכסף נתנו מתנות נדיבות וקשרו אותם אליהם; את המסרבים דקרו בחרבות חדות. לאחר שהפרו את התיאום בין השליטים לשריהם, שלח מלך צ׳ין את טובי מפקדיו בעקבותיהם. הוא מינה את סה לשר אורח.

באותה עת בא ג׳נג גואו מהאן לפעול בחשאי נגד צ׳ין באמצעות חפירת תעלת השקיה, אך הדבר נחשף. בני בית המלוכה והשרים הבכירים בצ׳ין אמרו למלך: ״אנשים ממדינות הנסיכים הבאים לשרת בצ׳ין פועלים בדרך כלל כאן כמרגלים למען שליטיהם. אנו מבקשים לגרש את כל האורחים.״ גם לי סה נכלל במועמדים לגירוש. אז הגיש את האיגרת הזאת:

״שמעתי שהפקידים דנים בגירוש האורחים, ולעניות דעתי זו טעות. בעבר ביקש הדוכס מוּ אנשי שירות: במערב לקח את יוּ יוּ מן הרונג, במזרח מצא את באי־לי שי בוואן, הזמין את ג׳יין שוּ מסונג והביא את פּי באו ואת גונג־סון ג׳ה מג׳ין. חמשת אלה לא נולדו בצ׳ין, אך הדוכס מוּ השתמש בהם, סיפח עשרים מדינות והיה להגמון הרונג שבמערב. הדוכס שיאו השתמש בחוקי שאנג יאנג, שינה מנהגים ואורחות חיים, והעם שגשג והמדינה התעשרה והתחזקה. בני העם שמחו לשרת, והנסיכים התקרבו ונכנעו; הוא הביס את צבאות צ׳ו ווּי וכבש ארץ של אלף לי, וממשלו חזק עד היום. המלך חווי השתמש בתוכניותיו של ג׳אנג יי: כבש את ארץ שלושת הנהרות, סיפח במערב את בא ואת שוּ, לקח בצפון את שאנג־ג׳וּן ובדרום את האן־ג׳ונג, הקיף את תשעת שבטי יי, שלט ביין ובייֵנג, אחז במזרח במעבר המבוצר של צ׳נג־גאו וכבש אדמות פוריות. כך פירק את הברית האנכית של שש המדינות והכריחן לפנות מערבה ולשרת את צ׳ין; הישגיו מורגשים עד היום. המלך ג׳או מצא את פאן סווי, הדיח את מרקיז ראנג וגירש את אדון חוּוא־יאנג, חיזק את בית השליט וחסם את בתי השרים הפרטיים; הוא כרסם במדינות הנסיכים עד שהכין לצ׳ין שלטון קיסרי. ארבעת השליטים האלה זכו להישגיהם בזכות האורחים. לאור זאת, במה חטאו האורחים לצ׳ין? אילו דחו אותם ארבעת השליטים ולא קיבלו אותם, הרחיקו את אנשי השירות ולא השתמשו בהם, לא היו למדינה עושר ותועלת של ממש, ולא היה לצ׳ין שם של מדינה גדולה וחזקה.

״עתה הוד מלכותך מביא ירקן מהרי קוּן, מחזיק באוצרות סווי וחֶה, עונד פנינים זוהרות כאור הירח, נושא את חרב טאי־אֶה, רוכב על סוס שיין־לי, מניף דגל של עוף חול ירוק ומציב תוף מעור תנין פלאי. מכל האוצרות האלה אין אפילו אחד שמקורו בצ׳ין, ובכל זאת הוד מלכותך נהנה מהם.

מדוע? אילו הותר רק מה שמקורו בארץ צ׳ין, לא היו דיסקות הירקן הזוהרות בלילה מקשטות את החצר, לא היו כלי קרן קרנף ושנהב משמשים לשעשוע, לא היו נשים מג׳נג ומווי ממלאות את ארמון הנשים, לא היו סוסים משובחים וסוסי ג׳ווה־טי ממלאים את האורוות החיצוניות, לא היו משתמשים בנחושת ובבדיל שמדרום לנהר, ולא היו צבעי האדום והכחול ממערב שוּ משמשים לצביעה. אילו כל מה שמקשט את ארמון הנשים, ממלא את שורות המלוות, משמח את הלב ומענג את האוזן והעין היה חייב לבוא מצ׳ין, לא היו מוצגים לפניך סיכות משובצות פנינים מוואן, עגילי חרוזים, בגדי משי דק מאֶה וקישוטי רקמה; ולא היו עומדות לצדך בנות ג׳או החינניות, היפות והעדינות, המסתגלות למנהגיך ומעדנות את אורחותיהן. להכות בכדים ובקדרות, לנגן בג׳נג, לטפוח על הירכיים ולשיר בצעקות ׳וּ־וּ׳ המענגות את האוזן — אלה צליליה האמיתיים של צ׳ין. ואילו מנגינות ג׳נג, ווי, סאנג־ג׳יין, שאו, יוּ, וּ ושיאנג הן מוזיקה של ארצות אחרות. עתה זונחים את הכדים והקדרות למען ג׳נג וּווי, ואת הג׳נג למען שאו ויוּ. מדוע? כדי ליהנות ברגע הזה, וכדי שיהיה המראה נעים, ותו לא. אולם בבחירת בני אדם אין נוהגים כך: לא שואלים אם הם ראויים, לא בוחנים אם הם ישרים או עקלקלים; מי שאינו מצ׳ין מסולק, ומי שהוא אורח מגורש. מכאן שאתה מייחס חשיבות ליופי ולמוזיקה, לפנינים ולירקן, ומזלזל בבני האדם. אין זו הדרך לשלוט בכל אשר בתוך הימים ולהכניע את הנסיכים.

״שמעתי כי בארץ רחבה יש תבואה רבה, במדינה גדולה יש אנשים רבים, ובצבא חזק הלוחמים אמיצים. הר טאי אינו דוחה עפר, ולכן הגיע לגדולתו; הנהרות והימים אינם בוררים את הנחלים הקטנים, ולכן הגיעו לעומקם; מלך אינו דוחה את המוני העם, ולכן סגולתו נודעת. על כן אין באדמתו

> הבחנה בין ארבע רוחות השמיים, ואין בעמו הבחנה בין ארצות מוצא; ארבע העונות מביאות את מלוא יופיין והרוחות והאלים מורידים ברכה. משום כך לא היה מי שיעמוד בפני חמשת הקיסרים ושלושת המלכים. עתה אתה משליך את שחורי הראש כדי לחזק את ארצות האויב, ודוחה אורחים כדי להגדיל את כוחם של הנסיכים; אתה גורם לאנשי השירות בארץ כולה לסגת ולא להעז לפנות מערבה, לעצור את רגליהם ולא להיכנס לצ׳ין. לזה קוראים ׳להשאיל נשק לאויב ולספק מזון לשודד׳.

> ״יש דברים רבים שלא נוצרו בצ׳ין וראויים להיות אוצרות; ויש אנשי שירות רבים שלא נולדו בצ׳ין ומבקשים לשרת בנאמנות. אם תגרש עתה את האורחים כדי לחזק את ארצות האויב, ותצמצם את עמך כדי להועיל לצריך, תרוקן את עצמך מבפנים ותעורר איבה בקרב הנסיכים מבחוץ. אי אפשר לצפות שמדינה כזאת תהיה נקייה מסכנה.״

מלך צ׳ין ביטל את צו גירוש האורחים, החזיר את לי סה לתפקידו ולבסוף השתמש בתוכניותיו. סה עלה עד משרת הממונה על המשפט. לאחר עשרים ועוד שנים אוחדה הארץ כולה, השליט רומם לתואר קיסר וסה מונה לראש השרים. חומות המחוזות והנפות נהרסו וכלי נשקם הותכו, להראות שלא ישובו להשתמש בהם. לא הותירו בצ׳ין אפילו שעל אדמה כנחלה פיאודלית, לא מינו את בני השליט ואחיו למלכים ואת בעלי ההישגים לנסיכים, כדי שלא יהיו בעתיד צרות של מלחמה והתקפה.

בשנת שלושים וארבע לקיסר הראשון נערך משתה בארמון שיין־יאנג. ג׳ואו צ׳ינג־צ׳ן, ראש המלומדים, ואחרים שיבחו את עוצמתו ואת סגולתו של הקיסר הראשון. צ׳ון־יו יווה מצ׳י בא להוכיחו ואמר: ״שמעתי שמלכי יין וג׳ואו משלו

יותר מאלף שנים, והעניקו נחלות לבניהם, לאחיהם ולבעלי ההישגים כדי שישמשו להם ענפים ומשענות. עתה הוד מלכותך מחזיק בכל אשר בתוך הימים, אך בניך ואחיך הם אנשים מן השורה. אם תפרוץ פתאום צרה כזו של טיין צ׳אנג או ששת השרים, ולא יהיו לשרים עוזרים ותומכים, כיצד נוכל להציל זה את זה? מעולם לא שמעתי שמי שאינו לומד מן הקדמונים יכול להתקיים ימים רבים. עתה צ׳ינג־צ׳ן ואחרים אף מחניפים לך בפניך ובכך מחמירים את טעותך; אין אלה שרים נאמנים.״ הקיסר הראשון העביר את דבריו לראש השרים. ראש השרים קבע שהטענה שגויה ודחה את דבריו, והגיש איגרת: ״בעבר הייתה הארץ מפוזרת ומבולבלת, ולא היה מי שיוכל לאחדה. לכן קמו נסיכים רבים; בכל דבריהם הסתמכו על העבר כדי לפגוע בהווה, וקישטו דברי הבל כדי לשבש את המציאות. כל אדם שיבח את תורתו הפרטית וגינה את מה שכונן השליט. עתה הוד מלכותך איחד את הארץ כולה, הבחין בין שחור ללבן וקבע סמכות עליונה אחת. אך בעלי התורות הפרטיות חוברים יחד לגנות את החוקים ואת סדרי ההוראה. ברגע שמתפרסם צו, כל אחד דן בו לפי תורתו הפרטית; בבית הם מגנים בליבם, ובחוץ הם מתווכחים בסמטאות. הם קונים שם באמצעות גינוי השליט ומתפארים בהשקפות חריגות, ומנהיגים את הכפופים להם בהפצת דברי השמצה. אם לא נאסור זאת, ייחלש כוח השליט למעלה ויתחזקו הסיעות למטה. ראוי לאסור זאת. אני מבקש לסלק ולהשמיד את כל כתבי הלימוד, השירים, המסמכים ודברי מאה האסכולות שברשות האנשים. מי שלא יסלקם בתוך שלושים יום מהגעת הצו יקועקע ויישלח לעבודת בניית חומות. אין לסלק ספרי רפואה, ניחוש ונטיעות. מי שירצה ללמוד, ילמד מן הפקידים.״ הקיסר הראשון אישר את הצעתו. אספו וסילקו את השירים, המסמכים ודברי מאה האסכולות כדי להותיר את העם בבורות ולא לאפשר לאיש בארץ להסתמך על העבר כדי לגנות את ההווה.

הבהירו את סדרי החוק וקבעו חוקים ותקנות, והכול התחיל בקיסר הראשון. איחדו את הכתב. בנו ארמונות נפרדים ומעונות בכל רחבי הארץ. בשנה שלאחר מכן יצא הקיסר שוב לסיור והדף מבחוץ את שבטי ארבע הרוחות; בכל אלה היה לסה חלק.

בנו הבכור של סה, יוּ, היה מושל מחוז שלושת הנהרות. כל בניו נשאו נסיכות מצ׳ין, וכל בנותיו נישאו לבני בית המלוכה של צ׳ין. מושל שלושת הנהרות לי יוּ ביקש חופשה ושב לשיין־יאנג. לי סה ערך משתה בביתו, וכל ראשי הפקידים באו לברך אותו באריכות ימים; בחצר ובשער היו אלפי מרכבות ורוכבים. לי סה נאנח עמוקות ואמר: ״אבוי! שמעתי מסוּן צ׳ינג: ׳יש להיזהר משגשוג מופרז.׳ אני הייתי אדם פשוט משאנג־צאי, אחד משחורי הראש שבסמטאות. השליט לא הבחין בדלות כישרוני ורומם אותי עד למעמד הזה. עתה אין בין משרתי השליט מי שמעמדו גבוה משלי; אפשר לומר שהגעתי לשיא העושר והכבוד. כשהדברים מגיעים לשיאם הם מתחילים לשקוע. איני יודע היכן אוכל לעצור את מרכבתי!״

בחודש העשירי של שנת שלושים ושבע לקיסר הראשון יצא לסיור בחווי־ג׳, נסע לאורך החוף והגיע צפונה עד לאנג־יה. ראש השרים סה וג׳או גאו, הממונה על המרכבות הפנימיות שמילא גם את תפקיד הממונה על סימני ההרשאה והחותמות, ליוו אותו. לקיסר הראשון היו עשרים ועוד בנים. הבכור, פו־סו, הרבה להוכיח את השליט בכנות, ולכן שלח אותו השליט לפקח על הצבא בשאנג־ג׳וּן, בפיקודו של מנג טיין. את בנו הצעיר חו־האי אהב; הוא ביקש להצטרף והשליט הרשה לו. איש משאר הבנים לא הצטרף.

בחודש השביעי באותה שנה הגיע הקיסר הראשון לשא־צ׳יו ומחלתו החמירה. הוא ציווה על ג׳או גאו לכתוב איגרת לבנו פו־סו: ״מסור את הצבא למנג טיין ובוא לשיין־יאנג לפגוש את מסע הלוויה ולקבור אותי.״ האיגרת כבר נחתמה, אך טרם נמסרה לשליח כשהקיסר הראשון מת. האיגרת והחותם היו שניהם בידי ג׳או גאו. רק הבן חו־האי, ראש השרים לי סה, ג׳או גאו וחמישה או שישה סריסים מקורבים ידעו על מות הקיסר הראשון; שאר השרים לא ידעו דבר. לי סה חשב שמאחר שהשליט מת מחוץ לבירה ואין יורש עצר שמונה כדין, יש להסתיר זאת. הניחו את הקיסר הראשון במרכבה סגורה המותאמת לחום ולקור; הפקידים המשיכו להגיש דיווחים ומזון כרגיל, והסריסים אישרו את הדיווחים מתוך המרכבה הסגורה.

ג׳או גאו עיכב את האיגרת החתומה שנועדה לפו־סו ואמר לנסיך חו־האי: ״השליט מת. הוא לא ציווה להעניק מלוכה לבניו, אלא שלח איגרת לבנו הבכור בלבד. כשיגיע הבכור, יוכתר לקיסר; לך לא תהיה אפילו פיסת אדמה. מה תעשה?״ חו־האי אמר: ״כך הוא. שמעתי ששליט נבון מכיר את שריו ואב נבון מכיר את בניו. אבי סיים את חייו ולא העניק מלוכה לבניו; מה אפשר לומר?״ ג׳או גאו אמר: ״לא כך. עתה הכוח בארץ כולה, וקיומה או חורבנה, תלויים רק בך, בי ובראש השרים. אני מבקש שתשקול זאת. וכי אפשר לדבר באותה נשימה על מי שאחרים משרתים אותו ועל מי שמשרת אחרים, על מי ששולט באחרים ועל מי שנשלט בידיהם?״ חו־האי אמר: ״להדיח אח בכור ולהכתיר אח צעיר — אין זה צדק; לא לקיים את צו האב מפחד המוות — אין זו מסירות לאב; להיות דל ביכולת ודל בכישרון ולהסתמך בכוח על הישגי אחרים — אין זו מסוגלות. שלושת אלה מנוגדים לסגולה. הארץ לא תיכנע, חיי יהיו בסכנה, והמזבחות לא יקבלו עוד קורבנות דם.״ גאו אמר: ״שמעתי שטאנג וו

הרגו את שליטיהם, והארץ קראה לזה צדק ולא ראתה בזה חוסר נאמנות. שליט ווי הרג את אביו, אך מדינת ווי זכרה את סגולתו וקונפוציוס רשם אותה, ולא ראו בזה חוסר מסירות לאב. מעשה גדול אינו כובל את עצמו לזהירויות קטנות, וסגולה גדולה אינה מתעכבת על ויתורים צנועים. לכל כפר מנהגיו הראויים, ואין לכל מאה הפקידים אותו תפקיד. מי שמתבונן בקטן ושוכח את הגדול עתיד להינזק; מי שחושד ומהסס עתיד להתחרט. כשהאדם מחליט ומעז לפעול, הרוחות והאלים סרים מפניו, ולבסוף הוא מצליח. אנא, השלם את הדבר!" חוּ־האי נאנח עמוקות ואמר: "עתה מסע הקיסר המת טרם יצא וטקסי האבל טרם הושלמו. האם ראוי להטריד את ראש השרים בעניין כזה?" ג'או גאו אמר: "השעה, השעה! אין זמן אפילו לתכנן! קח צידה וזנק על הסוס, וחשוש רק פן תחמיץ את השעה!"

משקיבל חוּ־האי את דברי גאו, אמר גאו: "אם לא נתייעץ עם ראש השרים, אני חושש שהמעשה לא יצליח. הרשה לי להתייעץ איתו בשמך." גאו אמר לראש השרים סה: "השליט מת. הוא שלח איגרת לבנו הבכור לבוא לשיין־יאנג עם מסע הלוויה ולהיות ליורשו. האיגרת טרם יצאה; השליט מת, ואיש עדיין אינו יודע. האיגרת לבכור וסימני ההרשאה והחותמות נמצאים כולם בידי חוּ־האי. קביעת יורש העצר תלויה רק במוצא פיך ובמוצא פי. כיצד נפעל?" סה אמר: "איך אתה מעז לומר דברים המחריבים מדינה! אין זה עניין שמשרת השליט רשאי לדון בו!" גאו אמר: "המרקיז, השווה את עצמך למנג טיין: של מי היכולת רבה יותר? של מי ההישגים גדולים יותר? מי מיטיב יותר לתכנן לטווח רחוק בלי לטעות? מי עורר פחות איבה בארץ? את מי מכיר הבן הבכור זה זמן רב יותר ובמי הוא בוטח יותר?" סה אמר: "בכל חמשת הדברים האלה איני מגיע למנג טיין. מדוע אתה מקפיד איתי כל כך?" גאו אמר: "אני הייתי משרת

בזוי בין אנשי הארמון הפנימי. למזלי התקבלתי לארמון צ׳ין בזכות עבודת הכתיבה המשפטית שלי. אני מנהל עניינים זה עשרים ועוד שנים, ומעולם לא ראיתי ראש שרים או בעל הישגים שצ׳ין הדיחה ושנחלתו נמשכה עד הדור השני; בסופו של דבר כולם הוצאו להורג ואבדו. אתה מכיר את כל עשרים ועוד בני הקיסר. הבכור תקיף ונחוש, אמיץ במלחמה, בוטח באנשים ומעורר את רוחם של אנשי השירות. כשיעלה לכס יבחר בהכרח במנג טיין לראש השרים. ברור שלא תשוב לעיר מולדתך כשחותם מרקיז בעל נחלה בחיקך. קיבלתי צו ללמד את חו־האי, וכבר כמה שנים אני מלמד אותו את ענייני החוק; מעולם לא ראיתי בו פגם. הוא רחום, נדיב וישר, מייחס ערך מועט לממון ורב לאנשי שירות; מחשבתו בהירה ודיבורו מאופק. הוא מכבד את אנשי השירות לפי כל כללי הטקס, ואין בין בני צ׳ין מי שישווה לו. הוא יכול להיות יורש. שקול והכרע.״ סה אמר: ״שוב למקומך! אני מקיים את צו השליט ומקבל את גזרת השמיים. איזו הכרעה עוד אוכל לשקול?״ גאו אמר: ״אפשר להפוך ביטחון לסכנה וסכנה לביטחון. אם ביטחון וסכנה אינם קבועים, במה ניכרת מעלתו של החכם?״ סה אמר: ״אני אדם פשוט מסמטאות שאנג־צאי. השליט רומם אותי בחסדו לראש השרים והעניק לי תואר מרקיז בעל נחלה; בניי ונכדיי זכו כולם למעמדות מכובדים ביותר ולמשכורות גדולות. משום כך מסר לידי את קיומו או חורבנו, את ביטחונו או סכנתו. איך אוכל לבגוד בו! שר נאמן אינו נמנע מן המוות ומקווה למלא את חובתו; בן מסור אינו נרתע מן העמל ומתייצב מול סכנה. משרתים צריכים רק לשמור כל אחד על תפקידו. אל תוסיף לדבר, פן תביא עליי אשמה.״ גאו אמר: ״שמעתי שחכמים אינם נשארים תמיד באותו מקום: הם נענים לשינוי ומתאימים עצמם לשעה. מן הענף הם מכירים את השורש, ומן הכיוון הם רואים את התכלית. כך דרכם של הדברים; איך ייתכן כלל קבוע? עתה כוח החיים והמוות בארץ תלוי בחו־

האי, ואני יכול להגשים את רצוני באמצעותו. כשמי שבחוץ שולט בפנים זה נקרא בלבול; כשמי שלמטה שולט במי שלמעלה זה נקרא מרד. כשיורד כפור הסתיו נושרים פרחי העשב, וכשהמים מתעוררים נעים ריבוא הדברים. אלה תוצאות הכרחיות. מדוע אתה מבין זאת מאוחר כל כך?״ סה אמר: ״שמעתי שבג׳ין החליפו יורש עצר ושלושה דורות לא ידעו מנוחה; הדוכס חוואן מצ׳י ואחיו נאבקו על הכס, והמת נחשף לביזיון; ג׳וֹאוּ הרג את קרוביו ולא הקשיב למוכיחים, ומדינתו הייתה לתל חורבות ומזבחותיו הסתכנו. שלושת אלה התנגדו לשמיים, ומקדשי אבותיהם לא קיבלו עוד קורבנות דם. גם אני רק אדם; כיצד אוכל לתכנן דבר כזה?״ גאו אמר: ״כשהעליונים והתחתונים מסכימים אפשר להתקיים ימים רבים; כשהפנים והחוץ אחד, אין לענייניים צד גלוי וצד נסתר. אם תקבל את עצתי, תחזיק בתואר מרקיז ובנחלה לעד, ודור אחר דור יכנו אותך אדון. תזכה לאריכות ימיהם של צ׳יאו וסונג ולחוכמתם של קונפוציוס ומוֹ דזה. אם תוותר על כך ולא תיענה לי, האסון יגיע לבניך ולנכדיך; די בכך להקפיא את הלב. המיטיב לפעול הופך אסון לברכה. במה תבחר?״ סה נשא עיניו לשמיים, נאנח, הזיל דמעות ונשם עמוקות: ״אבוי! דווקא אני נקלעתי לדור של תוהו. מאחר שלא יכולתי למות, היכן אפקיד את חיי!״ וכך נענה סה לגאו. גאו חזר לחוֹ־האי ואמר: ״אני מבקש למסור לראש השרים את פקודתך הברורה כיורש העצר; ראש השרים סה לא יעז שלא לצייתי!״

אז תכננו יחד וזייפו צו כאילו הקיסר הראשון ציווה על ראש השרים להעמיד את בנו חוֹ־האי ליורש עצר. עוד כתבו איגרת לבכור פוֹ־סו: ״אני מסייר בארץ כולה ומתפלל לאלי ההרים המפורסמים כדי להאריך את חיי. עתה פוֹ־סו והמפקד מנג טיין מפקדים על מאות אלפי חיילים החונים בגבול זה עשר ועוד שנים; הם אינם מצליחים להתקדם, מאבדים חיילים רבים ואין להם אפילו

הישג זעיר. אדרבה, פו־סו מרבה לשלוח איגרות ולגנות בכנות את מעשיי; מפני שלא הורשה לשוב מן השירות ולהיות יורש עצר, הוא מתמרמר יומם ולילה. פו־סו הוא בן שאינו מסור לאביו: יש לתת לו חרב כדי שישלח יד בנפשו! המפקד טיין שוהה עם פו־סו בחוץ ואינו מעמידו על הדרך הישרה; ודאי ידע על מזימתו. הוא משרת שאינו נאמן: יש לצוות על מותו ולמסור את הצבא למפקד המשנה ואנג לי.״ חתמו את האיגרת בחותם הקיסר ושלחו בן־לוויה של חו־האי להביאה לפו־סו בשאנג־ג׳ון.

כשהגיע השליח נפתחה האיגרת. פו־סו בכה, נכנס לחדר פנימי וביקש להתאבד. מנג טיין עצר אותו ואמר: ״הוד מלכותו שוהה מחוץ לבירה וטרם מינה יורש עצר. הוא ציווה עליי לפקד על שלוש מאות אלף איש ולשמור על הגבול, ועליך, הנסיך, לפקח עליהם. זו אחריות כבדה על הארץ כולה. עתה מגיע שליח אחד ואתה מיד מתאבד — מניין לנו שאין זו תרמית? הבה נשאל שוב. אם נשאל שוב ורק אחר כך נמות, עדיין לא יהיה מאוחר.״ השליח האיץ בו שוב ושוב. פו־סו היה רחום ואמר למנג טיין: ״אם אב מצווה על מות בנו, מה עוד יש לשאול?״ ומיד התאבד. מנג טיין סירב למות; השליח מסר אותו לפקידים, ואסרוהו ביאנג־ג׳ואו.

השליח חזר ודיווח, וחו־האי, סה וגאו שמחו מאוד. כשהגיעו לשיין־יאנג הודיעו על המוות, ויורש העצר הוכתר לקיסר השני. ג׳או גאו מונה לממונה על אנשי משמר הארמון; הוא שירת בקביעות בפנים והחזיק בכוח.

כשהקיסר השני ישב בנחת, זימן את גאו להיוועצות ואמר: ״חיי אדם בעולם דומים לשישה סוסים אצילים החולפים בדהרה על פני חריץ. עתה אני מושל בארץ כולה, וברצוני למצות את כל מה שמענג את האוזן והעין ואת כל מה

שמשמח את ליבי, לקיים את מקדשי האבות ולהביא שמחה לריבוא המשפחות, להחזיק בארץ לעד ולחיות את מלוא שנותיי. האם יש דרך לעשות זאת?״ גאו אמר: ״זה מה ששליט נבון מסוגל לעשות ומה שאסור לשליט חשוך ומבולבל. הרשה לי לומר דבר, בלי להירתע מעונש גרזן ההוצאה להורג; אנא, הקשב מעט. כל הנסיכים והשרים הבכירים חושדים במזימה שנרקמה בשא־צ׳יו. הנסיכים כולם אחיך, והשרים מונו בידי הקיסר הקודם. עתה, בראשית שלטונך, כולם נושאים בליבם כעס ואינם מקבלים אותך; חושש אני שיחוללו הפיכה. יתר על כן, מנג טיין כבר מת ומנג יי מפקד על צבא בחוץ. אני רועד מפחד ורק חושש שלא אגיע לסוף חיי. כיצד תוכל הוד מלכותך ליהנות כך?״ הקיסר השני שאל: ״מה נעשה?״ ג׳או גאו אמר: ״החמר את החוקים והקשח את העונשים. גרום לכך שהאשמים יישאו בעונש משותף ויוצאו להורג, עד תפיסת בני משפחותיהם; השמד את השרים הבכירים והרחק את קרובי הדם. העשר את העניים ורומם את הנחותים. סלק את כל שריו הישנים של הקיסר הקודם והצב במקומם בקרבתך אנשים שאתה בוטח בהם. אז ייזקפו החסדים הנסתרים לזכותך, הסכנות יסולקו ומזימות הרשע ייחסמו; כל השרים ייהנו משפע חסדך, ואתה תוכל לנוח בראש מוגבה, למלא את רצונך ולהתענג. אין תוכנית טובה מזו.״ הקיסר השני קיבל את דברי גאו ושינה את החוקים. בכל פעם שנמצאה אשמה בשרים או בנסיכים נמסר עניינם לגאו לחקירה ולמשפט. הרגו את השר הבכיר מנג יי ואחרים; שנים־עשר נסיכים הומתו בביזיון בשוק שיין־יאנג, ועשר נסיכות נמחצו למוות בדוּ. רכושם נכנס לאוצר המדינה, והנענשים באחריות משותפת היו רבים מספור.

הנסיך גאו ביקש לברוח, אך חשש שיתפסו את בני משפחתו. לכן הגיש איגרת: ״כשהקיסר הקודם היה בריא, נתן לי מזון כשנכנסתי, ומרכבה כשיצאתי. בגדים

מאוצר הבגדים הקיסרי ניתנו לי, וסוסים יקרים מן האורוות הפנימיות ניתנו לי. הייתי צריך ללכת אחריו במותו ולא יכולתי; כבן איני מסור, וכמשרת איני נאמן. מי שאינו נאמן אין לו שם שיוכל להתקיים בו בעולם. אני מבקש ללכת אחריו במוות ולהיקבר למרגלות הר לי. אנא, שירחם עליי השליט בחסדו.״ משהוגשה האיגרת שמח חוּ־האי מאוד, קרא לג׳או גאו והראה לו אותה: ״אפשר לומר שהוא במצוקה, לא?״ ג׳או גאו אמר: ״משרתי השליט עסוקים כל כך בפחד המוות, שאין להם פנאי לתכנן הפיכה!״ חוּ־האי אישר את הבקשה והעניק מאה אלף מטבעות לקבורה.

החוקים, ההוצאות להורג והעונשים החמירו מיום ליום. כל השרים חששו לחייהם, ורבים רצו למרוד. נוסף על כך בנו את ארמון אה־פאנג וסללו דרכים ישרות ודרכים קיסריות; המיסים וההיטלים הכבידו יותר ויותר, ולשירות הגבול ולעבודות הכפייה לא היה סוף. אז מרדו חיילי הגבול מצ׳ו, צ׳ן שנג, וּ גואנג ואחרים. הם קמו ממזרח למעברים; אנשי יכולת בלטו בזה אחר זה, מינו את עצמם למרקיזים ולמלכים ומרדו בצ׳ין. צבאם הגיע לחונג־מן ואז נהדף. לי סה ביקש פעמים רבות שיחה פרטית כדי להוכיח את השליט, אך הקיסר השני לא הרשה. הקיסר השני אף דרש ממנו תשובה: ״יש לי מחשבה משלי, ושמעתי דבר אצל האן דזה: ׳כשיאו החזיק בארץ, אולם ביתו היה בגובה שלושה צ׳ה, קורותיו עצים שלא הוקצעו וגג הקש לא נגזם; אפילו לינה בפונדק לא הייתה עלובה מזו. בחורף לבש פרוות צבי ובקיץ בגד סיבי קודזו; אכל דגן גס ומרק עשבי בר, את אורזו אכל מכלי חרס ואת מרקו שתה מכלי חרס, ואפילו מזונו של שומר שער לא היה דל מזה. יוּ חצב את לונג־מן, פתח מעבר לדה־סיא, הסדיר תשעה נהרות, כופף תשע סוללות וניקז את המים העומדים אל הים. לא נותרו שערות על ירכיו ועל שוקיו, ידיו ורגליו התכסו יבלות ופניו השחירו;

לבסוף מת מחוץ לבית ונקבר בחווי־ג׳י. אפילו עמלם של עבדים ושבויים לא היה קשה מזה.׳ האם מעלתה של השליטה בארץ היא שירצה אדם לייגע את גופו ואת רוחו, לגור כאורח בפונדק, לאכול כשומר שער ולעבוד בידיו כעבד ושבוי? זה מה שאנשים חסרי ערך מתאמצים לעשות, ולא מה שחכמים עוסקים בו. כשהחכם מחזיק בארץ הוא משתמש בארץ כולה להנאתו בלבד; זו מעלתה של השליטה בארץ. אדם הקרוי חכם חייב לדעת להשקיט את הארץ ולמשול בריבוא האנשים. אם אפילו לעצמו אינו מסוגל להועיל, כיצד יוכל למשול בארץ? לכן אני מבקש להניח לרצוני ולהרחיב את תענוגותיי, ליהנות מן הארץ זמן רב בלי להינזק. כיצד אעשה זאת?״ בנו של לי סה, יו, היה מושל שלושת הנהרות. צבאות המורדים של וו גואנג ואחרים כבשו ארצות במערב ועברו בתחומו בלי שיוכל לעצור אותם. ג׳אנג האן כבר הביס ורדף את צבאות גואנג ואחרים; שליחים שנשלחו לחקור את שלושת הנהרות הגיעו בזה אחר זה, ונזפו בסה: כיצד הוא יושב במעמד אחד משלושת השרים העליונים ומניח למורדים להגיע למצב כזה? לי סה פחד, נאחז בתוארו ובשכרו ולא ידע איך להיחלץ. לכן החניף לרצונו של הקיסר השני וביקש לשאת חן בעיניו; באיגרת תשובתו כתב:

> ״שליט נבון הוא מי שמסוגל לשמור את הדרך בשלמותה ולהפעיל את שיטת הפיקוח והתביעה המחמירים. אם יפקח ויתבע בתוקף, לא יעזו המשרתים שלא למצות את יכולתם למען שליטם. כך נקבעים תחומי השליט והמשרת ומובהר היחס בין העליון לתחתון; אז לא יעז שום אדם בארץ, חכם או חסר ערך, שלא להפעיל את כל כוחו ולמלא את אחריותו למען שליטו. משום כך השליט לבדו שולט בארץ ואין מי ששולט בו. הוא

יכול להגיע לשיא התענוג. זהו שליט חכם ונבון; האם אפשר שלא לבחון זאת!

״לכן נאמר בספר שן דזה: ׳מי שמחזיק בארץ ואינו נוהג כרצונו הופך את הארץ לאזיקים.׳ אין לכך סיבה אחרת: הוא אינו מסוגל לפקח ולתבוע בתוקף, ותחת זאת מייגע את עצמו למען אנשי הארץ, כמו יאו ויו. לכן קוראים לכך ׳אזיקים׳. מי שאינו מסוגל לטפח את שיטותיהם הבהירות של שן ושל האן, לנהוג בדרך הפיקוח והתביעה ולהשתמש בארץ כולה להנאתו, אלא טורח רק לייגע את גופו ואת רוחו ולמסור את עצמו למען העם — הוא משרתם של שחורי הראש, ולא מי שמחזיק בארץ. איזו מעלה יש בו! כשמשעבדים אחרים למען עצמנו אנו רמים והם שפלים; כשאנו משעבדים את עצמנו למען אחרים אנו שפלים והם רמים. לכן מי שמשרת אחרים שפל, ומי שאחרים משרתים אותו רם. מאז העת העתיקה ועד היום מעולם לא היה אחרת. הקדמונים כיבדו את החכמים מפני שהיו רמים, ותיעבו את חסרי הערך מפני שהיו שפלים. אולם יאו ויו מסרו את עצמם למען הארץ; ללכת בעקבותיהם ולכבד אותם פירושו לאבד את הכוונה שבכיבוד החכמים. אפשר לומר שזו טעות גדולה. האם לא ראוי לקרוא לכך ׳אזיקים׳? זהו חטאו של מי שאינו מסוגל לפקח ולתבוע.

״לכן אומר האן דזה: ׳לאם רחומה יש בן מושחת, ובבית מחמיר אין עבדים סוררים.׳ מדוע? מפני שבבית המחמיר העונש מוטל בוודאות. משום כך חוקי אדון שאנג מענישים את מי שמשליך אפר בדרך. השלכת אפר היא עבירה קלה, ובכל זאת מוטל עליה עונש כבד. רק שליט נבון מסוגל לתבוע דין מחמיר על עבירה קלה. אם על עבירה קלה הוא תובע דין מחמיר, קל

וחומר על עבירה חמורה; לכן העם אינו מעז לעבור עבירה. משום כך אומר האן דזה: ׳אדם רגיל לא יוותר על כמה אמות בד ומשי, אך אפילו השודד ג׳ה לא ינסה לקחת מאה יי של מתכת מותכת.׳ לא מפני שאדם רגיל חומד יותר, שכמה אמות בד הן רווח גדול, או שתאוותו של השודד ג׳ה קטנה; ואין זה משום שהשודד ג׳ה, בדרכו, מזלזל בערכם של מאה יי. אם העונש יבוא ברגע שהיד נשלחת, השודד ג׳ה לא ייקח מאה יי; ואם אין ודאות שהעונש יבוצע, האדם הרגיל לא יוותר על כמה אמות בד. לכן לו ג׳י אינו מעז לתקוף בקלות חומה בגובה חמישה ג׳אנג, ואילו כבשה צולעת רועה על הר טאי שגובהו מאה רן. וכי חמישה ג׳אנג הם מכשול קשה ללו ג׳י, ומאה רן הם גובה קל לכבשה צולעת? ההבדל הוא בתלילות המדרון והחפיר. שליטים נבונים ומלכים חכמים מסוגלים לשבת זמן רב במעמדם הרם, להחזיק בכוח גדול וליהנות לבדם מרווחי הארץ, לא משום שיש להם דרך אחרת, אלא מפני שהם מכריעים לבדם, מקפידים בפיקוח ובתביעה ומטילים עונש כבד בוודאות. לכן הארץ אינה מעזה לעבור עבירה. אם אין טורחים להבטיח שלא יעברו עבירה, אלא נוהגים כאם רחומה שמשחיתה את בנה, אין מבינים את דברי החכמים. מי שאינו מסוגל להפעיל את שיטת החכמים, מה יעשה מלבד להיות משרת הארץ? האין זה מצער!

״יתר על כן, כשאנשי חסכנות, מתינות, אנושיות וצדק ניצבים בחצר, חדלים תענוגות ההוללות וההפקרות; כששרים מוכיחים ומדברים בהיגיון נוכחים לצד השליט, נבלם רצונו חסר הגבולות; וכשמעשיהם של אנשי עקרונות המוכנים למות למען נאמנותם נודעים בעולם, בטלים תענוגות הפינוק המופרז. לכן שליט נבון יודע להרחיק את שלושת אלה, לאחוז לבדו בשיטות השליטה, למשול במשרתים המצייתים לו ולטפח את חוקיו הבהירים. משום כך מעמדו רם וכוחו גדול. כל שליט נבון צריך לדעת

להתנגד לדור ולעצב מחדש את מנהגיו, לבטל את מה שהוא שונא ולהקים את מה שהוא רוצה; כך בחייו הוא מחזיק בסמכות מכובדת, ובמותו מקבל שם של חכם ונבון. לכן השליט הנבון מכריע לבדו, והכוח אינו בידי השרים. אז הוא יכול למחוק את דרך האנושיות והצדק, לחסום את פי המשכנעים ולבלום את מעשיהם של אנשי העקרונות, לסתום את האוזניים ולכסות את העיניים, ולראות ולשמוע מבפנים לבדו. כך מבחוץ לא יוכלו לערער אותו באמצעות מעשי אנושיות, צדק ונאמנות, ומבפנים לא יוכלו לגזול את כוחו באמצעות תוכחה, שכנוע וויכוחים נזעמים. הוא יכול לפעול בנבדלות גמורה לפי רצונו החופשי, ואיש אינו מעז להתנגד. רק כך אפשר לומר שהוא מבין את שיטותיהם של שן והאן ומטפח את חוקי אדון שאנג. מעולם לא שמעתי שהארץ התערערה כשהחוקים טופחו והשיטות הובהרו. לכן נאמר: 'דרך המלך תמציתית וקלה להפעלה.' רק שליט נבון מסוגל להפעילה. כך הפיקוח והתביעה אמיתיים; כשהם אמיתיים, המשרתים אינם סוטים. כשהמשרתים אינם סוטים הארץ שקטה; כשהארץ שקטה השליט מטיל מורא ומכובד; כשהשליט מטיל מורא ומכובד הפיקוח והתביעה ודאיים; כשהם ודאיים מתקבל מה שמבקשים; כשמתקבל מה שמבקשים המדינה עשירה; כשהמדינה עשירה תענוגות השליט שופעים. לכן כשמכוננים את שיטת הפיקוח והתביעה, אין דבר שהשליט רוצה ולא יוכל לקבלו. כל השרים ובני העם אינם מספיקים אפילו לתקן את שגיאותיהם; איזו הפיכה יעזו לתכנן? אז דרכו של הקיסר שלמה, ואפשר לומר שהוא מבין את שיטת השליט והמשרת. גם אילו שבו שן והאן לחיים, לא היו יכולים להוסיף עליה."

האיגרת הוגשה, והקיסר השני שמח. מאז החמיר עוד את הפיקוח ואת התביעה, ופקיד שגבה מן העם מיסים כבדים נחשב לפקיד נבון. הקיסר השני

אמר: ״כך אפשר לומר שהוא יודע לפקח ולתבוע.״ כמחצית האנשים בדרכים היו נידונים לעונש, ובשוק נערמו מדי יום גופות המתים. מי שהרג אנשים רבים נחשב לשר נאמן. הקיסר השני אמר: ״כך אפשר לומר שהוא יודע לפקח ולתבוע.״

בתחילה, כשג׳או גאו היה הממונה על אנשי משמר הארמון, הרג רבים ונקם נקמות אישיות רבות. הוא חשש שהשרים הבכירים יבואו לחצר להגיש דיווחים וידברו בגנותו, ולכן אמר לקיסר השני: ״מעלתו של בן השמיים היא שרק קולו נשמע והשרים אינם זוכים לראות את פניו; משום כך הוא מכנה את עצמו ׳ג׳ן׳, ה׳אני׳ הקיסרי. הוד מלכותך גם צעיר בשנים, ולא בהכרח בקיא בכל העניינים. אם תשב בחצר ותנזוף או תמנה שלא כראוי, יראו השרים הבכירים את חולשותיך; אין זו הדרך להראות לארץ את חוכמתך העליונה. שב עמוק בארמון הפנימי, ועמי ועם אנשי החצר הבקיאים בחוק המתן לעניינים שיגיעו; כאשר יגיע עניין, יהיו בידינו אמות מידה לשקול אותו. אז לא יעזו השרים להגיש עניינים מסופקים, והארץ כולה תכנה אותך שליט חכם.״ הקיסר השני קיבל את תוכניתו, חדל לשבת בחצר ולראות את השרים הבכירים, והתגורר בארמון הפנימי. ג׳או גאו שירת שם בקביעות והחזיק בכוח; כל העניינים הוכרעו בידיו.

גאו שמע שלי סה דיבר על כך, ובא אל ראש השרים: ״ממזרח למעברים יש כנופיות מורדים רבות, ואילו השליט ממהר עתה לגייס עוד עובדי כפייה לבניית ארמון אה־פאנג ולאסוף כלבים וסוסים, דברים שאין בהם תועלת. הייתי רוצה להוכיח אותו, אך מעמדי נמוך. זה באמת תפקידך, המרקיז. מדוע אינך מוכיח?״ לי סה אמר: ״נכון. כבר זמן רב אני רוצה לדבר על כך. אך השליט אינו יושב עתה בחצר אלא עמוק בארמון; הדברים שברצוני לומר אינם דברים שאפשר

למסור באמצעות אחרים, ואין לי הזדמנות לראותו.״ ג׳או גאו אמר: ״אם באמת תוכל להוכיחו, אמתין לשעת פנאי של השליט ואודיע לך.״ ואז חיכה ג׳או גאו עד שהקיסר השני התענג בנחת ונשים עמדו לפניו, ושלח אדם להודיע לראש השרים: ״השליט פנוי עתה, אפשר להגיש עניינים.״ ראש השרים הגיע לשער הארמון וביקש להתקבל; כך אירע שלוש פעמים. הקיסר השני כעס: ״ימים רבים אני פנוי וראש השרים אינו בא. דווקא כשאני מתענג בפרטיות, הוא בא תמיד לבקש דיון. האם ראש השרים מזלזל בי מפני גילי הצעיר? האם הוא מבקש לכפות עליי את רצונו?״ ג׳או גאו ניצל זאת ואמר: ״זה מסוכן מאוד! ראש השרים השתתף במזימת שא־צ׳יו. עתה הוד מלכותך כבר קיסר, אך כבודו של ראש השרים לא גדל; גם הוא מקווה כנראה שתחלק לו ארץ ויהיה למלך. לא שאלת אותי, ולכן לא העזתי לדבר. בנו הבכור של ראש השרים, לי יו, הוא מושל שלושת הנהרות. המורדים מצ׳ו, צ׳ן שנג ואחרים, הם בני נפות סמוכות לנפת מולדתו של ראש השרים. לכן המורדים מצ׳ו נעים בגלוי; כשהם עוברים בשלושת הנהרות, מושליהן אינם מוכנים לתקוף. שמעתי שהם מחליפים איגרות, אך עדיין לא ביררתי זאת בוודאות, ולכן לא העזתי לדווח. נוסף על כך ראש השרים יושב בחוץ וכוחו גדול משלך.״ הקיסר השני חשב שהוא צודק. הוא ביקש לחקור את ראש השרים, אך חשש שאין הדבר ודאי, ושלח אדם לבדוק את הקשר בין מושל שלושת הנהרות למורדים. לי סה שמע על כך.

באותה עת היה הקיסר השני בגאן־צ׳ואן וצפה במופעי היאבקות ובשעשועי שחקנים. לי סה לא זכה לראותו, ולכן הגיש איגרת ובה גינה את ג׳או גאו: ״שמעתי שכאשר משרת משתווה לשליטו, המדינה תמיד בסכנה, וכאשר פילגש משתווה לבעלה, הבית תמיד בסכנה. עתה יש שר בכיר המחלק רווח

ופגיעה לצד הוד מלכותך, ואין הבדל ביניכם; זה בלתי ראוי ביותר. בעבר היה דזה־האן, הממונה על העיר, שר בסונג. הוא לקח לידיו את הענישה והטיל מורא באמצעותה, ובתוך שנה הכניע את שליטו. טיין צ׳אנג היה שר של הדוכס ג׳יין; איש במדינה לא השתווה למעמדו ולאצילותו, ועושר ביתו הפרטי השתווה לאוצר הציבורי. הוא העניק חסדים והפיץ טובות, קנה למטה את העם ולמעלה את השרים, ובסתר לקח את צ׳י. הוא הרג את דזאי יו בחצר, ואז רצח את הדוכס ג׳יין בחצר השליט והחזיק במדינת צ׳י. כל הארץ יודעת זאת. עתה לגאו שאיפות רעות ופרועות ומעשים מסוכנים ומרדניים, כמו לדזה־האן כששירת בסונג; עושר ביתו הפרטי דומה לעושר בית טיין בצ׳י. הוא משלב את דרכי המרד של טיין צ׳אנג ושל דזה־האן וגוזל את סמכותו ואת אמינותו של הוד מלכותך. כוונתו ככוונת האן צ׳י כששירת את האן אן. אם לא תשקול זאת, אני חושש שיחולל הפיכה.״ הקיסר השני אמר: ״מה? גאו היה סריס, אך לא הניח לביטחון לעשותו מופקר ולא הניח לסכנה לשנות את ליבו. בהתנהגות נקייה ובעשיית טוב הביא את עצמו עד למעמד הזה; בנאמנות התקדם ובאמינות שמר על מקומו. אני באמת מעריך אותו. מדוע אתה חושד בו? אני איבדתי את אבי בצעירותי; אין לי ידיעות והיכרות, ואיני מנוסה בניהול העם. אתה כבר זקן, ואני חושש שחדלת להבין את ענייני הארץ. אם לא אפקיד אותם בידי אדון ג׳או, על מי אסמוך? אדון ג׳או חריף, ישר ונמרץ; למטה הוא מכיר את רגשות האנשים ולמעלה הוא יודע להתאים לרצוני. אל תחשוד בו.״ לי סה אמר: ״לא כך. גאו היה אדם נחות; אין לו הבנה בסדר הנכון. תאוותו אינה יודעת שובע ובקשת הרווח אינה פוסקת. במעמדו ובכוחו הוא שני רק לשליט, ובקשותיו ורצונותיו אינם יודעים גבול; משום כך אמרתי שיש סכנה.״ הקיסר השני כבר נתן קודם לכן אמון בג׳או גאו, וחשש שלי סה יהרוג אותו. לכן סיפר לג׳או גאו בסתר. גאו אמר: ״רק אני מטריד את ראש השרים. אחרי מותי

ירצה ראש השרים לעשות מה שעשה טיין צ׳אנג.״ אז אמר הקיסר השני: ״מסרו את לי סה לממונה על אנשי משמר הארמון!״

ג׳או גאו חקר ושפט את לי סה. לי סה נאסר ונכבל וישב בבית הכלא. נשא עיניו לשמיים ונאנח: ״אבוי, כמה עצוב! כיצד אפשר לתכנן למען שליט חסר דרך? בעבר הרג ג׳יה את גואן לונג־פנג, ג׳וֹאוּ הרג את הנסיך בי־גאן, ומלך וּ פּוּ־צ׳אי הרג את וּ דזה־סוּ. וכי שלושת השרים האלה לא היו נאמנים? ובכל זאת לא ניצלו ממוות. הם מתו מפני שהאדם שלו היו נאמנים לא היה ראוי. עתה חוכמתי פחותה מחוכמת שלושתם, והקיסר השני חסר דרך יותר מג׳יה, מג׳וֹאוּ ומפוּ־צ׳אי. אם אמות בגלל נאמנותי, כך ראוי. וכי ממשלו של הקיסר השני אינו תוהו? לאחרונה השמיד את אחיו והעמיד את עצמו, הרג שרים נאמנים ורומם אנשים נחותים, בנה את ארמון אה־פאנג והטיל מיסים על הארץ כולה. לא שלא הוכחתי אותו; הוא לא הקשיב לי. המלכים החכמים הקדומים הגבילו את אכילתם ושתייתם, קבעו מספר למרכבות ולכלים ומידה לארמונות. צווים ומעשים שהוסיפו הוצאות בלי להועיל לעם נאסרו. לכן יכלו למשול לאורך ימים בביטחון. עתה הוא פוגע באחיו בלי לשים לב לאשמתו, תוקף והורג שרים נאמנים בלי לחשוב על האסון, ובונה ארמונות גדולים ומטיל מיסים כבדים על הארץ בלי לחוס על ההוצאות. לאחר שעשה את שלושת אלה, הארץ אינה מצייתת. המורדים כבר מחזיקים במחצית הארץ, וליבו עדיין לא התעורר. הוא אף משתמש בג׳או גאו כעוזרו. ודאי אראה את המורדים מגיעים לשיין־יאנג ואת האיילים משוטטים בחצר!״

אז ציווה הקיסר השני על גאו לחקור את תיקו של ראש השרים ולשפוט את אשמתו, ולדרוש מסה את פרטי מזימת המרד שלו ושל בנו יוּ. עצרו את כל בני משפחתו ואת בני־לווייתו. ג׳או גאו חקר את סה והלקה ועינה אותו יותר מאלף

פעמים; סה לא עמד בכאב והודה באשמה שלא הייתה בו. סה לא מת, מפני שבטח בכוח טיעוניו ובהישגיו וידע שבאמת לא הייתה בליבו כוונת מרד. קיווה שיוכל להגיש איגרת ולהסביר את עצמו, ושהקיסר השני יתעורר וימחל לו. לי סה הגיש מן הכלא איגרת: "אני משמש ראש שרים ומנהל את העם זה שלושים ועוד שנים. ראיתי את צ'ין כשהייתה צרה בגבולותיה. בימי המלך הקודם לא השתרעה ארץ צ'ין על יותר מאלף לי, וצבאה מנה כמה מאות אלפים. הפעלתי את כל כישרוני הדל, קיימתי בזהירות את החוקים והתקנות, שלחתי בסתר יועצים, ציידתי אותם בזהב ובירקן והנחתי להם לשכנע את הנסיכים. בסתר הכנתי שריונות ונשק, תיקנתי את הממשל ואת החינוך, הענקתי משרות ללוחמים וכבוד לבעלי ההישגים והגדלתי את תואריהם ואת שכרם. כך לבסוף איימנו על האן, החלשנו את וי, הבסנו את יֵן וג'או, החרבנו את צ'י וצ'ו, איחדנו את שש המדינות, שבינו את מלכיהן והעמדנו את שליט צ'ין לבן השמיים. זה חטאי הראשון. הארץ כבר הייתה רחבה, ובכל זאת גירשנו בצפון את החוּ ואת המוֹ והכנענו בדרום את מאה שבטי יווה, כדי להראות את כוחה של צ'ין. זה חטאי השני. כיבדנו את השרים הבכירים והגדלנו את תואריהם ומעמדם כדי לחזק את קרבתם לשליט. זה חטאי השלישי. הקמנו את מזבחות המדינה ותיקנו את מקדשי האבות כדי להבהיר את מעלתו של השליט. זה חטאי הרביעי. שינינו סימנים חרותים, האחדנו כלי מדידה, מידות נפח, אורך ומשקל וסימני כתב, והפצנו אותם בארץ כולה כדי לבסס את שמה של צ'ין. זה חטאי החמישי. סללנו דרכים קיסריות והקמנו אתרי סיור כדי להראות את שביעות רצונו של השליט. זה חטאי השישי. הקלנו את העונשים והפחתנו את המיסים כדי להגשים את רצון השליט לזכות בלב העם; ריבוא האנשים אהבו את השליט ולא שכחו אותו גם במותו. זה חטאי השביעי. לאדם ששירת כמוני היו כבר מזמן חטאים המצדיקים מוות.

השליט בחסדו מיצה את יכולתי, ורק משום כך הגעתי עד היום. אנא, הוד מלכותך, בחן זאת!״ האיגרת הוגשה, אך ג׳או גאו ציווה על הפקידים להשליכה ולא להביאה לקיסר, ואמר: ״איך רשאי אסיר להגיש איגרת!״[א]

ג׳או גאו שלח יותר מעשרה מבני־לווייתו להתחזות לצנזורים, לממונים על קבלת קהל ולמלווי הקיסר, ולבוא בזה אחר זה לחקור שוב את סה. בכל פעם שסה השיב את האמת, ציווה גאו להלקותו שוב. לאחר מכן שלח הקיסר השני אדם לבדוק את עניינו של סה. סה חשב שזה כמו קודם, ולא העז עוד לשנות את דבריו; הוא הודה. כשהוגש פסק הדין שמח הקיסר השני: ״אלמלא אדון ג׳או, כמעט הייתי נבגד בידי ראש השרים.״ כשהגיעו שליחי הקיסר השני לחקור את מושל שלושת הנהרות, כבר תקף אותו שיאנג ליאנג והרגו. השליחים חזרו בדיוק כשראש השרים נמסר לפקידים, וג׳או גאו המציא לכולם דברי הודאה במרד.

בחודש השביעי של השנה השנייה לקיסר השני הוטלו על סה כל חמשת העונשים, והוא נידון לחיתוך במותניים בשוק שיין־יאנג. כשיצא מן הכלא היה עצור יחד עם בנו האמצעי. פנה אל בנו האמצעי ואמר: ״הייתי רוצה לשוב ולצאת איתך מן השער המזרחי של שאנג־צאי, להוביל את הכלב הצהוב ולרדוף יחד אחרי ארנבים זריזים. האם עוד נוכל?״ האב והבן בכו זה עם זה, ושלוש קבוצות קרוביו הושמדו.

לאחר מות לי סה מינה הקיסר השני את ג׳או גאו לראש השרים הפנימי. כל עניין, גדול או קטן, הוכרע בידי גאו. גאו ידע שכוחו גדול, והגיש צבי וקרא לו

סוס. הקיסר השני שאל את אנשי חצרו: ״הרי זה צבי?״ כולם אמרו: ״סוס.״ הקיסר השני נבהל וחשב שהוא מבולבל. זימן את מנחש החצר הראשי וציווה עליו לערוך ניחוש. מנחש החצר אמר: ״הוד מלכותך מקריב באביב ובסתיו מחוץ לעיר ומשרת את הרוחות והאלים במקדשי האבות, אך טהרת הצום אינה כראוי; משום כך אירע הדבר. ראוי להסתמך על הסגולה הגדולה ולהקפיד על טהרת הצום.״ אז נכנס הקיסר לשאנג־לין לצום ולהיטהר. מדי יום שוטט ועסק בציד. עובר אורח נכנס לשאנג־לין, והקיסר השני ירה בו בעצמו והרגו. ג׳או גאו הורה לחתנו ין לֶה, מושל נפת שיין־יאנג, להגיש האשמה שאדם לא ידוע הרג אדם בזדון ולהעביר את התיק לשאנג־לין. גאו הוכיח אז את הקיסר השני: ״בן השמיים הורג בזדון אדם חף מפשע בלי סיבה. האל העליון אוסר זאת; הרוחות והאלים לא יקבלו את הקורבנות, והשמיים עומדים להוריד אסון. עליך להתרחק מן הארמון כדי להרחיק את הפגע בטקסי כפרה.״ הקיסר השני יצא להתגורר בארמון ואנג־יי.

כעבור שלושה ימים זייף ג׳או גאו צו לשומרים: כולם ילבשו בגדים לבנים, יחזיקו נשק ויפנו פנימה. נכנס ודיווח לקיסר השני: ״צבאות המורדים שממזרח למעברים הגיעו בהמוניהם!״ הקיסר השני עלה למרפסת, ראה אותם ונבהל; אז ניצל גאו את הפחד וכפה עליו להתאבד. גאו לקח את החותם ותלה אותו עליו, אך אנשי החצר וכל הפקידים לא הלכו אחריו. עלה לאולם, ושלוש פעמים נדמה היה שהאולם עומד לקרוס. גאו הבין שהשמיים אינם מעניקים

א. [בתרגום נשמרה קריאת ויקיטקסט „שלושים ועוד שנים״ (年餘十三). בדפוס שנבדק בעמ׳ 3326 כתוב „עשרים ועוד שנים״ (年餘十二). זהו חילוף נוסח; לא הוחלף המספר בגוף הטקסט בלי הכרעה נוספת. — פ' א.ת.]

לו את השלטון ושהשרים אינם מסכימים; זימן את אחיו הצעיר של הקיסר הראשון ומסר לו את החותם.[ב]

משעלה דזה־יינג לכס חשש מגאו. העמיד פני חולה ולא עסק בענייני השלטון, ותכנן עם הסריס האן טאן ועם בנו להרוג את גאו. גאו בא להתקבל ולשאול למחלתו; הזמינו אותו להיכנס וציוו על האן טאן לדקור אותו למוות. השמידו את שלוש קבוצות קרוביו.

לאחר שלושה חודשים לשלטונו של דזה־יינג נכנס צבאו של הדוכס מפיי דרך מעבר וּ והגיע לשיין־יאנג. כל השרים והפקידים מרדו ולא צייתו. דזה־יינג, אשתו ובניו קשרו את צווארים בסרטים ונכנעו לצד דרך ג׳ה. הדוכס מפיי מסר אותם לפקידים. כשהגיע המלך שיאנג, ערף את ראשו של דזה־יינג. כך אבד להם השלטון בארץ.

ההיסטוריון הגדול אומר: לי סה יצא מן הסמטאות, עבר בין מדינות הנסיכים ונכנס לשירות בצ׳ין. הוא ניצל את הפרצות כדי לסייע לקיסר הראשון, ולבסוף כונן שלטון קיסרי. סה היה אחד משלושת השרים העליונים; אפשר לומר שזכה לכבוד ולמעמד. הוא ידע את תכליתן של שש האומנויות, אך לא טרח להבהיר את הממשל ולהשלים את חסרונות השליט. הוא נאחז בחשיבות תוארו ושכרו, החניף ונענה כדי לשאת חן, החמיר את המורא ואת העונשים האכזריים, הקשיב לדברי הרשע של גאו, הדיח את היורש החוקי והעמיד בן משני. רק לאחר שהנסיכים כבר מרדו ביקש סה להוכיח ולהתווכח — האם לא

ב. [כאן מכונה היורש „אחיו הצעיר של הקיסר הראשון" (始皇弟), וכך גם בדפוס שנבדק בעמ׳ 3328. בפרק ו׳, בתיאור המלכתו, דזה־יינג הוא בן אחיו הבכור של הקיסר השני; שם נמשכת מלכותו ארבעים ושישה ימים, ואילו בהמשך הפרק הזה נאמר „שלושה חודשים". שתי המסורות נשמרו בלי ליישבן בגוף התרגום. — פ' א.ת.]

היה זה מאוחר? כולם אומרים שסה היה נאמן ביותר ובכל זאת הומת בחמשת העונשים. כשבוחנים את ראשית הדברים, מסקנתנו שונה מדעת ההמון. אלמלא כך, היו הישגיו של סה עומדים לצד אלה של דוכסי ג׳ואו ושאו.[ג]

ג. [סיפור ג׳או גאו, שוויקיטקסט מקדים לו כותרת „נספח", נשמר כאן: הוא נדפס ברצף גוף הפרק בעמ׳ 3327–3329, לפני דברי ההיסטוריון הגדול. שיר השבח המאוחר 贊述隱索 שבעמ׳ 3329–3330, שלושת הפירושים והאפרט 證考 שבעמ׳ 3332 אינם כלולים בתרגום גוף החיבור. פרק פ״ח מתחיל בעמ׳ 3334. — פ' א.ת.]

הביוגרפיה של מנג טיין

משפחתו של מנג טיין הייתה במקורה מצ׳י. סבו, מנג אָו, עבר מצ׳י לשירותו של המלך ג׳או מצ׳ין והגיע למשרת שר עליון. בשנה הראשונה למלך ג׳ואנג־שיאנג מצ׳ין היה מנג אָו מצביא צ׳ין; הוא תקף את האן, כבש את צ׳נג־גאו ואת יינג־יאנג, והקים את מחוז שלושת הנהרות. בשנה השנייה תקף מנג אָו את ג׳או וכבש שלושים ושבע ערים. בשנה השלישית לקיסר הראשון תקף את האן וכבש שלוש־עשרה ערים. בשנה החמישית תקף את וי, כבש עשרים ערים והקים את המחוז המזרחי. בשנה השביעית לקיסר הראשון מת מנג אָו. בנו של אָו נקרא וּ, ובנו של וּ נקרא טיין. טיין עסק קודם לכן בכתיבת תיקי משפט והיה מופקד על הכתבים. בשנה העשרים ושלוש לקיסר הראשון היה מנג וּ סגן מצביא בצ׳ין; עם ואנג ג׳יין תקף את צ׳ו, הביס אותה תבוסה גדולה והרג את שיאנג ין. בשנה העשרים וארבע תקף מנג וּ את צ׳ו ושבה את מלכה. אחיו הצעיר של מנג טיין היה יי.

בשנה העשרים ושש לקיסר הראשון מונה מנג טיין למצביא צ׳ין בזכות בית אבותיו. הוא תקף את צ׳, הביס אותה תבוסה גדולה ומונה לממונה על מחוז הבירה. לאחר שצ׳ין איחדה את הארץ כולה, נשלח מנג טיין לפקד על שלוש מאות אלף איש, לגרש צפונה את הרונג והדי ולכבוש את הארץ שמדרום לנהר. הוא בנה את החומה הגדולה בהתאם לתוואי הקרקע, תוך ניצול המעברים הקשים והמבצרים; היא התחילה בלין־טאו והגיעה עד ליאו־דונג, ונמשכה יותר מרבבת לי. לאחר מכן חצה את הנהר, נאחז בהר יאנג והמשיך בפיתולים צפונה. הוא החזיק את הצבא חשוף מחוץ לבירה יותר מעשר שנים וישב בשאנג־ג׳וּן. באותה עת הטיל מנג טיין את מוראו על הסיונג־נו. הקיסר

הראשון כיבד מאוד את בית מנג והרעיף עליו חסד; בטח בהם והכיר במעלותיהם. למנג יי היה מקורב במיוחד; יי הגיע למשרת שר עליון, יצא כבן־לוויה במרכבתו של הקיסר וניצב לפניו בתוך הארמון. טיין היה אחראי לענייני החוץ, ויי תכנן בקביעות את ענייני הפנים. הם נודעו כנאמנים וכאנשי אמון, ולכן אפילו המצביאים וראשי השרים לא העזו להתחרות בהם.

ג׳או גאו היה קרוב רחוק של בתי ג׳או. הוא וכמה מאחיו נולדו ב״ארמון הנסתר״; אמם נענשה בעונש מבזה, והמשפחה הייתה נחותה ובזויה דור אחר דור. מלך צ׳ין שמע שגאו נמרץ ובקיא בחוקי המשפט, והעלה אותו למשרת הממונה על המרכבות הפנימיות. גאו שירת גם את הנסיך חו־האי באופן פרטי והדריך אותו בהכרעת משפטים. גאו עבר עבירה חמורה, ומלך צ׳ין ציווה על מנג יי לשפוט אותו לפי החוק. יי לא העז לעקם את החוק לטובתו, קבע שדינו מוות ומחק אותו מרשימת משרתי הארמון. הקיסר, שראה את מסירותו של גאו לשירות, חנן אותו והשיב לו את משרתו ואת תוארו.א

הקיסר הראשון רצה לסייר בארץ כולה, לעבור דרך ג׳יו־יואן ולהגיע ישירות לגאן־צ׳ואן. לכן ציווה על מנג טיין לפתוח דרך מג׳יו־יואן לגאן־צ׳ואן, לחצוב בהרים ולמלא עמקים, לאורך אלף ושמונה מאות לי. הדרך טרם הושלמה.

בחורף של השנה השלושים ושבע לקיסר הראשון יצא לסיור בחווי־ג׳י, נסע לאורך החוף ופנה צפונה ללאנג־יה. בדרך חלה ושלח את מנג יי בחזרה להתפלל להרים ולנהרות. יי טרם שב.

א. [המונח 隱宮 נשמר כאן בתרגום מילולי „הארמון הנסתר". טיבו המדויק של המוסד והקשרו לעונש המתואר במשפט הבא טעונים בירור; אין בתרגום זיהוי ודאי שלו. — פ' א.ת.]

הקיסר הראשון הגיע לשא־צ׳יו ומת. הסתירו את הדבר, והשרים לא ידעו. באותה עת ליוו אותו בקביעות ראש השרים לי סה, הנסיך חו־האי וג׳או גאו, הממונה על המרכבות הפנימיות. גאו זכה זה מכבר לחסדו של חו־האי ורצה להמליכו; הוא גם נטר למנג יי על ששפט אותו לפי החוק ולא פעל למענו. בליבו עלתה מזימת רשע, והוא קשר בסתר עם ראש השרים לי סה ועם הנסיך חו־האי להעמיד את חו־האי ליורש עצר. לאחר שמונה יורש העצר, שלחו שליח לצוות על הנסיך פו־סו ועל מנג טיין למות בשל אשמתם. פו־סו מת, אך מנג טיין חשד וביקש לברר שוב. השליח מסר את מנג טיין לפקידים והעמיד אחר במקומו. חו־האי מינה בן־לוויה של לי סה למפקח על הצבא. השליח חזר ודיווח; חו־האי כבר שמע שפו־סו מת ורצה לשחרר את מנג טיין. ג׳או גאו חשש שבית מנג ישוב למעמדו המכובד ויחזיק בכוח, ונטר לו.

כשיי חזר, העמיד ג׳או גאו פנים שהוא מתכנן תוכנית נאמנה למען חו־האי, כדי להשמיד את בית מנג. אמר: ״שמעתי שהקיסר הקודם רצה זה זמן רב לבחור באיש ראוי ולהעמידו ליורש עצר, אך יי הוכיח אותו ואמר: ׳אסור.׳ אם הכיר במעלותיו ובכל זאת המליץ שלא להעמידו, הרי לא היה נאמן והטעה את שליטו. לפי דעתי הנבערת מוטב להוציאו להורג.״ חו־האי הקשיב לו ואסר את מנג יי בדאי. מנג טיין כבר היה כלוא ביאנג־ג׳ואו. מסע הלוויה הגיע לשיין־יאנג; לאחר הקבורה הוכתר יורש העצר לקיסר השני. ג׳או גאו היה מקורב אליו, ויומם ולילה השמיץ את בית מנג, חיפש את חטאיו ואת פגמיו והגיש נגדו האשמות.

דזה־יינג בא להוכיח: ״שמעתי שמלך ג׳או הקודם, צ׳יין, הרג את שרו הטוב לי מו והשתמש ביאן ג׳ו; שמלך יֶן, שי, השתמש בסתר בתוכניתו של ג׳ינג קה והפר את הברית עם צ׳ין; ושמלך צ׳י, ג׳יין, הרג את שריו הוותיקים שהיו

נאמנים דור אחר דור וקיבל את עצתו של חוּאוּ שנג. שלושת השליטים האלה שינו את דרכם הקודמת, ובכך איבדו כל אחד את מדינתו והביאו אסון על עצמו. עתה בני בית מנג הם שרים בכירים ויועצים של צ׳ין, והשליט רוצה לסלק אותם בבת אחת; לעניות דעתי אין לעשות זאת. שמעתי שמי ששיקול דעתו קל אינו יכול למשול במדינה, ומי שסומך על חוכמתו לבדה אינו יכול לשמור על שליטו. להרוג שרים נאמנים ולהעמיד אנשים חסרי עקרונות ואורחות מוסר — פירושו לגרום לשרים בפנים שלא לבטוח זה בזה וללוחמים בחוץ להתרחק בליבם. לעניות דעתי אין לעשות זאת.״

חוּ־האי לא הקשיב. שלח את הצנזור צ׳וּ גונג לנסוע בדואר המלכותי לדאי ולמסור למנג יי: ״השליט הקודם רצה למנות יורש עצר ואתה הכשלת זאת. עתה ראש השרים קובע שלא היית נאמן, ואשמתך חלה על בני משפחתך. איני יכול לשאת זאת, ולכן אני מצווה על מותך בלבד; גם זה חסד גדול. שקול את הדבר!״ יי השיב: ״אם הטענה היא שלא הבנתי את רצונו של השליט הקודם — הרי שירתתי אותו מצעירותי, נעניתי לרצונו וזכיתי בחסדו עד סוף חייו. אפשר לומר שהבנתי את רצונו. אם הטענה היא שלא הכרתי את יכולתו של יורש העצר — הרי רק יורש העצר ליווה אותו במסעו בארץ כולה, והוא הובדל מאוד משאר הנסיכים; לא היה לי ספק. החלטתו של השליט הקודם לרומם את יורש העצר הייתה פרי שנים אחדות. אילו דברי תוכחה הייתי מעז להשמיע? איזו תוכנית הייתי מעז לתכנן? איני מקשט את דבריי כדי להימלט מן המוות; אני מתבייש בכך שהדבר יכתים את שמו של השליט הקודם. אבקש ממך, האדון, לשקול זאת, כדי שאוכל למות לפי האמת. יתר על כן, לקדם את הדברים לשלמות — זה מה שהדרך מחשיבה; ענישה והמתה הן מוצאה האחרון. בעבר הרג הדוכס מוּ מצ׳ין את שלושת הטובים עם מותו והאשים את

באי־לי שי באשמה שלא הייתה בו; לכן ניתן לו השם שלאחר המוות ׳מיו׳. המלך ג׳או־שיאנג הרג את באי צ׳י, אדון וו־אן. המלך פינג מצ׳ו הרג את וו שָׁה. מלך וו פו־צ׳אי הרג את וו דזה־סו. ארבעת השליטים האלה טעו טעות גדולה, והארץ גינתה אותם וקבעה שאינם שליטים נבונים; משום כך נרשמו לגנאי בין הנסיכים. לכן נאמר: ׳מי שמושל בדרך אינו הורג את מי שאין בו אשמה, והעונש אינו מוטל על חפים מפשע.׳ אנא, האדון, תן דעתך!״ השליח ידע מה רצונו של חו־האי, לא הקשיב לדברי מנג יי והרגו.

הקיסר השני שלח עוד שליח ליאנג־ג׳ואו למסור למנג טיין: ״חטאיך רבים, ולאחיך יי יש אשמה גדולה; החוק חל גם על הממונה על מחוז הבירה.״ טיין אמר: ״מאבותיי ועד לבנים ולנכדים צברנו הישגים ונאמנות לצ׳ין במשך שלושה דורות. עתה אני מפקד על יותר משלוש מאות אלף חיילים; אף שאני כבול במאסר, כוחי מספיק כדי לבגוד ולמרוד. ובכל זאת, גם כשאני יודע שאמות, אני שומר על הצדק: איני מעז לבזות את תורת אבותיי, ואיני שוכח את השליט הקודם. בעבר, כשהמלך צ׳נג מג׳ואו עלה לכס, טרם יצא מחיתוליו; הדוכס דן מג׳ואו נשא אותו על גבו אל החצר ולבסוף ייצב את הארץ כולה. כשהמלך צ׳נג חלה והיה בסכנה גדולה, גזר הדוכס דן את ציפורניו בעצמו והטביע אותן בנהר, ואמר: ׳המלך עדיין חסר דעת; דן הוא המנהל את העניינים. אם יש אשמה ואסון, יקבל דן את הפגע.׳ אחר כך כתב את הדברים והטמין אותם בארכיון; אפשר לומר שהיה נאמן. כשהמלך כבר היה מסוגל למשול במדינה, אמר לו שר רשע: ׳הדוכס דן מג׳ואו רוצה למרוד זה זמן רב. אם המלך לא יישמר, יקרה דבר גדול.׳ המלך כעס מאוד, והדוכס דן נמלט לצ׳ו. המלך צ׳נג עיין בארכיון ומצא את כתב הדוכס דן על ההטבעה. הזיל דמעות ואמר: ׳מי אמר שהדוכס דן רוצה למרוד?׳ הרג את מי שאמר זאת והשיב את

הדוכס דן. לכן נאמר במסמכי ג׳ואו: ״יש לבחון בהצלבה בשלשות ובחמישיות.׳ עתה בית טיין מעולם לא היה בעל שני לבבות, ובכל זאת הגיעו הדברים למצב הזה; ודאי שרים רעים מורדים ומבלבלים את הסדר ומשתלטים מבפנים. המלך צ׳נג טעה, אך שב ותיקן ולכן שגשג לבסוף; ג׳יה הרג את גואן לונג־פנג וג׳ואו הרג את הנסיך בי־גאן ולא התחרטו — הם מתו ומדינותיהם אבדו. משום כך אמרתי שאפשר לתקן טעות, ושאפשר להתעורר בעקבות תוכחה. בדיקת הדברים בהצלבה בשלשות ובחמישיות היא שיטתם של גדולי החכמים. כל דבריי אינם בקשה להינצל מאשמה; אני מבקש להוכיח ולמות. אנא, הוד מלכותך, חשוב על כלל העם ולך בדרך.״ השליח אמר: ״קיבלתי צו להפעיל את החוק עליך, המצביא; איני מעז להביא את דבריך לפני השליט.״ מנג טיין נאנח עמוקות: ״מה חטאתי לשמיים, שאמות בלי אשמה?״ כעבור זמן רב אמר לאט: ״חטאו של טיין אכן ראוי למוות. התחלתי בלין־טאו והמשכתי עד ליאו־דונג, ובניתי חומה וחפיר לאורך יותר מרבבת לי׳. האם ייתכן שלא קטעתי בתוך כל זה את עורקי הארץ? זהו חטאי.״ אז בלע רעל והתאבד.

ההיסטוריון הגדול אומר: נסעתי לגבול הצפוני וחזרתי בדרך הישרה. במסעי ראיתי את החומה הגדולה, מגדלי השמירה והמחסומים שבנה מנג טיין לצ׳ין, את ההרים שחצב ואת העמקים שמילא ואת הדרך הישרה שפתח. הוא אכן הקל ראש בכוחם של בני העם. הרי בראשית כיבוש מדינות הנסיכים בידי צ׳ין עדיין לא התייצב לב הארץ, ופצעי הפצועים טרם נרפאו. טיין היה מצביא נודע, אך לא ניצל את השעה להוכיח בתוקף, להקל את מצוקת העם, לכלכל זקנים ולשמור על יתומים, ולעמול על השכנת שלום בקרב ההמון; במקום זאת נענה לרצון השליט והקים מפעלי בנייה. האם אין זה ראוי שהוא ואחיו הוצאו להורג? מדוע אפוא האשים את עורקי הארץ?[ב]

ב. [גוף הפרק ודברי ההיסטוריון הגדול מסתיימים בעמ׳ 3341. שיר השבח המאוחר 贊述隱索 נדפס אחריהם באותיות קטנות, והאפרט 證考 בעמ׳ 3342; אלה ושלושת הפירושים אינם נכללים בתרגום גוף החיבור. פרק פ״ט מתחיל בעמ׳ 3344. — פ' א.ת.]

הביוגרפיות של ג׳אנג אר וצ׳ן יוּ

ג׳אנג אר היה איש דא־ליאנג. בצעירותו עוד הספיק להיות בן־לוויה של הנסיך וּ־ג׳י מווי. ג׳אנג אר נמלט פעם מן החוק ונדד בוואי־חוואנג. בתו היפה מאוד של עשיר בוואי־חוואנג הייתה נשואה לאדם שפל ופשוט; היא ברחה מבעלה ובאה אל בן־לוויה של אביה. האיש הכיר את ג׳אנג אר זה מכבר ואמר לה: ״אם את רוצה באמת בעל ראוי, לכי עם ג׳אנג אר.״ היא קיבלה את דבריו; לבסוף ביקש האיש למענה להתיר את נישואיה, והיא נישאה לג׳אנג אר. באותה עת היה ג׳אנג אר פליט נודד. משפחת האישה סיפקה לו בנדיבות את צרכיו, ובזכות זאת יכול היה לארח בני־לוויה שהגיעו ממרחק אלף לי. אחר כך שירת את ווי כמושל נפת וואי־חוואנג, ושמו כאדם ראוי הלך וגדל.

צ׳ן יוּ היה גם הוא איש דא־ליאנג. אהב את תורת המלומדים והרבה לנדוד בקוֹ־שינג שבג׳או. העשיר מבית גונג־צ׳נג השיא לו את בתו, כי גם הוא ידע שצ׳ן יוּ אינו אדם רגיל. יוּ היה צעיר; הוא שירת את ג׳אנג אר כאילו היה אביו, והשניים היו לידידים המוכנים להקריב זה למען זה את חייהם.

כשצ׳ין כבשה את דא־ליאנג, גר ג׳אנג אר בוואי־חוואנג. כשהקיסר גאוֹ־דזוּ עוד היה אדם מן השורה, הרבה להתרועע עם ג׳אנג אר ושהה אצלו כאורח חודשים אחדים. שנים אחדות לאחר שצ׳ין השמידה את ווי כבר שמעה ששני אלה הם אנשי שם מווי, והציעה פרס: אלף יחידות זהב למי שימצא את ג׳אנג אר, וחמש מאות למי שימצא את צ׳ן יוּ. ג׳אנג אר וצ׳ן יוּ שינו את שמותיהם, הלכו שניהם לצ׳ן והתפרנסו כשוערי שכונה. הם עמדו זה מול זה. פעם האשים פקיד השכונה את צ׳ן יוּ בעבירה והלקה אותו. צ׳ן יוּ רצה לקום, אך ג׳אנג אר דרך על רגלו כדי שיקבל את המלקות. לאחר שהפקיד הלך, הוליך ג׳אנג אר

את צ׳ן יו אל מתחת לעץ תות ונזף בו: ״מה אמרנו זה לזה בתחילה? עתה אתה נתקל בהשפלה קטנה ורוצה להסתכן במוות בגלל פקיד אחד?״ צ׳ן יו קיבל את דבריו. כשהגיע צו צ׳ין לחפש את שניהם תמורת פרס, השתמשו שניהם דווקא בתפקיד השוערים כדי להודיע עליו בשכונה.

צ׳ן שה קם בצ׳י, נכנס לצ׳ן וצבאו מנה רבבות. ג׳אנג אר וצ׳ן יו באו להתקבל אצלו. שה ואנשי חצרו שמעו פעמים רבות על מעלותיהם של ג׳אנג אר וצ׳ן יו, אך מעולם לא ראו אותם; כשראו אותם שמחו מאוד.

אנשי הכוח וזקני צ׳ן אמרו לצ׳ן שה: ״המצביא עוטה שריון ואוחז נשק חד, מנהיג חיילים כדי להעניש את צ׳ין האכזרית, מקים מחדש את מזבחות צ׳ו, משיב את שאבד וממשיך את שנקטע. הישגיך וסגולתך ראויים למלוכה. יתר על כן, כדי לפקח על כל המצביאים בארץ אין די בפחות ממלוכה. אבקש שתעמיד את עצמך למלך צ׳ו.״ צ׳ן שה שאל את שני האנשים, והם השיבו: ״צ׳ין חסרת דרך: החריבה מדינות ובתים, השמידה מזבחות, קטעה את דורות ההמשך, התישה את כוח העם וכילתה את ממונו. אתה, המצביא, קמת בעיניים זועמות ובלב אמיץ, יצאת לרבבת סכנות מוות בלי לתת דעתך על תוכנית להצלת חייך, כדי לסלק את האכזריות מן הארץ. עתה רק הגעת לצ׳ן, ואם תמלוך בה תראה לארץ שאתה דואג לעצמך. אבקש שלא תמלוך; הובל במהרה את הצבא מערבה, ושלח אנשים להעמיד את צאצאי שש המדינות. כך תקים לך בעלי ברית ותוסיף אויבים לצ׳ין. כשאויביה רבים כוחה מתפצל, וכשבעלי בריתך רבים צבאך חזק. כך לא יהיה בשדה צבא שיילחם בך ולא בנפות עיר שתתגונן מפניך. תעניש את צ׳ין האכזרית, תחזיק בשיין־יאנג ותצווה על הנסיכים. מדינות הנסיכים אבדו ואתה תקים אותן מחדש; תכניע אותם בכוח חסדך, וכך תכונן שלטון קיסרי. אם תמלוך עתה רק בצ׳ן, אני

חושש שהארץ תתפרד ממך.״ צ׳ן שה לא הקשיב ולבסוף העמיד את עצמו למלך.

צ׳ן יוּ שב ואמר למלך צ׳ן: ״אתה, המלך הגדול, מוליך את אנשי ליאנג וצ׳ו מערבה, ושאיפתך להיכנס לאזור המעברים; עדיין לא אספת את הארץ שמצפון לנהר. אני נדדתי בעבר בג׳או ומכיר את אנשי הכוח שלה ואת תוואי הארץ. אבקש כוח נפרד כדי להתקדם צפונה ולכבוש את ארץ ג׳או.״ מלך צ׳ן מינה אפוא את וּ צ׳ן, איש צ׳ן שהיה ידידו בעבר, למצביא, את שאו סאו למפקח על הצבא ואת ג׳אנג אר וצ׳ן יוּ למפקדי האגפים הימני והשמאלי. נתן להם שלושת אלפים חיילים לכבוש צפונה את ארץ ג׳או.

וּ צ׳ן ואנשיו חצו את הנהר מבאי־מא, הגיעו לנפות ואמרו לאנשי הכוח שלהן: ״זה עשרות שנים צ׳ין משחיתה את הארץ בממשל מבולבל ובעונשים אכזריים. בצפון יש עבודות החומה הגדולה ובדרום שירות הגבול בחמשת הרכסים; בפנים ובחוץ הכול מטולטל, והעם תשוש. סופרים את הראשים ואוספים היטלים בסלים כדי לממן את הצבא; הממון אוזל והכוח תם, והעם אינו יכול לחיות. על כך מוסיפים חוקים מכבידים ועונשים חמורים, עד שאבות ובנים בכל הארץ אינם יכולים לחיות בביטחון זה עם זה. מלך צ׳ן הרים את זרועו והיה הראשון שקרא לארץ; הוא מלך על ארץ צ׳ו, המשתרעת אלפיים לי לכל כיוון, ואין מי שאינו נענה. כל בית כועס בעצמו וכל אדם נלחם בעצמו; כל אחד נוקם את טינתו ותוקף את אויבו. בנפות הורגים את המושל ואת סגנו, ובמחוזות את המושל ואת המפקד. עתה כבר רומם את צ׳ו הגדולה, מלך בצ׳ן ושלח את וּ גואנג ואת ג׳ואו וון לפקד על מיליון חיילים ולתקוף מערבה את צ׳ין. מי שבשעה הזאת אינו משיג מעמד של מרקיז בעל נחלה אינו איש גדול. אנא, חשבו על כך יחד! הארץ מאוחדת בליבה וסובלת מצ׳ין זה זמן רב.

להסתמך על כוח הארץ ולתקוף שליט חסר דרך, לנקום את טינת האבות והאחים ולהשיג אדמה ונחלה — זו שעתם של אנשי השירות.״ כל אנשי הכוח קיבלו את דבריו. הלכו ואספו חיילים עד שהיו להם רבבות, וקראו לוּ צ׳ן אדון וּ־שין. הכניעו עשר ערים בג׳או; השאר התבצרו ולא הסכימו להיכנע.

הובילו את הצבא לצפון־מזרח ותקפו את פאן־יאנג. קוואי טונג, איש פאן־יאנג, אמר למושל הנפה: ״שמעתי שאתה עומד למות, ולכן באתי לנחמך. ובכל זאת אני מברך אותך: מצאת את טונג, ולכן תחיה.״ מושל פאן־יאנג שאל: ״מדוע לנחם אותי?״ השיב: ״חוקי צ׳ין חמורים. אתה מושל פאן־יאנג זה עשר שנים; הרגת אבות, הפכת בנים ליתומים, קטעת רגליים וקעקעת ראשים, במספר שאין למנות. ובכל זאת שום אב רחום ושום בן מסור לא העזו לנעוץ להב בבטנך, רק מפני שפחדו מחוקי צ׳ין. עתה הארץ בתוהו גדול וחוקי צ׳ין אינם מופעלים; אבות רחומים ובנים מסורים עומדים לנעוץ להב בבטנך ולזכות בכך בשם. לכן באתי לנחמך. עתה מרדו הנסיכים בצ׳ין וצבאו של אדון וּ־שין עומד להגיע. אם תוסיף להגן בתוקף על פאן־יאנג, יתחרו כל הצעירים להרוג אותך ולהיכנע לאדון וּ־שין. שלח אותי מיד אליו: עתה אפשר להפוך אסון לברכה.״

מושל פאן־יאנג שלח אפוא את קוואי טונג אל אדון וּ־שין. אמר לו: ״אתה מתכוון לכבוש אדמה רק לאחר ניצחון בקרב ולהכניע עיר רק לאחר התקפה מוצלחת; לעניות דעתי זו טעות. אם באמת תקשיב לתוכניתי, תוכל להכניע ערים בלי לתקוף, לכבוש ארץ בלי להילחם ולייצב אלף לי באמצעות איגרת קריאה שתופץ. האם תרצה?״ אדון וּ־שין שאל: ״מה כוונתך?״ קוואי טונג אמר: ״עתה מושל פאן־יאנג אמור לארגן את חייליו להגנה ולמלחמה. אך הוא פחדן וחושש למות, חמדן ונאחז בעושר ובכבוד; לכן הוא רוצה להיות הראשון בארץ שייכנע. הוא חושש שתראה בו פקיד שמינתה צ׳ין ותהרוג אותו, כמו

בעשר הערים הקודמות. אך צעירי פאן־יאנג עומדים עתה להרוג את מושלם ולהשתמש בעיר כדי להתנגד לך. מדוע לא תיתן לי חותם מרקיז ואמנה את מושל פאן־יאנג? אז ייכנע לך המושל עם עירו, והצעירים לא יעזו להרגו. תן למושל לנסוע במרכבה בעלת גלגלים אדומים וטבורי גלגלים מקושטים, ולדהור בשדות יֶן וג׳או. אנשי השדות יראו אותו ויאמרו כולם: ׳זה מושל פאן־יאנג, הראשון שנכנע׳ — וישמחו. ערי יֶן וג׳או יוכלו להיכנע בלי קרב. לזה אני קורא ייצוב אלף לי באמצעות איגרת קריאה שתופץ.״ אדון וּ־שין קיבל את תוכניתו ושלח את קוואי טונג להעניק למושל פאן־יאנג חותם מרקיז. כששמעו זאת בג׳או, נכנעו יותר משלושים ערים בלי מלחמה.

כשהגיעו להאן־דאן שמעו ג׳אנג אר וצ׳ן יוּ שצבאו של ג׳ואו ג׳אנג נכנס לאזור המעברים, הגיע לשי ונהדף. שמעו גם שרבים מהמצביאים שכבשו ארצות למלך צ׳ן הואשמו והוצאו להורג בגלל השמצות. הם נטרו למלך צ׳ן על שלא השתמש בתוכניותיהם ולא מינה אותם למצביאים אלא למפקדי אגפים. לכן אמרו לוּ צ׳ן: ״מלך צ׳ן קם בצ׳י והמליך את עצמו כשהגיע לצ׳ן; אין הכרח שיקים את צאצאי שש המדינות. אתה, המצביא, הכנעת עשרות ערים בג׳או בשלושת אלפים איש, ואתה עומד לבדו מצפון לנהר; בלי מלוכה אין לך דרך להשקיט את הארץ. יתר על כן, מלך צ׳ן מקשיב להשמצות; אם תחזור לדווח, אני חושש שלא תינצל מאסון. ומבחינתו מוטב להמליך את אחיו; ואם לא — להמליך צאצא של ג׳או. אל תחמיץ את השעה, המצביא: אין בה פנאי אפילו לנשימה.״ וּ צ׳ן הקשיב להם והעמיד את עצמו למלך ג׳או. צ׳ן יוּ מונה למצביא הגדול, ג׳אנג אר לראש השרים של הימין ושאו סאו לראש השרים של השמאל.

שלחו אדם לדווח למלך צ׳ן. מלך צ׳ן כעס מאוד ורצה להשמיד את כל משפחותיהם של וּ צ׳ן ואנשיו ולהוציא צבא נגד ג׳או. שר המדינה שלו, האדון פאנג, הוכיח אותו: ״צ׳ין טרם אבדה, ואם תהרוג את משפחות וּ צ׳ן ואנשיו, תיצור עוד צ׳ין. מוטב לברך אותו על כך ולדרוש שיוביל במהרה את הצבא מערבה נגד צ׳ין.״ מלך צ׳ן הסכים וקיבל את תוכניתו. העביר את משפחות וּ צ׳ן ואנשיו למאסר בארמון, והעניק לאָו, בנו של ג׳אנג אר, את התואר אדון צ׳נג־דוּ.

מלך צ׳ן שלח שליח לברך את ג׳או ולצוות שישלחו במהרה את הצבא מערבה לאזור המעברים. ג׳אנג אר וצ׳ן יוּ אמרו לוּ צ׳ן: ״מלוכתך בג׳או אינה רצונה של צ׳ו; רק מתוך חישוב בירכה אותך. לאחר שצ׳ו תשמיד את צ׳ין, ודאי תוציא צבא נגד ג׳או. אבקש שלא תשלח צבא מערבה: כבוש בצפון את יֶן ואת דאי, ובדרום אסוף את חֶה־נֶיי והרחב את ארצך. כשג׳או נשענת בדרום על הנהר הגדול ובצפון על יֶן ודאי, גם אם צ׳ו תנצח את צ׳ין, היא לא תעז לשלוט בג׳או.״ מלך ג׳או הסכים ולא שלח צבא מערבה. שלח את האן גואנג לכבוש את יֶן, את לי ליאנג לכבוש את צ׳אנג־שאן ואת ג׳אנג ין לכבוש את שאנג־דאנג.

האן גואנג הגיע ליֶן, ואנשיה העמידו אותו למלך יֶן. מלך ג׳או יצא אפוא עם ג׳אנג אר וצ׳ן יוּ לכבוש ארץ בצפון, בגבול יֶן. מלך ג׳או יצא פעם לבדו וצבא יֶן תפס אותו. מצביא יֶן כלא אותו וביקש חצי מארץ ג׳או תמורת החזרתו. שליחים באו, אך אנשי יֶן הרגו אותם שוב ושוב כדי לדרוש אדמה. ג׳אנג אר וצ׳ן יוּ דאגו. חייל זוטר שעסק בעבודות שירות נפרד מאנשי מגוריו: ״אלך לדבר עם יֶן למענכם, ואחזור במרכבה עם מלך ג׳או.״ כולם צחקו: ״יותר מעשרה שליחים הלכו וכולם מתו; איך תוכל אתה להשיב את המלך?״ הוא רץ למחנה יֶן. מצביא יֶן ראה אותו, והחייל שאלו: ״אתה יודע מה אני רוצה?״ המצביא

אמר: ״אתה רוצה לקבל את מלך ג׳או, ותו לא.״ שאל: ״אתה יודע איזה אנשים הם ג׳אנג אר וצ׳ן יו?״ אמר: ״אנשים ראויים.״ שאל: ״ואתה יודע מה שאיפתם?״ אמר: ״להשיב את מלכם, ותו לא.״ חייל השירות מג׳או צחק: ״אינך יודע מה שני האנשים האלה רוצים. וו צ׳ן, ג׳אנג אר וצ׳ן יו הכניעו עשרות ערים בג׳או כששוט רכיבה בידם; כל אחד מהם רוצה לשבת מול הדרום ולמלוך. וכי הם רוצים להיות שרים וראשי שרים כל חייהם? אפשר לדבר באותה נשימה על משרת ועל שליט? רק מפני שמצבם התייצב זה עתה לא העזו לחלק לשלושה ולמלוך; לפי סדר הגיל העמידו קודם את וו צ׳ן למלך, כדי להחזיק בלב אנשי ג׳או. עתה ארץ ג׳או כבר נכנעה, ושניהם רוצים לחלק את ג׳או ולמלוך — רק השעה עדיין אינה מתאימה. עתה אתה כולא את מלך ג׳או. למראית עין הם מבקשים להשיבו, אך באמת הם רוצים שיֵן תהרוג אותו, ואז יחלקו את ג׳או וימליכו את עצמם. גם ג׳או אחת מזלזלת ביֵן; קל וחומר כששני מלכים ראויים יתמכו זה בזה מימין ומשמאל ויתבעו דין על הריגת המלך. יהיה קל להשמיד את יֵן.״ מצביא יֵן חשב שהוא צודק, והחזיר את מלך ג׳או. חייל השירות נהג במרכבתו והשיב אותו.

לי ליאנג כבר ייצב את צ׳אנג־שאן וחזר לדווח. מלך ג׳או שלח אותו שוב לכבוש את טאי־יואן. כשהגיע לשה־יי חסם צבא צ׳ין את ג׳ינג־שינג, ולא יכול להתקדם. מצביא צ׳ין העמיד פנים ששליח נשלח מטעם הקיסר השני ונתן ללי ליאנג איגרת לא חתומה: ״ליאנג שירת אותי בעבר וזכה למעמד ולחסד. אם באמת ישוב מג׳או לצ׳ין, אמחל על אשמתו וארומם אותו.״ ליאנג קיבל את האיגרת אך חשד ולא האמין. חזר להאן־דאן לבקש עוד חיילים. לפני שהגיע נתקל בדרך באחותו הבכירה של מלך ג׳או, שיצאה לשתייה ויותר ממאה רוכבים ליוו אותה. לי ליאנג ראה אותה מרחוק, חשב שזה המלך והשתטח

לבקש קהל לצד הדרך. אחות המלך הייתה שיכורה ולא הכירה את המצביא; שלחה רוכב להודות ללי ליאנג. לי ליאנג היה מכובד מאז ומתמיד; קם והתבייש בפני אנשיו. אחד מהם אמר: "הארץ מרדה בצ'ין, ובעלי היכולת קמו ראשונים. יתר על כן, מלך ג'או היה בעבר כפוף לך, המצביא; ועתה ילדה זו אינה יורדת ממרכבתה לפניך. אבקש שנרדוף ונהרוג אותה." לי ליאנג כבר קיבל את איגרת צ'ין ורצה לבגוד בג'או, אך טרם הכריע. עתה כעס ושלח אנשים לרדוף אחר אחות המלך ולהרוג אותה בדרך. אחר כך הוביל את צבאו בהפתעה נגד האן־דאן. אנשי האן־דאן לא ידעו, והוא הרג את וּ צ'ן ואת שאו סאו. רבים מאנשי ג'או שימשו עיניים ואוזניים לג'אנג אר ולצ'ן יו, ולכן הצליחו להימלט. אספו את חייליהם עד שהיו להם רבבות. בן־לוויה אמר לג'אנג אר: "שניכם נודדים זרים, ויהיה קשה לרכוש כך את ג'או. רק אם תעמידו צאצא של ג'או ותתמכו בו בכוח הצדק, תוכלו להשיג הצלחה." חיפשו ומצאו את ג'או שיה, העמידו אותו למלך ג'או וישבו בשין־דוּ. לי ליאנג התקדם נגד צ'ן יו; צ'ן יו הביס אותו, ולי ליאנג נמלט לג'אנג האן.

ג'אנג האן הוביל צבא להאן־דאן, העביר את כל תושביה לחֶה־נֵיי והחריב את חומותיה. ג'אנג אר ומלך ג'או שיה נמלטו לתוך ג'וּ־לוֹ, וּואנג לי הטיל עליה מצור. צ'ן יו אסף בצפון חיילים מצ'אנג־שאן, השיג רבבות וחנה מצפון לג'וּ־לוֹ. ג'אנג האן חנה מדרום לג'וּ־לוֹ, בג'י־יואן; בנה דרך אספקה מוגנת המחוברת לנהר וסיפק מזון לוואנג לי. לצבאו של ואנג לי היו חיילים ומזון רבים, והוא תקף את ג'וּ־לוֹ בתוקף. בעיר ג'וּ־לוֹ אזל המזון והחיילים היו מעטים. ג'אנג אר שלח שוב ושוב אנשים לזמן את צ'ן יו להתקדם. צ'ן יו העריך שחייליו מעטים ואינם שקולים לצ'ין, ולא העז להתקדם. כעבור חודשים אחדים כעס ג'אנג אר מאוד ונטר לצ'ן יו. שלח את ג'אנג ין ואת צ'ן דזה לנזוף בו: "בתחילה היינו ידידים

המוכנים למות זה למען זה. עתה המלך ואר עומדים למות בכל רגע, ואתה מחזיק רבבות חיילים ואינך מוכן להציל אותנו. היכן הנכונות למות זה למען זה? אם אתה מקיים את הבטחתך, מדוע אינך יוצא אל צבא צ׳ין ומת איתנו? ועוד יש סיכוי של אחד או שניים מעשרה שנינצל יחד.״ צ׳ן יו אמר: ״אני מעריך שאם אתקדם, לבסוף לא אוכל להציל את ג׳או ורק אאבד את כל הצבא. איני מת יחד איתכם מפני שאני רוצה לנקום בצ׳ין למען מלך ג׳או והאדון ג׳אנג. אם נמות עתה יחד, הרי זה כהשלכת בשר לנמר רעב; מה התועלת?״ ג׳אנג ין וצ׳ן דזה אמרו: ״הדברים כבר דחופים. העיקר הוא למות יחד ולהוכיח נאמנות; מה לנו ולמחשבות לעתיד?״ צ׳ן יו אמר: ״לדעתי מותי חסר תועלת. אך אם אתם עומדים על דבריכם, כך יהיה.״ שלח אפוא חמשת אלפים איש עם ג׳אנג ין וצ׳ן דזה לבחון תחילה את כוח צבא צ׳ין. משהגיעו, אבדו כולם.

באותה עת שמעו יֶן, צ׳י וצ׳ו על מצוקת ג׳או, ובאו כולן להציל אותה. ג׳אנג אָו אסף גם הוא בצפון חיילים מדאי והשיג יותר מרבבה. הגיעו כולם והתבצרו ליד יו, ולא העזו לתקוף את צ׳ין. צבאו של שיאנג יו ניתק פעמים אחדות את דרך האספקה המוגנת של ג׳אנג האן, ובצבאו של ואנג לי חסר מזון. שיאנג יו הוביל את כל צבאו מעבר לנהר והביס את ג׳אנג האן. ג׳אנג האן נסוג והסיר את הלחץ; רק אז העזו צבאות הנסיכים לתקוף את צבא צ׳ין שצר על ג׳וֹ־לוֹ, ולבסוף שבו את ואנג לי. שה שיין התאבד. כוחה של צ׳ו הוא שהציל לבסוף את ג׳וֹ־לוֹ.

מלך ג׳או שיה וג׳אנג אר יכלו אז לצאת מג׳וֹ־לוֹ ולהודות לנסיכים. ג׳אנג אר נפגש עם צ׳ן יו, נזף בו על שלא היה מוכן להציל את ג׳או ושאל היכן ג׳אנג ין וצ׳ן דזה. צ׳ן יו כעס: ״ג׳אנג ין וצ׳ן דזה דרשו ממני למות. שלחתי אותם לפקד על חמשת אלפים איש ולבחון תחילה את צבא צ׳ין; כולם אבדו ולא יצאו.״

ג׳אנג אר לא האמין, חשב שהרג אותם ושאל אותו שוב ושוב. צ׳ן יוּ כעס: ״לא העליתי בדעתי שאתה מצפה ממני לכל כך הרבה! וכי אתה חושב שקשה לי לוותר על תפקיד המצביא?״ הסיר את החותם ואת סרטו ודחף אותם אל ג׳אנג אר. גם ג׳אנג אר נדהם ולא קיבל. צ׳ן יוּ קם והלך לבית הכיסא. בן־לוויה אמר לג׳אנג אר: ״שמעתי: ׳מה שהשמיים נותנים ואינך לוקח, חוזר עליך כאשמה.׳ עתה המצביא צ׳ן נותן לך את חותמו ואתה אינך מקבל; להתנגד לשמיים הוא סימן רע. קח אותו מיד!״ ג׳אנג אר ענד את החותם וקיבל לידיו את הכפופים לצ׳ן יוּ. כשצ׳ן יוּ חזר נטר גם הוא לג׳אנג אר על שלא ויתר, ויצא במהירות. ג׳אנג אר קיבל את כל צבאו. צ׳ן יוּ הלך רק עם כמה מאות מאנשיו הקרובים לדוג ולצוד בביצות שעל הנהר. מכאן נולדה האיבה בין צ׳ן יוּ לג׳אנג אר.

מלך ג׳או שיה שב לשבת בשין־דוּ. ג׳אנג אר נכנס לאזור המעברים עם שיאנג יוּ והנסיכים. בחודש השני של השנה הראשונה להאן העמיד שיאנג יוּ את הנסיכים למלכים. ג׳אנג אר היה מקושר זה מכבר, ורבים דיברו למענו; גם שיאנג יוּ שמע פעמים רבות על מעלותיו. לכן חילק את ג׳או והעמיד את ג׳אנג אר למלך צ׳אנג־שאן, שבירתו שין־דוּ. שמה של שין־דוּ שונה לשיאנג־גואו.

רבים מבני־לווייתו של צ׳ן יוּ אמרו לשיאנג יוּ: ״צ׳ן יוּ וג׳אנג אר היו גוף אחד בהישגיהם למען ג׳או.״ מאחר שצ׳ן יוּ לא הצטרף לכניסה לאזור המעברים, ושיאנג יוּ שמע שהוא בנאן־פי, העניק לו נחלה בשלוש נפות ליד נאן־פי; ואת מלך ג׳או שיה העביר למלוך בדאי.

ג׳אנג אר הלך לממלכתו וצ׳ן יוּ כעס יותר ויותר: ״הישגי ג׳אנג אר והישגיי שווים; עתה ג׳אנג אר מלך ואני רק מרקיז. שיאנג יוּ אינו נוהג בצדק.״ כשמלך צ׳י טיין רונג מרד בצ׳ו, שלח צ׳ן יוּ את סיא יווה לדבר עם טיין רונג: ״שיאנג יוּ

מנהל את הארץ שלא בצדק. את המצביאים המליך בארצות טובות, ואת המלכים הקודמים העביר למלוך בארצות רעות. עתה מלך ג׳או יושב בדאי! אבקש שתשאיל לי חיילים, ואעמיד את נאן־פי כמגן עבורך.״ טיין רונג רצה להקים בעל ברית בג׳או כדי למרוד בצ׳ו ושלח חיילים עם צ׳ן יו. צ׳ן יו אסף אז את כל חיילי שלוש הנפות ותקף את ג׳אנג אר, מלך צ׳אנג־שאן. ג׳אנג אר הובס ונמלט. חשב שאין בין הנסיכים מי שיוכל לפנות אליו, ואמר: ״מלך האן מיודד איתי מימים קודמים, אך שיאנג יו חזק וגם העמיד אותי למלך. אני רוצה ללכת לצ׳ו.״ האדון גאן אמר: ״כשמלך האן נכנס לאזור המעברים, התקבצו חמשת כוכבי הלכת בבאר המזרחית. הבאר המזרחית היא התחום השמימי של צ׳ין; הראשון שמגיע בהכרח יהיה הגמון. צ׳ו אמנם חזקה, אך לבסוף תיכנע להאן.״ לכן נמלט אר להאן. מלך האן כבר חזר לייצב את שלוש צ׳ין וצר אז על ג׳אנג האן בפֵּיי־צ׳יו. ג׳אנג אר ביקש קהל אצל מלך האן, והמלך נהג בו בנדיבות.

לאחר שהביס את ג׳אנג אר, שב צ׳ן יו ואסף את כל ארץ ג׳או. הביא את מלך ג׳או מדאי והעמידו שוב למלך ג׳או. מלך ג׳או הכיר בחסדו של צ׳ן יו והעמיד אותו למלך דאי. צ׳ן יו סבר שמלך ג׳או חלש ושהמדינה התייצבה זה עתה; לא הלך לממלכתו אלא נשאר להדריך את מלך ג׳או, ושלח את סיא יווה לשמור על דאי כשר המדינה.

בשנה השנייה להאן יצא מלך האן מזרחה נגד צ׳ו, ושלח שליח להודיע לג׳או שרצונו לפעול יחד. צ׳ן יו אמר: ״אם האן תהרוג את ג׳אנג אר, אצטרף.״ מלך האן חיפש אדם הדומה לג׳אנג אר, ערף את ראשו ושלח את הראש לצ׳ן יו. צ׳ן יו שלח אז חיילים לסייע להאן. כשהאן הובסה ממערב לפנג־צ׳נג, נודע לצ׳ן יו גם שג׳אנג אר לא מת, והוא שב ובגד בהאן.

בשנה השלישית להאן כבר ייצב האן סין את ארץ ווי. נשלח ג׳אנג אר עם האן סין לתקוף את ג׳או, והם הביסו אותה בג׳ינג־שינג. ערפו את ראשו של צ׳ן יו על נהר ג׳ה, ורדפו אחר מלך ג׳או שיה והרגו אותו בשיאנג־גואו. האן העמידה את ג׳אנג אר למלך ג׳או. בשנה החמישית להאן מת ג׳אנג אר, ושמו שלאחר המוות היה המלך ג׳ינג. בנו אָו ירש אותו למלך ג׳או. הנסיכה לוּ־יואן, בתו הבכורה של גאו־דזו, הייתה למלכתו של אָו.

בשנה השביעית להאן עבר גאו־דזו בג׳או בדרכו מפינג־צ׳נג. מלך ג׳או שירת אותו בוקר וערב בכתף חשופה ובסינר, הגיש לו מזון בעצמו ונהג בנימוס של שפלות גדולה, כמנהג חתן כלפי חותנו. גאו־דזו ישב ברגליים פרושות וקילל אותו, וזלזל בו מאוד. גואן גאו וג׳או וו, שרי ג׳או, היו בני יותר משישים שנה ובני־לוויה לשעבר של ג׳אנג אר. כל חייהם היו בעלי רוח גאה; כעסו ואמרו: ״מלכנו מלך חלש!״ אמרו למלך: ״אנשי הכוח בארץ קמו יחד, ובעלי היכולת היו הראשונים לעמוד. עתה המלך משרת את גאו־דזו בכבוד רב, אך גאו־דזו חסר נימוס; אבקש שנהרוג אותו למענך!״ ג׳אנג אָו נשך את אצבעו עד זוב דם ואמר: ״איזו טעות אתם אומרים! אבי איבד את ממלכתו, ובזכות גאו־דזו השיב אותה. חסדו מגיע לבנים ולנכדים; אפילו שערה דקה של סתיו — הכול בזכות גאו־דזו. אבקש שלא תוציאו זאת שוב מפיכם.״ גואן גאו, ג׳או וו ועוד יותר מעשרה אנשים אמרו זה לזה: ״אנחנו הטועים. מלכנו אדם נכבד ואינו בוגד בחסד שקיבל. אך לפי עקרונותינו איננו נושאים ביזיון; עתה אנו נוטרים לגאו־דזו על שביזה את מלכנו ורוצים להרגו. מדוע להכתים את המלך? אם יצליח הדבר, ייזקף לזכות המלך; אם ייכשל, אנחנו לבדנו נישא באשמה.״

בשנה השמינית להאן חזר השליט מדונג־יואן ועבר בג׳או. גואן גאו ואנשיו הסתירו אנשים בבאי־רן וארבו לו במקום הלינה. השליט עבר ורצה ללון, אך

ליבו התעורר ושאל: ״מה שם הנפה?״ השיבו: ״באי־רן.״ אמר: ״באי־רן — פירושו להילחץ בידי אדם!״ לא לן שם והלך.א

בשנה התשיעית להאן נודע לאויבו של גואן גאו על המזימה, והוא דיווח על הבגידה. השליט ציווה לעצור יחד את מלך ג׳או, את גואן גאו ואת האחרים. יותר מעשרה אנשים מיהרו לשסף את גרונם; רק גואן גאו כעס וקילל: ״מי ציווה עליכם לעשות זאת? עתה המלך באמת לא השתתף במזימה, ובכל זאת עצרו גם אותו. אם כולכם תמותו, מי יבהיר שהמלך לא מרד?״ הביאו אותו במרכבת אסירים סגורה היטב, ועם המלך הגיע לצ׳אנג־אן, לחקירת אשמתו של ג׳אנג אָו. השליט ציווה להשמיד את משפחתו של כל שר או בן־לוויה מג׳או שיעז ללוות את המלך. גואן גאו, בן־הלוויה מנג שוּ ועוד יותר מעשרה אנשים גילחו כולם את ראשם ושמו על עצמם כבלי צוואר, התחזו לעבדי בית המלך ובאו איתו. כשגואן גאו הגיע ונחקר, אמר: ״רק אנחנו עשינו זאת; המלך באמת לא ידע.״ הפקידים חקרו אותו באלפי מלקות, דקרו וחתכו עד שלא נותר בגופו מקום שאפשר להכות בו, אך הוא לא שינה את דבריו. הקיסרית לוּ דיברה פעמים רבות על המלך ג׳אנג, ואמרה שבגלל הנסיכה לוּ־יואן אין להעלות על הדעת דבר כזה. השליט כעס: ״אילו ג׳אנג אָו היה מחזיק בארץ כולה, וכי היו חסרות לו נשים כמו בתך?״ לא הקשיב. הממונה על המשפט דיווח על דברי גואן גאו, והשליט אמר: ״איש אמיץ! מי מכיר אותו ויוכל לשאול אותו ביחידות?״ האדון שיה, יועץ החצר, אמר: ״הוא בן עירי, ואני מכירו זה מכבר. בג׳או הוא נודע בעקרונותיו, בכך שאינו פוגע באחרים ובכך שהוא מקיים הבטחות.״ השליט שלח את האדון שיה עם סימן הרשאה לחקור אותו לפני

א. [המשפט נשען על משחק צלילים: שם המקום 人柏, באי־רן, מזכיר את 人迫於, „להילחץ בידי אדם". המשמעות הנוספת אינה פירוש מילוני של שם הנפה. — פ' א.ת.]

אלונקת הבמבוק. גאו נשא עיניו: ״האדון שיה?״ שיה ניחם אותו על סבלו בחיבה כמימים קודמים, דיבר איתו ושאל אם המלך ג׳אנג באמת השתתף במזימה. גאו אמר: ״וכי אין כל אדם אוהב את הוריו, את אשתו ואת בניו? עתה כל שלוש קבוצות קרוביי נידונו למוות; וכי אחליף את קרוביי במלך? אלא שהמלך באמת לא מרד, ורק אנחנו עשינו זאת.״ סיפר בשלמות את מטרתם המקורית, מדוע פעלו וכיצד המלך לא ידע. האדון שיה נכנס ודיווח הכול; השליט חנן אז את מלך ג׳או.

השליט העריך את גואן גאו על שיכול היה לעמוד בהבטחתו, ושלח את האדון שיה להודיע לו הכול: ״המלך ג׳אנג כבר שוחרר.״ גם את גואן גאו חנן. גואן גאו שמח: ״מלכנו באמת שוחרר?״ שיה אמר: ״כן.״ והוסיף: ״השליט מעריך אותך מאוד, ולכן חנן אותך.״ גואן גאו אמר: ״לא מתתי כשכבר לא נותר בגופי דבר שלם רק כדי להבהיר שהמלך ג׳אנג לא מרד. עתה המלך שוחרר ואחריותי הושלמה; אמות בלי חרטה. יתר על כן, כשיש למשרת שם של מי שביקש לגזול את השלטון ולהרוג, באילו פנים ישוב לשרת את השליט? גם אם השליט אינו הורג אותי, וכי לא אתבייש בליבי?״ הרים את ראשו וקרע את גרונו, ומת. באותה עת נודע שמו בארץ כולה.

לאחר שג׳אנג אָו שוחרר, העניקו לו את התואר מרקיז סוּאן־פינג מפני שהיה נשוי לנסיכה לוּ־יואן. השליט העריך את כל בני־לווייתו של המלך ג׳אנג, שבאו איתו לאזור המעברים כעבדים בכבלי צוואר; כולם היו לראשי שרים אצל נסיכים או למושלי מחוזות. בימי שיאו־חווי, הקיסרית גאו, הקיסר וון ושיאו־ג׳ינג, זכו כל בניהם ונכדיהם של בני־לווייתו של המלך ג׳אנג למשרות של אלפיים שה.

ג׳אנג אָו מת בשנה השישית לקיסרית גאו. בנו ין היה למלך לוּ־יואן. מאחר שאמו הייתה בת הקיסרית לוּ, העניקה לו הקיסרית את מלכות לוּ־יואן. המלך יואן היה חלש ואחיו צעירים, ולכן העניקה נחלה לשני בניו של ג׳אנג אָו מפילגשים אחרות: שוֹאוּ היה למרקיז לה־צ׳אנג, וצ׳ה למרקיז שין־דוּ. כשהקיסרית גאו מתה, נהגו בני בית לוּ בחוסר דרך; השרים הבכירים הוציאו אותם להורג והדיחו את מלך לוּ־יואן ואת המרקיזים לה־צ׳אנג ושין־דוּ. כשהקיסר שיאו־וון עלה לכס, שב והעניק לין, מלך לוּ־יואן לשעבר, את התואר מרקיז נאן־גונג, להמשיך את בית ג׳אנג.[ב]

ההיסטוריון הגדול אומר: ג׳אנג אר וצ׳ן יוּ הם אנשים שהמסורת מכנה ראויים. בין בני־לווייתם ואפילו בין משרתיהם הזוטרים לא היה מי שלא היה איש כוח ומעלה בארץ; בכל מדינה שבה ישבו היו מהם שנבחרו לשרים ולראשי שרים. אולם בתחילה, כשג׳אנג אר וצ׳ן יוּ חיו במצוקה, הבטיחו זה לזה נאמנות עד מוות; וכי נתנו דעתם לשיקולים אחרים? כשאחזו במדינות והתחרו על הכוח, הביאו לבסוף זה על זה חורבן. מדוע הייתה הכנות שבה העריכו והשתמשו זה בזה בתחילה לאיבה שבה בגדו זה בזה לבסוף? האם אין זו ידידות למען כוח ורווח? אף ששמם היה גדול ובני־לווייתם רבים, דרכם הייתה שונה מאוד מדרכם של טאי־בו ושל הנסיך ג׳י מין־לינג.[ג]

ב. [בתעתיק ויקיטקסט מופיע כאן 侯諸信. בדפוס הנבדק, עמ׳ 3363, מופיע 侯都信, „מרקיז שין־דוּ", כפי שנקרא התואר גם קודם באותה פסקה. נוסח העבודה תוקן בהתאם; התעתיק המקורי השמור לא שונה. — פ' א.ת.]

ג. [גוף הפרק ודברי ההיסטוריון הגדול מסתיימים בעמ׳ 3364. שיר השבח המאוחר 贊述隱索 נדפס אחריהם באותיות קטנות; האפרט 證考 נדפס בעמ׳ 3366–3367. אלה ושלושת הפירושים אינם נכללים בתרגום גוף החיבור. פרק צ׳ מתחיל בעמ׳ 3368. — פ' א.ת.]

הביוגרפיות של ווי באו ופנג יווה

ווי באו היה אחד מצאצאי נסיכי ווי לשעבר. אחיו ווי ג׳יו זכה בימי ווי הישנה לתואר אדון נינג־לינג. כשצ׳ין השמידה את ווי, הורידה את ג׳יו למעמד אדם מן השורה. כאשר קם צ׳ן שנג והיה למלך, הלך ג׳יו להצטרף אליו. מלך צ׳ן שלח את ג׳ואו שה, איש ווי, לכבוש את ארץ ווי. לאחר שנכבשה הארץ, רצו אנשיה להעמיד יחד את ג׳ואו שה למלך ווי. ג׳ואו שה אמר: ״כשהארץ חשוכה ומבולבלת, אז נגלים השרים הנאמנים. עתה הארץ כולה מורדת יחד בצ׳ין; לפי הצדק אין מנוס מהעמדת צאצא של מלכי ווי.״ צ׳י וג׳או שלחו כל אחת חמישים מרכבות כדי להעמיד את ג׳ואו שה למלך ווי. שה סירב ולא קיבל; ביקש להביא את ווי ג׳יו מצ׳ן. לאחר שחזרו חמש פעמים, שלח מלך צ׳ן לבסוף את ג׳יו והעמידו למלך ווי.

לאחר שהביס את מלך צ׳ן, קידם ג׳אנג האן את הצבא ותקף את מלך ווי בלין־ג׳י. מלך ווי שלח את ג׳ואו שה לצאת ולבקש עזרה מצ׳י ומצ׳ו. צ׳י וצ׳ו שלחו את שיאנג טוֹ ואת טיין בא לפקד על צבא וללכת עם שה להציל את ווי. ג׳אנג האן הביס את צבאות ג׳ואו שה והאחרים והרג את מפקדיהם, וצר על לין־ג׳י. ג׳יו נשא ונתן על כניעה למען עמו; משהוסכמו התנאים, שרף את עצמו למוות.

ווי באו נמלט לצ׳ו. המלך חוואי מצ׳ו נתן לו כמה אלפי אנשים כדי לשוב ולכבוש את ארץ ווי. שיאנג יו כבר הביס את צ׳ין וקיבל את כניעתו של ג׳אנג האן. באו הכניע יותר מעשרים ערים בווי, והעמידו אותו למלך ווי. באו הוביל חיילים מובחרים והצטרף לשיאנג יו בכניסה לאזור המעברים. בשנה הראשונה להאן העניק שיאנג יו נחלות לנסיכים. מאחר שרצה להחזיק בארץ ליאנג,

העביר את מלך ווי באו לחֶה־דונג, קבע את בירתו בפינג־יאנג ועשה אותו למלך ווי המערבית.

מלך האן חזר וייצב את שלוש צ׳ין, וחצה את הנהר בלין־ג׳ין. מלך ווי באו הכפיף אליו את ממלכתו והצטרף להתקפה על צ׳ו בפנג־צ׳נג. האן הובסה וחזרה לשינג־יאנג. באו ביקש לשוב לבקר קרוב חולה; כשהגיע לממלכתו, חסם מיד את מעברי הנהר ומרד בהאן. מלך האן שמע על מרד ווי באו, אך היה טרוד בצ׳ו שבמזרח ולא הספיק לתקוף. אמר למלומד לי: ״לך ודבר אליו בנחת ושכנע את ווי באו. אם תוכל להכניעו, אעניק לך נחלה בת רבבת בתי אב.״ המלומד לי דיבר אל באו. באו דחה אותו: ״חיי אדם בעולם הזה אינם אלא כסייח לבן החולף על פני סדק. עתה מלך האן יהיר ומבזה אנשים; הוא מקלל את הנסיכים ואת כל שריו כאילו קילל עבדים, ואינו מקיים את כללי הנימוס שבין גבוה לנמוך. איני יכול לשאת את המחשבה לשוב ולראותו.״ מלך האן שלח אפוא את האן סין לתקוף, והוא שבה את באו בחֶה־דונג. הובילוהו לשינג־יאנג, ואת ממלכתו הפכו למחוז. מלך האן ציווה על באו לשמור על שינג־יאנג. כשצ׳ו צרה עליה בחוזקה, הרג ג׳ואו קה את ווי באו.

פנג יווה היה איש צ׳אנג־יי, ושמו בבגרותו ג׳ונג. נהג לדוג בביצת ג׳וּ־יה והיה מחבורת שודדים. כשצ׳ן שנג ושיאנג ליאנג קמו, אמר אחד הצעירים ליווה: ״אנשי הכוח מעמידים זה את זה ומורדים בצ׳ין. גם אתה, ג׳ונג, יכול לבוא ולעשות כמותם.״ פנג יווה אמר: ״שני הדרקונים נלחמים עתה; נחכה בינתיים.״

כעבור יותר משנה התקבצו יותר ממאה צעירים שבביצות ובאו אל פנג יווה: ״אבקש שג׳ונג יהיה ראשנו.״ יווה סירב: ״איני רוצה להצטרף אליכם, רבותיי.״

הצעירים הפצירו בו בתוקף, והוא נעתר. קבע איתם להיפגש למחרת עם זריחת השמש; מי שיאחר ייערף ראשו. למחרת, עם הזריחה, איחרו יותר מעשרה אנשים; האחרון הגיע בצהריים. יווה אמר להם: "אני זקן, ואתם אילצתם אותי להיות ראשכם. עתה קבענו מועד ורבים איחרו. אי אפשר להוציא את כולם להורג; אוציא להורג רק את האחרון." ציווה על מפקד היחידה לערוף את ראשו. כולם צחקו: "מדוע להגיע לידי כך? להבא לא נעז!" אז משך יווה אליו אדם אחד וערף את ראשו, הקים מזבח והקריב קורבן, ואז נתן הוראות לחבורתו. אנשי החבורה נדהמו מאוד; פחדו מיווה ואיש לא העז לשאת אליו את עיניו. יצא לכבוש אדמות ולאסוף חיילים שהתפזרו מצבאות הנסיכים, והשיג יותר מאלף איש.

כאשר יצא הדוכס מפֵּיי מדאנג צפונה ותקף את צ'אנג־יי, סייע לו פנג יווה. צ'אנג־יי לא נכבשה, והדוכס מפֵּיי הוביל את הצבא מערבה. גם פנג יווה הוליך את אנשיו לשבת בג'וּ־יה ואסף את חיילי ווי שהתפזרו. שיאנג ג'י נכנס לאזור המעברים, העמיד את הנסיכים למלכים ושב; יותר מרבבת אנשיו של פנג יווה לא היו כפופים לאיש. בסתיו של השנה הראשונה להאן מרד טיין רונג, מלך צ'י, במלך שיאנג. שלח אדם להעניק לפנג יווה חותם מצביא, וציווה עליו להכניע את ג'י־יין כדי לתקוף את צ'ו. צ'ו ציוותה על שיאו גונג־ג'יאו להוביל צבא נגד יווה, ויווה הביס את צבא צ'ו תבוסה גדולה. באביב של השנה השנייה יצא מלך האן מזרחה נגד צ'ו עם מלך ווי באו ועם הנסיכים. פנג יווה הוביל את צבאו, יותר משלושים אלף איש, והצטרף להאן בוואי־חוואנג. מלך האן אמר: "המצביא פנג אסף את ארץ ווי והשיג יותר מעשר ערים, ורוצה למהר ולהעמיד צאצא של ווי. עתה מלך ווי המערבית באו הוא גם בן דודו של מלך ווי

ג׳יו — צאצא אמיתי של ווי.״ לכן מינה את פנג יווה לשר המדינה של ווי, והתיר לו לפקד על צבאו בעצמו ולכבוש ולייצב את ארץ ליאנג.

כשמלך האן הובס בפנג־צ׳נג, נחלץ ונסוג מערבה, שב פנג יווה ואיבד את כל הערים שהכניע. רק הוביל את צבאו צפונה וישב על הנהר. בשנה השלישית למלך האן נע פנג יווה שוב ושוב ככוח נייד למען האן, תקף את צ׳ו וניתק את אספקת המזון שבעורפה בארץ ליאנג. בחורף של השנה הרביעית להאן עמדו מלך שיאנג ומלך האן זה מול זה בשינג־יאנג; פנג יווה תקף והכניע שבע־עשרה ערים, ובהן סווי־יאנג ווואי־חוואנג. מלך שיאנג שמע על כך, העמיד את צאו ג׳יו לשמור על צ׳נג־גאו, ויצא בעצמו מזרחה להשיב את הערים והיישובים שהכניע פנג יווה. כולם חזרו להיות של צ׳ו. יווה הוביל את צבאו ונמלט צפונה לגו־צ׳נג. בסתיו של השנה החמישית להאן נסוג מלך שיאנג דרומה ליאנג־שיה; פנג יווה שב והכניע יותר מעשרים ערים סביב צ׳אנג־יי, השיג יותר ממאה אלף חו של תבואה וסיפק אותם למזונו של מלך האן.

מלך האן הובס ושלח שליח להזמין את פנג יווה לאחד כוחות ולתקוף את צ׳ו. יווה אמר: ״ארץ ווי התייצבה זה עתה ועדיין מפחדת מצ׳ו; עדיין אי אפשר לעזוב אותה.״ מלך האן רדף אחר צ׳ו, ושיאנג ג׳י הביס אותו בגו־לינג. אמר אפוא למרקיז ליו: ״צבאות הנסיכים אינם מצטרפים; מה נעשה?״ מרקיז ליו אמר: ״העמדת סין למלך צ׳י לא הייתה רצונך, המלך, וגם סין אינו בטוח במעמדו. פנג יווה הוא שייצב מלכתחילה את ארץ ליאנג והישגיו רבים. בתחילה מינית את פנג יווה לשר המדינה של ווי בגלל ווי באו. עתה באו מת בלי יורש, וגם יווה רוצה למלוך, אך אתה לא הכרעת בכך מבעוד מועד. עשה הסכם עם שני אלה: אם תנצח את צ׳ו, כל הארץ מסווי־יאנג צפונה עד גו־צ׳נג תהיה לממלכתו של השר פנג; ומצ׳ן מזרחה עד הים תיתן למלך צ׳י סין. ביתו

של מלך צ׳י סין נמצא בצ׳ו; רצונו הוא לשוב ולקבל את מקום מגוריו הקודם. אם תוכל לוותר על הארץ הזאת ולהבטיחה לשניהם, תוכל להביא את שניהם עתה. אם לא, עדיין אין לדעת כיצד יתפתחו הדברים.״ מלך האן שלח אפוא שליח אל פנג יווה, לפי תוכניתו של מרקיז ליו. כשהגיע השליח, הוביל פנג יווה את כל צבאו להיפגש בגאי־שיה, ולבסוף הביסו את צ׳ו. בשנה החמישית כבר מת שיאנג ג׳י. באביב העמידו את פנג יווה למלך ליאנג, שבירתו דינג־טאו.א

בשנה השישית בא לקבל פני השליט בצ׳ן. בשנה התשיעית ובעשירית בא בכל פעם לקבל פניו בצ׳אנג־אן.

בסתיו של השנה העשירית מרד צ׳ן שי בארץ דאי. הקיסר גאו יצא בעצמו לתקוף אותו, הגיע להאן־דאן ודרש חיילים ממלך ליאנג. מלך ליאנג טען שהוא חולה ושלח מצביא להוליך את הצבא להאן־דאן. הקיסר גאו כעס ושלח אדם לנזוף במלך ליאנג. מלך ליאנג פחד ורצה ללכת בעצמו להתנצל. מצביאו חוּ ג׳ה אמר: ״המלך לא הלך בתחילה, ועתה ילך בגלל הנזיפה; אם ילך, יילכד. מוטב לגייס מיד את הצבא ולמרוד.״ מלך ליאנג לא הקשיב וטען שהוא חולה. מלך ליאנג כעס על הממונה על אורוותיו ורצה לערוף את ראשו. הממונה נמלט להאן והודיע שמלך ליאנג וחוּ ג׳ה זוממים מרד. השליט שלח אפוא שליח להפתיע את מלך ליאנג. המלך לא חש בדבר; תפסו אותו וכלאוהו בלואו־יאנג. הממונים חקרו, וראיות המרד כבר הושלמו; ביקשו לדון אותו לפי החוק. השליט חנן אותו והורידו למעמד אדם מן השורה, וציווה להובילו וליישבו

א. [בדפוס הנבדק, עמ׳ 3372, מקום הקרב הוא 陵固, גו־לינג, ולא 陵碧 שבתעתיק ויקיטקסט. בעמ׳ 3373 גם 五年, „בשנה החמישית", נדפס בגוף הטקסט ללא סוגריים; השנה נשמרה והסוגריים הוסרו. אין בכך יישור של הכרונולוגיה בפרק. התעתיק המקורי השמור לא שונה. — פ' א.ת.]

בצ׳ינג־יי שבשו. בדרך מערבה הגיע לג׳נג ופגש בקיסרית לו, שבאה מצ׳אנג־אן בדרכה ללואו־יאנג וראתה בדרך את המלך פנג. המלך פנג בכה לפני הקיסרית לו, אמר שאינו אשם וביקש לשבת בצ׳אנג־יי, מקום מגוריו הקודם. הקיסרית לו הבטיחה לו, והלכה איתו מזרחה ללואו־יאנג. הקיסרית לו אמרה לשליט: ״המלך פנג איש אמיץ. להעבירו עתה לשו פירושו להשאיר לעצמנו צרה; מוטב להוציאו להורג מיד. אני הבאתי אותו איתי בכבוד.״ אז ציוותה הקיסרית לו על בן־לוויה להודיע שפנג יווה שוב זומם מרד. ואנג טיין־קאי, הממונה על המשפט, הגיש בקשה להוציא להורג את משפחתו. השליט אישר; לבסוף השמידו את משפחת יווה, וממלכתו בוטלה.

ההיסטוריון הגדול אומר: ווי באו ופנג יווה היו אמנם שפלים בעבר, אך כבר שטפו וכבשו אלף לי, ישבו מול הדרום וקראו לעצמם שליטים; שפכו דם, רכבו על הניצחון ונודעו מדי יום. נשאו בליבם מחשבת מרד ובגידה; וכשהובסו, לא מתו אלא נשבו ונכלאו, וגופם נענש והומת — מדוע? אפילו בעלי כישרון בינוני ומעלה היו מתביישים במעשיהם, קל וחומר מלכים! לא הייתה להם סיבה אחרת: חוכמתם ותוכניותיהם עלו על אלה של אחרים, ורק חששו שלא יישארו בחיים. אילו זכו לאחוז אפילו בשמץ כוח, היו עולים כעננים ומשתנים כדרקון; רצו שתימצא הזדמנות שתתאים לתוכניותיהם. לכן נשארו כלואים ולא סירבו לכך.[ב]

ב. [סיום דברי ההיסטוריון הגדול תורגם כהסבר להישארותם בחיים: תקווה לשוב ולאחוז בכוח, ולא מחילה מוסרית על מעשיהם. גוף הפרק מסתיים בעמ׳ 3375, לפני שיר השבח המאוחר 索隱贊述 באותיות קטנות. האפרט 考證 נדפס בעמ׳ 3376; אלה ושלושת הפירושים אינם נכללים בתרגום גוף החיבור. פרק צ״א מתחיל בעמ׳ 3378. — פ' א.ת.]

הביוגרפיה של בו המקועקע

בו המקועקע היה בן לוּ, ושם משפחתו יינג. בימי צ׳ין היה אדם מן השורה. בנעוריו קרא אדם את פניו ואמר לו: ״עתיד אתה להיענש ואחר כך למלוך.״ משהתבגר הורשע בדין ונענש בקעקוע. בו צחק בשמחה ואמר: ״מי שקרא את פניי אמר שאיענש ואחר כך אמלוך. האם אין זה מתקרב להתגשם?״ השומעים לעגו לו יחד. לאחר שנגזר דינו נשלח לעבודות כפייה בהר לי. היו שם מאות אלפי אסירים; בו קשר קשרים עם ראשי קבוצותיהם ועם הנועזים שבהם, ולבסוף הנהיג את חבריו, נמלט אל אזור הנהר והקימו שם חבורת שודדים.

כשקם צ׳ן שנג, נפגש בו עם אדון פאן, ועם אנשיו מרד בצ׳ין ואסף כמה אלפי חיילים. אדון פאן השיא לו את בתו. כשג׳אנג האן חיסל את צ׳ן שנג והביס את צבא לוּ צ׳ן, הוביל בו את צבאו צפונה נגד יחידות השמאל והימין של צ׳ין, הביסן בצ׳ינג־בו והוביל את צבאו מזרחה. משמע ששיאנג ליאנג הכניע את ג׳יאנג־דונג ואת קווי־ג׳י, חצה את הנהר מערבה. צ׳ן יינג סבר שבני שיאנג היו מצביאי צ׳ו מדור לדור, ולכן הכפיף את צבאו לשיאנג ליאנג. לאחר שחצו אל מדרום לחוואי, הכפיפו גם יינג בו והמצביא פּוּ את צבאותיהם לשיאנג ליאנג.

שיאנג ליאנג חצה את החוואי מערבה ותקף את ג׳ינג ג׳וּ, את צ׳ין ג׳יה ואחרים, ובו היה תמיד בראש הצבא. כשבא שיאנג ליאנג לשַׁוֵה ונודע לו שמותו של המלך צ׳ן ודאי, העמיד את מלך חוואי של צ׳ו. שיאנג ליאנג נקרא אדון וּ־שין, ויינג בו היה לאדון דאנג־יאנג. שיאנג ליאנג הובס ונהרג בדינג־טאו; מלך חוואי העביר את בירתו לפנג־צ׳נג, וכל המצביאים, ובהם יינג בו, התכנסו והתבצרו שם. באותה עת לחצה צ׳ין במצור על ג׳או, וג׳או שלחה שוב ושוב שליחים

לבקש עזרה. מלך חוואי מינה את סונג יי למצביא הראשי, את פאן דזנג למצביא הזוטר ואת שיאנג ג׳י למצביא המשנה; יינג בו והמצביא פּוּ היו גם הם מצביאים, וכולם הוכפפו לסונג יי ונשלחו צפונה להציל את ג׳או. לאחר ששיאנג ג׳י הרג את סונג יי על שפת הנהר, מינה מלך חוואי את ג׳י למצביא הראשי וכל המצביאים הוכפפו אליו. שיאנג ג׳י שלח את בו לחצות ראשון את הנהר ולתקוף את צ׳ין. בו זכה בכמה הצלחות; אז חצה ג׳י עם כל צבאו בעקבותיו, הביס את צבא צ׳ין והביא לכניעתם של ג׳אנג האן ואחרים. צבא צ׳ו ניצח פעם אחר פעם, והישגיו עלו על אלה של כל השליטים. צבאות השליטים כולם נכנעו והכפיפו עצמם לצ׳ו, משום שבו הביס פעמים רבות רבים באמצעות מעטים.

כששיאנג ג׳י הוביל את צבאו מערבה ובא לשין־אן, שוב שלח את בו ואחרים להתנפל בלילה על חיילי צ׳ין של ג׳אנג האן ולהמית בבורות יותר ממאתיים אלף איש. כשהגיע למעבר ולא יכול להיכנס, שוב שלח את בו ואחרים ראשונים בדרך צדדית להביס את הצבא שלמרגלות המעבר. כך הצליח להיכנס והגיע לשיאן־יאנג. בו היה תמיד בחיל החלוץ. כשהמלך שיאנג העניק נחלות למצביאים, העמיד את בו למלך ג׳יוּ־ג׳יאנג, ובירתו לוּ.

בחודש הרביעי של השנה הראשונה להאן עזבו כל השליטים את מחנה שׁי וכל אחד הלך לממלכתו. בן שיאנג העמיד את מלך חוואי לקיסר יי, העביר את בירתו לצ׳אנג־שה, ואז הורה בחשאי לבו, מלך ג׳יוּ־ג׳יאנג, ולאחרים לצאת ולתקוף אותו. בחודש השמיני שלח בו מצביא לתקוף את קיסר יי; הוא רדף אחריו והרגו בנפת צ׳ן.

בשנה השנייה להאן מרד טיין רונג, מלך צ׳י, בצ׳ו. המלך שיאנג יצא לתקוף את צ׳י וגייס חיילים מג׳יו־ג׳יאנג. בו, מלך ג׳יו־ג׳יאנג, טען שהוא חולה ולא הלך, אלא שלח מצביא בראש כמה אלפי אנשים. כשהאן הביסה את צ׳ו בפנג־צ׳נג, שוב טען בו שהוא חולה ולא סייע לצ׳ו. משום כך כעס עליו המלך שיאנג ושלח שוב ושוב שליחים להוכיחו ולזמנו. בו פחד יותר ויותר ולא העז לבוא. המלך שיאנג היה טרוד אז בצ׳י ובג׳או בצפון ובהאן במערב; בעל בריתו היחיד היה מלך ג׳יו־ג׳יאנג, והוא גם העריך מאוד את כישרונו של בו ורצה להעסיקו לצדו. משום כך עדיין לא תקף אותו.

בשנה השלישית להאן תקף מלך האן את צ׳ו ונלחם קרב גדול בפנג־צ׳נג, אך לא הצליח. הוא יצא דרך ארץ ליאנג, הגיע ליו ואמר למקורביו: ״עם אנשים כמוכם אין טעם לדון בענייני העולם.״ סווי חה, הממונה על קבלת אורחים, ניגש ואמר: ״איני מבין למה מתכוון הוד מלכותך.״ מלך האן אמר: ״מי יכול לצאת בשליחותי לחוואי־נאן, לגרום לה לגייס צבא ולבגוד בצ׳ו, ולעכב את המלך שיאנג בצ׳י כמה חודשים? אז מובטח שאכבוש את העולם.״ סווי חה אמר: ״אבקש לצאת בשליחות.״ הוא יצא עם עשרים איש לחוואי־נאן. כשהגיע, התארח באמצעות השר הראשי, אך שלושה ימים לא זכה להתקבל. סווי חה אמר לשר הראשי: ״המלך אינו מקבל אותי ודאי מפני שהוא סבור שצ׳ו חזקה והאן חלשה. זו בדיוק הסיבה שבאתי כשליח. אם אזכה לראותו ודבריי נכונים, הרי זה מה שהמלך רוצה לשמוע; ואם אינם נכונים, יישלחו עשרים האנשים שעימי ואנוכי אל גרזן ההוצאה להורג ואל סדן ההוצאה להורג בשוק חוואי־נאן, וכך יובהר שהמלך פנה עורף להאן והצטרף לצ׳ו.״ השר הראשי מסר את הדברים למלך, והמלך קיבל אותו. סווי חה אמר: ״מלך האן שלח אותי להגיש בכבוד איגרת למשרתי הוד מלכותך. אני תמה: עד כמה

קרוב הוד מלכותך לצ׳ו?״ מלך חוואי־נאן אמר: ״אני פונה צפונה ומשרת אותה כנתין.״ סווי חה אמר: ״הוד מלכותך והמלך שיאנג נמנים שניכם עם השליטים; אם אתה פונה צפונה ומשרת אותו כנתין, ודאי זה משום שאתה סבור שצ׳ו חזקה ושאפשר להפקיד בידיה את ממלכתך. כשהמלך שיאנג יצא נגד צ׳י, נשא בעצמו לוחות וכלי הידוק לבניית ביצורים והלך לפני החיילים. היה על הוד מלכותך להוציא את כל אנשי חוואי־נאן, להנהיגם בעצמך ולהיות חיל החלוץ של צ׳ו; והנה שלחת רק ארבעת אלפים איש לסייע לה. האם כך נוהג מי שפונה צפונה ומשרת אדם כנתין? כשמלך האן נלחם בפנג־צ׳נג, המלך שיאנג עדיין לא יצא מצ׳י. היה על הוד מלכותך להזעיק את צבא חוואי־נאן, לחצות את החוואי ולמהר יום ולילה להצטרף לקרב בפנג־צ׳נג; והנה אתה מחזיק רבבות אנשים, ואף אחד מהם לא חצה את החוואי. ישבת בחיבוק ידיים וצפית לראות מי ינצח. האם כך נוהג מי שמפקיד את ממלכתו בידי אדם אחר? אתה פונה אל צ׳ו עם שם ריק בלבד, ומבקש להסתמך עליה בחוזקה; איני סבור שזו דרך טובה בשבילך. ובכל זאת אינך פונה עורף לצ׳ו, מפני שאתה סבור שהאן חלשה. אף שצבא צ׳ו חזק, העולם מטיל עליו את שם העוול, משום שהפר את הברית והרג את קיסר יי. מלך צ׳ו נשען על ניצחונותיו ורואה עצמו כחזק, ואילו מלך האן אסף אליו את השליטים, שב להגן על צ׳נג־גאו ושינג־יאנג, הביא את תבואת שו והאן, חפר תעלות עמוקות והקים סוללות, וחילק את חייליו לשמירת הגבולות והמעברים. כשצבא צ׳ו שב, ארץ ליאנג חוצצת ביניהם; הוא חודר שמונה מאות או תשע מאות לי לתוך ארץ האויב, רוצה להילחם ואינו יכול, ואין בכוחו לכבוש את הערים. זקנים וחלשים מובילים אספקה ממרחק של יותר מאלף לי. כשצבא צ׳ו מגיע לשינג־יאנג ולצ׳נג־גאו, האן עומדת איתן בהגנתה ואינה זזה. אם יתקדם, לא יוכל לתקוף; אם ייסוג, לא יוכל להיחלץ. לכן אני אומר שאין להסתמך על צבא צ׳ו. אם צ׳ו תנצח את האן, יפחדו

השליטים לשלומם ויעזרו זה לזה. כוחה של צ׳ו מספיק רק כדי להביא עליה את צבאות העולם. משום כך צ׳ו נחותה מהאן, והמצב ברור לעין. כעת הוד מלכותך אינו מצטרף להאן, שביטחונה שלם, אלא מפקיד את עצמו בידי צ׳ו, הנמצאת בסכנת חורבן. איני מבין את הדבר. איני אומר שצבא חוואי־נאן מספיק כדי להשמיד את צ׳ו. אם הוד מלכותך יגייס צבא ויפנה עורף לצ׳ו, המלך שיאנג ייאלץ להישאר במקומו; ואם יתעכב כמה חודשים, מובטח שהאן תכבוש את העולם. אבקש לחגור חרב יחד עם הוד מלכותך ולהצטרף להאן. מלך האן ודאי יפריש לך נחלה; קל וחומר חוואי־נאן, שתישאר בידיך. לכן שלח מלך האן אותי בכבוד להגיש את עצתי הדלה, ומקווה שתיתן עליה את דעתך.״ מלך חוואי־נאן אמר: ״אמלא את ההוראה.״ בחשאי הסכים למרוד בצ׳ו ולהצטרף להאן, אך עדיין לא העז לגלות זאת.

שליח צ׳ו היה שם באותה עת, דרש בתוקף מיינג בו להוציא צבא, והתאכסן בתחנת הדואר. סווי חה נכנס ישר פנימה, התיישב במושב המכובד משל שליח צ׳ו ואמר: ״מלך ג׳יו־ג׳יאנג כבר הצטרף להאן. כיצד יכולה צ׳ו לגייס את צבאו? ״ בו נדהם, ושליח צ׳ו קם. חה אמר אז לבו: ״העניין כבר נחשף; מוטב שתהרוג את שליח צ׳ו ולא תניח לו לחזור, ותמהר להצטרף להאן ולאחד את הכוחות.״ בו אמר: ״אעשה כעצת השליח; אקים צבא ואתקוף אותם.״ אז הרג את השליח, הקים צבא ותקף את צ׳ו. צ׳ו שלחה את שיאנג שנג ואת לונג ג׳יה לתקוף את חוואי־נאן, והמלך שיאנג נשאר ותקף את שְׂיָה־יי. כעבור כמה חודשים תקף לונג ג׳יה את חוואי־נאן והביס את צבא בו. בו רצה להוביל את צבאו אל האן, אך פחד שמלך צ׳ו יהרוג אותו, ולכן הלך בדרכים נסתרות והצטרף להאן עם חה.

כשמלך חוואי־נאן הגיע, הקיסר ישב באותה שעה בפישוק על מיטתו ורחץ את רגליו, וזימן את בו להיכנס ולראותו. בו כעס מאוד, התחרט שבא ורצה להרוג את עצמו. כשיצא והלך למעונו, היו האוהל, כלי השימוש, האוכל והמשקה והמשרתים כשל מלך האן; שוב שמח בו שמחה שעלתה על ציפיותיו. אז שלח אנשים לג׳יו־ג׳יאנג. צ׳ו כבר שלחה את שיאנג בו לאסוף את צבא ג׳יו־ג׳יאנג והרגה את אשתו ואת כל ילדיו של בו. שליחי בו מצאו כמה מידידיו הוותיקים ומשרתיו המקורבים, והובילו כמה אלפי אנשים אל האן. האן הקצתה לבו חיילים נוספים, יצאה איתו צפונה, אספה כוחות והגיעה לצ׳נג־נאו. בחודש השביעי של השנה הרביעית העמידה את בו למלך חוואי־נאן, והוא השתתף בתקיפת שיאנג ג׳י.[א]

בשנה החמישית להאן שלח בו אנשים לג׳יו־ג׳יאנג והשתלט על כמה נפות. בשנה השישית נכנסו בו וליו ג׳יה לג׳יו־ג׳יאנג ופיתו את ג׳ואו יין, הממונה הגדול על הצבא. ג׳ואו יין מרד בצ׳ו, ואז גייסו את צבא ג׳יו־ג׳יאנג, תקפו עם האן את צ׳ו והביסוה בגאי־שיה.[ב]

שיאנג ג׳י מת והעולם הוכנע, והקיסר ערך משתה. הקיסר זלזל בהישגו של סווי חה וקרא לו מלומד חסר תועלת: לשם מה נחוצים מלומדים חסרי תועלת בניהול העולם? סווי חה כרע ואמר: ״כשהוד מלכותך הוביל צבא לתקוף את פנג־צ׳נג, מלך צ׳ו עדיין לא עזב את צ׳י. אילו גייסת חמישים אלף רגלים

א. [בוויקיטקסט התו 甚, ״מאוד״, מוקף בסוגריים כאילו היה השלמה. בדפוס סה־בו בייאו הוא חלק רצוף מן הטקסט הראשי (עמוד סריקה 3384); הסוגריים הוסרו, והמילה נשמרה בתרגום. פ' א.ת.]

ב. [הנוסח מציין כאן את השנה השישית לפני הקרב בגאי־שיה, אף שהדבר אינו מתיישב עם הרצף המקובל. גם הדפוס שנבדק (עמוד סריקה 3385) מוסר ״שש״; התאריך נשמר ולא הותאם לפרקים אחרים. פ' א.ת.]

וחמשת אלפים פרשים, היית יכול לכבוש באמצעותם את חוואי־נאן?״ הקיסר אמר: ״לא.״ סווי חה אמר: ״הוד מלכותך שלח אותי עם עשרים איש לחוואי־נאן. הגעתי, ועלה בידי לעשות כרצונך. הרי שהישגי היו טובים משל חמישים אלף רגלים וחמשת אלפים פרשים. ובכל זאת הוד מלכותך קורא לי מלומד חסר תועלת ושואל לשם מה נחוצים מלומדים חסרי תועלת בניהול העולם. מדוע?״ הקיסר אמר: ״אני שוקל כעת את גמולך.״ אז מינה את סווי חה למפקח הצבא. בו קיבל את מחצית לוח האישור למינויו למלך חוואי־נאן; בירתו הייתה לוּ, ומחוזות ג׳וּ־ג׳יאנג, לוּ־ג׳יאנג, חנג־שאן ויוּ־ג׳אנג כולם היו כפופים לו.

בשנה השביעית בא לחצר בצ׳ן. בשנה השמינית בא לחצר בלואו־יאנג. בשנה התשיעית בא לחצר בצ׳אנג־אן.

בשנה האחת־עשרה הוציאה הקיסרית גאו להורג את המרקיז של חוואי־יין, ובו פחד בליבו. בקיץ הוציאה האן להורג את פנג יוּה, מלך ליאנג, קצצה את בשרו, שמה אותו בכלים ושלחה מן הבשר הקצוץ לכל השליטים. כשהגיע לחוואי־נאן היה מלכה בציד. הוא ראה את הבשר, נבהל מאוד, ובחשאי הורה לאנשים לארגן ולאסוף חיילים ולעקוב אחר סימני אזעקה ודחיפות במחוזות השכנים.

פילגשו האהובה של בו חלתה וביקשה ללכת לרופא. בית הרופא היה מול בית בן חה, פקיד החצר. הפילגש הלכה פעמים רבות לבית הרופא; בן חה ראה עצמו כאחד ממשרתי החצר הפנימית, ולכן נתן לה מתנות נדיבות ושתה איתה בבית הרופא. כשהפילגש שירתה את המלך, שיבחה אגב שיחה את חה כאדם מכובד. המלך כעס ואמר: ״מניין לך לדעת זאת?״ היא סיפרה לו את כל העניין. המלך חשד שהיא מקיימת איתו יחסים אסורים. חה פחד וטען שהוא חולה.

המלך כעס עוד יותר ורצה לתפוס אותו. חה הודיע שיש בפיו ידיעה על מרד, ונסע במרכבות הדואר לצ׳אנג־אן. בו שלח אנשים לרדוף אחריו, אך הם לא השיגוהו. חה הגיע והגיש דיווח על מרד: יש סימנים שבו מתכנן למרוד, ואפשר להוציאו להורג לפני שיפעל. הקיסר קרא את האיגרת ודיבר עם שיאו, השר הראשי. השר הראשי אמר: ״לא סביר שבו יעשה זאת. אני חושש שזו האשמת שווא מתוך איבה. אבקש לעצור את חה ולשלוח אנשים לבדוק בחשאי את מלך חוואי־נאן.״ בו, מלך חוואי־נאן, ראה שחה נמלט מחמת אשמתו והגיש דיווח על מרד, וממילא חשד שסיפר את עניניה הסודיים של הממלכה. גם שליח האן הגיע ובדק כמה דברים. אז השמיד בו את משפחת חה וגייס צבא למרד. הידיעה על המרד הגיעה, והקיסר חנן את בן חה ומינהו למצביא.[ג]

הקיסר זימן את המצביאים ושאל: ״בו מרד; מה נעשה?״ כולם אמרו: ״נגייס צבא ונכה בו. אין זה אלא לקבור את הנער בבור. מה יוכל לעשות?״ אדון טנג, המרקיז של רו־יין, זימן את ראש השרים לשעבר של צ׳ו ושאל אותו. ראש השרים אמר: ״מן הדין היה שימרוד.״ אדון טנג אמר: ״הקיסר הפריש לו נחלה והעמידו למלך, העניק לו תואר אצולה ורומם אותו, והוא יושב כשפניו דרומה, אדון לרבבת מרכבות. מדוע מרד?״ ראש השרים אמר: ״אשתקד נהרג פנג יוּה, ובשנה שלפניה נהרג האן שין. שלושת האנשים האלה היו שווים בהישגיהם ובמעמדם. הוא חשש שהאסון יגיע גם אליו, ולכן מרד.״ אדון טנג אמר לקיסר: ״האורח שלי, אדון שֵׁוֶה, שהיה ראש השרים של צ׳ו, יודע לתכנן תוכניות; אפשר לשאול אותו.״ הקיסר זימן את אדון שֵׁוֶה ושאלו. אדון שֵׁוֶה ענה: ״אין פלא שבו מרד. אם יבחר בתוכנית הטובה ביותר, הארץ שממזרח להרים לא

ג. [תעתיק ויקיטקסט מוסר כאן 擊, ״להכות״. בדפוס סה־בו בייאו (עמוד סריקה 3387) מופיע 繫, ״לעצור, לאסור״; נוסח העבודה תוקן על פי עדות זו, ומכאן ״לעצור את חה״ בתרגום. פ' א.ת.]

תהיה בידי האן. אם יבחר בתוכנית הבינונית, אין לדעת מי ינצח ומי יובס. אם יבחר בתוכנית הנחותה, יוכל הוד מלכותך לישון בשלווה.״ הקיסר אמר: ״מהי התוכנית הטובה ביותר?״ ראש השרים ענה: ״לתפוס את וּ במזרח ואת צ׳ו במערב, לצרף את צ׳י ולכבוש את לוּ, לשלוח כרוזים ליאן ולג׳או ולהחזיק איתן בארצות שתפס. אז הארץ שממזרח להרים לא תהיה בידי האן.״ — ״מהי התוכנית הבינונית?״ — ״לתפוס את וּ במזרח ואת צ׳ו במערב, לצרף את האן ולכבוש את ווי, לתפוס את התבואה באסמי אָאוֹ ולחסום את מעבר צ׳נג־גאו. אז אין לדעת מי ינצח ומי יובס.״ — ״מהי התוכנית הנחותה?״ — ״לתפוס את וּ במזרח ואת שְׂיֶה־צאי במערב, להעביר את המטען הכבד ליוּה וללכת בעצמו לצ׳אנג־שה. אז יוכל הוד מלכותך לישון בשלווה, ולהאן לא יהיו צרות.״ הקיסר אמר: ״באיזו תוכנית יבחר?״ ראש השרים ענה: ״בנחותה.״ הקיסר אמר: ״מדוע יוותר על הטובה ועל הבינונית ויבחר בנחותה?״ ראש השרים אמר: ״בו היה אסיר בהר לי והעלה את עצמו למעמד אדון לרבבת מרכבות. כל זה נעשה למען עצמו; הוא אינו דואג לעתיד ואינו חושב על העם לדורות. לכן אני אומר שיבחר בתוכנית הנחותה.״ הקיסר אמר: ״יפה.״ הוא העניק לאדון שֶׂוֶה נחלה בת אלף בתי אב, ואז העמיד את בנו צ׳אנג למלך חוואי־נאן. הקיסר גייס צבא, הנהיג אותו בעצמו ויצא מזרחה לתקוף את בו.

בראשית מרדו אמר בו למצביאיו: ״הקיסר זקן, מאס במלחמות ובוודאי לא יוכל לבוא. אם ישלח מצביאים, היחידים שצריך לחשוש מהם הם חוואי־יין ופנג יוּה. כעת שניהם מתו, ואין לפחד מן האחרים.״ משום כך מרד. ואכן, כפי שחזה אדון שֶׂוֶה, תקף מזרחה את ג׳ינג. ליו ג׳יה, מלך ג׳ינג, נמלט ונהרג בפוֹ־לינג. בו השתלט בכוח על כל חייליו, חצה את החוואי ותקף את צ׳ו. צ׳ו גייסה צבא ונלחמה בו בין שוּ לטונג; היא חילקה אותו לשלושה צבאות, כדי שיוכלו

לעזור זה לזה בתמרון מפתיע. מישהו אמר למצביא צ׳ו: ״בו מיטיב להשתמש בצבא, והעם חושש ממנו זה מכבר. גם תורת המלחמה אומרת: כששליטים נלחמים בארצם, זו ׳ארץ התפזרות׳. כעת חילקתם לשלושה; אם יביס אחד מצבאותינו, יברחו השאר. איך יוכלו לעזור זה לזה?״ הוא לא שמע לו. בו אכן הביס צבא אחד, ושני האחרים התפזרו וברחו.

אז פנה מערבה ופגש את צבא הקיסר בחוויי־ג׳וו, ממערב לצ׳י. חיילי בו היו מעולים מאוד; הקיסר התבצר ביונג־צ׳נג, הביט בצבא בו וראה שהוא ערוך כצבא שיאנג ג׳י. הדבר עורר בו סלידה. הם ראו זה את זה מרחוק, והקיסר קרא אל בו: ״מה הצרה שגרמה לך למרוד?״ בו אמר: ״אני רוצה להיות קיסר, זה הכול.״ הקיסר כעס, קילל אותו, והם נלחמו קרב גדול. צבא בו הובס וברח. הוא חצה את החוואי ועצר כמה פעמים להילחם, אך לא הצליח; עם יותר ממאה איש נמלט אל מדרום לנהר. בו היה קשור מקודם בנישואין לבית אדון פאן. לכן מלך אָאי של צ׳אנג־שה שלח אנשים להונות אותו: הם העמידו פנים שיברחו איתו ופיתו אותו לברוח ליוּה. בו האמין להם והלך בעקבותיהם לפאן־יאנג. אנשי פאן־יאנג הרגו אותו בבית איכר בכפר דְזֶה. כך בא קיצו של בו המקועקע.

העמידו את בן הקיסר צ׳אנג למלך חוואי־נאן, העניקו לבן חה את התואר מרקיז צ׳י־סה, ורבים מן המצביאים והמפקדים קיבלו נחלות בזכות הישגיהם.

ההיסטוריון הגדול אומר: יינג בו — האם אבותיו היו מצאצאי גאו יאו, בני יינג ולוּ שצ׳ו השמידה, כפי שמסופר בדברי ימי האביב והסתיו? הוא נענש בגופו על פי החוק; מה פתאומית הייתה עלייתו! האנשים שבית שיאנג הרג בבורות נמנו באלפים וברבבות, ובו היה תמיד ראש העושים באכזריות. הישגיו עלו על אלה של השליטים, ובזכותם זכה למלוכה; ובכל זאת לא ניצל מלספוג בעצמו עונש

גדול לעיני העולם. האסון צמח מפילגשו האהובה; הקנאה הולידה צרה, ולבסוף החריבה את ממלכתו![ד]

ד. [התרגום מסתיים בדברי ההיסטוריון הגדול. דברי שלושת הפרשנים, דברי השבח המאוחרים 贊述隱索 המופיעים אחריהם באות קטנה בעמוד סריקה 3391, והמדור 證考 בעמוד 3392 אינם חלק מן הטקסט המתורגם. זו הפרדה בין שכבות הטקסט, לא השמטה של דברי המחבר; כל החומר נשמר בצילומי המקור ובתעתיק המקור המקובע. פ' א.ת.]

הביוגרפיה של המרקיז של חוואי־יין

האן שין, המרקיז של חוואי־יין, היה בן חוואי־יין. בראשית דרכו, כשהיה אדם מן השורה, היה עני ולא נהג כראוי. לא נבחר למשרת פקיד, וגם לא ידע לפרנס את עצמו בעסקים ובמסחר. לעיתים קרובות התארח אצל אחרים לאכול ולשתות, ורבים מאסו בו. הוא נהג להתארח לסעודות אצל ראש תחנת נאן־צ׳אנג שבשְׁיָה־שיאנג. כעבור כמה חודשים מאסה בו אשת ראש התחנה; היא בישלה בבוקר ואכלו במיטתם. כשהגיע שין בשעת הסעודה, לא הכינו לו אוכל. גם שין הבין את כוונתה, כעס, ניתק לבסוף את הקשר והסתלק.

שין דג למרגלות העיר, ונשים כיבסו שם. אחת מהן ראתה ששין רעב והאכילה אותו עד שסיימו את הכביסה, במשך כמה עשרות ימים. שין שמח ואמר לכובסת: ״ודאי אשיב לך גמול נדיב.״ האישה כעסה ואמרה: ״גבר גדול אינו יכול להאכיל את עצמו! ריחמתי על בן אצילים והגשתי לו אוכל; וכי ציפיתי לגמול?״[א]

אחד הצעירים שבין הקצבים בחוואי־יין העליב את שין ואמר: ״אף שאתה גדול וגבוה ואוהב לשאת סכין וחרב, בפנים אתה פחדן.״ הוא ביזה אותו בפני כולם ואמר: ״אם שין מוכן למות, ידקור אותי; ואם אינו מוכן למות, יעבור מתחת למכנסיי.״ שין הביט בו היטב, התכופף, עבר מתחת למכנסיו וזחל על הארץ. כל אנשי השוק צחקו על שין וחשבו אותו לפחדן.

כששיאנג ליאנג חצה את החוואי, נטל שין חרב והצטרף אליו. הוא שירת במחנהו אך לא התפרסם. לאחר ששיאנג ליאנג הובס, הצטרף שוב לשיאנג יו,

ויו מינה אותו למשרת בארמון. פעמים רבות הציע תוכניות לשיאנג יו, ויו לא השתמש בהן. כשמלך האן נכנס לשו, נמלט שין מצ׳ו והצטרף להאן. הוא עדיין לא זכה להכרה ומילא משרת ליין־שיאו. הוא הורשע בדין ונידון לעריפת ראש; שלושה־עשר מחבריו כבר נערפו, והגיע תורו של שין. שין הרים את עיניו, ובמקרה ראה את אדון טנג. אמר: ״האם הקיסר אינו רוצה להשיג את העולם? מדוע הוא הורג אנשים אמיצים!״ אדון טנג השתאה לדבריו והתרשם ממראהו החסון, שחרר אותו ולא ערף את ראשו. הוא שוחח איתו ושמח בו מאוד. סיפר עליו לקיסר, והקיסר מינה אותו למפקד האחראי על התבואה; הקיסר עצמו עדיין לא ראה בו איש יוצא דופן.[ב]

שין שוחח פעמים רבות עם שיאו חה, וחה ראה בו איש יוצא דופן. כשהגיעו לנאן־ג׳נג, כבר נמלטו בדרך כמה עשרות מצביאים. שין סבר שחה ואחרים כבר דיברו עליו כמה פעמים עם הקיסר, אך הקיסר אינו מעסיקו, ולכן נמלט. חה שמע ששין נמלט, לא הספיק לדווח ורדף אחריו בעצמו. מישהו אמר לקיסר: ״חה, ראש השרים, נמלט.״ הקיסר כעס מאוד, כאילו איבד את יד ימינו ואת יד שמאלו. כעבור יום או יומיים בא חה להתקבל אצל הקיסר. הקיסר היה כועס ושמח כאחד וגידף את חה: ״נמלטת! מדוע?״ חה אמר: ״לא העזתי להימלט. רדפתי אחר נמלט.״ הקיסר אמר: ״אחר מי רדפת?״ חה אמר: ״אחר האן שין.״ הקיסר שוב גידף: ״מצביאים נמלטו בעשרות, ואחרי איש מהם לא רדפת. לרדוף אחרי שין — זה שקר!״ חה אמר: ״מצביאים קל להשיג. אבל

א. [״בן אצילים״ מתרגם כאן את 王孫 כלשון פנייה מכבדת לצעיר; אין זו קביעה שהאן שין היה נכדו של מלך. פ׳ א.ת.]

ב. [שם המשרה בנוסח הבסיס הוא 囂連, ותועתק כאן ליין־שיאו בלי להכריע בתפקידה. בדפוס ״סה־בו בייי־יאו״ שנבדק כתוב 敖連. ההבדל נשאר פתוח לבירור, ולא תוקן על סמך העד המשני בלבד. פ׳ א.ת.]

אדם כשין הוא איש שאין לו שני בממלכה. אם המלך רוצה להמשיך למלוך זמן רב בחאן־ג׳ונג, אין לו צורך בשין. אם הוא רוצה להתמודד על העולם, אין לו עם מי לתכנן זאת מלבד שין. הדבר תלוי רק בהכרעת המלך.״ המלך אמר: ״גם אני רוצה לצאת מזרחה. איך אוכל להישאר כאן זמן רב בדיכאון?״ חה אמר: ״אם המלך אכן מתכנן לצאת מזרחה ויוכל להשתמש בשין, שין יישאר; אם לא יוכל להשתמש בו, שין יימלט לבסוף.״ המלך אמר: ״למענך אמנה אותו למצביא.״ חה אמר: ״גם אם יהיה מצביא, שין ודאי לא יישאר.״ המלך אמר: ״אמנה אותו למצביא הגדול.״ חה אמר: ״זכות גדולה!״ אז רצה המלך לזמן את שין ולמנותו. חה אמר: ״המלך רגיל לזלזל ולהתנהג בלי נימוסים. כעת מינוי מצביא גדול כאילו קוראים לילד קטן — זו בדיוק הסיבה ששין הסתלק. אם המלך אכן רוצה למנותו, עליו לבחור יום טוב, לצום ולהיטהר, להקים במה ולערוך את הטקס בכל פרטיו. רק כך אפשר.״ המלך הסכים. כל המצביאים שמחו, וכל אחד חשב שהוא עצמו יזכה במשרת המצביא הגדול. כשהגיע המינוי והמצביא הגדול היה האן שין, כל הצבא נדהם.

לאחר שטקס מינוי שין הסתיים, הוא ישב במושב המכובד. המלך אמר: ״ראש השרים דיבר פעמים רבות על המצביא. איזו עצה תלמד אותי?״ שין הודה ושאל את המלך: ״כעת, כשפונים מזרחה להתמודד על השלטון בעולם, האם אין היריב המלך שיאנג?״ מלך האן אמר: ״אכן.״ שין אמר: ״להערכת הוד מלכותך, מי עולה על מי באומץ, בתעוזה, באנושיות ובכוח — אתה או המלך שיאנג?״ מלך האן שתק זמן רב ואמר: ״אני נחות ממנו.״ שין השתחווה פעמיים ואמר בברכה: ״גם אני סבור שהוד מלכותך נחות ממנו. אך שירתתי אותו בעבר; אבקש לספר איזה אדם הוא המלך שיאנג. כשהמלך שיאנג נוהם וצורח, אלף אנשים מאבדים את כוחם; אך אינו מסוגל להפקיד סמכות בידי מצביאים

מוכשרים. אין זה אלא אומץ של אדם יחיד. במפגש עם אנשים המלך שיאנג מכבד ואוהב, מדבר בנועם, וכשאדם חולה הוא בוכה וחולק איתו אוכל ומשקה; אך כשלאנשים יש הישגים וראוי להעניק להם תואר אצולה, הוא ממשש את החותם עד שקצותיו נשחקים ואינו יכול להביא את עצמו לתת אותו. זו מה שנקרא רחמנות של נשים. אף שהמלך שיאנג הוא הגמון העולם והכפיף אליו את השליטים, אינו יושב בגוואן־ג׳ונג אלא קבע את בירתו בפנג־צ׳נג. הוא הפר את ההסכם עם קיסר יי והמליך את קרוביו ואהוביו, והשליטים אינם מרוצים. כשהשליטים ראו שהמלך שיאנג העביר וגירש את קיסר יי והושיבו מדרום לנהר, גם הם חזרו, גירשו את אדוניהם והמליכו את עצמם בארצות הטובות. אין מקום שהמלך שיאנג עבר בו ולא החריבו. רבים בעולם כועסים עליו; העם אינו דבק בו, אלא נכפה בכוחו ובעוצמתו. אף שבשמו הוא הגמון, למעשה איבד את לב העולם. לכן אני אומר שקל להפוך את כוחו לחולשה. כעת, אם הוד מלכותך אכן ינהג בדרך ההפוכה: יפקיד סמכות בידי אנשי האומץ והגבורה בעולם — את מי לא יוכל להכניע? יעניק את ערי העולם לבעלי ההישגים — מי לא ייכנע? ינהיג צבא צודק ואנשיו ישתוקקו לחזור מזרחה — איזה אויב לא יתפזר? ועוד, שלושת מלכי צ׳ין היו מצביאי צ׳ין והנהיגו את בניה כמה שנים. אין למנות את מי שנהרגו ואבדו; אחר כך רימו את אנשיהם ונכנעו לשליטים. בהגיעם לשין־אן הערים המלך שיאנג והרג בבורות יותר ממאתיים אלף חיילי צ׳ין שנכנעו. רק חאן, שין ויי ניצלו. האבות והאחים בצ׳ין כועסים על שלושת אלה, וכאבם חודר עד לשד העצמות. כעת צ׳ו כפתה בכוח את מלוכתם של שלושת האנשים, ואין איש מתושבי צ׳ין שאוהב אותם. כשנכנס הוד מלכותך דרך מעבר וו, לא פגע אפילו בשערה דקה, ביטל את חוקיה האכזריים של צ׳ין וכרת הסכם עם אנשיה: שלושה סעיפי חוק בלבד. אין איש מתושבי צ׳ין שלא רצה שהוד מלכותך ימלוך על

צ׳ין. לפי ההסכם בין השליטים, הוד מלכותך היה אמור למלוך בגוואן־ג׳ונג; כל אנשי גוואן־ג׳ונג יודעים זאת. כשאיבדת את מעמדך ונכנסת לחאן־ג׳ונג, לא היה איש מתושבי צ׳ין שלא הצטער. כעת, אם תקום ותצא מזרחה, אפשר להכניע את שלוש צ׳ין באמצעות משלוח כרוזים בלבד.״ אז שמח מלך האן מאוד וחשב שמצא את שין מאוחר מדי. הוא שמע לעצתו והקצה למצביאים את יעדי התקפותיהם.

בחודש השמיני הוציא מלך האן צבא מזרחה דרך צ׳ן־צאנג והכניע את שלוש צ׳ין. בשנה השנייה להאן יצא מן המעבר, השתלט על ווי ועל חה־נאן, ומלכי האן ויין נכנעו כולם. הוא התאחד עם צ׳י וג׳או ותקף יחד איתן את צ׳ו. בחודש הרביעי הגיע לפנג־צ׳נג. צבא האן הובס, התפזר ושב. שין אסף שוב חיילים ונפגש עם מלך האן בשינג־יאנג, ושוב הביס את צ׳ו בין ג׳ינג לסואו. משום כך לא יכול צבא צ׳ו לנוע מערבה לבסוף.

לאחר תבוסת האן ונסיגתה מפנג־צ׳נג, שין, מלך סאי, ויי, מלך די, נטשו את האן ונכנעו לצ׳ו; גם צ׳י וג׳או מרדו בהאן וכרתו שלום עם צ׳ו. בחודש השישי ביקש באו, מלך ווי, רשות לשוב ולראות את קרוב משפחתו החולה. כשהגיע לממלכתו, חסם את המעברים בנהר, מרד בהאן וכרת הסכם שלום עם צ׳ו. מלך האן שלח את המלומד לי לשכנע את באו, אך לא הביא לכניעתו. בחודש השמיני מינה את שין לראש השרים של השמאל, לתקוף את ווי. מלך ווי ריכז צבא גדול בפו־באן וחסם את לין־ג׳ין. שין הגביר את פעולות ההטעיה, הציב סירות כאילו בכוונתו לחצות בלין־ג׳ין, ואילו הכוח הנסתר העביר את הצבא משְׁיָה־יאנג על גבי כלי עץ חלולים ותקף במפתיע את אן־יי. באו, מלך ווי, נדהם והוביל צבא להילחם בשין. שין לקח את באו בשבי והכניע את ווי, שהייתה למחוז חה־דונג. מלך האן שלח את ג׳אנג אר עם שין; הם הובילו צבא

מזרחה ותקפו צפונה את ג׳או ואת דאי. בחודש התשיעי הנוסף הביסו את צבא דאי ותפסו את שְׂיָה שואו באֶה־יו. כששין הכניע את ווי והביס את דאי, האן שלחה בכל פעם אנשים לקחת את חייליו המובחרים אל שינג־יאנג, לעמוד נגד צ׳ו.

שין וג׳אנג אר, בראש כמה רבבות חיילים, רצו לרדת מזרחה דרך ג׳ינג־שינג ולתקוף את ג׳או. מלך ג׳או וצ׳ן יו, אדון צ׳נג־אן, שמעו שהאן עומדת לתקוף אותם, וריכזו צבא בפתח ג׳ינג־שינג; אמרו שמספרו מאתיים אלף. לי דזו־ג׳ה, אדון גוואנג־וו, אמר לאדון צ׳נג־אן: ״שמעתי שהמצביא האן שין חצה את הנהר המערבי, לקח בשבי את מלך ווי, תפס את שְׂיָה שואו ושפך זה עתה דם באֶה־יו. כעת הוא נעזר גם בג׳אנג אר ומתכוון להכניע את ג׳או. הוא מנצל ניצחונות ונלחם הרחק מארצו; אין לעמוד בפני חוד כוחו. שמעתי שכאשר מובילים מזון אלף לי, פני החיילים רעבים, וכאשר אוספים עצים ועשב ורק אחר כך מבשלים, הצבא אינו שבע לפני הלינה. כעת בדרך ג׳ינג־שינג אין מרכבות יכולות לנסוע זו לצד זו ואין פרשים יכולים להסתדר בשורות. לאחר מסע של כמה מאות לי, מטבע הדברים אספקתם נותרת מאחור. אבקש שתשאיל לי כוח מיוחד של שלושים אלף איש; אלך בדרך צדדית ואנתק את מטענם. אתה חפור תעלות עמוקות והקם סוללות גבוהות, החזק איתן במחנה ואל תילחם בהם. מלפנים לא יוכלו להילחם, לאחור לא יוכלו לשוב, והכוח המיוחד שלי ינתק אותם מאחור ולא יניח להם לבזוז בשדות. בתוך פחות מעשרה ימים אפשר יהיה להביא את ראשי שני המצביאים למחנך. אבקש שתיתן דעתך לעצתי. אם לא, ודאי תיפול בשבי השניים.״ אדון צ׳נג־אן היה מלומד קונפוציאני. הוא נהג לומר שצבא צודק אינו משתמש במרמה ובתחבולות, ואמר: ״שמעתי בתורת המלחמה: אם מספרך פי עשרה, הקף

אותו; אם כפול, הילחם. צבא האן שין נקרא כעת רבבות, אך למעשה אינו עולה על כמה אלפים. הוא הצליח לבוא אלף לי לתקוף אותנו, וכבר עייף עד קצה כוחו. אם כעת נתחמק כך ולא נתקוף, מה נוסיף לעשות מול אויב גדול ממנו בעתיד? השליטים יאמרו שאני פחדן ויבואו בקלות לתקוף אותי.״ הוא לא שמע לעצתו של אדון גוואנג־וו, ועצתו לא נוצלה.

האן שין שלח אנשים לבדוק בחשאי, ונודע להם שהעצה אינה מנוצלת, שבו ודיווחו. הוא שמח מאוד ואז העז להוביל את צבאו ולרדת. במרחק שלושים לי מפתח ג׳ינג־שינג עצר וחנה. בחצות העביר את פקודת היציאה, בחר אלפיים פרשים קלים, כל אחד נושא דגל אדום, ושלחם בדרך צדדית להסתתר בהר ולהשקיף על צבא ג׳או. הזהירם: ״כשג׳או תראה אותנו בורחים, ודאי תרוקן את המחנה כדי לרדוף אחרינו. אתם מהרו להיכנס למחנה ג׳או, עקרו את דגלי ג׳או והעמידו את דגליה האדומים של האן.״ הוא הורה לסגני מצביאיו לחלק מזון קל ואמר: ״היום נביס את ג׳או וניפגש לסעודה!״ כל המצביאים לא האמינו, אך העמידו פנים וענו: ״כן.״ הוא אמר לקצינים: ״ג׳או כבר תפסה מקום נוח והקימה מחנה. עדיין לא ראתה את דגלי המצביא הגדול ואת תופיו, ולכן לא תרצה לתקוף את חיל החלוץ, מחשש שנגיע למכשול ולשטח קשה ואז נשוב.״ שין שלח רבבת אנשים ללכת ראשונים, לצאת ולהיערך כשגבם אל המים. צבא ג׳או ראה וצחק צחוק גדול. עם שחר הציב שין את דגלי המצביא הגדול ואת תופיו, התקדם בתופים ויצא מפתח ג׳ינג־שינג. ג׳או פתחה את מחנה ותקפה אותו, והם נלחמו קרב גדול זמן רב. אז העמידו שין וג׳אנג אר פנים שהם נוטשים את התופים ואת הדגלים וברחו אל הצבא שעל שפת המים. הצבא שעל שפת המים פתח והכניסם, והם שוב נלחמו בעוז. ג׳או אכן רוקנה את המחנה כדי להתחרות על תופי האן ודגליה ורדפה אחר האן שין

וג׳אנג אר. האן שין וג׳אנג אר כבר נכנסו לצבא שעל שפת המים; כל החיילים נלחמו עד מוות ולא היה אפשר להביסם. אלפיים הפרשים ששלח שין ככוח מיוחד חיכו יחד שג׳או תרוקן את המחנה ברדיפת שלל. אז דהרו למחנה ג׳או, עקרו את כל דגליה והעמידו אלפיים דגלים אדומים של האן. צבא ג׳או לא ניצח ולא הצליח לתפוס את שין ואחרים, ורצה לחזור למחנה. המחנה כולו היה מלא דגלים אדומים של האן. הם נדהמו מאוד וחשבו שהאן כבר תפסה את מלך ג׳או ואת מצביאיו; הצבא התבלבל וברח. מצביאי ג׳או אפילו הרגו נמלטים, אך לא יכלו לעצור אותם. אז תקף צבא האן משני צדדים, הביס תבוסה גדולה את צבא ג׳או ושבה אותו, הרג את אדון צ׳נג־אן על נהר ג׳ה ולקח בשבי את שְׂיֵה, מלך ג׳או.

שין הורה לצבא לא להרוג את אדון גוואנג־וו; מי שיצליח לתפוס אותו חי יקבל אלף יחידות זהב. אז הביא מישהו את אדון גוואנג־וו כבול אל המחנה. שין התיר את כבליו, הושיבו כשפניו מזרחה, ישב מולו כשפניו מערבה ושירת אותו כמורה. המצביאים הגישו את הראשים הכרותים ואת השבויים, ולאחר המנוחה בירכו כולם. אז שאלו את שין: ״תורת המלחמה קובעת: ההרים והגבעות לימין ומאחור, המים והביצות מלפנים ומשמאל. והנה המצביא הורה לנו להיערך להפך, כשגבנו אל המים, ואמר 'נביס את ג׳או וניפגש לסעודה'. לא הסכמנו. אך לבסוף ניצחנו. איזו שיטה היא זו?״ שין אמר: ״הדבר נמצא בתורת המלחמה, אלא שלא הבחנתם בו. האם אין תורת המלחמה אומרת: 'הכנס אותם לארץ מוות ורק אז יחיו; הנח אותם בארץ אובדן ורק אז יתקיימו'? מלבד זאת, לא קיבלתי אנשים שטיפלתי בהם וטיפחתי אותם מימים ימימה. זה מה שנקרא 'לדחוף אנשי שוק להילחם'. בנסיבות כאלה אין ברירה אלא להעמידם בארץ מוות, כדי שכל אחד יילחם למען עצמו. אם אתן להם ארץ חיים, יברחו

כולם. האם עוד אוכל להשיגם ולהשתמש בהם?״ כל המצביאים הודו ואמרו: ״יפה. לא היינו מסוגלים לכך.״[ג]

אז שאל שין את אדון גוואנג־וו: ״אני רוצה לתקוף צפונה את יאן ומזרחה את צ׳י. איך אשיג הצלחה?״ אדון גוואנג־וו התנצל וסירב: ״שמעתי שמצביא שצבאו הובס אינו יכול לדבר על גבורה, ושר של ממלכה שאבדה אינו יכול לתכנן קיום. כעת אני שבוי של תבוסה וחורבן; איך אוכל לשקול עניינים גדולים?״ שין אמר: ״שמעתי שבאי־לי שׁי ישב ביו ויו אבדה; הוא היה בצ׳ין וצ׳ין הייתה להגמון. לא היה טיפש ביו וחכם בצ׳ין; ההבדל הוא אם השתמשו בו או לא, אם שמעו לו או לא. אילו אדון צ׳נג־אן אכן שמע לעצתו של אדוני, גם אדם כמוני כבר היה נלקח בשבי. משום שלא השתמש בך, זכיתי לשרת אותך.״ הוא חזר ושאל בתוקף: ״אני מוסר לך את ליבי ואת התכנון; אבקש שלא תסרב.״ אדון גוואנג־וו אמר: ״שמעתי שגם לחכם, בין אלף מחשבות, ודאי יש שגיאה אחת; וגם לטיפש, בין אלף מחשבות, ודאי יש מחשבה נכונה אחת. לכן נאמר: 'מדברי המשוגע בורר החכם'. אני רק חושש שעצתי לא תהיה שימושית, אך אבקש להציע את נאמנותי הטיפשית. לאדון צ׳נג־אן היו תוכניות לנצח במאה קרבות מתוך מאה, וביום אחד איבדן: הצבא הובס ליד חאו, והוא עצמו מת על נהר ג׳ה. כעת המצביא חצה את הנהר המערבי, לקח בשבי את מלך ווי, תפס את שִׂיָה שואו באֶה־יו, ירד לג׳ינג־שינג במתקפה אחת, ולפני שהבוקר הסתיים הביס מאתיים אלף אנשי ג׳או והרג את אדון צ׳נג־אן. שמך נודע בין הימים וכוחך מרעיד את העולם. אין איכר שאינו מפסיק את החריש ומניח את המחרשה, לובש בגדים טובים ואוכל אוכל טוב, ומטה אוזן

ג. [בוויקיטקסט מסומנת את, ״מנוחה״, בסוגריים. בדפוס ״סה־בו בייי־יאו״ היא חלק רצוף מן הטקסט הראשי; בתרגום ובנוסח הסיני המנורמל נשמרה המילה והוסרו רק הסוגריים. פ' א.ת.]

להמתין להוראה. זה כוחו של המצביא. אך האנשים עמלים והחיילים עייפים; למעשה קשה להשתמש בהם. אם כעת המצביא רוצה להוציא צבא תשוש ועייף ולהציבו למרגלות עריה המבוצרות של יאן, יש לחשוש שהלחימה תימשך זמן רב ולא יהיה בכוחו לכבוש. מצבו יתגלה וכוחו ייחלש, הימים יעברו והאספקה תכלה, ויאן החלשה לא תיכנע; צ׳י ודאי תחזיק בגבולה כדי לחזק את עצמה. אם יאן וצ׳י יעזרו זו לזו ולא ייכנעו, עדיין לא תוכרע חלוקת הכוח בין ליו לשיאנג. זו חולשתו של המצביא. לדעתי הטיפשית, זו גם טעות. לכן מי שמיטיב להשתמש בצבא אינו תוקף בכוחו החלש את כוחו החזק של האויב, אלא בכוחו החזק את כוחו החלש.״ האן שין אמר: ״אם כן, באיזו דרך?״ אדון גוואנג־וו ענה: ״כעת, לתכנן למען המצביא, אין טוב מהנחת הנשק ומתן מנוחה לצבא, ייצוב ג׳או וטיפול ביתומיה. בתוך מאה לי יביאו מדי יום בקר ויין, כדי להשקות את האנשים ולהרגיע את החיילים. פנה צפונה בדרך יאן, ואחר כך שלח בעל לשון עם איגרת קצרה, שיציג ליאן את כוחך. יאן ודאי לא תעז שלא לציית. לאחר שיאן תציית, שלח אנשים שיפיצו את הדברים מזרחה בצ׳י; צ׳י ודאי תיכנע לפי השמועה, וגם אם יש בה חכמים, לא ידעו מה לתכנן בשבילה. כך אפשר יהיה לתכנן את כל ענייני העולם. יש בצבא מהלך שבו תחילה בא השם ואחר כך המעשה; לזה הכוונה.״ האן שין אמר: ״יפה.״ הוא נקט את עצתו ושלח שליח ליאן, ויאן נכנעה לשמועה. אז שלח שליח לדווח להאן וביקש להעמיד את ג׳אנג אר למלך ג׳או, כדי לייצב ולהשקיט את ממלכתה. מלך האן הסכים והעמיד את ג׳אנג אר למלך ג׳או.

צ׳ו שלחה פעמים רבות כוחות מיוחדים לחצות את הנהר ולתקוף את ג׳או. אר, מלך ג׳או, והאן שין נעו הלוך ושוב להציל את ג׳או, ותוך כדי מסע הכניעו את עריה וגייסו חיילים שנשלחו להאן. צ׳ו צרה אז בדוחק על מלך האן בשינג־

יאנג. מלך האן יצא דרומה, הלך אל בין וואן ליה, השיג את בו המקועקע ונמלט לצ׳נג־גאו. צ׳ו שוב צרה עליו בדוחק. בחודש השישי יצא מלך האן מצ׳נג־גאו, חצה את הנהר מזרחה, ורק אדון טנג היה איתו. הוא הגיע לצבא ג׳אנג אר בשיו־וו, ובהגיעו לן בתחנת הדואר. בבוקר הציג את עצמו כשליח האן ודהר לתוך מחנה ג׳או. ג׳אנג אר והאן שין עדיין לא קמו. הקיסר נכנס לחדר שנתם, לקח את חותמיהם ואת אותות סמכותם, זימן את המצביאים בהנפת דגל והחליף את מינויים. שין ואר קמו, ורק אז נודע להם שמלך האן הגיע. הם נדהמו מאוד. מלך האן לקח את צבאות השניים ומיד הורה לג׳אנג אר להכין את הגנת ארץ ג׳או. הוא מינה את האן שין לשר הראשי, כדי לאסוף את חיילי ג׳או שעדיין לא גויסו ולתקוף את צ׳י.

שין הוביל צבא מזרחה. בטרם עבר את פינג־יואן שמע שמלך האן שלח את לי יי־ג׳י, והוא כבר שכנע את צ׳י להיכנע. האן שין רצה לעצור. קוואי טונג, בעל הלשון מפאן־יאנג, אמר לשין: ״המצביא קיבל צו לתקוף את צ׳י, והאן שלחה בנפרד שליח חשאי להכניע את צ׳י. האם היה צו לעצור את המצביא? כיצד תוכל שלא לצאת? ועוד, המלומד לי הוא אדם אחד: נשען על מוט המרכבה, נענע לשון בת שלושה צון והכניע יותר משבעים ערים בצ׳י; ואילו המצביא הוביל כמה רבבות אנשים, ורק כעבור יותר משנה הכניע יותר מחמישים ערים בג׳או. לאחר כמה שנים כמצביא, האם הישגיך נחותים משל מלומד קטן אחד? ״ שין הסכים, נקט את עצתו וחצה את הנהר. צ׳י כבר שמעה למלומד לי; היא החזיקה אותו אצלה, הרבתה בשתייה והפסיקה את השמירה ואת ההכנות להתגונן מפני האן. שין תקף במפתיע את צבא צ׳י בלי־שיה, ואז הגיע ללין־דְזה. טיין גוואנג, מלך צ׳י, סבר שהמלומד לי מכר אותו, בישל אותו למוות ונמלט לגאו־מי. הוא שלח שליח לצ׳ו לבקש עזרה. האן שין כבר הכניע את

לין־דְזֶה, ואז רדף מזרחה אחר גוואנג עד ממערב לגאו־מי. גם צ׳ו שלחה את לונג ג׳יה לפקד על צבא שנאמר כי מנה מאתיים אלף איש, כדי להציל את צ׳י.

מלך צ׳י גוואנג ולונג ג׳יה איחדו את צבאותיהם להילחם בשין, אך טרם התנגשו בו. מישהו יעץ ללונג ג׳יה: ״צבא האן נלחם הרחק מארצו ומשקיע את כל כוחו בקרב; אין לעמוד בפני חוד כוחו. אנשי צ׳י וצ׳ו נלחמים בארצם, וצבאותיהם עלולים להישבר ולהתפזר בקלות. מוטב לחפור תעלות עמוקות סביב המחנה ולבקש ממלך צ׳י לשלוח שרים נאמנים לגייס את הערים שאיבד. כשישמעו הערים שאבדו כי מלכן עודנו חי וכי צ׳ו באה לעזור, ודאי ימרדו בהאן. צבא האן שוהה כאורח במרחק אלפיים לי; אם כל ערי צ׳י ימרדו בו, לא יהיה לו מקור מזון, ואפשר יהיה להכניעו בלי קרב.״ לונג ג׳יה אמר: ״אני מכיר את האן שין מימים ימימה; קל להתמודד איתו. ועוד, אם אציל את צ׳י ואכניע אותו בלי להילחם, איזה הישג יהיה לי? אם אלחם כעת ואנצח, אוכל להשיג מחצית מצ׳י. מדוע לעצור!״ הוא יצא לקרב ונערך מול שין משני עברי נהר ווי. בלילה הורה האן שין להכין יותר מרבבת שקים, למלאם בחול ולסכור את הנהר במעלה הזרם. הוא הוביל את הצבא לחצייה, ולאחר שמחציתו חצתה תקף את לונג ג׳יה, העמיד פנים שהוא מובס ושב וברח. לונג ג׳יה אכן שמח ואמר: ״ידעתי ששין פחדן.״ הוא רדף אחר שין וחצה את המים. שין שלח אנשים לפרוץ את סכר השקים, והמים שטפו בעוצמה. רוב צבאו של לונג ג׳יה לא הצליח לחצות. שין תקף מיד והרג את לונג ג׳יה. צבאו של לונג ג׳יה שממזרח למים התפזר וברח, ומלך צ׳י גוואנג נמלט. שין המשיך לרדוף אחר הנמלטים עד צ׳נג־יאנג ושבה את כל חיילי צ׳ו.

בשנה הרביעית להאן הכניע שין לבסוף את צ׳י כולה והשקיט אותה. הוא שלח אדם לומר למלך האן: ״צ׳י היא ממלכה של מרמה ותהפוכות, המשנה את

נאמנותה שוב ושוב. בגבולה הדרומי צ׳ו; אם לא ימונה מלך זמני לייצבה, לא יהיה מצבה יציב. אבקש להיות מלך זמני, לטובת העניין.״ באותה שעה צרה צ׳ו בדוחק על מלך האן בשינג־יאנג. שליח האן שין הגיע, פתח את האיגרת, ומלך האן כעס מאוד וגידף: ״אני לכוד כאן, ומבוקר עד ערב מצפה שתבוא לעזור לי, ואילו אתה רוצה להמליך את עצמך!״ ג׳אנג ליאנג וצ׳ן פינג דרכו על רגלו של מלך האן ולחשו באוזנו: ״האן מצויה כעת במצב קשה. האם תוכל למנוע משין להיות מלך? מוטב לנצל זאת ולהמליכו, לנהוג בו יפה ולהניח לו להגן על ממלכתו. אחרת תפרוץ מהומה.״ גם מלך האן הבין, ושב וגידף: ״גבר גדול המכניע את השליטים יהיה מלך ממש! לשם מה מלך זמני!״ הוא שלח את ג׳אנג ליאנג להמליך את שין על צ׳י וקרא לחייליו לתקוף את צ׳ו.

משאיבדה צ׳ו את לונג ג׳יה, פחד המלך שיאנג ושלח את וּ שֶׂה, בן שׁוּ־יי, לשכנע את שין, מלך צ׳י. אמר: ״העולם כולו סבל מצ׳ין זמן רב. יחד התאמצנו לתקוף את צ׳ין. לאחר שצ׳ין הובסה, חישבנו את ההישגים, חילקנו את הארץ וקבענו בה ממלכות, כדי לתת מנוחה לחיילים. כעת מלך האן שוב מקים צבא ופונה מזרחה, פולש לנחלות אחרים וגוזל את ארצם. הוא כבר הביס את שלוש צ׳ין, הוביל צבא אל מחוץ למעבר ואסף את צבאות השליטים לתקוף מזרחה את צ׳ו. אין בכוונתו לעצור עד שיבלע את העולם כולו. כה קשה חוסר השובע שלו! ועוד, אין לבטוח במלך האן. כמה פעמים היה נתון בידיו של המלך שיאנג; המלך שיאנג חס עליו והחיה אותו, אך ברגע שנמלט הפר את ההסכם ושב לתקוף את המלך שיאנג. כך אי אפשר להתקרב אליו ולבטוח בו. גם אם אתה חושב שידידותך עם מלך האן עמוקה ומשקיע את כל כוחך במלחמה למענו, בסופו של דבר תיפול בשביו. הסיבה שזכית להחזיק מעמד עד כה היא שהמלך שיאנג עדיין קיים. כעת הכוח להכריע בין שני המלכים בידיך. אם

תפנה לימין, מלך האן ינצח; אם תפנה לשמאל, המלך שיאנג ינצח. אם המלך שיאנג ייפול היום, אתה תהיה הבא שיילקח. יש לך קשר קודם עם המלך שיאנג. מדוע לא תנטוש את האן ותכרות ברית שלום עם צ׳ו, ותחלקו את העולם לשלוש ממלכות? אם תניח להזדמנות הזאת לחלוף ותסמוך בביטחון על האן כדי לתקוף את צ׳ו, האם כך אמור לנהוג אדם חכם!״ האן שין השיב: ״כששירתתי את המלך שיאנג, משרתי לא עלתה על משרת איש ארמון ומעמדי לא עלה על נושא רומח. לא שמע לדבריי ולא השתמש בתוכניותיי, ולכן נטשתי את צ׳ו והצטרפתי להאן. מלך האן העניק לי חותם של מצביא עליון ונתן לי כמה רבבות אנשים. פשט את בגדו להלבישני ודחה את מזונו להאכילני. הוא שומע לדבריי ומשתמש בתוכניותיי, ולכן יכולתי להגיע עד כאן. הוא קרוב אליי ובוטח בי כל כך; אם אבגוד בו, אין זה מבשר טוב. גם במוות לא אשנה את דרכי. אנא מסור למלך שיאנג את סירובי בשם שין.״

לאחר שוּ שֶׂה הסתלק, ידע קוואי טונג, איש צ׳י, שהכוח להכריע בעולם נמצא בידי האן שין. הוא רצה לעורר אותו באמצעות תוכנית יוצאת דופן, ופנה אליו בדברים על קריאת תווי הגוף: ״למדתי בעבר את אמנות קריאת תווי האדם.״ האן שין שאל: ״כיצד אתה קורא את תווי האדם?״ ענה: ״המעמד הגבוה או הנמוך ניכר במבנה העצמות, הדאגה והשמחה בגוון הפנים, וההצלחה והכישלון בכושר ההכרעה. כשמשלבים את שלושתם, אין טעות אפילו פעם אחת ברבבה.״ האן שין אמר: ״יפה. כיצד אתה קורא את תוויי?״ ענה: ״אבקש רגע ביחידות.״ שין אמר: ״המשרתים הסתלקו.״ טונג אמר: ״לפי פניך, לא תגיע מעבר לתואר מרקיז, וגם אז תהיה בסכנה ובחוסר ביטחון. לפי גבך, גדולתך לא תתואר.״ האן שין שאל: ״מה פירוש הדבר?״ קוואי טונג אמר: ״כשפרצו המהומות בעולם בראשונה, הכריזו גיבורים ואנשי חיל הכרזה אחת, ואנשי

העולם התקבצו כעננים והתאספו כערפל, הצטופפו כקשקשי דגים, הגיעו כניצוצות ונישאו כרוח. באותה שעה דאגו רק להשמיד את צ׳ין. כעת צ׳ו והאן נאבקות זו בזו ומביאות את בני העולם החפים מפשע למצב שבו כבדיהם ומרותיהם נמרחים על הארץ, ועצמות אבות ובנים מוטלות חשופות בשדות לאין מספר. אנשי צ׳ו יצאו מפנג־צ׳נג, נלחמו ממקום למקום ורדפו אחר הנמלטים עד שינג־יאנג. ניצלו את היתרון וסחפו הכול, וכוחם הרעיד את העולם. אך צבאם נתקע בין ג׳ינג לסואו, נלחץ אל ההרים המערביים ואינו יכול להתקדם; כבר שלוש שנים הוא כאן. מלך האן מוביל כמה מאות אלפי אנשים, מתנגד להם בגונג ובלואו ומסתמך על מכשולי ההרים והנהרות. הוא נלחם כמה פעמים ביום ואינו משיג דבר ולו בגודל צון. אינו יכול לחלץ את צבאו מתבוסה; הובס בשינג־יאנג, נפגע בצ׳נג־גאו ונמלט אל בין וואן ליה. זה מה שנקרא מצב שבו החוכמה והגבורה מותשות גם יחד. רוח הלחימה החדה נשברת במעברים הקשים והאספקה אוזלת באוצרות הפנימיים. העם מותש עד קצה כוחו ומלא תרעומת, נבוך ואין לו על מי להישען. להערכתי, במצב כזה אין מי שיוכל להשקיט את אסון העולם מלבד חכם ומוכשר מן העולם. כעת חיי שני השליטים תלויים בך. אם תפעל למען האן, האן תנצח; אם תצטרף לצ׳ו, צ׳ו תנצח. אבקש לפתוח את ליבי, למסור את כל מחשבותיי ולהציע את תוכניתי הטיפשית, אך חוששני שלא תוכל להשתמש בה. אם אכן תוכל לשמוע לעצתי, אין טוב מלהועיל לשניהם ולהניח לשניהם להתקיים: לחלק את העולם לשלושה ולעמוד כשלוש רגליו של כלי, במצב שבו איש לא יעז לפעול ראשון. בחוכמתך ובכישרונך, עם המוני החיילים שבידיך, כשאתה מחזיק בצ׳י החזקה ומצרף אליך את יאן וג׳או, תצא אל המקומות הריקים ותשלוט בעורפם. תלך בעקבות רצון העם ותפנה מערבה לבקש חיים למען בני העם. אז ינוע העולם במהירות כרוח ויענה כהד; מי יעז שלא להישמע! חתוך

את הממלכות הגדולות והחלש את החזקות, כדי להעמיד שליטים. לאחר שיועמדו, ייכנע העולם, ישמע וייחס את החסד לצ׳י. הסתמך על יסודה של צ׳י ועל אדמות ג׳יאו וסה, קרב את השליטים באמצעות מעלתך, שלב את ידיך וקוד בענווה, ומלכי העולם יובילו זה את זה לבוא לחצר צ׳י. שמעתי שאם השמים נותנים ואין לוקחים, מקבלים את עונשם; אם מגיעה השעה ואין פועלים, מקבלים את אסונה. אבקש שתשקול זאת היטב.״[ד]

האן שין אמר: ״מלך האן נוהג בי בנדיבות רבה: מסיע אותי במרכבתו, מלביש אותי בבגדיו ומאכיל אותי במזונו. שמעתי שמי שנוסע במרכבתו של אחר נושא את צרותיו, מי שלובש את בגדיו דואג את דאגותיו, ומי שאוכל את מזונו מת למען ענייניו. איך אוכל לפנות לרווח ולבגוד בצדק!״ המלומד קוואי אמר: ״אתה סבור שאתה ביחסים טובים עם מלך האן ורוצה להקים מפעל לעשרת אלפים דורות. לדעתי הצנועה, זו טעות. בראשונה, כשמלך צ׳אנג־שאן ואדון צ׳נג־אן היו אנשים מן השורה, היו ידידים המוכנים למסור את צווארם זה למען זה. אחר כך רבו בעניין ג׳אנג יאן וצ׳ן דזה ונטרו זה לזה. מלך צ׳אנג־שאן נטש את המלך שיאנג, לקח את ראשו של שיאנג יינג ונמלט אל מלך האן. מלך האן השאיל לו צבא לרדת מזרחה; הוא הרג את אדון צ׳נג־אן מדרום לנהר ג׳ה, ראשו נפרד מרגליו, ולבסוף היה ללעג בעולם. הידידות בין שני אלה הייתה מן העמוקות בעולם, ובכל זאת בסוף שבו זה את זה. מדוע? הצרה נולדת מריבוי רצונות, ולב האדם קשה לחקר. כעת אתה רוצה לקיים נאמנות ואמון בידידות עם מלך האן; ודאי אין היא יכולה להיות איתנה יותר מן הידידות בין שני

ד. [בדברי קוואי טונג יש משחק ב־背: ״גב״, וגם הפניית עורף ובגידה. קריאת הגב מרמזת אפוא על האפשרות שהאן שין יפנה עורף למלך האן; בתרגום נשמר דימוי הגוף ולא הוחלף בהסבר. פ׳ א.ת.]

האדונים, והעניין גדול הרבה יותר מעניינם של ג׳אנג יאן וצ׳ן דזה. לכן לדעתי גם ביטחונך שמלך האן לא יסכן אותך הוא טעות. השר ג׳ונג ופאן לי קיימו את יואה שאבדה, הביאו את גואו־ג׳יין להגמוניה, השיגו הישגים וקנו שם, אך האחד מת והאחר נמלט. כשחיות הבר כלות, מבשלים את כלבי הציד. מבחינת ידידות, אין יחסיך טובים מיחסי ג׳אנג אר ואדון צ׳נג־אן; מבחינת נאמנות ואמון, אינם עולים על יחסי השר ג׳ונג ופאן לי עם גואו־ג׳יין. די בשני המקרים האלה להתבוננות. אבקש שתחשוב עמוקות. ועוד, שמעתי שמי שגבורתו ותושייתו מפחידות את אדונו, חייו בסכנה; ומי שהישגיו מכסים את העולם, אינו מקבל גמול. אבקש לתאר את הישגיך ואת תושייתך: חצית את הנהר המערבי, שבית את מלך ווי, תפסת את שְׂיָה שואו, הובלת צבא לרדת דרך ג׳ינג־שינג, הרגת את אדון צ׳נג־אן, עברת וכבשת את ג׳או, איימת על יאן והכנעת את צ׳י. בדרום ריסקת מאתיים אלף חיילי צ׳ו, במזרח הרגת את לונג ג׳יה ופנית מערבה לדווח. אלה הישגים שאין שני להם בעולם ותושייה שאינה מופיעה בכל דור. כעת אתה נושא כוח המפחיד את אדונך ומחזיק בהישגים שאין להם גמול. אם תצטרף לצ׳ו, אנשי צ׳ו לא יבטחו בך; אם תצטרף להאן, אנשי האן יפחדו ממך. לאן תרצה ללכת עם כל זה? אתה מצוי במעמד של שר, אך כוחך מפחיד את אדונך ושמך נישא בעולם. אני חושש לך.״ האן שין השיב: ״לעת עתה נוח, אדוני; אחשוב על כך.״

כעבור כמה ימים שב קוואי טונג ושכנע אותו: ״הקשבה היא הסימן לענייניים, והתכנון הוא ציר העניינים. מעטים מי שטעו בהקשבה ואיבדו את התכנון ובכל זאת יכלו להיות בטוחים לאורך זמן. מי שבהקשבתו אינו מחמיץ אף פרט, אין לבלבלו בדיבורים; מי שבתכנונו אינו מחמיץ את העיקר ואת הטפל, אין לערפלו במילים. מי שדבק בעבודת משרתי האורוות מאבד סמכות של עשרת

אלפים מרכבות; מי ששומר על משכורת של מעט תבואה מחמיץ משרת שר וראש שרים. משום כך החוכמה היא בהחלטיות ההכרעה, והספק מזיק לעניינים. לדקדק בתוכניות קטנות כשערה ולהחמיץ את החשבון הגדול של העולם, לדעת באמת ובכל זאת לא להעז להכריע ולפעול — זו צרה לכל העניינים. לכן נאמר: 'טיגריס עז המהסס אינו טוב מדבורה או מעקרב העוקצים; סוס אציל המסתובב במקום אינו טוב מסוס פשוט הצועד בבטחה; מנג בן המפקפק אינו טוב מאדם רגיל המגיע בוודאות ליעדו. גם מי שיש לו חוכמתם של שוּן ויוּ אך הוא ממלמל ואינו מדבר, אינו טוב מחירש־אילם המסמן בידיו.' הכוונה היא שהיכולת לפעול יקרה. קשה להשיג הישגים וקל לאבדם; קשה לזכות בשעה הנכונה וקל להחמיצה. השעה, השעה — אינה חוזרת! אבקש שתבחן זאת היטב.״ האן שין היסס ולא היה מסוגל להביא את עצמו לבגוד בהאן. הוא גם סבר שהישגיו רבים ושבסופו של דבר האן לא תגזול ממנו את צ׳י, ולכן דחה את קוואי טונג. עצתו של קוואי טונג לא נשמעה, והוא העמיד פנים שהוא משוגע ונעשה שאמאן.

כשמלך האן היה במצוקה בגוּ־לינג, נקט את עצתו של ג׳אנג ליאנג וקרא לשין, מלך צ׳י. שין הוביל צבא ונפגש איתו בגאי־שִׁיָה. לאחר ששיאנג יוּ הובס, נטל גאו־דזו במפתיע את צבאו של מלך צ׳י. בחודש הראשון של השנה החמישית להאן העביר את שין, מלך צ׳י, להיות מלך צ׳ו, ובירתו בשִׁיָה־פי.

שין הגיע לממלכתו, זימן את הכובסת שאצלה נהג לאכול והעניק לה אלף יחידות זהב. לראש תחנת נאן־צ׳אנג שבשִׁיָה־שיאנג העניק מאה מטבעות ואמר: ״אתה איש קטן; מעשה החסד שלך לא הושלם.״ הוא זימן את הצעיר שהשפיל אותו והורה לו לעבור בין רגליו, ומינה אותו למפקד הצבאי של צ׳ו.

אמר למצביאים ולשרים: ״זה איש אמיץ. כשביזה אותי אז, וכי לא יכולתי להרוג אותו? להריגתו לא היה שם טוב; משום כך התאפקתי והגעתי עד כאן.״

למצביאו הנמלט של המלך שיאנג, ג׳ונג־לי מֵיי, היה בית ביי־לוּ, ומימים ימימה היה מיודד עם שין. לאחר מות המלך שיאנג נמלט אל שין. מלך האן נטר למֵיי; כששמע שהוא בצ׳ו, ציווה על צ׳ו לתפוס אותו. כששין הגיע בראשונה לממלכתו, עבר בנפות ובערים, ובצאתו ובבואו ערך חיילים. בשנה השישית להאן הגיש אדם איגרת והאשים את שין, מלך צ׳ו, במרד. הקיסר גאו נקט את עצת צ׳ן פינג: בן השמים יוצא לסיור מלכותי ופוגש את השליטים. בדרום נמצא יוּן־מנג; הוא שלח שליחים להודיע לשליטים להתכנס בצ׳ן: ״אני עומד לטייל ביוּן־מנג.״ למעשה רצה להפתיע את שין, ושין לא ידע. גאו־דזו עמד להגיע לצ׳ו. שין רצה להקים צבא ולמרוד, אך העריך שאין בו אשמה ורצה להתקבל אצל הקיסר; הוא חשש שייתפס. מישהו יעץ לשין: ״ערוף את ראשו של מֵיי ולך אל הקיסר. הקיסר ודאי ישמח ולא תהיה צרה.״ שין נפגש עם מֵיי לדון בעניין. מֵיי אמר: ״הסיבה שהאן אינה תוקפת וכובשת את צ׳ו היא שאני אצלך. אם תרצה לתפוס אותי כדי למצוא חן בעיני האן, אמות היום וגם אתה תיפול מיד אחריי.״ הוא גידף את שין: ״אינך אדם הגון!״ לבסוף שיסף את צווארו. שין לקח את ראשו והתקבל אצל גאו־דזו בצ׳ן. הקיסר הורה ללוחמים לכבול את שין ולהושיבו במרכבה שמאחור. שין אמר: ״אכן כדברי האנשים: 'כשהארנב הערום מת, מבשלים את כלב הציד הטוב; כשהציפורים הגבוהות כלות, מצניעים את הקשת הטובה; כשממלכת האויב מובסת, אובד היועץ.' העולם כבר הוכנע; אכן מגיע לי שיבשלו אותי!״ הקיסר אמר: ״אנשים האשימו אותך במרד.״ הוא שם את שין בכבלים. בהגיעם ללואו־יאנג חנן את שין מאשמתו ומינה אותו למרקיז של חוואי־יין.

שין ידע שמלך האן פוחד מכישרונו ושונא אותו. תמיד טען שהוא חולה ולא בא לחצר או הצטרף לפמליה. בשל כך היה שין ממורמר יום ולילה, שרוי תמיד באי־נחת, והתבייש להיות בשורה אחת עם ג׳יאנג, גוואן ואחרים. שין ביקר פעם אצל המצביא פאן קוואי. קוואי כרע והשתחווה לקבלו וללוותו, כינה את עצמו ׳עבדך׳ ואמר: ״המלך הגדול אכן הסכים לבקר אצל עבדו!״ שין יצא מן השער, צחק ואמר: ״בחיי, נעשיתי בן חבורה של קוואי ודומיו!״ הקיסר נהג לשוחח בנחת עם שין על יכולתם של המצביאים ועל ההבדלים ביניהם. שאל: ״על כמה אנשים יכול אדם כמוני לפקד?״ שין אמר: ״הוד מלכותך יכול לפקד על מאה אלף לכל היותר.״ הקיסר שאל: ״ומה לגביך?״ ענה: ״אצלי, ככל שיהיו רבים יותר, כך ייטב.״ הקיסר צחק ואמר: ״אם ככל שרבים יותר כך ייטב, מדוע נפלת בשבייך?״ שין אמר: ״הוד מלכותך אינו יכול לפקד על חיילים, אך הוא מיטיב לפקד על מצביאים. זו הסיבה ששין נפל בשבי הוד מלכותך. ועוד, הוד מלכותך הוא מי שהשמים העניקו לו את השלטון, ואין זה בכוח אדם.״[ה]

צ׳ן שׁי מונה למושל ג׳וֹ־לוּ ונפרד מן המרקיז של חוואי־יין. המרקיז אחז בידו, הרחיק את הנוכחים והלך איתו בחצר. נשא עיניו לשמים, נאנח ואמר: ״האם אפשר לדבר איתך? יש לי דבר לומר לך.״ שׁי אמר: ״רק צַוֵּה, המצביא.״ המרקיז של חוואי־יין אמר: ״המקום שבו אתה יושב הוא מקום צבאות העילית של העולם, ואתה שר שהוד מלכותו בוטח בו ומעדיף אותו. אם יאמרו שאתה מורד, הוד מלכותו ודאי לא יאמין; אם תגיע ידיעה שנייה, יחשוד; אם תגיע שלישית, ודאי יכעס ויוביל צבא בעצמו. אני אקום למענך מבפנים, ואפשר

ה. [במשפט האחרון כתוב בוויקיטקסט 𐤔, ״דיבור״; בדפוס ״סה־בו ביי־יאו״ שנבדק כתוב 𐤔, שמו של שין. התקבלה הקריאה ״זו הסיבה ששין נפל בשבי״, ותיקון התעתיק נרשם גם בנוסח הסיני המנורמל. פ' א.ת.]

יהיה לתכנן את תפיסת העולם.״ צ׳ן שׂי הכיר את כישרונו ובטח בו. אמר: ״אקיים בכבוד את הוראתך!״ בשנה העשירית להאן אכן מרד צ׳ן שׂי. הקיסר הוביל צבא בעצמו ויצא; שין היה חולה ולא הצטרף. בחשאי שלח אדם אל שׂי לומר: ״רק הקם צבא; אני אעזור לך מכאן.״ שין תכנן עם בני ביתו לזייף בלילה צו חנינה לאסירים ולעבדים של הרשויות, ורצה לגייסם לתקוף במפתיע את הקיסרית לוּ ואת יורש העצר. ההכנות כבר נקבעו, והוא המתין לדיווח משׂי. אחד ממשרתי ביתו חטא נגד שין; שין כלא אותו ורצה להורגו. אחיו של המשרת מסר ידיעה על המהפכה והודיע לקיסרית לוּ ששין מתכוון למרוד. הקיסרית לוּ רצתה לזמנו, אך חששה שחבורתו לא תבוא. היא תכננה עם שיאו, השר הראשי, לשלוח אדם שיתחזה למגיע ממחנה הקיסר ויאמר ששׂי כבר נתפס ומת, ושכל המרקיזים והשרים מברכים. השר הראשי רימה את שין ואמר: ״גם אם אתה חולה, התאמץ ובוא לברך.״ שין נכנס; הקיסרית לוּ הורתה ללוחמים לכבול אותו וערפה את ראשו בחדר הפעמון בארמון צ׳אנג־לה. כשעמד להיערף, אמר שין: ״אני מתחרט שלא השתמשתי בתוכניתו של קוואי טונג. רומיתי בידי ילד ואישה; האם אין זה מן השמים!״ אז השמידו את שלושת ענפי משפחתו של שין.[1]

גאו־דזו שב מן המערכה נגד שׂי. בהגיעו ראה ששין מת, ושמח וחמל עליו גם יחד. שאל: ״האם אמר שין דבר במותו?״ הקיסרית לוּ אמרה: ״שין אמר שהוא מצטער שלא השתמש בתוכניתו של קוואי טונג.״ גאו־דזו אמר: ״זה בעל הלשון מצ׳י.״ הוא ציווה על צ׳י לתפוס את קוואי טונג. טונג הגיע והקיסר שאל: ״האם

---

1. [נוסח הבסיס מציין כאן את השנה העשירית להאן; בדפוס ״סה־בו בייי־יאו״ שנבדק מצוינת השנה האחת־עשרה. נשמר התאריך שבנוסח הבסיס, וההבדל לא יושב באמצעות תיקון שקט. ״ילד ואישה״ משמר את לשונו המזלזלת של שין, ולא קביעה של המתרגם על גילם או מעמדם של המשתתפים. פ' א.ת.]

לימדת את המרקיז של חוואי־יין למרוד?״ ענה: ״אכן; בהחלט לימדתי אותו. הנער לא השתמש בתוכניתי, ולכן הביא על עצמו את ההשמדה הזאת. אילו השתמש הנער בתוכניתי, איך יכול היה הוד מלכותך להשמידו!״ הקיסר כעס ואמר: ״בשלו אותו.״ טונג אמר: ״אוי, איזה עוול לבשל אותי!״ הקיסר אמר: ״לימדת את האן שין למרוד; מה העוול?״ ענה: ״חבלי צ׳ין נקרעו וקשריה התרופפו; הארץ שממזרח להרים היטלטלה מאוד. בני משפחות שונות קמו יחד, ואנשי חיל התאספו כעורבים. צ׳ין איבדה את האייל שלה, וכל העולם רדף אחריו; בעל הכישרון הגבוה והרגליים הקלות השיגו ראשון. כלבו של ג׳ה נובח על יאו; אין זה משום שיאו אינו אנושי, אלא מפני שהכלב נובח על מי שאינו אדונו. באותה שעה הכרתי רק את האן שין, לא את הוד מלכותך. ועוד, רבים מאוד בעולם חידדו את רוחם ואחזו בנשק, ורצו לעשות מה שעשה הוד מלכותך, אלא שכוחם לא הספיק. האם אפשר לבשל את כולם?״ הקיסר גאו אמר: ״הניחו לו.״ אז מחל לטונג על אשמתו.[1]

ההיסטוריון הגדול אומר: הלכתי לחוואי־יין, ואנשיה סיפרו לי שגם כשהאן שין היה אדם מן השורה, שאיפותיו היו שונות משל ההמון. כשמתה אימו, היה עני ולא היה לו במה לקוברה, אך בכל זאת הלך וחיפש מקום גבוה ופתוח, שבסביבתו יוכלו לעמוד עשרת אלפים בתים. ראיתי את קבר אימו, ואכן כך היה. אילו האן שין למד את הדרך, נהג בענווה ובוויתור, לא התרברב בהישגיו ולא התגאה בכישרונו, היה קרוב לכך: בזכויותיו למען בית האן היה יכול להשתוות לג׳ואו, לשאו ולטאי־גונג ודומיהם, ודורות הבאים היו מגישים לו קורבנות דם. הוא לא התאמץ ללכת בדרך הזאת, אלא לאחר שהעולם כבר

---

1. [האייל שאבד לצ׳ין הוא דימוי לשלטון שעליו מתחרים. ג׳ה הוא השודד ג׳ה מן המסורת, ויאו השליט המופתי; משל הכלב מסביר נאמנות לאדון גם כשירידו נחשב ראוי. פ' א.ת.]

התאחד תכנן בגידה ומרד, והשמידו את משפחתו ואת שבטו. האם אין זה ראוי![ח]

ח. [התרגום מסתיים בהערכת ההיסטוריון הגדול. לא נכללו שלושת הפירושים המסורתיים, "שיר השבח" של סימה ג'ן שבסוף "סואו־יין", ו"קאו־ג'נג", בדיקת הנוסח המאוחרת; בדפוס שנבדק הם נבדלים מן הטקסט הראשי. גם מדור השוואת הנוסחים המודרני 勘誤 שבוויקיטקסט אינו חלק מן התרגום. פ' א.ת.]

הביוגרפיות של המלך שין של האן ולוּ וואן

המלך שין של האן היה נכדו של המלך שיאנג של האן, מצאצאי פילגש, וגובהו שמונה צ׳ה וחמישה צון. כששיאנג ליאנג העמיד את מלך חוואי, מצאצאי מלכי צ׳ו, כבר הועמדו מלכים ביאן, בצ׳י, בג׳או ובווי; רק להאן לא היה יורש. משום כך העמיד את צ׳נג, אדון חנג־יאנג ואחד מנסיכי האן, למלך האן, כדי להשקיט ולהכניע את ארץ האן הישנה. שיאנג ליאנג הובס ונהרג בדינג־טאו, וצ׳נג נמלט אל מלך חוואי. אדון פיי הוביל צבא לתקוף את יאנג־צ׳נג ושלח את ג׳אנג ליאנג, בתפקיד הממונה על האוכלוסייה של האן, להביא לכניעת ארץ האן הישנה. הוא מצא את שין ומינה אותו למצביא האן; שין הוביל את חייליו ונכנס עם אדון פיי דרך מעבר וּ.[א]

אדון פיי הועמד למלך האן. האן שין נכנס בעקבותיו לחאן־ג׳ונג ואמר למלך האן: ״המלך שיאנג העניק למצביאים מלוכה בארצות הקרובות, ורק אתה שוכן הרחק כאן. זו הורדה בדרגה. החיילים כולם בני הארץ שממזרח להרים, עומדים על קצות אצבעותיהם ומצפים לשוב. כל עוד חוד כוחם מופנה מזרחה, אפשר להתמודד על העולם.״ מלך האן חזר והכניע את שלוש צ׳ין, ואז הבטיח לשין שיעשהו למלך האן. תחילה מינה אותו למפקד הצבא של האן, והוא הוביל חיילים לכבוש את ארץ האן.

כאשר העניק שיאנג ג׳י נחלות למלכים, הלכו כולם לממלכותיהם. צ׳נג, מלך האן, לא הצטרף אליו ולא היו לו הישגים; שיאנג ג׳י לא שלח אותו לממלכתו,

---

א. [המלך שין של האן (韓王信) אינו המצביא האן שין, המרקיז של חוואי־יין, שבפרק הקודם. גם שם ממלכת האן (韓) ושם שושלת האן (漢) נכתבים כאן באותו תעתיק עברי, אך הם שמות שונים במקור. פ' א.ת.]

אלא הוריד אותו לדרגת מרקיז. משמע שהאן שלחה את האן שין לכבוש את ארץ האן, העמיד את ג׳נג צ׳אנג — שהיה מושל וו כששיאנג ג׳י שוטט שם לפנים — למלך האן, כדי לעמוד נגד האן. בשנה השנייה להאן כבש האן שין יותר מעשר ערים בהאן. מלך האן הגיע לחה־נאן, והאן שין מיהר לתקוף ביאנג־צ׳נג את צ׳אנג, מלך האן. צ׳אנג נכנע, ומלך האן העמיד את האן שין למלך האן. מאז הוביל תמיד את חיילי האן בעקבותיו. בשנה השלישית יצא מלך האן משינג־יאנג, והמלך שין של האן, ג׳ואו קה ואחרים הגנו עליה. כאשר כבשה צ׳ו את שינג־יאנג, נכנע שין לצ׳ו; אחר כך הצליח להימלט, חזר להאן והאן שבה והעמידה אותו למלך האן. לבסוף השתתף בהבסת שיאנג ג׳י, והעולם הוכנע. באביב השנה החמישית חילק איתו הקיסר את לוח האישור, והוא היה למלך האן ושלט ביינג־צ׳ואן.

באביב השנה הבאה סבר הקיסר שהאן שין מוכשר ואמיץ, ושארצו קרובה בצפון לגונג וללואו, נוגעת בדרום בוואן וביה, ובמזרח נמצאת חוואי־יאנג — כולם מקומות של צבאות חזקים בעולם. לכן ציווה להעביר את המלך שין של האן למלוכה בטאי־יואן וצפונה ממנה, כדי להגן מפני החו, ובירתו ג׳ין־יאנג. שין הגיש איגרת: ״ממלכתי נמצאת בגבול, והשיונג־נו נכנסים אליה שוב ושוב. ג׳ין־יאנג רחוקה מן הביצורים; אבקש לקבוע את מושבי במא־יי.״ הקיסר הסכים, ושין העביר את מושבו למא־יי. בסתיו צר מאו־דון מן השיונג־נו על שין בכוח גדול. שין שלח פעמים רבות שליחים אל החו לבקש שלום. האן שלחה צבא להצילו, אך חשדה בשליחויותיו החוזרות בחשאי ובנאמנותו הכפולה, ושלחה אנשים להוכיחו. שין פחד שיוציאוהו להורג, ולכן כרת ברית עם השיונג־נו לתקוף יחד את האן, מרד, מסר את מא־יי לחו ותקף את טאי־יואן.

בחורף השנה השביעית יצא הקיסר בעצמו לתקוף, הביס את צבא שין בטונג־די והרג את מצביאו ואנג שׂי. שין נמלט אל השיונג־נו. יחד עם מצביאיו מאן־צ׳יו צ׳ן, ואנג חוואנג ואחרים, בני באי־טוּ, העמיד את ג׳או לי, מצאצאי ג׳או, למלך. הם אספו מחדש את חיילי שין שהובסו והתפזרו, ותכננו עם שין ומאו־דון לתקוף את האן. השיונג־נו העמידו את המלכים החכמים של השמאל ושל הימין בראש יותר מרבבת פרשים, שחנתה עם ואנג חוואנג ואחרים מדרום לגוואנג־וּ והגיעה לג׳ין־יאנג. הם נלחמו בצבא האן, והאן הביסה אותם תבוסה גדולה, רדפה עד לי־שה ושוב הביסה אותם. השיונג־נו אספו שוב צבא מצפון־מערב ללואו־פאן, והאן שלחה מרכבות ופרשים והביסה אותם. השיונג־נו הובסו וברחו פעם אחר פעם, והאן ניצלה את הניצחון ורדפה אחר הנסוגים. משנודע שמאו־דון נמצא בשאנג־גו שבדאי, שלח הקיסר גאו, שהיה בג׳ין־יאנג, אנשים לבדוק אותו. הם חזרו ודיווחו: ״אפשר לתקוף.״ הקיסר הגיע לפינג־צ׳נג ויצא אל באי־דנג; פרשי השיונג־נו הקיפוהו. אז שלח הקיסר אנשים לתת מתנות נדיבות ליאן־ג׳ה. היא אמרה למאו־דון: ״גם אם תזכה בארץ האן, לא תוכל לשבת בה. וגם אין לשני השליטים לדחוק זה את זה לצרה.״ כעבור שבעה ימים החלו פרשי החוּ לסגת מעט. באותה עת היה ערפל כבד, ושליחי האן עברו הלוך ושוב בלי שהחוּ הבחינו בהם. צ׳ן פינג, מפקח הצבא, אמר לקיסר: ״כוחות החוּ שלמים. אבקש להורות שידרכו את הקשתות החזקות עם שני חיצים המופנים החוצה, וייצאו לאט מן הכיתור.״ הם נכנסו לפינג־צ׳נג, וגם צבא העזרה של האן הגיע. פרשי החוּ הסירו את המצור והסתלקו, והאן הפסיקה אף היא את המלחמה וחזרה. האן שין פיקד על חיילי השיונג־נו ויצא ושב בתקיפות הגבול.[ב]

בשנה העשירית להאן הורה שין לוואנג חוואנג ולאחרים לפתות את צ׳ן שׂי ולהוליכו שולל. באביב השנה האחת־עשרה נכנס שוב שין, מלך האן לשעבר, עם פרשי החוּ, התיישב בצאן־חה ועמד נגד האן. האן שלחה את המצביא צ׳אי לתקוף אותו. הוא שלח לשין איגרת: ״הוד מלכותו רחב לב ורחום. גם שליטים שמרדו ונמלטו, אם שבו, תמיד הוחזרו למעמדם ולתאריהם ולא הוצאו להורג. הוד מלכותך יודע זאת. כעת נמלטת אל החוּ לאחר תבוסתך; אין זה חטא גדול. מהר לשוב בעצמך!״ המלך שין של האן השיב: ״הוד מלכותו העלה אותי מן הסמטאות, והעמידני כשפנייי דרומה ואני קורא לעצמי 'הבודד'. זה היה מזלי הטוב. בפרשת שינג־יאנג לא יכולתי למות, ונפלתי בשבי שיאנג ג׳י — זה חטאי הראשון. כשהפולשים תקפו את מא־יי, לא יכולתי להחזיק בה ומסרתי להם את העיר — זה חטאי השני. כעת אני מפקד על צבא הפולשים ומתמודד עם המצביא על חיי ליום אחד — זה חטאי השלישי. ג׳ונג ולי לא חטאו ולו חטא אחד, ובכל זאת אחד מת והאחר נמלט. כעת יש לי שלושה חטאים כלפי הוד מלכותו ואני רוצה לחיות בעולם; משום דבר כגון זה נפל וּ דזה־שׂוּ בוּ. כעת אני נמלט ומסתתר בהרים ובעמקים ומתחנן בוקר וערב לחסדי העמים הזרים. געגועיי לשוב דומים לאלה של משותק שאינו שוכח לקום ושל עיוור שאינו שוכח לראות; אלא שהנסיבות אינן מאפשרות זאת.״ אז נלחמו. המצביא צ׳אי החריב את צאן־חה והרג את המלך שין של האן.

כשנכנס שין אל השיונג־נו היה איתו יורש העצר. כשהגיעו לעיר טווי־דאנג נולד לו בן, והוא קרא לו טווי־דאנג על שמה. גם ליורש העצר של האן נולד בן,

---

ב. [במקום （與）與其 בתעתיק ויקיטקסט נקרא בדפוס 將其與, ״עם מצביאיו״ (עמוד סריקה 3425). 上 בשם שאנג־גו נדפס ברצף ולא כהשלמה בסוגריים; ובדברי יאן־ג׳ה נדפס 厄, ״לדחוק לצרה״, במקום 緩 שבתעתיק (עמוד 3426). נוסח העבודה תוקן רק בשלושת המקומות האלה. פ' א.ת.]

והוא קרא לו יינג. בשנה הארבע־עשרה לקיסר שיאו־ון הובילו טווי־דאנג ויינג את אנשיהם ונכנעו להאן. האן העניקה לטווי־דאנג את התואר מרקיז גונג־גאו, וליינג את התואר מרקיז שיאנג־צ׳נג. במלחמה נגד וו וצ׳ו עלו הישגי מרקיז גונג־גאו על אלה של כל המצביאים. התואר עבר לבנו ואחר כך לנכדו; לנכד לא היה בן, והמרקיזות אבדה. נכדו של יינג איבד את המרקיזות בשל חוסר כבוד. האן יאן, נכדו של טווי־דאנג מענף פילגש, זכה לכבוד ולאהבת השליט, ונודע בעושרו ובמעמדו בדורו. אחיו יוה קיבל מרקיזות פעמיים, נקרא כמה פעמים מצביא, ולבסוף היה למרקיז אן־דאו. בנו דאי ירש אותו, וכעבור יותר משנה הורשע בדין ומת. כעבור יותר משנה נוספת מונה דזנג, נכדו של יוה, למרקיז לונג־אה, והמשיך את שושלת יוה.

לו וואן היה בן פנג, מאותו כפר של גאו־דזו. אביו של לו וואן ואביו של גאו־דזו, הקיסר העליון, אהבו זה את זה. כשנולדו להם בנים, גאו־דזו ולו וואן נולדו באותו יום, ואנשי הכפר הביאו כבשים ויין לברך את שתי המשפחות. כשגדלו גאו־דזו ולו וואן, למדו יחד כתיבה וגם הם אהבו זה את זה. אנשי הכפר שמחו ששני האבות אוהבים זה את זה, שהבנים נולדו באותו יום ושגם בבגרותם הם אוהבים זה את זה; ושוב בירכו את שתי המשפחות בכבשים וביין. כשגאו־דזו היה אדם מן השורה והסתתר מפני הרשויות בשל עניינים שהיו לו עם הפקידים, לו וואן תמיד ליווהו לכל מקום. כשהתקומם גאו־דזו לראשונה בפיי, הצטרף לו וואן כאורח. לאחר שנכנסו לחאן־ג׳ונג היה למצביא ושירת תמיד בחצר הפנימית. הוא יצא עם גאו־דזו מזרחה נגד שיאנג ג׳י, וליווה אותו תמיד כמפקד הצבא. נכנס ויצא בחדר השינה, ובבגדים, בכיסויים, באוכל, במשקה ובמתנות שקיבל לא העז אף שר לקוות להשתוות אליו. אפילו שיאו, צאו

ואחרים זכו לכבוד רק בזכות עבודתם; בקרבה ובחיבה לא השתווה איש ללוּ וואן. וואן קיבל את התואר מרקיז צ׳אנג־אן. צ׳אנג־אן היא שיאן־יאנג לשעבר.

בחורף השנה החמישית להאן, בעקבות הבסת שיאנג ג׳י, שלח הקיסר את לוּ וואן לפקד בנפרד; עם ליו ג׳יה תקף את גונג ווי, מלך לין־ג׳יאנג, והביסו. בחודש השביעי שב והשתתף בתקיפת דזאנג טוּ, מלך יאן. דזאנג טוּ נכנע. גאו־דזו כבר הכניע את העולם, והיו שבעה מלכים בין השליטים שלא היו מבית ליו. הוא רצה להמליך את לוּ וואן, אך חשש שהשרים יתאכזבו. לאחר שנתפס דזאנג טוּ, פרסם צו למצביאים, לשרים ולמרקיזים לבחור מבין השרים בעל הישגים שיעמוד למלך יאן. השרים ידעו שהקיסר רוצה להמליך את לוּ וואן, וכולם אמרו: ״לוּ וואן, מפקד הצבא ומרקיז צ׳אנג־אן, ליווה אותך תמיד בהכנעת העולם והישגיו הם הרבים ביותר. אפשר להמליכו על יאן.״ הקיסר אישר בצו. בחודש השמיני של השנה החמישית להאן הועמד לוּ וואן למלך יאן. לא היה בין המלכים מי שזכה לחיבה כמלך יאן.[ג]

בסתיו השנה האחת־עשרה להאן מרד צ׳ן שׁי בארץ דאי. גאו־דזו בא לחאן־דאן לתקוף את צבא שׁי, וגם וואן, מלך יאן, תקף אותו מצפון־מזרח. באותה עת שלח צ׳ן שׁי את ואנג חוואנג לבקש עזרה מן השיונג־נו. גם וואן, מלך יאן, שלח את שרו ג׳אנג שנג אל השיונג־נו, להודיע שצבאות שׁי ואחרים הובסו. ג׳אנג שנג הגיע אל החוּ. יאן, בנו של דזאנג צ׳ה, מלך יאן לשעבר, שנמלט וחי בקרב החוּ, פגש אותו ואמר: ״הסיבה שאתה נכבד ביאן היא בקיאותך בענייני החוּ. הסיבה שיאן מתקיימת זמן רב היא שהשליטים מורדים שוב ושוב, והמלחמות

ג. [בתעתיק ויקיטקסט כתוב כאן 虜綰. בדפוס שנבדק (עמוד סריקה 3430) כתוב שמו של לוּ וואן, 綰盧, והוא הושב לנוסח העבודה; אין מדובר באדם נוסף או בתואר שבוי. פ' א.ת.]

נמשכות בלי הכרעה. כעת אתה רוצה בשם יאן לחסל במהירות את שׂי ואחרים; כאשר יכלו כולם, תורה של יאן יבוא, וגם אתם תהיו שבויים. מדוע לא תגרום ליאן להקל בינתיים על צ׳ן שׂי ולכרות שלום עם החוּ? כשהדברים יתמתנו, יוכל מלכך להמשיך למלוך ביאן; ואם האן תלחץ, תוכל לשמור על הממלכה.״ ג׳אנג שנג סבר שזה נכון, ואז הורה בחשאי לשיונג־נו לסייע לשׂי ולאחרים לתקוף את יאן. וואן, מלך יאן, חשד שג׳אנג שנג מרד עם החוּ והגיש איגרת שבה ביקש להשמיד את משפחתו. שנג חזר וסיפר את כל הסיבות למעשיו. מלך יאן הבין, ולכן הטיל אשמה כוזבת על אנשים אחרים, חילץ את משפחת שנג ואִפשר לו להיות שליח חשאי אצל השיונג־נו. בחשאי שלח גם את פאן צ׳י אל צ׳ן שׂי, כדי שימשיך זמן רב במרד וינהל מלחמה בלי להגיע להכרעה.[ד]

בשנה השתים־עשרה להאן יצא הקיסר מזרחה לתקוף את בו המקועקע. שׂי החזיק תמיד בצבא בדאי, והאן שלחה את פאן קוואי לתקוף אותו ולהורגו. סגן מצביאו נכנע ואמר שוואן, מלך יאן, שלח את פאן צ׳י אל שׂי לתאם איתו תוכניות. גאו־דזו שלח שליח לזמן את לוּ וואן, וואן טען שהוא חולה. שוב שלח הקיסר את שן יי־ג׳י, המרקיז של ביי־יאנג, ואת ג׳או יאו, הממונה הראשי על הביקורת, להביא את מלך יאן ולבדוק תוך כדי כך את מקורביו. וואן פחד עוד יותר, הסתגר והסתתר, ואמר לשריו המקורבים: ״מבין המלכים שאינם מבית ליו נותרנו רק אני ומלך צ׳אנג־שה. באביב אשתקד השמידה האן את משפחת חוואי־יין, ובקיץ הוציאה להורג את פנג יוּה — הכול היו תוכניות הקיסרית לוּ.

ד. [ויקיטקסט מוסר כאן 豨, שמו של שׂי. בדפוס (עמוד סריקה 3431) כתוב 豕, ״אז״; מכאן שהמשך הפעולה מיוחס לג׳אנג שנג, כפי שתורגם. השינוי המדויק מתועד בתיקוני המקור. פ' א.ת.]

כעת הקיסר חולה והפקיד בידיה את הסמכות. הקיסרית לוּ היא אישה המבקשת לנצל כל עניין כדי להוציא להורג מלכים משמות משפחה אחרים ובעלי הישגים גדולים.״ משום כך המשיך לטעון שהוא חולה ולא הלך. כל מקורביו נמלטו והסתתרו. הדברים דלפו מעט; מרקיז בייַ־יאנג שמע, שב ומסר את כולם לקיסר, והקיסר כעס עוד יותר. גם נתפס אדם מן השיונג־נו שנכנע, והוא אמר שג׳אנג שנג נמלט ונמצא אצל השיונג־נו כשליח יאן. אז אמר הקיסר: ״לוּ וואן אכן מרד!״ ושלח את פאן קוואי לתקוף את יאן. וואן, מלך יאן, הוביל את כל אנשי ארמונו, משפחתו ואלפי פרשים אל מתחת לחומה הגדולה, וחיכה בתקווה שהקיסר יחלים ויוכל לבוא בעצמו להתנצל. בחודש הרביעי מת גאו־דזו, ולוּ וואן הוביל את אנשיו ונמלט אל השיונג־נו. השיונג־נו העמידו אותו למלך לוּ של הדונג־חוּ. העמים הזרים פגעו בו וגזלו ממנו, והוא חשב תמיד על השיבה. כעבור יותר משנה מת בקרב החוּ.

בימי הקיסרית גאו נמלטו אשתו וילדיו של לוּ וואן ונכנעו להאן. במקרה הייתה הקיסרית גאו חולה ולא יכלה לקבלם. הם התאכסנו במעון יאן, והיא התכוונה לערוך משתה ולקבלם. לבסוף מתה הקיסרית גאו והם לא זכו להתקבל. גם אשתו של לוּ וואן חלתה ומתה.[ה]

בשנה השישית של התקופה האמצעית לקיסר שיאו־ג׳ינג נכנע טָאַ־ג׳ה, נכדו של לוּ וואן, שהיה מלך הדונג־חוּ, וקיבל את התואר מרקיז יא־גו.

צ׳ן שׁי היה בן וואן־צ׳וּ. לא ידוע כיצד זכה בתחילה להצטרף לקיסר. בחורף השנה השביעית לגאו־דזו מרד המלך שין של האן ונכנס אל השיונג־נו. הקיסר

ה. [ויקיטקסט מוסר בסיום הפסקה ״גאו־דזו מת״, אך בדפוס (עמוד סריקה 3432) נאמר 后高, ״הקיסרית גאו״. שם השליט תוקן על סמך עדות זו, ולא רק כדי ליישב את הכרונולוגיה. פ' א.ת.]

הגיע לפינג־צ׳נג, וכששב העניק לשׂי תואר מרקיז. בתפקיד השר הראשי של ג׳או פיקד ופיקח על חיילי הגבול של ג׳או ושל דאי, וכל חיילי הגבול היו כפופים לו.

שׂי נהג לבקש חופשה לשוב לביתו ולעבור בג׳או. ג׳ואו צ׳אנג, השר של ג׳או, ראה שאורחיו של שׂי מלווים אותו ביותר מאלף מרכבות וממלאים את כל מעונות הממשלה בחאן־דאן. שׂי התייחס לאורחים כאל ידידים מן השורה, ותמיד העמיד את עצמו מתחתיהם. שׂי שב לדאי, וג׳ואו צ׳אנג ביקש להתקבל אצל הקיסר. כשנפגשו סיפר הכול: אורחיו של שׂי רבים מאוד, והוא מחזיק בסמכות על צבא מחוץ לחצר כבר כמה שנים; יש לחשוש מתפנית. הקיסר הורה לחקור מחדש את נכסי אורחי שׂי בדאי ואת כל מעשיהם הבלתי חוקיים, ורבים מהם עירבו את שׂי. שׂי פחד ובחשאי שלח אורחים ליצור קשר עם ואנג חוואנג ומאן־צ׳יו צ׳ן. בחודש השביעי של השנה העשירית לגאו־דזו מת הקיסר העליון; שלחו אדם לזמן את שׂי, והוא טען שהוא חולה מאוד. בחודש התשיעי מרד עם ואנג חוואנג ואחרים, העמיד את עצמו למלך דאי והשתלט בכוח על ג׳או ועל דאי.

הקיסר שמע וחנן את כל פקידי ג׳או ודאי ותושביהן ששׂי הוליך שולל או השתלט עליהם בכוח. הוא יצא בעצמו, הגיע לחאן־דאן ואמר בשמחה: ״שׂי לא תפס בדרום את נהר ג׳אנג ולא הגן בצפון על חאן־דאן. אני יודע שלא יוכל לעשות דבר.״ השר של ג׳או ביקש להוציא להורג את מושל צ׳אנג־שאן ואת המפקד הצבאי ואמר: ״לצ׳אנג־שאן עשרים וחמש ערים; כששׂי מרד, אבדו עשרים מהן.״ הקיסר שאל: ״המושל והמפקד מרדו?״ השיבו: ״לא מרדו.״ הקיסר אמר: ״כוחם לא הספיק.״ הוא חנן אותם והשיבם לתפקידי מושל צ׳אנג־שאן והמפקד הצבאי. הקיסר שאל את ג׳ואו צ׳אנג: ״יש בג׳או אנשים

אמיצים שאפשר למנות למצביאים?״ השיב: ״יש ארבעה.״ הארבעה באו, והקיסר גידף אותם: ״הנערים האלה יכולים להיות מצביאים?״ הארבעה התביישו והשתטחו. הקיסר העניק לכל אחד נחלה בת אלף בתי אב ומינה אותם למצביאים. מקורביו העירו: ״אלה שליוו אותך בכניסה לשוּ ולחאן ובמלחמה בצ׳ו עדיין לא קיבלו כולם את גמולם; מה הישגיהם של אלה, שיקבלו נחלות?״ הקיסר אמר: ״אינכם מבינים! צ׳ן שׂי מרד, וכל הארץ שמצפון לחאן־דאן בידיו. זימנתי את צבאות העולם באיגרות דחופות הנושאות נוצה, אך איש עוד לא הגיע. כעת אין לי אלא החיילים שבתוך חאן־דאן. מדוע אחסוך ארבעת אלפים בתי אב ולא אעניקם לארבעה אנשים, כדי לעודד את בני ג׳או?״ כולם אמרו: ״יפה.״ אז שאל הקיסר: ״מי מצביאיו של צ׳ן שׂי?״ אמרו: ״ואנג חוואנג ומאן־צ׳יו צ׳ן; שניהם סוחרים לשעבר.״ הקיסר אמר: ״אני מבין.״ אז הציע אלף יחידות זהב תמורת כל אחד מחוואנג, צ׳ן והאחרים.

בחורף השנה האחת־עשרה תקף צבא האן והרג את חואו צ׳אנג ואת ואנג חוואנג, מצביאיו של צ׳ן שׂי, ליד צ׳וּ־ני; הביס את ג׳אנג צ׳ון, מצביא שׂי, בליאו־צ׳נג, וכרת יותר מרבבת ראשים. בוֹ, מפקד הצבא, נכנס והכניע את טאי־יואן ואת ארץ דאי. בחודש השנים־עשר תקף הקיסר בעצמו את דונג־יואן. דונג־יואן לא נכנעה, והחיילים גידפו את הקיסר. משנכנעה דונג־יואן, הרגו את החיילים שגידפו אותו וקעקעו את אלה שלא גידפו. שמה של דונג־יואן שונה לג׳ן־דינג. אנשיהם של ואנג חוואנג ומאן־צ׳יו צ׳ן קיבלו את הפרס שהוצע עליהם, ושניהם נתפסו חיים. משום כך הובס לבסוף צבא צ׳ן שׂי.[1]

1. [הנוסח מספר כאן הן על הריגת ואנג חוואנג בקרב הן על תפיסתו בחיים. שני הדיווחים נשמרו, בלי להכריע ביניהם או לתקן את הסיפור כדי להסיר את הסתירה. פ׳ א.ת.]

הקיסר שב והגיע ללואו־יאנג. הקיסר אמר: ״דאי נמצאת מצפון לצ׳אנג־שאן, ואילו ג׳או מחזיקה בה מדרום להרים; המרחק גדול.״ אז העמיד את בנו חנג למלך דאי, ובירתו ג׳ונג־דו; דאי ויאן־מן כולן היו כפופות לדאי.

בחורף השנה השתים־עשרה לגאו־דזו רדפו חיילי פאן קוואי אחר שׂי והרגוהו בלינג־צ׳יו.

ההיסטוריון הגדול אומר: האן שין ולוּ וואן לא היו בני משפחות שצברו מימים ימימה מידות טובות ומעשים טובים. הם ניצלו את תמורות השעה, והשיגו הצלחה במרמה ובכוח. הם פגשו את האן בראשית התבססותה, ולכן זכו בנחלות, ישבו כשפניהם דרומה וקראו לעצמם 'הבודד'. מבפנים עורר כוחם הגדול חשד, ומבחוץ נשענו על העמים הזרים לעזרה; משום כך התרחקו יום אחר יום והעמידו את עצמם בסכנה. ענייניהם הגיעו למבוי סתום ושכלם לא מצא מוצא, ולבסוף פנו אל השיונג־נו. האם אין זה מעציב? צ׳ן שׂי היה בן ליאנג. בנעוריו נהג פעמים רבות לדבר בהערצה על נסיך ווי; וכשנעשה מצביא ושמר על הגבול, הזמין אורחים והנמיך את עצמו לפני אנשי המעלה. שמו הטוב עלה על מעשיו. ג׳ואו צ׳אנג חשד בו, פגמיו החלו להתגלות, והוא פחד שהאסון יגיע אליו. אנשים רעים השמיעו עצות, והוא נפל לבסוף בדרך חסרת צדק. אוי, מה עצוב הדבר! מחשבה בשלה על השאלה כיצד תוכניות מביאות להצלחתם או לכישלונם של בני אדם — כמה עמוקה היא![1]

ז. [התרגום כולל את דברי ההיסטוריון הגדול עד סופם בעמוד סריקה 3436. פירושי שלושת הפרשנים, דברי השבח המאוחרים 贊述隱索 באות קטנה באותו עמוד, והמדור 證考 בעמודים 3437–3438 הופרדו מן הטקסט המתורגם; הם נשמרים במקורות המקובעים. פ' א.ת.]

הביוגרפיה של טיין דאן

טיין דאן היה בן די, ממשפחת טיין של מלכי צ׳י לשעבר. בן דודו הצעיר ממנו היה טיין רונג, ואחיו של רונג היה טיין חנג. כולם היו אנשי כוח, משפחתם הייתה חזקה והם ידעו לרכוש להם אנשים.

כשצ׳ן שה התקומם לראשונה והיה למלך צ׳ו, שלח את ג׳ואו שה לכבוש את ארץ ווי. הוא הגיע צפונה לדי, אך העיר די החזיקה מעמד. טיין דאן העמיד פנים שהוא כובל את עבדו, הלך עם צעירים אל בית הדין וביקש להיכנס כדי להרוג את העבד. כשראה את מושל די, תקף אותו והרגו, ואז זימן את בעלי הכוח, הפקידים ובניהם ואמר: ״השליטים כולם מרדו בצ׳ין והעמידו את עצמם. צ׳י היא ממלכה שנוסדה מקדם; אני, דאן, בן משפחת טיין, וראוי לי למלוך.״ אז העמיד את עצמו למלך צ׳י וגייס צבא לתקוף את ג׳ואו שה. צבא ג׳ואו שה שב והסתלק, וטיין דאן הוביל את צבאו מזרחה והכניע את ארץ צ׳י.

ג׳אנג האן, מצביא צ׳ין, צר בדוחק על ג׳יו, מלך ווי, בלין־ג׳י. מלך ווי ביקש עזרה מצ׳י, וטיין דאן, מלך צ׳י, הוביל צבא להציל את ווי. ג׳אנג האן תקף בלילה כשחייליו מחזיקים בפיהם מקלות להשתקת הדיבור, הביס תבוסה גדולה את צבאות צ׳י ווי והרג את טיין דאן ליד לין־ג׳י. רונג, אחיו של דאן, אסף את שרידי צבא דאן ונמלט מזרחה לדונג־אה. אנשי צ׳י שמעו שהמלך טיין דאן מת והעמידו את טיין ג׳יה, אחיו של ג׳יין, מלך צ׳י לשעבר, למלך צ׳י, את טיין ג׳יאו לשר ואת טיין ג׳יין למצביא, כדי לעמוד נגד השליטים.[א]

א. [בתחילת הפרק מוגדר טיין רונג כבן דודו הצעיר של טיין דאן (從弟), ואילו כאן נאמר בקיצור ״אחיו״ (弟). התרגום משמר את ההבדל בניסוח; בהמשך נקראים בני המשפחה גם ״שלושת האחים״. פ' א.ת.]

כשטיין רונג נמלט לדונג־אה, רדף אחריו ג׳אנג האן וצר עליו. שיאנג ליאנג שמע שטיין רונג במצוקה, הוביל צבא והביס את צבא ג׳אנג האן ליד דונג־אה. ג׳אנג האן נמלט מערבה, ושיאנג ליאנג רדף אחריו. אך טיין רונג כעס על צ׳י שהעמידה את ג׳יה, הוביל את צבאו חזרה, תקף וגירש את ג׳יה, מלך צ׳י. ג׳יה נמלט לצ׳ו, וג׳יאו, השר של צ׳י, נמלט לג׳או. ג׳יין, אחיו של ג׳יאו, יצא קודם לבקש עזרה בג׳או ונשאר שם, מפני שלא העז לשוב. אז העמיד טיין רונג את שה, בנו של טיין דאן, למלך צ׳י. רונג היה לשרו, טיין חנג היה למצביא, והם הכניעו את ארץ צ׳י.

לאחר ששיאנג ליאנג רדף אחר ג׳אנג האן, הלך צבאו של ג׳אנג האן וגדל. שיאנג ליאנג שלח שליחים לג׳או ולצ׳י לגייס חיילים ולתקוף יחד את ג׳אנג האן. טיין רונג אמר: ״אם צ׳ו תהרוג את טיין ג׳יה וג׳או תהרוג את טיין ג׳יאו וטיין ג׳יין, אסכים להוציא צבא.״ מלך חוואי של צ׳ו אמר: ״טיין ג׳יה הוא מלכה של ממלכה בעלת ברית. בצרתו פנה אליי; להרוג אותו יהיה עוול.״ גם ג׳או לא הרגה את טיין ג׳יאו ואת טיין ג׳יין כדי לעשות עסקה עם צ׳י. צ׳י אמרה: ״אם צפע מכיש את היד, כורתים את היד; אם הוא מכיש את הרגל, כורתים את הרגל. מדוע? מפני שהן מסכנות את הגוף. כעת טיין ג׳יה, טיין ג׳יאו וטיין ג׳יין בצ׳ו ובג׳או אינם קרובים כידיים וכרגליים; מדוע אינכם הורגים אותם? ואם צ׳ין שוב תשיג את רצונה בעולם, תכרסם בקברי המחזיקים בשלטון!״ צ׳ו וג׳או לא שמעו לה; גם צ׳י כעסה ולבסוף לא הסכימה להוציא צבא. ג׳אנג האן אכן הביס והרג את שיאנג ליאנג, הביס את צבא צ׳ו, וצבא צ׳ו נמלט מזרחה. ג׳אנג האן חצה את הנהר וצר על ג׳או בג׳ו־לו. שיאנג יו יצא להציל את ג׳או, ומכאן איבתו לטיין רונג.

לאחר ששיאנג יו הציל את ג׳או, הביא לכניעת ג׳אנג האן ואחרים, החריב את שיאן־יאנג במערב, השמיד את צ׳ין והעמיד מלכים, העביר את טיין שה, מלך צ׳י, למלוכה בג׳יאו־דונג, ומושבו בג׳י־מו. טיין דו, מצביא צ׳י, יצא איתו להציל את ג׳או ואחר כך נכנס איתו דרך המעבר; לכן העמיד את דו למלך צ׳י, ומושבו בלין־דְזֶה. כאשר חצה שיאנג יו את הנהר להציל את ג׳או, כבש טיין אן, נכדו של ג׳יין, מלך צ׳י לשעבר, כמה ערים בג׳י־ביי, הוביל את צבאו ונכנע לשיאנג יו. שיאנג יו העמיד את טיין אן למלך ג׳י־ביי, ומושבו בבו־יאנג. טיין רונג לא הסכים לגייס צבא לעזור לצ׳ו ולג׳או לתקוף את צ׳ין, ובכך הכזיב את שיאנג ליאנג; משום כך לא זכה למלוכה. גם צ׳ן יו, מצביא ג׳או, איבד את מעמדו ולא זכה למלוכה. שניהם כעסו על המלך שיאנג.

כשהמלך שיאנג חזר והשליטים הלכו כל אחד לממלכתו, שלח טיין רונג אנשים בראש צבא לעזור לצ׳ן יו ולגרום למרד בארץ ג׳או. גם רונג גייס צבא להתנגד לטיין דו ולתקוף אותו. טיין דו נמלט לצ׳ו. טיין רונג עיכב את שה, מלך צ׳י, ולא הניח לו ללכת לג׳יאו־דונג. מקורביו של שה אמרו: ״המלך שיאנג חזק ואלים, ועליך ללכת לג׳יאו־דונג. אם לא תלך לממלכתך, ודאי תהיה בסכנה.״ שה פחד, ולכן נמלט והלך לממלכתו. טיין רונג כעס, רדף אחר שה, מלך צ׳י, והרגו בג׳י־מו, ואז שב, תקף והרג את אן, מלך ג׳י־ביי. אז העמיד טיין רונג את עצמו למלך צ׳י וסיפח את כל שלוש ארצות צ׳י.

המלך שיאנג שמע, כעס מאוד ויצא צפונה נגד צ׳י. צבאו של טיין רונג, מלך צ׳י, הובס, ורונג נמלט לפינג־יואן. אנשי פינג־יואן הרגו אותו. המלך שיאנג שרף והחריב את ערי צ׳י ואת חומותיהן, ובכל מקום שעבר טבח את תושביו. אנשי צ׳י התאספו ומרדו בו. חנג, אחיו של רונג, אסף את חיילי צ׳י שהתפזרו, השיג כמה רבבות אנשים ומרד ותקף את שיאנג יו בצ׳נג־יאנג. באותה עת הוביל מלך

האן את השליטים, הביס את צ׳ו ונכנס לפנג־צ׳נג. שיאנג יו שמע, עזב את צ׳י ושב לתקוף את האן בפנג־צ׳נג; אחר כך נלחם בהאן ברציפות והם עמדו זה מול זה בשינג־יאנג. משום כך הצליח טיין חנג לשוב ולכבוש את ערי צ׳י. הוא העמיד את גוואנג, בנו של טיין רונג, למלך צ׳י, והיה לשרו. הוא החזיק לבדו בשלטון; כל עניין, קטן כגדול, הוכרע בידי השר.

שלוש שנים לאחר שחנג הכניע את צ׳י, שלח מלך האן את המלומד לי לשכנע את גוואנג, מלך צ׳י, ואת חנג, השר הראשי, להיכנע. חנג קיבל את דבריו ופיזר את צבאו בלי־שיה. המצביא האן שין הוביל צבא ועמד לצאת מזרחה ולתקוף את צ׳י. בתחילה שלחה צ׳י את חוא וו־שאנג ואת טיין שֵׁיֶה לחנות בלי־שיה נגד האן; אך משהגיע שליח האן, הפסיקו את השמירה ואת ההכנות לקרב, הרבו בשתייה, ואף שלחו שליח לכרות שלום עם האן. המצביא האן שין כבר הכניע את ג׳או ואת יאן. הוא נקט את עצת קוואי טונג, עבר דרך פינג־יואן, תקף במפתיע והביס את צבא צ׳י בלי־שיה, ואז נכנס ללין־דְזָה. גוואנג, מלך צ׳י, והשר חנג כעסו, סברו שהמלומד לי מכר אותם, ובישלו אותו למוות. המלך גוואנג נמלט מזרחה לגאו־מי, השר חנג נמלט לבו־יאנג, טיין גוואנג, המושל והשר, נמלט לצ׳נג־יאנג, והמצביא טיין ג׳י חנה בג׳יאו־דונג. צ׳ו שלחה את לונג ג׳יה להציל את צ׳י, ומלך צ׳י איחד איתו את צבאו בגאו־מי. המצביא האן שין וצאו צאן הביסו והרגו את לונג ג׳יה ולקחו בשבי את גוואנג, מלך צ׳י. המצביא גוואן יינג רדף ותפס את טיין גוואנג, המושל והשר של צ׳י. הוא הגיע לבו־יאנג; חנג שמע שמלך צ׳י מת, העמיד את עצמו למלך צ׳י ושב לתקוף את יינג. יינג הביס את צבא חנג ליד יינג. טיין חנג נמלט לליאנג והצטרף לפנג יוה. פנג יוה ישב אז בארץ ליאנג ועמד באמצע: לפעמים לצד האן ולפעמים לצד צ׳ו. לאחר שהאן שין הרג את לונג ג׳יה, הורה לצאו צאן להתקדם, להביס ולהרוג את טיין

ג׳ בג׳יאו־דונג, ושלח את גוואן יינג להביס ולהרוג את טיין שׂ, מצביא צ׳י, בצ׳יין־צ׳נג. האן שין הכניע לבסוף את צ׳י וביקש להעמיד את עצמו למלך זמני של צ׳י, והאן העמידה אותו למלך.[ב]

כעבור יותר משנה השמידה האן את שיאנג ג׳, מלך האן הועמד לקיסר ופנג יוּה היה למלך ליאנג. טיין חנג פחד שיוציאוהו להורג, ויצא אל הים עם יותר מחמש מאות מאנשיו והתיישב באי. הקיסר גאו שמע וסבר שטיין חנג ואחיו היו הראשונים להכניע את צ׳י, ושאנשי מעלה רבים מצ׳י הצטרפו אליהם; אם כעת יישאר בים ולא יוכנס למרותו, יש לחשוש שיתקומם בעתיד. לכן שלח שליח לחון את טיין חנג ולזמנו. טיין חנג סירב ואמר: ״בישלתי למוות את שליח הוד מלכותך, המלומד לי. כעת שמעתי שאחיו לי שאנג הוא מצביא מוכשר של האן. אני פוחד ולא מעז למלא את הצו. אבקש להיות אדם פשוט ולשמור על האי שבים.״ השליח שב ודיווח. אז ציווה הקיסר גאו על לי שאנג, מפקד משמר הארמון: ״אם טיין חנג, מלך צ׳י, יגיע, כל מי מאנשיך ומפרשיך שיעז לפעול נגדו — משפחתו תושמד!״ שוב שלח שליח עם אות הסמכות לספר הכול על הצו לשאנג ולומר: ״אם טיין חנג יבוא, לכל היותר יהיה מלך, ולכל הפחות מרקיז. אם לא יבוא, נגייס צבא ונענישו.״ אז נסע טיין חנג עם שניים מאורחיו במרכבות הדואר ללואו־יאנג.

כשנותרו שלושים לי ליעד, הגיע לתחנת הסוסים והדואר בשה־שיאנג. חנג אמר לשליח: ״נתין הבא לראות את בן השמיים צריך להתרחץ ולחפוף.״ הוא עצר ונשאר שם. אמר לאורחיו: ״בתחילה מלך האן ואנוכי ישבנו שנינו כשפנינו

ב. [בשתי ההופעות של שם המקום בו־יאנג, ויקיטקסט מקיף את 陽 בסוגריים. בדפוס סה־בו בייאו (עמודי סריקה 3443–3444) שני התווים 陽博 נדפסים ברצף בטקסט הראשי; הסוגריים הוסרו בלי להשמיט חלק מן השם. פ' א.ת.]

דרומה וקראנו לעצמנו 'הבודד'. כעת מלך האן הוא בן השמיים, ואני פליט ושבוי הפונה צפונה ומשרת אותו. הבושה ממילא עצומה. ועוד, אני בישלתי למוות את אחיו של אדם, וכעת אעמוד לצד אחיו ואשרת את אדונם. גם אם יחשוש מן הצו של בן השמיים ולא יעז לפגוע בי, האם לא אתבייש בליבי? מלבד זאת, הוד מלכותו רוצה לראותני רק כדי לראות פעם אחת את פניי. כעת הוד מלכותו בלואו־יאנג; אם אכרות כעת את ראשי וישעטו בו שלושים לי, מראהו עדיין לא ישתנה ואפשר יהיה לראותו.״ אז שיסף את צווארו והורה לאורחים לשאת את ראשו ולדהור עם השליח להגישו לקיסר גאו. הקיסר גאו אמר: ״אבוי! הייתה לו סיבה! הם קמו מאנשים מן השורה, ושלושת האחים מלכו בזה אחר זה. האם לא היו אנשי מעלה?״ הוא הזיל דמעות, מינה את שני אורחיו למפקדים וגייס אלפיים חיילים לקבור את טיין חנג בטקסי מלך.

לאחר הקבורה חפרו שני האורחים חור לצד קברו, שיספו שניהם את צווארם וירדו להצטרף אליו. הקיסר גאו שמע ונדהם מאוד; הוא העריך מאוד את כל אורחיו של טיין חנג. ״שמעתי שיש עוד חמש מאות מהם בים.״ הוא שלח שליח לזמנם. כשהגיע השליח ושמעו שטיין חנג מת, התאבדו גם הם כולם. אז נודע עד כמה היטיבו טיין חנג ואחיו לרכוש להם אנשי מעלה.

ההיסטוריון הגדול אומר: מה קשות היו תוכניות קוואי טונג! הן הביאו מהומה בצ׳י וגאווה בחוואי־יין, ולבסוף הביאו למותם של שני אלה. קוואי טונג היטיב לטעון לכאן ולכאן; הוא דן בתמרוני תקופת המדינות הלוחמות וחיבר שמונים ואחד פרקים. טונג היה מיודד עם אן־צ׳י שנג, בן צ׳י. אן־צ׳י שנג פנה פעם לשיאנג יו, אך שיאנג יו לא יכול להשתמש בתוכניותיו. אחר כך רצה שיאנג יו להעניק נחלות לשניהם, אך שניהם לא הסכימו לקבלן ונמלטו. טיין חנג שמר על מידתו הרמה, ואורחיו העריצו את צדקתו ומתו בעקבותיו. האם לא היו

אנשי מעלה מופלגים? משום כך כללתי אותו כאן. אין מחסור בציירים טובים, אך איש אינו יכול לציירו. מדוע?[ג]

ג. [במשפט האחרון נשמר נוסח ויקיטקסט 無不, "אין מחסור"; בעד הדפוס המשני (עמוד סריקה 3447) סדר התווים הוא 不無. חילוף זה לא הוכרע כתיקון תעתיק ולא הוחלף אוטומטית. השאלה על הציירים מסיימת את דברי ההיסטוריון הגדול; פירושי שלושת הפרשנים, דברי השבח המאוחרים 贊述隱索 באות קטנה באותו עמוד, והמדור 證考 שבעמודים 3449–3450 אינם חלק מן התרגום. פ' א.ת.]

הביוגרפיות של פאן קוואי, לי שאנג, אדון טנג וגוואן יינג

פאן קוואי, מרקיז וּ־יאנג, היה בן פיי. עסק בשחיטת כלבים, וחי כחסר מעמד יחד עם גאו־דזוּ.

בתחילה הצטרף לגאו־דזוּ כשקם בפנג והשתתף בכיבוש פיי. גאו־דזוּ היה לאדון פיי ומינה את קוואי לאיש פמליה. הוא השתתף בהתקפות על חוּ־לינג ופאנג־יוּ, שב לשמור על פנג, תקף את המפקח של סה־שווי ליד פנג והביסו. שוב יצא מזרחה להכניע את פיי והביס את מושל סה־שווי ממערב לשווה. הוא נלחם בסה־מא יי ממזרח לדאנג, הדף את האויב וכרת חמישה־עשר ראשים, וקיבל דרגת גוֹ־דא־פוּ. הוא נהג ללוות את אדון פיי. בהתקפה על צבא ג׳אנג האן בפוּ־יאנג היה הראשון שטיפס על החומה, כרת עשרים ושלושה ראשים וקיבל דרגת לייה־דא־פוּ. הוא המשיך ללוותו, ובמתקפה על צ׳נג־יאנג היה הראשון שטיפס על החומה. הוא הכניע את חוּ־יוֹאוּ, הביס את צבא לי יוּ וכרת שישה־עשר ראשים, וקיבל את דרגת האצולה שאנג־שיין. הוא השתתף בהתקפה ובמצור על מושל המחוז המזרחי ומפקדו הצבאי בצ׳נג־וּ, הדף את האויב, כרת ארבעה־עשר ראשים ולקח אחד־עשר שבויים, וקיבל דרגת וּ־דא־פוּ. הוא השתתף בלחימה בצבא צ׳ין ויצא מדרום לבוֹ. מושל חה־ג׳יין חנה בגאנג־לי, וקוואי הביסו. הוא הביס את צבא ג׳או בן מצפון לקאי־פנג; על שהדף את האויב וטיפס ראשון על החומה, כרת את ראשו של קצין חוּ אחד ושישים ושמונה ראשים ולקח עשרים ושבעה שבויים, קיבל דרגת צ׳ינג. הוא השתתף בהבסת צבא יאנג שיונג בצ׳וּ־יוּ. בהתקפה על וואן־לינג טיפס ראשון על החומה, כרת שמונה ראשים ולקח ארבעים וארבעה שבויים, וקיבל דרגה ואת התואר אדון שיין־צ׳נג. הוא השתתף בהתקפות על צ׳אנג־שה וחוואן־יואן,

ניתק את מעברות הנהר, תקף מזרחה את צבא צ׳ין בשה ודרומה את צבא צ׳ין בצ׳וֹאוּ, והביס את יי, מושל נאן־יאנג, ביאנג־צ׳נג. הוא תקף מזרחה את וואן וטיפס ראשון על החומה. מערבה הגיע ללי; על שהדף את האויב, כרת עשרים וארבעה ראשים ולקח ארבעים שבויים, קיבל הענקת נחלה נוספת. הוא תקף את מעבר וּ והגיע לבא־שאנג; כרת את ראשו של מפקד דוּ־ווי אחד ועשרה ראשים, לקח מאה ארבעים ושישה שבויים, ואלפיים ותשע מאות חיילים נכנעו.א

שיאנג יוּ חנה ליד שי ורצה לתקוף את אדון פיי. אדון פיי יצא עם יותר ממאה פרשים ובאמצעות שיאנג בוֹ נפגש עם שיאנג יוּ, התנצל והכחיש שסגר את המעבר. שיאנג יוּ ערך משתה לאנשי הצבא. באמצע השתייה תכנן אבי המשנה להרוג את אדון פיי והורה לשיאנג ג׳ואנג לשלוף חרב ולרקוד בין היושבים כדי לתקוף את אדון פיי, אך שיאנג בוֹ הוסיף להגן עליו בכתפו. באותה שעה הורשו רק אדון פיי וג׳אנג ליאנג להיכנס ולשבת, ופאן קוואי היה מחוץ למחנה. כששמע שהעניין דחוף, לקח מגן ברזל ונכנס למחנה. שומרי המחנה עצרו את קוואי, אך הוא פרץ ישר פנימה ונעמד תחת האוהל. שיאנג יוּ הביט בו ושאל מי הוא. ג׳אנג ליאנג אמר: ״פאן קוואי, הנלווה השלישי במרכבת אדון פיי.״ שיאנג יוּ אמר: ״גיבור.״ הוא נתן לו גביע יין וכתף חזיר. קוואי שתה את היין, שלף חרב, חתך את הבשר ואכל עד שגמר. שיאנג יוּ אמר: ״תוכל לשתות עוד?״ קוואי אמר: ״אינני נרתע אפילו ממוות, קל וחומר מגביע יין! אדון פיי נכנס ראשון והכניע את שיין־יאנג, והשאיר את צבאו חשוף בבא־שאנג כדי

א. [דרגות האצולה המוקדמות נשמרות בתעתיק כדי שלא לטשטש את ההבדלים בין 列大夫國, 五大夫閒上, 大夫 ו־卿. התרגום משמר את מנייני הראשים, השבויים והנכנעים, גם כשהם חוזרים בסיכומי ההישגים. פ' א.ת.]

להמתין למלך הגדול. היום הגעת, אתה מקשיב לדברי אנשים קטנים ונוצר קרע בינך ובין אדון פיי. אני חושש שהעולם יתפרק, ובלבו יחשוד במלך הגדול.״ שיאנג יוּ שתק. אדון פיי הלך לבית הכיסא וסימן לפאן קוואי לצאת. כשיצאו, השאיר אדון פיי את המרכבות והפרשים, רכב לבדו על סוס אחד, ופאן קוואי ועוד שלושה אנשים הלכו ברגל בעקבותיו. בדרך צדדית למרגלות ההר נמלטו ושבו לצבא בבא־שאנג. הוא שלח את ג׳אנג ליאנג להתנצל בפני שיאנג יוּ. גם שיאנג יוּ הניח בעקבות זאת לעניין, ולא חשב עוד להרוג את אדון פיי. באותו יום, אלמלא מיהר פאן קוואי פנימה אל המחנה ונזף בשיאנג יוּ, כמעט הגיע עניינו של אדון פיי לסכנה.[ב]

למחרת נכנס שיאנג יוּ וטבח בשיין־יאנג, והעמיד את אדון פיי למלך האן. מלך האן העניק לקוואי דרגת מרקיז בעל נחלה ותואר מרקיז לין־וּי. הוא הועלה לאיש חצר וליווה אותו להאן־ג׳ונג.

הוא שב להכניע את שלוש צ׳ין. בנפרד תקף את הממונה המערבי מצפון לבאי־שווי ואת המרכבות הקלות והפרשים של יונג מדרום ליונג והביסם. הוא השתתף בהתקפות על יונג ועל העיר טאי, וטיפס ראשון על החומה. הוא תקף את צבא ג׳אנג פינג בהאו־ג׳ה; בהתקפה על העיר טיפס ראשון על החומה ופרץ למערך, כרת את ראשיהם של מושל נפה וסגנו, אחד מכל תפקיד, ואחד־עשר ראשים, ולקח עשרים שבויים. הוא הועלה לאיש חצר ומפקד פרשים. הוא השתתף בהתקפה על מרכבות ופרשי צ׳ין ממזרח לראנג, הדף את האויב והועלה למצביא. הוא תקף את ג׳או בן והכניע את מיי, חוואי־לי, ליוּ־ג׳ונג

ב. [בעד הדפוס ״סה־בו בייי־יאו״, עמוד סריקה 3454, שיאנג בוֹ מגן ״בכתפו״ (肩). נשמרה קריאה זו, ולא החלופה 屏 שהוצעה בסוגריים בוויקיטקסט. באותו עמוד נמסר השם 樊噲, פאן קוואי; תוקן לפיו השיבוש 樊噲 בתעתיק. פ' א.ת.]

ושיין־יאנג. בהצפת פיי־צ׳יו היה הישגו הגדול מכולם. כשהגיע לייי־יאנג, קיבל כנחלת הכנסות את כפר פאן שבדו. הוא השתתף בלחימה בשיאנג ג׳י וטבח בג׳ו־דזאו. הוא הביס את צבאות ואנג וו וצ׳נג צ׳ו בוואי־חוואנג, ותקף את דזאו, לו, שיה־צ׳יו ושווה. שיאנג יו הביס את מלך האן בפנג־צ׳נג והשיב לעצמו את כל ארצות לו וליאנג. קוואי שב לשינג־יאנג, ונחלתו גדלה באלפיים בתי אב בפינג־יין. כמצביא שמר על גוואנג־וו. כעבור שנה נסוג שיאנג יו מזרחה. הוא השתתף עם גאו־דזו בלחימה בשיאנג ג׳י, הכניע את יאנג־שיה ולקח ארבעת אלפים מחייליו של המצביא ג׳ואו מצ׳ו כשבויים. הוא צר על שיאנג ג׳י בצ׳ן והביסו תבוסה גדולה, וטבח בחו־לינג.

לאחר מות שיאנג ג׳י היה מלך האן לקיסר. משום שקוואי הגן בעמידה איתנה וזכה להישגים בקרבות, גדלו הכנסותיו בשמונה מאות בתי אב. הוא השתתף עם קיסר גאו בהתקפה על דזאנג טו, מלך יאן המורד, לכד את טו והכניע את ארץ יאן. האן שין, מלך צ׳ו, מרד; קוואי ליווה את השליט עד צ׳ן, לכד את שין והכניע את צ׳ו. שוב קיבל דרגת מרקיז בעל נחלה, ועם השליטים פוצל אות ההסכם, כדי שזכותו לא תיפסק מדור לדור. הוא קיבל את הכנסות וו־יאנג ואת התואר מרקיז וו־יאנג, והכנסותיו הקודמות בוטלו. כמצביא השתתף עם גאו־דזו בהתקפה על שין, מלך האן המורד, בדאי. מחוו־רן עד יון־ג׳ונג הכניע את הארץ יחד עם מרקיז ג׳יאנג ואחרים, והכנסותיו גדלו באלף וחמש מאות בתי אב. בעקבות זאת תקף את צבאות צ׳ן שי ומאן־צ׳יו צ׳ן, נלחם בשיאנג־גוו, כבש את באי־רן בטיפוס הראשון על החומה, הכניע ויישב עשרים ושבע נפות בצ׳ינג־חה ובצ׳אנג־שאן, והחריב את דונג־יואן. הוא הועלה לשר השמאלי. הוא הביס את צבאות צ׳י־וו שו ויין פאן בוו־ג׳ונג ובגוואנג־צ׳אנג. מדרום לדאי הביס את צבאו של ואנג חוואנג, איש החו, מפקד משנה של שי, ובעקבות זאת תקף

את צבא האן שין בצאן־חה. חייליו כרתו את ראשו של האן שין. הוא הביס את פרשי החוּ של שי בחנג־גוּ, כרת את ראש המצביא ג׳או ג״י, ולכד את פנג ליאנג, השר של דאי, את המושל סון פן, את המצביא הראשי ואנג חוואנג, מצביאים, את הממונה הגדול על הניחושים ואת שייה פוּ, הממונה על הסוסים והמרכבות — עשרה אנשים בסך הכול. עם המצביאים הכניע שבעים ושלושה כפרים ויישובים בדאי. אחר כך מרד לוּ וואן, מלך יאן. כשר המדינה תקף קוואי את לוּ וואן, הביס את שרו די מדרום לג׳י והכניע את ארץ יאן, בסך הכול שמונה־עשרה נפות וחמישים ואחד כפרים ויישובים. נחלתו גדלה באלף ושלוש מאות בתי אב, והכנסות וּ־יאנג נקבעו בחמשת אלפים וארבע מאות בתי אב. בלחימה יחד עם השליט כרת מאה שבעים ושישה ראשים ולקח מאתיים שמונים ושמונה שבויים. בנפרד הביס שבעה צבאות, כבש חמש ערים, יישב שישה מחוזות וחמישים ושתיים נפות, ולכד שר אחד, שנים־עשר מצביאים ואחד־עשר בעלי משרות שמשכורתן מאלפיים ועד שלוש מאות שה.[ג]

קוואי נשא את לוּ שוּ, אחותה הצעירה של הקיסרית לוּ, והיא ילדה לו את בנו קאנג. משום כך היה הקרוב ביותר מבין המצביאים.

עוד קודם, בזמן מרד צ׳ינג בו, חלה גאו־דזוּ מאוד, לא רצה לראות אנשים, שכב בתוך הארמון וציווה על השומרים שלא להכניס את השרים. איש מן השרים, ובהם ג׳יאנג וגוואן, לא העז להיכנס. לאחר יותר מעשרה ימים דחף קוואי את

ג. [האן שין, מלך צ׳ו, והאן שין, מלך האן שבצפון, הם שני אנשים שונים. בהמשך נמסר מותו של השני. ברשימת השבויים מופיעים בדפוס, עמוד סריקה 3458, גם 卜太, הממונה הגדול על הניחושים, וגם 僕太, הממונה על הסוסים והמרכבות. הוסרו רק הסוגריים המודרניים סביב 卜太; המשרה לא נמחקה כחלופה למשרה הסמוכה. השם שייה פוּ מוצמד למשרה האחרונה בלבד, ואין בטקסט שם מפורש לממונה על הניחושים. פ' א.ת.]

הדלת ונכנס ישר, והשרים בעקבותיו. השליט שכב לבדו כשראשו מונח על סריס אחד. קוואי ואחרים ראו את השליט, הזילו דמעות ואמרו: ״בתחילה קמת, הוד מלכותך, יחד אתנו בפנג ובפיי והכנעת את העולם. מה חזק היית! כעת העולם כבר הוכנע; מדוע אתה תשוש כל כך? יתרה מזו, הוד מלכותך חולה מאוד, והשרים חרדים. אינך נפגש אתנו כדי לתכנן עניינים, אלא מתנתק עם סריס אחד בלבד? האם לא ראית את פרשת ג׳או גאו?״ קיסר גאו צחק וקם.

אחר כך מרד לוּ וואן, וקיסר גאו שלח את קוואי כשר המדינה לתקוף את יאן. באותה שעה חלה קיסר גאו מאוד. אדם אחד השמיץ את קוואי ואמר שהוא קשור לבית לו, וברגע שמרכבת הארמון תאחר לצאת, ירצה קוואי להשמיד בצבאו את כל בית צ׳י ואת רו־יי, מלך ג׳או, ואנשיו. כששמע קיסר גאו, זעם מאוד ושלח את צ׳ן פינג להביא במרכבתו את מרקיז ג׳יאנג, שיחליף את המפקד, ולערוף את קוואי בתוך המחנה. צ׳ן פינג חשש מן הקיסרית לוּ, ולכן עצר את קוואי והביאו לצ׳אנג־אן. כשהגיע, כבר מת גאו־דזוּ; הקיסרית לוּ שחררה את קוואי והשיבה לו את דרגתו ונחלתו.[ד]

בשנה השישית לשיאו־חווי מת פאן קוואי וקיבל את התואר שלאחר המוות מרקיז וו. בנו קאנג ירש את תואר המרקיז. לוּ שוּ, אמו של קאנג, הייתה גם היא מרקיז לין־גוואנג; בימי הקיסרית גאו החזיקה בסמכות ושלטה לבדה, וכל השרים פחדו ממנה. קאנג החזיק בתואר מרקיז תשע שנים, ואז מתה הקיסרית גאו. השרים הרגו את בני לוּ ואת קרובי לוּ שוּ, ובעקבות זאת הרגו גם את קאנג.

ד. [״מרכבת הארמון תאחר לצאת״ (駕晏宮車) הוא ביטוי עקיף למות הקיסר. כאן הדברים הם תוכן ההשמצה על פאן קוואי, ולא קביעה של המספר שהמזימה אכן הייתה קיימת. פ' א.ת.]

תואר מרקיז וּ־יאנג נפסק לכמה חודשים. לאחר שהועמד קיסר שיאו־וון, שב והעניק לשה־רן, בנו של קוואי מפילגש אחרת, את תואר מרקיז וּ־יאנג, והשיב את דרגתו ונחלתו הקודמות. שה־רן החזיק בתואר עשרים ותשע שנים ומת; תוארו שלאחר המוות היה מרקיז חוואנג. בנו טה־גוואנג ירש את תואר המרקיז. כעבור שש שנים פגע בטה־גוואנג איש פמליה של בית המרקיז, נטר לו טינה וכתב לשליט: "שה־רן, מרקיז חוואנג, היה חולה ולא היה מסוגל לקיים יחסי אישות. הוא הורה לאשתו לשכב עם אחיו הצעיר, וכך נולד טה־גוואנג. טה־גוואנג אינו באמת בנו של מרקיז חוואנג ואינו ראוי לרשתו." צו העביר את העניין לפקידי המשפט. בשנה השישית בתקופה האמצעית של שיאו־ג'ינג נשלל מטה־גוואנג תואר המרקיז, הוא נעשה אדם פשוט והנחלה בוטלה.

לי שאנג, מרקיז צ'וּ־ג'ואו, היה בן גאו־יאנג. כשקם צ'ן שנג, אסף שאנג צעירים ויצא עמם לכבוש ולפשוט על אנשים ממזרח וממערב, עד שהיו כמה אלפים. אדון פיי כבש שטחים והגיע לצ'ן־ליוּ. לאחר יותר משישה חודשים הצטרף שאנג לאדון פיי בצ'י, עם ארבעת אלפים חיילים תחת פיקודו. הוא השתתף בהתקפה על צ'אנג־שה וטיפס ראשון על החומה, וקיבל דרגה ואת התואר אדון שין־צ'נג. הוא השתתף עם אדון פיי בהתקפה על גוֹאוּ־שה, ניתק את מעברות הנהר והביס את צבא צ'ין ממזרח ללואו־יאנג. הוא השתתף בכיבוש וואן וראנג והכניע שבע־עשרה נפות. בנפרד פיקד על ההתקפה על מעבר שוּן והכניע את האן־ג'ונג.

שיאנג יוּ השמיד את צ'ין והעמיד את אדון פיי למלך האן. מלך האן העניק לשאנג את דרגת אדון שין־צ'נג, וכמצביא מינה אותו למפקד דוּ־ווי של לונג־שי. בנפרד פיקד על הכנעת בייי־די ושאנג־ג'וּן. הוא הביס את צבאות יאן־שה, מצביא יונג, וג'ואו ליי בשוּן־יי, ואת צבא סוּ דזאנג בני־יאנג. הוא קיבל כנחלת

הכנסות ששת אלפים בתי אב בוּ־צ׳נג. כמפקד דוּ־ווי של לונג־שי השתתף בלחימה בצבא שיאנג ג׳י במשך חמישה חודשים, יצא בג׳וּ־יה, נלחם בדחיפות עם ג׳ונג־לי מיי, קיבל את חותם שר המדינה של ליאנג והכנסותיו גדלו בארבעת אלפים בתי אב. כשר המדינה של ליאנג פיקד וליווה את השליט בלחימה בשיאנג יוּ במשך שנתיים ושלושה חודשים ותקף את חוּ־לינג.

לאחר מות שיאנג יוּ היה מלך האן לקיסר. בסתיו ההוא מרד דזאנג טוּ, מלך יאן. שאנג השתתף כמצביא בהתקפה על טוּ, נלחם בלונג־טוּאוֹ, טיפס ראשון על החומה ופרץ למערך, הביס את צבא טוּ ליד יי והדף את האויב. הוא הועלה לשר הימני, קיבל דרגת מרקיז בעל נחלה, ועם השליטים פוצל אות ההסכם כדי שזכותו לא תיפסק מדור לדור. הוא קיבל הכנסות של חמשת אלפים בתי אב בג׳וֹ ותואר מרקיז ג׳וֹ. כשר הימני הכניע בנפרד את שאנג־גוּ, ובעקבות זאת תקף את דאי וקיבל את חותם שר המדינה של ג׳או. כשר הימני ושר המדינה של ג׳או פעל בנפרד עם מרקיז ג׳יאנג ואחרים להכניע את דאי ואת יאן־מן, ולכד את צ׳נג דזונג, השר של דאי, את גוֹ טונג, השר הממונה על ההגנה, ותשעה־עשר אנשים מדרגת מצביא ומטה, עד בעלי משכורת שש מאות שה. הוא שב וכמצביא שימש משמר לקיסר האב במשך שנה ושבעה חודשים. כשר הימני נלחם בצ׳ן שי והחריב את דונג־יואן. שוב השתתף כשר הימני עם קיסר גאו בלחימה בצ׳ינג בוּ, תקף את כוח החלוץ שלו ופרץ לשני מערכים, וכך הביס את צבא בוּ. הכנסותיו הועברו לחמשת אלפים ומאה בתי אב בצ׳וּ־ג׳ואו, והכנסותיו הקודמות בוטלו. בסך הכול הביס בנפרד שלושה צבאות, הכניע ויישב שישה מחוזות ושבעים ושלוש נפות, ולכד שר אחד, שר ממונה על ההגנה אחד, מצביא ראשי אחד, שני מצביאים זוטרים ותשעה־עשר בעלי משרות שמשכורתן מאלפיים ועד שש מאות שה.

שאנג שירת בימי שיאו־חווי והקיסרית גאו, אך חלה ולא ניהל עניינים. בנו ג׳י, ששם הנימוס שלו קוואנג, היה מיודד עם לוּ לוּ. כשמתה הקיסרית גאו ורצו השרים להרוג את בני לוּ, היה לוּ לוּ מצביא וחנה בצבא הצפוני. בוֹ, המפקד העליון, לא יכול היה להיכנס לצבא הצפוני. אז שלחו אדם לכפות על לי שאנג שבנו קוואנג יטעה את לוּ לוּ. לוּ לוּ האמין לו ויצא אתו לטיול, וכך הצליח המפקד העליון בוֹ להיכנס ולהשתלט על הצבא הצפוני, ובעקבות זאת הרגו את בני לוּ. באותה שנה מת שאנג וקיבל את התואר שלאחר המוות מרקיז ג׳ינג. בנו ג׳י ירש את תואר המרקיז. העולם אמר שלי קוואנג מכר את ידידותו.

בשנה השלישית בתקופה הראשונה של שיאו־ג׳ינג מרדו וּ, צ׳ו, צ׳י וג׳או. השליט מינה את ג׳י למצביא, והוא צר על עיר ג׳או, אך במשך עשרה חודשים לא הצליח לכובשה. כשהגיע לואן בוּ, מרקיז יוּ, לאחר שהכניע את צ׳י, הצליחו לכבוש את עיר ג׳או ולהשמיד את ג׳או. המלך התאבד והממלכה בוטלה. בשנה השנייה בתקופה האמצעית של שיאו־ג׳ינג רצה ג׳י לקחת את בעלת התואר אדון פינג־יואן לאישה. קיסר ג׳ינג זעם, מסר את ג׳י לפקידי המשפט, והוא הורשע ואיבד את תואר המרקיז. קיסר ג׳ינג העניק אז לג׳יין, בן אחר של שאנג, את תואר מרקיז מיוּ כדי להמשיך את בית לי. כשמת מרקיז ג׳ינג של מיוּ, ירש אותו בנו סווי־צ׳נג, מרקיז קאנג. כשמת סווי־צ׳נג, ירש אותו בנו שה־דזונג, מרקיז חוואי. כשמת שה־דזונג, ירש אותו בנו, המרקיז ג׳ונג־גן. הוא שימש כממונה על הפולחן, עבר על החוק ונחלתו בוטלה.[ה]

שיה־חוּי יינג, מרקיז רוּ־יין, היה בן פיי. הוא היה נהג בשירות אורוות פיי. בכל פעם שהסיע שליח או אורח ושב, עבר בתחנת סה־שאנג שבפיי ודיבר עם גאו־

דזו, ולעולם לא נמנע מלבלות עמו את היום. אחר כך מונה יינג לניסיון כפקיד נפה, והוא וגאו־דזו אהבו זה את זה. גאו־דזו פצע את יינג תוך משחק, ואדם אחד הלשין על גאו־דזו. גאו־דזו היה אז מנהל תחנה, ופציעת אדם הייתה עבירה חמורה; הוא הצהיר שלא פצע את יינג, ויינג העיד לטובתו. אחר כך נפתח התיק מחדש, ויינג נכלא יותר משנה בגלל גאו־דזו והוכה מאות פעמים, אך לבסוף חילץ בכך את גאו־דזו.[1]

בתחילת דרכו של גאו־דזו, כשביקש עם אנשיו לתקוף את פיי, היה יינג פקיד כתיבה של מושל הנפה ושימש שליח לגאו־דזו. ביום שבו הכניע השליט את פיי, היה גאו־דזו לאדון פיי והעניק ליינג דרגת צ׳י־דא־פו ומינה אותו לממונה על הסוסים והמרכבות. הוא השתתף בהתקפה על חו־לינג, ויחד עם שיאו חה הביא לכניעת פינג, המפקח של סה־שווי. פינג מסר בכניעה את חו־לינג, ויינג קיבל דרגת וו־דא־פו. הוא השתתף בלחימה בצבא צ׳ין ממזרח לדאנג, בהתקפה על ג׳־יאנג ובכיבוש חו־יואו, והביס את צבא לי יו ליד יונג־צ׳יו. על שהסתער במרכבת קרב ונלחם במהירות, קיבל דרגת ג׳ה־בו. כממונה על הסוסים והמרכבות נהג לנהוג במרכבה וללוות את השליט בלחימה בצבא ג׳אנג האן ליד דונג־אה ופו־יאנג. הוא הסתער במרכבת קרב ונלחם במהירות, הביסם וקיבל דרגת ג׳ה־גווי. שוב נהג ללוות במרכבה בלחימה בצבא ג׳או בן בקאי־פנג ובצבא יאנג שיונג בצ׳ו־יו. בהשתתפותו לקח יינג שישים ושמונה שבויים, קיבל כניעה של שמונה מאות וחמישים חיילים והשיג תיבה אחת של חותמים. הוא

ה. [בעלת התואר ״אדון פינג־יואן״ שבסיפור הנישואים היא אישה. התואר 君平原 נשמר, ואין לזהותה עם ג׳או שנג שבפרק 76 או עם ג׳ו ג׳יין שבפרק 97, הנושאים אותו תואר. פ' א.ת.]

ו. [המקור מספר תחילה שגאו־דזו פצע את יינג, ואחר כך מוסר את הכחשתו ואת עדות יינג לטובתו. הסתירה לא הוחלקה לטענה שהפציעה הייתה רק לא מכוונת. ההכחשה היא חלק מן ההליך המסופר, לא תיקון לעובדה שמסר המספר קודם לכן. פ' א.ת.]

המשיך לנהוג במרכבה וללוות את השליט בלחימה בצבא צ׳ין ממזרח ללואו־יאנג. על שהסתער במרכבת קרב ונלחם במהירות, הועבר תוארו לאדון טנג. הוא המשיך ללוות במרכבה בהתקפה על נאן־יאנג, נלחם בלאן־טיין ובג׳ה־יאנג, הסתער במרכבת קרב ונלחם במהירות, והגיע לבא־שאנג. שיאנג יו הגיע, השמיד את צ׳ין והעמיד את אדון פיי למלך האן. מלך האן העניק ליינג דרגת מרקיז בעל נחלה ותואר מרקיז ג׳או־פינג, ושוב מינה אותו לממונה על הסוסים והמרכבות. הוא ליווה אותו לשו ולהאן.[ז]

הוא שב להכניע את שלוש צ׳ין והשתתף בלחימה בשיאנג ג׳י. כשהגיעו לפנג־צ׳נג, הביס שיאנג יו את צבא האן תבוסה גדולה. מלך האן הובס, מצבו היה רע והוא דהר להימלט. כשראה את שיאו־חווי ואת לו־יואן, העלה אותם למרכבה. מלך האן היה במצוקה, הסוסים תשושים והשובים רדפו מאחור, והוא חזר ודחף את שני הילדים ברגליו כדי להשליכם. יינג חזר ואסף אותם, ובסופו של דבר נשארו במרכבה. הוא נסע לאט עד שהילדים נאחזו בו, ורק אז דהר. מלך האן כעס, ובדרך ביקש לערוף את יינג יותר מעשר פעמים. לבסוף הצליחו להיחלץ, והוא הביא את שיאו־חווי ואת לו־יואן לפנג.[ח]

כשמלך האן הגיע לשינג־יאנג, אסף את החיילים שהתפזרו ושב והתחזק. הוא העניק ליינג את הכנסות צ׳י־יאנג. יינג המשיך דרך קבע לנהוג במרכבה וללוות

ז. [נשמר סדר הדרגות שנמסר כאן: תחילה 夫大七 ואחר כך 夫大五. אין ניסיון להחליף דרגה כדי ליצור רצף עולה אחיד. שני השמות יינג בפרק הם של שיה־חוו יינג ושל גוואן יינג, ואין למזגם לאדם אחד. פ' א.ת.]

ח. [הצירוף הקשה 馳乃樹雍面徐行 פורש כאן כנסיעה איטית עד שהילדים נאחזים ביינג, ורק אז דהרה. זו הכרעה פרשנית זמנית; נוסח הסינית לא שונה. גם בדיון ״קאו־ג׳נג״ המאוחר, בעמוד סריקה 3478, נמסרות הצעות שונות להבנת הצירוף. פ' א.ת.]

את השליט בלחימה בשיאנג ג׳י, רדף אחריו עד צ׳ן, ולבסוף הכניע את צ׳ו. כשהגיעו ללוּ, גדלו הכנסותיו בדזה־שה.

מלך האן הועמד לקיסר. בסתיו ההוא מרד דזאנג טוּ, מלך יאן, ויינג השתתף כממונה על הסוסים והמרכבות בהתקפה על טוּ. בשנה שלאחר מכן ליווה את השליט עד צ׳ן, שם לכדו את שין, מלך צ׳ו. הכנסותיו הועברו לרוּ־יין, ופוצל עמו אות ההסכם כדי שזכותו לא תיפסק מדור לדור. כממונה על הסוסים והמרכבות השתתף בהתקפה על דאי והגיע לוּ־צ׳ואן וליון־ג׳ונג; הכנסותיו גדלו באלף בתי אב. בעקבות זאת השתתף בהתקפה על פרשי החוּ של צבא האן שין ליד ג׳ין־יאנג והביסם תבוסה גדולה. הוא רדף אחר הנמלטים עד פינג־צ׳נג, שם כיתרו אותם אנשי החוּ ושבעה ימים לא יכלו לצאת. קיסר גאו שלח שליח עם מתנות נדיבות ליאן־ג׳ה, ומאו־דון פתח פינה אחת במצור. כשיצא קיסר גאו ורצה לדהור, התעקש יינג לנסוע לאט; כל הקשתות המוצלבות היו דרוכות ומכוונות החוצה, ולבסוף הצליחו להיחלץ. הכנסות יינג גדלו באלף בתי אב בשי־יאנג. שוב השתתף כממונה על הסוסים והמרכבות בלחימה בפרשי החוּ מצפון לגוֹאוּ־ג׳וּ והביסם תבוסה גדולה. כממונה על הסוסים והמרכבות נלחם בפרשי החוּ מדרום לפינג־צ׳נג, פרץ שלוש פעמים למערך והשיג הישגים רבים; הוא קיבל חמש מאות בתי אב מן הנחלה שנלקחה. כממונה על הסוסים והמרכבות נלחם בצבאות צ׳ן שי וצ׳ינג בוּ, פרץ למערכים והדף את האויב. הכנסותיו גדלו באלף בתי אב, ונחלת רוּ־יין נקבעה בששת אלפים ותשע מאות בתי אב; הכנסותיו הקודמות בוטלו.

מאז שקם השליט לראשונה בפיי היה יינג דרך קבע הממונה על הסוסים והמרכבות, עד מות גאו־דזוּ. כממונה על הסוסים והמרכבות שירת את שיאו־חווי. קיסר שיאו־חווי והקיסרית גאו הכירו טובה ליינג על שחילץ את שיאו־חווי

ואת לוּיואן באזור שיה־יי, ולכן נתנו ליינג את הבית הראשון בצפון הנפה ואמרו "היה קרוב אלייי", כדי לכבדו ולהבדילו מאחרים. כשמת קיסר שיאו־חווי, שירת את הקיסרית גאו כממונה על הסוסים והמרכבות. כשמתה הקיסרית גאו ומלך דאי הגיע, נכנס יינג, כממונה על הסוסים והמרכבות, עם מרקיז דונג־מוֹאוּ לנקות את הארמון, הדיחו את הקיסר הצעיר וקיבלו את מלך דאי במרכבה הקיסרית הטקסית במעונו. יחד עם השרים העמידו אותו לקיסר שיאו־וון, ויינג היה שוב הממונה על הסוסים והמרכבות. כעבור שמונה שנים מת וקיבל את התואר שלאחר המוות מרקיז וון. בנו דזאו, מרקיז יי, ירש אותו ומת כעבור שבע שנים. בנו צה, מרקיז גונג, ירש אותו ומת כעבור שלושים ואחת שנים. בנו, המרקיז פּוֹ, נשא את הנסיכה פינג־יאנג. הוא החזיק בתואר תשע־עשרה שנה. בשנה השנייה ליואן־דינג הורשע בכך ששכב עם השפחה ששירתה את אביו, התאבד ונחלתו בוטלה.

גוואן יינג, מרקיז יינג־יין, היה סוחר משי מסווי־יאנג. כשגאו־דזוּ היה אדון פיי וכבש שטחים עד ליד יונג־צ׳יוּ, הביס ג׳אנג האן והרג את שיאנג ליאנג. אדון פיי שב עם צבאו לדאנג. אז הצטרף יינג לראשונה כאיש שירות פנימי, והשתתף בהבסת מפקד המחוז המזרחי בצ׳נג־וּ וצבא צ׳ין בגאנג־לי. הוא נלחם במהירות וקיבל דרגת צ׳י־דא־פוּ. הוא השתתף בהתקפות על צבא צ׳ין מדרום לבוֹ, בקאי־פנג ובצ׳וּ־יוּ, נלחם במהירות ובעוז וקיבל דרגת ג׳ה־בוֹ ואת התואר אדון שואן־לינג. הוא השתתף בהתקפה ממערב ליאנג־וּ עד לואו־יאנג, הביס את צבא צ׳ין מצפון לשה, ניתק את מעברות הנהר בצפון, ובדרום הביס את יי, מושל נאן־יאנג, ממזרח ליאנג־צ׳נג, וכך הכניע את מחוז נאן־יאנג. מערבה נכנס דרך מעבר וּ, נלחם בלאן־טיין במהירות ובעוז והגיע לבא־שאנג. הוא קיבל דרגת ג׳ה־גווי ואת התואר אדון צ׳אנג־וון.

כשאדון פיי הועמד למלך האן, מינה את יינג לאיש חצר, והוא ליווה אותו להאן־ג׳ונג. בחודש העשירי מונה לאיש קבלת האורחים הפנימי. הוא ליווה את השליט בשובו להכניע את שלוש צ׳ין, כבש את יי־יאנג והכניע את מלך סאי. הוא שב לצור על ג׳אנג האן בפיי־צ׳יו, אך העיר לא נכבשה. הוא השתתף ביציאה מזרחה דרך מעבר לין־ג׳ין, תקף והכניע את מלך יין ויישב את ארצו. הוא תקף את צבאות לונג ג׳ו, מצביא שיאנג יו, ושיאנג טואו, השר של וו, מדרום לדינג־טאו, נלחם במהירות והביסם. ליינג הוענקה דרגת מרקיז בעל נחלה ותואר מרקיז צ׳אנג־וון, והוא קיבל את הכנסות כפר דו־פינג.

שוב השתתף כאיש קבלת האורחים הפנימי בהכנעת דאנג והגיע עד פנג־צ׳נג. שיאנג יו תקף והביס את מלך האן תבוסה גדולה. מלך האן נמלט מערבה, ויינג ליווה אותו בשובו וחנה ביונג־צ׳יו. ואנג וו ושן־טו, אדון וו, מרדו, ויינג השתתף בהתקפה והביסם. הוא תקף וכבש את חוואנג, אסף חיילים במערב וחנה בשינג־יאנג. פרשי צ׳ו הגיעו במספר רב. מלך האן בחר מבין אנשי הצבא מי ראוי להיות מפקד פרשים. כולם המליצו על לי בי ולואו ג׳יה, פרשי צ׳ין לשעבר, בני ג׳ונג־צ׳ואן, הבקיאים בלוחמת פרשים וכעת מפקדי שיאו־וו, שיוכלו להיות מפקדי פרשים. מלך האן רצה למנותם, אך בי וג׳יה אמרו: ״אנחנו אנשי צ׳ין לשעבר, וחוששים שהצבא לא יאמין לנו. אנחנו רוצים אדם מפמליית המלך הגדול, המיטיב לרכוב, שיהיה צמוד אלינו.״ גוואן יינג אמנם היה צעיר, אך כבר נלחם פעמים רבות בעוז, ולכן מינה את גוואן יינג ליועץ בדרגת ג׳ונג־דא־פו ואת לי בי ולואו ג׳יה למפקדי שיאו־וו מימין ומשמאל. הוא פיקד על פרשי אנשי החצר, תקף את פרשי צ׳ו ממזרח לשינג־יאנג והביסם תבוסה גדולה. לפי צו יצא בנפרד לתקוף את עורף צבא צ׳ו ולנתק את נתיב האספקה שלו, מיאנג־וו עד שיאנג־יי. הוא תקף את שיאנג גוואן, מצביא שיאנג

יוּ, ליד לוּ והביסו. חייליו כרתו את ראשיהם של קצין סה־מא ימני ומפקד פרשים, אחד מכל תפקיד. הוא הביס את ואנג וו, אדון ג׳ה, וחנה ממערב ליאן. חייליו כרתו את ראשיהם של חמישה מצביאים מלואו־פאן וממונה ליין־יין אחד. הוא תקף את חוואן יינג, מפקד המשנה של ואנג וו, ליד באי־מא, והביסו; חייליו כרתו את ראשו של מפקד דוּ־ווי אחד. עם הפרשים חצה אל מדרום לנהר וליווה את מלך האן ללואו־יאנג. המלך שלח אותו צפונה לפגוש את צבא האן שין, שר המדינה, בהאן־דאן. הוא שב למחסני אאו, ויינג הועלה לממונה העליון על הביקורת.[ט]

בשנה השלישית קיבל כמרקיז בעל נחלה את הכנסות כפר דוּ־פינג. כממונה העליון על הביקורת קיבל צו לפקד על פרשי אנשי החצר, לצאת מזרחה ולהיות כפוף להאן שין, שר המדינה. הוא הביס את צבא צ׳י בלי־שיה; חייליו לכדו את חווא וּ־שאנג, מצביא המרכבות והפרשים, וארבעים ושישה מפקדים ופקידים. הוא הכניע את לין־דזה ולכד את טיין גוואנג, השר הממונה על הגנת צ׳י. הוא רדף אחר טיין חנג, השר של צ׳י, עד יינג ובוֹ והביס את פרשיו. חייליו כרתו את ראשו של מפקד פרשים אחד ולכדו בחיים ארבעה מפקדי פרשים. הוא כבש את יינג ובוֹ, הביס את טיין שי, מצביא צ׳י, בצ׳יין־צ׳נג, וחייליו כרתו את ראשו של שי. במזרח הצטרף להאן שין בהתקפה על לונג ג׳וּ ושואן, אדון ליוּ, בגאו־מי. חייליו כרתו את ראשו של לונג ג׳וּ ולכדו בחיים קצין סה־מא ימני וממונה ליין־יין, אחד מכל תפקיד, ועשרה מצביאים מלואו־פאן. הוא עצמו לכד בחיים את ג׳ואו לאן, מפקד המשנה.

ט. [בקריאה הראשונה של משרת מפקד הפרשים בדפוס, עמוד סריקה 3469, נמסר 將騎 בלי 車. התו שבסוגריים בוויקיטקסט הוסר במקום זה בלבד. אין זו מחיקה של 騎車, ״מרכבות ופרשים״, במקומות אחרים בפרק. פ' א.ת.]

לאחר שהוכנעה ארץ צ׳י, העמיד האן שין את עצמו למלך צ׳י ושלח את יינג לפקד בנפרד על התקפה על גונג גאו, מצביא צ׳ו, מצפון ללו, והוא הביסו. הוא פנה דרומה והביס את מפקד מחוז שווה, ובעצמו לקח מפקד פרשים אחד בשבי. הוא תקף את בו־יאנג והתקדם עד טונג, צ׳ו־ליו ושו, מדרום־מזרח לשיה־שיאנג. הוא חצה את חוואי, הכניע את כל הערים והיישובים והגיע לגוואנג־לינג. שיאנג יו שלח את שיאנג שנג, את אדון שווה ואת אדון טאן לשוב ולהכניע את חוואי־ביי. יינג חצה את חוואי צפונה, הביס את שיאנג שנג ואת אדון טאן בשיה־פי, כרת את ראש אדון שווה, כבש את שיה־פי, הביס את פרשי צ׳ו בפינג־יאנג ואז הכניע את פנג־צ׳נג. הוא לכד את שיאנג טואו, מגן המדינה, והכניע את ליו, שווה, פיי, דזאן, שיאו ושיאנג. הוא תקף את קו ואת צ׳יאו ושוב לכד את ג׳ואו לאן, מפקד המשנה. הוא נפגש עם מלך האן ביישוב יי. הוא השתתף בלחימה בצבא שיאנג ג׳י ליד צ׳ן והביסו. חייליו כרתו את ראשיהם של שני מצביאים מלואו־פאן ולכדו שמונה מפקדי פרשים. הכנסות נחלתו גדלו באלפיים וחמש מאות בתי אב.[י]

כששיאנג ג׳י הובס בגאי־שיה ויצא משם, קיבל יינג, כממונה העליון על הביקורת, צו לפקד על מרכבות ופרשים ולרדוף אחריו בנפרד עד דונג־צ׳נג, והביסו. חמישה מחייליו כרתו יחד את ראשו של שיאנג ג׳י, ולכולם ניתנה דרגת מרקיז בעל נחלה. קצין סה־מא ימני וקצין סה־מא שמאלי, אחד מכל תפקיד, ושנים־עשר אלף חיילים נכנעו, והוא השיג את כל המפקדים והפקידים של צבאו. הוא כבש את דונג־צ׳נג ואת לי־יאנג, חצה את הנהר, הביס את מפקד

י. [נשמר שם המקום בו־יאנג, 陽博, הנדפס בעמוד סריקה 3471, ולא החלופה 傅陽 שהוצעה בוויקיטקסט. הסיפור מוסר שוב את לכידת ג׳ואו לאן, לאחר שכבר נמסרה בפסקה הקודמת; שתי ההופעות נשמרו, ולא הוכרע כאן אם מדובר בשתי לכידות או במסורות מקבילות. פ' א.ת.]

מחוז וּ ליד וּ ולכד את מושל וּ, וכך הכניע את מחוזות וּ, יוּ־ג׳אנג וחווי־ג׳י. הוא שב להכניע את חוואי־בי, בסך הכול חמישים ושתיים נפות.

מלך האן הועמד לקיסר והגדיל את נחלת יינג בשלושת אלפים בתי אב. בסתיו ההוא השתתף כמצביא המרכבות והפרשים בהתקפה על דזאנג טוּ, מלך יאן, והביסו. בשנה שלאחר מכן ליווה את השליט עד צ׳ן ולכד את שין, מלך צ׳ו. כששב, פוצל עמו אות ההסכם כדי שזכותו לא תיפסק מדור לדור; הוא קיבל הכנסות של אלפיים וחמש מאות בתי אב ביינג־יין ואת התואר מרקיז יינג־יין.

כמצביא המרכבות והפרשים השתתף בהתקפה על שין, מלך האן המורד, בדאי והגיע למא־יי. לפי צו יצא בנפרד להכניע שש נפות מצפון ללואו־פאן, כרת את ראש השר השמאלי של דאי והביס את פרשי החוּ מצפון לוּ־צ׳ואן. שוב השתתף בהתקפה על פרשי החוּ של האן שין ליד ג׳ין־יאנג. חייליו כרתו את ראשו של מצביא באי־טי מן החוּ. לפי צו קיבל תחת פיקודו גם את המרכבות והפרשים של יאן, ג׳או, צ׳י, ליאנג וצ׳ו, והביס את פרשי החוּ בשא־שה. הוא הגיע לפינג־צ׳נג והוקף בידי החוּ, והשתתף בנסיגת הצבא לדונג־יואן.[יא]

הוא השתתף בלחימה בצ׳ן שי. לפי צו יצא בנפרד לתקוף את צבאו של חוֹוּ צ׳אנג, השר של שי, ליד צ׳וּ־ני והביסו. חייליו כרתו את ראשיהם של צ׳אנג ושל חמישה מפקדים עצמאיים. הוא הכניע את צ׳וּ־ני, לוּ־נוּ, שאנג־צ׳וּ־יאנג, אן־גוֹו ואן־פינג, ותקף וכבש את דונג־יואן.

יא. [באי־טי משמר את הכינוי 題白 שנמסר למצביא מן החוּ. התרגום אינו קובע אם זה שם אישי, כינוי או שיוך לקבוצה, ואינו ממציא זיהוי אתני ודאי. פ' א.ת.]

כשמרד צ׳ינג בו, יצא יינג ראשון כמצביא המרכבות והפרשים, תקף את מפקד המשנה של בו בשיאנג והביסו, וכרת את ראשיהם של שלושה מפקדי משנה ומצביאים מלואו־פאן. הוא המשיך ותקף והביס את צבא מגן המדינה העליון ואת צבא הממונה העליון על הצבא של בו. הוא המשיך והביס את פיי ג׳ו, מפקד המשנה של בו. יינג עצמו לכד בחיים קצין סה־מא שמאלי אחד, וחייליו כרתו את ראשיהם של עשרה ממפקדיו הזוטרים ורדפו אחר הנמלטים עד חוואי. הכנסותיו גדלו באלפיים וחמש מאות בתי אב. לאחר שהובס בו ושב קיסר גאו, נקבעו הכנסות יינג־יין ליינג בחמשת אלפים בתי אב, והכנסותיו הקודמות בוטלו. בסך הכול, בלחימה עם השליט, לכד שני בעלי משכורת אלפיים שה. בנפרד הביס שישה־עשר צבאות, הכניע ארבעים ושש ערים, יישב ממלכה אחת, שני מחוזות וחמישים ושתיים נפות, ולכד שני מצביאים, מגן מדינה אחד, שר מדינה אחד ועשרה בעלי משכורת אלפיים שה.

כששב יינג לאחר שהביס את בו, מת קיסר גאו. כמרקיז בעל נחלה שירת יינג את קיסר שיאו־חווי ואת הקיסרית האם לו. כשמתה הקיסרית האם, העמידו לו לו ואחרים את עצמם למצביאים מכוח מעמדו כמלך ג׳או, חנו בצ׳אנג־אן וחוללו מהומה. כששמע מלך אֵי של צ׳י, גייס צבא מערבה ועמד להיכנס ולהרוג את מי שאינם ראויים להיות מלכים. כששמעו לו לו ואחרים, המצביאים העליונים, שלחו את יינג כמצביא ראשי להוביל צבא ולתקוף אותו. יינג הגיע לשינג־יאנג והתייעץ עם מרקיז ג׳יאנג ואחרים, ולכן החנה את צבאו בשינג־יאנג והעביר ברמז למלך צ׳י את התכנית להרוג את בית לו. צבא צ׳י עצר ולא התקדם. לאחר שמרקיז ג׳יאנג ואחרים הרגו את בני לו, הפסיק מלך צ׳י את הלחימה ושב. גם יינג הפסיק את הלחימה, שב משינג־יאנג ויחד עם מרקיז ג׳יאנג וצ׳ן פינג העמיד את מלך דאי לקיסר שיאו־וון. קיסר שיאו־וון

הגדיל אז את נחלת יינג בשלושת אלפים בתי אב, נתן לו אלף ג׳ין זהב ומינה אותו למפקד העליון.

בשנה השלישית פרש בו, מרקיז ג׳יאנג, ממשרת השר ושב לנחלתו. יינג נעשה השר, ומשרת המפקד העליון בוטלה. באותה שנה פלשו השיונג־נו בכוח גדול לבייִ־די ולשאנג־ג׳וּן. השר יינג נצטווה להוביל שמונים וחמישה אלף פרשים לתקוף את השיונג־נו. השיונג־נו הסתלקו, ומלך ג׳יִ־בייִ מרד; הוצא צו לפזר את צבא יינג. לאחר יותר משנה מת יינג בתפקיד השר וקיבל את התואר שלאחר המוות מרקיז יי. בנו אָה, מרקיז פינג, ירש את תואר המרקיז. כעבור עשרים ושמונה שנים מת, ובנו צ׳יאנג ירש את התואר. בשנה השלוש־עשרה הורשע צ׳יאנג והתואר נפסק לשנתיים. בשנה השלישית ליואן־גוואנג העניק בן השמים לשיין, נכדו של גוואן יינג, את תואר מרקיז לין־רוּ כדי להמשיך את בית גוואן. בשנה השמינית הורשע במתן שוחד ונחלתו בוטלה.

ההיסטוריון הגדול אומר: הלכתי לפנג ולפיי, שאלתי את זקניהן שנותרו וביקרתי בבתי שיאו, צאו, פאן קוואי ואדון טנג לשעבר וביררתי את ראשיתם. מה מוזרים הדברים ששמעתי! בשעה שנופפו בסכין, שחטו כלבים ומכרו משי, האם יכלו לדעת שהם עתידים להיצמד לזנב סוס משובח, להשאיר שם בחצר האן ולהוריש את חסדם לצאצאיהם? הייתי בקשר עם טה־גוואנג; כך אני מספר על עלייתם של בעלי ההישגים של גאו־דזוּ.[יב]

יב. [התרגום מסתיים בדברי ההיסטוריון הגדול, המסתיימים בעמוד סריקה 3475 במילים 此若時 云. שיר השבח המאוחר 贊述隱索 והפירושים שבאות הקטנה אינם נכללים בגוף התרגום; גם דיון ״קאו־ג׳נג״, שנבדק בין השאר בעמוד 3478, נשאר מחוץ לו. טה־גוואנג הנזכר כאן הוא צאצאו של פאן קוואי, שנשלל ממנו תוארו לעיל. התרגום משמר את הקשר בינו לבין המספר, בלי להפוך את כל הפרק למובאה מפיו. פ' א.ת.]

הביוגרפיה של השר ג׳אנג

ג׳אנג צאנג, השר, היה בן יאנג־וו. אהב ספרים ואת תורת הצלילים והלוח. בימי צ׳ין היה פקיד ביקורת והופקד על המסמכים שבארכיון העמודים. הוא הורשע, נמלט ושב לביתו. כשאדון פיי כבש שטחים ועבר ביאנג־וו, הצטרף אליו צאנג כאיש פמליה בהתקפה על נאן־יאנג. צאנג עבר על החוק ועמד להיערף. הסיר את בגדיו ושכב על סדן ההוצאה להורג; גופו היה ארוך וגדול, שמן ולבן כדלעת. ואנג לינג ראהו אז והתפעל ממראהו הנאה, דיבר עם אדון פיי, והוא חנן אותו ולא ערפו. צאנג המשיך עמו מערבה, נכנס דרך מעבר וו והגיע לשיין־יאנג. אדון פיי הועמד למלך האן, נכנס להאן־ג׳ונג ושב להכניע את שלוש צ׳ין. צ׳ן יו תקף וגירש את ג׳אנג אר, מלך צ׳אנג־שאן. אר פנה להאן, והאן מינתה את ג׳אנג צאנג למושל צ׳אנג־שאן. הוא השתתף עם מרקיז חוואי־יין בהתקפה על ג׳או ולכד את צ׳ן יו. לאחר שהוכנעה ארץ ג׳או מינה מלך האן את צאנג לשר של דאי כדי להגן מפני פולשים בגבול. אחר כך הועבר להיות השר של ג׳או ולשרת את אר, מלך ג׳או. כשמת אר, היה לשרו של אאו, מלך ג׳או. שוב הועבר לשרת את מלך דאי. דזאנג טו, מלך יאן, מרד וגאו־דזו יצא לתקוף אותו. צאנג השתתף כשר של דאי בהתקפה על דזאנג טו וזכה להישגים. במהלך השנה השישית הועמד למרקיז ביי־פינג, בעל נחלה של אלף ומאתיים בתי אב.א

הוא הועלה לשר החשבונות. כעבור חודש הוחלף תפקידו, וכמרקיז בעל נחלה היה ממונה על החשבונות במשך ארבע שנים. באותה שעה היה שיאו חה שר

המדינה. ג׳אנג צאנג שימש כבר בימי צ׳ין כפקיד ארכיון העמודים והכיר היטב את המפות, המסמכים ופנקסי החשבונות של העולם. צאנג גם היטיב להשתמש בחשבון ובתורת הצלילים והלוח. משום כך הושיבו אותו, כמרקיז בעל נחלה, במשרד השר והפקידו אותו על האחראים להגשת החשבונות של המחוזות והממלכות. כשמרד צ׳ינג בו ואבד, העמידה האן את הנסיך צ׳אנג למלך חוואי־נאן, וג׳אנג צאנג היה לשרו. בשנה הארבע־עשרה הועלה לממונה העליון על הביקורת.[ב]

ג׳ואו צ׳אנג היה בן פיי. בן דודו המבוגר ממנו נקרא ג׳ואו קה. בימי צ׳ין היו שניהם פקידי דזו־שה בסה־שווי. כשקם גאו־דזו בפיי והביס את מושל סה־שווי ואת המפקח, עזבו ג׳ואו צ׳אנג וג׳ואו קה את משרת דזו־שה והצטרפו לאדון פיי. אדון פיי מינה את ג׳ואו צ׳אנג לממונה על הדגלים ואת ג׳ואו קה צירף לפמלייתו. הם ליוו אותו לתוך המעבר והביסו את צ׳ין. כשאדון פיי הועמד למלך האן, מינה את ג׳ואו קה לממונה העליון על הביקורת ואת ג׳ואו צ׳אנג למפקד המשמר המרכזי.

בשנה הרביעית למלך האן צרה צ׳ו בדוחק על מלך האן בשינג־יאנג. מלך האן נמלט והותיר את ג׳ואו קה לשמור על העיר. צ׳ו כבשה את שינג־יאנג ורצתה למנות את ג׳ואו קה למצביא. קה קילל ואמר: ״היכנע מהר למלך האן! אם לא, תהיה עכשיו לשבוי!״ שיאנג יו זעם ובישל את ג׳ואו קה למוות. אז מונה ג׳ואו

א. [״ארכיון העמודים״ מתרגם את שם הארכיון או תפקיד הארכיון 下柱; אין כאן ניסיון לקבוע היכן עמדו העמודים. ״תורת הצלילים והלוח״ מתרגמת 律歷, העוסק בצלילים ובחישוב הזמן, ולא רק בחוקים. פ' א.ת.]

ב. [התאריך ״השנה הארבע־עשרה״ נשמר כפי שנמסר כאן, בלי להוסיף שם של קיסר או להשלים מניין שאינו מפורש במשפט. פ' א.ת.]

צ׳אנג לממונה העליון על הביקורת. הוא נהג להשתתף בלחימה ובהבסת שיאנג ג׳י. במהלך השנה השישית הוענקו לו ולשיאו, צאו ואחרים נחלות יחד: ג׳ואו צ׳אנג הועמד למרקיז פן־יין; וג׳ואו צ׳נג, בנו של ג׳ואו קה, הועמד למרקיז גאו־ג׳ינג משום שאביו מת בשירותו.

צ׳אנג היה תקיף ואמיץ בדיבור ישיר. אפילו שיאו, צאו ואחרים נהגו בו בענווה. פעם נכנס צ׳אנג להגיש דיווח בשעת מנוחה, וקיסר גאו חיבק באותו רגע את הפילגש צ׳י. צ׳אנג הסתובב ורץ החוצה; קיסר גאו רדף אחריו, תפסו, רכב על צווארו ושאל: ״איזה מין שליט אני?״ צ׳אנג נשא פניו ואמר: ״הוד מלכותך הוא שליט כמו ג׳יה וג׳ואו.״ השליט צחק, אך מאז חשש במיוחד מג׳ואו צ׳אנג. כשהקיסר ביקש להדיח את יורש העצר ולהעמיד במקומו את רו־יי, בנה של הפילגש צ׳י, התנגדו השרים בעקשנות, אך איש לא הצליח. השליט חדל מכך בעקבות תכנית מרקיז ליו. ג׳ואו צ׳אנג התנגד בתקיפות בחצר, וכשהשליט שאל לנימוקו, גמגם צ׳אנג, שהיה מגמגם מטבעו וגם זעם מאוד: ״אינני יכול לדבר היטב, אבל א־אני יודע שזה אסור. גם אם הוד מלכותך רוצה להדיח את יורש העצר, א־אני לא אציית לצו.״ השליט צחק בשמחה. לאחר שהסתיים הדיון, ראתה הקיסרית לו, שהטתה אוזן להקשיב מן האגף המזרחי, את ג׳ואו צ׳אנג, כרעה לפניו והודתה לו: ״אלמלא אתה, כמעט הודח יורש העצר.״[ג]

אחר כך היה רו־יי, בן הפילגש צ׳י, למלך ג׳או, והוא בן עשר. גאו־דזו חשש שלא יישאר בחיים לאחר שימלאו לו עצמו רבבת שנים. ג׳או יאו, צעיר בשנים, היה פקיד הביקורת המופקד על אותות וחותמים. אדון פאנג־יו, בן ג׳או, אמר

ג. [הגמגום בדברי ג׳ואו צ׳אנג משמר את החזרה 期期 שבמקור. אין זו הכפלה מקרית של התעתיק. פ' א.ת.]

לג׳וֹאוֹ צ׳אנג, הממונה העליון על הביקורת: ״ג׳אוֹ יאוֹ, הפקיד שלך, אמנם צעיר, אך כישרונו יוצא דופן. אתה ודאי תכיר בייחודו; הוא עתיד לרשת את מקומך.״ ג׳וֹאוֹ צ׳אנג צחק ואמר: ״יאוֹ צעיר, רק פקיד של סכין ומכחול. איך יגיע למעמד כזה!״ לאחר זמן שירת ג׳אוֹ יאוֹ את גאוֹ־דזוּ. גאוֹ־דזוּ היה עצוב בלבו ושר שיר נוגה; השרים לא ידעו מדוע. ג׳אוֹ יאוֹ התקדם ושאל: ״האם אינך שמח מפני שמלך ג׳אוֹ צעיר והגבירה צ׳י מסוכסכת עם הקיסרית לוּ? האם אתה חושש שלאחר שימלאו לך רבבת שנים לא יוכל מלך ג׳אוֹ לשמור על עצמו?״ גאוֹ־דזוּ אמר: ״כן. זאת דאגתי הפרטית, ואינני יודע כיצד להיחלץ ממנה.״ יאוֹ אמר: ״על הוד מלכותך למנות למלך ג׳אוֹ שר נכבד ותקיף, שהקיסרית לוּ, יורש העצר והשרים תמיד כיבדו וחששו ממנו. רק כך אפשר.״ גאוֹ־דזוּ אמר: ״נכון. חשבתי לעשות זאת, אך מי מבין השרים מתאים?״ יאוֹ אמר: ״ג׳וֹאוֹ צ׳אנג, הממונה העליון על הביקורת, נחוש, עמיד, פשוט וישר, והקיסרית לוּ, יורש העצר והשרים תמיד כיבדו וחששו ממנו. רק צ׳אנג מתאים.״ גאוֹ־דזוּ אמר: ״טוב.״ הוא זימן את ג׳וֹאוֹ צ׳אנג ואמר: ״ברצוני להטריח אותך: התאמץ למעני והיה לשרו של מלך ג׳אוֹ.״ ג׳וֹאוֹ צ׳אנג בכה ואמר: ״הצטרפתי להוד מלכותך בראשית דרכך. מדוע אתה נוטש אותי באמצע הדרך ומוסר אותי לאחד השליטים?״ גאוֹ־דזוּ אמר: ״אני יודע היטב שזו הורדה במעמד, אבל אני דואג אישית למלך ג׳אוֹ וחושב שאין מי שמתאים מלבדך. אין לך ברירה; התאמץ ולך!״ כך הועבר ג׳וֹאוֹ צ׳אנג מן המשרה של הממונה העליון על הביקורת להיות השר של ג׳אוֹ.[1]

זמן רב לאחר שיצא, החזיק גאוֹ־דזוּ את חותם הממונה העליון על הביקורת ושיחק בו, ואמר: ״מי יכול להיות הממונה העליון על הביקורת?״ הוא הביט

היטב בג׳או יאו ואמר: ״אין מי שיוכל להחליף את יאו.״ אז מינה את ג׳או יאו לממונה העליון על הביקורת. ליאו כבר הייתה נחלה בשל הישגיו הצבאיים; אחר כך השתתף כממונה העליון על הביקורת בלחימה בצ׳ן שי וזכה להישגים, והועמד למרקיז ג׳יאנג־יי.

כשמת גאו־דזו, שלחה הקיסרית האם לוּ שליח לזמן את מלך ג׳או. שרו, ג׳ואו צ׳אנג, הורה למלך לטעון שהוא חולה ולא לצאת. השליח חזר שלוש פעמים, אך ג׳ואו צ׳אנג סירב בתוקף לשלוח את מלך ג׳או. הקיסרית גאו דאגה אפוא ושלחה שליח לזמן את ג׳ואו צ׳אנג. כשהגיע ונפגש עמה, זעמה הקיסרית גאו וקיללה את ג׳ואו צ׳אנג: ״אינך יודע שאני שונאת את בית צ׳י? מדוע לא שלחת את מלך ג׳או?״ לאחר שצ׳אנג זומן, שלחה הקיסרית גאו שליח לזמן את מלך ג׳או, ואכן הגיע. יותר מחודש לאחר שהגיע לצ׳אנג־אן שתה רעל ומת. בעקבות זאת פרש ג׳ואו צ׳אנג בטענת מחלה ולא בא לפגישות בחצר. כעבור שלוש שנים מת.

כעבור חמש שנים שמעה הקיסרית גאו שג׳או יאו, הממונה העליון על הביקורת ומרקיז ג׳יאנג־יי, הוא שתכנן בימי גאו־דזו את התכנית הנוגעת לרוּ־יי, מלך ג׳או. היא ייחסה ליאו עבירה ומינתה במקומו את רן אאו, מרקיז גוואנג־אה, לממונה העליון על הביקורת.

רן אאו היה בעבר פקיד בית הסוהר של פיי. גאו־דזו התחמק פעם מן הפקידים, והם כלאו את הקיסרית לוּ ונהגו בה בגסות. רן אאו היה מיודד מכבר עם גאו־דזו; הוא זעם, הכה ופצע את הפקיד האחראי על הקיסרית לוּ. בראשית

ד. [״לאחר שימלאו לו רבבת שנים״ הוא לשון עקיפה למות הקיסר. ״פקיד של סכין ומכחול״ מציין פקיד כתיבה, שהסכין משמשת אותו לתיקון הכתוב, ולא לוחם. פ' א.ת.]

התקוממות גאו־דזו הצטרף אאו כאיש פמליה ושימש כפקיד ביקורת; הוא שמר על פנג במשך שנתיים. גאו־דזו הועמד למלך האן ויצא מזרחה לתקוף את שיאנג ג׳י, ואאו הועלה למושל שאנג־דאנג. בזמן מרד צ׳ן שי הגן אאו בעמידה איתנה והועמד למרקיז גוואנג־אה, בעל הכנסות של אלף ושמונה מאות בתי אב. בימי הקיסרית גאו נעשה הממונה העליון על הביקורת. כעבור שלוש שנים פוטר, וצאו ג׳ו, מרקיז פינג־יאנג, מונה לממונה העליון על הביקורת. כשמתה הקיסרית גאו, הוא לא הצטרף לשרים בהריגת לו לו ואחרים. הוא פוטר, וג׳אנג צאנג, השר של חוואי־נאן, מונה לממונה העליון על הביקורת.[ה]

צאנג, מרקיז ג׳יאנג ואחרים כיבדו והעמידו את מלך דאי לקיסר שיאו־וון. בשנה הרביעית מת השר גוואן יינג, וג׳אנג צאנג היה לשר.

מאז עליית האן ועד יותר מעשרים שנה בימי שיאו־וון, כשהעולם התייצב לראשונה, היו המצביאים, השרים וראשי האצולה כולם פקידי צבא. כשג׳אנג צאנג היה שר החשבונות, הסדיר את תורת הצלילים והלוח. משום שגאו־דזו הגיע לראשונה לבא־שאנג בחודש העשירי, ומכיוון שמאז ימי צ׳ין נחשב החודש העשירי לראש השנה, לא שינו זאת. הוא חישב את מחזור חמש הסגולות, סבר שהאן נמצאת בתקופת סגולת המים והמשיך להעדיף את הצבע השחור כמקודם. הוא נשף בצינורות הצליל לכוונן את המוזיקה ושילב את הצלילים במערכת, וגם השווה וקבע את החוקים והצווים. לבעלי המלאכה

ה. [בוויקיטקסט מופיעה מילת השלילה 不 בסוגריים. בדפוס ״סה־בו ביי־יאו״ שנבדק, עמוד סריקה 3487, היא חלק רצוף מן הטקסט הראשי: צאו ג׳ו ״לא״ השתתף עם השרים. הוסרו רק הסוגריים; השלילה נשמרה, ולא הוחלפה בקריאה חיובית כדי להתאים לסיפורים אחרים. פ' א.ת.]

קבע תקני עבודה ודגמים בעולם כולו. כשהיה לשר, השלים את המפעל. משום כך אנשי בית האן העוסקים בתורת הצלילים והלוח נשענים על ג׳אנג צאנג. צאנג אהב ספרים מראשיתו; לא היה דבר שלא קרא ולא הבין, ובמיוחד הצטיין בתורת הצלילים והלוח.

ג׳אנג צאנג הכיר טובה לוואנג לינג. ואנג לינג היה מרקיז אן־גוֹ. כשהגיע צאנג למעמד רם, נהג דרך קבע בוואנג לינג כאב. לאחר שמת לינג, וצאנג היה לשר, היה צאנג הולך, ביום הרחצה שלו, תחילה אל אשת לינג, מגיש לה מזון, ורק אחר כך העז לשוב לביתו.

צאנג היה שר יותר מעשר שנים, ואז הגיש גונג־סון צ׳ן, בן לוֹ, מסמך ובו טען שהאן נמצאת בתקופת סגולת האדמה, ושסימנה יהיה הופעת דרקון צהוב. הוצא צו להעביר את הצעתו לדיון אצל ג׳אנג צאנג. ג׳אנג צאנג חשב שאינה נכונה ודחה אותה. אחר כך הופיע דרקון צהוב בצ׳נג־ג׳י. קיסר וון זימן את גונג־סון צ׳ן ומינה אותו למלומד החצר כדי לנסח לוח ותקנות של סגולת האדמה, והחל מניין חדש בשנה ראשונה. השר ג׳אנג ראה בכך פגיעה במעמדו, טען למחלה ואמר שזקן הוא. צאנג מינה אדם למשרת ג׳ונג־חוֹ, והלה הרבה במעשי מרמה לשם רווח. השליט נזף בצאנג, וצאנג פרש בטענת מחלה. הוא פוטר לאחר שהיה שר חמש־עשרה שנה. בשנה החמישית בתקופה הראשונה של שיאו־ג׳ינג מת צאנג וקיבל את התואר שלאחר המוות מרקיז וון. בנו, מרקיז קאנג, ירש אותו ומת כעבור שמונה שנים. בנו ליי ירש את תואר המרקיז; כעבור שמונה שנים הורשע בחוסר כבוד כשבא לאבל על אחד השליטים ואחר כך תפס את מקומו, ונחלתו בוטלה.

בתחילה לא הגיע גובה אביו של ג׳אנג צאנג לחמישה צ׳ה. כשנולד צאנג, הגיע גובהו ליותר משמונה צ׳ה, והוא היה למרקיז ולשר. גם בנו של צאנג היה גבוה. נכדו ליי היה גבוה יותר משישה צ׳ה, אך עבר על החוק ואיבד את תואר המרקיז. לאחר שפרש צאנג ממשרת השר היה זקן וחסר שיניים, שתה חלב ונשים שימשו לו מיניקות. נשותיו ופילגשיו נמנו במאות; מי שהרתה לא זכתה עוד לחיבתו. צאנג מת כשהיה בן יותר ממאה שנה.[1]

שן־טוּ ג׳יה, השר, היה בן ליאנג. כחייל מומחה בדריכת קשת ברגל הצטרף לקיסר גאו בלחימה בשיאנג ג׳י והועלה למפקד יחידה. הוא השתתף בלחימה בצבא צ׳ינג בוּ ונעשה מפקד דוּ־ווי. בימי שיאו־חווי היה מושל חוואי־יאנג. בשנה הראשונה לקיסר שיאו־וון נבחרו הפקידים והחיילים לשעבר בדרגת משכורת אלפיים שה, שליוו את הקיסר גאו; כולם הועמדו למרקיזים שבתוך המעברים, ועשרים וארבעה איש קיבלו נחלות הכנסה. שן־טוּ ג׳יה קיבל הכנסות של חמש מאות בתי אב. ג׳אנג צאנג כבר היה שר, וג׳יה הועלה לממונה העליון על הביקורת. כשפרש ג׳אנג צאנג ממשרת השר, רצה קיסר שיאו־וון למנות לשר את דוֹאוּ גוואנג־גוֹ, אחיה של הקיסרית, אך אמר: ״אני חושש שהעולם יחשוב שאני מעדיף את גוואנג־גוֹ מטעמים אישיים.״ גוואנג־גוֹ היה מוכשר ובעל התנהגות נאותה, ולכן רצה למנותו לשר; לאחר מחשבה ממושכת החליט שאי אפשר. רוב השרים מימי קיסר גאו כבר מתו, ובין הנותרים לא ראה איש מתאים, ולכן מינה את ג׳יה, הממונה העליון על הביקורת, לשר, והעניק לו על בסיס נחלתו הקודמת את תואר מרקיז גוּ־אן.

---

1. [המקור מוסר כאן שתיית חלב מנשים ששימשו מיניקות, ולא חלב בהמות; וכן הבחנה בין מי שהרתה למי שטרם הרתה בתוך תיאור נשותיו ופילגשיו. הפרטים לא הושמטו ולא הוצגו כעדות רפואית מאומתת. פ' א.ת.]

ג׳יה היה ישר ולא לקח שוחד; בשערו לא התקבלו בקשות פגישה פרטיות. באותה שעה זכה דנג טונג, היועץ הבכיר בדרגת טאי־ג׳ונג־דא־פו, לאהבה ולחיבה רבה, ומתנותיו המצטברות היו עצומות. קיסר וון נהג לשתות במנוחה בבית טונג; עד כדי כך הייתה חיבתו. כשבא השר לחצר, היה טונג ליד השליט והתנהג ברשלנות ובחוסר כבוד. כשהשלים השר את דיווחו, אמר: ״אם הוד מלכותך אוהב חביב, תן לו עושר וכבוד; אבל אי אפשר שלא להקפיד על טקסי החצר!״ השליט אמר: ״אל תדבר על כך; אני מחבבו באופן פרטי.״ לאחר שהתפזרה החצר ישב ג׳יה במשרדו ושלח הודעה רשמית לזמן את דנג טונג למשרד השר, ואם לא יבוא, ייערף. טונג פחד ונכנס לדבר עם קיסר וון. קיסר וון אמר: ״רק לך; מיד אשלח אדם לזמן אותך.״ טונג הגיע למשרד השר, הסיר את כובעו, הלך יחף והכה את ראשו בקרקע בהתנצלות. ג׳יה ישב בנחת, בכוונה לא נהג בו בגינוני כבוד ונזף: ״החצר היא חצרו של קיסר גאו. טונג הוא פקיד קטן המשחק בהיכל; זו פגיעה חמורה בכבוד, ודינו להיערף. פקידים, כעת הוציאוהו לעריפה!״ טונג הוסיף להכות את ראשו בקרקע עד שהתמלא דם, ולא חדל. קיסר וון העריך שהשר כבר הביא את טונג למצוקה, שלח שליח הנושא אות סמכות לזמן את טונג, והתנצל לפני השר: ״זה איש השעשועים שלי; שחרר אותו.״ כשהגיע דנג טונג, בכה בפני קיסר וון: ״השר כמעט הרג אותי.״

ג׳יה היה שר חמש שנים כאשר מת קיסר שיאו־וון וקיסר שיאו־ג׳ינג עלה לכס. בשנה השנייה היה צ׳או צוֹ הממונה על פנים הבירה; הוא נהנה ממעמד ומחיבה והחזיק בסמכות. הוא ביקש לשנות חוקים וצווים רבים והציע לצמצם את נחלות השליטים באמצעות עונשים. השר ג׳יה ראה שמעמדו נפגע ושאין משתמשים בדבריו ושנא את צוֹ. שער ביתו של צוֹ, הממונה על פנים הבירה,

פנה מזרחה ולא היה נוח, ולכן פרץ שער אחר הפונה דרומה. הפתח הדרומי היה בחומה החיצונית סביב מקדש הקיסר האב. כששמע ג׳יה על כך, רצה להעניש את צוו לפי החוק על שפרץ על דעת עצמו שער בחומת מקדש האבות, והגיש בקשה להורגו. אחד מאנשי פמליית צוו סיפר לו. צוו נבהל, נכנס בלילה לארמון וביקש פגישה כדי למסור את עצמו לקיסר ג׳ינג. בבוקר הגיש השר בקשה להרוג את צוו, הממונה על פנים הבירה. קיסר ג׳ינג אמר: ״החומה שפרץ צוו אינה חומת המקדש עצמה אלא החומה החיצונית; פקידים אחרים מתגוררים בתוכה. יתרה מזו, אני הוריתי לעשות זאת, וצוו אינו אשם.״ לאחר שהתפזרה החצר אמר ג׳יה למזכיר הראשי: ״אני מצטער שלא ערפתי קודם את צוו, אלא ביקשתי רשות תחילה והוטעיתי בידיו.״ כשהגיע לביתו הקיא דם ומת. תוארו שלאחר המוות היה מרקיז ג׳יה. בנו מייה, מרקיז גונג, ירש אותו ומת כעבור שלוש שנים. בנו, המרקיז צ׳ו־בינג, ירש אותו ומת כעבור שלושים ואחת שנים. בנו, המרקיז יו, ירש אותו; בשנה השישית הורשע בכך שקיבל מתנות מן הפקידים הקודמים כאשר שימש כמושל ג׳יו־ג׳יאנג, ונחלתו בוטלה.

לאחר מות שן־טו ג׳יה היו בימי קיסר ג׳ינג טאו צ׳ינג, מרקיז קאי־פנג, וליו שה, מרקיז טאו, לשרים. בימי השליט הנוכחי היו שו צ׳אנג, מרקיז באי־ג׳ה, שווה דזה, מרקיז פינג־ג׳י, ג׳ואנג צ׳ינג־די, מרקיז וו־צ׳יאנג, וג׳או ג׳ואו, מרקיז גאו־לינג, ואחרים לשרים. כולם היו יורשי תוארי מרקיז בעלי נחלה, זהירים, ישרים וקפדנים. בתפקיד השר רק מילאו את המשרה, ולא הצליחו ליזום הישגים שיקנו להם שם בולט בזמנם.

ההיסטוריון הגדול אומר: ג׳אנג צאנג היה מלומד בספרים ובתורת הצלילים והלוח ושר נודע של האן, אך דחה את דברי המלומד ג׳יה, גונג־סון צ׳ן ואחרים בעניין תחילת השנה וצבעי הלבוש ולא נהג לפיהם. הוא השתמש בגלוי בלוח

ג׳וואן־שו של צ׳ין. מדוע? ג׳ואו צ׳אנג היה אדם קשוח וגולמי. רן אאו הועלה בזכות טובה שעשה בעבר. אפשר לומר ששן־טו ג׳יה היה תקיף, נחוש ושומר עקרונות, אך לא למד את אמנות המדינאות, ונראה שבכך היה שונה משיאו, צאו וצ׳ן פינג.

בימי שיאו־וו היו שרים רבים מאוד. אין אני רושם אותם ואינני מתעד את מעשיהם ואת תמצית אורחות חייהם, אלא ארשום לעת עתה את הבאים מאז ג׳נג־חה.[1]

היה השר צ׳ה, בן צ׳אנג־לינג. כשמת, החליפו השר ווי. השר ווי, ששמו שיין, היה בן לו. בזכות לימוד ספרים ושיטותיהם נעשה פקיד, עד שהגיע למשרת הממונה הגדול על קבלת אורחים. קורא תווי פנים בחן אותו ואמר שעתיד הוא להגיע למשרת השר. היו לו ארבעה בנים, והוא ביקש מקורא הפנים לבחנם. כשהגיע לבן השני, ששמו שואן־צ׳נג, אמר קורא הפנים: ״בן זה יהיה נכבד ויזכה בנחלה.״ השר ווי אמר: ״אם אני עצמי אהיה לשר, הרי יש לי בן בכור. מאין ישיג זאת הוא?״ לבסוף אכן היה לשר ומת ממחלה, אך בנו הבכור הורשע ולא יכול לרשת, ושואן־צ׳נג הועמד במקומו. שואן־צ׳נג העמיד באותה שעה פני משוגע וסירב לקבל את המעמד, אך לבסוף הועמד, ונודע כמי שוויתר על נחלה. אחר כך הורשע בחוסר כבוד על שרכב עד המקדש, וצו הוריד אותו בדרגה אחת למרקיז שבתוך המעברים. הוא איבד את מעמד המרקיז בעל

ז. [מכאן נשמר המשך העוסק בשרים מאוחרים, אחרי דברי ההיסטוריון הגדול. בדפוס ״סה־בו בייי־יאו״ הוא בא באות הגדולה של הטקסט הראשי. סימה ג׳ן מציין ב״סואו־יין״, בעמוד סריקה 3493, שהקטע מימי צ׳ה צ׳יין־צ׳י ואילך נכתב בידי ״מלומדים שונים״ (諸先生等); בתעתיקים אחרים נמסרת הקריאה ״המלומד צ׳ו ואחרים״ (褚先生等). ההמשך לא הושמט כתוספת של האתר, אך אין הוא מיוחס כאן בביטחון לסימה צ׳יין או למחבר מאוחר יחיד. פ' א.ת.]

הנחלה, אך הורשה ליהנות מהכנסות נחלתו הקודמת. לאחר מות השר ווי החליפו השר ווי.[ח]

השר ווי, *ששמו שיאנג*, היה בן ג׳י־יין. כפקיד אזרחי הגיע למשרת השר. הוא אהב ענייני צבא והורה לכל הפקידים לחגור חרבות ולהגיש לפניו דיווחים כשהם חגורי חרב. אם מישהו לא חגר חרב והגיע להגיש דיווח, שאל חרב ורק אז העז להיכנס לדווח. באותה *שעה* ביקש השר בדיווחו להדיח את אדון ג׳או, מושל ג׳ינג־ג׳או. ג׳או *שלח* אדם לעצור את השר ווי וניסה להיחלץ מאשמתו, אך לא נענה. *שוב שלח* אדם לאיים על השר ווי, באמצעות הטענה שאשתו הרגה בזדון *שפחה ששירתה* אותה, *וביקש* לבדו ובחשאי חקירה. הוא *שלח* פקידים וחיילים לבית השר לתפוס עבדים ושפחות ולהכותם בחקירה. למעשה לא הרגה בנשק חד. אדון פאן, הממונה על יושר הפקידים במשרד השר, הגיש דיווח שאדון ג׳או, מושל ג׳ינג־ג׳או, איים על השר, העליל על אשתו שהרגה בזדון *שפחה* ושלח פקידים וחיילים להקיף את בית השר ולבצע מעצרים — התנהגות חסרת דרך. נוסף לכך התגלה *שהחזיק* פרשים בחשאי על דעת עצמו. ג׳או, מושל ג׳ינג־ג׳או, הורשע ונחתך לשניים במותניו. עוד נשלחו פקיד העזר צ׳ן פינג ואחרים להאשים את המזכירות הפנימית. החשד היה שפעלו לבדם וכפו דברים על דעת עצמם, ועל כך הורשעו בפגיעה חמורה בכבוד. מן המזכיר הראשי ומטה נידונו כולם למוות, ואחדים נשלחו לבית תולעי המשי. השר ווי סיים את חייו במשרת השר ומת ממחלה. בנו ירש אותו. אחר כך הורשע הבן בחוסר כבוד על *שרכב* עד המקדש; צו הורידו בדרגה אחת למרקיז שבתוך המעברים. הוא איבד את מעמד המרקיז בעל הנחלה, אך הורשה

ח. [ווי שיין (韋賢) ווי שיאנג (魏相) הם שני אנשים מבתי משפחה הנכתבים בתווים שונים, אף שהשמות נשמעים דומים בתעתיק העברי. אין זה אותו שר החוזר ומופיע. פ' א.ת.]

ליהנות מהכנסות נחלתו הקודמת. לאחר מות השר ווי החליפו בינג ג׳י, הממונה העליון על הביקורת.[ט]

השר בינג, *ששמו* ג׳י, היה בן ממלכת לוּ. בזכות לימוד הספרים ואהבת החוקים והצווים הגיע למשרת הממונה העליון על הביקורת. בימי קיסר שיאו־שואן, בשל קשר מן העבר, הועמד למרקיז בעל נחלה, ואחר כך היה לשר. הוא הבין בעניינים, היה בעל חוכמה גדולה ודורות מאוחרים שיבחוהו. הוא מת ממחלה במשרת השר. בנו שיין ירש אותו. אחר כך הורשע בחוסר כבוד על שרכב עד המקדש; צו הוריד אותו בדרגה אחת, והוא איבד את מעמד המרקיז בעל הנחלה אך הורשה ליהנות מהכנסות נחלתו הקודמת. שיין היה פקיד והגיע למשרת הממונה על הסוסים והמרכבות. הוא הורשע בבזבוז ובאי־סדר במשרתו, והוא ובניו היו מעורבים בשחיתות ובקבלת רכוש אסור; הוא פוטר ונעשה אדם פשוט.[י]

לאחר מות השר בינג החליפו השר חוואנג. בצ׳אנג־אן היה קורא פנים מיומן ושמו טיין וון. הוא פגש את השר ווי, את השר ווי ואת השר בינג בבית מארח כשהיו עדיין פשוטים וחסרי מעמד. טיין וון אמר: ״שלושת האדונים האלה יהיו כולם שרים.״ אחר כך אכן החליפו השלושה זה את זה במשרת השר. מה בהירה הייתה ראייתו!

השר חוואנג, *ששמו* בא, היה בן חוואי־יאנג. בזכות לימוד הספרים נעשה פקיד והגיע למשרת מושל יינג־צ׳ואן. בניהול יינג־צ׳ואן לימד את העם והסביר לו

ט. [״בית תולעי המשי״ (蠶室) הוא כינוי למקום הטיפול לאחר עונש סירוס. צ׳ן פינג הנזכר כאן הוא פקיד מן התקופה המאוחרת המתוארת בהמשך, ולא השר צ׳ן פינג מראשית האן. פרטי החשד במזכירות נשמרו בניסוח זהיר; מלוא ההליך המשפטי אינו מבואר בטקסט. פ' א.ת.]

כללים של טקס וצדק כדי לשנות את דרכיו. את העוברים על החוק הדריך ברמז להתאבד. השינוי פשט בהיקף גדול ושמו נשמע ברבים. קיסר שיאו־שואן הוציא צו: "בא, מושל יינג־צ'ואן, פרסם את הצווים וניהל את העם; אין לוקחים חפצים אבודים מן הדרך, גברים ונשים הולכים בדרכים נפרדות, ובבית הסוהר אין אסירים על עבירות חמורות. מוענקת לו דרגת מרקיז שבתוך המעברים ומאה ג'ין זהב." הוא זומן להיות מושל ג'ינג־ג'או והגיע למשרת השר, ושוב ניהל באמצעות טקס וצדק. הוא מת ממחלה במשרת השר. בנו ירש אותו ואחר כך היה למרקיז בעל נחלה. לאחר מות השר חוואנג החליפו יו דינג־גוו, הממונה העליון על הביקורת. סיפורו של השר יו כבר מופיע בביוגרפיה של הממונה על המשפט, בתוך הדברים על ג'אנג, הממונה על המשפט. כשעזב השר יו, החליפו ווי שואן־צ'נג, הממונה העליון על הביקורת.[יא]

השר ווי שואן־צ'נג היה בנו של השר ווי הקודם. הוא ירש את אביו ואחר כך איבד את מעמד המרקיז בעל הנחלה. בצעירותו אהב לקרוא ספרים והבין בספר השירים וב"מאמרות". הוא נעשה פקיד והגיע למשרת הממונה על משמר ההיכל, ואחר כך הועבר למשרת המורה הגדול של יורש העצר. כשפוטר אדון שווה, הממונה העליון על הביקורת, נעשה הממונה העליון על הביקורת. השר יו ביקש את עצמותיו ופרש, ושואן־צ'נג היה לשר. על בסיס נחלתו הישנה הועמד למרקיז פו־יאנג. כעבור כמה שנים מת ממחלה. קיסר שיאו־יואן בא בעצמו לאבל והעניק מתנות נדיבות מאוד. בנו ירש אותו. בניהולו

י. [נשמר הכתיב 邴 לשם בינג ג'י שבנוסח הבסיס; לא הוחלף אוטומטית בכתיב המוכר 丙. "קשר מן העבר" אינו מורחב כאן לסיפור על נסיבותיו שאינו מובא בפסקה. פ' א.ת.]

יא. ["הדריך ברמז להתאבד" משמר את 風曉令自殺 כחלק מתיאור שלטונו של חוואנג בא, אף שהמספר משבח מיד אחר כך את התוצאות. הפניה ל"ג'אנג, הממונה על המשפט" היא לביוגרפיה שבפרק 102. פ' א.ת.]

היה הסכן ונע עם מנהגי התקופה בעליותיהם וביריד‌ותיהם, ונקרא חנפן ערמומי. קורא הפנים אמר מלכתחילה שעתיד הוא להיות מרקיז במקום אביו, ואחר כך איבד זאת; אך חזר ועלה בשירות במשרות והגיע עד למשרת השר. גם האב וגם הבן היו לשרים, והעולם שיבח זאת. האם אין זה גורל! קורא הפנים ידע זאת מראש. לאחר מות השר ווי החליפו קוואנג חנג, הממונה העליון על הביקורת.[יב]

השר קוואנג חנג היה בן דונג־האי. אהב לקרוא ספרים ולמד את ספר השירים אצל מלומד חצר. משפחתו הייתה ענייה, וחנג עבד כשכיר כדי להשיג אוכל ושתייה. כישרונו היה נחות; פעמים רבות נבחן בשאלות שבכתב ולא עבר, עד שבניסיון התשיעי עבר בדרגה ג׳. דווקא מפני שלא הצליח בבחינות נעשה בקי היטב בכתבי הקודש שלו. הוא מונה לפקיד דוג־שה ללימודי הספרות בפינג־יואן. במשך כמה שנים לא כיבדו אותו במחוז. פקיד הביקורת זימן אותו, מינה אותו לפקיד כפוף במשכורת מאה שה והמליץ עליו למשרת איש חצר. הוא מונה למלומד חצר, ואחר כך לסגן המורה של יורש העצר, ושירת את קיסר שיאו־יואן. שיאו־יואן אהב את ספר השירים, והעלה אותו לממונה על אנשי ההיכל. הוא ישב בהיכל כמורה ולימד את אנשי הפמליה; הקיסר ישב לצדו והקשיב, הערי‌ך אותו מאוד ומיום ליום כיבדו יותר. ג׳נג הונג, הממונה העליון על הביקורת, הורשע ופוטר, ואדון קוואנג נעשה הממונה העליון על הביקורת. כעבור יותר משנה מת השר ווי, ואדון קוואנג החליפו כשר והועמד למרקיז לה־אן. בתוך עשר שנים, בלי לצאת משערי צ׳אנג־אן, הגיע למשרת השר. האם אין זאת פגישה עם השעה ועם הגורל!

יב. [״ביקש את עצמותיו״ הוא ביטוי לבקשת רשות לפרוש מן השירות ולשוב לביתו. התרגום שומר את הביטוי ולא הופך אותו לתיאור גופני מילולי. פ' א.ת.]

כשחושבים לעומק על הדרך שבה אנשי השירות במשרות מגיעים לנחלת מרקיז, הדבר דק ומסתורי מאוד. רבים מגיעים למשרת הממונה העליון על הביקורת ואז עוזבים. אותם בעלי משרה העומדים בתור למשרת השר מקווים בלבם שהשר ימות. אחדים אף משמיצים ופוגעים זה בזה בחשאי כדי להחליפו. יש שמחזיקים במשרה זמן רב ואינם זוכים בכך, ויש שמחזיקים בה זמן קצר וזוכים, ואף מגיעים לנחלת מרקיז. אכן, זה גורל! אדון ג׳נג, הממונה העליון על הביקורת, החזיק במשרה כמה שנים ולא זכה בכך; אדון קוואנג החזיק בה פחות משנה, וכשמת השר ווי החליפו מיד. האם אפשר להשיג זאת בחוכמה ובתחבולה! רבים מאוד הם בעלי כישרון של חכמים ואנשי מעלה, הנשארים במצוקה ואינם זוכים לכך.[ג]

ג. [בסוף ויקיטקסט נוספה שוב הכותרת ״ההיסטוריון הגדול אומר״. בעד הדפוס שנבדק, עמוד סריקה 3498, ההרהור מתחיל ברצף אחרי סיפור קוואנג חנג, בלי אותה כותרת; היא הוסרה ולא יוחסה לסימה צ׳יין. באותו עמוד שוקם לפי הדפוס המשפט המשובש 囡姊困 לקריאה 不厄困得, ״נשארים במצוקה ואינם זוכים לכך״. ההבדל בין ״יותר משנה״ בסיפור לבין ״פחות משנה״ כאן נשמר. התרגום מסתיים בהרהור זה; פירושי שלושת הפרשנים ושיר השבח המאוחר 贊述隱索 שבאות הקטנה בעמוד 3499 אינם נכללים. גם דיון ״קאו־ג׳נג״ המאוחר, שנבדק בעמוד סריקה 3501, נשאר מחוץ לגוף התרגום. פ' א.ת.]

הביוגרפיות של המלומד לי ושל לוּ ג׳יה

לי יי־ג׳י, המלומד לי, היה בן גאו־יאנג שבצ׳ן־ליו. אהב לקרוא ספרים, אך משפחתו הייתה ענייה, הוא היה חסר מעמד ולא הייתה לו מלאכה שתספק לו בגד ומזון, ולכן היה לשומר שער בכפר. עם זאת, אנשי המעלה ובעלי הכוח בנפה לא העזו לשעבדו לשירותם, ואנשי הנפה כולם קראו לו המלומד המטורף.

כשקמו צ׳ן שנג, שיאנג ליאנג ואחרים, עברו בגאו־יאנג עשרות מצביאים שבאו להכניע את הארץ. המלומד לי שמע שכולם קטנוניים, מקפידים על גינוני טקס ונוהגים לפי דעת עצמם, ואינם יכולים להקשיב לדברים רחבי אופק, ולכן הסתיר את עצמו היטב. אחר כך שמע שאדון פיי מוביל צבא לכבוש את סביבות צ׳ן־ליו. פרש אחד תחת פיקוד אדון פיי היה במקרה בן כפרו של המלומד לי, ואדון פיי נהג לשאול אותו על אנשי מעלה ואנשי כוח מוכשרים בעיר. כששב הפרש, פגש בו המלומד לי ואמר: ״שמעתי שאדון פיי יהיר ומזלזל באנשים, אך יש לו תכניות גדולות רבות. זה באמת האיש שאני רוצה להצטרף אליו, אלא שאין מי שיציג אותי לפניו. כשתראה את אדון פיי, אמור: ׳בכפרי יש מלומד ושמו לי, בן יותר משישים, גובהו שמונה צ׳ה. כולם קוראים לו המלומד המטורף, אך הוא אומר שאינו מלומד מטורף.׳״ הפרש אמר: ״אדון פיי אינו אוהב מלומדים. כשאורחים באים אליו בכובע של מלומד, הוא מסיר את כובעם ומשתין לתוכו. כשהוא מדבר עם אנשים, הוא מרבה לקללם קשות. אי אפשר לשכנע אותו כמלומד.״ המלומד לי אמר: ״רק אמור לו.״ בהזדמנות מתאימה מסר הפרש את הדברים כפי שהורה לו המלומד לי.

אדון פיי הגיע לבית האכסניה בגאו־יאנג ושלח לזמן את המלומד לי. לי הגיע ונכנס לפגישה. אדון פיי ישב באותה שעה בגאווה על מיטתו והניח לשתי נשים לרחוץ את רגליו, וכך קיבל את המלומד לי. לי נכנס, קד קידה עמוקה אך לא השתחווה ואמר: "האם אתה רוצה לעזור לצ'ין לתקוף את השליטים, או להוביל את השליטים להביס את צ'ין?" אדון פיי קילל: "מלומד עלוב! העולם כולו סובל מצ'ין זה זמן רב, ולכן השליטים קמו יחד לתקוף אותה. מה פירוש דבריך, לעזור לצ'ין לתקוף את השליטים?" המלומד לי אמר: "אם כוונתך באמת לאסוף אנשים ולחבר צבא של צדק כדי להעניש את צ'ין חסרת הדרך, לא ראוי לקבל זקן ביהירות." אז הפסיק אדון פיי את הרחיצה, קם וסידר את בגדיו, הזמין את המלומד לי לשבת במושב הכבוד והתנצל. המלומד לי סיפר לו על תקופת בריתות האורך והרוחב בין שש הממלכות. אדון פיי שמח, נתן לו אוכל ושאל: "איזו תכנית נקוט?" המלומד לי אמר: "קמת עם אנשים שקיבצת ואספת חיילים שהתפזרו; אין לך אפילו עשרת אלפים איש. להיכנס כך ישר אל צ'ין החזקה, הרי זה להושיט יד אל פי הנמר. צ'ן־ליו היא צומת של העולם, מקום שדרכים מגיעות אליו מכל עבר, ובעיר מאגרי תבואה גדולים. אני מיודד עם מושל הנפה שלה. הרשה לי ללכת אליו בשליחות ולגרום לו להיכנע לך. אם לא יקשיב, תוציא צבא לתקוף אותו ואני אסייע מבפנים." אז שלח את המלומד לי, ואדון פיי הוביל את הצבא בעקבותיו והכניע את צ'ן־ליו. הוא העניק ללי יי־ג'י את התואר אדון גוואנג־יה.

המלומד לי המליץ על אחיו לי שאנג, והוא הופקד על כמה אלפי אנשים והצטרף לאדון פיי בכיבוש שטחים מדרום־מערב. המלומד לי שימש דרך קבע כשליח שכנוע ונסע בשליחויות מהירות אל השליטים.

בסתיו השנה השלישית להאן תקף שיאנג יו את האן וכבש את שינג־יאנג. חיילי האן נמלטו והתבצרו בגונג ובלואו. כששמעו אנשי צ׳ו שמרקיז חוואי־יין הביס את ג׳או, ושפנג יווה חזר והמריד את ארץ ליאנג, חילקו את צבאם כדי להיחלץ לעזרתה. חוואי־יין עמד לתקוף את צ׳י במזרח. מלך האן נקלע שוב ושוב למצוקה בשינג־יאנג ובצ׳נג־גאו, ותכנן לוותר על השטח שממזרח לצ׳נג־גאו ולחנות בגונג ובלואו כדי לעמוד נגד צ׳ו. אז אמר המלומד לי: ״שמעתי שמי שמכיר את שמי השמים יכול להצליח בענייני המלוכה, ומי שאינו מכיר את שמי השמים אינו יכול להצליח בענייני המלוכה. המלך רואה בעם את שמיו, והעם רואה במזון את שמיו. מחסני אאו קולטים כבר זמן רב את משלוחי התבואה מכל העולם; שמעתי שמתחת להם עדיין שמורה תבואה רבה מאוד. אנשי צ׳ו כבשו את שינג־יאנג אך לא שמרו היטב על מחסני אאו, אלא נסוגו מזרחה והשאירו חיילים מגויסי עונשין מפוזרים לשמור על צ׳נג־גאו. בכך העניקו השמים סיוע להאן. כעת קל לכבוש את צ׳ו, ואילו האן נסוגה וגוזלת מעצמה את יתרונה. בעיניי זו טעות. שני גיבורים אינם יכולים לעמוד יחד; צ׳ו והאן עומדות זו מול זו זמן רב בלי הכרעה, העם נסער, הארץ רועדת, האיכרים מניחים את המחרשות והאורגות יורדות מן הנולים, ולב העולם טרם מצא מנוחה. אנא התקדם שוב במהירות עם הצבא, השב את שינג־יאנג, אחוז בתבואת מחסני אאו, חסום את מעבר צ׳נג־גאו, סגור את דרך הרי טאי־האנג, עמוד מול פתח פיי־חוּ ושמור על מעברת באי־מא. כך תראה לשליטים כוח ממשי של שליטה בדרכים ובשטח, והעולם ידע למי לפנות. כעת יאן וג׳או כבר הוכנעו; רק צ׳י טרם הוכנעה. טיין גוואנג מחזיק בארץ צ׳י המשתרעת על אלף לי, וטיין שיין מוביל מאתיים אלף איש וחונה בלי־צ׳נג. בית טיין חזק; הים מאחוריו והנהר ונהר ג׳י חוצצים לפניו, וצ׳ו קרובה מדרום. אנשיו מרבים בתחבולות וברמאות. גם אם תשלח מאות אלפי חיילים, לא תוכל להביסם

בתוך חודשים ושנים. הרשה לי לשאת צו ברור ולשכנע את מלך צ׳י לתמוך בהאן ולהכריז על עצמו כמדינת החסות המזרחית.״ השליט אמר: ״טוב.״[א]

הוא נהג לפי התכנית, שב לשמור על מחסני אאו ושלח את המלומד לי לשכנע את מלך צ׳י. לי אמר: ״האם המלך יודע למי יפנה העולם?״ המלך אמר: ״אינני יודע.״ לי אמר: ״אם המלך ידע למי יפנה העולם, יוכל להחזיק בממלכת צ׳י. אם לא ידע למי יפנה העולם, לא יוכל לשמור עליה.״ מלך צ׳י שאל: ״למי יפנה העולם?״ לי אמר: ״להאן.״ המלך שאל: ״מדוע אתה אומר זאת?״ לי אמר: ״מלך האן והמלך שיאנג פעלו יחד מערבה לתקוף את צ׳ין והסכימו שמי שייכנס ראשון לשיין־יאנג יהיה למלך שם. מלך האן נכנס ראשון לשיין־יאנג, אך המלך שיאנג הפר את ההסכם, לא נתן לו את המקום והמליכו בהאן־ג׳ונג. המלך שיאנג הגלה והרג את קיסר יי. כששמע מלך האן על כך, גייס את צבאות שו והאן לתקוף את שלוש צ׳ין, יצא מן המעבר ודרש דין וחשבון על גורל קיסר יי, אסף את צבאות העולם והעמיד את צאצאי השליטים. כאשר עיר נכנעה, העניק למפקדה תואר מרקיז; כאשר השיג רכוש, חילקו לחייליו. הוא חלק את הרווח עם העולם, ואנשי כוח וכישרון כולם שמחו לשרתו. צבאות השליטים הגיעו מכל עבר, ותבואת שו והאן ירדה בסירות מחוברות. ואילו המלך שיאנג נודע בהפרת הסכם ונושא באשמת הריגת קיסר יי. את הישגי האנשים אינו זוכר, ואת חטאיהם אינו שוכח. מנצחים בקרב ואינם מקבלים שכר, כובשים עיר ואינם מקבלים נחלה; מי שאינו מבית שיאנג אינו זוכה בסמכות. הוא חורט חותם לאדם, משפשפו עד שנשחק, ואינו מסוגל

א. [״שמי השמים״ משמר את משחק הלשון 天之天: העם הוא ה״שמים״ שהמלך תלוי בהם, והמזון הוא ה״שמים״ שהעם תלוי בהם. אין הכוונה כאן לרובד נוסף ברקיע, אלא לתלות שעליה נשען השלטון. פ' א.ת.]

למוסרו. הוא כובש ערים ומשיג רכוש, צובר אותו ואינו מסוגל לחלקו כפרס. העולם מורד בו, אנשי הכישרון מתמרמרים עליו ואין מי שרוצה לשרתו. לכן אפשר לדעת אפילו בישיבה שאנשי העולם יפנו למלך האן. מלך האן יצא משׂוּהאן והכניע את שלוש צ׳ין, חצה אל מעבר לנהר המערבי, הסתייע בצבא שאנג־דאנג, הכניע את מעבר ג׳ינג־שינג והרג את אדון צ׳נג־אן, הביס את ווי הצפונית וכבש שלושים ושתיים ערים. זה צבאו של צ׳ה־יוֹאוּ: לא כוח אנושי הוא אלא ברכת השמים. כעת הוא מחזיק בתבואת מחסני אאו, חוסם את מעבר צ׳נג־גאו, שומר על מעברת באי־מא, סוגר את מדרון טאי־האנג ועומד מול פתח פיי־חוּ. מי שייכנע אחרון מבין אנשי העולם יאבד ראשון. אם תיכנע במהירות למלך האן, תוכל לשמור על מזבחות הארץ והתבואה של צ׳י; אם לא תיכנע למלך האן, אפשר להמתין בעמידה לסכנה ולחורבן.״ טיין גוואנג הסכים, הקשיב למלומד לי, ביטל את ההיערכות לשמירה ולקרב של הצבא בלי־שיה, וישב עם המלומד לי בשתייה פרועה מדי יום.

כששמע מרקיז חוואי־יין שהמלומד לי הכניע יותר משבעים ערים של צ׳י כשהוא נשען על מוט מרכבתו, העביר בלילה צבא דרך פינג־יואן ותקף את צ׳י בהפתעה. טיין גוואנג, מלך צ׳י, שמע שצבא האן מגיע, חשב שהמלומד לי בגד בו ואמר: ״אם תוכל לעצור את צבא האן, אשאיר אותך בחיים. אם לא, אבשל אותך למוות!״ המלומד לי אמר: ״מי שפועל בעניינים גדולים אינו מדקדק בזהירות קטנונית; בעל סגולה גדולה אינו נוהג בוויתורים טקסיים. ואני לא אדבר עוד בשבילך!״ מלך צ׳י בישל אפוא את המלומד לי למוות והוביל את צבאו במנוסה מזרחה.

בשנה השתים־עשרה להאן פיקד לי שאנג, מרקיז צ׳וּ־ג׳וּאו, כשר על צבא בלחימה בצ׳ינג בוּ וזכה להישגים. כאשר מנה גאו־דזוּ את המרקיזים ובעלי

ההישגים, נזכר בלי יי־ג׳י. ג׳יה, בנו של לי יי־ג׳י, פיקד פעמים רבות על צבא, אך הישגיו לא הצדיקו תואר מרקיז. בשל אביו העניק לו השליט את תואר מרקיז גאו־ליאנג. אחר כך הועברה נחלתו לוּ־סווי, והתואר עבר בירושה שלושה דורות. בשנה הראשונה ליואן־שוֹ הורשע פינג, מרקיז וּ־סווי, בזיוף צו למלך חנג־שאן כדי לקבל מאה ג׳ין זהב. דינו היה להוצאה להורג בשוק, אך הוא מת ממחלה ונחלתו בוטלה.

לוּ ג׳יה היה בן צ׳ו. כאיש פמליה ליווה את גאו־דזוּ בהכנעת העולם, ונודע כאיש רהוט לשון. הוא שהה לצדו ונשלח דרך קבע אל השליטים.

בימי גאו־דזוּ, כשארץ המרכז הוכנעה זה עתה, הכניע המפקד טואו את נאן־יווה והיה למלכה. גאו־דזוּ שלח את לוּ ג׳יה לתת למפקד טואו חותם כמלך נאן־יווה. כשהגיע המלומד לוּ, קיבל אותו המפקד טואו בשיער אסוף לפקעת ובישיבה בפישוק רגליים. המלומד לוּ התקדם ושכנעו: ״אתה איש ארץ המרכז; קברי קרוביך ואחיך נמצאים בג׳ן־דינג. כעת אתה פונה עורף לטבעך, משליך את הכובע והחגורה ורוצה להתחרות בבן השמים ולהיות ממלכה יריבה עם ארץ יֶוה הקטנה הזאת. אסון עתיד להגיע אליך. צ׳ין איבדה את שלטונה, ושליטים ואנשי כוח קמו יחד; רק מלך האן נכנס ראשון למעבר והחזיק בשיין־יאנג. שיאנג יוּ הפר את ההסכם, העמיד עצמו למלך־ההגמון של צ׳ו המערבית וכל השליטים היו כפופים לו; אפשר לומר שהיה חזק ביותר. ובכל זאת, מלך האן קם מבא ומשוּ, הצליף בעולם, הכניע ובזז את השליטים, ולבסוף העניש את שיאנג יוּ והשמידו. בתוך חמש שנים הושקטה הארץ. לא כוח אנושי עשה זאת; השמים הם שהעמידוהו. בן השמים שמע שאתה מולך בנאן־יווה ואינך עוזר לעולם להעניש את העריצים והמורדים. המצביאים והשרים רצו להעביר צבא ולהענישך, אך בן השמים ריחם על העם, שרק עתה סבל ועמל, ולכן

הניח לו לנוח לעת עתה ושלח אותי למסור לך חותם, לחצות עמך אות הסכם ולקיים חילופי שליחים. ראוי היה שתצא לקראתי מחוץ לעיר, תפנה צפונה ותצהיר על עצמך כנתין. תחת זאת אתה מבקש להתעקש כאן, עם ארץ יָוָה שזה עתה נוסדה וטרם התלכדה. אם האן אכן תשמע על כך, תחפור ותשרוף את קברי אבותיך, תשמיד את ביתך ותשלח מפקד משנה עם מאה אלף איש אל יָוָה. אז יהרגו אנשי יָוָה את המלך וייכנעו להאן, בקלות שבה הופכים כף יד.״

אז הזדקף המפקד טואו בבת אחת בישיבתו והתנצל בפני המלומד לוּ: ״שהיתי זמן רב בקרב הברברים ואיבדתי לגמרי את גינוני הטקס והצדק.״ הוא שאל את המלומד לוּ: ״מי מוכשר יותר, אני או שיאו חה, צאו צאן והאן שין?״ המלומד לוּ אמר: ״המלך נראה מוכשר יותר.״ שוב שאל: ״מי מוכשר יותר, אני או הקיסר? ״ המלומד לוּ אמר: ״הקיסר קם מפנג ומפיי, נלחם בצ׳ין העריצה, העניש את צ׳ו החזקה, הביא תועלת לעולם והסיר ממנו נזק, המשיך במפעלם של חמשת הקיסרים ושלושת המלכים ומנהל את ארץ המרכז המאוחדת. תושביה נמנים במאות מיליונים, ארצה משתרעת על רבבת לי, והיא שוכנת בשטח הפורה ביותר בעולם. אנשים ומרכבות לרוב, שפע מכל דבר, והשלטון מסור לבית אחד — מאז שנפרדו השמים והארץ לא היה דבר כזה. כעת אנשיך אינם יותר מכמה מאות אלפים, כולם ברברים, מצויים בין הרים לים בשטח קשה למעבר; ארצך דומה למחוז אחד של האן. איך תוכל להשוות את עצמך להאן? ״ המפקד טואו צחק בקול ואמר: ״לא קמתי בארץ המרכז, ולכן אני מולך כאן. אילו הייתי בארץ המרכז, מדוע שלא אהיה כמו שליט האן?״ הוא שמח מאוד במלומד לוּ, השאיר אותו לשתות עמו כמה חודשים ואמר: ״ביָוָה אין מי שראוי לדבר אתו. מאז באת אתה, אני שומע מדי יום דברים שלא שמעתי.״ הוא נתן

למלומד לו מטען בשווי אלף יחידות זהב, ומתנות נוספות בשווי אלף. לבסוף העמיד המלומד לו את המפקד טואו למלך נאן־יווה ודרש ממנו להצהיר על עצמו כנתין ולקיים את הסכם האן. הוא שב לדווח; גאו־דזו שמח מאוד ומינה את ג׳יה ליועץ בכיר בדרגת טאי־ג׳ונג־דא־פו.[ב]

המלומד לו נהג לבוא ולדבר תוך ציטוט ספר השירים וספר המסמכים. קיסר גאו קילל אותו: ״אני השגתי את השלטון על גב סוס! לשם מה אצטרך את ספר השירים ואת ספר המסמכים?״ המלומד לו אמר: ״השגת אותו על גב סוס, אך האם אפשר גם לנהל אותו על גב סוס? טאנג וו כבשו בניגוד לסדר הקיים, אך שמרו על שלטונם בהליכה עם הסדר הראוי; שימוש גם בתרבות וגם בכוח הצבאי הוא הדרך להחזיק מעמד לאורך זמן. בעבר הגיעו פו־צ׳אי, מלך וו, וג׳ה בו לקצה השימוש בכוח ואבדו. צ׳ין סמכה על חוקי עונשין ולא השתנתה, ולבסוף נכחד בית ג׳או. אילו לאחר שאיחדה צ׳ין את העולם נהגה באנושיות ובצדק וחיקתה את החכמים הקדומים, כיצד יכולת אתה, הוד מלכותך, להשיג אותו?״ קיסר גאו לא שמח ונראה נכלם. הוא אמר למלומד לו: ״נסה לכתוב בשבילי מדוע איבדה צ׳ין את העולם ומדוע השגתי אותו אני, ועל ממלכות העבר שהצליחו ונכשלו.״ המלומד לו תיאר בקווים כלליים את סימני הקיום והחורבן וכתב בסך הכול שנים־עשר מאמרים. בכל פעם שהגיש מאמר, שיבח אותו קיסר גאו והסובבים קראו ״רבבת שנים!״ הספר נקרא ״דברים חדשים״.[ג]

ב. [״ברברים״ משמר כאן את הכינוי 蠻夷 בדברי הדוברים, ולא קביעה של המתרגם. גם דברי לו ג׳יה על גודל אוכלוסיית ארץ המרכז מובאים כחלק מטיעון השכנוע, ולא כנתון דמוגרפי מאומת. פ' א.ת.]

ג. [״בית ג׳או״ כאן הוא בית מלכי צ׳ין, ולא ממלכת ג׳או שנכבשה בידי צ׳ין. התרגום משמר את שם הבית שבמקור. פ' א.ת.]

בימי קיסר שיאו־חווי החזיקה הקיסרית האם לוּ בשלטון ורצתה להמליך את בני לוּ. היא חששה משרים רהוטי לשון. המלומד לוּ העריך שאין בכוחו להתנגד, ולכן פרש בטענת מחלה וישב בביתו. הוא חשב שהאדמה והקרקעות בהאו־ג׳ה טובות ואפשר להקים שם בית. היו לו חמישה בנים; הוא הוציא את המטען שקיבל בשליחותו ליֶוה, מכרו באלף יחידות זהב, חילק לבניו מאתיים לכל אחד והורה להם להתפרנס. המלומד לוּ נסע דרך קבע במרכבה נוחה רתומה לארבעה סוסים, ועמו עשרה משרתים ששרו, רקדו, תופפו וניגנו בצ׳ין ובסה. חרבו היקרה הייתה שווה מאה יחידות זהב. הוא אמר לבניו: ״אעשה אתכם הסכם: כשאבקר אצלכם, תספקו לאנשים ולסוסים שלי יין ומזון ככל רצוני, ואחרי עשרה ימים אעבור לבית אחר. הבית שבו אמות יקבל את החרב היקרה, המרכבה, הסוסים והמשרתים. בשנה אחת אלך גם לבקר אורחים אחרים, ובדרך כלל לא אבוא אליכם יותר מפעמיים או שלוש. כשנפגשים הרבה אין חידוש; לא אטריד אתכם זמן רב.״

בימי הקיסרית האם לוּ הומלכו בני לוּ. הם שלטו כרצונם, ביקשו לכפות את רצונם על השליט הצעיר וסיכנו את בית ליוּ. השר הימני צ׳ן פינג דאג, אך לא היה בכוחו להתנגד; הוא חשש שהאסון יגיע גם אליו, ונהג לשבת בביתו ולשקוע במחשבות. המלומד לוּ בא לבקרו ונכנס ישר והתיישב, אך השר צ׳ן היה שקוע במחשבות ולא הבחין בו מיד. המלומד לוּ אמר: ״על מה אתה חושב כה עמוקות?״ צ׳ן פינג אמר: ״נחש על מה אני חושב.״ המלומד לוּ אמר: ״אתה השר הבכיר, מרקיז הנהנה מהכנסות שלושים אלף בתי אב; אפשר לומר שהגעת לשיא העושר והכבוד ואין דבר שאתה רוצה. אם בכל זאת אתה דואג, אין זאת אלא בשל בני לוּ והשליט הצעיר.״ צ׳ן פינג אמר: ״נכון. מה נעשה?״ המלומד לוּ אמר: ״כשיש שלום בעולם, נושאים עיניים אל השר; כשהעולם

בסכנה, נושאים עיניים אל המצביא. כשהמצביא והשר מתואמים, אנשי השירות משתדלים להתלכד סביבם; וכשהם מתלכדים, גם אם חל שינוי בעולם, הסמכות אינה מתפצלת. גורל מזבחות הארץ והתבואה מצוי בידיכם, שני האדונים. תמיד רציתי לומר זאת למפקד העליון, מרקיז ג׳יאנג, אך מרקיז ג׳יאנג מתלוצץ אתי ומקל ראש בדבריי. מדוע לא תתיידד עם המפקד העליון ותקשור עמו קשר עמוק?״ הוא תכנן בשביל צ׳ן פינג כמה פעולות בעניין בית לו. צ׳ן פינג השתמש בתכניתו, העניק למרקיז ג׳יאנג חמש מאות יחידות זהב כמתנת ברכה והכין משתה מפואר עם מוזיקה. המפקד העליון השיב לו כגמולו. כשהשניים קשרו קשר עמוק, נחלשו עוד תכניות בית לו. צ׳ן פינג העניק למלומד לו מאה עבדים ושפחות, חמישים מרכבות וסוסיהן וחמישה מיליון מטבעות להוצאות אכילה ושתייה. בכך נעזר המלומד לו כדי להתרועע עם השרים וראשי האצולה בחצר האן, ושמו יצא לתהילה.

למלומד לו היה חלק נכבד בהריגת בני לו ובהעמדת קיסר שיאו־וון. כשעלה קיסר שיאו־וון לכס, רצה לשלוח אדם לנאן־יווה. השר צ׳ן ואחרים המליצו למנות את המלומד לו ליועץ בכיר בדרגת טאי־ג׳ונג־דא־פו ולשלחו אל המפקד טואו, כדי שיחדל מן החופה הצהובה ומפרסום צווים קיסריים ויהיה כיתר השליטים. הכול נעשה כרצון הקיסר. הדברים מסופרים בפרק על נאן־יווה. המלומד לו סיים את ימיו בשיבה טובה.

ג׳וּ ג׳יין, אדון פינג־יואן, היה בן צ׳ו. בעבר שימש כשר של צ׳ינג בוּ, מלך חוואי־נאן; הורשע ופוטר, ואחר כך חזר לשרת את צ׳ינג בוּ. כשביקש בוּ למרוד, שאל את אדון פינג־יואן, והוא התנגד לכך. בוּ לא הקשיב לו אלא למרקיז ליאנג־פוּ ומרד. לאחר שהאן הרגה את בוּ, שמעה שאדון פינג־יואן התנגד ולא השתתף במזימה, ולכן לא הומת. הדברים מסופרים בפרק על צ׳ינג בוּ.[ד]

אדון פינג־יואן היה בעל כושר דיבור ושכנוע, קפדן ביושרתו, תקיף וישר, והתגורר בצ׳אנג־אן. בהתנהגותו לא התחבר לאחרים בלי עיקרון, ובעקרונותיו לא ביקש למצוא חן. מרקיז בי־יאנג התנהגותו לא הייתה ישרה, והוא היה חביבה של הקיסרית האם לוּ. מרקיז בי־יאנג רצה אז להכיר את אדון פינג־יואן, אך אדון פינג־יואן סירב לפוגשו. כשמתה אמו של אדון פינג־יואן, בא המלומד לוּ, שהיה מיודד עמו מכבר, לבקרו. ביתו של אדון פינג־יואן היה עני ולא היה לו במה לערוך את הלוויה; הוא עמד ללוות כסף וציוד אבלות. המלומד לוּ הורה לו לערוך את הלוויה, הלך אל מרקיז בי־יאנג ובירכו: ״אמו של אדון פינג־יואן מתה.״ מרקיז בי־יאנג אמר: ״אמו של אדון פינג־יואן מתה; למה אתה מברך אותי?״ לוּ ג׳יה אמר: ״קודם רצית להכיר את אדון פינג־יואן, אך הוא נמנע מטעמי צדק מלהכיר אותך, בשל אמו. כעת אמו מתה. אם באמת תיתן מתנה נדיבה להלוויה, ימות למענך.״ מרקיז בי־יאנג הביא מאה יחידות זהב לתרומת אבלות. המרקיזים והנכבדים באו בעקבותיו לתרום, והסך הכול היה חמש מאות יחידות זהב.

מרקיז בי־יאנג היה חביבה של הקיסרית האם לוּ. מישהו השמיץ אותו באוזני קיסר שיאו־חווי. הקיסר זעם, מסרו לפקידי המשפט ורצה להורגו. הקיסרית

ד. [אדון פינג־יואן שבפרק זה הוא ג׳וּ ג׳יין, איש ראשית האן; אין לזהותו עם ג׳או שנג, אדון פינג־יואן מתקופת המדינות הלוחמות, שבפרק 76. פ׳ א.ת.]

האם לוּ התביישה ולא יכלה לומר דבר. שרים רבים סלדו מהתנהגותו ורצו להוציאו להורג. במצוקתו שלח מרקיז בי־יאנג אדם לבקש פגישה עם אדון פינג־יואן. אדון פינג־יואן סירב ואמר: ״התיק דחוף; אינני מעז לפגוש אותך.״ אז ביקש להיפגש עם הונג ג׳י־רוּ, חביבו של קיסר שיאו־חווי, ואמר לו: ״העולם כולו שמע מדוע זכית בחיבת הקיסר. כעת מרקיז בי־יאנג, חביבה של הקיסרית האם, נמסר לפקידי המשפט, ובדרכים כולם אומרים שאתה השמצת אותו ורוצה להורגו. אם יהרגו היום את מרקיז בי־יאנג, תיטור הקיסרית האם כעס ומחר תהרוג גם אותך. מדוע לא תחשוף את פלג גופך העליון ותדבר בעד מרקיז בי־יאנג לפני הקיסר? אם ישמע לך הקיסר וישחרר את מרקיז בי־יאנג, תשמח הקיסרית האם מאוד. שני השליטים יאהבו אותך יחד, וכבודך ועושרך יוכפלו.״ הונג ג׳י־רוּ נבהל מאוד, נהג לפי התכנית ודיבר עם הקיסר, ואכן שוחרר מרקיז בי־יאנג. בשעת מאסרו רצה מרקיז בי־יאנג לפגוש את אדון פינג־יואן; משלא פגשו, חשב שבגד בו וכעס מאוד. כשהצליח ושחררו, נדהם מאוד.

כשמתה הקיסרית האם לוּ והשרים הרגו את בני לוּ, היה מרקיז בי־יאנג קשור אליהם עמוקות, ובכל זאת לא הומת. התכניות שבזכותן ניצל היו כולן פרי כוחם של המלומד לוּ ואדון פינג־יואן.

בימי קיסר שיאו־וון הרג מלך לי של חוואי־נאן את מרקיז בי־יאנג בשל בני לוּ. קיסר וון שמע שאדון פינג־יואן, איש פמלייתו, תכנן בשבילו תכניות, ושלח פקידים לעצור אותו ולחקור אותו. כששמע אדון פינג־יואן שהפקידים הגיעו לשער, רצה להתאבד. בניו והפקידים אמרו כולם: ״עדיין אין לדעת את העניין. למה להתאבד כל כך מוקדם?״ אדון פינג־יואן אמר: ״אם אמות, ייפסק האסון ולא יגיע אליכם.״ אז שיסף את צווארו. כששמע קיסר שיאו־וון, הצטער ואמר: ״לא התכוונתי להרוג אותו.״ הוא זימן את בנו ומינה אותו ליועץ בדרגת ג׳ונג־

דא־פוּ. הבן נשלח לשיונג־נוּ; השאן־יוּ נהג בו בחוסר כבוד, והוא קילל את השאן־יוּ ומת בקרב השיונג־נוּ.

בתחילה, כשאדון פיי הוביל את צבאו דרך צ׳ן־ליוּ, הגיע המלומד לי לשער המחנה ומסר בקשת פגישה: ״לי יי־ג׳י, אדם פשוט מגאו־יאנג, שמע שאתה, אדון פיי, חשוף לפגעי מזג האוויר ומוביל צבא לעזור לצ׳ו להילחם בעוול. בכבוד אני מברך את אנשיך ומבקש לראותך, כדי לפרוש בפי תכניות שיועילו בעולם.״ השליח נכנס לדווח. אדון פיי רחץ באותה שעה ושאל: ״איזה מין אדם הוא?״ השליח השיב: ״במראהו הוא דומה למלומד גדול, לובש בגדי מלומד וחובש כובע נטוי לצד.״ אדון פיי אמר: ״מסור לו בשמי שאני עסוק בענייני העולם ואין לי פנאי לראות מלומד.״ השליח יצא ואמר: ״אדון פיי מוסר לך בכבוד שהוא עסוק בענייני העולם ואין לו פנאי לראות מלומד.״ המלומד לי פער את עיניו, הניח יד על חרבו וצעק על השליח: ״רוץ! היכנס שוב ואמור לאדון פיי שאני שתיין מגאו־יאנג, לא מלומד!״ השליח נבהל והפיל את בקשת הפגישה, כרע והרימה, שב בריצה ונכנס לדווח: ״האורח הוא גיבור שאין כמותו בעולם. הוא צעק עליי, נבהלתי עד שהפלתי את בקשת הפגישה. אמר: ׳רוץ! היכנס שוב ואמור שהאדון שלך הוא שתיין מגאו־יאנג.׳״ אדון פיי ניגב מיד את רגליו, אחז בחנית ואמר: ״הכנס את האורח!״[ה]

המלומד לי נכנס, קד לאדון פיי ואמר: ״אתה סובל מאוד, בגדיך וכובעך חשופים לפגעי מזג האוויר, ואתה מוביל צבא לעזור לצ׳ו להילחם בעוול. מדוע

אינך שמח בעצמך? רציתי לפגוש אותך בענייני מעשה, ואתה אמרת: ׳אני עסוק בענייני העולם ואין לי פנאי לראות מלומד.׳ אתה רוצה להקים מפעל גדול בעולם ולהגיע להישג גדול, ובכל זאת שופט אנשים בעיניך לפי עורם; אני חושש שתאבד את אנשי היכולת שבעולם. יתרה מזו, אני מעריך שחוכמתך פחותה משלי וגם אומץ לבך פחות משלי. אם אתה רוצה להשיג את העולם ואינך נפגש אתי, בעיניי זו טעות שלך.״ אדון פיי התנצל: ״קודם שמעתי על מראך; כעת ראיתי את כוונתך.״ הוא הזמינו לשבת ושאל כיצד אפשר לכבוש את העולם. המלומד לי אמר: ״אם אתה רוצה להגיע להישג גדול, מוטב שתעצור בצ׳ן־ליו. צ׳ן־ליו חולשת על צומת העולם; היא מקום מפגש צבאות, ובה תבואה שמורה של עשרות מיליוני שה, והגנת העיר חזקה מאוד. אני מיודד עם מושל הנפה שלה מכבר, ורוצה לשכנעו למענך. אם לא יקשיב לי, אבקש להורגו למענך ולהכניע את צ׳ן־ליו. אתה תוביל את אנשי צ׳ן־ליו, תחזיק בעיר ותאכל את התבואה השמורה בה, ותזמין את צבאות העולם להצטרף. כשיתלכד הצבא, תוכל לעבור בכל העולם כרצונך ולא יהיה מי שיוכל לפגוע בך.״ אדון פיי אמר: ״אני מקבל בכבוד את הנחייתך.״

אז הלך המלומד לי בלילה אל מושל צ׳ן־ליו ואמר: ״צ׳ין חסרת דרך, והעולם מורד בה. אם תלך יחד עם העולם, תוכל להגיע להישג גדול. כעת אתה לבדו מתבצר בעיר ושומר עליה בעקשנות למען צ׳ין האבודה; בעיניי אתה בסכנה.״

ה. [כאן מתחיל סיפור נוסף על פגישתם הראשונה של המלומד לי ואדון פיי ועל כיבוש צ׳ן־ליו. הוא מקביל לסיפור שבתחילת הפרק, אך מוסר פרטים אחרים, ובהמשך גם את הריגת מושל הנפה בלילה. בדפוס ״סה־בו בייי־יאו״, עמוד סריקה 3519, הוא נמסר באות הגדולה של גוף הפרק. שתי המסורות נשמרו; החזרה אינה כפילות של האתר. דיון ״קאו־ג׳נג״ בעמוד 3523 מעלה שאלות על מיקומו של הקטע, אך ייחוסו והיווצרותו נותרים לביקורת, ולא נקבע לו כאן מחבר מאוחר ודאי. פ׳ א.ת.]

מושל צ׳ן־ליו אמר: ״חוקי צ׳ין חמורים מאוד; אי אפשר לדבר בפזיזות. מי שמדבר בפזיזות, משפחתו נכרתת. אינני יכול להיענות. הדברים שאתה מלמד אותי אינם לרוחי; אנא אל תאמר אותם שוב.״ המלומד לי נשאר ללון. בחצות הלילה כרת את ראש מושל צ׳ן־ליו, עבר את החומה וירד לדווח לאדון פיי. אדון פיי הוביל צבא לתקוף את העיר, תלה את ראש מושל הנפה על מוט ארוך והציגו לאנשים שעל החומה, ואמר: ״היכנעו מהר! ראשו של המושל שלכם כבר נכרת. מעתה, מי שייכנע אחרון ייערף ראשון!״ כשראו אנשי צ׳ן־ליו שהמושל כבר מת, נכנעו יחד לאדון פיי. אדון פיי השתכן מעל השער הדרומי של צ׳ן־ליו, השתמש בנשק שבמחסניה ואכל את תבואתה השמורה. הוא נשאר ויצא ובא במשך שלושה חודשים, והצבא שהצטרף אליו נמנה ברבבות. אחר כך נכנס והביס את צ׳ין.

ההיסטוריון הגדול אומר: רוב הסיפורים הנמסרים בעולם על המלומד לי אומרים שמלך האן כבר כבש את שלוש צ׳ין, יצא מזרחה לתקוף את שיאנג ג׳י והוביל את צבאו בין גונג ללואו, ואז בא המלומד לי לבוש בגדי מלומד לשכנע את מלך האן. אין זה נכון. עוד לפני שנכנס אדון פיי למעבר, כשנפרד משיאנג יו והגיע לגאו־יאנג, מצא את האחים לי. קראתי את שנים־עשר מאמרי ״דברים חדשים״ של המלומד לו; הוא אכן היה איש שכנוע של זמנו. בנו של אדון פינג־יואן היה מיודד אתי, ולכן יכולתי לספר עליו בפירוט.[1]

---

1. [התרגום מסתיים בדברי ההיסטוריון הגדול, המסתיימים בעמוד סריקה 3522 במילים 得以是之論具. שיר השבח המאוחר 贊述隱索 שבאות הקטנה אינו נכלל בגוף התרגום. גם פירושי שלושת הפרשנים ודיון ״קאו־ג׳נג״, הנדפס בעמוד 3523, נשארים מחוץ לגוף זה. הסיפורים שנדחו בהרהור המסכם לא הושמטו מתוך המסורות שהפרק עצמו משמר. פ' א.ת.]

הביוגרפיות של פּוּ קוואן, ג׳ין שי ומרקיז קוואי־צ׳נג

פּוּ קוואן, מרקיז יאנג־לינג, הצטרף כקצין פרשים בעל דרגת וּ־דא־פּוּ של ווי, נעשה איש פמליה ויצא מחנג־יאנג. הוא השתתף בהתקפות על אן־יאנג וגאנג־לי, בהתקפה על צבא ג׳או בן בקאי־פנג ובהתקפות על יאנג שיונג בצ׳וּ־יוּ וביאנג־וּוּ. הוא כרת שנים־עשר ראשים וקיבל דרגת צ׳ינג. הוא ליווה את אדון פיי עד בא־שאנג. כשאדון פיי הועמד למלך האן, העניק המלך לקוואן את התואר אדון גונג־דה. הוא ליווה אותו להאן־ג׳ונג והועלה למפקד הפרשים הימני. הוא השתתף בהכנעת שלוש צ׳ין וקיבל את הכנסות דיאו־יין כנחלה. הוא השתתף בלחימה בשיאנג ג׳י, שהה בחוואי וקיבל את דרגת מרקיז טונג־דה. הוא השתתף בלחימה בשיאנג גוואן, בג׳ואו לאן ובלונג ג׳וּ; חייליו כרתו את ראשו של מפקד פרשים אחד ליד יאו, ונחלתו הוגדלה.

הוא הוכפף למרקיז חוואי־יין, הביס את צבא צ׳י בלי־שווה ונלחם בטיין ג׳יה. הוא הוכפף לשר המדינה צאן, החריב את בוֹ ונחלתו הוגדלה. בעקבות הכנעת ארץ צ׳י פוצל עמו אות ההסכם, כדי שזכותו לא תיפסק מדור לדור. הוא הועמד למרקיז יאנג־לינג, בעל אלפיים ושש מאות בתי אב, והנחלה הקודמת בוטלה. הוא נעשה השר הימני של צ׳י והופקד על הגנתה. בשנה החמישית נעשה שר המדינה של צ׳י.

בחודש הרביעי נלחם בצ׳ן ש׳י, תחת המפקד העליון בוֹ, ובתפקיד שר המדינה החליף את השר קוואי בלחימה בשי. כעבור חודש הועבר להיות שר המדינה של דאי ופיקד על חיל המצב. בשנה השנייה נעשה השר של דאי ופיקד על חיל המצב.

בשנה החמישית לקיסר שיאו־חווי מת וקיבל את התואר שלאחר המוות מרקיז ג׳ינג. בנו ג׳ינג, מרקיז צ׳ינג, ירש אותו ומת כעבור עשרים וארבע שנים. בנו דזה, מרקיז גונג, ירש אותו ומת כעבור שתים־עשרה שנים. בנו, המרקיז יאן, ירש אותו; בשנתו השלושים ואחת הורשע בקשירת קשר למרד עם מלך חוואי־נאן, מת ונחלתו בוטלה.א

ג׳ין ש׳י, מרקיז שין־וו, הצטרף כאיש שירות פנימי ויצא מוואן־צ׳ו. הוא תקף את ג׳י־יאנג והביס את צבא לי יו. הוא תקף את צבא צ׳ין מדרום לבו ומצפון־מזרח לקאי־פנג, כרת את ראשו של מפקד אלף פרשים אחד וחמישים ושבעה ראשים, ולקח שבעים ושלושה שבויים. הוא קיבל דרגה ואת התואר אדון לין־פינג. בקרב נוסף מצפון ללאן־טיין כרת את ראשוהם של שני קציני מרכבות, קצין פרשים אחד ועשרים ושמונה איש, ולקח חמישים ושבעה שבויים. הוא הגיע לבא־שאנג. כשאדון פיי הועמד למלך האן, העניק לשי את דרגת מרקיז ג׳יין־וו והעלה אותו למפקד הפרשים.ב

הוא השתתף בהכנעת שלוש צ׳ין. בנפרד יצא מערבה לתקוף את צבא ג׳אנג פינג בלונג־שי, הביסו והכניע שש נפות בלונג־שי. חייליו כרתו את ראשוהם של ארבעה קציני מרכבות, ארבעה קציני חוו ושנים־עשר קציני פרשים. הוא השתתף בהתקפה מזרחה על צ׳ו והגיע לפנג־צ׳נג. כשהובס צבא האן ונסוג, התבצר ביונג־צ׳יו ואחר כך יצא לתקוף את המורדים ואנג וו ואחרים. הוא כבש

א. [נשמרה הקריאה ״שלושים ואחת״ שבטקסט העבודה. בדפוס ״סה־בו ביי־יאו״ שנבדק, עמוד סריקה 3527, נמסרת הקריאה ״עשרים ואחת״. גם הערת ויקיטקסט מדווחת על קריאה זו בעד אחר, אך דפוס 1739 עצמו לא נבדק כאן. ההבדל בין נוסח הבסיס לעד המשני לא הוכרע באמצעות חישוב מחדש של הכרונולוגיה, ולא הוצג אוטומטית כשגיאת תעתיק. פ' א.ת.]

ב. [בתעתיק ג׳ין ש׳י ננקטה הנחיית הקריאה של סימה ג׳ן, 翕音歙, ב״סו־יין״. זו הכרעת הגייה של שם, לא החלפת התו 歙 בטקסט הסיני. פ' א.ת.]

בארץ ליאנג; בנפרד פיקד על התקפה על צבא שינג שוו מדרום לדזה והביסו. בעצמו לכד שני מפקדי דו־ווי של שוו ושנים־עשר קציני סה־מא וחוו; ארבעת אלפים מאה ושמונים פקידים וחיילים נכנעו. הוא הביס את צבא צ'ו ממזרח לשינג־יאנג. בשנה השלישית קיבל נחלה של ארבעת אלפים ומאתיים בתי אב.

הוא יצא בנפרד להֶה־נֵי, תקף בצ'או־גה את צבאו של בן האו, מצביא ג'או, והביסו. חייליו לכדו שני מפקדי פרשים ומאתיים וחמישים סוסי מרכבות. הוא השתתף בהתקפה ממזרח לאן־יאנג עד ג'י־פו והכניע שבע נפות. בנפרד תקף והביס את צבא ג'או, לכד שניים מקציני הסה־מא שלו וארבעה קציני חוו; אלפיים וארבע מאות פקידים וחיילים נכנעו. הוא השתתף בכיבוש האן־דאן. בנפרד הכניע את פינג־יאנג ובעצמו כרת את ראשו של השר הממונה על הגנתה. חייליו כרתו את ראשוותם של ממונה צבאי ומושל מחוז, אחד מכל תפקיד, והכניעו את יֶה. הוא השתתף בהתקפות על צ'או־גה והאן־דאן ובנפרד הביס את צבא ג'או והכניע שש נפות במחוז האן־דאן. הוא שב עם צבאו למחסני אאו, הביס את צבא שיאנג ג'י מדרום לצ'נג־גאו ותקף וניתק את נתיב האספקה של צ'ו, משינג־יאנג עד שיאנג־יי. הוא הביס את צבא שיאנג גוואן ליד לוֹ. הוא כבש שטחים מזרחה עד דזנג, טאן ושיה־פי, ודרומה עד צ'י וג'ו־יי. הוא תקף את שיאנג האן ליד ג'י־יאנג. הוא שב לתקוף את שיאנג ג'י ליד צ'ן והביסו. בנפרד הכניע את ג'יאנג־לינג; שמונה אנשים, ממגן המדינה והממונה העליון על הצבא של ג'יאנג־לינג ומטה, נכנעו. הוא עצמו לכד את מלך ג'יאנג־לינג והביאו חי ללואו־יאנג, ובעקבות זאת הכניע את המחוז הדרומי. הוא ליווה את השליט עד צ'ן ולכד את שין, מלך צ'ו. עמו פוצל אות ההסכם, כדי שזכותו לא תיפסק מדור לדור; הכנסותיו נקבעו בארבעת אלפים ושש מאות בתי אב ותוארו היה מרקיז שין־וו.

כמפקד הפרשים השתתף בהתקפה על דאי, תקף את האן שין ליד פינג־צ׳נג ושב עם הצבא לדונג־יואן. בזכות הישגיו הועלה למצביא המרכבות והפרשים, וקיבל תחת פיקודו גם את המרכבות והפרשים של ליאנג, ג׳או, צ׳י, יאן וצ׳ו. בנפרד תקף את צ׳אנג, השר של צ׳ן שי, הביסו ובעקבות זאת הכניע את צ׳ו־ני. הוא השתתף בלחימה בצ׳ינג בו׳ וזכה להגדלת נחלתו; הכנסותיו נקבעו בחמשת אלפים ושלוש מאות בתי אב. בסך הכול כרת תשעים ראשים ולקח מאה שלושים ושניים שבויים; בנפרד הביס ארבעה־עשר צבאות, הכניע חמישים ותשע ערים, יישב מחוז אחד וממלכה אחת ועשרים ושלוש נפות. הוא לכד מלך אחד ומגן מדינה אחד, ושלושים ותשעה בעלי משרות שמשכורתן מאלפיים ועד חמש מאות שה.[ג]

בשנה החמישית לקיסרית גאו מת שי וקיבל את התואר שלאחר המוות מרקיז סו׳. בנו טינג ירש את תואר המרקיז. כעבור עשרים ואחת שנים הורשע בכך שהעביד את אנשי נחלתו מעבר למותר בחוק. בשנה השלישית בתקופה המאוחרת של קיסר שיאו־וון נשלל תוארו והנחלה בוטלה.[ד]

שווה, מרקיז קוואי־צ׳נג, היה בן פיי ושם משפחתו ג׳ואו. הוא היה דרך קבע הנלווה השלישי במרכבת גאו־דזו׳; כאיש פמליה הצטרף להתקוממות בפיי. הוא הגיע לבא־שאנג, נכנס מערבה לשו׳ ולהאן ושב להכניע את שלוש צ׳ין. הוא קיבל את הכנסות צ׳ה־יאנג. במזרח נחתך המסדרון המוגן; הוא ליווה את

ג. [האן שין הנתקף ליד פינג־צ׳נג הוא מלך האן שבצפון; שין, מלך צ׳ו, שנלכד בפסקה הקודמת, הוא האן שין, מרקיז חוואי־יין. השמות הדומים אינם מציינים כאן אדם אחד. פ' א.ת.]

ד. [התרגום משמר הן את ״עשרים ואחת שנים״ הן את התאריך ״השנה השלישית בתקופה המאוחרת של קיסר שיאו־וון״. אין כאן ניסיון לתקן בשקט את הכרונולוגיה או להתאים את הנתונים זה לזה. פ' א.ת.]

השליט ביציאתו, עבר בפינג־יין ופגש את צבא מרקיז חוואי־יין בשיאנג־גוו. לעיתים היטיב המצב עם הצבא ולעיתים לא, אך מעולם לא חשב לעזוב את השליט. שווה הועמד למרקיז שין־וו ונחלתו מנתה שלושת אלפים ושלוש מאות בתי אב. בשנה השתים־עשרה לגאו־דזו הועמד שווה למרקיז קוואי־צ׳נג, והנחלה הקודמת בוטלה.[ה]

כשהשליט ביקש לצאת בעצמו להילחם בצ׳ן שי, בכה מרקיז קוואי־צ׳נג ואמר: ״בתחילה, כשצ׳ין תקפה והכניעה את העולם, שליטה מעולם לא יצא בעצמו. כעת השליט יוצא תמיד בעצמו. האם אין עוד אדם שאפשר לשלוח?״ השליט חשב: ״הוא אוהב אותי״, והעניק לו את הזכות להיכנס בשערי ההיכל בלי להחיש את צעדיו, ולא להיענש במוות אם יהרוג אדם.

בשנה החמישית לקיסר שיאו־וון סיים שווה את חייו בשיבה טובה וקיבל את התואר שלאחר המוות מרקיז ג׳ן. בנו צ׳אנג ירש את תואר המרקיז; הוא הורשע, ונחלתו בוטלה. בשנה השנייה בתקופה האמצעית של קיסר שיאו־ג׳ינג הועמד ג׳ו, בנו של שווה, למרקיז במקומו. בשנה השלישית ליואן־דינג שימש ג׳ו כממונה על הפולחן, הורשע ונחלתו בוטלה.

ההיסטוריון הגדול אומר: פו קוואן, מרקיז יאנג־לינג, וג׳ין שי, מרקיז שין־וו, היו שניהם בעלי דרגות גבוהות. הם הצטרפו לגאו־דזו בראשית דרכו ממזרח להרים, תקפו את שיאנג ג׳י, הרגו מצביאים מפורסמים, הביסו צבאות והכניעו ערים בעשרות, ומעולם לא נקלעו למצוקה או להשפלה. גם זאת הייתה מתנת

ה. [המקור מכנה כאן גם את ג׳ואו שווה ״מרקיז שין־וו״, אף שזה תוארו של ג׳ין שי לעיל. לא הוחלף התואר כדי להבדיל בין האנשים. ההגייה שווה לשם 縲 נסמכת על הנחיית סימה ג׳ן ״薛音״; התו הסיני נשמר. פ' א.ת.]

השמים. ג׳ואו שווה, מרקיז קוואי־צ׳נג, היה יציב וישר בלבו, ומעולם לא עורר חשד. בכל פעם שהשליט ביקש לצאת למקום כלשהו, לא יכול היה להימנע מדמעות; כך נוהג מי שהדבר מכאיב ללבו. אפשר לומר שהיה איש מעלה מסור ונאמן.[1]

---

1. [התרגום מסתיים בדברי ההיסטוריון הגדול, המסתיימים בעמוד סריקה 3531 במילים 篤謂可矣君子厚. שיר השבח המאוחר 贊述隱索 ופירושי שלושת הפרשנים שבאות הקטנה אינם נכללים בגוף התרגום; גם דיון ״קאו־ג׳נג״, שנבדק בעמוד 3533, נשאר מחוץ לו. הקביעה על מתנת השמים נשמרת כהערכת המספר, ולא נוספה כהסבר עובדתי של המתרגם. פ' א.ת.]

הביוגרפיות של ליו ג׳ינג ושו־סון טונג

ליו ג׳ינג היה איש צ״י. בשנה החמישית להאן יצא לשירות חיל מצב בלונג־שי, ועבר בלואו־יאנג, שבה שהה הקיסר גאו. לואו ג׳ינג חדל למשוך את עגלתו, לבש את מעיל עור הכבש שלו ופנה אל המצביא יו, אף הוא איש צ״י: ״אני מבקש לראות את השליט ולדבר על עניין שיועיל לו.״ המצביא יו רצה לתת לו בגדים נאים, אך לואו ג׳ינג אמר: ״אם אני לובש משי, אבוא לפניו במשי; אם אני לובש אריג גס, אבוא לפניו באריג גס. בשום אופן לא אעז להחליף את בגדיי.״ המצביא יו נכנס ומסר את דבריו לשליט. השליט זימן אותו, קיבל את פניו והעניק לו אוכל.

לאחר מכן שאל את לואו ג׳ינג, וג׳ינג אמר: ״הוד מלכותך קובע את בירתו בלואו־יאנג; האם רצונך להשתוות בגדולתך לבית ג׳ואו?״ השליט אמר: ״כן.״ לואו ג׳ינג אמר: ״הדרך שבה השיג הוד מלכותך את העולם שונה מזו של בית ג׳ואו. ראשיתם של אנשי ג׳ואו בחוו־ג׳י; יאו העניק לו נחלה בטאי, והם צברו מידות טובות ומעשים טובים במשך יותר מעשרה דורות. גונג ליו נמלט מפני ג׳יה וישב בבין. בגלל התקפות הדי עזב המלך הגדול את בין, נשען על שוט סוסים והתיישב בצ״י, ואנשי ארצו התחרו זה בזה להצטרף אליו. כשהמלך וון היה אדון המערב, הכריע בסכסוך בין יו לרווי, ואז החל לקבל את צו השמים. לו ואנג ובו־יי באו אליו מחוף הים. כשהמלך וו תקף את ג׳ואו, נפגשו שמונה מאות נסיכים במנג־ג׳ין בלי שקבעו מועד, וכולם אמרו שאפשר לתקוף את ג׳ואו; כך הושמדה יין. כשהמלך צ׳נג עלה לכס, היו הדוכס מג׳ואו ואנשיו מוריו ויועציו. אז בנו את צ׳נג־ג׳ואו, עיר לואו, מפני שזה מרכז העולם, והדרכים שמהן הביאו הנסיכים מארבע רוחות הארץ את מנחות חובתם היו שוות

באורכן. למי שיש מידות טובות קל למלוך שם, ולמי שאין לו מידות טובות קל לאבד שם את מלכותו. תכלית הישיבה במקום הייתה שאנשי ג׳וא׳ו ישקדו להביא אליהם בני אדם בכוח מידותיהם, ולא יישענו על מחסומים ומקומות קשים למעבר ויאפשרו לדורות הבאים להתגאות, להתפנק ולהתעמר בעם. בימי גדולתה של ג׳וא׳ו שררה הרמוניה בעולם; עמי ארבעת הקצוות נטו בעקבותיה, העריצו את צדקתה, נשאו בלבם את מידותיה, התקבצו ובאו וכולם שירתו את בן השמים. בלי להציב אפילו חייל אחד ובלי לשלוח אפילו לוחם אחד לקרב, לא היה איש מעמי הארצות הגדולות של שמונת הקצוות שלא נכנע והעלה את מנחות חובתו. כשנחלשה ג׳וא׳ו, נחלקה לשתיים, איש בעולם לא בא לחצרה והיא לא יכלה לשלוט בו. לא מפני שמידותיה נחלשו, אלא מפני שמעמדה הגאוגרפי היה חלש. כעת הוד מלכותך קם בפנג ובפיי, אסף שלושת אלפים חיילים, עבר עמם ישר לשוּ ולהאן וכבש אותן, הכניע את שלוש צ׳ין, נלחם בשיאנג יוּ בשינג־יאנג והתחרה על פתח צ׳נג־גאו. שבעים קרבות גדולים וארבעים קטנים גרמו לבני העולם להתבוסס בכבדיהם ובמוחותיהם; עצמות אבות ובנים נחשפו בשדות במספר שאין למנותו. קולות הבכי עוד לא חדלו והפצועים עוד לא קמו, ואתה מבקש להשתוות בגדולה לימי צ׳נג וקאנג. אני סבור שאין אלה דברים שקולים. ועוד, ארץ צ׳ין עטופה הרים ומוקפת נהר; מחסומים מארבע רוחותיה מחזקים אותה. אם פורצת לפתע סכנה, אפשר להכין בה צבא של מיליון איש. אפשר להסתמך על ירושת צ׳ין ולהיעזר בארץ היפה והפורייה מאוד הזאת: זה מה שמכונה אוצר השמים. אם ייכנס הוד מלכותך לתוך המעבר ויקבע שם את בירתו, גם אם הארץ שממזרח להרים תתקומם, תוכל לשמור בשלמות על ארץ צ׳ין הישנה. כשנאבקים באדם, אם אין לופתים את גרונו ואין מכים בגבו, אי אפשר להבטיח ניצחון שלם. אם

תיכנס לתוך המעבר ותקבע שם את בירתך, ותאחז בארץ צ׳ין הישנה, תהיה זו גם לפיתה בגרונו של העולם ומכה בגבו.״

הקיסר גאו שאל את שריו. כל השרים היו אנשי הארץ שממזרח להרים, והתחרו בטענה שמלכי ג׳ואו מלכו מאות שנים ואילו צ׳ין נפלה בדור השני, ולכן מוטב לקבוע את הבירה בארץ ג׳ואו. השליט התלבט ולא הצליח להכריע. כשהבהיר מרקיז ליו את היתרון שבכניסה לתוך המעבר, נסעה מרכבת הקיסר עוד באותו יום מערבה, והבירה נקבעה בגוואן־ג׳ונג.

אז אמר השליט: ״מי שהציע ראשון לקבוע את הבירה בארץ צ׳ין הוא לואו ג׳ינג; ׳לואו׳ הרי הוא ׳ליו׳.״ הוא העניק לו את שם המשפחה ליו, מינה אותו לאיש חצר והעניק לו את התואר אדון פנג־צ׳ון.[א]

בשנה השביעית להאן מרד שין, מלך האן, והקיסר גאו יצא בעצמו לתקוף אותו. כשהגיע לג׳ין־יאנג שמע ששין והשיונג־נו מבקשים לתקוף יחד את האן. השליט כעס מאוד ושלח שליחים אל השיונג־נו. השיונג־נו הסתירו את לוחמיהם החסונים ואת הבקר והסוסים השמנים, והראו רק זקנים וחלשים ובהמות כחושות. עשר קבוצות שליחים באו, וכולן אמרו שאפשר לתקוף את השיונג־נו. השליט שלח את ליו ג׳ינג פעם נוספת אל השיונג־נו. כשחזר דיווח: ״כששתי מדינות נלחמות זו בזו, הן אמורות להתפאר ולהציג את כוחן. אך כשבאתי ראיתי רק אנשים כחושים, זקנים וחלשים. ודאי הם מבקשים להציג חולשה ולארוב בכוח מפתיע כדי להשיג יתרון. לדעתי אין לתקוף את השיונג־נו.״ באותה שעה כבר עבר צבא האן את גוו־ג׳ו; יותר ממאתיים אלף חיילים

א. [בתחילת הפרק נמסרים השמות ליו ג׳ינג ולואו ג׳ינג. כאן מוסברת הענקת שם המשפחה 劉 במקום 婁 בידי הקיסר; אין אלה שני אנשים, והכתיב לא אוחד בשקט לפני הסבר זה. פ' א.ת.]

כבר יצאו לדרך. השליט כעס וגידף את ליו ג׳ינג: ״שבוי מצ׳י! בפיך ובלשונך השגת משרה, וכעת אתה מדבר הבלים כדי לייאש את צבאי!״ הוא כבל את ג׳ינג בגוואנג־וו. אחר כך המשיך והגיע לפינג־צ׳נג; השיונג־נו אכן הוציאו כוח מפתיע והקיפו את הקיסר גאו בבאי־דנג. רק לאחר שבעה ימים הצליח להשתחרר. כשהגיע הקיסר גאו לגוואנג־וו, חנן את ג׳ינג ואמר: ״לא קיבלתי את דבריך, ולכן נקלעתי למצוקה בפינג־צ׳נג. כבר הוצאתי להורג את כל עשר קבוצות השליחים הקודמות שאמרו שאפשר לתקוף.״ אז העניק לג׳ינג נחלה של אלפיים בתי אב, העמידו למרקיז בתוך המעבר והעניק לו את התואר מרקיז ג׳יין־שין.[ב]

לאחר שחדל מן הלחימה בפינג־צ׳נג ושב, ברח שין, מלך האן, אל החו. באותה עת היה מו־דון השאן־יו. צבאו היה חזק ומנה שלוש מאות אלף מותחי קשת, והוא הטריד תכופות את הגבול הצפוני. השליט דאג ושאל את ליו ג׳ינג. ג׳ינג אמר: ״העולם רק זה עתה הוכנע, והחיילים מותשים מן המלחמות. עדיין אי אפשר להכניע את השיונג־נו בכוח הנשק. מו־דון הרג את אביו ועלה במקומו, נשא את נשות אביו, וכוחו הוא מקור אימתו; אי אפשר לשכנעו במידות טובות ובצדק. אפשר רק לתכנן לטווח ארוך, כדי שצאצאיו יהיו נתינים, אבל אני חושש שהוד מלכותך לא יוכל לעשות זאת.״ השליט אמר: ״אם אכן הדבר אפשרי, מדוע לא אוכל? אבל כיצד?״ ליו ג׳ינג השיב: ״אם באמת תוכל להשיא לו את הנסיכה הבכירה, בתך מן האישה הראשית, ולשלוח עמה מתנות נדיבות, ידע שנשלחה אליו בת ראשית של האן עם מתנות רבות. הברברי ודאי

ב. [שין, מלך האן שבצפון, אינו האן שין, מרקיז חוואי־יין. נשמרו מניין יותר ממאתיים אלף החיילים, עשר קבוצות השליחים ושבעת ימי המצור כפי שנמסרו כאן, בלי להתאים אותם למניינים שבפרקים אחרים. פ' א.ת.]

יעריץ אותה ויעמיד אותה ליאן־ג׳ה, ואם תלד בן, יהיה הבן יורש העצר ויחליף את השאן־יו. מדוע? מפני שהוא חומד את מתנותיה היקרות של האן. הוד מלכותך ישלח לו בזמנים קבועים מן הדברים שיש להאן בשפע ושנדירים אצלם, וימסור שוב ושוב דרישות שלום ומתנות; בתוך כך ישלח אנשי שכנוע שידריכו אותו ברמז בנימוסי הטקס. כל עוד מו־דוּ חי, יהיה חתנך; כשימות, יהיה נכדך השאן־יו. וכי נשמע מעולם שנכד מעז לעמוד כשווה במעמדו מול סבו? בלי מלחמה אפשר יהיה להכניע אותם בהדרגה לנתינות. אבל אם לא תוכל לשלוח את הנסיכה הבכירה, ותגרום לאישה מבית המלוכה או מן ההרמון להתחזות לנסיכה, גם הוא ידע, לא יכבד אותה ולא יקרב אותה, ולא תהיה בכך תועלת.״ הקיסר גאו אמר: ״טוב.״ הוא רצה לשלוח את הנסיכה הבכירה. הקיסרית לוּ בכתה יומם ולילה ואמרה: ״לי רק יורש העצר ובת אחת; איך אפשר להשליך אותה אל השיונג־נו!״ בסופו של דבר לא יכול השליט לשלוח את הנסיכה הבכירה, ולקח בת ממשפחה פשוטה, כינה אותה הנסיכה הבכירה והשיא אותה לשאן־יו. הוא שלח את ליו ג׳ינג לכרות הסכם שלום וקרבת נישואים.[ג]

כשחזר ליו ג׳ינג מארץ השיונג־נו, אמר: ״מלכי באי־יאנג ולוֹאוּ־פאן של השיונג־נו, שמדרום לנהר, מרוחקים מצ׳אנג־אן רק שבע מאות לי במקומות הקרובים ביותר. פרשים קלים יכולים להגיע לארץ צ׳ין בתוך יום ולילה. ארץ צ׳ין חרבה זה עתה, תושביה מעטים ואדמתה פורייה ועשירה; אפשר להרבות בה אוכלוסייה. כשהנסיכים קמו בראשונה, איש לא יכול היה להתרומם מלבד בני

ג. [הכינוי ״ברברי״ והתחזית שנכד לא יתייצב כשווה מול סבו הם חלק מדברי ליו ג׳ינג, ולא קביעות של המתרגם. גם ההבחנה בין ההצעה לשלוח את הבת מן האישה הראשית לבין המעשה בפועל — השאת בת ממשפחה פשוטה שכונתה נסיכה — נשמרה; לא הוצג הדבר כאילו גאו־דזוּ קיים את ההצעה במלואה. פ' א.ת.]

טיין בצ׳י ובתי ג׳או, צ׳ו וג׳ינג בצ׳ו. כעת, אף שהוד מלכותך קבע את בירתו בגוואן־ג׳ונג, למעשה יש בה מעט אנשים. בצפון קרובים פושטי החו, ובמזרח נמצאים בתי המשפחה של שש הממלכות, ושבטיהם חזקים. אם יחול שינוי יום אחד, גם הוד מלכותך לא יוכל לישון על כר גבוה ללא דאגה. אני מבקש שתעביר לגוואן־ג׳ונג את בני טיין מצ׳י, את בתי ג׳או, צ׳ו וג׳ינג מצ׳ו, את צאצאי בתי יאן, ג׳או, האן ווי, ואת בעלי הכוח והמשפחות הנודעות. כשאין צרה, יוכלו להתגונן מפני החו; ואם יחול שינוי אצל הנסיכים, יהיה די בהם כדי להוביל כוח מזרחה ולתקוף. זו הדרך לחזק את השורש ולהחליש את הענפים.״ השליט אמר: ״טוב.״ אז שלח את ליו ג׳ינג להעביר לגוואן־ג׳ונג את האנשים שציין, יותר ממאה אלף נפש.[ד]

שו־סוּן טונג היה איש שווה. בימי צ׳ין זומן בזכות ידיעותיו בכתבים והמתין לזימון בין מלומדי החצר. כעבור כמה שנים קם צ׳ן שנג בארץ שממזרח להרים, ושליחים הודיעו על כך. הקיסר השני זימן את מלומדי החצר ואת המלומדים הקונפוציאנים ושאל: ״חיילי חיל המצב של צ׳ו תקפו את צ׳י ונכנסו לצ׳ן. מה דעתכם?״ יותר משלושים מלומדים ניגשו ואמרו: ״אסור לנתין אפילו להתכוון למרד; כוונה כזאת היא מרד, ועונשה מוות בלי חנינה. אנו מבקשים שתשלח בדחיפות צבא לתקוף אותם.״ הקיסר השני כעס ופניו השתנו. שו־סוּן טונג ניגש ואמר: ״כל דברי המלומדים שגויים. העולם התאחד לבית אחד, חומות המחוזות והנפות נהרסו ונשקם הותך כדי להראות לעולם שלא ישובו להשתמש בו. ועוד, שליט נאור עומד בראש, והחוקים והצווים שלמים למטה;

ד. [המלכים באי־יאנג ולוֹאו־פאן יושבים ״מדרום לנהר״; 河南 כאן אינו מתורגם אוטומטית כשמו של המחוז המודרני חנאן. המרחק, מהירות הפרשים ומניין המועברים נשמרו כחלק מן העדות והטיעון שבפרק, ולא כנתונים מודרניים מאומתים. פ' א.ת.]

כל אדם ממלא את תפקידו, ומארבע הרוחות מתקבצים אליו כחישורים אל ציר. איך יעזו למרוד! אלה רק כנופיות גנבים, גנבות עכברים וכלבים; מה טעם להזכירם בכלל? מושלי המחוזות ומפקדיהם כבר לוכדים אותם ודנים אותם. מה מקום לדאגה?״ הקיסר השני שמח ואמר: ״טוב.״ הוא שאל את כל המלומדים; מקצתם אמרו ״מרד״ ומקצתם ״שוד״. אז ציווה הקיסר השני על פקידי הביקורת לחקור את המלומדים שאמרו ״מרד״ ולמסור אותם לפקידי המשפט, מפני שלא היו צריכים לומר זאת; כל מי שאמרו ״שוד״ שוחררו. לשוּ־סוּן טונג העניק עשרים יריעות משי ומערכת בגדים, ומינה אותו למלומד חצר. כשיצא טונג מן הארמון וחזר למגוריו, אמרו לו המלומדים: ״מדוע היו דבריך חנפניים כל כך?״ טונג אמר: ״אינכם מבינים: כמעט לא נמלטתי מפי הנמר!״ הוא ברח לשווה, שכבר נכנעה לצ׳ו. כשבא שיאנג ליאנג לשווה, הצטרף אליו שוּ־סוּן טונג. לאחר התבוסה בדינג־טאו הצטרף למלך חוואי. כשנעשה מלך חוואי לקיסר יי ועבר לצ׳אנג־שה, נשאר שוּ־סוּן טונג לשרת את המלך שיאנג. בשנה השנייה להאן נכנס מלך האן לפנג־צ׳נג עם חמישה נסיכים, ושוּ־סוּן טונג נכנע לו. כשנחל מלך האן תבוסה ופנה מערבה, המשיך טונג בעקבותיו ונשאר עם האן.

שוּ־סוּן טונג לבש בגדי מלומדים קונפוציאנים, ומלך האן תיעב אותם. לכן החליף את לבושו ולבש בגדים קצרים בסגנון צ׳ו, ומלך האן שמח.

כאשר נכנע שוּ־סוּן טונג להאן, ליוו אותו יותר ממאה תלמידים מלומדים; אך טונג לא אמר דבר כדי לקדמם, ודיבר רק לטובת לוחמים חסונים שהיו קודם אנשי כנופיות, כדי לקדם אותם. התלמידים גידפו אותו בסתר: ״שירתנו את המורה כמה שנים, ולמזלנו זכינו להצטרף אליו כשנכנע להאן. כעת אינו יכול לקדם אותנו, ורק מדבר לטובת נוכלים גדולים. מדוע?״ שוּ־סוּן טונג שמע ואמר

להם: ״מלך האן עוד עומד תחת חצים ואבנים ונאבק על העולם. וכי אתם מסוגלים להילחם? לכן אני מדבר קודם על מי שכורתים ראשי מצביאים ותולשים דגלים. המתינו לי; לא אשכח אתכם.״ מלך האן מינה את שו־סוּן טונג למלומד חצר והעניק לו את התואר אדון ג׳י־סה.

בשנה החמישית להאן כבר אוחד העולם, והנסיכים רוממו יחד את מלך האן למעמד קיסר בדינג־טאו. שו־סוּן טונג הכין את הטקס ואת התארים. הקיסר גאו ביטל את כל כללי הטקס והנהלים המחמירים של צ׳ין והעמיד במקומם סדר פשוט. השרים שתו יין והתחרו על הישגיהם; כששכרו, היו מהם שצעקו ללא רסן ושלפו חרבות והכו בעמודים. הקיסר גאו דאג. שו־סוּן טונג ידע שהשליט הולך וסולד מכך, ואמר לו: ״עם המלומדים הקונפוציאנים קשה לצאת לכיבושים, אבל אפשר לשמור עמם על מה שהושג. אני מבקש לזמן את מלומדי לוּ, כדי שיתקינו יחד עם תלמידיי את טקסי החצר.״ הקיסר גאו אמר: ״האם לא יהיה הדבר קשה?״ שו־סוּן טונג אמר: ״לחמשת הקיסרים הייתה מוזיקה שונה, ולשלושת המלכים לא היו אותם טקסים. טקסים הם דפוסים ומידות שמתקינים בהתאם לתקופה ולרגשות בני האדם. לכן אפשר לדעת מה ירשו טקסי שיה, יין וג׳ואו זה מזה ומה גרעו והוסיפו: אין הם חוזרים זה על זה. אני מבקש לבחור מעט מן הטקסים העתיקים ולשלב אותם עם טקסי צ׳ין.״ השליט אמר: ״אפשר לנסות. עשה שיהיו קלים להבנה, והתקן אותם לפי מה שאני מסוגל לבצע.״

אז שלח שו־סוּן טונג לזמן יותר משלושים מלומדים מלוּ. שני מלומדים בלוּ סירבו לצאת ואמרו: ״שירתת קרוב לעשרה שליטים, ולכולם החנפת בפניהם כדי לזכות בקרבה ובכבוד. כעת העולם רק זה עתה הוכנע, המתים עוד לא נקברו והפצועים עוד לא קמו, ואתה כבר מבקש לכונן טקסים ומוזיקה. כדי

שטקסים ומוזיקה יקומו צריך לצבור מידות טובות במשך מאה שנים. איננו מסוגלים לשאת את מעשיך. מעשיך אינם הולמים את העת העתיקה, ואיננו יוצאים. לך לך, ואל תטמא אותנו!״ שו־סוּן טונג צחק ואמר: ״אתם באמת מלומדים צרי אופק, שאינם מבינים את שינויי הזמן.״

הוא יצא מערבה עם שלושים המוזמנים. עמם, עם המלומדים שבסביבת השליט ועם יותר ממאה מתלמידיו, הקים בשדה סימוני חזרה לטקס. הם התאמנו יותר מחודש, ואז אמר שו־סוּן טונג: ״השליט יכול לנסות לצפות.״ לאחר שצפה, הורה השליט לקיים את הטקס ואמר: ״אני יכול לעשות זאת.״ אז ציווה על השרים להתאמן, כדי להתכנס בחודש העשירי.[ה]

בשנה השביעית להאן הושלמה בניית ארמון צ׳אנג־לה, והנסיכים והשרים כולם באו לחצר בחודש העשירי. כך נערך הטקס: לפני אור היום הסדירו פקידי קבלת הקהל את הטקס והובילו את הבאים לפי סדרם דרך שער ההיכל. בחצר הועמדו מרכבות, פרשים וחיילי רגלים לשמור על הארמון, הוצב נשק ונפרשו דגלים. הועברה הקריאה ״הזדרזו!״ אנשי החצר ניצבו משני צדי מדרגות ההיכל, מאות אנשים לאורך המדרגות. בעלי ההישגים, המרקיזים בעלי הנחלות, המצביאים ופקידי הצבא עמדו לפי סדרם במערב ופנו מזרחה; הפקידים האזרחיים, מן השר ומטה, עמדו במזרח ופנו מערבה. הממונה על האורחים ערך את טקס תשעת האורחים, והכריזו זה אחר זה. אז יצא הקיסר מחדרו באפיריון. כל הפקידים מילאו את תפקידיהם והעבירו את קריאות האזהרה, והובילו לפי הסדר את מלכי הנסיכויות ואת כל מי שמתחתיהם, עד

ה. [蕞綿 תורגם כאן כסימונים שהוקמו בשדה לצורך חזרה על הטקס. זהו תרגום פרשני זמני; אין מדובר בבניית הארמון עצמו. חומרי הסימונים וצורתם נותרים לבירור, ולא נוספה לטקסט הסיני הגדרה טכנית. פ' א.ת.]

הפקידים בדרגת שש מאות שה, כדי לברך אותו. מן המלכים ומטה לא היה מי שלא רעד בפחד ונהג בכבוד וביראה. בתום הטקס נערכה שתיית יין לפי הכללים. כל היושבים לצד הקיסר בהיכל השתחוו והרכינו ראש, ולפי סדר מעמדם קמו ובירכו אותו באריכות ימים. לאחר תשעה סבבים של כוסות אמרו פקידי קבלת הקהל: ״סיימו את השתייה!״ פקידי הביקורת אכפו את הכללים, ומי שלא נהג לפי הטקס הוצא מיד. במשך כל קבלת הקהל ומשתה היין לא העז איש להרעיש או להפר את כללי הטקס. אז אמר הקיסר גאו: ״רק היום נודע לי כבודו של מי שהוא קיסר!״ הוא מינה את שו־סוּן טונג לממונה הגדול על הטקסים והעניק לו חמש מאות ג׳ין זהב.[1]

שו־סוּן טונג ניגש ואמר: ״תלמידיי המלומדים מלווים אותי זה זמן רב, והתקינו עמי את הטקס. אני מבקש שתעניק להם משרות.״ הקיסר גאו העמיד את כולם לאנשי חצר. כשיצא שו־סוּן טונג, העניק למלומדים את כל חמש מאות ג׳ין הזהב. אז שמחו כולם ואמרו: ״המורה שו־סוּן הוא באמת חכם שלם; הוא מבין את משימותיה החשובות של התקופה.״

בשנה התשיעית להאן העביר הקיסר גאו את שו־סוּן טונג למשרת המורה הגדול של יורש העצר. בשנה השתים־עשרה להאן ביקש גאו־דזו להחליף את יורש העצר ברו־יי, מלך ג׳או. שו־סוּן טונג הוכיח אותו: ״בעבר הדיח הדוכס שיין מג׳ין את יורש העצר בגלל לי ג׳י והעמיד את שי צ׳י במקומו; ארץ ג׳ין הייתה נתונה במבוכה במשך עשרות שנים והייתה ללעג בעולם. צ׳ין לא קבעה מבעוד מועד את פו־סו כיורש, וכך אפשרה לג׳או גאו להעמיד במרמה את חו־

---

1. [נשמר התאריך ״השנה השביעית״ שבפרק; הוא לא הוחלף כדי להתאים למסורת כרונולוגית אחרת. 九賓 נמסר כ״טקס תשעת האורחים״, ולא כמניין ודאי של תשעה אורחים שהשתתפו במעמד. תואר המשרה 大行 אינו הופך כאן לשם אדם. פ' א.ת.]

חאי, וגרמה בעצמה להכחדת פולחנה. את זאת ראית בעצמך. כעת יורש העצר טוב לב ומכבד את הוריו, והעולם כולו שמע על כך. הקיסרית לוּ עמדה עמך בקשיים וחלקה עמך מזון דל; איך אפשר לבגוד בה! אם אתה נחוש להדיח את הבן מן האישה הראשית ולהעמיד את הצעיר, אני מבקש שיוציאו אותי להורג תחילה ודמי מצווארי יכתים את הקרקע.״ הקיסר גאו אמר: ״הנח לכך, רק התלוצצתי.״ שׂוּ־סוּן טונג אמר: ״יורש העצר הוא שורש העולם. אם השורש מתערער, העולם כולו מזדעזע. איך אפשר לעשות מן העולם משחק!״ הקיסר גאו אמר: ״אקבל את דבריך.״ כשערך השליט משתה וראה את האורחים שזימן מרקיז ליוּ נכנסים עם יורש העצר, נטש לבסוף את כוונתו להחליף אותו.

הקיסר גאו מת, ושיאו־חווי עלה לכס. הוא אמר למורה שׂוּ־סוּן: ״את גן הקבר של הקיסר הקודם, את מאוזוליאומו, את היכל מנוחתו ואת מקדשו — אין השרים יודעים את הלכותיהם.״ הוא העבירו למשרת הממונה הגדול על הטקסים כדי לקבוע את כללי הטקס במקדשי האבות. לאחר מכן נקבעו בהדרגה כללי הטקס של האן; כולם היו דברים שדן בהם וכתבם המורה שׂוּ־סוּן כששימש הממונה הגדול על הטקסים.[1]

הקיסר שיאו־חווי נהג לבוא לקבלת קהל בארמון צ׳אנג־לה שבמזרח. כשעבר הלוך ושוב, גרמו קריאות פינוי הדרך התכופות טרחה לאנשים. לכן הקים מעבר עילי; הבנייה החלה מדרום למחסן הנשק. המורה שׂוּ־סוּן בא להגיש

---

1. [בדפוס ״סה־בו בייִ־יאו״, עמוד סריקה 3548, נמסר 習能莫臣羣 ברצף של האות הגדולה. הוסרו רק הסוגריים המודרניים סביב 能 בוויקיטקסט; המילה נשמרה. דברי הקיסר על היכלי הקבר והמקדש פורשו כחוסר ידיעה של סדריהם וטקסיהם, ולא כאילו השרים אינם מכירים את שמות המבנים. פ' א.ת.]

עניין, ובתוך כך ביקש שיחה ביחידות ואמר: ״מדוע אתה בונה בעצמך מעבר עילי מעל היכל המנוחה, שממנו יוצאים בגדי הקיסר וכובעו מדי חודש לבקר במקדש גאו? מקדש גאו הוא מקדשו של האב הגדול של האן. איך אפשר לתת לצאצאים בדורות הבאים לנסוע מעל דרך מקדש האבות!״ הקיסר שיאו־חווי נבהל מאוד ואמר: ״מהרו להרוס אותו!״ המורה שו־סוּן אמר: ״שליט אינו עושה מעשים שגויים. כעת המעבר כבר הוקם והעם כולו יודע עליו; אם תהרוס אותו עכשיו, תראה שעשית מעשה שגוי. אני מבקש שתקים מקדש נוסף מצפון לנהר וויִ, ובגדי הקיסר וכובעו יצאו מדי חודש לבקר בו. כך תרבה ותרחיב את מקדשי האבות: זה יסוד הכיבוד הגדול של ההורים.״ אז ציווה השליט על הפקידים להקים מקדש נוסף. הקמת המקדש הנוסף באה בגלל המעבר העילי.[ח]

פעם יצא הקיסר שיאו־חווי באביב לבקר בארמון מרוחק. המורה שו־סוּן אמר: ״בעת העתיקה נהגו לטעום פירות באביב. כעת הדובדבנים בשלים ואפשר להקריבם. אני מבקש שכאשר תצא, תיקח דובדבנים ותקריבם במקדשי האבות.״ השליט הסכים. הקרבת הפירות השונים החלה מכאן.

ההיסטוריון הגדול אומר: נאמר: ״מעיל פרווה ששוויו אלף בזהב אינו עשוי מבית שחיו של שועל אחד; קורותיהם של מגדלים וביתנים אינן עשויות מענפיו של עץ אחד; ענייני שלוש השושלות לא הוכרעו בתבונתו של איש אחד.״ אכן כך! גאו־דזוּ קם ממעמד שפל, הכניע את כל אשר בתוך הימים, ובתכניותיו ובשימושו בצבא אפשר לומר שמיצה הכול. ובכל זאת, ליוּ ג׳ינג עזב

ח. [בגדי הקיסר וכובעו יוצאים כאן לביקור טקסי במקדש; התיאור נשמר ולא הוחלף באמירה שהקיסר המת עצמו יוצא לדרך. 原廟 תורגם כמקדש נוסף, בלי להמציא כאן שם של מבנה. פ' א.ת.]

את משיכת עגלתו ובנאום אחד כונן ביטחון לרבבת דורות. וכי יכולה התבונה להיות נחלתו של אדם אחד בלבד! שוּ־סוּן טונג הסתגל לתקופתו ושקל את משימותיה; כונן טקסים, ידע מתי להתקדם ומתי לסגת, והשתנה עם הזמן, עד שנעשה למורה המלומדים של בית האן. ״היושר הגדול נראה כפוף; הדרך אכן מתפתלת״ — אולי עליו נאמר הדבר?ט

ט. [התרגום מסתיים בהערכת ההיסטוריון הגדול, המסתיימת בעמוד סריקה 3549 במילים 謂蓋乎是. שיר השבח המאוחר 贊述隱索 ופירושי שלושת הפרשנים שבאות הקטנה אינם נכללים בגוף התרגום; גם דיון ״קאוּ־ג׳נג״ המאוחר בעמוד 3551 נשאר מחוץ לו. 金千 שבמשל על מעיל הפרווה נשמר כ״אלף בזהב״, בלי לקבוע מטבע מודרני או שווי כספי בן זמננו. פ' א.ת.]

הביוגרפיות של ג׳ בו ולוואן בו

ג׳ בו היה איש צ׳ו. הוא נהג מתוך עוז רוח וערבות לחבריו, ושמו יצא בצ׳ו. שיאנג ג׳ הפקיד בידיו צבא, ופעמים רבות הצר למלך האן. לאחר ששיאנג יו הוכרע, הציע גאו־דזו אלף בזהב למי שיביא את בו; מי שיעז לתת לו מחסה ולהסתירו — עונשו יחול על שלוש קבוצות קרוביו. ג׳ בו הסתתר אצל משפחת ג׳ואו בפו־יאנג. בן משפחת ג׳ואו אמר: ״האן מבקשת אותך, המצביא, בדחיפות, ובקרוב יגיעו בעקבותיך אל ביתי. אם תוכל לשמוע לעצתי, אעז להציע תוכנית; אם לא, אבקש לשסף תחילה את גרוני.״ ג׳ בו הסכים. האיש גילח את ראשו, שם קולר ברזל על צווארו, הלבישו בגדי בד גס והניחו בעגלת גואנג־ליו. עם כמה עשרות מעבדי ביתו לקח אותו אל ג׳ו ג׳יה בלו ומכר אותו שם. ג׳ו ג׳יה ידע בלבו שזה ג׳ בו, קנה אותו והעמידו לעבוד בשדות. הוא ציווה על בנו: ״בענייני השדות שמע לעבד הזה; הקפד לאכול עמו.״ אחר כך נסע ג׳ו ג׳יה בעגלה קלה ללוו־יאנג ונפגש עם האדון טָנג, מרקיז רו־יין. טָנג אירח אותו לשתייה ימים אחדים. ג׳ו ג׳יה שאל אותו: ״מהו פשעו החמור של ג׳ בו, שהקיסר מבקש אותו בדחיפות כזאת?״ טָנג אמר: ״בו הצר לקיסר פעמים רבות בשירות שיאנג יו. הקיסר נוטר לו טינה, ולכן נחוש ללכוד אותו.״ ג׳ו ג׳יה שאל: ״לאיזה מין אדם אתה חושב את ג׳ בו?״ השיב: ״אדם ראוי.״ ג׳ו ג׳יה אמר: ״כל משרת משמש את אדונו. ג׳ בו שימש את שיאנג ג׳ — זו הייתה חובתו ותו לא. האם אפשר להוציא להורג את כל משרתי שיאנג? עתה, כשהקיסר רק זכה בעולם, הוא רודף אדם אחד בשל טינה אישית בלבד. מדוע להראות לעולם עד כמה צר לבו! יתר על כן, אם האן רודפת אדם ראוי כג׳ בו בדחיפות כזאת, הוא יברח צפונה אל החו או דרומה אל יואֶה. לקנא באיש גיבור ובכך להעניקו למדינה אויבת — זו הסיבה שוו דזה־שו הלקה את קברו

של פינג, מלך ג׳ינג. מדוע לא תדבר עם הקיסר בנחת על העניין?״ האדון טָנג, מרקיז רו־יין, ידע בלבו שג׳וּ ג׳יה הוא בעל ערבות אבירית גדולה, ושיער שג׳י בּוּ מסתתר אצלו. הוא הסכים ואמר: ״כן.״ בהזדמנות נאותה אכן דיבר כפי שיעץ ג׳וּ ג׳יה. הקיסר חנן את ג׳י בּוּ. באותה עת שיבחו הכול את בּוּ על שידע להפוך את קשיותו לרכות; גם ג׳וּ ג׳יה נודע בזכות המעשה בקרב בני דורו. ג׳י בּוּ זומן לראיון, הודה על החנינה, והקיסר מינה אותו לְאַנג־ג׳ונג.[א]

בימי שיאו־חווי היה מפקד משמר הארמון. השאן־יוּ שלח פעם מכתב מעליב ולא־מכובד לקיסרית לוּ. היא זעמה וזימנה את המצביאים לדון בדבר. המצביא הראשי פאן קוואי אמר: ״אבקש לקבל מאה אלף איש, ואעבור באין מפריע בתוך ארץ השיוֹנג־נוּ.״ המצביאים כולם ביקשו לרצות את הקיסרית לוּ ואמרו: ״אכן.״ ג׳י בּוּ אמר: ״את פאן קוואי ראוי להוציא להורג! הרי הקיסר גאו הנהיג יותר מארבע מאות אלף איש ונלכד בפינג־צ׳נג. כיצד יוכל קוואי לעבור באין מפריע בארץ השיוֹנג־נוּ עם מאה אלף איש? הוא מרמה אותך בפנייך! יתר על כן, בגלל המלחמה בחוּ בימי צ׳ין קמו צ׳ן שֶנג ואחרים. עד היום הפצעים טרם נרפאו, וקוואי שוב מחניף בפנייך ומבקש לזעזע את העולם.״ כל הנוכחים באולם נבהלו. הקיסרית האם פיזרה את ישיבת החצר, ולא דנו עוד בתקיפת השיוֹנג־נוּ.[ב]

ג׳י בּוּ היה מושל חֶה־דונג. בימי שיאו־וֶן סיפר אדם על מעלותיו, ושיאו־וֶן זימן אותו מתוך כוונה למנותו למפקח הראשי. אחר כך אמר אדם אחר שהוא

א. [車廣柳] נשמר כשם סוג עגלה, ״גוּאנג־ליוּ״. הפרשנים מציעים עגלת מטען או עגלת לוויה; התרגום אינו מכריע את המבנה ואת אמצעי ההסוואה. אלף הזהב ושלוש קבוצות הקרובים נמסרים כנוסח הפרק, בלי להמירם למטבע מודרני או להגדיר כאן את קבוצות הקרובים. פ' א.ת.]

אמיץ, אך משתולל בשתייה וקשה להתקרב אליו. בּוּ הגיע, שהה באכסניה חודש, התקבל לראיון ונשלח חזרה. הוא ניגש ואמר: ״אין לי הישגים, ובחסדך שלא בזכותי אני משרת בחֶה־דונג. הוד מלכותך זימן אותי בלא סיבה; ודאי מישהו הטעה אותך בענייני. עתה באתי, לא הוטל עליי דבר ואני נשלח מכאן; ודאי מישהו השמיץ אותי. הוד מלכותך זימן אותי בשל שבחו של אדם אחד ומשלח אותי בשל גנותו של אדם אחד. חוששני שבעלי ההבנה בעולם ישמעו על כך וימצאו פתח לעמוד על טיבך.״ הקיסר נאלם ונבוך. כעבור זמן רב אמר: ״חֶה־דונג היא מחוז המשמש לי כזרוע וכירך; משום כך זימנתי אותך במיוחד, ותו לא.״ בּוּ נפרד וחזר למשרתו.

צאו צ׳יוּ, איש צ׳וּ, היה בעל כושר דיבור. פעמים רבות ניצל קשרים עם בעלי כוח תמורת כסף. הוא שירת נכבדים כגון ג׳או טונג, והיה מיודד עם דוֹאוּ צ׳אנג־ג׳וּן. ג׳י בּוּ שמע על כך ושלח מכתב אזהרה לדוֹאוּ צ׳אנג־ג׳וּן: ״שמעתי שצאו צ׳יוּ אינו אדם הגון. אל תתרועע עמו.״ כאשר עמד צאו צ׳יוּ לחזור לביתו, ביקש מכתב המלצה כדי לפגוש את ג׳י בּוּ. דוֹאוּ צ׳אנג־ג׳וּן אמר: ״המצביא ג׳י אינו מחבב אותך. אל תלך.״ צאו התעקש לקבל מכתב, ולבסוף יצא לדרך. הוא שלח אדם להקדים ולמסור את המכתב; ג׳י בּוּ אכן כעס מאוד והמתין לצאו צ׳יוּ. כשהגיע צאו, קָד לג׳י בּוּ ואמר: ״פתגם אנשי צ׳וּ אומר: ׳מוטב לקבל הבטחה אחת מג׳י בּוּ מלקבל מאה ג׳ין של זהב.׳ איך זכית לשם כזה בין ליאנג לצ׳וּ? הרי אני איש צ׳וּ וגם אתה איש צ׳וּ. אני מפיץ את שמך ומשבח אותו ברחבי העולם — האם אין לכך ערך? מדוע אתה דוחה אותי בתוקף כזה?״ ג׳י

ב. [נשמר מניין יותר מארבע מאות אלף החיילים שבגוף הפרק. דיון ״קאו־ג׳נג״ המאוחר בעמוד סריקה 3563 מזכיר מניין של שלושים ושניים רבבות; הוא אינו מחליף כאן את הנוסח. טענת ג׳י בּוּ על סיבת מרד צ׳ן שֶנג נשארת דברי הדובר, לא הסבר היסטורי מאומת מטעם המתרגם. פ׳ א.ת.]

בו שמח מאוד, הכניס אותו, אירח אותו חודשים אחדים כאורחו הנכבד ביותר ושלח אותו לדרכו במתנות נדיבות. הסיבה ששמו של ג׳י בו נודע יותר ויותר הייתה שצאו צ׳יו הפיץ אותו.[ג]

ג׳י שין, אחיו הצעיר של ג׳י בו, עלה בעוז רוחו על אנשי גוואן־ג׳ונג. בפגישותיו עם אנשים נהג בכבוד ובזהירות, ופעל מתוך ערבות אבירית; בטווח של אלפי לי לכל עבר התחרו אנשי מעלה על הזכות למות למענו. פעם הרג אדם וברח לוו, שם הסתתר אצל יואֶן סה. הוא שירת את יואֶן סה כאח מבוגר, ונהג בגוואן פו, בג׳י פו ובדומיהם כאחים צעירים. פעם שימש כסה־מא של משמר הבירה; אפילו ג׳ה דו, מפקד משמר הבירה, לא העז שלא לכבדו. צעירים רבים השתמשו לעיתים בשמו בלא רשות כדי לבצע את מעשיהם. באותה עת נודעו בגוואן־ג׳ונג ג׳י שין בזכות אומץ לבו ובו בזכות הבטחותיו.[ד]

האדון דינג, אחי אמו של ג׳י בו, היה מצביא בצ׳ו. בשירות שיאנג יו רדף אחרי גאו־דזו ממערב לפֶנג־צ׳נג ולחץ עליו. הם הגיעו לקרב בכלי נשק קצרים, וגאו־דזו היה במצוקה. הוא פנה אל האדון דינג ואמר: ״האם שני אנשים ראויים צריכים להצר איש לרעהו?״ האדון דינג הסיג את חייליו וחזר, ומלך האן נחלץ והסתלק. לאחר ששיאנג יו הוכרע, בא האדון דינג להתייצב לפני גאו־דזו. גאו־דזו הוליך אותו לעיני הצבא ואמר: ״האדון דינג לא היה נאמן לשיאנג, מלכו;

ג. [בעמוד סריקה 3557 של ״סה־בו בייִ־יאו״ נדפס 得黃金百斤 ברצף. הוסרו רק הסוגריים המודרניים סביב 斤; המידה ג׳ין נשמרה ולא הומרה למשקל בן זמננו. גם התפקיד שמייחס המספר לצאו צ׳יו בהפצת שמו של ג׳י בו נשמר, בלי למחוק את המתח בין תוכחת ג׳י בו לקבלת אורחו. פ' א.ת.]

ד. [יואֶן סה הוא יואֶן אֶנג: פירוש ״סו־יין״ מוסר ששה הוא שמו הנלווה. המקור מדמה את היחסים לאח מבוגר ולאחים צעירים; אין זו קביעה של קרבת דם. התואר 中司馬 תורגם לפי הקשר משמר הבירה, ולא כאילו סה־מא הוא כאן שם משפחה. פ' א.ת.]

האדון דינג הוא שהביא את שיאנג לאבד את העולם.״ הוא הוציא את דינג להורג ואמר: ״אל יחקו משרתי אדונים בדורות הבאים את האדון דינג!״[ה]

לוואן בוּ היה איש ליאנג. בטרם היה פָּנג יוּאֶה למלך ליאנג, כשהיה אדם פרטי, התרועע עם בוּ. הם היו עניים וחסרי כול, ונשכרו לעבודה בצ׳י כעוזרים בבית יין. כעבור שנים אחדות הלך פָּנג יוּאֶה אל ביצות ג׳וֶ־ה והיה לשודד, ואילו בוּ נחטף ונמכר לעבד ביאן. הוא נקם את נקמת אדונו, והמצביא של יאן, דזאנג טוּ, המליץ עליו ומינה אותו למפקד אזורי. אחר כך נעשה דזאנג טוּ למלך יאן ומינה את בוּ למצביא. כשדזאנג טוּ מרד, תקפה האן את יאן ושבתה את בוּ. פָּנג יוּאֶה, מלך ליאנג, שמע על כך, פנה לקיסר וביקש לפדות את בוּ ולמנותו לדא־פוּ בליאנג.

בוּ נשלח לצ׳י, ובטרם חזר זימנה האן את פָּנג יוּאֶה, האשימה אותו בקשירת מרד והשמידה את שלוש קבוצות קרוביו. אחר כך תלו את ראשו של פָּנג יוּאֶה בלוֹ־יאנג ופרסמו צו: ״כל מי שיעז לאסוף את ראשו או לבוא לראותו ייעצר מייד.״ בוּ חזר מצ׳י, מסר את דיווח שליחותו מתחת לראשו של פָּנג יוּאֶה, העלה לו קורבן ובכה עליו. הפקידים עצרו אותו ודיווחו. הקיסר זימן את בוּ וקילל אותו: ״האם מרדת עם פָּנג יוּאֶה? אסרתי על אנשים לאסוף את ראשו, ואתה לבדו מעלה לו קורבן ובוכה עליו. ברור שמרדת עם יוּאֶה! מהרו לבשל אותו!״ כאשר אחזו בו ועמדו להוליכו אל המים הרותחים, פנה בוּ ואמר: ״אבקש לומר דבר אחד ואז למות.״ הקיסר שאל: ״מה תאמר?״ בוּ אמר:

ה. [弟母 הובן כאן כ״אחי אמו״ בעקבות סימה ג׳ן ב״סו־יין״, המפרש 謂布之舅也. אפשר לקרוא את הצירוף גם כאח צעיר מאותה אם; הקרבה נשארת סוגיה לביקורת ואין תיקון של הסינית. הפער בין חנינת ג׳י בוּ להוצאת דינג להורג נשמר ולא יושב באמצעות הסבר שלא נמסר בפרק. פ׳ א.ת.]

״כשאתה, הקיסר, היית במצוקה בפָּנג־צ׳נג והובסת בין שינג־יאנג לצ׳נג־גאו, הסיבה שמלך שיאנג לא יכול להתקדם מערבה הייתה רק שמלך פָּנג ישב בארץ ליאנג, חבר להאן והצר לצ׳ו. באותה עת הכול היה תלוי בפנייתו של מלך פָּנג: אילו הצטרף לצ׳ו, הייתה האן מובסת; בהצטרפו להאן הובסה צ׳ו. יתר על כן, במערכה בגאי־שיה, אלמלא מלך פָּנג, לא הייתה משפחת שיאנג נכחדת. משיושב העולם על כנו קיבל מלך פָּנג את חלקו בתעודת הברית ואת נחלתו; גם הוא ביקש להורישה לרבבות דורות. עתה הוד מלכותך גייס חיילים מליאנג פעם אחת, ומלך פָּנג חלה ולא בא; הוד מלכותך חשד בו במרד. סימני מרד לא נראו, ובתיק קטן שהוחמר בדקדקנות הוצאת אותו להורג והשמדת את ביתו. חוששני שכל בעלי הזכויות יחששו עתה לגורלם. עכשיו, כשמלך פָּנג מת, חיי גרועים ממותי. אבקש לגשת אל סיר הבישול.״ הקיסר מחל לבו על אשמתו ומינה אותו למפקד אזורי.[1]

בימי שיאו־וָן היה לראש השרים ביאן, והגיע למשרת מצביא. בו נהג לומר: ״מי שבעוני ובמחסור אינו יכול להשפיל את עצמו ולהנמיך את שאיפותיו, אינו אדם; מי שבעושר ובמעמד אינו יכול לעשות כרצונו, אינו אדם ראוי.״ לפיכך גמל בנדיבות לכל מי שעשה עמו חסד, ואת מי שנטר להם איבה השמיד באמצעות החוק. בזמן מרד צבא וו זכה בתואר מרקיז יו בזכות הישגיו במלחמה, ושוב היה לראש השרים ביאן. ברחבי יאן וצ׳י הקימו הכול מקדשי אדמה ללוואן בו וכינו אותם ״מקדשי האדון לוואן״.[2]

---

1. [בעמוד סריקה 3559 נדפס 西能不遂以王所項. נשמר מקומה של 遂 לפני 不能 והוסרו סימני ההעברה המודרניים שבוויקיטקסט; לא הועברה המילה אל אחרי השלילה. נאומו של לוואן בו, ובכללו הטענה שלא נראו סימני מרד אצל פָּנג יואֶה, נמסר כטענת הדובר. פ' א.ת.]

הוא מת בשנה החמישית לתקופה האמצעית של הקיסר ג׳ינג. בנו בָּן ירש את תוארו והיה לממונה על הטקסים. מאחר שבהמות הקורבן לא תאמו את התקנות, בוטלה נחלתו.

ההיסטוריון הגדול אומר: לנוכח עוז רוחו של שיאנג יו, העובדה שג׳י בו נודע באומץ לבו בצ׳ו, יצא בעצמו בראש צבאות ותלש דגלים פעמים רבות, מלמדת שאפשר לכנותו גיבור. ואולם כאשר עמד בפני עונש והוצאה להורג, נעשה עבד לאדם אחר ולא מת — עד כמה השפיל את עצמו! ודאי סמך על כישרונו, ועל כן סבל חרפה ולא התבייש. הוא ביקש להביא לידי שימוש את יכולתו שטרם מוצתה, ולכן נעשה לבסוף מצביא נודע של האן. אדם ראוי אכן מייחס משקל למותו. שפחות, פילגשים ואנשים בזויים המתאבדים מתוך סערת רגשות אינם עושים זאת מפני שהם אמיצים; אלא שלא נותר עוד מוצא בתוכניותיהם. לוואן בו בכה על פָּנג יוּאֶה וניגש אל המים הרותחים כאילו שב לביתו: הוא ידע באמת מה מחייב מעמדו, ולא העמיד את משקל מותו שלו בראש. אפילו אנשי המסירות הקדומים — במה יכלו לעלות עליו?[ח]

ז. [בעמוד סריקה 3560 נדפס 時反軍吳. נשמר 軍, ״צבא״, ולא אומצה החלפתו המודרנית ב־楚; הכתיב 吳 שבטקסט הבסיס נשמר. התיאור של השמדת אויבים ״באמצעות החוק״ אינו מרוכך לכדי משפט צדק שהמתרגם מאשר. פ' א.ת.]

ח. [בעמוד סריקה 3560 נדפס 旗搴軍典履身; הוסרו רק הסוגריים סביב 典. הצירוף על היציאה בראש צבאות הוא פירוש זמני: הפרשנים דנים בקריאות 屨 ,履 ו־覆 ובמשמעות רמיסת צבא או הבסתו. דברי ההערכה על מעמד נמוך ועל התאבדות שייכים למספר הקדום ואינם עמדה של המתרגם. גוף התרגום מסתיים במילים 哉加以何 באותו עמוד; פירושי האות הקטנה ושיר השבח המאוחר 贊述隱索, הנמשך בעמוד 3561, ודיון ״קאו־ג׳נג״ בעמוד 3563 אינם נכללים בו. פ' א.ת.]

הביוגרפיות של יוּאָן אָנג וצ׳או צואו

יוּאָן אָנג היה איש צ׳וּ, ושמו הנלווה היה סה. אביו היה בעבר איש כנופיית שודדים, ואחר כך עבר להתגורר באַן־לינג. בימי הקיסרית גאו שימש אָנג כמשרת בבית לוּ לוּ. כשעלה הקיסר שיאוֹ־וָן לכס, ערב לו אחיו קוואי, והוא מונה לאיש משמר הארמון.

מרקיז ג׳יאנג היה ראש השרים. כשנסתיימה ישיבת החצר היה יוצא בזריזות, מרוצה מאוד מעצמו. הקיסר נהג בו בכבוד רב ותמיד ליווה אותו בעצמו. יוּאָן אָנג ניגש ואמר: ״לאיזה מין אדם חושב הוד מלכותך את ראש השרים?״ הקיסר אמר: ״משרת עמודי המדינה.״ אָנג אמר: ״מרקיז ג׳יאנג הוא מי שמכונה בעל זכויות, לא משרת עמודי המדינה. משרת כזה עומד עם אדונו כל עוד אדונו עומד, ואובד עמו כשאדונו אובד. בימי הקיסרית לוּ שלטו בני לוּ ומינו זה את זה למלכים בלא סמכות; קיומה של משפחת ליוּ נתלה כחוט דק. באותה עת היה מרקיז ג׳יאנג המפקד העליון והחזיק בסמכות על הצבא, אך לא הצליח לתקן את המצב. כשמתה הקיסרית לוּ, התקוממו השרים יחד נגד בני לוּ. המפקד העליון החזיק בצבא ונזדמן לו להצליח במשימה. זהו בעל זכויות, לא משרת עמודי המדינה. נדמה שראש השרים נוהג בהתנשאות כלפי אדונו, ואילו הוד מלכותך נוהג בענווה ובוויתור. משרת ואדון מאבדים כך את סדרי הכבוד, ולדעתי אין הדבר ראוי לך.״ בישיבות החצר הבאות נעשה הקיסר חמור יותר, וראש השרים ירא יותר. אחר כך התרעם מרקיז ג׳יאנג על יוּאָן אָנג ואמר: ״אני מיודד עם אחיך, וכעת אתה, ילד, מכפיש אותי בחצר!״ אָנג לא התנצל.[א]

כשפוטר מרקיז ג׳יאנג ממשרת ראש השרים וחזר לנחלתו, הגישו אנשי הנחלה כתב האשמה במרד. הוא זומן ונכלא בצ׳ינג־שה. איש מבית המלוכה ומן הנכבדים לא העז לדבר בעדו; רק יוּאֶן אָנג הבהיר שמרקיז ג׳יאנג חף מפשע. לשחרור המרקיז תרם אָנג לא מעט. אז קשר עמו מרקיז ג׳יאנג ידידות אמיצה.

מלך חוואי־נאן, המכונה לי, בא לחצר, הרג את מרקיז בי־יאנג ונהג בהתנשאות רבה. יוּאֶן אָנג הוכיח את הקיסר: ״התנשאות יתרה של נסיכים מולידה בהכרח צרה. אפשר לצמצם את נחלתו במידה הראויה.״ הקיסר לא קיבל את עצתו, ומלך חוואי־נאן נעשה פרוע עוד יותר. כשנתגלתה מזימת המרד של בנו היורש של צ׳אי וו, מרקיז ג׳י־פו, נערכה חקירה שנקשרה גם למלך חוואי־נאן. המלך זומן, והקיסר הגלה אותו לשוּ והעבירו מתחנת מסירה אחת לאחרת בעגלת כלוב. יוּאֶן אָנג היה אז מפקד משמר הארמון, והוא הוכיח את הקיסר: ״הוד מלכותך נהג לטפח את התנשאותו של מלך חוואי־נאן ולא ריסן אותו בהדרגה, וכך הגיע המצב עד הלום. עתה אתה שובר אותו בבת אחת. מלך חוואי־נאן קשה באופיו. אם ייחשף לערפל ולטל וימות בדרך, תימצא אתה — אף שהעולם כולו רחב כל כך — כמי שלא יכול להכילו, וייצא לך שם של הורג אחיו הצעיר. מה תעשה?״ הקיסר לא שמע לו ושלח את המלך לדרכו.[ב]

מלך חוואי־נאן הגיע ליונג, חלה ומת. כששמע זאת הקיסר חדל לאכול ובכה בכאב רב. אָנג נכנס, הטיח את מצחו בארץ וביקש לשאת באשמה. הקיסר

א. [臣稷社 הובחן מבעל זכויות בשירות המדינה. הניסוח על עמידה ואובדן עם האדון שומר את לשון הדובר; הפרשנים מסבירים גם המשך נאמנות לממשלו של אדון שמת. זו הבחנה פרשנית פתוחה, ולא הוספה של עובדה ביוגרפית. פ' א.ת.]

ב. [לי (厲) הוא כאן כינוי המלך לאחר מותו, ולא שמו הפרטי. עילת המרד, עגלת הכלוב והאזהרה מפני מות המלך בדרך נמסרות כנוסח הפרק; אין התרגום מיישב את הגרסה הזאת עם גרסאות אחרות של מותו. פ' א.ת.]

אמר: ״משום שלא קיבלתי את דבריך הגענו לזה.״ אָנג אמר: ״הקל על עצמך, הקיסר. הדבר כבר עבר; מה אפשר להועיל בחרטה! יתר על כן, יש לך שלושה מעשים העולים על מעשי בני דורות אחרים, ואין די בזה לפגוע בשמך.״ הקיסר שאל: ״מה הם שלושת מעשיי העולים על מעשי הדורות?״ אָנג אמר: ״כשישבת בדאי חלתה הקיסרית האם. במשך שלוש שנים לא עצמת עין ולא הסרת את בגדיך; שום מרקחת רפואית לא הוגשה לה לפני שטעמת אותה בפיך. אפילו דֻנג צאן, שהיה אדם פשוט, התקשה לנהוג כך; וכעת הוד מלכותך קיים זאת בעצמו כמלך, וכיבוד הוריו עולה בהרבה על זה של דֻנג צאן. כשבני לוּ שלטו והשרים אחזו בסמכות לבדם, נסעת מדאי במרכבת דואר של שישה סוסים אל תהום שאין לדעת את עומקה. אפילו אומץ לבם של בֶּן ויוּ לא הגיע לאומץ לבך. כשהגעת לאכסניית מלך דאי, פנית מערבה וסירבת פעמיים לקבל את כס בן השמים; פנית דרומה וסירבת שלוש פעמים. שוּ יוּ ויתר פעם אחת, ואילו אתה ויתרת על העולם חמש פעמים — ארבע יותר ממנו. יתר על כן, כשהגלית את מלך חוואי־נאן רצית לייסר את רצונו כדי שיתקן את שגיאותיו; הפקידים לא הקפידו לשמור עליו, ולכן חלה ומת.״ הקיסר נרגע ושאל: ״מה אעשה?״ אָנג אמר: ״למלך חוואי־נאן שלושה בנים; הדבר נתון בידך בלבד.״ אז מינה הקיסר וָן את שלושת בניו למלכים. מכאן כבד שמו של אָנג בחצר.[ג]

יוּאֶן אָנג נהג לעמוד בלהט על עיקרי הדברים. הסריס ג׳או טונג היה מקורב לקיסר ופגע בו תכופות; אָנג דאג מכך. ג׳ונג, בן אחיו של אָנג, היה פרש מלווה

ג. [הנאום נמסר כטיעונו של יוּאֶן אָנג: שלוש השנים, חמשת הוויתורים ושלושת בני מלך חוואי־נאן נשמרו, ולא הותאמו למניינים שבפרקים אחרים. ״תהום שאין לדעת את עומקה״ היא דימוי לסכנה פוליטית, לא תחנת דרך מזוהה. הפירוט הטכני של 六傳 נותר לבירור; הוא תורגם זמנית כמרכבת דואר של שישה סוסים. פ' א.ת.]

קבוע: החזיק בשרביט השליחות ורכב לצד מרכבת הקיסר. הוא יעץ לאַנְג: ״התעמת עמו והשפל אותו בחצר, כדי שלא יקבלו את השמצותיו.״ כשיצא הקיסר שיאו־ָן, עמד ג׳או טונג לצד הנהג במרכבה. יוּאָן אַנג השתחווה לפני המרכבה ואמר: ״שמעתי שמי שחולקים עם בן השמים את המרכבה בת שש האמות הם גיבורי העולם ומובחריו. גם אם חסרים להאן אנשים, מדוע אתה נוסע עם מי שנותר מן הסכין והמסור!״ הקיסר צחק והוריד את ג׳או טונג מן המרכבה. טונג ירד בבכי.[ד]

הקיסר וָן היה במרומי בא־לינג ורצה לדהור מערבה במדרון תלול. יוּאָן אַנג רכב ליד המרכבה ואחז במושכות. הקיסר שאל: ״המצביא מפחד?״ אַנג אמר: ״שמעתי שבן לבית השווה אלף בזהב אינו יושב בשולי ההיכל, ובן לבית השווה מאה בזהב אינו נשען על המעקה. שליט חכם אינו מסתכן ומייחל למזל. עתה הוד מלכותך מאיץ בששת הסוסים ודוהר במורד הר תלול. אם סוס ייבהל והמרכבה תישבר, גם אם אתה עצמך מקל בערך חייך, מה יהיה על מקדש גאו ועל הקיסרית האם?״ הקיסר עצר.[ה]

הקיסר בא לשאנג־לין, והקיסרית והגבירה שָן ליוו אותו. בתוך הארמון נהגו לשבת על אותה מחצלת־מושב. כשעמדו לשבת, פרש ראש לשכת אנשי המשמר את המחצלות, ויוּאָן אַנג משך לאחור את מושבה של הגבירה שָן. היא כעסה וסירבה לשבת. גם הקיסר כעס, קם ונכנס אל המתחם הפנימי. אַנג ניגש

ד. [״מי שנותר מן הסכין והמסור״ הוא גידוף של יוּאָן אַנג כלפי הסריס. הוא נשמר כחלק מן העדות על העימות, ואינו לשון גנאי שהמתרגם מאמץ. 只 נמסר כאן בקירוב כ״אמה״ בתוך תיאור המרכבה, בלי לטעון לשוויון בין המידות ההיסטוריות. פ' א.ת.]

ה. [堂垂不 ו־衡騎不 נמסרו כאזהרות מפני ישיבה בשוליים והישענות על מעקה, בעקבות האפשרויות שדנים בהן הפרשנים. מיקומם המדויק של ההיכל והמעקה אינו נקבע כאן. מנייני הזהב שבפתגם אינם מטבעות מודרניים. פ' א.ת.]

ואמר: ״שמעתי שכשיש סדר בין הגבוה לנמוך, שוררת הרמוניה בין העליונים לתחתונים. הוד מלכותך כבר העמיד קיסרית; הגבירה שָׁן היא פילגש. איך יכולות פילגש וגבירתה לשבת יחד? כך אובדת ההבחנה בין המעמדות. ואם אתה אוהב אותה, הענק לה מתנות נדיבות. מה שאתה עושה למען הגבירה שָׁן הוא דווקא מה שמביא עליה אסון. וכי לא ראית את ׳החזירה האנושית׳?״ הקיסר נתרצה, זימן את הגבירה שָׁן ומסר לה את הדברים. הגבירה שָׁן העניקה לאָנְג חמישים ג׳ין זהב.[1]

אולם גם יוּאָן אָנג, משום שהוכיח את הקיסר ישירות פעמים רבות, לא הצליח להישאר זמן רב בחצר. הוא הועבר למשרת מפקד אזורי בלונג־שׁי. הוא נהג בחיילים בטוב לב ובאהבה, וכולם התחרו על הזכות למות למענו. הוא הועלה למשרת ראש השרים בצ׳י, ואחר כך הועבר לוּ. כשנפרד לצאת לדרך, אמר לו ג׳ונג: ״מלך וּ נוהג בהתנשאות זה זמן רב, ובארץ יש עושי עוול רבים. אם תנסה להאשים אותם ולחקור, הוא יגיש נגדך כתב האשמה, ואם לא — ידקור אותך בחרב חדה. הדרום נמוך ולח; אם תוכל לשתות בכל יום, אל תעסוק בדברים אחרים, ורק אמור למלך מדי פעם שלא ימרוד. כך אולי תצליח להיחלץ.״ אָנג נהג לפי עצת ג׳ונג, ומלך וּ נהג בו בנדיבות.

אָנג ביקש רשות לשוב לביתו. בדרך פגש את ראש השרים שָׁן־טוּ ג׳יה, ירד ממרכבתו והשתחווה; ראש השרים השיב לו מתוך מרכבתו. כשחזר אָנג חש בושה בפני פקידיו, והלך לבית ראש השרים, מסר את בקשתו וביקש להתקבל. ראש השרים המתין זמן רב לפני שקיבל אותו. אָנג כרע ואמר: ״אבקש שיחה

ו. [״החזירה האנושית״ היא כינוי ההתעללות בגבירה צ׳י, הנזכרת בפרשת הקיסרית לוּ; אין זו מטפורה שהומצאה לתרגום. מדרג הקיסרית והפילגש וטענת יוּאָן אָנג נשמרו כלשונם, לא כהמלצה של המתרגם. פ' א.ת.]

ביחידות.״ ראש השרים אמר: ״אם רצונך לדבר בענייני ציבור, לך ללשכה ודון עם המזכיר הראשי ועוזריו; אחר כך אגיש את הדברים לקיסר. ואם הם פרטיים — אינני מקבל שיחה פרטית.״ יוּאָן אָנג כרע ואמר: ״אתה ראש השרים; כיצד אתה מעריך את עצמך לעומת צ׳ן פינג ומרקיז ג׳יאנג?״ השיב: ״אינני מגיע למעלתם.״ אָנג אמר: ״טוב, אתה עצמך אומר שאינך מגיע למעלתם. צ׳ן פינג ומרקיז ג׳יאנג סייעו לקיסר גאו, הכניעו את העולם ושימשו מצביאים ושרים; הם הוציאו להורג את בני לוּ ושמרו על משפחת ליו. ואילו אתה היית חייל שדרך קשת־מנגנון ברגליו, הועלת למפקד יחידה וצברת זכויות עד משרת מושל חוואי־יאנג. לא היו לך תוכניות יוצאות דופן או הישגים בכיבוש ערים ובקרבות שדה. ועוד, מאז בא הקיסר מדאי, בכל ישיבת חצר כשאנשי המשמר הגישו כתבים, תמיד עצר את אפיריונו וקיבל את דבריהם. דברים שלא יכלו לשמש אותו הניח בצד; דברים שיכול לקבל אימץ, ותמיד שיבח. מדוע? כדי למשוך אליו את אנשי המעלה והפקידים הראויים שבעולם. בכל יום הוא שומע מה שלא שמע ומבין מה שלא ידע, ונעשה חכם ונבון יותר ויותר. ואילו אתה סוגר את עצמך, סותם את פי העולם ונעשה טיפש יותר בכל יום. כששליט חכם דורש דין וחשבון משר טיפש, אסונך לא יאחר לבוא.״ ראש השרים השתחווה פעמיים ואמר: ״אני, ג׳יה, אדם גס וכפרי, ולא הבנתי זאת. למזלי לימדת אותי, המצביא.״ הוא הכניס אותו, ישב עמו וכיבד אותו כאורח מן המעלה הראשונה.

אָנג לא חיבב מעולם את צ׳או צואו. כשצ׳או צואו ישב במקום כלשהו, היה אָנג יוצא; כשאָנג ישב, גם צואו יצא. מעולם לא דיברו שניהם באותו אולם. לאחר שמת הקיסר שיאו־וֶן ועלה שיאו־ג׳ינג לכס, נעשה צ׳או צואו למפקח הראשי.

הוא שלח פקידים לחקור את קבלת כספו ורכושו של מלך וו בידי יוּאָן אָנג. אָנג נמצא חייב, אך צו קיסרי חנן אותו והורידו למעמד אדם פשוט.

כשנודע על מרד וו וצ׳ו, אמר צ׳או צואו לפקיד לשכתו: ״יוּאָן אָנג קיבל כסף רב ממלך וו, וחיפה עליו והסתיר את מעשיו באומרו שלא ימרוד. עתה אכן מרד. אבקש לחקור את אָנג: ודאי ידע על המזימה.״ הפקיד אמר: ״בטרם פרץ הדבר, חקירתו הייתה יכולה לקטוע אותו. כעת הצבא פונה מערבה — מה תועיל החקירה? ועוד, לא סביר שיוּאָן אָנג שותף למזימה.״ צ׳או צואו היסס ולא הכריע. אדם סיפר על כך ליוּאָן אָנג. אָנג נבהל, נפגש בלילה עם דוֹאוּ יינג, הסביר לו מדוע מרדה וו וביקש לבוא לפני הקיסר ולהשיב בעל פה על הנסיבות. דוֹאוּ יינג נכנס ומסר את הדברים, והקיסר זימן את אָנג. צ׳או צואו היה לפניו; כשביקש אָנג להרחיק את הנוכחים ולקבל שיחה ביחידות, יצא צואו וטינתו הייתה עזה. יוּאָן אָנג פירט את סיבות המרד של וו: צואו הוא הגורם, ורק אם ימהרו להוציא את צואו להורג כדי לפייס את וו, יוכל צבאה להפסיק את הלחימה. הדברים מובאים במלואם בפרשת וו. הקיסר מינה את יוּאָן אָנג לממונה על הטקסים ואת דוֹאוּ יינג למצביא הראשי. השניים היו מיודדים זה מכבר. עם מרד וו התחרו נכבדי יישובי המאוזוליאומים והפקידים הראויים בצ׳אנג־אן על קרבתם לשניים; מדי יום נסעו בעקבותיהם מאות מרכבות.[ז]

לאחר שהוצא צ׳או צואו להורג, יצא יוּאָן אָנג בשליחות לוּו כממונה על הטקסים. מלך וו רצה להעמידו למצביא, אך אָנג סירב. המלך רצה להורגו, והציב מפקד אזורי עם חמש מאות איש כדי להקיף את אָנג ולשמור עליו

ז. [ההפניה ל״פרשת וו״ היא הפניה פנימית של המקור לסיפור המרד, לא קטע חסר שהושלם כאן. טענת יוּאָן אָנג שהריגת צ׳או צואו תפסיק את המרד נשמרה, אף שבהמשך נמסר שלא כך אירע. פ׳ א.ת.]

במחנה. בעבר, כשאָנְג היה ראש השרים בוּ, היה לו פקיד מלווה שפעם קיים בסתר קשר אהבה עם משרתתו. אָנג ידע ולא גילה את הדבר, ונהג בו כמקודם. אדם סיפר לפקיד: "אדונך יודע על קשרך עם המשרתת." הפקיד ברח לביתו. יוּאֶן אָנג נסע בעצמו אחריו, נתן לו את המשרתת והחזיר אותו למשרתו. כשהוחזק אָנג בשמירה בשליחותו לוּ, היה אותו פקיד במקרה סה־מא של מפקד המשמר שהופקד עליו. הוא הוציא את כל אשר נשא עמו לקניית שני שה של יין משובח. היה קר, והחיילים היו רעבים וצמאים. הם שתו והשתכרו, והחיילים שבפינה הדרומית־מערבית שכבו כולם. בלילה העיר הסה־מא את יוּאֶן אָנג ואמר: "אתה יכול ללכת. מלך וּ קבע להוציא אותך להורג מחר בבוקר." אָנג לא האמין ושאל: "מי אתה?" הסה־מא אמר: "אני הפקיד המלווה שהיה לו קשר בסתר עם משרתתך." אָנג נדהם, הודה לו ואמר: "הרי יש לך הורים; אינני ראוי שתסבך את עצמך בגללי." הסה־מא אמר: "לך לך. גם אני אברח ואסתיר את הוריי. מה לך לדאוג?" הוא חתך בסכין פתח בירעת האוהל והוביל אותו ישר החוצה במעבר בין החיילים השיכורים. הסה־מא נפרד ממנו והלך בכיוון אחר. יוּאֶן אָנג הסיר את השערות משרביט השליחות, הסתירן בחיקו והשתמש בו כמקל. הוא הלך שבעה או שמונה לי; עם אור הבוקר ראה פרשים מליאנג, דהר משם ולבסוף חזר ודיווח.[ח]

לאחר שהוכרעו וּ וצ׳וּ, העמיד הקיסר את לי, מרקיז פינג־לוּ ובנו של המלך יוּאֶן, למלך צ׳וּ, ואת יוּאֶן אָנג לראש השרים בצ׳וּ. אָנג הגיש פעם כתב בעניינים

מסוימים, אך דבריו לא התקבלו. הוא פרש בשל מחלה וישב בביתו, חי עם אנשי שכונתו, הלך עמם, ערך קרבות תרנגולים ומרוצי כלבים. ג׳וּ מָנג מלוֹ־יאנג ביקר פעם אצל יוּאֶן אָנג, ואָנג אירח אותו היטב. עשיר מאן־לינג אמר לו: ״שמעתי שג׳וּ מָנג הוא מהמר; מדוע אתה מתרועע עמו, המצביא?״ אָנג אמר: ״אמנם ג׳וּ מָנג מהמר, אך כשמתה אמו ליוו האורחים את הלווייתה ביותר מאלף מרכבות. גם בכך יש דבר העולה על הרגיל. יתר על כן, לכל אדם עשויה לבוא שעת מצוקה. מי שבשעת חירום דופקים על דלתו אינו מתרץ את סירובו בדאגה להוריו או בשאלת החיים והמוות — בעולם מצפים לכך רק מג׳י שין ומג׳וּ מָנג. אתה נוסע תמיד עם כמה פרשים; אם תבוא פתאום שעת חירום, האם יהיה די בהם כדי להישען עליהם?״ הוא גידף את העשיר ולא התרועע עמו עוד. הנכבדים שמעו ושיבחו את יוּאֶן אָנג.

גם כשישב בביתו, היה הקיסר ג׳ינג שולח מפעם לפעם לשאול את עצתו. מלך ליאנג ביקש להיות יורש הכס. יוּאֶן אָנג בא והביע את דעתו, ואחר כך חדלו לדבר על כך. מלך ליאנג נטר לו טינה בשל הדבר ושלח אדם להתנקש בו. המתנקש הגיע לגוואן־ג׳ונג ושאל על יוּאֶן אָנג; הנכבדים שיבחו אותו בלי יכולת להפסיק. הוא בא לפני אָנג ואמר: ״קיבלתי כסף ממלך ליאנג כדי להתנקש בך. אתה אדם הגון, ואינני מסוגל לפגוע בך. אבל אחריי יבואו יותר מעשר קבוצות מתנקשים; היזהר!״ יוּאֶן אָנג נעצב, ובביתו היו גם אותות מוזרים רבים; הוא

ח. [בעמוד סריקה 3573 של ״סה־בו בייִ־יאו״ נדפס 出隧直卒醉從道. נשמר 直 לפני 隧 והוסרו רק סימני ההעברה המודרניים. ⿰言尝 המסוגר בתחילת הפסקה נשאר בטקסט הסיני: בדיקת עמוד 3572 אינה מספיקה כאן להכריע את כל פרטי הקריאה והחזרה על ⿰彳史从, ולא הוחלה מחיקה אוטומטית. מעמדה של המשרתת ונתינתה לפקיד נשמרו ולא הוחלפו בנישואים שלא נמסרו. המפגש עם פרשי ליאנג תורגם בקיצור כדהרה משם, בלי להכריע אם ליוו אותו או נתנו לו סוס. פ׳ א.ת.]

הלך אל המורה פֵּיי לשאול על העתיד. כשחזר, אכן ארבו לו קבוצות המתנקשים המאוחרות של ליאנג והרגו אותו מחוץ לשער החומה החיצונית של אן־לינג.[ט]

צ׳או צואו היה איש יינג־צ׳ואן. הוא למד את תורת העונש והשם של שֶן ושאנג אצל המורה ג׳אנג חווי בג׳ה, עם סונג מָנג מלוֹ־יאנג ועם ליו לי, שלמדו אצל אותו מורה. בזכות ידיעותיו בכתבים מונה לפקיד הממונה על המסורות בלשכת הממונה על הטקסים.[י]

צואו היה אדם נוקשה, ישיר ומחמיר עד עומק הדין. בימי הקיסר שיאו־וֶן לא היה בעולם מי שעסק ב״ספר המסמכים״; רק נודע שפוּ שָנג מג׳י־נאן, מלומד חצר לשעבר של צ׳ין, עסק בו. הוא היה בן יותר מתשעים, זקן מכדי לזמנו. הקיסר ציווה על הממונה על הטקסים לשלוח אדם ללמוד אצלו. הממונה שלח את צואו ללמוד את ״ספר המסמכים״ אצל פוּ שָנג. כשחזר, הציע עניינים מועילים והסבירם באמצעות הספר. בצו קיסרי מונה למשרת יורש העצר, לפקיד שעריו ולמנהל ביתו. כושר דיבורו קירב אותו ליורש העצר, ובבית יורש העצר כינו אותו ״שק התבונה״. בימי שיאו־וֶן הגיש שוב ושוב כתבים על צמצום כוח הנסיכים ועל חוקים וצווים שאפשר לשנות. הוא הגיש עשרות כתבים; שיאו־וֶן לא שמע לו, אך התפעל מכישרונו והעלה אותו למשרת יועץ

ט. [塞語 נמסר כאן כהפסקת הדיבור על מינוי מלך ליאנג ליורש, בהתאם להסבר סימה ג׳ן ב״סו־ין״, ולא כאילו הדברים הודלפו למלך.梧 שבשם חוזה העתידות תועתק פֵּיי בעקבות גלוסת 顯文, ״陪音梧״; אין שינוי בסינית. מספר קבוצות המתנקשים והאותות המוזרים נשמרו כעדות המספר. פ' א.ת.]

י. [先恢張 הובן כשמו של המורה ג׳אנג חווי ולא כשם פרטי הכולל ״שיין״: הפרשנים מסבירים 先 即先生. 刑名 נמסר זמנית כ״תורת העונש והשם״; אין מדובר בשמות אנשים נוספים. פ' א.ת.]

חצר. באותה עת העריך יורש העצר את תוכניות צואו, אך יוּאָן אָנג ורבים מבעלי הזכויות הגדולים לא חיבבו אותו.

כשעלה הקיסר ג׳ינג לכס, מינה את צואו למנהל מחוז הבירה. צואו ביקש פעמים רבות שיחות ביחידות בעניינים שונים, והקיסר תמיד שמע לו. החסד והקרבה שזכה להם האפילו על תשעת השרים, וחוקים וצווים רבים שונו. ראש השרים שָן־טוּ ג׳יה חש אי־נוחות, אך לא היה בכוחו למצוא דרך לפגוע בו. לשכת מנהל מחוז הבירה שכנה בתחום שסביב מקדש האב הקיסרי. שערה פנה מזרחה, והדבר לא היה נוח. צואו פרץ שני שערים הפונים דרומה, דרך החומה של התחום שסביב המקדש. ראש השרים ג׳יה שמע, זעם ורצה לנצל את העבירה כדי לבקש מן הקיסר להוציא את צואו להורג. צואו שמע וביקש עוד באותו לילה שיחה ביחידות, שבה פירט לקיסר את הדבר. כשבא ראש השרים להגיש את ענייניו, אמר שצואו פרץ בלא סמכות שער בחומת המקדש וביקש למסרו לממונה על המשפט ולהוציאו להורג. הקיסר אמר: ״זו אינה חומת המקדש, אלא חומה בתוך התחום שסביבו; אין הדבר מגיע לעונש שבחוק.״ ראש השרים ביקש מחילה. לאחר ישיבת החצר אמר בזעם למזכיר הראשי: ״הייתי צריך להוציאו להורג תחילה ולדווח אחר כך. במקום זאת ביקשתי תחילה; הילד סידר אותי. אכן טעיתי.״ ראש השרים חלה ומת, וצואו נעשה מכובד עוד יותר.[יא]

הוא הועלה למשרת המפקח הראשי וביקש לדון בפשעי הנסיכים ובעבירותיהם, לצמצם את נחלותיהם ולהחזיר לשלטון המרכזי את מחוזותיהם

יא. [נשמרה ההבחנה המשפטית שבטענת הקיסר בין חומת המקדש לחומת התחום שסביבו; אין התרגום קובע שכך היה המבנה בפועל. דברי ראש השרים על הריגה תחילה ודיווח אחר כך נשמרו כדבריו, ולא כהליך שהמהדורה מאשרת. פ' א.ת.]

המשניים. כשהוגשה ההצעה ציווה הקיסר על השרים, המרקיזים בעלי הנחלות ובני בית המלוכה להתכנס ולדון. איש לא העז לחלוק; רק דואוּ יינג התנגד, ומכאן נוצרה איבה בינו לצואו. שלושים סעיפים מן הצווים שונו בידי צואו. הנסיכים כולם רעשו ושנאו אותו. אביו שמע ובא מיינג־צ׳ואן ואמר: ״הקיסר רק עלה לכס, ואתה מנהל את השלטון ואוחז בכוח, פוגע בנחלות הנסיכים ומקצץ אותן, מפריד ומרחיק בני אותה משפחה. רבים מדברים בגנותך ונוטרים לך טינה. מדוע?״ צ׳או צואו אמר: ״אכן כך. אם לא אעשה זאת, בן השמים לא יהיה מכובד ומקדשי האבות לא יהיו בטוחים.״ אביו אמר: ״משפחת ליוּ בטוחה, אך משפחת צ׳או בסכנה. אני נפרד ממך ושב הביתה!״ הוא שתה רעל ומת, באומרו: ״אינני מסוגל לראות את האסון בא עליי.״ כעבור יותר מעשרה ימים ממותו אכן מרדו שבע הממלכות של וו, צ׳וּ ובעלות בריתן, בשם הדרישה להוציא את צואו להורג. כשדואוּ יינג ויואָן אָנג באו לדבר, ציווה הקיסר להלביש את צ׳או צואו בבגדי החצר ולהוציאו להורג בשוק המזרחי.

לאחר מות צ׳או צואו שימש האדון דָנג, ראש פקידי קבלת הקהל, כמפקד כוח והנהיג כוח לתקיפת צבאות וו וצ׳וּ. כשחזר, הגיש כתב בענייני הצבא והתקבל אצל הקיסר. הקיסר שאל: ״בדרך שממנה באת מן הצבא, כששמעו שצ׳או צואו מת, האם הפסיקו וו וצ׳וּ את הלחימה?״ האדון דָנג אמר: ״מלך וו מתכנן מרד זה עשרות שנים. הוא זעם על צמצום נחלתו והשתמש בהוצאת צואו להורג כסיסמה; לא צואו היה מטרתו. ועוד, חוששני שפי אנשי המעלה בעולם ייסתם ולא יעזו לדבר עוד!״ הקיסר שאל: ״מדוע?״ דָנג אמר: ״צ׳או צואו חשש שהנסיכים חזקים מדי ואי אפשר לשלוט בהם, ולכן ביקש לצמצם את נחלותיהם כדי להאדיר את הבירה — תועלת לרבבות דורות. תוכניתו רק החלה להתבצע, ולפתע הומת בעונש חמור. בפנים נסתם פי המשרתים

הנאמנים, ובחוץ ננקמה נקמת הנסיכים. אינני חושב שהדבר ראוי להוד מלכותך.״ הקיסר ג׳ינג נאלם זמן רב ואמר: ״דבריך טובים; גם אני מתחרט על כך.״ הוא מינה את האדון דָּנג למפקד המשמר בצ׳נג־יאנג.

האדון דָּנג היה איש צ׳נג־גוֹ, והיו לו תוכניות יוצאות דופן רבות. בתקופת ג׳יין־יוּאָן הזמין הקיסר אנשים ראויים ומוכשרים. השרים הזכירו את דָּנג; הוא היה אז מחוץ למשרה, וזומן מביתו להיות אחד מתשעת השרים. כעבור שנה שוב ביקש לפרוש בשל מחלה ושב לביתו. בנו ג׳אנג נודע בקרב הנכבדים בזכות עיסוקו בתורת חוואנג ולאו.

ההיסטוריון הגדול אומר: יוּאָן אָנג אמנם לא אהב ללמוד, אך ידע היטב להתאים ולצרף את הדברים; טוב לב היה יסודו, והוא נאחז בצדק בלהט. הוא פגש את שיאו־וָן בראשית מלכותו, וכישרונו התאים לתקופתו. הזמנים השתנו; כשהשמיע את עצתו בפרשת וו וצ׳וֹ, אמנם בוצעה העצה, אך שוב לא השיגה את תכליתה. הוא אהב שם טוב והתפאר באנשי מעלה, ולבסוף נכשל בגלל שמו. כשצ׳או צואו היה מנהל בית יורש העצר, הציע פעמים רבות עניינים שלא התקבלו; אחר כך אחז בסמכות לבדו ושינה דברים רבים. כשהנסיכים עוררו את המשבר, לא מיהר לתקן ולהושיע, אלא ביקש לנקום טינה אישית, ובכך איבד דווקא את חייו. נאמר: ״מי שמשנה את מנהגי הקדמונים ומשבש את הסדר הקבוע — אם לא ימות, יאבד.״ האם הדברים נאמרו על צואו ודומיו?[יב]

יב. [הערכת ההיסטוריון הגדול אינה מאוחדת עם דברי האדון דָּנג המצדיקים את מדיניות צ׳או צואו; שתי העמדות נשמרו. הפתגם המסיים אינו מיוחס כאן לחיבור מסוים בלי בירור. גוף הפרק מסתיים בעמוד סריקה 3579 במילים 邪謂等錯豈. שיר השבח המאוחר 贊述隱索 ופירושי האות הקטנה אינם בגוף התרגום; גם דיון ״קאו־ג׳נג״ בעמוד 3581 נשאר מחוץ לו. פ׳ א.ת.]

הביוגרפיות של ג׳אנג שה־ג׳ה ופֶנג טאנג

ג׳אנג שה־ג׳ה, הממונה על המשפט, היה איש דוּ־יאנג; שם הבגרות שלו היה ג׳י. היה לו אח בשם ג׳ונג, והם גרו יחד. בזכות רכושו נעשה איש משמר הפרשים ושירת את הקיסר שיאו־וֶן. עשר שנים לא הועבר לתפקיד אחר ולא נודע שמו. שה־ג׳ה אמר: ״שירותי הממושך מכלה את רכושו של ג׳ונג, ואינו עולה יפה.״ הוא ביקש לפרוש ולשוב לביתו. יוּאָן אָנג, מפקד אנשי משמר החצר, הכיר במעלתו והצטער על עזיבתו; לכן ביקש להעבירו ולמנותו למקבל פני הבאים. לאחר שסיים את הופעתו בחצר, ניגש שה־ג׳ה ודיבר על צעדים מועילים. הקיסר וֶן אמר: ״הנמך את הדברים; אל תפליג בדיונים נשגבים מדי. שיהיו דברים שאפשר לבצע עכשיו.״ אז דיבר שה־ג׳ה באריכות על התקופה שבין צ׳ין להאן, על הסיבות לנפילת צ׳ין ולעליית האן. הקיסר וֶן שיבח את דבריו ומינה אותו לראש מקבלי פני הבאים.[א]

שה־ג׳ה התלווה לקיסר במסעו, והם עלו אל מכלאת הנמרים. הקיסר שאל את הממונה בשאנג־לין על רשימות העופות והחיות, יותר מעשר שאלות. הממונה הביט ימינה ושמאלה ולא ידע להשיב על שום שאלה. מנהל המכלאה שעמד בצד השיב במקומו על שאלות הקיסר בפרטי פרטים. הוא ביקש להפגין את יכולתו להשיב מיד, בלי סוף. הקיסר וֶן אמר: ״האם פקיד אינו צריך להיות כזה? על הממונה אי אפשר לסמוך!״ הוא הורה לשה־ג׳ה למנות את מנהל המכלאה לראש שאנג־לין. לאחר שהות ממושכת ניגש שה־ג׳ה ואמר: ״איזה אדם הוא, לדעת הוד מלכותך, ג׳וֹאוּ בּוֹ, המרקיז של ג׳יאנג?״ הקיסר אמר: ״אדם נכבד.״

א. [שמות המשרות נמסרו בתיאור תפקיד זמני, לא כשווי ערך למשרות מודרניות. 𝌆 מציין כאן רכוש המקנה כניסה לשירות; אין המקור קובע כאן סכום. פ' א.ת.]

שה־ג׳ה שאל שוב: ״ואיזה אדם הוא ג׳אנג שיאנג־רו, המרקיז של דונג־יאנג?״ הקיסר שב ואמר: ״אדם נכבד.״ שה־ג׳ה אמר: ״המרקיז של ג׳יאנג והמרקיז של דונג־יאנג נקראים אנשים נכבדים. שני אלה מתקשים אף להוציא מפיהם דברים בענייני המדינה. וכי יחקו את פטפוטיו של מנהל המכלאה הזה, את לשונו החדה ואת תשובותיו המהירות? צ׳ין הפקידה את ענייניה בידי פקידי הסכין והמכחול; הללו התחרו מי יעלה על חברו במהירות ובדקדוק מחמיר. אלא שהתוצאה הייתה ניירת בלבד, בלי חמלה של ממש. משום כך לא נודעו לשלטון שגיאותיו; הוא הלך ונחלש עד ימי הקיסר השני, והממלכה כולה התפוררה. עכשיו הוד מלכותך מקדם את מנהל המכלאה בבת אחת בזכות כושר דיבורו. חוששני שהכול ייטו אחר הרוח ויתחרו בדיבור נאה שאין מאחוריו ממש. הכפופים מחקים את הממונים עליהם מהר מצל ומהד. אין להקל ראש במינויים ובצעדים.״ הקיסר וֶן אמר: ״יפה.״ הוא עצר את המינוי ולא מינה את מנהל המכלאה.

הקיסר עלה למרכבה וקרא לשה־ג׳ה לעמוד לצדו בה. הם נסעו לאט, והוא שאל את שה־ג׳ה על חולשותיה של צ׳ין. שה־ג׳ה השיב על כולן בכנות. בהגיעם לארמון מינה אותו הקיסר לממונה על שער המרכבות הציבוריות.

כעבור זמן נכנסו יורש העצר ומלך ליאנג יחד במרכבה לחצר, ולא ירדו ממנה בשער סה־מא. שה־ג׳ה מיהר אחריהם ועצר את שניהם, ולא הרשה להם להיכנס בשער ההיכל. הוא האשים אותם בחוסר כבוד על שלא ירדו בשער הארמון, והגיש את האשמתו לקיסר. כאשר שמעה זאת הקיסרית האם בּוֹ, הסיר הקיסר וֶן את כתרו והתנצל: ״לא הקפדתי בחינוך בניי.״ הקיסרית האם בּוֹ שלחה שליח לקבל את הצו החונן את יורש העצר ואת מלך ליאנג; רק אז

הורשו להיכנס. משום כך התפעל הקיסר וָן משה־ג׳ה ומינה אותו לנכבד החצר.

כעבור זמן נעשה מפקד אנשי משמר החצר. הוא התלווה לקיסר לבא־לינג; הם עמדו בצפון והשקיפו מן השוליים. גם הגבירה שֶן התלוותה אז. הקיסר הראה לה את הדרך לשין־פָּנג ואמר: ״זו הדרך המוליכה לחאן־דאן.״ הוא ציווה עליה לנגן בסָה, ושר בעצמו בהתאמה לנגינתה. רוחו הייתה עגומה ולבו מלא צער. הוא פנה לשרים ואמר: ״אהה! אם אבנה את ארון הקבורה החיצוני מאבני ההר הצפוני, אפרוש בו סיבי קנבוס קצוצים ואצמיד אותם בלכה בין האבנים, וכי אפשר יהיה להזיזו?״ כל הסובבים אמרו: ״יפה.״ שה־ג׳ה ניגש ואמר: ״אם יהיו בתוכו דברים מעוררי תאווה, אפילו תאטום את ההר הדרומי כולו יימצא בו סדק. ואם לא יהיו בו דברים מעוררי תאווה, אפילו בלי ארון אבן, מה יש להצטער?״ הקיסר וָן שיבח את דבריו. לאחר מכן מינה אותו לממונה על המשפט.[ב]

כעבור זמן, כששה־ג׳ה היה הממונה על המשפט, יצא הקיסר דרך גשר וֵיי האמצעי. איש אחד רץ ויצא מתחת לגשר, וסוסי המרכבה הקיסרית נבהלו. הקיסר שלח פרשים לתופסו ומסר אותו לממונה על המשפט. שה־ג׳ה חקר אותו. האיש אמר: ״באתי מן הנפה. שמעתי את הקריאה לפנות את הדרך והתחבאתי מתחת לגשר. לאחר זמן רב חשבתי שהתהלוכה כבר עברה ויצאתי. כשראיתי את המרכבה הקיסרית ואת הפרשים, פשוט רצתי.״ הממונה על המשפט הגיש את פסקו: האיש הפר את האיסור לעבור בעת התהלוכה,

ב. [前 הובן כאן כשולי המקום המוגבה, ולא כבית שימוש; הפרשנים חלוקים בפרטי המקום. תיאור סיבי הקבורה והלכה נמסר בקירוב, בלי לשחזר שיטת בנייה ודאית. סָה הוא כלי מיתרים, והקיסר שר בהתאמה לנגינתו, לא נשען על הכלי. פ׳ א.ת.]

ודינו קנס. הקיסר וֶן כעס ואמר: ״האיש הזה הבהיל את סוסיי ממש! למזלי סוסיי נוחים; אילו היו סוסים אחרים, האם לא היו מפילים ופוצעים אותי? והממונה על המשפט דן אותו לקנס בלבד!״ שה־ג׳ה אמר: ״החוק משותף לבן השמים ולכל הממלכה. אם זהו החוק כיום ונחמיר את העונש מעבר לו, לא יאמין העם בחוק. באותו רגע, אילו ציווה הוד מלכותך להורגו מיד, היה הדבר נגמר בכך. אבל עכשיו כבר הועבר לממונה על המשפט. הממונה על המשפט הוא קנה המידה של הממלכה; אם ייטה פעם אחת, יוטו כל העונשים בממלכה לקולא ולחומרה. היכן יוכל העם להניח את ידיו ורגליו? אנא שקול זאת, הוד מלכותך.״ לאחר זמן רב אמר הקיסר: ״פסקו של הממונה על המשפט נכון.״[ג]

לאחר מכן גנב איש טבעת ירקן שהייתה לפני מושב הקיסר במקדש גאו. הוא נתפס, והקיסר וֶן כעס ומסר אותו לממונה על המשפט לחקירה. שה־ג׳ה הגיש את פסקו על פי החוק בדבר גנבת חפצי הלבוש והשימוש של מקדש האבות: הוצאה להורג בכיכר השוק. הקיסר כעס מאוד ואמר: ״האיש חסר כל מוסר, עד שגנב כלי ממקדשו של הקיסר הקודם! מסרתי אותו לממונה על המשפט כדי להביא להשמדת משפחתו, ואתה מגיש לי פסק על פי החוק. אין זו כוונתי בעבודתנו המשותפת למען מקדש האבות.״ שה־ג׳ה הסיר את כתרו, השתחווה עד שנגע מצחו בקרקע והתנצל: ״די במה שהחוק קובע. גם כאשר העונש שווה, יש להבחין במידת הפגיעה והמרי. אם נשמיד משפחה על גנבת כלי ממקדש האבות, ונניח שבמקרה אחד מרבבה ייקח אדם נבער חופן עפר

ג. [ההבחנה בין הריגה מיידית בצו הקיסר לבין משפט לאחר העברה לממונה נמסרת כטענת שה־ג׳ה. הבחנה זו לא הוסרה כדי להתאים את הנאום לתפיסה מודרנית של שוויון בפני החוק, ואינה אישור של המתרגם להליך כזה. פ' א.ת.]

מצ׳אנג־לינג, כיצד יוכל הוד מלכותך להחמיר עוד את עונשו?״ לאחר זמן דיבר הקיסר וָן על כך עם הקיסרית האם, ואישר את פסק הממונה על המשפט. באותה עת ראו ג׳וֹאוּ יא־פוּ, המרקיז של טיאו והממונה על משמר הבירה, וּואנג טיין־קאי, המרקיז של שאן־דוּ וראש שרי ליאנג, ששה־ג׳ה שומר על משפט מאוזן, ונקשרו אליו בידידות קרובה. מאז שיבחה הממלכה כולה את ג׳אנג, הממונה על המשפט.[ד]

לאחר שמת הקיסר וָן ועלה הקיסר ג׳ינג לשלטון, פחד שה־ג׳ה וטען שהוא חולה. הוא רצה לפרוש, אך חשש שייענש בעונש כבד; רצה להתייצב ולהתנצל, אך לא ידע מה יקרה. הוא השתמש בעצתו של ואנג שֶנג, ולבסוף התייצב והתנצל. הקיסר ג׳ינג לא געַר בו.

ואנג שֶנג היה איש שלא נשא משרה, ובקי בדברי חוואנג־לאו. פעם הוזמן אל החצר, וכל שלושת השרים הבכירים ותשעת הממונים נאספו ועמדו שם. ואנג שֶנג הזקן אמר: ״הקשר של גרבי נפתח.״ הוא פנה לג׳אנג, הממונה על המשפט, ואמר: ״קשור לי את הגרב!״ שה־ג׳ה כרע וקשר אותה. לאחר מכן אמר מישהו לוואנג שֶנג: ״איך יכולת להשפיל בחצר את ג׳אנג, הממונה על המשפט, ולגרום לו לכרוע ולקשור את גרבך?״ ואנג שֶנג אמר: ״אני זקן ונמוך במעמדי, ואיני סבור שאוכל עוד להועיל לג׳אנג. הוא שר מפורסם בממלכה כיום. לכן הרשיתי לעצמי להשפילו מעט ולגרום לו לכרוע ולקשור את גרבי, כדי להגדיל את כבודו.״ כששמעו זאת השרים, העריכו את ואנג שֶנג וכיבדו את ג׳אנג.[ה]

ד. [族 מציין ענישה גם של המשפחה, ואינו הוצאה להורג של הגנב בלבד. חופן העפר מצ׳אנג־לינג, מקום קבורת הקיסר הקודם, הוא דוגמה של הדובר לפגיעה חמורה יותר; אין התרגום מוסיף תיאור של חילול קבר בפועל. פ' א.ת.]

ג׳אנג, הממונה על המשפט, שירת את הקיסר ג׳ינג יותר משנה, ואז נעשה ראש שריו של מלך חוואי־נאן; עדיין נזקפה לחובתו עבירתו הקודמת. כעבור זמן מת שה־ג׳ה. לבנו קראו ג׳אנג ג׳ה, ושם הבגרות שלו היה צ׳אנג־גונג. הוא הגיע לדרגת נכבד והועבר מתפקידו. מכיוון שלא יכול היה להתאים את עצמו לרצון אנשי דורו, לא שירת עוד כל ימיו.

סבו של פָּנג טאנג היה איש ג׳או. אביו עבר לדאי, ועם עליית האן עבר לאן־לינג. טאנג נודע בכיבוד הוריו ונעשה ראש לשכת אנשי המשמר בחצר; הוא שירת את הקיסר וֶן. הקיסר עבר באפיריון ושאל אותו: ״זקן, איך נעשית איש משמר? היכן ביתך?״ טאנג השיב על הכול כהווייתו. הקיסר וֶן אמר: ״כשגרתי בדאי, סיפר לי גאו צ׳ו, הממונה על מזונותיי, פעמים רבות על כישרונו של לי צ׳י, מצביא ג׳או, שנלחם לרגלי ג׳וּ־לוּ. עד היום, בכל ארוחה, מחשבותיי נתונות לג׳וּ־לוּ. האם אתה מכיר אותו?״ טאנג השיב: ״כמצביא הוא עדיין לא השתווה לליין פּוֹ וללי מוּ.״ הקיסר אמר: ״מדוע?״ טאנג אמר: ״כשסבי היה בג׳או, שימש מפקד והיה מיודד עם לי מוּ. אבי היה בעבר ראש שרי דאי, והיה מיודד עם לי צ׳י, מצביא ג׳או; הוא הכיר את אופיו.״ הקיסר שמע על אופיים של ליין פּוֹ ושל לי מוּ, שמח מאוד, טפח על ירכו ואמר: ״אהה! אילו רק היו לי ליין פּוֹ ולי מוּ כמצביאי, האם הייתי חושש מן השׁיוֹנג־נוּ?״ טאנג אמר: ״אדוני! גם אילו היו להוד מלכותך ליין פּוֹ ולי מוּ, לא היית יכול להשתמש בהם.״ הקיסר כעס, קם ונכנס לפנים הארמון. לאחר זמן רב קרא לטאנג וגער בו: ״למה השפלת אותי לעיני כולם? וכי לא היה מקום לדבר ביחידות?״ טאנג התנצל: ״אדם פשוט כמוני אינו יודע ממה יש להיזהר בדיבור.״[ה]

ה. [韃 תורגם כגרב שיש לקשור, ולא כנעל. חוואנג־לאו הוא כינוי מסורת ההגות המוזכרת במקור; אין כאן זיהוי של ואנג שֶׁנג כמחבר חיבור מסוים. פ' א.ת.]

באותה עת פלשו השׁיוֹנג־נוּ בכוח גדול לצ׳או־נא והרגו את אָנג, מפקד מחוז בייִ־די. הקיסר היה מוטרד מפשיטות החוּ, ולבסוף שב ושאל את טאנג: ״איך אתה יודע שלא אוכל להשתמש בליין פּוֹ ובלי מוּ?״ טאנג השיב: ״שמעתי שכאשר מלכי העת העתיקה שילחו מצביא, היו כורעים ודוחפים את טבור גלגל מרכבתו ואומרים: 'בתוך סף השער אני מושל; מחוץ לסף השער המצביא מושל.' דרגות האצולה והפרסים על הישגי המלחמה נקבעו מחוץ לחצר, והמצביא דיווח עליהם בשובו. אין אלה דברים ריקים. סבי סיפר שכאשר היה לי מוּ מצביא ג׳או בגבול, השתמש בכל מסי שוק המחנה כדי להאכיל את החיילים. הפרסים הוכרעו מחוץ לחצר, בלי שהחצר תתערב ותפריע. הפקידו בידו את האחריות ודרשו הצלחה; לכן יכול היה למצות את שכלו ואת יכולתו, ולהוציא אלף ושלוש מאות מרכבות נבחרות, שלושה עשר אלף פרשים קשתים ומאה אלף לוחמים ששווי כל אחד מהם מאה זהב. כך גירש בצפון את השאן־יוּ, הביס את הדונג־חוּ, השמיד את טאן־לין, בלם במערב את צ׳ין החזקה והדף בדרום את האן ואת וֵיי. באותה עת כמעט נעשתה ג׳או אדונית המדינות. אחר כך עלה לשלטון צ׳ין, מלך ג׳או, שאמו הייתה זמרת. כשעלה לשלטון קיבל את דברי ההשמצה של גואו קאי, ולבסוף הרג את לי מוּ והעמיד במקומו את יֶן ג׳וּ. לכן הובס הצבא, החיילים נסו, וג׳או נכבשה ונחרבה בידי צ׳ין. עכשיו שמעתי שוֵיי שאנג, מושל יוּן־ג׳ונג, משתמש בכל מסי שוק מחנהו להאכלת החיילים, ומשתמש גם בכספי כלכלתו הפרטיים. אחת לחמישה ימים הוא שוחט שור ומאכיל את אורחיו, את קציני הצבא ואת אנשי ביתו. משום כך השׁיוֹנג־נוּ מתרחקים ואינם מתקרבים למבצרי יוּן־ג׳ונג. פעם פלשו

ו. [בעמוד 3590 של ״סה־בו בייִ־יאו״ נדפס 將卒官. הוחזר 卒 במקום החלפתו המודרנית ב־率, והוסרו סימני החלופה. ״מפקד״ נותר תרגום זמני של המשרה, בלי לקבוע את גודל היחידה. 臣主 נמסר כפנייה לשליט; הפרשנים מציעים גם משמעות של פחד בעת הדיבור. פ' א.ת.]

האויבים, ושאנג הוביל מרכבות ופרשים נגדם והרג רבים מהם. הרי החיילים כולם בני משפחות פשוטות, שעזבו את השדות להתגייס. מה הם יודעים על פנקסי ההישגים ועל תעודות חוליות החמישה? כל היום הם נלחמים בכל כוחם, עורפים ראשים ותופסים שבויים, ומדווחים על הישגיהם למפקדה. אם פרט אחד אינו מתאים, פקידי הכתיבה אוכפים עליהם את החוק. הפרסים אינם ניתנים, אבל הפקידים מקפידים להפעיל את החוק. לדעתי הנבערת, חוקיו של הוד מלכותך מדקדקים מדי, הפרסים קלים מדי והעונשים כבדים מדי. וֵיי שאנג, מושל יוּן־ג׳ונג, הואשם משום שבדיווח על הישגיו היה פער של שישה ראשים מן ההרוגים והשבויים. הוד מלכותך מסר אותו לפקידים, שלל את דרגתו וגזר עליו עבודת עונשין. מכאן אני אומר: גם אילו היו להוד מלכותך ליין פּוֹ ולי מוּ, לא היית יכול להשתמש בהם. אני אכן נבער; פגעתי במה שאסור לומר. חטאתי חטא מוות, חטא מוות!״ הקיסר וֶן שמח. באותו יום ציווה על פֶּנג טאנג לשאת את אות השליחות, לחון את וֵיי שאנג ולהשיבו למשרת מושל יוּן־ג׳ונג. את טאנג מינה למפקד המרכבות והפרשים, האחראי על לוחמי המרכבות של משמר הבירה ושל המחוזות והממלכות.[1]

בשנה השביעית עלה הקיסר ג׳ינג לשלטון ומינה את טאנג לראש שרי צ׳וּ; לאחר מכן הועבר טאנג מתפקידו. כשעלה הקיסר וּ לשלטון וביקש אנשים מוכשרים וטובים, הומלץ פֶּנג טאנג. טאנג היה אז בן יותר מתשעים ולא יכול

---

1. [בעמוד 3592 של ״סה־בו בייי־יאו״ נדפס 錢養私 בלי 出; ההשלמה המודרנית הוסרה מהסיניות. בעברית נמסר השימוש בכספים במפורש, בלי לייחס למקור פועל נוסף או להכריע את סוג ההקצבה. בעמוד 3593 נדפס 眾殺甚所; תוקנה 其 ל־甚, והתרגום ״הרג רבים מהם״ נשמר. ״מאה זהב״ הוא ביטוי לערכם של הלוחמים בנאום, לא מטבע מודרני. מניני הכוחות, ששת הראשים ותיאור מוצא האם נשמרו כטענות הדובר. פרטי פנקסי ההישגים ותעודות החוליות נמסרו בקירוב וטעונים בירור מקצועי. פ׳ א.ת.]

היה עוד לשאת משרה, ולכן נעשה בנו פָּנג סווי איש משמר החצר. שם הבגרות של סווי היה ואנג־סוּן. גם הוא היה אדם יוצא דופן, והיה מיודד עמי.[ח]

ההיסטוריון הגדול אומר: דבריו של ג׳אנג ג׳י על אנשים נכבדים, ושמירתו על החוק בלי להתכופף לרצון השליט; דברי האדון פָּנג על המצביאים — כמה טעם יש בהם! כמה טעם יש בהם! נאמר: ״אם אינך מכיר אדם, הבט בידידיו.״ דברי השבח שהשמיעו שני האישים ראויים להיכתב בהיכלי השלטון. בספר נאמר: ״בלי נטייה ובלי סיעה, דרך המלך רחבה; בלי סיעה ובלי נטייה, דרך המלך סלולה.״ ג׳אנג ג׳י והאדון פָּנג היו קרובים לכך.[ט]

ח. [״השנה השביעית״ נשמרה בלי להוסיף שם תקופה או תאריך לועזי. ״עמי״ שייך למספר המקור, ואינו עדות אישית של המתרגם. פ' א.ת.]

ט. [״בספר״ מפנה למובאה מן המסורת של ספר המסמכים; זיהוי הנוסח המדויק נותר לבירור. הכפלת דברי השבח נשמרה. בעמוד 3594 של ״סה־בו ביי־יאו״ מסתיים גוף הפרק במילים 張季矣近公馮, ואחריהן שיר השבח המאוחר 贊述隱索 באות קטנה. השיר אינו בגוף התרגום; גם דיון ״קאו־ג׳נג״ בעמוד 3595 נשאר מחוץ לו. פ' א.ת.]

הביוגרפיות של אדון עשרת אלפים השה וג׳אנג שוּ

אדון עשרת אלפים השה נקרא פָן. אביו היה איש ג׳או, ושם משפחתו היה שה. לאחר חורבן ג׳או עבר להתגורר בוּן. כשיצא גאו־דְזוּ מזרחה להילחם בשיאנג ג׳י, עבר בהֶה־נֵיי. פָן היה אז בן חמש עשרה, פקיד זוטר ששירת את גאו־דְזוּ. גאו־דְזוּ שוחח איתו, חיבב את יראת הכבוד שלו ושאל: ״מי יש לך?״ הוא השיב: ״יש לי רק אם, ולמרבה הצער היא איבדה את מאור עיניה. משפחתנו ענייה. יש לי אחות גדולה שיודעת לנגן בצ׳ין.״ גאו־דְזוּ אמר: ״תוכל לבוא בעקבותיי?״ הוא השיב: ״אעשה כמיטב יכולתי.״ גאו־דְזוּ זימן אפוא את אחותו ועשה אותה בת לוויה בחצר, ואת פָן מינה למשרת פנימי, המקבל מכתבים ובקשות להופיע לפניו. הוא העביר את משפחתו לרובע קרובי בית הקיסר בצ׳אנג־אן, מפני שאחותו נעשתה בת לוויה בחצר. בזכות שירותו והישגיו התקדם פָן, ובימי הקיסר שיאוֹן הגיע למשרת יועץ בכיר. לא הייתה לו השכלה ספרותית, אבל לא היה דומה לו ביראת כבוד ובזהירות.

בימי הקיסר וָן שימש ג׳אנג שיאנג־רוּ, מרקיז דונג־יאנג, מחנכו הראשי של יורש העצר, והועבר מתפקידו. כשחיפשו מי ראוי להיות המחנך, המליצו כולם על פָן, והוא נעשה המחנך הראשי של יורש העצר. כשעלה שיאו־ג׳ינג לכס, מינה אותו לאחד מתשעת השרים הבכירים. אולם פָן היה קרוב מדי אליו והוא חשש ממנו, ולכן העביר אותו להיות ראש שריו של אחד הנסיכים. לפָן היו ארבעה בנים: הבכור ג׳יין, אחריו ג׳יה, אחריו אי, ואחריו צ׳ינג. כולם הצטיינו בהתנהגות ממושמעת, בכיבוד הוריהם ובזהירות, וכולם הגיעו למשרות בדרגת אלפיים שה. הקיסר ג׳ינג אמר: ״אדון שה וארבעת בניו כולם בדרגת אלפיים שה;

הכבוד והחסד הניתנים למשרתי השליט נאספו כולם אל ביתו.״ משום כך כינה את פָּן ״אדון עשרת אלפים השה״.[א]

בשנותיו האחרונות של הקיסר שיאו־ג׳ינג פרש אדון עשרת אלפים השה לביתו לעת זקנה, עם קצבה של יועץ בכיר, והיה בא לחצר במועדים הקבועים. כשעבר ליד מגדלי שער הארמון, היה יורד ממרכבתו ומחיש את צעדיו; כשראה את סוסי המרכבה הקיסרית, היה משתחווה על מוט המרכבה. כשבניו ונכדיו, ששימשו פקידים זוטרים, חזרו הביתה לבקרו, היה פוגש אותם בלבוש החצר ולא פונה אליהם בשמם הפרטי. אם שגו בניו או נכדיו, לא גער בהם; היה יושב בחדר צדדי מול השולחן ואינו אוכל. אז היו הבנים מוכיחים זה את זה, ובאמצעות המבוגרים שבהם היו חושפים את פלג גופם העליון ומבקשים מחילה בכל תוקף. רק לאחר שתיקנו את דרכם נענה להם. אם עמדו לידו בנים או נכדים שכבר הגיעו לגיל חבישת כובע, היה חובש כובע גם בשעת מנוחה בבית, ונוהג במתינות וביישוב הדעת. המשרתים נהגו בנחת ובאדיבות, אך תמיד בזהירות. כשהקיסר שלח לביתו מזון, היה משתחווה עד הקרקע ואוכל כפוף, כאילו עמד לפני הקיסר. בשעת אבל היה שרוי בצער עמוק וביגון רב; בניו ונכדיו הלכו בדרכו ונהגו כמוהו. משפחתו נודעה בכיבוד הורים ובזהירות בכל המחוזות והממלכות. אפילו המלומדים הקונפוציאנים בצ׳י ובלו, שהצטיינו ביושר התנהגותם, ראו את עצמם כנופלים ממנה.[ב]

א. [שה היא מידת תבואה המשמשת כאן לציון דרגת שכר ומשרה. הכינוי ״עשרת אלפים״ מחבר את דרגות האב וארבעת בניו, ולא מתאר עשרת אלפים איש. השמות 甲 ו־乙 נשמרו בתעתיק ג׳יה ואי; ״ג׳נג־יי״ מוסר בשם יֶן שה־גוּ שאלה סימני מקום לשמות שאבדו, לא בהכרח שמות הבנים. פ' א.ת.]

ב. [חבישת הכובע מציינת כאן מעמד של בוגר, והשתחוויה על מוט המרכבה היא מחוות כבוד. חשיפת פלג הגוף העליון נמסרה כמחוות בקשת מחילה, לא כעונש שנגזר כאן. פ' א.ת.]

בשנה השנייה לתקופת ג׳יין־יואָן הורשע ואנג דזאנג, הממונה על אנשי המשמר בחצר, בשל עיסוקו בלימוד ובספרות. הקיסרית האלמנה סברה שאצל המלומדים הקונפוציאנים רב הקישוט ומעטה המהות, ואילו בני משפחת אדון עשרת אלפים השה אינם מדברים אלא מקיימים בגופם. משום כך מינתה את בנו הבכור ג׳יין לממונה על אנשי המשמר בחצר, ואת בנו הצעיר צ׳ינג למנהל מחוז הבירה.

ג׳יין כבר היה זקן ושערו הלבין, ואדון עשרת אלפים השה עוד היה בריא ושלם. כשהיה ג׳יין הממונה על אנשי המשמר בחצר, היה חוזר מדי חמישה ימים, ביום הרחצה, לבקר את אביו. הוא היה נכנס לחדר הבנים, שואל בחשאי את המשרתים, לוקח את לבושו התחתון של אביו ואת בגדי הגוף שלו, מכבס אותם בעצמו ומחזירם למשרתים, בלי להעז לתת לאביו לדעת. כך נהג תמיד. כשהיה דבר שראוי לומר בענייני תפקידו, היה מרחיק את האחרים, מדבר בחופשיות ומוכיח בתקיפות רבה; אולם כשהופיע בחצר, היה כאילו אינו מסוגל לדבר. משום כך הקיסר קירב אותו, כיבד אותו ונהג בו בכבוד.[ג]

אדון עשרת אלפים השה עבר להתגורר בלינג־לי. צ׳ינג, מנהל מחוז הבירה, חזר שיכור, ונכנס בשער החיצוני בלי לרדת ממרכבתו. כששמע זאת אביו, חדל לאכול. צ׳ינג נבהל, חשף את פלג גופו העליון וביקש מחילה, אך אביו לא נענה לו. כל בני המשפחה וגם אחיו ג׳יין חשפו את פלג גופם העליון. האב געַר בו: ״מנהל מחוז הבירה הוא אדם רם מעלה! כשהוא נכנס לרובע, זקני הרובע כולם רצים להסתתר, והוא יושב במרכבתו בנחת — ודאי שכך ראוי!״ לאחר

ג. [廁牖 פורש כאן כבגד הסמוך לגוף, בעקבות אחד הפירושים העתיקים. ב״ג׳י־ג׳יה״ וב״סו־יין״ נמסרו גם פירושים הנוגעים לכלי צורכי הגוף או לניקוי בית הכיסא; אין כאן הכרעה בין כל הפירושים. פ' א.ת.]

מכן שילח את צ׳ינג. מאז היו צ׳ינג ושאר הבנים והצעירים נכנסים בשער הרובע ומחישים את צעדיהם עד הבית.[ד]

אדון עשרת אלפים השה מת במהלך השנה החמישית לתקופת יוּאָן־שׁוּאוֹ. בנו הבכור ג׳יין, הממונה על אנשי המשמר בחצר, בכה והתאבל עד שיכול היה ללכת רק כשהוא נשען על מקל. כעבור יותר משנה מת גם ג׳יין. כל הבנים והנכדים כיבדו את הוריהם, אבל ג׳יין עלה על כולם בכך, ואף על אביו.

כשהיה ג׳יין הממונה על אנשי המשמר בחצר, כתב דין וחשבון והגישו לקיסר. כשחזר המסמך אליו, קרא בו ואמר: ״טעות בכתיבה! בתחתית הסימן 'סוס' צריכים להיות חמישה קווים, כולל הזנב; כאן יש רק ארבעה, חסר אחד. הקיסר יעניש אותי במוות!״ הוא נבהל מאוד. כזאת הייתה זהירותו גם בכל עניין אחר.[ה]

צ׳ינג, בנו הצעיר של אדון עשרת אלפים השה, נעשה הממונה על סוסי הקיסר. כשנהג במרכבת הקיסר ביציאה, שאל אותו הקיסר כמה סוסים רתומים למרכבה. צ׳ינג מנה את הסוסים בשוטו, סיים, הרים את ידו ואמר: ״שישה סוסים.״ צ׳ינג היה הפשוט והנינוח שבבנים, ואף על פי כן נהג כך. כשהיה ראש שרי צ׳י, העריצה כל הממלכה את התנהגות משפחתו; בלי שדיבר התנהלה צ׳י היטב, והקימו לכבודו מקדש לראש השרים שה.

ד. [״ודאי שכך ראוי״ היא נזיפה אירונית של האב, ולא הסכמת המספר להתנהגות הבן. פ' א.ת.]

ה. [מדובר בצורת הסימן 馬 בכתב הסיני: ארבע רגליים וזנב, לפי פירוש ״ג׳נג־יי״. אין הכוונה שכל הסימן מכיל חמישה קווים בלבד. פ' א.ת.]

בשנה הראשונה לתקופת יואַן־שׁואו העמיד הקיסר יורש עצר, ובחר מבין שריו מי ראוי להיות מחנכו. צ׳ינג הועבר ממשרת מושל פֵּיי למשרת המחנך הראשי של יורש העצר; כעבור שבע שנים הועלה למשרת המבקר הראשי.

בסתיו של השנה החמישית לתקופת יואַן־דינג הורשע ראש השרים והועבר מתפקידו. בצו למבקרים נאמר: ״הקיסר הקודם כיבד את אדון עשרת אלפים השה, ובניו ונכדיו מכבדים את הוריהם. יש למנות את צ׳ינג, המבקר הראשי, לראש השרים, ולהעניק לו את תואר מרקיז מו־צ׳יו.״ באותה עת יצאה האן דרומה להעניש את שתי ממלכות יווה, מזרחה לתקוף את צ׳או־שׁיין, צפונה לגרש את השׁיונג־נו ומערבה להילחם בדא־יואַן. בארץ המרכז היו עניינים רבים. בן השמים סייר ברחבי הארץ, חידש את מקדשי האלים של העת העתיקה, ערך את טקסי פֶּנג ושאן והרחיב את הטקסים והמוזיקה. הכספים שבידי המדינה לא הספיקו. סאנג הונג־יאנג ואחרים הגדילו את ההכנסות; ואנג וֶן־שׁוּ ואנשים כמותו החמירו את החוקים; אֶר קואן ואחרים קודמו בזכות השכלתם עד למשרות תשעת השרים הבכירים. הללו עלו בזה אחר זה והחזיקו בענייני השלטון, בלי שההכרעות הובאו אל ראש השרים. ראש השרים היה רק ישר וזהיר. בתשע שנות כהונתו לא הצליח לומר דבר שיש בו לתקן את המצב. פעם ביקש להעמיד לדין את סואו ג׳ונג, מקורב הקיסר, ואת שׁיין שׁואן, אחד מתשעת השרים הבכירים, אך לא הצליח להביא להרשעתם; האשמה הוטלה עליו, והוא פדה את עונשו.[1]

במהלך השנה הרביעית לתקופת יואַן־פֶּנג היו ממזרח למעברים שני מיליון עקורים, וארבע מאות אלף שלא נרשמו במרשם. השרים והנכבדים דנו

בהצעה לבקש להעביר את העקורים אל הגבול כדי ליישבם שם. הקיסר סבר שראש השרים זקן וזהיר ואינו מסוגל להשתתף בדיוניהם; הוא העניק לו חופשה לשוב לביתו, ואילו את המבקר הראשי ואת שאר מגישי ההצעה חקר. ראש השרים התבייש שאינו ממלא את תפקידו והגיש מכתב: ״זכיתי לשרת כראש השרים, אף שאני חסר כוח וכישרון ואין בידי לסייע בניהול המדינה. הערים, המחסנים ואוצרות המדינה ריקים, ורבים מן העם נעקרים ונודדים. על חטאי ראוי שאשכב תחת הגרזן על סדן ההוצאה להורג, אבל הוד מלכותך אינו מסוגל להפעיל עליי את החוק. אבקש להחזיר את חותמות ראש השרים והמרקיז, לפרוש ולשוב לביתי, ולפנות את הדרך לאדם ראוי.״ בן השמים אמר: ״האסמים כבר ריקים, העם עני ונודד, ואתה מבקש להעבירם ממקומם, לטלטל אותם ולא לתת להם מנוח, ולסכן אותם — ואז אתה מתפטר? לאן אתה מבקש להסיט את האשמה?״ הוא גער בצ׳ינג במכתב. צ׳ינג התבייש מאוד וחזר לנהל את ענייני תפקידו.[1]

צ׳ינג היה מעמיק, שקול וזהיר בענייני מסמכים, אך לא היו לו תוכניות גדולות אחרות שיכול היה לדבר עליהן למען העם. כעבור יותר משלוש שנים, במהלך השנה השנייה לתקופת טאי־צ׳ו, מת ראש השרים צ׳ינג. תוארו לאחר מותו היה ״המרקיז השלו״. את דֶה, אחד מבניו האמצעיים, אהב צ׳ינג וקידם; הקיסר העמיד את דֶה כיורשו, והוא ירש את תואר המרקיז. לאחר מכן נעשה הממונה

---

1. [שמות המשרות והטקסים נמסרו בקירוב. בבסיס נכתב 宣咸, שנמסר כאן שׁיין שׁוּאן; בעמוד 3601 של ״סה־בו בייי־יאו״ נדפס 宣減. גם הפרשנות העתיקה מוסרת קריאת 咸 כ־減. נשמרה חלופת הבסיס, בלי להציג את ההבדל כשגיאת תעתיק מוכרעת. פ' א.ת.]

2. [נשמרו שני המניינים: שני מיליון עקורים וארבע מאות אלף ללא רישום, בלי לקבוע אם הקבוצה השנייה כלולה בראשונה. ״ליישבם״ נמסר ל־適 בקירוב. לשאלת הקיסר 難歸安 הוצע כאן ״להסיט את האשמה״; ״סו־יין״ מציע פירוש אחר של פנייה לאדם כלשהו. פ' א.ת.]

על הטקסים, הורשע בעבירה שדינה מוות, פדה את עונשו והורד למעמד אדם מן השורה. בתקופה שצ׳ינג היה ראש השרים הגיעו שלושה עשר מבניו ונכדיו, בזה אחר זה, למשרות בדרגת אלפיים שה. לאחר מותו הועברו בהדרגה מתפקידיהם בשל עבירות, וכיבוד ההורים והזהירות במשפחה הלכו ונחלשו.[ח]

וֵי ואן, מרקיז ג׳יין־לינג, היה איש דא־לינג שבדאי. בזכות כישרונו במשחקי מרכבות נעשה איש משמר ושירת את הקיסר וָן; התקדם לפי הישגיו ודרגתו עד למשרת מפקד אנשי המשמר הפנימיים. הוא היה ישר וזהיר, ותו לא. כשהיה שיאו־ג׳ינג יורש העצר, זימן את אנשי פמליית הקיסר לשתייה, אבל ואן טען שהוא חולה ולא בא. לפני מותו אמר הקיסר וָן לשיאו־ג׳ינג: ״ואן הוא אדם הגון. נהג בו היטב.״ לאחר מות הקיסר וָן ועליית ג׳ינג לכס עברה יותר משנה בלי שג׳ינג פנה אל ואן; ואן המשיך יום־יום בזהירות ובמאמץ.[ט]

הקיסר ג׳ינג ביקר בשאנג־לין, וציווה על מפקד אנשי המשמר הפנימיים להיות הנוסע השלישי במרכבתו. כשחזרו שאל: ״אתה יודע מדוע זכית לנסוע איתי במרכבה?״ ואן אמר: ״מתוך לוחמי המרכבות זכיתי להתקדם לפי הישגיי ודרגתי ולהיות מפקד אנשי המשמר הפנימיים. איני יודע.״ הקיסר שאל: ״כשהייתי יורש העצר זימנתי אותך ולא רצית לבוא. מדוע?״ הוא השיב: ״חטאתי חטא מוות! באמת הייתי חולה!״ הקיסר העניק לו חרב. ואן אמר: ״הקיסר הקודם העניק לי שש חרבות בסך הכול; איני מעז לקבל חרב לפי

ח. [הקשר בין 謹審深文 ובין 言姓百爲 אינו חד־משמעי. נמסר כאן שצ׳ינג היה קפדן במסמכים אך לא הציע תוכניות גדולות למען העם; התחביר וההערכה טעונים בירור נוסף. פ' א.ת.]

ט. [ל־呵嚬不 נמסר כאן ״בלי שפנה״. ״סו־יין״ מציע גם נוסח 謯呵, שפירושו שלא געַר בו. קריאת הבסיס נשמרה ולא הוחלפה. משחקי המרכבות נמסרו באופן כללי, בלי לשחזר תרגיל מסוים. פ' א.ת.]

הצו.״ הקיסר אמר: ״חרבות הן דבר שאנשים מעבירים ומחליפים. האם דווקא שלך נשארו עד היום?״ ואן אמר: ״כולן אצלי.״ הקיסר ציווה להביא את שש החרבות; הן היו עדיין בנרתיקיהן, והוא מעולם לא חגר אותן. אם איש משמר הואשם, ואן תמיד קיבל עליו את האשמה ולא התווכח עם המפקדים האחרים; אם היה הישג, תמיד ויתר עליו לטובת המפקדים האחרים. הקיסר ראה בו אדם נקי כפיים, נאמן וישר, שאין בליבו כוונה אחרת, ומינה אותו למחנכו הראשי של מלך הֶה־שִׁיין. כשמרדו וו וצ׳ו, ציווה על ואן לשמש מצביא; הוא פיקד על חיילי הֶה־שִׁיין ונלחם בוו ובצ׳ו בהצלחה, ומונה למפקד משמר הבירה. כעבור שלוש שנים, בשנה השישית לתקופה הראשונה של שיאו־ג׳ינג, הוענק לו תואר מרקיז ג׳יין־לינג בזכות הישגיו במלחמה.

בשנה שלאחר מכן הדיח הקיסר את יורש העצר והוציא להורג את לי צ׳ינג ואת אנשי קבוצתו. הקיסר סבר שואן אדם הגון ולא יוכל לשאת זאת, ולכן העניק לו חופשה לשוב לביתו ושלח את ג׳ה דו לחקור ולעצור את בני משפחת לי. לאחר שהדבר הסתיים, העמיד הקיסר את מלך ג׳יאו־דונג כיורש העצר, זימן את ואן ומינה אותו למחנכו הראשי. לאחר זמן הועלה למשרת המבקר הראשי. כעבור חמש שנים החליף את שֶׁה, מרקיז טאו, כראש השרים. כשהופיע בחצר ודיווח על עניינים, דיווח רק על המוטל עליו מכוח תפקידו. מראשית שירותו ועד שהיה ראש השרים לא היה בפיו דבר נוסף לומר. בן השמים סבר שהוא אדם ישר ולבבי, הראוי לסייע לשליט צעיר, כיבד אותו, קירב אותו והעניק לו מתנות רבות מאוד.

ואן היה ראש השרים שלוש שנים, ואז מת הקיסר ג׳ינג והקיסר וו עלה לכס. במהלך תקופת ג׳יין־יוּאַן הודח ראש השרים, מפני שבזמן מחלת הקיסר ג׳ינג אסרו רשויות שונות רבים שלא היו אשמים, והוא לא מילא את חובתו

בתפקידו. לאחר מכן מת ואן, ובנו שׂין ירש אותו. שׂין הורשע בעניין זהב קורבן היין ואיבד את תואר המרקיז.[י]

ג׳ה בּוּ־אי, מרקיז סאי, היה איש נאן־יאנג. הוא היה איש משמר ושירת את הקיסר וָן. אחד מחבריו לחדר קיבל חופשה לשוב לביתו, ולקח איתו בטעות זהב של איש משמר אחר מאותו חדר. כשבעל הזהב גילה זאת, חשד בלי יסוד בבּוּ־אי. בּוּ־אי התנצל והודה שהזהב אצלו, וקנה זהב כדי להשיב לו. אחר כך חזר היוצא לחופשה והחזיר את הזהב, ואיש המשמר שאיבד אותו קודם התבייש מאוד. בשל כך נודע בּוּ־אי כאדם הגון. הקיסר וָן שיבח אותו וקידם אותו, והוא התקדם בהדרגה למשרת יועץ בכיר. כשהופיע בחצר, השמיץ אותו מישהו ואמר: ״בּוּ־אי יפה מאוד במראהו, אבל מה אפשר לעשות עם הרגלו לפתות את אשת אחיו הגדול?״ בּוּ־אי שמע זאת ואמר: ״הרי אין לי אח גדול.״ ובכל זאת לא יצא לבסוף להגן על שמו.

בזמן מרד וּוּ וצ׳וּ שימש בּוּ־אי בדרגת אלפיים שה, פיקד על חיילים ונלחם במורדים. בשנה הראשונה לתקופה המאוחרת של הקיסר ג׳ינג מונה למבקר הראשי. בן השמים בחן מחדש את הישגי המלחמה בוּ ובצ׳וּ, והעניק לבּוּ־אי את תואר מרקיז סאי. במהלך תקופת ג׳יין־יוּאָן של הקיסר וּ הודח בשל כישלונו, יחד עם ראש השרים ואן.

בּוּ־אי למד את דברי לאו־דְזֶה. בכל מקום שהיה מופקד עליו ניהל את המשרה כפי שהתנהלה קודם, וכל חששו היה שאנשים יבחינו בעקבות פעולותיו כפקיד. הוא לא אהב לבנות לעצמו שם ומוניטין, ונודע כאדם הגון. לאחר מותו

י. [酎金 הוא זהב שהגישו בעלי תארים במסגרת קורבן יין; הפרק אינו מפרט כאן את הפגם שבגללו נשלל התואר. אין מדובר במחיר קנייה של יין. פ' א.ת.]

ירש אותו בנו שיאנג־רוּ. נכדו ואנג הורשע בעניין זהב קורבן היין ואיבד את תואר המרקיז.

ג׳וֹאוּ וָן, הממונה על אנשי המשמר בחצר, נקרא וָן. אבותיו היו אנשי וָן־צ׳ֶנג. הוא הגיע לחצר בזכות הרפואה. כשג׳ינג היה יורש העצר, מינה אותו לאיש ביתו; הוא התקדם בהדרגה בזכות שירותו, ובימי הקיסר שיאו־וָן הגיע למשרת יועץ בכיר. בראשית מלכותו מינה הקיסר ג׳ינג את וָן לממונה על אנשי המשמר בחצר.

וָן היה אדם שקט וכבד ראש שלא גילה סודות. הוא לבש תמיד בגדים בלויים ומטולאים ומכנסיים ספוגים בשתן, והקפיד להיראות בלתי נקי; בשל כך זכה לחסד הקיסר. כשהקיסר ג׳ינג נכנס לחדרו הפנימי ולעינוגיו הנסתרים בהרמון, וָן היה תמיד לצידו. עד מות הקיסר ג׳ינג נשאר וָן הממונה על אנשי המשמר בחצר, ומעולם לא אמר דבר. לפעמים שאל אותו הקיסר על אדם כלשהו, וָן אמר: ״הוד מלכותך יבחן אותו בעצמו.״ הוא גם לא השמיץ איש. משום כך ביקר הקיסר ג׳ינג בעצמו בביתו פעמיים. משפחתו עברה ליאנג־לינג. הקיסר העניק לו הרבה מאוד, אבל הוא תמיד סירב ולא העז לקבל. מן הנסיכים ומכל השרים לא קיבל שום מתנה.[יא]

כשהקיסר וּ עלה לכס, כיבד את וָן מפני שהיה משרתו של הקיסר הקודם. וָן פרש בשל מחלה, וקיבל לעת זקנה קצבה בדרגת אלפיים שה. בניו ונכדיו כולם הגיעו למשרות בכירות.

יא. [泄不重險] נמסר כאן כאופי שקט ושמירת סודות. הפרשנים מוסרים גם הסבר גופני למחלה ולמכנסיים הספוגים בשתן; סימה ג׳ן משאיר את שתי ההבנות פתוחות. התיאור נשמר בלי אבחנה רפואית מודרנית או השלמת מניע שאינו מפורש. פ' א.ת.]

ג׳אנג שוּ, המבקר הראשי, נקרא אוֹאוּ. הוא היה בנו של יוּאֶה, מרקיז אן־צ׳יוֹ, מפילגש. בימי שיאו־ֶן שירת את יורש העצר בזכות עיסוקו בתורת העונשים והשמות. אף שעסק באסכולת העונשים והשמות, היה אוֹאוּ אדם הגון. בימי הקיסר ג׳ינג זכה לכבוד ונמנה תדיר עם תשעת השרים הבכירים. בשנה הרביעית לתקופת יוּאֶן־שׁוּאוֹ של הקיסר וּ הודח האן אן־גואו, ובצו קיסרי מונה אוֹאוּ למבקר הראשי. מאז החל לשמש פקיד, לא ביקש מעולם לחקור אדם; הוא מילא את תפקידו רק בכנות של אדם הגון. פקודיו ראו בו אדם הגון, וגם הם לא העזו להונות אותו במידה רבה. כשמסרו לו את תיקי המשפט שהוכנו, דחה את מה שאפשר היה לדחות. כשלא היה אפשר, ולא הייתה לו ברירה, היה בוכה, פוגש את הנידונים פנים אל פנים ואז חותם את התיקים. כך אהב את הבריות.[יב]

כשזקן ומחלתו הכבידה עליו, ביקש לפרוש. בן השמים פטר אותו בצו, והוא שב לביתו לעת זקנה עם קצבה של יועץ בכיר. ביתו היה ביאנג־לינג. בניו ונכדיו כולם הגיעו למשרות בכירות.[יג]

ההיסטוריון הגדול אומר: ג׳ונג־ני אמר: ״האדם הראוי מבקש להיות מאופק בדיבור וזריז במעשה.״ האם לא על אדון עשרת אלפים השה, על מרקיז ג׳יין־לינג ועל ג׳אנג שוּ נאמרו הדברים? לכן חינוכם הצליח בלי נוקשות, וממשלם היה מסודר בלי חומרה. במרקיז סאי הייתה עורמה דקה, וג׳וֹאוּ ֶן הסתגל

יב. [名刑 נמסר ״העונשים והשמות״, כינוי לתורה העוסקת גם בהתאמה בין שם לממשות ובפיקוח על משרות. התרגום ״חותם את התיקים״ אינו מוסיף גזר דין מוות שאינו מפורש כאן; פרטי ההליך המשפטי נותרים לבירור. פ' א.ת.]

יג. [בעמוד 3607 של ״סה־בו ביי־יאו״ נדפס 篤病老. תוקנה 篤 שבבסיס ל־篤 בטקסט הסיני; התרגום על החמרת המחלה נבדק מחדש ונשמר. התעתיק המקורי נשאר בקובץ המקור המוצמד. פ' א.ת.]

לחנופה; אנשים ראויים מתחו עליהם ביקורת מפני שהיו קרובים להתרפסות. ובכל זאת אפשר לכנותם אנשים ראויים הנאמנים למעשיהם![יד]

יד. [המובאה מיוחסת לקונפוציוס בשמו ג׳ונג־ני. הפרק מצרף שבח למעשה עם ביקורת על עורמה וחנופה; המתח נשמר. בעמוד 3608 של ״סה־בו ביי־יאו״ מסתיימת ההערכה ב־夔子君行篤, ואחריה שיר השבח המאוחר ״סו־יין שו־דזאן״ באותיות קטנות. השיר ו״קאו־ג׳נג״ שבעמוד 3610 אינם חלק מן התרגום. פ' א.ת.]

הביוגרפיה של טיין שוּ

טיין שוּ היה איש שׁינג־צ׳ֶנג שבג׳או. אבותיו היו צאצאי משפחת טיין שבצ׳י. שוּ אהב את החרב ולמד את תורת הקיסר הצהוב ולאו־דְזֶה אצל יוּאֶה ג׳וּ־גונג. הוא היה אדם קפדן ונקי כפיים, גאה בדרכו, ואהב להתרועע עם אנשים מכובדים. אנשי ג׳או המליצו עליו לפני ג׳או וו, ראש שרי ג׳או; וו הזכיר אותו לפני ג׳אנג אָאוֹ, מלך ג׳או, והמלך עשה אותו איש משמר פנימי. במשך כמה שנים נהג בנחרצות וביושר, בניקיון כפיים ובהגינות. מלך ג׳או ראה בו אדם ראוי, אך עוד לא הספיק לקדמו.א

באותה עת מרד צ׳ֶן שׁי בדאי. בשנה השביעית להאן יצא גאו־דְזוּ להענישו ועבר בג׳או. ג׳אנג אָאוֹ, מלך ג׳או, נשא בעצמו מגש והגיש לו מזון, בירֵאת כבוד רבה ובמלוא כללי הטקס; גאו־דְזוּ ישב ברגליים פשוטות וגידף אותו. ג׳או וו, ראש שרי ג׳או, ועוד כמה עשרות אנשים כעסו ואמרו למלך ג׳אנג: ״המלך שירת את הקיסר בכל הכבוד הנדרש, וכעת הוא נוהג במלך כך. נבקש למרוד!״ מלך ג׳או נשך את אצבעו עד שיצא דם ואמר: ״אבי איבד את ממלכתו. אלמלא הוד מלכותו, כבר היינו מתים ותולעים היו יוצאות מגופותינו. איך אתם יכולים לדבר כך? אל תוציאו זאת שוב מפיכם!״ גואן גאו ואחרים אמרו: ״המלך אדם הגון, ואינו בוגד בחסד שנעשה לו.״ לבסוף תכננו בחשאי יחד לרצוח את הקיסר. המזימה נחשפה, והאן הוציאה צו לעצור את מלך ג׳או ואת השרים המורדים. ג׳או וו והאחרים התאבדו כולם; רק גואן גאו נלקח למאסר. אז הוציאה האן צו: ״כל איש ג׳או שיעז להתלוות למלך — ייענשו שלוש

א. [老黃 נמסר כתורת הקיסר הצהוב ולאו־דְזֶה, לא ככינוי לאדם אחד. שמות המשרות נמסרו בקירוב. פ' א.ת.]

משפחותיו.״ רק מָנג שׂוּ, טיין שוּ ואחרים — יותר מעשרה אנשים — לבשו בגדי אסירים אדומים, גילחו את ראשיהם וכבלו את צווארֵיהם בעצמם, הציגו את עצמם כעבדי בית המלך, והתלוו למלך ג׳או אָאוֹ לצ׳אנג־אן. לאחר שנתברר עניינו של גואן גאו, שוחרר המלך אָאוֹ, הורד ממלכותו ונעשה מרקיז שׂוּאן־פינג. הוא המליץ על טיין שוּ ואחרים, יותר מעשרה אנשים. הקיסר זימן את כולם, שוחח איתם ומצא שאין בין שרי חצר האן מי שעולה עליהם. הוא שמח ומינה את כולם למושלי מחוזות או לראשי שרים של נסיכים. שוּ שימש מושל האן־ג׳ונג יותר מעשר שנים. אז מתה הקיסרית גאו, בני משפחת לוּ חוללו מהומה, השרים הבכירים הרגו אותם והעמידו את הקיסר שיאו־וָן.[ב]

לאחר שעלה שיאו־וָן לכס, זימן את טיין שוּ ושאל: ״האם אתה מכיר את האנשים ההגונים שבארץ?״ הוא השיב: ״מי אני שאוכל להכירם!״ הקיסר אמר: ״אתה אדם הגון, וראוי שתכיר אותם.״ שוּ השתחווה עד הקרקע ואמר: ״מָנג שׂוּ, מושל יוּן־ג׳ונג לשעבר, הוא אדם הגון.״ מָנג שׂוּ הודח אז מפני שהאויבים פלשו בהמוניהם דרך הגבול ושדדו, וביוּן־ג׳ונג היה הנזק גדול במיוחד. הקיסר אמר: ״הקיסר הקודם הציב את מָנג שׂוּ ביוּן־ג׳ונג לפני יותר מעשר שנים. האויבים פלשו פעם אחת, והוא לא הצליח לעמוד על משמרתו; כמה מאות חיילים נהרגו בקרב בלי הצדקה. האם אדם הגון הורג אנשים? מדוע אתה אומר שמָנג שׂוּ אדם הגון?״ שוּ השתחווה והשיב: ״זה בדיוק מה שעושה אותו לאדם הגון. כשגואן גאו ואחרים תכננו מרד, הוציא הקיסר צו מפורש שכל איש ג׳או שיעז להתלוות למלך ג׳אנג ייענש בשלוש משפחותיו.

ב. [נשמרה השנה השביעית להאן שבבסיס. שׂוּ גואנג ב״ג׳־ג׳יה״ מבחין בין מרד האן שׂין בשנה השביעית למרד צ׳ן שׂי בשנה העשירית; הסתירה אינה מתוקנת בשתיקה. ״שלוש משפחות״ הוא ביטוי לענישה קולקטיבית של קרובים, ולא מספר של שלושה אנשים. פ' א.ת.]

ואף על פי כן גילח מֶנג שׁוּ את ראשו וכבל את צווארו, הלך בעקבות המלך ג׳אנג אָאוֹ לכל מקום, ורצה למסור למענו את חייו. וכי ידע שיהיה מושל יוּן־ג׳ונג? האן וצ׳וּ עמדו זו כנגד זו, והחיילים היו תשושים. מוֹ־דוּן מן השׁיוֹנג־נוּ הכניע זה עתה את עמי הצפון ובא לפגוע בגבול. מֶנג שׁוּ ידע שהחיילים תשושים ולא היה מסוגל להביא את עצמו להוציא פקודה. החיילים התחרו זה בזה לעלות אל החומה ולמות מול האויב, כבנים למען אביהם וכאחים צעירים למען אחיהם הגדולים; משום כך מתו כמה מאות. וכי מֶנג שׁוּ הוא שדחף אותם בכוונה להילחם? זה בדיוק מה שעושה אותו לאדם הגון.״ הקיסר אמר: ״כמה ראוי מֶנג שׁוּ!״ הוא זימן אותו שוב ומינה אותו למושל יוּן־ג׳ונג.[ג]

כעבור כמה שנים הורשע שׁוּ בעבירה ואיבד את משרתו. מלך ליאנג שיאו שלח אנשים לרצוח את יוּאָן אָנג, ראש שרי וּ לשעבר. הקיסר ג׳ינג זימן את טיין שׁוּ לחקור את ליאנג. שׁוּ בירר את כל פרטי המעשה, חזר ודיווח. הקיסר שאל: ״האם ליאנג עשתה זאת?״ שׁוּ השיב: ״חטאתי חטא מוות! כן.״ הקיסר שאל: ״היכן פרטי המעשה?״ טיין שׁוּ אמר: ״אל לו להוד מלכותך לטפל בעניינה של ליאנג.״ הקיסר שאל: ״מדוע?״ הוא השיב: ״אם מלך ליאנג לא יוצא להורג, הרי חוק האן אינו נאכף. אך אם ייענש כחוק, הקיסרית האלמנה לא תמצא טעם במאכלה ולא מנוחה במשכבה, והדאגה הזאת תהיה מוטלת על הוד מלכותך.״ הקיסר ג׳ינג ראה בו אדם ראוי מאוד ומינה אותו לראש שרי לוּ.

כשראש שרי לוּ הגיע לראשונה, פנו אליו יותר ממאה אנשים והתלוננו שהמלך לקח את רכושם. טיין שׁוּ תפס עשרים מן המנהיגים שבהם והלקה כל אחד

חמישים מלקות, ואת האחרים היכה עשרים פעמים כל אחד. הוא געֿר בהם: ״וכי המלך אינו אדונכם? איך אתם מעזים להתלונן על אדונכם!״ מלך לוּ שמע זאת והתבייש מאוד; הוציא כסף מאוצרו הפנימי וציווה על ראש השרים להשיב להם את רכושם. ראש השרים אמר: ״המלך עצמו לקח, והוא שולח את ראש השרים להחזיר. כך המלך עושה את הרע וראש השרים עושה את הטוב. ראש השרים לא ישתתף בהחזרה.״ אז החזיר להם המלך בעצמו את הכול.[ד]

מלך לוּ אהב לצוד, וראש השרים היה מתלווה אליו תמיד אל גן הציד. המלך היה מציע לו לנוח באכסניה, אבל ראש השרים היה יוצא ויושב חשוף בחוץ, מחוץ לגן, ומחכה למלך. המלך שלח אליו שוב ושוב אנשים להזמינו לנוח, אך הוא לא נח ואמר: ״מלכי חשוף בחוץ בגן. מדוע רק אני אלך לאכסניה?״ משום כך לא הרבה מלך לוּ לצאת למסעות שעשוע.

כעבור כמה שנים מת שוּ בעת כהונתו. לוּ הציעה מאה זהב לצורך טקס לזכרו, אך בנו הצעיר וָן לא קיבל ואמר: ״לא אפגע בשמו של אבי למען מאה זהב.״[ה]

וָן נעשה איש ביתו של המצביא וֵיי בזכות כוחו וחוסנו, והתלווה אליו פעמים רבות למלחמה בשיוֹנג־נוּ. המצביא וֵיי המליץ עליו, וָן נעשה איש משמר פנימי. כעבור כמה שנים נעשה ראש לשכת ראש השרים בדרגת אלפיים שה,

---

ג. [בעמוד 3614 של ״סה־בו בייי־יאו״ נדפס 入—會虜. הוחזרה 入 במקום 人 שבבסיס, והתרגום ״פלשו פעם אחת״ נבדק מחדש ונשמר. דברי הסנגוריה על מָנג שוּ נשמרו כטענות טיין שוּ, לא כקביעת המתרגם. פ' א.ת.]

ד. [נשמרו ההלקאה ומנייני המכות כמעשי טיין שוּ המתוארים במקור. הם אינם המלצה או הצדקה מצד המתרגם, וגם תיאור השבת הרכוש אינו מוחק אותם. פ' א.ת.]

ה. [״מאה זהב״ שומר את ביטוי הערך שבמקור, בלי להמירו למטבע מודרני או לקבוע יחידת משקל שלא נאמרה כאן. פ' א.ת.]

ואיבד את משרתו. לאחר מכן נשלח לחקור ולבדוק את שלושת מחוזות הָה. הקיסר סייר במזרח, וָרן דיווח לו ברהיטות; הקיסר שמח ומינה אותו למפקד מחוזות העזר של הבירה. כעבור יותר מחודש קידם אותו למפקח על היושר. כעבור כמה שנים הורשע בעניין יורש העצר. ראש השרים השמאלי פיקד אז בעצמו על הצבא, והורה לטיין וָרן, המפקח על היושר, לסגור את שערי העיר ולשמור עליהם. הוא הואשם שנתן ליורש העצר להימלט, נמסר לפקידים והוצא להורג. וָרן גייס חיילים; צ׳ֶה צ׳יין־צ׳יו, נציב צ׳אנג־לינג, דיווח על מרדו של וָרן, ורן ומשפחתו הומתו. שׂינג־צ׳ָנג נמצאת כעת בממלכת ג׳ונג־שאן.[1]

ההיסטוריון הגדול אומר: קונפוציוס אמר: ״כשהוא נמצא במדינה הזאת, הוא בהכרח שומע על ענייני שלטונה.״ האם אין הדברים מכוונים לטיין שוּ! מתוך נאמנות לצדק לא שכח אנשים ראויים, והבליט את מעלות אדונו כדי לתקן את שגיאותיו. וָרן היה מיודד איתי, ולכן דנתי גם בו.[2]

אדון צ׳וּ אומר: כשהייתי איש משמר, שמעתי שטיין וָרן היה מיודד בעבר עם וָרן אָן. וָרן אָן היה איש שׂינג־יאנג. בגיל צעיר התייתם וחי בעוני ובמצוקה. הוא נהג מרכבה עבור אדם אחר אל צ׳אנג־אן, נשאר שם וביקש משרה כפקיד זוטר, אבל לא היו לו קשרים. לכן נרשם במרשם התושבים. וו־גונג היא עיירה קטנה בגבולה המערבי של פוּ־פָנג; פתח העמק ודרך שׂוּ סמוכים להרים. אָן סבר שוו־גונג עיירה קטנה, שאין בה בעלי כוח ושקל לעלות בה לגדולה. הוא נשאר בה

---

1. [נשמרו שני התיאורים הסמוכים של מות וָרן, לרבות הדיווח על צ׳ֶה צ׳יין־צ׳יו, בלי לאחדם לסיפור חדש. היחס ביניהם וייחוס משפט המקום ״שׂינג־צ׳ָנג נמצאת כעת״ טעונים בדיקה. ״המצביא וֵיי״ מזוהה ב״ג׳י־ג׳יה״ כוֵיי צ׳ינג. המשרות והדרגות נמסרו בקירוב. פ' א.ת.]
2. [המובאה נמסרה לפי ייחוסה לקונפוציוס בפרק. כאן מסתיימת הערכת ההיסטוריון הגדול; ההמשך הבא נפתח במפורש בדברי אדון צ׳וּ ואינו מוצג כדבריו של סימה צ׳יין. פ' א.ת.]

ומילא את מקומו של אדם אחר כעובד תחנה העוסק בתפיסת גנבים. לאחר מכן נעשה ראש תחנה. אנשי העיירה היו יוצאים יחד לצוד, ורָן אָן היה מחלק ביניהם את האיילים, הפסיונים והארנבות; הוא הציב את הזקנים, הצעירים והחזקים במקומות הקשים או הקלים המתאימים להם. כולם שמחו ואמרו: ״אין מי שנפגע! רָן שׂאוֹ־צ׳ינג מחלק בהגינות, ויש לו חוכמה ותושייה.״ למחרת התאספו שוב כמה מאות אנשים. רָן שׂאוֹ־צ׳ינג אמר: ״מדוע פלוני לא בא?״ כולם השתוממו על מהירות הבחנתו. לאחר מכן מונה לזקן המופקד על חינוך הציבור, והומלץ עליו כאדם הקרוב לעם; הוא יצא לכהן כראש נפה בדרגת שלוש מאות שה ולנהל את העם. הוא הורשע שלא הכין את האוהלים הנדרשים כשהקיסר יצא למסע, והודח.[ח]

אחר כך נעשה איש ביתו של המצביא וֵיי ופגש את טיין רָן. שניהם היו אנשי ביתו, ישבו בשערו והיו קשורים זה לזה בלב אחד ובאהבה. משפחות שניהם היו עניות, ולא היה להם כסף כדי לרצות את מנהל בית המצביא; המנהל הטיל עליהם לטפל בסוסים רעים ונשכניים. הם ישנו באותה מיטה, ורָן אמר בחשאי: ״מנהל הבית אינו יודע להכיר אנשים!״ רָן אָן אמר: ״אפילו המצביא אינו יודע להכיר אנשים; מה לך ולמנהל הבית!״ המצביא וֵיי לקח את שניהם לביקור אצל נסיכת פּינג־יאנג. בביתה הורו לשניהם לשבת ולאכול על אותה מחצלת עם עבדים רכובים. שני האנשים שלפו סכינים, חתכו את המחצלת

ח. [המשך זה נשמר כחלק מן הנוסח המקובל, אך נפתח במקור ״אדון צ׳וּ אומר״ ומיוחס לצ׳וּ שׂאוֹ־סוּן, ממשיך מאוחר של החיבור. בעמוד 3617 של ״סה־בו בייִ־יאו״ הוא מתחיל באותיות הגדולות לאחר הערכת ההיסטוריון ושיר השבח הקטן של ״סוֹ־יִין״; סופו נבדק בעמוד 3622. כותרת הוויקי ״השלמה״ אינה טקסט מחבר ולא תורגמה בנפרד. שמות תפקידי התחנה וסידור הציידים לפי גיל וכוח נמסרו בקירוב. פ' א.ת.]

וישבו בנפרד. כל אנשי בית הנסיכה השתוממו וסלדו מהם, אך איש לא העז לגעור בהם.[ט]

לאחר מכן יצא צו לבחור מאנשי בית המצביא וֵיי אנשי משמר. המצביא בחר את העשירים והאמידים שבהם, ציווה להכין סוסים ואוכפים, בגדים אדומים כהים וחרבות בעלות אביזרי ירקן, ורצה להציגם לקיסר. אז בא לבקרו ג׳או יוּ, איש ראוי ששימש הממונה על אוצר הארמון. המצביא קרא לאנשי הבית שעליהם המליץ והציגם לפניו. ג׳או יוּ שאל אותם בזה אחר זה; בין יותר מעשרה אנשים לא היה אחד שהיה מנוסה בעניינים ובעל חוכמה ותושייה. ג׳או יוּ אמר: ״שמעתי שמתחת לשערו של מצביא ודאי יש אנשים מסוגם של מצביאים. המסורת אומרת: 'אם אינך מכיר את האדון, ראה את מי הוא מעסיק; אם אינך מכיר את הבן, ראה עם מי הוא מתרועע.' הצו לבחור מאנשי ביתך נועד לבחון אותך ולמצוא אנשים ראויים, אנשי ספר ומלחמה. וכעת אתה רק מציג בני עשירים, שאין להם חוכמה ותושייה, כאילו היו בובות עץ שהלבישו אותן משי רקום. מה אפשר לעשות בהם?״ ג׳או יוּ זימן אפוא את כל אנשי בית המצביא וֵיי, יותר ממאה איש, ושאל אותם בזה אחר זה. הוא מצא את טיין רָן ואת רָן אָן ואמר: ״רק שני אלה ראויים; את האחרים אי אפשר להעסיק.״ המצביא וֵיי ראה ששניהם עניים ולא היה מרוצה. לאחר שג׳או יוּ הלך, אמר לשניהם: ״כל אחד יכין סוסים ואוכפים ובגד חדש אדום כהה.״ הם השיבו: ״משפחותינו עניות ואין לנו כסף להכין זאת.״ המצביא כעס ואמר: ״אם משפחותיכם עניות, מדוע אתם אומרים זאת? אתם נראים ממורמרים, כאילו עשיתם לי חסד — מדוע?״ לא הייתה למצביא ברירה, והוא הגיש את

ט. [נשמרה ההבחנה המתוארת בין שני אנשי הבית לבין עבדים רכובים, לרבות חיתוך המחצלת. אין בכך אימוץ של יחס הדמויות למעמד העבדים. פ' א.ת.]

שמותיהם לקיסר. יצא צו לזמן את אנשי בית המצביא וֵיי, ושני אלה התייצבו לפניו. בצו נשאלו על יכולותיהם והתבקשו לדרג זה את זה בקווים כלליים. טיין ڕן השיב: ״להחזיק במקל התוף, לעמוד בשער המחנה ולגרום ללוחמים לשמוח למות בקרב — בכך איני משתווה לוָן אָן.״ ڕן אָן השיב: ״להכריע בספקות, לקבוע נכון ולא נכון, להסדיר את ניהול המשרות ולדאוג שלא תהיה בלב העם תרעומת — בכך איני משתווה לוָן.״ הקיסר וּ צחק ואמר: ״טוב!״ הוא שלח את ڕן אָן לפקח על צבא הצפון, ואת טיין ڕן לפקח על שדות הגבול ותבואתם לאורך הנהר. כך נודעו שמות שניהם בכל הארץ.׳

לאחר מכן מינו את ڕן אָן למפקח מחוזות אי־ג׳וֹאוּ, ואת טיין ڕן לראש לשכת ראש השרים.

טיין ڕן הגיש מכתב: ״רבים ממושלי המחוזות בארץ מפיקים רווחים בדרכי מרמה, ובשלושת מחוזות הֶה הדבר חמור במיוחד. אבקש לחקור תחילה את שלושת מחוזות הֶה. מושליהם כולם נשענים בחצר על אנשי שררה ומקורבים לשלוש המשרות הבכירות, ולכן אינם חוששים מדבר. ראוי להסדיר תחילה את שלושת מחוזות הֶה ולהזהיר בכך את הפקידים המושחתים בכל הארץ.״ באותה עת היו מושלי הֶה־נאן והֶה־נֵיי כולם מקרובי משפחתו של דוּ, המבקר הראשי — אבות, אחים, בנים ואחים צעירים; מושל הֶה־דונג היה מצאצאי ראש השרים שה. תשעה מבני משפחת שה היו אז במשרות בדרגת אלפיים שה, והמשפחה הייתה בשיא גדולתה וכבודה. טיין ڕן הגיש מכתבים על כך

׳. [בעמוד 3619 של ״סה־בו בייִ־יאו״ נדפס 子人富 ו־衣絳新鞍馬. הוחזרו ״בני עשירים״ ו״סוסים ואוכפים ובגד חדש אדום כהה״ במקום 子人盎 ו־衣絳象樞 שבבסיס. הסינית תוקנה בתיעוד מפורש, והמשפט בעברית נבדק מחדש. שתי הערכות היכולת נמסרו בנפרד: ڕן משבח את אָן בפיקוד, ואָן משבח את ڕן במינהל. פ' א.ת.]

פעמים רבות. המבקר דוּ ובני משפחת שה שלחו אנשים לפייסו ואמרו לטיין שׂאוֹ־צ׳ינג: ״איננו מעזים לומר דבר; רק נבקש שלא תעליל עלינו ולא תכתים אותנו.״ לאחר שרָן חקר את שלושת מחוזות הֶה, נמסרו מושליהם כולם לפקידים והוצאו להורג. רָן חזר ודיווח על מעשיו. הקיסר וו שמח, ראה בו אדם שאינו ירא מפני בעלי כוח, ומינה אותו למפקח על היושר בלשכת ראש השרים. מוראו הטיל אימה בכל הארץ.[יא]

לאחר מכן פרץ עימות מזוין בעניין יורש העצר. ראש השרים פיקד בעצמו על הצבא והטיל על המפקח על היושר אחריות על שערי העיר. המפקח סבר שיורש העצר הוא בשר מבשרו של הקיסר, ולא רצה להתערב יותר מדי בין אב לבן; הוא נתן לו לצאת ולעבור אל אזורי קברי הקיסרים. הקיסר וו היה אז בגאן־צ׳וּ, ושלח את המבקר הראשי באוֹ לגעור בראש השרים: ״מדוע נתת ליורש העצר להימלט?״ ראש השרים השיב: ״הטלתי על המפקח על היושר להציב שומרים בשערי העיר, והוא פתח ליורש העצר.״ הוא דיווח לקיסר במכתב וביקש לעצור את המפקח ולכלאו. המפקח נמסר לפקידים והוצא להורג.[יב]

באותה עת היה רָן אָן שליח בצבא הצפון המפקח על הצבא. יורש העצר העמיד את מרכבתו מחוץ לשער הדרומי של צבא הצפון, קרא לרָן אָן, מסר לו את אות השליחות וציווה עליו לגייס חיילים. אָן השתחווה, קיבל את האות,

---

יא. [הכינויים ״דוּ״ ו״ראש השרים שה״ מזוהים בפרשנות העתיקה כדוּ ג׳וֹאוּ וכשה צ׳ינג. ״שלושת מחוזות הֶה״ הם הֶה־נאן, הֶה־נֶיי והֶה־דונג. מספר תשעת בני משפחת שה נשמר ואינו מאוחד עם מניינים אחרים בפרק הקודם. פ' א.ת.]

יב. [הסבר המפקח על היושר והאשמת ראש השרים נשמרו בנפרד, בלי להכריע את נאמנותו של רָן. 君暴 נקרא כאן ככינוי למבקר באוֹ, ששוּ גואנג מזהה כבאוֹ שָׁנג־ג׳ה, ולא כתיאור ״שליט אכזר״. פ' א.ת.]

נכנס וסגר את השער ולא יצא. הקיסר וּ שמע זאת וסבר שֶׁרָן אָן העמיד פנים; אך מדוע לא הצטרף למעשה? רָן אָן הלקה והשפיל פקיד זוטר במשרד הכספים של צבא הצפון. הפקיד הגיש מכתב וסיפר שכאשר קיבל אָן את אות יורש העצר, נאמר: "אנא תן לי את הטובים והנאים שבהם." המכתב הגיע לקיסר, והקיסר וּ אמר: "זה פקיד ותיק. כשראה שהמלחמה מתחילה, רצה לשבת ולראות מי יצליח ומי ייכשל, ולהצטרף למנצח. יש לו שתי נאמנויות. לאָן היו עבירות רבות שדינן מוות, ותמיד השארתי אותו בחיים; וכעת הוא זומם מרמה וליבו אינו נאמן." הוא מסר את אָן לפקידים, ואָן הוצא להורג. הרי הירח כשהוא מלא מתחיל להתמעט, והדברים בשיא פריחתם מתחילים לדעוך: זה סדרם הקבוע של השמים והארץ. מי שיודע להתקדם ואינו יודע לסגת, ונישא זמן רב על העושר והכבוד, צובר אסונות שיהיו לו לרועץ. לכן עזב פאן לי את יווה וסירב לקבל משרה, ושמו עבר לדורות הבאים ולא נשכח גם רבבות שנים. מי יוכל להשתוות לו! הבאים אחריו ייזהרו ויישמרו.[ג]

יג. [ייחוס האמירה "תן לי את הטובים" אינו מפורש בבירור בתחביר הבסיס; "סוֹ־יין" מפרש אותה כבקשת יורש העצר לחיילים ולציוד טובים. בעמוד 3622 של "סה־בו בייִ־יאו" נדפס 伴邪, ובפירוש נאמר ש־伴 מופיעה גם כ־詳邪; בבסיס נשארה חלופה פתוחה, והבנתה כהעמדת פנים זמנית. 事傅不 נשמר, ופירוש "סוֹ־יין" מסביר שלא נענה ליורש העצר. דברי הקיסר על שתי נאמנויות הובאו כדבריו. האזהרה המסיימת נשמרה בהמשך אדון צ׳וּ עד 之戒慎者進後 בעמוד 3622. שיר השבח המאוחר "סוֹ־יין שוּ־דזאן" שבעמוד 3617 ו"קאו־ג׳נג" שבעמודים 3624–3625 נשארו מחוץ לתרגום. פ׳ א.ת.]

הביוגרפיות של ביין צ׳ווה ואדון האסם

ביין צ׳ווה היה איש ג׳נג שבמחוז בּוֹ־האי. שם משפחתו היה צ׳ין ושמו יווה־רָן. בצעירותו ניהל אכסניה בשביל אדם אחר. בין אורחי האכסניה היה אדון צ׳אנג־סאנג. רק ביין צ׳ווה הבחין בו כבאדם יוצא דופן, ותמיד נהג בו בכבוד ובזהירות. גם אדון צ׳אנג־סאנג ידע שביין צ׳ווה אינו אדם רגיל. לאחר יותר מעשר שנים שבהן בא והלך, קרא לביין צ׳ווה לשבת עמו ביחידות ואמר לו בשיחה שקטה: ״יש בידי מרשמים סודיים. זקנתי, ואני רוצה למסור אותם לך; אל תגלה אותם.״ ביין צ׳ווה אמר: ״אקיים זאת בכבוד.״ הוציא האיש תרופה מחיקו ונתן אותה לביין צ׳ווה: ״שתה אותה במי הבריכה העליונה. בתוך שלושים יום תוכל להבחין בדברים.״ אז הוציא את כל ספרי המרשמים הסודיים שלו ומסר אותם לביין צ׳ווה. פתאום נעלם; מסתבר שלא היה בן אדם. ביין צ׳ווה שתה את התרופה כדבריו שלושים יום, וראה אנשים מן העבר האחר של קיר. כך בדק מחלות וראה את כל גושי המחלה והקשרים שבחמשת אברי האחסון; רק כלפי חוץ נודע כמאבחן לפי הדופק. הוא עסק ברפואה לעיתים בצ׳י ולעיתים בג׳או. בג׳או כונה ביין צ׳ווה.א

בימי הדוכס ג׳או של ג׳ין היו השרים הגדולים חזקים ובית השליט חלש. ג׳או ג׳יין־דְזֶה היה שר גדול וניהל לבדו את ענייני המדינה. ג׳יין־דְזֶה חלה, ובמשך חמישה ימים לא הכיר איש. השרים הגדולים נבהלו כולם, ואז הזמינו את ביין

א. [שם המקום 鄭 נשמר כג׳נג; כך נדפס באותיות הגדולות בעמוד 3626 של ״סה־בו בייי־יאו״, לצד הפרשנות המציעה 鄚, מו. החלופה לא החליפה את הבסיס. ״מי הבריכה העליונה״ הוא תרגום מילולי; ״סו־יין״ מפרש מים שלא נגעו בקרקע, כגון טל ומים שעל צמחים. ראיית אנשים דרך קיר והתבוננות באברים נמסרו כסיפור המקור, לא כקביעה רפואית. ״חמשת אברי האחסון״ הוא מונח ברפואה העתיקה, לא קטגוריה אנטומית מודרנית. פ' א.ת.]

צ׳ווה. ביין צ׳ווה נכנס לבדוק אותו, וכשיצא שאל אותו דונג אָן־יוּ על מצבו. ביין צ׳ווה אמר: ״הדם והדופק תקינים; מה יש להתפלא? בעבר היה כך גם לדוכס מוּ של צ׳ין, והוא התעורר לאחר שבעה ימים. ביום שהתעורר אמר לגונג־סוּן ג׳ה ולדָוֶה־יוּ: ׳הלכתי למעונו של הריבון השמימי ונהניתי מאוד. התעכבתי זמן רב מפני שהיה שם דבר שלמדתי. הריבון אמר לי: ״בג׳ין עתידה להתחולל מהומה גדולה, ובמשך חמישה דורות לא תדע מנוחה. לאחר מכן יקום בה הגמון, אך הוא ימות בטרם יזקין. בנו של ההגמון יביא לכך שבארצכם לא תהיה הבחנה בין גברים לנשים.״׳ גונג־סוּן ג׳ה כתב את הדברים ושמר אותם; מכאן יצאו רשומות צ׳ין. המהומה בימי הדוכס שׁין, ההגמוניה של הדוכס וָן, וניצחונו של הדוכס שׁיאנג על צבא צ׳ין בשיאו, שלאחריו שב והתמסר לפריצות — על כל אלה שמעת. מחלת אדוננו כעת דומה לשלו. בתוך שלושה ימים בוודאי ייטב לו, וכשייטב לו בוודאי יהיה לו מה לספר.״[ב]

כעבור יומיים וחצי התעורר ג׳יין־דָוֶה ואמר לשרים הגדולים: ״הלכתי למעונו של הריבון השמימי ונהניתי מאוד. שוטטתי עם מאה האלים בשמי ג׳וּן־טיין. מוזיקה אדירה נוגנה בתשע סדרות, ורקדו את מחול ואן; זו לא הייתה כמוזיקה של שלוש השושלות, וקולה הניע את הלב. דוב אחד ביקש לתפוס אותי. הריבון ציווה עליי לירות בו; פגעתי בדוב והוא מת. בא דוב בי, ושוב ירִיתי בו; פגעתי בו והוא מת. הריבון שמח מאוד ונתן לי שני סלי במבוק, לכל אחד בן זוג. ראיתי ילד לצד הריבון. הריבון הפקיד בידי כלב מן הדי ואמר: ׳כשבנך יהיה בוגר, תן לו אותו.׳ הריבון אמר לי: ׳ג׳ין תלך ותיחלש מדור לדור, ובתום שבעה דורות

ב. [נשמרו הדוכס ג׳או וחמשת ימי המחלה שבבסיס. ״סוֹ־יין״ מצביע על סתירה לתקופת הדוכסים דינג וצ׳ינג ומוסר שב״האן פיי״ נזכרים עשרה ימים. 卌 בחלום נמסר כריבון שמימי, לא כקיסר צ׳ין. פ' א.ת.]

תאבד. בני משפחת ייגנ ינחילו תבוסה גדולה לאנשי ג׳וֹאוּ ממערב לפאן־קווי, אך גם הם לא יוכלו להחזיק במקום.׳״ דונג אָן־יוּ קיבל את הדברים, כתב אותם ושמר אותם. הוא סיפר לג׳יין־דְזֶה את דברי ביין צ׳ווה, וג׳יין־דְזֶה העניק לביין צ׳ווה שדות בשטח ארבעים אלף מוּ.[ג]

לאחר מכן עבר ביין צ׳ווה בגואו. יורש העצר של גואו מת. ביין צ׳ווה הגיע אל שער הארמון ושאל איש חצר פנימי שהתעניין באמנות הרפואה: ״במה חלה יורש העצר, שטקסי סילוק הפגעים בארץ דוחקים את כל יתר העיסוקים?״ איש החצר אמר: ״יורש העצר חלה משום שהדם והצ׳י לא פעלו בזמנם, הצטלבו ולא יכלו להשתחרר. הם פרצו פתאום החוצה והזיקו בפנים. תמצית החיים והרוח לא יכלו לעצור את הצ׳י המזיק; הצ׳י המזיק הצטבר ולא יכול היה להשתחרר. משום כך התרפה היאנג והיין התכווץ, והוא קרס פתאום ומת.״ ביין צ׳ווה שאל: ״כמה זמן עבר מאז מותו?״ השיב: ״מקריאת התרנגול ועד עכשיו.״ שאל: ״כבר הניחו אותו בארון?״ השיב: ״עדיין לא; טרם עבר חצי יום מאז מותו.״ אמר: ״הודע שאני צ׳ין יווה־רֶן ממחוז בּוֹ־האי שבצ׳י, וביתי בג׳נג. מעולם לא זכיתי לראות את זיו פניו ולהתייצב לפניו. שמעתי שיורש העצר מת לרוע המזל; אני יכול להשיבו לחיים.״ איש החצר אמר: ״שמא אדוני מפריז בדבריו? איך אתה אומר שאפשר להשיב את יורש העצר לחיים? שמעתי שבימי קדם היה רופא בשם יוּ פוּ. הוא לא טיפל במחלות במרתחים, בנוזלי תרופה או במשקאות מותססים, בדיקור אבן או במתיחת הגוף, בעיסוי ולחיצה או ברטיות תרופה חמות. במגע אחד הבחין בסימני המחלה; לפי

ג. [舞萬 נמסר כמחול ואן, לא כעשרת אלפים מחולות. 罷 נמסר כדוב בּי, בלי לקבוע זיהוי זואולוגי מודרני. 副 נמסר זמנית כבן זוג לסל; טיבו של הפריט אינו מוכרע. נשמרו גם חמישה דורות בנבואה הקודמת וגם שבעה בזו, בלי לאחדם. מוּ היא מידת שטח שלא הומרה למידה מודרנית. פ' א.ת.]

נקודות המעבר של חמשת אברי האחסון חתך את העור והפריד את הבשר, פתח את הערוצים וקשר את הגידים, לחץ על המח והמוח, מישש את הרקמות העמוקות וביקע בציפורניו את הקרומים, רחץ את המעיים והקיבה, שטף את חמשת אברי האחסון, זיכך את תמצית החיים ושינה את צורת הגוף. אם אמנות אדוני יכולה להגיע לכך, אפשר להשיב את יורש העצר לחיים. אבל אם אין היא יכולה להגיע לכך ואתה מבקש להשיבו לחיים, אין אלה דברים שאפשר לספר אפילו לעולל.״ בתום היום נשא ביין צ׳ווה את עיניו לשמיים ונאנח: ״הבנתך באמנות הרפואה היא כהצצה בשמיים דרך שפופרת וכהסתכלות בדגם דרך סדק. אני, יווה־ָרן, איני צריך למשש את הדופק, להביט בצבע הפנים, להקשיב לקול או לבחון את צורת הגוף כדי לומר היכן המחלה. כשאני שומע על היאנג שבמחלה, אני מסיק מהו היין שבה; וכשאני שומע על היין שבה, אני מסיק מהו היאנג שבה. סימני המחלה נראים על פני הגוף; בלי לצאת אלף לי, המקרים שאפשר להכריע בהם רבים מאוד, ואין לפרט כאן את כולם. אם אינך מאמין לדבריי, היכנס ובדוק את יורש העצר: תשמע רחשים באוזניו ותראה שנחיריו מתרחבים. משש לאורך שתי ירכיו עד איברי המין; בוודאי עדיין יהיה שם חום.״[ד]

איש החצר שמע את דברי ביין צ׳ווה, ועיניו בהו בלי למצמץ ולשונו התרוממה ולא ירדה. הוא נכנס ומסר את דברי ביין צ׳ווה לשליט גואו. שליט גואו נדהם, יצא לפגוש את ביין צ׳ווה בשער הפנימי ואמר: ״זה זמן רב ששמעתי על מידתך הנעלה, אך מעולם לא זכיתי להשתחוות ולהתייצב לפניך. אדוני עבר בארצנו

ד. [方喜 מתאר את עניינו של איש החצר באמנות הרפואה ואינו שמו. המשרות, הפעולות הגופניות והמונחים נמסרו בקירוב, בלי להפוך את התיאור לניתוח מודרני. הפרשנים הקדומים מציינים קושי כרונולוגי בזיהוי גואו. המשפט 里千出不 נמסר מילולית כ״בלי לצאת אלף לי״; הקשרו להכרעה במחלה טעון בירור. פ' א.ת.]

הקטנה, ולמזלנו יעמיד אותה מחדש. ארצנו הנידחת ואני, משרתך הקטן, זכינו בחסד גדול. אם אדוני כאן, יחיה; אם איננו, יושלך למלא תעלה או ערוץ, ימות לעד ולא ישוב.״ עוד בטרם סיים לדבר נאנח והתייפח, היכה על חזהו, ורוחו ותמצית חייו נשפכו לכל עבר. דמעות ארוכות זלגו מעיניו ונאחזו בריסיו. בצערו לא יכול היה לעצור בעצמו, ומראה פניו השתנה. ביין צ׳ווה אמר: ״מחלת יורש העצר היא מה שנקרא ׳קריסה כשל גופה׳. היאנג נכנס לתוך היין, מניע את הערוצים הכרוכים סביב הקיבה ואת הערוצים הראשיים והמקשרים שבפנים, ויורד בנפרד אל שלושת המחממים ואל שלפוחית השתן. משום כך ערוצי היאנג יורדים וערוצי היין עולים ומתחרים בהם. הצ׳י המתכנס נחסם ואינו עובר; היין עולה והיאנג נע בפנים. למטה הוא פועם בפנים ואינו עולה; למעלה הוא נפסק בחוץ ואינו ממלא את שליחותו. למעלה יש ערוץ מקשר המנתק את היאנג, ולמטה קשר הפוגע ביין. היין נפגע והיאנג נפסק, צבע הפנים כבר אובד והדופק משתבש; משום כך הגוף שקט ונראה כמת. יורש העצר לא מת. כשיאנג נכנס אל היין שבצ׳ה־לאן של אברי האחסון, האדם חי; כשיין נכנס אל היאנג שבצ׳ה־לאן של אברי האחסון, האדם מת. כל המצבים האלה פורצים פתאום כשחמשת אברי האחסון מתכווצים בפנים. רופא מיומן מטפל בהם; רופא לא מיומן נבוך וחושש.״[ה]

ביין צ׳ווה הורה לתלמידו דְזֶה־יאנג לחדד את המחט וללטש את אבן הדיקור, ולטפל בשלושת היאנג החיצוניים ובחמש נקודות המפגש. כעבור זמן מה שב

ה. [ההסבר נמסר כתורת היין, היאנג, הצ׳י והערוצים שבמקור, לא כאבחנה רפואית מודרנית. 支藏蘭 נשמר בתעתיק חלקי ״צ׳ה־לאן של אברי האחסון״; זיהויו ופירושו אינם מוכרעים. בעמוד 3633 של ״סה־בו בייי־יאו״ נדפס 廢已色, בלי 之; הסימון （之）廢 [已] 色 הוחלף בקריאה זו בטקסט הסיני. ״צבע הפנים כבר אובד״ נבדק מולה. פ' א.ת.]

יורש העצר להכרתו. אז הורה לִדְוִה־בֹאוֹ להכין רטיית חימום של חמישה פָּן, ולערבב ולבשל אותה בתכשיר 'שמונה ההפחתות', כדי להניח רטיות לסירוגין מתחת לשני צידי בית החזה. יורש העצר קם וישב. שוב הותאמו היין והיאנג, ולאחר ששתה מרתח במשך שני פרקי עשרה ימים בלבד חזר למצבו הקודם. משום כך חשבו הכול בעולם שביין צ׳ווה מסוגל להשיב מתים לחיים. ביין צ׳ווה אמר: ״אני, יווה־רֶן, איני מסוגל להשיב מתים לחיים. זהו אדם שממילא היה עתיד לחיות; אני רק יכולתי להעמיד אותו על רגליו.״[1]

ביין צ׳ווה עבר בצ׳י, והמרקיז הואן של צ׳י אירח אותו. כשנכנס להיראות בחצר אמר: ״אדוני, יש לך מחלה במרווחי העור. אם לא תטופל, תעמיק.״ המרקיז הואן אמר: ״אין לי מחלה.״ ביין צ׳ווה יצא, והמרקיז אמר למקורביו: ״הרופאים אוהבים רווח; הוא רוצה לזקוף לזכותו טיפול באדם שאינו חולה.״ כעבור חמישה ימים שב ביין צ׳ווה להיראות לפניו ואמר: ״אדוני, יש לך מחלה בערוצי הדם. אם לא תטופל, חוששני שתעמיק.״ המרקיז הואן אמר: ״אין לי מחלה.״ ביין צ׳ווה יצא, והמרקיז היה לא מרוצה. כעבור חמישה ימים שב ביין צ׳ווה להיראות לפניו ואמר: ״אדוני, יש לך מחלה במעיים ובקיבה. אם לא תטופל, תעמיק.״ המרקיז לא השיב. ביין צ׳ווה יצא, והמרקיז היה לא מרוצה. כעבור חמישה ימים שב ביין צ׳ווה להיראות לפניו; מרחוק הבחין במרקיז, נסוג והסתלק במהירות. המרקיז שלח אדם לשאול מדוע. ביין צ׳ווה אמר: ״כשהמחלה במרווחי העור, מרתחים ורטיות חמות יכולים להגיע אליה; כשהיא בערוצי הדם, מחטים ואבני דיקור יכולות להגיע אליה; כשהיא במעיים

ו. [״חמישה פָּן״ ו״שמונה ההפחתות״ משמרים את מונחי המקור. ״סוֹ־יין״ מפרש את הראשון כעומק חדירת החום ואת השני כהפחתות בתכשיר, אך אין כאן שחזור מרשם, מינון או הנחיית טיפול. נשמרת הבחנת ביין צ׳ווה בין השבת מת לחיים לבין הקמת מי שהיה עתיד לחיות. פ׳ א.ת.]

ובקיבה, משקה מותסס יכול להגיע אליה; כשהיא במח העצמות, אפילו הממונה על הגורל אינו יכול לעשות דבר. כעת היא במח העצמות, ומשום כך לא ביקשתי לטפל.״ כעבור חמישה ימים חלה המרקיז בגופו ושלח להזמין את ביין צ׳ווה, אך ביין צ׳ווה כבר נמלט. לבסוף מת המרקיז הואן.[ז]

אם החכם מבחין מראש בסימנים הדקים ומאפשר לרופא מיומן לפעול מוקדם, אפשר לרפא את המחלה ולהציל את החיים. בני אדם מצטערים על ריבוי המחלות, ואילו הרופאים מצטערים על מיעוט הדרכים לטפל בהן. לפיכך יש שישה מצבים שאין מטפלים בהם: יהירות ופריקת עול שאינן נענות להיגיון — זה הראשון; הקלת ראש בגוף והעדפת הרכוש — זה השני; לבוש ומזון שאינם מתאימים — זה השלישי; התערבבות היין והיאנג ואי־יציבות הצ׳י של אברי האחסון — זה הרביעי; גוף כחוש שאינו יכול לשאת תרופות — זה החמישי; אמון בשמאנים ולא ברופאים — זה השישי. די באחד מאלה כדי שהמצב יהיה חמור וקשה לטיפול.[ח]

שמו של ביין צ׳ווה נודע בעולם כולו. כשעבר בהאן־דאן שמע שמכבדים שם נשים ונעשה רופא לענייני נשים; כשעבר בלואו־יאנג שמע שאנשי ג׳וֹאוּ אוהבים זקנים ונעשה רופא למחלות האוזניים והעיניים ולחסימות; כשנכנס לשׁיין־יאנג שמע שאנשי צ׳ין אוהבים ילדים קטנים ונעשה רופא ילדים. הוא השתנה לפי מנהגי המקום. לי שׁי, הממונה על רופאי החצר של צ׳ין, ידע

ז. [נשמרו צ׳י והתואר מרקיז הואן שבבסיס, אף שהפרשנות העתיקה דנה בקושי בזיהוי השליט. כל מרווחי חמשת הימים נשמרו. ״הממונה על הגורל״ הוא 司命, דמות שמימית, לא רופא בעל תפקיד רשמי. פ' א.ת.]

ח. [ששת המצבים נמסרו כטענת החיבור העתיק, ולא כהנחיה רפואית לקורא בן זמננו. 不治 עשוי לציין גם הימנעות מטיפול וגם מצב שאינו בר־ריפוי; ״אין מטפלים בהם״ משאיר את ההבחנה פתוחה. פ' א.ת.]

שכישוריו נופלים משל ביין צ׳ווה ושלח אדם להתנקש בו. עד היום כל העוסקים בדופק בעולם הולכים בדרכו של ביין צ׳ווה.[ט]

אדון האסם הגדול היה מנהל האסם הגדול של צ׳י ואיש לין־דְזֶה. שם משפחתו היה צ׳וּן־יוּ ושמו אי. מנעוריו אהב את אמנות הרפואה ואת שיטותיה. בשנה השמינית לקיסרית גאו קיבל תורה חדשה ממורהו יאנג צ׳ינג, איש יווה־לי שבאותו מחוז ובעל דרגת גונג־צ׳ָנג. צ׳ינג היה בן יותר משבעים ולא היו לו בנים. הוא הורה לאי להשליך את כל מרשמיו הישנים, מסר לו את כל המרשמים הסודיים, והעביר לו את ספרי הדופק של הקיסר הצהוב ושל ביין צ׳ווה: אבחון מחלות לפי חמשת צבעי הפנים, ידיעת מי יחיה ומי ימות, הכרעה בספקות וקביעת מה שאפשר לרפא, וכן את הדיון בתרופות — והכול בדקדוק רב. במשך שלוש שנים למד אותם; כשעסק בטיפול בחולים, הכרעותיו מי יחיה ומי ימות התאמתו במקרים רבים. אך הוא נדד פה ושם בין מדינות הנסיכים ולא ראה בביתו בית. לעיתים לא טיפל באנשים, ורבים ממשפחות החולים התרעמו עליו.[י]

בשנה הרביעית לקיסר וָן הגיש אדם כתב האשמה נגד אי. בגין עבירה שעונשה גופני היה עליו להישלח מערבה לצ׳אנג־אן. לאי היו חמש בנות, והן הלכו אחריו ובכו. אי כעס וגידף: ״נולדו לי ילדים, אך לא בנים; בשעת מצוקה אין את מי לשלוח!״ בתו הצעירה טי־יינג נפגעה מדברי אביה והלכה עמו מערבה. היא

ט. [下帶 נמסר כאן בקירוב כענייני נשים, ו־痹 כחסימות לפי המינוח העתיק. שמות תחומי הטיפול אינם שקולים בהכרח להתמחויות רפואיות מודרניות. טענת המקור על ראשית רפואת הדופק נשמרה בלי להפוך אותה לקביעה עצמאית של המתרגם. פ׳ א.ת.]

י. [אדון האסם הגדול הוא כינוי הנגזר ממשרת ניהול האסם של צ׳י. 公乘 נמסר כדרגת גונג־צ׳ָנג, ולא כחלק משם יאנג צ׳ינג; ״ג׳נג־יי״ מזהה אותה כדרגת התואר השמינית. תיאורי הצלחת האבחנות הם דיווח החיבור. פ׳ א.ת.]

הגישה כתב לקיסר: ״אבי היה פקיד, ובצ׳י שיבחו את יושרו ואת הגינותו. כעת הורשע על פי החוק ועומד להיענש. כואב לי מאוד שמי שמת אינו יכול לשוב לחיים ושמי שגופו הושחת בעונש אינו יכול לשוב לשלמותו. גם אם ירצה לתקן את שגיאותיו ולהתחיל מחדש, אין לו דרך לעשות זאת ולא יוכל להשיג זאת לעולם. אני מבקשת למסור את עצמי כשפחה לרשות המדינה כדי לפדות את העונש על חטא אבי ולאפשר לו לשנות את דרכו ולהתחיל מחדש.״ הכתב הגיע לקיסר והוא התרגש מכוונתה. באותה שנה בוטל גם החוק של עונשי השחתת הגוף.[יא]

אי ישב בביתו. צו קיסרי זימן אותו לשאול כמה אנשים טיפל בהם ותוצאות חייהם או מותם אימתו את אבחנותיו, ומי היו האנשים, בשמותיהם.

בצו קיסרי נשאל המשרת אי, מנהל האסם הגדול לשעבר: ״מהי מומחיותך באמנות הרפואה, ואילו מחלות אתה יודע לטפל בהן? האם יש לך ספרים על כך או לא? אצל מי למדת את כל אלה? כמה שנים למדת? אם היו מקרים שבהם התאמתה אבחנתך — מאיזה נפה ויישוב היו האנשים? במה חלו? מה היה מצב מחלתם לאחר הטיפול והתרופות? השב על הכול בפירוט מלא.״ המשרת אי השיב:

> מנעוריי אהבתי רפואה ותרופות, אך רבים מן המרשמים שניסיתי לא הועילו. בשנה השמינית לקיסרית גאו זכיתי לפגוש את מורי יאנג צ׳ינג, בעל דרגת גונג־צ׳ָנג מיווה־לי שבלין־דְזֶה. צ׳ינג היה בן יותר משבעים, וזכיתי

יא. [נשמרה השנה הרביעית שבבסיס. שׁוּ גואנג מציין שבטבלאות ביטול עונשי השחתת הגוף חל בשנה השתים־עשרה, ו״ג׳נג־יי״ מביא מ״האן שוּ״ את השנה השלוש־עשרה; הסתירה לא יושבה בשתיקה. 肉刑 נמסר כעונשי השחתת הגוף, לא כביטול כל ענישה גופנית. דברי האב על בנותיו נשמרו כדבריו. פ' א.ת.]

לפגוש אותו ולשרתו. הוא אמר לי: ״השלך את כל ספרי המרשמים שלך; הם אינם נכונים. יש בידי ספרי הדופק של הקיסר הצהוב וביין צ׳ווה, שנמסרו מדורות קדומים: אבחון מחלות לפי חמשת הצבעים, ידיעת מי יחיה ומי ימות, הכרעה בספקות וקביעת מה שאפשר לרפא, וכן ספר הדיון בתרופות — והכול בדקדוק רב. ביתי אמיד ומסופק, וחיבה בליבי אליך. אני רוצה ללמד אותך את כל ספרי המרשמים הסודיים שלי.״ אני, המשרת אי, אמרתי מיד: ״חסד גדול הוא זה; לא העזתי לקוות לו.״ מיד קמתי ממושבי, השתחוויתי פעמיים לפניו וקיבלתי את ספריו: ‘הקאנון העליון והתחתון של הדופק’, ‘אבחון חמשת הצבעים’, ‘אמנות צ׳י־גאי’, ‘אומדן השינויים החיצוניים של היין והיאנג’, ‘הדיון בתרופות’, ‘רוח האבנים’ ו‘הספר הסודי של חיבור היין והיאנג’. קיבלתי אותם, קראתי, פירשתי ובחנתי אותם במשך כשנה. בשנה שלאחר מכן כבר ניסיתי אותם, והיו תוצאות מאמתות, אך עדיין לא הייתי מיומן. בסך הכול שירתתי אותו כשלוש שנים; כבר טיפלתי באנשים, אבחנתי מחלות והכרעתי מי יחיה ומי ימות, והתוצאות אימתו את דבריי והיו טובות ומדויקות. כעת עברו כעשר שנים מאז מות צ׳ינג. אני, המשרת אי, ‘תמו לי שלוש שנים’, ואני בן שלושים ותשע.[יב]

צ׳ָנג, מבקר חצר בצ׳י, אמר שהוא סובל מכאב ראש. אני, המשרת אי, בדקתי את דופקו ואמרתי: ״מחלתך קשה; איני יכול לדבר עליה.״ יצאתי, ורק לאחיו הצעיר צ׳אנג אמרתי: ״זו מחלת מורסה, המתפתחת בפנים בין

יב. [כותרות החיבורים נמסרו בקירוב. 咳奇 נשמר בתעתיק צ׳י־גאי לפי ההגייה ב״ג׳י־ג׳יה״, לא כ״שיעול מוזר״; פירושו ו־石神 עוד טעונים בירור. המשפט 年三盡意臣 נשמר בתרגום מילולי מסוג ״תמו לי שלוש שנים״. מנייני השנים, מות המורה וגיל שלושים ותשע לא תוקנו כדי ליישב את הכרונולוגיה. פ׳ א.ת.]

המעיים לקיבה. בעוד חמישה ימים תהיה נפיחות, ובעוד שמונה ימים יקיא מוגלה וימות.״ מחלת צ׳ֶגֶ באה משתיית יין ומיחסי מין. הוא מת במועד שנקבע. ידעתי מהי מחלתו מפני שכאשר מישששתי את דופקו מצאתי את צ׳י הכבד. צ׳י הכבד היה עכור ושקט; זו מחלת ‘המחסום הפנימי’. כללי הדופק אומרים: ״דופק ארוך ומתוח כמיתר, שאינו משתנה עם ארבע העונות, מציין מחלה שעיקרה בכבד. כשהוא הרמוני, הערוץ הראשי הוא עיקר המחלה; כשיש בו הפסקות, יש פגיעה בערוצים המקשרים.״ כשהערוץ הראשי הוא עיקר המחלה והדופק הרמוני, המחלה נובעת מן הגידים והמח שבפנים. כשההפסקות נקטעות והדופק פורץ, המחלה נובעת מיין ומיחסי מין. ידעתי שתהיה נפיחות לאחר חמישה ימים ושלאחר שמונה ימים יקיא מוגלה וימות מפני שבשעת מישוש הדופק החל השאו־יאנג להפסיק. הפסקות מציינות מחלה בערוץ הראשי; המחלה חולפת ועוברת על האדם, והאדם הולך. כשהערוצים המקשרים הם עיקר המחלה, בעת ההיא היה השאו־יאנג בתחילת המחסום, בשיעור פֶּן אחד; לכן היה חום בפנים אך המוגלה טרם הופיעה. כשהגיע לחמישה פֶּן הגיע לגבול השאו־יאנג; כשהגיע לשמונה ימים הקיא מוגלה ומת. לפיכך כשעלה שני פֶּן הופיעה המוגלה, בהגיעו לגבול הייתה נפיחות, וכשהכול נשפך מת. החום עולה וצורב את היאנג־מינג, ומרקיב את הערוצים המקשרים הזורמים. תנועת הערוצים האלה גורמת לקשרי הדופק להתפרץ; כשהם מתפרצים הרקמה נרקבת ומתפרקת, ולכן הערוצים המקשרים מצטלבים. צ׳י החום כבר עלה והגיע אל הראש ופעל בו; משום כך כאב הראש.״[ג]

ג. [הדוח ממשיך את דברי צ׳וּן־יוּ אי בגוף ראשון. מונחי הדופק והמחלות נמסרו לפי שיטתו העתיקה. 疽 תורגם בקירוב ״מורסה״ ו־關內 ״מחסום פנימי״, בלי לקבוע אבחנה מודרנית. המשפט 過去病 去則人，人 נמסר מילולית בקירוב; תחבירו ומניניו הפֶּן טעונים בירור נוסף. פ' א.ת.]

ילד קטן מבניו של מלך צ׳י חלה, והזמינו אותי, המשרת אי, לאבחן ולמשש את דופקו. אמרתי: ״זו מחלת חסימת הצ׳י בסרעפת. היא גורמת אי־שקט ומועקה, המזון אינו יורד, ולעיתים הוא מקיא קצף. המחלה באה מדאגה מועטה ומקושי חוזר באכילה ובשתייה.״ הכנתי לו מרתח להורדת הצ׳י ונתתי לו לשתות. ביום הראשון ירד הצ׳י, ביום השני יכול היה לאכול, וביום השלישי נרפא. ידעתי מהי מחלת הילד מפני שבבדיקת הדופק מצאתי את צ׳י הלב, עכור, נסער ופועל בערוץ הראשי; זו מחלה של הערוצים המקשרים של היאנג. כללי הדופק אומרים: ״דופק שבא תכוף ומהיר, הולך בקושי ואינו אחיד, מציין מחלה שעיקרה בלב.״ חום בכל הגוף ודופק שופע הם יאנג כפול. יאנג כפול מטלטל את אדון הלב. משום כך אי־שקט, מועקה ומזון שאינו יורד מציינים פגיעה בערוצים המקשרים; פגיעה בהם גורמת לדם לצאת כלפי מעלה, ומי שדמו יוצא כלפי מעלה מת. הדבר נולד מלב עצוב; המחלה באה מדאגה.[ד]

שׁוּן, הממונה על אנשי החצר של צ׳י, חלה. הרופאים כולם חשבו שזו התכווצות שנכנסה פנימה ודקרו אותו. אני, המשרת אי, בדקתי אותו ואמרתי: ״זו מחלת שאן גועשת, המונעת מן האדם להשתין ולהטיל צואה.״ שׁוּן אמר: ״כבר שלושה ימים איני יכול להשתין ולהטיל צואה.״ נתתי לו לשתות מרתח של תכשיר אש. לאחר השתייה הראשונה הצליח להשתין, לאחר השנייה הטיל צואה, ולאחר השלישית נרפא. המחלה באה מיחסי מין. ידעתי מהי מחלתו מפני שכאשר מישששתי את דופקו היה הצ׳י

ד. [הצירוף 子小兒嬰諸王中子齊 נמסר בקירוב כילד מבני המלך; זיהויו המדויק אינו מוכרע. 忉 נמסר כקושי באכילה ובשתייה, ו־心主 כ״אדון הלב״ במינוח העתיק. בעמוד 3641 של ״סה־בו בייי־יאו״ נדפס 憂少; נשמרה ״דאגה מועטה״, לא ההחלפה ל־心少 שבסימון （少） [心] 憂. הסינית תוקנה והמשפט בעברית נבדק מחדש. פ' א.ת.]

בנקודת הדופק הימנית דחוף, ולא היה בדופק הצ׳י של חמשת אברי האחסון. הדופק בנקודה הימנית היה גדול ותכוף. התכיפות ציינה חום וגעישה באמצע ולמטה; השמאל מציין את התחתון והימין את העליון, ובשניהם לא הייתה תגובת חמשת אברי האחסון. משום כך אמרתי שזו מחלת שאן גועשת. החום בפנים הוא שגרם לשתן להיות אדום.[טו]

שׁין, מנהל בית האוצר הפנימי של צ׳י, חלה. אני, המשרת אי, נכנסתי לבדוק את דופקו ואמרתי: ״זהו צ׳י של מחלת חום. אך יש זיעת חום, והדופק נחלש מעט; לא תמות.״ אמרתי: ״המחלה באה משהייה במים זורמים ומקור עז, שאחריו בא חום.״ שׁין אמר: ״כן, כך היה! בחורף שעבר נשלחתי מטעם המלך לצ׳ו והגעתי לנהר יאנג־ג׳וֹאוּ בנפת ג׳ו. הגשר בג׳ו היה פגום למדי. אחזתי במוט המרכבה ועוד לא עמדתי לחצות; הסוס נבהל, נפלתי ונכנסתי לתוך המים, וכמעט מתתי. הפקידים באו להציל אותי והוציאו אותי מן המים. כל בגדיי נרטבו; כעבור זמן מה גופי התקרר, ואחר כך בער כאש. עד היום איני יכול להיחשף לקור.״ הכנתי לו מרתח נוזלי של תכשיר אש לסילוק החום. לאחר השתייה הראשונה פסקה הזיעה, לאחר השנייה הסתלק החום, ולאחר השלישית נרפאה המחלה. הוריתי לו ליטול תרופות, וכעבור כעשרים יום לא נותרה מחלה בגופו. ידעתי מהי מחלתו מפני שבשעת מישוש הדופק מצאתי התקבצות ביין. כללי הדופק אומרים: ״במחלת חום, אם היין והיאנג מצטלבים, האדם מת.״ במישוש לא מצאתי הצטלבות אלא התקבצות ביין. בהתקבצות ביין

טו. [疝 נמסר כאן בתעתיק שאן, ולא הוגבל לאבחנה המודרנית ״בקע״. 火齊 נמסר ״תכשיר אש״ בלי לשחזר את מרכיביו. 瀂後前 הובנו כהשתנה והטלת צואה, בעקבות ״סו־יין״. בעמוד 3642 של ״סה־בו ביי־יאו״ נדפס 瀂大飲再瀂前得飲一 בלי ההשלמה [后] : לאחר השתייה הראשונה השתין, ולאחר השנייה הטיל צואה. ההשלמה הוסרה מהסינית והתרגום תוקן בהתאם. 內 בתיאור מקור המחלה הובן כיחסי מין, לא כגורם פנימי סתמי. פ׳ א.ת.]

הדופק תקין וצלול ויש החלמה; גם אם החום לא פסק לגמרי, האדם עדיין יחיה. צ״י הכליות היה לעיתים עכור, ודליל בנקודת הדופק של הטאי־יין; זהו צ״י המים. הכליות הרי שולטות במים, ומשום כך ידעתי זאת. אילו הוחמץ מועד הטיפול, היה הדבר הופך לקור ולחום.[טז]

אמו האלמנה של מלך צ״י חלתה, והזמינו אותי, המשרת אי, להיכנס ולבדוק את דופקה. אמרתי: ״מחלת רוח שוכנת בשלפוחית השתן; קשה לה להשתין ולהטיל צואה, והשתן אדום.״ נתתי לה לשתות מרתח של תכשיר אש. לאחר השתייה הראשונה הצליחה להשתין ולהטיל צואה, ולאחר השנייה נרפאה, והשתן חזר למצבו הקודם. המחלה באה מהזעה ומן היציאה בשׁוּן. שׁוּן פירושו הסרת הבגדים והנחת הזיעה להתייבש. ידעתי מהי מחלת אמו של מלך צ״י מפני שכאשר בדקתי את דופקה מישששתי את נקודת הטאי־יין ומצאתי צ״י רוח לח. כללי הדופק אומרים: ״דופק שבלחיצה עמוקה הוא גדול וקשה ובהרפיית הלחיצה הוא גדול ומתוח, מציין מחלה שעיקרה בכליות.״ במישוש דופק הכליות מצאתי את ההפך: הדופק היה גדול ונסער. גודלו ציין את צ״י שלפוחית השתן; סערתו ציינה חום בפנים ושתן אדום.[יז]

צאו שאן־פוּ, איש ג׳אנג־וּ־לי שבצ״י, חלה. אני, המשרת אי, בדקתי את דופקו ואמרתי: ״זו מחלת התכלות בריאות, ונוסף עליה קור וחום.״ מיד אמרתי לו: ״הוא ימות; אי אפשר לטפל בו. אשר לתמיכה שהוגשה לי עתה — אין כאן מקום לטיפול רפואי.״ הכלל אומר: ״לאחר שלושה ימים

טז. [נשמר הניגוד בין זיעת החום לבין סיפור הנפילה למים בחורף. שמות המשרה, הנהר ונקודות הדופק נמסרו בקירוב; אין כאן שינוי של 暑 או קביעה שהאירוע התרחש בקיץ. פ' א.ת.]

יז. [循 נשמר בתעתיק שׁוּן ובהסבר שבמקור. בתעתיק שלושת הפירושים מופיע גם 潲; אין זו החלפה אוטומטית בסינית. תיאור דופק הכליות וההפך שנמצא בו נשמר, ולא יושר לאבחנה מודרנית. פ' א.ת.]

ישתגע, יקום וילך בלא דעת וירצה לרוץ; לאחר חמישה ימים ימות.״ הוא אכן מת במועד שנקבע. מחלת שאן־פוּ באה מכעס עז ואחריו יחסי מין. ידעתי מהי מחלתו מפני שכאשר מישׁשתי את דופקו היה צ׳י הריאות חם. כללי הדופק אומרים: ״אין איזון ואין פעימה; הגוף תשוש.״ זהו המרחק ומניין הפעימות הגבוה של חמשת אברי האחסון, במחלת הערוצים הראשיים; לפיכך במישוש היה הדופק לא מאוזן והיו בו הפסקות. אי־איזון פירושו שהדם אינו שוכן במקומו; הפסקות פירושן שלעיתים שלוש פעימות מגיעות יחד, פעם נסערות ופעם גדולות. שני הערוצים המקשרים האלה נקטעו, ולכן הוא ימות ואין לרפאו. הקור והחום נוספו משום שניטלה חיות גופו. נטילת חיות הגוף פירושה תשישות הגוף; בתשישות הגוף אין מקום לצריבה במחסום, לדיקור אבן או לשתיית תרופות חריפות. לפני שהגעתי לבדוק אותו כבר בדק אותו רופא החצר של צ׳י, צרב את נקודת הדופק של שאו־יאנג ברגל ונתן לו לשתות גלולות בּאן־שׁיה. החולה לקה מיד בשלשול שוטף ובטנו התרוקנה. עוד צרב את ערוץ השאו־יין שלו; הדבר פגע בכבד וקטע עמוק את כוחו הנוקשה. כך נגרם נזק כבד נוסף לצ׳י של החולה, ולכן נוספו קור וחום. הוא היה עתיד להשתגע לאחר שלושה ימים מפני שערוץ מקשר אחד של הכבד התחבר, נקשר ונקטע ביאנג־מינג שמתחת לפטמה. כשהערוץ המקשר נקטע נפתח ערוץ היאנג־מינג; פגיעה בערוץ היאנג־מינג גורמת לשיגעון ולריצה. הוא היה עתיד למות לאחר חמישה ימים מפני שהמרחק בין הכבד ללב הוא חמישה פֶּן; לכן נאמר שבתום חמישה ימים הדבר מגיע לקצו, וכשהוא מגיע לקצו האדם מת.״[ח]

פאן מאן־רוּ, מפקד המשמר של צ׳י, חלה בכאב בבטן התחתונה. אני, המשרת אי, בדקתי את דופקו ואמרתי: ״זו הצטברות שיורית של ג׳יה.״ אמרתי למשרת רָאוֹ, הממונה על הסוסים של צ׳י, ולמשרת יוֹאוּ, המנהל הפנימי: ״אם מפקד המשמר לא יימנע מעתה מיחסי מין, הוא ימות בתוך שלושים יום.״ כעבור יותר מעשרים יום השתין דם ומת. המחלה באה מיין ומיחסי מין. ידעתי מהי מחלת פאן מאן־רוּ מפני שכאשר מישששתי את דופקו היה עמוק, קטן וחלש, ולפתע התכנסו פעימותיו; זהו צ׳י הטחול. בנקודת הדופק הימנית הגיע הצ׳י מתוח וקטן מאוד והראה את צ׳י הג׳יה. אלה גוברים זה על זה כסדרם, ולכן ימות בתוך שלושים יום. אם שלושת היין פועמים יחד, מתקיים המועד שבכלל; אם אינם פועמים יחד, ההכרעה חלה במועד מוקדם; אם יש פעימה ואחריה הפסקה, המועד קרוב. לפיכך, כששלושת היין שלו פעמו, באו ההשתנה הדמית והקץ כפי שנאמר קודם.[יט]

ג׳או ג׳אנג, ראש שריו של מרקיז יאנג־שׁוֹ, חלה והזמין אותי, המשרת אי. הרופאים כולם חשבו שזהו קור פנימי. בדקתי את דופקו ואמרתי: ״זו רוח חודרת.״ ברוח חודרת, מזון ומשקה יורדים בגרון ומיד יוצאים, ואינם נשארים. הכלל אומר: ״ימות בתוך חמישה ימים״, אך הוא מת רק כעבור עשרה ימים. המחלה באה מיין. ידעתי מהי מחלת ג׳או ג׳אנג מפני

יח. [養共其適 פורש בעקבות ״סו־יין״ כתמיכה שהוגשה לרופא; אין מדובר בהוראה חדשה להאכיל את החולה. 癉消肺 ו־奪尸 נמסרו בקירוב כ״התכלות בריאות״ ו״נטילת חיות הגוף״, לא כשחפת או מחלה מודרנית מסוימת. הצירוף 數遠之高藏五 נמסר זמנית כמרחק וכמניין פעימות, ומשמעותו טעונה בירור. קשרי הערוצים, חמשת הפֶּן וביקורת הטיפול הקודם נשמרו כטענות אי. פ' א.ת.]

יט. [נשמרו התחזית של שלושים יום והמוות לאחר יותר מעשרים יום. 瘕 נמסר בתעתיק ג׳יה; 陰三 מציין כאן שלושה סוגי דופק יין, לא שלושה אברים שהתרגום זיהה מחדש. המשפט 止前如血溲 נמסר בקירוב לפי הקשר, ותחבירו טעון בירור. פ' א.ת.]

שבמישוש דופקו הגיע הדופק חלק; זהו צ׳י של רוח פנימית. כשמזון ומשקה יורדים בגרון ומיד יוצאים ואינם נשארים, הכלל הוא מוות בתוך חמישה ימים; כל אלה הם כללי חלוקת הגבולות שנזכרו קודם. הוא מת רק כעבור עשרה ימים, מעבר למועד, מפני שאהב דייסה, ולכן אברי האחסון הפנימיים היו מלאים. מפני שהיו מלאים עבר את המועד. המורה אמר: ״מי שמעכל דגן עובר את המועד; מי שאינו מעכל דגן אינו מגיע למועד.״[כ]

מלך ג׳י־בֵּיי חלה והזמין אותי, המשרת אי, לבדוק את דופקו. אמרתי: ״קריסה מרוח ומלאות בחזה.״ הכנתי לו יין תרופות; כשסיים שלוש שה נרפא. המחלה באה מהזעה ושכיבה אפיים על הקרקע. ידעתי מהי מחלת מלך ג׳י־בֵּיי מפני שבשעת מישוש הדופק מצאתי צ׳י רוח, ודופק הלב היה עכור. כלל המחלה הוא: ״הפגיעה נכנסת אל היאנג שלו; כשצ׳י היאנג כלה נכנס צ׳י היין.״ צ׳י היין נכנס ומתפשט, ואז צ׳י הקור עולה וצ׳י החום יורד; משום כך יש מלאות בחזה. באשר להזעה ולשכיבה אפיים על הקרקע — במישוש דופקו היה הצ׳י יין. בצ׳י יין המחלה בהכרח נכנסת פנימה, וכשהיא יוצאת היא מגיעה גם ללחות הגוף.[כא]

צ׳ו־יו, אישה בעלת מעמד רשמי בשירות הממונה על העבודות בארמון הצפוני של צ׳י, חלתה. הרופאים כולם חשבו שרוח נכנסה פנימה ושהמחלה עיקרה בריאות, ודקרו את ערוץ השאו־יאנג שברגלה. אני, המשרת אי, בדקתי את דופקה ואמרתי: ״זו מחלת שאן של הצ׳י, השוכנת בשלפוחית השתן. קשה לה להשתין ולהטיל צואה, והשתן אדום.

כ. [風迴 נמסר ״רוח חודרת״ לפי ההסבר העתיק, ולא כשם מחלה מודרני. נשמרה במפורש התחזית של חמישה ימים לעומת המוות לאחר עשרה, והסבר המורה נמסר כהסברו של אי. פ' א.ת.]

כא. [שלוש שה היא הכמות שבמקור; לא הומרה לליטרים ולא שוחזר מינון. 瀧水 נמסר כלחות הגוף בעקבות ההסבר ב״ג׳נג־יי״, ולא כשם נהר. פ' א.ת.]

כשהמחלה פוגשת צ׳י קר היא גורמת לדליפת שתן ולנפיחות הבטן.״ מחלת צ׳וּ־יוּ באה מכך שרצתה להשתין ולא יכלה, ולאחר מכן קיימה יחסי מין. ידעתי מהי מחלתה מפני שבמישוש היה דופקה גדול ומלא והגיע בקושי; זו תנועת הג׳וווֹ־יין. דופק שמגיע בקושי מציין צ׳י שאן השוכן בשלפוחית השתן. הבטן מתנפחת מפני שהערוץ המקשר של הג׳וווֹ־יין נקשר בבטן התחתונה. כשיש פגיעה בג׳וווֹ־יין נעים קשרי הדופק, ותנועתם גורמת לנפיחות הבטן. צרבתי את ערוץ הג׳וווֹ־יין שברגלה, נקודה אחת מכל צד. מיד פסקה דליפת השתן, השתן נעשה צלול, והכאב בבטן התחתונה פסק. אז הכנתי לה מרתח של תכשיר אש לשתייה; כעבור שלושה ימים התפזר צ׳י השאן והיא נרפאה.[כב]

אומנתו של מלך ג׳י־בֵּיי לשעבר אמרה שרגליה חמות ושיש בה מועקה. אני, המשרת אי, אמרתי: ״זו קריסה מחום.״ דקרתי במרכז כפות רגליה, בשלוש נקודות בכל כף ולחצתי, בלי להוציא דם; המחלה חלפה מיד. היא באה משתיית יין ומשכרות רבה.[כג]

מלך ג׳י־בֵּיי הזמין אותי, המשרת אי, לבדוק את דופק הנשים המשרתות. כשהגעתי לאישה שׁוֹ, לא הייתה לה מחלה. אמרתי לממונה על האגף הפנימי: ״הטחול של שׁוֹ נפגע; אסור לה להתאמץ. לפי הכלל היא עתידה להקיא דם ולמות באביב.״ שאלתי את המלך: ״אילו כישורים יש לאישה

כב. [״ג׳נג־יי״ מפרש 於出 כשם האישה. 婦命 נשמר כמעמד רשמי; שׁוֹ גואנג מוסר גם נוסח 奴, אך הוא לא החליף את הבסיס. בעמודים 3648–3649 של ״סה־בו בייִ־יאו״ נדפס 腹小 בשתי ההופעות; תוקנו שתי הופעות 肮小 בסינית. התרגום ״הבטן התחתונה״ נבדק מחדש ונשמר. פ' א.ת.]

כג. [母阿 נמסר כאומנת בעקבות הפרשנות העתיקה, לא כאמו הביולוגית של המלך. 故 נמסר ״לשעבר״ ביחס למלך, בלי להשלים כאן זהות שלא נאמרה. היחידה היא פרוזה מצוטטת, לא שירה; סיווג השירה שנבע מהזחת הוויקי תוקן לפי הדפוס. פ' א.ת.]

שׂוּ, אשת הכישרון?״ המלך אמר: ״היא אוהבת לעסוק בשיטות ויש לה כישורים רבים; היא מחדשת בשיטות העיסוי שהיא מבצעת. בשנה שעברה קניתי אותה מן העם בארבעה מיליון ושבע מאות אלף; ארבע נשים הן בנות קבוצתה.״ המלך שאל: ״שמא יש לה מחלה?״ השבתי: ״מחלת שׂוּ קשה; היא נכללת בכלל המוות.״ המלך זימן אותה והביט בה. צבע פניה לא השתנה, והוא חשב שאין הדבר כך ולא מכר אותה למדינות הנסיכים. באביב נשאה שׂוּ חרב והלכה עם המלך לבית הכיסא. המלך יצא ושׂוּ נשארה מאחור; המלך שלח אדם לקרוא לה. היא נפלה בבית הכיסא, הקיאה דם ומתה. המחלה באה מהזעה. בהזעה, לפי אותו כלל, המחלה הפנימית חמורה, אך השיער נאה וצבע הפנים מבריק והדופק אינו נחלש; גם זו מחלת המחסום בפנים.[כד]

שר פנימי בצ׳י חלה בריקבון שיניים. אני, המשרת אי, צרבתי את ערוץ היאנג־מינג הגדול שבצידו השמאלי והכנתי לו מרתח קוּ־שָׁן, לגרגור שלוש שָׁנג ביום. בתוך כחמישה או שישה ימים נרפא. המחלה באה מרוח, משכיבה בפה פתוח ומאכילה בלי לשטוף את הפה.[כה]

אשת חצר של מלך דְזֶה־צ׳ואן הייתה הרה אך לא ילדה, ובאו להזמין אותי, המשרת אי. הלכתי ונתתי לה קורט מתרופת לאנג־דאנג לשתייה ביין; מיד

כד. [נשמרים דברי המלך על קניית שׂוּ ועל אי־מכירתה; אין בכך אימוץ של יחסו אליה כרכוש. סכום ארבעה מיליון ושבע מאות אלף נמסר בלי להוסיף יחידת מטבע שאינה מפורשת. ״ארבע בנות קבוצתה״ הוא פתרון זמני ל־人四偶曹. בעמוד 3650 של ״סה־בו בייִ־יאו״ נדפס 法同 ו־內關; הסימונים 同 ו־關 הוסרו תוך שימור הקריאה הנדפסת, בלי להפוך אותה ל־內關 [關]. ״לפי אותו כלל״ ו״המחסום בפנים״ הם פתרונות זמניים למינוח הרפואי. פ' א.ת.]

ילדה. שבתי ובדקתי את דופקה, והוא היה נסער. סערת הדופק ציינה מחלה שנותרה. נתתי לה מנה של שׁיאו־שה; יצא דם, ובו חמישה או שישה גושים בגודל שעועית.כו

עבדו של איש בית ראש השרים של צ׳י הלך עם פמליית החצר אל הארמון. אני, המשרת אי, ראיתי אותו אוכל מחוץ לשער הפנימי והבחנתי בצבע פניו בצ׳י של מחלה. מיד הודעתי לסריס פינג. פינג אהב את אמנות הדופק ולמד אצלי. הראיתי לו את מחלת עבד איש הבית ואמרתי: ״זהו נזק לצ׳י הטחול. באביב יהיה מעבר הסרעפת חסום ולא יוכל לאכול ולשתות; לפי הכלל, בקיץ ידמם דרך המעיים וימות.״ הסריס פינג הלך מיד ואמר לראש השרים: ״לעבדו של איש ביתך יש מחלה. היא קשה, ולמותו מועד קבוע.״ ראש השרים שאל: ״איך אתה יודע?״ השיב: ״כשנכנסת לחצר, עבדו של איש ביתך אכל מחוץ לשער הפנימי. אני ואדון האסם עמדנו שם; הוא הראה לי אותו ואמר שמי שמחלתו כזאת ימות.״ ראש השרים קרא לאיש הבית ושאל: ״האם עבדך חולה?״ איש הבית אמר: ״העבד אינו חולה, ושום דבר בגופו אינו כואב.״ באביב אכן חלה, ובחודש הרביעי דימם דרך המעיים ומת. ידעתי מהי מחלת העבד מפני שצ׳י הטחול סבב וגבר על חמשת אברי האחסון, פגע באזור והצטלב; זהו צבעו של נזק לטחול. מרחוק היה צהוב דהוי, ובבחינה מקרוב דמה לירקרקות של מוות. הרופאים

כה. [参苦 נשמר בתעתיק קו־שָׁן, בלי לקבוע זיהוי בוטני. שלוש שָׁנג היא מידת הכמות שבמקור שלא הומרה למידה מודרנית. בבסיס 明陽大; בעמוד 3650 של ״סה־בו בייי־יאו״ 明陽太. נשמרה חלופת הבסיס, ולא הוחלפה ב־明陽足; שם הערוץ ופירושו עוד טעונים בירור. היחידה היא פרוזה מצוטטת, לא שירה; סיווג השירה שנבע מהזחת הוויקי תוקן לפי הדפוס. פ' א.ת.]

כו. [乳 פירושו כאן ללדת, לפי ״סו־יין״, ולא להיניק. 葭碣 ו־石消 נשמרו בתעתיק, בלי לשחזר תרופה מודרנית או לקבוע מרכיב כימי. נשמר גם תיאור הדימום שלאחר הלידה. היחידה היא פרוזה מצוטטת, לא שירה; סיווג השירה שנבע מהזחת הוויקי תוקן לפי הדפוס. פ' א.ת.]

לא ידעו זאת וחשבו שזו תולעת גדולה, ולא ידעו שהטחול נפגע. מחלת המוות שלו באביב באה משום שצ״י הקיבה צהוב, והצהוב הוא צ״י האדמה. האדמה אינה גוברת על העץ, ולכן בא המוות באביב. אשר למוות בקיץ, כללי הדופק אומרים: ״מחלה קשה ודופק תקין וצלול נקראים מחסום פנימי.״ במחלת המחסום הפנימי אין האדם יודע היכן כואב לו; ליבו דחוק אך אין סבל מורגש. אם נוספת מחלה אחת, ימות באמצע האביב; אם יש הטבה ותקינות, יגיע לעונה נוספת. הוא מת בחודש הרביעי מפני שבשעת האבחון הייתה הטבה ותקינות. הטבה ותקינות פירושן שהאדם עדיין שמן. מחלת העבד באה מהזעה ומיציאות חוזרות, מחימום ליד האש ומיציאה ממנה אל רוח חזקה.[כז]

מלך דְזֶה־צ׳ואן חלה והזמין אותי, המשרת אי, לבדוק את דופקו. אמרתי: ״הצ׳י המורד עולה בחומרה; הראש כואב והגוף חם, והדבר גורם לאי־שקט ולמועקה.״ הרטבתי את ראשו במים קרים ודקרתי את ערוץ היאנג־מינג שברגל, שלוש נקודות מכל צד; המחלה חלפה מיד. היא באה משכיבה אחרי חפיפת השיער, בטרם התייבש. האבחון היה כקודם; בגלל הצ׳י המורד התפשט חום הראש עד הכתפיים.[כח]

הואנג צ׳אנג־צ׳ינג, אחיה הבכור של הגבירה הואנג של מלך צ׳י, ערך בביתו משתה יין, הזמין אורחים והזמין אותי, המשרת אי. האורחים ישבו והמזון

כז. [奴人舍 הובן כעבדו של איש הבית; בהמשך נזכר בנפרד איש הבית הנשאל על עבדו. נשמרו לשון האביב והקיץ והחודש הרביעי, בלי למחוק את המתח ביניהן. המינוח של אדמה ועץ הוא תורת המחבר. בעמוד 3651 של ״סה־בו בייִ־יאו״ נדפס 人舍召 בלי ההשלמה（奴）, שהוסרה בסינית; בעמוד 3652 נדפס 火於炙, ו־（灸）[炙] הוחלף ב־炙. ״חימום ליד האש״ נבדק מחדש ונשמר. המשפט 死青之茲 נמסר בקירוב, וקריאתו עוד טעונה בירור. פ' א.ת.]

עוד לא הוגש. הבחנתי בסונג ג׳יין, אחיה הצעיר של המלכה, ואמרתי: ״יש לך מחלה. בארבעת או חמשת הימים האחרונים כאבו מותניך וצידיך, לא יכולת להתכופף או להזדקף, וגם לא יכולת להשתין. אם לא תטופל מיד, המחלה תיכנס לכליות ותרטיב אותן. טפל בה בדחיפות בטרם תשכון בחמשת אברי האחסון. כעת היא שוכנת בלחות הכליות; זהו מה שנקרא חסימת כליות.״ סונג ג׳יין אמר: ״נכון; אכן יש לי כאב במותניים ובגב. לפני ארבעה או חמישה ימים ירד גשם. חתני משפחת הואנג ראו אבן מרובעת מתחת לאסם שבביתי והחלו להשתעשע בה. רציתי לחקות אותם; ניסיתי ולא יכולתי להרים אותה, והנחתי אותה שוב. בערב כאבו מותניי וגבי ולא יכולתי להשתין, ועד עכשיו לא נרפאתי.״ מחלת ג׳יין באה מאהבת נשיאת משאות כבדים. ידעתי מהי מחלתו מפני שהבחנתי בצבע פניו: צבע הטאי־יאנג היה יבש, והאזור שמעל הכליות ועד מתחת לגבול המותניים היה קמל בשיעור כארבעה פָן. כך ידעתי שהתפרצה לפני ארבעה או חמישה ימים. הכנתי לו מרתח עדין לשתייה, וכעבור כשמונה־עשר יום נרפא.[כט]

האישה האן, משרתת של מלך ג׳־בֵּיי, סבלה מכאב במותניים ובגב ומקור וחום. הרופאים כולם חשבו שזו מחלת קור וחום. אני, המשרת אי, בדקתי את דופקה ואמרתי: ״קור פנימי; דם הווסת אינו יורד.״ טיפלתי בה באדי תרופה, ומיד ירד הדם והמחלה נרפאה. היא באה מרצון בגבר שלא בא על

כח. [蹶 תורגם כאן לפי תנועת הצ׳ המורד כלפי מעלה, בהתאם להסבר ״ג׳נג־יי״. אין כאן זיהוי התיאור עם אבחנת כאב ראש מודרנית. היחידה היא פרוזה מצוטטת, לא שירה; סיווג השירה שנבע מהזחת הוויקי תוקן לפי הדפוס. פ' א.ת.]

כט. [נשמרו שתי קרבות המשפחה הנפרדות: הואנג צ׳אנג־צ׳ינג אחיה הבכור של הגבירה הואנג, וסונג ג׳יין אחיה הצעיר של המלכה. 倩 ו־京 פורשו כחתנים וכאסם בעקבות שׁוּ גואנג. 腎濡 ו־濡腎 נמסרו זמנית כלחות בכליות, בלי להחליפם בסינית. ארבעת הפָן נוגעים לתיאור אזור האבחון, ולא הומרו למידת אורך מודרנית. פ' א.ת.]

סיפוקו. ידעתי מהי מחלת האישה האן מפני שכאשר מישׁשתי את דופקה היה זה דופק הכליות, מחוספס ולא רציף. מחוספס ולא רציף פירושו שבואו קשה ונוקשה, ולכן אמרתי שהווסת אינה יורדת. דופק הכבד היה מתוח כמיתר ויצא בנקודה השמאלית; משום כך אמרתי שרצתה בגבר ולא השיגה אותו.[ל]

בּוֹ־וּ, אישה מפאן־לי שבלין־דְזֶה, חלתה קשה. הרופאים כולם חשבו שהקור והחום חמורים, שהיא עתידה למות ושאי אפשר לרפאה. אני, המשרת אי, בדקתי את דופקה ואמרתי: ״זו הצטברות תולעים.״ במחלת הצטברות תולעים הבטן גדולה, העור שמעליה צהוב וגס, והמישוש מכאיב. נתתי לה לשתות קורט יווה־הואה; יצאו תולעים בשיעור כמה שָׁנג, והמחלה נרפאה. בתוך שלושים יום חזרה למצבה הקודם. מחלת התולעים באה מקור ולחות; הצ׳י הקר והלח הצטבר בעוצמה ולא יצא, והפך לתולעים. ידעתי מהי מחלת בּוֹ־וּ מפני שמישׁשתי את דופקה ועברתי לאורך אזור הצ׳ה. האזור היה כחבל גס ודוקר, אך שערה היה נאה ושופע; זהו צ׳י התולעים. הברק בצבע פניה ציין שאין באברי האחסון הפנימיים צ׳י מזיק של מחלה קשה.[לא]

הקצין הצבאי צ׳וּן־יוּ שבצ׳י חלה. אני, המשרת אי, מישׁשתי את דופקו ואמרתי: ״אתה סובל מרוח חודרת. סימניה: מזון ומשקה יורדים בגרון ומיד יוצאים מאחור. המחלה באה מאכילה לשובע וריצה מהירה.״ הקצין

ל. [鼍 נמסר כטיפול באדי תרופה לפי ״סוֹ־יין״, לא כתרופה שהושמט אופן נתינתה. ייחוס המחלה לתשוקה שלא התממשה נשמר כטענתו של אי, לא כקביעה עצמאית על בריאות נשים. פ' א.ת.]

לא. [蟮 נמסר כתולעים בלי לקבוע מין טפילי מודרני, ו־芫華 בתעתיק יווה־הואה בלי הכרעה בוטנית. 尺 הוא אזור של בדיקת הדופק, שנמסר בתעתיק צ׳ה, לא יחידת אורך במשפט זה. תיאור השיער והקשר בין קור ולחות לתולעים נמסרו בקירוב. פ' א.ת.]

הצבאי צ׳וֹן־יוּ אמר: ״הלכתי לבית המלך ואכלתי כבד סוס, ושבעתי מאוד. כשראיתי שמביאים יין יצאתי בריצה, מיהרתי אל ביתי ושלשלתי כמה עשרות פעמים.״ אמרתי: ״אכין לך משקה מי אורז של תכשיר אש, ובעוד שבעה או שמונה ימים תירפא.״ הרופא צ׳ין שׁין היה אז לצידי. לאחר שיצאתי שאל שׁין את מפקד המשמר גֶה שבין הנוכחים: ״מה חושב אי שהיא מחלת הקצין הצבאי צ׳וֹן־יוּ?״ השיב: ״רוח חודרת, שאפשר לרפאה.״ שׁין צחק ואמר: ״הוא אינו מבין! לפי הכלל, הקצין הצבאי צ׳וֹן־יוּ ימות בעוד תשעה ימים.״ אחרי תשעה ימים לא מת, ובני ביתו שבו והזמינו אותי. הלכתי ושאלתי אותו, והכול היה כפי שאבחנתי. הכנתי לו תכשיר אש אחד של מי אורז לשתייה, ובתוך שבעה או שמונה ימים נרפא. ידעתי זאת מפני שבבדיקת הדופק היה הכול לפי הכללים. מחלתו הייתה בכיוון התקין, ולכן לא מת.[לב]

פּוֹ־שה, איש חצר פנימי בצ׳י, חלה. אני, המשרת אי, בדקתי את דופקו ואמרתי: ״הריאות נפגעו. אי אפשר לרפא; בעוד עשרה ימים, ביום דינג־האי, תשתין דם ותמות.״ הוא השתין דם ומת לאחר אחד־עשר יום. מחלתו באה מנפילה מסוס והטלת גופו על אבן. ידעתי מהי מחלתו מפני שבמישוש הדופק מצאתי את צ׳י היין של הריאות: הדופק הגיע מפוזר, מכמה דרכים ולא באחת. גם צבע הפנים העיד על ההתגברות. ידעתי שנפל מסוס מפני שבמישוש מצאתי דופק פאן־יין. דופק פאן־יין נכנס לשׁוּ־לי וגובר על דופק הריאות. פיזור דופק הריאות מציין שינוי בצבע הפנים והתגברות. הוא לא מת במועד שנקבע מפני שהמורה אמר: ״חולה שמעכל

לב. [馬司于淳 נמסר כקצין הצבאי צ׳וֹן־יוּ, לא כאילו סימה הוא שם משפחתו. 尉都閣 נמסר זמנית כמפקד גֶה; ״סוֹ־יין״ מציע גם תפקיד של מפקד אגף הארמון. נשמרו תחזית צ׳ין שׁין והפרכתה בדיווח, בלי לאחד את אבחנות הרופאים. פ' א.ת.]

דגן עובר את המועד; מי שאינו מעכל דגן אינו מגיע למועד.״ האיש אהב דוחן, והדוחן שולט בריאות; משום כך עבר את המועד. אשר להשתנה הדמית, כללי אבחון הדופק אומרים: ״חולה שהזנתו מתלווה לאהבת מקום יין מת בכיוון התקין; מי שאוהב מקום יאנג מת בכיוון ההפוך.״ האיש אהב לשהות בשקט ולא היה נסער, ישב במנוחה זמן רב ונרדם כשהוא נשען על שולחן; משום כך נשפך הדם למטה.[לג]

סוּ, רופא בשירות מלך צ׳, חלה. הוא זיקק לעצמו את חמש האבנים ונטל אותן. אני, המשרת אי, עברתי לבקרו, וסוּ אמר לי: ״אני הנחות חולה; הואל לבדוק אותי.״ בדקתי אותו ואמרתי: ״מחלתך היא חום פנימי. הדיון אומר: ‘מי שיש בו חום פנימי ואינו משתין, אסור לו ליטול את חמש האבנים.’ האבנים כתרופה חריפות וחזקות. אתה נוטל אותן ואינך מצליח להשתין תכופות; הפסק ליטול אותן מיד. צבע פניך מראה שעומדת להופיע נפיחות.״ סוּ אמר: ״ביין צ׳ווה אומר: ‘באבני יין מטפלים במחלת יין, ובאבני יאנג מטפלים במחלת יאנג.’ בתרופות האבן יש תכשירי יין ויאנג, מים ואש. משום כך בחום פנימי מטפלים בתכשיר עדין של אבני יין, ובקור פנימי בתכשיר נוקשה של אבני יאנג.״ אמרתי: ״דבריך רחוקים מן העניין. גם אם ביין צ׳ווה אמר כך, צריך לבדוק בקפידה, לקבוע מידות וכללים ולשקול במאזניים. צריך להתאים בין צבע הפנים והדופק, החוץ והפנים, העודף והחסר, הכיוון התקין והכיוון ההפוך, ולבחון את התאמת תנועתו ומנוחתו של האדם לנשימתו; רק אז אפשר לדון. הדיון אומר: ‘כשמחלת יאנג נמצאת בפנים וסימני יין מגיבים בחוץ, אין להוסיף תרופות

לג. [נשמרו תחזית עשרה ימים, היום דינג־האי והמוות לאחר אחד־עשר יום. 陰番 ו־里虛 נשמרו בתעתיק פאן־יין ושוּ־לי, בלי לקבוע זיהוי אנטומי. המשפט 死順者處陰喜養病 נמסר מילולית בקירוב; משמעות 養 כאן טעונה בירור. פ׳ א.ת.]

חריפות ודיקור אבן.’ כאשר תרופות חריפות נכנסות פנימה, הצ״י המזיק מצטבר והצ״י העצור מעמיק עוד יותר. כללי האבחון אומרים: ‘כששני יין מגיבים בחוץ ויאנג אחד נוגע בפנים, אין להשתמש בתרופות נוקשות.’ תרופות נוקשות שנכנסות מניעות את היאנג; מחלת היין נחלשת עוד ומחלת היאנג נעשית גלויה יותר. הצ״י המזיק זורם ונע, מכביד ונתקע בנקודות המעבר, ומתפרץ למורסה.״ יותר ממאה ימים אחרי שהזהרתי אותו הופיעה מורסה מעל הפטמה, נכנסה אל אגן הבריח והוא מת. זהו עיקרו של הדיון: חייבים להיות בו כללים מסודרים. אם רופא לא מיומן אינו בקיא אפילו באחד מהם, הוא מאבד את דגמי היין והיאנג וסדרם.[לד]

בעת שמלך צ״י היה עדיין מרקיז יאנג־שׁוּ, חלה קשה. הרופאים כולם חשבו שזו קריסה. אני, המשרת אי, בדקתי את דופקו וחשבתי שזו חסימה, ששורשה מתחת לצידו הימני, גדולה ככוס הפוכה, הגורמת קוצר נשימה וצ״י מורד שאינו מאפשר אכילה. נתתי לו לשתות דייסה של תכשיר אש. כעבור שישה ימים ירד הצ״י; הוריתי לו לעבור לגלולות, ובתוך כשישה ימים נרפא. המחלה באה מיחסי מין. בשעת האבחון לא יכולתי לזהות את ההבחנה המדויקת של הערוץ הראשי, אך ידעתי בקווים כלליים היכן המחלה.[לה]

פעם בדקתי את צ׳ֶנג קאי־פאנג, איש וּ־דוּ־לי שבאן־יאנג. קאי־פאנג אמר שאינו חולה. אמרתי לו שהוא סובל מרוח טָא, שבעוד שלוש שנים לא יוכל

לד. [石五 נמסר ״חמש האבנים״ בלי לקבוע אילו מינרלים נכללו בתכשיר. 辟 הובן כהצטברות לפי ״סוֹ־יין״, לא כסילוק הצ״י המזיק. 衰益病陰 נשמר כחולשת מחלת היין בלי לתקן את הניגוד למחלת היאנג; הפירוש טעון בירור. 盆缺 נמסר כ״אגן הבריח״ במינוח העתיק. דברי שני הרופאים ותוצאת הטיפול נשמרו בנפרד. פ' א.ת.]

להשתמש בארבע גפיו בכוחות עצמו, ושיאבד את קולו; עם אובדן הקול ימות. כעת שמעתי שאינו יכול להשתמש בארבע גפיו ואיבד את קולו, אך עדיין לא מת. המחלה באה משתייה תכופה של יין ומחשיפה לצ׳ רוח חזקה. ידעתי מהי מחלת צ׳ָנג קאי־פאנג מפני שבבדיקתו נאמר בכללי הדופק של צ׳י־גאי: ״כשצ׳י אברי האחסון מנוגדים זה לזה, האדם מת.״ במישוש מצאתי שהכליות מנוגדות לריאות; הכלל אומר: ״ימות בתוך שלוש שנים.״[לו]

שׂיאנג צ׳וּ, בעל דרגת גונג־צ׳ָנג מבּאן־לי שבאן־לינג, חלה. אני, המשרת אי, בדקתי את דופקו ואמרתי: ״זו מחלת שאן זכרית.״ שאן זכרית נמצאת מתחת לסרעפת ומתחברת למעלה לריאות. המחלה באה מיחסי מין. אמרתי לו: ״היזהר שלא לעשות עבודה הכרוכה במאמץ. אם תתאמץ, בוודאי תקיא דם ותמות.״ אחר כך שיחק צ׳וּ בכדור בבעיטות; מותניו לקו בקריסה ובקור, הוא הזיע הרבה והקיא דם. שבתי ובדקתי אותו ואמרתי: ״מחר, בערוב היום, תמות.״ הוא אכן מת. המחלה באה מיחסי מין. ידעתי מהי מחלת שׂיאנג צ׳וּ מפני שבמישוש דופקו מצאתי פאן־יאנג. פאן־יאנג נכנס לשׂוּ־לי, וצ׳וּ ימות למחרת. פאן אחד וערוץ מקשר אחד מציינים שאן זכרית.[לז]

לה. [נשמרת הודאת אי שלא זיהה את פרטי הערוץ אלא את מקום המחלה בקווים כלליים. 痹 נמסר כחסימה במינוח העתיק, ו־解經 נשאר פירוש זמני, לא זיהוי אנטומי מוכרע. פ' א.ת.]

לו. [風眷 נמסר כרוח טָא, לא כמחלה נוירולוגית מודרנית. נשמר במפורש שהחולה איבד את קולו אך עדיין לא מת, אף שהתחזית קשרה בין הדברים. 痞 נשמר כאובדן קול לפי הבסיס, בלי לאמץ בשתיקה את הקריאות החלופיות שבפרשנות. פ' א.ת.]

לז. [牡疝 נמסר מילולית כשאן זכרית, בלי לצמצם אותו לאבחנה מודרנית אחת. 踡跼 הוא משחק כדור בבעיטות, לא זיהוי עם כללי הכדורגל בן זמננו. 陽番 נשמר בתעתיק פאן־יאנג; המשפט —番—絡 נמסר מילולית בקירוב ופירושו אינו מוכרע. פ' א.ת.]

> אני, המשרת אי, אומר: רבים המקרים האחרים שבהם אבחנתי וקבעתי מועד לחיים או למוות, ורבות המחלות שטיפלתי בהן וריפאתי. עם הזמן שכחתי לא מעט מהם ואיני יכול לזכור את כולם, ולכן איני מעז לכלול אותם בתשובתי.[לח]

שאלו את המשרת אי: ״במחלות שאבחנת וטיפלת בהן, שמות המחלה לעיתים זהים אך האבחנות שונות; יש שמתים ויש שאינם מתים. מדוע?״ השיב: ״שמות המחלות דומים לעיתים קרובות, ואין לדעת מהם. משום כך קבעו חכמי קדם את כללי הדופק: לקבוע מידות, להציב כללים, לתלות מאזניים, לבדוק בחבל מדידה, להסדיר את היין והיאנג ולהבחין בין דפקי בני אדם ולתת לכל אחד שם, בהתאמה לשמיים ולארץ ובשילוב עם האדם. כך מבחינים בין מאה המחלות ומבדילים אותן. מי שיש בידו השיטות יכול להבדיל ביניהן; מי שאין בידו השיטות מאחד אותן. אך אי אפשר למצות את בחינת כללי הדופק. בבדיקת החולה מבדילים לפי המידות, וכך אפשר להבחין בין מחלות ששמן זהה ולקבוע היכן שוכן עיקר המחלה. לכל מי שבדקתי יש רשומת אבחון. יכולתי להבחין כך מפני שבדיוק כשסיימתי לקבל את שיטות מורי, מת המורה. לכן רשמתי את המקרים שאבחנתי, קבעתי מועדים לחיים ולמוות, ובחנתי את טעויותיי ואת הצלחותיי מול כללי הדופק. משום כך אני יודע אותם עד היום.״[לט]

שאלו את המשרת אי: ״בקביעת מועדי המחלה וההכרעה בחיים ובמוות, לעיתים אין התאמה למועד. מדוע?״ השיב: ״כל אלה נובעים מאכילה ושתייה,

---

לח. [נשמרת הודאת אי ששכח מקרים ואינו מעז למסור אותם, ולא הושלמו מקרי טיפול ממקור אחר. היחידה היא פרוזה מצוטטת, לא שירה; סיווג השירה שנבע מהזחת הוויקי תוקן לפי הדפוס. פ' א.ת.]

שמחה וכעס, שאין בהם מידה, או מנטילת תרופות שלא כראוי, או מדיקור וצריבה שלא כראוי. משום כך המוות אינו חל במועד שנקבע.״[מ]

שאלו את המשרת אי: ״שיטותיך יכולות לדעת אם החולה יחיה או ימות ולהכריע אילו תרופות מתאימות לו. האם מלכי הנסיכים ושרים בכירים פנו אליך אי פעם? וכשחלה המלך וָן, מדוע לא ביקשו ממך לאבחן ולטפל?״ השיב: ״מלכי ג׳או, ג׳יאו־שׁי, ג׳י־נאן וו שלחו כולם אנשים להזמין אותי, ולא העזתי ללכת. כשחלה המלך וָן היה ביתי עני ורציתי לטפל בחולים. חששתי באמת שהפקידים ימנו אותי למשרה ויכבלו אותי אליה. לכן העברתי את רישומי ונדדתי פה ושם, בלי לטפח את פרנסת הבית, ויצאתי לשוטט בארץ. ביקשתי אנשים הבקיאים באמנות ובשיטות ושירתתי אותם זמן רב. פגשתי כמה מורים ושירתתי אותם; קיבלתי את כל עיקרי תורתם, מיציתי את משמעות ספרי המרשמים שלהם ופירשתי את דיוניהם. ישבתי במדינתו של מרקיז יאנג־שׁוּ ושירתתי אותו. כשהמרקיז נכנס לחצר התלוויתי אליו לצ׳אנג־אן; כך יכולתי לבדוק את מחלת שׁיאנג צ׳וּ שבאן־לינג ואת המקרים האחרים.״[מא]

שאלו את המשרת אי: ״האם אתה יודע מדוע חלה המלך וָן ולא קם ממחלתו?״ השיב: ״לא ראיתי את מחלת המלך וָן. אך שמעתי שסבל מקוצר נשימה, מכאב ראש ומראייה לא ברורה. הרהרתי בדבר וחשבתי שאין זו מחלה.

לט. [籍診] נמסר כרשומות אבחון, לא כתיק רפואי במתכונת מודרנית. המידות, המאזניים וחבל המדידה נשמרים כדימויי שיטה; טענת הבדיקה העצמית נשמרה כדברי אי. פ' א.ת.]

מ. [הסבר אי לסטייה מן המועדים נמסר כטענתו, ולא כאימות של כל תחזיותיו. הדוח אינו מוחק את המקרים שבהם לא התקיימה תחזית המוות. פ' א.ת.]

מא. [王文 זוהה כמלך וָן של צ׳י בעקבות שׁוּ גואנג, לא כמלך וָן של ג׳וֹאוּ. 除 הובן כמינוי למשרה ולא כענישה או פיטורים. 移名數，左右 נמסר בקירוב כהעברת הרישום; פרטי הסדר הרישום נותרים לבירור, ואין כאן סיפור בריחה שהושלם בידי המתרגם. פ' א.ת.]

חשבתי שהוא שמן ותמצית החיים מצטברת בו, גופו אינו נע, והעצמות והבשר אינם נושאים זה את זה; משום כך הוא מתקשה לנשום, ואין מקום לטיפול רפואי. כללי הדופק אומרים: 'בגיל עשרים צ״י הדופק ראוי לריצה קלה; בגיל שלושים להליכה מהירה; בגיל ארבעים לישיבה שקטה; בגיל חמישים לשכיבה שקטה; מגיל שישים ומעלה יש לשמור את הצ״י עמוק בפנים.' המלך וָן עוד לא הגיע לגיל עשרים. זהו הזמן שבו צ״י הדופק ראוי לריצה קלה, אך הוא האט אותו ולא התאים לדרך השמיים ולארבע העונות. אחר כך שמעתי שהרופא צרב אותו, ואז מצבו החמיר; זו טעות בהבנת המחלה. לפי הבנתי, צ״י הרוח נאבק וצ״י מזיק נכנס, ואין נער יכול לשוב ולהתגבר עליו; משום כך מת. אשר לצ״י, צריך להסדיר אכילה ושתייה, לבחור ימים בהירים, לצאת במרכבה וברגל ולהרחיב את הלב, כדי להתאים את הגידים, העצמות, הבשר, הדם והערוצים ולשחרר את הצ״י. לכן גיל עשרים נקרא 'אי־יואן'. לפי הכלל אין להשתמש בו בדיקור אבן ובצריבה; דיקור אבן וצריבה מבריחים את הצ״י.״[מב]

שאלו את המשרת אי: ״אצל מי למד מורך צ׳ינג את הדברים? האם היה ידוע בצ״י ובמדינות הנסיכים?״ השיב: ״איני יודע אצל איזה מורה למד צ׳ינג. ביתו היה עשיר והוא היה בקיא ברפואה, אך לא רצה לטפל באנשים; כנראה משום כך לא נודע. צ׳ינג גם אמר לי: 'היזהר שלא תיתן לבניי ולנכדיי לדעת שלמדת את שיטותיי.'״[מג]

מב. [נשמר במפורש שאי לא ראה את מחלת המלך; יתר הדברים הם השערתו על סמך שמועה. טענות הגיל והצ״י אינן המלצה רפואית. 董 נמסר כשמירה עמוקה לפי שׁוּ גואנג. בבסיס 脅易, שנשמר בתעתיק אי־יואן; בעמוד 3661 של ״סה־בו בייי־יאו״ 簧易, והפרשנות מוסרת חלופות נוספות. נשמרה חלופת הבסיס, ומשמעותה אינה מוכרעת; אין כאן תיקון שגיאת תעתיק ודאית. פ' א.ת.]

שאלו את המשרת אי: ״מה ראה בך מורך צ׳ינג, שחיבב אותך ורצה ללמדך את כל שיטותיו?״ השיב: ״לא שמעתי שמורי צ׳ינג בקיא באמנות הרפואה. כך הכרתי אותו: מנעוריי אהבתי את עניני השיטות השונות. ניסיתי אותן, ורבות מהן התאמתו והיו מדויקות וטובות. שמעתי שגונג־סוּן גואנג מטאנג־לי שבדְזָה־צ׳ואן בקיא במרשמים שנמסרו מקדם, והלכתי להתייצב לפניו. זכיתי לפגוש אותו ולשרתו; קיבלתי שיטות לשינוי היין והיאנג וכללי הוראה שבעל פה, ואת הכול קיבלתי ורשמתי. ביקשתי לקבל גם את כל יתר מרשמיו המדויקים. גונג־סוּן גואנג אמר: ‘בכך תמו מרשמיי; איני חוסך אותם ממך. גופי כבר חלש ולא אעסוק בהם עוד. אלה המרשמים המופלאים שקיבלתי בנעוריי. אני מוסר לך את כולם; אל תלמד בהם אחרים.’ אמרתי: ‘זכיתי לפגוש אותך, לשרת לפניך ולקבל את כל המרשמים הסודיים — חסד גדול הוא זה. גם עד מותי לא אעז להעביר אותם לאחרים בלא רשות.’ כעבור זמן מה, כשגונג־סוּן גואנג ישב פנוי, דנתי באריכות בשיטות והראיתי בדבריי את דיוק השימוש בהן לאורך מאה דורות. מורי גואנג שמח ואמר: ‘ודאי תהיה רופא המדינה. האנשים שאני מיודד איתם כולם רחוקים. קרוב בן אותם הורים יושב בלין־דְזָה ובקיא בשיטות; איני משתווה אליו. שיטותיו מופלאות מאוד, ואין העולם מכיר אותן. כשהייתי בגיל העמידה ביקשתי לקבלן, אך יאנג ג׳ונג־צ׳יין לא הסכים ואמר: ״אינך האיש הראוי לכך.״ חכה ואלך איתך לפגוש אותו; ודאי יכיר באהבתך לשיטות. גם הוא כבר זקן וביתו אמיד ומסופק.’ טרם הלכנו אז, ובמקרה בא יין, בנו של צ׳ינג, להגיש סוס. באמצעות מורי גואנג הובא הסוס לפני המלך; משום כך נעשיתי מיודד עם יין. גואנג גם הפקיד אותי בידי יין ואמר: ‘אי אוהב

מג. [נשמרה אזהרת צ׳ינג על בניו ונכדיו, אף שבפתיחת סיפורו נאמר שאין לו בנים. הסתירה אינה מתוקנת ואין כאן השלמה בדבר מועד לידתם. פ' א.ת.]

שיטות; הקפד לנהוג בו בכבוד. הוא מלומד בדרך החכמים.׳ הוא כתב מכתב והמליץ עליי לפני יאנג צ׳ינג; כך הכרתי את צ׳ינג. שירתתי את צ׳ינג בכבוד ובזהירות, ומשום כך חיבב אותי.״[מד]

שאלו את המשרת אי: ״האם היו פקידים או אנשים מן העם ששירתו אותך ולמדו את שיטותיך, והאם קיבלו את כולן בשלמותן? מאיזה נפה ויישוב היו?״ השיב: ״סונג אי מלין־דְזֶה. הוא למד, ולימדתי אותו את חמשת האבחונים במשך יותר משנה. מלך ג׳י־בֵּיי שלח את רופאי החצר גאו צ׳י וואנג יוּ ללמוד; לימדתי אותם את גובהם ועומקם של הערוצים הראשיים ואת הקשרים החריגים בערוצים המקשרים, כיצד לדון במקום נקודות המעבר ובעליית הצ׳י וירידתו, כניסתו ויציאתו, סטייתו, הכיוון ההפוך והכיוון התקין, כדי להתאים את דיקור האבן ולקבוע את מקומות הדיקור והצריבה — במשך יותר משנה. מלך דְזֶה־צ׳ואן שלח אז את פָּנג שׁין, הממונה על סוסי האסם הגדול, לברר את השיטות; לימדתי אותו את הכיוון התקין והכיוון ההפוך בשיטות הלחיצה, את כללי התרופות, קביעת חמשת הטעמים ושיטות ערבוב התכשירים והמרתחים. דוּ שׁין, מנהל ביתו של מרקיז גאו־יונג, אהב את אמנות הדופק ובא ללמוד; לימדתי אותו את הערוצים הראשיים העליונים והתחתונים ואת חמשת האבחונים במשך יותר משנתיים. טאנג אֶן משאו־לי שבלין־דְזֶה בא ללמוד; לימדתי אותו את חמשת האבחונים, הערוצים הראשיים העליונים והתחתונים, צ׳י־גאי ותגובת ארבע העונות ליין וליאנג הכפולים. עוד בטרם סיים, מונה לרופא בשירות מלך צ׳י.״ שאלו את המשרת אי: ״כשאתה מאבחן

מד. [נשמרים יאנג ג׳ונג־צ׳יין ויאנג צ׳ינג בצורות השם השונות שבמקור, בלי לקבוע בשתיקה את היחס ביניהם. 同產 נמסר כקרוב בן אותם הורים; סוג הקרבה אינו מוכרע. בן צ׳ינג, יין, נשמר למרות 無子 בפסקה 10. 儒聖 נמסר כמלומד בדרך החכמים לפי ״סו־יין״, לא כקדוש בעל מעמד חדש. פ׳ א.ת.]

מחלות ומכריע מי יחיה ומי ימות, האם אתה יכול שלא לטעות כלל?״ השיב: ״כשאני מטפל בחולה אני מוכרח תחילה למשש את דופקו, ורק אחר כך אני מטפל. מי שמצבו לקוי והפוך אינו בר־טיפול; אני מטפל במי שמצבו בכיוון התקין. אין ליבי בקיא לגמרי בדופק; כשאני קובע מי יחיה ומי ימות ובוחן אם אפשר לטפל, לעיתים אני טועה. איני יכול לדייק בכול.״[מה]

ההיסטוריון הגדול אומר: אישה, בין שהיא יפה ובין שאינה יפה, מעוררת קנאה כשהיא יושבת בארמון; איש מלומד, בין שהוא ראוי ובין שאינו ראוי, מעורר חשד כשהוא נכנס לחצר. לפיכך הביאה אמנותו של ביין צ׳ווה עליו אסון, ואדון האסם הסתיר את עקבותיו ונחבא, ובכל זאת עמד להיענש. טי־יינג הגישה מכתב קצר, ואביה זכה לאחר מכן במנוחה. לכן לאו־דְזֶה אומר: ״היפה והטוב הם כלי מבשר רעה.״ האם התכוון לביין צ׳ווה ולאנשים כמותו? אשר לאדון האסם, אפשר לומר שהיה קרוב לכך.[מו]

מה. [נשמרו כל התלמידים ותקופות הלימוד, וכן התשובה הנפרדת על כישלונות האבחון בתוך אותו בלוק מקור. 診五 נמסר כחמשת האבחונים בלי להשלים שיטה שאינה מפורטת כאן. 長馬 נמסר כממונה על הסוסים במשרה זו; 重陽陰 נמסר זמנית כיין ויאנג כפולים. בעמוד 3663 של ״סה־בו בייי־יאו״ נדפס 順逆邪入出 בלי 正: ההשלמה הוסרה מן הסינית וההבחנה הנוספת ״ותקינותו״ הוסרה מהתרגום. פ' א.ת.]

מו. [המובאה מיוחסת כאן ללאו־דְזֶה ונמסרה לפי נוסח הפרק, לא הוחלפה בנוסח אחר של ״דאו דה ג׳ינג״. בעמוד 3664 של ״סה־בו בייי־יאו״ מסתיימים דברי ההיסטוריון ב־矣之近; אחריהם בא נספח אנטומי של ״ג׳נג־יי״ באותיות קטנות, שנמשך בעמודים שנבדקו 3665–3666 ו־3668. שיר השבח המאוחר ״סו־יין שו־דזאן״ בא לאחריו בעמוד 3668, שלא כסדרם בוויקי. שניהם, וכן ״קאו־ג׳נג״ שבעמודים שנבדקו 3670 ו־3672, אינם חלק מן התרגום. פרק 106 מתחיל בעמוד 3674. פ' א.ת.]

הביוגרפיה של פי, מלך וּ

פי, מלך וּ, היה בנו של ליוּ ג׳ונג, אחיו הבכור של הקיסר גאו. בשנה השביעית לאחר שהקיסר גאו ייצב את העולם העמיד את ליוּ ג׳ונג כמלך דאי. השׂיונג־נוּ תקפו את דאי, וליוּ ג׳ונג לא הצליח להגן עליה היטב. הוא נטש את ארצו ונמלט בדרכים צדדיות ללואו־יאנג, ושב מרצונו אל בן השמיים. בגלל קרבת המשפחה לא יכול היה בן השמיים להביא עצמו להענישו כחוק; הוא הדיח אותו ממלכותו ועשה אותו מרקיז הֶה־יאנג. בסתיו השנה האחת־עשרה לקיסר גאו מרד יינג בּוּ, מלך הואי־נאן. במזרח השתלט על אדמת ג׳ינג וכפה על צבאה להצטרף אליו; במערב חצה את הואי ותקף את צ׳וּ. הקיסר גאו יצא בעצמו בראש צבא להענישו. פי, בנו של ליוּ ג׳ונג ומרקיז פֵּיי, היה בן עשרים, חזק ונמרץ. כמפקד פרשים התלווה לקיסר והביס את צבא בּוּ ממערב לצ׳, בקווי־ג׳וו; בּוּ נמלט. ליוּ ג׳יה, מלך ג׳ינג, נהרג בידי בּוּ ולא הותיר יורש. הקיסר חשש מקלות הדעת והעזות בוּ ובקווי־ג׳, ומכך שאין מלך חזק שירסן אותן. בניו היו צעירים, ולכן העמיד את פי בפֵּיי כמלך וּ, ושלטונו היה על שלושה מחוזות וחמישים ושלוש ערים. לאחר שכבר מונה וקיבל את חותמו, קרא לו הקיסר גאו ובחן את מראהו. אמר: ״במראך יש סימני מרד.״ בליבו התחרט, אך המינוי כבר נעשה. טפח על גבו ואמר: ״בעוד חמישים שנה תהיה מהומה בדרום־מזרח האן; שמא אתה הוא שתחולל אותה? אך כל בעלי אותו שם משפחה בעולם הם בית אחד. היזהר שלא תמרוד!״ פי השתחווה עד שראשו נגע בארץ ואמר: ״לא אעז.״[א]

א. [נשמר שם ליוּ ג׳ונג שבבסיס; שׂוּ גואנג מוסר ששמו שׂי. 甄會 הובן כשם מקום לפי ״סו־יין״, לא כפועל ״נפגש״; תעתיקו זמני. נשמרה נבואת חמישים השנים, בלי להחליפה בחמישים ושלוש השנים שמונה הפרשנות. קריאת מראהו של פי נמסרה כאמונת הדמויות. פ׳ א.ת.]

בימי הקיסר שיאו־הווי והקיסרית גאו היה העולם רק בתחילת ייצובו, והנסיכים במחוזות ובממלכות התאמצו כל אחד להרגיע את אנשיו ולטפל בהם. לוּ היו הרי נחושת במחוז יוּ־ג׳אנג. פי הזמין אליו נמלטים מכל העולם להרבות בטביעת מטבעות ולהרתיח מי ים להפקת מלח. משום כך לא הוטלו מיסים, ולקופת המדינה היה שפע.[ב]

בימי הקיסר שיאו־וָן נכנס יורש העצר של וּ להירָאות בחצר, וזכה לשתות ולשחק במשחק לוח עם יורש העצר הקיסרי. מוריו ומדריכיו של יורש העצר מוּ היו כולם אנשי צ׳וּ, קלי דעת ועזים, והוא עצמו היה גאה מימים. בזמן המשחק התווכח על המהלכים ולא נהג בכבוד. יורש העצר הקיסרי הרים את לוח המשחק, היכה בו את יורש העצר של וּ והרג אותו. שלחו את גופתו לקבורה בארצו. כשהגיעה לוּ כעס מלך וּ ואמר: ״כולנו בעולם מאותו בית אבות. אם מת בצ׳אנג־אן, ייקבר בצ׳אנג־אן; לשם מה להביאו להיקבר כאן?״ ושלח את הגופה שוב לצ׳אנג־אן לקבורה. מאז חדל מלך וּ בהדרגה לנהוג לפי כללי שרי החסות, טען שהוא חולה ולא בא לחצר. בבירה ידעו שטענת המחלה וההיעדרות באו בגלל בנו; בירור העלה שאינו חולה. בכל פעם שבאו שליחים מוּ, נאסרו, נחקרו ונענשו. מלך וּ פחד, ומזימותיו הלכו והחריפו. אחר כך שלח אדם לביקור הסתיו, והקיסר שב ודרש תשובה משליח וּ. השליח השיב: ״המלך באמת אינו חולה. האן אסרה וחקרה כמה קבוצות של שליחים, ולכן הוסיף לטעון שהוא חולה. הרי נאמר: ׳לראות בבירור את הדגים שבמעמקי המים — אין זה מבשר טוב.׳ המלך התחיל בהתחזות לחולה;

ב. [בעמוד 3676 של ״סה־בו בייִ־יאו״ נדפס 錢鑄益 באותיות הגדולות. הסימון （益） [盜] הוחלף ב־益, והתרגום ״טביעה שלא ברשות״ תוקן ל״להרבות בטביעת מטבעות״. 盜 נזכר בפרשנות, אך לא הועבר ממנה לטקסט המחבר. גם מיקום הרי הנחושת ביוּ־ג׳אנג נשמר, אף שהפרשנים מציעים זיהוי אחר ודנים באפשרות של תוספת שם המחוז. פ׳ א.ת.]

כשנחשפה ונזפו בו בחריפות, נסגר יותר ויותר, פחד שהקיסר יוציאו להורג ולא ידע מוצא. רק אם הקיסר יניח לעניין ויאפשר לו להתחיל מחדש.״ בן השמיים חנן את שליח וו והחזירו, והעניק למלך וו משענת ומקל; משום זקנתו לא היה עליו לבוא לחצר. לאחר שוו שוחררה מאשמתה התרופפו גם המזימות. אך בארץ, בגלל הנחושת והמלח, לא הוטלו מיסים על העם. לחיילים ששירתו בתורם שולמה בכל פעם התמורה המקובלת. בעונות השנה שאל בשלום בעלי הכישרון המובחרים והעניק מתנות ביישובים. כשפקידים ממחוזות וממלכות אחרות רצו לבוא לתפוס נמלטים, הגנו עליהם במשותף ולא מסרו אותם. כך נהג יותר מארבעים שנה, ומשום כך יכול היה להפעיל את אנשיו.[ג]

צ׳או צואו היה מנהל בית יורש העצר וזכה לחסדו. פעמים רבות אמר לו בשיחות נינוחות שעבירות וו מצדיקות צמצום באדמתה. פעמים רבות גם הגיש כתבים לשכנע את הקיסר שיאו־וָן, אך הקיסר וָן היה סלחן ולא יכול היה להביא עצמו להעניש; משום כך נעשתה וו פרועה יותר מיום ליום. כשעלה הקיסר שיאו־ג׳ינג לשלטון, נעשה צואו המבקר הגדול ואמר לקיסר: ״כשייצב הקיסר גאו לראשונה את העולם, היו אחיו מעטים ובניו חלשים. הוא העניק נחלות גדולות לבעלי שם משפחתו: את בנו מפילגש, המלך דאו־הווי, המליך בצ״י על יותר משבעים ערים; את אחיו הצעיר שנולד לאישה משנית, המלך יווה־אן, המליך בצ׳ו על יותר מארבעים ערים; ואת פי, בן אחיו, המליך בוו על יותר מחמישים ערים. לשלושת בני הענפים המשניים נתן מחצית העולם. למלך וו היה קודם לכן הסכסוך בעניין יורש העצר; הוא העמיד פני חולה ולא

ג. [博 נמסר כמשחק לוח בלי לשחזר את כללי המשחק. 秋請 נמסר כביקור הסתיו; 杖几 כמשענת ומקל המבטאים היתר לזקן שלא לבוא לחצר. 更踐 נמסר כשירות בתור, ותשלום השכר לפי ההסבר העתיק. מניין יותר מארבעים שנה נשמר, בלי להחליפו בשלושים שבנוסח ״האן שו״ הנזכר בפרשנות. פ' א.ת.]

בא לחצר. לפי החוק העתיק היה ראוי להוצאה להורג, אך הקיסר וָן לא יכול היה להביא עצמו לכך והעניק לו משענת ומקל. חסדו היה גדול מאוד, והוא היה צריך לתקן את דרכו ולהתחיל מחדש. במקום זאת גבה ליבו עוד יותר: הוא טובע מטבעות ליד ההרים, מרתיח מי ים להפקת מלח, מושך אליו נמלטים מכל העולם וזומם מהומה. אם נצמצם את אדמתו ימרוד, ואם לא נצמצם — גם אז ימרוד. אם נצמצם ימרוד מהר והאסון יהיה קטן; אם לא נצמצם ימרוד מאוחר והאסון יהיה גדול.״ בחורף השנה השלישית בא מלך צ׳וּ לחצר. צ׳או צואו אמר אז שבשנה הקודמת, כשוּ, מלך צ׳וּ, לבש אבל על הקיסרית האלמנה בּוֹ, קיים בסתר יחסי מין אסורים במגורי האבל, וביקש להוציאו להורג. צו קיסרי חנן אותו, אך נשלל ממנו מחוז דונג־האי כעונש. כך נשללו גם מחוזות יוּ־ג׳אנג וקווי־ג׳י מוּ. שנתיים קודם לכן חטא מלך ג׳או ונשלל ממנו מחוז הֶה־שִׁיין. אָנג, מלך ג׳יאו־שִׁי, נהג במרמה במכירת תארים, ונשללו ממנו שש נפות.[ד]

שרי חצר האן דנו אז בצמצום וּ. פי, מלך וּ, חשש שהצמצום לא ייפסק, וניצל זאת להפעיל את מזימתו ולפתוח במעשה. חשב שאין בין הנסיכים מי שראוי לתכנן עמו, אך שמע שמלך ג׳יאו־שִׁי אמיץ, אוהב להראות רוח גבורה וחובב צבא, וכל מלכי צ׳י חוששים מפניו. לכן שלח את השר הפנימי יינג גאו לפתות את מלך ג׳יאו־שִׁי. לא היה בידו כתב, אלא מסר בעל פה: ״מלך וּ הנחות סובל מדאגה יומם ולילה. אינו מעז לראות עצמו זר לך ושלח אותי להביע את רצונו הטוב.״ המלך שאל: ״מה בא ללמד אותי?״ גאו אמר: ״כעת אדוננו נשען על

ד. [לשון 孽庶 משקפת את דירוג ענפי המשפחה בדברי צ׳או צואו; אינה קביעה של המתרגם על ערך בני הפילגשים. נשמרו מחוז הֶה־שִׁיין והתאריכים שבבסיס, בלי לאמץ את קריאת צ׳אנג־שאן מ״האן שוּ״ או לתקן את הכרונולוגיה. שמות המשרות ומגורי האבל נמסרו בקירוב. פ' א.ת.]

מרמה ונעטף בשרים מושחתים. הוא אוהב טובות קטנות, מקשיב למלשינים ולפושעים, משנה חוקים וצווים כרצונו, גוזל את אדמת הנסיכים, דורש עוד ועוד ומעניש את הטובים. הדבר מחמיר מיום ליום. משל עממי אומר: 'מלקקים את המוץ ומגיעים לאורז.' וו וג'יאו־שׁי הן ממלכות נסיכים ידועות; ברגע שיחקרו את שתיהן, חוששני שלא יוכלו לשבת בשלווה. מלך וו סובל ממחלה פנימית ואינו יכול לבוא לביקורי החצר זה יותר מעשרים שנה. תמיד חשש שיחשדו בו ולא היה בידו להוכיח את חפותו. כעת הוא מכוון כתפיים ומצמיד רגליים, ובכל זאת חושש שלא יניחו לו. שמעתי שהמלך הגדול נענש בעניין התארים. שמעתי שמצמצמים את אדמת הנסיכים, אף שחטאם אינו מצדיק זאת; חוששני שלא יסתפקו בצמצום האדמה.״ המלך אמר: ״נכון, כך הוא. מה אתה מציע?״ גאו אמר: ״מי ששונאים אותו דבר עוזרים זה לזה; מי שאוהבים אותו דבר נשארים יחד; מי שרגשותיהם זהים מסייעים זה לזה; מי שרצונם זהה הולכים יחד; מי שתועלתם זהה מתים זה למען זה. מלך וו חושב כעת שדאגתו משותפת למלך הגדול. הוא מבקש לפעול לפי השעה וההיגיון ולהקריב את גופו כדי לסלק מן העולם צרות ופגעים. שמא הדבר אפשרי?״ המלך הביט בו בבהלה ואמר: ״איך אעז לעשות כך? אף שאדוננו מחמיר, אין אלא למות; איך אפשר שלא להכיר בשלטונו?״ גאו אמר: ״צ'או צואו, המבקר הגדול, מתעה את בן השמיים וגוזל את אדמת הנסיכים, מסתיר את הנאמנים וחוסם את הראויים. בחצר שונאים אותו, וכל הנסיכים נוטים למרוד. ענייני האדם הגיעו לקיצם. הופיע כוכב שביט ופעמים רבות קם ארבה; זו שעה אחת ברבבת דורות, ומן הדאגה והעמל קם החכם. משום כך מבקש מלך וו בפנים להעניש את צ'או צואו, ובחוץ ללכת בעקבות מרכבת המלך הגדול ולשוטט בעולם. כל מקום שיפנה אליו ייכנע, וכל מקום שיצביע עליו ייפול; איש בעולם לא יעז שלא להישמע. אם המלך הגדול יואיל לאשר זאת במילה אחת, יוביל

מלך וּ את מלך צ׳וּ לכבוש את מעבר האן־גוּ, ישמור על התבואה באסמי אָאוֹ שבשׁינג־יאנג ויבלום את צבא האן. הוא יסדר מחנות ומגורים וימתין למלך הגדול. אם המלך הגדול יואיל לבוא, אפשר יהיה לאחד את העולם ולחלקו בין שני שליטים. האין הדבר אפשרי?״ המלך אמר: ״טוב.״ גאו שב ודיווח למלך וּ. מלך וּ עדיין חשש שלא יצטרף אליו, ולכן נעשה בעצמו שליח, נסע לג׳יאו־שׁי וכרת עמו ברית פנים אל פנים.[ה]

מקצת שרי ג׳יאו־שׁי שמעו על מזימת המלך והזהירו אותו: ״לשרת קיסר אחד הוא אושר גדול. כעת תפנה, המלך הגדול, מערבה עם וּ; גם אם הדבר יצליח, שני השליטים יתחלקו וּיריבו, ורק אז יתחילו הצרות להיקשר. אדמת הנסיכים אינה מגיעה לשתי עשיריות ממחוזות האן. למרוד ולהדאיג את המלכה האם אינו תכנון לטווח ארוך.״ המלך לא הקשיב. הוא שלח שליחים לקשור ברית עם צ׳י, דְזָה־צ׳ואן, ג׳יאו־דונג, ג׳י־נאן וג׳י־בֵּיי; כולם הסכימו. אמרו: ״המלך ג׳ינג של צ׳ֶנג־יאנג נהג בצדק ותקף את בני לוּ. אל נשתף אותו; כשהעניין יוכרע, ניתן לו חלק.״[ו]

הנסיכים נענשו זה עתה בצמצום אדמותיהם, נבהלו ורבים מהם התרעמו על צ׳או צואו. כשהגיע הכתב על שלילת מחוזות קווי־ג׳י ויוּ־ג׳אנג מוּ, פתח מלך וּ ראשון בגיוס. ביום בּינג־וּ בחודש הראשון הרגה ג׳יאו־שׁי את פקידי האן בדרגת אלפיים שה ומטה; כך עשו גם ג׳יאו־דונג, דְזָה־צ׳ואן, ג׳י־נאן, צ׳וּ וג׳או.

ה. [האשמות יינג גאו, סימני השמיים והבטחת חלוקת העולם נשמרו כדברי השכנוע שלו, לא כקביעות המתרגם. ״ללקק את המוץ ולהגיע לאורז״ רומז לשלילת האדמה עד חיסול הממלכה, לפי ״סוֹ־יין״. 夕宿 והמחוות הגופניות נמסרו בקירוב. פ' א.ת.]

ו. [后太 הובנה כאן כאמו של מלך ג׳יאו־שׁי לפי וָן יינג, לא בהכרח כקיסרית האם. נשמר הכינוי ״המלך ג׳ינג״; שׁוּ גואנג מציין שבזמן ההוא שלט בנו שׁי, המלך גונג. לא הוחלף שם השליט בבסיס. פ' א.ת.]

הם הוציאו את צבאותיהם מערבה. מלך צ׳י התחרט, שתה רעל והתאבד, והפר את הברית. חומת מלך ג׳י־בֵּיי הייתה פגומה וטרם תוקנה; הממונה על אנשי חצרו החזיק אותו בכפייה, ולא יכול היה להוציא צבא. ג׳יאו־שׁי הייתה המנהיגה, וג׳יאו־דונג, דְּזֶה־צ׳ואן וג׳י־נאן תקפו יחד וצרו על לין־דְּזֶה. גם סוּי, מלך ג׳או, מרד ושלח בחשאי אל השׁיונג־נוּ כדי לחבר את צבאותיהם.[ז]

בצאת שבע הממלכות למלחמה גייס מלך וּ את כל חייליו והוציא צו בארץ: ״אני בן שישים ושתיים ואוביל בעצמי. בני הצעיר בן ארבע־עשרה, וגם הוא ילך לפני החיילים. כל מי שגילו אינו עולה על גילי ואינו יורד מגיל בני הצעיר יגויס.״ גייס יותר ממאתיים אלף איש. שלח שליחים דרומה למין־יוּאֶה ולדונג־יוּאֶה, וגם דונג־יוּאֶה הוציאה צבא להצטרף אליו.[ח]

ביום ג׳יה־דְּזֶה בחודש הראשון של השנה השלישית לקיסר שיאו־ג׳ינג, יצא הצבא לראשונה מגואנג־לינג. הוא חצה מערבה את הואי וצירף אליו את צבא צ׳וּ. המלך שלח שליחים וכתב אל הנסיכים: ״ליוּ פי, מלך וּ, שואל בכבוד לשלום מלכי ג׳יאו־שׁי, ג׳יאו־דונג, דְּזֶה־צ׳ואן, ג׳י־נאן, ג׳או, צ׳וּ, הואי־נאן, הֶנג־שאן וליוּ־ג׳יאנג, ולשלום בני מלך צ׳אנג־שה לשעבר. הואילו להדריך אותי! בהאן יש שר פושע שלא תרם דבר לעולם; הוא גוזל את אדמת הנסיכים ושולח פקידים להאשים, לאסור, לחקור ולהעניש אותם, ועיקר עיסוקו השפלתם. הוא אינו נוהג בקרובי משפחת ליוּ לפי הכבוד הראוי לנסיכים

ז. [נשמר מיקומה של התאבדות מלך צ׳י בסיפור, בלי להזיזה כדי ליישב את סדר האירועים. ״אלפיים שה ומטה״ היא דרגת משרה ושכר, לא מספר הפקידים שנהרגו. ההבדל בין הפרת הברית בצ׳י למניעת הגיוס בכפייה בג׳י־בֵּיי נשמר. פ' א.ת.]

ח. [נשמרו גיל המלך שישים ושתיים, גיל הבן ארבע־עשרה ומניין יותר ממאתיים אלף מגויסים. הטענה לחמש מאות אלף במכתב הבא אינה מחליפה את מניין הגיוס המסופר כאן. פ' א.ת.]

ולשליטים. הוא מחסל את בעלי הזכויות מימי הקיסר הקודם, מקדם נוכלים, משבש את העולם ורוצה לסכן את מזבחות הארץ והתבואה. הוד מלכותו חולה הרבה ודעתו אובדת, ואינו מסוגל לבחון ולברר. אני רוצה לגייס צבא להעניש את השר, ומבקש בכבוד את עצתכם. ארצי הדלה אמנם קטנה, אך שטחה שלושת אלפים לי לכל צד; אנשיה אמנם מעטים, אך אפשר להכין חמש מאות אלף חיילים מובחרים. זה יותר משלושים שנה שאני משרת את נאן־יוּאֶה; מלכיה ושליטיה אינם מסרבים להפריש מחייליהם ללכת איתי, וכך אפשר להשיג עוד יותר משלוש מאות אלף. אף שאני נחות, אני מבקש ללכת בעצמי בעקבות המלכים. כוחות יוּאֶה שמול צ׳אנג־שה ייעזרו בבני המלך לייצב את האזור שמצ׳אנג־שה צפונה, ויפנו מערבה לשוּ ולהאן־ג׳ונג. יש להודיע ליוּאֶה, למלך צ׳וּ ולשלושת מלכי הואי־נאן שיפנו עמי מערבה. מלכי צ׳י ומלך ג׳או ייצבו את הֶה־שיין ואת הֶה־נֵיי; חלקם ייכנסו במעבר לין־ג׳ין, ואחרים ייפגשו איתי בלואו־יאנג. למלכי יֶן וג׳או כבר יש הסכם עם מלך ההוּ. מלך יֶן ייצב בצפון את דאי ואת יוּ־ג׳ונג, יאסוף את אנשי ההוּ וייכנס למעבר שיאו, יפנה לצ׳אנג־אן ויתקן את דרכו של בן השמיים, כדי להביא ביטחון למקדש גאו. השתדלו, המלכים! יש מבני המלך יווה־אן של צ׳וּ ומשלושת מלכי הואי־נאן שלא רחצו יותר מעשר שנים. הטינה חדרה למח עצמותיהם, וזה זמן רב שרצו לפרוק אותה. לא ידעתי את כוונת המלכים ולא העזתי להיענות. אם המלכים יכולים כעת לקיים את שאבד, להמשיך את שנקטע, לחזק את החלשים ולהכות באכזריים כדי להביא ביטחון למשפחת ליוּ, זהו רצון מזבחות הארץ והתבואה. ארצי הדלה אמנם ענייה, אך צמצמתי את הוצאות הלבוש והמזון, צברתי זהב ומטבעות, חיזקתי נשק ושריון ואספתי תבואה ומזון, לילה אחר יום, זה יותר משלושים שנה. את כל אלה, אנא, המלכים, השתדלו לנצל. מי שיערוף או ילכוד מצביא ראשי יקבל חמשת אלפים ג׳ין זהב ונחלה של עשרת

אלפים בתי אב; על מצביא מן השורה — שלושת אלפים ג׳ין ונחלה של חמשת אלפים בתי אב; על סגן מצביא — אלפיים ג׳ין ונחלה של אלפיים בתי אב; על בעל דרגת אלפיים שה — אלף ג׳ין ונחלה של אלף בתי אב; על בעל דרגת אלף שה — חמש מאות ג׳ין ונחלה של חמש מאות בתי אב. כולם ייעשו מרקיזים. מי שייכנע עם צבא או עיר: צבא של עשרת אלפים איש או עיר של עשרת אלפים בתי אב — כמו לכידת מצביא ראשי; חמשת אלפים איש או בתי אב — כמו לכידת מצביא מן השורה; שלושת אלפים איש או בתי אב — כמו לכידת סגן מצביא; אלף איש או בתי אב — כמו לכידת בעל דרגת אלפיים שה. הפקידים הזוטרים יקבלו תואר וזהב לפי מדרגתם. שאר הנחלות והמתנות יהיו כפולות מן הקבוע בחוק הצבא. מי שכבר יש לו תואר ונחלה יקבל תוספת, ולא יסתפק בקיים. אנא, המלכים, הבהירו זאת לאנשי המשרות ולשרים; איני מעז לרמות. הזהב והמטבעות שלי מצויים במקומות רבים בעולם, ואין צורך לקחתם דווקא מוּ. גם אם תשתמשו בהם יומם ולילה לא תוכלו לכלותם. אם יש אדם שראוי למתנה, הודיעו לי ואשלח לו אותה. בכבוד אני מוסר לכם זאת.״[ט]

הכתב על מרד שבע הממלכות הגיע לבן השמיים. הוא שלח את המפקד העליון, ג׳וֹאוּ יא־פוּ, מרקיז טיאו, לפקד על שלושים ושישה מצביאים ולתקוף את וּ וצ׳וּ; את לי ג׳י, מרקיז צ׳וּ־ג׳וֹאוּ, שלח לתקוף את ג׳או; את המצביא לואן

ט. [המכתב נשמר כרטוריקה של מלך וּ, לרבות האשמת הקיסר, מנייני הצבא והעושר והבטחות הפרס. 地方三千里 נמסר כשלושת אלפים לי לכל צד, לא כשטח של שלושת אלפים לי רבועים. ״שלושת מלכי הואי־נאן״ הובנו כמלכי הואי־נאן, הֶנג־שאן ולוּ־ג׳יאנג לפי ״ג׳נג־יי״. דרגות שה ומשקלי ג׳ין נשמרו בלי המרה. סולם הפרסים, ספי כניעת הצבאות והערים והתוספת לבעלי תואר נשמרו בנפרד; בפרס על סגן מצביא הסף לכניעה הוא שלושת אלפים, אף שנחלת הפרס היא אלפיים. פ' א.ת.]

בּוּ לתקוף את צ״י; והמצביא הראשי דוֹאוּ יינג חנה בשׂינג־יאנג ופיקח על הכוחות נגד צ״י וג׳או.[י]

כשהגיע הדיווח על מרד וּ וצ׳וּ, הצבא עוד לא יצא ודוֹאוּ יינג טרם יצא לדרכו. הוא הזכיר את יוּאֶן אָנג, ראש שרי וּ לשעבר. אָנג ישב אז בביתו, ובצו קיסרי זומן להיראות בחצר. הקיסר היה בעיצומו של ארגון הצבא וחישוב המזון עם צ׳או צואו. הוא שאל את יוּאֶן אָנג: ״שימשת ראש שרי וּ; האם אתה מכיר את אופיו של טיין לוּ־בּוֹ, איש וּ? כעת וּ וצ׳וּ מרדו. מה דעתך?״ השיב: ״אין מקום לדאגה; כעת כבר יובסו.״ הקיסר אמר: ״מלך וּ טובע מטבעות ליד ההרים, מרתיח מי ים להפקת מלח, מושך אליו גיבורים ובעלי כישרון מכל העולם ופותח במעשה כשהלבין שערו. אם כך, האם היה יוצא אילו לא היה תכנונו בטוח לגמרי? מדוע אתה אומר שאינו מסוגל לעשות דבר?״ יוּאֶן אָנג השיב: ״לוּ אכן יש רווחי נחושת ומלח, אך מניין לו גיבורים ובעלי כישרון שיוכל למשוך? אילו זכה בהם באמת, היו מסייעים למלך לנהוג בצדק ולא למרוד. מי שמושך מלך וּ הם כולם צעירים חסרי אחריות, נמלטים הטובעים מטבעות ואנשי מרמה; משום כך הם הולכים יחד למרד.״ צ׳או צואו אמר: ״יפה שפט יוּאֶן אָנג את הדבר.״ הקיסר שאל: ״מה התוכנית?״ אָנג השיב: ״אבקש להרחיק את הנוכחים.״ הקיסר הרחיק אותם, ורק צואו נשאר. אָנג אמר: ״את מה שאומר אין ראוי שידעו השרים.״ אז הורחק גם צואו. הוא מיהר אל האגף המזרחי והתמרמר מאוד. לבסוף שאל הקיסר את אָנג, ואָנג השיב: ״וּ וצ׳וּ כתבו זו לזו: ‘הקיסר גאו המליך את בניו ואת אחיו, ולכל אחד נתן חלקת אדמה. כעת השר הפושע צ׳או צואו מעניש את הנסיכים כרצונו וגוזל את

י. [שלושים ושישה הוא מניין המצביאים שבפיקוד ג׳וֹאוּ יא־פוּ, לא מניין חיילים. 兵齊趙監 נמסר זמנית כפיקוח על הכוחות המופנים לצ״י ולג׳או; אין כאן הכרעה בכל פרטי ארגון הפיקוד. פ׳ א.ת.]

אדמתם.׳ לכן זהו השם שנתנו למרד: ללכת מערבה יחד, להעניש את צ׳או צואו, להשיב את האדמה הקודמת ולהפסיק. כעת התוכנית היחידה היא לערוף את צ׳או צואו, לשלוח שליחים לחנון את שבע ממלכות וו, צ׳ו והאחרות ולהחזיר להן את האדמות שנשללו. כך יוכלו כל הצבאות להפסיק בלי שיישפך דם על הלהבים.״ הקיסר שתק זמן רב ואמר: ״אך האם באמת כך יהיה? לא אחסוך איש אחד כדי לפייס את העולם.״ אָנג אמר: ״בחשבוני הדל אין תוכנית טובה מזו. אבקש שהקיסר ישקול היטב.״ הוא מינה את אָנג לממונה על הטקסים ואת מרקיז דֶה, בן אחיו הצעיר של מלך וו, לממונה על בית הקיסר. אָנג הכין את ציודו למסע. כעבור יותר מעשרה ימים שלח הקיסר את מפקד המשמר לזמן את צואו. במרמה העלה אותו למרכבה והוביל אותו לשוק המזרחי. צואו נערף בשוק המזרחי בעודו לבוש בבגדי החצר. אז נשלח יוּאֶן אָנג מטעם מקדש האבות, ועמו הממונה על בית הקיסר כדי לסייע מכוח קרבת המשפחה, להודיע לוו לפי תוכנית אָנג. כשבאו לוו, צבאות וו וצ׳ו כבר תקפו את מחנות ליאנג. הממונה על בית הקיסר נכנס ראשון בשל הקרבה והורה למלך וו להשתחוות ולקבל את הצו. מלך וו שמע שיוּאֶן אָנג בא וידע שהוא רוצה לשכנעו. צחק והשיב: ״כבר נעשיתי קיסר המזרח; לפני מי עוד אשתחווה?״ הוא סירב לראות את אָנג, עיכב אותו במחנה ורצה לכפות עליו לפקד. אָנג סירב. המלך שלח אנשים להקיפו ולשמור עליו ועמד להורגו, אך אָנג הצליח לצאת בלילה, נמלט ברגל, הגיע לצבא ליאנג ולבסוף חזר ודיווח.[יא]

מרקיז טיאו נסע ברכב דואר של שישה סוסים כדי לכנס את הצבא בשׁינג־יאנג. כשהגיע ללואו־יאנג פגש את ג׳ו מֶנג ושמח: ״שבע הממלכות מרדו ואני הגעתי

לכאן ברכב דואר; לא העליתי בדעתי שהכול יישאר שלם. חשבתי גם שהנסיכים כבר זכו בג׳וּ מָנג, אך ג׳וּ מָנג לא עשה דבר. אם אחזיק בשׁינג־יאנג, לא יהיה מקום לדאגה במזרח.״ כשהגיע להואי־יאנג שאל את מפקד המשמר דָּנג, אורח ותיק של אביו מרקיז ג׳יאנג: ״מה התוכנית?״ האורח אמר: ״צבא וּ חד ונמרץ מאוד וקשה להתחרות בו בחזית. צבא צ׳וּ קל ואינו יכול להתמיד. כעת אין תוכנית טובה למצביא מלהוליך את הצבא לצפון־מזרח ולהתבצר בצ׳אנג־יי, ולהניח את ליאנג בידי וּ. וּ תטיל עליה בהכרח את כל כוחות המחץ שלה. חפור תעלות עמוקות והגביה ביצורים, ושלח כוחות קלים לנתק את שפך הואי וסה ולחסום את דרך האספקה של וּ. כשוּ וליאנג יתישו זו את זו והמזון יכלה, תשלוט בכוחותיך השלמים והחזקים באויב המותש; תבוסת וּ מובטחת.״ מרקיז טיאו אמר: ״טוב.״ פעל לפי תוכניתו, התבצר היטב מדרום לצ׳אנג־יי וניתק בכוחות קלים את דרך האספקה של וּ.[יב]

בתחילת גיוסו של מלך וּ היה טיין לוּ־בּוֹ המצביא הראשי שלו. טיין לוּ־בּוֹ אמר: ״הצבא מתכנס ופונה מערבה, בלי דרך הפתעה אחרת; כך קשה להגיע להצלחה. אבקש לקבל חמישים אלף איש ולעלות בנפרד לאורך הנהרות ג׳יאנג והואי, להשתלט על הואי־נאן וצ׳אנג־שה, להיכנס במעבר וּ ולהיפגש עם המלך הגדול. גם זו דרך הפתעה.״ יורש העצר של וּ הזהיר: ״המלך נושא את

יא. [הבטחת יוּאֶן אָנג שהוצאת צואו להורג תפסיק את המרד נשמרת כעצתו, לצד הכישלון המתואר בהמשך. ״בן אחיו הצעיר של מלך וּ״ משמר 弟子, ולא תורגם כתלמיד. שם מרקיז דָּה וייחוסו נדונים בנוסחים העתיקים, ולא הושלם שם פרטי שאינו בבסיס. טאי־צ׳אנג ודזונג־ג׳נג נמסרו כממונה על הטקסים ועל בית הקיסר. פ' א.ת.]

יב. [傳六乘 נמסר כרכב דואר של שישה סוסים לפי ההקשר; פרטי המרכבה נותרים לבירור. 不全自意 נמסר בקירוב כשלמות המצב שנמצא בלואו־יאנג, לא כהצהרה שהנסיעה הייתה בטוחה. בעמוד 3688 של ״סה־בו בייי־יאו״ נדפס 道饢 בשתי ההופעות; שתי הופעות 道饢 שבבסיס תוקנו בסינית. התרגום ״דרך האספקה״ נבדק מחדש ונשמר. פ' א.ת.]

שם המרד; קשה למסור צבא זה לאחרים. אם יימסר לאחר, גם הוא עלול למרוד במלך — ומה אז? נוסף על כך, כשאדם שולט בצבא ויוצא בנפרד, יש לו תועלות וסכנות אחרות שאין לדעת אותן; רק נפגע בעצמנו.״ מלך וו לא הסכים אפוא לבקשת טיין לו־בו.[ג]

המצביא הואן, מפקד צעיר בוו, אמר למלך: ״לוו יש חיילי רגלים רבים, וחיילי הרגלים נהנים מתנאי שטח קשים. להאן יש מרכבות ופרשים רבים, והם נהנים מקרקע מישורית. אם עיר שתעבור בה אינה נכנעת, אבקש שהמלך הגדול יעזוב אותה ופשוט ימשיך הלאה, ימהר מערבה ויתפוס את מחסן הנשק בלואו־יאנג, יאכל מתבואת אסמי אָאו ויישען על מכשולי ההרים והנהרות כדי לצוות על הנסיכים. גם בלי להיכנס במעבר, העולם כבר יהיה בידיו. אם המלך הגדול יתקדם לאט ויתעכב לכבוש ערים, יגיעו מרכבות ופרשי האן וידהרו אל גבולות ליאנג וצ׳ו — והעניין ייכשל.״ מלך וו שאל את המצביאים הוותיקים. הם אמרו: ״זו לכל היותר תוכניתו של צעיר המסתער בחזית; מה הוא יודע על שיקולים גדולים?״ לכן לא השתמש המלך בתוכנית המצביא הואן.[ד]

מלך וו שלט לבדו בצבא המאוחד. עוד בטרם חצה את הואי קיבלו כל אורחיו משרות מצביאים, מפקדים, קציני תצפית וקצינים צבאיים; רק ג׳ואו צ׳יו לא שימש בתפקיד. ג׳ואו צ׳יו היה איש שיה־פי שנמלט לוו, מוכר יין חסר דרך ארץ. פי, מלך וו, זלזל בו ולא מינה אותו. ג׳ואו צ׳יו ביקש להיראות לפני המלך

יג. [נשמרה הצעת חמישים אלף האיש וחששו של יורש העצר מפיקוד עצמאי. ״דרך הפתעה״ נמסר ל־奇 בלי להמציא נתיב נוסף שלא פורט. פ' א.ת.]

יד. [נשמר ההבדל בין תוכנית הואן הצעיר לבין התנגדות המצביאים הוותיקים; אין התרגום מאמץ את הערכתם. ״להיכנס במעבר״ משמר כאן 關入 בלי להשלים שם מעבר שלא נאמר במשפט. פ' א.ת.]

ואמר: ״משום שאיני מוכשר איני זוכה לשרת בשורות הצבא. איני מעז לבקש לפקד על דבר; אבקש רק אות שליחות אחד של האן מידי המלך, ובוודאי יהיה בידי לגמול למלך.״ המלך נתן לו אותו. ג׳וֹאוּ צ׳יוֹ קיבל את האות ודהר בלילה אל שיה־פי. בשיה־פי כבר שמעו על מרד וּ והכול שמרו על העיר. הוא הגיע לאכסניית הדואר וזימן את מושל הנפה. כשהמושל נכנס, הורה למלוויו לערוף אותו בעוון אשמה. אז זימן את אחיו ואת הפקידים החזקים שהכיר ואמר: ״הצבא המורד של וּ עומד להגיע. כשיגיע, לא יארך טבח שיה־פי יותר מזמן ארוחה. אם תיכנעו מראש, בתיכם ומשפחותיכם יישמרו, ובעלי היכולת ייעשו מרקיזים.״ יצאו וסיפרו זה לזה, וכל שיה־פי נכנעה. בלילה אחד השיג ג׳וֹאוּ צ׳יוֹ שלושים אלף איש. שלח אדם לדווח למלך וּ והוליך את צבאו צפונה לכיבוש ערים. כשהגיע לצ׳ֶנג־יאנג היו לו יותר ממאה אלף חיילים, והוא הביס את צבא מפקד המשמר של צ׳ֶנג־יאנג. שמע שמלך וּ הובס ונמלט, ושיער שאין עוד עם מי להשיג הצלחה יחד. הוליך את הצבא בחזרה לשיה־פי, אך בטרם הגיע הופיעה מורסה בגבו והוא מת.[טו]

באמצע החודש השני כבר הובס צבא מלך וּ והמלך נמלט. אז הוציא בן השמיים צו למצביאים: ״שמעתי שעל עושי הטוב השמיים גומלים בברכה, ועל עושי הרע גומלים באסון. הקיסר גאו רומם בעצמו את הזכויות והמידות והעמיד את הנסיכים. שושלות המלך יוֹאוּ והמלך דאו־הווי נקטעו בלי יורש. הקיסר שיאו־ֶן ריחם והוסיף חסד: העמיד כמלכים את סוּי, בן המלך יוֹאוּ, ואת אֶנג ובנים אחרים של המלך דאו־הווי, כדי שישרתו את מקדשי אבותיהם

טו. [המשרות והאות 節 נמסרו בקירוב; אין האות מוצג כצו קיסרי אותנטי שניתן לג׳וֹאוּ צ׳יוֹ. 酤酒 נמסר זמנית כמכירת יין, ופירושו טעון בדיקה. האיום בטבח, הריגת מושל הנפה והגידול משלושים אלף ליותר ממאה אלף נשמרו כמעשי הסיפור, לא כהצדקה. פ' א.ת.]

המלכים ויהיו ממלכות חסות של האן. חסדו השתווה לשמיים ולארץ וזוהרו לשמש ולירח. פי, מלך וו, בגד בחסד ופנה נגד הצדק, פיתה וקיבל נמלטים ופושעים מכל העולם, שיבש את מטבעות העולם, טען שהוא חולה ולא בא לחצר יותר מעשרים שנה. הפקידים ביקשו פעמים רבות להעניש את פי, והקיסר שיאו־ָן נהג בו בסלחנות ורצה שישנה את דרכו לטובה. כעת כרת ברית למרד עם וו מלך צ׳ו, סוּי מלך ג׳או, אָנג מלך ג׳יאו־שׁי, פי־גואנג מלך ג׳י־נאן, שׁיין מלך דְזֶה־צ׳ואן ושׁיונג־צ׳ו מלך ג׳יאו־דונג. הם מרדו בלי דרך, גייסו צבא לסכן את מקדש האבות, רצחו שרים בכירים ושליחי האן, כפו ושדדו את רבבות העם, הרגו חפים מפשע בטרם עת, שרפו והרסו בתי אנשים וחפרו את קבריהם — אכזריות רבה מאוד. כעת אָנג והאחרים הוסיפו מרד חסר דרך, שרפו מקדשי אבות ובזזו חפצי מלכות; הדבר מכאיב לי מאוד. לבשתי בגדים פשוטים והתרחקתי מן האולם הראשי. על המצביאים לעודד את אנשי המשרות והחיילים לתקוף את המורדים. בתקיפת המורדים, חדירה עמוקה והריגה רבה ייחשבו הישג. ערפו ראשים ולכדו שבויים; את כל בעלי הדרגה המקבילה לשלוש מאות שה ומעלה הרגו, ואל תשחררו איש מהם. כל מי שיעז לערער על הצו או שלא ינהג לפיו ייחתך לשניים במותניו.״[טז]

בתחילה, כשחצה מלך וו את הואי, פנה מערבה עם מלך צ׳ו והביס את ג׳י־בי. התקדם על גבי הניצחון, נמרץ מאוד. המלך שיאו של ליאנג נבהל ושלח שישה מצביאים לתקוף את וו, אך וו הביסה שוב שני מצביאי ליאנג וכל החיילים נסוגו ונמלטו לליאנג. ליאנג שלחה כמה פעמים שליחים למרקיז טיאו לבקש הצלה,

---

טז. [נשמר צו הקיסר במלואו, לרבות ההרג לפי דרגת שלוש מאות שה ומעלה ועונש החיתוך במותניים על ערעור. אין בכך הצדקת המעשים מצד המתרגם. בכינוי ״לא הותירו יורש״ נשמרת רטוריקת קטיעת המלכויות לצד בני המלכים הנזכרים מיד לאחר מכן; לא הושלמה שושלת אחרת כדי לפתור את הניסוח. פ' א.ת.]

והוא סירב. שלחה גם שליחים להאשים אותו לפני הקיסר; הקיסר שלח אדם להורות למרקיז טיאו להציל את ליאנג, אך שוב דבק בשיקול הצבאי ולא הלך. ליאנג מינתה למצביאים את האן־גואו ואת ג׳אנג יו, אחיו הצעיר של ראש שרי צ׳ו שמת במילוי חובתו, וכך הצליחה להנחיל לצבא וו כמה תבוסות. צבא וו רצה ללכת מערבה, אך ערי ליאנג נשמרו היטב ולא העז לעבור; פנה אפוא אל צבא מרקיז טיאו ונפגש עמו בשיה־יי. ביקש להילחם, אך מרקיז טיאו התבצר וסירב לקרב. המזון בוו נותק והחיילים רעבו. פעמים רבות קראו לקרב, ולבסוף הסתערו בלילה על ביצורי מרקיז טיאו והרעישו בדרום־מזרח. מרקיז טיאו הורה להיערך בצפון־מערב, ואכן משם נכנסו. וו הובסה קשות, חיילים רבים מתו ברעב, והנותרים נטשו והתפזרו. אז נמלט מלך וו בלילה עם כמה אלפי לוחמים חזקים מאנשי דגלו, חצה את הג׳יאנג לדאן־טו ומצא מחסה אצל דונג־יוּאֶה. לדונג־יוּאֶה היו כעשרת אלפים חיילים ויותר, ונשלחו אנשים לאסוף חיילים נמלטים. האן שלחה אנשים לפתות את דונג־יוּאֶה בתועלת. דונג־יוּאֶה רימתה את מלך וו; כשהמלך יצא לעודד את הצבא, שלחה אנשים לדקור ולהרוג אותו. ארזו את ראשו, ושליח דהר בדואר להודיע. בני מלך וו, דְזֶה־הואה ודְזֶה־ג׳ו, נמלטו למין־יוּאֶה. כשנטש מלך וו את צבאו וברח, התפרק הצבא; חלקים ממנו נכנעו בהדרגה למפקד העליון ולצבא ליאנג. צבאו של המלך וו מצ׳ו הובס, והוא התאבד.[יז]

שלושת המלכים צרו על לין־דְזֶה שבצ׳י שלושה חודשים ולא הצליחו לכבוש אותה. כשבא צבא האן נסוגו מלכי ג׳יאו־שׁי, ג׳יאו־דונג ודְזֶה־צ׳ואן כל אחד עם

יז. [ג׳אנג יו נמסר כאחיו הצעיר של ראש שרי צ׳ו שמת במילוי חובתו; ״ג׳י־ג׳יה״ מזהה את השר כג׳אנג שאנג. דונג־יוּאֶה נשמרת בשם הבסיס; הפרשנות מציעה כאן את דונג־אוֹ ואת כוחותיה בדאן־טו. התחבולה בדרום־מזרח לעומת הכניסה בצפון־מערב והרעב נשמרו בלי להשלים קרב אחר. פ׳ א.ת.]

צבאו. מלך ג׳יאו־שׁי חשף את פלג גופו העליון, הלך יחף, ישב על קש, שתה מים וביקש מחילה מאמו המלכה. יורש העצר שלו, דֶה, אמר: ״צבא האן בא מרחוק, ולפי מה שאני רואה כבר התעייף. אפשר לתקוף אותו במפתיע. אבקש לאסוף את שאר צבא המלך הגדול ולהכות בו; אם לא ננצח, נימלט אז אל הים, ועדיין לא יהיה מאוחר.״ המלך אמר: ״חייליי כבר התמוטטו כולם; אין לגייסם ולהשתמש בהם.״ ולא הקשיב. מצביא האן טוו־דאנג, מרקיז גונג־גאו, שלח למלך כתב: ״קיבלתי צו להעניש את חסרי הצדק. מי שייכנע יזכה בחנינה ויחזור למצבו הקודם; מי שלא ייכנע יושמד. במה יבחר המלך? אעשה בהתאם.״ המלך חשף את פלג גופו העליון והשתחווה עד שראשו נגע בארץ מול ביצורי האן. אמר: ״אני, המשרת אָנג, לא קיימתי את החוק בזהירות והבהלתי את העם. הכבדתי על המצביא בבואו בדרך רחוקה אל ארצי הנידחת. אני מעז לבקש את עונש הקיצוץ לעיסה.״ מרקיז גונג־גאו קיבל את פניו כשבידו גונג ותוף ואמר: ״המלך התייגע בענייני הצבא; אבקש לשמוע כיצד גייס את צבאו.״ המלך השתחווה והתקדם על ברכיו, והשיב: ״צ׳או צואו, שרו בעל הסמכות של בן השמיים, שינה את חוקי הקיסר גאו וגזל את אדמת הנסיכים. אני והאחרים חשבנו שאין זה צודק, וחששנו שישבש את העולם. שבע הממלכות גייסו צבא להעניש את צואו. כעת שמענו שכבר נענש, ובכבוד הפסקנו את המלחמה ושבנו.״ המצביא אמר: ״אם המלך חשב שצואו אינו ראוי, מדוע לא הודיע על כך? בלי צו ובלי אות נמר גייס צבא כרצונו ותקף ממלכות נאמנות. מכאן שכוונתו לא הייתה להעניש את צואו.״ הוציא את הצו וקרא אותו לפני המלך. כשסיים אמר: ״על המלך להחליט בעצמו.״ המלך אמר: ״גם אם אני והאחרים נמות, יישאר חטאנו.״ והתאבד. גם המלכה האם ויורש העצר מתו. מלכי ג׳יאו־דונג, דְזֶה־צ׳ואן וג׳י־נאן מתו כולם; ממלכותיהם בוטלו וסופחו להאן. המצביא לי צר על ג׳או עשרה חודשים ואז כבש אותה.

מלך ג׳או התאבד. מלך ג׳י־בֵּיי לא הוצא להורג מפני שהוחזק בכפייה, והועבר למלוך בדַזְה־צ׳ואן.[יח]

בתחילה פתח מלך וּ ראשון במרד, צירף את צבא צ׳וּ לפיקודו והתחבר לצ׳י ולג׳או. בחודש הראשון גייסו צבא, ובחודש השלישי הובסו כולם; רק ג׳או נפלה מאוחר יותר. לי, מרקיז פינג־לוּ ובנו הצעיר של המלך יווה־אן, הועמד שוב כמלך צ׳וּ כדי להמשיך את יורשי המלך יווה־אן. פֵּיי, מלך רוּ־נאן, הועבר למלוך באדמת וּ לשעבר ונעשה מלך ג׳יאנג־דוּ.[יט]

ההיסטוריון הגדול אומר: מלך וּ זכה למלכות משום שמלכות אביו צומצמה. הוא יכול היה להקל את המיסים והגבייה ולהפעיל את אנשיו, מכוח שליטתו ברווחי ההרים והים. ניצני המרד והמהומה צמחו מבנו. תחרות במשחק עוררה את האסון, ולבסוף איבד את יסודו. הוא התקרב ליוּאֶה וזמם נגד בית אבותיו, ולבסוף נפל בידי הזרים. צ׳או צואו חשב למרחוק על המדינה, אך האסון התקרב דווקא אליו. יוּאֶן אָנג הציע עצת תכסיס; בתחילה זכה בחסד ואחר כך בהשפלה. לכן בימי קדם לא עלתה אדמת הנסיכים על מאה לי, ולא נתנו להם הרים וימים כנחלות. ״אל תתקרב לעמי היי והדי ותתרחק מקרוביך״ — שמא הדברים נאמרו על וּ? ״אל תהיה ראשון בתכסיס, פן ייפול עליך עוונו״ — שמא הדברים נאמרו על אָנג ועל צואו?[כ]

יח. [蓋 נמסר כעונש קיצוץ לעיסה, ו־符虎 כאות נמר לגיוס צבא; המחוות הגופניות נמסרו כבקשת מחילה. בעמוד 3694 של ״סה־בו ביי־יאו״ נדפס 符虎詔未有及; הסימון （及） [乃] הוחלף ב־及 בסינית, והתחביר בעברית נבדק מחדש ונשמר. באותו עמוד נדפס גם 月十, שנמסר זמנית כעשרה חודשים; עצם הקריאה הנדפסת אינה מכריעה את האפשרות לציון החודש העשירי, ואין מניין זה מאוחד עם שלושת החודשים שבהמשך. פ' א.ת.]

יט. [נשמרו החודש הראשון והשלישי, והחרגת נפילת ג׳או המאוחרת. העברת פֵּיי למלוך באדמת וּ והעמדת לי בצ׳וּ נשמרו כשני מינויים נפרדים. פ' א.ת.]

כ. [省父由 הובן כצמצום מלכות אביו של פי, לפי ״ג׳י־ג׳יה״ ו״סו־יין״, לא כאישור שנתן האב. האמרות שבסוף נמסרו לפי נוסח הפרק בלי להשלים ייחוס שאינו מפורש. בעמוד 3695 של ״סה־בו ביי־יאו״ מסתיימת הערכת ההיסטוריון ב־邪錯盎豈; אחריה בא שיר השבח המאוחר ״סו־יין שו־דזאן״ באותיות קטנות. השיר ו״קאו־ג׳נג״ שבעמוד 3696 אינם חלק מן התרגום; פרק 107 מתחיל בעמוד 3698. פ' א.ת.]

הביוגרפיות של המרקיזים ווי־צ׳י וּ־אָן

מרקיז ווי־צ׳י, דוֹאוּ יינג, היה בנו של בן־דודה של הקיסרית שיאו־וָן. משפחת אביו ישבה מדורות בגואן־ג׳ין. הוא אהב לארח אורחים. בימי שיאו־וָן היה יינג ראש שרי וו, ופרש מחמת מחלה. בראשית שלטונו של שיאו־ג׳ינג נעשה מנהל בית הקיסרית ויורש העצר.א

שיאו, מלך ליאנג, היה אחיו הצעיר של שיאו־ג׳ינג; אמו, הקיסרית האם דוֹאוּ, אהבה אותו. כשבא מלך ליאנג לחצר, ישבו האחים לשתייה בנחת. באותה עת עדיין לא מינה הקיסר יורש עצר. כשהשתכרו אמר בשיחה: ״אחרי אלף סתווים אעביר את השלטון למלך ליאנג.״ הקיסרית האם שמחה. דוֹאוּ יינג לקח גביע יין, הגיש אותו לקיסר ואמר: ״העולם הוא עולמו של גאו־דזו. הוא עובר מאב לבן — זו הברית של האן. כיצד רשאי הקיסר להעבירו כרצונו למלך ליאנג?״ מכאן ואילך שנאה הקיסרית האם את דוֹאוּ יינג. גם יינג ראה את משרתו כפחותת ערך, ופרש בטענת מחלה. הקיסרית האם מחקה את שמו מרשימת הנכנסים בשער, ולא יכול היה לבוא לביקורי החצר.ב

בשנה השלישית לשיאו־ג׳ינג מרדו וו וצ׳ו. הקיסר בחן את בני בית המלוכה ואת בני דוֹאוּ, ולא מצא ראוי כדוֹאוּ יינג; לכן זימן אותו. יינג בא לראיון, סירב בתוקף וטען שבגלל מחלתו אינו מתאים לתפקיד. גם הקיסרית האם חשה בושה. הקיסר אמר: ״העולם שרוי כעת במשבר. ואנג־סוּן, האומנם רשאי אתה

א. [從兄子 נמסר כבן בן־דודה של הקיסרית, בלי להפוך אותו לאחיינה הישיר. 事詹 נמסר לפי ״ג׳נג־יי״ כממונה על בתי הקיסרית ויורש העצר; שמות המשרות נמסרים בקירוב. פ' א.ת.]

ב. [״אחרי אלף סתווים״ היא לשון נקייה למוות בדברי הקיסר, לא תאריך של אלף שנים. 籍門 היא רשימת הרשאים להיכנס; שלילת הכניסה נשמרה בנפרד מן הפרישה ממשרה. פ' א.ת.]

לוותר?״ מינה אותו למצביא הגדול והעניק לו אלף ג׳ין זהב. יינג המלי״ץ להעלות למשרות את יוּאָן אָנג, לואן בּוּ ושאר המצביאים והאנשים הראויים שישבו בבתיהם. את הזהב שקיבל פרש מתחת לאכסדרה; בכל פעם שעברו קציני הצבא הורה להם לקחת ממנו לצורכיהם לפי שיקולם. דבר מן הזהב לא נכנס לביתו. דוֹאוּ יינג החזיק בשׂינג־יאנג ופיקח על המערכה מול צבאות צ׳י וג׳או. לאחר שהובסו כל צבאות שבע הממלכות, נעשה יינג מרקיז ווי־צ׳י. אנשי העצה והאורחים הנודדים התחרו על קרבתו. בימי שיאו־ג׳ינג, בכל דיון חצר בעניין חשוב, לא העז שום מרקיז להתייצב כשווה למרקיז טיאו ולמרקיז ווי־צ׳י.ג

בשנה הרביעית לשיאו־ג׳ינג מונה יורש העצר לי, ומרקיז ווי־צ׳י נעשה מורהו. בשנה השביעית לשיאו־ג׳ינג הודח יורש העצר לי. ווי־צ׳י התווכח על כך פעמים רבות, אך לא הצליח. טען שהוא חולה והסתגר חודשים אחדים למרגלות ההר הדרומי בלאן־טיין. אורחיו ואנשי השכנוע דיברו אליו, אך איש לא הצליח להחזירו. גאו סוּ מליאנג אמר לו: ״מי שיכול להעניק לך, המצביא, עושר וכבוד הוא הקיסר; מי שיכולה לקרב אותך היא הקיסרית האם. כעת היית מורה יורש העצר; כשזה הודח לא הצלחת להגן עליו, וכשלא הצלחת גם לא יכולת למות. פרשת בטענת מחלה, חיבקת נשים מג׳או, הסתגרת במנוחה ולא באת לחצר. כשמצרפים את הדברים, הרי אתה מפרסם בעצמך את

ג. [ואנג־סוּ הוא שם הבגרות של דוֹאוּ יינג לפי ״ג׳י־ג׳ה״, לא נסיך חדש. 取財 הובן כלקיחה לפי שיקול הצורך בעקבות סוּ לין. 兵齊趙監 נמסר כפיקוח על המערכה מול צ׳י וג׳או; טיב הסמכות המדויק עוד טעון בירור. אלף ג׳ין זהב אינו דרגת אלפיים שה. בעמוד 3699 של ״סה־בו בייי־יאו״ נדפסת השנה השנייה לשיאו־ג׳ינג, מול השנה השלישית בתעתיק הבסיס. השנה השלישית נשמרה כאן; ההבדל בין העדים אינו מוכרע כתקלדת תעתיק או מיושב בשקט. פ' א.ת.]

שגיאתו של הקיסר. אם שני הארמונות יכעסו עליך, לא יישאר שריד מאשתך ומבניך.״ מרקיז וויי־צ׳י קיבל את דבריו, קם ושב לביקורי החצר כמקודם.[ד]

כשמרקיז טאו הודח מראשות השרים, הזכירה הקיסרית האם דואו שוב ושוב את מרקיז וויי־צ׳י. הקיסר שיאו־ג׳ינג אמר: ״האם הקיסרית האם חושבת שאני חוסך ממנו משהו, ולכן איני ממנה את וויי־צ׳י לראש השרים? וויי־צ׳י רק מרוצה מאוד מעצמו ונוהג בקלות דעת. קשה למנותו לראש השרים, שעליו לנהוג בכובד ראש.״ לכן לא השתמש בו, אלא מינה לראש השרים את ווי וואן, מרקיז ג׳יין־לינג.[ה]

מרקיז וו־אָן, טיין פָן, היה אחיה הצעיר של הקיסרית שיאו־ג׳ינג מאותה אם. הוא נולד בצ׳אנג־לינג. אחרי שכבר נעשה וויי־צ׳י למצביא הגדול והיה בשיא כוחו, היה פָן עדיין אחד מאנשי הארמון ולא בעל מעמד רם. היה בא ומשרת את וויי־צ׳י בשתייה, כורע וקם כבן משפחה צעיר. באחרית ימי שיאו־ג׳ינג עלו כבודו וחינו של פָן, והוא נעשה יועץ גדול בארמון. פָן היה רהוט ובעל לשון, ולמד את פאן־יו ושאר הספרים. הקיסרית האם ואנג חשבה אותו ראוי. כשמת שיאו־ג׳ינג, עלה יורש העצר לשלטון בו ביום וניתנו צווי השלטון. רבות מן התוכניות להרגעת הארץ ולייצובה היו של אורחי טיין פָן. פָן ואחיו הצעיר טיין שָנג, שניהם אחי הקיסרית האם, קיבלו תארים בשנה השלישית לתקופה המאוחרת של שיאו־ג׳ינג: פָן נעשה מרקיז וו־אָן, ושָנג מרקיז ג׳וֹאו־יאנג.[ו]

ד. [לי הוא שם משפחת אמו של יורש העצר, לא בהכרח שמו הפרטי. ״שני הארמונות״ הובן כחצר הקיסר והקיסרית האם לפי ״ג׳י־ג׳יה״; ״ג׳נג־יי״ מציע את יורש העצר והקיסר. האיום על המשפחה נשמר כדברי גאו סוי. פ' א.ת.]

ה. [愛 הובן כאן כחיסכון או הימנעות מנתינה, ו־易多 כקלות דעת, לפי הפירושים העתיקים. ההערכה הפוגעת בווי־צ׳י נשמרת כדברי הקיסר. פ' א.ת.]

מרקיז וו־אָן, שביקש זה עתה ליטול את הנהגת העניינים ולהיעשות ראש השרים, נהג בענווה כלפי אורחיו. קידם אנשים ידועי שם שישבו בבתיהם והעניק להם מעמד, כדי לדחוק את וי־צ׳י ואת שאר המצביאים והשרים. בשנה הראשונה לג׳יין־יוּאָן פרש ראש השרים וואן מחמת מחלה. הקיסר דן במינוי ראש השרים והמפקד העליון. ג׳י פּוּ אמר למרקיז וו־אָן: ״וי־צ׳י נכבד זה זמן רב, ואנשי העולם נוהגים להימשך אליו. אתה, המצביא, רק מתחיל לעלות, ועדיין אינך כוי־צ׳י. גם אם ימנה אותך הקיסר לראש השרים, עליך לוותר לוי־צ׳י. כשוי־צ׳י יהיה ראש השרים, אתה בוודאי תהיה המפקד העליון. כבודם של המפקד העליון ושל ראש השרים שווה, ותזכה גם בשם של מי שוויתר לאדם ראוי.״ מרקיז וו־אָן רמז לקיסרית האם שתשפיע על הקיסר; וכך מונה מרקיז וי־צ׳י לראש השרים, ומרקיז וו־אָן למפקד העליון. ג׳י פּוּ בירך את מרקיז וי־צ׳י, אך גם הזהירו: ״מטבעך אתה אוהב את הטוב ושונא את הרע. כעת הטובים משבחים אותך, ומשום כך הגעת לראשות השרים. אך אתה גם שונא את הרע; הרעים רבים, וגם הם ישמיצו אותך. אם תוכל להכיל את כולם, יימשך חסדך זמן רב; אם לא, תודח עתה בגלל ההשמצות.״ וי־צ׳י לא הקשיב.[1]

וי־צ׳י וּוּ־אָן אהבו שניהם את תורת המלומדים. הם קידמו את ג׳או וואן למבקר הגדול ואת ואנג דְזאנג לממונה על אנשי הארמון. הביאו את אדון שָן

---

1. [盂槃 נשמר בשם פאן־יוּ; הפרשנים דנים בחיבור של כתובות מוסר ובמספר פרקיו, אך תוכנו לא הושלם בתרגום. ״השנה השלישית לתקופה המאוחרת של שיאו־ג׳ינג״ נשמרה, ולא נמסרה כשלוש שנים לאחר מותו. נושא 稱制 אינו מפורש בתחביר הבסיס; לא הושלם שם מוציא הצווים. פ' א.ת.]

2. [דרגות ראש השרים והמפקד העליון נשמרו כשוות בדברי ג׳י פּוּ. האזהרה והברכה נמסרו בנפרד, בלי לייחס להיסטוריון את נבואת ההדחה. פ' א.ת.]

מלוּ וביקשו להקים את היכל מינג־טאנג, להורות למרקיזים לשבת בנחלותיהם, לבטל את מכסי המעברים ולהסדיר את הלבוש לפי כללי הטקס, כדי להקים שלום רב. האשימו והעניש את בני דוֹאוּ ואת בני בית המלוכה שלא נהגו כראוי, ומחקו אותם מרשימות הקרובים. באותה עת היו בני משפחות הקיסריות מרקיזים; רבים מן המרקיזים נשאו נסיכות, וכולם לא רצו לשבת בנחלותיהם. משום כך הגיעו ההשמצות אל הקיסרית האם דוֹאוּ מדי יום. הקיסרית האם אהבה את דברי הקיסר הצהוב ולאוֹ־דְזֶה, ואילו וויִ־צ׳י, וּ־אָן, ג׳או וואן, ואנג דְזאנג והאחרים התאמצו לרומם את תורת המלומדים ולהפחית את ערך דברי אסכולת הדאו. לכן הלכה הקיסרית האם דוֹאוּ ומאסה בהם. בשנה השנייה לג׳יין־יוּאָן ביקש המבקר הגדול ג׳או וואן שלא להגיש עוד ענייני שלטון לארמון המזרחי. הקיסרית האם דוֹאוּ זעמה; פיטרה וגירשה את ג׳או וואן, ואנג דְזאנג והאחרים, והדיחה את ראש השרים ואת המפקד העליון. מינתה את שׁוּ צ׳אנג, מרקיז באי־ג׳ה, לראש השרים, ואת ג׳ואנג צ׳ינג־די, מרקיז וּ־צ׳יאנג, למבקר הגדול. מאז ישבו וויִ־צ׳י וּוּ־אָן בבתיהם כמרקיזים.[ח]

מרקיז וּ־אָן אומנם לא נשא משרה, אך בשל הקיסרית האם ואנג היה מקורב ורצוי. פעמים רבות דיבר על ענייני השלטון, ודבריו הועילו לא פעם. פקידים ואנשים שחיפשו כוח ותועלת בכל העולם עזבו את וויִ־צ׳י ופנו אל וּ־אָן, ושרירותו של וּ־אָן גברה מיום ליום. בשנה השישית לג׳יין־יוּאָן מתה הקיסרית האם דוֹאוּ. ראש השרים צ׳אנג והמבקר הגדול צ׳ינג־די הודחו משום שלא ביצעו היטב את ענייני האבל. מרקיז וּ־אָן פֶן מונה לראש השרים, והאן אָן־

ח. [關除 נמסר כביטול מכסי המעברים לפי ״סוֹ־יִין״, לא כהריסת השערים. היכל מינג־טאנג ושמות האסכולות נשארו במינוח היסטורי; הארמון המזרחי הוא כאן חצר הקיסרית האם. מחיקת הקרובים מן הרשימות נבדלת מן הדחת השרים. פ' א.ת.]

גואו, הממונה הגדול על החקלאות, נעשה המבקר הגדול. אנשי העולם ששירתו במחוזות ובממלכות הנסיכים דבקו עוד יותר בוּ־אָן.[ט]

וּ־אָן היה קטן ומכוער למראה, אך ייחס לעצמו כבוד רב מאוד. הוא גם חשב שמלכי הנסיכים ברובם מבוגרים, ואילו הקיסר, שזה עתה עלה לשלטון, צעיר בשנים. פֶּן נעשה ראש השרים בבירה מכוח קרבת המשפחה, וסבר שאם לא יכפה עליהם בתקיפות להיכנע לו לפי כללי הכבוד, לא יהיה העולם ממושמע. באותה עת, כשבא ראש השרים להגיש עניינים, היה יושב ומדבר עד שחלף היום, וכל דבריו התקבלו. אנשים שהמליץ עליהם עלו לפעמים היישר מבתיהם לדרגת אלפיים שה; כוחו דחק את כוחו של הקיסר. הקיסר אמר לו: ״האם כבר גמרת למנות את כל הפקידים? גם אני רוצה למנות פקידים.״ פעם ביקש את אדמת בית המלאכה הקיסרי כדי להרחיב את ביתו. הקיסר כעס ואמר: ״מדוע לא תיקח כבר את מחסן הנשק!״ רק אז נסוג. פעם הזמין אורחים לשתייה, הושיב את אחיו, מרקיז גאי, כשפניו לדרום, והוא עצמו ישב כשפניו למזרח. סבר שמעמדו של ראש שרי האן נכבד, ואין להטות את הסדר לטובת אחיו מטעם אישי. כך גברה גאוותו של וּ־אָן. בנה לו בית שעלה על כל הבתים האחרים. שדותיו וגניו היו פוריים ביותר, והכלים שקנה במחוזות ובנפות הובלו ברצף בדרך. באולם הקדמי סידר פעמונים ותופים והעמיד דגלים בעלי מוט כפוף; בחדרים האחוריים היו מאות נשים. הנסיכים הגישו זהב, ירקן, כלבים, סוסים וחפצי שעשוע בלי סוף.[י]

משאיבד וי־צ׳י את הקיסרית האם דוֹאוּ, הלך והתרחק מן השלטון, לא שימש בתפקיד ולא היה לו כוח. אורחיו התרחקו בהדרגה ונהגו בו בזלזול; רק המצביא

גוואן לבדו לא שכח את הקשר הישן. ווי־צ׳י ישב יום אחר יום בדממה ובחוסר סיפוק, ורק במצביא גוואן נהג בנדיבות יתרה.

המצביא גוואן פּוּ היה איש יינג־יין. אביו, ג׳אנג מָנג, היה בעבר איש ביתו של יינג, מרקיז יינג־יין. זכה לחסדו והועלה לדרגת אלפיים שה; משום כך אימץ את שם המשפחה גוואן ונעשה גוואן מָנג. כשמרדו וּ וצ׳וּ, שימש חָה, מרקיז יינג־יין, כמצביא הכפוף למפקד העליון, וביקש שגוואן מָנג יהיה מפקד גדוד. פּוּ, כמפקד אלף איש, יצא עם אביו. גוואן מָנג היה זקן; מרקיז יינג־יין דרש ממנו לצאת, והוא היה מדוכדך ולא שבע רצון. לכן פרץ תמיד אל מערכי האויב החזקים, ולבסוף מת בתוך צבא וּ. לפי חוק הצבא, אם אב ובנו שירתו יחד ואחד מהם מת במילוי תפקידו, היה האחר רשאי לשוב עם מסע הלוויה. גוואן פּוּ סירב לשוב עם המת. התעורר ואמר: ״אבקש לקחת את ראש מלך וּ או ראש מצביאו, לנקום את נקמת אבי.״ לבש שריון, אחז ברומח והזמין כמה עשרות לוחמים חזקים שהכיר בצבא ורצו לבוא עמו. אך כשהגיעו אל שער הביצורים לא העז איש להתקדם. רק שני אנשים, ועימם עבדיהם המלווים — יותר מעשרה פרשים — דהרו לתוך צבא וּ עד דגל מצביא וּ. הרגו ופצעו כמה עשרות איש. משלא יכלו להתקדם, דהרו בחזרה ונמלטו אל ביצורי האן. כל עבדיהם אבדו; פּוּ חזר עם פרש אחד בלבד. בגופו היו יותר מעשרה פצעים חמורים. למזלו הייתה תרופה טובה ששווייה רבבת זהב, ולכן לא מת.

י. [貌侵 נמסר כקטן ומכוער למראה; הפרשנים מציעים הבנות שונות. 貴生 ו־節折痛 הובנו כהפגנת מעמד וכפיית הכנעה על אחרים, לא כענוות פָּן, לפי ״סו־יין״. מרקיז גאי מזוהה בפירוש כוואנג שׁין, אך שמו לא נוסף לגוף המשפט. כיווני הישיבה נשמרו; 旆曲 נמסר כדגל בעל מוט כפוף בלי לקבוע כאן את כללי השימוש בו. פ' א.ת.]

ט. [侯諸郡士天下 הובן כאנשים המשרתים במחוזות ובממלכות הנסיכים לפי ״סו־יין״. טענת אי־ביצוע ענייני האבל נשמרה בלי להשלים עבירה טקסית מסוימת שלא פורטה. פ' א.ת.]

משנרפאו פצעיו מעט, שב וביקש מן המצביא: ״כעת אני מכיר טוב יותר את הפניות בתוך ביצורי וּ. אבקש ללכת שוב.״ המצביא העריך את גבורתו ואת נאמנותו, אך חשש שפוּ ימות; הודיע למפקד העליון, וזה מנע ממנו בתוקף לצאת. לאחר שהובסה וּ, יצא משום כך שם גוואן פוּ בכל העולם.[א]

מרקיז יינג־יין סיפר עליו לקיסר, והקיסר מינה את פוּ למצביא אנשי הארמון. כעבור חודשים אחדים הורחק משום עבירה על החוק. אחר כך ישב בביתו בצ׳אנג־אן, ולא היה בין נכבדי צ׳אנג־אן מי שלא שיבח אותו. בימי שיאו־ג׳ינג הגיע לראשות שרי דאי. כשמת שיאו־ג׳ינג וזה עתה עלה הקיסר הנוכחי לשלטון, חשבו שהואי־יאנג היא צומת העולם ומקום של צבא חזק; משום כך העבירו את פוּ להיות מושל הואי־יאנג. בשנה הראשונה לג׳יין־יוּאֶן בא לבירה ונעשה הממונה על הסוסים. בשנה השנייה שתה פוּ עם דוֹאוּ פוּ, מפקד משמר צ׳אנג־לֶה. לא נשמר איזון בשתייה; פוּ השתכר והיכה את דוֹאוּ פוּ. פוּ זה היה אחיה של הקיסרית האם דוֹאוּ. הקיסר חשש שהקיסרית האם תהרוג את גוואן פוּ, והעביר אותו לראשות שרי יֶן. כעבור שנים אחדות הודח בשל עבירה על החוק וישב בביתו בצ׳אנג־אן.[ב]

גוואן פוּ היה תקיף וישר, אך השתולל בשתייה ולא אהב חנופה בפני אדם. כלפי קרובי הקיסר ובעלי הכוח שמעליו לא רצה להוסיף כבוד, ואף היה פוגע בהם; ואילו כלפי האנשים שמתחתיו, ככל שהיו עניים ופחותי מעמד, הוסיף

יא. [人千 הובן כמשרה של מפקד אלף לפי ״ג׳־ג׳יה״, לא בהכרח כאלף לוחמים שהשתתפו בגיחה. יינג וחֶה, מרקיזי יינג־יין, נמסרו כשני אנשים שונים; חֶה לא הוחלף באביו יינג. סיפור התרופה היקרה נמסר כמסופר, לא כהמלצה רפואית. פ' א.ת.]

יב. [דוֹאוּ פוּ וגוואן פוּ נשמרו כשני אנשים שונים. 得不重輕 הובן כחוסר איזון בשתייה לפי ג׳ין ג׳ואו; טיב העלבון והמנהג אינו מוכרע. ״הקיסר הנוכחי״ הוא קולו של מספר המקור, לא תאריך ההווה של התרגום. פ' א.ת.]

כבוד והתייחס אליהם כשווים. בתוך קהל רב היה ממליץ על הזוטרים ומעניק להם חיבה. גם האנשים העריכו אותו בשל כך.

פּוּ לא אהב לימוד וספרות, אלא אהב ערבות אבירית וקיים את הבטחותיו. כל מי שבא עמו בקשר היה גיבור רב כוח או נוכל גדול. רכוש משפחתו הגיע לכמה עשרות מיליונים; מדי יום האכיל עשרות ומאות אורחים. היו לו בריכות, שדות וגנים; בני משפחתו ואורחיו ניצלו אותם לכוח ולרווח, ונהגו בשרירות ביינג־צ׳ואן. ילדי יינג־צ׳ואן שרו: ״מי יינג צלולים — בית גוואן שוכן בשלווה; מי יינג עכורים — בית גוואן יוכרת.״[יג]

גוואן פּוּ אומנם היה עשיר בביתו, אך איבד את כוחו. הקשרים עם שרים, ראשי שרים, אנשי החצר ואורחים הלכו ופחתו. כשאיבד גם מרקיז וויי־צ׳י את כוחו, ביקש להישען על גוואן פּוּ ולדחוק את מי שהעריצו אותו בעבר ואחר כך נטשו אותו. גוואן פּוּ נשען אף הוא על וויי־צ׳י כדי לקשור קשרים עם המרקיזים ובני בית המלוכה ולהגביה את שמו. השניים רוממו זה את כוחו של זה; קשרם היה כקשר אב ובן. נהנו מאוד זה מחברתו של זה ולא שבעו ממנה, והצטערו שהכירו זה את זה כה מאוחר.[יד]

כאשר לבש גוואן פּוּ בגדי אבל, ביקר אצל ראש השרים. ראש השרים אמר בשיחה נינוחה: ״רציתי לבקר עם ג׳ונג־רוּ אצל מרקיז וויי־צ׳י, אך ג׳ונג־רוּ נמצא

יג. [俠任 ו־諾然 נמסרו כערבות אבירית וכקיום הבטחות, בלי למחוק את תיאור קשריו עם נוכלים. מספרי העושר והאורחים נשמרו בלי להוסיף יחידת מטבע. בשיר הילדים 族 הוא איום בהכרתת המשפחה; השיר נשמר בתוך יחידת המקור, ולא שיר השבח המאוחר. ניקוד שירה סופי עוד לא הושלם. פ' א.ת.]

יד. [根批繩引 הוא צירוף מסופק. הפירושים העתיקים מציעים דימויי חבל, דחיקה וביקורת על האורחים שנטשו. נמסר כאן בקירוב כדחיקת הנוטשים, בלי להציג פירוש יחיד כמוכרע. פ' א.ת.]

באבל.״ גוואן פּוּ אמר: ״אם תואיל, המצביא, לכבד בנוכחותך את מרקיז וויִ־צ׳י, כיצד אעז לתרץ את עצמי באבל? אבקש להודיע למרקיז וויִ־צ׳י שיכין את האירוח; בוא מוקדם מחר בבוקר.״ וּ־אָן הסכים. גוואן פּוּ סיפר למרקיז וויִ־צ׳י את כל שאמר למרקיז וּ־אָן. וויִ־צ׳י ואשתו קנו עוד בשר בקר ויין; בלילה ניקו והזלו מים, ומבעוד בוקר הכינו הכול. עם שחר העמידו אנשים בשער להמתין. עד הצהריים לא בא ראש השרים. וויִ־צ׳י שאל את גוואן פּוּ: ״שמא שכח ראש השרים?״ גוואן פּוּ היה לא מרוצה ואמר: ״אני הזמנתי אף שאני באבל; ראוי שילך.״ רתם את רכבו והלך בעצמו לקבל את ראש השרים. ראש השרים הסכים קודם רק בצחוק, ולא הייתה לו שום כוונה ללכת. כשהגיע פּוּ אל השער, עדיין שכב ראש השרים. פּוּ נכנס אליו ואמר: ״המצביא הואיל אתמול להסכים לבקר אצל וויִ־צ׳י. וויִ־צ׳י ואשתו הכינו הכול, ומשחר ועד עכשיו לא העזו לטעום אוכל.״ וּ־אָן נדהם והתנצל: ״אתמול הייתי שיכור, ושכחתי לגמרי את דבריי עם ג׳ונג־רוּ.״ רתם את רכבו והלך, אך נסע לאט; כעסו של גוואן פּוּ גבר עוד יותר. כשהשתכרו מן היין קם פּוּ לרקוד והזמין את ראש השרים להמשיך אחריו. ראש השרים לא קם, ופּוּ פגע בו בדבריו ממקומו. וויִ־צ׳י תמך בגוואן פּוּ והוציאו משם, והתנצל לפני ראש השרים. ראש השרים המשיך לשתות עד הלילה ועזב בשמחה רבה.[טו]

פעם שלח ראש השרים את ג׳י פּוּ לבקש את שדות וויִ־צ׳י מדרום לעיר. וויִ־צ׳י התמרמר מאוד: ״אומנם אני, המשרת הזקן, נזנחתי, ואומנם המצביא נכבד; אך האם רשאי הוא לגזול בכוחו?״ ולא הסכים. כששמע גוואן פּוּ, כעס וקילל את ג׳י פּוּ. ג׳י פּוּ לא רצה שתהיה איבה בין השניים, ולכן המציא התנצלות על

טו. [ג׳ונג־רוּ הוא שם הבגרות של גוואן פּוּ, לא אורח נוסף. 服 הוא אבל; נשמר 宜往 שבבסיס נגד החלופה 不宜往 הנזכרת בפרשנות. הזמנת הריקוד הובנה כהזמנה להמשיך אחר הרוקד. פ' א.ת.]

דעת עצמו ואמר לראש השרים: ״וי־צ׳י זקן ועומד למות; קל לשאת זאת. המתן לו.״ אחר כך שמע וּ־אָן שווי־צ׳י וגוואן פּוּ אכן כעסו וסירבו לתת את השדות. גם הוא כעס ואמר: ״בנו של וי־צ׳י הרג בעבר אדם, ואני, פָּן, השארתי אותו בחיים. בכל שעשיתי למען וי־צ׳י לא היה דבר שסירבתי לו. מדוע הוא חס על כמה צ׳ינג של שדות? ומה לגוואן פּוּ ולעניין? לא אעז לבקש שוב שדות.״ מכאן ואילך נטר וּ־אָן טינה גדולה לגוואן פּוּ ולווי־צ׳י.[טז]

באביב השנה הרביעית ליוּאָן־גואנג אמר ראש השרים שמשפחת גוואן פּוּ שביינג־צ׳ואן נוהגת בשרירות רבה והעם סובל ממנה. ביקש לחקור. הקיסר אמר: ״זה עניינו של ראש השרים; לשם מה לבקש?״ גם גוואן פּוּ החזיק בידיו את עניניו החשאיים של ראש השרים: עשיית רווחים אסורים, קבלת זהב ממלך הואי־נאן והדברים שנאמרו ביניהם. אורחים תיווכו, והעניין הופסק; שניהם התפייסו.[יז]

בקיץ נשא ראש השרים את בת מלך יֶן לאישה. הקיסרית האם הוציאה צו, וכל המרקיזים ובני בית המלוכה הוזמנו לבוא לברך. מרקיז וי־צ׳י ביקר אצל גוואן פּוּ ורצה ללכת עמו. פּוּ סירב: ״פעמים אחדות כבר חטאתי בשתייה ופגעתי בראש השרים; וכעת שוב יש לו איבה אליי.״ וי־צ׳י אמר: ״העניין כבר הוסדר.״ והתעקש לקחתו עמו. כשהשתכרו מן היין, קם וּ־אָן לברך באריכות ימים; כל היושבים ירדו ממחצלותיהם והשתחוו. אחר כך בירך מרקיז וי־צ׳י; רק ידידיו הוותיקים ירדו ממחצלותיהם, ואילו האחרים ירדו רק למחצה,

---

טז. [צ׳ינג היא מידת שטח שלא הומרה למידה מודרנית. נשמרו ההתנצלות שהמציא ג׳י פּוּ וגרסת וּ־אָן על הצלת בן וי־צ׳י, כטענות דמויות הסיפור. פ' א.ת.]

יז. [נשמרה השנה הרביעית ליוּאָן־גואנג; שוּ גואנג מציע שאולי זו השנה השלישית. לא הוחלף התאריך כדי ליישב את הכרונולוגיה שבהמשך. פ' א.ת.]

וברכיהם נשארו על המחצלות. גוואן פּוּ לא היה מרוצה. קם לחלק יין והגיע אל וּ־אָן. וּ־אָן כרע על המחצלת ואמר: "איני יכול לשתות גביע מלא." פּוּ כעס ואמר בצחוק: "המצביא הוא אדם נכבד; סיים אותו!" וּ־אָן לא הסכים. לפי התור הגיע אל מרקיז לִין־רוּ, וזה לחש באוזנו של צִ'ֶנג בּוּ־שֶׁה ולא ירד מן המחצלת. לא היה לפּוּ היכן לפרוק את כעסו, ולכן קילל את מרקיז לִין־רוּ: "כל ימיך גינית את צִ'ֶנג בּוּ־שֶׁה כאילו אינו שווה פרוטה. היום, כשנכבד מברך באריכות ימים, אתה מחקה נערות ולוחש באוזן!" וּ־אָן אמר לגוואן פּוּ: "צִ'ֶנג ולי הם שניהם מפקדי משמר הארמונות המזרחי והמערבי. כעת השפלת את המצביא צִ'ֶנג בפני כולם; ג'ונג־רוּ, האינך חושב כלל על מקומו של המצביא לי?" גוואן פּוּ אמר: "גם אם יערפו היום את ראשי ויפלחו את חזי, מה אכפת לי מצִ'ֶנג ומלי!" היושבים קמו לצאת להחליף בגדים ועזבו בהדרגה. מרקיז וּוּ־צִ'י יצא וסימן לגוואן פּוּ לצאת. וּ־אָן כעס ואמר: "זו אשמתי, שהרגלתי את גוואן פּוּ להיות שחצן." הורה לפרשים לעכב אותו. גוואן פּוּ רצה לצאת ולא יכול. ג'י פּוּ קם להתנצל, לחץ על עורפו של גוואן פּוּ וביקש שיתנצל. פּוּ כעס עוד יותר ולא הסכים. וּ־אָן הורה לפרשים לכבול אותו ולהניחו באכסניית הדואר, וזימן את המזכיר הראשי: "היום זומנו בני בית המלוכה בצו." האשים את גוואן פּוּ בקללת הנוכחים ובחוסר כבוד, ואסר אותו בג'וּ־שֶׁה. חקר גם את ענייניו הקודמים, ושלח קבוצות פקידים לרדוף ולתפוס את ענפי משפחת גוואן; כולם התחייבו בעונש מוות בשוק. מרקיז וּוּ־צִ'י חש בושה גדולה. העמיד כספים ושלח אורחים לבקש למענו, אך איש לא הצליח לשחררו. פקידי וּ־אָן שימשו כולם עיניים ואוזניים; בני גוואן נמלטו והסתתרו. פּוּ היה אסור, ולכן לא יכול היה להודיע על ענייניו החשאיים של וּ־אָן.[18]

ווי־צ׳י התמסר בכל כוחו להצלת גוואן פּוּ. אשתו הזהירה אותו: ״המצביא גוואן חטא לראש השרים והתנגש במשפחת הקיסרית האם. האם אפשר להצילו?״ מרקיז ווי־צ׳י אמר: ״את תואר המרקיז השגתי בעצמי, ובעצמי אוותר עליו; אין לי על מה להצטער. מכל מקום, לא אניח לגוואן ג׳ונג־רוּ למות לבדו בעוד אני, יינג, חי לבדי.״ התחמק מבני ביתו, יצא בחשאי והגיש כתב. מיד זומן פנימה וסיפר בפירוט על השתייה והשובע של גוואן פּוּ, שאין בהם עילה להרגו. הקיסר הסכים, העניק לווי־צ׳י ארוחה ואמר: ״התווכחו על כך בחצר המזרחית.״[יט]

כשהגיע ווי־צ׳י לחצר המזרחית, שיבח מאוד את מעלות גוואן פּוּ ואמר שעבר את העבירה מחמת שכרות ושובע, וראש השרים טפל עליו אשמה בעניינים אחרים. וּ־אֶן, מצידו, גינה בחריפות את שרירותו ואת השתוללותו של גוואן פּוּ, את פשעיו ואת מרדו חסר הדרך. ווי־צ׳י ראה שאין בידו לעשות דבר, והחל למנות את חסרונות ראש השרים. וּ־אֶן אמר: ״למזלנו העולם בטוח ונינוח ואין בו מאורעות. אני, פֶן, זכיתי להיות קרוב לקיסר; אני אוהב מוזיקה, כלבים, סוסים, שדות ובתים. אהוביי הם זמרים, שחקנים ובעלי מלאכה מיומנים. איני כווי־צ׳י וגוואן פּוּ, האוספים יומם ולילה את גיבורי העולם ואת לוחמיו החזקים, דנים עימם, מגנים בקרבם ומשמיצים בליבם; פעם נושאים עיניים לשמיים ופעם מציירים על האדמה, ומביטים מן הצד בין שני הארמונות. הם מייחלים

יח. [תנועות המחצלת, שתיית הגביע והמחוות נמסרו בקירוב; סדר הכיבודים המבדיל בין שני המרקיזים נשמר. המצביא לי מזוהה בפרשנות כלי גואנג. הכינוי לנערות הוא לשון העלבון של גוואן פּוּ. ג׳וּ־שֶׂה נשמר כשם מקום הכליאה; עונש המוות של ענפי המשפחה אינו מוצג כקביעה מוסרית של המתרגם. פ' א.ת.]

יט. [東朝 היא חצר הקיסרית האם לפי ״ג׳י־ג׳יה״. ההתחמקות מהבית הובנה כהתחמקות מאזהרת אשתו, בלי להוסיף בגוף התרגום נימוק שאינו מפורש. פ' א.ת.]

לשינוי בעולם ורוצים לזכות בהישג גדול. אני, המשרת, איני יודע מה הם עושים.״ הקיסר שאל את שרי החצר: ״מי משני האנשים צודק?״ המבקר הגדול האן אָן־גואו אמר: ״וו־צ׳י אומר שאבי גוואן פּוּ מת במילוי תפקידו, ושהוא עצמו נשא רומח ודהר אל תוך צבא וּ המסוכן, ספג עשרות פצעים ושמו עלה על כל הצבא. זהו גיבור העולם. אם לא עשה רעה גדולה, אין בשל מריבה על גביע יין עילה לצרף עבירות אחרות ולהוציאו להורג. דברי וו־צ׳י נכונים. ראש השרים אומר גם שגוואן פּוּ קשר קשרים עם נוכלים, פגע באנשים הפשוטים, צבר הון עצום, נהג בשרירות ביינג־צ׳ואן, רמס את בני בית המלוכה ופגע בקרובי הקיסר. זהו מה שנאמר: ‘ענף גדול מן הגזע, שוק גדולה מן הירך — אם לא יישברו, בוודאי יתפצלו.’ גם דברי ראש השרים נכונים. רק השליט הנבון יכריע.״ ג׳י אָן, הממונה על התארים, צידד בוו־צ׳י. ג׳נג דאנג־שָׁה, השר הפנימי, צידד בוו־צ׳י, אך אחר כך לא העז להתמיד בתשובתו. האחרים לא העזו להשיב כלל. הקיסר כעס על השר הפנימי: ״כל ימיך דיברת לא פעם על מעלות וחסרונות וו־צ׳י וּוּ־אָן. היום, בדיון בחצר, אתה מתכווץ כסייח תחת יצול. אערוף את ראשי כולכם יחד!״ פיזר את הישיבה, קם ונכנס להגיש אוכל לקיסרית האם. גם היא כבר שלחה אנשים לעקוב, והם סיפרו לה הכול. הקיסרית האם כעסה ולא אכלה: ״עודני בחיים, וכבר הכול רומסים את אחי. כשאהיה בת מאה, יעשו ממנו בשר ודגים. וכי הקיסר יכול להיות אדם מאבן? כל זה בעוד הקיסר כאן, וכבר הם חסרי תועלת. אם לאחר מאה שנה — היש מביניהם מי שאפשר לסמוך עליו?״ הקיסר התנצל: ״שניהם קרובים לבית המלוכה ולמשפחות הקיסריות, ולכן הנחתי להם להתווכח בחצר. אלמלא כן, היה פקיד בית סוהר אחד מכריע בעניין.״ באותה עת סיפר שָׁה ג׳יין, הממונה על אנשי הארמון, לקיסר בנפרד על ענייני שני האנשים.[ב]

לאחר שפוזרה החצר יצא וו־אָן, עצר את רכבו בשער וזימן אליו לרכב את המבקר הגדול האן. אמר בכעס: ״יחד עם צ׳אנג־רוּ אני עומד מול זקן קירח אחד. מדוע אתה מהסס בין שני הקצוות?״ לאחר זמן רב אמר המבקר האן לראש השרים: ״מדוע אינך עושה דבר שיזכה אותך בשבח? כשוויי־צ׳י מגנה אותך, עליך להסיר את כובעך, להתיר את חותמך ואת סרטו ולשוב הביתה, ולומר: ‘אני, המשרת, זכיתי בשל קרבתי לקיסר לשרת בתפקיד, אך ודאי איני ראוי לו. כל דברי ווי־צ׳י נכונים.’ כך יעריך הקיסר את נכונותך לוותר ולא ידיח אותך. ווי־צ׳י יתבייש בליבו, יסגור את שערו, ינשוך את לשונו ויתאבד. כעת הוא מגנה אותך ואתה מגנה אותו, כמו נערי סוחרים ונשים הרבים בדברים. כמה חסרה בכך הכרת סדרי השלטון!״ וו־אָן ביקש מחילה ואמר: ״בשעת המריבה הייתי לחוץ ולא ידעתי לעשות כך.״[כא]

אז הורה הקיסר למבקרים לרשום ולחקור את דברי ווי־צ׳י על גוואן פּוּ. רבים מהם לא התאימו, והוא הואשם במרמה. הוגשה נגדו האשמה והוא נאסר אצל דוּ־סה־קוֹנג. בימי שיאו־ג׳ינג קיבל ווי־צ׳י צו שהותיר הקיסר: ״אם יש עניין שאינו נוח, הצג לפניי את דעתך לפי הצורך.״ כשהיה אסור הגיע עונשו של גוואן פּוּ להכרתת המשפחה; הדחיפות גברה מדי יום, והנכבדים לא העזו לדבר

כ. [נשמרת תשובת האן אָן־גואו ששני הצדדים צודקים, ולא הומרה להכרעה לטובת אחד מהם. 地畫俯而仰不視天 הובן זמנית כתנועות חלופיות של מבט בשמיים ושרטוט באדמה; אפשר גם לקרוא כשלילת המבט והעדפת השרטוט. התחביר טעון בירור. דברי ההסתה, דימוי הנשים ורמזי השמיים שייכים לדוברים. ״מאה שנה״ היא לשון נקייה למוות. ״אדם מאבן״ עשוי לרמוז לקיום שאינו כלה או לאטימות; נשמר הדימוי בלי להכריע. עשרות הפצעים בנאום אינן מחליפות את מניין יותר מעשרה בפסקה 12. פ' א.ת.]

כא. [צ׳אנג־רוּ הוא שם הבגרות של האן אָן־גואו. 喜自不何 הובן כעשיית מעשה שיעורר שבח באמצעות ענווה לפי ״סוֹ־יין״; יש גם פירוש של הקלה ושמחה. דימוי הנשים והסוחרים הוא טענת המבקר; עצתו להתאבדות ווי־צ׳י אינה עצת המתרגם. פ' א.ת.]

שוב במפורש לפני הקיסר. וי־צ׳י שלח את בן אחיו להגיש כתב על כך, בתקווה שיזכה להיקרא שוב לראיון. הכתב הוגש, אך בחיפוש בארכיון המסמכים של הקיסר המנוח לא נמצא צו שהותיר. הצו היה שמור רק בבית וי־צ׳י, חתום בידי מנהל הבית. לכן הואשם וי־צ׳י בזיוף צו הקיסר הקודם, ועונשו היה מוות בשוק. בחודש העשירי של השנה החמישית נידונו גוואן פו וכל בני משפחתו. וי־צ׳י שמע על כך רק לאחר זמן רב; כששמע כעס, חלה בשיתוק ולא אכל, מתוך רצון למות. מישהו סיפר שהקיסר אינו מתכוון להרוג את וי־צ׳י. וי־צ׳י שב לאכול, טיפל במחלתו, וכבר הוחלט בדין שלא ימות. אך שמועות זדון הגיעו אל הקיסר, ולכן ביום האחרון לחודש השנים־עשר נידון למוות בשוק בוויי־צ׳ָנג.[כב]

באותו אביב חלה מרקיז וּ־אָן, וקרא שוב ושוב שהוא מודה באשמה ומבקש מחילה. שלחו מדיום הרואה רוחות לבדוק אותו; ראה את וי־צ׳י ואת גוואן פו עומדים יחד עליו ורוצים להורגו. לבסוף מת. בנו טיין ירש אותו. בשנה השלישית ליוּאָן־שואו הואשם מרקיז וּ־אָן בחוסר כבוד, משום שנכנס לארמון לבוש צ׳אן־יו.[כג]

מזימתו של אָן, מלך הואי־נאן, למרוד נחשפה ונחקרה. כאשר בא המלך בעבר לחצר, היה מרקיז וּ־אָן המפקד העליון. בא לקבל את פני המלך בבָּה־שאנג

כב. [顛不蠻 נמסר כאי־התאמה בחקירה; ״ג׳נג־יי״ מפרש גם אי־מענה. ההכרעה זמנית. דוּ־סה־קוֹנג נשמר כשם מוסד הכליאה. 大行 הובן ככינוי לקיסר המנוח בעת בדיקת ארכיון הצווים, לפי ״סו־יין״ ו״ג׳נג־יי״, לא כמשרת האורחים. נשמרו השנה החמישית, החודש העשירי והיום האחרון לחודש השנים־עשר; הפרשנים חולקים על התאריכים, והם לא תוקנו בשתיקה. 痱 נמסר זמנית כשיתוק, בלי לקבוע אבחנה רפואית מודרנית. פ׳ א.ת.]

ואמר לו: ״לקיסר עדיין אין יורש עצר. המלך הגדול ראוי מכול, והוא נכדו של גאו־דזו. אם תאחר מרכבת הארמון לצאת, מי ראוי לעלות לשלטון אם לא המלך הגדול?״ מלך הואי־נאן שמח מאוד והעניק לו זהב ורכוש רב. מאז פרשת ווי־צ׳י לא חשב הקיסר שוו־אָן צודק; נהג בו כך רק בשל הקיסרית האם. כששמע על הזהב ממלך הואי־נאן אמר: ״אילו היה מרקיז וו־אָן בחיים, הייתי מכרית את משפחתו.״[כד]

ההיסטוריון הגדול אומר: ווי־צ׳י וו־אָן זכו שניהם למשקל מכוח קרבתם למשפחות הקיסריות; גוואן פו נודע בשמו בשל החלטה נועזת בשעתה. ווי־צ׳י עלה מכוח וו וצ׳ו, ואילו רוממות וו־אָן באה במפגש השמש והירח. אך ווי־צ׳י באמת לא הבין את שינויי הזמן; גוואן פו היה חסר תכנון ולא צנוע. השניים תמכו זה בזה, וכך חוללו אסון ומהומה. וו־אָן נשען על מעמדו הרם ואהב כוח. תבע את כבודו על גביע יין והכשיל את שני האנשים הראויים. אבוי, כמה מצער! את כעסו העביר אל אחרים, אך גם חייו שלו לא האריכו. ההמון לא תמך בו, ולבסוף הוטחו בו דברי גנות. אבוי, כמה מצער! מכאן בא האסון![כה]

כג. [הרוחות והצפייה בהן נמסרו כראיית המדיום בסיפור. לאחר ״בנו טיין ירש אותו״, מרקיז וו־אָן שבאישום הלבוש הוא היורש, לא פָן המת. 襜褕 נשמר בשם צ׳אן־יו בלי לקבוע את מבנה הבגד. הבסיס אינו מוסר כאן במפורש את ביטול הנחלה שבטבלאות. פ' א.ת.]

כד. [״תאחר מרכבת הארמון לצאת״ היא לשון נקייה למות הקיסר בדברי וו־אָן. האיום בהכרתת המשפחה נשמר כאמירת הקיסר; לא הושלם כאירוע שאכן התרחש לאחר מות פָן. פ' א.ת.]

כה. [際之月日 נמסר בדימוי השמש והירח; פירושו הפוליטי אינו מוכרע, ולא הושלם כשם תאריך. הכפלת הקריאה ״אבוי״ נשמרה. בעמוד 3718 של ״סה־בו בייי־יאו״ מסתיימת ההערכה ב־矣來從所禍 באותיות גדולות; אחריה נדפס שיר השבח המאוחר ״סו־יין שו־דזאן״ (述隱索贊) באותיות קטנות. השיר ו״קאו־ג׳נג״ שבעמוד 3720 אינם חלק מן התרגום; פרק 108 מתחיל בעמוד 3722. פ' א.ת.]

הביוגרפיה של האן צ׳אנג־רוּ

המבקר הגדול האן אָן־גואו היה איש צָ׳נג־אָן שבממלכת ליאנג; אחר כך עבר לשׁוּוי־יאנג. בעבר למד את תורת האן־דְזֶה ואת דברי האסכולה המעורבת אצל אדון טיין מְדְזוֹאוּ. שירת את שיאו, מלך ליאנג, כיועץ בארמון. בעת מרד וּ וצ׳וּ מינה המלך שיאו את אָן־גואו ואת ג׳אנג יוּ למצביאים, להדוף את צבא וּ בגבול המזרחי. ג׳אנג יוּ לחם בכוח, ואָן־גואו נהג בזהירות; משום כך לא יכלה וּ לעבור דרך ליאנג. לאחר שהובסו וּ וצ׳וּ, נודעו שמותיהם של אָן־גואו וג׳אנג יוּ בשל כך.א

שיאו, מלך ליאנג, היה אחיו הצעיר של הקיסר ג׳ינג מאותה אם. הקיסרית האם דוֹאוּ אהבה אותו והתירה לו לבקש בעצמו את מינוי ראש שריו ופקידיו בדרגת אלפיים שה. ביציאתו ובכניסתו, בנסיעותיו ובשעשועיו, נטל לעצמו גינוני קיסר. הקיסר שמע על כך ולא היה מרוצה בליבו. הקיסרית האם ידעה שאינו מרוצה; כעסה על שליחי ליאנג, לא קיבלה אותם וחקרה את מעשי המלך. האן אָן־גואו, שהיה שליח ליאנג, בא אל הנסיכה הגדולה ובכה: ״מדוע אין הקיסרית האם נותנת דעתה על נאמנות מלך ליאנג כבן ועל מסירותו כמשרת? קודם לכן, כשמרדו שבע הממלכות וּ, צ׳וּ, צ׳י, ג׳או והאחרות, התחברו כל מי שממזרח למעבר ופנו מערבה; רק ליאנג, הקרובה ביותר, נשאה בקושי. מלך ליאנג חשב על הקיסרית האם ועל הקיסר שבפנים הארץ, בעוד הנסיכים מחוללים מהומה. על כל מילה שאמר ירדו כמה שורות דמעות. כרע וליווה אותנו, ששת משרתיו, כשיצאנו להוביל צבא ולהדוף את וּ וצ׳וּ. משום

א. [צ׳אנג־רוּ, שבכותרת, הוא שם הבגרות של האן אָן־גואו. ״האן־דְזֶה״ ו״האסכולה המעורבת״ נמסרו כשמות תורות, בלי להשלים זיהוי של ספר או מורה מעבר לנאמר כאן. פ' א.ת.]

כך לא העזו צבאות וּ וצ׳וּ ללכת מערבה, ולבסוף הובסו ואבדו — זה היה מכוח מלך ליאנג. כעת הקיסרית האם באה אליו בטענות על פרט קטן ועל דקדוקי טקס מחמירים. אביו ואחיו של מלך ליאנג היו שניהם קיסרים; מה שראה היה גדול. לכן ביציאתו קוראים לפנות את הדרך, ובכניסתו מכריזים להיזהר. את המרכבות ואת הדגלים העניק לו הקיסר עצמו. הוא רק רוצה להראות את פארו בנפות הרחוקות, לדהור בתוך ממלכתו ולהתפאר בפני הנסיכים, כדי שידע כל העולם שהקיסרית האם והקיסר אוהבים אותו. כעת, בכל פעם שבא שליח ליאנג, חוקרים אותו ונוזפים בו. מלך ליאנג מפחד, בוכה יומם ולילה ומתגעגע, ואינו יודע מה לעשות. מדוע הוא נאמן כבן ומסור כמשרת, והקיסרית האם אינה חסה עליו?״ הנסיכה הגדולה סיפרה לקיסרית האם את הכול. הקיסרית האם שמחה ואמרה: ״אמרי זאת לקיסר.״ אמרה, וליבו של הקיסר נרגע. הסיר את כובעו וביקש מחילה מן הקיסרית האם: ״האחים לא הצליחו להדריך זה את זה, והותירו לקיסרית האם דאגה.״ קיבל את כל שליחי ליאנג והעניק להם מתנות רבות. אחר כך נעשה מלך ליאנג מקורב ורצוי עוד יותר. הקיסרית האם והנסיכה הגדולה העניקו בתורן לאָן־גואו מתנות ששוויין יותר מאלף זהב. כך נודע שמו ונקשר לחצר האן.[ב]

אחר כך עבר אָן־גואו על החוק ונידון לעונש. טיין ג׳יה, פקיד בית הסוהר במָנג, השפיל אותו. אָן־גואו אמר: ״האומנם אפר כבוי אינו יכול לשוב ולבעור?״ טיין ג׳יה אמר: ״אם יבער, אשתין עליו.״ כעבור זמן קצר התפנתה משרת השר הפנימי של ליאנג. האן שלחה שליח למנות את אָן־גואו לשר הפנימי של ליאנג;

ב. [בתעתיק הבסיס נכתב 禮苛暘小; בעמוד 3723 של ״סה־בו ביי־יאו״ נדפס 禮苛節小 באותיות גדולות. נוסח זה הושב לגוף הסיני; ״פרט קטן״ מוסר את 節小. ״הנסיכה הגדולה״ נשמר בלי להכריע כאן בגילה ביחס לקיסר. אלפיים שה היא דרגת משרה, לא כמות המתנות. פ' א.ת.]

מתוך האסירים עלה לדרגת אלפיים שה. טיין ג׳יה נמלט. אָן־גואו אמר: ״אם ג׳יה לא ישוב למשרתו, אכרית את משפחתו.״ ג׳יה בא בחזה חשוף וביקש מחילה. אָן־גואו צחק: ״עכשיו אפשר להשתין! וכי ראויים אתם שאתחשבן עמכם?״ ובסופו של דבר נהג בו היטב.[ג]

כשמשרת השר הפנימי של ליאנג התפנתה, קירב אליו המלך שיאו זה עתה את גונג־סוּן גווי, איש צ׳י. היה מרוצה ממנו ורצה לבקש למנותו לשר הפנימי. הקיסרית האם דוֹאוּ שמעה על כך והורתה למלך למנות את אָן־גואו לשר הפנימי.[ד]

גונג־סוּן גווי ויאנג שֶׂנג שכנעו את המלך שיאו לבקש להיות יורש העצר של הקיסר ולהגדיל את אדמותיו. חששו ששרי האן לא יסכימו, ולכן שלחו בחשאי אנשים לדקור את היועצים בעלי ההשפעה בהאן. לאחר שנהרג יוּאָן אָנג, ראש שרי וּ לשעבר, שמע הקיסר ג׳ינג על תוכניות גווי ושֶׂנג. שלח שליחים לתפוס אותם וציווה להשיגם בכל מחיר. עשר קבוצות של שליחי האן באו לליאנג. מראש השרים ומטה חיפשה כל הממלכה חיפוש נרחב; במשך יותר מחודש לא נמצאו. השר הפנימי אָן־גואו שמע שגווי ושֶׂנג מסתתרים אצל המלך שיאו. נכנס אל המלך ובכה: ״כשהשליט מושפל, משרתו מת. למלך הגדול אין משרתים טובים; משום כך הגיעו העניינים לידי מהומה כזאת. כעת אין משיגים את גווי ושֶׂנג. אבקש לפרוש ולקבל את מותי.״ המלך אמר: ״למה להגיע לידי כך?״ כמה שורות דמעות ירדו מעיני אָן־גואו, והוא אמר: ״המלך הגדול ישקול בעצמו: האם קרבתו לקיסר דומה לקרבת הקיסר־האב לקיסר

ג. [מָנג הוא שם הנפה שבה בית הסוהר, לפי ״ג׳־ג׳יה״; 溺 הובן כמתן שתן בעקבות קריאת הפרשנים, לא כטביעה. איום ההכרתה וההתבדחות שייכים לדמויות הסיפור. פ' א.ת.]

ד. [המינוי לפי צו הקיסרית האם נשמר בנפרד מרצונו של המלך למנות את גונג־סוּן גווי. פ' א.ת.]

גאו, או לקרבת הקיסר למלך לין־ג׳יאנג?״ המלך שיאו אמר: ״אינה דומה.״ אָן־גואו אמר: ״הקיסר־האב ומלך לין־ג׳יאנג היו בקשר הישיר שבין אב לבן. ואף על פי כן אמר הקיסר גאו: ‘אני הוא שלקח את העולם בחרב של שלוש צ׳ה.’ לכן לא הותר לקיסר־האב לנהל את ענייני השלטון עד סוף ימיו, והוא ישב ביֶוֶה־יאנג. מלך לין־ג׳יאנג היה יורש העצר, הבן הבכור מן האישה הראשית. בשל שגיאה בדיבור הודח ונעשה מלך לין־ג׳יאנג; ובשל עניין חומת הארמון התאבד לבסוף במשרד מפקד הבירה. מדוע? בהנהגת העולם לעולם אין להניח לשיקול הפרטי לשבש את הציבורי. הפתגם אומר: ‘גם אם יש לך אב קרוב, מניין לך שאינו נמר? גם אם יש לך אח קרוב, מניין לך שאינו זאב?’ כעת המלך הגדול נמנה עם הנסיכים, ושמח בדבריו הריקים של משרת מושחת אחד. הוא עובר על איסורי הקיסר ומעקם את החוק הברור. בשל הקיסרית האם אין הקיסר יכול לשאת את החלת הדין על המלך. הקיסרית האם בוכה יומם ולילה, בתקווה שהמלך הגדול יתקן את עצמו; אך המלך עדיין אינו מתעורר ומבין. אם תאחר מרכבת ארמונה של הקיסרית האם לצאת, במי עוד יוכל המלך הגדול להיאחז?״ עוד לא סיים לדבר, וכמה שורות דמעות ירדו מעיני המלך שיאו. ביקש מחילה מאָן־גואו ואמר: ״כעת אמסור את גווי ושֶנג.״ גווי ושֶנג התאבדו. שליחי האן שבו ודיווחו; כל ענייני ליאנג הוסדרו, מכוח אָן־גואו. מעתה העריכו אותו הקיסר ג׳ינג והקיסרית האם עוד יותר. המלך שיאו מת והמלך גונג עלה לשלטון. אָן־גואו איבד את משרתו בשל עבירה על החוק וישב בביתו.[ה]

ה. [הקיסר־האב הוא אביו של גאו, ומלך לין־ג׳יאנג בנו של ג׳ינג: שתי ההשוואות הן של אב ובן, לא שני אבות של אותו קיסר. שלוש צ׳ה לא הומרו למידה מודרנית. עניין חומת הארמון נמסר בקירוב; פרטי ההאשמה לא הושלמו מן הפרשנות. איחור מרכבת הקיסרית האם הוא לשון נקייה למותה. פ׳ א.ת.]

בימי ג׳יין־יוּאָן היה טיין פָּן, מרקיז וּ־אָן, המפקד העליון של האן. היה קרוב לקיסר, נכבד ובעל השפעה. אָן־גואו העניק לפָּן רכוש בשווי חמש מאות זהב. פָּן דיבר בשבח אָן־גואו לפני הקיסרית האם. גם הקיסר שמע מכבר שהוא ראוי, ולכן זימן אותו ומינה אותו למפקד הצבא בבייִ־די, ומשם העלה אותו להיות הממונה הגדול על החקלאות. מין־יוֶה ודונג־יוֶה תקפו זו את זו, ואָן־גואו וואנג חווי, הממונה על האורחים, יצאו בראש צבא. עוד בטרם הגיעו ליוֶה, הרגו אנשי יוֶה את מלכם ונכנעו; גם צבא האן פוזר. בשנה השישית לג׳יין־יוּאָן נעשה מרקיז וּ־אָן ראש השרים, ואָן־גואו המבקר הגדול.[1]

שׁיונג־נוּ באו לבקש שלום בקשרי חיתון, והקיסר העביר את העניין לדיון. הממונה על האורחים, ואנג חווי, היה איש יֵן. פעמים רבות שימש כפקיד גבול והכיר היטב את ענייני בני חוּ. בדיון אמר: ״האן כורתת שלום בקשרי חיתון עם שׁיונג־נוּ, אך בדרך כלל לא עוברות יותר משנים אחדות והם שוב מפרים את הברית. מוטב לא להסכים, אלא להקים צבא ולהכות בהם.״ אָן־גואו אמר: ״בלחימה במרחק אלף לי אין הצבא משיג יתרון. כעת שׁיונג־נוּ נשענים על רגלי סוסי המלחמה וליבם לב חיות ועופות. בנדידתם הם עפים כציפורים; קשה להשיגם ולהכניעם. השגת אדמתם לא תרחיב אותנו במידה ראויה, והחזקת אנשיהם לא תחזק אותנו במידה ראויה; מאז ימי קדם לא היו נתינים. אם האן תתחרה על יתרון לאורך אלפי לי, יתעייפו האנשים והסוסים, והאויב, בכוחו השלם, ישלוט בכוחנו המותש. יתרה מזו: בקצה טווח הירי של קשת מוצלבת חזקה, אין החץ יכול לנקב אפילו משי דק מלוּ; ובסוף משבה של סערה אין כוחה יכול להניע פלומת אווז. אין זאת שלא היו חזקים בתחילה; בסופם נחלש

---

1. [大漢 נמסר כאן כמשרת הממונה על האורחים, בניגוד לכינוי הקיסר המנוח בפרק 107. ערך המתנה נשמר כחמש מאות זהב, בלי להוסיף יחידת משקל שאינה נאמרת בפסקה. פ' א.ת.]

הכוח. לא כדאי לתקוף אותם; מוטב שלום בקשרי חיתון.״ רוב השרים שדנו בעניין צידדו באָן־גואו, והקיסר הסכים לשלום בקשרי חיתון.[ז]

בשנה שלאחר מכן, היא השנה הראשונה ליוּאָן־גואנג, אמר נֶיָה וָנג־יי, איש רב כוח מִמָה־יי שביאן־מָן, לקיסר באמצעות ואנג חווי, הממונה על האורחים: ״שִׁיונג־נוּ כרתו זה עתה שלום בקשרי חיתון. הם נותנים אמון בגבול; אפשר לפתותם ברווח.״ שלחו בחשאי את נֶיָה וָנג־יי כמרגל. נמלט אל שִׁיונג־נוּ ואמר לשאן־יוּ: ״אני יכול לערוף את ראש מושל מָה־יי, את סגנו ואת פקידיו, ולמסור לך את העיר. תוכל לקחת את כל הרכוש.״ השאן־יוּ חיבב אותו ונתן בו אמון; חשב שהדבר נכון והסכים לנֶיָה וָנג־יי. נֶיָה וָנג־יי שב, ובמרמה ערף את ראשיהם של אסירים שנידונו למוות ותלה אותם על חומת מָה־יי. הראה אותם לשליח השאן־יוּ כאות לאמינותו, ואמר: ״פקידי מָה־יי הבכירים כבר מתו; אפשר לבוא במהירות.״ השאן־יוּ פרץ אז את הגבול בראש יותר ממאה אלף פרשים, ונכנס במעבר וּ־ג׳וֹאוּ.[ח]

באותה עת הסתירה האן יותר משלוש מאות אלף לוחמי מרכבות, פרשים וחיילים מיומנים במארב, בעמקים שליד מָה־יי. לי גואנג, מפקד משמר הארמון, היה מצביא הפרשים האמיצים; גונג־סוּן חֶה, הממונה על הסוסים, היה מצביא המרכבות הקלות; ואנג חווי, הממונה על האורחים, היה מצביא חיל המצב; ולי שִׁי, היועץ הגדול בארמון, היה מצביא החיילים המיומנים.

ז. [親和 נמסר כשלום בקשרי חיתון. 人爲屬不古上自 הובן כאי־כפיפות כנתינים לפי ג׳ין ג׳ואוּ שב״ג׳י־ג׳יה״, ולא כשלילת אנושיות. לשון החיות ודימויי הנשק הם נאומו של אָן־גואו. 縞魯 הוא אריג משי דק מלוּ; לא נוספה יכולת נשק מודרנית. פ' א.ת.]

ח. [נשמרו ״השנה הראשונה ליוּאָן־גואנג״ ושם נֶיָה וָנג־יי שבבסיס, בלי להתאימם לתאריכים או לשמות שבמסורות אחרות. ההטעיה היא בזהות הראשים: מדובר באסירים שהוצאו להורג, לא בדמויות מדומות. פ' א.ת.]

המבקר הגדול האן אָן־גואו היה מצביא הממונה על הצבא, וכל המצביאים היו כפופים לו. קבעו שכאשר ייכנס השאן־יוּ לְמָה־יי, יצא צבא האן כולו בבת אחת. ואנג חווי, לי שׁי ולי גואנג יצאו בנפרד מדאי והופקדו על תקיפת מטען האויב. השאן־יוּ נכנס במעבר וּ־ג׳וֹאוּ של החומה הגדולה של האן. כשעוד היה במרחק יותר ממאה לי מָה־יי, הלך ובזז; ראה רק מקנה רועה בשדות ולא אדם אחד. השאן־יוּ התפלא. תקף מגדל משואות ולכד פקיד צבאי מוּ־ג׳וֹאוּ. עמד לחקור אותו באיום דקירה. הפקיד אמר: ״כמה מאות אלפי חיילי האן אורבים ליד מָה־יי.״ השאן־יוּ פנה אל האנשים שסביבו ואמר: ״כמעט נמכרתי בידי האן!״ הסיג את הצבא. כשיצא מן הגבול אמר: ״השגת הפקיד הצבאי הייתה מן השמיים.״ העניק לפקיד את התואר ״מלך השמיים״. בגבול עברה השמועה שהשאן־יוּ כבר נסוג. צבא האן רדף עד הגבול, העריך שלא ישיג אותו, והפסיק. ואנג חווי והאחרים היו בראש שלושים אלף חיילים. שמעו שהשאן־יוּ לא התנגש בצבא האן, והעריכו שאם ילכו לתקוף את המטען, יצטרכו בוודאי להילחם ביחידות העילית של השאן־יוּ, וצבא האן יובס. לכן הפסיקו את המסע לפי שיקולם. איש לא השיג הישג.[ט]

הקיסר כעס על ואנג חווי שלא יצא לתקוף את מטען השאן־יוּ, ושהסיג ופיזר את הצבא על דעת עצמו. חווי אמר: ״תחילה קבענו שהאויב ייכנס לעיר מָה־יי, שהצבא יבוא במגע עם השאן־יוּ, ושאני, המשרת, אתקוף את מטענו; כך היה אפשר להשיג יתרון. כעת שמע השאן־יוּ על העניין ושב בטרם הגיע. עם

ט. [בעמוד 3728 של ״סה־בו בייי־יאו״ נדפס 萬餘十三官材, יותר משלוש מאות אלף חיילים, במקום 萬餘十二 שבתעתיק הבסיס. הקריאה והמספר הושבו לגוף הסיני ולעברית. שלושת השמות ואנג חווי, לי שׁי ולי גואנג ביציאה מדאי נשמרו, בלי להסיר את לי גואנג כדי להתאים מסורת אחרת. משרת 史尉 והאיום שב־問刺 נמסרו בקירוב. ״מלך השמיים״ הוא התואר שנתן השאן־יוּ. שלושים אלף הם כוח ואנג חווי, לא כל כוח המארב. פ' א.ת.]

שלושים אלף איש לא יכולתי לעמוד מולו; רק הייתי מביא על עצמי חרפה. ידעתי היטב שאם אשוב יערפו את ראשי, אך הצלחתי לשמור בשלמות את שלושים אלף חיילי הוד מלכותך.״ מסרו את חווי לממונה על המשפט. הממונה פסק שחווי התחמק מן האויב ונהג ברפיון, ודינו עריפת ראש. חווי העביר בחשאי אלף זהב לראש השרים פָּן. פָּן לא העז לדבר אל הקיסר, אלא אמר לקיסרית האם: ״ואנג חווי היה הראשון להציע את עניין מָה־יי. כעת העניין לא הצליח; אם יהרגו אותו, הרי נוקמים למען שׂיונג־נוּ.״ הקיסר בא לבקר את הקיסרית האם, והיא מסרה לו את דברי ראש השרים. הקיסר אמר: ״חווי הוא שיזם את עניין מָה־יי. משום כך גייסתי מאות אלפי חיילים מכל העולם, הלכתי לפי דבריו ועשיתי זאת. וגם אם אי אפשר היה לתפוס את השאן־יוּ, אילו תקפו אנשיו של חווי את המטען, עוד היה אפשר להשיג דבר מה ולהשיב את נפש הקצינים. כעת, אם לא אהרוג את חווי, לא אוכל לתת דין וחשבון לעולם.״ חווי שמע על כך והתאבד.[י]

אָן־גואו היה אדם בעל תפיסה רחבה. חוכמתו הספיקה למצוא הסכמה ולהשתלב בענייני זמנו, אך סטה מן הנאמנות ומנדיבות הלב. היה חמדן ואהב רכוש. האנשים שהמליץ עליהם היו כולם ישרים וראויים ממנו. בליאנג המליץ על הוּ סוּי, דְזאנג גוּ וג׳ה טָה; כולם היו אנשים ידועי שם בעולם. גם האנשים שיבחו והעריצו אותו בשל כך, והקיסר עצמו ראה בו אדם הראוי להנהגת המדינה. לאחר שהיה אָן־גואו המבקר הגדול יותר מארבע שנים, מת ראש השרים טיין פָּן. אָן־גואו מילא את מקום ראש השרים. בשעה שליווה את הקיסר נפל ממרכבתו ונעשה פיסח. הקיסר דן במינוי ראש השרים ורצה

י. [逼橈 נמסר בקירוב כהתחמקות מן האויב ורפיון, בלי להציג את מונח המשפט העתיק כעבירה במשפט בן זמננו. נימוק ההצלה ונימוק ההוצאה להורג נשמרו כדברי הדוברים. פ' א.ת.]

להשתמש באָן־גואו; שלח שליח לבדוק אותו, אך צליעתו הייתה קשה מאוד. לכן מינה במקומו את שׂוֶה דֶזֶה, מרקיז פינג־ג׳י, לראש השרים. אָן־גואו פרש מחמת מחלה לחודשים אחדים. כשנרפאה צליעתו, מינה אותו הקיסר שוב למפקד הבירה. כעבור יותר משנה העביר אותו לפיקוד משמר הארמון.[א]

ווי צ׳ינג, מצביא המרכבות והפרשים, תקף את שׁיונג־נוּ. יצא משאנג־גוּ והביס את בני חוּ בעיר לונג. המצביא לי גואנג נתפס בידי שׁיונג־נוּ, אך נמלט מהם; גונג־סוּן אָאוּ איבד חיילים רבים. שניהם התחייבו בעריפת ראש, פדו את עצמם ונעשו אנשים פשוטים. בשנה שלאחר מכן פלשו שׁיונג־נוּ לגבול בכוח רב, הרגו את מושל ליאו־שׁי, ונכנסו גם ליאן־מָן; הרגו ושבו כמה אלפי אנשים. ווי צ׳ינג, מצביא המרכבות והפרשים, תקף אותם ויצא מיאן־מָן. אָן־גואו, מפקד משמר הארמון, היה מצביא החיילים המיומנים וחנה ביְוּ־יאנג. אָן־גואו לכד שבוי חי, שאמר ששׁיונג־נוּ התרחקו. מיד הגיש כתב, אמר שזו עונת עבודת השדות וביקש לפזר לפי שעה את חיל המצב. קצת יותר מחודש אחרי שפוזר חיל המצב, פלשו שׁיונג־נוּ בכוח רב לשאנג־גוּ ולִיְוּ־יאנג. בביצורי אָן־גואו היו רק יותר משבע מאות איש. יצאו להילחם בהם ולא ניצחו, ושבו אל הביצורים. שׁיונג־נוּ שבו ובזזו יותר מאלף אנשים ואת המקנה, ועזבו. הקיסר שמע, כעס ושלח שליח לנזוף באָן־גואו. העבירו את אָן־גואו עוד מזרחה, לחנות ביוֹאוּ־בייִ־פינג. באותה עת אמרו שבויים משׁיונג־נוּ שהם עומדים לפלוש למזרח.[ב]

יא. [厚忠於出 הובן כאן בעקבות ״סוֹ־יין״, המפרש 出 כיציאה או התרחקות מן הנאמנות ונדיבות הלב. אפשר להבין את הצירוף גם בחיוב, כמעשה הנובע ממידות אלו; ההכרעה זמנית ודורשת עיון נוסף. תיאור החמדנות והמלצה על אנשים ישרים נשמרו שניהם. הוּ סוּי, דְזאנג גוּ וג׳ה טָה הם שלושה שמות, לא אדם אחד. בעמוד 3730 של ״סה־בו בייִ־יאו״ נדפס 厚忠於出 בגוף, והפירוש הקטן של ״סוֹ־יין״ מבאר יציאה ממידות אלו; הוא מסייע לפרשנות, בלי להפוך את החלופה לבלתי אפשרית. פ' א.ת.]

בתחילה היה אָן־גואו המבקר הגדול והממונה על הצבא; אחר כך נדחק והתרחק בהדרגה, והועבר למשרות נמוכות יותר. ואילו המצביאים הצעירים שזה עתה זכו בחסד, ווי צ׳ינג והאחרים, השיגו הישגים וכבודם עלה. משנדחק אָן־גואו והורחק, שקע בדממה. כשעמד בראש חיל מצב, שוב רימו אותו שׁיונג־נוּ והיו אבדות רבות; חש בושה גדולה. קיווה שיתירו לו לפרוש ולשוב לביתו, אך תחת זאת העבירו אותו עוד מזרחה לחנות שם. היה חסר מנוחה ולא שמח. כעבור חודשים אחדים חלה, הקיא דם ומת. אָן־גואו מת בשנה השנייה ליוּאָן־שואו.[יג]

ההיסטוריון הגדול אומר: קבעתי עם הוּ סוּי את תקני הצלילים ואת הלוח, וראיתי את צדקת האן צ׳אנג־רוּ ואת עומק ליבו ונדיבותו הצנועה של הוּ סוּי. דברי העולם שבליאנג יש אנשים נכבדים רבים אינם ריקים! הוּ סוּי הגיע למשרת מנהל בית הקיסרית ויורש העצר. הקיסר התכוון להישען עליו ולמנותו לראש שרי האן, אך אז מת סוּי. אלמלא כן — ביושרו הפנימי ובמידותיו המתוקנות, היה הוּ סוּי איש מעלה, מכופף עצמו בשירות.[יד]

יב. [城龍 שבבסיס נמסר כעיר לונג, בלי להחליף את הכתב ל־城龍. בתעתיק הבסיס ובתעתיק שלוש הפרשנויות נכתב 東益國安徙; בעמוד 3731 של ״סה־בו בייִ־יאוּ״ נדפס 東益國安徙 באותיות גדולות. 徙 הושב לגוף הסיני, והעברית מוסרת העברה מזרחה. אין לייחס את הקריאה 徙 לתעתיק הפרשנות. לי גואנג וגונג־סוּן אָאוּ, ולא ווי צ׳ינג, הם שני הנידונים שפדו עצמם. פ' א.ת.]

יג. [נשמרה השנה השנייה ליוּאָן־שואו; לא הושלם יום מוות או אבחון רפואי בן זמננו. התקווה לשוב הביתה וההעברה הנוספת מזרחה נשמרו כשני דברים מנוגדים. פ' א.ת.]

יד. [律曆 הובן כמערכת תקני הצלילים והלוח, לא רק כחוקים. 然不 נמסר בקירוב כהמשך תנאי לאחר המוות, בלי להציג את המינוי לראש השרים כמעשה שהושלם. בעמוד 3732 של ״סה־בו ביי־יאו״ מסתיימת ההערכה ב־也子君躬斯鞠 באותיות גדולות; אחריה שיר השבח המאוחר ״סו־יין שו־דזאן״ (贊述隱索) באותיות קטנות. השיר ו״קאו־ג׳נג״ שבעמוד 3734 אינם חלק מן התרגום; פרק 109 מתחיל בעמוד 3736. עצם האזכור של הו סוּ אינו מוכיח שההערכה כולה תוספת מאוחרת. פ' א.ת.]

הביוגרפיה של המצביא לי

המצביא לי גואנג היה איש צ׳נג־ג׳י שבמחוז לונג־שׁי. אחד מאבותיו, לי שׁין, היה מצביא בימי צ׳ין; הוא שרדף ותפס את דאן, יורש העצר של יֶן. המשפחה ישבה קודם בחוואי־לי, ומשם עברה לצ׳נג־ג׳י. במשפחת גואנג עברה תורת הירי מדור לדור. בשנה הארבע־עשרה לקיסר שיאו־וֶן פלשו שׁיונג־נוּ בכוח רב דרך מעבר שיאו. גואנג, בן למשפחה טובה, התגייס לצבא והיכה בבני חוּ. בזכות כישרונו ברכיבה ובירי הרג ושבה רבים, ונעשה איש ארמון בהאן. גם בן־דודו הצעיר לי צאי נעשה איש ארמון. שניהם היו מלווים קבועים בפרשים הצבאיים, בדרגת שמונה מאות שה. פעם ליווה את הקיסר במסעו, פרץ והסתער, שבר מחסומים והתמודד עם חיות טרף. הקיסר וֶן אמר: ״חבל! לא פגשת את זמנך! אילו היית בימי הקיסר גאו, האם היה בכלל טעם להזכיר תואר מרקיז של רבבת בתי אב?״[א]

כאשר עלה שיאו־ג׳ינג לשלטון, היה גואנג מפקד הצבא בלונג־שׁי; הועבר לפיקוד פרשי הארמון. במלחמת וּ וצ׳וּ היה גואנג מפקד הפרשים האמיצים, ויצא עם המפקד העליון יא־פוּ להכות בצבאות וּ וצ׳וּ. תפס דגל והצטיין בהישגיו ליד צ׳אנג־יי. משום שמלך ליאנג העניק לגואנג חותם מצביא, לא קיבל גמול כששב. הועבר להיות מושל שאנג־גוּ, ונלחם בשׁיונג־נוּ מדי יום. גונג־סוּן חוּן־יֶה, הממונה על המדינות הכפופות, בכה לפני הקיסר ואמר: ״כישרונו ורוחו של לי גואנג אין להם שני בעולם. הוא נשען על יכולתו, ומתמודד שוב

א. [התואר 漢中郎 הובן כאיש ארמון בהאן, לא כמשרה בחאן־ג׳ונג, למרות גבולות תבנית השם בוויקי. 從弟 נמסר כבן־דוד צעיר. שה היא יחידת דירוג המשרה; רבבת בתי אב היא תיאור נחלת מרקיז, לא מספר החיילים. פ' א.ת.]

ושוב עם האויב בקרב. אני חושש שיאבד.״ לכן העבירו אותו להיות מושל שאנג־ג׳וּן. אחר כך עבר גואנג בין משרות מושלי מחוזות הגבול והועבר לשאנג־ג׳וּן. היה מושל לונג־שׁי, ביי־די, יאן־מֶן, דאי ויוּן־ג׳ונג; בכל אלה נודע בלחימתו הנמרצת.[ב]

שׁיונג־נוּ פלשו בכוח רב לשאנג־ג׳וּן. הקיסר שלח נכבד מאנשי הארמון ללוות את גואנג, לאמן את החיילים ולתקוף את שׁיונג־נוּ. הנכבד יצא בדהרה בראש כמה עשרות פרשים, ראה שלושה אנשים משׁיונג־נוּ ונלחם בהם. השלושה הסתובבו וירו; פצעו את הנכבד והרגו כמעט את כל פרשיו. הנכבד נמלט אל גואנג. גואנג אמר: ״אלה בוודאי ציידי דורסים.״ יצא עם מאה פרשים ורדף אחר השלושה. השלושה איבדו את סוסיהם, הלכו ברגל והתקדמו כמה עשרות לי. גואנג הורה לפרשיו לפרוש כנפיים מימין ומשמאל, והוא עצמו ירה בשלושה, הרג שניים ותפס אחד חי. אכן היה צייד דורסים משׁיונג־נוּ. לאחר שכבלו אותו והעלו אותו על סוס, ראו מרחוק כמה אלפי פרשים משׁיונג־נוּ. אלה ראו את גואנג וחשבו שהם פרשי פיתיון; נבהלו כולם, עלו להר ונערכו. מאה פרשי גואנג פחדו מאוד ורצו לדהור בחזרה ולברוח. גואנג אמר: ״אנחנו במרחק כמה עשרות לי מן הצבא הגדול. אם נברח כעת כך עם מאה פרשים, ירדפו שׁיונג־נוּ וירו בנו, ויכלו את כולנו מיד. אם אשאר כאן, בוודאי יחשבו שאני פיתיון של הצבא הגדול, ולא יעזו לתקוף.״ גואנג הורה לפרשים: ״קדימה! ״ התקדמו, עצרו במרחק כשני לי ממערך שׁיונג־נוּ, והוא ציווה: ״רדו כולכם מן הסוסים והתירו את האוכפים!״ פרשיו אמרו: ״האויב רב וקרוב. אם יתעורר

ב. [שם גונג־סוּן חוּן־יֶה נמסר בעקבות קריאת 昆 כ־魂 בפרשנות, ולא זוהה אוטומטית כמלך השׁיונג־נוּ בעל שם דומה. השיבה לשאנג־ג׳וּן נשמרה אף שהיא חוזרת בפסקה. טעם אי־הגמול נמסר בלי להוסיף מן הפירוש את נוסח ההאשמה. פ' א.ת.]

משבר, מה נעשה?״ גואנג אמר: ״האויב חושב שנברח. כעת נתיר כולנו את האוכפים, נראה שאיננו בורחים ונחזק את מחשבתו.״ לכן לא העזו פרשי חוּ לתקוף. מצביא רכוב על סוס לבן יצא להגן על חייליו. לי גואנג עלה על סוסו, דהר עם יותר מעשרה פרשים, ירה והרג את מצביא חוּ שעל הסוס הלבן. שב אל פרשיו, התיר את האוכף והורה לחיילים לשחרר את הסוסים ולשכב. באותה שעה ירד הערב. חייליו של חוּ הוסיפו להתפלא ולא העזו לתקוף. בחצות חשבו גם שלצד המקום אורב צבא האן הרוצה לתפוס אותם בלילה; הסיגו כולם את הצבא ועזבו. עם שחר שב לי גואנג אל צבאו הגדול. הצבא הגדול לא ידע לאן הלך גואנג, ולכן לא בא בעקבותיו.[ג]

כעבור זמן רב מת שיאו־ג׳ינג, והקיסר וּ עלה לשלטון. אנשי החצר חשבו שגואנג מצביא נודע, ולכן מונה גואנג, מושל שאנג־ג׳וֹן, למפקד משמר ויי־יאנג. גם צ׳ֶנג בּוּ־שֶׁה מונה למפקד משמר צ׳אנג־לֶה. צ׳ֶנג בּוּ־שֶׁה ולי גואנג חנו בעבר יחד כמושלי מחוזות הגבול וכמצביאים. כשיצאו להכות בבני חוּ, לא צעד גואנג לפי חלוקה ליחידות ולשורות. חנה במקום שיש בו מים ומרעה טובים; כשעצרו לחנות, כל איש נהג לפי נוחותו. לא הקישו בכלי השמירה להגנתם, ומטהו צמצם את המסמכים ואת ענייני הרשימות. עם זאת שלח סיירים למרחק, ומעולם לא נפגע. צ׳ֶנג בּוּ־שֶׁה סידר בקפדנות את היחידות, שורות המסע ומערכי המחנה. הקיש בכלי השמירה, והקצינים והפקידים עסקו ברשומות הצבא עד אור הבוקר. הצבא לא נח, אך גם הוא מעולם לא נפגע. בּוּ־שֶׁה אמר: ״צבא לי גואנג פשוט ונוח מאוד. אך אם יתקוף אותו האויב פתאום, לא יהיה

ג. [בעמוד 3738 של ״סה־בו בייי־יאו״ נדפס 之誘大軍, בלי 之 המסופק לפני 誘 בתעתיק הבסיס. הסדר הנדפס הושב לגוף הסיני; העברית מוסרת את גואנג כפיתיון מטעם הצבא הגדול, הבא לפתותם. 人貴中 נמסר כנכבד מאנשי הארמון בלי להשלים שם. 雕射 נמסר כציד עוף דורס, בלי להכריע מין זואולוגי מודרני. פ' א.ת.]

במה לעצור אותו. ובכל זאת חייליו חיים בנחת ובשמחה, וכולם מוכנים בשמחה למות למענו. צבאי אומנם מוטרד ורב־טרחה, אך גם האויב אינו יכול לתקוף אותי.״ באותה עת היו לי גואנג וצ׳ָנג בּוּ־שֶׁה שניהם מצביאים נודעים במחוזות הגבול של האן. אך שִׁיונג־נוּ פחדו מתחבולות לי גואנג, וגם חיילים רבים שמחו ללכת אחרי לי גואנג וסבלו אצל צ׳ָנג בּוּ־שֶׁה. בימי שיאו־ג׳ינג נעשה צ׳ָנג בּוּ־שֶׁה יועץ גדול בארמון בשל תוכחותיו הישירות החוזרות. היה ישר והקפיד על כללי החוק.[ד]

אחר כך ניסתה האן לפתות את השאן־יוּ באמצעות העיר מָה־יי, והציבה צבא גדול במארב בעמקים שליד מָה־יי. גואנג היה מצביא הפרשים האמיצים, כפוף למצביא הממונה על הצבא. אז גילה השאן־יוּ את הדבר ועזב; כל צבא האן לא השיג הישג. כעבור ארבע שנים היה גואנג, מפקד משמר הארמון, למצביא, ויצא מיאן־מָן לתקוף את שִׁיונג־נוּ. צבא שִׁיונג־נוּ היה רב, הביס את צבא גואנג ותפס אותו חי. השאן־יוּ שמע מכבר על מעלות גואנג וציווה: ״אם תשיגו את לי גואנג, הביאוהו אליי חי.״ פרשי חוּ תפסו את גואנג, שהיה אז פצוע וחולה. הניחו אותו בין שני סוסים, שוכב בתוך רשת. לאחר שהלכו יותר מעשרה לי, העמיד גואנג פני מת. ראה לידו נער חוּ רכוב על סוס טוב. פתאום זינק אל סוס הנער, דחף והפיל אותו, לקח את קשתו והצליף בסוס. דהר דרומה כמה עשרות לי, מצא שוב את שארית צבאו והוביל אותה אל מעבר לגבול פנימה. כמה מאות פרשים משִׁיונג־נוּ רדפו אחריו כדי לתפוס אותו. בדרכו ירה גואנג בקשת הנער שלקח והרג פרשים רודפים, ובכך הצליח להימלט. משהגיע

ד. [鬪刀 הובן ככלי שמירה שמקישים בו, בעקבות הפירושים ל־斗刀; אינו דו־קרב בסכינים. צורת הכתב נשמרה במקור. הבדל שתי שיטות הפיקוד וטענתו של צ׳ָנג בּוּ־שֶׁה נשמרו בנפרד. פ' א.ת.]

להאן, מסרו אותו לפקידים. הפקידים פסקו שאיבד רבים ושנתפס חי בידי האויב, ודינו עריפת ראש. פדה את עצמו ונעשה אדם פשוט.[ה]

זמן קצר אחר כך ישב בביתו שנים אחדות. גואנג ונכדו של מרקיז יינג־יין לשעבר פרשו לשבת בכפרים שבהר הדרומי בלאן־טיין וצדו. פעם יצא בלילה עם פרש אחד ושתה אצל אדם בשדות. בדרכו בחזרה הגיע לתחנת בא־לינג. מפקד בא־לינג היה שיכור, גער בו ועצר אותו. פרשו של גואנג אמר: "זה המצביא לי לשעבר." המפקד אמר: "גם מצביא בהווה אינו רשאי ללכת בלילה, קל וחומר מצביא לשעבר!" עיכב את גואנג ללון מתחת לתחנה. כעבור זמן קצר פלשו שיונג־נו, הרגו את מושל ליאו־שי והביסו את המצביא האן. אחר כך הועבר המצביא האן ליואו־ביי־פינג. הקיסר זימן אז את גואנג ומינה אותו למושל יואו־ביי־פינג. מיד ביקש גואנג שמפקד בא־לינג יבוא עמו, וכשהגיעו לצבא ערף את ראשו.[ו]

גואנג ישב ביואו־ביי־פינג. כששמעו על כך שיונג־נו, כינו אותו "המצביא המעופף של האן". נמנעו ממנו שנים אחדות ולא העזו להיכנס ליואו־ביי־פינג.[ז]

גואנג יצא לציד, ראה אבן בתוך העשב וחשב שהיא נמר. ירה בה, פגע באבן וראש החץ שקע בה; כשבדק ראה שזו אבן. שב וירה, אך לא הצליח עוד

ה. [סיפור הרשת בין הסוסים וההימלטות נמסר כבסיס. לא הוחלפה גרסת הפלת הנער בגרסה שהחזיק אותו בזמן הדהרה. ארבע השנים, השבי, ההרשעה והפדיון נשמרו בלי להשלים תאריך. פ' א.ת.]

ו. [家 הובן כישיבת גואנג בבית, לא כפעולה משותפת של כל משפחתו. 屏 שבצירוף 居野屏 הובן כפרישה לחיים מחוץ לחצר, לא כשם הנכד, אף שתבנית ויקי מסמנת אותו כשם. שמו של הנכד שבפרשנות לא נוסף לגוף. המצביא האן מזוהה בפרשנות כהאן אָן־גואו. הריגת מפקד בא־לינג נשמרה, ואינה מוצגת כמעשה מוצדק של המתרגם. פ' א.ת.]

ז. [הכינוי "המצביא המעופף" נמסר ככינוי שנתנו שיונג־נו, לא כיכולת תעופה. פ' א.ת.]

לחדור לאבן. בכל מחוז שישב בו, כשהיה שומע שיש נמר, היה יורה בו בעצמו. כשישב ביוֹאוּ־ביי־פינג וירה בנמר, זינק הנמר ופצע את גואנג; אך גם גואנג הצליח לבסוף לירות בו ולהורגו.[ח]

גואנג היה ישר. בכל פעם שקיבל פרס או מתנה חילק אותם לאנשיו, ואכל ושתה עם החיילים. כל חייו, במשך יותר מארבעים שנה במשרות בדרגת אלפיים שה, לא הצטבר בביתו רכוש עודף; מעולם לא דיבר על ענייני רכוש המשפחה. גואנג היה גבוה, וזרועותיו זרועות קוף. כישרונו בירי היה גם טבעי; אפילו בניו, נכדיו ואחרים שלמדו לא הגיעו לרמתו. גואנג התקשה בדיבור ומיעט במילים. כשישב עם אנשים, היה מצייר מערכי צבא על האדמה ועורך תחרויות ירי אל מטרות רחבות וצרות, שהיין תלוי בהן. הירי לבדו היה שעשועו עד מותו. כשפיקד על צבא במקומות של מחסור, אם מצאו מים, לא ניגש אליהם עד ששתו כל החיילים; לא טעם אוכל עד שאכלו כל החיילים. היה נוח ומתון ולא מחמיר; משום כך אהבו אותו החיילים ושמחו לשרת אותו. כשהיה יורה, גם כשראה אויב במצב דחוף, אם לא היה במרחק כמה עשרות צעדים, והעריך שלא יפגע, לא ירה. כשירה, נפל האויב עם קול המיתר. בשל כך, כשפיקד על צבא, נקלע לא פעם לצרה ולחרפה; וגם בירי בחיות טרף נפצע בידיהן, כך מסופר.[ט]

כעבור זמן קצר מת שֶׁה ג׳יין. הקיסר זימן את גואנג למלא את מקומו כממונה על אנשי הארמון. בשנה השישית ליוּאַן־שואו היה גואנג שוב מצביא העורף,

---

ח. [סיפור חדירת החץ לאבן נמסר כמסופר; 沒鏃 הוא שקיעת ראש החץ, ולא חלופת שקיעת הנוצה הנזכרת בפרשנות. לא נוספה קביעה על אפשרות פיזיקלית. פ' א.ת.]

ויצא עם צבא המצביא הגדול מדינג־שיאנג לתקוף את שיונג־נו. רבים מן המצביאים עמדו במכסת הראשים והשבויים ונעשו מרקיזים בזכות הישגיהם, אך לצבא גואנג לא היה הישג. כעבור שנתיים יצא גואנג, הממונה על אנשי הארמון, מיואו־ביי־פינג בראש ארבעת אלפים פרשים. ג׳אנג צ׳יין, מרקיז בו־ואנג, יצא עמו בראש רבבת פרשים, אך בדרך אחרת. לאחר שהתקדמו כמה מאות לי, הקיף המלך הראוי של השמאל משיונג־נו את גואנג בראש ארבעים אלף פרשים. חיילי גואנג פחדו כולם. גואנג שלח את בנו גאן לדהור אליהם. גאן יצא לבדו עם כמה עשרות פרשים, חדר היישר דרך פרשי חו, יצא מצדדיהם ושב. אמר לגואנג: ״קל להתמודד עם אויבי חו.״ החיילים נרגעו. גואנג העמיד מערך עגול שפניו החוצה. בני חו תקפו אותו בעוצמה, והחצים ירדו כגשם. יותר ממחצית חיילי האן נהרגו, וחיצי האן כמעט אזלו. גואנג הורה לחיילים להחזיק את הקשתות דרוכות במלואן ולא לירות; הוא עצמו ירה בקשת המוצלבת דא־חואנג במפקדי המשנה של האויב והרג כמה מהם. אחיזת בני חו התרופפה. ירד הערב; הקצינים והחיילים החווירו כולם, ואילו גואנג שמר על רוחו כרגיל והוסיף להסדיר את הצבא. מכאן ואילך העריכו אנשי הצבא את אומץ ליבו. למחרת שבו להילחם בכוח. גם צבא מרקיז בו־ואנג הגיע, וצבא שיונג־נו הסיר את המצור ועזב. צבא האן היה מותש ולא יכול לרדוף. באותה עת כמעט אבד כל צבא גואנג; הפסיק את המסע ושב. לפי חוק האן היה מרקיז בו־ואנג חייב מיתה משום שהתעכב ואיחר למועד, אך פדה את עצמו ונעשה אדם פשוט. מאזן הישגי צבא גואנג נשאר כמות שהיה; לא קיבל פרס.[ט]

ט. [דימוי זרועות הקוף נשמר. משחק הירי והיין נמסר בקירוב; הפרשנים מתארים השקיית המפסיד, אך כללי המשחק לא הושלמו. דרגת אלפיים שה אינה הכנסה של אלפיים מטבעות. פ׳ א.ת.]

בתחילה שירת לי צאי, בן־דודו הצעיר של גואנג, יחד עם גואנג את הקיסר שיאו־וֶן. בימי הקיסר ג׳ינג צבר צאי הישגים והגיע לדרגת אלפיים שה. בימי הקיסר שיאו־וּ הגיע לראשות שרי דאי. בשנה החמישית ליוּאֶן־שואו היה מצביא המרכבות הקלות; יצא עם המצביא הגדול לתקוף את המלך הראוי של הימין. הישגיו עמדו במכסה, והוא נעשה מרקיז לֶה־אָן. בשנה השנייה ליוּאֶן־שׁוֹאוּ מילא את מקום גונג־סוּן חונג כראש השרים. צאי היה אדם בינוני־נחות, ושמו היה נחות בהרבה משם גואנג. אך גואנג לא זכה לתואר ולנחלה, ומשרתו לא עלתה על תשעת השרים; ואילו צאי נעשה מרקיז והגיע לדרגת שלושת הבכירים. גם מקציני צבא גואנג ומחייליו היו מי שזכו בתואר מרקיז. פעם שוחח גואנג בנחת עם ואנג שואו, הצופה בסימני הצ׳י, ואמר: ״מאז שהאן תוקפת את שׁיונג־נוּ, מעולם לא נעדרתי מן המערכות. מקרב מפקדי היחידות ומטה יש עשרות אנשים שכישרונם אינו מגיע אפילו לממוצע, ובכל זאת זכו בתואר מרקיז בזכות הישגי הלחימה בבני חוּ. אני איני נופל מאחרים, אך אין לי אפילו הישג קטן שיזכה אותי בנחלה. מדוע? האם מראה פניי אינו מתאים למרקיז? או שזה באמת גורלי?״ שואו אמר: ״המצביא יחשוב בעצמו: האם היה בעבר דבר שהוא מצטער עליו?״ גואנג אמר: ״כשהייתי מושל לונג־שׁי, מרדו בני צ׳יאנג. פיתיתי אותם להיכנע; הנכנעים היו יותר משמונה מאות איש. רימיתי והרגתי את כולם באותו יום. עד היום זה הדבר היחיד שאני מתחרט עליו מאוד.״ שואו אמר: ״אין אסון גדול מהריגת מי שכבר נכנעו. זו הסיבה שאין המצביא זוכה להיות מרקיז.״[א]

א. [率虜首 נמסר כמכסת ראשים ושבויים המזכה בגמול לפי הפרשנות, לא כשיעור ניצחון מודרני. דַא־חואנג הוא שם קשת מוצלבת, לא מפקד נוסף. שני הכוחות, ארבעת אלפים ורבבה מול ארבע רבבות, נשמרו. מאזן גואנג נמסר בקירוב; הפדיון של מרקיז בּוֹ־ואנג אינו מיוחס לו. פ׳ א.ת.]

כעבור שנתיים יצאו המצביא הגדול ומצביא הפרשים המהירים בכוח רב לתקוף את שִׁיונג־נוּ. גואנג ביקש שוב ושוב לצאת. הקיסר חשב שהוא זקן ולא הסכים; רק אחרי זמן רב הסכים ומינה אותו למצביא החלוץ. זו הייתה השנה הרביעית ליוּאָן־שׁוֹאוּ.[יב]

משיצא גואנג עם המצביא הגדול צ׳ינג לתקוף את שִׁיונג־נוּ ועברו את הגבול, לכד צ׳ינג שבוי ולמד היכן יושב השאן־יוּ. יצא בעצמו עם יחידות העילית לעברו, והורה לגואנג להצטרף לצבא מצביא הימין ולצאת בדרך המזרחית. הדרך המזרחית הייתה עוקפת ורחוקה מעט, ולאורך מסע הצבא היו מעט מים ומרעה; אי אפשר היה להתקדם בכוח מכונס. גואנג ביקש בעצמו: ״יחידתי היא יחידת מצביא החלוץ; כעת מעביר אותי המצביא הגדול ומורה לי לצאת בדרך המזרחית. יתרה מזו, מאז שקשרתי את שערי אני נלחם בשִׁיונג־נוּ. רק כעת ניתנה לי פעם אחת ההזדמנות לעמוד מול השאן־יוּ. אבקש להיות בחזית ולמות ראשון מול השאן־יוּ.״ המצביא הגדול צ׳ינג קיבל גם אזהרה חשאית מן הקיסר: לי גואנג זקן ומזלו רע; אין להניח לו לעמוד מול השאן־יוּ, מחשש שלא ישיגו את המבוקש. באותה עת איבד גונג־סוּן אָאוּ זה עתה את תואר המרקיז. הוא שירת עם המצביא הגדול כמצביא המרכז, וגם המצביא הגדול רצה שאָאוּ יעמוד עמו מול השאן־יוּ. לכן העביר את גואנג, מצביא החלוץ. גואנג ידע על

יא. [בתעתיק הבסיס נכתב 車將車輕; בעמוד 3744 של ״סה־בו בייי־יאו״ נדפס 軍將車輕 בשני טורים סמוכים באותו עמוד. התואר הושב לגוף הסיני ונמסר ״מצביא המרכבות הקלות״. יוּאָן־שׁוֹאוּ (元朔) ויוּאָן־שׁוֹאוּ (元狩) הן שתי תקופות שונות. תשעת השרים ושלושת הבכירים הם מדרגי משרות. דברי הגורל שייכים לוואנג שואו; הריגת יותר משמונה מאות נכנעים נשמרה במפורש. פ' א.ת.]

יב. [נשמרה השנה הרביעית ליוּאָן־שׁוֹאוּ. שמות המצביאים אינם מושלמים בפסקה זו מן ההקשר, ומינוי החלוץ נבדל ממשרת מצביא העורף לעיל. פ' א.ת.]

כך והתנגד בתוקף לפני המצביא הגדול. המצביא הגדול לא הקשיב. הורה למזכיר הראשי למסור כתב חתום למטה גואנג: ״הגע במהירות ליחידה לפי הכתב.״ גואנג קם והלך בלי לברך לשלום את המצביא הגדול. בליבו כעס מאוד, ובא אל יחידתו. הוביל את הצבא, איחד אותו עם צבא יי־ג׳י, מצביא הימין, ויצא בדרך המזרחית. לצבא לא היה מורה דרך, והוא איבד את הדרך ואיחר אחרי המצביא הגדול. המצביא הגדול בא במגע עם השאן־יו ונלחם בו. השאן־יו נמלט; לא הצליחו לתפוס אותו ושבו. כשחצו את המדבר דרומה, פגשו את מצביא החלוץ ואת מצביא הימין. גואנג נפגש עם המצביא הגדול ושב אל צבאו. המצביא הגדול שלח את המזכיר הראשי להביא לגואנג מזון יבש ויין, ולשאול אותו ואת יי־ג׳י על נסיבות אובדן הדרך. צ׳ינג רצה להגיש כתב לקיסר ולדווח על פרטי מסע הצבא. גואנג עדיין לא השיב; המצביא הגדול הורה למזכיר הראשי לדרוש בדחיפות ממטה גואנג להשיב לחקירת הרשומות. גואנג אמר: ״מפקדי הגדודים אינם אשמים. אני עצמי איבדתי את הדרך. כעת אבוא בעצמי להגיש את תשובתי.״[יג]

כשבא למטה אמר גואנג לאנשיו: ״מאז שקשרתי את שערי נלחמתי בשיונג־נו ביותר משבעים קרבות, גדולים וקטנים. כעת זכיתי לצאת עם המצביא הגדול ולבוא במגע עם צבא השאן־יו; אך המצביא הגדול העביר שוב את יחידתי לדרך עוקפת ורחוקה, ושוב תעיתי ואיבדתי את הדרך. האין זה מן השמיים! יתרה מזו, אני כבר בן יותר משישים. בסופו של דבר לא אוכל לשוב ולעמוד לפני פקידי הסכין והמכחול.״ שלף סכין ושיסף את גרונו. כל הקצינים והחיילים

יג. [髮結 נמסר בדימוי קשירת השיער, המסמן כאן את גיל הנעורים. 奇數 הובן כמזל רע בדברי הקיסר, לא כמניין אי־זוגי. 其食 נקרא יי־ג׳י לפי ״סו־יין״; שם המשפחה ג׳או אינו מפורש בבסיס ולא נוסף לגוף. 幕 כאן הוא המדבר, ואילו 府莫 או 府幕 הם מטה הצבא. החקירה נגד המטה והאחריות שגואנג מקבל נמסרו בנפרד. פ' א.ת.]

בצבא גואנג בכו. כשהעם שמע, מי שהכיר אותו ומי שלא הכיר אותו, זקנים וצעירים — כולם הזילו דמעות. רק מצביא הימין נמסר לפקידים; התחייב במיתה, פדה את עצמו ונעשה אדם פשוט.[יד]

לגואנג היו שלושה בנים: דאנג־חוּ, ג׳יאו וגאן. היו אנשי ארמון. הקיסר שיחק עם האן יַן; יַן נהג מעט בחוסר כבוד, ודאנג־חוּ היכה אותו. יַן נמלט, והקיסר חשב שדאנג־חוּ אמיץ. דאנג־חוּ מת צעיר. ג׳יאו מונה למושל מחוז דאי; שניהם מתו לפני גואנג. לדאנג־חוּ היה בן שנולד לאחר מותו ושמו לינג. כשמת גואנג בצבא, שירת גאן עם מצביא הפרשים המהירים. בשנה שאחרי מות גואנג הואשם לי צאי, ראש השרים, בגזילת אדמה בשולי מתחם הקבר של שיאו־ג׳ינג. היה עליו להימסר לפקידים לחקירה; גם צאי התאבד ולא השיב במשפט, ונחלתו בוטלה. לי גאן יצא כמפקד גדוד עם מצביא הפרשים המהירים לתקוף את המלך הראוי של השמאל מבני חוּ. נלחם בכוח, תפס את תוף המלך הראוי של השמאל ואת דגלו, וערף ראשים רבים. הוענק לו תואר מרקיז גואן־ניַי והכנסה מנחלה של מאתיים בתי אב, והוא מילא את מקום גואנג כממונה על אנשי הארמון. כעבור זמן קצר נטר טינה למצביא הגדול צ׳ינג על שגרם לאביו צער, ולכן היכה ופצע את המצביא הגדול. המצביא הגדול הסתיר את הדבר. כעבור זמן קצר ליווה גאן את הקיסר בעלייתו ליוֹנג, והגיעו לארמון גאן־צ׳וּאן לצוד. צ׳וּ־בינג, מצביא הפרשים המהירים, היה קרוב משפחה של צ׳ינג, וירה בגאן והרגו. צ׳וּ־בינג היה אז נכבד ורצוי מאוד. הקיסר הסתיר את הדבר ואמר שאייל נגח בגאן והרגו. כעבור יותר משנה מת צ׳וּ־בינג. לגאן הייתה בת מאנשי

יד. [״פקידי הסכין והמכחול״ הוא דימוי לפקידים העוסקים ברשומות ובחקירה, לא לתוקפים חמושים. יותר משבעים קרבות ויותר משישים שנות גיל נשמרו. ההסבר מן השמיים הוא דברי גואנג; ההתאבדות אינה עצת המתרגם. פ' א.ת.]

חצר יורש העצר, אהובה ורצויה; גם בנו של גאן, יו, היה חביב על יורש העצר, אך אהב רווח. בית לי הלך ונחלש בהדרגה.[טו]

כשבגר לי לינג, נבחר להיות הממונה בג׳יין־ג׳אנג ופיקח על הפרשים. היה טוב בירי ואהב את החיילים. הקיסר חשב שבית לי העמיד מצביאים מדור לדור, והורה לו להוביל שמונה מאות פרשים. פעם חדר יותר מאלפיים לי לתוך ארץ שיונג־נו, עבר בג׳וּ־יֶן ובדק את פני השטח. לא ראה אויב ושב. מונה למפקד הפרשים, והוביל חמשת אלפים אנשי צ׳וּ מדאן־יאנג. לימד אותם ירי בג׳יואו־צ׳ואן ובג׳אנג־יֶה, כדי לחנות ולהגן מפני בני חו.[טז]

כעבור שנים אחדות, בסתיו השנה השנייה לטיין־חאן, הוביל לי גואנג־לי, מצביא אֶר־שָׁה, שלושים אלף פרשים לתקוף את המלך הראוי של הימין משיונג־נו בצ׳י־ליאן טיין־שאן. שלחו את לינג בראש חמשת אלפים חייליו הרגליים היורים, לצאת מג׳וּ־יֶן כאלף לי ויותר צפונה. רצו לפצל את צבא שיונג־נו, ולא להניח לכולו לפנות אל מצביא אֶר־שָׁה. כשהגיע המועד ולינג שב, הקיף השאן־יו את צבאו ותקף אותו בראש שמונים אלף חיילים. בצבא לינג היו חמשת אלפים איש. הנשק והחצים כבר אזלו, ויותר ממחצית החיילים מתו; אך גם משיונג־נו הרגו ופצעו יותר מרבבה. נסוגו ונלחמו כאחד, שמונה ימים של קרבות רצופים. כשעוד נותרו יותר ממאה לי עד ג׳וּ־יֶן, חסמו שיונג־נו את

טו. [נשמרו שלושת הבנים, מות שני הראשונים לפני אביהם ולידת לינג לאחר מות דאנג־חו. 上雍 הובן כתנועה עם הקיסר אל יונג, לא כשם המקום שאנג־יונג המסומן בתבנית ויקי. 侯內關 נשמר כתואר מרקיז גואן־נֵיי, בלי להשוותו לתואר מרקיז בעל נחלה טריטוריאלית. גרסת האייל נמסרה ככיסוי של הקיסר לרצח, ולא כסיבת המוות של המספר. פ' א.ת.]

טז. [ג׳יין־ג׳אנג הוא שם מתחם; 監章建 נמסר זמנית כממונה בו, בלי להוסיף סמכויות שלא נזכרו. שמונה מאות הפרשים וחמשת אלפים הרגלים הם שלבים נפרדים. השם ג׳וּ־יֶן נשמר בצורתו ההיסטורית, לא כגבול מודרני. פ' א.ת.]

המעבר הצר וניתקו את הדרך. מזון לינג אזל והתגבורת לא באה. האויב תקף בעוצמה וקרא ללינג להיכנע. לינג אמר: ״אין לי פנים לשוב ולהשיב להוד מלכותו.״ נכנע לשׂיונג־נו. כל צבאו אבד; משארית הנמלטים שהתפזרו הצליחו יותר מארבע מאות איש לשוב להאן.[יז]

לאחר שהשאן־יו השיג את לינג — שעל תהילת משפחתו שמע מכבר, ושגם בלחימה התגלה כאמיץ — נתן לו את בתו לאישה ורומם את מעמדו. האן שמעה והכחידה את אמו, אשתו וילדיו של לינג. מכאן ואילך נפגע שם בית לי, ואנשי לונג־שׂי שישבו בשעריו ראו בכך כולם חרפה.[יח]

ההיסטוריון הגדול אומר: במסורת נאמר: ״מי שהוא עצמו ישר, הולכים אחריו גם בלא שיצווה; מי שאינו ישר בעצמו, אין הולכים אחריו גם אם יצווה.״ האם על המצביא לי נאמר הדבר? ראיתי את המצביא לי — שקט וצנוע כאיש כפר, ופיו אינו יודע לנסח דברים. ביום שמת התאבלו עליו כל אנשי העולם, מי שהכירו אותו ומי שלא הכירו אותו. האין זאת משום שליבו הנאמן והכן זכה לאמון הקצינים והאנשים? הפתגם אומר: ״האפרסק והשזיף אינם מדברים, ומתחתיהם נעשה שביל מעצמו.״ דברים אלה אומנם קטנים, אך אפשר ללמוד מהם על הגדולים.[יט]

יז. [צ׳י־ליאן טיין־שאן נשמר בצירוף השמות של הבסיס; היחס הגאוגרפי ביניהם אינו מוכרע כאן, ולא נוספה מפה מודרנית. אֶר־שֶׁה הוא תואר המצביא, ולי גואנג־לי אינו לי גואנג. שמונת ימי הלחימה, שמונים אלף האויבים ויותר מארבע מאות השבים נשמרו. סיפור לינג נכלל בגוף המקור; עצם איחור האירועים אינו עילה לייחסו בלי ראיה למוסיף מסוים. פ' א.ת.]

יח. [族 נמסר כהכחדת בני המשפחה המפורשים: האם, האישה והילדים. אין זו קביעה של אשמתם או הצדקת העונש. אזכור אנשי לונג־שׂי נשמר בלי להוסיף את תגובתו של סימה צ׳יין מתוך מקורות אחרים. פ' א.ת.]

יט. [מובאת ״מי שהוא עצמו ישר״ נמסרה כמובאה מן המסורת; ניתן להשוותה ל״מאמרות״ 13.6, אך שם החיבור אינו נאמר בגוף. בעמוד 3750 של ״סה־בו בייִ־יאו״ מסתיימת ההערכה ב־雖言此也大論以可小(贊述隱索) באותיות גדולות; אחריה שיר השבח המאוחר ״סוֹ־יין שוּ־דזאן״ באותיות קטנות. השיר ו״קאו־ג׳נג״ שבעמוד 3752 אינם חלק מן התרגום; פרק 110 מתחיל בעמוד 3754. סיפור לי לינג נשמר בגוף המתקבל, בלי לייחסו אוטומטית לצ׳וּ ובלי להשמיטו. ההערכה ושני משליה נשמרו, וניקוד מובאות סופי עוד לא הושלם. פ' א.ת.]

תולדות שׁיונג־נוּ

שׁיונג־נוּ: אביהם הקדמון היה מצאצאי בית שׁיה, ושמו צ׳וּן־ווי. כבר לפני ימי טאנג ויו היו שאן־רונג, שׁיֵן־יוּן וחוּן־יוּ. ישבו בין בני הצפון ונדדו בעקבות המקנה. בעלי החיים הרבים אצלם הם סוסים, בקר וצאן; בין בעלי החיים המיוחדים יש גמלים, חמורים, פרדים, ג׳וּאֶה־טי, טאו־טוּ ודיין־שׁי. נודדים בעקבות מים ומרעה. אין להם ערים מוקפות חומה, מגורי קבע או עבודת אדמה, אך לכל קבוצה אדמה משלה. אין להם מסמכים כתובים; הדיבור משמש להם לברית ולהתחייבות. הילדים יכולים לרכוב על כבשים ולירות בקשת בציפורים ובעכברים. כשגדלים מעט, הם יורים בשועלים ובארנבים ומשתמשים בהם למאכל. כל איש שכוחו מספיק למתוח קשת נעשה פרש משוריין. מנהגם: בימי רווחה הם הולכים אחר המקנה ומתפרנסים מציד עופות וחיות; בעת דוחק האנשים מתרגלים מלחמה ותקיפה כדי לפלוש ולכבוש — זה טבעם. כלי נשקם הארוכים הם קשתות וחצים, והקצרים סכינים ורמחים. כשיש יתרון הם מתקדמים, וכשאין יתרון נסוגים; אינם מתביישים לברוח. כל עוד יש רווח, אינם יודעים טקס וצדק. מן המלך ומטה כולם אוכלים בשר מקנה, לובשים את עורו ומתכסים בלֶבֶד ובפרוות. החזקים אוכלים את השמן והטוב, והזקנים את השאר. מכבדים את החזקים והבריאים ומזלזלים בזקנים ובחלשים. כשמת האב, נושאים את אימם החורגת; כשמת אח, נושאים את אשתו. במנהגם יש שמות פרטיים ואינם נמנעים מהגייתם, אך אין שמות משפחה ושמות בגרות.א

כאשר נחלשה דרכה של שׁיה, איבד גונג ליוּ את משרת האחראי על הדגן. עבר לחיי הרונג שבמערב והתיישב בבּין. כעבור יותר משלוש מאות שנה תקפו רונג ודי את המלך הגדול דאן־פוּ. דאן־פוּ נמלט למרגלות צ׳י, וכל אנשי בּין הלכו בעקבותיו, התיישבו שם והקימו את ג׳וֹאוּ. כעבור יותר ממאה שנה תקף צ׳אנג, אדון המערב של ג׳וֹאוּ, את בני צ׳וּאָן־יי. כעבור יותר מעשר שנים תקף המלך וּ את המלך ג׳וֹאוּ ובנה את לוֹ־יי. שב לשבת בפָּנג ובחאו, הגלה את רונג ויי צפונה לנהרות ג׳ינג ולוֹ, וחייב אותם להביא מנחות במועדים; קרא לאזורם ״החבל המרוחק״. כעבור יותר ממאתיים שנה נחלשה דרכה של ג׳וֹאוּ. המלך מוּ תקף את צ׳וּאָן־רונג ושב עם ארבעה זאבים לבנים וארבעה איילים לבנים. מכאן ואילך לא באו אנשי החבל המרוחק לחצר. אז התקינה ג׳וֹאוּ את דיני פוּ. יותר ממאתיים שנה אחרי המלך מוּ, הסתכסך המלך יוּ מג׳וֹאוּ עם מרקיז שֶׁן בשל פילגשו האהובה באו־סה. מרקיז שֶׁן כעס, ויחד עם צ׳וּאָן־רונג תקף והרג את המלך יוּ מג׳וֹאוּ למרגלות הר לי. הם תפסו את ג׳יאו־חואו של ג׳וֹאוּ, ישבו בין ג׳ינג לוויי, ופלשו לארצות המרכז והתעללו בהן. הדוכס שׁיאנג מצ׳ין הציל את ג׳וֹאוּ. המלך פינג מג׳וֹאוּ עזב את פָּנג וחאו ועבר מזרחה ללוֹ־יי. באותה עת תקף הדוכס שׁיאנג מצ׳ין את הרונג עד צ׳י, והחל להימנות עם הנסיכים. כעבור שישים וחמש שנה עברו שאן־רונג דרך יֶן ותקפו את צ׳י; הדוכס שׁי מצ׳י נלחם בהם בפאתי צ׳י. כעבור ארבעים וארבע שנה תקפו שאן־רונג את יֶן. יֶן ביקשה עזרה מצ׳י; הדוכס חואן מצ׳י תקף צפונה את שאן־רונג, והם נמלטו. כעבור

א. [ייחוס שׁיונג־נוּ לבית שׁיה וההכללות על טבעם ומנהגיהם נמסרו כדברי המקור, לא כמסקנות היסטוריות או שיפוט של המתרגם; השם אינו מזוהה אוטומטית עם עם מאוחר. שמות שלושת בעלי החיים הנדירים נשמרו בתעתיק זמני לפי הפירושים העתיקים, בלי זיהוי זואולוגי מודרני. # נקרא כמתיחת קשת בעקבות ״סוֹ־יין״; האות לא תוקנה. הכותרת נמסרה כ״תולדות״ משום שהיא עוסקת בעם, לא באדם יחיד. פ׳ א.ת.]

יותר מעשרים שנה הגיעו רונג ודי ללוֹ־יי ותקפו את המלך שׂיאנג מג׳וֹאוּ. שׂיאנג נמלט לעיר פאן שבג׳נג. קודם לכן רצה המלך שׂיאנג מג׳וֹאוּ לתקוף את ג׳נג; לכן נשא בת רונג ודי למלכה, ותקף את ג׳נג יחד עם צבאם. אחר כך הדיח את המלכה מבני די, והיא נטרה טינה. אמו החורגת של המלך שׂיאנג, המלכה הווי, הייתה אם לדְזֶה־דאי ורצתה להמליכו. לכן היו המלכה הווי, המלכה מבני די ודְזֶה־דאי בעלי ברית מבפנים, ופתחו את הדרך לרונג ודי. כך נכנסו רונג ודי, הביסו וגירשו את המלך שׂיאנג מג׳וֹאוּ, ומינו את דְזֶה־דאי לבן השמיים. מקצת רונג ודי ישבו בלוּ־חוּן; מזרחה הגיעו עד ווי, פלשו, בזזו והתעללו בארצות המרכז. אנשי ארצות המרכז שנאו אותם. לכן שרו המשוררים: ״נענה לרונג ולדי״; ״נכה בשַׁיִן־יוּן עד טאי־יוּאָן״; ״נוציא מרכבות איתנות, נבנה חומה שם בצפון״. לאחר שישב המלך שׂיאנג מג׳וֹאוּ מחוץ לארצו ארבע שנים, שלח שליח לבקש עזרה מג׳ין. הדוכס וֶן מג׳ין עלה זה עתה לשלטון ורצה לבסס את מנהיגותו; הקים צבא, תקף וגירש את רונג ודי, הרג את דְזֶה־דאי, קיבל והחזיר את המלך שׂיאנג מג׳וֹאוּ והושיבו בלוֹ־יי.[ב]

באותה עת היו צ׳ין וג׳ין ממלכות חזקות. הדוכס וֶן מג׳ין דחק את רונג ודי; הם ישבו ממערב לנהר, בין יין ולוֹ, ונקראו די האדומים ודי הלבנים. הדוכס מוּ מצ׳ין השיג את יוּ יוּ; שמונה ממלכות הרונג שבמערב נכנעו לצ׳ין. משום כך היו ממערב ללונג בני הרונג מְיֶן־ג׳וּ, קוּן־רונג, די וחואן; מצפון לצ׳, להר ליאנג,

---

ב. [נשמרו סדר המלכים, פערי השנים ושם גונג ליוּ, בלי להתאימם למסורות המקבילות. 中國 נמסר כאן כארצות המרכז, לא כמדינת סין בגבולותיה כיום. חוֹאנג־פוּ, ״החבל המרוחק״, הוא מונח סדר־העולם הקדום, ופוּ הוא שם דיני העונשין. ג׳וֹאוּ שבמלחמת המלך וּ הוא 紂, מלך שאנג, ולא שושלת 彭彭 .周 שבמובאה האחרונה נמסר כהדר וחוסן המרכבות, לא כרעש; הפירוש העתיק מסבירו כמראה ארבעת הסוסים. שלוש מובאות השירה נשמרו בתוך הפסקה; ניקודן וגבולותיהן הסופיים עוד טעונים עיון. פ' א.ת.]

לג׳ינג ולצ׳י היו בני הרונג יי־צ׳וּ, דָא־לִי, וּ־ג׳ה ושׂוּ־יֶן. מצפון לג׳ין היו לין־חוּ ולוֹאוּ־פאן, ומצפון ליֶן היו דונג־חוּ ושאן־רונג. כל אלה ישבו מפוזרים בעמקים, ולכל קבוצה שליט משלה. יותר ממאה קבוצות רונג התקבצו במקומות שונים, אך איש לא הצליח לאחדן.ג

יותר ממאה שנה אחר כך שלח הדוכס דאו מג׳ין את ווי ג׳יאנג לעשות שלום עם רונג ודי; רונג ודי באו לחצר ג׳ין. כעבור יותר ממאה שנה עבר שׂיאנג־דְזֶה מג׳או את גוֹאוּ־ג׳וּ, הביס וסיפח את דאי, וניצב מול בני חוּ ומוֹ. אחר כך, כשחיסל יחד עם האן ווּוי את ג׳ה בוֹ, חילקו את אדמות ג׳ין והחזיקו בהן. ג׳או החזיקה בדאי ובארץ שמצפון לגוֹאוּ־ג׳וּ; ווי החזיקה בארץ שממערב לנהר ובשאנג־ג׳וּן, וכך גבלו ברונג. אחר כך בנו בני הרונג יי־צ׳וּ ערים מוקפות חומה להגן על עצמם. צ׳ין כרסמה בהם בהדרגה, ועד ימי המלך הווי כבשה עשרים וחמש ערים של יי־צ׳וּ. המלך הווי תקף את ווי, ווּוי מסרה לצ׳ין את כל שׂי־חה ואת שאנג־ג׳וּן. בימי המלך ג׳או מצ׳ין קיימו מלך רונג של יי־צ׳וּ והקיסרית האם שׂוּאֶן קשר אסור, והיו להם שני בנים. הקיסרית האם שׂוּאֶן רימתה והרגה את מלך רונג של יי־צ׳וּ בגאן־צ׳וּאן; אחר כך הקימה צבא ותקפה והחריבה את יי־צ׳וּ. כך החזיקה צ׳ין בלונג־שׂי, ביי־די ושאנג־ג׳וּן, ובנתה חומה גדולה להדוף את בני חוּ. גם המלך וּ־לינג מג׳או שינה את המנהגים, לבש לבוש חוּ, למד רכיבה וירי, והביס בצפון את לין־חוּ ולוֹאוּ־פאן. בנה חומה גדולה מדאי לאורך מרגלות הר יין עד גאו־צ׳וּאֶה כגבול, והקים את מחוזות יוּ־ג׳ונג, יאן־מֶן ודאי. אחר כך היה בֵּין מצביא ראוי ושמו צ׳ין קאי. היה בן ערובה אצל בני חוּ, והם נתנו בו

ג. [שמות קבוצות רונג נשמרו בתעתיקים זמניים לפי הקריאות העתיקות, בלי למזג קבוצות בעלות שמות דומים או להסיק גבולות מודרניים. 𪜀 ולוֹ הם שמות נהרות כאן. תיאור הדי האדומים והלבנים נשמר בלי לפתור את הסתייגויות הפרשנים מן הגאוגרפיה. פ׳ א.ת.]

אמון רב. כששב, תקף במפתיע את דונג־חוּ, הביסם והבריחם. דונג־חוּ נסוגו יותר מאלף לי. צ׳ין וּ־יאנג, שיצא לדקור עם ג׳ינג קֶה את מלך צ׳ין, היה נכדו של קאי. גם יֶן בנתה חומה גדולה מִדְזאו־יאנג עד שׁיאנג־פינג, והקימה את מחוזות שאנג־גוּ, יְוּ־יאנג, יוֹאוּ־ביי־פינג, ליאו־שׁי וליאו־דונג כדי להדוף את בני חוּ. באותה עת היו שבע ממלכות לוחמות, אנשי כובע ואבנט, ושלוש ממלכות גבלו בשׁיונג־נוּ. אחר כך, בימי לי מוּ, מצביא ג׳או, לא העזו שׁיונג־נוּ להיכנס לגבול ג׳או. לאחר שצ׳ין חיסלה את שש הממלכות, שלח הקיסר הראשון את מֶנג טיין צפונה בראש מאה אלף איש להכות בבני חוּ. לקח את כל הארץ שמדרום לנהר, עשה את הנהר לגבול, בנה ארבעים וארבע ערי נפה על גדתו והעביר לשם מי שנענשו בשירות גבול כדי למלא אותן. פתח את הדרך הישרה מג׳יוֹאוּ־יוּאָן עד יוּן־יאנג. לאורך הגבול הסדיר את מה שאפשר לבצר בהרים התלולים, בחפירים ובעמקים; הביצורים נמשכו מלין־טאו עד ליאו־דונג, יותר מרבבת לי. חצה שוב את הנהר ותפס את הר יאנג ואת ביי־ג׳יה.[ד]

באותה עת הייתה דונג־חוּ חזקה, ויְוֶּה־ג׳ה שגשגה. השאן־יוּ של שׁיונג־נוּ נקרא טוֹאוּ־מאן. טוֹאוּ־מאן לא הצליח לעמוד מול צ׳ין ועבר צפונה. כעבור יותר מעשר שנים מת מֶנג טיין, הנסיכים מרדו בצ׳ין וארצות המרכז סערו. כל מי שצ׳ין העבירה לשירות עונשין בגבול עזבו שוב. כך זכו שׁיונג־נוּ ברווחה, ובהדרגה חצו שוב את הנהר דרומה וגבלו בארצות המרכז בקו הביצורים הישן.[ה]

ד. [河南 נמסר כארץ שמדרום לנהר, לא כמחוז חנאן בן זמננו. נשמרו עשרים וחמש ערי יי־צ׳וּ, ארבעים וארבע ערי הנפה, מאה אלף החיילים והמסלול הארוך, בלי להמיר לי לקילומטרים. ביי־ג׳יה נמסר זמנית כשם מקום בעקבות הפרשנות; יש גם הסבר של משרת אדמות. השבי של צ׳ין קאי נבדל מן השליחות של נכדו. פ' א.ת.]

לשאן־יו היה יורש עצר ושמו מו־דון. אחר כך הייתה לו אישה אהובה בעלת תואר יֶן־ג׳ה, שילדה בן צעיר. השאן־יו רצה להדיח את מו־דון ולמנות את הבן הצעיר, ולכן שלח את מו־דון כבן ערובה ליֶוֶה־ג׳ה. אחרי שמו־דון נעשה בן ערובה שם, תקף טואו־מאן מיד את יֶוֶה־ג׳ה. אנשי יֶוֶה־ג׳ה רצו להרוג את מו־דון; מו־דון גנב סוס טוב, רכב עליו, נמלט ושב. טואו־מאן חשב שהוא אמיץ והורה לו להוביל רבבת פרשים. מו־דון הכין אז חצים שורקים ואימן את פרשיו בירי. ציווה: ״מי שלא יירה יחד עם כולם אל מה שהחץ השורק יורה בו — ייערף ראשו.״ בציד עופות וחיות, כל מי שלא ירה אל מטרת החץ השורק, מיד ערף את ראשו. אחר כך ירה מו־דון בעצמו בחץ שורק בסוסו הטוב. מקצת האנשים שסביבו לא העזו לירות; מו־דון ערף מיד את ראשי מי שלא ירו בסוס. כעבור זמן קצר ירה שוב בחץ שורק באשתו האהובה. מקצת האנשים סביבו פחדו מאוד ולא העזו לירות; מו־דון שב וערף את ראשיהם. כעבור זמן קצר יצא מו־דון לציד וירה בחץ שורק בסוסו הטוב של השאן־יו. כל האנשים סביבו ירו בו. מו־דון ידע אז שאפשר להשתמש בכולם. יצא לציד עם אביו, השאן־יו טואו־מאן, וירה בחץ שורק בטואו־מאן. גם האנשים שסביבו ירו בעקבות החץ השורק והרגו את השאן־יו טואו־מאן. אחר כך הרג את אמו החורגת, את אחיו ואת כל השרים שלא צייתו לו. מו־דון מינה את עצמו לשאן־יו.[1]

משקם מו־דון לשלטון, היו דונג־חו חזקים מאוד. שמעו שמו־דון הרג את אביו והמליך את עצמו, ושלחו שליח לומר לו שהם רוצים את הסוס הרץ אלף לי

ה. [יֶוֶה־ג׳ה נמסר בשם ההיסטורי ובקריאת 氏 כ־支, לא כשם משפחה של אדם. טואו־מאן הוא שם השאן־יו, ושאן־יו תואר שליט. שנות המסורת נשמרו בלי השלמת תאריך מוחלט. פ' א.ת.]

שהיה בימי טוֹאוּ־מאן. שאל מוֹ־דוּן את השרים. כולם אמרו: ״סוס הרץ אלף לי הוא סוס האוצר של שִׁיונג־נוּ. אל תיתן אותו.״ אמר מוֹ־דוּן: ״איך אפשר להיות שכנים למדינה אחרת ולחוס על סוס אחד?״ ונתן להם את הסוס הרץ אלף לי. כעבור זמן קצר חשבו דונג־חוּ שמוֹ־דוּן ירא מפניהם. שלחו שליח לומר לו שהם רוצים אחת מנשות השאן־יוּ, מן היֶן־ג׳ה. שוב שאל מוֹ־דוּן את הסובבים אותו. כולם כעסו ואמרו: ״דונג־חוּ חסרי דרך, והם מבקשים יֶן־ג׳ה! אנא תקוף אותם.״ אמר מוֹ־דוּן: ״איך אפשר להיות שכנים למדינה אחרת ולחוס על אישה אחת?״ ולקח את היֶן־ג׳ה שאהב ונתן אותה לדונג־חוּ. מלך דונג־חוּ נעשה יהיר עוד יותר ופלש מערבה. בין ארצו ובין שִׁיונג־נוּ היה שטח נטוש, שאין איש יושב בו, יותר מאלף לי; כל צד ישב בקצהו והעמיד מוצב אוֹאוּ־טוּאוֹ. שלחו דונג־חוּ שליח לומר למוֹ־דוּן: ״השטח הנטוש שמעבר למוצבים שעל גבולנו עם שִׁיונג־נוּ — שִׁיונג־נוּ אינם יכולים להגיע אליו. אנו רוצים להחזיק בו.״ שאל מוֹ־דוּן את השרים. מקצתם אמרו: ״זה שטח נטוש. אפשר לתת אותו ואפשר שלא לתת.״ אז כעס מוֹ־דוּן מאוד ואמר: ״האדמה היא יסוד המדינה. איך אפשר לתת אותה!״ כל מי שאמרו לתת אותה נערפו. עלה מוֹ־דוּן על סוסו וציווה לערוף כל איש בארצו שיפגר מאחור; אחר כך יצא מזרחה להתקפת פתע על דונג־חוּ. תחילה זלזלו דונג־חוּ במוֹ־דוּן ולא התכוננו. משהגיע עם צבאו, תקף אותם, הנחיל להם תבוסה גדולה והכחיד את מלכם; את בני עמם ואת מקניהם לקח בשבי. משחזר, תקף מערבה והניס את יֶוֶּה־ג׳ה. בדרום סיפח את מלכי לוֹאוּ־פאן ובאי־יאנג שמדרום לנהר. שב ולקח את כל אדמות

ו. [מוֹ־דוּן נמסר בצורה המשמשת בפרקים האחרונים, בעקבות קריאת 冒 כ־墨 שבפרשנות; תעתיקים מוקדמים של הספר עוד טעונים האחדה בביקורת הכוללת. יֶן־ג׳ה הוא תואר נשות השאן־יוּ, לא שם פרטי. הרצח, מות האישה וההרג של המסרבים נשמרו בלי ריכוך או הצדקה. פ' א.ת.]

שׁיונג־נוּ שמָנג טיין גזל מהם בשליחות צ׳ין; גבל עם האן לאורך קו הביצורים הישן שמדרום לנהר, עד צ׳או־נא ופוּ־שָׁה, ולבסוף פלש ליֵן ולדאי. באותה עת עמד צבא האן מול שׁיאנג יוּ. ארצות המרכז הותשו במלחמות, ומשום כך יכול מוֹ־דוּן לחזק את עצמו. היו לו יותר משלוש מאות אלף לוחמים מותחי קשת.[ז]

מצ׳וּן־ווי ועד טוֹאוּ־מאן עברו יותר מאלף שנה. לעיתים גדלו ולעיתים קטנו, נפרדו והתפזרו; קדומים הדברים, ואי אפשר עוד לסדר את מסורת דורותיהם. אך בימי מוֹ־דוּן היו שׁיונג־נוּ חזקים וגדולים מכול: הכניעו את כל בני הצפון, ובדרום היו מדינה יריבה לארצות המרכז. מכאן ואילך אפשר לתעד את מסורת דורותיהם ואת שמות משרות השלטון שלהם.[ח]

העמידו מלך נבון של השמאל ומלך נבון של הימין, מלך גוּ־לי של השמאל ומלך גוּ־לי של הימין, מצביא גדול של השמאל ומצביא גדול של הימין, מפקד גדול של השמאל ומפקד גדול של הימין, דאנג־חוּ גדול של השמאל ודאנג־חוּ גדול של הימין, וגוּ־דוּ־חוֹאוּ של השמאל ושל הימין. בלשון שׁיונג־נוּ ״נבון״ הוא ״טוּ־צ׳י״; משום כך נהגו לעשות את יורש העצר למלך טוּ־צ׳י של השמאל. מן המלכים הנבונים של השמאל והימין ועד הדאנג־חוּ, לגדולים היו עשרת אלפים פרשים ולקטנים כמה אלפים. בסך הכול היו עשרים וארבעה ראשי

ז. [בעמוד 3766 של ״סה־בו בייִ־יאו״ אין [代侵燕] אחרי סיפוח המלכים שמדרום לנהר; התוספת המסומנת בתעתיק הבסיס הוסרה מן הגוף הסיני ומן העברית. הפלישה ליֵן ולדאי הנדפסת בהמשך נשמרה. ההסרה נסמכת על העד, לא על כלל של מחיקת חזרות. ״מדרום לנהר״ אינו מחוז חֶה־נאן המודרני; מדובר באזור מדרום לנהר הצהוב. האישה שהועברה לדונג־חוּ היא אשתו האהובה של מוֹ־דוּן, לא האישה שנהרגה במבחן החצים בפסקה הקודמת. פ' א.ת.]

ח. [המספר ״יותר מאלף שנה״ וההודאה שאין לסדר את מסורת הדורות נשמרו יחד; לא הושלמה שושלת חסרה באמצעות מידע חיצוני. ״בני הצפון״ מוסר כאן את 北夷 מנקודת מבטו של המספר, ולא זיהוי אתני מודרני. פ' א.ת.]

צבא, והתואר שניתן להם היה ״עשרת אלפים פרשים״. כל משרות השרים הגדולים עברו בירושה. בית חוֹ־יֶן, בית לאן ואחריהם בית שׁוֹ־בּוּ — שלוש המשפחות האלה היו האצולה שלהם. מלכי ומצביאי צד השמאל ישבו במזרח, מול שאנג־גוּ ומעבר לה, ובמזרח גבלו ביֶה־מוֹ ובצ׳או־שׁיֶן; מלכי ומצביאי צד הימין ישבו במערב, מול שאנג־ג׳וּן וממערב לה, וגבלו ביֶוֶה־ג׳ה, די וצ׳יאנג. חצר השאן־יוּ הייתה מול דאי ויוּן־ג׳ונג. לכל אחד הייתה ארץ משלו, והם נדדו בעקבות מים ומרעה. נחלותיהם של המלכים הנבונים ומלכי גוֹ־לי של השמאל והימין היו הגדולות ביותר; גוֹ־דוּ־חוֹאוּ של השמאל והימין סייעו בשלטון. גם כל אחד מעשרים וארבעת ראשי הצבא העמיד לעצמו מפקדי אלף, מפקדי מאה, מפקדי עשרה, מלכים קטנים כפופים, שרים, פֶּנג־דוּ־ווי, דאנג־חוּ, צ׳יֶה־צ׳וּ וכיוצא בהם.[ט]

מדי שנה, בחודש הראשון, התכנסו ראשי הצבא לכינוס קטן בחצר השאן־יוּ והקריבו קורבנות. בחודש החמישי התכנסו לכינוס גדול בלוֹנג־צ׳ֶנג והקריבו לאבותיהם, לשמיים ולארץ, לרוחות ולאלים. בסתיו, כשהסוסים שמנים, התכנסו לכינוס גדול בדאי־לין ובדקו את מניין האנשים והמקנה. זה משפטם: מי ששולף להב לאורך צ׳ה אחד, דינו מוות; מי שנמצא אשם בגנבה, בני ביתו מוחרמים. על עבירה קטנה מענישים ביַא, ועל גדולה במוות. המאסר הארוך ביותר אינו עולה על עשרה ימים, ובכל הארץ אין יותר מאסירים מעטים. השאן־יוּ יוצא בבוקר מן המחנה ומשתחווה לשמש בזריחתה, ובערב משתחווה

ט. [תוארי השמאל והימין נשמרו כמערכת כפולה, בלי המרה לדרגות צבא מודרניות. ״נבון״ מוסר את 賢, ולצידו נשמר השם המקומי טוּ־צ׳י. בעמוד 3768 של ״סה־בו בייִ־יאו״ נדפס 大國 בגוף, עם 國 שבתעתיק הבסיס סומן למחיקה. הקריאה הושבה לסינית ונמסרה כנחלות הגדולות ביותר, בלי להמיר אותן למדינות מודרניות. אזכור שלוש משפחות האצולה נשמר אף שלכאורה אינו מתיישב עם ההכללה על העדר שמות משפחה בראש הפרק. פ' א.ת.]

לירח. בישיבה הוא מעדיף את צד שמאל ופונה צפונה. בין הימים הוא מעדיף את וו וג׳י. לקבורת מתיהם יש להם ארון ותיבת ארון, זהב וכסף, בגדים ופרוות, אך אין תל קבר, נטיעת עצים או בגדי אבל. השרים והנשים הקרובים והחביבים המלווים את המת במוות מגיעים לעיתים לאלפים ולמאות. לפני פעולה הם בוחנים את הכוכבים והירח. כשהירח מלא וגדול, הם תוקפים ונלחמים; כשהוא מתמעט, מסיגים את הצבא. בעת התקפה ולחימה, מי שכורת ראש או לוקח שבוי מקבל כוס יין, והשלל שהשיג ניתן לו. אנשים שלקח נעשים עבדיו ושפחותיו. משום כך במלחמה כל אחד רודף את רווחו; הם מיטיבים להשתמש בצבא כפיתיון כדי למשוך את האויב. כשהם רואים את האויב הם רודפים את הרווח כציפורים המתקבצות יחד; כשהם נלחצים ומובסים, הם מתפרקים כרעפים ומתפזרים כעננים. מי שבקרב תומך בגופת הרוג ומוביל אותה, מקבל את כל רכוש ביתו של ההרוג.[י]

אחר כך הכניע בצפון את ארצות חוּן־יוּ, צ׳וּ־שֶׁה, דינג־לינג, גֶה־קוּן ושִׁין־לי. אז נשמעו לו כל אצילי שִׁיונג־נוּ ושריהם הגדולים, וראו במוֹ־דוּן השאן־יוּ אדם ראוי.[יא]

באותה עת ייצבה האן לראשונה את שלטונה בארצות המרכז, והעבירה את שִׁין, מלך האן, לדאי, ומאי־יי הייתה בירתו. שִׁיונג־נוּ תקפו בעוצמה וצרו על

י. [יא משמר זמנית את שם העונש 軋, שאין פירושיו העתיקים אחידים; לא נבחרה ללא הכרעה דרך ענישה גופנית אחת. וו וג׳י הם סימני ימים במחזור, לא ימי שבוע. 人百千數 נמסר כ״אלפים ולמאות״ בהתאם לכתיב המקומי 人百千數, ולא תוקן בשקט לפי המספר הקטן יותר שבמקבילה ב״ספר האן״. מות המלווים בקבורה נמסר במפורש. ״תומך בגופת הרוג ומוביל אותה״ מוסר את 扶輿 בלי לקבוע כלי הובלה מסוים. פ׳ א.ת.]

מאי־יי, ושׁין, מלך האן, נכנע להם. משהשיגו את שׁין, הוליכו את צבאם דרומה מעבר לגוֹאוּ־ג׳וּ, תקפו את טאי־יוּאָן והגיעו למרגלות ג׳ין־יאנג. הקיסר גאו יצא בעצמו בראש הצבא לתקוף אותם. היה חורף קר מאוד וירד שלג; שניים או שלושה מכל עשרה חיילים איבדו אצבעות. אז העמיד מוֹ־דוּן פנים שהובס ונמלט, ופיתה את צבא האן. צבא האן רדף אחריו ותקף. מוֹ־דוּן הסתיר את חייליו המובחרים והציג את החלשים והתשושים. האן הוציאה את כל צבאה, שרובו חיל רגלים — שלוש מאות ועשרים אלף איש — ורדפה אחריו צפונה. הקיסר גאו הגיע ראשון לפינג־צ׳ֶנג; חיל הרגלים טרם הגיע כולו. מוֹ־דוּן שילח ארבע מאות אלף פרשים מובחרים והקיף את הקיסר גאו בבאי־דָנג. שבעה ימים לא יכלו חיילי האן שבפנים ושבחוץ לסייע אלה לאלה או להעביר אספקה. סוסי פרשי שׁיונג־נוּ במערב היו כולם לבנים; במזרח כולם כחלחלים בעלי פנים לבנים; בצפון כולם שחורים; ובדרום כולם אדמוניים. אז שלח הקיסר גאו שליח בסתר ונתן לִיֵן־ג׳ה מתנות יקרות. אמרה היֵן־ג׳ה למוֹ־דוּן: ״שני שליטים אינם צריכים לדחוק זה את זה. גם אם תשיג עתה את אדמת האן, השאן־יוּ לא יוכל לבסוף לשבת בה. יתר על כן, גם למלך האן יש רוח אלוהית. שקול זאת, השאן־יוּ.״ מוֹ־דוּן קבע מועד עם ואנג חואנג וג׳או לי, מצביאיו של שׁין, מלך האן, אך צבאות חואנג ולי לא באו. חשד שהם זוממים עם האן, וגם קיבל את דברי היֵן־ג׳ה; לפיכך פתח פינה אחת של הכיתור. אז ציווה הקיסר גאו על כל החיילים למתוח את קשתותיהם במלואן, להצמיד חץ ולפנות כלפי חוץ. יצאו הישר מן הפינה שנפתחה ולבסוף התחברו לצבא

יא. [חמשת שמות הארצות נשמרו בתעתיק זמני. אין לזהות את גָה־קוּן אוטומטית עם ישות מדינית מודרנית, או לשנות את כתיב 昆侖 לכתיב שבמקבילות. הכינוי ״ראוי״ מוסר את הערכת האצילים למוֹ־דוּן, לא אישור מצד המתרגם. פ' א.ת.]

הגדול. מוֹ־דוּן הוליך את צבאו והסתלק. גם האן הסיגה את צבאה וסיימה את המסע, ושלחה את ליוּ ג׳ינג לכרות הסכם שלום ונישואים.[יב]

אחר כך היה שִׁין, מלך האן, למצביא של שִׁיונג־נוּ. הוא וג׳או לי, ואנג חואנג ואחרים הפרו שוב ושוב את ההסכם ופלשו לבזוז בדאי וביוּן־ג׳ונג. לא עבר זמן רב וצָ׳ן שִׁי מרד; גם הוא חבר להאן שִׁין בתוכנית לתקוף את דאי. האן שלחה את פאן קוואי לתקוף אותם. שב וכבש את הערים בנפות דאי, יֶן־מָן ויוּן־ג׳ונג, ולא יצא מעבר לביצורים. באותה עת באו רבים ממצביאי האן ומאנשיה להיכנע לשִׁיונג־נוּ; משום כך היה מוֹ־דוּן בא ושב לפלוש ולבזוז בארץ דאי. האן ראתה בכך צרה. אז שלח הקיסר גאו את ליוּ ג׳ינג להביא נסיכה מבנות בית הקיסר להיות ליֶן־ג׳ה של השאן־יוּ. מדי שנה העניקו לשִׁיונג־נוּ משי גולמי, אריגי משי, יין, אורז ומזונות בכמויות קבועות. הסכימו להיות כאחים במסגרת שלום ונישואים, ומוֹ־דוּן חדל מעט ממעשיו. אחר כך מרד לוּ ואן, מלך יֶן, והוביל כמה אלפים מאנשיו להיכנע לשִׁיונג־נוּ. היו באים ושבים ומציקים לארץ שממזרח לשאנג־גוּ.[יג]

גאוֹ־דזוּ מת. בימי שִׁיאוֹ־חווי והקיסרית האלמנה ליוּ, שלטון האן אך התייצב, ומשום כך נעשו שִׁיונג־נוּ יהירים. מוֹ־דוּן כתב לקיסרית גאו ושלח לה דברים

יב. [שִׁין, מלך האן, אינו המצביא האן שִׁין, מרקיז חוואי־יין. 三二十 נקרא ״שניים או שלושה מכל עשרה״, לא שנים־עשר או שלושה־עשר אנשים. נשמרו בנפרד שלוש מאות ועשרים אלף אנשי האן וארבע מאות אלף פרשי שִׁיונג־נוּ, שבעת ימי הכיתור וכל ארבע קבוצות צבעי הסוסים. ״מלך האן״ בתוך דברי היֶן־ג׳ה הוא הקיסר גאו; תואר הדובר לא הוחלף בתוארו המאוחר. צבע 青騮 נמסר ככחלחל בעל פנים לבנים בעקבות ההסבר העתיק; תיאור צבעים אינו זיהוי גזע סוסים מודרני. פ' א.ת.]

מופקרים. הקיסרית גאו רצתה לתקוף אותו. אמרו המצביאים: ״הקיסר גאו היה ראוי ונועז, ובכל זאת נלכד בפינג־צ׳ֶנג.״ אז חדלה הקיסרית גאו מכוונתה, ושוב כרתה עם *שׁיונג־נוּ* הסכם *שלום* ונישואים.[יד]

משעלה *שׁיאו־וָן* לשלטון, חידש *שוב* את הסדרי השלום והנישואים. בחודש החמישי *לשנתו השלישית* נכנס המלך הנבון *של* הימין והתיישב בארץ *שמדרום לנהר*. פלש לבזוז את בני השבטים *ששמרו* על הביצורים בשאנג־ג׳וּן, הרג אנשים ולקח אותם בשבי. אז ציווה *שׁיאו־וָן* על ראש השרים גוואן יינג לגייס *שמונים* וחמישה אלף אנשי מרכבות ופרשים, לצאת לגאו־נוּ ולתקוף את המלך הנבון *של* הימין. המלך הנבון *של* הימין נמלט מעבר לביצורים. הקיסר וָן יצא לביקור בטאי־יוּאָן. באותה עת מרד מלך ג׳י־בייִ. הקיסר וָן *שב*, והפסיק את פעולת צבא ראש השרים *שנשלח* לתקוף את בני הצפון.[טו]

בשנה *שלאחר* מכן *שלח* השאן־יוּ להאן מכתב: ״השאן־יוּ הגדול *של שׁיונג־נוּ*, *שהשמיים* העמידו, שואל בכבוד לשלום הקיסר. קודם לכן דיבר הקיסר על שלום ונישואים. הדברים תאמו את כוונת המכתב והביאו שמחה משותפת. פקידי הגבול *של* האן פגעו במלך הנבון *של* הימין וביזו אותו. המלך הנבון *של*

יג. [האן *שׁין* בפסקה זו ממשיך לציין את *שׁין*, מלך האן, מן הפסקה הקודמת, ולא את מרקיז חוואי־ין. ״נסיכה מבנות בית הקיסר״ מוסר בת בית *שלטון*, בלי לקבוע *שהייתה* בתו הביולוגית *של* הקיסר. 和親 נמסר כ״*שלום* ונישואים״; ההתחייבות להיות כאחים והאספקה השנתית הן מרכיבים נפרדים *שנשמרו*. פ' א.ת.]

יד. [המקור אומר רק *שהמכתב* הכיל דברי 言妄; תוכנו אינו מובא כאן. לא הוכנס לפרק נוסח המכתב הידוע ממקורות אחרים. גאו־דזוּ והקיסר גאו הם אותו *שליט*; הקיסרית גאו והקיסרית האלמנה ליוּ הן אותה אישה. פ' א.ת.]

טו. [המספר *שמונים* וחמישה אלף ושנתו *השלישית* *של* הקיסר *נשמרו*. 東蠻塞葆 נקרא *כבני שבטים ששמרו* על הביצורים, ולא כביצורים *שהם* עצמם ״ברבריים״; הסיווג הוא *של* המקור. ״מדרום לנהר״ ממשיך לציין את האזור *שמדרום* לנהר הצהוב. פ' א.ת.]

הימין לא ביקש רשות; שמע לעצת נא־ג׳ה, מרקיז חוֹאוּ־יי־לוּ, ואחרים, והתייצב נגד פקידי האן. כך ניתק את הסכם שני השליטים והפריד את קרבת האחים. מכתבי תוכחה מן הקיסר הגיעו פעמיים. שלחתי שליח להשיב במכתב, אך לא בא; שליח האן לא הגיע. משום כך לא שרר שלום עם האן, והמדינות השכנות לא התחברו אלינו. עתה, מכיוון שפקיד קטן הפר את ההסכם, הענשתי את המלך הנבון של הימין ושלחתי אותו מערבה לחפש את יֶוֶה־ג׳ה ולתקוף אותם. בברכת השמיים, הפקידים והחיילים היו טובים והסוסים חזקים; הכחידו את יֶוֶה־ג׳ה, הרגו את כולם או הכניעו אותם. השכינו את שלטוננו בלוֹאוּ־לאן, בוּ־סוּן, בחוּ־ג׳יֶה ובעשרים ושש המדינות הסמוכות להן, וכולן נעשו שׁיונג־נוּ. העמים מותחי הקשת כולם התאחדו לבית אחד. משׁשקטו ארצות הצפון, רצוננו להשבית נשק, לתת מנוחה לחיילים ולגדל את הסוסים, להסיר את ענייני העבר ולחדש את ההסכם הישן. כך ירווח לתושבי הגבול ונשוב אל ראשית הימים; הצעירים יזכו לגדול, הזקנים ישבו בשלווה במקומם, ודור אחר דור ישררו שלום ושמחה. עדיין לא נודעה לנו כוונת הקיסר. משום כך שלחנו את איש החצר שׁי־יוּ־צ׳ין לשאת מכתב ולבקש זאת, ולהעניק גמל אחד, שני סוסי רכיבה ושני צוותים של ארבעה סוסים למרכבה. אם הקיסר אינו רוצה ששׁיונג־נוּ יהיו קרובים לביצורים, יצווה על הפקידים והעם לשבת הרחק. משיגיע השליח, שלח אותו מיד בחזרה.״ באמצע החודש השישי הגיע לארץ שׁין־ואנג. משהגיע המכתב, דנה האן מה כדאי יותר — התקפה או שלום ונישואים. כל השרים הגדולים אמרו: ״השאן־יוּ אך הביס את יֶוֶה־ג׳ה; הוא נישא על הניצחון ואין לתקוף אותו. וגם אם נשיג את ארץ שׁיונג־נוּ, היא ביצה וקרקע מלוחה, ואין לשבת בה. שלום ונישואים כדאיים מאוד.״ האן הסכימה.[טז]

בשנה השישית למניין הראשון של שׂיאו־ן שלחה האן מכתב לשׁיונג־נוּ: ״הקיסר שואל בכבוד לשלום השאן־יוּ הגדול של שׁיונג־נוּ. איש החצר שׁי־יוּ צ׳ין הביא לי מכתב האומר: ‘המלך הנבון של הימין לא ביקש רשות; שמע לעצת נא־ג׳ה, מרקיז חוֹאוּ־יי־לוּ, ואחרים, ניתק את הסכם שני השליטים והפריד את קרבת האחים. משום כך לא שרר שלום עם האן, והמדינות השכנות לא התחברו אלינו. עתה, מכיוון שפקיד קטן הפר את ההסכם, הענשתי את המלך הנבון של הימין ושלחתי אותו מערבה לתקוף את יֻוֵה־ג׳ה; הכניע את כולם. רצוננו להשבית נשק, לתת מנוחה לחיילים ולגדל את הסוסים, להסיר את עניני העבר ולחדש את ההסכם הישן. כך ירווח לתושבי הגבול, הצעירים יזכו לגדול, הזקנים ישבו בשלווה במקומם, ודור אחר דור ישררו שלום ושמחה.’ אני משבח זאת מאוד: זו כוונתם של השליטים הקדושים מימי קדם. האן ושׁיונג־נוּ הסכימו להיות כאחים, ועל כן המתנות הניתנות לשאן־יוּ עשירות מאוד. מי שמפרים את ההסכם ומפרידים את קרבת האחים הם תמיד שׁיונג־נוּ. אך מעשה המלך הנבון של הימין אירע לפני החנינה; אל יעניש אותו השאן־יוּ בחומרה יתרה. אם השאן־יוּ מסכים לכוונת המכתב, יודיע בבירור לכל הפקידים, כדי שלא יפרו את ההסכם, אלא יעמדו בדיבורם וינהגו בכבוד, כדברי מכתב השאן־יוּ. השליח אמר שהשאן־יוּ יצא בעצמו בראש הצבא, כבש מדינות וזכה בהישגים, וסבל רבות בענייני המלחמה. אני שולח בגד משי מעוטר ורקום בעל בטנה, מעיל ארוך רקום בעל

טז. [המכתב נשמר בשלמותו, לרבות הטענה להשמדת יֻוֵה־ג׳ה, עשרים ושש המדינות ומניין המתנות; אין לאמת את טענות השאן־יוּ באמצעות לשון התרגום. החלוקה בין תואר מרקיז חוֹאוּ־יי־לוּ ושם נא־ג׳ה ב־氏難侯盧義後 זמנית בעקבות הפירוש העתיק; טעונה בקרת דפוס. בניסוח 至不使漢，不來，報書以使發 לא פורש מי לא בא, ולא הוסף גורם המעכב שליחים. ״שני צוותים של ארבעה״ משמר את 駟二, ולא שני סוסים. פ׳ א.ת.]

בטנה וגלימת ברוקד בעלת בטנה — אחד מכל סוג; בי־יו אחד; חגורה אחת עם אבזרי זהב; שו־פי אחד מזהב; עשרה גלילי משי רקום, שלושים גלילי ברוקד, וארבעים גלילים מכל אחד — משי עבה אדום ואריג משי ירוק. הממונה הבכיר יי וג׳ין, ראש מקבלי האורחים, ימסרו אותם לשאן־יו.״[יז]

כעבור זמן קצר מת מו־דון, ובנו ג׳י־יו קם לשלטון. תוארו היה השאן־יו לאו־שאנג.[יח]

משעלה לשלטון השאן־יו לאו־שאנג ג׳י־יו, שוב שלח שיאו־ין נסיכה מבנות בית הקיסר להיות ליין־ג׳ה של השאן־יו. ציווה על הסריס ג׳ונג־חאנג יואֶה, איש יין, ללוות את הנסיכה ולשמש לה מורה. יואֶה לא רצה ללכת, אך האן הכריחה אותו. אמר יואֶה: ״אם בהכרח אצא, אהיה מי שיביא צרה על האן.״ משהגיע ג׳ונג־חאנג יואֶה, נכנע לשאן־יו; השאן־יו קירב אותו מאוד והרעיף עליו חסד.[יט]

תחילה אהבו שיונג־נו את אריגי המשי, המשי הגולמי והמזונות של האן. אמר ג׳ונג־חאנג יואֶה: ״כל אנשי שיונג־נו אינם שקולים לאנשי מחוז אחד של האן. ובכל זאת, כוחם נובע מכך שלבושם ומזונם שונים, ואינם תלויים בהאן. עתה

יז. [המכתב החוזר כולל בכוונה את הדברים שכבר צוטטו במכתב השאן־יו; לא קוצר מפני חזרה. ״המניין הראשון״ משמר את 前六年, כדי להבדילו ממניין שנותיו המאוחר של ין. שמות החפצים בי־יו ושו־פי נשמרו זמנית בתעתיק, בלי להמירם בחפצים מודרניים או בגרסת ״ספר האן״. נשמרו שלושת הבגדים, חגורת הזהב והכמויות עשרה, שלושים וארבעים מכל אחד משני האריגים. יי וג׳ין הם שמות שני שליחים; שמות משפחה לא נוספו. פ' א.ת.]

יח. [ג׳י־יו מוסר את הגיית 稽粥 לפי ״סו־יין״: 稽 כ־雞 ו־粥 כ־育, ולא את ההגיות השכיחות של הסימנים כשהם מילים רגילות. לאו־שאנג הוא תואר השאן־יו, לא בן נוסף. מות האב ועליית הבן נשמרו בלי להוסיף שנה שאינה נמסרת כאן. פ' א.ת.]

יט. [ג׳ונג־חאנג הוא שם משפחה מורכב, ויואֶה שם פרטי; 說 אינו פועל ״אמר״ כשהוא משמש כאן כשמו. 傅 נמסר כליווי והוראה לנסיכה, לא אבהות. האיום של הסריס וכפיית השליחות נשמרו בלי להפוך את כניעתו למעשה שליחות מאושר. פ' א.ת.]

השאן־יו משנה את המנהג ואוהב את חפצי האן; די בשני חלקים מעשרה של חפצי האן, וכל שיונג־נו יהיו כפופים להאן. כשמקבלים את אריגי המשי והמשי הגולמי של האן, יש לרכוב בהם בין עשבים וקוצים. הבגדים והמכנסיים ייקרעו ויתבלו, וכך ייראה שאינם טובים כלֶבֶד וכפרוות בשלמותם. את כל המזונות שמקבלים מהאן יש להשליך, כדי להראות שאינם נוחים וטעימים כחלב וכחלב מוחמץ.״ אז לימד יואֶה את האנשים שסביב השאן־יו לערוך רישומים, כדי למנות ולבדוק את אנשיהם ומקניהם.[כ]

האן שלחה לשאן־יו מכתבים על לוחות שאורכם צ׳ה אחד וצון אחד. נוסחם היה ״הקיסר שואל בכבוד לשלום השאן־יו הגדול של שיונג־נו״, וכן הלאה בדבר המתנות והדברים שנאמרו. ג׳ונג־חאנג יואֶה הורה לשאן־יו לשלוח להאן מכתבים על לוחות שאורכם צ׳ה אחד ושני צון, וגם את החותם והמעטפת ציווה לעשות רחבים, גדולים וארוכים יותר. בנוסחם התרברב: ״השאן־יו הגדול של שיונג־נו, שהשמיים והארץ הולידו והשמש והירח העמידו, שואל בכבוד לשלום קיסר האן״; וכן הלאה בדבר המתנות והדברים שנאמרו.[כא]

אחד משליחי האן אמר: ״מנהג שיונג־נו הוא לזלזל בזקנים.״ ג׳ונג־חאנג יואֶה דחק את שליח האן בדבריו: ״ובמנהג האן, כשמגייסים אדם לשירות גבול או לצבא, האם יש הורים זקנים שאינם מוותרים בעצמם על לבוש חם ועבה ועל מאכלים שמנים וטובים, כדי לצייד במזון את היוצא לשירות הגבול?״ אמר

כ. [二十 נמסר כשני חלקים מעשרה; בסיס היחס אינו מפורש בבירור, ואין כאן חשבון של מספר אנשי שיונג־נו. העצה להרוס ולהשליך את מתנות האן היא דברי יואֶה. 疏記 נמסר כעריכת רישומים, ואינו נמחק בגלל ההכללה על העדר כתיבה בראש הפרק. פ' א.ת.]

כא. [נשמר ההבדל בין צ׳ה וצון אחד לבין צ׳ה ושני צון, בלי המרה למידה מודרנית. ״וכן הלאה״ מוסר את 云云 של המקור; אין להשלים תוכן של מכתבים שאינו מובא כאן. הרחבת התואר על ידי השמיים והארץ והשמש והירח נמסרת כלשון השאן־יו. פ' א.ת.]

שליח האן: ״כך הוא.״ אמר ג׳ונג־חאנג יואֶה: ״שיונג־נו עוסקים בגלוי במלחמה ובהתקפה. זקניהם וחלשיהם אינם יכולים להילחם, ולכן הם מאכילים את החזקים והבריאים במזונותיהם השמנים והטובים, כדי שיגנו עליהם. כך אבות ובנים יכולים לשמור אלה על אלה לאורך ימים. איך אפשר לומר ששיונג־נו מזלזלים בזקנים?״ אמר שליח האן: ״אבות ובנים אצל שיונג־נו שוכבים באותו אוהל כיפה. כשמת האב, נושאים את האם החורגת; כשמת אח, לוקחים את אשתו ונושאים אותה. אין להם פאר הכובע והאבנט או טקסי חצר השלטון.״ אמר ג׳ונג־חאנג יואֶה: ״זה מנהג שיונג־נו: האנשים אוכלים בשר מקנה, שותים את חלבו ולובשים את עורו; המקנה אוכל עשב ושותה מים, והם נודדים לפי העונה. לכן בעת דוחק האנשים מתרגלים רכיבה וירי, ובעת רווחה נהנים מחיים בלי טרדות. חובותיהם מעטות וקל לקיימן. השליט והשרים פשוטים בהליכותיהם; ממשלת הארץ כולה כממשלה על גוף אחד. כשמתים אב, בן או אח, נושאים את נשותיהם, מפני שאינם רוצים שזרע המשפחה יאבד. לכן גם בעת מהומה אצל שיונג־נו, בהכרח מעמידים שליט מבית השלטון. עתה בארצות המרכז אומנם מעמידים פנים שאינם נושאים את נשות אבותיהם ואחיהם, אך ככל שהקרובים מתרחקים הם הורגים זה את זה, עד שהמשפחה השלטת מתחלפת — הכול מאותו מין. יתר על כן, בגלל פגמי הטקס והצדק, העליונים והתחתונים נוטרים טינה אלה לאלה; ובשל ההפלגה בבניית בתים, הכוח הדרוש לחיים בהכרח מותש. עובדים קשה בחריש ובגידול עצי תות כדי להשיג לבוש ומזון, ובונים ערים מוקפות חומה כדי להתגונן. לכן בעת דוחק אין בני עמם מיומנים במלאכת המלחמה, ובעת רווחה הם מותשים בעבודתם. הוי, אנשי בתי העפר! אל תרבו דברים. מה יועילו הפטפוטים וההתפארות בבגדים? במה אכן מועיל הכובע?״[כב]

מכאן ואילך, בכל פעם ששליח האן רצה להתווכח, היה ג׳ונג־חאנג יואָה אומר: ״אל ירבה שליח האן דברים. רק דאגו שהמשי הארוג, המשי הגולמי, האורז והלתת שהאן מעבירה לשיונג־נו יהיו בכמות הנכונה ובאיכות טובה — וזה הכול. על מה יש לדבר? אם האספקה שלמה וטובה, די בכך. ואם אינה שלמה, אם היא גסה ורעה, רק נחכה שהיבול יבשיל בסתיו, ואז נרכב בפרשים ונרמוס את יבולכם.״ יום ולילה לימד את השאן־יו לבחון היכן היתרון והיכן הסכנה.[כג]

בשנתו הארבע־עשרה של שיאו־ן מהאן נכנס השאן־יו של שיונג־נו עם מאה וארבעים אלף פרשים לצ׳או־נא ולמעבר שיאו. הרג את אָנג, מפקד בייִ־די, ולקח בשבי אנשים ומקנה רבים מאוד. אחר כך הגיע לפָנג־יאנג. שלח כוח פשיטה להיכנס ולשרוף את ארמון חווי־ג׳ונג; פרשי הסיור הגיעו לגאן־צ׳ואן שביוֹנג. אז מינה הקיסר ון את מפקד הבירה ג׳וֹאוּ שָׁה ואת ראש אנשי החצר ג׳אנג וו למצביאים. גייס אלף מרכבות ומאה אלף פרשים וחנה לצד צ׳אנג־אָן להתכונן לפלישת בני הצפון. מינה את לוּ צ׳ינג, מרקיז צ׳אנג, למצביא שאנג־ג׳וּן; את ווי סוּ, מרקיז נינג, למצביא בייִ־די; את ג׳וֹאוּ דְזאו, מרקיז לונג־לְיוּ, למצביא לונג־שׁי; את ג׳אנג שיאנג־רוּ, מרקיז דונג־יאנג, למצביא הגדול; ואת דונג חֶה, מרקיז צ׳ָנג, למצביא הקדמי. גייס אנשי מרכבות ופרשים רבים לצאת לתקוף את בני הצפון. השאן־יו נשאר בתוך הביצורים יותר מחודש, ואז הסתלק. האן רדפה אחריו מעבר לביצורים ומיד שבה; לא הצליחה להרוג

כב. [כל חילופי הדברים נשמרו, לרבות ההגנה על הזקנים ועל נישואי האלמנות והביקורת על ארצות המרכז. אלו טענות של יואָה ושליח האן, לא קביעות המתרגם. 詳 נקרא כהעמדת פנים לפי ״סו־יין״; 佔佔 נמסר זמנית כהתפארות בבגדים, אך יש פירוש של לחישה. הספק נותר לביקורת ולא לתיקון סיני. פ' א.ת.]

כג. [糸 נמסר כלתת, ו苦 כגסות האספקה לפי הפירוש העתיק, לא טעם מר דווקא. האיום לרמוס את היבול והייעוץ המתמשך לשאן־יו נשמרו בלי קיצור או ריכוך. פ' א.ת.]

איש. שׁיונג־נוּ נעשו יהירים מיום ליום. מדי שנה נכנסו לגבול, הרגו ולקחו בשבי אנשים ומקנה רבים מאוד; ביוּ־ג׳ונג ובליאו־דונג היה הדבר חמור במיוחד, ובמחוז דאי הגיע מספר האנשים ליותר מרבבה. האן ראתה בכך צרה ושלחה שליח להביא לשׁיונג־נוּ מכתב. גם השאן־יוּ שלח דאנג־חוּ להשיב ולהתנצל, ושוב דיבר על שלום ונישואים.[כד]

בשנה השנייה למניינו המאוחר של שׁיאו־וֶן שלח שליח להביא לשׁיונג־נוּ מכתב: ״הקיסר שואל בכבוד לשלום השאן־יוּ הגדול של שׁיונג־נוּ. דיאו־צ׳וּ־נאן, בעל משרות דאנג־חוּ וצ׳יֶה־ג׳וּ, ואיש החצר האן ליאו הביאו לי שני סוסים. הגיעו, וקיבלתי אותם בכבוד. הסדר שקבע הקיסר הקודם הוא: מצפון לחומה הגדולה, המדינות מותחות הקשת נשמעות לשאן־יוּ; בתוך החומה הגדולה, בתי הכובע והאבנט נתונים לשלטוני. כל רבבות העם יחרשו ויארגו, יירו ויצודו, וימצאו לבוש ומזון; אבות ובנים לא ייפרדו, שרים ושליטים יחיו בשלום אלה עם אלה, וכולם יימנעו מאלימות וממרד. עתה שמעתי שאנשים בזויים ורעים נכנעים לפיתוי הרווח שבפשיטות, בוגדים בצדק ומנתקים את ההסכם, שוכחים את חיי רבבות העם ומפרידים את שמחת שני השליטים. אך המעשים האלה כבר אירעו בעבר. במכתב נאמר: ‘שתי המדינות כבר כרתו שלום ונישואים, שני השליטים שמחים, הנשק מושבת, החיילים נחים והסוסים גדלים; דור אחר דור יהיו שגשוג ושמחה, ובשלווה מתחילים מחדש.’ אני משבח זאת מאוד. הקדוש מתחדש מדי יום, משנה את מעשיו ומתחיל מחדש, כדי שהזקנים ינוחו, הצעירים יגדלו וכל אחד ישמור על ראשו וצווארו

כד. [נשמרו שבעת המינויים, אלף המרכבות, מאה אלף פרשי האן ומאה וארבעים אלף פרשי השאן־יוּ, והעדר הרוגים במרדף. אֲנג נמסר בלי שם משפחה שאינו כאן. 赤 שבשם דונג נקרא חֶה לפי הפירוש העתיק. 雍甘泉 הובן כגאן־צ׳וּאן שביוֹנג; אין להשלים עיר נוספת או להעביר את השנה לפי המקבילות. פ' א.ת.]

ויסיים את שנות חייו הטבעיות. אני והשאן־יו הולכים שנינו בדרך הזאת, נענים לשמיים ודואגים לעם, מוסרים אותה מדור לדור ומחילים אותה בלי סוף; אין איש בעולם שלא ימצא בכך תועלת. האן ושיונג־נו הן מדינות שכנות שוות מעמד. שיונג־נו יושבים בארץ הצפון; קר שם, ורוח הקור הממית יורדת מוקדם. לכן ציוויתי על הפקידים להעניק לשאן־יו דוחן דביק, לתת, זהב, אריגי משי, חוטי משי, משי גולמי וחפצים אחרים בכמויות קבועות מדי שנה. עתה שוררת שלווה גדולה בעולם, ורבבות העם שמחים; אני והשאן־יו משמשים להם אב ואם. אני נזכר במעשי העבר: עניינים פעוטים, סיבות זעירות ותוכניות שגויות של היועצים — אין בכל אלה די להפריד את שמחת האחים. שמעתי שהשמיים אינם מכסים צד אחד בלבד, והארץ אינה נושאת צד אחד בלבד. אני והשאן־יו נניח שנינו את העניינים הפעוטים מן העבר, נצעד שנינו בדרך הגדולה ונבטל את רעות העבר, כדי לתכנן לאורך ימים ולעשות את בני שתי המדינות כאילו היו ילדי בית אחד. כל בני העם, ועד הדגים והצבים שלמטה והציפורים המעופפות שלמעלה, כל היצורים ההולכים, נושמים במקור וזוחלים — כולם מבקשים שלווה ותועלת ונמנעים מסכנה. משום כך הבאים אינם פוסקים: זו דרך השמיים. נסיר שנינו את עניני העבר: אני משחרר את האנשים שנמלטו מן השבי; אל יטען עוד השאן־יו בעניינם של ג׳אנג ני ואחרים. שמעתי שהקיסרים והמלכים הקדומים הבהירו את הסכמיהם ולא הפרו את דברם. ישים השאן־יו ליבו לכך, ותשרור שלווה גדולה בעולם. אחרי השלום והנישואים, האן לא תהיה הראשונה לעשות עוול. ישקול זאת השאן־

יו.״כה

משכרת השאן־יו הסכם שלום ונישואים, הוציא הקיסר צו לצנזורים: ״השאן־יו הגדול של שיונג־נו שלח לי מכתב. אמר שהשלום והנישואים כבר נקבעו, ושאנשים נמלטים אינם מספיקים להגדיל את האוכלוסייה או להרחיב את הארץ. שיונג־נו לא ייכנסו מעבר לביצורים, והאן לא תצא מעבר לביצורים. מי שיפר את ההסכם הזה יומת. כך אפשר לשמור על קרבה לאורך ימים; אחר כך לא תהיה אשמה, והדבר יועיל לשנינו. כבר הסכמתי לכך. פרסמו זאת בכל העולם, כדי שיידעו בבירור.״[כו]

כעבור ארבע שנים מת השאן־יו לאו־שאנג ג׳י־יו, ובנו ג׳וז־צ׳ן קם לשלטון כשאן־יו. משעלה לשלטון, שוב כרת שיאו־ן שלום ונישואים עם שיונג־נו, וג׳ונג־חאנג יואֶה שב לשרת אותו.[כז]

ארבע שנים אחרי שג׳וז־צ׳ן השאן־יו עלה לשלטון, שוב ניתקו שיונג־נו את השלום והנישואים. נכנסו בעוצמה לשאנג־ג׳וז וליוז־ג׳ונג, שלושים אלף פרשים לכל אחת; הרגו ולקחו בשבי רבים מאוד והסתלקו. אז שלחה האן שלושה מצביאים לחנות: אחד בבייֿ־די, אחד בגואז־ג׳ו שבדאי ואחד בפתח פיי־חו שבג׳או. גם לאורך הגבול החזיק כל כוח בעמדתו בחוזקה כדי להתכונן

כה. [המכתב נשמר במלואו, לרבות חלוקת תחומי השלטון, מתנות הדגן והמשי, משל השמיים והארץ, כלל בעלי החיים וההתחייבות שהאן לא תיזום עוול. 敵 נקרא כשוויון מעמד בין שכנים, לא בהכרח ״אויבים״. 居且 הוא תואר זמני לצד דאנג־חו, ודיאו־צ׳ז־נאן שם השליח בעקבות הפרשנות; הכתיב המקומי לא הוחלף ב־降貪民惡潔 .渠且 ופסקת השבויים נמסרו זמנית; זהות ג׳אנג ני אינה מוכרעת. נשמר המניין המאוחר של ן. פ' א.ת.]

כו. [人亡 הם נמלטים, לא אנשים מתים. שני האיסורים על חציית הביצורים והעונש על הפרת ההסכם נשמרו יחד; אין לנסחם כגבול מדיני מודרני. 使明知之 הוא צו להודיע בבירור, לא דיווח שהפרסום כבר הושלם. פ' א.ת.]

כז. [נשמר ״כעבור ארבע שנים״, אף שהפירוש העתיק מצביע על קושי כרונולוגי בהמשך. ג׳וז־צ׳ן הוא שם הבן, לא הצירוף ״שליט ושרים״; יואֶה ממשיך לשרת את השאן־יו החדש. פ' א.ת.]

לפלישות בני הצפון. העמידו עוד שלושה מצביאים, וחילותיהם חנו בשי־ליו שממערב לצ׳אנג־אָן, בג׳־מֶן שמצפון לוויי ובבא־שאנג, להתכונן לבני הצפון. פרשי חוּ נכנסו בגבול גוֹאוּ־ג׳וּ שבדאי, ומשואות האזהרה הגיעו עד גאן־צ׳וּאן וצ׳אנג־אָן. כעבור כמה חודשים הגיע צבא האן לגבול. שִׁיונג־נוּ כבר הסתלקו הרחק מן הביצורים, וגם צבא האן שוחרר. כעבור יותר משנה מת שִׁיאוֹ־וֶן ושִׁיאוֹ־ג׳ינג עלה לשלטון. סווי, מלך ג׳או, שלח אז אנשים בסתר לשִׁיונג־נוּ. וּ וצ׳וּ מרדו ורצו לקשור עם ג׳או תוכנית לחדור לגבול. האן צרה על ג׳או והביסה אותה, וגם שִׁיונג־נוּ חדלו. מכאן ואילך שוב כרת שִׁיאוֹ־ג׳ינג שלום ונישואים עם שִׁיונג־נוּ, פתח את שוקי הגבול, נתן להם מתנות ושלח נסיכה לפי ההסכם הישן. עד סוף ימי שִׁיאוֹ־ג׳ינג היו לפעמים פשיטות קטנות לבזוז בגבול, אך לא פלישה גדולה.[כח]

משעלה הקיסר הנוכחי לשלטון, הבהיר את התחייבויות השלום והנישואים, נהג בהם בנדיבות, פתח את שוקי הגבול ונתן אספקה בשפע. משאן־יוּ ומטה היו כל שִׁיונג־נוּ קרובים להאן ובאים ושבים למרגלות החומה הגדולה.[כט]

האן שלחה את נִיֶה וָנג־יי, איש מאי־יי, להוציא סחורות בניגוד לאיסור ולקשור קשר עם שִׁיונג־נוּ. העמיד פנים שהוא מוכר להם את העיר מאי־יי כדי לפתות את השאן־יוּ. השאן־יוּ האמין לו וחשק ברכוש מאי־יי; נכנס עם מאה אלף פרשים דרך ביצורי וּ־ג׳וֹאוּ. האן הציבה במארב יותר משלוש מאות אלף

כח. [נשמרו ארבע שנות ג׳וּן־צ׳ן, שתי חדירות של שלושים אלף פרשים כל אחת ושתי קבוצות של שלושה מצביאים, בלי תיקון כרונולוגי. סווי הוא שם מלך ג׳או; ״הקיסר הנוכחי״ שבפסקה הבאה הוא שליט מאוחר יותר. לא נוספו שמות מצביאים שאינם בפסקה. פ' א.ת.]

כט. [״הקיסר הנוכחי״ מוסר את 今帝 מנקודת הזמן של המספר, ולא את הקיסר האחרון ברשימה. הבטחת הקרבה ושוקי הגבול נשמרת לפני ההידרדרות בפסקה הבאה. פ' א.ת.]

חיילים לצד מאי־יי. הצנזור הבכיר האן אַן־גוּאוֹ היה מפקח הצבא ופיקח על ארבעה מצביאים כדי לארוב לשאן־יוּ. לאחר שהשאן־יוּ נכנס מעבר לביצורי האן, בעודו יותר ממאה לי ממאי־יי, ראה מקנה פזור בשדה ואין איש רועה אותו. תמה על כך ותקף מוצב. באותה עת סייר פקיד מפקדת יַן־מֶן בגבול; ראה את הפולשים והתבצר במוצב הזה. ידע את תוכנית צבא האן. השאן־יוּ תפס אותו ורצה להורגו; אז גילה הפקיד לשאן־יוּ היכן נמצא צבא האן. השאן־יוּ נדהם ואמר: "אכן, כבר חשדתי בכך." הוליך את הצבא בחזרה. כשיצא אמר: "העובדה שהשגתי את הפקיד היא מעשה שמיים; השמיים ציוו עליך לדבר." עשה את הפקיד ל"מלך השמיים". צבא האן קבע שיפתח בהתקפה כשהשאן־יוּ ייכנס למאי־יי. השאן־יוּ לא הגיע, ולכן לא השיג צבא האן דבר. כוחו של ואנג חווי, מצביא האן, יצא מדאי כדי לתקוף את מטען בני הצפון. שמע שהשאן־יוּ שב וצבאו רב, ולא העז לצאת. האן ערפה את חווי משום שהוא שיזם את תוכנית המלחמה ולא התקדם. מכאן ואילך ניתקו שִׁיונג־נוּ את השלום והנישואים, תקפו את הביצורים שעל נתיבי התנועה, ונכנסו שוב ושוב לבזוז בגבול האן פעמים שאין למנותן. אך שִׁיונג־נוּ היו חמדנים, ועדיין אהבו את שוקי הגבול וחשקו ברכוש האן. גם האן הוסיפה לקיים את שוקי הגבול ולא הפסיקה אותם, כדי לפגוע בהם באמצעותם.[ל]

בסתיו, חמש שנים אחרי מסע מאי־יי, שלחה האן ארבעה מצביאים, רבבת פרשים לכל אחד, לתקוף את בני הצפון ליד שוקי הגבול. המצביא וויי צ'ינג יצא

משאנג־גוּ, הגיע ללוֹנג־צ׳ָנג ולקח שבע מאות ראשים ושבויים מבני חוּ. גונג־סוּן חֶה יצא מיוּן־ג׳ונג ולא השיג דבר. גונג־סוּן אָאוּ יצא ממחוז דאי, ובני חוּ הביסו יותר משבעת אלפים מאנשיו. לי גואנג יצא מיֶן־מָן והובס בידי בני חוּ. שִׁיונג־נוּ תפסו את גואנג חי; אחר כך הצליח להימלט ולשוב. האן כלאה את אָאוּ ואת גואנג; אָאוּ וגואנג פדו את עונשם ונעשו פשוטי עם. באותו חורף נכנסו שִׁיונג־נוּ פעמים רבות לבזוז בגבול, ובייחוד ביְוּ־יאנג. האן שלחה את המצביא האן אָן־גוּאוֹ לחנות ביְוּ־יאנג ולהתכונן לבני הצפון. בסתיו הבא נכנסו עשרים אלף פרשי שִׁיונג־נוּ להאן, הרגו את מושל ליאו־שִׁי ולקחו בשבי יותר מאלפיים איש. בני חוּ נכנסו שוב, הביסו יותר מאלף אנשי צבא מושל יְוּ־יאנג וצרו על אָן־גוּאוֹ, מצביא האן. גם יותר מאלף פרשיו של אָן־גוּאוֹ כמעט כלו; אך הגיעה עזרה מיֶן, ושִׁיונג־נוּ הסתלקו. שוב נכנסו שִׁיונג־נוּ ליֶן־מָן, הרגו ולקחו בשבי יותר מאלף איש. אז שלחה האן את המצביא ווי צ׳ינג בראש שלושים אלף פרשים לצאת מיֶן־מָן, ואת לי שִׁי לצאת ממחוז דאי, לתקוף את בני חוּ. לקחו כמה אלפי ראשים ושבויים. בשנה שלאחר מכן שוב יצא ווי צ׳ינג מערבה מיוּן־ג׳ונג עד לונג־שִׁי, ותקף את מלכי לוֹאוּ־פאן ובאי־יאנג מבני חוּ שמדרום לנהר. לקח כמה אלפי ראשים ושבויים מבני חוּ ויותר ממיליון ראשי בקר וצאן. אז לקחה האן את הארץ שמדרום לנהר, בנתה את שואו־פאנג ושוב שיקמה את הביצורים הישנים שמָנג טיין הקים בימי צ׳ין; הנהר שימש לה מעוז. האן גם ויתרה על

ל. [נשמרו יותר משלוש מאות אלף אנשי המארב ועריפת ואנג חווי. לאחר השבת הקריאה הנדפסת בפרק 108, גם שם נמסרים יותר משלוש מאות אלף; הבדל המספרים היה בתעתיק הבסיס, ולא נשאר בין שני הנוסחים שאומצו. בפרק 108 מסופר שחווי התאבד, וכאן שנערף; הבדל זה נשמר ולא יושב בשקט. 奸蘭 נקרא כהוצאת סחורות אסורה לפי הפירוש העתיק, לא שם של אדם. נֵיָה וָנג־יי משמר את הצורה המלאה; וָנג עשוי להיות כינוי זקנה, לא חלק מהשם. ״מלך השמיים״ הוא התואר שנתן השאן־יוּ לפקיד. פ' א.ת.]

אדמת דְזאו־יאנג שבנפה המרוחקת, דמוית כיס, של שאנג־גו, ונתנה אותה לבני חו. זו הייתה השנה השנייה ליוּאָן־שואו של האן.[לא]

בחורף שאחר כך מת ג׳וּן־צֶ׳ן השאן־יו של שִׁיונג־נו. אחיו, יי־ג׳ה־שִׁיה, מלך גו־לי של השמאל, מינה את עצמו לשאן־יו ותקף והביס את יו־דאן, יורש העצר של ג׳וּן־צֶ׳ן השאן־יו. יו־דאן נמלט ונכנע להאן. האן העניקה ליו־דאן את התואר מרקיז שָׁה־אָן; כעבור כמה חודשים מת.[לב]

משעלה יי־ג׳ה־שִׁיה השאן־יו לשלטון, באותו קיץ נכנסו כמה רבבות פרשי שִׁיונג־נו, הרגו את גונג יוֹאו, מושל מחוז דאי, ולקחו בשבי יותר מאלף איש. באותו סתיו שוב נכנסו שִׁיונג־נו לְיֶן־מָן, הרגו ולקחו בשבי יותר מאלף איש. בשנה שלאחר מכן שוב נכנסו שִׁיונג־נו למחוזות דאי, דינג־שִׁיאנג ושאנג־ג׳וּן, שלושים אלף פרשים לכל מחוז, והרגו ולקחו בשבי כמה אלפי אנשים. המלך הנבון של הימין של שִׁיונג־נו נטר טינה להאן על שגזלה את אדמתו שמדרום לנהר ובנתה את שואו־פאנג. פעמים רבות פלש לבזוז בגבול, וגם נכנס לארץ שמדרום לנהר, הטריד את שואו־פאנג והרג ולקח בשבי פקידים ואנשים רבים מאוד.[לג]

לא. [כל ארבעת המצביאים, בסיסי יציאתם, מספרי החיילים והאבדות, פדיון שני המצביאים, המקנה והשנה נשמרו. 辟什 נקרא כדימוי של נפה מרוחקת ובולטת לתוך הגבול, בעקבות הפרשנות, לא כשם נפה "שָׁה־פי". דְזאו־יאנג נשמר כשם אדמה. "ראשים ושבויים" מוסר את מניין 虜首 ואינו מחלק אותו למספר הרוגים ולמספר שבויים שאין המקור מבחין ביניהם. פ' א.ת.]

לב. [יי־ג׳ה־שׁיה נמסר בתעתיק זמני של 斜稚伊, ויו־דאן בתעתיק של 單於; הסימן 單 נקרא בשם האחרון דאן, ולא שאן כבתואר שאן־יו. תפיסת השלטון, תבוסת היורש ומותו לאחר מקלט בהאן נשמרו בלי להציג ירושה רגילה. פ' א.ת.]

לג. [בעמוד 3786 של "סה־בו ביי־יאו" נדפס 郡代入復又, עם 復 אחד, מול 復復又 שבתעתיק הבסיס. הכפל הוסר מן הגוף הסיני והעברית נמסרת "שוב". שלושים אלף פרשים נמסרים לכל אחד משלושת המחוזות, ולא כסך הכול. פ' א.ת.]

באביב הבא מינתה האן את ווי צ׳ינג למצביא הגדול. בראש שישה מצביאים ויותר ממאה אלף איש יצא משואו־פאנג ומגאו־צ׳וּאֶה לתקוף את בני חוּ. המלך הנבון של הימין חשב שצבא האן אינו יכול להגיע, שתה יין והשתכר. צבא האן יצא שש מאות או שבע מאות לי מעבר לביצורים, ובלילה הקיף את המלך הנבון של הימין. המלך נדהם, נחלץ ונמלט; קבוצות של פרשים מובחרים הלכו בעקבותיו והסתלקו. האן לקחה חמישה־עשר אלף גברים ונשים מאנשי המלך הנבון של הימין ויותר מעשרה מלכים קטנים כפופים. באותו סתיו נכנסה רבבת פרשי שׁיונג־נוּ, הרגה את ג׳וּ יינג, מפקד מחוז דאי, ולקחה בשבי יותר מאלף איש.[לד]

באביב הבא שוב שלחה האן את המצביא הגדול ווי צ׳ינג בראש שישה מצביאים ויותר ממאה אלף פרשים. יצא פעמיים כמה מאות לי מדינג־שׁיאנג לתקוף את שׁיונג־נוּ; בשתי הפעמים יחד לקח יותר מתשעה־עשר אלף ראשים ושבויים. אך האן איבדה גם שני מצביאים ויותר משלושת אלפים פרשים מצבאם. גֵ׳ן, המצביא הימני, הצליח להיחלץ בעצמו; אך צבאו של ג׳או שׁין, מרקיז שׁי והמצביא הקדמי, לא הצליח, והוא נכנע לשׁיונג־נוּ. ג׳או שׁין היה קודם מלך קטן מבני חוּ; נכנע להאן, והאן העניקה לו את התואר מרקיז שׁי. בהיותו המצביא הקדמי איחד את כוחו עם כוח המצביא הימני, והם צעדו בנפרד. לבדם נתקלו בצבא השאן־יוּ, ולכן אבד כל כוחם. משהשיג השאן־יוּ את מרקיז שׁי, עשה אותו למלך שמעלתו שנייה לשלו, נתן לו את אחותו לאישה ותכנן איתו נגד האן. שׁין יעץ לשאן־יוּ להרחיק צפונה, לחצות את המדבר

לד. [שש מאות או שבע מאות לי הוא מרחק משוער, לא שש־שבע מאות חיילים. חמישה־עשר אלף השבויים כוללים גברים ונשים; יותר מעשרה מלכים כפופים נספרים בנפרד. לא נמחק השכרון ולא שונה כיוון מנוסת המלך שאין המקור קובע. פ' א.ת.]

ולפתות את צבא האן ולהתישו; להמתין עד שיתייגע עד קצה כוחו ואז להכות בו, ולא להתקרב לביצורים. השאן־יו שמע לעצתו. בשנה שלאחר מכן נכנסה רבבת פרשי חו לשאנג־גו והרגה כמה מאות אנשים.[לה]

באביב הבא שלחה האן את צ׳ו־בינג, מצביא הפרשים המהירים, בראש רבבת פרשים לצאת מלונג־שי. עבר את הר יֶן־ג׳ה יותר מאלף לי, תקף את שיונג־נו ולקח יותר משמונה־עשר אלף ראשים ושבויים מפרשי חו. הביסם והשיג את דמות הזהב שמלך שיו־טו השתמש בה להקרבה לשמיים. באותו קיץ שוב יצא מצביא הפרשים המהירים עם מרקיז חֶה־צ׳י וכמה רבבות פרשים מלונג־שי ומביי־די, אלפיים לי, לתקוף את שיונג־נו. עבר את ג׳ו־יֶן, תקף את הר צ׳י־ליאן ולקח יותר משלושים אלף ראשים ושבויים מבני חו, ויותר משבעים אנשים בדרגת מלך קטן כפוף ומטה. באותה עת נכנסו גם שיונג־נו למחוז דאי ולִיֶן־מֶן, הרגו ולקחו בשבי כמה מאות אנשים. האן שלחה את מרקיז בו־ואנג ואת המצביא לי גואנג לצאת מיואו־ביי־פינג ולתקוף את המלך הנבון של השמאל של שיונג־נו. המלך הנבון של השמאל הקיף את המצביא לי. היו לו כארבעת אלפים חיילים וכמעט כלו, אך גם מספר האויבים שהרג ולקח בשבי עלה על מספרם. צבא מרקיז בו־ואנג הגיע לעזרה, והמצביא לי הצליח להיחלץ. האן איבדה כמה אלפי אנשים. מרקיז חֶה־צ׳י איחר למועד שקבע מצביא הפרשים המהירים; הוא ומרקיז בו־ואנג היו שניהם חייבי מיתה, פדו את עונשם ונעשו פשוטי עם.[לו]

לה. [ג׳יֶן הוא שם המצביא הימני; שם המשפחה סו, הידוע מן הפרשנות, לא הוסף לגוף. ״פעמיים״ משמר את 再出, ויותר משלושת אלפים פרשים הוא מניין שני הכוחות יחד. אחות השאן־יו נישאת לשִׁין לפי ההבנה הזמנית של 姊 .自次王 נמסר כמעמד שני לשאן־יו, בלי לזהות דרגה מודרנית. פ' א.ת.]

באותו סתיו כעס השאן־יו על מלך חוּן־יֶה ועל מלך שִׁיו־טוּ שישבו במערב, מפני שהאן הרגה ולקחה בשבי רבבות מאנשיהם. רצה לקרוא להם ולהורגם. מלך חוּן־יֶה ומלך שִׁיו־טוּ פחדו ותכננו להיכנע להאן. האן שלחה את מצביא הפרשים המהירים לקבל אותם. מלך חוּן־יֶה הרג את מלך שִׁיו־טוּ, צירף את אנשי שִׁיו־טוּ לאנשיו שלו ונכנע להאן. היו יותר מארבעים אלף איש, אך הכריזו שהם מאה אלף. משקיבלה האן את מלך חוּן־יֶה, פחתו עוד יותר פלישות בני חוּ ללונג־שִׁי, לביי־די ולארץ שממערב לנהר. העבירו עניים מן הארץ שממזרח למעברים להתיישב באדמות שנלקחו משיונג־נוּ מדרום לנהר ובשִׁין־צ׳ין־ג׳ונג, כדי למלא אותן, והפחיתו במחצית את חיילי הגבול מביי־די ומערבה. בשנה שלאחר מכן נכנסו כמה רבבות פרשי שיונג־נוּ לכל אחד מן המחוזות יוֹאוּ־ביי־פינג ודינג־שִׁיאנג, הרגו ולקחו בשבי יותר מאלף איש והסתלקו.[לו]

באביב הבא תכננה האן: ״שִׁין, מרקיז שִׁי, יעץ לשאן־יו לשבת מצפון למדבר, מתוך מחשבה שצבא האן אינו יכול להגיע.״ נתנו לסוסים דגן וגייסו מאה אלף פרשים. עם הסוסים לנשיאת מטען פרטי והסוסים המלווים היו בסך הכול מאה וארבעים אלף סוסים, בלי לכלול את הובלת המזון והמטען. ציוו על צ׳ינג, המצביא הגדול, ועל צ׳וּ־בינג, מצביא הפרשים המהירים, לחלק ביניהם את

לו. [בעמוד 3788 של ״סה־בו בייִ־יאוּ״ נדפס 騎 .級餘八千萬騎虜首, שסומן למחיקה בתעתיק הבסיס, הושב לגוף הסיני; המניין הראשון בעברית מציין פרשים. מניין הקיץ נמסר בנפרד כאנשים. דמות הזהב אינה מזוהה אוטומטית כפסל בודהה. נשמרו שלושה מניינים נפרדים — יותר משמונה־עשר אלף, שלושים אלף ושבעים — וארבעת אלפי אנשי לי. מרקיז בּוֹ־ואנג וחֶה־צ׳י נמסרים בתואריהם, בלי הוספת שמות פרטיים. פ' א.ת.]

לז. [ארבעים אלף ו״מאה אלף״ הם מניין ממשי והכרזה, ולא שתי גרסאות שאוחדו. חוּן־יֶה הוא שם מלך; אין למזגו עם גונג־סוּן חוּן־יֶה שבפרק 109. חיסול שִׁיו־טוּ, העברת העניים ומחצית צבא הגבול נשמרו. שִׁין־צ׳ין־ג׳ונג הוא שם אזור, לא ממלכת צ׳ין חדשה. פ' א.ת.]

הצבא לשניים. המצביא הגדול יצא מדינג־שׁיאנג, ומצביא הפרשים המהירים יצא מדאי; שניהם קבעו לחצות את המדבר ולתקוף את שׁיונג־נו. השאן־יו שמע על כך, הרחיק את מטענו והמתין עם חייליו המובחרים מצפון למדבר. נלחם יום אחד במצביא הגדול של האן. לעת ערב קמה רוח גדולה, וצבא האן שילח את האגף השמאלי והימני להקיף את השאן־יו. השאן־יו העריך שלא יוכל להשתוות לצבא האן בקרב; יצא בעצמו עם כמה מאות פרשים חזקים, פרץ את כיתור האן ונמלט לצפון־מערב. צבא האן רדף בלילה ולא השיגו. במהלך המסע הרגו ותפסו תשעה־עשר אלף ראשים ושבויים משׁיונג־נו, הגיעו בצפון לעיר ג׳או שׁין בהר טיין־ין ושבו.[לח]

כשנמלט השאן־יו, קבוצות מחייליו התערבבו בצבא האן והלכו בעקבותיו. זמן רב לא הצליח השאן־יו להתחבר עם עיקר אנשיו. מלך גו־לי של הימין שלו חשב שהשאן־יו מת, ומינה את עצמו לשאן־יו. השאן־יו האמיתי שב ומצא את אנשיו; אז ויתר מלך גו־לי של הימין על תואר השאן־יו ושב להיות מלך גו־לי של הימין.[לט]

מצביא הפרשים המהירים של האן יצא יותר מאלפיים לי מדאי ונלחם במלך הנבון של השמאל. צבא האן לקח בסך הכול יותר משבעים אלף ראשים ושבויים מבני חו. המלך הנבון של השמאל ומצביאיו נמלטו כולם. מצביא

לח. [בעמוד 3790 של ״סה־בו בייי־יאו״ נדפס 負私, לא 私負 המוצע בסימון תעתיק הבסיס. הסדר הנדפס הושב לסינית. מטען פרטי וסוסים מלווים מוסרים את הצירוף בקירוב; תחומו התחבירי עוד טעון עיון. מאה אלף פרשים ומאה וארבעים אלף סוסים נבדלים, וסוסי אספקת המזון והמטען אינם כלולים במניין האחרון. צ״ינג וצ׳ו־בינג נמסרו בשמות שהמקור נותן כאן, בלי הוספת שמות משפחה. הניצחון אינו הופך ללכידת השאן־יו שנמלט. פ' א.ת.]

לט. [מלך גו־לי של הימין טעה כשחשב שהשאן־יו מת; אין כאן מות השאן־יו או שני שליטים רצופים. ויתורו על התואר ושיבתו למשרה הקודמת נשמרו במפורש. פ' א.ת.]

הפרשים המהירים ערך קורבן פָּנג בהר לאנג־ג׳וּ־שׁוּ וקורבן שאן בגוּ־יֶן, הגיע עד האן־חאי ושב.[מ]

מכאן ואילך נמלטו שׁיונג־נוּ הרחק, ולא הייתה חצר מלך מדרום למדבר. האן חצתה את הנהר, ומשואו־פאנג מערבה עד לינג־ג׳וּ פתחה תעלות במקומות שונים והקימה שדות. היו שם חמישים או שישים אלף פקידים וחיילים. כרסמו בהדרגה באדמה, ותחומם הגיע לאדמות שׁיונג־נוּ שבצפון.[מא]

תחילה, כשיצאו שני מצביאי האן למסע הגדול להקיף את השאן־יוּ, הרגו ולקחו בשבי שמונים או תשעים אלף איש; אך גם רבבות מחיילי האן מתו, ויותר ממאה אלף סוסי האן מתו. שׁיונג־נוּ אומנם נפגעו והתרחקו, אך גם להאן נותרו מעט סוסים ולא הייתה יכולה לצאת שוב. שׁיונג־נוּ השתמשו בעצתו של ג׳או שׁין, שלחו שליח להאן ובדברים נעימים ביקשו שלום ונישואים. בן השמיים מסר את העניין לדיון. היו שאמרו לכרות שלום ונישואים, והיו שאמרו לעשות אותם לנתינים. אמר וָן צ׳אנג, מנהל לשכת ראש השרים: ״שׁיונג־נוּ זה עתה הובסו והם במצוקה. ראוי ואפשר לעשות אותם לנתינים חיצוניים, שיבואו להגיש את הכבוד בגבול.״ האן שלחה את וָן צ׳אנג לשאן־יוּ. כששמע השאן־יוּ את תוכנית צ׳אנג, כעס מאוד והחזיק בו בלי לשלוח אותו בחזרה. קודם לכן החזיקה גם האן בשליחי שׁיונג־נוּ שנכנעו לה; גם השאן־יוּ היה מחזיק מיד בשליחי האן כנגדם. האן החלה שוב לאסוף חיילים וסוסים, אך אז מת

מ. [封 וּ禪 נמסרו כשני טקסי קורבן פָּנג ושאן, לא כהענקת נחלה או מדיטציה. האן־חאי נשמר כשם גאוגרפי זמני, בלי זיהוי אוטומטי עם ים או אגם מודרני. שבעים אלף מניין כולל של ראשים ושבויים, לא שבעים אלף מכל סוג. פ' א.ת.]

מא. [萬六五 נקרא חמישים או שישים אלף, לא חמישים ושישה אלף. פתיחת תעלות, הקמת שדות והרחבת תחום האן נשמרו בנפרד; העדר חצר מלך מדרום למדבר אינו טענה שהאזור התרוקן מכל אדם. פ' א.ת.]

צ׳ו־בינג, מצביא הפרשים המהירים. משום כך זמן רב לא תקפה האן את בני חו בצפון.[מב]

כעבור כמה שנים מת יי־ג׳ה־שׂיה השאן־יו, לאחר שלוש־עשרה שנות שלטון. בנו וו־ווי קם לשלטון כשאן־יו. זו הייתה השנה השלישית ליואֶן־דינג של האן. משעלה וו־ווי השאן־יו לשלטון, החל בן השמיים של האן לצאת לסיורים במחוזות ובנפות. אחר כך הייתה האן עסוקה בהענשת שתי ממלכות יְוֶה בדרום ולא תקפה את שׂיונג־נו; גם שׂיונג־נו לא פלשו לגבול.[מג]

בשנתו השלישית של וו־ווי השאן־יו כבר חיסלה האן את נאן־יְוֶה. שלחה את חֶה, הממונה לשעבר על הסוסים, בראש חמישה־עשר אלף פרשים לצאת מג׳יוֹאו־יוּאֶן יותר מאלפיים לי. הגיע לבאר פו־ג׳ו ושב בלי לראות אפילו איש אחד משׂיונג־נו. האן גם שלחה את ג׳או פו־נו, לשעבר מרקיז צונג־פיאו, בראש יותר מרבבת פרשים לצאת מלינג־ג׳ו כמה אלפי לי. הגיע לנהר שׂיונג ושב; גם הוא לא ראה אפילו איש אחד משׂיונג־נו.[מד]

באותה עת סייר בן השמיים בגבול והגיע לשואו־פאנג. ערך מאה ושמונים אלף פרשים להפגין את כוחו הצבאי, ושלח את גואו ג׳י למסור לשאן־יו דברי

מב. [故物 נמסר כמות חיילים, ולא כאובדן ציוד. שמונים או תשעים אלף מן האויב, רבבות חיילי האן ויותר ממאה אלף סוסים אינם מאוחדים למניין אבדות אחד. 請朝 הובן כהגשת כבוד בגבול, לא בקשה ללשכת הקיסר בבירה. עצירת השליחים היא הדדית, ומות צ׳ו־בינג מסביר את הפסקת המסעות. פ' א.ת.]

מג. [שלוש־עשרה שנות יי־ג׳ה־שׂיה והשנה השלישית ליואֶן־דינג נשמרו בלי המרה או התאמה. ״שתי ממלכות יְוֶה״ מוסר את 越兩; אין להוסיף את שמותיהן מן הפרשנות לגוף. וו־ווי הוא שם השאן־יו הבא, לא נזיפה על עשייה. פ' א.ת.]

אזהרה. משהגיע גואו ג׳י לשׁיונג־נו, שאל אותו הממונה על האורחים של שׁיונג־נו על שליחותו. גואו ג׳י נהג בענווה ודיבר בנעימות: ״אראה את השאן־יו ואומר לו בעל פה.״ השאן־יו קיבל את ג׳י. אמר ג׳י: ״ראשו של מלך נאן־יֶוֶה כבר תלוי בשער הצפוני של האן. עתה, אם השאן־יו יכול לצאת ולהילחם בהאן, בן השמיים ממתין בגבול, בראש צבאו בעצמו. ואם השאן־יו אינו יכול, יפנה דרומה ויהיה נתין של האן. מדוע רק תברח הרחק ותתחבא בארץ הקרה והקשה שמצפון למדבר, שאין בה מים ומרעה? אל תעשה זאת.״ משסיים לדבר, כעס השאן־יו מאוד. מיד ערף את הממונה על האורחים שהביאו לפניו, החזיק בגואו ג׳י ולא נתן לו לשוב, והעביר אותו לשפת הים הצפוני. אך השאן־יו נמנע לבסוף מפלישה לגבול האן; נתן מנוחה לאנשיו ולסוסיו וגידל אותם, תרגל ירי וציד, ושלח פעמים רבות שליחים להאן לבקש שלום ונישואים בדברים נעימים ומתוקים.[מה]

האן שלחה את ואנג וו ואחרים לבחון את שׁיונג־נו. חוק שׁיונג־נו היה ששליח האן לא יוכל להיכנס לאוהל הכיפה אלא אם יסיר את מטה השליחות ויקעקע את פניו בדיו. ואנג וו היה איש בייִ־די, בקי במנהגי בני חו. הסיר את מטהו וקעקע את פניו, וזכה להיכנס לאוהל הכיפה. השאן־יו אהב אותו והעמיד פנים

מד. [חָה נמסר בשם הפרטי שבמקור, בלי להוסיף גונג־סון. שתי יציאות, שני מרחקים ושתי קביעות שלא נראה אפילו איש אחד נשמרו. פו־ג׳ו נמסר בעקבות קריאת 苴 כ־餘子 שבפרשנות. פ׳ א.ת.]

מה. [בעמוד 3793 של ״סה־בו בייִ־יאו״ נדפס 戰漢與前即能, לא סדר 能即 המוצע בסימון תעתיק הבסיס. 即能 הושב לגוף הסיני; המשפט נמסר בעברית כתנאי ״אם... יכול״. מאה ושמונים אלף פרשים נפרדים מן הכוחות בפסקה הקודמת. הממונה על האורחים הוצא להורג, ואילו גואו ג׳י הוחזק והועבר; אין להחליף את הנפגעים. ״הים הצפוני״ משמר את 海北 בלי זיהוי מודרני מוכרע. פ׳ א.ת.]

שהוא מסכים בדברים מתוקים לשלוח את יורש העצר שלו להאן כבן ערובה, כדי לבקש שלום ונישואים.[מו]

האן שלחה את יאנג שׁין לשׁיונג־נוּ. באותה עת כבשה האן במזרח את יֶה־מוֹ ואת צ׳או־שׁיֵן ועשתה אותן למחוזות, ובמערב הקימה את מחוז ג׳יוֹאוּ־צ׳וּאָן כדי לנתק את דרך הקשר בין בני חוּ ובין צ׳יאנג. האן גם פתחה במערב קשרים עם יֶוֶה־ג׳ה ועם דָא־שׁיה, והשיאה נסיכה למלך וּ־סוּן כדי לנתק משׁיונג־נוּ את הממלכות המסייעות להם במערב. בצפון הרחיבה עוד את השדות עד שׁיֵן־ליי, ועשתה אותו לגבול; שׁיונג־נוּ לא העזו לומר דבר על כך. באותה שנה מת שׁין, מרקיז שׁי. בעלי הכוח בהאן חשבו ששׁיונג־נוּ כבר חלשים ושאפשר לעשות אותם לנתינים כפופים. יאנג שׁין היה נוקשה, ישר ועיקש, ומעולם לא היה שר רם־מעלה; השאן־יוּ לא קירב אותו. השאן־יוּ רצה לקרוא לו להיכנס, אך הוא לא הסכים להסיר את מטה השליחות. לכן ישב השאן־יוּ מחוץ לאוהל הכיפה וקיבל את יאנג שׁין. משראה יאנג שׁין את השאן־יוּ, אמר: ״אם רצונך בשלום ונישואים, יישלח יורש העצר של השאן־יוּ להאן כבן ערובה.״ אמר השאן־יוּ: ״זה אינו ההסכם הישן. בהסכם הישן האן הייתה שולחת תמיד נסיכה ומעניקה משי ארוג, משי גולמי ומזון בכמויות קבועות לשם שלום ונישואים; ושׁיונג־נוּ לא היו מטרידים את הגבול. עתה אתה רוצה להפוך את מנהג העבר ולעשות את יורש העצר שלי לבן ערובה. אין בכך תקווה.״ מנהג שׁיונג־נוּ, כשראו שליח האן שאינו איש רם־מעלה מן החצר, היה: אם הוא מלומד, חשבו שבא לשכנע ושברו את טיעוניו; אם הוא צעיר, חשבו שבא להתנקש ושברו את רוחו. בכל

מו. [節 הוא מטה המעיד על שליחות מוסמכת, לא ״עונה״ או מפרק. הוויתור עליו וקעקוע הפנים נבדלים. 詳 נקרא כהעמדת פנים; ההבטחה לשלוח את יורש העצר אינה מדווחת כשליחה שבוצעה. פ' א.ת.]

פעם ששליח האן נכנס לשיונג־נו, שיונג־נו היו משיבים כנגדו. האן החזיקה בשליח שיונג־נו, ושיונג־נו החזיקו גם הם בשליח האן; לא הסכימו לחדול עד שהיו שקולים אלה כנגד אלה.[מז]

משנת יאנג שין, שלחה האן את ואנג וו. השאן־יו שב והחניף בדברים מתוקים, כדי להשיג רכוש רב מהאן. רימה את ואנג וו ואמר: "אני רוצה להיכנס להאן ולראות את בן השמיים, ולכרות איתו פנים אל פנים ברית אחים." ואנג וו שב ודיווח להאן; האן בנתה לשאן־יו מעון בצ'אנג־אַן. שיונג־נו אמרו: "אם לא יבוא איש רם־מעלה מהאן כשליח, לא נדבר איתו בכנות." שיונג־נו שלחו איש רם־מעלה שלהם להאן. חלה; האן נתנה לו תרופות ורצתה לרפאו, אך לרוע המזל מת. אז שלחה האן את לו צ'ונג־גואו לשליחות, כשהוא נושא חותם וסרט של דרגת אלפיים שה, וליווה את גופתו. ערכו קבורה עשירה שערכה כמה אלפי זהב, ואמרו: "זה איש רם־מעלה של האן." השאן־יו חשב: "האן הרגה את שליחי רם־המעלה." החזיק בלו צ'ונג־גואו ולא נתן לו לשוב. כל הדברים שאמר השאן־יו היו רק מרמה ריקה כלפי ואנג וו; כלל לא התכוון להיכנס להאן או לשלוח את יורש העצר כבן ערובה. אז שלחו שיונג־נו פעמים רבות כוחות פשיטה להפר את הגבול. האן מינתה את גואו צ'אנג למצביא מכניע חו, והוא ומרקיז ג'ואוֹ־יֶה חנו ממזרח לשואו־פאנג להתכונן לבני חו. לו צ'ונג־גואו הוחזק אצל שיונג־נו שלוש שנים, ואז מת השאן־יו.[מח]

וו־ווי השאן־יו מת לאחר עשר שנות שלטון. בנו וו־שֶה־לו קם לשלטון כשאן־יו. היה צעיר, ותוארו היה "השאן־יו הילד". זו הייתה השנה השישית ליואַן־פֶנג.

מז. [יאנג שין נבדל מג'או שין, מרקיז שי. 矣幾無 הובן כהעדר תקווה לפי קריאת 幾 כ־冀 בפרשנות, לא קביעת זמן קצר. נשמרו שתי תגובות לשליחים, הבחירה להיפגש מחוץ לאוהל וההדדיות בעצירתם. שֵׁן־לִיי נמסר זמנית כשם מקום; אין לשנות בשקט את 雷肱. פ' א.ת.]

מכאן ואילך התרחק השאן־יוּ עוד לצפון־מערב. צבא צד השמאל היה מול יוּן־ג׳ונג, וצד הימין מול מחוזות ג׳יוֹאוּ־צ׳וּאָן ודוּן־חואנג.[מט]

משעלה השאן־יוּ הילד לשלטון, שלחה האן שני שליחים: אחד להביע תנחומים לשאן־יוּ ואחד להביע תנחומים למלך הנבון של הימין, כדי לזרוע פירוד בארצו. השליחים נכנסו לשׁיונג־נוּ, ושׁיונג־נוּ הביאו את שניהם לשאן־יוּ. השאן־יוּ כעס והחזיק בכל שליחי האן. קבוצות שליחי האן שהוחזקו אצל שׁיונג־נוּ הגיעו בזמנים שונים ליותר מעשר; וכשבאו שליחי שׁיונג־נוּ, גם האן הייתה מחזיקה בהם מיד כנגדם.[נ]

באותה שנה שלחה האן את גואנג־לי, מצביא אֶר־שָׁה, מערבה לתקוף את דָא־יוּאָן, וציוותה על אָאוּ, מצביא יין־יוּ, לבנות את עיר קבלת הכניעה. באותו חורף ירד שלג רב אצל שׁיונג־נוּ, ומקנה רב מת ברעב ובקור. השאן־יוּ הילד היה צעיר ואהב הרג ומלחמה, ורבים מבני ארצו היו חסרי מנוח. המפקד הגדול של השמאל רצה להרוג את השאן־יוּ, ושלח איש להודיע להאן בסתר: ״אני רוצה להרוג את השאן־יוּ ולהיכנע להאן. האן רחוקה; אם יבוא צבא לקבל אותי,

---

מח. [בעמוד 3795 של ״סה־בו בייי־יאו״ נדפס 言甘譋復, בלי 譋. 以 הושב לגוף הסיני במקום 肴 שבתעתיק הבסיס, והעברית מציינת חנופה. 以 שבתעתיק הפרשנות לא נוסף. שני אלפים שה היא דרגה, לא מספר שליחים. ״זה איש רם־מעלה של האן״ מתייחס לשליח לוּ צ׳ונג־גוּאוֹ, לא למת משׁיונג־נוּ. החשד לרצח מיוחס לשאן־יוּ, והטיפול והמוות נשמרו גם הם. מרקיז ג׳וּאוֹ־יֶה נמסר בתוארו בלבד. פ' א.ת.]

מט. [השאן־יוּ הילד הוא תואר וּ־שָׁה־לוּ, לא ילד אנונימי שנוסף לרצף. עשר שנות האב והשנה השישית ליוּאָן־פֶּנג נשמרו. חזית השמאל והימין נקבעת לפי המערכת המקומית, לא לפי סדר המחוזות במפה מודרנית. פ' א.ת.]

נ. [שתי שליחויות התנחומים נועדו לפי המקור לזרוע פירוד; אין לתארן רק כמחווה תמימה. יותר מעשר קבוצות של שליחים אינן עשרה אנשים דווקא. העצירה הנגדית בהאן נשמרה. פ' א.ת.]

אפעל מיד.״ תחילה בנתה האן את עיר קבלת הכניעה מפני ששמעה את הדברים האלה, אך עדיין חשבה שהיא רחוקה.[נא]

באביב הבא שלחה האן את פּוֹ־נוּ, מרקיז ג׳וּאוֹ־יֶה, בראש יותר מעשרים אלף פרשים לצאת משואו־פאנג לצפון־מערב יותר מאלפיים לי. קבע להגיע להר ג׳וּן־ג׳י ולשוב. מרקיז ג׳וּאוֹ־יֶה הגיע למקום שנקבע ושב. המפקד הגדול של השמאל רצה לפעול, אך נחשף; השאן־יוּ הרג אותו וגייס את צבא צד השמאל לתקוף את מרקיז ג׳וּאוֹ־יֶה. במהלך המסע לקח המרקיז כמה אלפי ראשים ושבויים. בשובו, בעודו ארבע מאות לי מעיר קבלת הכניעה, הקיפו אותו שמונים אלף פרשי שׁיונג־נוּ. מרקיז ג׳וּאוֹ־יֶה יצא בעצמו בלילה לחפש מים. שׁיונג־נוּ ארבו לו ותפסו אותו חי, ואחר כך תקפו בעוצמה את צבאו. בצבא היה גוּאוֹ דְזונג מפקח, וּווי ואנג מנהיג. התייעצו יחד: ״המפקדים חוששים שיומתו על אובדן המצביא; איש אינו מעודד את האחרים לשוב.״ כך אבד הצבא בידי שׁיונג־נוּ. השאן־יוּ הילד של שׁיונג־נוּ שמח מאוד ושלח כוח פשיטה לתקוף את עיר קבלת הכניעה. לא הצליח לכבוש אותה, פלש לתוך הגבול והסתלק. בשנה שלאחר מכן רצה השאן־יוּ לתקוף בעצמו את עיר קבלת הכניעה; בטרם הגיע, חלה ומת.[נב]

נא. [״עיר קבלת הכניעה״ מוסר את שם המבצר 城降受, לא הודעה על כניעה שכבר התקבלה. אֶר־שֶׁה ויין־יוּ הם תוארי מצביאים; גואנג־לי ואַאוּ נמסרו בלי שמות משפחה שהמקור אינו נותן. לא הושלמה זהות אַאוּ רק מן הדמיון לפרק 109. חזרת הסבר הבנייה נותרה במקומה. פ' א.ת.]

נב. [נשמרו יותר מעשרים אלף פרשי האן כנגד שמונים אלף, ארבע מאות לי עד המבצר, יציאת המצביא לחיפוש מים ותפיסתו חי. 王維 נמסר זמנית כווי ואנג, אדם המשמש מנהיג, לא כמלך מדינה ששמה ווי; חלוקת השם והתפקיד טעונה בירור. דברי הפחד מעונש נמסרו זמנית כשיחת המפקדים, ולא נוספה חזרה לצבא שלא אירעה. פ' א.ת.]

השאן־יוּ הילד מת לאחר שלוש שנות שלטון. בנו היה צעיר, ולכן העמידו שׂיונג־נוּ לשאן־יוּ את דודו הצעיר של השאן־יוּ שמת, אחיו של וּ־ווי השאן־יוּ: גוֹאוּ־לי־חוּ, המלך הנבון של הימין. זו הייתה השנה השלישית לטאי־צ׳וּ.[נג]

משעלה גוֹאוּ־לי־חוּ השאן־יוּ לשלטון, שלחה האן את שׂוּ דְזֶה־ווי, ממונה גואנג־לוּ, לצאת כמה מאות לי מעבר לביצורי וּ־יוּאָן; במקומות הרחוקים הגיע יותר מאלף לי. בנה ערים, מבצרים ושורות מוצבים עד לוּ־צ׳וּ. שלחו את האן יוּאָה, מצביא הפשיטות, ואת ווי קאנג, מרקיז צ׳אנג־פינג, לחנות לצידם, וציוו על לוּ בּוֹ־דה, מפקד הקשתות המוצלבות החזקות, לבנות על שפת ביצת ג׳וּ־יֶן.[נד]

באותו סתיו נכנסו שׂיונג־נוּ בעוצמה לדינג־שׂיאנג וליוּן־ג׳ונג, הרגו ולקחו בשבי כמה אלפי אנשים, הביסו כמה בעלי דרגת אלפיים שה והסתלקו. בדרכם הרסו את הערים, שורות המוצבים והמבצרים שבנה ממונה גואנג־לוּ. גם שלחו את המלך הנבון של הימין להיכנס לג׳יוֹאוּ־צ׳וּאָן ולג׳אנג־יֶה ולקחת בשבי כמה אלפי אנשים. אז תקף רֶן וֶן והגיע לעזרה; איבדו שוב את כל מה שלקחו והסתלקו. באותה שנה הביס מצביא אֶר־שָׂה את דָא־יוּאָן, ערף את מלכה ושב. שׂיונג־נוּ רצו ליירט אותו, אך לא הצליחו להגיע. באותו חורף רצו לתקוף את עיר קבלת הכניעה, אך אז חלה השאן־יוּ ומת.[נה]

נג. [父季 הוא דוד מן הדור של האב, לא בנו של השאן־יוּ. גוֹאוּ־לי־חוּ הוא אחיו של וּ־ווי ודודו של השאן־יוּ הילד שמת, לא דודו של הילד היורש. 呴 נקרא זמנית גוֹאוּ לפי אחת הקריאות העתיקות. שלוש שנות השלטון והשנה השלישית לטאי־צ׳וּ נשמרו. פ' א.ת.]

נד. [גואנג־לוּ נמסר כתואר הממונה ולא כשם נוסף של שׂוּ דְזֶה־ווי. 胸盧 נקרא לוּ־צ׳וּ בעקבות הפירוש העתיק. שמות האן יוּאָה, ווי קאנג ולוּ בּוֹ־דה ושלוש משימותיהם נשמרו; 說 שבשם אינו פועל ״אמר״. פ' א.ת.]

גוֹאוּ־לִי־חוּ השאן־יוּ מת לאחר שנת שלטון אחת. אז העמידו שִׁיונג־נוּ לשאן־יוּ את אחיו צ׳יֶה־די־חוֹאוּ, המפקד הגדול של השמאל.[נו]

לאחר שהאן הענישה את דָא־יוּאֶן, הרעיד כוחה את הארצות הזרות. בן השמיים רצה להוסיף ולדחוק את בני חו, והוציא צו: ״הקיסר גאו השאיר לי את דאגת פינג־צ׳ָנג. בימי הקיסרית גאו היה מכתב השאן־יוּ מרדני ומופקר ביותר. לפנים נקם הדוכס שִׁיאנג מצ׳י נקמת תשעה דורות, ו׳אביב וסתיו׳ שיבח אותו.״ זו הייתה השנה הרביעית לטאי־צ׳וּ.[נז]

משעלה צ׳יֶה־די־חוֹאוּ השאן־יוּ לשלטון, החזיר את כל שליחי האן שלא נכנעו. לוּ צ׳ונג־גוּאוֹ ואחרים זכו לשוב. בתחילת שלטונו פחד השאן־יוּ שהאן תתקוף אותו במפתיע, ואמר על עצמו: ״אני ילד. איך אעז להשתוות לבן השמיים של האן! בן השמיים של האן הוא במעלת זקן נכבד כלפיי.״ האן שלחה את סוּ וּ, מצביא אנשי החצר, להעניק לשאן־יוּ מתנות יקרות. השאן־יוּ נעשה יהיר עוד יותר, ונהג בטקסי קבלת הפנים בשחצנות רבה — לא כפי שהאן קיוותה. בשנה שלאחר מכן הצליח פּוֹ־נוּ, מרקיז ג׳וּאוֹ־יֶה, להימלט ולשוב להאן.[נח]

נה. [石二千 מציין כאן בעלי דרגת אלפיים שה, לא אלפיים אבנים או חיילים. רַן וָן נבדל מֵרֶן צ׳אנג שבשליחות הקודמת. בהגעת העזרה שִׁיונג־נוּ איבדו את שללם; אין לדווח שהאן איבדה אותו מחדש. תפיסת מלך דָא־יוּאֶן ועריפתו נמסרות כדברי הפרק, בלי מיזוג עם פרטי פרקים אחרים. פ' א.ת.]

נו. [צ׳יֶה־די־חוֹאוּ נמסר כשם השאן־יוּ לפי קריאות 且 והֵ֫ שבפרשנות, לא כתואר מרקיז נפרד שנוסף לשמו. הוא אחיו של השאן־יוּ הקודם; שנתו היחידה של הקודם נשמרה. פ' א.ת.]

נז. [צו הנקמה ומניין תשעה דורות נשמרו כלשון הקיסר, לא כהצדקה של המתרגם. ״אביב וסתיו״ הוא החיבור 秋春. אין להוסיף לצו את נוסח שאלת ״גונג־יאנג״ המובא בפרשנות ולא בגוף. פ' א.ת.]

נח. [行人丈 נמסר כמעלת זקן נכבד, לא כהודאה שבן השמיים הוא חותנו בפועל. השליחים שלא נכנעו מובחנים מן הנכנעים; סוּ וּ מוזכר בשליחותו בלבד, בלי להוסיף את קורות שביו הידועים ממקור אחר. פ' א.ת.]

בשנה שלאחר מכן שלחה האן את גואנג־לי, מצביא אֶר־שֶׁה, עם שלושים אלף פרשים לצאת מג׳יואו־צ׳וּאָן ולתקוף את המלך הנבון של הימין בהר טיין. לקח יותר מרבבת ראשים ושבויים מבני חו ושב. שׁיונג־נו הקיפו בעוצמה את מצביא אֶר־שֶׁה, וכמעט לא נחלץ. שישה או שבעה מכל עשרה חיילי האן מתו. האן שוב שלחה את אָאו, מצביא יין־יו, לצאת משׁי־חה ולהיפגש עם מפקד הקשתות המוצלבות החזקות בהר ג׳וּאוֹ־יֶה; לא השיגו דבר. גם שלחה את לי לינג, מפקד הפרשים, בראש חמשת אלפים רגלים ופרשים לצאת מג׳וּ־יֶן יותר מאלף לי צפונה. נתקל בשאן־יו והם נלחמו. לינג הרג ופצע יותר מרבבת אנשים. הנשק והמזון אזלו, ורצה להיחלץ ולשוב. שׁיונג־נו הקיפו את לינג; לינג נכנע להם, וצבאו אבד. ארבע מאות איש הצליחו לשוב. השאן־יו העניק ללינג מעמד נכבד ונתן לו את בתו לאישה.[נט]

כעבור שנתיים שוב שלחו את מצביא אֶר־שֶׁה בראש שישים אלף פרשים ומאה אלף רגלים לצאת משואו־פאנג. לו בּוֹ־דה, מפקד הקשתות המוצלבות החזקות, הוביל יותר מרבבת אנשים להיפגש עם אֶר־שֶׁה. יוּאָה, מצביא הפשיטות, הוביל שלושים אלף רגלים ופרשים לצאת מוו־יוּאָן. אָאו, מצביא יין־יו, הוביל רבבת פרשים ושלושים אלף רגלים לצאת מיֶן־מָן. שׁיונג־נו שמעו על כך והרחיקו את כל בני הבית והמטען אל מצפון לנהר יו־וו; השאן־יו המתין מדרום לנהר עם מאה אלף פרשים, ונלחם במצביא אֶר־שֶׁה. אֶר־שֶׁה נחלץ והוליך את צבאו בחזרה, ונלחם בשאן־יו ברציפות יותר מעשרה ימים. אֶר־שֶׁה שמע שמשפחתו הוכחדה באשמת כישוף, ואז נכנע לשׁיונג־נו עם כל אנשיו.

נט. [שישה או שבעה מכל עשרה חיילי האן מתו, לא שישה או שבעה אנשים. תיאור צבא לי לינג משמר רגלים ופרשים וארבע מאות חוזרים, אף שבפרק 109 נזכרים רגלים ויותר מארבע מאות. אין לאחד בשקט. 涂涿 נקרא ג׳וּאוֹ־יֶה לפי קריאת 涂 כ־邪 ו־反奢以 שבפירוש העתיק; תעתיקו זמני. בת השאן־יו נישאת ללינג, לא מצביא אֶר־שֶׁה. פ' א.ת.]

רק אחד או שניים מכל אלף זכו לשוב. יוּאָה, מצביא הפשיטות, לא השיג דבר. אָאוּ, מצביא יין־יוּ, נלחם במלך הנבון של השמאל, לא הצליח ונסוג. באותה שנה לא יכלו צבאות האן שיצאו לתקוף את שִׁיונג־נוּ לדווח על הישגים רבים או מעטים: הישגיהם לא שקלו כנגד האבדות. יצא צו לעצור את סווי דאן, ראש הרופאים הקיסריים, על שאמר שמשפחת מצביא אֶר־שֶׁה הוכחדה, ובכך הביא לכניעת גואנג־לי לשִׁיונג־נוּ.ס

קונג כתב את "אביב וסתיו". בענייני ימי יין וחואן דבריו גלויים, ובענייני ימי דינג ואֲי דבריו דקים ורמוזים, מפני שהכתיבה נוגעת לבני זמנו, והשבח ניתן אף שאין לו בסיס ממשי; אלו דברי הימנעות וזהירות. הצרה בדברי בני העולם על שִׁיונג־נוּ היא שהם מבקשים את הכוח של שעה אחת, ומתאמצים להחניף ולהכניס את דבריהם כדי לשרת מטרה חד־צדדית, בלי להשוות את מצבם ואת מצבנו. המצביאים נשענים על רוחבן וגודלן של ארצות המרכז ומתמלאים עוז; השליט מכריע על יסוד זה את תוכניותיו, ומשום כך הישגיהם אינם עמוקים. יאו אומנם היה ראוי, אך לא השלים את מפעליו; משהשיג את יוּ, שקטו תשעת החבלים. אם רוצים להקים שלטון קדוש, הדבר תלוי רק בבחירה ובמינוי של מצביאים ושרים! הדבר תלוי רק בבחירה ובמינוי של מצביאים ושרים![סא]

ס. [כל ארבעת כוחות האן, מניניהם, שני צידי נהר יוּ־וּ, יותר מעשרה ימי הקרב ואחד או שניים מכל אלף חוזרים נשמרו. הפרשנות העתיקה מצביעה על ערבוב כרונולוגי בין מסע הצבא והכניעה בעקבות פרשת הכישוף; התרגום משמר את הסיפור המתקבל בלי להעבירו לשנה אחרת, בלי לייחסו אוטומטית לצ׳וּ ובלי להשמיטו. 御得不功 נמסר זמנית כפער בין הישג לאבדות לפי הפרשנות. בסווי דאן, 隨 משמש שם משפחה ו但 שם פרטי; הצו והאשמה בהפצת הידיעה נשמרו. פ' א.ת.]

סא. [קונג הוא קונפוציוס, ויין, חואן, דינג ואֲי הם דוכסי לוּ. 褒罔 נמסר זמנית כשבח שאין לו בסיס ממשי בעקבות ״סוֹ־יין״; אפשרות לקריאה כהעדר שבח נשארת לבירור, ואין כאן הכרעת נוסח. בעמוד 3801 של ״סה־בו בייִ־יאו״ נדפס 說其納謵務, בלי 莖 שבתעתיק הבסיס; האות הלא נדפסת הוסרה מן הגוף הסיני. החנופה נמסרה בעברית. שתי הקריאות המסיימות על בחירת מצביאים ושרים נשמרו ולא צומצמו כאילו הכפל בהכרח טעות. ההערכה המתקבלת נדפסת באותיות גדולות בעמודים 3801–3802, ושתי הקריאות המסיימות מופיעות בדפוס. אחריה נדפס שיר השבח המאוחר ״סוֹ־יין שוּ־דזאן״ (贊述隱索) באותיות קטנות. השיר ו״קאו־ג׳נג״ שבעמודים 3804 ו־3806 אינם חלק מן התרגום; פרק 111 מתחיל בעמוד 3807. השיר אינו מופיע בפסקת הסיום של תעתיק הבסיס. פ' א.ת.]

הביוגרפיות של המצביא ווי ושל מצביא הפרשים הדוהרים

המצביא הראשי ווי צ׳ינג היה איש פינג־יאנג. אביו, ג׳נג ג׳י, היה פקיד ושירת בבית מרקיז פינג־יאנג. הוא קיים קשר עם פילגש המרקיז, ווי אָאוּ, והיא ילדה את צ׳ינג. אחיו הגדול של צ׳ינג מאותה אם היה ווי צ׳אנג־דזה; אחותו ווי דזה־פוּ זכתה בחסד בן השמיים כשבאה מבית הנסיכה מפינג־יאנג, ולכן אימצו את שם המשפחה ווי. שם הבגרות של צ׳ינג היה ג׳ונג־צ׳ינג. צ׳אנג־דזה שינה את שם הבגרות שלו לצ׳אנג־ג׳וּן. אמו של צ׳אנג־ג׳וּן נקראה ווי אָאוּ. בתה הבכורה הייתה ווי רוּ, השנייה שָׁאו־אֶר, והבאה אחריה דזה־פוּ. אחר כך אימצו גם בּוּ וגואנג, אחיה הצעירים של דזה־פוּ, את שם המשפחה ווי.א

צ׳ינג היה מבני בית המרקיז. בילדותו הלך אל אביו, ואביו שלח אותו לרעות כבשים. בני אשתו הראשית של האב נהגו בו כבעבד ולא מנו אותו עם אחיהם. פעם נלווה צ׳ינג לאחרים ונכנס לבית המעצר שבגאן־צ׳וּאן. אסיר אחד, שהיה כבול בצווארו, בחן את פניו ואמר: ״אתה איש שעתיד לגדולה; במשרותיך תגיע עד שתוענק לך מרקיזות.״ צ׳ינג צחק ואמר: ״למי שנולד עבד די בכך שלא ילקו אותו ולא יקללו אותו. כיצד יוכל לזכות במרקיזות!״ב

א. [אָאוּ מוסר כאן את כינוי האם 媼, לא שם פרטי מוכרע. ״סו־יין״ עצמו מציין אי־בהירות בדבר מקור שם המשפחה שאומץ. 子長 נמסר כאן כשם צ׳אנג־דזה, ולא כ״הבן הבכור״ של צ׳ינג. בּוּ נשמר לפי 步 שבבסיס, בלי להחליפו בחלופה 少. פ׳ א.ת.]

ב. [母先 הובן בעקבות פוּ צ׳יין כאשתו הראשית של האב; הקריאה אינה מתארת בני אם שכבר מתה. 室居 נמסר כבית מעצר בעקבות ״ג׳נג־יי״, ו־相 כבחינת פנים לניבוי מעמד. דברי האסיר נשמרו כנבואה מסופרת, לא כאישור של המהדורה. פ׳ א.ת.]

כשבגר צ׳ינג היה פרש בבית המרקיז וליווה את הנסיכה מפינג־יאנג. באביב השנה השנייה לג׳יין־יוּאָן נכנסה אחותו דזה־פּוּ לארמון וזכתה בחסד הקיסר. הקיסרית, בתה של הנסיכה הגדולה מטאנג־יי, הייתה חשוכת ילדים וקינאה בה. הנסיכה הגדולה שמעה שווי דזה־פּוּ זכתה בחסד הקיסר והרתה; קינאה בה ושלחה אנשים ללכוד את צ׳ינג. באותה עת שירת צ׳ינג בג׳יין־ג׳אנג וטרם נודע שמו. הנסיכה הגדולה תפסה אותו וכלאה אותו, וביקשה להורגו. ידידו, פרש הארמון גונג־סוּן אָאוּ, הלך עם אנשים אמיצים וחילץ אותו בכוח; כך ניצל ממוות. הקיסר שמע על כך, קרא לצ׳ינג ומינה אותו לממונה על ג׳יין־ג׳אנג ולאיש שירות קרוב בארמון. גם אחיו מאותה אם זכו למעמד רם; בתוך ימים אחדים הגיעו המתנות שהוענקו להם לאלף זהב. רוּ נעשתה אשתו של גונג־סוּן חֶה, הממונה על הסוסים. שָׁאו־אֶר קיימה קודם לכן קשר עם צ׳ן ג׳אנג; הקיסר קרא לג׳אנג והעלה את מעמדו. גם מעמד גונג־סוּן אָאוּ עלה בעקבות זאת. דזה־פּוּ נעשתה גבירה, וצ׳ינג נעשה יועץ גדול בארמון.[ג]

בשנה החמישית ליוּאָן־גואנג מונה צ׳ינג למצביא המרכבות והפרשים. יצא משאנג־גוּ לתקוף את שִׁיונג־נוּ. גונג־סוּן חֶה, הממונה על הסוסים, היה מצביא המרכבות הקלות ויצא מיוּן־ג׳ונג; גונג־סוּן אָאוּ, היועץ הגדול בארמון, היה מצביא הפרשים ויצא ממחוז דאי; לי גואנג, מפקד משמר הארמון, היה מצביא הפרשים האמיצים ויצא מיֵן־מָן. לכל צבא היו עשרת אלפים פרשים. צ׳ינג הגיע לעיר לונג וערף ראשים ולקח שבויים, כמה מאות בסך הכול. מצביא הפרשים אָאוּ איבד שבעת אלפים פרשים. לי גואנג, מפקד משמר הארמון,

ג. [הקיסרית והנסיכה הגדולה הן שתי נשים שונות. 取簒 נמסר כחילוץ בכוח, בעקבות ״סו־יין״, ולא כניסיון לתפוס את השלטון. משרות 侍中, 監章建 ו־大夫中大夫 נמסרות בקירוב; אין להמיר את הגינונים והמינויים לדרגות מודרניות. פ׳ א.ת.]

נפל בשבי האויב, אך נמלט ושב. שניהם התחייבו בעריפה, פדו את עצמם ונעשו פשוטי עם. גם חֶה לא זכה בהישג.[ד]

באביב השנה הראשונה ליוּאָן־שואו ילדה הגבירה ווי בן, והיא הועמדה כקיסרית. בסתיו היה צ׳ינג מצביא המרכבות והפרשים; יצא מִיֵן־מָן עם שלושים אלף פרשים לתקוף את שִׁיונג־נוּ, וערף ראשים ולקח שבויים, כמה אלפים בסך הכול. בשנה הבאה פלשו שִׁיונג־נוּ והרגו את מושל ליאו־שִׁי, לקחו בשבי יותר מאלפיים איש מיוּ־יאנג והביסו את צבאו של המצביא האן. האן ציוותה על המצביא לי שִׁי לצאת מדאי ולתקוף אותם, ועל מצביא המרכבות והפרשים צ׳ינג לצאת מיוּן־ג׳ונג, ללכת מערבה ולהגיע לגאו־צ׳וּאֶה. אז כבש את הארץ שמדרום לנהר והגיע עד לונג־שִׁי. לקח ראשים ושבויים, כמה אלפים, ומאות אלפי ראשי מקנה; הניס את מלכי בָּאי־יאנג ולוֹאוּ־פאן. הארץ שמדרום לנהר נעשתה למחוז שואו־פאנג. העניקו לצ׳ינג שלושת אלפים ושמונה מאות בתי אב ומינו אותו למרקיז צ׳אנג־פינג. סוּ ג׳יין, קצין היחידה של צ׳ינג, זכה בהישג; העניקו לו אלף ומאה בתי אב ומינו אותו למרקיז פינג־לינג. ציוו על ג׳יין לבנות את עיר שואו־פאנג. ג׳אנג צה־גונג, קצין היחידה של צ׳ינג, זכה בהישג ומונה למרקיז אָן־טוֹאוּ. בן השמיים אמר: ״שִׁיונג־נוּ מתקוממים נגד סדר השמיים ומשבשים את יחסי האדם; נוהגים באלימות כלפי הבכירים ומתעללים בקשישים, עוסקים בגזל ובגנבה, מרמים את העמים הזרים, זוממים מזימות ומסתייעים בכוחות שאולים, ושוב ושוב פוגעים בגבול. לכן הקמנו צבא ושלחנו מצביאים להענישם על חטאיהם. וכי אין נאמר ב׳שירים׳: ׳יצאו

ד. [השנה החמישית נשמרה כפי שנמסרה בבסיס. 龍城 נמסר כעיר לונג, בלי להחליף את האות ל־龍. ארבעת הכוחות מונים עשרת אלפים כל אחד; הפדיון של אָאוּ ושל לי גואנג נבדל מכישלון חֶה לזכות בהישג. פ' א.ת.]

להכות בשֵׁן־יוּן, הגיעו עד טָאי־יוּאָן', ו'המרכבות יצאו ברעש רב, בנו את העיר ההיא בשואו־פאנג'? כעת חצה מצביא המרכבות והפרשים צ'ינג את הנהר המערבי והגיע לגאו־צ'וּאָה. לקח ראשים ושבויים, אלפיים ושלוש מאות במניין; את המרכבות, המטען והמקנה לקח כולם כשלל. כבר מינינו אותו למרקיז מן השורה. אז הלך מערבה והכניע את הארץ שמדרום לנהר, סקר את ביצורי יוּ־שִׁי הישנים, חצה את דְזה־לינג, הקים גשר על הנהר הצפוני, תקף את פּוּ־ני והביס את פּוּ־לי. ערף את החיילים הקלים והזריזים ולכד את האורבים לצותת, שלושת אלפים ושבעים ואחד במניין. לכד אנשים לתשאול ולקח המונים בשבי. הוביל יותר ממיליון סוסים, בקר וכבשים, ושב כשנשקו וצבאו שלמים. נוסיף לצ'ינג שלושת אלפים בתי אב.״ בשנה הבאה פלשו שִׁיונג־נוּ והרגו את יוֹאוּ, מושל מחוז דאי, ולקחו יותר מאלף איש מִין־מָן. בשנה שלאחריה פלשו בכוח רב לדאי, לדינג־שִׁיאנג ולשאנג־ג'וּן; הרגו ושבו כמה אלפים מאנשי האן.[ה]

בשנה הבאה, באביב השנה החמישית ליוּאָן־שואו, ציוותה האן על מצביא המרכבות והפרשים צ'ינג להוביל שלושים אלף פרשים ולצאת מגאו־צ'וּאָה. סוּ ג'יין, מפקד משמר הארמון, היה מצביא הפשיטות; לי ג'וּ, מנהל הפנים של השמאל, היה מצביא קשתות הדריכה החזקות; גונג־סוּן חֶה, הממונה על הסוסים, היה מצביא הפרשים; ולי צאי, ראש שרי דאי, היה מצביא המרכבות הקלות. כולם היו כפופים למצביא המרכבות והפרשים ויצאו יחד משואו־פאנג. לי שִׁי, הממונה הגדול על האורחים, וג'אנג צה־גונג, מרקיז אָן־טוֹאוּ, היו

ה. [״מדרום לנהר״ הוא אזור מדרום לנהר הצהוב, לא מחוז חֶה־נאן המודרני. 建 בפקודת הבנייה הוא סוּ ג'יין. לשון ההאשמות נמסרת מפי הקיסר; 長暴 נשאר פירוש זמני של אלימות כלפי בכירים. שתי המובאות הן מן ״שירים״, ״החודש השישי״ ו״יציאת המרכבות״, לפי ״סוֹ־יין״. מנייני 2,300 ו־3,071 והוספת 3,000 בתי האב נבדלים; אין לחברם למניין יחיד. פ' א.ת.]

מצביאים ויצאו מיואו־ביי־פינג. כולם תקפו את שיונג־נו. המלך הנבון של הימין בשיונג־נו עמד מול צבאות ווי צ׳ינג והאחרים. סבר שצבא האן לא יוכל להגיע עד כאן, שתה והשתכר. צבא האן הגיע בלילה וכיתר אותו. המלך נבהל וברח בלילה; פרץ את הכיתור והסתלק צפונה, ועימו רק פילגש אחת אהובה וכמה מאות פרשים אמיצים. גואו צ׳ינג והאחרים, קציני יחידות הפרשים הקלים של האן, רדפו כמה מאות לי, אך לא השיגוהו. לכדו יותר מעשרה מלכי משנה של המלך הנבון של הימין, יותר מחמישה־עשר אלף גברים ונשים, וראשי מקנה במספר של מאות ואלפי רבבות. אז הסיגו את הצבא ושבו. כשהגיעו לגבול שלח בן השמיים שליח ובידו חותם המצביא הראשי. בתוך הצבא עצמו מינה את מצביא המרכבות והפרשים צ׳ינג למצביא הראשי. כל המצביאים וצבאותיהם הוכפפו אליו; המצביא הראשי קבע את פקודותיו ושב. בן השמיים אמר: ״המצביא הראשי צ׳ינג הוביל בעצמו את הלוחמים; הצבא זכה בניצחון גדול ולכד יותר מעשרה מלכי שיונג־נו. נוסיף לצ׳ינג ששת אלפים בתי אב.״ מינה את קאנג, בנו של צ׳ינג, למרקיז יי־צ׳ו, את בו־יי, בנו של צ׳ינג, למרקיז יין־אן, ואת דנג, בנו של צ׳ינג, למרקיז פה־גאן. צ׳ינג סירב בתוקף ואמר: ״למשרתך נפלה הזכות לעמוד לשירות בין שורות הצבא. בחסד עוצמתך האלוהית זכה הצבא בניצחון גדול; כולו פרי מאבקם העז של קציני היחידות. הוד מלכותך כבר היטיב עימי והגדיל את נחלתי. בניי עודם בחיתוליהם ולא עמלו בשירות. אם הקיסר בטובו ייחד להם נחלות וימנה שלושה מרקיזים, לא יהיה זה לפי כוונתי כשאני עומד לשירות בשורות הצבא ומעודד את החיילים להילחם בכל כוחם. כיצד יעזו קאנג ושני אחיו לקבל מרקיזות!״ בן השמיים אמר: ״לא שכחתי את הישגי קציני היחידות. כעת עוד אתן דעתי עליהם.״ הוציא צו למבקר: ״גונג־סון אאו, מפקד מלווי הצבא, יצא שלוש פעמים עם המצביא הראשי נגד שיונג־נו; תמיד הגן על הצבא, סייע ליחידות ולכד מלך.

נעניק לו אלף וחמש מאות בתי אב ונמנה אותו למרקיז חֶה־צ׳י. המפקד האן יוּאֶה יצא עם המצביא הראשי מיו־חוּן, הגיע למחנה המלך הנבון של הימין בשׂיונג־נוּ, נלחם תחת דגל המצביא ולכד מלך. נעניק לו אלף ושלוש מאות בתי אב ונמנה אותו למרקיז לונג־אֶה. מצביא הפרשים גונג־סוּן חֶה יצא עם המצביא הראשי ולכד מלך. נעניק לו אלף ושלוש מאות בתי אב ונמנה אותו למרקיז נאן־פָּאוּ. מצביא המרכבות הקלות לי צאי יצא פעמיים עם המצביא הראשי ולכד מלך. נעניק לו אלף ושש מאות בתי אב ונמנה אותו למרקיז לֶה־אָן. קציני היחידות לי שואו, ג׳או בּוּ־יוּ וגונג־סוּן רונג־נוּ יצאו כל אחד שלוש פעמים עם המצביא הראשי ולכדו מלכים. נעניק לשואו אלף ושלוש מאות בתי אב ונמנה אותו למרקיז שֶה־ג׳ה; לבּוּ־יוּ אלף ושלוש מאות בתי אב ונמנה אותו למרקיז סווי־צ׳נג; ולרונג־נוּ אלף ושלוש מאות בתי אב ונמנה אותו למרקיז צונג־פינג. המצביאים לי ג׳וּ ולי שׂי וקצין היחידה דואוּ רוּ־יי זכו בהישגים. נעניק להם את דרגת מרקיז בתוך המעברים, ונחלה המפרנסת שלוש מאות בתי אב לכל אחד.״ בסתיו פלשו שׂיונג־נוּ לדאי והרגו את המפקד ג׳וּ יינג.[1]

באביב השנה הבאה יצא המצביא הראשי צ׳ינג מדינג־שׂיאנג. אָאוּ, מרקיז חֶה־צ׳י, היה מצביא המרכז; חֶה, הממונה על הסוסים, היה מצביא השמאל; ג׳או שׂין, מרקיז שׂי, היה מצביא החלוץ; סוּ ג׳יין, מפקד משמר הארמון, היה מצביא הימין; לי גואנג, ראש אנשי הארמון, היה מצביא המאסף; ולי ג׳וּ, מנהל הפנים של הימין, היה מצביא קשתות הדריכה החזקות. כולם היו כפופים למצביא הראשי. ערפו כמה אלפי ראשים ושבו. כעבור יותר מחודש יצאו כולם שוב

---

1. [萬百千數畜 הוא מניין חריג שנמסר כאן קרוב ללשונו, במאות ואלפי רבבות, בלי להמציא סכום מדויק; בדיקת הדפוס עוד נדרשת. 郭成 הוא גואוֹ צ׳נג ואינו מוחלף אוטומטית בגואוֹ צ׳אנג. שמות שלושת הבנים נמסרים בנפרד. בתי האב הם בסיס הנחלה, לא מספר חיילים. ״מרקיז בתוך המעברים״ נבדל ממרקיזות הנושאת שם נחלה. פ׳ א.ת.]

מדינג־שיאנג לתקוף את שיונג־נו, וערפו ראשים ולקחו שבויים, יותר מעשרת אלפים בסך הכול. מצביא הימין ג׳יין ומצביא החלוץ שין איחדו את כוחותיהם, יותר משלושת אלפים פרשים, ופגשו לבדם את צבא השאן־יו. נלחמו בו יותר מיום; צבא האן עמד לכלות. מצביא החלוץ היה במקור איש חו, שנכנע ומונה למרקיז שי. ראה את המצוקה, ושיונג־נו פיתו אותו; לקח את יתרת פרשיו, כשמונה מאות, ברח ונכנע לשאן־יו. מצביא הימין סו ג׳יין איבד את כל צבאו. רק הוא עצמו הצליח להימלט ושב אל המצביא הראשי. המצביא הראשי שאל את חונג, הממונה על משפט הצבא, את אָן, ראש הסגל, ואת היועץ ג׳וֹאוּ בָּה והאחרים: ״מה ייעשה בג׳יין?״ בָּה אמר: ״מאז יצא המצביא הראשי למערכה לא ערף מצביא משנה. כעת נטש ג׳יין את צבאו; אפשר לערוף אותו כדי להראות את מורא המצביא.״ חונג ואָן אמרו: ״לא כך. בתורת המלחמה נאמר: ‘התעקשותו של כוח קטן עושה אותו לשבוי בידי כוח גדול.’ כעת עמד ג׳יין עם כמה אלפים מול רבבות השאן־יו. נלחם בכל כוחו יותר מיום, עד שכלו אנשיו; לא העז לפנות עורף ושב מעצמו. אם יערפו אותו לאחר ששב מעצמו, ילמד הדבר את הבאים אחריו שלא לחשוב על שיבה. אין לערוף אותו.״ המצביא הראשי אמר: ״למזלי, בזכות קרבתי לבית הקיסר, זכיתי לעמוד לשירות בשורות הצבא. איני חושש שאין לי מורא; ובָּה, המבקש לשכנעני להציג מורא, רחוק מאוד מכוונתי. ואף אם תפקידי מחייב עריפת מצביא, לא אעז, עם כל מעמדי וחסד הקיסר כלפיי, ליטול לעצמי רשות להמית מחוץ לגבול. אביא את הפרשה כולה לפני בן השמיים, והוא יכריע בעצמו. כך אראה שכמשרת איני מעז ליטול לעצמי סמכות בלעדית. וכי אין זה ראוי?״ כל פקידי הצבא אמרו: ״ראוי.״ אז כלאו את ג׳יין והביאוהו למקום מושבו של הקיסר. נכנסו לתחום הגבול ופיזרו את הצבא.[1]

באותה שנה היה חואו צ׳ו־בינג, בן אחותו של המצביא הראשי, בן שמונה־עשרה. זכה בחסד הקיסר ושירת בקרבתו בארמון. הצטיין ברכיבה ובירי. יצא פעמיים עם המצביא הראשי, קיבל צו להוביל אנשים אמיצים ומונה לקצין היחידה הנועז והזריז. עם שמונה מאות פרשים קלים ואמיצים התרחק היישר מן הצבא הגדול כמה מאות לי כדי לנצל הזדמנות. מספר הראשים שערף והשבויים שלקח היה רב ביחס לכוחו. בן השמיים אמר: ״קצין היחידה הנועז והזריז צ׳ו־בינג לקח ראשים ושבויים, אלפיים ועשרים ושמונה במניין, ובהם ראש שרים ודאנג־חו. ערף את צ׳אן, מרקיז ג׳י־רואו, שהיה בן דור סבו של השאן־יו, ולכד חי את לואו־גו־בי, דודו הצעיר של השאן־יו מצד אביו. פעמיים הצטיין בראש הצבא. נעניק לצ׳ו־בינג אלף ושש מאות בתי אב ונמנה אותו למרקיז גואן־ג׳ון. חָאו שֵׁן, מושל שאנג־גו, יצא ארבע פעמים עם המצביא הראשי ולקח ראשים ושבויים, יותר מאלפיים. נעניק לו אלף ומאה בתי אב ונמנה אותו למרקיז ג׳ונג־לי.״ באותה שנה אבדו צבאות שני מצביאים ומרקיז שֵׁי ערק. הישגי הצבא לא היו רבים, ולכן לא הוגדלה נחלת המצביא הראשי. כשהגיע מצביא הימין ג׳יין לא המית אותו בן השמיים: מחל על חטאו, והוא פדה את עצמו ונעשה פשוט עם.[ח]

משחב המצביא הראשי העניקו לו אלף זהב. באותה עת נהנתה הגבירה ואנג מחסד הקיסר. נינג צ׳נג אמר למצביא הראשי: ״הסיבה לכך שאף שהישגיך

ז. [正 הוא תפקיד משפטי וחונג שמו של נושאו; אֵן ובָּה הם שני אנשים אחרים. המובאה הצבאית נשמרה כמובאה בתוך הדיון. 肺腑 נמסר כקרבה לבית הקיסר, לא כאיברי גוף. 行在所 הוא מקום מושבו הנוכחי של הקיסר, לא בהכרח ארמון הבירה. פ' א.ת.]

ח. [姚剽 נמסר ככינוי לזריזות ונועזות, לא כשם אדם; 軍冠再 מסביר כאן את כינוי המרקיזות גואן־ג׳ון. 當過 הובן ביחס לגודל הכוח; ״סו־יין״ מציע גם יחס לאבדות. צ׳אן הוא בן דור הסב, לא בהכרח הסב עצמו; לואו־גו־בי הוא הדוד שנלכד חי. פ' א.ת.]

אינם מרובים מאוד אתה עצמך מתפרנס מנחלה של רבבת בתי אב ושלושת בניך כולם מרקיזים, היא רק הקיסרית. כעת נהנית הגבירה ואנג מחסד הקיסר, אך בני משפחתה עדיין אינם עשירים ובעלי מעמד. אבקש שתביא את אלף הזהב שניתן לך כמתנת ברכה לקרוביה של הגבירה ואנג.״ המצביא הראשי הביא חמש מאות זהב כמתנת ברכה. בן השמיים שמע על כך ושאל אותו; המצביא הראשי סיפר את האמת, והקיסר מינה את נינג צ׳נג למפקד דונג־חַאי.[ט]

ג׳אנג צ׳יין יצא עם המצביא הראשי. מאחר שכבר נשלח בעבר לדָה־שִׁיה ושהה זמן רב בקרב שִׁיונג־נוּ, הורה לצבא את הדרך והכיר מקומות שיש בהם מים ומרעה טובים. כך לא סבל הצבא מרעב ומצמא. בזכות הישגו הקודם כשליח לארץ הרחוקה מינו את צ׳יין למרקיז בּוֹ־ואנג.[י]

כשכבר היה צ׳וּ־בינג, מרקיז גואן־ג׳וּן, מרקיז במשך שלוש שנים, באביב השנה השנייה ליוּאֶן־שׁוֹאוּ, מונה למצביא הפרשים הדוהרים. הוביל עשרת אלפים פרשים מלונג־שִׁי וזכה בהישג. בן השמיים אמר: ״מצביא הפרשים הדוהרים הוביל את הלוחמים, חצה את וּ־לִי, תקף את סוּ־פּוּ, עבר את חוּ־נוּ ועבר בחמש ממלכות. לא לקח את המטען ואת האנשים שנחרדו מפניו, בתקווה ללכוד את בן השאן־יוּ. לחם והתקדם במשך שישה ימים, עבר יותר מאלף לי מעבר להר יֶן־ג׳ה, ונלחם מטווח קרוב. הרג את מלך ג׳ה־לאן, ערף את מלך לוּ־

ט. [העצה מבקשת להעביר אלף זהב, אך המתנה בפועל היא חמש מאות; ההבדל נשמר. 壽 נמסר כמתנת ברכה, בלי להמציא אירוע יום הולדת. טענת הקרבה לקיסרית היא של נינג צ׳נג. פ' א.ת.]

י. [絕國 נמסר כארץ רחוקה ומנותקת, לא כארץ שהושמדה. דָה־שִׁיה משמר את השם הסיני; תיאור הידיעה על מים ומרעה אינו הופך את צ׳יין למצביא הכוח כולו. פ' א.ת.]

חוּ והמית את הלוחמים בעלי השריון המלא. לכד את בן מלך חוּן־יֶה, וכן ראש שרים ומפקד. לקח ראשים ושבויים, יותר משמונת אלפים במניין, ולקח את דמות הזהב של שִׁיוּ־צִ׳וּ ששימשה לפולחן השמיים. נוסיף לצִ׳וּ־בינג אלפיים בתי אב.״[א]

בקִי״ן יצאו מצביא הפרשים הדוהרים ואָאוּ, מרקיז חֶה־צִ׳י, מבּיי־די בדרכים שונות. ג׳אנג צִ׳יין, מרקיז בּוֹ־ואנג, ולי גואנג, ראש אנשי הארמון, יצאו מיוֹאוּ־בּיי־פינג בדרכים שונות. כולם תקפו את שִׁיונג־נוּ. ראש אנשי הארמון הוביל ארבעת אלפים פרשים והגיע תחילה; מרקיז בּוֹ־ואנג הוביל עשרת אלפים פרשים והגיע אחריו. המלך הנבון של השמאל בשִׁיונג־נוּ כיתר את ראש אנשי הארמון עם רבבות פרשים. ראש אנשי הארמון נלחם בו יומיים; יותר ממחצית אנשיו מתו, אך מספר אלה שהרג היה רב ביחס לאבדותיו. כשהגיע מרקיז בּוֹ־ואנג נסוג צבא שִׁיונג־נוּ. מרקיז בּוֹ־ואנג התחייב בעריפה על שהתעכב במסעו; פדה את עצמו ונעשה פשוט עם. מצביא הפרשים הדוהרים יצא מבּיי־די וכבר חדר עמוק; הוא ומרקיז חֶה־צִ׳י איבדו את הדרך זה אל זה ולא נפגשו. מצביא הפרשים הדוהרים עבר את ג׳וּ־יֶן והגיע להרי צִ׳י־לִין; לקח ראשים ושבויים רבים מאוד. בן השמיים אמר: ״מצביא הפרשים הדוהרים עבר את ג׳וּ־יֶן, חלף על פני יוּאָה־ג׳ה הקטנים ותקף בהרי צִ׳י־לִין. לכד את מלך צִ׳יוֹאוּ־טוּ, ואלפיים וחמש מאות מאנשיו נכנעו. ערף ראשים ולקח שבויים, שלושים אלף ומאתיים במניין. לכד חמישה מלכים ואימותיהם של חמישה מלכים, וכן חמישים ותשע נשים של השאן־יוּ ובני מלכים; ראשי שרים, מצביאים, דאנג־חוּ ומפקדים —

יא. [騎驃 הוא כאן תואר צ׳וּ־בינג, ונמסר ״הפרשים הדוהרים״ כדי להבדילו מ־騎 ומ־甲全 .騎驍 נמסר כלוחמים בעלי שריון מלא בעקבות ״ג׳נג־יי״; קיימת חלופת 金 ואין כאן תיקון מקור. דמות הזהב אינה מזוהה אוטומטית כפסל בודהה. פ' א.ת.]

שישים ושלושה. הצבא פחת בקירוב בשלוש עשיריות. נוסיף לצ׳ו־בינג חמשת אלפים בתי אב. לקציני היחידות שהלכו עימו עד יוּאֶה־ג׳ה הקטנים נעניק את דרגת ראש הציבור של השמאל. פּוֹ־נוּ, קצין הצבא המכה כנץ, יצא פעמיים עם מצביא הפרשים הדוהרים, ערף את מלך סוּ־פּוּ ולכד את מלך ג׳י־ג׳וּ. מפקד אלף הפרשים לכד מלך אחד ואֵם של מלך אחד, וארבעים ואחד מבני המלכים ולמטה מהם; לקח שלושת אלפים ושלוש מאות ושלושים שבויים, ובמסע הקודם לקח אלף וארבע מאות שבויים. נעניק לפּוֹ־נוּ אלף וחמש מאות בתי אב ונמנה אותו למרקיז צונג־פָּיְאוּ. קצין היחידה גָּאוּ בּוּ־שֶׁה, מלך גוֹאוּ, יצא עם מצביא הפרשים הדוהרים, לכד מבני מלך חוּ־יוּ־צ׳וּ ולמטה מהם אחד־עשר איש, ולקח אלף ושבע מאות ושישים ושמונה שבויים. נעניק לבּוּ־שֶׁה אלף ומאה בתי אב ונמנה אותו למרקיז יי־גואן. קצין היחידה פּוּ־דוּאוֹ זכה בהישג; נמנה אותו למרקיז חווי־צ׳וּ.״ אָאוּ, מרקיז חֶה־צ׳י, התחייב בעריפה משום שהתעכב במסעו ולא נפגש עם מצביא הפרשים הדוהרים. פדה את עצמו ונעשה פשוט עם. החיילים, הסוסים והנשק שהובילו המצביאים הוותיקים לא השתוו לאלה של מצביא הפרשים הדוהרים. כוחו נבחר תמיד בקפידה; אך גם הוא העז לחדור עמוק, ותמיד הקדים עם פרשים אמיצים את צבאו הגדול. לצבא היה גם מזל מן השמיים, ומעולם לא נקלע למצוקה ולניתוק. ואילו המצביאים הוותיקים נענשו תכופות על עיכוב ופיגור ועל שלא נפגשו. כך נעשה מצביא הפרשים הדוהרים קרוב לקיסר ובעל מעמד יותר ויותר, עד שהשתווה למצביא הראשי.[יב]

בסתיו כעס השאן־יוּ על מלך חוּן־יֶה, שישב במערב והובס פעמים רבות בידי האן, ואיבד רבבות אנשים בשל צבאו של מצביא הפרשים הדוהרים. השאן־יוּ

זעם וביקש לקרוא למלך חוּן־יֶה ולהמיתו. מלך חוּן־יֶה ומלך שִׁיוּ־צִ׳וּ והאחרים נועצו וביקשו להיכנע להאן. שלחו תחילה אנשים ליצור קשר בגבול. באותה עת עמד לי שִׁי, הממונה הגדול על האורחים, לבנות עיר על הנהר. קיבל את שליח מלך חוּן־יֶה ומיהר לדווח באמצעות מרכבות הדואר. בן השמיים שמע וחשש שזו כניעה מדומה כדי לתקוף את הגבול, ולכן ציווה על מצביא הפרשים הדוהרים להוביל צבא ולקבל את פניהם. אחרי שחצה את הנהר ראה מצביא הפרשים הדוהרים את אנשי מלך חוּן־יֶה מולו. מצביאי המשנה של המלך ראו את צבא האן; רבים לא רצו להיכנע, ואחדים ברחו. מצביא הפרשים הדוהרים דהר פנימה ונפגש עם מלך חוּן־יֶה. ערף שמונת אלפים מאלה שביקשו לברוח; אז שלח את מלך חוּן־יֶה לבדו במרכבת דואר אל מקום מושב הקיסר, והוביל את כל אנשיו מעבר לנהר. הנכנעים היו רבבות, והכריזו שהם מאה אלף. כשהגיעו לצ׳אנג־אָן הגיע ערך המתנות שהעניק להם בן השמיים לעשרות מיליונים. העניק למלך חוּן־יֶה רבבת בתי אב ומינה אותו למרקיז טָה־יין. את מלכי המשנה שלו מינה: חוּ־דוּ־ני למרקיז שִׁיה־מוֹ, יינג־בִּי למרקיז חווי־צִ׳וּ, צ׳ין למרקיז חֶה־צִ׳י, ואת הדאנג־חוּ הגדול טונג־לי למרקיז צ׳אנג־לֶה. בן השמיים שיבח אז את הישג מצביא הפרשים הדוהרים ואמר: ״מצביא הפרשים הדוהרים צִ׳וּ־בינג הוביל צבא נגד חוּן־יֶה, מלך המערב של שִׁיונג־נו. המלך וכל עמו באו אליו; סיפק להם מזון מאספקת הצבא, וצירף להנהגתו יותר מרבבת מושכי קשת. המית את הסוררים העזים ולקח ראשים ושבויים, יותר משמונת

יב. [בדפוס ״סָה־בּוּ בֵּיי־יאוּ״ נאמר 軍將大 ברצף; הסוגריים שבוויקי הוסרו בעקבותיו. ״צבאו הגדול״ נשמר כפירוש עבודה לצבא העיקרי, לא כהכרעת זיהוי של ווי צ׳ינג. 三減什率大師 נמסר כאבדת שלוש עשיריות מכוח האן, לפי ההעדפה ב״סוֹ־יין״; חלופת שבע עשיריות לא הוכנסה. 千將騎 נמסר כמפקד אלף פרשים; אפשר גם לקרוא בו כינוי זר, והכרעת התחביר זמנית. תואר גוֹאוּ ושם נָאוּ בּוּ־שֶׁה הובנו כאדם אחד. פּוּ־דוּאוֹ נשמר, בלי להמירו בפּוּ־פָּנג של תעתיק הפרשנות. מנייני 3,330 ו־1,400 והקבוצות השונות אינם מאוחדים. פ' א.ת.]

אלפים במניין. הביא לכניעת שלושים ושניים מלכי ארצות זרות; הלוחמים לא נפגעו. כל קהל מאת האלף נאסף ונכנע. אז גמל להם על עמלם, עד ביצורי הנהר. נוכל לקוות שלא יהיו צרות; למרבה המזל כבר הושג שלום ארוך. נוסיף למצביא הפרשים הדוהרים אלף ושבע מאות בתי אב.״ הפחיתו במחצית את חיילי המשמר בלונג־שׁי, בפיי־די ובשאנג־ג׳וֹן כדי להקל על עבודת החובה בארץ.[ג]

כעבור זמן קצר חילקו את הנכנעים והעבירו אותם אל מחוץ לביצורים הישנים של חמשת מחוזות הגבול, כולם מדרום לנהר. השאירו בידיהם את מנהגיהם הישנים והעמידו אותם כקהילות כפופות. בשנה הבאה פלשו שׁיונג־נוּ ליוֹאוֹ־בייֵ־פינג ולדינג־שׁיאנג והרגו ושבו יותר מאלף מאנשי האן.[ד]

בשנה הבאה נועץ בן השמיים עם המצביאים ואמר: ״ג׳או שׁין, מרקיז שׁי, מתכנן לשאן־יוּ את מהלכיו. הוא סבור תמיד שצבא האן אינו יכול לחצות את המדבר, ולכן הם נשארים במקומם בביטחון קל דעת. כעת נזעיק חיילים בכוח רב, ובהכרח נשיג את מבוקשנו.״ זו הייתה השנה הרביעית ליואָן־שׁוֹאוּ.[טו]

ג. [הנכנעים הם רבבות, והמספר מאה אלף הוא מספר שהוכרז; ההבחנה נשמרה. עריפת שמונת אלפים מן המבקשים לברוח לא הושמטה. בבסיס נאמר 禽 בלבד; בדפוס יש שם ארוך יותר, 禽梨. הקריאה הקצרה נשמרת בינתיים, וההבדל לא הושלם בשקט מן הפרשנות. חווי־צ׳וּ הוא גם תואר פּוּ־דוּאוֹ בפסקה הקודמת; אין לאחד את האנשים בשל התואר. נוסח זה אינו משלים את סיפור מותו של מלך שׁיוּ־צ׳וּ מפרק אחר. בדפוס נאמר 勞之與乃, ולא 勞之與仍 שבוויקי; התיקון אומץ ונמסר כגמול על העמל. זיקת הכינויים והתחביר נותרת פירוש עבודה. פ' א.ת.]

ד. [屬國 נמסר כקהילות כפופות הממשיכות במנהגיהן, לא כמדינות לאום מודרניות. שמות חמשת המחוזות המפורטים בפירוש אינם מושלמים בגוף. ״מדרום לנהר״ משמר שוב את האזור ביחס לנהר הצהוב. פ' א.ת.]

טו. [留輕 הובן בעקבות ״סוֹ־יין״ כהישארות שׁיונג־נוּ מתוך זלזול ביכולת האן להגיע, לא כאי־יכולת האן להישאר זמן קצר. 幕 נמסר כמדבר בלי שינוי האות הסינית. פ' א.ת.]

באביב השנה הרביעית ליואָן־שׂואּ ציווה הקיסר על המצביא הראשי צ׳ינג ועל מצביא הפרשים הדוהרים צ׳ו־בינג להוביל חמישים אלף פרשים כל אחד. כמה מאות אלפי חיילי רגלים ומובילי אספקה הלכו בעקבות הצבאות. כל הלוחמים שהעזו להילחם בכל כוחם ולחדור עמוק הוכפפו למצביא הפרשים הדוהרים. תחילה עמד מצביא הפרשים הדוהרים לצאת מדינג־שׂיאנג ולפגוש את השאן־יו. שבוי אמר שהשאן־יו נמצא במזרח; אז שינו את הפקודה, הורו למצביא הפרשים הדוהרים לצאת ממחוז דאי ולמצביא הראשי לצאת מדינג־שׂיאנג. ראש אנשי הארמון היה מצביא החלוץ; הממונה על הסוסים היה מצביא השמאל; ג׳או שׂה־צ׳י, הממונה על דרגות האצולה, היה מצביא הימין; ושׂיאנג, מרקיז פינג־יאנג, היה מצביא המאסף. כולם היו כפופים למצביא הראשי. הצבא חצה את המדבר, אנשיו וסוסיו חמישים אלף פרשים בסך הכול; הוא ומצביא הפרשים הדוהרים, שכוחו שווה, תקפו כולם את שאן־יו שׂיונג־נו. ג׳או שׂין יעץ לשאן־יו: ״כשצבא האן יחצה את המדבר יהיו האנשים והסוסים עייפים, ושׂיונג־נו יוכלו לשבת וללקחם בשבי.״ לכן העבירו את כל מטענם הרחק צפונה, והמתינו עם כל חיילי העילית מצפון למדבר. דווקא צבא המצביא הראשי הוא שיצא יותר מאלף לי מעבר לגבול וראה את צבא השאן־יו ערוך וממתין. המצביא הראשי ציווה להעמיד את המרכבות האיתנות במעגל כמחנה, ושלח חמשת אלפים פרשים לפגוש את שׂיונג־נו. שׂיונג־נו שלחו גם הם כעשרת אלפים פרשים. בדיוק כשהשמש עמדה לשקוע קמה רוח חזקה; חול וחצץ הכו בפנים, ושני הצבאות לא ראו זה את זה. האן הוסיפה לשלוח את אגפי השמאל והימין סביב השאן־יו. השאן־יו ראה שחיילי האן רבים ושאנשיהם וסוסיהם עדיין חזקים. הקרב לא עלה יפה לשׂיונג־נו; לפנות ערב עלה השאן־יו על מרכבה הרתומה לשישה פרדים, ועם כמה מאות פרשים אמיצים פרץ היישר דרך הכיתור של האן ודהר לצפון־מערב. כבר החשיך;

האן ושׂיונג־נוּ התערבבו ונאחזו אלה באלה, ומספר ההרוגים והפצועים היה דומה בשני הצדדים. שבוי שלקחה יחידת השמאל של האן אמר שהשאן־יוּ הסתלק לפני החשכה. צבא האן שלח פרשים קלים לרדוף אחריו בלילה, וצבא המצביא הראשי בא בעקבותיהם. גם חיילי שׂיונג־נוּ התפזרו ונמלטו. עם שחר, אחרי שהלכו יותר ממאתיים לי, לא השיגו את השאן־יוּ, אך לקחו ראשים ושבויים, יותר מרבבה במניין. הגיעו לעיר ג׳או שׂין שבהר טיַן־יַן. לקחו את הדגן שאגרו שׂיונג־נוּ והאכילו בו את הצבא. הצבא שהה יום אחד ושב; שרפו את כל יתרת הדגן שבעיר וחזרו.[טז]

בעת שפגש המצביא הראשי את השאן־יוּ הלכו בנפרד בדרך המזרחית צבאות גואנג, מצביא החלוץ, ושׁה־צ׳י, מצביא הימין. איבדו את הדרך ואיחרו לתקיפת השאן־יוּ. המצביא הראשי הסיג את צבאו ושב אל מדרום למדבר; רק אז פגש את מצביא החלוץ ואת מצביא הימין. ביקש לשלוח שליח שישוב לדווח, וציווה על ראש הסגל לחקור את מצביא החלוץ גואנג ולרשום את תשובותיו. גואנג התאבד. מצביא הימין הגיע ונמסר לפקידי המשפט; פדה את עצמו ונעשה פשוט עם. צבא המצביא הראשי נכנס לתחום הגבול; בסך הכול ערף ראשים ולקח שבויים, תשעה־עשר אלף במניין.[יז]

טז. [שני הצבאות מונים חמישים אלף פרשים כל אחד; חיילי הרגלים ומובילי האספקה נמנים בנפרד. שמותיהם של שני נושאי המשרות הראשונים לא הושלמו בגוף. 六贏 נמסר כמרכבה הרתומה לשישה פרדים, לא כשישה פרשים. 當大 הובן כשוויון בקירוב באבדות בעקבות ״סו־יין״. מניין יותר מרבבה כאן אינו מוחלף בסיכום 19,000 בפסקה הבאה. פ' א.ת.]

יז. [סיפור התאבדות גואנג נמסר כאן בקיצור, ואין משלימים בו את דבריו שבפרק 109. פדיון מצביא הימין נמסר בנפרד. 責簿 הוא בירור נרשם של האחריות, לא הוצאה להורג בצו המצביא הראשי. פ' א.ת.]

באותה עת איבדו אנשי שׁיונג־נוּ את הקשר עם השאן־יוּ ליותר מעשרה ימים. מלך גוּ־לי של הימין שמע על כך והעמיד את עצמו כשאן־יוּ. אחר כך מצא השאן־יוּ את אנשיו, ומלך הימין ויתר על תואר השאן־יוּ.[יח]

גם מצביא הפרשים הדוהרים הוביל חמישים אלף פרשים. מרכבותיו ומטענו השתוו לאלה של צבא המצביא הראשי, אך לא היו לו מצביאי משנה. את לי גאן והאחרים מינה כולם לקציני יחידות בכירים, שמילאו את מקום מצביאי המשנה. יצא מדאי ומיוּאוּ־בּיי־פינג, יותר מאלף לי, ועמד מול הכוחות של השמאל. הישגיו בעריפת ראשים ובלקיחת שבויים כבר עלו על אלה של המצביא הראשי. כששב הצבא אמר בן השמיים: "מצביא הפרשים הדוהרים צ׳וּ־בינג הוביל צבא; בעצמו הוביל את אנשי שׁיונג־נוּ שלכד, צמצם את המטען וחצה את המדבר הגדול. חצה את המים ולכד את ג׳אנג־צ׳וּ כדי להמית את בּי־צֶ׳ה־צ׳י; פנה לתקוף את המצביא הגדול של השמאל ולקח את דגליו ותופיו. עבר את לי־חוֹאוּ וחצה את גונג־לוּ; לכד שלושה, ובהם מלך טוּן־טוֹאוּ ומלך האן, ושמונים ושלושה מצביאים, ראשי שרים, דאנג־חוּ ומפקדים. ערך את פולחן פֶּנג בהר לאנג־ג׳וּ־שׁוּ ואת פולחן שָׁאן בגוּ־יִן, ועלה לצפות בחָאן־חָאי. לקח שבויים וראשים, שבעים אלף וארבע מאות וארבעים ושלושה במניין. הצבא פחת בשלוש עשיריות. לקח מזון מן האויב; התקדם הרחק מאוד, אך אספקתו לא פסקה. נוסיף למצביא הפרשים הדוהרים חמשת אלפים ושמונה מאות בתי אב." לוּ בּוֹ־דה, מושל יוֹאוּ־בּיי־פינג, היה כפוף למצביא הפרשים הדוהרים, נפגש איתו בעיר יוּ בלי לאחר, והלך עימו עד הר טָאוּ־יוּ. ערף ראשים ולקח שבויים, אלפיים ושבע מאות במניין; העניקו לו אלף ושש מאות

יח. [אובדן הקשר עם השאן־יוּ אינו הודעה שנהרג. תואר גוּ־לי של הימין נשמר כתואר המקומי; ויתורו על תואר השאן־יוּ אינו מתואר כהוצאה להורג. פ' א.ת.]

בתי אב ומינו אותו למרקיז פּוֹ־לי. שׂינג שאן, מפקד בּיי־די, יצא עם מצביא הפרשים הדוהרים ולכד מלך. העניקו לו אלף ומאתיים בתי אב ומינו אותו למרקיז יי־יאנג. פּוֹ־לוֹ־ג׳ה, מלך יין־צ׳וּן שנשא קודם לכן את התואר ״השב לצדק״, ויי־ג׳י־ג׳יין, מלך לוֹאוּ־ג׳וּאן, יצאו שניהם עם מצביא הפרשים הדוהרים וזכו בהישג. העניקו לפוֹ־לוֹ־ג׳ה אלף ושלוש מאות בתי אב ומינו אותו למרקיז ג׳ואנג; ליי־ג׳י־ג׳יין אלף ושמונה מאות בתי אב ומינו אותו למרקיז ג׳ונג־לי. פּוֹ־נוּ, מרקיז צונג־פִּיָאוּ, ואָן־ג׳י, מרקיז צ׳אנג־וּ, יצאו עם מצביא הפרשים הדוהרים וזכו בהישג; הגדילו את נחלת כל אחד בשלוש מאות בתי אב. קצין היחידה גאן לקח דגלים ותופים ונעשה מרקיז בתוך המעברים, עם נחלה המפרנסת מאתיים בתי אב. קצין היחידה דְזה־ווי קיבל את דרגת ראש הציבור הגדול. פקידי הצבא וחייליו קיבלו משרות ומתנות רבות מאוד. ואילו נחלת המצביא הראשי לא הוגדלה, ואף אחד מפקידיו ומחייליו לא מונה למרקיז.[ט]

בעת שיצאו שני הצבאות מעבר לגבול נמנו בביקורת בגבול הסוסים הרשמיים והפרטיים: מאה וארבעים אלף בסך הכול. פחות משלושים אלף מהם שבו ונכנסו לתחום הגבול. אז הוסיפו את משרת הממונה הגדול על הצבא; גם המצביא הראשי וגם מצביא הפרשים הדוהרים נעשו ממונים גדולים על הצבא. קבעו תקנה שלפיה דרגתו ושכרו של מצביא הפרשים הדוהרים יהיו שווים לאלה של המצביא הראשי. מכאן ואילך דעך מעמד המצביא הראשי צ׳ינג יום־יום, ואילו מצביא הפרשים הדוהרים נעשה רם־מעלה יותר ויותר.

ט. [粥董 הוא שם קדום לשׂיונג־נוּ, ולא מונח מזון. 渠章獲涉 הובן בעקבות ״סוֹ־יין״ כחציית מים ולכידת אדם, ולא כשם נהר מורכב. פָּנג ושָׁאן הם פולחני שמיים וארץ, לא הענקת מרקיזות; חָאן־חָאי נשמר בלי זיהוי גאוגרפי מודרני מוכרע. בעקבות הדפוס הוחלפו 行閒 ב־行逴 ו־山余椅 ב־山余檮; המסע נמסר כהליכה למרחק רב, לא כדרך עקיפה. 為自 הוא שם דְזה־ווי, לא ״עשה בעצמו״. דרגות 長庶左 ו־長庶大 נבדלות. פ׳ א.ת.]

רבים מידידי המצביא הראשי ומבני ביתו עזבו והלכו לשרת את מצביא הפרשים הדוהרים, ותמיד זכו במשרות ובדרגות. רק רָן אָן לא הסכים.[כ]

מצביא הפרשים הדוהרים היה ממעט לדבר ושמור בדבריו; הייתה בו רוח עוז והוא העז ליטול אחריות. פעם ביקש בן השמיים ללמדו את תורת המלחמה של סוּן וּשל וּ. השיב: "צריך רק לראות מה טיבה של תוכנית הפעולה; אין צורך להגיע ללימוד תורת המלחמה הקדומה." בן השמיים בנה לו בית ושלח אותו לראותו. השיב: "שִׁיוּנג־נוּ טרם הוכנעו; אין לי מה לעשות בבית." משום כך הוסיף הקיסר לכבדו ולאהבו. אולם הוא שירת בארמון מגיל צעיר, היה רם־מעלה ולא נתן דעתו לחיילים. כשיצא עם הצבא שלח לו בן השמיים את אנשי המטבח המלכותי עם עשרות מרכבות. בשובו נותרו במרכבות המטען דגן משובח ובשר, והם הושלכו, בעוד חיילים רעבו. מעבר לגבול חסר לחיילים מזון, ואחדים לא יכלו עוד להתרומם בכוחות עצמם, ואילו מצביא הפרשים הדוהרים עדיין חפר מגרש ושיחק בבעיטת כדור. רבים ממעשיו היו כאלה. המצביא הראשי היה רחום, טוב לב וצנוע; ביקש למצוא חן בעיני הקיסר בנועם וברכות, אך בארץ לא נודע מי ששיבח אותו.[כא]

בשנה השלישית מאז מערכת השנה הרביעית, היא השנה השישית ליוּאָן־שׁוּאוּ, מת מצביא הפרשים הדוהרים. בן השמיים התאבל עליו. הזעיק את צבא השריון השחור מן הקהילות הכפופות והעמידו בשורות מצ׳אנג־אָן עד מאו־

כ. [מאה וארבעים אלף הם סוסים, לא לוחמים, ופחות משלושים אלף שבו. 大司馬 נמסר כממונה הגדול על הצבא; לשני האנשים ניתן התואר, ואין להמירו למפקד יחיד מודרני. "רבים" משמר את 多 בלי להפוך את העזיבה לכוללת. פ' א.ת.]

כא. [דברי ההלל והביקורת נשמרו יחד. סוּן וּ כאן הם שני בעלי מסורת צבאית, לא בהכרח שם פרטי אחד; אין משלימים את שמות חיבוריהם בגוף. 蹴鞠 נמסר כמשחק בעיטת כדור קדום, לא ככדורגל מודרני. אי־מתן הדעת לחיילים אינו מתורגם כחוסר ידיעה טכני. פ' א.ת.]

לינג; הקים לו תל קבורה בדמות הרי צ׳י־לִין. בתואר שלאחר מותו צירף את גבורת המלחמה להרחבת הארץ וקרא לו מרקיז ג׳ינג־חואן. בנו שָׁאן ירש את המרקיזות. שאן היה צעיר ושם הבגרות שלו היה דזה־חוֹאוּ. הקיסר אהב אותו וקיווה שכאשר יגדל יעשה אותו למצביא. כעבור שש שנים, בשנה הראשונה ליוּאֶן־פֶּנג, מת שאן; תוארו שלאחר מותו היה מרקיז אָי. לא היה לו בן; השושלת נפסקה והנחלה בוטלה.[כב]

לאחר מות מצביא הפרשים הדוהרים עבר קאנג, מרקיז יי־צ׳וּן ובנו הבכור של המצביא הראשי, על החוק ואיבד את המרקיזות. כעבור חמש שנים איבדו גם שני אחיו, בּוּ־יי, מרקיז יין־אָן, ודֶנג, מרקיז פָּה־גאן, את המרקיזות בשל זהב מנחת היין. שנתיים אחרי אובדן המרקיזות בוטלה נחלת מרקיז גואן־ג׳וּן. ארבע שנים אחר כך מת המצביא הראשי צ׳ינג. תוארו שלאחר מותו היה מרקיז לְיֶה; בנו קאנג ירש את תואר מרקיז צ׳אנג־פינג.[כג]

ארבע־עשרה שנה לאחר שכיתר המצביא הראשי את השאן־יוּ מת. בכל הזמן הזה לא שב לתקוף את שיונג־נוּ, מפני שלהאן היו מעט סוסים, ובאותה עת הענישה בדרום את שתי ממלכות יוּאֶה, תקפה במזרח את צ׳או־שִׁין, ונלחמה בבני צ׳יאנג ובעמים הזרים בדרום־מערב. משום כך לא יצאה זמן רב למלחמה בבני חוּ.[כד]

כב. [נשמרו גם ״השנה השלישית״ וגם השנה השישית ליוּאֶן־שׁוֹאוּ; אין להוסיף שנות לוח כדי ליישב את מניין המקור. ג׳ינג־חואן הוא תואר לאחר המוות המחבר שני היבטי שבח. שם הבגרות דזה־חוֹאוּ של הבן אינו מרקיזות נוספת. פ׳ א.ת.]

כג. [金酎 הוא זהב שהובא עם מנחת היין הפולחנית, לא זהב שמקורו בשכרות. מנייני חמש, שתיים וארבע השנים נשמרו ברצף המסופר, בלי לתקן את הכרונולוגיה לפי הפסקה הקודמת. אובדן יי־צ׳וּן וירושת צ׳אנג־פינג הן מרקיזויות שונות. פ׳ א.ת.]

משום שהמצביא הראשי זכה לשאת את הנסיכה הבכירה מפינג־יאנג, ירש קאנג את מרקיזות צ׳אנג־פינג. כעבור שש שנים עבר על החוק ואיבד את המרקיזות.[כה]

שמות שני המצביאים הגדולים וכל מצביאי המשנה המנויים משמאל:

סיכום המצביא הראשי צ׳ינג: יצא שבע פעמים לתקוף את שׂיונג־נו, וערף ראשים ולקח שבויים, יותר מחמישים אלף במניין. פעם אחת נלחם בשאן־יו. כבש את הארץ שמדרום לנהר, ובעקבות זאת הוקם מחוז שואו־פאנג. נחלתו הוגדלה פעמיים, והגיעה בסך הכול לאחד־עשר אלף ושמונה מאות בתי אב. שלושת בניו מונו למרקיזים, אלף ושלוש מאות בתי אב לכל אחד מהם; יחד היו חמישה־עשר אלף ושבע מאות בתי אב. תשעה מקציני היחידות וממצביאי המשנה שלו נעשו מרקיזים בזכות יציאתם עם המצביא הראשי. ארבעה־עשר ממצביאי המשנה ומקציני היחידות שלו כבר שימשו כמצביאים. בין מצביאי המשנה היה לי גואנג, שלו ביוגרפיה משלו. אלה שאין להם ביוגרפיה משלהם הם:[כו]

המצביא גונג־סון חֶה. חֶה היה איש יי־צ׳וּ, ואבותיו היו ממוצא חוּ. אביו חוּן־יֶה היה מרקיז פינג־צ׳וּ בימי הקיסר ג׳ינג; עבר על החוק ואיבד את המרקיזות. חֶה

כד. [ארבע־עשרה השנים נמסרו כפי שהן. שתי יוּאֶה, צ׳או־שׂיֶן, צ׳יאנג והעמים בדרום־מערב אינם מתאחדים למסע יחיד, ו־鮮朝 אינו מוחלף בשם מדינה מודרנית. פ' א.ת.]

כה. [הקישור בין הנישואים ובין הירושה נשמר כפי שנמסר, בלי השלמת הסבר משפטי מן הפירוש. 尚 הוא נשיאת נסיכה, לא שאיפה לקבל משרה. 六歲 נמסר כמרווח של שש שנים, לא כגיל הבן. פ' א.ת.]

היה איש ביתו של הקיסר וּ כשהיה יורש העצר. בשנה השמינית מאז עליית וּ לשלטון נעשה, ממשרת הממונה על הסוסים, מצביא המרכבות הקלות וחנה עם הצבא במָה־יי. כעבור ארבע שנים יצא מיוֹן־ג׳וּנג כמצביא המרכבות הקלות. כעבור חמש שנים יצא עם המצביא הראשי כמצביא הפרשים וזכה בהישג; מונה למרקיז נאן־פָאוּ. כעבור שנה יצא שוב עם המצביא הראשי מדינג־שׁיאנג כמצביא השמאל, ולא זכה בהישג. כעבור ארבע שנים איבד את המרקיזות בשל זהב מנחת היין. כעבור שמונה שנים יצא מוּ־יוּאָן יותר מאלפיים לי כמצביא פוּ־ג׳וּ, ולא זכה בהישג. כעבור שמונה שנים נעשה, ממשרת הממונה על הסוסים, ראש השרים ומונה למרקיז גֶה־יי. חֶה שימש כמצביא שבע פעמים; יצא לתקוף את שׁיונג־נוּ בלי הישג גדול, אך מונה פעמיים למרקיז ונעשה ראש השרים. בגלל בנו ג׳ינג־שנג, שקיים קשר אסור עם הנסיכה יאנג־שֶׁה ועסק בכשפים, הושמדה משפחתו ולא נותרו לו צאצאים.[כו]

המצביא לי שׁי היה איש יוּ־ג׳ה. שירת את הקיסר ג׳ינג. בשנה השמינית מאז עליית הקיסר וּ לשלטון היה מצביא החיילים המיומנים וחנה עם הצבא במָה־יי. כעבור שש שנים היה מצביא ויצא מדאי. כעבור שלוש שנים היה מצביא ויצא עם המצביא הראשי משואו־פאנג. בכל אלה לא זכה בהישג. בסך הכול

כו. [最 נמסר כפתיחת סיכום בעקבות ״סוֹ־יין״, ולא כ״הגדול ביותר״. רשימת השמות שב״משמאל״ מתייחסת לסידור הכתוב, לא לאגף השמאל של הצבא. נשמרו תשעה מקבלי מרקיזות וארבעה־עשר מצביאים; אין להחליף בארבעה־עשר או בחמישה־עשר לפי חיבור אחר. 1,300 בתי האב נמסרים לכל אחת משלוש מרקיזויות הבנים, בהתאמה לסכום הכולל. פ׳ א.ת.]

כז. [אביו חוֹן־יֶה אינו מזוהה עם מלך שׁיונג־נוּ בשל דמיון השם. שני מרווחי שמונה השנים נשמרו, בלי לתקנם על פי תאריכים שבפרשנות. פרשת הכשפים והכחדת המשפחה נמסרות כחשבון ההאשמה שבטקסט, לא כאישור אמיתות הכישוף. אין להסיר את סיום הביוגרפיה הקצרה רק מפני שהוא מאוחר לנרטיב הצבאי הקודם. פ׳ א.ת.]

שימש כמצביא שלוש פעמים; אחר כך שימש דרך קבע כממונה הגדול על האורחים.[כח]

המצביא גונג־סון אָאוּ היה איש יי־צ׳וּ. שירת את הקיסר וו כאיש ארמון. בשנה השתים־עשרה מאז עליית וו לשלטון היה מצביא הפרשים הדוהרים, יצא מדאי ואיבד שבעת אלפים חיילים. התחייב בעריפה, פדה את עצמו ונעשה פשוט עם. כעבור חמש שנים יצא כקצין יחידה עם המצביא הראשי וזכה בהישג; מונה למרקיז חֶה־צ׳י. כעבור שנה יצא עם המצביא הראשי כמצביא המרכז, בשתי יציאות מדינג־שׁיאנג, ולא זכה בהישג. כעבור שנתיים יצא כמצביא מבּיי־די ואיחר למועד של מצביא הפרשים הדוהרים. התחייב בעריפה, פדה את עצמו ונעשה פשוט עם. כעבור שנתיים יצא כקצין יחידה עם המצביא הראשי ולא זכה בהישג. כעבור ארבע־עשרה שנה בנה את עיר קבלת הנכנעים כמצביא יין־יוּ. כעבור שבע שנים יצא שוב כמצביא יין־יוּ לתקוף את שׁיונג־נוּ, בשתי יציאות; הגיע עד יוּ־וו ואיבד חיילים רבים. נמסר לפקידי המשפט והתחייב בעריפה; העמיד פני מת, ברח וישב בין פשוטי העם חמש או שש שנים. אחר כך נחשף ונאסר שוב. בגלל כשפיה של אשתו הושמדה משפחתו. בסך הכול שימש כמצביא ארבע פעמים, יצא לתקוף את שׁיונג־נוּ ומונה פעם אחת למרקיז.[כט]

המצביא לי ג׳וּ היה איש יוּן־ג׳ונג. שירת את הקיסר ג׳ינג. בשנה השבע־עשרה מאז עליית הקיסר וו לשלטון נעשה, ממשרת מנהל הפנים של השמאל,

---

כח. [מניני השנים והמינוי 軍將為三 נשמרו, בלי לספור כל תואר כמינוי נוסף. 大行 הוא תפקיד הקבלה והשליחויות, לא ״מסע גדול״ ולא כינוי מוות כאן. פ' א.ת.]

מצביא קשתות הדריכה החזקות. כעבור שנה היה שוב מצביא קשתות הדריכה החזקות.[ל]

המצביא לי צאי היה איש צ׳נג־ג׳י. שירת את הקיסרים שיאו־ון, ג׳ינג וו. יצא עם המצביא הראשי כמצביא המרכבות הקלות וזכה בהישג; מונה למרקיז לֶה־אָן. כבר היה ראש השרים כשעבר על החוק ומת.[לא]

המצביא ג׳אנג צה־גונג היה איש חֶה־דונג. יצא כקצין יחידה עם המצביא ווי צ׳ינג וזכה בהישג; מונה למרקיז אָן־טוֹאוּ. אחר כך מתה הקיסרית האם, והוא נעשה מצביא וחנה עם הצבא הצפוני. כעבור שנה היה מצביא ויצא עם המצביא הראשי. שימש כמצביא פעמיים; עבר על החוק ואיבד את המרקיזות. אביו, לונג, היה קשת לוחם במרכבות הקלות. משום שהצטיין בירי זכה בחסד הקיסר ג׳ינג ובקרבתו.[לב]

המצביא סוּ ג׳יין היה איש דוּ־לינג. יצא כקצין יחידה עם המצביא ווי צ׳ינג, זכה בהישג ונעשה מרקיז פינג־לינג. כמצביא בנה את שואו־פאנג. כעבור ארבע שנים היה מצביא הפשיטות ויצא עם המצביא הראשי משואו־פאנג. כעבור

כט. [בדפוס מופיע 軍將騎驃 ברצף; הסוגריים סביב 驃 ובתרגום הוסרו בעקבותיו. אין להסיק מכאן זהות אדם עם צ׳י־בינג רק בשל התואר. מניניי ארבע־עשרה ושבע השנים, שתי היציאות ומניין ארבעת המינויים נשמרו בלי יישור כרונולוגי שקט. דיווח הכשפים אינו אישור אמיתותם. פ' א.ת.]

ל. [姐 בשם לי ג׳וּ נקרא כאן לפי ״ג׳י־ג׳יה״ ו״סוֹ־יין״ כ־姐, ולא כקריאת האות בתואר פוּ־ג׳וּ. משרת מנהל הפנים של השמאל נשמרה, בלי להמירה במשרת הימין שבפסקה 7. פ' א.ת.]

לא. [״מת״ משמר את 死 בלי להשלים כאן התאבדות או הוצאה להורג מן הביוגרפיה האחרת. שלושת הקיסרים והמרקיזות נשמרו. פ' א.ת.]

לב. [המצטיין בירי בסיום הוא לונג, אבי צה־גונג. 軍北軍 הובן כחניה עם הצבא הצפוני, לא כעיר בשם בֵּיי־ג׳וֹן. מניין פעמיים נשמר כסיכום, לא בהכרח כמינוי שלישי נוסף. פ' א.ת.]

שנה היה מצביא הימין ויצא שוב עם המצביא הראשי מדינג־שׁיאנג. מרקיז שׁי ערק, וג׳יין איבד את צבאו; התחייב בעריפה, פדה את עצמו ונעשה פשוט עם. אחר כך היה מושל מחוז דאי. מת, וקברו בנפת דָה־יוֹאוּ.[לג]

המצביא ג׳או שׁין נכנע בהיותו ראש שרים של שׁיונג־נוּ ונעשה מרקיז שׁי. בשנה השבע־עשרה מאז עליית הקיסר וּ לשלטון היה מצביא החלוץ. נלחם בשאן־יוּ, הובס ונכנע לשׁיונג־נוּ.[לד]

המצביא ג׳אנג צ׳יין נשלח ליצור קשר עם דָה־שׁיה. כששב נעשה קצין יחידה. יצא עם המצביא הראשי וזכה בהישג; מונה למרקיז בּוֹ־ואנג. כעבור שלוש שנים היה מצביא ויצא מיוֹאוּ־בּיי־פינג. איחר למועד והתחייב בעריפה, פדה את עצמו ונעשה פשוט עם. אחר כך נשלח ליצור קשר עם וּ־סוּן. שימש כממונה הגדול על האורחים ומת; קברו בהאן־ג׳ונג.[לה]

המצביא ג׳או שׁה־צ׳י היה איש דוּ־יוּ. בשנה העשרים ושתיים מאז עליית הקיסר וּ לשלטון נעשה, ממשרת הממונה על דרגות האצולה, מצביא הימין. יצא עם המצביא הראשי מדינג־שׁיאנג, תעה ואיבד את הדרך. התחייב בעריפה, פדה את עצמו ונעשה פשוט עם.[לו]

לג. [侯翕亡 נמסר כעריקת מרקיז שׁי, לא כהריגתו בידי ג׳יין. סיכום הבנייה נשמר לצד פקודת הבנייה בפרטים הקודמים; אין למחוק חזרה בגלל חלוקת הסיכום. פ' א.ת.]

לד. [שתי הכניעות הן בכיוונים הפוכים: הראשונה להאן, והשנייה לשׁיונג־נוּ. השנה השבע־עשרה נשמרה כמות שהיא, בלי ליישבה עם חשבון השנים בנרטיב הקודם. פ' א.ת.]

לה. [大行 נמסר שוב כמשרה, ו־中漢 כמקום הקבר. אין לתרגם ״האן־ג׳ונג״ כמשרת אנשי הארמון 郎中漢 שנדונה בפרק 109. חזרה על פרשת בּוֹ־ואנג היא חלק מן הסיכום, לא תוספת אתר. פ' א.ת.]

המצביא צָאוּ שׂיאנג, מרקיז פינג־יאנג, היה מצביא המאסף ויצא עם המצביא הראשי מדינג־שׂיאנג. שׂיאנג היה נכדו של צָאוּ צאן.[לו]

המצביא האן יוּאָה היה נכדו של מרקיז גונג־גאו מן הענף המשני של המשפחה. יצא כקצין יחידה עם המצביא הראשי וזכה בהישג; נעשה מרקיז לונג־אָה. בשל זהב מנחת היין איבד את המרקיזות. בשנה השישית ליוּאָן־דינג, כשעמד לרשות הקיסר למינוי, נעשה מצביא חוצה הים. תקף את יוּאָה המזרחית וזכה בהישג; נעשה מרקיז אָן־דאו. בשנה השלישית לטָאי־צ׳וּ היה מצביא הפשיטות וחנה בערים הערוכות מחוץ לוּ־יוּאָן. היה הממונה על שירות הארמון; חפר בחיפוש אחר חפצי כישוף בארמון יורש העצר, ויורש העצר לבית ווי הרג אותו.[לח]

המצביא גוּאוֹ צ׳אנג היה איש יוּן־ג׳ונג. יצא כקצין יחידה עם המצביא הראשי. בשנה הרביעית ליוּאָן־פָּנג נעשה, ממשרת היועץ המרכזי הגדול, מצביא עוקר חוּ, וחנה בשוּאו־פאנג. שב ותקף את קוּן־מינג; לא זכה בהישג, וחותמו נלקח ממנו.[לט]

לו. [爵主 נמסר כממונה על דרגות האצולה, לא כמי שהעניק את המרקיזות לעצמו. דוּ־יוּ מוסר את שם המקום 祓禊 לפי חלופת ההגייה בפרשנות; הצורה הסופית עוד טעונה ביקורת שמות. פ' א.ת.]

לז. [孫 נמסר כאן ״נכדו״ לפי לשון הבסיס, בלי להשלים מספר דורות מרשומות המשפחה או מן ההערה לפתיחת הפרק. הסתירה האפשרית נשארת לבירור. פ' א.ת.]

לח. [孫庶 נמסר כנכד מן הענף המשני בלי הכרעה מלאה בשאלת הייחוס. 按道 נשמר בשם המרקיזות כפי שבבסיס. חפירת חפצי הכישוף היא פעולה מתוארת, לא ראיה שנמצא כישוף ממשי. יורש העצר לבית ווי הוא ההורג, ואין להפוך אותו לקורבן בפסקה זו. פ' א.ת.]

לט. [夫大中太 שבבסיס נמסר כמשרת יועץ מרכזי גדול, בלי להחליף את 太 ב־胡拔 .大 אינו מתוקן ל־胡伏 שבפרק 110. קוּן־מינג משמר את שם הקבוצה העתיקה, לא בהכרח העיר המודרנית. גוּאוֹ צ׳אנג אינו מאוחד אוטומטית עם גוּאוֹ צ׳נג שבפסקה 6. פ' א.ת.]

המצביא שׂוּן ג׳ה היה איש גואנג־וּוּ שבטאי־יוּאָן. הובא לפני הקיסר בזכות כישרונו בנהיגת מרכבה; שירת בקרבתו בארמון ונעשה קצין יחידה. יצא פעמים רבות עם המצביא הראשי. בשנה השלישית ליוּאָן־פֶנג תקף את צ׳או־שׂוּן כמצביא השמאל ולא זכה בהישג. בגלל תפיסת מצביא ספינות המגדל התחייב בדין ומת.[מ]

סיכום מצביא הפרשים הדוהרים צ׳ו־בינג: יצא שש פעמים לתקוף את שׂיונג־נו, ארבע מהן כמצביא. ערף ראשים ולקח שבויים, יותר ממאה ועשרה אלף במניין. נוסף על כך נכנע מלך חוּן־יֶה עם רבבות מאנשיו. כך נפתחו ארצות ג׳יו־צ׳וּאן שממערב לנהר, ובמערב פחתו עוד פשיטות בני חו. נחלתו הוגדלה ארבע פעמים והגיעה בסך הכול לחמישה־עשר אלף ומאה בתי אב.[מא]

בסך הכול נעשו שישה מקציניו למרקיזים בזכות הישגים, ושניים מהם נעשו אחר כך מצביאים.

המצביא לוּ בּוֹ־דה היה איש פינג־ג׳וּאוּ. כמושל יוּאוּ־בּיי־פינג יצא עם מצביא הפרשים הדוהרים וזכה בהישג; נעשה מרקיז פוּ־לי. אחרי מות מצביא הפרשים הדוהרים נעשה, ממשרת מפקד משמר הארמון, מצביא מכניע הגלים. תקף והביס את יוּאֶה הדרומית, ונחלתו הוגדלה. אחר כך עבר על החוק ואיבד את המרקיזות. היה מפקד קשתות הדריכה החזקות, חנה בג׳וּ־יֶן ומת.[מב]

מ. [見御以 הובן בעקבות ״ג׳נג־יי״ כהצגה לקיסר בזכות נהיגת מרכבה. 軍將船樓捕 הוא תפיסת מצביא ספינות המגדל, לא לכידת ספינות אויב. אין להשלים את שמו או פרטי דינו מן הפרק על צ׳או־שׂוּן. פ' א.ת.]

מא. [最 נמסר שוב כסיכום. שש היציאות נבדלות מארבע היציאות בדרגת מצביא; הנכנעים עם חוּן־יֶה אינם נבלעים במניין הראשים והשבויים. ארבע הגדלות הנחלה נשמרו בלי לשנותן לפי מניין סעיפי הצווים. פ' א.ת.]

המצביא ג׳או פּוֹ־נוּ היה במקור איש ג׳יוּ־יוּאָן. פעם ברח אל שׁיונג־נוּ, ואחר כך שב להאן ונעשה קצין הצבא של מצביא הפרשים הדוהרים. ביציאה מבּיי־די זכה בהישג ומונה למרקיז צונג־פִּיָאוּ. בשל זהב מנחת היין איבד את המרקיזות. כעבור שנה היה מצביא שׁיונג־חֶה; תקף את בני חוּ עד נהר שׁיונג־חֶה ולא זכה בהישג. כעבור שנתיים תקף ולכד את מלך לוֹאוּ־לאן, ושוב מונה למרקיז, הפעם מרקיז ג׳וּאוֹ־יֶה. כעבור שש שנים היה מצביא ג׳וּן־ג׳י והוביל עשרים אלף פרשים לתקוף את המלך הנבון של השמאל בשׁיונג־נוּ. המלך הנבון של השמאל נלחם בו; צבא של שמונים אלף פרשים כיתר את פּוֹ־נוּ. פּוֹ־נוּ נלכד חי בידי האויב, וכל צבאו אבד. ישב בקרב שׁיונג־נוּ עשר שנים, ואז ברח שוב להאן עם בנו יורשו אָן־גואו. אחר כך התחייב בפרשת כשפים ומשפחתו הושמדה.[מג]

מאז עליית משפחת ווי מונה המצביא הראשי צ׳ינג ראשון למרקיז; אחריו נעשו בני ענפי המשפחה לחמישה מרקיזים. בתוך עשרים וארבע שנים נשללו כל חמש המרקיזויות, ולא נותר מרקיז ממשפחת ווי.[מד]

ההיסטוריון הגדול אומר: סוּ ג׳יין אמר לי: ״פעם נזפתי במצביא הראשי: מעמדו רם ומכובד מאוד, אך המלומדים הראויים שבארץ אינם משבחים אותו. ביקשתי שיביט במצביאים הנודעים מן העבר ובאנשים הראויים שגייסו ובחרו,

---

מב. [波伏 נמסר ״מכניע הגלים״, תואר מצביא, ולא שם אדם. בתפקיד האחרון נאמר 尉都, מפקד, ולא 軍將. הביוגרפיה הקצרה נשמרת בשלמותה גם אחרי מות צ׳וּ־בינג. פ' א.ת.]

מג. [עשר שנות השהייה נשמרו אף ש״ג׳־ג׳יה״ מציין מסורת של ארבע שנים; אין לתקן את המקור לפי ההערה. 子太 נמסר כאן כבנו יורשו, לא כיורש העצר של האן. עשרים אלף פרשיו נבדלים משמונים אלף המכַתרים; לכידתו חיה נשמרה. סוף הסיכום נשמר בלי ייחוס אוטומטי לצ׳וּ. פ' א.ת.]

מד. [עשרים וארבע השנים וחמש המרקיזויות נמסרות כסיכום המקור, לא כתוצאה של חישוב מחודש של כל פרט קודם. אין להשמיט סיכום זה כחזרת אתר. פ' א.ת.]

וישתדל כמותם. המצביא הראשי התנצל ואמר: ‘מאז אירוחם הנדיב של ווי־צ׳י ושל וּ־אָן נוהג בן השמיים לחרוק שיניים. קירוב אנשי הרוח והמלומדים, גיוס הראויים ודחיית הבלתי־ראויים הם סמכותו של השליט. משרתיו צריכים רק לקיים את החוק ולמלא את תפקידם. מה להם ולגיוס אנשי רוח!׳״ גם מצביא הפרשים הדוהרים הלך בעקבות השקפה זו. כך נהגו כמצביאים.[מה]

מה. [הערכת המצביא הראשי אינה אומרת שלא היה רחום; היא מבחינה בין אופיו ובין היעדר שבח מצד מלומדים. ווי־צ׳י וּ־אָן הם בעלי התארים שנדונו בפרק 107. ההערכה המתקבלת נשמרה; שיר השבח ״סוֹ־יין שוּ־דזאן״ (贊述隱索) שאחריה הוא שכבת פירוש מאוחרת ואינו חלק מן התרגום. בדפוס מסתיימת ההערכה ב־此如將為其; שיר השבח מובדל ממנה בכותרתו ובאותיות קטנות. גם הסיכומים המגיעים לאירועים מאוחרים נשמרו, בלי לייחסם אוטומטית לצ׳ו או להשמיטם על סמך התאריך בלבד. פ' א.ת.]

הביוגרפיות של מרקיז פּינג־ג׳ין ושל ג׳וּ־פּוּ

ראש השרים גונג־סוּן הונג היה איש נפת שׁוּאָה שבממלכת דזה־צ׳ואן אשר בצ׳י; שם הסגנון שלו היה ג׳י. בצעירותו שימש פקיד בבית הכלא של שׁוּאָה, אך הורשע בעבירה והודח. ביתו היה עני, והוא רעה חזירים ליד הים. רק כשהיה בן יותר מארבעים החל ללמוד את ״האביבים והסתווים״ ואת הפירושים השונים עליו. הוא טיפל באמו החורגת במסירות של בן ובזהירות.א

בשנה הראשונה לג׳יין־יוּאָן, בראשית עלותו של הקיסר לכס, הוא ביקש להביא אנשים ראויים ובקיאים בכתבים. באותה עת היה הונג בן שישים. הוא זומן בתור איש ראוי ומונה למלומד החצר. נשלח אל השׁיונג־נוּ, וכששב ומסר את דיווחו לא תאמו דבריו את רצון הקיסר. הקיסר כעס וסבר שאין הוא מוכשר לתפקיד; הונג פרש אפוא מחמת מחלה וחזר לביתו.ב

בשנה החמישית ליוּאָן־גואנג יצא צו לזמן יודעי כתבים, וממלכת דזה־צ׳ואן שבה והמליצה על גונג־סוּן הונג. הונג ביקש לסרב ואמר לאנשי הממלכה: ״כבר הלכתי מערבה להיענות לצו, ונפטרתי מתפקידי ושבתי מפני שלא הייתי מוכשר לו. אבקש שתבחרו אדם אחר.״ אנשי הממלכה התעקשו להמליץ עליו. הונג הגיע אל הממונה על הטקסים, והממונה הורה לכל המלומדים שזומנו להשיב בכתב על שאלות מדיניות. היו יותר ממאה איש, והונג דורג

א. [מיקום שׁוּאָה בתוך צ׳י ודזה־צ׳ואן נמסר כפי שהוא במקור; כבר הפירושים העתיקים מעירים על הקושי הגאוגרפי, ואין מתקנים כאן את הזיקה בשקט. 後母 היא אמו החורגת, לא אם מאוחרת בשושלת. פ' א.ת.]

ב. [士博 הוא משרת מלומד בחצר, ולא תואר דוקטור במובנו המודרני. הגילים ותקופות המלכות נשמרים כנתוני המקור, בלי ליישבם על ידי שינוי תאריך. פ' א.ת.]

ביניהם בתחתית. כשהתשובות הוגשו לקיסר, הוא העלה את תשובתו של הונג למקום הראשון. הונג נקרא להופיע לפניו; מראהו והליכותיו היו נאים מאוד, והוא מונה למלומד החצר. באותה עת פתחו דרכים אל העמים הזרים בדרום־מערב והקימו מחוזות, ואנשי בָּה ושוּ סבלו מכך. בצו הקיסר נשלח הונג לבדוק את הדבר. כששב לדווח, טען בתוקף שאין בעמים הזרים בדרום־מערב כל תועלת, אך הקיסר לא שמע לו.[ג]

הונג היה אדם רחב אופקים, יוצא דופן ורב ידיעות. הוא נהג לומר שחסרונם של שליטים הוא שאינם רחבי לב דיים, וחסרונם של משרתיהם הוא שאינם חסכנים ומאופקים דיים. הונג השתמש בשמיכת בד, ובארוחותיו לא הוגש יותר ממאכל בשר אחד. כשמתה אמו החורגת, התאבל עליה שלוש שנים. בכל דיון בחצר היה פורש את עיקרי הדברים ומניח לשליט לבחור בעצמו; לא הסכים לסתור את דבריו בפניו או להתווכח עימו בחצר. הקיסר ראה שהליכותיו רציניות וישרות, שכוח טיעונו רב, ושהוא בקיא בחוק, בסדרי המינהל ובעבודת הפקידים, ומוסיף לעטר אותם בתורת המלומדים. הקיסר היה מרוצה ממנו מאוד. בתוך שנתיים הגיע למשרת מושל הבירה השמאלי. כשהגיש הונג עניין לקיסר והייתה התנגדות לדבריו, לא התווכח עליה בחצר. פעם ביקשו הוא וג׳י אָן, מפקד הממונה על דרגות האצולה, שיחה שלא בפני הכלל; ג׳י אָן פתח בדברים, והונג תמך בהם אחריו. הקיסר היה מרוצה תמיד ושמע לכל דבריהם, וכך נעשה הונג קרוב ונכבד יותר מיום ליום. פעם סיכם עמדה עם השרים הבכירים, אך כשהגיע לפני הקיסר הפר את כל שסיכמו כדי להתאים את

ג. [הדירוג הנמוך אצל הממונה והעלאת התשובה למקום הראשון בידי הקיסר הם שני שלבים שונים במקור, ושניהם נשמרים. 對策 הוא מענה לשאלות מדיניות; אין מדובר בבחינות המדינה בצורתן המאוחרת. פ' א.ת.]

דבריו לרצונו. ג׳י אָן חקר אותו בחצר: ״אנשי צ׳י מרבים ברמאות ואין בהם אמת. בתחילה קבעת עמדה זו עימנו, והנה אתה מפר את כולה — זו אינה נאמנות.״ הקיסר שאל את הונג. הונג השיב בהתנצלות: ״מי שמכיר אותי רואה בי נאמן; מי שאינו מכיר אותי רואה בי בלתי נאמן.״ הקיסר קיבל את דבריו. בכל פעם שאנשי החצר המקורבים הכפישו את הונג, הוסיף הקיסר לנהוג בו בכבוד.[ד]

בשנה השלישית ליוּאָן־שׁוּאוֹ הודח ג׳אנג אוֹאוּ, והונג מונה למפקח העליון. באותה עת פתחו את הדרך אל העמים הזרים בדרום־מערב, הקימו במזרח את מחוז צאנג־האי ובנו בצפון את מחוז שׁוּאוֹ־פאנג. הונג הרבה להתריע שהדבר מתיש את ארצות המרכז כדי לקיים ארצות שאין בהן תועלת, וביקש לחדול מכך. הקיסר הורה אפוא לג׳וּ מאי־צ׳ן ולאחרים להתווכח עם הונג על יתרונות הקמת שׁוּאוֹ־פאנג. הם הציגו עשרה טיעונים, והונג לא היה יכול להשיב אפילו על אחד מהם. הונג התנצל ואמר: ״איש כפרי אני ממזרח להרים, ולא ידעתי שהיתרונות גדולים כל כך. אבקש לחדול מן המפעל בדרום־מערב ומצאנג־האי ולהקדיש את המאמצים לשׁוּאוֹ־פאנג בלבד.״ הקיסר הסכים.[ה]

ג׳י אָן אמר: ״הונג הוא אחד משלושת השרים העליונים, ושכרו רב מאוד. ובכל זאת הוא משתמש בשמיכת בד — זו העמדת פנים.״ הקיסר שאל את הונג. הונג השיב בהתנצלות: ״יש ממש בדבריו. מבין תשעת השרים אין מי שיחסיו

ד. [被布 היא שמיכת בד פשוטה, לא בגד גס. 肉重不 נמסר כמנה אחת של בשר, לא כהימנעות מבשר. המקור מבחין בין איפוקו של הונג בדיון ובין הפרת הסכמה קודמת לשם התאמה לרצון הקיסר; ההאשמה באנשי צ׳י היא דברי ג׳י אָן, לא קביעת המתרגם. פ' א.ת.]

ה. [夫大史御 מתורגם כאן ״המפקח העליון״. 東山 הוא האזור שממזרח להרים בהקשר העתיק, ואין מצמצמים אותו אוטומטית למחוז שאן־דונג המודרני. אין מחליפים את חוסר המענה שבסיפור בהשערת הפירוש העתיק שהונג בחר לשתוק מפחד להתנגד לקיסר. פ' א.ת.]

עימי טובים משל אָן, ובכל זאת תוכחתו בחצר היום פגעה באמת בחסרוני. כשאחד משלושת השרים העליונים משתמש בשמיכת בד, אכן יש בכך ראוותנות כוזבת שנועדה לדוג תהילה. שמעתי כי גוואן ג׳ונג, כששימש שר בצ׳י, החזיק בשלושת גווי והיה מפואר כשליט עצמו. הדוכס חואן נעשה ראש לברית הנסיכים, וגוואן ג׳ונג חרג אף הוא כלפי מעלה ודימה את עצמו לשליט. יֶן יינג שימש שר אצל הדוכס ג׳ינג, לא אכל יותר ממאכל בשר אחד, ופילגשו לא לבשה משי; גם ממלכת צ׳י הייתה מתוקנת. זה דימה את עצמו כלפי מטה לאנשי העם. והנה אני, הונג, מחזיק במשרת המפקח העליון אך משתמש בשמיכת בד, בלי הבדל מתשעת השרים ומטה עד הפקידים הקטנים. אכן כך הוא, כדברי ג׳י אָן. ולולא נאמנותו של ג׳י אָן, מניין היה הוד מלכותך שומע דברים אלה?״ הקיסר ראה בכך ענווה, והוסיף לנהוג בו בכבוד. לבסוף מינה את הונג לראש השרים והעניק לו את התואר מרקיז פינג־ג׳ין.[1]

הונג היה חשדן וקנאי בליבו; כלפי חוץ היה סובלני, ובפנים עמוק ובלתי גלוי. מי שהיו בינם ובינו סכסוכים בעבר — אף שנראה כאילו הוא מיודד עימם, בסתר השיב להם רעה. הריגתו של ג׳וֹ־פוּ יֶן והעברת דונג ג׳ונג־שוּ לג׳יאו־שִׁי היו כולן מכוח פעולתו של הונג. הוא אכל מאכל בשר אחד ודגן שרק קליפתו הוסרה. ידידיו הוותיקים ואורחים שהיה מיודד עימם נשענו עליו לבגדים ולמזון, והוא הקדיש להם את כל שכרו; בביתו לא נשאר דבר. גם בשל כך ראו בו אנשי הלימוד אדם ראוי.[2]

---

1. [歸三 הוא ביטוי שפרשנותו חלוקה, ועל כן נמסר זמנית בתעתיק ״שלושת גווי״ ולא הופך בלא בירור לשלוש נשים או לשלוש אחוזות. 公三 ותשעת השרים הן מסגרות מינהל עתיקות. דברי הונג על עצמו ועל גוואן ג׳ונג נשמרים גם כשהם אינם מתיישבים בנקל עם ההערכה החיובית בהמשך. פ' א.ת.]

ממלכות חוואי־נאן וחנג־שאן קשרו למרוד, והחקירה נגד שותפיהן הייתה בעיצומה. הונג היה חולה מאוד. הוא חשב לעצמו שהוענקה לו מרקיזות בלי שהיו לו הישגים, ושכראש השרים היה עליו לסייע לשליט נאור לייצב ולהרגיע את המדינה ולהביא את האנשים ללכת בדרך הנתינים והבנים. והנה הנסיכים זוממים מרד — כל זה מפני שראש השרים אינו ממלא כראוי את חובתו. הוא חשש שימות במחלתו בלי רשות, ולא יוכל לכפר על אחריותו. לפיכך הגיש איגרת: ״שמעתי כי חמש דרכים משותפות לכל העולם, ושלוש מידות הן שמאפשרות ללכת בהן. יחסי שליט ומשרת, אב ובן, אחים, בעל ואישה, והסדר שבין זקן לצעיר — אלה חמש הדרכים המשותפות לכל העולם. חוכמה, אנושיות ואומץ — אלה שלוש המידות המשותפות לכל העולם, שבאמצעותן הולכים בדרכים הללו. על כן נאמר: ‘התאמצות במעשה קרובה לאנושיות, אהבת השאלה קרובה לחוכמה, וידיעת הבושה קרובה לאומץ.’ היודע את שלושת אלה יודע כיצד למשול בעצמו; היודע כיצד למשול בעצמו יודע אז כיצד למשול באחרים. מעולם לא היה מי שאינו יכול למשול בעצמו ויכול למשול באחרים. דרך זו אינה משתנה גם במאה דורות. הוד מלכותך מקיים בגופו את כיבוד ההורים הגדול, נוטל את שלושת המלכים למופת, מכונן את דרך ג׳וֹאוּ, משלב את התרבות ואת הגבורה, מעודד את הראויים ונותן להם שכר, ומעניק משרות לפי היכולת. ואילו אני, הונג, בעל מזג תשוש ואיטי, ואין לזכותי עמל מלחמה. הוד מלכותך חסד עימי יותר מדי והעלה אותי מתוך שורות פשוטי האנשים, העניק לי מרקיזות והביאני למעמד אחד משלושת השרים העליונים. מעשיי ויכולתי אינם דיים למעמד זה. מכבר אני לוקה

ז. [המקור מצמיד נדיבות כלפי ידידים לנקמנות כלפי יריבים; אין מחליקים את הסתירה. 脫粟 הוא גרעין שרק הוסר קליפתו, לא גרעינים מלוטשים. העברת דונג ג׳ונג־שו נמסרת כפעולה פוליטית, בלי להוסיף כאן פרטים מן הביוגרפיה הנפרדת. פ' א.ת.]

במחלת נושא העצים; חושש אני שאמלא תעלות וגאיות לפני כלביך וסוסיך, ובסופו של דבר לא אוכל להשיב על חסדך ולכפר על אחריותי. אבקש להשיב את חותם המרקיז, לבקש את עצמותיי ולפנות את הדרך לאדם ראוי ממני.״ הקיסר השיב: ״מקדמת דנא מתגמלים בעלי הישגים ומשבחים בעלי מידות. בשמירת הסדר הקיים מעלים את התרבות, ובשעת התמודדות מעלים את הגבורה; מעולם לא השתנה הדבר. מאז ומקדם ייחלתי שאזכה לרשת את המעמד הנכבד, ואני חושש שלא אצליח להביא שלווה. את מי שאיתם אני מנהל את השלטון — ראוי שתכיר. אדם נעלה אוהב את הטובים ושונא את הרעים; ראוי שתדע זאת; אם אתה נזהר במעשיך, הרי אתה תמיד קרוב אליי. לרוע מזלך לקית במחלת הכפור והטל; מדוע מחלתך אינה חולפת? והנה אתה מגיש איגרת להשיב את המרקיזות ולבקש את עצמותיך — בכך אתה מגלה את חסרון מידותיי. כעת העניינים פנויים מעט; צמצם את מחשבות הדאגה, רכז את רוחך והיעזר ברופאים ובתרופות.״ הוא העניק לו חופשה, בקר, יין ואריגי משי שונים. לאחר כמה חודשים חל שיפור במחלתו, והוא שב למלא את תפקידו.[ח]

בשנה השנייה ליוּאָן־שׁוֹאוּ חלה הונג, ולבסוף מת בעודו ראש השרים. בנו דוּ ירש את תואר מרקיז פינג־ג׳ין. דוּ היה מושל מחוז שאן־יאנג במשך יותר מעשר שנים, ואחר כך איבד את המרקיזות בשל עבירה על החוק.[ט]

ח. [״מחלת נושא העצים״, ״למלא תעלות וגאיות״ ו״לבקש את עצמותיי״ הן לשונות הענווה של המחלה, המוות ובקשת הפרישה; אין מדובר במשלוח עצמות ממש. חמש הדרכים ושלוש המידות שייכות למסורת ״דרך האמצע״; נשמר כאן נוסח המובאה המקומי, בלי להחליפו בנוסח מקביל. שתי הופעות 君宜知之 קיימות גם בדפוס. ההישנות נשמרה; הסוגריים שהוויקי מוסיף להופעה השנייה הוסרו, ולא הושמט משפט ככפילות. ״מחלת הכפור והטל״ והקושי בתחביר תשובת הקיסר נשמרים כפירוש זמני. פ' א.ת.]

ג׳וּ־פוּ יֶן היה איש לין־דזה שבצ״י. הוא למד את תורת השכנוע ואת דרכי הבריתות המאונכות והאופקיות; רק מאוחר יותר למד את ״ספר התמורות״, את ״האביבים והסתווים״ ואת דברי האסכולות השונות. הוא עבר בין תלמידי צ״י, אך איש לא קיבל אותו בכבוד. המלומדים בצ״י חברו יחד לדחותו ולהרחיקו, ולא הניחו לו להישאר בצ״י. ביתו היה עני והוא לא הצליח לקבל הלוואה, ועל כן נדד צפונה ליין, לג׳או ולג׳ונג־שאן. גם שם לא קיבלו אותו בכבוד, וחייו כאורח נודד היו קשים מאוד. בשנה הראשונה ליוּאָן־גואנג בימי הקיסר שִׁיאוֹ־וּ, סבר שאין בין הנסיכים מי שכדאי לנדוד אליו, ועל כן נכנס מערבה דרך המעבר ופגש במצביא ווי. המצביא ווי דיבר עליו לקיסר כמה פעמים, אך הקיסר לא זימנו. כספו והאספקה שלו אזלו, והוא השתהה זמן רב; רבים מאורחי האדונים מאסו בו. לבסוף הגיש איגרת בשער הארמון. בבוקר הוגשה האיגרת, ובערב זומן להופיע לפני הקיסר. הוא דיבר על תשעה עניינים: שמונה נגעו לחוקים ולצווים, ואחד היה תוכחה נגד המלחמה בשִׁיונג־נוּ. וכך אמר:[ט]

> ״שמעתי כי שליט נאור אינו שונא תוכחה חריפה, כדי שיוכל לראות בהרחבה, וכי משרת נאמן אינו מעז להימנע מעונש כבד כדי להשמיע תוכחה ישרה. לכן אין בעשייה עצה שנזנחה, וההישגים נמשכים לרבבות דורות. כעת איני מעז להסתיר את נאמנותי ולהתחמק מן המוות, ואני מגיש את עצתי הטיפשית. אבקש שהוד מלכותך יואיל לסלוח לי ולבחון אותה מעט.״[י]

ט. [אין מוסיפים לנוסח כאן את גיל שמונים הנמסר בפירוש מן ״ספר האן״, או את פרטי עבירת הבן שאינם בגוף הפסקה. פ' א.ת.]

י. [横縦長短 הן דרכי שכנוע ובריתות מדיניות, לא תיאור מידות של חפצים. הכינוי ״המצביא ווי״ ותאריך הופעתו נשמרים כמות שהם, בלי ליישב כאן את סדר הקריירה עם פרק 111. פ' א.ת.]

ב״חוקי סימה״ נאמר: ‘גם מדינה גדולה תכלה אם תאהב מלחמה; גם כשהעולם שלֵו, שכחת המלחמה תביא סכנה.’ כשהעולם כבר שלֵו, הקיסר מקיים את טקס הניצחון הגדול, את ציד האביב ואת ציד הסתיו; הנסיכים סוקרים את הצבא באביב ומסדרים אותו בסתיו. כך אין שוכחים את המלחמה. ואולם כעס נוגד את המידה הטובה, כלי נשק הם כלי אסון, ומאבק הוא עניין שולי. כאשר שליט בימים קדומים כעס פעם אחת, היו גופות מוטלות ודם זורם; על כן המלכים החכמים לא מיהרו לפעול כך. מי ששקד על ניצחונות ומיצה את ענייני המלחמה — לא היה שלא התחרט. בעבר סמך קיסר צ׳ין על עוצמת ניצחונותיו וכרסם בעולם כולו, בלע את המדינות הלוחמות ואיחד את כל שבתוך הימים. הישגיו השתוו לאלה של שלוש השושלות. הוא לא חדל לבקש ניצחונות ורצה לתקוף את השִׁיונג־נוּ. לי סה הוכיח אותו: ‘אין לעשות זאת. השִׁיונג־נוּ אינם יושבים בערים מוקפות חומה ואינם שומרים על מחסני אספקה; הם נודדים וממריאים כציפורים, וקשה להשיגם ולשלוט בהם. אם כוחות קלים יעמיקו לחדור, המזון יאזל בהכרח; אם יסחבו אספקה בעקבותיהם, כובד המטען לא יניח להם לפעול בזמן. אין די ברווח שבכיבוש אדמתם, ואת אנשיהם, גם אם תיתקל בהם, אי אפשר להעביד ולהחזיק תחת שמירה. אם ניצחת, תיאלץ להורגם — אין זו התנהגות של אב ואם לעם. להתיש את ארצות המרכז כדי להשביע את הלב בענייני השִׁיונג־נוּ אינו תכנון לטווח ארוך.’ קיסר צ׳ין לא שמע, ושלח את מנג טיין להוביל צבא לתקוף את אנשי חוּ. הוא פתח ארץ לאורך אלף לי וקבע את הנהר לגבול. האדמה הייתה מלכתחילה ביצתית ומלוחה, ולא הצמיחה את חמשת מיני הדגן. אחר כך גייס גברים

יא. [זוהי פתיחת איגרת ג׳וּ־פוּ יָן, הנמשכת בשתי הפסקאות הבאות. בדיקת הדפוס תומכת בפרוזה מצוטטת; סיווג השירה שנבע מעיצוב הוויקי הוחלף במובאה. הכינוי ״עצתי הטיפשית״ הוא לשון ענווה של הכותב ולא הערכת המתרגם. פ׳ א.ת.]

בוגרים מכל העולם לשמור על הנהר הצפוני. הכוחות שהו חשופים בשדה במשך יותר מעשר שנים; המתים היו רבים מספור, ובסופו של דבר לא יכלו לעבור את הנהר צפונה. וכי לא היו די אנשים, או שהנשק והשריון לא היו מוכנים? נסיבות המערכה הן שלא אפשרו זאת. הוא גם הטיל על כל העולם להוביל מספוא ולגרור דגן, החל בחוואנג, בצ׳וי ובמחוזות לאנג־יָה שליד הים, ולהעבירם לנהר הצפוני. בדרך כלל נדרשו שלושים ג׳ונג כדי להביא שֶׂה אחד ליעדו. הגברים חרשו בכל כוחם, ולא היה די למזון הצבא; הנשים טוו וארגו, ולא היה די לירִיעות ולאוהלים. העם הותש, והיתומים, האלמנות, הזקנים והחלשים לא יכלו לפרנס איש את רעהו. המתים לאורך הדרכים היו סמוכים אלה לאלה. אז החל העולם למרוד בצ׳ין.[ב]

וכשהקיסר גאו ייצב את העולם והשתלט על אדמות הגבול, שמע שהשִׁיונג־נוּ מתקבצים מעבר לעמק דָי ורצה לתקוף אותם. המפקח צ׳נג הוכיח אותו: ‘אין לעשות זאת. טבעם של השִׁיונג־נוּ להתקבץ כחיות ולהתפזר כציפורים; לרדוף אחריהם כמוהו כניסיון לתפוס צל. אם הוד מלכותך, שמידותיו נעלות, יתקוף את השִׁיונג־נוּ, חושש אני לו בסתר.’ הקיסר גאו לא שמע, והתקדם צפונה עד עמק דָי; ואכן בא עליו המצור בפּינג־צ׳נג. הקיסר גאו התחרט מאוד, ושלח את ליוּ ג׳ינג לכרות הסכם שלום ונישואים; לאחר מכן שכח העולם את ענייני המלחמה. על כן נאמר בתורת המלחמה: ‘מגייסים צבא של מאה אלף, ומוציאים אלף יחידות זהב ביום.’ צ׳ין החזיקה דרך קבע המון חיילים חשופים בשדה, כמה מאות

ב. [הפסקה היא המשך איגרת ג׳וּ־פוּ יָן, ובתוכה מובאות ״חוקי סימה״ ודברי לי סה. אין זו שירה אף שהוויקי מזיח אותה. בדפוס נאמר 鹵澤, בלי 咸 המסומן בוויקי, וכן 饟糧 במקום 饟糧; שתי הקריאות אומצו. ״ביצתית ומלוחה״ מפרש את 鹵澤 ואינו תוספת של סימן סיני חסר. שלושים 鐘 וּשֶׂה אחד הם יחידות שונות, ולכן אין ממירים זאת בשקט ליחס משקלים של שלושים לאחד. התיארוך וההכללות על המלחמה הם טענות בעל האיגרת. פ׳ א.ת.]

אלפי איש. אפילו היו לה הישגים של השמדת צבאות, הריגת מצביאים ולכידת השאן־יו בכבלים, היה בכך רק לקשור טינה ואיבה עמוקה, ולא היה די בכך לפצות על הוצאות העולם. לרוקן למעלה את האוצרות, להתיש למטה את העם ולהשביע את הלב בארץ זרה — אין זה מפעל שלם. הקושי להשיג את השיונג־נו ולשלוט בהם אינו עניין של דור אחד. שוד, פלישה וחטיפה הם עיסוקם, וכך הוא טבעם. גם בימי יו, שִׁיָה, יין וג׳וֹאוּ לא מדדו ולא פיקחו עליהם; נהגו בהם כחיות ולא כללו אותם בין בני האדם. אם למעלה אין מביטים בדרכם של יו, שִׁיָה, יין וג׳וֹאוּ, ולמטה ממשיכים בשגיאות הדורות האחרונים, הרי זה מקור דאגתי הגדולה וסבלו המר של העם. כשהמלחמה נמשכת זמן רב, נוצרים שינויים; כשהעבודה קשה, המחשבות משתנות. כך מביאים את אנשי הגבול לתשישות, לצער ולמרירות ולרצון להתרחק, ואת המצביאים והפקידים לחשוד זה בזה ולבקש רווח אצל זרים. כך יכלו ווי טואוֹ וג׳אנג האן לקדם את ענייניהם הפרטיים. שלטון צ׳ין לא יכול היה לפעול מפני שהסמכות נחלקה בין שני אלה: זו עדות לתוצאות ההצלחה והכישלון. לכן ב״ספר ג׳וֹאוּ״ נאמר: ‘ביטחון וסכנה תלויים בהוצאת הצווים; קיום ואבדון תלויים באנשים שמעסיקים.’ אבקש שהוד מלכותך יבחן זאת בקפידה, ייתן לכך מעט תשומת לב וישקול היטב.״[יג]

באותה עת הגישו גם שׁוּ יוּאֶה, איש ג׳או, ויֵן אָן, איש צ׳י, איגרות על ענייני הזמן, כל אחד על עניין אחד. שׁוּ יוּאֶה אמר:[יד]

יג. [בצירוף 諫進成史御 נקרא 成 כשמו של המפקח ו־諫進 כפעולת הגשת התוכחה, ולא הומצא אדם בשם ״צ׳נג ג׳ין״. בדפוס נאמר 循; הוא אומץ במקום סימון החלופות （修） [循] שבוויקי ונמסר כ״ממשיכים״. אי־הכללת השיונג־נו בין בני האדם היא לשון האיגרת והאידאולוגיה שלה, לא עמדת מהדורתנו. הישגי צ׳ין שבמשפט התנאי אינם הופכים כאן לדיווח מאומת על לכידת שאן־יו. פ' א.ת.]

״שמעתי כי סכנת העולם היא בהתמוטטות הקרקע, לא בהתפרקות הרעפים; כך היה בעבר וכך בהווה. מהי התמוטטות הקרקע? כך היה בשלהי צ׳ין שֶׁה לא היה מעמד של בעל אלף מרכבות ולא הייתה אף פיסת אדמה. הוא לא היה צאצא של מלך, דוכס, אדם רם מעלה או משפחה בעלת שם; לא יצא לו שם בכפרו, ולא היו בו מעלותיהם של קונפוציוס, מוֹ או דזנג־דזה, או עושרם של טאו ג׳וּ ויי דוּן. ובכל זאת קם מסמטה ענייה, הניף מוט רומח, חשף כתף וזעק בקול גדול, והעולם הלך אחריו כרוח. מדוע היה כך? מפני שהעם סבל והשליט לא דאג לו, התחתונים התמרמרו והעליונים לא ידעו זאת, המנהגים כבר השתבשו והשלטון לא תוקן. שלושה דברים אלה הם שסיפקו לצ׳ין שֶׁה את משאביו. לכך קוראים התמוטטות הקרקע. לכן נאמר שסכנת העולם היא בהתמוטטות הקרקע. ומהי התפרקות הרעפים? אלה צבאות וו, צ׳וּ, צ׳י וג׳או. שבע הממלכות קשרו מרד גדול; כולן כינו את עצמן שליטי עשרת אלפים מרכבות והיו להן מאות אלפי חיילים עטויי שריון. עוצמתן הספיקה להטיל מורא בתוך גבולותיהן, ועושרן הספיק לעודד את חייליהן ואת עמן. ובכל זאת לא יכלו לכבוש מערבה אפילו מעט אדמה, והן עצמן נלכדו במישור המרכזי. מדוע? לא מפני שסמכותן הייתה קלה משל אדם פשוט או צבאותיהן חלשים משל צ׳ין שֶׁה. באותה עת טרם דעכו חסדי הקיסר הקודם, ורבים מן האנשים ישבו לבטח בארצם ושמחו במנהגיהם; לכן לא הייתה לנסיכים עזרה מחוץ לגבולותיהם. לכך קוראים התפרקות הרעפים. לכן נאמר שסכנת העולם אינה בהתפרקות הרעפים. מתוך כך אפשר לראות: אם יש בעולם באמת נטייה להתמוטטות הקרקע, גם אדם פשוט

יד. [הפירוש העתיק מורה לקרוא 樂 בשמו של שׁוּ יוּאֶה כ־岳. שם המשפחה 嚴 נשמר כנוסח המוצמד, אף שהפירוש מעיד על החלפת 莊 מחמת איסור שם; אין משיבים את הכתיב החלופי בשקט. פ' א.ת.]

ודל היושב בפינה נידחת יכול להיות ראש למרד ולסכן את כל שבתוך הימים — צ׳ן שֶׁה הוא הדוגמה. קל וחומר אם יימצא אחד משליטי שלוש ג׳ין! גם אם העולם עדיין אינו מתוקן היטב, ובלבד שאין בו נטייה להתמוטטות הקרקע, אף מדינות חזקות וצבאות איתנים יילכדו לפני שיספיקו להפנות את עקביהם — וּ, צ׳וּ, צ׳י וג׳או הן הדוגמה. קל וחומר שהשרים והעם לא יוכלו לחולל מהומה! שני המצבים האלה הם המפתח הברור לביטחון ולסכנה, ועל שליט ראוי לשים לב אליהם ולבחון אותם לעומק.[טו]

לאחרונה לא עלה יפה יבול חמשת מיני הדגן ממזרח למעברים, והשנים טרם שבו לאיתנן. רבים מן האנשים עניים ונמצאים במצוקה, וענייני הגבול מוסיפים לכך עומס. כשבוחנים זאת לפי הנתונים ולפי ההיגיון, נראה שכבר יש אנשים שאינם שלווים במקומם. מי שאינו שלֵו נוח להניע; נוחות זו היא הנטייה להתמוטטות הקרקע. לכן שליט ראוי מתבונן לבדו בשורש כל השינויים, מבין את נקודות המפנה של ביטחון וסכנה, מתקן אותן באולם המועצה ומסלק אסון שטרם קיבל צורה. העיקר הוא רק להבטיח שלא תהיה בעולם נטייה להתמוטטות הקרקע. אז, אפילו יהיו מדינות חזקות וצבאות איתנים, יוכל הוד מלכותך לרדוף חיות, לירות בציפורים מעופפות, להרחיב את גני השעשועים ואת מראות התענוגות החופשיים, ולמצות את שמחת הרכיבה — ולהישאר שלֵו. צלילי מתכת, אבן, מיתרים ובמבוק לא יחדלו מאוזניו, ובתוך הווילונות לא יחסרו לפניו שחוקם של

טו. [崩土 ו־解瓦 הן שתי מטפורות מובחנות: התמוטטות יסוד השלטון מתוך מצוקת העם לעומת התפרקות מרד נסיכים כשהיסוד נשאר יציב. בדפוס נאמר 也 ברצף; סוגריו שבוויקי הוסרו, וכך גם הסוגריים בעברית. 矜棘 הוא מוט הרומח, ולא כלי ברזל מלא שהטקסט אינו מזכיר. שמות וּ, צ׳וּ, צ׳י וג׳או הם הדוגמאות שבמקור; אין משלימים כאן רשימה של שבעה שמות. פ' א.ת.]

שחקנים וגמדים, והעולם יהיה נקי מדאגה נמשכת. לשם מה חייב שמו להשתוות לטאנג ולוּ, ולשם מה חייבים המנהגים להשתוות לאלה של צ׳נג וקאנג? ואף על פי כן, אני סבור בסתר כי הוד מלכותך חכם מטבעו ובעל מזג רחב לב ואנושי. אם יעסוק באמת בענייני העולם, לא יהיה קשה להשתוות לשמם של טאנג וּ, ואפשר יהיה להקים מחדש את מנהגי צ׳נג וקאנג. כששני המצבים האלה יוסדרו, תוכל אז להחזיק במציאות של מעמד נכבד ובטוח ולהרחיב את שמך ותהילתך בדור הזה, לקרב אליך את העולם ולהכניע את העמים הזרים מארבע הרוחות. חסדיך ומידותיך הנותרים ירוממו כמה דורות; תשב ופניך דרומה, גבך אל הפרגוד, תאסוף את שרוליך ותברך את המלכים והדוכסים. זה המעמד הראוי להוד מלכותך. שמעתי כי גם מי שמתכנן שלטון מלכותי ואינו משיגו, די בתוצאה שנותרה לו כדי להבטיח שלווה. ואם יש שלווה — מה יבקש הוד מלכותך ולא ישיג, מה יעשה ולא יצליח, ואת מי יכבוש ולא יכניע?״[טז]

יֶן אָן הגיש איגרת ואמר:

״שמעתי כי כשג׳וֹאוּ החזיקה בעולם, שלטונה המתוקן נמשך יותר משלוש מאות שנה. ימי צ׳נג וקאנג היו שיאו, ובמשך יותר מארבעים שנה הונחו העונשים ולא השתמשו בהם. גם שקיעתה נמשכה יותר משלוש מאות שנה, ועל כן קמו חמשת ראשי בריתות הנסיכים בזה אחר זה. חמשת ראשי הבריתות סייעו תמיד לקיסר לקדם תועלת ולהסיר נזק, להעניש אלימות ולאסור רשע, לתקן את כל שבתוך הימים ולרומם את הקיסר.

טז. [הפסקה משלימה את איגרת שׂוּ יוּאָה. הקולות ״מתכת, אבן, מיתרים ובמבוק״ מציינים סוגי כלי נגינה, ולא מתחלפים ברשימת כלים מודרניים. ״שני המצבים״ שומר את לשון המקור גם במקום שקישורו המדויק לטיעון הקודם טעון עיון; שבח ההנאות ולאחריו שבח הממשל נשמרים שניהם. פ' א.ת.]

כשהלכו לעולמם, לא היה חכם או ראוי שימשיך אותם. הקיסר נותר בודד וחלש, ופקודותיו לא בוצעו. הנסיכים פעלו כרצונם: החזקים גברו על החלשים והרבים התעללו במעטים. טיין צ׳אנג גזל את צ״י, וששת בתי השרים חילקו את ג׳ין; הם נעשו המדינות הלוחמות, ואז החל העם לסבול. המדינות החזקות שקדו על התקפה, והחלשות הכינו הגנה. כרתו בריתות מאונכות ואופקיות, מרכבות שעטו וצירי־הן התנגשו, ביצי כינים וכינים גדלו בשריון ובקסדות, ולעם לא היה אל מי להביא את זעקתו.[יז]

וכשבא מלך צ״ין, כרסם בעולם כולו ובלע את המדינות הלוחמות. הוא כינה את עצמו קיסר, שלט בכל שבתוך הימים, הרס את ערי הנסיכים, התיך את כלי נשקם ויצק מהם פעמונים ומעמדיהם, כדי להראות שלא ישובו להשתמש בהם. פשוטי העם ניצלו מן המדינות הלוחמות ופגשו בקיסר נאור, וכל אחד ראה את עצמו כנולד מחדש. אילו הקלה צ״ין את עונשיה, הפחיתה מיסים, צמצמה עבודות כפייה, ייקרה אנושיות וצדק והמעיטה בערך תחבולות ורווח, רוממה יושר וכנות והנמיכה ערמומיות, שינתה מנהגים והביאה תמורה לכל שבתוך הימים — היו הדורות בטוחים בזה אחר זה. צ״ין לא הלכה בדרך זו, אלא טיפחה את מנהגיה הישנים. בעלי תחבולות ורווח קודמו, והישרים, הנאמנים והכנים נדחו; החוקים היו חמורים והממשל נוקשה, והחנפים רבים. היא שמעה מדי יום רק את שבחיה, ושאיפותיה וליבה פרצו גבולות. היא רצתה להשליט את אימתה מעבר לימים, ושלחה את מנג טיין להנהיג צבא ולתקוף בצפון את אנשי חוּ, לפתוח אדמה, להרחיב את הגבול ולהציב חיל מצב בנהר הצפוני, ואספקת

יז. [מנייני שלוש מאות השנים, ארבעים השנים וחמשת ראשי הבריתות נמסרים כטיעונו ההיסטורי של יַן אָן. 卿太 מתייחס לבתי השרים שבג׳ין; אין מצמצמים אותו לשלושת הבתים שנותרו אחר כך, או מחליפים אותו בששת השרים של צ״י. פ' א.ת.]

מספוא ודגן הובלה אחריו. גם שלחה את המפקד טואוֹ טוּ סווי להוביל את חיילי ספינות המגדל דרומה נגד מאה עמי יוּאֶה, והורתה למפקח לוּ לחפור תעלה ולהעביר מזון. הם חדרו עמוק ליוּאֶה, ואנשי יוּאֶה נסו ונעלמו. הזמן התארך, המזון אזל, ואנשי יוּאֶה תקפו אותם וצבא צ׳ין הובס קשות. צ׳ין שלחה אז את המפקד טואוֹ להוביל חיילים ולהציב חיל מצב ביוּאֶה. באותה עת הסתבכה צ׳ין בצפון באסון אצל אנשי חוּ ובדרום אצל יוּאֶה. היא החזיקה צבאות בארצות שאין בהן תועלת; הם התקדמו ולא יכלו לסגת. כך נמשך הדבר יותר מעשר שנים. גברים בוגרים לבשו שריון, ונשים בוגרות העבירו אספקה. סבלם לא הניח להם לחיות; הם תלו את עצמם על עצי הדרכים, והמתים היו סמוכים אלה לאלה. כשמת קיסר צ׳ין, מרד כל העולם. צ׳ין שנג וּ גואנג הקימו מרד בצ׳ן; וּ צ׳ן וג׳אנג אֶר בג׳או; שׂיאנג ליאנג בוּ; טיין דאן בצ׳י; ג׳ינג ג׳וּ ביינג; ג׳וֹאוּ שֶׂה בוויי; והאן גואנג ביין. גיבורים בהרים נידחים ובעמקים מחוברים קמו יחד, רבים מכדי לרשום. אף אחד מהם לא היה צאצא של דוכס או מרקיז, או פקיד בעל משרה בכירה. לא הייתה בידם אף מעט סמכות; הם קמו מסמטאות הכפרים, אחזו במוטות רומח, ונעו כולם בתגובה לזמן. בלי שתכננו יחד קמו כולם, ובלי שקבעו יחד נפגשו כולם. אדמותיהם גדלו ותחומיהם התרחבו עד שנעשו מלכים וראשי בריתות — נסיבות הזמן הן שהביאו לכך. צ׳ין הייתה נכבדה כקיסר ועשירה כבעלת העולם כולו, אך שושלתה נכחדה ופולחנה פסק בגלל אסון מיצוי המלחמה. ג׳וֹאוּ איבדה את שלטונה מחמת חולשה, וצ׳ין מחמת כוח: האסון הוא באי־שינוי הדרך.[ח]

כעת רוצים לקרב את העמים הזרים בדרום, להביא את יֶה־לאנג להופיע בחצר, להכניע את הצ׳יאנג ואת בּוֹ, להשתלט על חווי־ג׳וֹאוּ, לבנות ערים

ויישובים, לחדור עמוק אל השיונג־נו ולשרוף את עירם לונג־צ׳נג. הדנים משבחים זאת, אך זו תועלת למשרתי השליט, לא תכנון לטווח ארוך לעולם כולו. בארצות המרכז אין אפילו בהלה מנביחת כלב, ובכל זאת הן נושאות מבחוץ בנטל ההתגוננות בארצות הרחוקות ומכלות את כוח המדינה; אין זו הדרך לנהוג בעם כבבנים. לבצע תשוקות שאין להן קץ, להשביע את הלב ולספק את החשק, ולקשור טינה עם השיונג־נו — אין זו הדרך להשקיט את הגבול. האסון נקשר ואינו נפתר, המלחמה נחה ושבה לקום, הקרובים סובלים והרחוקים נבהלים; אין זו דרך שיכולה להימשך לאורך זמן. כעת כל העולם מחשל שריון, משחיז חרבות, מיישר חיצים ומרכיב מיתרים, מעביר אספקה ומוביל מזון, ואין נראית עת מנוחה. זו דאגת העולם כולו. מלחמה ממושכת מולידה שינוי, ועבודה מכבידה מולידה מחשבות חדשות. יש מחוזות חיצוניים ששטחם אלפי לי ועריהם עשרות; צורת הארץ ותחומיה מאפשרים שליטה ותוחמים את האנשים, ומן הצד הם מאיימים על הנסיכים. אין זו תועלת לבית השליט. אם מביטים רחוק על אובדן צ׳י וג׳ין, רואים שבית השליט הושפל ונחלש וששת בתי השרים התעצמו מאוד. אם מביטים קרוב על חורבן צ׳ין, רואים שחוקיה היו חמורים ועמוקים באכזריותם וששאיפותיה היו עצומות וחסרות גבול. כעת כוחם של מושלי המחוזות אינו רק כובדם של ששת בתי השרים, ותחומיהם, אלפי לי, אינם רק משאבי סמטה כפרית, ונשקם

יח. [בדפוס נאמר 睢屠佗尉 ברצף; סוגרי 佗 הוסרו, אך הצירוף הקשה נשמר בלי למחוק את טואו או לקבוע שטואו וטו סווי הם אדם אחד. הקריאה 粟輓芻蜚 שבדפוס אומצה במקום כפילות 芻 שבוויקי; משמעות הובלת המספוא והדגן נשמרת. 巧智下，厚篤上 נמסר כרוממות היושר והנמכת הערמומיות, לא כתיאור של מעמדות חברתיים. השמות ומקומות המרידות נשמרים ברשימתם המלאה. פ' א.ת.]

> וציודם אינם רק שימוש במוט רומח. אם יבוא שינוי של רבבות דורות, לא יהיה אפשר אף לבטא את הדבר שהוא עתה אסור באזכור.״[יט]

האיגרות הוגשו לקיסר, והוא זימן את שלושת האנשים ואמר להם: ״היכן הייתם כולכם? מדוע נפגשנו מאוחר כל כך?״ הקיסר מינה אפוא את ג׳וֹ־פוּ יֶן, שׁוּ יוּאֶה ויֶן אָן לפקידי הארמון. יֶן הופיע לפניו פעמים רבות והגיש איגרות על עניינים שונים. בצו הקיסר מונה יֶן לפקיד קבלת פנים ואחר כך קודם ליועץ הארמון. בתוך שנה אחת קודם יֶן ארבע פעמים.[כ]

יֶן שכנע את הקיסר ואמר: ״בעבר לא עלה שטח הנסיכים על מאה לי, והיה קל לשלוט ביחסי החוזק והחולשה. כעת יש נסיכים המחזיקים ברצף של עשרות ערים ובארץ המשתרעת לאורך אלף לי. כשהם זוכים להקלה, הם יהירים ופזרנים ונוחים למעשי פריצות ומהומה; כשהם נלחצים, הם נשענים על כוחם וכורתים ברית נגד הבירה. אם תגרע מהם עתה על פי חוק, תצמח כוונת מרד — כך היה לא מכבר אצל צ׳או צואו. יש נסיכים שבניהם ובני משפחתם מונים עשרה ואף יותר, אך היורש מבית האישה הראשית הוא שיורש את השלטון; השאר, אף שהם בשר ודם, אינם מקבלים אפילו מעט אדמה לנחלה, וכך אין דרך האנושיות וכיבוד ההורים מתפשטת. אבקש שהוד מלכותך ירשה לנסיכים להרחיב את חסדם ולחלק לבניהם ולקרוביהם, ולתת להם את האדמה

יט. [箭橋 נמסר זמנית כיישור חיצים. 制壤形束 הוא תחביר קשה שפורש כאן כיכולת לשלוט באמצעות צורת הארץ ותחומיה; הפירושים העתיקים אינם אחידים. 諱不可稱 רומז לדבר שאין לומר בשמו — אפשרות הפיכת כוח מחוזי למרד — ואינו הופך לנבואה היסטורית ודאית. 羌 ו־婞 נשמרים כשני עמים. פ' א.ת.]

כ. [נושא הקידומים בנוסח המוצמד הוא ג׳וֹ־פוּ יֶן. הפירושים העתיקים מעידים גם על נוסחים שחסר בהם יֶן אָן ועל זיקה ל״ספר האן״; אין משמיטים בשל כך את איגרתו או משנים את נושא המשפט בלי בדיקת הנוסח. פ' א.ת.]

כמרקיזויות. כל אחד ישמח שהשיג את מבוקשו; למעלה יהיה הדבר הענקת חסד, ובפועל תחולק ממלכתם, ובלי לגרוע ממנה במישרין ייחלש כוחה בהדרגה.״ הקיסר קיבל את עצתו. עוד אמר לקיסר: ״מאו־לינג רק החלה לקום. אפשר להעביר אל מאו־לינג את בעלי הכוח והמשפחות שצברו רכוש בעולם כולו ואת האנשים המסעירים את ההמון. מבפנים תמלא כך את הבירה, ומבחוץ תסלק את הרמאים והערמומיים. לזה קוראים הסרת הנזק בלי הוצאה להורג.״ גם את העצה הזאת קיבל הקיסר.[כא]

בהעלאת הקיסרית ווי למעמדה ובחשיפת עניניו הנסתרים של דינג־גואו, מלך יין, היו כנראה הישגים לזכות יֶן. השרים כולם פחדו מפיו, והעניקו לו שוחד ומתנות שהצטברו לאלפי יחידות זהב. מישהו אמר ליֶן: ״אתה נוהג בעריצות רבה מדי.״ ג׳וּ־פוּ השיב: ״מאז שקשרתי את שערי נדדתי ולמדתי יותר מארבעים שנה, ולא הצלחתי להגיע למבוקשי. הוריי לא ראו בי בן, אחיי לא קיבלו אותי ואורחים נטשו אותי; זמן רב הייתי במצוקה. אם גבר אינו אוכל בחייו מחמישה דודים, הרי במותו יתבשל בחמישה דודים! יומי מחשיך והדרך רחוקה, ועל כן אני הולך נגדה ופועל בסערה.״[כב]

יֶן הרבה לטעון שאדמת שוּאוֹ־פאנג פורייה ועשירה, שהנהר מגן עליה מבחוץ ושמנג טיין ביצר אותה כדי לגרש את השׁיונג־נוּ. מבפנים תחסוך את הובלת

כא. [恩推 היא מדיניות הרחבת ההענקה לבני משפחת הנסיכים, היוצרת חלוקה של ממלכותיהם; אין להחליפה בהחרמת אדמות פשוטה, שהיא החלופה שהדובר שולל. 嗣適 הוא היורש מן האישה הראשית, לא בהכרח הבן הראשון מכל האמהות. מאו־לינג נמסרת בשמה, בלי להוסיף בגוף התרגום תיאור מודרני של האתר. פ' א.ת.]

האספקה לחילות המצב, תרחיב את ארצות המרכז ותהיה יסוד לסילוק אנשי חו. הקיסר קרא את דבריו והעביר אותם לדיון השרים הבכירים, וכולם אמרו שאין בכך יתרון. גונג־סו הונג אמר: "בימי צ'ין גויסו דרך קבע שלוש מאות אלף איש לבנייה בנהר הצפוני, אך הדבר לא היה יכול להסתיים, ולבסוף ננטש." ג'ו־פו יֵן הרבה לטעון ליתרונות, ובסופו של דבר השתמש הקיסר בעצתו והקים את מחוז שואו־פאנג.[כג]

בשנה השנייה ליואָן־שואו אמר ג'ו־פו שמלך צ'י נוהג בפריצות בתוך ביתו ושמעשיו סוטים, והקיסר מינה את ג'ו־פו לשר צ'י. כשהגיע לצ'י, זימן את כל אחיו ואורחיו, חילק להם חמש מאות יחידות זהב והוכיח אותם: "כשהייתי עני לא נתנו לי אחיי בגדים ומזון, ואורחיי לא הכניסו אותי בשעריהם. כעת אני שר צ'י, ואתם באים לקראתי, יש מכם ממרחק אלף לי. אני מנתק את קשריי עם כולכם; אל תשובו להיכנס בשעריו של יֵן!" הוא שלח אנשים לערער את המלך בעניינו עם אחותו הגדולה. המלך חשב שלא יוכל להיחלץ מן האשמה, וחשש שיֵצא דינו למוות כמו מלך יין, ועל כן הרג את עצמו. הפקידים הממונים הודיעו על כך לקיסר.[כד]

כב. [鼎五 מציין מצד אחד את סעודת בעל המעמד, ומצד אחר בישול כעונש; נשמרת ההקבלה החריפה ולא מוחלפת באמירה כללית על הצלחה וכישלון. 施暴行倒 נמסר לפי 暴 שבנוסח המוצמד, לא מוחלף בשקט ב־逆 מן המסורת המקבילה. 發結 הוא ראשית הבגרות, לא דיווח על תספורת מסוימת. פ' א.ת.]

כג. [טענות יֵן בעד שואו־פאנג ודברי הונג נגדה נשמרים זה לצד זה, גם ביחס לתוכחות נגד המלחמה שבאיגרות הקודמות. אין מאחדים את שלוש מאות אלף הבונים עם מנייני הצבא האחרים בפרק. פ' א.ת.]

כד. [相齊 הוא שר הממלכה, תפקיד נפרד מראש השרים הקיסרי. 姊 היא האחות הגדולה. חמש מאות יחידות הזהב הן מתנתו לקרובים ולא מניין השוחד שקיבל קודם. האשמה ביחסי המלך עם אחותו נשמרת כעניינו המדווח של המלך, בלי הרחבת פרטים מן הביוגרפיה המקבילה. פ' א.ת.]

כשג׳וֹ־פוּ היה עדיין אדם פשוט, נדד ביין ובג׳או. לאחר שנעשה נכבד חשף את ענייני יין. מלך ג׳או חשש שיביא צרה על ממלכתו ורצה להגיש איגרת על ענייניו הנסתרים של ג׳וֹ־פוּ, אך מפני שיֵן היה בחצר לא העז לחשוף אותם. כשמונה יֵן לשר צ׳י ויצא מן המעבר, שלח המלך מיד אדם להגיש איגרת, ובה האשמה שג׳וֹ־פוּ יֵן קיבל זהב מן הנסיכים, ובשל כך זכו רבים מבני משפחותיהם במרקיזויות. כשמלך צ׳י הרג את עצמו, שמע הקיסר וכעס מאוד; הוא סבר שג׳וֹ־פוּ אילץ את מלכו להרוג את עצמו. לפיכך זימן אותו ומסר אותו לפקידים לחקירה. ג׳וֹ־פוּ הודה שקיבל זהב מן הנסיכים, אך למעשה לא אילץ את המלך להרוג את עצמו. הקיסר רצה שלא להוציאו להורג. באותה עת שימש גונג־סוּן הונג המפקח העליון, והוא אמר: ״מלך צ׳י הרג את עצמו ואין לו יורש. הממלכה בוטלה ונעשתה מחוז ונכנסה לרשות האן. ג׳וֹ־פוּ יֵן הוא ראשית הרעה; אם הוד מלכותך לא יוציא את ג׳וֹ־פוּ יֵן להורג, לא תהיה דרך לתת דין וחשבון לעולם כולו.״ כך הוצא ג׳וֹ־פוּ יֵן להורג יחד עם משפחתו.[כה]

כשהיה ג׳וֹ־פוּ נכבד ומקורב לקיסר, נמנו אורחיו באלפים. כשמת הוא ומשפחתו, לא היה אחד שאסף את גופתו. רק קונג צ׳ה משׁיאו אסף אותה וקבר אותה. כששמע הקיסר על כך לאחר מכן, ראה בקונג צ׳ה אדם הגון.[כו]

ההיסטוריון הגדול אומר: גונג־סוּן הונג אמנם טיפח את מעשיו ואת צדקתו, אך גם פגש בשעה המתאימה. יותר משמונים שנה עברו מאז קמה האן, והקיסר

כה. [המקור מבחין בין קבלת הזהב שבה הודה יֵן ובין כפיית ההתאבדות, שהוא אומר שלא הייתה. אין הופכים את חשדו של הקיסר לעובדה. 族 מציין ענישה משפחתית, לא רק מות האיש עצמו; היקף בני המשפחה אינו מפורט כאן. פ' א.ת.]

כו. [交 מציין את מקום מוצאו של קונג צ׳ה לפי הפירוש העתיק, ולא חלק משמו. 收 נמסר כאן כאיסוף הגופה לצורך קבורה; אין מוסיפים טקס קבורה או מספר מתים שאינם בפסקה. פ' א.ת.]

החל אז לפנות אל הכתבים ואל המלומדים, לזמן בעלי כישרון מצטיינים ולהרחיב את תורות המלומדים ומו. הונג היה הראשון בין המומלצים. כשג׳וּ־פוּ יֶן היה בעל כוח, שיבחו אותו האדונים כולם; כשנפגע שמו והוא הוצא להורג, התחרו אנשי הלימוד לספר את רעותיו. כמה עצוב![כז]

הקיסרית האלמנה הגדולה ציוותה על הממונה הגדול על העם ועל הממונה הגדול על העבודות: ״שמעתי כי דרך ניהול המדינה מתחילה בהעשרת העם, ועיקר העשרת העם הוא בחסכנות. ב״ספר כיבוד ההורים״ נאמר: ‘להשקיט את העליונים ולמשול בעם — אין טוב מן הטקס.’ ועוד: ‘בטקס, בין פאר לחסכנות עדיפה החסכנות.’ בעבר שימש גוואן ג׳ונג שר אצל חואן מצ׳י, הנהיג את ברית הנסיכים וזכה להישג של תשע התכנסויות ותיקון העולם. ובכל זאת אמר עליו ג׳ונג־ני שאינו יודע טקס, מפני שהפזרנות והפאר שלו דמו לאלה של השליט. יוּ משִׂיָה הנמיך את ארמונותיו ולבש בגדים גרועים, אך החכמים שאחריו לא הלכו בדרכו. מכאן אפשר לומר: בממשל משגשג ומעולה במידותיו אין דבר נעלה מן החסכנות. חסכנות משנה את מנהגי העם; אז נשמר הסדר בין הנכבד לנמוך, חסדי הקרובים נעשים קרובים יותר, ומקור המאבקים והתביעות שוקט. האין זה היסוד לכך שלכל בית יש די, לכל אדם יש די, והעונשים מונחים בלי שימוש? וכי אין לשקוד עליו? שלושת השרים העליונים הם ראשי כל הפקידים והמופת לרבבות העם. מעולם לא העמיד אדם עמוד ישר וקיבל צל עקום. וכי קונפוציוס לא אמר: ‘אם תוביל ביושר, מי יעז לא להיות ישר?’ וגם: ‘הרם את הטובים ולמד את מי שאינו יכול, ויתעודדו.’

כז. [זהו סיום ההערכה המיוחסת לסימה צ׳יין. שתי הפסקאות הבאות הן המשכים מאוחרים שנשמרו בנוסח הקבלה, ואינן המשך דבריו שלו. מניין ״יותר משמונים שנה״ נשמר כאן, ואינו מוחלף במניין השישים של דברי באן גוּ בהמשך. פ׳ א.ת.]

מאז קמה האן לא היה בין שריה, זרועותיו וירכיו של השליט, מי שהקפיד בגופו על חסכנות, הקל בערך העושר והכביד בערך הצדק באופן ברור ומובהק כראש השרים המנוח, מרקיז פּינג־ג׳ין גונג־סוּן הונג. הוא החזיק במשרת ראש השרים אך השתמש בשמיכת בד, אכל דגן שרק קליפתו הוסרה ולא יותר ממאכל בשר אחד. לידידיו הוותיקים ולאורחים שהיה מיודד עימם חילק משכרו כדי לפרנסם, ולא הותיר דבר. אכן, מבפנים ריסן וצמצם את עצמו, ומבחוץ נהג לפי הסדר. ג׳ אָן הוכיח אותו, ואז נודע הדבר בחצר. אפשר לומר על כך שזו הפחתה מן הנורמה שאפשר לקיימה. אם המידה הטובה מעולה, יש לנהוג כך; אם לא, יש לחדול. זה שונה ממי שמתפאר מבפנים ומציג מבחוץ לבוש מטעה כדי לדוג שם שווא. כשביקש את עצמותיו מחמת מחלה, השיב לו הקיסר שִׁיאוֹ־וּ מיד בצו: ‘מתגמלים בעלי הישגים ומשבחים בעלי מידות, אוהבים את הטובים ושונאים את הרעים — ראוי שתדע זאת. צמצם את מחשבות הדאגה, שמור את רוחך והיעזר ברופאים ובתרופות.’ הוא העניק לו חופשה לטיפול במחלתו, בקר, יין וארגי משי שונים. לאחר כמה חודשים השתפר, ושב למלא את תפקידו. בשנה השנייה ליוּאָן־שׁוֹאוּ מת לבסוף מיתה טובה בעודו מחזיק במשרת ראש השרים. אין מי שמכיר משרת יותר משליטו; זו ההוכחה. בנו של הונג, דוּ, ירש את התואר, ולאחר מכן שימש מושל שאן־יאנג ואיבד את המרקיזות בשל עבירה על החוק. להבליט את המידה הטובה ולהאיר את הצדק, כדי להוביל את המנהגים ולעודד תמורה — זה מוסד של המלכים החכמים ודרך שאינה משתנה. יוענק אפוא לצאצא של הונג שראוי לפי סדר הירושה להיות יורשו התואר מרקיז שבתוך המעברים, עם נחלה המפרנסת שלוש מאות בתי אב. יזומן אל משרד קבלת הפניות, ושמו יוגש למזכירות; אני עצמי אופיע למנותו.״[כח]

באן גוּ אומר בשבחם: גונג־סוּן הונג, בּוּ שֶׁה וני קוואן היו כולם בעלי כנפיים של אווז בר העולה לגובה, אך נלכדו בין סנוניות ודרורים; חייהם התנהלו הרחק, בין כבשים וחזירים. אילולא פגשו בשעה המתאימה, כיצד יכלו להגיע למעמד זה? באותה עת עברו יותר משישים שנה מאז קמה האן. כל שבתוך הימים היה מתוקן ושלֵו, והמחסנים והאוצרות מלאים; אך העמים הזרים מארבע הרוחות טרם באו להיכנע, ובמוסדות חסרו דברים רבים. הקיסר רצה אז להשתמש באנשי תרבות וגבורה, וביקש אותם כאילו לא יספיק להשיגם. תחילה קיבל את המלומד מֵי במרכבה שגלגליה עטופים בגומא; כשראה את ג׳וּ־פוּ נאנח בהתפעלות. השרים נטו לעבר מטרתו, ואנשים יוצאי דופן הופיעו יחד. בּוּ שֶׁה נוסה במספוא ובמרעה, הונג־יאנג הועלה מתוך נערי הסוחרים, ווי צ׳ינג עלה מתוך העבדים, וז׳ה־די יצא מתוך השבויים שנכנעו. גם הם היו בני חבורתם של בוני העפר ומאכילי הבקר מימים קדומים. בהשגת אנשים להאן הייתה זו שעת השפע הגדולה. בתורת המלומדים היו גונג־סוּן הונג, דונג ג׳ונג־שוּ וני קוואן; בהקפדה על מעשים — שֶׁה ג׳יין ושֶׁה צ׳ינג; ביושר פשוט — ג׳י אָן ובּוּ שֶׁה; בקידום הראויים — האן אן־גואו וג׳ונג דאנג־שֶׁה; בקביעת צווים — ג׳או יוּ וג׳אנג טאנג; בכתיבה — סימה צ׳יין ושׂיאנג־רוּ; בהומור — דונג־פאנג שוּאוֹ ומֵי גאו; במענה ובשיחה — יֶן ג׳וּ וג׳וּ מאי־צ׳ן; בחשבונות הלוח — טאנג דוּ ולוּאוֹ־שֶׂה הונג; בתיאום המוזיקה — לי יֶן־ניין; בחישוב ובתכנון — סאנג הונג־יאנג;

כח. [זו תוספת מאוחרת שנשמרה בגוף נוסח הקבלה, לא דברי סימה צ׳יין. שׂוּ גואנג מזהה אותה בפירוש העתיק כצו האלמנה ואנג בתקופת יוּאֶן־שֶׁה של הקיסר פינג; ״סוּאוֹ־יין״ אומר שאין זו גם תוספת צ׳וּ שאו־סוּן. היא מתורגמת כאן בנפרד מבחינת הייחוס, ולא נמחקת רק משום שהיא מאוחרת; הדפוס מציב אותה בגוף הגדול אחרי הערכת ההיסטוריון, ולא בתוך הערת פירוש. 大司徒 ו־空大司 הן משרות בצו המאוחר. המובאה השנייה על העדפת חסכנות והמובאות בשם קונפוציוס אינן מיוחסות כולן ל״ספר כיבוד ההורים״. חזרת סיפור הונג משקפת את נימוק הצו, ואינה כפילות ויקי שנמחקת. פ' א.ת.]

בשליחויות — ג׳אנג צ׳יין וסו וו; בפיקוד הצבא — ווי צ׳ינג וחואו צ׳ו־בינג; ובקבלת צוואת השלטון — חואו גואנג וג׳ין ז׳ה־די. את שארם אי אפשר למנות. לכן ההישגים שנוצרו, המוסדות והכתבים שנותרו לא הושגו עוד בדורות המאוחרים. הקיסר שׂיאו־שׂוּאָן ירש את השלטון, המשיך וטיפח את המפעל הגדול. גם הוא דן בששת הכתבים וביקש ובחר כישרונות מצטיינים. שׂיאו ואנג־ג׳ה, ליאנג־צ׳ו חֶה, שׂיַה־חוֹאו שנג, ווי שׂוּאָן־צ׳נג, יֶן פנג־דזו ויין גנג־שָׂה התקדמו באמצעות תורת המלומדים, וליו שׂיאנג וואנג בּאו נודעו בכתיבתם. במצביאים ובראשי השרים היו ג׳אנג אָן־שָׂה, ג׳או צ׳ונג־גואו, ווי שׂיאנג, בּינג ג׳י, יו דינג־גואו ודו יֶן־ניין; בניהול העם היו חוואנג בָּה, ואנג צ׳נג, גונג סווי, ג׳נג הונג, שאו שׂין־צ׳ן, האן יֶן־שׂוֹאו ויין וונג־גווי וג׳או גואנג־האן ודומיהם. לכולם היו מעשי הישג שסופרו אחר כך. במניין שריו הנודעים, גם תקופה זו הייתה שנייה לה בלבד.[כט]

כט. [הייחוס המפורש לבאן גו נשמר: זוהי תוספת מאוחרת לנוסח הפרק, ולא הערכת סימה צ׳יין. רשימות האנשים ותחומי הישגיהם מתורגמות במלואן, ואינן מושמטות ככפילות או זכויות ויקי. כינויי ״המלומד מֵי״, ״הונג־יאנג״, ״ז׳ה־די״ ו״שׂיאנג־רו״ נשמרים לפי צורת הופעתם ולא מורחבים בגוף התרגום. ״בוני העפר ומאכילי הבקר״ היא רמיזה עתיקה, לא שני שמות חדשים שסופקו כאן. ששת 六藝 נמסרו ככתבים בהקשר זה, לא כשש מיומנויות גוף. שיר השבח המאוחר של ״סוֹאוֹ־יין״ אינו חלק מן התרגום; הקטע המיוחס לבאן גו מופיע בגוף הגדול עד 其名臣亦其次也, ואחריו שיר השבח בכותרת נפרדת ובאותיות קטנות. פ׳ א.ת.]

תולדות נאן־יוּאֶה

טוּאוֹ, המפקד שהיה מלך נאן־יוּאֶה, היה איש ג׳ן־דינג, ושם משפחתו ג׳או. בימי צ׳ין, לאחר שאיחדה את העולם, נכבשה יוּאֶה של יאנג, והוקמו המחוזות גווי־לין, נאן־האי ושׂיאנג. אנשים הועברו לשם כעונש וישבו מעורבים באנשי יוּאֶה במשך שלוש־עשרה שנה. בימי צ׳ין מונה טוּאוֹ למושל נפת לונג־צ׳ואן שבנאן־האי. בימי הקיסר השני חלה רן אָאוֹ, מפקד נאן־האי, ועמד למות. הוא זימן את ג׳או טוּאוֹ, מושל לונג־צ׳ואן, ואמר לו: ״שמעתי שצ׳ין שנג ואחרים הקימו מהומות. צ׳ין חסרת דרך, והעולם סובל ממנה. שׂיאנג יוּ, ליוּ ג׳י, צ׳ן שנג, וּ גואנג ואחרים מקימים צבאות ואוספים אנשים בכל אזור ומחוז, ונאבקים כנמרים על העולם. ארצות המרכז נתונות במהומה, ואין לדעת היכן יהיה הביטחון. הגיבורים מורדים בצ׳ין ומעמידים איש את רעהו. נאן־האי רחוקה ומבודדת, אך אני חושש שצבאות שודדים יפלשו לארץ עד לכאן. רציתי לגייס צבא, לנתק את הדרך החדשה, להכין הגנה לעצמנו ולהמתין לשינויים אצל הנסיכים, אך מחלתי החמירה. פאן־יוּ נשענת על מכשולי ההרים והים הדרומי מגן עליה; ממזרח למערב היא משתרעת אלפי לי, ויש בה לא מעט אנשי ארצות המרכז שיכולים לסייע זה לזה. גם כאן אפשר להיות אדון לאזור ולהקים ממלכה. בין הפקידים הבכירים במחוז אין מי שראוי לדבר איתו, ועל כן זימנתי אותך להודיע לך.״ הוא מסר לטוּאוֹ מסמך הממנה אותו למלא את תפקיד מפקד נאן־האי. כשמת אָאוֹ, שלח טוּאוֹ מיד הוראות למעברים חנג־פוּ, יאנג־שאן וחוּאנג־שׂי: ״צבאות השודדים עומדים להגיע; מהרו לנתק את הדרכים, לאסוף חיילים ולהגן על עצמכם!״ אחר כך הוציא להורג בהדרגה, על פי חוק, את הפקידים הבכירים שמינתה צ׳ין, ומינה את אנשיו למושלים בפועל. כשצ׳ין כבר הובסה ונכחדה, תקף טוּאוֹ וסיפח את גווי־לין ואת מחוז

שׂיאנג, והעמיד את עצמו למלך וּ של נאן־יוּאֶה. הקיסר גאו כבר ייצב את העולם, אך מפני שארצות המרכז היו יגעות וסבלו, הניח לטוּאוֹ ולא הוציאו להורג. בשנה האחת־עשרה להאן שלח את לוּ ג׳יה לאשר את טוּאוֹ כמלך נאן־יוּאֶה, לחצות עימו את אות ההכרה ולהחליף שליחים, להשכין שלום בין מאה עמי יוּאֶה ולמנוע מהם להביא צרה לגבול הדרומי. תחומו גבל בצ׳אנג־שה.א

בימי הקיסרית גאו ביקשו הפקידים הממונים לאסור מסחר בכלי ברזל עם נאן־יוּאֶה במעברי הגבול ובשווקים. טוּאוֹ אמר: ״הקיסר גאו העמיד אותי והניח להחליף שליחים וסחורות. כעת הקיסרית גאו שומעת לשרים משמיצים, מפלה את העמים הזרים ומנתקת את אספקת הכלים. ודאי זו מזימתו של מלך צ׳אנג־שה: הוא רוצה להישען על ארצות המרכז, לתקוף ולהשמיד את נאן־יוּאֶה, לספחה ולמלוך עליה, ולעשות זאת להישג שלו.״ טוּאוֹ רומם אפוא את תוארו והכריז על עצמו כקיסר וּ של נאן־יוּאֶה. הוא שלח צבא לתקוף את יישובי הגבול של צ׳אנג־שה, הביס כמה נפות ונסוג. הקיסרית גאו שלחה את המצביא דזאו, מרקיז לין־לוּ, לתקוף אותו. אך היה חם ולח, מגפה קשה פגעה בחיילים, והצבא לא הצליח לעבור את רכס ההרים. לאחר יותר משנה מתה הקיסרית גאו, והצבא הוחזר מיד. טוּאוֹ ניצל זאת להטיל מורא בכוח צבאו על הגבול, ושלח עושר ומתנות שוחד למין־יוּאֶה, לאוֹאוּ המערבית וללוּאוֹ, והכפיף אותם לשירותו. תחומו השתרע ממזרח למערב יותר מעשרת אלפים לי. הוא נסע במרכבה בעלת חופה צהובה ודגל משמאל, הוציא צווים קיסריים ודימה את עצמו לשליט ארצות המרכז.ב

א. [尉 הוא תפקידו של טוּאוֹ, לא חלק משם משפחתו. 任囂 נמסר רן אָאוֹ לפי קריאת הפירוש העתיק; נתוני שלוש־עשרה השנים נשמרים אף שהפירוש מצביע על קושי כרונולוגי. 書佗被 הוא מסירת מסמך מינוי, בלי להוסיף לגוף הטקסט את השערת הפירוש שהצו זויף. חציית 符 היא אות הכרה מחולק, לא חילופי חותמות מודרניים. פ׳ א.ת.]

בשנה הראשונה לקיסר שׁיאו־ון, כשאך החל לייצב ולהרגיע את העולם, שלח להודיע לנסיכים ולעמים הזרים מארבע הרוחות כיצד בא מדַי ועלה לכס, ולהבהיר להם את מידותיו הנעלות. הוא הקים ליד קברי הוריו של טוּאוֹ בג׳ן־דינג יישוב לשמירתם, ודאג לקיום הקורבנות במועדים הקבועים. הוא זימן את בני דודיו של טוּאוֹ, העניק להם משרות נכבדות ומתנות רבות ונהג בהם בחסד. בצו הורה לראש השרים צ׳ן פּינג ולאחרים להמליץ על מי שיכול להישלח לנאן־יוּאֶה. פּינג אמר כי לוּ ג׳יה מהאו־ג׳ה היה מנוסה בשליחויות לנאן־יוּאֶה בימי הקיסר הקודם. הקיסר זימן את ג׳יה, מינה אותו ליועץ הבכיר ושלח אותו. בשליחותו הוכיח את טוּאוֹ על שהעמיד עצמו לקיסר ואף לא שלח שליח יחיד לדווח. כשבא לוּ ג׳יה לנאן־יוּאֶה, פחד המלך מאוד וכתב איגרת התנצלות: ״ראש העמים הזרים הגדול, עבדך הזקן טוּאוֹ, אומר: לא מכבר הפרידה הקיסרית גאו את נאן־יוּאֶה והפלתה אותה. בסתר חשדתי שמלך צ׳אנג־שה הוא שר משמיץ, ואף שמעתי מרחוק שהקיסרית גאו הוציאה להורג את כל משפחתי וחפרה ושרפה את קברי אבותיי. משום כך זנחתי את דרכי ופלשתי לגבול צ׳אנג־שה. הדרום נמוך ולח, בתוך העמים הזרים; במזרח מין־יוּאֶה, שלה אלף איש, נוטלת לעצמה תואר מלך, ובמערב גם אוֹאוּ ולוּאוֹ, ארצות העירומים, נוטלות לעצמן תואר מלך. אני, עבדך הזקן, גזלתי בהבל את תואר הקיסר, רק להשתעשע בעצמי. וכי העזתי להביא זאת לידיעת מלך השמיים?״ הוא הטיח את ראשו בארץ בהתנצלות וביקש להיות לעולם משרת־גבול ולהביא את המס המוטל עליו. אז הוציא הוראה בממלכתו: ״שמעתי ששני גיבורים אינם עומדים יחד ושני חכמים אינם מתקיימים באותו דור. הקיסר

ב. [מלך וּ וקיסר וּ הם שני תארים שונים של טוּאוֹ. 隆慮 נמסר כאן בקריאת לין־לוּ שבפירוש העתיק; דזאו מופיע בגוף בשם פרטי בלבד. החופה הצהובה והדגל משמאל הם סמלי המעמד הקיסרי, ולא תיאור צבע מקרי. חשד טוּאוֹ במלך צ׳אנג־שה נשמר כדבריו. פ׳ א.ת.]

הוא בן שמיים ראוי. מעתה ואילך יש להסיר את הנוהג הקיסרי, את החופה הצהובה ואת הדגל משמאל.״ לוּ ג׳יה שב לדווח, והקיסר שׂיאו־ן היה מרוצה מאוד. עד ימי שׂיאו־ג׳ינג המשיך טוּאוֹ לכנות את עצמו משרת ולשלוח אנשים להופיע בחצר ולבקש הוראות. אבל בתוך ממלכת נאן־יוּאֶה שמר בסתר על תאריו הקודמים; כשהיו שליחיו באים אל הקיסר, כינה את עצמו מלך וקיבל את צו החצר ככל הנסיכים. הוא מת בשנה הרביעית לג׳יין־יוּאֶן.[ג]

חוּ, נכדו של טוּאוֹ, נעשה מלך נאן־יוּאֶה. באותה עת גייס יינג, מלך מין־יוּאֶה, צבא ותקף את יישובי הגבול של נאן־יוּאֶה. חוּ שלח אדם להגיש איגרת: ״שתי ממלכות יוּאֶה הן משרתות־גבול ואינן רשאיות לגייס צבא ולתקוף זו את זו על דעת עצמן. כעת מין־יוּאֶה גייסה צבא ופלשה אליי; אינני מעז לגייס צבא, ואמתין רק לצו הקיסר.״ הקיסר העריך מאוד את צדקתה של נאן־יוּאֶה, ששמרה על התחייבויות תפקידה, וגייס למענה צבא. הוא שלח שני מצביאים להעניש את מין־יוּאֶה. לפני שעבר הצבא את הרכס, הרג יוּ־שאן, אחיו של מלך מין־יוּאֶה, את יינג ונכנע; אז הוחזר הצבא.[ד]

הקיסר שלח את ג׳ואנג ג׳וּ להבהיר את כוונתו למלך נאן־יוּאֶה. חוּ הטיח את ראשו בארץ ואמר: ״הקיסר גייס למעני צבא להעניש את מין־יוּאֶה; גם במותי לא אוכל להשיב על חסדו!״ הוא שלח את יורש העצר יינג־צ׳י להיכנס לשירות משמר הלילה. לג׳וּ אמר: ״הממלכה הותקפה זה מקרוב. השליח רשאי לצאת

ג. [תחביר הפתיחה על הקברים נמסר כיישוב שמירה ליד הקברים הקיימים, ולא כשינוי בדיווח על מות ההורים. השמועה על השמדת המשפחה ושרפת הקברים היא טענת טוּאוֹ באיגרת, לא עובדה חדשה שקובע התרגום. 人千 נשמר כאלף איש, בלי השלמת רבבות מן המקבילות. ההבדל בין התואר הפנימי לתואר בדיפלומטיה נשמר. פ' א.ת.]

ד. [חוּ נמסר כשמו של נכד טוּאוֹ, לא ככינוי כללי לעם זר. שני המצביאים אינם נקובים כאן, ולכן אין משבצים בגוף את שמותיהם מפרק 114. פ' א.ת.]

לדרכו; אני, חוּ, מכין יומם ולילה את נסיעתי להופיע לפני הקיסר.״ לאחר שיצא ג׳וּ, הוכיחו השרים את חוּ: ״האן גייסה צבא להעניש את יינג, אך גם עושה זאת כדי להטיל מורא על נאן־יוּאֶה. המלך הקודם אמר בעבר: בשירות הקיסר יש להקפיד שלא לחרוג מן הטקס, אך העיקר הוא שלא להניח לדברי חן לשכנע אותך להופיע לפניו. אם תופיע לפניו, לא תוכל לשוב — זו דרך לאובדן הממלכה.״ חוּ טען אפוא שהוא חולה, ובסופו של דבר לא הופיע בחצר. לאחר יותר מעשר שנים חלה חוּ באמת במחלה קשה, ויורש העצר יינג־צ׳י ביקש לשוב. חוּ מת, ושמו לאחר המוות היה המלך ון.[ה]

יינג־צ׳י ירש את הכס ומיד גנז את חותמו של אביו הקדמון, קיסר וּ. כשהיה בשירות משמר החצר בצ׳אנג־אָן, נשא אישה ממשפחת ג׳יוּ מחאן־דאן, והיא ילדה את שׁינג. כשעלה לכס, הגיש איגרת וביקש להעמיד את האישה ממשפחת ג׳יוּ למלכה ואת שׁינג ליורש. האן שלחה שליחים פעמים רבות לרמוז ליינג־צ׳י ולהדריכו, אך יינג־צ׳י עדיין אהב לשלוט בחיים ובמוות על דעת עצמו ולנהוג כרצונו. הוא חשש שאם יופיע בחצר יידרש לנהוג לפי חוקי האן, בדומה לנסיכים הפנימיים. על כן התעקש לטעון שהוא חולה, ולא הופיע. הוא שלח את בנו צה־גונג לשרת במשמר החצר. יינג־צ׳י מת, ושמו לאחר המוות היה המלך מינג.[ו]

יורש העצר שׁינג ירש את הכס, ואמו נעשתה המלכה האלמנה. עוד לפני שהייתה בת זוגו של יינג־צ׳י, היו למלכה האלמנה יחסים עם אן־גואו שאו־ג׳י,

---

ה. [衛宿 הוא שירות במשמר החצר, שיש בו גם שהות בחצר האן; אין הופכים אותו כאן במפורש לכליאה כבני ערובה. 助莊 נשמר כג׳ואנג ג׳וּ, בלי החלפה שקטה ב־助嚴 המופיע במקומות אחרים. המלך חוּ מבטיח להופיע, אך יינג־צ׳י הוא שנשלח בפועל. פ' א.ת.]

איש בָּה־לינג. לאחר שמת יינג־צ׳י, בשנה הרביעית ליוּאָן־דינג, שלחה האן את אן־גואו שאו־ג׳י להדריך את המלך ואת המלכה האלמנה לבוא לחצר ולהיות כנסיכים הפנימיים. היא הורתה לנואמים, יועץ התוכחה ג׳ונג ג׳וּן ואחרים, להבהיר את הדברים, ולאנשי החיל, ווי צ׳ן ואחרים, להשלים את החסר. לוּ בּוֹ־דֶה, הממונה על המשמר, הנהיג צבא וחנה בגווי־יאנג, בהמתנה לשליחים. המלך היה צעיר והמלכה האלמנה הייתה מארצות המרכז. בעבר היו לה יחסים עם אן־גואו שאו־ג׳י, וכשבא בשליחות חידשו אותם בסתר. לא מעט מאנשי הממלכה ידעו על כך, ורבים לא תמכו במלכה האלמנה. היא חששה שתפרוץ מהומה וגם רצתה להישען על עוצמת האן, ושבה לעודד את המלך ואת השרים לבקש הכפפה פנימית. באמצעות השליחים הגישו מיד איגרת וביקשו להיות כנסיכים הפנימיים, להופיע בחצר פעם בשלוש שנים ולהסיר את מעברי הגבול. הקיסר הסכים, והעניק לראש השרים לוּ ג׳יה חותם כסף, וכן חותמות למושל הפנים, למפקד המרכז ולמורה הגדול. את שאר המשרות הורשו למנות בעצמם. בוטלו העונשים הקודמים של קעקוע וכריתת אף, והונהגו חוקי האן, כמו אצל הנסיכים הפנימיים. כל השליחים נשארו לייצב ולהרגיע אותם. המלך והמלכה האלמנה סידרו את ציוד מסעם ואת המטען הרב, והכינו את כל הדרוש להופעה בחצר.[ז]

ראש השרים לוּ ג׳יה היה כבר זקן; הוא שימש שר לשלושה מלכים, ובני משפחתו שהחזיקו במשרות בכירות מנו יותר משבעים איש. כל הגברים נשאו

ו. [繆 הוא שם משפחת ג׳יו, לא תיאור האישה. 興 נקרא שׁינג כשם הבן, לא ״קם״ כפועל. גניזת החותם אינה תיאור השמדתו; ״הנסיכים הפנימיים״ מציינים מעמד הכפוף לחוקי האן. פ׳ א.ת.]

ז. [國安 הוא שם משפחה מורכב ו־季少 הוא השם הפרטי; אין מאחדים אדם זה עם האן אן־גואו. 缺其輔 נמסר כהשלמת החסר בנוסח המוצמד, בלי אימוץ חלופת 決. שלוש השנים הן מרווח בין הופעות בחצר, לא גיל המלך. 黯 ו־劓 הם שני עונשים נפרדים. פ׳ א.ת.]

בנות מלך, וכל הנשים נישאו לבני המלך, לאחיו ולבני בית המלוכה. הייתה להם גם קרבת נישואים עם מלך צ׳ין שבצאנג־וּ. מעמדו בממלכה היה כבד מאוד; אנשי יוּאֶה האמינו לו, ורבים שימשו לו עיניים ואוזניים. הוא זכה בלב ההמון יותר מן המלך. כשהגיש המלך את איגרתו, הוכיח אותו ג׳יה שוב ושוב כדי לעצור בעדו, אך המלך לא שמע. הייתה לו כוונת מרד, והוא הרבה לטעון שהוא חולה כדי לא לפגוש את שליחי האן. השליחים כולם נתנו את דעתם לג׳יה, אך לא הייתה בידם יכולת להוציאו להורג. גם המלך והמלכה האלמנה חששו שג׳יה ואנשיו יפעלו לפניהם. הם ערכו משתה, וביקשו להסתייע בסמכות שליחי האן כדי להרוג את ג׳יה ואנשיו. השליחים ישבו כולם ופניהם מזרחה, המלכה האלמנה דרומה, המלך צפונה, וראש השרים ג׳יה והשרים מערבה; הם ישבו ושירתו במשתה. אחיו של ג׳יה היה מצביא והחזיק חיילים מחוץ לארמון. כשהיין עבר בין המסובים, אמרה המלכה האלמנה לג׳יה: ״הכפפת נאן־יוּאֶה פנימה מועילה לממלכה; מדוע אתה, אדוני השר, מתנגד לה בכל תוקף?״ היא ביקשה בכך לעורר את כעס השליחים. השליחים היו מהססים ונשענו איש על רעהו, ולבסוף איש לא העז לפעול. ג׳יה ראה שהמראות והקולות אינם כשורה, וקם ויצא. המלכה האלמנה כעסה ורצתה לדקור את ג׳יה בחנית, אך המלך עצר בעדה. ג׳יה יצא, לקח חלק מחיילי אחיו ופנה למעונו. הוא טען שהוא חולה וסירב לפגוש את המלך ואת השליחים, ובסתר קשר עם השרים לחולל מרד. המלך מעולם לא התכוון להרוג את ג׳יה; ג׳יה ידע זאת, ולכן לא פעל במשך כמה חודשים. למלכה האלמנה היו יחסים אסורים ואנשי הממלכה לא תמכו בה; היא רצתה להרוג את ג׳יה ואנשיו בכוחות עצמה, אך גם לכך לא היה בכוחה.[ח]

הקיסר שמע שג׳יה אינו שומע למלך, שהמלך והמלכה האלמנה חלשים ובודדים ואינם יכולים לשלוט בו, ושהשליחים פחדנים ואינם מחליטים. הוא גם סבר שהמלך והמלכה האלמנה כבר הצטרפו להאן, ושרק לוּ ג׳יה מחולל מהומה, ולכן אין הדבר מצדיק גיוס צבא. הוא רצה לשלוח את ג׳ואנג צאן בשליחות עם אלפיים איש. צאן אמר: ״אם הולכים בידידות, די בכמה אנשים; אם הולכים בכוח, אין באלפיים איש די.״ הוא טען שאין לעשות זאת, והקיסר פטר אותו מן השליחות. האן צ׳יין־צ׳יו, איש חיל מג׳יה ולשעבר שר ג׳־בייי, קם בהתלהבות ואמר: ״יוּאֶה קטנה כל כך, וגם המלך והמלכה האלמנה ייענו לנו; רק ראש השרים לוּ ג׳יה מביא נזק. תן לי מאתיים אנשי חיל, ובהכרח אכרות את ראש ג׳יה ואשיב לדווח.״ הקיסר שלח אפוא את צ׳יין־צ׳יו ואת ג׳יו יוּאֶה, אחיה של המלכה האלמנה, עם אלפיים איש, והם נכנסו לתחום יוּאֶה. לוּ ג׳יה ואנשיו מרדו אז, והוציאו צו בממלכה: ״המלך צעיר. המלכה האלמנה מארצות המרכז, ויש לה גם יחסים אסורים עם השליח. היא רוצה רק בהכפפה פנימית, לקחת את כל כלי האוצר של המלכים הקודמים ולהגישם לקיסר כדי למצוא חן בעיניו, וליטול עימה משרתים רבים. בהגיעם לצ׳אנג־אָן יילכדו ויימכרו לעבדים ולמשרתים. היא מבקשת רק רווח רגעי שיחלץ אותה, ואין בכוונתה לדאוג למזבחות האדמה והתבואה של בית ג׳או ולתכנן לרבבות דורות.״ הוא ואחיו הנהיגו חיילים, תקפו והרגו את המלך, את המלכה האלמנה ואת שליחי האן. שלחו אנשים להודיע למלך צ׳ין בצאנג־וּ ולמחוזותיו ולנפותיו, והעמידו למלך את ג׳יין־דֶה, מרקיז שוּ־יאנג — בנו הבכור של המלך מינג מאישה בת

ח. [סידור ארבעת כיווני הישיבה נשמר במלואו. ״מלך צ׳ין״ הוא תוארו של המלך בצאנג־וּ, לא קיסר צ׳ין. 杖相疑狐 נמסר זמנית כהיסוס והישענות הדדית, ו־耳目非是 כמראות וקולות מחשידים; אין הופכים את האחרון אוטומטית לדיווח מרשת מרגלים. המקור מבחין בין מזימת המשתה לבין אי־רצונו הקודם של המלך להרוג את השר. פ' א.ת.]

יוּאֶה. צבא האן צ׳יין־צ׳יו נכנס וכבש כמה יישובים קטנים. לאחר מכן פתחו אנשי יוּאֶה את הדרך וסיפקו מזון במישרין; כשהיו עדיין במרחק ארבעים לי מפאן־יו, תקפו אנשי יוּאֶה את צ׳יין־צ׳יו ואנשיו בצבא והשמידו אותם. הם שלחו אנשים לסגור בארגז את אותות שליחי האן ולהניחם בגבול; השמיעו דברי מרמה נעימים להתנצל על העבירה, וגייסו צבא לשמירה במקומות החיוניים. הקיסר אמר אז: ״אף שהאן צ׳יין־צ׳יו לא השיג הצלחה, היה הראשון בחוד הצבא.״ הוא העניק לבנו יֵן־ניין את התואר מרקיז צ׳נג־אָן. ג׳יו יוּאֶה, שאחותו הייתה המלכה האלמנה, היה הראשון שביקש להצטרף להאן; לבנו גואנג־דֶה הוענק תואר מרקיז לונג־קאנג. אז הוציא צו חנינה: ״כשבן השמיים חלש והנסיכים מנהלים את השלטון בכוח, מגנים את המשרתים שאינם מעניינים את המורדים. כעת לו ג׳יה, ג׳יין־דֶה ואחרים מרדו, העמידו את עצמם ונשארים שלווים כאילו דבר לא קרה. יישלחו עבריינים וכוחות ספינות המגדל מדרום ליאנג־דזה ולחוואי, צבא של מאה אלף, להענישם.״[ט]

בסתיו השנה החמישית ליוּאֶן־דינג מונה לו בּוֹ־דֶה, הממונה על המשמר, למצביא משקיט הגלים. הוא יצא מגווי־יאנג וירד בנהר חווי. יאנג פו, מפקד הממונה על דרגות האצולה, מונה למצביא ספינות המגדל, יצא מיו־ג׳אנג וירד בחנג־פו. שני מרקיזים מבני יוּאֶה, שנשאו קודם את תואר השב לצדק, מונו למצביא ספינות הרומח ולמצביא היורד במפלים. הם יצאו מלינג־לינג; אחד ירד בנהר לי, ואחד פנה לצאנג־וו. למרקיז צ׳ה־יי הורה הקיסר להסתייע

ט. [בקשת מאתיים הלוחמים והשליחה בפועל עם אלפיים נשמרות בנפרד. הטענה שהמשרתים יימכרו לעבדים היא דברי ההסתה של לו ג׳יה, ולא תיאור פעולה שכבר התרחשה. ארבעים לי הם המרחק שנותר לפני פאן־יו. צו החנינה נמסר לפי 赦 שבנוסח, בלי להסיק שכל העבריינים כבר שוחררו. 漢屬願首 נקשר כאן זמנית לג׳יו יוּאֶה, נושא משפט הענקת המרקיזות לבנו; הזיקה עוד טעונה עיון. פ' א.ת.]

בעברייני בָּה ושוּ, לגייס חיילים מיֶה־לאנג ולרדת בנהר דזאנג־קֶה. כולם נועדו להיפגש בפאן־יוּ.[י]

בחורף השנה השישית ליוּאָן־דינג הוביל מצביא ספינות המגדל חיילים מובחרים, כבש תחילה את שוּן־שׁיה, פרץ את שִׁה־מן ותפס את ספינות יוּאֶה ואת הדגן שלהן. הוא התקדם משם, שבר את חוד כוחם של אנשי יוּאֶה והמתין למצביא משקיט הגלים עם עשרות אלפי איש. מצביא משקיט הגלים הוביל עבריינים בדרך רחוקה ואיחר למועד המפגש; כשנפגש עם מצביא ספינות המגדל, היו עימו רק יותר מאלף איש. הם התקדמו יחד. מצביא ספינות המגדל הלך בראש והגיע לפאן־יוּ, וג׳יין־דֶה וג׳יה שניהם התבצרו בעיר. מצביא ספינות המגדל בחר לעצמו עמדה נוחה בצד הדרום־מזרחי, ומשקיט הגלים התמקם בצד הצפון־מערבי. עם רדת הערב תקף מצביא ספינות המגדל, הביס את אנשי יוּאֶה והצית את העיר. אנשי יוּאֶה כבר שמעו בעבר את שמו של משקיט הגלים, ובשעת הערב לא ידעו כמה חיילים עימו. משקיט הגלים הקים מחנה, שלח שליחים לקרוא לאנשים להיכנע, העניק להם חותמות ושב ושלח אותם לקרוא לאחרים. מצביא ספינות המגדל תקף בכוח ושרף את האויב, ובכך דווקא הדף אותם אל מחנה משקיט הגלים. עם שחר נכנעו כל אנשי העיר למשקיט הגלים. לוּ ג׳יה וג׳יין־דֶה כבר נמלטו בלילה לים עם כמה מאות מאנשיהם והפליגו מערבה. משקיט הגלים חקר את הנכבדים שנכנעו לו כדי לדעת לאן הלך לוּ ג׳יה, ושלח אנשים לרדוף אחריו. סוּ הונג, שהיה קודם מפקד

י. [水匯 נשמר כנהר חווי, בלי החלפה שקטה ב־滙 מן הפירושים; 厲下 נמסר זמנית לפי משמעות התואר המקבילה של ירידה במפלים, והכתיב הסיני לא תוקן: 厲下 מופיע גם בדפוס, בעוד חלופת 瀨 נידונה בפירוש הקטן. שני מרקיזי יוּאֶה אינם נקובים בשמות בפסקה, ומרקיז צ׳ה־יי אינו מקבל כאן שם פרטי מפירוש. פ' א.ת.]

בדרגת סימה, לכד את ג׳יין־דֶה והוענק לו תואר מרקיז חאי־צ׳אנג; דוּ ג׳י, פקיד הארמון של יוּאֶה, לכד את ג׳יה והוענק לו תואר מרקיז לין־צאי.[א]

ג׳או גואנג, מלך צאנג־וּ, נשא את אותו שם משפחה כמלך יוּאֶה. כששמע שצבא האן הגיע, הכפיף את עצמו להאן, וכך עשה גם דינג, מושל ג׳ֶה־יאנג שביוּאֶה. ג׳וּ וונג, המפקח של גווי־לין ביוּאֶה, הדריך את אוֹאוּ ולוּאוֹ להצטרף להאן. לכולם הוענקו מרקיזויות. צבאות מצביא ספינות הרומח ומצביא היורד במפלים וחיילי יֶה־לאנג שגייס מרקיז צ׳ה־יי עדיין לא ירדו, וכבר הושקטה נאן־יוּאֶה. היא חולקה לתשעה מחוזות. נחלת מצביא משקיט הגלים הוגדלה, ומצביא ספינות המגדל נעשה מרקיז ג׳יאנג־ליאנג בזכות פריצת הביצורים בידי צבאו. מאז החל המפקד טוּאוֹ למלוך ועד אובדן הממלכה עברו חמישה דורות ותשעים ושלוש שנים.[ב]

מלכות המפקד טוּאוֹ החלה מכוח רן אָאוֹ. כשפגש בראשית ייצוב האן, נמנה עם הנסיכים. לין־לוּ נפגע בלחות ובמגפה, וטוּאוֹ היה יכול להוסיף יהירות. אוֹאוּ ולוּאוֹ תקפו זה את זה, ונאן־יוּאֶה התערערה. צבא האן הגיע אל הגבול, ויינג־צ׳י בא לחצר. אחר כך אבדה הממלכה; הסימן לכך החל באישה ממשפחת

יא. [מועד הסתיו בשנה החמישית ומועד החורף בשנה השישית נשמרים לפי לוח המקור. 司馬 נקרא כאן כמשרת פיקודו של סוּ הונג, לא כשם משפחה חדש. שמות לכידת ג׳יין־דֶה וג׳יה מובחנים, ואין משנים את דוּ ג׳י לפי שם אחר בטבלאות. 旦犁 נמסר זמנית כשחר; כיווני המחנות ומניין האלף לעומת עשרות האלפים נשמרים. פ' א.ת.]

יב. [定 נקרא כשמו של מושל ג׳ֶה־יאנג, ולא חוזר ככינוי למלך צאנג־וּ; הדפוס מאשר 定自, אך התחביר נשאר פירוש עבודה. תשעת המחוזות אינם נקובים בגוף, ולכן אין מוסיפים את רשימתם מן הפירוש. מניין חמשת הדורות ותשעים ושלוש השנים נשמר בלי חישוב מתקן. בדפוס יש 封 בראש הענקת התואר, שנשמט בוויקי; הוא הושב בסינית. יתר המשפט הקשה 以兵軍將船樓封 陷堅 נמסר לפי זיקת פריצת הביצורים לתואר, בלי תיקון נוסף או הסתרת הקושי. פ' א.ת.]

ג׳יו. נאמנותו הקטנה של לוּ ג׳יה הביאה לכך שלא נותר יורש לטוּאוֹ. מצביא ספינות המגדל הלך אחר רצונו, התרשל והתנשא, איבד את דרכו ונבוך; משקיט הגלים היה במצוקה ובמחסור, אך חוכמתו ותכנוניו הוסיפו לצמוח, והוא הפך אסון לברכה. תפנית ההצלחה והכישלון דומה לפתילת חבל ולסימון בחוט דיו.[ג]

יג. [זו ההערכה המסיימת המיוחסת לסימה צ׳יין במסורת הטקסט, אף שבוויקי ״ההיסטוריון הגדול אומר״ מופיע ככותרת ולא בגוף הפסקה. אין מייבאים את שיר השבח המאוחר של ״סוּאוֹ־יין״ שאחריה. 駱颺 שבסיכום אינו מוחלף במין־יוּאֶה ונאן־יוּאֶה שבסיפור, גם כשהסיכום קשה; 忠小 נשמר כביקורת על נאמנות מצומצמת. דימוי 墨糾 נמסר זמנית כחבל וחוט סימון, וטעון בירור. בדפוס פותח 曰公太史 את ההערכה; אחריה בא שיר השבח המאוחר בכותרת נפרדת ובאותיות קטנות. פ' א.ת.]

תולדות דונג־יוּאָה

וּ־ג׳וּ, מלך מין־יוּאָה, ויאו, מלך דונג־האי שביוּאָה, היו שניהם צאצאי גוֹאוּ־ג׳יין, מלך יוּאָה, ושם משפחתם דזוֹאוּ. כשצ׳ין כבר איחדה את העולם, הודחו שניהם ממלכותם ונעשו ראשי קהילות; ארצם נעשתה מחוז מין־ג׳ונג. כשהנסיכים מרדו בצ׳ין, הנהיגו וּ־ג׳וּ ויאו את אנשי יוּאָה והצטרפו לוּ רווי, מושל פּוֹ־יאנג, המכונה אדון פּוֹ. הם הלכו עם הנסיכים והשמידו את צ׳ין. באותה עת היה שׂיאנג ג׳י בעל סמכות הציווי, והוא לא העמיד אותם למלכים; משום כך לא הצטרפו לצ׳וּ. כשהאן תקפה את שׂיאנג ג׳י, הנהיגו וּ־ג׳וּ ויאו את אנשי יוּאָה וסייעו להאן. בשנה החמישית להאן הושב וּ־ג׳וּ למעמד מלך מין־יוּאָה; הוא מלך בארץ מין־ג׳ונג הישנה וקבע את בירתו בדונג־יָה. בשנה השלישית לשׂיאו־חווי נזכרו הישגי יוּאָה מימי הקיסר גאו. נאמר שלאדון מין, יאו, היו הישגים רבים, ושעמו תמך בו ברצון; לפיכך העמידו אותו למלך דונג־האי, ובירתו בדונג־אוֹאוּ. בפי העם נקרא מלך דונג־אוֹאוּ.[א]

לאחר כמה דורות, בשנה השלישית לשׂיאו־ג׳ינג, מרד בי, מלך וּ, ורצה שמין־יוּאָה תצטרף אליו. מין־יוּאָה לא הסכימה לצאת, ורק דונג־אוֹאוּ הלכה עם וּ. כשהובסה וּ, נענתה דונג־אוֹאוּ לפרס שהציעה האן והרגה את מלך וּ בדאן־טוּ. משום כך לא הוצאו אנשיה להורג, ושבו לממלכתם.[ב]

א. [שם המשפחה 騶 נשמר כדזוֹאוּ, בלי החלפתו ב־駱 שבחלופה העתיקה. 海東 הוא כאן תואר ממלכה, לא זיהוי אוטומטי עם מחוז בשם זה. שׂיאנג ג׳י הוא צורת שמו של שׂיאנג יוּ במקור זה; ״לא העמיד למלכים״ אינו אומר שלא היה מלך בעצמו. פ' א.ת.]

ב. [徒丹 הוא מקום הריגת מלך וּ, לא שמו של המלך. 購 הוא הפרס שהציעה האן; אין מוסיפים שהוצעה חנינה מסוימת שאינה מפורטת בגוף. פ' א.ת.]

דזה־ג׳ו, בנו של מלך וו, נמלט למין־יוּאֶה. הוא נטר לדונג־אוֹאוּ על שהרגה את אביו, והרבה לעודד את מין־יוּאֶה לתקוף אותה. בשנה השלישית לג׳יין־יוּאֶן גייסה מין־יוּאֶה צבא והטילה מצור על דונג־אוֹאוּ. המזון בדונג־אוֹאוּ אזל, היא הייתה במצוקה ועמדה להיכנע; אז שלחה אדם להודיע לקיסר על הדחיפות. הקיסר שאל את המפקד העליון טיין פָן. פָן השיב: ״אנשי יוּאֶה תוקפים זה את זה — כך מנהגם — והם שוב ושוב מחליפים צד. אין זה מצדיק להטריח את ארצות המרכז לצאת ולהצילם. כבר מימי צ׳ין הם נזנחו ולא היו כפופים.״ יועץ הארמון ג׳ואנג ג׳ו חקר אז את פָן: ״הדאגה היחידה היא שמא אין בכוחנו להציל ושאין מידותינו יכולות לחסות עליהם. אם אנו יכולים באמת, מדוע לנטוש? צ׳ין הרי נטשה אפילו את שׁיין־יאנג כולה — מדוע לדבר רק על יוּאֶה! כעת ממלכה קטנה באה במצוקתה להודיע לקיסר על מצב חירום. אם הקיסר לא יסייע לה, למי תביא את זעקתה? וכיצד ינהג כריבון־אב לרבבות הממלכות?״ הקיסר אמר: ״המפקד העליון אינו ראוי דיו להיוועץ בו. זה עתה עליתי לכס, ואיני רוצה להוציא אות נמר כדי לגייס צבא במחוזות ובממלכות.״ הוא שלח אפוא את ג׳ואנג ג׳ו עם אות השליחות לגייס צבא בקוו־ג׳י. מושל קוו־ג׳י ביקש להתנגד ולא לגייס. ג׳ו הוציא להורג קצין אחד בדרגת סימה, הבהיר את כוונת הקיסר, וגייס את הצבא. הם הפליגו בים להציל את דונג־אוֹאוּ. לפני שהגיעו, נסוגה מין־יוּאֶה עם צבאה. דונג־אוֹאוּ ביקשה להעביר את כל ממלכתה לארצות המרכז, והביאה את כל ההמון; הושיבו אותם בין היאנג־דזה לחוואי.[ג]

בשנה השישית לג׳יין־יוּאֶן תקפה מין־יוּאֶה את נאן־יוּאֶה. נאן־יוּאֶה שמרה על ההסכם עם הקיסר, לא העזה לגייס צבא ולתקוף על דעת עצמה, והודיעה על

כך. הקיסר שלח את ואנג חווי, הממונה על קשרי החוץ, לצאת מיו־ג׳אנג, ואת האן־גואו, הממונה הגדול על החקלאות, לצאת מקווי־ג׳י; שניהם מונו למצביאים. לפני שעבר הצבא את הרכס, גייס יינג, מלך מין־יוּאֶה, צבא להתנגד במעברים הקשים. אחיו יו־שאן תכנן עם ראש השרים ועם בני המשפחה ואמר: ״המלך גייס צבא לתקוף את נאן־יוּאֶה על דעת עצמו, בלי לבקש רשות; משום כך בא צבא הקיסר להענישו. כעת צבא האן רב וחזק. אפילו ננצח אותו במזל, הבאים אחריו יהיו רבים יותר, ולא יחדלו עד שימחקו את הממלכה. נהרוג כעת את המלך כדי להתנצל לפני הקיסר. אם הקיסר יקבל זאת ויחזיר את הצבא, תישאר הממלכה שלמה; אם לא יקבל, נילחם בכל כוחנו; ואם לא ננצח, נימלט לים.״ כולם אמרו: ״טוב.״ הם דקרו את המלך והרגו אותו, ושלחו שליח להביא את ראשו אל הממונה על קשרי החוץ. הממונה אמר: ״באנו להעניש את המלך. כעת הגיע ראשו והם התנצלו; הוא סולק בלי קרב, ואין תועלת גדולה מזו.״ הוא עצר אפוא את הצבא לפי שיקול דעתו, הודיע לצבא הממונה הגדול על החקלאות, ושלח שליח לדהור עם ראש המלך ולדווח לקיסר. בצו הוחזרו צבאות שני המצביאים, ונאמר: ״יינג ואנשיו הם ראשי הרעה; רק צ׳ואו, אדון יאו ונכדו של וו־ג׳ו, לא השתתף במזימה.״ הקיסר שלח את מצביא פקידי הארמון להעמיד את צ׳ואו למלך יאו של יוּאֶה, כדי שיקיים את פולחן האבות של מין־יוּאֶה.[ד]

ג. [符虎 הוא אות בצורת נמר לגיוס כוחות, ומובחן מ־節, אות הסמכות שבידי השליח. הקצין שנענש אינו נקוב בשם. אמירת טיין פָן על אנשי יוּאֶה היא טענתו, לא קביעת המהדורה. מניין האוכלוסייה מן הטבלה המצוטטת בפירוש אינו נוסף כאן. פ' א.ת.]

ד. [繇 נקרא יאו כתואר המקום, ו־丑 הוא שם המלך; אין מאחדים אותו בשקט עם יאו 搖 מן הפתיחה. 耘而不戰 נמסר כסילוק ללא קרב על פי פירוש 除耘, בלי שינוי הסינית ל־殞 או 隕 מן החלופות. משרות ואנג חווי והאן אן־גואו נשמרות בנפרד מתוארי המצביאים שקיבלו. פ' א.ת.]

לאחר שהרג יו־שאן את יינג, התקיימה עוצמתו בממלכה ורבים מן האנשים הצטרפו אליו. הוא העמיד את עצמו למלך בלי רשות. מלך יאו לא יכול היה לרסן את אנשיו ולהחזיק בדרך הישרה. הקיסר שמע על כך, וסבר שאין יו־שאן די כדי להצדיק מסע צבאי נוסף. הוא אמר: ״יו־שאן קשר פעמים רבות עם יינג לחולל מהומה, אך לבסוף היה הראשון להרוג את יינג, וכך נחסך העמל מן הצבא.״ הוא העמיד אפוא את יו־שאן למלך דונג־יואֶה, לצד מלך יאו.[ה]

בשנה החמישית ליואָן־דינג מרדה נאן־יואֶה. יו־שאן, מלך דונג־יואֶה, הגיש איגרת וביקש להצטרף למצביא ספינות המגדל עם שמונת אלפים חיילים, כדי לתקוף את לוּ ג׳יה ואנשיו. הצבא הגיע לג׳יֶה־יאנג, אך תירץ את עצירתו ברוחות ובגלים בים ולא המשיך. הוא אחז בשני הצדדים ושלח בסתר שליחים לנאן־יואֶה. גם כשכבשה האן את פאן־יו, לא הגיע. באותה עת שלח יאנג פוּ, מצביא ספינות המגדל, שליח להגיש איגרת, ובה ביקש לנצל את ההזדמנות ולהוביל את צבאו לתקוף את דונג־יואֶה. הקיסר אמר שהחיילים עמלו והתעייפו ולא התיר זאת. הוא החזיר את הצבא, והורה למפקדים לחנות במֵי־לינג שביוּ־ג׳אנג ולהמתין לפקודה.[ו]

בסתיו השנה השישית ליואָן־דינג שמע יו־שאן שמצביא ספינות המגדל ביקש להעניש אותו ושצבא האן ניצב בגבול ועומד לבוא. הוא מרד אפוא וגייס צבא לחסום את דרכי האן. הוא העניק למצביא דזוֹאוּ לי ולאחרים את התואר

ה. [המקור מבחין בין ההמלכה העצמית שלא ברשות ובין האישור הקיסרי המאוחר. שני מלכים יושבים זה לצד זה; אין ממירים זאת במלך אחד וביורשו. פ' א.ת.]

ו. [שמונת אלפים הם הכוח שהציע יו־שאן, לא כוח האן. בדפוס נאמר 揭陽 ו־嶺梅; כתיבים אלה אומצו במקום 揭揚 ו־領梅 שבוויקי. התעתיקים ג׳יֶה־יאנג ומֵי־לינג אינם משתנים. תירוץ מזג האוויר והשליחות הסודית נשמרים כשלבים שונים של האחיזה בשני הצדדים. פ' א.ת.]

״מצביא בולע האן״. הם נכנסו לבֵּאי־שֶׁה, לוּ־לין ולמֵי־לינג והרגו שלושה מפקדים של האן. באותה עת שלחה האן את הממונה הגדול על החקלאות ג׳אנג צ׳נג ואת צ׳ה, שהיה בעבר מרקיז שאן־ג׳וֹאוּ, להוביל את הכוחות החונים. הם לא העזו לתקוף, נסוגו למקום נוח, ושניהם הוצאו להורג על פחדנות.[ז]

יוּ־שאן חרת חותם ועליו ״קיסר וו״ והעמיד את עצמו; הוא רימה את עמו ואמר דברי שווא. הקיסר שלח את האן יוּאֶה, מצביא חוצה הים, לצאת מגוֹאוּ־ג׳אנג ולהפליג בים ממזרח; את יאנג פּוּ, מצביא ספינות המגדל, לצאת מוּ־לין; ואת ואנג ון־שוּ, מפקד המרכז, לצאת ממֵי־לינג. מרקיזי יוּאֶה מונו למצביא ספינות הרומח ולמצביא היורד במפלים, ויצאו מרוּאוֹ־יֶה ומבּאי־שֶׁה. בחורף השנה הראשונה ליוּאֶן־פנג נכנסו כולם לדונג־יוּאֶה. דונג־יוּאֶה כבר גייסה צבא להתנגד במעברים הקשים, והורתה למצביא הכובש את הצפון לשמור על וּ־לין. הוא הביס כמה מפקדים מצבא ספינות המגדל והרג פקידים בכירים. יוּאֶן ג׳ונג־גוּ מצ׳יין־טאנג, מפקד בצבא ספינות המגדל, הרג את המצביא הכובש את הצפון ונעשה מרקיז יוּ־אֶר. צבא המצביא עצמו עדיין לא התקדם.[ח]

וּ יאנג, שהיה קודם מרקיז יוּאֶה־יֶן, שהה בעבר בהאן. האן שלחה אותו בחזרה להדריך את יוּ־שאן, אך יוּ־שאן לא שמע. כשמצביא חוצה הים הגיע ראשון, מרד וּ יאנג, מרקיז יוּאֶה־יֶן, עם שבע מאות איש מיישובו, ותקף את צבא יוּאֶה

ז. [力騶 הוא שם המצביא דזוֹאוּ לי, לא שם עם; 齒 הוא שמו של המרקיז לשעבר, לא ״שיניים״. ״בולע האן״ הוא התואר המתריס שניתן בידי יוּ־שאן. אין מוסיפים את ״יחוסו של צ׳ה מן הפירוש לגוף הסיפור. פ' א.ת.]

ח. [古終軺唐錢率軍將船樓 נמסר זמנית כיוּאֶן ג׳ונג־גוּ, מפקד בצבא ספינות המגדל; 率 אינו הופך את מצביא ספינות המגדל לאדם בשם זה. המשפט הקצר 往未兵自 נשמר כפירוש זמני של אי־התקדמות צבא המצביא עצמו, בלי מחיקה; שניהם טעונים בדיקת נוסח ותחביר. שמות המצביאים וכיווני כניסתם נשמרים במלואם. פ' א.ת.]

בחאן־יאנג. הוא הצטרף לאוֹאוּ, מרקיז ג׳יין־צ׳נג, ויחד עם מפקדיהם נועד עם ג׳וּ־גוּ, מלך יאו, ואמר: ״יוּ־שאן הוא ראש הרעה וכופה עלינו להחזיק מעמד. כעת בא צבא האן והוא רב וחזק. נתכנן להרוג את יוּ־שאן ולמסור את עצמנו למצביאים — אולי במזל ניחלץ.״ כך הרגו כולם יחד את יוּ־שאן ונכנעו עם אנשיהם למצביא חוצה הים. משום כך הוענק לג׳וּ־גוּ, מלך יאו, התואר מרקיז דונג־צ׳נג עם עשרת אלפים בתי אב; לאוֹאוּ, מרקיז ג׳יין־צ׳נג, הוענק התואר מרקיז קאי־לינג; לוּ יאנג, מרקיז יוּאֶה־יֶן, התואר מרקיז בּיי־שֶׁה; ליוּאֶה, מצביא חוצה הים, התואר מרקיז אָן־דאו; ולפוּ, מפקד בחיל חוצה הים, התואר מרקיז ליאו־יינג. פוּ היה בנו של המלך גונג מצ׳נג־יאנג, והיה קודם מרקיז חאי־צ׳אנג, אך איבד את המרקיזות בשל עבירה על החוק. בעבר הלך עם הצבא בלי הישג, אך היה מרקיז מכוח היותו בן בית המלוכה. שאר המצביאים לא השיגו הצלחה, ואיש מהם לא קיבל מרקיזות. כשבא צבא האן, זנח דוּאוֹ ג׳וּן, מצביא דונג־יוּאֶה, את צבאו ונכנע, והוענק לו התואר מרקיז וּ־שׁי.[ט]

אז אמר הקיסר שדונג־יוּאֶה צרה ורבת מכשולים, שאנשי מין־יוּאֶה עזים ושבים ומחליפים צד. הוא ציווה על פקידי הצבא לקחת את כל אנשיהם ולהעבירם לישיבה בין היאנג־דזה לחוואי. כך התרוקנה ארץ דונג־יוּאֶה.[י]

ההיסטוריון הגדול אומר: אמנם יוּאֶה נמנית עם העמים הזרים, אך האם לא הייתה לאבותיה אי פעם זכות גדולה כלפי העם? מה ארוכה המשכיותם!

ט. [תחביר 從建成侯敖，與其率，從繇王居股 נמסר זמנית כהצטרפות ונועדות; הוא אינו מוכרע כאן מכוח פיסוק הוויקי. ג׳וּ־גוּ נמסר בשם שקורא המקור ואינו מאוחד בלא בירור עם צ׳וֹאוּ מן ההמלכה הקודמת. 軍多 הוא שם האיש דוּאוֹ ג׳וּן לפי הפירוש, לא ״צבאות רבים״. 道案 נשמר ככתיב התואר המקומי, מובחן מ־道按 בפרק 111. פ' א.ת.]

במשך כמה דורות היו תמיד אדונים ומלכים, וגואו־ג׳יין נעשה פעם אחת ראש לברית הנסיכים. ואף שיו־שאן הגיע למרד גדול, ממלכתו הושמדה ואנשיו הועברו, צאצאי אבותיו — ג׳ו־גו, מלך יאו, ואחרים — עדיין קיבלו מרקיזויות של עשרת אלפים בתי אב. מכאן אפשר לדעת שבני יואֶה נעשו דוכסים ומרקיזים דור אחר דור. ודאי זה כוח הישגיו של יו שנותר אחריו.[י]

י. [ההעברה הכוללת והתרוקנות הארץ נשמרות כטענת המקור, ולא מצטמצמות למעבר של בית המלוכה בלבד. תיאור אנשי מין־יואֶה מובא כתיאורו של הקיסר, לא כהכללה של המתרגם. פ' א.ת.]

יא. [ההערכה נחתמת בייחוס הרציפות למורשת יו; אין משמיטים את השאלה הרטורית או הופכים אותה להוכחה גנאלוגית מודרנית. שיר השבח המאוחר של ״סואו־יין״ אינו מיובא אל התרגום; בדפוס נחתמת ההערכה ב־禹蓋之餘烈也; שיר השבח מובדל בכותרת ובאותיות קטנות. פ' א.ת.]

תולדות צ׳או־שֵׁן

מאן, מלך צ׳או־שֵׁן, היה במקור איש יֵן. כשממלכת יֵן הייתה עדיין בשלמותה, כבשה והכפיפה לה את ג׳ן־פאן ואת צ׳או־שֵׁן, הציבה בהן פקידים ובנתה ביצורי גבול. לאחר שהחריבה צ׳ין את יֵן, נכלל האזור בתחום הגבול החיצוני של ליאו־דונג. כשקמה האן, בשל המרחק והקושי להגן עליו, שיקמה את הביצורים הישנים של ליאו־דונג, קבעה את נהר פֵּיי לגבול, והאזור השתייך ליֵן. לוּ ואן, מלך יֵן, מרד ונכנס אל השׁיונג־נוּ. מאן נמלט, אסף יותר מאלף תומכים, קשר את שערו בפקעת ולבש את לבוש העמים הזרים; נמלט מזרחה אל מעבר לגבול, חצה את נהר פֵּיי והתיישב בשטח הנטוש של צ׳ין, בביצורים העליונים והתחתונים. בהדרגה הכפיף לשירותו את אנשי ג׳ן־פאן וצ׳או־שֵׁן ואת הפליטים מממלכות יֵן וצ׳י לשעבר, מלך עליהם וקבע את בירתו בוואנג־שֵׁן.[א]

בימי שׁיאו־חווי והקיסרית גאו, כשהעולם אך זה התייצב, כרת מושל ליאו־דונג הסכם עם מאן שיהיה נתין חיצוני: ישמור על העמים שמחוץ לגבול ולא יניח להם לשדוד את אזורי הגבול. אם יבקשו ראשי העמים לבוא ולהיראות לפני בן השמיים, לא יהיה רשאי למנוע זאת. המושל דיווח, והקיסר אישר. כך קיבל מאן כוח צבאי ורכוש שאִפשרו לו לתקוף ולהכניע את היישובים הקטנים שלצידו. ג׳ן־פאן ולין־טון באו כולן להיכנע למרותו; ארצו השתרעה על פני כמה אלפי לי.[ב]

א. [צ׳או־שֵׁן הוא שמה הסיני של הממלכה בקוריאה הקדומה, לא מדינה מודרנית. מאן נמסר בשם שבגוף המקור, בלי השלמת שם משפחתו ווי מן הפירוש. 鄚下上 נמסר כביצורים העליונים והתחתונים; אין מזהים אותם כאן עם אתר מודרני מוכרע. 結魋 הוא סידור שיער, לא שם עם. פ' א.ת.]

השלטון עבר לבנו, ואחריו לנכדו יואַ־צ׳וּ. מספר הנמלטים מהאן שמשך אליו הלך וגדל; הוא עצמו לא בא מעולם להירָאות בחצר. גם כשממלכות רבות הסמוכות לג׳ן־פאן ביקשו להגיש איגרות ולהיראות לפני בן השמיים, חסם את דרכן ולא נתן להן לעבור. בשנה השנייה ליואָן־פנג שלחה האן את שֶׂה חֶה להוכיח את יואַ־צ׳וּ ולבאר לו את הצו, אך הוא לא הסכים לציית. כשעזב חֶה והגיע לגבול, על שפת נהר פֵּיי, ציווה על הרַכָּב לדקור למוות את צ׳אנג, מלך המשנה של צ׳או־שִׁין שליווה אותו. מיד חצה את הנהר ודהר אל תוך הגבול. כששב דיווח לבן השמיים: ״הרגתי מצביא של צ׳או־שִׁין.״ הקיסר חשב שהדבר מקנה לו שם נאה, לא חקר אותו, ומינה אותו למפקד המחוז המזרחי של ליאו־דונג. אנשי צ׳או־שִׁין נטרו לו; שלחו חיילים להתקפת פתע והרגו את חֶה.[ג]

בן השמיים גייס עברריינים לתקוף את צ׳או־שִׁין. בסתיו אותה שנה שלח את יאנג פּוּ, מצביא ספינות המגדל, להפליג מצ׳י דרך ים בּוֹ־הָאי; הכוח מנה חמישים אלף איש. שׁוּן ג׳ה, מצביא השמאל, יצא מליאו־דונג: שניהם נשלחו נגד יואַ־צ׳וּ. יואַ־צ׳וּ גייס צבא להגן על המקומות המבוצרים. דואָן, מפקד החיילים של מצביא השמאל, הוביל את חיילי ליאו־דונג להתקפה מוקדמת; הובסו והתפזרו. דואָן נס בחזרה, ועל פי הדין נערף. מצביא ספינות המגדל הוביל שבעת אלפים חיילים מצ׳י והגיע ראשון לוואנג־שִׁין. יואַ־צ׳וּ הגן על העיר; כשגילה שכוח ספינות המגדל קטן, יצא מן העיר ותקף אותו. צבא

ב. [外臣 נמסר כנתין חיצוני, לא כפקיד חצר. ההסכם מחייב גם שמירת הגבול וגם אי־חסימת ראשי העמים הבאים לחצר; התנאי השני לא הושמט. מניין הלי נשמר בלי המרה לשטח ביחידות מודרניות. פ' א.ת.]

ג. [長 נקרא כאן זמנית כצ׳אנג, שמו של מלך המשנה, בעקבות הקריאה המובאת ב״נָג־יי״; אותו פירוש גם חולק על זיהויו כשם. צ׳אנג אינו מאוחד עם בנו של יואַ־צ׳וּ בפסקה 8. אין מתרגמים את הריגת המלווה כהישג צבאי מאומת: זו טענת השליח, שהסיכום מגנה כהישג כוזב. פ' א.ת.]

ספינות המגדל הובס, התפזר ונס. המצביא יאנג פּוּ איבד את אנשיו ונחבא בהרים יותר מעשרה ימים. בהדרגה חיפש ואסף את החיילים הפזורים וכינס אותם מחדש. מצביא השמאל תקף את צבא צ׳או־שׁוֹן שממערב לנהר פֵּיי, אך לא הצליח להביסו ולהתקדם.[ד]

משלא הצליחו שני המצביאים להשיג יתרון, שלח בן השמיים את ווי שאן לנצל את אימת הצבא ולבאר ליוֹאוּ־צ׳וּ את דרישתו. יוֹאוּ־צ׳וּ ראה את השליח, השתטח ודפק את ראשו בארץ ואמר: ״רוצה אני להיכנע, אך חושש ששני המצביאים יהרגו אותי במרמה. כעת ראיתי את אות השליחות הנאמן; אבקש לקבל את מרותך ולהיכנע.״ שלח את יורש העצר לבוא ולהביע את הכנעתו, להעניק חמשת אלפים סוסים ולספק מזון לצבא. יותר מרבבת אנשים היו עימו, נושאי נשק. כשהתכוננו לחצות את נהר פֵּיי, חשדו השליח ומצביא השמאל שבכוונתם להתקומם. אמרו שיורש העצר כבר נכנע, ועליו לצוות שאנשיו לא יישאו נשק. גם יורש העצר חשד שהשליח ומצביא השמאל יהרגו אותו במרמה; לא חצה את הנהר, אלא הוביל את אנשיו בחזרה. שאן שב ודיווח לבן השמיים, ובן השמיים הוציא אותו להורג.[ה]

מצביא השמאל הביס את הצבא שעל נהר פֵּיי, ואז התקדם אל מתחת לחומת העיר והקיף אותה מצפון־מערב. גם מצביא ספינות המגדל בא להצטרף

ד. [多正卒 נקרא כמשרה ואחריה השם דואוֹ; 多 אינו מתורגם כאן כ״רבים״. שיוך חמישים אלף האיש לשני הכוחות טעון עיון, והנוסח אינו מתקן את המספר לשבעת האלפים שבהמשך. 前自 נמסר זמנית כהתקדמות, בלי תיקון סיני שקט. פ' א.ת.]

ה. [חמשת אלפים הוא מניין הסוסים; יותר מרבבת הוא מניין המלווים, ולא מספר חלופי של חיילי האן. חשדות שני הצדדים נשמרים כחשדות. 節信 הוא אות השליחות המאמת את סמכות השליח, לא הבטחה מופשטת בלבד. פ' א.ת.]

והתמקם מדרום לעיר. יואו־צ׳ו הוסיף להגן עליה בנחישות; במשך חודשים אחדים לא הצליחו לכבוש אותה.

מצביא השמאל שימש קודם מלווה בחצר וזכה לחסד הקיסר. הוא פיקד על חיילים עזים מיֶן ומדָי; אחרי הניצחון היה צבאו גאוותני מאוד. מצביא ספינות המגדל פיקד על חיילים מצ׳י, נכנס לים וכבר ספג תבוסות ואבדות רבות. במלחמתו הראשונה עם יואו־צ׳ו הושפל ואיבד חיילים; כולם פחדו, והמצביא חש בושה. במצור על יואו־צ׳ו נקט תמיד גישה מפויסת. מצביא השמאל תקף במרץ. השרים הגדולים של צ׳או־שֵׁן שלחו בסתר שליחים לתאם כניעה פרטית למצביא ספינות המגדל; המסרים עברו הלוך ושוב, אך עדיין לא הכריעו. מצביא השמאל קבע פעמים רבות מועד למתקפה משותפת עם מצביא ספינות המגדל; הלה ביקש להשלים במהירות את הסכם הכניעה ולא הצטרף. גם מצביא השמאל שלח אנשים לחפש הזדמנות להביא לנסיגה ולכניעה של צ׳או־שֵׁן, אך אנשי צ׳או־שֵׁן לא הסכימו וליבם נטה אל מצביא ספינות המגדל. משום כך לא יכלו שני המצביאים לשתף פעולה. מצביא השמאל חשב שמצביא ספינות המגדל כבר אשם באובדן צבאו, וכעת הוא מיודד בסתר עם צ׳או־שֵׁן ובכל זאת אינו מביא אותה לכניעה; חשד שהוא זומם מרד, אך עדיין לא העז לגלות זאת. בן השמיים אמר שהמצביאים אינם מוכשרים: קודם לכן גם שלח את ווי שאן להביא לכניעת יואו־צ׳ו; יואו־צ׳ו שלח את יורש העצר, אך השליח שאן לא יכול היה להכריע לבדו, ובתכנון עם מצביא השמאל הטעו זה את זה, ולבסוף סיכלו את ההסכם. כעת שני המצביאים צרים על העיר, אך שוב חלוקים; על כן אין הכרעה זמן רב. שלח את גונג־סוּן סווי, מושל ג׳י־נאן, לבוא ולדרוש דין על הדבר, והרשה לו לפעול לפי הנסיבות. כשהגיע סווי אמר מצביא השמאל: ״צ׳או־שֵׁן הייתה צריכה

להיכבש כבר מזמן. יש סיבה לכך שלא נכבשה.״ סיפר שמצביא ספינות המגדל אינו מצטרף במועדים שנקבעו, מסר לו במלואן את כל השערותיו הקודמות ואמר: ״אם לא נתפוס אותו כעת, חושש אני שייגרם אסון גדול. לא מצביא ספינות המגדל לבדו — עוד יצטרף לצ׳או־שִׁין להשמיד את צבאנו.״ גם סווי חשב כך. באמצעות אות השליחות זימן את מצביא ספינות המגדל למחנה מצביא השמאל כדי לדון בעניינים; מיד ציווה על אנשי מצביא השמאל לתפוס אותו, איחד את צבאותיהם ודיווח לבן השמיים. בן השמיים הוציא את סווי להורג.[1]

לאחר שאיחד מצביא השמאל את שני הצבאות, תקף את צ׳או־שִׁין במרץ. לוּ זָ׳ן, השר הראשי של צ׳או־שִׁין, השר הראשי האן יין, צאן, השר הראשי של נִי־שִׁי, והמצביא ואנג ג׳יה נועצו יחד ואמרו: ״בתחילה רצינו להיכנע למצביא ספינות המגדל. כעת הוא נעצר, ורק מצביא השמאל מפקד על הצבאות המאוחדים. המלחמה נעשית חריפה יותר; חוששים אנו שלא נוכל להתמודד עימו במלחמה, והמלך גם אינו מסכים להיכנע.״ יין, ג׳יה ולוּ זָ׳ן נמלטו כולם ונכנעו להאן. לוּ זָ׳ן מת בדרך. בקי״ק השנה השלישית ליוּאֶן־פנג שלח צאן, השר הראשי של נִי־שִׁי, אנשים להרוג את יוֹאוּ־צ׳וּ, מלך צ׳או־שִׁין, ובא להיכנע. העיר וואנג־שִׁין עדיין לא נכבשה; צ׳נג סָה, שהיה אחד השרים הגדולים של יוֹאוּ־צ׳וּ, מרד שוב ושב ותקף את הפקידים. מצביא השמאל שלח את צ׳אנג־שִׁיאנג, בנו של יוֹאוּ־צ׳וּ, ואת דזוּ, בנו של השר הראשי לוּ זָ׳ן, לדבר אל העם

ו. [בדפוס ״ארבעת האוצרות״, תמונה 3899, נמסרו 及 ו־征 בגוף; הוסרו סימוני החלופות 乃 ו־正 שבוויקי׳, והתרגום הותאם לקריאות הנדפסות. 下降卻閒求 נמסר כפירוש עבודה לחיפוש הזדמנות להשיג נסיגה וכניעה. החשד במרד והחשש משיתוף פעולה נגד האן מיוחסים למצביא השמאל, לא מוצגים כעובדות. סמכות הפעולה לפי הנסיבות אינה מבטלת את ההוצאה להורג המדווחת. פ' א.ת.]

ולהבהיר לו את הדברים. הם הרגו את צ׳נג סָה; כך הושקטה לבסוף צ׳או־שִׁין וחולקה לארבעה מחוזות. צאן מונה למרקיז חוּאָה־צ׳ינג, יין למרקיז די־ג׳ו, ג׳יה למרקיז פִינג־ג׳וֹאוּ, וצ׳אנג למרקיז ג׳י. דזוּי, שמפני מות אביו היו לו הישגים מסוימים, מונה למרקיז וֶן־יאנג.[ז]

מצביא השמאל נקרא לשוב; בשל מריבה על הישגים, קנאה הדדית וסטייה מן התוכנית, הוצא להורג בשוק. גם מצביא ספינות המגדל הורשע: כשצבאו הגיע לוֶֹה־קוֹאוּ, היה עליו להמתין למצביא השמאל, אך הוא פתח במתקפה על דעת עצמו ואיבד אנשים רבים. דינו היה מוות; פדה את עונשו והורד למעמד אדם פשוט.[ח]

ההיסטוריון הגדול אומר: יוֹאוּ־צ׳וּ סמך על ביצוריו, וארצו איבדה את פולחן מלכיה. שֶׂה חֶה ייחס לעצמו הישג כוזב והיה ראשית הסיבה ליציאת הצבא. מצביא ספינות המגדל הוביל כוח קטן; כשבא האסון לא יכול היה להימלט מן האשמה. התחרט על שאיבד את ההישג בפאן־יוּ, ובמקום זאת נפל עליו החשד. שׁוּן ג׳ה התחרה על הזכות להישגים, והוצא להורג יחד עם סווי. שני הצבאות הושפלו; אף אחד מן המצביאים לא זכה במרקיזות.[ט]

ז. [人路 ו־最 נקראים כשמות פרטיים, לא כ״עובר אורח״ ו״ביותר״. כאן 相 הוא תואר שר ראשי, ו־參 נמסר זמנית צאן. בתמונה 3900 של דפוס ״ארבעת האוצרות״, 戰 הוא גוף הטקסט ונוסח הענקת התואר הוא 侯幾為長 בלי השלמת 降; סימוני הוויקי הוסרו בהתאם. בהופעה הקודמת שם בן המלך 降長 נדפס בגוף מעבר לגבול הטורים ונשמר, בלי לאחד את שתי הצורות. קריאת השם נותרת זמנית; החלופות 路長 ו־路降 שבפירוש אינן מוכנסות לגוף. 清 ,濾 ו־成已 ,溫陽 נשמרים לפי הבסיס בלי השלמת חלופות מן הפירוש. ארבעת המחוזות אינם נקובים בגוף, ואין משלימים כאן את רשימתם. פ' א.ת.]

ח. [הוצאה להורג בשוק ופדיון עונש המוות הם שני סופים שונים, ואינם מאוחדים. 刎口 נמסר כלְיָה־קוֹאוּ לפי צורתו כאן; אין מחליפים אותו בשקט בשם נהר או אתר מזוהה מן הפרשנות. פ' א.ת.]

ט. [狹將 נמסר בעקבות ״ג׳־ג׳ֶה״ כקטנות הכוח שבפיקודו, לא כצרות אופי מוכרעת. ״יחד עם סווי״ מסכם את גורל השניים ואינו קובע שהוצאו להורג באותו זמן. ההערכה המתקבלת נשמרת; שיר השבח המאוחר 贊述隱索 שבמסורת הפרשנות אינו מתורגם כחלק ממנה. בתמונה 3901 של דפוס ״ארבעת האוצרות״ אומת הגבול בין ההערכה בגוף לבין שיר השבח המסומן באות קטנה; אין מוסיפים אותו מתוך נוסח הפרשנות לפין שאין בו שיר זה. פ' א.ת.]

תולדות העמים שמדרום־מערב

ראשי העמים שמדרום־מערב נמנים בעשרות; יֶה־לאנג הגדולה שבהם. ממערב לה נמנות בעשרות הקבוצות מסוגה של מי־מוֹ, ודיֶן הגדולה שבהן. מצפון לדיֶן נמנים ראשי העמים בעשרות, וצ׳יונג־דוּ הגדולה שבהם. כל אלה קושרים את שערם בפקעת, מעבדים שדות ויש להם יישובים. מעבר להם, באזור שממזרח לטונג־שֶׁה ועד יֶה־יוּ בצפון, נמצאים העמים הנקראים סווי וקון־מינג. כולם קולעים את שערם, נודדים בעקבות מקניהם, ואין להם מקום קבוע או ראשי עם. ארצם משתרעת על פני כמה אלפי לי. מצפון־מזרח לרן נמנים ראשי העמים בעשרות; סָה ודזואוֹ־דוּ הגדולות שבהם. מצפון־מזרח לדזואוֹ נמנים ראשי העמים בעשרות, ורן־מאנג הגדולה שבהם. לפי מנהגיהם, מקצתם יושבים על אדמתם ומקצתם נודדים; הם נמצאים ממערב לשוּ. מצפון־מזרח לרן־מאנג נמנים ראשי העמים בעשרות, ובאי־מָה הגדולה שבהם; כולם מסוגם של בני די. כל אלה הם העמים הזרים שמחוץ לבָּה ולשוּ, מדרום־מערב להן.[א]

בראשית ימי המלך ווי של צ׳וּ שלח את המצביא ג׳ואנג צ׳יאו להוביל צבא במעלה הנהר ולכבוש את האזור שממערב לבָּה ולצ׳יֶן־ג׳ונג. ג׳ואנג צ׳יאו היה מצאצאי המלך ג׳ואנג של צ׳וּ. הוא הגיע לאגם דיֶן; תחומו השתרע על פני שלוש מאות לי, ולצידו מישור פורה ועשיר המשתרע על פני אלפי לי. בכוח

א. [結雛 ו־發編 הם סידורי שיער שונים, ולא אותו סימן מוצא. 箸土 נמסר זמנית כישיבת קבע על האדמה, בלי תיקון ל־丹 .箸土 נשמר כָּרן גם במקום שבו נוסח הפרשנות מציג 嶌; אין מחליפים את הכיוון או המקום בשקט. סווי וקון־מינג הם כאן שמות עמים, לא זיהויים אוטומטיים עם ערים מודרניות. 徙 נקרא סָה לפי ״ג׳נג־יי״, לא כפועל של נדידה. פ' א.ת.]

הצבא ייצב את האזור והכפיף אותו לצ׳ו. ביקש לשוב ולדווח, אך אז תקפה צ׳ין וכבשה מצ׳ו את מחוזות בָּה וצ׳ין־ג׳ונג, והדרך נחסמה. לכן חזר, ובעזרת אנשיו מלך על דְּן. שינה את לבושו ונהג לפי מנהגיהם כדי למשול בהם. בימי צ׳ין פתח צ׳אנג אָן דרך צרה, דרך חמשת הצ׳ה, ובכמה מן המדינות הללו הציבו פקידים. כעבור יותר מעשר שנים חרבה צ׳ין. כשקמה האן, נטשה את כל המדינות הללו ופתחה את הגבול הישן של שו. מקצת אנשי בָּה ושו יצאו בסתר לסחור; הביאו סוסים מדזואו, עבדים מבני בו ובקר שעיר. כך נעשו בָּה ושו עשירות מאוד.[ב]

בשנה השישית לג׳יין־יוּאָן תקף ואנג חווי, הממונה הגדול על האורחים, את דונג־יוּאָה. אנשי דונג־יוּאָה הרגו את מלכם יינג ודיווחו על כך. חווי ניצל את אימת הצבא ושלח את טאנג מנג, מושל פּוֹ־יאנג, לרמוז לנאן־יוּאָה על כוונת האן ולבארה. אנשי נאן־יוּאָה הגישו למנג רוטב ג׳ו משו. מנג שאל מניין בא, ואמרו: ״בדרך מצפון־מערב, דרך דזאנג־קֶה; נהר דזאנג־קֶה רחב כמה לי ומגיע אל מתחת לעיר פּאן־יו.״ מנג שב לצ׳אנג־אָן ושאל סוחרים משו. הסוחרים אמרו: ״רק שו מייצרת רוטב ג׳ו; רבים נושאים אותו בסתר למכור בְּיֶה־לאנג. יֶה־לאנג שוכנת על נהר דזאנג־קֶה; רוחבו יותר ממאה צעדים, ודי בו לשיט ספינות. נאן־יוּאָה מכפיפה באמצעות רכוש את יֶה־לאנג ואת הארצות שממערב לה עד טונג־שֶׁה, אך גם כך אינה יכולה לעשותם לנתיניה ולצוות עליהם.״ מנג הגיש אפוא איגרת לשכנע את הקיסר: ״למלך נאן־יוּאָה חופת מרכבה צהובה ודגל משמאל; ארצו משתרעת ממזרח למערב על פני יותר

ב. [頗常 נקרא צ׳אנג אָן כשם אדם, לא כ״תמיד״; דרך חמשת הצ׳ה היא שם הדרך ורוחבה המקובל בפירוש, בלי המרה למטרים. 僮焚 נמסר כעבדים מבני בו, ולא כאנשים צעירים חופשיים. פתיחת הגבול הישן נשמרת לפי 開 שבבסיס, בלי להחליפו ב״סגירה״. הכרונולוגיה והייחוס למלך ווי אינם מתוקנים לפי מקבילות. פ' א.ת.]

מרבבת לי. בשמו הוא נתין חיצוני, אך למעשה אדון חבל שלם. אם נתקדם כעת דרך צ׳אנג־שָׁה ויו־ג׳אנג, נתיבי המים נפסקים במקומות רבים וקשה לעבור בהם. שמעתי בסתר שביֶה־לאנג אפשר להשיג יותר ממאה אלף חיילים מובחרים. הפלגה בנהר דזאנג־קֶה תאפשר לתקוף במקום שלא יצפו לנו; זו תחבולה יוצאת דופן להכנעת יואֶה. בכוחה של האן ובעושרן של בָּה ושוּ, פתיחת דרך ליֶה־לאנג והצבת פקידים בה יהיו קלות מאוד.״ הקיסר הסכים. מינה את מנג למצביא אנשי החצר; הלה הוביל אלף איש, ולמערך האספקה והמטען יותר מרבבת איש. נכנס מבָּה ושוּ דרך מעבר דזואוֹ ונפגש עם דואוֹ־טונג, מרקיז יֶה־לאנג. מנג העניק לו מתנות רבות, ביאר לו את עוצמת האן ואת חסדיה, וסיכם עימו שיוצבו פקידים ושבנו ימונה למושל. כל היישובים הקטנים שליד יֶה־לאנג חמדו את אריגי המשי של האן; חשבו שהדרך מהאן מסוכנת ושבסופו של דבר לא תוכל להחזיק בהם, ולכן הסכימו בינתיים להסכם מנג. שב ודיווח, והאזור נעשה מחוז ג׳יין־וי. גויסו חיילים מבָּה ומשוּ לסלול דרך מבּוֹדָאוֹ לעבר נהר דזאנג־קֶה. גם סימה שׁיאנג־רוּ, איש שוּ, אמר שאפשר להקים מחוזות בצ׳יונג ובדזואוֹ שבמערב. שלחו אותו כמצביא אנשי החצר לבאר להם זאת. כמו אצל העמים שבדרום, הציבו מפקד אחד ויותר מעשר נפות, והכפיפו אותן לשוּ.[ג]

באותה עת פתחו ארבעת המחוזות של בָּה ושוּ דרכים אל העמים שמדרום־מערב; הוצבו משמרות והובלה אספקה מאחד למשנהו. עברו כמה שנים

ג. [醬枸 נשמר כרוטב ג׳וּ; הפירושים העתיקים חלוקים בדבר הצמח וחלקיו, ואין זיהוי בוטני מוכרע. 蠹左屋黃 הם סמלי שלטון במרכבה, לא תיאור ביתו של המלך. רוחב הנהר בכמה לי וביותר ממאה צעדים נמסר בשני הדיווחים בלי יישור שקט. 重食 נמסר זמנית כמערך אספקה ומטען; אלף החיילים ויותר מרבבת אנשי המערך אינם מאוחדים למניין אחד. 同多 הוא שם המרקיז. פ' א.ת.]

והדרך עדיין לא נפתחה. החיילים הותשו, רעבו ונפגעו מן הלחות; רבים מאוד מתו. העמים שמדרום־מערב גם מרדו פעמים רבות; גויסו צבאות לתקוף אותם, והמשאבים בוזבזו בלי הישג. הקיסר דאג ושלח את גונג־סוּן הונג לבדוק ולחקור את הדבר. כששב מסר שאין הדבר כדאי. כשנעשה הונג המפקח הגדול, בנו אז את שוּאוֹ־פאנג כדי להחזיק בנהר ולגרש את אנשי חוּ. הונג שב ואמר שהמפעל בקרב העמים שמדרום־מערב מזיק, ואפשר להפסיקו לעת עתה ולהקדיש את הכוחות לשיונג־נוּ. הקיסר הפסיק את המפעל בקרב העמים שבמערב; רק בֵּיה־לאנג שבדרום השאיר שתי נפות ומפקד אחד, והורה לג׳יין־ווי לשמור על עצמה ולהתבסס בהדרגה.[ד]

בשנה הראשונה ליוּאָן־שוֹאוּ שב ג׳אנג צ׳יין, מרקיז בּוֹ־ואנג, משליחות לדָה־שִׁיָה. סיפר שבזמן שהותו שם ראה אריגים משוּ, במבוק מצ׳יונג ומקלות. שלח לשאול מניין באו, ואמרו: ״ממדינת ג׳וּאן־דוּ שבדרום־מזרח, במרחק כמה אלפי לי; קנינו אותם מסוחרי שוּ.״ היו ששמעו שכאלפיים לי ממערב לצ׳יונג נמצאת ג׳וּאן־דוּ. צ׳יין הפליג בתיאורו ואמר שדָה־שִׁיָה נמצאת מדרום־מערב להאן, מעריצה את ארצות המרכז וסובלת מכך שהשיונג־נוּ חוסמים את הדרך אליה. אם תיפתח דרך משוּ דרך ג׳וּאן־דוּ, תהיה הדרך נוחה וקצרה, מועילה ונטולת נזק. בן השמיים הורה אפוא לוואנג זׅאן־יוּ, לבּוֹ שֶׁה־צ׳אנג, ללוּ יוּאָה־זָן ולאחרים לצאת בסתר אל ממערב לעמים שבמערב ולבקש את הדרך לג׳וּאן־דוּ. כשהגיעו לדָן, עיכב אותם צ׳אנג־צ׳יאנג, מלך דָן, ושלח בעבורם יותר

ד. [הכתיב 饢 שבוויקי תוקן ל־饟 על פי גוף הטקסט בתמונה 3909 של דפוס ״ארבעת האוצרות״, לא בהעתקה מן הפירוש. 饢相轉成 נמסר לפי הקשר חיל המשמר והובלת האספקה; התרגום הקודם מתאים לקריאה זו. ארבעת המחוזות אינם נקובים בגוף, ואין משלימים את הרשימה מן הפירוש. 就葆自 נמסר בעקבות ״ג׳נג־יי״ כשמירה והתבססות הדרגתית, לא כהכרזת עצמאות. פ' א.ת.]

מעשר קבוצות לחפש דרך במערב. עברו יותר משנה; כולם נחסמו בידי אנשי קון־מינג, ואיש לא הצליח להגיע לג׳וּאן־דוּ.[ה]

מלך דיֶן אמר לשליחי האן: ״מי גדולה יותר, האן או אני?״ גם מרקיז יֶה־לאנג אמר כך. מפני שהדרכים לא היו פתוחות, חשב כל אחד שהוא אדון חבל שלם, ולא ידע עד כמה האן רחבת ידיים. השליחים שבו והפליגו בתיאור דיֶן כמדינה גדולה הראויה למאמצים כדי לקרבה ולהכפיפה. בן השמיים הפנה אליה את תשומת ליבו.[ו]

כשמרדה נאן־יוּאֶה, שלח הקיסר את מרקיז צ׳ה־יי להסתייע בג׳יין־ווי ולגייס חיילים מן העמים שבדרום. שליט ג׳וּ־לאן חשש שאם ייצאו למרחק, המדינות שלידו ישבו את זקניו ואת חלשיו. מרד אפוא עם אנשיו והרג את השליח ואת מושל ג׳יין־ווי. האן שלחה עברריינים מבָּה ומשו שנלחמו בנאן־יוּאֶה, בפיקודם של שמונה מפקדים, והביסה אותו. אז כבר הובסה יוּאֶה; שמונת מפקדי האן לא ירדו אליה, אלא החזירו את הצבא ובדרכם הענישו את טוֹאוּ־לאן. טוֹאוּ־לאן הייתה זו שחסמה תמיד את הדרך לדיֶן. לאחר שהושקטה טוֹאוּ־לאן, הושקטו גם העמים שבדרום והאזור נעשה מחוז דזאנג־קֶה. מרקיז יֶה־לאנג נשען בתחילה על נאן־יוּאֶה; כעת חרבה נאן־יוּאֶה, ובדיוק שבו הצבאות

ה. [毒身 נמסר ג׳וּאן־דוּ לפי הקריאה העתיקה שב״סוּאוֹ־יין״; אין מחליפים את השם בגוף בכינוי מודרני. 羌嘗 הוא שם מלך דיֶן, לא תיאור של עם צ׳יאנג. 明昆閉 הובן בעקבות הפירוש כחסימה בידי אנשי קון־מינג, לא מאסר בעיר מודרנית. בבסיס הוויקי נמסרים 邛竹 ו־杖 בנפרד; תמונה 3910 של דפוס ״ארבעת האוצרות״ מוסרת 杖竹邛 בגוף ומזכירה נוסח 杖 בפירוש הקטן. מחלוקת נוסח זו אינה מוכרעת כאן: הבסיס ותרגום הבמבוק והמקלות נשמרים, בלי להציגם כנוסח הדפוס. פ' א.ת.]

ו. [השאלה משווה את תחומי השליטה, לא את גודל גופו של המלך. ההערכה שדיֶן ראויה לקירוב היא דיווח השליחים; אין הופכים את הניסוח להכרזה שהברית כבר נכרתה. פ' א.ת.]

להעניש את המורדים. יֶה־לאנג בא אפוא לחצר, והקיסר מינה את שליטו למלך יֶה־לאנג.[ז]

לאחר שהובסה נאן־יוּאֶה, וכשהרגה האן את שליטי ג׳וּ־לאן וצ׳יונג וגם את מרקיז דזוּאוֹ, נבהלו כולם ברן־מאנג וביקשו להיות נתינים ולקבל פקידים. צ׳יונג־דוּ נעשתה אפוא מחוז יוּאֶה־סווי, דזוּאוֹ־דוּ מחוז שֶן־לי, רן־מאנג מחוז וֶן־שאן, ובאי־מָה שממערב לגואנג־האן מחוז וּ־דוּ.[ח]

הקיסר שלח את ואנג ז׳אן־יוּ לנצל את אימת הצבא שהביס את יוּאֶה והעניש את העמים שבדרום, ולהודיע ברמז למלך דיֶן שעליו לבוא לחצר. למלך דיֶן היו רבבות אנשים; לידו, בצפון־מזרח, היו לאו־ג׳ין ומי־מוֹ. כולם נשאו אותו שם משפחה ותמכו זה בזה, ועדיין לא הסכימו לשמוע. אנשי לאו־ג׳ין ומי־מוֹ תקפו פעמים רבות שליחים, פקידים וחיילים. בשנה השנייה ליואֶן־פנג שלח בן השמיים את צבא בָּה ושוּ לתקוף ולהשמיד את לאו־ג׳ין ומי־מוֹ, והציב את צבאו מול דיֶן. מלך דיֶן גילה מלכתחילה נטייה לטוב, ולכן לא הרגו אותו. הוא התרחק מן העמים שבדרום־מערב שהיו נתונים בצרה, נכנע עם כל ארצו, וביקש שיוצבו פקידים ושיבוא לחצר. האזור נעשה אפוא מחוז יי־ג׳וֹאוּ. למלך דיֶן הוענק חותם מלך, והוא הושב למשול באנשיו.[ט]

ז. [蘭且 ו־蘭頭 נשמרים בשתי צורות שמם שבגוף. ״סוֹאוֹ־יין״ מזהה אותם, אך אין זה תיקון כתיב שנעשה כאן. שמונת 尉校 הם מפקדים, לא שמונה חיילים. טיב 嘗擊 והכרונולוגיה מול פסקאות המערכה בפרקים 113–114 נשארים לבירור; לא נבנתה כאן כרונולוגיה מתוקנת בשקט. פ' א.ת.]

ח. [נשמר ההבדל בין משרת מרקיז דזוּאוֹ ובין שליטי ג׳וּ־לאן וצ׳יונג. שמות המדינות ושמות המחוזות החדשים אינם מאוחדים, והעברתן למנהל מחוזי אינה מוצגת רק כשינוי שם. פ' א.ת.]

ט. [夷南西難離 נמסר זמנית כהתרחקות מן העמים שנקלעו לצרה; התחביר עשוי להיקרא אחרת, ולא הוצג כאן כוודאי. 善首 נמסר כנטייה לטוב, לא בהכרח כהוכחה שהיה הראשון להיכנע. השם 寖勞 נשמר לפי הבסיס בלי שינוי ל־濩勞 של נוסח הפרשנות. החותם והמשך שלטונו של המלך נשמרים לצד הקמת המחוז, בלי לבטל אחד מהם. פ' א.ת.]

ראשי העמים שמדרום־מערב נמנים במאות; רק יֶה־לאנג ודיֶן קיבלו חותמי מלך. דיֶן הייתה מדינה קטנה, וזכתה לחסד הגדול ביותר.[י]

ההיסטוריון הגדול אומר: "האם לאבות צ'ו היתה זכות מן השמיים? בימי ג'ואו שימשו מורים למלך וֶן וקיבלו נחלה בצ'ו. כשהידרדרה ג'ואו, השתרעה ארצם, לפי הנאמר, על פני חמשת אלפים לי. צ'ין החריבה את הנסיכים; רק בקרב צאצאי צ'ו עדיין היה מלך דיֶן. האן הענישה את העמים שמדרום־מערב, ומדינות רבות נחרבו; רק דיֶן שבה וזכתה למלך הנהנה מחסד. ראשית המגע עם העמים שבדרום הייתה במראה רוטב ג'ו בפאן־יו, ובמקלות ובבמבוק מצ'יונג בדֶה־שֵיֶה. העמים שבמערב נכפו ונחלקו אחר כך; שני האזורים בותרו, ולבסוף נעשו שבעה מחוזות."[יא]

י. ["מדינה גדולה" שבדיווח השליחים בפסקה 6 ו"מדינה קטנה" כאן נשמרים שניהם, בלי יישור תיאוריהם. שני מקבלי חותמי המלך אינם מתרחבים לכל ראשי העמים שנכנעו. פ' א.ת.]

יא. [נוסחת 太史公曰 הושבה לגוף על פי תמונה 3912 של דפוס "ארבעת האוצרות"; בוויקי הופיעה בכותרת והושמטה בחילוץ. באותו עמוד תוקן 諸侯 ל־侯諸; התרגום "נסיכים" נבדק ונשמר. השאלה על חסד השמיים נשמרת כשאלה, לא כהכרעת המתרגם. 二分翲，揃后夷西 方 נמסר בעקבות "סואו־יין" ככפייה וחלוקה; התחביר עוד טעון עיון. שבעת המחוזות אינם נקובים כאן בשמות. שיר השבח המאוחר 贊述隱索 הושמט כשכבת פירוש נפרדת, ולא ככפילות; גופו הקטן וגבולו אחרי ההערכה אומתו בתמונות 3912–3913. פ' א.ת.]

תולדות סימה שׂיאנג־רוּ

סימה שׂיאנג־רוּ היה איש צ׳נג־דוּ שבמחוז שוּ; שם הבגרות שלו היה צ׳אנג־צ׳ינג. בילדותו אהב לקרוא ולמד להילחם בחרב, ולכן קראו לו הוריו צ׳וּאן־דָּזֶה — ״בן הכלב״. לאחר שלמד, הערי׳ץ את אישיותו של לין שׂיאנג־רוּ ושינה את שמו לשׂיאנג־רוּ. בזכות רכושו נעשה איש חצר ושירת את הקיסר שׂיאו־ג׳ינג כמלווה קבוע של פרשי הלחימה; לא היה זה עיסוק שאהב. הקיסר ג׳ינג לא אהב יצירות פיוטיות ופוּ. באותה עת בא שׂיאו, מלך ליאנג, לחצר, ואיתו אנשי שכנוע, ובהם דזוֹאוּ יאנג מצ׳, מֵיי צ׳נג מחוואי־יין והמלומד ג׳ואנג ג׳י מוּ. שׂיאנג־רוּ ראה אותם ושמח בהם; השתחרר בשל מחלה ויצא להתארח בליאנג. שׂיאו, מלך ליאנג, הורה שיתגורר עם המלומדים. שׂיאנג־רוּ חי כמה שנים במחיצת המלומדים ואנשי השכנוע, ואז חיבר את הפוּ ״אדון אין־ממש״.א

כשמת שׂיאו, מלך ליאנג, שב שׂיאנג־רוּ הביתה, אך משפחתו הייתה ענייה ולא היו לו אמצעים להתפרנס. זה מכבר היה מיודד עם ואנג ג׳י, מושל לין־צ׳יונג. ג׳י אמר: ״צ׳אנג־צ׳ינג נדד שנים בשירות פקידים ולא הצליח; שיבוא לבקר אצלי.״ שׂיאנג־רוּ הלך אפוא ושכן בבית האירוח של העיר. מושל לין־צ׳יונג העמיד פנים שהוא רוחש לו כבוד, ובא בכל יום להיראות לפניו. בתחילה עוד קיבל אותו שׂיאנג־רוּ; אחר כך טען שהוא חולה ושלח את מלוויו להתנצל בפני ג׳י, וג׳י נעשה מכובד ומקפיד עוד יותר.

א. [שם הילדות 犬子 נמסר גם במשמעותו; אין מחליפים אותו בשם הבגרות. 貲以 מציין כניסה לשירות מכוח הרכוש, לא הצלחה בבחינה. פוּ (賦) הוא סוגה של יצירה פיוטית תיאורית, לעיתים מעורבת בפרוזה; אין הופכים כל ציטוט בפרק לשירה מחורזת. 子夫忌莊 נקרא כג׳ואנג ג׳י ותואר מלומד, בלי להחליף את שם המשפחה ב־嚴 שבמקבילה. כותר 子虛 מתורגם ״אדון אין־ממש״ כדי לשמר את משחק השם המוסבר בפסקה 3. פ' א.ת.]

בלין־צ׳יונג היו עשירים רבים. בבית ג׳וֹאוֹ ואנג־סוּן היו שמונה מאות עבדים, וגם לצ׳נג ג׳נג היו כמה מאות. השניים אמרו זה לזה: ״למושל יש אורח נכבד; נכין סעודה ונזמין אותו.״ הזמינו גם את המושל. כשהגיע המושל, נמנו אורחי בית ג׳וֹאוֹ במאות. בצהריים ביקשו להזמין את סימה צ׳אנג־צ׳ינג; צ׳אנג־צ׳ינג התנצל בשל מחלתו ולא יכול היה לבוא. מושל לין־צ׳יונג לא העז לטעום מן האוכל; הלך בעצמו לקבל את פני שׂיאנג־רוּ. שׂיאנג־רוּ נאלץ לבוא, וכל המסובים נפלו בקסמו. כשהיין נתן בהם את אותותיו, ניגש המושל והגיש לו צ׳ין, ואמר: ״שמעתי שצ׳אנג־צ׳ינג אוהב לנגן; אשמח אם ישעשע את עצמו.״ שׂיאנג־רוּ סירב בענווה תחילה, ואז ניגן למענם מנגינה או שתיים.

באותה עת הייתה לג׳וֹאוֹ ואנג־סוּן בת, וָן־ג׳וּן, שהתאלמנה זה מקרוב ואהבה מוזיקה. לכן העמידו שׂיאנג־רוּ והמושל פנים שהם מכבדים זה את זה, והוא עורר את ליבה בנגינתו. כשבא שׂיאנג־רוּ ללין־צ׳יונג, ליוו אותו מרכבות ופרשים; הופעתו הייתה נינוחה, מעודנת ואלגנטית מאוד. בשתותו בבית ג׳וֹאוֹ ובנגנו בצ׳ין, הציצה בו וָן־ג׳וּן בסתר מבעד לדלת. ליבה שמח בו והיא אהבה אותו, אך חששה שלא תזכה בו. לאחר הסעודה שלח שׂיאנג־רוּ אדם להעניק מתנות רבות למשרתתה של וָן־ג׳וּן ולהעביר לה את דברי חיבתו. וָן־ג׳וּן ברחה אליו בלילה, ושׂיאנג־רוּ דהר איתה בחזרה לצ׳נג־דוּ. בביתם לא היו אלא ארבעה קירות.

ג׳וֹאוֹ ואנג־סוּן זעם ואמר: ״בתי חסרת ערך עד מאוד! איני מסוגל להרוג אותה, אך לא אתן לה אפילו מטבע אחד.״ היו שניסו לדבר על ליבו, אך ואנג־סוּן לא שמע להם. כעבור זמן נעשתה וָן־ג׳וּן אומללה ואמרה: ״צ׳אנג־צ׳ינג, הבה נלך

יחד ללין־צ׳ונג. גם אם נלווה מאחיי, יהיה די למחייתנו. לשם מה לסבול כך?״ שׂיאנג־רוּ הלך איתה ללין־צ׳ונג. מכר את כל מרכבותיו וסוסיו, קנה בית יין ומכר בו יין, והעמיד את וָן־ג׳וּן מאחורי הדלפק. הוא עצמו לבש מכנסי בד קצרים מסוג ״אף עגל״, עבד בין השכירים ושטף כלים בשוק. כששמע זאת ג׳וּאוֹ ואנג־סוּן התבייש; סגר את דלתו ולא יצא.

אחיו וזקני המשפחה שבו ואמרו לו: ״יש לך בן אחד ושתי בנות, ואין זה כסף שחסר לך. כעת כבר מסרה וָן־ג׳וּן את עצמה לסימה צ׳אנג־צ׳ינג. צ׳אנג־צ׳ינג מאס בשנים של נדודים בשירות; אף שהוא עני, כישרונו ראוי להישען עליו, והוא גם אורחו של המושל. מדוע לבייש זה את זה כך?״ ג׳וּאוֹ ואנג־סוּן נאלץ לתת לוָן־ג׳וּן מאה עבדים, מיליון מטבעות, ואת הבגדים, המצעים והרכוש שנועדו לנישואיה. וָן־ג׳וּן שבה עם שׂיאנג־רוּ לצ׳נג־דוּ; קנו שדות ובית ונעשו עשירים.[ב]

כעבור זמן רב שימש יאנג דֶה־יי משוּ כממונה על כלבי הציד ונלווה לקיסר. הקיסר קרא את הפוּ ״אדון אין־ממש״ והעריך אותו. אמר: ״האם נבצר ממני לחיות בזמנו של האיש הזה?״ דֶה־יי אמר: ״סימה שׂיאנג־רוּ, בן עירי, אומר שהוא חיבר את הפוּ הזה.״ הקיסר הופתע; זימן את שׂיאנג־רוּ ושאל אותו. שׂיאנג־רוּ אמר: ״כך הוא. אבל עניינו של זה הוא הנסיכים; אין בו די כדי להציגו

ב. [繆 בשתי ההופעות נמסר כהעמדת פנים מתואמת, לא כטעות מקרית. 僮 מציין כאן עבדי בית, והמספרים שמונה מאות, מאה ומיליון נשמרו. ״מנגינה או שתיים״ מפרש 再行 — לפי ״סוּאוֹ־יין״; שירי החיזור שהפירוש מוסיף אינם מוכנסים לגוף. 爐當 הוא עמידה בעמדת מכירת היין, לא בישול ליד תנור. שם הבגד 裨鼻犢 נמסר בתיאור ובתרגום שמו, בלי ייחוס חרפה מפי המתרגם. חרפת הבת ו״מסרה את עצמה״ הן לשון האב ובני המשפחה, לא הכרעה של המהדורה. פ׳ א.ת.]

לעיונך. אבקש לחבר פוּ על מסעות הציד של בן השמיים, וכשיסתיים אגיש אותו.״ הקיסר הסכים והורה ללשכת האיגרות לספק לו כלי כתיבה ולוחות.

שׂיאנג־רוּ העמיד את ״אדון אין־ממש״, דיבור שאין בו ממש, כדובר בשבח צ׳וּ; את ״מר לא־היה״, שהרי לא היה דבר כזה, כמשיב בשם צ׳י; ואת ״אדון אין־איש־כזה״, שהרי אין איש כזה, כמבהיר את צדקת בן השמיים. השתמש אפוא בשלוש הדמויות הבדויות הללו כדי לתאר את גני הציד של בן השמיים ושל הנסיכים. בסוף היצירה החזיר את הדברים אל החסכנות, ובאמצעותם הוכיח בעקיפין. הגיש אותה לבן השמיים, ובן השמיים שמח מאוד. וזו לשונה:[ג]

צ׳וּ שלחה את אדון אין־ממש לשליחות בצ׳י. מלך צ׳י גייס את כל אנשי ארצו, הכין המון מרכבות ופרשים ויצא לצוד עם השליח. לאחר הציד בא אדון אין־ממש לבקר את מר לא־היה ולהתפאר בפניו, ואדון אין־איש־כזה היה שם. כשישבו, שאל מר לא־היה: ״נהנית מן הציד היום?״ אדון אין־ממש אמר: ״נהניתי.״ ״הרבה שלל?״ אמר: ״מעט.״ ״אם כן, ממה נהנית?״ אמר: ״נהניתי מכך שמלך צ׳י ביקש להרשים אותי בהמון מרכבותיו ופרשיו, ואני השבתי לו בענייני יוּן־מנג.״ אמר: ״אפשר לשמוע?״[ד]

אדון אין־ממש אמר: ״אפשר. המלך רתם אלף מרכבות, בחר אנשי רגל ורבבת פרשים, וצד על חוף הים. שורות החיילים מילאו את הביצות, ורשתות הציד

ג. [שלושת שמות הדמויות, 烏有先生, 子虛 ו־公是無, מתורגמים במשמעותם ולא רק מתועתקים, מפני שהמקור עצמו מפרש את משחקי המילים. השמות נשמרים כך בדיאלוג שבהמשך. 諫風 הוא תוכחה עקיפה; אין מציגים את ההפרזה של הדוברים כדיווח עובדתי על גאוגרפיה או ציד. פ' א.ת.]

ד. [כאן מתחיל הדיאלוג הספרותי המצוטט. המעבר לפסקה הבאה אינו משנה את זהות הדוברים; תיאורי הציד נשארים בתוך המסגרת הבדויה שהמחבר הציג. פ' א.ת.]

כיסו את ההרים. לכדו ארנבות, דרסו איילים במרכבות, ירו באיילי מי ותפסו את רגלי הלין. דהרו בשטחי המלח, חתכו בשר טרי וטבלו אותו במלח שעל הגלגלים. פגיעותיהם ושללם היו רבים, והמלך התגאה וייחס לעצמו הישג. פנה אליי ואמר: ״האם גם לצ׳וּ יש מישורים וביצות רחבות לציד, שופעים הנאה כמו אלה? איך משתווה צידו של מלך צ׳וּ לצידי?״ ירדתי מן המרכבה והשבתי: ״עבדך איש פשוט מצ׳וּ. זכיתי לשרת במשמר הלילה יותר מעשר שנים, ומדי פעם ליוויתי את המלך במסעותיו. טיילנו בגן האחורי ובחנו את המצוי ואת החסר, ואף אותו עוד לא ראיתי כולו; איך אוכל לדבר על הביצות שמחוץ לו?״ מלך צ׳י אמר: ״ובכל זאת, ספר בקצרה ממה שראית ושמעת.״

״השבתי: ״כן, כן. שמעתי שבצ׳וּ יש שבע ביצות. אחת ראיתי; את האחרות לא ראיתי. מה שראיתי הוא רק הקטנה שבקטנות, ושמה יוּן־מנג. יוּן־מנג היא ריבוע בן תשע מאות לי, ובתוכה הרים. הריה מתפתלים, מכוסים סבך, נישאים ורמים; צוקיהם ופסגותיהם עולים ויורדים ומסתירים את השמש והירח. הם מצטלבים ונכרכים, מגיעים למעלה עד העננים הכחולים; מדרונותיהם מתרחבים ומשתפלים, ומטה מתחברים לנהרות. באדמתה אודם וכחול, אוכרה וטיט לבן, אבני צָה־חואנג צהובות וקוורץ לבן, בדיל ואבן בי, זהב וכסף. שלל צבעיהם נוצץ ובוהק כקשקשי דרקון. באבניה ירקן אדום ואבני מֵיי־גווי, לין ומין וקוּן־וּ, ג׳יֶן־לָה ואבני השחזה שחורות, אבני ז׳וּאן ואבני וּ־פּוּ.

״״במזרחה גן עשבי חווי, חנג ולאן; ג׳ה וז׳וּאוֹ, שֶׁה־גאן, צ׳יונג־צ׳יונג וצ׳אנג־פּוּ, ג׳יאנג־לי ומי־וּ, קני סוכר וצמחי בּוֹ־ג׳וּ. בדרומה מישורים וביצות רחבות, עולים ויורדים, משתפלים ומתפשטים; תחומים בנהר הגדול ומוגבלים בהר וּ. במקומות הגבוהים והיבשים צומחים ג׳ן, גוּ, בָּאוֹ ולי, שׁוּאָה ושָׁה וצ׳ינג־פאן.

בנמוכים והלחים צומחים דזאנג ולאנג, ג׳יין וג׳יה, דונג־צ׳יאנג ודיאו־חו, לוטוס ושורשיו, גו וקנים, אֶן־ליו ושׂואן־יו. שוכנים בהם דברים רבים מכדי לתאר. במערבה מעיינות פורצים ובריכות צלולות; המים דוחפים ונעים. על פניהם פורחים לוטוס ולינג, ובתוכם נחבאים סלעים גדולים וחול לבן. בתוכם צבי פלא, דרקוני ג׳יאו ותניני טואו, צבי ים מנומרים, צבי בֵּיה וצבי יוּאֶן. בצפונה יערות מוצלים ועצים עצומים, פֵּן ונאן, יו וג׳אנג, גווי וג׳יאו ומו־לאן, בּוֹ ולי ועצי יאנג אדומים, לו ולי, יינג וערמונים, מנדרינות ופומלות ריחניות. עליהם קופים אדומים וקופי צ׳ו־ז׳ואו, יוּאֶן־צ׳ו, טווסים וציפורי לואן, טנג־יוּאֶן ושֶׁה־גאן. מתחתיהם טיגריסים לבנים ונמרים כהים, מאן־ֶן, צ׳ו ואֶן, סָה ופילים וקרנפי בר, צ׳יונג־צ׳י ומאן־ֶן.

״אז שולחים אנשים מסוגו של ג׳ואן ג׳ו להילחם בחיות האלה בידיהם. מלך צ׳ו רותם רביעיית חיות בּוֹ מאולפות, עולה למרכבה מגולפת בירקן, מניף דגל רך משערות דג ומושך דגל משובץ בפניני ירח. מציב את חנית־הגרזן האדירה של גאן־ג׳יאנג; משמאל קשת וּ־חאו המגולפת, ומימין חיצי שׁי־פו החזקים. יאנג־דֶזה מלווה במרכבה ושֶׁן־אָה נוהגת. עוד לא הרפה מן המושכות כדי להאיץ, וכבר משיג את חיות הבר הזריזות, דורס צ׳יונג־צ׳יונג ורומס ג׳ו־שׁוּ, עוקף סוסי בר ופוגע בטָאו־טו בקצות צירי המרכבה; רוכב על יי־פנג ויורה בצ׳י המשוטטים. במהירות חדה הוא נע, מתגלגל כרעם ומגיע כלהבה, זורם ככוכב ומכה כברק. הקשת אינה נורית לריק: כל פגיעה מבקעת את זווית העין, חודרת לחזה ויוצאת בבית השחי, קורעת את קשרי הלב. החיות שניצודות יורדות כגשם, מכסות את העשב ומסתירות את האדמה. אז מאט מלך צ׳ו ומשוטט, נע בנחת וברווחה. צופה ביערות המוצלים, רואה את זעמם של הגיבורים ואת פחד החיות, את התגוששותן ואת כניעתן, ומביט עד תום בשלל צורותיהן

המשתנות.

״״אז באות בנות ג׳נג ונשות מאן, לבושות משי ובד עדין, מושכות אחריהן אריגי רמי לבנים, משלבות משי דק ומשתלשלות ברעלות כערפל. קפלים וצימוטים מתפתלים בנחת ומתעגלים, מתאספים ומתכופפים כנקיקים ועמקים. בגדיהן ארוכים ומשתרכים; הן מניפות שרוולים עשויים בקפידה, קישוטים דקים עפים וכנפות משתלשלות. הן נעות ברכות ובחן, הבגדים מתנפחים ומרשרשים; למטה מלטפים את הלאן והחווי, ולמעלה נוגעים בחופות הנוצות. הם משתלבים בהדר נוצות הפֵּיי־צווי ונכרכים סביב חבלי העלייה המעוטרים בירקן. קלילים וחמקמקים, כאילו מראה בני אלמוות.

״״אז יוצאים יחד לצוד בגן החווי, מטפסים ונחפזים במעלה הסוללה הזהובה, לוכדים פֵּיי־צווי ויורים בג׳וּן־יי. חיצים קטנים נורים וחוטיהם הדקים נפרשים; הם לוכדים ברבורים לבנים ואווזי בר בזה אחר זה. שתי ציפורי צאנג נופלות, ועגור שחור נוסף עליהן. משעייפו הם יוצאים לשוט בבריכה הצלולה. משיטים סירות שראשיהן מעוטרים בציפור יי, מרימים משוטי גווי, פורשים וילונות ירוקים ומציבים חופות נוצות. לוכדים צבי ים ברשת ודולים צדפים סגולים, מכים בכלי מתכת ובתופים ונושפים בחלילים מהדהדים. החותרים שרים וקולם נישא; יצורי המים נבהלים, הגלים גואים ורותחים, המעיינות מתרוממים, הזרמים רצים ומתלכדים. אבנים מתנגשות ברעם ובנפץ, כקול הרעמים הנשמע מאות לי משם.

״״כדי לתת לציידים מנוחה מכים בתוף הרוח ומדליקים אותות אש. המרכבות מסודרות בשורות והפרשים שבים לקבוצותיהם, נמשכים בהמוניהם ומתפזרים

במרחק. אז עולה מלך צ׳ו לבימת יאנג־יוּן; נח בלי לפעול, שליו ושולט בעצמו. רק משמוכנה הרמוניית הטעמים הוא טועם. אין זה כמוך, אדוני המלך, הדוהר כל היום ואינו יורד מן המרכבה, חותך בשר וטובלו במלח שעל הגלגל, ורואה בכך הנאה. כפי שנראה לעבדך, צ׳י כנראה אינה משתווה לה.׳ אז שתק המלך, ולא היה בפיו מענה לי.״

מר לא־היה אמר: ״כמה מופרזים הדברים! לא חסכת מסע של אלף לי ובאת לכבד את צ׳י. המלך גייס את כל אנשי ארצו, הכין המון מרכבות ופרשים לציד, ורצה להתאמץ יחד ולהשיג שלל כדי לשמח את מלוויו. מדוע לקרוא לזה התפארות? כששאל מה יש בארץ צ׳ו, ביקש לשמוע על מסורתה המפוארת של הארץ הגדולה, דבר שתוכל לספר מעבר לכך. כעת אינך משבח את מעלתו וחסדו של מלך צ׳ו, אלא מרומם את יוּן־מנג, מפליג בדיבור על הנאות פרועות ומציג פאר ומותרות. איני רואה בזה דבר ראוי לך. אם הדברים כפי שאמרת, בוודאי אין זו תפארתה של צ׳ו. אם ישנם ואתה מספרם, אתה מגלה את רעת מלכך; אם אינם ואתה מספרם, אתה פוגע באמינותך. גילוי רעת המלך ופגיעה בחובתך האישית — אף אחד מהם אינו ראוי. אם תנהג כך, בוודאי תהיה לבוז בצ׳י ותמיט נזק על צ׳ו.

״ומלבד זאת, במזרחה של צ׳י חופי הים הגדול, ובדרומה לאנג־יָה. משקיפים בצ׳נג־שאן, יורים בג׳ה־פוּ, משיטים סירות בבוֹ־שָׂיָה ומשוטטים במנג־ג׳וּ. באלכסון היא שכנתה של סוּ־שָׂן, ומימין גבולה טאנג־גוּ. בסתיו צדים בצ׳ינג־צ׳יוּ ומשוטטים מעבר לים. היא בולעת שמונה או תשע יוּן־מנג כאלה, ואפילו אינה חשה קוץ קטן בחזה. יצורים יוצאי דופן ומופלאים, זנים שונים מארצות רחוקות, עופות וחיות נדירים ומשונים, רבבות מינים מתקבצים וממלאים

אותה, ואין די כוח לרשום את כולם. יו לא יוכל לתת להם שמות וצ׳י לא יוכל למנותם. אבל מלכה במעמד נסיך, ולכן אינו מעז לדבר על תענוגות שעשועיו ועל מרחבי גניו. גם אתה אורח; משום כך נמנע המלך ולא השיב. איך תוכל לומר שלא היה לו במה לענות?״

אדון אין־איש־כזה פרץ בצחוק ואמר: ״צ׳ו שגתה, וגם צ׳י עוד לא צדקה. הדרישה שהנסיכים יגישו מנחות אינה לשם כסף ורכוש אלא כדי שידווחו על מילוי תפקידם. קביעת גבולות ותיחומם אינה לשם הגנה, אלא כדי למנוע פריצות. כעת צ׳י ניצבת כמגן המזרח, ובכל זאת קושרת קשרים פרטיים בחוץ עם סו־שֶן, נוטשת את ארצה, עוברת את גבולותיה וחוצה את הים לציד; אין זה ראוי לפי הצדק. ובדבריכם שניכם אינכם עוסקים בהבהרת חובת השליט והנתין ובתיקון טקסי הנסיכים. אתם רק מתחרים בתענוגות הציד ובמרחבי הגנים, מבקשים לגבור במותרות ולהתעלות בהוללות. אין בכך כדי להרים שם ותהילה; די בזה רק להשפיל את מלכיכם ולהזיק לעצמכם. וחוץ מזה, מה טעם לספר על ענייני צ׳י וצ׳ו? עוד לא ראיתם את ההדר העצום. האם לא שמעתם על שאנג־לין של בן השמיים?

״משמאל צאנג־וו, ומימין קצה המערב; נהר דאן עובר בדרומו, ותהום דזֶה בצפונו. נהרות בָּה וצ׳אן מתחילים ומסתיימים בו; ג׳ינג וווי נכנסים ויוצאים. פנג וחאו, לאו וג׳וּאָה מתפתלים ומתמשכים ומסובבים את תוכו. רחבים הם שמונת הנהרות הזורמים בנפרד, פונים לכיוונים שונים וצורותיהם שונות. למזרח ולמערב, לצפון ולדרום, הם רצים הלוך ושוב, יוצאים משערי ג׳יאו־צ׳יו, עוברים בחופי האיים והסחף, חוצים את גווי־לין ועוברים בשדות יאנג־מאנג. המים מעורבים וזורמים, יורדים לאורך הגבעות ונחפזים אל הפתחים הצרים.

מכים בסלעים קמורים, מתנפצים בערימות החול ובעיקולי החוף; רותחים בזעם, גואים ושוצפים, תוססים ורצים, נדחקים זה בזה ונכנסים זה בזה. זרמם חוצה ומתעקם לאחור, מתגלגל ומזנק במהירות; רועם ושוקע, מתנשא ומתפתל כענן, מסתובב ונכרך בעיקולים. גל עובר גל ונחפז למעמקים, המים משמיעים קולות בירידתם במפלים, ניתזים מן הסלעים ונעצרים בעיקולים, רצים ומתפזרים בשפע. הם יורדים מן השרטונים אל הגאיות, מטפטפים ונופלים, עמוקים והומים, מתנפצים ומרעימים, מסתחררים וגואים, רותחים כסיר. הגלים רצים והקצף מזנק, הזרם מסתובב ונחפז; נפרש הרחק, דומם בלי קול, שב ונמשך לעד. אז הוא מתרחב בלי גבול, צף בנחת וסב לאיטו, נוצץ בלובן, זורם מזרחה אל האגם הגדול וממלא את הבריכות.

״אז נמצאים שם דרקוני ג׳יאו־לונג וצ׳ה אדומים, חווי־דואו וג׳ין־לי, דגי יו ולו, צ׳ן וטואו, יו־יו, שוּ ונָה. הם מרימים סנפירים ומושכים זנבות, מניעים קשקשים ומניפים כנפיים, ומסתתרים במעמקי הסלעים. דגים וצבים משמיעים קולות, והיצורים רבים מאוד. פניני ירח נוצצות לאורך הנהר, אבני שוּ וחרוזי חואנג־טי, גבישי מים גדולים, מבהיקים ומבריקים, צבעיהם זוהרים, מצטברים בערימות בתוכו. אווזים וברבורים, סוּ ובָּאו, ג׳יה ואֶה, ג׳וּ־יו, ג׳יאו־ג׳ינג וחואן־מו, פאן־וו ויונג־צ׳ו, ג׳ן־דְזֶה, ג׳יאו ולוּ — כולם שטים עליו יחד. צפים ומתפשטים, נעים ברוח ומתנדנדים בגלים, שוכנים לצד איי העשב, מנקרים בעשבי מים ולועסים לינג ושורשי לוטוס.

״אז הרים גבוהים מצטברים ונישאים, יערות עמוקים ועצים עצומים, צוקים חדים ובלתי שווים; ג׳וּ־דזונג וג׳יֶה־ניֶה, והר הדרום הנישא. סלעים וצוקים בצורת קדרות וכלים, גבעות מתפתלות ומדרונות עקלקלים; נחלים פתוחים

ועמקים מחוברים, תעלות מפותלות, נקיקים פעורים וחללים רחבים. גבעות ורמות ואיים נפרדים, גבהים מחוספסים וגושים עצומים, תלוליות בולטות וגבעות צפופות, עולים ויורדים ונמשכים, מדרונות משתפלים, מים זורמים בתוך העמקים ומתפזרים במישורים. שדות גדות הנהר משתרעים אלף לי, וכולם נבנו והוכשרו. הם מכוסים בחווי ירוק, בג׳יאנג־לי, מעורבים במי־וּ ובצמחי ליוּ־יי. פרושים ג׳יֶה־ליוּ, מצטופפים לי־שֶׂה; ג׳יֶה־צ׳ה, חנג ולאן, גאו־בֶּן ושֶׂה־גאן; זנגביל רך וז׳אנג־חה, ג׳ן וצ׳נג, ז׳וֹאוֹ וסוּן, שִׁיֶן־ג׳ה וחואנג־לי, ג׳יאנג וג׳וּ וצ׳ינג־פאן. הם מתפשטים בביצות רחבות ומטפסים על המישורים הגבוהים, יפים ונפרשים הרחק, נכנעים למשב הרוח ומשחררים ריח חריף. שופעים ומגוונים, כל הניחוחות מתרוממים, מתפשטים ונשפכים, מצטברים ומתעצמים.

״כשמביטים סביב, העין נפתחת, אך המראה מעורפל, עצום וחמקמק; אין לו התחלה ואין לו קצה. השמש עולה בבריכה המזרחית ושוקעת בבריכה המערבית. בדרומו הכול גדל גם בעיצומו של חורף, והמים והגלים קופצים. בין החיות יונג, מאו, מוֹ ולי, שוורי מים ואיילי ג׳וּ ומי, אדומי ראש ובעלי מצח עגול, צ׳יונג־צ׳י, פילים וקרנפים. בצפונו הקרח נשאר גם בשיא הקיץ והאדמה נסדקת; עוברים בקרח ומרימים את הבגדים כדי לחצות את הנהר. בין החיות צ׳י־לין וג׳יאו־דואן, טָאוֹ־טוּ וגמלים, צ׳יונג־צ׳יונג וְדִיֶן־שִׁי, ג׳וּאֶה־טי, חמורים ופרדים.

״ארמונות נפרדים ובתי אירוח ממלאים את ההרים וחוצים את העמקים. אכסדרות גבוהות נמשכות לכל עבר, מושבים בקומות וגלריות מפותלות, קורות מעוטרות וחזיתות רעפים בירקן; דרכי האפריונים מחוברות ברצף, מעברי

ההליכה מקיפים הכול, ובדרך הארוכה יש מקומות לינה. משטחים את יי־יונג ובונים עליו היכל; עורמים בימות ומוסיפים קומות, חוצבים חדרים בסלע ועומקים נסתרים. מביטים מטה ואין רואים דבר במרחק העצום; מרימים יד לקורות וכאילו נוגעים בשמיים. כוכבים דוהרים חולפים ליד הדלתות, וקשתות מעוקלות נגררות מעל המעקות. דרקון צ׳יו ירוק מתפתל באגף המזרחי, ומרכבת פלא נעה ברכות במקום השקט שבמערב. לינג־יו נח בבתי האירוח, ואנשים מסוגו של וו־צ׳ואן מתחממים בשמש בכרכוב הדרומי. מעיין מתוק פורץ בחדר הצלול, ונחל חוצה את החצר. סלעים גדולים ומצוקים צפופים, צוקים נוטים, נישאים ומצטברים, חתוכים ובולטים; אבני מֵיי־גווי ובי־לין, אלמוגים בצרורות, ירקן יפה המתפשט לכל עבר, דוגמאות כקשקשים ואבנים אדומות מנומרות, משולבות ביניהם. אבני צ׳וי־סווי, ואן וָן, וירקן משפחת חה יוצאים משם.

״אז מבשילות בקי״ץ מנדרינות לוּ, ופירות גאן צהובים, צ׳נג וצ׳וֹאוּ; שסק, ז׳אן ואפרסמונים, טינג ונָאי וחוֹאוּ־פוֹ, יינג־דזאו ויאנג־מֵי, דובדבנים וענבים, יין־פוּ, יוּ ודי, טָה־טָה וליצ״י. הם פרושים מאחורי הארמון וערוכים בגן הצפוני, נמשכים על הגבעות ויורדים למישורים, מניפים עלים ירוקים ומניעים גבעולים סגולים, מצמיחים פרחים אדומים ומוציאים תפרחות שני. זוהרים ושופעים, הם מאירים את השדות העצומים. שא־טאנג, לי וג׳וּ, חוּאָה ופאן, יָן ולוּ, ליוּ ולוּאוֹ ושוּ־יוּ, זָ׳ן־פין ובינג־ליוּ, צ׳אן־טאן ומוּ־לאן, יוּ וג׳אנג ונוּ־ג׳ן: גובהם אלף זָ׳ן, ועוביים כמה חיבוקים. ענפים רחבים עולים ישר, פירות ועלים שופעים וצפופים; עומדים בצרורות ונשענים זה על זה, מתעגלים ומצטברים בעיקולים, משתלבים ומתכרבלים, נוטים ובולטים. ענפיהם המשתלשלים פרושים, פרחיהם הנושרים מרפרפים, צורותיהם משתנות ונעות, הם מתכופפים עם

הרוח. רחשם ושאון תנועתם כקול כלי מתכת ואבן, כצליל חלילים וקנים. בגבהים שונים ובאי־סדר הם מקיפים את הארמון, מצטופפים ונאספים, מכסים את ההרים ונמשכים בעמקים, יורדים במדרונות אל הביצות; אין קצה למראיהם ואין סוף לחקירתם.

״אז קופים שחורים ונקבות לבנות, ווי וג׳וּאֶה ולֵיי מעופפים, ג׳ה וטיאו וג׳וּאוֹ־ז׳וֹאוּ, ג׳יֶן־חוּ, חוּ וגווי, שוכנים בתוכם. משמיעים קריאות ארוכות ויללות עצובות, עוברים זה על פני זה בתנועה, מתמתחים על הענפים ומתרוממים אל הצמרות. קופצים מעל מעברים מנותקים, מזנקים בין סבכים נפרדים, אוחזים בענפים משתלשלים וקופצים דרך רווחים דלילים; מתפזרים לכל עבר ונודדים הרחק בשפע.

״מקומות כאלה יש במאות ובאלפים. נעים בהם ומשתעשעים, לנים בארמונות ושוכנים בבתי האירוח; אין צורך להעביר את המטבחים או את נשות הארמון, וכל בעלי התפקידים מוכנים שם.

״אז, כשעובר הסתיו ומגיע החורף, עורך בן השמיים ציד גדול. עולה למרכבה מגולפת בשנהב, רתומה לשישה דרקוני צ׳יוּ מעוטרים בירקן, מושך דגל קשת ומניף דגל ענן. מלפנים מרכבת עור, ומאחור מרכבות הדָאוֹ והיוּ. סוּן־שוּ אוחז במושכות והאדון ווי מלווה במרכבה; הפמליה נעה לרוחב ויוצאת מתוך ארבעת מחנות המשמר. מכים בתוף העריכה ומשחררים את הציידים; הנהרות משמשים גדר ציד וטאי־שאן מגדל תצפית. המרכבות והפרשים קמים כרעם, מכסים את השמיים ומרעידים את הארץ, נעים מלפנים ומאחור, נפרדים ורודפים כל אחד לעצמו. המוניהם נמשכים ומתרחקים, לאורך הגבעות ועל

פני הביצות; פרושים כענן ומתפשטים כגשם.

״לוכדים פּי ונמרים חיים, נאבקים בתנים ובזאבים, מכים דובי שׁיונג ודובי פּי בידיהם ורומסים כבשי בר. לוכדים את עופות חה בעלי נוצות הזנב, כובלים טיגריסים לבנים, מתכסים בבגדים מנומרים ורוכבים על סוסי בר. עולים בגבהים המסוכנים של סאן־יונג ויורדים לשרטוני צ׳י־לי; חוצים את המדרונות ונחפזים למקומות המסוכנים, עוברים גאיות וחוצים מים. דוחפים את פֵּיי־לִין, משחקים בשִׁיֶה־ג׳ה, נאבקים בשׁיא־חה ודוקרים את מנג־שֶׁה בחנית, לוכדים יָאו־ניאו ויורים בחזירי ענק. החיצים אינם פוגעים סתם: כורתים צוואר וחודרים למוח. הקשת אינה נורית לריק; עם קולה החיה נופלת. אז מאט בן השמיים במרכבתו ומשוטט, נע הלוך ושוב בנחת, מביט בהתקדמות היחידות ובנסיגתן ובתנועות המצביאים. אחר כך מאיץ בהדרגה ופתאום מתרחק, מפזר את העופות הקלים ורומס חיות זריזות, פוגע באיילים לבנים ולוכד ארנבות חמקניות. עוקף ברק אדום ומשאיר את האור מאחור, רודף יצורים מוזרים ויוצא מעבר למרחב ולזמן. מותח את קשת פאן־ז׳ואו עד מלוא החץ לבן הנוצה, יורה בשׁיאו הנודד ומכה בפֵּיי־ג׳ו. בוחר בבשר לפני שהוא יורה ופוגע תחילה במקום הממית. המיתר והחץ נפרדים, והמטרה נופלת מתה.

״אחר כך מרים את האות ומרחף מעלה, עובר מעל הרוח המבהילה וחוצה משבים מפחידים, רוכב על האין ומלווה את האלים. דורס עגורים שחורים ומערבל עופות קון; רודף טווסים ולואן ומאיץ בג׳וּן־לין, נוגע בעופות יי ומכה בפנג־חואנג, לוכד יוּאֶן־צ׳ו וצד ג׳יאו־מינג.

״כשהדרך נגמרת והנתיב כלה, מסובבים את המרכבה וחוזרים. נעים

ומתנדנדים בנחת, יורדים אל קצה הצפון, פונים ישר ובאין רואים שבים אל מולדתם. עוברים באבן ג׳וּאֶה, חולפים בפנג־לואן, עוברים בייִ־צ׳וּאֶה ומשקיפים בלוֹ־חאן, יורדים לטאנג־לי ונחים בייִ־צ׳וּן. דוהרים מערבה לשׁוּאן־צ׳וּ, רוחצים את סירות יי בניוּ־שׁוּאוּ, עולים ללונג־טאי ומגיעים לשׁי־ליוּ. בוחנים את חריצות אנשי השירות ומיומנותם, ומחלקים את השלל שהשיגו הציידים. חיות שנדרסו במרכבות אנשי הרגל, שנרמסו בפרשים, שנדרכו בידי האנשים, וכן אלה שהותשו עד קצה כוחן ונבהלו ונכנעו ומתו בלי שנפגעו בלהב — נערמות זו על זו, ממלאות בורות ועמקים ומכסות מישורים וביצות.

״אז מתעייפים מן המשחקים והשעשועים, מציבים יין בבימת השמיים הגבוהים ומנגנים בהיכל הרחב. מכים בפעמונים שמשקלם אלף שְׁה ומעמידים מתלים אדירים של רבבת שְׁה; מציבים דגלי הדר מנוצות פֵּייִ־צווי ותופים מכוסי עור תנין על עמודיהם. מבצעים את ריקוד טָאוֹ־טאנג ושומעים את שירת גה־טיָן; אלף איש שרים ורבבה עונה, ההרים והגבעות רועדים, והנהרות והעמקים מעלים גלים. ריקודי בָּה־יוּ ושירי סונג וצאי, יוּ־ג׳ה מחוואי־נאן, שירת וָן־צ׳נג ודָיָן — כולם מושמעים לפי קבוצות בתורם. כלי מתכת ותופים קמים לסירוגין, מצלצלים ומרעימים, חודרים ללב ומבהילים את האוזן. צלילי ג׳ינג, וּ, ג׳נג וּוּ, מוזיקת שאו, חוּ, וּ ושׁיאנג, קולות עמוקים ומשתפלים, המוני צלילים מיָן ויינג, ג׳י־צ׳וּ וג׳יָה־פנג, שחקנים וגמדים ושירת די־די — כל המשמח את העיניים והאוזניים ומענג את הלב, זוהר ונפרש לפנים, ונשים עדינות ויפות מאחור.

״נשים כגון צ׳ינג־צ׳ין ופוּ־פֵּיי, מופלאות ושונות מכל בנות העולם, יפות ומעודנות, מאופרות ומקושטות בקפידה, קלות ודקות וחינניות; גמישות

ועדינות, מפתות ורכות. מושכות בגדים ארוכים משי של פקעת יחידה, דקים ומשתרכים, עשויים כאילו גולפו, נעים ומניפים, ולבושן שונה מזה שבעולם. ריחן הנפלא נצבר ומתגבר; שיניהן הלבנות נוצצות, וחיוכן בהיר וזוהר. גבותיהן הארוכות מעוגלות ודקות, מבטן המלוכסן מגיע למרחוק; יופיין נמסר והנפש ניתנת, והלב שמח לצידן.

״אז, באמצע השתייה ובעיצומה של המוזיקה, שוקע בן השמיים במחשבה מבולבלת, כאילו חסר דבר. אומר: ׳אהה, אלה מותרות מופרזות! אני, בפנאי שנותר מהעיון והשמיעה, כשאין עניינים ואני מניח לימים לעבור, פועל לפי דרך השמיים בהריגה, ונח כאן מדי פעם. חושש אני שהדורות הבאים יתפתו לפאר, ימשיכו ולא ישובו; אין זו דרך לייסד מפעל ולהניח סדר ליורשים.׳ אז מפסיק את השתייה ואת הציד, ומצווה על הפקידים: ׳כל קרקע שניתן להכשיר לעיבוד, הפכו לשדות כדי לכלכל את העם. הפילו את החומות ומלאו את התעלות, כדי שאנשי ההרים והביצות יוכלו להגיע לשם. תנו לאנשים למלא את הבריכות ואל תחסמו אותן; רוקנו את הארמונות ואל תמלאו אותם. פתחו את האסמים לעזרת העניים, השלימו את החסר, דאגו לאלמנים ולאלמנות, ליתומים ולבודדים. הוציאו צווי חסד, הפחיתו עונשים, שנו את התקנות ואת צבעי הלבוש, החליפו את תחילת השנה ואת ראשי החודשים, והתחילו מחדש עם העולם.׳

״אז בוחרים יום טוב וצמים ומיטהרים. עוטים את לבוש החצר, נוסעים במרכבה הטקסית, מציבים דגל מפואר ומצלצלים בפעמוני הירקן. משוטטים בגן שש האומנויות ודוהרים בדרך החסד והצדק, משקיפים ביער ׳האביבים והסתווים׳, יורים לפי ׳ראש חתול הבר׳ וגם לפי ׳דְזוֹאוּ־יוּ׳, צדים עגור שחור

בחץ קשור, מציבים מגן וגרזן ונושאים דגל יוֹ־האן. לוכדים את כל שירי יָה, מצטערים עם ׳כריתת עץ הטאן׳ ושמחים ב׳שמחת הכול׳. מטפחים את ההופעה בגן הטקסים ומשוטטים בגן ספר התעודות, מתארים את דרך התמורות ומשחררים את החיות המשונות. עולים להיכל האור ויושבים במקדש הטהור, נותנים לשרים להביע את דבריהם והם מציגים הצלחות וכישלונות. אין איש בתוך ארבעת הימים שאינו מקבל מן השלל. אז העולם שמח מאוד; פונה אל הרוח ומקשיב, הולך עם הזרם ומשתנה. בהתעוררות מאמץ את הדרך ופונה לצדק. העונשים מונחים ואינם מופעלים; המעלה עולה על שלושת הריבונים וההישגים על חמשת הקיסרים. כך — ורק כך — הציד יכול להיות משמח.

״אך אם דוהרים כל היום בחוץ, מייגעים את הרוח ומענים את הגוף, שוחקים מרכבות וסוסים ומחלישים את כוחות החיילים, מבזבזים את רכוש האוצר בלי להעניק חסד של מעלה; אם שואפים להנאה בלבד, אין משגיחים בעם, שוכחים את ענייני המדינה וחומדים שלל פסיונים וארנבות — איש חסד אינו הולך בדרך זו. מכאן, האין ענייני צ׳י וצ׳ו ראויים לצער? ארצן אינה עולה על אלף לי, וגני הציד תופסים תשע מאות; לכן אין מכשירים את האדמה שבה צומחים העצים והעשבים, ולעם אין מה לאכול. נסיך שתחומו קטן, הנהנה ממותרותיו של בעל רבבת המרכבות — חושש אני שהעם יישא באשמתו.״

אז השתנו פני שני האדונים בדאגה; נדהמו כאילו אבדו לעצמם, היססו וקמו ממושבם ואמרו: ״אנו אנשים פשוטים ומוגבלים; לא ידענו ממה להיזהר. היום קיבלנו הדרכה; נשמע לפקודתך בכבוד.״[ה]

כשהוגש הפוּ, מינה בן השמיים את שׂיאנג־רוּ לאיש חצר. אדון אין־איש־כזה מתאר את מרחביו העצומים של שאנג־לין של בן השמיים, את ההרים, העמקים, המים, המעיינות וכל היצורים; ואדון אין־ממש מתאר את השפע הרב שביוּן־מנג של צ׳וּ. הפאר והמותרות עולים על המציאות, וגם אינם מן הדברים שהצדק והעקרונות מעלים על נס; לכן בורר את עיקרם, מחזיר אותם לדרך הישר ודן בהם.[1]

שׂיאנג־רוּ שימש איש חצר כמה שנים. אז נשלח טאנג מנג לחדור אל יֶה־לאנג ואל בני בּוֹ שבמערב ולפתוח קשרים. גייס אלף פקידים וחיילים מבָּה ומשוּ; המחוזות גייסו נוסף על כך יותר מרבבת איש להובלת האספקה. הוא הפעיל את חוקי גיוס הצבא והוציא להורג את מנהיגיהם. אנשי בָּה ושוּ נבהלו מאוד.

ה. [זה מלוא הרצף הבדוי של הפוּ, לא תיאור מדוד של גן ציד היסטורי. הרשימות של אבנים, צמחים, עופות וחיות לא קוצרו ל״מינים רבים״; שמות מסופקים נמסרים בתעתיק עבודה בלתי מוכרע, והפרדה בין שמות סמוכים טעונה עיון. אין לזהות את חיות הפלא או את כל הצמחים עם מינים מודרניים. התרגום נעזר בפירושים העתיקים בלבד; הם עצמם חלוקים, למשל על 遠騰 ועל 黃鶩, 夷顒, 徑鷟, 駭, ובהן 豹 且. נמסר כנמר כהה, בלי תיקון סיני ל־玄. חלופות חשודות, 元, 石, 乂鵲, 柧, 蹶, נשמרות בבסיס; גם לאחר הבקרות הממוקדות תרגומן זמני, ואין משלימים זיהוי מתוך השערה. 首牛鷁濯 נמסר כרחיצת סירות בראש ציפור בבריכת ניוּ־שׁוֹאוּ, לא כשחיטת בקר. 池陂實 נקרא זמנית כהתרת מילוי הבריכות באנשים, לא מילוין בעפר. תמונה 3955 של דפוס ״ארבעת האוצרות״ מוסרת פעם אחת את פתיחת חרטת בן השמיים; הוסרה רק החזרה הראשונה, הקטועה, שבוויקי, והקטע השלם נשמר. בתמונה 3956 נדפס 鶡; 罕雲載 שבוויקי תוקן ל־罕, והתרגום נוקט נשיאת דגל יוּן־האן לפי פירוש הדגל, בלי לראות בו מין עוף. המעבר מן הציד אל שש האומנויות משמר גם שמות שירים וטקסים וגם דימויי ציד. גבולות הפרוזה והשירה, השמות והניקוד הסופי נשארים לבירור. פ' א.ת.]

ו. [要其取刪 נמסר כבירור העיקר, בלי להכריע שזה דיווח על מחיקת חלקים מן הפוּ בידי ההיסטוריון. ״סוּאוֹ־יין״ מביא מחלוקת בעניין זה; פסקת הסיכום אינה רשות לקצר את היצירה בתרגום. גבול הדיאלוג והערת המספר נשמר. פ' א.ת.]

הקיסר שמע על כך ושלח את שׂיאנג־רוּ לנזוף בטאנג מנג ולהודיע לתושבי בָּה ושוּ שלא זו כוונת הקיסר. וזה נוסח הכרוז:[1]

הודעה למושלי בָּה ושוּ: זמן רב פעלו העמים הזרים על דעת עצמם בלי שנענשו; לעיתים פלשו לגבולות והטריחו את אנשי השירות. הוד מעלתו עלה לכס, טיפח והרגיע את העולם, ואיחד והשקיט את ארצות המרכז. אחר כך הקים צבא ושלח חיילים; בצפון יצא נגד השׂיונג־נוּ. השאניוּ נבהל, שילב את זרועותיו וקיבל עליו שירות; כופף ברך וביקש שלום. קאנג־גיוּ והארצות שבמערב ביקשו באמצעות שרשרת מתורגמנים לבוא לחצר, השתחוו והגישו מנחות. הוסט הצבא ופנה מזרחה, ובמין־יוּאֶה הרגו אלה את אלה. מימין בא לנחם את פאן־יו, ויורש העצר בא לחצר. שליטי העמים שבדרום ומנהיגי בּוֹ שבמערב מילאו תמיד את חובת המנחות ולא העזו להתרשל. מתוחים בציפייה, מושיטים צוואר ומתרוממים על קצות רגליהם, כולם מתחרים לשוב אל הצדק ורוצים להיות נתינים ונתינות. אך הדרך רחוקה וההרים והנהרות חוסמים אותה עמוקות; אין הם יכולים להגיע בעצמם. מי שלא ציית כבר נענש, ומי שפעל כראוי טרם תוגמל. לכן נשלח מצביא אנשי החצר לקבל אותם למרותנו. גויסו מבָּה ומשוּ אנשי שירות ואזרחים, חמש מאות מכל אחת, לשאת מתנות ואריגי משי ולהגן על השליח — ולא למטרה אחרת. אין כאן ענייני נשק ומלחמה או סכנת קרבות.

כעת שמענו שהפעיל את תקנות גיוס הצבא, הפחיד את הבנים והאחים

ז. [人千 ו־人餘萬 הם גיוסים שונים — אנשי השירות והאספקה — ולא מספרים חלופיים לאותו כוח. 法興 נמסר כחוקי גיוס הצבא, אך הסינית 興 שבבסיס אינה מוחלפת או מושלמת ב־軍 מתוך המקבילה. ״מנהיגיהם״ נשאר בכינויו המקורי עד בירור זהות המוצאים להורג. פ' א.ת.]

הצעירים והדאיג את הזקנים. המחוזות גם נטלו לעצמם סמכות להוביל דגן ואספקה; כל אלה אינם כוונת הוד מעלתו. אחדים מן החייבים לצאת ברחו או הרגו את עצמם; גם זו אינה דרכו הראויה של נתין.

אנשי מחוזות הגבול, כשהם שומעים שאותות האש מורמים והמשואות בוערות, אוחזים בקשת ודוהרים, נושאים נשק ורצים, זיעתם ניגרת בזו אחר זו, וכל פחדם להישאר מאחור. הם נתקלים בלהבים חשופים וחושפים את עצמם לחיצים; למען הצדק אינם מביטים לאחור, ובמחשבתם אינם מסובבים עקב. כל איש נושא בליבו זעם כאילו הוא נוקם אויב אישי. האם הם אוהבים מוות ושונאים חיים? האם אינם אזרחים רשומים, והאם להם ולבָּה ולשוּ יש אדון שונה? הם חושבים לעומק ולמרחק, נחפזים לעזרת המדינה בצרתה ושמחים למלא את דרך הנתין עד תומה. לכן ניתנות להם נחלות באותות מחולקים, ועיטורי ירקן נחצים ומוענקים להם תארים; מעמדם מעמד מרקיז, ומושבם בין האחוזות שבמזרח. במותם הם מניחים כינויי כבוד נודעים לדורות הבאים ומורישים אדמה לבנים ולנכדים. מעשיהם נאמנים ומכובדים מאוד, ומושבם בטוח ונינוח מאוד; שמם נמשך בלי סוף והישגיהם נודעים ואינם נמחים. לכן החכמים והאצילים אינם נרתעים מלמרוח את כבדיהם ומוחותיהם בשדות, ומלהרוות את עשבי הבר בנוזלי גופם.

ואילו כעת, בשירות נשיאת המתנות לעמים שבדרום, יש ההורגים את עצמם או בורחים ונדונים למיתה. הם מתים בלי שם, נודעים לאחר מותם כטיפשים גמורים; חרפתם פוגעת בהוריהם והם נעשים לצחוק העולם. כמה רחוקות מידותיהם של בני אדם זו מזו! ואף על פי כן, אין זו רק אשמת היוצאים: האבות והאחים הבוגרים לא הקדימו לחנך, וההדרכה של הבנים והאחים

הצעירים לא הייתה קפדנית. מעטים היושר והבושה, והמנהגים אינם חסודים ונדיבים. אם נענשו והוצאו להורג, האין זה ראוי?

הוד מעלתו מוטרד מהתנהגות השליחים והפקידים ההיא, ומצטער על התנהגות האזרחים הבלתי ראויים והנבערים הזאת. לכן שלח שליח נאמן להסביר לתושבים את גיוס החיילים, למנות בפניהם את חטאי אי־הנאמנות, הבריחה והמוות, ולנזוף בשלושת הזקנים ובמצטיינים בכיבוד הורים ואחים על שלא חינכו והדריכו. כעת עונת העבודה בשדות, וקשה להוסיף ולהטריח את העם. כבר ביקרתי בעצמי בנפות הקרובות; חושש אני שאנשי הנקיקים, העמקים, ההרים והביצות הרחוקים לא שמעו כולם. כשיגיע הכרוז, העבירו אותו מיד לנפות וליחידות הדָאוֹ, כדי שכולם ידעו את כוונת הוד מעלתו. אל תתרשלו![ח]

שׂיאנג־רוּ שב ודיווח. טאנג מנג כבר חדר לִיֶה־לאנג ופתח קשרים; כדי לפתוח דרך לעמים שמדרום־מערב גייס חיילים מבָּה, משוּ ומגואנג־האן. העוסקים במלאכה נמנו ברבבות. שנתיים סללו את הדרך, והיא לא הושלמה; חיילים רבים מתו וההוצאות נמנו בסכומי עתק. אנשי שוּ ובעלי הסמכות בהאן הרבו לומר שאין בכך תועלת. באותה עת שמעו שליטי צ׳יונג ודזואוֹ שהעמים שבדרום קושרים קשרים עם האן וזוכים לתגמולים רבים. רבים מהם רצו

ח. [הכרוז נשמר במלואו, לרבות האיום והאשמת המשפחות, ואינו מוצג כשיפוט של המתרגם. 重譯 הוא תרגום באמצעות מתורגמנים מתווכים. חמש מאות מכל אחת מתפרש על בָּה ושוּ, לפי אלף המגויסים בפסקה 7; אין משלימים מניין אחר. 然不者使衛 טעון בדיקת פיסוק: ״ולא למטרה אחרת״ הוא פירוש עבודה, לא תיקון סיני. 禺番吊 נמסר כניחום; ״סואוֹ־יין״ מביא גם פירוש של הגעה. 道 כאן יחידה מנהלית, לא כביש. 弟孝三 הם בעלי תפקיד ומצטיינים מוסריים, לא בהכרח שלושה זקנים מסוימים. פ׳ א.ת.]

להיות נתינים ונתינות פנימיים וביקשו שיוצבו אצלם פקידים, כמו אצל העמים שבדרום.

בן השמיים שאל את שׁיאנג־רוּ, ושׁיאנג־רוּ אמר: ״צ׳יונג, דזוּאוֹ, יָה ומאנג קרובות לשוּ וגם קל לפתוח אליהן דרכים. בימי צ׳ין כבר נפתח אליהן קשר והן נעשו מחוזות ונפות; כשקמה האן בוטל הדבר. אם באמת נשוב ונפתח קשר ונקים שם מחוזות ונפות, יהיה הדבר מועיל יותר מן המפעל אצל העמים שבדרום.״ בן השמיים הסכים. מינה את שׁיאנג־רוּ למצביא אנשי החצר ושלח אותו בשליחות עם אות הסמכות. סגני השליח ואנג ז׳אן־יוּ, חוּ צ׳ונג־גואו ולוּ יוּאֶה־זֶן דהרו במרכבות הדואר הרתומות לארבעה, והשתמשו בפקידים, במתנות וברכוש של בָּה ושוּ כדי להעניק מתנות לעמים שבמערב.

כשהגיעו לשוּ, יצאו מושל שוּ וכל הכפופים לו לקבל את פניהם מחוץ לעיר. מושלי הנפות נשאו רובי־קשת וחיצים ויצאו לפניהם. אנשי שוּ ראו בכך כבוד גדול. ג׳וּאוֹ ואנג־סוּן וכל נכבדי לין־צ׳יונג הגישו באמצעות אנשי לשכתו בקר ויין כדי לכונן יחסי חיבה. ג׳וּאוֹ ואנג־סוּן נאנח והצטער שהשיא את בתו לסימה צ׳אנג־צ׳ינג מאוחר כל כך; נתן לה חלק גדול נוסף ברכושו, שווה לחלק בנו.

סימה צ׳אנג־צ׳ינג חדר אפוא אל העמים שבמערב וייצב את יחסיהם. שליטי צ׳יונג, דזוּאוֹ, יָה, מאנג וסָה־יוּ ביקשו כולם להיות נתינים פנימיים. הוסרו שערי הגבול והגבול הורחב; במערב הגיע עד הנהרות מֵי וז׳וּאוֹ, ובדרום עד דזאנג־קָה. נפתחה דרך לינג־גואן ונבנה גשר על נהר סוּן כדי לפתוח קשר עם צ׳יונג־דוּ. שב ודיווח לבן השמיים, ובן השמיים שמח מאוד.[ט]

בעת שליחותו של שׂיאנג־רוּ אמרו זקנים רבים משׁו שפתיחת הקשר עם העמים שמדרום־מערב אינה מועילה; גם השרים הגדולים חשבו כך. שׂיאנג־רוּ רצה להוכיח, אך הוא עצמו כבר יזם את המפעל ולא העז. לכן חיבר דברי כתב, העמיד אותם בפי זקני שׁו, והוא עצמו השיב להם בקושיות, כדי להוכיח בעקיפין את בן השמיים; ובד בבד ביאר את מטרת שליחותו כדי שהעם ידע את כוונת בן השמיים. וזו לשונם:׳

שבעים ושמונה שנים חלפו מאז קמה האן. מעלתה שגשגה ונשתמרה בשישה דורות; עוצמתה הצבאית התרבתה, וחסדה העמוק גאה והתפשט. כל החיים הושקו ונרטבו, והוא גלש אל מעבר לגבולות. אז ציווה על שליח לצאת מערבה, להתקדם עם הזרם ולהדוף התנגדות. בכל אשר נגעה רוחו, כולם נכנעו. הביא את יָה לחצר ואת מאנג לציות, ייצב את דזואוֹ וטיפח את צ׳יונג, חדר לסָה־יוּ והכניע את בָּאוֹ־מאן. הפנה את גלגלי המרכבה וסובב את יצולה; פנה מזרחה כדי לשוב ולדווח והגיע לבירת שׁו.׳א

עשרים ושבעה איש — זקנים, נכבדים ומלומדים עטורי אבנטים — באו אליו בכובד ראש. כשנסתיימו דברי הברכה, ניגשו ואמרו: ״שמענו שביחס לעמים

ט. [厓 נשמר זמנית בשם יָה לפי צורת הבסיס, בלי תיקון ל־丹 ובלי איחוד שקט עם רן שבפרק 116. גם 國充壺 נשמר בצורת חוּ, לא 壺 כשיבוש מוכרע של שם אחר. 傳之四乘 נמסר בעקבות הפירוש כמרכבות דואר רתומות לארבעה, לא כמניין מוכרע של ארבע מרכבות. 萬巨 נמסר כסכומי עתק; שיטות המספר שהפירוש דן בהן אינן מוצגות כמטבע או מניין ודאי. הסרת שערי הגבול והרחבת התחום הן פעולות שונות, ושתי הנחלות השוות לבת ולבן נשמרות. פ' א.ת.]

י. [הוויכוח הבא הוא מסגרת שחיבר שׂיאנג־רוּ, לא פרוטוקול מאומת של שיחה. נמסר גם רצונו להוכיח וגם תפקידו בקידום המפעל; אין הופכים את חיבורו להסכמה פשוטה או להתנגדות פשוטה. 業已建之 מפורש כאן לפי ״סוּאוֹ־יין״ על יוזמתו הקודמת. פ' א.ת.]

הזרים, חובתו הראויה של בן השמיים היא רק להחזיקם ברסן ולא לנתק את הקשר. כעת מותשים אנשי שלושת המחוזות כדי לפתוח דרך ליֶה־לאנג. שלוש שנים חלפו, והמפעל לא הושלם; החיילים עייפים ויגעים, והעם אינו מוצא די למחייתו. כעת נוסף על כך הקשר עם העמים שבמערב. כוח העם כלה, וחוששים אנו שאי אפשר לסיים את המפעל. גם השליח יישא בנטל; מצטערים אנו על כך למענך. צ׳יונג, דזואו ובני בּוֹ שבמערב קיימים לצד ארצות המרכז שנים רבות מכדי למנותן. בעלי החסד לא הביאום בכוח מעלתם, ובעלי העוצמה לא סיפחום בכוח זרועם. אולי הדבר אינו אפשרי כלל! כעת גורעים מן האזרחים כדי לצרף את העמים הזרים, ושוחקים את המשענת שלנו כדי לשרת דבר שאין בו תועלת. אנו אנשים פשוטים ומוגבלים, ואיננו מבינים את כוונת הדבר.״

השליח אמר: ״איך תוכלו לומר זאת? אילו היה הדבר כפי שאמרתם, לא הייתה שׂוּ משנה את לבושה ובָּה לא הייתה משנה את מנהגיה. אני סולד משמוע דברים כאלה. אך זה עניין עצום, שאינו דבר שהצופה מן הצד יכול לראותו במלואו. מסעי דחוף ואין פנאי לשמוע את פרטיו; אבקש להציג לנכבדים בקווים כלליים את עיקרו.

״בעולם מוכרחים להיות תחילה אנשים יוצאי דופן, ורק אחר כך מעשים יוצאי דופן; ורק אחרי מעשים יוצאי דופן יש הישגים יוצאי דופן. יוצא הדופן שונה מטבעו מן הרגיל. לכן נאמר: בראשיתו של יוצא הדופן העם חושש; כשמגיעים

יא. [שבעים ושמונה השנים ושׁשׁת הדורות הם מנייני החיבור שהתקבל, ואינם מותאמים לכרונולוגיה משוחזרת. 厓 נשמר באותה קריאת עבודה שבפסקה 9. 滿苞 נקרא ככינוי קבוצה, ולא כתיאור ״מלאות״; הזיהוי והחלופות שבפירוש נשארים לבירור. פ' א.ת.]

להשלמתו, העולם שרוי בשלווה.

״בעבר פרצו המים הגדולים, שטפו וגלשו. בני אדם עלו וירדו ונדדו ממקומם, התקבצו במקומות קשים ולא מצאו מנוחה. שׂיא־חוֹאוּ דאג להם, חסם את המים הגדולים, פרץ מוצא לנהר ג׳יאנג ופתח נתיב לנהר חה; ניקז את המים העמוקים והקל את האסון, החזירם מזרחה לים, והעולם מצא מנוחה לעד. בשעת העמל ההוא, האם העם לבדו עמל? ליבו היה טרוד במחשבה וגופו השתתף בעבודה; גופו התכסה יבלות, בשרו נשחק ועורו לא הצמיח שער. לכן הישגיו המפוארים נודעים בלי סוף, ושמו נשמע עד ימינו.

״כששליט ראוי עולה לכס, האם תפקידו רק להתעסק בקטנות ולהצטמצם, להיאסר בנוסחים ולהיגרר אחר מנהגים, לחזור על דקלומים ומסורות ולמצוא חן בעיני בני זמנו? עליו להעלות מחשבות נשגבות ודיונים רחבים, לייסד מפעל ולהניח סדר לדורות, שיהיה מופת לרבבות דורות. לכן הוא שואף לכלול ולאחד הכול, ומקדיש מחשבה להצטרפות אל השמיים והארץ. האם לא נאמר בְּסֵפֶר הַשִּׁירִים: ׳בְּכָל אֲשֶׁר מִתַּחַת לַשָּׁמַיִם, אֵין אֲדָמָה שֶׁאֵינָהּ אַדְמַת הַמֶּלֶךְ; עַד קְצוֹת הָאֲדָמָה, אֵין אִישׁ שֶׁאֵינוֹ נָתִין הַמֶּלֶךְ׳? לכן בששת כיווני העולם ומעבר לשמונה צדדיו חסדו חודר וגולש; שליט ראוי מתבייש אם יש יצור חי שאינו רווי בטובתו. כעת, בתוך הגבולות, כל העוטים כובעים וחגורות זכו בברכה, ואיש לא נשמט. אך בארצות העמים הזרים שמנהגיהם שונים, באזורים רחוקים ומנותקים, אין סירות ומרכבות עוברות, צעדי אדם נדירים, הממשל והחינוך לא הגיעו, ורוח השפעתם עוד קלושה. כשמקרבים אותם, הם פוגעים בצדק ובטקסים בגבול; כשמשאירים אותם בחוץ, הם עושים עוול ופועלים באלימות, מגרשים והורגים את שליטיהם. השליט והנתינים מחליפים מקומות, הגבוה

והנמוך מאבדים את סדרם. אבות ואחים בוגרים נפגעים בלי עוון, צעירים ויתומים נעשים עבדים; כבולים ובוכים, הם פונים פנימה ומתאוננים: ״שמענו שבארצות המרכז יש חסד עליון; המעלה גואה והטובה מקיפה, וכל דבר מוצא את מקומו. מדוע רק אותנו השאירו מאחור?׳ הם מתרוממים על קצות רגליהם בגעגוע, כאדמה יבשה וצמאה המייחלת לגשם. אפילו אדם אכזר יזיל עליהם דמעה; קל וחומר הקדוש העליון — איך יוכל לחדול?

״לכן שלח צבא צפונה להעניש את חוּ החזקים, ושליחים דרומה לנזוף ביוּאֶה העזים. רוח מעלתו נושבת לארבעת הצדדים; שליטי שני האזורים מתקבצים כקשקשים ונושאים עיניים אל הזרם. המבקשים לקבל תואר נמנים ברבבות רבבות. לכן קבעו את מֵיי וז׳וּאוֹ לשערי הגבול, את דזאנג־קֶה לתחום גבול, חצבו בהר לינג ובנו גשר על מישור סוּן. כוננו את דרך המעלה והדרך הנכונה והניחו את סדר החסד והצדק. חסדם יורחב ויופץ, הרחוקים יטופחו והשלטון יגיע למרחק; הרחוקים והנידחים לא יהיו חסומים, והלכודים במחשכים ובמכשולים עמוקים יזכו באור. כאן יניחו את השריון והנשק, ושם יחדלו ממסעות העונשין. הקרובים והרחוקים יהיו גוף אחד, הפנימיים והחיצוניים יזכו בשלווה ובברכה — האין זו רווחה? להציל את העם מן הטביעה, להעמיד את מעלתו המפוארת של העליון, להפוך את הידרדרות העידן היורד ולהמשיך את מפעלה שנקטע של ג׳וֹאוּ — אלה ענייניו הדחופים של בן השמיים. גם אם העם יגע, איך אפשר לחדול?

״ענייני המלכות אינם מתחילים אלא בדאגה ובעמל, ומסתיימים במנוחה ובהנאה. אות קבלת הצו מן השמיים חייב אפוא להימצא בכך. עתה יגדיל את קורבן הפנג בטאי־שאן ויוסיף לטקסי ליאנג־פוּ; יצלצל בפעמוני המרכבה

וישמיע את המוזיקה ואת שירי התהילה. למעלה ישתווה לחמשת הקיסרים, ולמטה יתעלה על שלושת המלכים. הצופים טרם ראו את הכיוון והמאזינים טרם שמעו את הצליל; כאילו כבר עפה ציפור ג׳יאו־מינג במרחבי השמיים, ולוכדי הציפורים עוד מסתכלים בביצות. כמה עצוב!״[יב]

אז נעשו הנכבדים מבולבלים; איבדו את המחשבות שהביאו עימם ואת הטעם שבשלו ניגשו. נאנחו ואמרו יחד: ״אכן אמת היא מעלת האן! זה הדבר שאנו, האנשים הפשוטים, ביקשנו לשמוע. גם אם העם יגע, מבקשים אנו שנקדים אותו בעצמנו.״ פניהם השתנו ותנועותיהם התערערו; השתהו ונסוגו, נפרדו ופינו את מקומם.[יג]

לאחר מכן הגיש מישהו כתב שבו טען ששׂיאנג־רוּ קיבל כסף בעת שליחותו, והוא איבד את משרתו. כעבור יותר משנה זומן שוב לשמש לאנג.
שׂיאנג־רוּ גמגם, אך היטיב לחבר כתבים. הוא סבל תדיר ממחלת הצמא וההתכלות. נישואיו לבת משפחת ג׳וּאוֹ הביאו לו רכוש רב. גם כשנכנס לשירות

יב. [דברי הזקנים ותשובת השליח נשמרים בשלמותם כוויכוח ספרותי. שלוש השנים כאן והשנתיים שבפסקה 9 אינן מיושרות. שמות שלושת המחוזות לא נוספו כאן מן הפירוש. 氏後夏 נמסר כשׂיא־חוֹאוּ, כינויו של יוּ במסורת, בלי להרחיב את הסיפור. בתמונה 3966 של דפוס ״ארבעת האוצרות״ נדפס 齲握 בגוף; 鹿 שבוויקי תוקן ל־齲, ותרגום ההצטמצמות נבדק ונשמר, בלי לטעון שזה נוסח שהוסק מן הפירוש. מובאת ספר השירים תורגמה מסינית, לא הוחלפה בפסוק מקראי דומה. הכותר העברי והמובאה נוקדו; שינוי הכתיב לשמים במובאה הוא עריכת כתיב חסר בעברית, לא תיקון הסינית. הפרוזה שסביבה לא נוקדה. 地貳天參 נמסר בהצטרפות לשמיים ולארץ, לא כחישוב מספרי רגיל. ״רבבות רבבות״ משמר מניין ענק בלי להכריע את שיטת 亿 .梁孫原 נשמר כמישור סוף, בלי החלפת 原 בנהר שבפסקה 9. 五鹹上 נקרא לפי בסיס 咸 כהשתוות לחמשת הקיסרים; חלופת ״גריעה״ אינה מוכנסת לגוף. פ' א.ת.]

יג. [היענות הנכבדים היא סיומו של החיבור הבדוי, ולא ראיה להסכמת כל אנשי שוּ בפועל. 罔敞 נמסר כתיאור מבוכה ואובדן יציבה בעקבות ״סוּאוֹ־יין״, לא כהגירה למקום אחר. פ' א.ת.]

במשרה, מעולם לא הסכים להשתתף עם השרים והנכבדים בענייני המדינה; טען שהוא חולה וישב בפרישות, ולא השתוקק למשרה או לתואר אצולה. לעיתים קרובות התלווה לקיסר לציד בצ׳אנג־יאנג. באותה העת אהב בן השמיים להכות בעצמו דובים וחזירי בר ולדהור בעקבות חיות הבר. שׂיאנג־רוּ הגיש תזכיר תוכחה, וזו לשונו:[יד]

״שמע עבדך שגם בין דברים מאותו מין יש בעלי יכולות שונות. משום כך מזכירים בכוח את וּ חוּאוֹ, בזריזות את צ׳ינג ג׳י, ובאומץ מציבים למופת את בָּן ואת יוּ. לדעתי הדלה, אם אכן כך הדבר בבני אדם, ודאי ראוי שיהיה כך גם בחיות. כעת הוד מלכותך אוהב לעלות במקומות קשים ומסוכנים ולירות בחיות עזות. אם תיתקל פתאום בחיה שכוחה יוצא מן הכלל, והיא תזנק ממקום שלא חשבת עליו ותפרוץ אל האבק הצלול של מרכבות הליווי, לא תספיק המרכבה להפנות את יצוליה, ולא יספיקו האנשים להפעיל את מיומנותם. גם אם יהיו להם כישוריהם של וּ חוּאוֹ ושל פֶּנג מָנג, לא יוכלו להפעיל את כוחם; עצים יבשים וגדמים רקובים יהיו כולם למכשול מזיק. הרי זה כאילו בני חוּ ויוּאֶה קמים מתחת לטבור הגלגל, ובני צ׳יאנג ויי נצמדים לחלקה האחורי של המרכבה. האין זו סכנה? גם אם הביטחון יהיה שלם ולא ייגרם כל נזק, מלכתחילה אין זה מקום שראוי לבן השמיים להתקרב אליו.[טו]

״ועוד: אף כשמפנים את הדרך לפני שיוצאים ונוסעים באמצעה, קורה לעיתים שמתחוללת תקלה במתג ובאבזריו. קל וחומר כשעוברים בסבכי עשבים

יד. [消渴 נמסר כתיאור המחלה המסורתי, לא כאבחנה ודאית של סוכרת מודרנית. קבלת הכסף היא טענת כתב התלונה; אין משלימים הוכחה או פסק דין שאינם במקור. 郎 נשמר בתואר לאנג הנהוג במהדורה. פ׳ א.ת.]

ודוהרים על גבעות ותלים, כשמנגד ניצב עונג ההשגה של חיה ובתוך הלב אין מחשבה על תפנית בלתי צפויה. אם יביא הדבר אסון, האין קשה להינצל ממנו? לזלזל בכובד מעמדו של שליט רבבת מרכבות ולא להקפיד על שלומו, ולשמוח בבחירת דרך שיש בה ולו סכנה אחת לרבבה כדי להשתעשע — עבדך אינו רואה בכך בחירה ראויה להוד מלכותך.[טז]

״בעל הבינה רואה למרחוק עוד לפני שהדבר נובט, והחכם נמנע מסכנה עוד לפני שהיא מקבלת צורה. אסון מסתתר לעיתים קרובות בדברים סמויים וזעירים, ופורץ במה שאנשים אינם שמים אליו לב. לכן אומר פתגם עממי: ‘בית שצבר אלף מטילי זהב אינו יושב מתחת לשפת הגג.’ אף שזו אמירה קטנה, אפשר להמחיש בה דבר גדול. הלוואי שהוד מלכותך ישים ליבו ויואיל לבחון זאת.״[יז]

הקיסר ראה בדברים עצה טובה. בדרכו חזרה עבר בארמון יי־צ׳וּן, ושׂיאנג־רוּ הגיש פּוּ שבו קונן על כישלונו של הקיסר השני בהתנהלותו. וזו לשונו:[יח]

טו. [בָּן ויוּ נשמרים בשמות המקוצרים שבגוף הסיני; השמות המלאים שבפירוש אינם מוכנסים לתרגום. דימוי חוּ, יוּאֶה, צ׳יאנג ויי מתאר סכנה פתאומית בציד, לא מרד שהמספר מדווח שאירע. 地之存不駭 נמסר לפי ״סוּאוֹ־יין״ כזינוק ממקום שלא הובא בחשבון. פ׳ א.ת.]

טז. [衙橛 מציין את המתג ואבזרי הריסון; אין מכרינים כאן בין תיאורי האבזר השונים שבפירושים. 乘萬 הוא כינוי למעמד הקיסרי, ואילו — 有萬 מתאר סיכון אחד לרבבה. נשמר ההבדל בין שני השימושים, בלי להפוך את דברי התוכחה לחישוב הסתברות מודרני. פ׳ א.ת.]

יז. [堂垂不坐 נמסר כאן כהימנעות מישיבה מתחת לשפת הגג, בעקבות פירוש ג׳אנג יי החושש לנפילת רעפים. הפירוש האחר מבין ישיבה בקצה שממנו אפשר ליפול; אין מציגים את הבחירה כקריאה יחידה. 金千 נשמר במניין הזהב שבפתגם, בלי המרה למטבע מודרני. פ׳ א.ת.]

יח. [世二 הוא הקיסר השני של צ׳ין, לא שני דורות. התיאור הגאוגרפי והקישור לקברו שבפירוש אינם נוספים לדברי המספר. מכאן נמסר הפוּ במלואו; גבול הסוגה ברשומת המקור עדיין טעון בדיקה. פ׳ א.ת.]

אֶעֱלֶה בַּמִּדְרוֹן הָאָרֹךְ הַמִּשְׁתַּפֵּל,
וְעִם הֶהָמוֹן אֶכָּנֵס אֶל רוּמוֹ שֶׁל הָאַרְמוֹן הָרַב־קוֹמָתִי.
אֶעֱמֹד מוּל הַגְּדָה הָאֲרֻכָּה שֶׁל צ׳וּ־ג׳יאנג,
וְאַבִּיט בְּפִסְגוֹת נאן־שאן, הַגְּבוֹהוֹת וְהַנְּמוּכוֹת.
צוּקִים נְשָׂאִים, הָרִים עֲמֻקִּים וַחֲלָלִים רְחָבִים,
עֵמֶק פָּתוּחַ, גַּיְא פָּעוּר וְעָמֹק.
הַמַּיִם שׁוֹטְפִים, חֲשִׁים וּמוֹשְׁכִים בְּדַרְכָּם לְמֶרְחוֹק,
נִשְׁפָּכִים אֶל מִשְׁטְחֵי הַמִּישׁוֹר הַנִּרְחָבִים.
אֶרְאֶה אֶת הֶמוֹן הָעֵצִים הָעֲבֹתִים וְהָאֲפֵלִים,
אַבִּיט בְּיַעַר הַבַּמְבּוּק הַצָּפוּף.
מִזְרָחָה אֶדְהַר אֶל הַר הָעָפָר,
צָפוֹנָה אָרִים אֶת שׁוּלֵי בְּגָדַי וְאֶעֱבֹר אֶת הַגֶּרֶם הַסַּלְעִי.
אָאֵט אֶת צַעֲדַי, אֶשְׁהֶה בְּנַחַת,
אֶעֱבֹר וַאֲקוֹנֵן עַל הַקֵּיסָר הַשֵּׁנִי.
לֹא נִזְהַר בְּהִתְנַהֲלוּתוֹ,
אִבֵּד אֶת הַמְּדִינָה וְאֶת כֹּחַ שִׁלְטוֹנוֹ.
הֶאֱמִין בְּדִבְרֵי הַשְּׁמָצָה וְלֹא הִתְעוֹרֵר,
וּמִקְדַּשׁ אֲבוֹתָיו נִכְרַת וְאֵינֶנּוּ.
אֲהָהּ, מָה עָצוּב!
לֹא יָדַע לִנְהֹג כָּרָאוּי,
קִבְרוֹ מְכֻסֶּה עֲשָׂבִים וְזֵהֲמָה, וְאֵינוֹ מְתֻקָּן,
נִשְׁמָתוֹ חַסְרַת מָקוֹם לָשׁוּב אֵלָיו וְאֵין לָהּ מָזוֹן.
רָחוֹק, מְנֻתָּק, וְאֵין עוֹד תִּקּוּן,
כְּכָל שֶׁחוֹלְפִי הַזְּמַן וּמִתְרַחֵק, כָּךְ גּוֹבֵר הָרַחוּק.

רוּחוֹ נָעָה בָּחֲלָל, מְרַחֶפֶת וְעָפָה,
עוֹלָה בְּתִשְׁעַת הַשָּׁמַיִם וְיוֹצֵאת לְמֶרְחוֹק.
אֲהָה, מָה עָצוּב![ט]

שׁיאנג־רוּ מונה לממונה על גן קברו של שׁיאו־וָן. בן השמיים כבר שיבח את ענייני ״אדון אין־ממש״. כשראה שׁיאנג־רוּ שהקיסר אוהב את דרך בני האלמוות, אמר: ״ענייני שאנג־לין עדיין אינם ראויים למלוא השבח; יש דבר מפואר עוד יותר. עבדך החל פעם לחבר את ‘הפוּ על האיש הגדול’, אך לא השלימו. הרשה לי להשלים ולהגיש אותו.״ שׁיאנג־רוּ סבר שלפי המסורות על בני האלמוות הם שוכנים בהרים ובביצות, ומראם כחוש מאוד; אין זה סוג האלמוות שקיסר מבקש לו. לכן השלים את ״הפוּ על האיש הגדול״. וזו לשונו:[כ]

יֵשׁ בָּעוֹלָם אִישׁ גָּדוֹל,
הַיּוֹשֵׁב בְּאֶרֶץ הַמֶּרְכָּז.
מִשְׁכָּנוֹ מִשְׁתָּרֵעַ עַל רִבְבַת לִי,
וְאַף אֵין בּוֹ דַּי לִשְׁהִיָּה קָצָרָה.
צַר לוֹ עַל דָּחְקָם וְצָרוּתָם שֶׁל חַיֵּי הַחֹל,

ט. [נשמרו שתי קריאות האבל וכל רצף הנוף והקינה; אין הופכים את מחיקת הפולחן לקביעה שהנשמה אינה קיימת. 揭 נמסר כהרמת שולי הבגד בעת המעבר במים. בתמונה 3972 של דפוס ״ארבעת האוצרות״ נדפס 休憩 בגוף; 鬚 שבוויקי תוקן ל־休. תרגום התגברות הריחוק נבדק ונשמר בלי סימון השלמה; פירושו של המונח נשאר תלוי בהקשר ובפרשנות. גם 齊不 נמסר בקריאת עבודה של העדר תיקון. חלוקת השורות נשמרה לפי יחידות התיאור והקינה. המילים העבריות עברו עריכת כתיב חסר וניקוד; הגיית שמות המקומות עוד טעונה בירור. הניקוד אינו הכרעה חדשה בפירוש 休憩 או 齊不. פ' א.ת.]

כ. [賦人大 מתורגם ״הפוּ על האיש הגדול״; 人大 הוא דמות נעלה המכוונת לקיסר, לא רק אדם גדול במידותיו. 傳之仙列 נקרא כמסורות על בני האלמוות לפי ״סוּאוֹ־יין״, ולא כייחוס ודאי לספר מסוים. 令園文孝 הוא תפקיד בגן הקבר, לא מנהל גן שעשועים. פ' א.ת.]

וְהוּא מְתְרוֹמֵם בְּקַלִילוּת וְיוֹצֵא לְמַסָּע רָחוֹק.
מִדְּגְלוֹ הָאַרְגָּמָנִי מִשְׁתַּלְשֶׁלֶת קֶשֶׁת לָבָנָה,
הוּא נִשָּׂא עַל אֵדֵי עֲנָנִים וְצַף מַעְלָה.
מַעֲמִיד אֶת גֶּה־דְּזֶה כְּתֹרֶן אָרֹךְ,
וְקוֹשֵׁר אֵלָיו צִיצַת צְבָעִים שֶׁל זֹהַר קוֹרֵן.
תּוֹלֶה אֶת שׁוּן־שָׁה כִּגְדִילִים,
וּמוֹשֵׁךְ כּוֹכַב שָׁבִיט לִהְיוֹת לָהֶם זָנָב.
מִתְנוֹפְפִים, מִתְכּוֹפְפִים וּמִתְרוֹמְמִים,
וְעוֹד מִתְפַּתְּלִים, נָעִים וּמָנִיפִים.
אוֹחֵז בצ׳אן ובצ׳יאנג לַעֲשׂוֹתָם נֵס,
וְעוֹטֵף אֶת תָּרְנוֹ בְּקֶשֶׁת שְׁבוּרָה.
הָאָדָם עָמֹק וְרָחוֹק, מִתְעַרְפֵּל וּמִתְעַרְבֵּב,
רוּחַ סְעָרָה גּוֹאָה וַעֲנָנִים צָפִים.
רוֹתֵם אֶת הַדְּרָקוֹן יינג לְמֶרְכָּבָת הַשֶּׁנְהָב, הַמִּתְפַּתֶּלֶת וְהַנַּעֲה,
וּלְצִדּוֹ דְּרָקוֹנֵי צ׳ה אֲדֻמִּים וּדְרָקוֹנֵי צ׳יוּ יְרֻקִּים, מִתְעַקְּלִים וּמְסַתְּלְסְלִים.
מַשְׁפִּילִים רֹאשׁ וּמְרִימִים, מִתְכּוֹפְפִים וּמְזַדְּקְפִים, מוֹתְחִים צַוָּאר בְּנַאֲוָה פְּרוּעָה,
נִכְפָּפִים וּמִתְקַפְּלִים, מִתְרוֹמְמִים וְשׁוֹקְעִים, מִתְקַמְּרִים וְנִכְרָכִים;
נִמְרָצִים וּמְזַדְּקְפִים, מוֹתְחִים צַוָּאר וּמַשְׁפִּילִים רֹאשׁ, מְרִימִים אוֹתוֹ וּמִתְמַהְמְהִים,
מִשְׁתַּחְרְרִים וּמִתְפַּזְּרִים, מִתְנַשְּׁאִים, מְזַנְּקִים בְּרֹאשׁ מוּרָם וּבָפָה פָּעוּר.
פּוֹסְעִים קָדִימָה וְשָׁבִים לְאָחוֹר, נָעִים וּמִתְקַפְּלִים בְּחֵן,
נִכְרָכִים וּמִתְרוֹמְמִים, אָצִים וְנִצָּמָדִים זֶה לָזֶה.
מִתְפַּתְּלִים וּמְזַדְּקְפִים, מִתְרוֹמְמִים וְדוֹרְכִים עַד קְצֵה הַדֶּרֶךְ,
עָפִים וְקוֹפְצִים, מִתְנַשְּׁאִים וְרָצִים בִּפְרָאוּת.

מַגִּיעִים בְּמַשָּׁב, מִצְטוֹפְפִים, בָּאִים כְּלֶהָבָה וְעוֹבְרִים כְּבָרָק,
הָעָרָפֶל מִתְפַּזֵּר בְּזוֹהַר, וּבְהֶרֶף עַיִן הָעֲנָנִים נֶעֱלָמִים.[כא]

חוֹצָה בַּאֲלַכְסוֹן אֶת שאו־יאנג וְעוֹלֶה אֶל טאי־יין,
וּמְבַקֵּשׁ לְהִפָּגֵשׁ עִם אַנְשֵׁי הָאֱמֶת.
פּוֹנָה וּמִתְפַּתֵּל בְּפִתּוּלִים עֲמֻקִּים לְיָמִין,
חוֹצָה אֶת פֵּיי־צ׳וּאן יָשָׁר מִזְּרָחָה.
מְזַמֵּן אֶת כָּל רוּחוֹת הַלִּוּוּי וּבוֹחֵר מֵהֶן,
עוֹרֵךְ אֶת מֶרְכְּבוֹת הָאֵלִים ביאו־גואנג.
שׁוֹלֵחַ אֶת חֲמֵשֶׁת הַקִּיסָרִים לְהוֹבִיל,
מַשְׁאִיר מֵאָחוֹר אֶת טאי־יי, ולינג־יאנג הוֹלֵךְ אַחֲרָיו.
מְשָׁמֵאלוֹ שׁוּאן־מינג וּמִימִינוֹ האן־לֵיי,
לְפָנָיו לוּ־לי וּמֵאֲחוֹרָיו יוּ־חואנג.
מְגַיֵּס לְשֵׁרוּת אֶת בֵּיי־צ׳יאוּ וּמַטִּיל עָבוֹדָה עַל שִׁין־מָן,
מַפְקִיד אֶת צ׳י בּוֹ עַל אֶמְצָעֵי הַרִפּוּי.
ג׳וּ־רוֹנג מַכְרִיז וּמַפְנֶה אֶת הַדֶּרֶךְ לַמֶּרְכָּבָה,
מְסַלֵּק אֶת אֲדֵי הָאֲוִיר, וְרַק אָז יוֹצְאִים.
מְכַנֵּס אֶת מֶרְכְּבוֹתַי, רִבְבַת מֶרְכָּבוֹת,

כא. [שמות אותות השמיים 澤格 ו־始旬 נשמרים בתעתיק; 槍欃 נמסר כשני אותות, צ׳אן וצ׳יאנג, לפי ״ג׳נג־יי״, ולא מזוהה בשקט עם קבוצת כוכבים מודרנית. 指橋 הוא כאן תנועת הדגלים לפי הפירוש, לא גשר. כל שרשרת תנועות הדרקונים נמסרת, אף שחלוקתה ופירוש כמה צמדים זמניים. 蠖韅 ,蠻韅 ו־鞮牀 שבבסיס אינם מוחלפים בסימנים שבמקבילה; פירוש התנועה מסתייע בפירושים העתיקים בלי להכשיר את נוסח הבסיס כמאומת בדפוס. המילים העבריות עברו עריכת כתיב חסר וניקוד בלי קיצור תנועות הדרקונים. שמות האותות והדרקונים והמידה לי נשארים בצורות הטיוטה עד לבירור הגייתם; אין הניקוד העברי מאמת אותם. פ' א.ת.]

מְצָרֵף עֲנָנִים לְחֻפּוֹת וּמַעֲמִיד דְּגָלִים מְפֹאָרִים.
שׁוֹלֵחַ אֶת גּוֹאוּ־מאנג לְהוֹבִיל אֶת הַשַּׁיָּרָה:
רְצוֹנִי לַלֶּכֶת דָּרוֹמָה לְהִשְׁתַּעֲשֵׁעַ.
מְבַקֵּר אֶת טאנג יאוֹ בְּהַר צ׳וֹנג,
וְעוֹבֵר אֲצָל יוּ שׁוּן בג׳יו־יִי.
הֲמוֹנִים מִתְעַרְבְּבִים, מְרֻבִּים וּמְצֻטָּלְבִים,
צְפוּפִים וּסְבוּכִים, דּוֹהֲרִים יַחַד.
רוֹעֲשִׁים וּמִתְרוֹצְצִים, נִדְחָפִים וְנֶאֱחָזִים זֶה בָּזֶה,
גּוֹאִים וְהוֹמִים, מִתְפַּשְׁטִים וּמִתְפַּזְּרִים.
נֶאֱסָפִים בְּשׁוּרוֹת, נִקְבָּצִים וּמְצֻטוֹפְפִים בַּסְּבָךְ,
מִשְׁתַּרְעִים וְנִמְשָׁכִים, זוֹרְמִים וְזוֹהֲרִים, רָחֲבִים וּמְרֻצָּדִים.
נִכְנָס הַיְשֵׁר לַחֲדַר הָרַעַם, הָרוֹעֵם וְהַמִּתְגַּלְגֵּל,
וְעוֹבֵר הַחוּצָה מֵעֵמֶק הָרוּחוֹת, הַסַּרְשִׁי וְהַמְגֻבְשָׁשׁ.
מַשְׁקִיף עַל שְׁמוֹנַת קְצוֹת הָעוֹלָם וְרוֹאֶה אֶת אַרְבַּעַת מֶרְחֲבֵי הַפְּרָא,
יוֹצֵא לַחֲצוֹת אֶת תִּשְׁעַת הַנְּהָרוֹת וְעוֹבֵר אֶת חֲמֵשֶׁת הַנְּהָרוֹת.
מַקִּיף אֶת אֵשׁ הַלֶּהָבָה וְצָף עַל רוּאוֹ־שׁוּי,
שָׁט עַל פְּנֵי הָאִיִּים הַצָּפִים וְחוֹצֶה אֶת הַחוֹלוֹת הַנּוֹדְדִים.
חוֹגֶה לְרֶגַע בִּדְזוֹנג־ג׳י, נִסְחָף וּמִשְׁתַּעֲשֵׁעַ בַּמַּיִם,
מְצַוֶּה עַל לינג־וָה לִפְרֹט בסֶה וְעַל פָּנג־יִי לִרְקֹד.
כְּשֶׁהָאָויר נָעֶרָב וְעוֹמֵד לְהַחְשִׁיךְ,
מְזַמֵּן אֶת פּינג־יִי לְהַעֲנִישׁ אֶת אֲדוֹן הָרוּחַ וְאֶת מְמַנֶּה הַגֶּשֶׁם.
מַבִּיט מַעֲרָבָה אֶל קוּן־לוּן, הַמִּטַּשְׁטֵשׁ וְהַמִּתְנוֹצֵץ,
וְדוֹהֵר הַיְשֵׁר אֶל סאן־וֵיי.
פּוֹתֵחַ אֶת שַׁעַר צ׳אנג־הֶה וְנִכְנָס לְאַרְמוֹן הַקֵּיסָר,

מַעֲלֶה לַמֶּרְכָּבָה אֶת עַלְמוֹת הַיַּרְקוֹן וְשָׁב אִתָּן.

מִשְׁתַּהֲה בלאנג־פָּנג, נִשָּׂא וְנוֹחֵת,

מְרַחֵף גָּבוֹהַּ כְּעוֹף וְעוֹצֵר לָרֶגַע.

חָג נָמוּךְ סָבִיב יין־שאן וְטָס בְּפִתּוּלִים,

וְעַתָּה אֲנִי רוֹאֶה בְּמוֹ עֵינַי אֶת מַלְכַּת הַמַּעֲרָב, רֹאשָׁהּ לָבָן כַּשֶּׁלֶג.

עוֹנֶדֶת קִשּׁוּט רֹאשׁ וְשׁוֹכֶנֶת בִּמְעָרָה,

וְעוֹד שָׁפַר עָלֶיהָ גּוֹרָלָהּ שֶׁעוֹרֵב בַּעַל שֵׁלֶשׁ רַגְלַיִם מְשַׁמֵּשׁ לָהּ שָׁלִיחַ.

אִם כָּךְ הֵם הַחַיִּים הָאֲרֻכִּים שֶׁאֵין בָּהֶם מָוֶת,

גַּם קִיּוּם בְּמֶשֶׁךְ רִבְבַת דּוֹרוֹת לֹא יִהְיֶה סִבָּה לְשִׂמְחָה.[כב]

מְסוֹבֵב אֶת הַמֶּרְכָּבָה וְשָׁב,

חוֹצֶה דֶּרֶךְ בּוּ־ג׳וֹאוּ, וְנִפְגָּשׁ לְסִעוּדָה בִּיוּ־דוּ.

שׁוֹאֵף אֲדֵי לַיְלָה וְאוֹכֵל אֶת זוֹהַר הַשַּׁחַר,

לוֹעֵס פִּרְחֵי ג׳ה וְטוֹעֵם פִּרְחֵי יַרְקָן.

מִתְרוֹמֵם לְאַט וּמִשְׁתַּלֵּחַ לַגֹּבַהּ,

הֲמוֹנִים גּוֹאִים וְעוֹלִים מַעְלָה.

חוֹדֵר דֶּרֶךְ בְּרַק לְיֶה־צ׳וֶה, כְּשֶׁאוֹר הַשֶּׁמֶשׁ מִתַּחְתַּי,

עוֹבֵר בְּשִׁפְעַת עַנְנֵי פָּנג־לוֹנג.

כב. [נשמרו כל שמות האלים, המקומות ותנועות השיירה; אין מקצרים אותם לתיאור ״מסע בשמיים״. 陽少 ו־陰太 מתפרשים בפירוש כקצה המזרח וקצה הצפון, לא כשני הרים מזוהים בוודאות. 北僑 נשמר בבֵּיי־צ׳יאוֹ בלי תיקון ל־伯僑 שבמקבילה ובלי איחוד עם נסיך ידוע. 真人 נמסר כ״אנשי האמת״ במשמעות הדאואיסטית, ו־方尚 מתפרש כאן על רפואות לפי הפירוש. את הנהרות וההרים הקוסמיים אין ממפים כולם לאתרים מודרניים. שורת הסיום ביקורתית כלפי אלמוות כזאת; היא אינה מושמטת כדי ליישר את הפוּ עם התלהבות הקיסר. המילים העבריות עברו עריכת כתיב חסר וניקוד; צורות השמות וכלי הנגינה נשמרו בלי ניקוד חדש עד לבירור הגייתן. ניקוד התארים העבריים אינו זיהוי חדש של אתר או אל. פ׳ א.ת.]

מֵרִיץ אֶת מָרְכְּבוֹת הַלִּוּוּי וְהַהוֹבָלָה בִּירִידָה אֲרֻכָּה,
דּוֹהֵר וּמַשְׁאִיר אֶת הָעֲרָפֶל מֵאָחוֹר, יוֹצֵא לְמֶרְחוֹק.
דָּחוּק בְּצָרוּתוֹ שֶׁל תְּחוּם הָעוֹלָם,
מַאֲרִיךְ אֶת צְעָדַי וְיוֹצֵא מֵעֵבֶר לִגְבוּל הַצָּפוֹן.
מַשְׁאִיר אֶת הַפְּרָשִׁים הַמְּקֻבָּצִים בשׁוּאַן־צִ׳וָה,
עוֹקֵף אֶת הֶחָלוּץ בהאן־מָן.
לְמַטָּה — תְּהוֹמוֹת, וְאֵין אֶרֶץ,
לְמַעְלָה — מֶרְחָב רֵיק, וְאֵין שָׁמַיִם.
הַמַּבָּט מִסְתַּחְרֵר וְאֵין מַה לִּרְאוֹת,
הָאֹזֶן נְבוֹכָה וְאֵין מַה לִּשְׁמֹעַ.
נִשָּׂא עַל הֲרֵיק וְהָאַיִן וְעוֹלֶה,
מִתְעַלֶּה אֶל הָאַיִן וְקָיִם לְבַדִּי.[כג]

לאחר ששׁיאנג־רוּ הגיש את שיר השבח על האיש הגדול, שמח בן השמיים מאוד. חש עצמו קל ומרחף, כאילו הוא עולה מעל העננים ומשוטט בין השמיים לארץ.[כד]

כג. [道游 נקרא כשני סוגי מרכבות לפי ״ג׳נג־יי״, לא כ״דרך של טיול״. 景倒 הוא אור השמש המצוי מתחת לנוסע הגבוה לפי הפירוש, לא תמונת ראי שנוספה לתיאור. 芝 ופרחי הירקן נשמרים כדימויי מזון בני האלמוות בלי זיהוי בוטני ודאי. בתמונה 3979 של דפוס ״ארבעת האוצרות״ נדפס 友無 ;存獨而有超無 שבוויקי תוקן ל־有無. הסיום נמסר כהתעלות אל האין וקיום יחיד, ולא כהעדר בן־לוויה. התיאור של ריק והעדר ראייה ושמיעה נשמר במלואו. המילים העבריות עברו עריכת כתיב חסר וניקוד, וגבולות השורות נשמרו. שמות המקומות, הרוחות והצמח נשארים בצורות הטיוטה עד לבירור הגייתם. פ' א.ת.]

כד. [飄飄 ו־似 מציינים את תחושתו של הקיסר בעקבות השיר, לא דיווח על מעוף ממשי או השגת אלמוות. הכינוי 頌 נמסר כשיר שבח בלי לטעון שזו יצירה אחרת מן הפוּ שבפסקה 20. פ' א.ת.]

לאחר ששׂיאנג־רוּ שוחרר בשל מחלתו, ישב בביתו במאו־לינג. בן השמיים אמר: ״סימה שׂיאנג־רוּ חולה מאוד. אפשר ללכת אליו ולאסוף את כל כתביו; שאם לא כן, יאבדו לנו לאחר מכן.״ שלח את סוּאוֹ ג׳וֹנג, אך שׂיאנג־רוּ כבר מת, ובבית לא היו כתבים. שאל את אשתו, והיא השיבה: ״צ׳אנג־צ׳ינג מעולם לא החזיק כתבים בביתו. מדי פעם חיבר דבר, ואנשים לקחו אותו; כך נשאר הבית ריק. לפני מותו חיבר מגילה אחת ואמר: ‘אם יבוא שליח לבקש כתבים, הגישי אותה.’ אין כתבים אחרים.״ הכתב שהותיר דן בענייני פָּנג ושאן, והיא מסרה אותו לסוּאוֹ ג׳וֹנג. ג׳וֹנג הגיש את הכתב, ובן השמיים ראה בו דבר יוצא דופן. וזו לשונו:[כה]

״בראשית הקדומה, מאז השמיים הרמים הולידו את בני האדם, נמנה את שורת השליטים עד צ׳ין. את הקרובים עוקבים על פי עקבותיהם; על הרחוקים שומעים על פי הקול שנותר מהם. רבים וסבוכים, מתמוטטים ונעלמים, רבים מספור הם שנקברו ונמחקו ואין מזכירים אותם. הממשיכים זוהר וגדולה, הנושאים תארים ושמות כבוד רמים, שאפשר לספר עליהם ולו בקיצור — שבעים ושניים שליטים הם. מי נהג בטוב ולא שגשג? מי הלך נגדו ושגה ויכול היה להתקיים?[כו]

״לפני שׂוּאן־יוּאן — מה רחוקה ומרוחקת העת! אין לשמוע את פרטיה. על החמישה והשלושה, במסורות הכתבים ובששת הספרים הקלאסיים, יש מה

כה. [忠所 הוא שם השליח סוּאוֹ ג׳וֹנג, לא כינוי ״הנאמן״. דברי האישה מתייחסים להעדר כתבים שנשמרו בבית, לא לשלילת העובדה שצ׳אנג־צ׳ינג חיבר יצירות. פָּנג ושאן הם שני טקסים של הקרבה קיסרית, המובחנים זה מזה גם בהמשך. פ' א.ת.]

כו. [שבעים ושניים השליטים הוא מניין המסורת שבחיבור, לא תוצאת בדיקה היסטורית שלנו. 撰 曆 נמסר כמניית שליטים לפי הפירוש, בלי החלפת הסימן בבסיס. השאלות על שגשוג וכישלון הן טיעון החיבור המוגש, לא כלל שהמהדורה מאשרת. פ' א.ת.]

לראות ולעיין בו. ‘סֵפֶר הַמִּסְמָכִים’ אומר: ‘הָרֹאשׁ מֵאִיר; הַזְּרוֹעוֹת וְהָרַגְלַיִם טוֹבוֹת.’ אם נדון מכאן, אין שליט נכבד מטאנג יאוֹ ואין שר ראוי מחוֹאוּ ג׳י. חוֹאוּ ג׳י ייסד את המפעל בימי טאנג; גוֹנג ליוּ החל את דרכו בקרב בני רוֹנג שבמערב; המלך וֶן שינה את הסדרים, וכך הגיעה ג׳וֹאוּ לשיא גדולתה ודרכה הגדולה התגשמה. אחר כך הידרדרה ונחלשה, אך במשך אלף שנים לא נשמע עליה [שם רע]. האין זו התחלה טובה וסוף טוב? ולא היה בכך מעשה יוצא דופן: רק זהירות בדרך שננקטה בתחילה והקפדה על ההוראה שהונחלה לאחר מכן. לכן עקבות הדרך ישרות ונוחות, וקל ללכת בהן; החסד העמוק שופע, וקל להרבותו; החוקים והמידות ברורים, וקל לחקותם; הסדר המונחל הגיוני וישר, וקל להמשיכו. משום כך גדל המפעל כבר בחיתולים, והתנשא מעל שני השליטים. אם בוחנים את ראשיתו ואת המקום שבו הגיע לסיומו, אין מעשה יחיד במינו, חסר תקדים, שאפשר לעיין בו היום. ובכל זאת דרכו על ליאנג־פוּ, עלוֹ על טאי־שאן, הקימו תואר גלוי והעניקו שם מכובד.

״מעלתה של האן הגדולה גואה ונובעת כמעיין; שופעת, מתרחבת ומתפשטת, ממלאת את ארבעת הכיוונים, נפרשת כענן ומתפזרת כערפל. למעלה מגיעה אל תשעת רובדי השמיים ולמטה זורמת אל שמונת קצות הארץ. כל בעלי החיים נרטבים ונשטפים בה; אווירת ההרמוניה זורמת בכל מקום, וסמלי המלחמה מתפוגגים. הקרובים שוחים במקור המעיין והרחוקים צפים בקצפו. ראשי הרשעה נעלמים, האפלה מתבהרת; אף החרקים נהנים מן החסד ומפנים ראשם פנימה. אחר כך נכלאים בגן עדרי דְּזוֹאוּ־יוּ היקרים ונלכדות חיות פלא מבין האיילים. למטבח מובא דגן שגבעול אחד שלו נושא שש שיבולים; לקורבן ניתנת חיה ששתי קרניה חולקות בסיס אחד. נלקחים אוצרותיה הנותרים של ג׳וֹאוּ, ונאסף צב בצ׳י; מזמנים את צָוֵיי־חואנג ורוכבים על דרקון בבריכה. הרוחות והאלים באים במגע עם רוחות הליווי ומתארחים

במשכנות השקטים. יצורים מופלאים, מוזרים ומשונים, מתגלים בתמורות עד אין קץ. מה מעורר יראה! אותות מבשרי טובה מגיעים עד כדי כך, ובכל זאת רואים אותם כמועטים ואין מעזים לדבר על פֶּגג ושאן. הרי בג׳וֹאוּ קפץ דג ונפל אל הסירה, וכיבדוהו בשריפת קורבן; אות כה קטן היה להם, ולפיו עלו על ההר הגדול — האין בכך בושה? כמה שונה הדרך בין ההתקדמות ההיא לנסיגה הזאת!

״אז ניגש המפקד הגדול ואמר: ׳הוד מלכותך מגדל בחסדו את כל החיים ובצדקו יוצא למלחמה במי שאינם נכנעים. ארצות שׂיא שמחות להעלות מס, ומאה עמי מאן אוחזים במתנות. מעלתך משתווה לזו של הראשונים, ולהישגיך אין שני; תהילת מעשיך הטובים חודרת לכול, ואותות מבשרי טובה מופיעים בתמורות רבות. המענים המצופים באים בזה אחר זה, ואין אלה רק מראות ראשונים. דומה שטאי־שאן וליאנג־פוּ העמידו מזבחות ומגרשי טקס ומצפים לביקורך; שמות הכבוד כבר מבשרים תהילה. הריבון העליון משפיע חסד ואוצר ברכות כדי להעלותן בהשלמת המפעל, אך הוד מלכותך מצטנע ואינו יוצא לדרך. נמנעת שמחת שלוש האלוהויות, ונחסר טקס מדרכו של המלך; השרים חשים בושה. יש האומרים שהשמיים מסתירים את כוונתם, ואין לדחות את אותותיהם היקרים. אם בכל זאת דוחים אותם, אין לטאי־שאן רישום ואין לליאנג־פוּ תוחלת. כל אחד זכה לתהילה בזמנו ואחר כך נעלם עם דורו; מה יוכלו המספרים לשבח לאחר מכן, וכיצד ידברו על שבעים ושניים שליטים?

׳לטפח את המעלה כדי לזכות באותות, ולפעול בטקס לפי האותות שהתקבלו — אין זו התקדמות מופרזת. משום כך המלך החכם אינו זונח זאת: הוא עורך טקס לרוח הארץ, מתייצב בכנות בפני אלוהות השמיים וחורת את הישגיו בהר המרכזי, כדי להראות את רום מעמדו, לפרוש את מעלתו הגדולה, להכריז את

שם תהילתו ולקבל ברכה שופעת שתגיע אל פשוטי העם. מה מפואר המעשה! מראה אדיר לעולם ומפעל גדול למלך — אין להפחית מערכו. הלוואי שהוד מלכותך ישלים אותו. אחר כך יצרף את עיקרי דרכיהם של המלומדים עטורי אבנט המשרה, כדי שיוכלו לזכות בזוהר האחרון ובברק המופלא של השמש והירח, לפרוש את מעשיהם ולהעמיד את ענייניהם. יחד יתקנו ויערכו את המשמעות, יבדקו ויתקינו את הנוסח, ויחברו אומנות אחת של 'אֲבִיבִים וּסְתָוִים'; זו תצטרף לשש הישנות ותהיה לשביעית. תיפרש עד אין קץ, כדי שרבבת דורות יוכלו לעורר זרם צלול, להרים גלים קטנים, להפיץ קול נעלה ולרומם הישגים שופעים. בכך שמרו החכמים הקדמונים לעד על שמם הגדול ונזכרו תמיד בראש. ראוי לצווות על פקידי המסורות להגיש את כל ענייני הטקס ולעיין בהם.'

"אז השתנו פני בן השמיים בהתרגשות והוא אמר: 'מה משמח! אנסה לעשות זאת!' שינה את מחשבותיו ושב לעיין, אסף את עצות השרים והנכבדים, שאל בענייני פֶּנג ושאן, דן בהיקף החסד הגדול והרחיב את עושר האותות מבשרי הטובה. ואז חיבר שיר שבח:

מִן הַשָּׁמַיִם הַמְכַסִּים אוֹתָנוּ,
הֲעָנָנִים שׁוֹפְעִים וּמִתְאַסְּפִים.
טַל מָתוֹק וְגֶשֶׁם בְּעִתּוֹ,
אֶפְשָׁר לָנוּעַ בְּאַדְמָתָם.
הַלַּחוּת מְחַלְחֶלֶת וְנִגֶּרֶת,
אֵיזֶה חַי אֵינוֹ גָּדֵל?
דְּגָן מְבֹרָךְ, שֵׁשׁ שִׁבֳּלִים,
מָה רַב הַיְּבוּל שֶׁנָּאֱגֹר!

לֹא רַק מַמְטִיר עָלָיו,
גַּם מַרְוֶה אוֹתוֹ בְּחֶסֶד;
לֹא רַק מְלַחְלֵחַ אוֹתוֹ,
גַּם פּוֹרֵס עָלָיו שֶׁפַע בְּכָל מָקוֹם.
כָּל הַדְּבָרִים מְאִירִים וּשְׂמֵחִים,
נִמְשָׁכִים אֵלָיו וּכְמֵהִים לוֹ.
הֶהָרִים הַנּוֹדָעִים מַעֲמִידִים מָקוֹם גָּלוּי,
וּמְצַפִּים לְבוֹא הַמֶּלֶךְ.
מֶלֶךְ, הוֹ מֶלֶךְ,
מַדּוּעַ אֵינְךָ יוֹצֵא לַדֶּרֶךְ?

הַחַיָּה הַמְּנֻמָּרֶת
שְׂמֵחָה בְּגַן מַלְכֵּנוּ;
גּוּפָהּ לָבָן וְסִימָנֶיהָ שְׁחוֹרִים,
הוֹפָעָתָהּ רְאוּיָה לְשֶׁבַח;
מְתוּנָה, שְׁלֵוָה וּבְהַרְמוֹנְיָה,
זוֹ יְכָלְתּוֹ שֶׁל הָאִישׁ הַנַּעֲלֶה.
שָׁמַעְנוּ עַל קוֹלָהּ,
וְעַתָּה אָנוּ רוֹאִים אֶת בּוֹאָהּ.
אֵין עֲקֵבוֹת בַּדֶּרֶךְ שֶׁעָבְרָה,
זֶה סִימָנוֹ שֶׁל אוֹת הַשָּׁמַיִם.
כָּךְ הָיָה גַּם אֵצֶל שׁוּן,
וּבָכָךְ עָלָה בֵּית יוּ.

הלין הַמַּבְהִיק
נָע בַּמִּתְחָם הַקָּדוֹשׁ הַהוּא.
בְּרֵאשִׁית הַחֹרֶף, בַּחֹדֶשׁ הָעֲשִׂירִי,
הַמֶּלְךְ מַקְרִיב עַל שֻׁלְחַן הַקְּרְבָּן בַּטָּקָס שֶׁמִּחוּץ לָעִיר.
מֵרִיץ אֶת מֶרְכָּבַת מַלְכֵּנוּ,
וְהָרִבּוֹן מַעֲנִיק אֶת הַבְּרָכָה.
לִפְנֵי שָׁלֹשׁ הַשּׁוֹשָׁלוֹת
דּוֹמֶה שֶׁדָּבָר כָּזֶה לֹא הָיָה.

הַדְּרָקוֹן הַצָּהֹב הַמִּתְפַּתֵּל
עוֹלֶה כְּשֶׁגְּדָלָה הַמַּעֲלָה;
צְבָעָיו קוֹרְנִים וּמְסַנְוְרִים,
נוֹצְצִים, זוֹהֲרִים וּמַבְהִיקִים.
בְּמָלוֹא אוֹר הִיאנג מִתְגַּלֶּה לָעַיִן;
מְעוֹרֵר אֶת הֲמוֹנֵי הָעָם מִשְּׁנָתָם.
בַּמַּסֹּרֶת נִכְתַּב עָלָיו:
'זֶה מָה שֶׁרוֹכֵב עָלָיו מְקַבֵּל הַצָּו.'

הַסִּימָנִים נִכָּרִים,
אֵין צֹרֶךְ לַחֲזֹר וּלְהַטְעִים.
לְפִי סוּגֵיהֶם נִמְסַר הַמָּשָׁל,
וּמְבֹאָר בּוֹ הפֶּנג עַל הָהָר.[כו]

אם פותחים את הספרים הקלאסיים ומעיינים בהם, כבר נוצר מפגש בין השמיים לאדם: העליון והתחתון מעוררים זה את זה ונענים באמת. מעלתו של המלך החכם היא להיות זהיר וחרד. לכן נאמר: ״בשגשוג יש לחשוב על דעיכה; בביטחון יש לחשוב על סכנה.״ משום כך טאנג וּ, בשיא רום מעמדם, לא איבדו את היראה והכבוד; שוּן, בעודו ממלא את תפקידו הגדול, שב ובדק מה הותיר אחריו. לכך הכוונה.״[כח]

חמש שנים לאחר מותו של סימה שִׂיאנג־רוּ החל בן השמיים להקריב לחוֹאוּ־טוּ. כעבור שמונה שנים הקדים את הטקס בהר המרכזי, ערך פֶּנג בטאי־שאן, הגיע לליאנג־פוּ וערך שאן בסוּ־ראן.[כט]

כז. [״החמישה והשלושה״ מתפרש על חמשת הקיסרים ושלושת המלכים; שמותיהם אינם מושלמים בגוף. מובאת 書 מתורגמת מספר המסמכים, לא מוחלפת בפסוק מקראי. 聲無載千 נקרא לפי וֵיי גִ׳אוֹ כהעדר שם רע; ״[שם רע]״ מסמן את ההשלמה, והפירוש האחר מבין דעיכת קול ההוראה אחרי אלף שנים. שני השליטים והילד בחיתולים אינם נקובים בשמם בגוף. בתמונה 3982 של דפוס ״ארבעת האוצרות״ נדפסים 纂 ו־觡 בגוף; 鱗 והתו הפרטי שבוויקי תוקנו בהתאם. תרגום הדגן והקרניים נבדק ונשמר בלי סימוני השלמה. 黃翠 נמסר בלי איחוד ודאי של כל חיות הפלא שהפירושים מציעים. 闇質為天且 ו־澤大詩 נמסרים בפירוש עבודה זמני; שלוש האלוהויות נשארות בלתי נקובות. רעיון הוספת ספר שביעי הוא הצעת הנואם, לא דיווח שנוצר ספר כזה. תמונות 3986–3987 מוסרות פעם אחת כל אחת משתי מחרוזות השיר; הוסרו רק שתי הפתיחות הקטועות החוזרות שבוויקי. מן הגוף הנדפס הושבו 嘉 ב־嘉可儀其 והמילים 黎寤覺烝 אחרי 見顯正; התרגום ושבירת השורות הותאמו, לא הושלמו על סמך מקבילה מודרנית. 月十冬孟 נשמר כחודש עשירי של לוח המקור, בלי המרה לחודש לועזי. ששת בתי שיר השבח נשמרו בחמישים שורות עבריות; מילותיו העבריות, המובאה הקצרה מספר המסמכים ושמות החיבורים בגוף עברו עריכת כתיב חסר וניקוד. צורות השמות והמונחים בשיר נשמרו בטיוטה עד לבירור הגייתן. הפרוזה שלפני השיר נשארה בלתי מנוקדת מחוץ למובאה ולכותרים; ניקוד השיר אינו הכרעה בפירושים הזמניים. פ' א.ת.]

כח. [典假 נמסר זמנית כמילוי התפקיד הגדול לפי ההקשר; אין מחליפים את הסימן הסיני בלי עדות דפוס. 遺厥省顧 שומר על הבדיקה לאחור ועל מה שהושאר, בלי להוסיף רשימת פגמים מסוימים. זו מסקנת הכתב המצוטט, לא חזרה לקולו של ההיסטוריון. פ' א.ת.]

מכתביו האחרים של שׂיאנג־רוּ — כגון המכתב ששלח למרקיז פּינג־לינג, הוויכוח עם חמשת בני האצולה והפרק על העצים והעשבים — לא הבאתי. הבאתי את אלה שהיו ידועים ביותר בקרב השרים והנכבדים.[ל]

ההיסטוריון הגדול אומר: ״‘אביבים וסתווים’ מתקדם מן הגלוי עד הסמוי; ‘ספר התמורות’ יוצא מן הסמוי כדי לגלותו. ‘השירים הגדולים’ מדברים במלכים, בנסיכים ובאנשים נעלים, אך המעלה מגיעה אל פשוטי העם; ‘השירים הקטנים’ מוכיחים על הישגיו וכישלונותיו של האדם הקטן, והשפעתם מגיעה כלפי מעלה. לכן, אף שהדברים שונים בצורתם החיצונית, התאמתם למעלה אחת היא. אף ששׂיאנג־רוּ מרבה דברי דמיון ואמירות מופרזות, עיקר מגמתו היא להוביל לצמצום ולחיסכון. במה שונה הדבר מן התוכחה העקיפה שב‘ספר השירים’?״

יאנג שׂיוֹנג סבר שהפּוּ המפואר והראוותני מעניק מאה חלקים של עידוד וחלק אחד של תוכחה; הרי זה כהשמעת ניגוני ג׳נג וויי ובסיום השיר השמעת ניגון יָא — האין בכך כבר פגם?

״בחרתי מדבריו את הראויים לדיון וכתבתי אותם בפרק.״[לא]

כט. [המניינים חמש ושמונה נשמרים בלי הכרעה חדשה בנקודת המוצא של ״שמונה שנים״. הטקס בהר המרכזי, פָּנג בטאי־שאן ושאן בסוּ־ראן הם שלבים נבדלים. 父梁 אינו מתורגם כאילו הוא עצמו אתר השאן האחרון. אין מוסיפים תאריך לועזי או מיישרים את הכרונולוגיה. פ' א.ת.]

ל. [不采 הוא דיווח של עורך החיבור ההיסטורי על בחירת כתביו של שׂיאנג־רוּ, לא הודעה שהמתרגם השמיט כאן חומר המצוי בבסיס. כותרי החיבורים נמסרים במשמעותם; אין משלימים את היצירות שההיסטוריון עצמו לא הביא. פ' א.ת.]

לא. [大雅 ו־小雅 נמסרים כשתי חטיבות בספר השירים, לא כשמות כלליים לשירה טובה ופחות טובה. בתמונה 3989 של דפוס ״ארבעת האוצרות״ ביקורת יאנג שׂיוֹנג באה בגוף באות גדולה אחרי ההערכה ולפני ״בחרתי מדבריו״; הפסקה החסרה בוויקי הושבה ותורגמה, לרבות 虧 הנדפס. היא מיוחסת ליאנג שׂיוֹנג ואינה מוצגת כדברי סימה צ״יין עצמו. ״קאו־ג׳נג״ בתמונה 3993 מביא טענה שזו תוספת מן החיבור של באן גוּ שהוצמדה לכאן; זו טענת מסורת הנוסח, לא הוכחת מחבר עצמאית. נוסח המסורת נשמר, וההבחנה בקולות נחשפת גם בחלוקת המירכאות בתרגום. שיר השבח המאוחר של ״סוּאוֹ־יין״ מסומן בנפרד באות קטנה אחרי תום ההערכה בתמונה 3989; הוא הושמט כשכבת פירוש נפרדת, לא ככפילות ולא כהצדקה להשמטת ביקורת יאנג שׂיוֹנג. פ' א.ת.]

תולדות מלכי חוּאי־נאן וחֶנג־שאן

צ׳אנג, המלך לִי של חוּאי־נאן, היה בנו הצעיר של גאו־דזוּ. אימו הייתה לפנים אחת מיפות חצרו של ג׳אנג אָאוֹ, מלך ג׳אוֹ. בשנה השמינית לגאו־דזוּ, כשעבר מדוֹנג־יוּאן דרך ג׳אוֹ, הגיש לו מלך ג׳אוֹ את היפה. היא זכתה לחסדו והרתה. המלך אָאוֹ לא העז להכניסה לארמונו; בנה לה ארמון חיצוני ושיכן אותה בו. כשנחשפה מזימת גוּאן גאוֹ וחבריו למרוד, בפרשת בָּאי־רֶן, נעצר גם המלך לחקירה. עצרו את אימו, את אחיו ואת כל יפות חצרו, וכלאו אותם בחֶה־נֵיי. גם אימו של המלך לִי נכלאה. אמרה לפקידים: ״זכיתי לחסד הקיסר ואני הרה.״ הפקידים דיווחו לקיסר, אך באותה עת כעס על מלך ג׳אוֹ ולא טיפל בעניינה. ג׳אוֹ ג׳ֶן, אחיה הצעיר, פנה באמצעות מרקיז בִּי־יאנג אל הקיסרית לוּ. הקיסרית קנאה ולא הסכימה להודיע לקיסר, והמרקיז לא נאבק על כך בתוקף. לאחר שילדה את המלך לִי, התמרמרה והרגה את עצמה. הפקידים הביאו את הילד לקיסר; הוא התחרט, ציווה על הקיסרית לוּ להיות לו לאם, וקבר את אימו בג׳ן־דינג. בג׳ן־דינג היה בית משפחתה; משפחת אביה ישבה באותו מחוז מדור לדור.א

בשנה האחת־עשרה לגאו־דזוּ, בחודש העשירי, מרד צ׳ינג בּוּ, מלך חוּאי־נאן. גאו־דזוּ העמיד את בנו צ׳אנג למלך חוּאי־נאן, לשלוט בנחלתו הקודמת של צ׳ינג בּוּ — ארבעה מחוזות בסך הכול. הקיסר הוביל את הצבא בעצמו, הכה

א. [לִי (厲) הוא כינויו של צ׳אנג לאחר מותו, לא שמו האישי; הוא נשמר כבר בתחילת הסיפור כמנהג המקור. 弟兄母王 מתייחס כאן למשפחת מלך ג׳אוֹ, לא לאחיו של הילד שטרם נולד. 父縣世 נמסר לפי ״סוּאוֹ־יין״ כישיבת משפחת האב במחוז מדור לדור. הקנאה והמניעים מיוחסים לסיפור שהתקבל, לא לקביעה עצמאית שלנו. פ' א.ת.]

את בּוֹ והכחידו, ואז עלה המלך לִי לכסאו. המלך לִי איבד את אימו בילדותו והיה קשור תמיד לקיסרית לוֹ; בזכות זאת זכה לחסד בימי שׁיאוֹ־חוּי ובימי הקיסרית לוֹ, ולא ניזוק. אך בליבו שמר תמיד טינה למרקיז בִּי־יאנג ולא העז לבטאה. בראשית שלטונו של שׁיאוֹ־וֶן סבר מלך חוּאי־נאן שהוא הקרוב אליו ביותר, נהג ביוהרה ובעקשנות והפר את החוק פעמים רבות. בשל הקרבה המשפחתית נהג הקיסר להקל ולמחול לו.

בשנה השלישית בא לחצר ונהג בחוצפה רבה. יצא עם הקיסר לציד בגנים, ישב עימו באותה מרכבה וכינה אותו תמיד "אחי הגדול". המלך לִי היה בעל כישרון וכוח, ויכול היה להרים קדירת פולחן. הלך לבקש פגישה עם מרקיז בִּי־יאנג. כשיצא המרקיז לפוגשו, הוציא המלך פטיש ברזל משרוולו והכה בו את המרקיז, ואז הורה למלווהו וֵיי ג'ינג לשסף את צווארו. דהר אל שער הארמון, חשף את פלג גופו העליון וביקש מחילה: "אימי לא הייתה צריכה להיענש בשל פרשת ג'אוֹ. באותה עת יכול היה מרקיז בִּי־יאנג להשיג את שחרורה מן הקיסרית לוֹ, אך לא נאבק על כך — זה פשעו הראשון. רוּ־יִי, מלך ג'אוֹ, ואימו היו חפים מפשע; הקיסרית לוֹ הרגה אותם, והמרקיז לא נאבק על כך — זה פשעו השני. הקיסרית לוֹ המליכה את בני משפחת לוֹ וביקשה לסכן את בית ליוּ, והמרקיז לא נאבק על כך — זה פשעו השלישי. עבדך הוציא להורג למען העולם את השר הבוגד, מרקיז בִּי־יאנג, ונקם את נקמת אימו. אני משתחווה לרגלי שער הארמון ומבקש לשאת בעונש." שׁיאוֹ־וֶן כאב את מניעיו, ובשל הקרבה המשפחתית לא העמידו לדין ומחל לו. באותה עת פחדו מן המלך לִי הקיסרית האם בּוֹ, יורש העצר וכל השרים הגדולים. משום כך, כששב המלך לארצו, נהג ביוהרה ובפריקת עול עוד יותר: לא השתמש בחוקי האן, הכריזו על פינוי הדרך בכניסתו וביציאתו, כינה את הוראותיו "צו קיסרי", חוקק חוקים בעצמו והשתווה במנהגיו לבן השמיים.[ב]

בשנה השישית הורה לדאן ולאחרים, קבוצה של שבעים איש, לקשור קשר עם צ׳י, יורשו של צ׳אי וו, מרקיז ג׳י־פו. בעזרת ארבעים עגלות גדולות רתומות לסוסים ביקשו למרוד בגו־קוֹאו, ושלחו אנשים בשליחות אל מין־יוּאֶה ואל שׂיוֹנג־נו. הפרשה נחשפה ונחקרה. נשלח שליח לזמן את מלך חואי־נאן, והוא הגיע לצ׳אנג־אן.[1]

״ראש הממשלה, עבדך ג׳אנג צאנג; הממונה על האורחים, עבדך פָּנג ג׳ינג; ראש בית המלוכה, עבדך יי, הממלא את תפקיד הצנזור הראשי; הממונה על המשפט, עבדך חֶה; ומפקד המשמר הממונה על מניעת גנבות ושוד, עבדך פו — מעיזים לדבר תוך הסתכנות במוות:

״צ׳אנג, מלך חואי־נאן, ביטל את חוקי הקיסר הקודם ואינו מציית לצווי בן השמיים. אין מידה להתנהלותו; עשה לעצמו מרכבה בעלת חופה צהובה, ובכניסתו וביציאתו מחקה את בן השמיים. הוא מחוקק חוקים בלא סמכות ואינו משתמש בחוקי האן. בין הפקידים שמינה העמיד את צ׳וּן, הלאנג־ג׳וֹנג שלו, לראש הממשלה. אסף אליו אנשים ממדינות נסיכי האן ופושעים נמלטים, הסתיר אותם ושיכנם אצלו. התקין להם בתים ומשפחות, העניק רכוש, תארים, משכורות, שדות ובתים; היו שקיבלו תואר מרקיז שבתוך המעברים ומשכורת בדרגת אלפיים שִׁה — דברים שלא היו זכאים לקבל —

ב. [תמונה 3996 של דפוס ״ארבעת האוצרות״ מוסרת 月十, החודש העשירי; סימון （十） [七] שבוויקי הוסר בהתאם. הקריאה השביעי מתועדת כחלופה ולא אומצה; אין בכך הכרעה בתאריך ההיסטורי. ״השנה השלישית״ אינה מושלמת בתאריך לועזי. נשמרו שלוש האשמותיו של צ׳אנג כנאום שלו; אין הופכים את הצדקת הרצח לעמדת המתרגם. 祖肉 הוא חשיפת הגוף כסימן הכנעה. 蹕警 ו־制 הם סמלי סמכות קיסרית, ולא רק נסיעה רגילה ו״פקודה״ כללית. פ׳ א.ת.]

ג. [車輦 הן עגלות גדולות רתומות לסוסים לפי הפירוש, ואין מחליפים אותן במרכבות הקרב 車輜 שבהמשך. 十七 נמסר כמניין הקבוצה, לא בתוספת אדם שבעים ואחד. יורשו של המרקיז אינו מכונה כאן יורש עצר קיסרי. פ׳ א.ת.]

כדי שיוכל לפעול באמצעותם.

״הנכבד דאן, קאי־ג׳אנג בן מעמד שֶׂה־וּ ואחרים — קבוצה של שבעים איש — קשרו קשר למרד עם צ׳י, יורשו של מרקיז ג׳י־פּוּ, ורצו לסכן את מקדש האבות ואת מזבחות הארץ והדגן. שלחו את קאי־ג׳אנג להודיע לצ׳אנג בסתר, וקשרו קשר לשלוח אל מין־יוּאֶה ושִׁיוּנג־נוּ כדי שיגייסו את צבאותיהם. קאי־ג׳אנג בא לחואי־נאן לפגוש את צ׳אנג. צ׳אנג ישב עימו פעמים רבות, דיבר, אכל ושתה; התקין לו בית, השיא לו אישה ופרנסו במשכורת אלפיים שֶׂה. קאי־ג׳אנג שלח אדם להודיע לדאן שכבר דיבר עם המלך. צ׳וּן שלח שליח להשיב לדאן וחבריו. הפקידים גילו זאת ושלחו את צ׳י, מפקד צ׳אנג־אן, ואחרים לעצור את קאי־ג׳אנג. צ׳אנג הסתירו ולא מסר אותו. קשר קשר עם ג׳יָן ג׳י, מפקד המשמר לשעבר, והרג את קאי־ג׳אנג כדי לסתום את פיו. הכינו ארון, מעטפת ארון, בגדים וכיסוי, וקברו אותו בפֵּיי־לינג. רימה את הפקידים ואמר: ‘אינני יודע היכן הוא.’ ועוד ערם עפר למראית עין, הציב עליו סמן ואמר: ‘קאי־ג׳אנג מת ונקבר מתחת לזה.’

״עוד הרג צ׳אנג בעצמו אדם אחד חף מפשע, והורה לפקידים לגזור מוות על שישה חפים מפשע. כדי להסיר את אשמתם של נמלטים החייבים בהוצאה להורג בשוק, זייף תפיסה של אחרים כאילו הם הנמלטים. הרשיע אנשים על דעת עצמו: בלא שהוגשו נגדם תלונה או כתב אישום, כלא ודן ארבעה־עשר איש לעבודת כפייה של בוני חומות וטוחנות דגן או לעונש חמור מזה. חנן ושחרר שמונה־עשר חייבי מיתה, וחמישים ושמונה שנידונו לעבודת כפייה זו או לעונש קל ממנה. העניק לתשעים וארבעה אנשים תארים, ממרקיז שבתוך המעברים ומטה.

״לאחרונה חלה צ׳אנג, והוד מלכותך דאג וסבל בגללו. שלחת שליח להעניק לו איגרת, פירות שיזף ובשר מיובש. צ׳אנג לא רצה לקבל את המתנה ולא הסכים

לפגוש את השליח ולקוד לפניו. אנשי נאן־האי שחיו בתחומי לוּ־ג׳יאנג מרדו, ופקידי חואי־נאן וחייליה תקפו אותם. מפני שאנשי חואי־נאן היו עניים וסבלו, שלח הוד מלכותך שליח להעניק לצ׳אנג חמשת אלפים יריעות משי, לתת לפקידים ולחיילים שעמלו. צ׳אנג לא רצה לקבל את המתנה ושיקר: ‘אין מי שעמל.’ וואנג ג׳ה, מאנשי נאן־האי, הגיש איגרת ובה הציע לקיסר דיסקת ירקן. ג׳י שרף את האיגרת על דעת עצמו ולא הודיע עליה. הפקידים ביקשו לזמן את ג׳י לחקירה, אך צ׳אנג לא שלח אותו ושיקר: ‘ג׳י חולה.’ גם צ׳וּ ביקש מצ׳אנג רשות להיכנס ולפגוש את הקיסר, וצ׳אנג כעס: ‘אתה רוצה לעזוב אותי ולהסתפח להאן.’ צ׳אנג חייב בהוצאה להורג בשוק; עבדיך מבקשים לדונו לפי החוק.״[ד]

הצו אמר: ״אינני יכול לשאת את החלת החוק על המלך. דונו בדבר עם המרקיזים ועם בעלי דרגת אלפיים שִׁה.״[ה]

״עבדיך צאנג, ג׳ינג, יי, פוּ וחֶה מעיזים לדבר תוך הסתכנות במוות: דנו בכובד ראש עם המרקיזים ועם פקידי דרגת אלפיים שִׁה — עבדך יינג ואחרים, ארבעים ושלושה איש בסך הכול. כולם אמרו: ‘צ׳אנג אינו מקיים את החוקים והמידות ואינו מציית לצווי בן השמיים. הוא אף מכנס בסתר חסידים וקושרי

ד. [זה כתב האישום המצוטט, לא פסק דין של המתרגם. 但夫大 נמסר כתואר דאן לפי ״סואוֹ־יין״, המחלוק על פירוש 夫大 כשם משפחה. 五士 הוא מעמד פשוט ללא משרה ותואר, לא חמישה חיילים. 石千二 היא דרגת משכורת; אין ממירים אותה לשקילה מודרנית. 春旦城 הוא צמד עונשי עבודת כפייה, לגברים ולנשים. זיוף מעצר אחרים במקום נמלטים נמסר לפי הפירוש העתיק; אין מדלגים על האשמה הקשה. 詳 נקרא כהעמדת פנים. צ׳י יורש המרקיז וצ׳י מפקד צ׳אנג־אן אינם מאוחדים בשל השם. כל מנייני החנינה, ההרשעה והתארים נשמרים. פ' א.ת.]

ה. [制 מסמן תשובה קיסרית נפרדת לכתב האישום. אין הופכים את אי־הרצון להחיל את החוק לחנינה שכבר ניתנה; ההחלטות הבאות מובאות כל אחת במקומה. פ' א.ת.]

מרד, ומפרנס בנדיבות נמלטים כדי שיוכל לפעול באמצעותם.' עבדיך מבקשים לדונו לפי החוק."[ו]

הצו אמר: "אינני יכול לשאת את החלת החוק על המלך. מחלו לצ'אנג על עונש המוות; הדיחו אותו ואל יהיה מלך עוד."[ז]

"עבדיך צאנג וחבריו מעיזים לדבר תוך הסתכנות במוות: צ'אנג עבר עבירות חמורות שעונשן מוות, אך הוד מלכותך אינו יכול לשאת את החלת החוק, והיטיב למחול לו ולהדיחו מן המלוכה. אנו מבקשים לשכנו בתחנת הדואר צ'יונג שביאן־דאו, במחוז שו, ולשלוח את בניו ואת אימותיהם להתגורר עימו. המחוז יבנה להם בית, יספק לכולם מזון מן המחסנים, עצים, ירקות, מלח ופולי סויה מותססים, כלי בישול ואכילה, מחצלות ומצעים. עבדיך מעיזים לבקש תוך הסתכנות במוות; אנו מבקשים לפרסם זאת בעולם כולו."[ח]

הצו אמר: "חשבו את מזונו של צ'אנג: תנו לו מדי יום חמישה ג'ין בשר ושני דואו יין. עשר מנשות חצרו לשעבר, יפות ומוכשרות שזכו לחסדו, יתלוו אליו להתגורר עימו. שאר הדברים מאושרים."[ט]

ו. [ארבעים ושלושה הוא מניין מועצת הדיון; אין מוסיפים אדם ארבעים וארבעה בגלל 等. יינג נשמר בשמו המקוצר, בלי השלמת שם משפחה מן החוץ. סדר חמשת מגישי התזכיר נשמר כפי שהוא כאן, ולא מותאם לסדר בפסקה 4. פ' א.ת.]

ז. [החנינה כאן היא מעונש המוות; היא אינה משיבה את המלכות ואינה מזכה את צ'אנג מכל ההאשמות. שני חלקי הצו נשמרו. פ' א.ת.]

ח. [母子 נקרא לפי הפירוש כבנים ואימותיהם, לא אימו של צ'אנג שכבר מתה. 道嚴 הוא יחידה מנהלית ו־邛郵 תחנת דואר בתוכה; אין מכניסים לגוף את מסלול ההרים שבפירוש. רשימת האספקה נשמרה בשלמותה. פ' א.ת.]

ט. [斤 ו־斗 נשמרים ביחידות המקור, בלי המרה לא מאומתת למשקל ולנפח מודרניים. 美人 ו־才人 הם כינויים לנשות חצר; המספר עשר אינו מושלם למניין נשותיו הכולל. 可他 הוא אישור שאר ההצעה. פ' א.ת.]

הוציאו להורג את כל מי שקשר עימו קשר. אז שלחו את מלך חואי־נאן, הושיבוהו בעגלה סגורה והורו למחוזות להעבירו מזה לזה לפי הסדר. באותה עת הוכיח יואן אָנָג את הקיסר: "הוד מלכותך נהג לפנק את מלך חואי־נאן ולא הציב לו מחנך וראש ממשלה תקיפים; משום כך הגיע עד הלום. מלך חואי־נאן הוא אדם קשה, וכעת שוברים אותו פתאום בכוח. חוששני שייפגע לפתע מערפל וטל, יחלה וימות. ייצא להוד מלכותך שם של הורג אחיו הצעיר — מה תעשה?" הקיסר אמר: "אני רק גורם לו סבל; עוד אשיב אותו." איש מפקידי המחוזות שהעבירו את המלך לא העז לפתוח את חותם העגלה. המלך אמר למשרתיו: "מי אמר שאדונכם אמיץ? כיצד אוכל להיות אמיץ! בשל יוהרתי לא שמעתי על שגיאותיי, והגעתי עד הלום. אדם חי פעם אחת בעולם; כיצד אוכל להיות אומלל כל כך!" הפסיק לאכול ומת. כשהגיעו ליונג פתח ראש המחוז את החותם והודיע על מותו. הקיסר בכה בצער עמוק ואמר ליואן אָנָג: "לא שמעתי לדבריך, ובסוף איבדנו את מלך חואי־נאן." אָנָג אמר: "אין מה לעשות; הלוואי שהוד מלכותך יקל על עצמו." הקיסר שאל: "מה אפשר לעשות למענו?" אָנָג אמר: "רק אם תערוף את ראש הממשלה ואת הצנזור, כדי לתת דין וחשבון לעולם, יהיה בכך די." הקיסר הורה מיד לראש הממשלה ולצנזור לעצור ולחקור את אנשי המחוזות שהעבירו את מלך חואי־נאן ולא פתחו את החותם כדי להאכילו ולשרתו; כולם הוצאו להורג בשוק. את מלך חואי־נאן קברו ביונג כמרקיז, ושלושים בתי אב הוצבו לשמור על קברו.[1]

---

1. [נשמר ההבדל בין הצעת יואן אָנָג להרוג את ראש הממשלה והצנזור לבין הוראת הקיסר להם לחקור את פקידי המחוזות; אין מדווחים ששני השרים הוצאו להורג. 不食死 הוא מוות אחרי הימנעות מאכילה, לא רצח ישיר שנוסף בידי המתרגם. "ערפל וטל" נשמר כדימוי מחלה שבנאום. הקבורה כמרקיז והחזרת כבוד המלך בהמשך הם שלבים שונים. פ' א.ת.]

בשנה השמינית לשׁיאו־וָן חמל הקיסר על מלך חואי־נאן. למלך היו ארבעה בנים, כולם בני שבע או שמונה. העניק לאן תואר מרקיז פו־לינג, לבּוֹ תואר מרקיז אן־יאנג, לצָה תואר מרקיז יאנג־ג׳ואוּ וללּיאנג תואר מרקיז דונג־צָ׳נג.[א]

בשנה השתים־עשרה לשׁיאו־וָן חיברו אנשים מן העם שיר על המלך לִי של חואי־נאן:

״צ׳ה אֶחָד שֶׁל בַּד — עוֹד אֶפְשָׁר לִתְפֹּר;
דואוּ דֹּחַן — עוֹד אֶפְשָׁר לְכָתֹּשׁ.
שְׁנֵי אַחִים אֵינָם יְכוֹלִים לָשֵׂאת זֶה אֶת זֶה.״

כששמע זאת הקיסר, נאנח ואמר: ״יאוֹ ושוּן הגלו את בני משפחתם, ודוכס ג׳ואוּ הרג את גואן וצאי; העולם קורא להם חכמים. מדוע? מפני שלא פגעו בציבור למען הפרט. האם העולם סבור שחמדתי את נחלת מלך חואי־נאן?״ העביר את מלך צָ׳נג־יאנג למלוך בנחלת חואי־נאן הקודמת, והעניק בדיעבד למלך חואי־נאן את כינוי הכבוד ״המלך לִי״. הקים גן קבר והשיב את סדרי הטקס כמקובל אצל נסיכי המדינות.[ב]

בשנה השש־עשרה לשׁיאו־וָן הועבר שׁי, מלך חואי־נאן, בחזרה לצָ׳נג־יאנג הקודמת. הקיסר חמל על המלך לִי של חואי־נאן: בהפרת החוק ובסטייה מן הסדר הביא על עצמו אובדן מדינתו ומוות מוקדם. לכן המליך את שלושת בניו:

יא. [歲八七 נמסר כטווח גיל, לא כגיל מדויק לכל אחד מארבעת הבנים. 成東 שבפסקה זו נשמר בתעתיק דונג־צָ׳נג; אין מחליפים את הסימן הסיני ב־城東 שבפסקה 13. פ׳ א.ת.]

יב. [שיר העם מובא במלואו ואינו מוחלף בפתגם עברי. 尺 ו־斗 נשמרים כצ׳ה ודואו, בלי המרה ליחידות עבריות או מודרניות. הצדקת היחס לאח באמצעות חכמי העבר היא דברי הקיסר. 復 אינו מושלם כאן כפטור מס של יישוב בלי בירור; התרגום נשאר בהשבת סדרי כבוד הקבר. שלוש שורות השיר נשמרו והמילים העבריות שבהן נערכו בכתיב חסר ונוקדו; הגיית שתי המידות עוד טעונה בירור. הפרוזה שלפני השיר ואחריו לא נוקדה. פ׳ א.ת.]

אן, מרקיז פּוּ־לינג, נעשה מלך חוּאי־נאן; בּוֹ, מרקיז אן־יאנג, נעשה מלך חֶנג־שאן; וצָה, מרקיז יאנג־ג׳וֹאוּ, נעשה מלך לוּ־ג׳יאנג. נחלת המלך לִי הושבה להם וחולקה לשלושה חלקים. ליאנג, מרקיז דוֹנג־צֶ׳נג, מת קודם לכן ולא היה לו יורש.[ג]

בשנה השלישית לשׁיאוֹ־ג׳ינג מרדו שבע המדינות של וּ וצ׳וּ. שליח וּ הגיע לחוּאי־נאן, ומלך חוּאי־נאן רצה לגייס צבא ולהיענות לו. ראש ממשלתו אמר: ״אם המלך הגדול אכן מבקש לגייס צבא ולהיענות לוּ, אבקש להיות המפקד.״ המלך מסר לו את הצבא. לאחר שקיבל את הפיקוד, שמר ראש הממשלה על העיר; לא ציית למלך אלא פעל למען האן. גם האן שלחה את מרקיז צ׳וּ־צֶ׳נג להוביל צבא לעזרת חוּאי־נאן, ובזכות זאת נשמרה חוּאי־נאן בשלמותה. שליח וּ הגיע ללוּ־ג׳יאנג. מלך לוּ־ג׳יאנג לא נענה לו, אך החליף שליחויות עם יוּאֶה. שליח וּ הגיע לחֶנג־שאן, ומלכה נשאר נאמן בלי מחשבה אחרת.

בשנה הרביעית לשׁיאוֹ־ג׳ינג, לאחר שכבר הובסו וּ וצ׳וּ, בא מלך חֶנג־שאן לחצר. הקיסר ראה בו נאמן וישר וניחם אותו על תלאותיו: ״הדרום נמוך ולח.״ העבירו למלוך בג׳י־בֵּיי ובכך גמל לו. כשמת, העניק לו כינוי ״המלך ג׳ן״. מלך לוּ־ג׳יאנג גבל ביוּאֶה ושלח אליה שליחים פעמים רבות; לכן הועבר להיות מלך חֶנג־שאן ולמלוך מצפון לנהר. מלך חוּאי־נאן נשאר כקודם.[ד]

ג. [״מת קודם לכן״ מסביר מדוע שלושה בנים נעשים מלכים אחרי מניין הארבעה בפסקה 11; אין מוחקים את אחד הבנים כדי ליישר את הרשימות. 東城 כאן נשמר בצורתו הסינית השונה מ־東成 לעיל. שׁי הוא המלך המועבר, לא שם נוסף של אן. פ' א.ת.]

ד. [ראש הממשלה של חוּאי־נאן פועל בניגוד לרצון מלכו; אין הופכים את שמירת המדינה להוכחה שהמלך עצמו סירב למרד. שלוש תגובות האחים ושלוש העברות הנחלות נשמרות בנפרד. ג׳ן (貞) הוא כינוי שלאחר המוות, לא שם אישי חדש. אין משלימים את שם ראש הממשלה או המרקיז מן הפירוש. פ' א.ת.]

אן, מלך חוּאי־נאן, אהב לקרוא ספרים ולפרוט בצ׳ין. לא אהב לצוד בחצים המחוברים לחוט, לעסוק בציד עם כלבים וסוסים או לדהור. ביקש גם לעשות מעשי חסד בסתר, לטפל בעם ולהפיץ את שמו הטוב בעולם. מדי פעם התרעם על מות המלך לִי ורצה למרוד, אך עדיין לא הייתה לו הזדמנות. בשנה השנייה לג׳ן־יוּאן בא מלך חוּאי־נאן לחצר. היה מיודד מכבר עם מרקיז וו־אן, שהיה אז מפקד הצבא הראשי. המרקיז יצא לקראתו בבָּה־שאנג ואמר לו: ״כעת אין לקיסר יורש עצר. המלך הגדול הוא נכדו ממש של הקיסר גאוֹ, נוהג בחסד ובצדק, וכל העולם שמע זאת. אם יום אחד תאחר המרכבה הקיסרית לצאת, מי יעלה לכס מלבדך?״ מלך חוּאי־נאן שמח מאוד והעניק למרקיז וּ־אן זהב ורכוש בנדיבות. קשר אליו אורחים בסתר, טיפל בעם ועסק בענייני מרד.

בשנה השישית לג׳ן־יוּאן נראה כוכב שביט, ומלך חוּאי־נאן ראה בו בליבו אות חריג. מישהו אמר לו: ״כשיצא צבא וּ בעבר, נראה כוכב שביט באורך צָ׳ה אחדים, ובכל זאת זרם דם על פני אלף לי. כעת זנב השביט חוצה את כל השמיים; ודאי תקום מלחמה גדולה בעולם.״ המלך סבר שאין לקיסר יורש עצר, ואם יחול שינוי בעולם יתחרו כל נסיכי המדינות. הגביר את הכנת כלי הנשק וציוד התקיפה והמלחמה, וצבר זהב וכסף לשחד ולהעניק מתנות לנסיכי המחוזות והמדינות, למלומדים נודדים ולבעלי כישרון יוצא דופן. אנשי הוויכוח שחיברו תוכניות המציאו דברי אותות כוזבים וחנפו למלך. הוא שמח והעניק הרבה זהב וכסף, ותוכניות המרד העמיקו.[טו]

למלך חוּאי־נאן הייתה בת, לינג, חכמה ובעלת כושר דיבור. המלך אהב אותה והעניק לה כסף רב פעמים רבות, כדי שתאסוף מידע פנימי בצ׳אנג־אן ותקשור

קשרים עם מקורבי הקיסר. בשנה השלישית ליואן־שואו העניק הקיסר למלך חואי־נאן משענת ומקל, ופטר אותו מביקור בחצר. למלך הייתה מלכה בשם טו, שאהב והעדיף. היא ילדה את יורש העצר צ׳ין. צ׳ין לקח לאישה את נכדתה של הקיסרית האם וואנג — בתה של גבירת שיו־צ׳נג. המלך הכין ציוד למרד וחשש שאשת יורש העצר תגלה ותדליף את העניינים אל החצר. לכן תכנן עם יורש העצר שיעמיד פנים שאינו אוהב אותה, ובמשך שלושה חודשים לא חלקו משכב. המלך העמיד פנים שהוא כועס על יורש העצר וכלא אותו יחד עם אשתו בחדר פנימי לשלושה חודשים, אך יורש העצר לא קרב אליה כלל. היא ביקשה לעזוב; המלך הגיש איגרת התנצלות ושלח אותה לביתה. המלכה טו, יורש העצר צ׳ין והבת לינג זכו לאהבת המלך ולחסדו, השתלטו על סמכות המדינה, גזלו שדות ובתים מבני העם והביאו לכליאת אנשים בלא הצדקה.[טז]

בשנה החמישית ליואן־שואו למד יורש העצר להשתמש בחרב, וחשב שאין אדם המשתווה לו. שמע שליי בֵּיי, מן הלאנג־ג׳ונג, מיומן; זימנו להתאמן עימו. בֵּיי ביקש לוותר פעם ופעמיים, אך פגע ביורש העצר בשוגג. יורש העצר כעס ובֵּיי פחד. באותה עת היו המבקשים להצטרף לצבא הולכים לבירה, ובֵּיי ביקש לצאת להילחם בשיונג־נו. יורש העצר צ׳ין השמיץ אותו פעמים רבות בפני

טו. [琴鼓 הוא נגינה בצ׳ין, לא תיפוף. 駕晏車宮 הוא כינוי עקיף למות הקיסר; ״תאחר המרכבה״ משמר את הדימוי ואין מדובר באיחור נסיעה שגרתי. דברי השביט והמניין אלף לי הם טיעונו של הדובר, לא אישור אסטרונומי או תחזית של המהדורה. אין מוסיפים את שמונת אורחי המלך ששמותיהם נמסרים בפירוש. פ' א.ת.]

טז. [אשת צ׳ין היא נכדתה של הקיסרית האם ובתה של גבירת 君成修; אין הופכים את גבירת שיו־צ׳נג עצמה לנכדה ובכך מוסיפים דור. 几杖 הם אותות כבוד המוזכרים עם הפטור מן הביקור. שני פרקי שלושת החודשים נשמרים, בלי איחוד לשהייה אחת. 詳 הוא כעס למראית עין, כחלק מן המזימה המשפחתית. פ' א.ת.]

המלך. המלך ציווה על ראש הלאנג־ג׳וֹנג לסלקו ממשרתו כדי להרתיע אחרים. בֵּיי נמלט לצ׳אנג־אן והגיש איגרת כדי להסביר את עניינו. בצו הועברה הפרשה לממונה על המשפט ולחֶה־נאן. חֶה־נאן חקרה וזימנה את יורש העצר של חוּאי־נאן למעצר. המלך והמלכה תכננו שלא לשלוח אותו, אלא לגייס צבא ולמרוד; התלבטו, ויותר מעשרה ימים לא הכריעו. אז הגיע צו לחקור את יורש העצר במקום.

באותה עת כעס ראש ממשלת חוּאי־נאן על סגן ראש שוֹאוּ־צ׳וּן, שעיכב את יורש העצר ולא שלחו בעקבות הזימון, והאשימו בחוסר כבוד. המלך ביקש מראש הממשלה להקל, אך הוא לא נענה. המלך שלח אדם להגיש איגרת האשמה נגדו, והפרשה הועברה לממונה על המשפט לחקירה. עקבותיה קשרו גם את המלך. הוא שלח אנשים לרגל אחר שרי האן ונכבדיה, והם ביקשו לעצור ולחקור אותו. המלך חשש שהעניין ייחשף. יורש העצר צ׳ֶן הציע: ״אם שליח האן יעצור את המלך, הורה לאנשים ללבוש בגדי שומרים ולאחוז בהלברדים בחצר. אם יקרה לידך דבר שאינו כשורה, ידקרו אותו למוות. גם אני אשלח אנשים לדקור למוות את מפקד המשמר של חוּאי־נאן; אז נקים צבא, ולא יהיה מאוחר.״

באותה עת לא אישר הקיסר את בקשת השרים, אלא שלח את הוֹנג, מפקד המשמר של האן, לחקור ולבדוק את המלך במקום. כששמע המלך ששליח האן בא, נערך לפי תוכנית יורש העצר. כשהגיע המפקד ראה המלך שפניו נינוחות ושהוא שואל רק על סילוק לֵיי בֵּיי. המלך העריך שאין דבר חמור נגדו ולא פעל. המפקד שב ודיווח. השרים שחקרו אמרו: ״אן, מלך חוּאי־נאן, מנע מלֵיי בֵּיי ואחרים לצאת להילחם בשׁיוֹנג־נוּ וסיכל צו גלוי. יש להוציאו להורג בשוק.״ הצו לא אישר זאת. ביקשו להדיחו מן המלוכה, והצו לא אישר. ביקשו לגרוע חמישה מחוזות מנחלתו, והצו הורה לגרוע שניים. שלחו את מפקד

המשמר הוֹנג למחול על אשמת המלך ולהענישו בגריעת נחלה. כשנכנס לתחום חוּאי־נאן הכריז על החנינה. המלך שמע תחילה ששרי האן ביקשו להורגו, וטרם ידע שקיבל רק גריעת נחלה. כששמע שהשליח בא, חשש שיעצור אותו, ושוב תכנן עם יורש העצר לדוקרו לפי התוכנית הקודמת. כשהגיע המפקד בירך אותו, ולכן המלך לא פעל. לאחר מכן הצטער ואמר: ״אני נוהג בחסד ובצדק, ובכל זאת גורעים מנחלתי; בושה גדולה היא לי.״ אחרי גריעת הנחלה העמיק מלך חוּאי־נאן עוד יותר בתוכניות המרד. כששליחים שבאו דרך צ׳אנג־אן השמיעו דברי כזב על אותות ואמרו שלקיסר אין בן ושאין סדר בהאן, שמח; ואם אמרו שחצר האן מתנהלת היטב ושיש לו בן, כעס וקבע שאלה דברי שקר, שאינם נכונים.[יז]

יומם ולילה עיין המלך עם וּ בֵּיי, דְזוּאוֹ וּ ואחרים במפת הארץ, וסידר את הצבא לפי דרכי הכניסה. אמר: ״אין לקיסר יורש עצר. אם תאחר המרכבה הקיסרית לצאת, ודאי יזמנו שרי החצר את מלך ג׳יאוֹ־דוֹנג, ואם לא — את מלך צ׳אנג־שאן; נסיכי המדינות יתחרו זה בזה. האם אוכל להישאר בלי הכנות? אני נכדו של גאו־דזוּ ונוהג בעצמי בחסד ובצדק. הוד מלכותו נוהג בי בנדיבות, ואני יכול לסבול זאת; אבל לאחר רבבת הדורות, האם אוכל לפנות צפונה כנתין ולשרת נער צעיר!״[יח]

יז. [郎中令 הוא המוציא לפועל את פיטורי לֵיי בֵּיי, לא המפוטר; התרגום אינו מאמץ פירוש שעלול להפוך את היחס הזה. 訊即 נקרא כחקירה במקום לפי ״סוּאוֹ־יין״, בניגוד לזימון הקודם לחֶה־נאן. הוֹנג נשמר בשם המקוצר, בלי השלמת שם משפחה. נשמרו שני ביקורי מפקד המשמר, שתי הכנות להתנקשות ושלוש הצעות העונש שנדחו או צומצמו. חמישה מחזות מוצעים ושניים שנגרעו אינם מיושרים. דברי המלך על חסדו הם דבריו, לא אישור של המהדורה. פ' א.ת.]

יח. [萬晏 ו־後世之 הם כינויים עקיפים למות הקיסר; אין מבינים את האחרון כהמתנה ממשית של רבבת דורות. 面北 מתאר את תנוחת הנתין מול שליטו. מפת הארץ אינה מיוחסת כאן לעת העתיקה הרחוקה, וזהות שני המלכים אינה מורחבת בשמותיהם מתוך הפירוש. פ' א.ת.]

המלך ישב בארמון המזרחי וזימן את וּ בֶּיי לתכנן עימו. אמר: ״המפקד, גש הנה.״ בֶּיי השיב בצער: ״הקיסר הקל ומחל למלך הגדול; כיצד שוב אתה משמיע דברים שיאבדו את המדינה! שמעתי שדְזֶה־שׁוּ הוכיח את מלך וּ, והמלך לא קיבל את דבריו. אז אמר: ‘כבר אני רואה איילים משוטטים על במת גוּ־סוּ.’ גם אני רואה כעת קוצים גדלים בארמון, והטל מרטיב את הבגדים.״ המלך כעס, עצר את הוריו של וּ בֶּיי וכלא אותם לשלושה חודשים. שוב זימן אותו ושאל: ״המפקד, האם אתה מסכים עימי?״ בֶּיי אמר: ״לא; באתי רק לפרוש לפני המלך הגדול את התוכנית. שמעתי שבעל השמיעה החדה שומע במקום שאין בו קול, ובעל הבינה רואה עוד לפני שיש צורה. משום כך, כל רבבת מעשיו של החכם זוכים לביטחון שלם. בעבר פעל המלך וָן פעם אחת והישגו ניכר באלף דורות; ביתו נמנה עם שלוש השושלות. זה מה שנקרא לפעול לפי לב השמיים, ולכן כל העולם הלך אחריו בלא תיאום מראש. זה דבר שאפשר לראותו לאורך אלף שנים. גם צ׳ין של מאה השנים, וּוּ וצ׳וּ מן הזמן הקרוב, די בהם להמחיש את קיומן ואובדנן של מדינות. אינני מעז להימנע מן העונש שנענש בו דְזֶה־שׁוּ; הלוואי שהמלך הגדול לא יקשיב כפי שהקשיב מלך וּ.

״בעבר ניתקה צ׳ין את דרך החכמים, הרגה אנשי ידע, שרפה את ‘ספר השירים’ ואת ‘ספר המסמכים’, נטשה את הטקס והצדק, רוממה מרמה וכוח והסתמכה על עונשים. העבירה דגן משפת הים אל שִׁי־חֶה. באותה עת עמלו הגברים בחריש, ולא היה להם די אפילו בשיירי תסיסה ובסובין; הנשים טוו, ולא היה די לכסות את גופן. שלחה את מָנג טיָן לבנות את החומה הגדולה, אלפי לי ממזרח למערב. מאות אלפי חיילים הוצבו תמיד חשופים תחת כיפת השמיים; המתים היו רבים מספור, גופות מוטלות על פני אלף לי ודם זרם בשדות. כוח העם אזל, וחמישה מכל עשרה בתי אב רצו להתקומם.

״ועוד שלחה את שׁוּ פּוּ אל הים לחפש דברים מופלאים של האלים. כששב המציא סיפור כוזב: ‘ראיתי אל גדול בים. הוא שאל: «האם אתה שליח הקיסר מן המערב?» השבתי: «כן.» שאל: «מה אתה מבקש?» אמרתי: «אבקש תרופה להאריך ימים ולהוסיף שנות חיים.» האל אמר: «מתנות מלך צ׳ין שלך דלות; תוכל לראות אך לא לקחת.» מיד הוליך אותי לדרום־מזרח, להר פֶּנג־לאי. ראיתי ארמונות ושערים עשויים מג׳ה, ושליח שצבעו נחושת וצורתו דרקון, ואורו האיר מעלה עד השמיים. השתחוויתי פעמיים ושאלתי: «מה ראוי להביא כמתנה?» אל הים אמר: «אם תביא נערים טובים ובתולות ואת תוצרת כל בעלי המלאכה, תזכה בכך.»’ קיסר צ׳ין שמח מאוד, שלח שלושת אלפים נערים ונערות, ציידם בזרעי חמשת הדגנים ובכל בעלי המלאכה, והם יצאו לדרך. שׁוּ פּוּ מצא מישור וביצות נרחבות, נשאר שם למלוך ולא חזר. העם כאב והתגעגע, ושישה מכל עשרה בתי אב רצו להתקומם.

״ועוד שלחה צ׳ין את המפקד טוּאוֹ מעבר לחמשת הרכסים לתקוף את מאה עמי יוּאֶה. המפקד טוּאוֹ ידע שארץ המרכז מותשת מאוד, נשאר למלוך ולא חזר. שלח איגרת וביקש שלושים אלף נשים שאין להן בעל ובית, כדי שיתקנו בגדים לחיילים. קיסר צ׳ין אישר לו חמישה־עשר אלף. ליבות העם נפרדו והשלטון התפורר, ושבעה מכל עשרה בתי אב רצו להתקומם. אורח אמר לקיסר גאוֹ: ‘הגיעה העת.’ הקיסר אמר: ‘המתן; חכם עתיד לקום בדרום־מזרח.’ בתוך פחות משנה קמו צ׳ן שֶׁנג וּ גואנג. הקיסר גאוֹ התחיל בפֶּנג ובפֵּיי; משקרא קריאה אחת, נענו לו אנשים רבים מספור בעולם, בלא תיאום מראש. זה מה שנקרא לנצל נקודת תורפה ולהמתין להזדמנות, לפעול מתוך אובדנה של צ׳ין. העם השתוקק לכך כמו בצורת המייחלת לגשם. כך קם מתוך שורות הצבא ונעשה בן השמיים; הישגו עלה על זה של שלושת המלכים ומעלתו נמסרת בלי קץ.

״כעת רואה המלך הגדול כמה בקלות השיג הקיסר גאוֹ את העולם; אך האם אינך מתבונן בוּ ובצִי של העת הקרובה? מלך וּ קיבל תואר זקן בית ליוּ ופטור מן הביקור בחצר; שלט באוכלוסיית ארבעה מחוזות, ונחלתו התפרשה על אלפי לִי. בתוכה התיך נחושת ויצק מטבעות, במזרח הרתיח מי ים למלח, ובמעלה הנהר לקח עצים מג׳יאנג־לינג לבניית ספינות. מטענה של ספינה אחת השתווה לעשרות עגלות בארץ המרכז. המדינה הייתה עשירה והעם רב. חילק פנינים, ירקן, זהב ומשי לשחד את הנסיכים, בני בית המלוכה והשרים הגדולים; רק בית דוֹאוּ לא השתתף. כשהושלמה התוכנית גייס צבא ויצא מערבה. הוכה בדא־ליאנג, הובס בחוּ־פוּ, נמלט מזרחה והגיע לדאן־טוּ. אנשי יוּאֶה תפסו אותו; הוא מת ופולחן אבותיו נכרת, והיה ללעג בעולם. מדוע לא יכול היה להצליח, על אף המוני וּ ויוּאֶה? מפני שפעל נגד דרך השמיים ולא ידע את העת. כעת אין לצבא המלך הגדול אפילו עשירית מצבאות וּ וצִוּ, ושלוות העולם גדולה פי רבבה משהייתה בימי צִין. הלוואי שהמלך ינהג לפי עצתי. אם לא ינהג לפיה, כבר אני רואה שמפעלו ייכשל ודבריו ייחשפו תחילה. ״שמעתי שוֵי־דְזֶה עבר במדינתו לשעבר והתעצב, ואז חיבר את ׳שיר החיטה המשגשגת׳; כאב את סירובו של ג׳וֹאוּ לשמוע לנסיך בִּי גאן. משום כך אמר מָנג־דְזֶה: ׳ג׳וֹאוּ היה נכבד כבן השמיים, אך במותו לא השתווה אפילו לאדם פשוט.׳ ג׳וֹאוּ כבר ניתק עצמו מן העולם זמן רב קודם; לא ביום מותו נטש אותו העולם. גם אני כואב בליבי שהמלך הגדול נוטש מעמד של שליט אלף מרכבות. ודאי יינתן לך כתב המצווה לשים קץ לחייך, ותמות בארמון המזרחי לפני כל שריך.״ אז נקשרה במלך רוח של תרעומת ולא השתחררה; הדמעות מילאו את ארובות עיניו וזרמו לרוחב פניו. קם, עבר במדרגות והלך.[יט]

למלך היה בן מפילגש, בּוּ־האי, הבכור בבניו, אך המלך לא אהב אותו. המלך, המלכה ויורש העצר לא מנו אותו כבן וכאח. לבּוּ־האי היה בן בשם ג׳ינְג, בעל כישרון רב וגאווה. תמיד התרעם על שיורש העצר אינו מכיר באביו. ועוד התרעם שבאותה עת כל הנסיכים יכלו לחלק נחלות לבניהם ולאחיהם ולעשותם מרקיזים, ואילו בחואי־נאן היו רק שני בנים: אחד יורש עצר, ואביו של ג׳ינְג לבדו לא נעשה מרקיז. ג׳ינְג קשר קשרים בסתר וביקש להלשין על יורש העצר ולהכשילו, כדי שאביו יתפוס את מקומו. יורש העצר ידע זאת ועצר את ג׳ינְג והלקה אותו פעמים רבות. ג׳ינְג ידע היטב על תוכנית יורש העצר להרוג את מפקד המשמר של האן. בשנה השישית ליואן־שואו שלח את ידידו ג׳ואנג ג׳ה משׂואוּ־צ׳וּן להגיש איגרת לבן השמיים:

״תרופה חריפה מרה לפה אך מועילה למחלה; דבר נאמן מנוגד לאוזן אך מועיל להתנהגות. כעת ג׳ינְג, נכד מלך חואי־נאן, הוא בעל כישרון רב. המלכה טוּ ובנה, יורש העצר צ׳ינְג, מקנאים בו תמיד ופוגעים בו. אביו בּוּ־האי חף מפשע, אך עוצרים אותו שוב ושוב על דעת עצמם ורוצים להורגו. ג׳ינְג נמצא כעת ואפשר לזמנו ולחקור אותו; הוא יודע היטב את ענייניה הסודיים של חואי־נאן.״ האיגרת הגיעה לקיסר. העביר את הפרשה לממונה על המשפט, והוא העבירה לחֶה־נאן לחקירה. באותה עת היה שֶׁן צ׳ינג, נכד מרקיז בּי־יאנג

יט. [כל נאום וו בֵּיי נמסר, לרבות הסיפור שהוא מייחס לשׂוּ פוּ והמספרים חמישה, שישה ושבעה מתוך עשרה; אין מציגים את סיפור האל כדיווח מאומת של המהדורה. 振 נמסר לפי הפירוש על נערים ובתולות. 芝 נשמר כג׳ה, בלי זיהוי בוטני. אין משלימים את יעד שׂוּ פוּ ביפן או באי מן הפירוש. 酒祭氏劉 נמסר כאן כתואר זקן בית ליו. 越吳 שבשאלה נשמר כוו ויואֶה, אף שבהשוואה הבאה מופיע 楚吳. מניין מאה השנים, ההשוואות פי רבבה ועשירית, ושלושת אלפי הנערים ושלושים אלף לעומת חמישה־עשר אלף הנשים אינם מתוקנים לשם התאמה היסטורית. בתמונה 4012 של דפוס ״ארבעת האוצרות״ 王 נדפס בגוף; סימון ההשלמה שבוויקי הוסר והתרגום הותאם. פ' א.ת.]

לשעבר, מיודד עם ראש הממשלה גוֹנג־סוּן הוֹנג. התמרמר על שהמלך לִי של חוּאי־נאן הרג את סבו, וביקש מהוֹנג בדקדקנות לחקור את ענייני חוּאי־נאן. הוֹנג חשד שיש תוכניות מרד וחקר את הפרשה עד תום. כשחקרה חֶה־נאן את ג׳ין, דבריו קשרו את יורש העצר ואת חבריו.

מלך חוּאי־נאן דאג ורצה לפעול. שאל את וּ בֵּיי: ״האם חצר האן מתנהלת בסדר או בתוהו?״ בֵּיי אמר: ״העולם מתנהל בסדר.״ הדבר לא מצא חן בעיני המלך. שאל: ״מדוע אתה אומר שיש סדר בעולם?״ בֵּיי אמר: ״התבוננתי בממשל החצר, בצדק שבין השליט לשריו, בקרבה שבין האב לבנו, בהבחנה שבין איש לאשתו ובסדר שבין מבוגר לצעיר — הכול מתנהל כראוי. החלטות הקיסר נוהגות בדרך הקדמונים; אין פגם במנהגים ובסדרים. סוחרים עשירים בעלי מטען רב נעים בכל העולם; כל הדרכים פתוחות, ולכן המסחר מתקיים. נאן־יוּאֶה מכירה בשלטון, בני צ׳יאנג ובּוֹ מביאים מנחות, דוֹנג־אוֹ נכנעה; הרחיבו את צ׳אנג־יוּ ופתחו את שוּאוֹ־פאנג. כנפי שׁיוֹנג־נוּ נשברו ונפגעו; איבדו תמיכה ואינם מתאוששים. אף שעדיין אין זו תקופת השלום הגדול הקדומה, בכל זאת יש סדר.״ המלך כעס ובֵּיי ביקש מחילה על אשמה שעונשה מוות.

המלך שאל עוד: ״אם תפרוץ מלחמה ממזרח להרים, ודאי תשלח האן את המפקד הגדול להוביל ולשלוט שם. איזה אדם הוא לדעתך?״ בֵּיי אמר: ״ידידי חואנג יי יצא עם המפקד הגדול נגד שׁיוֹנג־נוּ. כששב אמר לי: ‘המפקד הגדול נוהג בנכבדים בכבוד ובחיילים בחסד; כולם שמחים לשרת אותו. הוא רוכב במעלה ההרים ובמורדם כאילו הוא עף, וכישרונו עולה על כל אדם.’ לדעתי, אדם בעל יכולת כזאת, שהוביל צבא פעמים רבות ומכיר את המלחמה, לא קל לעמוד מולו. גם צאוֹ ליאנג, הממונה על קבלת אורחים, בא בשליחות מצ׳אנג־אן ואמר שפקודות המפקד הגדול ברורות, שהוא אמיץ מול האויב ותמיד מקדים את חייליו. כשהם חונים והבאר הנחפרת טרם נפתחה, הוא ממתין עד

שכל החיילים יקבלו מים לפני שיעז לשתות. כשהצבא מסיים, הוא ממתין עד שכל החיילים יחצו את הנהר ורק אז חוצה. את כל הזהב והמשי שהעניקה לו הקיסרית האם העניק לקציני הצבא. אפילו מצביאי העבר הנודעים לא עלו עליו.״ המלך שתק.[כ]

מלך חוּאי־נאן ראה שג׳ין כבר זומן ונחקר, וחשש שסודות המדינה עומדים להיחשף. רצה לפעול, אך בֵּיי שוב ראה בכך קושי. שאל אותו: ״האם יציאת וּ למלחמה הייתה נכונה או שגויה לדעתך?״ בֵּיי אמר: ״שגויה. מלך וּ היה בשיא העושר והמעמד; פעל שלא כראוי, מת בדאן־טוּ, ראשו ורגליו הופרדו ולא נותרו צאצאים. שמעתי שהתחרט מאוד. הלוואי שהמלך יחשוב היטב ולא יעשה את הדבר שמלך וּ התחרט עליו.״ המלך אמר: ״אדם מת למען מילה אחת בלבד. ועוד, מה ידע וּ על מרד? יותר מארבעים מפקדי האן עברו בצָ׳נג־גאוֹ ביום אחד. כעת אורה ללוֹאוּ חואן לתפוס תחילה את מעבר צָ׳נג־גאוֹ; ג׳וֹאוּ בֵּיי יוריד את צבא יינג־צ׳וּאן ויחסום את דרכי חואן־יוּאן ויי־צ׳וֶה; צ׳ן דינג יגייס את צבא נאן־יאנג לשמור על מעבר וּ. לנציב חֶה־נאן תישאר רק לוּאוֹ־יאנג — מה יש לדאוג? אבל מצפון לכאן עוד יש מעבר לין־ג׳ין, חֶה־דוֹנג, שאנג־דאנג, חֶה־נֵיי ומדינת ג׳אוֹ. אומרים: ‘אם חוסמים את מעבר צָ׳נג־גאוֹ, אין מעבר בעולם.’ נאחז במקומות המסוכנים של סאן־צ׳וּאן ונזמן את הצבא שממזרח להרים. מה דעתך על פעולה כזאת?״ בֵּיי אמר: ״אני רואה את אסונה ולא את

כ. [孽 נמסר כבן מפילגש, לא כגינוי מוסרי שהמתרגם מוסיף לילד. הנאום מתאר את סדרי המגדר והגיל של דוברו, לא קובע אותם כנורמה שלנו. 芷莊 נשמר בג׳ואנג ג׳ה, בלי החלפה ב־嚴 正 שבמקבילה. המלך, בנו ונכדו מובחנים; אין מבלבלים בין בוּ־האי לג׳ין. צ׳אנג־יוּ הוא תחום גבול לפי הפירוש, לא רק ״בוקיצות ארוכות״. 東山 נמסר ממזרח להרים, לא כמחוז המודרני שאנדונג. שם המפקד הגדול אינו מושלם כאן מן החוץ; חואנג יי וצאוֹ ליאנג הם המקורות שוּ בֵּיי מצטט. 深 購 נמסר זמנית כבקשת חקירה מפורטת; גוון התמורה או השידול שבו עוד טעון בירור. פ' א.ת.]

ברכתה.״ המלך אמר: ״דְזוּאוֹ וו, ג׳אוֹ שְׁיֶן וג׳וּ ג׳יאוֹ־רוּ סבורים כולם שיש בה ברכה, שתשעה מכל עשרה דברים יצליחו. רק אתה סבור שיש אסון ואין ברכה; מדוע?״ בֵּיי אמר: ״כל השרים ומקורבי המלך הגדול שידעו בעבר להפעיל אנשים כבר נכלאו בכלא הקיסרי; בקרב הנותרים אין מי שאפשר להשתמש בו.״ המלך אמר: ״לצ׳ן שֶׁנג ולוּ גואנג לא היה מקום אפילו לנעוץ מרצע. נאספו אלף איש וקמו בדא־דְזֶה; הניפו זרועות וצעקו, והעולם נענה להם. כשהגיעו מערבה לשׁ׳, היו להם מיליון ומאתיים אלף חיילים. כעת מדינתי אומנם קטנה, אך אפשר להשיג יותר ממאה אלף כשירים לנשק, ולא רק המון שנשלח לשירות גבול בעונש, עם מגלים, אזמלים וידיות חניתות. מדוע אתה אומר שיש אסון ואין ברכה?״

בֵּיי אמר: ״בעבר הייתה צ׳ין חסרת דרך ופגעה באכזריות בעולם. הוציאה את מערך רבבת המרכבות, בנתה את ארמון אֶ־פאנג, גבתה יותר ממחצית במס וגייסה לשירות גבול את אנשי הצד השמאלי של הרובע. אב לא יכול להעניק מנוחה לבנו ואח לא יכול להקל על אחיו. השלטון היה אכזרי והעונשים קשים; העולם סבל כאילו נחרך. כולם מתחו צווארם לצפות והטו אוזן להקשיב, זעקו בצער אל השמיים והכו על ליבם בתרעומת על הקיסר. לכן צעק צ׳ן שֶׁנג והעולם נענה. כעת הוד מלכותו שולט בעולם ומאחד את כל הארץ; אוהב את ההמונים ומפיץ חסד וברכה. עוד לא דיבר, וקולו מהיר מרעם וברק; עוד לא יצא הצו, והשפעתו נעה כרוח אלוהית. מה שהוא מחזיק בליבו מניע בכוחו רבבת לי; התחתונים נענים לעליון כמו צל והד. וגם כישרון המפקד הגדול אינו רק זה של ג׳אנג האן או יאנג שׁיוּנג. לדעתי השוואתך לצ׳ן שֶׁנג ולוּ גואנג שגויה.״ המלך אמר: ״אם כן, לפי דבריך אין דרך להסתמך על המזל?״ בֵּיי אמר: ״יש לי תוכנית דלה.״ שאל המלך: ״מהי?״

בֵּיי אמר: ״כעת אין לנסיכים כוונת בגידה ולעם אין תרעומת. אדמת מחוז

שוּאוֹ־פאנג רחבה, המים והעשב טובים, אך אין די במי שהועברו לשם למלא את הארץ. תוכניתי הדלה היא לזייף תזכיר של ראש הממשלה והצנזור, המבקש להעביר את נכבדי המחוזות והמדינות, בעלי החסות הלוחמנית ומי שנידונו לעונש נָאי או חמור ממנו; לתת להם חנינה שתסיר את אשמתם. את כל בעלי הרכוש שערכו חמש מאות אלף ומעלה יעבירו עם משפחותיהם למחוז שוּאוֹ־פאנג, יגייסו עוד חיילים משוריינים ויקצרו את מועד התייצבותם. עוד יזייפו כתב מעצר של הכלא הקיסרי מטעם הממונים על עבודות הציבור מימין ומשמאל ופקידי שאנג־לין שבבירה, כדי לעצור את יורשי העצר ומקורבי הנסיכים. כך יתרעם העם והנסיכים יפחדו; אז ישלחו את וּ בעל כושר הטיעון בעקבותיהם לשכנעם, ואולי יזכו במזל בהצלחה אחת מעשר.״ המלך אמר: ״אפשר לעשות זאת. ובכל זאת, לדעתי לא נצטרך להגיע עד כדי כך.״ אז הורה המלך לעבדי המדינה להיכנס לארמון ולעשות חותם קיסרי, חותמות ראש הממשלה, הצנזור, המפקד הגדול, קציני הצבא, פקידי דרגת אלפיים שִׁה המרכזית, מנהלי לשכות הבירה וסגניהם; וגם חותמות נציבי המחוזות הסמוכים ומפקדי צבאותיהם, סימני שליחות של האן וכובעי החוק. רצה לפעול לפי תוכנית וּ בֵּיי. שלח אנשים להעמיד פנים שעברו עבירה וללכת מערבה לשירות המפקד הגדול וראש הממשלה. כשיגייס צבא, יורה להם מיד לדקור למוות את צ׳ינג, המפקד הגדול, ולשכנע את ראש הממשלה להיכנע לו — קל כהסרת כיסוי.[כא]

המלך רצה לגייס את צבא מדינתו, אך חשש שראש הממשלה ובעלי דרגת אלפיים שִׁה לא יצייתו. תכנן עם וּ בֵּיי להרוג אותם תחילה: לביים שרפה בארמון, וכשיבואו ראש הממשלה והפקידים לכבותה — להורגם מיד.

התוכנית טרם הוכרעה. עוד רצה להורות לאנשים ללבוש בגדי לוכדי גנבים, לשאת כתב דחוף מסומן בנוצה ולבוא מן המזרח בקריאה: ״צבא נאן־יוּאֶה נכנס לגבול!״ כך ביקש לגייס צבא. שלח אנשים ללוּ־ג׳יאנג ולחוּ־ג׳י כלוכדי גנבים, אך טרם פעל. שאל את וּ בֵּיי: ״אם אקים צבא ואפנה מערבה, ודאי ייענו לי נסיכים; ואם איש לא ייענה, מה נעשה?״ בֵּיי אמר: ״נכבוש בדרום את חֶנג־שאן ונכה את לוּ־ג׳יאנג; לרשותנו ספינות שׁוּן־יאנג. נשמור על העיר שׁיא־ג׳ה, נאגד את מעגני ג׳יוּ־ג׳יאנג ונחסום את מוצא יוּ־ג׳אנג. נציב רובי־קשת חזקים על הנהר לשמור ולמנוע ירידה מנאן־ג׳וּן. במזרח נכבוש את ג׳יאנג־דוּ ואת חוּ־ג׳י, ובדרום נתקשר עם יוּאֶה החזקה. נתעקש ונחזיק בין הג׳יאנג לחוּאי, ועוד נוכל להאריך ימים וחודשים.״ המלך אמר: ״טוב; אין להחליף את התוכנית הזאת. ואם יהיה דוחק, נברח ליוּאֶה.״[כב]

אז הודיע הממונה על המשפט שעדותו של ג׳יָן, נכד המלך, קושרת את צ׳יָן, יורש העצר של חוּאי־נאן. הקיסר שלח מפקח משפטי, מינה אותו גם למפקד

כא. [緩樓 נשמר כלוֹאוּ חואן; חשד הפירוש שהסימן 樓 נוסף אינו רשות למחוק אותו בלי עדות. 被周 אינו מאוחד עם 被伍. ״מילה אחת״ נשמרת לפי הבסיס, אף שהפירוש מציע חלופות. 釩 תוקן ל־鐵 על פי גוף הטקסט בתמונה 4016 של דפוס ״ארבעת האוצרות״; תרגום המגלים והאזמלים נבדק ונשמר. 乘萬 נמסר כמערך רבבת מרכבות וסמל למעמד הקיסרי, לא כמניין סוסים ממשי. 左閻 ו־耐 הם מושגים חברתיים ומשפטיים, לא שמאל פוליטי ולא עונש מוות. בתמונה 4017 נדפס 逮以書逮獄詔: סימוני （逮） ו־ [逮] שבוויקי הוסרו, 以 החסר הושב, והתרגום הותאם לנוסח כתב המעצר ולתכליתו; פיסוק שמות הלשכות זמני. 武辯 נקרא כוּ בעל כושר הטיעון לפי שׁוּ גואנג, לא כ״ויכוח ומלחמה״. הכנת הזיופים וההתנקשויות נשמרת כדברי הקושרים, לא כהנחיה של המהדורה. פ' א.ת.]

כב. [盜求 הוא תפקיד לוכד גנבים, לא אדם המבקש לגנוב; 檄羽 הוא כתב גיוס דחוף מסומן בנוצה. שני תרגילי ההטעיה נשמרים כתוכניות, לא כשרפה או פלישה שהתרחשו. שמות המעגנים, מוצאי המים והערים לא הוחלפו ברשימה גאוגרפית מודרנית. שׁיא־ג׳ה נמסר לפי קריאת הפירוש. הארכת החיים והבריחה הן אופק התוכנית, לא הבטחת ניצחון. פ' א.ת.]

המשמר של חואי־נאן והורה לעצור את יורש העצר. כשהגיע לחואי־נאן ושמע עליו המלך, תכנן עם יורש העצר לזמן את ראש הממשלה ובעלי דרגת אלפיים שָׂה, להרוג אותם ולגייס צבא. זימן את ראש הממשלה והוא בא; הממונה על הפנים תירץ שהוא מחוץ למקום. מפקד המשמר אמר: "קיבלתי צו לשליחות, ואינני יכול לפגוש את המלך." המלך חשב שאין תועלת בהריגת ראש הממשלה לבדו כשהממונה על הפנים ומפקד המשמר אינם באים, ושחרר אותו. התלבט וטרם הכריע.

יורש העצר חשב שאשמתו היא התוכנית לדקור את מפקד המשמר של האן; שותפו לתוכנית כבר מת, וסבר שהפה שיעיד נסתם. אמר למלך: "כל השרים שאפשר להשתמש בהם כבר נכלאו; כעת אין די אנשים לפעול עימם. אם המלך יפעל שלא בעיתו, חוששני שלא יצליח. אבקש להיענות למעצר." גם המלך רצה לדחות ולנוח, והסכים. יורש העצר שיסף מיד את צווארו, אך לא מת. וּ בֵּיי הלך בעצמו אל הפקידים והודיע שקשר עם מלך חואי־נאן למרד; פרטי תוכניות המרד היו כפי שתוארו.[כג]

הפקידים עצרו את יורש העצר ואת המלכה, הקיפו את ארמון המלך וחיפשו ועצרו את כל אורחיו שבמדינה שקשרו עימו למרד. מצאו את ציוד המרד ודיווחו. הקיסר העביר את הפרשה לשרים ולנכבדים לחקירה. אלפי מרקיזים, בעלי דרגת אלפיים שָׂה ונכבדים נקשרו במזימת מלך חואי־נאן; כולם נענשו לפי חומרת אשמתם. צָה, מלך חֶנג־שאן, היה אחיו הצעיר של מלך חואי־נאן. עמד להתחייב במעצר מכוח הקשר המשפחתי, והפקידים ביקשו לעוצרו. בן

כג. [殊不 נמסר לפי הפירוש כ"לא מת"; אין הופכים את ניסיון ההתאבדות למוות, שכן יורש העצר נעצר ונענש בהמשך. 逮會 הוא היענות למעצר, לא ועידת מלחמה. 相 מגיע אך 史內 ו־中尉 אינם מגיעים; שלושתם נשמרים כתפקידים שונים. זיהוי השותף שכבר מת אינו מושלם מן החוץ. פ' א.ת.]

השמיים אמר: ״לכל נסיך מדינה משלו כבסיס; אין לחייב זה באשמת זה. דונו יחד עם מלכי המדינות והמרקיזים, אצל ראש הממשלה.״ פֶּנג־דזו, מלך ג׳או, והמרקיזים, עבדך ראנג ואחרים — ארבעים ושלושה איש — דנו בדבר. כולם אמרו: ״אן, מלך חואי־נאן, הוא מורד גדול חסר דרך; מזימתו ברורה ויש להוציאו להורג.״

דואן, מלך ג׳יאו־שי, הביע את דעתו: ״אן, מלך חואי־נאן, ביטל חוק ופעל ברשע. מחזיק בלב מרמה וזיוף כדי לשבש את העולם, מטעה את העם, בוגד במקדש האבות וממציא דברי אותות כוזבים. ׳אביבים וסתווים׳ אומר: ׳אל לשר להתכוון לכך; אם יתכוון, יומת.׳ אשמת אן חמורה מכוונה בלבד; צורת מזימת המרד כבר נקבעה. הכתבים, סימני השליחות, החותמות והמפות שראיתי, ושאר ראיות הבגידה וחוסר הדרך, ברורים. הוא מורד גדול חסר דרך ויש להחיל עליו את החוק. אשר לפקידי מדינתו מדרגת מאתיים שִׁה ומעלה והמקבילים להם, ולבני בית המלוכה והמקורבים שאינם נכללים בדין זה — מאחר שלא לימדו זה את זה כראוי, יש לפטר את כולם, להסיר את תואריהם ולעשותם בני מעמד שִׁה־וו; לא יורשו עוד לשרת כפקידים. מי שאינו פקיד יפדה אחרת את עונש מותו בזהב במשקל שני ג׳ין ושמונה ליאנג. כך תתגלה אשמת עבדך אן וכל העולם יֵדע את דרך השר והבן, ולא יעז עוד להחזיק כוונות רשע ובגידה.״

ראש הממשלה הונג, הממונה על המשפט טאנג ואחרים הודיעו לקיסר. בן השמיים שלח את ראש בית המלוכה, עם סימן שליחות, לדון במלך. לפני שהגיע, שיסף אן, מלך חואי־נאן, את צווארו והרג את עצמו. המלכה טו, יורש העצר צ׳ין וכל קושרי המרד הומתו עם משפחותיהם. בן השמיים רצה שלא להוציא להורג את וו בֵּיי, מפני שבדבריו הנאים הזכיר רבות את שבחי האן. הממונה על המשפט טאנג אמר: ״בֵּיי היה הראשון לפרוש למלך תוכנית מרד;

אין למחול על אשמתו.״ לכן הוצא בֵּיי להורג. המדינה בוטלה ונעשתה מחוז ג׳יו־ג׳יאנג.[כד]

לצָה, מלך חֶנג־שאן, ילדה המלכה צָ׳נג־שוּ שלושה ילדים: הבן הבכור שׂואנג נעשה יורש עצר; אחריו הבן שׂיאוֹ והבת וו־צאי. גם שׂוּ־לאי, אחת מנשותיו, ילדה ארבעה ילדים, בנים ובנות; והיפה ג׳וָה־ג׳י ילדה שני ילדים. שני האחים, מלכי חֶנג־שאן וחוּאי־נאן, תבעו זה מזה כיבוד כללי הנימוס, ומדי פעם לא הסתדרו. כששמע מלך חֶנג־שאן שמלך חוּאי־נאן מכין ציוד למרד, קשר גם הוא בליבו אורחים כדי להיענות לו, מחשש שמדינתו תיבלע בידיו.[כה]

בשנה השישית ליוּאן־גואנג בא מלך חֶנג־שאן לחצר. וֵיי צ׳ינג, הממונה שלו על קבלת אורחים, ידע אומנויות מיוחדות ורצה להגיש איגרת ולשרת את בן השמיים. המלך כעס; משום כך האשים אותו בעבירה שעונשה מוות, והכריחו במלקות להודות. הממונה על הפנים בחֶנג־שאן סבר שאין הדבר נכון ודחה את התיק. המלך שלח אדם להגיש איגרת האשמה נגד הממונה על הפנים. כשנחקר הממונה אמר שהמלך אינו צודק. המלך גם גזל פעמים רבות שדות של אנשים והרס קברים לעשותם שדות. הפקידים ביקשו לעצור ולחקור את מלך חֶנג־שאן. בן השמיים לא אישר, אך מינה לו בעצמו פקידים מדרגת

כד. [誅 במניין אלפי הנחקרים נמסר כעונשים לפי החומרה, בלי לקבוע שכל אחד הוצא להורג. 坐相當不 הוא דחיית חיוב אוטומטי של נסיך באשמת אחיו, לא זיכוי סופי של מלך חֶנג־שאן. מובאת 秋春 מתורגמת מסינית; 將 בה מציין כוונה, לא דרגת מפקד. 士伍 נמסר כמעמד פשוט, לא כחמישה חיילים. 比者 הם בעלי מעמד מקביל. זהב הפדיון נשמר בג׳ין וליאנג, בלי המרה מודרנית. 族 נמסר כהמתה עם בני משפחה בלי להוסיף מספר דורות שאינו במקור. ההתאבדות כאן היא של המלך אן, בניגוד לניסיון הכושל של צ׳ין בפסקה 23. פ' א.ת.]

כה. [שמות המלכה והילדים נשמרים כשמות, ולא מתורגמים לפי משמעות שׂיאוֹ או וו־צאי כמעלות ופגמים. שלושה, ארבעה ושני הילדים הם מניינים משלוש נשים שונות. ״מחשש שמדינתו תיבלע״ מסביר מניע שבסיפור, לא קביעה שהאחים כבר איחדו את מדינותיהם. פ' א.ת.]

מאתיים שָׁה ומעלה. המלך התמרמר וקשר קשר עם שׂי צָה וג׳אנג גואנג־צ׳אנג. חיפש אנשים היודעים את אומנות המלחמה ואת צפיית הכוכבים והאדים, שישהו עימו יומם ולילה ויתכננו בסתר את ענייני המרד.[כו]

המלכה צָ׳נג־שוּ מתה, ושׁוּ־לאי הועמדה למלכה. גם ג׳וֶה־ג׳י זכתה לחסד. השתיים קינאו זו בזו. ג׳וֶה־ג׳י השמיצה את המלכה שׁוּ־לאי בפני יורש העצר: ״שׁוּ־לאי שלחה שפחה להרוג בכישוף את אימו של יורש העצר.״ יורש העצר שמר בליבו טינה לשׁוּ־לאי. כשבא אחיה של המלכה לחָנג־שאן, שתה עימו יורש העצר ודקר אותו בסכין ופצעו. המלכה התמרמרה וכעסה, והשמיצה את יורש העצר בפני המלך פעמים רבות. וּ־צאי, אחותו הצעירה של יורש העצר, נישאה, נדחתה ושבה לביתה; קיימה יחסים אסורים עם עבד וגם עם אורח. יורש העצר נזף בה פעמים רבות. כעסה ולא באה עימו במגע. כששמעה המלכה, החלה לנהוג בוּ־צאי יפה. וּ־צאי ואחיה האמצעי שׁיאוֹ איבדו את אימם בילדותם ונקשרו למלכה. המלכה אהבה אותם כחלק מתוכניתה, ויחד השמיצו את יורש העצר; משום כך הכה אותו המלך והלקהו פעמים רבות.

בשנה הרביעית ליוּאן־שׁוּאוֹ פגע מישהו באם האומנת של המלכה. המלך חשד שיורש העצר שלח את הפוגע והלקה אותו. אחר כך חלה המלך; יורש העצר טען לעיתים שהוא חולה ולא טיפל בו. שׁיאוֹ, המלכה, וּ־צאי השמיצו אותו: ״יורש העצר אינו חולה באמת; אומר שהוא חולה, ועל פניו שמחה.״ המלך כעס מאוד ורצה להדיחו ולהעמיד את אחיו שׁיאוֹ. המלכה ידעה שהחליט להדיח את יורש העצר, ורצתה להדיח גם את שׁיאוֹ. הייתה לה משרתת

כו. [慶衛 נשמר כוֵיי צ׳ינג, בלי איחוד עם המפקד הגדול הנזכר קודם; דמיון התעתיק אינו זהות. 之服僵 הוא כפיית הודאה במלקות, לא הודאה חופשית. הקיסר מסרב למעצר אך מתערב במינוי הפקידים; שתי הפעולות מובחנות. 氣星候 הוא צפייה באותות שמימיים לצורך התוכנית, לא אישור מדעי של חיזוי אסטרולוגי. פ' א.ת.]

מיטיבה לרקוד שזכתה לחסד המלך. רצתה שהמשרתת ושׂיאוֹ יקיימו יחסים אסורים כדי להכתימו, ולהדיח את שני האחים ולהעמיד את בנה גואנג במקום יורש העצר. שׂואנג, יורש העצר, ידע זאת. חשב שהמלכה תשמיץ אותו בלי קץ, ורצה לקיים עימה יחסים אסורים כדי לסתום את פיה. כשהמלכה שתתה ניגש לברכה באריכות ימים, אחז בירכה וביקש לשכב עימה. המלכה כעסה והודיעה למלך. הוא זימנו ורצה לכפותו ולהלקותו.

יורש העצר ידע שהמלך מבקש תמיד להדיחו ולהעמיד את אחיו שׂיאוֹ. אמר למלך: ״שׂיאוֹ מקיים יחסים אסורים עם משרתת המלך, וּ־צאי עם עבד. המלך ידאג לאכול היטב; אבקש להגיש איגרת.״ פנה עורף למלך והלך. המלך שלח אנשים לעצור אותו, אך איש לא יכול למונעו; יצא בעצמו במרכבה לרדוף ולתפוס את יורש העצר. יורש העצר השמיע דברי השמצה כוזבים, והמלך כבל וכלא אותו בארמונו. שׂיאוֹ נעשה קרוב ואהוב יותר מיום ליום. המלך התפעל מכישרונו, מסר לו לשאת את חותם המלך, כינהו ״מפקד״, הורה שישב בבית חיצוני, נתן לו כסף רב ושם גייס אורחים. האורחים הבאים ידעו בסתר שלחוּאי־נאן ולחֶנג־שאן תוכניות בגידה, ושהו עימו יומם ולילה לעודדו.

המלך הורה לג׳יוּ הֶה ולצ׳ן שׂי, אורחיו של שׂיאוֹ מג׳יאנג־דוּ, לעשות מרכבות קרב וראשי חצים ולחרוט את חותם בן השמיים ואת חותמות המפקדים, השרים וקציני הצבא. חיפש יומם ולילה אנשי כוח כגון ג׳וֹאוּ צ׳יוּ, והזכיר שוב ושוב את התוכניות של מרד וּ וצ׳וּ כדי לקבוע את הסדרים. מלך חֶנג־שאן לא העז לחקות את מלך חוּאי־נאן ולבקש לעלות לכס בן השמיים. חשש שכשתקום חוּאי־נאן תבלע את מדינתו; חשב שאחרי שתצא חוּאי־נאן מערבה, יגייס צבא, יכבוש את התחום שבין הג׳יאנג לחוּאי ויחזיק בו. לכך קיווה.[כו]

בסתיו השנה החמישית ליואן־שואו היה מלך חֶנג־שאן אמור לבוא לחצר. בשנה השישית עבר בחואי־נאן. מלך חואי־נאן דיבר עימו כאח; הסירו את המחלוקות הקודמות והסדירו את ההכנות למרד. מלך חֶנג־שאן הגיש איגרת התנצלות בטענת מחלה, והקיסר העניק לו כתב הפוטר אותו מן הביקור בחצר.[כח]

בשנה השישית ליואן־שואו שלח מלך חֶנג־שאן אדם להגיש איגרת המבקשת להדיח את יורש העצר שואנג ולהעמיד את שיאו במקומו. כששמע שואנג, שלח את ידידו בַּאי יינג לצ׳אנג־אן להגיש איגרת שבה נאמר ששיאו עושה מרכבות קרב וראשי חצים ומקיים יחסים אסורים עם משרתת המלך; רצה בכך להכשיל את שיאו. בַּאי יינג הגיע לצ׳אנג־אן, ולפני שהגיש את האיגרת עצרו אותו הפקידים וכלאוהו בשל פרשת חואי־נאן. המלך שמע ששואנג שלח אותו, וחשש שיספר את סודות המדינה. הגיש איגרת נגדית ובה האשים את יורש העצר שואנג במעשים חסרי דרך שעונשם הוצאה להורג בשוק. הפרשה הועברה למחוז פֵּיי לחקירה.

בחורף השנה השביעית ליואן־שואו הורו השרים והנכבדים למחוז פֵּיי לחפש

כז. [האשמות בכישוף וביחסים אסורים נמסרות בשלבי ההאשמה שבסיפור; אין המתרגם מוסיף הוכחה עצמאית. 母假 מתפרש כאם אומנת לפי הפירוש. 后王孝 נקרא בפיסוק של שיאו והמלכה, לא כ״מלכה חסודה״. 食彊王 נמסר זמנית כאמירת ״דאג לאכול היטב״ לפני האיום בהגשת איגרת. המלכה מבקשת להכתים את שיאו באמצעות משרתת; יורש העצר מבקש לשכב עם המלכה עצמה — שני המעשים אינם מאוחדים. 赫救 נשמר בג׳יו הֶה, בלי החלפת 救 ב־枚 מן המקבילה. 車棚 הן מרכבות קרב, לא 車輦 שבפסקה 3; בדיקה מוגדלת של תמונה 4024 בדפוס ״ארבעת האוצרות״ תומכת בשמירת 棚 שבגוף, בלי אימוץ החלופה מן הפירוש הקטן. שאיפות שני המלכים נשמרות כשונות. פ׳ א.ת.]

כח. [״השנה השישית״ נשמרת בגוף מפני שהיא בבסיס, אף שבמקבילת שלושת הפירושים היא מסומנת למחיקה. אין מכריעים כרונולוגיה לפי סימון המקבילה בלבד. דברי האחים מסיימים את הריב שבסיפור, לא משנים את מניעיהם שתוארו קודם. פ׳ א.ת.]

ולעצור את קושרי המרד עם חוּאי־נאן שטרם נתפסו. מצאו את צ׳ן שׁי בבית שׁיאוֹ, בן מלך חֶנג־שאן. האשימו את שׁיאוֹ בהסתרתו ביודעין. שׁיאוֹ חשב שצ׳ן שׁי תכנן פעמים רבות עם המלך את המרד, וחשש שיחשוף אותו. שמע שלפי החוק מי שמתוודה ראשון מסיר את אשמתו; ועוד חשד שיורש העצר שלח את בָּאי יינג לחשוף את הפרשה. לכן התוודה תחילה והודיע על שותפיו למרד, ג׳יו הֶה, צ׳ן שׁי ואחרים.

הממונה על המשפט חקר ואימת. השרים והנכבדים ביקשו לעצור ולחקור את מלך חֶנג־שאן. בן השמיים אמר: ״אל תעצרו.״ שלח את מפקד המשמר אן ואת הממונה על המשלחות שׁי לחקור את המלך במקום. המלך השיב במלואו לפי פרטי האמת. הפקידים הקיפו כולם את הארמון ושמרו עליו. מפקד המשמר והממונה על המשלחות שבו ודיווחו. השרים ביקשו לשלוח את ראש בית המלוכה ואת הממונה על המשלחות לחקור את המלך יחד עם מחוז פֵּיי. כששמע המלך, שיסף את צווארו והרג את עצמו.

שׁיאוֹ התוודה ראשון על המרד ואשמתו הוסרה; אך בשל היחסים האסורים עם שפחת המלך הוצא להורג בשוק. גם המלכה שׁוּ־לאי, בשל הריגת המלכה הקודמת צָ׳נג־שוּ בכישוף, ויורש העצר שׁואנג, בשל האשמת המלך בחוסר כיבוד אב, הוצאו כולם להורג בשוק. כל קושרי המרד עם מלך חֶנג־שאן הומתו עם משפחותיהם. המדינה בוטלה ונעשתה מחוז חֶנג־שאן.[כט]

ההיסטוריון הגדול אומר: ״מה שנאמר ב׳סֵפֶר הַשִּׁירִים׳, ׳אֶת רוֹנג ודי מַכְּים, וְאֶת ג׳ינג ושוּ מַעֲנִישִׁים׳ — אמת הם הדברים! מלכי חוּאי־נאן וחֶנג־שאן היו בני משפחה קרובים, נחלותיהם אלף לי, והם נמנו עם נסיכי המדינות. אך לא עסקו במילוי תפקידם כשרי נחלות כדי לשרת ולסייע לבן השמיים; החזיקו רק

תוכניות רשע וסטייה וביקשו למרוד. דור אחר דור, אב ובן, איבדו את מדינותיהם פעמיים; איש מהם לא השלים את חייו, והיו ללעג בעולם. אין זו רק אשמת המלכים: גם מנהגיהם הקלים והשפעת שריהם, ששחקה אותם בהדרגה, גרמו לכך. הרי בני ג׳ינג וצ׳ו חזקים ואמיצים, קלי דעת ועזים ואוהבים לעורר מהומות; כבר מן העת העתיקה נרשם הדבר.״[ל]

כט. [תמונה 4025 של דפוס ״ארבעת האוצרות״ מוסרת 年七朔元 בגוף; סימון 狩] 〈七朔〉元 שבוויקי הוסר, והתרגום נוקט את השנה השביעית ליואן־שואו. הקושי הכרונולוגי והחלופה 元] ״השנה הראשונה ליואן־שואו״ אינם מוכרעים בכך, ואין ממירים לתאריך לועזי. 匿首 נמסר כאן כהסתרה ביודעין בקריאת עבודה; 首 ב״התוודה ראשון״ נשמר בנפרד. אן ושי הם שמות השליחים המקוצרים, ואין משלימים שמות משפחה מן הפירוש או מאחדים את אן עם מלך חואי־נאן. הזיכוי מאשמת מרד וההוצאה להורג על אשמה אחרת אינם סתירה שיש למחוק. גזר דין הכישוף נמסר כמסקנת ההליך בסיפור, לא כאישור שלנו ליעילות כישוף. אין מוסיפים מספר דורות לעונש המשפחות. פ' א.ת.]

ל. [מובאת ספר השירים תורגמה מן הסינית ולא הוחלפה בפסוק מקראי. הכותר והמילים העבריות במובאה נוקדו, בלי ניקוד חדש לשמות העמים שעדיין טעונים בירור. המובאה הובחנה במירכאות פנימיות כדי שלא לערבב את גבולותיה עם הערכת ההיסטוריון; לא שונו דבריו. נוסחת 曰公史太 הושבה לגוף על פי תמונה 4026 של דפוס ״ארבעת האוצרות״; בוויקי הופיעה בכותרת והושמטה בחילוץ. ההכללה על בני ג׳ינג וצ׳ו היא עמדת הקול ההיסטורי שהתקבל, לא הכללה של המתרגם על תושביהם. שיר השבח המאוחר של ״סואו־יין״ הושמט כשכבת פירוש נפרדת ולא כדברי סימה צ׳יין; בתמונה 4026 הוא נדפס באות קטנה אחרי תום ההערכה. ״קאו־ג׳נג״ הנפרד בתמונה 4027 אינו מוכנס לגוף. פ' א.ת.]

תולדות הפקידים ההגונים

ההיסטוריון הגדול אומר: ״חוקים וצווים נועדו להנחות את העם; עונשים נועדו לבלום מעשי עוול. כשהסדר האזרחי והכוח הצבאי אינם ערוכים, האזרחים ההגונים חוששים; אך מי שטיפח את עצמו לא חולל מעולם אי־סדר במשרתו. גם מילוי התפקיד והליכה בדרך הישרה יכולים לכונן ממשל תקין. לשם מה נחוצה דווקא הטלת אימה?״[א]

סוּן שוּ־אָאוֹ היה אדם מצ׳וּ שלא נשא משרה. ראש הממשלה יוּ־צ׳יוּ המלי״ץ עליו לפני המלך ג׳ואנג של צ׳וּ כמחליפו. בתוך שלושה חודשים לכהונתו כראש ממשלת צ׳וּ הנהיג חינוך והנחה את העם; העליונים והתחתונים היו מאוחדים, מנהגי החברה שגשגו והוטבו, הממשל היה מתון והאיסורים קוימו. הפקידים לא עשו מעשי מרמה, וגנבים ושודדים לא קמו. בסתיו ובחורף עודד את העם לאסוף תוצרת מן ההרים, ובאביב ובקי״ץ להשתמש במים. כל אחד מצא את המועיל לו, וכל העם שמח בחייו.[ב]

המלך ג׳ואנג סבר שהמטבע קל מדי, והחליף את הקטנים בגדולים. הדבר הכביד על העם, ואנשים נטשו את עיסוקיהם. הממונה על השוק אמר לראש הממשלה: ״השוק שרוי באי־סדר, האנשים אינם מוצאים מנוחה במקומם, וסדר הדוכנים אינו יציב.״ ראש הממשלה שאל: ״כמה זמן נמשך הדבר?״

א. [הכותר 吏循 נמסר כ״הפקידים ההגונים״, במובן של מילוי התפקיד לפי הדין והסדר, לא כתואר משרה. חלוקת המשפט 良民懼然身修者，備不武文 זמנית; אין מתקנים את הסינית או מוסיפים שלילה חסרה בלי עדות דפוס. פ' א.ת.]

ב. [士處 הוא אדם שאינו נושא משרה, לא בהכרח נזיר. 水以夏春 נמסר בקיצור שבגוף; פירוש הוצאת העצים והבמבוק בעונת המים אינו מוכנס כטקסט מחבר. פ' א.ת.]

הממונה השיב: ״כשלושה חודשים.״ ראש הממשלה אמר: ״לך לך. כעת אצווה להשיב את המצב לקדמותו.״ כעבור חמישה ימים, בעת קבלת הקהל, אמר ראש הממשלה למלך: ״לפני זמן מה שינית את המטבע, מפני שנראה לך קל מדי. עכשיו בא הממונה על השוק ואמר: ׳השוק שרוי באי־סדר, האנשים אינם מוצאים מנוחה במקומם, וסדר הדוכנים אינו יציב.׳ אבקש אפוא לצוות להשיב את המצב לקדמותו.״ המלך הסכים. שלושה ימים לאחר מתן הצו חזר השוק למצבו הקודם.[ג]

אנשי צ׳ו נהגו להעדיף מרכבות נמוכות. המלך סבר שמרכבות נמוכות אינן נוחות לסוסים, ורצה לצוות להגביה אותן. ראש הממשלה אמר: ״אם צווים ניתנים שוב ושוב, העם אינו יודע לפי מה לנהוג; אין לעשות כך. אם המלך עומד על הגבהת המרכבות, אבקש להורות לשכונות להגביה את ספי שעריהן. הנוסעים במרכבות הם כולם אנשים נכבדים, ואנשים נכבדים לא יוכלו לרדת שוב ושוב מן המרכבה.״ המלך הסכים. כעבור חצי שנה הגביהו האנשים כולם את מרכבותיהם בעצמם.[ד]

כך הלך העם בעקבות השינוי שחולל בלי שיורה לו במישרין. הקרובים ראו וחיקו, והרחוקים מכל ארבעת הכיוונים נשאו עיניים ונהגו כמותו. לכן שלוש פעמים קיבל את משרת ראש הממשלה ולא שמח: ידע שכישרונו הוא שזיכה אותו בה. שלוש פעמים עזב את המשרה ולא התחרט: ידע שאין זו אשמתו.[ה]

ג. [ההחלפה משמרת מטבע קטן וגדול, בלי לקבוע מתכת, משקל מודרני או שער חליפין. 次行 נמסר כסדר הדוכנים בקריאת עבודה. נשמרים בנפרד שלושת החודשים, חמשת הימים ושלושת הימים. פ' א.ת.]

ד. [梱 מתפרש כסף שער לפי ״סואו־יין״; אין מוסיפים מנגנון הנדסי שאינו מתואר. 子君 נמסר כאן כאנשים נכבדים הרוכבים במרכבות, ולא כקביעה שכל רוכב הוא חכם מוסרי. פ' א.ת.]

דזה־צ׳אן היה אחד מנכבדי מדינת ג׳נג. בימי השליט ג׳או של ג׳נג מונה שׂוּ ג׳ה, שהיה חביב על השליט, לראש הממשלה. המדינה שרויה הייתה באי־סדר; העליונים והתחתונים לא היו קרובים זה לזה, ואבות ובנים לא חיו בהרמוניה. דזה־צ׳י מן הארמון הגדול דיבר על כך עם השליט, ודזה־צ׳אן מונה לראש הממשלה. בשנת כהונתו הראשונה לא נהגו נערים בפראות, כסופי שיער לא נשאו משאות, וילדים לא חרשו בגבולות השדות. בשנה השנייה לא נקבעו המחירים בשוק מראש. בשנה השלישית לא נסגרו השערים בלילה, ואנשים לא נטלו לעצמם אבדה שמצאו בדרך. בשנה הרביעית לא הוחזרו כלי העבודה מן השדות. בשנה החמישית לא היו לאנשים רשומות על לוחות בני צָ׳ה, ותקופות האבל נשמרו בלי צורך בצו. הוא ניהל את ג׳נג עשרים ושש שנים ומת. גברים במיטב שנותיהם קראו ובכו, זקנים בכו כילדים ואמרו: ״דזה־צ׳אן עזב אותנו ומת! לאן יוכל העם לפנות?״[1]

גוֹנג־יי שׂוּ היה מלומד בחצר לוּ. בזכות הצטיינותו בין התלמידים מונה לראש ממשלת לוּ. קיים את החוק והלך בדרך הישרה, לא שינה דבר, וכל בעלי המשרות תיקנו את דרכם מעצמם. הורה למקבלי משכורת שלא להתחרות בפשוטי העם על רווח, ולמי שמקבלים הרבה שלא לקחת גם את המעט.[2]

ה. [שלושת המינויים ושלוש העזיבות אינם נבלעים באמירה כללית על שלוות נפש. אין משלימים כאן את מועדי המינויים או את הסיבות להדחות. פ' א.ת.]

ו. [הכרונולוגיה, השליט ג׳או ושׂוּ ג׳ה נשמרים כמסורת הפרק; ״סואו־יין״ כבר מצביע על קושי מול תולדות ג׳נג, ואין מיישרים את הסיפור בשקט. 大宮子期 נמסר בזיקה לארמון בלי להשלים תואר משרה. 賈豫不市 נקרא כאי־קביעת מחיר מראש לפי הפירוש. 籍尺 נמסר כלוחות רישום בני צָ׳ה, לא כביטול כל רישום או גיוס; גם תיאור הגבולות ותקופות האבל זמני. 啼兒人老 נקרא כבכי הזקנים כילדים; חלוקה אחרת של הנושא טעונה בירור. פ' א.ת.]

ז. [士博 נמסר כמשרה של מלומד חצר, לא כתואר אקדמי מודרני. 弟高 נקרא כהצטיינות בין התלמידים, לא כאח צעיר. אין מוסיפים חוק מפורט נגד ניגוד עניינים מעבר לנאמר. פ' א.ת.]

אורח שלח לראש הממשלה דג, והוא לא קיבל אותו. האורח אמר: ״שמעתי שאתה אוהב דגים; שלחתי לך דג. מדוע אינך מקבל אותו?״ ראש הממשלה השיב: ״דווקא מפני שאני אוהב דגים איני מקבל אותו. כעת אני ראש הממשלה ויכול לספק לעצמי דגים. אם אקבל את הדג ואפוטר, מי עוד יספק לי דגים? לכן איני מקבל אותו.״[ח]

אכל ירק ונהנה מטעמו; עקר את החלמית מגינתו והשליך אותה. ראה שהאריג שבביתו טוב, ומיהר לגרש את אשתו ולשרוף את הנול שלה. אמר: ״היכן אמורים החקלאים והנשים העוסקות במלאכה למכור את תוצרתם?״[ט]

שה שֶׁה היה ראש ממשלת המלך ג׳או של צ׳ו. היה תקיף, ישר, נקי כפיים והגון; לא החניף ולא התחמק. בסיור בנפות נתקל בדרך במי שרצח אדם. ראש הממשלה רדף אחריו, והנה היה זה אביו. הניח לאביו לברוח, שב וכבל את עצמו. שלח אדם לומר למלך: ״הרוצח הוא אבי. להעמיד את הדין על חשבון אביך — אין זה כיבוד אב; לזנוח את החוק ולשחרר את האשם — אין זו נאמנות. דיני מוות.״ המלך אמר: ״רדפת ולא השגת אותו; אינך חייב לשאת בעונש. לך ונהל את ענייניך.״ שה שֶׁה השיב: ״מי שאינו מיטיב עם אביו אינו בן המכבד את אביו; מי שאינו מקיים את חוק אדונו אינו שר נאמן. המלך סולח על אשמתי — זה חסדו של העליון; לשאת בעונש ולמות — זה תפקידי כשר.״ לא קיבל את הצו, שיסף את גרונו ומת.[י]

ח. [הנימוק נשמר על שני צדדיו: יכולת לקנות דגים בעת הכהונה והחשש לאבדה עם הפיטורים. אין הופכים את תשובתו לפתגם עברי. פ' א.ת.]

ט. [葵 נמסר כחלמית בקריאת עבודה, בלי זיהוי מין בוטני. הגירוש ושריפת הנול אינם מרוככים להפסקת רכישה בלבד; היקף המשמעות של 家婦 ושל ההרחקה טעון עוד בירור. פ' א.ת.]

י. [המקרה משמר את המתח בין כיבוד אב ונאמנות לחוק, בלי לפתור אותו בהשמטת אחד החיובים. דברי המלך ודברי השר מובחנים; אין מוסיפים משפט רשמי שהגוף אינו מתאר. פ' א.ת.]

לִי לִי היה הממונה על המשפט אצל הדוכס וָן של ג׳ין. טעה בשמיעת הדין והביא להוצאת אדם להורג; כבל את עצמו וסבר שדינו מוות. הדוכס וָן אמר: ״יש בכירים וזוטרים במשרות, ויש עונשים קלים וחמורים. הפקידים הזוטרים טעו; אין זו אשמתך.״ לִי לִי השיב: ״כשנשאתי משרה הייתי הממונה, ולא פיניתי את מקומי לפקידים; קיבלתי את המשכורת הגדולה, ולא חלקתי את רווחי עם הכפופים לי. כעת טעיתי בשמיעת הדין והבאתי להוצאת אדם להורג. להטיל את אשמתי על הפקידים הזוטרים — אין זה הדבר שלמדתי.״ סירב ולא קיבל את הצו. הדוכס וָן אמר: ״אם אתה רואה את עצמך כאשם, האם גם אני אשם?״ לִי לִי השיב: ״לממונה על המשפט יש חוק: אם טעה בעונש, ייענש; אם טעה בדין מוות, ימות. הדוכס ראה שאני יכול לשמוע את הפרטים הדקים ולהכריע בספקות, ולכן מינה אותי לממונה על המשפט. כעת טעיתי בשמיעת הדין והבאתי להוצאת אדם להורג; דיני מוות.״ לא קיבל את הצו, נפל על חרבו ומת.[יא]

ההיסטוריון הגדול אומר: ״סוּן שׁוּ־אָאוֹ הוציא דבר אחד מפיו, והשוק ביינג שב לקדמותו. דזה־צ׳אן מת ממחלה, והעם בג׳נג קרא ובכה. גוֹנג־יי ראה אריג טוב, והאישה בביתו גורשה. שה שָׁה הניח לאביו לברוח ומת, ושמו של המלך ג׳או של צ׳וּ התבסס. לִי לִי הביא בטעות להוצאת אדם להורג ונפל על חרבו; הדוכס וָן של ג׳ין העמיד בכך את חוקי המדינה על מכונם.״[יב]

יא. [理 נמסר כממונה על המשפט לפי הפירוש, לא כעיקרון מופשט. 失死則死，失刑則刑 שומר עונש כנגד טעות ודין מוות כנגד טעות בדין מוות. אין מייחסים לדוכס הוראה להרוג את לִי לִי. פ' א.ת.]

יב. [הנוסחה 太史公曰 נשמרת בשתי ההערכות שבפרק. שיר השבח המאוחר של ״סוּאוֹ־יין״ אינו בגוף שבבסיס ונשאר מחוץ לתרגום כשכבת פירוש נפרדת, לא כמילים של סימה צ׳יין; בקרת גבול בדפוס עוד נדרשת. פ' א.ת.]

תולדות ג׳י אן וג׳נג דאנג־שה

ג׳י אן, שכינויו היה צ׳אנג־רו, היה מפו־יאנג. אבותיו זכו לחסד אצל שליטי ויי הקדומים. עד לדורו של אן היו שבעה דורות של שרים ונכבדים במשפחתו. בזכות משרת אביו מונה בימי שיאו־ג׳ינג למלווה יורש העצר, ועורר יראה ברצינותו. כשמת הקיסר שיאו־ג׳ינג ויורש העצר עלה לכס, נעשה אן שליח חצר. בני יואֶה שבמזרח תקפו אלה את אלה, והקיסר שלח אותו לבדוק את הדבר. הוא לא הגיע לשם: הגיע עד וו ושב. דיווח: ״אנשי יואֶה נלחמים אלה באלה; כך דרכם מטבעם, ואין זה ראוי להשפיל לשם כך שליח של בן השמיים.״ בחֶה־נֶיי פרצה דלקה והתפשטה ליותר מאלף בתי אב. הקיסר שלח את אן לבדוק את הדבר. בשובו דיווח: ״דלקה פרצה בבית פרטי, והבתים הסמוכים נשרפו בזה אחר זה; אין זה דבר שיש לדאוג בגללו. בדרכי עברתי בחֶה־נאן. יותר מרבבת בתי אב של עניים שם נפגעו משיטפונות ומבצורת, והיו אף אבות ובנים שאכלו זה את זה. הרשיתי לעצמי לפעול לפי צורך השעה: נשאתי את שרביט השליחות ופתחתי את אסמי הדוחן של חֶה־נאן כדי לסייע לעניים. אבקש להחזיר את השרביט ולשאת בעונש על התחזות לסמכות הצו.״ הקיסר הכיר במעלתו ומחל לו, והעבירו למשרת מושל יינג־יאנג. אן התבייש במשרת מושל הנפה, ושב לכפרו מחמת מחלה. כששמע הקיסר, קרא לו ומינה אותו לנכבד החצר. מפני שהוכיח אותו שוב ושוב בחריפות, לא יכול היה להישאר זמן רב בחצר הפנימית; הועבר למשרת מושל מחוז דונג־חאי. אן למד את דברי חואנג ולאו. בניהול המשרה והעם אהב שקט ומנוחה; בחר עוזרים ורשמים והפקיד בידיהם את המלאכה. בממשלו תבע רק את עיקר הדברים ולא הקפיד בחומרה על זוטות. אן היה חולה לעיתים קרובות, ושכב בחדריו הפנימיים בלי לצאת. כעבור יותר משנה היה דונג־חאי מסודר היטב, ושיבחו

אותו. הקיסר שמע, קרא לו ומינה אותו למפקד הממונה על תוארי האצולה, אחד מתשעת השרים. בממשלו הסתפק באי־עשייה: טיפח את העקרונות הגדולים ולא כבל את עצמו לנוסחי החוק.א

אן היה גאוותן מטבעו, מיעט בטקסי נימוס, הוכיח אנשים בפניהם ולא יכול לסבול את שגיאותיהם. את מי שהתאים לו קיבל יפה; את מי שלא התאים לו לא יכול לשאת אפילו למראהו. משום כך גם אנשי המעלה לא נקשרו אליו. עם זאת אהב ללמוד, נהג כאיש חיל המסייע לאחרים, סמך על רוחו ועל עקרונותיו, ותיקן את מעשיו שבבית ונשאר נקי. אהב להוכיח בגלוי, ושוב ושוב התעמת עם אדונו למרות מורת רוחו. תמיד הערי״ץ את דרכם של פּוּ בּאי ושל יוּאן אָאנג. היה מיודד עם גוּאן פּוּ, ג׳נג דאנג־שה וליוּ צ״י, הממונה על משפחת הקיסר. גם כאן, מפני שהרבה להוכיח בגלוי, לא יכול היה להחזיק במשרתו לאורך זמן.ב

באותה עת היה פָן, מרקיז וּ־אן ואחיה של הקיסרית האלמנה, ראש הממשלה. בעלי דרגת ״אלפיים שה האמצעית״ באו לבקרו, והוא לא חלק להם כבוד טקסי. אך כאשר אן פגש את פָן, מעולם לא השתחווה לו; היה מקדם אותו רק בקידה בידיים צמודות. בן השמיים הזמין אז אנשי ספר ומלומדים מן המסורת

א. [כותר הפרק המקוצר 鄭汲 נמסר בשמות שני מושאי הביוגרפיה: ג׳י אן וג׳נג דאנג־שה. 馬洗 היא משרת ליווי יורש העצר, לא רחיצת סוסים. 制矯 נשמר כהפעלת סמכות צו שלא ניתנה, ולא נטען שהיה צו ממשי. 黃老 הוא צירוף מסורתי של חואנג ולאו; אין מכניסים חיבור שלם או תאוריה מאוחרת לגוף. 病歸里田 נמסר כחזרה מחמת מחלה, בלי לקבוע שהמחלה הייתה מעושה. פ' א.ת.]

ב. [傅柏 נשמר כשם פּוּ בּאי ולא מוחלף בדמות אחרת; הפירוש מזהה את 柏 כשם פרטי. 棄劉 נשמר כליוּ צ״י בלי השלמת 疾 מן המקבילה. 俠游 נמסר כמנהג של סיוע ואומץ מחוץ לסולם המשרות; אין מייבאים לו זהות של מסדר אבירים. פ' א.ת.]

הקונפוציאנית. הקיסר אמר: ״רצוני לעשות כך וכך.״ אן השיב: ״הוד מלכותך מלא תשוקות מבפנים, ומציג חסד וצדק מבחוץ. איך תוכל לרצות לחקות את ממשל טאנג ויו?״ הקיסר שתק, כעס, פניו השתנו והוא הפסיק את קבלת הקהל. השרים והנכבדים כולם חששו לאן. הקיסר נסוג ואמר למקורביו: ״כמה עזה טיפשותו העקשנית של ג׳י אן!״ אחדים מן השרים געזרו באן. הוא אמר: ״בן השמיים מציב שרים ונכבדים שיסייעו לו; האם הוא מבקש שיחניפו לו ויעשו כרצונו, ויפילו את אדונם לאי־צדק? וכבר אני נושא את המשרה הזאת. גם אם חיי יקרים לי, כיצד אוכל לשאת את ביזוי החצר?״[ג]

אן היה חולה לעיתים קרובות. כשמחלתו עמדה להשלים שלושה חודשים, הקיסר העניק לו חופשה שוב ושוב, אך לבסוף לא החלים. בפעם האחרונה שחלה ביקש ג׳ואנג ג׳ו למענו חופשה. הקיסר שאל: ״איזה אדם הוא ג׳י אן?״ ג׳ו השיב: ״כשנותנים לאן לשאת משרה ולמלא תפקיד, אין בו יתרון על אחרים. אבל אם יסייע לשליט צעיר, יעמוד כאילו הוא שומר על עיר עמוקה ובצורה: קוראים לו, אינו בא; מניפים לעברו את היד, אינו הולך. גם מי שיראה את עצמו כבֶּן ויו לא יוכל לעקור אותו מעמדתו.״ הקיסר אמר: ״נכון. בעת העתיקה היו שרים של מזבחות המדינה; אדם כמו אן קרוב להם.״[ד]

כאשר המצביא העליון צ׳ינג שירת בחצר הפנימית, הקיסר היה מקבל את פניו בישיבה שפופה על שפת המיטה. כאשר ראש הממשלה חונג התקבל בפגישה

ג. [שם המשפחה טיין אינו נוסף לבֶּן בגוף שאין בו שם זה. 石二千中 נמסר כדרגת שכר, לא כאלפיים בעלי משרה. טאנג ויו הם כינויי המסורות המובאות, בלי השלמת יאו ושון בגוף. ״כך וכך״ משמר את הקיצור 云云. פ' א.ת.]

ד. [堅深城守 נשמר כדימוי של ביצורים במסגרת תיאור הנאמנות, לא כהמצאת מצור מסוים. 貢育 נשמר כבֶּן ויו בלי השלמת שמות משפחה בגוף. 稷社 נמסר במזבחות המדינה, לא כמשטר מודרני. פ' א.ת.]

פרטית, לעיתים לא חבש הקיסר כובע. אבל כשבא אן — אם לא חבש כובע, לא קיבל אותו. פעם ישב הקיסר בתוך אוהל וו. אן ניגש להגיש דיווח, והקיסר לא חבש כובע. כשראה את אן מרחוק, נסוג אל תוך האוהל ושלח אדם לאשר את דיווחו. כך נהגו בו כבוד.[ה]

ג׳אנג טאנג שינה אז את החוקים והצווים, ושימש כממונה על המשפט. אן התעמת עימו שוב ושוב לפני הקיסר ואמר: ״אתה שר בכיר. כלפי מעלה אינך יכול להלל את מפעלו של הקיסר הקודם; כלפי מטה אינך יכול לרסן את לב העוולה בעולם, לייצב את המדינה ולהעשיר את העם, ולהשאיר את בתי הכלא ריקים. אין בך אף אחד משני הדברים. אינך טורח להגיע לכך במעשיך, ומשנה ומפרק כדי להשיג הישג. לשם מה אתה נוטל את הוראות הקיסר גאו ומשנה אותן שוב ושוב? הדבר הזה יותיר אותך בלי זרע.״ כאשר אן דן עם טאנג, טאנג ביסס את טיעוניו תמיד על פרשנות מחמירה של הנוסח ועל דקדוק קפדני בזוטות. אן היה תקיף וקשה, החזיק בדרך הנעלה ולא יכול להיכנע. בזעמו גידף: ״בעולם אומרים שפקידי הסכין והמכחול אינם ראויים להיות שרים ונכבדים; אכן כך! טאנג בוודאי יגרום לכל העולם לעמוד רגל אל רגל ולהביט מן הצד בפחד!״[ו]

ה. [廁踞 נקרא כאן לפי הפירוש על שפת המיטה; הפירוש מוסר גם חלופה של בית הכיסא, והיא אינה מוסתרת. 武帳 נמסר כאוהל וו, בלי בחירה ודאית בין אוהל מצויר, מזוין או הקרוי כך לשם הדרת כוח. שמות המשפחה של צ׳ינג וחוֹנג אינם נוספים בגוף. פ׳ א.ת.]

ו. [帝皇斑 שבתעתיק השמור הוחלף ב־帝皇高 לפי האותיות הגדולות בדפוס ״סְה־בּוּ בֵּיי־יַאוֹ״, צילום 4040; לפיכך נאמר ״הקיסר גאו״ ולא ״הקיסר באן״. זו קריאה מתועדת בנוסח העבודה, לא שינוי בתעתיק הוויקי השמור ולא זיהוי של קיסר חדש. הדפוס משמר גם 功就放析行就苦非; פיסוקו ופירושו נשארים מסויגים. 吏筆刀 הוא כינוי לפקידים העוסקים בנוסחי הדין; הדימוי של סכין ומכחול נשמר. פ׳ א.ת.]

באותה עת נלחמה האן בשׁיונג־נוּ וביקשה לקרב את עמי ארבעת הכיוונים. אן ביקש למעט בעשייה. כשהקיסר היה פנוי, היה אומר לו דרך קבע לעשות שלום וקשרי נישואים עם חוּ ולא להוציא צבא. הקיסר פנה אז לתורת המלומדים הקונפוציאנים וכיבד את גוֹנג־סוּן חוֹנג. ככל שהתרבו העניינים, הפקידים והעם נקטו תחבולות ותמרונים. הקיסר דקדק בנוסחי החוק; טאנג ואחרים הגישו שוב ושוב הכרעות משפטיות כדי לזכות בחסדו. אן, לעומת זאת, השמיץ דרך קבע את המלומדים והטיח בפני חוֹנג וחבריו שהם רק מחזיקים מרמה ומקשטים את חוכמתם כדי להחניף לשליט ולמצוא חן בעיניו. פקידי הסכין והמכחול התמחו בפרשנות מחמירה ובקטרוג מתוחכם, הפילו אנשים לאשמה, מנעו מהם לשוב אל האמת, וראו בניצחון הישג. הקיסר הוסיף והעלה את חוֹנג וטאנג, וחוֹנג וטאנג שנאו את אן עמוק בליבם. גם בן השמיים לא היה מרוצה ממנו, והם ביקשו להמיתו באמצעות פרשה כלשהי. כאשר נעשה חוֹנג ראש הממשלה, אמר לקיסר: ״בתחומו של הממונה על מחוז הבירה הימני יש אצילים רבים ובני משפחת הקיסר, וקשה לנהל אותו. רק שר שכבר נהנה מכבוד רב יכול לשאת במשימה. אבקש להעביר את אן למשרת הממונה על מחוז הבירה הימני.״ כמה שנים שירת כממונה על מחוז הבירה הימני, וענייני המשרה לא הוזנחו.[ז]

המצביא העליון צ׳ינג הוסיף לעלות בכבודו; אחותו הייתה הקיסרית. ובכל זאת חלק לו אן יחס טקסי של שווה אל שווה. אדם אחד יעץ לאן: ״אפילו בן השמיים מבקש שכל השרים יעמידו את עצמם מתחת למצביא העליון.

ז. [הביקורת על המלומדים ועל פקידי המשפט נשמרת כעמדת אן. 右內史 נמסר כמשרת ניהול מחוז הבירה הימני, לא כממונה על כתיבת היסטוריה. נושא 欲誅之以事 עמום; הקריאה על חוֹנג וטאנג אינה מוצגת כהוכחה שהקיסר כבר ציווה להורגו. פ' א.ת.]

המצביא העליון מכובד ומעמדו מוסיף לעלות; אינך יכול שלא להשתחוות לו.״ אן השיב: ״אם יש למצביא העליון אורח המסתפק בקידה בידיים צמודות, האם אין הדבר דווקא מוסיף לכבודו?״ כששמע המצביא העליון, הוסיף להעריך את אן. הרבה לשאול אותו על ספקות בענייני המדינה והחצר, ונהג בו יפה יותר מבעבר.[ח]

מלך חוּאי־נאן זמם מרד וחשש מאן. אמר: ״הוא אוהב להוכיח בגלוי, שומר על עקרונותיו ומוכן למות למען הצדק; קשה להטעותו לדבר פסול. אבל לשכנע את ראש הממשלה חוֹנג — זה כמו להסיר כיסוי ולנער עלים שנשרו.״[ט]

לאחר שבן השמיים יצא שוב ושוב למלחמה בשִׁיוּנג־נוּ ונחל הישגים, חדל יותר ויותר להישמע לדבריו של אן.[י]

בתחילה נמנה אן עם תשעת השרים, ואילו גוֹנג־סוּן חוֹנג וג׳אנג טאנג היו פקידים זוטרים. כשעלו חוֹנג וטאנג בהדרגה והגיעו למעמד שווה לשלו, הוסיף אן לבקר ולהשמיץ אותם. לאחר מכן הגיע חוֹנג למשרת ראש הממשלה וקיבל תואר מרקיז, וטאנג הגיע למשרת הצנזור העליון. גם אנשים שבעבר היו רשמים בלשכת ראש הממשלה בימיו של אן נמנו עתה עם בני מעמדו, ואחדים אף עלו עליו בכבודם ובתפקידיהם. אן היה צר לב, ולא יכול שלא לחוש מעט תרעומת. כשפגש את הקיסר ניגש ואמר: ״הוד מלכותך משתמש

ח. [禮尤客揖 ו־משמרים את הבדל המחווה והמעמד; אין מציגים את סירוב ההשתחוויה כסירוב לכל כבוד. זהות האחות אינה מושלמת בשם שאינו בגוף. פ' א.ת.]

ט. [הדברים נשמרים כדברי המלך הזומם מרד, לא כהערכת המתרגם ולא כדיווח שחוֹנג אכן הצטרף למרד. פ' א.ת.]

י. [אי־ההישמעות מתעצמת בעקבות הישגי המלחמה; אין מוסיפים הדחה לפסקה הקצרה הזאת. פ' א.ת.]

בשריו כמי שעורם עצי הסקה: הבאים אחרונים מונחים למעלה.״ הקיסר שתק. לאחר זמן יצא אן, והקיסר אמר: ״אדם אכן אינו יכול להיות חסר לימוד; ראו את דברי אן, ההולכים ומחריפים מיום ליום.״[א]

לא עבר זמן רב, ומלך חוֹ־יֶה של השִׁיוּנג־נוּ הביא את אנשיו להיכנע. האן גייסה עשרים אלף מרכבות. לאוצר המדינה לא היה כסף, ולכן לווה סוסים מן העם באשראי. אחדים הסתירו את סוסיהם, ולא נאסף המספר הנדרש. הקיסר כעס וביקש להוציא להורג את מושל צ׳אנג־אן. אן אמר: ״מושל צ׳אנג־אן אינו אשם. הוצא להורג רק אותי, והעם יסכים לתת סוסים. השִׁיוּנג־נוּ נטשו את אדונם ונכנעו להאן; האן יכולה להעביר אותם לאט, נפה אחר נפה. לשם מה לזעזע את העולם כולו, להתיש את ארצות המרכז כדי לשרת את אנשי העמים הזרים?״ הקיסר שתק. כאשר הגיע חוֹ־יֶה, יותר מחמש מאות סוחרים שסחרו עם אנשיו התחייבו בעונש מוות. אן ביקש פגישה פרטית, נפגש עם הקיסר בגאוֹ־מֶן ואמר: ״השִׁיוּנג־נוּ תקפו את מצודות המעבר וניתקו את קשרי השלום והנישואים. ארצות המרכז הוציאו צבא להענישם; את המתים והפצועים אי אפשר למנות, וההוצאות נמנו במאות יחידות של ׳רבבות גדולות׳. בחוסר חוכמתי סברתי שהוד מלכותך ייקח את אנשי חוּ שנתפסו, יעשה אותם לעבדים ולשפחות ויעניקם למשפחות החיילים שנהרגו בשירותו; את השלל ייתן גם הוא למשפחות האלה, כדי לפצות על סבל העולם ולהשקיט את לב העם. כעת, גם אם אי אפשר לעשות כך, חוֹ־יֶה הביא רבבות אנשים להיכנע. מרוקנים את בתי האוצר במענקים, ומגייסים אזרחים הגונים לשרת ולכלכל אותם, כאילו הם ילדים מפונקים. איך יידעו פשוטי העם שבקניית חפצים

יא. [史相時丞故 אינו נהפך לפקידים שהיו כפופים לאן אישית; תיאור הרישום והמעמד נשמר באופן זמני. דימוי ערמת העצים מובא כמות שהוא, בלי החלפה בפתגם עברי. פ' א.ת.]

בתוך צ׳אנג־אן יאשימו אותם פקידי החוק בהוצאת רכוש שלא ברשות דרך מעברי הגבול? הוד מלכותך, גם אם אינו יכול להשיג את רכוש השׂיונג־נו כדי לפצות את העולם, הורג עכשיו יותר מחמש מאות אנשים שלא ידעו דבר בשל דקדוק זעיר בנוסח. לכך קוראים ׳להגן על העלים ולפגוע בענפים׳. איני יכול להמליץ להוד מלכותך לעשות זאת.״ הקיסר שתק ולא הסכים. אמר: ״זמן רב לא שמעתי את דברי ג׳י אן; כעת הוא שוב פולט שטויות.״ לאחר חודשים אחדים עבר אן על סעיף חוק קטן. כאשר ניתנה חנינה, הודח ממשרתו. אז פרש אל שדותיו וגניו.[יב]

כעבור שנים אחדות הוחלף המטבע במטבעות חמשת הג׳ו. רבים מן העם טבעו מטבעות שלא ברשות, ובמיוחד בארץ צ׳ו. הקיסר סבר שחואי־יאנג היא בשולי ארץ צ׳ו, וקרא לאן ומינה אותו למושל מחוז חואי־יאנג. אן השתחווה בתודה ולא קיבל את החותם; הצו כפה עליו לקבלו שוב ושוב, ורק אז נענה לו. הקיסר ציווה לקרוא לו לפגישה. אן בכה לפניו ואמר: ״סברתי שאסיים את חיי מושלך בתעלה או בגיא, ושלא אראה עוד את הוד מלכותך. לא העליתי על דעתי שתשוב ותקבל אותי לשירותך. אני לוקה תדיר במחלות, ככלב וכסוס; כוחי אינו מספיק לשאת בענייני המחוז. אבקש להיות איש משמר החצר, להיכנס ולצאת בשערים הפנימיים, לתקן טעויות ולהשלים חסרים — זה רצוני.״ הקיסר אמר: ״האם אתה מזלזל בחואי־יאנג? עוד אקרא לך לחזור. אבל

יב. [官縣 כאן הוא אוצר המדינה, לא מושל נפה; 貢 מציין אשראי. עשרים אלף המרכבות, הרבבות ויותר מחמש מאות הנידונים נשמרים בלי המרה. 數百萬巨 נמסר במניין יחידות המקור בלי לכפות ערך כספי מדויק. גאו־מָן הוא מקום הפגישה, לא שם אדם. ההצעה להפיכת הנכנעים לעבדים היא דברי אן, לא המלצת המתרגם; משל העלים והענפים אינו מוחלף. 物中安長買市 אינו נמסר כאיסור כללי על קנייה בצ׳אנג־אן; השאלה קושרת את הקנייה להאשמת פקידי החוק בהוצאה שלא ברשות דרך מעברי הגבול. פ' א.ת.]

פקידי חואי־יאנג ואנשיה אינם מסתדרים זה עם זה; אני צריך רק את כובד מעמדך. נהל אותה גם בשכבך.״ אן נפרד ויצא. עבר אצל לִי שׂי, הממונה על קשרי החוץ, ואמר: ״אן נזנח במחוז, ולא יוכל להשתתף בדיוני החצר. אבל לצנזור העליון ג׳אנג טאנג חוכמה המספקת להדוף תוכחה ומרמה המספקת לקשט עוול. הוא טורח בדברי חנופה מתוחכמים ובטיעונים מחושבים, ואינו מוכן לדבר ביושר למען העולם; הוא רק מחניף לרצון אדונו. את מה שהאדון אינו רוצה, הוא מגנה; את מה שהאדון רוצה, הוא משבח. אוהב להמציא עניינים ולתמרן בנוסחי החוק. מבפנים הוא מחזיק מרמה כדי לשלוט בלב אדונו, ומבחוץ נעזר בפקידים מזיקים כדי לצבור סמכות וכובד. אתה אחד מתשעת השרים; אם לא תדבר על כך מוקדם, תישא יחד עימו בקלון ובעונש.״ שׂי פחד מטאנג, ובסופו של דבר לא העז לדבר. במחוז ניהל אן את העניינים כדרכו בעבר, וממשל חואי־יאנג היה נקי. לאחר מכן אכן נפל טאנג. הקיסר שמע את דברי אן לשׂי, והעמיד את שׂי לדין. ציווה שאן יישאר בחואי־יאנג בדרגת שכר של ראש ממשלת מדינה נסיכית. כעבור שבע שנים מת.[יג]

לאחר מותו, בזכות אן, מינה הקיסר את אחיו ג׳י רֶן למשרה שהגיעה עד תשעת השרים, ואת בנו ג׳י יֶן למשרת ראש ממשלת מדינה נסיכית. גם סימה אן, בן אחות אביו של אן, שירת בצעירותו עם אן כמלווה יורש העצר. אן זה היה חריף ומתוחכם בנוסחי החוק ומיטיב להתקדם במשרות. ארבע פעמים הגיע למעמד של אחד מתשעת השרים, ומת כמושל מחוז חֶה־נאן. בזכותו

יג. [五銖 הוא שם מטבע לפי משקלו בג׳ו, לא חמש יחידות כסף מודרניות. דימויי התעלה והכלב והסוס הם לשון ההמעטה העצמית של אן, לא קביעת סוג מחלה. ״עוד אקרא לך לחזור״ היא קריאת עבודה של ההבטחה לפי הפירוש, לא השלמת מועד חזרה. 大行 נמסר כממונה על קשרי החוץ; דרגת שכר ראש ממשלת מדינה נסיכית אינה מינוי למלכות. השנים אינן מתוארכות מעבר לנאמר. פ' א.ת.]

הגיעו עשרה מן האחים במשפחה באותה עת לדרגת אלפיים שה. דואן חוֹנג מפו־יאנג שירת תחילה את שׁין, מרקיז גאי. שׁין נתן בו אמון, וגם חוֹנג הגיע פעמיים למעמד של אחד מתשעת השרים. אך כל אנשי וֵיי שנשאו משרה חלקו לג׳י אן כבוד וירָאו ממנו, וראו את עצמם מתחתיו.[יד]

ג׳נג דאנג־שה, שכינויו היה ג׳ואנג, היה מצָ׳ן. אחד מאבותיו, המכונה האדון ג׳נג, היה בעבר מצביא של שׁיאנג ג׳י. כשמת ג׳י, הצטרף לאחר זמן להאן. גאו־דזו ציווה על כל משרתיו הקודמים של שׁיאנג ג׳י לקרוא לג׳י בשמו הפרטי; האדון ג׳נג לבדו לא נענה לצו. הקיסר ציווה למנות לנכבדים את כל מי שקראו לג׳י בשמו, וגירש את האדון ג׳נג. האדון ג׳נג מת בימי שׁיאו־וָן.[טו]

ג׳נג ג׳ואנג התגאה במנהגו כאיש חיל המסייע לאחרים. חילץ את ג׳אנג יוּ מצרה, ושמו נודע בין ליאנג לצ׳וּ. בימי שׁיאו־ג׳ינג היה איש לשכת יורש העצר. בכל חופשת רחצה שניתנה אחת לחמישה ימים היה מציב סוסי תחנות בדרכים שבפאתי העיר, מבקר ידידים ותיקים, מזמין אורחים ופוקד אותם. המשיך את ביקוריו מן היום אל תוך הלילה ועד אור הבוקר, ותמיד חשש שלא יספיק להגיע אל כולם. ג׳ואנג אהב את דברי חואנג ולאו; הערצתו לאנשים נכבדים הייתה כאילו הוא חושש שלא יזכה לראותם. היה צעיר ודרגתו נמוכה, אך ידידיו ומכריו היו כולם בני דור סבו, אנשי שם בעולם. כאשר עלה הקיסר וּ לכס, התקדם ג׳ואנג בהדרגה: מפקד לוּ, מושל מחוז ג׳י־נאן, ראש ממשלת

יד. [ג׳י אן וסימה אן נשמרים כשני אנשים, ואין מכניסים יחס אב־בן שאינו בגוף. 姑姊 נמסר כאחות אביו בלי לטעון שהיא הבכורה. עשרה, ארבע פעמים ופעמיים הם מניינים נפרדים. שם המשפחה ואנג אינו נוסף למרקיז שׁין. פ' א.ת.]

טו. [先其 נשמר כאב קדמון, בלי השלמת ״אביו״ מן הפירוש. 名籍 פירושו כאן קריאה בשם הפרטי במקום יחס כבוד, לא רישום שמות או מינוי אנשים חדשים בשם ג׳י. אין מוסיפים נאום סירוב שאינו בגוף. פ' א.ת.]

ג׳יאנג־דו, ולבסוף אחד מתשעת השרים כממונה על מחוז הבירה הימני. בשל הדיונים שבימי מרקיז וּ־אן ומרקיז וֵיי־צ׳י הופחתה דרגתו ונעשה ממונה על ענייני יורש העצר; לאחר מכן הועבר למשרת הממונה על האוצר.[טז]

כששירת ג׳ואנג כממונה על האוצר, הזהיר את אנשי ביתו: ״כשבא אורח, בין נכבד ובין פשוט, אל תעכבו אותו בשער.״ שמר על טקסי המארח והאורח, ועל אף מעמדו הגבוה השפיל את עצמו לפני אחרים. ג׳ואנג היה נקי כפיים, ולא עסק גם בניהול נכסיו. הסתמך על משכורתו ועל המענקים שקיבל כדי לפרנס את האנשים הנכבדים. אך מתנותיו לאחרים לא עלו על אוכל בכלי במבוק. בכל קבלת קהל, כאשר המתין לשעת פנאי של הקיסר, מעולם לא דיבר בלי להזכיר אנשים נכבדים בעולם. כשהמליץ על אנשי מעלה ועל העוזרים והרשמים הכפופים למשרתו, היה טעם כן בדבריו; תמיד הציג אותם כראויים ממנו. מעולם לא קרא לפקיד בשמו הפרטי, וכשדיבר עם הכפופים לו נהג כאילו חשש לפגוע בהם. כששמע דבר טוב על אדם, הציגו לקיסר ורק חשש שיאחר. משום כך שיבחו אנשי המעלה שממזרח להרים את ג׳נג ג׳ואנג פה אחד.[יז]

טז. [綗 שבתעתיק השמור הוחלף ב־厄 לפי גוף הטקסט בדפוס ״סְה־בּוּ בֵּיי־יַאוֹ״, צילום 4046: 脫於厄張羽; לכן נאמר שג׳ואנג חילץ את ג׳אנג יו מצרה. צורת 戹 שבמקבילה אינה מאומצת לתוך הסינית. זו קריאה נקודתית בנוסח העבודה, לא שינוי בתעתיק הוויקי השמור. מניין חמשת הימים וכל רצף המשרות נשמרים. פרשת שני המרקיזים אינה משוחזרת כאן ממקור אחר; 人舍子太 ומשרת 事詹 אינן מאוחדות. 日繼以夜 נמסר כהמשך הביקורים מן היום אל תוך הלילה, עד הבוקר שב־旦明其至, ולא כביקורים ליליים בלבד. פ׳ א.ת.]

יז. [史太 שבתעתיק השמור הוחלף ב־農大 לפי האותיות הגדולות בדפוס ״סְה־בּוּ בֵּיי־יַאוֹ״, צילום 4047: 農大為莊. לפיכך ג׳ואנג מכהן כאן כממונה על האוצר, ולא כהיסטוריון הגדול; 公史太 שבדברי ההערכה בסוף הפרק אינו משתנה. זו התערבות נקודתית בנוסח העבודה, לא שינוי בתעתיק הוויקי השמור. 器算 נקרא ככלי במבוק לפי הפירוש, לא ככלי חישוב. אין מוסיפים תואר אקדמי לכל אדם שהוא מציג כראוי. פ׳ א.ת.]

ג׳נג ג׳ואנג נשלח לבדוק פרצה בנהר חֶה, וביקש לעצמו חמישה ימים להכנות למסע. הקיסר אמר: ״שמעתי: ׳כשג׳נג ג׳ואנג נוסע, הוא הולך אלף לי ואינו לוקח צידה.׳ לשם מה הוא מבקש זמן להתכונן?״ ובכל זאת, בחצר היה ג׳ואנג נוטה תמיד להסכמה ולעשיית רצון הקיסר, ולא העז להרבות בהבחנה בין ראוי ובין לא ראוי. בשנותיו המאוחרות נלחמה האן בשׁיוּנג־נוּ וקירבה את עמי ארבעת הכיוונים; הוצאות העולם התרבו, והכספים והמשאבים אזלו יותר ויותר. ג׳ואנג נתן אמון באנשים ובאורחים שפעלו כקבלנים עבור האוצר הגדול, ורבים מהם פיגרו בתשלומים והותירו חובות. סימה אן היה מושל מחוז חוּאי־יאנג וגילה את הדבר. ג׳ואנג התחייב משום כך בדין, ופדה את עונשו ונעשה אדם מן העם. לאחר זמן מה שימש כממלא מקום של הרשם הראשי. הקיסר סבר שהזדקן, ומינה אותו למושל מחוז רוּ־נאן. כעבור שנים אחדות מת בעודו נושא משרה.[יח]

כאשר ג׳נג ג׳ואנג וג׳י אן נמנו לראשונה עם תשעת השרים, היו נקיי כפיים ומעשיהם שבבית היו מתוקנים ונקיים. שניהם הודחו באמצע דרכם; משפחותיהם היו עניות, וחוג אורחיהם הלך והתפזר. כאשר נשאו משרה במחוזות, ולאחר שמתו, לא נותר למשפחותיהם רכוש עודף. בזכות ג׳ואנג הגיעו שישה או שבעה מאחיו, בניו ונכדיו לדרגת אלפיים שה.[יט]

יח. [河 הוא הנהר חֶה, לא נהר ששמו חסר; חמשת הימים ואלף הלי נשמרים. 客賓人任 ו־農大人傲 נמסרים בהתקשרות לאוצר בקריאת עבודה; הפירושים אינם אחידים ואין מכניסים מנגנון מונופול מלא. 人庶為贖 אינו התאבדות או חנינה. 史長守 נמסר כמילוי מקום, בלי השלמת ״ראש הממשלה״ מן הפירוש. פ' א.ת.]

יט. [״שישה או שבעה״ נשמר כאי־דיוק שבמקור, לא כמספר מדויק. ההתפזרות היא של חוג האורחים, לא קביעה שכולם מתו. שני האישים מובחנים לאורך רצף ההדחה, המחוז והמוות. פ' א.ת.]

ההיסטוריון הגדול אומר: ״אפילו ג׳י וג׳נג, על אף מעלתם — כשהיה בידם כוח היו אורחיהם רבים פי עשרה, וכשלא היה, לא כך היה. קל וחומר בני אדם מן השורה! לאדון די משׂיא־גווי יש אמירה. בתחילה, כששימש האדון די כממונה על המשפט, מילאו האורחים את שערו. כאשר הודח, אפשר היה להניח מלכודת ציפורים לפני השער. כשהאדון די שב למשרת הממונה על המשפט, רצו האורחים לבוא אליו. אז כתב האדון די באותיות גדולות על שערו: ׳בין מוות לחיים נודע רגש הידידות; בין עוני לעושר נודעת צורת הידידות; בין כבוד לשפלות מתגלה רגש הידידות.׳ כך גם אצל ג׳י וג׳נג. מה עצוב הדבר!״[כ]

כ. [署人乃 שבבסיס הוחלף ב־署大乃 לפי האותיות הגדולות בדפוס ״סְה־בּוּ בֵּיי־יַאוֹ״, צילום 4048; לפיכך נאמר שהאדון די כתב באותיות גדולות על שערו. זו התערבות נקודתית בנוסח העבודה, לא שינוי בתצלום הוויקי השמור. דברי הידידות נשמרים כמובאה ולא מוחלפים במקרא; גבולות שיר ממתינים לעריכה. שיר השבח המאוחר של ״סוּאוֹ־יין״ הושמט מן הגוף כשכבת פירוש נפרדת ולא כדברי סימה צ׳יין; צילום 4048 מראה אותו באותיות קטנות אחרי סוף דברי ההיסטוריון, בלי להעיד על השוואה רצופה של הפרק. פ' א.ת.]

תולדות חוג המלומדים הקונפוציאנים

ההיסטוריון הגדול אומר: כשאני קורא את תקנות הלימוד ומגיע לדרכים להרחיב ולעודד את המשרות המופקדות על הלימוד, מעולם לא נמנעתי מלהניח את הספר ולהיאנח. אני אומר: אבוי! בית ג׳וֹאוּ נחלש והשיר ״גוּאַן־ג׳וּ״ נוצר; בימי יוּ ולִי נחלשה המלוכה, והטקסים והמוזיקה התערערו. הנסיכים עשו כרצונם, והשלטון היה בידי המדינות החזקות. לפיכך הצטער קונפוציוס על שדרך המלוכה נזנחה ודרכים סוטות קמו. הוא דן בשירים ובמסמכים וסידר אותם, ותיקן והקים מחדש את הטקסים והמוזיקה. כשבא לצ׳י ושמע את מוזיקת שָׁאוֹ, לא ידע את טעם הבשר שלושה חודשים. משחזר מוֵיי ללוּ, הועמדה המוזיקה על תיקונה, ושירי יָא ושירי סוֹנג מצאו כל אחד את מקומם. העולם היה עכור ומבולבל, ואיש לא יכול היה להעסיקו. משום כך פנה ג׳וֹנג־נִי ליותר משבעים שליטים ולא מצא מי שיקבלו. הוא אמר: ״אילו היה מי שיעסיק אותי, די היה בשנה אחת.״ כשנלכד לִין בציד במערב, אמר: ״דרכי באה אל קצה.״ לכן הסתמך על רשומות ההיסטוריה וחיבר את ״האביבים והסתווים״, כדי שיעמדו במקום חוקי המלך. לשונו דקה ומשמעותו רחבה, ומלומדי הדורות הבאים הרבו להעתיק ממנו.א

לאחר מות קונפוציוס נפוצו תלמידי חבורת השבעים בין המדינות הנסיכיות. החשובים שבהם נעשו מורים, חונכים, שרים וראשי ממשלות; הנחותים מהם

א. [林儒 שבכותר נמסר כ״חוג המלומדים הקונפוציאנים״, לא כמוסד אקדמי מודרני. 令功 הן כאן תקנות הלימוד והערכת ההישגים לפי ״סוּאוֹ־יין״. 尼仲 הוא כינויו של קונפוציוס; 史記 כאן רשומות היסטוריות, לא ספרו של סימה צ׳יין. נשמרים ״יותר משבעים״ וסיפור יצירת 雎關 אף שהמסורת הפרשנית מצביעה על קשיים; אין מיישרים כרונולוגיה בלי עדות נפרדת. 月期 נקרא כמחזור שנה, 麟 נשמר בשם לין בלי להחליפו בחיה מערבית. פ׳ א.ת.]

היו לידידים ולמורים של הפקידים והנכבדים, ואחרים הסתתרו ולא נראו. כך ישב דזה־לו בויי, דזה־ג׳אנג בצ׳ן, טאן־טאי דזה־יו בצ׳ו, ודזה־שיא בשי־חֶה; דזה־גונג סיים את חייו בצ׳י. אנשים כטיין דזה־פאנג, דואן־גאן מו, וו צ׳י וצ׳ין גו־לי קיבלו כולם את לימודם מחוגו של דזה־שיא, ונעשו מורי מלכים. באותו זמן רק המרקיז וַן מויי אהב ללמוד. אחר כך הלך המצב והידרדר עד הקיסר הראשון: העולם כולו התחרה ונאבק בתקופת המדינות הלוחמות, ותורת המלומדים נדחקה. אבל בין צ׳י ללו לא חדלו המלומדים מלימודם. בימי ויי ושואן הלכו מֶנג־דזה, שוו צ׳ינג ודומיהם כולם בעקבות מפעלו של המורה והוסיפו לו נוי, ונודעו בדורם בזכות לימודם.[ב]

באחרית ימי צ׳ין שרפו את השירים ואת המסמכים והמיתו את אנשי התורה בבורות; מאז נפגמו שש המסורות. כשצ׳ן שֶה נעשה מלך, נשאו המלומדים של לו את כלי הטקסים של בית קונפוציוס ובאו לחסות אצל המלך צ׳ן. אז נעשה קונג ג׳יא מלומד החצר של צ׳ן שֶה, ולבסוף מת עמו. צ׳ן שֶה קם כאדם מן השורה והוביל אסופת אנשים שנידונו לשירות חיל־מצב; בתוך זמן קצר נעשה מלך צ׳ו, ולפני שחלפה חצי שנה כבר הוכחד. מפעלו היה קטן וקצר ימים ביותר. מדוע אפוא נשאו אותם מלומדים נכבדים את כלי הטקסים של קונפוציוס, באו והגישו אות נאמנות כדי להיות משרתיו? מפני שצ׳ין שרפה את תורתם, והם צברו טינה וביטאו את זעמם באמצעות המלך צ׳ן.[ג]

ב. [נשמרת מסגרת ״לאחר מות קונפוציוס״ גם בסיפור דזה־לו, ש״ג׳י־ג׳יה״ מציין את הקושי הכרונולוגי שבו. תעתיק הוויקי 紲既術懦 תוקן ל儒術既紲 על פי גוף הטקסט בדפוס ״סֶה־בּוּ בֵּיי־יַאוֹ״, תמונת עמוד 4052; משום כך נשמר התרגום ״תורת המלומדים״. זו התערבות מתועדת בנוסח הסיני, לא רק הכרעה פרשנית. 宣 、威 נמסרים כשמות שבגוף בלי להוסיף תאריכים או שמות מדינה. פ' א.ת.]

כשהקיסר גאוֹ חיסל את שׂיאנג ג׳י והעלה צבא לצור על לוֹ, עוד היו המלומדים בלוֹ מלמדים, משננים ומתרגלים טקסים ומוזיקה, וקולות המיתרים והשירה לא פסקו. האין זו השפעתו שהותיר החכם, בארץ האוהבת טקסים ומוזיקה? לכן אמר קונפוציוס בהיותו בצָ׳ן: ״הבה נשוב! הבה נשוב! הצעירים שבחוגנו נלהבים אך לא מהוקצעים; יצירתם כבר עטורת יופי, אך אינם יודעים כיצד לעצב אותה.״ העיסוק בלימוד שבין צ׳י ללוֹ הוא בטבעם משכבר הימים. כשקמה האן יכלו אפוא המלומדים להתחיל לתקן את מסורותיהם הקלאסיות, ללמד ולתרגל את טקס הקשתות הגדול ואת טקס המשתה בכפר. שׂוּ־סוּן טוֹנג חיבר את סדרי הטקס של האן ונעשה הממונה על הטקסים. התלמידים שהשתתפו בקביעתם היו כולם ראשונים לבחירה למשרות, ואז גברו ההשתאות וההתלהבות מן הלימוד. אבל עדיין התנהלו מלחמות לשם השכנת שלום בארבעת הימים, ולא היה פנאי לעסוק בבתי הלימוד. בימי שׂיאוֹ־חוּי והקיסרית לוֹ היו השרים וראשי הממשלות כולם אנשים שקנו את זכויותיהם בכוח הזרוע. בימי שׂיאוֹ־וֶן זומנו אחדים מן המלומדים לשירות, אבל הקיסר שׂיאוֹ־וֶן אהב מעיקרו את תורת העונשים והשמות. בימי שׂיאוֹ־ג׳ינג לא הופקדו המלומדים הקונפוציאנים על משרות, והקיסרית־האם דוֹאוּ אהבה גם היא את תורת חואנג ולאו. לכן החזיקו מלומדי החצר במשרותיהם והמתינו לשאלות, ואיש מהם לא התקדם.ד

כשעלה הקיסר הנוכחי לכס, היו ג׳אוֹ ואן, ואנג דזאנג ודומיהם בקיאים בלימוד הקונפוציאני, וגם הקיסר נטה אליו. הוא זימן אפוא אנשים ישרים, ראויים

ג. [六藝 נמסר כשש המסורות הקלאסיות בהקשר שרפת הספרים, בלי לצרף רשימה שאינה בגוף. 士術阮 אינו מורחב בסיפור מלכודת המלומדים שבפירוש המאוחר. 孔甲 נשמר בשם שבגוף, בלי להשלים ממנו שם פרטי אחר או שושלת יוחסין. 旬月 נקרא כזמן קצר, ולא נקבע לו מספר ימים מדויק. פ' א.ת.]

ובקיאים בלימוד. מאז היו מורי ״השירים״ בלוּ האדון שֶׁן פֵּיי, בצ׳י מאסטר יואן גוּ, ובֵּין החונך הראשי האן. לימוד ״המסמכים הנכבדים״ נבע ממאסטר פוּ מג׳י־נאן; לימוד הטקסים ממאסטר גאוֹ־טאנג מלוּ; לימוד ״התמורות״ ממאסטר טיין מדְזֶה־צ׳ואן; לימוד ״האביבים והסתווים״ בצ׳י ובלוּ ממאסטר חוּ־וּ, ובג׳אוֹ מדוֹנג ג׳וֹנג־שוּ. לאחר מות הקיסרית־האם דוֹאוּ נעשה טיין פֶּן, מרקיז וּ־אן, ראש הממשלה. הוא דחה את דברי חואנג ולאו, תורת העונשים והשמות ושאר האסכולות, והזמין מאות מלומדים קונפוציאנים. גוֹנג־סוּן חוֹנג, בזכות ״האביבים והסתווים״, עלה ממעמד אדם בלא משרה להיות אחד משלושת השרים העליונים של בן השמים, והוענק לו התואר מרקיז פינג־ג׳ין. מלומדי העולם כולו נטו כאיש אחד בעקבות הרוח הזאת.[ה]

גוֹנג־סוּן חוֹנג, בהיותו מופקד על הלימוד, הצטער על שהדרך חסומה והגיש בקשה: ״ראש הממשלה והצנזור אומרים: בצו נאמר: ׳שמענו שמדריכים את העם בטקסים ומשפיעים עליו במוזיקה. הנישואים הם הקשר הגדול של החיים בבית. כעת הטקסים נזנחו והמוזיקה התמוטטה, ואנו מצטערים על כך מאוד. לכן הזמנו בקפידה אנשים ישרים ורחבי ידיעות מכל העולם והעלינו את כולם לחצר. יש להורות לפקידי הטקסים לעודד את הלימוד, לדון, להרחיב את הידיעות ולהקים מחדש את הטקסים, כדי להיות מופת לעולם. ידון הממונה

ד. [射大 ו飲鄉 נשמרים כשני טקסים נפרדים. 名刑 הוא שם תחום של משטר, עונשים ושמות, ולא תיאור כולל של כל המשפט. בתי הלימוד אינם מוצגים כאוניברסיטאות. ציטוט קונפוציוס נמסר כאן כחלק מן הפרוזה, בלי להוסיף מספור מן ״המאמרות״ שלא מופיע בגוף; זיהויו והחלטת הניקוד עוד פתוחים. פ' א.ת.]

ה. [生 ו公 בשמות המורים הם כינויי כבוד, לא חלק קבוע מן השם הפרטי. הכינוי 傅太韓 אינו מורחב כאן בשם יינג מן הפירוש. קריאת 培 בשם שן פיי זמנית, משום שהפירושים מתעדים הגיות שונות. 毋胡 הוא שם משפחה מורכב, ו衣白 מציין כאן העדר משרה, לא מקצוע או מעמד דתי. פ' א.ת.]

על הטקסים בעניין תלמידים למלומדי החצר ובחיזוק ההשפעה המוסרית בכפרים, לשם הרחבת מאגר הכישרונות הראויים.׳

״דנו בכבוד עם הממונה על הטקסים דזאנג, מלומד החצר פינג ואחרים, ואמרנו: שמענו שבדרכן של שלוש השושלות הייתה הוראה בכפרים. בשׁיא נקרא בית הלימוד שׁיאו, ביין שׁוּ, ובג׳וֹאוּ שׁיאנג. לעידוד הטוב העניקו כבוד בחצר; לענישת הרע הטילו עונשים. לכן כשפועלים להוראה ולחינוך, הקמת המופת לטוב מתחילה בבירה ומתפשטת מן הפנים אל החוץ. עתה הוד מלכותך מאיר את הסגולה העליונה ופותח אור גדול, תואם לשמים ולארץ, מעמיד את יחסי האדם ביסוד, מעודד לימוד ומתקן טקסים, מרומם את החינוך ומדרבן את הראויים, כדי להשפיע על ארבע הרוחות: זה מקורו של השלום הגדול. בימי קדם, כל עוד השלטון וההוראה לא התפשטו כראוי, לא התקינו את מלוא סדרי הטקס. אנו מבקשים להקים את הלימוד על יסוד המשרות הקיימות.

״יוקצו חמישים תלמידים למשרות מלומדי החצר, והם יהיו פטורים משירות אישי. הממונה על הטקסים יבחר מבין העם בני שמונה־עשרה ומעלה שהתנהגותם והופעתם נאותות, וימנה אותם לתלמידי מלומדי החצר. במחוזות, במדינות, בנפות, בנפות המיוחדות וביישובים, אם יש אוהבי לימוד המכַבדים את המבוגרים ואת הממונים, מתייחסים ביראה לשלטון ולהוראה, נוהגים כראוי בקרב שכניהם, ובכל מעשיהם אינם סוטים ממה שלמדו, יגישו ראשי הנפות, ראשי ממשלות המדינות, ראשי היישובים וסגניהם את שמותיהם לממונה עליהם בדרגת אלפיים שה. הממונה בדרגת אלפיים שה יבדוק בקפידה את המתאימים, ואלה יבואו עם שליחי החשבונות אל הממונה על

הטקסים ויוכלו ללמוד כתלמידים. מדי שנה ייבחנו כולם. מי שישלוט במסורת אחת לפחות ימלא משרה פנויה של רשם המסורות בלימוד. את המצטיינים הראויים להיות אנשי משמר החצר ירשום הממונה על הטקסים ויציג לקיסר. אם יהיו כישרונות יוצאי דופן, יודיע מיד את שמותיהם. מי שלא יעסוק בלימוד, שכישרונו נחות או שלא ישלוט אף במסורת אחת, יסולק מיד; אנו מבקשים גם להעניש את מי שאינם ממלאים את המוטל עליהם.

״אני, עבדך, בדקתי בכבוד את הצווים, החוקים והתקנות שהופצו: הם מבהירים את הגבול בין השמים לאדם ומבארים את משמעות העבר וההווה; לשונם תקנית ואלגנטית, דברי הוראתם עמוקים, והחסד שהם מעניקים רב. ידיעות הפקידים הזוטרים מעטות, והם אינם מסוגלים להסבירם במלואם, ולכן אינם יכולים לפרסמם ולהבהירם היטב לכפופים להם. ממוני הטקסים והרשמים המשניים, שתפקידם מתבסס על לימוד ועל הטקס והצדק, מתעכבים בקידומם. אנו מבקשים לבחור מן הפקידים בדרגה המקבילה למאתיים שה ומעלה, ומן הפקידים בדרגת מאה שה השולטים במסורת אחת לפחות, כדי למלא את משרות הרשמים במשרדי הממונים על מחוז הבירה השמאלי והימני ובמשרד הממונה על קשרי החוץ. בעלי דרגה המקבילה למאה שה ומטה ימלאו את משרות הרשמים אצל מושלי המחוזות: שניים לכל משרד, ובמחוז גבול אחד. תחילה יש להעסיק את מי שמשננים יותר טקסטים. אם אין די בהם, ייבחרו רשמי המסורות למלא את משרות הסגל במשרדים בדרגת אלפיים שה מרכזית, ורשמי המסורות בלימוד ימלאו את משרות סגל המחוזות, כדי להשלים את התקן. אנו מבקשים לקבוע זאת בתקנות הלימוד. יתר הדברים יהיו לפי החוקים והתקנות.״ בצו נאמר: ״מאושר.״ מאז רבו בקרב השרים, ראשי הממשלות, הנכבדים והפקידים אנשי לימוד בעלי תרבות.[1]

האדון שָׁן היה איש לוּ. כשעבר גאו־דזו בלוּ, בא שָׁן כתלמיד עם מורו להיפגש עם גאו־דזו בארמון הדרומי של לוּ. בימי הקיסרית־האם לוּ נסע שָׁן ללמוד בצ׳אנג־אן, ולמד אצל אותו מורה עם ליוּ ינג. אחר כך נעשה ינג מלך צ׳וּ וציווה על שָׁן לחנך את יורש העצר שלו, וו. וו לא אהב ללמוד ושנא את שָׁן. לאחר מות המלך ינג ירש וו את כס צ׳וּ וגזר על שָׁן כבילה לעבודת עונש. שָׁן ראה בכך חרפה, חזר ללוּ ופרש לביתו ללמד. כל ימיו לא יצא מפתח ביתו, ואף סירב לקבל אורחים; רק כאשר זימנו המלך בצו היה הולך. יותר ממאה תלמידים באו מרחוק ללמוד אצלו. שָׁן לימד על יסוד ״ספר השירים״ בלבד, בלי פירוש; עניינים מסופקים השאיר חסרים ולא מסרם.[1]

ואנג דזאנג מלאן־לינג למד את ״השירים״, ובשירות הקיסר שִׁיאו־ג׳ינג נעשה החונך המשני של יורש העצר, ואחר כך פוטר ועזב. בראשית שלטונו של הקיסר הנוכחי הגיש דזאנג כתב ונעשה שומר לילה של הקיסר. הוא התקדם שוב ושוב, ובתוך שנה היה לממונה על משמר החצר. גם ג׳אוֹ ואן מדאי למד את ״השירים״ אצל שָׁן, וואן נעשה הצנזור העליון. ואן ודזאנג ביקשו מבן

---

1. [נשמרים קולות הצו, בקשת ראש הממשלה והצנזור, הדיון והאישור; אין הופכים את כולם לדברי סימה צ״יין. שמות בתי הלימוד 庠、序、校 נמסרים בנפרד. 身其復 נקרא כפטור משירות אישי, בלי להוסיף פטור גורף ממס. 計 הוא שליח החשבונות לפי הפירוש. 雅爾 כאן תיאור לשון תקנית, לא שם ספר. 故掌治次治禮 קשה לחלוקה ונמסר בקריאת עבודה, בלי לאמץ חלופת נוסח. נשמרים חמישים תלמידים, גיל שמונה־עשרה, בחינה שנתית, ספי מאתיים ומאה שה, ״מקבילה״ לעומת דרגה ממשית, שני רשמים לעומת אחד בגבול וסדר ההשלמה. שם המשפחה של 臧 אינו מושלם מן הפירוש. פ' א.ת.]

2. [靡胥 נמסר ככבילה לעבודת עונש; שׁוּ גואנג מפרש כעונש סירוס, והיקף העונש טעון בירור, לא תוספת סמויה לגוף. הייחוס המלכותי של ליו ינג נשמר ואינו מיושר עם הגנאלוגיה שבפירוש. בגוף המוצמד מופיע 無傳（疑）; הסימון（疑）נשמר בסינית ומדווח כאן כסימן ספק שהתקבל עם המקור, לא כמשפט מחבר בעברית. ״בלי פירוש״ היא קריאת עבודה בעקבות ״סוּאוֹ־יין״, והספק עדיין פתוח. פ' א.ת.]

השמים להקים אולם מינג־טאנג, כדי לקבל בו את הנסיכים. הם לא הצליחו להשלים את המפעל, ולכן הזכירו את מורם שֶׂן. בן השמים שלח שליח להביא את שֶׂן, עם צרור משי ודסקית ירקן, במרכבה נוחה רתומה לארבעה סוסים. שני תלמידים באו בעקבותיו במרכבת שליחים קלה. כשהגיע, נפגש עם בן השמים. בן השמים שאל על סדר ואי־סדר בשלטון. שֶׂן היה אז זקן בן יותר משמונים, והשיב: "שלטון תקין אינו תלוי בריבוי דברים, אלא בכוחו של המעשה." באותו זמן אהב בן השמים דברי ספרות, ולמשמע תשובתו של שֶׂן החריש. אבל מאחר שכבר הזמין אותו, מינהו לנכבד החצר הבכיר ושיכן אותו במעון לוּ כדי לדון באולם מינג־טאנג. הקיסרית־האם הגדולה דוֹאוּ אהבה את דברי לאוֹ־דְזֶה ולא אהבה את התורה הקונפוציאנית. היא מצאה פגמים בג׳אוֹ ואן ובוואנג דזאנג והוכיחה את הקיסר. בעקבות זאת ביטל הקיסר את עניין אולם מינג־טאנג ומסר את שניהם לפקידי המשפט; אחר כך התאבדו שניהם. גם שֶׂן שוחרר מחמת מחלה ושב לביתו, ומת כעבור שנים אחדות.[ח]

יותר מעשרה מתלמידיו נעשו מלומדי חצר: קוֹנג אן־גוּאוֹ הגיע למשרת מושל מחוז לין־חוּאי; ג׳וֹאוּ בָּא למשרת הממונה על מחוז ג׳יאו־שׁי; שׁיא קואן למשרת הממונה על מחוז צָ׳נג־יאנג; לוּ צָה מדאנג למשרת מושל דונג־חאי; מאסטר מיוּ מלאן־לינג למשרת הממונה על מחוז צ׳אנג־שָׂה; שׁוּ יֶן היה מפקד הכוחות בג׳יאו־שׁי; וצ׳וֶה־מָן צ׳ינג־ג׳י מִדְזוֹאוּ היה הממונה על מחוז ג׳יאו־דונג. כולם ניהלו את הפקידים ואת העם ביושר ובהגינות, וזכו לשבח על אהבת הלימוד שלהם. אף שהתנהגות תלמידי מוסדות הלימוד לא הייתה שלמה, מאות מהם

ח. [המרכבה, ארבעת הסוסים ושני התלמידים נשמרים כפרטים נפרדים. מינג־טאנג נשמר בשם מוסד טקסי, בלי להמציא מבנה או מוסד פרלמנטרי. נשמרים תוארה של הקיסרית־האם הגדולה, המסירה לפקידים וההתאבדויות; אין הופכים אותן להוצאות להורג. 邸報 נמסר כמעון לו, לא כבעלות פרטית של שן. פ' א.ת.]

הגיעו למשרות נכבדים, אנשי משמר החצר ורשמי מסורות. אף שהסברי ״השירים״ שונים זה מזה, רבים מהם יסודם בשֶׁן.[ט]

מאסטר יואן גו, החונך הראשי של מלך צ׳ינג־חֶה, היה איש צ׳י. בזכות לימוד ״השירים״ היה מלומד חצר בימי שׁיאו־ג׳ינג. הוא התווכח עם מאסטר חואנג לפני הקיסר ג׳ינג. חואנג אמר: ״טאנג וּ לא קיבלו את המנדט; הם רצחו את שליטיהם.״ יואן גו אמר: ״לא כן. ג׳יֶה וג׳וֹאוּ היו אכזריים וזרעו אי־סדר; לב העולם כולו פנה לטאנג ולוּ. טאנג וּ הלכו עם לב העולם והמיתו את ג׳יֶה וג׳וֹאוּ. נתיני ג׳יֶה וג׳וֹאוּ לא רצו לשרת אותם ופנו לטאנג ולוּ, ולכן טאנג וּ לא יכלו אלא לעלות לכס. אם אין זו קבלת המנדט, מה היא?״ חואנג אמר: ״גם כובע בלוי יש להניח על הראש, וגם נעל חדשה יש לנעול על הרגל. מדוע? משום ההבחנה בין עליון לתחתון. ג׳יֶה וג׳וֹאוּ אמנם איבדו את הדרך, אבל היו שליטים; טאנג וּ אמנם היו חכמים, אבל היו משרתים. כשהשליט שוגה, משרתיו אינם מדברים ביושר כדי לתקן את שגיאותיו ולכבד את בן השמים; תחת זאת הם מנצלים את שגיאותיו להמיתו, תופסים את מקומו ויושבים עם הפנים דרומה. אם אין זה רצח שליט, מה הוא?״ יואן גו אמר: ״אם אכן כך כדבריך, האם לא היה פסול גם כשהקיסר גאוֹ החליף את צ׳ין ועלה לכס בן השמים?״ אז אמר הקיסר ג׳ינג: ״מי שאוכל בשר ואינו אוכל כבד סוס אינו נחשב לחסר הבנת טעם; מי שדן בלימוד ואינו מדבר על קבלת המנדט של טאנג וּ אינו נחשב לטיפש.״ בכך הפסיק את הדיון. מאז לא העזו המלומדים לבאר את ענייני קבלת המנדט, הגירוש וההמתה.[י]

ט. [忌慶門闕 נמסר כאדם אחד: שם המשפחה המורכב צ׳וה־מן והשם צ׳ינג־ג׳י, לפי ״ג׳י־ג׳יה״. 生繆 נשמר כמאסטר מיו בלי לקבע זיהוי עם מו מן הפירוש או להכריע הגייה סופית. 史內 במדינה נסיכית אינו מושווה אוטומטית לתואר 太守 במחוז; שני התפקידים נמסרים בנפרד. פ' א.ת.]

הקיסרית־האם דואגת אהבה את ספר לאו־דְזֶה. היא זימנה את יואן גוּ ושאלה אותו על הספר. גוּ אמר: ״אלה רק דברים של בני בית.״ הקיסרית־האם כעסה ואמרה: ״ומניין לנו ספרם של הממונה על עבודת האסירים ושל אסירי עבודת החומה?״ היא ציוותה על גוּ להיכנס לדיר ולדקור חזיר. הקיסר ג׳ינג ידע שהקיסרית־האם כועסת, ושגוּ דיבר ביושר ולא חטא. הוא השאיל לגוּ נשק חד. גוּ ירד לדיר, דקר את החזיר ופגע בדיוק בלבו; בדקירה אחת נפל החזיר תחת ידו. הקיסרית־האם החרישה, ולא הייתה לה עילה להענישו עוד, ולכן הניחה לו. זמן מה אחר כך ראה הקיסר ג׳ינג שגוּ ישר והגון ומינה אותו לחונך הראשי של מלך צ׳ינג־חֶה. לאחר זמן רב שוחרר מחמת מחלה.[יא]

בראשית שלטונו של הקיסר הנוכחי זומן גוּ שוב כאדם ראוי. מלומדים חנפנים רבים שנאו אותו והשמיצוהו ואמרו: ״גוּ זקן.״ הוא שוחרר ונשלח לביתו. גוּ היה אז בן יותר מתשעים. כשזומן גוּ, זומן גם גוֹנג־סוּן חוֹנג משֶׁוֶה, והוא הביט בגוּ מן הצד. גוּ אמר: ״אדון גוֹנג־סוּן, שאף ללימוד ישר ודבר מתוכו; אל תעוות את הלימוד כדי להתחנף לדורך!״ מאז כל לימוד ״השירים״ בצ׳י יסודו ביואן גוּ. אנשי צ׳י שהגיעו לתהילה ולמעמד גבוה בזכות ״השירים״ היו כולם תלמידיו.[יב]

מאסטר האן היה איש יֶן. בימי הקיסר שִׁיאו־וָן היה מלומד חצר, ובימי ג׳ינג היה החונך הראשי של מלך צ׳אנג־שאן. האן ביאר את משמעויות ״השירים״ וחיבר

י. [命受 נמסר כקבלת המנדט ו弒 כרצח שליט, תוך שמירת חילוקי הדעות בין הדוברים. ״הפנים דרומה״ נשמר כדימוי הישיבה בכס, לא ככיוון מסע. משל כבד הסוס נמסר בלי להכניס הסבר רפואי מן הפירוש. אין מציגים את דברי הדוברים כפסק דין של המתרגם. פ' א.ת.]

יא. [言人家 נשמר כביטוי מזלזל של גוּ, לא ככותר ספר. 旦城空司 מתפרש כאן כהקבלה לעולם ענישת האסירים לפי ״ג׳־ג׳יה״, ולא כשם חיבור מודרני. נשמרים הנשק שהושאל, פגיעה בלב ודקירה אחת; לא מוסיפים מעשה גבורות שאינו בגוף. פ' א.ת.]

פירושים פנימיים וחיצוניים בני רבבות מילים. דבריו היו שונים למדי מאלה שבצ׳י ובלו, אך מגמתם הייתה אחת. מאסטר פֵּיי מחוּאי־נאן למד ממנו. מאז לימוד ״השירים״ שבין יֶן לג׳אוֹ נובע מהאן. שֶׁאנג, נכדו של האן, היה מלומד חצר של הקיסר הנוכחי.[יג]

מאסטר פוּ היה איש ג׳י־נאן. בעבר היה מלומד חצר בצ׳ין. בימי הקיסר שִׁיאו־וָן ביקשו אדם שיוכל ללמד את ״המסמכים הנכבדים״ ולא מצאו איש בעולם. אז שמעו שפוּ יכול ללמדם ורצו לזמנו. פוּ היה אז זקן בן יותר מתשעים ולא יכול היה לנסוע. לכן הורה הקיסר לממונה על הטקסים לשלוח אליו את רשם המסורות צ׳אוֹ צוּאוֹ ללמוד ממנו. כשנשרפו הספרים בימי צ׳ין הסתיר פוּ את הספר בקיר. אחר כך פרצו מלחמות גדולות והוא נדד כפליט. משנרגעה האן חיפש פוּ את הספר: עשרות פרקים אבדו ורק עשרים ותשעה מצא. הוא לימד אותם בין צ׳י ללוּ. מכאן יכלו מלומדים רבים למדי להסביר את ״המסמכים הנכבדים״, ולא היה מורה גדול ממזרח להרים שלא כלל אותם בהוראתו.[יד]

פוּ לימד את מאסטר ג׳אנג מג׳י־נאן ואת מאסטר אוֹאוּ־יאנג. אוֹאוּ־יאנג לימד את נִי קואן מצ׳יין־שֶׁנג. לאחר ששלט קואן ב״המסמכים הנכבדים״, נענה

יב. [נשמרים ״יותר מתשעים״ וההבדל בין זימון, שחרור וקבלת משרה. 學正 ו學曲 נמסרים כניגוד של יושר ועיוות בלימוד, לא כשמות שתי אסכולות מוסדיות. השיוך הגאוגרפי 薛 נשמר בלי להשלים נפה מודרנית. פ' א.ת.]

יג. [שם פרטי להאן אינו מושלם מן הפירוש. 生貴 נקרא מאסטר פיי בעקבות הערת ההגייה 音貴 ב״סוּאוֹ־יין״, לא כמיזוג עם אנשים אחרים שסימנם 貴 .傳內外 נשמרים כפירושים פנימיים וחיצוניים, ואין טוענים שהחיבורים שבידינו זהים להם. פ' א.ת.]

יד. [נשמרים עשרים ותשעה פרקים והספר שהוטמן בקיר; לא מוסיפים מסורות על בתו של פו או על מניין אחר. 東山 כאן ממזרח להרים, לא בהכרח גבולות המחוז המודרני. שם צ׳או צואו נמסר על פי 錯晁 שבגוף המוצמד, בלי להעתיק אליו 錯朝 מן הנוסח הפרשני. פ' א.ת.]

להמלצת המחוז בזכות לימודו ובא ללמוד אצל מלומדי החצר; הוא למד אצל קוֹנג אן־גוּאוֹ. קואן היה עני וחסר אמצעים, ולכן *שימש* דרך קבע טבח לתלמידים, ומדי פעם עבד בשכר בזמנו הפנוי כדי להשיג בגדים ומזון. בהליכתו נשא תמיד את הספר הקלאסי, וכשנעצר למנוחה *שינן* ולמד אותו. על פי דירוגו בבחינה מונה לרשם אצל הממונה על המשפט. באותו זמן נטה ג׳אנג טאנג ללימוד, ומינה אותו לפקיד המגיש הכרעות משפטיות: הוא דן בתיקים גדולים ומסופקים על פי הדין הקדום, וטאנג חיבבו והעדיפו. קואן היה נעים וטוב לב, ישר ונבון ושולט בעצמו. הוא היטיב לחבר כתבים וכתבי פנייה לכס והיה זריז בכתיבה, אבל לא יכול היה לבאר היטב בדיבור. טאנג ראה בו אדם נכבד ושיבח אותו שוב ושוב. כשנעשה טאנג הצנזור העליון, מינה את קואן לפקיד בסגלו והמליץ עליו לבן השמים. בן השמים נפגש עמו ושאל אותו, והיה מרוצה ממנו. *שש* שנים לאחר מות ג׳אנג טאנג הגיע קואן למשרת הצנזור העליון, ומת במשרתו כעבור תשע שנים. קואן החזיק זמן רב במעמדו בין שלושת השרים העליונים בזכות נועמו, טוב לבו, היענותו לרצון הקיסר ונינוחותו, אבל לא תיקן ולא הוכיח. במשרדו זלזלו בו הכפופים לו ולא התאמצו למענו. גם מאסטר ג׳אנג היה מלומד חצר. נכדו של פּוּ זומן בזכות לימוד ״המסמכים הנכבדים״, אך לא יכול היה לבארם.[טו]

לאחר מכן יכלו ג׳וֹאוּ בָּא וקוֹנג אן־גוּאוֹ מלוּ וג׳יא ג׳יא מלוּאוֹ־יאנג להסביר היטב למדי את ענייני ״המסמכים הנכבדים״. בבית קוֹנג היה ״המסמכים הנכבדים״ בכתב קדום. אן־גוּאוֹ קרא אותו בכתב בן זמנו, ועל יסודו כונן את מסורת ביתו.

טו. [寬兒 הוא שם אדם, ני קואן, לא ״הילד הרחב״. 養都 נקרא כטבח לתלמידים לפי ״סוּאוֹ־יין״. 口不能發明 עניינו חוסר יכולת לבאר בדיבור, לא חוסר המצאה. נשמרים *שש* השנים לאחר מות טאנג ותשע שנות הכהונה, וגם ביקורת המחבר על העדר תוכחה ועל זלזול הכפופים; אין מחליקים אותן לשבח בלבד. פ' א.ת.]

מן המסמכים שאבדו נמצאו יותר מעשרה פרקים; דומה שבכך התרבו "המסמכים הנכבדים".[טז]

מלומדים רבים הסבירו את הטקסים, אך מאסטר גאוֹ־טאנג מלוּ היה המקור העיקרי. כבר בימי קונפוציוס לא היה ספר הטקסים שלם; עם שרפת הספרים בצ״ין נפוצו ואבדו עוד יותר מן הכתבים. כיום נותרו רק "טקסי אנשי המעמד", וגאוֹ־טאנג יכול היה להסבירם.[יז]

מאסטר שׂוּ מלוּ הצטיין בביצוע המחוות הטקסיות. בימי הקיסר שׂיאוֹ־וָן נעשה בזכותן נכבד במשרד הטקסים. הוא מסרן לבנו וממנו לנכדיו יֶן ושׂוּ שׂיאנג. שׂיאנג היה מוכשר מטבעו במחוות הטקסיות, אבל לא יכול היה לשלוט בספר הטקסים; יֶן שלט בו במידת מה, אך לא הצטיין. שׂיאנג היה בזכות המחוות נכבד במשרד הטקסים של האן, והגיע למשרת הממונה על מחוז גואנג־לינג. יֶן ותלמידי משפחת שׂוּ — גוֹנג־חוּ מאן־יי, מאסטר חואן ושָׁאן צָה — היו כולם נכבדים במשרד הטקסים של האן. שׂיאוֹ פֶן משׂיא־צ׳יוּ נעשה בזכות הטקסים מושל חואי־יאנג. מאז המסבירים את הטקסים והמבצעים את המחוות נובעים ממשפחת שׂוּ.[יח]

טז. [文古 ו文今 נמסרים ככתב קדום וכתב בן הזמן, לא כ״תרגום עתיק״ ו״מהדורה מודרנית״. 家 כאן מסורת לימוד של בית, לא בניין שחולק מן הקיר. נשמר המניין ״יותר מעשרה״ בלי לאמצו למניין שבפירוש; אין זו קביעה על אותנטיות כל חיבור מאוחר בשם 書尚文古. פ' א.ת.]

יז. [禮士 נמסר כ״טקסי אנשי המעמד״, ולא כטקסי חיילים או כספר הטקסים השלם; הזיהוי הביבליוגרפי המדויק עוד טעון בירור. נשמרת טענת המספר בדבר החסר כבר בימי קונפוציוס, בלי לשכתב את תולדות חיבור הספר. פ' א.ת.]

יח. [容 נמסר כביצוע מחוות טקסיות ונבדל מבקיאות בספר הטקסים. 意滿公戶 הוא אדם אחד, גונג־חו מאן־יי, לפי ״סואוֹ־יין״; אין מפצלים את שמו לשני אנשים. שם המשפחה 單 ב次單 נקרא שאן על פי הערת 延 .善音 נמסר בשם שבגוף בלי להוסיף לו בסינית 徐 מן הפירוש. פ' א.ת.]

שָׁאנג צ׳וּ מלוּ למד את ״התמורות״ מקונפוציוס. לאחר מות קונפוציוס מסר שָׁאנג צ׳וּ את ״התמורות״ הלאה, ולאחר שישה דורות הגיעו לטיין חֶה מצ׳י, שכינויו דְזֶה־ג׳ואנג, ובינתיים קמה האן. טיין חֶה מסר אותן לוואנג טוֹנג מדונג־וּ, שכינויו דְזֶה־ג׳וֹנג, ודְזֶה־ג׳וֹנג מסרן ליאנג חֶה מדְזֶה־צ׳ואן. חֶה זומן בזכות ״התמורות״ בשנה הראשונה ליֶואן־גואנג והגיע למשרת נכבד החצר. ג׳י־מוֹ צָ׳נג מצ׳י הגיע בזכות ״התמורות״ למשרת ראש ממשלת צָ׳נג־יאנג. מֶנג דאן מגואנג־צ׳ואן נעשה בזכותן נכבד שערו של יורש העצר. ג׳וֹאוּ בָּא מלוּ, חֶנג חוּ מג׳וּ וג׳וּ־פוּ יֶן מלין־דְזֶה הגיעו כולם בזכות ״התמורות״ לדרגת אלפיים שה. אולם עיקר לימוד ״התמורות״ יסודו במסורת ביתו של יאנג חֶה.[יט]

דוֹנג ג׳וֹנג־שׁוּ היה איש גואנג־צ׳ואן. בזכות לימוד ״האביבים והסתווים״ היה מלומד חצר בימי שׁיאו־ג׳ינג. הוא הוריד את הווילון ולימד ושינן; תלמידיו מסרו את הלימוד זה לזה לפי הוותק, והיו מהם שלא ראו את פניו. שלוש שנים לא הסתכל דוֹנג ג׳וֹנג־שׁוּ בגן ביתו — עד כדי כך התמסר. בעמידתו, בהליכתו ובכל מחוותיו לא עשה דבר שלא על פי הטקס, והמלומדים כולם כיבדוהו כמורה. כשעלה הקיסר הנוכחי לכס נעשה ראש ממשלת ג׳יאנג־דוּ. על יסוד האסונות והאותות המשתנים שב״האביבים והסתווים״ הסיק כיצד מתחלפות פעולותיהם של יין ושל יאנג. לכן, כדי לבקש גשם, חסם את כל של היאנג ושחרר את כל של היין; כדי לעצור את הגשם עשה ההפך. הוא נהג כך במדינה כולה, ומעולם לא נכשל בהשגת מבוקשו. אחר כך הודח ונעשה נכבד החצר. בהיותו בביתו כתב רשימה על אסונות ואותות. באותו זמן אירעה שרפה

יט. [仲同子王 נקרא כוואנג טונג וכינויו דזה־ג׳ונג, לא כשני מורים, בעקבות ״סוּאוֹ־יין״. נשמרים ששת דורות המסירה והשנה הראשונה ליואן־גואנג בלי להוסיף המרת תאריך או מורים שאינם בגוף. 成墨即 נשמר כשם אדם; אין מפצלים אותו בשקט לשם מקום ושם פרטי. 家 היא מסורת לימוד. פ' א.ת.]

במקדש גאוֹ בליאוֹ־דונג. ג׳וּ־פוּ יֶן שנא אותו, לקח את כתביו והגישם לבן השמים. בן השמים זימן את המלומדים והראה להם את הכתב, שבו היו דברי ביקורת. לוּ בוּ־שׁוּ, תלמידו של דונג ג׳ונג־שׁוּ, לא ידע שזה כתב מורו וסבר שהוא מעשה של טיפש גמור. אז מסרו את דונג ג׳ונג־שׁוּ לפקידי המשפט והוא נידון למוות, אך צו קיסרי חנן אותו. מאז לא העז עוד לדבר על אסונות ואותות.[כ]

דונג ג׳ונג־שׁוּ היה ישר והגון. באותו זמן עסק השלטון בהדיפת ארבעת עמי הספר בחוץ. גונג־סוּן חונג לא השתווה לדונג ג׳ונג־שׁוּ בלימוד ״האביבים והסתווים״, אבל הלך עם רוח הזמן והחזיק בכוח השלטון, והגיע למעמד השרים וראשי הממשלות. דונג ג׳ונג־שׁוּ ראה בחונג חנפן הנגרר אחרי אחרים. חונג שנא אותו ואמר לקיסר: ״רק את דונג ג׳ונג־שׁוּ אפשר לשלוח להיות ראש ממשלתו של מלך ג׳יאו־שׁי.״ מלך ג׳יאו־שׁי כבר שמע שדונג ג׳ונג־שׁוּ בעל מידות, ואף נהג בו יפה. דונג ג׳ונג־שׁוּ חשש שאם יתמיד בתפקידו יסתבך באשמה, השתחרר מחמת מחלה וישב בביתו. עד מותו לא עסק בהגדלת רכושו, אלא בלימוד ובכתיבה. לכן בחמשת דורותיה הראשונים של האן נודע רק דונג ג׳ונג־שׁוּ כמבין ב״האביבים והסתווים״. מסורת פירושו הייתה של בית גונג־יאנג.[כא]

כ. [נשמר ההבדל בין לימוד מאחורי וילון לבין תלמידים שלא ראו את פני המורה. פעולת היין והיאנג והצלחת בקשת הגשם הן טענות הסיפור, לא הסבר מדעי שמוסיף המתרגם. 災異之記 נמסר כתיאור כתב, בלי לקבוע שם חיבור. 舒呂步 נשמר בשם לו בו־שו לפי הגוף; חלופת הסימן שבפירוש אינה מאומצת. פ' א.ת.]

כא. [王西繆 שבתעתיק השמור הוחלף ב־王西膠 לפי האותיות הגדולות בדפוס ״סָה־בוּ בֵּיי־יַאוֹ״, צילום 4067; הדפוס קורא 王西膠 גם בדברי חונג וגם במשפט הבא. לפיכך שתי ההיקרויות נמסרות כמלך ג׳יאו־שׁי, בלי להשאיר מלך מיו־שׁי נפרד. זו התערבות נקודתית בנוסח העבודה, לא שינוי בתעתיק הוויקי השמור או איחוד אוטומטי של כל המלכים בחיבור. 五世 נשמר כחמישה דורות, לא כתאריכים מומצאים. פ' א.ת.]

מאסטר חו־וו היה איש צ״י. בימי שׁיאו־ג׳ינג היה מלומד חצר, וכשהזקין שב לביתו ולימד. רבים ממורי ״האביבים והסתווים״ בצ״י למדו אצל חו־וו, וגם גונג־סון חונג למד אצלו במידת מה.[כב]

מאסטר ג׳יאנג משׁיא־צ״יו עסק ב״האביבים והסתווים״ של גו־ליאנג. משעלה גונג־סון חונג לשירות, נאספו הפירושים והושוו משמעויותיהם, ולבסוף נבחרה תורת דונג ג׳ונג־שׁו.[כג]

מתלמידי ג׳ונג־שׁו שהצליחו היו צ׳ו דָא מלאן־לינג, יין ג׳ונג מגואנג־צ׳ואן ולו בו־שׁו מוָן. צ׳ו דָא הגיע למשרת ראש ממשלת ליאנג. בו־שׁו הגיע למשרת הרשם הראשי ונשלח עם שרביט השליחות להכריע בתיק חואי־נאן. בענייני הנסיכים פסק בעצמו ובסמכותו, בלי לדווח, והעמיד את הדברים על משמעות ״האביבים והסתווים״. בן השמים ראה את כל הכרעותיו כנכונות. התלמידים הבקיאים הגיעו למינוי כנכבדים; מאות נעשו אנשי משמר, שליחי חצר ורשמי מסורות. גם בנו ונכדיו של דונג ג׳ונג־שׁו הגיעו בזכות לימודם למשרות בכירות.[כד]

כב. [生毋胡 נמסר כמאסטר חו־וו, עם שם המשפחה המורכב; אין מוסיפים את הכינוי דזה־דו מן הפירוש. 受頗 נשמר כלימוד במידת מה, לא כהצהרה שכל תורת גונג־סון הונג באה ממנו. פ' א.ת.]

כג. [梁穀 נשמר כמסורת גו־ליאנג ואינו מוחלף בגונג־יאנג שבפסקה הקודמת. נושא הפעולה 嘗義其比集 אינו מפורש בגוף, ולכן הניסוח העברי סביל ואינו מייחס בוודאות את כל ההשוואה לגונג־סון הונג. פ' א.ת.]

כד. [נשמרים שם יין ג׳ונג שבגוף, שרביט השליחות והפסיקה העצמאית בלי דיווח; אין משווים אותם לאישור מוקדם שלא נמסר. פסקת 贊述隱索 שלאחר גוף הפרק בקובץ הגולמי הושמטה מן הגוף כשכבת פירוש נפרדת של ״סואו־יין״, לא כדברי סימה צ׳יין. זו החלטת גבול מתועדת, ולא טענה שהושווה כאן דפוס הפרק. פ' א.ת.]

תולדות הפקידים האכזריים

קונפוציוס אמר: ״הדֵרך אותם באמצעות השלטון והשווה את התנהגותם באמצעות עונשים: העם יימנע מן העונש אך לא ידע בושה. הדֵרך אותם באמצעות הסגולה והשווה את התנהגותם באמצעות הטקס: תהיה בהם בושה והם גם ייטיבו את דרכם.״ לאו אמר: ״הסגולה העליונה אינה מחזיקה עצמה לבעלת סגולה, ולכן יש בה סגולה; הסגולה הנחותה אינה מרפה מן הסגולה, ולכן אין בה סגולה. ככל שהחוקים והצווים מתרבים ומתבלטים, מתרבים הגנבים והשודדים.״ ההיסטוריון הגדול אומר: אמת הדברים האלה! החוקים והצווים הם כלי השלטון, לא המקור הקובע אם השלטון יהיה צלול או עכור. בעבר הייתה רשת העולם צפופה, ובכל זאת צמחו מרמה וכזב; לבסוף הסתירו זה מזה בעלי המעמד הגבוה והנמוך, עד שלא היה אפשר להקים את הסדר מחדש. באותו זמן היה ניהול הפקידים ככיבוי אש וכהנפת מים רותחים: בלי קשיחות, כוח ואכזריות, כיצד יכלו למלא את תפקידם בהצלחה ובנחת? המדברים על הדרך ועל הסגולה טבעו בתפקידם. לכן נאמר: ״בשמיעת משפטים אני ככל אדם; העיקר הוא להביא לכך שלא יהיו משפטים.״ וכן: ״האיש הנחות שומע את הדרך וצוחק צחוק גדול.״ אין אלה דברים ריקים. כשקמה האן, שברה את הזוויות ועשתה אותן עגולות, קיצצה את העיטורים והשיבה את הפשטות. מרשתה חמקו אף דגים הבולעים סירה, ובכל זאת הלך ניהול הפקידים והשתפר ולא הגיע למרמה, והעם חי בשלום ובמנוחה. מכאן נראה שהדבר תלוי בזה, לא באלה.[א]

בימי הקיסרית גאוֹ היה רק פקיד אכזרי אחד, חוֹאוּ פָּנג: הוא לחץ קשות על בית המלוכה ופגע באנשי הזכויות והשפילם. לאחר נפילת בית לוּ הושמדה משפחת חוֹאוּ פָּנג. בימי שׁיאוֹ־ג׳ינג השתמש צ׳אוֹ צוּאוֹ, שהיה מחמיר וקשוח, במידה רבה בתחבולות לחיזוק מעמדו. במרד שבע המדינות הופנה הזעם כלפי צוּאוֹ, והוא הומת לבסוף. אחר כך היו ג׳ה דוּ, נינג צָ׳נג ודומיהם.[ב]

ג׳ה דוּ היה איש יאנג. הוא שירת כאיש משמר את הקיסר שׁיאוֹ־וָן. בימי שׁיאוֹ־ג׳ינג היה מפקד משמר החצר; הוא העז להוכיח ביושר ולסתור את השרים בפניהם בחצר. פעם ליווה את הקיסר לשאנג־לין. הגבירה ג׳יא הלכה לבית הכיסא, וחזיר בר נכנס לשם לפתע. הקיסר רמז לדוּ במבטו, אבל דוּ לא זז. הקיסר רצה לאחוז בנשק בעצמו ולהציל את הגבירה ג׳יא. דוּ השתחווה לפניו ואמר: ״אם תאבד גבירה אחת, תבוא אחרת במקומה. האם חסרות בעולם נשים כגבירה ג׳יא? גם אם הוד מלכותך מקל בערך עצמו, מה יהיה על מקדשי האבות ועל הקיסרית־האם?״ הקיסר שב לאחור, וגם החזיר הסתלק. הקיסרית־האם שמעה על כך ונתנה לדוּ מאה ג׳ין זהב; מאז ייחסה לו חשיבות רבה.[ג]

א. [吏酷 שבכותר נמסר כ״הפקידים האכזריים״, לא כשם משרה. נשמר המתח בטיעון: השבח לדרך ולסגולה לצד הצורך המתואר בפקידים קשוחים בשעת משבר. דימויי הרשת, המים הרותחים, הזוויות והדג אינם מוחלפים בהסבר מודרני. ״בזה, לא באלה״ נמסר כזיקה לסגולה לעומת החוקים לפי הפירוש, בלי לשנות את הסינית. זיהוי המובאות וניקודן המלא נשארים לעריכה. פ' א.ת.]

ב. [封侯 נמסר כשם חואו פנג, לא כמרקיז ששמו חסר. הסימנים （禽） [夷] הם תיקון שהתקבל עם המקור: העברית הולכת אחר 夷, ״הושמדה״, והחלופה 禽 נשמרת בסינית ומתועדת כאן. אין מייחסים את התיקון לפרויקט או טוענים שאומת בדפוס. פ' א.ת.]

ג. [נשמרים אי־הציות לרמז הקיסר, הדברים הקשים על החלפת הגבירה, והניגוד בין חיי השליט לחיי בת לווייתו. אין מרככים את דברי דו בשם ערכי המתרגם. מאה ג׳ין הן מידה שבמקור, בלי המרה למשקל מודרני. פ' א.ת.]

בג׳־נאן היו יותר משלוש מאות בתי אב מבני משפחת שׁיין, בעלי כוח וערמומיות, ואיש מן הפקידים בדרגת אלפיים שה לא יכול היה לרסנם. לכן מינה הקיסר ג׳ינג את דוּ למושל ג׳־נאן. בבואו השמיד את משפחת ראש הפושעים מבית שׁיין, וכל השאר רעדו ברגליהם. לאחר יותר משנה לא הרים איש אבדה במחוז. מושלי יותר מעשרה מחוזות סמוכים פחדו מדוּ כאילו היה המשרד העליון.[ד]

דוּ היה אמיץ, נמרץ ובעל כוח, הוגן וישר. לא שלח מכתבים פרטיים, לא קיבל מתנות של דרישת שלום, ולא נענה לבקשות חסות. הוא נהג לומר על עצמו: ״כבר עזבתי את הוריי כדי לשרת; חובתי למלא את התפקיד ולמות בנאמנות במשרתי. לעולם לא אתחשב באשתי ובילדיי.״[ה]

ג׳ה דוּ הועלה למשרת מפקד כוחות הבירה. ראש הממשלה, מרקיז טיאוֹ, היה נכבד ויהיר ביותר, אבל דוּ בירכו בקידה בלבד. באותו זמן היה העם תמים, ירא מעבירה ושומר על עצמו; דוּ לבדו הקדים לנהוג בקשיחות ובאכזריות, והוציא את החוק לפועל בלי לחוס על נכבדים ועל קרובי המלוכה. המרקיזים ובני בית המלוכה ראוהו והביטו מן הצד. הם כינוהו ״הנץ האפור״.[ו]

ד. [瞷 הוא סימן שם המשפחה שבגוף; שׁיין היא קריאת עבודה לפי 閒音 שבפירושים, ולא החלפת הסימן 族.閑 נמסר כענישה הכוללת משפחה, ולא כהמתת ראש הפושעים בלבד. 大府 נשמר כמשרד עליון בלי לייחס לדו מינוי לראש הממשלה. פ' א.ת.]

ה. [書私發不 נמסר כאי־שליחת מכתבים פרטיים בקריאת עבודה; אין מוסיפים מערכת צנזורה או איסור על כל התכתבות. 親倍 נקרא כעזיבת ההורים לשירות, לא כבגידה בהם. בקשות החסות, המתנות והמכתבים אינם נבלעים במונח כללי אחד. פ' א.ת.]

ו. [尉中 כאן מפקד כוחות הבירה, ונבדל מן 尉都 במחוז. 揖 נמסר כמחוות ברכה בלבד, בלי להוסיף השתחוויה עמוקה שאינה בגוף. מרקיז טיאו נשמר בתואר שבגוף, בלי להשלים שם פרטי. פ' א.ת.]

מלך לין־ג׳יאנג זומן למשרד מפקד כוחות הבירה להשיב על האישומים הרשומים. המלך רצה לקבל סכין כתיבה ומכחול כדי לכתוב לקיסר בקשת מחילה, אבל דו אסר על הפקידים לתת לו. מרקיז וֵיי־צ׳י שלח אדם לתת אותם למלך לין־ג׳יאנג בחשאי. לאחר שכתב המלך את בקשת המחילה לקיסר, התאבד. הקיסרית־האם דואו שמעה וכעסה; היא פגעה בדו באמצעות סעיף חמור בחוק, והוא פוטר ושב לביתו. הקיסר שיאו־ג׳ינג שלח אז שליח עם שרביט השליחות למנות את דו למושל יֶן־מָן, וציווה שייסע במישרין למשרתו ויפעל לפי הצורך. השיונג־נו כבר שמעו על נאמנותו של ג׳ה דו. כשישב בגבול הסיגו מפניו את צבאם, ועד מותו לא התקרבו לְיֶן־מָן. הם אף עשו בובה בדמות ג׳ה דו וציוו על פרשיהם לדהור ולירות בה, אך איש לא הצליח לפגוע. עד כדי כך פחדו ממנו; הוא היה להם למטרד. לבסוף פגעה הקיסרית־האם דואו בדו באמצעות חוקי האן. הקיסר ג׳ינג אמר: ״דו משרת נאמן״ ורצה לשחררו. הקיסרית־האם דואו אמרה: ״ורק מלך לין־ג׳יאנג לא היה משרת נאמן?״ אז נערף ג׳ה דו.[1]

נינג צָ׳נג היה איש ראנג. הוא שירת את הקיסר ג׳ינג כאיש משמר וכשליח חצר. אהב להפגין את כוח רוחו: כשהיה פקיד זוטר, תמיד התנשא על הממונה עליו; כשהיה ממונה, אחז בכפופים לו כצרור עצי הסקה רטובים. הוא היה ערמומי ואכזר והסתמך על אימה. בהדרגה עלה למשרת מפקד הכוחות בג׳־נאן, כשג׳ה דו היה מושל. כמה ממפקדי הכוחות שקדמו לו נכנסו למשרד ברגל וביקשו מן הפקידים להציגם לפני המושל, כמו ראשי נפות: עד כדי כך פחדו

ז. [筆刀 נשמר כשני כלי כתיבה, לא כנשק התאבדות מסוים. פגיעת הקיסרית בדו באמצעות החוק נבדלת מפיטוריו, ממינויו מחדש ומעריפתו. הסיפור על הבובה וירי הפרשים נמסר כטענת הסיפור בלי להסבירו כעובדה פסיכולוגית מוכחת. פ' א.ת.]

מג׳ה דוּ. כשבא צָ׳נג, התנשא בגלוי על דוּ וביקש לעלות עליו. דוּ כבר שמע את שמעו, ולכן נהג בו יפה וקשר עמו ידידות. לאחר זמן רב מת ג׳ה דוּ, ואחר כך התרבו מעשי האלימות והעבירות של בני בית המלוכה בסביבות צ׳אנג־אן. לכן זימן הקיסר את נינג צָ׳נג להיות מפקד כוחות הבירה. בשלטונו חיקה את ג׳ה דוּ, אך לא השתווה ליושרו; ובכל זאת פחדו ממנו כל בני המלוכה ובעלי הכוח.[ח]

כשעלה הקיסר וּ לכס הועבר למשרת הממונה על מחוז הבירה. קרובי המלוכה מצד הנישואים הרבו להשמיץ את חסרונות צָ׳נג; הוא הורשע, שערו גולח והושם עליו קולר ברזל. באותו זמן, אם נידון אחד מתשעת השרים למוות, אכן מת, אך מעטים הוענשו בעונשי גוף. צָ׳נג סבל עונש חמור, וחשב שלא יוחזר עוד לשירות. לכן השתחרר מכבליו, חרט תעודת מעבר מזויפת, יצא דרך המעבר ושב לביתו. הוא אמר: ״אם בשירות אינך מגיע לאלפיים שה, ובמסחר אינך מגיע לעשרה מיליון, איך אפשר למנותך בין בני אדם?״ הוא לקח הלוואות וקנה יותר מאלף צ׳ינג של שדות ליד מאגרי מים, החכירם לעניים והעביד כמה אלפי בתי אב. כעבור שנים אחדות ניתנה חנינה. הוא צבר רכוש בן כמה אלפי יחידות זהב, נהג כבעל חסות נועז, ואחז ביתרונות הפקידים ובחסרונותיהם; בצאתו ליווהו עשרות פרשים. אימתו על העם הייתה כבדה מזו של מושל המחוז.[ט]

ח. [薪濕束 נשמר כדימוי אחיזה הדוקה בעצים רטובים, לא כהוצאה להורג בשרפה. הביקורת על יושרו של נינג צ׳נג נשמרת לצד דמיון שיטותיו לדו. 尉都 ו尉中 אינם מאוחדים למשרה אחת. פ' א.ת.]

ט. [鉗髡 נמסר כגילוח וקולר, ולא כחנינה או כהוצאה להורג. 傳 כאן תעודת מעבר מזויפת, לא ספר פירוש. 萬千 נשמר כעשרה מיליון בלי להוסיף מטבע חסר; 頃 נשמר כמידת צ׳ינג בלי המרה. 短長吏持 נמסר כאחיזה ביתרונות ובחסרונות בקריאת עבודה, לא כתיאור ודאי של תיקי סחיטה. פ' א.ת.]

ג׳וֹאוּ־יאנג יוּ: אביו ג׳אוֹ ג׳יין היה דודו של מלך חוּאי־נאן מצד אמו, ובזכות זאת נעשה מרקיז ג׳וֹאוּ־יאנג. משום כך אימץ את שם המשפחה ג׳וֹאוּ־יאנג. יוּ מונה לאיש משמר מכוח ערבות ביתו הקשור למלוכה, ושירת את שׁיאוֹ־וָן ואת הקיסר ג׳ינג. בימי ג׳ינג היה מושל מחוז. כשעלה הקיסר וּ לכס, עדיין היה ניהול הפקידים זהיר ומקפיד ביותר; אך בקרב בעלי דרגת אלפיים שה היה יוּ האלים, האכזר, היהיר והפרוע מכולם. את אהוביו הציל בכיפוף החוק; את שנואיו השמיד בעיוות החוק. בכל מחוז שבו ישב חיסל את בעלי הכוח. כמושל נהג במפקד הכוחות כבראש נפה; כמפקד כוחות התנשא על המושל ונטל ממנו את השלטון. הוא וג׳י אן היו תקיפים ועיקשים, וסימה אן פגע באנשים באמצעות כתבי החוק. שלושתם היו בדרגת אלפיים שה, אך בנסיעה באותה מרכבה מעולם לא העזו האחרים לחלוק עם יוּ בשווה את המושב ואת המשען.[י]

אחר כך היה יוּ מפקד הכוחות בחֶה־דונג. באותו זמן נאבק על הסמכות עם המושל, האדון שֶׂנג־טוּ, והם האשימו זה את זה בעבירות. שֶׂנג־טוּ עמד להיענש, אך ראה בקבלת העונש פגיעה בכבודו והתאבד; יוּ הוצא להורג בשוק.[יא]

מאז נינג צ׳נג וג׳וֹאוּ־יאנג יוּ התרבו העניינים לטיפול, והעם התחכם לחוק. על פי רוב דמו שיטות הפקידים לאלה של צ׳נג, יוּ ודומיהם.[יב]

י. [נשמרים היחס מצד האם ושינוי שם המשפחה מן התואר. סימה אן וג׳י אן נבדלים מן המסופר על יוּ, והמשפט על המרכבה נקרא לפי ״סוּאוֹ־יין״: האחרים אינם מעזים להשוות את מקומם למקומו. 伏茵均 אינו שוויון דרגת שכר. פרשנות הנושא טעונה בדיקה נוספת. פ' א.ת.]

יא. [公屠勝 נשמר כאדון שֶׂנג־טו, בלי להחליף את שם המשפחהב申屠 מן הפירוש. התאבדות המושל והוצאת יוּ להורג הן תוצאות נפרדות. 義 נמסר כמניע של כבוד שבסיפור, לא כהצדקה מוסרית מטעם המתרגם. פ' א.ת.]

ג׳אוֹ יוּ היה איש טאי. כעוזר רשם מונה למשרד בבירה, ובזכות יושרו נעשה רשם פקודות ושירת את המצביא העליון יא־פוּ. כשנעשה יא־פוּ ראש הממשלה היה יוּ לרשם במשרדו, וכל אנשי המשרד שיבחו את יושרו והגינותו. אבל יא־פוּ לא הפקיד בידיו סמכות, ואמר: ״אני יודע היטב שיוּ ללא רבב, אבל הוא מחמיר בפירוש הכתובים; אי־אפשר להושיבו במשרד העליון.״ בימי הקיסר הנוכחי צבר יוּ זכויות כפקיד סכין ומכחול והתקדם בהדרגה למשרת צנזור. הקיסר ראה בו אדם מוכשר, והוא הגיע למשרת נכבד החצר הבכיר. עם ג׳אנג טאנג דן בחוקים ובתקנות וקבעם, והתקין את דין ״ראייה וידיעה״, שבו יכלו הפקידים לפקח זה על זה. דומה שמכאן החלה ההחמרה הגוברת בשימוש בחוק.[יג]

ג׳אנג טאנג היה איש דוּ. אביו היה סגן ראש צ׳אנג־אן. כשהאב יצא, שמר טאנג הילד על הבית. כשחזר האב התברר שעכבר גנב בשר; האב כעס והלקה את טאנג. טאנג חפר במחילה ומצא את העכבר הגנב ואת שארית הבשר. הוא הגיש כתב אישום נגד העכבר, חקר אותו בעינויים, העביר את רישום החקירה, שאל, בדק, קבע את הדין ודיווח. הוא הביא את העכבר ואת הבשר, השלים את תיק המשפט וביתר את העכבר לרגלי האולם. אביו ראה את הדברים ומצא שכתביו דומים לכתבי פקיד משפט ותיק; הוא השתומם מאוד והחל

יב. [המשפט נשמר כקישור של המספר בין תולדות האישים למגמת המינהל, לא כטענה שכל פקיד בלי יוצא מן הכלל פעל כך. אין מוסיפים כאן סיבה כלכלית או חוק מסוים שאינם בגוף. פ' א.ת.]

יג. [蘩 נקרא טאי על פי הפירושים, בלי להחליף את הסימן או להוסיף מיקום מודרני. 害無 נמסר כ״ללא רבב״ בהקשר הערכה מקצועית, לא כטענה שאין האיש מזיק לאיש. 見知 הוא דין אחריות מכוח ידיעת עבירה; ניסוחו המלא אינו משוחזר כאן. פ' א.ת.]

להטיל עליו כתיבת תיקי משפט. לאחר מות אביו היה טאנג פקיד בצ׳אנג־אן זמן רב.[יד]

בראשית דרכו של מרקיז ג׳וֹאוּ־יאנג, כשעוד היה בין השרים, היה פעם אסיר בצ׳אנג־אן, וטאנג התמסר לשירותו. כשיצא ונעשה מרקיז, קשר ידידות עמוקה עם טאנג והציגו לפני כל הנכבדים. טאנג שירת במשרד הממונה על מחוז הבירה והיה פקיד בסגל נינג צָ׳נג. צָ׳נג ראה בו אדם ללא רבב והמליץ עליו למשרד העליון. הוא הועבר להיות מפקד במאוֹ־לינג, ולטפל ב״מרכז המרובע״.[טו]

כשנעשה מרקיז וּ־אן ראש הממשלה, זימן את טאנג להיות רשם, ומפעם לפעם המליץ עליו לבן השמים. טאנג מונה לצנזור ונשלח לחקור עניינים. הוא טיפל במשפט הכישוף של הקיסרית צָ׳ן וחקר עד תום את שותפיה. הקיסר ראה בו אדם מוכשר, ובהדרגה עלה למשרת נכבד החצר הבכיר. עם ג׳אוֹ יוּ קבע את החוקים והתקנות; עיקר עניינם היה פירוש מחמיר של הכתובים והגבלת הפקידים המופקדים על משרותיהם. אחר כך הועלה ג׳אוֹ יוּ למפקד כוחות הבירה והועבר לממונה על אוצר הארמון, ואילו ג׳אנג טאנג נעשה הממונה על המשפט. השניים היו ידידים, וטאנג נהג ביוּ כאח בכור. יוּ היה ישר אך יהיר. מאז שנעשה פקיד לא היו בביתו אורחים הניזונים על שולחנו. השרים וראשי הממשלות באו לבקרו ולבקשו, אבל יוּ לא השיב ביקורים ולא

יד. [כל שלבי ״משפט העכבר״ נשמרים, לרבות העינויים והביתור, בלי להפוך את הסיפור לבדיחה מקוצרת. 書愛傳 הוא רישום והעברת חומר החקירה בקריאת עבודה; הפירושים חלוקים בפרטי הנוהל, והתרגום אינו משחזר פרוטוקול מודרני. פ׳ א.ת.]

טו. [מרקיז ג׳וֹאוּ־יאנג אינו מזוהה אוטומטית עם אביו של יו שבפסקה קודמת; השם הפרטי טיין שָׁנג שבפירוש אינו מושלם בגוף. 中方 נשמר כ״מרכז המרובע״; הפירוש קושר אותו לעבודות קבר הקיסר במאוֹ־לינג. זו הבהרה בהערה, לא תוספת נסתרת לתיאור המחבר. פ׳ א.ת.]

הודה. הוא השתדל לנתק את בקשות הידידים והאורחים, ולעמוד לבדו ולפעול לפי דעתו בלבד. משמצא עילה בכתבי החוק, תפס מיד את הנוגע בדבר, ולא חזר לבדוק את התיק; הוא חיפש עבירות נסתרות של אנשי סגלו. טאנג היה רב תחבולות והשתמש בחוכמתו כדי לשלוט באנשים. בראשית דרכו כפקיד זוטר עסק בהימורים על רווח והפסד וקשר יחסים פרטיים עם סוחרי צ׳אנג־אן העשירים, טיין ג׳יא, יו וָנג־שוּ ודומיהם. כשנמנה עם תשעת השרים קיבל וקירב אנשי שם ונכבדים מכל העולם; אף שבלבו לא הסכים עמם, הפגין כלפי חוץ הערצה שטחית.[טז]

באותו זמן נטה הקיסר ללימוד. טאנג, בהכרעת משפטים גדולים, רצה להצמיד אליהם את משמעויות הקדמונים, ולכן ביקש למנות לרשמים במשרד המשפט תלמידי מלומדי החצר שלמדו את ״המסמכים הנכבדים״ ואת ״האביבים והסתווים״, כדי להכריע בענייני חוק מסופקים. בהגישו עניין מסופק להכרעת הקיסר, הקדים תמיד לפרט לפניו את יסודותיו. את מה שאישר הקיסר קיבל ורשם בהכרעות ובתקנות של משרד המשפט, כדי להאדיר את תבונת השליט. אם נגוף על עניין שהגיש, התנצל טאנג; בהתאם לרצון הקיסר, ציין תמיד את המעולים שבפקידים המכריעים, המפקחים ואנשי הסגל, ואמר: ״הם כבר הציעו לי כדברי התוכחה של הוד מלכותך, ואני לא השתמשתי בעצתם; בטיפשותי הגעתי לכך.״ בדרך כלל נמחלה אשמתו. לפעמים, אם הגיש עניין והקיסר שיבחו, אמר: ״לא אני ידעתי להכין את ההצעה הזאת, אלא פלוני מן הפקידים המכריעים, המפקחים או אנשי הסגל הכין אותה.״ כך נהג להמליץ

טז. [蠱 נמסר ככישוף בהקשר המשפט, לא כחומר רפואי. 府少 נמסר כממונה על אוצר הארמון, ונבדל מן האוצר הכללי. 沒乾 נמסר בקריאת עבודה כהימור על רווח והפסד לפי אחת המסורות ב״ג׳־ג׳יה״; קיימות חלופות ואין מציגים הכרעה זו כמוסכמת. השם 叔翁魚 נמסר כאדם אחד, ולא כרשימת שני סוחרים. פ' א.ת.]

על פקידים, להבליט את מעלותיהם ולכסות על שגיאותיהם. אם נחקר אדם שהקיסר רצה להרשיעו, מסר אותו למפקח ולרשם המחמירים והמביאים אסון; אם רצה הקיסר לשחררו, מסר אותו למפקח ולרשם המקילים וההוגנים. אם הנחקר היה בעל כוח, עיוות טאנג את לשון החוק והפליל אותו בתחבולות. אם היה מבית דל וחלש, דיבר לפעמים בעל פה; אף שהכתובים הביאו אותו לחיוב בדין, שקל הקיסר את הדבר. לכן שוחררו לעיתים קרובות האנשים שטאנג דיבר עליהם. כשהגיע טאנג למשרה בכירה, הקפיד על התנהגותו בתוך ביתו. היה בקשר עם אורחים ונתן להם מזון ומשקה. לבני ידידים שהיו פקידים ולאחים עניים דאג והגן ביתר נדיבות. בביקוריו אצל הנכבדים לא נרתע מקור ומחום. לכן, אף שהיה מחמיר בפירוש החוק, חשדן ולא תמיד הוגן, זכה לשם טוב כזה. ופקידים מחמירים רבים ששימשו לו כטפרים ושיניים נשענו על אנשי הלימוד. ראש הממשלה חוֹנג הרבה לשבח את מעלותיו. כשחקר את משפטי המרידה של חוּאי־נאן, חֶנג־שאן וג׳יאנג־דוּ, ירד לשורשי הדברים כולם. הקיסר רצה לשחרר את יֶן ג׳וּ ואת וּ בֵּיי. טאנג התנגד ואמר: ״וּ בֵּיי הוא שתכנן את המרידה מלכתחילה; ג׳וּ היה מקורב אהוב, נכנס ויצא בשערים הפנימיים, ומשרת מטפרי השליט ושיניו, ובכל זאת קשר יחסים פרטיים כאלה עם הנסיכים. אם לא יומת, לא יהיה אפשר לשלוט בעתיד.״ אז אישר הקיסר את גזר הדין. רבות היו החקירות שבהן הדיח טאנג שרים ועשה זאת לזכות לעצמו. משום כך זכה טאנג לכבוד ולאמון גוברים, והועלה למשרת הצנזור העליון.[7]

אז נכנעו חוּ־יֶה ואחרים. האן גייסה צבא גדול לתקוף את השׁיוּנג־נוּ, וממזרח להרים היו שיטפונות ובצורות. העניים נדדו וכולם הסתמכו על אספקת

המדינה, ואוצר המדינה התרוקן. טאנג הלך אפוא אחר כוונת הקיסר וביקש להטביע מטבעות ״מתכת לבנה״ ומטבעות וּ־ג׳וּ, לרכז בידי המדינה את המלח והברזל בכל העולם, לדחוק את הסוחרים העשירים והגדולים, ולהוציא צו הלשנה על מס המין. כך ביקש לעקור את בתי בעלי הכוח שצברו נכסים, וסייע לחוק בעיוות הכתובים ובהפללה מתוחכמת. בכל בוקר שבו הציג טאנג עניינים בחצר דיבר על צורכי המדינה; היום התמשך ובן השמים שכח לאכול. ראש הממשלה רק מילא את המקום, וכל ענייני העולם הוכרעו בידי טאנג. העם לא היה בטוח בפרנסתו ונסער. מפעלי המדינה עדיין לא הניבו רווח, ופקידים מושחתים בזזו וניצלו גם הם, ולכן הוטלו עונשים כבדים. מן השרים וראשי הממשלות ועד פשוטי העם הפנו כולם אצבע אל טאנג. כשחלה פעם טאנג, בא בן השמים בעצמו לבקרו; עד כדי כך היו כבודו ומעמדו גבוהים.[יח]

השׁיוּנג־נוּ באו לבקש שלום וקשרי נישואים, והשרים דנו לפני הקיסר. מלומד החצר דִּי שָׁאן אמר: ״שלום וקשרי נישואים הם לטובה.״ הקיסר שאל מה יתרונם, ושָׁאן אמר: ״הנשק הוא כלי פורענות, ואין להפעילו שוב ושוב בנקל. הקיסר גאוֹ רצה לתקוף את השׁיוּנג־נוּ ונקלע למצוקה קשה בפינג־צֶ׳נג; לכן כרת לבסוף ברית שלום ונישואים. בימי שׁיאו־חוּי והקיסרית גאוֹ חי העולם בשלום ובשמחה. כשהקיסר שׁיאו־ן רצה לפעול נגד השׁיוּנג־נוּ, נחרב הגבול

יז. [הסימנים （聞） [閒] הם חלופת נוסח שהתקבלה עם המקור: נמסר כאן ״לפעמים״ לפי 閒, בלי למחוק את העדות הסינית או לייחס תיקון לפרויקט. 史據、監、正 נמסרים כקבוצות תפקידים נפרדות, לא כשמות אנשים. נשמרים ההבדל בין הקלה לחלשים והחמרה לבעלי כוח, נאומי ההמלצה לשני הכיוונים וההתנגדות לחנינת ין ג׳ו וו ביי. 令紮尉廷 נמסר כתקנות המשרד בקריאת עבודה, בלי לאמץ פיסוק מן הפירוש. פ׳ א.ת.]

יח. [金白 נמסר כ״מתכת לבנה״ בהקשר מטבעות, לא כפלטינה מודרנית; ההרכב אינו מושלם מן הפירוש. 緡告 נמסר כצו הלשנה על מס המין, בלי להכניס שיעורי מס ומנגנון חלוקת שלל שאינם בגוף. 縣官 הוא כאן המדינה ואוצרה, לא ראש נפה. פ׳ א.ת.]

הצפוני וסבל מן המלחמה. בימי שיאו־ג׳ינג מרדו שבע המדינות של וו וצ׳ו; הקיסר ג׳ינג נע בין שני הארמונות, ולבו רעד כמה חודשים. לאחר שהובסו וו וצ׳ו, לא דיבר ג׳ינג על מלחמה עד סוף ימיו, והעולם היה עשיר ומלא. עכשיו, מאז שגייס הוד מלכותך צבא לתקוף את השיונג־נו, התרוקנו המדינות המרכזיות ותושבי הגבול נקלעו למצוקה ולעוני קשים. מכאן נראה שאין דבר טוב משלום וקשרי נישואים.״ הקיסר שאל את טאנג. טאנג אמר: ״זה מלומד טיפש, חסר ידיעה.״ דִּי שָׁאן אמר: ״אני אמנם נאמן בטיפשות, אבל הצנזור העליון טאנג נאמן במרמה. בחקירותיו בחואי־נאן ובג׳יאנג־דו השתמש בפירוש מחמיר של הכתובים להפללת הנסיכים, הפריד והרחיק קרובי בשר ודם והביא את הנסיכים הכפופים לחוסר ביטחון. אני יודע היטב שנאמנותו של טאנג היא מרמה.״ אז האדים הקיסר בכעס ואמר: ״אם אשלח אותך לשבת במחוז אחד, תוכל למנוע מן האויב להיכנס ולשדוד?״ הוא אמר: ״לא אוכל.״ ״בנפה אחת?״ השיב: ״לא אוכל.״ שוב אמר הקיסר: ״בתוך מוצב אחד?״ שָׁאן הבין שטענותיו תמו ושעומדים למסרו לפקידי המשפט, ואמר: ״אוכל.״ אז שלח אותו הקיסר לאייש מוצב. לאחר יותר מחודש ערפו השיונג־נו את ראש שָׁאן והלכו. מאז רעדו השרים מפחד.[יט]

טיין ג׳יא, אורחו של טאנג, היה סוחר, אבל בעל מידות ראויות. בתחילת דרכו של טאנג כפקיד זוטר היה קשור עמו בענייני כסף. לאחר שנעשה טאנג פקיד

יט. [親和 נמסר כשלום וקשרי נישואים, ולא כהסכם שלום בלבד. 國中 בהקשר זה נמסר כמדינות המרכזיות, בלי להעתיק את גבולות המדינה המודרנית. נשמרים שלושת ספי האחריות — מחוז, נפה ומוצב — ושינוי תשובת שאן. עריפתו בידי השיונג־נו אינה מוצגת כהוצאה להורג בצו הקיסר. 臣蕃 נמסר כאן כנסיכים כפופים, בהקשר חקירות הנסיכים וקרובי הבשר והדם, ולא כפקידי מדינות ספר. פ' א.ת.]

בכיר, הוכיחו ג׳יא על טעויות בהתנהגותו ובצדקתו; גם בכך הייתה בו רוח של איש עקרונות.[כ]

טאנג היה הצנזור העליון שבע שנים, ואז נפל.[כא]

לִי וָן מֶחֱה־דונג היה בעבר מסוכסך עם טאנג. אחר כך נעשה סגן הצנזור, ומרוב כעס חיפש שוב ושוב בכתבי המשרד הפנימי עניינים שיוכל לפגוע באמצעותם בטאנג, אך לא הצליח לבסס זאת. רשם שטאנג חיבב, לוּ יֵה־ג׳וּ, ידע על טינתו של טאנג ושלח אדם להגיש הלשנה אנונימית על פשעי וָן. העניין נמסר לטאנג, והוא חקר, הרשיע והמית את וָן, וידע בלבו שיֵה־ג׳וּ עשה זאת. הקיסר שאל: ״מניין יצאו עקבות ההלשנה?״ טאנג העמיד פני מופתע ואמר: ״כנראה אחד מידידיו הישנים של וָן נוטר לו.״ יֵה־ג׳וּ חלה ושכב אצל מארחו בשכונה. טאנג בא בעצמו לבקרו ועיסה את רגליו. מדינת ג׳אוֹ התפרנסה מהתכה ומיציקה, והמלך הרבה להגיש תלונות בענייני פקידי הברזל; טאנג תמיד דחה את מלך ג׳אוֹ. המלך חיפש את סודותיו של טאנג. יֵה־ג׳וּ כבר חקר את מלך ג׳אוֹ, והמלך נטר לו, וגם הגיש כתב: ״טאנג הוא שר בכיר, וכשרשם יֵה־ג׳וּ חולה הוא בא עד כדי עיסוי רגליו; יש לחשוד שהם עושים יחד מעשה פשע גדול.״ העניין נמסר לממונה על המשפט. יֵה־ג׳וּ מת ממחלתו, והפרשה הגיעה לאחיו, שנאסר במשרד דָאוֹ. טאנג חקר גם אסיר אחר במשרד דָאוֹ, ראה את אחי יֵה־ג׳וּ ורצה לעזור לו בחשאי, אך העמיד פנים שאינו מכירו. אחי יֵה־ג׳וּ לא ידע זאת, נטר לטאנג ושלח אדם להגיש כתב שטאנג ויֵה־ג׳וּ תכננו יחד את

כ. [通錢與 נמסר כקשר בענייני כסף, בלי להכריע אם הייתה זו הלוואה, שותפות או מתנה. 士烈 אינו כאן ״חלל״ במובן המודרני. נשמרת ביקורת ג׳יא על טאנג לצד הקשר המסחרי. פ' א.ת.]

כא. [נשמר מניין שבע השנים, בלי להוסיף תאריך לוח או להפוך את ״נפל״ כאן לתיאור מוות; תהליך הנפילה מסופר בפסקאות הבאות. פ' א.ת.]

ההלשנה על לִי וָן. העניין נמסר לג׳יין שׁוּאן. גם שׁוּאן היה מסוכסך בעבר עם טאנג, וכשקיבל את העניין חקר אותו עד תום, אך עדיין לא דיווח. אז גנב מישהו וחפר את הכסף הטמון בגן קבר שׁיאוֹ־וָן. ראש הממשלה צ׳ינג־דִי בא לחצר וסיכם עם טאנג שיתנצלו יחד. כשהגיעו לפני הקיסר חשב טאנג שרק ראש הממשלה, המבקר בגן הקבר בארבע העונות, צריך להתנצל; הוא עצמו אינו קשור לעניין. לכן לא התנצל. ראש הממשלה התנצל, והקיסר שלח צנזור לחקור. טאנג רצה לייחס בכתביו לראש הממשלה אשמת ״ראייה וידיעה״, וראש הממשלה פחד מכך. שלושת הרשמים הראשיים שנאו כולם את טאנג ורצו להפילו.[כב]

הרשם הראשי ג׳וּ מאי־צָ׳ן היה איש קואי־ג׳י ולמד את ״האביבים והסתווים״. ג׳ואנג ג׳וּ שלח אדם להמליץ עליו. בזכות ״שירי צ׳וּ״ היו מאי־צָ׳ן וג׳וּ שניהם מקורבים אהובים; מאי־צָ׳ן שירת בחצר הפנימית, היה נכבד החצר הבכיר והחזיק בסמכות. טאנג היה אז פקיד זוטר וכרע והשתחווה כשמאי־צָ׳ן ואחרים עברו לפניו. אחר כך נעשה טאנג הממונה על המשפט, חקר את משפט חוּאי־נאן ודחק את ג׳ואנג ג׳וּ; מאי־צָ׳ן נטר לו בלבו. כשנעשה טאנג הצנזור העליון עבר מאי־צָ׳ן ממושל קואי־ג׳י למפקד המופקד על תוארי האצולה ונמנה עם תשעת השרים. כעבור שנים אחדות פוטר בשל עבירה ושימש ממלא מקום הרשם הראשי. בבואו אל טאנג היה טאנג יושב על מיטתו, וסגנו ורשמיו לא נהגו במאי־צָ׳ן בכבוד. מאי־צָ׳ן היה איש צ׳וּ, נטר טינה עמוקה ותמיד רצה

כב. [變蜚 נמסר כהלשנה אנונימית לפי ההקשר, לא כגילוי אמת מובטח. 官導 נשמר כמשרד דאו; פירוש המשרד קשור לאספקת החצר, והזיהוי המלא פתוח. 翟青 נמסר בשם שבגוף בלי להשלים שם משפחה. 地爲能不 נקרא כאן כאי־הצלחה לבסס את הפגיעה בטאנג מתוך כתבי המשרד, לא כסירוב לפנות לו מקום; זו קריאת עבודה הקשרית, בלי השלמת אישום מסוים ובלי שינוי בסיניות. עיסוי הרגליים הוא עילת חשד מפי המאשים, לא הוכחה מטעם המתרגם. פ' א.ת.]

במותו של טאנג. ואנג צ׳או היה איש צ׳י; בזכות מומחיותו הגיע למשרת הממונה על מחוז הבירה הימני. ביין טונג למד את תורת הארוך והקצר, והיה קשה, אלים וחזק; פעמיים הגיע למשרת ראש ממשלת ג׳־נאן. כולם היו בעבר מעל טאנג, אך אחר כך איבדו את משרותיהם, שימשו ממלאי מקום הרשמים הראשיים ונאלצו להתכופף בפניו. טאנג הרבה למלא את תפקיד ראש הממשלה, וידע ששלושת הרשמים היו נכבדים בעבר, אך תמיד התנשא עליהם והשפילם. לכן קשרו שלושתם קשר ואמרו לראש הממשלה: ״בתחילה סיכם טאנג להתנצל עמך, ואחר כך מכר אותך. עכשיו הוא רוצה להאשים אותך בענייני מקדשי האבות: הוא רק רוצה לתפוס את מקומך. אנו יודעים את סודותיו.״ הם שלחו פקידים לעצור ולחקור את טיין שׂין ואחרים הקשורים לטאנג. טענו שבכל פעם שטאנג עומד להגיש בקשה לקיסר, יודע שׂין עליה מראש, אוגר סחורות ומתעשר, ומתחלק עם טאנג; וגם טענו למעשי פשע אחרים. חלק מן הדברים נודעו. הקיסר שאל את טאנג: ״בכל פעם שאני עושה דבר, הסוחרים יודעים מראש ומרבים לאגור את הסחורה הנוגעת לו. נראה שמישהו מודיע להם את תוכניותיי.״ טאנג לא התנצל, ושוב העמיד פני מופתע ואמר: ״ודאי יש דבר כזה.״ גם ג׳יין שׂואן דיווח על ענייני יֵה־ג׳ו ואחרים. בן השמים השתכנע שטאנג נושא מרמה בלבו ומשקר בפניו, ושלח שמונה משלחות שליחים לחקור אותו לפי הרישומים. טאנג פירט שלא עשה דבר מכל אלה ולא הודה. אז שלח הקיסר את ג׳או יו להוכיחו. יו בא ואמר: ״מדוע אינך יודע את חלקך? כמה אנשים חקרת והשמדת עם משפחותיהם? עכשיו יש ראיות לכל מה שאומרים עליך. בן השמים אינו רוצה להביאך למשפט, ורוצה שתעשה את חשבונך בעצמך. לשם מה להרבות בתשובות לרישומים?״ טאנג כתב אז התנצלות: ״אין לטאנג זכות ולו הקטנה ביותר. התחלתי כפקיד סכין ומכחול, והוד מלכותך בחסדו הביאני להיות בין שלושת השרים העליונים,

ואין לי במה למלא את חובתי. אבל מי שזממו להפליל את טאנג הם שלושת הרשמים הראשיים.״ אז התאבד.[כג]

כשמת טאנג לא היה שווי רכוש משפחתו יותר מחמש מאות יחידות זהב; כולו בא ממשכורת וממתנות שקיבל, ולא היה לו עסק אחר. אחיו ובניו רצו לערוך לו קבורה מפוארת. אמו אמרה: ״טאנג היה שר בכיר של בן השמים, ומת כשדברי גנאי מטילים בו כתם. לשם מה לקבור אותו בפאר?״ הביאוהו בעגלת בקר, בארון קבורה בלי ארון חיצוני. בן השמים שמע ואמר: ״רק אם כזאת יכלה ללדת בן כזה.״ הוא חקר והמית את שלושת הרשמים הראשיים כולם. ראש הממשלה צ׳ינג־דִי התאבד. טיין שׂין שוחרר. הקיסר הצטער על טאנג, ובהדרגה קידם את בנו אן־שֶׂה.[כד]

ג׳אוֹ יוּ הודח באמצע דרכו, ואחר כך היה הממונה על המשפט. בראשיתו חשב מרקיז טיאוֹ שיוּ אכזר ומחמיר, ולא הפקיד בידיו סמכות. כשנעשה יוּ הממונה על אוצר הארמון היה במעמד תשעת השרים. יוּ היה אכזר ותקיף, אבל בערוב ימיו התרבו העניינים, והפקידים השתדלו להחמיר, בעוד ניהולו של יוּ נעשה מתון יותר והוא נודע כהוגן. ואנג וָן־שׁוּ ואחרים שקמו אחריו נהגו באכזריות רבה ממנו. בשל זקנתו הועבר יוּ למשרת ראש ממשלת יֶן. כעבור שנים אחדות

כג. [助莊 שבפסקה זו נשמר כג׳ואנג ג׳ו, לעומת 助嚴 שבפסקה קודמת; אין מחליפים את השם בסינית או מכריעים כאן זהות. 長短 נמסר בשם ״תורת הארוך והקצר״, לא כמידת גוף; הפירוש קושר זאת לתחבולות שכנוע. 左 בּ信田左湯 נמסר כזיקה לטאנג בקריאת עבודה, משום שהפירושים חלוקים בין עדות לקשר אסור. נשמרים שני המינויים של ביין טונג ושמונה משלחות השליחים, לא שמונה איש בלבד. פ' א.ת.]

כד. [נשמר ההבדל בין 棺 לארון החיצוני 槨, בלי להוסיף קבר מסוים או טקסים שאינם בגוף. התאבדות ראש הממשלה, המתת הרשמים ושחרור טיין שׂין נמסרים בנפרד. חמש מאות יחידות זהב הן שווי רכוש, לא מניין מטבעות מאומת. פ' א.ת.]

הסתבך בעבירה של אי־סדר והתנהגות סוטה, פוטר ושב לביתו. יותר מעשר שנים לאחר טאנג מת בביתו בשיבה טובה.[כה]

יי דְזוֹנג היה איש חֶה־דונג. בנעוריו נהג לתקוף ולשדוד עם ג׳אנג צָה־גוֹנג כחלק מחבורת שודדים. לדְזוֹנג הייתה אחות בכורה, שׂוּ, שזכתה לחסד הקיסרית־האם ואנג בזכות הרפואה. הקיסרית־האם ואנג שאלה: ״האם יש לך בנים או אחים הנושאים משרה?״ האחות אמרה: ״יש לי אח צעיר חסר מידות; הוא אינו מתאים.״ אבל הקיסרית־האם הודיעה לקיסר, והוא מינה את דְזוֹנג, אחי יי שׂוּ, לאיש משמר החצר, ואחר כך לראש נפה במחוז שאנג־דאנג. הוא העז לפעול בשלטונו והמעיט להתאפק; לא היו בנפה עניינים תלויים ועומדים, והוא דורג ראשון. הוא הועבר להיות ראש צ׳אנג־לינג ואחר כך ראש צ׳אנג־אן, אכף את החוק במישרין ולא חס על נכבדים ועל קרובי המלוכה. לאחר שעצר וחקר את ג׳וֹנג, בנה של הגבירה שִׂיוּ־צָ׳נג ונכד הקיסרית־האם מצד בתה, ראה בו הקיסר אדם מוכשר והעבירו למפקד הכוחות בחֶה־נֵיי. בבואו השמיד את משפחות בעלי הכוח כגון בית ראנג; בחֶה־נֵיי לא הרימו אבדות מן הדרך. גם ג׳אנג צָה־גוֹנג היה איש משמר. הוא הצטרף לצבא באומץ ובפראות, העז לחדור עמוק, זכה בזכויות ונעשה מרקיז אן־טוֹאוּ.[כו]

נינג צָ׳נג ישב בביתו, והקיסר רצה למנותו למושל מחוז. הצנזור העליון חוֹנג אמר: ״כשישבתי ממזרח להרים כפקיד זוטר, היה נינג צָ׳נג מפקד הכוחות בג׳י־

כה. [נשמרת ההערכה היחסית: יו אינו נעשה לפתע בלתי אכזרי, אלא מתון מן הבאים אחריו. 亂 נמסר כתיאור עבירה עמום, בלי להמציא תיק משפטי. ״יותר מעשר שנים״ מתייחס למותו לאחר טאנג, לא בהכרח לאורך כהונתו בין שתי המשרות. פ' א.ת.]

נאן. שלטונו היה כזאב הרועה כבשים. אי־אפשר לתת לצָ׳נג לנהל את העם.״ לכן מינהו הקיסר למפקד כוחות המעבר. לאחר יותר משנה אמרו הפקידים והנלווים מן המחוזות והמדינות שממזרח למעבר, שנכנסו ויצאו בו: ״מוטב לפגוש טיגריסית מיניקה ולא להיתקל בזעמו של נינג צָ׳נג.״ יי דְזוֹנג הועבר מחֶה־נֵיי להיות מושל נאן־יאנג, ושמע שנינג צָ׳נג יושב בביתו בנאן־יאנג. כשבא דְזוֹנג למעבר קיבל אותו נינג צָ׳נג וליווהו כשהוא הולך מן הצד; אבל דְזוֹנג היה גאה ונמרץ ולא נהג בו בכבוד. בבואו למחוז חקר את בית נינג וריסק את המשפחה כולה. צָ׳נג הורשע, ובתי קוֹנג ובָּאוֹ ודומיהם ברחו כולם. פקידי נאן־יאנג ותושביה עמדו ברגליים צמודות באותה עקבה. ג׳וּ צ׳יאנג מפינג־שָׁה, דוּ יֶן ודוּ ג׳וֹאוּ שימשו טפריו ושיניו של דְזוֹנג; הוא השתמש בהם וקידמם לרשמי משפט. הצבא הרבה לצאת מדינג־שׁיאנג, ופקידיה ותושביה נקלעו לאי־סדר ולהרס. לכן הועבר דְזוֹנג להיות מושל דינג־שׁיאנג. בבואו פשט על כלא דינג־שׁיאנג: היו בו יותר ממאתיים אנשים שנאשמו בעבירות חמורות והוחזקו בכבלים קלים, ועוד יותר ממאתיים אורחים ואחים שנכנסו בחשאי לבקרם. דְזוֹנג עצר וחקר את כולם כאחד ואמר: ״הם מסייעים לחייבי מוות להשתחרר.״ באותו יום הוצאו להורג כולם, יותר מארבע מאות איש. אחר כך רעד המחוז גם בלי קור, ואנשים ערמומיים סייעו לפקידים בשלטונם.[כו]

כו. [令中郡黨上 נקרא כראש נפה בתוך מחוז שאנג־דאנג; לפי ״סוּאוֹ־יין״ שם הנפה חסר, ולכן אין ממציאים נפה בשם ״ג׳ונג״. 仲成君子修 נקרא כג׳ונג בן הגבירה שׁי־צ׳נג, ונכד הקיסרית מצד הבת, לא כ״אדון צדיק״. 姻 בשם האחות נמסר בשׁוּ בקריאת עבודה בעקבות הערות ההגייה; סמכות ההגייה הסופית פתוחה. פ' א.ת.]

כז. [נשמרים שני מנייני ״יותר ממאתיים״ והסך ״יותר מארבע מאות״, וכן ההבחנה בין האסירים למבקרים. ״מסייעים להשתחרר״ הוא אישום דזונג, לא תיאור בריחה מוכחת. 跡一足重 נשמר כדימוי הפחד. 杜衍 בפסקה זו נמסר כצורת שם ברשימה; בפסקת מוצאו של דו ג׳ואו הוא מקום. הזיקה והחלוקה טעונות בירור ואין מאחדים את המועמדים אוטומטית. פ' א.ת.]

באותו זמן כבר היו ג׳אוֹ יוּ וג׳אנג טאנג בין תשעת השרים בזכות חומרתם; ובכל זאת היה ניהולם מתון יחסית והם פעלו בסיוע החוק, ואילו דְזוֹנג שלט כנץ המכה בנוצות זקורות. אחר כך הופיעו מטבעות וּ־ג׳וּ ו״מתכת לבנה״, והעם עסק במרמה, ובייחוד בבירה. לכן מינו את דְזוֹנג לממונה על מחוז הבירה הימני ואת ואנג וָן־שׁוּ למפקד כוחות הבירה. וָן־שׁוּ היה אכזר ביותר; אם עשה דבר בלי להודיע עליו קודם לדְזוֹנג, התנשא עליו דְזוֹנג בכוח רוחו והכשיל את מפעלו. רבים מאוד היו המומתים בשלטונם, אך הדבר נחשב לתיקון קטן בלבד והמרמה הלכה וגברה בלי יכולת לרסנה. אז החלו לצאת מפקחים ישירים. עיקר עיסוקם של הפקידים בניהול היה עריפה וכבילה, ויֶן פָּנג הועסק בזכות אכזריותו. דְזוֹנג היה ישר ובשלטונו חיקה את ג׳ה דוּ. הקיסר ביקר בדינג־חוּ וחלה זמן רב, ואחר כך קם לפתע וביקר בגאן־צ׳וּאן. דרכים רבות לא היו מתוקנות. הקיסר כעס ואמר: ״האם דְזוֹנג סבור שלא אסע עוד בדרך הזאת?״ ונטר לו. בחורף קיבל יאנג קָה הלשנות על מס המין; דְזוֹנג חשב שהדבר מערער את העם, ושלח את פקידיו לעצור את שליחיו של קָה. בן השמים שמע ושלח את דוּ שִׁה לחקור. המעשה הוגדר כסיכול צו והכשלת המפעל, ודְזוֹנג הוצא להורג בשוק. כעבור שנה מת גם ג׳אנג טאנג.[כח]

ואנג וָן־שׁוּ היה איש יאנג־לינג. בצעירותו עסק בפשעים של הכאה באלה וקבורה. אחר כך מונה לניסיון לראש תחנת נפה ופוטר כמה פעמים. כפקיד עלה בזכות חקירת משפטים למשרת רשם משפט. הוא שירת את ג׳אנג טאנג והועלה לצנזור. בפיקוח על גנבים ושודדים הרג ופצע רבים מאוד, ובהדרגה

כח. [הנץ והנוצות הם דימוי שיטת דזונג, לא חיה באירוע ממשי. 指直 נמסר כמפקחים ישירים בקריאת עבודה, לא כתנועת אצבע. נשמר ההבדל בין מחלת הקיסר לקימתו הפתאומית; 卒 נקרא כאן ״לפתע״, לא מותו. שליחי יאנג קה ומנגנון ההלשנה אינם מוצגים כמרד מאורגן של העם. פ' א.ת.]

הגיע למשרת מפקד הכוחות בגואנג־פינג. הוא בחר במחוז יותר מעשרה פקידים חזקים ונועזים שאפשר להטיל עליהם משימות, ועשה אותם טפריו ושיניו. הוא החזיק בראיות לעבירות החמורות הנסתרות של כולם והניח להם לפקח על הגנבים והשודדים ולספק את כל תשוקותיהם. גם אם עברו מאה עבירות לא העמידם לדין; אבל אם התחמקו ממשימה, השתמש בעניין כדי להשמידם, וגם חיסל את משפחותיהם. משום כך לא העזו השודדים שבגבולות צ׳י וג׳או להתקרב לגואנג־פינג, ויצא למחוז שם שאין מרימים בו אבדה מן הדרך. הקיסר שמע והעבירו למושל חֶה־נֵיי.[כט]

עוד כשהיה בגואנג־פינג הכיר את כל בתי בעלי הכוח והמרמה בחֶה־נֵיי. כשנסע לשם הגיע בחודש התשיעי. הוא הורה למחוז להכין חמישים סוסים פרטיים וייסד תחנות שליחים מחֶה־נֵיי לצ׳אנג־אן. הוא פרש את פקידיו לפי שיטתו בגואנג־פינג ועצר את בעלי הכוח והערמה במחוז; יותר מאלף בתי אב נגררו לאשמה משותפת. הוא הגיש כתב וביקש שבמקרים החמורים תושמד המשפחה, ובקלים יותר יומת הנאשם, וכל רכוש הבית יוחרם לכיסוי הרכוש האסור. בתוך יומיים או שלושה בלבד מהגשת הכתב התקבל האישור. כשהוכרעו התיקים ודווחו גזרי הדין, זרם דם לאורך יותר מעשרה לי. בחֶה־נֵיי השתוממו כולם על דיווחיו וראו בהם מהירות מופלאה. עד סוף החודש השנים־עשר דמם המחוז: איש לא העז ללכת בלילה, ובשדות לא היו גנבים שיגרמו לכלבים לנבוח. את מי שלא הצליח לתפוס איבד במחוזות ובמדינות הסמוכים. כשהתקרב האביב, רקע וָן־שׁוּ ברגלו ונאנח: ״אבוי! אילו האריכו את

כט. [埋椎 נמסר במילים ״הכאה באלה וקבורה״; ״ג׳י־ג׳יה״ מציע הרג וקבורה וגם חלופה של פתיחת קברים. אין מכריעים כאן בתוספת סיפור. 長亭 נמסר כראש תחנה. נשמרת ההתניה: פקידי וָן־שׁוּ מוגנים מעונש עד שהם מתחמקים ממטלה. פ' א.ת.]

חודשי החורף בחודש אחד, היה די לי להשלים את מלאכתי!״ עד כדי כך אהב להרוג ולהשליט אימה ולא חס על אנשים. בן השמים שמע, ראה בו אדם מוכשר והעבירו למפקד כוחות הבירה. שוב חיקה בניהולו את חֶה־נֵי, והעביר אליו פקידים שנודעו כמחוללי אסון וערמומיים לעבוד עמו: מֶחֶה־נֵי את יאנג ג׳יֶה ומָא וו, ומגואן־ג׳וֹנג את יאנג גאן, צֶ׳נג שִׁין ואחרים. יי דְזוֹנג היה הממונה על מחוז הבירה, ומפחדו לא העז וָן־שׁוּ להשתולל בניהול. לאחר מות דְזוֹנג ונפילת ג׳אנג טאנג הועבר לממונה על המשפט, ויין צ׳י נעשה מפקד כוחות הבירה.[ל]

יין צ׳י היה איש צֶ׳ה־פינג במחוז דונג. בזכות עבודת סכין ומכחול עלה בהדרגה למשרת צנזור. הוא שירת את ג׳אנג טאנג, וטאנג הרבה לשבחו כישר ותקיף ושלחו לפקח על הגנבים והשודדים. בהמתותיו לא חס על נכבדים ועל קרובי המלוכה. הוא הועלה למפקד כוחות פנים המעבר, ושמעו עלה על זה של נינג צֶ׳נג. הקיסר ראה בו אדם מוכשר והעבירו למפקד כוחות הבירה, והפקידים והעם הלכו ונחלשו. יין צ׳י היה עקשן כעץ ומועט תרבות; הפקידים בעלי הכוח והרשע הסתתרו, והפקידים הטובים לא יכלו לנהל את העניינים. לכן הוזנחו עניינים רבים והוא הורשע. הקיסר שוב העביר את וָן־שׁוּ למפקד כוחות הבירה, ואילו יאנג פּוּ נעשה בזכות קשיחותו ואכזריותו המפקד המופקד על תוארי האצולה.[לא]

יאנג פּוּ היה איש יי־יאנג. בזכות דרגת ״צ׳יין־פּוּ״ נעשה פקיד. מושל חֶה־נאן בדק אותו והמליץ עליו כמוכשר; הוא הועלה לצנזור ונשלח לפקח על גנבים

ושודדים ממזרח למעבר. בניהולו חיקה את יין צ׳י ונודע כמעז לפעול בתקיפות. בהדרגה הגיע למשרת המפקד המופקד על תוארי האצולה ונמנה עם תשעת השרים. בן השמים ראה בו אדם מוכשר. כשמרדה נאן־יוֶה מונה למצביא ספינות המגדל, זכה בזכויות והוענק לו תואר מרקיז ג׳יאנג־ליאנג. הוא נכבל בידי שׁוּן ג׳ה. לאחר זמן רב חלה ומת.[לב]

וָן־שׁוּ שוב היה מפקד כוחות הבירה. הוא היה מועט תרבות; בישיבתו במשרד המשפט היה מעורפל ולא הבחין בדברים, אבל במשרת מפקד כוחות הבירה נפתח לבו. בפיקוח על הגנבים והשודדים הכיר היטב את מנהגי גואן־ג׳וֹנג ואת הפקידים בעלי הכוח והרשע. כולם הוחזרו לשירותו והכינו את תוכניותיו. הפקידים חקרו בחומרה; גנבים, שודדים וצעירים רעים השליכו כתבי הלשנה לתיבה וזכו בתגמול. הוא הציב ראשי דרכים ויישובים כדי לפקח על הפשעים והגנבים. וָן־שׁוּ היה חנפן והיטיב לשרת בעלי כוח; את חסרי הכוח ראה כעבדים. במשפחה בעלת כוח לא נגע גם אם פשעיה נערמו כהר; בחסרי הכוח פגע והשפיל אותם גם אם היו נכבדים וקרובי המלוכה. הוא עיוות את הכתובים והפליל בתחכום את הערמומיים שבבתי העניים, כדי לעשן החוצה

לא. [尉都內關] נבדל ממפקד כוחות הבירה. 疆木 נשמר בדימוי העקשנות כעץ, ולא כקביעה רפואית או שכלית. ״מעט תרבות״ אינו חוסר ידיעת קרוא וכתוב, שהרי עבודת הכתיבה מפורשת בראש הפסקה. פ' א.ת.]

ל. [九月 ו二十 הם חודשים בלוח הסיפור, לא תשעה ושנים־עשר חודשי כהונה. נשמרים חמישים סוסים, יותר מאלף בתי אב, יומיים או שלושה ויותר מעשרה לי. חלוקת 來黎 זמנית ונמסרת בזיקה להתקרבות האביב; אין מתקנים את הגרפים. בקשת הארכת החורף נמסרת בלי להוסיף בגוף את נוהל ההוצאות להורג מן הפירוש. פ' א.ת.]

לב. [夫千 נמסר כדרגת צ״ין־פו לפי ״ג׳־ג׳־ה״, לא כשליטה באלף חיילים. 縛所蟲爲荀 נשמר ככבילה בידי שׁוּן ג׳ה; פרשת המסע לצ׳או־שׁיין והפדיון מן הפירוש אינם מוכנסים לגוף. הסימן 1ר נשמר בבסיס, ואינו מוחלף ב僕. פ' א.ת.]

את בעלי הכוח הגדולים. כך ניהל את משרת מפקד כוחות הבירה. הפושעים והערמומיים נחקרו עד תום, ובדרך כלל נמקו כולם בכלא; איש מן המועמדים לדין לא יצא ממנו. פקידיו, טפריו ושיניו, היו טיגריסים חובשי כובעים. לכן במחוז מפקד כוחות הבירה נכנעו כולם, מן הערמומיים הבינוניים ומטה; בעלי הכוח הפיצו את שמעו ושיבחו את שלטונו. לאחר שנים אחדות התעשרו רבים מפקידיו מכוח סמכותם.[לג]

כששב וָן־שׁוּ מן המלחמה בדונג־יוֶּה, היו בדיון דברים שלא מצאו חן בעיני הקיסר; הוא הורשע בסעיף קל ופוטר. באותו זמן רצה בן השמים לבנות את מגדל טוֹנג־טיין, אך עדיין לא היו אנשים לעבודה. וָן־שׁוּ ביקש לבדוק מחדש את החיילים שנשמטו מן השירות במשרד מפקד כוחות הבירה, והשיג כמה רבבות לעבודה. הקיסר שמח ומינה אותו לממונה על אוצר הארמון. הוא הועבר לממונה על מחוז הבירה הימני, וניהל כבעבר; המרמה והרשע רוסנו מעט. בשל עבירה איבד את משרתו. שוב היה לממונה הימני, מילא את תפקיד מפקד כוחות הבירה ונהג כבעבר.[לד]

לאחר יותר משנה יצא צבא נגד וָאן, ובצו זומנו פקידים בעלי כוח. וָן־שׁוּ הסתיר את פקידו חוּאָה צֶ׳נג. גם הוגשה הלשנה שוָן־שׁוּ קיבל כספי פרשים רשומים

לג. [鈁 נמסר כתיבה לקבלת כתבי הלשנה לפי הפירוש, לא כתלונה בעל פה בלבד. 長伯格 נקרא כראשי דרכים ויישובים לפי הערות ההגייה; אין מתקנים את הסימנים או ממציאים גוף משטרתי מודרני. דימויי העישון והטיגריסים נשמרים. הפרדוקס של הימנעות מבעלי כוח לצד רדיפת אחרים אינו מוחלק. פ' א.ת.]

לד. [卒脫中尉覆 נמסר כבדיקה מחודשת של הנשמטים מן השירות בקריאת עבודה; אין מכנים את כולם שבויי מלחמה או עבריינים מורשעים. 臺天通 נשמר בשם טונג־טיין בלי להשלים מידות בניין מן הפירוש. 右輔 נבדל כאן מן 史內右 ואינו מוחלף בשם משרה מאוחר בלי הכרעה. פ' א.ת.]

ועשה מעשי רווח אסורים אחרים. אשמתו חייבה השמדת משפחה, והוא התאבד. באותו זמן הושמדו גם משפחות שני אחיו ושתי משפחות הקשורות אליו בנישואים, כל אחת בשל עבירה אחרת. שׂוּ דְזֶה־וֵיי ממשרד גואנג־לוּ אמר: "אבוי! בימי קדם היו שלוש משפחות, ואילו עם אשמת ואנג וָן־שׂוּ הושמדו חמש משפחות באותו זמן!"[לה]

כשמת וָן־שׂוּ היה שווי ביתו אלפי יחידות זהב. כעבור שנים אחדות מת גם יין צ'י ממחלה, בהיותו מפקד הכוחות בחוּאי־יאנג; שווי ביתו לא הגיע לחמישים יחידות זהב. רבים היו האנשים שהמית והשמיד בחוּאי־יאנג. במותו רצו אויביו לשרוף את גופתו; הגופה נעלמה והובאה בחזרה לקבורה.[לו]

מאז שלטו וָן־שׂוּ ודומיו ברשע, חיקו את וָן־שׂוּ בדרך כלל מושלי המחוזות, מפקדי הכוחות ובעלי דרגת אלפיים שה במדינות הנסיכיות שביקשו לנהל את השלטון. הפקידים והעם הקלו יותר ויותר בעבירה על החוק, והגנבים והשודדים התרבו. בנאן־יאנג היו מֵיי מָיֵן ובָּאי ג'נג, בצ'וּ יין ג'וֹנג ודוּ שָׂאוֹ, בצ'י שׂוּ בּוֹ, ובין יֵן לג'אוֹ ג'יין לוּ, מאסטר פָּאן ודומיהם. החבורות הגדולות הגיעו לאלפי אנשים; הם נטלו לעצמם תארים, תקפו ערים ויישובים, לקחו נשק מן המחסנים, שחררו חייבי מוות, כבלו והשפילו מושלי מחוזות ומפקדי כוחות, המיתו בעלי דרגת אלפיים שה ושלחו כתבי פקודה לנפות למהר ולהכין מזון.

לה. [宛 נשמר כוואן שבגוף בלי להרחיב לדא־וואן או להשלים תאריך מסע. 錢騎員 נמסר ככספי פרשים רשומים בקריאת עבודה, בלי לקבוע מי שילם אותם או מה מנגנון התשלום. נשמרים שני האחים ושתי משפחות הנישואים והבהרת המספר שחויבו בעבירות אחרות; אין מייחסים את כל ההשמדות לאשמת וָן־שׂוּ לבדה. פ' א.ת.]

לו. [נשמר הניגוד בין אלפי יחידות הזהב לפחות מחמישים. 尸亡去 נמסר כהיעלמות הגופה ושיבתה לקבורה, בלי לייבא טענת מעוף פלאי מן הפירוש או לקבוע מי הבריחה. אין משנים את גוף הסיפור כדי ליישב את הקושי. פ' א.ת.]

חבורות קטנות בנות מאות ששדדו את הכפרים היו רבות מספור. אז החל בן השמים לשלוח את סגן הצנזור ואת הרשם הראשי של ראש הממשלה לפקח עליהם. עדיין לא יכלו לרסנם, ולכן שלח את נכבד גואנג־לוּ פָאן קוּן, את מפקדי הכוחות של מחוזות העזר, את ג׳אנג דֶה, שהיה מתשעת השרים, ואחרים, לבושים בגדים רקומים ונושאים שרביטי שליחות ואותות טיגריס לגיוס צבא ולתקיפה. במסעות הגדולים הגיע מספר הראשים שנכרתו לפעמים ליותר מרבבה. גם נותני מזון ומשקה הומתו על פי החוק, והאשמה גררה אנשים במחוזות שונים, ובמקרים החמורים אלפים. לאחר שנים אחדות נתפסו מקצת ראשי החבורות. חיילים שהתפזרו ונמלטו שוב התקבצו לחבורות והתבצרו בהרים ובנהרות; במקומות רבים ישבו בקבוצות ולא היה אפשר לעשות דבר. לכן התקינו את ״חוק שֶׁן־מינג״: אם קמה חבורת שודדים ולא גילו אותה, או גילו אותה אך לא תפסו את המכסה הנדרשת, יומתו כל האחראים, מבעלי דרגת אלפיים שה ועד הפקידים הזוטרים. אחר כך פחדו הפקידים הזוטרים שיומתו; גם כשיש שודדים לא העזו לדווח, מחשש שלא יוכלו לתפסם ושאשמת אי־עמידה במכסה תגרור את המשרד. גם המשרד הורה להם שלא לדבר. כך התרבו השודדים, והעליונים והתחתונים הסתירו זה לזה והתחמקו מן החוק באמצעות ניסוחי הכתבים.[לו]

ג׳יין שׁוּאן היה איש יאנג. כעוזר רשם ללא רבב שירת במשרד מושל חֶה־דונג. המצביא וֵיי צ׳ינג שלח לקנות סוסים בחֶה־דונג; הוא ראה ששׁוּאן ללא רבב והמליץ עליו לקיסר, ושׁוּאן זומן להיות סגן האורווה הגדולה. הוא ניהל היטב

לו. [沈命法 נשמר בשם שן־מינג, ולצדו נוסח החיוב שבגוף; אין הופכים אותו לחוק המתיר לשודדים להסתתר. 滿品 נמסר כמכסה נדרשת בלי לקבוע שיעור שאינו בגוף. נשמרים אותות הטיגריס, ההבדל בין שודדים לנותני מזון, מניני החבורות וההמתות, וההסתרה ההדדית כמסקנת הסיפור. פ' א.ת.]

את ענייני המשרד ובהדרגה עלה לצנזור ולסגן הצנזור. הוא נשלח לחקור את ג׳וּ־פוּ יֶן ואת משפט מרידת חוּאי־נאן; באמצעות דקויות הכתובים והפללה מחמירה הביא להמתת רבים מאוד, ונודע כמעז להכריע בספקות. פעמים רבות פוטר ופעמים רבות הוחזר. כמעט עשרים שנה היה צנזור וסגן הצנזור. כשפוטר ואנג וָן־שוּ ממפקד כוחות הבירה היה שׁוּאן לממונה על מחוז הבירה השמאלי. ניהולו ירד לפרטי האורז והמלח; כל עניין, גדול או קטן, עבר בידו. בעצמו סידר את שמות הנפות, את מחלקותיהן ואת הרכוש שבפועל; הפקידים, ראשי הנפות וסגניהם לא יכלו לשנות דבר על דעת עצמם, והוא הכביד עליהם בחוקים חמורים. לאחר שנים אחדות במשרה הושג במחוז סדר בעניינים הקטנים, אבל רק שׁוּאן יכול היה להגיע מן הקטן אל הגדול ולבצע זאת בכוח, וקשה היה לעשות את הדבר לשיטה קבועה. הוא הודח באמצע דרכו. בהיותו הממונה על יוֹאוּ־פוּ־פָּנג הסתבך בטינה לצָ׳נג שׁין. שׁין נמלט והסתתר בשאנג־לין, ושׁוּאן שלח את ראש מֵיי להמיתו במאבק. כשהפקידים והחיילים נלחמו בשׁין, פגעה יריית בשער גן שאנג־לין. שׁוּאן נמסר לפקידי המשפט והופלל בפשע שהוגדר כמרד גדול, המחייב השמדת משפחה. הוא התאבד, ודוּ ג׳וֹאוּ זכה לאמון ולהעסקה.[לח]

דוּ ג׳וֹאוּ היה איש דוּ־יֶן בנאן־יאנג. כשיי דְזוֹנג היה מושל נאן־יאנג, עשה אותו מטפריו ושיניו והמליץ עליו לרשם במשרד המשפט. הוא שירת את ג׳אנג טאנג, וטאנג הרבה לומר שהוא ללא רבב, עד שהגיע למשרת צנזור. הוא נשלח לחקור אבדות ובריחות בגבול, ורבים מאוד היו האנשים שגזר עליהם מוות.

לח. [宣減 נקרא ג׳יין שׁוּאן ושומר את הסימן 減 בלי להחליפו בשם משפחה אחר. 鹽米 נשמר כדימוי פרטי הניהול, לא כטענה שהמשרה עוסקת רק במזון. נשמרים כמעט עשרים שנות המשרות, הירייה בשער והפיכת המעשה לאשמת מרד; אין מוסיפים כוונה לירות בשער שלא נמסרה. פ' א.ת.]

דיווחיו התאימו לרצון הקיסר, והוא זכה להעסקה ולאמון. הוא וג׳יין שׁוּאן שימשו לסירוגין בסגן הצנזור במשך יותר מעשר שנים.[לט]

שלטונו חיקה את זה של שׁוּאן, אבל הוא היה כבד ואיטי, מתון מבחוץ ומחמיר מבפנים עד העצם. כששׁוּאן היה הממונה על מחוז הבירה השמאלי, היה ג׳וֹאוּ הממונה על המשפט. שלטונו חיקה מאוד את ג׳אנג טאנג, והוא היטיב לצפות ולארוב. מי שהקיסר רצה לדחוק, ניצל את ההזדמנות להפילו; מי שהקיסר רצה לשחרר, החזיקו בכלא זמן רב עד שנשאל עליו, ואז גילה ברמז את סימני העוול שנעשה לו. אורח הוכיח את ג׳וֹאוּ ואמר: ״אתה מכריע בהגינות למען בן השמים, אבל אינך הולך לפי חוק שלושת הצ׳ה; אתה עושה את רצון השליט בלבד לתיק משפט. האם כך צריך להיות המשפט?״ ג׳וֹאוּ אמר: ״ומניין באו שלושת הצ׳ה? מה שאישר השליט הקודם נכתב כחוק; מה שמאשר השליט המאוחר נרשם כצו. מה שנכון לשעתו הוא הנכון — איזה חוק קדום יש כאן?״[מ]

כשנעשה ג׳וֹאוּ הממונה על המשפט התרבו גם משפטי הצו הקיסרי. בין האסירים בעלי דרגת אלפיים שה באו חדשים בעקבות הישנים, ומספרם לא פחת מיותר ממאה. הפקידים המחוזיים והמשרדים העליונים הגישו לממונה על המשפט יותר מאלף כתבי אישום בשנה. בכתבים הגדולים נגררו למעצר ולבדיקת עדות מאות, ובקטנים עשרות. הרחוקים באו מאלפי לי והקרובים

לט. [亡失邊 נמסר כאבדות ובריחות בגבול; ״ג׳י־ג׳יה״ מתעד הן ברית חיילים הן אבדות רכוש, ואין מצמצמים בשקט לאחת. 衍陽杜南 נמסר כמקום מוצא, ולא כאדם נוסף. 害無 נשאר הערכה מקצועית מפי טאנג ואינו מבטל את מניין הנידונים למוות. פ' א.ת.]

מ. [法尺三 הוא דימוי החוק הכתוב בלוחות בני שלושה צ׳ה לפי ״ג׳י־ג׳יה״; אין מפרשים אותו כשלושה סעיפים. נשמרים ההמתנה לשאלת הקיסר והגילוי ברמז, ולא מייחסים לדו שחרור מיידי מתוך חמלה. דבריו על החוק הם דברי הדמות, לא מדיניות משפטית של הפרויקט. פ' א.ת.]

ממאות לי. כשהתכנסו לחקירה, לחצו הפקידים עליהם בהתאם להאשמות שבכתבים; אם לא הודו, נקבע הדבר בהלקאה ובעינויים. לכן כל השומעים שעומדים לעצרם נמלטו והסתתרו. משפטים ארוכים עברו כמה חנינות ונמשכו יותר מעשר שנים, והאנשים האשימו זה את זה. בדרך כלל הופללו כולם בעבירת "חוסר דרך" ומעלה. המעצרים במשפטי הצו אצל הממונה על המשפט ובמשרדי הבירה הגיעו לשישים או שבעים אלף איש, והפקידים הוסיפו עוד יותר ממאה אלף.[מא]

ג'וֹאוּ הודח באמצע דרכו. אחר כך, כשנעשה מפקד משמר הבירה, רדף גנבים, עצר וחקר בחומרה את סאנג חוֹנג־יאנג ואת בני אחי הקיסרית וֵיי. בן השמים ראה בו אדם המתאמץ בכל כוחו ואינו נושא פנים, והעלהו לצנזור העליון. שני בניו היו מושלי מחוזות משני עברי הנהר, ושלטונם היה אלים ואכזר אף יותר מזה של ואנג וָן־שוּ ודומיו. כשזומן דוּ ג'וֹאוּ בראשונה להיות רשם משפט, היה לו סוס אחד, וגם הוא לא היה שלם. לאחר שהחזיק זמן רב בעניינים והגיע למעמד שלושת השרים העליונים, ובניו ונכדיו נשאו משרות נכבדות, הצטבר שווי רכוש ביתו לכמה יחידות של "רבבות גדולות".[מב]

מא. [נשמרים כל סדרי הגודל בנפרד: יותר ממאה בעלי דרגה, יותר מאלף כתבים בשנה, מאות ועשרות עדים, מרחקים במידות לי, יותר מעשר שנים, שישים או שבעים אלף ועוד יותר ממאה אלף. 道不 הוא סיווג עבירה, לא תכונת אופי בלבד. כמה חנינות אינן מתורגמות כאילו שוחררו כולם. 因故相新 נמסר כרצף של אסירים חדשים בעקבות הישנים, בלי לקבוע שהישנים שוחררו או הוחלפו. פ' א.ת.]

מב. [時金執 שבתעתיק השמור הוחלף ב־吾金執 לפי גוף הטקסט בדפוס "סָה־בּוּ בֵּיי־יַאוֹ", צילום 4098. התואר נמסר כ"מפקד משמר הבירה" לפי תפקידו בשמירת הביטחון בבירה, כמתואר במילון משרד החינוך הטייוואני, ערך 吾金執; אין זו טענה לזהות עם משטרה מודרנית. עדות הדפוס קובעת את הקריאה הסינית, והמילון מסייע בפירוש התואר בלבד. זו התערבות נקודתית בנוסח העבודה, לא שינוי בתעתיק הוויקי השמור. גם הסוס ה"לא שלם" נשמר בלי להמציא מום מסוים. 巨萬 נמסר כיחידות "רבבות גדולות" בלי לקבוע שער או סכום מודרני. פ' א.ת.]

ההיסטוריון הגדול אומר: עשרת האנשים, מג״ה דוּ ועד דוּ ג׳וֹאוּ, נודעו כולם בקשיחותם ובאכזריותם. אבל ג״ה דוּ היה תקיף וישר, ציין מה נכון ומה אינו נכון ונאבק על עקרונותיו הגדולים של העולם. ג׳אנג טאנג ידע יין ויאנג; השליט עלה וירד עמו, ופעמים רבות דן עמו במה ראוי ומה אינו ראוי. המדינה הסתמכה על תועלתו. ג׳אוֹ יוּ הסתמך לעיתים על החוק ושמר על הישר. דוּ ג׳וֹאוּ נגרר בחנופה וראה במיעוט דברים כובד ראש. לאחר מות ג׳אנג טאנג נעשתה הרשת צפופה, רבו ההאשמות המחמירות, ועניני המשרדים הלכו ונשחקו ונזנחו. תשעת השרים היו חסרי מעש ורק החזיקו במשרותיהם; לא היה די בכוחם לתקן את השגיאות, ואיך היה להם פנאי לדון במה שמעבר לקו ולמידה? ובכל זאת, בין עשרת אלה יכלו הישרים לשמש מופת והמושחתים אזהרה. בתוכניות, בהוראה ובהדרכה, באיסור המרמה ובעצירת הרשע, היה בכולם, באותה שעה, שילוב נאה של תכונות אזרחיות וצבאיות. אף שהיו אכזריים וקשים, התאימו בכך למשרותיהם. אבל מה נאמר על פָּנג דאנג, מושל שׁוּ, המדכא באלימות; על לִי ג׳ן מגואנג־האן המבתר אנשים על דעת עצמו; על מִי פּוּ ממחוז דונג המנסר צווארים; על לוּאוֹ בִּי מטיין־שׁוּי בחקירותיו הלוחצות; על צ׳וּ גואנג מחֶה־דונג ההורג בלי הצדקה; על וּ־ג׳י מג׳ינג־ג׳אוֹ ועל יין ג׳וֹאוּ מפָּנג־יי, שהם כצפע וכנץ טורף; ועל יֶן פָּנג, הממונה על המים, המכה באלות ומוכר היענות לבקשות? מה טעם למנותם! מה טעם למנותם![מג]

מג. [הסימן הפגום ך בתעתיק הוויקי תוקן לⷮ素 על פי גוף הטקסט בדפוס ״סָה־בוּ בֵּיי־יַאוֹ״, תמונת עמוד 4099. 官其素碌碌卿九 נמסר כשרים חסרי מעש שרק החזיקו במשרותיהם; אין מאמצים את 奉 שבנוסח שלושת הפירושים. 咸推 שבתעתיק השמור הוחלף ב־減推 לפי האותיות הגדולות באותו צילום, 4099: 減推璧駱水天. ״חקירות לוחצות״ נשאר פירוש עבודה מסויג; קביעת האות שבדפוס אינה מכריעה לבדה את משמעות המונח. אין מאמצים אוטומטית את הצורה 成推 שבפירוש, ואין משנים את תעתיק הוויקי השמור. שמות הדוגמאות האחרונות אינם מתווספים למניין עשרת האישים העיקריים. פסקת 贊述隱索 שלאחר הגוף הושמטה כשיר שבח של שכבת פירוש נפרדת, לא כדברי סימה צ׳יין; הגבול נתמך בתמונת עמוד 4100, אך אין זו בדיקה רצופה של הפרק. פ' א.ת.]

תולדות דא־יואן

קורות דא־יואן נודעו מאז ג׳אנג צ׳יין.א

ג׳אנג צ׳יין היה איש האן־ג׳ונג. בתקופת ג׳יין־יואן שירת כאיש משמר החצר. באותו זמן שאל בן השמיים את אנשי השיונג־נו שנכנעו; כולם אמרו שהשיונג־נו הביסו את מלך היוֶה־ג׳ה ועשו מראשו כלי שתייה. היוֶה־ג׳ה ברחו ונמלטו, ותמיד שנאו את השיונג־נו וביקשו לנקום בהם, אך לא היה מי שיתקוף עמם. האן רצתה אז לפעול להשמדת החו. משמעה דברים אלה ביקשה לשלוח שליחים, אבל הדרך עברה בהכרח בתוך ארץ השיונג־נו. לכן ביקשו מתנדבים המסוגלים לצאת בשליחות. צ׳יין, שהיה איש משמר, נענה לקריאה ונשלח אל היוֶה־ג׳ה. הוא יצא מלונג־שי עם גאן־פו, עבד חו של בית טאנג־יי. כשעברו בארץ השיונג־נו נתפס והועבר אל השאניו. השאניו עיכב אותו ואמר: ״היוֶה־ג׳ה מצפון לי; כיצד תוכל האן לעבור ולשלוח אליהם שליח? אילו רציתי לשלוח שליח ליוֶה, האם הייתה האן מרשה לי?״ הוא החזיק בצ׳יין יותר מעשר שנים, נתן לו אישה וגולד לו בן; ובכל זאת שמר צ׳יין על שרביט השליחות של האן ולא איבדו.ב

ככל ששהה בארץ השיונג־נו הוקלה השמירה עליו. צ׳יין ניצל זאת וברח עם אנשיו לעבר היוֶה־ג׳ה. לאחר כמה עשרות ימי מסע מערבה הגיע לדא־יואן.

א. [大宛 שבכותר נמסר בשם דא־יואן, ולא בזיהוי גאוגרפי מודרני. ״נודעו״ משמר את נקודת המבט של התיעוד, לא טענה שהארץ נוסדה בזמן שליחותו. פ' א.ת.]

ב. [הסימן （故）胡奴 שלפני הוא סימון מורש בנוסח הבסיס; אינו מוכרע כאן כתיאור ״עבד לשעבר״. 胡 ו匈奴 נשמרים ככינויים שבמקור, ולא ככינוי אחד שהמתרגם איחד. היוֶה שבדברי השאניו שונה מן היוֶה־ג׳ה. 中元建 נמסר ״בתקופת ג׳יין־יואן״; אין במילה 中 כאן קביעה ששירותו החל דווקא באמצע התקופה. פ' א.ת.]

אנשי דא־יואן שמעו על עושרה של האן ורצו לקשור עמה קשר, אך לא עלה הדבר בידם. כשראו את צ׳יין שמחו ושאלו: ״לאן אתה מבקש ללכת?״ צ׳יין אמר: ״נשלחתי מטעם האן אל היֶוֶה־ג׳ה, אך השׁיונג־נו חסמו את דרכי. עתה נמלטתי; אנא, ישלח המלך אנשים להוליכני. אם אכן אגיע ואשוב להאן, אין לתאר את המתנות והרכוש שתעניק האן למלך.״ אנשי דא־יואן הסכימו, שילחו אותו וסיפקו לו מורי דרך ומתורגמנים עד קאנג־ג׳ו; משם העבירוהו אל היֶוֶה־ג׳ה הגדולים. מלך היֶוֶה־ג׳ה הגדולים כבר נהרג בידי החו, ויורש העצר שלו הומלך. הם הכפיפו את דא־שׁיה וישבו בה; הארץ הייתה פורייה ועשירה, מעטות היו בה הפשיטות, והם חפצו בשלום ובהנאה. גם חשבו שהם רחוקים מהאן, ולא רצו כלל לנקום בחו. צ׳יין עבר מן היֶוֶה־ג׳ה אל דא־שׁיה, אך לבסוף לא הצליח להשיג הסכם מחייב עם היֶוֶה־ג׳ה.[ג]

הוא שהה שם יותר משנה ושב לאורך ההרים הדרומיים. ביקש לחזור דרך ארץ הצ׳יאנג, אך שוב נתפס בידי השׁיונג־נו. לאחר שהוחזק יותר משנה מת השאניו; מלך גו־לִי של השמאל תקף את יורש העצר של השאניו והמליך את עצמו. בארץ פרצה מהומה, וצ׳יין ברח ושב להאן עם אשתו מן החו ועם טאנג־יי־פו. האן מינתה את צ׳יין ליועץ חצר בכיר ואת טאנג־יי־פו לאדון ממלא השליחות.[ד]

צ׳יין היה חזק ונמרץ, רחב לב ונותן אמון באנשים; בני העמים הזרים אהבוהו. טאנג־יי־פו היה במקור איש חו וקשת מעולה; בשעת מצוקה צד עופות וחיות

ג. [子太 שבגוף נשמר כיורש העצר שהומלך; אין מאמצים חלופת נוסח של המלכת אשת המלך. 領要 נמסר כהסכם מחייב, ולא כחוסר הבנה של דברי היֶוֶה־ג׳ה. 導繹 מפורש כאן כמורי דרך ומתורגמנים; הסימן 繹 נשמר בסינית ואינו מוחלף בּ譯. פ' א.ת.]

וסיפק להם מזון. בראשית מסעו של צ׳יין יצאו יותר ממאה איש. הוא נעדר שלוש־עשרה שנים, ורק שניים הצליחו לשוב.[ה]

צ׳יין הגיע בעצמו לדא־יואן, לִיְוֶה־ג׳ה הגדולים, לדא־שׁיה ולקאנג־ג׳ו; על חמש או שש ארצות גדולות נוספות שסביבן שמע מאחרים. הוא מסר לבן השמיים דין וחשבון מפורט ואמר:[ו]

דא־יואן נמצאת מדרום־מערב לשׁיוּנג־נוּ וממערב להאן, במרחק כעשרת אלפים לי מהאן. אנשיה יושבי קבע, מעבדים שדות ומגדלים אורז וחיטה. יש להם יין ענבים. רבים סוסיהם הטובים; הסוסים מזיעים דם, ואבותיהם היו בני סוסים שמימיים. יש חומות עיר, ביצורים ובתים. בתחום שלטונם יותר משבעים ערים גדולות וקטנות, ואוכלוסייתם כמה מאות אלפים. כלי מלחמתם קשתות וחניתות, והם יורים ברכיבה. מצפון להם קאנג־ג׳ו, ממערב היְוֶה־ג׳ה הגדולים, מדרום־מערב דא־שׁיה, מצפון־מזרח וּ־סוּן, וממזרח וּ־מִי וִיּ־טיין. ממערב ליּ־טיין כל המים זורמים מערבה ונשפכים אל הים המערבי; ממזרח לה זורמים המים מזרחה ונשפכים אל ביצת המלח. מימיה של ביצת המלח זורמים מתחת לאדמה; מדרום לה יוצאים מקורות הנהר. שם אבני ירקן רבות, והנהר זורם אל הארץ התיכונה. גם ליישובים לוֹאוּ־לאן וגוּ־שָׁה יש חומות

ד. [אין משלימים שם פרטי למלך גו־לי שבגוף. 父邑堂 הוא הכינוי המקוצר של המלווה מן הפסקה הקודמת; האישה אינה נשמטת מחשבון החוזרים גם כשהפסקה הבאה מונה שני גברים. 其太子 מתייחס ליורש העצר של השאניו שמת, לא לבנו של מלך גו־לי התוקף. פ' א.ת.]

ה. [נשמרים המספרים שבמקור: יותר ממאה יוצאים, שלוש־עשרה שנים ושני חוזרים. אין מתקנים את המספר האחרון באמצעות השמטת האישה מן הפסקה הקודמת או שינוי הנוסח. פ' א.ת.]

ו. [מכאן ועד סוף התיאור של דא־שׁיה מובא דיווחו של צ׳יין. מסגרת הציטוט שבוויקיטקסט אינה בלוק נפרד בקורפוס המנורמל; ההבחנה בין ביקור אישי לבין שמועה נשמרת במפורש. פ' א.ת.]

וביצורים, והם שוכנים ליד ביצת המלח. ביצת המלח רחוקה מצ׳אנג־אן כחמשת אלפים לי. האגף הימני של השׁיונג־נו יושב ממזרח לביצת המלח עד החומה הארוכה של לונג־שׁי; בדרום הוא גובל בצ׳יאנג וחוצץ על דרכה של האן.ז

וו־סוּן נמצאת כאלפיים לי מצפון־מזרח לדא־יואן. זו ארץ נודדים; אנשיה הולכים בעקבות מקניהם, ומנהגיהם כמנהגי השׁיונג־נו. יש להם כמה רבבות מותחי קשת, והם אמיצים במלחמה. בעבר היו כפופים לשׁיונג־נו; כשגדל כוחם הסתפקו בכפיפות רופפת ולא רצו עוד לבוא למפגשי החצר.ח

קאנג־ג׳וּ נמצאת כאלפיים לי מצפון־מערב לדא־יואן. זו ארץ נודדים, שמנהגיה דומים מאוד למנהגי הַיֻּה־ג׳ה. יש לה שמונים או תשעים אלף מותחי קשת. היא שכנה של דא־יואן. זו ארץ קטנה: בדרום היא משרתת בכפיפות רופפת את הַיֻּה־ג׳ה, ובמזרח את השׁיונג־נו.ט

יֶן־צאי נמצאת כאלפיים לי מצפון־מערב לקאנג־ג׳וּ. זו ארץ נודדים, שמנהגיה דומים מאוד למנהגי קאנג־ג׳וּ. יש לה יותר ממאה אלף מותחי קשת. היא שוכנת ליד מקווה מים גדול שאין רואים את חופו; אולי זהו המכונה הים הצפוני.י

ז. [הגאוגרפיה, זרימת המים מתחת לאדמה ומוצא הסוסים נמסרים כטענות הדיווח, לא כעובדות שאומתו בימינו. 宋扜 ו寘于 נשמרים בסינית; וו־מי ויו־טיין הן צורות עבודה שדורשות בירור, בלי לתקן בשקט ל采扜 או 闐于. ״הנהר״ אינו מוחלף בשם נהר מודרני. פ' א.ת.]

ח. [屬羈取其 נמסר כאן ככפיפות רופפת בקריאת עבודה, לא כהכרזה מפורשת על עצמאות מלאה. 國行 נבדל מארץ של יושבי קבע. פ' א.ת.]

ט. [הכינוי ״ארץ קטנה״ נשמר לצד מספר הקשתים הגדול; אין מתקנים את המתח על פי הערכה מודרנית של האוכלוסייה או השטח. פ' א.ת.]

היֶוּה־ג׳ה הגדולים נמצאים כאלפיים או שלושת אלפים לי ממערב לדא־יואן ויושבים מצפון לנהר גוּי. מדרום להם דא־שׁיה, ממערב אן־שׁי ומצפון קאנג־ג׳וּ. זו ארץ נודדים; אנשיה נעים עם מקניהם, ומנהגיהם כמנהגי השׁיוּנג־נוּ. יש להם כמאה עד מאתיים אלף מותחי קשת. בעבר היו חזקים וזלזלו בשׁיוּנג־נוּ. כשעלה מוֹ־דוּן לשלטון תקף והביס אותם; בימי השאניוּ לאו־שאנג של השׁיוּנג־נוּ נהרג מלך היֶוּה־ג׳ה, ומראשו נעשה כלי שתייה. בתחילה ישבו היֶוּה־ג׳ה בין דון־חואנג לצ׳י־ליין. משנוצחו בידי השׁיוּנג־נוּ התרחקו, עברו בדא־יואן, תקפו מערבה את דא־שׁיה והכפיפוה; לבסוף קבעו את בירתם מצפון לנהר גוּי, ושם הייתה חצר המלך. המעטים שלא יכלו לעזוב מצאו מחסה בקרב הצ׳יאנג שבהרים הדרומיים, והם מכונים היֶוּה־ג׳ה הקטנים.[יא]

אן־שׁי נמצאת כמה אלפי לי ממערב ליֶוּה־ג׳ה הגדולים. אנשיה יושבי קבע, מעבדים שדות ומגדלים אורז וחיטה, ויש להם יין ענבים. עריה כערי דא־יואן. בתחום שלטונה כמה מאות ערים גדולות וקטנות, וארצה משתרעת על כמה אלפי לי; זו ארץ גדולה ביותר. היא שוכנת ליד נהר גוּי, ויש בה שווקים. הסוחרים נוסעים בעגלות ובסירות לארצות שכנות, לעיתים למרחק כמה אלפי לי. הם עושים מטבעות כסף בדמות פני מלכם; בכל פעם שהמלך מת מחליפים את המטבעות ומטביעים עליהם את פני המלך החדש. הם כותבים על עור בשורות אופקיות. ממערב להם טיאו־ג׳ה, ומצפון יֶן־צאי ולי־שׁואן.[יב]

י. [云…乃蓋 משמר הסתייגות ושמועה. הים הצפוני אינו מזוהה בגוף עם הים הכספי או עם ים מודרני אחר. פ' א.ת.]

יא. [נשמרת ההבחנה בין היֶוּה־ג׳ה הגדולים לקטנים ובין מו־דון ללאו־שאנג. מרחקים ומספרי לוחמים אינם מומרים או מעוגלים לפי מיפוי מודרני. פ' א.ת.]

יב. [ציור המלך על המטבעות וכתיבה על עור אינם מתרחבים לזיהוי שפה או כתב מסוים. נהר גוּי נשמר כפי שנקרא בדיווח; אין מתקנים את מיקומו לפי זיהוי מודרני של אן־שׁי. פ' א.ת.]

טיאו־ג׳ה נמצאת כמה אלפי לי ממערב לאן־שׁי, ליד הים המערבי. חם ולח שם. מעבדים שדות ומגדלים אורז. יש שם עופות גדולים שביציהם ככדים. האוכלוסייה גדולה מאוד; במקומות שונים יש שליטים קטנים, ואן־שׁי מכפיפה אותם לשירותה ורואה בארץ ארץ חיצונית. אנשיה בקיאים במעשי תעתועים. זקני אן־שׁי מספרים ששמעו כי בטיאו־ג׳ה יש המים החלשים ואם־המלכה של המערב, אך מעולם לא ראו זאת.[יג]

דא־שׁיה נמצאת יותר מאלפיים לי מדרום־מערב לדא־יואן, מדרום לנהר גוּי. אנשיה יושבי קבע, ויש להם ערים ובתים; מנהגיהם כמנהגי דא־יואן. אין להם שליט גדול, ובערים השונות ממנים שליטים קטנים. צבאם חלש, והם פוחדים ממלחמה. הם מיטיבים לסחור בשווקים. כאשר נדדו היְוֶוה־ג׳ה הגדולים מערבה, תקפו והביסו אותם והכפיפו את כל דא־שׁיה. אוכלוסיית דא־שׁיה גדולה, כמיליון איש ויותר. בירתה נקראת לאן־שָׁה, ויש בה שוק שבו מוכרים וקונים סחורות שונות. מדרום־מזרח לה נמצאת ארץ שן־דוּ.[יד]

צ׳יין אמר: ״בהיותי בדא־שׁיה ראיתי מקלות במבוק מצ׳יונג ובדים משוּ. שאלתי: ׳מאין השגתם אותם?׳ אנשי דא־שׁיה אמרו: ׳סוחרינו הולכים לקנות אותם בשן־דוּ. שן־דוּ נמצאת כמה אלפי לי מדרום־מזרח לדא־שׁיה. אנשיה יושבי קבע, ומנהגיהם דומים מאוד למנהגי דא־שׁיה, אך אומרים שארצם נמוכה, לחה וחמה. הם נלחמים רכובים על פילים, וארצם שוכנת ליד נהר

יג. [אין מוסיפים ״ינן״ במקום העוף הבלתי מזוהה. 眩 נמסר כאמנות תעתועים. 水弱 ו母王西 הם כינויים שבמסורת; השמועה עליהם והיעדר ראייה אישית נשמרים, בלי להפוך אותם לזיהוי היסטורי ודאי. פ' א.ת.]

יד. [長 [君] （王）大 הוא תיקון מורש: העברית הולכת אחר 君, בלי לייחס את התיקון לפרויקט. כאן מסתיימת מסגרת הדיווח שבוויקיטקסט. 毒身 נמסר בצורת עבודה שן־דו, ולא מוחלף בגוף בשם הודו; הקריאה ההיסטורית דורשת בירור נפרד. פ' א.ת.]

גדול.׳ לפי הערכתי, דא־שׁיה רחוקה מהאן שנים־עשר אלף לי ונמצאת מדרום־מערב לה. אם שן־דו נמצאת עוד כמה אלפי לי מדרום־מזרח לדא־שׁיה ויש בה סחורות משו, הרי שאינה רחוקה משו. כעת, אם שולחים שליחים לדא־שׁיה דרך ארץ הצ׳יאנג, הדרך מסוכנת והצ׳יאנג שונאים זאת; אם נוטים מעט צפונה, נתפסים בידי השׁיונג־נו. דרך שו אמורה להיות ישירה וגם נקייה מפושטים.״ בן השמיים שמע שדא־יואן, דא־שׁיה, אן־שׁי וכיוצא בהן כולן ארצות גדולות, שיש בהן דברים מופלאים רבים, שאנשיהן יושבי קבע ועיסוקיהם דומים למדי לאלה שבארץ התיכונה, אך צבאותיהן חלשים והן מחשיבות את רכושה של האן. מצפון להן היו הייֶוּה־ג׳ה הגדולים, קאנג־ג׳ו וכיוצא בהן, שצבאותיהן חזקים; אפשר לתת להן מתנות ולהציע להן תועלת כדי שיבואו לחצר. אם אכן יצליח להכפיפן באמצעות הצדק, ירחיב את תחומו ברבבת לי; באמצעות רצף של תשעה מתורגמנים יביא אליו עמים בעלי מנהגים שונים, ועוצמתו וסגולתו יגיעו לכל ארבעת הימים. בן השמיים שמח, קיבל את דברי צ׳יין וציווה עליו לשלוח שליחים חשאיים משו ומצ׳יין־וֵיי בארבע דרכים בעת ובעונה אחת: דרך מאנג, דרך ראן, דרך שֵׁי, ודרך צ׳יונג ובו. בכל דרך התקדמו אלף או אלפיים לי. בצפון חסמו אותם בני די ודזואוֹ, ובדרום בני שׁי וקוּן־מינג. לבני קוּן־מינג ודומיהם לא היו שליטים; הם היו מיומנים בשוד, הרגו ושבו את שליחי האן, ולבסוף לא הצליחו לפתוח דרך. ובכל זאת שמעו כי כאלף לי ויותר ממערב להם נמצאת ארץ שאנשיה רוכבים על פילים, ושמה דְיֵן־יֶוּה; כמה מסוחרי שו שהבריחו סחורות הגיעו אליה. כך החלה האן לקשור קשר עם ארץ דְיֵן בחיפושה אחר דרך לדא־שׁיה. בתחילה ביקשה האן לקשור קשר עם העמים הזרים בדרום־מערב, אך ההוצאות היו רבות והדרך לא נפתחה, ולכן חדלה. לאחר שאמר ג׳אנג צ׳יין שאפשר להגיע משם לדא־שׁיה, שבה לפעול בקרב עמי הדרום־מערב.[טו]

כמפקד יחידה יצא צ׳יין עם המצביא הגדול לתקוף את השׁיונג־נוּ. הוא ידע היכן יש מים ומרעה, ובזכותו לא חסר לצבא דבר; לכן הוענק לו התואר מרקיז בו־וואנג. זו הייתה השנה השישית לתקופת יואן־שואו. בשנה שאחריה היה צ׳יין מפקד המשמר, ויצא עם המצביא לי מיוֹאו־בֵּיי־פינג לתקוף את השׁיונג־נוּ. השׁיונג־נוּ כיתרו את המצביא לי, וצבאו איבד רבים. צ׳יין איחר למועד ונידון לעריפה, אך פדה את עונשו והיה לאדם מן השורה. באותה שנה שלחה האן את מצביא הפרשים המהירים, והוא הביס כמה רבבות מן השׁיונג־נוּ שבתחום המערבי והגיע להרי צ׳י־ליין. בשנה שאחריה הוביל מלך חוּן־יֶה את אנשיו ונכנע להאן; מג׳ין־צ׳נג ומחֶה־שׁי מערבה, לאורך ההרים הדרומיים ועד ביצת המלח, התרוקן השטח משׁיונג־נוּ. לעיתים באו סיירים שלהם, אך לעיתים רחוקות. כעבור שנתיים תקפה האן את השאניו והבריחה אותו אל מצפון למדבר.[טז]

לאחר מכן הרבה בן השמיים לשאול את צ׳יין על דא־שׁיה וכיוצא בה. צ׳יין, שכבר איבד את תואר המרקיז, אמר: ״בהיותי בארץ השׁיונג־נוּ שמעתי שמלך וּ־סוּן מכונה קוּן־מוֹ. אביו של קוּן־מוֹ היה שליט ארץ קטנה בגבולם המערבי של השׁיונג־נוּ. השׁיונג־נוּ תקפו והרגו אותו, וקוּן־מוֹ הושלך לשדה עם לידתו. עורב עף מעליו ובשר במקורו, וזאבה באה והיניקה אותו. השאניו השתאה וראה בכך מעשה פלא, אסף אותו וגידלו. כשבגר נתן לו לפקד על צבא, והוא

טז. [נשמרות ארבע דרכים, אף שחמשת שמות המקומות כוללים את צ׳יונג ובו יחד. ״תשעה מתורגמנים״ הוא דימוי המרחק הלשוני שבמקור, לא נתון על צוות ידוע. קוּן־מינג הוא שם הקבוצה שבגוף, לא זיהוי אוטומטי עם העיר בימינו; הברחת הסחורות נבדלת ממסחר מורשה. פ' א.ת.]

טז. [[域]（城）西 הוא תיקון שהתקבל עם המקור: מתורגם ״התחום המערבי״ לפי 域. אין משלימים שמות פרטיים למצביא הגדול, למצביא לי או למצביא הפרשים במקום שאינם בגוף. מרחב 山南并西西河、城金 נשאר קריאת עבודה טעונת בקרת דפוס. פ' א.ת.]

זכה להצלחות רבות. השאניו החזיר לקון־מו את אנשי אביו וציווה עליו לשלוט בהם ולהגן על התחום המערבי. קון־מו טיפח את אנשיו, תקף יישובים קטנים בסביבה, והיו לו כמה רבבות מותחי קשת מנוסים במלחמה. לאחר מות השאניו הוביל קון־מו את אנשיו למרחקים, נותר לעצמו ולא רצה לבוא לחצר השיונג־נו. השיונג־נו שלחו כוח פשיטה לתקפו ולא ניצחו; הם חשבוהו אלוהי והניחו לו מרחוק, הסתפקו בכפיפות רופפת ולא תקפו אותו בכוח רב. כעת הוכה השאניו לאחרונה בידי האן, וארצו הקודמת של חון־יֵה ריקה מאדם. העמים הזרים חומדים את רכושה של האן; אם דווקא עתה ניתן מתנות רבות לוו־סון, נזמין אותם להתקדם מזרחה ולשבת בארצו הקודמת של חון־יֵה, ונקשור עמם קשר אחים, נראה שייענו. אם ייענו, תהיה זו כריתת זרועם הימנית של השיונג־נו. לאחר שנכרות ברית עם וו־סון נוכל להזמין גם את דא־שיה ושאר הארצות שממערב להם ולהפכן לכפופות חיצוניות.״ בן השמיים הסכים ומינה את צ׳יין למפקד אנשי משמר החצר. הוא הוביל שלוש מאות איש, שני סוסים לכל אחד, בקר וצאן ברבבות, וזהב, מתנות ובדי משי ששווים כמה אלפי יחידות של ״רבבות גדולות״. לקח עמו שליחי משנה רבים הנושאים שרביטי שליחות; בכל מקום בדרך שאפשר היה לשלוח ממנו שליח, שלחם לתת מתנות לארצות אחרות שבסביבה.[יז]

כשהגיע צ׳יין לוו־סון קיבל מלכם קון־מו את שליח האן בטקסים שבהם נהג השאניו. צ׳יין חש בושה גדולה. הוא ידע שהעמים הזרים חמדנים ואמר: ״בן

יז. [סיפור העורב והזאבה נשמר כסיפור שצ׳יין שמע, לא כעובדה שהמתרגם מאמת. השיונג־נו הם הורגי האב בנוסח הבסיס; אין מאמצים חלופה של היֶהֶ־ג׳ה. גם כאן [域] 〈城〉西 מתורגם לפי התיקון המורש. 萬巨 אינו מומר לסכום במטבע מודרני. 帛幣 נמסר כמתנות ובדי משי, לא כתוספת של מתכת כסף לרשימת הציוד; 金 נשמר בנפרד כזהב. פ' א.ת.]

השמיים שולח לך מתנה. אם לא ישתחווה המלך, תוחזר המתנה.״ קוּן־מוֹ קם והשתחווה למתנה; מלבד זאת לא שינה דבר. צ׳יין הבהיר את מטרת השליחות: ״אם תוכל וּ־סוּן לשבת מזרחה, בארץ חוּן־יֶה, תשלח האן נסיכה מבית מלוכה להיות אשתו של קוּן־מוֹ.״ ארץ וּ־סוּן הייתה מפולגת, המלך זקן, והאן רחוקה; הם לא ידעו מה גודלה. זה זמן רב היו כפופים לשׁיוּנג־נוּ, שהיו גם קרובים אליהם. כל שריהם פחדו מן החוּ ולא רצו לנדוד, והמלך לא יכול היה להכריע לבדו. צ׳יין לא השיג הסכם מחייב. לקוּן־מוֹ היו יותר מעשרה בנים. אחד מהם, דא־לוּ, היה חזק ומיומן בפיקוד; הוא הנהיג יותר מעשרת אלפים פרשים שישבו בנפרד. אחיו של דא־לוּ היה יורש העצר; ליורש העצר היה בן ושמו צָן־צ׳וּ, אך יורש העצר מת מוקדם. לפני מותו אמר לאביו קוּן־מוֹ: ״עליך למנות את צָן־צ׳וּ ליורש העצר; אל תניח לאיש אחר לרשת את מקומו.״ קוּן־מוֹ הצטער, הבטיח, ולבסוף מינה את צָן־צ׳וּ ליורש העצר. דא־לוּ כעס שלא ירש את מעמד יורש העצר. הוא אסף את אחיו, הוביל את אנשיו למרד וזמם לתקוף את צָן־צ׳וּ ואת קוּן־מוֹ. קוּן־מוֹ היה זקן וחשש תמיד שדא־לוּ יהרוג את צָן־צ׳וּ. הוא נתן לצָן־צ׳וּ יותר מעשרת אלפים פרשים והושיבו בנפרד; לקוּן־מוֹ עצמו היו יותר מעשרת אלפים פרשים להגנתו. אנשי הארץ התחלקו לשלוש קבוצות, אף שבכללן נותרו כפופים לקוּן־מוֹ. גם משום כך לא העז קוּן־מוֹ לכרות הסכם עם צ׳יין על דעת עצמו.[יח]

צ׳יין שלח את שליחי המשנה לדא־יואן, לקאנג־ג׳וּ, ליֶוֶה־ג׳ה הגדולים, לדא־שִׁיה, לאן־שִׁי, לשן־דוּ, ליוּ־טיין, לוּ־מִי ולארצות אחרות שבסביבה. וּ־סוּן

יח. [主翁 היא נסיכה מבית מלוכה, ולא בהכרח בת הקיסר; כאן מדובר בהבטחת נישואים, שמימושה מסופר בהמשך. נשמרות שלוש קבוצות הפרשים וקרבת המשפחה: צָן־צ׳וּ הוא נכד קוּן־מוֹ, ודא־לוּ בנו. הקריאה של 娶岑 היא צורת עבודה, לא החלטת סמכות סופית. פ׳ א.ת.]

סיפקה מורי דרך ומתורגמנים ללוותו בשובו. עם צ״יין *שלחה* כמה עשרות *שליחים* וכמה עשרות סוסים להביע תודה, וגם כדי להתבונן בהאן ולהכיר את גודלה.[יט]

כששב צ״יין מונה לממונה על קבלת *שליחים* ונמנה עם תשעת השרים. כעבור יותר משנה מת.[כ]

שליחי וּ־סוּן ראו את המוני אנשי האן ואת עושרם הרב, ושבו לדווח בארצם; מאז ייחסה ארצם חשיבות רבה יותר להאן. לאחר יותר משנה שבו גם *השליחים ששלח* צ״יין אל דא־שִׁיה ושכנותיה, ורבים מהם הביאו עמם מאנשי הארצות האלה. כך החלו ארצות הצפון־מערב לקשור קשר עם האן. ג׳אנג צ״יין הוא *שפרץ* לראשונה דרך אל הלא־נודע; *השליחים שנסעו* אחריו כולם הזכירו את מרקיז בוֹ־וואנג כערובה בארצות הזרות, ובזכותו נתנו בהם הארצות האלה אמון.[כא]

לאחר מות צ״יין, מרקיז בוֹ־וואנג, שמעו השׁיוּנג־נוּ *שהאן* קשרה קשר עם וּ־סוּן, כעסו ורצו לתקפה. *שליחי* האן הגיעו לוּ־סוּן, ואחרים יצאו מדרום לה והגיעו לדא־יואן וליֶוֶה־ג׳ה הגדולים בזה אחר זה. וּ־סוּן פחדה ושלחה *שליחים* להביא סוסים במתנה, וביקשה לשאת נסיכה מבית מלכות האן ולכונן קשר אחים. בן השמיים ביקש משריו לדון בכך; כולם אמרו: ״יש לקבל תחילה את מתנת

יט. [רשימת היעדים אינה הופכת לרשימת ארצות שצ״יין עצמו ביקר בהן. *שליחות* אנשי וו־סון משלבת מתנת תודה ובירור עוצמת האן; שתי המטרות נשמרות. פ' א.ת.]

כ. [大行 נמסר כמשרת קבלת *שליחים* ונבדל ממפקד משמר החצר. אין מוסיפים תאריך פטירה שאינו בגוף. פ' א.ת.]

כא. [質 כאן נמסר כערובה לאמינות *השליחות*, ולא כבן ערובה. ״*פרץ* דרך אל הלא־נודע״ מוסר את 鑿空 כדימוי פתיחת דרך, בלי להוסיף תגלית גאוגרפית מודרנית. פ' א.ת.]

האירוסים, ורק אחר כך לשלוח את הנערה.״ בתחילה פתח בן השמיים בספר התמורות ונאמר לו: ״סוסים אלוהיים עתידים לבוא מן הצפון־מערב.״ הסוסים שקיבל מוּ־סוּן היו טובים, והוא כינה אותם ״סוסים שמימיים״. כשקיבל את סוסי דא־יואן המזיעים דם, שהיו חזקים עוד יותר, שינה את שם סוסי וּ־סוּן ל״קצה המערב״, ולסוסי דא־יואן קרא ״סוסים שמימיים״. האן החלה לבנות ביצורים ממערב ללינג־ג׳וּ והקימה לראשונה את מחוז ג׳יוֹ־צ׳יואן כדי לקשור קשר עם ארצות הצפון־מערב. היא שלחה עוד שליחים לאן־שִׁי, לִיַן־צאי, ללי־שׁואן, לטיאו־ג׳ה ולשן־דוּ. בן השמיים אהב את סוסי דא־יואן, והשליחים היו כה רבים עד שראו זה את זה בדרך. משלחת גדולה לארצות הזרות מנתה כמה מאות איש, ומשלחת קטנה מנתה יותר ממאה. הציוד שנשאו דמה בעיקרו לזה שבימי מרקיז בוֹ־וואנג; לאחר זמן, כשהכירו יותר את הדרך, הלך ופחת. בשנה אחת שלחה האן לכל היותר יותר מעשר משלחות, ולכל הפחות חמש או שש. הרחוקות שבו לאחר שמונה או תשע שנים, והקרובות לאחר כמה שנים.[כב]

באותו זמן כבר השמידה האן את יֶוֶה, ושוּ ועמי הדרום־מערב נחרדו וביקשו לקבל פקידים ולבוא לחצר. הוקמו אפוא מחוזות יי־ג׳וֹאוּ, יֶוֶה־שִׁי, דְזאנג־קָה, שֶׁן־לִי וּוַן־שאן, מתוך רצון לחבר את השטח ולפתוח משם דרך לדא־שִׁיה. נשלחו בָּאי שֶׁה־צ׳אנג, לוּ יֶוֶה־רָן ואחרים, יותר מעשר משלחות בשנה, לצאת מן המחוזות החדשים אל דא־שִׁיה. כולם נחסמו שוב בידי קוּן־מינג, שהרגו אותם ולקחו את מתנותיהם ואת רכושם; לבסוף לא הצליחו להגיע לדא־שִׁיה. האן גייסה נידונים משלושת מחוזות הבירה, צירפה אליהם כמה רבבות חיילים

כב. [פתיחת ספר התמורות נמסרת כמעשה ניחוש שבסיפור; אין טוענים שהמילים המצוטטות הן פסוק מזוהה במהדורת הספר שבידינו. נשמרת החלפת שמות הסוסים, לא שני שמות קבועים מלכתחילה. פ' א.ת.]

מבא ומשו, ושלחה את שני המצביאים גואו צ׳אנג וּוֵי גואנג לתקוף את אנשי קוּן־מינג שחסמו את שליחי האן. הם ערפו ושבו כמה רבבות והסתלקו. כשהגיעו שליחים אחר כך, שבו אנשי קוּן־מינג לפשוט עליהם, ובסופו של דבר לא נפתחה הדרך. בדרך הצפונית מג׳יו־צ׳יואן לדא־שׁיה כבר רבו השליחים; הארצות הזרות מאסו יותר ויותר במתנות האן ולא ייחסו עוד ערך לסחורותיה.[כג]

מרקיז בו־וואנג זכה לכבוד ולמעמד בזכות פתיחת הדרך לארצות הזרות. לאחריו התחרו הפקידים והחיילים שליוו אותו בהגשת מכתבים על פלאי הארצות האלה, על יתרונותיהן ועל סכנותיהן, וביקשו להישלח אליהן. בן השמיים חשב שהארצות רחוקות מאוד ואנשים אינם ששים לנסוע אליהן, ולכן נענה לדבריהם, נתן להם שרביטי שליחות, וגייס פקידים ואזרחים בלי לשאול מהיכן באו; הוא הכין להם אנשים וציוד ושלחם כדי להרחיב את הדרכים. כששבו, לא יכלו להימנע ממעילה במתנות ובסחורות, וגם החטיאו את מטרת השליחות. בן השמיים ידע שהם מנוסים בשליחויות, ולכן חקר שוב את מעשיהם והטיל עליהם עונשים כבדים, כדי לדחוק בהם לפדות את עונשם ולבקש שוב לצאת בשליחות. העילות לשליחויות לא חדלו, והם הקלו ראש בהפרת החוק. גם הפקידים והחיילים המשיכו להפליג בתיאור אוצרות הארצות הזרות. מי שסיפר דברים גדולים קיבל שרביט שליחות, ומי שסיפר דברים קטנים נעשה שליח משנה. לכן התחרו אנשים המדברים שקר וחסרי דרך בחיקוי מעשיהם. כל השליחים היו בני עניים; הם ניכסו לעצמם את

כג. [יָוֶה כאן הוא שם הארץ שנכבשה, ולא הַיְוֶה־ג׳ה. 斬首虜 אינו מצטמצם להרוגים בלבד: נשמרים העריפה והשבי. הסיום על ירידת ערך המתנות אינו מושמט מן תיאור פתיחת הקשרים. פ' א.ת.]

הסחורות שהפקיד בידם השלטון ורצו לקנות בזול בארצות הזרות לשם רווחם הפרטי. גם הארצות הזרות מאסו בשליחי האן, שכל אחד מהם אמר דברים בעלי משקל אחר. הן חשבו שצבא האן רחוק ואינו יכול להגיע, ולכן מנעו מן השליחים מזון כדי להקשות עליהם. שליחי האן נותרו בלי אמצעים וצברו טינה, עד שפרצו ביניהם לבין אנשי הארצות התנגשויות. לוֹאוּ־לאן וגוּ־שֶׁה היו רק ארצות קטנות, אך ישבו בדרך אל הארצות הרחוקות; הן תקפו ושדדו במיוחד את שליחי האן, ובהם וואנג חוּי. כוחות פשיטה של השִׁיונְג־נוּ ארבו לעיתים קרובות לשליחים שיצאו מערבה. השליחים התחרו בדיווחים מפורטים על הפגעים בארצות הזרות, ואמרו שלכולן ערים, אך צבאותיהן חלשים וקל לתקפן. משום כך שלח בן השמיים את פּוֹ־נוּ, מרקיז צונג־פִּיאוֹ, בראש כמה רבבות פרשים מארצות החסות וחיילי מחוזות. הוא הגיע לנהר שִׁיונְג כדי לתקוף את החוּ, אך כולם הסתלקו. בשנה שלאחר מכן תקף את גוּ־שֶׁה. פּוֹ־נוּ הקדים להגיע עם יותר משבע מאות פרשים קלים, שבה את מלך לוֹאוּ־לאן ואחר כך הביס את גוּ־שֶׁה. הוא השתמש בעוצמת הצבא כדי להכביד על וּ־סוּן, דא־יואן ודומיהן. בשובו הוענק לו התואר מרקיז ג׳וּאוֹ־יֶה. וואנג חוּי יצא פעמים רבות בשליחות וסבל מידי לוֹאוּ־לאן; הוא סיפר לבן השמיים, ובן השמיים גייס צבא וציווה עליו לסייע לפּוֹ־נוּ לתקפה ולהביסה. לחוּי הוענק התואר מרקיז חאוֹ. אז נמשך מג׳וֹ־צ׳יואן רצף של תחנות משמר וביצורים עד שער הירקן.[כד]

כד. [נשמרת הביקורת על מעילות השליחים ועל השימוש בעונש כדי לשלוח אותם שוב. אין משלימים שם משפחה לפּוֹ־נו או ממזגים את וואנג חוּי עם איש בעל שם זהה בפרק אחר. השליחות הצבאית הראשונה והתקפת גו־שה בשנה שאחריה נבדלות. 之習為其子天 נמסר כהסתמכות על ניסיונם הקיים של השליחים, לא כרצון שילמדו בעתיד. נעזרים בהסבר 古師顏 לקטע המקביל, המובא בפירוש ל״מראה הכוללת לסיוע בשלטון״; ההרשעות הכבדות והדרישה לשוב לשליחות נשמרות. פ׳ א.ת.]

וּ־סוּן נתנה אלף סוסים כמתנת אירוסים לבת מלכות האן. האן שלחה אישה מבית המלוכה, נסיכת ג׳יאנג־דוּ, להינשא בוּ־סוּן; המלך קוּן־מוֹ עשה אותה לאשת הימין. גם השׁיוּנג־נוּ שלחו אישה להינשא לקוּן־מוֹ, והוא עשה אותה לאשת השמאל. קוּן־מוֹ אמר: ״אני זקן״, וציווה על נכדו צָן־צ׳וּ לשאת את הנסיכה. בוּ־סוּן היו סוסים רבים; לעשירים היו אף ארבעת אלפים או חמשת אלפים סוסים.[כה]

בתחילה, כשבאו שליחי האן לאן־שׁי, ציווה מלך אן־שׁי על עשרים אלף פרשים לקבל את פניהם בגבול המזרחי. מן הגבול המזרחי עד בירת המלך היו כמה אלפי לי. עד שהגיעו עברו בעשרות ערים, ובהן המוני אנשים ברצף. כששבו שליחי האן, שלחה אן־שׁי שליחים בעקבותיהם כדי לראות את גודלה של האן; הם הביאו להאן ביצי עופות גדולים ואנשי תעתועים מיומנים מלי־שׁואן. גם הארצות הקטנות חוּאן־צ׳יין ודא־וּי שממערב לדא־יואן, וגוּ־שִׁה, וּ־מִי, סוּ־שִׁיֵה וכיוצא בהן שממזרח לה, שלחו אנשים עם שליחי האן להביא מתנות ולהיראות לפני בן השמיים. בן השמיים שמח מאוד. שליחי האן הגיעו עד מקורות הנהר: הנהר יוצא מיוּ־טיין, ובהריה אבני ירקן רבות. הם הביאו מהן, ובן השמיים עיין במפות ובספרים עתיקים וקרא להר שממנו יוצא הנהר קוּן־לוּן.[כו]

באותו זמן הרבה הקיסר לסייר באזור הים. הוא לקח עמו את כל האורחים מן הארצות הזרות וביקר בערים הגדולות ומרובות האוכלוסין. חילק להם רכוש

כה. [הנסיכה אינה מתוארת כבתו של הקיסר. ״אשת הימין״ ו״אשת השמאל״ נשמרות כתפקידים שבגוף בלי להוסיף דירוג ערכי אוניברסלי; צָן־צ׳וּ הוא הנכד ולא בן קוּן־מו. פ' א.ת.]

כו. [שמות הארצות נשמרים כצורות עבודה, בלי להחליפם בזיהויים מודרניים. קביעת השם קוּן־לוּן נמסרת כהחלטת בן השמיים על סמך ספרים ומפות, לא כאימות הגאוגרפיה המיתית. פ' א.ת.]

ובדים והכין אספקה עשירה כדי להראות את עושרה הרב של האן. נערכו מופעי היאבקות גדולים, משחקים מופלאים ומראות משונים; התאספו צופים רבים וחולקו מתנות. היו בריכות יין ויערות בשר. האורחים הזרים הורשו לראות את כל האוצרות המצטברים במחסנים ובאוצרות השלטון, ולהיווכח בגודלה של האן, עד שנדהמו ונבהלו. נוסף על כך השתכללה אמנות אנשי התעתועים; מופעי ההיאבקות והמשחקים המופלאים השתנו והתרבו משנה לשנה, ושגשוגם הרב החל מכאן.[כז]

שליחי הארצות הזרות שבצפון־מערב באו והלכו בזה אחר זה. מדא־יואן מערבה חשבו כולם שהם רחוקים, והוסיפו להיות יהירים, עצמאיים ושאננים; עדיין לא היה אפשר לכופפם באמצעות הטקס, לכבלם בכפיפות רופפת ולהפעילם. מוּ־סוּן מערבה עד אן־שִׁי, בגלל הקרבה לשִׁיוּנג־נוּ ובגלל שהשִׁיוּנג־נוּ הכבידו על הִיֶוּה־ג׳ה, היה די ששליח שִׁיוּנג־נוּ יישא אות אחד מן השאניו: כל ארץ הייתה מעבירה אותו ומספקת לו מזון, ולא העזה לעכבו ולהקשות עליו. ואילו שליחי האן לא קיבלו מזון בלי לתת מתנות ובדי משי, ולא יכלו להשיג בהמות רכיבה בלי לקנותן. הדבר היה כך מפני שהאן רחוקה ורכושה רב, ולכן רק באמצעות קנייה יכלה להשיג את מבוקשה; עם זאת, הפחד מפני השִׁיוּנג־נוּ השפיע על היחס לשליחי האן. בדא־יואן ובסביבותיה עושים יין מענבים. העשירים אוגרים יותר מרבבת שה יין, ויש יין שאינו מתקלקל במשך עשרות שנים. בני המקום אוהבים יין, והסוסים אוהבים אספסת. שליחי האן הביאו את זרעיהם, ומאז החל בן השמיים לגדל אספסת וענבים באדמות פוריות. ככל

כז. [（名）[各] הוא תיקון מורש; העברית הולכת אחר 各 בתיאור המחסנים. 抵觳 נמסר כמופעי היאבקות, בלי לשנות את הסימנים בסינית. דימויי בריכות היין ויערות הבשר נשמרים ולא הופכים לנתון מדוד. פ' א.ת.]

שרבו הסוסים השמימיים ובאו יותר שליחים זרים, נשתלו ענבים ואספסת מסביב לארמונות הנפרדים ולבתי התצפית, עד קצה העין. מדא־יואן מערבה עד אן־שׁי, אף שהשפות שונות למדי, המנהגים דומים מאוד והאנשים מבינים זה את דברי זה. לכולם עיניים שקועות וזקנים רבים; הם מיטיבים לסחור ומתמקחים על כל פן וג׳וּ. מנהגם להחשיב נשים: רק לאחר שהנשים אומרות את דעתן מכריעים הגברים. בכל ארצותיהם אין משי ולכה, ואין הם יודעים לצקת מטבעות וכלים. כשחיילים שליוו את שליחי האן ערקו ונכנעו שם, לימדו אותם לצקת וליצור כלי נשק אחרים. כשקיבלו זהב וכסף מהאן עשו מהם כלים ולא השתמשו בהם כמטבע.[כח]

משהתרבו שליחי האן הנוסעים לשם, רבים מן המלווים הזוטרים מצאו דרך להגיע אל בן השמיים ואמרו: ״לדא־יואן סוסים טובים בעיר אר־שׁה; היא מסתירה אותם ואינה מוכנה לתתם לשליחי האן.״ בן השמיים כבר אהב את סוסי דא־יואן, והדברים עוררו את תשוקתו. הוא שלח את איש החיל צֶ׳ה לינג ואחרים, ובידם אלף יחידות זהב וסוס זהב, לבקש ממלך דא־יואן את הסוסים הטובים שבעיר אר־שׁה. דא־יואן הייתה רוויה בסחורות האן. אנשיה נועצו ואמרו: ״האן רחוקה מאיתנו. שוב ושוב נכשלים בדרך שבאזור מי המלח; מצפון לה יש פשיטות חוּ, ומדרום לה חסרים מים ומרעה. גם היישובים רחוקים זה מזה, ורבים נותרים בלי מזון. שליחי האן באים במשלחות של כמה מאות, ותמיד חסר להם מזון ויותר ממחציתם מתים; איך יוכלו להביא צבא

כח. [התיאור הכללי של העמים הוא תיאור המקור, לא הכללה של המתרגם. אין מתקנים בשקט את 錢 לׂ鐵 כדי ליישב את אי־ידיעת יציקת המטבעות עם מטבעות אן־שׁי בפסקה 12. שה, פן וג׳ו נשמרים כמידות; היין והאספסת נבדלים. 帛幣 נמסר כאן כמתנות ובדי משי, ולא בהכרח כמטבעות או כמתכת כסף. אין בכך שינוי של 金白黃 שבהמשך: שם נשמרים הזהב והכסף במפורש. פ׳ א.ת.]

גדול? לא יוכלו לעשות לנו דבר. וסוסי אר־שָׁה הם סוסי האוצר של דא־יואן.״ לכן סירבו לתתם לשליחי האן. השליחים כעסו, אמרו דברי עלבון, היכו את סוס הזהב והסתלקו. נכבדי דא־יואן כעסו ואמרו: ״שליחי האן מזלזלים בנו מאוד!״ הם שילחו אותם, וציוו על יוּ־צֶ׳נג שבגבולם המזרחי לארוב להם, לתקפם ולהרגם ולקחת את רכושם. בן השמיים כעס מאוד. יאוֹ דינג־האן ואחרים שכבר יצאו בשליחות לדא־יואן אמרו שצבאה חלש: אם יירו בהם בקשתות דרוכות חזקות באמצעות לא יותר משלושת אלפים חיילי האן, יוכלו לשבות את כולם ולהביס את דא־יואן.[כט]

בן השמיים כבר שלח בעבר את מרקיז ג׳וּאוֹ־יֶה לתקוף את לוֹאוּ־לאן; הוא הקדים להגיע בשבע מאות פרשים ושבה את מלכה. לכן קיבל את דברי דינג־האן. הוא גם רצה להעניק מרקיזות לבית לי של הגבירה האהובה, ומינה את לי גואנג־לי למצביא אר־שָׁה. גויסו ששת אלפים פרשים מארצות החסות וכמה רבבות צעירים פורעי חוק מן המחוזות והמדינות כדי לתקוף את דא־יואן. היעד היה להגיע לעיר אר־שָׁה ולקחת את סוסיה הטובים, ומשום כך כונה ״מצביא אר־שָׁה״. ג׳אוֹ שֶׁה־צֶ׳נג היה הממונה על משמעת הצבא, וואנג חוּי, לשעבר מרקיז חאוֹ, נשלח להוביל את הצבא בדרך, ולי דואוֹ היה מפקד יחידה המופקד על ענייני הצבא. זו הייתה השנה הראשונה לתקופת טָאי־צ׳וּ. באותו זמן התפשט הארבה מאוד ממזרח למעברים ועף מערבה עד דון־חואנג.[ל]

כט. [סוס הזהב הוא חפץ שהשליחים נשאו, לא סוס חי; אין מוסיפים חומר שאינו בגוף. 從少 נמסר כמלווים זוטרים בקריאת עבודה. תחזית הניצחון בשלושת אלפים חיילים נשארת טענת השליחים, לא מסקנת המתרגם. פ' א.ת.]

ל. [氏李寵姬欲侯 נמסר כהענקת מרקיזות לבית הגבירה לי, לא כמינוי הגבירה עצמה למצביא. אין משלימים כאן יחסי אחאות שאינם מפורשים בגוף. לי דואו היא צורת עבודה לפי 李哆; קריאות היסטוריות חלופיות שבפירושים דורשות בירור לפני קיבוע התעתיק. פ' א.ת.]

לאחר שצבא מצביא אר־שֻׁה עבר מערבה את מי המלח, נבהלו הארצות הקטנות שבדרך. כולן ביצרו את עריהן, הגנו עליהן וסירבו לספק מזון. הוא תקף, אך לא הצליח לכבוש אותן. במקום שכבש השיג מזון, וממקום שלא כבש הסתלק לאחר ימים אחדים. כשהגיע ליו־צֶ׳נג נותרו עמו רק כמה אלפי חיילים, כולם רעבים ותשושים. הוא תקף את יו־צֶ׳נג, אך היא הביסה אותו והרגה ופצעה רבים מאוד. מצביא אר־שֻׁה נועץ בדוּאוֹ, בשֻׁה־צֶ׳נג ובאחרים: ״אם אפילו את יו־צֶ׳נג איננו יכולים לכבוש, קל וחומר את בירת המלך.״ הוא הסיג את צבאו ושב. ההלוך והשוב ארכו שנתיים. כשהגיע לדון־חואנג נותרו רק עשירית או שתי עשיריות מן החיילים. הוא שלח שליח עם מכתב: ״הדרך רחוקה ולעיתים קרובות חסר מזון. החיילים אינם חוששים מן הקרב, אלא מן הרעב. מספרם קטן ואין די בהם לכבוש את דא־יואן. אנא, נשעה בינתיים את המלחמה, נגייס עוד אנשים ונצא שוב.״ בן השמיים שמע וכעס מאוד; שלח שליח לחסום את שער הירקן ואמר שכל חייל שיעז להיכנס ייערף מיד. אר־שֻׁה פחד ונשאר בדון־חואנג.[לא]

באותו קיץ איבדה האן יותר מעשרים אלף מחיילי ג׳וּאוֹ־יֶה בקרב השיוּנג־נוּ. השרים והדנים בעניין כולם רצו להפסיק את המלחמה בדא־יואן ולרכז את הכוח נגד החוּ. בן השמיים כבר קיבל עליו להעניש את דא־יואן. אם לא יוכל לכבוש ארץ קטנה זו, יזלזלו בהאן דא־שיה וכיוצא בה, סוסי דא־יואן הטובים לא יבואו עוד, וּוּ־סוּן ולוּן־טוֹאוּ יקלו ראש בהכבדת ידם על שליחי האן; הוא יהיה לצחוק בארצות הזרות. לכן חקר את דֶנג גואנג ואחרים שאמרו שהמלחמה בדא־יואן אינה כדאית במיוחד. הוא חנן אסירים וגייס בעלי כוח

לא. [נשמרים שני שנות המסע הראשון, שיעור החוזרים וההבחנה בין פחד מן הקרב לסבל הרעב. אין מוסיפים כניסה לבירת דא־יואן במסע שנכשל כבר ביו־צ׳נג. פ' א.ת.]

לשירות הצבא, גייס עוד צעירים פורעי חוק ופרשי גבול, ולאחר יותר משנה יצאו מדון־חואנג שישים אלף איש, בלי למנות את המלווים הפרטיים שנשאו משאות. היו להם מאה אלף שוורים, יותר משלושים אלף סוסים, וחמורים, פרדות וגמלים ברבבות. נשאו אספקה רבה, והנשק והקשתות הדרוכות הוכנו בשפע. כל הארץ סערה; תחנות הממסר סיפקו זו לזו את צורכי המלחמה בדא־יואן. היו בסך הכול יותר מחמישים מפקדי יחידות. בעיר מלך דא־יואן לא היו בארות; כולם שאבו מן המים הזורמים מחוץ לעיר. לכן נשלחו מומחי מים להסיט את ערוץ המים שלרגליה ולרוקן את העיר. גויסו עוד מאה ושמונים אלף חיילים חמושים לחילות המצב. מצפון לג׳יו־צ׳יואן ולג׳אנג־יֶה הוקמו ג׳וּ־יֶן ושְׁיוּ־טוּ כדי להגן על ג׳יו־צ׳יואן. גויסו בני שבע קטגוריות הנידונים לגירוש מכל הארץ, והובלו צידה ואורז מיובש לאר־שְׁה. עגלות התובלה והאנשים נמשכו ברצף עד דון־חואנג. שני אנשים הבקיאים בסוסים מונו למפקדי יחידות נהיגת הסוסים, כדי שלאחר הבסת דא־יואן יבחרו וייקחו את סוסיה הטובים.[לב]

אר־שְׁה יצא אפוא שוב. צבאו היה גדול, וכל הארצות הקטנות שאליהן הגיע קיבלו את פניו וסיפקו מזון לצבא. כשהגיע ללון־טוֹאוּ היא לא נכנעה. הוא תקף אותה ימים אחדים וטבח בה. משם מערבה התקדם בלי הפרעה עד עיר דא־יואן; שלושים אלף מחיילי האן הגיעו אליה. צבא דא־יואן יצא לתקוף את חיילי האן, אך חיילי האן הביסוהו בירי, והוא ברח פנימה והתבצר בחומות. צבא אר־שְׁה רצה ללכת לתקוף את יוּ־צָ׳נג, אך חשש שהעיכוב בדרך יניח לדא־יואן לרקום עוד תחבולות. לכן הגיע תחילה לדא־יואן, פרץ את מקור מימיה

לב. [אובדן עשרים אלף חיילי ג׳וּאו־יה נבדל מן הכוח המחודש של שישים אלף, וממאה ושמונים אלף חיילי המצב. שבע קטגוריות הגירוש נשמרות כמונח בלי להמציא רשימה. תפקיד מומחי המים נמסר כהסטת האפיק, לא כטכנולוגיה מודרנית. 材官 נמסר כגיוס בעלי כוח לשירות, ולא כחנינת חיילים שכבר היו נידונים. פ' א.ת.]

והסיטו, ואנשי דא־יואן כבר היו שרויים בדאגה ובמצוקה. הוא כיתר את העיר ותקפה יותר מארבעים יום. העיר החיצונית נפרצה, ונשבה ג׳יין־מי, אציל דא־יואן ומצביא אמיץ. אנשי דא־יואן פחדו מאוד וברחו לעיר הפנימית. נכבדיה נועצו ואמרו: ״האן תוקפת את דא־יואן מפני שהמלך וּ־גואה מסתיר את הסוסים הטובים והרג את שליחי האן. אם נהרוג עתה את המלך וּ־גואה ונוציא את הסוסים הטובים, מן הדין שצבא האן יסיר את המצור. ואם לא יסירו, עדיין לא יהיה מאוחר להילחם בכל כוחנו ולמות.״ כל הנכבדים הסכימו. יחד הרגו את מלכם וּ־גואה ושלחו נכבדים עם ראשו אל אר־שֶׂה להציע הסכם: ״אל תתקוף אותנו. נוציא את כל הסוסים הטובים, תיקח כרצונך, ונספק מזון לצבא האן. אם לא תסכים, נהרוג את כל הסוסים הטובים, ותגבורת קאנג־ג׳וּ עומדת להגיע. כשהיא תבוא נהיה אנחנו בפנים וקאנג־ג׳וּ בחוץ, ונילחם בצבא האן. שקלו היטב, אנשי צבא האן: במה תבחרו?״ באותו זמן עקבה קאנג־ג׳וּ אחרי צבא האן, אך הוא עדיין היה חזק, והיא לא העזה להתקדם. אר־שֶׂה נועץ בג׳אוֹ שֶׂה־צֶ׳נג, בלי דואוֹ ובאחרים: ״שמענו שאנשי צ׳ין הגיעו לאחרונה לעיר דא־יואן, והם יודעים לחפור בארות; גם המזון שבתוכה עדיין רב. באנו להעניש את ראש הפושעים, וּ־גואה, וראשו כבר הובא. אם לא נסכים עכשיו להסיר את המצור, יעמדו איתן בהגנתם, וקאנג־ג׳וּ תחכה שצבא האן יתעייף ותבוא לסייע לדא־יואן; אז ודאי תביס את צבא האן.״ כל מפקדי הצבא הסכימו וקיבלו את הסכם דא־יואן. אנשי דא־יואן הוציאו את הסוסים הטובים והניחו להאן לבחור בעצמה, וגם סיפקו מזון רב לצבאה. צבא האן לקח כמה עשרות סוסים טובים, ועוד יותר משלושת אלפים זכרים ונקבות מדרגה בינונית ומטה. הוא המליך על דא־יואן אחד מנכבדיה, מֵיי־צאי שמו, שבעבר נהג יפה בשליחי האן. כרתו עמו ברית והפסיקו את

המלחמה. מעולם לא הצליחו להיכנס לעיר הפנימית. אז חדלו והסיגו את הצבא הביתה.[לג]

בתחילה, כשיצא אר־שֶׁה מדון־חואנג מערבה, חשב שמספר האנשים גדול וארצות הדרך לא יוכלו להאכילם; לכן חילק אותם לכמה צבאות שנסעו בדרכים הצפונית והדרומית. מפקד היחידה וואנג שֶׁן־שֶׁנג וחוּ צ׳וֹנג־גואוֹ, לשעבר הממונה על האורחים הזרים, הגיעו ליוּ־צָ׳נג בנפרד עם יותר מאלף איש. העיר התבצרה וסירבה לספק מזון לצבאם. וואנג שֶׁן־שֶׁנג היה רחוק מאתיים לי מן הצבא הגדול; הוא סמך על כוחו, זלזל בעיר ותבע ממנה אספקה. יוּ־צָ׳נג לא הוציאה מזון, וגילתה שמספר אנשי צבאו הולך ופוחת מדי יום. בבוקר תקפה בשלושת אלפים איש, הרגה את שֶׁן־שֶׁנג ואת חבריו והביסה את הצבא. כמה אנשים נמלטו וברחו אל אר־שֶׁה. אר־שֶׁה ציווה על הממונה על איסוף הדגן, שאנג־גואן ג׳יֵה, ללכת לתקוף את יוּ־צָ׳נג, והוא הביס אותה. מלך יוּ־צָ׳נג ברח לקאנג־ג׳וּ, וג׳יֵה רדף אחריו עד לשם. קאנג־ג׳וּ שמעה שהאן כבר הביסה את דא־יואן, ומסרה את מלך יוּ־צָ׳נג לג׳יֵה. ג׳יֵה ציווה על ארבעה פרשים לכבלו, לשמור עליו ולהביאו אל המצביא הגדול. הארבעה אמרו זה לזה: ״מלך יוּ־צָ׳נג פגע בהאן. אם נוביל אותו חי ויאבד לפתע, יהיה זה עניין חמור.״ הם רצו להרגו, אך איש לא העז להכות ראשון. הפרש ג׳אוֹ די משאנג־גוּי, הצעיר מכולם, שלף חרב, היכה אותו וערף את ראשו. הם לקחו את הראש; די, ג׳יֵה ואנשיהם מיהרו והשיגו את המצביא הגדול.[לד]

בתחילת מסעו השני של אר־שֶׁה שלח בן השמיים שליחים לוּ־סוּן, להורות לה לגייס צבא גדול ולתקוף את דא־יואן בכוח משותף. וּ־סוּן שלחה אלפיים

פרשים, אך החזיקה בשני הצדדים ולא הסכימה להתקדם. כשחזר מצביא אר־שֻׁה מזרחה, שמעו הארצות הקטנות שבהן עבר שדא־יואן הובסה. כולן שלחו את בניהן ואת אחיהן הצעירים עם הצבא להביא מתנות ולהיראות לפני בן השמיים, והם נעשו בני ערובה. במלחמת אר־שֻׁה בדא־יואן לחם הממונה על משמעת הצבא, ג׳או שֻׁה־צֻ׳נג, בכל כוחו, והישגיו היו הרבים ביותר; שאנג־גואן ג׳ֵיה העז לחדור עמוק, ולי דואו סיפק תוכניות. יותר מעשרת אלפים חיילים ויותר מאלף סוסי צבא נכנסו בשער הירקן. במסעו השני של אר־שֻׁה לא חסר לצבא מזון, ומספר ההרוגים בקרבות לא יכול היה להיות גדול; אבל המצביאים והפקידים היו חמדנים. רבים מהם לא דאגו לחיילים וניצלו אותם, ומשום כך מתו רבים. בן השמיים חשב על המלחמה בדא־יואן במרחק רבבת לי ולא רשם את השגיאות; הוא העניק לגואנג־לי את התואר מרקיז חאי־שׁי. גם לפרש ג׳או די, שערף במו ידיו את מלך יו־צֻ׳נג, העניק את התואר מרקיז שִׁין־גֻ׳ה. ג׳או שֻׁה־צֻ׳נג מונה ליועץ חצר בכיר לענייני הארמון, שאנג־גואן ג׳ֵיה לממונה על אוצר הארמון, ולי דואו למושל שאנג־דאנג. שלושה ממפקדי הצבא ופקידיו נעשו חברים בתשעת השרים; יותר ממאה נעשו ראשי ממשלות של מדינות נסיכיות, מושלי מחוזות או פקידים בדרגת אלפיים שה, ויותר מאלף קיבלו משרות בדרגת אלף שה ומטה. מי שיצאו בהתלהבות זכו למשרות שמעבר לתקוותיהם, ואילו הישגיהם של מי שיצאו בגלל עבירה ונידונו לגירוש הופחתו. לחיילים ניתנה מתנה ששווייה ארבעים אלף יחידות זהב. שני מסעות

לד. [(偵) [偵] הוא תיקון מורש; העברית הולכת אחר 偵 כהסתמכות על כוחו, לא כהפעלת מרגלים. 弟趙 הוא שם הפרש ג׳או די, ולא ״אחיו של ג׳או״. המצביא הגדול כאן נמסר בתואר שבגוף, בלי ליצור דמות חדשה. פ' א.ת.]

לג. [נשמרת ההבחנה בין פריצת העיר החיצונית לבין אי־הכניסה לעיר הפנימית. נכבדי דא־יואן הם הורגי המלך, לא חיילי האן. ״אנשי צ׳ין״ אינם מתוארים כתגבורת צבאית משושלת צ׳ין. 蔡昧 נשמר בסינית; מֵיי־צאי היא צורת עבודה ולא אימוץ של גרף חלופי מן הפירושים. פ' א.ת.]

המלחמה בדא־יואן ושיבת הצבאות נמשכו בסך הכול ארבע שנים, ורק אז הסתיימה המלחמה.[לה]

לאחר שהאן תקפה את דא־יואן המליכה את מֵיי־צאי והסתלקה. כעבור יותר משנה חשבו נכבדי דא־יואן: "מֵיי־צאי היטיב להתחנף ובגללו נחשפה ארצנו לטבח." לכן הרגוהו יחד והמליכו את צ'אן־פָּנג, אחיו של וּ־גואה. הם שלחו את בנו להיות בן ערובה בהאן. האן שלחה שליחים עם מתנות כדי להרגיעם ולייצבם.[לו]

האן שלחה יותר מעשר משלחות לארצות הזרות שממערב לדא־יואן כדי לבקש דברים מופלאים, וגם להראות להן ברמז את עוצמתה וסגולתה בעקבות המלחמה בדא־יואן. בדון־חואנג הוצב מפקד הכוחות של ג'יו־צ'יואן; מערבה עד מי המלח הוקמו תחנות משמר במקומות שונים. בלון־טוֹאוּ היו כמה מאות חיילים מעבדי שדות, והוצב שליח לפקח על העיבוד ועל אגירת הדגן כדי לספק את צורכי השליחים לארצות הזרות.[לז]

ההיסטוריון הגדול אומר: ב"תולדות יוּ" נאמר: "הנהר יוצא מקוּן־לוּן. גובה קוּן־לוּן יותר מאלפיים וחמש מאות לי; שם השמש והירח מסתתרים זה מזה

לה. [המקור מייחס את מקרי המוות הרבים במסע השני לניצול החיילים בידי המפקדים, לא למחסור באוכל או להרוגי הקרב בלבד; אין מרככים ביקורת זו. ארבעים אלף יחידות הזהב הן שווי המתנה לחיילים, לא סכום לכל חייל. נשמרים שני מסעות בארבע שנים, ושלוש דרגות המינויים השונות. פ' א.ת.]

לו. [צ'אן־פנג הוא אחיו של וּ־גואה, לא בנו. אין מוסיפים מן הפירוש שם אחר למֵיי־צאי. 質 כאן הוא בן ערובה ממש, בניגוד לערובת האמינות בפסקה 21. פ' א.ת.]

לז. [הצירוף 尉都泉酒置煌敦 נשמר כמינוי מפקד ג'יו־צ'יואן בדון־חואנג אף שיש בו קושי מנהלי וגאוגרפי. אין מאמצים תיקון אפשרי ל泉酒 בלי בדיקת עד. חיילי עיבוד השדות נבדלים מן השליח המפקח. פ' א.ת.]

ומפיקים אור. בראשו מעיין משקה מתוק ובריכת ירקן.״ עתה, לאחר שליחותו של ג׳אנג צ׳יין לדא־שׁיה, הגיעו עד מקורות הנהר; היכן נצפה קוּן־לוּן שמתואר בתולדות האלה? לכן, כשמדובר בהרים ובנהרות של תשעת החבלים, ״ספר המסמכים״ קרוב לאמת. אשר לדברים המופלאים שב״תולדות יוּ״ וב״ספר ההרים והימים״, איני מעז לדבר עליהם.לח

לח. [נוסחת 日公史太 נשמטה מן הבלוק המנורמל מפני שסומנה ככותרת בוויקי; צילום 4133 בדפוס ״סָה־בוּ בֵּיי־יַאוֹ״ מציג אותה באותיות גדולות לפני 言紀本禹. היא הוחזרה כאן לגוף הסיני ולתרגום כ״ההיסטוריון הגדול אומר״ על יסוד העד המודפס, לא מכוח כלל גורף להשבת כותרות ויקי. ״תולדות יוּ״ נשמר ככותר המצוטט בלי לזהותו אוטומטית עם פרק 2 באמצעות קישור הוויקי. שיר ההלל המאוחר 贊述隱索 הושמט מן הגוף כשכבת פירוש נפרדת, לא כדברי סימה צ׳יין; גבולו אחרי סיום ההערכה נראה בצילום 4133. גובה ההר המיתי וספקנות המספר נשמרים, בלי לתקן את המקור על פי גאוגרפיה מודרנית. פ' א.ת.]

תולדות האבירים הנודדים

המאסטר האן אמר: ״הקונפוציאנים מערערים את החוק באמצעות הכתב, והאבירים מפרים את האיסורים באמצעות הכוח.״ הוא גינה את שניהם, אך המלומדים זוכים לשבחים רבים בעולם. על מי שהגיעו באמצעות ידיעותיהם למשרות ראש ממשלה, שר ופקיד בכיר, סייעו לשליטי זמנם, והישגיהם ושמם נרשמו בדברי הימים, אכן אין צורך לדבר. ואילו ג׳־צָה ויואן שׁיין היו אנשי הסמטאות. הם קראו ספרים ונשאו בלבם את סגולת האיש האציל ההולך בדרכו לבדו; מתוך צדק לא ביקשו הסכמה בכל מחיר עם בני זמנם, ובני זמנם לעגו להם. משום כך חיו ג׳־צָה ויואן שׁיין כל ימיהם בחדרים ריקים ובפתחי קש, לבושים בגדים גסים ואוכלים אוכל דל שלא השביעם. כבר עברו יותר מארבע מאות שנה מאז מותם, ותלמידיהם אינם נלאים מלהזכירם. אשר לאבירים הנודדים של ימינו, אף שמעשיהם אינם הולכים במסילת הצדק הישר, דבריהם נאמנים, מעשיהם נחושים והבטחותיהם מתקיימות. אין הם חסים על גופם, והם ממהרים אל מצוקתם של אנשי המעשה. לאחר שהצילו מי שעמדו לאבד והשיבו לחיים מי שעמדו למות, אינם מתפארים ביכולתם ובושים להלל את סגולתם. גם בהם יש אפוא מה לשבח.[א]

הרי לכל אדם יש לעיתים שעת דחק. ההיסטוריון הגדול אומר: בעבר היה יוּ שוּן במצוקה בבאר ובאסם; יי יין נשא קדירות ולוחות בשר; פוּ יוֵה נחבא בפוּ־

א. [侠游 נמסר כ״אבירים נודדים״: אנשי מעשה הפועלים מכוח נאמנות וצדק פרטיים, לא מסדר אבירים אירופי או תואר צבאי. 秋春 כאן נמסר כדברי ימים לפי ההקשר והפירוש, ולא כמובאה ודאית מחיבורו של קונפוציוס. 厭不 נמסר כאי־שובע, לא כשביעות רצון מן הדלות; ניקוד המובאה והכותר נשאר לעריכה. פ׳ א.ת.]

שׁיין; לוּ שאנג היה במצוקה בג׳־ג׳ין; יי־וּ היה כבול באזיקים; בָּאי־לי האכיל בקר; ג׳ונג־ני פחד בקואנג, ופניו היו כפני אדם רעב בצ׳ן ובצאי. אלה כולם אנשים שהמלומדים מכנים בעלי דרך ואנשי חסד, ואף על פי כן פגעו בהם אסונות כאלה; קל וחומר אדם בעל כישרון בינוני הנסחף בזרם האחרון של תקופה של מהומות! וכי אפשר לספר את כל הפגעים שבהם ייתקל?[ב]

בפי האנשים הפשוטים פתגם: ״מה אנו יודעים על חסד ועל צדק? מי שכבר נהנינו מטובתו נחשב לבעל סגולה.״ משום כך בּוֹ יי תיעב את ג׳וֹאוּ ומת ברעב בהר שׁוֹאוּ־יאנג, אך המלכים וֶן וּוּ לא איבדו בשל כך את מעמדם כמלכים. גְ׳ה וצ׳יאוֹ היו אלימים ואכזריים, ואנשיהם אינם חדלים מלשבח את צדקתם. מכאן נראה שהאמירה ״גונב אבזם מוצא להורג; גונב מדינה נעשה מרקיז, ובשער המרקיז שוכנים חסד וצדק״ אינה דבר ריק.[ג]

כיום יש מלומדים כבולים לכללים, המחזיקים במידת צדק של טפח ומתבודדים זמן רב מן העולם. וכי ישוו למי שמנמיכים את דבריהם, משתווים למנהג הרווח, שוקעים וצפים עם העולם וזוכים לכבוד ולשם? ואילו אנשי הבגדים הפשוטים מקיימים את הנתינה והקבלה ואת ההבטחות; במרחק אלף לי משבחים את צדקתם, והם מוכנים למות למענה בלי להתחשב בדעת העולם. גם בכך יש מעלה, ולא התנהגות מקרית בלבד. כשאיש נמצא במצוקה ויכול להפקיד בידם את חייו, האין הם בגדר מי שבני אדם מכנים בעלי מעלה

ב. [השמות המקוצרים יי־וּ, באי־לי וג׳ונג־ני נשמרים בלי להחליפם בגוף בשמות מלאים מן הפירוש. דימוי צבע הפנים שב菜色 נמסר כסימן רעב. סיפורי המצוקה אינם מורחבים באמצעות פרטים מפרקים אחרים. פ' א.ת.]

ג. [פתגם התועלת ודברי גנבת המדינה נמסרים כטיעון הביקורתי שבמקור, לא כהמלצת המתרגם. 跖 ו蹻 נשמרים כשמות מקוצרים; אין מוסיפים זיהוי ביוגרפי שאינו בגוף. פ' א.ת.]

וגבורה? אילו היינו משווים את כוחם ויכולתם של אבירי הכפרים לאלה של ג׳־צָה ויואן שיין, ובוחנים את הישגיהם בזמנם, לא היה אפשר לדבר עליהם באותה נשימה. אם העיקר הוא להראות במעשים שדבריך נאמנים, כיצד אפשר לזלזל בצדקתם של האבירים?[ד]

על האבירים בני העם מן העת העתיקה אין בידינו לשמוע. בתקופות הקרובות לנו, יֶן־לינג, מָנג־צ׳אנג, צ׳וּן־שָׁן, פינג־יואן, שִׁין־לינג ודומיהם הסתמכו כולם על קרבתם למלכים ועל עושרם הרב של שרים וראשי ממשלה בעלי אדמות. הם הזמינו את בעלי המעלה מכל העולם, ושמם נודע בין שליטי המדינות; אין לומר שלא היו בעלי מעלה. אבל הדבר דומה לקריאה בכיוון הרוח: הקול אינו חזק יותר, אלא המצב מגבירו. ואילו אבירי הסמטאות מטפחים את מעשיהם ומלטשים את שמם, קולם יוצא בכל העולם וכולם משבחים את מעלתם — זה הדבר הקשה. ובכל זאת הקונפוציאנים והמוהיסטים דוחים אותם ואינם רושמים את קורותיהם. אבירי העם שמלפני צ׳ין אבדו ונעלמו מן העין, ועל כך אני מצטער מאוד. לפי מה ששמעתי, מאז קום האן היו ג׳וּ ג׳יא, טיין ג׳וֹנג, האדון וואנג, ג׳וּ מָנג, גואוֹ ג׳יֶה ודומיהם. אף שהפרו לעיתים את רשת החוקים של זמנם, צדקתם הפרטית, ניקיון כפיהם וענוותם ראויים לשבח. שמם לא קם לשווא, ואנשי המעשה לא נקשרו אליהם לשווא. מי שקושרים סיעות, מחזקים חמולות וחוברים למקורבים, משתמשים בעושרם לשעבד עניים, נוהגים באלימות ורומסים בודדים וחלשים, וממלאים את תאוותם להנאתם — גם האבירים הנודדים מתעבים אותם. כואב לי שבני העולם אינם מבחינים

ד. [השאלות הרטוריות והמתח בין צדק מצומצם להישג מעשי נשמרים; אין הופכים את הקטע להכרעה מוסרית חדשה של המתרגם. 又又 נשמר כדימוי מידה זעירה, לא כהמרת אורך מודרנית. פ׳ א.ת.]

בכוונתם, ומסווגים בלי אבחנה את ג׳וּ ג׳יא, גואוֹ ג׳יֶה ודומיהם עם בעלי השררה האלימים ולועגים לכולם יחד.[ה]

ג׳וּ ג׳יא מלוּ חי בזמנו של גאוֹ־דְזוּ. אנשי לוּ דבקו כולם בתורת הקונפוציאנים, אך ג׳וּ ג׳יא נודע במעשי אבירות. מאות אנשי גבורה החביא והציל, ואת שאר האנשים מן השורה אי אפשר למנות. ובכל זאת מעולם לא הילל את יכולתו ולא ביקש ליהנות מן הכרת הטובה על סגולתו; יותר מכול פחד לפגוש את מי שהיטיב עמם. כשהושיע אנשים שאין להם די, התחיל בעניים ובבזויים. בביתו לא היה רכוש עודף, בגדיו לא היו שלמים ומעוטרים, בארוחותיו לא היו מיני טעמים רבים, והוא נסע בעגלה שמשך שור צעיר. הוא מיהר אל מצוקות אחרים יותר משהתמסר לענייניו הפרטיים. לאחר שהציל בחשאי את המצביא ג׳י בּוּ ממצוקתו, וכשבּוּ נעשה נכבד ובעל מעמד, לא פגש אותו עוד כל ימיו. ממזרח למעבר הכול מתחו צווארם וביקשו לקשור עמו קשר.[ו]

טיין ג׳וֹנג מצ׳וּ נודע באבירותו, אהב חרבות ושירת את ג׳וּ ג׳יא כאב; בעיני עצמו לא הגיעו מעשיו למעשיו. לאחר מותו של טיין ג׳וֹנג היה בלוֹאוּ־יאנג ג׳וּ מֶנג. אנשי ג׳וֹאוּ התפרנסו ממסחר, ואילו ג׳וּ מֶנג נודע בין שליטי המדינות בקבלת חובות האבירות. כאשר מרדו וו וצ׳וּ היה מרקיז טיאוֹ המפקד העליון. הוא נסע בעגלת ממסר בדרכו לחֶה־נאן, פגש את ג׳וּ מֶנג ושמח: ״וו וצ׳וּ פתחו במעשה גדול בלי לבקש את מֶנג; מכאן אני יודע שאין הם מסוגלים להצליח.״ הארץ

ה. [陵延 נשמר בתואר יֶן־לינג בלי להכריע זהות שהפירוש עצמו מסופק בה. 公王 נמסר כאדון וואנג, לא כשם מלא מומצא. נשמרת ההבחנה בין אנשי נאמנות פרטית לבין בעלי כוח המנצלים עניים. פ' א.ת.]

ו. [德其歆 נמסר כאי־בקשת הכרת טובה בקריאת עבודה, ולא כהכחשת מעלתו. 牛斡 מפורש לפי הגלוסה העתיקה כבהמת בקר צעירה; אין מוסיפים סוס רכיבה. הצלת ג׳י בו אינה מורחבת בפרטי ההתחזות שבפירוש. פ' א.ת.]

כולה סערה, והשר שקיבל את עזרתו היה כאילו קיבל מדינה השווה בכוחה. מעשי ג׳וּ מָנג דמו מאוד למעשי ג׳וּ ג׳יא, אך הוא אהב משחקי הימורים והרבה במשחקי צעירים. כשמתה אמו באו ממרחקים כאלף מרכבות ללוות את הלווייתה. כשמת ג׳וּ מָנג לא נותר בביתו רכוש בשווי עשר יחידות זהב. גם וואנג מָנג מפו־לי נודע באבירותו באזור שבין הג׳יאנג לחואי.[ז]

באותו זמן נודעו בכוחם גם בני משפחת שׁיין בג׳י־נאן וג׳וֹאוּ יוֹנג מצ׳ן. הקיסר ג׳ינג שמע עליהם ושלח שליחים להמית את כל אנשי הסוג הזה. לאחריהם צצו שוב רבים: בני משפחת בּאי שבדאי, האן וּ־בּי מליאנג, שׁוֶּה קוּאנג מיאנג־די והאן רוּ משאן.[ח]

גוּאוֹ ג׳יֶה היה איש ג׳ה; כינויו וָנג־בּוֹ, והוא נכדה מצד בתה של שׁוּ פוּ, שהצטיינה בקריאת פנים. אביו של ג׳יֶה הומת בימי שׁיאו־וָן בגלל מעשי האבירות שלו. ג׳יֶה היה נמוך קומה, נמרץ ונועז, ולא שתה יין. בצעירותו היה אכזר בסתר; כשזעם ולא היה מרוצה הרג במו ידיו רבים מאוד. הוא העמיד את גופו לרשות חבריו כדי לנקום, החביא נמלטים, עשה מעשי פשע ופשט ושדד ללא הפסקה; גם מעשי זיוף המטבעות וחפירת הקברים שלו היו רבים מספור. היה לו מזל מן השמיים: במצוקה נחלץ שוב ושוב, או שפגש חנינה. כשהתבגר שינה את דרכו ונהג בריסון, השיב טובה תחת רעה, נתן הרבה וציפה למעט. ובכל זאת גברה אהבתו להיות אביר. כשהציל את חיי הזולת לא התפאר

ז. [事父 נמסר כשירות בכבוד אב, לא כאבהות ממש. 國敵 הוא מדינה שוות־כוח בקריאת הפירוש, לא בהכרח מדינת אויב שנכבשה. 孟王 נבדל מ公王 שבפסקה 5; אין ממזגים אותם מתוך דמיון השם. פ' א.ת.]

ח. [瞷 שבגוף נשמר ולא מוחלף ב薛兄. 瞷 נמסר כשם שׁוֶּה קוּאנג לפי גלוסת הקריאה 況音, לא כאחיו של שׁוֶּה. 陝 נשמר כמקום שאן, ולא מתוקן ל郟 על סמך השערת הפירוש. פ' א.ת.]

בהישגו, אך האכזריות הנסתרת הייתה חקוקה בלבו והתפרצה כבעבר בגלל מבט של איבה. צעירים שהעריצו את מעשיו נקמו למענו שוב ושוב בלי שידע. בן אחותו של ג׳יֵה הסתמך על כוח דודו; כששתה עם אדם אחר דרש ממנו לרוקן את כוסו. כשלא היה האיש מסוגל לכך הכריחו לשתות. האיש כעס, שלף סכין, דקר למוות את בן אחות ג׳יֵה וברח. אחות ג׳יֵה כעסה ואמרה: ״עם צדקתו של וָנג־בּוֹ, אדם הרג את בני והרוצח לא נתפס!״ היא השליכה את גופתו בדרך ולא קברה אותה, כדי להכלים את ג׳יֵה. ג׳יֵה שלח אדם לברר בחשאי היכן הרוצח. הרוצח נקלע למצוקה, בא אליו בעצמו וסיפר לו את כל האמת. ג׳יֵה אמר: ״אכן בצדק הרגת אותו; הילד שלנו לא נהג ביושר.״ הוא שילח את הרוצח, הטיל את האשמה על בן אחותו, ואז אסף את גופתו וקברה. הנכבדים שמעו על כך, שיבחו כולם את צדקת ג׳יֵה ונקשרו אליו עוד יותר.[ט]

כשיצא ג׳יֵה ונכנס פינו לו הכול דרך. אדם אחד לבדו ישב ברגליים פשוטות והביט בו. ג׳יֵה שלח לשאול לשמו. אחד מבני חסותו רצה להרגו. ג׳יֵה אמר: ״אם אני חי ביישוב ואיני זוכה לכבוד, הרי שלא טיפחתי את סגולתי; מה חטאו של האיש?״ הוא ציווה בחשאי על פקיד מפקד הכוחות: ״האיש הזה חשוב לי; כשיגיע תור שירותו, פטור אותו.״ בכל פעם שהגיע תור השירות חלף המועד, והפקידים לא תבעו ממנו להתייצב. הוא התפלא ושאל לסיבה, ואז נודע לו שג׳יֵה דאג לפטור אותו. היושב ברגליים פשוטות חשף את פלג גופו העליון וביקש מחילה. הצעירים שמעו על כך והעריצו עוד יותר את מעשי ג׳יֵה.[י]

ט. [הקרבה לשׁוּ פו היא דרך הבת, לא דרך הבן. 解 כאן נקרא ג׳יֵה, ולא מתורגם כפועל ״להתיר״. 不休及 שבגוף נמסר בקריאת רצף ללא הפסקה, בלי לאמץ את התיקון לפסקת מנוחה ואחריה הטבעת מטבעות שבפירושים. 囑 נמסר כריקון כוס לפי הגלוסה, לא כלעיסה; בן האחות נבדל בהמשך מבן האח. פ' א.ת.]

בלוֹאוּ־יאנג היו אנשים שנטרו איבה זה לזה. עשרות בעלי מעלה וגבורה בעיר ניסו לתווך ביניהם, אך הם לא שמעו להם. אחד מבני החסות פנה אל גוּאוֹ ג׳יֶה. ג׳יֶה נפגש בלילה עם הצד הירִיב, והלה התרצה ונענה לו. ג׳יֶה אמר: ״שמעתי שרבים מנכבדי לוֹאוּ־יאנג תיווכו כאן ולא שמעתם להם. עכשיו הואלת לשמוע לג׳יֶה; כיצד אוכל לבוא מנפה אחרת וליטול את סמכותם של נכבדי עירך?״ הוא הסתלק בלילה בלי שאנשים ידעו, ואמר: ״אל תפעל בינתיים על פי דבריי. חכה שאלך, הנח לנכבדי לוֹאוּ־יאנג לתווך, ואז שמע להם.״[א]

ג׳יֶה נהג בכבוד ולא העז להיכנס בעגלה לחצר נפתו. כשנסע למחוזות ולמדינות שכנות כדי לבקש דבר למען אחרים, אם היה אפשר לפתרו — פתרו; ואם לא, הניח את דעתו של כל אחד, ורק אז העז לטעום יין ומזון. משום כך כיבדוהו הנכבדים וייחסו לו חשיבות, והתחרו בשירותו. צעירי העיר ובעלי המעלה והגבורה בנפות הסמוכות עברו בשערו בחצות, לעיתים קרובות ביותר מעשר עגלות, וביקשו לקבל את אורחי ג׳יֶה כדי לשכנם ולכלכלם.[ב]

כאשר העבירו את בעלי הכוח והעשירים למאוֹ־לינג היה בית ג׳יֶה עני ולא הגיע לסף הרכוש הנדרש. הפקידים פחדו ולא העזו שלא להעבירו. המצביא וֵיי דיבר למענו: ״בית גוּאוֹ ג׳יֶה עני ואינו חייב לעבור.״ הקיסר אמר: ״אם כוחו של

א. [更踐 נמסר כתור שירות בקריאת עבודה, בלי להוסיף לגוף את שלוש קטגוריות השירות וסכומי השכירות שבפירוש. תנוחת הרגליים וחשיפת הגוף נשמרות כמחוות שונות, לא כמחוות השתחוויה אחת. פ' א.ת.]

יא. [נשמר המהלך שבו ג׳יֶה משיג הסכמה אך משאיר את הכבוד למתווכים המקומיים. אין מוסיפים הסכם כתוב או פיוס שכבר פורסם ברבים. פ' א.ת.]

יב. [客 נמסר כאורחים או בני חסות לפי ההקשר. אין קובעים בגוף שכל אורח בפסקה זו היה נמלט מבוקש, אף שהפירוש מסביר כך את העגלות. פ' א.ת.]

איש פשוט מגיע עד שהוא גורם למצביא לדבר למענו, אין ביתו עני.״ בית ג״יה הועבר אפוא. הנכבדים שליוו אותו נתנו יותר מעשרה מיליון. בנו של יאנג ג׳י־ג׳וּ מג׳ה שירת כעוזר בנפה והציע להעביר את ג״יה. בן אחיו של ג״יה ערף את ראש העוזר יאנג. מכאן נעשו בתי יאנג וגואוֹ לאויבים.[יג]

ג״יה נכנס אל תוך המעבר. בעלי המעלה והגבורה שבאזור, בין שהכירוהו ובין שלא, שמעו את שמעו והתחרו בקשירת ידידות עמו. ג״יה היה נמוך קומה, לא שתה יין, ומעולם לא יצא עם פרשים מלווים. אחר כך נהרג גם יאנג ג׳י־ג׳וּ. אדם מבית יאנג ג׳י־ג׳וּ הגיש מכתב לקיסר, וגם אותו הרגו לרגלי שער הארמון. הקיסר שמע וציווה על הפקידים לתפוס את ג״יה. ג״יה ברח, הושיב את אמו ואת בני ביתו בשׁיה־יאנג, והוא עצמו הגיע ללין־ג׳ין. ג׳י שָׁאוֹ־גוֹנג מלין־ג׳ין לא הכירו קודם לכן; ג״יה הסתיר את זהותו וביקש לצאת מן המעבר. לאחר שג׳י שָׁאוֹ־גוֹנג הוציאו, המשיך ג״יה לטאי־יואן, ובכל מקום שבו עבר גילה את זהותו לבעל הבית. הפקידים רדפו אחריו ועקבותיו הובילו אל ג׳י שָׁאוֹ־גוֹנג. שָׁאוֹ־גוֹנג התאבד, ועדותו נקטעה. לאחר זמן רב נתפס ג״יה. חקרו עד תום את עבירותיו: כל ההריגות שהרג היו לפני החנינה. בג׳ה ישב תלמיד קונפוציאני לצד השליח. אחד מבני החסות שיבח את גואוֹ ג״יה, והתלמיד אמר: ״גואוֹ ג״יה עוסק בפשע ומפר את חוקי הציבור; מדוע מכנים אותו בעל מעלה?״ בן חסותו של ג״יה שמע, הרג את התלמיד וכרת את לשונו. הפקידים הטילו על ג״יה את האחריות, אך ג״יה באמת לא ידע מי הרוצח. גם הרוצח נעלם לבסוף, ואיש לא ידע מיהו. הפקידים דיווחו שג״יה אינו אשם. הצנזור הגדול גוֹנג־סוּן חוֹנג חיווה

יג. [סף הרכוש אינו מקבל בגוף סכום מן הפירוש. יותר מעשרה מיליון נשמרים בלי מטבע שלא צוין. בן יאנג ג׳י־ג׳ו הוא הפקיד שנהרג, ובן אחיו של ג״יה הוא ההורג; הם אינם בן האחות מן הפסקה 9. פ' א.ת.]

דעתו: ״ג׳יֶה הוא איש פשוט המפעיל סמכות מכוח מעשי אבירות, ואנשים נהרגים בגלל מבט של איבה. אף שלא ידע, חטאו חמור יותר מאילו הרג אותם בעצמו. יש לדונו על מרד גדול וחוסר דרך.״ אז הומתה משפחת גואו ג׳יֶה וְנֶנג־בּוֹ.[יד]

לאחר מכן התרבו מאוד מי שנהגו כאבירים, אך היו יהירים ולא ראויים להימנות. ובכל זאת פאן ג׳וֹנג־דְזֶה מצ׳אנג־אן שבאזור המעברים, ג׳אוֹ וואנג־סוּן מחואי־לי, גאוֹ גוֹנג־דְזֶה מצ׳אנג־לינג, גואוֹ גוֹנג־ג׳וֹנג משׁי־חֶה, לוּ גוֹנג־רוּ מטאי־יואן, ני צ׳אנג־צ׳ינג מלין־חואי וטיין ג׳וּן־רוּ מדונג־יאנג, אף שהיו אבירים, נהגו בזהירות והייתה בהם ענוות האיש האציל. ואילו בני יאוֹ שבדרך הצפונית, בני דוּ שבדרך המערבית, צ׳יוֹ ג׳ינג שבדרך הדרומית, ג׳אוֹ טוֹאוֹ ויוּ גוֹנג־דְזֶה שבדרך המזרחית, וג׳אוֹ טיאוֹ מנאן־יאנג ודומיהם, אינם אלא שודדים כנָּה היושבים בקרב העם; מה יש לספר עליהם? אלה היו לבושה בעיני ג׳וּ ג׳יא של ימים עברו.[טו]

ההיסטוריון הגדול אומר: ראיתי את גואוֹ ג׳יֶה. מראהו לא הגיע למראה אדם בינוני, ודבריו לא היו ראויים להיזכר. ובכל זאת הכול בעולם, בעלי מעלה ופחותי מעלה, מכריו ומי שלא הכירוהו, העריצו את שמעו; כל המדברים על אבירות הזכירוהו כדי להקנות שם לדבריהם. הפתגם אומר: ״אם אדם מתנאה בשם נכבד, היש לכך קץ?״ אבוי, חבל עליו![טז]

יד. [אין מייחסים את שתי ההריגות המאוחרות לג׳יֶה באופן אישי כאשר ההורג אינו מפורש. נשמרת ההבחנה בין הריגות לפני החנינה, אי־ידיעת זהות רוצח התלמיד, דיווח חפות הפקידים והכרעת הצנזור. 族 מציין ענישה משפחתית, לא הוצאה להורג של ג׳יֶה לבדו. פ' א.ת.]

טו. [卿長兒 נמסר בצורת עבודה ני צ׳אנג־צ׳ינג; בירור הקריאה נשאר פתוח. 鹵公孺 ו田君孺 נשמרים בלי החלפת הגרפים בחלופות מן הפירוש. הפיסוק המורש 子公羽 、他趙 נותן כאן שתי דמויות; אין מאמצים בשקט את השערת סו־יין שמדובר באדם אחד. פ' א.ת.]

טז. [名榮貌人 נמסר כדימוי שבו השם הנכבד הוא נוי האדם לפי הגלוסה, לא כטענה שגֵּיֵה היה יפה. שיר ההלל המאוחר 【贊述隱索】 הושמט מן הגוף כשכבת פירוש נפרדת, לא כדברי סימה צ׳יין. פ' א.ת.]

תולדות המקורבים החנפנים

הפתגם אומר: ״עבודה קשה בשדה אינה כשנה טובה; שירות מוצלח אינו כמפגש עם רצון השליט.״ אכן אין אלה דברים ריקים. לא רק נשים נושאות חן בזכות יופיין; כך גם אנשי מעשה המשרתים בחצר. בעבר היו רבים שזכו לחסד בזכות מראם. כשקמה האן היה גאו־דזו תקיף וקשה ביותר, ובכל זאת ג׳י רו זכה לחסדו בחנופה. בימי שיאו־חוי היה חונג רו. לשניים לא היה כישרון מיוחד; הם זכו למעמד ולחסד רק באמצעות חנופה רכה. שכבו וקמו עם הקיסר, וכל השרים העבירו את בקשותיהם באמצעותם. משום כך בימי שיאו־חוי חבשו כל אנשי המשמר ומלווי החצר כובעים בנוצות ג׳וֶן־יי, חגרו חגורות צדפים ומשחו שומן ואבקה על פניהם, בחיקוי חונג, ג׳י ודומיהם. שני האנשים העבירו את בתיהם לאן־לינג. בימי שיאו־ון היו בין אנשי החסד שבפנים דֶנג טונג מקרב אנשי המעשה, וג׳או טונג ובֵּיי־גונג בו־דזה מקרב הסריסים. בֵּיי־גונג בו־דזה נודע באהבת אדם ובמידותיו הטובות; ג׳או טונג זכה לחסד בזכות ידיעותיו בכוכבים ובאדים השמימיים, והרבה לרכוב עם הקיסר ון במרכבתו. לדֶנג טונג לא הייתה מיומנות.א

דֶנג טונג היה איש נאן־אן שבמחוז שו. בזכות חתירתו בסירה נעשה איש משמר ״צהוב־ראש״. הקיסר שיאו־ון חלם שהוא רוצה לעלות לשמיים ואינו יכול; איש משמר צהוב־ראש דחף אותו מאחור והעלהו. הוא הביט לאחור וראה קרע בגב הבגד, מאחורי החגורה. כשהתעורר הלך למגדל ג׳יין, וחיפש

א. [幸佞 שבכותר נמסר כ״מקורבים חנפנים״; נשמרים יחסי החסד והקרבה הגופנית בלי להוסיף תווית מינית מודרנית. 孺籍 ו孺閎 נשמרים בצורות העבודה ג׳י רו וחונג רו. 鸐鸐 מפורש כעוף שנוצותיו מקשטות כובע, בלי לקבוע מין זואולוגי. 同趙 אינו מתוקן לי談趙. פ' א.ת.]

בחשאי בעיניו, לפי החלום, את איש המשמר שדחפו. מיד ראה את דָנג טוֹנג ובגב בגדו הקרע שראה בחלום. קרא לו ושאל לשמו: שם משפחתו דָנג ושמו טוֹנג. הקיסר וָן שמח, ומיום ליום הגדיל את כבודו ואת חסדו. גם טוֹנג היה תמים וזהיר, לא אהב קשרים בחוץ, ואף כשניתנה לו חופשת רחצה לא רצה לצאת. הקיסר וָן העניק לו מתנות בעשרות יחידות של "רבבות גדולות", ומעמדו הגיע לפקיד בכיר עליון. לעיתים קרובות בא הקיסר לבית דָנג טוֹנג להשתעשע. אך לדָנג טוֹנג לא היה כישרון אחר, ולא יכול היה להמליץ על אנשי מעשה; הוא רק הקפיד על התנהגותו כדי לשאת חן בעיני הקיסר. הקיסר ציווה על קורא פנים מיומן לבחון את טוֹנג, והלה אמר: "עתיד הוא למות עני ורעב." הקיסר וָן אמר: "אני הוא שיכול להעשיר את טוֹנג; למה שיהיה עני?" לכן נתן לו הר נחושת בין־דאו שבשו, והרשה לו להטביע מטבעות בעצמו. "מטבעות בית דָנג" נפוצו בכל העולם; כה רב היה עושרו. פעם סבל הקיסר וָן ממורסה, ודָנג טוֹנג הרבה למצוץ אותה למענו. הקיסר היה עצוב ושאל את טוֹנג בנחת: "מי בעולם אוהב אותי יותר מכול?" טוֹנג אמר: "מן הדין שאין איש כיורש העצר." יורש העצר בא לשאול לשלומו, והקיסר ציווה עליו למצוץ את המורסה. הוא מצץ, אך פניו הביעו קושי. אחר כך שמע שדָנג טוֹנג הרבה לעשות זאת למען הקיסר, והתבייש בלבו; מכאן נטר לו טינה. לאחר מות הקיסר וָן עלה ג'ינג לשלטון, ודָנג טוֹנג פוטר וישב בביתו. לא עבר זמן רב, ואדם האשים אותו שיצא בחשאי מעבר לגבול להטביע מטבעות. הפקידים חקרו, מצאו שיש ממש בחלק מן הדברים, והמשיכו בחקירה עד תומה. כל רכוש בית דָנג טוֹנג הוחרם, ועדיין נותר חייב כמה יחידות של "רבבות גדולות". הנסיכה הבכירה נתנה לו מתנות, והפקידים החרימו אותן מיד; אפילו סיכת ראש אחת לא הותר לו לענוד. לכן ציוותה הנסיכה הבכירה להשאיל לו בגדים ומזון. לבסוף לא הייתה על שמו אפילו פרוטה אחת, והוא מת בביתם של אחרים.

בימי הקיסר שִׂיאו־ג׳ינג לא היו אנשי חסד בפנים, מלבד ג׳וֹאוּ וָן־רָן, הממונה על אנשי המשמר, שחסדו עלה על הרגיל, אך לא היה עמוק מאוד. בימי בן השמיים הנוכחי מקורביו שבפנים הם האן יֵן, נכד מלך, מקרב אנשי המעשה, ולי יֵן־ניין מקרב הסריסים.[ב]

יֵן היה נכדו של מרקיז גוֹנג־גאוֹ מקו של פילגש. כשהקיסר הנוכחי היה מלך ג׳יאו־דונג, למד עמו יֵן כתיבה והם אהבו זה את זה. כשהיה ליורש העצר התקרב עוד יותר ליֵן. יֵן הצטיין ברכיבה ובירי ובחנופה. כשעלה הקיסר לשלטון רצה לתקוף את השִׁיונג־נוּ; יֵן כבר הכיר את דרכי המלחמה של החוּ, ומשום כך גבר כבודו. מעמדו הגיע לפקיד בכיר עליון, ומתנותיו היו כמתנות דֶנג טוֹנג. באותו זמן הרבה יֵן לשכב ולקום עם הקיסר. מלך ג׳יאנג־דוּ בא לחצר, ובצו הותר לו ללוות את הקיסר לציד בשאנג־לין. דרכה של מרכבת בן השמיים כבר פונתה, אך הוא טרם יצא; תחילה שלח את יֵן במרכבה המשנית עם עשרות ומאות פרשים לדהור ולחפש חיות. מלך ג׳יאנג־דוּ ראהו מרחוק וחשב שזה בן השמיים. פינה את מלוויו והשתטח בצד הדרך לברכו. יֵן דהר ולא ראה אותו. לאחר שעבר כעס מלך ג׳יאנג־דוּ, ובכה לפני הקיסרית־האם: ״אנא, הרשו לי להשיב את מדינתי ולבוא לשרת במשמר הארמון, כדי להשתוות להאן יֵן.״ מאז נטרה הקיסרית־האם טינה ליֵן. יֵן שירת את הקיסר ונכנס ויצא בסמטה הנצחית ללא הגבלה; דבר קשריו האסורים נודע לקיסרית־האם. היא כעסה ושלחה שליח לצוות עליו למות. הקיסר ביקש מחילה למענו, אך לא הצליח

ב. [舩濯 נמסר כחתירה לפי הקריאה העתיקה, לא ככביסת סירה. אין מוסיפים משחק מילים בשם דנג שאינו בגוף. מתקיימת הבחנה בין האשמה, ממצא חלקי והחרמה. 仁周文 נשמר כשם ג׳ואו וֹן־רן למרות ספק הפירוש שX נוספה מאוחר; אין מוחקים אותה בלי עד. 韓王孫嫣 נמסר כהאן יֵן בצירוף תיאור נכד מלך, לא כשם פרטי וואנג־סון. פ' א.ת.]

להשיגה, ויֵן מת. האן יוּה, מרקיז אן־דאוֹ, היה אחיו וגם הוא זכה לחסד בחנופה.[ג]

לי יֵן־ניין היה איש ג׳ונג־שאן. הוריו, הוא עצמו, אחיו והנשים במשפחתו היו כולם בעבר אמני בידור. יֵן־ניין הורשע בעבירה וסורס, ושירת בכלבייה. נסיכת פינג־יאנג אמרה שאחותו הצעירה מיטיבה לרקוד; הקיסר ראה אותה ושמח בלבו. לאחר שנכנסה לסמטה הנצחית זימן את יֵן־ניין והעלה את מעמדו. יֵן־ניין היטיב לשיר וליצור נעימות חדשות. באותו זמן הקים הקיסר את פולחני השמיים והארץ, ורצה לחבר שירי טקס ולשירם בליווי כלי מיתר. יֵן־ניין היטיב להיענות לרצונו והתאים את השירים החדשים למיתרים. גם אחותו הצעירה זכתה לחסד וילדה בן. יֵן־ניין נשא חותם של דרגת אלפיים שה וכונה ״מתאם הצלילים והסולמות״. שכב וקם עם הקיסר וזכה לכבוד ולחסד רב, בדומה להאן יֵן. לאחר זמן הסתבך בהדרגה בקשרים אסורים עם אנשי פנים, ונהג ביהירות ובפריקת עול בכניסתו ובצאתו. לאחר שמתה אחותו הצעירה, הגבירה לי, התרופפה האהבה, ואז נתפסו והומתו יֵן־ניין ואחיו. מאז היו מקורבי החסד שבפנים בעיקר מבתי הקרובים מצד הנישואים, אך אין הם ראויים להימנות. גם ויי צ׳ינג וחואוֹ צ׳ו־בינג זכו למעמד ולחסד בזכות קרבת נישואים, אך התקדמו במידה רבה גם בכישרונם.[ד]

ג. [孫孽 נמסר כנכד מן הקו של פילגש, לא כגינוי מוסרי של הילד. החזרת המדינה שבבקשת מלך ג׳יאנג־דו נמסרת לפי הפירוש, ולא כשיבה למדינתו כדי לשרת שם. 說韓 נקרא כאן האן יוּה לפי גלוסת 道案 ;音悅 שבגוף אינו מתוקן. 姦 נמסר כקשרים אסורים, בלי לייחס שותפים מסוימים שאינם נקובים. פ' א.ת.]

ד. [倡 נמסר כאמני בידור, לא אוטומטית כזנות. 腐 הוא עונש סירוס וזה狗 נמסר ככלבייה לפי הפירוש. 女及弟身 הוא רצף משפחתי קשה שנמסר בקריאת עבודה; אין הופכים אותו לרשימה ודאית של בנותיו בלבד. 律聲協 הוא כינוי תפקיד, ואלפיים שה דרגה, לא משקל החותם. הסיפור נמסר כפי שבגוף בלי לאמץ חלופה המייחסת את העבירה לאח הצעיר בלבד. פ' א.ת.]

ההיסטוריון הגדול אומר: כמה קשות תהפוכות האהבה והשנאה! די במעשיו של מי דְּזֶה־שֶׁיה כדי לראות את גורלם של המקורבים החנפנים בדורות הבאים. גם לאחר מאה דורות אפשר לדעת זאת.[ה]

ה. [האזכור של 瑕子彌 אינו מורחב בגוף לסיפור האפרסק והמרכבה מן המסורת האחרת. נוסח הבסיס של פרק זה אינו כולל את שיר ההלל של סו־יין המצוי בבקרת הפירוש; הוא אינו מיובא לתרגום. פ' א.ת.]

תולדות אנשי החידוד

קונפוציוס אמר: ״שש האמנויות אחת הן בתכליתן לשלטון: הטקס מרסן את האנשים, המוזיקה מעוררת הרמוניה, המסמכים מוסרים מעשים, השירים מביעים כוונה, התמורות מחוללות שינוי מופלא, ודברי הימים מורים צדק.״ ההיסטוריון הגדול אומר: דרך השמיים רחבה לאין קץ; האין היא גדולה! גם דברי שיחה הפוגעים בדקות במטרה יכולים להתיר סבכים.א

צ׳וּן־יוּ קוּן היה חתן היושב בבית אשתו בצ׳י. גובהו היה פחות משבעה צ׳ה. היה שנון ורב־טיעון, יצא פעמים רבות בשליחות לשליטי המדינות ומעולם לא הושפל ולא הוכנע. בימי המלך וֵיי של צ׳י אהב המלך חידות, התמסר לתענוגות ולמשתאות הנמשכים כל הלילה, שקע בשתייה ולא ניהל את השלטון; את ענייני המדינה הפקיד בידי השרים והפקידים הבכירים. הפקידים הזניחו את תפקידם, שליטי המדינות פלשו יחד, והארץ עמדה בסכנת חורבן קרובה. איש מן הסובבים לא העז להוכיחו. צ׳וּן־יוּ קוּן דיבר אליו בחידה: ״בארץ יש עוף גדול, היושב בחצר המלך; שלוש שנים אינו עף ואינו משמיע קול. איני יודע מהו העוף הזה.״ המלך אמר: ״אם אינו עף — אינו עף; אך כשיעוף ימריא לשמיים. אם אינו משמיע קול — אינו משמיע קול; אך כשישמיע קול ידהים את האנשים.״ אז זימן לחצר את שבעים ושניים ראשי הנפות, גמל לאחד והמית אחד, חיזק את הצבא ויצא. שליטי המדינות נחרדו והשיבו את כל

א. [滑稽 שבכותר נמסר כ״אנשי החידוד״, לא כליצנים בלבד: שנינותם משמשת גם תוכחה ויישוב סבכים. 六藝 נמסר כאן כשש אמנויות הלימוד שבמובאה, לא כרשימת מיומנויות גוף אחרת. כותרים ומובאות טעונים בירור וניקוד במעבר העריכה. פ׳ א.ת.]

השטחים שכבשו מצ׳י. עוצמתו פעלה שלושים ושש שנים. הדברים מסופרים ב״בית טיין וואן״.[ב]

בשנה השמינית למלך וֵיי גייסה צ׳וּ צבא גדול ותקפה את צ׳י. מלך צ׳י שלח את צ׳וּן־יוּ קוּן לג׳אוֹ לבקש צבא סיוע, ובידו מאה ג׳ין זהב ועשר מרכבות עם צוותי ארבעה סוסים. צ׳וּן־יוּ קוּן הרים את פניו לשמיים וצחק צחוק גדול, עד שנקרעו כל שרוכי כובעו. המלך אמר: ״האם זה מעט בעיניך, אדוני?״ קוּן אמר: ״איך אעז!״ המלך אמר: ״האם יש הסבר לצחוק?״ קוּן אמר: ״היום באתי ממזרח וראיתי בצד הדרך אדם המבקש להסיר פורענות משדותיו. הוא החזיק פרסת חזרזיר וקערת יין והתפלל:

׳מִן הַחֻלְקוֹת הַגְּבֹהוֹת הַקְּטַנּוֹת יִתְמַלְּאוּ הַסְּלִים,

מִן הַשְּׂדוֹת הַנְּמוּכִים יִתְמַלְּאוּ הָעֲגָלוֹת;

חֲמֻשֶׁת מִינֵי הַדָּגָן יִשַּׂגְשְׂגוּ וְיַבְשִׁילוּ,

וְהַשָּׁפָע יְמַלֵּא אֶת הַבַּיִת.׳

ראיתי שהמנחה שבידו זעירה ומבוקשו מופרז, ולכן צחקתי.״ המלך וֵיי של צ׳י הגדיל אפוא את המתנות לאלף יי זהב, עשרה זוגות דיסקות ירקן לבן ומאה מרכבות עם צוותי ארבעה סוסים. קוּן נפרד ונסע לג׳אוֹ. מלך ג׳אוֹ נתן לו מאה אלף חיילים מובחרים ואלף מרכבות מחופות עור. צ׳וּ שמעה על כך והסיגה את צבאה בלילה.[ג]

המלך וֵיי שמח מאוד, ערך משתה בארמון הפנימי, הזמין את קוּן ונתן לו יין. שאל: ״כמה תוכל לשתות לפני שתשתכר, אדוני?״ השיב: ״דאוֹ אחד משכר

ב. [婿贅 מציין חתן היושב בבית אשתו, לא בן חורג. 戇喜 נמסר כאהבת חידות, לא כהסתתרות. נשמרים שבעים ושניים ראשי נפות, אדם אחד שזכה לגמול ואחד שהומת, ושלושים ושש שנות עוצמה, בלי ליישב כאן קשיי כרונולוגיה. פ׳ א.ת.]

אותי, וגם שה אחד משכר אותי.״ המלך וַיי אמר: ״אם דאו אחד משכר אותך, כיצד תוכל לשתות שה אחד? אפשר לשמוע את ההסבר?״ קוּן אמר: ״אם נותנים לי יין לפני המלך הגדול, אוכף החוק לצדי והצנזור מאחוריי, אני מפחד, מתכופף ושותה; לא יותר מדאו אחד, ומיד אני שיכור. אם לקרוב משפחתי יש אורח נכבד, אני מגלגל את שרווליי, שם מגן זרוע, מתכופף וכורע ומשרת לפניהם ביין; לעיתים נותנים לי מן השאריות, ואני מרים כוס לאחל אריכות ימים וקם שוב ושוב. איני שותה יותר משני דאו, ומיד אני שיכור. אם חברים שלא ראיתי זמן רב נפגשים איתי לפתע, ואנו שמחים, מדברים על העבר ומספרים זה לזה את אשר בלבנו, אוכל לשתות חמישה או שישה דאו ומיד אשתכר. אם זו אספה של אנשי השכונה, נשים וגברים יושבים יחד, היין עובר לאט, משחקים בשש אבנים ובזריקת חיצים לכד ונחלקים לחבורות; אין עונש על אחיזת יד ואין איסור על מבט ממושך. לפניי עגיל שנפל, מאחוריי סיכת ראש שנשכחה; אני נהנה מכך בסתר ויכול לשתות שמונה דאו ולהיות שיכור בשתיים או שלוש עשיריות. כשהיום מחשיך והמשתה עומד להסתיים, מקרבים את כלי היין ומצופפים את המושבים, נשים וגברים יושבים על אותה מחצלת, הנעליים מעורבות והכוסות והצלחות מפוזרות. הנרות באולם כבים; המארח משאיר אותי ומשלח את האורחים. דשי חולצות המשי הדק נפתחים וריח בושם קל עולה. אז לבי שמח יותר מכול, ואני יכול לשתות שה אחד. לכן אומרים: כשהשתייה מגיעה לקצה היא נעשית פרועה, וכשהשמחה מגיעה

ג. [נשמרת ההבחנה בין מאה 斤 לבין אלף 溢, בלי להמירם לאותה יחידה בשקט. 宴飓 וֿ邪汙 מפורשים כחלקות גבוהות קטנות ושדות נמוכים לפי הגלוסות; פרסת החזרזיר אינה מוחלפת בחזיר שלם. המובאה שבתפילה נותרת בתוך דברי קוּן. חלוקת השורות במובאה היא סידור עברי של פסוקיות המקור בתוך אותה פסקה, לא עדות לשורות הדפוס; הכתיב העברי במובאה הותאם לכתיב השירה ונוקד, בלי שינוי בפיסוק או בפרוזה שסביבה. פ' א.ת.]

לקצה היא נעשית צער. כך כל הדברים: אין להביאם לקיצוניות; כשהם מגיעים לקצה הם דועכים.״ כך הוכיחו ברמז. מלך צ׳י אמר: ״יפה.״ הוא חדל ממשתאות הנמשכים כל הלילה ומינה את קוּן לממונה על אורחי המדינות. כשבית המלוכה ערך משתה היה קוּן תמיד לצדו.[ד]

יותר ממאה שנה לאחר מכן היה בצ׳וּ יוּ מָנג.[ה]

יוּ מָנג היה בעבר אמן מוזיקה בצ׳וּ. גובהו שמונה צ׳ה; היה רב־טיעון והוכיח לעיתים קרובות בשיחה ובצחוק. בימי המלך ג׳ואנג של צ׳וּ היה לו סוס אהוב, שהלביש בבגדים רקומים, שיכן בבית מפואר, השכיב על מיטה ללא כיסוי והאכיל בתמרים ובבשר מיובש. הסוס חלה מרוב שומן ומת. המלך ציווה על שריו להתאבל עליו ורצה לקברו בארון ובארון חיצוני, בטקסי פקיד בכיר. הסובבים התנגדו ואמרו שאין לעשות זאת. המלך הוציא צו: ״מי שיעז להוכיח אותי בעניין הסוס — עונשו מוות.״ יוּ מָנג שמע, נכנס בשער האולם, הרים פניו לשמיים ובכה בכי גדול. המלך נדהם ושאל לסיבה. יוּ מָנג אמר: ״הסוס אהוב על המלך. צ׳וּ גדולה ומפוארת כל כך, וכל שתחפוץ תשיג; לקברו בטקסי פקיד בכיר זו זילות. אנא, קבור אותו בטקסי שליט.״ המלך אמר: ״כיצד?״ השיב: ״אבקש לעשות לו ארון מירקן מגולף, ארון חיצוני מעץ דְּזָה מעוטר, ומסגרת קורות מעצי פְּיֶן, פָּנג וְיֶה־ג׳אנג. נגייס חיילים חמושים לחפור את הבור, וזקנים וחלשים לשאת את העפר. צ׳י וג׳או יעמדו לפניו, והאן וֵוי ישמרו באגפיו

ד. [דאו ושה הן מידות שונות; אין ממירים את רצף הכמויות לליטרים. 參二 נמסר כשתיים או שלוש עשיריות לפי גלוסת סו־יין, לא כשתיים או שלוש כוסות. 待酒 שבבסיס נשמר בסינית ונמסר כשירות יין בהקשר; אין מתקנים אותו ל侍酒. הארוטיקה והמחוות אינן מושמטות, והתוכחה מובחנת מתיאור ההנאה. פ' א.ת.]

ה. [הפרש הזמן נשמר כפי שבגוף ואינו מתוקן לפי תאריכי השליטים; הקושי הכרונולוגי נשאר לבקרת מקור. פ' א.ת.]

מאחור; במקדש יזבחו לו קורבן בקר, צאן וחזיר, ויוקצה לו יישוב בן רבבת בתי אב. שליטי המדינות ישמעו ויידעו כולם שהמלך הגדול מזלזל באנשים ומוקיר סוס.״ המלך אמר: ״האם טעותי הגיעה עד כדי כך? מה אעשה?״ יוּ מֶנג אמר: ״אבקש לקברו למען המלך כאחת משׁשׁ בהמות המשק: התנור יהיה ארונו החיצוני, סיר הנחושת ארונו, זנגביל ותמרים צידתו, עץ מוֹ־לאן מצעו, דגן ואורז מנחתו, אור האש לבושו, ובבטנם ובמעיהם של בני אדם יהיה קבור.״ אז מסר המלך את הסוס לממונה על מטבח המלך, כדי שלא יוסיף העולם לשמוע על כך זמן רב.[1]

ראש ממשלת צ׳וּ, סוּן שׁוּ־אוֹ, ידע שיוּ מֶנג הוא בעל מעלה ונהג בו יפה. כשחלה ועמד למות ציווה על בנו: ״כשאמות ודאי תהיה עני ובמצוקה. לך לפגוש את יוּ מֶנג ואמור: אני בנו של סוּן שׁוּ־אוֹ.״ לאחר כמה שנים היה הבן עני במצוקה ונשא עצי הסקה. פגש את יוּ מֶנג ואמר: ״אני בנו של סוּן שׁוּ־אוֹ. לפני מותו ציווה עליי אבי ללכת לפגוש את יוּ מֶנג כשאהיה במצוקה.״ יוּ מֶנג אמר: ״אל תלך למקום רחוק.״ מיד הכין בגדים וכובע של סוּן שׁוּ־אוֹ, והחל לדבר ולמחוא כפיים כמותו. לאחר יותר משנה דמה כל כך לסוּן שׁוּ־אוֹ, עד שמלך צ׳וּ וסובביו לא יכלו להבחין ביניהם. המלך ג׳ואנג ערך משתה; יוּ מֶנג ניגש לאחל לו אריכות ימים. ג׳ואנג נדהם וחשב שסוּן שׁוּ־אוֹ שב לחיים, ורצה למנותו לראש ממשלה. יוּ מֶנג אמר: ״אנא, אשוב להתייעץ עם אשתי, ובעוד שלושה ימים אהיה לראש ממשלה.״ ג׳ואנג הסכים. לאחר שלושה ימים שב יוּ מֶנג. המלך אמר: ״מה אמרה אשתך?״ מֶנג אמר: ״אשתי אמרה: היזהר שלא תקבל; לא

1. [שמות המדינות שבדברי יוּ מֶנג נשמרים למרות האנכרוניזם שהפירוש מציין; אין מוחקים אותם כתוספת בלי בדיקת עד. שמות העצים נשמרים כצורות עבודה בלי זיהוי בוטני ודאי. 太牢 נמסר כקורבן שלושת מיני הבהמה, והקבורה בבטן מובחנת מהלווייתית הסוס שהמלך תכנן. פ׳ א.ת.]

כדאי להיות ראש ממשלת צ׳ו׳. סוּן שוּ־אוֹ, למשל, ניהל את צ׳ו׳ בנאמנות שלמה וביושר, ובזכותו נעשה מלך צ׳ו׳ להגמון. כעת מת, ולבנו אין אפילו מקום לנעוץ בו מרצע; הוא עני ונושא עצי הסקה כדי לכלכל את עצמו. אם מוכרחים להיות כסוּן שוּ־אוֹ, מוטב להתאבד.״ אז שר:

״קָשֶׁה לָגוּר בֶּהָרִים וּלְעַבֵּד שָׂדֶה,
קָשֶׁה לְהַשִּׂיג מָזוֹן.
אִם קָמִים וְנַעֲשִׂים פָּקִיד חַמְדָן וּבָזוּי,
יֵשׁ רְכוּשׁ עֹדֵף וְאֵין חֹשְׁבִים עַל הַבּוּשָׁה.
הוּא מֵת וּבֵיתוֹ עָשִׁיר,
אֲבָל יֵשׁ גַּם פַּחַד: אִם יִקַּח שׁוֹחַד וְיַעֲוֶות חֹק,
יִפְשַׁע וְיַעֲבֹר עֲבֵרָה חֲמוּרָה,
יוּמַת וְתִשְׁמַד מִשְׁפַּחְתּוֹ.
אַיּוֹ אֶפְשָׁר לִהְיוֹת פָּקִיד חַמְדָן!
חֹשְׁבִים לִהְיוֹת פָּקִיד נָקִי כַּפַּיִם,
לְקַיֵּם חֹק וְלִשְׁמֹר תַּפְקִיד;
עַד הַמָּוֶת אֵינוֹ מֵעֵז לַעֲשׂוֹת עָוֶל.
אַיּוֹ אֶפְשָׁר לִהְיוֹת פָּקִיד נָקִי כַּפַּיִם!
רֹאשׁ מֶמְשָׁלֶת צ׳ו׳, סוּן שוּ־אוֹ, שָׂמַר עַל יָשְׁרוֹ עַד מוֹתוֹ,
וְעַכְשָׁו אִשְׁתּוֹ וִילָדָיו עֲנִיִּים וְנוֹשְׂאִים עֲצֵי הַסָּקָה כְּדֵי לְאָכְלָ.
לֹא כְּדַאי לַעֲשׂוֹת זֹאת!״

ג׳ואנג ביקש אז מחילה מיוּ מֶנג, זימן את בן סוּן שוּ־אוֹ והעניק לו ארבע מאות בתי אב בצ׳ין־צ׳י׳ו כדי לקיים את פולחן אביו. עשרה דורות אחר כך לא חדל הפולחן. כאן ניכר כיצד אפשר לדבר בעיתו.[1]

יותר ממאתיים שנה לאחר מכן היה בצ׳ין יוּ ג׳אן.[ח]

יוּ ג׳אן היה אמן בידור נמוך קומה בצ׳ין. היטיב לומר דברי צחוק, אך הם תאמו את הדרך הגדולה. בימי הקיסר הראשון של צ׳ין נערך משתה וירד גשם; נושאי המגינים שבמדרגות נרטבו כולם וסבלו מקור. יוּ ג׳אן ראה וחמל עליהם. אמר: ״אתם רוצים לנוח?״ כולם אמרו: ״נשמח מאוד.״ יוּ ג׳אן אמר: ״כשאקרא לכם, השיבו מיד: כן.״ לאחר זמן קצר נשמעה באולם ברכת אריכות ימים וקראו ״רבבת שנים!״ יוּ ג׳אן ניגש למעקה וקרא בקול גדול: ״אנשי המשמר נושאי המגינים!״ השיבו: ״כן.״ יוּ ג׳אן אמר: ״אתם גבוהים, אך מה התועלת? זכיתם לעמוד בגשם. אני אמנם נמוך, אך זכיתי לשבת במנוחה.״ אז הרשה הקיסר הראשון לנושאי המגינים להתחלף, מחציתם בכל פעם.[ט]

פעם דן הקיסר הראשון בהרחבת גן הציד: במזרח עד מעבר חאן־גוּ, ובמערב עד יוֹנג וצ׳ן־צאנג. יוּ ג׳אן אמר: ״יפה. שחררו שם חיות רבות; אם יבואו פושטים ממזרח, די שהאיילים ינגחו בהם.״ משום כך חדל הקיסר הראשון מן התוכנית.[י]

ז. [השיר כולו מתורגם בתוך הבלוק הקיים, בלי שינוי סוג הבלוק או מזההו; חלוקת השורות היא סידור עברי של פסוקיות השיר, לא שחזור של שורות הדפוס; העברית בשיר הותאמה לכתיב השירה ונוקדה; צ׳וּ וסוּן שוּ־אוֹ נשארו בצורות העבודה הקיימות, וקריאתם עדיין טעונה אימות. נשמר המתח בין רווח הפקיד החמדן וסכנת עונשו לבין עוני משפחת הפקיד הישר. ארבע מאות בתי האב מוקצים לבן לקיום הפולחן, לא לשחקן עצמו. פ' א.ת.]

ח. [נשמר הפרש הזמן המורש; אין מחליפים את ההמשכיות הרטורית בכרונולוגיה מתוקנת. פ' א.ת.]

ט. [儒侏 נמסר בתיאור קומה ולא בתוספת של דמות פנטסטית. ״זכיתם״ שומר את האירוניה שב 幸. הסיוע למשמר הוא חילופים בין שתי מחציות, לא ביטול תפקיד השמירה. פ' א.ת.]

י. [האיילים המוצעים להגנת הגבול נשמרים כדברי לעג מרומזים, לא כתוכנית צבאית שהמתרגם מאשר. פ' א.ת.]

כשעלה הקיסר השני לשלטון רצה לצפות את חומת עירו בלכה. יוּ ג׳אן אמר: ״יפה. גם אילו לא דיבר אדוננו, הייתי מבקש זאת בעצמי. אמנם ציפוי העיר בלכה ידאיג את העם ויעלה ביוקר, אך כמה יפה! החומה המצופה תהיה חלקה ורחבה, והפושטים לא יוכלו לטפס עליה. אם רוצים להשלים זאת, קל להכין לכה; רק קשה להכין חדר מוצל לייבוש.״ הקיסר השני צחק, ומשום כך חדל מן התוכנית. לא עבר זמן רב והוא נהרג. יוּ ג׳אן עבר להאן ומת כעבור כמה שנים.[יא]

ההיסטוריון הגדול אומר: צ׳וּן־יוּ קוּן צחק אל השמיים, והמלך וֵיי של צ׳י הפעיל את כוחו. יוּ מֶנג הניד ראשו ושר, ונושא עצי ההסקה קיבל נחלה. יוּ ג׳אן קרא בקול ליד המעקה, ונושאי המגינים יכלו להתחלף בחצאי משמרות. האין גם זה מעשה גדול![יב]

מאסטר צ׳וּ אומר: זכיתי להיות איש משמר בזכות ידיעותיי בספרי היסוד, ואני אוהב לקרוא סיפורים ומסורות של אסכולות אחרות. העזתי בלי הצטנעות לחבר עוד שישה פרקים של סיפורים ישנים ודברי חידוד, ולסדרם להלן. אפשר לעיין בהם ולהרחיב את המחשבה; אציגם לחובבי הסיפורים בדורות הבאים, שיקראו בהם, ינעימו את רוחם וידהימו את אוזנם. כך יתווספו לשלושת פרקי ההיסטוריון הגדול שלעיל.[יג]

בימי הקיסר וּ היה אמן בידור חביב עליו ושמו גוּאוֹ שֶׂה־רֶן. דבריו ונאומיו אמנם לא תאמו את הדרך הגדולה, אך הביאו את השליט לרוגע ולשמחה. בילדות

יא. [室蔭 מפורש כחדר שבו מתקשה הלכה בצל; ההפרזה היא הצורך בחדר לעיר שלמה. אין מוסיפים מידות או שיטת ייצור מודרנית, ואין משנים את הקיסר השני לקיסר הראשון. פ׳ א.ת.]

יב. [זה סיום דברי ההיסטוריון הגדול בשלושת הסיפורים הראשונים. אין מייחסים לו את כל ההמשך: הבלוק הבא פותח במפורש בדברי מאסטר צ׳וּ, והגבול נשמר. פ׳ א.ת.]

הקיסר וּ גידלה אותו דרך קבע אמו של מרקיז דונג־וּ. כשבגר כינה אותה ״המינקת הגדולה״. לרוב באה לחצר פעמיים בחודש. עם כניסתה ניתנה הוראה למקורב מא יוֹאוֹ־צ׳ינג לתת לה חמישים גלילי בד, וגם לספק לה משקה, צידה וארוחות. המינקת הגישה מכתב: ״יש אדמות ציבוריות במקום פלוני; אבקש לקבלן בהשאלה.״ הקיסר אמר: ״המינקת רוצה בהן?״ ונתן לה אותן. מעולם לא סירב לדבר שאמרה. בצו הותר לה לנסוע בעגלה בדרך הקיסרית. באותו זמן כיבדוה כל השרים. בניה, נכדיה, עבדיה ומלוויה נהגו באלימות בצ׳אנג־אן: חסמו את הדרך, משכו בעגלותיהם ובסוסיהם של אנשים ולקחו את בגדיהם. הדברים נודעו בארמון, אך הקיסר לא היה מסוגל להביאה למשפט. הפקידים ביקשו להעביר את בית המינקת אל הגבול, וההצעה אושרה. המינקת הייתה אמורה לבוא לפניו להיפרד פנים אל פנים. תחילה נפגשה עם גוּאוֹ שֶׁה־רֶן ובכתה לפניו. שֶׁה־רֶן אמר: ״כשתיכנסי להיפרד ולצאת, לכי מהר והביטי לאחור שוב ושוב.״ המינקת עשתה כדבריו: נפרדה והלכה מהר, מביטה שוב ושוב לאחור. גוּאוֹ שֶׁה־רֶן גידף אותה בקול נמרץ: ״הוי, זקנה! למה אינך ממהרת? הוד מלכותו כבר בגר; האם עודנו זקוק לחלבך כדי לחיות? למה עוד את מביטה לאחור?״ אז חמל עליה השליט והצטער, והוציא צו שלא להעביר את המינקת, ולהעניש ולהגלות את מי שהשמיצו אותה.[יד]

בימי הקיסר וּ היה בצ׳י מאסטר דונג־פאנג, ששמו שוּאוֹ. אהב ספרי מסורת עתיקים ולימוד ספרי יסוד, וקרא בהרחבה את דברי האסכולות האחרות. כשהגיע לראשונה לצ׳אנג־אן הגיש מכתב במשרד קבלת העתירות; הוא

יג. [曰先生褚 הוא ייחוס מפורש של תוספת מאוחרת למאסטר צ׳ו, המזוהה במסורת עם צ׳ו שֶׁאוֹ־סוּן. תוספת זו נשמרת ומתורגמת כחלק מן הפרק שנמסר, ואינה מיוחסת לסימה צ׳יין. היא שונה משיר ההלל של הפירוש המאוחר שהושמט. ״להלן״ מוסר את 於左, לא הוראת פריסה שמאלה בקורא. פ' א.ת.]

השתמש בסך הכול בשלושת אלפים לוחות. המשרד ציווה על שני אנשים לשאת ולהרים יחד את הכתוב, ורק בקושי יכלו לשאתו. השליט קרא מלמעלה; בכל פעם שחדל סימן את המקום. לאחר חודשיים סיים לקרוא. בצו מינהו לאיש משמר, והוא שירת תמיד בקרבתו. פעמים רבות זימנו לדבר לפניו, והשליט תמיד שמח. לעיתים ציווה לתת לו אוכל לפניו. לאחר שסיים לאכול הכניס לחיקו את כל הבשר שנותר ולקחו, ובגדיו התלכלכו לגמרי. שוב ושוב נתן לו בדים, והוא נשאם והסתלק. בכסף ובבדים שקיבל נשא לו נשים צעירות ויפות מצ׳אנג־אן. בדרך כלל לאחר כשנה עזב את אשתו ונשא אחרת. את כל הכסף והרכוש שניתנו לו הוציא על הנשים. מחצית אנשי המשמר שסביב השליט כינוהו ״מטורף״. השליט שמע ואמר: ״אילו היה שוּאוֹ ממלא את תפקידו בלי המעשים האלה, כיצד יכולתם אתם להשתוות אליו?״ שוּאוֹ המליץ על בנו להיות איש משמר; הבן נעשה גם שליח קבלת קהל, ויצא פעמים רבות בשליחות עם שרביט. כשהלך שוּאוֹ בארמון אמר לו איש משמר: ״הכול חושבים שאתה מטורף, אדוני.״ שוּאוֹ אמר: ״כמוני הם מי שמכונים פורשים מן העולם בתוך החצר. הקדמונים פרשו מן העולם עמוק בהרים.״ פעם, כשישב במשתה והיה מבושם מיין, נשען על האדמה ושר:

״טָבוּעַ בַּיַּבָּשָׁה בְּתוֹךְ הַמִּנְהָג הָרוֹוֵחַ,

פּוֹרֵשׁ מִן הָעוֹלָם בְּשַׁעַר סוּס הַזָּהָב.

בְּתוֹךְ הָאַרְמוֹן אֶפְשָׁר לִפְרֹשׁ מִן הָעוֹלָם וְלִשְׁמֹר עַל הַגּוּף;

יד. [人舍郭 נשמר ככינוי האיש ולא כמינוי חדש שאנו משלימים. נשמרת אלימות בני הבית לצד חמלת הקיסר והענשת המאשימים. 倩假 מפורש כבקשת שימוש באדמת ציבור בקריאת עבודה, בלי להפוך את המתנה לחכירה בתנאים שאינם בגוף. 母侯武東 מפורש כאן כאמו של מרקיז דונג־וו, אך סו־יין מציע לקרוא את 侯 כשם משפחת המינקת; ההכרעה טעונה בדיקת עד. פ' א.ת.]

לָמָּה דַּוְקָא עָמֹק בָּהָרִים, מִהַתַּחַת לְבִקְתַּת עֲשָׂבִים?״

שער סוס הזהב הוא שער משרד הסריסים; לצדו סוס נחושת, ומשום כך הוא מכונה ״שער סוס הזהב״.[טו]

פעם נאספו מאסטרים מלומדי חצר ליד הארמון לדון עמו. יחד הקשו עליו: ״סוּ צ׳ין וג׳אנג יי פגשו פעם אחת *שליט* בעל רבבת מרכבות וזכו למשרת *שר* וראש ממשלה, וטובתם הגיעה לדורות הבאים. אתה, אדוננו, מטפח את דרכי המלכים הקדומים, מעריץ את צדקת החכמים ומדקלם שירים, מסמכים ודברי מאה אסכולות בלי מספר. כתבת על במבוק ועל בד, ובעיניך אין שני לך בין הימים; אכן אפשר לומר שאתה רחב־ידיעות, חד־טיעון ופיקח. אך למרות כל כוחך ונאמנותך בשירות הקיסר החכם, חלפו ימים רבים והצטברו עשרות שנים, ומשרתך לא עלתה על איש משמר מלווה ומעמדך לא על נושא חנית. אולי נותר במעשיך דבר חסר? מה הסיבה?״ מאסטר דונג־פאנג אמר: ״אין זה דבר שתוכלו להבין במלואו. זו הייתה תקופה אחת וזו תקופה אחרת; איך אפשר להשוותן? בימי ג׳אנג יי וסוּ צ׳ין התמוטט בית ג׳וֹאוּ. שליטי המדינות לא באו לחצר, נאבקו בכוח על השלטון ולכדו זה את זה בנשק; המדינות הצטמצמו לשתים־עשרה, וטרם הוכרע מי יגבר. מי שהשיג אנשי מעשה התחזק, ומי שאיבד אותם אבד. לכן נשמעו עצותיהם ומעשיהם הצליחו, הם זכו למעמד נכבד, טובתם הגיעה לדורות הבאים וצאצאיהם התפארו ימים רבים. כעת אין

טו. [公車 הוא משרד קבלת העתירות, לא מרכבה הנושאת את *שלושת* אלפי הלוחות. 子其任 נמסר כהמלצה על הבן, וההמשך 者謁侍為又 נקשר לבן בקריאת עבודה טעונת בקרה. השיר נשמר בשלמותו בתוך הבלוק; דימוי הטביעה ביבשה אינו מוחלף בהסבר. שער סוס הזהב אינו מתוקן לשער סוס הנחושת. חלוקת השורות במובאה היא סידור עברי של פסוקיות המקור בתוך אותה פסקה, לא עדות לשורות הדפוס; הכתיב העברי במובאה הותאם לכתיב השירה ונוקד, בלי שינוי בפיסוק או בפרוזה שסביבה. פ' א.ת.]

הדבר כך. הקיסר החכם למעלה, סגולתו זורמת בכל העולם, שליטי המדינות נכנעים כאורחים ועוצמתו מרעידה את ארבעת העמים הזרים. הוא מחבר כחגורה אף את אשר מחוץ לארבעת הימים, והכול יציב כקערה הפוכה. העולם מאוזן ונעשה לבית אחד; כל תנועה וכל מעשה הם כגלגול דבר בכף היד. מה ההבדל בין בעל מעלה למי שאינו בעל מעלה? כיום, בגודל העולם ובריבוי אנשי המעשה והאזרחים, אין מספר למי שממצים את מחשבתם, רצים לשכנע ומתכנסים כחישורים במרכז הגלגל. הם עמלים לחפש צדק אך נלחצים מחוסר בגדים ומזון, ויש שאף מאבדים את בתיהם. אילו נולדו ג׳אנג יי וסו צ׳ין עם עבדך בדור הזה, לא היו מצליחים אפילו להיות פקידי מסורות; כיצד יעזו לקוות להיות מלווי חצר ואנשי משמר! במסורת נאמר: ׳כשהעולם נקי מפגעים ומאסונות, גם חכם אינו מוצא מקום להפעיל את כישרונו; כשהעליונים והתחתונים בהרמוניה, גם בעל מעלה אינו מוצא מקום לזכות בהישג.׳ לכן אומרים: כשהזמנים משתנים, משתנים העניינים. ובכל זאת, איך אפשר שלא להתאמץ לטפח את עצמך? ב״שירים״ נאמר:

׳מַכִּים בַּפַּעֲמֹן בָּאַרְמוֹן וְקוֹלוֹ נִשְׁמָע בַּחוּץ;

הָעָגוּר קוֹרֵא בְּתִשְׁעַת אַגְנֵי הַמַּיִם וְקוֹלוֹ נִשְׁמָע בַּשָּׁמַיִם.׳

אם תוכל לטפח את עצמך, למה תחשוש שלא תזכה לכבוד? האדון הגדול קיים בגופו חסד וצדק שבעים ושניים שנה; כשפגש את המלך וָן זכה להוציא את דבריו לפועל, קיבל נחלה בצ׳י, ושבע מאות שנה לא חדל ביתו. משום כך אנשי המעשה עמלים יום ולילה, מטפחים את לימודם והולכים בדרך בלי להעז לחדול. גם המתבודדים כיום, אף שזמנם אינו משתמש בהם, עומדים זקופים לבדם ויושבים מבודדים. למעלה הם מתבוננים בשׁוּ יוֹאוּ ולמטה בג׳יֶה יוּ; עצתם כעצת פאן לי ונאמנותם כנאמנות דְזֶה־שׁוּ. העולם בשלום, והם

תומכים בצדק; מעטים חבריהם ותלמידיהם, וזה דרכם הרגילה. למה אתה מפקפק ביי?״ אז השתתקו המאסטרים ולא יכלו להשיב.[טז]

מאחורי הארמון ג׳יין־ג׳אנג, בין הסורגים הכפולים של השער האחורי, הופיע יצור הדומה לאייל. דיווחו לקיסר וו, והוא הלך לראותו. שאל את השרים שסביבו, המנוסים בעניינים ובקיאים בספרי היסוד, אך איש לא ידע. ציווה על דונג־פאנג שואו לראותו. שואו אמר: ״אני יודע; אנא, תן לי יין טוב, דוחן מבושל וארוחה גדולה, ואז אומר.״ הקיסר אמר: ״אפשר.״ אחר כך הוסיף: ״יש במקום פלוני כמה צ׳ינג של אדמות ציבור, בריכות דגים, גומא וקנים; אם ייתן לי הוד מלכותו אותם, אומר.״ הקיסר אמר: ״אפשר.״ רק אז הסכים שואו לדבר: ״זה מה שמכונה דְזוֹאוּ־יא. אנשים מארץ רחוקה עתידים לבוא ולהיכנע לצדק, ודְזוֹאוּ־יא מופיע תחילה. שיניו מלפנים ומאחור דומות ושוות, ואין לו ניבים; משום כך הוא נקרא דְזוֹאוּ־יא.״ כעבור כשנה אכן הוביל מלך חוּן־יֶה של השיונג־נו מאה אלף איש ונכנע להאן. שוב הוענק למאסטר דונג־פאנג כסף ורכוש רב.[יז]

בזקנתו, כשהתקרב שואו למותו, הוכיח: ״ב״שירים״ נאמר:

׳זְבוּבִים יְרֻקִּים מְזַמְזְמִים וְנָחִים עַל הַגָּדֵר;

טז. [נשמרים הדוברים וההבחנה בין תקופות; שבח הקיסר הוא חלק מן התשובה, לא הערכת המתרגם. שני המשפטים תחת 《詩》 נשמרים כמובאה מורכבת בלי להמציא מקום אחד משותף. שבעים ושניים שנות האדון הגדול ושבע מאות שנות ביתו אינם מאוחדים. 故掌 נמסר כתפקיד זוטר של מסורות, והחנית אינה מתורגמת כדרגת מצביא. חלוקת השורות במובאה היא סידור עברי של פסוקיות המקור בתוך אותה פסקה, לא עדות לשורות הדפוס; הכתיב העברי במובאה הותאם לכתיב השירה ונוקד, בלי שינוי בפיסוק או בפרוזה שסביבה. פ' א.ת.]

יז. [檻重 נמסר כסורגים כפולים לפי ההקשר; אין הופכים את 檻 לעצי אלון בלי לברר את הקריאה. 牙騶 נשמר כשם היצור שבסיפור, לא כזיהוי זואולוגי מוסכם. 邪混 שבגוף נשמר בסינית ואינו מוחלף ב邪渾; הופעת היצור והנבואה נמסרות כסיפור מאסטר צ׳ו. פ' א.ת.]

אִישׁ אָצִיל נָעִים וְנוֹחַ, אַל תַּאֲמִין לְדִבְרֵי הַשִּׁמְצָה.
לְדִבְרֵי הַשִּׁמְצָה אֵין גְּבוּל,
וְהֵם מְשַׁבְּשִׁים אֶת אַרְבַּע הָאֲרָצוֹת.׳
אנא, ירחיק הוד מלכותו חנפנים מחוכמים וידחה דברי השמצה.״ הקיסר אמר: ״האם עכשיו דווקא דונג־פאנג שואו מרבה בדברים טובים?״ והתפלא. לא עבר זמן רב, ושואו אכן מת מחולי. במסורת נאמר: ״כשהעוף עומד למות, קולו נוגה; כשהאדם עומד למות, דבריו טובים.״ לכך הכוונה.[יח]

בימי הקיסר וו היה המצביא הגדול ויי צ׳ינג אחיה הגדול של הקיסרית ויי ונשא את התואר מרקיז צ׳אנג־פינג. הוא יצא עם הצבא לתקוף את השיונג־נו, הגיע לנהר יו־וו ושב. ערף ראשים ולקח שבויים, וחזר עם הישגים; בצו הוענקו לו אלף ג׳ין זהב. כשיצא משער הארמון חסם את מרכבתו מאסטר דונג־גואו, איש צ׳י שעמד במשרד קבלת העתירות וחיכה לצו כאיש אומנויות. השתחווה ואמר: ״אבקש לדבר על עניין.״ המצביא עצר את מרכבתו, ודונג־גואו דיבר לצדה: ״הגבירה וואנג זכתה לאחרונה לחסד הקיסר, וביתה עני. עתה קיבל המצביא אלף ג׳ין זהב; אם ייתן חצי מהם לקרוביה, ישמע השליט וודאי ישמח. זו עצה יוצאת דופן ותוכנית מועילה.״ המצביא ויי הודה לו: ״הואלת למסור לי תוכנית מועילה; אפעל לפי הוראתך.״ הוא נתן אפוא חמש מאות יחידות זהב לקרובי הגבירה וואנג כמתנת ברכה. הגבירה וואנג סיפרה לקיסר וו. הקיסר אמר: ״המצביא הגדול אינו יודע לעשות זאת בעצמו.״ שאלו מהיכן קיבל את

יח. [מובאת השיר ועצת שואו מובחנות, והפתגם האחרון אינו מוצג כהמשך של אותו שיר. 蕃 שבבסיס אינו מתוקן לⷥ; העברית נמסרת לפי משמעות הגדר בהקשר. מקומות המובאות עדיין טעונים בירור, וניקוד הפתגם שמחוץ לשיר נשאר למעבר נפרד. חלוקת השורות במובאה היא סידור עברי של פסוקיות המקור בתוך אותה פסקה, לא עדות לשורות הדפוס; הכתיב העברי במובאה הותאם לכתיב השירה ונוקד, בלי שינוי בפיסוק או בפרוזה שסביבה. פ' א.ת.]

התוכנית, והוא השיב: ״ממאסטר דונג־גואו הממתין לצו.״ הקיסר זימן את דונג־גואו ומינהו למפקד כוחות במחוז. דונג־גואו חיכה זמן רב לצו במשרד קבלת העתירות; היה עני, רעב וסבל מקור, בגדיו בלויים ונעליו קרועות. כשהלך בשלג היו לנעליו חלקים עליונים אך לא סוליות, וכל כפות רגליו דרכו על הארץ. אנשים בדרך לעגו לו, והוא אמר: ״מי יכול ללכת בנעליים בשלג, עד שמי שיביט יראה נעל מלמעלה, ואילו מתחתיה עקבה כשל כף רגל אדם?״ כשמונה לדרגת אלפיים שה יצא משער הארמון ושרוך חותם כחול על גופו, והלך להודות למארחו. אלה שחיכו עמו בעבר לצו באותו משרד ערכו לכבודו טקס פרידה מחוץ לשער הבירה. כבודו ניכר בדרכים, והוא קנה שם בזמנו. זה מי שמכונה לבוש בגד גס ואוצר בחיקו. כשהיה עני ובמצוקה איש לא הביט בו; כשהיה נכבד התחרו בקשירת קשר עמו. הפתגם אומר: ״בהערכת סוס טועים בשל רזונו; בהערכת איש מעשה טועים בשל עוניו.״ האין זו הכוונה?[יט]

הגבירה וואנג חלתה מאוד. השליט בא בעצמו לשאול לשלומה ואמר: ״בנך עתיד להיות מלך; היכן תרצי להושיבו?״ השיבה: ״אבקש בלואו־יאנג.״ השליט אמר: ״אי אפשר. בלואו־יאנג יש מחסן נשק ואסמי אָאו; היא יושבת בפתח המעבר והיא גרונו של העולם. מאז הקיסר הקודם נמסר שאין מושיבים בה מלך. אבל ממזרח למעברים אין מדינה גדולה מצ׳י; הוא יכול להיות מלך צ׳י.״ הגבירה וואנג הכתה בראשה בידה וקראה: ״איזה אושר!״ כשמתה הוכרז: ״המלכה־האם של מלך צ׳י נפטרה.״[כ]

יט. [נשמרים אלף ג׳ין הזהב וחציים שניתנו למשפחת הגבירה; אין מציגים את המתנה כשוחד מוכח. 士方 נשמר כאיש אומנויות, לא כהכרעה שהוא רופא או מכשף בלבד. 綢青 מפורש כשרוך חותם כחול. הסוליות החסרות נבדלות מהנעל העליונה, והכינוי דונג־גואו אינו מורחב לשם פרטי שאינו בגוף. 兄 שבגוף נמסר כאח גדול, בלי להחליפו ב弟 שבביוגרפיה האחרת המובאת בפירוש. פ' א.ת.]

בעבר שלח מלך צ״י את צ׳ונ־יו קונ להביא עוף חו במתנה לצ׳ו. לאחר שיצא משער העיר עף העוף בדרך, והוא נשא רק כלוב ריק. המציא דברי כזב ונכנס אל מלך צ׳ו: ״מלך צ״י שלח אותי להביא עוף חו. כשעברתי ליד מים לא יכולתי לשאת את צמאונו; הוצאתיו להשקותו והוא עף ונמלט ממני. רציתי לדקור את בטני או לחנוק את עצמי ולמות, אך חששתי שיאמרו על מלכי כי בגלל עוף או חיה גרם לאיש מעשה לפגוע בעצמו ולהמית עצמו. חו הוא עוף מנוצה, ויש רבים הדומים לו; רציתי לקנות אחר במקומו, אבל זו הפרת אמון והונאת מלכי. רציתי לברוח לארץ אחרת, אך כאב לי ששני שליטינו לא יוכלו לקיים את השליחות. לכן באתי להודות בשגיאה, להקיש ראשי ולקבל את עונשי מן המלך הגדול.״ מלך צ׳ו אמר: ״יפה; האם למלך צ״י אנשי אמון כאלה!״ העניק לו מתנות רבות, פי שניים מן הרכוש שהיה מקבל אילו העוף נשאר.[כא]

בימי הקיסר וו זומן מושל בֵּיי־חאי אל מקום שהותו של הקיסר. היה שם מאסטר וואנג, פקיד סופרים לענייני לימוד, שביקש לצאת עמו: ״אוכל להועיל לך.״ המושל הסכים. העוזרים וממוני כוח האדם במשרדים אמרו: ״מאסטר וואנג אוהב יין, מרבה לדבר וממעט במעשה; חוששים אנו שאין לקחתו.״ המושל אמר: ״המאסטר רוצה לנסוע, ואין להתנגד לרצונו.״ לקחו עמו. כשהגיעו ליד הארמון חיכו לצו בשער המשרד. מאסטר וואנג רק נשא כסף לקנות יין, שתה עם מפקד חיילי המשמר, השתכר מדי יום ולא דאג למושלו.

כ. [子 נמסר כאן כ״בנך״ לפי ההקשר, לא כפנייה ״אתה״ אל הגבירה. אין מוסיפים שם לבן או מזהים את הגבירה עם כל וואנג שבפרקים אחרים. התואר שלאחר מותה נשמר בנפרד מן השיחה. פ' א.ת.]

כא. [鵠 נמסר בשם העוף חו, בלי לבחור בשקט בין ברבור למיני עופות אחרים. נשמר הניגוד המפורש בין המצאת דברי כזב לבין שבח המלך לאמינותו. זה סיפור בתוספת מאסטר צ׳ו, לא ביקור נוסף המוכח בתיעוד חיי צ׳ונ־יו קונ. פ' א.ת.]

המושל נכנס לכרוע ולהשתחוות. מאסטר וואנג אמר לאיש משמר השער: ״אנא, קרא לאדוני אל תוך השער, כדי שאדבר אליו מרחוק.״ האיש קרא למושל; המושל בא וראה את מאסטר וואנג. וואנג אמר: ״אם בן השמיים ישאל כיצד ניהלת את בֵּיי־חאי כך שאין בה גנבים ושודדים, מה תשיב?״ השיב: ״בחרתי בעלי כישרון ומעלה, מניתי כל אחד לפי יכולתו, גמלתי למצטיינים והענשתי את הפחותים.״ וואנג אמר: ״תשובה כזאת היא שבח עצמי והתפארות בהישגיך; אין לעשות זאת. אנא, השב שלא מכוחי הדבר: הכול מכוחה המופלא והצבאי של הוד מלכותך, המחולל שינוי.״ המושל אמר: ״כן.״ זומן ונכנס אל מתחת לאולם, והקיסר שאל: ״כיצד ניהלת את בֵּיי־חאי כך שגנבים ושודדים אינם קמים בה?״ הקיש ראשו והשיב: ״לא מכוחי הדבר: הכול מכוחה המופלא והצבאי של הוד מלכותך, המחולל שינוי.״ הקיסר וו צחק צחוק גדול: ״אהה! מאין לקחת דברי איש ראוי לצטטם? ממי קיבלתם?״ השיב: ״מפקיד הסופרים לענייני לימוד.״ הקיסר אמר: ״היכן הוא עכשיו?״ השיב: ״מחוץ לשער משרד הארמון.״ בצו זומן מאסטר וואנג ומונה לסגן הממונה על המים, ומושל בֵּיי־חאי מונה לממונה על המים. במסורת נאמר: ״בדברים יפים אפשר לזכות בתמורה; במעשים נכבדים אפשר לעלות על אחרים. האיש האציל מלווה אדם בדברים, והאיש הנחות מלווה אותו ברכוש.״[כב]

בימי מרקיז וֶן של וֵיי היה שׁוּ־מָן בָּאוֹ ראש נפת יֵה. כשהגיע ליֵה כינס את הזקנים ושאל על מצוקות העם. הזקנים אמרו: ״אנו סובלים מן הנישואים

כב. [שמו הפרטי של מאסטר וואנג אינו מושלם. 史卒文學 הוא משרת פקיד, לא חיבור ספרותי. 丞衡水都尉 נמסרים כממונה על המים וסגנו בצורות עבודה, ולא כהוכחה שעיקר 水衡 תפקידם היה השקיה בלבד. שתי אמירות המסורת בסיום אינן מאוחדות להפניה מזוהה אחת. נשמרים הקיסר וו ובֵּיי־חאי שבבסיס, בלי החלפתם בקיסר שׁואן ובבּוֹ־חאי על סמך הערת סו־יין. פ' א.ת.]

לאדון הנהר, ומשום כך עניים.״ בָּאוֹ שאל לסיבה, והם השיבו: ״זקן הציבור של יֵה ועוזרי החצר גובים מסים מן העם מדי שנה, אוספים כמה מיליוני מטבעות, ומשתמשים במאתיים או שלוש מאות אלף להשאת אישה לאדון הנהר; את יתרת הכסף מחלקים ביניהם לבין אנשי התפילה והשמאניות ולוקחים הביתה. באותו זמן השמאניות בוחנות נערות יפות מבתים דלים, ואומרות שזו ראויה להיות אשת אדון הנהר. אז נותנים מתנת אירוסים ולוקחים אותה. רוחצים אותה, מכינים לה בגדים חדשים ממשי מעוטר ודק, והיא מתבודדת לטהרה ולצום. מכינים לה בית טהרה על גדת הנהר, פורשים וילונות ארגמן ואדום, והנערה יושבת בפנים. מכינים בשבילה בקר, יין ומזון במשך יותר מעשרה ימים. מקשטים אותה ומכינים מיטה ומצע כאילו משיאים נערה; מושיבים אותה עליהם ומשיטים אותם בנהר. לאחר שצפו כמה עשרות לי הם שוקעים. משפחות שיש להן נערה יפה פוחדות שהשמאנית הגדולה ואנשי התפילה ייקחו אותה לאדון הנהר; לכן רבים לוקחים את בנותיהם ובורחים למרחקים. משום כך העיר הולכת ומתרוקנת מאנשים, ויש בה מצוקה ועוני; הדבר נמשך זמן רב. העם אומר: ׳אם לא נשיא אישה לאדון הנהר, יבואו המים, יציפו ויטביעו את האנשים.׳״ שֵׁי־מֶן בָּאוֹ אמר: ״כשיגיע מועד הנישואים לאדון הנהר, וזקן הציבור, השמאניות, אנשי התפילה ואבות היישוב יוליכו את הנערה לנהר, אנא, הודיעו לי; גם אני אבוא ללוותה.״ כולם אמרו: ״כן.״[כג]

כשהגיע המועד בא שֵׁי־מֶן בָּאוֹ לפגוש אותם על גדת הנהר. זקן הציבור, הפקידים, הנכבדים בעלי הכוח וזקני השכונה נאספו כולם, ואלפיים או שלושת

כג. [老三 נמסר כזקן הציבור, משרה מקומית, לא כשלושה זקנים שנבחרו יחד. 河伯 הוא אדון הנהר שבפולחן; הנערה והמסים מתוארים בדברי הזקנים ולא כטקס שהמתרגם מצדיק. מאתיים או שלוש מאות אלף מוקצים לטקס מתוך מיליונים, לא מתווספים להם. פ' א.ת.]

אלפים מן העם באו לצפות. השמאנית הייתה זקנה בת שבעים; כעשר תלמידות ליוו אותה, כולן בבגדי משי בשכבה אחת, ועמדו מאחוריה. שִׁי־מֶן בָּאוֹ אמר: ״קראו לאשת אדון הנהר; אראה אם היא יפה או מכוערת.״ הוציאו מיד את הנערה מן הווילונות והביאוה לפניו. בָּאוֹ הביט בה ופנה לזקן הציבור, לשמאניות, לאנשי התפילה ולאבות היישוב: ״הנערה הזאת אינה יפה. אנא, תטרח השמאנית הזקנה ותיכנס להודיע לאדון הנהר שנבקש נערה יפה יותר ונשלח אותה ביום אחר.״ מיד ציווה על הפקידים והחיילים להחזיק יחד בזקנה ולהשליכה לנהר. לאחר רגע אמר: ״למה הזקנה מתעכבת כל כך? תלך תלמידה לזרזה!״ השליכו עוד תלמידה לנהר. לאחר רגע אמר: ״למה התלמידה מתעכבת כל כך? נשלח עוד אחת לזרזה!״ השליכו תלמידה נוספת; בסך הכול השליכו שלוש תלמידות. שִׁי־מֶן בָּאוֹ אמר: ״הזקנה ותלמידותיה נשים הן ואינן יכולות למסור עניין. אנא, יטרח זקן הציבור וייכנס לדווח.״ השליכו גם את זקן הציבור לנהר. שִׁי־מֶן בָּאוֹ תחב את מכחולו בשערו, התכופף ועמד מול הנהר זמן רב. הזקנים והפקידים שצפו מן הצד נחרדו כולם. שִׁי־מֶן בָּאוֹ פנה אליהם: ״הזקנה וזקן הציבור אינם חוזרים; מה נעשה?״ הוא רצה לשלוח גם עוזר חצר ואחד הנכבדים לזרזם. כולם הקישו את ראשיהם עד שכמעט נבקעו; דם מצחיהם זרם על הארץ ופניהם כאפר מת. שִׁי־מֶן בָּאוֹ אמר: ״טוב, נישאר ונחכה עוד רגע.״ לאחר רגע אמר: ״קומו, עוזרי החצר. נראה שאדון הנהר מעכב את אורחיו זמן רב; הסתלקו כולכם ושובו הביתה.״ הפקידים והעם בִּיָה נחרדו מאוד, ומאז לא העזו עוד לדבר על השאת אישה לאדון הנהר.[כד]

כד. [נשמרת האלימות: הזקנה, שלוש תלמידות וזקן הציבור מושלכים לנהר; הנערה המיועדת לכלה אינה אחת מהן. אין מרככים את דברי בָּאוֹ על נשים ואי־יכולתן לדווח או מייחסים אותם למתרגם. שלוש התלמידות הן סך הכול, לא שלוש נוספות אחרי השתיים הראשונות. פ' א.ת.]

שׁי־מָן בָּאוֹ גייס אז את העם לחפור שתים־עשרה תעלות ולהוביל את מי הנהר לשדותיהם; כל השדות הושקו. באותו זמן סבלו האנשים מעט מן העבודה בתעלות ולא רצו בה. בָּאוֹ אמר: ״אפשר לשתף את העם בשמחת התוצאה, אך אי אפשר לתכנן עמו את ההתחלה. אף שעתה האבות והצעירים סובלים בגללי, בעוד מאה שנה ודאי אזכה שבניהם ונכדיהם של האבות יזכרו את דבריי.״ עד היום נהנים הכול מן המים, והעם חי בשפע ובעושר. שתים־עשרה התעלות חצו את הדרך הקיסרית. כשקמה האן חשבו הפקידים הבכירים שגשרי שתים־עשרה התעלות, החוצים את הדרך בצפיפות, אינם ראויים. רצו לאחד את מי התעלות, ובמקום שבו הגיעו לדרך לאחד כל שלוש תעלות מתחת לגשר אחד. אנשי יֵה וזקניהם לא הסכימו לשמוע לפקידים; אמרו שזה מפעלו של אדון שׁי־מָן ושאין לשנות את סדריו של שליט ראוי. לבסוף שמעו להם הפקידים והניחו לדבר. כך היה שׁי־מָן בָּאוֹ ראש נפת יֵה ושמו נודע בעולם; טובתו זרמה לדורות הבאים בלי לחדול. וכי אפשר לומר שלא היה פקיד בעל מעלה?[כה]

במסורת נאמר: ״דְזֶה־צ׳אן ניהל את גָ׳נג, והעם לא יכול היה לרמותו; דְזֶה־ג׳יין ניהל את שאן־פוּ, והעם לא היה מסוגל בלבו לרמותו; שׁי־מָן בָּאוֹ ניהל את יֵה, והעם לא העז לרמותו.״ מי משלושת האנשים היה המוכשר והראוי ביותר? הבקיאים בניהול שלטון אמורים לדעת להבחין ביניהם.[כו]

כה. [נשמרים שתים־עשרה תעלות והצעת איחוד שלוש תחת גשר אחד, וכן התנגדות התושבים לשינוי. אין מתרגמים את ״עד היום״ כתאריך בן זמננו; זו נקודת הזמן של המספר המאוחר. פ' א.ת.]

כו. [נשמרים שלושה ניסוחים שונים: אי־יכולת, אי־נכונות בלב ואי־העזה. הקטע עדיין שייך לתוספת מאסטר צ׳ו, לא לחזרה לדברי ההיסטוריון הגדול. שיר ההלל המאוחר תחת 贊述隱索 הושמט מן הגוף כשכבת פירוש נפרדת; אין משמיטים בשל כך את תוספת צ׳ו המיוחסת במפורש. פ' א.ת.]

תולדות מגידי העתידות

מאז ימי קדם, כשקיבלו מלכים את המנדט ומלכו, האם קם אי פעם מלך בלי להכריע במנדט השמיים באמצעות הגדת עתידות בשריון ובמקלות? בימי ג׳וֹאוּ בלט הדבר במיוחד, ועד ימי צ׳ין עוד ניתן לראותו. כניסת מלך דאי הוכרעה בידי מגיד עתידות. משרת מגיד העתידות הראשי קמה עם עליית חאן.א

סימה ג׳י־ג׳וּ היה איש צ׳וּ. עסק בהגדת עתידות בשוק המזרחי של צ׳אנג־אן.ב

סוֹנג ג׳וֹנג שימש שר גדול מדרגת הביניים, וג׳יה יי שימש מלומד החצר. באותו יום יצאו שניהם לחופשת רחצה, התהלכו יחד ושוחחו, דקלמו את ״התמורות״ ואת תורת הדרך של המלכים הקדומים והחכמים, וחקרו עד תום את דרכי בני האדם. הביטו זה בזה ונאנחו. ג׳יה יי אמר: ״שמעתי שהחכמים בימי קדם, אם לא ישבו בחצר המלכות, ודאי היו בין מגידי העתידות והרופאים. כעת כבר ראיתי את שלושת הדוכסים, תשעת השרים ואת אנשי החצר והשרים הגדולים, וכולם מוכרים לי. ננסה לחפש בין בעלי אמנויות הגדת העתידות ולראות את מעלתם.״ השניים עלו לאותה מרכבה ונסעו לשוק, ושוטטו בין דוכני מגידי העתידות. זה עתה ירד גשם, והיו מעט אנשים בדרך. סימה ג׳י־ג׳וּ ישב פנוי, ושלושה או ארבעה תלמידים שירתו לפניו. הוא דן בדרך השמיים והארץ, בתנועת השמש והירח, וביסודות אותות הטובה והרעה שביין וביאנג.

א. [者日 שבכותר נמסר כמגידי עתידות, לא כ״אנשי יום״ בלבד. 筮卜 מבחין בין הגדת עתידות בשריון ובמקלות. דברי הגוף על ראשית 卜太 נשמרים, אף שהפירוש מזכיר משרה בשם זה ב״טקסי ג׳וֹאו״ ומסביר כאן את התעצמותה בחאן; אין משנים את הטענה בשקט. פ' א.ת.]

ב. [主季馬司 נמסר בצורת עבודה סימה ג׳י־ג׳וּ. אין מוסיפים את אילן היוחסין המשוער שבסו־יין או קובעים שהוא קרובו של סימה צ׳יין רק בשל שם המשפחה. פ' א.ת.]

שני השרים השתחוו פעמיים וביקשו להיפגש עמו. סימה ג׳־ג׳ו הביט במראם, ונדמה לו שהם אנשים בעלי דעת; נהג בהם בכבוד וביקש מתלמידיו להזמינם לשבת. משישבו, חזר סימה ג׳־ג׳ו אל דבריו הקודמים: הבדיל בין ראשיתם וסופם של השמיים והארץ, הסביר את סדר השמש, הירח והכוכבים, ערך לפי סדר את תחומי האנושיות והצדק, ומנה את אותות הטובה והרעה. דיבר אלפי מילים, וכולן התיישבו עם ההיגיון.[ג]

סונג ג׳ונג וג׳יה יי נדהמו והתעוררו להבנה. סידרו את שרוכי כובעיהם ואת דשי בגדיהם, וישבו זקופים בכבוד. אמרו: ״אנו מביטים במראה אדוני ומקשיבים לדבריו; בכל מה שראינו בעולם, אנו הצעירים, מעולם לא ראינו כמותם. מדוע אפוא מקומך כה שפל ומעשיך כה בזויים?״[ד]

סימה ג׳־ג׳ו אחז בבטנו וצחק בקול גדול: ״למראה השרים הגדולים דימיתי שהם בעלי דעת בתורת הדרך. מדוע כעת דבריכם כה דלים ולשונכם כה גסה? מה אתם מחשיבים ראוי, ומי אתם מחשיבים נעלה? ומדוע אתם מכנים את הזקן הזה שפל ובזוי?״[ה]

שני האדונים אמרו: ״משרה נכבדה ושכר רב — אלה הדברים שהעולם מרומם, ובעלי כישרון ראויים מחזיקים בהם. כעת אין אתה יושב במקום הראוי

ג. [沐洗 נמסר כחופשת רחצה, בלי להוסיף את מחזור חמשת הימים שבפירוש. 夫大中士博 הם משרות, לא תארים אקדמיים מודרניים. שלושת הדוכסים ותשעת השרים הם קבוצות משרות. שלושה או ארבעה תלמידים ואלפי מילים נשמרים בלי מספר מדויק מומצא; כותרים ומונחים טעונים ניקוד במעבר העריכה. פ' א.ת.]

ד. [獵纓 מפורש כאיסוף שרוכי הכובע לפי הגלוסה, לא כציד. 坐危 היא תנוחת ישיבה של כבוד, לא סכנת ישיבה. ״בזויים״ מוסר את הגינוי בפי המבקרים, לא הערכת המתרגם. פ' א.ת.]

ה. [長者 הוא כינוי של כבוד לזקן שבשיחה, לא תפקיד רשמי. נשמר הצחוק הבוטה לפני השאלות; אין מרככים אותו לחיוך מנומס. פ' א.ת.]

לך, ולכן אנו קוראים לו שפל. דברים שאינם נאמנים, מעשים שאינם מתאמתים ושכר שנלקח שלא כדין — לכך אנו קוראים בזוי. הרי מגידי העתידות בשריון ובמקלות הם אנשים שהבריות בזות להם ומזלזלות בהם. הכול אומרים: 'מגידי העתידות מרבים בדיבורים, מתפארים ונוהגים ברוב הדר כדי לקנות את לב האנשים; מגזימים לשווא במה שנגזר להם מן השכר והגורל כדי לשמח את רוחם; מכריזים כרצונם על אסונות ופורענויות כדי לפגוע בלבם; בודים דברי רוחות ואלים כדי לכלות את רכושם; ותובעים מתנות תודה גדולות לטובת עצמם.' בכך אנו מתביישים, ולכן אנו קוראים למעשיך שפלים ובזויים."[1]

סימה ג'יֽ־ג'ו אמר: "שבו נא בנחת. האם ראיתם ילדים ששערם פרוע? כשהשמש או הירח מאירים להם הם הולכים, וכשאינם מאירים הם עוצרים; אך אם תשאלו אותם על פגמי השמש והירח ועל אותות הטובה והרעה, לא יוכלו להסבירם. מכאן נראה שמעטים יודעים להבחין בין הראוי למי שאינו ראוי.[2]

"כך נוהג האיש הראוי: הולך בדרך הישרה ומוכיח בכנות; אם הוכיח שלוש פעמים ולא הקשיבו לו, הוא פורש. כשהוא משבח אדם אינו מצפה לגמולו; כשהוא מגנה אדם אינו חושש מטינתו. הוא שם לו למטרה להועיל למדינה ולרבים. לכן אינו מחזיק במשרה שאינו מתאים לה ואינו מקבל שכר שלא

---

1. [ההאשמה כלפי מגידי העתידות היא מובאה מפי "הכול" בתוך דברי שני האדונים, לא קול המספר. 祿命 נמסר כשכר וגורל בלי לפרט שיטת חיזוי שאינה בגוף; 拜謝 נמסר כמתנות תודה, לא כהשתחוויות בלבד. פ' א.ת.]

2. [מכאן ועד פסקה 15 נמשכת תשובת סימה ג'יֽ־ג'ו, אף שהיא מחולקת לבלוקים. 被髮 מציין שיער פרוע; 瘢瑕 נמסר כפגמים במאורות בלי לקבוע שמדובר בליקוי מסוים. פ' א.ת.]

הרוויח במעשיו. אם ראה אדם שאינו ישר, אינו מכבדו גם אם מעמדו רם; אם ראה אדם שיש בו דופי, אינו מכניע עצמו לפניו גם אם הוא נכבד. קבלת משרה אינה משמחת אותו, ועזיבתה אינה מצערת אותו. אם אין האשמה שלו, לא יתבייש גם אם יושפל שוב ושוב.[ח]

"ואילו כל אלה שאתם קוראים להם ראויים — ראוי להתבייש בהם. הם מתקדמים בהתרפסות ובדופי, ממהרים להחניף ולדבר; מושכים זה את זה בכוח מעמדם ומכוונים זה את זה ברווח. הם נקשרים בחבורות למבקשי חסות ולבעלי שררה, כדי לזכות בכבוד ובשם ולקבל שכר מן הציבור. משרתים את רווחם הפרטי, מעוותים את חוק השליט וצדים את האיכרים. משתמשים במשרה להטיל מורא ובחוק כמנגנון מלכודת; חותרים לרווח ונוהגים בעוול ובאלימות. במה הם שונים מאדם האוחז בחרב חשופה ושודד אנשים? כשנבחנים לראשונה במשרה, הם מכפילים את מאמציהם בתחבולות ובמרמה, מקשטים הישגים כוזבים ואוחזים במסמכים ריקים כדי להונות את השליט, ולעלות לראש ולהיות מעל אחרים. בבחינת המשרות אין הם מפנים מקום לראויים; הם מציגים הישגים, מראים כזב ומנפחים את המציאות, הופכים אין ליש ומעט לרב, כדי להשיג כוח נוח להם ומעמד נכבד. אוכלים, שותים ודוהרים במרכבות, מלווים בנשים ובנערים שרים; אינם דואגים להוריהם, עוברים על החוק, פוגעים בעם ומרוקנים את אוצר הציבור. אלה גנבים שאינם אוחזים בחנית או בקשת, תוקפים שאינם משתמשים במיתר או בלהב, המרמים את אביהם ואמם בלי להימצא אשמים וההורגים את שליטם

ח. [נשמרות שלוש התוכחות והפרישה שאחריהן, לא ציווי לפרוש מיד. "האיש הראוי" אינו מתחלף כאן בשני המבקרים; קבלת משרה ועזיבתה הן קריאת ההקשר של 得 ו去. פ' א.ת.]

בלי שיוצאים נגדם למלחמה. כיצד אפשר לרומם אותם כבעלי כישרון ראויים?
ט

״כשקמים שודדים אינם יכולים לעצרם; כשהיי והמָה אינם נכנעים אינם יכולים לרסנם; כשצומחת רשעות אינם יכולים לחסמה; כשיש בזבוז ותוהו במִנהל אינם יכולים להסדירם; כשארבע העונות אינן מתואמות אינם יכולים להשיב את ההרמוניה; כשהיבול השנתי אינו מבשיל אינם יכולים לתקן את המצב. אם הם מוכשרים ואינם פועלים, הרי זו אי־נאמנות. אם אינם מוכשרים אך נאחזים במשרה, נהנים מן השכר העליון ומונעים מן הראויים להחזיק בה, הרי זו גנבת משרה. מקדמים את מי שיש לו תומכים ומכבדים את מי שיש לו רכוש — הרי זו צביעות. האינכם רואים ינשופים דואים לצד הפניקס? לָאן, ג׳ה ושׁיוּנג־צ׳יוּנג מושלכים בשדה הפתוח, ואילו חָאוּ ושׁיאוּ הופכים ליער. גורמים לאיש המעלה לסגת ולא להתבלט בפני הרבים — כאלה אתם.י

״למסור ולא ליצור מחדש — זהו צדקו של איש המעלה. מגיד העתידות חייב לנהוג לפי השמיים והארץ, לחקות את ארבע העונות וללכת בעקבות האנושיות והצדק. הוא מחלק את המקלות וקובע את ההקסגרמה, מסובב את לוח החיזוי ומסדר את סימני הניחוש; רק אחר כך הוא מדבר על תועלת ונזק שבשמיים ובארץ, ועל הצלחת המעשים וכישלונם. בעבר, כשהמלכים

ט. [正賓比周 נמסר בקריאת עבודה של חבירה למבקשי חסות ולבעלי שררה לפי הגלוסה; הבירור נשאר פתוח. 試官 אינו הופך לבחינה הקיסרית המאוחרת. 陳功 נמסר כהצגת הישגים, בלי להוסיף שהם מוצגים ביושר. נשמרות ההאשמות החמורות במטפורות השוד והרג השליט, בלי להפוך אותן לדיווח על רצח מסוים. פ' א.ת.]

י. [היי והמָה מוסרים את 貊夷 ככינויי עמים, לא כשמות מדינות מודרניות. שמות הצמחים נשמרים כצורות עבודה ללא זיהוי בוטני ודאי; הדימוי מבחין בין צמחי בושם לעשבי בר. אי־נאמנות, גנבת משרה וצביעות הן שלוש האשמות שונות. פ' א.ת.]

הקדומים ייסדו מדינות, היו תחילה שואלים בשריון הצב ובמקלות על היום והחודש, ורק אחר כך העזו להחליף את השלטון. היו קובעים שעה ויום נכונים, ורק אחר כך נכנסים לבית; כשנולד ילד, היו תחילה שואלים על אותות הטובה והרעה, ורק אחר כך מקבלים אותו. מאז יצר פו־שׁי את שמונה הטריגרמות, הרחיב המלך ון מג׳ואו לשלוש מאות ושמונים וארבעה קווים, והארץ נשלטה בסדר. גואו־ג׳ין מלך יואָה נהג בעקבות שמונה הטריגרמות של המלך ון, הביס את מדינת האויב והיה להגמון בארץ. לפי זה, במה אשמה הגדת העתידות בשריון ובמקלות?[יא]

״מגידי העתידות בשריון ובמקלות מטאטאים ומסדרים מקום ישיבה, מתקנים את כובעיהם וחגורותיהם, ורק אחר כך מדברים על העניין: יש בכך נימוס וטקס. על פי דבריהם זוכות לעיתים הרוחות והאלים בקורבן, השר הנאמן משרת את אדונו, הבן המכבד את הוריו מפרנס אותם, והאב האוהב מכלכל את בנו: אלה בעלי מעלה. תמורת תשלום הוגן של כמה עשרות או מאה מטבעות, לעיתים החולה נרפא, העומד למות חי, צרה נמנעת, מעשה מצליח, ומי שמשיא את בתו או לוקח אישה לבנו זוכה להעמיד חיים. האם ערכה של המעלה הזאת אינו אלא כמה עשרות או מאה מטבעות? זה מה שאמר לאו־דזה: ‘המעלה העליונה אינה נאחזת במעלתה, ולכן יש לה מעלה.’ כעת, מגידי העתידות נותנים תועלת גדולה ומקבלים תודה מעטה; האם דברי לאו־דזה שונים מכך?[יב]

יא. [旋式正棋 נמסר כמכשיר מסתובב וסימני ניחוש לפי הפירוש, לא כמשחק שחמט. 代 נמסר כהחלפת שלטון בקריאת עבודה; עניין קבלת הילד אינו מורחב בגוף להמתת תינוק מן הגלוסה. שלוש מאות ושמונים וארבעה קווים ושמונה טריגרמות נשמרים, בלי להחליף את האחרונים במספר ההקסגרמות. פ' א.ת.]

״ג׳ואנג־דזה אמר: ‘איש המעלה אינו סובל בביתו מרעב ומקור, ומחוץ לו אינו חושש משוד וגזל. כשהוא למעלה הוא מכבד, וכשהוא למטה אינו מזיק: זו דרכו של איש המעלה.’ כעת, עיסוקם של מגידי העתידות אינו מצריך ערמות ומאגרים כדי לצבור אותו, ואינו מצריך אוצרות ומחסנים כדי לשמרו; כדי להעבירו אין צורך בעגלות משא, ולשאת אותו אין זו מעמסה כבדה. יושבים ומשתמשים בו, ולעולם אין הוא מתכלה. המחזיק בדבר שאינו מתכלה ומשוטט בעולם שאין לו קץ — אפילו דרכו של מאסטר ג׳ואנג לא תוסיף על כך. מדוע אפוא אתם אומרים שאסור לעסוק בהגדת עתידות? השמיים חסרים בצפון־מערב, והכוכבים נעים לצפון־מערב; הארץ חסרה בדרום־מזרח, והים הוא לה אגן. השמש בצהריים חייבת לנטות, והירח המלא חייב להתמעט; דרך המלכים הקדומים פעם מתקיימת ופעם אובדת. כשאתם תובעים שמגיד העתידות יאמר תמיד דברים שיתאמתו, האין אתם טועים?״[יג]

״האם ראיתם את אנשי השיחה והטיעון? הם האנשים החושבים על עניינים וקובעים תוכניות, אך אינם יכולים לשכנע את השליט במשפט אחד. לכן בכל דבריהם הם מזכירים את המלכים הקדומים, ובכל שיחה מספרים על העת העתיקה. כשהם חושבים על עניינים וקובעים תוכניות, הם מפארים את הצלחות המלכים הקדומים ומתארים את כישלונותיהם ונזקיהם, כדי להפחיד

יב. [הריפוי, ההצלה וההצלחה נמסרים כטענות הדובר ובצירוף 或, ״לעיתים״, לא כעובדות רפואיות שמאשרת המהדורה. 錢百十數 נשמר כסדר גודל לא מדויק;婦娶子嫁 נמסר כנישואי בת ולקיחת כלה לבן. מובאת לאו־דזה טעונה זיהוי וניקוד במעבר העריכה. פ' א.ת.]

יג. [המובאה המיוחסת לג׳ואנג־דזה נשמרת בלי להמציא פרק בחיבור שבידינו. ״עיסוק״ כולל כאן ידע שניתן לשאת, לא סחורה גשמית. החסר בשמיים ובארץ הוא טענה קוסמולוגית של הדובר; אין מתקנים אותו לאסטרונומיה מודרנית. תביעת הוודאות מובחנת מן התועלת שהדובר טוען לה. פ' א.ת.]

או לשמח את רוח השליט ולהשיג את מבוקשם. אין ריבוי דיבורים, התפארות והדר גדולים מאלה. ואף על פי כן, אם רוצים לחזק מדינה, להצליח במעשה ולהיות נאמנים לגמרי לשליט, אין הדבר מתקיים בלעדיהם. כעת, מגידי העתידות מכוונים את הנבוכים ומלמדים את הסכלים. וכי אנשים סכלים ונבוכים יכולים להבין במשפט אחד? אין לחשוש מריבוי הדברים.[יד]

"לכן סוסים אצילים אינם יכולים להירתם ברביעייה עם חמורים עייפים, ופניקס אינו מתקבץ עם סנוניות ודרורים; גם האיש הראוי אינו ניצב בשורה אחת עם מי שאינו ראוי. לכן איש המעלה יושב במקום שפל ונסתר כדי להתרחק מן הרבים, ומסתיר את עצמו כדי להתרחק מחברתם. הוא מגלה בעדינות מעלה והתנהגות נכונה כדי להסיר את הנזקים שמביא ההמון ולהאיר את טבעו המולד, מסייע למי שלמעלה ומכלכל את מי שלמטה, מרבה את מעשיו המועילים ואינו מבקש כבוד ושם. אתם מן המפטפטים זה עם זה; מה אתם יודעים על דרכו של זקן?"[טו]

סונג ג׳ונג וג׳יה יי איבדו לפתע את עשתונותיהם, נבוכו ופניהם החווירו. ברוח נכאה סגרו את פיהם ולא יכלו לדבר. אספו את בגדיהם וקמו, השתחוו פעמיים ונפרדו. פסעו לאיטם; כשיצאו מן הדלת בקושי יכלו לעלות בעצמם למרכבה. נשענו על המעקה והרכינו את ראשם, ועד הסוף לא הצליחו להוציא אנחה.[טז]

יד. [嚴誇 שבבסיס נשמר בקריאת הדר והתפארות; אין מחליפים 臉 על סמך החלופה שבג׳ ג׳״יה. דברי החצר הארוכים ודברי מגיד העתידות מוצבים בהקבלה, לא כהבחנה בין מדע לסיפורת שהמתרגם מוסיף. פ' א.ת.]

טו. [רביעיית הרתמה שב駟 נשמרת ולא הופכת למרוץ סוסים. 見微 נמסר כגילוי עדין, לא כהסתרה מוחלטת הסותרת את הסיוע לאחרים. 喁喁 נמסר כפטפוט הדדי בהקשר הפולמוס; 天性 נמסר כטבע מולד, לא כטבע השמיים עצמם. כאן מסתיימת התשובה שהחלה בפסקה 7. פ' א.ת.]

כעבור שלושה ימים פגש סונג ג׳ונג את ג׳יה יי מחוץ לשער הארמון. משך אותו הצידה לשיחה ביחידות, והשניים נאנחו על עצמם ואמרו: ״ככל שהדרך גבוהה יותר, כך גובר הביטחון; ככל שהכוח גבוה יותר, כך גוברת הסכנה. היושב בעמדת כוח זוהרת — היום שבו יאבד את עצמו כבר קרב. אם מגיד עתידות אינו מדייק, אין לוקחים ממנו את אורז הקורבן; אך אם יועץ לשליט אינו מדייק, אין לו מקום לעמוד בו. רחוקים הדברים זה מזה ככובע שבשמיים ונעל שבארץ. זה מה שאמר לאו־דזה: ‘חסר השם הוא ראשית כל הדברים.’ השמיים והארץ רחבים, והדברים מרובים והומים; יש בביטחון ויש בסכנה, ואין לדעת היכן לשבת. אני ואתה — כיצד נוכל להשתוות אליו? ככל שחולף הזמן הוא בטוח יותר, ואפילו תורת מאסטר דזנג לא תבדל מכך.״[יז]

לאחר זמן נשלח סונג ג׳ונג בשליחות לשיונג־נו, אך חזר בלי להגיע, ונענש על עבירתו. ג׳יה יי נעשה מורהו של המלך חְוֻאי מליאנג; המלך נפל מסוסו ומת, וג׳יה יי חדל לאכול ומת מן היגון המר. אלה אנשים המטפחים את הפרח וכורתים את השורש.״[יח]

טז. [洋行 נמסר כהליכה איטית בקריאת עבודה, לא כשמחה או הדר. 軾 הוא מעקה ההישענות במרכבה. תגובת המבקרים מובחנת מהמשך נאומו של ג׳־ג׳ו. פ' א.ת.]

יז. [糈 נמסר כאורז קורבן לפי הגלוסה, לא כשכר רגיל בלבד. המובאה תחת לאו־דזה נשמרת עם 萬物, ״כל הדברים״, בלי להחליף ל天地 שבנוסח אחר. 氏曾 נשמר כמאסטר דזנג ואינו מוחלף ב 莊; אין מייחסים למובאה מקום ודאי לפני בירור. פ' א.ת.]

יח. [נשמרות אי־ההגעה והענישה של סונג ג׳ונג, בלי להמציא עונש מוות. המלך הוא שנפל מן הסוס; ג׳יה יי מת בהמשך היגון. דימוי הפרח והשורש הוא שיפוט המספר, לא אבחנה רפואית חדשה. פ' א.ת.]

ההיסטוריון הגדול אומר: מגידי העתידות הקדומים לא נרשמו כאן מפני שרובם אינם מופיעים בכתבים. כשהגעתי לסימה ג׳י־ג׳ו, רשמתי עליו והעליתי אותו על הכתב.[יט]

מאסטר צ׳ו אומר: בהיותי איש משמר שוטטתי בצ׳אנג־אן והתבוננתי בה. ראיתי אנשים ראויים מן השרים הגדולים העוסקים בהגדת עתידות בשריון ובמקלות. התבוננתי בהתנהגותם ובהליכתם, בישיבתם ובקימתם ובתנועותיהם; הקפידו לסדר את בגדיהם וכובעיהם כשעמדו מול אנשי המקום, והייתה בהם דרכו של איש מעלה. כשראו נשים הנוטות לפריקת עול שבאו לשאול בעתידות, עמדו מולן בארשת חמורה; מעולם לא ראיתי אותם חושפים שיניים בצחוק. מאז ימי קדם נמנעו הראויים מן העולם: יש שישבו באזורי ביצות, יש שישבו בקרב העם וסגרו את פיהם ולא דיברו, ויש שהסתתרו בין מגידי העתידות כדי לשמור על חייהם. סימה ג׳י־ג׳ו היה שר גדול ראוי מצ׳ו; נדד ללמוד בצ׳אנג־אן, היה בקי ב״ספר התמורות״, מסר את תורות הקיסר הצהוב ולאו־דזה, והיה רחב ידיעות ומרחיק ראות. אם מתבוננים בשיחתו עם שני השרים הנכבדים ובדרך שבה הביא את תורות המלכים הנאורים והחכמים הקדומים, ברור שאין זו יכולתו של אדם שידיעותיו שטחיות ואמנותו קטנה. אשר למגידי עתידות ששמם הגיע לאלף לי, כאלה מצויים פה ושם. המסורת אומרת: ״עושר ראשון במעלה, כבוד שני לו; לאחר שאדם זוכה בכבוד, ילמד כל אחד מיומנות אחת שיוכל להעמיד בה את חייו.״ חואנג ג׳ה היה גבר, וצ׳ן ג׳וּן־פו היתה אישה: הם עשו להם שם בארץ בהערכת סוסים. ג׳אנג ג׳וֹנג מצ׳י ומרקיז צ׳ו־צ׳נג עשו להם שם בארץ בהצטיינותם בדקירה ובהכאה ובאמנות

יט. [太史公曰 מופיע בגוף המנורמל ונמסר במפורש, לא מוכנס רק מכותרת הוויקי. זו חתימת ההיסטוריון הגדול; בפסקה הבאה משתנה הייחוס למאסטר צ׳ו. פ' א.ת.]

השימוש בחרב. ליו צ׳אנג־רו עשה לו שם בהערכת חזירים, ומשפחת צ׳ו משׂינג־יאנג עשתה לה שם בהערכת בקר. רבים מאוד מסוגלים לעשות להם שם במיומנות; בכולם רוח העולה מעל בני דורם ומבדילה אותם מן האחרים. וכי אפשר למנותם? לכן נאמר: ״שלא במקומו העץ אינו צומח; שלא לפי נטייתו, הלימוד אינו מצליח.״ כשמשפחה מלמדת את בניה ונכדיה, עליה להתבונן במה שהם אוהבים; אם אהבתם כוללת דרך לקיים את חייהם, יש לפתח אותה. לכן נאמר: ״בסידור ביתו ובהדרכת בניו אפשר לעמוד על טיבו של אדם; אם יש לבנו מקום להתבסס בו, אפשר לקרוא לו אדם ראוי.״ בהיותי איש משמר שירתתי באותו משרד עם איש משמר שעמד לרשות מגיד העתידות הראשי עד שייקרא. הוא אמר: ״בימי הקיסר וו, המכבד את אבותיו, כינסו את בעלי החיזוי ושאלו: האם אפשר לשאת אישה ביום מסוים? אנשי חמשת היסודות אמרו: אפשר. אנשי קָאן־יו אמרו: אי אפשר. אנשי ג׳ין־צ׳ו אמרו: אין זה מבשר טובה. אנשי צונג־צ׳ן אמרו: רעה גדולה. אנשי הלוח אמרו: רעה קטנה. אנשי השמיים והאדם אמרו: טובה קטנה. אנשי טאי־יי אמרו: טובה גדולה. התווכחו והתדיינו ולא הכריעו, והגישו את העניין לקיסר. הצו אמר: ‘הימנעו מכל איסורי הימים הקשורים במוות, וסמכו בראש ובראשונה על חמשת היסודות.’״ בנישואים נוהגים אפוא לפי חמשת היסודות.[ב]

כ. [曰先褚 מייחס את ההמשך למאסטר צ׳ו, המזוהה במסורת עם צ׳ו שאו־סון; התוספת נשמרת ולא מיוחסת לסימה צ׳יין. 苟含好 ,澤舞 ,婦解好性 ו子命宅制 הם ניסוחים קשים שנמסרו בקריאות עבודה, לא תיקוני סינית; ״אזורי ביצות״ אינו קביעה ש澤舞 הוא שם מקום. בצילום 4196 של דפוס ״סָה־בּוּ בֵּיי־יַאוֹ״, שנבדק גם ברוחב 3840 פיקסלים, נקרא 也夫丈直黃; לפיכך הוחלף 夫大 שבנוסח העבודה ב־丈夫 ותורגם ״גבר״, בהקבלה ל״אישה״ בהמשך. השם 直黃 נשמר ואין מתקנים אותו ל־帝黃 או מזהים אותו עם הקיסר הצהוב. שבע האסכולות ותשובותיהן הסותרות נשמרות; חמשת היסודות הם הכרעת הצו, לא הכרעת המתרגם. שיר ההלל המאוחר תחת 贊述隱索 הושמט מן הגוף כשכבת פירוש נפרדת, לא התוספת המיוחסת לצ׳ו. מובאות, כותרים ושמות טעונים בירור וניקוד במעבר העריכה. פ' א.ת.]

תולדות החיזוי בשריון ובמקלות

ההיסטוריון הגדול אומר: מאז ימי קדם, כשעמדו מלכים חכמים לייסד מדינה ולקבל את המנדט, לפתוח במעשים ובמפעלים, האם לא החשיבו תמיד את הגדת העתידות בשריון ובמקלות כאוצר המסייע לטוב? על הימים שלפני טאנג ויו אין עוד דרך לרשום. מאז עלו שלוש השושלות, נשענה כל אחת על אותות מבשרי טובה. אות טו־שאן היה נענה, ובכך נפתח שלטון שׁיה; הניחוש בסנונית המעופפת היה נאות, ולכן קמה יין; החיזוי במאה מיני הדגן בישר טובה, ולכן מלכה ג׳ואו. המלכים הכריעו בספקותיהם, בדקו אותם כנגד הגדת העתידות וחתכו באמצעות מקלות השׁי והצב: זו הדרך שאינה משתנה.א

גם המָאן, היי, הדִי והצ׳יאנג, אף שאין אצלם סדר בין שליט לשר, נוהגים בניחוש להכרעת ספקות. יש המשתמשים במתכת ובאבן, ויש בעשבים ובעצים; מנהגי המדינות אינם שווים. ובכל זאת כולם משתמשים בכך במסעות מלחמה ובהתקפות, מניעים את צבאם ומבקשים ניצחון. כל אחד מאמין באליו כדי לדעת את העתיד לבוא.ב

שמעתי במקצת שבימי שׁיה ויין, כשהיו רוצים לחזות, נטלו מקלות שׁי וצב, ולאחר שסיימו השליכו אותם. סברו שאם שומרים את הצב אין הוא רוחני,

---

א. [הכותר 策龜 נמסר כחיזוי בשריון ובמקלות. הפתיחה נמסרת תחת 太史公曰 לפי הגוף, אך אין בכך אישור שכל הפרק הוא חיבורו המקורי: סו־יין וג׳נג־יי דנים באובדן הפרק ובמילויו בידי צ׳ו. 夏啟世 נמסר בקריאת פתיחת שלטון שׁיה, ולא מוכרע כאן אם 啟 הוא גם שם המלך צ׳י. כותרים ומובאות טעונים בירור וניקוד. פ' א.ת.]

ב. [תיאור העמים וסדריהם הוא דברי המקור ולא הערכת המתרגם. 草 שבבסיס נמסר כעשבים ולא מוחלף ב革, עור, לפי חלופה שבפירוש. אין ממירים את שמות העמים במדינות מודרניות. פ' א.ת.]

ואם המקלות ישנים אין בהם כוח אלוהי. ואילו פקידי החיזוי של בית ג׳ואו שמרו תמיד את המקלות ואת הצבים כאוצר. גם באשר לגודלם ולסדר השימוש בהם היו לכל אחד העדפות, אך עיקר תכליתם היה שווה. יש הסבורים שלא היה עניין שהמלך החכם לא ידע לקבוע בו, ולא ספק שלא ידע להכריע; הוא הנהיג את הדרך של בחינת הרוחות ופנייה בשאלה מפני שסבר שבדורות הבאים תהיה חולשה ושקיעה: הסכלים לא ילמדו מן החכמים, וכל איש יהיה מרוצה מעצמו; ההוראה תתפצל למאה בתים והדרך תתפזר בלי גבול. לכן הפנה את הכול אל הדק ביותר, כדי לאחד ולטהר את הדברים בכוח הרוח. אחרים סבורים שבתחומים שבהם יצורים קטנים מצטיינים אין החכם יכול להתחרות בהם: בהערכת הטובה והרעה ובהבחנה בין כן ולא הם פוגעים במטרה יותר מבני האדם. בימי גאו־דזו המשיכו את משרת מגיד העתידות הראשי של צ׳ין. הארץ רק החלה להתייצב, והמלחמות טרם פסקו. שׂיאו־חוי החזיק בשלטון ימים מעטים, והקיסרית לוּ שלטה כאישה; שׂיאו־ון ושׂיאו־ג׳ינג המשיכו במנהגים המקובלים ולא התפנו לבחון ולנסות. אף שהמשרה עברה מאבות לבנים, דור אחר דור, רבים מסודותיה העדינים והעמוקים אבדו. כשעלה הקיסר הנוכחי לשלטון, פתח לרווחה את הדרך לאמנויות ולמיומנויות וזימן את כל ענפי הלימוד. כל אדם הבקי במיומנות אחת יכול היה להוכיח את עצמו; המצטיינים והיוצאים מן הכלל הוצבו בראש, בלי משוא פנים ובלי העדפה פרטית. בתוך שנים מעטות התקבצו רבים במשרד מגיד העתידות הראשי. אז ביקש הקיסר להכות בשׂיונג־נו, להדוף במערב את דא־יואן ולכבוש בדרום את מאה עמי יוּאֶה. החיזוי הקדים לראות אותות וסימנים ולתכנן את היתרון. המצביאים העזים דחפו קדימה את חוד ההתקפה, החזיקו באותות סמכותם וזכו בניצחון שם; ואילו מקלות השׂי, הצבים ובחירת הימים והשעות סייעו כאן. הקיסר הקדיש לכך תשומת לב יתרה, והמתנות הגיעו לעיתים

לעשרות מיליונים. אנשים כגון צ׳יו דזה־מינג זכו לעושר מופלג, לכבוד ולחסד, ומשקלם בחצר היה מכריע. הם הגיעו עד כדי שימוש בחיזוי לאיתור דרכי כישוף, ולעיתים פגעו למדי בענייני כישוף וו־גו. מי ששמרו בלבם טינה וכעס ניצלו את סמכות הציבור כדי להוציא אנשים להורג ופגעו כרצונם באויביהם. אין לספור את המשפחות והבתים שהחריבו. כל הפקידים רעדו מפחד ואמרו שהצבים והמקלות יכולים לדבר. אחר כך נחשפה הפרשה והמרמה התבררה עד תום, וגם שלוש קבוצות קרוביהם הומתו.[ג]

חלוקת המקלות וקביעת המספרים, צריבת הצב ובחינת הסדקים — אין קץ לשינויים שבהם. לכן בוחרים אדם ראוי ומשתמשים בו לקריאת האותות: האם אין בכך ביטוי לכך שהחכמים מייחסים חשיבות למעשים? דוכס ג׳ואו שאל בשלושה צבים, והמלך וו החלים. ג׳ואו נהג באכזריות, והצב הגדול לא מסר אות. כשעמד דוכס ון מג׳ין לבסס את כס המלך שׁיאנג, קיבל בניחוש את אות הקיסר הצהוב, ולבסוף קיבל בצו קשת אדומה. דוכס שׁיין חמד את יופייה של לי־ג׳י; כששאל, היה באות הסדק דימוי של פה, ואסונו נמשך לבסוף חמישה דורות. המלך לינג מצ׳ו עמד לבגוד בבית ג׳ואו; הצב נתן אות מנוגד, ולבסוף באה עליו תבוסת גאן־שׁי. האותות נענים בכנות מבפנים, ובני הזמן בוחנים בבירור ורואים אותם מבחוץ: האם אין לומר ששני הצדדים מתאימים? איש המעלה אומר: מי שמזלזל בחיזוי ואינו מכיר בכוח הרוחות, סוטה מן הדרך; מי שמפנה עורף לדרך האדם ומאמין רק באותות מבשרי טובה, אינו מקנה לרוחות ולאלים את מקומם הנכון. לכן קבע ״ספר המסמכים״ את ״בדיקת

ג. [昆蟲 נמסר כיצורים קטנים, לא כקביעה זואולוגית מודרנית על חרקים בלבד. 上今 נשמר כקיסר הנוכחי של המספר, לא כשליט בן זמננו. סכומי המתנות אינם מקבלים מטבע שלא צוין. 射蠱 巫蠱 נמסרים כטענות חיזוי וכישוף; טינת העוסקים, השימוש בסמכות להרג ועניינת קרוביהם אינם מושמטים או מוצגים כאישור לכוח החיזוי. פ׳ א.ת.]

הספקות״: בין חמש דרכי ההתייעצות, שתי דרכי החיזוי תופסות שתיים; ובחמש ההכרעות הולכים אחר הרוב. כך מתבררת הדרך להשתמש בהן בלי לסמוך עליהן לבדן.[ד]

הגעתי אל מדרום לנהר, התבוננתי במעשיהם ושאלתי את זקניהם. אמרו שצב בן אלף שנה נע על גבי עלה לוטוס, ושמאה גבעולי שׁי צומחים משורש אחד. במקום שבו הם גדלים אין בחיות טיגריסים וזאבים ואין בעשבים רעל עוקץ. משפחות שליד הנהר מגדלות תמיד צבים ונותנות להם אוכל ושתייה, מפני שהן סבורות שביכולתם להוליך ולהביא צ״י, לסייע לחלשים ולכלכל זקנים. האם אין הדבר אמין?[ה]

מאסטר צ׳ו אומר: בזכות בקיאותי בתורת ספרי היסוד למדתי אצל מלומד החצר, עסקתי ב״דברי הימים״, ובשל הישגיי הגבוהים נעשיתי איש משמר. זכיתי לשמור בלילות, ונכנסתי ויצאתי בארמון יותר מעשר שנים. חיבבתי במיוחד את חיבור ההיסטוריון הגדול. בחיבור ההיסטוריון הגדול נאמר: ״שלושת המלכים אינם משתמשים באותו צב, וארבעת עמי הספר אינם נוהגים באותו ניחוש; אך כולם מכריעים באמצעותם בטובה וברעה. הצצתי במקצת בעיקריהם, ולכן כתבתי את ‘תולדות החיזוי בשריון ובמקלות’.״ בשוטטי בצ׳אנג־אן ביקשתי את ״תולדות החיזוי בשריון ובמקלות״ ולא יכולתי

ד. [龜元 נמסר כצב גדול, לא כשם המלך יואן שבהמשך.揍策 נמסר לפי גלוסת חלוקת המקלות. הסיפורים אינם מורחבים במלחמת באן־צ׳ואן או בתוכחת לינג שבפירוש. חמש דרכי ההכרעה, שתיים מהן בחיזוי, מובחנות משלושת הצבים ומחמשת הדורות. מראה המקום ב״מסמכים״ טעון אימות במעבר המובאות. פ' א.ת.]

ה. [נשמרת ההבחנה בין ביקור המספר ושאלותיו לבין דברי הזקנים ואמונת המשפחות. טענת אלף השנים ותועלת הצ״י אינה הופכת לקביעה רפואית של המהדורה. 蓮 נשמר כלוטוס ולא מוחלף ב 領 לפי חלופה שבפירוש. פ' א.ת.]

למצוא. לכן הלכתי אל משרד מגיד העתידות הראשי, שאלתי את בעלי המסורות, המלומדים והזקנים הבקיאים בעיסוק, העתקתי מהם את ענייני החיזוי בשריון ובמקלות וסידרתי אותם להלן.[1]

שמעתי שחמשת הקיסרים ושלושת המלכים בימי קדם, כשפתחו בפעולה, הכריעו תחילה באמצעות מקלות שׂי וצבים. המסורת אומרת: "למטה פו־לינג ולמעלה טו־סה; למעלה גוש גבעולי שׂי ולמטה צב אלוהי." מה שמכונה פו־לינג נמצא מתחת לטו־סה ודומה בצורתו לעוף מעופף. לאחר גשם חדש, כשהשמיים צלולים ושקטים ואין רוח, מסירים בלילה את הטו־סה, מאירים את המקום באש מכוסה בסל, וכשהאש כבה מסמנים את מקומו. מקיפים אותו בארבעה ג׳אנג של בד חדש, ובבוקר חופרים ומוציאים אותו. בעומק ארבעה עד שבעה צ׳ה מוצאים; מעבר לשבעה צ׳ה אין מוצאים. פו־לינג הוא שורשו של אורן בן אלף שנה, והאוכל אותו אינו מת. שמעתי שמתחת לשׂי שצומחים במאה גבעולים יש בהכרח צב אלוהי השומר עליהם, ומעליהם מכסה תמיד ענן כחול־ירוק. המסורת אומרת: "כשהארץ שלווה ומאוחדת ודרך המלך מתקיימת, גבעולי השׂי אורכם ג׳אנג, ובגוש צמיחתם מאה גבעולים מלאים." בעולם של היום אין הלוקטים שׂי יכולים לעמוד במידות הקדומות ולמצוא מאה גבעולים שאורכם ג׳אנג. גם שמונים גבעולים ומעלה שאורכם שמונה צ׳ה קשה למצוא. אנשים האוהבים להשתמש בהקסגרמות יכולים להשתמש בשישים גבעולים ומעלה שאורכם שש צ׳ה ומעלה. ברשומה נאמר:

---

1. [מכאן משתנה הייחוס במפורש לㄖ先生褚, מאסטר צ׳ו; אין מייחסים את העתקת הוראות החיזוי לסימה צ׳יין. הציטוט מחיבור ההיסטוריון מובחן מתיאורו של צ׳ו שאינו מוצא את הפרק. 大卜 נשמר בסינית ונמסר בתפקיד מגיד העתידות הראשי; אין מתקנים את הגרף ל太. "להלן" אינו הוראת פריסה שמאלה בקורא. פ' א.ת.]

״מי שישיג צב בעל שם, הרכוש יזרום אליו, וביתו ודאי יתעשר מאוד, עד עשרה מיליון.״ הראשון נקרא ״צב הדובה הצפונית״, השני ״צב כוכבי הדרום״, השלישי ״צב חמשת הכוכבים״, הרביעי ״צב שמונה הרוחות״, החמישי ״צב עשרים ושמונה מעונות הכוכבים״, השישי ״צב השמש והירח״, השביעי ״צב תשעת המחוזות״, והשמיני ״צב הירקן״ — שמונה צבים בעלי שם. בתרשימי הצבים יש לכל אחד סימנים מתחת לבטנו; סימנים אלה ואחרים מורים שזהו צב מסוג פלוני. רשמתי בקצרה את העיקר ולא העתקתי את תרשימיהם. כשמשיגים צב כזה, אין צורך שאורכו יהיה צ״ה ושני צון; גם צב שאורכו שבעה או שמונה צון יכול אדם לשמור כאוצר. פנינים, ירקן וכלים יקרים, אף אם טומנים אותם עמוק, אורם ודאי נראה וכוחם האלוהי ודאי מתגלה — האם לכך הכוונה? כשהירקן מצוי בהר העצים לחים, וכשבתהום נוצרת פנינה החוף אינו יבש, מפני שהלחות מוסיפה את השפעתה. פניני הירח הבהיר באות מן הנהרות והימים, נחבאות בצדפות, ודרקון ג׳וֵה רובץ לידן. כשמלך משיג אותן, הוא מחזיק בארץ זמן רב וארבעת עמי הספר נכנעים לו. מי שמשיג שֵׁי בעלי מאה גבעולים, ואת הצב שמתחתם, וחוזה בהם, כל מאה דבריו פוגעים במטרה, ודי בכך להכריע בטובה וברעה.[1]

הצב האלוהי בא ממי הנהר. מדי שנה, במועדם, שולח מחוז לוּ־ג׳יאנג למשרד מגיד העתידות הראשי עשרים צבים חיים שאורכם צ״ה ושני צון. המשרד בוחר יום מבשר טובה ומוציא את השריון שמתחת לבטנם. רק צב בן אלף שנה

---

1. [靈伏 וא絲兔 נשמרים בשמות עבודה בלי זיהוי רפואי או בוטני סופי. 擣著 נמסר כגוש גבעולים לפי הגלוסה. כל מידות החפירה, הגבעולים ושמונת סוגי הצבים נשמרות בלי המרה מודרנית. אמירת ״לא העתקתי את תרשימיהם״ היא במקור, לא החלטת השמטה של הפרויקט.玉笔 נמסר בעברית בקשר המשפט של 故 שבבקרת הפירוש, אך הגרף הבעייתי נשמר בסינית ולא נרשם תיקון בלי עד מודפס; 龍蛛 אינו מתוקן ל龍蛟. אין מאשרים את טענת האלמוות. פ' א.ת.]

מגיע לאורך צ״ה ושני צון. כשמלך משלח צבא ומוציא מצביא לדרך, הוא קודח תמיד בשריון צב באולם המקדש כדי להכריע בטובה וברעה. כיום יש במקדש גאו חדר צבים, ושומרים אותם בו כאוצר אלוהי.[ח]

המסורת אומרת: ״קח את עצם הזרוע של הרגל הקדמית, נקוב אותה וענוד אותה; קח את הצב ותלה אותו בפינה הצפון־מערבית של החדר. כך, בהיכנסך להרים עמוקים וליערות גדולים, לא תתעה.״ בהיותי איש משמר ראיתי את נוסחת שה־ג׳וּ שב״וואן־בי״. במסורת נאמר: ״צב אלוהי נמצא ביער המבורך שמדרום לנהר. יער מבורך הוא יער שאין בו טיגריסים וזאבים בין החיות, אין בו ינשופים בין העופות ואין בו עשבים רעילים ועוקצים; שרפת בר אינה מגיעה אליו וגרזן אינו בא בו. הצב נמצא שם ומקנן תמיד על גבי לוטוס ריחני. על צלעו השמאלית כתוב: ‘ג׳יה־דזה ואור כפול. מי שישיג אותי, אם אדם פשוט הוא, יהיה לשליט אנשים ולממונה על אדמה; ואם שליט מדינה הוא, יהיה לקיסר ומלך.’ מי שמבקש אותו ביער הנחש הלבן המתפתל, ייטהר ויצום וימתין בריכוז, כאילו מישהו בא להודיע לו; אחר כך ינסוך יין ויפרע את שערו. יבקש אותו שלושה לילות וישיגו.״ לפי זה, האם אין הדבר מופלא? האם אפשר שלא לכבד את הצב?[ט]

זקן מן הדרום תמך ברגל מיטתו בצב. עברו יותר מעשרים שנה, הזקן מת והמיטה הוזזה, והצב עוד היה חי ולא מת. הצב יכול להוליך צ״י ולהנחותו.

ח. [העשרים הם צבים חיים ולא שריונות שנמסרו מראש. 龜二寸 נשמר כצ״ה ושני צון; מקדש גאו הוא כינוי המקור, לא שם אתר מודרני שהושלם. הפקת השריון כרוכה בהרג המתואר בהמשך ולא מרוככת כאיסוף של נשל. פ' א.ת.]

השואל אומר: ״אם הצב כה אלוהי, מדוע משרד מגיד העתידות הראשי, כשמשיג צב חי, הורג אותו מיד ולוקח את שריונו?״ בדורות האחרונים היה ליד הנהר אדם שהשיג צב בעל שם, גידל אותו בביתו, וביתו התעשר מאוד בשל כך. הוא התייעץ עם אנשים ורצה לשחררו. אדם יעץ לו להורגו ולא לשחררו, כי שחרורו יחריב את ביתו. הצב הופיע בחלום ואמר: ״שלח אותי למים ואל תהרוג אותי.״ אך המשפחה הרגה אותו לבסוף. לאחר שנהרג, מת בעליו וביתו לא הצליח. דרכם של האנשים הפשוטים שונה מדרכם של המלכים. כשאדם פשוט משיג צב בעל שם, נראה שאין ראוי להורגו. אבל לפי סיפורי המעשה הקדומים, כל המלכים הנאורים והשליטים החכמים הרגו אותם והשתמשו בהם.[י]

בימי המלך יואן מסונג השיגו צב, וגם אותו הרגו והשתמשו בו. אני מצרף בזה את סיפור המעשה להלן, כדי שחובבי העניין יתבוננו ויבחרו מתוכו.[יא]

בשנה השנייה למלך יואן מסונג שלח נהר ג׳יאנג צב אלוהי בשליחות אל נהר חֶה. כשהגיע לצ׳ואן־יאנג הרים הדייג יו צ׳ו את רשתו, לכד אותו וכלאו בסל. בחצות הלילה הופיע הצב בחלומו של המלך יואן מסונג ואמר: ״נשלחתי מנהר ג׳יאנג לנהר חה, ורשת פרושה חסמה את דרכי. יו צ׳ו מצ׳ואן־יאנג תפס אותי,

---

ט. [方朱石畢萬 נמסר כנוסחה בתוך ״ווּאן־בי״ לפי סו־יין, לא כאדם בעל שם זה.林杆白蛇蟠 נמסר בכינוי יער בקריאת עבודה; 發佗 מפורש כפריעת שיער.笔龜 נשמר בסינית אך נקשר בעברית כשאלת המשך לפי 故 בבקרת הפירוש; אין מתקנים את המקור בלי עד. הנוסחה והמובאה אינן הוראות רפואיות או הבטחה של המהדורה. פ' א.ת.]

י. [נשמר המתח בין איסור ההרג לאדם פשוט והצדקתו למלכים; אין מיישבים אותו מטעם המתרגם. יותר מעשרים שנה אינן נעשות עשרים בדיוק. טענת הצ׳ י והסיבתיות בין ההרג לאסון נשארות בסיפור, לא כהמלצה בריאותית. פ' א.ת.]

יא. [״להלן״ מוסר את 方左於, לא הוראת פריסה בקורא. זו עדיין מסגרת תוספת צ׳ו; כותרת הוויקי 王元宋 אינה מוכנסת כמשפט מחבר. פ' א.ת.]

ואיני יכול לצאת. אני בצרה ואין למי לספר. למלך יש מעלה וצדק, ולכן באתי להודיע ולהתלונן.״ המלך יואן התעורר בבהלה. זימן את מלומד החצר וֵיי פינג ושאלו: ״הלילה ראיתי בחלום איש בעל צוואר ארוך וראש מוארך, לבוש בגד שחור רקום ונוסע בעגלת משא. בא אליי בחלום ואמר: ‘נשלחתי מנהר ג׳יאנג לנהר חה, ורשת פרושה חסמה את דרכי. יו צ׳ו מצ׳ואן־יאנג תפס אותי, ואיני יכול לצאת. אני בצרה ואין למי לספר. למלך יש מעלה וצדק, ולכן באתי להודיע ולהתלונן.’ מהו הדבר הזה?״ ויי פינג לקח את לוח החיזוי וקם; נשא עיניו לשמיים ובחן את אור הירח, ראה לאן מורה הדובה וקבע את כיוון השמש. הסתייע במחוגה ובזוויתן, וצירף משקולות וקורה. ארבעת כיווני הביניים נקבעו, ושמונה הטריגרמות הביטו זו אל זו. בדק את הטובה והרעה, ויצור משוריין התגלה תחילה. השיב למלך יואן: ״הלילה היה רֶן־דזה, ומעון הכוכבים היה ‘מוביל השור’. מי הנהרות נאספו, והרוחות והאלים התייעצו. נהר השמיים היה מכוון מצפון לדרום; ג׳יאנג וחה קבעו מועד. רוח הדרום זה עתה באה, ושליח ג׳יאנג הקדים להגיע. ענגים לבנים חסמו את נהר השמיים, וכל הדברים נעצרו. ידית הדובה מורה אל השמש, והשליח עתיד להיכלא. הלבוש שחורים ונוסע בעגלת משא — שמו צב. על המלך לשלוח אנשים מיד ולברר ולבקש אותו.״ המלך אמר: ״טוב.״[יב]

שלח המלך אדם לדהור אל ראש נפת צ׳ואן־יאנג ולשאול: ״כמה משפחות דייגים יש? מי נקרא יו צ׳ו? יו צ׳ו השיג צב שהופיע בחלומו של המלך, ולכן שלח אותי המלך לבקשו.״ ראש הנפה הורה לפקיד לבדוק את הרשומות ואת

יב. [且豫 נקרא יו צ׳ו לפי גלוסת 且 שבסו־יין, לא יו צ׳יה.江氵 和河 הם הנהרות המדברים שבסיפור; 漢 כאן הוא נהר השמיים לפי ג׳נג־יי, לא שושלת חאן.昔今 נמסר כלילה שזה עתה חלף. נשמרת החזרה על דברי החלום בפי המלך, וכן רן־דזה ומעון 牽牛; אין מרכיבים מהם תאריך מודרני. פ׳ א.ת.]

המפות. על המים היו חמישים וחמש משפחות דייגים; מי שישב בבקתה במעלה הזרם נקרא יו צ׳ו. ראש צ׳ואן־יאנג אמר: ״כן.״ דהר עם השליח ושאל את יו צ׳ו: ״מה דגת הלילה?״ יו צ׳ו אמר: ״בחצות הרמתי את הרשת והשגתי צב.״ השליח שאל: ״היכן הצב כעת?״ השיב: ״בסל.״ השליח אמר: ״המלך יודע שהשגת צב ולכן שלח אותי לבקשו.״ יו צ׳ו אמר: ״כן.״ קשר מיד את הצב, הוציאו מן הסל והגישו לשליח.[יג]

השליח העמיס אותו ויצא משער צ׳ואן־יאנג. בצוהרי היום לא ניתן לראות; הרוח והגשם החשיכו הכול. ענן כיסה מעליו, בחמשת הצבעים, בכחול־ירוק ובצהוב; רעם וגשם פרצו יחד, והרוח ליוותה את המסע. נכנסו בשער דואן והציגו אותו באגף המזרחי. גופו היה כמים זורמים, לח ומבריק. כשראה מרחוק את המלך יואן, מתח את צווארו והתקדם, נעצר לאחר שלושה צעדים, כיווץ את צווארו ונסוג למקומו הקודם. המלך יואן ראה והתפלא, ושאל את ויי פינג: ״הצב ראה אותי, מתח את צווארו והתקדם — למה הוא מקווה? כיווץ את צווארו וחזר — מה הדבר מורה?״ ויי פינג השיב: ״הצב היה בצרה ונכלא כל הלילה. למלך יש מעלה וצדק, ושלחת אדם להחיותו. כשהוא מותח כעת את צווארו ומתקדם, הוא מודה לך; כשהוא מכווץ את צווארו ונסוג, הוא מבקש לצאת מיד.״ המלך יואן אמר: ״יפה! האם כוחו האלוהי מגיע עד כדי כך? אין להחזיקו זמן רב. הכינו מיד מרכבה ושלחו את הצב, שלא יאחר למועדו.״ ויי פינג השיב: ״הצב הוא אוצר הארץ. מי שמשיג אותו תחילה נעשה בן השמיים; כל עשר אמירותיו פוגעות במטרה, וכל עשר מלחמותיו מנצחות. נולד בתהום

יג. [נשמרות חמישים וחמש משפחות והבקתה במעלה הזרם, לא חמישים וחמישה דייגים בודדים. אין מוסיפים לצב צבע לבן או קוטר חמישה צ׳ה מסיפור ג׳ואנג־דזה שבפירוש. ⇐ הוא ראש נפה, לא צו בפסקה זו. פ' א.ת.]

עמוקה וגדל באדמה הצהובה. יודע את דרך השמיים ומכיר את העת העתיקה. נע שלושת אלפים שנה ואינו יוצא מתחומו. רגוע, שליו, שקט וישר, ונע בלי להפעיל כוח. חייו חופפים לשמיים ולארץ, ואין יודע את קצם. משתנה עם הדברים ומחליף צבע בארבע העונות. שוכן ומסתיר את עצמו, רובץ ואינו אוכל. באביב כחול־ירוק, בקיץ צהוב, בסתיו לבן ובחורף שחור. מבין ביין וביאנג ובוחן עונש ומעלה. יודע מראש תועלת ונזק ובודק פורענות וברכה; דבריו מתאמתים ובמלחמה הוא מנצח. אם המלך ישמרו כאוצר, ייכנעו לו כל שליטי המדינות. אל תשלחהו, המלך, כדי לייצב את מזבחות האדמה והדגן.״ המלך יואן אמר: ״הצב אלוהי ורוחני מאוד, ירד מן השמיים ונפל לתהום עמוקה. בהיותו בצרה החשיב אותי ראוי. מפני שמעלתי רבה ואני נאמן ואמין, בא להודיע לי. אם לא אשלחנו, אהיה כדייג: הדייג מבקש רווח מבשרו, ואני חומד את כוחו. למטה זה העדר אנושיות, ולמעלה העדר מעלה. כשאין נימוס בין שליט לשר, מניין תבוא ברכה? איני יכול לשאת זאת; איך אפשר שלא לשלחו? ״ ויי פינג השיב: ״לא כך. שמעתי שעל מעלה גדולה אין משיבים גמול, ועל פיקדון כבד אין משיבים את הדבר; אם השמיים נותנים ולא מקבלים, השמיים לוקחים את האוצר. הצב נע כעת בכל הארץ וחוזר למקומו; עולה עד השמיים הכחולים ויורד עד הבוץ. הקיף את תשעת המחוזות, ומעולם לא הושפל ולא עוכב. כעת הגיע לצ׳ואן־יאנג והדייג השפילו וכלאו. גם אם המלך ישלחנו, ג׳יאנג וחה ודאי יכעסו ויבקשו נקמה. יחשבו שנפגעו ויתייעצו עם הרוחות. גשמים מופרזים לא ייפסקו, ולא יהיה אפשר לרסן את המים; ואם תבוא בצורת, הרוח תרים אבק, ארבה יופיע לפתע והעם יאבד את עונתו. המלך ינהג באנושיות ובצדק, והעונש ודאי יבוא. אין לכך סיבה אחרת: הצרה נעוצה בצב. גם אם תתחרט אחר כך, איך תוכל להשיג את הזמן שאבד? אל תשלחהו, המלך.״[ד]

המלך יואן נאנח בכאב ואמר: ״לחסום שליח של אחר ולקטוע את תוכניתו — האין זו אלימות? לקחת את אשר לאחר ולשמרו כאוצר לעצמך — האין זו כפייה? שמעתי שהמשיג באלימות ודאי יאבד באלימות, והלוקח בכוח לא יזכה לבסוף בהישג. ג׳ֶה וג׳ואו נהגו באלימות ובכפייה, מתו ומדינותיהם אבדו. אם אקשיב לך, לא יהיה לי שם של אנושיות וצדק אלא דרך של אלימות וכפייה. ג׳יאנג וחה יהיו טאנג וו, ואני אהיה ג׳יה וג׳ואו. עוד לא ראיתי תועלת, ואני חושש שיבוא עליי העונש. אני מסופק; לשם מה לי האוצר הזה? הכינו מיד מרכבה ושלחו את הצב, אל תחזיקוהו זמן רב.״[טו]

ויי פינג השיב: ״לא כך; אל ידאג המלך. בין השמיים והארץ נערמות אבנים ונוצר הר: הוא גבוה ואינו מתמוטט, והארץ יציבה בזכותו. לכן נאמר: דבר עשוי להיות מסוכן ובכל זאת בטוח, או קל ובכל זאת אי אפשר להזיזו; אדם עשוי להיות נאמן ואמין ולא להצליח ככזבן ורמאי, להיות מכוער ורע ובכל זאת מתאים למשרה גדולה, או יפה ונאה ולהיות לצרה לרבים. מלבד חכם אלוהי אין מי שיוכל להסביר את הכול. באביב, בסתיו, בחורף ובקיץ, פעם חם ופעם קר. החום והקור אינם מתואמים, וכוחות מזיקים מתערבבים. באותה שנה העונות שונות, והזמן הוא הגורם לכך. לכן באביב נובטים, בקיץ גדלים, בסתיו אוספים ובחורף אוצרים. פעם פועלים באנושיות ובצדק ופעם באלימות ובכוח.

יד. [נשמרים שלושת הצעדים, שלושת אלפי השנים, עשר האמירות ועשר המלחמות, הצבעים בארבע העונות והוויכוח החוזר בין המלך לשר. 報不德盛 ו歸不寄重 נמסרים כפתגמים בקריאת עבודה, לא כציווי של המהדורה. אין מיישבים את פירוש ויי פינג שהצב רוצה לצאת עם עצתו המאוחרת להשאירו. פ' א.ת.]

טו. [ההשוואה לטאנג ולוו ולג׳יה ולג׳ואו היא טיעון המלך בתוך הסיפור; הנהרות אינם נהפכים בגוף למלכים היסטוריים ממש. ״כפייה״ שומרת כאן את משמעות 彊 לצד 暴, לפני שינוי משמעות המונח בפי ויי פינג. פ' א.ת.]

לאלימות ולכוח יש מקום, ולאנושיות ולצדק יש זמן. כך כל הדברים, ואי אפשר להסדיר את כולם. המלך הגדול, הקשב לי; אבקש להסביר הכול. השמיים מוציאים חמישה צבעים כדי להבחין בין לבן לשחור; הארץ מצמיחה חמישה מיני דגן כדי להכיר טוב ורע. בני האדם לא ידעו להבחין ודמו לחיות ולעופות. ישבו בעמקים ובמערות ולא ידעו לעבוד את האדמה. בארץ היו פורענות ותוהו, והיין והיאנג התערבבו; בבהלה ובחיפזון באו במגע בלי לבחור זה את זה. אותות משונים הופיעו שוב ושוב, והדורות הבאים נחלשו. החכמים הפרידו את אופני החיים כדי שלא ילכדו אלה את אלה: חיות זכרים ונקבות הושמו בהרים ובמישורים; עופות זכרים ונקבות פוזרו ביערות ובביצות; יצורים משוריינים הושמו בנחלים ובעמקים. כך הנהיגו את בני האדם: בנו להם ערים וחומות, בפנים ערכו סמטאות ודרכים ומבחוץ שבילי שדות. לבעלים ולנשים, לגברים ולנשים, הקצו שדות ובתים וסידרו את משכניהם. הכינו להם מפות ורשימות והבחינו בין שמותיהם ומשפחותיהם. יסדו משרות ומינו פקידים, ועודדו בדרגות ובשכר. הלבישו אותם במשי ובקנבוס והזינו אותם בחמשת מיני הדגן. חרשו וכיסו את הזרעים, עדרו וניכשו. הפה קיבל את אשר אהב, העין את אשר יפה בעיניה והגוף את תועלתו. לפי זה, בלי כוח ומאמץ אין מגיעים לכך. לכן נאמר: אם עובד האדמה אינו מתאמץ, האסמים אינם מלאים; אם הסוחרים אינם מתאמצים, אינם משיגים רווח; אם הנשים אינן מתאמצות, האריגים והמשי אינם משובחים; אם אנשי המשרה אינם מפעילים כוח, מעמדם אינו נוצר; אם המצביא אינו מפעיל כוח, חייליו אינם נשמעים לפקודות; אם שליטי המדינות אינם מפעילים כוח, יסיימו את חייהם בלי שם. לכן נאמר: הכוח הוא ראשית המעשה, עקרון החלוקה וסדר הדברים. כל מה שמבקשים בכוח נמצא בו. אם המלך אינו סבור כך, האם לא שמע על תיבות ירקן ופסיון יחיד הבאים מהרי קוּן, ועל פניני הירח הבהיר הבאות מארבעת

הימים? חוצבים אבן ומבקעים צדפות, מעבירים ומוכרים בשוק; החכמים משיגים אותם ועושים אותם אוצר גדול. במקום האוצר הגדול נמצא בן השמיים. אם המלך מחשיב את עצמו אלים, אין מעשהו קשה מביקוע צדפה בים; אם הוא מחשיב את עצמו כופה, אין מעשהו עולה על חציבת אבן בהרי קון. הלוקח אינו אשם והשומר כאוצר אינו בצרה. כעת שליח הצב נתקל ברשת ונלכד בידי הדייג, הופיע בחלום וסיפר על עצמו. זה אוצר המדינה; ממה ידאג המלך?״[טז]

המלך יואן אמר: ״לא כך. שמעתי שהמוכיח הוא ברכה והמחניף הוא מזיק; שליט המקשיב לחנופה סכל ומבולבל. ואף על פי כן, פורענות אינה באה לשווא וברכה אינה מגיעה סתם. השמיים והארץ מאחדים צ׳י ומצמיחים מאה אוצרות. ליין וליאנג יש חלוקה שאינה נפרדת מארבע העונות; שנים־עשר חודשים, וימי מפנה השמש הם גבולם. החכם מבין אותם ולכן אין אסון לגופו; המלך הנאור משתמש בהם ואיש אינו מעז להונותו. לכן נאמר: כשבאה ברכה, האדם עצמו מוליד אותה; כשבאה פורענות, האדם עצמו מביא אותה לידי גמר. פורענות וברכה קשורות זו בזו, ועונש ומעלה הם זוג. החכם בוחן אותם כדי לדעת טובה ורעה. בימי ג׳יה וג׳ואו התחרו עם השמיים בהישגים, חסמו את הרוחות והאלים ולא הניחו להם לעבור. כבר אז היו חסרי דרך, ורבו השרים המחניפים. לג׳יה היה שר מחניף ושמו ג׳או ליאנג; לימד אותו לנהוג בלי דרך ועודד חמדנות זאבית. כלא את טאנג בשׁיה־טאי והרג את גואן לונג־פֶנג. הסובבים אותו חששו למות והחניפו בחשאי לידו. המדינה הייתה בסכנה

טז. [疆 נע כאן מכפייה למאמץ ולכוח, והמעבר הרטורי נשמר במקום לתרגם את כל ההופעות באותה מילה. 雉隻槓玉 הוא ניסוח קשה הנמסר בקריאת עבודה; אין מחליפים 隻 בזוג מן הפירוש. תיאור יצירת סדר החברה הוא טענת ויי פינג, לא עובדה אנתרופולוגית חדשה של המהדורה. פ' א.ת.]

כערמת ביצים, וכולם אמרו שאין פגע. הכריזו שתענוגיו יימשכו רבבות שנים, ויש שאמרו שאין להם קץ. חסמו את אוזניו ואת עיניו והשתתפו במרמתו ובטירופו. טאנג יצא לבסוף נגד ג׳יה; הוא מת ומדינתו אבדה. הקשיב לשריו המחניפים וספג לבדו את האסון. דברי הימים רשמו זאת, ועד היום אין שוכחים. לג׳ואו היה שר מחניף ושמו דזוֹאוֹ צ׳יאנג. התפאר בכישרון העין שלו ולימד אותו לבנות את מסדרון השן, עד שכמעט הגיע לשמיים; הייתה שם גם מיטת ירקן. כלי קרן קרנף וירקן, מקלות שנהב למאכל המרק. את לב החכם ביקע, ואת שוק הגיבור חתך. ג׳י־דזה חשש למות, פרע את שערו והעמיד פני משוגע. הרג את יורש העצר לי מג׳ואו וכלא את המלך ון, צ׳אנג. השליכו לחדר אבן, כדי שיעבור מלילה לבוקר. יין ג׳ינג הציל את חייו ונמלט עמו. נכנסו לאדמת ג׳ואו ומצאו את טאי־גונג וואנג. גייסו חיילים ואספו צבא ונלחמו בג׳ואו. המלך ון חלה ומת, ונשאו את גופתו במסע. יורש העצר פָּה תפס את הפיקוד וכונה המלך וו. נלחמו במוּ־יֶה והביסוהו מדרום להר חוּא. ג׳ואו לא גבר; הובס, נמלט ושב, וכיתרוהו במסדרון השן. התאבד באולם שׁוּאן; גופו מת ולא נקבר. ראשו נתלה בקורת המרכבה, וארבעה סוסים גררוהו. כשאני חושב שכך היה גורלו, מעיי כמים רותחים. האנשים האלה היו עשירים בכל הארץ ונכבדים עד למעלת בן השמיים, אך יהירים מאוד. לתשוקותיהם לא היה שובע; אהבו להתעלות במעשיהם, חמדו בעקשנות והתגאו. לא השתמשו בנאמנים ובאמינים אלא הקשיבו לשריהם המחניפים, והיו לצחוק בארץ. כעת מדינתי יושבת בין מדינות השליטים ואינה אף כשערת סתיו. אם אעשה מעשה שלא כראוי, לאן אוכל להימלט מאובדן?״[7]

ויי פינג השיב: ״לא כך. אף שנהר חה אלוהי וראוי, אינו מגיע למעלת הרי קוּן־לוּן; ואף שמקור נהר ג׳יאנג מסודר, אינו מגיע למעלת ארבעת הימים. ובכל זאת בני האדם חוטפים את אוצרותיהם ושליטי המדינות נאבקים עליהם עד שהמלחמה קמה. מדינות קטנות אובדות וגדולות מסתכנות; הורגים אבות ואחים, שובים נשים וילדים, מחריבים מדינות ומוחקים מקדשים כדי להתחרות על האוצר הזה. קרבות והתקפות ומאבקים — זו אלימות וכפייה. לכן נאמר: משיגים באלימות ובכוח, אך שולטים בסדר תרבותי; אין להתנגד לארבע העונות, ויש לקרב אנשים ראויים. משתנים עם היין והיאנג, והרוחות והאלים נעשים שליחים; מתקשרים לשמיים ולארץ ונעשים חבריהם. שליטי המדינות נכנעים והעם שמח מאוד. המדינה שקטה ושלווה ומתחילה מחדש עם העולם. טאנג וו נהגו כך וזכו למעלת בן השמיים; דברי הימים רשמו זאת ככלל וסדר. המלך אינו מציג את עצמו כטאנג וּוּ אלא משווה את עצמו לג׳יה ולג׳ואו. ג׳יה וג׳ואו נהגו באלימות ובכפייה ועשו זאת לדרך קבע. ג׳יה בנה בית רעפים וג׳ואו מסדרון שן. גבו משי ושרפוהו, והתאמצו לכלות את רכוש העם. הטילו מסים בלי מידה והרגו בלי גבול. הרגו אנשים ובהמות משׁשת המינים ועשו שק מעור; מילאו את השק בדמם, תלו אותו בעזרת אנשים וירו בו, להתחרות בכוח עם קיסר השמיים. הפכו ושיבשו את ארבע העונות וטעמו את הקורבנות לפני מאה הרוחות. כל מוכיח מת, והמחניפים היו לצדם. החכמים הסתתרו, והעם לא יכול היה לנוע. השמיים הביאו בצורת שוב ושוב, ובמדינה

יז. [נשמרים אי־דיוקים וסיפורים שונים על מות השליטים: 歷子太周, נשיאת גופת ון, תבוסת 紂 מדרום לחוא־שאן, 室宣 וגרירת הראש אינם מתוקנים לפי פרקי שׁיה, יין וג׳ואו. 兢陰 הוא שם האדם יין ג׳ינג לפי הגלוסה, לא תיאור חשאי בלבד. 明至昔以將 הוא ניסוח קשה הנמסר בקריאת מעבר מלילה לבוקר בלי להמציא עונש נוסף.郎象 ו箸象 נמסרים במסדרון שן ומקלות שנהב בקריאות עבודה. פ' א.ת.]

רבו אותות משונים. תולעים מזיקות הופיעו מדי שנה וחמשת מיני הדגן לא צמחו. העם לא היה בטוח במקומו, והרוחות והאלים לא קיבלו את הקורבנות. רוחות סערה קמו מדי יום והצהריים חשכו. השמש והירח לקו יחד וכבו בלי אור; הכוכבים התרוצצו בבלבול וכל סדרם נקטע. לפי זה, כיצד יכלו להחזיק מעמד זמן רב? גם בלי טאנג וו כבר הגיע זמנם לאבד. לכן טאנג תקף את ג׳יה והמלך וו גבר על ג׳ואו: הזמן גרם לכך. נעשו בני השמיים וצאצאיהם המשיכו אחריהם; כל חייהם לא נשאו אשמה, והדורות הבאים משבחים אותם עד היום בלי לחדול. כולם פעלו בזמן הנכון, ראו את המצב והפעילו כוח, ולכן יכלו לזכות בקיסרות ובמלוכה. כעת הצב הוא אוצר גדול: הוא משמש לחכם ונמסר למלך ראוי. אינו משתמש בידיים וברגליים; הרעם והברק מובילים אותו, הרוח והגשם מלווים אותו והמים הזורמים מניעים אותו. רק שליט בעל מעלה יכול לקבלו. כעת המלך בעל מעלה והאוצר הזה נקרה לו, אך הוא חושש ואינו מעז לקבלו. אם המלך ישלח אותו, ודאי תהיה אשמה לסונג. גם אם יתחרט אחר כך, כבר לא יוכל להשיג את הזמן.״[יח]

המלך יואן שמח מאוד. פנה אל השמש והודה, השתחווה פעמיים וקיבל. בחר יום, נטהר וצם; ג׳יה ויי הם הטובים ביותר. שחט פסיון לבן וכבשה שחורה, ושפך את דמם על הצב במרכז המזבח. פשט אותו בסכין, כשהגוף שלם ואינו נפגע. כיבדו בבשר מיובש וביין והניחו את בטנו ומעיו לרוחב. חזו בו בענפי ג׳ינג, והקפידו לשלוט בפצעיו. קווים הגיעו אל קווים וסימנים נפגשו בהצטלבות. נתנו לבעלי המלאכה לקרוא את האותות, וכל דבריהם התאמתו. המדינה זכתה

יח. [הסימנים המורשים [氓]（民）費 ו [王]（士）賢 גלויים בהערה; העברית הולכת אחר הקריאות שבסוגריים המרובעים בלי לטעון שהן תיקוני הפרויקט. שש בהמות הן מיני הבהמה המקובלים, לא בהכרח שישה פרטים. טיעון ויי פינג משאיר את תיאור ההרג ושק הדם במלואו, לא כמעשה המוצדק בידי המתרגם. פ' א.ת.]

לברכה ולאוצר כבד, והדבר נשמע בסביבותיה. הרגו בקר ולקחו את עורו, וציפו בו את עץ הטונג מג׳נג. כל העשבים והעצים הוקצו לתפקידיהם והפכו לשריון ולכלי מלחמה. בניצחונות ובכיבושים לא היה כמלך יואן. בימי המלך יואן היה ויי פינג שרו הראשי של סונג, וסונג הייתה המדינה החזקה ביותר — מכוח הצב.[יט]

לכן נאמר: כה אלוהי היה, שיכול היה להופיע בחלומו של המלך יואן, אך לא להוציא את עצמו מסל הדייג. כל עשר אמירותיו התאמתו, אך לא יכול היה להשלים את שליחותו לנהר חה ולשוב ולדווח לנהר ג׳יאנג. יכולתו אפשרה לאנשים לנצח במלחמה ולכבוש, אך לא להשתחרר בעצמו מן הסכין ולהימנע מפשיטה ומדקירה. בחוכמתו ידע מראש את אשר יופיע במהרה, אך לא יכול היה להשתיק את ויי פינג. כל מאה דבריו על מעשים היו שלמים, אך כשנגעו בו עצמו היה כבול. כשהזמן אינו נוח, מה תועיל חוכמה? לאדם הראוי יש קביעות, ולאיש המעשה יש נסיבות מזדמנות. לכן יש מה שהעין אינה רואה ויש מה שהאוזן אינה שומעת. גם אדם ראוי אינו יכול לצייר בעת ובעונה אחת בשמאלו ריבוע ובימינו מעגל; גם אור השמש והירח מוסתר לעיתים בעננים חולפים. יי נודע בקליעה אך לא השתווה לשִׁוּנג־צִ׳וּ ולפָנג־מֶן; יוּ נודע בתבונה ובחוכמה אך לא יכול היה לגבור על הרוחות והאלים. עמוד הארץ נשבר ולשמיים מלכתחילה אין קורות; איך אפשר אפוא לדרוש מן האדם שלמות? קונפוציוס שמע זאת ואמר: ״הצב האלוהי יודע טובה ורעה, אך עצמותיו

יט. [ההרג, הפשיטה והקביעה ש״הגוף שלם״ נשמרים יחד בלי לרכך את האלימות או ליישב את הניסוח.帮 שבבסיס נמסר כעור בקר לפי 革 בבקרת הפירוש והקשר ציפוי העץ; אין מתקנים את הסינית בלי עד מודפס.荊 ו桐 נשארים שמות צמחים בקריאות עבודה, לא זיהויים בוטניים סופיים. 乙甲 הם גזעי ימים במחזור, לא חודשי השנה. פ׳ א.ת.]

חלולות ויבשות. השמש מייצגת מעלה ושולטת בארץ, אך מושפלת בידי העורב בעל שלוש הרגליים. הירח מייצג עונש ומסייע כשר, אך נאכל בידי הקרפדה. הקיפוד מושפל בידי העקעק; נחש טָנג רוחני, אך מסתכן בידי ג׳־צ׳וּ. לבמבוק מבחוץ פרקים וסדר, אך תוכו חלול וריק. האורן והברוש הם ראשי כל העצים, אך שומרים על שערים ועל כניסות. גזעי הימים וענפיהם אינם שלמים, ולכן יש ‘בודד’ ו‘ריק’. בזהב יש פגמים ובירקן לבן יש מומים. יש מעשים מהירים ויש איטיים; יש דברים כבולים ויש נשענים; ברשת יש מקומות צפופים ויש מרווחים. יש דברים שבהם אדם נכבד ויש שבהם הוא פחות. מה אפשר להתאים לגמרי? כיצד יכול דבר להיות שלם? גם השמיים אינם שלמים, ולכן בעולם, כשבונים בית, משאירים שלושה רעפים בלי להשלים ומעמידים אותו כך, כדי להיענות לשמיים. מתחת לשמיים יש מדרגות; הדברים נולדים דווקא כשאינם שלמים.״[כ]

מאסטר צ׳ו אומר: הדייג הרים את הרשת והשיג את הצב האלוהי, והצב הופיע בעצמו בחלומו של המלך יואן מסונג. המלך יואן זימן את מלומד החצר ויי פינג וסיפר לו על מראה הצב בחלום; פינג סובב את לוח החיזוי, קבע את השמש והירח, חילק את המדידות והמשקולות ובחן טובה ורעה. בחיזויו מצא שהצב תואם לתיאור הדבר, והפציר במלך להשאיר את הצב האלוהי כאוצר גדול למדינה — יפה הדבר. בימי קדם היו מזכירים בהכרח את הצב בעת החיזוי

כ. [המספר מציג במפורש את אי־יכולת הצב להגן על עצמו למרות ידיעותיו; אין מוחקים את המתח. 且即 נשמר בשם עבודה ג׳־צ׳ו בלי להכריע בין זיהויי בעלי החיים שבפירוש. 虛孤 נמסר כמונחי לוח ״בודד״ ו״ריק״, לא כבדידות נפשית. שלושת הרעפים החסרים נשמרים. המובאה המיוחסת לקונפוציוס טעונה בירור מקור, ואינה מוצגת כאמירה מאומתת בחיבור אחר. במשל על ציור הריבוע והמעגל נוספה ״בעת ובעונה אחת״ להבהרת הניגוד בין שתי פעולות מקבילות; אין הכוונה שאדם אינו יכול לצייר כל צורה לחוד. פ׳ א.ת.]

במקלות בשל שמו הטוב; מנהג זה עתיק. מסרתי את הדברים ועשיתי מהם סיפור.[כא]

החודש האחד־עשר; החודש השנים־עשר; החודש הראשון; החודש השני; החודש השלישי. שער אמצעי: הפנימי גבוה והחיצוני נמוך. החודש הרביעי: הראש מורם והרגל פתוחה; מכונסת ופתוחה; הראש כפוף וגדול. החודש החמישי: אות רוחבי טוב; הראש כפוף וגדול. החודש השישי; החודש השביעי; החודש השמיני; החודש התשיעי; החודש העשירי.[כב]

באיסורי החיזוי נאמר: בדזה, בחאי ובשׁוּ אין לחזות ואין להרוג צב. בצוהריים, כמו לאחר האוכל, חוזים. בדמדומי הערב אות הצב מעורפל, ואין לחזות. בגָנג ובשׁין אפשר להרוג וגם לקדוח בו. בראשית כל חודש מטהרים את הצב: תחילה רוחצים אותו במים צלולים, מטהרים בביצה, ואז מחזיקים בו וממשיכים כך כמנהג קבוע. אם אדם כבר חזה ולא פגע במטרה, מטהרים בביצה; עומדים ופונים מזרחה, צורבים בענפי ג׳ינג או בעץ קשה, ומורים עליו שלוש פעמים בביצת אדמה. מחזיקים את הצב ומקיפים אותו בביצה, ומברכים: ״היום טוב; בזהירות, בדגן, בביצה, בעץ הצריבה ובצהוב, אני מסלק מן הרוח־הירקן את אשר אינו מבשר טובה.״ רוח־הירקן חייב להיות נאמן וכנה, לדעת את טיב כל העניינים; כל אותותיו המובחנים ניתנים לקריאה. אם אינו

כא. [曰生先褚 חוזר כאן במפורש, ומסגרת תוספת צ׳ו אינה חוזרת לסימה צ׳יין. ״יפה הדבר״ משקף את שבח צ׳ו לעצת פינג, לא הסכמה של המתרגם עם הרג הצב. הרצף הטכני הבא נשמר כחומר נמסר אף כשהוא חוזר וסותר. פ' א.ת.]

כב. [נשמר סדר החודשים כפי שבבסיס, לא הסדר השונה שבבקרת הפירוש. זה רצף של שמות חודשים וצורות אות, ולא טבלת התאמות משוחזרת. 内 ו外 בהוראות הבאות הם חלקי אות הסדק, לא תנועות גופו של צב חי; 肶 נמסר כרגל מכונסת לפי הגלוסה. תרשים שלא מצוי בטקסט אינו מומצא. פ' א.ת.]

נאמן ואינו כן, שורפים את רוח־הירקן ומפזרים את אפרו כדי להזהיר את הצב הבא. בחיזוי חייבים לפנות צפונה, ושריון הצב חייב להיות צ״ה ושני צון.[כג]

בחיזוי צורבים תחילה את הקדח באמצעות מקום האש; לאחר שצורבים בתוכו, צורבים גם את ראש הצב, שלוש פעמים בכל אחד. שוב צורבים באמצע הקדח, וזה נקרא ״יישור הגוף״, וצורבים את הראש, וזה נקרא ״יישור הרגל״, שלוש פעמים בכל אחד. אחר כך מקיפים את הצב שלוש פעמים במקום האש ומברכים: ״השאילנו את כוחך, אדון רוח־הירקן. אדון רוח־הירקן, בענף ג׳ינג אני צורב את ליבך ומורה לך לדעת מראש. אתה עולה בשמיים ויורד בתהום; בין הרוחות ושיטות המספר אין נאמן כמוך. היום יום טוב; נעשה חיזוי טוב אחד. פלוני מבקש לחזות בעניינו של פלוני. אם ישיג — ישמח; אם לא ישיג — יתחרט. אם ישיג, יתפתח לעברי גוף ארוך וגדול, הראש והרגל יתכנסו וייכנסו ויהיו כולם בצמדים עליונים. אם לא ישיג, יתפתח לעברי גוף שנקטע ונשבר; האמצעי והחיצוני לא יתאימו, והראש והרגל ייעלמו.״[כד]

ברכת החיזוי בצב הרוחני אומרת: ״השאילנו את כוחך, צב רוחני. חמשת השמאנים וחמש הרוחות אינם כרוח הצב האלוהי, היודע מתי אדם מת ומתי אדם חי. לפלוני חיזוי טוב, ופלוני מבקש דבר פלוני. אם ישיג, הראש ייראה

כג. [戌亥子 הם ענפי ימים וגנג ושין הם גזעים; אין להופכם לשעות מודרניות.土 ,已食如中日 卵 וּ黃煞卵粱 הם ניסוחים קשים הנמסרים בקריאות עבודה; שני הפירושים העתיקים חלוקים בפרטי הצבע והצריבה. ״רוח־הירקן״ הוא כינוי הצב בטקס, לא אבן שמחליפה אותו. ההוראות הן מסורת חיזוי ולא המלצת המהדורה. פ' א.ת.]

כד. [造 נקרא בהקשר כמקום האש לפי גלוסת 竈音, לא כפועל ״ליצור״. שלוש הפעולות בכל שלב ושלושת הסיבובים נשמרים. 偶上皆人收足首 וּ數靈諸 הם ניסוחים טכניים לא ודאיים הנמסרים בקריאת עבודה בלי להוסיף 箭 מן עד הפירוש.אין מתקנים 足正 ל止正. פ' א.ת.]

והרגל תיפתח, והפנימי והחיצוני יתאימו; אם לא ישיג, הראש יורם והרגל תתכנס, והפנימי והחיצוני יישמטו מעצמם. אפשר להשיג קריאת אות.״[כה]

בחיזוי על חולה מברכים: ״כעת פלוני חולה קשה. אם ימות, הראש נפתח למעלה, הפנימי והחיצוני מזעזעים זה את זה ופרקי הגוף נשברים; אם לא ימות, הראש מורם והרגל מכונסת.״ בחיזוי על גורם רוחני למחלה אומרים: ״כעת, אם יש גורם רוחני למחלה אין אות גלוי, ואם אין גורם רוחני יש אות גלוי. אות שבאמצע מורה על גורם רוחני פנימי; גורם רוחני חיצוני ניכר בחיצוני.״[כו]

חוזים אם הכלוא יצא או לא. אם לא יצא — אות רוחבי טוב יציב; אם יצא — הרגל פתוחה, הראש מורם ויש חיצוני.[כז]

חוזים על בקשת רכוש ומה ראוי להשיג. אם ישיג — הראש מורם, הרגל פתוחה והפנימי והחיצוני מתאימים. אם לא ישיג — אות גלוי, ראש מורם ורגל מכונסת.

חוזים על מכירה או קנייה של עבדים ושפחות, סוסים ובקר. אם ישיג — הראש מורם, הרגל פתוחה והפנימי והחיצוני מתאימים. אם לא ישיג — הראש מורם והרגל מכונסת, אות גלוי או אות רוחבי טוב יציב.[כח]

כה. [נשמרים חמשת השמאנים וחמש הרוחות כשתי קבוצות. הסיום 可得占 נמסר בנפרד משתי תוצאות הבקשה ואינו הופך את שתיהן לאות הצלחה. פ' א.ת.]

כו. [呈 ו崇 נמסרים כאות גלוי וכגורם רוחני, לא כתסמין רפואי וכאבחנה מאומתת. שתי ברכות החיזוי שבבלוק מובחנות; אין מאחדים את שאלת המוות ואת שאלת הגורם למחלה. פ' א.ת.]

כז. [安吉横 הוא שם צורת אות, כאן ״אות רוחבי טוב יציב״; ״טוב״ בשם אינו מבטיח תוצאה טובה בכל שאלה. אין מחליפים את תוצאת אי־השחרור בשחרור. פ' א.ת.]

חוזים על תקיפת שודדים: כך וכך אנשים התאספו במקום פלוני, וכעת פלוני מוביל כך וכך חיילים לתקפם. אם עתידים לנצח — הראש מורם, הרגל פתוחה, הגוף ישר, הפנימי מקושת מעצמו והחיצוני נמוך. אם לא ינצחו — הרגל מכונסת, הראש מורם, הגוף והראש, הפנימי נמוך והחיצוני גבוה.[כט]

חוזים בשאלה אם ראוי לצאת לדרך או לא. אם ייצא — הראש והרגל פתוחים. אם לא ייצא — הרגל מכונסת והראש מורם, או אות רוחבי טוב יציב; ביציבות לא ייצא.

חוזים אם היוצאים לתקוף שודדים יראו אותם או לא. אם יראו — הראש מורם, הרגל מכונסת ויש חיצוני. אם לא יראו — הרגל פתוחה והראש מורם.[ל]

חוזים אם היוצאים לארוב לשודדים יראו אותם או לא. אם יראו — הראש מורם, הרגל מכונסת, הכינוס גובר ויש חיצוני. אם לא יראו — הרגל פתוחה והראש מורם.[לא]

חוזים על שמועה שהשודדים באים: יבואו או לא. אם יבואו — החיצוני גבוה והפנימי נמוך, הרגל מכונסת והראש מורם. אם לא יבואו — הרגל פתוחה והראש מורם, או אות רוחבי טוב יציב; המועד ייקבע לפי סדרו.[לב]

כח. [妾臣 נמסר כעבדים ושפחות בסדרת עסקאות לצד בעלי החיים, לא כשרים ופילגשים בחצר. 若 מסמן חלופה בין צורות אות. פ' א.ת.]

כט. [נשמרים המקומות הריקים של מספר השודדים, מספר החיילים ושם המוביל. 自橋 נמסר כקשת בקריאת צורת הסדק; 首身 אינו מתוקן לחלופת 簡 שבפירוש. פ' א.ת.]

ל. [השאלה היא מפגש עם השודדים, לא תוצאת הניצחון שבפסקה 30. התבניות הדומות אינן מאוחדות. פ' א.ת.]

לא. [盜候 נמסר כמארב או תצפית, לא כתקיפה שכבר התרחשה. 肹勝 נמסר ככינוס גובר בקריאת עבודה. פ' א.ת.]

חוזים על מעבר והחלפת משרה: יעזוב או לא. אם יעזוב — הרגל פתוחה, יש כינוס בחיצוני והראש מורם. אם לא יעזוב, יעזוב מעצמו — אז הרגל מכונסת, אות גלוי או אות רוחבי טוב יציב.[לג]

חוזים אם הישארות במשרה תבשר טובה או לא. אם טובה — אות גלוי וגוף ישר, או אות רוחבי טוב יציב. אם אינה טובה — פרקי הגוף נשברים, הראש מורם והרגל פתוחה.

חוזים אם הישיבה בבית ובמשפחה תבשר טובה או לא. אם טובה — אות גלוי וגוף ישר, או אות רוחבי טוב יציב. אם אינה טובה — פרקי הגוף נשברים, הראש מורם והרגל פתוחה.

חוזים אם יבול הדגן יבשיל במהלך השנה או לא. אם יבשיל — הראש מורם והרגל פתוחה, הפנימי והחיצוני מקושתים מעצמם והחיצוני נשמט מעצמו. אם לא יבשיל — הרגל מכונסת, הראש מורם ויש חיצוני.[לד]

חוזים אם תהיה מגפה בעם במהלך השנה או לא. אם תהיה — הראש מורם והרגל מכונסת, ובפרקי הגוף יש חיצוני חזק. אם לא תהיה — הגוף ישר, הראש מורם והרגל פתוחה.[לה]

לב. [次自之期 הוא ניסוח קשה בסיום, הנמסר בקריאת סדר מועדים בלי להוסיף יום מסוים. פ' א.ת.]

לג. [הרצף 去，自去不 נשמר כקושי ולא מתוקן לתנאי עקיב חדש. 肹有開足 משלב פתיחה וכינוס, והמתח אינו מושמט. פ' א.ת.]

לד. [垂自外橋外自内外 משלב תיאור קשת ותיאור שמיטה בחיצוני; שניהם נשמרים בלי לתקן את החזרה על 外. פ' א.ת.]

לה. [外彊有節身 נמסר כחיצוני חזק בפרקי הגוף בקריאת עבודה. זו מסורת חיזוי, לא כלל אבחון מגפה. פ' א.ת.]

חוזים אם תהיה מלחמה במהלך השנה או לא. אם לא תהיה — אות גלוי או אות רוחבי טוב יציב. אם תהיה — הראש מורם והרגל פתוחה, והגוף יוצר בחיצוני צורה חזקה.[לו]

חוזים אם פגישה עם אדם רם־מעלה תבשר טובה או לא. אם טובה — הרגל פתוחה והראש מורם, הגוף ישר והפנימי מקושת מעצמו. אם אינה טובה — הראש מורם, פרקי הגוף נשברים, הרגל מכונסת ויש חיצוני, או שאין אות דייג.[לז]

חוזים אם בקשת פגישה מאדם תתקבל או לא. אם תתקבל — הראש מורם, הרגל פתוחה והפנימי מקושת מעצמו. אם לא תתקבל — הראש מורם, הרגל מכונסת ויש חיצוני.

חוזים אם מרדף אחר אדם נמלט יביא ללכידתו או לא. אם יילכד — הראש מורם, הרגל מכונסת והפנימי והחיצוני מתאימים. אם לא יילכד — הראש מורם והרגל פתוחה, או אות רוחבי טוב יציב.[לח]

חוזים אם דיג וציד יניבו שלל או לא. אם יניבו — הראש מורם, הרגל פתוחה והפנימי והחיצוני מתאימים. אם לא יניבו — הרגל מכונסת והראש מורם, או אות רוחבי טוב יציב.

לו. [情外作身 הוא תיאור צורת אות קשה; העברית אינה משלימה ממנו כיוון צבאי או מספר חיילים. פ' א.ת.]

לז. [漁無 נמסר בהקשר כאי־הופעת אות הדייג הנקרא 人漁 בהמשך, בקריאת עבודה ולא כתיקון סינית. פ' א.ת.]

לח. [הכינוס מבשר כאן לכידת נמלט, בניגוד לתוצאת בקשת רכוש; אין מאחדים תוצאות לפי צורת הרגל בלבד. פ' א.ת.]

חוזים אם הנוסע יפגוש שודדים או לא. אם יפגוש — הראש מורם והרגל פתוחה, פרקי הגוף נשברים, החיצוני גבוה והפנימי נמוך. אם לא יפגוש — אות גלוי.

חוזים אם ירד גשם או לא. אם ירד — הראש מורם ויש חיצוני, החיצוני גבוה והפנימי נמוך. אם לא ירד — הראש מורם והרגל פתוחה, או אות רוחבי טוב יציב.

חוזים אם לאחר הגשם יתבהרו השמיים או לא. אם יתבהרו — אות גלוי, רגל פתוחה וראש מורם. אם לא יתבהרו — אות רוחבי טוב.[לט]

שמו: "אות רוחבי טוב יציב". בחיזוי על מחלה: החולה הקשה לא ימות בתוך יום; מי שאינו חולה קשה יחלים ביום החיזוי ולא ימות. כלוא על עבירה חמורה לא יצא; על עבירה קלה יצא במהרה. אם עבר יום ולא יצא, יישאר זמן רב בלי פגיעה. בבקשת רכוש או בקניית עבדים ושפחות, סוסים ובקר, ישיג במהרה בתוך יום; אחרי יום לא ישיג. היוצא לא ייצא. הבא יגיע במהרה; אם לא הגיע עד לאחר זמן הארוחה, לא יבוא. לתקיפת שודדים לא ייצא, ואם ייצא לא יפגוש; השודדים ששמע עליהם לא יבואו. לא יעבור למשרה אחרת. הישארות במשרה ובבית מבשרת טובה. היבול לא יבשיל. בשאלת מגפה אין מחלה. אין מלחמה בשנה. לפגישה עם אדם ייצא; אם לא ייצא לא ישמח. לבקשת פגישה לא ייצא ולא ישיג. במרדף אחר נמלט ובדיג וציד לא ישיג. בדרך לא יפגוש שודדים. בשאלת גשם — לא ירד; בשאלת התבהרות — לא יתבהר.[מ]

לט. [שאלת הגשם ושאלת הפסקתו נשמרות בנפרד; 霽 אינו מתורגם כאן כגשם חדש. פ' א.ת.]

מ. [環 נמסר בסדרה כ"במהרה" בקריאת עבודה, לא כמשך אחיד של יום; כאן היום וזמן הארוחה מפורשים בנפרד. 喜不行，見人行 נשמר בקריאת יציאה לפגישה, בלי לייחס לאות תמיד שמחה או שחרור. פ' א.ת.]

שמו: ״אות גלוי״. החולה לא ימות. הכלוא יצא. היוצא ייצא. הבא יבוא. בקנייה בשוק ישיג. במרדף אחר נמלט יצליח; אחרי יום לא יצליח. כששואלים על מי שכבר יצא לדרך — לא יגיע.[מא]

שמו: ״עמוד חודר״. בחיזוי על מחלה — לא ימות. הכלוא יצא. היוצא ייצא. הבא יבוא. בקנייה בשוק לא ישיג. המודאג לא ידאג. במרדף אחר נמלט לא ישיג.[מב]

שמו: ״ראש מורם ורגל מכונסת, יש פנימי ואין חיצוני״. בחיזוי על מחלה: גם החולה הקשה לא ימות. הכלוא ישוחרר. בבקשת רכוש או בקניית עבדים ושפחות, סוסים ובקר, לא ישיג. היוצא ישמע דברים ולא ייצא. הבא לא יבוא. השודדים ששמע עליהם לא יבואו. ישמע דברים ולא יגיע. בשינוי משרה ישמע דברים ולא יעבור. במשרה יהיו דאגות; בבית אסונות רבים. היבול יבשיל במידה בינונית. במגפה יהיו חולים רבים. בשנה תהיה מלחמה; ישמע דברים ולא יפתח. פגישה עם רם־מעלה מבשרת טובה. לבקשת פגישה לא ייצא; אם ייצא לא יזכה לדברים טובים. במרדף אחר נמלט, ובדיג וציד, לא ישיג. בדרך לא יפגוש שודדים. בשאלת גשם — לא ירד הרבה; בשאלת התבהרות — לא יתבהר. לכן בכל מילות הרישום ההן כתוב ״ראש בְּיי״. שאלתי על כך; אמרו: ״ביי פירושו מורם.״ לכן קבעתי ״מורם״. זו רשומה פרטית.[מג]

שמו: ״ראש מורם ורגל מכונסת, יש פנימי ואין חיצוני״. בחיזוי על מחלה: גם החולה הקשה לא ימות. הכלוא לא יצא. בבקשת רכוש או בקניית עבדים

מא. [היציאה לדרך והגעה של אדם שכבר נסע הן שאלות שונות. אין הופכים 到不者行問 ל״היוצא לא ייצא״ כדי ליישב את הרשומה. פ' א.ת.]

מב. [徹柱 הוא שם צורת אות הנמסר בתרגום עבודה; אין משחזרים לו תרשים או זווית מדויקת. פ' א.ת.]

ושפחות לא ישיג. היוצא לא ייצא. הבא לא יבוא. בתקיפת שודדים לא יראה אותם. בשמועה על בוא שודדים הפנימי מזדעזע מעצמו — לא יבואו. לא יעבור משרה. הישיבה במשרה ובבית מבשרת טובה. היבול לא יבשיל. במגפה תהיה מחלה קשה. בשנה לא תהיה מלחמה. פגישה עם רם־מעלה מבשרת טובה. בבקשת פגישה ובמרדף אחר נמלט לא ישיג. רכוש אבד: הרכוש לא יֵצא ויושג. בדיג וציד לא ישיג. בדרך לא יפגוש שודדים. בשאלת גשם — לא ירד; בשאלת התבהרות — לא יתבהר. רעה.[מד]

שמו: ״אות גלוי, ראש מורם ורגל מכונסת״. בחיזוי על מחלה — לא ימות. הכלוא עדיין לא יצא. בבקשת רכוש או בקניית עבדים ושפחות, סוסים ובקר, לא ישיג. היוצא לא ייצא. הבא לא יבוא. בתקיפת שודדים לא ייפגשו. השודדים ששמע עליהם לא יבואו. לא יעבור משרה. הישיבה במשרה לאורך זמן מביאה דאגות רבות; הישיבה בבית אינה מבשרת טובה. היבול לא יבשיל. העם יחלה במגפה. בשנה אין מלחמה. פגישה עם רם־מעלה אינה מבשרת טובה. בקשת פגישה לא תיענה. בדיג וציד ישיג מעט. בדרך לא יפגוש שודדים. בשאלת גשם — לא ירד; בשאלת התבהרות — לא יתבהר. אינו מבשר טובה.[מה]

שמו: ״אות גלוי, ראש מורם ורגל פתוחה״. בחיזוי על מחלה — המחלה קשה והחולה ימות. הכלוא יצא. בבקשת רכוש או בקניית עבדים ושפחות, סוסים

מג. [נשמרת ההערה הטקסטואלית הפרטית על 備首 ,字莫 ו仰者備, לא מיוחסת כהכרעת תעתיק של הפרויקט. 徒官 אינו מתוקן לזֵי בסינית. 開不言聞 נמסר בקריאת עבודה בלי להשלים מה לא נפתח. החיזוי על שחרור מובחן מן אי־השחרור ברשומה הבאה בעלת אותו שם. 執中 נמסר כהבשלה במידה בינונית: נשמרת פעולת ההבשלה שב־執, ולא רק הערכה כללית של היבול. פ' א.ת.]

ובקר, לא ישיג. היוצא ייצא. הבא יבוא. בתקיפת שודדים לא יראה אותם. השודדים ששמע עליהם לא יבואו. יעבור משרה ולא יישאר בה זמן רב. הישיבה בבית אינה מבשרת טובה. היבול לא יבשיל. תהיה מגפה אך מעטה. בשנה אין מלחמה. בפגישה עם רם־מעלה — לא יראה, טובה. בבקשת פגישה, במרדף אחר נמלט ובדיג וציד לא ישיג. בדרך יפגוש שודדים. בשאלת גשם — לא ירד; בשאלת התבהרות — טובה מעטה.[מז]

שמו: ״ראש מורם ורגל מכונסת״. בחיזוי על מחלה — לא ימות. הכלוא יישאר זמן רב בלי פגיעה. בבקשת רכוש או בקניית עבדים ושפחות, סוסים ובקר, לא ישיג. היוצא לא ייצא. לתקיפת שודדים לא ייצא. הבא יבוא. השודדים ששמע עליהם יבואו. בשינוי משרה ישמע דברים ולא יעבור. הישיבה בבית אינה מבשרת טובה. היבול לא יבשיל. תהיה מגפה מעטה. בשנה אין מלחמה. המבקש לראות רם־מעלה יראהו. בבקשת פגישה, במרדף אחר נמלט ובדיג וציד לא ישיג. בדרך יפגוש שודדים. בשאלת גשם — לא ירד; בשאלת התבהרות — לא יתבהר. טובה.[מז]

שמו: ״ראש מורם ורגל פתוחה, יש פנימי״. בחיזוי על חולה — ימות. הכלוא יצא. בבקשת רכוש או בקניית עבדים ושפחות, סוסים ובקר, לא ישיג. היוצא

מד. [השם זהה לפסקה 51, אך התוצאות שונות; הרשומות נשמרות בנפרד. 得出不財物 נמסר בקריאת עבודה של רכוש שאינו יוצא וניתן להשיגו; אין מוחקים 得 כדי ליצור שלילה עקיבה. פ' א.ת.]

מה. [נשמר ההבדל בין אי־השגה ברכוש לבין שלל מועט בדיג וציד. פ' א.ת.]

מו. [瓶病 נמסר כמחלה קשה לפי 篤 בעד הפירוש, אך 瓶 נשמר בסינית עד בדיקת עד מודפס. 吉見不人貴見 נמסר כאי־ראייה ואחריה ״טובה״ בקריאת עבודה, לא מוחלף בשקט ב״לא טובה״. פ' א.ת.]

מז. [״טובה״ בסיום נשמרת למרות מפגש השודדים ואי־הצלחות אחרות; אין הופכים אותה לשיפוט מסכם עקיב. פ' א.ת.]

ייצא. הבא יבוא. לתקיפת שודדים ייצא אך לא יראה אותם. השודדים ששמע עליהם לא יבואו. יעבור משרה ולא יישאר בה זמן רב. הישיבה בבית אינה מבשרת טובה. היבול יבשיל. תהיה מגפה אך מעטה. בשנה אין מלחמה. פגישה עם רם־מעלה אינה מבשרת טובה. בבקשת פגישה, במרדף אחר נמלט ובדיג וציד לא ישיג. בדרך לא יפגוש שודדים. הגשם יתבהר. התבהרות — טובה מעטה; אי־התבהרות — טובה.[מח]

שמו: ״אות רוחבי טוב, הפנימי והחיצוני מקושתים מעצמם״. בחיזוי על מחלה — ביום החיזוי לא יחלים וימות. הכלוא נטול האשמה יצא. בבקשת רכוש או בקניית עבדים ושפחות, סוסים ובקר, ישיג. היוצא ייצא. הבא יבוא. בתקיפת שודדים ייפגשו ויילחמו בשוויון. השודדים ששמע עליהם יבואו. יעבור משרה. הישיבה בבית מבשרת טובה. היבול יבשיל. בשאלת מגפה אין מחלה. בשנה אין מלחמה. בפגישה עם רם־מעלה, בבקשת פגישה, במרדף אחר נמלט ובדיג וציד ישיג. בדרך יפגוש שודדים. הגשם יתבהר; התבהרות הגשם מבשרת טובה גדולה.[מט]

שמו: ״אות רוחבי טוב, הפנימי והחיצוני טובים מעצמם״. בחיזוי על מחלה — החולה ימות. הכלוא לא יצא. בבקשת רכוש, בקניית עבדים ושפחות, סוסים ובקר, במרדף אחר נמלט ובדיג וציד, לא ישיג. היוצא לא יבוא. בתקיפת שודדים לא ייפגשו. השודדים ששמע עליהם לא יבואו. יעבור משרה; הישיבה במשרה מביאה דאגות. הישיבה בבית, הפגישה עם רם־מעלה ובקשת פגישה

מח. [הגשם המתבהר, טובה מעטה וטובה באי־התבהרות נשמרים כולם. אין מאחדים זאת עם נוסחת האות הדומה בפסקה 54. פ' א.ת.]

מט. [等交合 נמסר כמפגש וקרב שקול בקריאת עבודה, לא כניצחון ודאי. 出罪毋 נמסר כאי־אשמה ושחרור, לא כשחרור כל כלוא. פ' א.ת.]

אינן מבשרות טובה. היבול לא יבשיל. העם יחלה במגפה. בשנה אין מלחמה. בדרך לא יפגוש שודדים. בשאלת גשם — לא ירד; בשאלת התבהרות — לא יתבהר. אינו מבשר טובה.[נ]

שמו: ״הדייג״. בחיזוי על חולה — מחלתו קשה אך לא ימות. הכלוא יצא. בבקשת רכוש, בקניית עבדים ושפחות, סוסים ובקר, בתקיפת שודדים, בבקשת פגישה, במרדף אחר נמלט ובדיג וציד, ישיג. היוצא ייצא ויבוא. השודדים ששמע עליהם לא יבואו. לא יעבור משרה. הישיבה בבית מבשרת טובה. היבול לא יבשיל. העם יחלה במגפה. בשנה אין מלחמה. פגישה עם רם־מעלה מבשרת טובה. בדרך לא יפגוש שודדים. בשאלת גשם — לא ירד; בשאלת התבהרות — לא יתבהר. טובה.[נא]

שמו: ״ראש מורם ורגל מכונסת, הפנימי גבוה והחיצוני נמוך״. בחיזוי על מחלה — המחלה קשה אך לא ימות. הכלוא לא יצא. בבקשת רכוש, בקניית עבדים ושפחות, סוסים ובקר, במרדף אחר נמלט ובדיג וציד, ישיג. היוצא לא ייצא. הבא יבוא. בתקיפת שודדים ינצח. לא יעבור משרה. במשרה יש דאגה אך אין פגיעה. בבית דאגות ומחלות רבות. היבול יבשיל בשפע. העם יחלה במגפה. בשנה תהיה מלחמה שלא תגיע. פגישה עם רם־מעלה ובקשת פגישה אינן מבשרות טובה. בדרך יפגוש שודדים. בשאלת גשם — לא ירד; בשאלת התבהרות — לא יתבהר. טובה.[נב]

נ. [吉自 נשמר כ״טובים מעצמם״ ולא מתוקן ל來不者行 .橋自 נמסר כ״היוצא לא יבוא״, לא מוחלף באי־יציאה. השם אינו גובר על מסקנת 吉不. פ' א.ת.]

נא. [人漁 הוא שם צורת אות, לא דייג חדש המצטרף לסיפור המלך. 徒不 נשמר בסינית ולא מתוקן ל徙. פ' א.ת.]

נב. [המלחמה קיימת אך אינה מגיעה; אין הופכים 至不兵有 ל״אין מלחמה״. פ' א.ת.]

שמו: ״אות רוחבי טוב, למעלה יש הרמה ולמטה עמוד״. המחלה תימשך זמן רב אך לא ימות. הכלוא לא יצא. בבקשת רכוש, בקניית עבדים ושפחות, סוסים ובקר, במרדף אחר נמלט ובדיג וציד, לא ישיג. היוצא לא ייצא. הבא לא יבוא. לתקיפת שודדים לא ייצא, ואם ייצא לא יראה אותם. השודדים ששמע עליהם לא יבואו. לא יעבור משרה. הישיבה בבית והפגישה עם רם־מעלה מבשרות טובה. היבול יבשיל בשפע. העם יחלה במגפה. בשנה אין מלחמה. בדרך לא יפגוש שודדים. בשאלת גשם — לא ירד; בשאלת התבהרות — לא יתבהר. טובה גדולה.

שמו: ״אות רוחבי טוב, יו־יאנג״. בחיזוי על מחלה — לא ימות. הכלוא לא יצא. בבקשת רכוש או בקניית עבדים ושפחות, סוסים ובקר, גם אם יגיע לא ישיג. היוצא לא ייצא. הבא לא יבוא. לתקיפת שודדים לא ייצא, ואם ייצא לא יראה אותם. השודדים ששמע עליהם לא יבואו. לא יעבור משרה. הישיבה במשרה ובבית והפגישה עם רם־מעלה מבשרות טובה. היבול יבשיל. תהיה מגפה בשנה, אך אין מלחמה. בבקשת פגישה ובמרדף אחר נמלט לא ישיג. גם בהגעה לדיג וציד לא ישיג. בדרך לא ישיג; בדרך לא יפגוש שודדים. בשאלת התבהרות הגשם — לא יתבהר. טובה מעטה.[נג]

שמו: ״אות רוחבי טוב, למטה עמוד״. בחיזוי על מחלה — המחלה קשה, לא במהרה תחול החלמה אך לא ימות. הכלוא יצא. בבקשת רכוש, בקניית עבדים ושפחות, סוסים ובקר, בבקשת פגישה, במרדף אחר נמלט ובדיג וציד, לא ישיג. היוצא והבא לא יבואו. בתקיפת שודדים לא ייפגשו לקרב. השודדים ששמע

נג. [仰榆 נשמר כתיאור אות בשם עבודה יו־יאנג, לא כעץ בוקיצה נטוי. 得不至 ו得不行 נשמרים בנפרד בלי למחוק חזרות. פ' א.ת.]

עליהם יבואו. מעבר משרה והישארות במשרה מבשרים טובה, לא לאורך זמן. הישיבה בבית אינה מבשרת טובה. היבול לא יבשיל. אין מגפה בעם. בשנה אין מלחמה. פגישה עם רם־מעלה מבשרת טובה. בדרך לא יפגוש שודדים. בשאלת גשם — לא ירד. יתבהר. טובה מעטה.[נד]

שמו: ״דזאי־סואו״. בחיזוי על מחלה — יחלים במהרה ולא ימות. הכלוא יצא. בבקשת רכוש, בקניית עבדים ושפחות, סוסים ובקר, בבקשת פגישה, במרדף אחר נמלט ובדיג וציד, ישיג. היוצא ייצא. הבא יבוא. בתקיפת שודדים יראו זה את זה אך לא ייפגשו לקרב. השודדים ששמע עליהם יבואו. יעבור משרה. הישיבה בבית מביאה דאגה. פגישה עם רם־מעלה מבשרת טובה. היבול יבשיל. אין מגפה בעם. בשנה אין מלחמה. בדרך לא יפגוש שודדים. בשאלת גשם — לא ירד; בשאלת התבהרות — יתבהר. טובה.[נה]

שמו: ״גן־גֶה״. בחיזוי על חולה — לא ימות. הכלוא יישאר זמן רב בלי פגיעה. בבקשת רכוש, בקניית עבדים ושפחות, סוסים ובקר, בבקשת פגישה, במרדף אחר נמלט ובדיג וציד, לא ישיג. היוצא לא ייצא. הבא לא יבוא. בתקיפת שודדים השודדים ינועו ולא ייפגשו לקרב. השודדים ששמע עליהם לא יבואו. לא יעבור משרה. הישיבה בבית מבשרת טובה. היבול בינוני. במגפה אין מוות. המבקש לראות רם־מעלה לא יראהו. בדרך לא יפגוש שודדים. בשאלת גשם — לא ירד. אינו מבשר טובה.[נו]

נד. [繆有環不 נמסר כהחלמה שאינה מהירה; אין למחוק 不 כדי להשוות את הנוסחה לפסקה הבאה. פ' א.ת.]

נה. [載所 נשמר בשם צורת אות בתעתיק עבודה, בלי גזרון או תרשים שהטקסט אינו מספק. 相見 ולא 合相 מובחנים כראייה בלי קרב. פ' א.ת.]

נו. [根格 נשמר בשם צורת אות בתעתיק עבודה. אין להחליף מגפה ללא מוות בהעדר מגפה, ואין להוסיף כאן שאלת התבהרות שאינה ברשומה. פ' א.ת.]

שמו: ״ראש מורם ורגל מכונסת, החיצוני גבוה והפנימי נמוך״. בחיזוי יש דאגה אך אין פגיעה. היוצא לא יבוא. במחלה ממושכת ימות. בבקשת רכוש לא ישיג. פגישה עם רם־מעלה מבשרת טובה.[נז]

שמו: ״החיצוני גבוה והפנימי נמוך״. בחיזוי על מחלה — לא ימות, ויש גורם רוחני. בקנייה בשוק לא ישיג. הישיבה במשרה ובבית אינה מבשרת טובה. היוצא לא ייצא. הבא לא יבוא. הכלוא יישאר זמן רב בלי פגיעה. טובה.[נח]

שמו: ״הראש נראה והרגל נפתחת, יש פנימי וחיצוני מתאימים״. בחיזוי על חולה — יקום. הכלוא יצא. היוצא ייצא. הבא יבוא. בבקשת רכוש ישיג. טובה.

שמו: ״אות גלוי, ראש מורם ורגל פתוחה״. בחיזוי על מחלה — החולה הקשה ימות. הכלוא יצא, ויש דאגה. בבקשת רכוש, בקניית עבדים ושפחות, סוסים ובקר, בבקשת פגישה, במרדף אחר נמלט ובדיג וציד, לא ישיג. היוצא לא ייצא. הבא לא יבוא. בתקיפת שודדים לא ייפגשו לקרב. השודדים ישמעו עליהם יבואו. מעבר משרה והישיבה במשרה ובבית אינם מבשרים טובה. השנה רעה. במגפה אין מוות. בשנה אין מלחמה. פגישה עם רם־מעלה אינה מבשרת טובה. בדרך לא יפגוש שודדים. בשאלת גשם — לא ירד. יתבהר. אינו מבשר טובה.[נט]

שמו: ״אות גלוי, ראש מורם ורגל פתוחה, החיצוני גבוה והפנימי נמוך״. בחיזוי על מחלה — לא ימות, ויש גורם רוחני חיצוני. הכלוא יצא, ויש דאגה. בבקשת רכוש או בקניית עבדים ושפחות, סוסים ובקר, יראו זה את זה אך לא יתכנסו.

נז. [המחלה הממושכת והמוות אינם הופכים כאן לאי־מוות לפי רשומות דומות. פ' א.ת.]

נח. [״טובה״ בסיום נשמרת בנפרד מן האמירה שהישיבה במשרה ובבית אינה טובה. פ' א.ת.]

נט. [השם זהה לפסקה 54 אך התחזיות אינן זהות; אין ממזגים את הרשומות. פ' א.ת.]

היוצא ייצא. הבא ישמע דברים ולא יבוא. בתקיפת שודדים ינצח. השודדים ששמע עליהם לא יבואו. מעבר משרה, ישיבה במשרה ובבית ופגישה עם רם־מעלה אינם מבשרים טובה. השנה בינונית. תהיה מגפה בעם ומלחמה. בבקשת פגישה, במרדף אחר נמלט ובדיג וציד לא ישיג. בשמועה על שודדים — יפגוש שודדים. בשאלת גשם — לא ירד. יתבהר. רעה.[ס]

שמו: ״ראש מורם ורגל מכונסת, הגוף שבור והפנימי והחיצוני מתאימים״. בחיזוי על מחלה — המחלה קשה אך לא ימות. הכלוא יישאר זמן רב ולא יצא. בבקשת רכוש, בקניית עבדים ושפחות, סוסים ובקר ובדיג וציד, לא ישיג. היוצא לא ייצא. הבא לא יבוא. בתקיפת שודדים יש תועלת וניצחון. השודדים ששמע עליהם יבואו. לא יעבור משרה. הישיבה במשרה ובבית אינה מבשרת טובה. היבול לא יבשיל. העם יחלה במגפה. במהלך השנה: תהיה מלחמה שלא תגיע. פגישה עם רם־מעלה משמחת. בבקשת פגישה ובמרדף אחר נמלט לא ישיג. פגישה עם שודדים מבשרת רעה.[סא]

שמו: ״הפנימי חסום והחיצוני נשמט״. היוצא לא ייצא. הבא לא יבוא. החולה ימות. הכלוא לא יצא. בבקשת רכוש לא ישיג. בבקשת פגישה לא יראה. טובה גדולה.[סב]

ס. [נשמר הרצף הקשה 兵有疫民 והניסוח 盜遇盜聞; אין מוסיפים להם מערכת תוצאות חדשה. 會不見相 נמסר במפגש בלי התכנסות, לא כהשגת כל הרכוש. פ' א.ת.]

סא. [נשמרת הנקודה המורשת אחרי 中歲 בתרגום כפתיחת פירוט, בלי למחוק את 至不兵有. 勝有用 נמסר כתועלת וניצחון בקריאת עבודה. אין מוסיפים שאלות גשם שאינן ברשומה. פ' א.ת.]

סב. [״טובה גדולה״ נשמרת למרות תוצאות שליליות ומוות; אין מתקנים את 吉大 ל凶大. פ' א.ת.]

שמו: ״אות רוחבי טוב, הפנימי והחיצוני מתאימים ומקושתים מעצמם, יו־יאנג, עמוד עליון ורגל מכונסת״. בחיזוי על מחלה — המחלה קשה אך לא ימות. הכלוא יישאר זמן רב ולא ייענש על אשמה. בבקשת רכוש, בקניית עבדים ושפחות, סוסים ובקר, בבקשת פגישה, במרדף אחר נמלט ובדיג וציד, לא ישיג. היוצא לא ייצא. הבא לא יבוא. הישיבה במשרה ובבית והפגישה עם רם־מעלה מבשרות טובה. לא יעבור משרה. היבול לא יבשיל בשפע. בעם מגפה ומלחמה; תהיה מלחמה בלי מפגש. בדרך יפגוש שודדים. ישמע דברים ולא יראה. בשאלת גשם — לא ירד; בשאלת התבהרות — יתבהר. טובה גדולה.[סג]

שמו: ״ראש מורם ורגל מכונסת, הפנימי והחיצוני נשמטים מעצמם״. בחיזוי על דאגה ומחלה — המחלה קשה אך לא ימות. במשרה לא יוכל להישאר. היוצא ייצא. הבא לא יבוא. בבקשת רכוש לא ישיג. בבקשת אדם לא ישיג. טובה.

שמו: ״אות רוחבי טוב, למטה עמוד״. בחיזוי על הבא — יבוא. אם לא הגיע ביום החיזוי, עדיין לא יבוא. בחיזוי על חולה — אם חלף יום ולא החלים, ימות. היוצא לא ייצא. בבקשת רכוש לא ישיג. הכלוא יצא.[סד]

שמו: ״אות רוחבי טוב, הפנימי והחיצוני מתרוממים מעצמם״. בחיזוי על חולה — יישאר זמן רב ולא ימות. הכלוא יישאר זמן רב ולא יצא. בבקשת רכוש ישיג מעט. היוצא לא ייצא. הבא לא יבוא. המבקש לראות רם־מעלה יראהו. טובה.

סג. [לא מאחדים 兵有 ולא מוחקים את חזרתו; אין מתקנים שם אות מורכב לטובת תרשים חדש. 罪抵不 הוא אי־ענישה על אשמה, לא הבטחת שחרור. 執大不 נמסר כאי־הבשלה בשפע, כנגד 執大 ברשומות אחרות; אין זו קביעה שהיבול לא יבשיל כלל. פ' א.ת.]

סד. [התחזית ״יבוא״ מותנית בהגעה ביום החיזוי; אין מוחקים את המשפט העוקב. זו רשומה נפרדת מן השם הזהה בפסקה 63. פ' א.ת.]

שמו: ״הפנימי גבוה והחיצוני נמוך, מהיר וקל, הרגל נפתחת״. בבקשת רכוש לא ישיג. היוצא ייצא. החולה יחלים. הכלוא לא יצא. הבא יבוא. המבקש לראות רם־מעלה לא יראהו. טובה.[סה]

שמו: ״החיצוני חסום״. בבקשת רכוש לא ישיג. היוצא לא ייצא. הבא לא יבוא. הכלוא לא יצא. אינו מבשר טובה. החולה ימות. בבקשת רכוש לא ישיג. המבקש לראות רם־מעלה יראהו. טובה.[סו]

שמו: ״הפנימי מתרומם מעצמו, החיצוני בא ישר והרגל נפתחת״. היוצא ייצא. הבא יבוא. בבקשת רכוש ישיג. החולה יישאר זמן רב ולא ימות. הכלוא לא יצא. המבקש לראות רם־מעלה יראהו. טובה.[סז]

זהו ״אות רוחבי טוב, עמוד עליון, החיצוני והפנימי מתרוממים מעצמם ורגל מכונסת״. בחיזוי על בקשה — ישיג. החולה לא ימות. לכלוא אין פגיעה, אך עדיין לא יצא. היוצא לא ייצא. הבא לא יבוא. בבקשת פגישה לא יראה. כל מאה העניינים מבשרים טובה.[סח]

זהו ״אות רוחבי טוב, עמוד עליון, החיצוני והפנימי מתרוממים מעצמם, עמוד והרגל קמים״. בחיזוי על בקשה — ישיג. החולה מת ויקום במהרה. הכלוא

סה. [輕疾 הוא תיאור טכני קשה הנמסר כ״מהיר וקל״, לא אבחנה שהמחלה קלה. פ' א.ת.]

סו. [נשמרים גם 吉不 וגם 吉 באותה רשומה, וכן החזרה על אי־השגת רכוש. אין מחלקים מחדש את הבלוק או מוחקים אחד הסיומים. פ' א.ת.]

סז. [[行] היא השלמה מורשת הנמסרת כ״היוצא״; אינה נטענת כתיקון של הפרויקט ואינה נמחקת מן המקור. פ' א.ת.]

סח. [事百 נמסר כ״כל מאה העניינים״ ברטוריקת הכלל; אינו מוחק את אי־היציאה ואי־הראייה. פ' א.ת.]

יישאר בלי פגיעה ויצא במהרה. היוצא לא ייצא. הבא לא יבוא. בבקשת פגישה לא יראה. מאה העניינים מבשרים טובה. אפשר להוציא צבא.[סט]

זהו ״טינג־ג׳ה, יש חיצוני״. בחיזוי על בקשה — לא ישיג. החולה לא ימות ויקום שוב ושוב. הכלוא יסבול פורענות ואשמה. בשמיעת דברים אין פגיעה. היוצא לא ייצא. הבא לא יבוא.[ע]

זהו ״טינג־ג׳ה, יש פנימי״. בחיזוי על בקשה — לא ישיג. החולה לא ימות ויקום שוב ושוב. הכלוא יוחזק, פורענות ואשמה, אך אין פגיעה והוא יצא. היוצא לא ייצא. הבא לא יבוא. בבקשת פגישה לא יראה.[עא]

זהו ״טינג־ג׳ה, הפנימי והחיצוני מתרוממים מעצמם״. בחיזוי על בקשה — ישיג. החולה לא ימות. הכלוא אינו אשם. היוצא ייצא. הבא יבוא. עבודת השדה, המסחר, השוק, הדיג והציד — כולם משמחים.[עב]

זהו ״חוֹ־חֶה״. בחיזוי על בקשה — לא ישיג. החולה ימות וקשה שיקום. הכלוא יוחזק בלי אשמה, וקשה שיצא. אפשר להתגורר בבית. אפשר לשאת אישה ולהשיא בת. היוצא לא ייצא. הבא לא יבוא. בבקשת פגישה לא יראה. כשיש דאגה — לא ידאג.[עג]

סט. [起環病死 נשמר כ״מת ויקום במהרה״ בשל הסתירה המפורשת; אין משנים 死 ל不死 בלי עד. 作以足柱 הוא תיאור אות קשה הנמסר בקריאת עבודה. פ' א.ת.]

ע. [詐挺 נשמר בשם צורת אות בתעתיק עבודה, לא כ״מרמה״ מוסרית. 起數 נמסר כקימה חוזרת, לא מחולף ב起環 שבפסקה הקודמת. פ' א.ת.]

עא. [出傷無罪禍留繫 נשמר כרצף שיש בו אשמה, אי־פגיעה ויציאה; אין מסיקים שכליאה ואשמה מחייבות כאן אי־שחרור. פ' א.ת.]

עב. [獵漁市賈田 נשמר כרשימת עיסוקים; אין מוסיפים תוצאת שחרור לכלוא משום שנאמר 毋罪 בלבד. פ' א.ת.]

זהו ״חו־צ־ה״. בחיזוי על בקשה — לא ישיג. החולה ימות. הכלוא יוחזק וייענש על אשמה. היוצא לא ייצא. הבא לא יבוא. בבקשת פגישה לא יראה. הדברים ייקבעו. כל מאה העניינים אינם מבשרים טובה.[עד]

זהו ״ראש כפוף ורגל מכונסת, פרקי הגוף שבורים״. בחיזוי על בקשה — לא ישיג. החולה ימות. הכלוא יוחזק באשמה. המצפה למי שיצא לדרך — לא יבוא. היוצא ייצא. הבא לא יבוא. בבקשת פגישה לא יראה.[עה]

זהו ״טינג, הפנימי והחיצוני נשמטים מעצמם״. בחיזוי על בקשה — לא יהיה אפל. החולה לא ימות אך יתקשה לקום. הכלוא יוחזק בלי אשמה ויתקשה לצאת. היוצא לא ייצא. הבא לא יבוא. בבקשת פגישה לא יראה. אינו מבשר טובה.[עו]

זהו ״אות רוחבי טוב, יו־יאנג וראש כפוף״. בחיזוי על בקשה — קשה להשיג. החולה יתקשה לקום אך לא ימות. הכלוא יתקשה לצאת אך אין פגיעה. אפשר לשבת בבית ובמשפחה, לשאת אישה ולהשיא בת.[עז]

עג. [狐狢 הוא שם צורת אות בתעתיק עבודה, לא תיאור שועל המופיע בסיפור.難起，死病 נמסר בלי לתקן את קושי הקימה אחרי מוות. פ' א.ת.]

עד. [徹狐 נשמר בשם צורת אות בתעתיק עבודה. 罪抵有 נבדל מאי־אשמה בפסקה הקודמת. פ' א.ת.]

עה. [הציפייה לשובו של נוסע ויציאתו של שואל לדרך נשמרות כשאלות נפרדות. אין משווים את 行行 לִ行不行 שבסביבה. פ' א.ת.]

עו. [晦不求有 הוא ניסוח קשה הנמסר מילולית כאי־אפלה; אין מתקנים 晦 לִ得 כדי ליצור תשובת בקשה צפויה. פ' א.ת.]

עז. [קושי בהשגה, בקימה וביציאה אינו מתחלף באי־יכולת מוחלטת. פ' א.ת.]

זהו ״אות רוחבי טוב, עמוד עליון, תמיכה ישרה, פרקי הגוף שבורים והפנימי והחיצוני מתרוממים מעצמם״. בחיזוי על חולה — ביום החיזוי לא ימות, וביום שלאחריו ימות.עח

זהו ״אות רוחבי טוב, עמוד עליון, רגל מכונסת, הפנימי מתרומם מעצמו והחיצוני נשמט מעצמו״. בחיזוי על חולה — ביום החיזוי לא ימות, וביום שלאחריו ימות.עט

(על מחלת אדם:) הראש כפוף והרגל מתפצלת, יש חיצוני ואין פנימי. החולה ימות מיד, עוד לפני שסיימו לקרוא את אות הצב. בחיזוי על הקל מאבדים את הגדול; בתוך יום לא ימות.פ

ראש מורם ורגל מכונסת. בחיזוי על בקשה — לא ישיג. בחיזוי על כלוא — יש אשמה. אנשים מפחידים אותו בדבריהם, אך אין פגיעה. היוצא לא ייצא. בבקשת פגישה לא יראה.

ב״דיון הגדול״ נאמר: החיצוני הוא הזולת, והפנימי אני עצמי; החיצוני אישה והפנימי גבר. ראש כפוף פירושו דאגה. הגדול הוא הגוף והקטן הענף. הכלל הגדול: בחולה — רגל מכונסת מורה על חיים ורגל פתוחה על מוות. במי שכבר יצא לדרך — רגל פתוחה מורה שיגיע, ורגל מכונסת שלא יגיע. במבקש לצאת — רגל מכונסת מורה שלא ייצא ורגל פתוחה שייצא. בבקשה — רגל פתוחה

עח. [正載 נמסר כתמיכה ישרה בקריאת תיאור האות. נשמר ההבדל בין יום החיזוי לבין היום הבא. פ' א.ת.]

עט. [התחזית חוזרת על פסקה 90 אך צורת האות שונה; שני הבלוקים נשמרים. פ' א.ת.]

פ. [הסוגריים המורשים （病人為） נמסרים בסוגריים בעברית, לא מיוחסים כהערת הפרויקט. 大失輕卜 נמסר בקריאת עבודה מילולית; המוות המיידי ואי־המוות בתוך יום נשמרים בלי תיקון. 詐足 נמסר כרגל מתפצלת בקריאת צורת אות, לא כמרמה של החולה. פ' א.ת.]

מורה שישיג ורגל מכונסת שלא ישיג. בכלוא — רגל מכונסת מורה שלא יצא, ופתוחה שיצא. בחיזוי על מחלה, המוות שברגל פתוחה הוא כשהפנימי גבוה והחיצוני נמוך.[פא]

פא. [論大 נמסר ככותר ״הדיון הגדול״ בלי לקבוע חיבור מזוהה.נשמרות שתי שאלות הדרך: הגעת מי שנסע ויציאת מי שמתכנן לנסוע. הכלל על חיים ומוות אינו מוחל מחדש לתיקון כל הרשומות הקודמות.שיר ההלל המאוחר תחת 贊述隱索 הושמט מן הגוף כשכבת פירוש נפרדת; הוראות החיזוי שבתוספת צ׳ו נשמרות למרות החזרות וביקורת סו״ין עליהן. פ׳ א.ת.]

תולדות צבירת העושר

לאו־דזה אומר: ״בשיאו של שלטון מתוקן, מדינות שכנות נראות זו מזו וקולות התרנגולים והכלבים נשמעים זו בזו. כל עם מוצא את מאכלו טעים, את לבושו יפה, את מנהגיו נוחים ואת מלאכתו מהנה; עד זקנה ומוות אינם באים והולכים זה אצל זה.״ אם חייבים לעשות זאת לעיקר העיסוק, לאטום את אוזני העם ועיניו בדורות האחרונים, כמעט אין לכך דרך להתקיים.א

ההיסטוריון הגדול אומר: על מה שלפני שֶׁן־נונג איני יודע. אך מאז יוּ ושִׁיה, כפי שמספרים ״השירים״ ו״המסמכים״, האוזן והעין מבקשות למצות את עונג הצלילים והמראות, הפה למצות את טעם הבשר של בהמות מרעה ובהמות מפוטמות, הגוף מבקש מנוחה ותענוג, והלב מתפאר בכבוד שבכוח וביכולת. המנהג חלחל אל העם זה זמן רב; גם אם יסבירו לכל בית תורה דקה, לא יוכלו לשנותו לבסוף. לכן הטובים ביותר פועלים בהתאם לו; אחריהם מי שמנחים אותו באמצעות התועלת; אחריהם מי שמלמדים ומוכיחים; אחריהם מי שמסדירים ומיישרים; והגרועים ביותר נאבקים בו.ב

ממערב להרים יש בשפע עצי בנייה, במבוק, עצי גוֹ, סיבי לוֹ, שיער מָאו וירקן ואבנים; ממזרח להרים יש דגים, מלח, לכה, משי, צלילים ומראות. מדרום לנהר באים עצי נאן ודזה, זנגביל וקינמון, זהב, בדיל, לִיָן, צינובר, קרנפים, מאו,

---

א. [המובאה מיוחסת ללאו־דזה בגוף, ולא נמסרת כמסקנת סימה צ׳יין.世近輓 נמסר כדורות האחרונים לפי גלוסת 晚/輓; אין זו משיכת מרכבה. זיהוי המובאה וניקודה יושלמו במעבר העריכה. פ' א.ת.]

ב. [使榮之能輓 הוא ניסוח קשה; העברית נמסרת בקריאת עבודה של כבוד, כוח ויכולת בסיוע נוסח 埶 שבבקרת הפירוש. הסינית אינה מתוקנת. נשמרות חמש דרגות ההתייחסות למנהג, לא הוראה אחת המיוחסת לכל שליט. פ' א.ת.]

פנינים, שיניים ועורות. מצפון ללונג־מן ולג׳יה־שה יש סוסים, בקר, צאן, לבד ופרוות, גידים וקרניים. נחושת וברזל יוצאים מהרים הפזורים על פני אלף לי כאבנים על לוח משחק: זה תיאורם בקווים כלליים. כולם דברים החביבים על אנשי המדינות המרכזיות, הנחוצים לפי מנהגיהם ללבוש, לאוכל ולשתייה, לכלכלת החיים ולליווי המתים. לכן נזקקים לחקלאי שיזין, לאיש היערות והמים שיוציא, לבעל המלאכה שיעבד ולסוחר שיעביר. האם יש כאן בהכרח הוראות שלטון וחינוך, גיוס והטלת מועדים? כל אדם משתמש ביכולתו וממצה את כוחו כדי להשיג את מבוקשו. לכן כשהדבר זול מבקשים מקום שבו הוא יקר, וכשהוא יקר מבקשים מקום שבו הוא זול. כל אחד שוקד על מלאכתו ושמח בעיסוקו, כמים היורדים מטה, בלי מנוחה ביום ובלילה. בלי שיקראו להם הם באים, ובלי שיבקשו, העם מוציא את הדברים. האם אין זו התאמה לדרך והוכחה למה שמתרחש מאליו?[ג]

ב״ספר ג׳ואו״ נאמר: ״אם החקלאי אינו מוציא תוצרת, חסר המזון; אם בעל המלאכה אינו מוציא תוצרת, חסרים צורכי המעשה; אם הסוחר אינו מוציא תוצרת, שלושת האוצרות ניתקים; אם איש היערות והמים אינו מוציא תוצרת, הרכוש מתמעט וחסר.״ כשהרכוש מתמעט וחסר, אין פותחים את ההרים והביצות. ארבעת אלה הם מקור לבושו ומזונו של העם: מקור גדול מביא שפע ומקור קטן מביא מעט. למעלה הם מעשירים את המדינה ולמטה את הבית. בדרך העוני והעושר אין מי שנוטל ונותן; המיומן מותיר עודף והבלתי מיומן

ג. [西山 ו東山 נמסרים כמערב ומזרח להרים, לא כמחוזות המודרניים. 穀 הוא כאן עץ לפי גלוסת סו־יין, לא דגן; 枏 ,旄 ,纛 ו梓 טעונים זיהוי סופי.連 נמסר בשם עבודה למתכת עופרת לא מזוקקת לפי הפירוש; 瑁 נשמר בשם עבודה לחומר שריון צב, בלי להוסיף את הגרף החסר שבחלופה 瑇瑁. 虞 הוא תפקיד בהפקת משאבי היערות והמים. 徵 מפורש כבקשת שוק, לא כנבואה. פ' א.ת.]

חסר. לכן, כשהוענקה לטאי־גונג וואנג יינג־צ׳יו, האדמה הייתה מלוחה והתושבים מעטים. טאי־גונג עודד את מלאכת הנשים, מיצה את המיומנויות ופתח את הסחר בדגים ובמלח. אנשים וסחורות זרמו אליו, הגיעו ברצף והתקבצו כחישורי גלגל. כך סיפקה צ׳י כובעים וחגורות, בגדים ונעליים לכל הארץ; בין הים להר דאי אספו את שולי בגדיהם ובאו לחצרה. אחר כך נחלשה צ׳י, וגואן־דזה שיקם אותה. יסד את תשעת אוצרות ה״קל והכבד״, ובכך נעשה הדוכס חואן הגמון, כינס תשע פעמים את שליטי המדינות והעמיד פעם אחת את הארץ על מכונה. גם לבית גואן היו ״שלוש שיבות״: אף שמעמדו היה של שר לשר, היה עשיר ממלכי המדינות. לכן נשארה צ׳י עשירה וחזקה עד ימי וֵיי ושׁואן.[ד]

לכן נאמר: ״כשהאסמים מלאים מכירים את הנימוס ואת הכללים; כשהלבוש והמזון מספיקים מכירים כבוד וחרפה.״ הנימוס נולד כשיש ונזנח כשאין. לכן איש המעלה העשיר אוהב לממש את מעלתו, ואילו האדם הקטן העשיר נותן פורקן לכוחו. כשהתהום עמוקה דגים נוצרים בה, כשההר עמוק החיות הולכות אליו, וכשאדם עשיר האנושיות והצדק מצטרפים אליו. העשיר שזוכה במעמד נעשה בולט עוד יותר; כשיאבד את מעמדו, אין לאורחיו לאן לפנות ולכן אינם שמחים. אצל היי והדי הדבר חמור עוד יותר. הפתגם אומר: ״בן בית של אלף ג׳ין אינו מת בשוק.״ אין זו אמירה ריקה. לכן נאמר: ״כל הארץ נוהרת, וכולם באים לשם רווח; כל הארץ הומה, וכולם הולכים לשם רווח.״ מלך של אלף

ד. [寶三歸三 נשמרים כשלושת האוצרות ושלוש שיבות בלי להכריע בזיהוי שנוי במחלוקת. 輕重九府 נמסר כמערכת אוצרות בתרגום עבודה, לא כבנק מודרני. שם ״ספר ג׳ואו״ והמובאה טעונים בירור. תשעת הכינוסים מובחנים מתשעת האוצרות. פ' א.ת.]

מרכבות, שליט של עשרת אלפים בתים ואדון של מאה בתי אב עוד חוששים מעוני; קל וחומר אדם פשוט הרשום במפקד המשפחות![ה]

לפנים היה גוֹאוּ־ג׳יין מלך יוּאֶה נתון במצוקה בקוּאי־ג׳י, ואז השתמש בפאן לי ובג׳י ז׳אן. ג׳י ז׳אן אמר: ״מי שיודע על מאבק מכין את הציוד; מי שמכיר את שימושי הזמן יודע אילו דברים דרושים. כששני אלה ברורים, אפשר להכיר ולבחון את טבען של כל הסחורות. כשהשנה במתכת — שפע; במים — חורבן; בעץ — רעב; באש — בצורת. בבצורת אוגרים סירות, ובשיטפון אוגרים עגלות: זה סדר הדברים. שש שנים שפע, שש שנים בצורת, ואחת לשתים־עשרה שנה רעב גדול. במכירת דגן, עשרים פוגעים בחקלאי ותשעים פוגעים בעסקי המסחר. כשהמסחר נפגע אין מוציאים רכוש, וכשהחקלאי נפגע אין פותחים את האדמה מעשב. אם הגבול העליון אינו עובר שמונים והתחתון אינו יורד משלושים, גם החקלאות וגם המסחר נהנים; מייצבים את מכירת הדגן ומשווים את הדברים, ובמעברים ובשווקים אין מחסור. זו דרך ניהול המדינה. עקרון האגירה הוא להקפיד שהסחורות יהיו תקינות ולא להניח לכסף לעמוד. מחליפים דבר בדבר; אין לשמור סחורות מאכל המתקלקלות, ואין להעז לאגור כשהמחיר יקר. בוחנים עודף וחסר וכך יודעים יוקר וזול. כשהיוקר מגיע לקצהו הוא חוזר לזול, וכשהזול מגיע לתחתיתו הוא חוזר ליוקר. כשהמחיר יקר, הוצא כאילו היה זבל ואדמה; כשהוא זול, קח כאילו היה פנינים וירקן. רצוי שהרכוש והכסף ינועו כמים זורמים.״ הנהיגו זאת עשר שנים, והמדינה התעשרה. העניקו ללוחמים תגמולים גדולים, והם הסתערו אל

ה. [״בן בית של אלף ג׳ין״ הוא בן משפחה עשירה; השוק הוא גם מקום ענישה, אך אין מוסיפים סיפור שוחד שאינו כאן. ג׳ין נשאר יחידת העושר העתיקה בלי המרה למטבע מודרני. השיפוט על היי והדי ועל עושר ומעלה נשאר דברי המקור, לא מסקנה חברתית של המהדורה. פ' א.ת.]

החצים והאבנים כצמא שמצא משקה. כך נקמו בוּ החזקה, הפגינו את צבאם במדינות המרכזיות ומלכה נמנה עם ״חמשת ההגמונים״.[1]

לאחר שפאן לי מחה את חרפת קואי־ג׳י, נאנח ואמר: ״לג׳י ז׳אן שבע תוכניות; יואה השתמשה בחמש והצליחה. כבר יישמתי אותן במדינה, ורצוני להשתמש בהן בביתי.״ עלה על סירה קטנה ושט בנהרות ובאגמים, החליף שם ושם משפחה, בא לצ׳י ונקרא צ׳ה־יי דזה־פי, ואחר כך בא לטאו ונקרא האדון ג׳וּ. האדון ג׳ו סבר שטאו היא מרכז הארץ, פתוחה אל מדינות השליטים בארבעת הכיוונים ומקום חילופי הסחורות. ניהל אפוא רכוש וצבר מלאי. רדף אחר הזדמנויות הזמן ולא תבע מן האנשים. לכן המיטיב להתפרנס יכול לבחור אנשים ולסמוך על הזמן. בתוך תשע־עשרה שנים הגיע שלוש פעמים לעושר של אלף ג׳ין, ופעמיים פיזר אותו בין חברים עניים ואחים רחוקים. זהו מי שנאמר עליו שעשיר אוהב לממש את מעלתו. אחר כך, כשזקן ונחלש, הניח לבניו ולנכדיו לנהל; הם המשיכו את העסק והגדילוהו, עד שהגיע לרבבות רבות. לכן כל המדברים על עושר מזכירים את האדון ג׳ו מטאו.[2]

דזה־גאן, לאחר שלמד אצל ג׳ונג־ני, פרש ושירת בוֵיי. קנה ואגר ומכר סחורות בין צאו ללוּ; בין שבעים התלמידים, סה היה העשיר ביותר. יואן שׁיין לא

---

1. [斗 נמסר כמאבק בסיוע 鬪 שבבקרת הפירוש, אך אינו מתוקן בסינית. ארבעת היסודות שנמנו אינם מושלמים באדמה שלא נאמרה. מחירי 20/90 וגבולות 30/80 נשמרים בלי יחידת כסף או נפח שנוספה מן הפירוש. שש ושש ושתים־עשרה הן אמירות המסורת, לא מחזור אקלים מאומת. אין הופכים ״חמשת ההגמונים״ לחמישה מלכים של יואה. הכינוי 五霸 מתייחס כאן למלך יואה שנמנה עם חמשת ההגמונים; אינו שם שניתן לחיילים או לחמישה מלכי יואה. פ' א.ת.]

2. [נשמרים שבעה אמצעים, שימוש בחמישה, תשע־עשרה שנים, שלוש צבירות ושתי חלוקות. 巨萬 נמסר כרבבות רבות בלי להכריע אם יש כאן מספר מאה מיליון לפי גלוסה. 人於責不 נמסר כאי־תביעה, לא כתיאוריה מוסרית חדשה; שלושת שמות פאן לי טעונים הסדרת זהות ותעתיק. פ' א.ת.]

השביע את רעבונו אפילו בפסולת תסיסה ובסובין והסתתר בסמטה ענייה. דזה־גונג קשר צוותי ארבעה סוסים והעמיד שיירות פרשים, והביא צרורות משי כמנחות בביקוריו אצל שליטי המדינות. בכל מקום שבא אליו חלק עמו השליט את החצר ונהג בו כבשווה לו. דזה־גונג הוא שסייע מלפנים ומאחור להפצת שמו של קונפוציוס בכל הארץ. האם זהו מה שנאמר על הזוכה במעמד ונעשה בולט עוד יותר?[ח]

באי גוּ היה איש ג׳ואו. בימי הדוכס ון מֵיי שקד לי קֶה על מיצוי כוח האדמה, ואילו באי גוּ אהב לבחון את שינויי הזמן. לכן אמר: מה שהאנשים משליכים, אני לוקח; מה שהאנשים לוקחים, אני נותן. בשנה של יבול בשל לקח דגן ונתן משי ולכה; כשהופיעו הפקעות לקח אריגי משי ומשי גולמי ונתן מזון. כשטאי־יין נמצא במָאו — שפע, ובשנה הבאה חולשה ורעה; כשהוא בוּ — בצורת, ובשנה הבאה טובה; כשהוא ביוֹאוּ — שפע, ובשנה הבאה חולשה ורעה; כשהוא בדזה — בצורת גדולה, ובשנה הבאה טובה ומים. כשהגיע למאו, המלאי שהצטבר הכפיל את עצמו בקירוב מדי שנה. כדי להרבות כסף לקח דגן מן האיכות הנמוכה, וכדי להרבות שה ודוֹאוּ לקח זרע מן האיכות הגבוהה. יכול היה לצמצם באוכל ובשתייה, לרסן תאוות ולחסוך בלבוש, ולחלוק סבל ושמחה עם העבדים והמשרתים העוסקים במלאכה. התנפל על הזדמנות הזמן כחיית טרף וכעוף דורס המזנקים. לכן אמר: ״ניהולי את הייצור והפרנסה דומה לתוכניות יי יין ולוּ שאנג, לשימוש סוּן וווּ בצבא וליישום חוקי שאנג יאנג. לכן מי שחוכמתו אינה מספיקה לתמרון לפי השינוי, אומץ ליבו להכרעה, אנושיותו

ח. [貢子, 賜 והם צורות שמו של התלמיד, וג׳ונג־ני וקונפוציוס מובחנים בצורותיהם הנמסרות. 廢著 נמסר כקנייה ואגירה ומכירה בסיוע הגלוסה, לא כנטישת כל הונו. 厭不憲原 נמסר כאי־שובע ולא כמיאוס במזון. פ' א.ת.]

ללקיחה ולנתינה וחוסנו להחזקה — גם אם ירצה ללמוד את שיטתי, לעולם לא אמסרנה לו.״ בדרך כלל מי שמדברים בארץ על פרנסה רואים בבאי גוי את אביהם. באי גוי התנסה בדברים והוכיח את יתרונו בניסיון; אין זו הצלחה מקרית בלבד.ט

יי דון קם מכוח מלח גו. גואו דזונג מחאן־דאן הקים את עסקו בהתכת ברזל והשתווה למלכים בעושרו.י

חואי מוו־ג׳ה גידל בהמות. כשהתרבו, מכרן, ביקש אריגים וחפצים נדירים והגישם בסתר למלך הרונג. מלך הרונג שילם לו פי עשרה בבהמות; הן התרבו עד שמדד את הסוסים והבקר בעמקים. הקיסר הראשון של צ׳ין הורה שמעמד חואי יהיה כמעמד בעל נחלה, ויבוא במועדים עם השרים לקבלת הפנים בחצר. גם צ׳ינג, האלמנה מבא [שו], הייתה בעלת עושר שאין לשומו: אבותיה מצאו מכרה צינובר והחזיקו ברווחיו כמה דורות. צ׳ינג הייתה אלמנה, אך יכלה לשמור על עסקה ולהשתמש בעושרה להגנתה, ולא פלשו אליה. קיסר צ׳ין החשיבה אישה נאמנה והעניק לה מעמד אורחת; בנה למענה את ״מרפסת זכר האישה צ׳ינג״. חואי היה ראש רועים כפרי, וצ׳ינג אלמנה מארץ נידחת; נימוסי הכבוד כלפיהם השתוו לאלה של שליט עשרת אלפים מרכבות ושמם נודע בכל הארץ. האם לא בזכות עושרם?יא

ט. [克李 נשמר כלִי קה ולא מוחלף ב悝李, לי קוי, אף שסו־יין מציע זאת. 陰太 והענפים מאו/וו/יואו/דזה נשארים במונחי המחזור העתיק, לא מזוהים בשקט עם הירח או תאריך מודרני. 種上 ו穀下 הם קריאות איכות עבודה. 斗石 נשמר כמידות שה ודואו, לא מומר לכסף. 吳孫 נמסר כסון וווו בלי להרחיב את זהותם בגוף. פ' א.ת.]

י. [鹽盬 נמסר בשם עבודה מלח גו, ולא מוכרעת בגוף דרך הפקתו בין הגלוסות. אין מוסיפים את סיפור גידול הבקר של יי דון מן הפירוש. פ' א.ת.]

כשקמה חאן התאחד כל אשר בתוך הימים. פתחו את המעברים והגשרים והקלו את האיסורים על ההרים והביצות. כך סבבו סוחרים עשירים וגדולים בכל הארץ, וכל דברי המסחר עברו ממקום למקום והשיגו את אשר רצו. ואילו בעלי הכוח, שליטי המדינות והמשפחות החזקות הועברו אל הבירה.[יב]

בגואן־ג׳ונג, מצ׳יין ומיונג מזרחה עד הנהר ועד חוא, אדמה שמנה ושדות פוריים משתרעים אלף לי. מאז מנחות יו ושיה נחשבו שדות מן המעלה הראשונה. גונג ליו בא לבין, המלך הגדול והמלך ג׳י ישבו בצ׳י, המלך ון הקים את פֶנג והמלך וו ניהל את חאו. לכן עוד נשאר בקרב העם מנהגם של המלכים הקדומים: אוהבים חקלאות ומגדלים את חמשת מיני הדגן; מייחסים לאדמה משקל ונרתעים מלעשות עוול. כשהדוכסים ון, דֶה ומו מצ׳ין ישבו ביונג, עברו שם סחורות לונג ושו דרך הפרצה, והיו סוחרים רבים. הדוכס שיין עבר לעיר יואֶה; מצפון היא הדפה את הרונג והדי וממזרח הייתה פתוחה אל שלוש מדינות ג׳ין, וגם בה היו סוחרים גדולים רבים. שיאו וג׳או ניהלו את שיין־יאנג, ובהמשך קבעה שם חאן את בירתה. בצ׳אנג־אן ובסביבות המאוזוליאומים זרמו ובאו יחד אנשים מכל הכיוונים כחישורי גלגל. האדמה מעטה והאוכלוסייה רבה, ולכן התרבו תחבולות התושבים ועיסוקם במלאכות ובמסחר. מדרום בא ושו. גם בא ושו הן שדות פוריים, ושופעים צמח צ׳ה, זנגביל, צינובר, אבנים, נחושת, ברזל, במבוק וכלי עץ. מדרום מגיעים מדְיָן ומבוֹ, ועבדים מבו; ממערב

יא. [氐烏 הוא מקום ונקרא וו־ג׳ה, 倮 הוא שם האדם הנקרא חואי לפי הפירוש, לא תואר ״עירום״.[蜀]巴 נשמר בעברית בא [שו] ובהערה כסימן מורש; אין מוחקים שו לפי בקרת הפירוש בלי עד מודפס. המתנות הפרטיות והתשלום פי עשרה בבהמות מובחנים; העמקים אינם יחידת כסף. כותר המרפסת ותעתיקיו טעונים בירור. פ' א.ת.]

יב. [פתיחת דרכי המסחר מובחנת מהעברת המשפחות לבירה. אין מוסיפים שמות קיסרים, תאריכים או מערכת מס שלא נאמרו בגוף. פ' א.ת.]

סמוכים לצ׳יונג ולדזוֹאוּ, ובאים סוסי דזואו ויאקים. אף שהם מוקפים מחסומים מכל הצדדים, דרכי קורות משתרעות אלף לי ואין מקום שאינן מגיעות אליו. רק דרך באו־שׂיה אוחזת בפי המעבר כבטבור גלגל. מחליפים את השפע במעט. טיין־שוי, לונג־שׂי, בֵּיי־די ושאנג־ג׳וּן מנהגיהם כמנהגי גואן־ג׳ונג; במערב רווחי ארץ הצ׳יאנג, ובצפון בהמות הרונג והדי. גידול הבהמות מעשיר את הארץ. אך האדמה גם נידחת וקשה, ורק הבירה מחזיקה בדרך אליה. לכן שטח גואן־ג׳ונג הוא שליש מן הארץ ותושביו אינם יותר משלוש עשיריות; אך בשומת עושרו חלקו שש עשיריות.[יג]

לפנים קבעו אנשי טאנג את בירתם בחֶה־דונג, אנשי יין בחה־נֵיי ואנשי ג׳ואו בחה־נאן. שלוש ארצות הנהר נמצאות במרכז הארץ כרגלי כלי דינג, והמלכים ישבו בהן בזה אחר זה. כל מדינה נוסדה למשך מאות או אלפי שנים; השטח קטן וצר והתושבים רבים. בבירות התקבצו שליטי המדינות, ולכן מנהגיהם קפדניים וחסכניים והם בקיאים בענייני המעשה. יאנג, פינג־יאנג וצ׳ן סוחרות במערב עם צ׳ין ודי ובצפון עם ג׳ונג ודאי. ג׳ונג ודאי נמצאות מצפון לשה, סמוך לחוּ, ונפגעות שוב ושוב מפשיטות. התושבים מתגאים, עקשנים וקנאים, אוהבים רוח קרב ומעשי אבירות, ועושים עוול; אינם עוסקים בחקלאות ובמסחר. אך הם קרובים לעמי הצפון, הצבאות באים אליהם תכופות, והאספקה מן המדינות המרכזיות מותירה לפעמים עודף בלתי רגיל. אנשיהם עזים כצאן ואינם אחידים; עוד כשג׳ין הייתה שלמה כבר סבלו מקלותם

יג. [הסימנים המורשים 公 (孝) 獻, 繆 、[德] (孝)、文秦 ו (武) [孝] נשמרים בהערה; העברית הולכת אחר דה, שׂיין ושׂיאו בלי לטעון לתיקון של הפרויקט. 炮 נשמר בסינית ונמסר בשם צמח עבודה, לא מוחלף ב御南 .厄 נמסר בקשר של הגעת סחורות בקריאת עבודה, בלי להמציא מסע כיבוש. 重地 ו邪為重 מובחנים בין משקל האדמה לרתיעה מעוול. שליש השטח, שלוש עשיריות האוכלוסייה ושש עשיריות העושר אינם מאוחדים. פ' א.ת.]

ומעזותם, והמלך וו־לינג חיזק זאת עוד יותר. במנהגיהם עדיין ניכרת רוח ג׳או. לכן יאנג ופינג־יאנג מסדרות ומנהלות שם את עסקיהן ומשיגות את מבוקשן. וֶן וג׳ה סוחרות במערב עם שאנג־דאנג ובצפון עם ג׳או וג׳ונג־שאן. אדמת ג׳ונג־שאן דלה ואוכלוסייתה רבה; עוד נותרו שם אנשי אדמת התענוגות של ג׳ואו בשא־צ׳יו. מנהגיהם נמהרים וחסרי מנוחה, והם מתפרנסים מהזדמנויות רווח. הגברים נאספים למשחק ולשעשוע ושרים בצער וברגש; כשהם יוצאים, הם מכים ושודדים יחד, וכשהם נחים הם חופרים קברים ועוסקים בתחבולות, בעוול ובעיבוד נאה. מכינים חפצים יפים רבים ומשמשים זמרים ושחקנים. הנשים פורטות על סֶה ומרימות עקבים בסנדליהן, נודדות ומפתות נכבדים ועשירים, נכנסות לארמונות הנשים ועוברות בין השליטים.[יד]

אך גם חאן־דאן היא מרכז עירוני בין ג׳אנג לנהר. מצפון היא פתוחה ליין ולג׳ואו, ומדרום ג׳נג ווֵיי. מנהגי ג׳נג וויי דומים לאלה של ג׳או, אך בשל קרבתן לליאנג וללו יש בהן מעט יותר כובד ראש והן מחשיבות כללי התנהגות. העיר שעל נהר פּוּ עברה לְיֶה־וואנג. יה־וואנג אוהבת רוח קרב ומעשי אבירות: זו רוח ויי.[טו]

גם יין היא מרכז עירוני בין בו לג׳יה. מדרום היא פתוחה לצ׳י ולג׳או ובצפון־מזרח גובלת בחו. משאנג־גו ועד ליאו־דונג הארץ רחוקה ומפוזרת, התושבים

יד. [陳陽平、楊 והחזרה 掾陳 הם קשיים בגוף: נשמר צ׳ן בקריאת עבודה, אף שסו־יין חושד במילה עודפת בהופעה הראשונה ומפרש את השנייה כניהול עסק. 種 נקרא ג׳ונג לפי גלוסת המקום ולא כזרע; 石 נמסר כשם שה בלי להוסיף 羯猰 .邑 נמסר כדימוי לצאן עז לפי הגלוסה. הגינויים האזוריים ומעשי השוד והשחתת הקברים נשמרים כדברי המספר, לא כהכללה של המתרגם. פ' א.ת.]

טו. [邑之上濮 נמסר כעיר שעל פו, בלי לשלב בגוף את שם המלך או את סיבת העתקת הבירה שבפירוש. 河 נשמר כאן כנהר הנזכר, לא כשם מחוז מודרני. פ' א.ת.]

מעטים ופשיטות פוקדות אותם תכופות. מנהגיהם דומים בעיקר לאלה של ג׳או ודאי, אך אנשיהם עזים כנשר וממעטים לחשוב מראש. יש שם שפע דגים, מלח, שיזפים וערמונים. מצפון הם שכנים לוּ־חואן ולפוּ־יו, ובמזרח הם אוחזים בדרכי הרווח של חְוֵיי־מוֹ, צ׳או־שִׁיין וג׳ן־פאן.[טז]

לואו־יאנג סוחרת במזרח עם צ׳י ולו ובדרום עם ליאנג וצ׳ו. לכן מדרום להר טאי נמצאת לו ומצפונו צ׳י.[יז]

צ׳י נמשכת בין ההרים והים; אדמתה השמנה משתרעת אלף לי ומתאימה לתות ולקנבוס. לאנשיה שפע אריגים מעוטרים, בדים ומשי, דגים ומלח. גם לין־דזה היא מרכז עירוני בין הים להר דאי. מנהגיהם נינוחים, פתוחים ורחבי לב, ויש בהם חוכמה רבה ואהבת דיון. הם קשורים לאדמה וקשה להניעם; חוששים מקרב המונים אך אמיצים בנשיאת פגיון, ולכן רבים בהם השודדים. זו רוח מדינה גדולה. כל חמש קבוצות העם מצויות בה.[יח]

צ׳וֹאוּ ולו שוכנות ליד ג׳וּ וסה, ועוד נותרה בהן רוח דוכס ג׳ואו. מנהגיהן אוהבים את המלומדים ומקפידים על הנימוס, ולכן אנשיהן קפדניים ומצומצמים. יש מעט עסקי תות וקנבוס, אך אין שפע יערות וביצות. הארץ קטנה ואוכלוסייתה

טז. [雕捍 נמסר בעזות כדורס לפי הגלוסה, לא כתיאור עיטור. 勃 ו碣 נשמרים בכינויים הקצרים, בלי להמירם במחוזות. 鮮朝 ,貉貊 ו真番 הם שמות היסטוריים, לא מדינות מודרניות שנוספו. פ' א.ת.]

יז. [陽 ו陰 בהר נמסרים כדרום וצפון, לא כשתי שיטות חיזוי. פ' א.ת.]

יח. [五民 נשמר כחמש קבוצות העם; הפירושים חלוקים אם מדובר בקבוצות עיסוק או באנשים מחמש ארצות, ולכן לא נבחרת רשימה בגוף. אלף לי נשאר המספר שנמסר, לא אלפיים מן ההשוואה בפירוש. פ' א.ת.]

רבה; הם חסכנים וקמצנים, חוששים מעבירה ומתרחקים מעוול. כשנחלשו, אהבו מסחר ורדיפת רווח יותר מאנשי ג׳ואו.[יט]

ממזרח לחונג־גוֹאוּ ומצפון למאנג ולדאנג, עד ג׳וּ־יֶה, נמצאות ליאנג וסונג. גם טאו ושׁוּ־יאנג הן מרכזים עירוניים. לפנים קם יאו בצ׳נג־יאנג, שׁוּן דג בלֵיי־דזה וטאנג ישב בבוֹ. במנהגיהם עוד נותרה רוח המלכים הקדומים; הם כבדי ראש ויש בהם אנשי מעלה רבים. אוהבים חקלאות, וגם בלי שפע הרים ונהרות יכולים להסתפק בלבוש ובמזון דלים ולהרבות את אוצרותיהם.[כ]

ביואה ובצ׳ו שלושה סוגי מנהגים. מצפון לחואי, פֵּיי, צ׳ן, ז׳וּ־נאן ונאן־ג׳ון — זוהי צ׳ו המערבית. מנהגיהם פזיזים וקלים והם ממהרים לכעוס; האדמה דלה והם ממעטים לצבור. ג׳יאנג־לינג היא בירת יינג הקדומה; במערב היא פתוחה לוו ולבא, ובמזרח שפע יוּן־מָנג. צ׳ן נמצאת במפגש צ׳ו ושׁיה, מעבירה דגים ומלח ואנשיה סוחרים רבים. בשׁוּ, בטונג ובצ׳יוּ־לוּ הם נקיים ומחמירים ומחשיבים את הבטחותיהם.[כא]

ממזרח לפנג־צ׳נג, דונג־חאי, וו וגואנג־לינג — זוהי צ׳ו המזרחית. מנהגיהם דומים לאלה של שׁוּ וטונג. מצפון לצ׳וּ ולדזֶנג המנהגים הם של צ׳י, ומדרום לנהר ג׳ה — יואה. בוו הזמינו חֶה־לוּ, צ׳וּן־שֶׁן והמלך פי, שלושתם, צעירים

יט. [齷龊 נמסר כקפדנות מצומצמת בקריאת עבודה; השיפוט על המלומדים והתושבים אינו נעשה הערכת המהדורה. פ' א.ת.]

כ. [[於] 〈游〉 作 הוא סימון מורש; העברית הולכת אחר 於 בלי להציג זאת כתיקון הפרויקט. 作 נמסר כקימה לפי הגלוסה, לא כבניית עיר שלא נאמרה. 陽睢 、陶 נמסרות כשתי ערים בלי להמציא מרכז משותף אחד. פ' א.ת.]

כא. [虙取 נקרא צ׳יו־לו לפי גלוסת המקום, לא כפעלים ״לקחת ולשקול״. שלושת סוגי המנהגים מוצגים בהמשך כמערב, מזרח ודרום צ׳ו, לא מושלמים בצפון שלא נאמר. פ' א.ת.]

מכל הארץ האוהבים לנדוד. במזרח שפע מלח ים, נחושת הר ג׳אנג, רווחי שלושת הנהרות וחמשת האגמים; גם היא מרכז עירוני ממזרח לנהר.[כב]

חנג־שאן, ג׳יו־ג׳יאנג, הארץ שמדרום לנהר, יו־ג׳אנג וצ׳אנג־שה — זוהי צ׳ו הדרומית, ומנהגיה דומים ברובם לאלה של צ׳ו המערבית. לאחר שיינג עברה לשוֹאוּ־צ׳וּן, גם היא הייתה למרכז עירוני. חֶה־פֵּיי מקבלת זרמים מדרום ומצפון, והיא מקום התקבצות של משלוחי עורות, דגים משומרים ועץ. מנהגיה מעורבים באלה של מין־ג׳ונג וגאן־יואה; לכן צ׳ו הדרומית אוהבת מליצות, מיומנת בדיבור וממעטת באמינות. הארץ שמדרום לנהר נמוכה ולחה, והגברים מתים צעירים. יש בה במבוק ועצים רבים. ביו־ג׳אנג יוצא זהב, ובצ׳אנג־שה לָיֶן ובדיל; אך מצויים רק מעט מן הדברים, ואין בהפקתם כדי לכסות את ההוצאה. מדרום לג׳יו־יי ולצאנג־וו עד דאן־אֶר המנהגים דומים בעיקר לאלה שמדרום לנהר, ועמי יאנג־יואה רבים שם. גם פאן־יוּ היא מרכז עירוני, מקום התקבצות של פנינים, קרנפים, מאו, פירות ובדים.[כג]

יינג־צ׳ואן ונאן־יאנג הן מקום מושב אנשי שׁיה. ממשל אנשי שׁיה מחשיב נאמנות ופשטות, ועוד נותרה בו רוח המלכים הקדומים. אנשי יינג־צ׳ואן ישרים ותמימים. בסוף ימי צ׳ין הועברו לנאן־יאנג אנשים פורעי סדר. נאן־יאנג פתוחה במערב למעבר וו ולמעבר יוּן, ובדרום־מזרח מקבלת את חאן, ג׳יאנג וחואי. גם וואן היא מרכז עירוני. המנהגים מעורבים ואוהבים עשייה, ורוב העסקים

כב. [江浙 נמסר כנהר ג׳ה, לא כמחוז מודרני. 申春 ,廬闔 ו王濞 הם שלושה אנשים נפרדים; אין מאחדים את פועלם לתקופת שלטון אחת. שמות שלושת הנהרות וחמשת האגמים אינם מומצאים. פ' א.ת.]

כג. [鮑 נמסר כדגים משומרים, לא כאבלון מודרני; 連 ו瑁 נשמרים בשמות עבודה כבשורת הסחורות בראש הפרק. 南江 אינו מקבל זיהוי מחוזי שהפירושים חלוקים עליו. נאמנות התושבים ותוחלת חייהם נמסרות כטענות המקור, לא כנתוני בריאות מאומתים. פ' א.ת.]

מסחר. אנשי האבירות שבה קשורים ליינג־צ׳ואן, ולכן עד היום מכנים אותם ״אנשי שׂיה״.[כד]

אשר למיעוט ולשפע של הדברים בארץ ולמנהגי העם: ממזרח להרים אוכלים מלח ים וממערב להרים מלח אדמה מלוחה; מדרום לרכס ומצפון לחולות יוצא מלח במקומות רבים. כך הדבר בקווים כלליים.[כה]

כללו של דבר: ארץ צ׳ו ויואה רחבה ותושביה מעטים; אוכלים אורז ומרק דגים, ולעיתים חורשים באש ומנכשים במים. פירות ודברי מאכל עטופים, חלזונות וצדפות מספיקים להם בלי להיזקק לסוחר. תנאי הארץ מספקים מזון בשפע ואין סכנת רעב, ולכן הם עצלים ומסתפקים בקיום דחוק, אינם צוברים ורבים בהם העניים. לכן מדרום לג׳יאנג ולחואי אין אנשים הקופאים או רעבים, אך גם אין בתי אלף ג׳ין. מצפון למי יי וסה האדמה מתאימה לחמשת מיני הדגן, לתות ולקנבוס ולששת מיני הבהמות. האדמה מעטה והאוכלוסייה רבה, והם סובלים תכופות משיטפונות ומבצורת. העם אוהב לצבור ולאצור; לכן צ׳ין, שׂיה, ליאנג ולו אוהבות חקלאות ומחשיבות את העם. כך גם שלוש ארצות הנהר, וואן וצ׳ן, ובנוסף לכך מסחר. צ׳י וג׳או משתמשות בחוכמה ובתחבולות ומתפרנסות מהזדמנויות רווח. יין ודאי עובדות אדמה, מגדלות בהמות ועוסקות בתולעי משי.[כו]

לפי זה, לאן מכוונים האנשים הראויים המתכננים עמוק באולמות המקדש ודנים בחצר, והאנשים השומרים אמונים, מתים על עקרונותיהם או מסתתרים

כד. [江 ,漢 ו淮 הם כאן נהרות; אין מתרגמים חאן כשושלת בהקשר זה. 鄖關 נשמר כמעבר יון ולא מוחלף ב徇 או郇 מן הפירוש. 人夏 הוא הכינוי ההיסטורי שבמקור, לא אזרחות מודרנית. פ׳ א.ת.]

במערות ההרים ועושים להם שם נעלה? הם מכוונים לעושר רב. לכן פקיד ישר מחזיק מעמד, וככל שהוא מאריך כך הוא מתעשר; סוחר ישר מגיע לעושר. עושר הוא חלק מטבעו ורגשותיו של האדם, דבר שכולם רוצים בו בלי ללמוד. לכן הלוחמים בצבא המטפסים ראשונים על החומה, פורצים את המערך והודפים את האויב, עורפים מצביאים ונוטלים דגלים, עומדים בראש תחת חצים ואבנים ואינם נמנעים מסכנת מים רותחים ואש — תגמול גדול מניע אותם. צעירי הסמטאות המכים ושודדים, הורגים וקוברים, חוטפים אנשים ועושים עוול, חופרים קברים ומטביעים מטבעות, נוהגים אבירות וצוברים כוח, נעזרים בקשרים לנקמה, חוטפים ורודפים בחשאי ואינם נרתעים מן החוק והאיסורים אלא רצים אל מקום מוות כזרם — למעשה כולם פועלים רק לשם כסף ורכוש. נשות ג׳או ויפיפיות ג׳נג מתקינות את מראן, פורטות על צ׳ין, מניפות שרוולים ארוכים, צועדות בסנדלי ריקוד, מפתות בעיניהן ומזמינות בליבן, יוצאות אלף לי ואינן מבחינות בין זקן לצעיר — כולן רצות אל עושר רב. בני האצילים המשוטטים, המקשטים את כובעיהם ואת חרבותיהם ומעמידים שיירות מרכבות ופרשים, עושים זאת גם הם כדי להיראות עשירים ונכבדים. היורים בחץ קשור בחוט, הדייגים והציידים היוצאים בשחר ובלילה, מסתכנים בכפור ובשלג, דוהרים בבורות ובעמקים ואינם נרתעים מחיות טרף — מבקשים טעם טוב. המשחקים במשחקי הימורים ובמרוצים, בקרבות תרנגולים ובמרוצי כלבים, הנעשים נרגשים ומתגאים זה בפני זה ונאבקים

כו. [隋果 נמסר בקריאת עבודה של פירות ומאכלים עטופים לפי אחד הפירושים; אין מחליפים 隋 בּ蔬 כדי ליצור רשימה בוטנית מוכרת. 盔砦 נמסר כעצלות בסיוע גלוסה בלי לאמץ את ההרחבה הרפואית. אין מחליפים 民重 בקריאת 本重 מבחוץ. תיאורי העוני, העצלות והעדר הרעב הם הכללות המספר. פ' א.ת.]

כה. [南領 ו北汐 נמסרים כמדרום לרכס ומצפון לחולות בקריאת עבודה; אין משלימים שמות מחוזות או מתקנים את הגרפים. פ' א.ת.]

בהכרח על הניצחון — מחשיבים את ההפסד. העוסקים בנוסחאות ריפוי וכל המתפרנסים מטכניקה וממיומנות מאמצים את נפשם וממצים את יכולתם לשם שכר רב. פקידים המלהטטים במסמכים ובחוק, חורטים חותמות ומזייפים כתבים ואינם נרתעים מעונש הסכין והמסור — שקועים בשוחד ובמתנות. חקלאים, בעלי מלאכה, סוחרים וראשי מגדלי בהמות מבקשים בוודאי להתעשר ולהרבות רכוש. אלה בעלי דעת הממצים את כישרונם ומבקשים; בסופו של דבר אינם משאירים כוח בלתי מנוצל ואינם מוותרים על כסף.[כז]

הפתגם אומר: "אין מובילים עצי הסקה למסחר מאה לי, ואין מובילים דגן קנוי למסחר אלף לי." למושב של שנה זורעים דגן; לעשר שנים נוטעים עצים; למאה שנים מושכים באמצעות מעלה. מעלה פירושה אנשים ודברים. יש כיום אנשים שאינם מקבלים שכר משרה או הכנסה מדרגה ומנחלה, אך הנאתם משתווה לזו של בעלי אלה. הם נקראים "בעלי נחלה בלי נחלה". בעלי נחלה ניזונים מדמי חכירה וממסים, בממוצע מאתיים מכל בית בשנה. לאדון של אלף בתים יש אפוא מאתיים אלף, ומכאן יוצאות הוצאות הביקורים והמנחות בחצר. גם פשוטי העם — חקלאים, בעלי מלאכה וסוחרים — מרוויחים בממוצע אלפיים בשנה על עשרת אלפים; לבית של מיליון יש מאתיים אלף, ומכאן יוצאות הוצאות עבודות החובה, החכירה והמסים. הם יכולים לתת פורקן לרצונם בלבוש ובמזון ולבחור את היפה בעיניהם. לכן נאמר: מגדל סוסים ביבשה בעל מאתיים פרסות; בקר בעל אלף פרסות

כז. [נשמרת טענת המספר שהפעילויות, גם שמירת אמונים ושחיתות, מכוונות לעושר; אין מרככים אותה למניע אחד בין רבים. 隱幽逐篡 וכל 索能盡知有此 הם ניסוחים קשים בקריאות עבודה. רופאים ובעלי מיומנויות אינם הופכים למכשפים בלי בסיס. עונש הסכין והמסור, השוחד והזיוף נשמרים. פ' א.ת.]

וקרניים; צאן בעל אלף רגליים; חזירים בביצות בעלי אלף רגליים; ליד המים ברכת דגים של אלף שה; בהרים אלף יחידות עץ גדולות. באן־יי אלף עצי שיזף; ביין ובצ׳ין אלף עצי ערמון; בשו, בחאן ובג׳יאנג־לינג אלף עצי הדר; מצפון לחואי ומדרום לצ׳אנג־שאן, בין חה לג׳, אלף עצי צ׳יו; בצ׳ן ובשׂיה אלף מו של עצי לכה; בצ׳י ובלו אלף מו של תות וקנבוס; בעמק וֵיי אלף מו של במבוק. במדינה ידועה, בעיר של עשרת אלפים בתים, אלף מו של שדות ליד החומה המניבים ג׳ונג בכל מו, או אלף מו של צ׳ה וצ׳יין, ואלף ערוגות זנגביל וג׳יו — כל בעליהם משתווים לבעל נחלה של אלף בתים. אלה המשאבים המספקים עושר: בלי להציץ בשוק ובלי לנסוע לעיר אחרת יושבים וממתינים להכנסה, ושומרים על דרכו של אדם שאינו משרת במשרה ומתכלכלים כך. אך אם הבית עני וההורים זקנים, האישה והילדים חלשים, אין מה להקריב ולתרום לסעודה במועדים, ואוכל, שתייה ולבוש אינם מספיקים להשתלבות בחברה — מי שאינו מתבייש בכך אין לו מידה משווה. לכן מי שאין לו רכוש עובד בכוחו; מי שיש לו מעט מתחרה בחוכמתו; ומי שיש לו שפע מתחרה על הזמן. זה העיקרון הגדול. כיום אפשר להתפרנס בלי להעמיד את הגוף בסכנה לשם קיום, ולכן אנשים ראויים ישקדו על כך. עושר מעיסוקי היסוד הוא הטוב ביותר, עושר ממלאכות וממסחר אחריו, ועושר מעוול הוא הנמוך ביותר. מי שאינו נוהג כפרוש יוצא דופן בהרים, אך נותר עני ובזוי זמן רב ואוהב לדבר על אנושיות וצדק — גם זה ראוי לבושה.[כח]

כח. [封素 נמסר כ״בעל נחלה בלי נחלה״: השוואת הכנסה והנאה ולא הענקת תואר. מאתיים/אלפיים וההכנסות נשמרים בלי מטבע שלא צוין. הפרסות, הקרניים והרגליים נשארות יחידות הספירה שבמקור, לא מוחלפות במספרי בעלי חיים מן הפירוש. 章千 נמסר כיחידות עץ גדולות, ומידות שה/מו/ג׳ונג/ערוגה אינן מומרות. 荻 ,厄茜 ו薑韭 טעונים זיהוי בוטני; הדרישה ביחס להורים והעוני נשאר שיפוט המספר. פ' א.ת.]

בין אנשי המפקד, מי שעושרו פי עשרה משלך תיכנע בפניו; פי מאה — תירא ממנו; פי אלף — תשרת אותו; פי עשרת אלפים — תהיה עבדו. זה סדר הדברים. המבקש להגיע מעוני לעושר — חקלאות אינה כמלאכה, ומלאכה אינה כמסחר; רקמת דגמים אינה כעמידה בפתח השוק. כאן מדובר בעסקי המלאכה והמסחר, משאב העניים. בערים מקושרות ובכרכים גדולים: מכירת אלף אצוות משקה מותסס בשנה; אלף כדי חומץ ורוטב; אלף כדי משקה; שחיטת בקר, צאן וחזירים בהיקף אלף עורות; מסחר ומכירת דגן בהיקף אלף ג׳ונג; אלף עגלות עצים וקש; סירות שאורכן המצטבר אלף ג׳אנג; אלף יחידות עץ גדולות; רבבת קני במבוק; מאה מרכבות קלות ואלף עגלות בקר; אלף כלי עץ מצופים בלכה; אלף ג׳וֹן של כלי נחושת; אלף שה של כלי עץ פשוטים וברזל או צמחי צ׳ה וצ׳יין; אלף פרסות ודוֹן של סוסים; אלף רגלי בקר; אלף זוגות צאן וחזירים; אלף אצבעות עבדים; אלף ג׳ין של גידים, קרניים וצינובר; אלף ג׳ון של משי, משי גולמי ובד דק; אלף פִּי של אריגים מעוטרים; אלף שה של בד טָה ועורות; אלף דואו לכה; אלף דָה של לתת, חומר תסיסה, מלח ופולי סויה מותססים; אלף ג׳ין של דגי טאי ודזה; אלף שה דגי דזוֹאוּ; אלף ג׳ון דגים משומרים; בשיזפים ובערמונים אלף שה — כפול שלושה; אלף עורות של פרוות שועל וצובל; אלף שה של פרוות טלאים; אלף מערכות לבד ומחצלות; אלף ג׳ונג של פירות וירקות אחרים; אלף מחרוזות של כסף המולווה בריבית; ותיווך הקובע מחירים. הסוחר החמדן משיג רווח של שלוש מעשר, והסוחר הישר — חמש מעשר. גם אלה משתווים לבית של אלף מרכבות, לפי השיעור הכללי. עיסוקים אחרים שאינם מניבים שתיים מעשר אינם הרכוש שלי.[כט]

אבקש לתאר בקצרה כיצד התעשרו האנשים הראויים בני זמננו בטווח אלף לי, כדי שהדורות הבאים יוכלו להתבונן ולבחור.[ל]

אבות משפחת ג׳וּאוֹ בשו היו אנשי ג׳או, והתעשרו בהתכת ברזל. צ׳ין הביסה את ג׳או והעבירה את משפחת ג׳ואו. כשנשבו ונלקחו, רק הבעל והאישה דחפו עגלה והלכו אל מקום העברתם. לשבויים המועברים האחרים נשאר מעט רכוש; הם התחרו במתן לפקידים כדי לבקש מקום קרוב, והתיישבו בג׳יה־מָנג. רק איש משפחת ג׳ואו אמר: ״המקום הזה צר ודל. שמעתי שמתחת להר מין יש שדות פוריים, ובהם דוּן־צ׳ה, ולא רעבים עד המוות. העם מיומן בשוק, וקל לסחור.״ ביקש אפוא העברה למקום רחוק. הביאוהו ללין־צ׳יונג, ושמח מאוד. מיד הפעיל התכה ויציקה בהר הברזל, חישב תוכניות והכריע את אנשי דיין ושו. עושרו הגיע לאלף עבדים, ותענוגות השדות, הברכות, הקליעה והציד שלו השתוו לאלה של שליט.[לא]

כט. [門市倚 נשמר כעמידה בפתח השוק בלי להכניס זיהוי מקצוע ודאי. כל הסחורות והמידות נשמרות בנפרד: 千乘 כאן אינו מוחלף ב千戶 מן הפסקה הקודמת. 蹄躈馬 נמסר בפרסות ובמונח דון לא מוכרע; אין מתקנים 躈 לוֹבּוֹ או מכריעים מספר סוסים בין הגלוסות. 苔 ,布榻 ,炮 ושמות הדגים נשמרים בקריאות עבודה בלי זיהוי מודרני. שיעורי 3/10 ו5/10 נקראים לפי הפירוש; לא מאחדים אותם עם סף 2/10. נוספו ״משיג רווח״ להבהרת מהות השיעורים לפי קריאת העבודה שכבר נמסרה; אין שינוי בשלוש מעשר ובחמש מעשר, ואין זו הכפלה פי שלושה ופי חמישה. פ' א.ת.]

ל. [אלף לי נשאר טווח הסקירה שבמקור, לא כיסוי גאוגרפי של כל הארץ. פ' א.ת.]

לא. [汶山 נקרא הר מין לפי הגלוסה, לא מתוקן לוּ岷 בסינית. 鷸蹲 נשמר בשם עבודה דון־צ׳ה, שמפורש בין היתר כפקעות גדולות ולא כינשוף ממש. אלף העבדים נשמרים ולא מוחלפים בשמונה מאות מן ההשוואות. בני הזוג אינם מלווים בשיירת רכוש שלא נאמרה. פ' א.ת.]

צ׳נג ג׳נג היה שבוי שהועבר ממזרח להרים. גם הוא עסק בהתכה וביציקה וסחר עם בני העם ששערם אסוף לפקעת. עושרו השתווה לזה של משפחת ג׳ואו, ושניהם ישבו בלין־צ׳יונג.[לב]

אבות משפחת קונג בוואן היו אנשי ליאנג, ועיסוקם התכת ברזל. צ׳ין תקפה את ויי והעבירה את משפחת קונג לנאן־יאנג. הפעילו התכה ויציקה בהיקף גדול, תכננו ברכות מים, העמידו שיירות מרכבות ופרשים ונסעו בין שליטי המדינות. כך נהנו מרווחי המסחר וקנו שם במתנות לבני האצילים המשוטטים. אך הרווח שהשיגו עלה על ההוצאה והיה טוב מחסכנות קטנונית. הבית צבר כמה אלפי ג׳ין, ולכן כל הסוחרים הנודדים בנאן־יאנג חיקו את רוחב התנהגותה של משפחת קונג.[לג]

אנשי לו נוהגים חסכנות וקמצנות, ומשפחת בינג מצאו עוד יותר. קמה מכוח התכת ברזל והתעשרה לרבבות רבות. אך בבית, מן האבות והאחים ועד הבנים והנכדים, נהגו בצמצום: כפופים — יש מה לאסוף, זקופים — יש מה לקחת. עסקו בהקפה, בהלוואות ובמסחר נודד בכל המחוזות והמדינות. בגללם רבים בצ׳ואו ובלו עזבו את לימוד הספרים ופנו לרווח — בגלל משפחת בינג מצאו.[לד]

מנהג צ׳י הוא לבוז לעבדים ולשבויים, אך דְיָאוֹ שׁיין לבדו אהבם והחשיבם. עבדים עזים ופיקחים הם צרה לאחרים; רק דיאו שׁיין אסף אותם והעסיקם

לב. [髻椎 נמסר כסימן תסרוקת, בלי לקבוע בגוף זהות אתנית שלא נאמרה. שוויון העושר אינו קרבה משפחתית. פ' א.ת.]

לג. [名與賜之子公游閒有當過 נמסרים כמתנות ומוניטין שרווחם עולה על ההוצאה לפי הפירוש, לא כמשפחה שקיבלה נחלה מהשליטים. אין מקשרים משפחת קונג זו לקונפוציוס רק מכוח שם המשפחה. פ' א.ת.]

ברדיפת רווחי הדיג, המלח והמסחר. אחדים העמידו שיירות מרכבות ופרשים וקשרו קשרים עם מושלי מחוזות ושרים, אך הוא סמך עליהם עוד יותר. לבסוף השיג את כוח עבודתם וצבר עשרות מיליונים. לכן אמרו: ״האם דרגה? לא — דיאו!״ כלומר, יכול היה לאפשר לעבדים החזקים להתעשר בעצמם ולמצות את כוחם.[לה]

אנשי ג׳ואו כבר מדקדקים בחסכנות, ושה שה עוד יותר. מאות גלגלים גלגל בדרכים, סחר במחוזות ובמדינות ואין מקום שלא הגיע אליו. לואו־יאנג, על רחובותיה, נמצאת בין צ׳י, צ׳ין, צ׳ו וג׳או. העניים לומדים לשרת בבתי העשירים ומתגאים זה בפני זה במסחר ממושך; פעמים רבות עוברים בעיר ואינם נכנסים בשער ביתם. הוא מינה אנשים כאלה, ולכן יכול היה שה שה להגיע לשבעים מיליון.[לו]

אבות משפחת רָן בשׁוּאן־צ׳וּ היו פקידי אסם בדוּ־דאו. כשנפלה צ׳ין התחרו בעלי הכוח על זהב וירקן, ורק משפחת רן טמנה את הדגן שבאסם. כשצ׳ו וחאן עמדו זו כנגד זו בשׁינג־יאנג, העם לא יכול היה לחרוש ולזרוע ומחיר שה אורז הגיע לעשרת אלפים. הזהב והירקן של בעלי הכוח הגיעו כולם למשפחת רן, וכך קמה והתעשרה. העשירים התחרו בפאר, אך משפחת רן שינתה את

לד. [氏邴曹 נמסר כמשפחת בינג מצאו בקריאת השם והמקום, לא כיחיד ששמו צאו בינג בלי הכרעה. 拾有俛 ו取仰有 משמרים את דימוי האיסוף והלקיחה, ולא הופכים לצורת סדק מן הפרק הקודם. פ' א.ת.]

לה. [刀 נקרא דיאו לפי סו־יין וג׳נג־יי ולא דאו כקריאת המילה ״סכין״. 刀毋爵寧 נמסר בקריאת העדפת שירות דיאו לפי הפירושים, לא כציווי נגדו; ניסוח הפתגם טעון בירור. אין מרככים את העבדות להעסקה חופשית. פ' א.ת.]

לו. [師史 הוא שם אדם, שה שה, לא ״היסטוריון מורה״. תיאור אנשי לואו־יאנג והעסקתם נשמר בקשרו; אין הופכים את אי־הכניסה לביתם לאיסור כניסה לעיר. פ' א.ת.]

דרכה לצמצום ושקדה על עבודת השדה וגידול הבהמות. העוסקים בחקלאות ובבהמות התחרו על מחירים זולים; רק משפחת רן בחרה ביקר ובטוב. עושרה נמשך דורות אחדים. אך לאדון רן היה כלל בביתו: מה שלא יצא מן השדות ומן הבהמות, לא יילבש ולא ייאכל; כל עוד ענייני הציבור לא הושלמו, אסור לו עצמו לשתות יין ולאכול בשר. בכך היה דוגמה לשכניו, ולכן היה עשיר והשליט החשיבו.[לז]

כשהורחב הגבול, רק צ׳יאו יאו כבר צבר אלף סוסים, פי שניים בקר ורבבת כבשים; הדגן נמדד ברבבות ג׳ונג. כשפרצה מלחמת שבע המדינות של וו וצ׳ו, בעלי הנחלות שבצ׳אנג־אן יצאו עם הצבא וביקשו כסף בהלוואה בריבית. המלווים סברו שנחלותיהם ומדינותיהם נמצאות ממזרח למעברים, ושטרם הוכרע אם המזרח יצליח או ייכשל; איש לא הסכים לתת. רק משפחת וו־יין הוציאה אלף ג׳ין והלוותה, בריבית פי עשרה. בתוך שלושה חודשים הוכנעו וו וצ׳ו; בתוך שנה אחת הייתה ריבית משפחת וו־יין פי עשרה, וכך השתווה עושרה לעושר גואן־ג׳ונג.[לח]

הסוחרים העשירים והגדולים בגואן־ג׳ונג הם ברובם בני טיין, ובהם טיין סֶה וטיין לאן. משפחת לי בוֵיי־ג׳יה ומשפחות דו באן־לינג ובדו היו גם הן בעלות רבבות רבות.[לט]

לז. [吏倉督 נמסר כמשרת אסם בדו־דאו לפי אחד הפירושים, בלי להכריע בין שם נפה לתיאור פיקוח תובלה. מחיר עשרת אלפים נשמר בלי להוסיף מטבע, ו事公 נשמר כענייני ציבור ולא כ״כל עבודות החקלאות״ שלא נאמרו. פי א.ת.]

לח. [斥之塞 נמסר כהרחבת הגבול לפי סו־יין, לא מזוהה בוודאות כמשרת תצפית. פי שניים בקר נשמר יחס לאלף הסוסים; 之什息其 והחזרה 倍什 נשמרות כריבית פי עשרה בלי להמיר לריבית מודרנית או לעשרה אחוזים. אין מייחסים את הנחלות למלווים. פי א.ת.]

אלה המקרים הבולטים והחריגים ביותר. כולם לא התעשרו מדרגות, נחלות ושכר, מתמרון החוק ומעשיית עוול; כולם הכו וקברו, עזבו וניגשו, התכופפו והתרוממו עם הזמן והשיגו את רווחיהם. צברו רכוש בעסקי המסחר ושמרו עליו בעיסוקי היסוד; בכוח הכריעו בבת אחת ובדרכי תרבות החזיקו בו. לשינויים היה גבול, ולכן ראוי לספר עליהם. ואילו השוקדים על החקלאות ועל הבהמות, בעלי המלאכה, אנשי היערות והמים והסוחרים המפעילים שיקול של יתרון ורווח כדי להתעשר — הגדולים מכריעים מחוז, הבינוניים נפה והקטנים כפר ושכונה — אין לספור אותם.[מ]

חסכנות מדוקדקת ועבודת הגוף הן הדרך הישרה לפרנסה, אך המתעשרים משיגים בהכרח ניצחון בדרך בלתי רגילה. חקלאות היא עיסוק מסורבל, ובכל זאת צ׳ין יאנג התעשר באמצעותה יותר מכל אנשי המחוז. חפירת קברים היא מעשה עוול, ובכל זאת טיין שוּ קם מכוחה. משחקי הימורים הם עיסוק רע, ובכל זאת חואן פָּה התעשר בהם. מסחר נודד הוא דרך בזויה לגבר, ובכל זאת יונג לֶה־צ׳נג הגיע באמצעותו לשפע. מכירת שומן היא מקום מבזה, ובכל זאת ליונג בו היו אלף ג׳ין. מכירת משקה היא עסק קטן, ובכל זאת משפחת ג׳אנג הגיעה לעשרה מיליון. השחזה במים היא מיומנות דלה, ובכל זאת משפחת ג׳ה אכלה מכלי דינג. קיבה מיובשת היא דבר פשוט וזעיר בלבד, ובכל זאת משפחת

לט. [氏栗家韋 נמסר כמשפחת לי בוויי־ג׳יה בקריאת עבודה; 氏杜杜、陵安 הן שתי משפחות דו בשני מקומות לפי הגלוסה, לא אדם בשם דו־דו. אין מזהים בני טיין עם אדם אחר רק מכוח השם. פ' א.ת.]

מ. [就去埋椎盡 הוא ניסוח קשה; ״הכו וקברו״ נשמר מילולית בלי למחוק את המתח עם הקביעה שלא התעשרו בעוול. אין מתקנים לגרף אחר או מוסיפים הסבר מזכה בלי עד. 末/本 מובחנים כעיסוקי יסוד לעומת מסחר ומלאכה, לא כשיעורי רווח. 文/武 משמרים את ניגוד הכוח והתרבות. פ' א.ת.]

ג׳וֹאוֹ העמידה שיירות פרשים. רפואת סוסים היא שיטה שטחית, ובכל זאת ג׳אנג לי היכה בפעמונים. כל אלה נבעו ממסירות למטרה אחת.[מא]

לפי זה, לעושר אין עיסוק קבוע ולרכוש אין אדון קבוע: אל היכול הם מתקבצים כחישורי גלגל, ובידי מי שאינו ראוי הם מתפרקים כרעפים. בית של אלף ג׳ין משתווה לאדון עיר, ובעלי רבבות רבות חולקים הנאות עם מלכים. האם אלה המכונים ״בעלי נחלה בלי נחלה״? האומנם לא?[מב]

מא. [業掘 נמסר כמסורבל לפי גלוסת 拙, אך הגרף נשמר. 發桓 ו伯雍 אינם מוחלפים ב發稽 ו伯翁 מן ההשוואות. 削灑/削洒 נמסר כהשחזה במים ו脯胃 כקיבה מיובשת, לא כעיבוד בשר כללי שמוחק את האיבר. 食鼎 ו鐘擊 הם סימני חיי עושר בלי להוסיף תואר שלטוני. צ׳ין יאנג ראשון בעושר במחוז, לא מושל המחוז. אין מאחדים את טיין שו עם בעל שם זה בפרק אחר בלי בירור. 壹誠 נמסר כמסירות למטרה אחת, על פי הגדרת 專志心 במילון משרד החינוך; לא כשתי תכונות נפרדות, כנות ומסירות. פ' א.ת.]

מב. [נשמרות שתי השאלות המסיימות, לא מוחלפות בהכרזה ודאית. שיר ההלל המאוחר תחת 贊述隱索 הושמט מן הגוף כשכבת פירוש נפרדת, לא רשימות הסחורות והעשירים שבפרק. הכותר 殖貨 נמסר כצבירת עושר, לא כמסחר בלבד; כותרים, מובאות ושמות טעונים בירור וניקוד. פ' א.ת.]

הקדמתו העצמית של ההיסטוריון הגדול

לפנים, בימי ג׳וואן־שׁוּ, מוּנה צ׳ונג, פקיד הדרום, לפקח על השמים, ולי, פקיד הצפון, לפקח על הארץ. בימי טאנג ויו המשיכו צאצאי צ׳ונג ולי בתפקידם והופקדו עליו שוב, וכך עד שׁיה ושאנג. משום כך בני צ׳ונג ולי שימשו דור אחר דור בסידור ענייני השמים והארץ. בימי ג׳ואו היה צ׳נג־בו שׁיו־פו מצאצאיהם. בימי המלך שׁואן מג׳ואו איבדו את משרתם ונעשו לבית סימה. בית סימה הופקד מדור לדור על רשומות ג׳ואו. בין ימי המלכים חווי ושׁיאנג עזבו בני סימה את ג׳ואו ועברו לג׳ין. סווי חווי, מצביא הצבא המרכזי של ג׳ין, נמלט לצ׳ין, ובני סימה נכנסו לשאו־ליאנג.א

לאחר שעזבו בני סימה את ג׳ואו ועברו לג׳ין, התפזרו: מהם היו בוויי, מהם בג׳או ומהם בצ׳ין. מי שהיה בוויי שימש שר ראשי בג׳ונג־שאן. מי שהיה בג׳או התפרסם במסירת תורת החרב, וקוואי־קווי היה מצאצאיו. מי שהיה בצ׳ין נקרא צואו; הוא התווכח עם ג׳אנג יי, ואז שלח אותו המלך חווי כמפקד לכבוש את שוּ. הוא אכן כבש אותה והופקד על שלטונה. נכדו ג׳ין שירת את באי צ׳י, אדון וו־אן. בינתיים שונה שמה של שאו־ליאנג לשׁיה־יאנג. ג׳ין ובאי צ׳י קברו בבורות את צבא ג׳או בצ׳אנג־פינג; כששבו נצטוו שניהם למות בדו־יוֹאוּ ונקברו בחווה־צ׳ה. נכדו של ג׳ין, צ׳אנג, היה פקיד הברזל הראשי של צ׳ין בימי הקיסר הראשון. אנג, צאצאו של קוואי־קווי בדור הרביעי, היה מצביאו של אדון וו־שׁין והכניע את ג׳או־גה. כאשר העניקו השליטים זה לזה תואר מלך, המליכו את

א. [המקור קורא 黎正北, ״לי, פקיד הצפון״; אין כאן החלפה בקריאת 正火, ״פקיד האש״, שבמסורת הפרשנית. זהו סיפור יוחסין המובא בחיבור, לא קביעה מאומתת על מוצא המשפחה. פ' א.ת.]

אנג על יין. כאשר תקפה האן את צ׳ו, עבר אנג לצד האן, וארצו נעשתה למחוז חה־ניי. צ׳אנג הוליד את וּ־דזה, שהיה ממונה על השוק בהאן. וּ־דזה הוליד את שׂ, שהיה בעל דרגת וּ־דה־פו; לאחר מותם נקברו כולם בגאו־מן. שׂ הוליד את טאן, וטאן היה ההיסטוריון הגדול.[ב]

ההיסטוריון הגדול למד את תורת השמים אצל טאנג דוּ, קיבל את תורת התמורות מיאנג חה, ולמד את תורת הדרך אצל מאסטר חוואנג. הוא שירת בין תקופות ג׳יין־יואן ויואן־פנג. צר היה לו על המלומדים שאינם יורדים לסוף כוונתה של תורתם ונוהים אחר הוראה מסולפת; לפיכך דן בעיקריהן של שש האסכולות ואמר:[ג]

> ״הפירוש הגדול לתמורות אומר: ׳בעולם מחשבות רבות, אך תכלית אחת; הדרכים שונות, אך כולן שבות לאותו מקום.׳ אסכולות היין והיאנג, המלומדים, מוֹ, השמות, החוק והדרך והסגולה עוסקות כולן בממשל; רק דרכי דיבורן שונות, יש הלומדים ומבינים ויש שאינם מבינים. עיינתי לי בתורת היין והיאנג: אותותיה רבים ואיסוריה מרובים, והיא כובלת את האדם ומרבה את פחדיו; אך אין לוותר על הסדר הגדול של ארבע העונות שהיא מלמדת. המלומדים מרבי דעת אך ממעטים בעיקר; עמלים הרבה ומשיגים מעט, ולכן קשה לנהוג בכל הוראותיהם. אך אין לשנות את סדרי הטקס שלהם בין שליט לשר ובין אב לבן, ואת ההבחנות בין איש לאשתו ובין מבוגר לצעיר. אנשי מוֹ חסכניים וקשה ללכת בדרכם, ולכן אין לקיים

ב. [אין לזהות אוטומטית את 蹏蹏 שבשושלת הזאת עם נסיך ווייי בעל אותו שם. דרגת 五大夫 נשמרת כתואר, ו״ההיסטוריון הגדול״ מתרגם את כינויו של סימה טאן בלי להסיק ממנו את דרגתו המנהלית. הקריאות 澤無 ו門高 נשמרות. פ' א.ת.]

ג. [כאן ההיסטוריון הגדול הוא האב, סימה טאן; הדיון בשש האסכולות נמשך עד סוף פסקה 10. אין לייחס את כל דבריו לבן, סימה צ׳יין. פ' א.ת.]

את כל הוראותיהם; אך אין לבטל את חיזוק היסוד ואת החיסכון בהוצאות שהם מלמדים. אנשי החוק מחמירים וממעטים בחסד; אך אין לשנות את הסדר שהם קובעים בין שליט לשר ובין עליון לתחתון. אנשי השמות מצמצמים את האדם ונוטים לאבד את האמת; אך יש לבחון את תיקונם של השם והמציאות. אנשי הדרך מאחדים את רוח האדם, תנועתם מתיישבת עם חסר הצורה, והם מספקים את צורכי כל הדברים. בתורתם הם נשענים על הסדר הגדול של היין והיאנג, לוקחים את הטוב שבמלומדים ובאנשי מוֹ, מרכזים את העיקר שבתורות השמות והחוק, נעים עם הזמן ומשתנים בתגובה לדברים. הם מכוננים מנהגים ופועלים, ואין דבר שאינם מתאימים לו. עיקריהם קצרים וקלים להפעלה; מעשיהם מעטים והישגיהם רבים. לא כך המלומדים: לשיטתם השליט הוא מופת לעולם; השליט פותח והשרים עונים, השליט מקדים והשרים הולכים אחריו. כך השליט עמל והשרים נחים. עיקר הדרך הגדולה הוא לוותר על להיטות ותשוקה, לרסן חריפות ותבונה, להניח לאלה ולהישען על שיטת הפעולה. רוח המופעלת יתר על המידה כלה, וגוף העמל יתר על המידה נשחק. כשגוף ורוח נתונים לטלטלה, לבקש שיאריכו ימים כשמים וכארץ — דבר כזה לא שמעתי.״[ד]

״ליין וליאנג, לארבע העונות, לשמונת הכיוונים, לשנים־עשר החלקים ולעשרים וארבעה פרקי העונה יש לכל אחד הוראות משלו. הטענה שמי שנענה להן משגשג ומי שמפר אותן, אם אינו מת הרי הוא אובד, אינה נכונה בהכרח; משום כך אמרתי: ׳היא כובלת את האדם ומרבה את

ד. [תרגום 祥大 כ״אותותיה רבים״ שומר את גרף המקור ואינו מחליפו בשקט ב詳, ״פירוט״. 儉 בתיאור אסכולת השמות מובנו צמצום, לא החיסכון החומרי של אנשי מוֹ. שמות שש האסכולות מובחנים זה מזה. פ' א.ת.]

פחדיו.׳ באביב צומחים, בקיץ גדלים, בסתיו אוספים ובחורף אוגרים: זה הסדר הגדול של דרך השמים. בלעדיו אין לקיים את סדרי העולם. משום כך אמרתי: ׳אין לוותר על הסדר הגדול של ארבע העונות.׳״[ה]

״המלומדים נוהגים לפי שש האמנויות. ספרי היסוד והפירושים של שש האמנויות נמנים באלפים וברבבות; דורות שלמים אינם יכולים להקיף את לימודם, ובשנות חייו של אדם אין הוא יכול למצות את טקסיהם. משום כך אמרתי: ׳מרבי דעת אך ממעטים בעיקר; עמלים הרבה ומשיגים מעט.׳ אבל את טקסי השליט והשר, האב והבן, ואת סדרי ההבחנה בין איש לאשתו ובין מבוגר לצעיר, אפילו מאה אסכולות אינן יכולות לשנות.״[ו]

״גם אנשי מוֹ מכבדים את דרכם של יאו ושוּן. על סגולתם ומעשיהם הם אומרים: ׳האולם היה גבוה שלוש צ׳ה, מדרגות העפר היו שלוש; גג הקש לא נגזז וקורות העץ לא קולפו. הם אכלו מכלי חרס ושתו מכלי חרס; מזונם דגן גס ומרק ירקות בר. בקיץ לבשו בגדי סיבי גֶּה ובחורף פרוות צבי.׳ לקבורת המתים השתמשו בארון עץ טונג שעוביו שלושה צון, והשמיעו קול בכי בלי למצות את צערם. בלימוד טקסי האבל קבעו זאת כדגם לכל העם. אם כל העולם ינהג כך, לא תהיה הבחנה בין נכבד לנחות. הדורות שונים והזמנים משתנים, והמעשים אינם חייבים להיות זהים; משום כך אמרתי: ׳חסכניים וקשה ללכת בדרכם.׳ אך עיקרם, חיזוק היסוד וחיסכון בהוצאות,

---

ה. [הדובר מסתייג מן ההכרח שבתחזיות האסכולה; התרגום אינו מאשר אותן. נשמרים המניינים 4, 8, 12 ו־24 בלי להוסיף זיהוי אסטרונומי שאינו נאמר כאן. פ׳ א.ת.]

ו. [שש האמנויות כאן הן מסורות ספרי היסוד. סיווג verse במקור המנורמל תוקן לquotation: בדפוס ״סָה־בּוּ בֵּיי־יַאוֹ״, תמונת עמוד 4287, זהו טיעון פרוזה בתוך מאמר סימה טאן המצוטט. הטקסט והתרגום נשמרו בלי להמציא שורות שיר. פ׳ א.ת.]

הוא הדרך להבטיח די מחסורו של כל אדם ושפע לכל בית. זה יתרונו של מאסטר מוֹ, ואפילו מאה מנהיגים אינם יכולים לבטלו.״[ז]

״אנשי החוק אינם מבדילים בין קרוב לרחוק ובין נכבד לשפל, אלא מכריעים הכול לפי החוק. בכך ניתק החסד המיוחד לקרובים ולנכבדים. אפשר להשתמש בכך כתוכנית לשעה, אך אי אפשר להנהיג זאת לאורך זמן; משום כך אמרתי: ׳מחמירים וממעטים בחסד.׳ אבל את כיבוד השליט והנמכת השרים, ואת הגדרת תפקידיהם באופן שלא יפלשו זה לתחומו של זה, אפילו מאה אסכולות אינן יכולות לשנות.״[ח]

״אנשי השמות דקדקנים ומסתבכים בפלפוליהם, עד שאין האדם יכול לחזור אל כוונתו. הם מכריעים רק לפי השמות ומאבדים את הרגש האנושי; משום כך אמרתי: ׳מצמצמים את האדם ונוטים לאבד את האמת.׳ אך יש לבחון את הצמדת השמות למציאות, את הדרישה להתאמה ואת ההשוואות שאינן מחטיאות.״[ט]

״אנשי הדרך נוהגים באי־עשייה, ואף אומרים שאין דבר שאינם עושים. מעשיהם קלים לביצוע ודבריהם קשים להבנה. שיטתם יסודה בריקות ובהעדר, ושימושה בהיענות למהלך הדברים. אין להם מצב קבוע ואין להם

ז. [״שלושה צוֹן״ הם עובי דופנות הארון, לא אורכו; 刑土 הוא כלי חרס, לא עונש. בסיום נשמר 長百, ״מאה מנהיגים״, בלי החלפה בקריאת 百家, ״מאה אסכולות״. פ' א.ת.]

ח. [סיווג verse במקור המנורמל תוקן לquotation על פי תמונת עמוד 4288 בדפוס ״סָה־בּוּ בַּיי־יַאוֹ״: זהו טיעון פרוזה במאמר סימה טאן המצוטט, לא שיר. ההבחנה בין שימוש זמני לשימוש מתמשך נשמרת; אין זו תמיכה בלתי מסויגת באסכולת החוק. פ' א.ת.]

ט. [סיווג verse במקור המנורמל תוקן לquotation על פי תמונת עמוד 4288 בדפוס ״סָה־בּוּ בַּיי־יַאוֹ״: זהו טיעון פרוזה במאמר סימה טאן המצוטט. 伍參 תורגם כהשוואות ובדיקות התאמה, לא כרשימת המספרים שלוש וחמש. פ' א.ת.]

צורה קבועה, ולכן הם יכולים לחקור את טבעם של כל הדברים. אינם מקדימים את הדברים ואינם מאחרים אחריהם, ולכן יכולים למשול בהם. בין שיש חוק ובין שאין חוק, פועלים לפי הזמן; בין שיש מידה ובין שאין מידה, מתאימים עצמם לדברים. משום כך נאמר: 'החכם אינו כלה; הוא שומר על השינוי עם הזמן. הריקות היא קביעותה של הדרך, וההיענות היא עיקרו של השליט.' כאשר כל השרים באים יחד, הוא מניח לכל אחד להציג את עצמו. מי שמעשיו תואמים את הצהרתו נקרא ישר; מי שמעשיו אינם תואמים את הצהרתו נקרא ריק. כשאין מקשיבים לדברים ריקים, אין צומחת מרמה; הראויים והבלתי ראויים נבדלים מאליהם, ושחור ולבן נעשים גלויים. הכול תלוי רק בבחירת מי להעסיק — איזה עניין לא יצליח? כך מתאחדים עם הדרך הגדולה, עמוקה ועלומה, מאירים את העולם ושבים אל חסר השם. מה שנותן לאדם חיים הוא רוחו; מה שנושא אותה הוא גופו. רוח המופעלת יתר על המידה כלה, וגוף העמל יתר על המידה נשחק; כשהגוף והרוח נפרדים, בא המוות. אין להחיות את המת ואין להשיב את מה שנפרד, ולכן החכם מייחס לכך חשיבות. מכאן שהרוח היא שורש החיים והגוף הוא כלי החיים. מי שאינו מייצב תחילה את רוחו [וגופו], אך אומר: 'יש בידי דרך למשול בעולם' — כיצד יוכל?'[י]

ההיסטוריון הגדול הופקד על ענייני השמים, ולא ניהל את ענייני העם. היה לו בן ושמו צ'יין.[יא]

י. [הסוגריים ב [形] 神 הם התערבות שכבר קיימת במקור הנבחר, לא השלמה חדשה של המתרגם. 声 כאן הוא ההצהרה או השם שהשר מציג, והבדיקה היא התאמתה למעשיו; אין זו בדיקת קולו. פ' א.ת.]

יא. [״לא ניהל את ענייני העם״ מבהיר את היקף המשרה; אין להפוך את סימה טאן למושל אזרחי. צ'יין הוא הבן המספר את המשך חייו. פ' א.ת.]

צ״יין נולד בלונג־מן, ועבד בחקלאות וברעייה מצפון לנהר ומדרום להרים. בן עשר כבר שינן כתבים עתיקים. בן עשרים נסע דרומה אל היאנג־דזה והחוואי; עלה להר קווי־ג׳י, חקר את מערת יו, השקיף על ג׳יו־יי ושט ביואן ובשיאנג. בצפון חצה את הוון והסה, למד בבירות צ׳י ולו, ראה את מורשת מנהגיו של קונפוציוס, והשתתף בטקס הקשתות המקומי בדזואו וביי. נקלע למצוקה בפי, בשוֵה ובפנג־צ׳נג, ועבר בליאנג ובצ׳ו בדרכו חזרה. אז החל לשרת כלאנג־ג׳ונג. בשליחות מערבה עבר מדרום לבא ולשו; בדרום סייר בצ׳יונג, בדזה ובקון־מינג, ושב למסור דין וחשבון על שליחותו.[יב]

באותה שנה החל בן השמים לכונן את קורבן הפנג של בית האן. ההיסטוריון הגדול נשאר תקוע בג׳ואו־נאן ולא יכול להשתתף, ועל כן התמלא צער וכעס ועמד למות. בנו צ״יין שב אז משליחותו ופגש את אביו בין הנהר חוואנג ללואו. ההיסטוריון הגדול אחז בידו ובכה: ״אבותיי היו ההיסטוריונים של בית ג׳ואו. כבר בדורות הקדומים עשו להם שם ביו ובשיה והופקדו על ענייני השמים. בדורות המאוחרים נחלש ביתנו — האם ייפסק הכול ביי? אם תהיה שוב היסטוריון, תמשיך את אבותינו. עתה בן השמים ממשיך מסורת בת אלף שנים ומקריב את הפנג בהר טאי, ואני איני יכול להצטרף אליו. זה גורלי, זה גורלי! כשאמות, תהיה בוודאי היסטוריון; כשתהיה היסטוריון, אל תשכח את מה שרציתי לדון בו ולכתוב. כיבוד הורים מתחיל בשירות ההורים, נמשך בשירות השליט ומסתיים בכינון מעמדו של האדם. להקנות שם בדורות הבאים ולרומם בכך את ההורים — זה הגדול שבכיבוד הורים. העולם כולו מהלל את דוכס

יב. [陽之山河 הוא מצפון לנהר ומדרום להר לפי הפירוש הקדום. 酆 נקרא כאן פי; אינו מזוהה עם אגם פויאנג. 射鄉 הוא טקס קשתות מקומי, לא ירי ״לעבר״ מקום. אין זיהוי ודאי של כל הכתבים שכבר למד בן עשר. פ' א.ת.]

ג׳וֹאוֹ על שׁדן בסגולות ון וּוּ ושׂר עליהן, הפיץ את דרכם של דוכסי ג׳וֹאוֹ ושׁאוֹ, הביע את מחשבות טאי־ואנג וואנג ג׳י, ואף הגיע עד גונג ליוּ כדי לכבד את חוֹאוּ־ג׳י. אחרי יוֹאוּ ולי נחלשה דרך המלכים ודעכו הטקסים והמוזיקה. קונפוציוס שׁיקם את הישׁן והחיה את הנטוש, ערך את השׁירים והמסמכים וכתב את האביב והסתיו, ועד היום המלומדים רואים בו מופת. יותר מארבע מאות שׁנה עברו מאז נלכד הלין; השׁליטים בלעוֹ זה את זה ורשׁומות ההיסטוריה התפזרו ונקטעו. עתה קמה האן והעולם שׁבתוך הימים מאוחד. שׁליטים נאורים, מלכים ראויים, שׂרים נאמנים ואנשׁים שׁמתוֹ למען הצדק — אם בהיותי היסטוריון לא אדון בהם ואכתוב עליהם, אאביד את רשׁומות ההיסטוריה של העולם. מכך אני חושׁש מאוד; זכור זאת!״ צ׳יין הרכין את ראשׁו ודמעותיו זלגו: ״בנך אינו מוכשׁר, אך אבקשׁ לדון בשׁלמות במסורות שׁסידר אבי; לא אעז להחסיר דבר.״[ג]

שׁלוֹש שׁנים לאחר מות אביו היה צ׳יין לממונה על ההיסטוריה. הוא אסף וסידר את הרשׁומות ואת הספרים שׁבחדר האבן ובתיבות המתכת. כעבור חמשׁ שׁנים הגיעה השׁנה הראשׁונה לטאי־צ׳וּ. בבוקר היום הראשׁון בחודשׁ האחד־עשׂר, יום ג׳יה־דזה, חל מועד החורף; אז שׁונה לוח השׁמים לראשׁונה, הועמד בהיכל האור, וכל האלים קיבלוֹ את סדר המניין.[ד]

ההיסטוריון הגדול אומר: ״אבי המנוח אמר: ׳חמשׁ מאות שׁנה אחרי מות דוכס ג׳וֹאוֹ הופיע קונפוציוס. חמשׁ מאות שׁנה עברוֹ ממות קונפוציוס ועד עתה —

ג. [דברי האב והתחייבות הבן מובחנים. ״יותר מארבע מאות שׁנה״ נשׁמר ככתוב, אף שׁהפירוש הקדום מונה 371. 史記 כאן מתייחס לרשׁומות היסטוריות, ולא בהכרח לשׁמוֹ של החיבור הנוכחי. הלין אינוֹ מזוהה עם מין בעל חיים מודרני. פ׳ א.ת.]

האם יש מי שיוכל להמשיך להאיר את הדור, לתקן את פירושי התמורות, להמשיך את האביב והסתיו ולעמוד על יסודות השירים, המסמכים, הטקסים והמוזיקה?׳ האם לכך התכוון? האם לכך התכוון? כיצד אעז אני, בנו הצעיר, לוותר על כך?״[טו]

הפקיד הבכיר חוּ סווי שאל: ״מדוע כתב קונפוציוס את האביב והסתיו?״ ההיסטוריון הגדול השיב: ״שמעתי את מאסטר דונג אומר: ׳דרך ג׳ואו דעכה וננטשה. קונפוציוס היה ממונה על המשפט בלוּ, אך השליטים פגעו בו והפקידים חסמו אותו. משידע שדבריו אינם מתקבלים ודרכו אינה מיושמת, שפט את הנכון ואת השגוי בתוך מאתיים ארבעים ושתיים שנים, כדי לקבוע מופת לעולם. הוא גינה את בן השמים, הוריד את השליטים ממעמדם והוקיע את הפקידים, רק כדי להבהיר את ענייני המלוכה.׳ המורה אמר: ׳רצוני להעלות זאת על הכתב בדברים מופשטים אינו משתווה להצגתו במעשים, באופן עמוק, נוקב ובהיר.׳ האביב והסתיו מבהיר למעלה את דרכם של שלושת המלכים, ולמטה מבדיל את סדרי ענייני האדם. הוא מפריד בין ספקות, מבהיר נכון ושגוי, מכריע התלבטויות, משבח את הטוב ומגנה את הרע, מכבד את הראויים ובז לבלתי ראויים, מקיים מדינות שנכחדו וממשיך שושלות שנקטעו, מתקן את הפגום ומחיה את הנטוש — זה עיקר גדול בדרך המלכים. התמורות מציג את השמים והארץ, היין והיאנג, ארבע העונות וחמשת היסודות, ולכן כוחו בשינוי. הטקסים מסדיר את יחסי האדם, ולכן כוחו בהתנהגות. המסמכים

יד. [התרגום שומר את שלוש השנים ואת חמש השנים בלי לכפות תאריך לועזי או ליישב מסורות גיל שונות. 朔旦 הוא בוקר ראש החודש, ולא רק יום ג׳יה־דזה; גם ציון חודש 11 ומועד החורף נשמרים. פ' א.ת.]

טו. [人先 פורש כאן כאביו המנוח; הפירוש הקדום מציע גם ״חכמי הדורות הקודמים״. מניין חמש מאות השנים נשמר כטיעון המחבר ולא תוקן לפי כרונולוגיה חיצונית. פ' א.ת.]

רושם את מעשי המלכים הקדומים, ולכן כוחו בממשל. השירים מתאר הרים ונהרות, נחלים ועמקים, עופות וחיות, עשבים ועצים, זכרים ונקבות, ולכן כוחו במנהגים. המוזיקה מסבירה כיצד המוזיקה נוסדת, ולכן כוחה בהרמוניה. האביב והסתיו מבדיל בין נכון לשגוי, ולכן כוחו בהנהגת בני אדם. כך הטקסים מרסן את האדם, המוזיקה מעוררת הרמוניה, המסמכים מביע מעשים, השירים מביע כוונות, התמורות מביע השתנות, והאביב והסתיו מביע צדק. אין דבר הקרוב יותר מן האביב והסתיו להשבת דור של תוהו אל הסדר הנכון. נוסחו מגיע לרבבות סימנים וכוונותיו לאלפים; פיזורם וכינוסם של כל הדברים נמצאים בו. באביב והסתיו נמנים שלושים ושישה שליטים שנרצחו וחמישים ושתיים מדינות שנכחדו; השליטים שנמלטו ולא יכלו לשמור על מזבחות ארצם רבים מספור. כשבודקים מדוע, מוצאים שכולם איבדו את יסודם. משום כך נאמר בתמורות: ״טעות כחוט השערה מביאה לסטייה בת אלף לי.״ ועוד נאמר: ״שר הרוצח את שליטו ובן הרוצח את אביו אינם תולדת יום אחד או לילה אחד; התהליך שהוליך לכך ממושך.״ לכן בעל מדינה חייב להכיר את האביב והסתיו: בלעדיו יש לפניו משמיצים והוא אינו רואה, ומאחוריו פושעים והוא אינו יודע. שר חייב להכירו: אחרת הוא שומר על הכללים בעניינים רגילים בלי לדעת את התאמתם, ונתקל בשינוי בלי לדעת כיצד לשקול אותו. שליט או אב שאינם מבינים את צדק האביב והסתיו יישאו בהכרח את שם האשמים הראשיים. שר או בן שאינם מבינים אותו ייקלעו בהכרח להאשמת גזלה ורצח, ולשם של חייבי מיתה. למעשה כולם סבורים שהם עושים טוב, אך אינם יודעים את צדקת מעשיהם; כשמוטלת עליהם אשמה בדברי הכתוב, אין הם מעזים לדחותה. מי שאינו מבין את עיקרי הטקס והצדק מגיע לכך שהשליט אינו שליט, השר אינו שר, האב אינו אב והבן אינו בן. כשהשליט אינו שליט, פוגעים בו; כשהשר אינו שר, מענישים אותו; כשהאב אינו אב, הוא

חסר דרך; וכשהבן אינו בן, הוא אינו מכבד את הוריו. ארבע ההתנהגויות האלה הן העוולות הגדולות של העולם. כשמייחסים אותן לאדם, הוא מקבל אותן ואינו מעז לדחותן. האביב והסתיו הוא אפוא היסוד הגדול של הטקס והצדק. הטקס מונע את המעשה בטרם אירע, והחוק מופעל לאחר שאירע. קל לראות את שימושו של החוק, וקשה להבין את מה שהטקס מונע.״[טז]

חו סווי אמר: ״בימי קונפוציוס לא היה מעליו שליט נאור, ולמטה לא ניתנה לו משרה. לכן כתב את האביב והסתיו, והנחיל כתב ללא סמכות שלטונית שיכריע בטקס ובצדק ויעמוד כחוקו של מלך. כעת אתה פוגש מעליך בן שמים נאור, ולמטה אתה רשאי למלא את תפקידך. כל העניינים כבר הוכנו, ולכל אחד ניתן סדרו המתאים. מה אתה מבקש להבהיר בחיבורך?״[יז]

ההיסטוריון הגדול השיב: ״אכן, אכן — לא, לא, אין הדבר כך. שמעתי את אבי אומר: ׳פו־שי היה תם וטהור ביותר ויצר את שמונה הטריגרמות של התמורות. המסמכים הנכבדים מתעד את תפארת יאו ושון, ובה נוסדו הטקסים והמוזיקה. על גדולת טאנג וו שרו המשוררים. האביב והסתיו אוסף את הטוב ומגנה את הרע, מקדם את סגולת שלוש השושלות ומשבח את בית ג׳ואו; לא רק ביקורת ולעג יש בו.׳ מאז קמה האן ועד בן השמים הנאור הושגו אותות מבשרי טוב,

---

טז. [דברי מאסטר דונג, דברי המורה וטיעון ההיסטוריון לא אוחדו לדובר אחד. שתי רשימות תפקידי ספרי היסוד נשמרות ואינן כפילות להשמטה. נשמרו 242 שנים, 36 רציחות של שליטים, 52 מדינות ורבבות סימנים. הייחוס ל易 נשמר גם כשפירוש קדום מעיר שהפתגם נמצא ב緯易 ולא בנוסח התמורות הרגיל. ״דברים מופשטים״ המיוחסים למורה אינם מוצגים כאן כמובאה מאומתת ממאמרות. 犯 בסיום פורש כפגיעה בשליט; מוצע גם הפירוש שהוא עצמו מפר את כללי הטקס. פ' א.ת.]

יז. [הקושיה מבחינה בין סמכותו המוסרית של הכתוב ובין משרה שלטונית. דברי השבח לקיסר הם חלק מדברי חו סווי, לא הערכת המתרגם. פ' א.ת.]

נערכו הפנג והשאן, שונה ראש השנה ושונו צבעי הלבוש, והתקבל צו השמים בהדר ובבהירות. החסד זורם ללא גבול. בעלי מנהגים שונים מעבר לימים מגיעים לשערי הגבול באמצעות שרשרת מתורגמנים ומבקשים להביא מנחות ולהתקבל — אין למנותם. כל הפקידים והשרים משתדלים לשיר את סגולתו הקדושה, ועדיין אינם יכולים להביע אותה עד תום. אם איש ראוי ומוכשר אינו מועסק, זו חרפת בעל המדינה; אם השליט נאור וקדוש וסגולתו אינה נודעת ברבים, זה חטא הממונים. אני עצמי החזקתי במשרה הזאת; אם אזניח את סגולתו הגדולה של השליט הנאור והקדוש ולא ארשום אותה, אמחה את פועלם של שרי ההישג, בתי השושלות והפקידים הראויים בלי לספר עליו, ואפיל את דברי אבי — אין חטא גדול מזה. מה שאני מכנה סיפור מעשי העבר וסידור המסורות מדור לדור אינו מה שמכונה יצירה; טעות היא בידך להשוות אותו לאביב והסתיו.״[יח]

אז דן בחיבורו וסידר אותו. כעבור שבע שנים נקלע ההיסטוריון הגדול לאסון לי לינג ונכלא בכבלים. הוא נאנח ואמר: ״זה חטאי! זה חטאי! גופי הושחת ואינני ראוי לשימוש.״ אחר כך התכנס בעצמו וחשב לעומק: ״הביטוי הסתום והמרוכז בשירים ובמסמכים בא מן הרצון להגשים כוונה. לפנים נכלא אדון המערב ביואו־לי והרחיב את התמורות של ג׳ואו; קונפוציוס נלחץ בצ׳ן ובצאי וכתב את האביב והסתיו; צ׳ו יואן הוגלה וחיבר את ׳יגון הפרידה׳; דזואו צ׳יו התעוור, ואז נוצר ׳דברי המדינות׳; מאסטר סון נפגע ברגליו ודן בתורת המלחמה; בו־ווי הועבר לשו, והעולם מוסר את ׳עיוניו של לו׳; האן פיי נאסר בצ׳ין וכתב את

יח. [ההבחנה המוצהרת בין 述, סיפור ועריכת המסורות, לבין 作, יצירה בעלת סמכות, נשמרת. שרשרת מתורגמנים מתרגמת 譯重, ולא נטען שהמחבר ידע את שפות העמים. אין השמטה של לשון השבח מפני שאינה השקפת המתרגם. פ׳ א.ת.]

׳קשיי השכנוע׳ ואת ׳הזעם הבודד׳. שלוש מאות השירים נכתבו ברובם בידי חכמים ואנשים ראויים מתוך צער וכעס. לכולם היו כוונות כבושות, ולא ניתן להם להגשים את דרכם; לכן סיפרו את מעשי העבר וחשבו על הבאים אחריהם.״ כך השלים את תיאור הדברים מאז טאו־טאנג ועד נקודת הסיום בלין, והחל בקיסר הצהוב.[יט]

לפנים הקיסר הצהוב חיקה את השמים והארץ; ארבעת החכמים באו אחריו כסדרם, וכל אחד כונן חוקים ומידות. יאו מטאנג ויתר על כסאו, ושוּן מיוּ לא שמח בו. את יפי הישגי הקיסרים רושמים רבבות דורות. חיברתי את ׳דברי ימי חמשת הקיסרים׳, הראשון.[כ]

מעשה יוּ איחד את תשעת החבלים, האיר את המעבר מטאנג ליוּ והנחיל סגולה לצאצאיו. ג׳יה משׂיה היה פרוץ וגאה, ולכן גורש במינג־טיאו. חיברתי את ׳דברי ימי שׂיה׳, השני.

שׂיה כונן את שאנג, וממנו הגיעו עד צ׳נג טאנג. טאי־ג׳יה ישב בטונג וסגולתו של אָה־חנג גדלה. וּ דינג מצא את יְהֹוָה ונקרא גאו־דזונג. די שׂין שקע בשכרות והשליטים לא הביאו לו מנחות. חיברתי את ׳דברי ימי יין׳, השלישי.[כא]

יט. [התרגום שומר את שבע השנים ואת הביטוי ״גופי הושחת״ ואינו מוסיף תיאור עונש שאינו מפורש כאן. מאסטר סון שנפגע ברגליו אינו מזוהה אוטומטית עם סון וו. ״מטאו־טאנג״ ו״החל בקיסר הצהוב״ נשמרים יחד, בלי ליישב את ההבדל בסתר; גם מועד הסיום בלין אינו הוחלף כאן בתקופת טאי־צ׳וּ. פ' א.ת.]

כ. [臺不 פורש כאי־שמחה בקבלת הכס, על פי פירוש קדום; אין זו טענה ששוּן לא עלה עליו. תיאורי הפרקים שלהלן נשמרים כחלק מן ההקדמה, לא כתוכן עניינים מודרני שהוסף לה. פ' א.ת.]

כא. [阿衡 הוא כינויו של יי יין, לא מלך נוסף; 說 נקרא יְהֹוָה. אין לפרש ״לא הביאו מנחות״ כ״לא נהנו״. פ' א.ת.]

צ״י היה לג״י; הסגולה גדלה אצל אדון המערב. המלך וו במו־יה אכן הביא את העולם לחסותו. יואו ולי היו חשוכים ופרועים, וכבר אבדו פנג וחאו. הירידה נמשכה עד נאן, ובלואו־יי חדלו הקורבנות. חיברתי את ׳דברי ימי ג׳ואו׳, הרביעי.

בין אבות צ״ין, בו־יי סייע ליו. הדוכס מו ביקש צדק והתאבל על הצבא בשׂיאו. אנשים הומתו לקבורה עם המת, ובשירים שרו את ׳הציפור הצהובה׳. ג׳או־שׂיאנג כונן מפעל קיסרי. חיברתי את ׳דברי ימי צ״ין׳, החמישי.[כב]

משעלה הקיסר הראשון, סיפח את שש המדינות, התיך כלי נשק ויצק מהם פעמונים, והשבית מגינים ושריונות. הוא רומם את תוארו וקרא לעצמו קיסר, התפאר בגבורה והסתמך על כוח. הקיסר השני ירש את השלטון, ודזה־יינג נכנע ונשבה. חיברתי את ׳דברי ימי הקיסר הראשון׳, השישי.

צ״ין איבדה את דרכה והגיבורים קמו יחד. שׂיאנג ליאנג פתח במפעל ודזה־יו המשיך אותו. הוא הרג את צ״ינג והציל את ג׳או, והשליטים העמידו אותו בראשם. הוא הרג את יינג ובגד בחוואי, והעולם גינה אותו. חיברתי את ׳דברי ימי שׂיאנג יו׳, השביעי.[כג]

דזה־יו היה אלים ואכזר, והאן פעלה בהישגים ובסגולה. בכעס ובנחישות יצאה משו ומהאן, שבה והכניעה את שלוש צ״ין. היא הרגה את ג״י וכוננה את

כב. [豪 נותר ביסוד הסיני; בתרגום פורש כשׂיאו לפי הפירוש הקדום, ולא כ״גיבורים״. ״הציפור הצהובה״ הוא שם שיר, לא זיהוי של ציפור. פ' א.ת.]

כג. [צ״ינג הוא כינויו של סונג יי על פי הפירוש הקדום; יינג הוא דזה־יינג וחוואי הוא המלך חוואי. תמצית המחבר אינה הורחבה לסיפור מלא. פ' א.ת.]

הקיסרות; העולם שקט, המוסדות השתנו והמנהגים הוחלפו. חיברתי את ׳דברי ימי גאו־דזו׳, השמיני.[כד]

חווי מת מוקדם; בני לוּ לא זכו באהדת העם. הם רוממו וחיזקו את לוּ וצ׳אן, והשליטים זממו נגדם. הם הרגו את המלך יין ואת יוֹאוּ, והשרים הבכירים חשדו בהם יחד; לבסוף בא האסון על כל ביתם. חיברתי את ׳דברי ימי הקיסרית־האם לוּ׳, התשיעי.[כה]

לאחר קום האן לא היה ברור מי יירש. הביאו מלך שיעלה לכס, ולב העולם נטה אליו. הוא ביטל את עונשי הפגיעה בגוף, פתח את המעברים והגשרים, הרחיב חסד והרבה נתינה; על כן נקרא טאי־דזונג. חיברתי את ׳דברי ימי שִׂיאו ון׳, העשירי.

השליטים היו גאים ופורקי עול, ווּ פתחה במרד. הבירה הענישה אותם, ושבע המדינות נשאו בעוונן. העולם היה מאוחד, שלֵו מאוד ועשיר. חיברתי את ׳דברי ימי שִׂיאו ג׳ינג׳, האחד־עשר.

חמישה דורות עברו מאז קום האן; גדולתה גברה בתקופת ג׳יין־יואן. בחוץ הדפה את עמי הגבול, ובפנים תיקנה חוקים ומידות. נערכו הפנג והשאן, שונה ראש השנה ושונו צבעי הלבוש. חיברתי את ׳דברי ימי הקיסר הנוכחי׳, השנים־עשר.[כו]

כד. [דזה־יוּ וג׳י הם כינויים של שִׂיאנג יוּ, לא שני אויבים שונים. שוּ והאן בתחילת המשפט הם אזורי המוצא, ואינם שתי שושלות. פ' א.ת.]

כה. [友幽隱 הוא צירוף דחוס הנדרש לשני קורבנות: המלך יין והמלך יוֹאוּ ששמו יוֹאוּ. אין זה שליט יחיד בעל שם ארוך. 台不 פורש כאן כחוסר אהדה. פ' א.ת.]

שלוש השושלות רחוקות מאוד, ואין לחקור את מניין שנותיהן. לפיכך לקחתי רשימות יוחסין ומסורות עתיקות, נשענתי עליהן והסקתי בקירוב. חיברתי את ׳טבלת דורות שלוש השושלות׳, הראשונה.

אחרי יואו ולי נחלש בית ג׳ואו והשליטים נטלו את השלטון לעצמם; יש דברים שהאביב והסתיו אינו רושם, ורשימות היוחסין קצרות. חמשת ההגמונים עלו וירדו בזה אחר זה. כדי לראות את סדר הקדימה והאיחור בדורות ג׳ואו, חיברתי את ׳טבלת השנים של שנים־עשר השליטים׳, השנייה.

אחרי תקופת האביב והסתיו החזיקו כפופי השרים בשלטון, והמדינות החזקות העניקו זו לזו תואר מלך. לבסוף סיפחה צ׳ין את כל מדינות המרכז, ביטלה את הנחלות ונטלה לעצמה את התואר. חיברתי את ׳טבלת השנים של שש המדינות׳, השלישית.

צ׳ין הייתה אכזרית, אנשי צ׳ו פתחו במרד ובני שיאנג המשיכו את התהפוכה. האן יצאה למלחמה בשם הצדק. בתוך שמונה שנים עבר העולם שלוש פעמים מיד ליד; המעשים היו רבים והשינויים מרובים. לכן חיברתי בפירוט את ׳טבלת החודשים של המעבר בין צ׳ין לצ׳ו׳, הרביעית.

מקום האן עד טאי־צ׳ו עברו מאה שנים. שליטים הודחו והועמדו, נחלות חולקו וצומצמו, רשימות היוחסין לא היו ברורות והממונים לא המשיכו לרשום אותן. את שורשי הכוח והחולשה יש לבאר לפי הדורות. חיברתי את ׳טבלת שנות השליטים מאז קום האן׳, החמישית.[כו]

כו. [כאן המחבר קורא לפרק 今上本紀, ״דברי ימי הקיסר הנוכחי״; לא הוחלף הכינוי בכותרת 孝武本紀 של הפרק שהגיע אלינו. הבדל הכותרת אינו כשלעצמו הכרעה בדבר שכבות הנוסח. פ' א.ת.]

שרי ההישג הראשונים של גאו־דזו היו זרועותיו ועוזריו. הוא חצה את אותות הברית והעניק להם תארים, וחסדו עבר לצאצאיהם. כששכחו את סדר האבות, היו שהביאו על עצמם מוות ואובדן נחלה. חיברתי את ׳טבלת שנות בעלי תואר חוֹאוּ בזכות הישגיהם בשירות גאו־דזו׳, השישית.[כח]

בין ימי חווי וג׳ינג חודשו התארים והנחלות של משפחות שרי ההישג וקרוביהם. חיברתי את ׳טבלת שנות בעלי תואר חוֹאוּ בין חווי לג׳ינג׳, השביעית.

בצפון נלחמו בחוּ החזקים, ובדרום הענישו את יוֵה העזים; יצאו למלחמות בעמי הגבול, והישגי המלחמה נרשמו. חיברתי את ׳טבלת שנות בעלי תואר חוֹאוּ מאז ג׳יין־יואן׳, השמינית.

משהתחזקו השליטים, כרתו שבע המדינות ברית. היו להם בנים ואחים צעירים רבים ללא תארים ונחלות. הרחבת החסד ומעשה הצדק הפחיתו את כוחם, והכרת התודה הופנתה לבירה. חיברתי את ׳טבלת שנות בני המלכים שנעשו בעלי תואר חוֹאוּ׳, התשיעית.

שרים ראשיים ראויים ומצביאים טובים הם מופת לעם. בטבלת שנות המצביאים, השרים הראשיים והשרים הנודעים מאז קום האן, רשמתי את ממשלם של הראויים והראיתי את מעשי הבלתי ראויים. חיברתי את ׳טבלת שנות המצביאים, השרים הראשיים והשרים הנודעים מאז קום האן׳, העשירית.

כז. [世以云原之弱疆 הוא נוסח קשה; תורגם כאן כבירור לפי דורות. מפרשים מציעים תיקוני 以 ו世, אך אלה לא אומצו בנוסח הסיני. ההכרעה נשארת זמנית עד לבדיקת העד. פ' א.ת.]

כח. [昭穆 הוא סדר הדורות בפולחן האבות, ולא שני אנשים בשם ג׳או ומוּ. פ' א.ת.]

בטקסי שלוש השושלות היו ההוספות וההחסרות שונות לפי הצורך, אך עיקרן היה להתקרב לטבע ולרגש ולהעביר את דרך המלכים. לכן הטקס נשען על מהות האדם ומעניק לה ריסון וצורה, ומתאים בקירוב את שינויי העבר וההווה. חיברתי את ׳ספר הטקסים׳, הראשון.

המוזיקה משנה דרכים ומחליפה מנהגים. מאז עלו צלילי המזמורים וההמנונות כבר אהבו את צלילי ג׳נג ווויי; מקורם של צלילים אלה קדום מאוד. כאשר רגשות האדם נענים למוזיקה, גם בעלי המנהגים הרחוקים נמשכים אליה. השוויתי ספרי מוזיקה כדי לתאר את שהגיע מימי קדם. חיברתי את ׳ספר המוזיקה׳, השני.[כט]

בלי צבא אין כוח ובלי סגולה אין שגשוג. בזכותם עלו הקיסר הצהוב, טאנג וו, ובהעדרם נפלו ג׳יה, ג׳ואו והקיסר השני — האין להיזהר? ׳חוקי סימה׳ מקורם בימי קדם; טאי־גונג, סון, וו ווואנג־דזה יכלו להמשיכם ולהבהירם, לקרבם לדורות האחרונים ולמצות את שינויי האדם. חיברתי את ׳ספר הצלילים התקניים׳, השלישי.[ל]

הצלילים מצויים בצד היין ומסדירים את היאנג; הלוח מצוי בצד היאנג ומסדיר את היין. הצלילים והלוח מסדירים זה את זה, ואין ביניהם מקום אפילו לפער הזעיר ביותר. כתבי חמש השיטות סותרים זה את זה; הדיון הוא בשנת היסוד של טאי־צ׳ו. חיברתי את ׳ספר הלוח׳, הרביעי.[לא]

כט. [颂雅 הוא צמד סוגי שירה; אין להשמיט את הטענה שאהבת צלילי ג׳נג ווויי כבר עתיקה. 遠懷則俗 פורש כאן במשיכת בעלי מנהגים רחוקים לפי הפירוש הקדום. פ' א.ת.]

ל. [הכותרת 書律 נשמרת כספר הצלילים התקניים, אף שהתמצית עוסקת במלחמה. הפירוש הקדום קושר את הצלילים ליציאת צבא; לא הוחלפה הכותרת ב״ספר המלחמה״, ולא הורחבו שמות סון, וו ווואנג־דזה בשקט. פ' א.ת.]

הספרים על הכוכבים והאדים מערבים פעמים רבות אותות מזל שאינם מבוססים. כאשר בוחנים את דבריהם ובודקים את התאמתם, אין ביניהם הבדל גדול. אספתי והשוויתי דיונים במעשיהם ובדקתי לפי הסדר את מסילותיהם ומידותיהם. חיברתי את ׳ספר פקידי השמים׳, החמישי.[לב]

מי שמקבל את הצו ונעשה מלך משתמש לעיתים רחוקות באותות הפנג והשאן. כשהוא משתמש בהם, אין רוח שאינה זוכה לקורבן מטהר. חקרתי את יסודות טקסי האלים, ההרים הנודעים והנהרות הגדולים. חיברתי את ׳ספר הפנג והשאן׳, השישי.

יו העמיק את הנהרות, ותשעת החבלים שקטו. עד שׁוּאן־פאנג פרצו את אפיקי המים ופתחו תעלות. חיברתי את ׳ספר הנהרות והתעלות׳, השביעי.[לג]

המטבע עובר מיד ליד ומחבר את החקלאות והמסחר. כשמגיעים לקיצוניות, מתרבים התחכום והמרמה, הרכוש מתרכז וצומח, מתחרים בהזדמנויות רווח ונוטשים את היסוד למען הענפים. חיברתי את ׳ספר איזון המחירים׳ כדי לראות את שינויי העניינים, השמיני.[לד]

טאי־בו פינה את הדרך ללי ועבר אל עמי היאנג־דזה. ון וו עלו, וגו־גונג הניח את יסודות המלוכה. חה־לו רצח את ליאו והכניע את ג׳ינג־צ׳ו. פו־צ׳אי ניצח את

לא. [忽翳 תורגם כפער זעיר בלי לאמץ את תיקון 秒 המוצע בפירוש. חמש השיטות אינן מזוהות בוודאות: מפרשים אותן הן כחמשת היסודות הן כחמש מסורות לוח. פ' א.ת.]

לב. [זהו דיון ביקורתי במסורות על אותות שמימיים, לא אישור מדעי שלהן. 天官 תורגם ככותרת המתקשרת לתפקיד האסטרונומי. פ' א.ת.]

לג. [防宣 פורש כשם שׁוּאן־פאנג, לא כהכרזה כללית על מניעת שיטפון. פ' א.ת.]

לד. [本 ו未 הם היסוד והענפים במינוח הכלכלי של החיבור. התיאור אינו הוחלף במונחי כלכלה מודרניים. פ' א.ת.]

צ׳י, ודזה־שׂוּ הושלך בשק עור. הוא האמין לפי והתקרב ליוֵה, ומדינת וּ נכחדה. מתוך שבח לוויתורו של טאי־בו חיברתי את ׳בית וּ׳, הראשון.[לה]

שן ולוּ נחלשו; שאנג־פו היה אלמוני ודל. לבסוף הצטרף לאדון המערב והיה מורם של ון וּ. הישגיו עלו על כל הדוכסים ותוכניותיו נרקמו בחשאי. זקן עז ששערו הצהיב, הוא זכה ביינג־צ׳יוּ. הדוכס חוואן לא הפר את ברית קה, ולכן שגשג; תשע פעמים כינס את השליטים והישגי הגמונייתו נודעו. טיין וקאן התחרו על החסד, ובית ג׳יאנג התפרק ונכחד. מתוך שבח לתוכניות שאנג־פו חיברתי את ׳בית טאי־גונג מצ׳י׳, השני.[לו]

היו שנצמדו והיו שהתרחקו, ודוכס ג׳ואו השקיט אותם. הוא הפעיל במרץ את סגולת התרבות, והעולם נענה לו בשלום. הוא תמך במלך צ׳נג והשליטים הכירו בבית ג׳ואו. מה מיוחד היה במעבר בין יין לחוואן? שלושת בתי חוואן התחרו על הכוח, ולוּ לא שגשגה. מתוך שבח לדאן ולתיבת הכתבים החתומה במתכת חיברתי את ׳בית דוכס ג׳ואו׳, השלישי.[לז]

המלך וּ ניצח את ג׳ואו, אך מת בטרם התאחד העולם. המלך צ׳נג היה עדיין ילד; גוואן וצאי חשדו בו ועמי החוואי מרדו. אז הנהיג דוכס שאו בסגולה, הרגיע ואיחד את בית המלוכה והשקיט את המזרח. ויתורו של קוואי מין על

לה. [夷鴟 מציין כאן את שק העור שבו הושלכה גופתו של וּ דזה־שׂוּ, לא דמות חדשה. הכותרת המקוצרת 家世吳 נשמרת בתרגום, בלי להוסיף לה את שם טאי־בו. פ' א.ת.]

לו. [肖 פורש כהיחלשות על פי המפרשים, ולא כדמיון. 髮黃 מציין זקנה; אין מדובר בנער בלונדיני. השמות 闡田 והקריאה 解 נשמרים בלי החלפה בחלופות שמציע הפירוש. פ' א.ת.]

לז. [滕金 הוא רמז לסיפור הכתבים החתומים, לא תוארו של דאן. השאלה ״מה מיוחד״ נשמרת ולא הוחלפה בהסבר שאינו במקור. פ' א.ת.]

השלטון הוליד אסון ומהומה. מתוך שבח לשיר ׳עץ האגס׳ חיברתי את ׳בית ין׳, הרביעי.[לח]

גוואן וצאי סייעו לוּ גנג ורצו להשקיט את שאנג הישנה. כאשר נעשה דאן עוצר, שני הדודים לא קיבלו את מרותו. שׁיין נהרג ודוּ הוגלה, ודוכס ג׳ואו כרת ברית. לטאי־רן היו עשרה בנים, וכוח ג׳ואו נשען על משפחתה. מתוך שבח לג׳ונג ששב מחטאו חיברתי את ׳בית גוואן וצאי׳, החמישי.[לט]

צאצאי המלכים לא נותקו — כך נאמר על שוּן ויוּ. סגולתם הייתה טובה ובהירה וצאצאיהם נהנו מהישגיה. מאה דורות קיבלו קורבנות, ובג׳ואו היו אלה צ׳ן וצ׳י; צ׳וּ היא שהחריבה אותם. משקם בית טיין בצ׳י, מי היה שוּן? חיברתי את ׳בית צ׳ן וצ׳י׳, השישי.[מ]

לאחר איסוף שארית אנשי יין הקים הדוד פנג את נחלתו. הוזכרה לו מהומת שאנג, והוא הוזהר בענייני היין. כשנולד שואו לא היו חיי הדוכס צ׳ינג מוּויי שלֻווים; נאן־דזה שנאה את קוואי־קווי, ושמות האב והבן התחלפו. סגולת ג׳ואו הייתה דלה, והמדינות הלוחמות התחזקו. וויי הייתה קטנה וחלשה, וג׳יאו לבדו נכחד באחרונה. מתוך הערכה ל׳אזהרת קאנג׳ חיברתי את ׳בית ווי׳, השביעי.[מא]

אוי לג׳י־דזה! אוי לג׳י־דזה! דבריו הישרים לא התקבלו, והוא עצמו נעשה לעבד. משמת וּ גנג, העניקה ג׳ואו נחלה לוויי־דזה. הדוכס שׁיאנג נפצע בחונג,

---

לח. [禪之讙燕 הוא ויתורו של קוואי על כס המלוכה, לא טקס השאן. 棠甘 הוא כותרת שיר; זיהויו הבוטני המדויק אינו מוכרע כאן. פ' א.ת.]

לט. [שׁיין ודוּ הם שמות שני הדודים, גוואן וצאי, ולא שני מורדים נוספים. ג׳ונג הוא צאי ג׳ונג לפי ההקשר והפירוש. פ' א.ת.]

והאצילים הרבו לשבחו. לסגולת הענווה של הדוכס ג׳ינג נענה מאדים בנסיגה. טי־צ׳נג היה אלים ואכזר וסונג נכחדה. מתוך הערכה לשאלת וויי־דזה אל המורה הגדול חיברתי את ׳בית סונג׳, השמיני.[מב]

משמת המלך וו ניתנה לדוד יו נחלה בטאנג. האצילים ביקרו את השמות, ולבסוף באה ההכחדה בידי הדוכס וו. אהבת לי־ג׳י חוללה מהומות בחמישה דורות. צ׳ונג־אר לא זכה למבוקשו, אך לבסוף הצליח להיות הגמון. ששת השרים נטלו לעצמם סמכות, וג׳ין נשחקה. מתוך שבח להענקת לוח הירקן והיין המבושם לדוכס ון חיברתי את ׳בית ג׳ין׳, התשיעי.[מג]

צ׳ונג־לי החל במפעל וו חווי המשיך אותו. בסוף ימי יין נרשם יו־דזה ברשימות היוחסין. ג׳ואו העסיקה את שיונג יי ושיונג צ׳ו המשיך אותו. המלך ג׳וואנג היה ראוי והשיב את מדינת צ׳ן; חנן את שליט ג׳נג והחזיר את צבאו למען חוואה יואן. המלך חוואי מת בארץ זרה, ולאן האשים את צ׳ו יואן. מחמת אהבת חנופה ואמון בהשמצות סיפחה צ׳ין את צ׳ו. מתוך שבח לצדקתו של ג׳וואנג חיברתי את ׳בית צ׳ו׳, העשירי.[מד]

מא. [酒材 הוא צירוף קשה ותורגם זמנית כאזהרה בענייני היין, בלי החלפת גרף. ״שמות האב והבן התחלפו״ משמר את הביקורת הדחוסה על סדר הירושה. 角 נשמר כשמו של שליט, לא כקרן. פ' א.ת.]

מ. [השאלה על שוּ נשמרת כשאלה רטורית של המחבר; אין היא מוכרעת כאן כהוכחה ליוחסין של בית טיין. פ' א.ת.]

מב. [נשמר 剔成, טי־צ׳נג, בלי החלפה בـ優 המוצעת בפירוש. תנועת מאדים מובאת כטענת הסיפור ולא כאישור לקשר סיבתי בין שמים לסגולת השליט. פ' א.ת.]

מג. [公武滅卒 תורגם לפי רצף בית ג׳ין כהכחדה בידי הדוכס וו, לא מותו שלו; הניסוח הדחוס נשאר שאלה לבדיקת נוסח. אין זיהוי אוטומטי של כל רמז לשמות. פ' א.ת.]

מד. [子粥 נשמר כיו־דזה ולא הוחלף בקריאה אחרת. 陳國復 נשמר כהשבת מדינת צ׳ן על פי הבסיס הנבחר, גם כשהפירוש מביא הסבר אחר. חוואה יואן אינו שם מקום. פ' א.ת.]

בנו של שאו־קאנג התיישב בים הדרומי. הם קעקעו את גופם וגזזו את שערם, וחיו עם יצורי המים. הוא שמר על פנג־יו וקיים את קורבנות יו. גואו־ג׳יין נקלע שם למצוקה ואז השתמש בג׳ונג ובלי. מתוך שבח לגואו־ג׳יין, איש עמי הגבול שטיפח את סגולתו, הכחיד את וו החזקה וכיבד את בית ג׳ואו, חיברתי את ׳בית גואו־ג׳יין מלך יְוֶה׳, האחד־עשר.[מה]

כשהלך הדוכס חוואן מזרחה, העסיק את ההיסטוריון. כאשר פלשו ליבול ג׳ואו, גינה זאת איש המלך. ג׳י ג׳ונג כפה ברית, וג׳נג לא שגשגה זמן רב. טוב לבו של דזה־צ׳אן הקנה לו שם של איש ראוי בדורות הבאים. שלוש ג׳ין פלשו ותקפו, וג׳נג נבלעה בהאן. מתוך שבח לדוכס לי שהחזיר את המלך חווי חיברתי את ׳בית ג׳נג׳, השנים־עשר.

הסוסים ג׳י ולו־אר פרסמו את דזאו־פו. ג׳או סו שירת את שׂיין, וצווי המשיך את דרכו. הוא סייע לוון וכיבד את המלך, ולבסוף היה לעוזר ג׳ין. שׂיאנג־דזה הושפל ונלחץ, אך אז תפס את ג׳ה־בו. האב השליט נאסר בחייו וגווע ברעב בחפשו גוזלים. המלך צ׳יין היה סוטה ופרוץ ודחה מצביאים טובים. מתוך שבח ליאנג שדיכא את המהומה בג׳ואו חיברתי את ׳בית ג׳או׳, השלושה־עשר.[מו]

בי ואן קיבל תואר בוויי, והמנחש ידע את העתיד. בג׳יאנג נהרג גאן, והרונג והדי התפייסו. המרקיז ון אהב צדק וראה בדזה־שׂיה את מורו. המלך חווי התפאר בעצמו וצ׳י וצ׳ין תקפו אותו. כאשר חשדו בשׂין־לינג, התרחקו השליטים.

מה. [龜鱓 מסורות קריאה שונות; ״יצורי המים״ נמנע מזיהוי ודאי של מינים. ג׳ונג ולי הם היועצים ששמותיהם מקוצרים כאן, לא שני פעלים. פ׳ א.ת.]

מו. [父主 הוא ״האב השליט״, כינויו של מלך שפרש, לא אביו של כל מלך הנזכר כאן. 爵探 פורש כחיפוש גוזלים בשעת הרעב; הקריאה נותרת לבדיקת העד. פ׳ א.ת.]

לבסוף אבדה דא־ליאנג והמלך ג׳יה נעשה לשפל. מתוך שבח לוּ שסייע לוון מג׳ין להרחיב את דרך ההגמוניה חיברתי את ׳בית ווי׳, הארבעה־עשר.[מז]

סגולתו הנסתרת של האן ג׳וֵה אפשרה את עליית ג׳או וּ. הוא המשיך את הנקטע והעמיד את שנפל, ואנשי ג׳ין כיבדוהו. המרקיז ג׳או התבלט והעסיק את מאסטר שן. חשדו בפיי ולא האמינו לו, ואנשי צ׳ין תקפו. מתוך שבח לג׳וֵה שסייע לג׳ין ותיקן את מס המלך של ג׳ואו, חיברתי את ׳בית האן׳, החמישה־עשר.

ואן נמלט מאסון, הגיע לצ׳י וקיבל בה מחסה. חמישה דורות העניקו חסד בסתר, ואנשי צ׳י שרו בשבחם. צ׳נג־דזה קיבל את השלטון וטיין חה נעשה לשליט. המלך ג׳יין התפתה, ואז הועבר לגונג. מתוך שבח לוויי ולשוּאן שהסדירו דור מושחת ולבדם כיבדו את ג׳ואו, חיברתי את ׳בית טיין ג׳ינג־ג׳ונג ואן׳, השישה־עשר.

משנחלש בית ג׳ואו, נהגו השליטים כרצונם. ג׳ונג־ני הצטער על נטישת הטקס ועל התמוטטות המוזיקה, חזר לתקן את תורת ספרי היסוד כדי להבהיר את דרך המלכים ולהשיב דור של תוהו אל הנכון. הוא הציג את דבריו, קבע לעולם מידות וכללים והנחיל לדורות הבאים את סדר שש האמנויות. חיברתי את ׳בית קונפוציוס׳, השבעה־עשר.

ג׳יה וג׳ואו איבדו את דרכם, וטאנג וּ קמו; ג׳ואו איבדה את דרכה, והאביב והסתיו נוצר. צ׳ין איבדה את ממשלה, וצ׳ן שה החל לפעול. השליטים פתחו

מז. [厮 פורש כאן כהשפלת המלך למעמד נחות, לא כהוצאה להורג שאינה מפורשת. בי ואן, גאן ווּ אינם אוחדו לזהות אחת. פ' א.ת.]

במרד, רוח עלתה וענגים נאספו, ולבסוף נכחד בית צ׳ין. ראשיתה של התהפוכה בעולם במרד שה. חיברתי את ׳בית צ׳ן שה׳, השמונה־עשר.

במגדל צ׳נג־גאו הונח יסוד בית בו. כשנאלצה לוותר על רצונה ולעבור לדאי, עלו בנות דואו. לי־ג׳י נשענה על רום מעמדה, ובת ואנג הצליחה. הקיסרית צ׳ן הייתה גאה מדי, ולבסוף רוממו את דזה־פו. מתוך הערכה לסגולה שכזאת חיברתי את ׳בתי קרובי הקיסר מצד הנשים׳, התשעה־עשר.[מח]

האן תחבלה ותפסה את שין בצ׳ן. בני יוֵה וג׳ינג היו קלי תנועה ונמהרים, ולכן העניק הקיסר לאחיו ג׳יאו את מלכות צ׳ו וקבע את בירתו בפנג־צ׳נג, לחזק את אזור החוואי והסה כמגן משפחתי להאן. וו שקע ברשע, ולי שב והמשיך את הבית. מתוך שבח ליואו שסייע לאבי השושלת, חיברתי את ׳בית מלך צ׳ו יואן׳, העשרים.[מט]

ליו ג׳יה השתתף בצבאות אבי השושלת. בו תקף אותו והוא איבד את ג׳ינג וו. אדון יינג־לינג קומם את בני לו ולכן הומלך על לאנג־יה. הוא נבהל מוו והאמין לצ׳י, הלך ולא שב. אחר כך נכנס מערבה למעבר, פגש את העלאת שיאו ון וזכה שוב במלכות ין. בטרם התאחד העולם היו ג׳יה ודזה, מכוח קרבת משפחתם, מגינים ועוזרים להאן. חיברתי את ׳בתי ג׳ינג וין׳, העשרים ואחד.[נ]

העולם כבר הושקט, אך קרובי המשפחה היו מעטים. דאו־חווי היה כבר בוגר והגן על המזרח. המלך אֵי גייס צבא על דעת עצמו וזעם על בני לו. סה ג׳וֵן היה

מח. [הסיכום מקצר את שמות הנשים לכינויי משפחה. ״סגולה שכזאת״ משמר את הערכת המחבר; אין להוסיף הכרעה שהנשים הללו כולן נהגו באותה דרך. פ׳ א.ת.]

מט. [שין הוא האן שנלכד בצ׳ן; יואו הוא שם הכינוי של ליו ג׳יאו, לא מלך אחר. מספר הפרק במקור אינו הורחב לסדרה אחרת. פ׳ א.ת.]

אלים, והבירה לא הסכימה. התנהגותו הפרוצה של לי בתוך ביתו הביאה אסון בג׳וֹ־פו. מתוך שבח לפיי כזרוע מסייעת, חיברתי את ׳בית מלך צ׳י דאו־חווי׳, העשרים ושניים.[נא]

אנשי צ׳וּ צרו עלינו בשׁינג־יאנג, ושני הצדדים עמדו זה מול זה שלוש שנים. שׁיאו חה הרגיע את הארץ שממערב להרים, חישב וגייס תגבורות וסיפק מזון ללא הפסק. הוא הביא את העם לאהוב את האן ולא לרצות להיות בצד צ׳וּ. חיברתי את ׳בית השר הראשי שׁיאו׳, העשרים ושלושה.[נב]

עם שׁין הכניע את וויי, הביס את ג׳או, כבש את צ׳י ולבסוף החליש את אנשי צ׳וּ. הוא ירש את חה כשר ראשי, לא שינה ולא החליף דבר, והעם היה שלֵו. מתוך שבח לצאן, שלא התפאר בהישגיו וביכולתו, חיברתי את ׳בית השר הראשי צאו׳, העשרים וארבעה.

בתוך אוהל הפיקוד תכנן את התוכניות והבטיח ניצחון בטרם נראו סימניו. דזה־פאנג תכנן את המעשים בלי מוניטין של חוכמה ובלי הישגי גבורה; תכנן את הקשה בעודו קל ועשה את הגדול בעודו קטן. חיברתי את ׳בית אדון ליוּ׳, העשרים וחמישה.

נ. [齊信午怵 הוא ניסוח דחוס; פורש כאן כפחד מוו ואמון בצ׳י, לפי מסורת הפרשנות על ג׳וֹ וו. זהות הדובר ומושא האיום טעונים בדיקת נוסח, ולא הוסיפו בתרגום נאום מומצא. פ׳ א.ת.]

נא. [父主 כאן נקרא ג׳וֹ־פו לפי ההקשר של ג׳וֹ־פו ין, ואינו ״האב השליט״ של פסקה 62. אין לאחד מועמדים מילוליים בעלי אותו כתיב בלי בדיקת זהות. פ׳ א.ת.]

נב. [西山 הוא כאן ממערב להר חוואה לפי הפירוש, ולא המחוז המודרני שאנשי. גוף ראשון ״עלינו״ נשמר כקול המחבר. פ׳ א.ת.]

משהופעלו שש התחבולות, נכנעו השליטים להאן. בענייני בית לוּ, פינג היה יסוד התכנון; לבסוף הבטיח את מקדשי האבות וייצב את המדינה. חיברתי את ׳בית השר הראשי צ׳ן׳, העשרים ושישה.

בני לוּ כרתו ברית ותכננו להחליש את הבירה, אך בוֹ סטה מן הכלל כדי להתאים לנסיבות. במלחמת וּ וצ׳וּ חנה יא־פו בצ׳אנג־יי, כדי לחסום את צ׳י וג׳או, והניח לליאנג לשאת בהן. חיברתי את ׳בית אדון ג׳יאנג׳, העשרים ושבעה.[נג]

שבע המדינות מרדו; בהגנה על הבירה הייתה ליאנג לבדה מגן. מלכה נשען על האהבה אליו והתפאר בהישגיו, וכמעט נקלע לאסון. מתוך שבח לעמידתו נגד וּ וצ׳וּ חיברתי את ׳בית מלך ליאנג שׁיאו׳, העשרים ושמונה.

משנעשו חמשת הענפים למלכים, חיו הקרובים בהרמוניה. השליטים הגדולים והקטנים היו למגינים, וכל אחד קיבל את מקומו המתאים. ניסיונות החיקוי החורגים מן המעמד פחתו בהדרגה. חיברתי את ׳בתי חמשת הענפים׳, העשרים ותשעה.

על המלכת שלושת הבנים יש כתבים הראויים לעיון. חיברתי את ׳בתי שלושת המלכים׳, השלושים.[נד]

נג. [權合於反經 מתרגם סטייה מכלל קבוע לפי שיקול הנסיבות, ולא את הפיכת ספרי היסוד. אין לייחס לבוֹ וליא־פו זהות אחת. פ' א.ת.]

נד. [התמצית המקורית נשמרת. אין היא הכרעה שהטקסט המלא שהגיע אלינו נכתב כולו בידי סימה צ׳יין; שאלת ההשלמות בפרק 60 נידונה במקומה. פ' א.ת.]

בדורות האחרונים מתחרים על רווח, ואילו הוא מיהר אל הצדק. הוא ויתר על המדינה ומת ברעב, והעולם מהלל אותו. חיברתי את ׳תולדות בו־יי׳, הראשונות.

מאסטר ין היה חסכני, ואילו יי־וו היה ראוותן. חוואן מצ׳י נעשה הגמון, וג׳ינג הנהיג ממשל מתוקן. חיברתי את ׳תולדות גוואן וין׳, השניות.

לי אר נהג באי־עשייה והביא להשתנות מאליה, היה צלול ושלֵו והביא לתיקון מאליו. האן פיי בחן את נסיבות המעשים ונענה להיגיון הכוח. חיברתי את ׳תולדות לאו־דזה והאן פיי׳, השלישיות.

מימי המלכים הקדומים היו ׳חוקי סימה׳, וראנג־ג׳וּ הצליח להרחיבם ולהבהירם. חיברתי את ׳תולדות סימה ראנג־ג׳וּ׳, הרביעיות.

בלי אמינות, יושר, אנושיות וגבורה אין למסור את תורת הצבא ולדון בחרב. היא מתאימה לדרך: פנימה אפשר באמצעותה להנהיג את האדם עצמו, והחוצה אפשר באמצעותה להיענות לשינוי. האציל משווה אליה את סגולתו. חיברתי את ׳תולדות מאסטר סון וּוּ צ׳י׳, החמישיות.

ג׳יין נפל קורבן להשמצה, והאסון הגיע גם לשֹה. שאנג תמך באביו, וּוּ יואן נמלט לוּ. חיברתי את ׳תולדות וּ דזה־שֹוּ׳, השישיות.[נה]

בן בית קונג מסר את הכתבים ותלמידיו הרחיבו את פועלו. כולם נעשו מורים, רוממו את האנושיות וחיזקו את הצדק. חיברתי את ׳תולדות תלמידי ג׳ונג־ני׳, השביעיות.

נה. [״שֹה״ הוא 奢, שם אביו של וּ יואן; 子 אינו הופך אותו כאן לבן של ג׳יין. 父匡 תורגם כתמיכה באב בלי להוסיף ש״הציל״ אותו ממוות. פ' א.ת.]

יאנג עזב את וויי והלך לצ׳ין. הוא הצליח להבהיר את שיטתו ולהקנות לדוכס שׂיאו כוח והגמוניה; הדורות הבאים נהגו לפי חוקיו. חיברתי את ׳תולדות אדון שאנג׳, השמיניות.

העולם סבל מחוסר השובע של הברית עם צ׳ין, ומאסטר סוּ הצליח לשמור על המדינות. הוא כרת ברית אורך כדי לרסן את המדינה החמדנית והחזקה. חיברתי את ׳תולדות סוּ צ׳ין׳, התשיעיות.[נו]

שש המדינות כרתו ברית אורך, וג׳אנג יי הצליח להבהיר את טיעונו ולשוב ולפרק את בריתן. חיברתי את ׳תולדות ג׳אנג יי׳, העשיריות.

תוכניות צ׳וּ־לי וגאן מאו הן שאפשרו לצ׳ין לדחוק מזרחה ולמשול בשליטים. חיברתי את ׳תולדות צ׳וּ־לי וגאן מאו׳, האחת־עשרה.

הוא הקיף נהרות והרים, צר על דא־ליאנג וגרם לשליטים להימנע מפעולה ולשרת את צ׳ין — אלה הישגי וויי ראן. חיברתי את ׳תולדות אדון ראנג׳, השתים־עשרה.

בדרום נכבשו ין ויינג, בצפון נופץ הצבא בצ׳אנג־פינג, ואחר כך הוטל מצור על חאן־דאן; וּ־אן היה המפקד. הבסת ג׳ינג והכחדת ג׳או היו תוכניתו של ואנג ג׳יין. חיברתי את ׳תולדות באי צ׳י וּואנג ג׳יין׳, השלוש־עשרה.

הם אספו את כתבי המלומדים ואנשי מוֹ שנותרו, הבהירו את סדרי הטקס והצדק, קטעו את ראשית דברי המלך חווי על הרווח, ומנו את עליית הדורות הקודמים וירידתם. חיברתי את ׳תולדות מנג־דזה ושׂוּן צ׳ינג׳, הארבע־עשרה.

נו. [衡 ו從 מתייחסים לבריתות הרוחב והאורך של התקופה, לא למאזניים ולציות רגיל. אין כאן אימות לכל טענות הכרונולוגיה שבתולדות סוּ צ׳ין. פ׳ א.ת.]

הוא אהב אורחים ושמח באנשי מעלה; הם באו אליו לשׂוֵה, והוא הגן על צ׳י מפני צ׳ו׳ וויי. חיברתי את ׳תולדות אדון מנג־צ׳אנג׳, החמש־עשרה.

הוא התחרה על פנג טינג מתוך שיקול כוח, הלך לצ׳ו כדי להציל את חאן־דאן מן המצור, והביא לכך ששליטו שוב זכה להכרה בין השליטים. חיברתי את ׳תולדות אדון פינג־יואן ויו צ׳ינג׳, השש־עשרה.[נז]

להיות עשיר ונכבד ולכפוף את עצמך לעני ולשפל, להיות ראוי ומוכשר ולוותר בפני מי שאינו ראוי — רק אדון שׁין־לינג הצליח לנהוג כך. חיברתי את ׳תולדות נסיך וויי׳, השבע־עשרה.

לסכן את עצמך למען שליטך ולחלצו מצ׳ין החזקה, ולהביא את אנשי השכנוע המתרוצצים לפנות דרומה אל צ׳ו — זו צדקתו של חוואנג שׁיה. חיברתי את ׳תולדות אדון צ׳וּן־שן׳, השמונה־עשרה.

להבליג אצל וויי צ׳י ולהפגין סמכות בצ׳ין החזקה, לקדם את הראויים ולפנות להם את המשרה — שני האנשים עשו זאת. חיברתי את ׳תולדות פאן סווי וצאי דזה׳, התשע־עשרה.[נח]

הוא הפעיל את תוכניתו, איחד את צבאות חמש המדינות ונקם את נקמת ין החלשה בצ׳י החזקה, להסיר את חרפת שליטו הקודם. חיברתי את ׳תולדות יוֵה יי׳, העשרים.

נז. [權以亭馮爭 נשמר כשיקול כוח או תחבולה; לא אומצה החלופה 權反 שבפירוש. התרגום אינו מוסיף שפנג טינג הוא נחלה. פ' א.ת.]

נח. [בבסיס מופיע 齊魏於能忍 בלי מילה מפורשת לעלבון; אין החדרה שקטה של 詢 שבנוסח הפרשני. 信 פורש כאן כמתיחת סמכות והפגנתה. פ' א.ת.]

הוא הצליח לבטא את רצונו מול צ׳ין החזקה, אך כופף עצמו בפני ליין, כדי לשרת את שליטם. שניהם זכו לכבוד בקרב השליטים. חיברתי את ׳תולדות ליין פו ולין שׂיאנג־רו׳, העשרים ואחת.[נט]

המלך מין איבד את לין־דזה ונמלט לג׳ו; רק טיין דאן הפעיל את ג׳י־מו, הביס את צ׳י ג׳יה והבריח אותו, וכך שמר על מזבחות צ׳י. חיברתי את ׳תולדות טיין דאן׳, העשרים ושתיים.

הם ידעו לבנות טיעונים מחוכמים ולהסיר מצוקה מעיר נצורה, בזו לתארים ולשכר ושמחו להגשים את רצונם. חיברתי את ׳תולדות לו ג׳ונג־ליין ודזואו יאנג׳, העשרים ושלוש.

לחבר שירה כדי להוכיח בעקיפין, ולהקיש מדבר לדבר כדי לטעון לצדק — אלה מצויים ב׳יגון הפרידה׳. חיברתי את ׳תולדות צ׳ו יואן ומאסטר ג׳יה׳, העשרים וארבע.

הוא קשר קשר קרוב עם דזה־צ׳ו, ואנשי המעלה של המדינות התחרו בהמון על הכניסה לשירות צ׳ין. חיברתי את ׳תולדות לו בו־ווי׳, העשרים וחמש.[ס]

בפגיונו של מאסטר צאו קיבלה לו את אדמותיה וצ׳י הוכיחה את אמינותה. צדקתו של יו ראנג לא אפשרה לו להיות בעל שני לבבות. חיברתי את ׳תולדות המתנקשים׳, העשרים ושש.

נט. [הוויתור בפני ליין אינו כניעה לצ׳ין: התמצית מבחינה בין העמידה מולה ובין הפיוס הפנימי. פ' א.ת.]

ס. [親楚子結 תורגם כקשירת קשר קרוב עם דזה־צ׳ו; אין מוסיפים כאן טענה מפורשת לקרבת דם שאינה נאמרת במילים האלה. פ' א.ת.]

הוא הבהיר את תוכניתו וקידם את צ״ין בהתאם לזמן, עד שהשיג את רצונו בעולם שבתוך הימים. סה היה הראשון במתכננים. חיברתי את ׳תולדות לי סה׳, העשרים ושבע.

הוא הרחיב את אדמות צ״ין והוסיף לה אנשים, הביס בצפון את השׁיונג־נוּ, עשה את הנהר לגבול ואת ההרים למבצר, וכונן את יוּ־ג׳ונג. חיברתי את ׳תולדות מנג טיין׳, העשרים ושמונה.

הם החזיקו בג׳או וחסמו את צ׳אנג־שאן כדי להרחיב את חה־נַיי, החלישו את כוח צ׳וּ והבהירו לעולם את אמינות מלך האן. חיברתי את ׳תולדות ג׳אנג אר וצ׳ן יוּ׳, העשרים ותשע.

הוא אסף את חיילי שׁי־חה ושאנג־דאנג והצטרף למסע לפנג־צ׳נג. פלישותיו וביזתו של יְוֵה בארץ ליאנג הכבידו על שׁיאנג יוּ. חיברתי את ׳תולדות וויי באו ופנג יְוֵה׳, השלושים.[סא]

הוא מרד בצ׳וּ עם חוואי־נאן ועבר להאן; כך קיבלה האן את יין, מפקד הצבא הגדול, ולבסוף הביסה את דזה־יוּ בגאי־שׁיה. חיברתי את ׳תולדות צ׳ינג בוּ׳, השלושים ואחת.[סב]

אנשי צ׳וּ לחצו עלינו בג׳ינג ובסוֹאוּ, אך שׁין כבש את וויי ואת ג׳או, הכניע את ין ואת צ׳י, והביא לכך שלהאן יהיו שניים משלושת חלקי העולם, כדי להכחיד את שׁיאנג ג׳י. חיברתי את ׳תולדות אדון חוואי־יין׳, השלושים ושתיים.

סא. [המשפט הראשון והמשפט השני נשמרים בלי לאחד את פועלם של שני האנשים. 越 במשפט השני הוא פנג יְוֵה, לא מדינת יְוֵה. פ' א.ת.]

סב. [נשמרה הקריאה 殷馬司大 מן הבסיס, אף שהשם יין אינו מתיישב בפשטות עם צ׳ינג בוּ׳. אין החלפה שקטה בבוּ; נדרשת בדיקת העד לפני תיקון. פ' א.ת.]

צ׳וּ והאן עמדו זו מול זו בגונג ובלואו, והאן שׂין החזיק למען האן ביינג־צ׳ואן; לוּ ואן ניתק את אספקת המזון לג׳י. חיברתי את ׳תולדות האן שׂין ולוּ ואן׳, השלושים ושלוש.[סג]

השליטים מרדו במלך שׂיאנג; צ׳י לבדה ריתקה את דזה־יוּ בקרבות בצ׳נג־יאנג, והאן ניצלה את ההזדמנות להיכנס לפנג־צ׳נג. חיברתי את ׳תולדות טיין דאן׳, השלושים וארבע.[סד]

בהתקפות על ערים ובקרבות שדה, בהשגת הישגים ובשיבה לדווח, היה לקוואי ולשאנג כוח. לא רק דחקו קדימה, אלא גם חילצו אותו מן המצוקה. חיברתי את ׳תולדות פאן ולי׳, השלושים וחמש.

בתחילת התבססות האן עדיין לא הובהרו סדרי המִנהל. צאנג הופקד על החשבונות, הסדיר מידות ומשקלות וסידר את הצלילים התקניים והלוח. חיברתי את ׳תולדות השר הראשי ג׳אנג׳, השלושים ושש.

הם קשרו הסכמות ושלחו שליחים, כרתו בריתות וקרבו את השליטים. כולם התיידדו ושבו להאן כמגינים ועוזרים. חיברתי את ׳תולדות מאסטר לי ולוּ ג׳יה׳, השלושים ושבע.

סג. [האן שׂין כאן הוא מלך האן, ולא האן שׂין אדון חוואי־יין שבתמצית הקודמת. כתב זהה אינו מצדיק מיזוג זהויות. פ' א.ת.]

סד. [僋田 בכותרת הזאת אינו 單田 שבתמצית 101, אף שהתעתיק העברי דומה. יש לשמור את הזהויות נפרדות במפתח. 連 כאן מציין את הלחימה שריתקה את שׂיאנג יוּ בצ׳נג־יאנג, לא ברית עם צ׳י: בפרק 7, פסקה 24, נאמר 下能未戰連，留, ובפרק 94, פסקה 8, מפורש 於羽項擊反陽城 לפני כניסת האן לפנג־צ׳נג. זהו תיקון פירוש התרגום, לא תיקון הנוסח הסיני. פ' א.ת.]

לרוצה לדעת בפירוט את ענייני צ׳ין וצ׳ו: ג׳ואו שׂיה ליווה תמיד את גאו־דזו והשקיט את השליטים. חיברתי את ׳תולדות פו, ג׳ין וקוואי־צ׳נג׳, השלושים ושמונה.[סה]

הם העבירו משפחות חזקות, קבעו את הבירה בגוואן־ג׳ונג וכרתו שלום עם השׂיונג־נו; הבהירו את טקסי החצר וסידרו את כללי מקדשי האבות. חיברתי את ׳תולדות ליו ג׳ינג ושו־סון טונג׳, השלושים ותשע.

הוא ידע לשבור את הקשיחות ולעשותה לרכות ולבסוף נעשה לאחד השרים. אדון לוואן לא נכנע לכוח והפנה עורף למוות. חיברתי את ׳תולדות ג׳י בו ולוואן בו׳, הארבעים.[סו]

הם העזו להתעמת עם פני השליט כדי להביאו לצדק, לא חסו על עצמם וכוננו למדינה תוכניות ארוכות טווח. חיברתי את ׳תולדות יואן אנג וצ׳או צואו׳, הארבעים ואחת.

הם שמרו על החוק בלי לאבד את העיקרון הגדול, ודיברו על הראויים שבימי קדם כדי להוסיף לנאורות השליט. חיברתי את ׳תולדות ג׳אנג שה־ג׳ה ופנג טאנג׳, הארבעים ושתיים.

ישרים, טובי לב, מכבדי הורים, איטיים בדיבור וזריזים במעשה, שקדו על התנהגות מכובדת — אצילים ובעלי מידות של זקנים ראויים. חיברתי את ׳תולדות ואן־שה וג׳אנג שו׳, הארבעים ושלוש.

סה. [成蒯] נשמר בתעתיק עבודה ולא נקבעה כאן ההגייה הסופית; פירושים קדומים מוסרים הגיות חלופיות. שמות התארים בכותרת אינם הוחלפו אוטומטית בשמות פרטיים. פ' א.ת.]

סו. [死倍] פורש כאי־רתיעה ממוות, אך הנוסח טעון בדיקה. אין להוסיף את פרטי עונשו של לוואן בו לתמצית הקצרה. פ' א.ת.]

הוא שמר על עקרונותיו והיה ישיר ונוקב; צדקתו די בה להעיד על יושרו ומעשיו די בהם לעודד את הראויים. נשא סמכות כבדה, ואי אפשר היה להטותו שלא לפי הצדק. חיברתי את ׳תולדות טיין שוּ׳, הארבעים וארבע.

ביין צ׳וֵה דיבר על הרפואה והיה מופת לאנשי הטיפול, הקפיד על שיטותיו בדייקנות ובהירות. הדורות הבאים [הלכו לפי] סדרן ולא יכלו לשנותן; אפשר לומר שאדון צאנג התקרב אליו. חיברתי את ׳תולדות ביין צ׳וֵה ואדון צאנג׳, הארבעים וחמש.[סז]

ג׳ונג הושם בצד, ובי נעשה מלך וּ. הדבר אירע בראשית התבססות האן, כדי להחזיק ולהרגיע את האזור שבין היאנג־דזה לחוואי. חיברתי את ׳תולדות בי מלך וּ׳, הארבעים ושש.[סח]

וּ וצ׳וּ מרדו; מבני המשפחה היה יינג לבדו ראוי ואוהב אנשי מעלה, והם נטו אליו. הוא הנהיג צבא ועמד בשׂינג־יאנג שממזרח להרים. חיברתי את ׳תולדות וויי־צ׳י וּוּ־אן׳, הארבעים ושבע.

חוכמתו הספיקה להיענות לשינויי הדור האחרון, ורוחב לבו הספיק לרכוש אנשים. חיברתי את ׳תולדות האן צ׳אנג־רוּ׳, הארבעים ושמונה.

הוא היה אמיץ מול האויב, אהב את חייליו באנושיות ולא הרבה בפקודות; הצבא נטה אליו. חיברתי את ׳תולדות המצביא לי׳, הארבעים ותשע.

סז. [המקור מציג （修） [循] כתיקון שהתקבל במסירת הטקסט; הסוגריים בתרגום מציינים קריאה מורשת, לא תיקון חדש שלנו. ההערכה לרופאים שייכת למחבר ואינה המלצה רפואית. פ' א.ת.]

סח. [省之仲 פורש כהסרת ג׳ונג מן המלוכה, על פי ההקשר והפירוש, ולא כביקור במחוז מודרני. ההכרעה נותרת לבדיקה מול העד. פ' א.ת.]

מאז שלוש השושלות היו השיונג־נו מקור מצוקה ונזק למדינות המרכז. כדי לדעת את תקופות כוחם וחולשתם, להכין הגנות ולצאת למסעות ענישה, חיברתי את ׳תולדות השיונג־נו׳, החמישים.

הם יישרו את קו הגבול, הרחיבו את הארץ מדרום לנהר, הביסו בצי־ליין, פתחו דרך למדינות המערב והכניעו את החו בצפון. חיברתי את ׳תולדות המצביא וויי ומצביא הפרשים המהירים׳, החמישים ואחת.[סט]

השרים הבכירים ובני בית המלוכה התחרו בפאר ובבזבוז; רק חונג היה מופת לכל הפקידים בחיסכון בלבוש ובמזון. חיברתי את ׳תולדות אדון פינג־ג׳ין׳, החמישים ושתיים.

האן כבר השכינה שלום במדינות המרכז, וטואו הצליח לאחד את יאנג־יוֵה, לשמור על המגן הדרומי ולשלם את המנחות המוטלות עליו. חיברתי את ׳תולדות נאן־יוֵה׳, החמישים ושלוש.

כשמרדה וו, אנשי אואו הרגו את בי; הם שמרו על פנג־יו והיו לנתינים. חיברתי את ׳תולדות דונג־יוֵה׳, החמישים וארבע.

אנשי ין דאן התפזרו במהומה באזור ליאו. מאן אסף את הפליטים, קיבץ אותם ממזרח לים, איחד את ג׳ן־פאן ושמר על הגבול כנתין חיצוני. חיברתי את ׳תולדות ג׳או־שיין׳, החמישים וחמש.[ע]

סט. [南河] הוא כאן הארץ מדרום לנהר, לא קביעה שהיא זהה למחוז חנאן המודרני. 騎驃 הוא תואר צבאי, לא שמו הפרטי של מצביא. פ' א.ת.]

ע. [藩真 נשמר כג׳ן־פאן, בלי החלפה בחלופה 莫 שבפירוש. 鮮朝 נשמר כשם הישות ההיסטורית, בלי להניח חפיפה למדינה מודרנית. פ' א.ת.]

טאנג מנג נשלח לסיור ופתח קשר עם יה־לאנג. שליטי צ׳יונג ודזה ביקשו להיעשות נתינים פנימיים ולקבל פקידים. חיברתי את ׳תולדות עמי הדרום־מערב׳, החמישים ושש.

סיפור ׳דזה־שׁוּ׳ ודברי הפוּ ׳האיש הגדול׳ מפוארים ורבי הגזמה, אך כוונתם תוכחה עקיפה ותכליתם אי־עשייה. חיברתי את ׳תולדות סימה שׁיאנג־רוּ׳, החמישים ושבע.[עא]

צ׳ינג בוּ מרד; בנו צ׳אנג קיבל את ארצו כדי להחזיק את הדרום שמעבר ליאנג־דזה ולחוואי ולהרגיע את אנשי צ׳וּ קלי התנועה. חיברתי את ׳תולדות חוואי־נאן וחנג־שאן׳, החמישים ושמונה.[עב]

פקידים המכבדים את החוק ונוהגים לפי העיקרון אינם מתפארים בהישגים וביכולת. העם אינו שר בשבחם, אך גם אין להם מעשים פסולים. חיברתי את ׳תולדות הפקידים ההולכים בתלם׳, החמישים ותשע.

הוא יישר את לבושו וכובעו וניצב בחצר; אף שר לא העז לומר דברי הבל — על כך הקפיד צ׳אנג־רוּ. האחר אהב להמליץ על אנשים ושיבח בעלי מידות; ג׳וואנג היה נדיב ורחב לב. חיברתי את ׳תולדות ג׳י וג׳נג׳, השישים.[עג]

עא. [虛子 הוא שם היצירה או דמותה, 大人賦 היא יצירת פוּ; אין להפוך את שתיהן לדיווח עובדתי על אנשים. גבולות השירה ומובאותיה ייבדקו בפס העריכה. פ' א.ת.]

עב. [長子 כאן פירושו ״בנו צ׳אנג״, בנו של גאו־דזוּ, שקיבל את ממלכתו הקודמת של צ׳ינג בוּ; כך גם בסיפור המקביל בפרק 118. אין כאן שם הבגרות דזה־צ׳אנג, ואין לזהות את צ׳אנג עם סימה צ׳יין. ההערה הקודמת שהציגה זאת ככינויו של ליוּ צ׳אנג מתוקנת בהתאם. פ' א.ת.]

מאז מות קונפוציוס לא רוממו בבירה את מוסדות הלימוד; רק בין ג׳יין־יואן ליואן־שׁואו זהרו הכתבים. חיברתי את ׳תולדות חוג המלומדים׳, השישים ואחת.

העם נטש את היסוד והרבה בתחבולות; רשעים שיחקו בחוק. אנשים טובים לא יכלו לשנותם, ורק חומרה גורפת וקיצוץ נוקשה יכלו להסדירם. חיברתי את ׳תולדות הפקידים האכזריים׳, השישים ושתיים.[עד]

משקשרה האן קשרי שליחים עם דא־שׁיה, מתחו עמי הגבול הרחוקים בקצה המערב את צווארם ופנו פנימה, ברצונם לראות את מדינות המרכז. חיברתי את ׳תולדות דא־יואן׳, השישים ושלוש.

הצלת אדם בשעת מצוקה וסיוע למי שאין לו די — אלה מצויים באנשי האנושיות. לא להפר אמון ולא לבגוד בדיבור — גם אנשי הצדק מוצאים בכך דבר ראוי. חיברתי את ׳תולדות האבירים הנודדים׳, השישים וארבע.[עה]

משרת השליט היודע לשמח את עיניו ואוזניו ולרכך את פניו זוכה בקרבה. לא רק אהבת היופי היא הסיבה: גם ליכולותיהם של האנשים הללו יש יתרונות משלהן. חיברתי את ׳תולדות החנפנים המקורבים׳, השישים וחמש.

עג. [צ׳אנג־רו כאן הוא ג׳י אֶן, לא האן צ׳אנג־רו שבתמצית 127. 澀 פורש כנדיבות ורוחב לב בהקשר, בלי לאמץ את החלופה 慳 בנוסח הסיני. 壯 כאן הוא כינויו של ג׳נג דאנג־שה: פרק 120, פסקה 15, מוסר 鄭當時者，字莊. השם שנשמט הוחזר לתרגום; הכתיב 壯 נשאר במקור, בלי להמירו ל־莊. אין לזהות עמו את 壯 שבתמצית 71, המציין בגרות. פ׳ א.ת.]

עד. [זוהי טענת המחבר על השימוש בחומרה, לא תמיכה של המתרגם בשיטות הפקידים. אין לרכך או להשמיט אותה. פ׳ א.ת.]

עה. [הבסיס קורא 總於信而不既, צירופים קשים; הפירוש המקביל קורא 忌 וחלופות אחרות. ״מצוקה״ ו״לא להפר אמון״ הן הכרעות תרגום זמניות לפי ההקשר, לא תיקוני מקור מאומצים. הגרפים המקוריים נשמרים. פ׳ א.ת.]

לא להיסחף אחר מנהגי העולם ולא להתחרות על כוח ורווח; להתנהל בין עליונים לתחתונים בלי להיתקע, ואיש אינו פוגע בהם — כך משתמשים בדרך. חיברתי את 'תולדות אנשי ההומור', השישים ושש.

מגידי העתידות בצ'י, בצ'ו, בצ'ין ובג'או משתמשים כל אחד במנהגיו. ברצוני לעקוב אחר עיקריהם ולראותם; חיברתי את 'תולדות מגידי העתידות', השישים ושבע.[עו]

שלושת המלכים לא השתמשו באותם צבים, וארבעת עמי הגבול היו שונים בניחושיהם; אך כולם הכריעו באמצעותם מזל טוב ורע. כדי להציץ בקירוב בעיקריהם חיברתי את 'תולדות הניחוש בצבים ובמקלות', השישים ושמונה.[עז]

אנשים פשוטים בלבוש בד, שאינם פוגעים בממשל ואינם מפריעים לעם, קונים ומוכרים במועד המתאים ומרבים את הונם. החכמים מוצאים בכך דבר הראוי לאימוץ. חיברתי את 'תולדות צבירת העושר', השישים ותשע.

האן שלנו ממשיכה את אחרית זרמם של חמשת הקיסרים ומחדשת את פועל שלוש השושלות שנקטע. דרך ג'ואו ננטשה; צ'ין הסירה את הכתבים העתיקים ושרפה את השירים והמסמכים. לכן התפזרו הרשומות והתרשימים שבהיכל האור, בחדר האבן, בתיבות המתכת ובלוחות הירקן. אז קמה האן: שיאו חה סידר את החוקים והצווים, האן שין הבהיר את חוקי הצבא, ג'אנג צאנג קבע תקנות ומידות ושו־סון טונג קבע את טקסי הנימוס. הלימוד התרבותי התפתח

עו. [התמצית על מנהגי ארבע המדינות נשמרת, אף שהפרק שהגיע אלינו אינו מציג את כל ההשוואה המובטחת. אין להרחיב את הפרק או להשמיט את התמצית כדי ליישב זאת. פ' א.ת.]

עז. [שלושת המלכים אינם שלושת בני הקיסר שבתמצית בתי המלכים. ההבטחה להשוואה נשמרת גם כשהפרק שהגיע אלינו כולל השלמות ואינו מקיים אותה בשלמות. פ' א.ת.]

בהדרגה, והשירים והמסמכים שבו והופיעו מזמן לזמן. מאז המלי״ץ צאו צאן על אדון גאי שדיבר בתורת חוואנג ולאו, מאסטר ג׳יה וצ׳או צואו הבהירו את תורות שן ושאנג, וגונג־סון חונג התפרסם במלומדותו. בתוך מאה שנים לא היה כתב שנותר בעולם או מעשה עתיק שלא נאסף אצל ההיסטוריון הגדול. האב והבן המשיכו זה את זה במשרה ובעריכה. הוא אמר: ״אוי! אבותיי החזיקו בעניין הזה והתפרסמו בטאנג וביו; עד ג׳ואו שוב הופקדו עליו, ולכן בית סימה ניהל מדור לדור את ענייני השמים. עתה הגיע הדבר אליי — עליי לחשוב עליו ביראה! לחשוב עליו ביראה!״ אספתי מכל העולם מסורות עתיקות שהתפזרו ואבדו, ואת ראשית עקבות המלוכה. חקרתי את הראשית ובחנתי את הסוף, ראיתי את השגשוג וצפיתי בירידה, ודנתי במעשים ובדקתי אותם. הסקתי בקירוב על שלוש השושלות, רשמתי את צ׳ין והאן, למעלה תיעדתי את שׁוּאן־יואן ולמטה הגעתי עד עתה. חיברתי שנים־עשר דברי ימים וסידרתי אותם בסעיפים. היו זמנים חופפים ודורות שונים, והבדלי השנים לא היו ברורים, ולכן חיברתי עשר טבלאות. ההחסרות וההוספות בטקס ובמוזיקה, שינויי הצלילים והלוח, תורת המלחמה, ההרים והנהרות, הרוחות והאלים, המפגש בין השמים לאדם ותיקון הפגום באמצעות שינוי — על אלה חיברתי שמונה ספרים. עשרים ושמונה בתי הכוכבים מקיפים את כוכב הצפון, ושלושים חישורים נפגשים בטבור גלגל אחד; התנועה אינה פוסקת. כמותם השרים העוזרים והתומכים, זרועות השליט, נוהגים בדרך בנאמנות ובאמינות כדי לשרתו; עליהם חיברתי שלושים בתי שושלות. על אנשי הצדק יוצאי הדופן, שלא החמיצו את זמנם וקנו הישגים ושם בעולם, חיברתי שבעים תולדות. בסך הכול מאה ושלושים פרקים, חמש מאות עשרים ושישה אלף וחמש מאות סימנים, והם ׳ספר ההיסטוריון הגדול׳. סידרתי ותמצתתי כדי לאסוף את החסר ולהשלים את הפערים וליצור דברי אסכולה משלי, להתאים את המסורות

השונות של ששת ספרי היסוד ולסדר את דבריהן המעורבים של מאה האסכולות. אטמין אותו בהר נודע ועותק יישאר בבירה, להמתין לחכמים ולאצילים בדורות הבאים. השבעים.[עח]

ההיסטוריון הגדול אומר: סיפרתי את הרצף מן הקיסר הצהוב ועד טאי־צ׳ו, ושם סיימתי; מאה ושלושים פרקים.[עט]

עח. [נשמרים כל מניני המחבר: 12 דברי ימים, 10 טבלאות, 8 ספרים, 30 בתי שושלות ו70 תולדות, סך 130 פרקים ו526,500 סימנים; המספר האחרון אינו מניין אוטומטי של התעתיק הנוכחי. גם דימויי 28 בתי הכוכבים ו30 החישורים נשמרים. ״השבעים״ ממספר את ההקדמה העצמית בתוך התולדות. הבסיס קורא 闕補 ו絕業, ולא הוחלף בחלופות שבמסורת הפרשנית. שם החיבור ״ספר ההיסטוריון הגדול״ אינו הוחלף בכותרת מודרנית. פ' א.ת.]

עט. [משפט זה נמצא הן בשורה האחרונה של הוויקיטקסט הנעול הן בפסקה האחרונה של הHTML הנעול; הוא אינו תוספת של המנרמל, ולכן נשמר ותורגם. אין להשמיטו ככפילות או להחליף בו את הסיום בלין שבפסקה 19. דברי הפירוש והסיכום המאוחר 贊述隱索 אינם חלק מגוף ההקדמה שלנו; אין לייחס אותם לסימה צ׳יין. פ' א.ת.]